

**XIII. International Balkan and Near Eastern Congress Series on
Economics, Business and Management
Tekirdag-Fall / Turkey**

October 05-06, 2019

**University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Republic of North Macedonia
IBANESS**

PROCEEDINGS

Editors

Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV

Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI

Prof.Dr. Rasim YILMAZ

XIII. International Balkan and Near Eastern Congress Series on Economics,
Business and Management-Tekirdağ-Fall / TURKEY

October 05-06, 2019
Tekirdağ, TURKEY

University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Republic of North Macedonia
IBANESS

PROCEEDINGS

Editors

Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV

Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI

Prof.Dr. Rasim YILMAZ

2019

Cataloging-In-Publication Data

Proceedings of XIII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series on Economics, Business and Management-Tekirdağ-Fall / Turkey, October 05-06, 2019 / Ed. Dimitar Kirilov DIMITROV, Dimitar NIKOLOSKI, Rasim YILMAZ.

ISBN: 978-605-67815-3-7

First Printed: October-2019

FOREWORD

International Balkan and Near Eastern Congress Series brings together many distinguished social and behavioral science researchers from all over the world. Participants find opportunities for presenting new research, exchanging information, and discussing current issues.

We are delighted and honored to host the IBANESS Congress Series in Tekirdağ / Turkey. Presented papers have been selected from submitted papers by the referees. Sincere thanks to those all who have submitted papers.

We hope that through exchange of the presented researches and experiences, the Congress will enhance communication and dissemination of knowledge in Balkan and Near Eastern Countries.

The Organization Committee
October 05-06, 2019

Organization Committee

CO-PRESIDENTS

Prof.Dr. Dimitar KIRILOV DIMITROV, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Prof.Dr. Rasim YILMAZ, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. M.Ömer AZABAĞAOĞU, Namık Kemal University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

ORGANAZING COMMITTEE

Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria
Asso. Prof.Dr. Dejan ZDRAVESKI, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Asso. Prof.Dr. Tatjana SPASESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Assoc. Prof.Dr. Olivera KOSTOSKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof.Dr. Alpay HEKİMLER, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. Sakthivel, Sur University College, Oman
Prof.Dr. Cem SAATÇIOĞLU, Istanbul University, Turkey
Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA - University St. Kliment Ohridski-Bitola
Prof.Dr. Fatmir Memaj, University of Tirana, Albania
Prof.Dr. Gerhard RING, TU Bergakademie Freiberg, Germany
Prof.Dr. Günther LOSCHNIGG, University of Graz, Austria
Prof.Dr. Herbert Reginbogin, Touro College, USA
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Ksenija Dumičić, University of Zagreb, Croatia
Prof.Dr. Letlhokwa George MPEDI, University of Johannesburg, South Africa
Prof.Dr. Mancheski Gjorgji, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Prof.Dr. Martha Starr, American University Washington D.C., USA
Prof.Dr. Mariana Ivanova, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Mi Jung PARK, Freie Universität Berlin, Germany
Prof.Dr. Nadka KOSTADINOVA, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Otto KAUFMANN, Max Planck Institut München, Germany
Prof. Dr. Patricia GEORGIEVA, University of Agribusiness and Rural Development
Prof. Dr. Safet Kozarević, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
Prof. Dr. Shushma Patel, London South Bank University, UK
Prof. Dr. Slavica Rocheska, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Prof. Dr. Srdjan Redzepagić, University of Nice – Sophia Antipolis, France
Prof.Dr. Tatjana SPASESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, North Macedonia
Prof.Dr. Thomas Paul, University of South Pacific
Prof.Dr. Todor RADEV, International University College, Bulgaria
Prof.Dr. Todorka ATANASSOVA-KALAYDZIEVA, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Zoran Ćirić, University of Novi Sad, Serbia

REFEREES

Prof.Dr. Ahmet AĞCA, Dumlupınar University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. SAKKTHIVEL, Sur University College
Prof.Dr. Dilek ALTAŞ, Marmara University, Turkey
Prof.Dr. Günther LOSCHNIGG, University of Graz
Prof.Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University, Turkey
Prof.Dr. İsmail Hakkı İNAN, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Nurcan METİN, Trakya University, Turkey
Prof.Dr. Nadka KOSTADINOVA, Trakia University, Bulgaria
Prof. Dr. Slavica ROCHESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

SESSION CHAIRS

Dragica ODZAKLIESKA
Agah Sinan ÜNSAR
Raşit GÜLTEKİN
Murat Selim SELVİ
İpek CEBECİ
Sevinç SAKARYA MADEN
Aydın GÜREL
Erkan ÖZTÜRK
Murat ÇETİN
Caner EKİZCELEROĞLU
Nurcan ÖZKAN
Menekşe KILIÇASLAN
Hayriye IŞIK
Fatih KOÇ
Igor ZDRAVKOSKI
E. Recep ERBAY
İ. Hakkın İNAN
Celal DEMİRKOL
Ahmet KUBAŞ
Harun HURMA
Hasan Selçuk ETİ
Nurcan METİN
Ömer AZABAĞAOĞLU

LIST of PARTICIPANTS

Name and Surname	Nationality	Name and Surname	Nationality
Abdulkadir IŞIK	Turkey	İpek KARABACAK	Turkey
Abdullah KIRAY	Turkey	İsmail Bülent GÜRBÜZ	Turkey
Adil OĞUZHAN	Turkey	İsmail DÜLGEROĞLU	Turkey
Agah Sinan ÜNSAR	Turkey	İzel İSKENDER	Turkey
Ahmet AKTUNA	Turkey	Janka DIMITROVA	North Macedonia
Ahmet FİDANOĞLU	Turkey	Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	Turkey
Ahmet İlkey CEYHAN	Turkey	Konur Alp DEMİR	Turkey
Ahmet KUBAŞ	Turkey	Levent ÇINKO	Turkey
Ahmet YÜKSEL	Turkey	Ljupce MARKUSHESKI	North Macedonia
Ali ERKEN	Turkey	Lütfü ŞİMŞEK	Turkey
Ali GÜREL	Turkey	Mariana KRUMOVA VERGIEVA	Bulgaria
Aneta RISTESKA-JANKULOSKA	North Macedonia	Mehpara MALIKOVA	Azerbaijan
Arlene R. PAGAURA	Philippines	Melih AKINCI	Turkey
Arzu EREN ŞENARAS	Turkey	Meltem OKUR DİNÇSOY	Turkey
Ayca HEPŞAĞ	Turkey	Menekşe KILIÇARSLAN	Turkey
Aydın GÜREL	Turkey	Miray ÖZDEN	Turkey
Ayhan BAYRAM	Turkey	Miroslav ANDONOVSKI	North Macedonia
Aykut HALDAN	Turkey	Muhittin ADIGÜZEL	Turkey
Aykut PAJO	Turkey	Murat ÇETİN	Turkey
Aysu YAŞAR	Turkey	Murat Selim SELVİ	Turkey
Aytaç GÜT	Turkey	Mustafa HATİPLER	Turkey
Bekir DEĞİRMENÇİ	Turkey	Mümin Atalay ÇETİN	Turkey
Berna ÖZÇELİK	Turkey	Necle DOĞAN	Turkey
Beste Burcu KASAP	Turkey	Neslihan CAVLAK	Turkey
Betül DENİZ	Turkey	Nevin AYDIN	Turkey
Beytiye MUTLU KARANFİL	Turkey	Nihat Kamil ANIL	Turkey
Bige KÜÇÜKEFE	Turkey	Nigar KÜÇÜKKUBAŞ	Turkey
Burak GÜRİŞ	Turkey	Nilgün KÖKSALAN	Turkey
Burcu YİĞİT	Turkey	Niyazi GÜMÜŞ	Turkey
Burçay YAŞAR AKÇALI	Turkey	Nur KESKİN	Turkey
Büşra ÇİL	Turkey	Nurcan ÖZKAN	Turkey
C. Yenal KESBİÇ	Turkey	Nurhan TALEBİ	Turkey
Cahit ÖZTÜRK	Turkey	Okan YAŞAR	Turkey
Caner EKİZCELEROĞLU	Turkey	Oktay ÇETİN	Turkey
Coşkun DOĞAN	Turkey	Oktay KOÇ	Turkey
Cüneyt KOYUNCU	Turkey	Ömer Faruk GÜLEÇ	Turkey
Çiğdem UNURLU	Turkey	Ömer Sinan PEHLİVAN	Turkey
Davuthan GÜNAYDIN	Turkey	Özden Sevgi AKINCI	Turkey
Demet ŞENBAŞ	Turkey	Özge SİĞİRCİ	Turkey
Deniz AKSOYLU	Turkey	Özlem AYTAÇ	Turkey

Deniz GÜVERCİN	Turkey	Pece NIKOLOVSKI	North Macedonia
Derya DİNÇER GÜLTEKİN	Turkey	Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU	Turkey
Dilek ALTAŞ	Turkey	Rasim YILMAZ	Turkey
Dimitar Stoyanov VERGIEV	Bulgaria	Raşit GÜLTEKİN	Turkey
Dindar ŞİNO	Turkey	Rengül EKİZCELEROĞLU	Turkey
Dragica ODZAKLIESKA	North Macedonia	S. Yağmur KUMCU	Turkey
E. Recep ERBAY	Turkey	Salih MEMİŞ	Turkey
Ebru IRMAK	Turkey	Sarp DEMİRBİLEK	Turkey
Ebru ONURLUBAŞ	Turkey	Sayın SAN	Turkey
Eda ÖZEN	Turkey	Selahattin GÜRİŞ	Turkey
Eftimija DIMITROVA	North Macedonia	Selçuk TEKİN	Turkey
Elif ÇAĞLI KAYNAK	Turkey	Selin BALIKOĞLU	Turkey
Elif GÖKSU	Turkey	Selman DELİL	Turkey
Emilija MITEVA – KACARSKI	North Macedonia	Semih KOÇMAR	Turkey
Emre Berk ÜNSAL	Turkey	Serap ÖZTÜRK	Turkey
Emre CEYLAN GÜNEL	Turkey	Sercan GÜLAY	Turkey
Enver Erdiç DİNÇSOY	Turkey	Serdar ERDOĞAN	Turkey
Erkan ÖZTÜRK	Turkey	Serdar YURGA	Turkey
Esin BENHÜR AKTÜRK	Turkey	Server DEMİRCİ	Turkey
Ersan ÖZKAN	Turkey	Servet ÇINAR	Turkey
Esra TÜRKKAN ULUDAĞ	Turkey	Servet KAPÇAK	Turkey
Fanka RISTESKA	Turkey	Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	Turkey
Faruk AKIN	Turkey	Sevi BALOĞLU	Turkey
Fatih ÇAVDAR	Turkey	Sevinç SAKARYA MADEN	Turkey
Fatih KOÇ	Turkey	Stefka TIMERAVA	Bulgaria
Fulden KÖMÜRYAKAN	Turkey	Süleyman BARUTÇU	Turkey
Fulya ATAK	Turkey	Şahin İNANÇ	Turkey
Funda ÖRGE YAŞAR	Turkey	Şule TURHAN	Turkey
Funda SELVİ	Turkey	Tatjana SPASESKA	North Macedonia
Georgi GEORGIEV	Bulgaria	Teoman AKPINAR	Turkey
Gülay ÖZKAN	Turkey	Tolga EREN	Turkey
Gülnur ETİ İÇLİ	Turkey	Tucan BEKTAŞ	Turkey
Gülşah KARAKAYA	Turkey	Tuğba ÇARIKÇI KULA	Turkey
Günay KURTULDU	Turkey	Tuna KARTALOĞLU	Turkey
H. Simay KARAALP-ORHAN	Turkey	Uğur EYİDİKER	Turkey
Hakan CAVLAK	Turkey	Utku ALTUNÖZ	Turkey
Hakan Sabri ÇELİKİYAY	Turkey	Ümit ALNİAÇIK	Turkey
Hakan URUÇ	Turkey	Ümit İZMEN	Turkey
Hande ÖZOLGUN AKKURT	Turkey	Veli SIRIM	Turkey
Hasan Selçuk ETİ	Turkey	Vesna GJORGIEVA SVRTIMOV	North Macedonia
Hasan VURAL	Turkey	Visar MALAJ	Albenia

Hatice ARSLAN	Turkey	Volkan DEMİRASLAN	Turkey
Havva ARABACI	Turkey	Xankişi XANKİŞİYEV	Azarbaijan
Hayriye IŞIK	Turkey	Yağmur Duygu İBİ	Turkey
Hüseyin ERDAŞ	Turkey	Yeşim CAN	Turkey
Hüseyin Safa ÜNAL	Turkey	Yıldırım Onur ERDİREN	Turkey
Igor ZDRAVKOSKI	North Macedonia	Yüksel OKŞAK	Turkey
Işıl ARDA	Turkey	Zafer CESUR	Turkey
Işıl TÜZÜN ARPACIOĞLU	Turkey	Zdravka KIRICHEVA	Bulgaria
İbrahim BAKIRTAŞ	Turkey	Zekeriya KONURHAN	Turkey
İbrahim Onur KOÇAŞLI	Turkey	Zerrin BALKAÇ	Turkey
İpek CEBECİ	Turkey		

Program

10:30 – 10:45	Opening Ceremony	Hall 1	Prof.Dr. Rasim YILMAZ, IBANESS Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, IBANESS Prof.Dr. Prof. Dr. Georgi GEORGIEV, Dean, Faculty of Economics and Management, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA, Dean, Faculty of Economics-Prilep, University St. Kliment Ohridski-Bitola, North Macedonia
10:45 – 11:00	Coffee Break		
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA	
		Dragica ODZAKLIESKA Tatjana SPASESKA Aneta RISTESKA-JANKULOSKA Fanka RISTESKA	Implementation of Basel III: Challenges for Macedonian Banks
		Aneta RISTESKA JANKULOSKA Tatjana SPASESKA Fanka RISTESKA Dragica ODZAKLIESKA	The Importance of Material Handling in Logistics System
		Dimitar Stoyanov VERGIEV Mariana KRUMOVA VERGIEVA	Alternative Supplies of Natural Gas. European Strategy for Liquid Natural Gas
		Visar MALAJ	Migration, Poverty and European Integration of Western Balkan Countries
		Cüneyt KOYUNCU Hüseyin Safa ÜNAL	How GDPPC and Consumption Expenditure are Related in the Long-run in Turkey: ARDL Analysis
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. E. Recep ERBAY	
		Funda ÖRGE YAŞAR	2019-2020 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Anlatma

			Becerilerine Yönelik Etkinliklerin Karşılaştırmalı İncelenmesi
		Zekeriya KONURHAN Okan YAŞAR	Kaş ve Demre İlçesi Kıyılarında Dalış Yapan Balıkadamların Görüşlerine Göre Sualtı Dalış Turizminin Değerlendirilmesi
		Yeşim CAN Uğur EYİDİKER	Türkiye’de Kadın İstihdam Profiline İstatistiksel Bölgeler Arasındaki Farklılıklarının İncelenmesi
		Uğur EYİDİKER Yeşim CAN	Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Analizi
		Miray ÖZDEN E. Recep ERBAY	Belediyelerin Tarımsal Hizmet Birimlerinin Kırsal Kalkınma Uygulamalarına Katkısı: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Örneği
		Ahmet YÜKSEL	Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Ülke İhracatına Katkılarının Analizi
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR	
		Nevin AYDIN	Mobil Sağlık Uygulamaları
		Nevin AYDIN	Yeni İnovasyon Alanları
		Nevin AYDIN	Giyilebilir Teknolojide Bir Sonraki Büyük Trend Ne Olacak?
		Nevin AYDIN	Giyilebilir Teknolojilerin Sunduğu Kolaylıklar
		Semih KOÇMAR Agah Sinan ÜNSAR Adil OĞUZHAN	Örgütsel Kimlik Algısının Örgütsel Muhalefet ile İlişkisi; Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü
		Agah Sinan ÜNSAR Funda SELVİ	A ve B Tipi Kişilik Özelliklerine Göre Çalışanların İntikam Niyeti veya Affetme Eğilimi: Konuyla İlgili Bir Araştırma
		Burcu YİĞİT	Örgütsel Çekicilik Alanındaki Çalışmaların İçerik Analizi ile İncelenmesi
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Asst. Prof.Dr. Selçuk TEKİN	

		Selçuk TEKİN	Hasılat Esaslı Vergilendirme
		Hakan Sabri ÇELİKAY	Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi
		Raşit GÜLTEKİN	Son Düzenlemeler Işığında Türkiye'ye Posta-Kargo Taşımacılığı Yoluyla Eşya İthalatı
		Emre CEYLAN GÜNEL Derya DİNÇER GÜLTEKİN	Sürdürülebilir Pazarlamanın Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü ve Önemi
		Derya DİNÇER GÜLTEKİN Emre CEYLAN GÜNEL	İşletmelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin Gelişmesinde Transformasyonel (Dönüştürücü) Liderliğin Rolü ve Önemi
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Murat Selim SELVİ	
		Gülnur ETİ İÇLİ Nihat Kamil ANIL Özge SİĞİRCİ Günay KURTULDU	Neden Sağlıklı Besleniyorum? Sağlıklı Beslenme Motivasyonu Açısından Farklılaşan Tüketicileri Belirleme ve Segmentasyonuna Yönelik Bir Araştırma
		Aykut PAJO	Endüstriyel Mirasın Tekrar Tüketime Sunulmasına Yönelik Bir Öneri: Kırklareli - Büyük Mandıra Demiryolu Hattı
		Murat Selim SELVİ Aykut PAJO Beste Burcu KASAP Tolga EREN	Konaklama İşletmelerinin Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Tekirdağ İlinde Bir Araştırma
		Aycan HEPSAĞ Burçay YAŞAR AKÇALI	Testing the Unit Root Hypothesis in Financial Time Series with Residual Augmented Least Squares (RALS) Approach: An Application to Rational Price Bubbles
		Burak GÜRİŞ Aycan HEPSAĞ	E7 Ülkelerinde Karbondioksit Emisyonu Yakınsaması: Fourier Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Kanıtlar
		Konur Alp DEMİR	Kentiçi Ulaşım Hizmetlerinin Entegrasyonu: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği
13:00 – 13:30	Lunch		

13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Asst.Prof.Dr. İpek CEBECİ	
		Deniz AKSOYLU H. Simay KARAALP-ORHAN	Çay Tarımında İstihdam: Türkiye ve Çin
		İpek CEBECİ Yağmur Duygu İBİ	Tüketicilerin Organik Ürünlere Dair Algılarını ve Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
		Bige KÜÇÜKEFE	Türkiye Ekonomisi'nde Tarım Sektörünün Yapısı, Gelişimi ve Gelecek Perspektifleri
		Volkan DEMİRASLAN Dindar ŞİNO	Dijital Bankacılık
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Sevinç SAKARYA MADEN	
		Coşkun DOĞAN	Sağlık Alanında Çevirinin Rolü
		Zerrin BALKAÇ	Siyasi Yapılanma Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin En Liberal Anayasası Olan 1961 Anayasası Ve Özellikleri
		Sevinç SAKARYA MADEN Tuğba ÇARIKÇI KULA	Geni@l klick A 1.1. Almanca Ders Kitabındaki Görsel Öğelerin İncelenmesi
		Sevinç SAKARYA MADEN Servet ÇINAR	Türkiye'de İngilizceden Sonra Almancanın İkinci Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sözcük ve Dil Bilgisi Öğretimi Bağlamında Yaklaşımlar
		Sevinç SAKARYA MADEN İzel İSKENDER	Almanca Öğretmenlerinin Almanca Dilbilgisi Görsellerini Okuma ve Anlama Yetkinlik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma
		Aykut HALDAN	Çeviri Eğitiminde Çizgi Roman Çevirileri: Bir Uygulama Örneği
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Aydın GÜREL	
		İsmail DÜLGEROĞLU	Do Ethically Minded Consumers Pay More to be Environmentalist and Socially Responsible?

		Özlem AYTAÇ	Macroeconomic Effects of Global Energy Price Shocks in Developing Countries
		Emre Berk ÜNSAL Gülşah KARAKAYA	A Decision Support System for Employee Scheduling Problem in Hospitality Sector: A Case Study in a Turkish Firm
		Ebru IRMAK Aydın GÜREL	Cooperative Education in Agricultural Cooperatives: The Example of Lalapaşa District of Edirne Province
		Sarp DEMİRBİLEK	A Survey on How to Utilize the Industrial Grow of Tekirdag City in Defence Industry
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Erkan ÖZTÜRK	
		Ersan ÖZKAN Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	Mali İdarelerde Yeni Vergi Modeli: Turist Vergisi Uygulamaları ve Türkiye Değerlendirmesi
		Erkan ÖZTÜRK Melih AKINCI	TFRS ve BOBİ FRS Setleri ile Sunulan Finansal Bilginin Oran Analizi ile Karşılaştırılması
		Bekir DEĞİRMENCİ Cahit ÖZTÜRK	Aile İşletmelerinde Uygulanan İnsan Kaynakları ve İnovasyon Uygulamalarına Yönelik Mavi Yakalıların Düşüncelerinin İncelenmesi
		Ahmet FİDANOĞLU Bekir DEĞİRMENCİ	Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği
		Ayhan BAYRAM	Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre İncelenmesi: Giresun Üniversitesi Örneği
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Murat ÇETİN	
		Murat ÇETİN Servet KAPÇAK	Türkiye’de İthalat Odaklı Büyüme Hipotezinin Ampirik Analizi
		Murat ÇETİN Ömer Sinan PEHLİVAN	Türkiye Ekonomisi’nde Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

		Enver Erdiñ DİNÇSOY	Türkiye’de Faiz, Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi
		İbrahim Onur KOÇAŞLI	Finansal İstikrara Yönelik Merkez Bankalarının Kullandığı Araçlar: Rezerv Opsiyon Mekanizmasının Etkinliği Üzerine Bir Analiz
		Aysu YAŞAR	Döviz Kuru ve Uzun Hafıza Modelleri
		Meltem OKUR DİNÇSOY	Sektörlere Göre Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Caner EKİZCELEROĞLU	
		Caner EKİZCELEROĞLU Serdar ERDOĞAN Hüseyin ERDAŞ	Otomobil Dış Ticaretinde Döviz Kuru Nedensellik Analizi
		Rengül EKİZCELEROĞLU Elif GÖKSU	2015 ve 2018 Genel Seçimlerinde Kadın Temsili: AK Parti ve CHP Örneği
		Ahmet İlkey CEYHAN Elif ÇAĞLI KAYNAK	Yeni Sağ Kavramının Göstergebilim Açısından Kısa Analizi
		Demet ŞENBAŞ	Yemen Sorunu: Mezhep Çatışması mı? Güç Mücadelesi mi?
		Hakan CAVLAK Selin BALIKOĞLU	Demokrasi ve Barış: Almanya – Fransa ve Suudi Arabistan – Yemen Örnekleri
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 3 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Nurcan ÖZKAN	
		Nurcan ÖZKAN	Trakya University, Faculty of Education, of Students of Department of Science Teaching The Views of on Global Warming
		Nurcan ÖZKAN	Overview of Bioplastic Production from Plants
		Nurcan ÖZKAN Beytiye MUTLU KARANFİL	Middle School 7th Grade Students’ Misconceptions about Cell and Chromosome
		Serap ÖZTÜRK Nurcan ÖZKAN	Examination of Biology Teachers’ Perspectives on Science Fair Studies and Follow-up of Recent

			Developments in Science in Secondary Schools in Edirne
		Havva ARABACI	Breakeven Analysis in Hotel Businesses
		Havva ARABACI Fatih ÇAVDAR	Role of Tax Audit in Preventing Tax Losses and Evasions in Turkey
		Nurcan ÖZKAN Beytiye MUTLU KARANFİL	Sample Studies on Environmental Education Between 2000-2012
		Çiğdem UNURLU	The Assessment of the Edirne' Place Image as a Destination from the Viewpoint of the Local People
		Çiğdem UNURLU	The Evaluation of the Edirne' Place Identity as a Destination from the Viewpoint of the Local People
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 4 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Menekşe KILIÇASLAN	
		Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU	Marka Farkındalığına Etki Eden Değişkenler
		Menekşe KILIÇARSLAN	Sağlık Kurumlarında Kriz Yönetimi
		Esin BENHÜR AKTÜRK	İş Sağlığı ve Sağlık Kurumlarında İş Sağlığı Önemi
		Muhittin ADIGÜZEL	Türkiye'nin İleri Teknoloji Ürünlerindeki Dış Ticaretinin ve Rekabet Gücünün İncelenmesi
		Berna ÖZÇELİK	Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv Ana ve Yan Sanayi İşletmelerinin Finansal Performansı
		Ömer Faruk GÜLEÇ Tucan BEKTAŞ	Karbon Muhasebesi ve Karbon Maliyetlerinin İncelenmesi
		Ömer Faruk GÜLEÇ Işıl ARDA	İşletmelerde Karşılık Kullanımının İncelenmesi: BİST 100 Uygulaması
		Sercan GÜLAY Hakan URUÇ	Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Lojistik Maliyetlerin Hesaplanmasında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ve Uygulaması
15:30 – 17:00	Parallel Session V	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr.	

		Hayriye IŞIK	
		Davuthan GÜNAYDIN	Yoksullukla Mücadelede Evrensel Bir Çözüm Olarak Temel Gelir: Türkiye’de Çocuk ve Genç Yoksulluğu ile Mücadele için Bir Öneri
		Abdulkadir IŞIK Ali GÜREL	Vergi Tahsilatı ile Vergi Kültürü İlişkisi; Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Bize Ne Söyler
		Abdulkadir IŞIK Ali GÜREL	Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyum Çabalarında Meslek Mensuplarının Rolü ve Önemi
		Hayriye IŞIK	Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsman) Rolü
		Hayriye IŞIK	GiG Ekonomisi ve Vergisel Boyutu
15:30 – 17:00	Parallel Session V	Hall 2 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Fatih KOÇ	
		Fatih KOÇ	Tüketicilerin Çevresel Duyarlılığının Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği ile Ölçülmesi
		Fatih KOÇ Oktay ÇETİN Ümit ALNIAÇIK	Şehire ve Şehirde Yaşayanlara Yönelik Algının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Kandıra İlçesi Örneği
		İ. Bülent GÜRBÜZ Betülay DENİZ	Kırsal Alanında Yaşayan Bireylerin Gürültü Kirliliği Hakkındaki Düşünceleri: Bursa İli Örneği
		Veli SIRIM	II. Abdülhamid Döneminde Tekirdağ ve Çevresinde Petrol ve Kömür Arama Çalışmaları
		Mümin Atalay ÇETİN	Examining the Causal Relationship between Macroeconomic Indicators and Housing Demand in Turkey
		Mümin Atalay ÇETİN İbrahim BAKIRTAŞ	Türkiye’de Konut Piyasasının Makroekonomik Belirleyicileri
		Işıl TÜZÜN ARPACIOĞLU	Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kiraya Veren Sıfatıyla Taraf Olduğu Kira Sözleşmelerinde Uygulanacak Hukuk
15:30 – 17:00	Parallel Session V	Hall 3	

		Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Igor ZDRAVKOSKI	
		Igor ZDRAVKOSKI Ljupce MARKUSHESKI Pece NIKOLOVSKI Miroslav ANDONOVSKI	The Role and Importance of the Accounting System and Internal Control
		Mehpara MALIKOVA Xankişi XANKİŞİYEV	The Place of Foreign Investments in the Economy of the Republic of Azerbaijan and Evaluation of Its Impact on the Country Economy
		Rasim YILMAZ	Price Level Targeting: Reconsidered
		Rasim YILMAZ	Interest-Free Bond Issuance in Turkey and the World
		Eftimija DIMITROVA Vesna GJORGIEVA SVRTIMOV Emilija MITEVA – KACARSKI Janka DIMITROVA	Analysis of the Budget and the Public Debt of Republic of Macedonia in the period 2008-2018
		Arlene R. PAGAURA	Attributes of Innovative School Administrators in a State University
		Zdravka KIRICHEVA	Possibilities for Improvement of Accounting Information Related to the Reporting of Commodity Transactions
		Stefka TIMAREVA	Some Questions to the Businesses in the Tourism

Sunday Sessions

11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. İ. Hakkı İNAN	
		Hasan VURAL	Statistical Analysis of Regional Development of Honey production and Beehive Amount in Turkey
		Hasan VURAL	Organic Livestock Products Marketing in Turkey

		İsmail Bülent GÜRBÜZ	Rural Development Planning; Socio-spatial Perspectives on Migration in Bursa Province
		İsmail Bülent GÜRBÜZ	Rural Development Planning; Willingness to Participate
		Oktay KOÇ Abdullah KIRAY	Resisting to Death Against Religio-institutions: An Institutional Look at al-Ridda Wars
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Celal DEMİRKOL	
		Lütfü ŞİMŞEK	Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Önündeki Engeller ve Bunun Finansal İstikrar Açısından Anlamı
		Lütfü ŞİMŞEK	Avrupa Merkez Bankası'nın Finansal İstikrar Faaliyet Çerçevesi
		Tuna KARTALOĞLU Faruk AKIN	Küresel Kriz Sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Uygulamaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri
		Ümit İZMEN	Neo Liberal Çağda Akademik Disiplinlerin Küreselleşmenin Gerilimlerini Anlamadaki Kısıtları
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ	
		Ahmet KUBAŞ	Girişimcilik Ekosisteminin İşletmelerin Genişleme ve Derinleşmesine Etkileri
		Ahmet KUBAŞ	İşletmelerde İç Girişimcilik ve Rekabetçilik
		İ. Bülent GÜRBÜZ Gülay ÖZKAN	Hayvancılığın Geleceğine Eleştirel Bir Bakış: Geleneksel ve Modern Hayvancılığın Karbon Ayak İzi Karşılaştırması
		Duygu AKTÜRK	Tarım İşletmelerinde Optimum Ürün Deseninin Belirlenmesi
		Duygu AKTÜRK	Tarım İşletmelerinin Ekonomik Sürdürülebilirliği için Keçi Yetiştiriciliği
		Şule TURHAN	Türkiye'de Yeşil Ekonomi Kavramı

		Hasan VURAL	
		Serdar YURGA	Önder Çiftçi Proje Derneklernin Geçirdiği Evreler
		Hande ÖZOLGUN AKKURT	Tarım Kredi Kooperatiflerinde Amortismanların Hesaplanması ve Amortisman Kayıt Yöntemleri
		Hande ÖZOLGUN AKKURT	Tarım Kredi Kooperatifleri ve Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Harun HURMA	
		Hatice ARSLAN Süleyman BARUTÇU	Ambalaj Tasarımında Yenilik ve Yenilikçi Ambalaj Tasarımına Yönelik Tüketici Tutumu ve Satın Alma Niyetine Etkisi
		Necla DOĞAN Süleyman BARUTÇU	Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Pazarlama Algısı: Denizli İlinde Bir Araştırma
		S. Yağmur KUMCU C. Yenal KESBİÇ	Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Politikalarının Hanehalkı Tasarruf Eğilimine ve Yatırımlara Etkisi
		Mustafa HATİPLER Funda SELVİ	Türkiye’de Sosyal Politika Yaklaşımlarının Devletin Sosyal Denge Sağlamasındaki Rolü
		Mustafa HATİPLER Nur KESKİN	Refah Devletin (Arizi) Sorunları ve Sürdürülebilirlik
		Mustafa HATİPLER Nilgün KÖKSALAN	Mutluluk Ekonomisi Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımına Bir Bakış
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. E. Recep ERBAY	
		Salih MEMİŞ Zafer CESUR	Tüketici Boykotunun Cinsiyete göre Farklılaşmasına Yönelik Bir Araştırma
		Salih MEMİŞ Zafer CESUR	Marka Kavramının Helal Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi
		Zafer CESUR Salih MEMİŞ	Pazarlama 4.0 ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme
		S. Yağmur KUMCU	Blokzincir Teknolojisi ve Emek Teorisi

		Özden Sevgi AKINCI	
		Esra TÜRKKAN ULUDAĞ Nurhan TALEBİ	Finansal Analiz Yöntemlerinin İncelenmesi: Stokların Yapısı ve Değişimi Üzerine Yatay Analiz Uygulaması
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Hasan Selçuk ETİ	
		Ali ERKEN	1950 Sonrası Türkiye’de Mısır Ekimi ve Rockefeller Vakfı
		Neslihan CAVLAK	Tüketicilerin Bireysel Emeklilik Sistemine Ait Tutumlarına İlişkin Yapılan Çalışmalar Üzerinde Bir Değerlendirme
		Dilek ALTAŞ Büşra ÇİL	Daha İyi Yaşam Endeksi Verilerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi
		Hasan Selçuk ETİ Sevi BALOĞLU Yıldırım Onur ERDİREN	Marka Logolarının Değişim Nedenleri Üzerine Bir İnceleme
		Yüksel OKŞAK Eda ÖZEN	Kentleşme’nin Yoksulluk Üzerinde Etkisi Var mı? :Panel Analiz
		Eda ÖZEN Yüksel OKŞAK	Yoksulluk ve İslam İlişkisi Üzerine Panel Analiz
		Kenan DUMAN	Algortimalar ve Otomati Gazetecilik: Sosyal Medya Haber Botlari Üzerine İnceleme
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Nurcan METİN	
		Levent ÇİNKÖ Server DEMİRCİ	Türkiye’de Katılım Bankacılığının Reel Ekonomiye Fon Sağlaması Bağlamında Ülkenin Ekonomik Büyümesine Olan Katkısı
		Selahattin GÜRİŞ Burak GÜRİŞ	BRICST Ülkelerinde Enerji Tüketimi Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Yeni Bulgular
		Selahattin GÜRİŞ Fulden KÖMÜRYAKAN	Panel Verilerin Homojen Gruplara Ayrılması ve Tesadüfi Katsayılı Model Yaklaşımı

		S. Yağmur KUMCU Özden Sevgi AKINCI	Yoksulluğu Azaltma Politikaları ve Temel Gelir Uygulamaları
		Nigar KÜÇÜKKUBAŞ	Gençlerde Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi
		Ebru ONURLUBAŞ Niyazi GÜMÜŞ	Kargo Firmalarının Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisinin Servqual Ölçeği İle Ölçülmesi
		Niyazi GÜMÜŞ Ebru ONURLUBAŞ	Yaşlı Tüketiciler Üzerine Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi Yöntemi İle İncelenmesi
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 4 Chair Person: Prof.Dr. Ömer AZABAĞAOĞLU	
		Sayın SAN Selman DELİL	Understanding the Reasons of Flows: Variables Explaining Patient Movements in Turkey
		Cüneyt KOYUNCU Hüseyin Safa ÜNAL	The Role of Economic Freedom on Poverty
		Cüneyt KOYUNCU Eda ÖZEN	Tasarruf ile Enflasyon Eş-bütünleşik mi Türkiye Örneği
		Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU Hüseyin Safa ÜNAL	A Case Study for the Role of the GDP on New Job Vacancies: Turkey
		Hüseyin Safa ÜNAL Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	Any Long-run Association Between Inflation and Economic Growth?: The Case of Turkey
		Utku ALTUNÖZ	The Predictability of The Financial Crisis with The Probit Model, Logit Model and Signal Approach: The Case of Turkey
		Deniz GÜVERCİN	The Impact of Access to Abortion On The Fertility Preferences of Second Generation Women: Evidence From Turkey
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Teoman AKPINAR	
		Şahin İNANÇ Arzu EREN ŞENARAS	Personel Çizelgeleme Problemleri için Genetik Algoritma Uygulaması

		Arzu EREN ŞENARAS Şahin İNANÇ	Kargo Firmasının Dağıtım Güzergâhının Dinamik Programlama ile Belirlenmesi
		Arzu EREN ŞENARAS Şahin İNANÇ	Elektrik Enerjisi Piyasası İçin SD Model Önerisi
		Şahin İNANÇ Arzu EREN ŞENARAS	Acil Servise Gelen Hasta Sayılarının Monte Carlo Benzetimi ile İncelenmesi
		Teoman AKPINAR	Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Muhasebe Sistemine Potansiyel Katkıları
		Teoman AKPINAR	Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Vergi ve Sosyal Güvenlik Sistemine Sağlayacağı Faydalar

CONTENTS

The Importance Of Material Handling In Logistics System	1
Implementation of Basel III: Challenges for Macedonian Banks	9
Analysis of the budget and the public debt of Republic of Macedonia in the period 2008-2018	19
The Role and Importance Of The Accounting System and Internal Control	33
Migration, poverty and European integration of Western Balkan Countries	38
Possibilities for improvement of accounting information related to the reporting of commodity transactions	46
Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği	53
Finansal Zaman Serilerinde Birim Kök Hipotezinin Test Edilmesinde Kalıntılarla Genişletilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Yaklaşımı: Rasyonel Fiyat Köpükleri Üzerine Bir Uygulama	64
Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre İncelenmesi: Giresun Üniversitesi Örneği	70
Endüstriyel Mirasın Tekrar Tüketime Sunulmasına Yönelik Bir Öneri: Kırklareli - Büyük Mandıra Demiryolu Hattı	76
Döviz Kuru ve Uzun Hafıza Modelleri	87
Aile İşletmelerinde Uygulanan İnsan Kaynakları ve İnovasyon Uygulamalarına Yönelik Mavi Yakalıların Düşüncelerinin İncelenmesi	95
E7 Ülkelerinde Karbondioksit Emisyonu Yakınsaması: Fourier Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Kanıtlar	108
Otomobil Dış Ticaretinde Döviz Kuru Nedensellik Analizi	112
Sağlık Alanında Çevirinin Rolü	127
The Role of Economic Freedom on Poverty	133
Yoksullukla Mücadelede Evrensel Bir Çözüm Olarak Temel Gelir: Türkiye’de Çocuk ve Genç Yoksulluğu İle Mücadele İçin Bir Öneri	138
Yemen Sorunu: Mezhep Çatışması mı? Güç Mücadelesi mi?	153
Çay Tarımında İstihdam: Türkiye ve Çin	163
İşletmelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin Gelişmesinde Transformasyonel Liderliğin Rolü ve Önemi	173
Tarım Kooperatiflerinde Kooperatifçilik Eğitimi: Edirne İli Lalapaşa İlçesi Örneği	181
Türkiye’de Faiz, Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi	187
Finansal Analiz Yöntemlerinin İncelenmesi: Stokların Yapısı Ve Değişimi Üzerine Yatay Analiz Uygulaması	195
2019-2020 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Anlatma Becerilerine Yönelik Etkinliklerin Karşılaştırmalı İncelenmesi	205
Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi	228
Tarım Kredi Kooperatiflerinde Amortismanların Hesaplanması Ve Amortisman Kayıt Yöntemleri	235
Tarım Kredi Kooperatifleri ve Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri	240
Statistical Analysis of Regional Development of Honey production and Beehive Amount in Turkey	245
Organic Livestock Products Marketing in Turkey	251
Ambalaj Tasarımında Yenilik ve Yenilikçi Ambalaj Tasarımına Yönelik Tüketici Tutumu ve Satın Alma Niyetine Etkisi	256
Tüketicilerin Organik Ürünlere Dair Algılarını ve Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	268
Rural Development Planning; Socio-spatial Perspectives on Migration in Bursa Province	278
Rural Development Planning; Willingness to Participate Rural Development Activities	283
Kırsal Alanında Yaşayan Bireylerin Gürültü Kirliliği Hakkındaki Düşünceleri: Bursa İli Örneği	290
Hayvancılığın Geleceğine Eleştirel bir Bakış: Geleneksel ve Modern Hayvancılığın Karbon Ayak İzi Karşılaştırması	294
Do Ethically Minded Consumers Pay More to be Environmentalist and Socially Responsible?	301
A Case Study for the Role of the GDP on New Job Vacancies: Turkey	309
Kentçi Ulaşım Hizmetlerinin Entegrasyonu: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği	314
Sektörlere Göre Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi	322
Sağlık Kurumlarında Kriz Yönetimi	333

Türkiye Ekonomisi'nde Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	340
Türkiye'de İthalat Odaklı Büyüme Hipotezinin Ampirik Analizi	349
Konaklama İşletmelerinin Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Tekirdağ İlinde Bir Araştırma	355
Türkiye'de Sosyal Politika Yaklaşımlarının Devletin Sosyal Denge Sağlamasındaki Rolü	365
Mutluluk Ekonomisi Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımına Bir Bakış	373
Refah Devletin (Arizi)Sorunları ve Sürdürülebilirlik	380
Türkiye'de Konut Piyasasının Makroekonomik Belirleyicileri	387
Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Pazarlama Algısı: Denizli İlinde Bir Araştırma	396
Mobile Sağlık Uygulamaları	408
Giyilebilir Teknolojilerin Sunduğu Kolaylıklar	415
Yeni İnovasyon Alanları	421
Giyilebilir Teknolojide Bir Sonraki Büyük Trend Ne Olacak?	431
Trakya University, Faculty of Education, of Students of Department of Science Teaching the Views of on Global Warming.....	437
Overview of Bioplastic Production From Plants	448
Sample Studies on Environmental Education Between 2000-2012	454
Middle School 7th Grade Students' Misconceptions about Cell and Chromosome.....	469
Resisting to Death Against Religio-institutions: An Institutional Look at al-Ridda Wars.....	476
Marka Farkındalığına Etki Eden Değişkenler	481
Son Düzenlemeler Işığında Türkiye'ye Posta-Kargo Taşımacılığı Yoluyla Eşya İthalatı	493
2015 ve 2018 Genel Seçimlerinde Kadın Temsili: AK Parti ve CHP Örneği	509
Marka Kavramının Helal Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi	519
Tüketici Boykotunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Bir Araştırma	524
Tekirdağ İlindeki Endüstriyel Gelişmelerin Savunma Sanayinde Kullanılabilmesi Üzerine Bir Araştırma	531
BRICST Ülkelerinde Enerji Tüketimi Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Yeni Bulgular	541
Panel Verilerin Homojen Gruplara Ayrılması ve Tesadüfi Katsayılı Model Yaklaşımı	546
Örgütsel Kimlik Algısının Örgütsel Muhalefet İle İlişkisi; Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü	553
Examination of Biology Teachers' Perspectives on Science Fair Studies and Follow-up of Recent Developments in Science in Secondary Schools in Edirne.....	568
Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Lojistik Maliyetlerin Hesaplanmasında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ve Uygulaması	574
The Predictability of The Financial Crisis with The Probit Model, Logit Model and Signal Approach: The Case of Turkey	586
Dijital Bankacılık	598
Pazarlama 4.0 ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme	607
Kaş ve Demre İlçesi Kıyılarında Dalış Yapan Balıkadamların Görüşlerine Göre Sualtı Dalış Turizminin Değerlendirilmesi	612
Siyasi Yapılanma Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin En Liberal Anayasası Olan 1961 Anayasası Ve Özellikleri.....	638
A Decision Support System for Employee Scheduling Problem in Hospitality Sector: A Case Study in a Turkish Firm	644
Çeviri Eğitiminde Çizgi Roman Çevirileri: Bir Uygulama Örneği.....	672
Türkiye'de Yeşil Ekonomi Kavramı.....	683
A ve B Tipi Kişilik Özelliklerine Göre Çalışanların İntikam Niyeti veya Affetme Eğilimi: Konuyla İlgili Bir Araştırma	688
1950 Sonrası Türkiye'de Mısır Ekimi ve Rockefeller Vakfı	696
The Assessment of the Edirne' Place Image as a Destination from the Viewpoint of the Local People ..	699
The Evaluation of the Edirne' Place Identity as a Destination from the Viewpoint of the Local People ..	703
Kargo Firmalarının Algılanan Hizmet Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	707
Sürdürülebilir Pazarlamanın Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü ve Önemi	712
Neden Sağlıklı Besleniyorum? Sağlıklı Beslenme Motivasyonu Açısından Farklılaşan Tüketicileri Belirleme ve Segmentasyonuna Yönelik Bir Araştırma	719
Yaşlı Tüketiciler Üzerine Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi Yöntemi İle İncelenmesi.....	730

Hasta Hareketlerini Anlamak: Türkiye’de Hasta Hareketlerini Açıklayan Değişkenler	737
İngilizceden Sonra Almanca’nın İkinci Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sözcük Bilgisi Bağlamında Yaklaşımlar	747
Küresel Kriz Sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Uygulamaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri	756
Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Analizi	774
Değişen Dünya Düzeninin Dinamiklerini Anlamakta Uluslararası Ekonomi Politik ve Artan Önemi	792
II. Abdülhamid Döneminde Tekirdağ ve Çevresinde Petrol ve Kömür Arama Çalışmaları	807
Poverty Reduction Policies and Basic Income	813
Blockchain Technology and Labor	817
Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Politikalarının Hanehalkı Tasarruf Eğilimine Ve Yatırımlara Etkisi	822
Türkiye’de Kadın İstihdam Profiline İstatistiksel Bölgeler Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi	832
Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Muhasebe Sistemine Potansiyel Katkıları.....	848
Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Vergi ve Sosyal Güvenlik Sistemine Sağlayacağı Faydalar	853
Tarım İşletmelerinde Optimum Ürün Deseninin Belirlenmesi	858
Tüketicilerin Çevresel Duyarlılığının Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği İle Ölçülmesi	866
Şehire Ve Şehirde Yaşayanlara Yönelik Algının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Kandıra İlçesi Örneği	872
Geni@I klick A 1.1. Almanca Ders Kitabındaki Görsel Öğelerin İncelenmesi.....	878
Dilbilgisi Görsellerini Okuma ve Anlama Yetkinlik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma.....	887
How GDPPC and Consumption Expenditure are Related in the Long-run in Turkey: ARDL Analysis	900
Any Long-run Association Between Inflation and Economic Growth?: The Case of Turkey	905
Elektrik Enerjisi Piyasasının Sistem Dinamiği İle İncelenmesi.....	911
Kargo Firmasının Dağıtım Güzergâhının Dinamik Programlama ile Belirlenmesi	916
Daha İyi Yaşam Endeksi Verilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi	921
Tarım İşletmelerinin Ekonomik Sürdürülebilirliği İçin Keçi Yetiştiriciliği.....	943
Otel İşletmelerinde Kara Geçiş Analizi.....	949
Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü	957
Acil Servise Gelen Hasta Sayılarının Monte Carlo Benzetimi ile İncelenmesi.....	963
Personel Çizelgeleme Problemleri İçin Genetik Algoritma Uygulaması	969
İşletmelerde Karşılık Kullanımının İncelenmesi: BİST 100 Uygulaması.....	972
Karbon Muhasebesi ve Karbon Maliyetlerinin İncelenmesi	987
Tüketicilerin Bireysel Emeklilik Sistemine Ait Tutumlarına İlişkin Yapılan Çalışmalar Üzerinde Bir Değerlendirme.....	1000
Some Questions To The Businesses In The Tourism.....	1007

ABSTRACTS	1013
Vergi Tahsilatı İle Vergi Kültürü İlişkisi;Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Bize Ne Söyler	1014
Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyum Çabalarında Meslek Mensuplarının Rolü ve Önemi	1015
Yeni Sağ Kavramının Göstergebilim Açısından Kısa Analizi.....	1016
Türkiye’deki Serbest Bölgeler Analizi Ülkemiz İhracatına Katkıları.....	1017
Attributes of Innovative School Administrators in a State University	1018
Macroeconomic Effects of Global Energy Price Shocks in Developing Countries	1019
Borsa İstanbul’da İşlem Gören Otomotiv Ana Ve Yan Sanayi İşletmelerinin Finansal Performansı	1020
Türkiye Ekonomisi’nde Tarım Sektörünün Yapısı, Gelişimi Ve Gelecek Perspektifleri	1021
Örgütsel Çekicilik Alanındaki Çalışmaların İçerik Analizi İle İncelenmesi	1022
Tasarruf ile Enflasyon Eş-bütünleşik mi Türkiye Örneği	1023
Yoksulluk ve İslam ilişkisi üzerine üzerine Panel Analiz	1024
The Impact of Access to Abortion On The Fertility Preferences of Second Generation Women: Evidence From Turkey	1025
Alternative Supplies Of Natural Gas. European Strategy For Liquid Natural Gas.....	1026
TFRS ve BOBİ FRS Setleri İle Sunulan Finansal Bilginin Oran Analizi İle Karşılaştırılması	1027
Mali İdarelerde Yeni Vergi Modeli: Turist Vergisi Uygulamaları ve Türkiye Değerlendirmesi	1028
Marka Logolarının Değişim Nedenleri Üzerine Bir İnceleme	1029
Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsman) Rolü	1030
GiG Ekonomisi ve Vergisel Boyutu.....	1031
Finansal İstikrara Yönelik Merkez Bankalarının Kullandığı Araçlar: Rezerv Opsiyon Mekanizmasının Etkinliği Üzerine Bir Analiz	1032
Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kiraya Veren Sıfatıyla Taraf Olduğu Kira Sözleşmelerinde Uygulanacak Hukuk	1033
Algortimalar ve Otomatik Gazetecilik: Sosyal Medya Haber Botları Üzerine İnceleme	1034
Türkiye’de Katılım Bankacılığının Reel Ekonomiye Fon Sağlaması Bağlamında Ülkenin Ekonomik Büyümesine Olan Katkısı	1035
Avrupa Merkez Bankası’nın Finansal İstikrar Faaliyet Çerçevesi	1036
Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Önündeki Engeller ve Bunun Finansal İstikrar Açısından Anlamı	1037
Yabancı Yatırımların Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ekonomisinde Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisinin Değerlendirilmesi	1038
Belediyelerin Tarımsal Hizmet Birimlerinin Kırsal Kalkınma Uygulamalarına Katkısı: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Örneği	1040
Türkiye’nin İleri Teknoloji Ürünlerindeki Dış Ticaretinin ve Rekabet Gücünün İncelenmesi	1041
Gençlerde Fiziksel Aktivite Düzeyinin Belirlenmesi	1043
Price Level Targeting: Reconsidered	1045
Interest-Free Bond Issuance in Turkey and the World	1046
Hasılat Esaslı Vergilendirme	1047
Önder Çiftçi Proje Derneklernin Geçirdiği Evreler	1048
Kentleşme’nin Yoksulluk Üzerinde Etkisi Var mı? :Panel Analiz	1049
Possibilities for Improvement of Accounting Information Related to The Reporting of Commodity Transactions	1050

The Importance Of Material Handling In Logistics System

Aneta Risteska Jankuloska¹

Tatjana Spaseska²

Fanka Risteska³

Dragica Odzaklieska⁴

¹ Faculty of Economics –Prilep, aneta.risteska@uklo.edu.mk

² Faculty of Economics –Prilep, tatjana.spaseska@uklo.edu.mk

³ Faculty of Economics –Prilep, f.risteska@yahoo.com

⁴ Faculty of Economics –Prilep, dragica.odzaklieska@uklo.edu.mk

Abstract: Materials handling is an integral part of the materials flow in logistics systems that incorporates activities related to the physical supply of materials in an organization. Specifically, handling of materials means the administration of the raw materials, intermediate products, packaging materials and supplies in the production facilities.

Material handling is not directly related to consumers, but the extent to which raw materials, materials and semi-products will be available for production determines the availability of finished products to consumers.

The foregoing means that the decisions made in this part of the logistics system have direct effects on the level of customer service, which affects the competitiveness of the firm and the level of profit made in the market.

Without efficient and effective management of the internal flow of materials, the manufacturing process cannot produce the products at the desired price and place for consumers. Having regard to the foregoing, the paper will provide a theoretical overview of material handling, particularly the activities incorporated in this process, as well as systems MRP, ERP, DRP, bar code technology and RFID technology which are important for successful materials handling.

Keywords: material handling, MRP, bar code technology, RFID technology

1. Conceptual determination of materials handling

Materials handling is an integral part of the materials flow in the logistic systems, comprising the activities related to physical materials supplying in an organization. Specifically, the materials handling means the raw materials, semi-products, packing materials and stocks in the production plants administration.

The materials handling is not directly connected with the consumers, but the degree to which the raw materials, materials and semi-products will be available for the production, determines the ready products availability to the consumers.

The above means that the decisions to be made in this part of the logistic system have direct effects on the level of services for the consumers, that has influence on the firm's competitive ability and the level of the profit realized on the market.

Without efficient and effective management of the internal materials flow, the production process cannot produce products at the desired price and in time requested by the consumers. Due to all these things, it is very important for the managers in the logistic system to understand properly the role of the materials handling and its influence on the costs from the one hand, and the service offered to the customers, on the other hand.

Simultaneously with the increasing importance of the logistic activities in the beginning of the 1980s, more attention was also paid to the materials handling importance.

The materials managing presents 30-70% of the production costs. Most often, as a consequence of the wrong materials managing, the following things can occur: waste, losses due to damages, non-fixed currents, too much movement, lost warehousing space or too big warehouses dimensions, large number of employees, lack of parts/suppliers etc.

2. Activities associated to materials handling

Generally, the materials handling comprises 4 activities, i.e.:

- Predicting the needs for materials
- Determining the materials sources
- The materials delivery into the organization
- Monitoring the state of the materials as current assets

The materials handling aim is to solve the problems with the materials in the entire organization, by coordinating the performances of the materials various functions, providing communications network and the materials flow control.

While the specific aims of the materials handling are very similar to the basic aims of the firm, in the sense of realizing an acceptable profitability level and the investments return, and also enabling a favorable competitive position in the market that is characterized by an increasing competition today.

When we set the aims of the materials handling, we should mention that there is not only one approach, and further in the text, we will explain the materials handling aims according to Regodic.

- *Materials movement.* The efficient materials movement in a sequence and out of the warehouse helps in the costs managing and improves the services to the users.
- *Time.* The parts and raw materials must be available when they are needed in the production areas, loading/unloading places and terminals. The existence of unsuitable raw materials of inappropriate quality, quantity, time, is a consequence of inefficient materials handling.
- *Quantity.* The necessary goods should be in the right quantity, both in the production sites and for the users.
- *Space.* The materials handling must use the space in the warehouse, terminal or plant efficiently.

As it is explained in the beginning, the business logistics consists of two parts, which in this case will be:

- Inbound logistics that presents the materials handling and
- Outbound logistics that presents the physical distribution.

In this part, the subject of elaboration is the materials handling. That comprises a large number of activities. Or specifically, the logistic activities that belong to inbound logistics are: buying, purchasing, stocks control, warehousing, arranging, order processing, transportation and any other logistic activity. Therefore, the basic difference between the materials handling process and the physical distribution, is that in the first case we work with raw materials, parts, semi-products, and the buyers are producing firms, while in the second case those are ready products, and the buyers are the end consumers.

Seeing integrally, the materials handling includes (Baseska, 2006)

➤ **Buying and purchasing**

The buying presents the process of real buying and other activities associated with that process, while the purchasing is a wider term which includes in itself buying, transportation, warehousing and materials accepting.

Defined in a narrower sense, the purchase is an act of buying things and other services for the firm, while in a wider sense, as a process of attaining things and services, the purchase is more than one activity. It is a successful finishing of a series of activities that often break the boundaries of the firm.

The effective purchase of materials and services contributes to realization of a company's competitive advantage. The purchasing process links the members of the supplying chain and provides quality of the suppliers in the chain.

It is evident that the quality of the materials and services included in a ready product has a direct impact on its quality, And with that, also on the degree of the consumers' satisfaction with it. All that will have the revenues realized by the company as a final effect.

The purchasing costs are an important part of the total expenses in many business activities. Having in mind the mentioned facts about the purchase importance for the revenues, expenses and the relations in the supplying chain, it is clearer now why so much attention has been paid to the purchasing in the recent time, both by the theorists and practical people.

Also, having in mind the fact that today the products' shelf life is becoming shorter and shorter, there are fast technological changes, while the consumers are becoming more sophisticated, the importance of buying and purchasing will increase even more.

All a.m. imposes the need for flexibility and agility in the buying process. The process of globalization presses the companies to widen their horizons in the view of sourcing everywhere in the world, where lower costs and products, and services of best quality, can be found. Besides this, especially strong influence has the revolution in the area of information technology, which causes replacement of the traditional activities within the purchasing departments, by the automated ones, with which the approach to and the way of their performance is completely changed.

3. The production control

This activity is most often carried out within the production, but besides that, the role of the logistics is very important because they are complementary.

Specifically, in the production we determine how many and what kinds of products are produced. That influences the time and the way in which those products will reach the consumers.

From the other hand, the production directly determines the company's needs for raw materials, intermediate-goods and parts. From this, the necessity of mutual participation of the production and the logistics in the process for production controlling, is evident.

➤ Inbound logistics

The materials handling is connected to the products delivery to the firms as well, i.e. to the production sector. This process includes both the inbound transport and the raw materials and intermediary-goods storing.

In the way of administrating the inbound transport (delivery) and the outbound transport (dispatch).

First, the market demand that causes a need for delivery is uncertain and fluctuating. The materials manager is faced with the demand which depends on the production activities and it is more predictable and stabile. This shows that the decisions made during delivery are faced with different problems than those made during the dispatch.

Second, the materials managers are faced with strong raw materials movements or with big parcels with parts and intermediary-goods. Furthermore, they need different handling than that which is characteristic for the ready products.

Third, the firms mainly control the inbound transport (delivery) less, because usually the buying procedures look like "costs for the complete delivery". As the firms very rarely make a special analysis of the inbound costs, and even if it is made, it is not detailed, it can be concluded that there are possibilities for savings on important costs.

➤ Storing and arranging

Until they come to the production process, the materials, raw materials and parts are put in a warehouse. Here, they are put near the place of their use or are delivered by the JIT-system.

➤ Information systems

The materials managers need direct access to the information systems in order properly to manage the materials flow in the organization. They most often need information relating to prediction of the production's demand, the suppliers' names and their characteristics, data on prices, the stocks levels,

production schedule, the transport directions and a lot of other information relating to the finances and the marketing.

Moreover, the materials managers also provide the firms' information systems with data concerning the materials stocks, deliveries schedule, pricing and information they have received from the suppliers.

➤ **The stocks planning and controlling**

What was said about the stocks in the previous part, and the concept that was elaborated, applies directly to the materials handling.

➤ **Reversible logistics**

One of the more important parts in the materials handling is the reversible logistics.

The materials allocating and recycling, excessive or outdated materials, returned products handling and defects, are some of the aspects of the program for reversible logistics.

And, at the end of this sub-point, it should be mentioned that the materials handling can be manual, mechanical and automated.

4. MRP-method application in the materials handling

In managing the stocks and the materials schedule, a very important approach is MRP to work especially with the materials and parts which demand depends on the demand of some ready products.

This concept has been known since 1960s of the previous century, but even with the appearance and application of the computers and information systems, the firms can use it completely.

MRP system is a sum of logically linked procedures and decisions specially designed for the needs of shortening the time for purchasing the materials indispensable in the production.

In this directions, Orlicky has defined the planning of the necessary material as

“a sum of logically linked proceedings, rules of making decision and reports that have an aim to translate the production program into net-demands in time-phases, and to indicate the planned covering of those demands for each stocks component, indispensable for implementing into the production program.”

The MRP system plans the net-*r demands* and their covering according to the changes in the production program, stocks or in the production composition. Orlicky claims that “MRP systems realize their aim in such a way that they estimate the net- *demands* for each stock item, plan them in time phases and determine their right covering.”

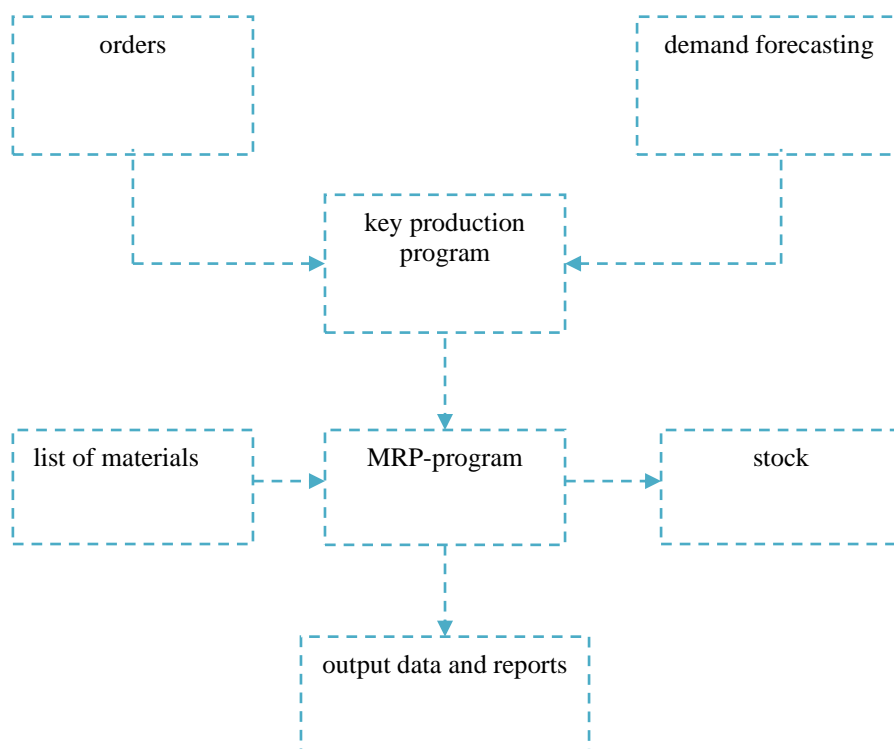
MRP is a method that is realized by the assistance of a computer. It takes into account the following: the production schedule in the firm, sales forecast, open orders, stocks and the list of materials with all necessary inputs in it. MRP starts from the fact that the demand for all components depends on the demand for the final products. Traditionally, the companies want to keep higher amount of materials and parts in order to avoid the possibility of the production delay. Of course, this practice is expensive one because very high costs for purchasing and the stocks storing occur. MRP is a direct challenge for this traditional concept, because it allows keeping minimal amounts of stocks, i.e. supplying the production process in all points in the moment when there is a need for some input.

The MRP-system aims are the following:

- To provide the materials, components and products availability for the planned production and dispatch to the consumers;
- To keep the smallest possible amount of stocks;
- To plan the activities of the material production, deliveries schedule and the buying activities.

In doing these things, the MRP-system reviews the current and planned quantities of parts and products for stocks, and the time used for planning, as well.

The MRP-system first of all determines the number of final products wanted by the consumers, and the time when they need them. Based on this, this system “ejects” the time schedule and the needs for the parts on the basis of the planned needs for the final product. The way of functioning of such a system is given in the following figure.

On the basis of the consumers’ orders, and on the basis of the demand predictions, the main production program is formed. It drives the entire MRP-system. Namely, the plan for the main production program gives all details about the kind and the characteristics of the final product to be produced by the company, and the time when the consumers need it.

The base for the necessary materials, i.e. list of materials, gives the right amount of raw materials and components needed for production and completion of the final product. Besides defining the needs for the necessary amounts, the database of lists of materials also shows when each individual input must be available. This database also defines the way in which the different inputs interfere, and at the same time it shows their relative meaning for the final product production.

The part referring to the situation with the stocks consists of reports on the stocks amount, so the company may deduct the current available amount of stocks from the *gross- demands* and in that way to be able to estimate the *net- demands* any time. Or:

$$\text{Gross- demands} - \text{existing stocks} = \text{net- demands}$$

This part also contains a lot of significant information concerning the needs of safe stocks and the time limits when the goods should be ordered again.

Based on the needs for the final product, and the information from the list of materials, the MRP-program first puts the needs for the final product into the *gross- demands* for appropriate parts and other materials. Then, the program estimates the *net- demands* on the basis of the information for the situation with the stocks and sends the orders for the needed inputs into the process of production or assembling. The orders meet the needs for precise amounts of materials and the time schedule for those needs.

After a firm finishes its MRP-program, it gets several basic output data and reports which will be helpful for the managers included in the logistics, material production and assembling. Those are in fact the outputs of the MRP-program in a form of reports referring to the following: which quantities should be

ordered by the company and when to do that; the need of accelerating or amending the date of receipt or the needed amounts of products; cancelled needs for the product and MRP-system state.

As advantages of the systems based on MRP, the following ones can be mentioned:

- They try to keep reasonable levels of reserve stocks, and to decrease the stocks maximally or to eliminate them every time when it is needed and possible.
- They can recognize the problems even during the process, and the potential disturbances in the supply chain, rather earlier before they occur, which enables taking corrective measures.
- The production schedules are based on a real demand, but also on predictions of the needs for the final product.
- They coordinate the materials order in all points of the company logistic system.
- They are the most suitable for production in doses or periodical production.

But, as disadvantages of these systems, we can mention the following ones:

- Their use is computer-dependable, and as a result of that, sometimes it is difficult to put in some changes when the system is started on.
- On the account of the maximally-coordinated system for products order into small amounts, depending on the needs, the costs for the order and transport costs may significantly increase.
- They often become very complex, and sometimes they do not function as it is predicted.

In the 1980s of the previous century MRP-system was complemented by MRPII (Manufacturing Resource Planning), which means the production resources planning. This system is more comprehensive and allows the companies to integrate the financial planning and the operations/logistics.

The key characteristics of MRP II are:

- Methodology for efficient planning of all resources in the producing firm.
- Operative planning of the production units, financial planning with a simulating possibility for getting an answer to the question “what-if”.
- It comprises different functions, mutually connected, such as business planning, sales planning, arranging, the materials and parts planning, the buyers’ requests planning.
- The outputs from this system are integrated into financial statements (business plan, responsibilities towards the suppliers, delivery and planning of the incomes, the stocks predicting etc.).

On the other hand, ERP presents an attempt to integrate all departments and functions in the company into a unique computer system which will be able to meet the needs of those departments by information. Each department has its computer system adjusted to the specific needs for information and way of working, but ERP combines and integrates them into a unique database in order to be able to share the same information and to communicate easier. What is characteristic here, is that each department separate software is a module in the ERP-system, and so there are modules for production, finances, marketing, human resources, logistics etc., depending on the organization and the needs of the company.

The roots of the ERP-system are in the MRP I – Material Requirements Planning and MRP II – Manufacturing Resource Planning.

However, the method for planning the products distribution (*Distribution Requirements Planning*) enables *just-in-time* distribution of the products. As a concept it was developed in 1975 in the Abbott Laboratories, and in 1983 it was successfully implemented in the American Hardware Supply (Servistar today) and the Mass Merchandisers Inc.

Basically, the planning of the products distribution (**distribution resource planning**) applies the principles and techniques of the MRP-system, but on the movement and storing of the ready products intended for the market.

Using the best available forecasts for the demand for ready products, DRP develops time-phase plan for distribution of the products from the factories and warehouses to the places where they will be available for the consumers.

DRP, compared to MRP, is very well prepared to answer the real market needs in the view of the products availability and the efficient time of receipt. The most significant difference between MRP and DRP is that DRP can adjust, modify and again adjust its schemes of orders for matching the dynamic, changing needs for stocks. The DRP-approach also readily answers the needs for stocks for the whole system, contrary to those that are precise only for one sector.

The DRP application understands use of software support and comprises the following steps:

- Identification of the projected needs on the lowest level of a distribution network according to the planned periods on the basis of the predictions of the demand for final products;
- Generating reports for starting planned orders by using MRP-logic and issuing an order (and/or production schedule) on the next higher level of the distribution network;
- Estimation of the projected needs by planned periods on a higher level, under influence of issued orders of lower level;
- Returning to the second step until the highest level of the distribution network is achieved.

Today, there is also a concept called *Flowcasting* (strategic prediction of a retail sale) which is of high importance and is in a way an extension of DRP. This concept allows managing the products stocks flow from the depots on the shelves of the retail spots up to the factories which realize the products production. So, the basic function of the *Flow casting* system is predicting the needed products on the level of retailers and based on that, the stocks planning and completing.

5. Bar-code technology and RFID technology

Today, the bar code technology and RFID technology are the most frequently used technologies for automatic identifications of objects.

For more than 30 years, the bar-code technology has been allowing rather higher and faster flow of information and products. The bar-code is a number converted into an array of dark lines and a light inter-space, which enables the electronic equipment to read the product data. At the beginning, the bar-codes were displayed in lines with different thickness, while today they appear as dots and concentric circles.

The bar-codes can be read by the means of an optical scan called optical reader or can be scanned with an image by a software.

The first patent for linear bar-code was issued by J. Voodland and B. Silver in 1952. Today, the bar-codes are mostly used on the products packages, as per the request of the American food industry.

The basic elements of the bar-code technology are:

- Marks – lines and empty space between them. The group of lines and the empty space is in fact a coded mark for the producer or product recognition or some other relevant characteristics.
- Appliances – that are used for information reading, and they can differ in the speed of information reading, the distance from which it can read the information and in the conditions which should be provided in order to read the information.
- Equipment for connecting the appliance for reading and the appliance for information processing.
- Symbology – Up today, there are over 200 bar-code symbolologies or languages, but few of them have practical use. Each bar-code symbology has its own rules of coding, signs, decoding, etc. The symbols differ in the way in which they show the data and in the kind of data they can show – use of numerical, alpha-numerical signs etc.

While the RFID-technology (Radio Frequency Identification – identification by use of radio-waves) has higher advantage than the bar-code technology, because it enables the product following since its creation up to the end consumer. Namely, the bar-code technology allows identification of the producer

and the product, but not of the special item (the products of the same kind have the same bar-code). The RFID-transponder has an identifier – a serial number for only one product, so the following of separate products is easier. Another advantage of the RFID-technology is that it is easier for maintaining because it has not movable parts, nor optical components.

Elements of the RFID-system are: (Regodic, 2014)

- Transponder
- Reader
- Controller (host)

The transponder is the only identifier for the accompanying object. The reader sends radio-signal and in that way the transponder answers in order to be identified. Then the reader converts the received radio-signal into data that can be submitted into the system for processing, and after filtering and analysis to take an appropriate action on the basis of the received information.

Conclusion

Materials handling covers all aspects of all movements of raw materials, work in progress or finished goods within a factory or warehouse. Materials handling comprises 4 activities: predicting the needs for materials; determining the materials sources; the materials delivery into the organization and monitoring the state of the materials as current assets. Considering the fact that the key role of the material handling is: to increase effective capacity, to minimize aisle space, to reduce produce handling, to develop effective working condition, to reduce heavy labor and to reduce cost every firms should take activities in way to improve material handling.

Here are some tips to help get the most out of material handling operations:

- more parts in less space
- more productivity & efficiency with less manpower
- more accuracy with less error
- more picking and less walking
- more orders out the door in less time
- more automation with less manual work
- more safety with less product damage
- more revenue generating activities in less storage space
- more green with less energy etc.

References:

- M. Baseska, Business Logistics, Faculty of Economics – Prilep, 2006
Atanasoski, D. R Temjanovski, O. Filiposki, Logistics systems, University Goce Delcev, 2014
V. Božić, S. Aćimović, Marketing logistic Faculty of Economics, Belgrade, 2004;
I. Beker, D. Stanivukovic, Logistic, Novi Sad, 2003;
M. Christofer, Logistics and Supply Chain Managemnet, 4th edition, Prientice Hall, London, 2011;
D. Regodic, Logistic, Supply chain, University Singidunum, Belgrade, 2014

Implementation of Basel III: Challenges for Macedonian Banks

Dragica Odzaklieska¹

Tatjana Spaseska²

Aneta Risteska-Jankuloska³

Fanka Risteska⁴

Ilija Hristoski⁵

¹ Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola,
dragica.odzaklieska@uklo.edu.mk

² Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola,
tatjana.spaseska@uklo.edu.mk

³ Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola,
a_risteska@yahoo.com

⁴ Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola,
f.risteska@yahoo.com

⁵ Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola,
ilija.hristoski@uklo.edu.mk

Abstract: Banking institutions have crucial importance for each national economy functioning. The financial sector stability is determined by the safety and solvency of the banking institutions. As the banks' capital is one of the most important determinants of their financial safety and stability, the adequate capital base represents safety network for various risks to which each banking institution is exposed during its working. The capital optimization and the capital adequacy minimal rate are in function of synchronization between the banks' long-term safety and stability, from the one hand, and the investments yields expected by the shareholders, on the other hand. Here, the banks management's strategic task should be providing of optimal capital level, not only from a point of view of their long-term aims and tasks of their business and financial policy, but also from a point of view of the limitations defined by the regulatory authorities and bodies in different level of banks' working regulation.

Having in mind the importance of the financial stability, each banking institution's effective working and safety, the aim of this study will be the Basel agreements, with a particular focus on the Basel III implementation into the banking sector of the Republic of North Macedonia.

Key words: capital adequacy, Basel Standards, Global Financial Crisis

1. Introduction

The capital is one of the key factors that should be taken into account when the safety and financial stability of some banking institutions are assessed. The adequate capital base is a safety net for various risks on which the banking institution is exposed during its working. The capital has crucial importance in creating the business policy of the banking institutions, because it determines the possibilities for growth, profitability and provides protection against working losses. Because of that, the banks' capital is in the center of the regulatory bodies' attention, that have set some conditions in the view of the capital structure, and in the view of the minimal capital adequacy ratio.

The banks' capital adequacy ratio has influence on the working success of the banking institutions, and at the same time on that what kind of risks the banks can taken. In this way, the capital adequacy ratio indirectly influences the banks' financial results. Namely, the bank's capital increasing contributes to risk decreasing in the direction of amortization of the incomes that are not stabile, with some restriction of the possibility for increase or failure in the work, and decreasing the dividend for the shareholders, due to the reason that the capital is more expensive than the debts. On the other hand, by decreasing the capital, the risks increase, and also the possibilities for failure. The banks that have higher capital are in a position to approve credits with lower interest rates, to lend money with lower interest rates and to extend its working through opening its branches or complete business units in other towns and abroad. That means, the bigger the bank's.

2. The capital structure in the banking institutions

The banks' capital structure has been of special importance for the institutions that regulate the banking work in all countries for decades. The basic task of these institutions is to protect deponents' and creditors' resources and to provide stable and safe banking system. Although in a larger part, some elements, such a liquidity and interest sensibility are more important for the banking system stability, the capital adequacy ratio, after all, is the biggest challenge for the regulatory institutions, because it shows how high risks one bank can take and is an indicator for the growth, maintenance and the bank's existence in the competitive and fast-growing financial market.

From the aspect of the regulatory bodies, the capital serves as a warranty for the fund for deposits security, should the bank fails. That means that the capital will be used for paying off the deponents in the amount of the secured deposits and will enable the banks' easier sale. The deponents paying-off or the sale of the bank will be easier if the capital of that bank has been high. Besides that, the capital owners are always motivated to protect their wealth, and they do that by limiting the managers not to take high risks, because the price for that will be the shares' value decreasing in the security market, and on the other hand, increasing of the crediting costs (B. Mitchell, 2011).

3. Need for a change in the banking regulative

Basel I and Basel II are regulatory frameworks which basic aim is to assess the bank's capital adequacy, and to define the rules for the most effective way of covering the banks' exposure to various kinds of risks. These capital agreements have two basic goals. The first goal is to make stronger banking system, while the second one is to assist in balancing the cross-border competition among the banks through elimination of the competitive advantages that come out of the different regulative for the capital adequacy in different countries.

However, the financial crisis (2007-2009) took on the surface all weaknesses of the Basel II in regard to the banking sector. Namely, the fall of very big and complex financial institutions during the financial crisis that began in 2007, caused destabilization of the financial system globally, and in the real sector eventually. Then, some states took significant interventions in order to maintain the financial stability, which usually included use of budget resources. As an answer to the crisis, the Basel committee on banking supervision adopted a series of reforms of international capital standard (so called Basel III), which first of all refer to strengthening the capital demands, the liquid position of the banks and application of macro-prudent instruments for increasing the banking system resistance to financial and economic shocks (National Bank of Republic of North Macedonia, 2019).

Basel III is an internationally agreed set of measures developed by the Basel Committee on Banking Supervision in response to the financial crisis of 2007-09. The measures aim to strengthen the regulation, supervision and risk management of banks. Like all Basel Committee standards, Basel III standards are minimum requirements which apply to internationally active banks. Members are committed to implementing and applying standards in their jurisdictions within the time frame established by the Committee (Bank for International Settlements, 2016).

The essential features of Basel 3 that distinguish Basel 2 norms are explained below (Rakesh Gupta, 2017):

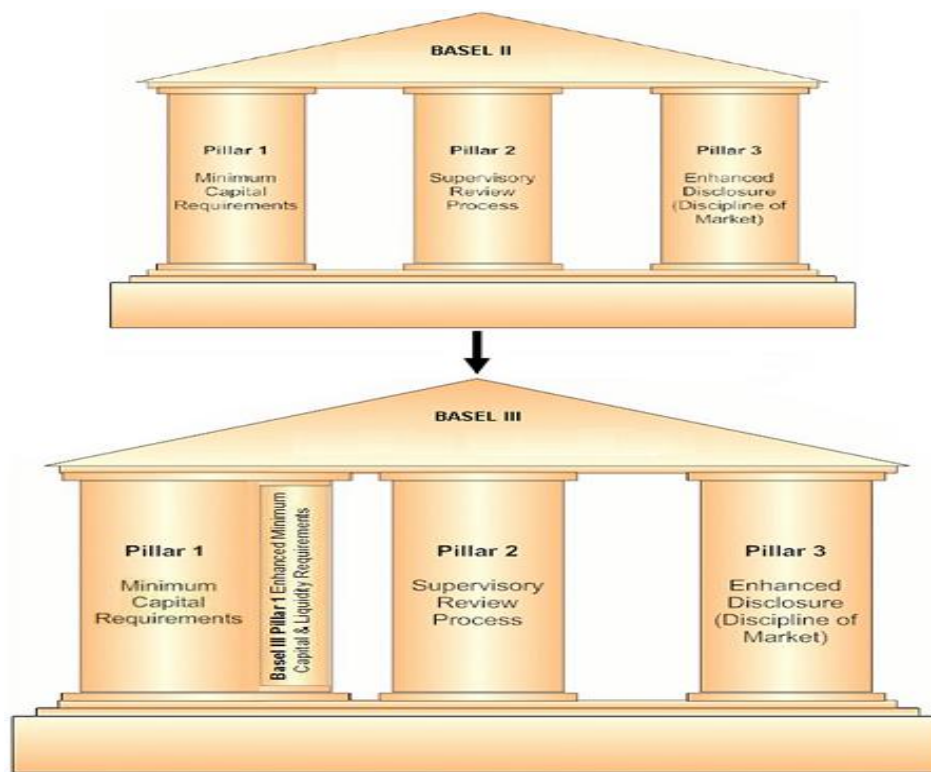
1. *Focus on core capital* – The predominant form of tier 1 capital should consist of common equity and retained earnings. The minimum requirement for common equity rose by more than double from 2% before deductions to 4.5% after deductions. The instruments qualifying for recognition as tier 1 or tier 2 capital are also restricted substantially. In another move, distinction between upper tier 2 and lower tier 2 has been eliminated.
2. *Introducing capital buffers* – A CCB of 2.5%, comprised of common equity tier 1 is designed to ensure that banks build up capital buffers outside periods of stress which can be drawn down as losses are incurred. CCB effectively raises total common equity requirement to minimum of 7%. However, in practice, banks are likely to hold more than

- 7% common equity to avoid falling into buffer zone. In case a bank breaches buffer, it must retain percentage of earnings (i.e., distributable profits prior to regulatory deductions).
3. *Countercyclical capital buffer* – The countercyclical buffer consider the macrofinancial environment in which banks operate. It will be deployed by national jurisdictions when excess aggregate credit growth is judged to be associated with a build-up of system-wide risk to ensure the banking system has a buffer of capital to protect it against future potential losses. However it varies between 0 and 2.5% of risk weighted assets.
 4. *Regulatory deductions and other adjustments* – The Basel Committee 3 also made specific provisions for deductions in case of goodwill and other intangibles, deferred tax assets (DTAs), cash flow hedge reserve, shortfall of provisions to expected losses should be deducted from common equity tier 1. In case of gains on sale from securitisations, other provisions included cumulative gains and losses due to changes in bank's own credit risk on fair valued financial liabilities, defined benefit pension fund liabilities included on balance sheet, defined benefit pension fund asset etc. must be deducted from common equity tier 1. The guidelines also provide for Investments in own shares to be deducted in the common equity tier 1. Banks are required to apply a 'corresponding deduction approach' to reciprocal investments in the capital of banking, financial and insurance entities. The report also prescribes threshold deductions from equity capital for different components.
 5. *Supplementing the risk-based capital requirement with a leverage ratio* – The Basel 3 reforms introduced a simple, transparent, non-risk based leverage ratio to act as a credible supplementary measure to the risk-based capital requirements. This has been implemented from 1 January 2013, and will proceed with public disclosure starting 1 January 2015. Any final adjustments to the definition and calibration of the leverage ratio will be made by 2017, with a view to migrating to a Pillar 1 treatment on 1 January 2018 based on appropriate review and calibration. The committee will continue to test a minimum requirement of 3% for the leverage ratio during the parallel run period.
 6. *Introducing a global liquidity standard* – To promote short-term resilience of a bank's liquidity risk profile by ensuring that it has sufficient high quality liquid resources to survive an acute stress scenario lasting for one month is the primary objective of introducing global liquidity standard. It may also facilitate to promote resilience over a longer time horizon by creating additional incentives for a bank to fund its activities with more stable sources of funding on an ongoing structural basis. The net stable funding ratio (NSFR) has time horizon of one year.

The Basel agreement – Basel III was brought in the period from 2010 to 2011, while its implementation should have been from 2013 to 2015. However, with the amendments of the agreement in April 2013, its implementation was prolonged up to the end of 2018 (Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements, 2011).

The graph no.1 shows how the new regulatory framework strengthens the three pillars of Basel II, especially those that refer to the capital demands and liquidity.

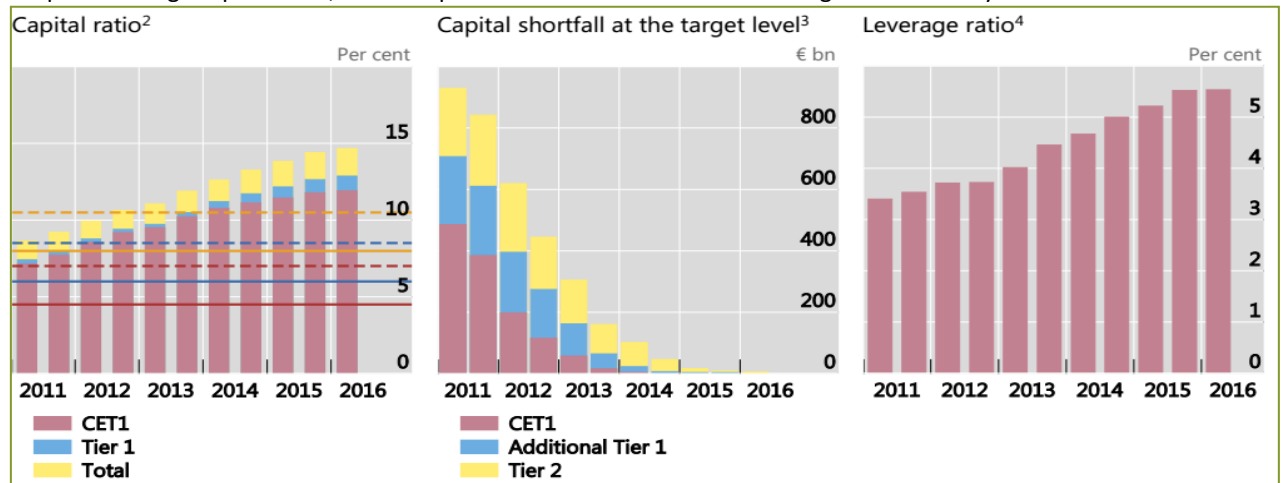
Graph 1: Pillars of Basel II and Basel III

4. Results of Basel III implementation on a global level

In order to get a picture of the Basel agreement implementation, we will take the indicators of the capital, the lack of capital and the indebtedness rates with several internationally active banks from the countries –members of the Committee.

Graph 2: Average capital rates, lack of capital and indebtedness rates with big internationally active banks⁵

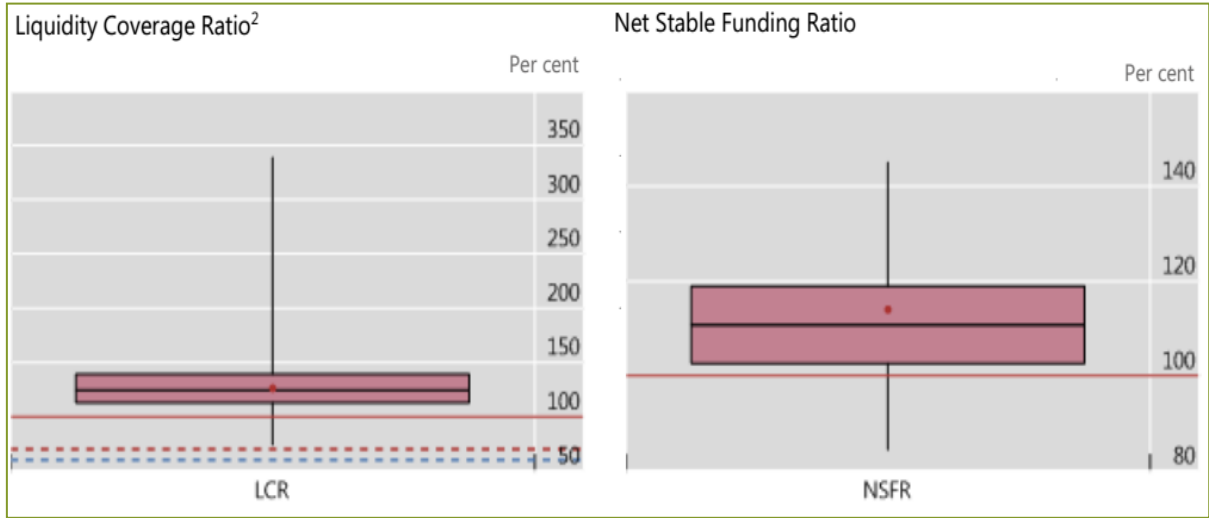

Source: Basel Committee for Banks Supervision, Basel III Monitoring Report, February 2017, www.bis.org/bcbs/publ/d397.htm

From the graph above, it can be noted that the average capital rate with internationally active banks from 2011 to 2016 was in continued growth, while the lack of capital was permanently decreasing in that same period. As for the indebtedness rate, it is 5.6% in average for these banks. It means that in the period from

2011-2013, there was a significant advancement with the internationally active banks in relation to the capital strengthening and maintaining the indebtedness on a normal level.

Graph 3: The liquidity rates with the international active banks

Source: Basel Committee for Banks Supervision, Basel III Monitoring Report, February 2017, www.bis.org/bcbs/publ/d397.htm

Concerning the liquidity rates, according to the graph above, the liquidity rate with the internationally active banks is in average 126.2%, while the average rate of the net stable financing sources is 114%. However, some banks should work on increasing the minimal demands for liquidity up to 100%.

If we make general analysis of the results from the implementation of Basel III, it can be seen that from the beginning of the implementation, in each following year there has been a progress in meeting the capital and liquidity demands. All internationally active banks meet the minimal capital demands, the demands for providing capital protective layers, and the liquidity demands.

3. Implementation of Basel III in Republic of North Macedonia

The implementation of Basel 3 into the banking system of the Republic of North Macedonia, started in October 2016, by the changes in the Law for Banks, and by the changes and supplements to the regulative for the methodology for defining the capital adequacy from December 2016. In that way, harmonization of the national regulative and the requests of Basel III, was enabled, in the view of the obligation for keeping protective capital layers and the structure of the banks' own resources, and with the appropriate provisions of the European regulative 575/2013 on prudent demands for the credit institutions and investing firms.

The specific change of the regulative in Macedonia refers to introducing an obligation for the banks for keeping the capital protective layers.

There are four types of capital buffers prescribed with the amendments i.e.: (Capital Buffers, National Bank of Republic of North Macedonia):

- 1) Capital conservation buffer determined at the level of 2.5% of the risk weighted assets;
- 2) Countercyclical capital buffer which may amount up to 2.5% of the risk weighted assets, or higher, depending on other systemic indicators and aims to limit risks associated with the credit growth. The countercyclical capital buffer can be different for the exposures in the Republic of North Macedonia and for exposures in other countries. The National Bank is authorized to determine the level of both rates,

where the countercyclical capital buffer for exposures in the Republic of North Macedonia is defined based on the methodology prescribed by the National Bank

- 3) Capital buffer for systemically important banks which may range from 1.0% to 3.5% of the risk weighed assets and which should be allocated by the banks that are identified as systemically important banks based on the methodology prescribed by the National Bank; and
- 4) Systemic risk capital buffer which may range from 1.0% to 3.0% of the risk weighted assets and is introduced by the Governor of the National Bank in order to limit the risk of disrupting the financial system or the national economy. This capital buffer can be different for different banks or groups of banks.

The changes of the regulative referring to the capital requirements and the capital conservation buffer, predicted a change in the structure of the banks' own resources as well. The change that advocated for synchronization with Basel III, meant that the banks would allocate capital in the amount of 8% of the assets weighted according to risks, in so doing 4.5% should be share capital and 6% Tier1 capital. Besides that, improvement of the banks' own resources quality for defined positions was predicted, in order to meet the conditions for the banks own resources. As for the additional Tier1 capital, it comprises instruments, which, besides the other things, contain a clause for their transformation into instruments of the regular basic capital or for their write-off temporary or permanently in concrete cases.

4. The capital structure with Macedonian banks after synchronization with Basel III

In order to get clear picture of the new regulative framework implications in our country, i.e. the introduction of the capital conservation buffer, it is necessary to analyze the banks' real state and the capital adequacy ratios they have, before and after Basel III implementation. Namely, the capital adequacy ratio on the level of the banking system in R. North Macedonia, according to the data of NBRNM in 2008, before the start of the financial crisis was 16.2%, while after the crisis in 2013 it was higher or 16.8%. Such continuity in maintaining high ratio of the capital adequacy (much above 8% according to the regulative of NBRM) remains in the first half of the current year and it is 16,9% (Analysis of Electronic Journal - E-bankar, 2014).

Table 1: Capital Adequacy Ratio

	Big banks	Medium banks	Small banks	Banking System
31.12.2008	13.4%	16.7%	61.9%	16.2%
31.12.2009	13.8%	17.4%	48.1%	16.4%
31.12.2010	14.1%	17.0%	54.7%	16.1%
31.12.2011	15.0%	17.2%	38.6%	16.8%
31.12.2012	15.3%	22.2%	18.8%	17.1%
31.12.2013	15.8%	18.8%	17.6%	16.8%
31.12.2014	14.6%	18.0%	18.7%	15.7%
31.12.2015	14.9%	16.3%	18.7%	15.5%
31.12.2016	14.6%	16.6%	19.2%	15.2%
31.12.2017	15.2%	17.2%	17.2%	15.7%
31.12.2018	16.4%	16.7%	16.5%	16.5%

Source: Indicators on the Banking System in Republic of North Macedonia, National Bank of the Republic of North Macedonia, 2018

As it can be seen in the previous table, the small banks have the highest decline of the capital adequacy percentage. Such percentage decline moves by an accelerated dynamics from too high 61.9 in 2008, to 18.2% in the second quarter of 2019.

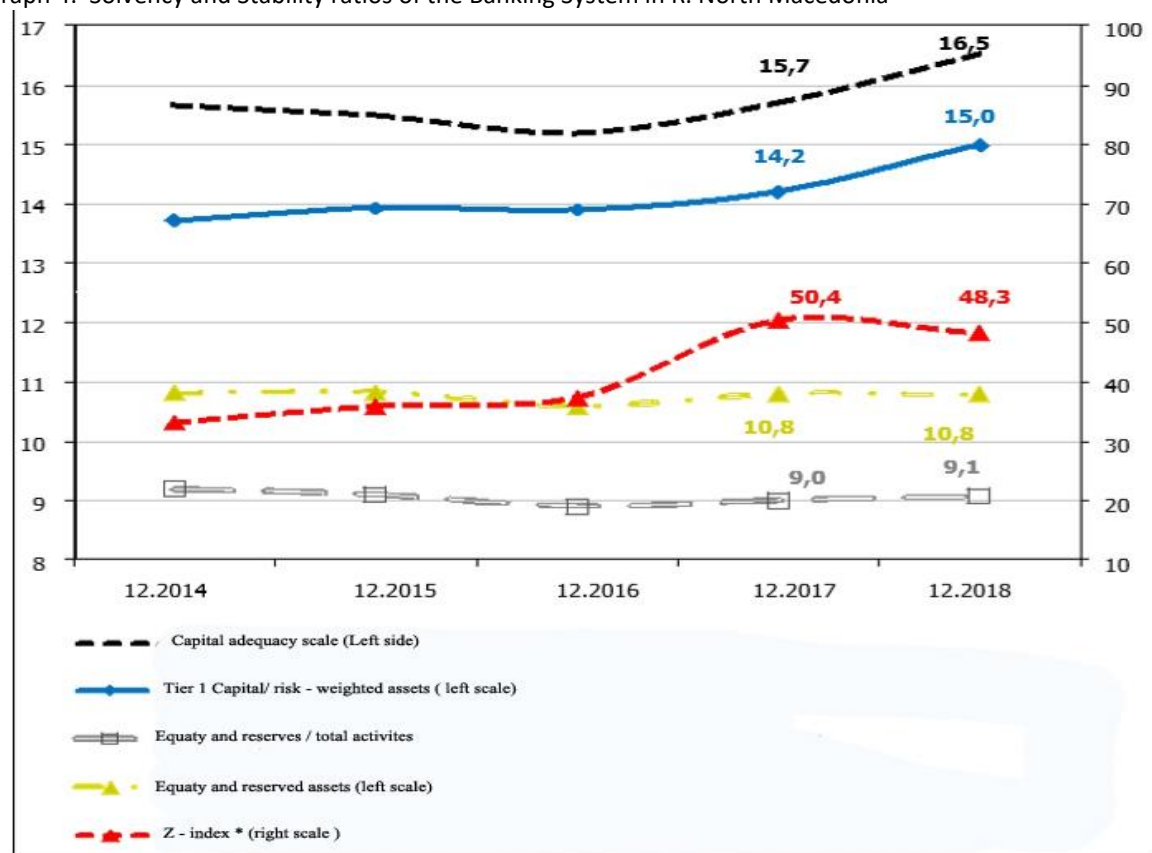
The situation with the big banks remained unchanged after the crisis, and there has been a continued increase after the crisis up to 17.4% in 2019. That situation confirms the fact that they are immune to the

big cyclic changes in the financial markets, and is, of course, a good indicator for the banking system. On the other hand, the medium banks show the most satisfactory results in the view of the capital adequacy ratio.

Therefore, as a common characteristic for the banking system as a whole, is that it is resistant on the cyclic market flows and shows the capital adequacy ratio that is able to respond to the new capital regulative of the new capital agreement – Basel 3.

Solvency and capitalization ratios of the banking system somewhat increased in 2018, largely due to the faster growth of capital positions, mostly as a result of retained earnings and banks' issuance of new subordinated instruments. At the end of 2018, the capital adequacy ratio equaled 16.5%, which is by 0.8 percentage points higher compared to 31 December 2017. In fact, not only that the condition for providing the capital adequacy ratio of 10.5% (including all capital buffers) is met, but they also have higher ratio and more quality capital, with which the risks covering is very high.

Graph 4: Solvency and Stability ratios of the Banking System in R. North Macedonia

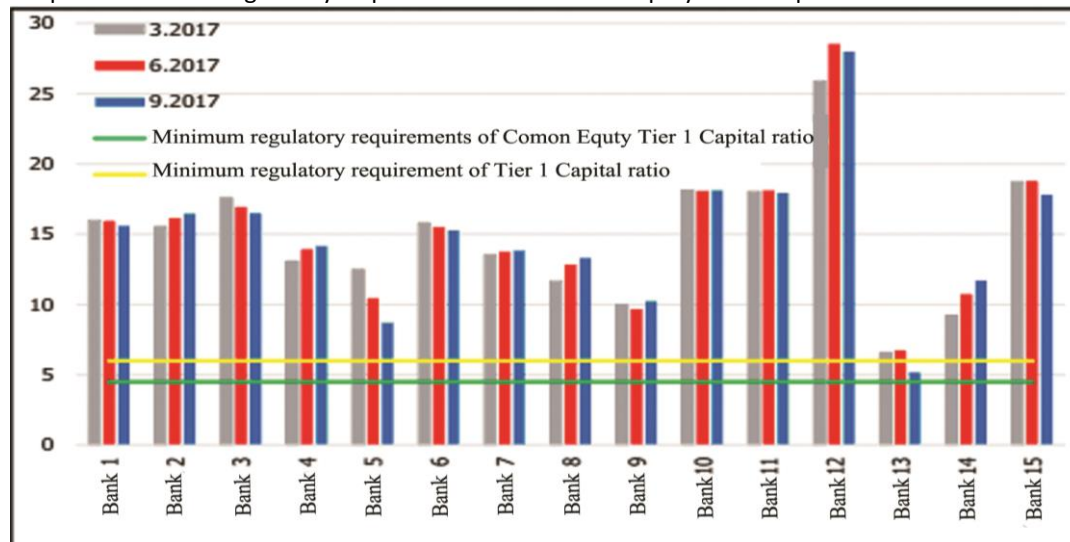

Source: Financial Stability Report for the Republic of North Macedonia, 2018, National Bank of the Republic of North Macedonia

In 2017, banks in the Republic of Macedonia successfully met the challenge of complying with the new regulatory requirements that relate to the capital component of Basel 3. Thus, since March 2017, banks' have been required, besides capital adequacy ratio of 8%, also to calculate and maintain Tier 1 capital of 6% and Common Equity Tier 1 capital of 4.5%. In addition, all banks have been required to maintain a capital conservation buffer of 2.5% of the risk-weighted assets. Moreover, seven banks designated as systemically important banks by the NBRM have been required to fulfill the capital buffer for systemically important banks. The countercyclical and systemic capital buffers are two additional macro prudential tools that are available in accordance with the regulation, but there is still no need to be introduced. Since the second half of 2017, banks have been reporting on the leverage ratio, which is also one of the new requirements set by Basel 3. Finally, according to pillar 2 of the Basel Capital Accord, a capital supplement according to the risk profile of each bank has been determined throughout the supervisory assessment

and evaluation process, which in 2017, ranged from 1.6 to 9.5% by bank. The relatively high amount and quality of banks' own funds ensured solid capacity for compliance with the new capital requirements. Thus, as of 31 December 2017, the share of "free" capital of the banking system over the minimum regulatory and supervisory requirements was 8.8% of total own funds.¹

Graph 5: Minimum regulatory requirements of Common Equity Tier 1 Capital ratio

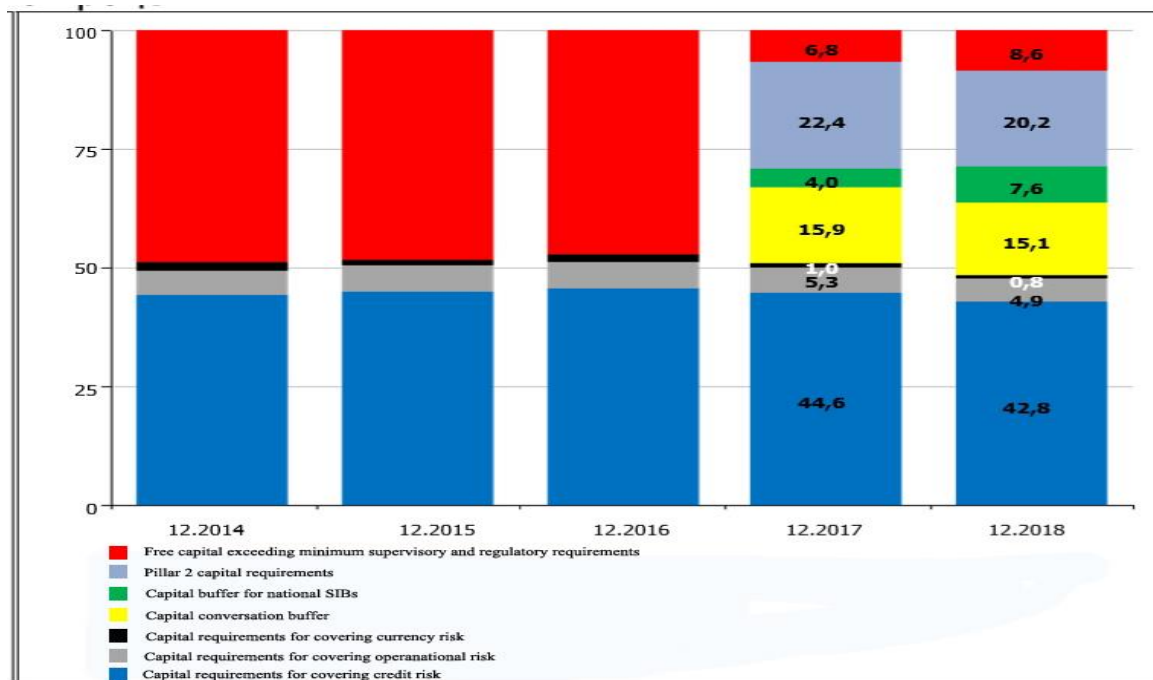

Source: Financial Stability Report for the Republic of North Macedonia, 2018, National Bank of the Republic of North Macedonia

The separate analysis of the Tier1 capital ratio with the banks, i.e. the common equity Tier1 capital, shows that with all 15 banks, the obligation for allocating minimal ratio on a regulatory minimum of the Tier1 capital ratio of 4.5% has been met.

¹The average leverage ratio in the last six months of 2017 was 10.1%. Analyzed by bank, this ratio ranges from 4.9% to 17.4%. The regulation does not set the lower threshold of this limit, but only a requirement to report to the NBRM. According to the international standards, the leverage ratio should not fall below 3%.

Graph 6: Structure of the own funds, by purpose

Source: Financial Stability Report for the Republic of North Macedonia, 2018, National Bank of the Republic of North Macedonia

According to the graph above, we can see that the capital at the banks' disposal in the analyzed period is above the minimal requirements. So, it is significantly exceeded in 2016, while in 2017 part of the amount exceeding the minimal stipulated requests is reassigned to a protective layer for the capital keeping. Since the beginning of 2017, Macedonian banks have been providing the conservation capital buffer, ranging from 15.1 to 15.9% of the total capital during 2017.

As for the risks covering, we can see that the largest part of the capital is allocated for protection against a credit risk, i.e. 43.2-45.5% of the total allocated capital, while the smallest percentage is allocated for protection against currency risk, from 0.9-1.4% of the total capital.

CONCLUSION

The global financial crisis in 2008 has pulled out on the surface the imperfections of the both Basel agreements Basel I and Basel II. In fact, the world experiences have shown that poorly formulated regulative may lead to catastrophic consequences on a global level.

Such negative experiences should not be forgotten, but they should be a base for further improvement of the banking regulative, but also for its expansion to other non-banking financial institutions which are an important segment and factor of stability for the financial system in the developed market economies.

In fact, the analysis of the capital adequacy ratio in Republic Macedonia has shown that the banks are able to tackle the risks, in accordance with the available capital, and at the same time, to meet the capital demands of the standards incorporated in the three Basel agreements.

References

- Berlin Mitchell (2011) Can We Explain Banks' Capital Structures?, Business Review
- Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, Basel Committee on Banking Supervision, (2011) Bank for International Settlements
- Bank for International Settlements (2016) Basel III: International regulatory framework for banks, Basel Committee on Banking Supervision
- Electronic Journal - E-banker (2014) Basel III in function of Shareholders' Capital Raising, Analysis of Banking and Information Technology

- McKinsey (2011) Basel III and European banking: Its impact, how banks might respond, and the challenges of implementation
- Lovett William, Moral Hazard (2011) Bank Supervision and Risk-Based Capital Requirements, 1989McKinsey: Basel III and European banking: Its impact, how banks might respond, and the challenges of implementation
- Ard Laura, Berd Aleksandar, Bank Governance - Lessons from the Financial Crisis, World Bank
- Balthazar Laurent (2006) From Basel 1 to Basel 3 – The Integration of State of the Art Risk Modelling in Banking Regulation, Palgrave Macmillan UK
- Barjaktarovic, L. (2009) Financial Risk Management, University Singidunum, Beograd
- Rakesh Gupta (2017) A comparative study of implementation of Basel 3 norms – an analysis of select countries, International Journal of Business and Globalisation, Vol. 19, No. 3

Internet sources

<https://www.nbrm.mk/>

<http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

Analysis of the budget and the public debt of Republic of Macedonia in the period 2008-2018

Eftimija Dimitrova¹

Vesna Gjorgieva - Svrtimov²

Emilija Miteva - Kacarski³

Janka Dimitrova⁴

¹Student at University American College Skopje, eftimijadimitrova@yahoo.com

²PhD, associate professor at the Faculty of economics - University Goce Delcev Stip, vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

³PhD, associate professor at the Faculty of economics - University Goce Delcev Stip, emilija.miteva@ugd.edu.mk

⁴PhD, associate professor at the Faculty of economics - University Goce Delcev Stip, janka.dimitrova@ugd.edu.mk

Abstract: The Budget of the Republic of Macedonia is an annual plan for financing the functions and liabilities of the Republic of Macedonia, of the units of local self-government and of the funds, consisting of an annual estimate of the revenue and expenditure by purpose. An annual estimate means a 12-month fiscal year that begins on January 1 and ends on December 31 of each calendar year and applies only to the fiscal year for which it is adopted.

A budget deficit or, to put it mildly, a shortfall in the treasury is the negative difference between total revenues (lower item) and total expenditures (larger item) of the budget on a yearly basis. The budget deficit is money that the government does not have, and plans to spend and therefore has to borrow. It can be expressed in absolute terms, but is usually expressed as a percentage of a country's GDP. Putting the deficit under control is important for keeping debt at a sustainable level

Public debt or general government debt is the sum of central government debt, municipal debt, public enterprises and funds' debt, the debt of the Macedonian Bank for Development Promotion and similar institutions.

The subject of this paper is the Budget of the Republic of Macedonia for the period 2008-2018, separately elaborating the budget balance (expressed in absolute numbers and as a% of GDP), the structure of the budget revenues and tax revenues, the structure of total and current expenditure, fiscal transfers and the public debt (expressed in absolute terms and in% of GDP). The period 2008-2018 has been selected to analyze the years following the economic crisis from 2008 until the last fiscal year 2018.

Key words: budget, budget revenues, budget expenditures, fiscal transfers, public debt

Introduction

The main objective in preparing and executing the budget is macroeconomic stability and sustainable and stable national economic development. The procedure for preparation, adoption and execution of the Budget of the Republic of Macedonia and the budgets of the municipalities, as well as the notification for their execution, are based on the following principles:

1. Comprehensiveness, which means the presentation of all income and other inflows, expenses and other outflows;
2. Budget balance, which means total revenues and inflows to cover appropriations approved by the budget;
3. Specificity, which means that the approved funds are earmarked for specific purposes by divisions, programs, sub-programs and items;
4. Economy, which means that approved funds will be used in a timely manner, in an appropriate amount, taking into account quality and cost;
5. Efficiency, which means the best ratio between the means used and the results achieved;

6. Effectiveness, which means achieving the set goals and achieving the desired results;
7. Transparency, which means public availability at all stages of the budget preparation and execution; and
8. Secure Financial Management, which involves executing the budget in accordance with effective and efficient internal control as a process applicable to all levels of financial asset management.

The budget of the Republic of Macedonia and the budgets of the municipalities refer to a period of one fiscal year which is 12 months and commences on 1 January and ends on 31 December.

Planned revenues and other inflows are the basis for determining the funds approved by the budget. The planned revenues and other inflows are revenues and other inflows of the base budget, budget revenues of self-financing activities, budget revenues from donations, loans and revenues budget revenues and other funds and municipalities budget inflows. The approved budgetary funds include funds approved per budget users and identified uses that relate to financing the current, capital and other expenditures of budget users and their individual beneficiaries for the performance of activities presented through programs and sub-programs. Budget users may not undertake liabilities that are due in the current year or to make expenditures over funds approved by the Budget of the Republic of Macedonia and the budget of the municipality. Unused appropriations with the budget shall expire on December 31 of the current fiscal year unless otherwise provided by law.

The Ministry of Finance is responsible for managing the funds received from the European Union Budget, in accordance with the provisions and rules of the European Union for financing and contracting. The funds from the European Union funds as well as the national co-financing funds are shown in the budget in appropriate programs or sub-programs. Programs showing EU funds and national co-financing funds are an integral part of the program for development of budget users.

Approved funds in programs and sub-programs of the developmental portion of the base budget that will not be used during the fiscal year shall be transferred in the amount of 50% as approved funds for the first half of the following fiscal year.

Within the central budget ie the municipal budget, contingency funds are planned as a permanent and current budget reserve. The approved funds in a permanent budget reserve are used to eliminate the effects of natural disasters, epidemics and environmental disasters, and they cannot be reduced by redistribution throughout the year, and may be increased by redistribution if insufficient. The approved funds in the current reserve are used for contingencies for which the budget does not plan or funds are insufficient. Permanent and current budgetary reserves may not exceed 3% of the total current expenditure of the basic budget.

In Macedonia, the Minister of Finance is responsible for drafting the Budget of the Republic of Macedonia and submitting it to the Government of the Republic of Macedonia. The fiscal year report on the current fiscal year is prepared by the Minister of Finance, who proposes the fiscal policy directives and objectives as well as the main categories of estimated revenue and expenditure for the next budget year and submits it to the Government in April of the current year for the following year.

The Draft Budget of the Republic of Macedonia contains:

1. Balance of revenue and expenditure part of budgets with:
 - revenue items
 - cost items
2. Functional cost classification;
3. Costs per division;
4. Special section of the Budget by beneficiaries with:
 - expenses incurred in the previous fiscal year;
 - approved and audited expenses for the current fiscal year;

- estimates for the following fiscal year expressed in terms of economic and program classifications at sub-level and assessment of liabilities for the next two years at category level.
- estimation of the maximum amount to which loans can be borrowed and guarantees can be issued during the current fiscal year;
 - the limit to which local self-government units can borrow during the current fiscal year, and
 - suggestions on possible ways to overcome the budget deficit.

The amounts of revenues stated in the annual budget document are not fixed and limited. Changes in the Budget (the revenue amounts) should be within the total amount of revenue determined. The additionally adopted expenditures in the Budget are accompanied by measures that either increase the proposed revenue or reduce the other expenditure in proportion. The amounts of expenditure set out in the annual budget document shall be considered as maximum amounts and no commitments may be made over these amounts. Any expenditure requiring a new source of revenue together with the proposed source, and when and where the planned expenditure approved for failure to achieve the planned revenue of more than 5% should be reduced, shall be covered by a separate budget document (rebalance) and adopted by the competent authority. To cover unforeseen expenditure requirements that occur during the budget year, up to 3% of the total current and capital expenditure of budgetary reserves (permanent and current) is allocated. The Government decides on the use of the funds upon the proposal of the Minister of Finance.

Budget Execution

The execution of budgets includes the collection and recording of revenues and other inflows, as well as the execution of expenditures and other outflows in accordance with the approved funds. The Assembly of the Republic of Macedonia shall enact a separate law for the implementation of the Budget of the Republic of Macedonia. The head of the budget user or the spending unit is responsible for executing the budget of the budget user, ie the spending unit. The manager authorizes people employed by the budget user, ie the unit user, to perform the duties of collection of revenues and other inflows, execution of expenditures and other outflows that are within the competence of the budget user or unit user, as well as providing a system of financial management and control.

Collection of incomes and other inflows is done in accordance with the law. Budget users authorized by law to collect revenues and other inflows to the basic budget are responsible for their full and timely collection. Budget users and spending units are responsible for the full and timely collection of revenues they derive from performing activities under their competence / activity, irrespectively of the revenue plan. The collected and unused revenues are transferred to the following year at the end of the fiscal year.

Budget users and spending units are responsible for executing expenditures and other outflows in accordance with the funds approved and are obliged to use the approved funds appropriately. Any expenditure and outflow from the budget must be based on reliable accounting documentation proving the payment obligation.

Budget rebalance

The Ministry of Finance monitors the realization of the plan of revenues and other inflows, expenditures and other outflows of the Budget of the Republic of Macedonia. In case the expected revenues and other inflows of the basic budgets are realized at a higher level than the plan may make additional repayments of principal and interest on the debt. If during the budget execution it is considered that significant redistribution of the appropriations is necessary or that the realization of the revenues and other inflows significantly deviates from the plan, it is proposed to amend the budget (budget rebalance). The Parliament of the Republic of Macedonia shall adopt the amendments to the budget by 15 November at the current year. In the course of the procedure for adopting the amendments to the Budget, the Ministry of finance temporarily suspends the enforcement of certain appropriations from the budget that are subject to the proposed amendments.

In conditions of the adoption of the Budget or the Amendments to the Budget of the Republic of Macedonia, which reduce the appropriations, the budget users may change the dynamics of the liabilities from the already concluded contracts, upon previously provided consent by the contracting party and the Government of the Republic of Macedonia.

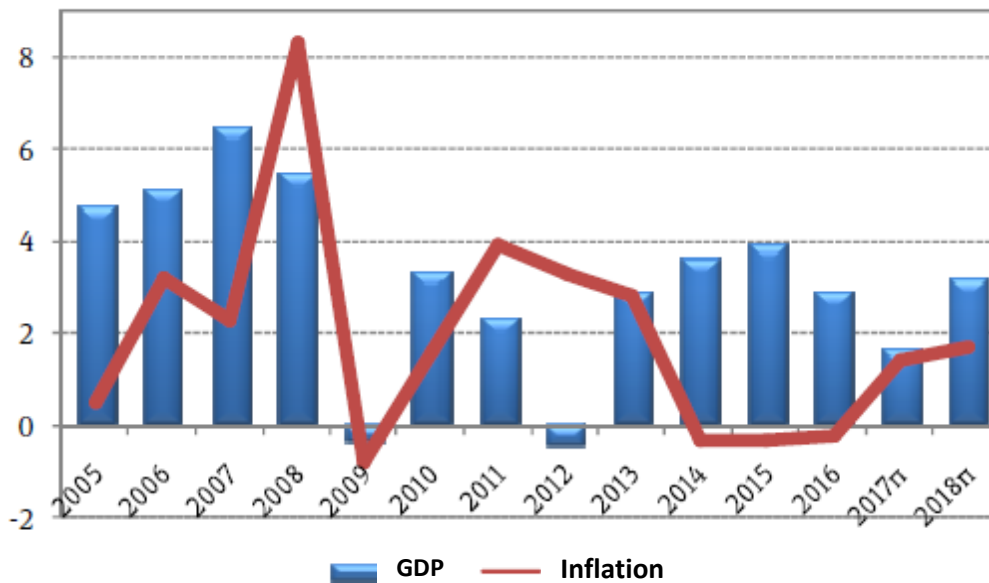
If during the fiscal year there are unforeseen significant budgetary liabilities or significant deviations in the realization of the planned revenues / inflows, the Government of the Republic of Macedonia, upon proposal of the Ministry of Finance, may suspend the execution of certain appropriations for a period not exceeding 45 days, The Government of the Republic of Macedonia shall inform the Assembly of the Republic of Macedonia thereof. If the conditions for regular budget execution are not created within 30 days from the day of stopping the execution, the Government of the Republic of Macedonia, upon a proposal of the Ministry of Finance, shall submit to the Parliament of the Republic of Macedonia a proposal for Changes and Amendments to the Budget.

Analysis of the budget and the public debt of Republic of Macedonia in the period 2008-2018

The subject of the analysis in this paper is the Budget of the Republic of Macedonia for the period 2008-2018, separately elaborating the budget balance (expressed in absolute numbers and as a percentage of GDP), the structure of budget revenues and tax revenues, the structure of total and current expenditure, fiscal transfers and public debt (expressed in absolute terms and in% of GDP). The period 2008-2018 has been selected to analyze the years following the economic crisis from 2008 until the last fiscal year 2018.

The fiscal and monetary policies of a country are interrelated and depend on the conditions of the economy and the GDP growth rate. The Real GDP growth rate and inflation rate in the period 2005 - 2018 are presented in Graph 1, which shows the period of GDP expansion in the years before the economic crisis in 2008, whose effect was dramatically felt in 2009 with a negative GDP rate, with a slight recovery in 2010 and 2011 and a negative trend in 2012 again. Since 2013 there has been a positive trend of GDP growth but still it cannot reach the level of 2007 which is a year of economic expansion.

Graph1. Real GDP growth rate and inflation rate

Source: State Statistical Office

Central Government Budget

The Budget of the Republic of Macedonia is an act that plans annual revenues and other inflows and appropriations and includes the central budget and the budgets of the funds. A central budget is an annual plan of revenues, other inflows and appropriations, which relates to central government budget users and includes the base budget, donations budget, loan budget and the budget of self-financing activities.

Budget Deficit Deficit deficit is a negative difference between projected or collected revenues and appropriations, ie expenditures and is financed with funds from other inflows, and Budget surplus is a positive difference between planned or collected revenues and expenditures and is used to finance the negative difference between planned, realized other inflows and other outflows.

The budget items by revenue sources as well as the types of expenditures are presented in the following table 2, which shows a visible budget imbalance and the sources for covering the budget deficit are presented.

Table 1. Central Government Budget 2008-2018

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TOTAL REVENUES	136,41 1	128,49 8	132,14 9	137,16 6	138,11 5	140,24 8	145,92 9	161,20 7	169,35 6	179,67 3	188,48 3
Taxes and Contributions	115,10 3	109,86 0	112,44 0	118,66 9	117,38 2	120,99 1	129,31 0	140,82 6	150,36 2	157,53 7	170,99 4
Tax Revenues (SRA)	295	269	815	704	998	1,075	1,280	1,569	1,605	1,430	1,682
Taxes	76,559	70,754	72,938	78,206	75,619	77,478	83,845	91,357	98,457	103,21 7	112,77 4
Personal Income Tax	8,696	8,710	8,872	9,513	9,553	10,254	12,320	12,910	14,205	15,263	17,561
Profit Tax	8,579	4,434	3,690	3,888	3,652	4,421	5,060	12,024	10,768	11,353	14,745
VAT(net)	36,173	35,173	37,694	42,224	38,469	39,835	43,860	41,694	45,949	47,870	49,254
VAT (gross)*	60,185	50,118	53,217	60,504	59,308	58,055	59,382	61,038	65,195	68,532	73,871
Excises	14,276	14,533	14,925	15,513	16,596	15,990	17,392	19,783	22,215	23,093	25,092
Import Duties	6,275	5,229	4,712	3,779	4,067	4,255	4,223	4,330	4,761	5,175	5,604
Other Taxes	2,560	2,675	3,045	3,289	3,282	2,723	990	616	559	463	518
Contributions	38,249	38,837	38,687	39,759	40,765	42,438	44,185	47,900	50,300	52,890	56,538
Pension Insurance Contributions	25,586	26,281	26,137	26,890	27,524	28,632	29,726	32,215	33,814	35,604	37,981
Unemployment Contributions	1,790	1,848	1,651	1,699	1,746	1,802	1,884	2,042	2,152	2,261	2,426
Health Insurance Contributions	10,873	10,708	10,899	11,170	11,495	12,004	12,575	13,643	14,334	15,025	16,131
Non Tax Revenues	18,400	16,402	14,066	12,844	12,626	12,109	10,634	12,859	12,973	13,396	12,260
Non Tax Revenues (SRA)	7,160	6,859	6,436	5,996	5,815	5,814	5,990	6,646	7,447	8,323	6,752
Profit of Public Financial Institutions	5,546	3,807	1,976	362	178	271	261	716	850	146	169
Administrative Taxes and Charges	1,858	1,897	1,775	1,815	1,730	1,844	1,988	1,882	1,739	1,652	1,795
Health co-payment	390	312	315	327	335	335	356	384	415	437	443
Other Administrative Taxes	561	514	543	668	721	831	1,190	1,733	1,886	2,277	2,517
Other Non Tax Revenues	942	1,265	883	1,937	1,705	3,014	849	1,498	636	561	584
Road Fund Fees	1,943	1,747	1,827	1,739	2,142	0	0	0	0	0	0
Capital Revenues	1,390	1,167	3,660	3,787	4,433	3,139	1,874	2,265	1,977	1,316	2,199
Foreign Donations	1,327	833	1,458	1,087	3,045	3,451	3,383	4,733	3,648	7,171	2,971
Revenues from repayment of loans	191	237	524	779	629	558	728	524	396	253	59
TOTAL EXPENDITURES	140,22 2	139,39 3	142,69 1	148,64 9	155,84 0	159,50 5	168,06 3	180,63 2	185,40 7	196,56 1	200,08 3
Current Expenditures	120,16 0	125,96 5	127,35 7	130,93 9	137,08 3	142,89 4	150,44 0	161,96 5	168,43 3	176,69 8	187,93 6

Wages and Allowances	20,827	22,699	22,638	23,147	22,714	22,566	23,096	24,685	25,958	26,204	26,354
Goods and Services	18,745	16,220	14,681	13,958	14,652	14,877	15,467	18,088	16,702	15,344	14,556
Transfers	77,942	84,601	86,864	90,363	95,501	100,845	106,787	112,734	118,902	126,762	139,327
Transfers (SRA)	1,283	1,505	1,185	797	1,196	1,011	962	1,592	1,517	1,879	1,779
Social Transfers	58,104	61,742	63,786	67,188	69,676	74,250	78,367	82,903	89,005	94,690	100,679
Pensions Fund	33,366	36,455	37,614	39,234	40,893	44,954	48,073	50,285	54,622	58,084	61,243
Unemployment Benefits	1,626	2,271	2,194	2,269	2,239	1,935	1,702	1,482	1,216	1,305	1,922
Social Benefits	3,990	4,305	4,674	5,194	5,604	5,941	6,462	7,489	7,571	8,261	8,567
Health Care	19,122	18,711	19,304	20,491	20,940	21,420	22,130	23,647	25,596	27,040	28,947
Other Transfers	18,488	21,296	21,843	22,378	24,629	25,584	27,458	28,239	28,380	30,193	36,869
Interest	2,646	2,445	3,174	3,471	4,216	4,606	5,090	6,458	6,871	8,388	7,699
Domestic	943	1,011	1,019	1,107	1,306	1,994	2,525	2,691	2,593	2,845	2,820
Foreign	1,703	1,434	2,155	2,364	2,910	2,612	2,565	3,767	4,278	5,543	4,879
Capital Expenditures	20,062	13,428	15,334	17,710	18,757	16,611	17,623	18,667	16,974	19,863	12,147
Budget Balance	-3,811	-10,895	-10,543	-11,483	-17,725	-19,257	-22,134	-19,425	-16,051	-16,888	-11,600
Financing	3,811	10,895	10,543	11,483	17,725	19,257	22,134	19,425	16,051	16,888	11,600
Inflow	10,787	18,939	18,024	19,584	23,126	34,574	32,225	47,846	36,836	34,470	39,722
Other	1,640	0	0	0	0	297	449	45	125	371	304
Foreign Loans	2,666	13,040	7,800	23,718	7,806	19,066	36,196	19,866	30,892	3,464	32,499
Deposits	3,346	-274	3,390	-7,316	-12,272	-317	-5,392	10,265	-5,318	10,549	-9,637
Domestic borrowing	3,038	6,098	6,796	2,906	27,472	15,238	960	17,654	11,116	20,086	16,539
Banking institutions				252	19,061	8,267	-1,769	7,705	2,257	3,013	6,555
Non-Banking institutions				2,654	8,411	6,971	2,729	9,949	8,859	17,073	9,984
Sell of Shares	97	75	40	276	120	290	12	16	21	0	17
Outflow	6,976	8,044	7,482	8,101	5,401	15,317	10,091	28,421	20,785	17,582	28,122
Repayment of Principal	6,976	8,044	7,482	8,101	5,401	15,317	10,091	28,421	20,785	17,582	28,122
Foreign	1,878	2,356	2,590	3,098	3,481	13,458	8,375	22,131	11,609	8,281	15,910
Domestic	5,098	5,688	4,892	5,003	1,920	1,859	1,716	6,290	9,176	9,301	12,212

* source: Public Revenue Office

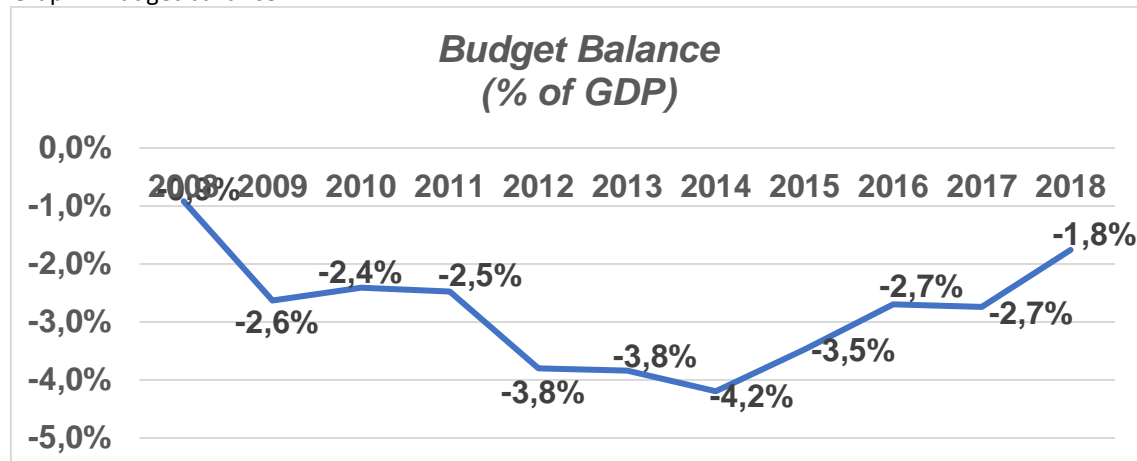
Budget Balance

The following table and graph shows the budget imbalance or the budget deficit that is present in all years. It is the smallest in 2008, to increase by 2.86 times in 2009, and has been steadily growing in the years to follow, with 54.36% growth in 2012 compared to 2001 and slightly continuous decline from 2016 to 2018. This trend is due to the faster growth of budget expenditures than budget revenues. A similar trend is observed in the budget balance presented as a % of GDP, which indicates that the GDP is related to the budget deficit, ie the decrease in GDP causes reduced budget revenues.

Table2. Budget Balance 2008-2018

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Total Revenues	136,411	128,498	132,149	137,166	138,115	140,248	145,929	161,207	169,356	179,673	188,483
Total Expenditures	140,222	139,393	142,691	148,649	155,840	159,505	168,063	180,632	185,407	196,561	200,083
Budget Balance	-3,811	-10,895	-10,543	-11,483	-17,725	-19,257	-22,134	-19,425	-16,051	-16,888	-11,600
GDP	414890	414622	437296	464186	466703	501891	527631	558954	594795	616600	660308
Budget Balance % of GDP	-0.9%	-2.6%	-2.4%	-2.5%	-3.8%	-3.8%	-4.2%	-3.5%	-2.7%	-2.7%	-1.8%

Graph2. Budget balance

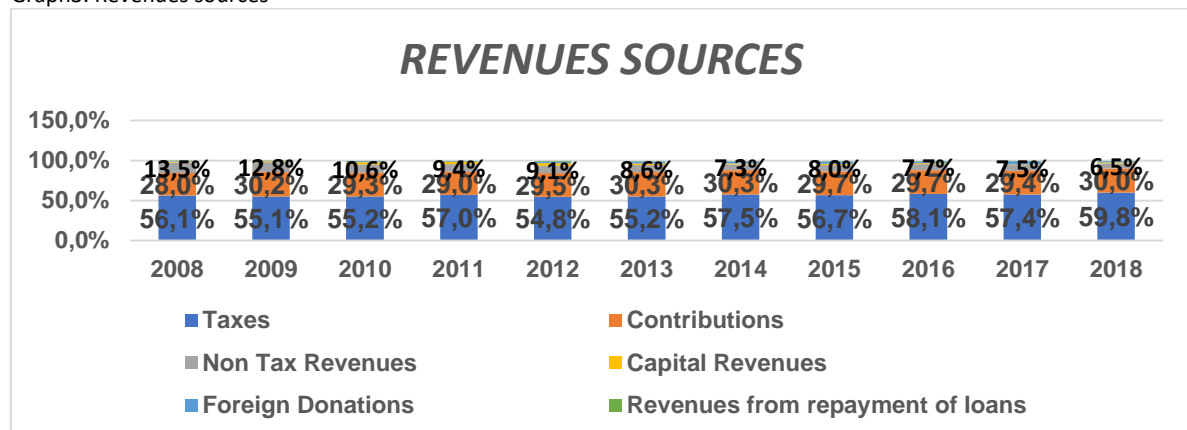
Total revenues structure

Tax revenues (VAT, income tax, personal income tax, property tax, etc.) have the largest share in the structure of budget revenues (from 55 to 59.8%). Social contribution revenues (pension, health and employment contributions) account for 28-30% of the total budget. Characteristic for the analysis are the non-tax revenues, which are continuously declining ie, from 13.5% in 2008, they decreased to 6.5% in 2018. Foreign donation revenues are different throughout the year, with a significantly higher percentage of 4% in 2017.

Table3. Total revenue structure

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TOTAL REVENUES	136,411	128,498	132,149	137,166	138,115	140,248	145,929	161,207	169,356	179,673	188,483
Taxes	76,559	70,754	72,938	78,206	75,619	77,478	83,845	91,357	98,457	103,217	112,774
Taxes	56.1%	55.1%	55.2%	57.0%	54.8%	55.2%	57.5%	56.7%	58.1%	57.4%	59.8%
Contributions	38,249	38,837	38,687	39,759	40,765	42,438	44,185	47,900	50,300	52,890	56,538
Contributions	28.0%	30.2%	29.3%	29.0%	29.5%	30.3%	30.3%	29.7%	29.7%	29.4%	30.0%
Non Tax Revenues	18,400	16,402	14,066	12,844	12,626	12,109	10,634	12,859	12,973	13,396	12,260
Non Tax Revenues	13.5%	12.8%	10.6%	9.4%	9.1%	8.6%	7.3%	8.0%	7.7%	7.5%	6.5%
Capital Revenues	1,390	1,167	3,660	3,787	4,433	3,139	1,874	2,265	1,977	1,316	2,199
Capital Revenues	1.0%	0.9%	2.8%	2.8%	3.2%	2.2%	1.3%	1.4%	1.2%	0.7%	1.2%
Foreign Donations	1,327	833	1,458	1,087	3,045	3,451	3,383	4,733	3,648	7,171	2,971
Foreign Donations	1.0%	0.6%	1.1%	0.8%	2.2%	2.5%	2.3%	2.9%	2.2%	4.0%	1.6%
Revenues from repayment of loans	191	237	524	779	629	558	728	524	396	253	59
Revenues from repayment of loans	0.1%	0.2%	0.4%	0.6%	0.5%	0.4%	0.5%	0.3%	0.2%	0.1%	0.0%

Graph3. Revenues sources

Tax revenues

In the structure of the tax revenues, VAT revenues account for about 50%, excise taxes account for about 20%, and personal income tax account for about 13%. Revenues from import duties decreased year by year as a result of the customs liberalization of the Republic of Macedonia.

Table4. Tax revenues

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Taxes and Contributions	76,854	76,266	76,416	75,344	74,338	72,665	70,918	67,203	64,803	62,213	58,565
Tax Revenues (SRA)	295	269	815	704	998	1,075	1,280	1,569	1,605	1,430	1,682
Taxes	76,559	70,754	72,938	78,206	75,619	77,478	83,845	91,357	98,457	103,217	112,774
Personal Income Tax	8,696	8,710	8,872	9,513	9,553	10,254	12,320	12,910	14,205	15,263	17,561
Personal Income Tax %	11.4%	12.3%	12.2%	12.2%	12.6%	13.2%	14.7%	14.1%	14.4%	14.8%	15.6%
Profit Tax	8,579	4,434	3,690	3,888	3,652	4,421	5,060	12,024	10,768	11,353	14,745
Corporate Tax %	11.2%	6.3%	5.1%	5.0%	4.8%	5.7%	6.0%	13.2%	10.9%	11.0%	13.1%
VAT	36,173	35,173	37,694	42,224	38,469	39,835	43,860	41,694	45,949	47,870	49,254
VAT %	47.2%	49.7%	51.7%	54.0%	50.9%	51.4%	52.3%	45.6%	46.7%	46.4%	43.7%
Excises	14,276	14,533	14,925	15,513	16,596	15,990	17,392	19,783	22,215	23,093	25,092
Excises %	18.6%	20.5%	20.5%	19.8%	21.9%	20.6%	20.7%	21.7%	22.6%	22.4%	22.2%
Import Duties	6,275	5,229	4,712	3,779	4,067	4,255	4,223	4,330	4,761	5,175	5,604
Import Duties %	8.2%	7.4%	6.5%	4.8%	5.4%	5.5%	5.0%	4.7%	4.8%	5.0%	5.0%
Other Taxes	2,560	2,675	3,045	3,289	3,282	2,723	990	616	559	463	518
Other Taxes %	3.3%	3.8%	4.2%	4.2%	4.3%	3.5%	1.2%	0.7%	0.6%	0.4%	0.5%

Grapf4. Tax revenues

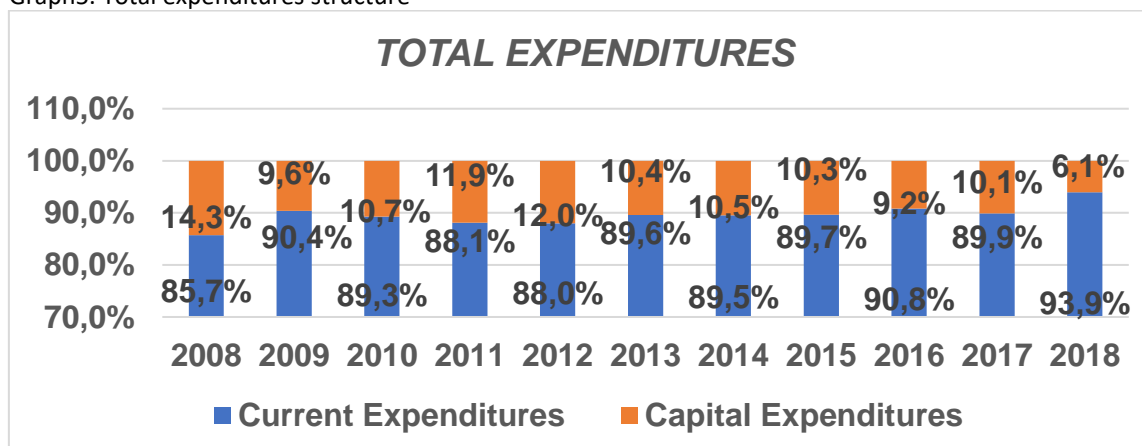
Total expenditures structure

The structure of budget expenditures comprises current and capital expenditures. The largest item in the total budget expenditures relates to current expenditures and they have been continuously increasing from 85.7% in 2008 to reach 93.9% in 2018. The reverse is the case with capital expenditures, where it was observed that from 14.3% in 2008, they continued to decline to only 6.1% in 2018. Such a negative downward trend in capital investment has a negative impact on both the final consumption and the GDP.

Table5. Total expenditures structure

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TOTAL EXPENDITURES	140,22	139,39	142,69	148,64	155,84	159,50	168,06	180,63	185,40	196,56	200,08
Current Expenditures	120,16	125,96	127,35	130,93	137,08	142,89	150,44	161,96	168,43	176,69	187,93
Capital Expenditures	20,062	13,428	15,334	17,710	18,757	16,611	17,623	18,667	16,974	19,863	12,147
Current Expenditures	85.7%	90.4%	89.3%	88.1%	88.0%	89.6%	89.5%	89.7%	90.8%	89.9%	93.9%
Capital Expenditures	14.3%	9.6%	10.7%	11.9%	12.0%	10.4%	10.5%	10.3%	9.2%	10.1%	6.1%

Graph5. Total expenditures structure

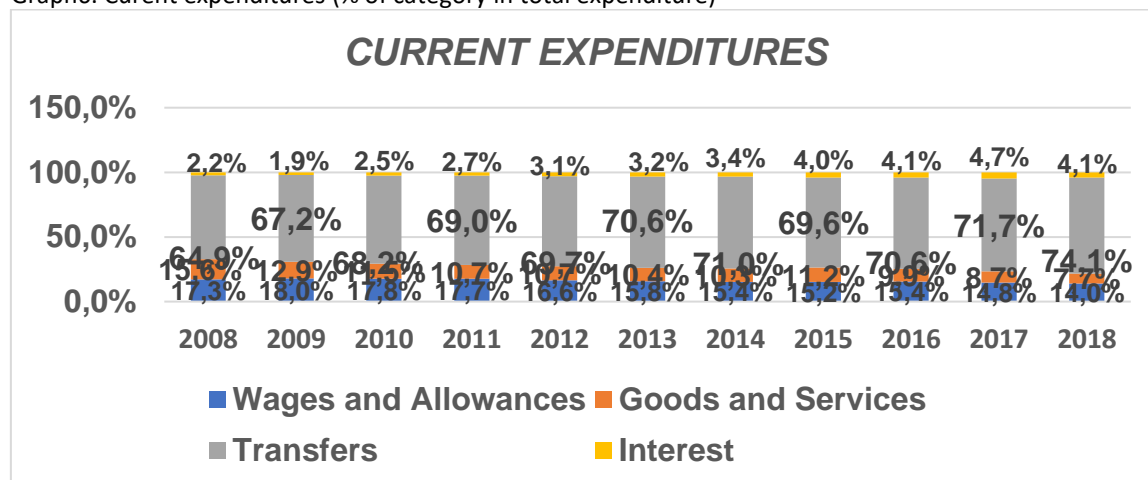
Current expenditures (% of category in total expenditure)

In the structure of current budget expenditures, the highest item is the salaries of the employees in the state organs and institutions and they are continuously decreasing from 17.3% in 2008 to 14% in 2018. Costs of goods and services also showed a continuous decline from 15.6% in 2008 to 7.7% in 2018. This trend is a result of the implementation of the Law on Public Procurement, which enables the purposeful and economical spending of budget funds and providing the highest value for money. Transfers account for most of the current budget expenditures and continued to grow from 64.9% in 2008 to 74.1% in 2018.

Table6. Current expenditures (% of category in total expenditure)

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Current Expenditures	120,160	125,965	127,357	130,939	137,083	142,894	150,440	161,965	168,433	176,698	187,936
Wages and Allowances	20,827	22,699	22,638	23,147	22,714	22,566	23,096	24,685	25,958	26,204	26,354
Wages and Allowances	17.3%	18.0%	17.8%	17.7%	16.6%	15.8%	15.4%	15.2%	15.4%	14.8%	14.0%
Goods and Services	18,745	16,220	14,681	13,958	14,652	14,877	15,467	18,088	16,702	15,344	14,556
Goods and Services	15.6%	12.9%	11.5%	10.7%	10.7%	10.4%	10.3%	11.2%	9.9%	8.7%	7.7%
Transfers	77,942	84,601	86,864	90,363	95,501	100,845	106,787	112,734	118,902	126,762	139,327
Transfers (SRA)	1,283	1,505	1,185	797	1,196	1,011	962	1,592	1,517	1,879	1,779
Social Transfers	58,104	61,742	63,786	67,188	69,676	74,250	78,367	82,903	89,005	94,690	100,679
Pensions Fund	33,366	36,455	37,614	39,234	40,893	44,954	48,073	50,285	54,622	58,084	61,243
Unemployment Benefits	1,626	2,271	2,194	2,269	2,239	1,935	1,702	1,482	1,216	1,305	1,922
Social Benefits	3,990	4,305	4,674	5,194	5,604	5,941	6,462	7,489	7,571	8,261	8,567
Health Care	19,122	18,711	19,304	20,491	20,940	21,420	22,130	23,647	25,596	27,040	28,947
Other Transfers	18,488	21,296	21,843	22,378	24,629	25,584	27,458	28,239	28,380	30,193	36,869
Transfers	64.9%	67.2%	68.2%	69.0%	69.7%	70.6%	71.0%	69.6%	70.6%	71.7%	74.1%
Interest	2,646	2,445	3,174	3,471	4,216	4,606	5,090	6,458	6,871	8,388	7,699
Domestic	943	1,011	1,019	1,107	1,306	1,994	2,525	2,691	2,593	2,845	2,820
Foreign	1,703	1,434	2,155	2,364	2,910	2,612	2,565	3,767	4,278	5,543	4,879
Interest	2.2%	1.9%	2.5%	2.7%	3.1%	3.2%	3.4%	4.0%	4.1%	4.7%	4.1%

Graph6. Current expenditures (% of category in total expenditure)

Transfers (% of category in total transfers)

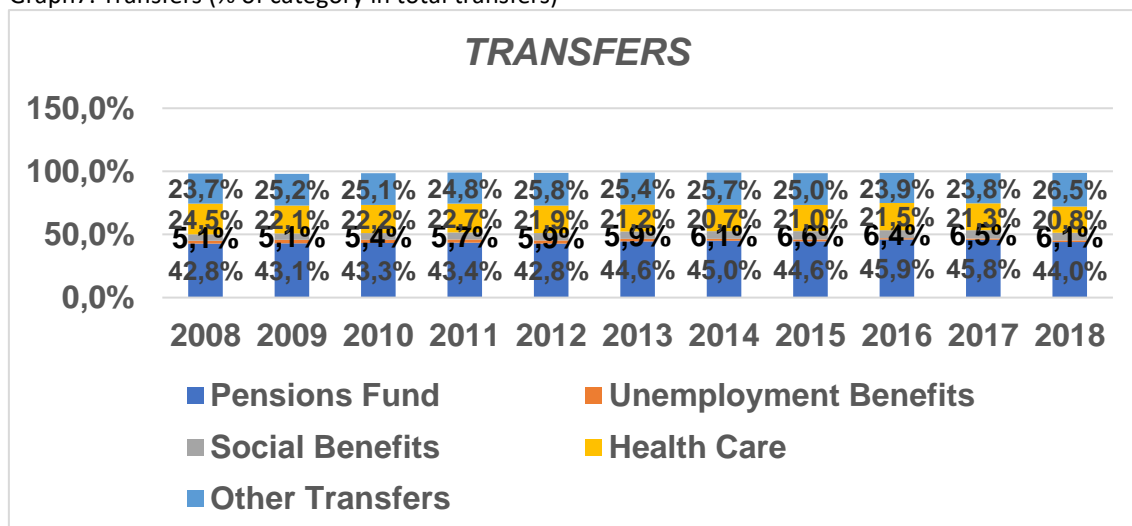
Pension fund transfers accounted for the most in total transfers, increasing continuously from 42.8% in 2008 to 44% in 2018, and in absolute numbers the change for 2018/2008 was 83.5%. The increase in Pension Fund transfers is due to the increase in the life expectancy of the population and the increase in pensions. Health fund payments continued to decline from 24.5% in 2008 to 20.8% in 2018. Other transfers also increased during the observed period.

Table7. Transfers (% of category in total transfers)

in million of denars	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Transfers	77,942	84,601	86,864	90,363	95,501	100,845	106,787	112,734	118,902	126,762	139,327
Transfers (SRA)	1,283	1,505	1,185	797	1,196	1,011	962	1,592	1,517	1,879	1,779
Social Transfers	58,104	61,742	63,786	67,188	69,676	74,250	78,367	82,903	89,005	94,690	100,679

	33,3	36,4	37,6	39,2	40,8	44,95	48,07	50,28	54,62	58,08	61,24
Pensions Fund	66	55	14	34	93	4	3	5	2	4	3
Pensions Fund %	42.8	43.1	43.3	43.4	42.8	44.6%	45.0%	44.6%	45.9%	45.8%	44.0%
	%	%	%	%	%						
Unemployment Benefits	1,62	2,27	2,19	2,26	2,23	1,935	1,702	1,482	1,216	1,305	1,922
	6	1	4	9	9						
Unemployment Benefits %	2.1%	2.7%	2.5%	2.5%	2.3%	1.9%	1.6%	1.3%	1.0%	1.0%	1.4%
	%	%	%	%	%						
Social Benefits	3,99	4,30	4,67	5,19	5,60	5,941	6,462	7,489	7,571	8,261	8,567
	0	5	4	4	4						
Social Benefits %	5.1%	5.1%	5.4%	5.7%	5.9%	5.9%	6.1%	6.6%	6.4%	6.5%	6.1%
	%	%	%	%	%						
Health Care	19,1	18,7	19,3	20,4	20,9	21,42	22,13	23,64	25,59	27,04	28,94
	22	11	04	91	40	0	0	7	6	0	7
Health Care %	24.5	22.1	22.2	22.7	21.9	21.2%	20.7%	21.0%	21.5%	21.3%	20.8%
	%	%	%	%	%						
Other Transfers	18,4	21,2	21,8	22,3	24,6	25,58	27,45	28,23	28,38	30,19	36,86
	88	96	43	78	29	4	8	9	0	3	9
Other Transfers %	23.7	25.2	25.1	24.8	25.8	25.4%	25.7%	25.0%	23.9%	23.8%	26.5%
	%	%	%	%	%						

Graph7. Transfers (% of category in total transfers)

Public debt

The public debt in the Republic of Macedonia in the period from 2008 to 2018 registered continuous growth, ie from 23% of GDP in 2008 to 47.4% of GDP in 2018. In the analyzed period 2018/2008 it increased by 3.26 times. Analyzing the sources of public debt, it is evident that 2/3 of the public debt is external and only 1/3 is domestic public debt.

In order to service the budget deficit, the Republic of Macedonia has issued Eurobonds as follows:

2009 - EUR 175 million with interest rate of 9.87%

2014 - EUR 500 million with interest rate of 3.97%

2015 - EUR 280 million with interest rate of 4.87%

2016 - EUR 450 million with interest rate of 5.62%

2018 - EUR 500 million with interest rate of 2.75%

Table8: Public debt

in million euros	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Public debt	1,558.3	1,772.2	1,936.3	2,414.9	2,908.8	3,281.4	3,921.3	4,227.2	4,711.4	4,786.9	5,084.8

External public debt	1,092.4	1,280.3	1,388.2	1,881.9	1,941.2	2,078.7	2,725.1	2,847.5	3,286.0	3,187.5	3,479.4
Internal public debt	465.9	492.0	548.0	532.9	967.6	1,202.7	1,196.2	1,379.7	1,425.4	1,599.4	1,605.4
Public debt as a % of GDP	23.0	26.2	27.2	32.0	38.3	40.3	45.8	46.6	48.8	47.8	48.5

Graph8: Public debt

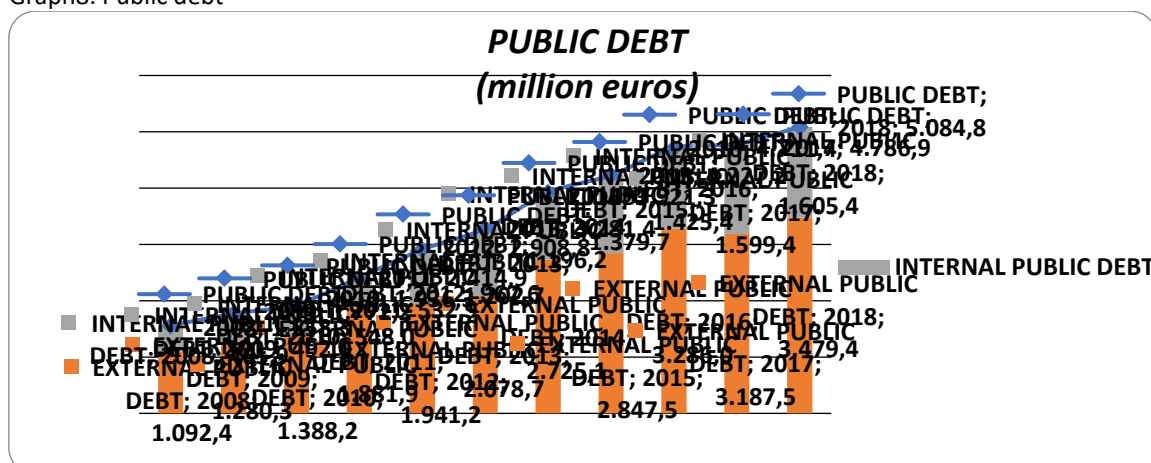
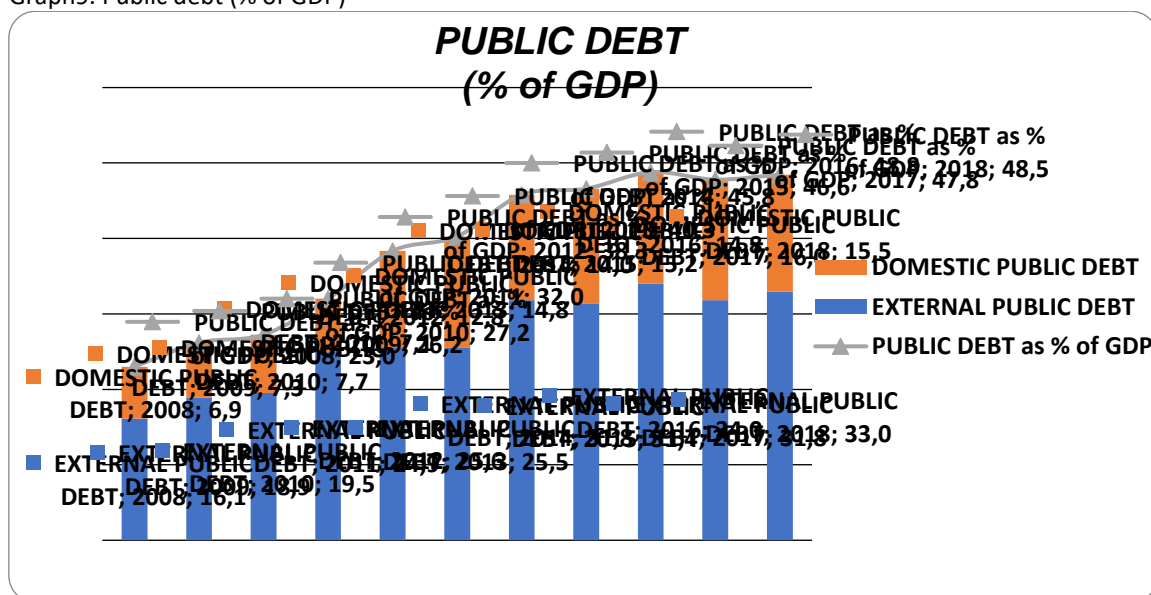

Table9. Public debt (% of GDP)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
External public debt	16.1	18.9	19.5	24.9	25.6	25.5	31.8	31.4	34.0	31.8	33.0
Domestic public debt	6.9	7.3	7.7	7.1	12.8	14.8	14.0	15.2	14.8	16.0	15.5
Public debt as % of GDP	23.0	26.2	27.2	32.0	38.3	40.3	45.8	46.6	48.8	47.8	48.5

Graph9. Public debt (% of GDP)

The public debt in the Republic of Macedonia is approaching almost 50% of GDP which is not really a high percentage of public debt. Macedonia definitely has one of the lowest levels of public debt in Europe. Our debt is low only when compared to countries in the region. In the region only Kosovo and Bulgaria have lower debt than Macedonia. The purpose for which the state debt is spent is important. If it is spent on construction of hydropower plants, hospitals, schools or factories, then it is going to be a productive investment.

The Macedonian government has been criticized in recent years for using debt money for unproductive costs, such as the Skopje 2014 project and for increasing public administration and pensions, instead of productive capital expenditures (for example, road construction).

Public debt is one of the main reasons for the criticism coming from international instances.

First, because it is evident that it is growing rapidly due to the indebtedness of certain public enterprises, and secondly, because there is no official data on how much it stands, as the Government does not regularly publish data on the amount of public debt.

Conclusion

The main conclusions of this study would be:

- Macedonia has expansionary fiscal policy (Government spending > Tax Revenues);
- Macedonia has constantly budget deficit;
- The highest revenues are from taxes and contributions;
- From the taxes, VAT and excise (indirect taxes) tax have the biggest percent;
- The expenditure is composed of current expenditure and capital expenditure;
- Current expenditures are bigger than capital expenditures;
- From current expenditures, transfers (social contributions) are highest (1. Pension fund; 2. Other transfers; 3. Health Fund);
- Macedonia has public debt that is in line the EU criteria;
- The public debt is more external debt than domestic debt;
- The public debt is constantly increasing except for 2003, 2007 and 2008;
- Decrease the social contributions' percentage so the tax base would increase (more people would be employed and not work on black market);
- Cash should not be used, every transaction should be done with credit or debit card or through bank (the grey economy will decrease because all transactions will be registered);

Bibliografya

1. Begg, David and Ward, Damian (2009) Economics for Business. Berkshire: McGraw-Hill Higher Education.
2. GUIDE TO BUDGETS(2006). Foundation Fredrich Ebert Stiftung, pg.13. Retrieved from: <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2012/03/VodicvobuzetiMKD.pdf> [Accessed 2 May 2019].
3. HANDBOOK FOR BUDGET AND BUDGET PROCESS (2018). 2nd edition. Skopje: Center for Economic Analyses, pg.10. Retrieved from: <https://cea.org.mk/wp-content/uploads/2018/04/TSEA-prirachnik-FINAL-FINAL-2018.pdf> [Accessed 2 May 2019].
4. BUDGET LAW.Ministry of Finance (n.d.). Retrieved from: <https://finance.gov.mk/files/u6/5.pdf> [Accessed 3 May 2019].
5. GUIDE TO BUDGETS (2006). Foundation Fredrich Ebert Stiftung. Retrieved from: <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2012/03/VodicvobuzetiMKD.pdf> [Accessed 2 May 2019].
6. BUDGET LAW.Ministry of Finance (n.d.) pg.17. Retrieved from:<https://finance.gov.mk/files/u6/5.pdf>. [Accessed 3 May 2019].

7. HANDBOOK FOR BUDGET AND BUDGET PROCESS (2018). 2nd edition. Skopje: Center for Economic Analyses. Retrieved from: <https://cea.org.mk/wp-content/uploads/2018/04/TSEA-prirachnik-FINAL-FINAL-2018.pdf> [Accessed 2 May 2019].

The Role and Importance Of The Accounting System and Internal Control

Igor Zdravkoski¹

Ljupce Markusheski²

Pece Nikolovski³

Miroslav Andonovski⁴

¹University St.Kliment Ohridski – Bitola, Faculty of Economics – Prilep, igorzdravkoski@gmail.com

²University St.Kliment Ohridski – Bitola, Faculty of Economics – Prilep, ljmarkusoski@t.mk

³University St.Kliment Ohridski – Bitola, Faculty of Economics – Prilep, nikolovskipece@yahoo.com

⁴University St.Kliment Ohridski – Bitola, Faculty of Economics – Prilep,
miroslav.andonovski@uklo.edu.mk

Abstract: The concept of accounting system and enterprise internal control is the basis for tracking the growth and development of operations, productivity and capital. While the accounting system performs the steps of monitoring, recording, classifying documents, preparing reports and making them publicly available, internal control systematically checks all activities performed in the operation of the enterprise. The ultimate goal of accounting and control is to continuously generate information that will provide quality and positive results in the operation of the enterprise. In the operation of business entities, the intertwining of the accounting system and internal control is an ongoing process.

In general, internal control is present everywhere in the enterprise, in the administrative department, in the financial sector, in the accounting system, etc. Through control we have information not only about economic transactions, but also about employees, managers, executives, sales, inventory, and so on.

Internal control creates the opportunity for greater efficiency, improved quality, motivation of employees, as well as creating a clean working atmosphere.

In this way, the responsible persons through the information from the accounting system and the information obtained from the internal control can influence the financial performance as well as the position of the company. Due to the different volume of business entities, the large number of daily transactions, cash payments, purchases, sales, different markets and so on. of great importance is the inspection of the accounting system and the constant control of the enterprise.

Keywords: control, system, documents, responsibility, quality.

1.INTRODUCTION – accounting system

Modern digital accounting has been created for the purpose of management. Its purpose is to harmonize the planned activities and the effect achieved as an end result of the enterprise.

Namely, an accounting system is a place where all departments, levels and places of the business entity are connected.

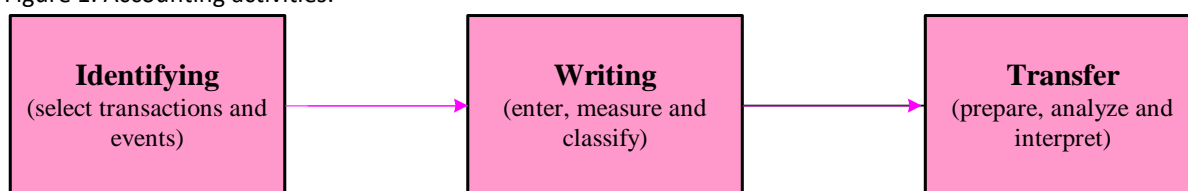
Hence, the relationship and management at all levels of decision-making are emphasized.

Because the accounting system intervenes in different places with the needed information.

In fact, the accounting system affects many aspects of operations.

Through the recording and processing of business, economic and other transactions, the company makes a profit, invests in different areas, budgets, plans, controls and looks more clearly into the future. Of course, all of these activities relate to internal users, and especially to management decisions. But the system also generates accounting information through the digital network with the ability to reach out to various external users of financial reports (shareholders, customers, creditors, government regulators, journalists and others).

Figure 1. Accounting activities.¹

According to the authors, Horngren and Stratton: “all managers in all organizations are better equipped to perform their duties when they have a certain understanding of accounting data.

For example, knowledge of accounting is crucial to government agency decisions related to research and defense contracts and loan guarantees ...

In fact, in managerial research, accounting is ranked as the most important course for future managers.”

2.SPECIFICS OF INTERNAL CONTROL - INSIDE THE BUSINESS ORGANIZATIONS

Internal control can be presented as a system of financial , accounting and additional controls.

Namely, it measures between the previously set goals and the results achieved at the end of a given period. Internal control especially emphasizes human resources management and organizational setup.

Control is especially helpful in planning, because through control reports, managers can make a much more successful plan. Also, control gives a clear picture of the state of the enterprise as it is the cause of increased security. Internal control is necessary to produce regular reports. The need for timely reporting to management is a priority of control.

Reports should show all the major deficiencies discovered, for example, places where control is not functioning, places where there is over control, and so on.

In addition to such data listed in the control reports, it is necessary to identify some problems, shortcomings, as well as suggestions and ways of removing or solving them.

In fact, businesses should also integrate internal audit to confirm the assessment of the system of safety and soundness of operation. If there are any irregularities in the audit report, it is necessary to state the findings and recommendations for removing the identified weaknesses in the control system. Control is essential in every segment, and is especially important in the performance of business operations in enterprises and organizations.

It is a reaction to everything that is incorrect, irregular, untimely, creates certain problems, and is also a motivation for employees.

Business organizations constantly exercise control.

If we ask ourselves: why is there a constant need for control, when at the end of the business year it is legally necessary to conduct an inventory? Here we can underline that control refers to employees, production, sales, costs and so on.

In fact, businesses practice internal control so they can protect their employees, protect their assets, from theft, damage or certain mobbing. Internal control also refers to administrative controls and accounting controls. Administrative control involves the organization's plan, while accounting control involves procedures for confirming transactions, accuracy in financial records, and so on. "Accounting control assesses the correctness of business in the spirit of applicable legislation, normative business practices or customary practices and removes common anomalies and manipulations."²

¹Wild, J. J., Shaw, K. W., & Chiappetta, B. (2010). "Fundamental Accounting Principles", 19th edition, pp.4.

² Tomovski, S. (2003). "Basics of Accounting", pp.22.

2.1. Specifics and importance of internal control

Usually in the internal control system there are certain characteristics and specifics that the responsible person - controller should know very well.

Namely, one of the most important elements in the control system is the staff. Here, we will emphasize the need for competent and honest people who do their job responsibly.

If an organization conducts training for a certain type of controller, after the selection is made, the responsibilities of the individuals need to be determined. Certainly, these individuals need to build personal authority and with their ability, experience and knowledge to best control the enterprise. There may be an omission in the selection of quality controllers. For example, to choose people who are not trusted, are prone to fraud and do not perform their tasks fully.

Therefore, evaluation means at the same time deeper monitoring of activities and demanding continued responsibility from the selected controllers.

This means that any inspection carried out should be confirmed and signed by the responsible controller who guarantees the said remarks. Also, certain duties need to be divided by individuals. This is because they are in control of one another and they know their place in the organization. But monitoring is needed, as in such cases there may be a conspiracy.

In addition to monitoring, the company is required to perform an internal audit at certain times of the year. The task of the internal audit is to detect gaps and irregularities in the work, as well as to detect conspiracies, thefts and so on.

In the complexity of work every employee is in charge of his / her job with certain tasks and activities.

For example, the accountant (controller) in the accounting system uses accounting software to enter data, but the computer programmer has the passwords for certain changes, both in the system and in the software. In service and market companies the cashiers charge the amount of the service or product, but the final balance is controlled by the accounting manager - controller.

Permanent control reinforces the system of work in enterprises. Also, in banking operations, cash payments are made. Some people deposit, others raise cash, use loans and repay monthly annuities from the approved loan. All this is done by banking officers, but the chief banking manager controls their work. At the same time, he is responsible for both the bank's employees and clients.

There are numerous documents circulating in companies. Starting from original documents, invoices, bills of exchange, copied documents and more. On the basis of these documents, permanent records are made both in the Diary and in the General Ledger. All these documentation and records confirm the correct way of working. But mistakes can also occur that may not be the fault of the accountant.

Namely, the untimely arrival of the documentation may occur. There is a possibility of incompleteness in deliveries. Price changes, rising costs etc.

Therefore, business organizations need to minimize mistakes.

Through the constant monitoring of digital business innovations, the numbering of each product, the acquisition of an optical bar code reader, etc. All of these elements make the job easier and the records more accurate. In addition, business organizations also minimize cash losses by avoiding certain costs that were previously incurred but were not necessary.

In fact, large enterprises (companies) need to add physical protection in order to improve internal control.

For example, increased security, better lighting and limited access, locking valuable things in safes, setting more alarms, and so on.

Therefore there is a necessity protection to be conducted by rotating employees from one job to another. Internal control should also practice to hire certain people for a fixed period to replace permanent employees. In addition to all these safeguards, companies should conduct independent audits by internal and external individuals (firms).

For example, checking the accounting system by a public accountant. Perform an independent audit by an internal auditor and determine the correctness of the operation.

In this way, it is necessary to conduct periodic or annual audits, as well as to test the responsible persons - controllers involved in the accounting system and internal control.

3.INTERNAL CONTROL MANAGEMENT REPOSIBILITY

In practice, internal control is part of the control that is the task of management to measure, correct and create in order for the enterprise to achieve its intended results.

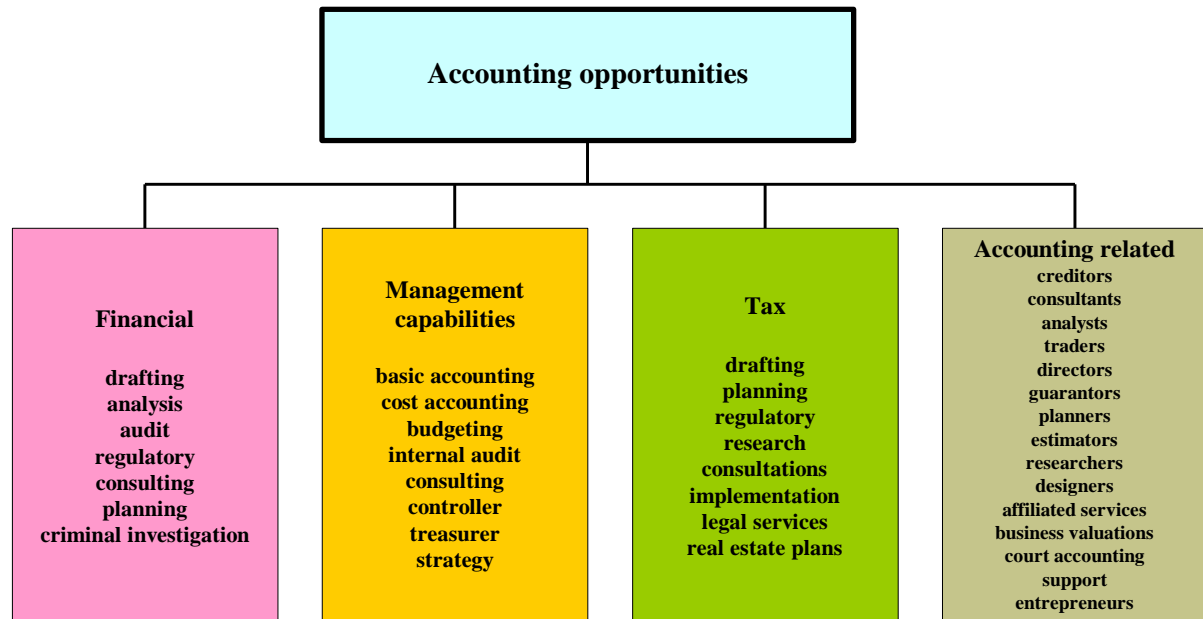
According to INTOSAI, control is: "the organization, policies and procedures used to ensure programs deliver the expected results; that the resources used in these programs are consistent with the goals of the organization concerned; that programs are protected from loss, fraud and maladministration and that reliable and timely information is available that is used in reporting to support decision-making; "

Namely, managers who have control responsibility need to provide reliable financial records.

That is, to establish procedures and implement them to achieve full control over the operation. Of course, managers are required to create an organizational structure to ensure the operation, monitoring and development of an effective control system.

Here we will also emphasize the need for pre-defined rules and the designation of persons to undertake the responsibility.

Figure 2. Accounting opportunities.³

It is the responsibility of managers to choose the correct accounting system. If the system is integrated into the business organization we will have excellent office work. All this will save time and money, as well as improve internal control.

We will confirm the responsibility of the management by preparing a report that will confirm the adequacy of internal control.

In the report, management lists all observations, a description of the structure, and the duties of the controller - auditor.

³ Wild, J. J., Shaw, K. W., & Chiappetta, B. (2010). "Fundamental Accounting Principles", 19th edition, pp. 6.

CONCLUSION

In order to have quality control, it is necessary to continuously carry out control activities.

Enterprises in the business process need to incorporate a control system.

This system should include subsystems, administrative control system and accounting control system. According to the scope and type of organization it is necessary to design the entire system for internal control. During operations, additional controls are needed to improve and increase the success of the enterprise.

In the context of the content of the paper we can emphasize that the role and importance of the control and accounting system is perceived mostly in:

- ❖ Monitoring and harmonizing the work with the legal regulations,
- ❖ Economical, efficient and effective use of funds,
- ❖ Avoidance or reduction of risks,
- ❖ Protection of employees, property and assets,
- ❖ Stable financial management,
- ❖ Responsible and accurate recording of financial transactions,
- ❖ Strengthening the accountability in the execution of the tasks,
- ❖ Timely financial reporting and preparation of financial statements,
- ❖ Fulfilling the mission of the enterprise.

Namely, the enterprise needs to hire trained personnel, primarily from information (digital) technology that can respond to the requirements of the business operations. This will reduce the chances of a certain risk, not being able to make mistakes, because software applications will not allow it. At the same time the business process will be faster and clearer.

In the concluding remarks, it is important to note the importance of respecting ethical values.

Controllers - managers usually have to be individuals with their own integrity, honest people who obey the rules of operation and legal regulations.

Of course, everyone needs to have professionalism and personal authority.

REFERENCES

1. Horngren, C. T., Sundem, G. L., Elliott, J. A., & Philbrick, D. (2010). "Introduction to Financial Accounting", 9th edition, (translation into Macedonian), Magor doo, Skopje, Republic of North Macedonia.
2. Horngren, Foster, Datar,. (2000). "Cost Accounting", 10th edition, Prentice Hall, New Jersey, USA.
3. IFAC, (2009). "Code of Ethics for Professional Accountants", ISBN: 978 –608 –65124 –0 –8, (Macedonian translate, 2010), IORRM.
4. Needles, Powers, Mills, Anderson, (1999). "Principles of Accounting", 7th edition, IAE, USA.
5. Nikolovski, P. (2009). "Internal and external audit", Faculty of Economics –Prilep, Republic of North Macedonia, 2009.
6. Romney, M. B., & Steinbart, P. J. (2000). "Accounting Information Systems", 8th edition, Prentice Hall, New Jersey, USA.
7. Stevanović, N., Malinic, D., (2003). "Management Accounting", Faculty of Economics –Belgrade, Serbia.
8. Wild, J. J., Shaw, K. W., & Chiappetta, B. (2010). "Fundamental Accounting Principles", 19th edition, (translation into Macedonian), Akademski pecat –Skopje, Republic of North Macedonia.
9. Wolk, H.I., Tearney M.G., & Dodd J.L. (2001). "Accounting Theory –A Conceptual and Institutional Approach", 5th edition, South-Western, USA.

Migration, poverty and European integration of Western Balkan Countries

Visar Malaj

¹PhD, University of Tirana, Faculty of Economy, Department of Economics

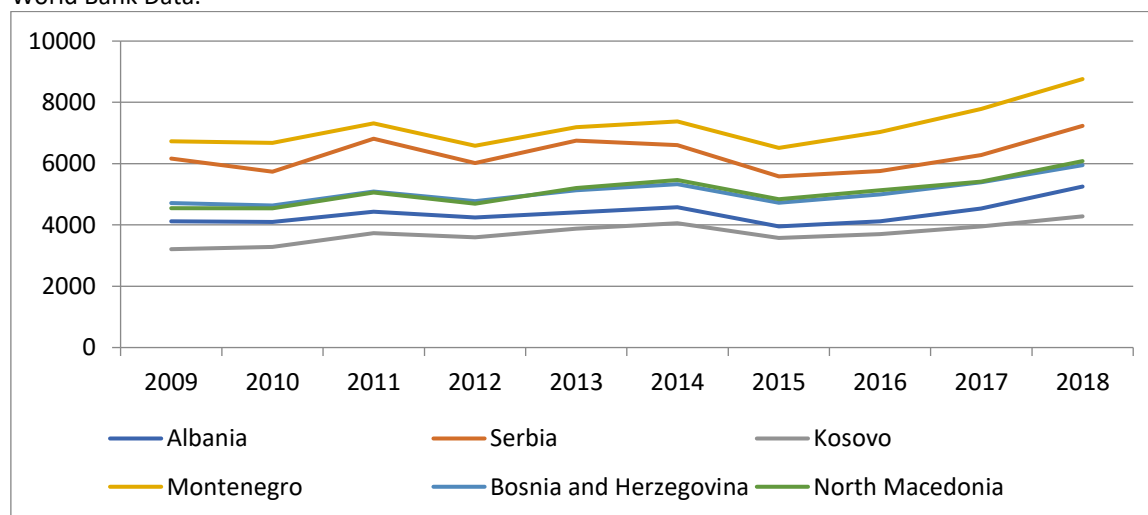
Abstract: According to Lee (1966) migrants are not a random sample of the population at origin. Persons respond differently to the sets of plus and minus factors at origin and at destination countries. They have different abilities to overcome the intervening sets of obstacles, and differ from each other in terms of different personal factors. Furthermore, we should expect to find heavy immigration to developed countries where this is permitted and within such countries a high rate of internal migration. We analyze in this paper poverty and other relevant migration factors in Western Balkan (WB) countries and the respective implications for reforms and policies. The number of WB citizens who emigrate to developed countries has increased over the past ten years. This is a consequence of increasing unemployment, poverty and social inequality. We also estimate a particular econometric model, including different experimental factors related to migration and poverty.

Keywords: poverty, migration, EU integration, Western Balkans.

1. Facts and figures

Western Balkan (WB) region includes Kosovo, Albania, Croatia, Montenegro, Serbia, Bosnia and Herzegovina and the Republic of North Macedonia. Croatia is not included in this group in recent scientific studies and reports, mainly due to the economic gap with the other countries. The European Union (EU) has developed a policy to support the gradual integration of the WB countries with the Union (<https://www.europarl.europa.eu/>). On 1 July 2013, Croatia became the first of the seven countries to join, and Montenegro, Serbia, the Republic of North Macedonia and Albania are official candidates. Accession negotiations and chapters have been opened with Montenegro and Serbia, and Bosnia and Herzegovina and Kosovo are potential candidate countries.

Figure 1. GDP per capita (current US\$) for the Western Balkan countries. Source: Author elaboration on World Bank Data.

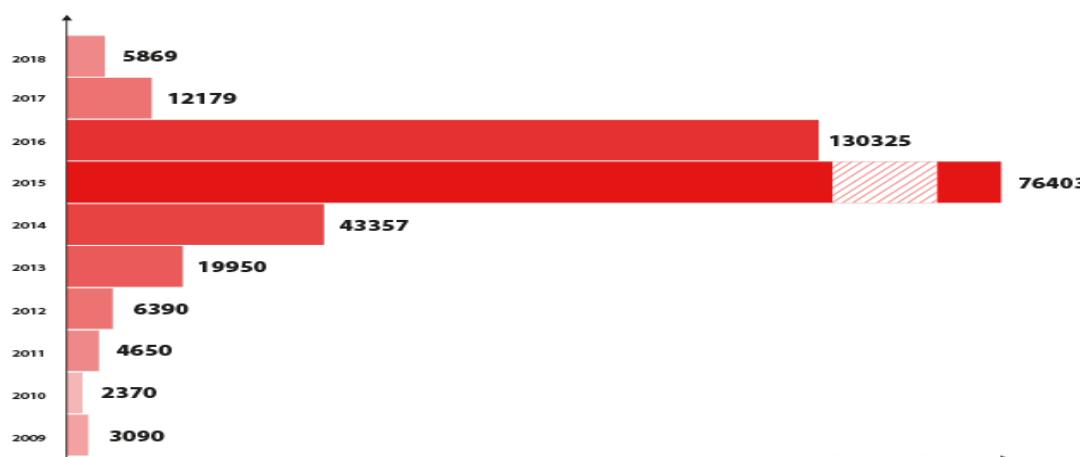

According to the World Bank report (2018), the relatively high gaps in income levels between the WB and the developed countries continue to drive elevated levels of emigration; consequently, emigration from the region has not lost momentum and shows few signs of decelerating or reversing. Figure 1 shows the GDP per capita (current US\$) for the WB countries during 2009-2018. The corresponding average value for EU countries was around US\$ 36.500 in 2018.

According to the European Border and Coast Guard Agency (Frontex), the so-called 'Western Balkan Route' has been one of the main migratory paths into Europe, reflected the influx on the Eastern

Mediterranean route. After the record number of arrivals in the EU in 2015, the number of illegal border crossings on this route has been falling steadily. However, most of the migrants detected on this route in 2018 came from non WB countries, such as Afghanistan, Pakistan and Iran. The largest WB migrants groups originate from Serbia, Albania and Kosovo. Building dialogue and partnerships with countries of origin and transit, based on solidarity and shared responsibility, is an essential aspect of the common EU approach to migration (<https://ec.europa.eu/>).

Figure 2. Illegal border crossings on the Western Balkans route in numbers.

Source: European Border and Coast Guard Agency (Frontex).

Adopted by the European Commission on 6 February 2018 (<https://ec.europa.eu/>), the strategy for 'A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans' confirms the European future of the region as a geostrategic investment in a stable, strong and united Europe based on common values. *Albania* signed the Stabilisation and Association Agreement (SAA) with the EU in June 2006, which entered into force in April 2009. Albanian citizens can travel without a visa to the Euro area since December 2010. In June 2016, the EU countries granted Albania the candidate status. In April 2018, the Commission issued an unconditional recommendation to open accession negotiations. The most important European destinations for Albanian migrants are Italy, Greece and Germany. In 2018, there were 460.000 Albanian nationals who resided in Italy¹. According to informal sources, the total number of Albanian nationals who reside in Greece is more than 600.000.

In November 2007, the *Serbian* government signed the SAA with the EU, which entered into force in September 2013. Serbian citizens can travel without the need for visas to the Euro area since December 2009. In March 2012, Serbia obtained the candidate status and in January 2014, the European Council initiated the official accession negotiations. The recognition of the independence of Kosovo is an unsolved problem for Serbia and an important obstacle to the EU membership. Germany and Austria are the countries with the greatest number of Serbians in Europe. The German residents with Serbian background were about 310.000 in 2018.²

In 2004, the SAA between EU and *North Macedonia* entered in force. In 2005, the European Commission accorded the candidate status to North Macedonia, fourteen years after the declaration of independence from Ex-Yugoslavia. In 2009, North Macedonians obtained the right to travel without the need for visas to the Euro area. In 2012, the European Commission initiated a High-Level Accession Dialogue with the North Macedonian authorities in 2012, a contribution to the acceleration of public administration and

¹ <https://www.istat.it>

² <https://www.destatis.de>

electoral reforms, the protection of minorities' rights (including ethnic Albanians), the promotion of market competition and economic growth. In June 2018, the EU set out the path towards opening accession negotiations, depending on progress made in key areas such as the judiciary, fight against corruption and organised crime, intelligence services and public administration. The largest communities of North Macedonians live in Germany, Italy and Switzerland. The number of North Macedonian citizens in Germany was 87.000 in 2018.

Bosnian citizens can travel to the Euro area without a visa since December 2010. EU and Bosnia and Herzegovina started the High-Level Dialogue on the Accession Process in 2012. The SAA between Bosnia and Herzegovina and the EU entered into force in 2015. Germany and Austria are two of the most important destinations for the emigrants of Bosnia and Herzegovina. There were 166.000 Bosnian nationals who resided in Germany in 2018.

Montenegro is an independent state since the dissolution of the Union of Serbia and Montenegro after the referendum of May 2006. Montenegro reopened new accession negotiations with the EU and signed the SAA in 2007, which entered into force in May 2010. Montenegrins can travel without visa to the Euro area since December 2009. After the 2010 favourable opinion of the European Commission regarding the application for EU membership, Montenegro initiated the accession negotiations in 2012. Germany and Switzerland are the most important West European destinations for Montenegrin emigrants. The number of Montenegrin migrants for 2018 in Germany was about 21.000.

Kosovo is a potential candidate for the accession to the EU. The Assembly of Kosovo declared independence in an extraordinary session in 2008. The number of United Nations member states which have already recognized Kosovo's independence was 115 in July 2019; of these, 23 countries are members of the EU. The USA and the EU have assisted Kosovo and its authorities in the road to the economic progress and in the consolidation of the rule of law. Most of the EU countries have their diplomatic offices and embassies in Kosovo. In 2015, Kosovo signed the SAA with the EU, an important incentive for the implementation of reforms. In 2016 the SAA between the EU and Kosovo enters into force. In Germany and Switzerland, we can find the largest communities of Kosovars. In 2018, the number of Kosovar citizens who resided in Germany was 191.000.

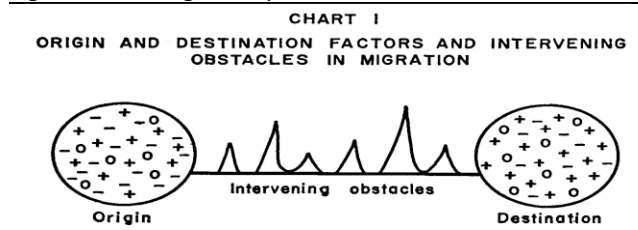
2. Literature review

According to Lee (1966), factors which enter into the decision to migrate and the process of migration may be summarized as follows:

- i. *Factors associated with the area of origin.*
- ii. *Factors associated with the area of destination.*
- iii. *Intervening obstacles.*
- iv. *Personal factors.*

In every area there are positive factors which act to hold people within the area or attract people to it, and there are other negative factors which tend to repel them. According to Lee (1966), migrants move often through known bilateral routes, such as the movement of Sicilian immigrants to the United States. Every stream provokes a counterstream: a relevant part of immigrants return to their origin countries, due to possible future economic recessions or to the learning or developing particular skills. Differences between countries and strong immigration barriers reinforce the counterstream effect.

Figure 3. The migration process. Source: Lee, 1966.

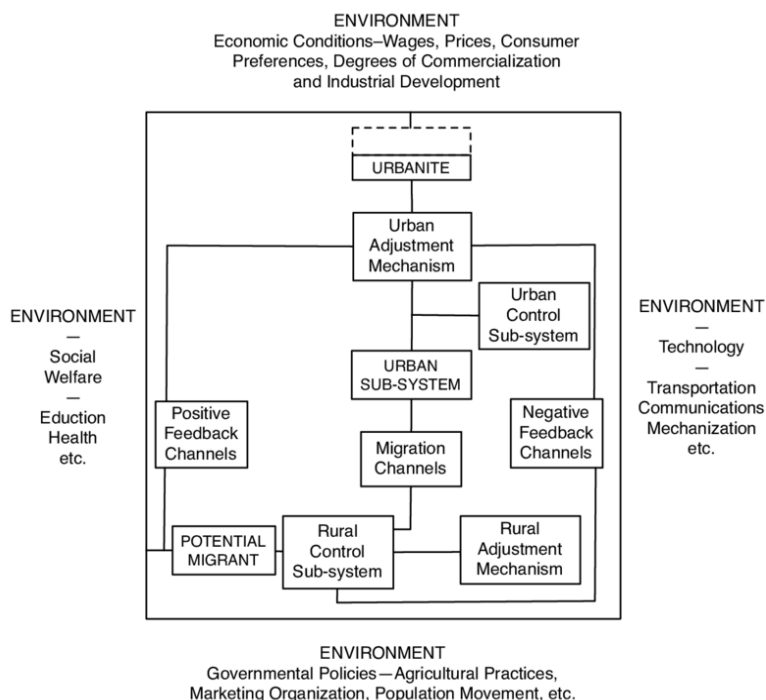

The author also focused on some migrants characteristics. Migrants are not a random sample of the population at origin. Persons respond differently to the sets of plus and minus factors at origin and at destination countries. They have different abilities to overcome the intervening sets of obstacles, and differ from each other in terms of different personal factors. Furthermore, we should expect to find heavy immigration to developed countries where this is permitted and within such countries a high rate of internal migration.

Lewis (1954) developed for the dual-sector model for forecasting migration flows, based on a neoclassical macroeconomic approach. This model consists of two sectors, an urban sector that is public or private, and characterized by a high marginal productivity of labour, and a rural or subsistence sector, with very low marginal productivity of labour. The rural sector is made up of self-employed and informal jobs, where wages and productivity are low, while the urban sector is governed by the industrialists who offer jobs in factories, plantations, etc., that provide high wages. Wages and income differences stimulate the emigration from the rural sector. Workers migration continue as long as the difference in labour demand is zero, and as a consequence, total labour productivity will increase. Ranis and Fei (1961) extended Lewis (1954) model for developing countries, and took into account the Rostow (1960) stages of economic growth, particularly the 'take-off' period, which is characterized by an increase of urban population and industrial progress. They evaluated the effects of emigration from the agricultural areas to the fast growing industrial sector on wages and total production. The authors argued that these sectors are particularly related. The immigrants employment will encourage productivity and investments in the most developed sector. The 'gap' created by the movement of people may be exploited to help the progress of the less developed sector, so future policies should encourage investments and economic growth in both sectors. According to Harris and Todaro (1970), earning differences and urban unemployment are two relevant factors of movement. Employment and wages in the developed sector are positively related with the urban income. Labour productivity in the less developed sector and the corresponding wages and income are also in a positive relation. Individuals will migrate until equilibrium between expected real wage in the developed sector and agricultural real wage is reached. According to Piore (1979), international labour migration is mainly affected by pull factors. Developed countries are characterized by a dual labour market: a principal market composed of stable and lucrative jobs for domestic workers, and a less developed market of precarious jobs that are carried out by migrants. Low wages and the existence of a considerable number of immigrants, lead to the refusal of these jobs from domestic workers. They are attracted by a better prospective, which is achievable in the principal market. This approach is superficial because it considers a single pull variable and do not include other possible factors of migrant flows.

Mabogunje (1970) developed the General Systems approach to analyze migration flows. He considered migration as a dynamic process, characterized by continuous changes over an infinite period of time. The author also took into account the spatial aspect of migration: movements may alter significantly the society composition. According to Mabogunje's model, the decision to migrate in developed areas is largely influenced by the institutions, the so-called sub-systems, and other different factors.

Figure 4. Theory of rural-urban migration. Source: Mabogunje, 1970.

Borjas (1994) analyzed the contribution of migrants to destination countries economy and on the efficiency of immigration policies. Highly skilled foreign immigrants, and well-integrated into the labour market, have a positive impact on economic growth and contribute to the reduction of wage differences. Guilmoto and Sandron (2001) analyzed rural-urban labour migration in developing countries, considering migration as an institution. They included in their analysis some particular aspects of the society such as regulations, traditions, values and principles. Networks are infrastructures that encourage migration and help to determinate the destinations and intervals of stay; they also decrease transaction costs and facilitate the integration in the destination country. Hatton and Williamson (2011) considered the life cycle of emigration to the United States from five major areas (Asia, Latin America, North Africa, Middle East, Sub-Saharan Africa). The authors tested some supply and demand side factors and confirmed the significant correlation between the decision to migrate and poverty, education, demographic transition and migration stock. According to Carling and Schewel (2018), migration aspirations can take a variety of forms, from lifestyle-driven preferences to urgencies to escape danger, with innumerable possibilities in between; the nature of each person's migration aspirations is an empirical matter, which can be examined using concepts such as instrumentality, alternative strategies and steps towards realisation. The authors identified two-step approaches to understanding migration as a class of research that shares the basic premises of the aspiration/ability model.

3. A simple econometric model

Many authors have estimated several econometric models for migration flows, based on different theoretical hypotheses and factors (Kim and Cohen, 2010; Grogger and Hanson, 2011; Bove and Elia, 2017; Rojas Valdes, Lawell and Taylor, 2017; Fischer and Pfaffermayr, 2018; Nowotny and Pennerstorfer, 2019). Pedersen and Pytlikova (2008) analyzed migration from developing countries into the developed Nordic countries and the respective consequences on international trade, employing a differences-in-differences estimator. Results confirmed the significative and positive effect of the 'EU entry' on migration flows. Poprawe (2015) focused on the relation among corruption and migration, using a cross-sectional sample of more than 200 countries. According to the empirical results, countries with much corruption

encourage emigration and discourage immigration due to unpredictable economic conditions and a low quality of life. Other push variables include populations, common language and common border, whereas the bilateral distance decreases migration. Ramos and Surinach (2017) analyzed past and future trends in migration flows between the EU and the respective neighbouring countries. They estimated a model for nearly 200 countries for the time period 1960-2010; results indicated an increase in migratory pressures in the near future. According to Rojas Valdes, Lawell and Taylor (2017) the migration decisions of households in a village can be thought of as a dynamic game in which each household optimally decides how to allocate its members across distinct activities, taking into account dynamic considerations about the future and strategic considerations about what neighbours in the village are doing. The authors developed and estimated a structural econometric model of a dynamic migration game and examine how natural factors, economic factors, institutions, government policies, and strategic interactions affect the migration decisions of households in rural Mexico. According to Bove and Elia (2017), when migrants move from one country to another, they carry a new range of skills and perspectives, which nurture technological innovation and stimulate economic growth. At the same time, increased heterogeneity may undermine social cohesion, create coordination, and communication barriers, and adversely affect economic development. The authors analyzed the extent to which cultural diversity affects economic growth and whether this relation depends on the level of development of a country. Bove and Elia (2017) used novel data on bilateral migration stocks, that is the number of people living and working outside the countries of their birth over the period 1960–2010, and computed indices of fractionalization and polarization. They find that the indices have a distinct positive impact on real GDP per capita and a more consistent effect of diversity in developing countries. According to Fischer and Pfaffermayr (2018) a spatial system of equations for regional income growth and migration allows to identify the impact of migration on regional income convergence despite the dependence of migration rates on initial income per worker. The authors used a spatial systems estimator and found a significant positive effect of migration on income convergence within the European Union; as migration is generally observed from low to high income regions, growth rates of income per worker tend to decrease in regions experiencing net immigration, while lagging regions experience higher speeds of income convergence due to net emigration. Nowotny and Pennerstorfer (2019) analysed the role of the spatial structure of migrant networks in the location decision of migrants to the EU at the regional level. The authors used a random parameters logit specification, finding a significant positive effect of migrant networks in neighbouring regions on migrants' location decisions. This spatial spillover effect is smaller than the effect of networks in the host regions.

We estimate in this section two different econometric models; we call them 'basic' and 'extended', respectively. The extended model includes some of the WB migration determinants, considered in the micro and macro theories of migration. The basic model includes the GDPs of origin and destination countries and the distance variable. Table 1 shows the definitions and the respective sources for the considered variables.

Table 1. Definitions and sources for the considered variables.

Variable	Definition	Source
<i>Migrat</i>	<i>Migration stock in destination d from origin o at year t</i>	<i>OECD, Eurostat</i>
<i>GDPcap_o</i>	<i>GDP per capita in origin o at year t</i>	<i>World Bank</i>
<i>GDPcap_d</i>	<i>GDP per capita in destination d at year t</i>	<i>World Bank</i>
<i>pop_o</i>	<i>Population in origin o at year t</i>	<i>World Bank</i>
<i>pop_d</i>	<i>Population in destination d at year t</i>	<i>World Bank</i>
<i>Distance</i>	<i>Bilateral distance</i>	<i>CEPII GeoDist database</i>
<i>unemp_diff</i>	<i>Difference between unemployment rates in origin o and destination d</i>	<i>Eurostat and the World Bank</i>
<i>corr_diff</i>	<i>Difference between corruption perception indexes in destination d and origin o</i>	<i>Transparency International</i>

The equations have been estimated for a specific sample that includes WB migration stocks in the main European destinations for the time period 2009-2018. *Pooled OLS* resulted the most appropriate estimation method. The sample mean of the idiosyncratic error given the explanatory variables in all time periods and the unobserved effect is zero. Hatton and Williamson (1998, 2005) applied the pooled OLS technique, concluding that the share of population aged 15–29 in a country has a negative effect on immigration; the immigrant stock had a positive effect on net immigration. Income effects were captured by two education adjusted relative income terms, one relative to the world as a whole and one relative to the region. These variables were defined as GDP per capita for the country divided by a population-weighted average for the world or the region minus the ratio of education years for the country relative to the world or the region. Both were positive so that a rise in domestic income relative to the world and relative to the region both increase a country's net immigration. The poverty constraint was proxied by the Gini coefficient of household income divided by the square of GDP per capita; its effect was positive. Okubo (2007) discussed the trading system in the inter-war period concerning Japan by means of border effect analysis. The author estimated a gravity model for migration flows through the pooled OLS method. The results show sizeable and steadily increasing trading bloc border effects which may have resulted from many possible factors: trade diversion and creation due to increased protectionism and industrialisation in Korea and Formosa, certain political factors, and Japanese migration to Korea and Formosa. Etzo (2008) also applied the pooled OLS estimation in order to investigate the impact of the macroeconomic determinants on migration flows. The author distinguished between the role played by the same explanatory variable in the sending region (push factor) and in the destination region (pull factor). The per capita GDP was the main economic determinant, showing a strong effect both when it acts as a push factor and when it acts as an attractive factor. The unemployment rate was an important factor as well. The results also showed the presence of strong network effects.

The following table shows the estimation results for the formulated equations, *basic* and *extended*, respectively. Variables are expressed in the natural logarithmic form in both cases. Coefficients signs follow the initial theoretical expectations and the variable parameters are statistically significant, so we can confirm the relevance of the considered migration stocks factors. The adjusted R-squared is higher for the second equation, so the independent variables explain a high proportion of the variability of migration stocks. Furthermore, the coefficient signs and values are similar to previous empirical estimations (Grogger and Hanson, 2011; Bove and Elia, 2017; Rojas Valdes, Lawell and Taylor, 2017; Nowotny and Pennerstorfer, 2019).

Independent Variables	'Basic' equation	'Extended' equation
<i>Intercept</i>	-7,9 (0,034)	-3,8(0,001)
<i>GDPcap_o</i>		-1,4(0)
<i>GDPcap_d</i>		1,5(0,0035)
<i>pop_o</i>	1,55(0,007)	1,3(0,008)
<i>pop_d</i>	1,2(0,043)	0,9(0,0001)
<i>distance</i>	-2,6(0)	-2,9(0)
<i>corr_diff</i>		0,31(0,038)
<i>unemp_diff</i>		0,8(0,0001)
Adjusted R-square	0,4987	0,7125

4. Concluding remarks

We analyzed in this paper poverty and other relevant migration factors in WB countries and the respective implications for reforms and policies. The number of WB citizens who emigrate to developed countries has increased over the past years. This is a consequence of increasing unemployment, poverty and social inequality. In every area there are positive factors which act to hold people within the area or attract people to it, and there are other negative factors which tend to repel them. Migrants are not a random sample of the population at origin. Migrants respond differently to the sets of plus and minus factors at origin and at destination countries. They have different abilities to overcome the intervening sets of obstacles, and differ from each other in terms of different personal factors.

We estimated in this work two different econometric models: *basic* and *extended*, respectively. The extended model included some of the WB migration determinants, considered in the micro and macro theories of migration. The basic model included the GDPs of origin and destination countries and the distance variable. *Pooled OLS* resulted the most appropriate estimation method. Coefficients signs followed the initial theoretical expectations and the variable parameters were statistically significant, so we can confirm the relevance of the considered migration stocks factors. The adjusted R-squared was relatively high, so the independent variables explain a high proportion of the variability of migration stocks.

References

- Borjas, G. (1994). The economics of immigration. *Journal of Economic Literature*, 32(4):1667-1717.
- Bove, V., & Elia, L. (2017). Migration, diversity, and economic growth. *World Development*, 89, 227-239.
- Carling, J., & Schewel, K. (2018). Revisiting aspiration and ability in international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 945-963.
- Etzo, I. (2008). Determinants of interregional migration in Italy: A panel data analysis. Available at SSRN 1135165.
- Fischer, L. B., & Pfaffermayr, M. (2018). The more the merrier? Migration and convergence among European regions. *Regional Science and Urban Economics*, 72, 103-114.
- Grogger, J., & Hanson, G. (2011). Income maximization and the selection and sorting of international migrants. *Journal of Development Economics*, 95(1), 42-57.
- Guilmoto, C., & Sandron, F. (2001). The internal dynamics of migration networks in developing countries. *Population: An English Selection* 13(2): 135- 164.
- Harris, J., & Todaro, M. (1970). Migration, unemployment, and development: a two-sector analysis. *American Economic Review* 60: 126-142.
- Hatton, T. J., & Williamson, J. G. (1998). *The age of mass migration: An economic analysis*. Oxford University Press.
- Hatton, T. J., & Williamson, J. G. (2005). What fundamentals drive world migration?. In *Poverty, international migration and asylum* (pp. 15-38). Palgrave Macmillan, London.
- Hatton, T. J., & Williamson, J. G. (2011). Are third world emigration forces abating?. *World Development*, 39(1), 20-32.
- Kim, K., & Cohen, J. (2010). Determinants of international migration flows to and from industrialized countries: a panel data approach beyond gravity. *International Migration Review*, 44(4), 899-932.
- Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3: 47-57.
- Lewis, W. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 22, pp. 139-91.
- Mabogunje, A. (1970). Systems approach to a theory of rural-urban migration. *Geographical Analysis* 2: 1-18.
- Nowotny, K., & Pennerstorfer, D. (2019). Network migration: do neighbouring regions matter?. *Regional Studies*, 53(1), 107-117.
- Okubo, T. (2007). Trade bloc formation in inter-war Japan.: A gravity model analysis. *Journal of the Japanese and International Economies*, 21(2), 214-236.
- Pedersen, P. J., & Pytlikova, M. (2008). EU Enlargement: Migration Flows from Central and Eastern Europe Into the Nordic Countries: Exploiting a Natural Experiment. Aarhus School of Business, University of Aarhus.
- Piore, M. (1979). *Birds of passage: migrant labor in industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poprawe, M. (2015) On the relationship between corruption and migration: empirical evidence from a gravity model of migration. *Public Choice*, 163 (3-4).
- Ramos, R., Suriñach, J. (2017). A Gravity Model of Migration Between the ENC and the EU. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 108(1), 21-35.
- Ranis, G., & Fei, J. (1961). A theory of economic development. *American Economic Review* 51: 533-565.
- Rojas Valdes, R. I., Lin Lawell, C. Y. C., & Taylor, J. E. (2017). The dynamic migration game: A structural econometric model and application to rural Mexico.
- Rostow, W. (1960). *The stages of economic growth: a non-communist manifesto*. Cambridge University Press.
- World Bank (2018). *Western Balkans Labor Market Trends 2018*. The World Bank, NW, Washington World Bank and the Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw).

Possibilities for improvement of accounting information related to the reporting of commodity transactions

Zdravka Kiricheva

¹Doctoral student in University of National and World Economy, Assistant in University of Agribusiness and Rural Development, z.lkiri4eva@abv.bg

Abstract: Managers in commercial enterprises need comprehensible, accurate, timely and structured accounting information. In order for the information to meet these requirements, it is necessary to monitor, record, report and control all processes that influence and contribute to the change of property and financial status of the commercial enterprises.

Therefore, the question of adequacy of accounting for commodity transactions in commercial enterprises is still relevant today.

Key word: Commercial enterprises, goods, commodity transactions, synthetic level, accounting information

Introduction

Managers in commercial enterprises need comprehensible, accurate, timely and structured accounting information. In order for the information to meet these requirements, it is necessary to monitor, record, report and control all processes that influence and contribute to the change of property and financial status of the commercial enterprises.

Therefore, the question of adequacy of accounting for commodity transactions in commercial enterprises is still relevant today.

Commercial enterprises are the main economic units in the market. Their activity influences their structure and management. The object of their business is to buy and sell goods and is highly risky if all factors that influence it are not taken into account. They assist in moving and handing over the goods to consumers - businesses or retailers who need them - to receive money and deposit them in banks. Some commercial enterprises act as commercial intermediaries. Both types of commercial enterprise operate under conditions of uncertainty and unpredictability of the environment.

There is a need to use specific methods for assessing risks in trading transactions, whereby the price the risk is calculated in the price of the trade transaction. It is not possible to predict the dynamic competitive market environment and counterparty reactions. The moral hazard from which supply and demand information is distorted is also too high. Commercial

Enterprises have the primary objective of making a profit and thus controlling the risk (Wills, 1994).

The greater the time difference between the moment of purchase and the moment of sale, the greater the uncertainty and therefore risk increases. Time as a factor is also included in the cost of the commodity transaction and has a significant impact on decision making.

Of great importance is the size of the market in which trading companies operate. They operate on the Bulgarian, European and world markets. Their clients are legal entities or individuals with different assets, which means that millions of people are affected.

It should be noted that for a large part of the internal market operations of goods at the same time as delivery, without incurring additional costs, payment is received and part of the risk is eliminated. For these types of operations, accounting information related to reporting is smaller in volume. No bank transactions are required. Using an accounting program, information processing is quick and easy.

Businesses have a specific activity, a large volume of business operations, and a high degree of use of information technology. These factors affect the accountability of commercial enterprises. Accounting information created in commercial enterprises is characterized by the following important features:

First of all, timeliness of information - accounting information is processed quickly by using warehouse programs that correspond to the accounting program module and automatically make purchases and sales. At the end of the work day information can be entered, both for the purchase and sale of goods and for other elements of property of commercial enterprises.

Secondly, the detail of the information - a large number of systems of analytical accounts are created, through which the goods are sorted and characterized by type, by supplier, and by client. There is no limit to the number of analytical accounts.

Versatility - characterized by facts and phenomena related to business transactions and commodity transactions that affect relationships between at least two parties or more - suppliers or customers.

Intensity of information - information flows flow between the branches of one commercial enterprise and its headquarters, and between different commercial enterprises. Intense information is predetermined by the huge number of commodity operations that can be performed within one business day. Often the information flows about the movement of goods exceed those of the movement of funds. Information on cash flows is reduced through deferred delivery or barter transactions.

Comparability - The value of trade transactions reflects various transactions that are expressed in terms of their lev equivalent. According to the Accounting Act, transactions are reported in Bulgarian levs in order to ensure comparability of the information about the reporting objects and the possibility of analyzing them.

Standardization of information - each business unit can determine for itself the group of documents with which it stores accounting operations, the form being regulated in different regulations as the individual chart of accounts used in the accounting of a trading company, based on the recommended National Chart of Accounts. At the end of the reporting period, however, the Annual Financial Statements are prepared based on the applicable accounting standards. The main reason for this are the intense heterogeneous information flows and the need for data comparability. Thus, simplicity, completeness, unification and globalization are achieved.

The simplicity of the information means that it is not complicated unnecessarily. Allowing unnecessary detailing and grouping that is not necessary for management decisions will lead to an increase in the costs of the commercial enterprise.

Completeness is related to the comprehensive, continuous and complete coverage of commodity operations during the reporting period. If one chronological operation is missed, systematic misreporting will be allowed, and therefore wrong decisions will be made. The information should contain as much as possible for those who will use it.

The globalization of commercial enterprise activity has led to the exchange of information between traders from different countries and it is necessary to draft reports, which are prepared to contain the same information and methodology for the preparation of certain effective quantities. In the absence of identical terms for the same concepts, it is impossible to compare data.

The unification stems from the need for the information to be summarized and used not only by one institution and its managers, but also for economic analysts, for company statistics.

Unification of reporting also implies the unification of the basic industry standard, such as a chart of accounts of a trading company. Each company, according to the current regulations has the right to develop its own chart of accounts, called Individual chart of accounts. It is difficult to develop because it is necessary to define specific objects that occur during the commercial activity of the enterprise. The names of the accounts must express the economic nature of the objects. It is necessary to use a single approach when structuring accounts and to use the same signs for grouping.

There used to be a single national chart of accounts, but at present there is no binding standard. Some business entities still adhere to the groups and accounts included in it. Other entities have made many changes that alter the logic behind the formation of an account code representing certain reporting entities. On the basis of the conducted practical study, the shortcomings associated with the preparation of the Individual Chart of Accounts can be identified:

-Different account codes are given to account for the various commodity transactions in group 30 Materials, production and goods, with individual charts containing only accounts without groups and subgroups.

- For a larger number of different commodity operations, the codes to reflect them at the synthetic level are from 305 to 309.

- There is a lack of accountability for reporting the trade surplus, giving a permissible cipher of the city 30.

- The chart of accounts in effect prior to 2002 there was an invoice 305 Goods shipped and work submitted, which is especially necessary when receiving an electronic invoice that precedes the actual receipt of the goods.

- When a trading company carries out foreign trade activity, there is no differentiation of commodities according to the type of currency - foreign and functional / Bulgarian lev /. Currency specification is done at the analytical level.

Based on the examples from practice, the question arises about standardization in accounting and its application. The implementation of an individual chart of accounts in each commercial entity is subject to certain requirements, and selection should facilitate the differentiation of reporting information according to management needs. For the purposes of commercial enterprises, I suggest specifying an account 304 Goods in BGN, account 305 Goods in foreign currency, account 306 Trade mark-up, which will contribute to the proper use of the chart of accounts, because the accounting standard is intended as a technological schedule of information flows. Accounts 304 and 305 are active, synthetic, basic balance sheet accounts, the closing balance of which is reflected in the balance sheet asset in the Current Assets section, Inventory group, Goods item. Account 306 is an operating account which is closed at the end of the reporting period.

Based on the definition of trading operations, it is possible to propose a change in 30 Materials, products and goods. The following tasks are solved in connection with the proposal:

- Achieve uniformity in the names of the accounts in this group when reporting items are reported.
- Accurate reporting of goods, following their names used in the legislation.
- Indication of reporting objects separately according to their particularities.
- Avoiding repetition of terms of equal meaning.

The proposed changes can be summarized in table 1

Table 1 Suggestions for improvement of the chart of the trading company g.30

Group 30 Materials, production, goods	Accounting sub-accounts for groups of goods
Account 304 Goods in BGN	Bread and bakery products, products of the mill industry
	Meat, meat products and canned meat
	Fish and fishery products, crustaceans and molluscs
	Milk, dairy products and eggs
	Edible oils and fats of animal and vegetable origin
	Fruits, Vegetables, incl. vegetable cans
	Sugar, confectionery and chocolate
	Other food products
	Coffee, tea and cocoa
	Soft drinks
	Spirits
	Wines
	Beer
	Tobacco products
	Textiles for the manufacture of clothing and haberdashery

	Clothing and fur articles Shoes Materials for current home repair Fuels for heating Furniture and furnishings, lighting fixtures Carpets and other floor coverings Household textiles Household appliances Household goods Tools, machines and equipment for home and garden Household goods for short - term use Pharmaceutical, medical and orthopedic goods Cars Motorcycles and bicycles Spare parts, materials and accessories for vehicles Liquid and gaseous fuels and lubricants for motor vehicles Communication equipment Radio and television goods Optics and photo accessories Computer and office equipment Record carriers for audio-visual, photographic and information-processing machines Durable goods for leisure and relaxation, musical instruments Games and toys; sports and camping equipment; flowers and pets Books, newspapers and magazines; stationery and stationery Personal hygiene appliances and accessories; perfumery and cosmetic goods Personal belongings, not elsewhere classified Building materials Agricultural raw materials and live animals Metals and metal ores, untreated timber, chemical products, by-products and scrap Machines, equipment and parts therefor
Account 305 Goods in foreign currency	Bread and bakery products, products of the mill industry Meat, meat products and canned meat Fish and fishery products, crustaceans and molluscs Milk, dairy products and eggs Edible oils and fats of animal and vegetable origin Fruits, Vegetables, incl. vegetable cans Sugar, confectionery and chocolate Other food products Coffee, tea and cocoa Soft drinks Spirits Wines Beer

	Tobacco products Textiles for the manufacture of clothing and haberdashery Clothing and fur articles Shoes Materials for current home repair Fuels for heating Furniture and furnishings, lighting fixtures Carpets and other floor coverings Household textiles Household appliances Household goods Tools, machines and equipment for home and garden Household goods for short - term use Pharmaceutical, medical and orthopedic goods Cars Motorcycles and bicycles Spare parts, materials and accessories for vehicles Liquid and gaseous fuels and lubricants for motor vehicles Communication equipment Radio and television goods Optics and photo accessories Computer and office equipment Record carriers for audio-visual, photographic and information-processing machines Durable goods for leisure and relaxation, musical instruments Games and toys; sports and camping equipment; flowers and pets Books, newspapers and magazines; stationery and stationery Personal hygiene appliances and accessories; perfumery and cosmetic goods Personal belongings, not elsewhere classified Building materials Agricultural raw materials and live animals Metals and metal ores, untreated timber, chemical products, by-products and scrap Machines, equipment and parts therefor
account 306 Trade markup	Wholesale Charges Retail Charges

Based on the information presented in table 1, the following results are achieved:

- The classification of sub-accounts is in accordance with the nomenclature reflected in the Sales and Trading Report, which is part of the reports that are prepared in the Annual Accounts. This is important because there is no consensus on the presentation of product groups in the subaccounts. If information is presented this way, it could be easier for programmers to develop this module into an accounting program. Automation will make it possible to generate sales and sales reports from the accounting program and to facilitate the work of the accountant.

- A specific distinction is made by product groups according to their specific characteristics.

- It is proposed to open new synthetic accounts and achieve uniformity in accounting for accounting transactions in commercial enterprises

- According to IAS 21, the terms functional currency - the currency of the primary economic environment in which an entity operates (IAS Council, p.1509) and foreign currency - any currency other than the entity's functional currency (IAS Council, p. 1509). It is therefore correct that the name of account 305 should be Goods in foreign currency.

Changes in analytics solve problems through:

- Help information have quality responsiveness.
- Collect information in a timely manner.
- Serve for forecasting, planning and control.
- Generate data directly and prepare the Sales Report, which is annexed to the Annual Financial Statements.
- After further processing, a report can be automatically prepared showing the goods which expire after a short period. By reducing the price offered to clients for sale as soon as possible to reduce the risk of loss of marriage.
- When trading high-risk goods, they should be presented analytically in a separate report, in order to ensure safe storage and sale. This will directly use the reporting information.
- Analytical accounts should also be entered in the account 305 Goods in foreign currency in order to specify the type of currency, its quantity and its equivalence in BGN.

Providing detailed information through sub-accounts and analytical accounts ensures simplicity and speed in coordinating the data from the moment of registration to the summary. This facilitates the work of the accountant, improves the quality of labor productivity and reduces the cost of operating accounting. Further complicating the overall accounting information system would lead to a breach of a fundamental principle - economy. This principle means choosing a method of processing information that is low in cost. According to the attribution of trade transactions, analytical accounts can provide detailed information about the purchase of goods, write-offs on sale, surplus or lack of inventory, scrapping, claiming, contribution payments and more.

Analytical features provide a number of advantages - on the one hand, they provide detailed information about the increase of goods and, on the other, about their decrease and, in fact, on the financial result of the business activity according to the needs of consumers.

Conclusion

In conclusion, by providing the necessary information and applying accounting methods, new opportunities for improving the reporting process of commodity operations are characterized. It has been found that in some trading companies, charts are used where certain reporting sites have not found a place or have been ineffective. The relationship between form and content has been broken. Some of the reports that are being generated use information that was not obtained through accounting, which is not advisable.

References

- Andreychin, L. (1994) An Interpretive Dictionary, Sofia, Science and Art.
- Atanasov, At. (2014) Current Contents and Limitations of Documentation in Accounting, Business Magazine, Issue 3.
- Balkanska, I. (2005). Economic Encyclopedia, Sofia, Science and Art.
- Vladimirova, Y (2010) Prices and pricing of the Economy IM, Sofia, 21-23
- Gerdzhikov, S. (2008). Commercial Transactions "3rd revised edition. Sofia. IC" Labor and Law "23.
- Tax Insurance Procedure Code, (2018), Sofia, State Gazette 27,
<https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135514513>
- Demostenov, S., (1990), Political Economy, Volume I, Sofia, 65

- Definitions and definitions in tax and accounting laws, <http://balans.bg/475-9-4-definicii-iopredelenija-v-danychni-i-schetovodni-zakoni>, effective as of 27.07.2014.
- Georgieva, B., (20112), General Theory of Accounting, Sofia, New Star
- Dimitrova, P., Accounting and Information Assurance of the Management of Deposit and Credit Operations at Commercial Banks, St., 2013, p.94
- Dobrova, D. et al., Organization and Reporting of Commercial Transactions.Svishtov. Tsenov Academic Publishing House .12-16; 34 - 44; 127-128.; 125-126.
- Value Added Tax Act, (2018) Sofia, SG .65, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135533201>
- Electronic Document and Electronic Signature Act (2018), Sofia, SG. 14, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135180800>
- Obligations and Contracts Act (89/90/91), (2018), Sofia, SG 42, <http://lex.bg/laws/ldoc/2121934337>
- Customs Act, (2018), Sofia, State Gazette No. 80, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134384640>
- Law on the National Archival Fund, (2009), Sofia, State Gazette 103, <https://www.archives.government.bg/images/1262688644.pdf>
- Law on Payment Services and Payment Systems (2018), Sofia, SG 20, http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/laws_payment_services_bg.pdf
- Postal Services Act (2017), Sofia, SG. 97 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134934020>
- Accounting Act (2015), Sofia, SG. pcs. 95, <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2135213569>
- vanova, R. (2010) Risk Analysis and Effectiveness in Project Implementation through Public-Private Partnership, Sofia, UNWE,
- Internet source <http://www.nap.bg/page?id=440>
- Yosifova N., (2014) Cost accounting as part of the cost of acquisition on import of goods. Scientific Papers of the University of Ruse Volume 53, Series 5.1.
- Kotsev, Tsv. and others. (2006), Finance, Sofia, Martilen (178,179).
- IAS 2 Inventories Commission Regulation (EC) No 1126/2008 of 3 November 2008 adopting certain international accounting standards in accordance with Regulation (EC) No 1606/2002 of the European Parliament and of the Council, <http://balans.bg>
- MCC16 Property, Plant and Equipment, <http://balans.bg>
- IAS 18 Revenue, <http://balans.bg>
- IFRS 21 Effects of Changes in Foreign Exchange Rates, IAS Board, Item 8, <http://balans.bg>
- Wills, John, (1994), Bank Risk Management, Plovdiv, Hephaestus, p.9

Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği

Ahmet FİDANOĞLU¹

Öğr. Gör. Bekir DEĞİRMENCI²

¹Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İşletme Doktora Öğrencisi

²Adıyaman Üniversitesi / Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü,
bdegirmenci@adiyaman.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde uygulanan toplam kalite uygulamalarının belediyede çalışan personellerin memnuniyetini ve örgüte olan bağlılıklarını ne yönde etkilediğini araştırmaktır. 301 çalışan personel üzerinde yapılan araştırmada çalışan personel memnuniyeti algıları TKY uygulamalarını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği, çalışan personel örgüte bağlılık algıları TKY uygulamalarını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma Türkiye’de mevcut birçok büyükşehir belediyelerinde uygulanan TKY uygulamalarını çalışan memnuniyetini ve örgüte olan bağlılığın etkilerini araştırma özelliği ve elde ettiği bulguların literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplam kalite uygulaması (TKY), Çalışan personel memnuniyeti, Örgüte bağlılık.

The Effect Of Total Quality Management Practices On Employee Satisfaction And Organizational Commitment: Şanlıurfa Metropolitan Municipality

Abstract: The aim of this study is to investigate the total quality practices applied in the municipality of Şanlıurfa Metropolitan Municipality to the satisfaction of the personnel working in the municipality and their commitment to the organization. In the study conducted on 301 personnel, it was determined that the employee satisfaction perception affects the TQM practices positively and significantly, and the perception of employee loyalty to the organization has a positive and significant effect on TQM practices. In Turkey, employee satisfaction survey available in many metropolitan municipalities and finding that the TQM practices implemented in organizations that commitment to research the impact of the acquired property and is believed to contribute to the literature.

Key Words: Total quality application (TQM), Employee satisfaction, Organization loyalty.

1. GİRİŞ

20 yy. sonlarında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlarda yüksek değişimlere tanık olmaktadır. Sosyalizm de karlılık ve verimliliğin paradigması güç; kazanarak kitle iletişim kolaylaşması ve yayınlaması sonucunda değişim göstermiştir. Bu değişimler toplam kalite yönetimi Türkiye’de 1990’lı yıllar sonrası büyük önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışma toplam kalite yönetim uygulamalarının çalışan personellerin memnuniyetini ve çalışmış oldukları kuruma olan bağlılıklarını ne ölçüde etkilediğini araştıran bir çalışmadır.

Toplam kalite yönetim uygulaması, hem işletme hem de bireylerin etkileyen faktörlerin kalite hizmet odaklı sonuçları başarılarını etkilemesine odaklanmıştır (Öz, 2008: 1). Çağımızda toplam kalite yönetim küreselleşmenin etkisi ile hizmetlerin benzerlik göstermesi sonucunda farklılaşma zorunlu bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır. Rekabetin yüksek olduğu günümüz Pazar piyasalarında, müşteri odaklılık, kaliteli hizmet üretimi ve hızlılık büyük önem kazanmıştır (Dolapoğlu, 2018: 5).

Hizmette müşteri tatmini temel felsefe olarak kabul eden işletmeler için toplam kalite yönetim uygulamalarının vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Belediyeler açısından değerlendirildiğinde toplam kalite yönetimi, hizmeti yoğun olarak sunan belediyeler kaliteli hizmetin sunumu geliştirmesi açısından ileri teknoloji ile birlikte uygulanması gereken yaklaşımdır. Belediyelerin yapmış oldukları hizmetlerindeki kalite, belediyelerin sunduğu hizmetler daha çok yönetimle ilgilidir.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, kalite yönetim uygulamalarına 2007 yılında TSE ISO 9001 Kalite yönetim Belgesi başvuru yapmış aynı yıl içerisinde belgeyi almaya hak kazanmıştır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, vatandaş memnuniyetlerini artırmak, kaliteli hizmet üretmek ve vatandaşların taleplerini sistemli

değerlendirmek amacına yönelik TSE ISO 10002 belgesini almıştır. Vatandaşlara kaliteli içme suyu verme amacıyla ISO 17025 Akreditasyon Belgesini almanın yanı sıra ŞUSK1 Genel Müdürlüğü yönetiminde Kalite olan TSE ISO 9001 belgesi almıştır. (Büyükşehir Gündem 2019).

Bu çalışmanın sorunsalı Türkiye’de TSE ISO ve birçok kalite yönetim ödülü alan Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde daha kaliteli hizmet sunmak amacıyla uygulanan toplam kalite uygulamalarının çalışan personellerin kurumsal memnuniyeti ve çalışan personellerin örgüte bağlılıklarını ne yönde etkilediği ortaya konulmasıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

A. Toplam Kalite Yönetimi

1.1. Kalite

Sözcük anlamı açısından kalite Latince bir şeyin nasıl oluştuğunu ifade eden “Oalis” sözcüğünden türetilmiştir. Bir başka ifade ile kalite; sözcük anlamı ile hangi şey için kullanılıyorsa onun gerçekte ne olduğunu belli etmek amacını taşımaktadır (Çelikçapa, ve Şenol, 2015: 22). Uluslararası Standartlar Örgütü’nün [ISO] tanımına göre kalite, bir ürün veya hizmetin belirlenen ya da olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerin toplamıdır. Diğer bir tanıma göre de kalite bir ürün ya da hizmetin tüketicileri tarafından talep edilen isteklere uygunluk derecesidir (Sezen, 2011: 60).

Avrupa Kalite Organizasyonuna (Europe Quality (kontrol / EOQC) göre kalite bir ürün veya hizmetin gereksinimleri karşılama yeteneğine dayanan tüm özelliklerdir. Özetle kalite sözcüğü, tüketicinin gereksinim ve beklentileriyle tanımlanacak teknik özellikler (tasarım kalitesi), üretilen ürünün şartnamelerde belirtilen tasarım kalitesiyle uygun olması (uygunluk kalitesi ve ürünün belli fonksiyonları yerine getirmesi (kullanım kalitesi) ile bütünlük kazanır (Çelikçapa ve Şenol, 2015: 27).

Kalite, özünde algısal ve yorumsal bir kavram olduğu için her kişinin kaliteye bakış açısı farklılık arz edebilir. Örneğin bir kişinin çok kaliteli diye nitelediği bir ürün bir başkasına göre vasat ya da düşük kaliteli olarak nitelenebilir. İnsanların bakış açılarına göre kalite değişiyorsa o zaman önce insanı yani müşteriyi iyi anlamak gerekir. Üreticinin gözüyle teknik olarak mükemmel üretilmiş, tüm boyutları ve toleransları uygun, en iyi malzemelerin kullanıldığı bir ürün kaliteli olarak nitelenebilmesi için önce müşterisi ile buluşturulmalıdır. Eğer müşteri ürünü kullanırken kendi istediği özellikleri sağlayamıyorsa, üreticinin tam puan verdiği ürüne düşük puan verebilir (Sezen, 2011: 60).

Kalite kontrolü E.S. Buffa'ya göre; kalitenin korunması ve kontrolü, kalite standartlarının saptanması ve bu standartların uygulanıp uygulanmadığını görmek için gerekli ölçme ve kontrollerden oluşan işlemlerdir. Japonlar ise kalite kontrol kapsamını genişleterek; bunun kalite için tasarım, süreç kontrolü, süreç geliştirme ve muayene şeklinde dört unsurdan oluştuğunu kabul etmektedirler (Çelikçapa ve Şenol: 2015: 127).

Kalite ile ilgili bazı yanlış anlaşılmalara söz konusudur. Örneğin daha pahalı olan daha kalitelidir anlayışı her zaman doğru olmak zorunda değildir. Bilinçli bir müşteri günümüzde sadece fiyata ya da sadece kaliteye bakarak değil, fiyat/kalite oranına bakarak seçimini yapmaktadır. Kalite ile ilgili diğer bir yanlış anlama ise kalitenin ölçülemeyeceği düşüncesidir. Her ne kadar kalitenin kişilerin bakış açılarına, beklentilerine ve yoruma dayalı olduğunu söylesek de, bu durum kalitenin ölçülemeyeceği anlamına gelmemelidir. Sayısal bir takım verilerle kalite ölçülebilir. Örneğin müşteriden geri iade edilen ürün adedi sayısal bir göstergedir ve kalitesizliğin bir ölçüsü olarak kullanılabilir (Sezen, 2011: 60).

Kalite kavramını çok fazla alt boyutta incelemek mümkündür (Sezen, 2011: 61) 8 alt boyutta incelemek mümkündür: 1) Performans 2) Özellikler 3) Güvenilirlik 4) Dayanıklılık 5) Estetik 6) Profesyonellik 7) Güvenlik 8) Çevreye duyarlılıktır.

1.2. Toplam Kalite Yönetimi

TKY, bir işletme içerisinde kaliteli üretimi odak alan organizasyonda görev alan çalışanların tümünün katılımına dayanan, müşterilerini memnun ederek uzun süreli olarak başarıyı elde etmeyi amaç edinen ve

işletmenin tüm çalışanlarına ve toplumsal yararı sağlamayı amaç edinen yönetim yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Toplam; Bütün katılımdır. Kalite; Müşterilerin tam istediği gibi ve beklentilerini karşılamaıdır. Yönetim; Ürünün kaliteli olabilmesi için tüm şartların sağlanmasıdır. (Akın, 2001: 27).

Kalite yönetimi kavramının gelişim süreci boyunca geldiği son nokta Toplam kalite Yönetimi yaklaşımı ile ifade edilmektedir. Buradaki “Toplam” ifadesi tüm çalışanların, tedarikçi firmaların ve tüm birimlerin amaçları katılımını, müşterilerin düşüncelerinin ve isteklerinin yönlendirmesini ve yapılan işlerin tüm yönlerini kapsadığını göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, kalite kontrol geçmişte sadece kalite departmanının görev tanımlamasında yer alırken yeni yaklaşımda kameden tüm çalışanlar sorumludur (Sezen, 2011: 65).

Toplam kalite, müşterinin tatmin olma derecesini ifade eder. Toplam kalitede istenen hedeflerin gerçekleşmesi için müşteri tatminin sağlanması gerekmektedir. (Küçük, F. 2010) TKY’ni şu şekilde tanımlamıştır: Müşterilerin memnuniyetini sağlayarak, çalışanların memnuniyetini elde edilmesi, işlerin, sonuçlarının mükemmelliğe ulaşabilmesi için politika ve stratejilerin, çalışanların, kaynakların ve proseslerin uygun bir liderlik anlayışı ile idare edilerek yönetmektir.

Toplam kalite yönetimi kavramının temelleri ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde atılmış olsa da bu kavramların etkin ve sonuç alıcı bir şekilde kullanımı 1950’li yıllarından itibaren Japonlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle otomotiv ve elektronik sektörlerindeki Japon yöneticiler toplam kaliteyi eğitimler yoluyla bütün iş birimlerine ve çalışanlarına yaymışlardır TKY işletmelerdeki tüm birimlerin katılımı ile gerçekleşen süreçtir(Sezen, B. 2011: 65).

TKY temel hedef, müşterilerin istekleri ve beklentisi doğrultusunda ürünlerin ve hizmetlerin kalitesini yükselterek ve verimliliğinin artırmaktır. Bu kapsamda kalite ve verimli üretim için çalışan memnuniyeti, ödüllendirilmesi, motivasyonu ayrıca performansların değerlendirme kriterlerini ölçme yöntemlerinin kullanılması, işletmelerdeki yanlışlıkların ortadan kaldırılması, ekip çalışmasına önem verilmesi, başarı elde etmiş işletmelerin tecrübelerinden faydalanılması, stratejik planların yapılması gibi benzer başlıklar üzerinde durulmaktadır (Ada, 2010: 34).

B. Çalışan Personel Memnuniyeti

TKY sektörden bağımsız evrensel bir yönetim felsefesidir. Kar amaçlı olsun ya da olmasın, ister kamu işletmesi ister özel işletme olsun, ister hizmet üretimi ister sanayi üretimi olsun, her alanda bu felsefenin öğretileri kullanılabilir(Küçük, 2012: 28). Çalışan personelin yapmış olduğu işinden duyduğu mutluluk olarak ifade edilen çalışan memnuniyeti kavramı, son zamanlarda özellikle araştırma yapanların ve saha uygulaması yapanların çok ilgi duydukları bir konulardandır. Birçok işletme, çalışan personelin iş olan memnuniyetini artırmak gayesi ile aşırı derecelerde bütçe ayırma durumunda kalmışlardır. Aşırı derecede bütçe ayırmanın sebebi olarak, çalışan personel memnuniyet seviyesinin artmasının sonucu olarak çalışan personellerin motivasyonu ve çalışmış oldukları örgüte bağlılıklarının artacağı düşünülmektedir. Bu durum üretimde kaliteli hizmet üretimini ve çalışanların kararlılığını ve etkinliğini, etki eden faktördür (Eskildsen ve Dahlgaard, 2000: 13).

Özellikle hizmet işletmeleri üzerine yapılan çalışmalarda, müşterilerin memnuniyetleri ile çalışan personellerin memnuniyetleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Matzler, Fuchs, ve Schubert, 2004: 46). Bu ilişkiye ek olarak işletmelerin karlılık oranı ile sadakat müşterinin kazanılması ve iş gören memnuniyeti, arasında yüksek derecede olumlu bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. İşletmenin kar etmesi, işletmenin yapmış olduğu hizmetlerinden memnun olan müşterileri kitlesine bağlıdır. Sadık müşterinin oluşabilmesi, işinden memnun çalışan personeller tarafından yapılacak hizmetlerle ancak mümkündür (Heskett vd., 2008: 22).

Toplam kalite yönetimi anlayışı ile iş görenlerin işlerine olan memnuniyetini ve iyileştirmede süreklilik elde edilmesini sağlayarak, hizmetin sunulduğu müşteri kitlesinin memnun etmek TKY’nın en temel hedef olarak görülmektedir. İş görenlerin sahip oldukları özelliklerine kalite kazandıran işletmeler kaliteli ürün üretme yolunda büyük mesafe kat etmiş demektir (Eskildsen ve Dahlgaard, 2000: 1082).

Dahlgaard vd. yapmış olduğu diğer bir araştırmada ise, mükemmel ve başarılı bir çalışma hayatının elde edilmesi için, firmaların dikkat etmesi gereken dört temel kriterlerden (çalışanlar, iş arkadaşlığı, çalışma

süreçleri ve hizmet) olarak sınıflandırır, bu dört temel kriterleri “4Ps” olarak ifade etmiştir. Bunun anlamı kusursuz iş arkadaşlığını elde etmiş kusursuz çalışan, hatası en aza indirgenmiş bir şekilde işleyen iş süreçlerinin sonucu olarak hizmet üretiminde mükemmelliği yakalayacaktır. Ancak yaptığı işinden memnun olan ve motivasyon oranı yüksek iş görenlerin yapacağı yüksek kalitede üretilen hizmetlerin sonucunda müşteri memnuniyeti ve sadakatini sağlamak mümkündür.

C. Örgütsel Bağlılık

Örgütlerin varlıklarını devam ettirmeleri, çalışanların bilgi, yetenek ve becerilerinin yanı sıra yaptıkları işlere yoğunlaştırması ile yüksek derecede ilişkisi olduğu görülmektedir. Fakat, çalışanların sahip oldukları yeteneklerin, örgütlerin varlığını devam ettirmeleri de tek başına yeterli olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Örgütler gelişmesi ve güçlenmesi için, çalışanların örgüte yoğun duyguları taşıması gerekir. Bu sebeple sadece iş yapılırken bilinmesi gereken bilgiler yeterli olmamakla birlikte çalışma ortamındaki ilişkilerin çalışan personel açısından olumlu ilişkilere sahip olmak gerekir (Duygulu ve Korkmaz, 2008: 16).

Çalışmaya konu olan kavramın başında “örgütsel bağlılık” gelmektedir. Bağlılığı kavramını ilk inceleyenler araştırmacılar arasında olan Harol Guetzkov (1955) bağlılığı şu şekilde tanımlamıştır. Çalışan bireylerin belli bir düşünceye, örgüte veya belirli bir bireye karşı önceden hazırlayarak belirlenen hedeflere devamlılığını sağlayan duygular ve belirli hedeflerin oluşmasını sağlayarak eylemleri şekillendiren davranışlar yumağı olarak açıklamıştır. Whyt’a göre örgüte bağlılık, insanoğlunun fitri bir ihtiyacı olarak ortaya çıkan bireyin bu fitri ihtiyacını gidermek için büyük uğraşlar verdiği gözlemlenmektedir.

Literatürde örgütsel bağlılığın tanımı konusunda tamamen bir fikirliğini görmek mümkün değildir. Becker’e göre, örgütsel bağlılık birey için yan ihtiyaç şeklinde tanımlarken, şahsın örgüte bağlılık duygusu oluşturmadığı durumda kaybedilecek ihtiyaç / kazanımların bilincinde olmasının sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak ifade etmiştir (Becker, 1960: 32-33). Örgütler için ihtiyaç olan ve kişisel tecrübelerin oluşturduğu duygular olarak tanımlamıştır (Kanter 1968: 499-500).

Örgüte bağlılık, örgütsel fayda ve amaçları karşılamak gayesi ile oluşturulmuş normatif tipi baskılar toplamı ve kişinin örgüte karşı hissettiği psikolojik bağlılığı ve bu bağlılığın sonucunda ise hissedilen ilgiyi, sadakati ve örgütsel amaçlara karşı hissedilen inancın toplamıdır (Wiener 1982). Kişinin örgütle arasındaki ilişkisi ve kişinin örgütte kalma isteği gibi düşüncelerine etkisi olarak ortaya çıkan psikolojik bir durum olarak açıklardır (Meyer ve Allen 1991).

Bu araştırmamızda Allen ve Meyer araştırmaları sonucunda ortaya koydukları üç boyutlu model (duygusal, devamlılık ve normatif) modeli kullanılmıştır:

Duygusal Bağlılık: Çalışanların bireysel özellikleri ve yaptığı işi ve faktörleri ile alakalı tutumsal bir olgunun bütünüdür (Mir vd. 2002). Çalışanların örgütün hedef ve değerleri kabullenerek bu değerleri ve örgütün belirlemiş olduğu hedefleri benimsenmesi olarak ifade edilir.

Devamlılık Bağlılığı: İş görenin çalıştığı süre boyunca örgüte yapmış olduğu katkıları ve katlandığı maliyetleri elinden alınacağı korkusunun sonucu olarak örgütte çalışmaya devam etmesi gerektiğini kendisi için zaruri bir ihtiyacı olarak kabul etmesidir (Bergman, 2006).

Devamlılık bağlılık özelliğine sahip olan örgüt üyeleri, diğer başka bir yerlerde iş bulamama, mesai arkadaşlarından uzaklaşmak istememeleri, emekli olduktan sonra elde edeceği kazanımları koruyabilmesi, yaşadığı ortamı değiştirmeme, ailesel, sosyal, psikolojik ve ekonomik sebeplerden dolayı örgütten ayrılmayıp örgütte devam etmektedirler (Allen ve Meyer, 1990).

Normatif Bağlılık: İş görenin çalıştığı örgütün belirlemiş olduğu hedeflere ve amaçlara ulaşması için sadakat göstererek içinden gelerek hareket etmesidir. Bu çeşit bağlılıkta olan bireyler, örgüt için çalışmayı örgütte devam etmeyi ahlaki bir karakter olarak kabul etmektedir (Stephens vd. 2004).

III. HİPOTEZLERİN OLUŞTURULMASI

A. Toplam Kalite Yönetimi

Toplam kalite yönetimi uygulamaları ile müşterilerin üretilen mal ya da hizmete ilişkin genel imajı olarak erişebilirlik, iletişimci, şeffaf, esnek, olumsuz sonuçları önleyici davranış gösteren, talebe yanıt verebilmen, adil olman, nezaketli ve bir anlayış bütünüdür. Üretilen ürün ve hizmetlere ilişkin kaliteli olma: Güvenilir, yenilikçi bir teslimat ve sunan, hizmet ve ürünün sunumu sonrası destekleyen, çalışanların yeterlilik ve davranışları ile ilgili bilgilendiren ve teknik doküman sağlayan, müşteri şikâyetlerini dikkate alarak yanıt verme süresi kısaltan ve müşteriye teknik destek, garanti kapsamında karşılık vermekten oluşur. Müşterinin ürüne veya hizmete olan bağlılığı o ürünün hizmeti tekrar talep etme eğilimi ve ürün veya hizmeti başkalarına önerme isteği boyutlarında olumlu algılama ölçümleri olarak göstermesidir (Kal Der, 2003). Toplam kalite yönetimi genel olarak müşteri üzerine odaklanan hizmetlerin bir bütünü olarak tanımlanır. Müşteri, üretilen ürün ya da hizmetin ulaştırıldığı en son bireyler topluluğunun adıdır (Şişman ve Turan 2001: 87).

H1: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının memnuniyet algıları müşteri odaklılık seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H2: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının memnuniyet algıları liderlik seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H3: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının memnuniyet algıları ödül ve tahsis seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H4: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının memnuniyet algıları sürekli gelişim seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

C. Örgütsel Bağlılık

Topluluklar varlıklarını devam ettirebilmeleri için, iş görenlerin bilgileri, yetenekleri ve becerilerini yapmış oldukları işlerine yoğunlaştırmaları ile aşırı bir şekilde ilişkisi vardır. Fakat çalışanların sahip oldukları beceriler, bulunmuş oldukları topluluğun varlıklarını devam ettirmesinde tek başına yeterli olmayacaktır. Örgütlerin güçlenmesi ve büyüyebilmesi için, çalışanların örgüte daha yüksek derecede duygular beslemesi de gerekmektedir. Bu sebeple çalışanların yapıkları işin gerekleri olan bilgi ve beceri sahip olmaları yanı sıra çalışmış oldukları kuruma ilişkin olumlu duygulara da sahip olması gerekmektedir (Duygulu ve Korkmaz, 2008: 28).

H5: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının örgüte bağlılık algıları müşteri odaklılık seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H6: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının örgüte bağlılık algıları liderlik seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H7: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının örgüte bağlılık algıları ödül ve tahsis seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H8: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışanlarının örgüte bağlılık algıları sürekli gelişim seviyesini pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

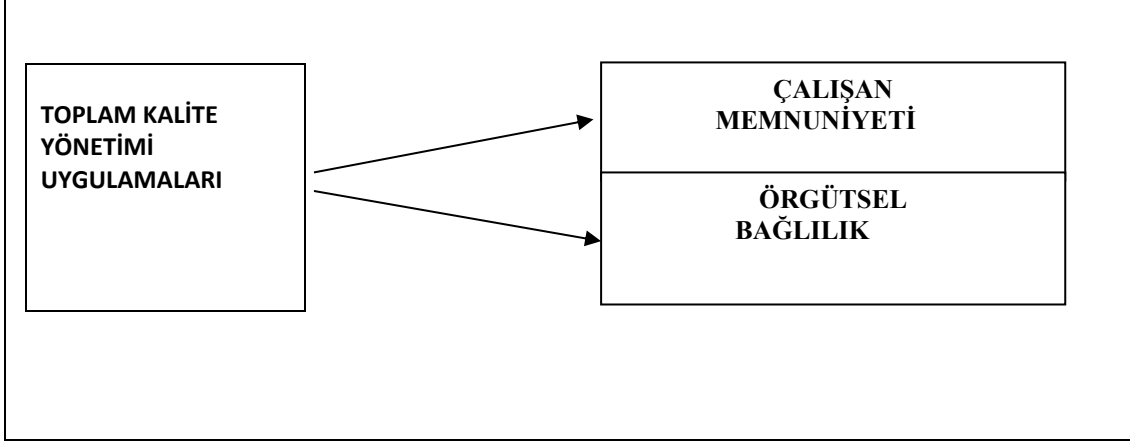
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde uygulanan toplam kalite yönetiminin çalışan personel memnuniyetini ve örgüte olan bağlılıklarını ne yönde etkilediği araştırmak amacıyla gerçekleştirilen, nedensel tarama modeline göre tasarlanmış bir araştırmadır. Yapılan çalışma temel felsefe açısından uygulamalı, amacı açısından açıklayıcı, yöntem olarak nicel ve tarama metodu kullanılmıştır. Süre bakımından ise kesitsel metodu, analiz edilen birimler açısından da bireysel bir araştırma metodu kullanılacaktır.

Literatürde yapılmış olan çalışmalar da özellikle de hizmet sunan sektörlerde, çalışanların memnuniyeti ile müşteri memnuniyeti seviyeleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Matzler, Fuchs, ve

Schubert, 2004). Bu duruma ek olarak işletmelerin karlılığı ile müşteri sadakati ve çalışanların memnuniyeti arasında birbirini etkileyen olumlu bir ilişki mevcuttur. Firmaların kar etmesi firmanın üretmiş olduğu ürün ve hizmetlerden memnun olan müşterilerine bağlıdır. Çalışanların kaliteli hizmet ve ürünün üretilmesi ancak yapmış oldukları işlerinden memnun çalışanlarla sağlanabilir (Heskett vd. 2008).

Şekil1. Araştırmanın Modeli

3. METEDOLOJİ

3.1. Çalışmanın Örneklemi

Araştırmada Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde uygulanan toplam kalite uygulamaları belediye içerisinde iş görenlerin belediye olan memnuniyetlerini ve belediyeye olan bağlılıklarını ne yönde etkilediğini ölçmek amaçlanmıştır. Toplam kalite uygulamaları araştırmanın bağımlı değişkeni oluştururken çalışan personel memnuniyeti ve örgüte bağlılık bağımsız değişkenini oluşturmaktadır.

Araştırma evrenini Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 6 daire başkanlığında çalışanlarından oluşmaktadır. Bu daire başkanlıklarından Fen İşleri Daire Başkanlığında 141 personel, Zabıta Daire Başkanlığında 150 personel, Kırsal Hizmetler Daire Başkanlığında 276 personel, Sosyal İşler Daire Başkanlığında 161 personel, Çevre Koruma Daire Başkanlığında 138 personel, Ulaşım Hizmetleri Daire Başkanlığında 148 personel çalışmaktadır. Araştırmanın evren olarak yukarıda saydığım 6 daire başkanlığında çalışan 1014 personelden oluşmaktadır. Örneklemin büyüklüğü %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 285 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992: 253). Bu kapsam içerisinde kümelerle göre örnekleme yöntemiyle tesadüfi olarak seçilen toplam 331 kişiye anketler dağıtılması planlanarak uygulaması yapılmıştır. Dağıtılan anket formlarından sadece 318'si geri dönmüştür. Toplanan anket formlarından 14 anket formu düzensiz doldurulma sebebiyle, 3 adet anket formu eksik doldurulma sebebiyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada 301 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Analizlerde öncelikle cevaplayıcıların yaşı, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi demografik özellikleri bakımından tanımlayan değişkenleri, istatistik ölçütleri yüzdelik olarak ve frekans olarak dağılımlarına göre gösterilmiştir.

Ankete katılanların yaşları incelendiğinde, % 5,7'sinin 18-25 yaşın arasında, 17,3'sinin 26-30 yaşları arasında, % 21'sinin 31-35 yaşları arasında, % 20'sinin 36-40 yaşları arasında %21'sinin 41-45 yaşları ve %15'sinin 45 yaş üzerinde olduğu belirlenmiştir

Belediyede çalışmaların eğitim durumuna göre % 39'nün ilköğretim mezunu, % 35,2'sinin lise mezunu, % 14,8'nin ön lisans mezunu, % 8,3'nün lisans mezunu, % 2,7'sinin yüksek lisans mezunu olarak dağılım göstermektedir.

Ankete katılan çalışanların gelir düzeylerine göre % 13'nün 1500-2000 TL arasında, % 29,3 'nün 2001-2500 TL arasında, % 22,3 'nün 2501-3000 TL arasında, % 11,7 'sinin 3001-3500 TL arasında, % 12'nin 3501-4000 TL arasında, % 11,7'sinin 4001'nin üzerinde gelir düzeyine göre dağılım göstermektedir.

3.2. Çalışmada Kullanılan Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçekler daha önceki çalışmalarda kullanılmış ölçeklerdir. Güvenirlilik ve geçerlilikleri kanıtlanmış olan ölçeklerdir. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin uyum iyiliği değerleri tablo 1’de sunulmuştur.

Toplam kalite yönetimi

Araştırmanın yapıldığı kurum idari personelinin TKY uygulamaları algılarını ölçmek için kullanılan ölçekler yazar Orhan ÖZ’e aittir. Araştırmada, söz konusu yazara ait olan ‘Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları Örgüte Bağlılık, İşe Cezb Olma Arasındaki İlişkiler’ başlıklı 2008 yılında yayınlanmış İngilizce dilindeki doktora tezinde kullanılan ‘Toplam Kalite Yönetimi’ başlıklı altılı likert ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan TKY Ölçeğinin boyutları şunlardır: Müşteri Memnuniyeti, Çalışan Katılımı, Yönetmelik Liderlik, Ekip Çalışması, Ödül Ayırma, Performans Değerlendirme, Sürekli İyileştirme, Personel Güçlendirme boyutlarıdır. Ölçeğe ilişkin ifadeler 1: Hiçbir Zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sıklıkla, 5: Her Zaman, şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan ölçek toplam 8 boyut, 21 ifadeden oluşmaktadır. Keşfedici faktör analizi sonucunda 4 boyutta 17 ifade olarak uyum sağlamıştır. Araştırmada faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin toplam kalite yönetimi müşteri odaklılık için ,60 - ,81 arasında, toplam kalite yönetimi liderlik için ,69 – ,88 arasında, toplam kalite yönetimi ödül tahsis için ,66 - ,78 arasında, toplam kalite yönetimi sürekli gelişim için ,67 - ,87 aralığında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin uyum iyilik değerleri diğer ölçeklerle birlikte tablo 1’de gösterilmiştir. Güvenirlilik analizi sonucunda Cronbach alfa güvenirlilik kat sayısı ,88 olarak bulunmuştur.

Çalışan personel memnuniyeti

Çalışan Memnuniyeti Ölçeği, çalışan memnuniyetini etkileyen faktörlere ilişkin yapılan literatür çalışmalarında ortak bulgular doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu çalışmalarda çalışan memnuniyetinin ve tatmininin ücret ve terfi, çalışma koşulları, personel eğitimi, yönetimle ilişkileri, şirket içi iletişim ve bilgi ve beceri kullanım boyutlarından oluştuğu belirlenmiştir (Kaya, 2007; Pekmezci, Demireli ve Batman, 2008; Doğan ve Karataş, 2011; Kurudal, 2015; Sayar, 2015). 21 maddeden oluşan ölçek 6 alt boyuttan oluşmaktadır.

Ölçekte yer alan ifadelerin tümü 1 için “Kesinlikle katılmıyorum”, 5 için “Kesinlikle katılıyorum” olmak üzere 5’li Likert Ölçeği şeklindedir. Ölçeğe verilen puanların yüksek oluşu, çalışan memnuniyetinin yüksek olduğunu belirtmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçek toplam 6 boyut, 21 ifadeden oluşmaktadır. Keşfedici faktör analizi sonucunda 4 boyutta 17 ifade olarak uyum sağlamıştır. Ölçekte yer alan 3 ifade faktör yükleri düşüklüğü sebebiyle, 1 ifade ise çapraz yüklenme sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Araştırmada faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin çalışan personel memnuniyeti ücret ve terfi boyutu için ,74 -,85 arasında, çalışan personel memnuniyeti bilgi ve beceri boyutu için ,66 – ,82 arasında, çalışan personel memnuniyeti personel eğitimi boyutu için ,61 -,78 arasında, çalışan personel memnuniyeti liderle iletişim boyutu için ,67 - ,87 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyilik değerleri diğer ölçeklerle birlikte tablo 1’de verilmiştir. Güvenirlilik analizi sonucunda Cronbach alfa güvenirlilik değeri ,90 olarak bulunmuştur.

Örgütsel bağlılık

Örgütsel Bağlılık Ölçeği Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilmiştir. Meyer ve Allen, örgütsel bağlılığın üç türü olan duygusal bağlılık (6 soru), devam bağlılığı (5 soru) ve normatif bağlılığı (6 soru) toplam olarak 16 ifade öne sürmüştür (Doğan ve Kılıç, 2007: 44). Ölçekte yer alan ifadeler 1: Hiçbir Zaman ve 5: Her Zaman arasında değerlere sahiptir ve ölçekte elde edile değerlerin yüksek olması örgütsel bağlılığının da yüksek olacağını belirtmiştir (Karaca, 2008: 70)

Araştırmada kullanılan örgütsel Bağlılık Ölçeği Meyer ve Allen ölçeği toplam 3 boyut ve 17 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Yapılan

analizin sonucunda 2 boyutta 12 faktör olarak uyum sağlamıştır. Ölçekte yer alan devamlı bağlılık boyutunda yer alan 2 ifade faktör yükleri düşüklüğü sebebiyle, 2 ifade ise çapraz yüklenme sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Tek ifade ile boyut oluşturulamaması sebebiyle devamlı bağlılık boyut araştırmadan çıkarılmıştır. Araştırmada faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin örgüte duygusal bağlılık boyutu için ,64 - ,84 arasında, örgüte normatif bağlılık boyutu için ,58 – ,86 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Doğrulamalı Faktör Analiz Sonucuna Göre Ölçek Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	N2	df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥85	AGFI ≥80	CFI ≥90	NFI ≥90	TLI ≥90	RMSEA ≤,08
Tky Uygulaması	497	100	4,98	,90	,94	,92	,90	,90	,78
Çalışan Memnuniyeti	388	107	3,62	,90	,95	,93	,93	,91	,77
Örgüte Bağlılık	142	30	4,74	,90	,93	,90	,95	,92	,79

Ölçeğin uyum iyilik değerleri diğer ölçeklerle birlikte tablo 1’de verilmiştir. Yapılan güvenirlik analizinde Cronbach alfa güvenirlik kat sayısı ,86 olarak bulunmuştur. Amos uyum iyiliği indeksi birinci düzeyde uyum iyilik değeri sağlanamayınca ikinci düzeyde uyum iyilik değerleri sağlanmıştır. Uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almaması nedeniyle TKY uygulama ölçeğinde Tky odaklılık boyutunda 1, 4 faktörler arasında Tky lider boyutunda 5, 8 faktörler arasında, Tky güçlendirme boyutu 9, 13 faktörleri arasında kovaryans eklenmiştir. Ayrıca çalışan personel memnuniyet ölçeği ikinci düzeyde uyum iyilik değerleri sağlanmıştır. Uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde getirmek amacıyla memnuniyet personel boyutunda 16, 13 arasında, memnuniyet lider 14, 11 faktörler arasında kovaryans eklenmiştir. Çalışan personel örgüte bağlılık ölçeği ikinci düzeyde uyum iyilik değerleri sağlanmıştır. Uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde getirmek amacıyla örgüte duygusal bağlılık boyutunda 1, 5 faktörler arasında, örgüte normatif bağlılık boyutunda 13, 16 faktörler arasında kovaryans eklenmiştir.

3.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler SPSS ve AMOS programında analiz edilmiştir. Araştırmanın birinci aşamasında katılımcıların müşteri odaklılık, liderlik, ödül tahsis, sürekli gelişim, ücret terfi, bilgi beceri, personel eğitimi, liderle iletişim, örgüte duygusal bağlılık ve örgüte normatif bağlılığa ilişkin olarak elde edilen veri ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyon değerlerine bakılmıştır (Çelik, M. vd. 2014). Araştırmada analiz sonucunda elde edilen ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2. Veri Ortalaması, Standart Sapma ve Korelasyon değerleri

Değişkenler	Ort.	s.s.	1	2	3	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.Yaş	30	1,3												
2.Eğitim Dur.	2,6	,69												
3.Gelir Düzeyi	2,9	,67												
4.Tky Odaklılık	2,6	,73	,74	,20	,000	(,81)								
5.Tky Liderlik	3,04	,81	,74	-,22	,003	,144**								
6. Tky Ödül Tahsis	2,9	,65	,74	-,21	,000	,382**	(,86)							
7.Tky Sürekli Gelişim	3,06	,61	,06	-,22	,004	,164**	,340**	(,91)						
8.MemnuniyetÜcret veTerfi	2,8	,69	,001	-,11	,001	-,222**	,382**	,189**	(,80)					
9.Memnuniyet Bilgi Beceri	3,08	,59	,78	-,15	,010	,144*	-,222**	,382**	,144*	(,89)				
10.MemnuniyetPers onelEğitimi	2,9	,73	,000	,081	,000	,382**	-,222**	-,222*	,292**	,492**	(,91)			
11.MemnuniyetLide rle İletişim	2,9	,68	,78	-,95	,000	,382**	-,222**	,382**	,372**	,382**	372**	(,83)		
12.Örgüte Duygusal Bağlılık	2,8	,63	,01	,011	,011	,382**	-,136**	,222**	,146**	-,136	,146**	,146**	(,90)	
13.Örgüte Normatif Bağlılık	3,06	,59	,084	,001	,000	,382**	-,222**	-,189**	,382**	-,222**	,220**	-,189**	,220**	(,91)

Not: ** 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlı * 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Tablo 2’de görüldüğü gibi TKY uygulamaları ile çalışan personel memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. TKY uygulamaları ile örgüte bağlılık arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde

anlamli bir iliski olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında da 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir iliski olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Analiz kapsamında modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunun bulunup bulunmadığını ölçmek için doğrudaişlığa (collinearity) değerlerine bakılmalıdır. Değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını belirlemek için VIF ve tolerans değerlerine bakılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde VIF değerlerinin 10'dan düşük olduğu, tolerans değerlerinin ,20 den yüksek olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu korelasyon değerlerine göre çoklu bağlantı sorunu olmadığı görülmüştür (Büyüköztürk, 2011). Analiz sonucunda elde edilen tolerans ,40 > ,20 ve VIF = 2,5 < 10 değerleri bağımsız değişkenler arası çoklu bağlantı olduğunu doğrulan sonuçlardır.

Tablo 3. TKY Uygulamalarının  alışan Memnuniyeti  zerindeki Etkilerine İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

�alışan Personel Memnuniyeti				
	H1	H2	H3	H4
Değişkenler	B	�	�	�
Yaş	,001	,000	,000	,001
Eğitim Durumu	,078	,092	,078	,050
Gelir Düzeyi	,002	,000	,000	,000
Tky odaklılık	,000	,000	,001	,000
Tky Liderlik	,001	,001	,000	,001
Tky �d�l Tahsis	,000	,001	,000	,000
TkyS�rekliGelişim	,000	,000	,003	,000
F	,24	,26	,51	,32

Tablo 3'de görüldüğü üzere çalışan personel memnuniyeti TKY uygulaması müşteri odaklılığı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemekte, çalışan personel memnuniyeti TKY uygulaması liderliği pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. Ayrıca  alışan personel memnuniyeti TKY uygulaması ödül tahsis pozitif yönde anlamlı olarak etkilemekte ve çalışan personel memnuniyeti TKY uygulaması sürekli gelişimi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. Analiz neticesinde H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 4. TKY Uygulamalarının çalışanın  rg te Bağlılığı  zerindeki Etkilerine İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

�alışan Personel �rg�te Bağlılığı				
	H5	H6	H7	H8
Değişkenler	B	�	�	�
Yaş	,006	,000	,000	,001
Eğitim Durumu	,388	,001	,358	,002
Gelir Düzeyi	,002	,000	,000	,000
Tky odaklılık	,001	,003	,000	,001
Tky Liderlik	,000	,000	,002	,000
Tky �d�l Tahsis	,000	,001	,000	,000
TkyS�rekliGelişim	,000	,000	,000	,000
F	,15	,23	,25	,18

Tablo 4'de görüldüğü üzere çalışan personel örgüte bağlılığı TKY uygulaması müşteri odaklılığı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemekte, çalışan personel örgüte bağlılığı TKY uygulaması liderliği pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Buna ek olarak çalışan personel örgüte bağlılığı TKY uygulaması ödül tahsis pozitif yönde anlamlı olarak etkilemekte ve çalışan personel örgüte bağlılığı TKY uygulaması sürekli gelişimi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. Analiz sonunda elde edilen verilerin sonucu olarak H5, H6, H7 ve H8 hipotezleri desteklenmiştir.

4. SONUÇ

Toplam kalite yönetimi uygulamaları, genel olarak bir kurumda ürün veya hizmet kalitesinin sürekli geliştirilmesini, kurum içi ve dışı tüm müşterilerin istek, beklentilerini ve memnuniyetlerini karşılanmasını sağlamaktır. Kurum içinde alınan kararlar ve kurum içi sorunlarının  z m ne her personelin katılımını sağlayarak, çalışan tüm personelin sorumluluk üstlenmesini sağlayarak, sorunların  z m ne ve kaliteye odaklı etkin ekip çalışması sağlayan, çalışan personellerin örgüte bağlılığını artıran, çalışanlar arası iletişimi güçlendiren bir yaklaşımdır. Toplam kalite yönetimi işletmelerde; müşteri odaklılık, tam katılım, sürekli

gelişim ve takım çalışması ile mükemmeli hedeflemektedir. Bu yönetim sistemi klasik yönetim sistemlerinden çok farklı olarak öncelikli ilkesi kaliteli üretim, rekabetin olduğu, kalite ve müşteri odaklılığını gerekli kılmaktadır (Güven, 2015: 96).

Araştırma TKY uygulamalarının Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışan personellerin memnuniyetini ve örgüte olan bağlılıklarına etkisini ölçmek amacıyla nicel bir çalışma yapılmıştır. Çalışanların memnuniyetinin TKY uygulamalarının müşteri odaklılığı, liderlik, ödül ve tahsis ve sürekli gelişim algıları boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Literatürle (Erkılıç, 2007: 52), Bardakçı ve Ertuğrul, (2008: 208) iç müşteri tatmini çalışmaları ile uyumludur.

Çalışanların örgüte bağlılık algısı TKY uygulamalarının müşteri odaklılığı, liderlik, ödül ve tahsis ve sürekli gelişim algıları boyutlarını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Literatürle Develioğlu ve arkadaşları (2006), Bekaroğlu (2005: 21), Yıldız ve Ardic'ın (1999), Yılmaz, (2004) Kalaycı (2008), TKY uygulamalarının çalışan personel örgüte bağlılığı ilgili çalışmalarla uyumludur.

Yapılan analizler ve literatür incelemesi sonucunda Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde çalışan personellerin memnuniyeti ve örgüte bağlılığı TKY uygulamasına etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin 2007 yılında başlayarak yapmış olduğu hizmetlerin daha kaliteli sunma amacıyla kaliteli hizmet çalışmaları çalışan personel memnuniyeti ile örgüte bağlılık doğrudan etkilendiği yapılan çalışma şile ortaya konulmuştur.

Araştırmanın en önemli kısıtı, araştırma sadece Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin birkaç daire başkanlıklarında yapılmıştır. Araştırma daha genelleştirilerek tüm Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesini kapsayacak şekilde yapılabilir. Araştırmanın diğer kısıtı ise çalışma Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde yapılmıştır. Aynı çalışma farklı belediyelerde de yapılabilir. Gelecek çalışmalarda belediyelerinde uygulanan TKY uygulamalarını ölçülmesi ile ilgili ölçekler geliştirerek TKY uygulamalarının belediyelere kazanımlarına ölçen değerli araştırmaların yapılmasını önerebilirim.

KAYNAKÇA

- Allen, N. and J. Meyer, P. (1990), The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization, *Journal of Occupational Psychology*, 63: 1-18
- Aydoğan, E. (2004). İleri İmalat Teknolojileri ve Toplam Kalite Yönetimi Arasındaki İlişkiler ve Bir Alan Araştırması, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*: 25-45.
- Bardakçı, A. ve Ertuğrul, İ. (2008). "Toplam Kalite Yönetiminde Hedef Müşteri Tatmini: Ama Müşteri Kim?" *Review Of Social, Economic and Business Studies*, 2, Ss. 207–218.
- Balcı, A. (1990). Zaman Yönetimi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 23 (1), Ss. 95–102.
- Baş, T. (2001) Anket, Ankara Seçkin Yayıncılık.
- Beer, M. (2003). "Why Total Quality Management Programs Do Not Persist: The Role Of Management Quality And Implications For Leading Tqm Transformation", *Decision Sciencies*, 34, (4), Pp. 623–642.
- Bekaroğlu, Ş. B. (2005). "Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının ve Iso 9000 Kalite Güvencesine Sahip Olmanın Hastane Performansına Etkileri: İstanbul'daki Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, Ss. 18–32.
- Büyükşehir Gündem (2019). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ilk Beş Yıllık Tanıtım Kitabı Ss. 25-26.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları Ve Yorum Ondördüncü Baskı, Pegem A Yayıncılık Ankara.
- Cengiz, E., Acuner T. ve Baki B. (2004). "Yurt kur Trabzon Yurdu Müdürlüğünde Tky'ne Geçişte Ortaya Çıkabilecek Sorunların Tespiti Amacıyla Yapılan Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), Ss. 77–93.
- Clifford V. S. (1999). "Total Quality Management", *Global Journal Of Engineering Education*, 3 (1), 61–64.
- Çelik, Mazlum, Turunç, Ömer Ve Bilgin, Necdet, Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Psikolojik Sermaye Üzerine Etkisi: Çalışanların İyilik Halinin Düzenleyici Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2014.
- Çoban, S. (2004). "Toplam Kalite Yönetimi Perspektifinde İçsel Pazarlama Anlayışı", *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, Ss. 85–98.
- Develioğlu, K., Haşit, G. Ve Bağcı, Ü. G. (2006). "Toplam Kalite Yönetimi Çerçevesinde Yöneticilerin İnsan Kaynakları Yönetimine Bakışları: Bursa (Dorsab)'Da Bir Uygulama", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, Ss. 191–204.
- Daniel, W. W. (1990). *Applied Nonparametric Statistics*, Boston: Pws-Kent Publishing Company.
- Doğan, S. ve Karataş, A. (2011). Örgütsel Etiğin Çalışan Memnuniyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37: 1-40.

- Erkılıç, T. A. (2007). "Toplam Kalite Yönetimi İlkelerinin Yönetim Yaklaşımları Bağlamında Tartışılması", *Gau Journal Of Social and Application Scienes*, 2 (4), Ss. 50–62. 277 Toplam Kalite Yönetimi İle İlgili Çalışmalara Katılım Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma
- Esin A., Bakır- M.A., Aydın C. ve Gürbüzsel E. (2006). *Temel Örneklem Yöntemleri*, (Çev: Taro Yemane), İstanbul: Nobel Matbaacılık Ltd. Şti.
- Eskildsen, J. and Dahlgaard, J. (2000) A Causal Model of Employee Satisfaction. *Total Quality Management*, 11, 1081-1094.
- Güven. G. 2015. Development of Blood Donation Attitude Scale: A Study of Validity And Reliability. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Gözde, G. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitisü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı 2015.
- Heskett, J. R., Sasser, W. E. ve Schlesinger, L. (1997). *The Service Profit Chain: How Leading Companies Link Profit and Growth to Loyalty, Satisfaction, and Value*. New York: Free Press.
- Janpen, P., Palaprom, K. and Horadal, P. (2005). "An Application Of Total Quality Management For Thai Communities Knowledge Management Systems", *Proceedings Of The Fourth International Conference On E-Business*, November 19–20, Bangkok-Thailand 16–22.
- Kal Der, 2003. EFQM mükemmellik modeli 2003: Kamu ve sivil toplum. İstanbul: Kal Der
- Kalaycı, N. (2008). "Yükseköğretimde Uygulanan Toplam Kalite Yönetimi Sürecinde Gözardı Edilen Unsurlardan "Tky Merkezi" Ve "Eğitim Programları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), Ss. 163–188.
- Kalaycı, Ş. (2006). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (Edit. Şeref Kalaycı) Ankara: Asil Yayın.
- Kartal, M. (2006). *Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karagöz Y., Çatı K. ve Koçoğlu C. M. (2009). "Cep telefonu Ve Operatör Tercihinde Etkili Olabilecek Faktörlerin Demografik Özelliklere Bağlı Olarak İrdelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (23), Ss. 7-24.
- Kingir, S. (2006). *Toplam Kalite Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın.
- Martins, R. Ave Toledo, J. C. (2000). "Total Quality Management Programs:Aframework Proposal", *Work Study*, 49 (4), Ss. 145–151.
- Matzler, K., Fuchs, M. and Schubert, A. (2004) Employee Satisfaction: Does Kano's Model Apply? *Total Quality Management and Business Excellence*, 15, 1179-1198.
- Nakip, M. (2003). *Pazarlama Araştırmaları Teknikler Ve (Spss Destekli) Uygulamalar*, Ankara Seçkin Yayıncılık.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (1. Baskı)*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdamar, K. (2003). *Spss İle Biyoistatistik*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Revilla, P. (2008). "Using Total Quality Management To Improve Spanish Industrial Statistics, *National Statistical Institute Of Spain*.
- Ruxton G. D., Beauchamp G. (10 "June 2008). "Some Suggestions About Appropriate Use Of The Kruskal-Wallis Test", *Institute Of Biomedical And Life Sciences, University Of 278* .
- Said Kingir Yalçın Karagöz Mehmet Selami Yıldız Süleyman Ağraş Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2009 13 (2): 255-278.
- Sekeran, U. (2000). *Resarch Methods For Business*, (3. Baskı), New York: John Wiley and Sons. Inc.
- Şen, R. ve Yılmaz, V. (2013). Model belirlemesi, örneklem hacmi ve tahmin yönteminin yapısal eşitlik modelleri uyum ölçütlerine etkisi *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 239-252.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları* Ankara Ekinoks Yayınları.
- Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.
- Winn, R.C. Ve Green R.S. (1998). "Applying Total Quality Management To The Educational Process", *International Journal Of Engineering*, 14 (1), Ss. 24–29.
- Yıldız, G. Ve Ardiç, K. (1999). "Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi", *Bilgi*, 1, Ss. 73–82.
- Yılmaz, E. (2004). "Üniversite Kütüphanelerinde Toplam Kalite Yönetimi Ve Kullanıcı Memnuniyeti", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1), Ss. 203–218.

Finansal Zaman Serilerinde Birim Kök Hipotezinin Test Edilmesinde Kalıntılarla Genişletilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Yaklaşımı: Rasyonel Fiyat Köpükleri Üzerine Bir Uygulama

Doç. Dr. Aycan Hepsağ¹

Dr. Öğr. Üyesi Burçay Yaşar Akçalı²

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, hepsag@istanbul.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, burcayy@istanbul.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı finansal zaman serileri kullanılarak yapılan birim kök analizlerinde kalıntılarla artırılmış en küçük kareler (RALS) yöntemine dayalı birim kök testlerinin daha güçlü testler oldukları varsayımını araştırmaktır. Finansal zaman serilerinin normal dağılıma uygunluk göstermeyen dağılımlarından hareketle bu zaman serileriyle yapılan birim kök analizlerinde bu durum dikkate alınmalıdır. Mevcut birim kök testlerinde kullanılan yardımcı regresyon modellerinin kalıntılarının normal dağılıma uygunluk göstermesi beklenmektedir. Aksi durumda bu birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar tartışmalı hale gelmektedir. Çalışmanın ampirik kısmında Borsa İstanbul’da işlem gören 24 sektörde fiyat köpüğü olgusunun varlığı araştırılmıştır. ADF, SP ve LM testlerine göre birim kök hipotezi daha az sayıda sektör için reddedilmektedir ve bu birim kök testleri için kullanılan yardımcı regresyon modellerinin kalıntıları normal dağılıma uygunluk göstermemektedir. Bu sonuca göre ADF, SP ve LM testleri ile elde edilen sonuçlar tartışmalı konumdadır. Diğer taraftan kullanılan RALS-LM birim kök testlerinin sonucuna bağlı olarak daha fazla sayıda sektör için birim kök hipotezinin reddedildiği anlaşılmıştır. Bu sonuç RALS-LM testlerinin daha güçlü testler olduğunu ortaya koymaktadır ve finansal zaman serileri yapılacak birim kök analizlerinde kullanışlı bir test olarak nitelendirilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: RALS-LM Birim Kök Testleri, Rasyonel Fiyat Köpüğü, Borsa İstanbul

1. GİRİŞ

Finansal zaman serilerinin, iktisadi zaman serileri ile karşılaştırıldığında kendine özgü ve farklı istatistiksel özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Finansal zaman serileri volatilité kümelenmesi ve pozitif bir aşırı basıklık sergilemektedir ve bu serilerin dağılımları leptokörtik olarak tanımlanmaktadır. Finansal zaman serilerinin olasılık yoğunluğu, dağılımın kuyruklarının normal dağılıma göre daha kalın olduğuna dair çok sayıda ampirik kanıt bulunmaktadır. Bunun nedeni aşırı değerlerin normal dağılımın öngördüğünden daha sık görülmesidir. Dolayısıyla finansal zaman serileri normal dağılıma uygunluk göstermemektedir.

Bu açıdan bakıldığında finansal zaman serilerinin kullanıldığı analizlerde, bu zaman serilerinin özellikleri sebebiyle dikkatli olunması gerekmektedir. Birim kök analizlerinin kullanıldığı çalışmalarda, sınamalarda kullanılan yardımcı regresyonların kalıntılarının normal dağılıma sahip olduğu varsayılmaktadır ve birim kök testlerinde bu yardımcı regresyona ait kalıntıların normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin de test edilmesi gerekmektedir. Birim kök analizlerinde elde edilen test istatistiğinin güvenilir ve etkin tahminci olarak nitelendirilebilmesi için yardımcı regresyona ait kalıntıların normal dağılıma sahip olması gerekmektedir.

Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından normal dağılım varsayımının yerine gelmediği durumlarda “kalıntılarla artırılmış en küçük kareler” (RALS) yöntemini önermişlerdir. RALS yöntemi yardımcı regresyonlardaki kalıntıların, leptokörtik özellik, asimetri ya da doğrusal dışılık nedenleriyle normallik uzaklaşması durumunda kullanılabilecek bir yöntemdir. Bu yöntemdeki temel görüş, normal dağılmayan kalıntıların yüksek momentlerinin normallikten uzaklaşmasının nedenlerine ait bilgiler içermesidir. RALS yönteminde kalıntı serisinin ikinci ve üçüncü momentleri kullanılarak bu sorunun üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır.

Finansal varlık fiyatlarında ortaya çıkabilen rasyonel fiyat köpüğü olgusu finans alanında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bugünkü değer modeline göre finansal varlıkların temel fiyatlarının gelecekteki beklenen nakit akımlarının toplamı olarak ortaya çıktığı varsayılmaktadır ve bu temel fiyattan sapma “fiyat köpüğü” olarak adlandırılmaktadır. Rasyonel fiyat köpüğünün varlığının araştırılmasında Campbell vd. (1997) tarafından sunulan ve bugünkü değer modeli olarak ifade edilen finansal varlık fiyatlaması modeli

dikkate alınmaktadır. Bu modele göre, d_t finansal varlığa ait logaritmik kar payı değişkenini, p_t ise finansal varlığa ait fiyat değişkenini göstermek üzere, logaritmik kar payı-fiyat oranı $(d_t - p_t)$ değişkeninin zaman serisi özellikleri dikkate alınarak fiyat köpüğü olgusu araştırılabilmektedir. $d_t - p_t$ durağan bir süreç izliyorsa bu durum rasyonel fiyat köpüğünün olmadığını ifade etmektedir. Diğer taraftan $d_t - p_t$ değişkeni birim kök süreci izliyorsa bu durum rasyonel fiyat köpüğünün olduğu anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı rasyonel fiyat köpüğü olgusunun varlığını logaritmik kar payı-fiyat oranı değişkenini kullanarak Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından geliştirilen kalıntılarla arttırılmış LM testleriyle sınamaktır. Literatürde rasyonel fiyat köpüğü olgusunun araştırıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Konuyla ilgili literatür için Chen ve Xie (2017) ve Zeren ve Yılcı (2019) tarafından yapılan çalışmalar incelenebilir. Bu çalışma rasyonel fiyat köpüğü olgusunu RALS-LM testleriyle sınavan literatürdeki ilk çalışmadır.

Çalışmanın ikinci kısmında ekonometrik yöntemle yer verilmektedir. Üçüncü kısımda veri seti ve ampirik bulgular sunulmaktadır. Dördüncü ve son kısımda ise çalışmadan elde edilen sonuçlar tartışılmaktadır.

2. EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında analizde kullanılan Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından geliştirilen kalıntılarla arttırılmış en küçük kareler LM (RALS-LM) testlerine ilişkin yöntem sunulmaktadır. Genişletilmiş ADF birim kök testinin LM versiyonu Schmidt ve Phillips (1992) tarafından geliştirilmiştir. Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından geliştirilen RALS-LM testinin temelinde Schmidt ve Phillips (1992) tarafından geliştirilen ve birim kök sınavasında kullanılan LM testi yer almaktadır. Schmidt ve Phillips (1992) LM testi aşağıdaki modeli temel almaktadır:

$$y_t = z_t' \delta + x_t, \quad x_t = \beta x_{t-1} + e_t \quad (1)$$

(1) no'lu gösterimde $z_t = [1, t]'$ deterministik bileşenler olan sabit terim ve trend değişkenini ifade etmektedir. Schmidt ve Phillips (1992) tarafından önerilen birim kök testinin yardımcı regresyonu aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$\Delta y_t = \delta' z_t + \phi \tilde{y}_{t-1} + e_t \quad (2)$$

(2) no'lu yardımcı regresyon modelinde \tilde{y}_t değişkeni y_t değişkeninin trendden arındırılmış halidir. (2) no'lu yardımcı regresyon modeli tahmin edilerek $\phi = 0$ sıfır hipotezi, $\phi < 0$ alternatif hipotezine karşı test edilebilmektedir.

Schmidt ve Phillips (1992) tarafından geliştirilen birim kök testi zaman serilerindeki yapısal kırılmayı dikkate alan bir birim kök testi değildir. $z_t = [1, t, D_{1,t}, D_{2,t}, DT_{1,t}, DT_{2,t}]'$ olması durumunda başka bir ifadeyle yapısal kırılmaların modele dahil edilmesiyle, Schmidt ve Phillips (1992) birim kök testi Lee ve Strazicich (2003, 2004) tarafından geliştirilen bir ve iki kırılmalı birim kök testine dönüşmektedir.

Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından geliştirilen RALS-LM birim kök testi Schmidt ve Phillips (1992) ve Lee ve Strazicich (2003, 2004) birim kök testlerinin kalıntılarla arttırılmış halidir. Aşağıda gösterilen \hat{w}_t teriminin (2) no'lu yardımcı regresyon modeline değişken olarak eklenmesiyle RALS-LM testi için yardımcı regresyon modeline ulaşılabilmektedir:

$$\hat{w}_t = [\hat{e}_t^2 - \hat{m}_2, \hat{e}_t^3 - \hat{m}_3 - 3\hat{m}_2 \hat{e}_t] \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \delta' z_t + \phi \tilde{y}_{t-1} + \hat{w}_t' \gamma + \varepsilon_t$$

(4)

(3) no'lu gösterimde $\hat{m}_j = T^{-1} \sum_{t=1}^T \hat{e}_t^j$ biçiminde hesaplanmaktadır ve \hat{e}_t^j (2) no'lu yardımcı regresyon modelinden elde edilen kalıntıları ifade etmektedir. RALS-LM testi (4) no'lu yardımcı regresyon modeline eklenecek gölge değişkenlere bağlı yapısal kırılmasız, bir yapısal kırılmalı ve iki yapısal kırılmalı olarak uygulanabilmektedir. RALS-LM testinde de $\phi = 0$ birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi, $\phi < 0$ durağanlığı ifade eden alternatif hipotezine karşı test edilebilmektedir. Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından geliştirilen RALS-LM test istatistiği aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$\tau_{RALS-LM} \rightarrow \rho \tau_{LM} + \sqrt{1 - \rho^2} Z$$

(5)

RALS-LM test istatistiği T gözlem sayısı ve ρ parametresine bağlı olarak hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan RALS-LM test istatistiği mutlak değerce küçük olması durumunda birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilememektedir. Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2016) tarafından RALS-LM testinin alternatiflerine daha güçlü bir test olduğu ifade edilmiştir. Herhangi bir testin gücü istatistiksel olarak sıfır hipotezinin reddedilme olasılığıyla ölçülmektedir. Dolayısıyla RALS-LM testi alternatif testlere göre sıfır hipotezini doğru şekilde reddetme eğilimine sahiptir. Bu tanıma göre alternatif testler herhangi bir zaman serisinin aslında durağan bir süreç izlediği durumda bu zaman serisinin birim kök süreci izlediğini belirleyebilmektedir.

3. VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

Borsa İstanbul'da işlem gören sektörlerde fiyat köpüğünün varlığının araştırıldığı çalışmada her bir sektör için logaritmik kar payı-fiyat oranı $(d_t - p_t)$ değişkeni aylık veriler olarak Borsa İstanbul veritabanından elde edilmiştir. Verilerin bulunabilirliğine bağlı olarak gözlem dönemi sektörlere göre farklılık arz etmektedir. Gözlem dönemine ait en geniş dönem 1997:2-2019:6 dönemini kapsamaktadır. Analize konu olan sektörler Bankacılık, Bilişim, Elektrik, Finansal Kiralama Faktöring, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, Gıda ve İçecek, Hizmetler, Holding ve Yatırım, İletişim, Kimya Petrol Plastik, Mali, Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığı, Metal, Metal Eşya Makine, Orman Kâğıt Basım, Sigorta, Sınai, Spor, Taş Toprak, Teknoloji, Tekstil Deri, Ticaret, Turizm ve Ulaştırma sektörleridir.

Sektörelere ait logaritmik kar payı-fiyat oranı değişkenlerine uygulanan ADF, Schmidt ve Phillips (SP) (1992) ve Lee ve Strazicich (2003, 2004) bir ve iki yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları ve bu testlerde kullanılan yardımcı regresyon modellerinin kalıntılarına uygulanan Jarque-Bera normallik testi sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'de yer alan ADF testi sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde 24 sektörün 16'sı için birim kök hipotezi reddedilemezken, 8 sektör için birim kök hipotezi reddedilmektedir. Buna göre 16 sektörde fiyat köpüğü olgusunun varlığı belirlenmiştir. LM testine göre, %5 anlamlılık düzeyinde 24 sektörün 20'sinde için birim kök hipotezi reddedilemezken, 4 sektör için birim kök hipotezi reddedilmektedir. Buna göre 20 sektörde fiyat köpüğü bulunmaktadır. Bir Kırılmalı LM testi sonuçlarına göre ise 11 sektörde fiyat köpüğü olgusuna rastlanmıştır. Son olarak iki Kırılmalı LM testi sonuçlarına göre 7 sektör için fiyat köpüğü varlığı belirlenmiştir. Ayrıca kullanılan ADF, Schmidt ve Phillips (SP) (1992) ve Lee ve Strazicich (2003, 2004) birim kök testlerinin yardımcı regresyonlarının tamamının kalıntılarının normal dağılıma uygunluk göstermediği ortaya konulmuştur. Bu sebeple uygulanan bu testlerden elde edilen sonuçların güvenilir olmadığı ve tartışmalı olduğu anlaşılmıştır.

Sektörlere ait logaritmik kar payı-fiyat oranı değişkenlerine uygulanan ADF, Schmidt ve Phillips (SP) (1992) ve Lee ve Strazicich (2003, 2004) testlerinin ardından, bu testler de yardımcı regresyon modellerinin kalıntılarının normal dağılıma uygunluk göstermemesi nedeniyle kırılmasız, bir kırılmalı ve iki kırılmalı RALS-LM testleri uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2’de verilen RALS-LM testi sonuçlarına göre %5 anlamlılık seviyesinde 22 sektör için birim kök hipotezi reddedilememiştir ve 22 sektörde fiyat köpüğünün varlığı belirlenmiştir. 2 sektör için ise birim kök hipotezi reddedilmiş ve fiyat köpüğünün olmadığı görülmüştür. Bir kırılmalı RALS-LM testine göre ise 6 sektörde %5 anlamlılık düzeyinde birim kök hipotezi reddedilememiştir ve sadece 6 sektörde fiyat köpüğü olgusuna rastlanmıştır. Kalan 18 sektörde ise %5 anlamlılık düzeyinde birim kök hipotezi reddedilmiştir ve fiyat köpüğünün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak iki kırılmalı RALS-LM testine göre ise 8 sektörde %5 anlamlılık düzeyinde birim kök hipotezi reddedilememiştir ve 8 sektör için fiyat köpüğü olgusuna rastlanmıştır. Kalan 16 sektörde ise %5 anlamlılık düzeyinde birim kök hipotezi reddedilmiştir ve fiyat köpüğünün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: ADF, SP ve Lee-Strazicich Birim Kök Testi Sonuçları

SEKTÖRLER	$d_t - p_t$							
	τ_{DF}	JB	τ_{LM}	JB	$\tau_{LM(1)}$	JB	$\tau_{LM(2)}$	JB
BANKA	-2.701(0)	74.130**	-1.102(0)	70.773**	-3.024(0)	71.076**	-5.312*(12)	70.201**
BİLİŞİM	-3.093(1)	13.827**	-1.322(0)	20.698**	-2.935(0)	22.645**	-3.257(0)	21.851**
ELEKTRİK	-3.445*(0)	90.629**	-4.358*(0)	130.121*	-4.701*(0)	131.482*	-5.265(0)	132.878*
FİNANSAL KİR. FAK.	-3.208(0)	271.758*	-2.203(14)	276.205*	-4.245*(9)	264.772*	-5.483*(12)	265.369*
GAYRİMENKUL Y. O.	-2.883(0)	50.589**	-1.675(0)	56.833**	-2.867(0)	61.471**	-3.197(6)	61.386**
GIDA İÇECEK	-1.654(1)	270.808*	-1.4524(0)	287.402*	-3.191(0)	287.511*	-4.655(10)	291.256*
HİZMETLER	-3.206(9)	250.659*	-2.133(9)	208.997*	-3.137(9)	210.921*	-5.243*(9)	213.234*
HOLDİNG VE YATIRIM	-3.157(0)	239.344*	-1.194(0)	210.688*	-4.317*(3)	212.040*	-5.436*(10)	213.794*
İLETİŞİM	-3.093(1)	13.827**	-1.321(0)	20.697**	-2.935(0)	22.645**	-3.257(0)	21.851**
KİMYA PETROL PLASTİK	-3.790*(0)	313.076*	-1.851(11)	247.368*	-4.583*(10)	248.774*	-5.227*(10)	249.597*
MALİ	-2.802(0)	140.006*	-1.338(0)	127.113*	-3.555(3)	128.477*	-5.646*(12)	128.468*
MENKUL KIYMET Y. O.	-3.134(3)	288.784*	-1.685(13)	336.574*	-4.709*(9)	333.883*	-5.800*(12)	332.206*
METAL	-3.619*(3)	48.056**	-2.588(0)	55.270**	-4.642*(9)	55.564**	-5.941*(10)	57.335**
METAL EŞYA MAKİNA	-3.925*(3)	206.807*	-3.026*(3)	202.425*	-4.492*(10)	207.599*	-5.073*(10)	208.220*
ORMAN KÂĞIT BASIM	-2.572(0)	133.411*	-0.903(14)	121.004*	-4.903*(10)	123.769*	-5.508*(10)	124.387*
SİGORTA	-2.819(0)	422.254*	-1.543(0)	305.817*	-4.047(12)	310.849*	-5.339*(12)	316.497*
SINAİ	-2.799(0)	434.664*	-1.541(14)	381.431*	-4.832*(10)	384.492*	-6.022*(10)	388.372*
SPOR	-1.634(1)	38.504**	-1.942(5)	52.412**	-3.759(12)	72.778**	-4.880(12)	75.261**
TAŞ TOPRAK	-2.131(3)	278.073*	-1.152(11)	249.681*	-5.068*(9)	259.863*	-6.301*(10)	266.608*
TEKNOLOJİ	-2.993(1)	28.614**	-1.559(13)	45.062**	-3.491(13)	45.336**	-4.795(13)	46.944**

TEKSTİL DERİ	-4.264*(9)	170.746*	-	254.801*	-4.668*(9)	257.728*	-	260.781*
		*	3.056*(13)	*		*	5.930*(10)	*
TİCARET	-3.499*(5)	190.499*	-1.622(9)	153.190*	-2.681(0)	157.202*	-5.207*(4)	161.144*
		*		*		*		
TURİZM	-3.587*(2)	242.117*	-2.167(14)	379.096*	-	387.855*	-	387.995*
		*		*	4.265*(15)	*	5.696*(10)	
ULAŞTIRMA	-	38.402**	-	89.808**	-	93.145**	-	95.067*
	3.898*(15)		3.592*(15)		4.979*(15)		5.613*(15)	

Notlar: * %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi olan birim kökün varlığının reddedildiğini göstermektedir. ** %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi olan normal dağılım varsayımının reddedildiğini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler uygun gecikme uzunluklarıdır.

Tablo 2: RALS-LM Birim Kök Testi Sonuçları

SEKTÖRLER	$d_t - p_t$					
	$\tau_{RALS\text{LM}}$	$\hat{\rho}^2$	$\tau_{RALS\text{LM}}(1)$	$\hat{\rho}^2$	$\tau_{RALS\text{LM}}(2)$	$\hat{\rho}^2$
BANKA	-1.998(0)	0.859	-4.549*(3)	0.851	-4.784*(0)	0.878
BİLİŞİM	-1.791(0)	0.865	-6.845*(2)	0.862	-7.789*(2)	0.887
ELEKTRİK	-2.776(0)	0.801	-1.982(0)	0.812	-7.475*(7)	0.953
FİNANSAL KİR. FAK.	-1.479(14)	0.725	-4.057*(9)	0.716	-2.252(14)	0.737
GAYRİMENKUL Y. O.	-2.096(3)	0.820	-5.835*(9)	0.831	-6.542*(9)	0.935
GIDA İÇECEK	-0.933(14)	0.775	-2.744(14)	0.748	-3.329(8)	0.825
HİZMETLER	-2.304(9)	0.762	-3.271(9)	0.749	-8.079*(9)	0.794
HOLDİNG VE YATIRIM	-1.587(14)	0.783	-4.691*(14)	0.780	-2.689(14)	0.832
İLETİŞİM	-1.791(0)	0.864	-6.844*(2)	0.862	-7.789*(2)	0.887
KİMYA PETROL PLASTİK	-2.459(11)	0.791	-4.898*(10)	0.785	-3.236(11)	0.841
MALİ	-1.058(14)	0.817	-4.574*(3)	0.805	-4.392*(0)	0.852
MENKUL KIYMET Y. O.	-1.860(13)	0.626	-5.856*(9)	0.674	-7.982*(14)	0.692
METAL	-2.376(14)	0.907	-2.637(14)	0.901	-4.335*(10)	0.950
METAL EŞYA MAKİNA	-2.551(14)	0.776	-4.748*(10)	0.757	-3.993*(3)	0.780
ORMAN KÂĞIT BASIM	-1.135(14)	0.827	-4.113*(14)	0.827	-5.840*(14)	0.950
SİGORTA	-2.231(0)	0.798	-4.749*(12)	0.800	-3.740(0)	0.796
SİNAÎ	-1.827(14)	0.779	-5.366*(10)	0.746	-4.972*(14)	0.836
SPOR	-1.549(5)	0.775	-2.603(5)	0.779	-4.248*(12)	0.776
TAŞ TOPRAK	-1.541(11)	0.834	-4.512*(9)	0.804	-3.068(3)	0.835
TEKNOLOJİ	-1.729(14)	0.923	-5.049*(5)	0.892	-7.293*(2)	0.868
TEKSTİL DERİ	-3.279*(13)	0.823	-3.821*(13)	0.821	-3.039(9)	0.854
TİCARET	-1.707(9)	0.804	-5.052*(4)	0.762	-7.785*(5)	0.818
TURİZM	-1.769(15)	0.747	-3.427(15)	0.732	-2.843(15)	0.761
ULAŞTIRMA	-3.724*(15)	0.885	-4.670*(15)	0.887	-6.587*(15)	0.946

Notlar: * %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi olan birim kökün varlığının reddedildiğini göstermektedir. Parantez içindeki değerler uygun gecikme uzunluklarıdır.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı finansal zaman serileri kullanılarak yapılan birim kök analizlerinde kalıntılarla arttırılmış en küçük kareler (RALS) yöntemine dayalı birim kök testlerinin daha güçlü testler oldukları varsayımını araştırmaktır. Borsa İstanbul'da işlem gören Bankacılık, Bilişim, Elektrik, Finansal Kiralama Faktöring, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, Gıda ve İçecek, Hizmetler, Holding ve Yatırım, İletişim, Kimya Petrol Plastik, Mali, Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığı, Metal, Metal Eşya Makine, Orman Kâğıt Basım, Sigorta, Sınaî, Spor, Taş Toprak, Teknoloji, Tekstil Deri, Ticaret, Turizm ve Ulaştırma sektörlerine ait logaritmik kar payı-fiyat oranı değişkeni kullanılarak bu sektörlerde fiyat köpüğü olgusunun varlığı araştırılmıştır. Ampirik analiz sonuçlarına göre, ADF, SP ve LM testlerine göre birim kök hipotezi daha az sayıda sektör için reddedilmektedir ve bu birim kök testleri için kullanılan yardımcı regresyon modellerinin kalıntıları normal dağılıma uygunluk göstermemektedir. Bu sonuca göre ADF, SP ve LM testleri ile elde edilen sonuçlar tartışılabilir konumdadır. Diğer taraftan kullanılan RALS-LM birim kök testlerinin sonucuna bağlı olarak daha fazla sayıda sektör için birim kök hipotezinin reddedildiği anlaşılmıştır. Bu sonuç RALS-LM testlerinin daha güçlü testler olduğunu ortaya koymaktadır ve finansal zaman serileri yapılacak birim kök analizlerinde kullanışlı bir test olarak nitelendirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Campbell, J. Y., Lo, A. W., & MacKinlay, A. C. (1997). The econometrics of financial markets. Princeton University Press.
- Chen, S. W., & Xie, Z. (2017). Asymmetric adjustment and smooth breaks in dividend yields: Evidence from international stock markets. *International Review of Economics & Finance*, 48, 339-354.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break. Manuscript, Department of Economics, Appalachian State University, 1-16.
- Meng, M., Im, K. S., Lee, J., & Tieslau, M. A. (2014). More powerful LM unit root tests with non-normal errors. In *Festschrift in honor of peter schmidt* (pp. 343-357). Springer, New York, NY.
- Meng, M., Lee, J., & Payne, J. E. (2017). RALS-LM unit root test with trend breaks and non-normal errors: application to the Prebisch-Singer hypothesis. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 21(1), 31-45.
- Schmidt, P., & Phillips, P. C. (1992). LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 257-287.
- Zeren, F., & Yilanci, V. (2019). Are there multiple bubbles in the stock markets? Further evidence from selected countries. *Ekonomika*, 98(1), 81-95.

Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine Göre İncelenmesi: Giresun Üniversitesi Örneği

Dr. Öğretim Üyesi Ayhan Bayram¹

¹Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Ulaştırma ve Lojistik Bölümü,
ayhan_bayram1987@hotmail.com

Özet: Duygusal zekâ, kişiler arası ilişkilerde akıl yürütülmesi ve problem çözmede, duyguların nedenlerinin farkına varılması, duyguların altında yatan ilişkilerin farkına varılması, duyguların algılanması, duygu ilişkili hislerin özümsemesi, duyguların uyarlanması, anlaşılması, ifade edilmesi, düzenlenmesi ve yönetilmesine ilişkin duygusal yetenek olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırma da üniversite öğrencilerinin duygusal zeka düzeylerinin yaş ve cinsiyete göre farklılık durumları incelenmiştir. Duygusal zekayı ölçmek amacıyla Petrides ve Furnham (2000a-2001) tarafından geliştirilen ve Deniz, Özer, Işık tarafından (2013) Türkçe'ye uyarlanarak, geçerliliği ve güvenilirliği test edilen duygusal zeka ölçeği kullanılmıştır. Ölçek öz kontrol, duygusallık, iyi oluş ve sosyallik olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek dört tane duygusal zeka puanının hesaplanmasında değerlendirmeye alınan dolgu sorusuyla birlikte toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada yüz yüze anket ve olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme yöntemi kullanılarak 206 öğrenci ile görüşülmüştür. Anketler incelendikten sonra hatalı olanlar elenmiş ve toplam 200 anket analize tabii tutulmuştur. Giresun üniversitesi öğrencilerinin duygusal zeka ölçeğine ilişkin ifadelerle verdiği yanıtlardan elde edilen verilere öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre duygusal zeka ölçeğinin alt boyutlarından öz kontrol değişkenin anlamlı farklılık gösterdiği, yaş değişkenine göre ise duygusal zeka ölçeğinin alt boyutlarının anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Öğrenciler, Öz kontrol, Sosyallik

Examination Of Emotional Intelligence Levels Of University Students According To Gender And Age Variables: Example Of Giresun University

Abstract: Emotional intelligence is define as the ability to reason in emotions and interpersonal relationships, to recognize the causes of emotions, to recognize the underlying relationships of emotions, to perceive emotions, to assimilate emotion-related feelings, to adapt, understand, express, organize and manage emotions. In this study, were investigated emotional intelligence levels of university students according to age and gender. Emotional intelligence scale was developed by Petrides and Furnham (2000a-2001) and adapted to Turkish by Deniz, Özer, Işık (2013). The scale consists of four sub-dimensions: self-control, sensuality, well-being and sociality. The scale consists of a total of 20 items with the filler question included in the evaluation of four emotional intelligence scores. In this research, were interviewed 206 students using quota sampling method which is one of the face-to-face questionnaire and non-probability sampling methods. After examining the questionnaires, were analyzed the wrong ones were eliminated and a total of 200 questionnaires. Firstly, exploratory factor analysis was applied to the data obtained from Giresun University students' responses to the expressions about the emotional intelligence scale. According to the gender variable, it was determined that self-control variable showed a significant difference from the sub-dimensions of the emotional intelligence scale; according to the age variable whereas the sub-dimensions of the emotional intelligence scale did not show a significant difference.

Key Words: Gender, Students, Self-Control, Sociability

1. GİRİŞ

Zekayı ölçmek için bilişsel yetenekleri ölçü alan IQ ve benzeri zeka test yaklaşımları insan zekasını tam olarak ölçebilmekte yetersiz kalmışlardır. Bu doğrultuda oluşturulan alternatif zeka kuramlarının ortak özellikleri, her birinin çeşitli duygusal yetenekler içermeleridir. Bu alternatif kuramlar zaman içerisinde duygusal zeka kuramının oluşmasına öncülük etmişlerdir (Çakar ve Arbak, 2004:30). Duygusal zeka, kendini kontrol, heves ve sebat, kendi kendini motive edebilme gibi birçok yeteneği içeren, baskıları ve kendini kontrol edebilme, stresten uzaklaşarak düşünebilme yeteneği olarak tanımlamıştır (Goleman, 2016:8). Duygusal zeka, kendimizin ve başkalarının duygularını tanımayı ve değerlendirmeyi öğrenmemizin yanı sıra duygulara ilişkin bilgileri ve duyguların enerjisini günlük yaşamımıza ve işimize etkin bir biçimde yansıtarak onlara uygun tepkiler vermemizi sağlar (Yeşilyaprak, 2001:140).

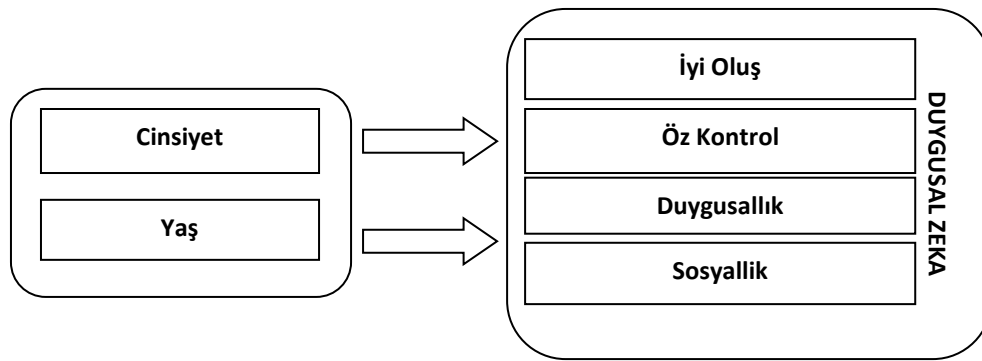
Hissetme aklı olarak bilinen duygusal zeka, insanın tüm duygusal dünyasını kapsamaktadır. İnsan yaşamı, duygular olmadığında bir hiçtir. Örneğin işyerinde motivasyon, bir duygusal yüklemidir. Duygular yoluyla en iyi düşünceler ortaya çıktığı ve kararlar alındığı için; özellikle öğrenci konseyleri ve/veya tartışma ekipleri gibi etkinliklerde “hissetme aklı” oldukça popülerdir. Grup oyunları, sosyal içerikli toplantılar, mentoring rolü üstlenmek gibi yöntemlerle duygusal zekanın artırılabilceği ileri sürülmektedir (Yelkikalan, 2006:42). Duygusal zekası gelişmiş bir kişi “bir şeyi yapabilme inancı” geliştirebilir ve aynı zamanda duygularını kontrol etme yetisini kullanarak kaygı, endişe gibi olumsuz duygularını en aza indirgeyip yüksek kalitede bir yaşam sürdürebilir (Dutoğlu ve Tuncel, 2008:15). Duygusal zeka, bireyin hedeflerine ulaşmasında, yaşam tatmini elde etmesinde, ilişki yönetiminde zihinsel ve fiziksel performans yönetiminde, problem çözümünde, alternatifler arasında sağlıklı, bilinçli seçimler yapabilmesinde, vizyon oluşturmada enerjisini pozitif yönde ve yapıcı bir biçimde yaşamına katkı sağlayacak yönde kullanmasında yararlanabileceği bir zeka boyutudur. Duygusal zeka insan zekasını anlamaya ve açıklamaya yönelik yeni açılımlar getirmektedir (Erdoğan, 2008:63).

2. YÖNTEM

Araştırmada Giresun Üniversitesi öğrencilerinin duygusal zeka düzeylerine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi; cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre duygusal zeka düzeyinin farklılık durumlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Duygusal zekayı ölçmek amacıyla Petrides ve Furnham (2000a-2001) tarafından geliştirilen ve Deniz, Özer, Işık tarafından (2013) Türkçe’ye uyarlanarak, geçerliliği ve güvenilirliği test edilen duygusal zeka ölçeği kullanılmıştır. Ölçek öz kontrol, duygusallık, iyi oluş ve sosyallik olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek dört tane duygusal zeka puanının hesaplanmasında değerlendirmeye alınan dolgu sorusuyla birlikte toplam 20 maddeden oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini, Giresun Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012:168). Araştırmada yüz yüze anket ve kota örnekleme metodu kullanılarak 206 öğrenci ile görüşülmüş, hatalı ve eksik olanlar elendikten sonra 200 anket analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın modeli şekil 1’de gösterildiği gibidir. Araştırmanın modelinde öncelikle cinsiyet ve yaş değişkenlerine, daha sonra duygusal zekanın unsurlarına yer verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de yer alan araştırma modelinde cinsiyet ve yaş değişkenleri ile duygusal zekanın alt boyutları iyi oluş, öz kontrol, duygusallık ve sosyallığe göre farklılık durumları incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda değişkenler arasında anlamlı farklılık bulunanlara yer verilmiştir. Araştırmada 3 tane hipotez kurulmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- H₀: Cinsiyete göre öz kontrol değişkeni anlamlı farklılık göstermez.
- H₁: Cinsiyete göre öz kontrol değişkeni anlamlı farklılık gösterir.
- H₀: Erkeklerde yaş durumuna göre öz kontrol ve sosyallik değişkenleri anlamlı farklılık göstermez.
- H₂: Erkeklerde yaş durumuna göre öz kontrol ve sosyallik değişkenleri anlamlı farklılık gösterir.
- H₀: 20 ve 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol değişkeni anlamlı farklılık göstermez.
- H₃: 20 ve 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol değişkeni anlamlı farklılık gösterir.

3. BULGULAR

Hazırlanan soruların güvenilirliği Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ile ölçümlenmiştir. Faktör analizi sonrasında duygusal zeka ,739 olarak bulunmuştur. Bu değerlerin ,60 $\leq \alpha <$,80 değerleri arasında olması nedeniyle ölçek oldukça güvenilir (Kayış, 2010:405).

Verilerin analizinde, frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırmada, öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ve yaşla ilgili bilgiler Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Grubuna İlişkin Bilgiler

	Frekans	%
Cinsiyet		
Erkek	100	50
Kadın	100	50
Yaş		
19 Yaş ve Altı	31	15,5
20 Yaş	52	26
21 Yaş	44	22
22 Yaş	34	17
23 Yaş	20	10
24 Yaş ve Üzeri	19	9,5

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 50'sinin erkek ve kadın, % 15,5'inin 15 yaşında, % 26'sının 20 yaşında, % 22'sinin 21 yaşında, % 17'sinin 22 yaşında, % 10'unun 23 yaşında ve % 9,5'inin 24 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Araştırmada cinsiyet ve yaş değişkenleri ile ölçekte yer alan değişkenler arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik t ve Anova testleri uygulanmıştır. Bulgular % 95 güven aralığında ,05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

Duygusal zeka ölçeği dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte boyutlarla ilişkili 16 madde ve toplam puana dahil edilmek üzere 4 maddeyle birlikte toplam 20 madde bulunmaktadır. Ölçekte yer alan 10 madde ters kodlanmıştır. Elde edilen verilere açıklayıcı (Principal Components Analysis) faktör analizi yapılmıştır. Verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile bulunmuştur. Sonuçlar (KMO=0,716; $X^2= 402,525$; $df=91$; $p=0,000$), veri grubunun faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucuna göre, puanlardaki değişimin % 50,988'ini açıklayan ve öz değeri 1'in üzerinde olan dört faktör belirlenmiştir. Duygusal zeka ölçeğinin faktörlere göre dağılımı ve faktör yükleri tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2: Duygusal Zeka Ölçeğinin Faktörlere Göre Dağılımı Ve Faktör Yükleri

Maddeler	1.Faktör Öz Kontrol	2.Faktör Sosyallik	3.Faktör İyi Oluş	4.Faktör Duygusallık
M4	0,747			
M2	0,720			
M14	0,613			
M5	0,490			
M6		0,722		
M3		0,677		
M7		0,670		
M8		0,483		
M18			0,714	
M13			0,679	
M19			0,518	
M16			0,431	
M17				0,733
M15				-0,710
Özdeğer	2,094	1,880	1,752	1,413

Açıklanan Varyans %	14,957	13,428	12,511	10,092
Toplam Açıklanan Varyans %	14,957	28,386	40,897	50,988

En düşük faktör yükü ,35 alınmıştır ve ölçekteki bir maddenin bir faktördeki yükü ,35'in üstünde ve bu maddenin diğer faktörlerdeki yükünden ,10 veya daha yüksek ise madde o faktörde sayılmıştır (Özdemir, 2009:67). Buna göre 10 ve 11. maddeler birbirine yakın yük değerleri aldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler çıkarıldıktan sonra analiz tekrarlandığında açıklanan varyans, toplam varyansın % 50,988'ini oluşturmuştur. 1. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 14,957, özdeğerinin 2,094; 2. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 13,428, özdeğerinin 1,880; 3. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 12,511, özdeğerinin 1,752 ve 4. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 10,092, özdeğerinin 1,413 olduğu belirlenmiştir. Değişkenlere ilişkin puan ortalamaları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Puan Ortalamaları

Değişkenler	N	\bar{X}	S.s.
Öz Kontrol	200	3,20	0,875
Sosyallik	200	3,65	0,830
İyi Oluş	200	3,48	0,832
Duygusallık	200	3,34	0,796
Duygusal Zeka	200	3,43	0,551

Tablo 3'te değişkenlere ilişkin puan ortalamalarına yer verilmiştir. Duygusal zeka değişkeninin genel puan ortalamasının 3,43 (0,551) olduğu belirlenmiştir.

Yapılan t testi sonucunda cinsiyete göre sosyallik ($p=0,492>0,05$), iyi oluş ($p=0,438>0,05$) ve duygusallık ($p=0,102>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Cinsiyete göre öz kontrol değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiş ve anlamlı farklılığı gösteren t testi sonucu Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Öz Kontrole İlişkin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	St. Sapma	t	p
Öz Kontrol	Erkek	100	3,19	0,763	-0,262	0,006
	Kadın	100	3,22	0,978		

Cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,006<, 05$) değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Değişkende kadın katılımcıların puan ortalaması erkek katılımcılara göre daha yüksektir. Yapılan Anova testi sonucunda yaşa göre öz kontrol ($p=0,507>0,05$), sosyallik ($p=0,057>0,05$), iyi oluş ($p=0,739>0,05$) ve duygusallık ($p=0,585>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Yapılan testi sonucunda yaş durumuna göre öz kontrol ($p=0,507>0,05$), sosyallik ($p=0,057>0,05$), iyi oluş ($p=0,739>0,05$) ve duygusallık ($p=0,585>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Anova testi sonucunda cinsiyet kategorilerinden erkeklerde yaş durumuna göre iyi oluş ($p=0,472>0,05$) ve duygusallık ($p=0,118>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Erkeklerin yaş durumuna göre öz kontrol ve sosyallik değişkenlerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiş ve anlamlı farklılığı gösteren Anova testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Erkeklerin Yaş Durumuna Göre Öz Kontrol ve Sosyalliğe İlişkin Anova Testi Sonuçları

	Varyansın Kay.	Kareler Top.	N	Kareler Ort.	F	p
Öz Kontrol	Gruplararası	10,097	5	2,019	3,993	0,003
	Gruplariçi	47,543	94	0,506		
	Toplam	57,640	99			

	Gruplararası	9,989	5	1,998		
Sosyallik	Gruplariçi	61,459	94	0,654	3,056	0,013
	Toplam	71,448	99			

Tablo 5'te verilen analiz sonuçları, yaş durumuna göre öz kontrol ($p=0,003<0,05$) ve sosyallik ($p=0,013<0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öz kontrol değişkenindeki farklılığın hangi yaş durumu gruplarından kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla LSD testi yapılmıştır. LSD testi sonucunda: 19 yaş ve altı ile 20 yaş ($p=0,001<0,05$), 20 yaş ile 21 yaş ($p=0,001<0,05$), 20 yaş ile 22 yaş ($p=0,003<0,05$), 20 yaş ile 23 yaş ($p=0,019<0,05$) ve 20 yaş ile 24 yaş ve üzeri ($p=0,001<0,05$) olan katılımcıların öz kontrol durumlarında farklılık bulunmuştur. Bu farklılık 20 yaşında olan katılımcılardan kaynaklanmaktadır. 20 yaşında ($\bar{X}=3,88 - 0,588$) olan katılımcıların öz kontrol düzeyinin diğer yaş durumundaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sosyallik değişkenindeki farklılığın hangi yaş durumu gruplarından kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla LSD testi yapılmıştır. LSD testi sonucunda: 19 yaş ve altı ile 20 yaş ($p=0,010<0,05$), 19 yaş ile 22 yaş ($p=0,018<0,05$), 20 yaş ile 23 yaş ($p=0,010<0,05$) ve 20 yaş ile 24 yaş ve üzeri ($p=0,012<0,05$) olan katılımcıların sosyallik durumlarında farklılık bulunmuştur. Bu farklılık 20 ve 22 yaşında olan katılımcılardan kaynaklanmaktadır. 20 yaşında ($\bar{X}=4,00 - 0,694$) ve 22 yaşında ($\bar{X}=3,88 - 0,645$) olan katılımcıların sosyallik düzeyinin diğer yaş durumundaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Kadınlarda yaş durumuna göre öz kontrol ($p=0,065>0,05$), sosyallik ($p=0,686>0,05$), iyi oluş ($p=0,964>0,05$) ve duygusallık ($p=0,958>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

T testi sonucunda 19 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,854>0,05$), sosyallik ($p=0,989>0,05$), iyi oluş ($p=0,847>0,05$) ve duygusallık ($p=0,371>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 20 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre sosyallik ($p=0,989>0,05$), iyi oluş ($p=0,343>0,05$) ve duygusallık ($p=0,225>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 20 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiş ve anlamlı farklılığı gösteren t testi sonucu Tablo 6'da verilmiştir. 21 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,211>0,05$), sosyallik ($p=0,249>0,05$), iyi oluş ($p=0,834>0,05$) ve duygusallık ($p=0,321>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre sosyallik ($p=0,135>0,05$), iyi oluş ($p=0,876>0,05$) ve duygusallık ($p=0,711>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiş ve anlamlı farklılığı gösteren t testi sonucu Tablo 6'da verilmiştir. 23 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,623>0,05$), sosyallik ($p=0,525>0,05$), iyi oluş ($p=0,239>0,05$) ve duygusallık ($p=0,222>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 24 yaş ve üzerinde olan katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,676>0,05$), sosyallik ($p=0,905>0,05$), iyi oluş ($p=0,234>0,05$) ve duygusallık ($p=0,144>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 6: 20 ve 22 Yaşındaki Katılımcıların Cinsiyete Göre Öz Kontrole İlişkin t Testi Sonuçları

		Cinsiyet	N	\bar{X}	St. Sapma	t	p
20 Yaş	Öz Kontrol	Erkek	15	3,88	0,589	3,233	0,004
		Kadın	37	3,11	1,111		
22 Yaş	Öz Kontrol	Erkek	21	3,15	0,477	0,689	0,014
		Kadın	13	2,94	1,046		

20 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,004<0,05$) değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Değişkende erkek katılımcıların puan ortalaması kadın katılımcılara göre daha yüksektir. 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol ($p=0,014<0,05$) değişkeninin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Değişkende erkek katılımcıların puan ortalaması kadın katılımcılara göre daha yüksektir.

4. SONUÇ

Duygular, bireyi etrafında gerçekleşen çeşitli olaylardan haberdar etmekte ve kişisel amaçlarına etki etmektedir. Duygulara ilişkin en önemli faktör, duyguların bir amacının olması veya amaca yönelik olmalarıdır. Dolayısıyla bireyin çevresinde yer alan herhangi bir olay, durum, koşul veya herhangi başka bir kişi, bu duyguları harekete geçirerek ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Duygular konusunda önemli olan konu, duygularla baş edebilmek ve onları doğru yöne kanallize edebilmektir (Yelkikalan, 2006:43). Duygusal zeka duygusal sürecin yönetilmesi açısından iş ve gündelik yaşamda önem kazanmaktadır.

Araştırmada Giresun Üniversitesi öğrenim gören öğrencilerinin duygusal zeka düzeylerinin belirlenmesi ve duygusal zekanın alt boyutlarının cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılık durumlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Öğrencilerden elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonrasında ölçeğin güvenilirlik derecesinin oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir. Duygusal zeka puan ortalamasının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sosyalliğin iyi düzeyde, öz kontrol, iyi oluş ve duygusallığın ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. t testi sonucunda cinsiyete göre sosyallik, iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği, öz kontrol değişkeninin ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öz kontrol değişkeninde kadın katılımcıların puan ortalaması erkek katılımcılara göre daha yüksektir. Anova testi sonucunda yaşa göre öz kontrol, sosyallik, iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Cinsiyet kategorilerinden erkeklerde yaş durumuna göre iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği, öz kontrol ve sosyallik değişkenlerinin ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öz kontrol değişkenindeki farklılık 20 yaşında olan katılımcılardan kaynaklanmaktadır. 20 yaşında olan katılımcıların öz kontrol düzeyinin diğer yaş durumundaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sosyallik değişkenindeki farklılık ise 20 ve 22 yaşında olan katılımcılardan kaynaklanmaktadır. 20 yaşında ve 22 yaşında olan katılımcıların sosyallik düzeyinin diğer yaş durumundaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kadınların yaş durumuna göre öz kontrol, sosyallik, iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

19, 21, 23, 24 yaş ve üzeri olan katılımcılarda cinsiyete göre öz kontrol, sosyallik, iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. 20 ve 22 yaşındaki katılımcılarda cinsiyete göre sosyallik, iyi oluş ve duygusallık değişkenlerinin anlamlı farklılık göstermediği, öz kontrol değişkeninde ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 20 ve 22 yaşındaki katılımcılarda erkeklerin puan ortalaması kadınlara göre daha yüksektir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 7. basım. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Çakar, U. ve Arbak, Y. (2004). Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu-Zeka İlişkisi ve Duygusal Zeka, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 23-48.
- Deniz, M. E., Özer, E. ve Işık, E. (2013). Duygusal Zeka Özellik Ölçeği -Kısa Formu (TEIQUE-SF) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 407-419.
- Dutoğlu, G. Ve Tuncel, M. (2008). Aday Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ile Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 11-32.
- Erdoğan, M.Y. (2008). Duygusal Zeka'nın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
- Goleman, D. (2016). *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, (Çev. B.S. Yüksel) Varlık Yayınları: İstanbul.
- Kayış, A. (2010). Güvenirlik Analizi. Ş. Kalaycı (Ed.) *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (5.b), (ss.404-419). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Özdemir, Y. (2009). *Ergenlik Döneminde Benlik Kurgusu Gelişiminin Anababanın Çocuk Yetiştirme Stilleri Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi EBE Doktora Tezi, Ankara.
- Petrides, K.V. ve Furnham, A. (2000a). On The Dimensional Structure Of Emotional Intelligence. *Personality And Individual Differences*, 29(1), 313-320.
- Petrides, K.V. ve Furnham, A. (2000b). Gender Differences in Measured And Self-Estimated Trait Emotional Intelligence. *Sex Roles*. 42(1), 449-461.
- Yelkikalan, N. (2006). 21. Yüzyılda Girişimcinin Yeni Özelliği: Duygusal Zeka, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 39-51.
- Yeşilyaprak, B. (2001). Duygusal Zeka ve Eğitim Açısından Doğurguları, *Kurum ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(1), 139-146.

Endüstriyel Mirasın Tekrar Tüketime Sunulmasına Yönelik Bir Öneri: Kırklareli - Büyük Mandıra Demiryolu Hattı

Öğretim Görevlisi Aykut PAJO¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Pınarhisar Meslek Yüksekokulu, pajoaykut@hotmail.com

Özet: Dünyanın pek çok ülkesinde endüstriyel miraslar restore edilip restoran, otel, sportif aktiviteler vb. amaçlar ile kullanılmaktadır. Kırklareli Büyük-Mandıra demiryolu hattı endüstriyel miraslarımızdan biridir. Bu hat uzun yıllardır atıl durumdadır. Hat üzerinde 8 adet istasyon binası bulunmaktadır. Çalışmada hattın tarihi, endüstriyel miras olarak tekrar tüketime sunulmasının önemi, demiryolu bisikleti kavramı, tarihi, sportif ve gezi amaçlı kullanılabilirliği tartışılmıştır. Bu çalışma, hattın bakımı, çevre düzenlemesi ve istasyon binalarının restorasyonu yapılarak tekrar tüketime sunulması önerisini getirmek için hazırlanmıştır. Hattın tekrar tüketime sunulması sonrası yörede ziyaretçi artışı ve yörenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlaması öngörülmektedir. Bu amaçla makalede hattın hangi amaçlar ile kullanılabileceği incelenmiştir. Hattın güneş enerjisi üretimi ve demiryolu bisikleti kullanımına uygun olduğu görülmüştür. Demir yolu bisikleti hareket için gerekli enerjiyi insanların pedal çevirmesinden alan ve ray üzerinde hareket eden bir çeşit bisiklet olarak tanımlanabilir. Demiryolu bisikleti turları ise demiryolu bisikleti ile düzenlenen sportif ve gezi amaçlı turlar olarak ifade edilebilir. Demiryolu bisikleti turlarının düzenlenmesi yerel halkın gelir elde etmesi açısından daha faydalı olduğu için hattın bu amaçla kullanımı önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırklareli-Büyük Mandıra, Demiryolu, Demiryolu bisikleti, Endüstriyel miras, Tekrar tüketmek

A Proposal for presenting the reuse of Industrial Heritage: Kırklareli - Büyük Mandıra Railway Line

Abstract: Industrial heritage has been restored and used for restaurants, hotels, sportive activities and etc. in many countries of the world. Kırklareli Büyük-Mandıra railway line is one of our industrial heritage. This line has been idle for many years. There are 8 station buildings on the line. In this study, the history of the line, the importance of presenting the reuse of it as an industrial heritage, the concept of railbike, its history, sportive and touristic usage purposes are discussed. This study has been prepared in order to suggest the maintenance of the line, landscaping and restoration of station buildings and their re-use. After the re-use of the line, the increase in visitors in the region is expected to contribute to the socio-economic development of the region. For this purpose, for which purposes the line can be used is examined. The line is suitable for solar energy production and railbike use. A rail bike can be defined as a kind of bicycle that takes the energy required for movement from people pedaling and moves on the track. Railbike tours can be defined as sportive and sightseeing tours organized by railbike. The use of the line for this purpose has been proposed, since the organization of railbike tours is more beneficial for local people to get income.

Key Words: Kırklareli-Büyük Mandıra, Railway, Railbike, Industrial heritage, Reuse

1. GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de pek çok endüstriyel miras bulunmaktadır. Eskiden toplum için hayati öneme sahip olan, ancak günümüz şartlarında işlevini kaybetme, ihmal, ihtiyaç kalmaması, teknolojik gelişmelere ayak uyduramama, politik nedenler vb sebebi ile pek çok endüstriyel tesis atıl şekilde beklemektedir. Ülkelerin bütçelerinden önemli kaynaklar ayırmak sureti ile sahip olduğu bu tesisler restore edilerek farklı amaçlar için tekrar kullanılabilir. İşlevini kaybetmiş olan endüstriyel yapıların, restore edilerek hizmete açılması tekrar tüketime sunulması şeklinde ifade edilebilir. Endüstriyel tesislerin genellikle müze, restoran, otel, yaşam alanı vb. şeklinde tekrar tüketime sunulduğu görülmektedir. Bu şekilde değerlendirilen endüstriyel tesisler bulunduğu bölgeye sos-kültürel, ekonomik vb yönlerden katkı sağlamaktadır. Endüstriyel mirasların gelecek nesillere aktarılabilmesi, yapıların uygun bir işlev ile şehir yaşamına kazandırmanın yanında, özgün kimliklerini de koruma ile sağlanabilir (Köksal ve Ahunbay, 2006: 126).

Endüstri mirası kavramı, eski endüstri tesislerine sahip çıkılması ile ilgili yaklaşımının uluslararası anlamda boyut kazanması ile gündeme gelmiştir. Eski endüstri tesisleri ve siteleri hem ulusal hem de uluslararası mirasın bileşenleridir. Endüstri mirası, tarihsel niteliği ve önemi bulunan eski endüstri tesislerinin, sahalarının ve bunlar ile ilişki içerisinde olan bütün varlıkları tanımlamak amacı ile kullanılmaktadır (Saner, 2012: 53).

Kırklareli-Büyük Mandıra demiryolu hattı (KBMDH) endüstriyel miraslarımızdan biridir. Hat 1987 yılına kadar yük ve yolcu taşımacılığında aktif şekilde kullanılmış, sonrasında bir süre sadece askeri ve yük taşımacılığında kullanılmış, son yıllarda ise atıl bir şekilde beklemektedir.

Dünyanın farklı yerlerindeki demiryolu hatları farklı amaçlar ile kullanılabilir. Yerel yönetimler demiryolu hatları kullanımı için farklı projeler geliştirmektedir. Geliştirilen projeler daha çok hatların demiryolu bisikleti parkuru, güneş enerjisi üretim tesisi, otopark vb şeklinde değerlendirilmesine yöneliktir (Kim, 2017: 83).

Bu çalışmada endüstriyel mirasımız olan KBMDH'nin hangi amaçlar için kullanılabileceği tartışılmış, korunması, gelecek nesillere aktarılması ve tekrar tüketime sunulması ile ilgili öneriler getirilmiştir. Hatta ait rayların bakımının yapılması ve hat üzerinde yer alan istasyon binalarının restore edilmesi ile tekrar tüketime sunulması (yeniden işlevlendirilmesi) mümkün görünmektedir. Levent (2015)'e göre KBMDH halen kullanılabilir durumdadır. KBMDH farklı amaçlar ile kullanılabilir. Ancak bölge insanına sosyo-ekonomik katkı sağlaması, Kırklareli destinasyonunun tanınırlığının sağlanması açısından en uygun yeniden işlevlendirme şeklinin turistik amaçlı demiryolu bisikleti (DB) turları düzenlenmesi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada hat üzerinde uygulanması mümkün olan ve dünyanın farklı ülkelerinde örnekleri bulunan DB turları üzerinde durulmuştur.

Alan yazın incelendiğinde endüstriyel miras olarak demiryolu hatlarının DB turları düzenlemek suretiyle yeniden işlevlendirilmesi üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu sebeple bu konuda çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. DB üzerine yapılmış çalışmalar tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: DB Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Yazar ve Yılı	Konusu
Kılıç ve Günaydın, (2018)	Yeni bir DB tasarımı ve imalatı
Ko vd. (2018)	DB deneyimleri ve turist memnuniyeti
Kim, (2017)	Kore'de demiryollarının verimli kullanımı için değerlendirme kriterlerinin geliştirilmesi
Günaydın, (2015)	DB: Günümüzde kullanılmayan Kırklareli-Büyük Mandıra Demiryolu hattı için öneriler
Bakogiannis vd., (2014)	Demiryolunda bisiklet sürmek

2. ENDÜSTRİYEL TARİHİ ESERLER VE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Endüstri mirası, temel düzeyde aletlerden, geniş endüstri sahalarına uzanan büyük ölçekteki fiziksel bütün öğeleri içeren bir kavramdır (Ekinci, 2006: 9). Endüstri mirası, endüstriyel mimarinin, teknolojik, tarihsel, toplumsal ve ya bilimsel açıdan önemi bulunan binalar ve içindeki makineler, imalathane, atölye, fabrika, depo, enerji üretim tesisleri, maden işletmeleri, ulaşım ve nakliye tesisleri, ikamet, eğitim, ibadet binaları vb endüstri ile ilgili toplumsal etkinlik amacı ile kullanılan yerleri içermektedir (Saner, 2012: 55-56).

Endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmeye başlanması; işlevini kaybetmiş olan endüstriyel yapıların, tekrar değerlendirilmesi girişimi şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım, 2006: 7). Kentlerde zaman içerisinde gerek yıpranma, gerek teknolojik yetersizlik vb. sebepler ile kullanım dışı kalan endüstriyel değerlerin çağın şartlarına göre ve ihtiyaca uygun biçimde tekrar hizmet vermeye başlaması için gerçekleştirilen çeşitli projeler ile şehre canlılık ve çekicilik kazandırılmaktadır (Özden, 2000: 257). Endüstri mirasının korunması ile ilgili düşünceler öncelikle Almanya, Hollanda, Fransa, İngiltere'de olmak üzere 20 yy. ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştır. Bu düşüncelerin oluşması ve yayılmasında hem yerel örgütler hem de 1973 yılında kurumsal hale gelmiş olan ICOMOS, DOCOMOMO ve TICCIH gibi uluslararası oluşumlar önemli rol üstlenmişlerdir. Avrupa Konseyi'nin 1990 tarihli öneri nitelikli almış olduğu karar ve TICCIH'in 2003 tarihli tüzüğü endüstri mirası konusundaki çalışmalara örnek gösterilebilir (Kayın, 2019). Dünyada endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili örnek çalışmalar şunlardır:

*Pekin’de bulunan bir tasarım stüdyosu olan META-Project, Çin’in Shenyang şehrinde bulunan atıl durumda olan askeri fabrikanın yerleşkesinde yer alan bir su kulesinin renovasyonunu tamamlamış, yapıyı müze ve mini tiyatroya dönüştürerek şehir yaşamına kazandırmıştır (endüstriyel-mirasın-yeniden-kullanımı, 2019).

*Kanada’nın Ontario eyaletinin Distillery kentinin bir mahallesi Ontario’nun en canlı turistik alanı haline gelmiştir. Günümüzde tarihi merkez Kanada’nın dikkat çeken eğlence, kültür, sanat, kültür merkezlerinden biri sayılmaktadır. Geçmiş yaşam deneyimlerinin halen yansıtıldığı mahalle şehrin karmaşasından farklı karakteri ile sıyrılmayı bilmiştir. Mahallede konut yapımına ve kullanımına izin verilmemiştir. Pek çok festivale, kültürel ve sanatsal etkinliğe ev sahipliği yapan mahallede dans salonları, sanat galerileri, tiyatrolar, mobilya tasarım atölyeleri, takı tasarım ve satış mağazaları, bira fabrikası, ödüllü restoranlar ve kafeler bulunmaktadır (Torlak, 2013: 708).

* Londra’daki Bankside bir istasyonu’nun sanat galerisine dönüştürülmesi, Londra’da bulunan Docklands liman sahasında oluşturulan çok işlevli dönüşüm, Almanya’nın Ruhr bölgesinde yer alan IBA Emscher Parkı ve Viyana’daki Simmering Gazometreleri’nin ev, eğlence ve ticaret amaçlı kullanıma uygun hale getirilmesi, endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesine örnek verilebilir (Kayın, 2019).

Türkiye’de ise endüstriyel yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili çalışmaların başlangıcı Avrupa ile kıyaslandığında kısa bir geçmişe sahiptir. İlk yeniden işlevlendirme çalışmaları; Haliç kıyısının temizlenmesi projeleri ile ilişkilendirilmektedir. 1980’lerin sonlarına doğru İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nce geliştirilen projelerde Haliç’te yer alan bazı eski üretim tesislerinin yıkılması öngörülmekteydi. Sonrasında bu tesislerden bazılarının tescillenmesi ile yıkılması yerine yeniden işlevlendirme projeleri hazırlanmıştır. Örneğin Sütlüce Mezbahası’nın kültür merkezine dönüştürülmesi ilk yeniden işlevlendirme projelerindendir (akt. Saner, 2012: 60). Tablo 2’de Türkiye’de yeniden işlevlendirilen endüstriyel tesislerden örnekler yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de Yeniden İşlevlendirilen Endüstriyel Tesisler

Önceki işlevi	Sonraki işlevi
Lengerhane-Hasköy Tersanesi	Sanayi müzesi
Sütlüce mezbahası	Kültür merkezi
Feshane	Uluslar arası kongre ve kültür merkezi
Cibali Tütün Fabrikası	Üniversite
Darphane-i Amire	Müze
Tophane-i Amire	Kültür ve sanat merkezi
Bakırköy Baruthane-i Amire	Kültür merkezi
Bakırköy İspirtohanesi	Konservatuar ve kültür merkezi

Kaynak: Cengizkan (2006: 10)

Kırklareli destinasyonunda atıl şekilde bekleyen endüstriyel mirasımız KBMDH’de uygun projeler hazırlanması ile yeniden işlevlendirilebilir. Bu sayede destinasyon yeni bir turistik ürün kazanıp, çekiciliği artmış olacaktır.

3. DESTİNASYON, ÇEKİCİLİK VE TURİSTİK ÜRÜN KAVRAMLARI

Destinasyonlar, turizm ürünlerinin ziyaretçilere bütünsel deneyimler şeklinde sunulduğu turistik bölgelerdir. Destinasyonlar kıta, ülke, şehir, ada, mahalle biçiminde iyi bir şekilde tanımlanmış coğrafi bölgelerdir. Kentsel destinasyonlar sunmuş oldukları ulaşım, konaklama, eğlence alışveriş, sportif ve gezi amaçlı parkurlar vb. ile fuar, pazar, panayır, toplantı, konferans, sportif ve gezi amaçlı etkinliklere katılan ziyaretçiler açısından çekim yerleridir (Buhalis, 2000: 97-103). Bir destinasyonun bozulmamış doğal çevreye ve mimari yapıya sahip olması, yeterli iş imkânının bulunması, yerel halkın sosyo-ekonomik refah seviyesinin iyi bir seviyede olması ve yeni yatırımcılar için çekicilik yaratan fırsatlar sunması son derece önemlidir (Güripek, 2018: 501).

Farklı ürünler üretemeyen, kaynaklarından yeterince istifade edemeyen, turizm pazarındaki gelişmelere ve değişimlere ayak uyduramayan destinasyonlar kısa süre içinde pazardan silinmektedir. Ürün

geliştirmeye ve pazarlama çalışmalarına ağırlık veren destinasyonlar ise pazar payını geliştirip pazardaki yerini sağlamlaştırabilmektedirler (Ünal, 2019: 116).

Destinasyonlar pazar paylarını kaybetmemek için turistik ürün çeşitlendirmesine ve yeni ürün geliştirmeye önem vermelidir. Kentlerdeki turizm faaliyetleri kent ekonomisine katkı sağladığı gibi kentin sosyo-kültürel gelişimi ve markalaşma bakımından da faydalıdır. Örneğin, modanın Milano, sanatın Floransa, romantizmin Paris, gotik mimarinin başkenti ise Prag olarak isim yapmışlardır (Özdemir, 2008: 6-16). Fuar, panayır, festivaller gibi etkinlikler destinasyon için olumlu imaj oluşturma, destinasyonun bilinirliğini arttırma, destinasyonların pazarlanmasında ve markalaşmasındaki rolü önemlidir (Saçlı vd., 2019: 180).

Turistik ürün, turistlerin seyahatleri esnasında yararlandığı ulaşım, yeme içme, geceleme, eğlence ve bunun benzeri çok sayıda hizmetin birleşimidir (Oral, 1988: 96). Destinasyonda turistik ürün oluşturabilmek için kıta, ülke, ya da bölgede turizm işletmelerinin olması, ulaşılabilir olması ve çekicilik unsurlarının bulunması gerekmektedir (Kızıllırmak, 2006: 186; Saçlı vd., 2019: 180).

Çekicilik, turistlerin bir destinasyonu diğer bir destinasyona tercihte bulunmasıdır. Fakat bu tercihte bulunabilmek için, öteki destinasyonun farklı turistik özelliklerinin bulunması gerekmektedir. Çekicilik yaratan etkinliklerden; panayır, sergi, fuar, kültürel olaylar, spor olayları vb Türkiye’de ve dünyada düzenlenen yerel etkinliklerin en sık karşılaşılanlarından (Kızıllırmak, 2006: 182).

Türkiye’de organize edilen yerel etkinlikler genelde dar kapsamlı ve bölgesel boyutta olmalarına rağmen turizm açısından önemlidir. Bu etkinlikler turistik çekicilik oluşturan, sosyo-kültürel olaylar olarak kabul edilmektedir (Kızıllırmak, 2006: 181). Türkiye, yerel etkinlikler bakımından son derece zengindir. Türkiye’de düzenlenmekte olan yerel etkinliklerin, alternatif turizm türlerinin içerisinde yeni bir tarz ve anlayış olarak önem kazanmaya devam etmesi beklenmektedir (Kızıllırmak, 2006: 186).

Destinasyonlarda düzenlenmekte olan yerel etkinlikler turistler için bir çekim unsuru olmaktadır. Gerek sportif, gerek sanatsal ve gerekse kültürel etkinliklerin düzenlendiği destinasyonların imajı olumlu şekilde etkilenmektedir (Tayfun ve Arslan, 2013: 192). Destinasyona özgü etkinlikler küçük ve ya büyük boyutlu olabilmektedir. Özgün fuar, panayır, sergi vb. organizasyonlar; bir destinasyonun (kent, bölge vb) ruhunu yansıtmakta, o destinasyonun özgün faaliyetleri ile anılmasını sağlamakta ve destinasyon bu sayede benzerlerinden ayrışabilmektedir (Dalgın vd, 2016: 1180). Geleneksel hale gelen yerel etkinlikler (panayır, fuar, sergi, sportif yarışmalar vb) destinasyonun çekiciliğini arttırmaktadır (Yemenoğlu, vd. 2013: 16). Destinasyon çekicilikleri, turistik aktiviteler ve diğer hizmetler boyutlarında ziyaretçilerin memnuniyetinin sağlanması ve ziyaretçilerin destinasyonu tekrar ziyaret etmelerini sağlayacaktır (Ünal, 2019: 118).

Özer ve Çavuşoğlu’nun yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarına göre yerel esnaflar bölgede düzenlenen yerel etkinliklerden oldukça memnun durumdadırlar. Etkinliklerin bölgeye sosyo-kültürel ve ekonomik katkısı bulunmaktadır. Yerel etkinlikler geleneksel hale gelmeli, süresi uzatılmalı ve çeşitlendirilmelidir. Yerel etkinlikler bölgeye ziyaretçi çekmekte, turizm faaliyetleri artmakta ve bu hareketlilik nedeni ile bölge ekonomisi canlanmaktadır. Yerel etkinlikler önemli bir turizm aracıdır (Özer ve Çavuşoğlu, 2014: 200). Yerel etkinlikler; yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümleri, halk vb ortak hareket etmesiyle daha etkin şekilde düzenlenebilir.

KBMDH üzerinde DB turları düzenlenmesi halinde Türkiye’de bir ilk olup, Kırklareli destinasyonu için yeni bir turistik ürün olarak destinasyon çekiciliğine olumlu katkı sağlaması beklenmektedir.

3.1. Kırklareli Destinasyonunda Bulunan Kırklareli-Büyük Mandıra Demiryolu Hattının Yeniden İşlevlendirilmesi

Kırklareli Türkiye’nin kuzeybatısında bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılık yerel halkın başlıca geçim kaynaklarıdır. Dünyada bulunan en önemli su basar ormanlarından birinin de içerisinde yer aldığı Longoz Ormanı Milli Parkı Kırklareli’de bulunmaktadır. Kırklareli’nin Demirköy beldesinin Karadeniz’e kıyısı bulunmaktadır. Yapılaşma ve sanayi tesisi bulunmaması nedeni ile kıyı şeridi son derece temiz ve doğal güzelliğini koruyabilmiştir. Kırklareli Müzesi, Atatürk Evi, Ali Rıza Efendi Kültür Evi Kırklareli’nin ziyaretçi çeken önemli noktalarındandır. Nevruz (Mart Dokuzu) kutlamaları, Karagöz Kültür Sanat ve Kakava Festivali Kırklareli’de gerçekleştirilen önemli festival ve kutlamalardandır. Yayla mahallesi kültür alanı Kırklareli’nin eski yerleşim yerlerinden biridir. Müslüman, Hristiyan ve Yahudi vatandaşlar yüz yıllardır bu mahallede iç içe dostane şekilde yaşamaktadırlar. Kırklareli’nin sloganı mutlu insanlar kentidir.

Kırklareli-Babaeski (36 km.) + Babaeski-Alpullu (7 km.) demiryolu hattı Edirne demiryolunun bir uzantısı şeklinde düşünülmüştür. Hattın yapım sözleşmesi Osmanlı Devleti ve Şark Demiryolları şirketi arasında 11.05.1910 tarihinde imzalanmıştır (akt. Doğan, 2016: 578). KBMDH’nda 1987 yılına kadar yük ve yolcu taşımacılığı, sonrasında ise sadece yük ve askeri taşımacılık yapılmıştır (Yıldız, 2013: 53). Hat son yıllarda atıl şekilde beklemektedir. KBMDH’nda bulunan ara duraklar (istasyonlar) şekil 1’ de yer görülmektedir.

Şekil 1. Kırklareli Büyük Mandıra Demiryolu Hattı

Kaynak: Yıldız (2013: 53)

Farklı sebeplerden ötürü atıl halde beklemekte olan endüstriyel mirasların günün şartlarına göre ve ihtiyaca uygun şekilde yeniden işlevlendirilmesi amacı ile hazırlanan projeler sayesinde kente canlılık ve çekicilik kazandırılmaktadır (Özden, 2008: 257). KBMDH endüstriyel mirasımızdır ve bu mirasın yeniden işlevlendirilmesi; işlevini kaybetmiş durumda olan endüstriyel yapının, yeniden değerlendirilmesi girişimidir (Yıldırım, 2006: 7). Yeniden işlevlendirilen endüstriyel miras yapılar, yerden çok hafızanın alanındadır. Endüstriyel miras aslında toplumsal hafıza ile özdeşleşmekte ve toplumların kültürel sürekliliğini sağlamaktadır (Büyükarslan ve Güney, 2013: 39).

Şekil 2: Kırklareli Festival alanı Gar Binası Ön ve Arka Görüntüsü

Şekil 3. Kırklareli-Büyük Mandıra Demir Yolu Hattı (Festival Alanı)

Endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri; endüstri tesislerinin kendilerine özgü niteliklerinin korunmasıdır. Uygulama sürecinin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için güç birliği şarttır. Bunun için yerel yönetimin, üniversitelerin, halkın ve merkezi kurumların, ilgili kişi ve kuruluşların birlikte hareket etmesi önemlidir. Bu çerçevede, Kırklareli Belediyesi, Babaeski Belediyesi, ilgili meslek odaları, mülk sahipleri, üniversitelerin ilgili birimleri ve STK ile işbirliğine gidilmelidir. Diğer taraftan kullanıcıların planlama, uygulama ve koruma sürecine dahil olması, endüstri mirasının uzun vadeli tüketimine devam edilebilmesini ve geleceğinin garanti altına alınmasını sağlayabilir (Köksal ve Ahunbay, 2006: 136).

KBMDH farklı amaçlar için kullanılabilir. Hattın; piknik alanı, otopark alanı, güneş enerjisi üretim tesisi ve DB turları için parkur olarak kullanılması mümkündür. Ancak en uygun kullanım şekli DB turları için parkur haline getirilmesidir. Bunun sebebi diğer kullanım şekli olan güneş enerjisi üretim tesisi için çok geniş bir alan olması nedeni ile etrafını koruma amaçlı tel örgü vb ile çevirme maliyetinin yüksek olması, diğer seçenek olan otopark alanı için ise hatta ait alanın sadece festival alanı bölgesinin bu amaçla kullanılıp diğer kısımlarının yine atıl şekilde kalmaya devam edecek olmasıdır. Hattın piknik alanı olarak değerlendirilmesi durumunda yine çok küçük bir alandan faydalanılmış olacak ve geri kalan alan atıl durumda olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada hattın DB turları için kullanılması ve bunun Kırklareli destinasyonuna yararları üzerinde durulmuştur.

4. DEMİRYOLU BİSİKLETİ (RAİLBİKE) KAVRAMI

DB hareket enerjisini kullanıcının/kullanıcıların pedal çevirmesinden alan ve raylar üzerinde ilerleyen bir çeşit bisiklettir. Tek kişilik kullanıma ve ya daha çok kişinin kullanımına uygun olan çeşitleri bulunmaktadır. Karayolunda kullanılan bisikletlerde olduğu biçimde insan gücü ile hareket ettirilmesi sebebi ile doğaya zararı olmayan çevre ile dost bir taşıttır. Günümüzde bu taşıt atıl kalmış demir yolu rotalarında sportif, turistik gezi vb. amaçlı etkinliklerde kullanılmaktadır. Dünyada özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Belçika, Fransa, Japonya, Güney Kore, Portekiz, Yeni Zelanda gibi ülkelerde turistik amaçlı turlar düzenleyen pek çok şirket bulunmaktadır.

ABD arşivlerinde yer aldığı üzere DB 1800'lü yılların ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. İçten yanmalı motorların kullanılmaya başlanması ile DB olan ilgi azalmıştır. Son 90 yıldır pek çok tasarımcının bir birinden bağımsız olarak yapmış olduğu çalışmalar neticesinde modern tipte DB üretimleri geliştirilmiştir. Günümüzde pek çok çevreci insan, çevre dostu, güvenli ve rahat sürüş zevki veren bu araçlara yoğun ilgi göstermektedir. Eski dönemlerde DB, demiryolu şirketlerince iz kontrolü, lokomotifler bozulduğunda yardım almak vb. amaçlar için kullanılmıştır. Ayrıca DB, telgraf şirketlerince genellikle demiryollarına paralel olarak inşa edilmiş telgraf hatlarını korumak amacı ile de kullanılmıştır. Bol rüzgar alan bölgelerde DB kullanan işçiler araçlarını hareket ettirmek için rüzgar gücünden de faydalanmışlardır (History, 2019). Şekil 4 ve 5'te DB'den örnekler görülmektedir.

Şekil 4. Tek kişilik DB

Şekil 5. Çift Kişilik DB

Kaynak: <http://kentvedemiryolu.com/demir-yolu-bisikleti/> erişim: 15.09.2019.

Kaynak: <http://www.railbike.com/history.htm>, erişim: 15.09.2019.

Günümüzde DB turistik gezi ve sportif amaçla kullanılmaktadır. Dünyanın farklı ülkelerinde bulunan tur şirketleri atıl durumda bulunan demiryolu hattı ve bu hat üzerindeki yer alan istasyon binası depo vb. tesisleri kiralamakta ve turlar düzenlemektedir. Şekil 6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17 ve 18’de dünyanın farklı ülkelerinde düzenlenen DB turlarından görüntüler yer almaktadır.

Şekil 6. ABD North Creek parkuru

Şekil 7. ABD Catskills New York Ulster parkuru

Kaynak: <http://visitnorthcreek.org/wp-content/uploads/s/2017/08/RailBikeNorthCre-ek-1100x825.jpg>, erişim: 15.09.2019.

Kaynak: <https://www.railexplorers.net/>, erişim: 15.09.2019.

Şekil 8. ABD Las Vegas Nevada Southern parkuru

Şekil 9. ABD Rhode Island Old Colony parkuru

Kaynak: <https://www.railexplorers.net/>, erişim: 15.09.2019.

Kaynak: <https://www.wanderingwagars.com/adirondack-rail-bike/>, erişim: 15.09.2019.

Şekil 10. ABD New York, Thendara - Carter parkuru

Şekil 11. Belçika Warnant - Falan – Maredsous parkuru

Kaynak: <https://adirondackscenicrailbikes.com/> erişim: 15.09.2019.

Kaynak: <http://walloniabelgiumtourism.co.uk/en-gb/content/draisines-molignee-rail-bikes-perfect-fun-day-out>, erişim: 15.09.2019.

Şekil 12. Fransa Velorail Southern Ardeche St Jean Le Centenier parkuru

Şekil 13. Güney Kore Gyeongchun parkuru

Kaynak: <https://en.ardeche-guide.com/activities/tourist-train-velorail/rail-bike-south-ardeche-755876>, erişim: 15.09.2019

Kaynak: <https://www.tribaeast.com/product/gangcho-n-rail-bike-4-seater/>, erişim: 15.09.2019

Şekil 14. Güney Kore Gapyeong – Gyeonggang parkuru Station

Şekil 15. Japonya Seifuso Onsen-Koyukisawa Parkuru

Kaynak: <https://www.klook.com/activity/18613-gapyeo-rail-bike-experience-seoul/>, erişim: 15.09.2019.

Kaynak: <https://visitakita.com/en/sightseeing/activity/105/>, erişim: 15.09.2019.

Şekil 16. Norveç Flekkefjord parkuru

Kaynak: visitnorway.com/places-to-go/southern-norway/listings-list/rail-biking-tour-at-flekkefjordba
nen/5395/, erişim: 15.09.2019.

Şekil 17. Portekiz Castelo de Vide parkuru

Kaynak: <http://www.railbikemarvao.com/#percursos>,
erişim: 15.09.2019

Şekil 18. Yeni Zelanda Gisborne - Wairoa parkuru

Kaynak: [www. https://www.railbikes.nz/](http://www.railbikes.nz/), erişim: 15.09.2019.

5. SONUÇ

KBMDH yıllardır atıl durumda olan endüstriyel miraslarımızdan biridir. Hattın güneş enerjisi tesisleri, piknik alanı, otopark alanı ve ya DB turları için parkur olarak tekrar işlevlendirilmesi mümkündür. Hattın piknik alanı ve ya otopark alanı olarak kullanılması endüstriyel mirasa ait alanın bütünü ile değerlendirilememesi, güneş enerjisi üretim tesisi olarak işlevlendirilmesi ise alanın çok geniş olması, tesisi ve insanları korumanın güç olması nedeni ile uygun görünmemektedir. Dolayısı ile hattın DB turları için parkur olarak değerlendirilmesi en uygun yeniden işlevlendirme şekli olarak görünmektedir. Bir turistik ürün olan DB turları için parkur olarak düzenlenebilmesi ve girişimcilere kiralanabilmesi için önce hattın bakım çalışmalarının yapılması, istasyon ve depo binalarının aslına uygun şekilde restore edilmesi gerekmektedir. İstasyon binaları otel, lokanta ve toplantı salonu olarak kullanılabilir. Hattın kullanıma uygun hale getirilmesi ve DB turları düzenlenmeye başlanması durumunda, bu Türkiye’de bir ilk olacaktır. DB turları ister sportif etkinlik, ister turistik gezi olarak değerlendirilsin Kırklareli destinasyonu için önemli bir çekicilik unsuru olacaktır. DB turları bağımsız bir etkinlik ve ya Kırklareli’de geleneksel hale gelmiş Karagöz kültür Sanat ve Kakava Festivali içinde bir etkinlik şeklinde de düzenlenebilir. Bu durum kentin tanınırlığı için son derece önemlidir. Kırklareli, İstanbul ve Bulgaristan’a çok yakın mesafede olması sebebi ile DB turları için katılımcı sayısının yüksek olması beklenebilir. Hattın bu şekilde değerlendirilmesi ile DB imalatı vb ihtiyacı oluşacak ve dolayısı ile girişimciler için yeni bir iş fırsatı oluşacaktır. Ayrıca etkinlikler nedeni ile gelen ziyaretçiler, bölge insanının sosyo-kültürel ve ekonomik gelişimine katkı sağlayacaktır. Bundan sonraki çalışmalarda hattın farklı şekilde işlevlendirilmesi üzerinde durulabilir. Sunulacak farklı fikirler yeni projeler oluşmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Bakogiannis, E., Siti M., Christodouloupoulou G. (2014). "From Railway To Cycling: Lost Chance Or Future Expectation?", *Revista and Desenvolvimento Journal and Development*, 4 (21/22): 409-419.
- Buhalis, D. (2000). "Marketing The Competitive Destination Of The Future", *Tourism Management*, 21: 97-116.
- Büyükarıslan, B. ve Güney E. D. (2013). "Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği", *Beykent Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2): 31-58.
- Cengizkan, N. M. (2006). "Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: "İş"i Biten Endüstri Yapıları Ne "İş"e Yarar?", *Dosya 03, Bülten: 43.*, https://www.academia.edu/6561787/03_dosya, erişim: 28.09.2019.
- Dalgın, T., Atak, O., Çeken, H. (2016). "Festivallerin Bir Kırsal Turizm Çekiciliği Olarak Önem", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47): 1179-1184.
- Doğan, F. (2016). "Osmanlıdan Cumhuriyete Kırklareli Babaeski Demiryolu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 576-582.
- Ekinci, S. E. (2006). "Fairbairn İstanbul'da: 19. Yüzyıl Osmanlı Endüstri Yapılarından İki Örnek Üzerine Notlar", *Dosya 03, Bülten: 43.*, https://www.academia.edu/6561787/03_dosya, erişim: 28.09.2019.
- Günaydın, L. (2015). "Demiryolu Bisikleti: Günümüzde Kullanılmayan Kırklareli-Büyük Mandıra Demiryolu Hattı İçin Öneriler", *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 5(4): 86-93.
- Güripek, E. ve Usta, Ö. (2018). "Turizm Destinasyonlarının Rekabet Gücünün Artırılmasında Stratejik Destinasyon Yönetimi: Çeşme Alaçatı Destinasyonu Üzerine Bir Uygulama", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4): 496-523.
- History (2019). "A Brief History of Railbiking", <http://www.railbike.com/history.htm>, erişim: 30.08.2019.
- Kayın, E. (2109). "Mimarlık Eleştirisi: Endüstri Mirasına Yönelik Koruma Müdahalelerini Değerlendirme Ölçütleri ve Terkos Pompa İstasyonu", <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=384&RecID=3105>, erişim: 29.08.2019.
- Kılıç, H. ve Günaydın, L. (2018). "Yeni Bir Demiryolu Bisikleti Tasarımı Ve İmalatı", *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 8(1): 48-56.
- Kızılırmak, İ. (2006). "Türkiye'de Düzenlenen Yerel Etkinliklerin Turistik Çekicilik Olarak Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 181-196.
- Kim, M. K (2017). "Development of Evaluation Criteria for Efficient Utilization of Railway Yards in Korea", *Ecology and Resilient Infrastructure*, 4(2): 083-092.
- Ko, Y. S, Park S. H., Lee K. Y. (2018). "Railbike Experience And Tourist Satisfaction", *International Journal of Tourism Sciences*, 18 (1): 65-74.
- Köksal, T. G. ve Ahunbay, Z. (2006). "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *İtüDergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5(2-2): 125-136.
- Olalı, H., Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık
- Özdemir, G. (2008). *Destinasyon Pazarlaması*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2008.
- Özden, P. P. (2008) *Kentsel Yenileme*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Özer, E. Z. ve Çavuşoğlu, F. (2014). "Rekreasyonel Bir Faaliyet Olarak Yerel Etkinliklerin Kırsal Turizme Etkisi", *International Journal of Science Culture and Sport*, Ağustos 2014 Özel Sayı:2: 191-202.
- Saçlı, Ç., Eröz, B., Kahraman, C. Ö. (2019). "Etkinlik Katılımcılarının Destinasyon İmajı Algılarının Tekrar Ziyaret Etme Eğilimleri Üzerine Etkisi: Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1): 178-190
- Saner, M. (2012). "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", *Planlama*, 1(2): 53-66.
- Tayfun, A. ve Arslan, E. (2013). "Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali'nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 192-206.
- Torlak, S. E. (2013). "Endüstri Mirasının Ekonomiye Kazandırılması: Toronto Distillery District Dönüşüm Örneği", *International Conference On Eurasian Economies ,Session 4C: Turizm I*, 705-710.
- Ünal, A. (2019). "Turistlerin Destinasyon Seçimi Öncesi Beklentileri ve Satın Alma Sonrası Değerlendirmeleri: Kapadokya Örneği", *Kapadokya Akademik Bakış*, 2(2): 115-140.
- Yemenoğlu, E., Dalgın, T. ve Çeken, H. (2013). "Geleneksel Festivallerin Kırsal Turizm Üzerindeki Etkiler: Denizli-Honaz Kiraz Festivali Örneği", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1): 16-21.
- Yıldırım, A. E. (2006). "Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm", *Planlama Dergisi*, Sayı: 2006/2 Ankara
- Yıldız, A. (2013). "Kırklareli – Babaeski Gar Binalarının Mimari ve Yapısal Analizi", *SDU International Journal of Technologic Sciences*, 5(1): 51-61.
- Endüstriyel-mirasın-yeniden-kullanımı (2019). <https://www.yesilodak.com/endustriyel-mirasın-yeniden-kullanımı>, erişim tarihi: 15.09.2019.
- <http://kentvedemiryolu.com/demiryolu-bisikleti/> erişim: 15.09.2019.
- <http://visitnorthcreek.org/wp-content/uploads/2017/08/RailBikeNorthCreek-1100x825.jpg>, erişim: 15.09.2019.

<http://walloniabelgiumtourism.co.uk/en-gb/content/draisines-molignee-rail-bikes-perfect-fun-day-out>, erişim: 15.09.2019.
<http://www.railbike.com/history.htm>, erişim: 15.09.2019.
<http://www.railbikemarvao.com/#percursos>, erişim: 15.09.2019.
<https://adirondackscenicrailbikes.com/> erişim: 15.09.2019.
<https://en.ardeche-guide.com/activities/tourist-train-velorail/rail-bike-south-ardeche-755876>, erişim: 15.09. 2019.
<https://visitakita.com/en/sightseeing/activity/105/>, erişim: 15.09.2019.
<https://www.klook.com/activity/18613-gapyeong-rail-bike-experience-seoul/>, erişim: 15.09.2019.
<https://www.railexplorers.net/>, erişim: 15.09.2019.
<https://www.tribaeast.com/product/gangchon-rail-bike-4-seater/>, erişim: 15.09.2019.
<https://www.wanderingwagars.com/adirondack-rail-bike/>, erişim: 15.09.2019.
[www.http://www.railbikes.nz/](http://www.railbikes.nz/), erişim: 15.09.2019.
www.visitnorway.com/places-to-go/southern-norway/listings-lister/rail-biking-tour-at-flekkefjordbanen/5395/, erişim: 15.09.2019.

Döviz Kuru ve Uzun Hafıza Modelleri

Aysu YAŞAR¹

¹Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Ekonometri Bölümü, aysuyasar@trakya.edu.tr

Özet: Döviz kurunda meydana gelen hareketlilik hem ülkelerin siyasi-ekonomik istikrarının devamlılığı hem de piyasa yatırımcılarının davranışları açısından önemli bir etkiye sahiptir. Finansal piyasalarda meydana gelen oynaklıkların öngörülebilir olmaması ülkelerin ve çok uluslu işletmelerin döviz kuru riskine maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle döviz kurunda meydana gelebilecek olan değişikliklerin öngörülebilmesi politika yapımcıların ve yatırımcıların uygun kararları verebilmelerine yardımcı olmaktadır. Döviz kuru piyasalarının etkinliği, meydana gelen değişimlerin süresi ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle uzun süreli hafızanın tespiti, döviz kurunu piyasasının etkili olup olmadığını anlamak için önemlidir. Bu çalışma kapsamında, 02-01-1990 ve 23-09-2019 tarihleri arasında döviz kuru davranışları gözlemlenmekte ve döviz kurunda meydana gelen oynaklık için GARCH, IGARCH ve FIGARCH modelleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, GARCH, IGARCH, FIGARCH

Foreign Exchange Rate and Long Memory Model

Abstract: Exchange rate volatility has a significant impact both on the continuity of the political-economic stability of countries and on the behavior of market investors. The unpredictability of volatilities in financial markets causes countries and multinational enterprises to be exposed to exchange rate risk. Predicting the changes in the exchange rate helps policy makers and investors to make appropriate decisions. The effectiveness of the exchange rate markets is directly related to the duration of the changes. Therefore, the determination of long-term memory is important to understand whether the exchange rate market is effective. In this study, exchange rate volatility behaviors are observed between 02-01-1990 and 23-09-2019 periods by using GARCH, IGARCH and FIGARCH models.

Keywords: Exchange rate, GARCH, IGARCH, FIGARCH

1. GİRİŞ

Bir finansal varlığın risklilik derecesi o varlığın fiyatının önemli bir belirleyicisi olduğundan, oynaklığın zaman içerisinde nasıl değişim gösterdiğinin tanımlanması önemli olmaktadır (Hamilton, ve diğerleri, 1994). Finansal piyasalar bazı dönemlerde oldukça oynak bir yapı sergileyebilmektedir. Oynaklığın yüksek olması da riskin yüksek olması anlamına gelmektedir. Döviz kurunda meydana gelen oynaklıklar ticaret, ihracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme gibi değişkenler üzerinde etkili olduğundan sürdürülebilir ekonomik kalkınma için döviz kuru istikrarı ekonomik yapının önemli bir gereksinimi olarak ortaya çıkmaktadır(Terzioğlu,2018).

Varlık fiyatlarındaki oynaklığın daha isabetli tahmin edilmesine yönelik çalışmaların temelinde riskin daha gerçekçi hesaplanabilmesi ve öngörülebilirliğinin artırılması yatmaktadır. 1970’li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte dalgalı kur rejiminin dünyada yaygınlaşması döviz kurlarına ilişkin araştırmaların artmasına neden olmaktadır. Finansal piyasaların hızla büyümesinden dolayı, bu piyasalarda meydana gelen değişimler ülkelerin ekonomisini ciddi şekilde etkilemektedir. Düzenli ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için ulusal düzeyde gerekli tüm donanımların bulunması ve kaynakların optimal dağılımı gerekmektedir. Ancak, büyük piyasalarda ortaya çıkabilecek herhangi bir durgunluk veya patlama durumunda sadece ulusal ekonomiler değil dünya ekonomisi de etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki değişiklikler, yerli ve yabancı yatırım kararları ve tüketici davranışlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Terzioğlu,2018). Döviz kuru istikrarsızlıklarının oluşmasıyla ticarete konu olan malları içeren sektörlerde başlayan belirsizlik ve riskler, önce reel sektörü sonrasında tüm sektörleri etkileyerek, ekonomik istikrarsızlık yaratmaktadır(Terzioğlu,2018). Finansal piyasaların gelişmesi, yatırımcıların sayısının artması ve bu piyasalar ile makroekonomik değişkenler arasında yakın ilişki olması nedeniyle fiyatlarda gözlemlenen değişimlerin modellenmesi için otoregresif koşullu değişen varyans modelleri kullanılmaktadır.

Mandelbrot (1963) ve Fama (1965), finansal getirilerin zaman içinde birlikte hareket etmediğini ancak birbirinden bağımsız da olmadığı ifade etmektedir. Bununla birlikte, finansal getiri serilerinde, ardışık

bağlanımlı değişen varyans süreci olarak adlandırılan, büyük fiyat değişimlerini büyük değişimlerin, küçük fiyat değişimlerini ise küçük değişimlerin takip ettiği görülmektedir. Bu durum finansal serilerde değişen varyansın bir göstergesi olarak ifade edilmektedir (Bollerslev ve diğerleri, 1992). Serilerde meydana gelen oynaklığın tahmin edilmesinde kullanılan ilk model Engle (1982) tarafından geliştirilen ARCH modelidir. Bu model Bollerslev (1986) tarafından geliştirilerek Genelleştirilmiş ARCH (GARCH) modeli olarak adlandırılmaktadır. Hsieh (1988, 1989) günlük döviz kuru serilerinin sergilediği özellikleri incelediği çalışmada döviz kuru serilerinin dağılımının normal olmadığını ve bu serilerin değişen ortalama ve değişen varyansa sahip olduğunu ifade etmektedir. Yapılan çalışmalarda, artık değerlerde görülen ortalama etrafında aşırı basıklık ve şokların neden olduğu oynaklık direncinin döviz kurunun koşullu varyansının yüksek olmasına neden olduğu görülmektedir (Bollerslev ve diğerleri 1992). Ardışık bağlanımlı polinomun birim kök içermesi koşullu varyans tahmininde oynaklık direncinin varlığının göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Engle ve Bollerslev (1986) modelin sergilediği bu hareketi “varyansta tümleşme” olarak adlandırmakta ve bu özelliğe sahip finansal zaman serilerinde oynaklık direncinin yakalanabilmesi amacıyla tümleşik GARCH (IGARCH) modelini önermektedir. Ancak IGARCH modeli şokların yarattığı oynaklık direncini yakalamakta başarısız olduğu için karşılaşılan bu problemi çözmek amacıyla Baille ve diğerleri (1996), kademeli tümleşik GARCH (FIGARCH) modelini önermektedir. Yapılan çalışmalarda da FIGARCH modelinin döviz kuru oynaklığını tahmin etmekte GARCH ve IGARCH modellerine göre daha üstün olduğu görülmektedir. (Baille ve diğerleri, 1996; Vilasuso, 2002).

Dominguez (1993), Amerika için 1985-1991 yılları arası döviz kuru günlük verilerini GARCH modeli ile inceleyerek müdahalelerin kur oynaklığını azalttığını ancak örtülü müdahalelerin ise artırdığını tespit etmektedir. Bonser-Neal ve Taner (1996), ABD, Almanya ve Japonya için 1985-1991 yılları arası günlük verileri GARCH modeli ile analiz ederek müdahalenin kur oynaklığını artırdığını ifade etmektedir. Beine, Benasy-Quere ve Lecourt (2002) ABD, Almanya, Japonya’ya ait 1985-1995 dönemi günlük verilerini FIGARCH modelleri ile inceleyerek döviz satın alım müdahalelerinin kurlar üzerindeki etkisi inceleyerek yapılan müdahalelerin kurların değer kaybetmesine neden olduğunu göstermektedir. Kılıç (2004) IMKB-100 endeksi getirisi, kareli ve mutlak getirileri için parametrik FIGARCH modeli ve parametrik olmayan metodlarla uzun dönem bağımlılık özelliğini inceleyerek oynaklıkta uzun hafıza özelliğine dair bulgular elde etmektedir. Cavalcante ve Assaf (2005) çalışmalarında Brezilya borsa getiri ve oynaklığındaki uzun hafıza özelliğini Lo (R/S) istatistiğinin yanında FIGARCH ile modelleyerek uzun hafıza davranışı gözlemlemektedir. Banarjee ve Sarkar (2006), Hindistan borsası SENSEX getirilerinde uzun hafızanın varlığını inceleyerek günlük getirilerin tersine oynaklıkta meydana gelen değişimlerin uzun hafıza davranışı sergilediğini tespit etmektedir. Alptekin (2007), Amerikan Doları/Türk Lirası döviz kuru için uzun hafıza özelliğini Modified R/S, KPSS ve Modified Variance V/S testleri ile inceleyerek istatistiklerin tamamında Amerikan Doları/Türk Lirası’nın uzun hafıza özelliği sergilediğini tespit etmektedir. Türkyılmaz ve Özer (2007), döviz kuru oynaklığının uzun hafıza özelliklerini ARIMA (ARFIMA) ve kesirli bütünleşik GARCH (FIGARCH) analizleri yardımıyla test ettikleri çalışmada döviz kuru oynaklığında uzun hafıza özelliği gösterdiği sonucunu elde etmektedir. . Stengos ve Yazgan (2012) hem aylık hem de çeyreklik verilerle 47 ülke için Dolar kuruna dayalı reel döviz kurlarının uzun dönem bağımlılığını inceleyerek serilerin uzun hafızaya sahip olduğunu ve ortalamaya dönme eğiliminin güçlü olduğunu tespit etmektedir. Kaya ve Çelik (2018), satın alma gücü paritesi hipotezini test ettikleri çalışmalarında, reel döviz kurlarını uzun hafıza testleri ile sınyarak hem Dolar hem de Euro reel kur serilerinde uzun hafızanın varlığına ilişkin sonuçlar elde etmektedir. Terzioğlu (2019), BIST-100 endeksi için farklı modeller kullanılarak tahmin edilen oynaklığın koşullu varyansında uzun dönem varlığının anlamlılığını incelemekte ve BIST-100 oynaklığında uzun hafıza özelliği bulunduğu ve şokların oynaklık üzerindeki etkilerinin asimetrik özelliğini taşıdığını vurgulamaktadır.

2. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Öngörü hata varyansının her zaman otoregresif bir süreç olmadığını öne süren Bollerslev (1986), Engle(1982)’in ortaya attığı ARCH(q) modelini ARMA süreci olarak GARCH (Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans) modeline genişletmiştir. h_t , anlık uyarlanmış varyans, α_0 , uzun dönem ortalama değer, $\alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2$, bir önceki dönemdeki oynaklık hakkında bilgi, $\beta_1 \sigma_{t-1}^2$, bir önceki dönemdeki modelden elde edilen uyarlanmış varyans olmak üzere, GARCH (1,1) modeli

$$h_t = \sigma_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta_1 \sigma_{t-1}^2 \quad (1)$$

şeklinde ifade edilmektedir. GARCH modeli aslında, Y_t sürecinin koşullu hata varyansının ARMA süreci olarak modellenmesidir. GARCH modelinin daha çok kullanılmasının ve ARCH modeline tercih edilmesinin sebebi, bünyesinde daha az parametre içermesidir. Böylece, modelin, parametrelerin negatif olmama kısıtını ihmal etme şansı daha azdır. (1) eşitliği ile verilen GARCH (1,1) modelini yerine koyma yöntemiyle sonsuz dereceden ARCH modeli (ARCH(∞)) olarak yazmak mümkündür. GARCH(1,1) modelinde ε_t 'nin koşulsuz varyansı sabittir ve $V(\varepsilon_t) = \alpha_0 / (1 - (\alpha_1 + \beta_1))$ 'dır. Dolayısıyla varyansın tanımlı olması için $\alpha_1 + \beta_1 < 1$ olması gerekir (Enders, 2004). GARCH(1,1) olarak verilen tanımlama genelleştirilirse, $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i \geq 0$ ve $\beta_j \geq 0$ olmak üzere GARCH(p,q) modeli,

$$\varepsilon_t = V_t \sqrt{h_t}$$

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j}$$

şeklinde modellenmektedir. Ayrıca GARCH sürecinin durağan olabilmesi için $\sum_{i=1}^{\max(q,p)} (\alpha_i + \beta_j) < 1$ özelliğini sağlaması gerekir. Burada $i > q$ için $\alpha_i = 0$, $j > p$ için $\beta_j = 0$ 'dır (Tsay, 2002). Otoregresif koşullu değişen varyans süreçlerinden elde edilen örnekler, Engle tarafından da tanıtıldığı gibi geçmiş örneklerde koşullandırılmış sabit olmayan varyanslarla seri olarak ilişkisiz ve sıfır ortalamalıdır. Bollerslev, finansal zaman serilerini modellemek için yaygın olarak kullanılan GARCH modelini geliştirmiştir. GARCH modelleri ARCH(∞) olarak yazılabildiği için tahmin süreci ARCH modellerindeki gibidir.

Bütünleşik GARCH Model (IGARCH)

ARCH, GARCH ve Asimetrik GARCH Modelleri hata teriminin koşullu varyansının durağanlığını dikkate alınmamaktadır. Koşullu varyansın durağanlığı aynı zamanda α ve β parametrelerine bağlıdır. GARCH(p,q) modelinde $\alpha + \beta < 1$ olduğunda şok etkisi koşullu varyansı zamanla değiştirmektedir. $\alpha + \beta = 1$ olduğunda koşullu varyans birim kök süreci gibi hareket ederek şok etkisinin koşullu varyansı değiştirmemesini sağlar. Bu nedenle GARCH (p,q) modelinde $\alpha + \beta < 1$ kısıtlaması bulunmaktadır. Yüksek frekanslı zaman serileri uygulamalarında GARCH(p,q) modeli kullanılarak koşullu varyans için α ve β parametreleri toplamı '1'e yakın veya eşittir. Parametrelerin toplamının '1'e eşit olması durumunda, tüm veri seti için oynaklık tahmininde son dönem verilerin etkisi artmaktadır ve IGARCH modeline ulaşılmaktadır. IGARCH modelinde $\alpha_1 + \beta_1 = 1$ koşulu görülür ve bu durum IGARCH modeli olarak ifade edilmektedir. GARCH (p,q) modeli ARMA süreci ile gösterilmektedir. Gecikme operatörü ile ifade edilirse;

$$[1 - \alpha(L) + \beta(L)]u_t^2 = \omega + [1 - \beta(L)](u_t^2 + h_t)$$

olarak gösterilmektedir. $[1 - \alpha(L) + \beta(L)]$ durağan olduğunda bütün α_i ve β_j 'lerin toplamı 1'e eşit olacaktır. Bu durum IGARCH modelini göstermektedir. IGARCH model, hata terimlerinin karesinin koşullu varyansı olarak,

$$h_t = \frac{\omega}{1 - \beta(L)} + \{1 - \phi(L)[1 - \beta(L)]^{-1}u_{t-1}^2\}$$

şeklinde modellenmektedir. $\theta_0 = 1$ ve $\theta_1 = \phi_1 - \beta_1 - 1$, $\theta_j = (\phi_1 - \beta_1)(\phi_1 - 1)\phi_1^{j-2}$, $j \geq 2$ bu etki tepki katsayıları $\theta(L)$ gecikmelerinden bulunmaktadır. Bu durumda $\theta_1 = 0$ ve $\theta(L)$ durağandır. $\sum_j \theta_j = (\phi_1 + \beta_1)\phi_1^{j-1}$ durumu söz konusu olduğundan limit sıfıra yaklaşır ve $\phi_1 = \alpha_1 + \beta_1 < 1$ durumu oluşmaktadır. $\phi_1 = \alpha_1 + \beta_1 = 1$ söz konusu olduğunda $v_t = u_t h_t$ ve $\sum_j \theta_j = 1 - \beta_1 = \theta(1) \neq 0$ olmak üzere IGARCH (1,1) süreci;

$$\Delta u_t^2 = \alpha_0 + (1 + L\beta_1)v_t$$

olarak tahmin edilmektedir. Söz konusu bu durumda şoklar sınırsız bir şekilde devam etmektedir. Ayrıca bu modelde $\alpha + \beta = 1$ olması ile birlikte koşullu varyans mevcut değildir ve Maksimum Olabilirlik tahmincileri yeteri kadar açık değildir. Bu durum istatistiksel bir sorun olarak görülmektedir. IGARCH

modeli koşullu varyansı için birtakım özellik arz etmektedir. $\alpha + \beta = 1$ durumu söz konusu olduğunda bir dönem sonraki koşullu varyansın öngörü değeri;

$$E_t h_{t+1} = \alpha_0 + h_t$$

j. adım sonraki öngörü değeri ise;

$$E_t h_{t+j} = j\alpha_0 + h_t$$

şeklinde ifade edilmektedir. Böylece sabit terim olan α_0 dışında j. dönem sonraki koşullu varyansın öngörüsü, cari dönem değerine eşit olacaktır. Ayrıca, koşulsuz varyansın sonsuz olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Nelson (1990) birim kök içeren bir IGARCH süreci ile bir ARIMA süreci arasındaki benzerliğin kusursuz bir benzerlik olmadığını göstermiştir. $\alpha_1 + \gamma_1 = 1$ ve $h_{t-1} = Lh_t$ veri iken koşulu varyans aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir.

$$h_t = \alpha_0 + (1 - \gamma_1)\varepsilon_{t-1}^2 + \gamma_1 Lh_t$$

h_t için çözüm,

$$h_t = \alpha_0 / (1 - \gamma_1) + (1 - \gamma_1) \sum_{i=0}^{\infty} \gamma_1^i \varepsilon_{t-1-i}^2$$

olarak elde edilmektedir. Böylece, doğru bir durağan olmayan süreçten farklı olarak, koşullu varyans, $\{\varepsilon_t^2\}$ serisinin geçmiş ve cari gerçekleştirmelerinin azalan bir fonksiyonu olmaktadır. Aslında, bir IGARCH modeli herhangi bir GARCH modeli gibi tahmin edilebilmektedir.

Kesirli Bütünleşik GARCH Model: FIGARCH (p,d,q)

ARCH modeli genellikle büyük değişimleri büyük, küçük değişimleri ise küçük değişimlerin izleyeceği varsayımına dayanmaktadır ve bu durum oynaklık kümelenmesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak ARCH modelinin basit olması ve varlık getirilerinin oynaklık sürecinin yeterli şekilde tanımlanması için çok parametre gerektirmesi nedeniyle alternatif modeller geliştirilmiştir. Bollerslev (1986) çalışmasında GARCH modelini geliştirmiştir. Ancak, eğer GARCH modelinin AR polinomial birim köke sahipse süreç, ilk kez Bollerslev ve Engle (1986) tarafından bulunan, koşulsuz varyansa sahip olmayan IGARCH sürecine dönüşmektedir. IGARCH modelinin temel özelliği geçmiş şoklarının karelerinin etkisinin dirençli olmasıdır. IGARCH (p,q) modeli

$$\varphi(L) (1-L)\varepsilon_t^2 = \omega + [1 - \beta(L)]v_t \quad \text{ve} \quad \varphi(L) \equiv [1 - \alpha(L) - \beta(L)] (1-L)^{-1}$$

şeklinde modellenmektedir. IGARCH modeline ilk farklar operatörünün eklenmesi ile FIGARCH (p,d,q) modeli, $\beta(L)$ ve $\varphi(L)$ gecikme operatöründe bulunan polinomial kökler ve d uzun hafıza parametresi olmak üzere,

$$[1 - \beta(L)]\sigma_t^2 = \omega + [1 - \beta(L) - \phi(L)(1-L)^d]\varepsilon_t^2$$

elde edilmektedir. $\varphi(L)$ ve $(1 - \beta(L))$ polinomiallerine ait tüm köklerin birim çemberin dışına yayıldığı varsayılmaktadır. FIGARCH süreci iyi tanımlanmış olmalıdır ve tüm t değerleri için koşullu varyansı pozitif olmalıdır. ARFIMA sınıfı modellerde, zaman serilerinin uzun dönem bağımlılığı kesirli fark parametresi ile modellenirken, kısa dönem davranışları geleneksel ARMA parametreleri ile yakalanmaktaydı. Benzer durum koşullu varyansın modellenmesinde de geçerliliğini korumaktadır. Kovaryans durağan GARCH(p,q) modelinde gelecekteki koşullu varyansın optimum tahmini üstel oranda azalmaktadır ve IGARCH(p,q) modelinin tahmini için önem arz etmektedir. FIGARCH (p,d,q) modelinde gelecekteki koşulu varyansın tahmininde bir şokun etkisi yavaş hiperbolik oran ile kaybolmaktadır. FIGARCH modelinde d=0 olduğu durumda süreç standart GARCH(1,1) sürecine, d=1 olduğunda ise IGARCH(1,1) sürecine dönüşmektedir.

FIGARCH sürecinin ana noktası, $0 \leq d \leq 1$ aralığında iken getirilerin mutlak değerlerinin ve karelerinin otokorelasyonlarının yavaş hiperbolik oranda azalmasına izin vermesidir.

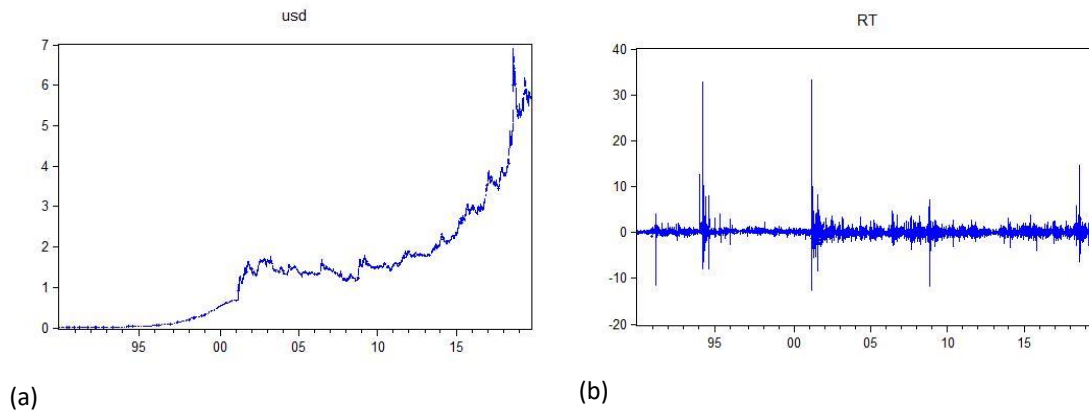
3. DÖVİZ KURU OYNAKLIĞININ İNCELENMESİ

02-01-1990 ve 23-09-2019 tarihleri arasında günlük döviz kuru getiri serisi incelenmektedir. Bu kapsamda, getiri serisi için usd_t =ABD doları (efektif) satış değerleri olmak üzere, değişkenlerin logaritmik birinci sıra farkları alınarak 100 ile çarpılması sonucunda yüzde değişimleri

$$R_t = [\ln(usd_t) - \ln(usd_{t-1})] * 100$$

şeklinde elde edilmektedir. Grafik 1’de ABD döviz kuru serisi ve logaritmik dönüşümün uygulanması sonrasındaki getiri serisinin zaman içindeki dağılımı görülmektedir.

Grafik 1: USD döviz kuru serisi (a) ve logaritmik dönüşüm uygulanmış USD getirisi serisi (b)

Ekonometrik analizlerde, incelenilen serilere ilişkin sonuçların sapmalı ve yanıltıcı olmaması için durağanlık testleri uygulanmaktadır. Bu nedenle ADF, PP ve KPSS birim kök testleri incelenmektedir. Tablo 1’de R_t serisine ilişkin birim kök sonuçları, ortalama modele ilişkin bilgiler ve seride ARCH etkisinin var olduğunu gösterilmektedir.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Birim Kök Testleri			
	ADF	PP	KPSS
R_t	-64.56812*	-75.89489*	2.457918
AR Model			
	Coeff.	Std. Error	
Sabit	0.105334*	0.012657	
AR (1)	0.169081*	0.011567	
AR (2)	-0.155060*	0.011593	
AR (3)	-0.021693*	0.011567	
ARCH-LM Testi			
F-Statistic		248.0478*	

*, **, ***, %1, %5 ve %10 önem düzeyini ifade etmektedir. Getiri serisinde ARCH-LM testinde gecikme uzunluğu 4 olarak alınmaktadır.

Tablo 1’deki sonuçlara göre, ADF, PP, KPSS testlerinin sonuçları %5 ve %10 önem düzeyinde birim kök içermemekte yani USD döviz kuru getiri serisi durağan olmaktadır. ABD döviz kuru getirisinin AR model yapısı ve tahmin sonuçlarından yola çıkılarak seride değişen varyans (heteroskedastisite) sorununun olup olmadığı ARCH-LM testi ile test edilmektedir. Seriyeye ilişkin test sonuçları incelendiğinde getiri serisinde

değişen varyans yapısının gözlemlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle, oynaklığındaki uzun hafıza özelliği için FIGARCH modeli tahmin edilerek IGARCH ve GARCH modeli ile birlikte değerlendirilmektedir.

Tablo 2: ABD Döviz Kuru Model İncelemeleri

GARCH (1,1)		
Ortalama Modeli		
	Coeff.	Std. Error
Sabit	0.02703*	1.0744
AR(1)	-0.1962*	4.6229
AR(2)	0.4527*	8.6683
AR(3)	-0.0365*	5.3565
Varyans Modeli		
Sabit	0.5734*	5.2545
Arch (1)	0.2163*	8.6572
Arch(2)	0.0584*	2.0109
Garch	0.4506*	8.3440
IGARCH(1,1)		
Ortalama Modeli		
	Coeff.	Std. Error
Sabit	0.243897909*	0.005655492
AR(1)	0.154055980*	0.003916856
AR(2)	0.016482065	0.008911312
Varyans Modeli		
Sabit	0.197789361*	0.002252668
Arch (1)	1.000000000*	0.000000000
Arch (2)	0.0247220276*	0.024780040
Garch	0.098737410*	0.003694603
FIGARCH(1,1)		
Ortalama Modeli		
	Coeff.	Std. Error
Sabit	0.179357691*	0.007669826
AR(1)	0.039018287*	0.003396538
AR(2)	-0.086192809*	0.013959074
AR(3)	0.045177007*	0.004139436
Varyans Modeli		
Sabit	0.023048751*	0.001438710
Arch (1)	0.205275116*	0.000173971
Garch (1)	0.764379742*	0.0000350143
D	0.341162394*	0.000406931

* %5 önem düzeyini ifade etmektedir.

Tabloda, GARCH ve IGARCH modeli getiri serisinin oynaklık kümelemelerinin tahmin değerleri yer almaktadır. Modellerde, oynaklığın sürekliliğini gösteren Arch ve Garch parametrelerinin katsayı toplamalarının 1'e çok yakın olduğu görülmektedir. FIGARCH model tahmin sonuçları incelendiğinde uzun hafıza d parametresi %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı ve sıfırdan farklıdır. Getiri serisinin oynaklığının uzun hafıza süreci sergilediği görülmektedir. GARCH, IGARCH ve FIGARCH modelleri incelenilen önem seviyesinde anlamlıdır.

4.SONUÇ

Para piyasalarında getirilerin beklenen değeri, risk ve riskin belirsizliği kavramları önemli bir yere sahiptir. Finansal piyasalarda risk kavramı, getiride meydana gelen değişimler ile beklenen getiri arasındaki sapma

ile ilgidir Bu kavramların belirlenmesi yatırımcıların kararları ve tercihleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Günümüzde risk ve belirsizliğin tahminine artan ilgi yüksek frekanslı zaman serilerinin koşullu değişen varyans modelleriyle modellenmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bu nedenle getiri serilerindeki oynaklıklarda gözlemlenen değişimler, finans piyasasında oynaklık tahmini ile ilgili çalışmaların sayısında artışa neden olmaktadır. Getiri serilerinin temel özelliklerinden biri oynaklıklarının dinamik yapısıdır. Piyasalardaki oynaklık kümelenmeleri adı verilen dinamik yapının varlığı oynaklıktaki değişimlerin tesadüfi olmadığını göstermektedir. Finansal piyasaların bu yapısı yatırımcıların piyasalara farklı bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden olmaktadır. Para piyasalarında, döviz kurları ile ilgili volatilitenin modellendiği çalışmalarda simetrik ve asimetrik varyans modelleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Volatilitenin incelenmesi, zaman serilerinde geçmiş standart sapmalara dayalı modeller, koşullu oynaklık modelleri ve stokastik oynaklık modelleri ile tahmin edilebilmektedir. Finansal piyasa oynaklığını tahmin etmek için ARCH sınıfı modelleri olarak da bilinen koşullu oynaklık modeller kullanılmaktadır. Yapılan çalışmada, 02-01-1990 ve 23-09-2019 tarihleri arasında günlük olarak Türkiye döviz kuru getiri serilerinin oynaklıklarının uzun hafıza özellikleri incelenmektedir. ABD döviz kuru getiri serisinin modellenmesinde ilk olarak simetrik ve kısa hafıza modelleri olan GARCH ve IGARCH modelleri tahmin edilmektedir. Modellerde yer alan parametrelerin anlamlı olması uzun hafıza sürecinin incelenmesine de olanak sağlamaktadır. Bu amaçla FIGARCH modeli tahmin edilmekte ve elde edilen bulgulara göre döviz kuru piyasasında meydana gelen şokların etkisinin uzun süre devam edeceği tespit edilmektedir. Getiri serisi üzerinde oynaklık kalıcı olmakta ve ortalamaya dönme eğilimi olarak tanımlanan uzun hafıza özelliği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AlpTekin, N. (2007). Long Memory Analysis of USD/TRL Exchange Rate. World Academy of Science, Engineering and Technology, 3, 298-300.
- Baillie, R., & Bollerslev, T. (1989). The Message in Daily Exchange Rates: A Conditional Variance Tale. Journal of Business and Economic Statistics, 7, 297-305.
- Baillie, R., Bollerslev, T., & Mikkelsen, H. (1996). Fractionally Integrated Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity. Journal of Econometrics, 74, 3-30.
- Banerjee A., S. S. (2006). Modeling Daily Volatility of Indian Stock Market Using Intra-Day Data. Working Paper WPSNO, 588.
- BEINE, M., BÉNASSY-QUÉRÉ, A., & LECOURT, C. (2002). Central Bank Intervention and Foreign Exchange Rates: New Evidence from FIGARCH Estimations.: Journal of International Money and Finance (Cilt 21).
- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity. 31, 307-327.
- BOLLERSLEV, T., CHOU, R., & KRONER, K. (1992). ARCH Modeling in Finance. Journal of Econometrics, 52, 5-59.
- BONSER-NEAL, C., & TANNER, G. (1996). Central Bank Intervention and the Volatility of Foreign Exchange Rates: Evidence from the Options Market. Journal of International Money and Finance, 15(6), 853-878.
- CAVALCANTE, J., & ASSAF, A. (2005). Long range dependence in the returns and volatility of the Brazilian stock market. European Review of Economics and Finance, 5, 5-20.
- DOMINGUEZ, K. (1993). Does Central Bank Intervention Increase the Volatility of Foreign Exchange Rates? NBER Working Papers Series(4532).
- Enders, W. (1995). Applied Econometric Time Series. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of U.K. Inflation. Econometrica, 50, 987-1008.
- Fama, E. F. (1965). The Behavior of Stock Market Prices. Journal of Business, 38, 34-105.
- Hamilton, J. D., & Susmel, R. (1994). Autoregressive Conditional Heteroskedasticity and Changes in Regime. 64(1), 307-333.
- Hosking, J. R. (1981). Fractional Differencing. 68(1), 165-176.
- Hsieh, D. A. (1988). The Statistical Properties of Daily Foreign Exchange Rates: 1974-1983. Journal of International Economics, 24, 129-145.
- Kaya, H. Ç. (2018). Türkiye’de Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Geçerliliği: Uzun Hafıza Testlerinden Kanıtlar. 5(2), 351-365.
- Mandelbrot, B. (1963). The Variation of Certain Speculative Prices. Journal of Business, 36, 394- 419.
- Stengos, T. Y. (2012). Persistence in Real Exchange Rate Convergence. . 18(1), 1-27.
- Tabak, M. B., & Cajueiro, D. O. (2006). Assessing Inefficiency in Euro Bilateral Exchange Rates. (367), 319-327.
- TAYEFİ, M., & RAMANATHAN, T. (2012). An Overview FIGARCH and Related Time Series Models. Austrian Journal of Statistics,, 41(3), 176.

- Terzioğlu, M. (2018). Effects of Inflation Uncertainty on Economic Policies: Inflation-Targeting Regime, Financial Management from an Emerging Market Perspective. INTECH.
- Terzioğlu, M. (2018). Exchange Rate Volatility As A Risk Factor. 28th International Scientific Conference on Economic and Social Development-19-20 Aptil. Paris.
- Terzioğlu, M. (2018). Faiz Oranı – Döviz Kuru Dinamikleri. IBANESS Conference Series, March 24-25.
- Terzioğlu, M. (2019). Long Memory Model: Bist 100 Index, Current Issues in Finance. Peter Lang, Germany.
- Türkyılmaz, S., & Özer, M. (2007). Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Uzun Hafıza Özelliklerinin Analizi. 22.
- Yalçın, Y. , Türkiye'deki Finansal Zaman Serilerin Oynaklık Yapısı. (Doktora Tezi): Gazi Üniversitesi, 2008.
- Young Wook Han. (2014). Effects of Financial Crises on the Long Memory Volatility Dependency of Foreign Exchange Rates: the Asian Crisis vs. the Global Crisis. Journal of East Asian Economic Integration, 18(1), 13-14.

Aile İşletmelerinde Uygulanan İnsan Kaynakları ve İnovasyon Uygulamalarına Yönelik Mavi Yakalıların Düşüncelerinin İncelenmesi

Öğr. Gör. Bekir DEĞİRMENCİ¹

Öğr. Gör. Cahit ÖZTÜRK²

¹Adıyaman Üniversitesi / Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü,
bdegirmenci@adiyaman.edu.tr

²Adıyaman Üniversitesi/Besni Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, cozturk@adiyaman.edu.tr

Özet: Aile işletmelerinde inovasyon ve insan kaynakları uygulamaları üzerinde durulması gereken performans belirleyicileri içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda aile işletmelerinin küresel ortamda rekabet edebilmesi ve sağlıklı bir şekilde büyüebilmesi açısından çalışanların görüşlerine başvurulması aile işletmelerinin sorunlarının çözülmesi ve daha sağlıklı şekilde büyümeleri bakımından önemsenmektedir. Bu çalışmada Aile işletmesi çalışanlarının inovasyon ve insan kaynaklarına ilişkin düşüncelerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma evreni Adıyaman ili Besni İlçesinde faaliyet göstermekte olan Merinos İplik Fabrikası mavi yakalı çalışanlarından oluşmaktadır. Merinos Besni üretim tesisinde 120 kişi çalışmakta olup evreni temsil etme gücü açısından 91 kişiye anket uygulanması gerekirken bu çalışmada güvenilirliği sağlama bakımından tüm çalışanlara anket uygulanmış ve yanlış ve eksik doldurulan anketler çalışmadan çıkarılmıştır. 102 kişiden elde edilen veriler değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve örneklem grubu bu kişilerden oluşmaktadır. Elde edilen veriler incelendiğinde güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha: 0,833) olarak bulunmuştur. İnsan kaynakları ve inovasyona ilişkin 6 adet hipotez geliştirilmiş ve sonuçlar değerlendirildiğinde (Tek Yönlü Anova Testi) Çalışanların eğitim seviyeleri ile inovasyon ve insan kaynakları uygulamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farkın kaynağı en fazla 18-25 yaş grubundan kaynaklandığı yani inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarına ilişkin ortalamaların bu yaş grubu çalışanlar açısından daha olumlu değerlendirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. bu çalışmadan elde edilen bulgular göstermiştir ki, insan kaynakları ve inovasyon uygulamalarına ilişkin genç çalışanların daha duyarlı oldukları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile İşletmeleri, Performans Belirleyicileri, İnovasyon, İnsan Kaynakları

Investigation of the Ideas of Blue Collar for Human Resources and Innovation Practices Applied in Family Businesses

Abstract: Innovation and human resources practices in family businesses are among the determinants of performance that need to be emphasized. In this context, in order to compete in a global environment and to grow in a healthy way, it is important to consult the opinions of employees in terms of solving the problems of family businesses and growing more healthy. This study aimed to reveal the opinions of family business employees about innovation and human resources. The universe of the study consists of blue collar employees of Merinos Yarn Factory operating in Besni District of Adıyaman province. In the Merinos Besni production facility, 120 people are employed and 91 people should be surveyed in terms of their power to represent the universe. The data obtained from 102 people were evaluated and the sample group consisted of these people. When the obtained data were examined, the reliability coefficient (Cronbach Alpha: 0.833) was found. 6 hypotheses related to human resources and innovation were developed and when the results were evaluated (One-Way Anova Test), a significant difference was found between the education levels of the employees and the applications of innovation and human resources. It was found that the source of this difference was mostly from the 18-25 age group, in other words, the averages regarding innovation and human resources practices were evaluated more positively for this age group employees. The findings of this study showed that young employees are more sensitive to human resources and innovation practices.

Key Words: Family Business, Performance Determinants, Innovation, Human Resources

1. GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında küreselleşmenin getirdiği hızlı değişim ve teknolojik ilerlemeler işletmeleri bir takım yenilikler ve uygulamalar noktasında kendi hikâyesini yeniden yazma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada aile işletmelerinde maddi kaynakların ve manevi kazanımların ön planda tutulduğu rekabet ortamında işletme sahipleri tarafından işletme politikalarının gözden geçirilerek çağın gereklerine uygun evrimsel değişimin oturtulması gerekmektedir. Çevreye uyum sağlamak, gelişmeleri takip etmek

performans değerlendirme ölçütlerini faydalı bir şekilde kullanabilmek aile işletmeleri açısından hayati öneme sahiptir.

Aile işletmelerinde kaynak yönetiminde kullanılan uygulamalardan birisi de inovasyondur. İnovasyon yeni davranışların geliştirilmesi, teknolojik ve yönetsel ilerlemedir (Noble v.d., 2002: 30). Oluşturulan davranış değişikliği ile gerek yönetim gerekse çalışanlar işletmeyi daha iyi konuma getirme çabasına girerler. İşletme ile ilgili her konunun mevcut olanlardan farklı olması yenilik olarak görülebilir (Greve ve Taylor, 2000: 54). Günümüzde yaşanan sosyal ve ekonomik değişim süreci, örgütleri, yoğun ve dinamik bir ortamda faaliyetlerini sürdürmeye zorlamaktadır. Böyle bir ortamda yenilikçilik, birçok örgüt için rekabet üstünlüğü elde etmenin temel kaynağını oluşturmaktadır (Güleş ve Bülbül 2004: 115). İnsel ve Sarıdoğan'a (2009) göre, işletmelerin yüksek rekabet ortamında rekabetçi kalabilmelerinin en önemli koşulu, yenilik yeteneğini geliştirmektir. Bu doğrultuda işletmeler, pazar paylarında sürekli bir iyileşme sağlayacak şekilde yenilikler yaratmak zorundadır. Böylece işletmelerin yenilikçi reformları gerçekleştirebilmeleri entropiye karşı savaş açmada kullanılabilecek en önemli kalkan görevi görmektedir.

İşletmelerin varlıklarını uzun dönemlerde sürdürebilmeleri için hızlı, kaliteli ve daha düşük maliyetlerle üretim odak noktası haline gelmiştir. İnsan kaynaklarının güçlendirilmesi yolu ile müşteri memnuniyeti sağlanması işletmeye stratejik esneklik kazandırmaktadır. Günümüzde başarının temel anahtarı olarak çalışanlarını mutlu eden ve gerek onların ekonomik ihtiyaçlarını (beslenme ve güvenlik gibi) gerekse onların sevmeye-sevilmeye, kendine güvenme ve kendini gerçekleştirme (psikolojik ve sosyolojik) ihtiyaçlarını karşılamaktan geçmektedir. Güçlendirilmiş işgücü mükemmel müşteri hizmetleri için son derece gereklidir. Çalışanların verimliliğinin ve yaratıcılığının rekabet avantajı sağladığı bir işletme yaratabilmek, ancak onların kendi problemlerini çözmelerine, yaratıcılık ve sezgilerini göstermelerine imkân vermekle sağlanabilecektir (Temelli, 2014: 72-73). Günümüzde işletmeler açısından önem arz eden konulardan birisi de örgüt performansının yönetilebilmesidir. Örgütsel çevrenin oldukça dinamik ve belirsizliklerle dolu olması, mevcut gelişmelerle mücadele etmek zorunda olan yöneticileri, baş edilmesi zor sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda, örgütlerde istenen başarıya ulaşabilmede performansın etkin bir şekilde yönetilebilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada aile işletmelerinde inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarının mavi yakalılar açısından değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda literatürde yapılan öncül çalışmalar incelenmiştir. Alan yazın çalışmalarında aile işletmelerinde mavi yakalıların performans ile ilgili boyutları hakkındaki düşüncelerini ölçmeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve bundan sonraki çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Yenilikçilik, yeni ve değişik bir şey yapmak anlamındaki Latince 'innovare' kökünden türetilmiştir ve yabancı yazında 'innovation', şeklinde adlandırılmaktadır. Türkçe yazında ise bu kavram; yenilenme, yenilik veya yenilikçilik, olarak ifade edilmektedir (Eraslan vd. 2008: 24). Yenilik yazınındaki en önemli tartışma konularından biri, yenilik kavramının farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde algılanmasıdır (Eryılmaz 2005: 81). Güleş ve Bülbül'e (2004: 116) göre yenilik, "yeni ürün ve hizmetler oluşturmak ya da mevcut ürün ve hizmetlere yeni kullanım alanları sağlamak için yapılan planlı çalışmalar"ı kapsamaktadır. Linder vd. (2003) ise yeniliği, "değer yaratan fikirlerin uygulanması", olarak tanımlarken; Terziovski'ye (2004) göre bu kavram, "yeni ürünlerin/hizmetlerin geliştirilmesi ve hızlıca pazara sunulması"nı ifade etmektedir (Linder vd. 2003 ve Terziovski 2004'ten aktaran Eraslan vd. 2008: 25). Bazı araştırmacılar ise, yenilikçiliği hem bir süreç hem de bir sonuç olarak ele almaktadır. Bir süreç olarak yenilik; "yeni bir ürünü, yöntemi veya örgütsel yapılanmayı araştırmayı, keşfetmeyi, denemeyi, geliştirmeyi ve bunun sonucunda ticaretleştirme"yi ifade ederken (Oğuztürk 2003: 254); bir sonuç olarak yenilik, "bu dönüşüm sonucu ortaya çıkan pazarlanabilir, yeni ya da geliştirilmiş ürün, hizmet ya da yöntem"i içermektedir (Eraslan vd. 2008: 25).

İnovasyon (Yenilik) yeni bir ürün-hizmet, yeni yapı, yeni yönetim sistemi, yeni üretim ve süreç teknolojisi veya işletme çalışanlarını ilgilendiren yeni plan ve program olarak da tanımlanmaktadır (Damanpour, 1991: 555). İnovasyon hayatta kalabilmek, kaynakları artırmak ve büyümek için gereklidir (Deshpande v.d., 1993: 24; Greve ve Taylor, 2000: 55). İşletme stratejilerinin temel hedefleri olan yaşamlarını sürdürme ve

büyüme isteği işletmelerin yenilik yapmasını gerektirmektedir. Bu nedenle yenilik yapmak stratejik bir gerekliliktir. Sürekli yenilik yapmak işletmelerin çevreye uyum sağlaması olarak açıklanmaktadır.

İnovasyon yeni davranışların geliştirilmesi, teknolojik ve yönetsel ilerlemedir (Noble v.d., 2002, 30). Oluşturulan davranış değişikliği ile gerek yönetim gerekse çalışanlar işletmeyi daha iyi konuma getirme çabasına girerler. İşletme ile ilgili her konunun mevcut olanlardan farklı olması yenilik olarak görülebilir (Greve ve Taylor, 2000: 54). Bu da yeniliğin değişim olduğunu ortaya koymaktadır. Çevresel unsurların sürekli değiştiği düşünülürse yeniliğin işletme açısından ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Proaktif (öncül) işletmeler çevreyi etkilemek için sık sık yenilik yapmaktadırlar (Kostova, 1999: 312). Yenilik yapmak proaktif (öncül) bir davranıştır ve yenilik yapabilmek için işletmelerin çevreleriyle etkileşim içerisinde olmaları gerekmektedir (Walker, 1997: 82). Bu sayede yenilik bilginin üretilmesi, yayılması ve oluşabilecek eleştirilerin ortaya konması yoluyla süreç işletilebilmektedir (Jaworski ve Kohli, 1993: 55).

Dinamik çevre sürekli yenilendiğinden ve buna bağlı olarak rekabet yapısı da olarak sürekli değiştiğinden belirsizlik oluşmakta ve işletmelerin başarısı ve ayakta kalabilmesi inovasyon yeteneğine bağımlı hale gelmektedir. İnovatif ürünler tüketicilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır (Hurley ve Hult, 1998: 45).

Yenilik yapan işletmeler çevresel ihtiyaçlara zamanında ve tam olarak yanıt üretmekte ve bu şekilde kendi verimliliklerini yükseltmektedirler. Yenilik çevreye uyum sağlama mekanizmasıdır (Hurley ve Hult, 1998: 45). İşletmeler yenilikle çevreye uyum sağlayıp hayatlarını sürdürmeyi odak noktası haline getirmektedirler. Aksi durumda ise çevreden koparak kapalı bir sistem olarak yaşamlarını idame ettirmektedirler. Yaşamsal süreç içerisinde meydana gelebilecek reorganizasyona ilişkin yapılanmalar yenilik maliyetleri düşürecek ve o da ürünün birim fiyatını azaltacaktır. Bunun sonucunda pazar payı artacağı gibi karlılık da artacaktır (Cohen ve Levinthal, 1990: 131).

Ana nokta işletme performansı açısından incelendiğinde, belli bir dönem sonunda elde edilen çıktı ya da sonuca göre, işletme amacının ya da görevinin yerine getirilme derecesi, şeklinde performans kavramı açıklanmıştır (Akal, 2003). Genel anlamda işletme performansı, örgütün amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirdiğini tespit etmek için ölçülmektedir (Bakoğlu 2001: 39). Performans ölçme, işletmenin örgütteki mevcut gelişmelere sadece seyirci kalmasını önlemekte; çevresel gelişmelere ayak uydurabilme ve tepkide bulunabilme, rakiplere oranla bir adım önde nasıl olunabilir gibi konular odak nokta haline gelmektedir (Mawer 2003: 260). İşletme performansını ölçmenin diğer faydalarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür (Baki ve Ustasüleyman 2001: 71):

- Örgütün nasıl işlediğini görme olanağı vermesi,
- İşletmelere, sorunlarının kaynaklarını ve başarılarının ve/veya başarısızlıklarının altında yatan temel nedenleri saptamaya yönelik yararlı bilgiler sağlaması (Hayes vd. 1995: 153),
- Olası performans açıklarını belirlemeye olanak vermesi,
- Ödüllendirilebilecek performans belirlemede etkili olması ve
- Planlar doğrultusunda, önceden belirlenmiş olan kaynak kullanımının ne derece gerçekleştiğini göstermesidir.

Günümüzde işletmelerin varlıklarını uzun dönemlerde sürdürebilmeleri için kaliteli ve hızlı müşteri hizmeti vermelerinin önemi yadsınmaz. Verimli hizmetleri sağlayan çalışanlar işletmenin ana merkezini oluşturmaktadırlar. İnsan kaynaklarının güçlendirilmesi yolu ile müşteri memnuniyeti sağlanması işletmeye stratejik esneklik kazandıracaktır. Bugün başarı, çalışanlarını nasıl güçlendireceğini bilen işletmelerindir. Güçlendirilmiş işgücü mükemmel müşteri hizmetleri için son derece gereklidir. Çalışanların verimliliğinin ve yaratıcılığının rekabet avantajı sağladığı bir işletme yaratabilmek, ancak onların kendi problemlerini çözmelerine, yaratıcılık ve sezgilerini göstermelerine imkân vermekle sağlanabilmektedir (Temelli, 2014: 72-73).

Mal veya hizmet üretmek üzere bir araya getirilen kaynakların içinde, kuşkusuz en dinamik, en yaratıcı ve en değerli olanı insandır. İnsanın zihinsel, fiziksel gücü ve enerjisi olmadan kaynakların (girdilerin) mal ve hizmetlere (çıktıya) dönüşmesi mümkün olmadığı gibi, verimlilik, kalite, yenilik ya da yaratıcılık gibi hususların hiçbirinin gerçekleşmesi de mümkün değildir. Çünkü teknolojinin temel kaynağını iyi motive

edilmiş insanın zihinsel gücü oluşturmaktadır. Buradan hareketle, yeterli miktar, kalite ve kapasitede iş gücüne sahip olmak, işletmelerin tüm fonksiyonlarında ve pazar hâkimiyetlerinde gerekli olan rekabet avantajlarının temel koşuludur (Eren, 2005: 39).

İşletmeler, çalışanların yeteneklerini geliştirmek için çok sayıda İnsan Kaynakları Yönetimi faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütürler. Yeni işe alınmış çalışanların kalitesini yükseltmeye veya var olan çalışanların yeteneklerinin artırılmasına odaklanılır, ya da her iki yöntem birden kullanılır. Seçim süreci, çalışanların yeteneklerine göre sadece en iyi olanları ortaya çıkarmayı ve örgüt yetenekleri arasına dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmalar göstermiştir ki, çalışanın işe alımındaki doğruluk işletme performansına olumlu olarak yansımaktadır. Çalışan seçiminden sonra, var olan çalışanların yeteneklerini arttırmak için geniş çaplı eğitim ve geliştirme aktiviteleri düzenlenir çünkü eğitime yapılan yatırımlar daha sonra örgütsel getiriler yaratmaktadır (Quinn ve Spreitzer, 1997: 41).

Aile işletmeleri istihdam, performans değerlendirme, ödüllendirme ve terfi, eğitim ve geliştirme gibi insan kaynakları uygulamalarından çalışanlarına profesyonellik kazandırmak çalışanlarını motive ederek sahip oldukları potansiyeli ortaya koymalarını sağlamak, etkili ve verimli bir şekilde çalışmalarını desteklemek amacıyla faydalanabilir. Aile işletmelerinde istihdam sürecinin liyakate uygun bir şekilde gerçekleşmesi ve biçimsel eğitim programlarının uygulanması gerekli becerilere sahip yeterli kişilere görev verilmesini sağlamanın temeli olarak görülmektedir (Dekker vd., 2010: 24).

İşletmelerde insan kaynakları yönetimi fonksiyonunun çalışanlara sağlayacağı eğitim hem çalışanların kariyer gelişimi için fırsat yaratır, hem de çalışanları sürekli gelişim ve profesyonel hedefler konusunda cesaretlendirir (Hwang ve Powel, 2009: 269). Mesleki eğitim ve çalışanların sertifikalandırılması çalışanların bireysel olarak profesyonelleşmesini sağlarken, örgütsel profesyonelliği güçlendirir (Evetts, 2013: 787).

Yenilik ve işletme performansı arasındaki ilişki, yazında geniş bir biçimde yer almaktadır. Yenilikçilik ve işletme performansı ile ilgili yazında, yenilikçiliğin işletme performansını artırdığını tespit eden (Zehir ve Özşahin 2006: 141; Erdil ve Kitapçı 2007: 237; Hoq ve Ha 2009: 105) ve yenilik yeteneğinin işletme performansı ile anlamlı ve olumlu yönde ilişkili olduğunu ortaya çıkaran çalışmalara rastlanmaktadır (Jong ve Vermeulen 2003: 846; Vincent vd. 2004; Cheveerug ve Ussahawanitchakit 2008; Eren vd. 2010: 3102-3116). Karakılıç (2009: 204), yenilikleri yakından takip edebilen örgütlerin, rekabetçi üstünlük sağlamanın yanında işletme performanslarında da iyileşmeler sağlayabildiklerini belirtmektedir. Erdil ve Kitapçı (2007: 236–237) ise, işletmenin yenilik yapabilme yeteneğinin, işletme performansının önemli bir parçası olduğunu ve dolayısıyla işletme yenilikçiliği ile işletme performansı arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. İşletmelerde inovasyon- performans ilişkisine yönelik çalışmalardan bazıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. İlgili Alan Yazın Özeti

Araştırmacı (lar)	Araştırma Yöntemi	Temel Bulgular
Öztek 2005: 19-22	Yazın İncelemesi	Yazar bu çalışmada, performans ölçümünde en yaygın kullanılan boyutlar üzerinde durmakta ve her bir performans boyutuna ilişkin temel göstergeleri sunmaktadır.
Yüksel 2003: 181-195	Görgül Araştırma	Yazar, işletmelerin performans ölçüm sistemlerinde karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik yapmış olduğu araştırmada, en önemli sorunlar; genellikle uzak geçmiş duruma (haftalar ve aylar önceki duruma) ilişkin bilgi sağlanması, ölçümlerin belirlenmesinde kısa dönem için belirlenen hedeflerin dikkate alınması, işletmenin tüm bölümlerinde aynı ölçütlerin kullanılması, verilerin ölçülmesinde güçlüklerle karşılaşılması, hızlı bir geri bildirim sağlanamaması ve çok sayıda ölçüt kullanılması, olarak belirlenmiştir.
Prajago and Sohal 2006: 35-50	Görgül Araştırma	Bu çalışmada, örgüt stratejisi ve işletme performansı arasındaki ilişkiye arabuluculuk etmede toplam kalite yönetimi uygulamalarının uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Avustralya'daki 154 orta düzey yönetici üzerinde yapılan araştırmada, toplam kalite yönetiminin değişim stratejisiyle pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir.
Holjevac 2003: 129-134	Yazın İncelemesi	Yazar bu çalışmada, değişen müşteri ihtiyaçları çerçevesinde, turizm ve otel endüstrisinde 21. yüzyılı şekillendirecek yeni güçlerin, yeni hizmet anlayışlarının ve yeni otel tiplerinin neler olduğunu incelemiştir.
Jong ve Vermeulen 2003: 844-858	Yazın İncelemesi	Bu çalışmada, örgütsel başarıya ulaşmada yeni hizmet geliştirmenin önemi üzerine kavramsal bir inceleme yapılmıştır.
Fache 2000: 356-366	Yazın İncelemesi	Turizm endüstrisinde yenilik geliştirme üzerine yapılan bu araştırmada, müşterilerin bir otel seçiminde önemli buldukları faktörler günümüz ve gelecek boyutunda incelenmiş ve müşterilerin otel işletmelerinden gelecekteki beklentilerinin neler olacağı analiz edilmiştir.
Victorino et al. 2005: 555-576; Enz and Siguaw 2003: 115-123	Görgül Araştırma	Bu çalışmalar, otel işletmelerinde hizmet yeniliklerinin sağlamış olduğu avantajlar üzerine odaklanmaktadır.

Sipahi 2005: 107-112; Şamiloğlu, 2003: 80-88	Yazın İncelemesi	Bu araştırmalarda, işletme performansının ölçümünde kullanılan geleneksel ölçüm yöntemlerinin eksikliğine/yetersizliğine vurgu yapılmakta ve buna alternatif olarak 'Ekonomik Katma Değer' yaklaşımı üzerinde durulmaktadır.
Avcı 2005: 5-11	Görgül Araştırma	Yazar, konaklama işletmelerinde performans ölçümüne ve işletmelerin kullandığı performans göstergelerine ilişkin bir alan araştırması yapmıştır. Adana, Muğla ve Antalya'da faaliyet gösteren konaklama işletmeleri üzerinde yürütülen araştırmada; işletmelerin finansal performans ölçümüne ilişkin göstergeleri kullandığı, ancak finansal olmayan performans boyutlarına ilişkin ciddi ölçümler yapmadıkları tespit edilmiştir.
Avcı ve Caferoğlu 2008: 337-369	Yazın İncelemesi (Kitap Bölümü)	Bu çalışmada, özellikle konaklama işletmelerinde performans ölçümünün nasıl yapıldığı, bu süreçte kullanılan boyut ve göstergelerin neler olduğu ortaya konmaktadır.
Yağcı 2008: 401-425	Yazın İncelemesi (Kitap Bölümü)	Yazar bu çalışmada, öncelikle tüm işletmeler için geçerli olan yenilikçilik olgusu ile ilgili bir yazın incelemesi yapmakta, daha sonra ise yenilikçi uygulamaların turizm işletmeleri ile bağlantısını kurarak, turizm işletmelerine yönelik yenilik yönetimi konusunda bir çerçeve oluşturmaktadır.
Fache 2000: 356-366	Yazın İncelemesi	Turizm endüstrisinde yenilik geliştirme üzerine yapılan bu araştırmada, müşterilerin bir otel seçiminde önemli buldukları faktörler günümüz ve gelecek boyutunda incelenmiş ve müşterilerin otel işletmelerinden gelecekteki beklentilerinin neler olacağı analiz edilmiştir.

Yapılan literatür taraması kapsamında mavi yakalıların aile işletmelerinde uygulanan inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarına ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde insan kaynakları uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde inovasyon uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H3: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H4: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H5: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H6: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

3. METEDOLOJİ

3.1. Çalışmanın Örnekleme

Araştırmanın amacı ve kısıtları doğrultusunda ana kütle Besni’de faaliyet gösteren Merinos İplik fabrikası çalışanları oluşturmaktadır. Toplam 120 tane personelden oluşan aile işletmesinde ana kütleden %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5’lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 91 kişi olarak hesap edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2017; 130).

Araştırma kapsamında örneklem, her örneğe eşit seçilme şansı veren (Bryman ve Cramer, 1997: 99) basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Hazırlanan anket formu Besni İplik Fabrikasında çalışan mavi yakalılara uygulanmış ve 102 adet anket formuna ait veriler işlenebilir olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, örneklem ana kütle %85 (102/120) temsil etmektedir.

Örnekleme dâhil edilen mavi yakalıların demografik özellikleri Tablo 2’de özetlenmiştir. Çalışmaya katılanlar yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde en yüksek frekans 67 kişi (% 65,7) ile 26-30 aralığı yaş grubuna aittir. Katılımcılara eğitim durumları sorulduğunda elde edilen bulgular en fazla mezuniyet durumu 60 kişi (%58,8) lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer demografik soru grubunda ise kaç yıldan beri aile işletmesinde çalıştıkları yani mevcut işyerinde kaç yıldır görev yaptıkları sorulmuş ve en yüksek frekans grubu 1-3 yıl arası 85 kişi (%83,3) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Örneklemin Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde	Geçerli %	Toplam %
Yaşınız	18-25	2	2,0	2,0	2,0
	26-30	67	65,7	65,7	67,6
	31-35	30	29,4	29,4	97,1
	36-40	3	2,9	2,9	100,0
Eğitim Düzeyiniz	İlköğretim	30	29,4	29,4	29,4
	Lise	60	58,8	58,8	88,2
	Ön Lisans	8	7,8	7,8	96,1
	Lisans	4	3,9	3,9	100,0
Kurumdaki Çalışma Süreniz	1 yıldan az	6	5,9	5,9	5,9
	1-3 yıl arası	85	83,3	83,3	89,2
	4-6 yıl arası	9	8,8	8,8	98,0
	7-9 yıl arası	2	2,0	2,0	100,0

3.2. Çalışmada Kullanılan Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analizi

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Oluşturulan anket formunda katılımcıların yaşları, mezuniyet durumları ve işyerindeki çalışma sürelerinin tespitine yönelik 3 adet demografik sorusu bulunmaktadır. Demografik soruları ölçek sorularının dikkatlice okunarak işaretlenmesi amacıyla ilk önce ölçek soruları son üç soruda da demografik sorulara yer verilmiştir. Anketin ölçekle ilgili kısmında ise İnsan Kaynakları uygulamalarına ilişkin 3 boyut ve İnovasyon uygulamalarına yönelik 3 alt boyuttan oluşmaktadır. İnsan Kaynakları Uygulamalarının alt boyutları İşle ilgili alt boyut (7 madde) ve

Ödül ilişkisiyle ilgili (3 madde) bulunmaktadır. İnovasyon uygulamalarına ilişkin alt boyutlar ise süreç yeniliği (5 madde), ürün yeniliği (5 madde) ve idari yenilik (5 madde) olmak üzere ölçek sorusu 25 maddeden oluşmaktadır.

Aile İşletmesinde uygulanan inovasyon ve insan kaynaklarına ilişkin çalışanların tutumunu ölçmek amacıyla Nasution ve Mavondo'nun 2007 yılında örgütsel yeteneklerin müşteri değerini nasıl etkilediğini araştıran makale çalışmasındaki ölçekten faydalanılmıştır (Nasution ve Mavondo, 2007). Ayrıca ölçekle ilgili Temelli'nin 2014 yılındaki doktora çalışmasında bulunan anket formu inovasyon ve insan kaynakları boyutlarından faydalanılmıştır (Temelli, 2014: 246-249). Ölçekte 5'li likert ölçeği kullanılmıştır (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum).

Güvenirlilik analizi, araştırmada kullanılan ölçeklerin, ölçülmesi istenilen değişkenleri tam ve doğru olarak ölçüp ölçmediğini anlamak için yapılır (Özdamar, 2016: 75). Güvenirlilik analizi, her ölçek için yapılmalıdır. Bu analiz, ölçekteki soruların birbiri ile tutarlılığını ve ölçeğin araştırma problemini, ne derecede yansıttığını gösterir (Kalaycı, 2014: 403). Bir ölçeğin güvenirliliği, ölçülmek istenilen özellikte, ölçümleri etkileyebilecek tüm özellikler değişmiyor ve tekrar eden ölçümlerde hep aynı değerde elde ediliyorsa, ölçek güvenilirliktir. Fakat yine de sosyal bilimlerde tam güvenirlilikten söz etmek oldukça güçtür (Tavşancıl, 2014:16).

Bir ölçeğin güvenirliliğini Alpha katsayısı gösterir ve aşağıdaki gibi yorumlanabilir (Kalaycı, 2008: 405);

- $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenirliliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derece güvenilir bir ölçektir.

Tablo 3'te ölçeklerin güvenirlilik analizi sonuçlarında bulunan cronbach alpha katsayıları sunulmuştur.

Tablo 3: Ölçeğin Güvenirlilik Analizi

Değişken	Cronbach Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
İnsan Kaynakları ve İnovasyon Uygulamaları	,833	25

Elde edilen sonuç ölçeğin güvenirliliğinin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin insan kaynakları (10 madde) ve inovasyon (15 madde) alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
İnsan Kaynakları	4,4618	,30018
İnovasyon	4,4048	,33823

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi katılımcılar çalıştıkları aile işletmesinde insan kaynakları ve inovasyonla ilgili yöneltilen sorulara olumlu cevap görmüş ve işletmelerini her iki düzeyde de yapmış oldukları uygulamadan memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. İnsan Kaynakları Uygulamalarının katılım oranı daha yüksek düzeydedir.

3.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmanın temel amacını oluşturan hipotezler, $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında üretilen 6 hipotez tek yönlü varyans analizi yardımıyla test edilmiştir. Araştırma kapsamında

oluşturulan, “H1: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde insan kaynakları uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.” hipotezine ilişkin veriler Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 5: İnsan Kaynakları Uygulamalarına İlişkin İstatistikler

Alt Boyut	N	Ort.	S.S.
İnsan Kaynakları Uygulamaları	102	4,4618	,30018

Tablo 6: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	2,342	3	,781	11,320	,000
Grup İçi	6,759	98	,069		
Toplam	9,101	101			

Tablo 7: Çoklu Karşılaştırma Tukey Testi Sonuçları

Yaş Grupları	18-25	26-30	31-35	36-40
18-25	*	*	*	*
26-30				*
31-35				*
34-40				*

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına göre farklı yaş gruplarında çalışanların insan kaynakları uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık vardır $F(3,781)=11,320$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki insan kaynakları uygulamaları hakkındaki görüşleri yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Farklılıkların hangi ikili gruptan (gruplardan) kaynaklandığını gösteren çoklu karşılaştırma Tukey testi sonuçlarına bakıldığında 26-30 yaş grubu (Ort. = 4,49; S. S. = .23), 31-35 yaş grubu (Ort.= 4,49; S. S. = .24) 36-40 yaş grubu (Ort. = 4,37 ve S. S. = .49) çalışanların yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak 18-25 yaş grubu çalışanlarının insan kaynakları uygulamaları hakkındaki düşünceleri (Ort. = 3,40 ve S. S. = .99) ile 26-30, 31-35 ve 36-40 yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H2: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde inovasyon uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir” hipotezine ilişkin veriler Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 8: İnovasyon Uygulamalarına İlişkin İstatistikler

Alt Boyut	N	Ort.	S.S.
İnovasyon Uygulamaları	102	4,4048	,33823

Tablo 9: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	4,399	3	1,466	20,081	,000
Grup İçi	7,156	98	,073		
Toplam	11,554	101			

Tablo 10: Çoklu Karşılaştırma Tukey Testi Sonuçları

Yaş Grupları	18-25	26-30	31-35	36-40
18-25	*	*	*	*
26-30				*
31-35				*
34-40				*

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına göre farklı yaş gruplarında insan kaynakları uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık vardır $F(3,98)=20,081$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki inovasyon uygulamaları hakkındaki görüşleri yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Farklılıkların hangi ikili gruptan (gruplardan) kaynaklandığını gösteren çoklu karşılaştırma Tukey testi sonuçlarına bakıldığında 26-30 yaş grubu (Ort. = 4,40; S. S. = .26), 31-35 yaş grubu (Ort.= 4,45; S. S. = .26) 36-40 yaş grubu (Ort. = 4,77 ve S. S. = .21) çalışanların yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak 18-25 yaş grubu çalışanlarının inovasyon uygulamaları hakkındaki düşünceleri (Ort. = 3,00 ve S. S. = .81) ile 26-30, 31-35 ve 36-40 yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H3: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir” hipotezine ilişkin veriler Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	,449	3	,150	1,696	,173
Grup İçi	8,652	98	,088		
Toplam	9,101	101			

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına çalışanların eğitim düzeylerine göre insan kaynakları uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur $F(3,98)= 1,696$, $p>.05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki insan kaynakları uygulamaları hakkındaki görüşleri eğitim düzeylerine göre farklılık göstermemektedir.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H4: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir ” hipotezine ilişkin veriler Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	,323	3	,108	,938	,425
Grup İçi	11,232	98	,115		
Toplam	11,554	101			

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına göre çalışanların eğitim düzeylerine göre işletmede uygulanan inovasyon uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur $F(3,98) = ,938, p > .05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki inovasyon uygulamaları hakkındaki görüşleri eğitim düzeylerine göre farklılık göstermemektedir.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H5: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir ” hipotezine ilişkin veriler Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	,611	3	,204	2,351	,077
Grup İçi	8,490	98	,087		
Toplam	9,101	101			

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına göre farklı hizmet sürelerinde çalışanların insan kaynakları uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur $F(3,98) = 2,351, p > .05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki insan kaynakları uygulamaları hakkındaki görüşleri çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H6: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir ” hipotezine ilişkin veriler Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14: Tek Yönlü Faktör Analizi Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	,655	3	,218	1,963	,125
Grup İçi	10,899	98	,111		
Toplam	11,554	101			

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonuçlarına göre çalışanların çalışma sürelerine göre işletmede uygulanan inovasyon uygulamalarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur $F(3,98) = ,938, p > .05$). Başka bir ifadeyle iş görenlerin çalıştıkları aile işletmesindeki inovasyon uygulamaları hakkındaki görüşleri çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 15: Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
H1: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde insan kaynakları uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.	Kabul Edildi
H2: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmesinde inovasyon uygulamaları hakkındaki düşünceleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.	Kabul Edildi
H3: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.	Reddedildi
H4: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterir	Reddedildi
H5: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde insan kaynakları uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.	Reddedildi
H6: Mavi yakalıların çalıştıkları aile işletmelerinde inovasyon uygulamaları aile işletmesindeki hizmet sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.	Reddedildi

4. SONUÇ

Çalışma kapsamında aile işletmelerinde çalışmakta olan mavi yakalıların işyerlerinde uygulanmakta olan insan kaynakları ve inovasyon hakkındaki düşünceleri çalışanların yaş grupları, eğitim seviyeleri ve çalışma süreleri bakımından değerlendirilmiştir. Aile işletmelerinin önemli manevi kaynaklarından olan insan kaynakları uygulamaları ve inovasyon (yenilik) çalışmaları iş görenler bakımından değerlendirilmesi önemsenmektedir. İşletmelerde insan kaynakları ve inovasyon uygulamaları hakkında dönüt sağlanmasında çalışanların görüşlerine belirli aralıklarla başvurulmalıdır. Bu bağlamda küresel rekabet ortamında rakiplerle mücadelede önemsenmesi gereken performans değerlendiricilerinden iki ölçüt inovasyon ve insan kaynakları uygulamaları olarak görülmektedir. Bir diğer anlatımla birçok aile işletmesi sahibi insan kaynakları ve inovasyon uygulamalarına yeterince kaynak ve vakit ayırdığı şeklinde söylemlerde bulunsun da çalışanlar açısından durumun değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışanların bu değerlendirmeyi herhangi bir etki altında kalmadan ve içtenlikle cevaplamaları aile işletmelerinin kendi durumu hakkında fikir edinmesi açısından gerekmektedir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde yaş gruplarıyla insan kaynakları uygulamaları ve inovasyonla ilgili konularda anlamlı bir fark bulunmuştur. Yani en fazla 18-25 yaş grubu çalışanların çalıştıkları iş yerinde inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarına gereken hassasiyetin gösterildiğine yönelik görüş beyan etmişlerdir. Alan yazında öncül olacağı düşünülen bu çalışma farklı aile işletmelerinde yapılarak değişik bulgulara ulaşılabilir ve literatüre daha fazla katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmada zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle sadece belli bir işyerinde ve çalışanlar açısından değerlendirme yapılabilmektedir. Bu noktada farklı aile işletmelerinde müşteriler, rakipler gibi unsurlarda dikkate alınarak daha geniş kapsamlı değerlendirmeler yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baki, B. ve Ustasüleyman, T. (2001). Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Yazılımları ve Performans Ölçütleri. Verimlilik Dergisi MPM Yayını, (3): 69– 80.
- Bakoğlu, R. (2001). Örgütsel Performans Kavramı ve Gelişimi. Öneri Dergisi 4 (15): 39–45.
- Bryman, A., ve Cramer, D. (1997). Quantitative data Analysis with SPSS for windows: guide for social scientists. New York: Routledge.
- Cohen, W. M., Daniel, A. L. (1990). "Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation", Administrative Science Quarterly, 35(1), 128-152.
- Damanpour, F. (1991). "Organizational Innovation: A Metaanalysis of Effects of Determinants and Moderators", Academy of Management Journal, 34(3), 555-590.
- Dekker, J. (2010). Developing a new typology of family firms based on professionalization and formalization, European Academy of Management Conference: Back to The Future, Rome: Tor Vergata University, 1-40.
- Deshpande, R., John, U. F., Frederick, E. W., JR. (1993). "Corporate Culture, Customer Orientation, and Innovativeness in Japanese Firms: A Quadrad Analysis", Journal of Marketing, 57(1), 23-37.
- Eraslan, H., Bulu, M. ve Bakan, İ. (2008). Kümelenmeler ve İnovasyona Etkisi: Turizm Sektöründe Uygulamalar. SOİD Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi 5 (3): 15-50.
- Erdil, O ve Kitapçı, H. (2007). TKY Araçlarının Kullanımı ve Firma Yenilikçiliğinin Yeni Ürün Geliştirme Hızı ve İşletme Performansına Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21 (1): 233–245.
- Eren, E. (2005). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. Yedinci Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş. İstanbul.
- Eren, E., Alpan, L. ve Erol, Y. (2005). Temel Fonksiyonel Yeteneklerin Firmanın Yenilik ve Finansal Performansına Etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Bahar 2005/1, 4 (7): 201-224.
- Eryılmaz, M. (2005). Bireylerin Bölüm Bazlı Bolluk Algılarının Yüksek Düzeyde Olduğu Durumlarda, Örgütsel Yapı Unsurlarının Yenilik Süreci Üzerine Etkileri. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (9): 79–92.
- Evetts, J. (2013). Professionalism: value and ideology. Current Sociology Review, 61(5- 6), 778-796.
- Greve, H. R., Alva, T. (2000). "Innovations as Catalysts for Organizational Change: Shifts in Organizational Cognition and Search", Administrative Science Quarterly, 45(1), 54-80.
- Güleş, H. K. ve Bülbül, B. (2004). Toplam Kalite Yönetiminin İşletmelerde Yenilik Çalışmalarına Katkıları. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1/2004: 115–129.
- Güleş, H. K. ve Bülbül, B. (2004). Toplam Kalite Yönetiminin İşletmelerde Yenilik Çalışmalarına Katkıları. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1/2004: 115–129.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (4. Baskı), Seçkin, Ankara.

- Hayes, R. H., Wheelwright, S. C. ve Clark, K. B. (1995). *Measuring Manufacturing Performance*. Ed. Jacky Holloway vd., Performance Measurement and Evaluation. London: Sage Publication.
- Hog, Z ve Ha, N. C. (2009). Innovativeness: Its Antecedents and Impact on SME Business Performance. *International Journal of Business and Management* 4 (11): 100–110.
- Hurley, R. F., G. Tomas M. H. (1998). "Innovation, Market Orientation, and Organizational Learning: An Integration and Empirical Examination", *Journal of Marketing*, 62(3), 42-54.
- Hwang, H. and Powell, W. W. (2009). The rationalization of charity: the influences of professionalism in the nonprofit sector. *Administrative Science Quarterly*, 54, 268-298.
- Jaworski, B. J. and Ajay K. K. (1993). "Market Orientation: Antecedents and Consequences", *Journal of Marketing*, 57(3), 53-70.
- Jong, P. J. D. ve Vermeulen, P. A. M. (2003). Organizing Successful New Service Development: A Literature Review. *Management Decision* 41 (9): 844– 858.
- Kalaycı, Ş. (2014). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (6. bs.). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karpuzoğlu, E. (2004). Aile Şirketlerin Sürekliliğinde Kurumsallaşma. 1. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiri Kitabı, 42-53, İstanbul.
- Kostova, T. (1999). "Transnational Transfer of Strategic Organizational Practices: A Contextual Perspective", *The Academy of Management Review*, 24(2), 308-324.
- Linder, J.C., Jarvenpaa, S. and Davenport, T.H. (2003). Towards an innovation sourcing strategy. *MIT Sloan Management Review* 44(4), 43-49.
- Mawer, D. (2003). Enlivening analysis through performance: Practising set theory. Ed. B. J. Music, Cambridge University Press, Vol. 20, No. 3.
- Nasution, H. N. And Mavondo, F. T. (2007). Organisational capabilities: antecedents and implications for customer value.
- Noble, C. H., Rajiv K. S., ve Ajith, K. (2002). "Market Orientation and Alternative Strategic Orientations: A Longitudinal Assessment of Performance Implications", *Journal of Marketing*, 66(4), 25-39.
- Oğuztürk, B. S. (2003). Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8 (2): 253–273.
- Özdamar, K. (2016). Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINITAB uygulamalı (1.Baskı). Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Öztekin, M. Y. (2005). Performans Ölçümünde Esas Alınan Ölçütler. *Öneri Dergisi* 6 (23): 19-22.
- Prajago, D. I. and Sohal, A. S. (2006). The relationship between organization strategy, total quality management (TQM), and organizational performance – the mediating role of TQM. *European Journal of Operational Research* (168): 35-50.
- Quinn, R. E. and Spreitzer G. M. (1997). "The Road To Empowerment: Seven Questions Every Leader Should Consider", *Organizational Dynamics*, Vol.26, Autumn, 37-50.
- Tavşancıl, E. (2014). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi (5.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Temelli, U. E. (2014). "Kurumsallaşma Düzeyinin Örgütsel Yetenekler Açısından İnşaat Sektöründe Algılanan Müşteri Değerine Etkisi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı İşletme Bölümü: İstanbul.
- Vincent, L., Bharadway, S. ve Challagalla, G. (2004). Does Innovation Mediate Firm Performance?: A Meta-Analysis of Determinants and Consequences of Organizational Innovation. Working Paper, http://www.smartech.gatech.edu/bitstream/1853/10731/.../gt_tiger_does_innovation.pdf (Erişim: 03.12.2009).
- Walker, O.C. Jr. (1997). The adaptability of network organizations: some unexplored questions, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25 (1), 75– 82.
- Yüksel, H. (2003). İşletmelerin Performans Ölçüm Sistemlerinde Karşılaştıkları Sorunların Ampirik Bir Çalışma İle Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 4 (2): 181-195.
- Zehir, C. ve Özşahin, M. (2006). Stratejik Karar Verme Hızını Etkileyen Örgütsel, Çevresel Faktörler ve Firma Performansı İlişkisi: İmalat Sektöründe Bir Saha Çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (1): 137–157.

E7 Ülkelerinde Karbondioksit Emisyonu Yakınsaması: Fourier Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Kanıtlar

Prof. Dr. Burak Güriş¹

Doç. Dr. Aycan Hepsağ²

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, bguris@istanbul.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, hepsag@istanbul.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı E7 ülkeleri arasında karbondioksit emisyonu yakınsamasının varlığını Fourier doğrusal olmayan birim kök testleriyle araştırmaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda birim kök test sürecinde karşılaşılan iki temel sorun olan doğrusal olmama ve yapısal kırılmanın birlikte modellenmesini sağlayan Fourier terimli doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılmıştır. Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye ülkelerine ait 1965-2018 dönemi yıllık kişi başı karbondioksit emisyonu miktarlarına ait veri seti “British Petrol” İstatistik yıllıklarından elde edilmiştir. Bu veri seti kullanılarak her bir ülkenin kişi başı karbondioksit emisyon miktarı E7 ortalaması karbondioksit emisyonu miktarına bölündükten sonra logaritmik dönüşüm sağlanarak logaritmik fark değişkeni oluşturulmuştur. Her bir ülkeye ait logaritmik fark değişkeni serisine Fourier doğrusal olmayan birim kök testleri uygulanarak yakınsama analizi gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fourier Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri, Karbondioksit Emisyonu Yakınsaması, E7 Ülkeleri

1.GİRİŞ

Küresel ısınma ve yaşanan iklim değişiklikleri tüm dünya ülkeleri için temel bir problem haline gelmiştir. Küresel ısınmaya ve olumsuz anlamda iklim değişikliğinin sebeplerinin başında sera etkisi gelmektedir. Sera gazları birçok gaz çeşidi tarafından ortaya çıksa da bu gazlar içerisinde sera etkisini ortaya çıkaran temel gaz türü karbondioksit (CO₂) gazıdır. Kişi başına düşen karbondioksit (CO₂) emisyonlarının temel olarak yaşam kalitesiyle ilişkili olduğu göz önüne alındığında, azaltma konularının son yirmi yılda enerji ve çevre yönetiminin öncü gündemi olmuştur. Bu nedenle birçok ülke, enerji kullanım verimliliğini arttırma, enerji yapılarını ayarlama ve endüstriyel yapılarını değiştirme gibi problemlerle mücadele için karşı planlar benimsemiştir.

CO₂ emisyonlarına ait zaman serilerinin özelliklerinin araştırılması ve yakınsayıp yakınsamadığının ampirik olarak test edilmesi gerek araştırmacılar gerekse politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir çünkü genel olarak enerji ve çevre gibi alanlarla reel ekonomi arasında ilişki bulunmaktadır. CO₂ emisyonları yakınsak davranışlar sergiliyorsa, politika yapıcıların aynı yaklaşımlarla ve mevcut politika uygulamalarıyla devam etmeleri mümkündür. Aksi halde, politika yapıcıların emisyon miktarındaki farka göre CO₂ salınımını sert bir şekilde azaltması gerekmektedir. Bu ekonomilerdeki politika önerileri mevcut CO₂ salınımını azaltma politikalarını yeniden gözden geçirmeli ve sürdürülebilir kalkınma için makul önerilerde bulunmalıdır.

Literatürde CO₂ emisyonlarının yakınsayıp yakınsamadığına dair yapılan birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Literatürde yapılan çalışmaların geniş bir özetine Erdoğan ve Acaravcı (2019) tarafından yapılan çalışmadan ulaşılabilmektedir. Bu çalışmanın amacı E7 ülkeleri arasında karbondioksit emisyonu yakınsamasının varlığını Fourier doğrusal olmayan birim kök testleriyle araştırmaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında ekonometrik yöntem anlatılmaktadır. Üçüncü kısmında ampirik bulgulara yer verilmektedir. Dördüncü ve son kısımda ise analizde elde edilen sonuçlar tartışılmaktadır.

2.EKONOMETRİK YÖNTEM

Perron(1989) yapmış olduğu çalışmada yapısal kırılmaların birim kök test sürecine etkileri üzerinde durmuştur. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre geleneksel birim kök testlerin yapısal kırılmaların varlığı durumunda birim kök temel hipotezinin kabulü yönünde eğilimli sonuçlar verecektir. Bu temel bulgu birim kök test süreci üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu çalışmayı takip eden süreçte birim kök testleri yapısal kırılmanın formu, yeri ve sayısının modellenmesi yani birim kök test sürecinde dikkate alınması üzerine olmuştur.

Yapısal kırılmanın birim kök test süreci üzerinde yarattığı sorunların benzeri doğrusal olmama için geçerli olacaktır. Yani doğrusal olmayan bir yapı var ise ve bu yapı birim kök test prosedüründe dikkate alınmıyorsa, geleneksel birim kök testleri birim kök temel hipotezinin kabulü yönünde sonuçlar verecektir.

Doğrusal olmamanın üstel yumuşak geçişli otoregresif model (STAR) model kullanımı ile birim kök test prosedürüne dahil edilmesi Kapetanios vd. (2003) çalışması ile başlamaktadır. Takip eden süreçte Sollis (2009), Kruse (2011) çalışmaları Kapetanios vd. (2003) çalışmasındaki varsayımları esneterek STAR model yapılarını farklı olarak ele almışlardır.

Becker vd. (2006) yapısal kırılmaların modellenmesi için yapısal kırılma sayısı, yeri ve formu hakkında önsel bilgi gereksinimini ortadan kaldırması temel avantajlarından dolayı Fourier serilerinin kullanımı önermektedir.

Christopoulos ve Leon-Ledesma(2010) çalışmasında doğrusal olmamayı STAR modeller ile belirleyen yapısal kırılmayı ise Fourier teriminin kullanımı ile modelleyen yeni bir test prosedürü önermişlerdir.

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen birim kök testi 3 adımlı bir prosedür ile uygulanmaktadır.

1.Adım

Bu adımda Fourier terimlerinin kullanımı ile model tahmin edilir ve hata terimleri elde edilir.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \alpha_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + v_t$$

Burada k^* en uygun frakansı ifade etmekte ve 1 ile 5 arasındaki tamsayı değerleri almaktadır. k^* seçiminde bütün k lar ile modeller tahmin edilir ve hata terimi kareler toplamını minimum yapan k en uygun k olarak seçilir. Bu işlemden sonra en uygun k kullanılarak model tahmin edilir ve aşağıda gösterildiği gibi hata terimleri elde edilir.

$$v_t = y_t - \alpha_0 + \alpha_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \alpha_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right)$$

2. Adım

Birinci adımda elde edilen hata terimleri kullanılarak Kapetanios vd. (2003) çalışmasında ortaya atılan üstel yumuşak geçişli otoregresif model (ESTAR) yapısına dayanan birim kök test prosedürün için aşağıdaki regresyon denklemi tahmin edilerek birim kök testi gerçekleştirilir.

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta v_{t-j} + \varepsilon_t$$

3. Adım

Eğer birim kök temel hipotezi reddedilirse $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = 0$ temel hipotezi, $H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq 0$ alternatif hipotezine karşı test edilebilir. Burada F testinin kullanımı önerilmiştir. Test için kritik değerler Becker vd. (2006) çalışmasında tablolanmıştır. Temel hipotezin reddedilmesi durumunda Fourier terimlerinin kullanılmasının gerekli olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Ranjbar vd. (2018) çalışmalarında Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) çalışmasında önerilen test prosedürünün 2. adımıda Sollis(2009) testinin kullanımını önermiştir. Bu durumda testin 2. adımıda aşağıdaki denklem kullanılarak Sollis(2009) testi uygulanacaktır.

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \delta_2 v_{t-1}^4 + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta v_{t-j} + \varepsilon_t$$

Ranjbar vd. (2018) çalışmalarında önerilen testin 3. Adımı Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) çalışmasındaki gibi olacaktır.

Güriş (2018) çalışmasında Kapetanios vd. (2003) çalışmasında ileri sürülen testin eleştirilerinin göz önüne alındığı Kruse(2011) testinin test prosedürüne eklenmesini önermiştir. Bu sayede hem yapısal kırılmaları hemde doğrusal olmamayı dikkate alan ve küçük örneklemelerde de iyi boyut ve güç özellikleri sergileyen yeni bir test prosedürü önerilmiştir.

Bu testte Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) çalışmasının ilk adımıdaki gibi hata terimleri elde edilecek bu hata terimleri kullanılarak aşağıdaki denklem üzerinden birim kök testi uygulanacaktır.

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \delta_2 v_{t-1}^2 + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta v_{t-j} + \varepsilon_t$$

Buradan hareketle birim kök temel hipotezini ($H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$) durağan ESTAR sürece ($H_1: \delta_1 < 0, \delta_2 \neq 0$) karşı test etmek için Kruse (2011) tarafından önerilen τ testinin kullanımı önerilmiştir. Bu test istatistiği aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\tau = t_{\beta_2=0}^2 + 1(\hat{\beta}_1 < 0)t_{\beta_1=0}^2$$

Kullanılacak tablo değerleri Güriş(2018) çalışmasında tablolanmış. Testin 3. Adımı Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) çalışmasındaki gibi olacaktır.

3.AMPİRİK BULGULAR

E7 ülkelerinde karbondioksit emisyonu yakınsamasının araştırıldığı bu çalışmada 1965-2018 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler British petrol istatistik yıllıklarından elde edilmiştir.

Birim kök testlerinin karşılaştığı en temel iki sorun doğrusal olmama ve yapısal kırılmanın varlığı durumunda geleneksel birim kök testlerinin birim kök temel hipotezinin kabulü yönünde eğilimli sonuçlar vermesidir. Bu noktadan hareketle son yıllarda yaşanan gelişmeler ile ortaya çıkan Fourier terimli doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir.

Christopoulos ve Leon-Ledesma(2010) tarafından geliştirilen Fourier KSS(FKSS), Ranjbar vd. (2018) tarafından geliştirilmiş Fourier Sollis (F-Sollis), Güriş(2018) tarafından geliştirilmiş Fourier Kruse (F-Kruse) testleri kullanılmış ve sonuçlar tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1 : Doğrusal olmayan Fourier Birim Kök Testleri Sonuçları

	k	Gecikme	F-KSS	Gecikme	F-Sollis	Gecikme	F-Kruse	F-Stat
Brezilya	1	1	-1.97551	1	1.914731	3	8.002526	55.33359
Çin	1	2	-1.16477	3	4.61628	2	6.814974	56.26029
Endonezya	1	2	1.27708	1	3.494395	1	9.763039	68.29032
Hindistan	1	2	0.346773	2	1.751404	2	4.529288	109.4365
Meksika	1	0	-1.91439	0	1.799319	3	17.911	303.831
Rusya	1	2	-0.37603	2	1.406002	2	3.984626	84.87977
Türkiye	1	2	-0.12745	0	2.278558	0	9.126829	80.03192

Tablo 1' in ilk sütununda minimum hata terimi kareler toplamı ile bulunarak seçilen uygun frekans sayısı sunulmuştur. Bütün ülkeler için uygun frekans k=1 olarak elde edilmiştir. ikinci ve üçüncü sütunları F-KSS test sonuçlarına aittir. F-KSS test sonuçları Christopoulos ve Leon-Ledesma(2010) çalışmasındaki tablo

değerleri ile karşılaştırılmış ve ülkelerin tamamında birim kök temel hipotezini destekler kanıtlar elde edilmiştir.

Tablo 1' in dördüncü ve beşinci sütunları Ranjbar vd. (2018) çalışmasında ortaya atılan F-Sollis test sonuçlarını göstermektedir. F-Sollis test sonuçları Ranjbar vd. (2018) çalışmasındaki tablo değerleri ile karşılaştırılmış ve ülkelerin tamamında durağan olmama yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 1' in altıncı ve yedinci sütunları ise Güriş(2018) çalışmasında geliştirilen F-Kruse test sonuçlarını göstermektedir. Buradaki sonuçlar Güriş(2018) çalışmasındaki tablo değerleri ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Meksika için test istatistiği olan 17.911 çalışmadaki tablo değerlerinden daha büyük olduğu için bu ülkede durağanlık bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca elde edilen bu sonuçtan sonra son sütunda bulunan F test istatistiği Becker vd.(2006) çalışmasındaki tablo değerleri ile karşılaştırılmış ve Fourier terimlerinin modelde yer almasının uygun olacağı yönünde bulgular elde edilmiştir.

Sonuçlara göre Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Rusya ve Türkiye için tüm birim kök test sonuçlarına göre seriler durağan değildir. Bu sonuç ilgili ülkelerde yakınsama hipotezinin geçerli olmadığını kanıtlamaktadır. Meksika için ise Güriş(2018) testi durağanlık yönünde bulgu vermiştir. Bu ülkede yakınsama hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

4.SONUÇ

E7 ülkelerinde karbondioksit emisyonu yakınsamasının araştırıldığı bu çalışmada yapısal kırılmaları ve doğrusal olmamayı birlikte birim kök test prosedürüne dahil eden Fourier terimli doğrusal olmayan birim kök testlerinden Christopoulos ve Leon-Ledesma(2010) tarafından geliştirilen Fourier KSS(FKSS), Ranjbar vd. (2018) tarafından geliştirilmiş Fourier Sollis (F-Sollis), Güriş(2018) tarafından geliştirilmiş Fourier Kruse (F-Kruse) testleri kullanılmıştır. Sonuçlara göre Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Rusya ve Türkiye için yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı söylenebilir. Meksika için ise Güriş(2018) testi durağanlık yönünde bulgu vermiştir. Bu ülkede yakınsama hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Becker, R., W. Enders, and J. Lee. 2006. A stationarity test in the presence of an unknown number of breaks. *Journal of Time Series Analysis* 27 (3):381–409. doi:10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x.
- Christopoulos, D. K., and M. A. Leon-Ledesma. 2010. Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance* 29(6):1076–93.
- Erdogan, S., & Acaravci, A. (2019). Revisiting the convergence of carbon emission phenomenon in OECD countries: new evidence from Fourier panel KPSS test. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-14.
- Güriş, B. (2018). A new nonlinear unit root test with Fourier function, *Communications in Statistics - Simulation and Computation*, DOI: 10.1080/03610918.2018.1473591
- Kapetanios, G., Y. Shin, and A. Snell. 2003. Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics* 112 (2):359–79. doi:10.1016/S0304-4076(02)00202-6.
- Kruse, R. 2011. A new unit root test against ESTAR based on a class of modified statistics. *Statistical Papers* 52 (1):71–85. doi:10.1007/s00362-009-0204-1.
- Perron, P. 1989. The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society* 57 (6):1361–401. doi:10.2307/1913712.
- Ranjbar, O., Chang, T., Elmi, Z. M., & Lee, C. C. (2018). A New Unit Root Test against Asymmetric ESTAR Nonlinearity with Smooth Breaks. *Iranian Economic Review*, 22(1), 51-62.
- Sollis, R. 2009. A simple unit root test against asymmetric STAR nonlinearity with an application to real exchange rates in Nordic countries. *Economic Modelling* 26 (1):118–25. doi:10.1016/j.econmod.2008.06.002.

Otomobil Dış Ticaretinde Döviz Kuru Nedensellik Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Caner Ekizceleroğlu¹

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Erdoğan²

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Erdaş³

¹ Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
canerekizceleroğlu@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe Bölümü,
serdarerdoğan@trakya.edu.tr

³Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
huseyinerdas@trakya.edu.tr

Özet: Sanayileşmiş ülkelerin imalat sanayi içinde ana sektörlerden biri de otomotiv endüstrisidir. Bu ülkelerdeki otomotiv üreticilerinin geliştirmekte olan ülkelere de yatırım yaptığı ve küresel rekabette çokuluslu şirketler olarak yer aldığı görülmektedir. Küresel bir üretim ve satış pazarına sahip olan otomotiv sektörünün, yatırım yaptığı ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağladığı genel kabul görmektedir. Diğer yandan yatırım yapılan ülke, küresel otomotiv üreticileri için bir üretim üssü ve bunun yanında satış yapacağı bir pazar olarak önem taşımaktadır. Otomotiv sektörünün ileri ve geri bağlantılarının yüksek olması ekonomik etkilerinin çok daha geniş ve karmaşık hale gelmesini sağlamaktadır. Demir-çelik, petro-kimya, lastik ve yedek parça gibi sektörlerin önde gelen alıcısı konumundaki otomotiv sektörü, tarım, turizm, ulaştırma ve inşaat gibi sektörlerin ihtiyaçlarını sağlamaktadır. Karmaşık ve geniş kapsamlı etkilerden biri de dış ticaret dengesi üzerinde olmaktadır. Bu çalışmada binek araç dış ticaretinin döviz kuru ile ilişkisi nedensellik ve VAR analizi çerçevesinde ele alınacaktır. Döviz kurlarında meydana gelen şokların otomobil ithalatı ve ihracatı üzerindeki etkisi genel ekonomi politikaları çerçevesinde analiz edilecektir. Bu çerçevede kur avantajı ve dezavantajı karşısında, otomotiv sektörünün gelişimi açısından, uygulanacak politikalara yön verecek verilerin analizi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otomotiv, Dış Ticaret, Döviz Kuru

1. GİRİŞ

Otomotiv endüstrisi karayolu vasıtalarını ve bu vasıtaların üretiminde yararlanılan parçaları üreten bir sektör olarak, Dünya çapında alt sektörleri de dahil olmak üzere 80 milyondan daha fazla kişiye iş imkanı sağlayan ve ülkelerin gelişmesine katkı sağlayan sektörlerden biridir (Pişkin, 2017: 12). Bu sektör yoğun sermaye yatırımı ve teknik bilgi gerektirse de meydana getirdiği iş olanakları, hammaddelerini temin ettiği diğer alt sektörlerle olan ilişkileri, ortaya koymuş olduğu katma değer nedeniyle ülke ekonomilerini geliştiren sektörlerin başında gelmektedir.

Bir otomobilin yaklaşık olarak 15.000 parçanın birleştirilerek meydana gelmesi, alt sektörlerinde üreticilerine göre daha fazla istihdam sağlaması, ithalatın ve ihracatın önemli yapı taşlarından birini oluşturması nedeniyle sektörün Dünya ekonomisindeki en büyük sanayi sektörlerinden biri olduğu görülmektedir (Lettice vd, 2010). Sektörün önemi yaratmış olduğu istihdam potansiyeli 1 kişilik istihdam artışının diğer sektörlerle yansımaları kendisinin 5 katı artışa neden olabilmektedir (Pişkin, 2017: 13). Otomotiv sektörü yönetici hem de işçilere yönelik sağladığı istihdam olanaklarından dolayı diğer sektörlerden ayrılmakta olmakla birlikte istihdama katkı sağlayıcı ve gelir dağılımını düzeltici etkilere sahiptir. Otomotiv endüstrisinde katma değerinin yüksek olmasının nedenleri arasında plastik ve demir-çelik gibi sektörlerin tedarikçi olmasının yanında otomotivin ulaştırmaya ilaveten tarım gibi sektörlerle araç temin etmesidir (Pişkin, 2017: 14).

Genel olarak dünya otomotiv sektörü yoğun rekabetin yaşandığı bir piyasadır. Sektör içerisinde binek araç (Otomobil) segmenti gerek üretim gerek ise satış sonrası hizmetler açısından sektörün büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yapılan araştırma ve geliştirme yatırımları da büyük oranda otomobil sektörüne yöneliktir. Bu çalışmada da Türkiye açısından binek araç piyasasının dış ticaret dengesi ve döviz kuru ilişkileri analiz edilmiştir. Geliştirmekte olan ülkelerde yapılan sektör yatırımlarının farklılaşmaya başlaması ile otomotiv sektörünün alt sektörler bazında analiz edilme ihtiyacı doğmuştur. Son yıllarda hafif ticari araç segmentine yönelik yatırımlardaki artış Türkiye'deki otomobil ihracatı ve ithalatı üzerinde farklı

etkiler meydana getirmiştir. Bu çalışmada binek araç dış ticaretinin döviz kuru ile olan nedensellik ilişkisi ayrıca ele alınmıştır.

Bu çalışmanın analiz kısmında öncelikli olarak kullanılan değişkenler hakkında bilgi verilip söz konusu değişkenleri temsilen kullanılan verilerin durağanlık analizi ADF 79 ve Perron 89 birim kök testleriyle yapılacaktır. Ardından VAR modeli ile analize devam edilecektir. Öncelikle VAR modelinin gecikme değeri tespit edilecektir. Daha sonra söz konusu gecikmeli VAR modeli ile istikrarlılık göstergesi olan birim çember, değişkenler arasındaki etkileşimi incelemek üzere etki tepki fonksiyonu ve Değişkenlerdeki değişimlerin kaynağını ölçmek üzere de varyans ayrıştırması testi kullanılacaktır. Analizin son kısmında ise nedensellik analizi Wald ve Granger Pairwise testleri ile gerçekleştirilecektir.

2. OTOMOTİV PAZARI, ÜRETİM VE DIŞ DENGİ

2.1. Otomotiv Pazarında Üretim ve Satış Analizi

İçinde bulunduğumuz yüzyılda otomotiv endüstrisinde üretici ülkeler arasında yoğun rekabet yaşanmaktadır. Geçmiş yüzyılda rekabet anlayışı fiyat faktörü iken, bu yüzyılda fiyat rekabetinin yanında ürün konseptindeki değişiklik, konfor, kalite, ürün ve marka çeşitliliği gibi unsurlar önemli hale gelmiştir. Günümüzdeki piyasalarda ürün model yaratma ve ürün geliştirme müşteri istekleri çerçevesinde gerçekleşmeye başlamıştır. Müşteri isteklerine ilaveten çevre koruma yakıt türlerinde değişim, güvenlik ve geri dönüşüme uygun girdi kullanımı gibi alanlarda önem kazanmaktadır (Görener ve Görener, 2008: 1213-1232). Otomotiv endüstrisinde yaşanan yoğun rekabet sonucunda Ar-Ge giderlerinde ve kar oranlarındaki azalış aynı zamanda da yeni teknolojik bilgi kullanımına dönük yatırım gerekliliği sebebiyle, şirketler arası evliliklerde artış görülmektedir.

Dünyadaki gibi Türkiye’de de otomobil üretimi, otomotiv sanayii ürünleri üretimi içinde ağırlığı oluşturmaktadır. Otomotiv alanında ilk üretim denemesi Ford Motor Company ile 1929’da İstanbul’da başlamış, 1934 yılında üretim sonlandırılmıştır. 1950’li yıllarda tekrar başlayan otomobil üretiminde öncelikle bazı prototip araçlar üretilmiş ve 1954’te ilk montaj hattı silahlı kuvvetlere jip ve kamyonet tedariki için kurulmuş, 1955’te kamyon ve 1963’te otobüs montajına başlanmış, takip eden üç yıl içerisinde binek otomobil üreten montaj fabrikaları (Tofaş-Fiat, Oyak-Renault, Otosan-Ford) imalata başlamıştır. 1966 yılından sonra otomotiv sektörü yeni tasarladığı modellerinin montajına başlamıştır ve o yılların otomobili Anadol üretilmiştir. 1971 ‘de Oyak-Renault ve Tofaş; Fransız ve İtalyan lisanslarıyla imalata başlamıştır (Görener ve Görener, 2008: 306-319). 80’li yıllardan sonra Amerikalı ve Avrupalı otomobil üreticileri dışında Japonya Türkiye pazarına Mitsubishi, Toyota, Honda ve Güney Kore’den Hyundai firmaları pazara yatırımlar yapmıştır. 90 ‘lı yılların ortalarından itibaren artan yurt içi talep, bu yıllarda gerçekleşen Asya Krizi Rusya krizi sektörü olumsuz etkilemiştir. 1999 yılının ortalarından itibaren bu krizlerin etkisi giderek azalmaya başlamıştır (Bedir, 2002: 5).

Türkiye ekonomisi için önemli olan ve aynı surette katma değeri yüksek olan otomotiv endüstrisi son 20 yıllık süreçte teknolojik ilerlemeler sonucunda dış sermaye ve ithalata bağımlı sektörlerden biri haline gelmiştir. Türkiye 90’lı yıllara kadar otomobil üretimi için gerekli olan girdilerin çoğunu üretmekteydi. Fakat daha sonraki yıllarda endüstri içindeki teknolojik ilerleme ve yoğun rekabetten dolayı gerekli olan ara mallarını veya yedek parçaları üretmektense maliyet minimizasyonu gereği firmanın yer aldığı bölgelerden sağlanmaya başlanması otomotiv endüstrisinde girdi ithalatını ve dışa bağımlılığı arttırmaktadır (İnançlı ve Konak, 2011: 343-362).

Tablo 1: Dünyada ve Türkiye Otomobil Satışı

YILLAR	TÜRKİYE	DÜNYA
2005	715.212	65.923.794
2006	617.838	68.353.376
2007	594.762	71.563.399
2008	494.355	68.315.495
2009	557.126	65.568.829
2010	760.913	74.971.523

2011	864.439	78.170.420
2012	817.620	82.129.138
2013	893.124	85.606.136
2014	807.486	88.338.098
2015	1.011.194	89.684.608
2016	1.007.857	93.856.388
2017	980.277	95.660.606
2018	641.541	95.055.937

Kaynak: OICA (2019)

Dünyada otomobil satışları 2005 yılından 2018 yılına kadar %29,13 oranında artış göstermiştir. 2007 yılından 2010 yılları arasında Dünyada yaşanan ekonomik krizi ile birlikte satışlarda görülen düşüş diğer yıllarda artarak devam etmiştir. Türkiye’de ise bu sektör 2015 yılına kadar satışlarda artış göstermiş ancak 2015 yılından sonra yabancı para kurlarındaki yükseliş, otomotiv sektöründeki maliyetlerin artması ve Dünya üzerinde yeni üretim olanaklarının oluşması ile birlikte satışlarda gerileme yaşanmıştır. 2015 yılından itibaren satışlardaki düşüş 2019 yılında daha da şiddetlenmiştir. Otomotiv sektörü içerisinde en büyük daralma binek araçlarda gözlenmiştir. Üretim ve dış denge açısından konunun otomobil piyasası özelinde ele alınması daha isabetli ve doğru analizler yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 2: Türkiye ve Dünya Üretimi

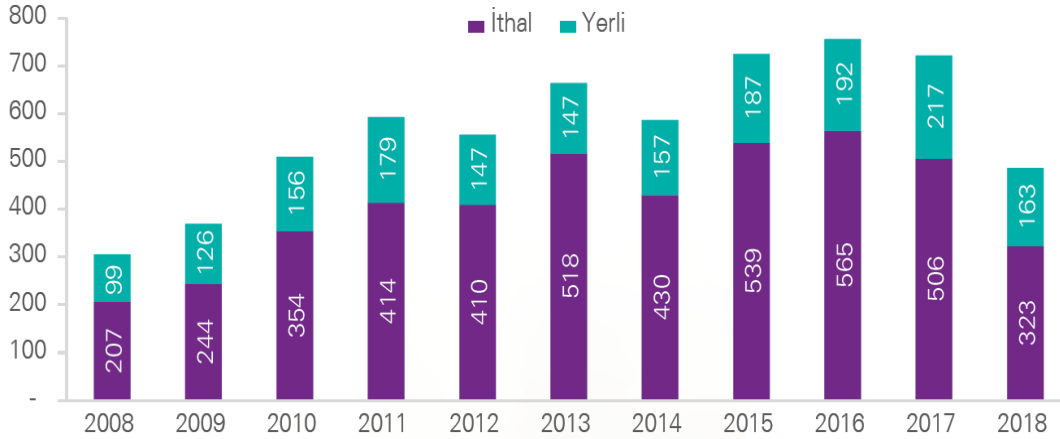
YILLAR	TÜRKİYE			DÜNYA		
	OTOMOBİL	TİCARİ ARAÇ	TOPLAM	OTOMOBİL	TİCARİ ARAÇ	TOPLAM
2014	733.439	437.000	1.170.445	67.782.035	21.994.430	89.776.466
2015	791.027	567.789	1.358.769	68.539.516	22.241.067	90.780.583
2016	950.888	535.039	1.485.926	72.105.531	22.671.134	94.070.500
2017	1.142.906	552.825	1.695.731	73.450.531	23.840.003	97.302.534
2018	1.026.461	523.689	1.550.150	70.498.388	25.136.912	95.634.593

Kaynak: OICA (2019)

Dünyadaki otomobil ve ticari araç üretimi 2014 yılından 2018 yıllarına kadar artış göstermiştir. Türkiye’de ise 2017 yılına kadar görülen artış son yıllarda düşüş trendine girmiştir. İlaveten 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde toplam üretim ve otomobil üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 11 oranında azalmıştır. Bu dönemde, toplam üretim 921 bin 187 adet, otomobil üretimi ise 610 bin 222 adet düzeyinde gerçekleşmiştir(OSD, 2019).

2014 yılından Türkiye’de otomobil üretimi toplam sektör üretiminin %62’sini oluştururken 2018 yılına gelindiğinde bu oran %66’ya yükselmiştir. Hafif ticari araçlar ise aynı dönemde toplam sektör üretiminin %37’si iken %33 dolaylarına gerilemiştir. Dünya genelinde ise eğilim farklı olmuş ve otomobil üretimi 2014 yılında toplam üretimin %75’ini oluşturur iken 2018 yılına gelindiğinde %73 civarına gerilemiştir. Ancak aynı dönemde dünya hafif ticari üretimi %24 iken %26 seviyesine yükselmiştir. Bu çerçevede Türk otomobil üretimi toplam sektör içerisindeki payını arttırırken, dünya genelinde bu oranın azaldığı gözlenmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki pazarın doyumluk sınırına yaklaşması ve küresel ekonomideki yavaşlamanın bir sonucu olarak rekabet gelişmekte olan ülkelerde üretim planlaması ve yine bu ülkelerdeki pazar payları etrafında şekillenmeye başlamaktadır.

Grafik 1: Türkiye Otomobil Satışları (Bin adet)

Kaynak: KPMG (2019: 12)

Türkiye’deki otomobil pazarının büyümesinin Grafik 1’de de görülebileceği gibi ithalat destekli bir genişleme olduğu açıktır. Yine pazardaki daralmanın da büyük oranda ithalattaki daralmadan kaynaklandığı görülmektedir. Bu sebeple otomobil pazarının dinamiklerinin analizinde otomobil ithalatını etkileyen faktörlerin doğru ortaya konulması gerekmektedir.

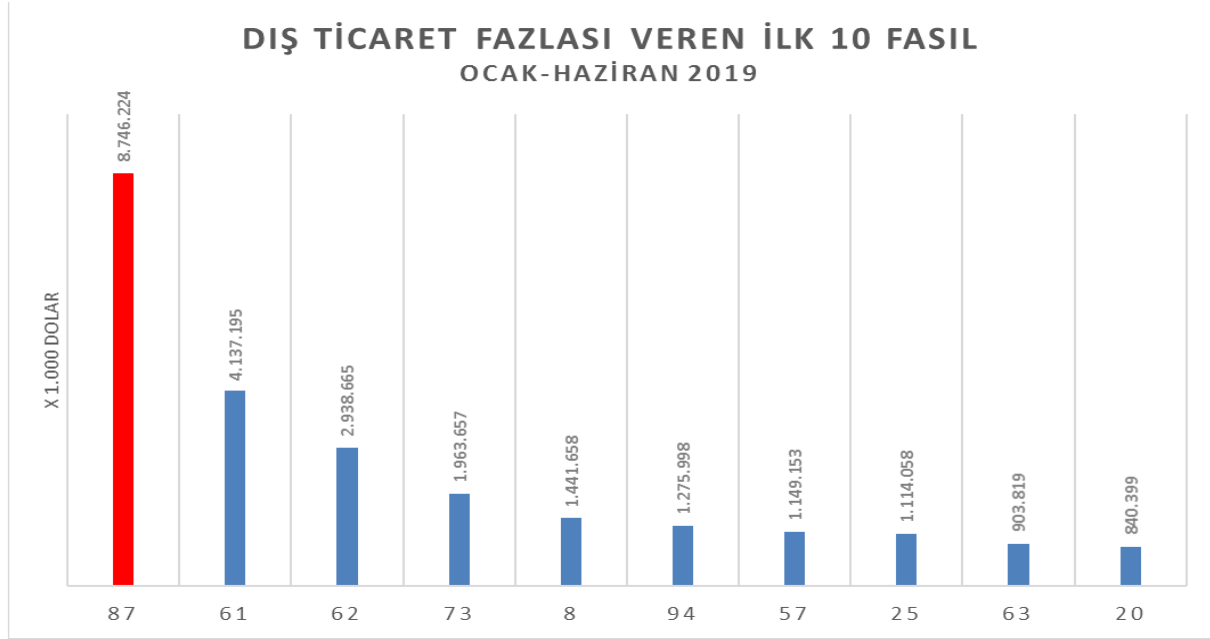
Pazar araştırmasına yönelik yapılan modellemelerde döviz kurlarının pazarın daralmasında en önde gelen etkenlerden olduğu saptanmıştır. Otomotiv sektörünün genel belirleyicileri üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarına göre otomotiv sektörünün daralmasında en etkili faktörün döviz kurları olduğu dile getirilmektedir. Farklı araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre döviz kurlarındaki %10’luk bir artış, yurt içindeki pazarı fiyatlardaki geçirgenlik ile %9,4 düzeyinde daraltmaktadır. Sektör içerisinde binek araç satışlarındaki ithal oranının yüksek olması ve ihracatın döviz kurlarına hızlı tepki verememesi, otomobil dış ticaretinin ayrıca ele alınmasını gerektirmektedir.

2.2. Otomotiv Sektörü Dış Ticareti

Dünya ekonomisinin yaklaşık %5’ini oluşturan otomotiv sektörü, küresel dış ticaretten en fazla pay alan sektörler arasındadır. Gelişmiş ülkelerdeki pazarların doygunluk seviyelerine yaklaşması küresel üretimin pazarlara yakın coğrafyalarda üretim yapma stratejisini ön plana çekmiştir. Seksenli yıllardan itibaren Türkiye’de artan otomotiv yatırımları genellikle iç pazar odaklı olmuştur. Doksanlı yılların sonuna doğru Gümrük Birliği anlaşmasının sağlanması ile 2000’li yıllardaki yatırımların da ihracat odaklı olduğu gözlenmektedir. Bu dönemdeki serbest dalgalı kur politikasına geçiş süreci desteklemiştir (Pişkin, 2017: 7-11).

Türkiye’nin otomotiv sektörü ihracatı, toplam ihracat içinde en büyük payı almaktadır. Son 14 yıl otomotiv sektörü ihracat şampiyonu olmayı sürdürmüştür. 2019 yılının ilk yarısında da tablo farklı değildir. Ocak ve Haziran ayları arasında dış ticaret fazlası veren ilk 10 sektör arasında otomotiv sektörü birinci sırada gelmiştir. Söz konusu dönemde otomotiv sektörü ihracatı %5 daralma göstermiştir. Buna karşın sektörün ithalatı %49 dolayında daralmıştır. Dış ticaret fazlası ihracatın artışından değil, ithalatın ihracattan daha fazla daralmasından kaynaklanmıştır (OSD, 2019: 1-5).

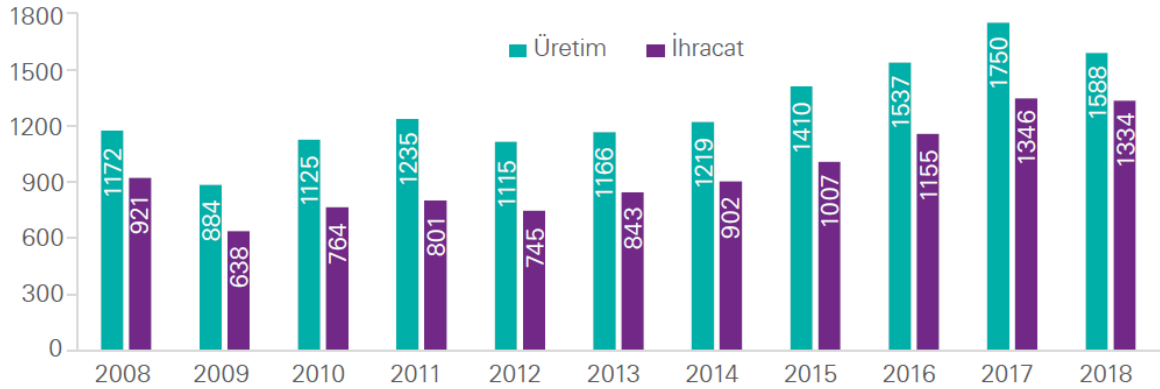
Grafik 2: Dış Ticaret Fazlası Veren Sektörler (2019 Ocak- Haziran)

Kaynak: OSD (2019: 4)

Yurt içi üretimin ihracat odaklı olması Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme modeli ile örtüşmektedir. Üretimin yaklaşık %75'i ihraç edilmektedir. Ancak 2018 verilerinde üretimin ihracata oranı %84 düzeyine çıkmıştır. Son yıllardaki en yüksek oran olarak dikkat çeken bu oran üretimin daralması sonucu ortaya çıkmıştır. Dış dengeye benzer bir durum ortaya çıkmış ve üretim ihracattan daha fazla daralmıştır (KPMG, 2019: 12-15). Böylece yurt içi pazardaki daralma daha derinden hissedilmiştir.

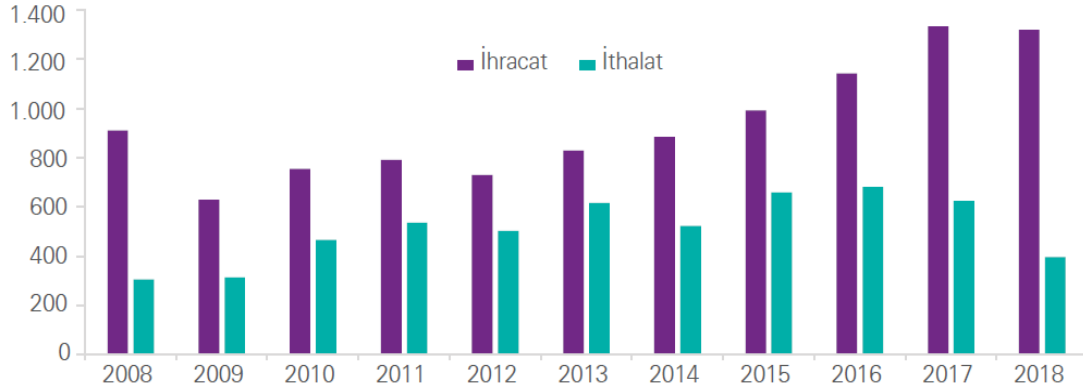
Grafik 3: Otomotiv Sektörü Üretim ve İhracatı (Bin adet)

Kaynak: KPMG (2019: 14)

Otomotiv sektöründe dış ticaret dengesi adet bazında son 10 yıllık dönemde fazla vermiştir. Değer bazında ise dış denge 2011 ve 2015 yılları hariç fazla vermiştir. 2009 yılında 8,9 Milyar Amerikan Doları düzeyine gerçekleşen otomotiv sektörü ithalatına karşın 12,2 Milyar Amerikan Doları tutarında ihracat yapılmıştır. 2018 yıl ithalatı ise 13,8 Milyar Amerikan Dolarına karşın ihracat 26,7 Milyar Amerikan Doları düzeyinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise Ocak ve Haziran ayları toplamı ithalatı 2018 yılının aynı dönemine göre %49 düzeyinde daralmıştır. Söz konusu dönemdeki ihracat daralması ise %5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektör içinde sadece otomobil ithalatının ise 2018 Ocak-Haziran dönemine göre 2019 Ocak –Haziran döneminde ithalatın %67 düzeyinde daraldığı gözlenmiştir. Otomobil ihracatı da aynı dönemde %12 düzeyinde daralma göstermiştir.

Grafik 4: Otomotiv Sektörü Dış Ticareti (Bin adet)

Kaynak: KPMG (2019: 15)

Binek araç ithalatındaki büyük daralma Türkiye'nin yurt içi pazarının da yüksek düzeyde daralmasını beraberinde getirmiştir. İhracattaki daralma ise daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak ulusal paraların değer kaybettiği dönemlerde ihracatın daha rekabetçi olabildiği ve ihracatın artış göstermesi gerektiği bilinmektedir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sektörün üretim yapısı ve yan sanayi dallarının durumu ithalata bağımlı bir yapıya işaret etmektedir. Döviz kurlarındaki artışlar bu bağımlılık düzeyini de artırmaktadır. Nihayetinde artan girdi maliyetleri ve nihai ürün ithalatının kısılması üretimin ihracat yerine yurt içi pazara yönelmesi ile ihracatın artışını sınırlamaktadır. Tersine ulusal paraların aşırı değerli olduğu dönemlerde ise ihracatta rekabet gücü düşmektedir. Girdi maliyetlerinin düşmesi üretimi artırmada yetersiz kalmaktadır. Yurt içi pazardaki genişleme büyük oranda ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Düşük döviz kurları nihai ürünlerin fiyatının yurt içinde düşmesini tetiklemektedir. Böylece maliyetlerdeki düşüşler üretim ve ihracatı tetiklemekten daha çok ithalatı tetiklemektedir (İnançlı ve Konak, 2011: 343-362). Yapılan çalışmalarda otomotiv sektörü ihracatının artması dış denge üzerinde sınırlı bir pozitif etkiye sahip olduğu ölçülmüştür. İhracatın ithalata bağımlılık düzeyinin yüksek ve döviz kuruna karşı aşırı kırılgan olması, sektörün makro ekonomiye olan etkisini otomatik biçimde sınırlandırmayı beraberinde getirmiştir (Güriş ve Yaşgöl, 2012: 167-176).

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Analizde öncelikle değişkenlerin tanıtımı yapıp ardından verilerin durağanlık analizine bakılacaktır. Daha sonra VAR analizi bağlamında etki tepki fonksiyonu, varyans ayrıştırması sonuçları yorumlanacaktır. Son olarak da nedensellik analizi sonuçları ise Wald ve Granger Pairwise testleri ile değerlendirilecektir.

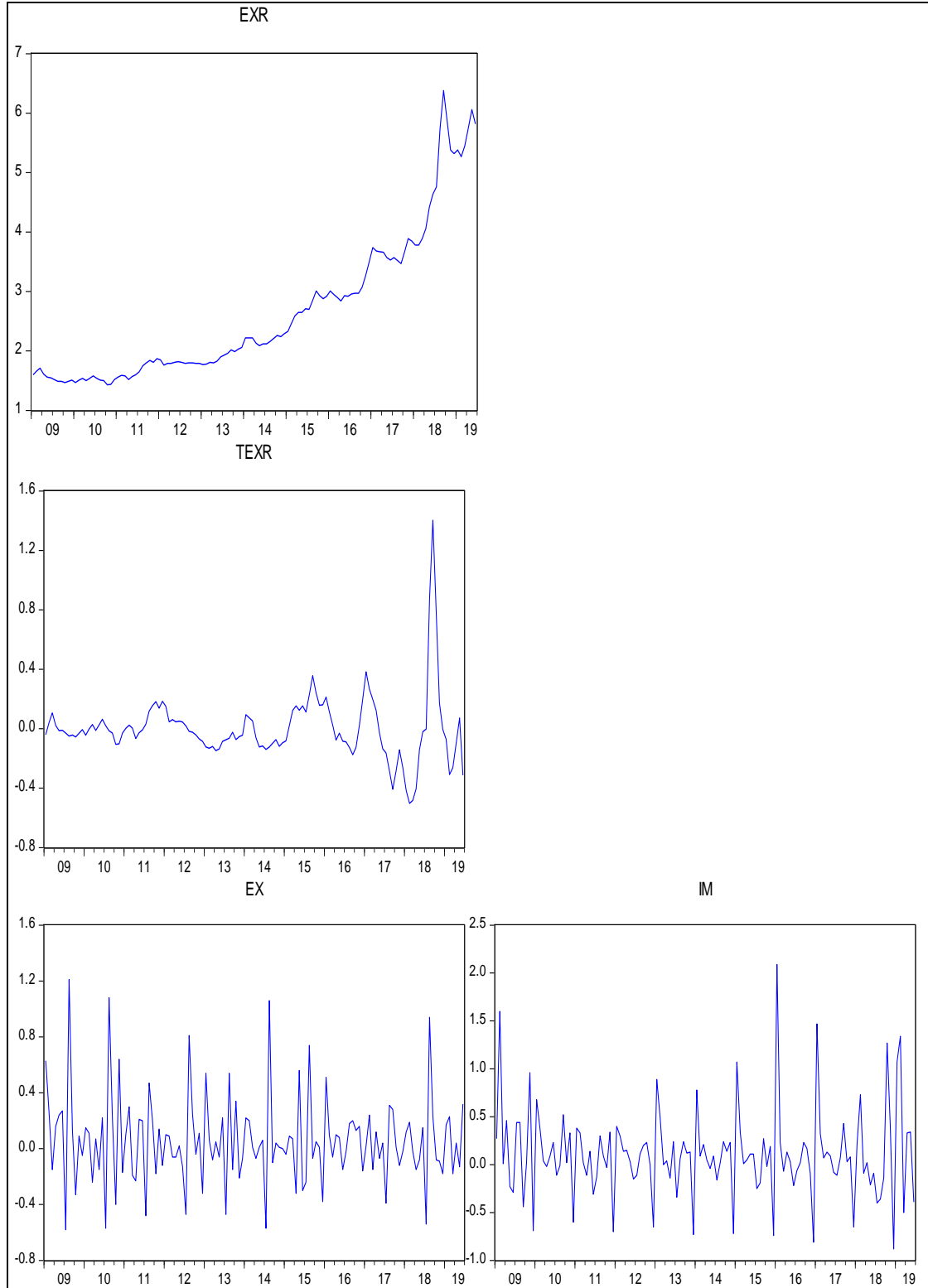
3.1. Veri Seti

Döviz kuru verileri TCMB istatistiklerinden ABD Doları aylık verilerinden temin edilmiştir. Aylık olarak ay ortalaması doğrudan TCMB verilerinden alınmıştır. Otomobil ihracat ve ithalat verileri ise Tüik veri tabanından aylık gerçekleşmeler olarak elde edilmiştir. Dış ticaret verileri ABD Doları cinsinden ay sonu toplam değerler olarak Tüik veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlerin Açıklanması

DÖNEM:		2009.1 – 2019.6	Aylık Veriler
Değişkenler	Açıklama		Kaynak
	EXR_t	Dolar Kuru (\$)	TCMB
	$TEXR_t$	Trendden Arındırılmış (\$)	TCMB
	IM_t	İthalat Değişim Oranı	TÜİK
	EX_t	İhracat Değişim Oranı	TÜİK

Grafik 5: Değişkenlerin Görünümü

Yukarıdaki grafikten görüldüğü üzere döviz kuru değişkeninde trend etkisinin yoğun şekilde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu duruma yönelik döviz kuru değişkeni trendden arındırılarak yeni bir seri elde edilmiştir. İhracat ve ithalat değişkenlerinde ise grafiklerinde görüldüğü üzere trend etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada $TEXR_t$, EX_t ve IM_t değişkenleri kullanılmıştır.

3.2. Durağanlık Analizi

Ekonometrik analizlerde değişkenler üzerinde trend veya mevsimsel etkilerin görüldüğü seriler durağan değildir. Durağanlık analizinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisi genel kabul görmüş olan ADF birim kök testleridir (Tari, 2005: 368).

Birim kök testi tahmini yapılırken $\alpha=0$ boşluk hipotezi kurulup α test istatistiği değeri, mutlak değer olarak McKinnon kritik değerinden büyükse, H1 kabul edilir, birim kök yoktur ve seri durağandır. Aksi durumda H0 kabul edilir, seride birim kök vardır ve serinin durağan olmadığına karar verilir (Gujarati, 2004: 815).

Bazı ülke ekonomilerinde dönem dönem meydana gelen şoklar, bu ülke ekonomilerine yönelik yapılan çalışmaların sonuçlarında bazı sapmalı sonuçlar görülebilecektir. Bu durumda normalde durağan olan serilerinin düzey ve trend etkisiyle ortaya çıkan kırılmaların hesaba katılması önem kazanmıştır. Augmented Dickey-Fuller, tarafından geliştirilen birim kök testine göre serinin durağan olmadığı görülürken (Dickey-Fuller, 1979: 428), aynı serinin Perron, tarafından geliştirilen kırılma zamanının bilindiği kırılmalı durağanlık testine göre ise serinin kırılma dönemlerinin dikkate alındığında durağan olduğu görülebilmektedir (Perron, 1989: 1369-1372).

Tablo 4: Durağanlık Analizi ADF ve Perron Birim Kök Test Sonuçları

Testler	ADF 79		Perron 89 (Kırılmalı)		
Düzyen	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Model A (Sabitli)	Model C (Trend ve Sabitli)	Kırılma Tarihi
Değişken					
EXR_t	-2,09			-4,25	
$TEXR_t$		-5,88***	-6,68***		2018.M8
IM_t		-13,02***	-12,46***		2018.M9
EX_t		-11,87***	-13,65***		2012.M7

ADF 79 birim kök testine göre kritik değerler; Sabitli ve trendli modelde %1: -4,03, %5: -3,44 ve %10: -3,14 iken Sabitsiz ve trendsiz modelde ise, %1: -2,58, %5: -1,94, %10: -1,61'dir. Perron 89 kırılmalı birim kök testine göre kritik değerler; Model A'da %1: -5.347598, %5: -4.859812 ve %10: -4.607324 iken Model C'de %1: -5.719131, %5: -5.175710 ve %10: -4.893950'dir.

Yukarıdaki tabloya göre; (***) işareti olan istatistiki değerler ise tüm kritik değerlerde (%1,%5 ve %10) durağan olduğu görülmektedir.

3.3. VAR Analizi

VAR analizinin temel amacı modeldeki parametre tahminleri yerine değişkenler arasındaki karşılıklı etkiyi ortaya koyabilmektir (Enders, 2004, s. 270). Ekonometrik çalışmalarda VAR modellerinin yorumlanabilmesini sağlayan en önemli iki araçtan birisi Etki-Tepki Fonksiyonu olup, modeldeki içsel değişkenlerin hata terimindeki tesadüfi şoklara karşı tepkisini ölçerken, (Sevüktekin ve Çınar, 2014, s.510). Diğer araç ise Varyans Ayrıştırması olup, her bir değişkenin tahmini hata varyansını modeldeki tüm değişkenlere paylaştırarak ekonomik şokların değişkenler üzerindeki etkilerini oran olarak göstermede kullanılmaktadır (Tari, 2005, s.436). Aşağıda iki değişkenli VAR modeli denklemlerle temsili olarak gösterilmiştir (Gujarati, 2003: 849).

$$X_{1t} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \gamma_{2i} Z_{t-i} + u_t$$

$$Z_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \gamma_{2i} Z_{t-i} + u_{2t}$$

Aşağıdaki tabloda VAR analizinde modelinin belirlenmesine yönelik modeli gecikme uzunlukları tespit edilmiştir.

Tablo 5: Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-87.81300	NA	0.000936	1.539203	1.609645	1.567805
1	-4.892837	160.2186	0.000267	0.286319	0.568084	0.400724
2	22.25809	51.08057	0.000197	-0.021324	0.471764*	0.178885
3	29.49454	13.24638	0.000203	0.008567	0.712978	0.294579
4	56.82673	48.64204	0.000149	-0.302148	0.613587	0.069667
5	76.86842	34.64833	0.000124	-0.489295	0.637763	-0.031676
6	87.89867	18.50839	0.000120	-0.523706	0.814675	0.019716
7	105.6649	28.90772*	0.000104*	-0.672286*	0.877419	-0.043060*
8	112.2542	10.38665	0.000109	-0.631428	1.129600	0.083602

Yukarıda Tabloya göre *işaretinden anlaşılacağı üzere yukarıdaki bu çalışmada analizi yapılacak olan VAR modelinin 7 gecikmeli bir model olduğu görülmüştür. Aşağıdaki grafik ve tabloda VAR modelinin durağanlığı ve istikrarlılığının sınanması gösterilmiştir.

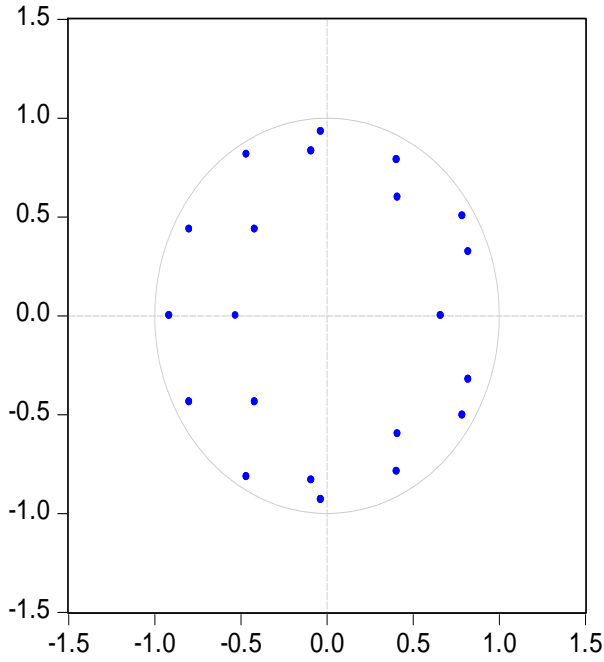
Tablo 6: VAR Modeli Durağanlık ve İstikrarlılık Grafiği ve Tablosu

Roots of Characteristic Polynomial	
Endogenous variables: EX IM TEXR	
Exogenous variables: C	
Lag specification: 1 7	
Date: 09/04/19 Time: 11:12	
Root	Modulus
-0.465759 - 0.815290i	0.938951
-0.465759 + 0.815290i	0.938951
0.786654 + 0.504236i	0.934386
0.786654 - 0.504236i	0.934386
-0.034015 - 0.931278i	0.931899
-0.034015 + 0.931278i	0.931899
-0.914993	0.914993
-0.797812 - 0.435975i	0.909163
-0.797812 + 0.435975i	0.909163
0.405980 + 0.788528i	0.886902
0.405980 - 0.788528i	0.886902
0.821696 - 0.321974i	0.882525
0.821696 + 0.321974i	0.882525
-0.089700 + 0.832043i	0.836865
-0.089700 - 0.832043i	0.836865
0.411071 + 0.599376i	0.726795
0.411071 - 0.599376i	0.726795
0.661173	0.661173
-0.417689 + 0.435932i	0.603739
-0.417689 - 0.435932i	0.603739
-0.528652	0.528652

No root lies outside the unit circle.

VAR satisfies the stability condition.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

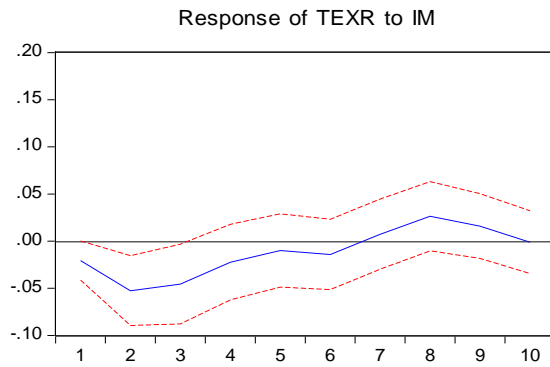
Yukarıdaki grafik ve tabloya göre, VAR modeli analizinde AR ters karakteristik polinom köklerinin birim çember içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum VAR modelinin durağan olduğunu ve değişkenler arasındaki ilişkinin istikrarlı olduğunu göstermektedir.

3.4. Etki Tepki Fonksiyonu

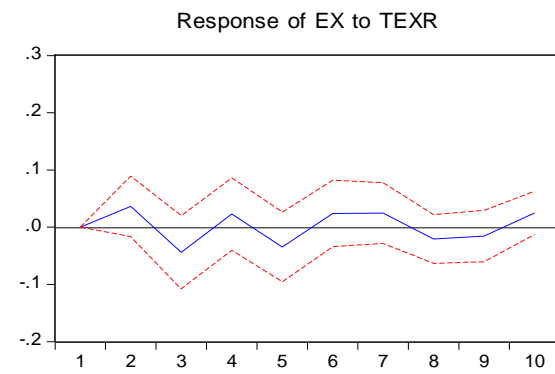
Aşağıdaki grafik 3'te çalışmada yer alan tüm değişkenlerin birbirleriyle olan karşılıklı etki tepki analizi gösterilmiştir.

Grafik 6: Etki Tepki Fonksiyonu

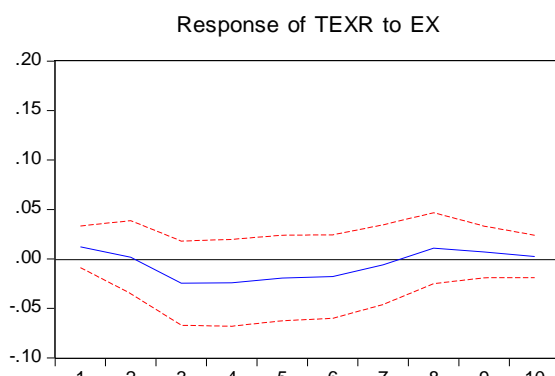
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

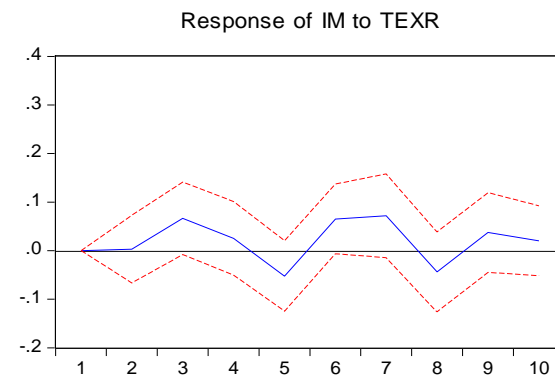
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

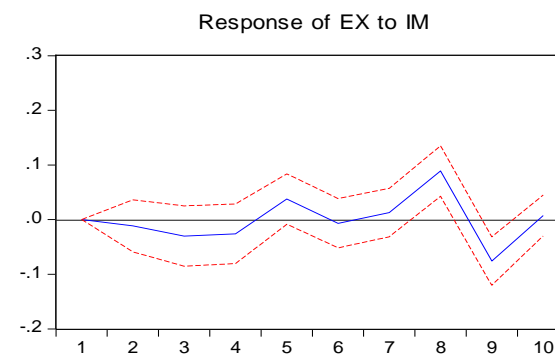
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

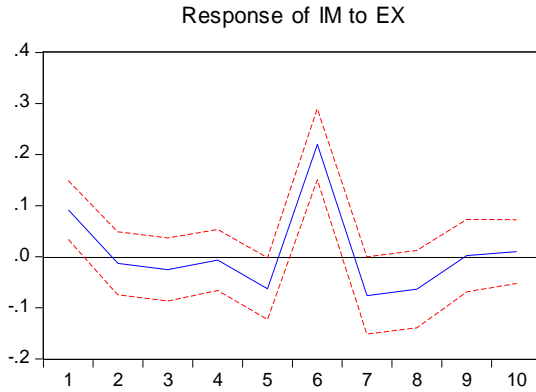
Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Yukarıdaki grafiğe göre döviz kurundaki değişimin ihracat üzerindeki etkisi ilk iki dönem boyunca pozitif yönlüdür. Daha sonrasında bu etki 7.döneme kadar negatife dönüşürken son olarak uzun dönemde tekrar pozitif etkiye dönüşmüştür. Döviz kurundaki değişimin ithalat üzerindeki etkiye bakılırsa ilk 6 dönem boyunca negatif etkilerken daha sonrasında uzun dönemde pozitif etkiye dönüşmektedir. Diğer grafiklere göre ise genel anlamda ihracat artışının kurun düşmesi ve artması yönünde dalgalanmakta olan bir görünümle, ithalat artışının ise çoğunlukla kurun artması yönünde etkiledikleri söylenilebilmektedir.

3.5. Varyans Ayrıştırması

Aşağıda sırasıyla değişkenlerdeki değişen şokların kaynaklarının ne ölçüde kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermek üzere varyans ayrıştırmasına yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda IM_t ve EX_t 'e yönelik varyans ayrıştırmasına değinilmektedir.

Tablo 7: Varyans Ayrıştırması

Gecikme	IM_t			EX_t		
	IM_t	EX_t	$TEXR_t$	EX_t	IM_t	$TEXR_t$
1	91.80601	8.193989	0.000000	100.0000	0.000000	0.000000
2	92.40371	7.587910	0.008377	98.19843	0.164453	1.637119
3	88.92657	7.472730	3.600699	94.86386	1.257384	3.878755
4	88.48937	7.437209	4.073419	93.52508	2.033007	4.441909
5	84.00257	10.04963	5.947797	90.74611	3.582808	5.671077
6	61.42191	32.26945	6.308641	90.24725	3.558701	6.194045
7	58.23130	33.28199	8.486712	89.49483	3.704535	6.800632
8	56.63719	34.21982	9.142988	81.92841	11.41464	6.656952
9	56.26704	33.99073	9.742226	77.45833	16.09148	6.450195
10	56.16211	33.93315	9.904739	77.03338	15.99253	6.974091
Ortalama	73,43477	20,84365	7.15090	89,34956	5,68984	4,87047

Genel olarak döviz kurundaki değişimlerin ithalattaki değişimleri açıklama oranı ihracattaki değişimleri açıklama oranına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. İthalattaki değişimlerin %7,15'i döviz kurundan kaynaklanırken, ihracattaki değişimlerin %4,87 si döviz kurundan kaynaklanmaktadır. Aradaki bu fark özellikle 7.dönemden itibaren başlamaktadır. İlk 7 dönem ihracattaki değişimlerin kaynaklanma sebebi çoğunlukla döviz kuru olduğu görülmektedir. Son olarak da ihracatın ithalat üzerinde %20 düzeyde belirleyici olması yanında ithalatın ihracat üzerindeki açıklayıcı etkisinin %5,68 olduğu görülmüştür. Aşağıda ise VAR modelinin varsayımlarına yönelik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 8: Otokorelasyon Değişen Varyans ve Normallik Testleri

Testler	Test Değeri	Olasılık
LM1	13,37	0,14
J.Bera	1,24	0,53
White	48,57	0,22

Yukarıdaki Tablo'ya göre, olasılık değerlerinin %5'ten büyük oldukları görülmüştür. Böylece söz konusu VAR modelinde otokorelasyon, değişen varyans ve normal dağılım gibi problemlerin olmadığı, kısaca modelde yapısal problemlerin yer almadığı tespit edilmiştir.

3.6. Nedensellik Analizi

İktisat literatüründe sebep sonuç ilişkisini ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda değişkenler arasındaki söz konusu ilişkiler nedensellik testleri yardımıyla incelenmektedir. Granger, tarafından geliştirilen bu testler özellikle uzun dönemli zaman serileri için yaygın olarak kullanılmaktadır (Granger, 1969: 427-428). İki değişkenli Granger nedensellik testi aşağıdaki denklemler ile temsili olarak gösterilebilmektedir (Tari, 2005: 419).

$$P_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \alpha_i P_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i I_{t-i} + u_i$$

$$I_t = \beta_1 + \sum_{i=1}^m \beta_i I_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_i P_{t-i} + u_i$$

Bu çalışmada yer alan bütün değişkenler I(0) düzeyde durağan olmaları nedeniyle eş-bütünleşme testi yapılamadan VAR analizi sonrası çalışmada bulunan değişkenler arası nedensellik analizi yapılmıştır.

Tablo 9: Nedensellik Analizi

Analiz Testleri	Değişkenler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
VAR GRANGER WALD TESTİ	IM_t \Rightarrow $TEXR_t$	9,55	0,215
	$TEXR_t$ \Rightarrow IM_t	22,55	0,002*
	EX_t \Rightarrow IM_t	58,52	0,000*
	IM_t \Rightarrow EX_t	34,95	0,000*
	EX_t \Rightarrow $TEXR_t$	6,79	0,451
	$TEXR_t$ \Rightarrow EX_t	5,45	0,604
	ALL \Rightarrow IM_t	101,13	0,000*
	ALL \Rightarrow EX_t	44,18	0,000*
PAIRWISE GRANGER	IM_t \Rightarrow $TEXR_t$	6.70124	0.0108*
	$TEXR_t$ \Rightarrow IM_t	3.67061	0.057*
	EX_t \Rightarrow $TEXR_t$	0.50848	0.477

	$TEXR_t$	EX_t	0.07338	0.786

Yukarıdaki tabloya göre, *işaretli olanlar nedensellik analizi açısından anlamlı sonuç veren ilişki yönlerini göstermektedir. Buna göre döviz kuru her iki nedensellik testine göre de ithalatın nedeni durumunda olduğu tespit edilmiştir. VAR nedensellik testine göre ise, ihracat ve döviz kuru birlikte ithalatın nedeni olmasıyla birlikte döviz kuru ve ithalat ise ihracatın nedeni durumunda olduğu görülmüştür. Tek başına döviz kurunun ihracata doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

4. SONUÇ

Çalışmanın analiz kısmında öncelikli olarak değişkenlerin grafikleri göz önünde bulundurularak model tiplerine göre birim kök testleri yapılmış ve tüm değişkenlerin $I(0)$ düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra Akaike ve Hannan kriterleri göz önünde bulundurularak belirlenen 7 gecikmeli VAR modeli analizin tahmini gerçekleştirilmiştir. Bu model sonucunda öncelikli olarak birim çember ve karakteristik köklerden elde edilen sonuca göre VAR modelinin istikrar koşulunun sağlandığı tespit edilmiştir. Modeldeki etki-tepki fonksiyonu sonucuna göre kısa dönemde teoriyle örtüşen yani döviz kurundaki artışın ihracatı artırıcı ithalatı ise azaltıcı bir etkide bulunduğu görülmüştür. Devamında ise VAR modelinin bir diğer açıklayıcı özelliği olan varyans ayrıştırması testinin sonuçlarına göre ise, ihracattaki değişimlerin kaynaklandığı döviz kuru değişiminin ithalattaki değişimlerin kaynaklandığı değişim etkisine göre daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ancak burada ihracatın belirleyicisi olarak döviz kurundaki değişimlerin yedi dönem boyunca etkisinin ithalatın ihracatı etkileme büyüklüğüne göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca VAR modelinin otokorelasyon, normal dağılım ve değişen varyans varsayımlarının da geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak da çalışmada yer alan değişkenlerin aralarındaki nedensellik ilişkisine iki farklı testle bakılmıştır. Granger nedensellik testleri sonuçlarına göre, döviz kurunun her iki testte de ithalatın tek yönlü nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wald testi sonucuna göre ise döviz kuru ile ihracatın birlikte ithalatın nedeni ve döviz kuru ile ithalatın birlikte ihracatın nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Dış ticaret dengesi açısından otomobil ithalatının döviz kuruna olan duyarlılığı ihracata olan duyarlılığından daha fazla olarak ölçülmüştür. Bu da ihracata dayalı ekonomik büyüme modelinde aksaklıklara sebep olmaktadır. Döviz kurlarındaki artışlar ihracatı gerektirdiği kadar güdülememekte ve ihracat artışını sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmaktadır. Ancak döviz kurlarındaki düşüşler ise ithalatta büyük artışlara sebebiyet vermektedir. Buna karşın düşük döviz kuru ile ucuz ithal girdi avantajını kullanarak ihracatta beklenen rekabet gücü sağlanamamaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlar bağlamında, ithalatın döviz kuru ile yüksek düzeydeki nedensellik ilişkisi, ihracat ile olan ilişkisinden çok daha kuvvetlidir. Dolayısıyla rekabetçi döviz kuru otomobil ihracatında gerekli desteği sağlayamamaktadır. Diğer yandan düşük döviz kuru karşısında ise otomobil ithalatı yüksek düzeyde artış yönünde bir etkiye sahip olmaktadır.

Otomotiv sektöründeki ithalata bağımlı üretim yapısı ve vergi düzenlemelerindeki karmaşık yapı, sektörün enflasyon ve döviz kuru oynaklıklarına karşı kırılgan olmasına sebebiyet vermektedir. Bu kırılganlık yurt içi piyasanın daralması yönünde negatif bir etkiye yol açmaktadır. Aynı zamanda ihracat avantajlarını kullanamamasına sebep olmaktadır.

Döviz kurunun otomobil ihracatını açıklama oranı %4,87 düzeyinde iken, ithalatı açıklama oranı %7,15 düzeyinde tespit edilmiştir. Bu da otomobil ithalatının döviz kuruna karşı daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Otomobil ithalatının ihracatı açıklama oranı %5,67 düzeyindedir. Tersine ihracatın ithalatı açıklama oranı ise %20 civarındadır. Bu koşullarda otomobil özelinde ithalata bağımlı bir ihracata yönelik destekleyici bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak yurt içi üreticilerin ihracat karşılığı bedelsiz ithalat teşviklerinden yararlanması, mevcut bulgular ile örtüşmektedir. Ayrıca yurt içi otomobil pazarının ithal otomobillerce domine edilmesi bu bulguları desteklemektedir.

Sektörün dış ticaret performansının daha ayrıntılı analiz edilmesi, geleceğe yönelik politikaların daha verimli sonuçlar doğurması açısından önemlidir. Bu sebeple alt sektör bağlantıları ile bu sektörlerin üretim ve ithalat yapıları modellere dahil edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Bedir A. (2002), Türkiye’de Otomotiv Sanayi Gelişme Perspektifi, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2660,s.1-40
- Dickey, D.A. & Fuller, W. A. (1979). Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, Journal of American Statistical Association. 74(366), Pp. 427-431.
- Enders, W. (2004). Applied Econometric Time Series, 2.b., New York: John Wiley and Sons.
- Görener A., Görener Ö. (2008), Otomotiv Endüstrisinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri: Sektörel Bir İnceleme, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.7 S.26 (306-319)
- Görener A.,Görener Ö. (2008), Türk Otomotiv Sektörünün Ülke Ekonomisine Katkıları Ve Geleceğe Yönelik Sektörel Beklentiler, Journal of Yasar University, 3(10),1213-1232
- Granger, C. W. J., (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods, Econometrica, 37, Pp. 424-438.
- Gujarati, D. N. (2003). Basic Econometrics, 4.b., The McGraw – Hill/Irwin Companies, New York
- Gujarati, D. N. (2004). Temel Ekonometri, Çev. Gülay G. Şenese ve Şenese, Ü., 2.b., Literatür Yayıncılık, İstanbul
- Gür N.,Furuncu Y. (2019), Küresel Otomotiv Sektörünün Değişimi Ve Yerli Otomobil Projesinin Geleceği, SETA Yayınları 127, I. Baskı,65s
- Güriş, B , Yaşgöl, Y . (2012). Türkiye’ De Otomotiv Üretiminin Dış Ticaret Açığına Etkileri: Eşik Değerli Hata Düzeltme Modeli. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 14 (1) , 167-176 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30250/326705>
- <http://www.oica.net/category/sales-statistics/>
- <http://www.oica.net/production-statistics/>
- İnançlı, S , Konak, A. (2011). Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , 6 (2) , 343-362 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/5718/76538>
- KPMG, (2019). Sektörel Bakış – Otomotiv.
- Lettice, F., Wyatt, C., & Evans, S. (2010). Buyer–supplier partnerships during product design and development in the global automotive sector: Who invests, in what and when?. International Journal of Production Economics, 127(2), 309-319.
- OSD, (2019), Otomotiv Sanayii Dış Ticaret Raporu, http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/2._Ceyrek_2019 OSD_Dis_Ticaret_Raporu-5439.pdf
- OSD, (2019). Otomotiv Sanayii Derneği, Otomotiv Sanayii Dış Ticaret Raporu.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis, Econometrica. 57, Pp.1361-1401.
- Pişkin, S. (2017). Otomotiv Sektör Raporu Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri, TSKB Ekonomik Araştırmalar.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2014). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EvIEWS Uygulamalı, 4.Baskı, Dora Yayınları, Bursa.
- Tarı, R. (2005). Ekonometri, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.b., Kocaeli Üniversitesi Yayını, İzmit

Sağlık Alanında Çevirinin Rolü

Öğrt. Gör.Dr. Coşkun DOĞAN¹

¹Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü Mehmet Akif Ersoy Yerleşkesi 22030 EDİRNE,
e-mail: coskundogan2002@yahoo.de

Özet: Son çeyrek yüzyılda yaşamın her alanında olan hızlı teknolojik gelişmeler, çeviri etkinliğinin sosyo-kültürel bir olgu olarak bilim dünyasında kabul görmesini sağlamıştır. Çeşitli nedenlerle ortak yaşam alanlarının oluşturulması ve iş dünyasında yaşanan küreselleşme çeviri etkinliğini sadece dilsel bir iletişim aracı olmaktan çıkarmış ve işlevsel anlamda kapsam alanını oldukça genişlemiştir. Bu nedenle, bir bilim dalı olarak çeviri araştırmaları farklı alanlarda hız kazanmış ve çeviri etkinliği hem kültürel hem de toplumsal bağlamda yeni görevler üstlenmiştir.

Dünyada yaşanan kitlesel olaylar çeviri etkinliğinin ihtiyaç duyulan alanlarda iletişim sorunun giderilmesi ve ilgili alanlarda hizmet vermesi yönünde farklı türlerde eğilim göstermesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çeviri türlerinden bir tanesi “Toplum Çevirmenliği”dir. Toplum Çevirmenliği özellikle bir arada yaşamak zorunda kalan farklı kültürlerle ait toplumların temel ihtiyaçlarını giderebilmeleri için yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Çoklu ulusların bir arada oldukları ülkelerde Toplum Çevirmenliğine sıkça başvurulanan çeviri alanlarından biri “Sağlık” alanıdır. İnsanların varlık nedeni ve yaşamsal bir önem taşıyan “Sağlık” hizmetlerinin yürütülmesi için “Toplum Çevirmenliği” gereklidir. Son yıllarda özellikle farklı ülkelerde sağlık hizmetleri almak isteyen bireyler için Sağlık Merkezleri kurulmuştur. Bu nedenle bu tür sağlık birimlerinde “Toplum Çevirmenliği” gerekli hale gelmiştir.

Bu çalışmada; sağlık alanında sözlü çevirinin bir türü olan “Toplum Çevirmenliği” dilsel iletişim şekli olarak, toplumsal bir gereklilik ve çeviri etkinliğinin ayrı bir bilimsel bir türü olarak nasıl etkili olduğunu vurgulanacaktır. Ayrıca, çeviri sürecinde “Toplum Çevirmenliğinin” sağlık alanında sosyo-kültürel farklılıkları ortaya koyan değil, aksine farklılıkları kaynaştıran ve uyum içerisinde kalmalarını sağlayacak uzman çevirmenlerin olması gerekliliği, nitel bir araştırma şeklinde yorumlamaya dayalı olarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri, Toplum Çevirmenliği, Çevirmen, Kültür, Uyum

The Role of Translation in Health

Abstract: Rapid technological developments in all spheres of life in the last quarter century have enabled translation activity to be accepted as a socio-cultural phenomenon in the scientific world. The creation of common living spaces for various reasons and the globalization in the business world have made the translation activity not only a linguistic communication tool and have expanded its functional scope considerably. Therefore, as a branch of science, translation research has accelerated in different fields and translation activity has assumed new roles in both cultural and social contexts.

The mass events in the world have made it compulsory for translation activity to show different types of tendency to solve the communication problem in the needed fields and to serve in related fields. One of these types of translation is “Community Interpreting.. Community Interpreting is of vital importance for meeting the basic needs of societies belonging to different cultures that have to live together.

Multi Health ”is one of the translation fields frequently used for community interpreting in countries where multiple nations are together. “Community Interpreting” is necessary for the execution of “Health” services which are the reason of existence and vital importance of people. In recent years, Health Centers have been established especially for individuals who want to receive health services in different countries. Therefore, “Community Interpreting” became necessary in such health units.

In this study; “Community Interpreting olan, which is a kind of oral translation in the field of health, will be emphasized as a linguistic form of communication, a social necessity and how it is effective as a separate scientific type of translation activity. In addition, the necessity of “Community Interpreting çeviri in the translation process should not be revealing socio-cultural differences in the field of health but on the contrary, fusing the differences and ensuring that they remain in harmony will be examined based on a qualitative research.

Keywords: Translation, Community Translation, Translator, Culture, Harmony

1. Giriş

Hızlı teknolojik gelişmeler sonucunda son yüzyılda dünyada yaşanan kitlesel olaylar çeviri etkinliğinin geleneksel rolü diller arası aracılık dışında daha farklı alanlarda sorumluluk üstlenmesine neden olmuştur. Çeviribilim özgün bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve farklı bilim dalları ile ilişkilendirilmiştir. İşlev kapsam alanı genişleyen çeviri etkinliği ile uğraşan çeviribilimciler farklı alanlarda araştırmalara yönelmişlerdir.

Çeviri etkinliğine ihtiyaç duyan diğer bilim dalları, çeviriye daha farklı bir yer verirken, çeviribilim de farklı bilim dallarını tanımaya ve onların bilimsel donanımlarından hareketle hizmet vermeye yönelmiştir. Özellikle farklı toplumların bir arada yaşamaya başladığı dünyada, bireyler temel yaşama haklarının gereği olan hizmetlerden yararlanmak için çeviri etkinliğine ihtiyaç duymuşlardır. Bunların başında da özellikle sağlık alanında hizmet alabilmek için yapılması gereken çeviri hizmeti gelmektedir.

Çevirinin özel bir alanı olan sağlık sektöründe yapılan çeviri hizmetleri, çevirinin öznesi olan çevirmen için özel bir bilimsel sağlık donanımı gerektiren bir alandır. Sadece sağlıkla ilgili terimlerin bilinmesi yeterli olmamakla birlikte metin içi ve metin dışı bilgilerden de faydalanmak gerekmektedir. Çünkü sağlık metinleri bilgilendirici metin türlerindendir. Sağlık alanında yapılması gereken çeviri amaca uygun ve açıklama yapılması gerektiren bir çeviri türüdür. Bu açıdan bakıldığında fazla açıklama gerektiren zorlu bir çeviri süreci söz konusudur. Bireyin kendi bilgi düzeyi dışından aktarılan bir bilgi türü olan sağlıkla ilgili çevirinin güvenilirliğinin olması önemlidir. Bu düşünceden hareketle; farklı alanlarla ilgili donanıma sahip olunması gereken “Toplum Çevirmenliği” bu alanda kullanılması yerinde olacaktır.

Sağlık alanında “Toplum Çevirmenliğinin”, insan sağlığının söz konusu olduğu, çevirinin temel amacı olan bilgilendirme yapılmasında nitelikli ve konusunda uzmanlaşmış çevirmenlerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dünyada farklı toplumların ortak yaşam alanı içerisinde kamunun sunduğu aynı düzeyde sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi ve sağlık hizmetlerinin amacına uygun olarak yürütülmesi için “Toplum Çevirmenliği” gerekli hale gelmiştir.

2. Çeviri Anlayışında Değişim ve Toplumsal Yaklaşımlar

Geleneksel çeviri anlayışı 80’li yıllarla birlikte değişmeye başlamış ve çevirinin özgün bir bilimsel alan olarak şekillenmesine neden olmuştur. Dünyada her alanda yaşanan hızlı gelişmelere ve toplumsal ihtiyaçlara paralel olarak çeviri metin türleri çeşitlenmiştir. Çeviribilimin analında kültür kavramının çevirinin merkezine oturtulması yeni bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Uzun bir süreç içerisinde olmuş ve kültür-toplumsal boyut çeviri araştırmaları çok uzun yıllar sürmüştür. Değişimle birlikte çeviri aktarım sürecinin kapsamlı bir şekilde ele alınması beraberinde, çeviri elemanlarını tümüyle incelenmesini, sistemler ve çeviriye toplumsal yaklaşımlar arasındaki etkileşimlerin ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Kaindl (2013:173) “Toplumsal Bir Olgu Olarak Çeviri” makalesinde çeviribilimle ilgili sosyolojik yaklaşımların, tarihsel süreç içerisinde 80’li yıllarla birlikte kaynak metin ile erek metnin ilişkisinin kültürel alanda değerlendirilmesi ve dolayısıyla bunun paradigma değişiminin bir parçasıymış gibi ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Çeviri araştırma alanları buna paralel olarak değişmektedir.

İnceleme konusu da gelişmeyle bağlantılı olarak yer değiştiriyor: Çeviri sürecinin daha dar anlamda incelenmesinin yerine aktarım süreçleri de alınıyor, çeviriye dahil olan kurum ve eyleyenler inceleniyor, çevirinin eylem çerçevesi değil, alan ve dolayısıyla sistem olarak çeviri ile diğer toplumsal alanlar ve sistemler arasındaki etkileşim inceleniyor ve ürünün, yani çevirinin yerine (en azından Bourdieu’nün yaklaşımına göre) ağırlıklı olarak özne, yani sosyal grup ve birey olarak çevirmenler ele alınıyor (Kaindl, 2013: 173).

Salt kaynak metinden erk metine aktarımı ve çevirmen eylemiyle açısından değerlendiren çeviri kuramların yetersiz kalması ve çevirinin toplumsal boyutunun göz ardı edilmesi, çeviribilimde yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevirinin dar bir bakış açısıyla araştırılması ve edilgen bir olgu gibi bakılması, çeviriye etkileyen toplumsal olayları yok saymak anlamına gelmektedir. Halbuki çeviri süreci içerisinde sosyal etkenlerin ve ilişkilerin çok geniş olduğu bilinmektedir. A. Pym (2006) çeviri araştırmasının önemli sorunlarından birini şöyle açıklamaktadır:

Çeviri nesnelerinin boyutlarının dar olmasıyla birlikte, çevirinin sosyal bağlarının çok daha geniş olduğunu belirtir. Böylelikle çeviri araştırması, çeviri nesnesiyle ilgili daha çok nedensel ilişki kurmaya başlamıştır. Yeni toplumsal yaklaşımlarla artık çeviriyi kültürel tarih içerisinde büyük bir itici güç oluşturan, kıtaları ve yüzyılları kapsayan bir fenomen olarak incelenebilir. Eğer çeviri bu nedenle toplumsal alanda daha geniş bir etken haline getirebilirse, tek yönlü-nedensellik varsayımlarını sürdürme zorlaşacak, çevirinin ileriye dönük bir bakış açısı yakalaması mümkün olur (A.Pym, 2006: 22).

Çeviribilim, uzun yıllar uygulamalı dilbilimin alt disiplini olarak görüldüğü için, çeviribilim araştırmalarının ilgi alanı sözcük, tümce ve metin düzeyinde kalmıştır. Çevirinin kültürel boyutu göz ardı edildiği ve bu nedenle toplumsal yaklaşımlarının temellendirilmesinin ötelendiği gözlemlenmiştir. Susan Bassnett ve Andre Lefevere'nin (2009) "kültürel dönüşüm" (cultural turn) kavramını ortaya atmaları ile birlikte, çeviribilim alanında dilbilimden bağımsız bir yönelim başlamıştır. Çeviribilim alanında toplumsal yaklaşımların, çeviri süreci içerisinde eyleyicileri açısından, paradigma değişimi olacağı ve aynı zamanda olumlu bir etki yaratacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Çeviribilim alanında yapılan çalışmalar, çeviri olgusunu da aşarak çok geniş alanları etkilemektedir. Gürçağlar bu etkiye şu şekilde işaret etmektedir:

Çeviribilim alanında yapılan araştırmaların yönetsel açıdan başka disiplinlerle çok yakın bağlar kurularak bir inceleme alanı oluşturması gerektiğini ve çeviri odaklı araştırmaların kültür, edebiyat, siyaset ve tarih alanına getirebileceği katkının çok büyük olacağı düşünülmektedir. Elde edilen veriler çevirinin yalnızca edebiyat, bilgi üretimi ve yayıncılıkla ilgili bir etkinlik değil, aynı zamanda bir ulus inşa etme aracı, toplumsal dönüşüm sürecinin tetikleyicisi, aracısı ya da bir toplumsal dışavurum biçimi olduğudur (Gürçağlar, 2005: 13).

Kültür boyutuyla çeviri olgusuna bakış açısı, çevirinin toplumsal boyutuna önem kazandırmıştır. Çevirinin toplumsal açıdan temellendirilmesine ilişkin yaklaşımlar, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren erek kültürü ön planda tutan ve çeviribilim alanında çalışmalar yapan birçok çeviribilimci tarafından çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Çevirinin salt bir dilsel aktarım süreci olmaktan çok, aynı zamanda sosyo-kültürel bir aktarım olduğu görüşü çeşitli kuramlarla ve çeviribilim alanında yapılan çalışmalarla anlatılmaya çalışılmıştır. Toplum Çevirmenliği de çevirinin soyo-kültürel bağlamda uygulamaya yönelik bir parçası olarak bu çalışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

3. Toplum Tercümanlığı Tanımı ve İşlevi

Özellikle son çeyrek yüzyılda çeviri etkinliğinin geleneksel işlevi olan dilsel iletişim işlevinin ötesinde bilimsel olarak sosyo-kültürel bir boyut kazanmıştır. Bu anlamda çeviri araştırmaları ve çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar, çeviri etkinliğine kültürel ve bu kültürel olguların pratik olarak uygulandığı toplumsal görevleri üstlenme sorumluluğu yüklemektedir. Ayrıca dünyada yaşanan küreselleşme ile birlikte farklı toplumsal yapıların oluşmasına söz konusu olmuştur. Bu da çeviribilim alanına daha yapılan çalışmaların kapsam alanını farklı alanlarda genişletmesine neden olmuştur. Farklı dil ve kültürlerle sahip toplumların çeşitli nedenlerle bir arada yaşamak zorunda oldukları toplumlarda, çeviri etkinliğinin aracılık rolü de değişmiştir. Çevirmenlerden artık sadece dil bilmelerinin yanında o toplum içerisinde bulunanların kültürel değerlerini ve toplumsal yapılarını da tanımaları beklenir hale gelmiştir. Bu nedenle de son dönemlerde çeviribilim alanında sözlü çevirmenliğin bir alt dalı olarak "Toplum Çevirmenliği" kavramı literatürdeki yerini almıştır. Pöchhacker bu konuda şöyle demektedir:

İnsanbilim ile sosyoloji arasında yeni bir paradigma olan Toplum Tercümanlığı, 2004 yılından itibaren farklı bilim alanlarında araştırma yapan bilim adamlarının ilgisini çekmeye başlamıştır. 2004 yılında Toplum Tercümanlığı çalışmaları literatürdeki önemli yerini almıştır. Aynı yıl içerisinde Toplum Tercümanlığı ile ilgili bilimsel alanda yazılmış kitaplar yayınlanmıştır (Pöchhacker 2012:7).

Çeviribilim alanında sosyo-kültürel alanlara yönelik paradigması ile çevirinin bir objesi haline gelmiş çevirmen de artık, çeviri etkinliğinin bir öznesi haline gelmiştir. Bu anlamda çevirmenden beklentilerde farklılaşmıştır. Çevirmen "Toplum Çevirmenliği" düşüncesinden hareketle artık dil bilmenin yanında bir kültür ve toplumbilimci olması beklenmektedir. Toplum Çevirmenliği Pöchacker'ın düşüncesine göre (2016); antropoloji, dilbilim, nöropsikoloji ve sosyoloji kadar bilimsel bir disiplindir.

Çeviribilim alanında henüz çok yeni bir kavram olan “Toplum Çevirmenliği” dünyada yaşanan kitlesel olaylarla birlikte (özellikle uluslararası göç, deprem gibi doğal felaketler, uluslararası büyük sportif veya kültürel organizasyonlar gibi) gerekliliği yadsınamaz bir olgu haline gelmiştir. Toplum Çevirmenliği dünya dillerinde karşılığını bulduğu kelimeler farklı olmakla beraber yürüttükleri görevler aynıdır. İngilizcede “community interpreting”, “public service interpreting”, veya “Liaison Interpreting” /Fransızcada “interpretariat communautaire”, Almanca’da “Sprach-und Kulturmittler”, “Sprach-Intergrationsmittler” veya “Gemeindedolmetscher”, Avusturya’da “Kommunaldolmetscher” ve İsviçre’de ise “Interkultureller Übersetzer” veya “Interkulturelle MediatorInnenen”.

Toplum Çevirmenliği, farklı dil ve kültürlerden gelen insan gruplarının oluşturduğu toplumlarda devletin vatandaşlarına sunduğu kamu hizmetlerine ulaşabilmek için dilsel sorunları olan kimselere, sözlü çevirmenliğin yanında bir sosyo-kültürel danışmanlık hizmeti de sunan, bir çevirmenlik kurumdur. Rets (1998) göre “Toplum Çevirmenliğini” şöyle tanımlamaktadır.

Toplum Çevirmenliği; kamusal alan çerçevesinde, faklı dilleri konuşan ve bu nedenle Toplum Çevirmenliği, en temel anlamda “toplum hizmeti alanında; polis merkezlerinde, göçmen bürolarında, sosyal hizmet merkezlerinde, sağlık ve psikiyatrik tedavi merkezlerinde, okullarda ve benzeri kurumlarda; yetkililerle halk arasındaki iletişimi kolaylaştırmak amacıyla verilen sözlü çeviri hizmeti...”(Aktaran Kurultay/Bulut 2012:79).

Toplum Çevirmenliği, farklı dil ve kültüre sahip bireylere ihtiyaç duydukları alanlarda yardım konusunda çeşitleme yapılabilecek güncellemeyi gerektiren bilimsel bakış açısı beraberinde getirmektedir. Toplum Çevirmenliği, dünyada son yüzyılda yoğun göçmen alan ülkelerde sosyal yaşam içerisinde bulunan göçmenlerin ve büyük spor organizasyonlarının yapıldığı ülkelerde karşılaşılan bürokratik işlemlerden doğan kültürlerarası iletişim ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Bu anlamda Doğan’a göre Toplum Çevirmenliği;

Toplum Çevirmenliği, özellikle yabancı ülkelerde ya da farklı dillerin konuşulduğu ülkelerde yaşayan ya da bulunan halktan kişilerin devlet kurumlarındaki iletişim sorunu böyle bir çeviri türünün gelişmesine önayak olmuştur. Kamu Hizmeti Çevirmenliği de denilen bu alan zamanla gelişmekte ve türleri açısından genişlemektedir. Örneğin, Avustralya, nüfus yapısının çeşitliliği nedeniyle, toplum çevirmenliği organizasyonu açısından oldukça iyi bilinir. Olimpiyatlar, bu çeviri türünün geçici olarak kullanıldığı ortamlardır (Doğan, 2015:62).

Toplum Çevirmenliğinin hizmet bağlamında kapsam alanı oldukça geniştir. Farklı dilleri bilmenin yanında çok iyi bir eğitim gerektiren sözlü çeviri alt birimidir. Ayrıca Toplum Çevirmenliği belli bir yerde ve düzenli olarak yapılan bir çeviri türü değildir. Eylem olarak sahada yapılan ve ihtiyaç duyulan her yerde yapılan bir çeviridir. Bu anlamda Kurultay/ Bulut şöyle düşünmektedirler:

Toplum hizmetlerinin verilebilmesi için zorunlu görünen bu sözlü çeviri faaliyeti, dil ve ifade hakkı başta olmak üzere insan hakları açısından çeşitli yoksunluklar içinde bulunan bütün bireylere ve gruplara yöneliktir. Bu birey ve gruplar, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, engelliler, hastalar, yabancı ziyaretçi ve öğrenciler, dinsel, kültürel ve etnik azınlık grupları vb. olarak sıralanabilir. Bizim bağlamımızda bu kişilere afetzedeler de eklenmektedir. Bu durumdaki birey ve grupların, bir ülkede devlet/ kamu ya da ona destek olmak amacıyla ulusal ve uluslararası kökenli sivil kuruluşlar tarafından verilen başta hukuk, sağlık, eğitim olmak üzere bütün hizmetlerden yararlanabilmesi için gerek duyulan sözlü çeviri hizmetlerini TÇ (Toplum Çevirmenliği) kavramı altında toplayabiliriz (Kurultay/Bulut 2012:7).

Tüm dünyada Toplum Çevirmenliği ihtiyaç duyulan her alan için yardım amacıyla başlamış, ancak gittikçe uzmanlık gerektiren bir meslek haline gelmiştir. Bu nedenle, farklı alanlarda Toplum Çevirmenliği ortaya çıkmıştır. Buna göre günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı kapsam alanı çok genişleyen Toplum Çevirmenliğinin türleri ve hizmet sunduğu alanlar vardır. Bunların bir tanesi de Sağlık alanında Toplum Çevirmenliği’dir.

4. Sağlık Alanında Toplum Çevirmenliği

Çok özel bir alan olan “Sağlık” alanında çeviri, çevirmenin bu alanda yeterlilik ve özel bir donanıma sahip olmasını gerektirmektedir. Özellikle sağlık uzmanları ile hastalar arasında iletişimin sağlıklı olarak sağlanması bağlamında sağlıkla ilgili donanıma sahip çevirmenlere büyük sorumluluk düşmektedir. Ayrıca tıp metinlerinin çevirisi salt terim bilgisi ile anlaşılabilirliği sağlanacak bir metin değildir. Bazen metni içi bazen de metin dışı bağamlardan hareketle açıklaması söz konusu olabilir. Yani sağlık alanında yapılan çevirilerin mümkün olabildiğince aktarıldığı dile uygun hale getirilmektedir. Uzmanlık gerektiren diğer bir alanda “Medikal Cihaz” çevirileridir. Terimler korunarak olduğu gibi çevrilmeli, anlaşılması için açıklamalar yapılmalıdır. İlaç Prospektüsleri her ne kadar hastalara yönelik olsa tıp terminolojileri kullanılmaktadır. Burada çevirmen hastanın prospektüs içeriğini anlayabilmesi açısından dil içi çeviri yapma yoluna gitmelidir. Bu anlamda “Toplum Çevirmenliği” uzman bir çalışma yaparak hasta ile sağlık uzmanları arasında özel bir alt dil kullanmalıdır. Son dönemlerde Türkiye dışından gelen yabancı hastaların tedavi hizmetini Türkiye’de birtakım özel hastane/tıp merkezi gibi sağlık kurumlarından temin etmesini içeren medikal turizm gittikçe ivme kazanmaktadır. Bu artış doğrultusunda da çevirmen ihtiyacı da artmaktadır. Sağlık alanında çalışan çevirmenler, yabancı hasta ile Türk muhatabı sağlık görevlileri arasındaki diyalogun net kurulmasında yardımcı olmaktadır. Çevirmenlerin, asli görevi çevirmenliğin yanında, sağlık alanında da yeterli donanım kazanmaları, doktorlarla/hastalarla (dostane) iletişim için fazladan çaba harcamaları yerinde olacaktır. Gittikçe artan hasta doktor görüşmelerine paralel tercümanların iş yükü de çoğalmaktadır. Bu bağlamda Ross şöyle bir belirlemeye dikkat çekmektedir:

Beypkent Üniversitesi’nden Mine Güven (2014) bir hesaplama yapmış ve ona göre; Türkiye’de bir yılda 929 bin 124 doktor-hasta görüşmesinde tercüme gereksinim duyulmuştur. Yani tercüme ihtiyacı bu kadar yaygın. Ancak Mine Hoca’nın hesaplamasına yabancılar dahil edilmemiş. Özellikle 2011’den bu yana Suriye’den Türkiye’ye göç edenlerin sayısı arttıkça sağlık sektöründeki tercüman ihtiyacı daha da artmıştır (Ross 2015:75).

Farklı dili konuşan uluslarda da olsalar bile insanların varlıklarını sürdürebilmeleri için öncelikle sağlıklı olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sağlık alanında Çevirmenlik yapmak çok önemlidir ve bazı incelikleri de bilmeleri beklenmektedir. Hasta ve doktor ilişkisi açısından, dil aktarımının çok hassasiyetle yapılması gereklidir. Çevirmenin belli bir çalışma ortamı yoktur. Hasta ile sağlık ekibi nerede karşılaşarsa orada çevirmenin de bulunması zaruridir. Bu alanlar, sağlık hizmetinin en kısa sürede ulaşabileceği örneğin; bir göçmen kampı, göçmen bölgesi, kaza yeri veya seyyar kurulmuş bir sağlık birimi olabilmektedir. Sağlık alanında Toplum Çevirmenliği ile ilgili Doğan şöyle söylemektedir:

“Sağlık çevirmenliği de yine çok uluslu ülkelerde ortaya çıkmış bir çeviri türüdür. İnsan sağlığı, insan varoluşunun gerekliliğidir; bu itibarla, yer ve durum gözetmeksizin herkes için hayati anlam taşır. Farklı diller arasında iletişim söz konusu olduğunda çevirmenin aracılığına gereksinim duyulur. Çevirmenin çalışma ortamı sabit değildir. Hasta doktor ya da sağlık görevlisi nerede bir araya gelmişse çevirmen de o ortamda bulunur;...” (Doğan 2015:66).

İlk zamanlarda hasta yakınlarının hastanın çevirmenliğini yapmakta olduğu durumlar da söz konusu olmuş, ancak sağlık alanında yeterli tercümanlık donanımına sahip olmadıkları için, kimi zaman yanlış teşhise ve tedaviye sebep olmuş, hastaya ve doktora zaman kaybettirmişlerdir. Bazen de üzücü durumlar yaşanmıştır. Bu da sağlık alanında toplum çevirmenlerinin önemini artırmıştır. Ayrıca dünyada sağlık alanında artan turizm hareketleri, Türkiye’deki sağlık merkezlerinin hem hizmet hem de maddi açıdan olumlu faaliyetleri Sağlık Bakanlığı’nı da bu alanda kurumsal anlamda gelişmeye yöneltmiştir. Bunlar, Sağlık Bakanlığı, Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü bünyesinde Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı ve Uluslararası Hasta Destek Birimi’dir. Sağlık Turizmi Daire Başkanı Dayıoğlu bu konuda şunları söylemektedir:

Sağlık Turizmi alanında ülkemiz dünyada hızla ilk sıraya yükseliyor. Sağlık Turizmi kapsamında yapılanmayla ilgili 7 tane şehir belirlendi. Bunlar; Ankara, İstanbul, Antalya, Erzurum, Muğla, İzmir ve Diyarbakır. Bu 7 şehirden de sağlık turizmi için çeşitli kriterler ele alınarak 17 tane hastane belirlendi. Öncelikli olarak, işin geleceği kısmında da bu hastanelerde sağlık turizmi birimleri kuruluyor, öncelikli hastaneler oldukları için ve birimlerde ihtiyaca göre farklı dillerde ve sayılarda tercümanlar görevlendiriliyor (Dayıoğlu 2015:80).

Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Zafer KALAYCI imzalı 27.02.2012 tarih ve 8000 sayılı yazı ile şöyle demektedir: Türkiye’de Sağlık Bakanlığı uluslararası alanda hasta kabulü yapan ve tedavi yapan sağlık merkezleri için, öncelikle Bakanlık bünyesinde yurtdışından gelen hastalar ve turistlere 7 gün 24 saat

Almanca, İngilizce, Arapça, Rusça, Farsça ve Fransızca dillerinde tercümanlık desteği verilmek üzere 444 47 28 nolu çağrı hattı kurulmuş olup, faaliyetlerine devam etmektedir. uluslararası hastalar için tercümanlık hattından telekonferans ile her saat tercümanlık destek hizmeti verilmektedir (Sağlık Bakanlığı'nın 27.02.2012 tarih ve 8000 sayılı yazısı).

Özellikle Düzensiz Göçmenlerin batı ülkelerine geçmek için transit yol olarak kullandıkları şehirler içinde “çağrı merkezine gelen istatistiklerine göre (Dayıoğlu, 2015); Edirne ili en fazla sağlık desteği alan ilk beş ilde biridir. Bu durumun en temel nedeni ise, Edirne iline sınır olan iki Avrupa Birliği ülkesi olan Yunanistan ve Bulgaristan'ın Düzensiz Göçmenlere yönelik vermiş oldukları yetersiz sağlık hizmetleridir. Görüldüğü gibi sağlık alanında Çevirmenlik, özellikle de Toplum Çevirmenliği hasta- doktor ilişkisi açısından çok önemli bir hizmet aracı haline gelmiştir.

5. Sonuç

Dünyada yaşanan küreselleşme sonucunda sağlık alanında verilen hizmetlerin çeşitliliği ve yerleri çoğalmıştır. Artık birçok sağlık kuruluşu uluslararası sağlık hizmetleri sunmaya ve bu amaçla farklı ülkelere büyük yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Böyle bir hizmetin farklı dil ve kültürden gelen kimselere yönelik olması çevirinin sağlık hizmetleri için gerekliliğini göz önüne sermektedir. Sağlık hizmetlerinin erek kitleye ulaşmasını sağlamak ve hizmetlerin amacı doğrultusunda doğru şekilde sunulması çeviri etkinliğinin önemi tartışılmaz durumdadır.

Özellikle yaşanan uluslararası göçler bireylerin temel yaşam hakkını tehlikeye düşürmektedir. Bu anlamda göç esnasında ve sonrasında kendilerine sunulan sağlık hizmetleri yaşamsal anlamda önemlidir. Ancak kendilerine sunulan sağlık hizmetlerinin anlam kazanması dilsel ve kültürel engellerin aşılmasına bağlıdır. Bunun içinde çeviri etkinliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle farklı dil ve kültürleri tanıyan çevirmenlerin sağlık hizmetlerinin ihtiyacı olan kimselere götürülmesinde sözlü çevirinin özel bir alanı olan “Toplum Çevirmenliğinin” önemi büyüktür. Uluslararası toplumsal olaylarda sağlık hizmetinin gerektiği her yerde donanımlı “Toplum Çevirmenlerine” gerek duyulmaktadır.

Sağlık hizmetlerin diğer bir alanı da medikal tıptır. İnsan sağlığına özen göstermek ve daha kaliteli bir yaşam sürdürmesine yardımcı olmak için sunulan medikal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından çeviri etkinliği gerekli bir olgudur. Tıp, ecza sektörü ile ilgili çeviriler medikal cihaz çeviriler için, özellikle sağlık alanında donanımlı, tıbbi terimleri çok iyi tanıyan ve hastalara yaşadıkları kültürel ortamlara uygun çeviri hizmeti sunabilecek “Toplum Çevirmenlerine” ihtiyaç vardır.

Çeşitli nedenlerle bağlı olarak çoklu ulusların bir arada yaşamaya başlamaları ve iletişim alanındaki hızlı gelişmeler hizmet için yer ve zaman tanımadan her zaman hazır bulunacak, sağlık alanında bilgi donanımına sahip “Toplum Çevirmenlerine” her zaman gerek duyulmaktadır. Özellikle sağlık alanında toplumsal hizmet veren kurumların bünyelerinde “Toplum Çevirmenleri” bulundurmaları, daha etkin sağlık hizmetleri verilmesi ve toplumsal uyum açısından önemlidir.

Kaynakça

- Dayıoğlu, Barış (2015). “Sağlık Turizmi Daire Başkanlığının Görevleri”, Genç Tercümanlar Çalıştayı, s. 79-84, Ankara
- Doğan, Aymil (2015). Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları, Siyasal Kitapevi, Ankara
- Gürçağlar, Ş. Tahir (2005). Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar, Scala, İstanbul
- Kaindl, Klaus (2009). “Toplumsal Bir Olgu Olarak Çeviri: Çeviribilimde Sosyolojik Yaklaşımlar”, Çeviri Paradigmaları, Editör: F. Yücel, Çev, F.Şan, s.165-176, Çanakkale Kitaplığı Akademi, Çanakkale
- Kurultay, Turgay/ Bulut, Alev (2012). “Toplum Çevirmenliğine Yeniden Bakışta Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ)”, İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi, sayı:6 s.75-102 İstanbul
- Pöhhacker, Franz (2012). “Toplum Çevirmenliği”. İstanbul Üniversitesi, Çeviribilim Dergisi Sayı 6 (2-2012) s.75-102, İstanbul
- Pöhhacker, Franz (2012). “Researching interpreting Approaches to inquiry”; s. 5-26, Brenda Nicodemus, Laurie Swabey (Editors), Advances in Interpreting Research, Amsterdam/Philadelphia,
- Ross, Jonathan (2015). “Sağlık Alanında Amatör Sözlü Çevirmenlik”, Genç Tercümanlar Çalıştayı, s. 73-78, Ankara
- Sağlık Bakanlığı'nın 27.02.2012 tarih ve 8000 sayılı yazısı
- Transkom (2006). Vergleichende Studie zu Sprach- und Kulturmittlung in verschiedenen Europaeischen Laendern, Duruckerei Habeth, Hürth

The Role of Economic Freedom on Poverty

Cüneyt Koyuncu¹

Hüseyin Safa Ünal²

¹ Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

² Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

Abstract: In this study, the relationship between economic freedom and poverty is examined. By conducting fixed effect and random effect models, negative effect of economic, business, and trade freedoms on poverty are revealed. Population growth raises poverty. As a welfare state, governments involvement by increasing expenditures on education lowers poverty. GDP, on the other hand, has a small negative effect on the poverty.

Key Words: Economic freedom, Business freedom, Trade freedom, Poverty

1. INTRODUCTION

Factors causing poverty, consequences of poverty and poverty alleviation have been getting attention of the social sciences in the last a few decades. That is so because a substantial part of the world population is poor. Although the population living on less than \$1.90 a day decreased from 36% in 1990 to 10% in 2015, the latter still corresponds to 736 million people (World Bank, 2019a). With globalization and increasing quality of communication and transportation poverty has become more visible than ever before. Globalization makes poverty more visible on the one hand and it works as a reducing agent for poverty on the other. Freedom overall but especially freedom of trade and business are integral parts of the globalization in this process.

Sachs (2005) states that economic freedom stimulates economic growth and development, but there are exceptions such as China, Switzerland and African countries. Norton and Gwartney (2008) shows that there is a strong positive relationship between the economic freedom and the reduction of poverty. As a matter of fact, economic growth is not the principal factor providing poverty reduction, but the institutional structure and policies leading to economic freedom are the main sources of economic growth, therefore the amelioration in the poverty level. So, if the economic freedom does not accelerate economic growth, then the poverty level will not change as it is in the sub-Saharan Africa. In the study searching for the features of the relationship between poverty and economic freedom in developing countries, Hasan et al. (2003) find that economic freedom is not only important for the economic growth, but also it is a significant factor in poverty reduction. Especially, openness to trade and small size of the government, civil liberties, such as property rights and rule of law have an effect on poverty reduction.

The relationship between freedom, poverty and development has been studied by the researchers widely. Capability approach which is built over the works of Amartya Sen and Martha Nussbaum sees poverty as limitation of freedom (Nussbaum, 2011; Sen, 1992). Indeed, freedom here refers to individual capabilities rather than economic or income related measures. So, lack of public service, health and educational opportunities constitute the unfreedom, i.e. poverty (Graf and Schweiger, 2014). According to Amartya Sen (2006), lack of capabilities is the definition of poverty. And, income is only one of the many determinants of the capabilities of the individual. So, economic growth may not improve the capabilities of individuals, but the freedom does. Capabilities is one of the main elements that let individuals live as desire. And, freedom, in this respect, is the main determinant of the things that individuals are capable of. In addition, he sees "...development in terms of enhancement of human living and the freedom to live the kind of life that we have reason to value..." (Sen, 2006: 35). Thus, freedom is essential both for the poverty alleviation and the enhancement of development.

The direction of the relationship between poverty and freedom cannot be restricted to a unilateral way. While freedom or lack of freedom affects the level of poverty, poverty also has an important impact on the freedom. Freedom of individuals deteriorates by the absence of the means of subsistence, so people lose their ability of acting as moral beings (Gewirth, 2007). In contrast, an unusual study of Kaur (2007) reveals that economic freedom has not a significant effect on economic growth or on poverty. On the

other hand, their research shows the positive effect of government intervention especially on nutrition quality. So, she calls attention to the necessity of governments' involvement in poverty reduction policies in contrast to the orthodox idea of liberalization aftermath of 1980's. However, the tools of such an intervention such as government transfers and subsidies have to be targeted to fit for purpose of enhancing equality, poverty alleviation and decreasing malnutrition. Sen's (2000) point of view on the importance of the social arrangements to fight back to poverty supports the idea of governments' active role in poverty alleviation. Social arrangements in line with individual level freedom feed development. And, there is a complementary relationship between freedom of individuals and the social arrangements which includes involvement of institutions such as "the state, the market, the legal system, political parties, the media, public interest groups, and public discussion forums" (Sen, 2000: xii).

Once the controversial findings of the literature are taken into consideration, a negative relationship is expected between economic freedom and poverty in this research. The rest of the paper is designed as follows. The second part is for the data and the method. The third part covers the empirical findings while the fourth part concludes the study.

2. DATA AND THE METHODOLOGY

There are four measures of poverty utilized in this study. The first one is the poverty headcount ratio. It is the percentage of the population living in a household in which the overall consumption is below the poverty line. The second is the poverty gap index which is defined as the "mean distance below the poverty line as a proportion of the poverty line" (World Bank, 2019b). The third measure is Watts poverty index which is "mean across the population of the proportionate poverty gaps, as measured by the log of the ratio of the poverty line to income" (World Bank, 2019b). Data for those three measures of poverty are retrieved from PovcalNet database of the World Bank (World Bank, 2019c). The fourth and the last measure of the poverty is the negative of the human development index of UNDP (UNDP, 2019). Although HDI itself shows the development level of the economy, negative of the HDI is used as a variable showing how deep the poverty level in an economy is.

In addition to four alternatives of poverty measures, there are three variables showing the economic freedom levels in this study: Overall economic freedom, business freedom, and trade freedom indices. Individual level freedom would be the most relevant measure for the purposes of this research which is to detect the relationship between freedom concept and poverty. However, it is almost impossible to form such an index at individual level. Thus, economic freedom itself and business and trade components of it are put into use as the indicators of freedom. The expectation is to find a negative relationship between freedom and poverty. Heritage Foundation (2019) defines economic freedom as "the fundamental right of every human to control his or her own labor and property". Its sub-components business freedom and trade freedom shows how the regulatory institutions are effective and how the open markets effectively operate respectively.

There are three control variables relevant to poverty. The first is the population growth rate. The second is GDP per capita. And, the third is the government expenditure on education as percentage of the GDP. The first of those three is expected to raise poverty, while the rest are expected to decrease poverty. WDI Databank of the World Bank (2019d) is used as the data source of those three variables.

3. EMPIRICAL FINDINGS

To detect the specification of the regression models used in this research, Hausman test results are used. Using -HDI as a poverty indicator changes the behavior of the test results in the models in table 1. For the models in which economic freedom is used as one of the independent variables, results show that fixed effect model should be used if the poverty measures are headcount poverty ratio, poverty gap or Watts poverty index. The situation is the same when business freedom is used as one of the independent variables. If the trade freedom is used as an independent variable, in the regressions first three types of poverty indicators are used, random effect is the proper choice. But, when -HDI is used than fixed effect model becomes the appropriate specification.

Table 1: Hausman Test for Period Random Effects

Independent Variables	Dependent Variable	Chi-Sq Statistic	(Fixed/Random Effect)
Economic Freedom	Headcount Poverty Ratio	12.0781**	FEM
Population Growth	Poverty Gap	11.9558**	FEM
GDP per capita	Watts Poverty Index	10.7944**	FEM
Govt. Exp. on Educ.	-HDI	5.7293	REM

Independent Variables	Dependent Variable	Chi-Sq Statistic	(Fixed/Random Effect)
Business Freedom	Headcount Poverty Ratio	11.6873**	FEM
Population Growth	Poverty Gap	12.0666**	FEM
GDP per capita	Watts Poverty Index	10.6976**	FEM
Govt. Exp. on Educ.	-HDI	6.6816	REM

Independent Variables	Dependent Variable	Chi-Sq Statistic	(Fixed/Random Effect)
Trade Freedom	Headcount Poverty Ratio	4.0831	REM
Population Growth	Poverty Gap	4.1369	REM
GDP per capita	Watts Poverty Index	4.7726	REM
Govt. Exp. on Educ.	-HDI	22.0169***	FEM

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

Table 2 below summarizes the relationship between economic freedom and the poverty. The sign of the relationship is negative when the control variables are included in the model. As it is expected population growth is in a significant and positive relationship with the poverty while GDP per capita and government expenditures have negative effects on the poverty.

Table 2: Economic Freedom and Poverty

	(1) Headcount Poverty Ratio	(2) Poverty Gap	(3) Watts Poverty Index	(4) -HDI
Economic Freedom	-0.3387***	-0.0976***	-0.1400***	-0.0041***
Population Growth	6.2032***	2.4821***	3.6672***	0.0446***
GDP per Capita	-0.0001***	-0.00003***	-0.00005**	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.2952***	-0.3894***	-0.4913**	-0.0064***
Constant	31.5999***	9.2815***	12.97278***	-0.4007***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

The findings do not change when the business freedom is utilized as the freedom variable as it is shown in Table 3. However, the magnitude of the effect of freedom on poverty shrinks, while the negative sign is kept. Population growth still has a positive effect on the poverty. In addition, GDP per capita and government expenditure are in a negative relationship with the poverty.

Table 3: Business Freedom and Poverty

	(1) Headcount Poverty Ratio	(2) Poverty Gap	(3) Watts Poverty Index	(4) -HDI
Business Freedom	-0.1953***	-0.0572***	-0.0855***	-0.0029***
Population Growth	5.8891***	2.3892***	3.5248***	0.0412***
GDP per Capita	-0.00009***	-0.00003***	-0.00005***	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.0306***	-0.3122**	-0.37694*	-0.0035***
Constant	23.0335***	6.8681***	9.7138***	-0.4644***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

When the open market operations are considered and trade freedom is used as one of the independent variables, the negative sign is preserved in Table 4. The magnitude of the relationship between freedom and poverty increases, but not as much as the case of economic freedom. The behavior of the control variables are similar to Table 2 and 3.

Table 4: Trade Freedom and Poverty

	(9) Headcount Poverty Ratio	(10) Poverty Gap	(11) Watts Poverty Index	(12) -HDI
Trade Freedom	-0.2556***	-0.0922***	-0.1345***	-0.0028***
Population Growth	5.4858***	2.2205***	3.2734***	0.0421***
GDP per Capita	-0.0001***	-0.00004***	-0.00006***	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.1461***	-0.3455***	-0.425048**	-0.0036***
Constant	30.0808***	10.267***	14.5422***	-0.4574***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

4. CONCLUSION

In the last three decades, the fight against poverty has made progress. Although the population living in extreme poverty has shrunk, a significant percentage of the world population lives in poor conditions. Economic freedom has a direct negative impact on the poverty. Empirical findings show that population growth stimulates poverty. GDP has a statistically significant negative effect on the poverty level, but its magnitude is not so significant in economic terms. Governments direct interference in the war with poverty by increasing expenditures on education lowers the poverty.

REFERENCES

- Gewirth, A. (2007). Duties to fulfill the human rights of the poor. In Thomas Pogge (Ed.) *Freedom from Poverty as a Human Right*, 219-236.
- Graf, G., & Schweiger, G. (2014). Poverty and freedom. *Human affairs*, 24(2), 258-268.
- Hasan, R., Quibria, M. G., & Kim, Y. (2003). Poverty and economic freedom: Evidence from cross-country data. *East-West Center Working Papers No. 60*
- Heritage Foundation (2019). (2019, August 15). 2019 Index of Economic Freedom. Retrieved from: <https://www.heritage.org/index/about>
- Kaur, S. (2007). Economic freedom, inequality and poverty: re-examining the role of government. *The Indian Economic Journal*, 55(2), 96-118.
- Norton, S. W., & Gwartney, J. D. (2008). Economic freedom and world poverty. *Economic Freedom of the World*, 2008 Annual Report, 23-40.

- Nussbaum, M. C. (2011). Creating capabilities. Harvard University Press.
- Sachs, J. D. (2005). The end of poverty: Economic possibilities for our time. Penguin.
- Sen, A. K. (1992). Inequality reexamined. Oxford University Press.
- Sen, A. (2000). Development as Freedom. Alfred A. Knopf, Inc.: New York.
- Sen, A. (2006). Conceptualizing and measuring poverty. In Grusky, D. B., Kanbur, S. R. (Eds.). Poverty and inequality. Stanford University Press. 30-46.
- UNDP (2019, August 10). Human Development Reports. Retrieved from: <http://hdr.undp.org/en/data>
- World Bank (2019a). (2019, August 20). Understanding Poverty. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>
- World Bank (2019b). (2019, August 13). PovcalNet Database. Retrieved from: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/Docs/dictionary.html>
- World Bank (2019c). (2019, August 10). PovcalNet Database. Retrieved from: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/home.aspx>
- World Bank (2019d). (2019, August 10) World Development Indicators. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Yoksullukla Mücadelede Evrensel Bir Çözüm Olarak Temel Gelir: Türkiye’de Çocuk ve Genç Yoksulluğu İle Mücadele İçin Bir Öneri

Dr. Öğr. Üyesi Davuthan GÜNAYDIN¹

¹Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Özet: Bu çalışmada sosyal yardımların sunulmasında uygulanan hedefleme ve temel gelir desteği sistemleri incelenmektedir. Ayrıca Türkiye’de çocuk ve genç yoksulluğu ile mücadele etmede etkin bir yöntem olarak değerlendirdiğimiz temel gelir desteği çerçevesinde bir kısmi temel gelir önerisi sunulmaktadır. Temel gelir uygulamasına yapılan, ekonomik nedenlerle uygulamayacağı yönündeki eleştirinin ne kadar gerçekçi olduğunu değerlendirmeye çalışıyoruz. Bu eleştiriler karşısında bütün yoksulları kapsayacak bir uygulamaya geçene kadar, çocuk ve gençleri kapsayan kısmi temel gelir uygulamasının mümkün olabileceğini iddia ediyoruz. Türkiye’de yoksulluk bütün yaş gruplarını etkileyen önemli bir sorundur. Ancak yoksullukla mücadelede öncelikle çocuk ve gençlerden başlamak daha etkin bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluğun, çocukların yetişkin bireyler olduklarında neden olabileceği yaşam boyu maliyetleri değerlendirildiğinde, erken müdahale daha maliyet etkin olmaktadır. Diğer yandan çocuklara yapılacak aylık düzenli nakdi yardımlar, çocukların sosyal yardımları bir lütuf, ihsan ya da hayır- hasenat yaklaşımından uzaklaşarak almaları, onların eşit bireyler olarak toplumsal bütünleşmelerine katkı yaparak özgür bireyler olmalarını sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca bu yardımların hane içerisinde tüketilecek olması hane yoksulluğunun da azaltılmasına katkı yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Yoksulluğu, Genç Yoksulluğu, Temel Gelir, Hedefleme, Türkiye

Abstract: This study examines the targeting and basic income support systems in the provision of social assistance. In addition, a partial basic income proposal in the framework of basic income support which we regard as an effective method to combat poverty with children and young people in Turkey are presented. We try to assess how realistic the criticism is that it will not be implemented for economic reasons for the basic income application. We argue that it is possible to implement partial basic income, including children and young people, until the include all the poor. Poverty is an important issue that affects all age groups in Turkey. However, starting with children and young people is considered as a more effective method to combat poverty. Early intervention is more cost-effective when evaluating lifelong costs that child poverty can cause when they are adult individuals. On the other hand, the monthly regular financial aid for children is evaluated to enable children to get social assistance away from a grace, benevolence or charity approach, and to contribute to their social integration as equal individuals. Moreover, the fact that these benefits will be consumed within the household will contribute to the reduction of household poverty.

Key Words: Child Poverty, Youth Poverty, Basic Income, Targeting Turkey

1. Giriş

Kapitalist sanayi toplumlarında üretim ve paylaşım ilişkilerinde yaşanan dönüşümün bir sonucu olarak yoksulluk, kentleşme ve beraberinde getirdiği bireyselliğin, fiziksel ve sosyal ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması ile toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Tarım toplumunda aile ve cemaat dayanışmasının sağladığı yardımlarla desteklenen yoksullar, kapitalist üretim sistemde piyasanın insafına sığınmaktadırlar. İstihdam temeline dayalı bir refah sistemi içerisinde, emeklerini satabilme şansına erişmiş bireyler aldıkları ücretlerle yoksulluktan kurtulmaya çalışırken, iş bulamayanlar ya da hastalık, yaşlılık, engellilik gibi nedenlerle çalışamayacak durumda olanlar muhtaç duruma düşmekte ve ekonomik olarak bağımlı hale gelmektedir. Bu durum sosyal yardım mekanizmaları yoluyla yoksullara yardım etmeyi gerekli kılmaktadır. Ülkelerin sahip oldukları refah rejimleri de sosyal yardımların şekillenmesinde başat rol oynamaktadır.

Sosyal yardımların sağlanmasında birbirinden farklı sistem ve kapsamı içeren üç tür yöntemden yararlanılmaktadır. Bunlar; evrensel gelir desteği, sosyal sigorta yöntemi ve gelir tespiti benzeri yöntemlerle ölçüm esasına dayalı hedefleme yöntemidir (Gough, 1997: 18; World Bank, 2006: 1). Uygulamada genel olarak bir kaçının birlikte kullanıldığı da sıklıkla rastlanan bir durumdur. Kapitalizmin altın çağı boyunca tartışılan ve kimi gelişmiş sanayi toplumunda uygulama alanı bulan evrensel sosyal yardımlar, 1970’lerin başlarından itibaren yaşanmaya başlanan krizlerle birlikte sorgulanmaya başlanmış,

neo-liberal iktisadi sistemin kabul görmeye başladığı 1980’li yıllardan itibaren de hedefleme sistemlerinin üstünlüğüne vurgu yapan tartışmaların gölgesinde kalmıştır (Clasen ve Oorschot, 2002; Morley ve Coady, 2003). Hedefleme sistemlerini savunan görüşlerin dayandığı temel argüman, bütçe kısıtı nedeniyle yoksullara ulaşmanın en etkin yolu olduğu yönündeydi. Neo-liberal iktisat anlayışını destekleyen Washington Konsensüsü ’ne uygun olarak 1980’lerin sonlarından itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede hedefleme esasına dayalı sosyal yardım programları geniş kabul gördü. Her ne kadar evrensel ve hedeflemeye dayalı sosyal yardımlar arasındaki tercihin temelinde ekonomik, ahlaki ve politik nedenler yattığı iddia edilse de (Dutrey, 2007: III) bütün bu nedenler içerisinde ekonomik nedenlerin diğer nedenlere baskın geldiği bilinmektedir. Bu süreçte Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar hedefleme sistemlerinin en ateşli savunucuları oldular. Bu kurumların desteklediği pek çok araştırma (Grosh, 1994; World Bank, 2003; Coady vd., 2004) hedefleme sistemlerinin üstünlüğüne vurgu yaparken evrensel gelir desteğinin yoksulluğu azaltmada başarılı olmadığı, kaynakların asıl hedeflenmesi gereken yoksullar yerine gerçekte ihtiyaç sahibi olmayan bireylere ve hanelere aktarıldığını iddia ettiler. Hedefleme sistemlerini kısıt kaynakların kullanılmasında maliyet etkinliği en yüksek sistem olarak önerdiler. Böylelikle merkezi hükümetlerin düşük sosyal harcama yapması sağlanırken, vergi yükünü arttırmadan tanımlanan yoksulların hedeflenmesi suretiyle yoksulluğun azaltılması sağlanabilecek, ihtiyaç sahibi olmayanlara yönelik bir “sızıntı” da engellenmiş olacaktı. Ancak bu noktada hedefleme sistemlerinin ekonomik ve ekonomik olmayan maliyetleri göz ardı edilmekte, maliyet hesaplarına dahil edilmemektedir. Göz ardı edilen en önemli ekonomik maliyet seçici sistemlerin uygulanması için gerekli olan idari maliyetlerdir (Morley ve Coady, 2003). Bu maliyetler evrensel sosyal yardımlar için gerekli olan idari maliyetlerin üstündedir. Diğer yandan sistemin başarı ile uygulanmasının ön koşulu olarak görülen, yoksulluk hesaplamaları ve yoksulluk haritalarının oluşturulmasının, özellikle sağlıklı bir veri altyapısına sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler açısından yarattığı sorunlar göz ardı edilmektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda gerçekte yardıma muhtaç önemli bir kesimin göz ardı edilmesine ve yardımlardan yararlanamamasına böylelikle de yardımların maliyet etkinliğinin olduğundan daha yüksek görünmesine neden olmaktadır.

Hedefleme sistemlerinin ekonomik olmayan maliyetleri ise gerçekte yoksullukla mücadele edilirken diğer yandan sosyal dışlanma olgusunun artmasına neden olmaktadır. Bu durumu yaratan en önemli nedenler ise, hedefleme sistemlerinin yardım alanlarda neden olduğu damgalama etkisi, ihtiyaç sahibi olmakla birlikte yardım alamayan yoksulların durumu ve sistemin politik istismara açık olmasıdır. Seçici sistem olarak da değerlendirilen hedefleme, özü itibarıyla bireylerin yoksulluklarını gelir testi, yoksulluk testi gibi yöntemlerle ispat etmeleri esasına dayanır. Bu durum yardım alan bireylerin ve hanelerin toplum nazarında kendi becerileri ile yoksulluktan kurtulamayacakları algısının doğmasına neden olurken, yardım alanların diğerleri olarak damgalanmasına neden olabilir (Morley ve Coady, 2003: 25; Rothstein, 1998). Özellikle çalışmak suretiyle yoksulluktan kurtulmanın övüldüğü toplumlarda, yoksullar tembel, ahlaksız veya iyi ebeveyn olmamakla itham edilebilir. İhtiyaç sahipliğini belgeleyemeyenler ya da kapsam dışı kalan yoksullar ise hem yoksulluktan kurtulamamakta hem de yoksulluğun neden olduğu sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Hedefleme sistemlerinde yardım yapılacak yoksulların hükümetlerce belirlenmesi politikacıların siyasi oy kaygısı ile hareket etmelerine, potansiyel seçmenlerine öncelik vermelerine neden olduğu ise özellikle hesap verme mekanizmasının aksak işlediği gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla yaşanan bir durumdur.

Evrensel gelir desteği, nakit gelir desteği ya da temel gelir gibi kavramlarla ifade edilen evrensel kapsayıcı sosyal yardımlar ise sosyal politikanın hak temelli yaklaşımının karşılık bulduğu bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Evrensel gelir desteği esas itibarıyla belirlenen yoksulluk çizgisinin altında kalan tüm bireylere, belirlenen asgari nakdi yardımların yapılması ilkesine dayanmaktadır. Yardımlar, şeffaflık ilkesi içerisinde asgari temel gelir desteği koşullarını sağlayan herkesi kapsar. Evrensel gelir desteğini savunanlar bu yöntemin kapsamının geniş olmasının toplumsal aidiyet duygusunu artırdığını, sosyal dışlanma olgusunu azalttığını, paternalist ilişkilere dayalı bağımlılığın çözüldüğünü, bireylerin rasyonel kararlar vermelerini sağladığını ve en önemlisi hedefleme sistemlerinin neden olduğu kapsam dışı kalma ve asgari koşullarda da olsa yardım almayan yoksulun kalmadığı iddia etmektedirler (Dutrey, 2007; Standing, 2010; Müller, 2012; Standing, 2016). Bu sisteme getirilen eleştirilerin temelini ise sınırlı bütçelerle yapılan sosyal yardımların kapsamı arttıkça hedeflenen başarının sağlanamayacağı ve gerçekte muhtaç olmayanlara doğru bir sızıntının olacağı yönündedir. Bu çalışmanın konusunu evrensel ve seçici sosyal yardım sistemleri oluşturmaktadır. Çalışmada, sosyal politikanın hak temelli yaklaşımına en uygun

yöntem olarak değerlendirdiğimiz temel gelir desteğinin uygulanabilir olup olmadığı, hedefleme sistemleri ile sosyal yardımların sağlanmasının son günlerde sıklıkla dile getirildiği gibi yoksulluğu azaltmada en etkili yöntem olarak görülmesindeki doğruluk payını, her ne kadar seçilmiş yoksullar için çeşitli faydalar sağlasa da pratikte yoksulların tamamını kapsama almada yeterlilik durumunu tartışacağız. Ayrıca çalışmada Türkiye’de çocuk ve genç yoksullar için uygulanabileceğini düşündüğümüz kısmi temel gelirin uygulanabilirliğini gösteren bir değerlendirme de yapılmaktadır.

2. Hedefleyici Sosyal Yardımlar

Sosyal yardımların sunulmasında en sık karşılaşılan yöntem seçim yöntemidir. Genel bir yaklaşımla yardıma muhtaç en yoksul grubun belirlenmesi ve kapsam dâhilindeki sosyal yardımların sunulmasını içermektedir (Slater ve Farrington, 2009: 15) . Yardımlar belirlenen yoksulluk kriterlerine göre farklı şekillerde sağlanmaktadır. Bunlar; farklı ihtiyaçlar için kullanılabilen *kuponlar*, *asgari ücret uygulaması*, istihdama dayalı yardımları içeren *sosyal sigorta*, gelir tespitine dayalı *sosyal yardımlar*, toplumdaki dezavantajlı grupları hedefleyen *kategorik yardımlar*, işverenlere daha düşük maliyetle istihdam yaratmasını sağlayan *ücret destekleri* ve gerçekte verimlilik artışı yaratmayan *kamu sektöründe yaratılan işlerdir* (Standing, 2016). Bütün bu uygulamaların dayandığı esas nokta muhtaçlıktır. Yardıma muhtaç bireylerin ihtiyaç sahipliği, yoksulluk sınırı çerçevesinde belirlenirken, bireyin yardım alma koşullarına haiz olup olmadığı farklı yöntemlerle tespit edilmeye çalışılır

Hedefleme esasına dayanan seçici sosyal yardım sistemleri refah devletinin kalıntı (residual) yaklaşımı esasına dayanan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntemde bireysel refahın esas kaynağı olarak piyasa ve aile görülmektedir. Sosyal refahın sağlanmasında bu iki kurumun başarısız olması durumunda devletin müdahale etmesini gerektirmektedir. Yoksulların muhtaçlıklarını ispat etmeleri istenmekte, bu maksatla da çeşitli testlerden ve görevlilerin incelemelerinden geçmeleri beklenmektedir (Fernando ve Losada, 2002: 2; Özdemir, 2007: 161). Seçimin yapılmasında uygulanan yöntemler; bireysel ya da hane halklarının değerlendirilmesi, kategorik hedefleme ve kendi kendine seçim programlarıdır (Coady, Grosh, ve Hoddinott, 2004: 15). Genel olarak yoksulların ya da başka bir ifade ile yardıma muhtaç olanların belirlenmesinde gelir testi ya da yoksulluk testi olarak adlandırılan ve bireyin yoksulluğunu kamu önünde ispat etmesine dayanan bir yöntem kullanılır. Bu yöntem, kamu görevlilerince yoksul ve yardıma muhtaç olduğunu belirterek başvuran bireyin, gerçekte yardım hakkına sahip olup olmadığı eğer yardıma muhtaç ise ne kadar olduğunun tespit edilmesi esasına dayanmaktadır (Rothstein, 1998: 14). Gelir testi ile aynı zamanda; sosyal harcamaların sınırlandırılması, gelir dağılımı eşitliğinin sağlanarak toplumsal eşitliğe katkı sağlanması ve gerçek muhtaçların hedeflenmesini amaçlanmaktadır (Oorschot, 1999: 3). Bireyin beyan ettiği gelirlerinin doğruluğunun kontrol edilmesinin gerekliliği nedeniyle zahmetli bir yöntemdir. Özellikle enformel gelirlerin yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde doğru bir tespit yapmak zordur. Gelir tespiti yapmak için; hane halkının konut kalitesi, dayanıklı tüketim malları sahipliği, hane halkının demografik yapısı ve eğitimi gibi kriterlerin değerlendirilmesi ve beyan edilen bilgilerin doğruluğunun hane ziyaretleri ile belirlenmesine çalışılır (Morley ve Coady, 2003: 22). Kategorik hedefleme ise yaş, cinsiyet, etnik köken, bölge gibi belirlenen kategorideki bireylerin ve hane halklarının hedeflendiği bir yöntemdir. Yaygın bir şekilde yaşlılar ve çocuklara yönelik uygulanan sosyal yardımlar ile yoksul bölgeleri hedefleyen yardımlar bu kategoride değerlendirilebilir. (Domelen, 2007: 5) Kendi kendini seçim programlarında ise yoksulların öznel kriterlerle kendilerini tanımlamaları ve yardımlardan yararlanmaları hedeflenir. Genellikle düşük gelirli bölgelerde sübvansiyonlu tüketim maddelerinin satıldığı mağazaların açılmasını gibi uygulamaları içermektedir. Böylelikle yoksul hanelerin ucuz yiyeceklerle erişmelerinin sağlanması amaçlanır. Ancak damgalama ve sosyal adalet açısından en sorunlu yöntemdir (Slater ve Farrington, 2009: 17; Morley ve Coady, 2003: 22). Hedefleme sisteminin uygulanmasında tercih edilen bir başka yöntem de topluluk temelli hedeflemedir. Bu sistemde bir toplumda lider durumundaki kişi veya topluluğu temsil eden bir grup tarafından, kimlerin yardımlardan yararlanabileceği kimlerin yararlanamayacağı belirlenir. Bu yöntemi savunanlara göre; bireyler ve hanelerin yaşam koşulları hakkında yerel bilgi, sosyal hizmet uzmanları ya da gelir testi gibi uygulamalardan elde edilen bilgilerden daha güvenilirdir. (Morley ve Coady, 2003: 23)

Seçici sosyal yardımları destekleyen argümanlar genellikle en çok ihtiyaç duyanların hedeflendiği, dolayısıyla sosyal harcamaların nispeten düşük seviyelerde kaldığı ve aynı zamanda piyasa ekonomisi

süreçlerinde asgari düzensizliğe neden olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu yöntem ile kaynakların en çok ihtiyacı olanlara yönlendirilmesi suretiyle yoksulluğun en az seviyelere indirilebileceği iddia edilmektedir (Standing, 2010: 362; Shaver, 1996: 31). Diğer yandan bu yöntemin gelir eşitsizliğinin arttığı durumlarda, hedefleme suretiyle yapılan transferlerin, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında etkili olacağı ve bu durumda hakkaniyetli bir sosyal yardım uygulaması olarak kabul edilmesi gerektiği yönündedir (Standing, 2010: 362). 13). Böylelikle evrensel sistemlerin gerçekten ihtiyaç sahibi olanlara yönelik yardımları ortadan kaldırılmış olacak, herkese cüzi bir yardım yerine gerçek yoksullara daha fazla oranda yardım yapmak mümkün olurken, gelir eşitsizliği dezavantajlı grup lehine azaltılmış olacaktır (Standing, 2010:362; Coady, Grosh, ve Hoddinott, 2004: 2). Hedefleme sistemini öneren Dünya Bankası tarafından desteklenen bir araştırmada hedefleme programlarının evrensel programlara göre yoksullara %25 daha fazla kaynak aktarımı sağladığı, hatta Arjantin’de kaynağın %80’inin En yoksul %20’lik gruba transfer edildiği tespit edilmiştir (Coady, Grosh, ve Hoddinott, 2004: 2).

Hedefleme sistemlere yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı nokta ise, toplumda yoksul olanlar ve olmayanlar arasındaki hiyerarşik ayrımın daha da güçlenmesine neden olduğu, yoksulların tamamını kapsamadığı, genellikle uygun maliyetli olmadığı, uygulama için güçlü kurumlara ihtiyaç duyduğu, yoksulluğu azaltmada kısa vadeli çözümler sunduğu, idari maliyetlerin yüksek olduğu ve politik olarak sürdürülebilir olmadığı yönündedir (Morley ve Coady, 2003; Durtay, 2007: III). Ayrıca yardım alanların sosyal statülerinin artmasından ziyade sosyal eşitsizliklerin daha da belirgin hale gelmesine neden olarak “damgalanma” etkisi yarattığı iddia edilmektedir (Danson vd., 2012: 3). Bu durum da sosyal politikanın temel amaçlarından biri olan, muhtaç ve yoksulları diğerlerinden ayırmadan muamele etme ve sosyal yardımları vatandaşlık hakkı olarak gören anlayışla çelişmektedir. (Rothstein, 1998). Diğer yandan refahın dağıtılmasında hükümetin sınırlı rolü, piyasanın egemenliğinin daha da arttırmasına neden olmaktadır. Hedefleme sistemleri, yoksulluk seviyesinin ve muhtaçlığın belirlenerek bu doğrultuda yardım yapılması esasına dayanmaktadır. Ancak yardıma muhtaç yoksullar ile yardıma muhtaç olmayanları ayırmak bu sistemin en önemli problemidir. Yoksulluk sınırının belirlenmesinde ve yardımların yapılmasında adaleti sağlamak ve değişen koşullar karşısında yeni tedbirler almak genellikle zor ve subjektif değerlendirmelere açıktır (Danson vd, 2012: 3). Diğer yandan, hedefleme sistemlerinin öncelediği; verimlilik kaygısı ile kamu harcamalarının kısıtlanması, kamu sosyal harcamalarının yalnızca en muhtaç durumda olanları hedeflemesi ve nihayetinde üretici olmadıkları için yoksul oldukları kabul edilen bireylerin, ekonomik verimliliği arttırmak üzere istihdam edilebilirliğinin sağlanması yönündeki hedefleri de sosyal politikacılar tarafından eleştirilmektedir. Gerçekte bu durum sosyal politikanın refah sağlama anlayışından sıyrılarak kalkınma temeline kayması ve sosyal koruma kapsamının daraltılması olarak değerlendirilmektedir (Standing, 2010: 361).

3. Hedefleme Sistemlerinin Yarattığı Sorunlar

3.1. Yararlanmada Eşitsizlik

Hedefleme esasına dayanan sosyal yardımların uygulanmasının temel nedeni kısıtlı bir sosyal yardım bütçesi ile seçilen yoksulların refahının arttırılmasıdır. Sistemin başarısı; kapsama aldığı yoksul bireylerin ve hanelerin sayısına ve yarattığı fayda düzeyine bağlıdır. Eğer belirlenen bütçe ihtiyaç sahibi olmayan hanelere ya da bireylere aktarılması suretiyle bir “sızıntı” içeriyor ya da gerçek yoksulları kapsam dışı bırakıyorsa, gerçekte daha az sayıda yoksula daha düşük yardımların yapılmasına neden olmaktadır (Domelen, 2007: 5). Bu kapsamda seçici sistemlerin başarılı olabilmesi için maliyet- etkinlik düzeyinin yüksek olması gerekmektedir (Coady, Grosh ve Hoddinott, 2004: 61) Sistemin kurgulanmasından kaynaklanan sorunlar kadar bireylerin tutum ve davranışları da sistemin başarısında etkili olmaktadır. Özellikle ihtiyaç sahibi olmakla birlikte yardım istemeyen ya da beceremeyen bireyler ile yardım almak için şart koşulan davranış biçimlerine uymayan bireyler muhtaç kategorisinde değerlendirilmeyebilir. (Standing, 2010:362). Diğer yandan genel eğitim seviyesi ve okuma yazma bilme oranının düşük olduğu yoksul ülkelerde, yardıma muhtaç yoksulların prosedür bilgisi yetersizliği nedeniyle yardımlardan yararlanamaması önemli bir kısıtlama olarak görülmektedir (Sen, 1995: 13; Ribar, 2014: 1).

Hedefleme sistemleri özü gereği yardımların belirlenen kısıtlar doğrultusunda sunulması esasına dayanmaktadır. Bu noktada asıl sorun kimlerin ya da hangi hanelerin yoksul olarak kabul edileceği ve yoksul olduklarını beyan edenlerin beyanlarının ne derece doğru olduğunun saptanmasıdır. Başka bir ifade

ile “hak etmeyen yoksulların” “hak eden yoksullardan” nasıl ayrılacağıdır (Rothstein, 1998: 13). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yetersiz altyapı ve istatistiki bilgilerin güvenilirliği sorunu, sağlıklı bir yoksulluk haritası çıkarmaya engel olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde enformel ekonominin yaygınlığı bireylerin ve hanelerin beyan ettikleri gelirlerin doğruluğunun tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Hedefleme sistemlerinde yardım biriminin hane halkı olması da bir başka sorun alanıdır. Aile yapısında yaşanan çözümler, hanelerin gelirlerinin paylaşımında, gelir testi ile tespit edilmeye çalışılan paylaşım ilişkisinin bozulmasına neden olabilir. Böylelikle hane halkı gelirini tespit etmek zorlaşabilir (Oorschot, 1999: 4) Bu noktada hedefleme sistemlerinde iki tür yaygın sorunun varlığından söz edilmektedir. Bunlar; yoksul olmadığı halde hanelere ve bireylere yapılan yardımlar ve hak eden ancak sistem dışı kalan bireyler ya da hanelerin varlığıdır (Mkandawire, 2005: 9). Hataları en aza indirmek için ya daha cömert sosyal yardım sistemleri ya da daha sıkı bir kontrol mekanizması ve kriterlerin uygulanması gerekmektedir (Mkandawire, 2005: 9). Endonezya’da hedefleme sistemindeki sızıntıyı engellemek için uygulanan Sosyal Koruma Programları için Birleşik Veri Tabanı (Unified Database for Social Protection Programs) uygulaması ile en zengin %60’lık grupta bulunup yardım alanların (sızıntı) oranı %75’ten %25’e düşmesi sağlanmıştır (Bah vd., 2015; 3). Hedeflemenin başarıya ulaşmasında karar alıcı durumunda olan hükümetlerin hesap verebilirliğinin yüksek olması da belirleyicidir. Bu nedenle özellikle hesap verebilirliğin muhtemel yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde, görece daha başarılı seçici sistemlerin uygulandığı bilinmektedir. Başka bir ifadeyle gelir eşitsizliğinin daha az olduğu ülkelerde hedefleme sistemlerinin daha başarılı olduğu görülmektedir (Coady, Grosh ve Hoddinott , 2004: 62). Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda ise hedefleme sistemin başarısının sorgulanması ve hesap verebilirliğin düşük olması, yardım programlarının beklenen başarıya ulaşamamasına neden olmaktadır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından hedefleme sistemi, yoksulların tespit edilmesinde beklenen başarıyı gösterememektedir. Yoksulların tespiti için en gelişmiş sistemler bile yanlış bilgilendirme ve yönetsel sorunlar nedeniyle fonların kötüye kullanılması riskini arttırmakta, yoksulların büyük bir kısmını dışlayarak yardım kapsamı dışında kalmasına neden olabilmektedir. En yoksul kesimlerin kapsam dışı kalması ihtimali de insani bir felaket ve politik başarısızlık olarak değerlendirilmektedir (Weiss, 2004: 17; Dutrey, 2007: 16). 2003 yılında Dünya Bankası yardımı ile sosyal programlarını yenilemek isteyen Ermenistan’da aşırı yoksulların % 78,7’sinin herhangi bir yardımın dışında kaldığı, kaynakların yüzde 25’inin ise yoksul olmayanlara transfer edildiği tespit edilmiştir (Dutrey, 2007: 5). İngiltere’de yapılan bir araştırmada ise 2009-2010 Working Tax Credit almaya uygun olanların ancak %64, Council Tax Benefit yararlananların oranı ise %62-69 arasında kalmıştır (Gugushvili ve Hirsch, 2014: 2). Dutrey (2007) tarafından yapılan ve evrensel kapsayıcı sosyal yardımlar ile üç farklı hedefleme sistemi ile yaptığı simülasyonda da özellikle gelişmekte olan ülkelerde bilgi yetersizliğinden dolayı yoksul olarak tanımlanması gerekirken tanımlanmayan bireylerin olduğu, bu nedenle de hedeflenen sosyal programların %32’lik bir sızıntıya ve %50’lik bir grubun kapsam dışı kalmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Her ne kadar evrensel bir sisteme göre yoksullara 3,4 kat daha fazla kaynak sağlamış ve kaynakların yaklaşık üçte ikisi en yoksul %40 ayrılrsa da gerçekte yoksulların büyük bir kısmının sosyal programlardan dışlandığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada en ideal hedeflemenin yapılması, yani kaynakların tamamının en yoksul %40’a aktırılması durumunda, kapsam dışı kalan yoksul bulunmamakta ancak hedefleme verimliliği 2,5 kat olmaktadır. Başka bir ifade ile gelişmekte olan ülkelerde ideal hedeflemenin yapılamaması, uygulanan programın verimliliğinin, ideal hedeflemeden yüksek görünmesine neden olmaktadır.

3.2. Kötüye Kullanma ve İdari Maliyetler

Hedefleme sistemleri vasıtasıyla sosyal yardımlarda başarının sağlanabilmesinde idari maliyetler, siyasi hesap verilebilirlik, yardım talep edenlerin ahlaki davranışları ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısı önem taşımaktadır. Başarılı bir sistem için öncelikle bütün aktörlerin beklenen ahlaki sorumluluk içerisinde davranması gerekmektedir. Başka bir ifade ile sistemin başarısının temel koşutu bireysel ve toplumsal ahlaki davranış kodlarıdır. Seçim kriterlerinin belirlenmesinden, yardımların yapılmasına, yardım talep eden bireylerin muhtaçlık durumuna kadar her aşamasında bireysel ahlaki davranışların ön plana çıkması, öznel değerlendirmelerden kaçınılması gerekmektedir. Bu durum, sistemin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, sosyal yardımlar için ayrılan fonlar kadar bu fonları dağıtmakla görevli siyasi, bürokratik ve bireysel ahlaki davranış ve hesap verilebilirliğin yüksek olmasını zorunlu kılmaktadır. Her bir

aşamada karşılaşılan bu tür sorunlar, yardımların hedeflenen kitleye ulaşmasını engelleyeceği gibi, “sızıntı” olarak adlandırılan ve gerçekte yardıma ihtiyacı olmayan bireylere ve hanelere yardımların kaymasına neden olabilmektedir. Daha düşük sızıntıya ulaşmak için çok daha yüksek idari harcamaların gereklidir. (Grosh, 1994: 53)

Bu noktada öncelikle siyasi otoritenin, adalet ve hakkaniyet koşulları çerçevesinde yardım yapılması gerekli olan hedef grupları belirlemesi gerekmektedir. Kimin seçileceği ve seçimin nasıl yapılacağı sorularına siyasi çıkar ve oy kaygısı gütmekten yanıt verilmesi gerekmektedir. Ancak farklı çıkar gruplarının yardım sisteminin şekillenmesine neden olması ve hükümetlerce yardım talep edenlerin ayrımcı muamelelerle değerlendirilmesi olasılığı, sistemin işleyişini sosyal adalet anlayışından uzaklaştırabilmektedir (Grosh, 1994: 10; Sen, 1995: 13). Örneğin gelişmekte olan pek çok ülkede emeklilere yapılan yardımlar diğer yardımların önüne geçmektedir. Bu durum ihtiyaç sahipliğinden çok, siyasi oy kaygısı ile daha fazla oy alabilmenin bir yolu olarak değerlendirilmektedir (Standing, 2010:363). Böyle bir anlayışın varlığı, yardımların sürdürülebilirliğini ve hedeflenen başarının sağlanmasını engellemektedir. (Coady, Grosh ve Hoddinott, 2004; 9, Dutrey, 2007: 16). Diğer yandan sistemin uygulanmasında görev alan kamu görevlilerinin ve yardım talep edenlerin ahlaki davranışları da sistemin başarısının belirleyicileri arasındadır. Özellikle bürokratik gücün kötüye kullanımı ve yardım talep edenlerin durumlarını olduğundan daha kötü gösterme çabaları, tarafların birbirlerine olan güven duygusunun azalmasına ve şüpheli yaklaşımlara neden olmaktadır. Bu nedenle bir anlamda yardım talep edenlerin dürüstlüğüne sorgulanması olarak da değerlendirilebilecek gelir testi, yoksulluk testi gibi uygulamalar gerçekleştirilmekte, yoksulların gerçekten yardıma ihtiyacı olduğunu kamu önünde ispat etmesi istenmektedir. Ancak gerçekte bu uygulamalarla adaleti sağlamaya çalışmak, vatandaşların dürüstlüğüne kabulünün ihlali anlamına gelmektedir (Rothstein, 1998: 16). Buna karşın bürokratik yetkilerin kötüye kullanılması sonucu kamu görevlilerin ahlaki olmayan davranışları, ancak siyasi hesap verebilirlik ölçüsünde kontrol edilebilmektedir. Bu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir durumdur. İngiltere’de yapılan bir araştırmada “Great Britain’s Supplemental Benefit” kapsamında yapılan yardımların ancak %82’sinin faydalanicılara ödenebildiği, toplam bütçenin neredeyse beşte birinin çeşitli yolsuzluklar nedeniyle kaybolduğu tespit edilmiştir (Duclos, 1995: 410).

Hedefleme sistemlerine yöneltlen eleştirilerden biri de uygulanmanın neden olduğu idari maliyetlerin yüksekliğidir. Bu görüşü savunan yazarlara göre toplam fonun önemli bir kısmı idari maliyetler yoluyla kaybolmakta ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmamaktadır (Hoddinott, 2007: 4). İdari maliyetler, sistemin uygulanması için gerekli yönetsel maliyetlerdir. Bu maliyetler; hane halklarının test edilmesi, yoksulluk haritalarının oluşturulması, yararlanıcıların kayıt altına alınması, sosyal güvenlik katkı paylarının toplanması, teftiş, mali yönetim ve diğer genel harcamalardan oluşur (Coady, Grosh ve Hoddinott, 2004: 7; Dutrey, 2007: 1; Ştefan, 2015: 783). İdari maliyetler, kullanılan yöntem, mevcut bilginin düzeyine, ülkenin kurumsal kapasitesine ve hedeflemeyi gerçekleştirmek için gerekli personel ve ekipmanın maliyetlerine göre değişmektedir (Grosh, 1994: 10). Bu maliyetlerin artması, dağıtım planlanan fonlardan daha azının dağıtılmasına neden olur. Gelişmiş ülkeler için de geçerli olmakla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk kapsamının belirlenmesinin yüksek idari maliyetler gerektirmesi ve kayıt dışı ekonomi nedeniyle bireylerin devlete “görünürlüğünün” düşmesi, idari maliyetlerin arttırmasına neden olmaktadır (Mkandawire, 2005: 9). AB için yapılan bir hesaplamada, sosyal koruma sistemlerinin idari maliyetlerinin GSYH’ya oranı yaklaşık olarak %1 bulunmuştur. Ancak AB’nin görece daha az gelişmiş Romanya, Malta, Macaristan ve Estonya’da bu oran %0,2 dolaylarında iken, Danimarka, İrlanda, Hollanda ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde %1,4 ila %1,6 arasındadır Bu durum yoksulluk riskini azaltmayı başaran ülkelerin en fazla yönetim maliyetine sahip olduğunu göstermektedir. (Ştefan, 2015: 783). Birleşik Krallık’ta yapılan bir araştırmada ise, evrensel programlar için % 3,5’lik bir idari maliyet hesaplanırken, gelir testine tabi sosyal yardımlarda %5 ila 15 arasında olduğu tahmin edilmiştir (Cornia ve Stewart 1993). Düşük gelirli ülkelerde güvenlik ağı transferinin simülasyonunu yapan Smith ve Subbarao (2003) evrensel sosyal yardım programlarında idari maliyetleri %15 olarak hesaplarken, hedefleme programlarında toplam idari maliyetleri % 30 olarak hesaplamıştır. Hollanda’da yapılan bir araştırmada ise sosyal sigorta yönetiminin idari maliyetinin, toplam harcamaların yaklaşık %4’ünü, gelir testi programlarının ise %8’ini oluşturduğu tespit edilmiştir (Oorschot, 1999: 4).

Hedefleme sistemlerini savunan ve DB ve IMF gibi kurumlarca desteklenen yazarlara göre ise idari maliyetler gerçekte çok önemli bir paya sahip değildir ve büyük ölçüde abartılmaktadır (Grosh, 1994: 45).

Latin Amerika ülkelerinde uygulanan 23 hedefleme programını inceleyen bir araştırmada, idari maliyetlerin uygulanan programlara göre değişmekle birlikte, programların toplam maliyetinin %6 ile %9'u arasında olduğu tespit edilmiştir. Avusturalya'da gelir testi uygulamasının idari maliyetinin, toplam yardım harcamalarının %3,6'sını, Birleşik krallıkta ise %4'ünü oluşturmaktadır (Chomik vd., 2015: 9). Evrensel sistemi savunanlar ise gerçekte seçici sistemlerin bahsedildiği üzere düşük idari maliyetlere sahip olmasının ancak hesaplamalardan kaynaklanan bir yanılgı olduğunu, "başarının" fakirlerin çoğunluğunun dışlanması bir sonucu olduğunu savunmaktadırlar. Şili'de yoksulların %75'i Brezilya'da %73'ü, Kolombiya'da %26'sı, Meksika'da %40'ı yapılan bu yardımların kapsamı dışında kalmıştır (Dutrey, 2007: 5).

3.3. Damgalama

Hedefleme sistemlerinin yoksullar üzerinde neden olduğu en önemli etkilerden biri de damgalama etkisidir. Sosyal yardımlar, yoksulluğun azaltılması ve toplumsal entegrasyonun sağlanmasını amaçlamakla birlikte, hedefleme sistemleri dışsal bir etki olarak yardım yapılan grubun diğer vatandaşlardan farklı olduğu olgusunun ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Her ne kadar amaç yardıma muhtaç olan vatandaşların yapabilirlik kapasitelerini arttırmak olsa da, ihtiyaç sahibi olup olmadıklarını, ihtiyaç sahibi iseler bu ihtiyacın ne kadar olduğunu belirlenmesi süreci, ihtiyaç sahiplerinin "diğerleri" olarak damgalanması ile sonuçlanabilir. (Rothstein, 1998: 14). Ayrıca yardım alan yoksulları toplumun diğer kesimleri tarafından bilinir kılması, özellikle yoksul olmanın bir sosyal sapma biçimi olarak değerlendirildiği ve bireysel çabalarla yoksulluktan kurtulmanın övüldüğü toplumlarda, kamu yardımı alan insanların tembel, hırsız, ahlaki açıdan zayıf ve hatta kötü ebeveynler olarak etiketlenmesine neden olabilmektedir (Stubera ve Schlesinger, 2006: 934; Gugushvili ve Hirsch 2014: 2).

Hedefleme sistemlerinin ekonomik olmayan maliyetleri içerisinde değerlendirilen damgalama etkisi, ülkenin sosyal sermayesinin, sosyal dışlanma yoluyla olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. (Dutrey, 2007: 13; Coady, Grosh ve Hoddinott, 2004: 9). Gerçekte sosyal yardım sistemleri sosyal dışlanma olgusunun ortaya çıkmasını engellerken, aynı zamanda sosyal içermeyi de sağlaması gerekmektedir. Genel itibarıyla toplumdaki tüm yoksulları kapsama konusunda istenilen seviyeyi yakalayamayan, ihtiyaç sahibi olduğu halde kapsam dışı kalan, belirlenen kriterleri taşımadığı halde yardım alanların durumu, toplumsal dayanışma ve güveni zedeleyebileceği gibi damgalanma etkisi ile karşı karşıya bırakabilir. İskandinav ülkelerinde yapılan araştırmalar evrensel refah devleti kurumlarının sosyal sermayeyi, sosyal güven biçiminde arttırdığını buna karşın, hedefleme sistemlerinin ise adalet sorunu yaratan prosedürlerinden dolayı sosyal sermayeyi zayıflatma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Dutrey, 2007: 14).

Özellikle hedefleme sistemlerinde uygulanan gelir testi ve yoksulluk testi gibi uygulamalar kültürel ve ekonomik entegrasyonun sağlanmasını zorlaştırmakta, damgalama etkisini arttırmaktadır. Ekonomik entegrasyonun sağlanması aşamasında yoksulluk tuzağına katkı yaparak, bireylerin ve hane halklarının kendileri ve toplum için ekonomik refah yaratan üretken kapasitelerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Diğer yandan damgalama, yardım alan bireylerin veya hanelerin kendi başlarına yoksulluktan kurtulamayacakları şeklinde olumsuz bir toplumsal yargı ile karşı karşıya kalmalarına ve bireylerin toplumla bütünleşmesine engel olabilmektedir (Oorschot, 1999: -7-8). Sen (1995)'e göre insanların yoksul olarak nitelendirilmesi ve onlar için özel olarak uygulanacak sübvansiyon ve yardım sistemleri, yoksulların kendilerine olan saygılarının yanı sıra başkaları tarafından kabul edilen saygıyı da olumsuz yönde etkilemektedir. Her ne kadar teşvik edici etkilere sahip olsa da damgalama yolu ile doğrudan maliyetleri vardır. Sorun yalnızca damgalanma yoluyla mahremiyet kaybı değildir. Diğer yandan araştırma programlarının sosyal maliyetleridir. Özellikle soruşturmalar, her başvuru sahibinin potansiyel bir suçlu muamelesi görmesine neden olabilir. Bulgaristan'da yapılan bir araştırmada sosyal yardımlara hak kazanabilecek nitelikteki hanelerin %40'ının gelir testi yaptırmayarak hak iddia etmedikleri tespit edilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında ise kamu görevlilerinin ve yardım alanların ahlaki olmayan davranışları ile muhtemel damgalama etkisi olduğu tespit edilmiştir. (Tasseva, 2016: 932).

4. Temel Gelir

Yoksulluğu azaltmanın bir aracı olarak temel gelir desteği kavramı 200 yıldan fazla bir süredir tartışılmaktadır. İlk olarak Thomes More'un "Ütopya" adlı kitabında bahsettiği kavram, 18. yüzyılda Fourier, 19. Yüzyılda Henry George tarafından dile getirilmiştir. 20. yüzyılda ise Milton Friedman (1962), James Tobin (1967) gibi iktisatçılar tarafından yeniden canlandırılmıştır (Lehto, 2018:1; Davutoğlu, 2011: 211). Temel gelir desteği, nakit gelir desteği ya da başka bir ifade ile evrensel gelir desteği bireylerin istihdam durumu, sosyal statüsü ailevi durumu gibi ayrımcı faktörlerden bağımsız olarak tüm vatandaşlara insani ekonomik koşullarda yaşamasını sağlayacak düzenli bir nakit desteği verilmesi olarak ifade edilmektedir (Wright, 2016: 55; Lehto, 2018:1). Sosyal politikanın hak temelli yaklaşımına uygun bir şekilde, toplumun tamamını ya da belirlenen yaş, cinsiyet, fiziksel durum gibi ortak özelliklere sahip tüm bireyler için eşit yardımları ifade eder ve bireyin refahını bütün toplumun sorumluluğu olarak kabul eder (Fernando ve Losada, 2002: 2). Bu kapsamda bireyin refahı ne ailevi ilişkilere ne de piyasanın insafına bırakılmamaktadır (Müller, 2012: 6). Vatandaşların tamamının eşit bir yaşam standardında, sosyal vatandaşlığın tüm haklarına eşit derece sahip olması, kamu kaynakları marifetiyle sunulması ile kısmi ve bireysel sübvansiyonlardan farklı olarak, bütün toplumu kapsamaması prensibine dayanır (Hernández: 8). Temel gelir bireysel özerkliğin desteklendiği, yoksulları paternalist ilişki içerisinde muhtaçlık anlayışı ile beslenen ihsan, lütuf ve hayır gibi bağımlılıklardan kurtararak, yoksulluk ve başkalarının merhametine bağımlı olmak arasında tercih yapmasını engelleyen, toplumun tam ve eşit bireyleri olmasını sağlayan bir yöntemdir (Buğra ve Sınmazdenir, 2016: 87). Böylelikle yoksul bireyleri damgalamadan tüm vatandaşlarla birlikte korunması mümkün olabilmektedir (Danson vd., 2012: 3). Bu işlevi ile de yalnızca yoksullukla mücadele aracı olmaktan çok, asgari gelir sağlayarak piyasanın acımasız işleyişine karşı bireyleri korumakta, demokrasiyi güçlendirmekte (Choi, 2012: 11) ve bir anlamda *toplumsal ve siyasal dayanışma ve özgürleşme* aracı olmaktadır (İnsel, 2016: 48). Yardımların nakit olarak yapılması, bireysel özgürlüklerin ve serbest piyasa koşullarına uygun tercih hakkının korunmasının en önemli aracı olarak görülmektedir. (Lehto, 2018:1).

Sosyal ve ekonomik bir hak olarak görülen temel gelir, bu hakkın kullanılması için yerine getirilmesi gereken şartların dayatılmadığı bir sistemdir. Standing (2016)'e göre "*bir şeyi hak etmek için x, y, z. ve a, b. c şartlarını yerine getirmemiz gerekiyorsa aslında böyle bir hakkınız yok demektir. Böyle bir hak, hak değildir*". Bu kapsamda hedefleyici sistemlerden farklı olarak evrensel bir yaklaşım içerisinde, nüfusun tamamı kapsam dâhilinde olması gerekmektedir. Koşulsuzluk olarak da ifade edilen bu durum, program kapsamında yardım almaya hak kazanan bütün bireylerin, başka hiçbir koşul öne sürülmeden yardım almasına olanak verilmesidir (Wispelaere ve Stirton, 2004: 267). Bu, temel gelir uygulamasının hedefleyici sistemlerden farklı olarak, hane halkı yerine bireylere yardım yapmayı hedefleyen yapısının bir sonucudur. Bireysellik olarak adlandırılan bu uygulama bireyleri, geleneksel sosyal yardımların paternalist anlayışından kurtararak bireysel özerkliği artırıcı bir etki yaratmaktadır. (Davutoğlu, 2011: 213). Temel geliri, hedefleme sistemlerinden ayırın diğer özellikler ise, yardıma hak kazanan bütün bireylere haftalık, aylık ya da yıllık periyotlarla yardımların düzenli ve nakit olarak yapılmasıdır (Torry, 2018: 2; Eidem, 2017: 4). Kısa aralıklar genellikle temel güvenliği vurgulayanlardan destek alırken, fırsat eşitliği savunucuları, herhangi bir paternalizmden kuşku duyuyorlarsa, daha uzun aralıklar tercih etmektedir (Wispelaere ve Stirton, 2004: 267).

Temel gelire itiraz edenlerin odaklandığı temel argüman gelir eşitsizliğinin arttığı durumlarda hedefleme şeklinde yapılacak transferlerin, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında daha etkili bir sonuç doğuracağı yönündedir. Nüfusun küçük bir bölümüne ulaşmak için evrensel düzenlemelerin seçilmesi, ihtiyaç sahibi olmayanlara önemli ölçüde kaynak aktarılmasına neden olacağı, bu nedenle de yoksullara yapılan transferlerin yetersiz seviyede kalacağı iddia edilmektedir (Gugushvili ve Hirsch, 2014: 3). Buna karşın temel geliri savunanlar ise; gelir eşitsizliğinin azaltılması için vergilendirme ve ya diğer araçların kullanılabileceği, hedefleme programlarının siyasi istismar aracı olarak kullanılmaya açık olduğu ve ihtiyaç sahiplerinin tamamına ulaşmadıkları için de temel gelir programlarından daha cimri hale gelebileceğini, bu nedenle de düşük kurumsal kapasiteye ve bütçeye sahip olan ülkelerde bile evrensel programların yoksullukla mücadelede daha etkin bir yöntem olduğunu iddia etmektedirler. (Dutrey, 2007: 12; Standing, 2010:367; Torry, 2014: 2). Bir diğer eleştiri de yardım alanları tembelliğe iteceği, yardımlara bağımlı olarak yaşamayı alışkanlık haline getireceği ve asgari temel gelirin çok az üstünde gelire sahip olanların çalışma şevkinin kırılacağı yönündedir (İnsel, 2016: 42). Ancak, bu yaklaşım kısmen doğru olsa bile, yardım alanların büyük çoğunluğunun bu yardımlarla yetinmeyeceğini, daha yüksek bir gelir hedefi ile çalışmak isteyeceğini kabul etmek daha hakkaniyetli bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir (Standing,

2010:367). Diğer yandan yardımların, işçilerin pazarlık güçlerinin artmasına neden olacağı ve böylelikle daha rasyonel kararlar verebilecekleri (Choi, 2012: 10; Wright, 2016: 58; Buğra ve Sınmazdenir, 2016: 90), yardım alan mülksüz bireylerin mülke dayalı gelir hakkına sahip olanlar gibi devredilemez ve geri alınamaz bir gelir hakkına sahip olacakları da göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir (İnsel, 2016: 44). Bir başka boyutu ile de temel gelir, metalaştırılmamış ve piyasaya yönelik olmayan üretim faaliyetleri ile uğraşmak için de bireylere fırsat sağlamaktadır (Wright, 2016: 58). UNICEF tarafından Hindistan’da yapılan bir araştırmada 18 ay temel gelir transferi yapılan bir bölge, yapılmayan başka bir bölge ile kıyaslandığında, temel gelir desteği sağlanan bölgede yaşam koşulları, beslenme, eğitim gibi konularda iyileşmeler sağlanırken yetişkin işlerinde bir azalma olmadığı tespit edilmiştir (Lehto, 2018: 26). Temel gelir desteği toplumda yalnızca ekonomik sorunların azaltılması sonucunu doğurmamaktadır. Diğer yandan kapsamın genişliği toplumsal dayanışma duygusunu arttırmakta, sosyal dışlanma olgusunu azaltmak için de önemli bir araç olmaktadır (Standing, 2010: 367).

5. Türkiye’nin Sosyal Yardım Rejimi

Türkiye’nin sosyal yardım rejimi; sosyal sigorta sistemi ve seçilmiş yoksulları kapsayan hedefleme yöntemlerinden oluşmaktadır. Modern anlamda ilk sosyal politika, devlet memurlarının sağlık ve emeklilik hizmetlerinin düzenlenmesini içeren uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. Gelişim sürecinde ise sosyal sigorta anlayışı içerisinde ve istihdam durumuna bağlı olarak yapılan düzenlemeleri içermektedir. Bu kapsamda, devlet memurlarını kapsayan ve 1949 yılında kurulan Emekli Sandığı, işçileri kapsayan ve 1946 yılında İşçi Sigortaları Kurumu adı ile faaliyete geçirilen 1965 yılında Sosyal Sigorta Kurumu adını alan SSK, 1972 yılından itibaren kendi hesabına çalışanları kapsayan Bağ-Kur ve 1983 yılından itibaren de tarım çalışanlarını kapsayan Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kurumu ve Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu (Tarım Bağ-Kur’u) faaliyete geçmiştir. 1961 Anayasası ile sosyal devlet kimliğinin, hak temelinde kabul edilmesi ile birlikte de özellikle sistemde, prim ödeme koşulu olmadan sosyal yardımların sunulmasını sağlayan bir dizi düzenleme hayata geçirilmeye başlamıştır. Bu düzenlemeler içerisinde dikkati çeken bazı uygulamalar; 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı Kanun ile 65 yaş üzeri yoksullara aylık bağlanması, 1986 yılında 3294 sayılı Kanun ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurularak yoksullara nakdi ve aynı yardımların yapılmaya başlanması, 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile muhtaç çocuk yaşlı ve sakatlara yönelik sosyal yardımların yapılması ve daha sonra 1992 tarihli Yeşil Kart Kanunu kapsamındaki yoksul vatandaşları da kapsayan 2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası ile sağlık hizmeti sunulmaya başlanmasıdır. (Gökbayrak, 2012: 145). Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yürütülen, aile gıda yardımı, barınma yardımı, yakacak yardımı, eşi vefat etmiş kadınlar yönelik yardım programı, muhtaç asker ailelerine yönelik yardım programı, öksüz ve yetim yardımı, doğum yardımı, eğitim meteryali yardımı, şartlı eğitim yardımı, öğle yemeği yardımı, öğrenci barınma, taşıma, iase yardımı, evde bakım yardımı gibi sosyal yardım programları da uygulanmaktadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı).

Bu durum Türkiye’de sosyal yardımların bir hak olmaktan çok, istihdam veya muhtaçlık temelinde ulaşılabilen bir boyutta olduğuna işaret etmektedir. Ancak çalışmanın yoksulluğu ortadan kaldıramamasına bağlı olarak artan çalışan yoksullar, enformel sektörün yaygınlığı nedeniyle Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı çalışmayan ve ihtiyaç sahibi olduğunu da belgeleyemeyen yoksulların durumu, sosyal yardım sisteminin kapsamının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Diğer yandan sosyal yardımların sunulmasında kullanılan çok sayıda farklı uygulama, idari maliyetlerin artmasına, yoksul bireylerin eğitim seviyelerinin düşük olduğu değerlendirildiğinde ise, hangi yardımı almaya hak kazanabildiğini öğrenmek ve prosedürlerin karmaşıklığı karşısında başvuru yapamama, aynı yardımların dağıtımında usulsüzlük ve kalitesizlik gibi sorunlar, sistemin önemli sorun alanları olarak değerlendirilebilir.

6. Çocuk ve Genç Yoksulları Kapsayan Kısmi Temel Gelirin Türkiye’de Uygulanabilirliği

Yoksulluğun neden olduğu sorunları en yoğun yaşayanlar çocuklardır. Çocuklar, yoksulluğu yalnızca maddi boyutuyla değil aynı zamanda zihinsel, duygusal ve ruhsal gelişimlerini etkileyen boyutları ile de yaşamaktadırlar. Akranlarından farklı olmayan ihtiyaçlarının giderilememesi, onların yoksulluğu yaşamlarının diğer dönemlerinde de yaşama olasılığını arttırmakta, nesiller arası yoksulluk olgusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yoksulluk riski altındaki çocukların yaşamlarının en değerli döneminde mahrum kaldıkları temel ihtiyaçlarının karşılanmaması yalnızca bireysel sorunların yaşanmasına neden olamamaktadır. Aynı zamanda toplumsal bir değer olan çocukların, ülkelerin geleceklerinin şekillenmesinde, toplumsal huzur ve uzlaşının sağlanmasında dahası iktisadi ve sosyal kalkınmasında da oynadıkları rol, gerçekte yoksullukla mücadelede en rasyonel çözümün çocuklara yönelik olması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuklar yalnızca aileleri için değerli değildirler. Çocuklar aynı zamanda kamu yararı (kamusal mal) olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle çocuklara yapılacak yardımların aileleri üzerindeki masrafların bir kısmının topluma kaydırılması, sosyal refahı sağlamada yatay eşitliğe katkı yaptığı gibi aynı zamanda yoksulluk sınırı altında kalan ailelerinin gelir durumunu iyileştirerek de dikey eşitliğin sağlanmasına katkı yapacağı değerlendirilmektedir. (Levy, Matsaganis ve Sutherland, 2013: 64; UNICEF, 2014). Diğer yandan ülkelerin geleceklerinin şekillenmesinde önemli unsur olan çocukların, yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinden korunmaları önem arz etmektedir. Çocuk yoksulluğunun yetişkin bireyler olduklarında neden olabilecekleri yaşam boyu maliyetleri değerlendirildiğinde, erken müdahale daha maliyet etkin olmaktadır (Levy, Matsaganis ve Sutherland, 2013: 65). Bütün bu nedenlerden dolayı çocuk yoksulluğunun çözümünde toplumsal bir mutabakat içerisinde öncelikli olarak değerlendirilmesi ve çözülmesi gereken bir sorundur. Sorunun çözümünde yukarıda bahsettiğimiz üzere hedefleme ve temel gelir olarak iki farklı yöntem tercih edilmektedir. Hedefleme sistemlerinin bahsedilen muhtemel damgalama, idari maliyetlerin yüksekliği ve kapsamının sınırlı kalması gibi nedenlerle çocuk yoksulluğunun çözümünde yeterli olmayacağı, bu nedenle de evrensel temel gelir uygulamasına geçilene kadar çocukları ve gençleri kapsayacak kısmi temel gelir uygulamasının daha etkili bir yöntem olacağını değerlendiriyoruz.

Gelişmekte olan pek çok ülke gibi Türkiye’de de yoksulluğun en yoğun olduğu grubu çocuklar oluşturmaktadır. Diğer yaş grupları ile karşılaştırıldığında çocuklar yaklaşık iki kat daha fazla yoksulluk riski içerisindedir (OECD, 2016). Türkiye’de 0-17 yaş grubu çocuklar genel nüfusun %28,3 ile en yüksek payı teşkil etmektedir. Bu grup içerisinde bulunan 23 milyon çocuğun yaklaşık 7,5 milyonu yoksulluk riski altında yaşamaktadır (TÜİK, 2015). 16 milyon 706 bin yoksulun %44,3’ü çocuk yoksullardır. Yaş grupları açısından yoksul çocuklar değerlendirildiğinde 0-5 yaş grubunda yoksulluk oranı %30,1, 3-13 yaş grubunda %33,9, 14-17 yaş grubunda ise %33,6’dır (TÜİK, 2015). OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise Türkiye çocuk yoksul oranının en yüksek olduğu ülkedir. 18 yaş altındaki çocuklarda yoksulluk oranı %13,3 olan OECD ortalamasının yaklaşık iki katı, %25,3’tür. Diğer yandan çocuk işçiliği ve okulu terk etme de Türkiye’de çocuk yoksulluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkan önemli sorunlardır. TÜİK Çocuk Yoksulluğu Araştırması (2012)’na göre 6-17 yaş grubu çalışan çocukların oranı %5,9’dur. Bu çocukların yaklaşık yarısı aynı zamanda okulu da terk etmektedir. Okulu terk etme nedeni olarak da %19,6 ile ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Bu durum aslında çocuklara yönelik temel gelir uygulamasının hem çocuk işçiliğini hem de çocukların okulu terk etmelerini engelleyici bir unsur olabileceğini göstermektedir.

Sosyal yardım mekanizmaları içerisinde sosyal politikanın hak temelli yaklaşımına en uygun yöntem olarak kabul ettiğimiz evrensel temel gelir desteğinin Türkiye’de uygulanabilirliği yönündeki eleştiriler, sistemin uygulanmasının getireceği mali yükün kaldırılabilir olmadığı yönündedir. Biz bu çalışmada bu yaklaşımın ne kadar doğru olduğunu anlamak için, Türkiye’de iktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliğinde en önemli grup olarak gördüğümüz çocuk ve genç yoksullara yönelik kısmi temel gelir uygulamasının bütçeye ne kadar yük getirdiğini, dört farklı nakit ödeme senaryosu içerisinde değerlendirmeye çalışıyoruz. Belirlediğimiz dört farklı ödeme sırasıyla; asgari ücretin %15,20,25 ve 30’u oranında nakit ve aylık ödmeden oluşmaktadır. Sonuçları daha net anlayabilmek içinse bu ödeme miktarlarının GSMH’ya ve bütçeye oranlarını veriyoruz. Yardım yapılacak çocuk yoksulların sayısı TÜİK Çocuk Yoksulluğu araştırmasına, genç yoksulların sayısı ise OECD (2016) tarafından hesaplanan, 18-24 yaş arasındaki yoksulluğun, Türkiye’nin 18-24 yaş arası nüfus sayısına oranlanarak yapılan hesaplamaya dayanmaktadır. OECD Türkiye’de 18-24 yaş arası yoksulluk oranını %14,1 olarak hesaplamaktadır (OECD, 2016). Çalışmada kısmi gelir desteği uygulanması için önerilen grup, çocuk ve genç yoksullar olarak belirlenmiştir. Böyle bir tercihte bulunmanın temel nedenleri arasında en önemlisi bu gruba yapılacak nakit gelir desteğinin aynı zamanda hane yoksulluğunun önlenmesi için de etkili olacağı düşüncesidir.

Yapılmasını önerdiğimiz temel gelir desteği incelendiğinde (Tablo 1) asgari ücretin %15'i olan aylık 240 TL tutarında yardım yapıldığında, çocuk yoksullara yapılan toplam ödemenin 21 milyar TL civarında ve GSMH'nin % 0,57'si ve merkezi bütçenin % 2,58'ine tekabül ettiği görülmektedir. Genç yoksullar da dâhil edildiğinde bu oranlar sırasıyla %0,66 ve %3,3'e çıkmaktadır. Ödemler asgari ücretin %30'una çıkarıldığında; çocuklar için GSMH'nin %1,3'ü ve bütçe giderlerinin % 5,17'sini oluşturan yaklaşık 42,5 milyarlık bir ödeme gerçekleştirilmekte, genç yoksullar dâhil edildiğinde ise sırasıyla %1,32 ve % 6,03'ye karşılık gelen 49,5 milyarlık bir ödeme gerçekleştirilmiş olmaktadır. Ara senaryolarda da toplam ödemler GSMH'nin %1'inden düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Bu rakamlar kısmi temel uygulamasının Türkiye için en azından ekonomik gerekçelerle uygulanamayacağı şeklindeki yaklaşımların yerinde olmadığını göstermektedir. Kaldı ki önerdiğimiz şekli ile çocuk ve genç yoksullara yapılacak nakdi yardımlar aynı zamanda hane yoksulluğunun da azaltılmasına katkı yapacaktır.

Araştırmamıza genç yoksulları da dâhil etmemizin nedeni ise, çocukluktan itibaren verilecek temel gelir desteğinin gençlik döneminde de sürdürülmesinin gençlerin eğitim ve istihdamları üzerinde yapacağı olumlu etkidir. Diğer yandan, özellikle eğitimi yarıda bırakarak işgücüne katılan bireylerin düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarında çalışmalarını engelleyerek, verimliliği daha yüksek işler yöneltmelerini destekleyebileceği kabul edilmektedir. Türkiye'de eğitimi yarıda bırakan 18-24 yaş arası gençlerin oranı AB ülkelerinin (%10,6) yaklaşık üç katı (%32,5) kadardır. Bu oran erkeklerde %31'ken kadınlarda %34'e yükselmektedir (Eurostat). 18-24 yaş grubunda eğitimi yarıda bırakan 1.756.600 gencin yaklaşık 343 bini ekonomik nedenlerle eğitimi yarıda bırakmaktadır. Okulu terk edenlerin ise ancak %16'sı istihdam edilmektedir (Eurostat(a)).

Tablo 1: Öngörülen Temel Gelir Senaryoları

Yaş Grubu	Sayı (Bin)	%15				%20			
		Yardım Miktarı (Bin-Ay)	Toplam Maliyet (Bin-Yıl)	GSMH Oranı %	Bütçe Giderlerine Oranı	Yardım Miktarı (Bin-Ay)	Toplam maliyet (Bin-Yıl)	GSMH Oranı	Bütçe Giderlerine oranı
0-5	2300	240	6.624.000	0,18	0,80	320	8.832.000	0,23	1,07
6-13	3391	240	9.766.080	0,26	1,18	320	13.021.440	0,35	1,58
14-17	1703	240	4.904.640	0,13	0,60	320	6.539.520	0,17	0,80
Toplam	7394		21.294.720	0,57	2,58		28.392.960	0,75	3,45
18-24	1230	240	3.542.400	0,09	0,43	320	4.723.200	0,13	0,57
Toplam	8624		24.837.120	0,66	3,03		32.666.166	0,87	4,02
Yaş Grubu	Sayı (Bin)	%25				%30			
		Yardım Miktarı (Bin-Ay)	Toplam Maliyet (Bin-Yıl)	GSMH Oranı %	Bütçe Giderlerine Oranı	Yardım Miktarı (Bin-Ay)	Toplam maliyet (Bin-Yıl)	GSMH Oranı	Bütçe Giderlerine oranı
0-5	2300	400	11.040.000	0,30	1,34	480	13.248.000	0,35	1,61
6-13	3391	400	16.276.800	0,43	1,98	480	19.532.160	0,52	2,37
14-17	1703	400	8.174.400	0,22	0,99	480	9.809.280	0,26	1,19
Toplam	7394		35.491.200	0,95	4,31		42.589.440	1,13	5,17
18-24	1230	400	5.904.000	0,16	0,71	480	7.084.800	0,19	0,86
Toplam	8624		41.395.200	1,10	5,02		49.674.240	1,32	6,03

Not: 2018 yılı GSMH 3.741.000.000.000 TL ve bütçe gideri: 821.800.000.000 TL olarak Yeni Ekonomi Programından alınarak hesaplanmıştır.(https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/11246,yeni-ekonomi-programipdf.pdf?0ve_tag1=03F8430E41D6C09174BC80D0975E9C5F93036164)

Bu noktada karşımıza çıkan en önemli sorun çocuklara nakdi gelir şeklindeki yardımların nasıl yapılacağıdır. Bizim önerimiz, erkeklere nazaran bu yardımları daha rasyonel kullanacağını düşündüğümüz anneleri için açılacak banka hesaplarına, çocuklar 18 yaşına gelene kadar yatırılmasıdır. Bu yöntemi uygulayan ülkelerde de yardımların annelere ödendiği örnekler mevcuttur (Petersen, 2014; Levy, Matsaganis ve Sutherland, 2013). Her ne kadar erkeklerin bu parayı kadınlardan alabileceği düşünülse de bu durum, paranın babaya verilmesi halinde doğabilecek sorunlardan çok daha az sorun yaşanmasına neden olacaktır. Kadınların yapılan nakit yardımların doğrudan alıcısı olmaları durumunda, çocukların ve tüm hane halkının yararına kullanma olasılığı daha yüksektir (UNDP, 2017: 32). Diğer yandan bu durum Buğra ve Sınmazdenir (2016) in vurguladığı gibi *“bu, Türkiye’de kadın ve erkek ilişkilerinin başka alanlarda da ortaya çıkan sorunlarıyla ilgilidir ve başka alanlarda olduğu gibi sosyal hizmet uzmanları ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları önemlidir”*. Ayrıca kadınlar tarafından gelirin kullanılması kadınların daha fazla inisiyatif almalarını sağlayarak toplumsal cinsiyet sorunun çözümüne katkı yaptığı da tespit edilmiştir (UNDP, 2017: 24).

7. Sonuç

Bu çalışmada sosyal yardım sistemlerinin uygulama biçimleri olan hedefleme yöntemi ve temel gelir desteği uygulamaları incelenmiştir. Sosyal politikanın hak temelli yaklaşımına en uygun yöntem olarak değerlendirdiğimiz temel gelir uygulamasının Türkiye’de kısmi bir kapsam içerisinde çocuk ve genç yoksullar açısından uygulanabilirliği, oluşturulan örnek yardımlar kapsamında değerlendirilmiştir. Temel gelir desteğine karşı çıkarların en önemli itirazı, ekonomik gerekçelerle uygulanmayacağı yönündedir. Biz bu çalışmamızda, her ne kadar tüm nüfusu kapsayan bir temel gelir uygulaması öngörmesek de en azından bir başlangıç olarak kabul edilebilecek çocuk ve genç yoksulları kapsayan bir ödeme planının iddia edildiği gibi çok büyük kaynaklar gerektirmediğini savunuyoruz. Dört farklı ödeme planı içerisinde en düşük ödeme miktarı olan asgari ücretin %15’ tutarındaki 240 TL’nin ödemenin toplam tutarı 25 milyar TL ve GSMH % 0,66’sıdır. Daha iyimser bir ödeme olarak gördüğümüz asgari ücretin %20’si tutarındaki 320TL’lik ödemenin GSMH’ye oranı ise %0,87 ve toplam tutar 32 milyar dolayındadır. Bu durum böyle bir uygulamanın ekonomik gerekçelerle reddinin daha fazla tartışılması gerektiğini göstermektedir. 2018 yılında tamamı yoksul olmayan emekliler için ödenen bayram ikramiyesinin tutarı 24 milyar TL civarındadır. 2018 yılında öngörülen sosyal yardım tutarı ise yaklaşık 51 milyar TL’dir. Diğer yandan temel gelir uygulamasına geçilmekle birlikte çocuklar ve gençlere yönelik hedefleme suretiyle yapılan yardımlara da gerek kalmayacaktır. Örneğin gençler ve çocuklar için ödenen eğitim bursları ve diğer yardımlara gerek kalmayacağı için bu yardımlar için ayrılan fonların temel gelir için kullanılması, sosyal yardım bütçesi üzerindeki yükü hafifletecektir.

Bütün araştırmalar Türkiye’de çocuk yoksulluğunun yoksulluk tartışmaları içerisinde en önemli sorun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle temel gelir uygulamasının her ne kadar tüm yoksulları kapsamaması gerektiğini düşünsek de sürekli gündeme getirilen kaynak yetersizliği karşısında öncelikli olarak çocuklar ve gençlerden başlayacak kısmi temel gelir uygulamasının yoksulluğu, dahası kalıcı yoksulluğu önlemede en etkili yöntem olduğunu savunuyoruz. Çocuk yoksullar için uygulanacak kısmi temel gelir uygulaması, çocuk yoksulluğunun ve sosyal dışlanmanın azaltılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Çocuklara verilecek aylık belirli miktarlardaki nakdi yardımlar, onların fiziksel ve bilişsel gelişimleri için çok önemli olan temel gıda maddelerine erişimlerini kolaylaştırmaya, daha iyi beslenmelerine, sağlıklı olmalarına, okula kayıt, devam ve performansları üzerinde olumlu yönde etkiye ve sosyal ve psikolojik durumlarını iyileştirmeye katkı yapacaktır (Psychologists for Social Change, 2017;UNDP, 2017: 24). Ayrıca sosyal yardımları bir lütuf, ihsan ya da hayır- hasenat yaklaşımından uzaklaşarak almaları, onların eşit bireyler olarak toplumsal bütünleşmelerine katkı yaparak, özgür bireyler olmalarını sağlayacağı değerlendirilmektedir. Hesaplamaya genç yoksulların dahil edilme nedeni ise, çocukluk döneminde ödenmeye başlanacak temel gelir uygulamasının gençlikte de devam etmesi durumunda, gençlerin eğitimde kalma sürelerinin uzamasına, daha yüksek vasıf kazanmalarına ve dolayısıyla daha üretken işlerde çalışarak kendileri ve makro düzeyde ülke ekonomisi açısından refahın artmasına neden olacağını öngörmemiz nedeniyledir. Türkiye’de özellikle ne eğitimde ne öğretimde ne de istihdamda olan gençlerin ve eğitimi yarım bırakan gençlerin oranının çok yüksek olması ve en önemli gerekçe olarak da ekonomik nedenler gösterilmesi, gençleri de kapsayacak bir uygulamanın yerindeliğine işaret etmektedir.

Bizim öngördüğümüz ve temel gelir kavramı ile uyumlu olarak yardımların hanedeki yoksul çocukların tamamına yapılması, yardımların hane içerisinde tüm bireyler tarafından kullanılması hanede toplama gelirin artmasına ve hane yoksulluğunun azaltılmasına katkı yapacaktır. Bu uygulama ile özellikle demografik dönüşümün son halkasında olan ve nüfusu yaşlanmaya başlayan Türkiye’de genç nüfusu arttırıcı yönde bir etki yapması sağlanabilir. Yalnızca bu yardımı almak için çocuk sahibi olma isteğinin artacağı eleştirisi ise bize göre yalnızca bir ön yargıdır ve bu sorunun çözümü sosyal politika uygulaması dışında eğitim, öğretim gibi politikalarının konusudur. Kaldı ki çocuklara cömert yardımların uygulandığı gelişmiş pek çok ülkede nüfus artışı, nüfusu yenileme oranının çok altındadır.

Kaynakça

- Buğra, A., ve Sınmazdenir, N. T. (2016). Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği. A. Buğra, ve Ç. Keyder içinde, Bir temel Hak olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim yayınları.
- Choi, G.-E. (2012). Basic Income and Deepening Democracy. 14th BIEN Congress, September 2012. Munich.
- Chomik, R., Piggott, J., Woodland, A. D., Kudrna, G., ve Kumru, C. (2015). Means Testing Social Security: Modeling and Policy Analysis. Michigan Retirement Research Center.
- Clasen, J., ve Oorschot, W. (2002). Changing Principles in European Social Security. European Journal of Social Security, Volume 4/2, s. 89-115, .
- Coady, D., Grosh, M., ve Hoddinott, J. (2004). Targeting Outcomes Redux . The World Bank Research Observer, vol. 19, no. 1,, s. 61-81.
- Coady, D., Grosh, M., ve Hoddinott, J. (2004). Targeting of Transfers in Developing Countries: Review of Lessons and Experience. Washington, D.C.: The World Bank.
- Danson, M., McAlpine, R., Spicker, P., ve Sullivan, W. (2012). The Case for Universalism. An Assessment of the Evidence on the Effectiveness and Efficiency of the Universal Welfare State. The Jimmy Reid Foundation.
- Davutoğlu, A. (2011). Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması. III. Sosyal Haklar Sempozyumu. Petrol-İş Yayın No:116.
- Duclos, J.-Y. (1995). Modelling the Take-Up of State Support . Journal of Public Economics 58 , s. 391-415.
- Dutrey, A. P. (2007). Successful Targeting? Reporting Efficiency and Costs in Targeted Poverty Alleviation Programmes . Geneva : UNRISD, Social Policy and Development Programme Paper Number 35 .
- Eidem, S. (2017). Basic Income and the Universal Basic Share. A Discussion of the Challenges of Income Inequality and Automation. Oslo: Universitetet Oslo.
- Eurostat. (tarih yok). https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=tableveplugin=1vepcode=sdg_04_10velanguage=en (Erişim: 11.09.2018).
- Eurostat(a). (tarih yok). [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Distribution_of_early_leavers_from_education_and_training_by_labour_status,_2017_\(%25_of_population_aged_18-24\)_ET18.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Distribution_of_early_leavers_from_education_and_training_by_labour_status,_2017_(%25_of_population_aged_18-24)_ET18.png) a (Erişim: 11.09.2018).
- Fernando, D., ve Losada, H. (2002). The Selective Approach to Social Policy in Colombia During the 1990’s . BIEN 9.International Congress. Geneva.
- Gough, I. (1997). Social Assistance in OECD Countries . Journal of European Social Policy Vol 7 (1), s. 17-43.
- Grosh, M. E. (1994). Administering Target Social Programs in Latin America. Washington, D.C.: The World Bank.
- Gugushvili, D., ve Hirsch, D. (2014). Means-Tested and Universal Approaches to Poverty: International Evidence and how the UK Compares. CRSP Working Paper 640.
- Gugushvili, D., ve Hirsch, D. (2014a). Means-Testing or Universalism: What Strategies Best Address Poverty? Leicestershire: Loughborough University.
- Hernández, D. (tarih yok). Universalism Versus Selectivism In The Provision Of Social Welfare A Case Study Addressing Adverse Selection and Moral Hazard in Social Policy in Colombia. http://www.docentes.unal.edu.co/dfhernandezl/docs/UniversalismVsSelectivism_DFHL.pdf (Erişim:21.09.2018)
- İnsel, A. (2016). İktisat Aklına Sokulan Siyasi Çomak: Vatandaşlık Geliri. A. Buğra, ve Ç. Keyder içinde, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lehto, O. (2018). Basic Income Around the World: The Unexpected Benefits of Unconditional Cash Transfers. Adam Smith Research Trust.
- Levy, H., Matsaganis, M., ve Sutherland, H. (2013). Towards a European Union Child Basic Income? Within and Between Country Effects . International Journal of Microsimulation 6 (1) , s. 63-85.
- Mkandawire, T. (2005). Targeting and Universalism in Poverty Reduction . UNRISD, Social Policy and Development Programme Paper Number 23.
- Müller, W. (2012). The Potential of an Unconditional Basic Income within Social Security Systems in Europe: Comparison of Germany, Sweden and the United Kingdom. BIEN. Munich.

- OECD. (2016). Income Inequality Update.
- Oorschot, W. v. (1999). Targeting Welfare. Conference Monitoring Poverty and the Infulance of Past and Current Policies. Budapest.
- Petersen, C. (2014). Money for Nothing? Arguments for Basic Income, Universal Pensions and Universal Child Benefits in Norway. University of Bergen.
- Psychologists for Social Change. (2017). Universal Basic Income: A Psychological Impact . London: PAA.
- Ribar, D. (2014). How to Improve Patiicipation in Social Assistance Programs. IZA World of Labor 2014: 104.
- Rothstein, B. (1998). The Universal Welfare State as a Social Dilemma. M. V. Vugt, M. Snyder, T. Tyler , ve A. Biel içinde, Collective Problems in Modern Societies: Dilemmas and Solutions. Routledge .
- Sen, A. (1995). The Political Economy of Targeting. V. d. D, ve K. Nead içinde, Public Spending and the Poor: Theory and Evidence. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Shaver, S. (1996). Universality and Selectivity in Income Support: An Assessment of the Issues. Annual Meeting of International Sociological Association Research Committee 19, Poverty, Social Welfare and Social Policy. Canberra: Australian National University.
- Smith, W. J., ve Subbarao, K. (2003). What Role for Safety Net Transfers in Very Low Income Countries? . World Bank Institute .
- Standing, G. (2010). Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Doğu Avrupa'da Neden Gereklidir? A. Buğra, ve Ç. Keyder içinde, Sosyal Politika Yazıları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, G. (2016). Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Mücadele Yöntemi. A. Buğra, ve Ç. Keyder içinde, Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ştefan, G. M. (2015). A Brief Analysis of the Administration Costs of National Social Protection Systems in EU Member States. Procedia Economics and Finance 30 , s. 780-789.
- Stubera, J., ve Schlesinger, M. (2006). Sources of Stigma for Means-Tested Government Programs. Social Science ve Medicine 63 , s. 933–945.
- Tasseva, I. V. (2016). Evaluating the Performance of Means-Tested Benefits in Bulgaria. Journal of Comparative Economics 44 , s. 919-935.
- Torry, M. (2014). A Basic Income is feasible: but what do we mean by ‘feasible’? BIEN Congress, 27-29 June 2014,. Montreal.
- Torry, M. (2018). Basic Income and Basic Income Schemes: Definitions and Details. BIEN congress, 2018. Tampere, Finland.
- TÜİK. (2012). Çalışan Çocuklar.
- TÜİK. (2015). İstatistiklerle Çocuk. Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2016). Yoksulluk Araştırması.
- TÜİK. (2018). İstatistiklerle Çocuk 2017. TÜİK.
- UNDP. (2017). Universal Basic Income: A Working Paper. UNDP China Office.
- UNICEF. (2014). Child Poverty Insights. UNICEF.
- Weiss, J. (2004). Reaching the Poor with Poverty Projects: What is the Evidence on Social Returns? . ADB Institute Research Paper Series No. 61 .
- Weiss, J. (2005). Experiences with Poverty Targeting in Asia: an Overview . Poverty Targeting in Asia. içinde Northampton: Edward Elgar.
- Wispelaere, J. D., ve Stirton, L. J. (2004). The Many Faces of Universal Basic Income. The Political Quarterly 75(3), s. 266 - 274.
- World Bank. (2006). Social Safety Nets Primer Notes. World Bank, No. 25.
- Wright, E. O. (2016). Temel Gelir, Paydaş Gelir transferi ve Sınıf Analizi. A. Buğra, ve Ç. Keyder içinde, Bir temel hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yemen Sorunu: Mezhep Çatışması mı? Güç Mücadelesi mi?

Dr. Demet Şenbaş

Özet: Yemen tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olmuştur. Asya, Afrika ve Batı arasındaki ticaret için en önemli deniz geçişine sahiptir. Gerek ABD gibi Dünya Güçleri açısından, gerekse Bölgesel Güçler açısından bölge, jeostratejik konumu dolayısıyla önem taşımaktadır. Yemen geniş çaplı değişimlere yol açabilmesi ve bölgenin yeniden dizaynı bakımından kritik önemdedir. Arap Baharının etkisiyle İslami gruplar, sol ve liberal gruplar daha görünür hale gelmiştir; ancak bununla birlikte ülkede var olan kabilecilik aidiyeti ve etkisi artarak güçlenmiştir. Bölgesel Aktörler İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, kabilelerden oluşan Yemenli askeri gruplarla ittifak halindedir. Yemen’de modern anlamda ortaya çıkan siyasi parti, ideolojik grup ve dini yapıların aşiret kültüründen dolayı etki gücü sınırlıdır. Diğer yandan, Bölgesel Güçlerin Yemen üzerinde etkinlik kurma çabası, Bölge Dışı Aktörlerin de oyuna dahil olmasına neden olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ortadoğu, Yemen, İran, Suudi Arabistan, bölgesel güçler

The Yemeni Problem: Is It a Sectarian Conflict? Or a Power Struggle?

Abstract: Throughout history Yemen has always had a strategic importance. For the trade between Asia, Africa and West, it has the most important sea transition. Both for the World Powers such as USA, and both for the Regional Powers, that region has an importance because of its geostrategic location. Yemen has a critical importance for the big changes and for redesigning the region. With the effect of Arab Spring, the Islamic groups, left-sided and liberal groups are more apparent. However, the belonging to a clan grows stronger. The Regional Actors Iran, Saudi Arabia and The United Arab Emirates has a relation with the Yemeni military groups which are comprised of clans. The modern political parties, ideolojigal groups and religious constitutions are not effective because of that clan culture. On the other hand, Regional Power’s effort of being effective in Yemen, leads the Exterritorial Powers to get involved in the game.

Key words: Middle East, Yemen, Iran, Saudi Arabia, regional powers.

1. GİRİŞ

Yemen, jeostratejik konumu dolayısıyla önemli bir noktada yer almaktadır. Umman Denizi, Aden Körfezi ve Kızıldeniz gibi stratejik geçiş hatlarını kontrol etmektedir ve Kuzeyde Suudi Arabistan, kuzeydoğuda Umman ile sınırı vardır. 555.000 kilometrekarelik bir alanı olan Yemen, 200 kadar irili ufaklı adaya sahiptir. Bu adaların tümü dünyanın en stratejik geçitlerinden biri olan Aden Körfezi çevresinde bulunmaktadır. 30 milyonu bulan nüfusunun %99’u Müslüman (%60 Sünni, %40 Zeydi), kalan %1’lik kesim ise Musevi, Hristiyan, Hindu’dur. Sosyoekonomik olarak kişi başı gelirden dünyanın en düşük değerlerine sahip ülkelerden biridir. Yemen hem karışık mezhep yapısı nedeniyle mezhebi sorunlarla karşı karşıyadır, hem de büyük bir fakirlik sorunuyla mücadele etmektedir. Nüfusun yarısından fazlası kırsal kesimde yaşamaktadır. Toplumun iki ana mezhebinden biri olan Zeydiler daha kapalı bölgelerde yaşamaktadırlar ve geleneksel muhafazakar kültürlerini devam ettirmektedirler. Zeydiler çoğunlukla ülkenin kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar. Sünniler ise ülkenin güney ve doğusunda yoğunlaşmaktadırlar. Daha önce bahsedildiği gibi, ülkede aşiret yapısı halen devam etmektedir. İslam kültürü yanı sıra Arap, Afrika ve Hint kültürlerinin de etkinliğini sürdürdüğü bir kültürel yapısı vardır. Körfez bölgesinde petrol yatakları bulununcaya dek merkezi bir konumda olan Yemen, kültürel olarak Arapların ana yurdu sayılmaktadır; bu yönüyle de en köklü tarihi geçmişe ve kültüre sahip Arap ülkesidir. Ülkede aile ve akrabalık bağları ile kabile ilişkileri güçlüdür, bu nedenle geleneksel toplum yapısı ile modern devlet anlayışı arasında bir zıtlık bulunmaktadır. Ülkenin kırsal bölgelerinde devletin kontrolü hiçbir zaman tam anlamıyla sağlanamamıştır. Dolayısıyla Yemen’i yönetebilmek için liderler, bölgesel ve yerel kabile önderleriyle ittifaklar ve anlaşmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Çok sayıda iç savaş yaşayan Yemen’de 2011 yılından bu yana devam eden kriz nedeniyle Yemen’de bir karmaşa söz konusudur. Arap Baharı sürecinde demokrasi talepleri ile başlayan ilk olaylar, bir süre sonra iç çatışmalara dönüşmüş, bölgesel güçlerin müdahalesi nedeniyle Zeydi

Husiler ve Sünniler arasında bir iç savaş başlamıştır.¹ Bölgesel güçler İran ve Suudi Arabistan'ın ve dolayısıyla Rusya, Çin ve ABD'nin de bu iç savaşta taraf belirlenmeleriyle Yemen'deki sosyolojik dram daha da içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Çalışmada Yemen'deki iç savaşa, Arap baharı ile geçirdiği evrime ve bölgesel ve küresel güçlerin bu sorunun neresinde durduğuna değinilecektir.

2. YEMEN İÇ SAVAŞI

Yemen, tarihi boyunca birçok hanedanlık ve imparatorluğun hakimiyetinde kalmıştır. Roma ve Persler tarafından da birçok defa istilaya uğramış, M.S. 632'de İslam egemenliğine girmiştir. Bu dönemde ülkede bazı aşiretler İslamiyeti kabul etmiş ve bu aşiretlerin bulunduğu bölgeler Emevi ve Abbasi'lerin atadıkları valiler tarafından yönetilmiştir.² Osmanlı İmparatorluğu 1571'de Yemen'i hakimiyeti altına almıştır. Ne var ki, yerel yöneticiler ve imamlar başta olmak üzere halk, Osmanlı İmparatorluğunun denetimine karşı gelmiştir. İmamların yönetiminde uzun süre yaşamış olan Yemen halkı, Osmanlı'nın modernleşme çabalarına ayak uyduramamıştır. Sonunda Osmanlı'nın varlığını kabullenmeyen ve kendi yönetimlerini kurmak isteyen İmam Yahya ve tarafları isyan etmiş ve bu isyan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sonuçlanmıştır.³ Dolayısıyla Yemen'de, Şii mezhebinin bir kolu olan ve İmam Yahya'nın da mensubu olduğu Zeydilik, Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmak zorunda kalmış ve bölgedeki varlıkları kabul edilmiştir.⁴ Ardından, İngiltere'nin Aden Körfezi ile Hindistan yolunun güvenliğini sağlama amacını gütmeye başlaması ve bölgede etkinlik kurmaya çabalamasıyla birlikte Yemen, uluslararası rekabetin de bir parçası haline gelmiştir. İngiltere'nin Hindistan ve Aden Körfezi güvenliğini sağlamak üzere güney üzerinde etkili olmaya başlamış ve bu tarih itibarıyla ülkede Kuzey-Güney bölünmesi keskin bir biçimde ortaya çıkmış, iki bölgenin rekabeti başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, Osmanlı 1918 yılında Kuzey Yemen'in yönetimini İmam Yahya'ya bırakmış, İmam Yahya ardından Kuzey Yemen'de bağımsızlığını ilan etmiştir.⁵

1962'de Yemenli Nasır taraftarı subay Ali Abdullah Salih öncülüğünde Kuzey Yemen'de imamlık idaresine karşı seküler bir askeri darbe yapılmış, Salih, Yemen Arap Cumhuriyeti'nin ilan edildiğini açıklamış, kendisi de başkan olmuştur.⁶ Ne var ki, Suudi Arabistan destekli güçler Sanaa'yı son kez kuşattıkları 1968 yılındaki uzlaşmalara kadar sürecek bir isyanla bu ilana karşı çıkmışlardır. Suudi Arabistan, 1970 yılında Yemen Arap Cumhuriyeti'ni tanımış ve ateşkes ilan edilmiştir.⁷ İç savaşta ortaya çıkan bu aşiretlerle devlet; Suudi Arabistan, devlet ve aşiretler arasında kurulan denge ve ittifaklar günümüze kadar devam etmiş ve Yemen'in parçalı yapısının temeli olmuştur.⁸

Güney Yemen'de 1839 yılında İngiltere işgaliyle başlayan dönem, Güney Yemen'in İngiltere denetimine girmesiyle devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası sömürgelerin bağımsızlığını kazanma sürecinde İngiltere de Yemen'e bağımsızlığını vermiş ve 30 Kasım 1967 tarihinde Güney Yemen'de Ali Salim El-Beid liderliğinde Güney Yemen Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklanmıştır.⁹ İngiltere, Güney Yemen'de bulunduğu süre içerisinde, Aden ve çevresinde şehirli bir işçi sınıfı ortaya çıkarmıştır. Radikal, sol eğilimli ulusal bir hareket haline gelen bu sınıf, bölgenin yabancı olduğu ideolojik düşüncesini tüm Güney'e

¹ Riad Domazeti, "Yemen Raporu: Çöken Devletin Enkazında Barışı Arayan Bir Halk", Araştırma 84, Insamer, Ekim 2018, s. 1-2.

² Gül Seda Acet, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt 4, sayı 13, 2018, s. 115.

³ Robert D. Burrowes, Historical Dictionary of Yemen, The Scarecrow Press, UK, 2010, s. 17.

⁴ Mehmet Salih Gün, "Yemen'de Arap Baharı", Yasama Dergisi, sayı 22, 2012, s. 123.

⁵ Christopher Boucek, Marina Ottaway, Yemen: On the Brink, United Book Press, USA, 2010, s. 63.

⁶ Gül Seda Acet, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt 4, sayı 13, 2018, s. 116.

⁷ Mehmet Salih Gün, "Yemen'de Arap Baharı", Yasama Dergisi, sayı 22, 2012, s. 123.

⁸ Ginny Hill ve Gerd Nonneman. "Chatham House." Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, 2011, s. 6

⁹ Robert D. Burrowes, Historical Dictionary of Yemen, The Scarecrow Press, UK, 2010, s. 10-12.

empoze etmeye çalışmış, bölgedeki geleneksel sosyo-politik dinamiklere zarar vermiştir.¹⁰ Dolayısıyla halk bir süre sonra kendini “Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti” olarak tanımlamış ve böylece Arap dünyasının ilk Marksist devleti kurulmuştur. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti Soğuk Savaş sırasında da Sovyet bloğuna yaklaşmıştır. Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Sovyet Bloğu’nun dağılmasıyla desteksiz kalan Güney Yemen ekonomik ve siyasi varlığını sürdürmekte zorlanmaya başlamıştır.¹¹

Ülkenin bu iki farklı devleti barındıran bölünmüş yapısı istikrarın sağlanmasını engellemiştir.¹² Bununla birlikte sınırın iki yakasına dağılan petrolü çıkarma konusunda Güney’deki yönetimin ihtiyaçlarıyla Kuzey’deki yönetimin denetim arzusu, halkın bütünleşme isteğiyle birleşmiştir.¹³ Nihayetinde 1988’de başlayan birleşme müzakerelerinin ardından, 22 Mayıs 1990’da Yemen Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁴ Kuzey tarafı bir konfederasyon istemiş ancak, Kuzey tarafının liderliğinde bir birleşmeye razı olmuştur. Birleşme sonrası yeni hükümet kurulmuş ve 1993’e kadar süren geçiş sürecinin ardından yapılan seçimlerle yeni meclis oluşturulmuştur. Ancak iki taraf arasındaki farklar göz önüne alındığında Yemen Cumhuriyeti’nin istikrarı sağlayabilmesinin oldukça zor olduğu aşikardır, nitekim de öyle olmuştur.¹⁵ Güney’de memnuniyetsizlik ortaya çıkmış ve Kuzey’e olan düşmanlık 2007 yılında “Güney Hareketi” olarak isimlendirilen bir grubun kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu grup çatısı altında, ekonomik açıdan ihmal edildiklerini, siyasi baskı altında olduklarını ve kendi kimliklerine tehdit olduğunu savunan Güneyliler bir araya gelmiştir.¹⁶ Bu gelişmelerin ardından Güney yeniden ayrılık istemeye başlamışlar ve yeni bir isyan başlatarak 1994 yılının ortasında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Fakat bu ayrılık iki ay sürmüş Kuzeye bağlı ordu birlikleri güneydeki ayaklanmaları bastırmıştır. Bu durum da, kurulan hükümetin meşruiyetinin sorgulanması sonucunu doğurmuştur.¹⁷

Salih, iktidarı boyunca Yemen’i bütünleştirememiş ve merkezî yönetime karşı isyanlar durduramamıştır. Ayrıca bu ayaklanmalar ülkenin güneyi ile sınırlı kalmamış, 1978 yılından beri yönettiği kuzey kesiminde de şiddetli bir şekilde yaşanmıştır. Kuzeydeki Hutiler, diğer kesimlerle hiçbir zaman entegre olamamışlardır. Hutiler, Yemen nüfusunun %35-40’ını oluşturan ve yoğunlukla Sanaa’nın kuzeyinde bulunan ılımlı bir Şii mezhebi olan Zeydilerin içinden çıkmış isyancı bir gruptur. Hutiler özellikle 2004 yılından sonra kendilerine ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda ayrımcılık uygulandığı ve Suudi Arabistan’ın kendi Selefi anlayışını bölgede yaymasına izin verdiği gerekçeleriyle Salih rejimine karşı bir gerilla savaşı başlatmıştır. İsyancılarla ordu arasındaki çatışmalar 2004 yılında Cuma namazından çıkan Salih’e karşı Hutilerin aleyhte sloganlar atmasıyla başkentte başlamıştır. Güvenlik güçlerinin bu eylemlerin elebaşı Hüseyin el Huti’yi yakalamaya çalışmasıyla başlayan küçük çaplı çatışma büyük bir başkaldırıya dönüşmüştür.

¹⁰ Mehmet Salih Gün, “Yemen’de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, sayı 22, 2012, s. 123.

¹¹ İbrahim Sharqieh, “Yemen: The Search for Stability and Development.” The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East’inde, Der. Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011, s. 222.

¹² Gül Seda Acet, “Yemen’de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları”, SSS Journal, cilt 4, sayı 13, 2018, s. 116.

¹³ İbrahim Sharqieh, “Yemen: The Search for Stability and Development.” The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East’inde, Der. Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011, s. 222.

¹⁴ Abdullah Lux, “Yemen’s Last Zayd Imm: The Shabb Al-mumin, the Malzim, and ‘Izb allh’ in the Thought of Usayn Badr al-Dn al-th”, Contemporary Arab Affairs, sayı 2, cilt 3, 2009, s. 376.

¹⁵ Abdu H. Sharif, “Weal Institutions and Democracy: The Case of the Yemeni Parliament, 1993-1997”, Middle East Policy, cilt 3, sayı 48, 1994, s. 83-84.

¹⁶ İbrahim Sharqieh, “Yemen: The Search for Stability and Development.” The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East’inde, Der. Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011, s. 222.

¹⁷ Ginny Hill ve Gerd Nonneman, “Chatham House”, Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, 2011, s.7.

ve binlerce Huti destekçisinin yakalanması veya kaybolmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁸ El Huti, 2004 yılında Yemen Ordusu tarafından öldürülmüş ve bu gelişme Huti isyanlarını şiddetlendirmiştir. Hüseyin El-Huti'nin kardeşi Abdulmelik El-Huti Hutilerin yeni lideri olmuştur. Artık Hutiler ülke genelinde oldukça fazla destek görmeye başlamış ve İran'dan da gördüğü destek ile elleri gittikçe kuvvetlenmiştir. Bu gelişme ülkedeki gerilimi arttırmış ancak gerilimi arttıran bir diğer etmen ise Suudi Arabistan'ın da olaylara dahil olması olmuştur.¹⁹ 2009 yılında Hutiler isyanlarını, Yemen ordusunun topraklarını kullanmasına izin verdiği gerekçesiyle, Suudi topraklarına da taşımış; Suudi Arabistan kara ve hava kuvvetlerini bölgeye sevk ederek buna karşılık vermiştir.²⁰ Suudilerin bu tavrı bölgede etkinliğini arttırmakta olan İran'a da karşıdır. Suudiler'e göre, Zeydiler inançlarını İranlı din adamlarının da yardımıyla "12 İmam Şiiliği"ne yaklaştırmaya çalışmaktadırlar ve bu durumun İran'ın bölgedeki etkinliğini arttıracığından korkmaktadırlar.²¹ Tüm bu sorunlara 2009 yılında Suudi Arabistan kaynaklı El Kaide terörü de eklenmiştir. 2009 yılında Suudi Arabistan El Kaide'ye karşı ciddi bir mücadele başlatınca, buradan kaçan terör örgütü üyeleri Yemen'i yeni üssü yapmıştır. Arap Yarımadası'ndaki El Kaide olarak bilinen örgüt, çok kısa bir sürede Yemen'de, bölgede ve uluslararası ortamda eylemler yapabilecek nitelik kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni Yemen'in içerisinde bulunduğu siyasî istikrarsızlıktır. Rejimin ülke topraklarının büyük kısmını kontrol edemiyor oluşu örgüte ihtiyaç duyduğu sığınma alanlarını bulma olanağı sağlamış; yoksulluk ve rejim baskılarından dolayı insan kaynağı bulmakta da zorluk yaşamamışlardır.²²

2.1. YEMEN'DE ARAP BAHARI

Suudi Arabistan ve İran'ın rekabeti Yemen'deki iç savaşın itici gücü olmuştur. Suudi Arabistan ile Yemen arasındaki ilişkiler uzun yıllar boyunca gergin bir biçimde süregelmiştir. 1962'de Suudi Arabistan, Yemen'de cumhuriyetçilere karşı monarşinin yanında olmuş ve bu dönemde iyiden iyiye gerilen ilişkiler sınır anlaşmazlıkları yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bununla birlikte, 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'a müdahale kararında Yemen, BMGK'de aleyhte oy kullanmış bunun üzerine Suudi Arabistan ülkede çalışan yaklaşık bir milyon Yemenliyi sınır dışı etmiş ve ülkeye başka göçmen Yemenlilerin gelmemesi için iki ülke arasına büyük duvarlar inşa etmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki bu ilişkilerin seyri Sünni mezhebe dahil olan Suudi Arabistan'ın Hutilerin Yemen'de etkili olmasıyla birlikte değişmiştir. Suudi Arabistan, Hutilerin etkinliğini azaltmak üzere Sünnileri destekleyerek varlığını hissettirmiştir.²³

İran ve Yemen'in ilişkileri ortak mezhepsel alan etrafında süregelmiştir. Bu ilişkilerin dönüm noktası ise 1979 İslam Devrimi olmuştur. Devrim sırasında Yemen'deki Husiler İran'ı desteklemiştir. Bununla birlikte Batı sömürgeciliği konusunda ortak paydada yer almışlardır. İran Devrim sonrasında Yemen'deki Zeydilere, İran'ın Kum şehrinde dini eğitim vermeye başlamıştır. Bu eğitimlerde daha sonra Huti hareketinin liderleri olacak olan Hüseyin El-Husi ve Abdul Malik El-Husi de bulunmuştur. İran Yemen'de Şii Hutileri aslında Şii Hilali projesi çerçevesinde desteklemiştir. Yemen bu projede önemli bir jeopolitiğe sahiptir bu nedenle bu bölgeyi kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu iki ülkenin Yemen üzerinde karşı karşıya gelmesi ülke için dönüm noktalarından biri olmuştur.²⁴

¹⁸ Ginny Hill ve Gerd Nonneman, "Chatham House", Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, 2011, s. 17.

¹⁹ Robert F. Worth, "In Yemen, War Centers on Authority, Not Terrain", New York Times, 25 Ekim 2009.

²⁰ Ginny Hill ve Gerd Nonneman, "Chatham House", Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, 2011, s. 17.

²¹ Ginny Hill ve Gerd Nonneman, "Chatham House", Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, 2011, s. 18.

²² Christopher Boucek, "Carnegie Endowment for International Peace", Congressional Testimony: U.S. Policy in Yemen, 19 Temmuz 2011, s. 3

²³ Gül Seda Acet, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt:3, sayı:13, 2018, s.116-117.

²⁴ Ghaith Abdul-Ahad, "Diary in Sanaa", Review of Books, London, 2015, s. 42-43.

Yemen için diğer bir dönüm noktası da Arap Baharı olmuştur. Arap Baharı başlamadan önce ülkenin kuzeyindeki Huti hareketi 2004 yılından beri aralıklarla rejimle çatışma halindedir. Güneydeyse Hirak hareketi gittikçe ayrılıkçı bir nitelik kazanmaktadır. Suudi Arabistan'daki teröristlerin Yemen'deki El Kaide ile birleşerek oluşturdukları AYEK, sadece Salih yönetimi için değil ABD ve Suudi Arabistan için de tehdit olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Arap Baharı protestoları başlamadan önce de ülkenin büyük bir kısmında merkezi hükümetin kontrolü bulunmamaktadır.²⁵

Arap Baharı 11 Şubat 2011 tarihinde başkent Sanaa'da halkın sokağa çıkarak reform istemesiyle başlamıştır. Husiler de ülkedeki gösterilere katılmıştır. Halkın hükümetten özgürlük, adalet, rejimin değişmesi ve ekonomik iyileşmeler talepleri ile başlayan gösteriler hükümetin sert karşılık vermesi ile şiddetli çatışmalara dönüşmüştür. 3 Şubat'ta "Gazap Günü" olarak adlandırılan ve gençlerin yoğun katılımı ile gösteriler düzenlenmiştir. Bu kalabalık derhal hükümet değişikliği istediklerini söylemekteydiler.²⁶ 2011 Haziran'ında ayında Yemen Cumhurbaşkanı Salih'e cumhurbaşkanlığı sarayındaki camide saldırı düzenlenmiştir. Düzenlenen saldırının ardından Salih tedavi için Suudi Arabistan'a gitmiştir. Riyad'da tedavi olan Salih, Körfez İşbirliği Konseyi'nin başlattığı "Yemen Barış Planı" anlaşmasını 23 Kasım 2011'de imzalamış ve görevini dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abid Rabbu Mansur Hadi'ye devretmiştir.²⁷ Uzun yıllar istikrarsızlıkla karşı karşıya olan Yemen'de Arap Baharı zaten var olan birçok çatışma unsurlarını harekete geçirmiştir. İran destekli Hutilerle hükümet arasındaki çatışmalar, hükümetin ve Suudi Arabistan'ın Yemen El-Kaidesine verdiği destek ülkenin durumunun daha da kötüleşmiştir.²⁸

Yemen'deki duruma BM'den de tepki gelmiştir. Yemen'de şiddetin artarak devam etmesi üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde şiddetin durdurulması gerektiğini ve Yemen halkının kendi yürüteceği bir siyasi sürece geçmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ne var ki, uluslararası alandaki bu çabalar da Yemen'de şiddeti durdurmaya yeterli olmamıştır. Çünkü KİK liderliğinde imzalanan anlaşma sonrasında siyasi geçiş sürecindeki otorite boşluğu ortadan kaldırılamamıştır. Bu otorite boşluğu Kuzey'de süregelen Huti isyanının İran desteği ile artmasına, Güney'de bağımsızlık talebinde bulunan ayrılıkçılar ve Suudi Arabistan destekli El-Kaide giderek güç kazanmıştır. Dolayısıyla Arap Baharı Yemen'deki sorunları daha belirgin kılmış, Yemen'de ortaya çıkan bu durum bölgesel ve küresel boyutta bir tehdit haline gelmiştir.²⁹ Yemen'de yaşanan kriz ve bitmek bilmeyen çatışmaların temelinde yatan neden ülkede var olan ayrılıklar ve bunların özellikle Suudi Arabistan ve İran tarafından desteklenmesidir. Suudi Arabistan ve İran bölgede mezhepsel politikalarda daima karşı karşıya gelen iki bölgesel güçtür. Arap Baharı ile beraber bu iki ülkenin mezhep politikaları daha da belirgin bir hal almıştır. Bu iki ülkenin, Suriye ve Yemen krizinde nerdeyse tüm politikalarını mezhebi çıkarlar üzerine kurdukları bir gerçektir. Yemen ise bu iki ülkenin birbirlerine karşı yaptıkları güç gösterisi yaptıkları bir alan haline gelmiştir.³⁰ (Kıran, 2015: 181).

3. YEMEN'İN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ VE YEMEN SORUNUNA VERİLEN ULUSLARARASI TEPKİ

²⁵ İbrahim Sharqieh, "Yemen: The Search for Stability and Development." The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East'te, yazar Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011, s. 223-224.

²⁶ Gül Seda Acet, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt:3, sayı:13, 2018, s.117

²⁷ Ali Semin, "Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi", Bilgesam Analiz/Ortadoğu, sayı 1201, 3 Nisan 2015, s. 2.

²⁸ Jon D. Unruh, "Mass Claims in Land and Property Following the Arab Spring: Lessons from Yemen", Stability: International Journal of Security & Development, cilt: 5, sayı: 1, 2016, s. 2.

²⁹ Sarah Philips, "What Comes Next in Yemen? Al-Qaeda, The Tribes and State-Building", Boucek C. & Ottaway, M. Yemen On the Brink, United Book Press, USA, 2010, s. 26

³⁰ Abdullah Kıran, "Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 3, sayı 1, 2015, s. 181.

Yemen'in stratejik konumuna bakıldığında kuzeyden Suudi Arabistan ve doğudan Umman ile komşudur. Yemen'in güneyinde Aden Körfezi ve Arap Denizi ile batısında ise Kızıldeniz bulunmaktadır. Ayrıca dünya petrolünün %8'i 40 kilometre genişliğindeki Kızıl Deniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Babul Mendeb Boğazı'ndan deniz yoluyla geçmektedir. Ayrıca boğaz Hint Okyanusu ile Güneydoğu Asya'yı Süveyş Kanalı yoluyla Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlayan dünyanın en önemli deniz ticaret yollarından biridir. Boğaz, Afrika ile Arap Yarımadası'nı birbirinden ayırmakta, kuzeydoğu kıyısında Yemen, güneybatı kıyısında ise Cibuti yer almaktadır. Yemen'in stratejik konumu ve Suudi Arabistan-İran'ın bölgesel güç rekabeti hava operasyonlarına giden sürecin temel etkenlerindendir. Hutiler'in Sanaa'yı tamamen kontrol etmesi ve güneyin başkenti kabul edilen Aden'e doğru ilerlemesi Suudi Arabistan tarafından bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Aslında ABD'nin 2003 Irak işgaliyle birlikte İran'ın Bağdat, Şam ve Beyrut üzerindeki nüfuz alanının genişlemesi ve bunun Yemen'e kadar uzanması başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ve Arap ülkelerini tedirgin etmektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın güneyinde Yemen, kuzeyinde Irak ve Suriye sorunlarının yanısıra doğusunda İran'ın ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya'yla nükleer müzakerelere başlaması Suudi Arabistan'ın tehdit algısını tetiklemiştir. Bu sebeple Orta Doğu'da İran'ın genişleyen etkisine karşı bölgesel bir ittifaka ihtiyaç duyulmaktadır. Körfez ve Arap camiasında İran'ın nüfuzuna karşı tepki genellikle siyasi ve enerji ağırlıklı ekonomik konuların dışına çıkmamıştır. Tunus, Libya, Mısır ve Yemen'de meydana gelen yönetim değişimi ve pek çok Arap ülkesinde devam eden siyasi istikrarsızlık, İran'ın Orta Doğu'daki etkisini artırmıştır. Yemen ise bu noktada İran'ın bölgedeki yayılmacı siyasetinin en önemli unsurlarındandır. Çünkü İran'a göre Yemen'deki Huti Hareketi'nin Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin desteklediği Hadi yönetimini devirmesi bölgesel olarak Arap ülkelerinin kısa ve orta vadede birleşmesi için bir fırsata dönüşebilir. Semin'e göre, İran'a karşı Arap ülkelerinin kurduğu ittifak, mezhepsel bir ayrışmaya ve kendi aralarında liderlik mücadelesine dönüşmediği takdirde İran'ın bölgesel nüfuzunun kırılması konusunda başarıya ulaşması kuvvetle muhtemeldir. Yemen'deki Hutiler'in ülkenin kuzeyini kontrol altına aldıktan sonra güneye ilerlemesi ve Taiz'i ele geçirmesi Suudi Arabistan'ın kaygılarını artırmıştır. 25 Mart 2015'te Yemen Cumhurbaşkanı Hadi'nin ülkedeki Huti işgaline yönelik dış müdahale çağrısının ardından 26 Mart 2015'te Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan Onlu Koalisyon Yemen'de "Zafer Fırtınası Operasyonu" adı altında Hutiler'in kontrol ettiği stratejik bölgelere havadan saldırı düzenlemiştir. Koalisyon Umman dışında Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri (Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri), Arap ülkelerinden Ürdün, Fas, Mısır ve Sudan ile birlikte Pakistan da katılmıştır.³¹

Yemen'deki gelişmeleri ciddiye alan bir diğer ülke de ABD'dir. Ancak ABD'nin Yemen politikası incelendiğinde en önemli konusunun terörle mücadele olduğu gözlemlenmektedir.³² ABD Salih rejiminin insan hakları ihlallerine ve yolsuzluklarına karşı maddi destek vermekten geri durmamıştır. Buna kanıt olarak, 2010 yılında ABD'nin Yemen'e yaptığı askeri yardımın 150 milyon dolarken, 2011 Nisan'ındaki siyasi değişimden önceki askeri yardım miktarının 250 milyon dolara yükseltilmesi gösterilebilir. ABD'nin Yemen'e yönelik bu tek taraflı politikasının nedeni Yemen'den beklediği tehdidin büyüklüğüdür. ABD, kurulduğu günden bu yana AYEK'in El Kaide'den daha hızlı ve aktif güç kazandığını düşünmektedir. ABD Ulusal Güvenlik ve Terörle Mücadele Danışmanı John Brennan'a göre AYEK, El Kaide'nin operasyonel açıdan en faal koludur. Bununla birlikte, Ulusal Terörle Mücadele Merkezi Başkanı Michael Leiter da AYEK'i, ABD için en büyük tehditlerden biri olarak gördüğünü dile getirmiştir.³³ Bununla birlikte İran'ın bölgedeki etkinliğini kırmak ve müttefiki Suudi Arabistan'ın ve petrol yollarının güvenliğini korumak da ABD'nin Yemen konusundaki hassasiyetinin bir diğer nedenidir.

4. YEMEN İÇ SAVAŞI

³¹ Ali Semin, "Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi", Bilgesam Analiz/Ortadoğu, sayı 1201, 3 Nisan 2015, s. 3-4.

³² İbrahim Sharqieh, "Yemen: The Search for Stability and Development." The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East'te, yazar Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011, s. 229.

³³ Ginny Hill, Gerd Nonneman, "Chatham House," Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, Mayıs 2011, s. 14-15.

Mezhep çatışmaları, Arap baharının etkisi, Hutilerin aldıkları destek ile ön plana çıkması ve karşılarında da Suudi Arabistan destekli Sünni gurupların olması ülkede bir iç savaş ortamının oluşmasına neden olmuştur.³⁴ Yemen’de 2011’de oluşturulan KİK destekli Ulusal Diyalog Konseyi, demokratik bir yönetim kurulması yönünde çalışmalara ve hükümet kurma ve anayasa hazırlama işlerine başlanmıştır. Ne var ki Hutiler yeni oluşturulacak hükümette ağırlıklarının ne olacağı yönünde endişe içindelerdir. Diyalog süreci içinde Hutiler bu endişelerini sesli dile getirmeye başlamıştır. 2013 yılında ulusal bir yapılanmayı hedefleyen Ulusal Diyalog Kongresi yeniden toplanmıştır. Ne var ki 2014’e kadar devam eden görüşmeler başarılı olamamıştır. Görüşmelerin sonlanmasını takip eden birkaç hafta içinde Hutiler hükümete karşı ayaklanmışlardır. Eylül 2014’te Hutiler başkent Sanaa’yı ele geçirmeye yönelik harekete geçmiş ve Abdullmelik El-Husi’nin liderliği ile Huti hareketleri etkisini arttırmıştır. Bu süreçte Hutiler ve Zeydi kökenli Yemen eski Cumhurbaşkanı Salih güçleri arasında bir ittifak doğmuş ve beraber hareket etmeye başlamışlardır. 2015 Ocak’ta Hutiler cumhurbaşkanlığı sarayını ve başbakanlık konutunu basmış ve bunun üzerine, Cumhurbaşkanı Hadi ve Başbakan Halid Bahah istifa etmişlerdir. Bu istifalarla daha da yüreklenen Hutiler, 6 Şubat 2015 tarihinde Anayasa Deklarasyonu ilan ederek parlamentoyu feshetmişler ve ardından bir devrim komitesi oluşturduklarını ve hükümetin bütün görev ve yetkilerini devraldıklarını açıklamışlardır.³⁵

Hutilerin bu adımına karşılık Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 15 Şubat 2015’te aldıkları 2201 nolu kararla Yemen’deki Huti yönetimini tanımadıklarını açıklamış, devrik Yemen Başkanı Hadi ise, kuşatılmış durumdaki saraydan kaçmayı başarmış ve Aden’e geçmiştir. Ne var ki Hutiler de hızla Aden’e doğru ilerlemişlerdir. Hadi Aden’i ülkenin yeni başkenti ilan etmiş, Sanaa’nın Huti işgali altında olduğunu söylemiş ve böylece Yemen’deki savaş artık gerçek bir iç savaşa dönüşmüştür.³⁶

4.1. YEMEN İÇ SAVAŞINA ULUSLARARASI TEPKİ

Yemen’deki iç savaşta ülkede etkinlik kurmak isteyen İran ve Suudi Arabistan derhal tavırlarını belirlemiştir. İran, Şii Hutileri desteklemiştir. Hutilerin İran’dan da aldıkları destek ile ilerlemeleri ve birçok kilit noktayı ele geçirmeleri, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri arasında tedirginlik yaratmıştır. Dolayısıyla Suudi Arabistan gibi diğer Körfez ülkeleri de taraflarını Aden’deki Hadi’den yana belirlemiştir. Hutiler’in Sanaa’yı tamamen kontrol altına almaları, yeni başkent kabul edilen Aden’e doğru ilerlemeleri ve 25 Mart 2015’de Aden Uluslararası Havaalanı’nı ele geçirmeleri Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri tarafından ciddi bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve derhal bir müdahalenin şart olduğu ifade edilmiştir. Suudi Arabistan müdahalenin hedefinin Huti ilerleyişini durdurmak Hadi yönetimini tekrar oluşturmak olduğunu belirtilmiştir.³⁷ Bunun üzerine Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan Onlu Koalisyon tarafından “Kararlılık Fırtınası Operasyonu” ya da “Zafer Fırtınası Operasyonu” ismindeki operasyonlar, Hutilerin kontrolü altındaki bölgelere havadan saldırılarla başlamıştır.³⁸ Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan Onlu Koalisyonun amacı öncelikle Huti ve Huti yanlısı Salih güçlerinin Kızıldeniz kıyısı ile ilişkilerini kesmek ve onları bölgede sıkıştırmak olarak açıklanmıştır. Ne var ki operasyonlara katılan ülkelerin asıl amaçları bölgede gittikçe daha da belirginleşen İran tehdidini ortadan kaldırmaktır.³⁹

³⁴ Asher Orkaby, “Yemen’s Humanitarian Nightmare”, Foreign Affairs, cilt 6, sayı 96, 2017, s.100.

³⁵ Gül Seda Acet, “Yemen’de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları”, SSS Journal, cilt:3, sayı:13, 2018, s.118.

³⁶ Guido Steinberg, “The Other Vanguard of International Terrorism Despite Setbacks Al-Qaeda Profits from Yemen Civil War”, German Institute for International and Security Affairs, 2016, s. 1.

³⁷ Ensar Muslu, “Askeri Müdahaleyle Yemen Devletini Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler”, Ortadoğu Analiz, cilt 7, sayı 71, 2015, s. 47.

³⁸ Mareike Transfeld, “Saudi Intervention in Yemen: Domestic Lens”, Regional Solidarity, German Institute for International and Security Affairs, 2016, s. 43.

³⁹ Ensar Muslu, “Askeri Müdahaleyle Yemen Devletini Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler”, Ortadoğu Analiz, cilt 7, sayı 71, 2015, s. 48.

14 Nisan 2015'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nda alınan 2216 nolu kararla Huti-Salih güçlerine karşı silah ambargosu uygulanmaya başlanmıştır. Bu karar, Husilerin ele geçirdikleri yerlerden çekilmelerini, askeri teçhizat ve donanımlarına el konulmasını onlara herhangi bir yardımda bulunulmamasını ve ülkede asıl yetkilinin Yemen meşru hükümeti olduğu belirtilmiştir. Ancak İran ambargo kararına uymamış ve Hutilere askeri yardımda bulunmaya devam etmiştir.⁴⁰ Yemen'deki iç savaşın devam etmesi üzerine, 2016 Ekim'de, Birleşmiş Milletler Yemen Özel Temsilcisi İsmail Ould Cheikh Ahmed, Suudi Koalisyonu ve Huti-Salih güçlerine bir barış planı sunmuştur. Buna göre, ülke başkanlık şeklinde yönetilecektir, ülkede ulusal birlik hükümeti kurulacaktır, Huti-Salih güçleri işgal ettikleri yerleri terk edecek ve bu çekilme uluslararası bir komisyon tarafından takip edilecek, ardından da ülkede cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri yapılacaktır.⁴¹ Ne var ki bu plan Hadi tarafından Husi-Salih yönetimini meşrulaştırdığı gerekçesiyle reddedildi. Huti-Salih güçleri ise Hadi'nin biran önce istifa etmesini ve Ulusal Birlik Hükümetinin biran önce kurulmasından yanalardı. Bu nedenle bu öneri onlar tarafından da kabul görmedi. Dolayısıyla barış planı Yemen'deki sorunu çözmekte başarısız olmuştur. Bugüne kadar ki süreç incelendiğinde siyasi bir çözümün bulunması oldukça güçtür demek yanlış olmayacaktır. Yemen'de bu istikrarsız ortamda ortaya çıkan başta El-Kaide olmak üzere diğer terör örgütleri ülkede etkilerini arttırmaya devam etmektedir. 2010 yılında ABD tarafından terör örgütü olarak kabul edilen El-Kaide bugün hala Yemen'in güney ve doğu bölgelerinde varlığını sürdürdüğü ve aktif olduğu kayıtlara geçmektedir.⁴² Diğer yandan Huti-Salih güçleri ülkede siyasi bir güç kazanma çabalarını sürdürmektedir. Hadi ise tek başına bir iktidar kurmayı ve Huti-Salih güçlerinin tamamen geri çekilmesini istemektedir. İran halen ambargo kararını delmekte ve Hutilere silah yardımına devam etmektedir. Bu duruma Suudi Arabistan da deniz ablukası kurarak bu sevkiyata karşı tedbir almaktadır. Tüm bu çatışmalar bölgedeki sivil halkın hayatını tehlikeye sokmaktadır.

5. SONUÇ

Tarih boyunca Yemen, jeostratejik bakımdan birçok bölgesel ve küresel gücün ilgi odağı olmuştur. Son tahlilde Şii mezhebine bağlı Zeyidlerin bir kolu olan Hutiler ve Salih ittifakı ile Aden'i kontrol altında tutan ve Aden'i başkent ilan eden Hadi yönetimi arasında bitmek bilmeyen bir çatışma başlamış bu çatışma gitgide iç savaş halini almış, Birleşmiş Milletler'in aldığı ambargo kararı ve barış planı da çatışmayı durduramamış, Yemen'deki iç savaş bir insanlık dramı halini almıştır. Yemen'in stratejik okunumunun güvenlikleri açısından önemli olmasının yanında, bölgesel güçlerin Yemen üzerinden bir güç mücadelesi yürüttükleri de söylenebilir. İran'ın Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da artan etkinliği ve bunu bir tehdit olarak gören Suudi Arabistan ve ABD'nin Hadi yönetimine verdiği desteğin en önemli sebebinin İran'ın bölgedeki etkinliğini kırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

16 Eylül 2019 günü sabaha karşı 04.00 sularında Suudi petrol şirketi Aramco'ya silahlı insansız hava araçlarıyla (SİHA) bir saldırı düzenlenmiştir. Yemen'deki Hutiler, saldırıyı 10 SİHA kullanarak düzenlediklerini iddia etmiştir.⁴³ Dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan'ın tesislerine yapılan saldırı nedeniyle ülkenin petrol üretiminde günlük 5,7 milyon varil kesinti olduğu belirtilmişti. Bu saldırıdan Yemen'deki Hutiler sorumlu tutuldu. Aramco 1933 yılında Suudi Kral Abdulaziz İbni el Suud ve ABD Başkanı Franklin Rosvelt tarafından California Arabian Standard Oil Company (CASOC) adıyla kuruldu. Şirket II. Dünya Savaşı sonlarına doğru bugünkü adı olan Aramco (Arabian Oil Company) adını aldı. Bu arada diğer dünya devi petrol şirketleri de şirketten hisse alarak şirkete ortak oldular. Suudiler 1950'lerde yoğun olarak şirket yönetim kuruluna girmeye başladılar. 1973-1980 arası hisse alımlarını yoğunlaştıran Suudiler 1980 yılında hisselerin %100'üne sahip oldular ve 1988 yılında şirketi tamamen Suudi Krallığına bağlı bir devlet şirketi haline getirdiler. Günümüzde Şirket G8'deki ilk 3 büyük ekonomiye sahip olan ülkeler haricindeki Dünya üzerindeki bütün ülkelerden daha büyük bir ekonomiye sahiptir. Petrol ve

⁴⁰ Gül Seda Acet, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt:3, sayı:13, 2018, s.119.

⁴¹ Jeremy M. Sharp, "Yemen: Civil War and Regional Intervention", Congressional Research Service, 2017, s. 4.

⁴² Jeremy M. Sharp, "Yemen: Civil War and Regional Intervention", Congressional Research Service, 2017, s. 14.

⁴³ Timeturk, "Suudi Arabistan Aramco saldırılarına karşı askeri tercihi kullanabilir", 25.09.2019, <https://www.timeturk.com/suudi-arabistan-aramco-saldirilarina-karsi-askeri-tercihi-kullanabilir/haber-1219956>, erişim tarihi 30.09.2019.

doğalgaz arama, çıkartma, ihraç, petrokimya, rafineri sektöründe çalışmakta, çalışanlarının %90'ını Suudiler oluşturmaktadır.⁴⁴ Suudi Arabistan Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Adil el-Cubeyr saldırıda kullanılan silahların İran yapımı olduğunu, dolayısıyla İran'ın Aramco saldırılarından sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, İran'ın Hizbullah'a ve Hutiler'e balistik füze sağladığına işaret eden Cubeyr, İran'ın bölgeyi istikrarsızlaştırma hareketlerine son vermesi gerektiğinin altını çizmiştir. ABD de benzer şekilde saldırının ardında İran'ın olduğunu öne sürmüştür. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'a giderken yaptığı açıklamada, bir kez daha petrol tesislerinin vurulmasından İran'ı sorumlu tutmuş ve saldırıyı ilk kez “savaş nedeni” sözleriyle tamamlamıştır. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ise Pompeo'yu, ABD Başkanı Donald Trump'ı İran'a karşı bir savaşa sürüklemek için aldatmaya çalışmakla suçlamış ve İran'ın saldırıyla ilgisi olmadığını savunmuştur. Trump ise ABD'nin savaşa hiç olmadığı kadar hazır olduğunu ancak savaşın en son seçenek olacağını belirtmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Aramco tesislerine yönelik saldırı konusunda, “Yemenlilerin kendilerine yönelik saldırılar karşısında kendilerini savunma hakkı vardı. Bu saldırılar Yemen'de yıllardır devam eden saldırılara verilen karşılıktır” demiştir. Yemen'deki hava saldırıları ABD tarafından desteklenen ve hava kuvvetleri filosunu Batılı şirketler sayesinde edindiği bilinen Suudiler, Huti isyancılara karşı uzun zamandır hava saldırıları düzenlemektedir. Buna karşılık Hutiler daha önce de Suudileri vurmak için insansız hava araçları ve füzeler kullanmışlardır. Ancak insansız hava araçlarıyla düzenlenen saldırıların genellikle sınırlı bir başarısı olmuştur. Son operasyonun yürütüldüğü alanın genişliği ile saldırıların başarısı ve büyüklüğü göz önüne alındığında, bu saldırı diğerlerinden farklıdır. Dolayısıyla akla şu sorular gelmektedir: Bu saldırılar gerçekten silahlı insansız hava araçları tarafından mı düzenlenmiştir? Yoksa füze saldırısı mıdır? Eğer füze saldırısıysa, Suudi hava savunma sistemleri neden alarma geçirilmemiştir? Saldırıları Huti kontrolündeki bölgeden mi düzenlenmiştir? İran bu işin içinde olabilir mi? İran'ın Hutilerle yakın ilişkileri olduğu, Hutilerin uzun menzilli hedefleri vurma kapasitelerini, insansız hava aracıyla ya da füzeyle olsun, geliştirmelerini sağlamada İran'ın yardımını olduğunu kabul etmek yerinde olur. Bu doğrultuda 2018 yılında Birleşmiş Milletler uzman ekibi tarafından hazırlanan bir raporda, Hutilere ait Kasıf-1 ve İranlılara ait Ababil-T insansız hava araçlarının benzerliklerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca İran'ın Yemen'e yönelik silah ambargosuna uymadığı ve Hutilere silah sağladığı da raporda yer almaktadır. Ancak Kasıf-1/Ababil-T sadece 100-150 kilometrelik menzile sahiptir. Yemen sınırından en yakın hedef olan Khurais petrol sahasına uzaklık yaklaşık 770 kilometredir. Dolayısıyla bu son saldırılar bir insansız hava aracıyla düzenlendiyse, çok büyük ölçüde artırılmış menzil ve daha güvenilir bir araç kullanıldığı anlamına gelmektedir. İran'ın ve dolayısıyla muhtemelen Hutilerin daha uzun menzilli sistemlere sahip olmaları muhtemeldir ancak şimdiye kadar Yemen'de konuşlandırıldıklarına ilişkin çok az kanıt vardır. Yemen Savaşı'nın giderek artan bir şekilde eleştirildiği, Suudi hava saldırılarının anlamsız olduğu ve çoktan geri kalmış bir ülkeyi insani kriz bölgesine dönüştürmekten başka bir işe yaramadığı fikrinin yaygın olduğu ABD Kongresi'ne rağmen, ABD halen Suudilerin yanında yer almaktadır.⁴⁶

Bu son olay da net olarak göstermiştir ki, Yemen'deki savaş bir mezhep mücadelesinden ziyade Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri gibi ABD müttefiki Ortadoğu ülkeleri ile, Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak için mezhepsel altyapısını kullanan bölgesel aktör İran'ın bir güç gösterisi alanına dönüşmüştür. Yemen'de El-Kaide'nin varlığı da elbette ABD'nin ilgisini Yemen'e yöneltmesinin bir nedenidir ama altta yatan esas neden İran'ın etkinliğini kırmak ve İran'ın jeostratejik olarak bu kadar önemli bir bölgeyi denetimi altına almasına engel olmaktır. Dolayısıyla Yemen sorununun çözümünde öncelikle bölgesel ve küresel güçlerin bir orta yol bulması gerekmektedir. Yemen'deki insani sorun haline gelen bu savaşı durdurmanın yolu diplomasiden ve uzlaşıdan geçmektedir.

KAYNAKLAR

⁴⁴ Furkan Akcebe, “Aramco Dosyası”, Bölgesel Analiz-Ortadoğu, 2018, <https://www.diplomatikstrateji.com/aramco-dosyasi/>, erişim tarihi 30.09.2019.

⁴⁵ Timeturk, “Suudi Arabistan Aramco saldırılarına karşı askeri tercihi kullanabilir”, 25.09.2019, <https://www.timeturk.com/suudi-arabistan-aramco-saldirilarina-karsi-askeri-tercihi-kullanabilir/haber-1219956>, erişim tarihi 30.09.2019.

⁴⁶ Jonathan Marcus, “Suudi Arabistan petrol tesislerine saldırı: Arkasında kimler olabilir?”, BBC News/Türkçe, 16.09.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49716298>, erişim 30.09.2019.

1. Abdul-Ahad, Ghaith, "Diary in Sanaa", Review of Books, London, 2015.
2. Acet, Gül Seda, "Yemen'de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları", SSS Journal, cilt:3, sayı:13, 2018.
3. Akcebe, Furkan, "Aramco Dosyası", Bölgesel Analiz-Ortadoğu, 2018, <https://www.diplomatikstrateji.com/aramco-dosyasi/>, erişim tarihi 30.09.2019.
4. Boucek, Christopher, "Carnegie Endowment for International Peace", Congressional Testimony: U.S. Policy in Yemen, 19 Temmuz 2011.
5. Burrowes, Robert D., Historical Dictionary of Yemen, The Scarecrow Press, UK, 2010.
6. Domazeti, Riad, "Yemen Raporu: Çöken Devletin Enkazında Barışı Arayan Bir Halk", Araştırma 84, Insamer, Ekim 2018.
7. Gün, Mehmet Salih, "Yemen'de Arap Baharı", Yasama Dergisi, sayı 22, 2012.
8. Hill, Ginny, Gerd Nonneman, "Chatham House", Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite politics, Street Protests and Regional Diplomacy, Mayıs 2011.
9. Kıran, Abdullah "Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 3, sayı 1, 2015.
10. Lux, Abdullah, "Yemen's Last Zayd Imm: The Shabb Al-mumin, the Malzim, and 'Izb allh' in the Thought of Usayn Badr al-Dn al-th", Contemporary Arab Affairs, sayı 2, cilt 3, 2009.
11. Marcus, Jonathan, "Suudi Arabistan petrol tesislerine saldırı: Arkasında kimler olabilir?", BBC News/Türkçe, 16.09.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49716298>, erişim 30.09.2019.
12. Muslu, Ensar, "Askeri Müdahaleyle Yemen Devletini Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler", Ortadoğu Analiz, cilt 7, sayı 71, 2015.
13. Orkaby, Asher, "Yemen's Humanitarian Nightmare", Foreign Affairs, cilt 6, sayı 96, 2017.
14. Philips, Srah, "What Comes Next in Yemen? Al-Qaeda, The Tribes and State-Building", Boucek C. & Ottaway, M. Yemen On the Brink, United Book Press, USA, 2010.
15. Semin, Ali, "Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi", Bilgesam Analiz/Ortadoğu, sayı 1201, 3 Nisan 2015.
16. Sharif, Abdu H., "Weal Institutions and Democracy: The Case of the Yemeni Parliament, 1993-1997", Middle East Policy, cilt 3, sayı 48, 1994.
17. Sharp, Jeremy M., "Yemen: Civil War and Regional Intervention", Congressional Research Service, 2017.
18. Sharqieh, İbrahim, "Yemen: The Search for Stability and Development." The Arab Awakening: America and Transformation of the Middle East'inde, yazar Kenneth M. Pollack, Washington: Brookings Institution Press, 2011
19. Steinberg, Guido, "The Other Vanguard of International Terrorism Despite Setbacks Al-Qaeda Profits from Yemen Civil War", German Institute for International and Security Affairs, 2016.
20. Timeturk, "Suudi Arabistan Aramco saldırılarına karşı askeri tercihi kullanabilir", 25.09.2019, <https://www.timeturk.com/suudi-arabistan-aramco-saldirilarina-karsi-askeri-tercihi-kullanabilir/haber-1219956>, erişim tarihi 30.09.2019.
21. Transfeld, Mareike, "Saudi Intervention in Yemen: Domestic Lens", Regional Solidarity, German Institute for International and Security Affairs, 2016.
22. Unruh, Jon D., "Mass Claims in Land and Property Following the Arab Spring: Lessons from Yemen", Stability: International Journal of Security & Development, cilt: 5, sayı: 1, 2016.
23. Worth, Robert F., "In Yemen, War Centers on Authority, Not Terrain", New York Times, 25 Ekim 2009.

Çay Tarımında İstihdam: Türkiye ve Çin

Öğr. Gör. Deniz AKSOYLU¹

Prof. Dr. H. Simay KARAALP ORHAN²

¹Ayvansaray Üniversitesi, Plato Meslek Yüksek Okulu, İş Sağlığı ve Güvenliği bölümü,
denizaksoylu@ayvansaray.edu.tr

²Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
bölümü, skaraalp@pau.edu.tr

Özet: Çay, gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve gıda güvenliğinde önemli bir rol oynamakta olup, Dünya'daki en önemli ihraç ürünlerinden biridir. Dünya çay üretiminde ilk sıralarda Çin ve Hindistan yer almaktadır. Yıllık ortalama 2 milyon ton çay üretilen Çin için çay tarımını önemli bir istihdam kalemi olarak görülmektedir. FAO istatistiklerine göre, 1994 – 2017 yılları ortalamasında, Türkiye Dünya'nın en büyük beşinci çay üretici ülkesi olup, çay tarımı sadece Doğu Karadeniz bölgesinde, toplamda 781.334 bin dekarlık arazide yapılmaktadır. Çay bitkisi aynı zamanda Doğu Karadeniz bölgesinin temel geçim kaynağı olan tek tarım ürünüdür. Çayın Türkiye'de sadece bu bölgede yetişmesi, yılın sadece belirli dönemlerinde ve kısa bir süre içerisinde hasadının yapılması önemli bir istihdam problemi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Dünya çay üretiminde önemli bir yere sahip olan Çin ve Türkiye'de çay piyasasındaki istihdam biçimlerini kıyaslamaktır.

Türkiye'de çay üretimi bölgesel olarak yaklaşık 200 binden fazla kişinin ana gelir kaynağını oluşturmakta ve bölgesel istihdama katkı sağlamaktadır. Fakat üreticinin çayı toplamada yaşadığı sıkıntılardan ötürü mevsimlik veya geçici işçi temin etmek zorunda olması bölgesel istihdamın yapısını değiştirmektedir. Türkiye'de çay tarımında çalışacak yerli işçi bulunamaması ve komşu ülke olan Gürcistan'daki genç nüfus yaşadığı işsizlik problemi nedeniyle yaklaşık olarak 25 bin kişi bu bölgede mevsimlik işçi olarak çalışmaktadırlar. Çin'de çay tarımı yapılan iç bölgelerde ve kıyı bölgelerinde ücretler farklılık göstermektedir. Bu durum iklim şartları ve arazi yapısına bağlı olarak çalışma koşullarının ağır olmasından kaynaklanmaktadır. Çin'de tarıma bağlı mevsimlik göç eden yerel işçiler ikametgâhları farklı bölgede olduğu için devletin sağladığı pek çok olanaktan yararlanamamakta ve bu durum göç eden kişilerin refahını düşürmektedir. Alınan günlük yevmiyeler açısından ise Türkiye'de daha yüksek bir ücret ödenmektedir Türkiye'de çayın günlük yevmiyesi diğer mevsimlik tarım işçiliği açısından da en yüksek yevmiyedir. Bu nedenle yaklaşık olarak her yıl ortalama 70 milyon dolar işçilik yoluyla Gürcistan'a aktarılmaktadır. Türkiye'deki çay üreticisi için bu durum istihdam yapısını olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Çay Tarımı, Türkiye, Çin

Abstract: Tea production plays an important role in rural development, poverty reduction and food security in developing countries and is one of the most important export products in the world. China and India take first place in world tea production. For China, where an average of 2 million tons of tea is produced annually, tea cultivation is seen as an important employment item. According to FAO statistics, during the average of 1994 – 2017 period, Turkey is the world's fifth-largest tea producing countries and tea cultivation in Turkey is carried out only in the eastern Black Sea region with a total of 781 334 thousand square meters of land. The tea plant is also the only agricultural product that is the main source of livelihood of the Eastern Black Sea region. Tea grows only in this region in Turkey and due to its harvest is done only in a certain period of the year and a short time and employment constitute a problem in the region. The purpose of this study is to compare the forms of employment in the tea production in China and Turkey.

Regional tea production in Turkey constitute about 200 thousand people's main source of income and contributes to regional employment. However, the fact that the producer has to provide seasonal or temporary workers due to the difficulties in collecting tea changes the structure of regional employment. However, approximately 25 thousand people migrate from Georgia to Turkey in order to work as seasonal workers during the harvest, due to the inadequate number of domestic tea workers in Turkey and increasing youth unemployment rate in Georgia. The wage level is determined differently between the inland and coastal regions of China where tea is cultivated. This is due to the heavy working conditions depending on the climatic conditions and land structure. Local migrant seasonal agricultural workers in China cannot take advantage of the many opportunities provided by the state because their residence is in a different region, therefore this situation leads to reduce the welfare of migrants. In terms of daily wages, Turkish seasonal workers receive higher wages than Chinese workers. Moreover, daily tea wage of Turkey is the highest compared to other seasonal agricultural labour charges. Therefore, approximately 70 million dollars transferred from Turkey to Georgia by labour mobility every year. This situation adversely affects the employment structure for Turkish tea producers.

Key Words: Employment, Tea Cultivation, Turkey, China

1. GİRİŞ

Çay çok sayıda insan tarafından tüketilen dünyanın en popüler ve en ucuza mal edilen içeceklerinden birisidir. Çay bitkisi esas olarak tarlada yetişen, yaprakları toplanmak suretiyle hasat edilen bir tarım türüdür. Çay sektörünün Türkiye’deki istihdam alanında tarlanın ekimi, yaş çay yapraklarının toplanması, toprağın gübrelenmesi, çay bahçesinin yabancı otlardan temizlenmesi gibi işler mevcuttur. Çaya olan talebin her geçen gün artması ile dünya çay endüstrisi için önemli bir pazar haline gelmektedir. Talebin yükselmesine rağmen çay tarımı iklimin ve toprağın belirli gereklilikleri nedeniyle, yalnızca dünyanın belirli bölgelerine sınırlandırılmıştır. Dünyanın önde gelen çay üreticileri başta Çin, Hindistan ve Sri Lanka olmak üzere Asya kıtasında yoğunlaşmıştır. Diğer kıtalarda ise Türkiye ve Kenya’daki çay üretimi ön plandadır. Türkiye’de çay üretiminin büyük çoğunluğunu siyah çay oluşturmaktadır. Çin’de ise çok çeşitli çaylar mevcuttur. Sadece kurutulmuş ve işlem görmüş yaprakların sıcak su ile demlenmesi tekniğinin yanı sıra bazı çaylar kızartılmakta hatta çiğ olarak yenilmektedir. Bazı çaylar taze iken, bazıları da eskidikçe değer kazanmaktadır. Dolayısıyla üretim tekniklerinin çeşitliliği istihdam biçimlerine de yansımaktadır. Çay tarımı, iklim ve çalışma koşullarının zorluğu nedeniyle geçici ve mevsimlik işçiye duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Çay doğu Karadeniz bölgesinin en önemli geçimlik tarım ürünü olmasına rağmen mevsimlik işçi problemi açısından Türkiye ve Çin arasındaki istihdam biçimi benzerlik göstermektedir. Fakat incelenen çalışmalar neticesinde ücret, çalışma koşulları ve mevsimlik işçilerin yapısı itibarıyla farklılıklar mevcuttur. Bu çalışmada Türkiye ve Çin’deki çay tarımındaki istihdam biçimi karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çin’deki çay tarımı üzerine oluşturulan rapor ve çalışmalara incelenerek Türkiye’deki istihdam biçimi ile bir kıyaslama yapılmıştır. Çalışmada önce Türkiye’deki, sonra da Çin’deki çay üretim biçimi ve istihdam şekli ele alınmıştır. İncelenen rapor ve çalışmalar neticesinde de sonuç kısmında istihdam biçimi ve ücretlere yönelik tespitlerde bulunulmuştur.

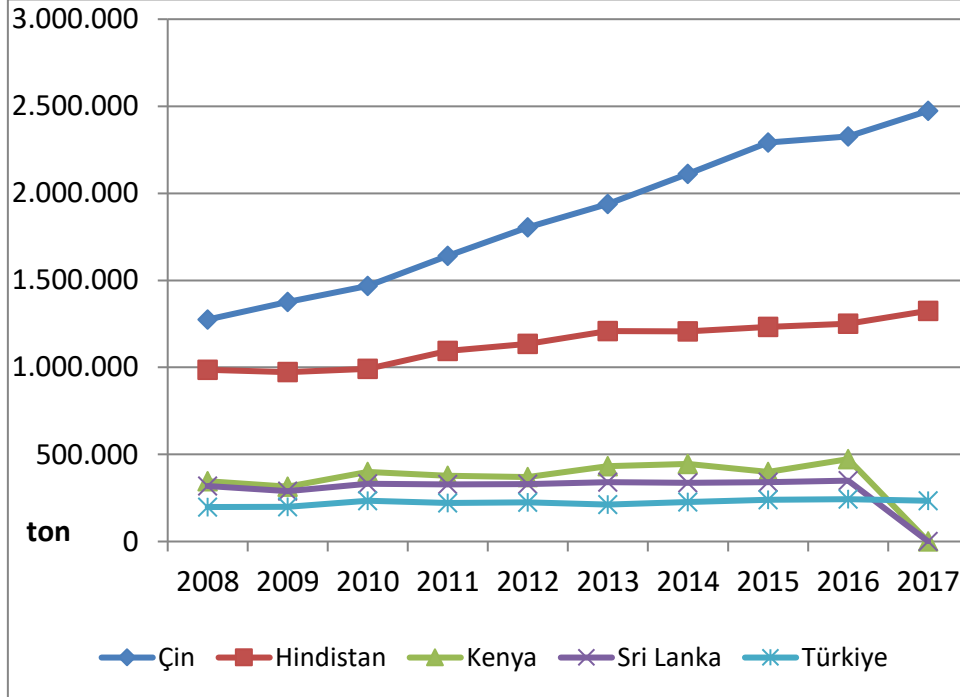
2. Genel olarak çay tarımı

Genel olarak dünyada çay tarımı Hindistan’ın Assam bölgesinde başlamış ve oradan dünyaya yayılmıştır (Çay-Kur, 2017). Çay dünya üzerinde keşfedildiği ilk yıllarda hastalıkları tedavi edici bir içecek olarak kullanılmıştır. Çay hakkında kitaplar, şiirler ve çizimler arttıkça çay ticareti popülerleşmiş ve gittikçe artan bir çay kültürü oluşmuştur. Sosyal hayatın hemen hemen tüm sınıflarında tüketilen bu içecek yıllar ilerledikçe günlük hayatın temel içeceklerinden biri haline gelmiştir (Çay-Mer, 2018: 8).

FAO 2019 yılı istatistiklerine göre, Dünyada çay tarım alanları 2017 yılında 4.046.102 hektardır. Bu alanın %88’i Asya, %9’u Afrika, geri kalan %3’lük kısmı ise Güney Amerika ve Okyanusya kıtalarında bulunmaktadır. Çay tarım alanlarının %54.1’i (2.224.261 hektar) Çin’de, %15.3’ü (621.610 hektar) Hindistan’da, %5.7’si (233.909 hektar) Sri Lanka’da, %5.3’ü (218.538 hektar) Kenya’da, %2.7’si (113.692 hektar) Endonezya’da, ve %2’si (82.108 hektar) Türkiye’de bulunmaktadır. 20017 yılında dünyada çay üretimi toplam 6.101.062 ton olarak gerçekleştirilmiştir. Bu miktarın %70’i Siyah, %23’ü Yeşil, %7’si Oolong, İstant, White çay vd. çay çeşitlerinden oluşmaktadır.

Çay bitkisi yapısı gereği uzun süre aynı boyut ve formda kalamadığı için hasat edilmesi gerekmektedir. Yerden yaklaşık 1 metre yükseklikte olan çay bitkisi üzerindeki taze filizleri toplanmak suretiyle hasat edilmektedir. Toplanan yaş çay yaprakları işlenecek olan çayın cinsine göre işlem görmektedir. Bazı çaylar kurutulmakta bazıları ise tavada kızartılarak işlem görmektedir. Üretilen çayın tüketim kültürüne ve piyasanın talebine bağlı olarak çeşitli çaylar üretilmektedir. Çay, nemli iklimde yetişen, yaprak ve tomurcukları içecek olarak kullanılabilen yeşil çalılık şeklinde bir bitkidir. Çay tarımı toplam yıllık yağışı 2000mm altına düşmeyen yerlerde ve toprak olarak besin değeri yüksek verimli topraklarda yapılır. Çayın toprağa tutabilmesi için güçlü bir ana kök ve sıralı yan köklerden oluşması gerekir. Bu da ona bir çalılık görünümü verir (Özyazıcı, vd., 2015).

Grafik 1. Yıllara göre Dünya Çay Üretim Miktarları

Kaynak: FAO,2019

FAO (2019) verilerine göre, dünyanın en çok çay üreten ülkesi Çin’de 2008 yılında 1.274.984 ton çay üretilmiştir. Sürekli artan bir eğilim sonucunda Çin’de çay üretimi 2017 yılında 2.473.443 tona ulaşmıştır. 2017 yılında Çin’den sonra en fazla üretim yapan Hindistan ile arasında 1.148.393 ton fark bulunmaktadır. Diğer ülkeler ise sırası ile Kenya, Sri Lanka ve Türkiye’dir. Türkiye açısından bakıldığında son 10 yıllık periyotta üretim rakamlarının düzenli bir seyir izlediği görülmektedir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye’de yıllık 234.000 ton çay üretilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer analiz, çay arazisi hektarı ile üretim rakamlarının seyrinin aynı sıralamada gitmediğidir. Çay arazisi hektarı olarak Sri Lanka dünya sıralamasında 3. Sırada yer alırken çay üretim miktarında 4.sıraya gerilemektedir. Endonezya hektar olarak dünyada 5. Sırada yer alırken üretim rakamları açısından 5.sırada Türkiye görülmektedir. Bu durum toplanan çayın kalitesi, cinsi ve verimliliği ile ilgilidir. Çayın kalitesini belirleyen ana unsur yetiştiricilik ve üretim şartlarıdır. Çay ürünü, çay bitkisinin üzerindeki genç sürgünlerin ucundaki tepe tomurcuğu ile bu tomurcuğu izleyen taze ve körpe birinci ve ikinci yapraklardan oluşan lif vermeyen ve tekniğe uygun olarak toplanan filizlerdir. Bu filizler ‘iki buçuk yaprak olarak tanımlanmaktadır (Trabzon Ticaret Borsası, 2016).

2.1. Üretim ve yetiştirme

Çay üretiminde en önemli etken iklim ve topraktır. Bulunduğu coğrafyada bağıl nem oranının %70 civarında olması ve toprağın PH değerinin 5- 7 arasında olması gerekir. Kalsiyum içermeyen asitli toprak sevmektedir. Çay bitkisi ekildiği zaman çok uzun yıllar sürgün verebilen bir bitkidir. 3-4 yıl içerisinde 30 ila 50 cm arası bir boya ulaşır filizler verir. Çayın üretimi için iki yol mevcuttur. Tohumlu üretim yöntemi ve çelikle üretim yöntemi. Türkiye’de çaylık arazilerin tamamına yakınında tohum yöntemi kullanılmaktadır (Özden, 2009).

Çay bitkisi kendi haline bırakıldığında bir ağaç gibi büyüyüp gelişme potansiyeline sahip bir bitkidir. Fakat böyle bir durumda çayın yaprak verimi düşer, hasadının yapılması zorlaşır. Bu nedenle bol sürgün oluşumunu sağlamak ve verimi arttırmak için budama yöntemi kullanılır. Budama ile bir sonraki sürgünde büyüyen filizler daha kuvvetli ve taze olur. Bu durum kuru çayın kalitesini de etkilemektedir. Çaydan alınan verimi ve kaliteyi arttırmak adına çaylık sahiplerinin her yıl 10 dekardan 1 dekarını budaması zorunlu

tutulmaktadır. Aksi durumda budama yapmayan çay üreticisinin topladığı yaş çay fabrikalar tarafından kabul edilmemektedir (Çay-Kur, 2017).

2.2. Toplama ve satış

“Çay toplama” olarak ifade edilen çay bitkisinin hasadı, çayın işlenmesinden önce yaş çay yapraklarının toplanmasıdır. Toplama işlemi özel bir makas yardımı ile ya da makine yoluyla olgunlaşmış sürgünlerin tepe tomurcuğundan başlamak suretiyle yapılmaktadır. Fakat çaylık alanların engebeli arazide olmasından ötürü makineli tarım çok sınırlıdır. Çoğunlukla bir torbanın bağlı olduğu makas kullanılmak sureti ile çay toplama hasadı gerçekleştirilir. Çay toplama süreci daha çok emek yoğun bir sistem kullanılmaktadır. Toplanan yaş çay yaprakları büyük torbalarda birleştirilerek bohçalanmakta ve fabrikaya satılmak üzere taşınmaktadır. Çay bahçesinde toplanılan çay “alım yeri” olarak ifade edilen yaş çay teslim merkezlerine ulaştırılır. Toplanan çay alım yerindeki fabrikanın eksperleri tarafından tartılıp incelenir ve kabul edilir. Çay-Kur’un ya da özel sektör tarafından satın alınan çay miktarı ruhsatlı çay bahçesi sahiplerinde bulunan çay karnelerine işlenir. Alım yerlerinde toplanan yaş çay yaprakları kamyonlara yüklenerek Çay-Kur’un ve özel çay firmasının en yakındaki fabrikasına götürülerek işlem görür, ardından içecek olarak tüketilmek üzere piyasaya sunularak satılır.

2.3. Çay tarımına dair genel sorunlar

Çay birçok yerde geçimlik bir tarım ürünüdür. Yetiştirilmesi, toplanması ve satılması açısından çeşitli problemler ile karşılaşmaktadır. Çok yıllık bir bitki olması kısa vadede bir avantaj olarak görülse de uzun vadede hem maliyeti hem de verimi açısından değişkenlik göstermektedir. Çay bitkisi her yıl gübreleme isteyen bir tarım ürünüdür. Üreticinin hangi gübreyi kullanacağı konusunda bilgilendirilmemesi üreticiyi yanlış gübre kullanımı problemi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Yanlış gübre kullanımı ise çay bitkisinin uzun vadedeki verimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bilinçsiz kimyasal gübre kullanımı bitkiyi iyi şekilde beslememekte ve çayın kalitesi ve verimliliği azalmaktadır (Çay-Mer, 2018).

Türkiye’de çay tarımında yaşanan en önemli problemlerden biri toplanmış yaş çay yapraklarının satışı ile ilgilidir. Çay bitkisinin tohum olarak ekiminden itibaren uzun süreli üretim sağlayan bir bitki olması üretim maliyetlerini yıldan yıla azaltıyor gibi görünse de yaş çayın alım fiyatında yaşanan dalgalanmalar ve 1 dönüm çay arazisinin yıllık verimi yaş çayım alım fiyatını etkilemektedir. Çay üreticisi yılda üç ya da dört kere sürgün veren çay bahçesini hasat etmekte ve topladığı çay yapraklarını kamu ya da özel sektöre ait çay fabrikasına satmaktadır. Bu satıştan sağladığı gelir ile geçimini sağlamakta, çay tarlasının bakım giderlerini karşılamakta ve eğer mevsimlik işçi tuttuysa onların parasını da ödemektedir. Elinde kalan para ile yılın 9 ayı geçirmek zorunda kalmaktadır. Satılan yaş çayların parasının peşin değil vadeli olarak ödenmesi de üreticiyi güç bir duruma sokmaktadır. Bu durum kuru çayın kalitesini de etkilemektedir. Yaş çay getirisinin yetersizliğinden dolayı tarlaya ve ürüne gerekli özen gösterilmemekte; bakımsız tarlalardan kalitesiz ürün elde edilmesine yol açmaktadır.

Çin, Hindistan ve Sri Lanka gibi ülkelerde iklim koşullarının uygun olmasından ve çay bahçelerinin çok geniş alanlara yayılmasından ötürü yılın neredeyse 9 ayında çay hasadı yapılabilmekte ve Türkiye’den farklı olarak yeşil çay üretimi daha fazladır. Bu ülkelerde de küçük işletme sahipleri bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kaliteli ve verimli çay üretebilmek için gübreleme ve sulama gibi gerekli tarımsal destekler küçük çiftçiye sağlanamamaktadır ve bu da çayın kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca küçük çiftçilerin çay endüstrisi konusuna daha az bilgiye sahip olması topladıkları yaş çayı daha ucuza satmalarına yol açmaktadır. Çin’de çay tarımı kıyı ve iç kesimlerde yapılmaktadır. Kıyı kesimine kıyasla iç kesimlerde mevsimlik olarak çay toplayacak işçi bulma sıkıntısı ile karşılaşmaktadır. Bu durum ücretler genel düzeyini yükseltmesine rağmen çay toplama işinin alt düzey ve düzenli istihdam sağlamayan bir iş olarak görüldüğü için işgücü piyasasında tercih edilen bir iş olamamaktadır (Panwar, 2017).

3. Türkiye’de çay tarımı

Çay tarımı dünya üzerinden ekolojik olarak tropikal ve subtropik iklim tiplerinde görülmektedir. Çay bitkisinin Türkiye’deki yetişme alanı, tropikal iklimden farklı olarak Türkiye’nin en yağışlı bölgesi olan Doğu

Karadeniz bölgesidir. Çay, Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun il sınırları içinde yapılmaktadır. Çay tarımı yapılan alanların %65'i Rize ilinde, %21'i Trabzon, %11'i Artvin, %3'ü Giresun-Ordu il sınırları içindedir. Çay üreticilerinin %61'i Rize, %24'ü Trabzon, %9'u Artvin, %6'sı Giresun-Ordu illerinde yer almaktadır (Trabzon Ticaret Borsası, 2016). Rize Ticaret Borsasının verilerine göre (2018) Türkiye'de toplamda 781.334 bin dekarlık bir alanda çay yetiştirilmektedir. Bölgede yaklaşık 205 bin üretici çay tarımı ile uğraşmaktadır. 37 yıllık yaş çay ürünü rekoltesi iklim ve tarımsal teknik önlemlere bağlı olarak 1.000 – 1.300 bin ton arasında değişebilmektedir (Rize Ticaret Borsası, 2012). Her yıl 3 ya da 4 defa olmak üzere mayıs- ekim ayları arasındaki periyotlarda çay sürgün vermekte ve üzerindeki taze yaprakları toplanmaktadır. Fabrikada işlenen yaş çay yaprakları işlem görerek siyah çaya dönüşmektedir. Türkiye'de üretilen çayın %95-97'si iç pazarda tüketilmektedir. Üretilen siyah çay, dünya ticaretinde etkin olan satış yönetiminin aksine, direkt olarak, kamu ve özel sektörler firmaları tarafından toptan ya da perakende olarak piyasaya sunulmaktadır.

3.1. Üretim

3092 sayılı Çay Kanunun 2.maddesine göre, çay tarım alanına giren yerlerde çay bahçesi kuracak olanlar önceden ruhsatname almak zorundadır. Ruhsatname verilmesine dair hususlar ilgili bakanlıkça tespit edilmektedir (Çay Kanunu, 1984). Çay ruhsatı olmadan çay üreticisi topladığı çayı yasal yollardan satamamaktadır. Ruhsat sahibi çay çiftçilerinin oranı ise Çaykur raporunda (2017) tarafından şöyle analiz edilmiştir: %80'i 0.5-5 dekar, %18'i 6-10 dekar, %2'si 11-15 dekar çaylık alana sahiptir (Çay-Kur,2017). Çay üretiminde verimi ve kaliteyi arttırmak ve çay bitkisinin sağlıklı sürgün vermesi için çaylık sahipleri her yıl mart- nisan ayları arasındaki süreçte çayın bulunduğu toprağı gübrelemektedir. Genellikle ilk sürgün mayıs ayında yapılmak üzere çay hasadına başlanmaktadır. Hasat edilen çay yaprakları kamu veya özel sektör çay firmalarına her yıl belirlenen bir taban fiyatı üzerinden satılmaktadır.

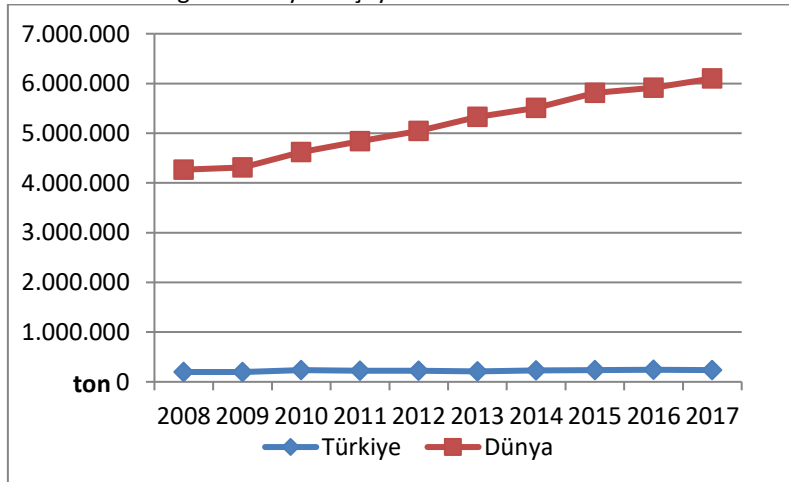
Tablo 1. Yıllara göre yaş çayın satış fiyatı

yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
kuruş/kg	0,90.5	1	1,1	1,22	1,35	1,5	1,7	1,9	2,13	2,45	3,03

Kaynak: Rize Ticaret Borsası, 2018

Tablo 1. 'de son 10 yıllık Çay-Kur yaş çay alım fiyatları gösterilmektedir. Belirlenen fiyatlar yaş çayın kilogram bedeli üzerinden hesaplanmaktadır. Çay- Kur her yıl için bir taban fiyatı belirleyerek üreticiden çayı tek bir fiyattan almaktadır. Çay sektöründe faaliyet gösteren fabrikaların günlük çay işleme kapasitesi 15.546 ton olup, bunun %43.7'si kamuya ait %56.3'ü özel sektöre aittir. 2008 yılında özel sektöre ait 180 yaş çay işleme fabrikası üretimde bulunmuştur. 2004 yılı verilerine göre, Çaykur hammadde alımında payı %52.7, özel işletmelerin payı %47.3 tür. Kamu işletmelerinin kapasiteden yararlanma oranı %75-80 arasında değişmektedir (Özden, 2009).

Grafik 2. Yıllara göre Türkiye'de çay üretimi

Kaynak: FAO, 2019

FAO(2019) verilerine göre son 5 yılda Türkiye’de üretilen çay miktarı sürekli artmıştır. Son açıklanan veriler doğrultusunda 2017 yılı üretim miktarı toplamda 234.000 tondur. Bu miktar dünya üretiminin (6.101.062) yaklaşık %38.1’ine tekabül etmektedir. Dünya genelinde 5. Sırada yer alan Türkiye için çay üretiminde hatırı sayılır bir payının olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye çay sektöründe ciddi bir paya sahip olmasına rağmen üreticinin yaş çayı devletin belirlediği fiyattan satamaması üreticiyi mali açıdan sıkıntıya sokmaktadır. Çaykur her üreticiden sahip olduğu dekar başına kota uygulamakta ve hiçbir üreticiden kotasının üstünde yaş çay satın almamaktadır. Ayrıca Çaykur her hasat dönemi için günlük kontenjan miktarı belirlemekte ve yine günlük olarak o kontenjanın üzerinde üreticiden çay satın almamaktadır. Her sürgün başında Çaykur belirli bir kilogramda günlük kontenjan belirlemekte ve üreticiyi bu konuda bilgilendirmektedir. Örneğin, 2019 Ağustos ayında toplanan son çay sürgününde Çaykur günlük olarak bir üreticiden dekar başına 30-50 kg çay alacağını resmi olarak açıklamıştır. Her çay üreticisi farklı hektarlarda çay arazisine sahip olduğu için tahmini olarak Çaykura ürettiği çayın yarısını sattığını söylemek mümkündür. Üretici elinde kalan çayı daha düşük bir fiyattan ve vade farklı ile özel çay firmalarına satmak zorunda kalması onu mali problemlere sürüklemektedir (Çaykur,2017).

3.2. İstihdam

Türkiye’de çay tarımında istihdam özellikle yaz aylarında “çay toplama” işinde yoğunlaşmaktadır. Çay toplama işi üç farklı biçimde gerçekleşmektedir. İlki, çay üreticisinin ürettiği çayı kendisinin toplamasıdır. Çay üreticisi, çayın tohum halinde ekiminden toplanmasına ve satışına kadar sorumlu olan tek kişidir. Hasat dönemlerinin sonunda ya da daha ileri bir tarihte yaş çay satışından eline geçen para ile geçimini sağlamak ve bir sonraki sürgün dönemi için çay bahçesinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İkinci durumda, çay üreticisi çay toplama işini dönemlik işçilere vererek yaptırabilmektedir. Çay üreticisi ve yöre içi yaygın kullanımda “yarıcı” olarak ifade edilen dönemlik işçiler, çay hasat dönemi başlamadan anlaşmaktadırlar. Yapılan anlaşmaya göre, çayın bakımı, temizlenmesi ve toplanması gibi işlerin hepsini yarıcı yapmaktadır. Yaş çay satışından alınan para ise üretici ve yarıcı arasında ikiye bölünmektedir. “Yarıcı” adının kaynağı da buradan gelmektedir. Her bir hasat döneminden sonra çay üreticisi sattığı çaydan aldığı ücretin yarısını yarıcıya ödeyerek çay hasadını gerçekleştirmektedir. Üçüncü ve son durum ise, çay üreticisinin çay hasadı dönemlerinde mevsimlik geçici işçilerle anlaşması şeklinde olmaktadır. Çay üreticisi sahip olduğu çay arazinin kaç kişi tarafından ve kaç gün içerisinde toplanacağını hesap ederek o sayıda yevmiyeli işçi ile anlaşmakta ve çayını toplatmaktadır. Bu işçiler yevmiye usulü ile çalıştıkları için gün sonunda anlaştıkları ücreti almaktadırlar. Türkiye’deki mevsimlik tarım işçiliği şartlarından farklı olarak aldıkları yevmiyenin yanında 2 ya da 3 öğün yemeğin verilmesi, yol masraflarının karşılanması veya kendilerine kalacak yer temin edilmesi gibi ek yardımlar da sağlanmaktadır.

Doğu Karadeniz’in Sarp sınır kapısına yakın olmasından dolayı yaz aylarında Gürcistan sınırından çok sayıda kişi çay hasadı için Türkiye’ye gelmektedir. Sınır kapısından giriş yapan Gürcü işçiler Türkiye’de kayıtlı çalışmadıkları için çay işinde kaç kişinin çalıştığı tahmin etmek zordur. Fakat Mayıs ve Eylül aylarında sınırda yoğun bir mobilitenin yaşanması bölgenin çay toplamak için çok sayıda göçmen işçi aldığına işaret eder. 2017 yılı itibarıyla İç İşleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelge ile Türkiye’ye çay ve fındık tarımında çalışmak üzere gelen Gürcü işçilerin 90 gün boyunca çalışma izni almadan çalışabilmesinin önü açılmıştır. Bu bölgeye Gürcü işçilerin yanı sıra mevsimlik olarak Türkiye’nin diğer bölgelerinde işçi girişleri olmaktadır. Ama bölgede yapılan araştırmalarda çay toplama işine Gürcü işçilerin hakim olduğu belirtilmektedir (Engin, 2017).

3.3. Ücretler ve çalışma koşulları

Çay tarımında ücretler istihdam sürecinde olduğu gibi farklı şekillerde incelenmelidir. Çay üreticisi sahibi olduğu bahçenin çayını mevsimlik ya da geçici işçiye ihtiyaç duymadan kendi hasat ediyorsa çaydan elde edilen tüm gelir kendisine kalmaktadır. Örnek bir hesaplama şöyle yapılabilir: Türkiye’de ruhsat sahibi çay üreticilerin %80’i 0.5- 5 dekar arasında bir araziye sahiptir (Rize Ticaret Borsası, 2012). Bunun üzerinden bir örnek oluşturmak gerekirse, 5 dekar çayı olan bir üretici bu alanda tahmini olarak bir yılda 12 ton çay üretmektedir. Yine yaş çayın satış fiyatına bağlı olarak ortalama yılda 24-25 bin TL gelir sağlamaktadır. Çay

üreticisi arazisini yarıcı ile anlaşarak hasat ederse bu paranın yarısını ona vermek durumundadır. Geçici mevsimlik işçilerin ücret ödemeleri ise bu alandaki en tartışmalı konulardan biridir. Rize Ticaret Borsasının raporuna göre(2018) Yevmiye denetleme ve izleme amacıyla kurulan Komite, 2015 yılı için çay hasadında günlük ücretler 90- 100TL olarak belirlemişlerdir. 2016 yılından itibaren ise, özellikle Gürcü işçiler topladıkları çayın kilogramı üzerinden ücret anlaşması yapmaya başlamışlardır. Böylece 2018 yılında günlük yevmiye 160TL olmasına rağmen bölgedeki birçok Gürcü işçi kilogram başına ücret talep etmektedir. Bir işçinin bir günde maksimum çay toplama kapasitesi 350- 400 kg arasındadır. İşçilerin 2019 yılı için kilogram başına talep ettikleri ücret ortalama 0.75 Kuruş'tur. Basit usulde hesaplandığında 400 kg çay toplayan bir işçi bir günde 300TL kazanmaktadır.

Türkiye’de çay tarımı oldukça zorlu koşullarda gerçekleşmektedir. Çay arazisinde çalışma koşullarında ilk sırada çay bitkisinin boyu ile karşılaşılan sorunlar yer almaktadır. Çay bitkisinin boyu yerden 1-1,5 metre yükseklikte olduğu için çay toplayan kişilerin sürekli aynı duruş pozisyonunda sabit kalarak çay toplamaları gerekmektedir. 1 hektar çay tarlasının bir kişi tarafından ortalama yarım günde toplanabilecek olması işçi açısından fiziksel rahatsızlıklara sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca çay bitkisi sık çalılıklardan oluştuğu için hasat esnasında işçinin hareket kabiliyeti sınırlanmakta, hatta batığı toprağı göremeden hareket etmek durumunda kalmaktadır. Öte yandan bölgenin bol yağış alması da çay toplayanların kötü hava koşulları ile mücadele etmesini gerektirmektedir. Çünkü çay yaprakları kısa süre içerisinde toplanıp satışı gerçekleştirilmek zorunda olan bir tarım ürünü olduğu için kötü hava koşullarına rağmen bitki hasadına devam edilmek zorunda kalınmaktadır.

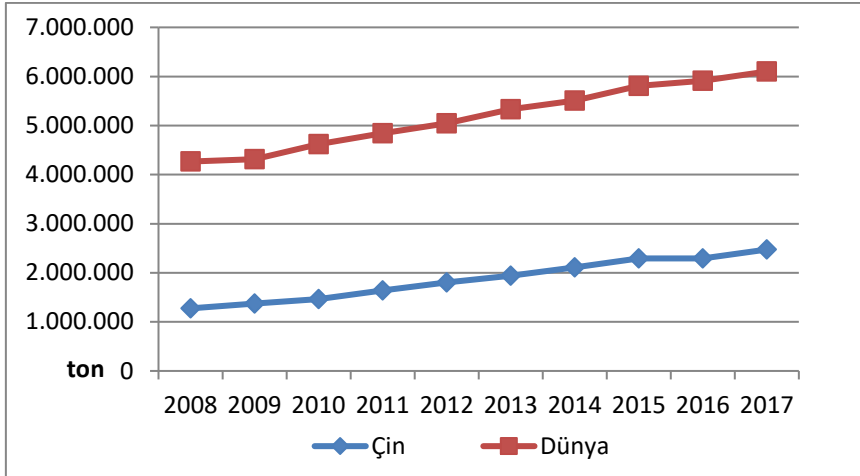
Çaylık alanların engebeli arazilerde olması hem ulaşımı hem de çay bitkisinin hasat edilmesini güçleştirmektedir. Çayın vitamin bakımından zengin ve bol yağış alan topraklarda yetişmesinden ötürü yüksek arazilerde ekilmesi normal karşılanmaktadır. Fakat bu arazilere giden yolların yapılmamış olması işçiler için sorun teşkil etmektedir. Bu sorun sadece çay bahçesine ulaşım da yaşanmamakta, işçilerin zaruri ihtiyaçlarını (Lavabo ihtiyacı, yemek yeme, dinlenme vb.) karşılamak konusunda da karşılarına çıkmaktadır. İşçiler güneş doğarken tarlaya girmekte ve neredeyse gün batana kadar çalışmaya devam ettiklerinden ötürü gün boyu olabilecek tüm ihtiyaçlarını tarlada ya da yakın bir yerde gidermek durumunda kalmaktadırlar.

4.Çin’de çay tarımı

4.1. Üretim

Çin dünyada çay tarımı yapan ülkelerin başında gelen ve çay üretim artış seyrinde ilk sırada yer alan ülkedir. Son 10 yılda çay üretimi 1.020 bin kilodan 2.350 bin kiloya çıkarak %130’un üzerinde bir artış sağlamıştır. Üretimindeki bu ciddi artışı önce iç pazarda eriterek daha sonra da (özellikle yeşil çay üretiminde) dünya pazarlarına çıkarmaktadır. Çin’de üretilen ve ihraç edilen çayların %90’ı kitlesel üretim yapan orta ölçekli işletmelerin ürünü olmaktadır. Fakat Çin’in iç talebi de dünyaya ihraç edilen rakamlara kıyasla azımsanacak boyutta değildir (FAO, 2019).

Grafik 2. Yıllara göre Çin’de çay üretimi

Kaynak: FAO,2019

FAO (2019) verilerine göre Çin çay üretim rakamları açısından dünyada 1.sırada yer almaktadır. 2017 yılında 2.473.443 ton ile dünya çay üretiminin 1/3'ini Çin tek başına karşılamaktadır. Dünya çay tüketiminde ise Çin % 36'lık oran ve 1,8 milyon ton tüketimle lider konumdadır ancak kişi başına yıllık tüketimi 0,75 kilogramdır. Yıllık kişi başı çay tüketiminde 3,5 kilogramla Türkiye dünyada 1. sırada yer almıştır (Çaykur,2017).

Çin'de çay üretimi ile uğraşan kesimin büyük bir çoğunluğu kayıt dışı çalışmaktadır. Özellikle mevsimlik çay işçiliği yapan kişilerin sigortası bulunmamaktadır. Bu sebepten ötürü Çin hükümeti çiftçileri bir tarım sigortası paketi almaları için teşvik etmektedir. Tarım sigortasının büyük bir kısmını devlet üstlenerek çiftçilerin ödeyeceği aylık prim oranını uygun bir seviyeye indirmektedir. Bunun yanı sıra sigorta tercihini iklim şartları daha çok etkilemektedir. Uzun ve aşırı yağmurlar çay hasadını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple çay üreticisi ürettiği ürünün yok olmasını engellemek ve zararını azaltmak adına tarım sigortası yaptırmaktadır (Teasenz, 2017).

4.2. İstihdam

Dünya çay sektöründe yaş çayın toplanması önemli bir aşamadır. Çünkü kaliteli hammadde kaliteli bir nihai ürün ortaya çıkaracaktır. Çin de bu açıdan dünyanın en kaliteli çaylarının üretildiği ülkeler arasında yer almaktadır. Kaliteli çay üretebilmek, çayın maliyeti, çay işçisinin eğitimi olması ve yüksek performans göstermesi ile doğrusal bir ilişki içindedir. Çin'de de Türkiye'deki gibi mevsimlik tarım işçiliği için göçler olmaktadır. Çin'in kıyı kesimlerinde yoğunlaşan çay tarımı için çeşitli yerlerden yevmiyeli çalışacak işçiler gelmektedir. Bu işçilerin bir kısmı yılın tamamını burada geçirirken bir kısmı sadece hasat dönemlerinde burada kalmaktadır. Çin'de çay tarımı çok geniş bir alana yayılmış olsa da mevsimlik işçilik açısından tercih edilen bir iş değildir. İç bölgelerde yerel işçi bulunamaması kıyı bölgelerinden mevsimlik göçe sebebiyet vermektedir. Fakat mevsimlik göçün Çin'de yaşayan insanlar açısından en olumsuz etkisi ikamet ettikleri bölgenin dışında kayıtlı çalışamamaları ve hastanelerde tedavi görme imkânlarının olmamasıdır. Bu unsur, Çin'deki mevsimlik işçilik ücreti ne kadar yüksek olursa olsun çay tarımından çalışan işçilerin refahını olumsuz etkilemektedir.

Çin'de işçilik maliyetlerine bakıldığında, 2017 yılında Çin'in güneybatısında yer alan Guizhou eyaletinde işçilerin günlük 28.41 USD (108 TL) aldıkları tespit edilmiştir. Bu ücrete ek olarak kendilerine kalacak yer ve yemek de temin edilmektedir. Çin'in Guizhou gibi ücretler genel seviyesinin düşük olduğu eyaletlerinde 28.41 USD geçimlik bir ücret olarak görülmektedir. Fakat Çin'de çay sektöründe karşılaşılan asıl istihdam problemi, çay toplama işinde geçici ve mevsimlik işçi bulma konusunda sıkıntılar ile karşılaşılmasıdır. Çayın mevsimlik bir iş olmasından ötürü Çin'in iş gücü piyasası içerisinde popülerliğini koruyan bir iş olamamaktadır. Güvenceli ve düzenli istihdamın olduğu işler daha çok tercih edilmektedir. Özellikle kıyı bölgelere kıyasla iç bölgelerde çay tarımı yapılan yerlerde mevsimlik çay işçisi bulmakta güçlük çekilmektedir (Teasenz, 2018).

4.3. Ücretler ve çalışma koşulları

Çin’de çay tarımı için ihtiyaç duyulan sayıda mevsimlik işçi bulunamaması ücretler genel düzeyini yükseltmektedir. Ödenen ücretler konusunda Çin’de çay tarımı yapılan bölgelerde sabit bir ücret düzeyi bulunmamaktadır. 2017 yılında ücretlerin genel olarak düşük olduğu Guizhou’da 28.41 USD (108TL) iken bu ücret başka bölgelerde değişebilmektedir. 2018 yılında ise çay toplayan mevsimlik işçiler günlük 40USD (156.4TL) ödendiği bilgisine ulaşılmıştır. Ücretlerdeki bu ciddi artış Çin’in refah standartları açısından değerlendirildiğinde orta seviyeli bir ücret olmaktadır (Teasenz, 2018). Çin’de mevsimlik çay işçisi olarak çalışanların büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. İncelenen alan araştırmaları neticesinde cinsiyete bağlı ücret ayrımlarının olduğu tespit edilmiştir. Çay istihdamının genel görünümünü kadınlar oluştururken erkeklerden çok daha düşük ücretler almaktadır. Çay sektöründe kadınlara çay ekimi ve toplanması dışında bir iş verilmemesi, hem düşük ücret almalarına hem de bu işlerde sıkışıp kalmalarına yol açmaktadır (Qian, 2008). Çay toplama işinin çalışma koşulları Türkiye’ye nazaran değişkenlik göstermektedir. Uzun saatler çalışmanın aksine sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki seans halinde çalışılmaktadır. Fakat bu durum bölgesel ve hava koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Düzenli istihdam ve sosyal güvenlik olanağı sağlayan, kitlesel üretim yapan çay üreticisi küçük işletmelerde daha uzun saatler çalışmakta ve daha düşük ücret alınmaktadır. Gelir istikrarı sebebiyle tercih edilen bir iş olması ücretler genel seviyesini düşürmektedir. Fakat çay bitkisi emek yoğun süreçlerin hakim olduğu bir tarım ürünü olduğu için çay toplayan işçiler fiziksel olarak zor koşullarda çalışmaktadır. Çoğu zaman bel ve sırt ağrılarına maruz kalmakta ve yine çoğu zaman kötü hava şartları ile baş etmek durumunda kalmaktadırlar (De, 2015).

Sonuç ve değerlendirme

Çay tarımında Türkiye ve Çin arasında ekili alan ve üretim miktarı açısından büyük bir farklılık mevcuttur. Çin her iki kategoride de dünya sıralamasında birinci sırada iken Türkiye ise beşinci sırada yer almaktadır. Fakat çay tarımında uygulanan istihdam biçimleri benzerlik göstermektedir. Çay işçilerinin hasat esnasında karşılaştıkları sorunlar dünyanın birçok yerinde benzerlik göstermektedir. İklim koşullarının dışarıda çalışmaya elverişsiz olması ve çayın yetiştigi arazilerin engebeli olması çalışmayı zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra çay tarımında çalışan nüfusun büyük bir çoğunluğu kayıt dışı çalışmakta ve hiçbir özlük hakkında yararlanamamaktadır.

Türkiye’de çay ile ilgili yaşanan en önemli problemler yaş çayın satışında ve toplanmasında istihdam edilecek işgücünde yatmaktadır. Ortalama bir çay üreticisi, ürettiği çayın ancak yarısını devlete satabilmekte ve ücretini ortalama 1 ay sonra alabilmektedir. Kalan kısmını ise özel çay firmalarına satmaktadır. Özel çay firmalarının ücret tarifeleri ise vade farklarına göre değişmekte ve işçiye bu açıdan seçenekler sunmaktadır. Peşin veya haftalık ödemelerde devletin belirlediği taban fiyatının altında bir ücretten yaş çayı satın almakta 10 ay vade farkını kabul eden üreticiden ise devletin belirlediği taban fiyatından yaş çayı satın almaktadır.

Üreticinin geliri istihdam biçimlerine de yansımaktadır. Türkiye’de çay tarımının yapılmasında yerli işçi bulunması konusunda problemler yaşanmaktadır. Çay üreticisi çay hasadını kendisi yapamadığında çoğu zaman mevsimlik geçici işçileri tercih etmektedir. Türkiye açısından çay sektöründe mevsimlik işçiliğin çoğunluğunu Gürcü işçilerin oluşturduğunu ve her yıl belirlenen yevmiye ücretini de yine onların belirlediğini söylemek mümkündür. 2019 yılı itibarıyla çay toplama işinin günlük yevmiyesi 200TL olarak belirlenmiştir. Türkiye’de üretilen hiçbir tarım ürününün mevsimlik işçiliği bu ücretten yapılmamaktadır. Dolayısıyla çay tarımında Türkiye’deki en yüksek mevsimlik işçiliğin yapıldığını söylemek mümkündür. Öte yandan Çay bahçelerinde sağlanan işlerin neredeyse tamamında sosyal güvence problemi vardır. Göçmen işçilerinin tamamının kayıt dışı çalışmasının yanı sıra mevsimlik göç ile gelen dönemlik işçiler de kayıtlı istihdam edilmemektedir.

Türkiye’de çay tarımında her yıl tek bir yevmiye belirlenirken, Çin’de ödenen ücretler bölgesel olarak değişmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri çay tarımının kötü şartlar altında yapılıyor olmasından ötürü istihdam edecek çay işçisi bulamamalarıdır. Çin’in Türkiye’den yaklaşık 5 kat daha fazla çay arazisine sahip olması çok daha fazla mevsimlik işçi istihdam etmesini gerektirmektedir. Çay tarımının çalışma koşullarının olumsuzluğu dünyanın her yerinde aynı olduğundan Çin’de de tercih edilen işler

arasında yer almamaktadır. İşçilerin adil bir ücret düzeyine ve çalışma standardına kavuşamamaları zorlukları arasında, çeşitli ülkelerdeki tarım işçileri için geçim maaşlarına ilişkin küresel olarak kabul edilmiş bir tanım veya ölçüt bulunmaması yatmaktadır. Sürdürülebilir bir çay tarımının yapılabilmesi için ücret ölçütlerinin belirlenmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- 3092 sayılı Çay Kanunu,(1984) RG: Tarih: 19.12.1984 Sayı: 18610.
Çay-Kur (2017), Çay Sektörü Raporu 2017, <http://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/YayinDetay.aspx?ItemType=5&ItemId=401>, (30.09.2019)
- Çay-Mer (2018), Çay Üretimine dair Uluslararası En İyi Uygulamaların Tespitine Dair Araştırma Raporu, Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kurulması Teknik Yardım Projesi,
- De, A. (2015), Exploitation of Tea-Plantation Workers in Colonial Bengal and Assam, International Journal of Humanities & Social Science Studies, 2(3): 277-288
- Engin, F. (2017), Doğu Karadeniz'de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler, Fiscoeconomia, Vol.1(3): 1-13
- FAO (2019), FAOSTAT database, <http://www.fao.org/faostat/en/#data> (24.09.2019)
- Özden, D. (2009), Türkiye Siyah Çay Sektör Raporu, Enterprise Europe Network, European Comission.
- Özyazıcı, M.A., Sağlam M., Dengiz O. Ve Erkoçak A., (2014) Çay Tarımı Yapılan Topraklara Yönelik Faktör Analizi ve Jeostatistik Uygulamaları: Rize İli Örneği, Toprak Su Dergisi, 2014,3 (1): 12-23
- Panwar, T. (2017), Living Conditions of Tea Plantation Workers, International Journal of Advance Research and Development, 2(8): 4-8
- Rize Ticaret Borsası, (2012), Çay Sektörü Sorunları ve Çözüm Önerileri Raporu, <https://www.rtb.org.tr/tr/cay-sektoru-raporlari>, (30.09.2019)
- Rize Ticaret Borsası, (2018), Çay Sektörü Güncel Durum Raporu, <https://www.rtb.org.tr/tr/cay-sektoru-raporlari> (30.09.2019)
- Teasenz (2018), Is Trade Fair for Chinese Tea Farmers & Tea Pickers?, <https://www.teasenz.com/chinese-tea/is-trade-fair-for-the-chinese-tea-farmers-tea-pickers.html> (26.09.2019)
- Teasenz (2017), The Rise of Agricultural Insurance: The Case for Chinese Tea Farmers, <https://www.teasenz.com/chinese-tea/agricultural-insurance-chinese-tea-farmers.html> (30.09.2019)
- Trabzon Ticaret Borsası (2016), Çay İstatistikleri, Çay Raporu 2016, http://www.tb.org.tr/index.php?sayfa=cay_raporu.2512&d=tr (30.09.2019)
- Qian, N. (2008). Missing Women and the Price of Tea in China: The Effect of Sex-Specific Earnings on Sex Imbalance, The Quarterly Journal of Economics, 123(3): 1251-1285.

İşletmelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin Gelişmesinde Transformasyonel Liderliğin Rolü ve Önemi

Derya DİNÇER GÜLTEKİN¹

Öğr. Gör. Emre CEYLAN GÜNEL²

¹Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora, dry.dincer@gmail.com

²Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret, emre.ceylan@klu.edu.tr

Özet: Tüm kişi veya kuruluşların topluma, çevreye ve diğer kuruluşlara yönelik yapması gerekenler sosyal sorumluluk olarak ifade edilmektedir. Günümüzde özellikle kurumsal sosyal sorumluluğun önem kazanması nedeniyle işletmeler, kar elde etmenin yanında, paydaşlarının da ihtiyaçlarını karşılama ve sürdürülebilir bir işletme olmayı hedeflemektedirler. Bu bağlamda paydaşlar, işletmelerin ekonomik, yasal ve ahlaki sorumluluklarının yanında topluma fayda sağlayacak sorumlulukları da üstlenmelerini istemektedir. Ayrıca işletmeler sosyal sorumluluk bilincine sahip olması halinde amaç ve hedeflere daha kolay ulaşacak; toplumda daha kolay kabul görecektir ve bundan dolayı ekonomik fayda sağlamakla birlikte, sosyal sorumluluklarını da yerine getirmek konusunda daha istekli olacaktır. Liderlerin işletmenin sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesinde katkılarının olması ve bazı liderlik tarzlarının sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesinde öncü olmaları nedeniyle liderlerin sosyal sorumluluk projelerine önem vermesi gerekmektedir. Transformasyonel liderler izleyicilerinin moral ve motivasyonlarını daha yüksek düzeye çıkarmayı hedeflemektedirler. Transformasyonel liderlik tarzının kurumlarda sosyal sorumluluk bilincinin oluşması ve kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesinde transformasyonel liderlerin rolünün belirlenmesi ile ilgili yerli ve yabancı literatürde yer alan kaynaklar incelenerek, kavramın sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Liderlik, Transformasyonel Liderlik.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte toplumsal alışkanlıklarda önemli ölçüde değişiklikler olmuş ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramı büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru kırsal kesimlerden kentlere göçler yaşanmış ve şehirler giderek büyümüştür. Toplumsal değişikliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte dünyanın her yerindeki işletmelerde kurumsal sosyal sorumluluk kavramı önem kazanarak, üzerinde çokça durulan bir konu haline gelmiş ve iş dünyasında giderek zorunlu hale gelen kurumsal sosyal sorumluluk literatürde de önemli bir yer edinmiştir.

Günümüzde liderler, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesinde önemli birçok role sahiptirler. Belirli şartlar altında kişileri etkileme ve yönlendirme özelliklerine sahip olan liderler, yer aldıkları işletmelerin karşılaşabilecekleri sorunlara yönelik çözüm yolları üretebilen, bunların uygulanmasını sağlayan ve sonuçlarını kontrol eden bireylerdir. Liderler sahip oldukları liderlik özellikleri işletme içerisinde meydana gelebilecek değişimleri yönetme ve değişim sonucunda ortaya çıkan sorunlar ile başa çıkması gerekir. Ayrıca işletme içerisinde bireylerin yaratıcılıklarını bireysel olarak ya da örgütsel olarak kullanmalarına olanak sağlar.

İşletme içerisinde kişilerin yaratıcılıklarını bireysel veya örgütsel olarak kullanmalarına olanak sağlayan liderler, işletmenin ve işletme de görev alan işgörenlerin sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesi için farklı liderlik tarzları benimseyebilirler. Transformasyonel liderler işgörenleri liderlik vasfı kazanması için geliştiren, etkileyen ve esin kaynağı olan kişilerdir. Bu tarz liderler işgörenlerin fikirlerini, örgüt içerisinde olan statülerini önemserler ve onların süreklilik gösteren bir gelişim göstermesini isterler. Transformasyonel liderler işletme hedeflerinin ve vizyonunun işgörelere etkin bir şekilde aktarılması ve bunlarla ilgili olarak işgörenlerin aktif şekilde rol almaya, kendilerini geliştirmeye ve yaratıcı olmaya teşvik ve motive edilmeleri gibi kısımları içermektedir. Transformasyonel liderlik tarzı ile liderlerin işletmenin sosyal sorumluluk göstererek toplum içerisinde önemli bir yere sahip olacağı ve rakiplerine karşı üstünlük sağlayacağı öngörülmektedir. Çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesinde transformasyonel liderliğin etkisinin belirlenmesine yönelik literatür taraması yapılmakta ve bu tarama sonuçlarına bağlı olarak ilişkinin olup olmadığı açıklanmakta ve kavramsal çerçeve belirlenmeye çalışılacaktır.

2. Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sorumluluk, belirli bir görevi yapmak için o işi yapmakla sorumlu olan kişinin uymakla yükümlü olduğu kurallar toplamıdır (Taşlıyan, 2012: 23).

Günümüzde işletmeler ekonomik kazanç sağlayıp kâr elde ettikleri sürece varlıklarını sürdürebilmektedirler. Ancak ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi sırasında toplum, hissedarlar, çalışanlar gibi sosyal paydaşların da çıkarlarını gözetmek zorundadırlar. Tam da bu noktada sosyal sorumluluk kavramı kendini göstermektedir (Özdemir, 2009: 58).

Sosyal sorumluluk uygulamaları içerisinde, şirketin benimseyerek yürüttüğü toplumun refahını artırmayı ve çevrenin korunmasına yönelik, sosyal konuları destekleyici gönüllülük esasına bağlı iş uygulamaları, yöntemleri ve yatırımları olup, toplum kavramı arasında şirket çalışanları, dağıtıcılar, tedarikçiler, kâr amacı gütmeyen kamu kurum ve kuruluşları, sektör ortakları ve de toplumun genelidir. Bunula birlikte sosyal sorumluluk uygulamaları emniyet, sağlık ve refahın yanında duygusal ve psikolojik ihtiyaçları da kapsamaktadır (Kotler ve Lee, 2006: 201).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ilk kez Howard R. Bowen'ın, 1953'te yayımladığı "İş adamlarının Sosyal Sorumlulukları" adlı eserinde karşımıza çıkmıştır. Bowen'a göre kurumsal sosyal sorumluluk gelecek yıllarda önemli hale gelecek ve daha sık kullanılacaktır. Nitekim iş adamları, toplumsal değerler ve toplumsal amaçlar doğrultusunda bunlarla uyumlu bir şekilde politikalar yürütmek zorunda kalacaklardır. Bowen, eserinde toplum yararı için yürütülmesi gereken politikaların sosyal sorumluluk projeleri olduğunu ve sosyal sorumluluk bilinciyle faaliyet gösteren iş adamlarının ekonomik sorunların çözülmesi ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi hususunda yarar sağlayacağını da ifade etmiştir (Gür, 2012: 90).

Kurumsal sosyal sorumluluk, yasal zorunluluklara gerek duyulmaksızın şirketlerin toplumla kurdukları faydalı ilişkiler ve topluma sağladıkları katma değerdir (Ayhan, 2009: 177).

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler

1970'te etkili olan "işletmelerin sorumluluğu kâr etmektir" görüşü günümüzde desteğini kaybederken, ilk olarak 1971'de Ekonomik Kalkınma Komitesi'nde "şirketlerin ürün ve hizmet üretmenin yanında, yaşam kalitesini artırıcı şekilde faaliyetlerde bulunmaları istenmektedir ve bu şekilde davranmaları beklenmektedir" görüşü ortaya atılmış ve bu görüş şirketlerde ve toplumda değer kazanmıştır (Alakavuklar vd., 2009: 106).

Kurumsal sosyal sorumluluğun değişen rolünün ana nedenlerinden biri küreselleşmenin devletin rolünü zamanla değiştirmesidir. Modern devletin yapısı ulus devletten pazar devlete doğru değişim göstermiştir. Bu yeni yapıda, devlet piyasa dinamikleri, etkili olma ve düzen üzerine yoğunlaşırken, şirketler de sosyal, toplumsal ve kültürel konularla ilgilenmektedirler. Bu şekilde, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde kurumsal sosyal sorumluluk hükümetler tarafından desteklenmektedir (Alakavuklar vd., 2009: 106).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının oluşmasında etkili olan etkenleri; ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak sınıflandırabiliriz (Aktan ve Börü, 2007: 25-26):

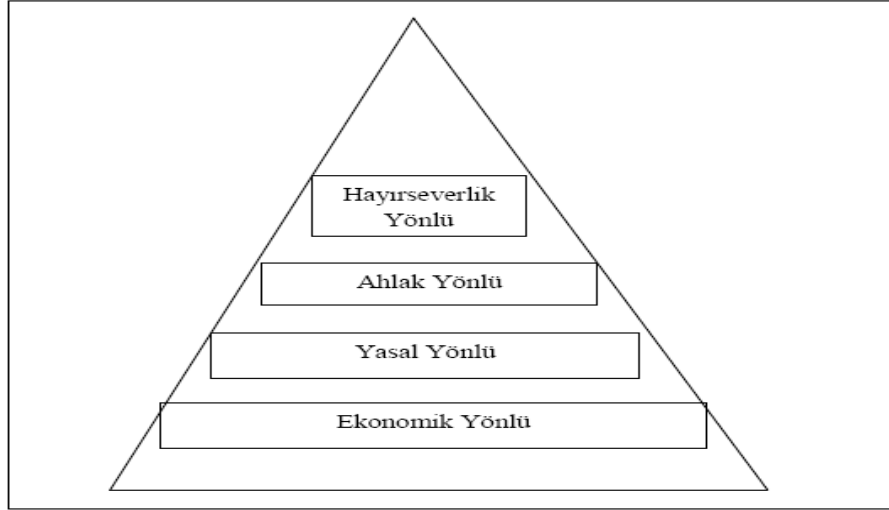
1. Ekonomik etkenler: 1900'lü yılların öncesinde İngiltere'de sanayi devrimi sırasında ortaya çıkan ve ekonomik anlamda; gümrüklerin kalkmasını, ithalat ve ihracat serbestliğini savunan ve devletin ekonomi üzerindeki müdahalesinin kalkması gerektiğini dile getiren liberalizm görüşü ortaya çıkmıştır. 1929'da ortaya çıkan büyük buhran birçok toplumsal değişime neden olduğu gibi iş hayatını ve ekonomik hayatı ciddi bir değişime itmiştir. Devletin işletme faaliyetlerindeki ve üretimdeki rolü önem kazanmıştır. Bu değişimlerin kurumsal sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıkışında önemli etkisi olmuştur.
2. Siyasi etkenler: II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya iki kutuplu bir şekle bürünmüştür. Diğer bir taraftan bu yıllar dünya genelinde demokratikleşme eğiliminin de arttığı yıllar olarak da kabul edilebilir.
3. Toplumsal etkenler: 1900'lü yıllarda, toplumlar birbirleriyle etkileşim ve iletişimlerini arttırmıştır. Bireylerin öncelikle kendi toplumları içinde diğer bireylerle, daha sonra dünyadaki farklı toplumlardaki

bireylerle iletişim ve etkileşimlerinin artması bireyin toplum içinde örgütlü hareket etmesine imkân tanımıştır.

Firmanın kaynak temelli görüşe göre, kaynakları “tüm varlıklar, kabiliyetler, örgütsel süreçler, firma özellikleri, bilgiler, firma tarafından kontrol edilen bilgiler vs.” şeklindedir. Kaynak temelli görüş arz-yönelimli bir perspektife götürmektedir; firmalar kurumsal sosyal sorumluluk talebini karşılamak için kaynakları ayırmaları gerektiğinin farkına varmaya başlamaktadırlar. Bu da kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili kaynakları ve çıktıları içerecek şekilde üretim ve maliyet fonksiyonlarının da değiştirebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, firmaların çıktı üretmek için kurumsal sosyal sorumluluk ile ilişkili sermaye (arazi ve ekipman), emek, malzeme ve satın alınan hizmetleri kullandığı varsayılmaktadır (McWilliams ve Siegel, 2001: 122).

2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlkeleri

Şirketlerin kurumsal olarak sosyal sorumlu olabilmeleri için Carroll 1979’da dört aşamalı bir model geliştirmiş ve şirketlerin dördünü birden yaptıklarında sosyal sorumluluğu başaracaklarını ifade etmiştir. Carroll’a göre, bunlar ekonomik, yasal, ahlaki ve hayırseverlik sorumluluklarıdır (Alakavuklar vd., 2009: 107):

Kaynak: (Kuşat, 2012: 236).

1. Ekonomik sorumluluklar: İşletmelerin tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmesi ve bunları kârlı bir biçimde satmasından oluşmaktadır, tüm işletmelerin ekonomik sorumluluğudur (Özdemir, 2009: 58). Kurumsal sosyal sorumluluğun temeli olan ekonomik sorumluluklar, sonraki sorumlulukların altyapısını oluşturmaktadır. Ekonomik sorumluluklar tüm kurumlar tarafından yerine getirilmelidir. Sosyal sorumluluk, işletmelerin elde ettikleri kâr ile kâr için katlandıkları maliyetler arasında denge kurmalarını gerektirmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157).
2. Yasal sorumluluklar: İşletmeler ekonomik faaliyetlerini yerine getirirken belirli yasal ve denetimle ilgili kısıtlamaları da dikkate almalıdırlar. Yasal boyut genel anlamda, işletme devamlılığının sağlanması için yasalara uygun hareket etme, yerel ve ulusal kurumların hukuki düzenlemelerine uyma, çalışanlara yasal faaliyetlerde bulunmaları konusunda özgüven verme, yasal yükümlülükleri belirleme ve bu ilkeleri çalışanlara bildirmesidir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157).
3. Etik sorumluluklar: Yasal düzenlemelerde yer almayan ancak toplumun işletmelerden yapmasını beklediği adil ve doğru davranışları içeren sorumluluklardır. Hisse sahipleri, tüketiciler, çalışanlar gibi sosyal paydaşların hak ve adalet ile ilgili algıları; etik sorumlulukların içeriğini oluşturmaktadır (Özdemir, 2009: 59). Toplumun belirlediği ilkelere uyularak, toplumun işletmelerden beklediği saygı ortaya konulmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışma hayatındaki etik ve ahlaki davranış kurallarının, yasal düzenlemelerin üstünde olduğu da kabul edilmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157).

4. Gönüllü sorumluluklar: Şirketlerin faaliyetlerinde ve karar alma süreçlerinde etik ve ahlaki kaygılar taşımaları ve buna göre hareket etmeleriyle, hayırseverlik temelli gönüllü sorumluluklar şirketler için zorunlu olmayan sorumluluklardır (Alakavuklar vd., 2009: 107). Kurumsal gönüllü sorumluluk girişimleri; kurumsal sosyal pazarlama, nedene bağlı pazarlama, kurumsal hayırseverlik, nedene bağlı promosyonlar, toplum gönüllülüğü ve sosyal sorumluluk kapsamındaki iş uygulamalarıdır (Kotler ve Lee, 2005: 3).

İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk için ayırdıkları kaynaklar, sosyal bir bakış açısıyla şirket verimliliğini arttırmak için akılcıca harcanabilir. Liderler kurumsal sosyal sorumluluk yatırımlarını kendi sosyal, politik veya kariyer gündemlerini ilerletmek için bir araç olarak kullanabilirler (McWilliams ve Siegel, 2001: 118). Bu bağlamda işletmeler kendi çıkarları dışında içinde yaşadıkları topluma da çeşitli şekillerde katkı sağlamak için sosyal sorumluluk projelerine ağırlık verdiği söylenebilir.

3. Transformasyonel Liderlik Kavramı

Liderliğin kökenleri hakkında, insanların gelişimini ön plana çıkaran çeşitli kavramlar vardır. Basit liderlik biçimleri sözel olmayan davranışlarla liderliği işaret eden çok çeşitli türlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, balığın yüzme kalıpları, göç eden kuşların uçan kalıpları ve hareket kalıpları insan olmayan primatlar lider-takipçi yapılarına benzer ve ortaya çıkan liderliğin iki temel bileşenini yansıtır: grubu hareket ettirmeye istekli ve sinyallere odaklı olmak (Gerpott vd., 2018: 2).

Liderlik, gerçekler, büyük resmi saptamak, deneyimler ve zekâdan hareketle doğru yargılamayı adil bir şekilde yapmak, yaratıcılık, yenilikçilik ve muhtemel fırsatları görmek, mevcut fırsatlardan hareketle mantıklı süreçleri izlemek, yüksek verimlilik ve etkinlik sağlayacak kararlar vermek gibi aşamaları izlemektir (Özsen Kutunis ve Alpaslan, 2007: 26).

Etkili bir lider gerek karizması gerek kişilik özellikleri ile karşısındakileri etkileyebilir. Liderin bu davranışı astları üzerinde olumlu etki bırakabileceği gibi olumsuz etki de yaratabilir. Bu durum gösteriyor ki çalışanlarının üstünde derin izler bırakan lider etkileyicidir. Bu durumda etkili bir liderde bulunması gereken özellikler şunlardır (Lussier ve Achua, 2010: 37):

- Baskın,
- Yüksek enerji,
- Mevki kontrolü,
- Doğru,
- Esnek,
- Kendine güven,
- İstikrarlı,
- Akıllı,
- Başkalarına karşı duyarlı.

Transformasyonel liderler, işgörenle aktif etkileşime giren, örgüt kültüründe değişim yaratabilen, organizasyonları bu değişim ve yenilenmeyi gerçekleştirecek performansa ulaştıran, bir yanda izleyenlerine karşı alçakgönüllü diğer yanda uzmanlık alanındaki konularda yaptırım gücünü etkili şekilde ortaya koyabilen, karizmatik kişilerdir (Yılmaz vd., 2013: 18) ve bireylerin, iş gruplarının, birimlerin olağanüstü performans ve başarılarını açıklayabilmek için yönetici ve personel arasında bağ kurmayı amaçlamaktadırlar (Tikici vd., 2003: 512).

Transformasyonel liderler yüksek oranda sosyal ve duygusal zekaya sahiptirler. Onlar kendilerinin farkındadır. Duygularının kendilerini ve diğerlerini nasıl etkilediğini bilirler ve rezonans, heyecan ve iyimserlik yaratmak için kendi duygularını kullanırlar. Transformasyonel liderler vizyonerdir ve insanların kendilerini iyi hissetmesi için vizyonlarını nasıl ileteceklerini bilirler. Transformasyonel liderler değişim ajanıdır (McKee, 2012: 45).

Transformasyonel liderler, kolektif bir vizyon geliştirip ileterek ve takımın ve organizasyonun iyiliği için kendi çıkarlarının ötesine bakmaları için ilham vererek takipçilerini etkiler. Transformasyonel liderlik beş liderlik boyutu içermektedir. Bunlar (Groves ve Larocca, 2011: 512);

- İdealleştirilmiş nitelikler,
- İdealleştirilmiş davranışlar,
- İlham verici motivasyon,
- Bireysel dikkat,
- Entelektüel uyarıcı.

Transformasyonel liderler, kendi güçlü ve kendi kendine merkezi oluşturabilen ve otantik dönüşümü sağlayan ve ahlaki bir karaktere, güçlü bir vizyona ve etik değerlere sahiptirler (Toor ve Ofori, 2009: 2).

Transformasyonel liderlik adını grubun başarısı öne alarak varsayımda bulunulan süreçten almaktadır. Başarılı bir lider, üyeleri kendine inanır hale getirir, kendi özelliklerine güveni oluşturur ve kendi işgörenlerinin kendi beklentilerini değerlendirir. Kısaca, dönüşümcü bir liderin başarısı grubun bir önceki başarısından daha yüksek seviyede bir performansa endekslidir (Muchinsky, 2006: 434).

Kararların etik bir şekilde alınmasında liderin etkisi büyüktür. Kararlarını etik değerleri göz önünde bulundurarak veren ve işgörenlerini bu şekilde yönlendiren lider işletme içerisinde kolay bir şekilde kabul edilebilir (Mert ve Eren, 2008: 737). İşletme içerisinde kabul gören liderlerin, işletmenin iç ve dış paydaşlarının istek ve ihtiyaçları doğrultusunda işletmenin toplum içerisinde istenilen düzeye ulaşmasını sağlayacağı söylenebilir.

4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Transformasyonel Liderlik İle İlgili Görüşler

Lider, çevresinde yer alan bireyleri bireylerin çıkarlarından uzak tutarak, içinde yer alınan durumun iyiliği ve gerekleri yönünde harekete ve karara yönlendirir. Bu yönlendirme, izleyicilerin değerlendirmesinde, ahlaki kurallara uygun olarak kabul edilir. Bu kabullenmede etkili olan bir husus, takipçilerinin liderlerine yönelik etik algılarıdır. Kendisinin ve liderin birbiriyle aynı veya yakın etik değerleri paylaşıyor olduğu yönündeki bir algı, takipçilerin lideri ve onun kararlarını kabul etmekte pekiştirici bir etki sağlayabilir (Mert ve Eren, 2008: 737).

Sosyal durumlarda statik yeterlilik ve güç doğrudan liderlik ile bağdaşmayabilir. Çünkü liderliğin ortaya çıkması için dinamik etkileşimlerin olması gerekmektedir (Gerpott vd., 2018: 1). Örneğin; insanları guruplara katmak ya da onlara ilgi çeken görevler vermek kişilerin memnuniyet seviyelerini ve kişisel bağlılığı arttıran yakın bir işbirliğini gerektirir. Çünkü takım üyeleri, görev paylaşımından kaçınan kişilere baskı yapacaklar ve böylece yüksek saygı ve öncü olan bir yapı sergileyen bir lidere daha az ihtiyaç duyacaklardır. Sayıları giderek artan firmalar, söz gelimi; çalışanların ve firmanın, takım içinde organize olan işçiler tarafından maliyet düşürme önerilerine dayandırılan tasarruflara iştirak ettikleri uygulama programları ile danışmanların sayısında azaltmaya gidebilmişlerdir (Gomez-Mejia ve Balkin, 2012: 358).

Tutarlılık ve sosyal katılım, firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinden yararlanabilmeleri için ana faktörlerdir. Kurumsal sosyal sorumluluk firma için zorunlu olmasına ve olumlu bir etkiye sahip olmasına rağmen, bir firmanın itibarının paydaşların algılarına göre önemli bir düzeyde olmadığı durumlarda belirtilmelidir. Kurumsal sosyal sorumluluk derecesi yüksek olsa bile, iyi bir değer katmayacak, ne de firma finansal performansına katkısı ortaya çıkmayacaktır. Bununla birlikte, bir firma zaten güçlü ve köklü bir üne sahip olduğunda, ancak o zaman bir firma kurumsal sosyal sorumluluk katılımını ve faaliyetlerini arttırdığı için stratejik olarak rekabetçi bir avantaj bekleyebilir (Alshammari, 2015: 16).

Transformasyonel liderlik ve yüksek etik standartlar arasında, lider bilişsel ahlaki gelişiminin transformasyonel liderlik davranışı ile pozitif yönlü ilişkili olduğu ve özelliklere dayalı deneyim süreci ile ilgisi olduğu düşünülmektedir. Transformasyonel liderlik ile kişiler fedakarlıktan ziyade alçakgönüllülükle motive edilirlse etik davranış gösterecekleri söylenebilir. Trevino ve arkadaşları (2003) etik liderlerin takipçilerin etik davranıştan sorumlu tutulması ve transformasyonel liderlik stillerinin yanı sıra etik davranıştan sorumlu tutulması için davranışların idealleştirilmiş olması gerektiği ve en iyi ihtimalle, transformasyonel ve etik liderlik arasında yalnızca kısmi örtüşme olduğunu ifade etmişlerdir (Brown vd., 2005: 118).

Transformasyonel liderlik, karizmatik liderlik ve etik liderlik birbiri ile iç içe yerleşmiş bir paradigmadır. Burns (1978)'e göre “dönüşüm” liderlerinin, kendilerini ve takipçilerinin değer sistemlerini önemli ahlaki ilkelere göre düzenleyerek takipçilere ilham vermektedir. Transformasyonel liderlik beş liderlik boyutu içermektedir. Bu boyutlardan idealleştirilmiş davranışlar etik bir bileşene sahip olduğu kabul edilmiştir. Transformasyonel liderler, takipçilerin takip etmeleri için rol model olarak davranmaları anlamına gelmektedir (Brown vd., 2005: 118).

Hoogh ve Hartog (2008) yapmış oldukları araştırmada bireylerin, sosyal arzu edilebilirlik potansiyelinin azaltıldığı, akıcı metnin kodlanmasına dayanan sorumluluk endişesi ölçüsü geliştirmişlerdir. Bu sosyal sorumluluk ölçüsü, bir kişinin doğru olanı yapmak için içsel bir yükümlülük gösterip göstermediğine, kendisinin ve başkalarının sorumluluğunu üstlendiğine, kendi kendini kontrol ettiğini gösterdiğine, güvenilir olduğuna ve eylemlerin sonuçlarının farkında olduğuna odaklanmaktadır. Liderlerin sosyal sorumluluğunun (ahlaki-yasal davranış standardı, iç zorunluluk, başkaları için endişe, sonuçlar hakkında endişe ve öz yargılama) etik liderlikle ilgili olabileceğini söylemişlerdir. Etik liderlerin, içsel bir zorunlulukla ahlaki olarak doğru olanı yapmaları beklenir ve yüksek bir iç yükümlülüğe sahip olmaları beklenir. Etik liderler başkalarına yarar sağlayan erdemli davranışlarda bulunurlar. İçselleştirilmiş bir sorumluluk normunun ahlaki fedakarlık gerekçesini ve dolayısıyla etik liderliğin ahlaki temelini oluşturmaktadır (Hoogh ve Hartog, 2008: 299).

Groves ve Larocca (2011)'nin yapmış olduğu araştırmada, işgörenlerin kurumsal sosyal sorumluluğun önemi ve değeri konusundaki inançlarında liderlik tarzlarının etkisi incelenmiştir. Araştırmanın birinci amacı, deontolojik etik değerler ile transformasyonel liderlik ve sırasıyla teleolojik etik değerler ve işlemsel liderlik arasındaki varsayımsal ilişkilere destek sağlamaktır. Araştırmanın ikincil amacı, kurumsal sosyal sorumluluğun paydaş görüşünde dönüşümcü liderlik ile takipçi inancı arasındaki ilişkiye ampirik destek sunmaktır. Konuyla ilgili teorik ve ampirik araştırmalar gözden geçirilmiş ve transformasyonel liderliğin etki sürecinin liderin deontolojik değerlerine nasıl dayandırılması gerektiği ortaya koyulmuştur (Groves ve Larocca, 2011: 512). Dönüşümcü liderliğin izleyicilerin değerlendirmeleri ile güçlü bir ilişki içinde olduğu, liderlerin etik değerlerinin izleyicilerin etik değerleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Kurumsal sosyal sorumluluğun paydaşların ve izleyicilerin inançları ile ilişkili olduğu görüşüne varılmıştır. Bu bağlamda işletmelerin yönetim ile ilgili gerekli eğitim ve projelerinin belirlenmesine destek sağladığı görülmüştür.

David A. Waldman, Donald S. Siegel ve Mansour Javidan'ın CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility adlı çalışmasının amacı, CEO'nun potansiyel rolünün anlaşılmasını geliştirmeye yönelik olarak transformasyonel liderlik teorisini uygulamaktır. Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk ve transformasyonel liderlik görüşlerinin arasındaki ilişkilerin varlığı için teorik bir argüman üretilmiştir. Bu amaçla, ABD ve Kanada'dan 56 firmanın dataları kullanılarak test edilmiştir. Sonuçta, transformasyonel lider olarak CEO'nun, entelektüel uyarım (intellectual stimulation) tarzı bir yönetime sahip işletmelerde stratejik kurumsal sosyal sorumluluğa yönelik bir eğilimin olmasında olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk konusunda liderliğin rolü ile ilgili mikro ve makro seviyedeki düşüncelere köprü oluşturması açısından ek bir multidisipliner araştırmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır (Waldman, 2004: 26).

Bass ve arkadaşları (1997) yılında yapmış oldukları çalışmada yapılan bazı araştırmalarda eksiklik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Transformasyonel liderliğin entelektüel yönünün olduğunu ve bu yönün bir uyarıcı olduğunu söylemişlerdir. Araştırması sonucunda liderlik özellikleri ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında potansiyel ilişkinin olduğu görülmüştür (Waldman vd., 2006: 1706).

İşletmelerin kişilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve kendisi ile birlikte çevresini de düşünerek çeşitli sosyal sorumluluk projelerinde ve işletmede yer alan lider ve yöneticilerin geleceği de öngörerek hem işletmenin refahının artması hem de sürdürülebilirliğinin sağlanması için çeşitli sosyal sorumluluk projelerinde yer alması gerektiği söylenebilir.

Günümüzde işletmelerin toplumun refahının artması için çalışmalar yapması herkes tarafından kabul görmeye başlamıştır. İşletmelerin liderlerinin toplumun istek ve ihtiyaçlarını anlayarak sosyal sorumluluk projelerine yöneldikleri ve etik davranış benimseyerek transformasyonel liderlik özelliği gösteren liderlere olan ilgilerinin arttığı görülmektedir. İşletmelerin aradığı lider olabilmek için kişilerin karizma ve etik davranışları bir arada yönetebiliyor olması gerekmektedir. Transformasyonel liderler karizma ve etik davranışları bir arada yönetebilen liderlerdir.

5. SONUÇ

İşletmelerin toplumla beraber yaşamayı öğrenmesi, sosyal sorumluluklar ile kâr maksimizasyonu arasında denge kurması, günümüzün toplumsal değeri arasında kabul edilmektedir. Bu nedenle; müşterilerle iyi ilişkiler geliştirmeyi kâr elde etmenin üstünde tutan, çalışanlarının hakkını gözeten, topluma ve çevreye karşı duyarlı olan, sorunları çözmek için harekete geçen kurumsal sosyal sorumluluk bilinciyle faaliyet gösteren işletmeler benzerlerinden ayrılmaktadırlar.

Şirketlerin piyasada güçlü bir rol oynayabilmesi için yalnızca teknolojisini geliştirmesi, kurumsal yatırımlara yönelmesi, kapasite geliştirmesi, ortaklık anlaşmasına girmesi gibi faktörler tek başlarına yeterli olmamakta bunların yanında, toplumla bütünleşmesi, kaynaşması, yakınlaşması da gerekmektedir. Sektör ve piyasadaki değişim ve gelişmeleri iyi değerlendirebilen, çevresel istek ve beklentileri dikkate alarak sosyal sorumluluklarla ilgili strateji ve politikalar oluşturan, paydaşlarına, çalışanlara, müşterilere ve çevresine karşı sorumlu vatandaş bilinciyle birtakım sorumluluklar üstlenen işletmeler ise, kurumsal sosyal sorumluluğa sahiptirler.

Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda çalışmalar yapan ve bu konuya gerekli özeni gösteren işletmeler önemli sosyal ve maddi kazanımlar elde etmektedirler. Yeni pazarlara girişte ve müşteri bağlılığı kazanma konusunda şirketler sosyal sorumluluk faaliyetleri yürüten işletmeler ciddi avantajlar elde etmektedir. Bu durum sosyal sorumluluk konusuna hassasiyeti bulunan ve bu konuya dikkat eden yatırımcılara ulaşma imkânı sağladığı için hem hisse değerlerinin artmasına hem de borçlanma maliyetlerinin düşmesine katkı sağlamakta; verimlilik ve kalitede artış gerçekleşmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk uygulamaları sayesinde marka bilinirliği ve marka değerleri artmakta, dolayısıyla da piyasa değerleri katlanmaktadır. Günümüz tüketicileri bir ürünü yalnızca kalitesi ve fiyatı ile değil, aynı zamanda bu ürünü piyasaya süren işletmeler sosyal sorumluluk projeleri yürütüp yürütmediğini dikkate alarak da değerlendirip tercih edebilmektedirler.

Yalnızca işletmeler ve markalar değil, günümüzde bireysel olarak tüketicilerinde sözü edilen sosyal sorumluluk projelerine ve kampanyalarına Sivil Toplum Kuruluşlarıyla birlikte katılması ya da sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden işletmelerin markaları satın alıp onların sosyal sorumluluk projelerine destek vermesi gerekmektedir. Ayrıca müşteri geliştirme ve bilinçlendirme programlarına katılarak sosyal sorumluluk bilincinden uzak işletme ve markaları tüketiciler uyarmalı ve bu bilinci herkes kendi benliğine yerleştirmelidir.

Gönüllülük esasına dayanarak daha iyi bir toplum için kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, transformasyonel liderlerin etik kurallara bağlı kalarak ulaşmayı planladıkları hedefler doğrultusunda işletmenin başarısının artmasını sağlayıcı bir unsur olduğu görülmektedir. İşletmenin hedefleri de göz önünde alınarak, işletmenin her seviyesinde performansın artırılması sağlanarak, işgörenlerin yararı için yaptıkları işlerin doyurucu olmasına odaklanılmaktadır. İnsan kaynakları politikalarının yaygınlaşmasına destek olmaktadır.

Açık sistem olarak işletmeler sürekli etkileşim içerisinde oldukları çevreleriyle uyum içerisinde olmalıdırlar. Değişen koşullara ayak uydurabilmek gerçek bir transformasyonel lider olmak ile mümkün olur. Geleceği görebilen, vizyon sahibi ve değişime her zaman açık olan transformasyonel lider, değişen koşullara kolayca uyum sağlayabilir ve işletmenin hedeflerini yerine getirerek, işletme içerisinde kendi sürdürülebilirliğini de sağlayacaktır. Transformasyonel liderler etik değerler doğrultusunda işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk bilincinde olmasını, işletmenin vizyon kavramında bu bilincin yer almasını sağlayarak işletmenin sürdürülebilirliğine katkı sağlayarak işletmenin amaçlarına ulaşmasını sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C.C. ve D. Börü, (2007): “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, Aktan. C.C. (ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul, İGİAD Yayınları, s. 11-36.
- Alakavuklar, O.N., S. Kılıçaslan ve E.B. Öztürk, (2009): “Türkiye’de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü”, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9(2), s. 103-143.
- Alshammari, M., (2015): “Corporate Social Responsibility and Firm Performance: The Moderating Role of Reputation and Institutional Investors”, International Journal of Business and Management, 10(6), pp. 15-28.
- Ayhan, B., (2009): “Siyasal İktisat ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9(2), s. 173-187.

- Brown, M.E., L.K. Treviño and D.A. Harrison, (2005): "Ethical Leadership: A Social Learning Perspective For Construct Development And Testing", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, (97), pp. 117–134.
- Çalışkan, O. ve Ç. Ünüsan, (2011): "Otel Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetine Etkisi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), s. 154-166.
- Dust, S.D., C.J. Resickb, J.A. Margolisc, M.B. Mawritzb and R. L. Greenbaumd, (2018): "Ethical Leadership And Employee Success: Examining The Roles Of Psychological Empowerment And Emotional Exhaustion", *The Leadership Quarterly*, (29), pp. 570–583.
- Gerpott, F.H., N. Lehmann-Willenbrockb, J. D. Silvise, M. V. Vugtc, (2018): "In The Eye Of The Beholder? An Eye-Tracking Experiment On Emergent Leadership In Team Interactions", *The Leadership Quarterly*, (29), pp. 523-532.
- Gomez-Mejia, L. R., D. B. Balkin, *Management: People / Performance / Change*, Prentice Hall is an Imprint of Pearson, 2012.
- Groves, K.S. and M.A. Larocca, (2011): "An Empirical Study of Leader Ethical Values, Transformational and Transactional Leadership, and Follower Attitudes Toward Corporate Social Responsibility", *Journal of Business Ethics*, (103), pp.511–528.
- Gür, B., (2012): "Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Türkiye’de Mikro Finansman Uygulamaları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11 S: 21, Bahar 2012 / 1 s. 87-106.
- Hoogh, A.H.B and D.N. Hartog, (2008): "Ethical And Despotic Leadership, Relationships With Leader's Social Responsibility, Top Management Team Effectiveness And Subordinates' Optimism: A Multi-Method Study", *The Leadership Quarterly*, (19), pp. 297–311.
- Kotler, P. ve N. Lee, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, Çev: Sibel Kaçamak, İstanbul: Mediacat Yayınları, 2006.
- Kuşat, N., (2012): "Sürdürülebilir İşletmeler için Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, s. 227-242.
- Lussier, R. N. ve C. F. Achua, *Leadership: Theory, Application, Skill Development*, Printed in the United States of America, South Western, 2010.
- McKee, A., *Management: A Focus on Leaders*, Publishing Prentice Hall, 2012.
- McWilliams, A. and D. Siegel, (2001): "Corporate Social Responsibility: A Theory Of The Firm Perspective", *Academy of Management Review*, 26(1), pp. 117-127.
- Mert, İ. S. ve A. Eren, (2008): "Liderimizi Ne Derecede Etik Görüyoruz? Başkalarını Lider Olarak Kabul Etmemizde, Kendi Etik Değerlerimizden Nasıl Etkileniyoruz?", 16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 16-18 Mayıs, Antalya, İstanbul Kültür Üniversitesi İşletme Bölümü, s. 736-739.
- Muchinsky, P.M., *Psychology Applied to Work*, Eighth Edition, Thomson Wadsworth, 2006.
- Nohe, C. and B. Michaelis, (2016): "Team OCB, Leader Charisma, And Organizational Change: A Multilevel Study", *The Leadership Quarterly*, (27), pp. 883–895.
- Özdemir, H., (2009): "Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), s. 57-72.
- Taşlıyan, M., (2012): "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Modern İş Dünyasının Vicdani Gereği", *ASOMEDYA*, s. 22- 42.
- Tikici, M., A. Aksoy, B. Akdemir, (2003): "Değişimci Liderliğin Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama", 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 22-24 Mayıs, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. , Afyon, s. 509-519.
- Toor, S.R. and G. Ofori, (2009): "Ethical Leadership: Examining The Relationships With Full Range Leadership Model, Employee Outcomes, And Organizational Culture", *Journal of Business Ethics*, Springer, pp. 1-16.
- Waldman, D., S. Siegel and M. Javidan, (2006): "Components of CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility", *Journal of Management Studies*, 43(8), pp. 1703-1725.
- Waldman, D., S. Siegel and M. Javidan, (2004): "CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility", *Rensselaer Working Papers in Economics*, pp.2-28.
- Yılmaz, A., A. Çelik ve H. Ulukapı, (2013): "Otantik Ve Dönüşümcü Liderlik Düzeyi Algılamasının Çalışanların İç Girişimcilik Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Konya İlinde Bir Araştırma", 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 30 Mayıs- 1 Haziran, Kütahya, s. 17-22.

Tarım Kooperatiflerinde Kooperatifçilik Eğitimi: Edirne İli Lalapaşa İlçesi Örneği

Dr. Ebru IRMAK ¹

Prof. Dr. Aydın GÜREL²

¹Lalapaşa Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü 22950, Edirne, ebruirmak22@hotmail.com

²Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ, agurel@nku.edu.tr

Özet: Dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetlerine rastlanmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik faaliyeti çok daha fazladır. Bunun belki de en önemli sebebi kooperatiflerin yalnızca ekonomik kuruluşlar olmayıp bulundukları bölge ve ülkenin sosyo kültürel ihtiyaçlarına da hizmet etme görevini üstlenmiş olmalarıdır.

Kooperatifçilik sektörünün başarılı olabilmesi halkın, kooperatif ortakları ve çalışanlarının kooperatif konusunda eğitim almasına bağlıdır. Bu bağlamda kooperatifçilik eğitimi dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar, mesleki eğitim, teknik eğitim, mevzuat eğitimi, sosyal ve kültürel eğitimidir.

Bu çalışmada, Lalapaşa’da faal olarak çalışan 0680 sayılı Lalapaşa Tarım Kredi Kooperatifi, S.S. Lalapaşa Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi, Lalapaşa Pancar Satış Mağazası, Lalapaşa Merkez ve köylerinde bulunan kırsal kalkınma kooperatifi başkanları ve sulama kooperatifi başkanları ve çalışanlarının tamamı ile mülakat yapılmıştır. 2011- 2017 yılları arası kooperatiflerin faaliyet raporları incelenmiş ve gözlem yöntemi ile kooperatifçilik eğitim faaliyetleri değerlendirilmiştir. Ayrıca Lalapaşa kooperatif ortaklarından 156 üretici belirlenmiş ve anket çalışması yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarım kooperatifleri, mevzuat eğitimi, teknik eğitim, kooperatif eğitimi

Cooperative Education in Agricultural Cooperatives: The Example of Lalapaşa District of Edirne Province

Abstract: Cooperative activities are found in almost every country in the world. Especially in developed countries, cooperative activity is much more. Perhaps the most important reason for this is that the cooperatives are not only economic institutions, but also have the task of serving the socio-cultural needs of the region and the country.

The success of the cooperatives sector depends on the education of the people, cooperative partners and employees in the cooperatives. In this context, cooperative education is divided into four groups. These include vocational education, technical education, legislation education, social and cultural education.

In this study, Lalapaşa Agricultural Credit Cooperative the number of 0680, Lalapaşa Oil Seeds Agricultural Sales Cooperative, Lalapaşa Beet Sales Store, Lalapaşa Central and Villages Heads of Rural Development Cooperative and Irrigation Cooperative Presidents and all employees were interviewed. The activity reports of the cooperatives between 2011 and 2017 were examined and the educational activities of the cooperatives were evaluated with the observation method. In addition, 156 producers from Lalapaşa cooperative partners were identified and a survey was conducted.

Keywords: Agricultural cooperatives, legislation educating, technical education, cooperative education.

1. INTRODUCTION

“Cooperative education is the activity of creating conscious and conscious changes in accordance with the national structure, which is based on giving basic cooperatives information to the society, especially the members of the cooperatives, in order for the cooperatives to fulfill their expected functions (Koç 1986)”.

“In his speech, the director of the international cooperatives wedding ring in 1962 states that“ the cooperative is an economic movement based on educational work, and that the basic principle of cooperatives is education (Ağırsoy 1989) ”. This principle is generally accepted broadly and refers to the cooperative partners, managers, civil servants and the general public to teach the cooperative principles and methods through democratic and economic methods.

“The aim of educating the cooperative managers and officers is to provide them not only with the principles and methods of the cooperative, but also with the technical and economic information related to the operation of the cooperative (Mülayim 1992)”.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Material

Lalapaşa Agricultural Credit Cooperative the number of 0680, S.S. Lalapaşa Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative, Lalapaşa Beet Sales Store, the inceptives of rural development cooperative and irrigation cooperative chairmen and employees in Lalapaşa Center and villages were interviewed and their opinions and knowledge were consulted. In addition, a survey was conducted with 156 cooperative partners who are partners to at least one cooperative.

2.2. Method

The data achieved were recorded, tables were formed and these data were evaluated together with the interview and observation method.

Two methods were used to reach the sources which were considered useful for the research. The first one is the survey conducted with the cooperative partners, the other is the internet search, correspondence with public institutions and organizations.

3. RESEARCH FINDING AND DISCUSSION

“The success of cooperatives in today's competitive conditions is closely related to the cooperative educating of cooperative partners, cooperative employees and managers. The main types of educating in cooperatives are as follows: Legislation educating, technical educating, vocational educating, social and cultural educating (Turan et al 1986).

3.3.1. Legislation education

The rights and responsibilities of the cooperative's articles of association, regulations, issues related to the cooperative or other matters concerning the cooperative must be well known and investigated by the cooperative managers (Uluocak 2009) ”.

“Legislation educating is important for the partners. Because the knowledge of the partner's own rights and responsibilities will facilitate the work of the cooperative managers as well as the opportunity to supervise the managers by the partners. (Turan et al 1986) ”.

Table 1. Legislative education in Lalapaşa Cooperatives

The subject of education	The subject of cooperations			
	Agricultural Credit Cooperative (n=80)	Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative (n=115)	rural development cooperative (n=105)	irrigation cooperative (n=16)
General meeting	11,3	17,4	21,2	25,0
Cooperative elections	13,8	26,1	11,4	18,8
Legislation information meeting	-	-	1,0	-
The cooperative / association	3,2	2,6	3,2	6,3

In the survey conducted with the Lalapaşa Producer, it was determined that there was no cooperative educating conducted by the cooperatives. It was found that 3.2% of the relevant producers received information from the agricultural credit cooperative, 2.6% from the oil seeds agricultural sales

cooperative, and 3.2% from the village development cooperative. In irrigation cooperative, this rate is zero. This situation affects not only agricultural extension but also cooperatives in a very negative way.

A survey was also conducted with the cooperative managers and employees in Lalapaşa. The cooperative legislation is not known by the heads of rural development cooperatives (26), which are present in almost all villages of Lalapaşa with a rate of 61.5%. Although the rate of knowledge of legislation by agricultural credit and agricultural sales cooperatives is high; Proportional integrity was not achieved. This negatively affects the development of cooperatives and agricultural extension and thus the development of rural development and rural entrepreneurship.

Table 2. Ratio of agricultural cooperative workers know the legislation (%)

The subject of cooperations	coop. number of employees and managers	Number of people surveyed	coop. Number of people who know the legislation	Percentage Ratio
Agricultural Credit Cooperative	4	4	3	75,0
Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative	7	7	5	71,4
Beet Sales Store	2	2	1	50,0
rural development cooperative	23	13	5	35,5

According to the survey conducted by the cooperative employees and managers, it was concluded that a educating activity should be carried out especially in order to spread the awareness of cooperatives.

3.3.2. Technical education

Cooperatives have very different studies, Issues such as plans, project studies, engineering services. So they need technical educating. For example, educating of newly recruited personnel, educating of craftsmen, and efforts to increase production are technical educating. Technical educating is absolutely required in a production cooperative. Cooperatives that do not provide technical educating will not be successful in the market as they will not be aware of any technological information and developments (Uluocak 2009)".

Table 3. Technical educating given to partners in Lalapaşa Cooperatives

The subject of education	The subject of cooperations			
	Agricultural Credit Cooperative (n=80)	Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative (n=115)	rural development cooperative (n=105)	irrigation cooperative (n=16)
Plant protection products information meeting	3,8	1,0	-	-
Seed information meeting	3,8	1,0	-	-
Animal Breeding Information Meeting	5,0	-	1,9	-
Agricultural Insurance Information Meeting	5,7	7,7	-	-

He is actively working in supplying inputs to agricultural credit cooperatives and agricultural sales cooperatives from agricultural cooperatives operating in Lalapaşa. Through its subsidiaries, the company informs the sunflower and wheat new varieties of seeds and informs the pesticides they sell.

Since Lalapaşa is located in a region based on animal husbandry, the information needs of producers such as animal husbandry, animal feeding and being aware of new feeds arise. The agricultural credit cooperative (5.0%) and rural development cooperative (with a rate of 1.9%) informed the partners between 2011-2017. The fact that the information meetings and subjects are very few presents a negative situation in terms of agricultural extension.

Table 4. Technical educating given to cooperative employees and managers in Lalapaşa Cooperatives between 2011-2017

The subject of education	The subject of cooperations				
	Agricultural Credit Cooperative (n=4)	Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative (n=7)	rural development cooperative (n=23)	irrigation cooperative	Beet Sales Store (n=2)
Hygiene education	28,6	-	-	-	-
Pesticide and dealership training	-	14,3	-	-	-
Feed additives training	-	28,6	-	-	-
Sunflower Expert Course	-	14,3	-	-	-

Between 2012 and 2017, vocational educating was not provided to the heads of village development co-operatives, irrigation co-operatives and panku union employees by the upper cooperative unions. In the agricultural sales cooperative; As Lalapaşa is a small district, the cooperative employees went to specialization and specialized in one or two different educating subjects such as Sunflower buying adjuster, feed additives, pesticides and dealership. For this reason, the percentage of people receiving the educating is low. Hygiene educating was received only by agricultural credit cooperative employees (28.6%).

3.3.3. Vocational education

It is misleading to assume that cooperatives, which is a private business type, differ only from other institutions in terms of their legal structure. A cooperative is a kind of enterprise, a kind of partnership. However, the cooperative principles, organizational structure and management, which it has to obey, make the cooperative different from other enterprises. Therefore, cooperative employees and managers should have sufficient professional knowledge in accounting, marketing, management and finance as well as the employees and managers of other enterprises and use this information to fulfill their socio-economic duties (Uluocak 2009) ”.

Table 5. Vocational educating given to cooperative employees and managers in Lalapaşa Cooperatives between 2011-2017

The subject of education	The subject of cooperations				
	Agricultural Credit Cooperative (n=4)	Oil Seeds Agriculture Sales Cooperative (n=7)	rural development cooperative (n=23)	irrigation cooperative	Beet Sales Store (n=2)
Sales and marketing training	28,6	-	-	-	-

Training on promotion	-	28,6	-	-	-

Only the agricultural cooperatives in Lalapaşa provided vocational educating only on two subjects. These are about “sales and marketing inde in agricultural credit cooperative; oil seeds constitute yükselme educating on promotion yükselme in agricultural sales cooperative. The lack of educational subjects and the number of participants is negative for agricultural extension.

3.3.4. Social and cultural education

“Cooperatives have a social aspect of whatever kind. Cooperatives follow the economic level and cultural structure of the society they are in and plan what they will produce and what they will not produce. Therefore, it is a cultural education to give all the information about the society. Language, religion, customs and traditions of the society are the issues to be considered in cultural education. Cooperatives have a close relationship with many disciplines. Cooperative education with other related sciences will increase the effectiveness of social and cultural education.

When all the cooperatives operating in Lalapaşa were evaluated together, it was found that between 2011 and 2017, only the agricultural credit cooperative's partners (3.8% of their partners) once took them to Tekirdağ as a fair and factory visit. Although social and cultural education is very important for the adoption of the spirit of cooperatives by the partners; Inadequate attention given to this type of education by cooperatives adversely affects cooperatives, rural development and rural entrepreneurship.

4. CONCLUSION

In the light of the observations, interviews and annual activity reports, in the case of Lalapaşa, the subject that provides the most information to the producers from these types of educating is expressed as legislation educating; it was found that even the cooperative partners and even cooperative employees and presidents did not even know the main cooperative agreement.

Although the highest rate of knowing the legislation was the agricultural credit cooperatives (75.0%) and agricultural sales cooperatives (71.4%); this rate was 50.0% for the beet store employees and 35.5% for the heads of rural development cooperative.

According to the other subjects, the most common participation of the partners is; general assembly meetings and cooperative elections. These rates are 11.3% and 13.8% in agricultural credit cooperatives, respectively. Oil seeds are 17.4% and 26.1% in agricultural sales cooperative. 21.2% and 11.4% in village development cooperatives, 25.0% in general assembly meetings and 18.8% in irrigation cooperatives.

In the light of these findings, it was found that participation in general assembly meetings and cooperative elections in irrigation and village development cooperatives was higher than other cooperatives. This issue, which can be evaluated under the title of legislation educating, is a positive finding when evaluated in terms of cooperatives, agricultural extension and rural development.

According to survey, observation, interview and annual activity reports; It was found that the technical educating given to the partners by the agricultural cooperatives in Lalapaşa was inadequate in terms of subject and proportional participation.

Lack of technical educating and low participation; agricultural extension and cooperatives.

Between 2011 and 2017, Lalapaşa cooperative employees and managers were given one vocational educating for agricultural credit cooperatives and agricultural sales cooperatives by their top associations. These educating topics included sales and marketing educating to 28.6% of agricultural credit cooperative employees; and 28.6% of oilseeds agricultural sales cooperative employees.

When the findings are evaluated in terms of rural development cooperative and irrigation cooperative, it is negative for agricultural extension and cooperatives.

Based on the observations, interviews and annual activity reports, it was found that all cooperatives operating in Lalapaşa were inadequate in terms of vocational educating. This is negative in terms of cooperatives and agricultural extension.

When all the cooperatives operating in Lalapaşa were evaluated together, it was found that between 2011 and 2017, only the agricultural credit cooperative's partners (3.8% of their partners) once took them to Tekirdağ as a fair and factory visit. Although social and cultural education is very important for the adoption of the spirit of cooperatives by the partners; Inadequate attention given to this type of education by cooperatives adversely affects cooperatives, rural development and rural entrepreneurship.

REFERENCES

- Ağırsoy N (1989). Kooperatifçilik ve Sendikalar. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Anonim (1971). Ana Sözleşme. <http://www.koykoop.org/anasozlesme.aspx> (erişim tarihi 22.01.2019).
- Koç H (1986). Kooperatifçilik Eğitimi ve Türkiye’de Konut Meselesi. Nobel Yayıncılık, 87s Ankara.
- Turan K (1986). Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 129s İstanbul.
- Turan N, Yıldız A, Özkorkut K, Korkmaz M.A, Çatak A, Eşki H, Sağlam N. (2017) Kooperatifçilik. T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No.3596, 308s, Eskişehir, Türkiye.
- Uluocak İ (2009). Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Kooperatif Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul.
- Mülayim Z.G (1992). Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları, 70s, Ankara.

Türkiye’de Faiz, Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Enver Erdinç Dinçsoy

Trakya Üniversitesi/ Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık, erdincdincoy@trakya.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-3927-0724>

Özet: Günümüzde merkez bankacılığının kullandığı politika araçlarının odak noktasında fiyat istikrarı ve finansal istikrar yer almaktadır. Bu iki önemli kavram makroekonomik dengenin ve istikrarın iki önemli unsurudur. Türkiye ekonomisi için fiyat istikrarını ve finansal istikrarı etkileyen faktörlerin başında faiz, enflasyon ve döviz piyasasında yaşanan belirsizlikler gelmektedir. Çalışmada, ticari kredi faizi, reel efektif döviz kuru ve Üretici Fiyat Endeksi değişkenleri arasındaki ilişki 2007:03-2019:07 dönemini için Eviews 9 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile durağanlık sınaması yapılmıştır. İkinci aşamada, eş-bütünleşme testi yapmak için VAR modeli kurularak uygun gecikme sayısı bulunup AR Roots sınaması yapılmıştır. Son olarak da, Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre, reel efektif döviz kuru ile Üretici Fiyat Endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Reel efektif döviz kuru ile ticari kredi faizi arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuç olarak, üretim bakımından ithalata ve yatırım için ise dış finansmana ihtiyaç duyan Türkiye için döviz kuru, fiyat istikrarının ve finansal istikrarın önemli bir belirleyici unsurudur.

Anahtar Kelimeler: Reel Efektif Döviz Kuru, ÜFE, Faiz, Granger, Türkiye

1. GİRİŞ

Günümüzde merkez bankacılığının kullandığı politika araçlarının odak noktasında fiyat istikrarı ve finansal istikrar yer almaktadır. Bu iki önemli kavram makroekonomik dengenin ve istikrarın iki önemli unsurudur. Türkiye ekonomisi için fiyat istikrarını ve finansal istikrarı etkileyen faktörlerin başında faiz, enflasyon ve döviz piyasasında yaşanan belirsizlikler gelmektedir. Faiz oranındaki değişimlerin ekonomi üzerinde önemli etkileri olması sebebiyle hem makroekonomideki temel politika değişkenlerinden biri hem de farklı değişkenlerle beraber inceleme konusu olmuştur. Bu alandaki çalışmaların bazıları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Yıl	Yazar(lar)	Konu	Bulgular
2019	Akcan	Türkiye’de enflasyon ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi ve Fisher Hipotezinin geçerliliğinin sınanması	2000-2018 dönemi arasında faiz oranlarından enflasyona doğru nedensellik ilişkisi ve zamanla enflasyonun faize neden olma etkisini kaybetmektedir
2019	Demirgil	Enflasyon ile enflasyonu etkileyen makroekonomik faktörler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizi	2009:01-2018:12 dönemi için Türkiye’de enflasyon üzerinde en etkili olan faktör (para arzı, petrol fiyatları, döviz kuru ve faiz değişkenleri arasında) döviz kurudur.
2019	Uğur	Enflasyon ile nominal faiz haddi arasında uzun dönemli ilişki	G-7 ülkelerinde 2002:01- 2017:12 dönemi için dönemde Fisher etkisi tespit edilememiştir.
2019	Hacıevliyagil, Şit, & Doğan	Türkiye ile BRICS ülkeleri için enflasyon, faiz oranları ve para arzının döviz kuru üzerinde etkisi	Faiz oranı katsayılarının fazla yüksek olmaması nedeniyle faiz oranı ile döviz kuru arasında güçlü bir ilişki bulunmamıştır. Enflasyon, Çin hariç diğer ülkeler için, döviz kuru ile ters orantılı çıkmıştır.
2019	Çuhadar, Demirbaş, & Dayan	Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) bazlı reel efektif döviz kurunun modellenmesi	Aylık bazda, TÜFE bazlı reel efektif döviz kur tahminleri 2019 yılı için tahmin edilmiştir.
2019	Gürel & Toker	Döviz kuru ve enflasyon ilişkisi	Reel efektif döviz kurundan enflasyona doğru ve enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

2019	Sinan	Faiz oranı ile enflasyon arasındaki ilişki	2006:4 – 2018:9 dönemi için faiz ve enflasyon arasında çift-yönlü bir nedensellik ilişkisi ve Fisher etkisinin Türkiye’de geçerli olduğu tespit edilmiştir.
2019	Karakış	Döviz kuru ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin incelenmesi	2003:01-2018:12 için Türkiye’de nominal döviz kurundan enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
2019	Bıçen	Nominal faiz ile enflasyon oranı ilişkisinin analizi	Kırılgan ekonomilerin hepsinde nominal mevduat faizi ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
2018	Öner	Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi	ÜFE’den TÜFE’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır ve enflasyon oranlarındaki değişimlerin nominal kura olan etkisi tespit edilememiştir.
2018	Şahin	Kur ve enflasyon nedensellik analizi	2003:01-2018:06 için Türkiye ekonomisinde uzun dönemli ilişki ve döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik tespit edilmiştir.
2016	Doğan, Eroğlu & Değer	Enflasyon ile faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi	Türkiye’de 2003:01-2015:02 dönemi için Enflasyondan faiz oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
2016	Syzdykova	Döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki	BRIC Ülkeleri için 2000:1-2017:12 döneminde Çin hariç nominal döviz kurları ile enflasyon arasında uzun dönemli nedensellik tespit edilmiştir. Ancak döviz kuru ile enflasyon arasında sonuçlar farklılık göstermiştir.
2016	Torun & Karanfil	Enflasyon ve faiz oranı ilişkisi	1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisi için faiz ve GSYH, enflasyonun doğrudan nedeni olduğu tespit edilmiştir.
2014	Onur	Faiz ve enflasyon oranları arasındaki ilişkisinin analizi	1980-2005 dönemi için Türkiye’de faiz oranları enflasyon üzerinde etkilidir
2013	Abdioğlu & Yılmaz	Enflasyon, Faiz ve Kur değişkenleri için rasyonel beklentiler analizi	Enflasyon, döviz kuru ve faiz beklentileri Türkiye ekonomisi için 2005-2012 dönemi itibarıyla rasyonel değildir.
2013	Ayvaz Güven & Uysal	Kurlardaki değişim ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizi	Reel efektif döviz kuru ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik olduğu ancak eşbütünlük olmadıkları tespit edilmiştir.
2008	Uysal Mucuk & Alptekin	Finansal Serbestleşme, Faiz ve Kur ilişkisi	Türkiye Ekonomisinde incelenen dönem için nedenselliğin yönünün döviz kurundan faize doğru olduğu tespit edilmiştir.
2007	Sever & Mızrak	Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı arasındaki ilişkinin incelenmesi	Türkiye ekonomisinde 1987:01-2006:06 dönemi için döviz kurundaki değişimler enflasyon ve faiz oranı üzerinde daha fazla etkiye sahiptir.
2006	Bolatoğlu	Fisher etkisi	Türkiye’de reel faiz oranını düşürmek için para politikasına araçların yeterli olmayacağı ve Fisher etkisinin varlığı tespit edilmiştir.
2006	Gül & Ekinci	Enflasyon ve Döviz Kuru Nedensellik ilişkisi	Türkiye ekonomisinde 1984-2003 dönemi için döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Finansal istikrar konusunda yaşanan birçok gelişme konunun para ve maliye politikası açısından da değerlendirilmesini mecbur bırakmaktadır. Bu gelişmelerin başında da finansal işlemlerin hacmindeki yüksek artış, ürün çeşitliliğinde artış, yapısal değişimler ve yüksek maliyet yaratan krizler yer almaktadır (Sezgin & Darıcı; 2009: 16-17).

Literatürde fiyat istikrarı ve finansal istikrar hakkında iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. İlk görüşe göre, fiyat istikrarı finansal istikrarı olumlu etkilemekte hatta tek başına finansal istikrar için yeterli koşul olabileceği, ikinci görüş ise, *yeni ortam hipotezi (new environment hypothesis)*, sağlıklı işleyen bir enflasyonist yapının ekonomide iyimser havayı artırarak aşırı kredi genişlemesiyle istikrarsızlığa yol açabileceğidir (Doğan & Tunalı; 2011: 60-62).

Son yıllarda, faiz, kur ve enflasyon değişkelerinin ikili, üçlü ve bazen de farklı değişkenlerin analizlere ilave edilerek incelendiği ve farklı sonuçların ortaya çıktığı geniş bir literatür Türkiye ekonomisi için oluştuğu görülmektedir. Ancak, hem fiyat istikrarının hem de finansal istikrarın sağlanmasını direkt etkileyen, aynı zamanda reel üretimi gerek yeni sermaye yatırımları bakımından gerekse maliyetler bakımından etkileyecek olan, ticari kredi faizi (TKF), reel efektif döviz kuru (REDK) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) değişkenlerinin beraber incelendiği spesifik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2. AMAÇ, KAPSAM VE VERİ

Çalışmada, TKF, REDK ve ÜFE değişkenleri arasındaki ilişki 2007:03-2019:07 dönemi için Eviews 9 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmadaki verilerin tümü aylık olup, toplam 148 gözlem bulunmaktadır.

3. METODOLOJİ

İlk olarak ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile durağanlık sınaması yapılmıştır. İkinci aşamada, eş-bütünleşme testi yapmak için VAR modeli kurularak uygun gecikme sayısı bulunup AR Roots analizi ve Johansen Eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Son olarak da, Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

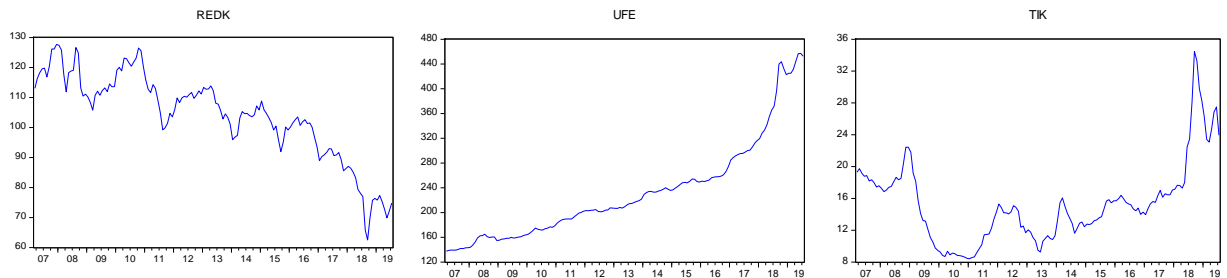
3.1. Birim Kök Testi

TKF, REDK ve ÜFE arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar vermesi için, verilere ilk olarak ADF (AugmentedDickey-Fuller) birim kök testi yardımıyla durağanlık sınaması yapılmıştır. Tablo 2’de elde edilen sonuçlarda serinin durağan olmadığı sonucuna varılmış ve ilk olarak serilerin birinci farkları alınmıştır. Şekil 1’de değişkenlerin düzey değerleri grafiğine yer verilmiştir.

Tablo 2: Augmented Dickey-Fuller test statistic

		REDK		ÜFE		TKF	
		t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.275991	0.1855	4.302070	1.0000	-0.696457	0.4137
Test critical values:	1% level	-2.580897		-2.580897		-2.580788	
	5% level	-1.943027		-1.943027		-1.943012	
	10% level	-1.615260		-1.615260		-1.615270	
*Null Hypothesis: has a unit root							

Şekil 1: Değişkenlerin Düzey Değerleri

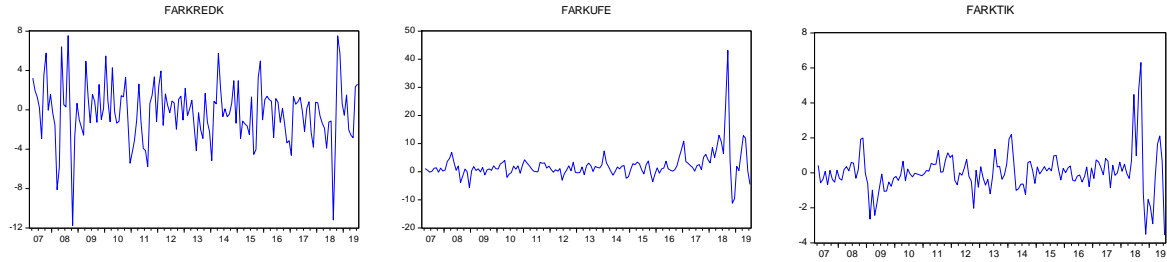
Tablo 3: Fark Değerleri için Augmented Dickey-Fuller test statistic

		Δ REDK		Δ ÜFE		Δ TKF	
		t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-9.598610	0.0000	-2.738039	0.0064	-7.061213	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.580897		-2.581349		-2.580788	

5% level	-1.943027	-1.943090	-1.943012
10% level	-1.615260	-1.615220	-1.615270
*Null Hypothesis: has a unit root			

Değişkenlerin durağan olmamasından dolayı, durağanlaştırmak amacıyla serilerin birinci farkları alınmıştır. Tablo 3'te, 2007:03-2019:07 dönemleri için, çalışmada kullanılan üç değişkenin birinci farklarda durağan oldukları görülmektedir ($p \leq 0,05$). Şekil 2'de değişkenlerin fark düzey değerlerinin grafiğine yer verilmiştir.

Şekil 2: Değişkenlerin Fark Düzey Değerleri

Şekilde 2'de görüldüğü üzere değişkenler fark düzeyinde durağanlaşmış ve trend ortadan kalmıştır.

3.2. Nedensellik Analizi

Değişkenlerin durağanlaştırılmasının ardından nedensellik analizine geçilmiştir. İlk aşamada değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak FARKREDK, FARKÜFE ve FARKTKF için VAR Uygun Gecikme Sayısı belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin analiz sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur:

Tablo 4: FARKREDK, FARKÜFE ve FARKTKF için VAR Uygun Gecikme Sayısı (2007:03-2019:07)

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-950.4759	NA	165.2491	13.62108	13.68412	13.64670
1	-892.8592	111.9410	82.51461*	12.92656*	13.17870*	13.02902*
2	-884.8383	15.23960	83.69398	12.94055	13.38179	13.11986
3	-878.8408	11.13837	87.40386	12.98344	13.61379	13.23960
4	-866.6931	22.03925	83.63415	12.93847	13.75793	13.27148
5	-860.7729	10.48726	87.51832	12.98247	13.99103	13.39232
6	-849.3893	19.67736*	84.76163	12.94842	14.14609	13.43512
7	-845.3829	6.753729	91.28643	13.01976	14.40653	13.58330
8	-842.0726	5.438238	99.38667	13.10104	14.67692	13.74143

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

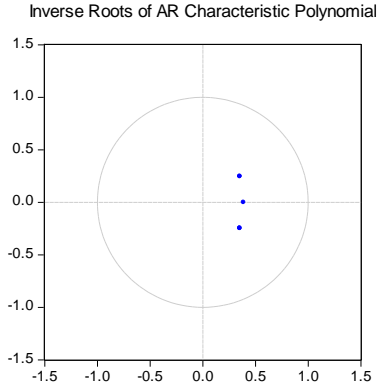
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Uygun gecikme uzunluğunun 1 olarak belirlenmesinin ardından AR Roots analizine geçilmiştir.

3.3. AR Roots Analizleri

AR Roots analizine ilişkin sonuçları Şekil 3'de ve Tablo 5'de verilmiştir. Şekil 3'te ki AR Roots grafiği ile Tablo 5'te yer alan sonuçlarla beraber tahmin edilen VAR modeline ait AR birim çember dışına çıkmaması da, modelin durağanlık açısından sorun taşımadığını ve oluşturulan VAR modelinin istikrarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Şekil 3: AR Roots Grafiği

Tablo 5: AR Roots Tablosu (VAR Stability Condition)

Roots of Characteristic Polynomial, Endogenous variables: FARKREDK FARKÜFE FARKTKF
Exogenous variables: C Lag specification: 1 1

Root	Modulus
0.350879 - 0.246273i	0.428680
0.350879 + 0.246273i	0.428680
0.386850	0.386850

No root lies outside the unit circle.
VAR satisfies the stability condition.

3.4. Johansen Eş-Bütünleşme Testi

Tablo 6’da Johansen eşbütünleşme analizi iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği sonuçlarına yer verilmiştir. TKF, REDK ve ÜFE değişkenleri arasında eşbütünleşme vektörünün bulunduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunması, bir uzun dönem ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. TKF, REDK ve ÜFE arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmış olup, teste ilişkin sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: FARKREDK, FARKÜFE ve FARKTKF için Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları (2007:06 2019:07)

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.382801	149.6280	29.79707	0.0001
At most 1 *	0.252554	79.17371	15.49471	0.0000
At most 2 *	0.222127	36.67408	3.841466	0.0000

Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized		Max-Eigen	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.382801	70.45425	21.13162	0.0000
At most 1 *	0.252554	42.49963	14.26460	0.0000
At most 2 *	0.222127	36.67408	3.841466	0.0000

Max-eigenvalue test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level, **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

3.5. Granger Nedensellik Testi

Tablo 7’de Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, ÜFE, REDK’nun Granger nedenidir. REDK hem ÜFE’nin hem de TKF’nin Granger nedenidir. TKF ise ne REDK’nun ne de ÜFE’nin Granger nedeni değildir.

Tablo 7: TKF, REDK ve ÜFE arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests			
Sample: 2007M03 2019M07			
Dependent variable: FARKREDK			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKÜFE	4.005949	1	0.0453
FARKTKF	0.009113	1	0.9239
All	5.892319	2	0.0525
Dependent variable: FARKÜFE			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKREDK	16.99994	1	0.0000
FARKTKF	0.145662	1	0.7027
All	17.00763	2	0.0002
Dependent variable: FARKTKF			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKREDK	17.40915	1	0.0000
FARKÜFE	0.013995	1	0.9058
All	18.44315	2	0.0001

3.6. Varyans Analizi

Varyans ayrıştırma test sonuçları Tablo 8’de değişkenler için verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, REDK’ndaki değişmelerin yaklaşık %96’lık kısmı yine kendisi tarafından açıklanmaktadır. ÜFE’den REDK’na doğru nedensellik çıkmasına rağmen etkisi 12.dönemin sonunda %2.98 gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak REDK’ndan TKF ve ÜFE’ye olan ilişki varyans analizine göre 12. dönemin sonunda sırasıyla %31.13 ve %43.61 gibi yüksek oranlarda çıkmıştır.

Tablo 8: Varyans Ayrıştırma Test Sonuçları

Variance Decomposition of FARKREDK:				
Period	S.E.	FARKREDK	FARKTKF	FARKÜFE
1	2.889375	100.0000	0.000000	0.000000
2	2.993936	97.73633	0.455954	1.807713
3	3.012941	96.59454	0.644951	2.760507
4	3.022278	96.36841	0.671382	2.960209
5	3.024799	96.34964	0.671639	2.978717
6	3.025169	96.34986	0.671534	2.978606
7	3.025197	96.34967	0.671687	2.978643
8	3.025200	96.34950	0.671748	2.978756
9	3.025201	96.34946	0.671758	2.978785
10	3.025202	96.34945	0.671759	2.978788
11	3.025202	96.34945	0.671759	2.978788
12	3.025202	96.34945	0.671759	2.978788
Variance Decomposition of FARKTKF:				
Period	S.E.	FARKREDK	FARKTKF	FARKÜFE
1	1.007045	13.59041	86.40959	0.000000
2	1.167741	28.08709	71.90786	0.005043
3	1.198539	30.99268	68.76755	0.239771
4	1.202266	31.16436	68.35266	0.482983
5	1.202897	31.13171	68.28134	0.586959
6	1.203144	31.13374	68.25359	0.612674
7	1.203219	31.13829	68.24509	0.616616
8	1.203233	31.13953	68.24352	0.616950
9	1.203235	31.13968	68.24337	0.616957
10	1.203235	31.13968	68.24336	0.616957

11	1.203235	31.13968	68.24336	0.616958
12	1.203235	31.13968	68.24336	0.616958
Variance Decomposition of FARKÜFE:				
Period	S.E.	FARKREDK	FARKTKF	FARKÜFE
1	4.131261	25.46792	17.98571	56.54637
2	4.964353	39.77831	13.94089	46.28079
3	5.133983	43.16846	13.07575	43.75578
4	5.153894	43.60120	12.98031	43.41848
5	5.155175	43.60717	12.98165	43.41118
6	5.155477	43.60402	12.98246	43.41353
7	5.155621	43.60537	12.98204	43.41259
8	5.155657	43.60601	12.98187	43.41212
9	5.155661	43.60611	12.98185	43.41204
10	5.155662	43.60611	12.98185	43.41204
11	5.155662	43.60611	12.98185	43.41204
12	5.155662	43.60611	12.98185	43.41204

Türkiye ekonomisi için, incelenen dönemde, REDK'ndaki değişmelere ÜFE ve TKF değişkenleri üzerine oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle REDK sebep, ÜFE ve TKF sonuçtur. Bu durum Ülke ekonomisini dış kaynaklı olarak REDK'nun fiyatını etkileyebilecek hatta belirleyebilecek gelişmelere karşı daha kırılğan hale getirebilecektir.

4. SONUÇ

Analiz bulgularına göre, REDK ile ÜFE arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. REDK ile TKF arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Üretim bakımından ithalata ve yatırım için ise dış finansmana ihtiyaç duyan Türkiye için döviz kuru, fiyat istikrarının ve finansal istikrarın önemli bir belirleyici unsuru olduğu tespit edilmiştir. ÜFE ile TKF arasında ise herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar ıslık tutması bakımından, ÜFE'den TÜFE'ye doğru güçlü bir ilişkinin varlığı çeşitli çalışmalarda ortaya konmuş olduğundan faiz-enflasyon ilişkisinin ortaya daha net konulması için TÜFE verileriyle de yeni çalışmaların yapılmasında yarar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. & Yılmaz, S. (2013). Rasyonel Beklentiler Hipotezinin Testi: Enflasyon, Faiz ve Kur. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 21-36.
- Akcan, A. T. (2019). Mortgage Krizi Öncesi ve Sonrasında Enflasyon-Faiz Etkileşimi: Türkiye Örneği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(4), 239-244.
- Bıçen, Ö. (2019). Nominal Faiz Oranı Ve Enflasyon Oranı İlişkisi: Gibson Paradoksunun Geçerliliği Üzerine Bir Analiz. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 193-201.
- Bolatoğlu, N. (2006). Türkiye'de Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Fisher Etkisi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 1-15.
- Çuhadar, M, Demirbaş, K, Dayan, K. (2019). TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunun Alternatif Yaklaşımlarla Modellenmesi ve Tahminlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 78-103.
- Demirgil, B. (2019). Türkiye'de Enflasyonun Belirleyicileri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. Uluslararası Yönetim Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi, 7(1), 13-21.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö., & Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6 (1), 405-425.
- Doğan, D., & Tunalı, A. (2011). Küreselleşme Sürecinde Finansal İstikrar-Para Politikası İlişkisi: Türkiye İçin Bir Değerlendirme (2001 Krizi Sonrası). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 61(2), 51-81.
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye'de enflasyon ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: 1984-2003. Sosyal Bilimler Dergisi, 2006(1), 91-106.
- Gürel, S. & Toker, K. (2019). Enflasyon- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Mundell-Tobin Etkisinin Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 335-348.
- Güven, E. T. A., & Uysal, D. (2013). Türkiye'de Döviz Kurlarındaki Değişme İle Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012). Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 5(9), 141-156.

- Hacievliyagil, N., Şit, A., & Doğan, B. (2019). Türkiye İle BRICS Ülkelerinde Enflasyon, Faiz Oranları ve Para Arzı ile Döviz Kuru İlişkisinin Karşılaştırması. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 31-50.
- Karakış, L. (2019). Türkiye'de Döviz Kuru İle Enflasyon Oranı Arasındaki İlişki (2000-2018). *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 83-93.
- Onur, S. (2014). Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranları-Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Model Denemesi (1980-2005). *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)*, 3(2), 69-110.
- Öner, H. (2018). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 343-358.
- Sever, E., & Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 264-283.
- Sezgin, O., & Darıcı, B. (2009). Para Politikasının Finansal İstikrarı Sağlama-Sürdürme Sorumluluğu: Finansal İstikrara Yönelik Geleneksel-Spesifik Para Politikası Uygulamaları. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 15-28.
- Sinan, B. (2019). Türkiye'de Faiz Oranı İle Enflasyon Oranı Arasındaki İlişki: 2006-2018. *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(3), 200-221.
- Syzdykova, A. (2016). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki İlişki: BRİC Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 1-14.
- Şahin, D. (2018). Türkiye'de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 391-408.
- Torun, M., & Karanfil, M. (2016). 1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 473-490.
- Uğur, B. (2019). G-7 Ülkelerinde Enflasyon ve Faiz Haddi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Fisher Etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(2), 85-99.
- Uysal, D., Mucuk, M., & Alptekin, V. (2008). Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Faiz ve Kur İlişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (2), 48-64.

Finansal Analiz Yöntemlerinin İncelenmesi: Stokların Yapısı Ve Değişimi Üzerine Yatay Analiz Uygulaması

Esra Türkkkan Uludağ¹

Nurhan Talebi²

¹Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma İktisadı Anabilim Dalı, 59000, Tekirdağ,
esturkkan@gmail.com

²İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu, ntalebi@aydin.edu.tr

Özet: Geçmişten günümüze kadar gerek küçük işletmeler gerekse büyük şirket ve holdingler değişken koşullar içerisinde devamlılığını sürdürmek amacı taşımıştır. Koşulların değişkenliği neticesinde önemli kararlar alarak stratejilerini belirlemiş ve işletmelerini bu stratejiler doğrultusunda yönetmişlerdir. Bu kararların alınması noktasında işletme ile ilgili bilgilere ihtiyaç duymuş ve bu bilgileri farklı yöntemler kullanarak analiz ettikleri veriler neticesinde elde etmişlerdir. Bu çalışmada finansal analiz yöntemleri, analiz yöntemleri neticesinde elde edilen oranların standartları ve literatürdeki yeri incelenmiştir. Bu yöntemlerden yatay analiz yöntemi Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. firmasının mali tablolarında yer alan stoklar kalemlerine uygulanarak firmanın 2014-2018 yılları arasındaki stok yapısı, stoklarındaki değişim detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Tablolar, Tofaş Türk A.Ş., Finansal Analiz, Yatay Analiz, Stok

1. Giriş

Muhasebenin temel kavramlarından süreklilik kavramı gereği işletmelerin ömrünün sonsuz olduğu kabul edilmektedir. Her işletme kâr amacı ile var olmuştur. Var oluşunu sürdürebilmesi de faaliyetlerinin etkinliğine ve bunun sonucunda elde etmiş olduğu finansal yapısının gücüne bağlıdır. İşletmeler mali durumlarını belli aralıklar ile raporlayarak ilgililere sunmaktadırlar. Bu raporlar finansal (mali) tablolardır (Akdoğan ve Tenker, 1992). Muhasebe uygulamaları genel tebliğinde finansal tabloların düzenlenme amacı; yöneticiler, finansörler, yatırımcılar gibi işletme ilgililerine, işletmenin faaliyetleri, kaynakları ve bu kaynakların değişimi, gelecekteki nakit akışları gibi konularda bilgiler sunarak, ilgililerin doğru kararlar alabilmesine yardımcı olmak şeklinde açıklanmaktadır (1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, 1992). Finansal tabloların amacı ilgililere faydalı bilgiler sunmak olsa da alınacak önemli kararlarda sadece finansal tablolardaki veriler yeterli olmamaktadır. Bu nedenle daha spesifik bilgilere ulaşmak amacı ile finansal tablolara çeşitli analiz yöntemleri uygulanmaktadır. “Finansal tabloların analizi, analiz teknik yöntemlerini uygulayarak analiz sonuçlarının bulunması, bu sonuçların eleştirilmesi, yorumlanması ve değerlendirilmesi, analiz yapılan işletmenin çalışma ve gelişme durumu ile kârlılık ve borç ödeme durumunun saptanması, herhangi bir sorun varsa ortaya çıkarılması ve giderilmesi için alınması gereken önlemleri içeren bir çalışmadır” (Durmuş ve Arat, 1994). Mali tabloların analizi ile işletmenin geleceğine dair tahminlerde bulunmak mümkündür (Akgüç, 1989). Mali analizin yapılmasında sadece mali tabloların verileri kullanılmaktadır (Gücenme, 1996).

Finansal tabloların analizi, analiz eden kişi açısından iki kategoriye ayrılmaktadır, işletme içi ve işletme dışı çevreler (Akgüç, 1989). İşletme personelinin birinin, işletmenin tüm belge ve bilgilerini kullanarak gerçekleştirdiği analize İç Analiz adı verilmektedir. İç analiz işletmenin yürütmüş olduğu tüm faaliyetlerindeki başarısını ölçmek amacı ile yapılır (Durmuş ve Arat, 1997). Yönetim yapılan analiz sonuçlarını değerlendirerek, işletmenin faaliyetleri ve faaliyetlerinin yürütülmesi ile ilgili daha doğru, önleyici ve düzeltici kararlar almasına imkân tanımaktadır. İşletmeye ilgi duyan, yatırımcılar, tedarikçiler, kredi sağlayan kurumlar, denetim firmaları gibi işletme dışı çevresinin, işletmenin sunduğu rapor ve işletmeden edinebildikleri bilgiler ile yapmış oldukları analize dış analiz adı verilmektedir (Çabuk ve Lazol, 2009).

2. İçeriğine ve Tekniklerine Göre Mali (Finansal) Analiz Türleri

Mali analiz içerik açısından statik analiz ve dinamik analiz olarak ikiye ayrılır. Statik Analiz: Belirli bir hesap dönemi için düzenlenmiş ve belirli bir tarihe göre oluşturulmuş mali tablolar üzerinde yapılan ve bir hesap dönemini ilgilendiren analizdir (Argun vd., 2004). Bu neden ile analize tabii tutulan faaliyet dönemine ait

bilgi verir (Savcı, 2009). Bu analiz türüne dikey analiz adı da verilmektedir. Bu analiz türü uygulanırken mali analiz tekniklerinden dikey yüzdeler ve rasyo (oran) analizi yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Dinamik Analiz: Birbirini izleyen hesap dönemlerine ait mali tabloların analizidir. Bu analizde hesap dönemine ait tabloların bağımsız olarak analiz edilip birbirleriyle kıyaslanabilecekleri gibi farklı dönemin tabloları birbiriyle karşılaştırılıp incelenerek işletmenin zaman içerisindeki gelişimi saptanabilir. Bu analiz işletmenin faaliyet göstermiş olduğu aynı ve benzer alandaki diğer işletmeler ile karşılaştırılarak durumunun ortaya konması için de yapılabilir (Akgüç, 1989; Argun vd., 2004). Mali tabloların analizinde temel olarak kullanılan dört teknik mevcuttur (Akgüç, 1995; Çabuk ve Lazol, 2009; Gençoğlu vd., 2013; Güvemli, 1981; Güvemli ve Güvemli, 2016; Karapınar ve Zaif, 2009; Karğın, 2010; Şamiloğlu ve Akgün, 2010). Karşılaştırmalı Analiz/ Yatay Analiz, Yüzde Yöntemi Analizi/ Dikey Analiz, Trend (Eğilim Yüzdeleri) Analizi/ İndeks Analiz, Rasyo Analiz/ Oran Analizi

2.1. Karşılaştırmalı Analiz/ Yatay Analiz

Bu yöntem, işletmenin en az iki mali dönemine ait verilerin karşılaştırılması temeline dayanmaktadır. Yöntem uygulanırken en az iki mali döneme ait veriler yan yana getirilerek her bir hesap kaleminin ilk veya bir önceki mali döneme ait farkları alınır. Söz konusu farklar analiz edilerek işletmenin gelişimi ile ilgili değerlendirilmede bulunulabilir. İşletmenin takip eden iki mali döneme ait verileri karşılaştırılacaksa, ilk olarak her döneme ait tutarlar yazılır sonrasında iki döneme ait tutarlar arasında ortaya çıkan fark artış ise artı olarak, azalış ise eksi olarak değişim sütununa yazılır (Argun vd., 2004). Tutarlar arasındaki fark yüzde olarak hesaplanır ve yüzde kaç oranında arttığı ya da azaldığı saptanarak fark yüzdesi sütununa yazılır (Atmaca vd., 2002).

$$\text{Yatay Yüzde} = \frac{\text{Baz Alınan Yıl Verisine Göre İlgili Kalemde Artış/Azalış}}{\text{İlgili Kalemin Baz Alınan Yıl Verisi}} \times 100$$

Mali dönemler arasındaki tutarlar farkları hesaplanırken, cari dönemden önceki yıl veya normal bir faaliyet dönemi olmasına dikkat edilerek belirlenen baz yıl esas alınır. Bu durumda ya içinde bulunulan cari dönem ile önceki yılın verileri karşılaştırılır veya karşılaştırmalı tabloda yer alan yıllar arasından baz yıl olarak kabul edilen yılın verileri ile diğer dönemlere ait veriler karşılaştırılarak yöntem uygulanır (Çaldağ, 2007; Gücenme, 1996). Karşılaştırmalı tablolar analizinin özellikleri; Birden fazla dönemi içermesi nedeni ile kapsamı açısından dinamik analizdir. Karşılaştırma sonuçlarına göre yorumlar yapılırken değişimin tutarı ve oranı (%) birlikte değerlendirilmelidir. Yalnızca tutarlara veya oranlara bağlı kalınarak yapılan yorumlar eksik kalacaktır. Diğer analiz tekniklerinde de olduğu gibi analizde yorum, neden sonuç ilişkisine göre kurulmakta ve bu ilişkiye bağlı olarak geçmişteki verilerden hareketle gelecekteki beklentiler değerlendirilmektedir.

2.2. Yüzde Yöntemi Analizi/ Dikey Analiz

Yüzde yöntemi ile analiz mali tablolarda yer alan hesap kalemlerinin içinde bulundukları hesap grubuna oranının hesaplanarak analiz edilmesidir. Bir diğer ifade ile dikey analiz adıyla da adlandırılmaktadır (Atmaca vd., 2002). Dikey analiz tekniği kullanılarak cari döneme ve geçmiş dönemlere ait oranların analizi yapılabileceği gibi işletmenin faaliyet gösterdiği sektöre ait oranlar ile işletmenin oranlarını karşılaştırmak mümkün olabilmektedir (Savcı, 2009). “Bilançoda dikey analiz yöntemi uygulanırken, aktif ve pasif toplamı 100 kabul edilir. Bu yolla aktifli oluşturan her hesabın, aktif toplamı içindeki payı yüzde olarak bulunmuş olur. Aynı biçimde pasif bölümünü oluşturan her hesabın pasif içindeki payı yüzde olarak bulunur” (Durmuş ve Arat, 1997). “Gelir tablosunda ise; net satış hasılatı 100 olarak kabul edilir. Gelir tablosunu oluşturan diğer kalemlerin, net satış hasılatı içindeki payı yüzde olarak hesaplanır (Argun vd., 2004).”

$$\text{Dikey Yüzde} = \frac{\text{İlgili Kalem Verisi}}{\text{Baz Alınan Kalem Verisi}} \times 100$$

Satışların maliyeti tablosunda ise satışların maliyeti tutarı 100 kabul edilir. Satışların maliyetini oluşturan kalemlerin yüzde olarak payları hesaplanmış olur (Akgüç, 2011). Yüzde yöntemi (Dikey) analizi tek bir dönemin mali tablolarının analiz edilebilir olması açısından statik analiz, birden fazla dönemin ve farklı işletmelerin kıyaslanarak analiz edilmesi bakımından dinamik analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle bu analiz yöntemi hem statik hem de dinamik analizin içeriğine sahiptir (Çabuk ve Lazol, 2012). Farklı iki işletmenin karşılaştırılmasında genellikle yüzde yöntemi kullanılmaktadır (Akgüç, 2013). Ancak yöntem sadece farklı işletmelerin karşılaştırılmasında değil, işletmenin geçmiş dönemlerinden cari dönemine kadar olan durumu ve gelişim grafiği açısından bilgi edinilmesi için de kullanılabilir (Çetiner, 2000).

2.3. Trend (Eğilim Yüzdeleri) Analizi/ İndeks Analiz

İşletmenin aralarında anlamlı ilişki kurulabilen mali tablo kalemlerinin uzun sürede göstermiş olduğu eğilimlerin (trendlerin) incelenmesi amacı ile uygulanan analiz tekniğidir. Bu yöntemin uygulanmasında ülke ekonomisinde ve sektörde olağandışı değişikliklerin yaşanmadığı, işletme açısından normal sayılabilecek bir yıl baz yıl olarak seçilmekte ve baz yıla ait finansal tablo kalemlerinin eğilim yüzdeleri 100 olarak kabul edilmektedir. Finansal tablo kalemlerinin baz yılı izleyen dönemlerdeki eğilim yüzdesi ise baz yıl ile karşılaştırması yapılarak hesaplanmakta ve bu şekilde finansal tablo kalemlerinin zaman içinde göstermiş oldukları eğilimler saptanmaktadır (Akgüç, 2002; Argun vd., 2004).

$$\text{Trend Yüzdesi} = \frac{\text{İlgili kalem Cari Yıl Verisi}}{\text{İlgili Kalem Baz Alınan Yıl Verisi}} \times 100$$

Yapılan hesaplama neticesinde elde edilen rakam baz yıl ile karşılaştırılır, baz yılın 100 kabul edilmesi, bulunan rakamın 100 rakamının altında olması durumunda, bu hesap kaleminin baz alınan yılın altında, 100 rakamının üstünde olması durumunda ise baz yılının üstünde olduğu anlamını taşımaktadır (Çaldağ, 2007). Trend analizinden beklenen verimin alınabilmesi için en önemli unsur 10 yıl ve fazlası gibi uzun bir dönemi kapsayan mali tablolara uygulanması daha doğru olmaktadır. Trend analizi bilanço, gelir tablosu ya da mukayese edilmek istenen diğer mali tabloların kalemlerine uygulanabilmektedir. Trend analizi yöntemi birden fazla dönemin mukayese edilebilmesi açısından dinamik yapıda bir analizdir. Uzun bir dönemi kapsamı nedeniyle geleceğe ilişkin kararların verilmesinde oldukça yararlı bir yöntemdir (Akgüç, 1998). Bu yöntemin kullanımında karşılaşılan bazı zorluklar ise; baz dönemde bir hesap kalemi negatif ise diğer dönemde pozitif olmuşsa veya tersi olmuşsa, o kalem için trend hesaplanamaz. Bir diğer olumsuzluk ise; baz dönemde bir tutara sahip olan hesap kalemi, diğer dönemde sıfıra düşerse değişim yüzde yüz olur.

2.4. Rasyo Analiz/ Oran Analizi

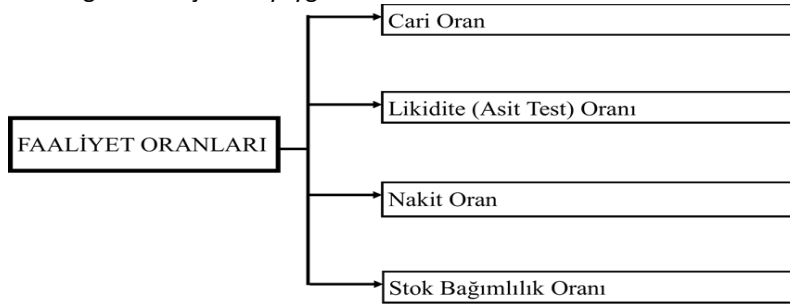
“Rasyo kelimesinin iki kelime anlamı vardır. Bunlardan ilki oran, diğeri ise akla uygunluktur (makul). Bu nedenle rasyo iki nicelik arasındaki akla uygun ilişki olarak tanımlanabilir (Savcı, 2009).” Oran, finansal tablolarda yer alan iki ya da daha fazla kalem arasındaki ilişkinin matematiksel ifadesidir. Oran analizi ise finansal tablolarda yer alan ve aralarında anlamlı ilişkiler kurulabilen kalemlerin birbirlerine oranlanması şeklinde uygulanan analiz tekniğidir (Çabuk ve Lazol, 2012). Oran analizi uygulanarak elde edilen oranlar bazı durumlarda değerlendirme yapılabilmesi açısından bir ölçüt olarak değerlendirilebilirken, çoğu zaman elde edilen oranların yeterli veya yetersiz olarak değerlendirilebilmesi için standart oranlara gereksinim vardır (Berk, 2010). Bu nedenle hesaplanan oranlar, genel kabul görmüş ölçülerle (bilimsel standartlar), geçmiş dönem verileriyle (tarihi standartlar), işletmenin içinde bulunduğu endüstri kolu için saptanan

oranlarla (sanayi standartları) ile karşılaştırılırlar (Argun vd., 2004). Oran analizinde hesaplanan oranlar değişik açılardan sınıflandırılabilirler. Bu çalışmada oranlar finansal tablolar analizinde en yaygın olarak kullanılan şekli ile aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akgüç, 1995; Çabuk ve Lazol, 2009; Gençoğlu vd., 2013; Güvemli, 1981; Güvemli ve Güvemli, 2016; Karapınar ve Zaif, 2009; Karğın, 2010; Şamiloğlu ve Akgün, 2010); Likidite durumunu gösteren oranlar, Finansal (mali) durumu gösteren oranlar, Faaliyet etkinliği (verimlilik) durumunu gösteren oranlar, Karlılık durumunu gösteren oranlar

2.4.1. Likidite Oranları

İşletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme yeteneğini ölçmek için geliştirilen oranlardır. Bu oranlarla işletmenin likidite riski değerlendirilmekte ve net çalışma sermayesinin yeterli olup olmadığına ilişkin saptamalarda bulunmaktadır (Berk, 2010). Borç ödeme gücünü ölçmede yaygın olarak kullanılan oranlar aşağıda Çizelge 1’de verilmiştir (Akdoğan ve Tenker, 1998; Ataman, 1999; Bakır ve Şahin, 2009).

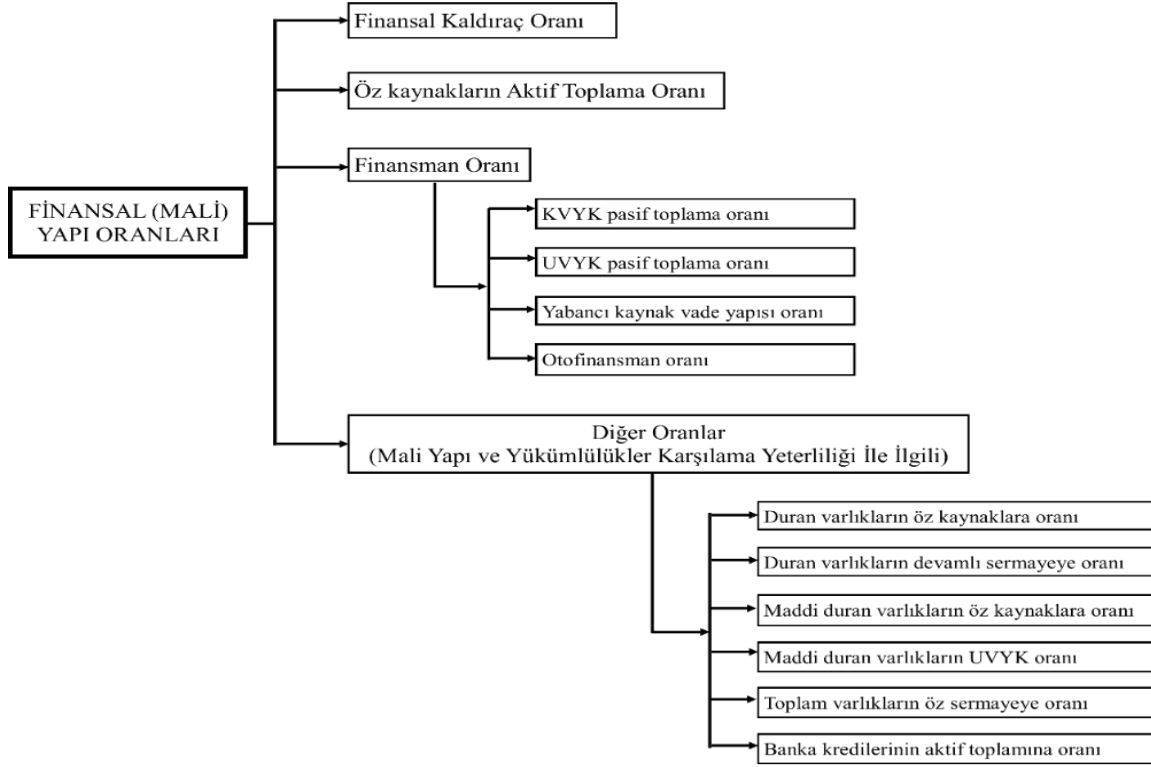
Çizelge 1. Borç ödeme gücünü ölçmede yaygın olarak kullanılan oranlar

2.4.2. Finansal (Mali) Yapı Oranları

İşletmenin finansal yapısı hakkında bilgi almak amacıyla hesaplanan oranlardır. Mali yapı oranları; işletmenin temel finansman politikasının değerlendirilmesinde ve uzun vadeli borç ödeme gücünün analizinde kullanılmaktadır. Bu oranlar ile işletmenin varlıklarının ne tür finansman kaynaklarıyla ve hangi oranda finanse edildiği araştırılırken, öz kaynakların yeterli olup olmadığı hakkında da bilgiler edinilmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2003; Akgüç, 1998). Finansal yapıyı ölçme ve incelemede yaygın olarak kullanılan oranlar aşağıda Çizelge 2’de verilmiştir (Akdoğan ve Tenker, 2003; Atmaca vd., 2002; Bakır ve Şahin, 2009; Bolak, 2000; Çabuk ve Lazol, 2012).

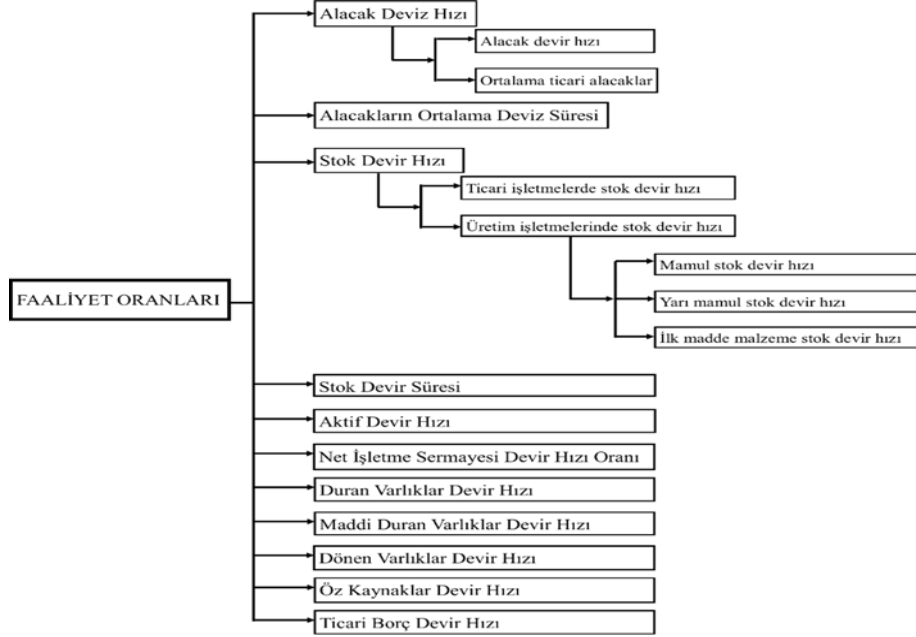
Çizelge 2. Finansal (mali) yapı oranlar

2.4.3. Faaliyet Oranları

İşletmeler faaliyetlerini sürdürmek için kısa dönemli (ticari alacaklar, stoklar gibi) ve uzun dönemli (maddi duran varlıklar gibi) varlıklara yatırım yapmaktadırlar. İşletmeler mevcut varlıklarının kullanımındaki etkinlik derecesini faaliyet oranları ile ölçmektedirler (Akdoğan ve Tenker, 2003; Çabuk ve Lazol, 2012). Faaliyet oranları temelde işletmenin faaliyet derecesi (genellikle Net Satışlar) ile varlıkları arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Bu kapsamda faaliyet oranları genellikle Net Satışlara göre belirlenen Devir Hızı (Dönüş Hızı) oranları aracılığı ile ölçülmektedir. Faaliyet oranları bir diğer ifade ile “Etkinlik” ya da “Verimlilik” oranları olarak da adlandırılmaktadır (Zeytinoglu vd., 2011). Faaliyet Oranlarını ölçmede yaygın olarak kullanılan oranlar aşağıda Çizelge 3’te verilmiştir (Akdoğan ve Tenker, 1998; Akgüç, 1995; Argun vd., 2004; Atmaca vd., 2002; Berk, 2010; Bolak, 2000; Durmuş ve Arat, 1997).

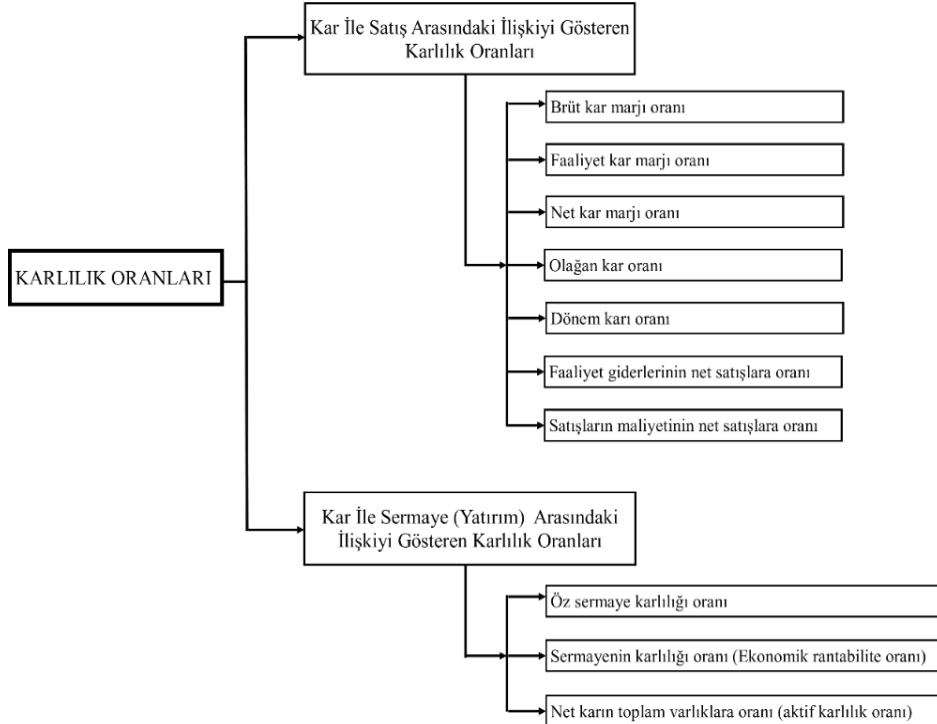
Çizelge 3. Faaliyet Oranları

2.4.4. Karlılık Oranları

İşletmenin belirli bir dönemde karlı bir şekilde çalışıp çalışmadığını gösteren oranlardır. Karlılık analizi işletmenin kazanç elde etme gücünün analizidir. İşletmenin karlılığı işletme yöneticileri, yatırımcılar ve işletmeye kredi verenler açısından oldukça önemlidir (Akdoğan ve Tenker, 1992; Argun vd., 2004; Çabuk ve Lazol, 2009). Karlılık oranları kar ile satışlar ve kar ile yatırımlar (sermaye) arasındaki ilişkiyi gösteren oranlar olmak üzere bu çalışmada iki ana gruba ayrılarak Çizelge 4’te özetlenmiştir.

Çizelge 4. Karlılık Oranları

Tüm bu analiz yöntemleri ve oranların uygulanmasında işletmenin mali tablolarındaki verilere ihtiyaç duyulması, bu tablolardaki verilerin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle tablolarda yer alan hesap gruplarının gerek tutarlarının, gerekse oranlarının büyüklüğünün analiz verilerini direkt etkilediği söylenebilmektedir. Finansal analiz yöntemlerinden dikey analiz, rasyo analiz ve oran analizinin tek döneme ait kalemler arasında uygulamanın daha anlamlı olacağı ancak, yatay analiz yönteminin birden fazla döneme ilişkin verilerin analiz edilmesinde daha etkin olacağı anlaşılmaktadır. Yatay analizde bir hesap grubunun veya tek bir hesap kaleminin farklı dönemler içerisindeki değişimini incelemek mümkün olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. firmasının 2014-2018 yılları arasındaki mali tablolarında yer alan veriler kullanılarak, stoklara ilişkin hesap kalemlerine yatay analiz yöntemi uygulanmış, bu yıllar içerisindeki değişimleri incelenmiştir.

Çizelge 5. Stoklardaki değişimin yatay analizi

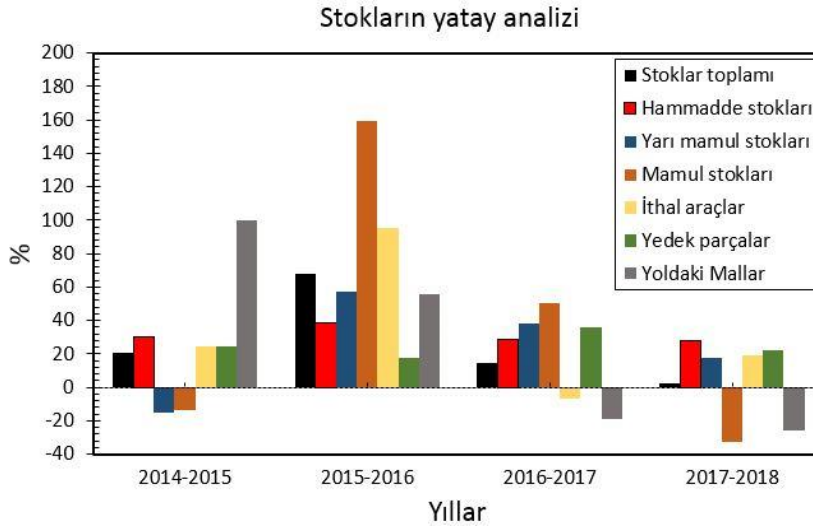
Stoklardaki değişimin yatay analizi (%)

Stok Kalemleri	Yıllar			
	Değişim 2014-2015	Değişim 2015-2016	Değişim 2016-2017	Değişim 2017-2018
Hammadde stokları	30,04	38,74	28,80	28,23
Yarı mamul stokları	-15,43	56,95	38,36	17,60
Mamul stokları	-13,56	159,45	50,32	-32,50
İthal araçlar	24,55	95,12	-6,81	18,79
Yedek parçalar	24,18	17,23	36,11	22,06
Yoldaki Mallar	99,49	55,82	-19,23	-25,51
Stoklar toplamı	20,96	67,83	14,72	2,00

Tofaş işletmesinin stok toplam tutarı ve stok kalemlerinin tutarlarının incelenen 5 yıllık dönemde göstermiş olduğu değişimleri Çizelge 5'ten detaylı bir şekilde incelersek; 2014-2015 yılları arasında toplam stok oranında pozitif yönde %20,96 değişim olduğu görülmüştür. Stok kalemleri ayrı ayrı incelendiğinde ise 2015 yılında 2014 yılına göre; yoldaki mallar kaleminde % 100 gibi oldukça ciddi oranda bir artış olduğu görülürken, yarı mamul ve mamul stokları kalemlerinde sırasıyla -%15,43 ve -%13,56 oranlarında azalış olduğu görülmüştür. Diğer kalemler ise toplam stok oranındaki değişime yakın oranlarda artış göstermiştir. 2015-2016 yılları arasındaki değişim incelendiğinde; 2016 yılında 2015 yılına göre toplam stokların % 67,83 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Stok kalemlerindeki değişimler detaylı incelendiğinde bir önceki döneme göre bu dönemde oldukça farklı oranlarda değişim oranları olduğu görülmektedir. Örneğin; yoldaki malların değişim oranı bir önceki dönemde % 100 civarında artış gösterirken bu dönemde % 55 gibi bir oranda artış gösterebilmiştir. Yarı mamul ve mamul stokları değişim oranları bir önceki dönemde azalış göstermiş ancak bu dönemde oldukça büyük oranda artış gösterdiği görülmüştür. Mamul stoklarındaki % 159 gibi bir artış bu dönemde stok kalemleri arasındaki en yüksek artış oranı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer stok kalemlerindeki artış genel olarak bir önceki döneme göre daha yüksek oranda artarak toplam stoktaki artış oranını yansıtır niteliktedir. 2016-2017 değişim dönemi incelendiğinde toplam stoklardaki değişim oranının bir önceki dönem ile karşılaştırıldığında daha küçük bir oranda değişim olduğu görülmekle birlikte, 2017 yılındaki toplam stoğun 2016'daki toplam stoğa göre % 14,72 arttığı anlaşılmaktadır. Stok kalemlerini detaylı incelediğimizde, bir önceki döneme göre yedek parçalar kalemi hariç artış gösteren bütün kalemlerde daha az oranda artış görülürken, yedek parça kaleminde daha fazla oranda artış olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan ithal araçlar ve yoldaki mallar kalemlerinde 2017 yılındaki tutarlarında 2016 yılına göre azalış olduğu görülmektedir. 2018 yılında 2017 yılına göre, toplam stok tutarında kayda değer bir değişim görülmemekle birlikte artış oranı % 2 olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun anlamı stok kalemleri bazında düşünüldüğünde bazı kalemlerde artışlar meydana gelirken, bazı kalemlerde ise azalışların meydana gelmesi ve artış oranlarının toplam stoktaki etkisi ile azalış oranlarının toplam stoktaki etkisinin hemen hemen eşdeğerde olmasıdır. 2018 yılında 2017

yılına göre artış gösteren stok kalemleri hammadde, yarı mamul, ithal araçlar ve yedek parça iken azalış gösteren stok kalemleri ise mamul stokları ve yoldaki mallar kalemleri olmuştur.

Şekil 1. Stokların yatay analizi

Çizelge 5'te verilen değişimler Şekil 1'de daha net bir şekilde görülmektedir. Çizelge 5 ve Şekil 1 birlikte incelenip değerlendirildiğinde hem yıllar bazında hem de stok kalemleri bazında stabil bir değişim olmadığı görülmektedir. 2015-2016 yıllarında en fazla değişim görülürken 2017-2018 yıllarında en az değişim görülmektedir. 2015-2016 yıllarına baktığımızda mamul stokları kalemindeki ciddi artışın nedenlerinin tespiti için işletmenin mali tablolarının detaylı incelenmesi neticesinde bu dönemde satışların da ciddi artışlar gösterdiği görülmüştür. Buradan hareketle işletme hakkında şu yorum yapılabilir ki; söz konusu dönemde piyasa ve ekonomik koşulların dengede olduğu ve işletmenin yüksek oranda sipariş alıp buna bağlı olarak üretim hızını arttırdığıdır. Fakat bu olumlu yaklaşım 2017-2018 dönemi için söylenememektedir. İşletmenin mali verileri incelendiğinde; stoklarında neredeyse artış görülmemiş, buna paralel olarak satışlarında da çok küçük oranda bir artış olduğu görülmüştür. Piyasa ve ekonomik koşulların bu dönemde 2015-2016 dönemine göre çok daha olumsuz olduğu buna bağlı olarak da işletmenin sipariş ve üretim hızının azaldığı anlaşılmaktadır.

3. Sonuçlar

Finansal analiz tekniklerinden dinamik analiz kapsamındaki yöntemler birbirini izleyen hesap dönemlerine ait mali tabloların analizidir. Bu analizde hesap dönemine ait tabloların bağımsız olarak analiz edilip birbirleriyle kıyaslanabilecekleri gibi farklı dönemin tabloları birbiriyle karşılaştırılıp incelenerek işletmenin zaman içerisindeki gelişimi saptanabilir. Analiz tekniklerinde yorum neden sonuç ilişkisine göre kurulmalı ve bu ilişkiye bağlı olarak geçmişteki verilerden hareketle gelecekteki beklentiler değerlendirilmelidir. Tofaş Türk firmasının mali tablolarında yer alan stok kalemleri detaylı bir şekilde incelenerek, analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki şekilde listelenmiştir.

1. 2014-2015 yılları arasında toplam stok oranında pozitif yönde % 20,96 değişim olduğu görülmüştür. Stok kalemleri ayrı ayrı incelendiğinde ise 2015 yılında 2014 yılına göre; yoldaki mallar kaleminde % 100 gibi oldukça ciddi oranda bir artışın olduğu görülürken, yarı mamul ve mamul stokları kalemlerinde sırasıyla -%15,43 ve -%13,56 oranlarında azalış olduğu görülmüştür.
2. Stok kalemlerindeki değişimler detaylı incelendiğinde bir önceki döneme göre içinde bulunduğu dönemde oldukça farklı oranlarda değişim oranları olduğu görülmektedir.
3. 2014-2018 yılları arasında mamul stoklarındaki % 159 gibi bir artış bu dönemde stok kalemleri arasındaki en yüksek artış oranı olarak karşımıza çıkmaktadır.
4. 2018 yılında 2017 yılına göre, toplam stok tutarında kayda değer bir değişim görülmemekle birlikte artış oranı % 2 olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun anlamı stok kalemleri bazında düşünüldüğünde bazı

kalemlerde artışlar meydana gelirken, bazı kalemlerde ise azalışların meydana gelmesi ve artış oranlarının toplam stoktaki etkisi ile azalış oranlarının toplam stoktaki etkisinin hemen hemen eşdeğerde olmasıdır.

5. Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olunursa; hem yıllar bazında hem de stok kalemleri bazında stabil bir değişim olmadığı görülmektedir. 2015-2016 yıllarında en fazla değişim görülürken 2017-2018 yıllarında en az değişim görülmektedir. 2015-2016 yıllarına baktığımızda mamul stokları kalemindeki ciddi artışın nedenlerinin tespiti için işletmenin mali tablolarının detaylı incelenmesi neticesinde bu dönemde satışların da ciddi artışlar gösterdiği görülmüştür. Ayrıca, Stoklar toplamının yıllar içindeki değişim eğiliminin pozitif olduğu ve incelenen 5 yıllık sürede ortalama % 26,37 oranında arttığı görülmüştür.

4. Teşekkür

Bu çalışma, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Nisan 2019'da kabul edilen Esra Türkkkan Uludağ'ın Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışmada ve Yüksek Lisans tezindeki destekleri için Namık Kemal Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Rasim Yılmaz hocamıza teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- 1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, R. G., (1992), 21447.
- Akdoğan, N., ve Tenker, N. (1992). Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri: Savaş Yayınları.
- Akdoğan, N., ve Tenker, N. (1998). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, 9. Basım. Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 12-13.
- Akdoğan, N., ve Tenker, N. (2003). Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri: Gazi Kitabevi.
- Akgüç, Ö. (1989). Finansal Yönetim, Avcıol Matbaası, 5. Baskı, İstanbul.
- Akgüç, Ö. (1995). Mali Tablolar Analizi, Genişletilmiş 9. Baskı. Baskı, Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayını(16), 445-459.
- Akgüç, Ö. (1998). Finansal yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü.
- Akgüç, Ö. (2002). Mali tablolar analizi (10. baskı). İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Akgüç, Ö. (2011). Mali tablolar analizi: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Akgüç, Ö. (2013). Mali tablolar analizi: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Argun, D., İbiş, C., ve Demir, V. (2004). Mali Tablolar Analizi Uygulamaları. İSMMO Yayınları(62).
- Ataman, Ü. (1999). Yöneticiler için muhasebe ve finans bilgileri: Türkmen Kitabevi.
- Atmaca, B., Ceylan, Y., ve Hanedan, T. (2002). Bilanço Analiz Teknikleri. Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği.
- Bakır, H., ve Şahin, C. (2009). Yöneticiler için Finansal Tablolar Analizi. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Berk, N. (2010). Finansal Yönetim. 10. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Bolak, M. (2000). İşletme Finansı. İstanbul: Birsan Yayınevi.
- Çabuk, A., ve Lazol, İ. (2009). Mali Tablolar Analizi, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 9. Baskı, Bursa.
- Çabuk, A., ve Lazol, İ. (2012). Mali tablolar analizi: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çaldağ, Y. (2007). Denetim ve Raporlama Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Çetiner, E. (2000). İşletmelerde Mali Analiz, Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 138.
- Durmuş, A. H., ve Arat, M. E. (1994). İşletmelerde Mali Tablolar Tahlili İlkeler ve Uygulamalar. İstanbul: Yaylım Matbaası.
- Durmuş, A. H., ve Arat, M. E. (1997). İşletmelerde Mali Tablolar Tahlili. Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları(521/755).
- Gençoğlu, Ü. G., Özerhan, Y., ve Karabınar, S. (2013). Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gücenme, Ü. (1996). Mali tablolar analizi: Marmara Kitabevi.
- Güvemli, O. (1981). Uygulamalı mali tablolar tahlili: Çağlayan Kitabevi.
- Güvemli, O., ve Güvemli, B. (2016). Osmanlı Kayıt Kültüründe Vakıf Muhasebesi ve Devlet Muhasebe Sistemi.
- Karapınar, A., ve Zaif, F. A. (2009). Uluslararası finansal raporlama standartları ile uyumlu finansal analiz: Gazi Kitabevi.
- Karğın, M. (2010). Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ve İdeal Çözüme Yakınlığa Göre Sıralama Yapma Yöntemleri ile Tekstil Sektöründe Finansal Performans Ölçümü. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 195-216.
- Savcı, M. (2009). Mali tablolar analizi: Murathan Yayınevi.

- Şamiloğlu, F., ve Akgün, A. İ. (2010). Finansal raporlama standartlarına uygun finansal tablolar analizi: Ekin Yayınevi.
- Zeytinoglu, F. Ç., Dumanoglu, S., ve Uydaci, M. (2011). Comparison of Efficiencies of Enterprises Engaged in Food Sector in Turkey by Data Envelopment Analysis Taking Account of Their Efficiencies and Rantability Rates. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 7(2), 182.

2019-2020 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Anlatma Becerilerine Yönelik Etkinliklerin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda Örgü Yaşar¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
fundaorge@comu.edu.tr

Özet: Bu çalışma; 2019-2020 eğitim öğretim yılında 6. sınıflara yönelik Türkçe dersi kapsamında okutulan ders kitaplarında anlatma becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikleri karşılaştırarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma için gerekli olan veriler, biri Millî Eğitim Bakanlığı, diğeri ise özel bir yayınevi tarafından yayımlanan iki adet 6. sınıf Türkçe ders kitabının taranmasıyla elde edilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, 470 etkinlik incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin, Eksen Yayınları tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında ise konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin daha çok yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte her iki kitapta da 6. sınıf Türkçe dersine yönelik konuşma kazanımlarından “konuşma stratejilerini uygular” ve yazma kazanımlarından “yazma stratejilerini uygular” kazanımlarının, diğer konuşma ve yazma kazanımlarına oranla daha fazla etkinlikle desteklendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Ders Kitabı, Anlama Becerileri, Konuşma, Yazma, Etkinlik.

Comparative Analyze Of Activities For Expression Skills In 6th Grade Turkish Course Books Which Is Taught In 2019-2020 Academic Year

Abstract: This study aims to compare and analyze the activities which is aimed at improving the expression skills in the textbooks taught with in the scope of 6th grade Turkish course in the 2019-2020 academic year. The data required for the research were obtained by scanning two 6th grade Turkish textbooks, one published by the Ministry of National Education and the other by a private publishing house. In this study, document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used and 470 activities were examined. According to the results of the research, it was found that activities aimed at improving writing skills in the 6th grade Turkish textbook published by the Ministry of National Education, and activities aimed at improving speaking skills in the 6th grade Turkish textbook published by Eksen Publications were found to be more frequent. In addition, in both books, it was determined that, “the practise of speaking strategies” is related to speaking attainment and “the practise of writing strategies” is related to writing attainment were supported more effectively than the other speaking and writing attainments.

Key Words: Turkish Course Book, Narrative Skills, Speaking, Writing, Activity.

1. GİRİŞ

“Dil; düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir” (Aksan, 2000: 55). Bu aktarım sözlü ve yazılı olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilebilir. Sözlü aktarımda dinleme ve konuşma becerileri, yazılı aktarımda ise okuma ve yazma becerileri kullanılır. Yavuz’a göre (2010: 292) anadili; dinleme, konuşma, okuma ve yazma sırasıyla edinilir. “Bu sıralamaya göre bir becerinin, kendisinden sonra gelecek diğer beceri için zemin hazırladığını söylemek yanlış olmaz” (Örgü Yaşar, 2018: 98).

Türkçe dersinin temel amacı, öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Bu bağlamda “anlama ile ilgili etkinlikler okuma ve dinleme, anlatma ile ilgili etkinlikler ise konuşma ve yazmadır” (Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 1997: 56). Dinleme ve okuma becerileri, alıcı dil; konuşma ve yazma becerileri ise verici dil olarak da adlandırılır (Lüle Mert, 2014: 24). Her ne kadar dinleme, konuşma, okuma ve yazma ayrı ayrı birer dil becerisi olarak görünse de “dil öğretiminde dört temel becerinin ayrı ayrı ele alınması ve birinin diğerine göre önemli kılınması olası görülmemektedir. Bu nedenle her becerinin birlikte ele alındığı tümleşik dil becerilerini geliştirmek dil öğretim sürecinin temelini oluşturmaktadır” (İşeri ve Yılmaz, 2008: 9).

Anlatma becerilerden biri olan konuşma ile ilgili farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Konuşma, “sözcükleri yalnızca seslendirerek karşımızdakine aktarmak değil, aynı zamanda konuşma kuralları, vurgu, tonlama, telaffuz, beden dili, sesi etkili kullanma, konuşmasını değerlendirme vb. unsurları da içine alan bir süreçtir” (Büyükikiz ve Hasırcı, 2013: 61). “Konuşma; zihinsel gelişim, kişilik oluşumu ve toplumsal ilişkilerin bir yansıtıcısıdır” (Sever, 2000: 19). “İlk olarak aileden, sonra çevreden, daha sonra ise kurallara uygun ve sistemli olarak da okuldan öğrendiğimiz bu becerinin edinimi uzun bir süreçtir” (Şen ve Boylu, 2015: 14). Bu bağlamda konuşma becerisini edinmiş olarak okula başlayan bir öğrencinin bu becerisinin, okulda Türkçe dersi aracılığıyla geliştirilmesi beklenir. Hagevik’e göre (1999), insanlar zamanlarının %40’ını dinlemeye, %35’ini konuşmaya, %16’sını okumaya ve geri kalan %9’unu da yazmaya ayırmaktadır (Akt. Cihangir Çankaya, 2004). Kurudayıoğlu’na göre (2003: 290) konuşma olmadan dinlemenin olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda, insan için konuşmanın ne kadar önemli olduğu %75’lik bir pay ile çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan anlatma becerilerinden ikincisi ise yazmadır. Yazma ile ilgili de farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Bu bağlamda yazma “düşünce gücüne sahip olanların görüş, fikir ve duygularıyla gözlem, deney ve tecrübelerini, seçilen konuyla ilgisi ölçüsünde planlayıp dilin kurallarına uygun biçimde anlatması” (Göçer, 2010: 179) şeklinde tanımlanabilir. Bir diğer tanıma göre ise yazma “her türlü olay, düşünce, durum ve duyguları, dili en güzel şekilde kullanarak belli bir plan dahilinde başkalarına ve yarınlara ulaştırmaya, böylece kalıcılığını sağlamaya imkân veren” (Aktaş ve Gündüz, 2002: 61) bir beceridir. “Yazma; zihnimizdeki duygu, düşünce, istek ve olayların belli kurallara uygun olarak çeşitli sembollerle anlatılmasıdır. Bir başka ifadeyle, zihinde yapılandırılmış bilgilerin yazıya dökülmesi işlemidir” (Güneş, 2014: 157). Temizkan ve Yalçınkaya’ya göre (2013: 82) “herhangi bir konuda yazabilmek, o konuda okuma yoluyla bilgi, duygu ve düşüncelerin; dinleme ve izleme yoluyla deney ve tecrübelerin; başkalarıyla konuşma ve görüş alışverişi yoluyla fikirlerin edinilmesini gerektirir.”

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında tıpkı dinleme ve okuma becerilerinde olduğu gibi konuşma ve yazma becerilerine yönelik de her sınıf düzeyine göre kazanımlara yer verilmiştir. Bu bağlamda 6. sınıflar için konuşma becerisine yönelik kazanımlar; 1. Hazırlıklı konuşma yapar, 2. Hazırlıksız konuşma yapar, 3. Konuşma stratejilerini uygular, 4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır, 5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır, 6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır, 7. Konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (MEB, 2018: 40) kazanımlarıdır.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında, 6. sınıflar için yazma becerisine yönelik: 1. Şiir yazar, 2. Bilgilendirici metin yazar, 3. Hikâye edici metin yazar, 4. Yazma stratejilerini uygular, 5. Yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır, 6. Bir işi işlem basamaklarına göre yazar, 7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır, 8. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler, 9. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır, 10. Yazdıklarını düzenler, 11. Yazdıklarını paylaşır, 12. Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır, 13. Formları yönergelerine uygun doldurur ve 14. Kısa metinler yazar (MEB, 2018: 42-43) kazanımlarına yer verilmiştir. Öğrenciler ancak bu kazanımları edindikleri takdirde ilgili öğrenme alanlarında gelişme sağlayıp başarılı olabilirler.

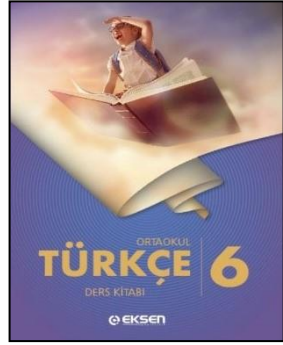
Bilindiği üzere günümüzde eğitim hayatında hâlâ en yaygın kullanılan öğretim materyali ders kitaplarıdır. Türkçe ders kitaplarında okuma metinlerinin yanı sıra etkinlikler yer almaktadır. Etkinlikler, “gerçek yaşamdan alınan veya gerçek yaşama benzer uygulamalardır. Örneğin bir formu doldurma, iki resim arasındaki beş farkı bulma gibi. Etkinlik yaparken bütün dil becerileri kullanılır. Etkinlik; konuşma, dinleme, anlama, okuma, yazma gibi aynı anda dilin bütün becerilerini kullanma ve geliştirme fırsatı verir” (Çevik ve Güneş, 2017: 273). Bu nedenle ders kitaplarında yer alan etkinliklerin de yukarıda sıralanan kazanımları destekleyecek niteliğe sahip olması önem arz etmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI, VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışma; 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında anlatma becerilerine yönelik yer alan etkinliklerin karşılaştırılarak incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın evrenini Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi’nin 2019 tarih ve 2736 ile 2740 sayılarında okutulmasına karar verilen 6. sınıf Türkçe ders kitapları, örneklemini ise biri Millî Eğitim Bakanlığı, diğeri ise Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan

toplam iki adet 6. sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır (Tablo 1). Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için gerekli olan veriler; örneklem olarak belirlenen Türkçe ders kitaplarının taranmasıyla elde edilmiştir. Çalışma kapsamında her iki ders kitabına ait metin sonu etkinlikleri incelenmiştir. Bazı etkinlikler, birden fazla yönerge içermekte buna bağlı olarak da birden fazla dil becerisine hitap etmektedir. Bu bağlamda konuşma ve yazma becerisine yönelik yönerge içeren bütün etkinlikler değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler tablolar halinde gösterilerek karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmanın sonunda ise ulaşılan sonuçlardan hareketle önerilerde bulunulmuştur.

Tablo 1: İnceleme Kapsamına Alınan Ders Kitapları ile İlgili Bilgiler

Kitabın Adı	Yazar/Yazarlar	Editör	Yayınevi	Kitap Kapak Sayfası
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı	Sabri Ceylan, Kadir Duru, Gülten Erkek, Murat Pastutmaz	Doç. Dr. Zekerya Batur, Sabri Ceylan	MEB	
Ortaokul Türkçe 6 Ders Kitabı	Yasemin Şekerci	-	Eksen	

3. BULGULAR VE YORUM

İncelenen Türkçe ders kitaplarına yönelik genel bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: İncelenen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarına Yönelik Bilgiler

İncelenen Konular	MEB Yay.	Eksen Yay.
Tema Sayısı	8	8
Metin Sayısı	32	32
Hazırbulunuşluk Seviyesini Belirlemeye Yönelik Etkinlikler	64	77
Metin Sonu Etkinlikleri	234	236
Tema Sonu Etkinlikleri	79	66
Toplam Etkinlik Sayısı	377	379

Tablo 2 incelendiğinde, iki kitapta da tema sayısının 8, metin sayısının 32 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında toplamda 377 etkinlik yer almaktadır. Etkinliklerden 64’ü işlenecek metinlerin başında yer alan ve öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesini belirlemeye yönelik, 234’ü işlenen metinle ilgili, 79’u ise tema sonunda yer alan ve tema boyunca elde edilen kazanımların pekiştirildiği etkinliklerdir. Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf

Türkçe ders kitabında ise 77'si öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesini belirlemeye yönelik, 236'sı işlenen metinle ilgili, 66'sı tema sonunda olmak üzere toplam 379 etkinlik yer almaktadır.

Hazırbulunuşluk seviyesini belirlemeye yönelik etkinlikler genellikle işlenecek konuyla ilgili duygu, düşünce ve bilgilerin aktarılmasına dayanmaktadır. Tema sonu etkinlikler ise çoktan seçmeli, doğru-yanlış, boşluk doldurma ve eşleştirme tipi sorulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu etkinliklerin konuşma ve yazma kazanımlarına yönelik olduğu söylenemez. Bu nedenle çalışma kapsamında sadece, konuşma ve yazma kazanımlarına yönelik olması beklenen, öğrencinin kendisini yazılı ve sözlü olarak daha rahat ve etkili ifade edebileceği metin sonu etkinlikleri değerlendirilmiştir.

3.1. MEB Türkçe 6 Ders Kitabına Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında konuşma ve yazma becerilerine yönelik bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 3: MEB Türkçe 6 Ders Kitabında Konuşma ve Yazma Becerilerine Yönelik Etkinlik Sayıları

Ünite Adı	Metin Adı	Konuşma Becerisi	Yazma Becerisi	Konuşma ve Yazma Becerisi	Toplam
Okuma Kültürü	Bu da Benim Öyküm	2	6	-	8
	Aıyorum	1	7	-	8
	Canım Kitaplığım	2	5	-	7
	Heykeli Dikilen Eşek	1	4	2	7
	Toplam	6	22	2	30
Millî Mücadele ve Atatürk	Türk Askerinin Cesareti	2	2	1	5
	Yaşlı Nine	1	4	2	7
	15 Temmuz	2	2	3	7
	120	4	3	-	7
	Toplam	9	11	6	26
Bilim ve Teknoloji	Aziz Sancar	1	4	1	6
	İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi?	3	5	-	8
	Teknoloji Bağımlılığı	1	6	-	7
	Bak Postacı Geliyor Selam Veriyor	2	6	-	8
	Toplam	7	21	1	29
Erdemler	Vermek Çoğalmaktır	2	3	1	6
	Sevgi Diyen Çağlar Aşar	1	3	1	5
	Gümüş Kanat	1	4	1	6
	Balıkçıl	3	7	-	10
	Toplam	7	17	3	27
Doğa ve Evren	Merak Ettiklerimiz	1	4	1	6
	Afyon	2	5	-	7
	Su Kirliliği	1	5	2	8
	Kar Kristallerinin Peşinde Bir Yaşam	3	5	-	8
	Toplam	7	19	3	29
Millî Kültürümüz	Anadolu	1	6	1	8
	Tarhananın Öyküsü	2	3	1	6
	Ana Dili	2	3	2	7
	Kara Tren	1	5	1	7
	Toplam	6	17	5	28
Sağlık ve Spor	Bisiklet Zamanı	1	5	2	8
	Yemek, İçmek ve Sindirmek	1	4	3	8
	Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap	1	5	2	8

	Vazgeçmeyenlerin Hikâyesi	2	3	2	7
	Toplam	5	17	9	31
Birey ve Toplum	Evet Efendim	3	3	1	7
	Sen de Bir İyilik Yap	2	4	1	7
	Dostluğa Dair	1	3	4	8
	Hacettepe	3	5	-	8
	Toplam	9	15	6	30
	Genel Toplam	56	139	35	230

Tablo 3'te konuşma ve yazma becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerin temalara göre dağılımları verilmiştir. MEB Türkçe 6'da konuşma becerisini geliştirmeye yönelik 56, yazma becerisini geliştirmeye yönelik 139, hem konuşma hem de yazma becerilerini geliştirmeye yönelik 35 olmak üzere toplam 230 etkinliğe yer verilmiştir. Bu bağlamda yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere ağırlık verildiği görülmektedir. Bununla birlikte konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere dokuzar etkinlik ile en çok *Millî Mücadele ve Atatürk* ile *Birey ve Toplum* temalarında; en az ise 5 etkinlik ile *Sağlık ve Spor* temasında yer verildiği tespit edilmiştir. Yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin dağılımına bakıldığında ise etkinliklerin en çok *Okuma Kültürü* temasında (22 etkinlik), en az ise *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında (11 etkinlik) yer aldığı görülmüştür.

Tablo 4: MEB Türkçe 6 Ders Kitabındaki Etkinliklerin Konuşma ve Yazma Kazanımlarını Karşılama Durumu

Tema Adı	Konuşma Becerisine Yönelik Etkinlik Sayısı	Konuşma Kazanımlarını Karşılayan Etkinlik Sayısı	Yazma Becerisine Yönelik Etkinlik Sayısı	Yazma Kazanımlarını Karşılayan Etkinlik Sayısı
Okuma Kültürü	8	4	24	7
Millî Mücadele ve Atatürk	15	6	17	7
Bilim ve Teknoloji	8	2	22	6
Erdemler	10	4	20	4
Doğa ve Evren	10	3	22	10
Millî Kültürümüz	11	2	22	8
Sağlık ve Spor	14	4	26	6
Birey ve Toplum	15	2	21	8
Toplam	91	27	174	56

Tablo 4'te MEB Türkçe 6 ders kitabında konuşma ve yazma becerilerine yönelik etkinliklerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan konuşma ve yazma kazanımlarını karşılama durumlarına ilişkin veriler yer almaktadır. Tabloya bakıldığında toplamda 91 konuşma etkinliğinden sadece 27'sinin programdaki konuşma kazanımlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Yine aynı kitapta 174 yazma etkinliğinden 56'sının programdaki yazma kazanımlarıyla örtüştüğü belirlenmiştir.

Tablo 5: Konuşma Becerisine Yönelik Etkinliklerin MEB Türkçe 6 Ders Kitabında Karşılanma Durumu ve Temalara Göre Dağılımı

	TEMALAR								T
Konuşma Kazanımları									

1. Hazırlıklı konuşma yapar.	2	2	-	1	1	1	4	2	13
2. Hazırlıksız konuşma yapar.	2	4	2	3	2	1	1	-	15
3. Konuşma stratejilerini uygular.	3	5	2	2	2	2	4	2	22
4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır.	-	2	-	1	1	-	1	-	5
5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	-	-	1	-	-	-	1	-	2
7. Konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Toplam	8	13	5	7	6	4	11	4	58

Tablo 5'te MEB Türkçe 6 ders kitabındaki konuşma etkinliklerinin kazanımlara göre dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda kitapta, en çok *konuşma stratejilerini uygular* kazanımına yönelik etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu kazanımı sırasıyla hazırlıksız konuşma yapar (15 etkinlik), hazırlıklı konuşma yapar (13 etkinlik), konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır (5 etkinlik), konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (2 etkinlik) ve konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 etkinlik) kazanımları izlemektedir. Bununla birlikte *kelimeleri anlamlarına uygun kullanır* kazanımına yönelik ise herhangi bir etkinliğe yer verilmediği tespit edilmiştir.

Konuşma kazanımlarına yönelik etkinliklere 13 etkinlik ile en çok *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında, en az ise dörder etkinlikle *Millî Kültürümüz* ile *Birey ve Toplum* temalarında yer verildiği belirlenmiştir.

Tablo 6: Yazma Becerisine Yönelik Etkinliklerin MEB Türkçe 6 Ders Kitabında Karşılama Durumu ve Temalara Göre Dağılımı

	TEMALAR								T
Yazma Kazanımları	Okuma Kültürü	Millî Mücadele ve Atatürk	Bilim ve Teknoloji	Erdemler	Doğa ve Evren	Millî Kültürümüz	Sağlık ve Spor	Birey ve Toplum	
1. Şiir yazar.	2	1	-	1	-	1	-	1	6
2. Bilgilendirici metin yazar.	2	3	1	-	4	2	4	-	16
3. Hikâye edici metin yazar.	3	3	1	2	2	4	2	3	20
4. Yazma stratejilerini uygular.	6	5	1	2	6	4	4	6	34
5. Yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Bir işi işlem basamaklarına göre yazar.	-	-	-	-	1	-	-	-	1
7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.	-	1	-	-	1	-	2	3	7
8. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.	4	3	1	1	3	-	1	1	14
9. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	-	1	-	-	1	-	-	-	2
10. Yazdıklarını düzenler.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11. Yazdıklarını paylaşır.	-	2	2	-	1	-	1	-	6

12. Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.	1	-	-	-	-	-	-	-	1
13. Formları yönergelerine uygun doldurur.	1	-	2	-	1	-	1	-	5
14. Kısa metinler yazar.	-	-	1	1	2	1	-	4	9
Toplam	19	19	9	7	22	12	15	18	121

Tablo 6’da MEB Türkçe 6 ders kitabındaki yazma etkinliklerinin kazanımlara göre dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda kitapta, en çok *yazma stratejilerini uygular* kazanımına yönelik etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu kazanımı sırasıyla hikâye edici metin yazar (20 etkinlik), bilgilendirici metin yazar (16 etkinlik), yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler (14 etkinlik), kısa metinler yazar (9 etkinlik), yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (7 etkinlik), şiir yazar (6 etkinlik), yazdıklarını paylaşır (6 etkinlik), formları yönergelerine uygun doldurur (5 etkinlik), yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (2 etkinlik), bir işi işlem basamaklarına göre yazar (1 etkinlik) ve yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 etkinlik) kazanımları izlemektedir. Bununla birlikte *yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır* ve *yazdıklarını düzenler* kazanımlarına yönelik etkinliklere ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

Yazma kazanımlarına yönelik etkinliklere 22 etkinlik ile en çok *Doğa ve Evren* temasında, en az ise 7 etkinlik ile *Erdemler* temasında yer verildiği belirlenmiştir.

3.2. Eksen Türkçe 6 Ders Kitabına Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında konuşma ve yazma becerilerine yönelik bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 7: Eksen Türkçe 6 Ders Kitabında Konuşma ve Yazma Becerilerine Yönelik Etkinlik Sayıları

Ünite Adı	Metin Adı	Konuşma Becerisi	Yazma Becerisi	Konuşma ve Yazma Becerisi	Toplam
Erdemler	Forsa	3	5	-	8
	Kaynatılmış Tohum	3	2	1	6
	Ceylana Yardım Edenler	6	3	-	9
	Adsız Çeşme	7	1	-	8
	Toplam	19	11	1	31
Millî Kültürümüz	Nevruz	2	4	1	7
	Türküler Dolusu	3	4	1	8
	Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp	2	4	-	6
	Bayrak	4	2	1	7
	Toplam	11	14	3	28
Millî Mücadele	Atatürk Orman Çiftliği	2	3	2	7
	Atatürk Geometri Kitabı Yazmış	3	2	-	5
	30 Ağustos	4	3	-	7
	Ankara Türk Odası	3	2	-	5
	Toplam	12	10	2	24
Çocuk Dünyası	Nasrettin Hoca Fıkraları	2	2	-	4
	Ben Kimim?	2	4	2	8
	Bilmece	4	2	-	6
	Kentlerde Yaşayan Çocuklar da Oyun Oynamak İster	5	1	-	6
	Toplam	13	9	2	24
Birey ve Toplum	Birlikte	5	2	1	8
	Geri Kazanım	6	2	-	8
	Ömür Törpüsü	4	4	1	9
	Sihirli Pasta	6	1	-	7

	Toplam	21	9	2	32
İletişim	Güler Yüze ve Gülmeye Dair	4	4	2	10
	Teknolojik Bayram Kutlamaları	3	2	1	6
	Pulsuz Dilekçe	5	2	2	9
	Bilgilenirken Medya	2	4	-	6
	Toplam	14	12	5	31
Doğa ve Evren	Uzaklar	4	3	-	7
	Gezegelimiz Isınıyor	4	5	2	11
	Orman	7	1	2	10
	Beyaz Diş	3	2	-	5
	Toplam	18	11	4	34
Bilim ve Teknoloji	Uçakla Yolculuk	3	3	-	6
	Robotik ile Enerji	2	2	-	4
	Newton'un Elması	3	3	-	6
	Bilimsel Araştırma Yaparken	3	2	-	5
	Nelere Dikkat Etmeliyiz?				
	Toplam	11	10	0	21
Toplam		119	86	20	225

Tablo 7'ye bakıldığında Eksen Türkçe 6'da konuşma becerisini geliştirmeye yönelik 119, yazma becerisini geliştirmeye yönelik 86, hem konuşma hem de yazma becerilerini geliştirmeye yönelik 20 olmak üzere toplam 225 etkinliğe yer verildiği görülmektedir. Etkinliklerin büyük bir kısmı konuşma becerisini geliştirmeye yöneliktir. Bununla birlikte konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere 21 etkinlik ile en çok *Birey ve Toplum* temasında; en az ise on birer etkinlikle *Millî Kültürümüz* ile *Bilim ve Teknoloji* temalarında yer verildiği belirlenmiştir. Yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin dağılımına bakıldığında ise etkinliklerin en çok *Millî Kültürümüz* temasında (14 etkinlik), en az ise *Çocuk Dünyası* ile *Birey ve Toplum* temalarında (dokuzar etkinlik) yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Eksen Türkçe 6 Ders Kitabındaki Etkinliklerin Konuşma ve Yazma Kazanımlarını Karşılama Durumu

Tema Adı	Konuşma Becerisine Yönelik Etkinlik Sayısı	Konuşma Kazanımlarını Karşılaman Etkinlik Sayısı	Yazma Becerisine Yönelik Etkinlik Sayısı	Yazma Kazanımlarını Karşılaman Etkinlik Sayısı
Erdemler	20	5	12	2
Millî Kültürümüz	14	4	17	5
Millî Mücadele	14	3	12	-
Çocuk Dünyası	15	3	11	2
Birey ve Toplum	23	5	11	4
İletişim	19	4	17	3
Doğa ve Evren	22	6	15	2
Bilim ve Teknoloji	11	4	10	1
Toplam	138	34	105	19

Tablo 8'de Eksen Türkçe 6 ders kitabında konuşma ve yazma becerilerine yönelik etkinliklerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan konuşma ve yazma kazanımlarını karşılama durumlarına ilişkin veriler yer almaktadır. Tabloya bakıldığında, 138 konuşma etkinliğinden 34'ünün programdaki konuşma kazanımlarıyla örtüştüğü belirlenmiştir. Yine aynı kitapta 105 yazma etkinliğinden sadece 19'unun programdaki yazma kazanımlarıyla örtüştüğü tespit edilmiştir.

Tablo 9: Konuşma Becerisine Yönelik Etkinliklerin Eksen Türkçe 6 Ders Kitabında Karşılama Durumu ve Temalara Göre Dağılımı

	TEMALAR								T
	Erdemler	Millî Kültürümüz	Millî Mücadele	Çocuk Dünyası	Birey ve Toplum	İletişim	Doğa ve Evren	Bilim ve Teknoloji	
Konuşma Kazanımları									
1. Hazırlıklı konuşma yapar.	1	2	2	1	-	2	1	-	9
2. Hazırlıksız konuşma yapar.	2	1	1	3	4	2	4	4	21
3. Konuşma stratejilerini uygular.	2	3	2	3	4	4	5	4	27
4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır.	1	1	1	1	-	-	-	-	4
5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.	-	1	-	1	-	-	-	-	2
6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	1	1	1	1	-	1	1	-	6
7. Konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.	1	-	-	-	1	-	1	-	3
Toplam	8	9	7	10	9	9	12	8	72

Tablo 9'da Eksen Türkçe 6 ders kitabındaki konuşma etkinliklerinin kazanımlara göre dağılımı yer almaktadır. İncelenen kitapta, en çok *konuşma stratejilerini uygular* kazanımına yönelik etkinliklerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kazanımı sırasıyla hazırlıksız konuşma yapar (21 etkinlik), hazırlıklı konuşma yapar (9 etkinlik), konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (6 etkinlik), konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır (4 etkinlik), konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (3 etkinlik) ve kelimeleri anlamlarına uygun kullanır (2 etkinlik) kazanımları izlemektedir. Bu bağlamda Eksen Türkçe 6 ders kitabında bütün konuşma kazanımlarına yönelik etkinliklere yer verildiği görülmektedir.

Konuşma kazanımlarına yönelik etkinliklere 12 etkinlik ile en çok *Doğa ve Evren* temasında, en az ise 7 etkinlik ile *Millî Mücadele* temasında yer verildiği belirlenmiştir.

Tablo 10: Yazma Becerisine Yönelik Etkinliklerin Eksen Türkçe 6 Ders Kitabında Karşılama Durumu ve Temalara Göre Dağılımı

	TEMALAR								T
	Erdemler	Millî Kültürümüz	Millî Mücadele	Çocuk Dünyası	Birey ve Toplum	İletişim	Doğa ve Evren	Bilim ve Teknoloji	
Yazma Kazanımları									
1. Şiir yazar.	-	1	-	-	1	1	1	1	5
2. Bilgilendirici metin yazar.	2	2	2	2	3	1	1	3	16
3. Hikâye edici metin yazar.	2	2	1	1	1	-	1	-	8
4. Yazma stratejilerini uygular.	5	6	3	3	2	3	3	2	27
5. Yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır.	-	-	-	-	-	1	-	-	1
6. Bir işi işlem basamaklarına göre yazar.	-	-	-	-	-	-	-	-	-

7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.	-	-	-	-	-	1	-	1	2
8. Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.	2	1	1	3	2	-	1	2	12
9. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	-	-	-	-	1	1	1	-	3
10. Yazdıklarını düzenler.	4	4	3	2	1	-	2	-	16
11. Yazdıklarını paylaşır.	3	3	2	1	1	1	1	2	14
12. Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.	-	-	-	-	-	-	-	1	1
13. Formları yönergelerine uygun doldurur.	-	-	-	-	-	1	-	-	1
14. Kısa metinler yazar.	1	2	1	2	-	2	1	-	9
Toplam	19	21	13	14	12	12	12	12	115

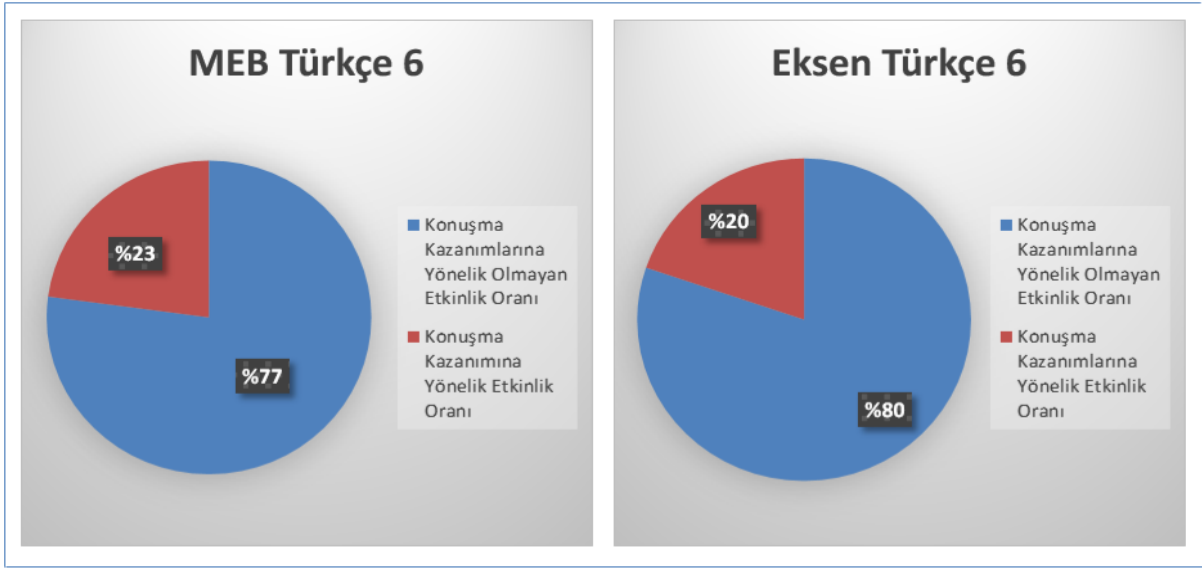
Tablo 10'da Eksen Türkçe 6 ders kitabındaki yazma etkinliklerinin kazanımlara göre dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda kitapta, en çok *yazma stratejilerini uygular* kazanımına yönelik etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Bu kazanımı sırasıyla bilgilendirici metin yazar (16 etkinlik), yazdıklarını düzenler (16 etkinlik), yazdıklarını paylaşır (14 etkinlik), yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler (12 etkinlik), kısa metinler yazar (9 etkinlik), hikâye edici metin yazar (8 etkinlik), şiir yazar (5 etkinlik), yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (3 etkinlik), yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (2 etkinlik), yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır (1 etkinlik), yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 etkinlik), formları yönergelerine uygun doldurur (5 etkinlik) kazanımları izlemektedir. Bununla birlikte *bir işi işlem basamaklarına göre yazar* (1 etkinlik) kazanımına yönelik etkinliklere ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

Yazma kazanımlarına yönelik etkinliklere 21 etkinlik ile en çok *Millî Kültürümüz* temasında, en az ise on ikişer etkinlik ile *Birey ve Toplum*, *İletişim*, *Doğa ve Evren*, *Bilim ve Teknoloji* temalarında yer verildiği belirlenmiştir.

3.3. MEB Türkçe 6 Ders Kitabı ile Eksen Türkçe 6 Ders Kitabının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ve Yorum

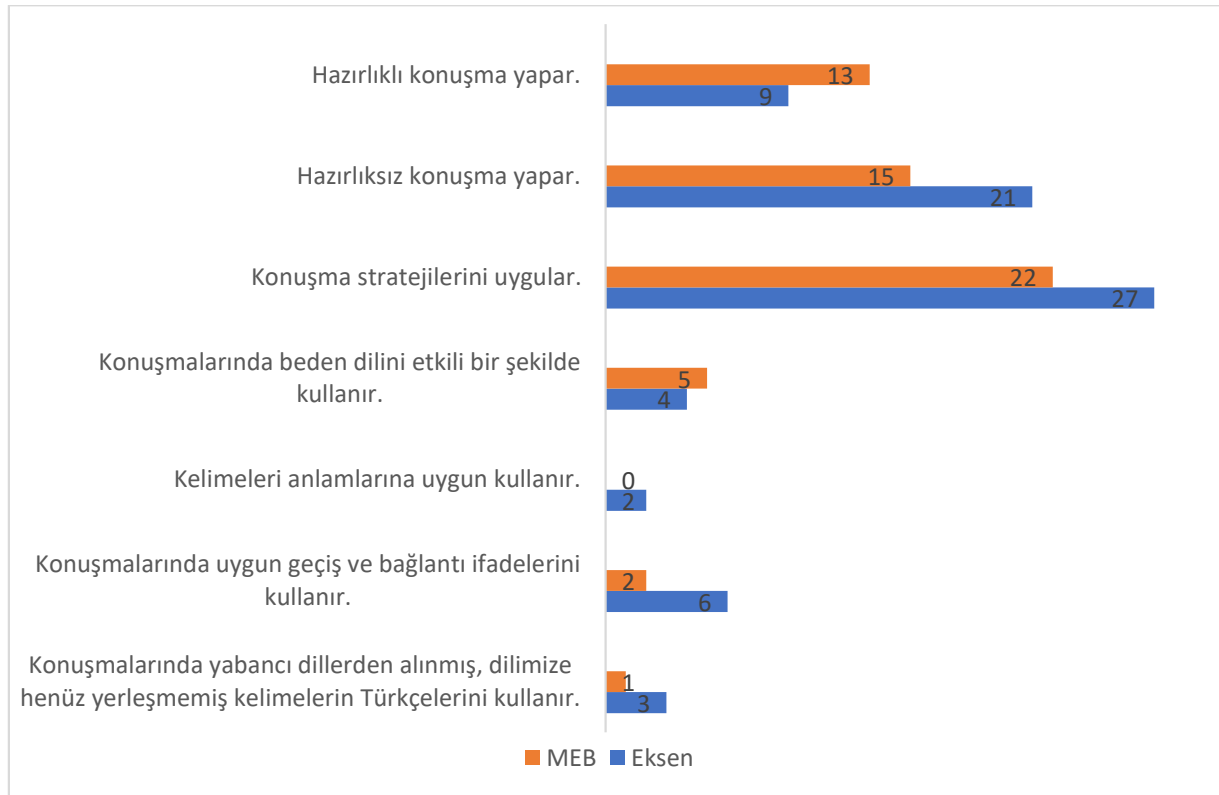
Çalışmanın bu bölümünde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabı ile Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabının karşılaştırılmasına yönelik bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Şekil 1: 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Konuşma Kazanımlarını Karşılama Durumunun Oransal Dağılımı (%)

Şekil 1’de Millî Eğitim Bakanlığı ve Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında konuşma becerisine hitap eden etkinliklerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında belirtilen konuşma kazanımlarını karşılama durumuna yönelik oranları verilmiştir. Bu bağlamda MEB Türkçe 6 ders kitabındaki konuşma becerisine yönelik etkinliklerden %23’ünün programdaki konuşma kazanımlarıyla örtüştüğü tespit edilmiştir. Eksen Türkçe 6 ders kitabında ise konuşma becerisine yönelik etkinliklerden sadece %20’sinin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan konuşma kazanımlarıyla örtüştüğü belirlenmiştir.

Şekil 2: 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Konuşma Kazanımlarına Göre Sayısal Dağılımı

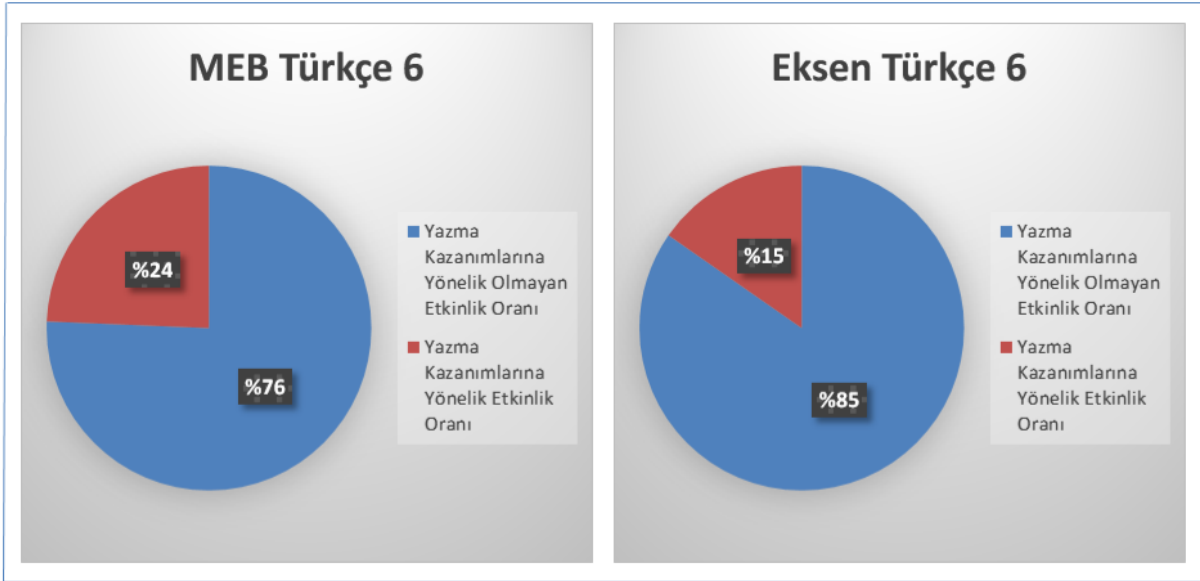

Şekil 2’de Millî Eğitim Bakanlığı ve Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında konuşma becerisine yönelik etkinliklerin kazanımlara göre dağılımları verilmiştir. Bu bağlamda her iki

kitapta da *konuşma stratejilerini uygular* kazanımına, diğer kazanımlara oranla daha fazla yer verildiği görülmektedir.

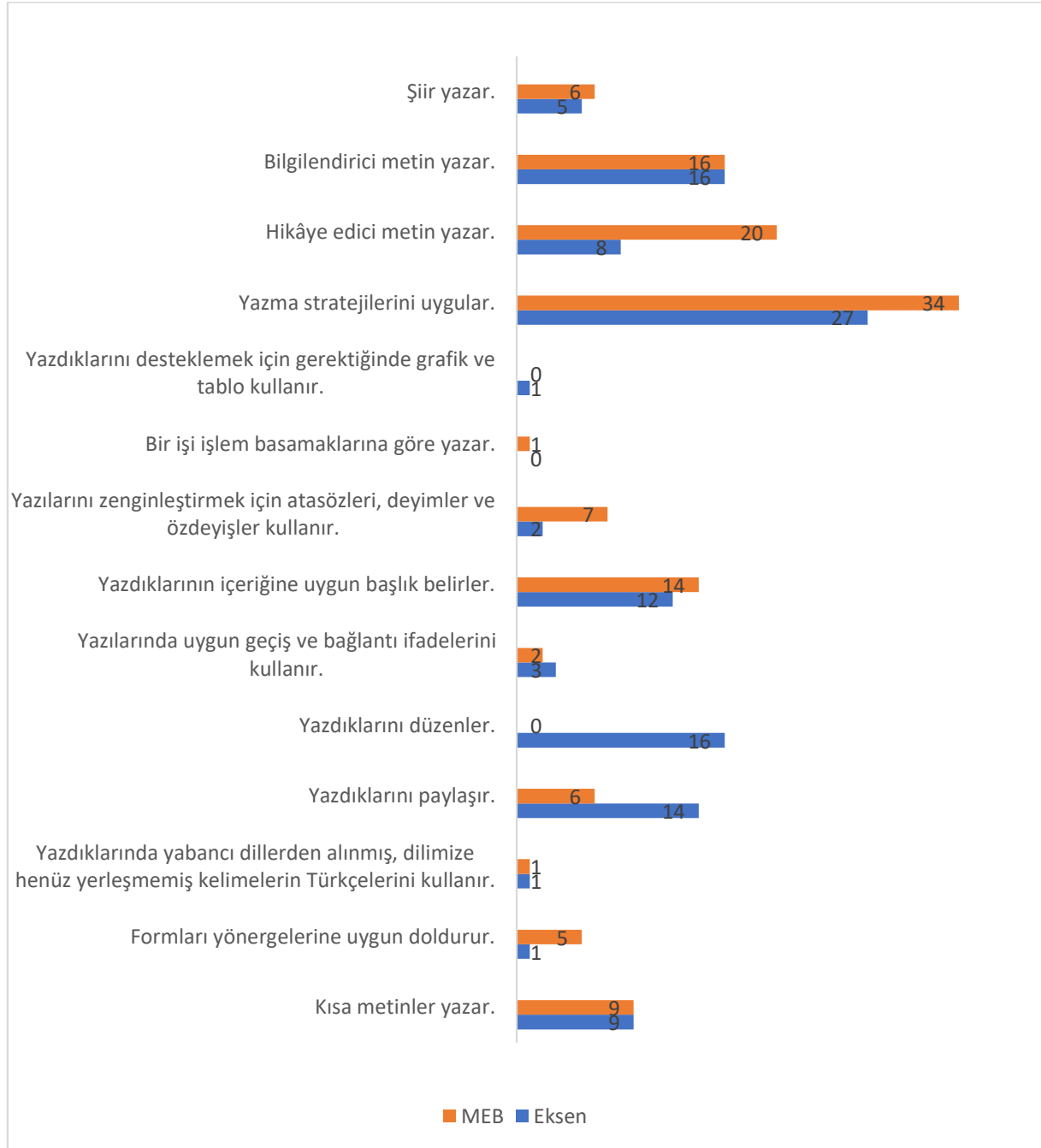
Bununla birlikte MEB Türkçe 6'da hazırlıklı konuşma yapar, konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır kazanımlarına yönelik etkinliklere Eksen Türkçe 6'ya göre daha fazla yer verilmiştir. Eksen Türkçe 6'da ise hazırlıksız konuşma yapar, konuşma stratejilerini uygular, konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır, konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır kazanımlarına yönelik etkinliklerin daha fazla yer aldığı görülmüştür. *Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır* kazanımına yönelik etkinliklere ise sadece Eksen Türkçe 6'da yer verilmiştir.

Şekil 3: 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Yazma Kazanımlarını Karşılama Durumunun Oransal Dağılımı (%)

Şekil 3'te Millî Eğitim Bakanlığı ve Eksen Yayıncılık tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yazma becerisine hitap eden etkinliklerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan yazma kazanımlarını karşılama durumuna yönelik oranları verilmiştir. Bu bağlamda MEB Türkçe 6 ders kitabındaki yazma becerisine yönelik etkinliklerden %24'ünün programdaki yazma kazanımlarıyla örtüştüğü tespit edilmiştir. Eksen Türkçe 6 ders kitabında ise yazma becerisine yönelik etkinliklerden sadece %15'inin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan yazma kazanımlarıyla örtüştüğü belirlenmiştir.

Şekil 4: 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Yazma Kazanımlarına Göre Sayısal Dağılımı

Şekil 4'te Millî Eğitim Bakanlığı ve Eksen Yayıncılık tarafından yayınlanan 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yazma becerisine yönelik etkinliklerin kazanımlara göre dağılımları sunulmuştur. Bu bağlamda her iki kitapta da *yazma stratejilerini uygular* kazanımına, diğer kazanımlara oranla daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Bununla birlikte MEB Türkçe 6'da şiir yazar, hikâye edici metin yazar, yazma stratejilerini uygular, yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır, yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler, formları yönergelerine uygun doldurur kazanımlarına yönelik etkinliklere Eksen Türkçe 6'ya göre daha fazla yer verilmiştir. Bilgilendirici metin yazar, kısa metinler yazar kazanımlarına yönelik etkinlik sayıları iki kitapta eşit seviyedeysen Eksen Türkçe 6'da *yazdıklarını paylaşır* kazanımına yönelik etkinlikler daha fazla yer almıştır. Yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır ve yazdıklarını düzenler

kazanımlarına yönelik etkinlikler sadece Eksen Türkçe 6'da yer alırken bir işi işlem basamaklarına göre yazar kazanımına yönelik etkinliklere sadece MEB Türkçe 6'da rastlanmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. MEB Türkçe 6'da hazırlıklı konuşma yapar (13 kez), hazırlıksız konuşma yapar (15 kez), konuşma stratejilerini uygular (22 kez), konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır (5 kez), konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (2 kez), konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 kez) kazanımlarına yönelik etkinliklere yer verilirken **kelimeleri anlamlarına uygun kullanır** kazanımına yönelik ise herhangi bir etkinliğe yer verilmemiştir.

2. Eksen Türkçe 6'da hazırlıklı konuşma yapar (9 kez), hazırlıksız konuşma yapar (21 kez), konuşma stratejilerini uygular (27 kez), konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır (4 kez), kelimeleri anlamlarına uygun kullanır (2 kez), konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (6 kez), konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (3 kez) kazanımlarına yönelik etkinliklere yer verilmiştir. Bu bağlamda Eksen Türkçe 6'da ilgili sınıf düzeyinde okuyan öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmek amacıyla 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında belirtilen bütün konuşma kazanımlarına hitap eden etkinliklerin yer aldığı görülmüştür.

3. MEB Türkçe 6'da şiir yazar (6 kez), bilgilendirici metin yazar (16 kez), hikâye edici metin yazar (20 kez), yazma stratejilerini uygular (34 kez), bir işi işlem basamaklarına göre yazar (1 kez), yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (7 kez), yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler (14 kez), yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (2 kez), yazdıklarını paylaşır (6 kez), yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 kez), formları yönergelerine uygun doldurur (5 kez), kısa metinler yazar (9 kez) kazanımlarına yönelik etkinliklere yer verilmiştir. Aynı kitapta **yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır** ve **yazdıklarını düzenler** kazanımlarına yönelik ise herhangi bir etkinliğe yer verilmemiştir.

4. Eksen Türkçe 6'da şiir yazar (5 kez), bilgilendirici metin yazar (16 kez), hikâye edici metin yazar (8 kez), yazma stratejilerini uygular (27 kez), yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır (1 kez), yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (2 kez), yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler (12 kez), yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır (3 kez), yazdıklarını düzenler (16 kez), yazdıklarını paylaşır (14 kez), yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır (1 kez), formları yönergelerine uygun doldurur (1 kez), kısa metinler yazar (9 kez) kazanımlarına yönelik etkinliklere yer verilirken **bir işi işlem basamaklarına göre yazar** kazanımına yönelik herhangi bir etkinliğe yer verilmemiştir.

5. MEB Türkçe 6'da yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin, Eksen Türkçe 6'da ise konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin daha çok yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte her iki kitapta da 6. sınıf Türkçe dersine yönelik konuşma kazanımlarından “konuşma stratejilerini uygular” ve yazma kazanımlarından “yazma stratejilerini uygular” kazanımlarının, diğer konuşma ve yazma kazanımlarına oranla daha fazla etkinlikle desteklendiği belirlenmiştir. Coşkun ve Nariç de (2018: 422) inceledikleri 5. sınıf Türkçe ders kitabında “konuşma stratejilerini uygular” ve “yazma stratejilerini uygular” kazanımlarının diğer konuşma ve yazma kazanımlarına göre daha fazla etkinlikle desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır.

6. MEB Türkçe 6 ders kitabındaki konuşma becerisine yönelik etkinliklerden %23'ünün, Eksen Türkçe 6 ders kitabında ise %20'sinin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan konuşma kazanımlarıyla örtüştüğü belirlenmiştir.

7. MEB Türkçe 6 ders kitabındaki yazma becerisine yönelik etkinliklerden %24'ünün, Eksen Türkçe 6 ders kitabında ise yazma becerisine yönelik etkinliklerden sadece %15'inin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan yazma kazanımlarıyla örtüştüğü tespit edilmiştir.

İncelenen kitaplarda konuşma ve yazma becerisine yönelik etkinliklerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki konuşma ve yazma kazanımlarıyla daha çok örtüşebilmesi için getirilebilecek öneriler şöyledir:

1. Konuşma ve yazma becerilerine yönelik etkinliklerde **kelimeleri anlamlarına uygun kullanır, konuşmalarında/yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır** ve **konuşmalarında/yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır** kazanımları sadece 2-3 etkinlik ile sınırlandırılmamalı, bu kazanımlar bütün konuşma ve yazma etkinliklerinde göz önünde bulundurulmalıdır.
2. “Türkçe derslerinde grafik ve tablo oluşturmak sentez becerisinin yanı sıra aynı zamanda öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesini de olumlu yönde etkileyecektir” (Maden ve Altunbay, 2016: 1980). Bu bağlamda grafik ve tablo kullanımına yönelik etkinlik sayısı artırılmalıdır.
3. Temel becerilerden biri olan problem çözme becerisinin geliştirilmesi için **bir işi işlem basamaklarına göre yazar** kazanımı önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu kazanıma yönelik etkinlikler artırılmalıdır.
4. Ders kitaplarının hazırlanmasında ilgili dersin öğretim programı dikkate alındığı için, etkinliklerin kazanımlarla örtüşme oranı %20’lerden %70’lere hatta %80’lere yükseltilmelidir.
5. “Ortalama bir iletişimde, sözcüklerin önemi %10, ses tonunun önemi %30, beden dilinin önemi ise %60 olarak belirlenmiştir” (Altıntaş ve Çamur, 2001: 39’dan akt. Aksoy ve Şeren, 2018: 263). Buradan hareketle **beden dilini etkili bir şekilde kullanır** kazanımına yönelik etkinlikler sayıca artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları No: 439.
- Aksoy, Ş. ve Şeren, M. (2018). Lise Yöneticilerinin Beden Dili Davranışlarının Sıklığı ile Öğretmenlerin Etkilenme Biçimleri (Ankara İli Örneği). Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 262-279.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2002). Yazılı ve Sözlü Anlatım. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Büyükkız, K. K. ve Hasırcı, S. (2013). Anadili Öğretiminde Konuşma Becerisinin Yeri. Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 1(1), s. 57-63.
- Ceylan, Sabri; Duru, Kadir; Erkek, Gülten; Pastutmaz, Murat (2019). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Cihangir Çankaya, Z. (2004). Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Coşkun, H. ve Narinç, F. N. (2018). 2017 Türkçe Öğretim Programı Esas Alınarak Hazırlanan 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Yazma ve Konuşma Etkinliklerinin İncelenmesi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, s. 627-645.
- Çevik, A. ve Güneş, F. (2017). Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin İncelenmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5(2), s. 272-286.
- Göçer, A. (2010). Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 12, s. 178-195.
- Güneş, F. (2014). Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller (3. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- İşeri, K. ve Yılmaz, İ. (2008). Dinleme Edimine İlişkin Etkinliklerin Değerlendirilmesi. Dil Dergisi, Sayı: 139, s. 7-24.
- Kavcar, C.; Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1997). Türkçe Öğretimi-Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma Eğitimi ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler. TÜBAR, Sayı: XIII, s. 287-309.
- Lüle Mert, E. (2014). Türkçenin Eğitimi ve Öğretiminde Dört Temel Dil Becerisinin Geliştirilmesi Sürecinde Kullanılabilecek Etkinlik Örnekleri. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2(1), s. 23-48.
- Maden, S. ve Altunbay, M. (2016). Türkçe Eğitiminde Görsel Sunu ve Görsel Okuma Aracı Olarak Grafik ve Tabloların Kullanımı. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 5/4, s. 1971-1983.
- MEB (2018), Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2019a). Tebliğler Dergisi, Cilt: 82, Sayı: 2736, Ocak, Ankara.
- MEB (2019b). Tebliğler Dergisi, Cilt: 82, Sayı: 2740, Mayıs-Ek, Ankara.
- Örge Yaşar, F. (2018). Opinions of Turkish Language teacher candidates on a primary-level Reading and Writing Teaching course: A qualitative study. International Journal of Progressive Education, 14(4), 97-110.
- Sever, S. (2000). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şekerci, Yasemin (2018). Ortaokul Türkçe 6 Ders Kitabı, Eksen Yayıncılık, Ankara.
- Şen, Ü. ve Boylu, E. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen İranlı Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Değerlendirilmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 30, s. 13-25.

- Temizkan, M. ve Yalçınkaya, M. (2013). İlköğretim 6. 7. 8. Sınıf Türkçe Öğretmenlerinin Yaratıcı Yazma Etkinliklerini Uygulama Durumları. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 20, s. 70-91.
- Yavuz, M. (2010). Öğretmenlerin Geri Bildirimlerine Göre Okul Müdürlerinin Dinleme Becerilerinin Analizi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 292-306.

Demokrasi ve Barış: Almanya – Fransa ve Suudi Arabistan – Yemen Örnekleri

Doç. Dr. Hakan Cavlak¹

Selin Balıkoğlu²

Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
hakancavlak@gmail.com

Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
balikogluselin@gmail.com

Özet: Demokrasi ve barış ilişkisi uluslararası ilişkiler alan yazınında oldukça tartışılan konulardan birisidir. Bu iki temel kavram arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu iddiası araştırmacılar tarafından Demokratik Barış teorisi kapsamında dile getirilmiştir. Uluslararası ilişkiler literatürüne 1980’ler de giren bu teori, bir devletin iç egemenlik biçiminin, dış politikada ki davranışlarını belirlediği gerçeği üzerinden hareket etmektedir. Bu yaklaşıma göre iki demokratik ülke birbiriyle savaştırmaz. Savaşların iki demokratik olmayan ülke arasında olması çok daha yüksek bir ihtimaldir.

Bu çalışmada bu savı desteklemek üzere tarihsel olarak aralarında düşmanlıkları bulunan iki farklı komşu ülkelerin birbiriyle ilişkileri ve mevcut duruma demokratik olma veya olmamanın etkisi tartışılacaktır. Almanya ve Fransa geçmişte birbirine düşman olan komşu demokratik ülkeler örneği için seçilmiştir. Demokratik olmayan komşulara örnek olarak da Suudi Arabistan ve Yemen seçilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak demokrasi, savaş ve barış kavramları arasında ki ilişkiden bahsedilecek ardından demokratik barış teorisi ana hatları ile ortaya konulacaktır. Savı desteklemek adına seçilen ülkelerin kısa tarihinden bahsedilerek birbirleri ile olan ilişkilerinde demokrasi ve buna bağlı olarak demokratik barış teorisinin etkileri irdelenerek araştırma sorusunun cevabı aranacaktır. Çalışmanın özünde demokrasinin barış üzerinde önemli bir etkisi olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Barış, Savaş, Demokratik Barış Teorisi, Ekonomik Gelişme

1.GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu disiplinin ortaya çıkmasında etkili olan gelişmeler ağırlıklı olarak savaşlardır. Savaşlar, tarih boyunca uluslararası sistemde aktörler arası dengeleri dönüştürme ve devletlerarası düzeni değiştirme işlevlerinden dolayı ilk sıralarda yer almaktadır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplini ilk ortaya çıktığı yıllarda “barış” kavramından daha çok “savaş” kavramına odaklanmıştır. Bu sebeple “barış” kavramı üzerine yapılan çalışmalar uluslararası ilişkiler disiplinin de daima “savaş” üzerine yapılan çalışmaların gölgesi altında kalmıştır.

Uluslararası ilişkiler literatürüne 1980’lerden itibaren dahil olan Demokratik Barış teorisi temelde bir devletin iç egemenlik biçiminin dış politikasında ki davranışlarını da belirlediği gerçeği üzerinde durmaktadır. Buna göre iç rejimlerinde demokrasi ile yönetilen ülkeler dış politikalarında da daha barışçıl yaklaşımlarda bulunurlar. Yaşanan sorunları savaşa başvurmadan uzlaşma yolu ile çözmeye çalışırlar. Bu duruma en iyi örnek Almanya ile Fransa’dır. Tarihleri anlaşmazlıklar ve savaşlar ile dolu olan bu iki ülke demokratik rejim ile yönetilmeye başlandığından beri birbirlerine karşı daha barışçıl yöntemler ile hitap etmektedir. Fakat benzer anlaşmazlıklar yaşayan Suudi Arabistan ile Yemen ülkeleri için aynı değerlendirmeyi yapmak mümkün değildir. Bu iki ülke aralarındaki anlaşmazlığın çözümünü savaşarak aramaktadır.

Tarih boyunca şiddet kavramı insan doğasının ve devletlerarası etkileşimin doğal bir yönü olarak değerlendirilmiş olmak ile birlikte devletleri silahlı güç kullanmaya iten sebeplerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan çalışma savaş, barış ve demokrasi kavramlarının nasıl ele alındığını kısaca analiz edecek ardından demokratik barış teorisinin genel çerçevesini ortaya koyacaktır. Çalışma da merak edilen asıl konu, ülkelerin savaş ya da barış halinde bulunmalarında demokratik yönetim şeklinin bir etkisinin olup olmadığıdır. Çalışmanın desteklenmesi adına Almanya - Fransa ve Suudi Arabistan - Yemen arasında ki sınır problemlerine değinilerek aralarındaki çatışma ve çatışmasızlık hali demokratik barış teorisi kapsamında açıklanmaya çalışılacaktır.

2.DEMOKRASİ BAĞLAMINDA SAVAŞ VE BARIŞ KAVRAMLARI

Demokratik barış teorisini daha iyi anlayabilmek için demokrasinin savaş ve barış kavramları ile olan ilişkisini incelemek demokrasilerin neden barış yanlısı olduğunu anlamlandırabilmek adına önemlidir.

Barış, devletin güvenliğinin ve toplumsal kuralların; hukuk, gelenek gibi araçlar ile sağlandığı bir düzeni ifade etmektedir. Devletlerarası ilişkiler bağlamında barış tanımı ise anlaşmanın eş anlamlısı olarak ifade edilmektedir (Selcen & AKGÜL, 2015, s. 86-87). Bruce Russett, demokrasilerin kendi aralarında barışçıl farklı rejimler ile saldırgan politikalar izlemesini yapısal ve kültürel olmak üzere iki nedene dayandırmaktadır. Kültürel nedenler, demokrasilerin kendi içlerinde benimsedikleri uzlaşma yöntemlerini dış politikada da aktif olarak kullandığını öne sürmektedir. Bu bağlamda demokratik devletler birbirine karşı daha barışçıl bir yol izlemektedirken demokratik olmayan devletler uzlaşma yöntemini benimsemedikleri için saldırgan bir politika izlemektedir (Özdemir, 2007, s. 211). Russett'in açıklamaları bağlamında demokrasi ile yönetilen ülkeler dış politikalarında demokrasinin izlerini yansıtmakta ve sorunları şiddete başvurmadan uzlaşa ile çözmektedir.

Yapısal nedenler incelendiğinde, demokrasi ile yürütülen ülkelerde savaşın halk üzerinde ağır tahribatlara yol açması sebebi ile tercih edilmediği bu nedenle sorunların barışçıl yöntemler ile çözülmeye çalışıldığı görülecektir (Özdemir, 2007, s. 212). Buna göre demokrasi ile yönetilen devletlerin savaş kararı alması çok daha zordur. Demokrasi ile yönetilmekte olan iki ülke demokratik kurallara uyacağı için sorunlar barışçıl yöntemler ile çözülecektir. Bu sebeple demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında barış imkanı çok daha fazladır.

Savaş, tarihin en erken dönemlerinden itibaren halklar arasında olağan karşılanan ve süreklilik içeren davranış niteliği olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda devletlerin ve siyasi grupların şiddet hareketlerine verilen genel bir isim olarak da düşünülebilir (Kakışım, 2017, s. 29).

John Rawls, demokrasinin beş önemli kriterini, eğitimde fırsat eşitliği, gelir ve refah dağılımı, sosyal ve sağlık güvencesi, politika konularında şeffaflık, seçimlerin kamusal finansmanı olarak belirlemiş ve bu beş kritere sahip olan devletlerin birbiri ile savaşmayacaklarını öne sürmüştür (Özdemir, 2007, s. 213-214). Ona göre demokrasiler insanların ihtiyaçlarının karşılandığı sistemlerdir. Eğer demokratik rejimler savaşa giriyorsa bunun tek sebebi insan haklarını korumaktır (Özdemir, 2007, s. 214).

Demokrasinin barış kavramı ile olduğu kadar savaş kavramı ile de bir ilişkisi vardır. Yapılan incelemeler göstermektedir ki, demokrasi ile yönetilen devletler bunun getirdiği kısıtları, kuralları ve esasları dış politikalarında da uygulayarak barışçıl bir yol izlemektedir. Aynı tutum ve davranışlar elbette karşı ülkeden de beklenmektedir. Eğer karşı devlette demokrasi ile yönetiliyorsa sorunlar şiddet yoluna başvurmadan uzlaşma ile çözülebilmektedir. Demokratik rejimler için savaş en son düşüncedir. Fakat bazı durumlarda demokratik rejimler demokratik olmayan rejimler için oldukça saldırgan olabilmektedir. Bunun sebebi demokratik olmayan rejimlerin halklarına karşı takınmış olduğu saldırgan politikalar ve ihlal edilen insan haklarıdır.

Buraya kadar demokrasinin savaş ve barış kavramları ile olan ilişkisi kısaca açıklanmış olup bir sonraki başlıkta Demokratik Barış teorisi ana hatları ile açıklanmaya çalışılacaktır.

3.DEMOKRATİK BARIŞ TEORİSİ

Demokratik barış teorisi, demokratik rejime sahip ülkelerin birbiri ile savaşmayacakları gerçeği üzerine kurulmuştur (Kakışım, 2017, s. 36). Demokratik barış teorisinde, bir devletin egemenlik biçiminin dış politikasındaki davranışlarını belirlediği dolayısıyla demokrasi ile yönetilen devletlerin barışa yatkın olduğu ve hemen hemen birbiri ile hiç savaşmadığı anlayışı hakimdir (Büyükbay & Atıcı, 2012, s. 2). Demokratik barış teorisi temelde devletlerin birbiri ile olan ilişkilerinde silaha ve güce daha az başvurdukları gerçeğini yansıtmaktadır (Ekmekçi, 2011, s. 108). 1980'lerde uluslararası ilişkiler literatürüne giren teori demokratik rejimlerin birbiri olan ilişkilerinde çatışmadan kaçındıkları durum olarak ifade edilmektedir (Selcen & AKGÜL, 2015, s. 90). Bu bağlamda demokratik barış teorisinin kalıcı barışı sağlamak adına ortaya çıktığı söylenebilir.

Demokratik barış teorisi, temelde liberalizmin demokratik ülkelerin barış yanlısı olma fikrine dayanmaktadır. Demokratik ülkeler ortak değer yargılarını paylaştıkları için savaş fikrini kolay kolay kabul etmezler. Bundan dolayı teori, demokrasilerin artması ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır (Kakışım, 2017, s. 32).

Barış halini, dünya üzerinde meşru yönetimlere sahip siyasi düzenler kurma meselesi ile ilişkilendiren Michael Doyle, savaşın tüm yükünü çekecek olan vatandaşların kendi rızaları ile seçtikleri yöneticilerin savaş kararı almalarında yaşayacağı zorluktan bahsetmiştir (Selcen & AKGÜL, 2015, s. 90). Doyle açıklamalarında liberal devletlerin uluslararası ilişkilerde barış ve savaş karşısında ki tutumlarını üç ana başlık etrafında şekillendirmiştir (Arı, 2013, s. 316). Bu başlıklar;

- a) Schumpeter’in liberal pasifizmi
- b) Machiavelli’nin liberal emperyalizmi
- c) Kant’ın liberal uluslararasııcılığı

Schumpeter’de demokrasilerin gelişmesi ile beraber savaş eğilimlerinde azalma görüleceği iddiasındadır. Çünkü insanların enerjilerinin üretime aktarılacağı, bu tür bir yaşamın insanları daha fazla hesap yapmak zorunda bırakacağı ve bunun sonucunda da bireyciliğin artacağı ileri sürülerek kapitalizmin gelişmesinin emperyalizme ve savaşa engel olacağı fikri temellendirilmektedir (Arı, 2013, s. 317).

Kant’a göre savaşın getirdiği zorluklardan doğrudan etkilenen halk savaşa girme konusunda daha temkinli davranacaktır. Bu doğrultuda halkın iradesinin iktidara yansımalarının uluslararası barış için gerekli olduğu gerçeği söz konusudur (Sandıklı & Kaya, 2013, s. 64).

Liberal teori savunucuları, özgürlüğün gelişmesi ile beraber barışında gelişme göstereceğini iddia etmektedir. Buradan hareketle otoriter liderlerin ve totaliter rejimlerin liberal rejimlere oranla savaşa daha fazla meyilli oldukları söylenebilir. Liberal devletler incelendiğinde bireysel hakların gelişmiş olduğu, hukuk önünde eşitlik ilkesinin ve ifade özgürlükleri ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Dolayısıyla bu toplumlarca seçilen temsilciler de savaşa karşı olacaktır. Çünkü savaşın yükünü çekecek olan bireylerin savaşa karşı olduğu ve yine savaşa karşı bir hükümeti tercih edeceği düşünülmektedir.

Immanuel Kant, demokrasi ile yönetilen devletlerin dış politikalarında daha barışçıl olduğunu varsaymış ve 1795 yılında yayınlanan “Ebedi Barış” adlı eserinde devletlerarasında kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için gerekli ön koşulları işlemiştir. Avrupa’da barış imkanlarını araştırarak kendini bu yönde geliştiren Kant’ın çalışmasının kaynağını Utrecht Barış Antlaşması oluşturmaktadır. Kant’ın gözlemleri doğrultusunda Avrupa’yı kana bulayan liderlerin gerekli şartlar oluştuğunda barış için bir araya gelebileceği söylenebilir (Büyükbay & Atıcı, 2012, s. 3). Benzer şekilde Machiavelli, Montesquieu, Abbe de Saint- Pierre ve Rousseau gibi düşünürler de Avrupa’da barış konusu üzerine çalışmalar geliştirmiş ve belli tasarımlarda bulunmuştur (Büyükbay & Atıcı, 2012, s. 2-3). Kant çalışmasında, demokrasi ile yönetilen devletlerin vatandaşlarının çoğunun savaşa rıza göstermeyeceğini dolayısıyla savaş kararı almanın zorlaşacağını öne sürmüştür.

Dean Babst’da benzer şekilde bağımsız devletler de özgür bir seçimle başa gelen hükümetlerin, herhangi bir sorun dahilinde kendi aralarında savaş yapamayacaklarını bunun yerine barışçıl dış politikalar izleyeceklerini ileri sürmüştür (Büyükbay & Atıcı, 2012, s. 3).

1816- 1965 yılları arasında gerçekleşen savaşlar birde Melvin Small ve J. David Singer tarafından incelenmiş, bunun sonucunda demokratik ülkelerin birbirine karşı savaş yapmadıkları sonucunu elde edilmiştir. Savaşın genellikle birbirine komşu ülkeler arasında yapıldığını, demokratik ülkelerin coğrafi konumları gereği birbirine komşu olmadıkları ve herhangi bir savaş eylemi içerisine girmedikleri gözlemlenmiştir (Small & Singer, 1976). Liberalizmin temel savunularından demokrasinin gelişmesi ile beraber devletlerin saldırganlıklarının azaldığı şöyle ifade edilmektedir: “Latin Amerika ülkelerinden Kosta Rika ile Panama, Bolivya ile Paraguay, Peru ile Ekvator ve Honduras ile El Salvador’un XX. Yüzyılın ikinci yarısında sürekli savaş halinde olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunlardan biriside Arjantin’deki askeri yönetimin 1982’de ki Falkland macerası olmuştur” (Arı, 2013, s. 318). Savaşların yaşandığı dönemlerde devletlerin diktatörlük ile yönetildiğine dikkat çekilirken, aynı dönem içerisinde demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında savaşların yaşanmadığı ileri sürülmektedir.

Nitekim Batı Yarıküresinde 1980’lerde demokrasinin gelişmesi ile beraber çatışmalar azalmaya başlamış ve bu bölgelerde içselleştirilmiş olan savaşlar yaşanmaz olmuştur. Günümüze bakıldığında da ABD ile Rusya hatta İngiltere, Fransa, Almanya arasında bazı sorunlar devam etmekteyse de bu sorunlar uluslararası politikayı çatışmaya götürmeden uzlaşma yolu ile çözülmeye çalışılmaktadır.

Demokratik barış teorisini savunanlar olduğu gibi eleştiri yapan birçok düşünürde söz konusudur. Teori bazı akademisyenlerce uluslararası ilişkilere yapılan en büyük katkı olarak görülmüşken bazı akademisyenler de bunun tam tersini düşünmekte ve demokrasi ile yönetilen ülkelerin kendi aralarında da savaşabileceğini ileri sürmüştür. Gelen eleştirilerden ilki demokrasinin tanımı ile ilgilidir. Demokrasinin tek bir çeşidinin olmadığı ülkeden ülkeye değiştiği dikkate alındığında teorisinin daha net bir tanıma ihtiyacı olduğu söylenmektedir. Realistler, demokratik ülkeler arasında yaşanan barış halinin devletlerarasında yürütülen rejimlerden kaynaklı olmadığını bunun sebebinin ortak çıkarlara dayandığını ileri sürmüştür. Tarih boyunca iki demokratik devletin savaşıklık halinin soğuk savaş dönemine mahsus olduğu ve bunun Sovyet tehdidine karşılık NATO işbirliğinden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Ekmekeçi, 2011, s. 113). Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından geçen sürede Demokratik Barış teorisi uluslararası ilişkiler üzerine çalışma yapan akademisyenlerin odak noktası haline dönüşmüştür. Bu teori ile eski Sovyet topraklarında oluşan yeni devletlere yol gösterilmesi amaçlanmıştır (Büyükbaş & Atıcı, 2012, s. 22).

Demokratik barış teorisine gelen eleştirilerden bir diğeri ise demokrasi ve barış kavramlarının net bir şekilde tanımlanmamış olması ve bu iki kavram arasında kurulan sebep - sonuç ilişkisine yöneliktir.

Bir görüşe göre, ikinci dünya savaşı öncesinde demokrasilerin sayıca az olması ve devletlerin coğrafi olarak birbirine yakın olmayışı bu devletlerin savaş yapma ihtimallerini düşürmüştür.

Demokrasilerin yaygınlaşması ile birlikte komşu olan demokratik devletlerin sayılarının artması sonrasında geçen süre teorik bir genelleme yapabilmek için yeterli değildir. Bundan dolayı demokrasilerin birbiri ile savaşmamış olması, kültürel yakınlık, ekonomik ilişkiler ve güç politikası gibi nedenlere bağlanabilir (Özdemir, 2007, s. 217).

Tüm eleştiriler karşısında demokrasilerin kendi aralarında ki ilişkilerde daha barışçıl yöntemler izlediği bilinmektedir. Bu sava göre de uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın yolu demokrasilerden geçmektedir. Bu durumun en iyi örneklerinden biri Almanya ve Fransa arasında ki ilişkidir. Her iki ülkede demokrasi ile yönetilmeye başladığı tarihten itibaren aralarında ki sorunları daha barışçıl ve uzlaşmacı yollar ile çözmektedir.

Buraya kadar kısaca açıklanmaya çalışılan Demokratik Barış teorisinin aşağıda incelenecek konuyu daha iyi anlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ülkelerin aralarında olan çatışma ya da çatışmasızlık hallerine örnek olarak Almanya ve Fransa ile Suudi Arabistan ve Yemen ilişkileri incelenecek ve olaylar barış teorisi bağlamında yorumlanacaktır.

4.ALMANYA FRANSA İLİŞKİLERİNDE ALSACE– LORRAİNE MESELESİ

Bu bölümde, demokratik barış teorisinin esaslarını daha iyi anlamak ve demokratik olan devletlerin aralarında ki sorunları barışçıl yöntemler ile çözdüklerini görmek amacıyla demokratik iki ülke olan Almanya ve Fransa’nın tarihine kısaca değinilecek ve bu iki ülkenin birbiri ile olan ilişkilerinde demokrasi ve demokratik barış teorisinin etkileri Alsace Lorraine meselesi üzerinden anlamaya çalışılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ekonomik ve siyasi yönden daha etkin bir hale gelmek isteyen Almanya doğruya doğru genişleyerek nüfusunu bu yönde yaymak düşüncesindeydi. Bu isteğini gerçekleştirebilmek için yeni sömürge ve pazar arayışında olan Almanya’nın büyük devletler ile mücadele içerisine girmesi gerekiyordu. Buna karşın Fransa bir kıyı devleti olarak atlas okyanusu ile batı tarafından, pirene dağları ile güneyden ve İsviçre Alpleri ile de güneydoğundan bir dereceye kadar korunmaktaydı. Saldırıya tek açık bölge olarak Almanya’nın sınır düzlükleriydi. Bundan dolayı Fransa’nın konuya hassasiyetini ulusal ve ekonomik sınırlardan ziyade stratejik düşünceler ile de açıklamak mümkündür (Sander, 2012, s. 249).

“Demir Şansölye” olarak ün salmış Ottovan Bismarck 1870-1871 savaşında Fransa’yı yenilgiye uğratarak Alman Ulusal birliğini sağlamış ve Alman imparatorluğunu oluşturmuştur (Doğan, 2011, s. 3). Alman imparatorluğunun ilan edilmesinin ardından iç politika ve dış politika da çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlardan bir tanesi de Fransa meselesidir. Bismarck, Fransa’nın Almanya karşısında ki mağlubiyetini

kolayca sindiremeyeceğini ve ilk fırsatta intikam için karşısına çıkacağını biliyordu. Üstelik Almanya Fransa'dan Alsace ve Lorraine gibi önemli iki toprağı da almıştı (Armaoğlu, 1999, s. 20). Bu durumda Almanya'nın dış ilişkilerinde barışa sahip olabilmesi için Fransa'nın savaş açmasının önüne geçilmeli ve Fransa'nın birleşme ihtimali olan devletler ile anlaşarak Fransa yalnız bırakılmalıdır (Armaoğlu, 1999, s. 20). Hassas bir politika izleyen Bismarck, kurduğu ittifaklar sistemi ile Avrupa da bir güç dengesi oluşturma çabası içerisine girmiştir (Doğan, 2011, s. 3).

Avrupa, demokrasilerin doğduğu, model oluşturduğu ve kökleştiği siyasi bir coğrafyadır (Sümer, 2011, s. 204). Şimdilerde demokratik rejim ile yönetilen Almanya ve Fransa tarih boyunca gerek mezhepsel farklılıklar gerek sömürgeci doğan anlaşmazlıklar gibi birçok sebepten çatışma ve savaş yaşamıştır. Bu iki ülke arasında önemli bir sorun haline dönüşen en önemli meselelerden biri de Alsace ve Lorraine bölgesidir.

Alsace Lorraine, 1870-1871 Fransa –Prusya savaşının ardından 10 Mayıs 1871'de imzalanan Frankfurt antlaşması ile Almanya'ya verilmiştir. Alsace Lorraine bölgesinde 1870'li yıllardan itibaren daima gerilimler yaşanmıştır. Bu bölgenin savaş coğrafyası olarak adlandırılması II. Dünya savaşından sonra AB kurumlarının en önemli meselesi haline dönüşmüştür. II. Dünya savaşı sonrası dönemde Strasburg'un Avrupa başkentlerinden biri olması Alsace Lorraine açısından önem taşımaktadır.

Nihayet 20. yüzyılın yarısında birçok bölgede savaşlar hiç olmadığı kadar seyrekleşmiştir. Tarım toplumlarında ölümlerin yaklaşık %15'i insanlar arası şiddetten kaynaklanırken, 20. yüzyılda ölümlerin yalnızca %1'inin nedeni şiddettir. Örneğin, 2012 yılında dünyada ölen 56 milyon insandan sadece 620'ini şiddet yüzünden yaşamını kaybetmiştir. Buna benzer olarak 800 bin kişi intihar ederken 1.5 milyon kişinin ölüm sebebi ise şeker hastalığıdır (Harari, 2018, s. 27). Görünen o ki şeker artık baruttan daha tehlikelidir.

Yaşanan tüm bu savaş ve anlaşmazlıklara son vermek için Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde Almanya ve Fransa sosyal haklara saygılı, barışçıl bir anlayış çerçevesinde demokratik uygulamaları ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu amaç bağlamında Almanya ve Fransa Avrupa bütünleşmesi fikrinin en somut örneği olan Avrupa Birliği'nin kurucu ülkelerinden sayılmaktadır. Bugün demokratik rejim ile yönetilen iki ülke de ilk dostluk antlaşmasını 1963'te imzalamıştır.

İki ülke de yönetim yapısında değişikliğe giderek demokratik bir yapıya kavuşmuştur (Özdemir & Bakan, 2016, s. 55). Demokratik yapıya kavuşmanın yanında küreselleşme ile beraber ülkeler gerek ekonomik gerek siyasal kurumlar açısından da birbirine bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılıklar sonucunda da ülkeler savaşmak yerine uzlaşmayı tercih etmektedir. Avrupa bütünleşmesi fikrinin çatısı altında bir araya gelen Fransa ve Almanya demokratik bir yapıya kavuşmalarının ardından başta Alsace Lorraine bölgesinde yaşadıkları sorun olmak üzere tarih boyunca yaşadıkları birçok sorunu kenara bırakarak aralarında geçen çatışma ve savaşlara son vermiştir. Her iki ülkenin de egemenlik biçiminin demokrasi olması aralarında oluşması muhtemel sorunları barışçıl yöntemler ile çözmelerinde önemli bir etken olmuştur ve olacaktır.

5.SUUDİ ARABİSTAN- YEMEN İLİŞKİLERİNDE BABU'L MENDEB BOĞAZ MESELESİ

Fransa ve Almanya arasında ki sınır sorununun kısaca açıklanmasının ardından çalışmanın daha sağlıklı ilerleyebilmesi için Yemen ve Suudi Arabistan arasında sınır sorunu olarak bilinen Babu'l Mendeb boğaz sorunun da incelenmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. İki ülke arasında Husi sorunu ön plana çıkarken kavganın asıl sebebi Babu'l Mendeb boğazı olarak bilinmektedir.

Babu'l Mendeb boğazı, Kızıldeniz'i Aden körfezine bağlarken, Afrika ile Arap yarımadasını da birbirinden ayırmaktadır. Boğazın kuzeydoğu kıyısında Yemen, güneybatı kıyısında Somali ve Cibuti yer almaktadır. Ve bir yıl içerisinde dünya genelinde gemi ile taşınan petrolün %8'i bu boğazdan geçmektedir. Dünya petrol arzının kilit noktasında bulunan boğaz, kelime anlamı olarak "hüzün kapısı" şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla boğaz, Hint okyanusu ile güneydoğu Asya'yı Süveyş kanalı yoluyla Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlayan dünyanın en önemli deniz ticaret yollarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca boğaz Mısır ve Sudan gibi ülkelerin üzerinde güç oluşturma notasında da kritik bir yerde durmaktadır (İşte Yemen'deki Savaşın Asıl Nedeni, 2015).

Yemen ve Suudi Arabistan arasında Babu'l Mendeb boğazının jeopolitik öneminden kaynaklı yaşanan sorunlar ülkelerin yönetim şeklinin etkisi ile devam etmektedir. Ortadoğu'nun en yoksul ülkelerinden biri

olan Yemen’de savaşın etkisi ile birlikte insanlığın üçte ikisinden fazlası yaşamak için yardıma muhtaç ve kıtlık tehlikesi ile baş etmeye çalışmaktadır. Birleşmiş Milletlerin (BM) deyimiyle Yemen savaşı en ağır insanlık krizi olarak görülmektedir. 3 yıldan uzun süredir devam eden savaş nedeniyle binlerce kişi yardıma muhtaç yaşamakta, 2 milyondan fazla Yemenli evlerini terk edip başka şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) temiz su olmaması sebebiyle kolera salgınının 500 binden fazla kişiyi etkilediğini belirtiyor (Suudi Arabistan'nın Yemen'de ki Anlamsız Savaşı, 2015).

Demokratik Barış teorisinin savunduğu şekliyle savaşlardan en ağır tahribatı alarak çıkanlar daima o ülkelerde yaşayan insanlardır. Bundan dolayı insanlar demokrasiyi ve bunun beraberinde barışı, özgürlüğü, uzlaşmayı sağlayan ülke yönetimlerini tercih edecektir.

Ülkelerin barış halinin demokrasi ile önemli bir ilişkisi vardır. Demokratik rejimler kişi hak ve özgürlüklerine önem vermektedir. Çıkarların çeşitlenmesini sağlayan özgürlük şiddeti de dizginlemektedir. Özgürlük temelinde tartışma, uzlaşma ve karşılıklı tavizi ve bunlara ek olarak toleransı barındırır. Birbirini demokratik olarak gören rejimler, aralarında yaşanan sorunları daha demokratik yollar ile çözme çabasına girmektedir. Çünkü karşısındakinin de uzlaşmaya, tartışmaya ve taviz vermeye hazır olduğunu bilmek barışçıl araçların kullanılabileceğinin kabulü anlamına gelmektedir (Aykın, 2008).

Barış halinin devamında kişi hak ve özgürlüklerinin ve ekonominin aktif kullanımının etkilerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün Almanya vatandaşlarının kişi hak ve özgürlüklerine ciddi derece de önem veren bir ülke konumundadır. Birçok koşul sebebiyle bireylerin yaşamlarını devam ettirmek istediği bir şehir konumundadır. Bunun tersine Suudi Arabistan incelendiğinde, kadınların araba kullanabilme yasağının yeni kaldırılmış(2017 yılında) olduğu bilinmektedir. Ayrıca ülkede bir erkeğin şahitliğine iki kadının şahitliği denk tutulmaktadır (Suudi Arabistan ve Diğer Ülkelerde Kadınlara Yasak Olan Şeyler, 2017). Bu ve benzeri örnekleri arttırmak mümkündür.

Demokratik rejimlerin birbiri ile savaştıkları, demokratik olmayan ülkeler ile çok daha az çatıştıkları, buna karşılık totaliter rejimlerin birbiri ile çok şiddetli savaşlar yaptıkları ve iç politikalarında da şiddete sıklıkla başvurdıkları bilinmektedir (Aykın, 2008). Bu durumu yukarıda açıklanmış ülkelerde görmek mümkündür.

Suudi Arabistan ve Yemen arasında halen devam eden çatışma hali incelendiğinde demokrasi ve barış üzerine yapılan çalışmaların ne kadar haklı oldukları görülecektir. Krallık ile yönetilen bir ülke olan Suudi Arabistan ‘da kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlı olduğu ve buna bağlı toplumsal yaşamda ki sıkıntılar toplumu ve iktidarı daha saldırgan yapmaktadır. Dolayısıyla bu tür yönetimler savaşa daha fazla meyillidir.

6. SONUÇ

Demokratik Barış teorisi ile demokrasi ile yönetilen ülkelerin birbiri ile savaş içerisine girmelerinin mümkün olmayacağı savunulmaktadır. Ve bu çatışmasızlık hali “demokratik barış” olarak adlandırılmıştır. Demokrasilerin birbiri ile çatışmayacağı düşüncesi gündeme gelmişken demokrasinin ne olduğu, hangi ülkelerin yönetimlerinin demokratik olarak nitelendirildiği büyük önem taşımaktadır.

Demokrasi, demos (halk) ve kratos (yönetim) kelimelerinin birleşiminden doğup, bir siyasi yönetim biçimini adlandırmak için kullanılmıştır (Yayla, Siyasi Düşünce Sözlüğü, 2008, s. 60). Daha açık bir ifade ile demokrasi, halkın yönetimi ibaresini yerine getirmekte olup, toplumsal bağlayıcılığı olan kararların ve o karara uyması beklenen kişilerin iradesini yansıtacak biçimde oluşturulmuş yönetim tarzıdır (Acar & Demir, 2005, s. 88).

Demokratik rejimin hakim olduğu ülkelerde savaş yada çatışma halinin olmayacağı, uluslararası kalıcı barışın demokrasi ile sağlanabileceği gerçeği üzerine kurulu olan Demokratik Barış Teorisi Kant’ın “Ebedi Barış” adlı eserinden yola çıkılarak ortaya konmuştur. Genel varsayıma göre, demokrasi ile yönetilen bir ülke karşı devletle aralarında çıkan sorunları savaşa ya da çatışmaya ihtiyaç duymadan demokrasinin getirdiği esaslar doğrultusunda barışçıl yöntemler ile çözebilecektir.

Savaşa giren bir ülkede savaşın doğuracağı tüm maddi ve manevi zorlukları o ülkenin vatandaşı çekecektir. Dolayısıyla demokrasi ile yönetilen bir ülkenin savaşa girme ihtimali düşüktür. Bu sebeple demokrasi ile yönetilen ülkelerde savaş yoktur. Almanya ve Fransa örneğinde bu çok net bir şekilde görülmektedir. Bu iki ülkenin tarihleri anlaşmazlıklar ile ve savaşlar ile doludur. Fakat iki ülkede de demokrasinin yerleşmesi

ile birlikte sorunlara dair çözümler çatışma yolu ile değil uzlaşma yolu ile aranmıştır. Alsace Lorraine bölgesinde yaşanan sorunlar bu durumu çok iyi bir şekilde resmetmektedir. Demokrasi ile yönetilmeyen Yemen ve Suudi Arabistan'ın birbiri ile olan ilişkileri göstermektedir ki demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerde sorunlar daima savaş ve çatışma ile çözülmeye çalışılmaktadır.

Demokrasi rejiminin hakim olduğu ülkelerde sorunlar barışçıl yollardan çözümlenirken demokratik rejimlerin söz konusu olmadığı ülkelerde sorun çözmek için daima silaha başvurulmaktadır. Çalışmanın iddiasına göre demokrasi ile yönetilen ülkeler demokrasi ile yönetilmeyen ülkelere göre çok daha barışçıldır.

KAYNAKÇA

- Acar, M., & Demir, Ö. (2005). Sosyal Bilimler Sözlüğü. Ankara: Adres Yayınları.
- Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegomanya, İşbirliği. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1999). 20. Yy. Siyasi Tarihi 1914-1995. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aykın, H. (2008, Kasım 24). Demokrasiler Birbiri ile Savaşır mı? Vergi Dosyası: <https://vergidosyasi.com> adresinden alındı
- Büyükbaş, H., & Atıcı, N. (2012). Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(40), 1-19.
- Doğan, N. (2011). Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar:Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-19.
- Ekmekçi, F. (2011). Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme. Uluslararası Hukuk ve Politika, 7(26), 107-124.
- Harari, Y. N. (2018). Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi (Cilt 12). İstanbul: Kolektif Kitap.
- İşte Yemen'deki Savaşın Asıl Nedeni. (2015, Mart 26). Vatan Gazetesi Web Sitesi: <http://www.gazetevatan.com> adresinden alındı
- Kakışım, C. (2017). Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(50), 27-44.
- Özdemir, H. (2007). Demokratik Barış Teorisi;Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler. (H. Çakmak, Dü.) Ankara: Platin Yayınları.
- Özdemir, H., & Bakan, S. (2016). Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa'nın Karşılaştırılması. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(0), 19-58.
- Sander, O. (2012). Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A., & Kaya, E. (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 12(23), 59-79.
- Selcen, N., & AKGÜL, P. (2015). Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 3(1), 85-106.
- Small, M., & Singer, J. D. (1976). The War Proneness of Democratic Regimes. Jerusalem Journal of International Relations, 4(1), 50-69.
- Suudi Arabistan ve Diğer Ülkelerde Kadınlara Yasak Olan Şeyler. (2017, Eylül 28). BBC: <https://www.bbc.com> adresinden alındı
- Suudi Arabistan'nın Yemen'de ki Anlamsız Savaşı. (2015, Nisan 22). NTV: <https://www.ntv.com.tr> adresinden alındı
- Sümer, G. (2011). Bölgesel Alt Sistemler Karşısında Demokratik Barış. Alternatif Politika, 3(2), 198-227.
- Yayla, A. (2008). Siyasi Düşünce Sözlüğü (Cilt 4). Ankara: Adres Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sabri ÇELİKİYAY

Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
hcelikyay@trakya.edu.tr

Özet: Türkiye’de 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak isimlendirilen yeni bir hükümet sistemine geçilmiştir. Yeni hükümet sistemi ile birlikte Cumhurbaşkanının anayasal statüsünde önemli değişiklikler yapılmış, yürütme yetkisi ve görevinin Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı ve yerine getirileceği hükmü Anayasada yer almış, Cumhurbaşkanına yürütme yetkisine ilişkin konularda “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” çıkarma yetkisi de tanınmıştır. Ancak söz konusu yetkiye ilişkin anayasal düzenlemelerde hukuki açıdan bazı belirsizliklere yol açacak hükümlere de yer verilmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetiminin ne şekilde yapılacağı konusunda da bazı tereddütler oluşmuştur. Anayasa; bir taraftan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya uygunluğunu denetleme görevini Anayasa Mahkemesine vererek bu kararnameler üzerinde “anayasaya uygunluk denetimi” yapılacağını hükme bağlamıştır. Ancak diğer taraftan, “Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı”, “kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı”, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümlerinin uygulanacağı”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümsüz hale geleceği” şeklinde ilkelere de yer vermiştir. Böylece, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetiminin salt Anayasaya uygunluk denetimi ile mi sınırlı olduğu, kanuna uygunluk denetiminin de yapılmasının gerekip gerekmediği, eğer kanuna uygunluk denetimi de yapılacaksa bunun hangi yargı organı tarafından gerçekleştirileceği, kanuna uygunluk denetiminin sonucunda hangi yaptırımların uygulanmasının gerektiği gibi bazı sorular ortaya çıkmış olup, bu çalışmada bahsi geçen sorulara yanıt bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Yargısal Denetim, Anayasaya Uygunluk Denetimi, Kanuna Uygunluk Denetimi.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile uygulamada “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak da isimlendirilen yeni bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Bu bağlamda Anayasanın birçok maddesinde önemli değişiklikler yapılmış, özellikle tek başına “yürütme” gücünü elinden bulunduran Cumhurbaşkanının statüsüne ilişkin maddeler yeniden formüle edilmiştir. Bunlar arasında belki de en dikkat çekici olan, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine ilişkin hükümlerdir.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, çok farklı boyutlarıyla üzerinde tartışmalar yaratacak nitelikte anayasal düzenlemelere konu edilmiş olup (Çelikyay, 2019: 346-351), bu tebliğde bunlardan sadece bir tanesi üzerinde durulacak ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi ile ilgili muhtemel sorunlar ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda önce Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini yargısal denetiminde yetkili organ belirlenecektir. Ardından, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yetki ve şekil yönünden Anayasaya uygunluk denetimi üzerinde kısaca durulacaktır. Esas yönünden Anayasaya uygunluk denetimi ise iki alt balıkta ele alınacaktır: Genel Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Özel Anayasa Hükümlerine Göre Yapılacak Denetim.

2. YETKİLİ ORGAN

AY.md.148/1 hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunun denetlenmesi görevi Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir. Ancak aynı hükme göre, olağanüstü hallerde ve savaş hallerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz.

AY.md.150 hükmü de Anayasaya uygunluk denetiminin “iptal davası” (soyut norm denetimi) yolu ile gerçekleştirilmesine ilişkin düzenlemede Cumhurbaşkanlığı kararnameleri aleyhine iptal davası yoluyla Anayasaya uygunluk denetimi yapılabileceğini, keza “Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri

sürülmesi” başlıklı AY.md.152 hükmü de “somut norm denetimi” ya da diğer bir deyişle “itiraz” yoluyla da Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya uygunluğunun denetilebileceğini ifade etmektedir.

Bu anayasal hükümlerin ışığında Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya uygunluk denetiminin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacağını, söylemek mümkündür. Buna karşılık “Cumhurbaşkanlığı kararları” Anayasa Mahkemesinin denetim alanı dışında olup, bunlar Danıştay Kanunu md.24/1-b hükmüne göre Danıştay tarafından denetlenebilecektir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üzerindeki Anayasa Mahkemesi denetiminin sadece anayasaya uygunluk denetimi ile sınırlı olup olmadığı, kanuna uygunluk denetimini de kapsayıp kapsamadığı ve kanuna uygunluk denetiminin hangi yargı organı tarafından yapılacağı hususları üzerinde aşağıda durulacaktır.

Anayasa, Anayasa Mahkemesi’nin anayasaya uygunluk denetimine tabi tuttuğu normlar üzerindeki denetimini iki ana başlık üzerinden ele almaktadır. Bunlardan ilki “yetki ve şekil denetimi”, diğeri ise “esas bakımından denetim”dir (AY.md.148/I-II). Anayasal düzenleme dikkate alınarak aşağıda bu ana başlıklar altında değerlendirmelerde bulunmaktadır (Söyler, 2018: 183 vd).

3. YETKİ VE ŞEKİL YÖNÜNDEN ANAYASA UYGUNLUK DENETİMİ

“Yetki” unsuru açısından Anayasaya uygunluk denetiminde denetime konu işlemin “yetkili” organ tarafından yapıp yapılmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “yetki” unsuru açısından denetlenmesi, söz konusu kararnamelerin Cumhurbaşkanı tarafından yürürlüğe konulması noktasında toplanmaktadır (Atar, 2019: 252). Buna göre, Cumhurbaşkanı tarafından yürürlüğe konulmayan bir kararnamenin “yetki” unsurunun sakatlanmış ve Anayasaya aykırı olacağı söylenebilir. Esasen, Cumhurbaşkanı dışında başka bir kişi ya da organ tarafından yürürlüğe konulmak istenen sözü geçen kararnamelerin hukuk âleminde hiç varlık kazanmadığı, dolayısıyla “yok” hükmünde oldukları da ifade edilebilir. Böyle bir durumda, söz konusu kararnameler hakkında “iptal” kararı verilmesine dahi gerek olmayıp, Anayasa Mahkemesi dışındaki diğer mahkemeler de “yok” hükmünde olduğuna dair bir tespiti bulunabilir. Ancak uygulamada Cumhurbaşkanı dışında başka bir kişi ya da kuruluşun “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” adında bir işlem yürürlüğe koyması beklenmeyeceğine göre, “yetki” unsuru yönünden denetim, pratikte çok fazla kullanılmayacaktır.

“Şekil” bakımından denetimde ise özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Resmi Gazete’de yayımlanması zorunluluğu üzerinde durulmalıdır. AY.md.104’de hiçbir istisnaya yer verilmeden Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Resmi Gazete’de yayımlanmasından bahsedilmekte olup, bu hükmeye göre Resmi Gazete’de yayımlanmayan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürürlüğe konulamaz. Esasen, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine karşı iptal davası açma yetkisi de bunların Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer (AY.md.151). Yukarıda “yetki” unsuru açısından yaptığımız değerlendirmeye paralel biçimde, Resmi Gazete’de yayımlanmayan bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin “yok” hükmünde olduğunu, bunların hukuken bir sonuç doğuramayacağını ifade etmek mümkündür (Söyler, 2018: 184).

Diğer taraftan, kanunların şekil bakımından denetlenmesinin son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlı olmasına ilişkin AY.md.148/II hükmü niteliği gereği kanunlarla ilgili olduğundan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetiminde uygulanamaz. Aynı hükümde yer alan, kanunların şekil bakımından anayasaya aykırılığı iddiası ile dava açma yetkisini sadece Cumhurbaşkanı ve TBMM üyelerinin beşte birine veren düzenleme ile kanunun yayımlanmasından itibaren on gün geçtikten sonra şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmayacağına ve def’i yoluyla da ileri sürülemeyeceğine ilişkin düzenleme, sadece kanunlarla ilgili olduklarından Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil bakımından denetlenmesinde uygulanmaz; genel hükümler uygulanır.

4. ESAS YÖNÜNDEN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin esas yönünden Anayasaya uygunluk denetiminde “yetki” ve “şekil” unsurları dışında kalan unsurlar yönünden değerlendirilmede bulunulacaktır. Bu bağlamda “esas” denetiminin kapsamına Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “sebebi”, “amaç” ve “konu” unsurları

yönünden değerlendirmesinin girdiğini söylemek mümkündür (Atar, 2019: 251). Uygulamada bunlardan “sebebe” ve “amaç” unsurları açısından denetimin gerçekleşmesi güç görünmektedir (Söyler, 2018: 184-185). Zira Anayasa, Cumhurbaşkanına Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi vermek suretiyle “sebebe” unsurunu karşılamıştır. Ancak Cumhurbaşkanının bu yetkisini kullanıp kullanmamak onun takdirine kalmış bir husustur. Keza “amaç” unsuru açısından yapılacak denetimde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “kamu yararı” amacı taşıyıp taşımadığı üzerinde durulacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesi’nin yerleşik içtihadına göre uygulamada bu denetim alanı oldukça sınırlıdır. Bu durumda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “esas” bakımından denetimi, uygulamada büyük ölçüde “konu” unsuru yönünden gerçekleştirilecektir ve aşağıda bu denetim iki alt başlıkta ele alınacaktır: *Genel Anayasaya Uygunluk Denetimi* ve *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Özel Anayasa Hükümlere Göre Yapılacak Denetim*.

4.1. Genel Anayasaya Uygunluk Denetimi

Bu alt başlık çerçevesinde yapılacak denetimde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri açısından özel bir yön bulunmamaktadır. Kanunlar için yapılacak esas bakımından denetim için geçerli olan ilke ve kuralların Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, denetimde kullanılacak doğrudan ölçü normun “Anayasa” olduğunu, “uluslararası hukuk” ve “hukukun genel ilkeleri” gibi “destek ölçü normların” kullanılmasının da mümkün olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır (Ardıçoğlu, 2017: 46).

4.2. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Özel Anayasa Hükümlere Göre Yapılacak Denetim

Bu alt başlıkta Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine ilişkin AY.md.104/17 hükmü ile Anayasanın beş farklı hükmünde yer alan ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi öngörülen konular yönünden değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Birinci olarak AY.md.104/17’de yer alan “Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir” hükmü üzerinde durulmalıdır. Söz konusu düzenleme yetki verici nitelikte (Eren; 2019, 58) olmakla berabere, hangi konuların “yürütme yetkisine ilişkin” olduğuna dair Anayasada somut bir hüküm bulunmamaktadır. Bu belirsizlik de bir konuda yasamanın ya da yürütmenin mahfuz düzenleme alanı bulunup bulunmadığı, eğer böyle bir alan varsa somut bir düzenlemenin yasamanın ya da yürütmenin mahfuz düzenleme alanına girip girmediği tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Bu düzenleme nedeni ile “yetki ihtilafı” gerekçesiyle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya aykırılığı gündeme gelebilecektir (Eren, 2019: 56).

İkinci olarak AY.md.104/17’de bulunan “Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümünde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez” hükmüne değinilmelidir. Söz konusu düzenlemede sayılanların dışında kalan “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenebilecektir. Bu hükme aykırı olarak çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasaya aykırı olacaktır. Bu noktada AY.md.13’de yer alan temel hak ve özgürlüklerin “ancak kanunla” sınırlandırılmasına ilişkin hüküm ile üzerinde durduğumuz AY.md.104/17 hükmü arasındaki ilişkinin de değerlendirilmesi gerekir. Bu anayasal düzenlemelerden ne şekilde bir sonuca ulaşılacağı yönünde doktrinde ve uygulamada farklı görüşler bulunmaktadır (Adadağ, 2019: 262). Buna göre, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile sadece AY.md.104/17’de sıralanan hak ve özgürlük kategorilerinin “düzenlenebileceğini”, ancak hiçbir hak ve özgürlüğün “sınırlanamayacağını” ileri süren görüşler olduğu gibi, aksi yönde görüşler de mevcuttur. AY.md.104/17’de yer alan “Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz” hükmü dikkate alındığında ilk görüşü savunmak mümkündür. Zira “münhasıran” sözcüğü sadece kanunla düzenlenmesine olanak sağlayan bir ifade olup, bu ifade AY.md.13’de yer alan “ancak” sözcüğü ile örtüşecek şekilde anlaşılabilmektedir.

Üçüncü olarak AY.md.104/17’de yer alan “Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz” hükmü üzerinde durmak gerekmektedir. Yasaklayıcı nitelikteki bu hüküm (Eren, 2019: 58), Anayasaya göre “münhasır” bir kanun alanı bulunup bulunmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir (Adadağ, 2019: 263 vd). Anılan hükümde yer alan

“münhasıran” sözcüğü “özellikle”, “ancak” ifadelerine karşılık gelecek biçimde yorumlanırsa, Anayasanın sadece bu ve benzeri ifadeleri kullandığı yerlerde “münhasır” bir kanun alınının varlığından bahsetmek mümkün olacaktır. Eğer “münhasıran” sözcüğü Anayasanın kanunla düzenlemeyi emrettiği her alanda mutlaka kanuni düzenleme yapılmasını emrettiği şekilde yorumlanırsa (Yıldırım, 2017: 26) bu alanlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacaktır. Bu durumda Anayasa Mahkemesi’nin söz konusu yorumlarla ulaşılan sonuçlardan hangisini tercih edeceği, bu alandaki Anayasaya uygunluk denetiminin sonucunu da belirleyecektir.

Dördüncü olarak AY.md.104/17’de bulunan “*Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmaz*” hükmü üzerinde de durulmalıdır. Yasaklayıcı nitelikteki bu ifade (Eren, 2019: 58) ile kastedilen Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kanuna uygun olması değil, kanunun açıkça düzenlediği alanda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleme yapılamamasıdır. Bu yasağa uymayan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasaya aykırı olacaktır. Bu hükmeye uygun biçimde yapılan inceleme Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin doğrudan kanuna uygunluğu denetimi anlamına gelmeyip (Eren, 2019: 59), aslında AY.md.104/17’de hükmünde yer alan “*Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmaz*” ifadesi gereğince yapılan bir Anayasaya uygunluk denetimidir. Bu noktada iki normun içerik-anlam olarak çatışıp çatışmaması da önemli değildir (Adadağ, 2019: 266). Anılan hükümde yer alan “açıkça” ifadesinin somutlaştırılması da Anayasaya uygunluk denetimi açısından önem taşımaktadır. Eğer bu ifade bir konunun kanunda net ve somut biçimde düzenlenmesi gerektiği şekilde yorumlanırsa, net ve somut biçimde kanunda düzenlenen konuda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacak ve bu hükmeye aykırı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasaya da aykırı olacaktır. Ancak bu ifade bir konunun kanunda (net ve somut biçimde olmasa bile) düzenlenmesi halinde, aynı konuda hiçbir şekilde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı şeklinde yorumlanırsa, aynı konu hem kanunla, hem de Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemeyecektir. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılması halinde, bu kararnamenin veya ilgili hükümlerinin iptal davası yoluyla Anayasa Mahkemesi’nin denetimine tabi tutulması mümkün olacaktır. Bu nitelikteki Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin somut norm denetimi (itiraz) yolu ile diğer mahkemeler tarafından Anayasa Mahkemesi’ne götürülüp götürülemeyeceği ise tartışmaya açıktır. AY.md.152’de yer alan genel hüküm dikkate alındığında buna olanak bulunduğu söylenebilecektir. Buna karşılık, AY.md.104/17’de yer alan “*Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır*” ibaresi dikkate alındığında, diğer mahkemelerin kanun hükümlerini uygulamak durumunda olacaklarını, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “davada uygulanacak kural” niteliğini taşımayacağını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Atar, 2019: 251; Adadağ, 2019: 266). Ancak “*Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmaz*” hükmü, iki norm arasında bir anlam çatışması olması halini aramadığına göre, ikinci yoruma katılmak güç görünmektedir. Bu durumda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin diğer mahkemelerde görülmekte olan bir davada “uygulanacak hüküm” olarak görülmesi ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kanunda düzenlenen bir konuda çıkarılmış olması halinde konunun Anayasaya aykırılık iddiası ile AY.md.152 uyarınca Anayasa Mahkemesi’ne götürülmesi mümkün olabilecektir (Eren, 2019: 60). “*Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmaz*” hükmü uyarınca bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptaline karar verilmesi halinde AY.md.153/6’da yer alan “*İptal kararları geriye yürümez*” kuralı gereğince Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin iptal kararı Resmi Gazete’de yayınlanıncaya kadar yürürlükte kalması söz konusu olabilecek (Atar, 2019: 250; Eren, 2019: 61), bu durum da uygulamanın kanuna çerçevesinde mi, yoksa Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre mi yapılacağı tartışmalarını beraberinde getirecek, kanunda açıkça düzenlenen bir konuda çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, Anayasanın emredici hükmüne rağmen iptal kararı Resmi Gazete’de yayınlanıncaya kadar uygulamada kalabilecektir.

Beşinci olarak AY.md.104/17’de yer alan “*Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır*” kuralı üzerinde durulmalıdır. Emredici nitelikteki bu hüküm uyarınca ilgili makamlar çatışma durumunda kanun hükmünü uygulayacaktır (Eren, 2019: 59). Bu durumda, Anayasa Mahkemesi’nin Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin yürürlükteki kanunlarla çelişip çelişmediğini norm denetimi yoluyla denetleme görevinin olmadığı, bunun anayasallık denetiminin kapsamı dışında kaldığı, kanun-Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çatışmasında uygulanacak normu tespit etmenin somut davaya bakan mahkemelerde ve işlem yapmaya yetkili idari makamlarda olduğu ileri sürülmektedir (Atar, 2019: 253).

Altıncı olarak AY.md.104/17’de “Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir” kuralı üzerinde durulmalıdır. Gerçekten de Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarıldıktan sonra, aynı konuda kanun çıkarılması ihtimal dâhilindedir. Anılan kurala göre, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarıldığı tarihten itibaren hükümsüz olduğunu ileri sürmek isabetli olmayacaktır. Bu durumda hükümsüzlüğün kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren gerçekleştiği (Eren, 2019: 62-63), idari makamlar ve diğer mahkemeler tarafından bu durumun tespitinin mümkün olduğu ileri sürülebileceği gibi, Anayasaya aykırı hale gelen Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptaline karar verildiği tarihten itibaren hükümsüz hale geleceği de ileri sürülebilir (Adadağ, 2019: 267). İlk görüşün kabul edilmesi, Anayasada “iptal” kavramının değil, “hükümsüzlük” kavramının kullanılmış olması karşısında daha isabetli olarak görülebilir. Ancak bu durumda da idari makamlar ve diğer mahkemelerin farklı sonuçlara ulaşması ve hukuk âleminde karmaşa yaşanması mümkün olabilecektir. Bu karmaşa ancak yüksek mahkemelerin içtihatları ile çözüme kavuşacak, bu durum da uygulamada uzun bir zaman alabilecektir.

Yukarıdaki değerlendirilen durumlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin doğrudan Anayasaya uygunluğunun değil, kanunlara uygunluğunun denetlenmesine olanak veren bir sonuca ulaşıldığı, oysa AY.md.148 hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin sadece Anayasaya uygunluğu denetimine yer verildiği şeklinde bir eleştiri getirilebilir. AY.md.104/17 hükmü bütün olarak değerlendirildiğinde, Anayasaya uygunluk denetiminin kapsamına Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “kanunlar karşısındaki konumunun” değerlendirmesinin de girdiği, keza AY.md.8 gereğince yürütme yetkisini kullanan Cumhurbaşkanının bu yetkiyi Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanması gerektiği ileri sürülebilir (Eren, 2019: 56-57). Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetiminde ölçü normun sadece Anayasa değil, aynı zamanda kanunlar da olduğu ifade edilmektedir (Gözler, 2018: 434). Buna karşılık, yukarıda değerlendirilen ilk dört ilkeye ters düşen bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarılması durumunda bunun soyut ya da somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi’ne götürülerek, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Anayasaya aykırılığı nedeni ile iptali gündeme gelebileceği, yukarıda değerlendirme konusu yapılan beşinci ve altıncı ilke bağlamında ise kanuna aykırı olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin “hükümsüz” olmasının söz konusu olacağı, bu durumun tespitinin ise diğer mahkemeler tarafından karara bağlanacağı, ancak mahkemeler tarafından yapılacak bu tespitin Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya uygunluğu ya da aykırılığı yönünden bir sonuç doğurmayacağı, diğer bir ifade ile mahkemeler tarafından Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanuna aykırılığı nedeni ile iptaline karar verilemeyeceği de isabetli bir biçimde ileri sürülebilir (Aslan, 2019: 153-154).

Yedinci ve son olarak Anayasanın beş farklı hükmünde (AY.md.123/3, md.104/9, md.106/11, md.108/4, md.118/6) yer alan ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi ibaresine yer veren kurallar değerlendirilmelidir. Bunlardan sadece AY.md.123/3 hükmünde kamu tüzelkişiliğinin kanunun yanı sıra Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile de kurulabilmesine olanak verilirken, diğer dört hükümde yalnızca Cumhurbaşkanlığı kararnamesinden bahsedilmektedir. AY.md.123/3 hükmünde yer alan ve kamu tüzel kişiliğinin kanunun yanı sıra Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile de kurulmasına olanak veren kural, yeni kurulacak ve Anayasada düzenlenmeyen bir kamu tüzel kişiliğinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile de kurulmasına olanak verecek şekilde yorumlanabileceği gibi, Anayasada “kanunla” kurulması öngörülen kamu tüzel kişileri için de kullanılabilecek şekilde yorumlanabilir. Eğer yukarıda değindiğimiz “münhasır” kanun alanı tartışmasında, Anayasanın “kanunla” düzenlemeyi öngördüğü her durumda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı yorumu benimsenirse, AY.md.123/3 hükmü, örneğin AY.md.130’da düzenlenen üniversiteler ve AY.md.135’de düzenlenen kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri için uygulamayacak ve bu kurumları düzenleyen Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasaya aykırı olacaktır (Adadağ, 2019: 169). Aksi yorumun benimsenmesi halinde ise Anayasada düzenlensin ya da düzenlenmesin her türlü kamu tüzel kişiliğinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulması Anayasaya uygun olacaktır.

Anayasanın üst kademe kamu yöneticileri ile ilgili md.104/9, bakanlıklar ile ilgili md.106/11, devlet denetleme Kurulu ile ilgili md.108/4 ve Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili md.118/6 hükümlerinde ele alınan konuların ise “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi” şeklinde bir ibare yer almaktadır. Bu ibare, anılan hükümlerin münhasır bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanı yaratıp yaratmadığı, diğer bir deyişle kanunun düzenleme yapamayacağı özerk bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanının bulunup

bulunmadığı tartışmasını beraberinde getirmektedir. Eğer bu dört hüküm Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin özerk düzenleme alanı olarak kabul edilirse, bu konularda çıkarılacak kanunların Anayasaya aykırılığı söz konusu olabilecektir. Ancak, Anayasanın yasama yetkisinin genelliği ilkesini koruduğu ve Anayasaya aykırı olmamak kaydıyla, yasama organının her konuda kanun çıkarabileceği şeklinde bir yorum yapılırsa, söz konusu maddelerle özerk bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanı yaratılmadığı sonucuna da varılabilecektir. Fakat bu durumda da AY.md.104/17’de yer alan genel düzenlemenin yanında, bahsi geçen beş adet düzenlemeye Anayasada ayrıca yer verilmesini anlamlandırma sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır. Bu tartışmanın pratikte şu şekilde bir boyutu da bulunmaktadır. Söz konusu hükümlerde bahsi geçen konularla ilgili olarak yeni Anayasa hükümleri yürürlüğe girmeden önce çıkarılan kanun hükümleri bulunmakta olup, tartışma neticesinde ulaşılabilecek sonuç, bu kanunların akıbeti açısından da önem taşıyacak, eğer özerk bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanının varlığı kabul edilirse söz konusu kanunlar Anayasaya aykırı hale gelmiş sayılabilecektir. Ancak uygulamada söz konusu kanun hükümleri hukuki varlıklarını sürdürmektedir ve bunların Anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne gidilmemiştir. Keza, uygulamada 1 sayılı *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*’nin bakanlıkların görev ve yetkilerine ilişkin maddesinde “kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak” şeklinde bir hüküm bulunmakta olup, bu düzenleme söz konusu Anayasa hükümlerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine özerk bir düzenleme alanı vermediğinin Cumhurbaşkanı tarafından da kabul edildiği şeklinde yorumlanabilir (Adadağ, 2019: 272).

5. SONUÇ

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi ile ilgili pek çok anayasal tartışma noktası bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu tartışmalar bir ölçüde anayasal düzenlemelerin yeterince somut ve tutarlı olmamasından kaynaklanmakta, bu durum da söz konusu anayasal düzenlemelerin yeterince özenli biçimde hazırlanmadığı izlenimine yol açmaktadır. Konu ile ilgili yeni anayasal düzenlemelerin büyük ölçüde kanun hükmünde kararnamelere ilişkin kaldırılan anayasa hükümlerinin bulunduğu maddelere yerleştirilmiş olması, sanki Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanun hükmünde kararnamelerin aynı hukuki nitelikte işlemler olduğu izlenimini yaratmakta ise de, birçok yönden bu iki işlem türü arasında farklılıklar bulunmaktadır ve bu nedenle yeni düzenlemelerin yasama tekniğine uygun olduğunu söylemek güçtür.

Özellikle, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimini yapmakla görevlendirilmiş olan Anayasa Mahkemesi’nin bu denetimde sadece Anayasaya uygunluk denetimi mi, yoksa kanuna uygunluk denetimi mi yapacağı tartışmaya açık alanlardan bir olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi’nin AY.md.104/17’de yer alan hükmün “*Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz*” kısmı çerçevesinde Anayasaya uygunluk denetimi yapacağı, ister soyut norm denetimi yoluyla, ister somut norm denetimi yoluyla önüne gelmiş olsun Cumhurbaşkanlığı kararnamesini bu hükümlere aykırılık halinde iptal edeceği sonucuna varılabilecektir.

AY.md.104/17 hükmünün geri kalan kısmında yer alan “*Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farkı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir*” kuralı çerçevesinde ise kanunlarla Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin içeriksel çatışması halinde sorun Anayasa Mahkemesi’ne götürülerek iptal davasına konu edilemeyeceği, ancak diğer mahkemeler tarafından kanuna aykırı olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümsüzlüğünün tespit edileceği ve kanunun uygulanacağı, ancak bu durumda diğer mahkemelerin Cumhurbaşkanlığı kararnamesini iptal etmesinin söz konusu olmayacağı da ileri sürülebilir.

Kanun-Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasındaki çatışma potansiyeli, TBMM çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının aynı siyasi parti ya da partiler tarafından olduğu durumlarda muhtemelen önemli ölçüde uygulama imkânı bulmayacaktır. Zira Cumhurbaşkanının istediği bir düzenlemeyi kanun yoluyla

TBMM’den çıkartması sorun olmayacak, keza, TBMM çoğunluğu da Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin bulunduğu bir alanda kanun yapmaktan kaçınabilecektir. Buna karşılık yukarıda ifade edilenin tersi bir siyasi kompozisyonun bulunduğu dönemlerde söz konusu çatışma potansiyeli uygulamada daha sık karşımıza çıkabilecektir.

Yukarıda, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi ile ilgili bazı tartışmalı konularda çözüm önerilerine yer verilmiş olsa da, bu ve diğer tartışmalı alanları çözüme kavuşturmak uygulamada özellikle Anayasa Mahkemesi’nin vereceği kararla sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- ADADAĞ ÜLGEN, Özen (2019), “Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar”, Anayasa Yargısı, Cilt 36, Sayı 1, s.261-277.
- ARDIÇOĞLU, M. Artuk (2017), “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Ankara Barosu Dergisi, 2017/3, s.20-51.
- ASLAN, Volkan (2019), “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Kanunlara Uygunluğunun Denetimi ve Çeşitli Hususların Kararname ile Düzenleneceğinin Kanunlarda Belirtilmesi Üzerine”, Anayasa Yargısı, Cilt 36, Sayı 1, s.139-161.
- ATAR, Yavuz (2019), “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi”, Anayasa Yargısı, Cilt 36, Sayı 1, s.241-259.
- ÇELİKİYAY, Hakan Sabri (2019), “Türk Anayasa Hukukunda Yeni Bir Kurum: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, XI. IBANESS Kongreler Serisi – Tekirdağ / Türkiye, 9-10 Mart 2019, s.346-351.
- EREN, Abdurrahman (2019), “Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnameler İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, Cilt 36, Sayı 1, s.1-72.
- GÖZLER, Kemal (2018), Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- SÖYLER, Yasin (2018), Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- YILDIRIM, Turan (2017), “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, s.13-28.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Amortismanların Hesaplanması Ve Amortisman Kayıt Yöntemleri*

Öğretim Görevlisi Hande Özolgun Akkurt¹

¹Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu, hozolgun@nku.edu.tr

Özet: Kooperatiflerin temel hedefi ve amacı ortakların bir araya gelerek yaptıkları çalışmalar ve dayanışmalar sonunda istedikleri amaca ulaşabilmeleridir. Kooperatifçilik düşüncesinin temelinde birlikte ve ortaklaşa iş yapma düşüncesi yatmaktadır. Bireylerin bir arada yapmış oldukları çok sayıda işlerin örneklerini geçmişte ve günümüzde görmek mümkündür.

Kooperatifin asıl amacı diğer şirketlerde olduğu gibi kar elde edebilmek değil, kooperatifin ortaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Kooperatiflerin odağında bireyin kendisi bulunmaktadır. Artık son zamanlarda sadece sermaye odaklı olan anlayışın yanlış olduğu düşünülmüş, böylece kooperatifler gibi insan odaklı girişimlere ilgi artmıştır.

Kooperatifler, dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan kuruluşlardır. Genel olarak amacı ‘birlikte iş yapmak’ şeklinde de tanımlanabilen kooperatifler, bir ekonomik işbirliği şekli olup, belirli ortak amaçlara ulaşabilmeyi hedefleyen kişilerce oluşturulan bir örgütlenme modelidir. Kooperatifler bir ülkedeki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerlerin gelişmesine katkıda bulunur. Bunun yanında bilinç sahibi ve örgütlü bir toplumun oluşmasında da önemli bir rol oynarlar.

Kooperatifleri aynı zamanda bir girişimcilik okulu olarak da tanımlamak mümkündür. Günümüzde kooperatifler ülke ekonomileri için önemli kalkınma araçlarından biri olarak kabul görmektedir. Kooperatifçilik faaliyetlerinin ülkeler tarafından etkili bir şekilde yürütülmesi durumunda ülke ekonomisine büyük faydalar sağlayacağı aşikardır. Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya gibi ekonomilerde kooperatifçilik faaliyetlerinin yaygın ve etkin bir şekilde uygulandığı görülebilir. Kooperatiflerin temel amacı, yeterli derecede ekonomik güce sahip olmayan gerçek kişilerin, karşılıklı yardım ve dayanışma yoluyla, mesleki ve kişisel gereksinimlerini akılcı bir şekilde ve ekonomik olarak karşılamaktır. Bunun yanında kooperatifler bağımsızlığın sağlanması, sosyal dayanışmanın güçlenmesi, mesleki hareket yeteneğinin artması, kültürel yaşamın zenginleştirilmesi gibi bir çok amaca ulaşılmasına da aracılık eder.

Özet olarak, iyi ve başarılı bir şekilde yönetilen, başarılı çalışmalar gerçekleştiren kooperatifler içinde bulundukları çevreye kooperatif hizmetinin yanı sıra, sosyal, siyasal, kültürel zenginlikler de getirmekte de ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, tarım kredi kooperatifleri ve tarım kredi kooperatiflerinde duran varlıklarda amortismanlar hakkında genel bilgiler verildikten sonra, Tek Düzen Muhasebe Sistemine uygun olarak amortismanların hesaplanması ve yapılan kayıtların muhasebeleştirilmesi hakkında bilgi vermek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım kredi kooperatifi, duran varlık, amortisman, muhasebe kaydı

Abstract: The main goal and aim of the cooperatives is to bring together the partners to reach the desired goal at the end of their work and solidarity. The basis of the idea of cooperatives lies in the idea of doing business together and jointly. It is possible to see examples of many works that individuals have done together in the past and present.

The main of the cooperative is not to make profit like other companies, but to meet the needs of the cooperative members. Individuals are in the spotlight of cooperatives. Capital oriented perception has recently been found wrong, so interest in individual oriented enterprises, such as cooperatives has increased.

Cooperatives are organizations based on solidarity and solidarity. In general, cooperatives, whose purpose can be defined as doing business together, are a form of economic cooperation and an organizational model created by people who aim to achieve certain common goals. Cooperatives contribute to the development of social, political, economic and cultural values in a country. In addition, they play an important role in the formation of a conscious and organized society.

It is also possible to define cooperatives as an entrepreneurship school. Today, cooperatives are recognized as one of the important development tools for the economies of the country. It is obvious that if the cooperative activities are carried out effectively by the countries, they will bring great benefits to the country's economy. The main purpose of

* Bu makale Öğretim Görevlisi Hande ÖZOLGUN'un yüksek lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır

the cooperatives is to meet the professional and personal needs of natural persons who do not have sufficient economic power, through mutual assistance and solidarity, rationally and economically. In addition, cooperatives act as mediators for achieving a number of goals such as ensuring independence, strengthening social solidarity, increasing professional mobility, and enriching cultural life.

In summary, the cooperatives, which are well and successfully managed and carry out successful work, will help to use the country's resources in an efficient and productive way, bringing together social, political and cultural richness as well as their cooperative service.

In this study, after giving general information about depreciation of agricultural credit cooperatives and fixed assets in agricultural credit cooperatives, it is aimed to give information about calculation of depreciation and accounting of records made in accordance with Uniform Accounting System.

Keywords: Agricultural credit cooperative, fixed asset, depreciation, accounting record

1.GİRİŞ

Geçmişten bu güne kadar insanların dayanışma içinde olma istekleri toplumsal sınıfları, bu sınıflar iş bölümü olanaklarını, gelişen bu olanaklar da ekonomik grupları ortaya çıkarmıştır. Bu gruplar da çeşitli mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu toplumsal sınıfların ve meslek gruplarının arasında oluşan işbirliği ise kooperatiflerin doğmasının başlangıcıdır. İnsanlarda bilinçli kooperatif düşüncesi 19. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. Gelir dağılımında meydana gelen dengesizlikler, küçük birimleri ekonomik işbirliği yapmaya zorlayarak, onları birlikte hareket düşüncesi etrafında örgütlenmelerini sağlayarak kooperatiflerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır(Güngör,2006: 10).

Kooperatifler Kanunu'na göre kurulan kooperatifler, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle de meslek ve geçimlerine dair ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlarken bireyler arasında işbirliğini sağlar ve bunun sonucunda toplumsal dayanışma ve kalkınmayı da sağlamış olur. Bu sebepten dolayı anayasamızın 171. maddesinde “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri alır” diye belirtilerek kooperatifçiliğin önemi vurgulanmıştır.

Yapılan bu çalışma ile amaç, kooperatiflerde amortisman hakkında bilgiler verilmesi, amortismanın tanımının yapılarak amortismanın hesaplanması ve kayıt yöntemleri hakkında bilgi vermektir.

2. DURAN VARLIKLARDA AMORTİSMAN

Kooperatifin aktifinde kayıtlı bulunan bina, demirbaş, haklar gibi maddi ve maddi olmayan duran varlıkların ömürleri sınırsız değildir. Bu varlıklar kullanıldıkça yıpranırlar ve zamanla eskimeye uğrarlar ya da ekonomik ömrünü kaybederler. Amortisman hesapları, maddi ve maddi olmayan duran varlıkların ne kadar değer kaybına uğradıklarını hesaba gösterir (Karanlık, 2009: 132).

2.1. Amortisman Tabi Olan Varlıklar

Vergi Usul Kanunu'na göre, amortisman konulu duran varlıklar aşağıdaki gibidir;

a. Amortisman tabi varlıklar

- Alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmleri(VUK Madde 313)
- Madenlerin ve taş ocaklarının imtiyaz ve maliyet bedelleri(VUK Madde 316)
- İşletmede bir yıldan fazla kullanılan veya yıpranmaya, aşınmaya ya da değer düşüklüğüne maruz kalan gayrimenkuller(VUK Madde 313)
- İşletmede inşa edilmiş olan her çeşit yollar(VUK Madde 314)
- Gayrimenkul gibi değerlendirilen kıymetler(VUK Madde 269)
 - a) Tesisat ve makineler,
 - b) Gemiler ve diğer taşıtlar,
 - c) Gayrimenkullerin ayrılmaz parçaları ve ayrıntıları
 - d) Maddi olmayan haklar

- Amortisman Tabi Sermaye ve Alacaklar
 - a. Şüpheli alacaklar(VUK Madde 323)
 - b. Değersiz alacaklar(VUK Madde 322)
 - c. Vazgeçilen alacaklar(VUK Madde 324)
 - d. Kuruluş ve örgütlenme gideri(VUK Madde 326)
 - e. Özel maliyet bedelleri(VUK Madde 327)
 - f. İmtiyazlı işletmelerdeki sermaye(VUK Madde 325)

Duran varlıkların amortisman konusuna tabi olabilmesi için;

- İşletmede bir hesap döneminden fazla ekonomik ömre sahip olması,
- Aşınmaya, yıpranmaya ve düşmeye maruz bulunması,
- İşletmede kullanılan değer o yılki belirlenen alt kayıt tutarlarını aşmış olması,
- Aktifte kayıtlı olması
- Tamamlanmış veya kullanıma hazır olması gerekir(Güçlü vd, 2006 : 179).

2.2. Amortisman Tutarının Hesaplanma Yöntemleri

- **Normal Amortisman Yöntemi:**

Bu yöntemde ayrılan amortisman tutarı her yıl aynıdır. Amortisman süresinin sonunda amortismanın tutarı, ekonomik malın maliyet bedeline eşit olacaktır(Ataman 2001: 143).Vergi Usul Kanunu'na göre mükellefler, amortisman tabi olan iktisadi kıymetlerinin değerini, %20 nispetinden fazla olmamak üzere, serbestçe belirledikleri oranlar üzerinden yok ederler.

Örneğin; tarım kredi kooperatifinin 2018 yılında 120.000 TL tutarında bir gübre makinesi satın aldığı varsayıldığında, amortisman oranı da % 20 olarak kabul edildiğinde her yıl ayrılacak amortisman miktarını bularak amortisman tablosunu düzenleyiniz. Amortisman oranının % 20 olması durumunda;

$120.000 \times 0.20 = 24.000$ TL tutarında amortisman ayrılacaktır. Bu durumda tarım kredi kooperatifi tarafından bu makine için her yıl ayrılacak amortisman tutarı çizelge 2.1'deki gibi olacaktır:

Çizelge 2.1. Normal Amortisman Yöntemine göre amortisman hesaplama

Yıllar	Maliyet Tutarı TL	Amortisman oranı (%)	Amortisman Tutarı (TL)
2018	120.000	20	24.000
2019	120.000	20	24.000
2020	120.000	20	24.000
2021	120.000	20	24.000
2022	120.000	20	24.000
TOPLAM			120.000

- **Azalan Bakiyeler Üzerinden (Hızlandırılmış) Amortisman**

Azalan bakiyeler üzerinden amortisman yönteminde amortisman oranı, varlığın değerinden daha önce ayrılmış amortismanlar toplamının düşülmesinden sonra kalan tutara uygulanır. Bu yolla amortisman payı süre ilerledikçe matrah düşecektir. Amortisman tutarı ilk yıllarda daha fazla olmaktadır. Bu sebeple amortisman hızlandırılmış olacaktır. Bu hızlandırmanın nedeni duran varlıkların en çok yıpranmaya maruz kaldıkları ilk yıllarda değerinin büyük kısmını yok edilerek ikame yatırımlar için fon yaratmadır. Bu yöntem sadece bilanço esasına göre defter tutan işletmeler tarafından uygulanabilir(Ataman, 2001: 145). Azalan bakiyeler yöntemi, VUK'nun mükerrer 315'inci maddesinde düzenlenmiştir(www.mevzuatdergisi.com/2006/08a/01.htm). Bu usulde her yıl için hesaplanacak amortisman tutarı; duran varlığın ilgili yılın başındaki net defter değeri ile normal amortismanın iki katı

oranındaki yüzdenin çarpılması sonunda bulunur, ya da her yıl üzerinden amortisman hesaplanacak değer önce ayrılmış olan amortismanlar toplamının indirilmesi suretiyle tespit edilir(Kavak, 2006: 224-225).

Örneğin, tarım kredi kooperatifinin 2018 yılında 120.000 TL değerinde gübre makinesi satın aldığını ve amortisman oranının % 20 olduğu varsayıldığında hızlandırılmış amortisman yöntemi uygulanırsa, amortisman oranı normal amortisman oranının iki katı olarak kabul edilecek, amortisman tutarı ve yıllar itibariyle amortisman dağılım Çizelge 2.2.’deki gibi olacaktır:

Çizelge 2.2. Azalan Bakiyeler Yöntemine göre amortisman hesaplama

Yıllar	Maliyet Tutarı TL	Amortisman oranı (%)	Amortisman Tutarı (TL)
2018	120.000	40	48.000
2019	72.000	40	28.800
2020	43.200	40	17.280
2021	25.920	40	10.368
2022	15.552	-	15.552
TOPLAM	0		120.000

- **Fevkalade (Olağanüstü) Amortisman**

Vergi Usul Kanunu’nun 317. maddesine göre olağanüstü amortismanla konu olan varlıklar şu şekildedir;

- Yangın, deprem, su basması gibi afetler sonunda değerini kısmen veya tamamen kaybeden,
- Yeni icatlar nedeniyle teknik verim ve kıymetleri düşerek kısmen veya tamamen kullanılmaz duruma gelen,
- Cebri çalışmaya tabi tutuldukları için normalden fazla aşınma ve yıpranmaya maruz kalan duran varlıklar.

2.3. Amortisman Kayıt yöntemleri

Hesaplanan amortisman tutarının her zaman muhasebe defterlerine gider olarak kaydedilmesi gerekmektedir. Bu sebeple amortismanlar iki yönetime göre amortismanları muhasebe defterlerine kaydetmektedirler. Bu yöntemler ‘**direkt**’ ve ‘**endirekt**’ kayıt yöntemidir. Ülkemizde ‘Endirekt Kayıt Yöntemi’ uygulanmaktadır. Ayrılan amortismanlar ‘257 Birikmiş Amortismanlar Hesabı’nda takip edilmektedir.

Örnek: Marmara Ereğlisi Tarım kredi kooperatifine ait makinenin değeri 125.000 TL’dir. Normal amortisman yöntemine göre amortisman oranı % 20 olarak kabul edilirse yıllık amortisman tutarı $125.000 \times \% 20 = 25.000$ TL olarak hesaplanacaktır.

770 GENEL YÖNETİM GİDERİ HESABI	25.000	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR HESABI		25.000
257.25 Makine Amortismanı 25.000		
Makineye amortisman ayrılması		
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI HESABI	25.000	
770.25 Amortisman Gideri 25.000		
770 GENEL YÖNETİM GİDERİ HESABI		25.000
770.25 Amortisman Gideri 25.000		
Amortisman tutarının sonuç hesabına devredilmesi		

3. SONUÇ

Kooperatifler değişik ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Fakat uygulamada en çok kullanılan ayırım, kooperatiflerin tarımsal kooperatif olması ya da tarım dışı kooperatif olmasıdır. Tarım kredi kooperatifleri de tarımsal kooperatif sınıflandırması içine girmektedir.

Tarım kredi kooperatiflerinin kurulması, çiftçilerin düşük maliyetle kredi temin etmelerine yardımcı olmuştur. Sanayi, ticaret, tarım gibi sektörlerde görülen tarım kredi kooperatifleri kendi imkânlarıyla ortaklarına kredi sağlamanın yanı sıra devletten de önemli ölçüde destek almaktadırlar. Tarım kredi kooperatifleri, ortak olan çiftçilere üretim döneminde kredi vermekte, hasat mevsimi sonunda ise verdikleri kredileri geri almaktadırlar.

Ülkemizde Tarım Kredi Kooperatifleri ve bu kooperatiflerin üst örgütleri olan Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliklerinin ülkemizdeki tarımsal girdilerin dağıtımında çok büyük payı bulunmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından da sevindiricidir. Çünkü bu kooperatifler, çiftçileri kalite ve aşırı fiyat artışı yönünden korumaktadırlar.

Bütün kooperatiflerde olduğu gibi tarım kredi kooperatifleri de ekonomik ve sosyal niteliğe sahip olan kuruluşlardır. Diğer şirketlerde olduğu gibi alış, satış, borç ve alacak gibi birçok faaliyet gerçekleştirmekte ve yaptıkları bu işlemleri de muhasebe defterlerine Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak kaydetmektedirler. Dönem sonlarında ise temel mali tablolar olan bilanço ve gelir tablolarını düzenleyerek dönemde elde edilen kar veya zarar gibi faaliyet sonucuna ulaşmaktadırlar. Tarım kredi kooperatifleri, tüm faaliyetleri sırasında mali yasaların hükümlerine uymakla yükümlüdürler. Bu sebeple kooperatifte iyi bir muhasebe sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Muhasebe sistemi ile edinilen sonuçlar sadece ortaklar açısından bir gereklilik değildir, bunun yanında alacaklılar ve mali nitelikteki tüm yükümlülükler açısından da gereklidir.

Tarım kredi kooperatiflerinde de Tekdüzen Hesap Planının uygulanması tüm kooperatifler arasında işlem birliği olması sonucundadır. Yapılan bu çalışma sonunda, muhasebenin tüm işletmeler ve kooperatifler için ortak bir dil olduğu görülmüştür. Tüm sermaye ve ticaret şirketleri ve kooperatifler aynı hesap planını kullanmakta, tüm işlemlerini Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak gerçekleştirmektedirler. Kooperatiflerin kullandığı ve esas aldığı tüm kurallar birbirinin aynısıdır. İster bir adi şirket olsun, ister bir tarım kredi kooperatifi olsun burada yapılacak olan kayıtlar ve kullanılacak olan hesaplar birbirinin aynısıdır.

KAYNAKÇA

- Ataman, Ü. (2001). Muhasebede Dönem Sonu İşlemleri: Genel Muhasebe. Cilt 2. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Güçlü F, Çiçek H, Benli T (2006). Genel Muhasebe. Detay Yayıncılık, Ankara
- Güngör, S. (2006). Ecza Kooperatiflerinde Muhasebe Sistemi Ve Uygulama Örneği Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Karanlık, S. (2009). Kooperatifler ve Muhasebesi. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Kavak, Ş. (2006). Genel Muhasebe. Ankara: Nobel Yayıncılık
- TC Anayasası
- Vergi Usul Kanunu
- <http://www.mevzuatdergisi.com/2006/08a/01.htm>
- (Erişim Tarihi:01.10.2019)

Tarım Kredi Kooperatifleri ve Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri*

Öğretim Görevlisi Hande Özolgun Akkurt¹

¹Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları
Bölümü, hozolgun@nku.edu.tr

Özet: Günümüzde kooperatifler ve kooperatifçilik hareketleri yaygın şekilde görülmektedir. Kooperatifler şahıslara ve kurumlara sosyal ve ekonomik anlamda yararlar sağlarlar. Bu sebeple gerek özel gerek tüzel kişiler tarafından kurulan kooperatiflerin türleri ve sayıları oldukça olmuştur. Kooperatif denildiğinde ilk olarak akla, ortakların sosyal ve ekonomik faydalar elde edebilmek için, güçlerini dayanışma ve işbirliği içinde bir araya getirmeleri suretiyle kurulan ortaklıklar gelmektedir. Kooperatiflerin temel hedefi ve amacı ortakların bir araya gelerek yaptıkları çalışmalar ve dayanışmalar sonunda istedikleri amaca ulaşabilmeleridir.

Kooperatifler, dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan kuruluşlardır. Genel olarak amacı ‘birlikte iş yapmak’ şeklinde de tanımlanabilen kooperatifler, bir ekonomik işbirliği şekli olup, belirli ortak amaçlara ulaşabilmeyi hedefleyen kişilerce oluşturulan bir örgütlenme modelidir. Kooperatifler bir ülkedeki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerlerin gelişmesine katkıda bulunur. Bunun yanında bilinç sahibi ve örgütlü bir toplumun oluşmasında da önemli bir rol oynarlar.

Günümüzde kooperatifler ülke ekonomileri için önemli kalkınma araçlarından biri olarak kabul görmektedir. Kooperatifçilik faaliyetlerinin ülkeler tarafından etkili bir şekilde yürütülmesi durumunda ülke ekonomisine büyük faydalar sağlayacağı aşikardır. Bunun yanında kooperatifler bağımsızlığın sağlanması, sosyal dayanışmanın güçlenmesi, mesleki hareket yeteneğinin artması, kültürel yaşamın zenginleştirilmesi gibi bir çok amaca ulaşılmasına da aracılık eder. Kooperatiflerin temel amacı, yeterli derecede ekonomik güce sahip olmayan gerçek kişilerin, karşılıklı yardım ve dayanışma yoluyla, mesleki ve kişisel gereksinimlerini akılcı bir şekilde ve ekonomik olarak karşılamaktır.

Bu çalışma, tarım kredi kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra, Türkiye’deki tarım kredi kooperatifleri hakkında bilgi verilmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım kredi kooperatifi, Raiffeisen İlkeleri, çiftçi

Abstract: Nowadays, cooperatives and cooperatives are widely seen. Cooperatives provide social and economic benefits to individuals and institutions. For this reason, the number and number of cooperatives established by both private and legal entities has been quite high. When the cooperative is mentioned, firstly, there are partnerships established by the partners bringing their forces together in solidarity and cooperation in order to achieve social and economic benefits. The main objective and purpose of the cooperatives is to have the partners come together and achieve the goal they want at the end of their work and solidarity.

Cooperatives are organizations based on solidarity and solidarity. In general, cooperatives, whose purpose can also be defined as ‘doing business together’, are a form of economic cooperation and an organizational model created by people aiming at achieving certain common goals. Cooperatives contribute to the development of social, political, economic and cultural values in a country. In addition, they play an important role in the formation of a conscious and organized society.

Today, cooperatives are accepted as one of the important development tools for the national economies. Obviously, if the cooperative activities are carried out effectively by the countries, it will bring great benefits to the national economy. In addition, cooperatives are also instrumental in achieving many goals such as ensuring independence, strengthening social solidarity, increasing professional mobility, and enriching cultural life. The main purpose of cooperatives is to rationally and economically meet the professional and personal needs of real persons who do not have sufficient economic power through mutual assistance and solidarity.

In this study, after giving general information on agricultural credit cooperatives and rural credit cooperatives, it was designed to provide information about agricultural credit cooperatives in Turkey.

Keywords: Agricultural Credit Cooperative, Raiffeisen Principles, Farmer

* Bu makale Öğretim Görevlisi Hande ÖZOLGUN’un yüksek lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır

1. GİRİŞ

Geçmişten bu güne kadar insanların dayanışma içinde olma istekleri toplumsal sınıfları, bu sınıflar iş bölümü olanaklarını, gelişen bu olanaklar da ekonomik grupları ortaya çıkarmıştır. Bu gruplar da çeşitli mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu toplumsal sınıfların ve meslek gruplarının arasında oluşan işbirliği ise kooperatiflerin doğmasının başlangıcıdır. İnsanlarda bilinçli kooperatif düşüncesi 19. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. Gelir dağılımında meydana gelen dengesizlikler, küçük birimleri ekonomik işbirliği yapmaya zorlayarak, onları birlikte hareket düşüncesi etrafında örgütlenmelerini sağlayarak kooperatiflerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır(Güngör,2006: 10).

Kooperatifler Kanunu'na göre kurulan kooperatifler, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle de meslek ve geçimlerine dair ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlarken bireyler arasında işbirliğini sağlar ve bunun sonucunda toplumsal dayanışma ve kalkınmayı da sağlamış olur. Bu sebepten dolayı anayasamızın 171. maddesinde “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri alır” diye belirtilerek kooperatifçiliğin önemi vurgulanmıştır.

Kooperatiflerin dayandığı temel değerler; ‘kendine yardım, kişisel sorumluluk duygusu, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma’dır(<https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>). Bu değerlerden de belli olduğu üzere, kooperatifler, hayatın birçok alanında sürdürdükleri olumlu faaliyetleri ile ortaklarına birçok fayda sağlamaktadır. Günümüzde, kişilerin hem sosyal hem de ekonomik anlamda kalkınmalarını sağlamada, üretimin kalite ve miktarının artırılmasında, kişilerin yaşam düzeylerinin yükselmesinde kooperatifçilikten önemli ölçüde yararlanılmaktadır(Karanlık, 2009: 4).

Yapılan bu çalışma ile amaç küçük çiftçi işletmelerine kredi sağlayan tarım kredi kooperatifleri hakkında genel bilgiler verilerek Türkiye’de tarım kredi kooperatifleri hakkında bilgi verilmesidir.

2. KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

31. Uluslar arası Kooperatifler Birliği Kongresi’nde ‘Toplumsal Sorumluluk’ ilkesinin de ilave edilmesi ile kooperatiflere ilişkin yedi ilke saptanarak kabul edilmiştir. Bu ilkele(Ayanoğlu, 2014: 7):

- Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi
- Ortağın Demokratik Yönetimi İlkesi
- Ortağın Ekonomik Katılımı İlkesi
- Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi
- Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi
- Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi
- Toplumsal Sorumluluk İlkesi

2.1. Raiffeisen İlkeleri

Raiffeisen ilkeleri ayrı ayrı aşağıdaki gibi incelenebilir(Tamagnini 1953: 49).

1. Kooperatifin hisse senetsiz kuruluşu: Raiffeisen kredi kooperatifleri köylüden para alarak kurulmazlar. Dolayısıyla kurulmuş olan tarım kredi kooperatifi tam bir şahıs birleşmesidir. Bu kooperatifler ortaklara verecekleri krediyi üçüncü şahıslardan sağlarlar.

2. Sınırsız Sorumluluk: Raiffeisen kredi kooperatiflerinde ortaklar, üçüncü şahıslarına olan borçlarına karşılık bütün servetlerini karşılık göstererek ortaklaşa bir sorumluluk yüklenmişlerdir. Ortakların yüklenmiş olduğu bu sorumluluk sınırsız sorumluluktur.

3. Çalışma Alanının Darlığı: Raiffeisen kredi kooperatiflerinde dar alanda çalışma esastır. Kooperatifin faaliyet alanı çoğu kez bir köy sınırı ya da en fazla bir bucak sınırı içerisindedir. Ortak sayısının da birkaç yüzü geçmemesi arzu edilmektedir.

4. Personelin Ücretsiz Çalışması: Raiffeisen kredi kooperatiflerinde muhasebeci dışındaki başka personel ve yöneticilere maaş verilmemesi esastır. Bu durumda maaş ve ücretler dolayısıyla masrafın büyütülerek sermayenin asıl amaç dışında sarf edilmesi ve kredi maliyetinin yükseltilmesi önlenmiş olacaktır.

5. Yedek Akçe Toplanması: Raiffeisen kredi kooperatiflerinde işlemlerden elde edilen yıllık kazancın üçte ikisi devamlı ve bölünmez bir yedek akçeye ayrılır.

6. Raiffeisen Kooperatiflerinin Yönetimi: Bu kooperatiflerin yönetim organları genel kurul, yönetim kurulu ve denetleme kuruludur.

7. Ortaklara Kredi Verme: Raiffiesen kredi kooperatiflerinde ortaklara, ancak gereken ve ekonomik olduğu ispat edilebilen bir iş için kredi verilir. Tarım kredi kooperatiflerinde tüketim amacıyla hiç kimseye kredi verilemez.

3. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Tarım Kredi Kooperatifleri (Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Temel Kanun – Mevzuatlar,2008, 8-9)bugünkü adını 1935 yılında çıkarılan yasayla almıştır. Bu kurumların tarihi 1863 yılında kurulan Memleket Sandıklarına kadar dayanmaktadır. Tarımsal kooperatiflerin ilk adımı Memleket Sandıklarıdır. 1977 yılında çıkarılan yasa ile tarım kredi kooperatiflerine bölge ve merkez birliği kurma hakkı verilmiştir. Böylelikle tarım kredi kooperatiflerinde dikey teşkilatlanma da yasal hale gelmiştir. Bu yıla kadar Tarım Kredi Kooperatifleri Ziraat Bankası'na bağlı olarak faaliyet göstermiştir. 15 Mayıs 1977 tarihinde ise tarım kredi kooperatifleri Merkez Birliği'ni kurarak bağımsız bir yapıya kavuşmuştur. 2005 yılına kadar yine çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. En son 2016 yılında çıkarılan bir kanun ile(Çidem ve Arslan, 2016: 99).

- Çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi sağlanmasına imkan verilmiş,
- Kooperatifler daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuş,
- Çiftçilere uygun fiyatlarla akaryakıt temin edilmesine imkan sağlanmış,
- Kooperatifler arası dayanışma ilk kez yasal düzenleme altına alınmıştır.

1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu tarım kredi kooperatiflerinin çalışma konularını ve amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamıştır(Çidem ve Arslan, 2016 : 100)

1. Ortaklarının:
 - Kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak,
 - Ortaklaşa yararlanabilecekleri her çeşit makine, ekipman ve tesisleri edinmek,
 - Ürünleri değerlendirmek.
2. Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin;
 - El sanatları geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek,
 - Üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak,
 - Mesleki ve teknik yönden bilgilerini arttırmak, sosyal ve kültürel konularla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler düzenlemek.
3. Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteciliği yapmak

4. TÜRKİYE'DE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Kooperatifleşme kişinin tek başına çözemediği sosyal ve ekonomik sorunları ortaklaşa çözümlemeyi amaçlayan bir kuruluştur. Ortaklarına ucuz girdi sağlamak ve ürün pazarlaması kooperatiflerin başlıca amaçları arasındadır. Yöresel ve bölgesel kalkınmada da kooperatiflerin önemli işlevleri bulunmaktadır(Çıkın ve Yercan, 1995 :47).

Kooperatif kavramı kısaca birlikte iş görmek anlamına gelmektedir. Kooperatiflerin genel ekonomi ve ülke kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması bakımından yararlı kuruluşlar olduğu bilinmektedir(Koç, 2001: 6)

Günümüzde gelişmiş ve gelişmemiş, siyasal rejimi farklı olan tüm ülkelerde kooperatifler bulunmaktadır. Kooperatif kuruluşlarına yeryüzünde, demiryolu işletmeciliği dışında tüm ekonomik sektörlerde rastlanmaktadır(Çıkin ve Karacan, 1994 :325)

Tarımsal kooperatiflerden olan tarım kredi kooperatifleri ortaklarına mümkün olduğu kadar ucuz kredi sağlamak amacıyla kurulmuş olan kooperatiflerdir(Everest 2015: 32)

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluşu 1863 yılına dayanmaktadır. Türk Milletinin ‘İmece’ ve ‘Ahilik’ gibi yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı organizasyonlar, tarım kredi kooperatifleri ile daha ileri noktalara taşınmıştır. Cumhuriyet Döneminde ise;

- 1924 yılında 498 sayılı “İtibari Zirai Birlikler Kanunu”,
- 1929 yılında 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile gelişmesini devam ettirirken;
- 1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile bugünkü ad ve anlamda “Tarım Kredi Kooperatifleri”nin kuruluşu gerçekleştirilmiş ve yeni çağdaş gelişmeler bu kanundan sonra meydana gelmiştir.
- 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ile; Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kurulmasına imkan tanınarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin dikei teşkilatlanmasına zemin hazırlanmıştır.
- Tarım Kredi Kooperatifleri, T.C. Ziraat Bankası bünyesinde faaliyet gösterirken 17 Mayıs 1977 yılında Merkez Birliği’nin kurulmasıyla tamamen bağımsız bir çiftçi kuruluşu olmuş, T.C. Ziraat Bankası’nın idari yükümlülükleri sona ererken, finansman bankası olarak bugünde görevine devam etmektedir.

SONUÇ

Küreselleşen dünyada başarı sağlayabilmenin en önemli yolu örgütlü kuruluşlardır. Bu sebeple, kooperatif çatısı altında bütünleşmek son derece faydalı olmaktadır. Ülkemizde bulunan tarım işletmelerinin çoğu küçük işletmelerdir.

Üretici olan çiftçiler üretim için ihtiyaç duyduğu krediyi şahıslardan ya da tefecilerden yüksek faiz oranlarıyla ve uygun olmayan koşullarda almak zorunda kalmaktadırlar. Üreticilerin uygun olmayan şartlarda kredi kullanmadan bu durumdan olumsuz etkilenmemesi için devlet bankaları ve kooperatifleri, kredi vermek üzere görevlendirmiştir. Çiftçileri olumsuz şartlardan koruyabilmek, daha uygun koşullarda kredi sağlamak ve modern girdi kullanımına imkân sağlamak için en rasyonel kredi kaynağı tarım kredi kooperatifleri olmuştur.

Ülkemizde Tarım Kredi Kooperatifleri ve bu kooperatiflerin üst örgütleri olan Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliklerinin ülkemizdeki tarımsal girdilerin dağıtımında çok büyük payı bulunmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından da sevindiricidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M.C. ve Çidem, İ.(2016). Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kullandırılan Krediler ve Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Denetime Bakış, Sayı 47
- Ayanoğlu, G.G. (2014). Kooperatiflerde Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 2012/2
- Çıkin, A. ve Yercan, M. (1995). Tarımda Üretici Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, Ankara
- Everest, B. (2015). Tarım kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetime Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir
- Güngör, S. (2006). Ecza Kooperatiflerinde Muhasebe Sistemi Ve Uygulama Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

- Karanlık, S. (2009). Kooperatifler ve Muhasebesi. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Koç, H. (2001) Türkiye’de Kooperatifçilik Alanında Yaşanan Gelişmeler. Karınca Dergisi (773)
- Tamagnini, G. (1953). Le Casse Rurali, Roma,
- Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Temel Kanun – Mevzuatlar, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği İnsan Kaynakları Daire Başkanlığı Eğitim Müdürlüğü, Ankara, 2008
- TC Anayasası <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> (Erişim TARİHİ:01.10.2019)

Statistical Analysis of Regional Development of Honey production and Beehive Amount in Turkey

Prof.Dr.Hasan Vural¹

¹Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Nilüfer, Bursa, TÜRKİYE,
hvural@uludag.edu.tr

Abstract: This study aims to classify agricultural areas based on the development of honey production and beehive amounts in a 22 year period (1991-2012). Multivariate statistical methods were used in data analysis. Research results are likely to shed light on the agricultural work, due to the absence of similar studies. Turkey is a favorable country to produce a great variety of agricultural products because of her different geographic and climatic conditions which have been used to divide the country into four main and seven sub regions. There has not been a definitive classification of the honey production in Turkey according to regions. However it is also clear that there is need for a classification in terms of various agricultural policies and applications. As a result of the statistical analysis of the data, it was found that there were important groupings in the distribution of Turkey's honey production by region, over time. According to the factor analysis results there were two principal components (PC). However, the twelve regions that were examined by cluster analysis were separated in two main groups and eight sub clusters.

Key words: honey production, factorial analysis, cluster analysis, Turkey.

1. Introduction

Turkey is second in terms of bee presence and fifth in honey production in the World. Apiculture is an activity that uses herbal resources, bees and labor in order to produce royal jelly, propolis, pollen, bee venom, apilarnil, wax and live material such as queen bees, swarm and packaged bees.

Apiculture is an important branch of animal husbandry that is practiced in developed and developing countries with different objectives. In Europe, it is often an occupation while in countries such as Spain, Poland, Hungary, Greece and Turkey, it is a side activity to increase the farmers' income. In Far East and Middle and South America it is an important export resource and in countries such as U.S.A, Canada and Japan it is practiced mainly to be used in crop pollination.

There are 52 million bee colonies in the world and 4 million of these are in Turkey and 70.000 tons of the yearly 1.126.000 ton honey production of the world is performed in Turkey. Turkey is among the highest ranked countries in terms of colony number and honey production. 200.000 agricultural businesses practice apiculture activities. However only 20.000 of these businesses are engaged in apiculture as the main source of livelihood. It is estimated that these agricultural businesses have the 20% of the bee colonies and produces 90% of honey produced in Turkey.

In Turkey 60-70 thousand tons of honey is produced yearly and the most of this production is exported to E.U and Arab countries. Even though the exact amount changes yearly, honey exports bring in an income of 20 to 40 million dollars. Apiculture, with only honey production, contributes 100-150 million dollars to national income when the domestic consumption is taken into consideration. Pine honey that is produced in Turkey is unrivaled in the world and 95% of it is exported.

The target of this study is to classify agricultural areas by taking the development of honey production and hive numbers, over time, in to consideration. Therefore, by using the yearly data of every province the area they belong to and the approximate number of areas are tried to be estimated (Vural, 2007).

The need for interpreting the variables that form a system jointly, is one of the main research subjects of today and several dimension reduction methods are used to achieve this goal (Fitzmaurice and Laird, 1995). In many areas the events are complicated while the suggested solutions are many. This leads to greater number of variables that explain these events. Therefore multivariate statistical methods that takes more than one variable into consideration and analyzes these variables, are thought to offer better results (Vural, 2012).

2. Method

In this research the 22 year (1991-2012) data of honey production and bee hive numbers of 12 different areas in Turkey have been used in preparing the data matrix and analyzed. The data analyzed have been obtained from Turkish Statistical Institute (TUIK) (Anonymous, 2014). More or less in every area bee products are produced. Thus the classifying of the areas according to the yearly changes that occur is made possible.

TUIK publishes agricultural data according to the area classification that it created and is explained below. TRA: Northeast Anatolia, TRB: Middle East Anatolia TRC: Southeastern Anatolia, TR1: İstanbul, TR2: West Marmara, TR3: Aegean, TR4: East Marmara, TR5: West Anatolia, TR6: Mediterranean, TR7: Central Anatolia TR8: West Black Sea, TR9: East Black Sea

The data examined is analyzed by principal component factor analysis (PCA) and cluster analysis, also in order to interpret the results better the graphical representation has been offered. PCA is a standard multivariate statistical method that is used in data reduction. This method depends on the basis of examining the linear combinations of the initial variables with maximum variance (Johnson and Wicherin, 1992). PCA method makes it possible to create new sets that are free from the initial set (PC). Every eigenvector coefficient that have been obtained shows the linear combination of raw data for main components. One of the advantages of the method is that the variables can be expressed in R^2 (two-dimensional space).

Cluster analysis makes it possible for the result data to be expressed in clusters and interpreted more meaningfully. It is based on minimizing the variance in the group and maximizing the variance among the groups (Hair et al. 1995). Cluster analysis evaluates groups with similar and different results and basically explains the differences between groups (Mazzocchi and Montresor, 1999). The distance between two variables, where the data are standardized, may be described as the monotonic transformation of the correlation between two variables (Kendall, 1980).

As similarity measure in the analysis the most commonly used method is Euclidian distance. The graphical expression of the cluster results that has been obtained according to the algorithm is done by drawing a two dimensioned diagram that shows the associations and dissociations that occur in every step of the analysis. Graphical expression that is called dendrogram can be obtained in the form of single-linkage or complete-linkage (Sabater et al., 2004).

The path taken in this study is as follows. After creating the main data matrix by collecting the yearly values of the examined produces in 81 provinces, the PCA analysis results have been obtained. Later, in order to reach more accurate results about the classification of areas, cluster analysis results and graphics have been obtained. Finally, review of the results of the research are presented.

3. Results and Discussion

Basic analysis results have been taken from the data matrix that have been created according to the areas and the results have been represented in table 1. In every area there are changes in honey production between years. A reason for high standard deviation in every area is huge differences in hive numbers.

Table 1. Honey production and beehive amount by regions in Turkey (2012)

Regions	Beehive amount (total)	Honey production (ton)	Productivity (kg / beehive)
TRA	369.003	3.899,89	10,569
TRB	620.943	7.295,34	11,749
TRC	389.066	5.475,58	14,074
TR1	56.655	791,009	13,962
TR2	339.477	5.404,59	15,92

TR3	1.325.427	19.601,96	14,789
TR4	273.436	3.172,77	11,603
TR5	190.035	2.123,14	11,172
TR6	1.151.947	17.500,49	15,192
TR7	354.055	4.304,42	12,158
TR8	374.430	4.033,45	10,772
TR9	903.535	15.559,58	17,221

Ref: Anonymous,2014. (TÜİK)

Two main components have been obtained by factorial analysis of honey production data (Table 2). Thus a reduction from R^{12} to R^2 has occurred and the data loss caused from this, has been 29%. Other factors have been eliminated because their effects were very low. So the changes in the areas are explained by main component coefficients by 71%, and has very high confidence level statistically. The remaining 29% shows the effects of the other factors on production amount.

Obtaining a main component shows that the similarities between areas are high. However the difference in main component coefficients is remarkable. Especially TR6 area has a very high coefficient. The Mediterranean Region is very rich in terms of plant varieties and is the most suitable area for apiculture. Thus, the region appears as the most important and leader area. Low coefficients in the other areas shows that the examined period has major changes and there are big differences among the provinces examined. TRA area has the lowest coefficient. This area is in Black Sea Region and is rainy most of the year. Because of its climate there are very few varieties of plants in the area. Also in Aegean Region where the difference is high, it can be said that there are significant differences among provinces between years and development is different from the other areas. In this area production is mainly directed to agricultural industry and this situation effects the agricultural methods of the farmers very much.

Table 2. Results of factorial analysis by principal component of honey production

Agricultural Regions	1.Factor	2.Factor	Determ. Coeff. R^2
TRA	,184635	-,094461	,451699
TRB	,914890	-,114245	,911927
TRC	,941040	-,206046	,950803
TR1	,806813	-,300379	,906565
TR2	,865962	,199746	,937516
TR3	,587408	,180600	,715759
TR4	,839521	,155203	,675603
TR5	-,104657	,863804	,896180
TR6	,975679	-,054792	,977200
TR7	,539362	,675248	,862325

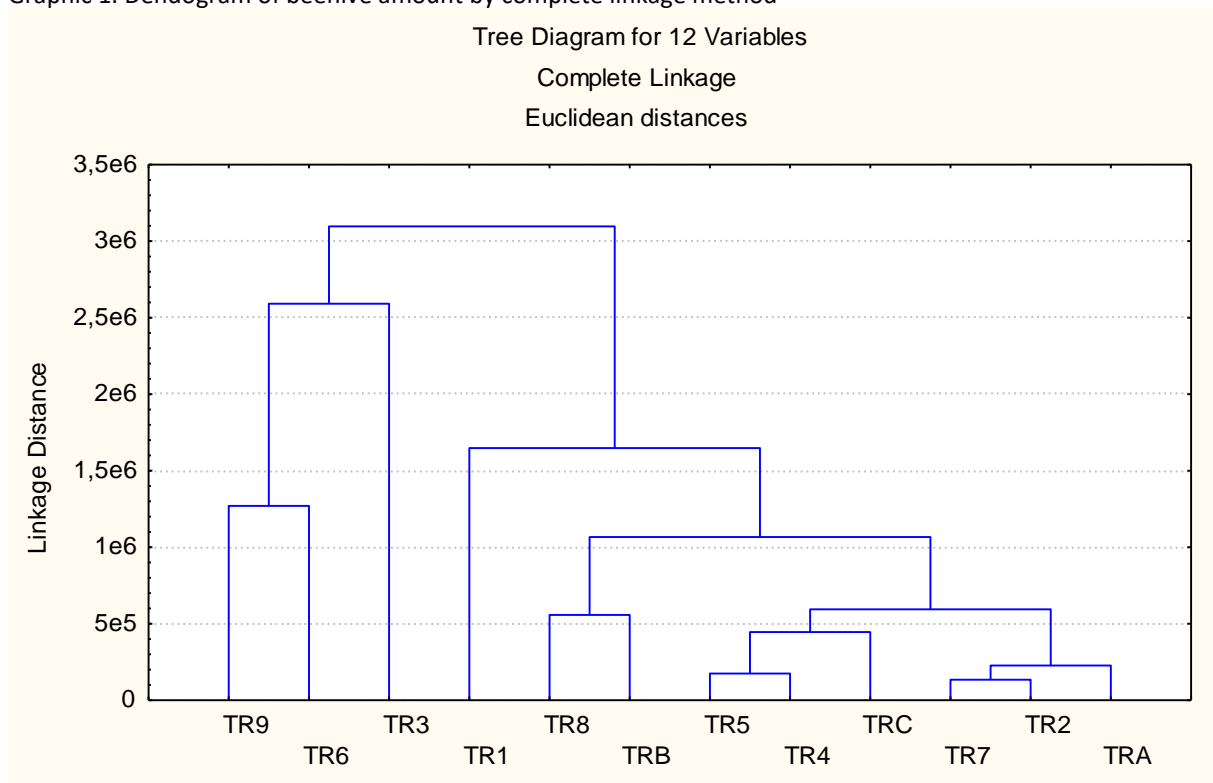
TR8	-,387427	,821018	,889905
TR9	,793909	,310615	,921606

(Explained variance:8.468, Explained ratio:71)

In order to reach more accurate results in area distribution and to be able to interpret these in more detail cluster analysis has been performed. With the cluster analysis, it is aimed to classify the provinces according to the similarities or the differences in production structure and to obtain graphics according to the results (Rogers, 1995).

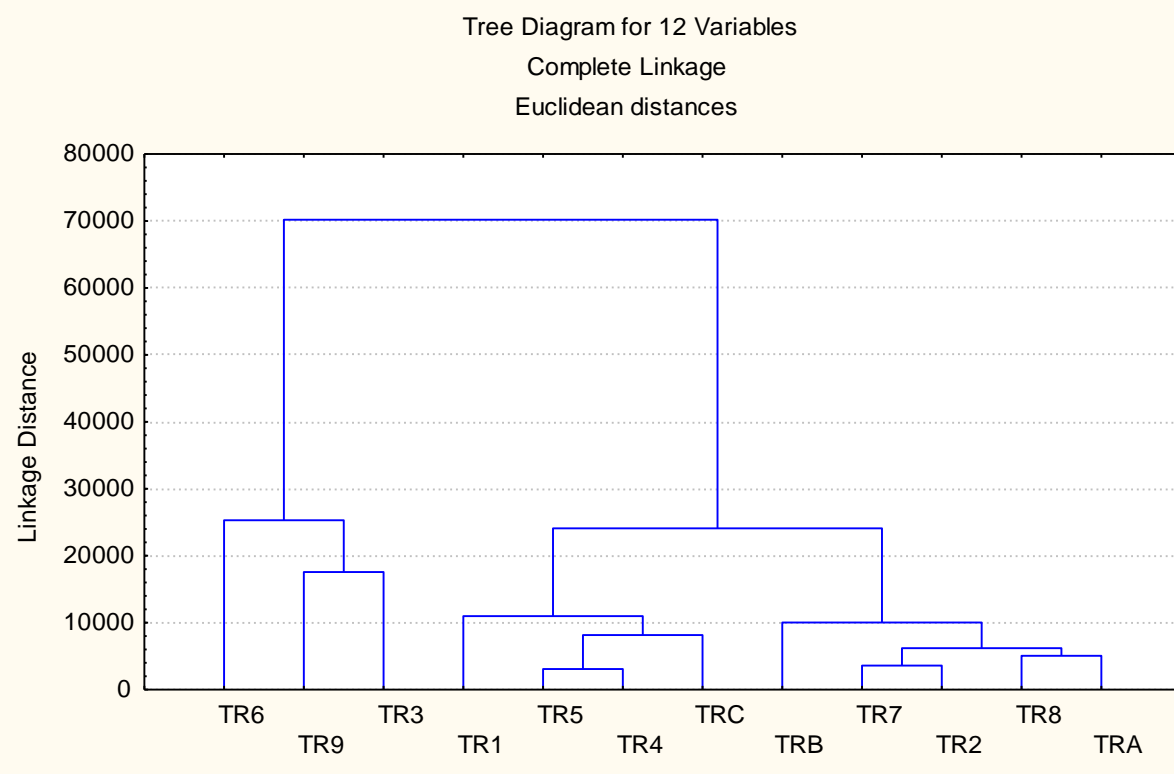
The results of the complete-linkage analysis that have been performed in order to reach more detailed results about the differences and the similarities of the areas is shown in Dendrogram 1 and 2. In Dendrogram 1, it can be seen that areas are separated into two main clusters. In the second main cluster, there are three sub clusters according to hive number. Areas in the sub cluster have same similarity scale, in other words, have agricultural structures that are more similar than the others. When TR8 and TRB areas that have high correlation with each other are taken as one area, 3 main agricultural areas and 8 sub agricultural area were found. Although the correlation between groups are seem to be low, since the similarity scales are high, it is possible to make these groupings. Cluster and factor analysis results are in accordance with each other (Vidal and Hay, 2001).

Graphic 1. Dendrogram of beehive amount by complete linkage method

When the classification is made according to production quantities, areas are again separated into two main clusters (dendrogram 2). There are two sub clusters in the second main cluster. Areas in the sub cluster have the same similarity scale meaning that they have similar agricultural structures. When TR9 and TR3 areas that have high correlation are taken as one areas, 3 main agricultural areas and 8 sub agricultural areas were found.

Graphic 2. Dendrogram of honey production by complete linkage method

When both hive numbers and honey production is taken into consideration, similarities according to development levels over the years are less. The reasons for this situation are; the many differences in the factors that affect apiculture, the differences in the plant production patterns, and the differences among farmers' point of views in terms of beekeeping. If there are differences in the subsidies that are provided for apiculture in the areas are high, in order to develop apiculture in every area, there is a need for review in apiculture policies. As a result, in order for apiculture to develop and not decline and for reducing the differences among areas, the requirement for making production and marketing planning according to economic analysis and scientific methods and taking precautions is apparent.

References

- ANONYMOUS, 2014. Summary of agriculture statistics 1985-2004. Publication of Turkey Statistics Foundation, Ankara.
- FITZMAURICE, G. M. ve LAIRD, N. M., 1995. Regression models for a bivariate discrete and continuous outcome with clustering. *Journal of the American Statistical Association* 90(431):845-852
- HAIR, J.F., ANDERSON, J.R.R.E., TATHAM, R.L. and WILLIAM, C.B. 1995. *Multivariate Data Analysis with Readings*, 4th Ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- JOHNSON, R.A.; WICHERIN, D.W. *Applied multivariate statistical analysis*. 3. ed., Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs. N.J. 07632, Londra, 1992. 521 p.
- KENDALL, M. 1980. *Multivariate Analysis*, Macmillan Publishing, New York, NY.
- MAZZOCCHI, M. ve MONTRESOR, E., 1999. Agricultural and rural development at regional level: An analytical approach. 9th EAAE Congress, Warsaw, 24-28 August 1999.
- ROGERS, A., 1995. *Multiregional Demography. Principles, Methods and Extensions*. Wiley, New York.
- SABATER, C.R., ESTEBAN, P. C. A., ISCAR, A. M. ve Diez, A. L., 2004. Clustering to reduce regional heterogeneity: A Spanish case study. *Journal of Population Research* 21(1):73-94.
- VIDAL, C. E. ve HAY, K. 2001. Agriculture as a key issue for rural development in the European Union. Second World Conference on Agricultural and Environmental Statistical Application (CAESAR), Rome, 5-7 June 2001 (WEB: <http://www.unece.org/stats/documents/ces/ac.61/2001/wp.2.e.pdf>, as of Dec. 8, 2004).
- VURAL, H. 2007. A quantitative approach to classification of agricultural regions in Turkey.

J. Food Agric. Environ. 5(3&4), 471–474.

VURAL, H., 2012. Statistics for agricultural and food economics. Lesson notes, Univ. Of Uludag Faculty of Agrgriculture, No.107, Bursa.

Organic Livestock Products Marketing in Turkey

Hasan Vural¹

¹Prof.Dr., Uludağ University, Faculty of Agriculture, Bursa, Turkey. hvural@uludag.edu.tr

Abstract: Organic agricultural production has been gaining importance in Turkey in recent years and has been an alternative to traditional agricultural production. Organic agriculture in Turkey is affected by the same general issues that affect Turkish agriculture. The most important problems of the Turkish agriculture can be identified as lack of organization and marketing followed by lack of education for farmers. In organic livestock production the most important issue should be considered as marketing and marketing research. In this study, marketing problems of organic agriculture and organic livestock production in Turkey is examined and some suggestions are made as a solution to these problems.

Key Words: organic agriculture, animal products, marketing of organic products

1.Introduction

The production system, which is defined as organic or ecological agriculture, is named differently, but is generally used synonymously. Ecological agriculture which comprises human and environmentally friendly production systems, aimed at reestablishing the natural balance that has disappeared as a result of erroneous practices in the ecological system. Ecological agriculture is a form of production not only just aimed at increasing the quantity but also raising the quality of the product. This type of production system recommends the use of synthetic chemicals, hormones and mineral fertilizers, as well as organic and green fertilizing, alternation, conservation of soil, increasing the resistance of plants, benefiting from natural enemies, suggesting the establishment of all these facilities in a closed system (İlter vd. 1996). The main purpose of organic farming is to produce all kinds of food, nutrients as well as sheltering and clothing materials in a way that will not damage the human health “Gündüz ve Kaya (2007)”.

Organic foods include vegetable and animal food. Furthermore, in order for a product to be organic, it is necessary to make the necessary checks and certifications by the control and/or certification body authorized by the Ministry of Agriculture and Rural Affairs. Products which are also referred to natural products, village products, such as the term are not organic products.

Organic agriculture is increasingly widespread in all countries. But we can not say that it is too fast. Because a significant part of the world's population is starving, the majority of them are low income and income distribution can not improve in any country. As can be understood from this situation, the increase is directly relevant to the income of the people. At the 16th World Fruit and Vegetables Show (Fruit Logistica) in Hamburg between 7 and 9 February 2008, showed no increase in demand for organic products “Vural (2008)”. The main reason for the increase in demand for organic products is that in the United States and in the European Union countries, consumers increasingly pay more attention to healthy consumption of food and protection of the environment. The volume of organic trade tends to grow fast, especially in Europe, North America and Japan. In order to comply with these developments in the European Community, the Ministry of Agriculture and Rural Affairs has begun to work on the preparation of the Regulation in cooperation with various institutions and organizations and the "Regulation on the Production of Plant and Animal Products with Ecological Methods" published and entered into force in the Official Gazette No. 22145 dated 24.12.1994. An amendment was made with the regulation published in the Official Gazette dated 29.06.1995 and numbered 22328 in order to prevent the problems encountered in practice in some of the provisions of this Regulation and to enforce the sanctions to be applied against defects and faults to be made during organic farming activities. Then, the "Regulation on the Principles and Implementation of Organic Agriculture" published and entered into force in the Official Gazette dated July 11, 2002 numbered 24812. The draft law on the production, consumption and inspection of organic products has been included in the government's urgent action plan and "Organic Farming Law" numbered 5262 has been published in Official Gazette No. 25659 dated 03.12.2004. "Regulation on the Principles and Implementation of Organic Agriculture" prepared in accordance with this Law published and entered into force in the Official Gazette No. 25841 and dated 10.06. 2005.

2. Material and Method

In this study statistical data of official institutions were used in the preparation of the table. There are not many surveys of marketing of organic agricultural products in our country. For this reason, economic analyzes of the costs and revenues in marketing are not presented. It is clear that there is a need for marketing research in this area in many regions. After marketing services and marketing methods were presented in this study, it was tried to suggest necessary solutions to be taken in accordance with marketing approaches.

3. Production of organic products in Turkey

Although Turkey has very favorable conditions in terms of organic agriculture production, its share in the world organic product market is very low. Turkey is also confronted with many production and marketing problems. Global environmental disasters in recent years and the 2008 economic crisis have created a potential to increase problems in the mid-term. For this reason, some measures are required for organic product marketing. Organic farming activities in Turkey has started with the European companies to demand organic farming products and to introduce this production technique in the mid-1980s. For this reason, in the first years the aim of organic farming was to meet the intended export demands and enter new markets.

However, the increasing interest in healthy products in our country has resulted in an increasing demand in the country, and this demand has become on a steady upward trend. It is normal for this increase in demand to continue with the condition that the prices of organic products are not too high compared to the market prices of traditional products. In addition, by following trends in world markets organic agricultural production needs to be shaped.

As of 2008, organic farming of 247 varieties was carried out by 15 thousand producers in 166.9 thousand hectares of area, 57.4 thousand hectares of natural collection area and 530 thousand tons of crops were obtained "İGEME (2009)". While the amount of exports this year was 8.6 thousand tons, this export revenue generated 27 million \$. However, the fact that most of the companies marketing organic products are located in western regions, especially in the Aegean, limits the widespread use of organic production in the North and East regions.

Turkey has two important advantages in exporting organic agricultural products. Besides foreign companies, there are domestic companies which are both manufacturing and exporting. The Export Promotion Center and some exporters' associations are engaged in supporting activities such as preparing brochures, articles and providing information "Nicely (2001)". Most of the organic products produced in Turkey go to foreign markets. The most important foreign markets are the EU countries with an 80% share and the United States with a 15% share. In the EU countries, Germany is in the first place with a market share of 60%. Apart from those countries, northern European countries, Canada and Japan are remarkable markets. The number of companies importing and exporting in the field of organic agriculture in Turkey continues to increase and reached 167 in 2006.

The production and marketing of organic products is based on the "contract manufacturing" model, which is signed between the manufacturer and the buyer or seller of the organic product. In Turkey, the majority of this production is aimed at export demand. But in other countries consumption is very high in the domestic market.

4. Marketing of organic livestock products

The basis of marketing is; "Market intelligence gathering", "market segmentation and target market selection", "product planning and development", "pricing", "distribution" and "promotion". A concise description of marketing is; "Marketing is the planning and implementation process for the development, pricing, promotion and dissemination of goods, services and ideas in order to realize marketing, personal and organizational exchanges (changes)" (Akat, 2008). Although Turkey has various advantages in organic agriculture and food production, it is seen that production in quantity, and quality can not meet the needs and desires of targeted markets. The best proof of this is that only 2% of the organic agricultural products

produced in 2007 were exported. There is also an imbalance between product variety and product quantities.

Major market constraints of organic products; the lack of government support, the support of semi-organic products, the lack of infrastructure to improve quality, high certification costs, lack of market knowledge, lack of producer unity and economic scale are insufficient for the market.

The main marketing services of organic animal products are as follows: Market and marketing research - animal selection and production (production and marketing planning) - **transport** - cutting - **processing** - classification - packaging - labeling - **storage** - promotion - statistical data compilation - control - marketing accounting and financing - **sales**. The basic marketing operations are marked in bold.

In accordance with the Regulation on Storage and Carriage, it is also necessary to comply with the provisions of the Law on the Adoption of the Law on the Production, Consumption and Inspection of Foodstuffs No 5179 on Amendment of Decree Law and the Turkish Food Codex Regulation published in the Official Gazette dated 16/11/1997 and numbered 23172. The inspection and control of the storage and transport vehicles in organic farming activities is carried out by the Organic Agriculture Units and the Authorized Organization.

No product that does not have a "Product Certificate" indicating that it is an organic raw material and / or an organic processed product that has not been produced under the provisions of the Regulation can not be marketed as an organic product. An entrepreneur who sells every organic product has to certify each party sale with a product certificate. These products are sold with an explicit indication that they are organic products. Organic products must bear one of the logos specified in the regulation in the domestic market.

It is important to prioritize buyers as they determine the marketing strategies of producers in the marketing of agricultural products. As production scale grows, marketing opportunities are increasing. First of all, contracted production seems to be the most guaranteed marketing method. In addition to this, sales can be done using supermarket chains and hypermarkets, producer markets, e-commerce, tourist attractions, merchants, organic product processing facilities, exporters, cooperatives and producer associations as well as retail outlets.

Businesses must first have market knowledge to form marketing strategies. Although some organic crops (such as cotton, wheat, lentil, olive) have a higher organic production than other crops, they are not included in the exported crops. As it can be understood from this situation, market research in this sector is not given importance. Whereas businesses compete to acquire market information to compete, the needs and desires of target consumers have to determine and produce according to the results they have. **Growth in the market depends on the size and maturity of the market. The key factor in organic product marketing is QUALITY.**

An important part of organic production in Turkey consists of main products. Product diversity and product segments (food product diversity) should be increased to grow the market. Products with higher added value (such as animal products) should be preferred. It will be useful to follow appropriate policies for niche marketing approach. A "**market development strategy**" should be followed for existing products entering the period of maturity or decline in product life cycle.

Generated exports are usually carried out according to demand from the outside market, and a specific market segment or sections are not selected as targets in advance. At the end of the external market surveys to be carried out, "**target market selection**" strategies appropriate to business resources should be adopted. This will ensure that business resources will be used more efficiently because there will be no focus on one or more market segments.

Research should be conducted on the following marketing strategies in competitive countries. For this reason, competition analyzes should be carried out with the support of private and state institutions and the enterprises should determine "price and distribution strategies" according to the results. A complete and reliable database on organic agriculture in Turkey should be established. With high quality and value added products, market segments of high income groups should be targeted. This will increase the likelihood of monitoring the "**high price strategy**".

There are very few publicity efforts in Turkey's organic agriculture market. Therefore, attention should be given to promotional activities. Particularly should be participated regularly and effectively in foreign fairs "Vural (2009)". Consumer education and awareness-raising activities should be performed primarily for the inadequacy of domestic demand. For this, businesses should actively participate in various social projects. Most importantly, they should become a trademark in national and international markets.

The most important problems of agriculture in our country are organizing and marketing. For this reason, firstly organizing farmers, organizing cooperatives or associations is an important first step for marketing. Lack of organizing is also the main cause of the retardation experienced in animal husbandry. Thus, buyers will have a bargaining advantage over them. It is essential to solve the above marketing problems and to implement the proposed solution proposals. A stand-alone business can not always be a brand, and it can not easily meet the huge cost of marketing costs that will make it easier to compete.

Exports in organic production and marketing are carried out in different ways:

1. The production project is carried out by a company located in the country and products are processed, packaged and exported by this company.
2. The production project is established by a foreign organization from abroad, the products obtained are handled by the contracted local company as a fason and the products are exported to the project owner company, the processing company and the export company.
3. The production project is established by a foreign organization from abroad and the products obtained are processed in facilities established by the foreign firm either in Turkey alone or jointly, or exported to the project company by the processing company or exporting company.

In a small number of applications, producers also certify their products by contacting the control and certification firm and sell them in the free market. An important problem encountered in Turkey's agricultural exports is that domestic companies enter into competition with each other. It is necessary for private companies that make organic production not to enter wrong competition with each other either in the domestic trade or in the foreign trade only in terms of breaking the price. This issue is especially important for farmers. No wrong competition should be created between producers. For this, joint production and marketing policies must be established nationwide by the union supra-institutions.

We can list some important operations that must be done in domestic and foreign marketing as; being a brand, having a website, participating in fairs, preparing a catalog, conducting a good manager, market and marketing research, developing good packaging, developing product segments, getting a standard document.

In organic production, the relationship between cost and sales price is important. The reason why the cost is relatively high compared to the conventional products; more need for human labor in organic production, lower efficiency, loss of product and revenue, cost of control and organization. For this reason, it is necessary to pay attention to the marketing of the products at the level that will bring profit to the producers.

Regulations in the production and marketing process in organic production are important. Binding to them is vital to the success of marketing. These regulations need to be audited by internationally recognized control and certification bodies. 13 internationally recognized control and certification firms operate in Turkey. These companies are obliged to control the activities in the field of organic agriculture "Koç ve Babadoğan (2007)". When we look at the data of organic agricultural products processed in Turkey, it is seen that domestic consumption, which was 4 990 tons in 2002, increased to 66 250 tons in 2006. The main reasons for increased consumption in the domestic market are as follows "Ataseven ve Güneş (2008)".

- Consumers in the domestic market are increasingly willing to consume healthy, nutritious and delicious food,
- The increase of interest in the number of consumers in these products,

- Thanks to the developing technology and communication possibilities, the organic products are recognized by more and more consumers and therefore become widespread.

Unregistered economy is causing great damage to agriculture and food marketing. The end result is that the competitive economy is not functioning. The state must take necessary measures to ensure that the existence of the unregistered economy is not maintained in the organic product market. Because this situation causes loss of income in the enterprises and therefore loss of production. In addition, consumers can consume different types of products as organic products, which can lead to confounding confidence in the organic products and pose a great risk to the future of organic products.

Considering that today's low cost and high quality production is a competitive advantage in the framework of World Trade Organization rules, it is necessary to conduct market research in organic commodity trade, to identify product groups with development potential and to follow advanced marketing strategies. In the development of this production, education has great proposition

The increase in the number of trainees in this field is of great importance in terms of marketing and marketing strategies. It is necessary to create and develop a research infrastructure for the creation of the educational process and consciousness as well as the production of the consumer, the up-to-date information network maintenance, the creation of target markets, and the utilization of the advantages of these areas (Vural, 2014). It is important to monitor technological developments to succeed in international markets.

5. Conclusion

Production of organic agricultural products, which started with a contracted farming system in Turkey, has begun to be supported by production methods realized by independent projects after the endeavors of demand creation efforts like traditional products. However, in spite of the current diversity, production quantities are far from enough for domestic and foreign markets. For this reason, production needs to be increased. However, there are still unresolved marketing issues. Manufacturers need to develop their marketing policies and marketing strategies for domestic and international sales. Different marketing strategies may need to be implemented for domestic and foreign markets. There is a need for the state to take measures in terms of the proper operation of markets, as well as to provide training and financing support to producers to assist in the production, infrastructure and marketing.

References

- Akat, Ö., 2008. Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi: MAI, Global Compact ve Örnek Olaylar. Gözden geçirilmiş 6. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ataseven, Y. ve E. Güneş, 2008. Türkiye'de işlenmiş organik tarım ürünleri üretimi ve ticaretindeki gelişmeler. 8. Tarım Ekonomisi Kong. 25-27 Haziran 2008 Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Güler, S. 2006. Organik agriculture in Turkey. Journal of Faculty of Agriculture, Ondokuz Mayıs Üniv., 21(2):238-242.
- Gündüz, A. Y. ve M. Kaya, 2007. Avrupa Birliği tarım politikası ve Türkiye'de organik tarımın gelişmesi üzerine olası etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Derg., Yaz-2007 C.6(21):305-330.
- İGEME, 2009. Organik tarım sektör raporu. <http://www.igeme.org.tr>
- İlter, E., A. Altındışlı ve İ. Uğur, 1996. Ekolojik tarımın tarihçesi. ETO Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Kasım 1999, İzmir.
- Koç, D. ve G. Babadoğan, 2007. Organik Tarım Ürünleri. T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME. Ankara.
- Nicely, R. 2001. Turkey organic products organic food report. USDA Foreign Agricultural Service, Global Agriculture Information Network, Ankara.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, www.tarim.gov.tr
- Vural, H. 2008. Meyve ve sebze ihracatımız ve sorunları. Gıda Dünyası Derg.. Sayı 2 Nisan 2008. DİBAY Basın Yayın gazetecilik Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş. Bursa, 2:8-12.
- Vural, H. 2009. Kriz döneminde tarım ve gıda ürünleri dış satımının önemi ve geliştirilmesi. Çiftçi ve Köy Dünyası Derg., 293:48-50.
- Vural, H. 2014. Tarım ve gıda ürünleri pazarlaması. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları Ders Notu, No.111, Bursa.

Ambalaj Tasarımında Yenilik ve Yenilikçi Ambalaj Tasarımına Yönelik Tüketici Tutumu ve Satın Alma Niyetine Etkisi

Hatice Arslan ¹

Prof. Dr. Süleyman Barutçu ²

¹ Dunapack Dentaş Ambalaj, Denizli-Türkiye, hatice.arslan@dunapack-packaging.com

² Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Denizli-Türkiye
sbarutcu@pau.edu.tr

Özet: Ambalaj, ürünü koruma fonksiyonu yanında tüketiciye etki etmesi ve ürünü diğer ürünlere göre daha tercih edilir kılmasında önemli bir araçtır. Bu nedenle, ambalaj tasarımlarında müşteri için bir değer ifade edecek şekilde ve müşteriye fayda sağlaması amaçlanarak yapılan yenilikler, pazarlama çabalarına destek olma yanında işletmelerin rekabet avantajı sağlamasında da önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli yenilik alanlarından biri de ileri dönüşümdür. İleri dönüşüm, ömrü biten ambalaja yeni bir işlev ekleyerek adeta ölümden sonra yaşam veren yeni bir yaklaşımdır. Bu çalışmada yenilik ve ambalaj tasarımında yenilik çerçevesinde ileri dönüşüm kavramı açıklanmış ve tüketicilerin ileri dönüşümlü ambalajlara yönelik tutumu ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. 253 kişi üzerinde yapılan tanımlayıcı araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların ileri dönüşümlü ambalajlara yönelik olumlu bir tutum gösterdiği ve çevreye ilişkin bilgi ve çevreye ilişkin kişisel değerlerin ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Ambalaj Tasarımı, İleri Dönüşüm, Sürdürülebilirlik,

1. GİRİŞ

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve sanayileşme, çevreye zarar vermekte, doğal kaynakların tükenmesine sebep olmaktadır. Son zamanlarda, tüketicilerin çevre ile ilgili bilgisinin artması ile çevreci ürünlere olan talebi de olumlu yönde etkilemiştir. Tüketicilerin bu yaklaşımları, işletmelerin de bu konuda sorumluluklarını arttırmakta ve ürün hayat döngüsü süresince ekolojik önlemler almaya ve çevreci stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Bununla beraber, işletmelerin yoğun rekabet ortamında fark yaratabilmek için uyguladıkları çevre dostu stratejiler, ürünlerin ambalaj tasarımlarında da yenilikçi yaklaşımlar ile kendini göstermektedir.

Son günlerde ileri dönüşüm kavramı ile ürün ambalajında kendini gösteren pazarlama yenilikleri, genellikle tüketici için bir değer ifade etmekte ve kullanıcıların hayatlarında bir değişikliğe sebep olmaktadır. Ekonomik, sosyal ve çevresel bir fayda oluşturmayı da amaçlayan bu tip ambalaj yeniliklerinin işletmeler açısından da pazarda yenilikçi bir rekabet avantajı olarak ortaya çıkması beklenmekte, araştırma sonuçları bu hususta ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde yenilik, pazarlamada yenilik, ambalaj, ambalaj tasarımında yenilik, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik ve ileri dönüşüm kavramları açıklanmış ve araştırma bölümünde ise ileri dönüşüme yönelik tutum ve bu tutumun satın alma niyetine etkisi belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yenilik Kavramı, Pazarlamada Yenilik ve Ambalaj Tasarımında Yenilik

Yenilik, firmalar için rekabet üstünlüğü elde edilmesinde oldukça önemlidir (Bülbül, 2003:114). Yenilik kavramı literatürde ürün yenilikleri, süreç yenilikleri, pazarlama yenilikleri ve organizasyonel yenilikler olarak 4 ayrı sınıfta incelenmektedir. Yenilik, Oslo kılavuzunda ise “işletme içi uygulamalarda ve organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Ürün yeniliği, var olan özellikleri ve mevcut kullanım fonksiyonlarına göre yeni veya geliştirilmiş bir mal veya hizmetin oluşturulması; tasarım ise ürüne yenilik getirebilmesi ve bu yeniliklerin uygulanması anlamında sürecin önemli bir bileşeni olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2005:50-52).

Tüketiciler için ise yenilik, kullandıkları ürün ve hizmetlerin değişmesi ve iyileşmesidir. Oluşturulan bu değişikliklerin ve iyileşmelerin yaşam kalitesini arttırması, kullanıcıların yaşamlarında değişiklik yapması, sosyal ve ekonomik fayda sağlaması önemlidir. Sağlanan yenilikler tüketiciler için bir değer ifade etmelidir (Altunışık vd., 2016:340-341). Yenilik kavramı tüketicilerce olumlu algılandığında pozitif çağrışımlara da yol açmaktadır. Müşteriler, ürün alırken yenilikçi ürün alma eğilimde olurken fiyatın daha pahalı olmasını göz ardı edebilmektedirler (Uyar, 2015:174). Pazarlama yenilikleri, ürün tasarımıdaki yenilik ve gelişmeleri de kapsamaktadır. Tasarımdaki değişimler, sadece ürün formu ve dış görünüşündeki değişiklikleri değil, ambalajın ürün kadar önemli olduğu gıda, içecek, deterjan gibi ürünlerin ambalajlarındaki inovasyonları da içerir. Bu kapsamdaki yenilikler, hem mevcut ürün fonksiyonlarının hem de ürünün ambalajlanmasının bir arada iyileştirilmesi anlamına gelerek, hem ürün hem de pazarlama yenilikleri olarak ifade edilmektedir (OECD, 2005:58). Ambalaj tasarımı yapılan yenilikler, ambalajın fonksiyonları ile birlikte ele alındığında pazarlamanın her bir bileşenine etki etmekte, bu sebeple ambalajın ürün kadar önemli olduğu sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler için önem arz etmektedir.

Ambalaj; ürün dizisindeki maddenin veya ürünün içine konulduğu bir kap, sarmalık veya konteynerdir. Ürünün içeriğini ve çevresini koruyan, taşıma ve depolanmasını, satışını, kullanılmasını kolaylaştıran, ileride kısmen veya tamamen atılabilecek veya geri dönüşümlü bir malzemeye kaplanması, sarılması, örtülmesi ya da birleştirilmesidir (Tek, 1999:372). Geçmişte ambalajlama, üretim maliyetine ek bir yük getiren üretim sürecinin bir parçası olarak kabul edilmekte iken, günümüzde ürün geliştirme aşamasından başlayıp pazarın ihtiyaçlarına göre tasarlanmasından, üretim, koruma, depolama, taşıma, dağıtım, reklâm, satış ve son kullanıma kadar her aşamada önemli bir araç haline gelmiştir. Kısaca ambalaj, yalnızca içine konan ürünü koruyan bir tamamlayıcı araç değil, ürünün bir parçası (Üçüncü, 2000:4) ve günümüzde etkili bir pazarlama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketiciler için kolaylık sağlayan akıllıca tasarlanmış bir ambalaj, aynı zamanda işletmelerin promosyon faaliyetlerine de katkı sağlayabilmektedir (Aygün, 2007:5). Ambalajın, pazarlama karmasının elemanları üzerine önemli etkileri bulunmaktadır. Ambalajın ürünü farklılaştırması, pazarı bölümlendirmesi, ürünün miktar ve boyutunu belirlemesi ile ürüne etki etmesi, ambalaj maliyeti ve miktar ile ürünün nihai fiyatına etki etmesi, tüketiciye mesaj iletmesi ve tüketiciyle iletişim kurarak tutundurma fonksiyonuna etki etmesi, sevk esnasında da koruma, taşıma, depolama özelliklerini belirlemesi ile dağıtıma etkisi büyüktür. Ambalajlama stratejilerinin hem pazarlama karmasının 4P'si ile hem de markanın ve firmanın sahip olduğu strateji, vizyon ve temel değerleri ile örtüşmesi beklenmektedir. Örneğin, ambalaj, alışveriş sonrasında da promosyon görevi yapabilir, çünkü yeniden kullanılan ambalajlar ürünün sabit birer hatırlatıcısıdır (Kotler, 1988:284, akt. Erkinay, 1996:14).

Ambalaj tasarımı yenilik, ürün ambalajının değiştirilip geliştirilerek tüketiciye bir yenilik götürülebilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Ambalajda yapılan yenilikler ürün performansını da pek çok yolla geliştirebilir. Kullanılan ürün miktarlarının değiştirilmesi, depolama ve sevkiyat için yapılan yenilikler, kolay taşıma ve ürün güvenliğini arttırıcı ambalajlama yenilikleri bunlara örnek gösterilebilir (Arköse, 2004:113). Bunların yanında, ambalaj tekniklerindeki teknolojik gelişmeler ve iyi bir ambalaj tasarımı sonucunda ortaya çıkan estetik ve fonksiyonel özellikler, ambalajı müşterinin fazla fiyat ödeyebileceği bir unsur olarak karşımıza çıkarmıştır. Birçok sektörde kendini gösteren bu durum, üreticilerin ürünle aynı derecede ambalaja da önem vermeleri gereğini ortaya koymuştur (Şen, 2007:3).

Ambalajın koruma, fayda ve iletişim fonksiyonları göz önüne alınarak insan, biyosferik ve fiziksel açıdan taşıdığı anlamlar ise Tablo 1'de verilmiştir. Örneğin, ambalajın koruma fonksiyonu insan ile ilişkilendirildiğinde ambalajın içerisindeki ürünü herhangi bir tüketicinin yanlış kullanımından koruması ifade edilmektedir. Asidik temizlik ürünlerin ambalajlarında kullanılan presleme kapakları bu korumayı sağlamaktadır. Koruma fonksiyonunun biyosferik açıdan taşıdığı anlam ise ambalaj malzemesinin dış çevre koşullarından etkilenmeyecek şekilde seçilmesi sayesinde içindeki ürünü korumasıdır. Koruma fonksiyonunun fiziksel açıdan taşıdığı anlam ise ürünün depolanma ve nakliye esnasında zarar görmeyecek şekilde ambalajlanması; gerektiğinde ambalaj içinde korumalı, hava kabarcıklı takviye malzemeler kullanılmasıdır.

Ambalajın fayda fonksiyonu insan ile ilişkilendirildiğinde kolay ve işlevsel paketlenme, tüketicinin kullanımına uygun boyut seçimi ifade edilmektedir. Ambalajın biyosferik açıdan faydası ile ürün ambalajlarında doğaya zarar vermeyen malzeme seçimi ifade edilmektedir. Fayda fonksiyonunun fiziksel açıdan taşıdığı anlam ile ambalajın rahat taşınması için kullanılan ek tutamaklar veya ısıdan, soğuktan korumalı ambalajlar ifade edilmektedir.

Ambalajın iletişim fonksiyonu insan ile ilişkilendirildiğinde ambalajın üzerindeki etiket, son kullanma tarihi gibi bilgiler sayesinde tüketici ile iletişime geçilmesi ifade edilmektedir. Ambalajın nasıl elden çıkarılacağı gibi biyolojik uyarı ve açıklamalar biyosferik iletişim ile ifade edilmektedir. Ambalaj üzerindeki kırılıgandır, dikkatli kullanın gibi resimli uyarılar ise ambalajın fiziksel iletişimi ile ifade edilmektedir.

Tablo 1. Ürün Ambalajı Matrisi

A1 koruma-insan	B1 fayda-insan	C1 iletişim-insan
Kendiliğinden açılan şişeler, tenekte kutular, kartonlar ve kaplar. Çocuk korumalı ambalajlama özellikleri; ilaç kapları üzerindeki presleme kapakları.	Şekil. Boyut. Ambalaj malzemelerinin dokusudur. Ürün tazeliliğini korumak için açması ve yeniden paketlemesi kolaydır. Uyumlu paketleme. Marka konumlandırma.	Markalar (logo, isim, grafik). Etiketleme bilgileri (uyarılar, son kullanma tarihi, içerikler) Şekil (örn. Ayıcıklı şişelerde bal). Boyut. Renk.
A2 koruma-biyosferik	B2 fayda-biyosferik	C2 iletişim-biyosferik
UV ışınlarına karşı yüzey ve renk seçimi. Oksijen önleyici malzemeler. Su ve nem önleyici / istinat paketlemesi. Anti-mikrobiyal paketleme.	Su ve nem önleyici / istinat paketlemesi. Atmosferik gereklilikler nedeniyle ambalajın değiştirilmesi.	Zaman ve sıcaklık göstergeleri/işaretleri. Biyolojik uyarılar için resimli açıklamalar (özellikle ambalajın nasıl elden çıkarılacağı konusunda).
A3 koruma-fiziksel	B3 fayda-fiziksel	C3 iletişim-fiziksel
Nakliye paketleme. Konforlu / korumalı, hava kabarcıklı / hava yastıkları. Yığınlar için güçlü ambalaj kağıtları	Ambalajın fiziksel değişiklikleri (küçültme / genişletme). Isı / soğuk koruma ambalajı. Farklı boyutlu ambalajları taşımak için ek tutamıklar. Rahat taşıma, sarma vb. için tasarlanmış kılıflar Dondurulmuş-çok amaçlı kullanım için ayarlanmış paketleme (ya üst filmi çıkararak ya da filmi bir çatalla atarak vb.)	Barkodlar (ürün ve fiyat tanımlaması için). Ambalajlama konusunda resimli uyarılar (bu taraf yukarı, kırılabilir, dikkatle kullanın, sıcaklık göstergeleri).

Kaynak: Grundey (2010: 87-103).

Gelişen ve değişen dünyada farklı fonksiyonlar ve değerler yüklenen ambalaj tasarımlarının müşteri odaklı, ürün odaklı, çevre odaklı ve yenilikçi bir bakış açısı ile yaratılması, hem tüketiciler için hem işletmeler için hem de daha yaşanabilir bir çevre için fayda sağlayacaktır.

Yapılan literatür taramaları sonucunda varılan sonuca göre ambalaj, ürün satın alınmasına etki edebilecek, aynı zamanda ürünün imajına yön veren, ürünün tutundurulmasına ve farklı kılınmasına etki edebilecek bir pazarlama aracı olarak değerlendirilmektedir. Tüketicinin satın alma sırasında rafta gördüğü ürünler arasından kısa süre içerisinde tercih yapması gerektiğinde, ambalajın bu konuda yarattığı değer önem taşımaktadır (Erkinay, 1996:18). Yeni bir ürün, yenilikçi bir ambalaj tasarımı ile rafta yerini aldığı anda, rakiplerinden ayrılabilir. Yaratıcı bir ambalajlama, ürünün pazarda iyi bir şekilde konumlanmasına da yardımcı olabilmektedir. Yenilikçi ambalaj tasarımını etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; yeni teknolojiler, malzeme özellikleri, lojistik gereklilikleri, depolama ve sevkiyat koşulları, tüketici tercihleri, pazarlamacıların bakış açıları olarak sıralanabilir. Farklı ürünler için farklı ambalaj tasarımı stratejileri izlenebilir. Ambalaj üzerinde yapılacak olan yeniliklerin tüketici tarafından “yeni” ve “değişik” olarak algılanması, ürünün arzu edilebilirliğini artırıcı etki yapmaktadır. Fakat bu değişikliklerin geri tepme riski de olduğundan dikkatli ve uygun seçimi yapmak önemlidir (Erkinay, 1996:43).

Yenilikçi ambalaj tasarımlarında farklı yenilik alanları bulunmaktadır. Bu çalışmada ise sadece ambalajda ileri dönüşüm ile getirilen yenilikçi özellikler incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle ambalajın çevre ve sürdürülebilirlik kavramları ile ilişkisi ele alınmalıdır.

2.2. Ambalaj, Çevre ve Sürdürülebilirlik İlişkisi

Ambalaj ve çevre ilişkisi göz önüne alındığında, iyi tasarlanmış bir ambalajın çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirlik kavramları ışığında geliştirilmiş olması beklenmektedir. Bu hususta ambalajın üretiminde daha az kaynak kullanılması, daha az malzeme ve enerji harcanması gerekmektedir. Tekrar kullanılabilir olanağının düşünülmesi, geri dönüştürülme ve geri kazanım konularının da tasarım aşamasından itibaren değerlendirilmesi gerekmektedir (Ambalaj Bülteni, 2010:1). Geri kazanım; ambalaj atıklarının, fiziksel, kimyasal ve biyolojik yöntemlerle bazı işlemlerden geçirilmek suretiyle geri dönüştürülmesini, yakılarak enerji elde edilmesini ifade etmektedir. Geri dönüşüm ise ambalaj atıklarının bir üretim süreci içerisinde esas amacı veya başka bir amaç için, organik geri dönüşüm dâhil, enerji geri kazanımı hariç olmak üzere yeniden işlenmesidir (Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, 2017). Yeniden kullanım ise; ürünlerin, yalnızca toplama ve temizleme işleminden geçirilerek, mevcut haliyle ekonomik ömrü dolana kadar pek çok kere kullanılması anlamına gelmektedir. Yeniden kullanım işlemi birçok alanda uygulanmakta ve işletmelere çok ciddi maliyet avantajları kazandırmaktadır. Cam şişelerin ve su damacanelerindeki suyun tüketildikten sonra temizlenip tekrar aynı veya farklı amaçlar için kullanılması buna örnek verilebilir.

Ambalaj atıklarının yeniden kullanımı, hem ekonomik olarak yeni bir girdi yaratmakta hem de atık miktarlarının azaltılması anlamında tasarruf sağlamaktadır (Özesen, 2009:32). Ambalajın tasarımı aşaması dâhil olmak üzere; üretim, satış, dağıtım ve satış sonrasında da yeniden kullanılabilir ve/veya belirli bir oranda geri dönüşebilir nitelikte olması ambalajın çevre açısından önemini ifade etmektedir. İyi yapılmış olan ambalajlama, ürünlerin bozulmasını önlediği için israfı azaltmakta, aynı zamanda atık miktarını azalttığı için çevreye katkı sağlamaktadır. Bu anlamda sürdürülebilir bir yaşam ve sürdürülebilir çevre için ambalajda tasarım kriterleri de zamanla bu değişime uyum sağlamaya başlamıştır.

Dünya sürdürülebilir gelişme komisyonunda sürdürülebilir gelişme; “bugünün ihtiyaçlarına, gelecek neslin ihtiyaçlarına ulaşmasına engel olmadan ulaşma” şeklinde tanımlanmıştır (Bruntland, 1987 akt. Özgen, 2013:69). Bu tanıma daha sonra ekonomik refah, çevre kalitesi ve sosyal adalet kavramları eklenmiştir. Sürdürülebilir ambalaj tanımı, literatürde kendine yeni yeni yer bulurken, son yıllarda yapılan çalışmalar sayesinde bu konuda bazı kriterler belirlenebilmiştir. IAPRI (International Association of Packaging Research Institutes) 2004 konferansının sonucuna göre, sürdürülebilir ambalaj tasarımı için ürünler Tablo 2’deki kriterlere uymalıdır (James ve diğ., 2005). Buna göre sürdürülebilir ambalaj, sosyo ekonomik amaçlara erişmeyi sağlayacak şekilde verimli; malzeme kullanımı, enerji ve suyun mümkün olduğunca verimli kullanımı konularında amaçlara erişmeyi sağlayacak şekilde etkili; endüstriyel ve çevresel sistemler içinde dönüştürülebilir olacak şekilde döngüsel, ekosistemi kirletmeyecek ve zehirli olmayacak şekilde güvenli olmalıdır.

Tablo 2. SPA (Sustainable Packaging Alliance) ’nın Sürdürülebilir Ambalaj Tanımı

İlke	Açıklaması	İlkenin Uygulanacağı Seviyeler
Etkili	Bilinçli ve sorumlu tüketime destek olarak ve ürünleri tedarik zincirinde etkili bir şekilde koruyup kapsayarak topluma gerçek değeri katar.	Toplum
Verimli	Ambalaj sistemleri ürünün yaşam çevrimi boyunca malzeme ve enerjiyi mümkün olduğunca çok verimli kullanmak üzere tasarlanmıştır.	Ambalaj Sistemi
Döngüsel	Ambalaj malzemeleri malzeme indirgenmesi ve katkı maddesi gelişimiyle sürekli olarak doğal ve teknik sistemlerle çevrilir.	Ambalaj Malzemesi
Güvenli	Ambalaj parçaları insan sağlığı ve ekosistem için risk oluşturmaz.	Ambalaj Parçaları

Kaynak: (James vd., 2005)

SPC (2006)’ya göre ise sürdürülebilir ambalaj tasarımı; (1) ürün, hayat döngüsü boyunca ürünü kullanan tüketiciler ve toplum için güvenli ve sağlıklı olması, (2) performans ve fiyat ile ilgili piyasanın taleplerini karşılaması, (3) üretim, dağıtım, geri dönüştürülmüş malzeme kaynağı vb. konularında yenilenebilir enerji kullanılması, (4) maksimum miktarda geri dönüştürülmüş materyal kullanılması, (5) çevreye duyarlı üretim yöntemleri ve uygulamaları seçilmesi, (6) fiziksel olarak malzeme ve enerji kullanımını dengelemesi, ve (7) yeniden kullanılabilir ve iyileştirilebilir özellikte olması şeklinde sıralanabilir.

Sürdürülebilir gelişim ile ilgili çalışmalar, aynı zamanda “yeşil pazarlama” kavramını ortaya çıkarmıştır. Yeşil pazarlama, tüketicilerin taleplerini karşılarken ekosisteme verilen zararın olabilecek en düşük seviyede kalmasını sağlayacak şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamıdır (Karaca, 2013 akt. Övünç, 2015:19). Tüketiciler, doğa için zararsız ürünleri satın alarak, yalnızca bugünü değil geleceği de hesaba

katarak satın alma davranışı göstererek, atıklarını azaltarak, geri dönüşüm ve tekrar kullanım sürecine katkı sağlayarak, kısacası bir “yeşil tüketici” gibi davranarak çevre kirliliğinin azaltılmasına destek olabilirler (Türk, 2019).

Ambalajın çevre ve sürdürülebilirlik kavramları ışığında kazandığı tüm bu değerler ve işletmeler için uyum sağlanması önemli olan ambalaj tasarım kriterleri, hem tüketiciler ve işletmeler için hem de daha iyi yaşanabilir bir dünya için günden güne daha çok önem kazanmaktadır. Ambalajın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilecek, işletmeler için rekabet avantajı sağlayabilecek, yenilikçi bir ambalaj tasarım kriteri olarak karşımıza çıkabilecek olan ambalajda ileri dönüşüm özelliği ise son yıllarda öne çıkan bir kavram olmuştur.

2.3. Ambalaj ve İleri Dönüşüm

Ambalaj, çevre ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde; geri dönüşüm, geri kazanım ve yeniden kullanım kavramları göze çarpmaktadır. Aynı konuda literatürde bulunan, ancak ambalaj tasarımı ile ilgili üzerine çok fazla çalışmaya rastlanmayan diğer kavram ise ileri dönüşümdür. İleri dönüşüm; artık işe yaramaz olan bir şeyi, işe yarar bir hale getirmektir.

İleri dönüşüm, geri dönüşüme göre daha çevreci ve faydalı bir yol sunmaktadır. Geri dönüşüm bir alternatif olsa da, geri dönüşümün enerji, su veya diğer kaynaklar gerektirdiğini unutmamak önemlidir. İleri dönüşüm, yeşil bir uygulama olarak da düşünülebilir. Bir tüketici bir şeyi ileri dönüştürdüğünde, onu atık sınıfına sokmak yerine, o öğeyi yeniden kullanır. Bir anlamda, ileri dönüşüm, ürünlere ölümden sonra yeni bir yaşam sunar ve bu nedenle ürünü “yeşilleştirme” yöntemidir. İleri dönüşüm sayesinde bir tüketici bir ürün için alternatif bir kullanım bulduğunda, gerekli işlevi yerine getirmek için alternatif bir ürün tüketmekten de kaçınması yanında tüketiciler bir ürünün potansiyel alternatif kullanımlarına dayanarak satın alma kararları verebilmektedir (Wilson, 2016:7).

İleri dönüştürülebilir ambalaj kavramı; sürdürülebilir ambalajın yeniden kullanımında çokça bahsedilen aynı ambalajın ikinci, üçüncü kez kullanılmasından veya aynı ambalajın farklı bir fonksiyonda yeniden kullanılmasından daha ziyade kullanım ömrü biten ambalajın tamamına veya bir kısmına yeni ve ikincil bir fonksiyon yüklenerek, yani dönüştürülerek, yeniden ve farklı bir amaç için tekrar kullanılabilir olması ile açıklanabilir.

İleri dönüşümün tüketiciye sağladığı yararlar Tablo 3’de açıklanmıştır. Buna göre ileri dönüştürülebilir ambalaj/ürün kavramı ve tüketiciye sağladığı faydalar göz önüne alındığında, bir ürün ve pazarlama yeniliği olarak ambalajın ileri dönüştürülebilir özellikte tasarlanması, işletmeler açısından da rekabet avantajı yaratabilecektir.

Tablo 3. İleri Dönüşümün Tüketicie Sağladığı Yararlar

Estetik Cazibe	Tüketici, ileri dönüşümlü ürünlerin nostaljik, antik ya da retro görünümünden keyif alır.
Ekonomik Tasarruf	Tüketici, yeni bir ürün satın almak yerine, ürünün atığını başka bir kullanım amacına uygun olacak şekilde dönüştürmenin ekonomik avantajından faydalanır.
Çevresel Faydalar	Tüketici, bir ürünü atık sınıfına sokmak yerine ürünü başka bir amaç için kullanarak çevreci bir fayda sağlar.
Gerçek Zevk	Tüketici, atıkları dönüştürme, değiştirme ve uyumlulaştırma süreçlerinden keyif alır.

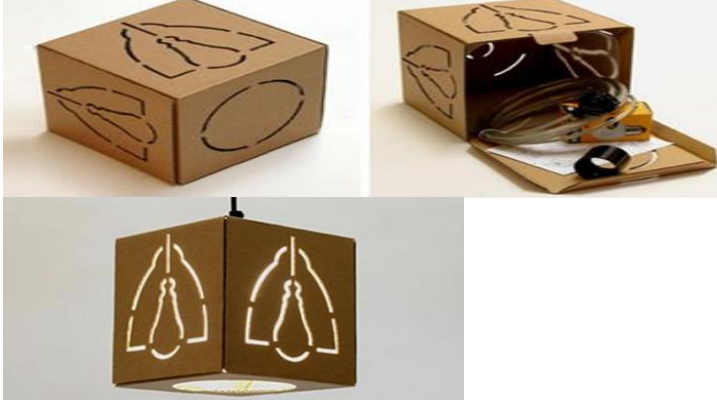
Kaynak: Wilson (2016:7).

Ambalajın bir pazarlama bileşeni olarak ele alındığı, aynı zamanda yeni ve yaratıcı tasarımlarla tutundurmaya etki ederek ürün satın alma isteğini artırıcı rol oynaması, ileri dönüşümlü ambalajın da tüketicinin satın alma isteğine etki etme olasılığını ortaya çıkarmıştır. Bu neticede, literatürde yeni bir kavram olarak ortaya çıkan ileri dönüşüm kavramı ile bütünleşen yenilikçi ambalaj tasarımına karşı tüketicinin satın alma niyetini anlamak, araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. İleri dönüşüm kavramının literatürde yeni olması sebebi ile çalışma görseller ve tanımlarla desteklenmiştir.

Ambalajda ileri dönüşüm kavramının uygulandığı örnek ambalaj tasarımları Şekil 1 ve 2’de sunulmuştur. Bu görsellerin tamamı, ambalajın ileri dönüşüm fonksiyonu göz önünde bulundurularak tasarlanan yenilikçi ve yaratıcı ambalaj örnekleridir. Ambalajın, içinde barındırdığı ürüne fayda sağlayacak şekilde yeni bir fonksiyon edinmesi veya kullanım ömrü tamamen dolduktan sonra ikincil bir fonksiyon edinmesi mümkündür. Şekil 1’de aydınlatma armatürünü oluşturan elektrik aksam, oluklu mukavvadan üretilen

ambalaj içerisine yerleştirilmiştir. Ambalaj üzerine açılan boşluklarla yaratılan lamba formu, aydınlatma elemanının başlığını oluşturmakta; açılan boşluklardan sızan ışık ise gerekli aydınlatmayı sağlamaktadır. Bu sayede ürünün ambalajı ürünün fonksiyonunu gerçekleştirmesini sağlayan parçalardan biri haline gelmiştir.

Şekil 1. Aydınlatma Armatürüne Dönüşen Lamba Ambalajı

Kaynak: <https://dornob.com/creative-cardboard-hanging-floor-table-lamp-designs/>

Şekil 2’de metalden imal edilen dekoratif çerçeveyi taşıyan oluklu mukavva ambalaj ve ambalaj üzerindeki grafik tasarımda kedi evi parçalarının baskısı görülmektedir. Tüketici çerçeveyi ambalajından çıkardıktan sonra oluklu mukavva üzerindeki baskılı bölümü keserek yedi ayrı parça elde etmekte ve bu parçaları birleştirerek bir kedi evi yaratabilmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak bu ambalaj tasarımı ürünün fonksiyonuna katkı sağlamaktan ziyade tamamen yeni bir işlev kazanmıştır. Böylece, sosyal sorumluluk anlamında üretici firma imajına katkı sağlamakta ve tüketiciye yeni bir aktivite ile keyifli zaman geçirme olanağı sunmaktadır.

Şekil 2. Kedi Evine Dönüşen Metal Çerçeve Ambalajı

Kaynak: <https://www.hoagard.com/products/mondrian-world-map>

Ambalajın ileri dönüştürülmesi aşamasında, ambalajın yeni bir ürün olarak tüketici ile etkileşime geçmesi ve tüketiciye yeni bir kullanıcı deneyimi yaşatmasından da bahsedilebilmektedir. Bu sebeple ambalajın ileri dönüştürülmesi esnasında tüketiciye düşen rol büyüktür. Ambalajın ileri dönüşümü, tüketiciyi de içine alan bir süreci ifade etmektedir. Tüketicinin bu konudaki tutumu ise oldukça önemlidir. Tüketici, ürüne ikincil bir fonksiyon eklemek isteyebilir veya istemeyebilir.

3. YENİLİKÇİ AMBALAJ TASARIMINA YÖNELİK TÜKETİCİ TUTUMUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada yenilikçi ambalaj tasarımı, ileri dönüşüm kavramına odaklanılarak analiz edilmiş, çevre ve sürdürülebilirlik kavramları ile birlikte ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, (1) katılımcıların çevreye duyarlılıklarını belirlemek, (2) yeşil tüketici değerleri ve çevre bilinci ile satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi ölçmek, (3) ambalajın özelliklerinin satın alma kararı ile ilişkisini ölçmek ve (4) katılımcıların ileri dönüşümlü ambalaja yönelik tutumunu ve (5) ileri dönüşümlü ambalajlı ürünlere yönelik satın alma niyetini belirlemektir. Bu çerçevede araştırmanın alternatif hipotezleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

H1: Tüketicilerin çevreye ilişkin kişisel değerleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H2: Tüketicilerin çevreye ilişkin kişisel değerleri ile çevre bilinci arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Tüketicilerin çevreye ilişkin kişisel değerleri ile ileri dönüşümlü ambalaja ait ürün satın alma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H4: Tüketicilerin çevre bilinci ile ileri dönüşümlü ambalaja ait ürün satın alma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Çevresel değerlerin ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakabilmenin önemi her geçen gün artmakta ve hem üreticilerin hem tüketicilerin bu konuda git gide bilinçlendiği bir dünyada yaşamaktayız. Bu çalışmada tüketicilerin çevre bilinci ve sürdürülebilirlik ile ilgili tutumlarının ileri dönüşümlü ambalaj satın alma niyetine etkisi belirlenmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmış ve anketler internet üzerinden yapılmıştır. Anket formunda yer alan ölçeklerin ve bu ölçeklere ilişkin ifadelerin belirlenmesi için literatürden faydalanılmıştır. Anket formunda kullanılan ölçeklere ilişkin ifadeler hazırlanırken yeşil tüketici değerleri için Haws vd., (2014), çevre bilinci için Bohlen vd. (2010) ve ambalaj özellikleri için Aygün (2007) tarafından yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır. Ancak, ileri dönüşümlü ambalaja yönelik satın alma niyetinin belirlenebilmesine yönelik sorular, literatürde yeterli bilgi olmaması nedeniyle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Anket formu, ileri dönüşüm ve ileri dönüşümlü ambalaj hakkında bir tanım ile birlikte 4 farklı görsel ve açıklamalarından oluşan ilk sayfa ve bu açıklamaları takip eden 29 sorudan oluşturulmuştur. İlk 3 soru, katılımcıların demografik özelliklerini belirlenmesi, 6 soru katılımcıların çevreye ilişkin kişisel değerlerinin belirlenmesi, 6 soru katılımcıların çevreye ilişkin bilgilerinin belirlenmesi, 6 soru tüketicilerin ileri dönüşümlü ambalaja ait ürün satın alma niyetinin etkisinin belirlenmesine yönelik 5 noktalı likert ölçekli (1. Kesinlikle Katılmıyorum- 5. Kesinlikle Katılıyorum) olarak hazırlanmıştır. Son 8 soru ise ambalaj özelliklerinin katılımcıların karar düzeyine etkisinin önem düzeyini belirlemek için oluşturulmuş ve 1 çok önemsizden – 5. çok önemliye kadar derecelenen 5 noktalı likert ölçek kullanılmıştır. Anket formu oluşturulma aşamasında soruların yanlış anlaşılmasını önlemek amacıyla 10 kişi üzerinde pilot uygulama yapılmış ve ambalaj özelliklerinin daha anlaşılır olabilmesi için özelliklere ait açıklamalar parantez içerisinde belirtilmiştir. Kontrol amaçlı olarak 29 Sorudan 3 tanesi ankette olumsuz olarak sorulmuştur, analiz aşamasında soruların yönü değiştirilmiştir. İnternet üzerinden yapılan ankette cevaplayıcıların soru hakkında fikrinin olmaması ihtimali göz önüne alınarak sorulara cevap verme zorunluluğu koyulmamıştır.

Araştırmanın ana kütlesini Türkiye’de satın alma davranışını gerçekleştiren tüketiciler oluşturmaktadır. Veriler, 18.05.2019 – 09.06.2019 tarihleri arasında kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 292 kişiden elde edilmiştir. Kontrol amaçlı sorulan 3 soruya verilen tutarsız cevaplar sebebi ile 39 adet analiz aşamasında çıkarılmış ve 253 anket SPSS 24.0 programı ile analize tabi tutulmuştur. Analizde nominal ölçekte hazırlanan sorular için frekans dağılımları, aralıklı ölçekte hazırlanan sorular için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış, veriler normal dağıldığı için farklılığın belirlenmesinde parametrik testlerden t-testi ve tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında oluşturulan ölçek değişkenlerinin güvenilirliklerinin değerlendirilmesi için Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Cronbach Alfa katsayısının 0,60’tan büyük olması ölçeğin

güvenilirliğini göstermektedir. Buna göre ankette kullanılan ölçeklerin/boyutların güvenilirliğini gösteren bulgular Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Anketi Oluşturan Boyutların Madde Sayısı ve Cronbach Alpha Değerleri

Ölçek Adı	Soru Sayısı	Cronbach’s Alpha Katsayısı
Yeşil Tüketici Değerleri	6	0,694
Çevre Bilinci	6	0,613
İleri Dönüşümlü Ambalaja Ait Ürün Satın Alma Niyeti	6	0,666
Ambalaj Özellikleri	8	0,735

Araştırmada sadece internet erişimi olan tüketicilerin kullanılması araştırmanın kısıtlarından birini oluşturmaktadır. İnternet üzerinden oluşturulan anket verileri için 22 günlük bir süre ayrılabilmesi araştırmanın diğer bir önemli kısıtıdır. İleri dönüşüm konusunun literatürde yeni olması sebebi ile cevaplayıcıların konu hakkında sınırlı bilgisinin olma ihtimali araştırmanın kısıtlarından biri olup, anket formunda görseller ve açıklamalar yer verilerek cevaplama aşamasından önce bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Örneklemenin demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 5’de yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan 141 kadın, örneklemenin %55.7’sini ve 112 erkek, örneklemenin %44.3’ünü oluşturmaktadır. %58.1 oranında ve 19-33 yaş aralığında 147 kişi, %29.2 oranında ve 34-48 yaş aralığında 74 kişi ve %12.6 oranında 49-76 yaş aralığında 32 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların %2’sini ilköğretim eğitim düzeyinde 5 kişi, %14.6’sını lise eğitim düzeyinde 37 kişi, %11.9’unu ön lisans eğitim düzeyinde 30 kişi, %51.8’ini lisans eğitim düzeyinde 131 kişi ve %19.8’ini lisans üstü eğitim düzeyinde 50 kişi oluşturmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Eğitim	N	%
Kadın	141	55.7	İlköğretim	5	2.0
Erkek	112	44.3	Lise	37	14.6
Yaş	N	%	Ön lisans	30	11.9
19-33	147	58.1	Lisans	131	51.8
34-48	74	29.2	Lisans Üstü	50	19.8
49 ve üzeri	32	12.6			

Yeşil tüketici değerleri ve çevre bilinci ifadelerine ait ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 6’daki gibidir:

Tablo 6: Yeşil Tüketici Değerleri ve Çevre Bilinci İfadelerine Ait Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Yeşil Tüketici Değerleri	\bar{X}	SD
a. Kullandığım ürün ve ambalajların çevreye zarar vermemesi benim için önemlidir.	4.61	0.571
b. Günlük hayatımın çevre üzerindeki potansiyel etkilerini göz önünde bulundururum.	4.31	0.678
c. Satın alma alışkanlıklarım çevre için taşıdığım kaygılardan etkilenir.	3.77	0.831
d. Dünyamızın doğal kaynaklarının boşa harcanması konusunda endişeliyim.	4.77	0.434
e. Karton ambalaj atıklarımı geri dönüşüm kutusuna atarım.	4.21	0.950
f. Çevre dostu faaliyetler için zahmete girmek istemem. (ters kodlama yapılmıştır)	4.29	0.876
Çevre Bilinci	\bar{X}	SD
g. Küresel ısınma doğal hayatı tehdit eden bir faktördür.	4.81	0.449
h. İçme sularının kirlenmesi insan hayatını tehdit eden bir faktördür.	4.92	0.285
i. Lamba ve elektronik aletleri sadece ihtiyaç duyduğumda açık bırakırım.	4.48	0.770
j. Kişisel bakımımı yaparken su kullanımına dikkat ederim.	4.28	0.847
k. Herhangi bir çevre sorunu görmüyorum.	4.80	0.455
l. Bir dokümanın çıktısını almak yerine bilgisayar ortamında okumayı tercih ederim.	3.88	1.092

Tablo 6'daki ifadelerle verilen cevapların genel olarak ortalaması 4.40'ın üzerindedir. Verilen cevaplarda Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinin daha çok yer aldığı görülmektedir. Tüketici değerleri ölçeğinde bulunan kullandığım ürün ve ambalajların çevreye zarar vermemesi benim için önemlidir ifadesine katılımın 4.61 ortalama ve 0.571 standart sapma ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çevre bilincine ait ifadelerde ise katılımcıların küresel ısınma, içme sularının kirlenmesi gibi çevresel tehditlere karşı farkındalığa sahip olduğu yorumu yapılabilir.

İleri dönüşümlü ambalaja ait ürün satın alma niyeti ifadelerine ait ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 7'deki gibidir:

Tablo 7. İleri Dönüşümlü Ambalaja Ait Tutum ve Ürün Satın Alma Niyeti İfadelerine Ait Ortalamalar ve Standart Sapmalar

İleri Dönüşümlü Ambalaja Ait Ürün Satın Alma Niyeti	\bar{X}	SD
a. Benzer fiyata sahip ürünlerden ileri dönüşümlü ambalajı olan ürünleri tercih ederim.	4.04	0.894
b. Ambalajı başka işlerde tekrar kullanmak istemem. (ters kodlama yapılmıştır)	4.03	0.967
c. Ambalajı yeniden kullanmak için biraz uğraş gerekiyorsa, bunu yapabilirim.	4.04	0.842
d. İleri dönüşümlü ambalaja sahip bir ürünü deneyimlemek isterim.	4.41	0.750
e. Ürün ambalajına getirilen yenilikler satın alma isteğimi artırır.	3.81	1.166
f. İleri dönüşümlü ambalaja sahip ürünleri market raflarında görmek isterim.	4.60	0.657

Tablo 7'de katılımcıların ileri dönüşümlü ambalaja sahip olan ürünleri satın alma niyetlerine ait ifadelerle verilen cevapların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları bulunmaktadır. İfadelerle verilen cevapların genel olarak ortalaması 4.15'in üzerindedir. Verilen cevaplarda Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinin daha çok yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların benzer fiyata sahip ürünlerden ileri dönüşümlü ambalajı olan ürünleri tercih etmeleri, ambalajı başka işlerde tekrar kullanmak istemeleri, ileri dönüşümlü ambalaja sahip bir ürünü deneyimleme isteğinin yüksek olması ve ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürünleri market raflarında görmek istemelerinden dolayı ileri dönüşüme yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu, ancak ürün ambalajına getirilen yeniliklerin satın alma isteğini kısmen arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ambalaj özellikleri ile ilgili ifadelerle ait ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 8'de sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların ambalaj özelliklerine ait önem düzeyi ifadelerine verilen cevapların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları bulunmaktadır. Katılımcılar için ambalajın ürünü koruması, çevre dostu olması, ürünü saklaması ve ürün hakkında bilgilendirici olması çok önemli olarak nitelendirilmektedir. Ambalajın kolay kullanılması ve ileri dönüştürülebilir olması da katılımcılar tarafından önemli olarak ifade edilmiştir. Ambalajın görsel güzelliği ve ürün fiyatını arttıracak şekilde olmaması ifadelerinin ise önem düzeyinin diğer ifadelerle göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Ambalaj Özellikleri İle İlgili İfadelerle Ait Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Ambalaj Özellikleri	\bar{X}	SD
a. Ürünü koruması (Ürünü dış etkenlerden koruma)	4.61	0.578
b. Ürünü saklaması (Ürünü bir sonraki kullanım için muhafaza etme)	4.54	0.645
c. Kolay kullanılması (Kolay açılabilir kapak, taşıyıcı sap kullanımı vb.)	4.49	0.602
d. Çevre dostu olması (Çevreye zararı olmayan malzeme kullanımı, geri dönüştürülebilir)	4.57	0.611
e. İleri dönüştürülebilir olması (Ambalajın farklı bir amaçla yeniden kullanılması)	4.36	0.719
f. Çekici renk ve biçimde olması (Ambalajın görsel güzelliği)	3.34	1.190
g. Ürünün fiyatını arttıracak şekilde olmaması (ters kodlama yapılmıştır)	4.18	0.921
h. Ürün hakkında bilgilendirici olması (Kullanıma, saklamaya ait bilgilerin bulunması)	4.54	0.685

Araştırmada çevre bilincinin, yeşil tüketici değerlerinin ve ambalaj özelliklerine ilişkin önem düzeyi ifadelerinin yaşa göre değişiklik gösterip göstermediği ile ilgili belirlenmek istenen "H1: Tüketicilerin çevreye ilişkin kişisel değerleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir" alternatif hipotezi tek yönlü varyans analizi (Anova) ile test edilmiştir.

Tablo 9. Yaşa Göre Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Yeşil Tüketici Değerlerine İfadelerine İlişkin ANOVA Tablosu

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Yeşil Tüketici Değerleri	Gruplar Arası	3.479	2	1.740	9.832	.000
	Grup İçi	44.235	250	.177		
	Toplam	47.714	252			

Tablo 10. Çoklu Karşılaştırma (Yaş Grupları ve Yeşil Tüketici Değerleri)

Tukey HSD							
(I)Yaş Grupları	Ortalama	(J)Yaş Grupları	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	p	Alt Limit	Üst Limit
19-33	4.2531	34-48	-.09379	.05996	.263	-.2351	.0476
		49-76	-.36152*	.08205	.000	-.5550	-.1681
34-48	4.3468	19-33	.09379	.05996	.263	-.0476	.2351
		49-76	-.26774*	.08900	.008	-.4776	-.0579
49-76	4.6146	19-33	.36152*	.08205	.000	.1681	.5550
		34-48	.26774*	.08900	.008	.0579	.4776

Tablo 9’da F=9.832 ve (p=0.000) p değerinin 0.5’ten küçük olduğu görülmektedir. Bu sebeple yeşil tüketici değerleri, tüketicilerin yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Tablo 10’da yapılan Post Hoc Tukey analizi sonuçlarına göre 19-33 yaş arası katılımcıların yeşil tüketici değerleri, 34-48 yaş arası katılımcılardan daha düşük, 34-48 yaş arası katılımcıların yeşil tüketici değerleri ise 49-76 yaş arası katılımcılardan daha düşüktür. Bu durumda, yaşı 49’dan fazla olan tüketicilerin yeşil tüketici değerlerinin en yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Buna göre H1 kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenmek istenen konulardan bir tanesi de tüketicilerin ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyeti ile çevre bilinci ve çevreye ilişkin kişisel değerlerinin bir ilişkisi olup olmadığıdır. Tablo 11’deki Korelasyon analizi sonucuna göre tüm değişkenlerin birbirleri ile çok kuvvetli olmasa da ilişkili olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkiyi test etmek, varsa bu ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Korelasyon analizinde amaç, bağımsız değişken (x) değiştiğinde, bağımlı değişkenin (y) ne yönde değişeceğini görmektir. Korelasyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olabilmesi için p değerinin 0,05’ten küçük olması beklenir. Buna göre, yeşil tüketici değerleri ve çevre bilinci arasında p değeri 0.000 olduğu için anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ancak, Pearson korelasyon değeri 0.441 olduğundan pozitif yönlü doğrusal bir ilişki vardır, ancak çok güçlü değildir. Yeşil tüketici değerleri ve ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyeti arasında p değeri 0.000 olduğu için anlamlı bir ilişki vardır. Pearson korelasyon değeri 0.399 olduğundan pozitif yönlü doğrusal bir ilişki vardır, ancak çok güçlü değildir.

Tablo 11. Ölçek Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi

		Yeşil Tüketici Değerleri	Çevre Bilinci	İleri Dönüşümlü Ambalaja Ait Ürün Satın Alma Niyeti	Ambalaj Özellikleri
Yeşil Tüketici Değerleri	Pearson Korelasyonu	1	.441**	.399**	.282**
	Sig. (2-kuyruklu)		.000	.000	.000
	N	253	253	253	253
Çevre Bilinci	Pearson Korelasyonu	.441**	1	.309**	.277**
	Sig. (2-kuyruklu)	.000		.000	.000
	N	253	253	253	253
İleri Dönüşümlü Ambalaja Ait Ürün Satın Alma Niyeti	Pearson Korelasyonu	.399**	.309**	1	.357**
	Sig. (2-kuyruklu)	.000	.000		.000
	N	253	253	253	253
Ambalaj Özellikleri	Pearson Korelasyonu	.282**	.277**	.357**	1
	Sig. (2-kuyruklu)	.000	.000	.000	

	N	253	253	253	253

** Korelasyon anlamlılık düzeyi 0,05 (2-kuyruk)

Çevre bilinci ve ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyeti arasında p değeri 0.000 olduğu için anlamlı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Pearson korelasyon değeri 0.309 olduğundan pozitif yönlü doğrusal bir ilişki vardır, ancak çok güçlü değildir. Sonuç olarak H2, H3 ve H4 kabul edilmiştir.

4. SONUÇ

Ambalaj tasarımında yapılan yenilikler, işletmelerin yoğun rekabet ortamında bir adım öteye gidebilmek için önem verdikleri bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde çevre sorunlarının baş göstermesi, tüketicilerin çevre ve sürdürülebilirlik hakkında daha fazla bilinç kazanması, tüketicileri satın aldıkları ürünlerde de daha çevreci yaklaşımlar sergilemeye itmiştir.

Ambalaj tasarımlarına getirilen fonksiyonel ve estetik yenilikler, tüketicinin dikkatini çekmekte ve işletmeler için bir rekabet aracı olarak kullanılabilir. Yenilikçi ambalaj tasarımı olarak da nitelendirebileceğimiz ve henüz literatürde yer almayan ileri dönüşümlü ambalaj ise ambalajı hem çevre hem de sürdürülebilirlik açısından daha değerli kılmaktadır. Bunun sebebi, ileri dönüşümün geri dönüşümden farklı olarak atık haline gelen bir nesneyi yeniden farklı bir amaçla kullanma olanağı sunmasıdır.

Araştırma kapsamında ileri dönüşüm kavramının ambalaj tasarımlarında uygulanan ve bu kavram ışığında tasarlanan ambalajlı ürünlerin tüketicilerin satın alma niyetini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu sebeple, öncelikle katılımcıların çevreye ilişkin bilgileri ve çevreye ilişkin kişisel değerleri incelenmiştir. Çevreye ilişkin kişisel değerler ve çevreye ilişkin bilgi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda çevreye ilişkin bilgi ve kişisel değerlerin yaş gruplarına göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Yaş ilerledikçe artan çevre bilincinin, çevreye ilişkin kişisel değerleri arttırma ihtimali olduğundan söz etmek mümkün olmuştur.

Çevreye ilişkin bilgi ve kişisel değerlerin ise ileri dönüşümlü ambalaja ait ürün satın alma niyeti ile pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Çevreye ilişkin bilinç ve yeşil tüketici değerleri arttıkça ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyetinin de artış göstermesi söz konusudur.

Tüketiciler, ürünle birlikte satın aldıkları ambalajın ürünü korumasını, saklamasını, çevre dostu olmasını, kolay kullanılmasını ve bilgilendirici nitelikte olmasını beklemektedirler. Ambalajın tüm bu işlevleri ile birlikte ileri dönüştürülebilir olmasını da bekleyen ve bu tip ürün ve ambalajları kullanıp deneyimlemek isteyen tüketici yüzdesi yapılan araştırmaya göre oldukça fazladır. Bu durum sonucunda tüketicilerin çevreye ilişkin bilgi ve kişisel değerleri gün geçtikçe artış gösterdiğinden, ileri dönüşümlü ambalaja sahip ürün satın alma niyetlerinde de zamanla artış görülmesi mümkündür. Yenilikçi bir pazarlama ve ambalaj tasarımı stratejisi olarak literatürde kendine yer edinebilecek olan ileri dönüşümlü ambalajların, işletmelerin rakipleri ile rekabet edebilmelerinde de önemli bir unsur olarak ortaya çıkması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Altunışık R., Özdemir Ş., Torlak Ö., (2016). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi, İstanbul: Beta Yayıncılık, 339-361.
- Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (2017), Resmî Gazete Tarihi: 27.12.2017 Resmî Gazete Sayısı: 30283
- Ambalaj Bülteni, (2010), <http://www.ambalaj.org.tr/files/ambalajbulteniicerik/dosya/ocak-subat-2010-dosya.pdf> (18.05.2019).
- Arköse, O. (2004), Yaratıcılığa ve Yeniliğe Yönlendirici Örgüt Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Aygün, E. (2007), Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Gıda Maddeleri Üzerinde Bir Araştırma, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Bohlen, G., Schlegelmilch, B. ve Diamantopoulos, A. (2010). Measuring ecological concern: A multi-construct perspective, Journal of Marketing Management, Cilt 9, Syf.415-430.
- Bülbül, H. (2003), Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Ürün ve Süreç Yeniliği: Bilişim Teknolojileri Uygulaması, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Erkinay, B. (1996), Gıda Ürünlerinde Ambalajın Tüketici Algılaması Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.

- Grundey, D. (2010), "Functionality of Product Packaging: Surveying Consumers' Attitude Towards Selected Cosmetic Brands", *Economics & Sociology*, Vol. 3, No 1, 2010, pp. 87-103.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited
- Haws,K., Winterich, K. ve Naylor, R. (2014). Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products, *Journal of Consumer Psychology*, Syf.336-354.
- Karaca,Ş. (2013), Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13, Sayı 1, Syf 99-111.
- Kottler,P.(1988), *Marketing Management*
- Lewis H. ve diğerleri (2005), *Sustainable Packaging: How Do We Define And Measure It*, 22nd IAPRI Symposium
- Matthew Wilson , (2016),"When creative consumers go green: understanding consumer upcycling", *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 25 Iss 4 pp.
- OECD (2005), *Oslo Kılavuzu*, TÜBİTAK, (3.Baskı).
- Övünç, S. (2015), Tüketicilerin Sürdürülebilir Ambalaja Ait Ürün Satın Alma Niyeti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İşletme Mühendisliği Ana Bilim Dalı.
- Özesen,E. (2009), Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi ve Ambalaj Sanayiinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Özgen C. (2013) Sürdürülebilirlik Kavramının Firma Stratejisi Açısından Ambalaj Tasarımına Etkilerinin İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Ana Bilim Dalı.
- Şen, M., Ambalaja Yönelik Tüketici Tutumları ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama ilkeleri*. 8. İstanbul: Beta Yayınları.
- Türk, M. (2019), *Yeşil Tüketici*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Uyar, A., Kılıçaslan, K. (2015), "Yenilikçi İşletmelerin Tüketici Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Dizüstü Bilgisayar Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma", <https://www.researchgate.net/publication/277943102>
- Üçüncü, M. (2000), *Gıdaların Ambalajlanması*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Dornob Staff, <https://dornob.com/creative-cardboard-hanging-floor-table-lamp-designs/> (10.05.2019)
- Hoagard, <https://www.hoagard.com/products/mondrian-world-map> (14.05.2019)

Tüketicilerin Organik Ürünlere Dair Algılarını ve Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*

Dr. Öğr. Üyesi İpek Cebeci¹

Yağmur Duygu İbi²

¹Giresun Üniversitesi / İ.İ.B.F Fakültesi, Ekonometri Bölümü, e-mail: ipek.cebeci@giresun.edu.tr

²Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü Yüksek Lisans Programı,
e-mail:duygu.1146@gmail.com

Özet: Günümüzde tüketici tercihlerinin belirlenmesi bütün sektörler için önemli bir konudur. Tüketici tercihleri ürün ve hizmet satın almalarını şekillendirir ve piyasaya yön verir. Tüketicilerin ürün satın alma kararlarında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar; ürünün fiyatı, görünüşü, sağlıklı olması, ihtiyacı giderecek özellikleri taşıması vb. olarak ilk etapta sayılabilir. Özellikle gıda ürünlerine yönelik tüketicilerin satın alma kararlarında, ürünlerin sağlıklı koşullarda yetiştirilmiş olması ve hijyenik koşullarda piyasaya sürülmesi gibi unsurlar etkili olarak ön plana çıkmaktadır. Bu da tüketicilerin organik ürünlere, organik ürün sektörüne yönelik ilgisini arttırmaktadır. Nihai olarak, tüketicilerin organik ürünlere yönelik talep artışı, organik gıda sektörünü olumlu yönde geliştirmektedir. Bu çalışmada; genç tüketicilerin organik ürünlere yönelik bilgi düzeyleri, yiyecek satın alma kriterleri, organik ürün satın alma sürecine ilişkin görüşleri ve bu ürünleri satın alma davranış eğilimleri incelenmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda anket yöntemi ile Giresun Üniversitesi öğrencilerinden elde edilen veriler toplanmış, analiz edilmiş ve elde edilen bulgular sunulmuştur. Genç tüketicilerin organik ürün eğilimlerinin ortaya konması açısından bu çalışmanın, organik ürün piyasasına, bu ürünlerin pazarlamasına, konuyla ilgili politikalar üretilmesi noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

A Research to Determine Consumers' Perceptions Attitudes and Expectations Towards Organic Products

Anahtar Kelimeler: Tüketici Tercihleri, Organik Ürünler, Genç Tüketiciler

Abstract: Today, determination of consumer preferences is an important issue for all sectors. Consumer preferences shape the purchase of products and services and shape the market. There are many factors that influence consumers' purchasing decisions. These; the price of the product, the appearance of the product, being a healthy product, to be the product that containing the content characteristics that meet the need of the consumers, and so on. Particularly in the purchasing decisions of consumers for food products, factors such as the fact that the products are grown in healthy conditions and being placed on the market under hygienic conditions come into prominence effectively. This increases the consumer's interest in organic products and organic products sector. Ultimately, the increase in consumer demand for organic products improves the organic food sector positively. In this study; it is aimed to examine the knowledge level of young consumers about organic products, food purchasing criteria, opinions about organic product buying process and their tendency to buy these products. For this purpose, the data obtained from the students of Giresun University were analyzed with the survey method and the findings were presented. In terms of revealing the tendency of organic product consumption of young consumers, this study is, expected to contribute to the organic product market, support marketing of these products, and to produce relevant policies.

Key Words: Consumer Preferences, Organic Products, Young Consumers

1. GİRİŞ

Günümüzde artan iletişim olanakları ve teknolojik gelişmelerin paralelinde tüm sektörlerde yoğunlaşan rekabet, geçmişe nazaran tüketicilerin daha bilinçli hale gelmesini sağlamıştır. Tüketiciler artık ihtiyaç duydukları ürün ve hizmetleri satın alırken daha özenli davranmaktadırlar. Tüketicilerin bilhassa gıda ürünlerini satın alırken, rekabetçi fiyatlama dışında, ürünlerin yetiştirme koşullarını dikkate alarak karşılaştırma yapmakta, sağlıklı gıda ürünlerine ulaşma tutumu sergilemektedirler.

* Bu çalışma, Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri kapsamında yürütülen "Organik Tarım Ekonomisi ve Tüketici Eğilimleri adlı proje kapsamında (Proje no:SOS-BAP-A-230218-77) desteklenmektedir.

Organik gıda piyasası dünyada gelişme içerisinde olan bir piyasadır. Ülkemizde 1985’li yıllarda başlayan organik gıda üretimi, kısa zamanda genişleyerek ticari bir boyuta ulaşmıştır. Organik gıda piyasasının gelişimine yön veren tüketicilerin tercihleridir. Tüketiciler; gıda üretiminde kullanılan ilaç, hormon ve kansere neden olan diğer kimyasalların tarımda kullanımı nedeni ile güvenilir gıda bulmakta zorlanmaktadır. Bu durum, tüketicilerin satın alacağı ürünlere yönelik kaygı oluşturmakta ve onları sağlıklı ürün arayışına yönlendirmekte ve tüketicilerin organik ürünlere karşı bir sempati duymalarını sağlamaktadır. Organik ürün piyasası bu durumdan olumlu yönde etkilenmektedir. Fakat bu olumlu duruma karşın, miktar ve çeşitlik hususunda gerekli yeterliliğe ulaşamayan organik ürünler pazarında, pazarlama açısından çeşitli kısıtlar ve sorunlarla da karşılaşıldığı da görülmektedir. Üreticilerin organik ürünleri üretirken verdikleri büyük emek ve masraflara karşın, bu ürünler için Pazar bulma noktasında sıkıntı yaşamaktadırlar. Tüketiciler ise, organik ürünlerin fiyatlarının yüksek olmasından ve ürünlere kolay ulaşamamaktan şikayetçidirler. Türkiye’de organik ürün perakendeciliği yapan firmalar genel itibarı ile; İstanbul, İzmir, Antalya ve Ankara gibi büyük illerde olup, Ayrıca Samsun ve Bursa gibi bazı illerde de daha çok belediyelerin desteğiyle kurulan ekolojik halk pazarları ve süpermarketlerdeki organik ürün reyonları aracılığı ile bu ürünler tüketicilere sunulabilmektedir. Ancak buralarda arz edilen ürünler, daha çok bakliyat ürünleri, süt, yumurta ve meyve suyu gibi ürünler olup; organik taze meyve-sebze, organik et veya organik bal bulunamamaktadır. Bu sebeple tüketici bir ya da birkaç çeşit ürünün organik olanını tüketmeyi manasız bulmaktadır (Karabaş ve Gürler, 2012:130-132)

Bu çalışmada tüketicilerin organik ürün tercihlerine, satın alma kararlarına ilişkin görüşleri ve bu ürünleri satın alma davranış eğilimleri incelenmek istenmiştir. Bu araştırmanın, genç tüketicilerin organik ürünlerle ilgili tercihlerini ortaya koyması ve organik ürün tüketme olasılığını etkileyen unsurları sunması adına önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktada araştırmanın, organik politika yapıcılara ve organik tarım firmalarına katkıda yapması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda genç tüketicilerin eğilimleri incelenmek istendiğinden, genel itibarı ile 18-27 yaş grubun yoğun olarak bir arada olduğu üniversitede okuyan öğrenciler ile anket yöntemi ile, birincil veriler toplanmış ve ilgili analiz bulguları sunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. Kavrama Dair

Organik tarım kavramının içeriği tam olarak doldurulamamış olup, literatürde bir kavram karmaşasının yaşandığı görülmektedir. Organik tarım sözcüğü yerine benzer anlamda birçok farklı araştırmacı tarafından kullanılan değişik ifadeler vardır. Bunlardan bazıları; biyolojik tarım, biyodinamik tarım, alternatif tarım ve ekolojik tarımdır. “Organik tarım” ifadesine yakın, en yaygın olarak kullanılan “ekolojik tarım” ifadesidir. Fakat organik tarım ülkemizde ve diğer pek çok ülkede benimsenmiş ve yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir (Kaçar ve Katkat, 2007:513).

Organik tarım, insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Doğal dengeyi koruyarak, hava ve su gibi yaşamsal kaynakların ve doğal hayatın korunmasını amaçlayan bir üretim yöntemidir (www.tarim.gov.tr). Organik tarımda temel amaç, insanların kullanmış olduğu gıda, besin, barınma ve giyinme maddelerinin insan sağlığına faydalı olanının devamlı olarak üretilmesidir. Bu nedenle organik tarımın; genetiği ile oynanmamış tohumları kullanmak, toprağa zararı dokunan kimyasal gübreleri kullanmamak, doğaya zarar veren ve toprakta çözünürlüğü olmayan kimyasallar kullanmamak, ürünün sertifikasyon ve etiketinin yapılmış olması şeklinde dört amaç vardır. Böylelikle insan ve çevre sağlığı ile birlikte doğal kaynaklarda korunmuş olacaktır (Ersun ve Arslan, 2011:28).

2.2. Organik Ürünlerin Pazarlanması ve Tüketici Eğilimleri

Organik tarım ürünlerinde ve organik girdilerde markalar oluşturularak iç ve dış pazardaki talebin ve organik ürün çeşitliliğinin ve ayrıca işlenmiş ürün sayısının artırılması, ülkemizde iç pazarın geliştirilmesi için tüketici ihtiyaçlarının araştırılması; okullar, hastaneler ve resmi kurumlarda organik ürünlerin kullanımının teşvik edilmesi; bebekler, çocuklar, yaşlılar, hastalar gibi hassas tüketici gruplarına yönelik özellikli promosyon kampanyalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Organik tarımın tekstil, kozmetik, agro-

turizm gibi diğer sektörlerle entegrasyonunun sağlanması, dış ticaret verilerinde organik tarım ürünlerinin ayrı bir kalem olarak görülmesini sağlayacak bir istatistik toplama sisteminin kurulması, ihracatta işletmelerin rekabet gücünü arttırıcı bilgilendirme ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması hedeflenmektedir (Merdan, 2014:25). Organik ürünlerin pazarlanmasında öncelikle pazar bölümlere ayrılır ve hedef pazara belirlenir. Daha sonra hedef pazara uygun pazarlama bileşenleri belirlenir ve organik pazara sunulur. Ülkemizde, AB ülkelerinden gelen istekler doğrultusunda 1985’li yıllarda başlayan organik tarım faaliyetleri yıllar içerisinde ilerleme kaydederek, ticari öneme sahip bir konuma gelmiştir. Bugünkü koşullarda gerek ürün çeşitliliği, gerekse ürün kalitesi yönünden ülkemiz ürünlerine olan talep giderek artış göstermektedir. Başlangıçta küçük işletmeler boyutunda başlayan organik tarımın gelecekte sürdürülebilirliğinin korunabilmesi için üretimin modern işletmelerde yapılması gerekliliği de gündeme gelmiştir. Dünyada 130’dan fazla ülkede organik tarım şeklinde üretim yapan ülke bulunmakta, bu ülkelerin %86’sı gelişmekte olan ülkeler ve %14’ü de az gelişmiş ülkelerdir. Ülkelerin dünya ticaretinde aldıkları rolde geleneksel ürünlerin daha şanslı olduğu görülmektedir. Ülkemizde özellikle kuru ve kurutulmuş meyvelerle kabuklu meyvelerin yanında, işlenmeye uygun meyve ve sebzede söz sahibi konumdadır. Ancak mevcut pazarın korunması ve yeni pazarların bulunabilmesi, canlandırılabilmesi için de gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir(traglor.cu.edu.tr).

Organik tarım ürünlerinin pazarlanması, ürünlerin çeşitli dağıtım kanalları yardımıyla doğru zamanda, doğru fiyatla, doğru yerde tüketicilere ulaştırılmasının sağlanmasıdır. Başarılı organik ürün pazarlaması; talep ölçmede planlama ve çalışmaları ilerletmeyi, arzdaki boşluğu bulmayı ve tüketicilere ulaşmak için gerekli yolları ortaya çıkarmayı gerektirir. Kullanılabilir pazarlama araçları; yerel üretici pazarlarını bulmayı ve tüketici rehberine ulaşmayı sağlar (acikerisim.deu.edu.tr). Türkiye’nin organik tarımla ilgilenmeye başlaması ve organik ürün üretimi, yurtdışından gelen ürün sayesinde olduğundan, 1980’li yıllardan bu yana Türkiye’de organik tarım ürünleri, ihracata yönelik olarak üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Çeşitli nedenlerle iç tüketim taleplerinin doğması ve tüketici bilincinin artışı ile iç pazar dış pazar kadar hızlı olmasa da kadar hızlı olmasa da, artış eğilimi göstermektedir (Hatunoğludurmaz, 2010: 28).

Organik tarımın ilk zamanlarında pazarlama küçük işletmelerce yapılırken, son zamanlarda özellikle süpermarket zincirleri ve hatta ucuzluk mağazalarında dahi organik ürün satışlarının yapıldığı görülmektedir. Gerek Avrupa ülkelerinde gerek ABD’de market zincirlerindeki organik ürün satışı, geleneksel kanallarla yapılan satışa engel oluşturmamış, geleneksel tarımın alternatifi gibi birbirleri ile paralel olarak gelişme göstermiştir. Pazardan beklentilerini karşılamak isteyen üretici ve en direkt satıcılar işbirliği içerisinde pazardaki kazançlarını sağlamışlardır (Doğan, 2017: 83-86).

Tüketici tercihleri açısından, sebze ve meyveler organik ürünler içerisinde en fazla talep edilen gıda ürünleridir. Sebze ve meyveleri, un ve unlu mamuller, meyve suları, et ve süt ürünleri izler. Dünyada ve ülkemizde tüketicilerin organik ürünlere olan eğilimleri incelendiğinde, tüketicilerin belirli özellikleri olduğu görülmektedir. Bunlara sıra ile bakacak olursak; yaşadığı yer açısından bu tüketicilerin genelde şehirleşmiş bölgelerde, genellikle büyük şehirlerde yaşadığı görülür. Genellikle iyi eğitilmiş ve orta-üst sınıfa dahil olan kişiler olup, orta üst sınıfa ulaşan yüksek alım gücüne sahiptirler. Bu tüketiciler yiyecek ve içeceklerle karşı seçici olup, kaliteye, yiyeceklerin içerdiği maddelere ve üretim yöntemlerine dikkat etmektedirler (Kurt, 2016: 109).

2.3. Organik Ürünler Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Organik tarım ve gıda ürünlerine karşı tüketici davranışlarına yönelik araştırmaların genelinde Sarıkaya, (2007), Karabaş ve Gürler (2012), Ergin ve Özsaçmacı (2011) ankete dayalı olarak, organik tarım ve gıda ürünlerine karşı tüketicilerin tutum ve davranışları çok değişkenli istatistik yöntemler kullanılarak incelemişlerdir.

Karabaş ve Gürler (2012), Samsun il merkezinde tüketicilerin organik ürünlere yönelik davranışlarını ve organik ürünleri tercih etmelerinde etkili olan faktörleri belirlemek adına, 478 tüketici ailesiyle görüşülmüştür. Araştırma sonucunda; organik ürünlere ulaşılabilirlik kolaylığı, eşin eğitim seviyesi, organik ürünlere fazladan ödeme yapmayı kabul etme, gıda maddelerinin sağlığa olan etkilerini önemseme, organik olmayan ürünlerin sağlığa zararlı olduğunu düşünme, organik tarım konusunda tam bilgi sahibi olma ve aileye gelir getiren kişi sayısındaki bir birimlik artışın organik ürün tüketimini arttırdığı görülmüştür. Ayrıca; organik tarımın en temel unsuru olan kontrol ve sertifikasyonla ilgili olarak, tüketici

bilincinin oluşmadığı neticesine varılmıştır. Tüketicilerin organik ürünlere rahatlıkla ulaşabilecekleri süpermarketler pazarlamada etkin şekilde kullanılmalıdır, önerisi sunulmuştur.

Sarıkaya (2007), organik ürünlerin pazarlanmasında organik ürünleri kullanan tüketicilerin organik ürünlere yönelik tutumlarını ve tercihleri etkileyen faktörlerin incelemiş ve araştırma bulgularına göre, tüketicilerin organik ürün satın alma davranışları ve tutumları açısından dört boyutun öne çıktığını belirlemiştir. Bunlar; sorumluluk, güven, değer ve faydadır. Tüketicilerin organik ürün tercihlerinin demografik özelliklere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği de görülmüştür.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı

Araştırmanın amacı; genç tüketicilerin organik ürünlere yönelik bilgi düzeylerini, yiyecek satın alma kriterlerini, organik ürün satın alma sürecine ilişkin görüşlerini ve bu ürünleri satın alma davranış eğilimlerini incelenmektir. Bu amaç doğrultusunda anket yöntemi ile Giresun Üniversitesi öğrencilerinden toplanan birincil veriler analiz edilerek, elde edilen bulgular sunulmak istenmiştir. Bu çalışma, Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri kapsamında yürütülen “Organik Tarım Ekonomisi ve Tüketici Eğilimleri” adlı proje kapsamında (Proje no:SOS-BAP-A-230218-77) olup, Giresun BAP tarafından desteklenmektedir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Giresun ili, Giresun Üniversitesi İ.İ.B.F ‘de okuyan üniversite öğrenciler (genç tüketiciler) üzerinde anket yöntemi kullanılarak, birincil veriler toplanmıştır. Araştırmada tesadüfi (ihtimalli) örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme uygulanmıştır. Araştırmanın ana kitlesini, Giresun Üniversitesi il merkezinde 2017-2019 tarihleri arasında İ.İ.B.F’de okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Anketlerin uygulanması süreci iki dönemde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Giresun Üniversitesinde 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz döneminde iktisat bölümünde okuyan öğrencilerden 119 veri toplanmış, daha sonra ise örneklem sayısının genişletilmesi için 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde iktisat bölümünde okuyan öğrencilerden veri toplanmasına devam edilmiştir. Bu aşamada toplanan anket formlarından 166’sı, ilk süreçte toplanan 119 veri ile birleştirilmiş ve toplamda 285 veri değerlendirmeye alınmıştır.

Anket formu 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümden öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine dair sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise 32 ifadeden oluşan bir ölçek ile (Doğan,2017; Sarıkaya,2007; Eryılmaz vd.,2015) ; tüketicilerin beslenme şekilleri, organik ürün bilgileri, satın almaya ilişkin kriterleri, organik ürün satın almaya ilişkin görüşleri 5’li likert ölçek ile (1= Kesinlikle doğru, 2=Doğru, 3=Kararsızım, 4=Doğru değil, 5=Kesinlikle doğru değil) şeklinde derecelendirilerek ölçülmüştür. Anketin 3. Kısımında ise; tüketicilerin organik ürünleri ne kadar sıklıkla satın aldıkları, bu ürünleri tercih nedenleri ve organik yiyeceklere ilişkin temel sorunlar konusunda tüketicilerin bu ürünlere ilişkin davranışları/düşünceleri öğrenilmek istenmiştir.

Organik ürünlerle ilgili ifadelerin aralarındaki tutarlılığı ve kullanılan ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Cronbach Alfa değeri 0.870 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir

4.BULGULAR

4.1 Tüketicilerin Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan tüketicilerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; %47,4’ünün erkek, %52,6’sının kadın olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeninin açısından dengeli bir dağılım söz konusudur. Öğrencilerden oluşan bir örneklemin %94,7’si bekar olduğundan medeni hal açısından dağılım dengeli değildir. Toplamda %91,2’sinin 18-25 yaş aralığında olan gençlerin oluşturduğu görülmektedir. Öğrencilerin %41,4’ünün aylık

harçlık(gelir) miktarı 701 TL ve üzeri iken, geri kalan %33'ünün harçlığı (geliri) 500TL ve altı, %25,6'sının ise 501-700TL aralığındadır. Öğrencilerin hanesinde yaşayan kişi sayısı açısından büyük bir çoğunluğun %69,8'inin 4 kişi ve üzeri bilgisini paylaştığı görülmüştür.

Tablo 1: Tüketicilerin Sosyo-demografik Özellikleri

<u>Cinsiyet</u>	<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>	<u>Medeni Durum</u>	<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>
Erkek	135	47,4	Evli	15	5,3
Kadın	150	52,6	Bekar	270	94,7
Toplam	285	100,0	Toplam	285	100,0

<u>Yaş</u>	<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>	<u>Gelir (Harçlık) Seviyesi</u>	<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>
18-22 Yaş	150	52,6	300TL ye kadar	28	9,8
23-25 Yaş	110	38,6	301-500TL	66	23,2
26-27 Yaş	15	5,3	501-700TL	73	25,6
27 yaş üstü	10	3,5	701 ve üzeri	118	41,4
Toplam	285	100,0	Toplam	285	100,0

<u>Aile bireyi sayısı</u>	<u>Frekans</u>	<u>Yüzde</u>
1 kişi	2	0,7
2 kişi	4	1,4
3 kişi	80	28,1
4 kişi ve üzeri	199	69,8
Toplam	285	100,0

4.2 Tüketicilerin Organik Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentileri ile İlgili İfadelere İlişkin Bulgular

Tüketicilerin organik ürünler hakkındaki algılama, tutum ve beklentileri ile ilgili ifadelerle ilişkin bulgular bu bölümde tablolar haline sunulmuştur. Tablo 2'de ankette yer alan ifadelerle ait ortalama ve standart sapma bilgileri verilmiştir.

Tablo 2: Tüketicilerin Organik Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentileri ile İlgili İfadelerle İlişkin Bulgular

<u>İfadeler</u>	<u>N</u>	<u>Ort.</u>	<u>Std. S.</u>
Genellikle gün boyunca belli saatlerde ve az miktarda yerim	285	2,55	1,26
Genellikle seçtiğim yiyeceklerin içeriğine dikkat ederim.	285	2,30	1,16
Gün içerisinde birçok kez meyve tüketirim	285	2,94	1,21
Dengeli ve sağlıklı beslenme alışkanlığım vardır.	285	2,67	1,18
Yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanımı beni endişelendirir.	285	1,91	1,00
Organik ürünün ne olduğunu biliyorum	285	1,58	0,64
Organik ürünler diğerlerine göre daha sağlıklıdır	285	1,57	0,66
Köy ortamında yetişen ürünler organiktir	285	1,89	1,01
Genleri değiştirilmiş organizmalar içermektedir.	285	3,68	1,18
Doğal adı altında satılan tüm ürünler organiktir.	285	3,61	1,15
Yiyecek satın alırken, aldığım yiyeceklerin besin değerinin önemli olduğuna inanırım.	285	2,08	1,14
Yiyecek üreticilerinin çevreye ilişkin bilinç düzeyi, gıda alışverişim için önemlidir.	285	2,18	0,99
Yiyecek satın alırken, görünüşlerinin önemli olduğuna inanırım	285	2,15	1,01

Benim için yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanılmadığına dair sertifikaların olması önemlidir.	285	2,09	1,01
Benim için yiyeceklerin uygun bir tadının olması önemlidir.	285	1,65	0,77
Benim için yiyeceklerin uygun bir kokusunun olması önemlidir.	285	1,82	0,78
Satın aldığım yiyeceklerin içeriğindeki maddelerin önemli olduğuna inanırım.	285	1,77	0,95
Organik ürünlerin organik olmayan ürünlerden daha iyi olduğuna inanırım.	285	1,87	0,89
Organik ürün ile organik olmayan ürünün fiyatı farklı olduğundan ben fiyata bakmaksızın organik ürünü seçerim.	285	2,10	0,93
Satın almadan önce sebze ve meyvelerimin organik olup olmadığını araştırırım.	285	2,47	0,94
Organik ürünler hakkında yeterince bilgim vardır.	285	2,06	0,99
Organik yiyecekler ile organik olmayan yiyecekler arasında farklılıklar olduğuna inanırım.	285	1,67	0,79
Organik ürün satın almadan önce, ne aradığımı bilirim.	285	1,91	0,89
Yiyeceklerimi, bulduğum ortamın yakınlarındaki dükkanlardan satın almayı tercih ederim.	285	2,01	0,97
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce çeşitli yiyecek ürünü alternatiflerini değerlendiririm.	285	2,05	1,02
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce farklı yiyecek satıcılarını dolaşırım.	285	2,34	0,96
Yiyeceklerimi genellikle anlık kararlarla satın alırım.	285	2,58	1,13
Yiyecek satın alma sürecine daha fazla zaman ayırmak isterim	285	2,17	1,02
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce, satış görevlisine danışmayı tercih ederim.	285	2,61	1,24
Yiyecekler konusunda bilgilenebilmek için çeşitli makale ve yazılar okurum.	285	2,76	1,33
Yiyecek satın alırken seçimimi yapmadan önce, farklı kişilerin görüşlerini dikkate alırım.	285	2,43	1,16
Satın aldığınız ürünlerin üretim yapıldığı yerdeki hijyeni önemlidir.	285	1,71	0,77

1=Kesinlikle doğru 2=Doğru, 3=Kararsızım, 4=Doğru değil, 5=Hiç doğru değil

Tablo 3’de genç tüketicilerin beslenme şekillerine ait bulgular yer almaktadır. Gençlerin toplam olarak (doğru ve kesin doğru toplamı) %57,6’sı “genellikle gün boyunca belli saatlerde ve az miktarda yerim” beyanında bulunmuştur. %64,2’si genellikle seçtiği yiyeceklerin içeriğine dikkat ettiğini, %79,3’ünün yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanımının kendisini endişelendirdiğini belirtmiştir.

Tablo 3: Gençlerin Beslenme Şekline İlişkin Bulgular

	Kesinlikle doğru	Doğru	Kararsızım	Doğru Değil	Hiç Doğru Değil
	%	%	%	%	%
Genellikle gün boyunca belli saatlerde ve az miktarda yerim	22,5	35,1	17,2	15,4	9,8
Genellikle seçtiğim yiyeceklerin içeriğine dikkat ederim.	28,4	35,8	17,2	13,7	4,9
Gün içerisinde birçok kez meyve tüketirim	12,6	27,0	25,3	23,5	11,6
Dengeli ve sağlıklı beslenme alışkanlığım vardır.	17,9	30,9	23,9	20,4	7,0
Yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanımı beni endişelendirir.	40,7	38,6	12,6	4,9	3,2

Tablo 4: Gençlerin Organik Ürün Bilgilerine İlişkin Bulgular

	Kesinlikle doğru	Doğru	Kararsızım	Doğru Değil	Hiç Doğru Değil
	%	%	%	%	%
Organik ürünün ne olduğunu biliyorum	49,1	44,6	5,6	0,4	0,4
Organik ürünler diğerlerine göre daha sağlıklıdır	52,3	38,6	8,8	0,4	0,0
Köy ortamında yetişen ürünler organiktir	45,3	30,2	16,5	6,0	2,1
Genleri değiştirilmiş organizmalar içermektedir.	6,7	10,5	18,6	35,8	28,4
Doğal adı altında satılan tüm ürünler organiktir.	6,3	9,8	26,0	33,3	25,6

Tablo 4’de görüldüğü üzere genç tüketicilerin toplamda %93,7’si organik ürünün ne olduğunu bildiğini belirtmiştir. Bilmeyenler ve kararsızların toplamı ise sadece %6,3’tür.

Tablo 5 incelendiğinde, gençlerin doğru ve kesinlikle doğru şıklarını işaretleyenlerin toplam yüzdesel oranı, % 69,1 olup, yiyecek satın alırken, aldıkları yiyeceklerin besin değerinin önemli olduğu kanısında olduklarını sunmuşlardır. Yine örneklemin %73,7’lik kısmı “Yiyecek üreticilerinin çevreye ilişkin bilinç düzeyi, gıda alışverişim için önemlidir.” Diyerek çevre bilincinde olduklarını göstermiştir. Yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanılmadığına dair sertifikaların olması genç tüketicilerin %72,3’si için önemlidir. Gençlerin %49,5’i kesinlikle doğru ve %37,9’u doğru şikkını işaretleyerek, kendisi için yiyeceklerin uygun bir tadının olması önemli olduğu görüşünü belirtmiştir. Gençler için yiyeceklerin uygun bir tadının olması (%87,4) ve gıdaların içeriğindeki maddelerin (%81,4) onlar için önemli olduğu elde edilen bulgulardır.

Tablo 5: Gençlerin Yiyecek Satın Almaya İlişkin Kriterlerine Dair Bulgular

	Kesinlikle doğru	Doğru	Kararsızım	Doğru Değil	Hiç Doğru Değil
	%	%	%	%	%
Yiyecek satın alırken, aldığım yiyeceklerin besin değerinin önemli olduğuna inanırım.	39,3	29,8	20,4	4,6	6,0
Yiyecek üreticilerinin çevreye ilişkin bilinç düzeyi, gıda alışverişim için önemlidir.	22,5	51,2	15,1	7,4	3,9
Yiyecek satın alırken, görünümlerinin önemli olduğuna inanırım	26,7	44,7	20,0	4,2	4,6
Benim için yiyeceklerin üretimi esnasında kimyasal madde kullanılmadığına dair sertifikaların olması önemlidir.	31,6	40,7	17,5	7,4	2,8
Benim için yiyeceklerin uygun bir tadının olması önemlidir.	49,5	37,9	10,5	1,4	0,7
Benim için yiyeceklerin uygun bir kokusunun olması önemlidir	36,1	48,8	12,6	1,4	1,1
Satın aldığım yiyeceklerin içeriğindeki maddelerin önemli olduğuna inanırım.	48,1	33,3	14,4	1,1	3,2

Tablo 6’da görüldüğü üzere gençler organik ürünlerin organik olmayan ürünlerden daha iyi olduğuna inanmaktadır (%82,5). Organik ürünlerin fiyatı açısından genç tüketicilerin yaklaşımına bakacak olursak, elde edilen sonuçlar şu şekildedir: %28 fiyat konusunda kararsız görüş belirtmiştir. “Organik ürün ile organik olmayan ürünün fiyatı farklı olduğundan ben fiyata bakmaksızın organik ürünü seçerim” ifadesine “kesinlikle doğru” diyen %31,2 ve “doğru” diyen %34,4’lük kesimdir. Gençlerin toplamda % 58,2’si satın almadan önce satın almak istediği sebze ve meyvenin organik olup olmadığını araştırdığını belirtmiştir. Gençlerin %67,7’si organik ürünler hakkında yeterince bilgisinin olduğunu düşünmektedir ve yine genç tüketicilerin büyük bir çoğunluğu (%86,7’si) organik yiyecekler ile organik olmayan yiyecekler arasında farklılıklar olduğuna inanmaktadır.

Tablo 6: Gençlerin Organik Ürün Satın Almaya İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

	Kesinlikle doğru	Doğru	Kararsızım	Doğru Değil	Hiç Doğru Değil
	%	%	%	%	%
Organik ürünlerin organik olmayan ürünlerden daha iyi olduğuna inanırım.	37,2	45,3	12,6	2,5	2,5
Organik ürün ile organik olmayan ürünün fiyatı farklı olduğundan ben fiyata bakmaksızın organik ürünü seçerim.	31,2	34,4	28,1	5,6	0,7
Satın almadan önce sebze ve meyvelerimin organik olup olmadığını araştırırım.	11,9	46,3	26,0	13,7	2,1
Organik ürünler hakkında yeterince bilgim vardır.	35,4	32,3	23,9	7,0	1,4
Organik yiyecekler ile organik olmayan yiyecekler arasında farklılıklar olduğuna inanırım.	48,8	37,9	10,9	1,8	0,7
Organik ürün satın almadan önce, ne aradığımı bilirim.	39,3	33,7	23,2	3,5	0,4

Tablo 7’de gençlerin yiyecek ürünlerine ilişkin satın alma davranış eğilimlerine ilişkin bulgu tablosu sunulmuştur. Gençlerin %78,2’si yiyeceklerini, bulundukları ortamın yakınında olan dükkânlardan satın almayı tercih etmekte olup, yine büyük bir çoğunluğu (%74,7’si) yiyecek satın alırken son kararlarını vermeden önce çeşitli yiyecek ürünü alternatiflerini değerlendirmektedir. Gençlerin %84,9’ui satın aldıkları ürünlerin üretim yapıldığı yerdeki hijyenin önemli olduğu düşüncesini taşımaktadırlar

Tablo 7: Gençlerin Yiyecek Ürünlerine İlişkin Satın Alma Davranış Eğilim Bulguları

	Kesinlikle doğru	Doğru	Kararsızım	Doğru Değil	Hiç Doğru Değil
	%	%	%	%	%
Yiyeceklerimi, bulduğum ortamın yakınlarındaki dükkânlardan satın almayı tercih ederim.	31,9	46,3	13,0	6,0	2,8
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce çeşitli yiyecek ürünü alternatiflerini değerlendiririm.	32,6	42,1	15,4	6,3	3,5
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce farklı yiyecek satıcılarını dolaşırım.	14,0	54,4	17,9	10,2	3,5
Yiyeceklerimi genellikle anlık kararlarla satın alırım.	21,8	22,1	38,9	10,5	6,7
Yiyecek satın alma sürecine daha fazla zaman ayırmak isterim	28,1	41,1	18,9	9,5	2,5
Yiyecek satın alırken son kararımı vermeden önce, satış görevlisine danışmayı tercih ederim.	20,4	34,0	18,6	18,2	8,8
Yiyecekler konusunda bilgilenmek için çeşitli makale ve yazılar okurum.	19,3	31,9	16,1	18,6	14,0
Yiyecek satın alırken seçimimi yapmadan önce, farklı kişilerin görüşlerini dikkate alırım.	21,8	40,0	18,6	12,6	7,0
Satın aldığınız ürünlerin üretim yapıldığı yerdeki hijyeni önemlidir.	45,6	39,3	14,0	0,4	0,7

Tablo 8: Gençlerin Organik Yiyeceklere İlişkin Satın Alma Davranışlarına İlişkin Diğer Bulgular

	Ayda 1 kez	Ayda 2 kez	Haftada 1	Haftada 2 ve üzeri	Bilmiyorum
Organik Ürünleri ne kadar sıklıkla satın alırsınız	%13,0	%28,4	%14,7	%23,5	%20,4

	Sağlığını Koruma	Daha lezzetli olması	Çevreyi Koruma
Organik Ürün Tercihinizin ana Nedeni nedir?	%49,8	%47,7	%2,5
	Düşük Ulaşılabilirlik	Yüksek Fiyat	Düşük Kalite
Sizce Organik Yiyeceklere ilişkin Temel Sorun Nedir?	%36,5	%48,8	%1,1
			Bilgi Eksikliği
			%13,7

Tablo 8 incelendiğinde, gençlerin organik ürün tercihinde ana nedenin %49,8’lik bir oran ile sağlığını korumak, %47,7’lik bir oran ile organik ürünlerin daha lezzetli olması ve %2,5’lik oran ile çevreyi koruma olduğu sunulmuştur. Gençlerin %48,8’i organik ürünlerin yüksek fiyatta olmasının organik yiyeceklere ilişkin temel sorun olduğunu belirtmiştir. %36,5’i ise organik yiyeceklere ilişkin erişim sorununun bu ürünlerin temel problemi olduğunu düşünmektedir. Bu ürünler hakkında bilgi eksikliğinin temel sorun olarak görenler ise %13,7’lik kısımdır. Sadece %1,1 düşük kalite şikkını işaretlemiştir. Organik ürünlerin gençler tarafından satın alınma sıklığı hususunda gençlerin %20’si “bilmiyorum”, %13,0’ü “ayda 1”, %28,4’ü “ayda 2” şikkını işaretlemiştir. Bu oranlar toplandığında (%61,4)organik ürünlerin satın alınma sıklığı veya alışkanlığı hususunda tam ve net bir düzene sahip olmadıkları söylenebilir.

5. SONUÇ

Geleneksel tarımın sürdürülebilirliği konusundaki endişeler, tarımın devamlılığı adına birtakım zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Son yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte beliren bu zorunluluklar, çevre ve sağlık duyarlılığının bir neticesi olmuştur. Geleneksel tarımın üretimden tüketime tüm aşamalarında rastlanılan bazı tehdit edici unsurlar sadece sağlık ve çevre ile ilgili kaygılara sebep olmamış, enerji kullanımı ve biyolojik çeşitlilik gibi hususlar üzerindeki önemde işaret edilmiştir. Küreselleşme ve nüfus artışı gibi nedenler de, organik tarıma olan ilgiliyi arttırmıştır.

Bu çalışmada genç tüketicilerin organik ürünlere yönelik eğilimleri incelenmek istenmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular tablolar halinde detaylı olarak çalışma kapsamında sunulmuştur. Buradaki bulgular incelendiğinde, gençlerin organik tarım, organik ürünler konusunda bilgi sahibi olduklarını, organik ürünleri tercih etme eğilimde olduklarını açıkça göstermiştir. Ancak organik ürünleri satın alma noktasında, ürün satın alma sıklıkları açısından durumun net olmadığı, bu davranışın bir alışkanlığa tam olarak dönüşmediği söylenebilir. Gençler açısından organik ürünlerin yüksek fiyatlı oluşu, bu ürünlere dair en önemli sorundur. Ayrıca ürünlere ulaşılabilirlik hususunda da problem olduğu inancı yaygındır. Bu sonuçlar açısından mevcut literatürdeki çalışmalarla benzer bulgulara ulaşıldığı görülmüştür.

Doğru pazarlama stratejileri ile organik ürünlerin arzındaki artış, primlerin iyileştirilmesi gibi unsurlar organik ürün talebindeki artışı sağlayacak nitelikte olabilir. Ürünlerdeki sertifikasyon bilincinin ve güven verici unsurların artırılması gerekmektedir. Ülkemizde tarım alanlarının parçalı ve dağınık olmaları ve aynı zamanda sertifikasyon ile ilgili maliyetler üreticiler için bir yük haline dönüşmektedir. Sertifikasyon sürecinde bakanlık tarafından sağlanan kolaylıklar ve iş birlikleri bu konudaki engellerin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Coğrafi özelliklerinin ve ekosistemin tarım için elverişli olduğu ülkemizde biyoçeşitliliğin sağlanması yanında, ülke ve dünya pazarında da organik tarımın payının artırılması ve rekabet avantajı sağlanmalıdır. Ürünlerde uygulanacak politikaların yanı sıra; Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı’nın yetersiz tedarik ve dağıtım engeli sorununu aşması, tanıtımların basın-yayın organları ile daha fazla kişiye ulaştırılarak bilinç düzeyinin artırılması çalışmaları yürütülmelidir. Üretici teşvikleri ile AB ile uyum çerçevesinde Türkiye pazarına yönelik destek programı oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Doğan, E. G. (2017). Organik Tarım Ekonomisi ve Tüketici Eğilimleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Namık Kemal Üniversitesi/Fen Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Ersun, N. , Arslan, K. (2011). Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları Üretim ve Pazarlama Esasları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın.

- Eryılmaz, G. A., Demiryürek, K. , Emir, M. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Organik Tarım ve Gıda Ürünlerine Karşı Tüketici Davranışları, Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 30, 199-206.
- Hatunoğlu, D. (2010). Türkiye ve Dünya’da Organik Tarımın Ekonomik Boyutu: Organik Tarımın Adana İli Ekonomisindeki Yeri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaçar, B. ,Katkat, V. (2007). Gübreler ve Gübreleme Tekniği. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karabaş, S. , Gürler, A. Z. (2012). Organik Ürün Tercihinde Tüketici Davranışları Üzerine Etkili Faktörlerin Logit Regresyon Analizi ile Tahminlenmesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10), 129-156.
- Kurt, Z. (2006). Organik Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Uygulamalar.. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Merdan, K. (2014). Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi: Doğu Karadeniz Uygulaması. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sarıkaya, N. (2007). Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Tutumlar Üzerine Bir Saha Çalışması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 110-125.
- Türkiye Tarımsal Öğrenme Nesneleri Deposu, traglor.cu.edu.tr, Erişim Tarihi: 09.11.2017.

Rural Development Planning; Socio-spatial Perspectives on Migration in Bursa Province

Dr. İsmail Bülent Gürbüz¹

¹Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Nilüfer-Bursa,
bulent@uludag.edu.tr

Abstract: As a result of high and rapid urbanization in Turkey internal migration becomes an important component which affects the economic, social and spatial structures of the country. Regional development literature accommodates views which assert that rising economic interactions and technological developments will add to the development of relatively underdeveloped countries in the periphery. On the other hand, studies that analyze regional inequalities show the influence of factor migration. Inter-regional migration of workforce in Turkey is seen as a significant problem due both to the occurrence of new problems in the metropolitan areas and the loss of workforce in underdeveloped regions, it is therefore one of the significant indicators to explain the spatial reflections of economic development. The main aim of this article is to assess the potential rural development plans in the area in order to uplift the socio-economic status of rural people with reference to Keles District in the province of Bursa, Turkey. For this purpose, the stratified sampling method was initiated and 224 rural people are selected as a source for the data needed to execute the study. Secondary data was also used to support the elaboration of ideas. Rural development has gone through immense changes in the past decades. For this reason, the diversity of rural development activities from the traditional way to modern approach is a big factor. In this study, the ideas and perception of the rural people towards rural development, their thoughts on rural issues, their willingness to participate in rural development activities and their expectations from the state are majorly put into consideration. This study is a part of the PhD thesis which was completed in 2001 by ismail Bulent Gurbuz

Keywords: regional inequality, internal migration, socio-economic development, migration

1. INTRODUCTION

Rural development is directly related to sustainable development as a whole, regardless of specified areas (rural or urban). However, as per National Rural Development Strategy of Turkey (Anonymous, 2007), to bring the economic and living situations of the rural community relative with urbanized areas is the basic goal for rural development, at the same time without leaving behind the local resources and the necessity of protecting natural and cultural assets (Da, and Lise 2010).

In most developing countries, the rural population is slowly decreasing, due to loss of productivity in agricultural lands. According to Akpinar et al., rural impoverishment are often affiliated with environmental problems such as erosion, deforestation, and loss of productivity due to the misuse of natural resources (Akpinar et al. 2003). In other words, attaining balanced economy, socio-cultural and environmental development, rural development and planning are one of the important subjects for the modern world (Silviu et al., 2011;Chalise, Ghimire, and Gc 2019).

Today's understanding of rural development in Turkey, it aims to create economic value by utilizing resources in the most effective way considering the environmental components. As each country has its own realities, each region has its own unique values also. The economic levels, cultural and historical accumulations and geographical locations of the regions constitute the main characteristics that differentiate each region and rural area. This study aims to assess the potential rural development plans in the area to uplift the socio-economic status of rural people with reference to Keles District in the province of Bursa, Turkey.

2. MATERIAL AND METHOD

The study was conducted in the rural residence of Keles District. Stratified sampling technique was used in collecting the desired data from the respondents. The total sample size was estimated using the formula:

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\left(\frac{d^2}{2^2}\right) + p(1-p)}$$

As a result, 224 samples were found. Secondary data were also used for further understanding of the study.

3. EXPECTATIONS OF THE FARMERS FROM THE STATE

People and business managers in all parts of the country and in inter-sectoral relations have some expectations from the state. These expectations vary from sector to sector. Upon addressing the agricultural sector, state support in the fields of agricultural input, technical assistance, development and dissemination of cooperative awareness are some of the expectations provided by the farmers.

Table 1. Expectations of the farmers from the state

	N	%
Farming Courses	144	64.28
Seed Distribution	168	75.00
Seedling Distribution	190	84.82
Weaving Looms	36	16.07
Hive Distribution	62	27.68
Low-Interest Loan Distribution	163	72.77
Technical Assistance	152	67.86
Cooperative Establishment	134	59.82
Input Subsidy	128	57.14

Table 6 shows the expectations of farmers from the state. Since Keles District is more oriented towards fruit production, 190 people or 84.82% of the respondents stated “seedling distribution” as one of their expected supports from the state. On the other hand, 168 (75%) people considered seed distribution to put on their lists of expectations.

Because of the high-interest rates, farmers do not tend to take credit in agriculture. The short payment period of the loan is another reason for avoiding another loan. Therefore, 163 people (72.77%) expect low-interest loans from the government. At the same time, due to their inability to follow technological developments, insufficient income levels, and lower use of technical equipment, the majority of farmers (152 people, 67.86%) are expecting for technical assistance from the state.

Among the enterprises within the scope of the research, 134 households or 59.82% are members of any cooperatives. Again, as shown in this table, 134 households have some expectations from the state to establish cooperatives. It seems that those who are members of cooperatives in this district are consciously wanting to establish their own cooperatives. Enhancing the awareness of cooperative establishment will help to address the negative consequences of agricultural activities. Moreover, farmers will play a more active role in finding solutions to the related problems, cash aid solutions and will be able to create their own markets.

Rural people engaged in agricultural activity from the past until these days are often using traditional methods in production. But today, this situation is changing rapidly. As can be seen from the chart, 144 households want farmers' courses to be opened. One of the main reasons for the lack of knowledge in agricultural production activity is the low level of Education. For example, with the opening of farmer courses, villagers with technical knowledge problems will be able to follow new technologies and developments related to farming. Thus, the mistakes made in production will be minimized and farmers will act more consciously.

Migration from rural to urban areas is one of the most important problems in the field of research. The problem of migration from rural areas to urban areas is naturally due to the different social structure of the local people as well as the inadequacy of employment areas and the unconsciousness of individuals.

The migration from village to city is not only from east to west, and internal migration from the villages of big cities to the surrounding provinces is intense.

Table 2. Problems of Village-to-City Migration

Problems	N	%
Unemployment	90	40.18
Poverty	37	16.52
Lack of Education Opportunities	10	4.46
Lack of Solidarity	4	1.79
Unemployment + Poverty + Education Opportunities	14	6.25
Other	69	30.80
Total	224	100.00

The main problem that causes the migration to be concentrated is the unemployment experienced by the villagers. Unemployment has affected not only cities but also rural settlements. However, it is an inevitable consequence that the people search for a livelihood because of the shortage of employment in rural areas and therefore migrate to the big cities. For this purpose, first of all, structural arrangements that would meet all kinds of social needs should be brought to the village settlements and job opportunities belonging to different sectors where the villager could work besides agricultural activities should also be provided.

According to the general evaluation in recent years, it is seen that there is a great deal of migration from village to city. One of the main causes of these migrations is unemployment. Due to the lack of employment, it is seen that especially the working population finds the remedy for migration from Keles district to Bursa. As it can be seen from the tables, the proportion of those who migrated to work has almost the two-thirds share among 224 families.

Table 3: Reason for Migration in Keles District

	N	%
Work	134	59.82
Marriage	7	3.13
Work +Marriage	25	11.16
Education	10	4.46
Education + Work	45	20.09
Others	3	1.34
Total	224	100.00

Migration from village to city in Turkey is experiencing significant. The main reasons for this are the limited employment opportunities of the village population and their inability to provide for a family. The group, which generally consists of 15-65 years of age, has turned from village to city due to both education and work and marriage. The reasons of the migration of the migrants from the Keles to the Bursa were asked to the participants. According to the data in this table, 134 families make up the migration to work with a share of 59.82%. The reason for the work is added to the migration resulting from education and marriage. 45 families who migrated to the city for education and work have a share of 20.09% in the survey. The number of families migrating to the district or city for marriage and work is 25 and represents 11.16%. Only those who turn to migration (3.13%) or only education (4.46%) have lower values. It is obvious that the most important reason of migration is "work.. The most important factor in the migration to work is

that the people living in the districts and villages do not have sufficient employment opportunities and their living standards are low.

Unemployment is the main factor in rural to urban migration. For this reason, young people tend to migrate. In addition, there are families who do not leave the village, these people constitute the elderly. People do not want to leave the place where they were born, or rather the place where they were born when they lost their working power and abilities to a certain extent. The number of families constituting this group in the survey is 57 and has a share of 25.45%. Some families do not tend to migrate to the city because their financial means are better in the village (44 families with a share of 19.64%). Village life provides a more comfortable and peaceful life than the city and 33 families (14.73%) do not migrate because of this situation. The families who work in rural areas and provide the livelihood of the products they produce by themselves and their families do not want to leave the place where they live by considering the difficulties in life in the city (30 families 13.39%). One of the reasons for not migrating is that the assets of the people living in the village are in their villages. For most of the families in the village, agricultural land and other assets are indispensable and most of them do not want to sell their assets. All of these reasons can be explained either individually or in connection with each other as reasons for not wanting to migrate from the village to the city.

Table 4: Reasons for not Migrating

	N	%
Too old for Migration	57	25.45
Financial Reasons	44	19.64
Fell Comfortable in Village Life	33	14.73
Difficulties in City Life	30	13.39
Property in the Village	33	14.73
Too old + Financial Reasons	23	10.26
Total	224	100.00

It is seen that, the majority of the people living in the villages of Keles cannot leave their home, and even those who migrate to work return to their villages when they get older or retired.

4. CONCLUSION

In the last two decades, Turkey has been thoroughly experiencing substantial economic growth, which has immensely brought high poverty reduction, as well as in rural areas. The changing social, economic, cultural, administrative and spatial restructuring process in the world causes changes in rural areas as well. With these changes, a new restructuring process has started in rural development policies. Rural development approach which contributes an important part of the settlements all over the world should be seen as areas that need to be planned together with its socio-economic, cultural, administrative, environmental and spatial components in both developed and developing countries. The agricultural sector, which has been regarded as an important component of rural policies for many years, has accelerated the disintegration in rural areas due to the problems experienced in the sector.

The understanding of the rural people regarding rural development is extremely important in developing a strategic plan for its comfortable execution. In this study, the rural people in Keles district appeared to be conscious with regards to rural development. Majority of them understands that collaborative work between the state and the local people and government services are one of the contexts of rural development. Other ideas like, new businesses and income opportunities, financial supports thru credit loan and establishment of cooperatives are also expected by the rural people when it comes to the idea of rural development.

ACKNOWLEDGEMENTS

This study was a part of (İsmail Bulent Gurbuz) Ph.D. Thesis entitled “Rural Development Planning; Rural Development in Keles District, Bursa Province ”

REFERENCES

- Adinarayana, J., Azmi, S., Tewari, G., and Sudharsan, D. (2007). “GramyaVikas : A Distributed Collaboration Model for Rural Development Planning.” *Computers and Electronics in Agriculture*. 62(2):128–40. <https://doi:10.1016/j.compag.2007.12.008>.
- Akpınar, Nevin, İlkden, T., Coşkun, C., and Sultan, G. (2003). “Rural Women And Agrotourism In The Context Of Sustainable Rural Development:” . Springer. 6(4): 473–86. <https://doi:10.1007/s10668-005-5633-y>
- Anonymous. (2007). National rural development strategy. www.tarim.gov.tr/duyurular/ukks.pdf, 29.09.2007, 43 pp.
- Bülent, Y., Dasdemir, İ., Erdogan. A. and Wietze L. (2010). “Forest Policy and Economics Factors Affecting Rural Development in Turkey : Bartın Case Study.” 12:239–49.
- Chalise, Ganesh, P., Kiran., G. and Arun G. (2019). “Rural Development and Federalism.” (March). <https://doi:10.13140/RG.2.2.36760.24323>.
- Commission of the European Communities. (1996). The Cork Declaration: a living countryside. (Brussels: CEC)
- Desai, A. R. (2019). “Rural Development and Human Rights in Independent India.” 22(31):1291–96.
- Dinçer, B. (1996). Research On Ranking Of The Cities According To Their Socio-Economic Developing Degrees. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel> 13.09.2007, Turkey. 104 pp.
- Güler, G. S. and Emin, İ. (2006). “An Analysis of Rural Development Programs in TURKEY with Special Reference to EU Membership.” Aegean University, Agricultural Faculty Department of Agricultural Economics. 1–23.
- Gündüz, H. A. and Jeroen, S. (2006). “The Status of Rural Women in Turkey: What Is the Role of Regional Differences.” (March):1–27.
- IFAD. (2015). Uplands Rural Development Programme Final Design Report.
- Kuşat, Nurdan. (2014). “Rural Tourism As An Alternative For Sustainable Rural Development And Its Applicability In Turkey.” 10(2):65–88.
- Ruttan, W. and St Paul. (1984). “Integrated Rural Development Programmes : A Historical Perspective.” 12(4):393–401.
- Shucksmith, Mark. (2010). “Disintegrated Rural Development ? Neo-Endogenous Rural Development , Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts.” *European Society for Rural Sociology* 50(1):1–14.
- Silviu, B., Oana, P., Stefania, N. and Victor, O. (2011). The Socio-Economic Dimesion Of Rural Development For The North-East Region of Romania. *African Journal of Agricultural Research*, 6(28):6042-6051. <https://doi:10.5897/AJAR11.082>
- Tosun, Cevat. (1998). “Roots of Unsustainable Tourism Development at the Local Level : The Case of Urgup in Turkey.” 19(6):595–610. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00068-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00068-5)
- Sevinç, B.Y. (2017). “New Approaches in Rural Development Policies and the Effects of These Approaches on Turkey’s Rural Development Policies.” 27(1):16–25. <https://doi:10.14744/planlama.2016.47450>.

Rural Development Planning; Willingness to Participate Rural Development Activities

Dr. İsmail Bülent Gürbüz¹

¹Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Nilüfer-Bursa,
bulent@uludag.edu.tr

Abstract: The main aim of this article is to assess the potential rural development plans in the area in order to uplift the socio-economic status of rural people with reference to Keles District in the province of Bursa, Turkey. For this purpose, the stratified sampling method was initiated and 224 rural people are selected as a source for the data needed to execute the study. Secondary data was also used to support the elaboration of ideas. Rural development has gone through immense changes in the past decades. For this reason, the diversity of rural development activities from the traditional way to modern approach is a big factor. In this study, the ideas and perception of the rural people towards rural development, their thoughts on rural issues, their willingness to participate in rural development activities and their expectations from the state are majorly put into consideration. This study is a part of the PhD thesis which was completed in 2001 by ismail Bulent Gurbuz

Keywords: Rural development, Rural people, Rural problems, Keles district, Rural residents

1. INTRODUCTION

The concept of rural development has gone through a radical change globally, economically, socially and politically. These conditions progressively distorted the margins between cities and rural areas. Rural development is now regarded as an approach aimed specifically to improve the economic, social and the living standard of a specific group of rural people living in an unurbanized land (Desai 2019).

Turkey is one of the fastest developing countries in the world. Just like the other developing countries in the world, Turkey's agriculture sector sets a major role in the country's economic development. Since major parts of the agricultural land of the country are settled in rural areas, rural development also related to the general restructuring of the country's economy.

Moreover, rural development is directly related to sustainable development as a whole, regardless of specified areas (rural or urban). However, as per National Rural Development Strategy of Turkey (Anonymous, 2007), to bring the economic and living situations of the rural community relative with urbanized areas is the basic goal for rural development, at the same time without leaving behind the local resources and the necessity of protecting natural and cultural assets (Da, and Lise 2010).

Sustainable development planning in Turkey, especially in a rural area has been structured since the early 60's (1963). From then on, the first five-year development plan (1963-1967) began to be implemented until today and in 2007, the ninth development plan which covers a 7-year process was put into practice (Kuşat 2014). Practically, the 10th development plan, scoped from 2015-2018 has recently come to an end and starting from this year new process of the development plan will be implemented. These development plans have been changing thru the years of implementation. According to Yenigul 2017, in an older strategy of development, it was centralized mostly for the agricultural sector and aimed to provide equalities, cash-aid for farmers and strengthening the competitiveness of the farmers. While in the modern approach of development, rural development, rural tourism and etc. was added to the targeted area for development.

In most developing countries, the rural population is slowly decreasing, due to loss of productivity in agricultural lands. According to Akpınar et al., rural impoverishment are often affiliated with environmental problems such as erosion, deforestation, and loss of productivity due to the misuse of natural resources (Akpınar et al. 2003). In other words, attaining balanced economy, socio-cultural and environmental development, rural development and planning are one of the important subjects for the modern world (Silviu et al., 2011;Chalise, Ghimire, and Gc 2019).

Today's understanding of rural development in Turkey, it aims to create economic value by utilizing resources in the most effective way considering the environmental components. As each country has its own realities, each region has its own unique values also. The economic levels, cultural and historical accumulations and geographical locations of the regions constitute the main characteristics that differentiate each region and rural area. This study aims to assess the potential rural development plans in the area to uplift the socio-economic status of rural people with reference to Keles District in the province of Bursa, Turkey.

2. MATERIAL AND METHOD

The study was conducted in the rural residence of Keles District. Stratified sampling technique was used in collecting the desired data from the respondents. The total sample size was estimated using the formula:

$$n = \frac{Np(1 - p)}{(N - 1)(\frac{d^2}{2^2}) + p(1 - p)}$$

As a result, 224 samples were found. Secondary data were also used for further understanding of the study.

3. ASSESSMENT OF RURAL DEVELOPMENT IN KELES DISTRICT OF BURSA PROVINCE

In rural development, all of these activities are extremely important for the regions that are left behind with regards to development. Although, how these projects will be created and implemented is a major issue. The perspectives of the people living in the village settlement towards rural development are different from each other. The opinions of the institutions on rural development are given in the table, according to the data obtained from surveyed enterprises.

Table 1. Rural Development Assessment.

	N	%
Villager + State joint work	93	41.52
Government Service	47	20.98
Government loan	16	7.14
Cooperatives	15	6.70
Product Evaluation	8	3.57
New Business Area	23	10.27
Partner + Government + Product Evaluation	6	2.68
All	16	7.14
Total	224	100.00

Base on table 1, when rural development is put on the subject, most of the villagers understand the state working together with the local people. While the villagers adopt this idea with the largest share of 41.52%, 20.98% expect the state to bring service to the local people and the villages through rural development. The Cork Declaration, point 5 (Commission of the European Communities (1996), for example, pronounced that rural policy 'should be scattered utmost and based on partnership and cooperation at all level should also be a concern. According to Shucksmith, collaborative planning and partnership as a centralized component, including advocacy on local people involvement and sectoral participation are important factors in governing rural areas (Shucksmith 2010). This idea was also asserted by Adinarayana et al. in his research about "Distributed collaboration model for rural development planning" (Adinarayana et al. 2007). It is reasonable that most of the surveyed individual recognized the importance of collaborative work between the state and the society for effective rural development program.

The other ideas that the villagers understand from development are the establishment of new business areas with a rate of 10.27% followed by the low-interest credit loan to be provided by the state with a rate of 7.14%. In Turkey's five-year development plans scheme, the State Planning Organization (SPO) determine the allocation for designated provinces and districts which needs socio-economic development thru stimulation of investments from private sectors and local development policies and technique establishments (Dinçer 1996).

As can be seen, although rural people's development has produced ideas on different expectations, a large majority still see the state services as the first condition for rural development. In fact, this expectation of the villagers is not groundless. In order to adapt from the region where development projects will be implemented, first of all, state-appointed experts should go to the subject region and investigate the area. As a result of the research, it will be compatible with the social, economic and cultural characteristics of the region and it will be possible to make a sound judgment about which rural projects should be implemented in accordance with the geographical structure.

Just as development advances a country's quality standards in a positive way, rural development is planned as transport operations of a region towards the standard of the other regions. Whether it's local or rural development, the proper maintenance of work for residential areas or sectors is shaped in direct proportion with the willingness of the local people to participate in the desired development. According to this situation, first of all, village development, which is a voluntary movement should be developed in line with the positive movements coming from the base. Thru this, it is possible to make the people more involved in the subjects of the research to be created. The level of interest shown by the local people in the Village Development Studies is given in Table 2.

Table 2. Willingness to participate in Rural Development Activities

	N	%
Labor	42	18.75
Credit	39	17.41
New Product	21	9.38
As a member of the cooperative	31	13.83
Participation In Educational Studies	11	4.91
Unwilling to participate	7	3.13
Labor + Credit	15	6.70
Labor + Credit + New product + Factory	17	7.59
All	13	5.80
Other	28	12.50
Total	224	100.00

As shown in Chart 2, the majority of the respondents (96.88%) want to actively participate in rural development activities. The remaining 3.12% are those who do not want to participate. Of those who want to participate in development activities, 18.75% want to contribute in rural development as a labourer, 17.41% by benefiting from loan, 13.83% as a member of cooperative, 9.38% as first tester of new product, 4.91% by participating in the training work, 6.70% by using low-interest loans, and 7.59% of them want to participate through labor, new products' tester, benefiting from the loan and building factory.

According to Güler Gümüş and Işıklı 2006, on their study on "An Analysis of Rural Development Programs in Turkey", they pointed out eight-strong constraints for a rural area in Turkey. One of which was "Higher amount of potential labor due to the young population". The rural workforce is largely engaged in the agriculture sector with an overwhelming portion of around 61% (IFAD 2015). Seemingly maybe due to the earlier development plans was centralized for the agricultural sector.

Family income status of the respondents, land and livestock assets, number of children, and their level of Education have an effect on their answer given on the survey. The first situation that comes to the mind of the people who wish to participate through labor is the possibility of having a crowded family structure. However, cases like low-income villager wants to benefit from the loan, another villager who does not have any problems in terms of land gives place to another villager in the factory, and some person thinking

of not having enough knowledge about agricultural management wanting to learn new techniques by participating in training activities are the reasons that lead and affect the villager's will on participation.

4. THE OPINION OF KELES DISTRICT'S RESIDENTS ABOUT AGRICULTURE

As it is known, agricultural activities are the main source of income for rural people. When family heads were asked about their commitment to agricultural activities, they stated that the adherence to soil decreased compared to the old days. People's perspectives on agricultural activities are given in Table 3.

Table 3. The State Of Contentment Dealing with Agricultural Activity.

	N	%
Satisfied	148	66.07
Unsatisfied	76	33.93
Total	224	100.00

Keles district and its villages are totally behind compared to other districts. The vast majority of people are engaged in agriculture. Of the 224 families surveyed, 148 people (66.07%) were satisfied with agricultural activity. Unsatisfied people are almost half (33.97%) of those who are satisfied with the agricultural activity. The unsatisfied ones want to work in their village or leave the village and work somewhere else. In general, the families living in the village are a large family in nature and due to low income in agriculture, people tend to move to other business areas, especially the young ones. At the same time, seasonal and discrete agricultural production is causing problems.

A large number of rural people (70%) are employed in the agriculture sector, 15% engaged with trades, 10% are business enthusiasts and 5% are working in other location (Tosun 1998). In other words, to provide a strong socioeconomic status for rural people, development activities must be related to improving the agricultural occupation of the local people.

In literature, women are more active than men when it comes to labor force on rural areas encompassing 53% of employment rate (Akpınar et al. 2003; Gündüz-Hosgör and Smits 2006; IFAD 2015). Normally, the husbands are working in the city or outside of the villages. This situation explains why women are left out in the village doing domestic or local workloads, especially managing household farms.

Table 4. Willingness to Implementing Innovation

	N	%
First implemented	167	74.55
Base on the results of Application	50	22.32
Do not want to implement	7	3.13
Total	224	100.00

Innovation is all kinds of ideas, techniques, methods, tools and materials that are perceived as new by an individual. Agricultural development, technical knowledge, thinking and methods are directed to the people living in rural areas and their adoption process is the positive reactions of the farmers into change and development (Yavuz 2000). The perspectives of the respondents on innovations are given in Table 4. The rates of behavior shown by the operators against changes in agriculture or in a different field vary as shown. The proportion of those who say they first implemented the innovations is 74.55%. These numbers show that the villagers' attitudes towards innovation are improving. According to the results of the application, the rate of those adopting innovation is around 22.32%. Those who do not want to implement got a small share of 3.13%.

5. OPINIONS OF THE RESIDENTS OF KELES DISTRICT TOWARDS RURAL PROBLEMS

Rural development activities do not only comprise the economic scale of the area but also the socio-cultural and infrastructural activities. Doing rural development studies, it is important to start with the problems determined by the local people and which one must be solved first. The main problems of the villages are given in table 5, based on the data obtained from the surveyed enterprises.

Base on the data shown in Table 5, 20.08% of the respondents answered irrigation problems to the question "What are the problems of your village?". The lack of water irrigation and the inability of irrigation facilities to work properly is actually one of the common problems in most of the region in the country. Among the other problems of the village listed, the low yield got rated by 12.50% of the respondents and around 21.43% of the villagers considered infrastructure problems as the main problem. The proportion of farmers who consider the health problem as one of the important problems of the villages is 17.86%. The mentioned village problems are listed in table 5.

Table 5. Opinions of family heads towards the problems of their villages

Problems	N	%
Irrigation	73	32.58
Infrastructure	48	21.43
Poverty	9	4.02
Education	16	7.14
Health	40	17.86
Unemployment	12	5.36
All	17	7.59
Other	9	4.02
Total	224	100.00

Irrigation and infrastructure are one of the most important facilities that should be improved in rural areas. As mentioned, rural people's main income is coming from agriculture. Ruttan and Paul 1984, mentioned in their research that, changes in road, irrigation and drainage has made the value of farm output escalated; same with the income of the farmers; and landfilled values increased due to higher productivity and greater incomes. Same with the idea that Bülent et al. 2010, has instigated by stating that agricultural production, income and consequently economic village development increases when there is access to irrigation, transportation and possibly hydro energy as supplied by natural resources.

Table 6. Expectations of the farmers from the state

	N	%
Farming Courses	144	64.28
Seed Distribution	168	75.00
Seedling Distribution	190	84.82
Weaving Looms	36	16.07
Hive Distribution	62	27.68
Low-Interest Loan Distribution	163	72.77
Technical Assistance	152	67.86
Cooperative Establishment	134	59.82
Input Subsidy	128	57.14

People and business managers in all parts of the country and in inter-sectoral relations have some expectations from the state. These expectations vary from sector to sector. Upon addressing the agricultural sector, state support in the fields of agricultural input, technical assistance, development and dissemination of cooperative awareness are some of the expectations provided by the farmers.

Table 6 shows the expectations of farmers from the state. Since Keles District is more oriented towards fruit production, 190 people or 84.82% of the respondents stated "seedling distribution" as one of their expected supports from the state. On the other hand, 168 (75%) people considered seed distribution to put on their lists of expectations.

Because of the high-interest rates, farmers do not tend to take credit in agriculture. The short payment period of the loan is another reason for avoiding another loan. Therefore, 163 people (72.77%) expect low-interest loans from the government. At the same time, due to their inability to follow technological developments, insufficient income levels, and lower use of technical equipment, the majority of farmers (152 people, 67.86%) are expecting for technical assistance from the state.

Among the enterprises within the scope of the research, 134 households or 59.82% are members of any cooperatives. Again, as shown in this table, 134 households have some expectations from the state to establish cooperatives. It seems that those who are members of cooperatives in this district are consciously wanting to establish their own cooperatives. Enhancing the awareness of cooperative establishment will help to address the negative consequences of agricultural activities. Moreover, farmers will play a more active role in finding solutions to the related problems, cash aid solutions and will be able to create their own markets.

Rural people engaged in agricultural activity from the past until these days are often using traditional methods in production. But today, this situation is changing rapidly. As can be seen from the chart, 144 households want farmers' courses to be opened. One of the main reasons for the lack of knowledge in agricultural production activity is the low level of Education. For example, with the opening of farmer courses, villagers with technical knowledge problems will be able to follow new technologies and developments related to farming. Thus, the mistakes made in production will be minimized and farmers will act more consciously.

6. CONCLUSION

In the last two decades, Turkey has been thoroughly experiencing substantial economic growth, which has immensely brought high poverty reduction, as well as in rural areas. The changing social, economic, cultural, administrative and spatial restructuring process in the world causes changes in rural areas as well. With these changes, a new restructuring process has started in rural development policies. Rural development approach which contributes an important part of the settlements all over the world should be seen as areas that need to be planned together with its socio-economic, cultural, administrative, environmental and spatial components in both developed and developing countries. The agricultural sector, which has been regarded as an important component of rural policies for many years, has accelerated the disintegration in rural areas due to the problems experienced in the sector.

The understanding of the rural people regarding rural development is extremely important in developing a strategic plan for its comfortable execution. In this study, the rural people in Keles district appeared to be conscious with regards to rural development. Majority of them understands that collaborative work between the state and the local people and government services are one of the contexts of rural development. Other ideas like, new businesses and income opportunities, financial supports thru credit loan and establishment of cooperatives are also expected by the rural people when it comes to the idea of rural development.

These understanding could be a variation on the willingness or encouragement of the local people to participate in rural development projects. In many previous studies related to rural development, the participation of the rural people in the proposed projects on rural development is widely considered as a huge criterion on the success of the implementation. Overwhelmingly, nearly a hundred percent (97%) of the rural people are willing to participate in the development process. Being laborer, accessing credit loans and membership on cooperatives are some of the action that the rural people are willing to do in order to contribute to the process of achieving sustainable rural development.

Understandably, since the Keles district is majorly engaged in crop production, most of them perceived that irrigation and infrastructure are the major problems of the rural area even if 66% of the rural people expressed positive approach with regards to the agricultural activities in the area. These findings could serve as a basis that research and development in agricultural activities in rural areas should be furtherly intensified. Development in these areas is expected to give and enhance the socio-economic condition of the rural people and the mobility of the agricultural production in the area.

Generally, the state is the one responsible for proposing thorough plans, projects, and strategies in achieving sustainable rural development. The expectations that were expressed by the rural people in this study are severely important in developing the approach on the subject and creating future plans with regards to sustainable rural development.

ACKNOWLEDGEMENTS

This study was a part of (İsmail Bulent Gurbuz) Ph.D. thesis entitled “Rural Development Planning; Rural Development in Keles District, Bursa Province ”

REFERENCES

- Adinarayana, J., Azmi, S., Tewari, G., and Sudharsan, D. (2007). “GramyaVikas : A Distributed Collaboration Model for Rural Development Planning.” *Computers and Electronics in Agriculture*. 62(2):128–40. <https://doi:10.1016/j.compag.2007.12.008>.
- Akpinar, Nevin, İlkden, T., Coşkun, C., and Sultan, G. (2003). “Rural Women And Agrotourism In The Context Of Sustainable Rural Development:” . *Springer*. 6(4): 473–86. <https://doi:10.1007/s10668-005-5633-y>
- Anonymous. (2007). National rural development strategy. www.tarim.gov.tr/duyurular/ukks.pdf, 29.09.2007, 43 pp.
- Bülent, Y., Dasdemir, İ., Erdogan. A. and Wietze L. (2010). “Forest Policy and Economics Factors Affecting Rural Development in Turkey : Bartın Case Study.” 12:239–49.
- Chalise, Ganesh, P., Kiran., G. and Arun G. (2019). “Rural Development and Federalism.” (March). <https://doi:10.13140/RG.2.2.36760.24323>.
- Commission of the European Communities. (1996). The Cork Declaration: a living countryside. (Brussels: CEC)
- Desai, A. R. (2019). “Rural Development and Human Rights in Independent India.” 22(31):1291–96.
- Dinçer, B. (1996). Research On Ranking Of The Cities According To Their Socio-Economic Developing Degrees. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel> 13.09.2007, Turkey. 104 pp.
- Güler, G. S. and Emin, I. (2006). “An Analysis of Rural Development Programs in TURKEY with Special Reference to EU Membership.” Aegean University, Agricultural Faculty Department of Agricultural Economics. 1–23.
- Gündüz, H. A. and Jeroen, S. (2006). “The Status of Rural Women in Turkey: What Is the Role of Regional Differences.” (March):1–27.
- IFAD. (2015). Uplands Rural Development Programme Final Design Report.
- Kuşat, Nurdan. (2014). “Rural Tourism As An Alternative For Sustainable Rural Development And Its Applicability In Turkey.” 10(2):65–88.
- Ruttan, W. and St Paul. (1984). “Integrated Rural Development Programmes : A Historical Perspective.” 12(4):393–401.
- Shucksmith, Mark. (2010). “Disintegrated Rural Development ? Neo-Endogenous Rural Development , Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts.” *European Society for Rural Sociology* 50(1):1–14.
- Silviu, B., Oana, P., Stefania, N. and Victor, O. (2011). The Socio-Economic Dimesion Of Rural Development For The North-East Region of Romania. *African Journal of Agricultural Research*, 6(28):6042-6051. <https://doi:10.5897/AJAR11.082>
- Tosun, Cevat. (1998). “Roots of Unsustainable Tourism Development at the Local Level : The Case of Urgup in Turkey.” 19(6):595–610. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00068-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00068-5)
- Sevinç, B.Y. (2017). “New Approaches in Rural Development Policies and the Effects of These Approaches on Turkey’s Rural Development Policies.” 27(1):16–25. <https://doi:10.14744/planlama.2016.47450>.

Kırsal Alanında Yaşayan Bireylerin Gürültü Kirliliği Hakkındaki Düşünceleri: Bursa İli Örneği

Dr. İsmail Bülent Gürbüz¹

Betülay Deniz²

¹Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü bulent@uludag.edu.tr

²Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü betulaydeniz@gmail.com

Özet: Kirlenme, mevcut kaynakların sürdürülebilirlik esaslarına dayalı olmaksızın bilinçsizce kullanılmasını, doğal dengeyi sağlayan çeşitliliğin zamanla yok olması, toprak ve denizlerden azalan oranda üretiminle karşılaşılması büyük boyutlu çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre sorunları analiz edilecek olursa temel sorun kirlenme faktörlerinden kaynaklandığı gözlemlenebilir. Kirlilik ise, havanın, suyun, toprağın kirlenmesi ve bunlara ek olarak, teknolojinin getirdiği radyoaktif ve gürültü kirliliği şeklinde bizlere yansımaktadır. Doğal yaşam formlarını olumsuz etkileyen her şey kirlenmedir ve kirliliktir. Gürültü kirliliği hem insan hem de hayvanların hayatını ve yaşam kalitesini etkilemektedir. Halkın bu konuda bilinçlendirilmesi, eğitimlerin temelden verilmesi, düzensiz şehirleşme konusunda düzeltmelere gidilmesi, yerleşim alanlarının havaalanlarından, eğlence mekânlarından ve gürültüye sebep olan diğer kaynaklardan uzak yerlerde kurulması, kentin çeşitli bölgelerinde gürültü ölçümlerinin yapılması, denetimlerin ciddiye alınması bu sorunun çözümünde önemli rol oynamaktadır. İnsan sosyal bir varlıktır. Çok dar ve kısıtlı alanları paylaşarak hayatımızı sürdürdüğümüz gerçeğini göz önünde bulundurursak davranışlarımıza dikkat etmemiz gerekir. Bu açıdan bakıldığında, gürültü onu çıkararak rahatsız etmese de bu kirliliğe maruz kalan birçok birey tarafından hoş karşılanmaz, dolayısıyla gürültü kirliliği meydana gelir. Bu çalışmada, Bursa iline bağlı Nilüfer ilçesinin, şehir merkezine uzak ancak üniversite öğrencilerinin yoğun olarak yaşadığı 4 mahallede yapılan araştırma sonuçlarının analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre eğitimi, Çevre, Tutum, Kırsal Alan, Bursa, Kirlilik

1. GİRİŞ

En temel anlamıyla kişilerin yaşamını olumsuz yönde etkileyen istenmeyen ses olarak ifade edilir. Ulaşımdan kaynaklı gürültülerden biri olan karayolu araç trafiğinin neden olduğu; kişilerin hayatını, huzurunu, sağlığını etkileyen ve alıcılarda rahatsızlık yaratan çevresel bir kirliliktir. Gürültü insan sağlığı açısından yüksek risk taşımaktadır. Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gürültü hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Gürültü düzeyi, kaynağına bağlı olarak her geçen gün biraz daha ilerlemektedir. Sanayi devrimi sonrası, ulaşım araçlarının gürültüsü, fabrika/atölyelerdeki gürültü ve diğer endüstriden kaynaklanan gürültü türleri karşımıza çıkmakta iken, günümüze geldiğimizde restoran ve müzikli eğlence yerlerinden kaynaklı gürültü, yoğun şehir trafiğinin havaalanlarından kaynaklanan gürültü ve birçoğumuzun gürültü olarak kabul etmediği birçok ses artık “gürültü” olarak nitelendirilebilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca çeşitli türden sesler sürekli olarak insanların etrafında var olmuştur. İnsan kaynaklı doğal ya da yapay seslerden hayvanların çıkardıkları seslere kadar çeşitli türlerden sesler rahatsızlık verici boyuta geldiklerinde insanoğlu çeşitli düzenlemeler yaparak bunları bertaraf etme yoluna girmiştir. Gürültünün sadece modern zamana ait bir kirlilik değil, milattan öncelere dayanan bir geçmişi bulunmaktadır. Goldsmith’e göre tarihte ‘gürültü’ sebebiyle çeşitli önlemler alan ilk topluluk Sybaris halkıdır. Ege’de bir Yunan kolonisi olan bu topluluk Sybaris İl Konseyi aracılığıyla; çölekçileri, kalaycıları ve gürültüye neden olan birkaç esnaf grubunu M. Ö. 6. yüzyılda sur dışında yaşamak zorunda bırakmıştır. Ayrıca söz konusu Konsey, bu uygulamayı yaparken gürültüye neden oldukları gerekçeyle horozları da yasaklamışlardır. Yine M. Ö. 5. yüzyılda Yunan hekim olarak bilinen Hipokrat, kulak çınlamasını; genellikle gürültüye uzun süre maruz kalınması sonucu kulakta oluşan zil olarak tanımlamıştır. Hipokrat aynı zamanda hasta insanların gürültü kaynaklarından uzak alanlarda yaşamalarını tavsiye eden ilk hekim olarak da bilinmektedir.

2. GÜRÜLTÜNÜN PERFORMANS ÜZERİNE ETKİLERİ

Gürültüye bağlı olarak işyerinde çalışanların rahatsızlıkları ve bu nedenle iş verimlerinin azalması hem kişileri, hem işvereni hem de tüm ekonomiyi ilgilendiren ve sık karşılaşılan bir sorundur. Gürültünün iş verimi, öğrenme, okuma gibi hususlarda sebep olduğu performans değişimlerine dayalı çalışmalar 1930’lu

yıllardan başlayarak devam etmektedir. Söz konusu çalışmalar; gürültüye ve gürültünün değişime alışma, kişinin zeka derecesi, yürütülen işin zorluğu, yaş vb. gibi sayısız değişkenin performansı etkilemesi sebebiyle performans düşüklüğüne yol açan gürültü seviyesinin kesin bir tespitin yapılmasının mümkün olmadığını göstermiştir. Laboratuvar ortamındaki verimlilik ölçümlerinde, gürültünün verimliliği azalttığı ancak verimliliğin azalmasında tek etken olmadığı kanıtlanmıştır. Gürültü canlıların hayatını birçok olumsuz açıdan etkilemektedir. Gürültünün özellikle insan sağlığı üzerinde neden olduğu olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak ya da azaltmak için temelde üç yöntem izlenmektedir. Bunlar; ‘kaynakta azaltma yöntemi’, ‘engeller aracılığıyla azaltma yöntemi’ ve ‘bireysel korunma yöntemleri’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Erdem Emin Maraş; gürültüden korunmanın iki şekilde olabileceğini belirtmiştir. İlki mevcut gürültüden korunmaktır. Var olan gürültüden korunma, gürültünün azaltılması şeklinde gerçekleşir. Gürültü ise üç şekilde azaltılabilir: Kaynakta, kaynakla alıcı arasında (engeller yardımıyla) ve alıcıda (bireysel ya da çevresel). Kaynak ile alıcı arasında engel oluşturma ya da yapı yaklaşma mesafelerini artırma en etkin gürültü kontrol yöntemlerinden biridir. Kaynak ile alıcı arasındaki engeller doğal ve yapay olmak üzere iki çeşittir. Doğal engellere örnek olarak bitki ve ağaçlar verilebilirken; yapay engellere gürültü perdeleri örnek verilebilir. Gürültüden korunmanın ikinci etkin yöntemi ise planlamadır. Henüz yapılaşma başlamadan önce yapılacak olan etkili planlama çalışmaları, en ekonomik gürültü kontrol yöntemidir. Köstekçi ve Taşgetiren’e göre gürültüyü kaynakta azaltma yöntemi pasif bir gürültü kontrol yöntemidir. Gürültüyü önleyebilmek için öncelikli olarak tüm seslere kaynaklık eden titreşimin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. Titreşim miktarı en alt düzeye indirildiği halde ortaya çıkan sesler rahatsız edici boyutlara ulaşıyorsa ancak o zaman aktif kontrol yöntemlerine geçilebilmektedir. Pasif gürültü kontrolü temel olarak malzemelerin absorbe etme özelliğinden faydalanır. Sesi absorbe etme özelliğine sahip malzemeler gürültü kaynağına ya da gürültü kaynağının çevresine yerleştirilir. Kaynakta azaltma yönteminin uygulandığı gürültü kontrol yöntemlerine otomobil egzoz susturucuları, birçok makineye yerleştirilen ses izolasyon malzemeleri, otoyol ve havaalanlarının kenarlarına yerleştirilen gürültü bariyerleri örnek olarak verilebilir. Gürültünün azaltılmasında başvurulan bu yöntem; yüksek frekanslarda verimli olmasına rağmen düşük frekanslarda istenilen sonuçlar elde edilememektedir. Çünkü ihtiyaç olan izolasyon malzemeleri çok aşırı oranda artmakta, dolayısıyla bu yöntem yeterince etkili ve ekonomik olma özelliğini kaybetmektedir. Gürültünün kontrol edilmesi eğer kaynağında mümkün değilse, gürültünün kaynaklandığı makine ile gürültüden etkilenenler arasına birtakım engeller koyarak azaltmak mümkün olabilir. Bu hususta; makinenin çevresinin kapatılması, gürültü kaynağı ile kişiler arasına ses azaltıcı engeller konması veya kişi ile gürültü kaynağı arasındaki mesafenin artırılması denenebilir. Gürültünün engeller yardımı ile kontrol edilmesinin nasıl gerçekleştirileceği Milli Uluslar arası Çalışma Örgütü’nün hazırlamış olduğu modül kitapçığında detaylı olarak belirtilmiştir. Gürültünün engeller aracılığıyla kontrol edilmesinde şu noktalara dikkat edilmelidir:

- Gürültü kaynağı, diğer çalışma alanlarından ayrılmalıdır.
- Duvarlarda, zeminde ve tavanlarda mümkünse ses yutucu materyal kullanılır.
- Bir muhafazanın, makinenin hiçbir tarafı ile temas halinde olmamasına dikkat edilir.
- Muhafazadaki delikler en aza indirilir.
- Kablo ve boru girişi kapı ve deliklerine kauçuk conta takılır.
- Tecrit edici muhafaza duvarlarının içi, ses yutucu malzemelerle kaplanır.
- Egzozlar ve hava delikleri susturulur ve operatörlerden uzak tarafa yönlendirilir.
- Gürültü, ses tecrit edici ya da yansıtıcı engelle çalışma alanından uzağa yönlendirilir.
- Yeşil alanların gürültüyü emici özelliğinden istifade etmek amacıyla karayolları ve demiryolları çevresinin ağaçlandırılması ve kentlerimizde ise yeşil kuşak ağaçlandırmalarına önem ve hız verilmelidir. Karayollarının çevresindeki alan kullanımlarının kontrolleri yapılmalıdır.
- Karayollarının projeleri hazırlanırken gürültüyü azaltıcı önlemler alınır, hava alanları, endüstri ve sanayi bölgeleri yerleşim bölgelerinden uzak yerlerde kurulur.
- Gürültü Kontrol Yönetmeliği’nde öngörülen kısıtlamalara uyulmalı ve etkin bir denetleme mekanizması oluşturulmalıdır

Gürültü eğer kaynakta ya da yayıldığı ortamda engeller aracılığıyla kontrol altına alınamıyorsa son çare gürültünün alıcılar üzerindeki kontrolünün sağlanmasıdır. Şahin'e göre gürültünün alıcıda kontrol altına alınabilmesi için yapılması gereken dört temel tedbir bulunmaktadır. Bunlardan ilki gürültüye maruz kalan kişiyi tecrit etmektir. Yani gürültüden etkilenen ya da etkilenmesi muhtemel kişilerin gürültülü ortamlarda bulunmamalarını sağlamaktır. İkincisi idari tedbirlerle gürültünün kontrol altına alınmasıdır. Nitekim bu doğrultuda çıkartılacak yasal düzenlemelerle birlikte gürültüye sebep olmanın caydırıcı niteliği ön plana çıkartılabilir. Üçüncüsü gürültüye maruz kalma süresinin azaltılması ya da çalışanların gürültülü yerlerde rotasyonla çalıştırılmasıdır. Özellikle işyerleri açısından önemli olan bu durumda eğer işin niteliği gereği gürültü kaçınılmazsa o halde gürültülü ortamlarda çalışanların belirli periyotlarda o ortamda bulunmaları sağlanabilir. Sonuncusu ise kişisel kulak koruyucuların kullanılmasıdır. Kişisel kulak koruyucuları ile gürültüden korunma yöntemi özellikle işyerlerinde oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Bu yöntemin en yaygın olmasının yanında gürültüye karşı en az etkili yöntem olduğu söylenebilir. Çünkü; bu kulak tıkaçları parçalarının kulak içinde kalması ya da kirli olarak kullanılması sonucu enfeksiyona neden olduğu gibi, işçilerin kendi aralarındaki iletişimi zorlaştırmakta ve uyarı sinyallerini duymamalarına neden olmaktadır. Netice itibarıyla gürültü hala azaltılmış ya da ortadan kaldırılmış değildir, o nedenle mesleki gürültünün kulak koruyucularla kontrolü literatürde en az kabul gören bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Gürültünün çevresel kontrolünde dikkat edilmesi gereken en önemli husus kişilere gürültü bilincinin aşılmasıdır. Henüz ilkökul aşamasından başlanarak gürültünün bir çevre kirlilik türü olduğu, sağlık üzerinde olumsuz etkiler yarattığı bireylere anlatılarak farkındalık yaratılmalıdır. Çünkü çeşitli ekipmanların neden olduğu gürültünün yanında bizzat insanın doğal halinden kaynaklı gürültüler de mevcuttur: sokak satıcılarının bağırması, yüksek sesle müzik, gereksiz korna basımı gibi...

İl genelini düşündüğümüzde, özellikle trafikten kaynaklı gürültü kirliliği ön planda yer almaktadır. Bunun yanı sıra sanayi tesislerinden kaynaklanan gürültü, düğün, gösteri, miting, inşaat, yol yapımı vs. faktörlerden kaynaklanan gürültü de önemli kirlilik kaynağını oluşturmaktadır.

3. SONUÇ

Günümüzde hızla artan dünya nüfusunun en önemli problemlerinden biri gürültü kirliliğidir. Hızla artan nüfusla birlikte çevremizdeki gürültüyü çağrıştıran ses düzeyi de artmaktadır. Bu ses düzeyinin yüksekliği önemli bir çevre sorunu haline dönüşmektedir. Ekonomide meydana gelen değişim süreciyle, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme neticesinde, hanedeki araç sayısında artış meydana gelmektedir. Özellikle obezitenin artmasının temelinde hareket eksikliği olduğu bilinmektedir. Son dönemde büyük marketler, toplumun her kesiminin alış-veriş yaptığı mekanlar haline dönüşmüştür. Hem sosyalleşmek hem de ihtiyaçların giderilmesi için bu mekanlar sıkça ziyaret edilmektedir. Yakın veya uzak mesafedeki bu mekanlara olan seyahatler genellikle aile bireylerinin araçlarıyla gerçekleşmektedir. Bu ise trafik yoğunluğu, egzozdan kaynaklı hava kirliliği ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu olan korna gibi ses düzeyiyle gürültü kirliliğini tetiklemektedir. Bu kirliliğin ve obezitenin önlenmesi için, gelişmiş batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yaya yollarına önem verilmeli, bisiklet scooter vb. çevreye uyumlu araçların kullanımının devlet tarafından teşvik edilmelidir. Bunlara ek olarak, bireysel araçlar yerine özellikle metropolitan şehirlerde toplu taşıma için gerekli yatırımların yapılması ve bunların kullanımının teşvik edilmesi gerekmektedir. Burada teşvikten kasıt, çağdaş yaşamın gerekliliği olan wi-fi, priz vb. konforların artırılması şeklinde sıralanabilir. Son dönemde, hava yolu ulaşımının maliyetlerinin azalması neticesinde, bu taşımacılık sistemine yönelim artmıştır. Artan talep neredeyse bütün şehirlerde havalimanlarının açılmasına neden olmuştur. Artan havalimanları ise şehir merkezlerinde ve kırsalda gürültü kirliliğini arttırmaktadır. Sadece gürültü kirliliği değil, aynı zamanda bu oluşumun doğaya verdiği zarar da azımsanmayacak niteliktedir. Kalkınmanın ve gelişmesinin etkisiyle birlikte, kırsaldan kente göç kaçınılmaz bir sondur. Özellikle altyapısı oturmamış kentlerde, bu büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırdan göç eden aileler, halen kendilerini köy yaşantısı içerisinde sanmakta, yeni taşındıkları kent yaşamına ve komşularına ses kirliliği açısından gerekli saygıyı gösterememektedir. Gürültü kirliliği var oldukça insanları fiziksel ve psikolojik yönden etkilemeye devam edecek ve bununda günlük hayatımıza etkileri olacaktır. Sonuç olarak yaptığımız bu çalışmada insanların gürültü kirliliğiyle ilgili bilgileri olsa da yeterince bilinçli olmadıkları gözlemlenmiştir. Örneğin gürültü kirliliğini azaltmak için gerekli çalışmalar yapılmadığını

293

Hayvancılığın Geleceğine Eleştirel bir Bakış: Geleneksel ve Modern Hayvancılığın Karbon Ayak İzi Karşılaştırması

Dr. İsmail Bülent Gürbüz¹

Gülay Özkan²

¹Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü bulent@uludag.edu.tr

²Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü gulayozkan@uludag.edu.tr

Özet: Dünya nüfusunun artışı ile birlikte, mevcut enerji, toprak ve su kaynakların sabit kaldığını göz önüne alındığında, tarımsal üretimde birey başına düşen kaynaklarda azalma olacaktır. Küresel hayvancılık endüstrisi de bu sınırlı kaynakları kullanarak, tüketici talebini karşılamak için yeterli hayvansal kaynaklı gıda üretme zorluğuyla karşı karşıyadır. Hayvancılığın çevresel etkisi, gıda üretimi içinde en çok tartışılan konulardan biridir. Hayvancılık endüstrisi, bir yanda çevresel etkiyi azaltırken diğer yanda artan küresel nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli hayvansal protein üretmede açık bir zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Muhtemelen bu konuyla ilgili en önemli soru, çağdaş tarımın yaygın bir şekilde yerleşmiş olan çevreye dostu olmama algısının üstesinden nasıl gelebileceğidir.

Gıdanın üretilme biçimine, kullanılan uygulamalara, çevresel etkinin düşük olmasına, hayvan refahının yüksek tutulmasına ve en uygun koşullarda işçi çalıştırmaya karşı ilginin artması sonucunda etik tüketim davranışı gittikçe artıyor. Sonuç olarak, sürdürülebilir tarımın yaygın algılanış şekli geleneksel üretim sistemlerine, organik üretime veya girdilerini sadece yerel coğrafi bölgeden sağlayan çiftliklere yönelmiş gibi görünmektedir. Verimliliğin artırılması yaygın olarak üretimde kullanılan kaynakların, üretim maliyetlerinin ve israfın azaltılması şeklinde anlaşılrsa da, tüketici çoğunlukla, verimliliğin büyük ölçekli modern gıda üretimine uygulandığında olumsuz çağrışımlara yol açacaklarını düşünmektedir.

Doğal kaynaklar azaldıkça ve iklim değişikliği konusundaki endişeler arttıkça, hayvancılık endüstrisi artan nüfusu beslemek için verimliliği yoğunlaştırmaya ve geliştirmeye devam etmeli mi, yoksa daha az üretken geleneksel yöntemlere mi dönmeli? Bu makale, dünyada ve Türkiye'deki hayvancılık endüstrisindeki üretkenlik ve verimlilikteki gelişmelerin çevre üzerindeki etkilerini ve modern gıda üretiminin karbon ayak izini tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karbon Ayak İzi, Etik Tüketim, Hayvancılık, Gıda Endüstrisi

1. GİRİŞ

Doğal kaynaklar azaldıkça ve iklim değişikliği konusundaki endişeler arttıkça, hayvancılık endüstrisi artan nüfusu beslemek için üretkenliği arttırmaya ve geliştirmeye devam etmeli mi, yoksa daha az verimli geleneksel yöntemlere geri mi dönmeli? 1930'larda bir Amerikalı çiftçi toplam dört kişiyi besleyecek kadar tarımsal ürün üretebiliyordu. Bu bir çiftçinin yalnızca kendi ailesini besleyebilmesi anlamına geliyordu. Verimlilikteki önemli gelişmelerin ardından takip eden 40 yıl içerisinde bu sayı dört kişiden 73'e yükselirken, 2010'lu yıllarda bir çiftçi 155 kişiyi besleyecek kadar gıda üretebilmektedir (Sullivan, 2014). Küresel nüfus 2050 yılında tahmin edildiği gibi 9.5 milyar kişiye yükseldiğinde, gıda ihtiyacı günümüze kıyasla %70 artacaktır (Dünya Kaynakları Enstitüsü (WRI, 2013). Dünya nüfusunun artışı ile birlikte, mevcut enerji, toprak ve su kaynakların sabit kaldığı göz önüne alındığında, tarımsal üretimde birey başına düşen kaynaklarda azalma olacaktır. Bu nedenle, küresel hayvancılık endüstrisi, bu sınırlı kaynakları kullanarak tüketici talebini karşılayabilecek miktarda hayvansal kaynaklı gıda üretme zorluğuyla karşı karşıyadır.

Hayvancılığın çevre üzerine etkisi, gıda üretiminde en sık tartışılan konulardan biridir. Karbon ayak izi, sürdürülebilirlik ve yerelde üretilen gıdalar gibi daha önce fazla duymadığımız terimler, televizyon yayınları, medya makaleleri, blog yazıları ve restoran menüleri aracılığıyla günlük konuşmalara girmeye başladı. Singer ve Mason (2006) tarafından tanımlanan etik tüketimcilikle birlikte gıdaların üretilme biçimine, gıda üretiminde kullanılan uygulamalara, üretim süreçleri esnasında çevreye daha az zarar verilmesine, hayvan refahının yükseltilmesine ve işçiler için uygun çalışma koşullarının sağlanmasına yönelik endişeler artmaktadır. Bunun sonucu olarak ta sürdürülebilir tarım algısı yaygın olarak geleneksel üretim yöntemlerine, organik tarıma ya da yerel çiftliklere yönlendirilmiş görünmektedir. Verimliliğin artırılması yaygın olarak üretimde kullanılan kaynakların, üretim maliyetlerinin ve israfın azaltılması şeklinde anlaşılrsa da, tüketici çoğunlukla, verimlilik ilkelerinin büyük ölçekli modern gıda üretimine uygulandığında olumsuz sonuçlara yol açacaklarını düşünmektedir. Bu makale, dünyada ve Türkiye'deki hayvancılık endüstrisindeki

üretkenlik ve verimlilikteki gelişmelerin çevre üzerindeki etkilerini ve modern gıda üretiminin karbon ayak izini tartışacaktır.

2. Verimlilik, Üretkenlik Arasındaki Bağlantı ve Karbon Ayak izi

Verimliliği (yani bir birim girdi başına elde edilen hayvansal protein edinimi) artırmak, hayvancılık endüstrisinin “daha az bakım gerektirmesi” etkisi ile kaynak kullanımını ve karbon emisyonlarını azaltmasını sağlar. Her hayvanın hayati fonksiyonlarını sürdürebilmesi için gereken temel gıda gereksinimi vardır. Bu, hayvansal üretimin sabit maliyeti olarak düşünülebilir. Verimliliği artması yani belirli bir zaman dilimi içerisinde hayvan başına kullanılan mevcut girdi miktarından daha fazla miktarda süt veya et üretiminin sağlanması, üretilen gıda birimi başına toplam bakım maliyetini düşürür, gıda birimi başına kaynak kullanımını ve atık üretimini azaltır.

FAO İklim Değişikliği ve Küresel Süt Sektörü Raporu’na göre (2019b) 2005 ve 2015 yılları arasında küresel süt ineği sayısı %11 artarken aynı dönemde ortalama küresel süt verimi %15 artmıştır. Rapor aynı dönemde sera gazı emisyonlarının %18 oranında arttığını belirtmektedir. Eğer verimlilik artışı olmasaydı, süt sektörünün toplam sera gazı emisyonları yüzde 38 oranında artmış olacaktı. Bu dönemde süt çiftçiliği, ürün birimi başına emisyon yoğunluğunun azalmasına neden olarak daha verimli hale gelmiştir.

3. Süt Verimliliğindeki Gelişme ve Karbon Ayak izi

Geçmişte yaygın olarak kullanılan üretim sistemlerine geri dönmek gıda üretimi için sürdürülebilir bir mekanizma olarak sunulmakla birlikte, verimlilik kazanımlarından ödün vermek çevre üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. “1940'larda ki süt besiciliği” söylemi pek çoğumuzun zihninde, küçük bir ahır, ufak bir inek sürüsü ve yeşil meraları olan bir çiftçi ailesinin pastoral görüntülerini çağrıştırmaktadır (Yavuz, 2014). Bu kırsal ütopya da, ne ineklerin ne de gübrenin sera gazı üretmediği ve tarlaları sürmek için kullanılan küçük traktörün sonsuz bir kaynaktan küçük miktarlarda yakıt kullandığı problemsiz bir yaşam sergilenmektedir. Buna karşılık, modern süt sağım ekipmanları, pastörizasyon işlemleri ve uzman işçiliği olan modern süt çiftlikleri fütüristik bir hayal olarak algılanmaktadır. İneklerin enterik fermantasyon yoluyla CH₄ ürettiği uzun yıllardır bilinmektedir, ancak iklim değişikliği ile hayvancılık arasındaki bağlantı nispeten yeni bir kavramdır. Dolayısıyla, tarihsel süreçte yaygın olarak kullanılmakta olan geleneksel sistemlerin çok daha çevre dostu olduğu, modern hayvancılık üretiminin ise iklim değişikliğine neden olduğu algısı mevcuttur. Oysa 1800'lerin ABD'sinde 60 milyon Amerikan bizonu tarafından üretilen enterik fermantasyon ve gübre kaynaklı CH₄ ve N₂O emisyonları (Roe, 1951), ABD süt endüstrisi tarafından 2007'de üretilen karbonun iki katına eşitti.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sığır ve buzağı sayısı 1869'da 30.1 milyondan 1961'de 172.5 milyona ulaşmıştır (USDA, 2017). Bu dönemde sürü, ara sıra mısır veya soya ile desteklenen ancak mera bazlı bir diyetle beslenmekteydi. Suni döllenme uygulamaları henüz başlangıç döneminde idi ve hayvan kullanımı için ne antibiyotik ne de ilave hormonlar mevcut idi. Ülkenin sığır ve buzağı sayısı bu tarihten sonra 2017 yılına dek azalarak 97.7 milyona gerilemiş olmakla birlikte inek başı elde edilen süt miktarı yükselerek 1961 yılında 57 milyon ton olan üretim 2017'de 97,74 milyon tona ulaşmıştır. Beslenme, genetik ve yönetim tekniklerindeki gelişmeler 1961 ve 2017 yılları arasında inek başına süt veriminde üç kattan fazla artışa olanak tanıdı. 1961 ile 2017 arasında toplam süt üretimindeki artışa rağmen, ABD süt endüstrisinin toplam karbon ayak izi % 46 oranında azalmıştır.

FAO verilerine göre Türkiye’de 1961 yılında 3,7 milyon adet inekten 4,83 milyon ton süt elde edilirken 2017 yılında 5,9 milyon inekten 18,76 milyon ton süt elde edilir olmuştur. Yani süt ineği adedi % 61 artmasına karşılık elde edilen süt miktarı %385 artmıştır. Ancak inek başına düşen ortalama verimde 31,433lt ile dünya sıralamasında oldukça geri sırada yer almaktadır. Sütte verimlilik artışının sağlanamamış olması nedeni ile ABD’de ki azalmanın aksine Türkiye’de bir süt birimi için üretilen toplam karbon ayak izi % 60 oranında artmıştır (FAO 2019a).

4. Süt Üretiminin Karbon Ayak İzi Bölgesel Değişimi

Süt üreten başlıca bölgeler (ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve Avrupa) 1960'lardan bu yana inek başına süt veriminin artmasını sağlamıştır. Üretkenlikteki bölgesel değişimlerin çevresel etkileri, yaşam döngüsü analizi kullanılarak süt üretiminden kaynaklanan sera gazı emisyonlarını modelleyen yakın tarihli bir FAO (2019b) raporunun sonuçları ile örneklenmiştir. Üretim yoğunluğu azaldıkça ve ortalama süt verimi Kuzey Amerika için yaklaşık 9.000 kg / inekten Sahra altı Afrika'da 250 kg/ineğe kaydııkça, karbon ayak izi 1.3 kg CO₂-eq./kg sütten 7.6 kg CO₂-eq./kg süte yükselmektedir.

Sürdürülebilirlik genellikle birbiriyle ilişkili 3 bileşene sahip olarak tanımlanır: çevresel, ekonomik ve sosyal. Sürdürülebilirlik bu faktörlerin bir dengesi ile ortaya çıkar. Süt sistemlerinin sürdürülebilirliğini değerlendirirken, belirli bir bölgedeki hayvancılığın çevresel etkisi ile sınırlı kalınmamalı, aynı zamanda ekonomik ve sosyal sonuçlar da göz önünde bulundurulmalıdır. FAO verileri, dünyadaki tüm coğrafi bölgelerin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa tarzı üretim sistemlerini benimsemesi gerektiği gibi bir izlenip uyandırarak Sahra altı Afrika ve Güney Asya gibi daha az verimli bölgelerdeki üreticilerin cesaretinin kırılmasını yol açabilir. Daha az gelişmiş bölgelerde sütçülüğün sosyal (hem statü hem de beslenme) ve ekonomik değeri göz ardı edilmemelidir. Küresel süt üretiminin üstesinden gelmesi gereken en önemli zorluk, küresel bir sistem oluşturmak için her soruna uygun tek reçete üretmek yerine, her bir coğrafi bölgenin sürdürülebilirliğini optimize eden çözümler sunmaktır.

5. Sığır Eti Verimliliğini Artırma ve Sığır Birimi Başına Karbon Ayak İzi

ABD sığır eti endüstrisindeki artan verimlilik, kaynak kullanımı ve sera gazı emisyonlarında önemli düşüşler sağlamıştır. Hayvan başına ortalama sığır eti verimi 1977'de 274 kg'dan 2007'de 351 kg'a yükselmiştir (USDA, 1978; USDA, 2019). Bu süre zarfında geliştirilmiş genetik seçim, rasyon formülasyonu ve büyümeyi artıran teknoloji kullanımı da dâhil olmak üzere ileri yönetim teknikleri kullanımı ile büyüme hızında bir artış sağladı ve sığırların doğumdan kesime kadar toplam yaşam günleri 1977'de 602 günden 2007'de 482 güne indirildi. Bu verimlilik artışı, gübre ve sera gazı emisyonlarının önemli ölçüde azaldığı ve sığır eti birimi başına karbon ayak izinde %16'lık bir azalma olduğu anlamına gelmektedir (Capper, 2010a).

Çevre ile ekonomik etki arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Yapılan araştırmalar, tüketicilerin uygun fiyatlı, hayvan refahını gözetken ve düşük çevresel etkiye sahip gıda ürünleri tercih ettiklerini göstermektedir (Napolitano vd., 2010). Bununla birlikte, yaygın görüş, satın alınabilirlik faktörünün diğer iki faktör ile uyumlu olmadığı yönündedir. Organik, doğal veya hormon içermeyen olarak etiketlenen ürünlerin artan ekonomik maliyeti (Stolz vd., 2005) ayrıca, konvansiyonel üretimin çevre, hayvan veya insan sağlığı pahasına olması gerektiği anlamına gelen bilinçaltı izlenimini desteklemektedir. Buna karşılık, tüketiciler yaygın olarak sığırların çimlerin üzerinde beslendiği mera bazlı sığır sistemlerinin, konvansiyonel ahırılık sistemlerinden daha küçük bir karbon ayak izine sahip olduğunu varsaymaktadır. FAO (2006) ise çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği artıran verimlilik kazanımlarını korumak için hayvancılık üretimini güçlendirmeye devam etmenin gerekli olduğu bildirmektedir.

Pelletier vd., (2010) meralarda yetiştirilen hayvanların bir birim sığır eti başına ürettiği sera gazı emisyonlarının ahırlarda yetiştirilen hayvanlardan daha fazla olduğunu bildirmiştir. Bu sonuç ilk bakışta mantıksal olarak çelişkili görünmektedir. Kısıtlı kapalı alanlarda yetiştirilen, mısır kaynaklı yemler ile beslenen, önemli ölçüde suni gübre kullanılan ve hem hayvanların hem de kullanılan yemlerin ülke genelinde bir yerde diğerine taşınmaya maruz kaldığı konvansiyonel sistemlerin, haliyle meralarda yetiştirilen hayvanlara göre daha yüksek çevresel etkiye sahip olması gerekiyordu. Bununla birlikte, biyolojik açıdan bakıldığında, bu tezatlığı açıklamak daha kolaydır. Meralarda yetiştirilen hayvanlarda büyüme oranları oldukça düşüktür ve daha yüksek kesim ağırlıkları elde etmek zordur; konvansiyonel bir sistemde sığırlar 453 günlükken 569 kg'da kesilirken, meralarda beslenen sığırlar 679 günde yaklaşık 486 kg'da kesilmektedir. Capper (2010b) azalmış kesim ağırlıklarının bir sonucu olarak, konvansiyonel bir sistemdeki 2.6 toplam hayvana (kesilmiş hayvanlar artı buzağı üretmek için gereken destekleyici popülasyon) karşılık, mera sisteminde 363 kg kesim karkas ağırlıklı sığır eti elde etmek için 4.5 toplam hayvanın gerekli olduğunu göstermiştir. Hayvanların kesim ağırlıklarına ulaşmaları için gerekli olan zamandaki artış ta eklendiğinde, meralarda yetişen sığır eti birim başına karbon ayak izi % 74 artmaktadır. Mera bazlı üretim için gerekli olan yüksek miktarda arazi ihtiyacı, ABD sığır eti üretim sisteminin büyük

ölçüde mera bazlı üretime dönüşümünü neredeyse imkânsız kılmaktadır. Ancak, bir şekilde bunun başarılabılır olacağını farz etsek bile, 2018'da ki verilerle 12,6 milyar kilogram sığır eti üretebilmek (Knight, 2017) için meydana gelebilecek karbon emisyonlarındaki artış, her yıl yollara 28.259.316 otomobil eklemeye eşit olacaktır.

Mera yetiştiriciliği savunucuları üretkenlikteki düşüşlerin hayvan kaynaklarından sera gazı emisyonlarını artırmasına rağmen, mera tabanlı sistemler tarafından tutulan karbon miktarının azaltılmış verimliliği telafi ettiğini savunabilir. Çevre literatürü henüz karbon tutumu ile ilgili güvenli verilerden yoksundur ve bu konu ile ilgili gelecekteki araştırmalar, mevcut bilgi ve anlayışı geliştirmek için önemli katkılar yapacaktır.

6. MONOGASTRIK HAYVAN VERİMLİLİĞİNDEKİ GELİŞMELER

Ruminant üretimi ile karşılaştırıldığında, domuz ve kümes hayvanları endüstrileri genellikle iklim değişikliğine yol açması açısından daha az çevresel tehdit sergilemektedir. Monogastrik hayvanlardan protein üretiminin sebep olduğu karbon ayak izi tahminleri domuz için 2.8 ila 4.5 CO₂/kg (Vergé vd., 2009; de Vries ve de Boer, 2010) iken, tavuk için 1.9 ila 2.9 kg CO₂ /kg arasında değişmektedir (Katajajuuri, 2008; Pelletier, 2008; Cederberg vd., 2009). Bununla birlikte, önümüzdeki 40 yıl içinde meydana geleceği tahmin edilen kümes hayvanı ve domuz tüketimindeki artış göz önüne alındığında (Rischkowsky ve Pilling, 2007), zaman içinde genel çevresel etkiyi azaltmak için bu endüstrilerde daha fazla verimlilik iyileştirmeleri gerekmektedir. Her iki sektörde dikey entegrasyon ve konsolidasyon sonucu son 50 yılda verimlilik önemli ölçüde artmıştır. USDA verilerine göre, 1963 ve 2009 arasında, ortalama ABD domuz karkası ağırlığı 27 kg artarak 65 kg'dan 92 kg'a yükselmiştir (USDA, 2009). Sonuç olarak, toplam karkas ağırlığı (kesilmiş hayvanlar x ortalama karkas ağırlığı) 5,4 milyar kilogramdan 10,5 milyar kg'a (% 92 artış) yükselirken, kesilen hayvan sayıları sadece % 44 (35 milyon hayvan) artmıştır. Tarihsel verilerle sığır eti karşılaştırmasının gösterdiği gibi, daha küçük destekleyici popülasyonla birlikte ortalama karkas ağırlığındaki artışın, domuz eti birimi başına karbon ayak izini azaltması beklenmektedir.

Ortalama tavuk kesim ağırlığı da aynı süre zarfında (1963- 2009) 1.61kg'den 2.54 kg'a yükselmiştir. Kesim sayısında sadece 3.96 katlık bir artış (1.96 milyar adetden 8,66 milyar adet) olmasına rağmen tavuk üretiminde % 594'lük bir artış (3.17'den 29.4 milyar kg'a) meydana gelmiştir (USDA, 2009). Tavuk büyüme hızları ve yem verimliliği de son 60 yılda önemli ölçüde iyileşmiştir, bu da kuluçkadan kesime kadar geçen süreyi 90 günden 40 güne düşürmüştür (Konarzewski vd., 2000). Geleneksel usullerle tavuk yetiştiriciliğini inceleyen çalışmalarından elde edilen bulgular, beslenme ve iyi yönetimin önemli bir rol oynamasına rağmen, bu gelişimin çoğunluğunun genetik kazanç yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir (Schmidt vd., 2009). Hayvancılık üretimi nasıl verimli olabilir sorusu sık sık gündeme gelmektedir. Domuz eti ve kümes hayvanları endüstrilerinde görülen artan yem verimliliği ve büyüme oranları ile karşılaştırıldığında, bu rakamları sığır endüstrisinden sağlamak daha güç olabilir.

7. Hayvancılık üretiminin karbon ayak izini hesabı

Hayvancılık üretiminin karbon ayak izini hesaplamak zordur. Karbon ayak izinin nicelleştirilebilmesi için ideal metodoloji ve ölçümün yaratılabilmesi ile ilgili önemli çalışmalar vardır (Kılıç vd., 2018; Kılıç ve Amet, 2017) Sığır ve süt endüstrisindeki üreticiler bir yandan kendi ürünlerinin karbon ayak izinin doğru bir şekilde hesaplanmasını isterlerken diğer yandan çevresel kaygılarla hayvansal tarıma karşı çıkanlara önemli koz sağlayabileceklerinden endişe duymaktadır.

Hayvansal üretimin karbon ayak izini nicelleştirme ihtiyacı genel olarak kabul edilmektedir. Sistemlerin veya üretim uygulamalarının göreceli etkisi hakkında fikir veren böylece iyileştirme olanakları sunan karşılaştırmalı çalışmalar değerli olacaktır. Bu araştırmalar özellikle belirli zaman aralıklarına vurgu yaparak, bölgelerin kendine özgü koşullarından ve kullanılan ölçme sisteminin sınırlılıklarından etkilenen ve yaşam döngüsü analizi kullanmak suret ile ölçülmek istenen karbon ayak izleri hesaplamaları için önem arz etmektedir.

Sığır üretiminin karbon ayak izi, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Brezilya, İsveç, Avustralya ve Japonya'da yaşam döngüsü analizi kullanılarak nicelleştirilmiştir ve şu anda FAO tarafından küresel bir analiz yapılmaktadır. Ancak belirtildiği gibi, ölçülmek istenen her bir sistem için kullanılan metodoloji, araştırma sınırları ve zaman noktalarındaki farklılıklar doğrudan karşılaştırmaları güvenilir hale

getirmektedir. Diğer yandan birçok sanayi grubu ve sivil toplum kuruluşu koordine edilmiş uluslararası bir metodolojiye duyulan ihtiyacı dile getirmektedir (Bertrand ve Barnett, 2011). Yaşam döngüsü analizi ve diğer yöntemler hala gelişme aşamasında olduğu da unutulmamalıdır.

8. Gıda Taşımacılığı ve Karbon Ayak İzi

Gıdaların yerel olarak üretilmesi gerektiği görüşü, geleneksel tarımın tarihsel ideali ile birlikte ortaya çıkmaktadır, ancak yerel gıda üretimi, çevresel etkiyi azaltmak için ideal bir strateji olmayabilir. Geçmişte, gıda alışverişi yaşadığımız semtteki kasap, fırıncı, balıkçı ve manavdan yapılır ve bunun için önemli miktarda zaman harcanırdı. Modern tarım uygulamalarına itiraz eden kişiler aynı zamanda yerel yaşam tarzının kaybına işaret ederek ürünlerini ulusal ve uluslararası kaynaklardan sağlayan büyük ölçekli marketlere de karşı çıkmaktalar.

Hiç şüphesiz, yaşam tarzları son 60 yılda önemli ölçüde değişti. Gerçek şudur ki 'güneş altında' artan dünya nüfusunu besleyebilecek ve herkese yetecek miktarda gıda sağlayabilmek için çok daha fazla insanın gıda yetiştirmesi gerekmektedir. Kırsaldan kente göçünün hız kesmediği ve şehirlerin giderek büyüdüğü gerçeğini göz önüne aldığında, bu önermenin gerçekleştirilmesi hâlihazırda işsiz olan ülke nüfusunun önemli bir kısmının kırsala geri dönmeye ve tarımda çalışmaya istekli olmasını gerekmektedir. Ancak, gerçekçi olarak böyle bir sistemine geri dönmek, zaman içinde verimlilikte gerçekleştirilen gelişmeleri olumsuz etkileyebilecek ve insan emeği ile ilişkili diğer girdilerini ve karbon üretimini dikkate almayı ihmal edecektir. Ayrıca iş gücü istihdamında örneğin sağlık hizmetleri, eğitim veya inşaat gibi sektörlerde yer alan iş gücünün tarıma kaymasından kaynaklanan olumsuz değişimler de hesaba katılmalıdır (Capper, 2011)

Taşımacılığın, hayvansal ürünlerin toplam karbon ayak izinin önemli bir kısmını oluşturduğu algısı da doğru değildir. Yapılan son analizlerde, sera gazı emisyonlarının % 7,7'sinin bir birim sütun (Innovation Center for US Dairy, 2010) ve % 0,75'inin bir birim sığır etinin nakliyesinden meydana geldiğini göstermiştir.

Niş pazarlar geleneksel üretimden genellikle taşımacılık için fosil yakıt kullanımı azaltma ve dolayısı ile karbon salınımını azaltma temelinde farklılaşmaya çalışmaktadır. Örneğin, pek çok belediye ve küçük ölçekli çiftçiler insanları yerel üreticiler bulmaya ve onları desteklemeye davet etmektedirler. Bununla birlikte, tüketicilerin söz konusu gıdaları satın alabilmeleri için küçük araçları ile kat etmesi gereken yolda ya da ufak gönderiler için yapılacak taşıma sistemlerinin yaratacağı emisyonlar göz ardı edilmektedir.

Capper vd., (2009), 1 düzine yumurta satın alımıyla ilgili yakıt kullanımı ve bunun sonucunda ortaya çıkan karbon emisyonlarını yerel bakkal, satış kooperatifi ve çiftlik olmak üzere 3 satın alma noktası kullanılarak değerlendirmiştir. Burada verimlilik yine kilit faktör olmaktadır; tırın yüksek taşıma kapasitesi, hem düşük yakıt verimliliğini hem de yumurtaların ülke genelinde bakkala taşındığı mesafeyi telafi etmiş ve bir düzine yumurta başına 0.9 litre yakıt kullanılmıştır. Satış kooperatifi örneğinde ortalama verimlilik ve taşıma kapasitesi nedeni ile bir düzine yumurta başına yakıt kullanımı 3,4lt ye çıkarken yumurtaların doğrudan çiftlikten satın alındığı durumda verim (araba başına bir düzine yumurta) iyice azalmış yakıt kullanımı 56 kat (50.1 litre) artmıştır. Benzin ve dizel emisyonları dikkate alındığında (US EIA, 2019), düzine yumurta başına karbon emisyonları çiftlik örneğinde en büyük (116.3 kg CO₂/düzine yumurta), satış kooperatifi için orta seviyede ve bakkal örneğinde en az olmuştur (2.1 kg CO₂/düzine yumurta).

Daha yüksek kalitede olduğu düşünülen yumurtaları doğrudan bir çiftlikten satın almak için yüzlerce kilometrelik bir seyahat "yerel çiftçiliği destekleme" faktörü ile sosyal sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, böyle bir seçim daha büyük ekonomik ve çevresel sonuçlar doğurabilmektedir. Tüketici tercihleri perakendeciler, pazarlamacılar ve politika yapımcılar için önemli konulardan birini arz etmektedir; ancak böyle bir seçim bilim ve mantığa dayalı bir seçim olmalıdır.

9. Sonuç

Hayvancılık endüstrisi, bir yanda çevresel etkiyi azaltırken diğer yanda artan küresel nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli hayvansal protein üretmede açık bir zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Muhtemelen bu konuyla ilgili en önemli soru, çağdaş tarımın yaygın bir şekilde yerleşmiş olan çevreye dostu olmama algısının üstesinden nasıl gelebileceğidir.

Bilimsel araştırmalar, ileri yönetim teknikleri ve gelişmiş teknoloji kullanımı yoluyla elde edilen üretkenlikteki ilerlemelerin, gıda birimi başına düşen karbon ayak izini azalttığını göstermektedir. Ancak hayvan bilimi endüstrisinin elde edilen bu verilerin etkili bir şekilde paylaşılması ve tüketicileri, perakendecileri ve ana akım medyanın bu verileri etkili bir şekilde değerlendirebilmesi için eğitilmesi gerekmektedir. Spesifik sektörlerin (örneğin, bakkaldan satın alınan yumurta veya ahırda yetişen sığırın eti), sezgisel olarak daha küçük bir karbon ayak izine sahip görünen niş pazarlar lehine kötülenmesi, konvansiyonel üretim ve kitle gıda taşımacılığının arzu edilmediği fikrini daha da yaymaktadır. Gıdaların kolayca bulunabildiği şanslı bölgelerde tüketiciler uygulanan üretim sistemlerine veya teknoloji kullanımına göre seçim yapma lüksüne sahiptir, ancak gelişmekte olan birçok bölgede gıdaya olan temel ihtiyaç bu gibi seçimlere yer bırakmamaktadır.

Küresel olarak hala önlenemeyen gıda yetersizliğinin ve gıda ve yakıt fiyatlarında süregelen artışların ışığında tüketicilerin gıda seçimleri yaparken daha bilimsel temelli davranmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bertrand, S. & Barnett, J. (2011). Standard Method for Determining the Carbon Footprint of Dairy Products Reduces Confusion. *Anim. Front.* 1(1):14–18. doi.org:10.2527/af.2011-0011.
- Capper, J.L. (2010a). Comparing the Environmental Impact of the US Beef Industry in 1977 to 2007. *J. Anim. Sci.* 2: 826.
- Capper, J.L. (2010b). The Environmental Impact of Conventional, Natural and Grassfed Beef Production Systems. *Proc. Greenhouse Gases and Anim. Agric. Conf.* 2010, Banff, Canada <https://doi.org/10.2527/jas.2010-3784>
- Capper, J.L. (2011). Replacing Rose-tinted Spectacles with a High-powered Microscope: The Historical versus Modern Carbon Footprint of Animal Agriculture. *Animal Frontiers* 1, 26-32. doi:10.2527/af.2011-0009
- Capper, J.L., Cady, R. A. & Bauman D. E. (2009). Demystifying the Environmental Sustainability of Food Production. *Proceedings of the Cornell Nutrition Conference*, Syracuse, NY, USA.
- Cederberg, C., Persson, M., Neovius, K., Molander, S. & Clift, R. (2011). Including Carbon Emissions from Deforestation in the Carbon Footprint of Brazilian Beef. *Environ. Sci. Technol.* 45:1773–1779. doi.org:10.1021/es103240z
- de Vries, A. & de Boer, I.J.M. (2010). Comparing Environmental Impacts for Livestock Products: A Review of Life Cycle Assessments. *Livest. Sci.* 128, 1–11. doi:10.1016/j.livsci.2009.11.007
- FAO. (2019a). Livestock Primary, FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>, Erişim Tarihi:29.09.2019.
- FAO. (2019b). Climate Change and the Global Dairy Cattle Sector. The Role of the Dairy Sector in a Low-carbon Future. Food and Agriculture Organization of the United Nations and Global Dairy Platform Inc. Rome, <http://www.fao.org/3/CA2929EN/ca2929en.pdf>, Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- FAO. (2006). Livestock's Long Shadow—Environmental Issues and Options. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. <http://www.fao.org/3/a0701e/a0701e.pdf>, Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- Innovation Center for US Dairy. (2010). U.S. Dairy Sustainability Commitment Progress Report. Innovation Center for US Dairy, Rosemont, IL, USA.
- Kataja-Juuri, J. M. (2008). Experiences and Improvement possibilities—LCA Case Study of Broiler Chicken Production. *Proc. Int. Conf. Life Cycle Assessment in the Agri-Food Sector*, Zurich, Switzerland.
- Kılıç, İ., & Amet, B. (2017). Bir Süt Sığırlı İşletmesinin Karbon Ayak İzinin Tahminlenmesi: Bursa Örneği, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34 (Ek Sayı), 132-140. doi:10.13002/jafag4415
- Kılıç, İ., Yaylı, B., Elekberov, A., (2018). Bursa Bölgesinde Faaliyet Gösteren Üç Adet Broiler İşletmesinin Karbon Ayak İzinin Tahminlenmesi; *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi (UTYHBD)*, 4(2): 224 – 230 doi:10.24180/ijaws.480796
- Knight, R. (2017 23 June). 2018 Beef Production Forecast at 2.3 percent Growth, <https://www.progressivecattle.com/news/market-reports/2018-beef-production-forecast-at-2-3-percent-growth> Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- Konarzewski, M., Gavin, A., McDevitt, R. & Wallis, I.R. (2000). Metabolic and Organ Mass Responses to Selection for High Growth Rates in the Domestic Chicken (*Gallus domesticus*). *Physiol. Biochem. Zool.* 73:237–248. doi:10.1086/316729
- Napolitano, F., Girolami, A., & Braghieri, A. (2010) Consumer Liking and Willingness to Pay for High Welfare Animal-based Products, *Trends in Food Science & Technology*, 21(11):537-543. doi.org:10.1016/j.tifs.2010.07.012
- Pelletier, N., R. Pirog, & R. Rasmussen. (2010). Comparative life cycle environmental impacts of three beef production strategies in the Upper Midwestern United States. *Agric. Sys.* 103:380–389.
- Pelletier, N. (2008). Environmental Performance in the US Broiler Poultry Sector: Life Cycle Energy Use and Greenhouse Gas, Ozone Depleting, Acidifying and Eutrophying Emissions. *Agric. Sys.* 98:67–73.

- Rischkowsky, B. & Pilling, D. (2007). The State of the World's Animal Genetic Resources for Food and Agriculture. Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome, Italy.
- Roe, F.G. (1951). The North American Buffalo: A Critical Study of the Species in its Wild State. University of Toronto Press, Toronto, Canada.
- Schmidt, C.J., Persia, M.E., Feierstein, E., Kingham, B. & Saylor, W.W. (2009). Comparison of a Modern Broiler Line and a Heritage Line Unselected Since the 1950s. *Poultry Science*, 88, 2610-2619. doi:10.3382/ps.2009-00055
- Singer, P. & Mason, J. (2006). The Way We Eat: Why Our Food Choices Matter. 1st ed. Rodale Books, Emmaus, PA, USA.
- Stolz, H., Stolze, M., Hamm, U., Janssen, M. & Ruto, E. (2011). Consumer Attitudes towards Organic versus Conventional Food with Specific Quality Attributes, *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 58(3-4):67-72. doi:10.1016/j.njas.2010.10.002
- Sullivan, A. (2014, 24 May). Fact Check: Reynolds Says One Iowa Farmer Feeds 155 People Worldwide, The Gazette, <https://www.thegazette.com/subject/news/government/fact-check/fact-check-reynolds-says-one-iowa-farmer-feeds-155-people-worldwide-20140524> Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- USDA. (1978). Livestock Slaughter Annual Summary 1977. USDA, Washington, DC, USA.
- USDA. (2009). Data and Statistics. USDA, Washington, DC, USA. <https://quickstats.nass.usda.gov/> Erişim Tarihi: 29.9.2019.
- USDA. (2017). Overview of U.S. Livestock, Poultry, and Aquaculture Production in 2017 and Statistics on Major Commodities https://www.aphis.usda.gov/animal_health/nahms/downloads/Demographics2017.pdf Erişim Tarihi: 29.9.2019.
- USDA. (2019). Livestock & Poultry: World Markets and Trade United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service April 9. https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/livestock_poultry.PDF Erişim Tarihi: 29.9.2019.
- US EIA. (2019). How Much Carbon Dioxide is Produced from U.S. Gasoline and Diesel Fuel Consumption? US Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=307&t=11> Erişim Tarihi: 25.9.2019.
- Vergé, X.P.C., Dyer, J. A., Desjardins, R. L. & Worth, D. (2009). Greenhouse Gas Emissions from the Canadian Pork Industry. *Livest. Sci.* 121(1):92–101. doi:10.1016/j.livsci.2008.05.022
- Yavuz, Y. (2014, 1Mart). Süt ile İlgili Bildiklerinizi Unutun, <http://dunya48.fr/yusuf-yavuz/20496-yusuf-yavuz-sutle-ilgili-bildiklerinizi-unutun>, Erişim Tarihi: 25.9.2019.
- World Resource Institute (WRI), (2013). Creating a Sustainable Food Future, A Menu of Solutions to Sustainably Feed more than 9 Billion People by 2050, World Resources Report 2013–14: Interim Findings. U S A. https://wriorg.s3.amazonaws.com/s3fs-public/wri13_report_4c_wrr_online.pdf Erişim Tarihi: 25.9.2019.

Do Ethically Minded Consumers Pay More to be Environmentalist and Socially Responsible?

Ast. Prof. (PhD) İsmail Dülgeroğlu¹

¹ Kırklareli University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Business Administration
Department, ismail.dulgeroglu@klu.edu.tr

Abstract: Ethical thinking consumers are a crucial researching area in marketing literature. Ethicality can be divided into some areas like green marketing and social responsibility. Green marketing and green consumption is the subject where consumers and companies direct their effort in protecting the environment while consumption is in process. In addition, social responsibility is where companies do work for the people. If a company works for the goodness of the people and well-being of the environment, they will be selected by consumers more likely. This study aims to measure paying more behavior in environmental and social responsible view using ethically minded consumer behavior scale. To reach the aim of this research the universe was selected as Kırklareli/Turkey. Convenience sampling method was used. Data were collected by questionnaire method. 371 participants answered the questionnaire. Confirmatory factor analysis was performed. The relationship between paying more and ethically minded consumer behavior scale was measured. This measurement was performed by structural equation modelling with partial least squares. Participants were found to pay more to be ethically minded consumers. In particular, ecological buying behavior affects paying more.

Keywords: Ethically Minded Consumer Behavior, Ecological Buying, Paying More

Özet: Etik düşünceli tüketiciler pazarlama literatüründe önemli bir araştırma alanıdır. Etiklik, yeşil pazarlama ve sosyal sorumluluk gibi bazı alanlara ayrılabilir. Yeşil pazarlama ve yeşil tüketim, tüketicilerin ve şirketlerin tüketim sürecinde çevreyi korumaya yönelik çabalarını yönlendirdikleri bir konudur. Ayrıca sosyal sorumluluk, şirketlerin insanlar için çalıştığı alandır. Bir şirket insanların iyiliği ve çevrenin refahı için çalışıyorsa, tüketiciler tarafından daha çok seçilecektir. Bu çalışma etik düşünceli tüketici davranış ölçeğini kullanarak çevreci ve sosyal sorumlu bakış açısıyla daha çok ödemeyi ölçmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın amacına ulaşmak için evren Kırklareli / Türkiye seçilmiştir. Kolayda örneklem yöntemi ile evren temsil edilmiştir. Veri anket yöntemi ile toplanmıştır. Anketi 371 katılımcı cevaplamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Etik düşünceli tüketici davranış ölçeği ile daha fazla ödeme arasındaki ilişki ölçülmüştür. Bu ölçüm kısmı en küçük kareler yöntemi kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi ile ölçülmüştür. Katılımcıların etik düşünceli tüketici olmak için daha çok ödediği tespit edilmiştir. Özellikle ekolojik satın alma davranışı daha fazla ödemeyi etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Düşünceli Tüketici Davranışı, Ekolojik Satın Alma, Daha Fazla Ödeme

1. INTRODUCTION

Ethical consumer behavior combines ecological and human welfare issues (Riley, Kohlbacher, 2016: 2697). In other words green consumption and social responsibility issues are together taken into consideration in ethically minded consumer behavior (EMCB). Riley and Kohlbacher (2016: 2697) defined EMCB as “a variety of consumption choices pertaining to environmental issues and corporate social responsibility”. Riley and Kohlbacher (2016) developed a scale called ethically minded consumer behavior. This scale shows both green consumption and social responsibility awareness of the participants. The aim of this research is to measure paying more behavior in environmental and social responsible view using ethically minded consumer behavior scale.

2. LITERATURE REVIEW

Ethical thinking consumers are a crucial researching area in marketing literature. Ethicality can be divided into some areas like green marketing and social responsibility. Green marketing and green consumption is the subject where consumers and companies direct their effort in protecting the environment while consumption is in process. In addition, social responsibility is where companies do work for the people. They act for the people directly and indirectly work for their companies’ marketing and brand awareness. If a company works for the goodness of the people and well-being of the environment, they will be

selected by consumers more likely. It can be said that if a person selects such a company and purchases their products that person can be named as an Ethically Minded Consumer. Whereas they can name themselves environmentalist and social responsible.

Meydan (2017) studied different variables affecting ethical consumer behavior. There are vast amounts of variables incorporated with ethical consumer behavior. Buerke et al. (2017) analyzed “societal responsibilities of consumers (doing good) and consumers’ responsibilities for their personal well-being (doing well)”. Johson and Chattaraman (2019) wrote social responsible behavior of consumers. Agrawal and Gupta (2018a) indicated environmentally responsible consumption behaviors of consumers from developing and developed economies. Gupta, S. and Agrawal, R. (2018b) have developed a 38 itemed environmentally responsible consumption scale. Nassiri et al. (2018) studied ethical decision making of sports consumers. Riley and Kohlbacher (2018) found anti-consumption drivers about exploitation of eco-systems and exploitation of humans. Even green behaviors of employees were analyzed (Safari et al., 2018). There is a vast amount of literature about green consumption and corporate social responsibility. However the two subjects, green consumption and perception of corporate social responsibility are not particularly researched together. EMCB scale fills this gap.

It is found that people who pay more for environmental reasons are mostly females with at least one child (Laroche, Bergeron and Barbaro-Forleo, 2001: 503). However there are too many studies in literature that investigates green marketing, green consumption, social responsibility and ecological consuming but not enough studies about these concerns are also costs. So it is needed to study that if people are ready to pay more for ecological and social concerns.

Riley and Kohlbacher’s (2016: 2703) research about EMCB was made in UK, Germany, Hungary and Japan. The scale was found reliable and valid. Le and Kieu (2019) has found the EMCB scale valid in Vietnam.

Riley and Kohlbacher’s (2016) ethically minded consumer behavior scale already contains paying more factor. Therefore with this scale, other EMCB factors’ effect on paying more for ecological and social reasons can be measured.

3. SAMPLE

The universe of this study is Kırklareli. Kırklareli is a border city of Turkey to Bulgaria and Kırklareli is a neighbor city to İstanbul located in Marmara Province. Sampling method is convenience sampling. Data were collected by face-to-face questionnaire method. The sample consists of 371 participants.

4. SCALE

EMCB scale was taken from Riley and Kohlbacher’s (2016) study. The scale consists of five latent variables. The dimensions of the scale are named as Ecobuy(Ecological Buying), Ecoboycott (Ecological Boycotting), Recycle, Csrboycott (Company’s Social Responsibility Boycott) and Paymore. The scale items, their meanings and their legends are below:

- When there is a choice, I always choose the product that contributes to the least amount of environmental damage (ECOBUY1).
- I have switched products for environmental reasons (ECOBUY2).
- If I understand the potential damage to the environment that some products can cause, I do not purchase those products (ECOBYCT1).
- I do not buy household products that harm the environment (ECOBYCT2).
- Whenever possible, I buy products packaged in reusable or recyclable containers (RECYCLE1).
- I make every effort to buy paper products (toilet paper, tissues, etc.) made from recycled paper (RECYCLE2).
- I will not buy a product if I know that the company that sells it is socially irresponsible (CSRBYCT1).
- I do not buy products from companies that I know use sweatshop labor, child labor, or other poor working conditions (CSRBYCT2).
- I have paid more for environmentally friendly products when there is a cheaper alternative (PAYMORE1).

- I have paid more for socially responsible products when there is a cheaper alternative (PAYMORE2).

5. HYPOTHESIS OF RESEARCH

The hypotheses of the research are:

- **H1:** There is a relationship between Ecological Buying and Paying More.
- **H2:** There is a relationship between Ecological Boycott and Paying More.
- **H3:** There is a relationship between Recycling and Paying More.
- **H4:** There is a relationship between Company's Social Responsibility Boycott and Paying More.

6. ANALYSIS METHOD

The demographic data were analysed by SPSS 20. Confirmatory factor analysis (CFA) was performed by Lisrel 8.71. Structural Equation Modeling with Partial Least Squares (SEM-PLS) was performed by Smart PLS 2.0 (Ringle, Christian, Wende, Sven, and Will, Alexander, 2005).

7. FINDINGS

Table 1 below shows the demographics of the sample.

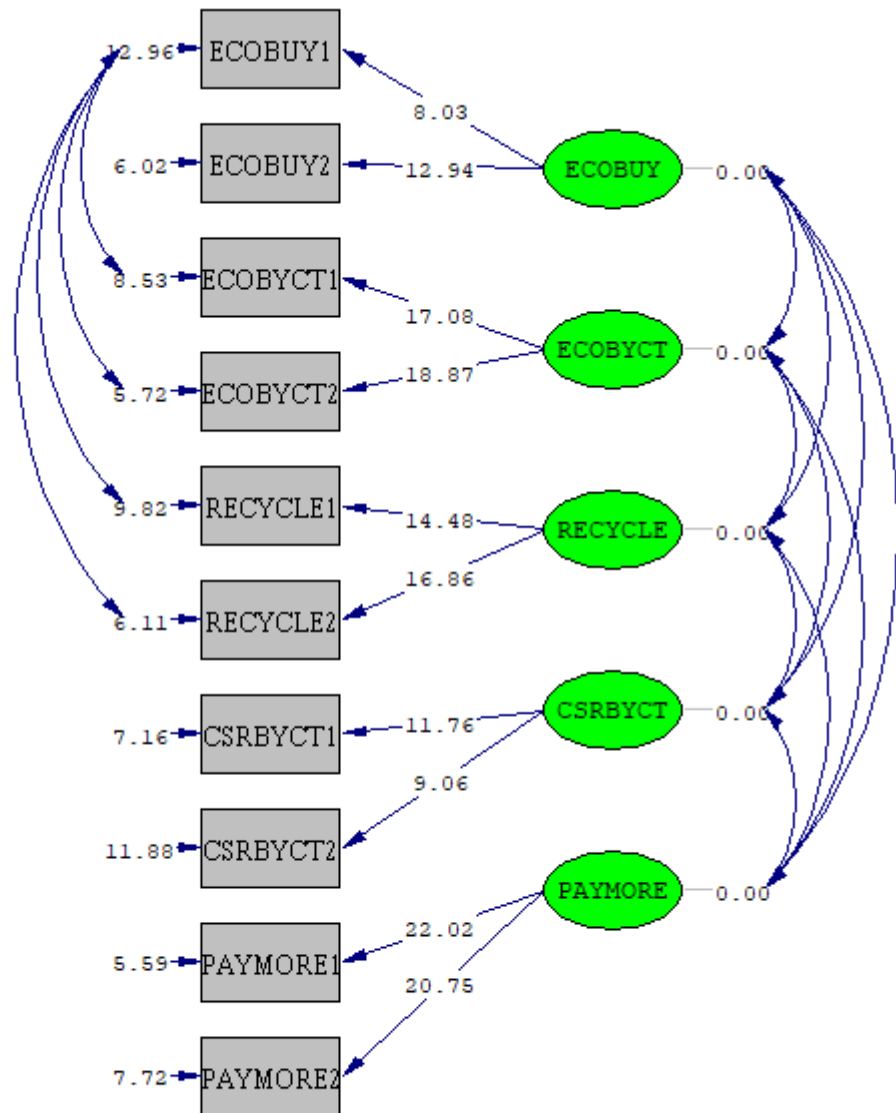
Table 1 Demographics of the Sample

	Frequency	Percentage
Gender		
Female	180	48,5
Male	191	51,5
Marital Status		
Married	211	56,9
Single	160	43,1
Education		
Elementary	73	19,7
High	126	34
University	160	43,1
Post Graduate	12	3,2
Working Status		
Working	328	88,4
Not Working	43	11,6

Reliability of the scale was measured by Cronbach's Alpha. Cronbach's Alpha value is 0,88 so the scale is reliable.

Figure 1 below show the CFA with t-values.

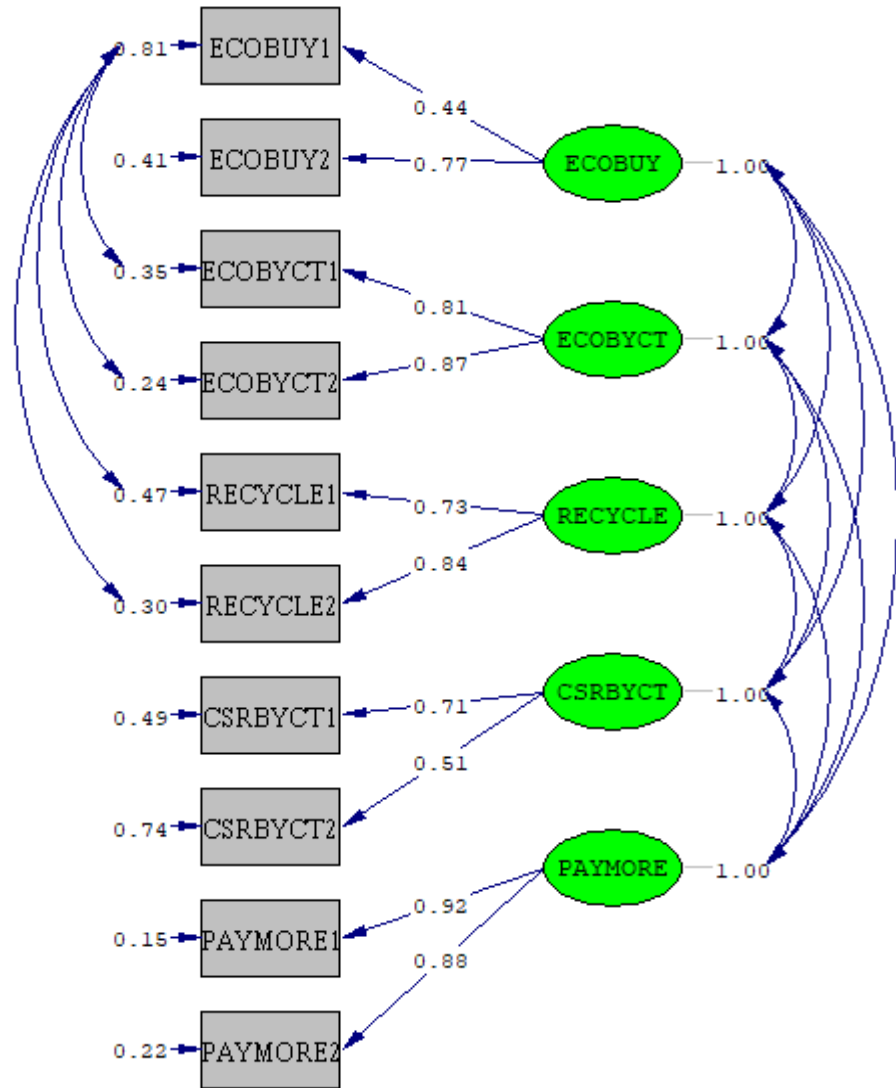
Figure 1 CFA with T-Values

Chi-Square=66.69, df=21, P-value=0.00000, RMSEA=0.077

Figure 2 below show the CFA with standardized values.

Figure 2 CFA with Standardized Values

Chi-Square=66.69, df=21, P-value=0.00000, RMSEA=0.077

Figure 1 shows the t-values of the CFA and all of them is greater than 1.96. With Figure 1 and Figure 2 Chi-Square/df is found 3,18. P-value is 0,0. RMSEA is 0,077. NFI is 0,98. CFI is 0,99. IFI is 0,99. RFI is 0,96. GFI is 0,97. AGFI is 0,91. The Ethically minded Consumer Behavior shows a valid structure. Therefore the analysis can continue with structural equation modelling with partial least squares (SEM-PLS).

In order to analyze the aim of the research, all the factors' relationship with "Paymore" factor must be tested.

Table 2 below shows the reliability and validity values of SEM-PLS.

Table 2 Reliability and Validity Values of SEM-PLS.

	AVE	Composite Reliability
CSRBYCT	0,6739	0,8045
ECOBUY	0,6457	0,78
ECOBYCT	0,847	0,9171
PAYMORE	0,9087	0,9522
RECYCLE	0,797	0,887

Figure 3 below shows the t values of the proposed model.

Figure 3 SEM-PLS with T-Values

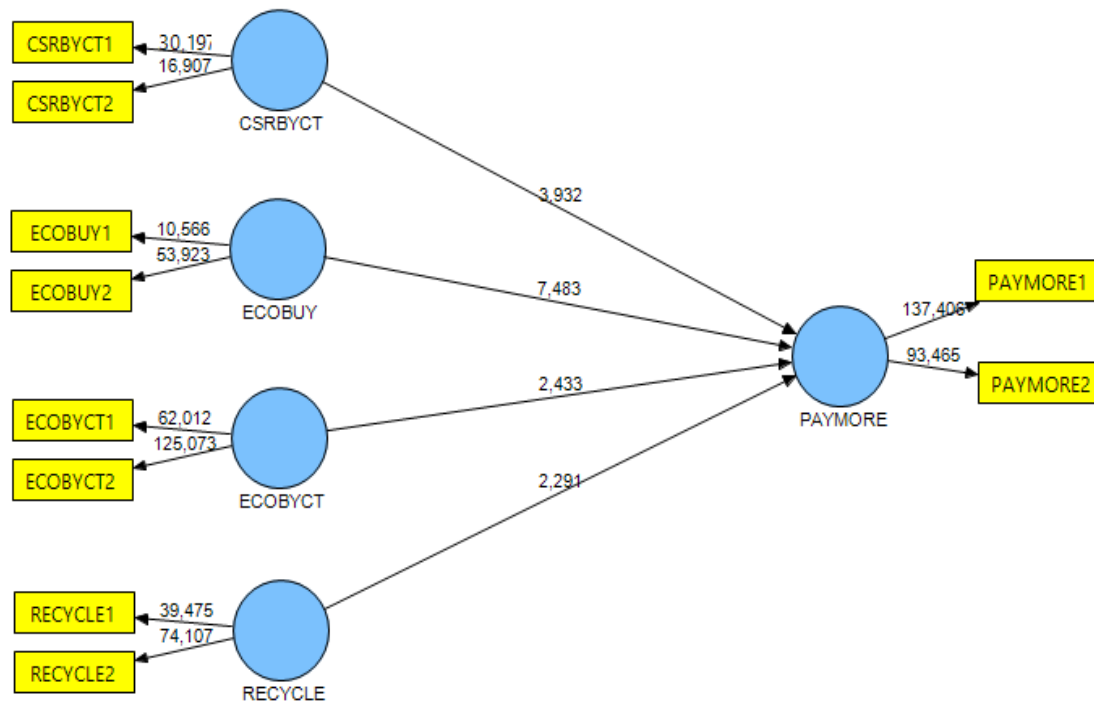
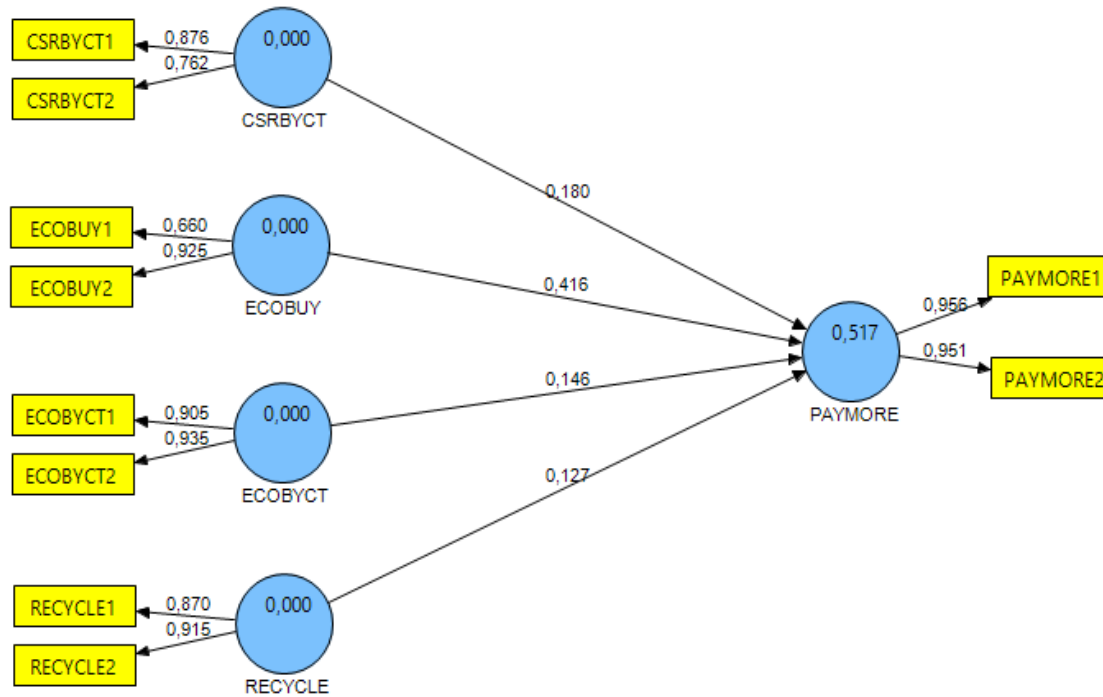

Figure 3 shows all the values of paths are greater than 1,96. Therefore further analysis can be done. Figure 4 below shows the standardized values of the proposed model.

Figure 4 SEM-PLS with Standardized Values

All the hypothesis of research are accepted. R^2 value of the model is 0,517. This means that the construct of the relationships in this research explains half of the effects to pay more. And this is an acceptable R^2 value.

Recycle effects paymore by 0,127. Ecobyct effects paymore by 0,146. Csrbyct effects paymore by 0,18. There is a distinctive relationship between ecological buying and paying more. Ecobuy effects paymore by 0,416.

8. RESULTS AND DISCUSSION

According to these findings above participants of the study are ready to pay more to consume ecologically and social responsibly. If they boycott the company for ecological or social responsible reasons they are ready to pay more. If they are recycling they are ready to pay more. The most powerful relationship is between Ecobuy and Paymore. If they are buying for ecological reasons they are ready to pay more. If Ecobuy increases 1 point then Paymore increases 0,416 points.

There is also a constraint about this study. The sample does not represent Turkey. Therefore the results are only valid for Kırklareli. In future researchers may try to find paying more's effect in ecological and social responsible view for Turkey and also try to find its relationship with other relevant scales.

REFERENCES

- Agrawal, R. and Gupta, S. (2018a). Consuming Responsibly: "Exploring Environmentally Responsible Consumption Behaviors", *Journal of Global Marketing*, 31(4), 231-245.
- Buerke, A., Straatmann, T., Lin-Hi, N. and Müller, K. (2017). "Consumer awareness and sustainability-focused value orientation as motivating factors of responsible consumer behavior", *Review of Managerial Science*, 11(4), 959-991.
- Gupta, S. and Agrawal, R. (2018b). "Environmentally responsible consumption: Construct definition, scale development, and validation", *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(4), 523-536.
- Johnson, O., & Chattaraman, V. (2019). "Conceptualization and measurement of millennial's social signaling and self-signaling for socially responsible consumption", *Journal of Consumer Behaviour*, 18(1), 32-42.
- Laroche, M., Bergeron, J. and Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of consumer marketing*, 18(6), 503-520.
- Meydan, B. (2017). "Etik Tüketim Kavramının İncelenmesi Ve Promethee Tekniği İle Bir Uygulama", *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 233-259.

- Mirfallah-Nassiri, R., Tojari, F. and Zarei, A. (2018). "Investigating the Factors Affecting the Ethical Decision-making of Sports Consumers", *International Journal of Ethics & Society*, 1(1).
- Ringle, C.M., Wende, S. and Will, A. (2005). SmartPLS 2.0.M3. Hamburg: SmartPLS, <http://www.smartpls.de>.
- Safari, A., Salehzadeh, R., Panahi, R. and Abolghasemian, S. (2018). "Multiple pathways linking environmental knowledge and awareness to employees' green behavior", *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 18(1), 81-103.
- Sudbury-Riley, L. and Kohlbacher, F. (2018). "Moral avoidance for people and planet: anti-consumption drivers", *Management Decision*, 56(3), 677-691.
- Sudbury-Riley, L. and Kohlbacher, F. (2016). "Ethically minded consumer behavior: Scale review, development, and validation", *Journal of Business Research*, 69(8), 2697-2710.
- Tri D. Le and Tai Anh Kieu, (2019). "Ethically minded consumer behaviour in Vietnam: An analysis of cultural values, personal values, attitudinal factors and demographics", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, <https://doi.org/10.1108/APJML-12-2017-0344>.

A Case Study for the Role of the GDP on New Job Vacancies: Turkey

Jülide Yalçinkaya Koyuncu¹

Hüseyin Safa Ünal²

¹Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

²Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

Abstract: This study aims to find the relationship between GDP and job vacancies. ARDL model estimates based on the Turkish quarterly data from 1960 to 2019 show that GDP has a positive effect on the new job vacancies in the long run. And, GDP Granger causes job vacancies. However, the causality is not preserved in the reverse direction.

Keywords: GDP, Job vacancies, ARDL

1. INTRODUCTION

Expansion in the GDP originated from production side is expected to increase available job positions in an economy. New investments using the same technology have a potential to increase the jobs that are not filled. However, a positive technology shock, such as an invention in producing a certain good may not lead to an increase in the available job vacancies. It may raise the productivity of the labors which are already employed. So, for job vacancies to rise, there has to be an increase in private or government investment projects.

Mortensen and Pissarides (1997) approach to problem from a different point of view. They assert that new technology can be adopted in three possible ways. First, it may result in a destruction of the jobs in the industry. Second, new technology may create new job vacancies. Third, new technology renovates the existing job equipments. According to them, if the renovation costs are low, then a positive productivity shock lowers unemployment. If the costs increase above a level that cannot be tolerated by the sector, employment rises (Mortensen and Pissarides, 1997). So, introduction of new technology creates new job positions if it is not a substitute of the existing job definitions. It also stimulates renovation in the existing production process and decreases unemployment if the cost of the revision is not high. Job vacancy term is confused with unemployment frequently. However, job vacancies can be defined as the gap between the number of job openings and the job placements (Miyamoto, 2011). Thus, if the new technology creates new job openings, there will be an immediate jump in the vacancies.

Although studies in favor of the positive effect of the productivity shock on the job vacancies are so many, There are exceptions such as Petrosky-Nadeau. Petrosky-Nadeau (2014) claims that in the classical search and matching model, productivity shocks with an increase in the wages have not a significant effect on the profits of the firms. Because firms have no incentive to hire new employees, they have no tendency to post new job vacancies.

Introduction of a new technology or a productivity shock are believed to increase GDP. However, rather than investigating the components of the GDP, this study tries to answer how the GDP and new job vacancies are related. For this aim, a period longer than a half century of Turkish economy is studied. Job vacancies, in this respect, are considered as one of the most important economic indicators of an industry. Zagorsky (1998) states that job vacancies summarize firms' future plans in the labor market. It is an indicator showing the direction of the labor market demand, and it is a key business cycle indicator.

The rest of the study is structured as follows. The second part is a summary for the data and the method. Empirical findings are mentioned in the third part. The last part concludes the study.

2. DATA AND THE METHOD

Two variables constitute the research area of this study. Quarterly data for GDP index where 2015 is taken as 100, and total new job vacancies of Turkey for the years between 1960 and 2019 are retrieved from OECD's Main Economic Indicators-complete database (2019). Both series are seasonally adjusted. Logarithmic transformation is used for the convenience in interpretation.

To conduct an ARDL analysis, first the stationarity of the series has to be checked. Then, based on the proper information criterion, best model specification is chosen. After, ARDL bounds test is conducted to detect if there is any long-run association between variables. Cointegrating form and long-run coefficients are estimated before the heteroskedasticity and serial correlation tests. Then, CUSUM stability test is done. Granger causality tests are conducted at the end.

3. EMPIRICAL FINDINGS

To start the ARDL process, unit root tests are conducted. Table 1 summarizes the unit root test results. In the first test the null hypothesis is that log vacancies have a unit root. At 1% level of significance, the null hypothesis cannot be rejected. So, the series is non-stationary. On the other hand, log vacancies series becomes stationary after the first difference. The same is valid for GDP index. Hence, both of the series are I(1).

Table 1: Stationarity

Panel: A

Null: Log Vacancies has a unit root

	Adj. t-Stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-1.1804	0.9115	-3.9974

Null: D.Log Vacancies has a unit root

	Adj. t-Stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-19.5689***	0	-3.9976

Panel: B

Null: Log GDP has a unit root

	Adj. t-Stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-2.7733	0.2087	-3.9974

Null: D.Log GDP has a unit root

	Adj. t-Stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-13.6747***	0	-3.9976

*** indicates 1% level of significance

20 ARDL models are listed with respect to their Akaike information criteria in table 2. Based on the Akaike information Criterion, ARDL(3,3) model is chosen because the lowest Akaike information Criterion is at model 7 which is ARDL(3,3). Even if the Bayesian information criterion or Hannan-Quinn criterion were used, the result would not be changed.

Table 2: Model Selection

Model	LogL	AIC	BIC	HQ	Adj. R-sq	Specification
7	95.078819	-0.756041	-0.652362	-0.714233	0.953065	ARDL(3, 3)
6	95.836557	-0.753962	-0.635471	-0.706181	0.953162	ARDL(3, 4)
2	95.097907	-0.747622	-0.629131	-0.699841	0.952864	ARDL(4, 3)
1	95.921363	-0.746106	-0.612804	-0.692353	0.952987	ARDL(4, 4)

12	90.241379	-0.723102	-0.634234	-0.687266	0.951290	ARDL(2, 3)
11	90.661290	-0.718123	-0.614443	-0.676315	0.951251	ARDL(2, 4)
9	84.600573	-0.683267	-0.60921	-0.653404	0.949098	ARDL(3, 1)
8	85.213919	-0.679948	-0.59108	-0.644112	0.949142	ARDL(3, 2)
10	82.836884	-0.676711	-0.617466	-0.652821	0.948547	ARDL(3, 0)
4	84.605764	-0.674728	-0.58586	-0.638892	0.948876	ARDL(4, 1)
3	85.222570	-0.671438	-0.567759	-0.62963	0.948921	ARDL(4, 2)
17	83.127664	-0.670624	-0.596567	-0.640761	0.948451	ARDL(1, 3)
5	82.837161	-0.66813	-0.594074	-0.638267	0.948322	ARDL(4, 0)
14	81.515481	-0.665369	-0.606124	-0.641479	0.947960	ARDL(2, 1)
16	83.127688	-0.66204	-0.573172	-0.626205	0.948223	ARDL(1, 4)
13	82.093821	-0.66175	-0.587693	-0.631887	0.947991	ARDL(2, 2)
15	79.857900	-0.659724	-0.61529	-0.641807	0.947444	ARDL(2, 0)
19	75.657991	-0.623674	-0.57924	-0.605756	0.945515	ARDL(1, 1)
20	73.959955	-0.617682	-0.588059	-0.605737	0.944954	ARDL(1, 0)
18	75.880102	-0.616997	-0.557751	-0.593106	0.945381	ARDL(1, 2)

ARDL bounds test results are reported in table 3. Since $F\text{-statistic}=6.319996 > 6.02 = I(1)$ bound value at 1% significance level, there is a long-run association between job vacancies and GDP.

Table 3: ARDL Bounds Test

Null Hypothesis:	No long-run relationships exist	
Test Statistic	Value	k
F-statistic	6.319996	1

Critical Value Bounds		
Significance	I(0) Bound	I(1) Bound
10%	2.44	3.28
5%	3.15	4.11
2.50%	3.88	4.92
1%	4.81	6.02

Cointegration term gets the expected negative sign and is also statistically significant. Therefore, the cointegrating relationship between job vacancies and GDP is once more confirmed. 1% increase in GDP leads to a 2.4% rise in new job vacancies in the long-run.

Table 4: ARDL Cointegrating and Long Run Form

Cointegrating Form		
Variable	Coefficient	Prob.
Dlog(Vacancies(-1))	-0.2780***	-4.486279
Dlog(Vacancies(-2))	-0.1933***	-3.116889
Dlog(GDP)	0.8381	1.610793
Dlog(GDP(-1))	0.3879	0.740522
Dlog(GDP(-2))	2.4408***	4.648386
CointEq(-1)	-0.0170***	-3.563099

Long Run Coefficients		
Variable	Coefficient	t-Statistic
log(GDP)	2.4025***	9.273254

As to ARCH Heteroskedasticity Test, there is no heteroskedasticity problem in the model. Moreover, as to Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test, there is no autocorrelation problem in the model.

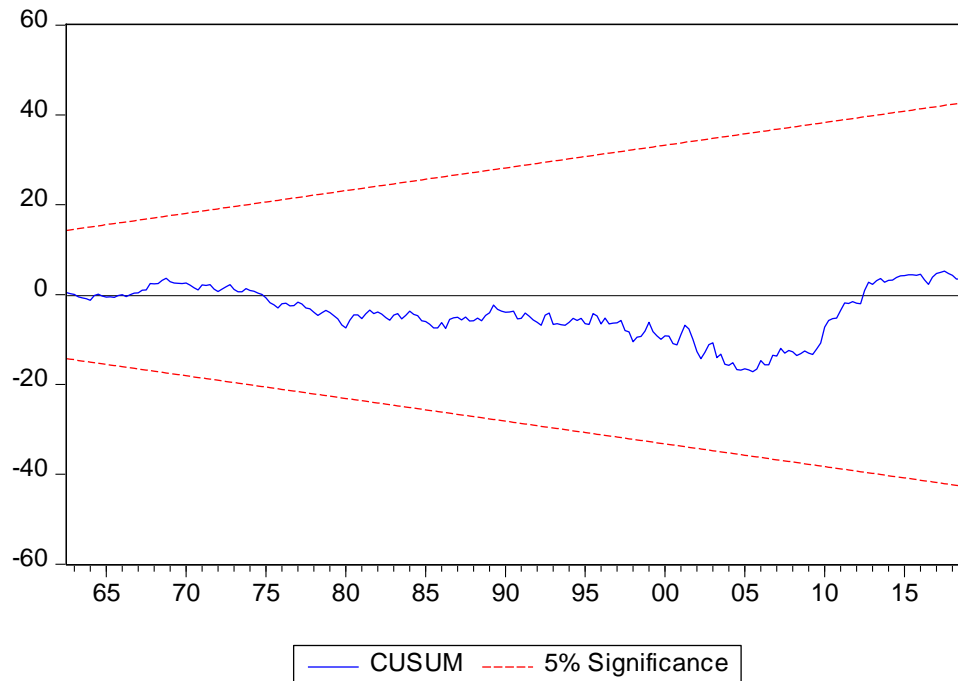
Table 5: Heteroskedasticity and Serial Correlation Tests

ARCH Heteroskedasticity Test	
F-statistic	Prob. F(1,231)
1.135	0.2878

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	
F-statistic	Prob. F(2,225)
1.7657	0.1734

As to CUSUM coefficient stability test, the coefficients of the model are stable since cumulative sum of residuals lies inside the bounds determined at 5% significance level.

Figure 1: CUSUM Coefficient Stability Test

According to Akaike information criterion optimal lag length is 3 (i.e., $p=3$). As to unit root test results, $dmax=1$. Since $p=k+dmax=4$ we estimated a VAR(4) model to check causalities.

Table 6: Vector Autoregression Estimations

VAR(k) Model	AIC
VAR(1)	-5.6098
VAR(2)	-5.6319
VAR(3)	-5.7079
VAR(4)	-5.6799

There is only one causality relation running from GDP to job vacancies as it is seen from Table 7. The Granger causality from job vacancies to GDP is not statistically significant.

Table 7: VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: log Vacancies			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log GDP	30.2066***	4	0.0000
Dependent variable: log GDP			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log Vacancies	1.6140	4	0.8063
*** indicates statistical significance at 1% level			

4. CONCLUSION

This study shows that there is a cointegrating relationship between GDP and new job vacancies in Turkey for the period between 1960 to 2019. The direction of the long-run relationship is unilateral and from GDP to job vacancies. In the long-run a 1% increase in the GDP index result in a 2.4% increase in the job vacancies. Job vacancies increase only if the GDP growth works through the new investment mechanism.

REFERENCES

- Miyamoto, H. (2011). Cyclical behavior of unemployment and job vacancies in Japan. *Japan and the World Economy*, 23(3), 214-225.
- Mortensen, D. T., & Pissarides, C. A. (1998). Technological progress, job creation, and job destruction. *Review of Economic dynamics*, 1(4), 733-753.
- OECD (2019). (2019, August 16) Main Economic Indicators-complete database. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/main-economic-indicators-complete-database_data-00052-en
- Petrosky-Nadeau, N. (2014). Credit, vacancies and unemployment fluctuations. *Review of Economic Dynamics*, 17(2), 191-205.
- Zagorsky, J. L. (1998). Job vacancies in the United States: 1923 to 1994. *Review of Economics and Statistics*, 80(2), 338-345.

Kentiçi Ulaşım Hizmetlerinin Entegrasyonu: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Konur Alp DEMİR¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, konuralpdemir@yahoo.com.tr

Özet: İstanbul, üzerinde konumlandığı coğrafya açısından, stratejik bir noktada durmaktadır. Okyanusları ve denizleri Karadeniz ile birleştiren bu stratejik konumlanma, İstanbul'u önemli bir deniz geçiş rotası haline getirmektedir. İstanbul'un sürekli artan nüfusu dikkate alındığı takdirde çevre, insan yaşamı ve ulaşım gereksinimi üçlemesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konu başlığını oluşturmaktadır. Bu bağlamda kara, deniz ve raylı sistemlerin birbirlerine bağlı olacak biçimde çalışması zaman, para, insan sağlığı ve çevre koruma açısından önemli bir gereksinimi ortaya çıkartmaktadır. Ortaya çıkan bu gereksinimi uygulamaya yansıtması gereken birincil yetkili birim ise kent içi ulaşım hizmetlerinden sorumlu olan büyükşehir belediyesidir. Dolayısıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kent içi ulaşım hizmetlerini birbirleri ile koordineli bir biçimde çalıştırması gerekliliğinden yola çıkılarak sorunlaştırılan kent içi ulaşım hizmetlerinin bütünleştirilmesinin bir inceleme konusu yapıldığı bu çalışmada ulaştırılması beklenen hedef çevre, insan sağlığı ve ulaşım sistemlerinin uyumlaştırılması ihtiyacının değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kent İçi Ulaşım Sistemleri, İETT, Şehir Hatları, Marmaray.

Abstract: Istanbul stands at a strategic point in terms of its geography. This strategic location, which connects oceans and seas with the Black Sea, makes Istanbul an important maritime transit route. Given the ever-increasing population of Istanbul, the trilogy of the environment, human life and transportation needs is a topic that needs to be emphasized. In this context, the interconnected operation of land, sea and rail systems poses an important requirement in terms of time, money, human health and environmental protection. The primary authority that should reflect this requirement is the metropolitan municipality responsible for urban transport services. Therefore, the aim of this study is to evaluate the need for harmonization of environment, human health and transportation systems in this study where the integration of urban transportation services, which is problematic based on the necessity of Istanbul Metropolitan Municipality to operate the urban transportation services in coordination with each other, is the subject of an examination.

Keywords: Istanbul Metropolitan Municipality, Urban Transportation Systems, İETT, Şehir Hatları, Marmaray.

1. GİRİŞ

Kentlerin Sanayi Devrimi sonucunda büyüme eğilimi içerisine girmesi hareketli yaşam biçimini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemden başlayarak kent yaşamı için birçok olumsuz etken meydana gelmiştir. Örneğin, kentlerde motorlu araç kullanımı yaygınlaşmış, çevre kirliliği hızlı biçimde artmaya başlamış ve gürültülü bir kent yaşamı alışılması gereken bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Kentlerin ana merkezden dış çepere doğru genişlemesi gecekondulaşma sorununu meydana getirmiş ve dış kentlerde banliyö alanları kırsal kesimden göç ederek kent yaşamına uyum sağlamaya çalışan insanların yaşam ortamları olmaya başlamıştır. Bu başlangıç kent içi ulaşımını önemli bir duruma getirmiştir. Böylece merkez ile banliyö arasında günlük seferlerin yapılarak kent halkının bir noktadan başka bir noktaya taşınması gerekmiştir. Bu gereklilikten kaynaklanan sorumluluk ise kent yönetimlerine verilmiştir. Böylece kent içi ulaşımında toplu taşıma araçlarının kullanılması kentin iç işleyiş düzeninin sürdürülebilir olması açısından önemli bir konuma yükselmiştir (Tosun, 2013: 32).

Çalışmanın amaçları doğrultusunda öncelikle İstanbul trafik yönetimi ve ulaşım sistemleri hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilecek ve ulaşım sistemleri içerisinde yer alan kara, deniz ve raylı sistemler ulaşım ağ haritası üzerinden analiz edilecektir. İstanbul ulaşımının ve trafik yönetiminin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyebilmek amacıyla, örneklem olarak seçilen ulaşım sistemleri değerlendirmeye alınacaktır.

2. ULAŞIM KAVRAMI ve ULAŞTIRMA TÜRLERİ

Ulaşım, bir diğer adlandırma ile ulaştırma, insanın veya eşyanın belirli bir amaç çerçevesinde bir noktadan başka bir noktaya herhangi bir ulaşım aracı ile taşınmasıdır. Ulaştırma bir ulaşım aracı ile sağlanabileceği gibi insanlar için yaya olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla ulaşım için mutlak bir biçimde bir ulaşım aracına ihtiyaç duyulmamaktadır (Kaya, 2012: 4).

Karayolu Ulaştırma Sistemi: Karayolu ulaştırma sisteminin gelişmişliği ülkenin kalkınma ölçütü ile doğru orantıdır. Çünkü bir ülkede insanlar çıkış noktasından hedef noktasına kolay, hızlı ve ucuz bir biçimde ulaşım sağlayabiliyorlarsa bu durum ekonomik ve teknolojik anlamda gelişmişlik göstergesini oluşturmaktadır. Ülkenin en iç kesimlerine kadar erişilebilirlik temel olarak karayolu aracılığıyla sağlanmaktadır (Karadayı, 2012: 25).

Denizyolu Ulaştırma Sistemi: Denizyolu ulaştırma sistemleri açık deniz ulaştırma sistemi ve kabotaj hattı ulaştırma sistemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Aras, 2012: 108). Bu çalışmanın üzerine odaklandığı konu kabotaj hattı olduğu için açık deniz ulaştırma sistemlerine bu noktada yer verilmeyecektir.

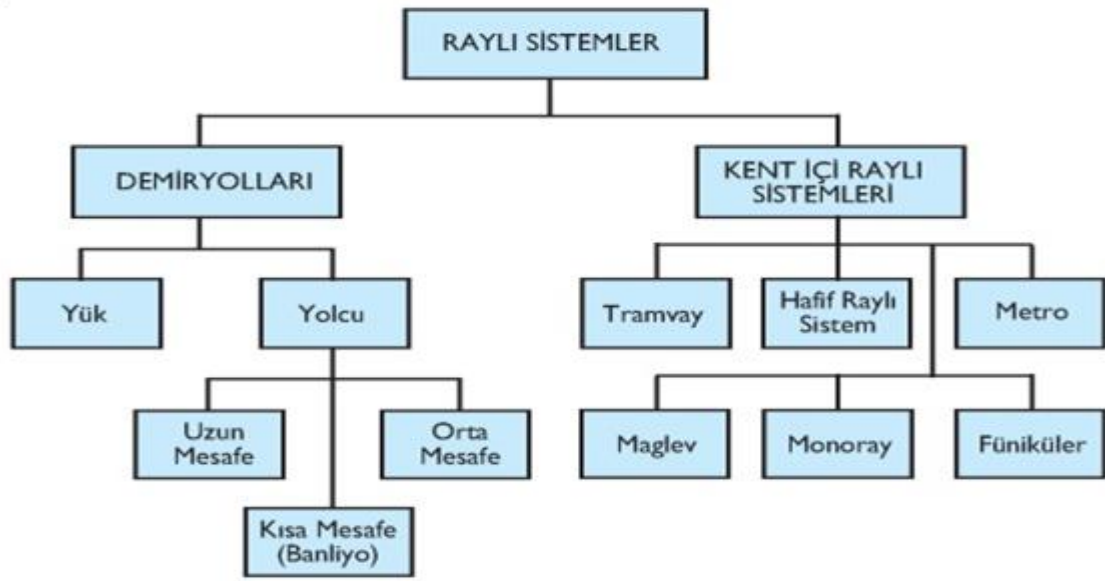
Kabotaj, Türk karasularında Türkiye Cumhuriyeti bayrağı taşıyan deniz araçlarının ve bu araçların içerisinde Türk vatandaşlarının çalışmasını kurala bağlayan, kıyı veya liman seyrinin yapıldığı ulaşım sisteminin yasal adıdır. Türk karasularında yolcu ve yük taşıma hakkı 1 Temmuz 1926 tarih ve 815 sayılı Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcraiye Sanat ve Ticaret Hakkında Kanun ile tekelleştirilmiştir (Aras, 2012: 108).

Raylı Sistem Ulaştırma Sistemi: Raylı ulaşım sistemlerinin temeli buhar gücünden nasıl faydalanılacağına öğrenildiği zaman diliminde atılmış ve Sanayi Devrimi ile önemli ölçüde hız kazanmıştır (Nalçakan, 2012: 52).

Raylı sistemler temel olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Birincisi kent içi ulaşımın sağlandığı raylı sistemler ve ikincisi ise demiryolu sistemidir. Kent içi raylı sistemler genel olarak hafif raylı sistem sınıflandırmasına dahil olurken, demiryolu sistemleri daha çok uzun mesafelerde ağır yüklerin ve yolcuların taşındığı sistemi oluşturmaktadır (Nalçakan, 2012: 53). Bu noktada raylı sistemlerin sınıflandırılmasının gösterimine yer vermek önem taşımaktadır. (Bkz. Resim 1).

Raylı sistemler diğer ulaşım türlerine göre daha ucuz olduğu için genel olarak tercih edilmektedirler. Raylı sistemler ile karayolu taşımacılığına göre daha fazla sayıda yük veya insan taşınabilmekte, trafik sıkışıklığı gibi sorunlara sebebiyet verilmemektedir (Şengel, 2012: 33).

Resim 1: Raylı Sistemlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Meserret Nalçakan, "Demiryolu Taşımacılığı", Ulaştırma Sistemleri, (Editörler: Nil Aras ve Ender Gerede), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476, Eskişehir, 2012, ss. 50-80, s. 53.

3. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ULAŞIM SİSTEMLERİ

Bu bölümde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk sahası içerisinde faaliyet gösteren İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Şehir Hatları ve Marmaray örnekleri incelenecektir.

3.1. İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğü

İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğü, İstanbul il sınırları içerisinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren ve kent içi toplu ulaşımını sağlayan bir ulaşım hizmet birimidir (Yetki Alanı, Erişim Tarihi: 07.09.2019).

İETT kent halkına otobüs ve metrobüs hatları ile hizmet vermektedir. Metrobüs hattında toplamda 8 adet güzergâh bulunmaktadır: 34 Avcılar-Zincirlikuyu; 34A Söğütlüçeşme-Cevizlibağ; 34AS Avcılar-Söğütlüçeşme; 34BZ Beylikdüzü-Zincirlikuyu; 34C Beylikdüzü-Cevizlibağ; 34G Beylikdüzü-Söğütlüçeşme; 34U Uzunçayır-Zincirlikuyu; 34Z Zincirlikuyu-Söğütlüçeşme (Metrobüs Hatları, Erişim Tarihi: 07.09.2019).

Metrobüs hatları kent halkının kolay ulaşımının sağlanabilmesi için metro ve tramvay hatları ile bütünleştirilmiş durumdadır. Metrobüs ile bütünleşen ulaşım hatları şu şekilde sıralanabilmektedir (Metrobüs Hatları, Erişim Tarihi: 07.09.2019):

Tablo 1: Metro, Metrobüs ve Tramvay Hatlarının Entegrasyonu

34 Avcılar-Zincirlikuyu metrobüs hattı;
• Yenibosna - Kuleli'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
• Şirinevler'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
• İncirli (Ömür)'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
• Zeytinburnu'nda Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su, Zeytinburnu - Bağcılar ve
Zeytinburnu - Kabataş Tramvayları ile,
• Cevizlibağ'da Zeytinburnu - Kabataş Tramvayı ile,
• Edirnekapı'da Sultançiftliği - Edirnekapı Tramvayı ile,
• Mecidiyeköy'de 4.Levent - Taksim Metro su ile.
• Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı - Haciosman Metro su ile,
34A Cevizlibağ-Söğütlüçeşme metrobüs hattı;
• Edirnekapı'da Sultançiftliği - Edirnekapı Tramvayı ile,
• Mecidiyeköy'de 4.Levent-Taksim Metro su ile,
• Uzunçayır'da Kadıköy - Kartal Metro su ile,
• Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı - Haciosman Metro su ile,
34AS Avcılar-Söğütlüçeşme;
• Yenibosna - Kuleli'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
• Şirinevler'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,

-
- İncirli (Ömür)'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- Zeytinburnu'nda Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su, Zeytinburnu - Bağcılar ve
-
- Zeytinburnu - Kabataş Tramvayları ile,
-
- Cevizlibağ'da Zeytinburnu - Kabataş Tramvayı ile,
-
- Edirnekapı'da Sultançiftliği - Edirnekapı Tramvayı ile,
-
- Mecidiyeköy'de 4.Levent - Taksim Metro su ile.
-
- Uzunçayır'da Kadıköy - Kartal Metro su ile,
-
- Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı - Haciosman Metro su ile,
-

34BZ Beylikdüzü-Zincirlikuyu;

-
- Yenibosna - Kuleli'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- Şirinevler'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- İncirli (Ömür)'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- Zeytinburnu'nda Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su, Zeytinburnu - Bağcılar ve
-
- Zeytinburnu - Kabataş Tramvayları ile,
-
- Cevizlibağ'da Zeytinburnu - Kabataş Tramvayı ile,
-
- Edirnekapı'da Sultançiftliği - Edirnekapı Tramvayı ile,
-
- Mecidiyeköy'de 4.Levent - Taksim Metro su ile.
-
- Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı - Haciosman Metro su ile,
-

34C Beylikdüzü-Cevizlibağ;

-
- Yenibosna - Kuleli'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- Şirinevler'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- İncirli (Ömür)'de Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su ile,
-
- Zeytinburnu'nda Aksaray - Havaalanı Hafif Metro su, Zeytinburnu - Bağcılar ve
-
- Zeytinburnu - Kabataş Tramvayları ile,
-
- Cevizlibağ'da Zeytinburnu - Kabataş Tramvayı ile,
-

34G Beylikdüzü-Söğütluçeşme;

-
- Yenibosna Kuleli'de Aksaray - Havaalanı hafif metro su ile,
-

-
- Şirinevler'de Aksaray - Havaalanı hafif metrosu ile,
-
- İncirli Ömür'de Aksaray - Havaalanı hafif metrosu ile,
-
- Zeytinburnu'nda Aksaray - Havaalanı hafif metrosu, Zeytinburnu -Bağcılar ve Zeytinburnu – Kabataş tramvayları ile,
-
- Cevizlibağ'da Zeytinburnu - Kabataş tramvayı ile
-
- Mecidiyeköy'de 4.Levent - Taksim metrosu ile,
-
- Edirnekapi'da Sultançiftliği - Edirnekapi tramvayı ile,
-
- Uzunçayır'da Kadıköy - Kartal metrosu ile,
-
- Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı-Haciosman Metrosu ile,
-
- 342 Zincirlikuyu-Söğütluçeşme;**
-
- Uzunçayır'da Kadıköy - Kartal Metrosu ile,
-
- Zincirlikuyu'da M2 Yenikapı - Haciosman Metrosu **ile bütünleşmiş durumdadır.**
-

Kaynak: Metrobüs Hatları, <<http://www.iett.istanbul/tr/main/pages/metrobus-hatları/90>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).

İETT'nin envanterinde toplamda 2756 adet otobüs bulunmaktadır. İETT bu otobüslerle birlikte İstanbul halkına toplamda 11795 adet durak ile kent içi ulaşım hizmeti sunmaktadır (Otobüs Filosu, Erişim Tarihi: 04.09.2019; Otobüs Durakları, Erişim Tarihi: 04.09.2019).

3.2. Şehir Hatları

Şehir Hatları, İstanbul trafik sorununa bir çözüm getirebilmek, trafik yoğunluğunu deniz seferleri ile rahatlatılabilmek ve hem yaya hem de araç taşıyarak karayolu trafik sıkışıklığını belirli bir oranda azaltılabilmek amacıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2010 yılında kurulmuştur. Şehir Hatları'nın temel amacı kent içi ulaşımında deniz üzerinden toplu taşıma sağlamaktır (Tarihçe, Erişim Tarihi: 04.09.2019).

Şehir Hatları iç hat yolcu taşıma seferlerinin yanı sıra arabalı vapur seferleri ile araç ve yolcu taşımacılığı yapmaktadır. Şehir Hatları iç hat yolcu taşımada toplamda dört ana güzergâh kullanmaktadır. Bu hatlar şu şekilde sıralanabilmektedir: İstanbul İçi Hatları, Boğaz Hatları, Adalar Hatları ve Boğaz Turları'dır (Sefer Tarifeleri, Erişim Tarihi: 04.09.2019). Bununla birlikte Şehir Hatları İstinye-Çubuklu arasında arabalı vapur seferi ile kent içi araç taşımacılığı yapmaktadır (İstinye-Çubuklu (Arabalı), Erişim Tarihi: 04.09.2019).

3.3. Marmaray

Marmaray, İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarını yer altından birleştirerek yolcu taşımacılığı yapan tren hattına verilen projenin adıdır. Bu hat üzerinde Kazlıçeşme, Yenikapı, Sirkeci, Üsküdar ve Ayrılık Çeşmesi istasyonları yer almaktadır. Hat üzerinde işleyen tren Sirkeci ve Üsküdar arasında İstanbul Boğazı'nın altından seyrine devam etmektedir (Marmaray, Erişim Tarihi: 04.09.2019).

Marmaray'ı kullanan yolcular Kazlıçeşme İstasyonu'ndan İETT otobüslerine aktarma yaparak Zeytinburnu, Cevizlibağ, Edirnekapi ve Yenibosna'ya ulaşabilmektedirler (Kazlıçeşme, Erişim Tarihi: 04.09.2019). Benzer biçimde Yenikapı İstasyonu'ndan Yenikapı-Taksim-Haciosman metrosuna, Aksaray'dan Bağcılar-Kabataş Tramvay Hattına, İstanbul Deniz Otobüsleri'ne (İDO) ve Yenikapı-Halkalı İETT Otobüs hattına aktarma yapabilmektedirler (Yenikapı, Erişim Tarihi: 04.09.2019). Sirkeci İstasyonu'nu kullanan yolcular ise

Kaynak: Ağ Haritası, <<https://www.metro.istanbul/YolcuHizmetleri/AgHaritalari>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).

İstanbul ulaşım ağı haritası üzerinden yapılacak bir yorumlama bağlamında, İstanbul ulaşımında kara, deniz ve raylı sistemlerin ortak bir noktada buluşturmasına önem verildiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte, bu üç unsurun hava taşımacılığı ile entegrasyonu da ulaşım sistemlerinin bütünleştirilmesi adına önem taşımaktadır. Bu sistem içerisinde toplamda 53 adet aktarma istasyonu bulunmaktadır. Bu aktarma istasyonları vasıtasıyla raylı sistemlerden deniz araçlarına ve İETT hatlarına erişim sağlanabilmektedir. Bu noktada yapılması gereken en önemli tespit ulaşım sistemlerinin entegrasyonunda temel yüklenici sistemin raylı sistemler olduğudur. İstanbul'un ana ulaşım ağının tasarımı aşamasında raylı sistemler ve bu sistem içerisinde de metro hatları temel çıkış noktası olarak belirlenmiş ve diğer kara ve deniz ulaşım sistemleri raylı sistemlere entegre edilmiştir. Bu sebepten dolayı İstanbul ulaşımının ana taşıyıcı hattı raylı sistemlerdir. Raylı sistemler içerisinde de üzerine en fazla vurgu yapılan ve ulaşım ağının genişletilmesine çalışılan hat yer altından giden metro sistemidir. Çünkü yaklaşık 15 milyon insanın yaşadığı İstanbul'da toplu taşımının sadece kara kaynaklı olması özel araçların da trafiğe katılımı ile birlikte büyük bir trafik felaketine sebep olmaktadır (Ağ Haritası, Erişim Tarihi: 04.09.2019).

5. SONUÇ

Yaklaşık 15 milyon nüfusa sahip bir kentin kent içi ulaşımının kolay olacağını öne sürmek gerçeklikten uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bir kentin kent içi ulaşımının düzenlenmesi için belediye birincil konumda durmaktadır. İstanbul için ise büyükşehir belediyesi ile il mülki idare sınırlarının eşleştirilmesi sonucunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi kent içi ulaşımında bütün yetkilerin tek sahibi olmuştur. Bu kapsam çerçevesinde kent içi ulaşımı kolaylaştırabilmek için metro, otobüs, deniz araçları ve tramvay seçeneklerinin hepsinin koordineli bir biçimde kullanılması fikri uygulamaya yansıtılmaya çalışılmıştır. İstanbul bu fikrin uygulandığı örnek bir kent olma yolunda hızla ilerlemektedir. Ulaşım araçlarının aktarma istasyonları vasıtasıyla birbirlerine bağlanması, bir diğer ifadeyle entegrasyonları hem zamandan hem de ulaşım ücretlerinden kazanımı da beraberinde getirmektedir.

Aktarma istasyonlarının İETT, raylı sistem ve deniz ulaşımı ile bağlantısının kurulması için stratejik noktaların seçilmesi gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise deniz ulaşımının coğrafyasının değiştirilemeyeceği gerçeğinden hareketle İETT ve raylı sistemleri kıyı bölgelerine taşımak daha gerçekçi sonuçların elde edilebilmesi için önem taşımaktadır. Çünkü kıyı yerleşimlerinin planlanması ve kıyıların coğrafi özelliklerinden dolayı iskele kurmak detaylı hesaplamaları zorunlu bir hale getirmektedir. İskele kurulacak yerin yer altı ve yer üstü raylı sistemler ile İETT taşımacılığını entegre edebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Özellikle metro inşaatları oldukça masraflı bir süreci beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla detaydan yoksun bir biçimde yapılan hesaplamalar sonucunda metro inşaatına başlamak ve bu ulaşım sistemini İETT ve deniz taşımacılığı ile entegre etmeye çalışmak beklenen, ancak istenmeyen olumsuzlukları beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

- Ağ Haritası, <<https://www.metro.istanbul/YolcuHizmetleri/AgHaritalari>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Aras, H. (2012). Deniz ve Su Yolu Taşımacılığı, Ulaştırma Sistemleri, (İçinde ss. 105-129), (Editörler: Nil Aras ve Ender Gere), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476.
- Ayrılık Çeşmesi, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/sefer/Ayrilik-Cesmesi/13>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Karadayı, E. (2012). Karayolu Taşımacılığı, Ulaştırma Sistemleri, (İçinde ss. 25-49), (Editörler: Nil Aras ve Ender Gere), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476.
- Kaya, E. (2012). Ulaştırma Kavramı ve Önemi, Ulaştırma Sistemleri, (İçinde ss. 1-24), (Editörler: Nil Aras ve Ender Gere), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476.
- Kazlıçeşme, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/sefer/Kazlicesme/31>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- İstanbul Yıllık Ulaşım Raporu (2017). İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Yıllık Ulaşım Raporu 2016, İstanbul. <https://tuhim.ibb.gov.tr/media/2130/ibb_ulasim_raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- İstinye-Çubuklu (Arabalı), <<http://www.sehirhatlari.istanbul/tr/seferler/istinye-cubuklu-arabali-4496.html>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Marmaray, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/marmaray/Tarihcesi/1>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Metrobüs Hatları, <<http://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/metrobus-hatlari/90>>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019; 04.09.2019).

- Nalçakan, M. (2012). Demiryolu Taşımacılığı, Ulaştırma Sistemleri, (İçinde ss. 50-80), (Editörler: Nil Aras ve Ender Gerede), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476.
- Otobüs Durakları, <<http://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/otobus-duraklari/87>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Otobüs Filosu, <<http://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/otobus-filosu/85>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Sefer Tarifeleri, <<http://www.sehirhatlari.istanbul/tr/seferler/sefer-tarifeleri-338.html>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Sirkeci, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/sefer/Sirkeci/29>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Şengel, S. (2012). Lojistik işletmelerde performans değerlemede lojistik raşyoların önemi ve bir araştırma, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tarihçe, <<http://www.sehirhatlari.istanbul/tr/kurumsal/tarihce-6492.html>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Tosun, Elif Karakurt (2013). “Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, s. 31-46.
- Üsküdar, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/sefer/Üsküdar/28>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Yenikapı, <<http://www.marmaray.gov.tr/icerik/sefer/Yenikapı/30>>, (Erişim Tarihi: 04.09.2019).
- Yetki Alanı, <<http://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/yetki-alani/11>>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

Sektörlere Göre Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Meltem Okur Dinçsoy¹

¹Trakya Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İktisat/ meltemokurdincsoy@trakya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8990-5409>

Özet: Küresel düzeyde bilişim teknolojileri üzerine yaşanan zorlu rekabet ülkeleri daha fazla ekonomik katma değer yaratmaya zorlamaktadır. Yaratılan katma değer başarısının en önemli ve açık göstergesi de ekonomik büyüme rakamları olmaktadır. Yüksek katma değer yaratarak ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde reel üretimin ve dolayısıyla Ar-Ge yatırımlarının önemi çok büyüktür. Bu çalışmada, Ar-Ge yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki sebep sonuç ilişkisi Türkiye ekonomisi için analiz edilmiştir. Analizde iki önemli kesim olan devlet ve özel sektör yatırımlarının Ar-Ge harcama verileri kullanılmıştır. Ar-Ge harcama verileri de personel ve diğer cari harcamalar gibi cari harcamalarla; makine teçhizat, sabit tesis, bilgisayar yazılımları ve fikri mülkiyet harcamaları gibi yatırım harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Çalışmada, Ar-Ge ve GSYH değişkenleri arasındaki ilişki 1990-2018 dönemi için Eviews 9 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre, Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları ve Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları, GSYH'nın Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir. Nedenellik ilişkisinin tek yönlü çıkması ekonomik büyümenin uzun dönemde dahi Ar-Ge harcamalarına bir etkisi olmadığını ancak Ar-Ge harcamalarının yüksek anlamlılık düzeyinde ekonomik büyümenin nedeni ve etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi için araştırmaya konu olan dönemde katma değer yaratmak için yapılan harcamalar ekonomik büyümenin nedenidir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, Ekonomik Büyüme, Granger, Türkiye

1. GİRİŞ

Küresel düzeyde bilişim teknolojileri üzerine yaşanan zorlu rekabet ülkeleri daha fazla ekonomik katma değer yaratmaya zorlamaktadır. Yaratılan katma değer başarısının en önemli ve açık göstergesi de ekonomik büyüme rakamları olmaktadır. Yüksek katma değer yaratarak ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde reel üretimin ve dolayısıyla Ar-Ge yatırımlarının önemi çok büyüktür. Hatta teknolojiler gelişmeler büyüme modelleri ve Neo-Klasik iktisadın da önemli araştırma ve analiz konusu olmuştur.

Ulusal düzeyde Ar-Ge ile ilgili oluşmuş önemli bir Literatür bulunmaktadır. Çalışmaların önemli bir kısmı Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Genel kabul görmüş bir oran olarak Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) en az %2'si kadar bir payın ülke düzeyinde, gerek kamu kesimi gerekse özel kesim tarafından yapılan, Ar-Ge yatırımı veya harcaması olarak hedeflenmesi gerekmektedir. Böyle bir payın ayrılması gerekliliği küresel düzeyde yaşanan ekonomik rekabetin sürdürülebilmesi ve gelişmiş ülkeler ile olan farkın kapanabilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmaların bazıları, elde ettikleri bulgular ile birlikte, aşağı çıkarılmıştır.

Dereli ve Salgar (2019) Türkiye üzerine Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirdikleri çalışmada, 1990-2015 dönemi için, literatürdeki benzer çalışmalardan farklı bir sonuç olarak iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik bulgusuna ulaşmışlardır.

İğdeli (2019) Ar-Ge harcamalarını eğitim harcamaları ile beraber ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırdığı çalışmada 1990- 2016 dönemi için tek yönlü nedensellik bağı ile ilişkilenen sonuçlar bulmuştur. Nedensellik bulgularının yönü Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye ve Ar-Ge harcamalarından eğitim harcamalarına doğru gerçekleşirken, ekonomik büyümeden de eğitim harcamalarına doğru gerçekleşmiştir.

Börü ve Çelik (2019) inovasyon değişkenini de ekleyerek Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için değerlendirdikleri çalışmada 2004-2016 dönemi için özel kesim Ar-ge ve inovasyon gelişmelerinin uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyici bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır.

Yurttançıkılmaz (2018) Ar-Ge harcamaları ve GSYH gelişmelerini incelediği araştırmasında 1990-2016 dönemi için Ar-Ge harcamaları ve GSYH arasında uzun dönemli bir ilişkisi olduğunu ancak Türkiye'nin dünya ile rekabet edebilmesi için ayrılan Ar-Ge kaynaklarının yeterli olmadığı sonucuna varmıştır.

Köse ve Şentürk (2017) ekonomik büyüme ile Ar-Ge, patent harcamaları ve teknolojik ilerleme arasındaki ilişkiyi analiz ettiği ampirik çalışmada 1989-2012 dönemi için AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü pozitif bir ilişki tespit etmiştir.

Erdemli ve Çelik (2017) Ar-Ge harcamalarını G7 ile Türkiye için ekonomik büyüme açısından inceledikleri çalışmada, 1996-2014 dönemi için, pozitif bir ilişki olduğunu hatta Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandırıcı bir etkisi olduğunu bu yüzden de ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Özkan ve Yılmaz (2017) farklı değişkenler ve ülke grubu (12 AB ülkesi ve Türkiye) kullanarak Ar-Ge Harcamalarını yüksek teknoloji ürün ihracatı ve kişi başı gelir üzerine etkilerini analiz etmişlerdir. Panel veri analiz sonuçlarına göre 1996-2015 dönemi için Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatını ve GSYH büyümesini pozitif yönde etkilediğini ve Ar-Ge'ye verilen önemin artırılması gerektiği gerçeğini belirtmişlerdir.

Taş vd. (2017) tarafından Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada sanayi üretim endeksi verisi de kullanarak 2005-2015 dönemi için Türkiye'de Ar-Ge yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Sökmen ve Açıcı (2017) Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini geniş bir perspektiften BRICS-T ülkeleri açısından değerlendirdikleri çalışmada, bütünleşme testleri sonucuna göre, Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Subaşı ve Ören (2013) Ar-Ge harcamalarını tarım sektörü açısından analiz ettiği çalışmada 1990–2010 dönemi için tarımsal büyüme ile uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin yönünün tarımsal Ar-Ge harcamalarından tarımsal büyümeye doğru olduğu sonucuna varmışlardır.

Ünal ve Seçilmiş (2013) Ar-Ge göstergelerini karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmada Türkiye ve gelişmiş ülkeleri değerlendirmiştir. Türkiye ekonomisi için yapılan değerlendirmelerde; Ar-Ge faaliyetlerinin yeterince gelişemediği ve bunun altında yatan sebeplerin başında da firmaların ve kurumların Ar-Ge konusunda yeterli bilgi ve beceri düzeyine ulaşamadıkları, yönetsel yanlışlıkların yapıldığı ve son olarak da ekonomide distribütörlük zihniyetin çıkılarak üretime yönelik faaliyetlerin önceliklenerek pozitif dışsallık yaratılması vurgusu yapılmıştır.

Genç ve Atasoy (2010) panel veri analizi ile araştırdıkları ar-ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini tespiti yönelik çalışmada 1997-2008 döneminde 34 ülke için nedensellik testini uygulamışlardır. Nedensellik test sonuçlarına göre de Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Yaylalı vd. (2010), bir ülkenin sahip olduğu teknolojik yeteneğin Ar-Ge değişkeni ile üzerinden tanımlama yaparak eş-bütünleşme ve nedensellik analizi yaptığı çalışmada 1990–2009 yılları arasında uzun dönemde Ar-Ge yatırım harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Özer ve Çiftçi (2009) OECD ülkelerini panel veri analizi ile inceledikleri çalışmada benzer şekilde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışma, Ar-Ge harcamalarının, araştırmacı sayılarının ve patent sayılarının GSYH üzerinde pozitif ve önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Altın ve Kaya (2009) ekonomik büyümeyi Ar-Ge harcamaları açısından Türkiye için endojen büyüme modeli kapsamında inceledikleri çalışmada uzun vadede Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan ve Canbay (2016) yaptıkları teorik çalışmada iktisadi büyüme ile Ar-Ge harcamaları arasındaki etkileşimi dönemsel olarak içsel büyüme modelleri açısından kategorize ederek teknolojik bilgi ve yeniliklerin iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği vurgusu yapmışlardır.

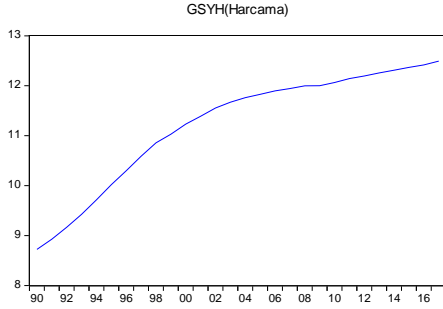
2. AMAÇ ve KAPSAM

Çalışmanın amacı, harcamalar yöntemiyle GSHY, Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları (Devlet) ve Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları (SIRKET) değişkenleri arasındaki ilişki 1990-2018 dönemi için Eviews 9 istatistik paket programı aracılığıyla Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin yapılarak nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönünün tespit edilmesidir. Ayrıca, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırma analizleri de yapılarak değişkenler arasındaki ilişki hakkında daha detaylı bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler yıllık olup TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082) ve Kalkınma Bakanlığının (<http://www.sbb.gov.tr/>) internet sayfalarından elde edilmiştir. Çalışmamızda, hem literatürdeki benzer çalışmalardan farklılaşabilmek hem de mevcut literatüre katkı sağlayabilmek amacıyla en güncel veriler derlenerek analizler en uzun dönemi kapsayacak şekilde yapılmıştır. Benzer şekilde analizler, toplam bir Ar-Ge harcaması yerine, iki önemli sektör açısından detaylandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda da, bir sonraki aşama olarak, Ar-Ge harcamaları kendisini oluşturan alt başlıkları açısından da değerlendirilmesi, ekonomik büyümeyi etkileyen alt faktörlerin tespit edilmesi önemli görülmektedir.

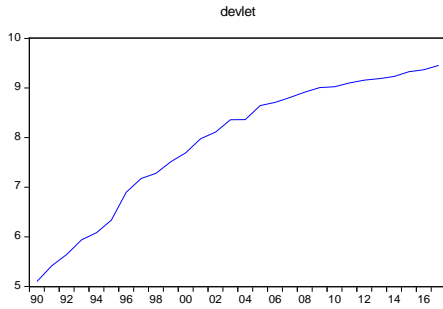
3. VERİ

Analizler için 1990-2018 yılları arasını kapsayan 28 dönemlik veriler kullanılmıştır. Veriler cari fiyatlarla hesaplandığından çok yüksek değerler ortaya çıkmaktadır. Hesaplanalarda oluşabilecek istatistiksel hataları ortadan kaldırmak için serilerin logaritmik değerleri kullanılmıştır (Şekil 1-3).

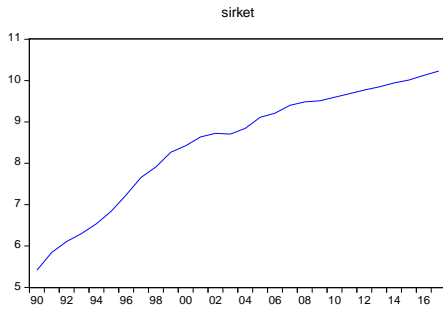
Şekil 1: GSYH (Log) Düzey Değeri

Şekil 2: Kamu Kesimi Ar-Ge harcamaları (Log) Düzey Değeri

Şekil 3: Özel Sektör Ar-Ge harcamaları (Log) Düzey Değeri

Öncelikle GSHY, Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları kamu ve özel sektör Ar-Ge Harcamaları GSYH serilerinin değişen varyans problemine sahip olabileceği ihtimalinden dolayı serilerin logaritmaları alınmıştır. Daha sonra istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar verebilmesi için, verilerin logaritmaları alınıp, verilere ilk olarak ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi yardımıyla durağanlık sınaması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda (Tablo 2-4) serinin durağan olmadığı kanaatine varılmış ve daha sonra serilerin birinci farkları alınmıştır.

3.1. Unit Root Test

Serilerin durağanlık analizleri yapılarak, analizlerin Eviews çıktıları Tablo 2,3 ve 4’de detaylı olarak verilmiştir. Tablolardan görüldüğü üzere seriler logaritmik olarak düzeyde durağan değildir.

Tablo 2: GSHY için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: GSYH has a unit root				
Exogenous: None				
Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)				
Augmented Dickey-Fuller test statistic			t-Statistic	Prob.*
			-0.083990	0.6449
Test critical values:	1% level		-2.660720	
	5% level		-1.955020	
	10% level		-1.609070	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(GSYH)				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 1993 2017				
Included observations: 25 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYH (-1)	-8.16E-05	0.000972	-0.083990	0.9338
D(GSYH(-1))	0.789202	0.206649	3.819047	0.0009
D(GSYH(-2))	0.158876	0.209171	0.759552	0.4556
R-squared	0.890249	Mean dependent var		0.133033
Adjusted R-squared	0.880272	S.D. dependent var		0.096830
S.E. of regression	0.033505	Akaike info criterion		-3.842094
Sum squared resid	0.024696	Schwarz criterion		-3.695829
Log likelihood	51.02618	Hannan-Quinn criter.		-3.801527
Durbin-Watson stat	1.964062			

Tablo 3: Kamu Kesimi Ar-Ge harcamaları için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: DEVLET has a unit root				
Exogenous: None				
Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)				
Augmented Dickey-Fuller test statistic			t-Statistic	Prob.*
			-0.004532	0.6708
Test critical values:	1% level		-2.669359	
	5% level		-1.956406	
	10% level		-1.608495	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(DEVLET)				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2017				
Included observations: 23 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.

DEVLET(-1)	-2.34E-05	0.005154	-0.004532	0.9964
D(DEVLET(-1))	0.094333	0.215140	0.438473	0.6663
D(DEVLET(-2))	0.159037	0.209243	0.760056	0.4571
D(DEVLET(-3))	0.215316	0.208291	1.033729	0.3150
D(DEVLET(-4))	0.383436	0.210847	1.818551	0.0857
R-squared	0.333411	Mean dependent var		0.146661
Adjusted R-squared	0.185280	S.D. dependent var		0.128890
S.E. of regression	0.116338	Akaike info criterion		-1.274966
Sum squared resid	0.243624	Schwarz criterion		-1.028119
Log likelihood	19.66211	Hannan-Quinn criter.		-1.212884
Durbin-Watson stat	2.164315			

Tablo 4: Özel Sektör Ar-Ge harcamaları için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: SIRKET has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	1.502558	0.9634
Test critical values:		
1% level	-2.656915	
5% level	-1.954414	
10% level	-1.609329	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(SIRKET)

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 1992 2017

Included observations: 26 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SIRKET(-1)	0.004766	0.003172	1.502558	0.1460
D(SIRKET(-1))	0.684387	0.125170	5.467645	0.0000
R-squared	0.395991	Mean dependent var		0.168595
Adjusted R-squared	0.370824	S.D. dependent var		0.114492
S.E. of regression	0.090816	Akaike info criterion		-1.886155
Sum squared resid	0.197942	Schwarz criterion		-1.789379
Log likelihood	26.52002	Hannan-Quinn criter.		-1.858287
Durbin-Watson stat	2.212244			

Tablo 5-7’de, 1990-2018 yılları için, farkları alınmış üç değişkenin durağan oldukları görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 5: Fark Değeri GSYH için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: D(GSYH,2) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.683111	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.660720	
5% level	-1.955020	
10% level	-1.609070	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(GSYH,3)

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 1993 2017

Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(GSYH(-1),2)	-1.141867	0.200923	-5.683111	0.0000
R-squared	0.573689	Mean dependent var		-0.000195
Adjusted R-squared	0.573689	S.D. dependent var		0.051339
S.E. of regression	0.033520	Akaike info criterion		-3.914155
Sum squared resid	0.026967	Schwarz criterion		-3.865400
Log likelihood	49.92693	Hannan-Quinn criter.		-3.900632
Durbin-Watson stat	1.939746			

Tablo 6: Fark Değeri Kamu Kesimi Ar-Ge harcamaları için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: D(DEVLET,2) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-9.000082	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.660720	
5% level	-1.955020	
10% level	-1.609070	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(DEVLET,3)

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 1993 2017

Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DEVLET(-1),2)	-1.536684	0.170741	-9.000082	0.0000
R-squared	0.771321	Mean dependent var		0.005605
Adjusted R-squared	0.771321	S.D. dependent var		0.259629
S.E. of regression	0.124156	Akaike info criterion		-1.295383
Sum squared resid	0.369951	Schwarz criterion		-1.246628
Log likelihood	17.19228	Hannan-Quinn criter.		-1.281860
Durbin-Watson stat	2.352573			

Tablo 7: Fark Değeri Özel Sektör Ar-Ge harcamaları için Augmented Dickey-Fuller testi

Null Hypothesis: D(SIRKET,2) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.862534	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.660720	
5% level	-1.955020	
10% level	-1.609070	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(SIRKET,3)

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 1993 2017

Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(SIRKET(-1),2)	-1.266062	0.184489	-6.862534	0.0000
R-squared	0.661852	Mean dependent var		0.006425

Adjusted R-squared	0.661852	S.D. dependent var	0.159771
S.E. of regression	0.092908	Akaike info criterion	-1.875243
Sum squared resid	0.207164	Schwarz criterion	-1.826488
Log likelihood	24.44054	Hannan-Quinn criter.	-1.861720
Durbin-Watson stat	2.167948		

Değişkenlerin durağanlaştırılmasının ardından nedensellik analizine geçilmiştir. İlk aşamada değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak FARKSIRKET, FARKDEVLET ve FARKGSYH için VAR Uygun Gecikme Sayısı belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin analiz sonuçları aşağıda verilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Uygun Gecikme Sayısı

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: FARKGSYH FARKDEVLET FARKSIRKET

Exogenous variables: C

Sample: 1990 2017

Included observations: 24

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	85.39153	NA	2.09e-07	-6.865961	-6.718704*	-6.826894
1	96.09696	17.84238*	1.83e-07	-7.008080	-6.419053	-6.851811*
2	105.9006	13.88851	1.79e-07*	-7.075051*	-6.044254	-6.801581

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

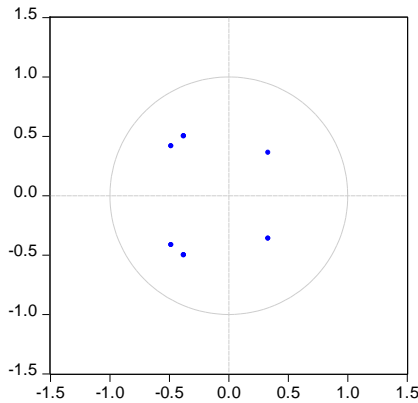
SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Uygun gecikme uzunluğunun 2 olarak belirlenmesinin ardından AR Roots analizine geçilmiştir. Bu teste ilişkin sonuçlar aşağıda yer alan Şekil 4 ve Tablo 9'da gösterilmiştir.

Şekil 4. AR Roots Grafiği

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Tablo 9: AR Roots Tablo Değerleri

Roots of Characteristic Polynomial

Endogenous variables: FARKGSYH FARKDEVLET FARKSIRKET

Exogenous variables: C

Lag specification: 1 2

Root	Modulus
-0.482726 - 0.415423i	0.636868
-0.482726 + 0.415423i	0.636868

-0.377415 - 0.500826i	0.627111
-0.377415 + 0.500826i	0.627111
0.332794 - 0.362412i	0.492031
0.332794 + 0.362412i	0.492031
No root lies outside the unit circle.	
VAR satisfies the stability condition.	

Şekil 4'te ki AR Roots grafiği ile Tablo 9'da yer alan sonuçlarla beraber tahmin edilen VAR modeline ait AR karakteristik polinomu içinde kalmıştır. Bu sonuca göre modelin durağandır ve VAR modeli istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Sonraki aşamada Johansen Eşbütünleşme analizine geçilmiştir.

3.2. Johansen Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi

Tablo 10'da Johansen eşbütünleşme analizi iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği sonuçlarına yer verilmiştir. GSHY, Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları ve özel kesim Ar-Ge harcamaları değişkenleri arasında eşbütünleşme vektörünün bulunduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunması, bir uzun dönem ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 10: Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Sample (adjusted): 1995 2017				
Included observations: 23 after adjustments				
Trend assumption: Linear deterministic trend				
Series: FARKGSYH FARKDEVLET FARKSIRKET				
Lags interval (in first differences): 1 to 2				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.684491	41.38730	29.79707	0.0015
At most 1	0.366290	14.85522	15.49471	0.0622
At most 2 *	0.172805	4.363437	3.841466	0.0367
Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.684491	26.53208	21.13162	0.0079
At most 1	0.366290	10.49178	14.26460	0.1816
At most 2 *	0.172805	4.363437	3.841466	0.0367
Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				

GSYH, DEVLET ve SIRKET arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmış olup, teste ilişkin sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur:

Tablo 11: VAR Granger Nedensellik Test Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests			
Date: 09/29/19 Time: 00:21			
Sample: 1990 2017			
Included observations: 24			
Dependent variable: FARKGSYH			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKDEVLET	8.386973	2	0.0151

FARKSIRKET	15.16513	2	0.0005
All	20.71411	4	0.0004
Dependent variable: FARKDEVLET			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKGSYH	1.279023	2	0.5276
FARKSIRKET	1.072340	2	0.5850
All	2.825675	4	0.5874
Dependent variable: FARKSIRKET			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKGSYH	1.455367	2	0.4830
FARKDEVLET	0.134721	2	0.9349
All	1.652263	4	0.7994

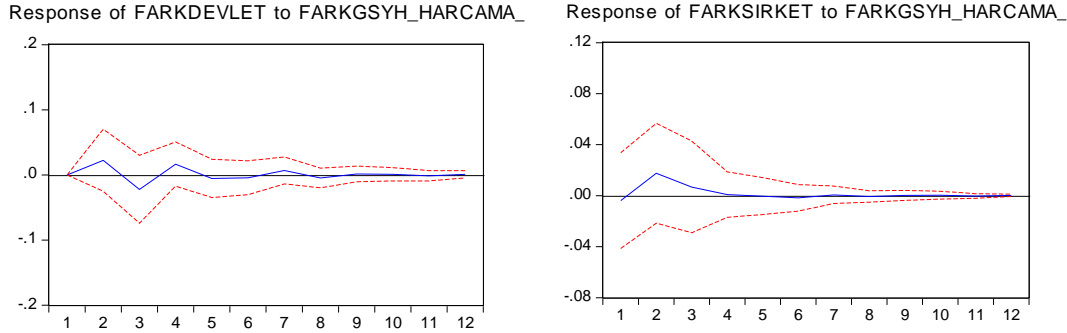
Tablo 11'e göre Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları kamu ve özel kesim Ar-Ge harcamaları GSYH'nin Granger nedeni ve GSYH değişkenine doğru tek yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

4. Etki-Tepki ve Varyans Analizi

Etki-Tepki analizin temel amacı VAR Modeli hatalarından birinin dönemsel değerinde bir birimlik artışın veya standart sapmasındaki şokun, diğer başka bir değişkenin dönemsel değerlerinde meydana gelecek tepkilerin ölçülmesini sağlamaktır (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011: 45). Şekil 5'de VAR modeline ait etki-tepki analiz sonuçları verilmiştir. DEVLET değişkeninden GSYH'ye doğru etki-tepki analizinde 7. döneme kadar dalgalı bir seyirle beraber uzun dönemde normalleşme görülürken SIRKET değişkeninden GSYH'ye doğru etki-tepki analizinde 3. dönemden sonra etki ortadan kalkmaktadır. Diğer önemli bir bulgu da özel kesim Ar-Ge harcamalarının ilk tepkisinin pozitif olması ve hemen hemen hiç negatife düşmemesidir. Bu sonuçtan hareketle, özel kesim Ar-Ge harcamaları kamu kesimine nazaran ekonomik büyümeye daha olumlu ve kısa dönemde bir tepki vermektedir.

Şekil 5: DEVLET ve SIRKET değişkenlerinden GSYH Etki-Tepki Analizleri

Response to Cholesky One S.D. Innovations \pm 2 S.E. Response to Cholesky One S.D. Innovations \pm 2 S.E.

Varyans ayrıştırması, analizde kullanılan seride oluşan dış şok veya şokların diğer kullanılan değişkenlere bağlı olarak nasıl bir geri dönüş olduğunun değerlendirilmesinde veya her değişkenin otoregresyondaki diğer değişkenlere etkisinin değerlendirilebilmesi konusunda yararlı bilgiler sağlamaktadır. Tablo 12'de DEVLET ve SIRKET değişkenlerinden GSYH'ye doğru nedensellik ilişkisinin tespit edildiği verilere ait Varyans ayrıştırma sonuçları verilmiştir.

Tablo 12: Variance Decomposition of FARKGSYH_HARCAMA

Period	S.E.	FARKDEVLET	FARKGSYH	FARKSIRKET
1	0.024874	1.471994	98.52801	0.000000
2	0.031330	30.62862	62.16443	7.206948
3	0.036179	23.68162	49.67177	26.64661
4	0.037237	22.40367	47.17785	30.41847
5	0.037675	21.92188	46.29604	31.78208
6	0.037721	21.94390	46.25253	31.80357

7	0.037802	21.85109	46.16814	31.98076
8	0.037886	21.75498	45.98715	32.25787
9	0.037924	21.71154	45.89546	32.39300
10	0.037929	21.70673	45.88857	32.40471
11	0.037931	21.70457	45.88775	32.40768
12	0.037934	21.70030	45.87986	32.41984

GSYH 1. dönem için %98,5’lik düzeyde kendisinden etkilenirken 2. dönemden sonra oran şiddetli olarak azalmakta ve 12. dönemin sonunda %45,9’a kadar düşmektedir. DEVLET değişkeninin etkisi 1. dönemde %1,5’den %21,7’ye kadar anmalı bir yükseliş seyri göstermiştir. Benzer şekilde, SİRKET değişkeni de %0,0’dan %32,4’e kadar artmıştır. GSYH değişkeninin, 3. dönemden sonra %50’lik kısımdan fazlası, DEVLET ve SİRKET değişkenlerinden etkilenmektedir. Sonuç olarak, kamu ve özel kesim Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Analiz bulgularına göre, Kamu Kesimi Ar-Ge Harcamaları ve Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları, GSYH’nın Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik ilişkisinin tek yönlü çıkması ekonomik büyümenin uzun dönemde dahi Ar-Ge harcamalarına bir etkisi olmadığını ancak Ar-Ge harcamalarının yüksek anlamlılık düzeyinde ekonomik büyümenin nedeni ve etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Etki-Tepki ve Varyans Analizi bulgularına göre ise, özel kesim Ar-Ge harcamaları kamu kesimine nazaran ekonomik büyümeye daha kısa dönemde ve olumlu bir tepki verdiği ve ayrıca GSYH değişkeninin 12. dönemin sonunda %32,4’lük kısmının SİRKET değişkeninden kaynaklandığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi için araştırmaya konu olan dönemde katma değer yaratmak için yapılan kamu ve gerekse özel kesim Ar-Ge harcamaları genel olarak ekonomik büyümenin nedenidir ve özel kesim Ar-Ge harcamalarının kamu kesimine nazaran daha etkili ve pozitif olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Altın, O., ve Kaya, A. (2009). Analysis Of The Casual Relationship Between R&D Expenditures and Economic Growth For Turkey. *Ege Academic Review*, 9(1), 251-259.
- Bozdağlıoğlu, E. Y., ve Özpinar, Ö. (2011). Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların türkiye’nin ihracat performansına etkilerinin var yöntemi ile tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 39-63.
- Börü, M., ve Çelik, D. (2019). Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 2(5), 196-206.
- Dereli, D., ve Salgar, U. (2019). Ar-Ge Harcamaları İle Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 6(3), 345-360.
- Erdemli, M., ve Çelik, H. (2017). G7 İle Birlikte Türkiye’de Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 122-137.
- Erdoğan, S., Canbay, Ş. (2016). İktisadi Büyüme- Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-43.
- Genç, M.C., ve Atasoy, Y. (2010). Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 27-34.
- İğdeli, A. (2019). Ar-Ge ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3), 2517-2538.
- Köse, Z., ve Şentürk, M. (2017). Ar-Ge - Patent Harcamaları ve Teknolojik İlerlemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 9(17), 215-221.
- Özer, M., ve Çiftçi, N. (2009). Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Oecd Ülkeleri Panel Veri Analizi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 219-240.
- Özkan, G., ve Yılmaz, H. (2017). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(1), 1-12.
- Sökmen, F., ve Açı, Y. (2017). BRICS-T Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 83-100.
- Subaşı, O., ve Ören, M. (2013). Türkiye’de tarımsal Ar-Ge harcamaları ve tarımsal büyüme ilişkileri. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 99-104.

- Ünal, T., ve Seçilmiş, N. (2013). Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 1(1), 12-25.
- Yaylalı, P., Akan, P., ve Işık, C. (2010). Türkiye de Ar&Ge Yatırım Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990–2009. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 5(2), 13-26.
- YurttañıkmaZ, Z. (2018). Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki Gelişmeler. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (41), 263-276.

Sağlık Kurumlarında Kriz Yönetimi

Dr. Öğr. Üy. Menekçe Kılıçarslan¹

¹İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, meneksekilicarslan@gmail.com

Özet: Sağlık, bireyin; bedenen, zihnen, ruhen ve sosyal açıdan tam iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Başta Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) olmak üzere çok sayıda sağlık ile ilişkili kurum, sağlığın bu dört boyutuna vurgu yaparak sağlıklı bireyi tanımlamaktadır. Bireylerin tam iyiliğine yönelik olarak sunulan tüm hizmetler, sağlık hizmeti olarak anılmaktadır. Türkiye’de kamu ve özel girişimciler tarafından sunulan sağlık hizmetleri, teknolojik gelişmelerden doğrudan etkilenen bir yapıda olduğu aşikâr. Sağlık hizmetlerinde yaşanan kriz durumlarının çok sayıda nedeni vardır. Her bir neden, aynı zamanda, kriz iletişiminin de desenini belirleyen niteliktedir. Kriz durumları zaten yapıları gereği iletişimi en çok gerektiren; medya, tanıtım, reklam ve pazarlama faaliyetlerine en çok çabanın harcanmasını gerektiren durumlardır. Sağlıkta kriz durumlarında da krizin niteliğine göre iletişim araçlarının etkili kullanımı, stratejik açıdan bence son derece önemlidir. Bu çalışmamda, sağlık hizmetlerinde yaşanan kriz durumlarının nelere sebebiyet verdiğini ve nasıl hazırlık plan yapıldığını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz İletişimi, Sağlık Kurumlarında Kriz, Sağlık Hizmetleri

Abstract: Health, individual; physical, mental, spiritual and social well-being. Many health-related institutions, especially the World Health Organization (WHO), define healthy individuals by emphasizing these four dimensions of health. All services offered for the full well-being of the individuals are referred to as health services. health services offered by public and private entrepreneurs in Turkey, it is apparent from a structure directly affected by technological developments. There are many reasons for the crisis situations experienced in health services. Each cause is at the same time a determinant of the crisis communication pattern. Crisis situations are already in need of communication in most cases; media, promotion, advertising and marketing activities. In the case of crisis in health, the effective use of communication tools according to the quality of the crisis is very important in terms of strategy. This specifies what happens to the crisis situations in health services and how the preparation plan is made.

Key Words: Crisis, Crisis Communication, Crisis in Health Institutions, Health Services

1. GİRİŞ

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisi küreselleşmenin etkisi altına girmiştir. Bu yıllar, dünya ekonomisine liberalizmin bütün dinamikleriyle hakim olduğu, rekabetin öncelikli, üretimin bilgi gücüne dayandığı dönemdir. Ekonomik değişimler, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme, üretim ve teslimat sistemlerinin ve altyapısının yanı sıra kritik sistemlerin merkezileştirilmesi ve yoğunlaşması konularında artan biçimde diğer ülkelere bağımlılığa yol açmıştır. Pek çok ülkenin sistem olarak diğerine bağlı oluşu, kriz yönetimini de güçleştirmektedir. Başta ekonomik hususlar olmak üzere küresel düzeyde ülkelerin birbirleri ile ilişkilerinin girift hale gelmesi, krizlerin boyutlarını büyütmüş, öngörülebilirliğini de azaltmıştır. Herhangi bir sektör ya da ülkedeki kriz durumlarının etkisi küresel boyuta yansiyabilmektedir (Aydın 1999: 22).

Sağlık, hizmet yoğun yapısı, çok katmanlı biçimde sunulmaya olan gereksinim, ekonomik yanının ağır basması, sunucu ile alıcı arasındaki bilgi asimetrisi, teknolojiye olan sıkı bağlılığı ve bunun gibi diğer nedenlerden kaynaklı olarak kriz olasılığının her zaman yüksek olduğu bir alandır. Sağlık hizmetleri, yapısı gereği sunumu sırasında çok sayıda beklenmeyen durumu bünyesinde barındıran yapıdadırlar (Sargutan 2005: 403).

Hizmetin her düzeydeki sunumu, çeşitli faktörlere dayanan biçimde beklenmedik sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. En basit haliyle beklenmedik biçimde ortaya çıkan ve kişileri, örgütleri, grupları ve toplumları olumsuz yönde etkileme potansiyeli bulunan gelişmeleri ifade eden kriz durumları, iletişim stratejilerini yerinde kullanmayı gerektirmektedir. Kriz, kamu ilgisinin örgüt, grup ya da topluma tam olarak yöneldiği durumun adıdır. Bu haliyle de iletişimin en etkili biçimde yönetilmesine gereksinim daha fazladır.

2. Kriz Yönetimi

Kriz idaresi, oluşabilecek problemlerin önceden tespiti, önüne geçilmesi ya da sonucunda sınırlandırılmasına uğraş vermek yerine meydana geldiğinde tepki verilmesi olarak tanımlanmaktadır. İfadeden de anladığımız gibi krizlerin çıkmadan bilinmesi kestirilmesi ve oluşmasını önleyici ya da önüne geçemediğimizde oluşturduğu etkileri kısıtlanması için gerekli çaba gösterilmelidir (Demirtaş 2000: 355).

Kriz idaresinin bir başka özelliği de özgün düzenli düşünceye dayanmasıdır. Kriz idare etmek düzeni tanımakla ilgilidir. Ayrıca topluluğu, teknolojiyi, yapıları, beşeri ve sürekli edinilmiş davranışları, işletme kültürünü, idareci davranışlarını bir bütünlük içerisinde değerlendirebilme durumu, kriz idaresinin kilit noktasıdır.

Sağlık kurumlarının idare ve haberleşme yapısının düzenin gerekliliğine göre farklı bir yapı inşa etmekte olup kriz anında ortaya çıkacak sağlık kuruluşlarında gereken sistemin önceden tespit edilmiş olması önemlidir. Bu yapının öncelik verilmesi gereken önem iletişimin yatay veya dikey değil çabuklaştırılmış ama kontrollü, çapraz yapıda olması gerektiğidir (Tağraf ve arslan 2003: 55).

2.1. Hastane Kriz Planının Hazırlanması

Hastanelerde kriz idaresi durumunda önemli çalışma faaliyetlerinden biri olan kriz idare planının hazırlanmasıdır. Kriz esnasında meydana gelen zaman baskısı, kargaşa, iletişim gerekliliği ve belirsizliğin negatif etkileri, hastane kaynaklarının kriz esnasında etkin ve verimli kullanılmasından dolayı böyle bir planın varlığını gerekli kılmaktadır. Böyle bir planlama kapsamında aşağıda maddeler halinde belirtilen konuların dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Ersoy 1999: 15):

- Kriz esnasında önce olması gerekli işlem bilinen hasta muayene düzenin terk edilmesidir. Ciddi kısıtlayıcı bakım kuralları uygulanmaya başlanır. Oluşan durum hastane planında anlatılmalıdır. Hangi an da hangi hizmetlerde OHAL'e geçilecektir örneği gibidir (Behçet 2014: 105).
- Belirtilen durumda sağlık işletmesinin durumu, nitelikleri sivil savunma planı ve takımların yapacağı iş belirlenmelidir. Bu planlama süreci, oluşabilecek kriz türlerine göre detaylandırılmalıdır (Fırtına, heyelan, tsunami, nükleer saldırı vb.).

Sağlık kurumunda olan tehlikeli eşyaların ünite bazında listeleri olmalıdır (Kızıltan ve Mirdol 2000: 19).

- Tesisler ve cihazların girdilerin stoklanması ve yedekleme işlemi yapılmalıdır. Sözgelimi; bir yangın olduğunda kullanılacak elzem cihazlar (tansiyon aleti, ambu vb.), tıbbi sarf malzeme ve ilaçlar, (atropin, adrenalin, enjektör, intraket, serum vb.) belirlenerek her türlü krize karşı en güvenilir alanda saklanmalı ve düzenli olarak kontrolü (denetimi) görevlendirilmiş çalışan tarafından yapılmalıdır.
- Kriz idare stratejisinde, hangi durumlarda kurulacak kriz merkezinde görev alacak çalışan adları (ve yedekleri) yetki ve sorumlulukları ile hangi sürede, nerede hazır olacakları belirlenmelidir.
- Kayıt düzeni oluşturulur, gelen tüm tedavi alan kişilerin bilgileri burada saklanır ve gereken anlarda fotoğrafları alınır.
- Bina–Tesis Kontrolü: Binaların kuş bakışı çizimleri hizmet noktalarında tanımlanacak şekilde kriz merkezinde ve kriz planının ekinde olmalıdır. Bu çizimler hassas alanlarda su, kanalizasyon, ısıtma ve aydınlatma ile ilgili bilgiler bulunmalıdır. Bu bilgilerin daha etkin hale getirilebilmesi için konunun bilir kişileri ile tartışılarak maliyet/fayda değerlendirmeleri doğrultusunda karar verilmelidir. Diğer sağlık kurumları ve hastanelerde, kuruluş ve meslek toplulukları ile hangi anlarda, nasıl işbirliği olabileceğine dair olarak bir karşılıklı destek işbirliği protokolü imzalanmalıdır.
- Hastanenin güvenli bir yerine sığınak yapılmalıdır. Bu sığınakta ihtiyaç malzemeleri hazır bulundurulmalı ve çalışanlar tarafından belirli zaman aralıkların da kontrol edilmelidir.
- Yüksek maliyeti olan cihazların olduğu yerler oluşabilecek yangın ve depremlere direnç yönünden konunun bilir kişilerine incelenilerek, gerekli öneriler alınıp, belirli zaman aralıklarıyla hangi personelin nasıl değerlendireceği tanımlanmalıdır.

- Beklenmeyen anlarda bir başka önem içeren konu medya ile iletişimin düzenlenmesidir. Çünkü beklenmeyen anlar da yazılı ve görsel-işitsel medya “haber alma” tanımına istinaden sağlık kurumuna akın oluşacaktır. Bu nedenle, afet planlanmasında medya ilişkileri olumlu bir şekilde ayarlanıp kriz komitesi tarafından sözcü belirlemelidir. Aksi durumda, sağlık çalışanı rahat çalışamayacak ve gerçekliği belli olmayan bilgiler tüm topluma aktarılacaktır.
- Beklenmeyen durumlarda kullanılmak için Çalışan Bilgi Formu yapılarak, hazırlanan bilgiler kriz merkezine zaman aralıklarıyla aktararak her an kullanılacakmış gibi hareket edilmelidir.
- Hastane önü ve çevresi akın sebebiyle insan ve araç yığına uğrayacaktır bunun planı da yapılmalıdır.
- Beklenmeyen anlarda telefonların kullanıma kapanılabilmesi hesaplanarak; radyo, telsiz ve bilgisayar aracılığıyla dışarıyla iletişim olanakları sürekli hazır halde olmalıdır.
- Özellikle deprem esnasında yerinden çıkıp tehlike oluşturabilecek hasta Odasındaki tv, dolap, oksijen maskesi ve her türlü cam nesnelerin hasar vermesini engelleyecek önlemler üstünde durulmalıdır.
- Hastaneye gelenler için triaj sırası oluşturularak kuş bakışı plana dahil edilmelidir.

Yukarıda belirtilen bir yapıda kriz esnasında ne yapılması gerekliliği kapsamında tüm çalışanın yıllık zaman aralıklarıyla eğitime sokulmalıdır.

2.2. Hastanelerde Risk Yönetimi

Sağlık kurumları, bir sağlık düzeninin önemli bir etkeni olup sağlık hizmeti veren işletmelerdir. Bir sağlık kuruluşunun ilk amacı para kazanmak olsa da, sağlık Hizmetinin gerekliliği sebebiyle, toplumsal fayda da göz önüne alınmalıdır. Başka bir anlatımla, sağlık kuruluşlarının sadece para kazanma amacıyla çalışması asla düşünülemez. Bütün kurumların yer aldığı toplumsal sorumluluk tanımının önemliliği sağlık kurumlarının sunduğu toplumsal faydanın özelliği nedenselliğiyle de daha da fazladır (Aksay vd. 2012: 123).

Sağlık kurumlarını başka işletmelerden ayırtıran iki özelliği bulunmaktadır. Risk ve zamandır. Bu hizmetler yapıları dolayısıyla, hastanelerde zaman kavramının değeri çok önemlidir. Buna iki taraftan bakmak mümkündür. İlk olarak çabuk hareket, diğeri ise beklemek olarak söylenebilir. Tedavi alanın hayatta kalabilmesi için kimi anlarda son derece çabuk davranılması gerekmekte ve dakikaların önemi bile artmaktadır. Bazı anlarda da, tedavi alan kişinin iyileştirilebilmesi için uzun zamanlı bir sağlık hizmetine ihtiyaç olmakta ve sabrın önemi artmaktadır (Aksay ve Orhan 2013: 15). Diğer işletmelerde de, üretim için bir çabukluk ve zaman yeterliliği olup, zaman sağlık kurumlarındaki gibi değerli olmamaktadır. Sağlık kurumları ayıran diğer özellik de risktir. Bir sağlık kurumu normal işletmelerden farklı olarak tıbbi risklerin içinde kalmak durumundadır. Bundan dolayı, sağlık kuruluşlarının riskleri normal işletmelerden daha da çok olmaktadır (www.aof.anadolu.edu.tr, 2009, 10.09. 2019).

Sağlık kurumlarında risk yönetimi klinik veya klinik olmayan risk idaresi olarak ikiye ayrılabilir (www.shb.scot.nhs.uk, 2009, 15.09.2019). Klinik risk idaresi tıbbi riskleri ele alırken, klinik olmayan risk yönetimi sağlık kurumunun bir işletme olarak karşı karşıya olduğu riskleri değerlendirmektedir. Bir başka sınıflandırma yaklaşımı ile sağlık kurumlarında risk altında bulunan unsurları aşağıdaki gibi dört ana kategoride yazmak olanaklıdır:

- Beşer; Hastalar, sağlık çalışanı, hasta yakınları ve devlet,
- Fiziki ve maddi eşyalar; Mülk edinimi ve her türlü maddi nesneler,
- Hukuk; Yapılan yanlışlar nedeniyle açılan hukuki davalar,
- Hastaneyle ilgilenen konular; hastanenin itibarı

Hastanelerdeki risklerin ortaya çıkmasına yol açabilecek faktörlerin de ayrıca göz önünde bulundurulması gereklidir. Hastanelerde, yukarıda belirtilen riskleri ortaya çıkarabilecek başlıca faktörler şunlardır (Aksay ve Orhan 2013: 17):

- Mikroorganizmaların: Enfeksiyon tehlikesi
- İnsan: fiziksel hasar, gasp, dolandırma, kundakçılık
- Sistem/Teknoloji: Altyapı ve kullanılan teknolojinin çökmesi sonucu tıbbi ve tıbbi olmayan destekleyici süreçlerde riskler
- Makroekonomik/Politik: Döviz etkisi, fiyatlar, enflasyon, mevzuat, politik belirsizlik, politik karar
- Doğal afetler: Yangın, tsunami, deprem

2.3. Kriz Yönetiminde Erken Uyarı

Erken uyarı sistemleri sayesinde krizin varlığı, şiddeti ve yoğunluğu tespit edilebilir. Bu sayede işletmenin varlığının istikrarla sürdürülmesi imkânı doğar. Erken uyarı sistemi, mali oranlardan hareketle, işletmenin başarı durumunu tespit edebilmek için oranları tek tek dikkate alma yerine, onları başarılı-başarısız işletme grupları içinde birlikte değerlendirme sürecidir (www.makalemarketi.com 20.09.2019).

Erken uyarı sistemi genellikle dört analiz süreci üzerine kurulmaktadır. Bunlardan ilki çevre analizidir. Çevre analizi zinde çevrede aynı faaliyet dalındaki işletmelerin bir analizi yapılır ve bunlar başarılı ve başarısız olarak gruplandırılır. Sonraki safhada seçilen işletmelerin bilanço ve kar-zarar cetvellerinden mali oranları hesaplanır (Titiz 2003: 35). Mali oranlardaki gelişmelere bakarak işletmenin yakın gelecekteki durumları tahmin edilmeye çalışılır. Daha sonra her yıla ait başarılı ve başarısız işletmelerin oran ortalamaları bir grafik haline getirilerek, her bir oranın başarılı ve başarısız işletmeler açısından nasıl bir gelişme gösterdiği ortaya konur (Toğrul 2013: 55).

2.4. Sağlık Kuruluşlarında Erken Uyarı

Bu sektör için erken uyarı, bir yönden sağlık risklerinin anlamlandırılması başka yönden ise bu risklerin ortaya çıkma ihtimalleri hakkında sağlıklı bilginin zamanın da idareye sağlanması anlamına gelmektedir. Sağlıkta erken uyarı kuruluşu yalnızca işletmeler için değil aynı ileri zaman da olacak projeler için de uygulamaya koyulabilmektedir (Balaban 2018: 75). Misal verirsek eğer Fiji’de hava koşulları değişmesinin sağlık üstündeki etkisine karşılık insanın sağlığına zarar gelmemesi amacıyla planlanan bir proje kapsamında beklenen sonuçlardan birisi de hava değişiminin sağlık üstündeki tahmini etkilerinin neler olabileceğine bunların ihtimallerinin belirlenmesine ilişkin güvenli bilgiye ulaşmayı gerçekleştiren bir “erken uyarı sistemi” inşaa edilmesidir (www.adaptationlearning.net.02.04.2019).

Başka bir deyişle, sağlık sektöründeki riskler, ilk olarak hasta güvenlik amaçları açısından, uluslararası sağlık standartlarında etkin olan JCI ajansı genel olarak aşağıdaki maddeler ile anlatmıştır (Güven 2017: 95):

- Hasta kimliğinin doğruluğu
- İletişim seviyesini arttırma
- Riski yüksek ilaçların güvenliğini arttırma
- Doğru prosedürün önemsenmesi
- Oluşabilecek enfeksiyonların hastane tarafından engellenmesi
- Düşmenin neden olabileceği risklerin indirgenmesi
- Hasta bakımında enfeksiyon risklerinin azaltılması
- Hasta bakımını süresince ilaç uyumunun denetimi
- Uzun süreli yaşlı hastaların influenza ve pnömokok hastalık riskinin azaltılması
- Cerrahi yanığın olma ihtimalinin azaltılması
- Hasta güvenlik katılımlarına hastaların teşvik edilmesi

- Hastanın bakımı sırasında gerçekleşen ilaç yaralarının indirgenmesi
- Güvenlik risklerinin hasta bakımı açısından güvenli hale getirilebilmesi
- Hastaya hastalığı konusun da farkındalık yaratarak onu kendini ifade edebilecek düzeye getirmek

Görmekte olduğumuz, sağlık kurumu organizasyonunda, risk barındıran ve bununla birlikte de erken uyarı dahilinde yakından gözlenmesi önemli olan birçok alan var olmaktadır. Çalışmamda, çalışmanın amacı üstünde kolay bir biçimde uygulanabilirlik erken uyarı sisteminin olabildiğince kapsanmasını sağlamak amacıyla, sağlık kurumunda kriz oluşturabilecek ve bu sebeple erken uyarı sistemi çerçevesinde gözlenmesi gereken alanlar belirtilen gruplar şeklinde toplanmaktadır:

1. Hasta bakımı ile oluşan riskler
2. Personel ile ilgili olan riskler
3. Fiziksel yapı çerçevesinde oluşan riskler
4. Doğal afet riskleri
5. Maddi riskler

Sağlık işletmeleri sektöründe erken uyarı sistemi, bu alanlardaki değişenleriyle her zaman takip edilmesi ve negatif gelişmeleri aynı anda bildirecek şekilde oluşturulmalıdır. Bahsedilen alanlardaki herhangi gelişmelerin hangi sıklıkla takip gerekliliğini belirlemek için en mantıklı yaklaşımlardan birisi krize duyarlılık ya da direnç analizi yapmak olabilmektedir.

Günümüz de gelişen bilgi ve iletişim, erken uyarı sisteminin oluşmasında ve işletilmesinde etkin rol oynamaktadır. Ptochos vd (2004: 79-81) coğrafi bilgi sistemleri, web tabanlı tasarımlar, GPS ve akıllı kart gibi günümüzün gelişmiş teknolojilerinin sağlık sektöründe erken ikaz sistemlerinin kurulmasında, tıbbi kayıtların uzaktan yönetiminde, istatistik analizlerde, karar verme süreçlerinde ve kurum içi ve dışı iletişimde geniş kullanım alanları bulunduğunu belirtmektedir.

Başarılı hasta bakımı ancak, yüksek güveni olan bir ortamda gerçekleşebilir. Bundan dolayı da potansiyel olan riskleri belirlemek, risklerin engellenmesi için tedbirde bulunmak ve oluştuğunda minimum kayıp ile geçiştirebilmek için ne yapmak gerekliliğini önceden bilmek ve hazırlanmak gerekmektedir. Bundan dolayı, sağlık kurumunun, etkili bir erken uyarı sistemini kurması ve yönetmesi gerekliliği vardır

2.4.1. Sağlık Kuruluşlarında Erken Uyarı

Erken uyarı, birbiriyle ilgili olaylardan oluşmuş olarak kabul edilebilir. Kriz idaresinde erken uyarı sistemini şekilde görüldüğü gibi modellemiştir.

Kaynak: Korkmazıyürek ve Basım (2008), İş Modeli ve Kriz Yönetimi, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 36.

2.4.2. Erken Uyarı Sinyalleri

Erken uyarı düzeninin ilk etkisi erken uyarının sinyalleridir. Sağlık düzeninde her zaman gözlenmesi gerekli erken uyarı sinyallerinin bulunması, bu sektörün erken uyarı düzeninin oluşmasının yolunu belirlemektedir. Genel olarak görüldüğünde, onlarca ve hatta yüzlerce erken uyarı sinyali belirlemek olağandır. Günümüz de bilgi işlemin teknolojisi, sayıca fazla erken uyarı sinyali bulmayı ve gözlemeyi olağanlaştırmıştır (Tağraf ve Arslan 2003: 58). Fakat, erken uyarı düzeninin yönlendirebilir olmasını etkin kılmak için, erken uyarıyı veren sinyallerin sayıca da uygunluğunu belirlemek gerekir. Bu konu ise literatürde belli miktarı kapsamaktadır. Erken uyarı sinyallerinin, sağlık kurumunun kapsadığı alana, büyüklüğüne ve etkinlik yoğunluğuna ilintili olarak farklılaşabileceği de anlaşılabilir. Fakat bu araştırmanın, sinyallerinin sayıca yerine ilk olarak erken uyarı sinyallerinin nasıl olması gerekliliği üstünde uğraşmıştır. Bunu ele alarak, daha eskiden belirlendiği gibi, sağlık sektöründe risk oluşturma potansiyelli hasta huzuru, personel, fiziki yapı, doğal afetler ve maddi riskler olmak beş ana grup toplanmaktadır (Gerni vd. 2005: 41).

2.4.3. Erken Uyarı Sinyallerinin İzlenmesi

Yukarıda anlatıldığı gibi açıklanmış erken uyarı sinyallerinin devamlı gözlenmesi olmadığı durumda, bu sinyallerin onlardan beklenmekte olan faydayı olanaksızdır. Erken uyarı sinyallerinin gözlemlenmesi beraberinde iki sorulması gereken soruyu da akla getirmektedir: kim gözlemleyecek ve ne süreyle izlenecek? Sinyalleri kimin gözleyeceği örgütsel boyut ile de açıklanabilen bir konudur (Gerni vd. 2005: 43).

Örnek verecek olursak müdür ile ilintili bir birimin mi yoksa kurum da birden çok olan birimin mi gözleyeceği, idarenin yanıt bulması gereken bir düşüncedir. Başka bir deyişle, izleme devamlılığı da sinyalin kalitesi ile ilgilendirilebilmektedir. Sinyalin özelliği kapsamında gündelik, yedi günlük, otuz günlük, üç aylık veya daha uzun süreli gibi uygun periyotlarda gözlemlene söz konusu olabilmektedir (Karaköse 2007: 4).

2.4.4. Erken Uyarı Bilgisinin Aktarılması ve Değerlendirilmesi

Bilinen bir düzene, belirli bir zamana göre izlenmiş erken uyarı sinyallerinin bilgisinin iletilmesinin iki nedeni olmaktadır. İlki, bilgilerin sürekli olarak rapor halinde aktarılması, diğeri de belirlenen kapsam dışında bir gelişme olduğunda o zaman rapor edilmesinin gerekliliğidir. Erken uyarı sinyalleri belirtilmesiyle, farklı olan sinyalin tehdit oluşturma seviyesi konusunun sayısal ölçümlerde de belirtilmelidir. Bu farklı bir istatistiksel çalışmaya ihtiyaç duyurmak ile birlikte, ulus veya uluslararası normlara göre belirtilmesi gerekli bir konu olmaktadır. Erken uyarı sinyalini hesaplayacak olan raporlanan uyarı sinyalinin değerleriyle bu sinyali belirlenmiş olması gereken risk seviyesinin bir farklılığını ortaya koyarak, olayın önemini ve riski ne düzeyde olduğunu gösterecektir (Soysal vd. 2009: 433).

3. SONUÇ

Kriz yönetiminde sosyal medyanın gücünden faydalanmak oldukça önemlidir. Özellikle sağlık hizmetlerinde krizin ortaya çıkışına ilişkin veriler, ilk olarak bu mecralardan öğrenilebilir; gerekli adımlar erken atıldığında örgütsel hedeflerin daha az etkilenmesi sağlanabilir. Krizleri en başarılı ve hafif şekilde atlatmakta hızlı ve etkin iletişimin önemi düşünüldüğünde sosyal medyanın hızından ve mekândan bağımsız kullanımından yararlanılabilir. Sağlıkta küçük bir sorunun hızla büyüme potansiyeli göz önüne alındığında; etkin sosyal medya kullanımı stratejilerine sağlık kurumlarının önem vermesinin gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır.

Kriz durumlarında sağlık kuruluşlarının krizi etik dışı bir yaklaşımla yönettikleri sıklıkla rastlanan durumlardır. Bilginin örgütsel ya da bireysel çıkar amaçlı manipülasyonu, bilgilendirmeden iletiyi dikte etme haline dönüşmekle sonuçlanacaktır. Bireyin ve onun kendi sağlık durumuna ilişkin sorumluluk almasının öncelendiği paradigmada bu durum, en basit haliyle talimatlara uymamakla sonuçlanacaktır. Ayrıca bu tür bir yaklaşım, krize neden olabilmekte ve krizi derinleştirebilmektedir.

Kurumların ve sağlık hizmeti sunucularının beklenmeyen durumlarda ve kriz iletişiminin gerektiği koşullarda açık ve samimi iletişime odaklanmaları gerekir. Savunmacı bir yaklaşımdan ziyade empatiye dayanan açık iletişim, krizin doğru yönetilmesi konusunda katkıda bulunacaktır. Kriz anında sosyal

medyada sessiz kalmak yerine bilgi bu mecralardan takipçilere açık ve tam olarak sunulmalıdır. Bilgi; eksik, yanlış veya çarpıtılmış şekilde sunulmamalıdır.

Kamuoyuna hangi mecralar üzerinden ulaşılabileceğini belirlemek, kriz yönetiminde etkin sonuçlar için gerekliliktir. Kurumların tüm kriz durumlarına ilişkin bir planlarının olması, bu planlamada sosyal mecraların önemsenmesine gerek vardır. Krize yeni medya araçları bağlamında önceden hazır olan kurumlar, krizin boyutunu büyümeden çözebilirler. Yeni medya ve özellikle sosyal ağlar, erken uyarı sistemleri yönünde işlev göreceği bilinmelidir. Kriz durumlarında iletişimi kimin yöneteceği sosyal mecralar için de planlanmış olmalıdır. Diğer iletişim stratejilerinde olduğu gibi sosyal ağlar üzerinden ortaya konulan eylemlerde de empati göz ardı edilmemelidir. Krizin tüm aşamaları, kamunun bilgi talebinin en üst düzeyde olduğu durumlardır. Başta kurumun web sitesi olmak üzere yeni medyanın bilgi talep edenlere doğru bilgiyi aktarmak için kullanılması kurumsal düzeyde yararlar sağlayacaktır

Krizin etkilerinin azalmaya başladığı dönemde de sosyal ağlar takip edilmeli; izleyiciden gelen tepkiler gözlenmelidir. Yönetimin etkililiği ve geleceğe ilişkin çıkarımlar için izleme ve iletişimi yönetme önemlidir. Krizin tüm aşamalarında geleneksele kıyasla çok sayıda üstünlüğü bulunan yeni medyanın dikkatli ileti kodlamasını gerektirdiği; sürekli güncellenmeyi ve her zaman takip etmenin zorunlu olduğu unutulmamalıdır. Sağlık kurumlarının sosyal medya yönetiminde profesyonel çalışanları görevlendirmesi ve bu yönetim işlevinin yönetime en hızlı biçimde erişebilir yerde konumlanması başarılı kriz yönetimi için zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Aksay, K., Orhan, F., & Kurutkan, M. N. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Bir Risk Yönetimi Tekniği Olarak FMEA: Laboratuvar Sürecine Yönelik Bir Uygulama. Sağlıkta Performans Ve Kalite Dergisi, 4(2), 121-142.
- Aydın, M. K. (1999). "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye". Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 1-23.
- Balaban, S. (2018). Kriz Yönetiminde Liderlik ve Liderlik Özelliklerinin Kriz Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Behçet, M. (2014). Olağanüstü hal uygulaması ve teorik temelleri (Doctoral dissertation, İstanbul Bilgi Üniversitesi).
- Can, H. (2002). Organizasyon ve Yönetim. 6. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirtaş, A. G. H., & Üniversitesi, E. F. İ. (2000). Kriz yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 23(23), 353-373.
- Ersoy G.(1999), Hastaneler için Afet Planı, Acil Tıp Bülteni, 4 (1-2): 14-15, 199
- Gerni, C., Emsen, Ö. S., & Değer, M. K. (2005). Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Analizi. Ekonometri Ve İstatistik e-Dergisi, (2), 39-62.
- Güven, A. (2017). Sağlık Okuryazarlığını Etkileyen Faktörler ve Sağlık Okuryazarlığı İle Hasta Güvenliği İlişkisi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Karaköse, T. (2007). Örgütler ve kriz yönetimi. Akademik Bakış,(13), 1-15.
- Kızıltan, G., & Merdol, T. K. (2000). Günde Beşyüz ve Üzeri Kişiye Yemek Servisi Yapılan Toplu Beslenme Kurumlarında Kullanılan Araç Gereçlerin Kalite ve Kantite Açısından Değerlendirilmesi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 29(1), 17-23.
- Korkmazıyürek, Haluk ve Basım, Nejat (2008), İş Modeli ve Kriz Yönetimi, Ankara: Gazi Kitabevi
- Ptochos, D., Panopoulos, D., Metaxiotis, K., Askounis, D., & Psarras, J. (2004). Using internet GIS technology for early warning, response and controlling the quality of the public health sector. International Journal of Electronic Healthcare, 1(1), 78-102.
- Sargutan, A. E. (2005). Sağlık sektörü ve sağlık sistemlerinin yapısı. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8(3), 400-428.
- Soysal, A., Karasoy, H. A., & Alıcı, S. (2009). Kobi'lerde Kriz Yönetimi: K. Maraş'ta Tekstil Sektöründeki KOBİ'lerde Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 431-446.
- Tack, Philip B.(1994). Kriz Zamanı Yönetim. (Çeviren: Yakut Güneri). İstanbul: İlgı Yayıncılık.
- Titiz, İ. (2003). Kriz dönemi yönetsel kararların kriz sonrası işletme stratejileri üzerine etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2).
- Toğrul, B. E. (2013). Sağlık sektöründe kriz yönetimi kapsamında erken uyarı sistemi: Adana-Mersin illerinde bir uygulama (Master's thesis, Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- www.aof.anadolu.edu.tr, 2009, 10.09. 2019.
- www.shb.scot.nhs.uk, 2009, 15.09.2019.
- www.makalemarketi.com 20.09.2019.
- www.adaptationlearning.net. 02.04.2019.

Türkiye Ekonomisi'nde Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Prof. Dr. Murat ÇETİN¹

Öğr. Gör. Ömer Sinan PEHLİVAN²

¹Namık Kemal Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi Vize MYO Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, omersinan.pehlivan@gmail.com

Özet: Bu çalışmanın temel amacı ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisi için 1960-2018 dönemini dikkate alarak analiz etmektir. Değişkenlerin birim kök analizini gerçekleştirmek için ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünlüğün varlığı ARDL sınır testi kullanılarak araştırılmıştır. Nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizleri için VAR modelinden istifade edilmiştir. Çalışmada değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu görülmüştür. Çalışmada değişkenler arasında bir eşbütünlüğün varlığı tespit edilmiştir. Ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik belirlenmiştir. Aynı zamanda etki tepki ve varyans ayrıştırması ile ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışma politika yapıcılarına önemli tavsiyeler sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır testi, VAR Modeli, Türkiye.

The Relationships Between Trade Openness and Economic Growth in Turkish Economy

Abstract: The main purpose of this study is to analyze the relationship between trade openness and economic growth taking into account the 1960-2018 period for Turkish economy. The ADF and PP unit root tests were used to perform the unit root analysis of the variables. The existence of cointegration between the variables was investigated using the ARDL bound test. The VAR model was employed for causality, impulse-response and variance decomposition analyses. In the study, it was found that the variables were stationary in their first difference. In the study, the existence of a cointegration between the variables was determined. A causality from trade openness to economic growth was determined. At the same time, significant results have been reached related to impulse-response and variance decomposition. The study can provide important recommendations for policy makers.

Keywords: Trade Openness, Economic Growth, ARDL Bounds Test, VAR Model, Turkey.

1. GİRİŞ

Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisinin varlığını teorik ve ampirik iktisat literatüründe önem kazanan bir konu olmuştur. İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkıp ülkelerin kapitalizm ve sosyalizm diye adlandırılan ekonomik sistemlerle yönetilme durumu Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte kapitalizmin ağır bastığı tek kutuplu dünya düzenine geçmiş bununla birlikte ülkelerin dış ticareti uygulama çabalarında da köklü değişimler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme adı verilen bu kavramın ortaya koydukları korumacı tutum yerini dışa açılarak ve tüm dünya ülkelerinin bir arada olabileceği entegrasyonların oluşmasına olanak tanımıştır. Bu entegrasyonların oluşabilmesi için de ülkelerin birbirleri ile devamlılık arz eden bir şekilde ticaret yapmaları gerekmektedir. Dışa açılma olarak da adlandırılan bu süreç ekonomilerin büyümesi kalkınması ve gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Karşıt görüş olarak az gelişmiş ülkelerin dış ticareti kısıtlamaları ile yani ithal ikameci sanayileşme modeli ile ekonomik büyümeyi gerçekleştireceği yönündeki görüştür. Az gelişmiş ülkeler kendi iç pazarlarına yönelerek ekonomik büyümelerini arttıracakları bu sebeple yerli sanayiye koruma iç güdüsüyle hareket ederek sanayilerini geliştirecekleri yönündeki bu görüşde bulunmaktadır (Kurt & Berber, 2008: 58).

Ticari dışa açıklık ile ekonomik büyümenin ilişkisinin pozitif yönde olacağı hipotezini destekleyen çalışmaların varlığı ülkemizin 24 Ocak 1980 kararları ve sonrasında temellerinin atıldığı ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmesi ile birlikte oldukça fazla bir şekilde ortaya atılmıştır. Yüksek derecede dış ticaret açıklığının küreselleşme entegrasyonuna geçebilmenin bir nedeni olabileceği görüşü gelişmekte olan ülkeler için bir klavuz görevi görmüştür. Genel kapsam da dışa açıklık dış ticaret hacminin ithalat ve ihracat toplamının GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla'ya) oranı olarak tanımlanır. Bu oran aslında ülkenin dış

ticarete olan bağımlılığını da ortaya koymaktadır. Dışa açıklık oranı büyüdükçe ülkenin dış ticarete yüksek derecede bağımlı olduğunu göstermektedir. Oranın küçük olması ise tam tersi durumu ifade etmektedir. Dışa açıklığı arttırmak için dış ticarette korumacı yaklaşımlardan mümkün olduğunca uzak durmak ve ülkenin dış ticaretini arttırıcı ya da özendirici politikalar üretmek gerekmektedir.

Bu çalışmada amaç ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisi için 1960-2018 dönemini dikkate alarak analiz etmektir. Değişkenlerin birim kök analizini gerçekleştirmek için ADF ve PP birim kök testleri kullanılmış, değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığı ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizleri için VAR modelinden istifade edilmiştir. Çalışma politika yapımcılarına önemli tavsiyeler niteliğinde ampirik bulgulara ulaşılmıştır.

2. TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

1960'lı yıllardan sonra ekonomilerin dışa açılma çabaları beraberinde dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tartışma konusu olarak ortaya çıkarmıştır. Ekonomistler ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme üzerine çok sayıda çalışma yapmışlardır. Ancak, uygulamalı çalışmaların varlığı 1990 yılları takip etmektedir.

Klasik ve Neoklasik iktisadi düşünceye göre dış ticaret ülkelerin kalkınmasına ve ekonomik anlamda büyümesine olanak tanımaktadır. Klasik teoriye göre Adam Smith ve David Ricardo ülkelerin dış açılmasının ekonomik büyümeye neden olacağını öne sürmüşlerdir. Dışa açılarak iç piyasanın rekabet gücü artacak rekabet edemeyen sektörler kaynaklarını daha başka alanlarda etkin kullanımına olanak tanıyacak ve ülkenin refah seviyesinde bir artış ortaya çıkacaktır.

Harrod-Domar modelinde üretim faktörlerinden sermaye ön plana çıkarılmış, ancak dış dünyanın etkisi üzerinde durulmamıştır. Keynesyen görüş ile birlikte dış dünyanın varlığının ülkenin milli gelirine etkisi ihracat- ithalat farkı dikkate alınmış ihracat eğer ithalattan fazla ise ülke içinde talebin artmasına bağlı olarak çarpan etkisiyle ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Eğer durum tam tersi olursa ithalatın artışına bağlı olarak milli gelir azalacak milli gelirin azalmasıyla birlikte ithalat azalacaktır. Solow büyüme modelinde ise emek sabit kabul edildiğinde sermaye birikiminin getirisinin azalacağını sürdürülebilir bir büyümenin teknolojik gelişmeler etkisiyle oluşacağı ifade edilmektedir.

İçsel büyüme teorilerine dışa açıklığın artmasıyla birlikte ülkeler teknolojik gelişmelere daha çabuk alışabilmekte bununla beraber üretim ve verimlilik arttırılmaktadır. İçsel büyüme teorilerine göre dışa açıklık ve yatırımlar ileri teknolojinin ülke içine girmesine olanak tanıyacaktır. Dışa açıklığı az olan ülkeye göre dışa açıklığı fazla olan ülkeler daha fazla büyüyecektir (Kurt & Berber, 2008: 60). Romer ve Arrow içsel büyüme teorilerinde ise üretim ve yatırım süreçlerinde ortaya çıkan bilginin kolaylıkla diğer ülkelere ve yatırımcılara dışsalılık sağlayacağı, bu yayılmanın dışa açıklıkla kolaylıkla ulaşacağı ve ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Konu ile ilgili pek çok ampirik çalışma kaleme alınmıştır. Yapraklı (2007) ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi üzerine bir uygulama yaparak araştırmıştır. 1990-2006 yılları arasında çeyreklik veriler kullanılarak yapılan araştırmada ekonomik büyümenin ticari açıklıktan pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Granger nedensellik testi sonucu ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Kurt ve Berber (2008) ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için incelemiş, 1989-2003 dönemini çeyreklik veriler kullanarak analiz etmişler, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İçsel büyüme teorilerinin ekonomik büyümeyi arttıracığı yönünde bulgular ortaya koymuşlardır

Kıran ve Güriş (2011) ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak analiz etmiş, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Artan vd. (2015) çevre kirliliği, dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye ekonomisi örneğinde incelemişlerdir. 1981-2012 dönemini kapsayan veriler dikkate alındığında; Türkiye'de ekonomik büyüme ve dışa açıklık arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının olduğunu kanıtlar bulgulara ulaşmışlardır

Özcan vd. (2018) ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Yükselen Piyasa Ekonomileri üzerinde araştırmışlardır. 1992-2015 dönemi için 18 ülke ekonomisine ait veriler dikkate alınarak yapılan araştırmada panel nedensellik sonuçları, ekonomik büyümeden ticari dışa açıklığa doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eren ve Ünal (2019) ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizini Türkiye ekonomisi üzerinde araştırmış. 1960-2016 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak ekonometrik bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Granger nedensellik ve Gregory Hansen eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre eş bütünleşme ilişkisi tespit edilememiş, çift yönlü nedensellik olduğu sonucu ortaya konmuştur.

Çeştepe vd. (2018) ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerinde etkisini Türkiye ekonomisi için araştırmış, 1998-2016 yılları arasında çeyreklik verileri kullanarak Granger nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizlerini uygulamışlardır. Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin varlığı olduğu sonucuna ulaşamamıştır.

Acaravcı vd. (2018) doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme ve dışa açıklık ilişkisini Balkan ülkeleri üzerinde araştırmış, 1996-2017 dönemlerini kapsayan panel nedensellik analizi uygulamışlardır. Dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında zayıf bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çevik vd. (2019) ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye ekonomisi için araştırmışlardır. 1950-2014 tarihleri arasında zaman serisi verilerinin analizinden elde edilen sonuçlara göre ticari açıklığın ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu ortaya çıkmıştır.

Manga ve Ballı (2019) turizm, ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi üzerinde araştırmışlar, 1963-2016 dönemi yıllık verilerini kullanmışlardır. ARDL sınır testi ve varyans ayrıştırması yöntemleri üzerinde durulmuştur. Sonuçlar; dışa açıklığın uzun ve kısa dönemde ekonomik büyümeyi etkilediğini belirlemiştir.

3. EKONOMETRİK MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmanın temel amacı ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak olduğundan, bu amaçla, aşağıdaki gibi bir doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır:

$$LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 LOP_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Tablo: 1 Değişkenlerin Tanımlanması

LGDP	Kişi başına gayri safi yurt içi hasıla sabit fiyatlara ABD Doları cinsinden doğal logaritması alınmış
LOP	Ticari dışa açıklık (Toplam ithalat ve ihracat verilerinin GSYİH Oranı) doğal logaritması alınmış

Yukarıdaki modelde LGDP kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılayı (2010 ABD doları sabit fiyatlarla), LOP_t ticari dışa açıklığı (toplam ihracat ve ithalatın GSYİH'ya oranı olarak) ifade etmektedir. Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla verileri ile ticari dışa açıklık verileri Dünya Bankası (World Development, 2019) veri tabanından elde edilmiştir. Değişkenler doğal logaritması alınarak kullanılmıştır.

4. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Bu çalışma metodolojik açıdan 3 aşamalı bir yöntem benimsemiştir. Birinci aşamada; değişkenlerin durağanlık analizi ADF ve PP birim kök testleriyle yapılmaktadır. İkinci aşamada; değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığı ARDL sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı ile incelenmektedir. Üçüncü aşamada; değişkenlerin nedensellik ilişkileri belirlenmekte, etki tepki ve varyans ayrıştırma analizleri gerçekleştirilmektedir.

5. AMPİRİK BULGULAR

Tablo 2 ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçları düzey değerleri itibariyle sunmaktadır. Sonuçlar serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları (Düzye Değerler)

Değişkenler		ADF Testi		Sonuç	PP Testi		Sonuç
		t- istat	Prob		t-istat	Prob	
LGDP	Sabitli	0,272	0,974	-	0,286	0,975	-
	Sabitli+Trendli	-2,104	0,532	-	-2,274	0,440	-
	Sabitsiz+Trensiz	5,372	1,000	-	5,460	1,000	-
LOP	Sabitli	-2,009	0,282	-	-2,007	0,282	-
	Sabitli+Trendli	-3,061	0,125	-	-3,303	0,075	-
	Sabitsiz+Trensiz	1,357	0,954	-	1,532	0,967	-

Düzye değerlerinde seriler durağan olmadığı anlaşıldığından birim kök test araştırması için 1.farkları alınarak tekrar yapılmış, sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. Değişkenlerin birinci farkı alındığında değişkenlerin artık %1 anlamlılık düzeyinde dahi durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Farklar)

Değişkenler		ADF Testi		Sonuç	PP Testi		Sonuç
		t- istat	Prob		t-istat	Prob	
ΔLGDP	Sabitli	-7,569	0,000***	I1	-7,568	0,000***	I1
	Sabitli+Trendli	-7,508	0,000***	I1	-7,508	0,000***	I1
	Sabitsiz+Trensiz	-5,287	0,000***	I1	-5,500	0,000***	I1
ΔLOP	Sabitli	-7,518	0,000***	I1	-7,614	0,000***	I1
	Sabitli+Trendli	-7,354	0,000***	I1	-7,434	0,000***	I1
	Sabitsiz+Trensiz	-7,440	0,000***	I1	-7,437	0,000***	I1

ADF ve PP test sonuçları ARDL sınır testi uygulanmasına ilişkin yaklaşıma imkan tanımaktadır. Bu sebeple değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisinin kısaca uzun dönemli ilişkisinin varlığını ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırılması için gerekli olan uygun gecikme uzunluğu kısıtsız bir VAR modeli kullanılarak Tablo 4 de ortaya konmuştur.

Tablo 4: VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-37.95898	NA	0.015059	1.479962	1.553628	1.508372
1	129.9309	317.1253	3.48e-05*	-4.590033*	-4.369035*	-4.504803*
2	131.9570	3.676922	3.75e-05	-4.516924	-4.148594	-4.374874
3	135.6013	6.343854	3.81e-05	-4.503752	-3.988089	-4.304881
4	141.3352	9.556436*	3.58e-05	-4.567969	-3.904974	-4.312278
5	144.0204	4.276444	3.78e-05	-4.519273	-3.708946	-4.206762

Not: LR: Yarı modifiye LR test istatistiği; FPE: Son tahmin hatası; AIC: Akaike bilgi kriteri; SIC: Schwarz bilgi kriteri; HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri. * ilgili kritere göre optimal gecikme uzunluğunu ifade eder.

Tablo 4'e göre AIC, FPE, HQ ve SC bilgi kriterleri uygun gecikmeyi 1 olarak göstermektedir. 1 gecikmeli VAR modeli için yapılan uygunluk testleri modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının bulunmadığını göstermiştir.

Tablo 5 ARDL sınır testi sonuçlarını göstermektedir. ARDL sınır testi sonuçlarına göre; hesaplanan F istatistiği değeri üst kritik değer olan 5.58'den büyük olduğu için %1 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkisinin var olduğu ortaya konmaktadır. Tanısal testlere bakıldığında; modelin doğru kurulduğu, hata terimleri ile ilgili olarak normal bir dağılımın sergilendiği oto korelasyon ve değişen

varyans problemlerinin bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple kurulan modelin uygun bir model olduğu görülmektedir.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi Eşbütünleşme Sonuçları

Hesaplanan F -istatistiği	11,189***	
ARDL gecikme sıralaması	[1]	
Pesaranvd. (2001) kritik sınır değerleri: Kısıtsız sabitli-trendsiz model		
Anlamlılık düzeyi	Alt sınır, $I(0)$	Üst sınır, $I(1)$
%1	4,94	5,58
%5	3,62	4,16
%10	3,02	3,51
Tanısal testler		
R^2	0.992	
Adj. R^2	0.992	
F -istatistiği	2397 ***	
Breusch-Godfrey LM testi	0,004 (0.947)	
ARCH LM testi	0.357 (0.549)	
J-B Normalty testi	9,075 (0,010)	
Ramsey RESET testi	1,890 (0.1612)	

Not: Optimal gecikme uzunluğu, AIC kriteri baz alınarak belirlenmiştir. Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini gösterir.***, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 7 de VAR Granger nedensellik analizi sonuçlarını vermektedir. Bağımlı değişkenin ekonomik büyüme, bağımsız değişkenin ticari dışa açıklık olduğu bir nedensellik analizinde %10 anlamlılık düzeyinde "Ticari Dışa Açıklık Ekonomik Büyümenin Granger Nedenidir" sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan bağımlı değişken ticari dışa açıklık, bağımsız değişkenin ekonomik büyüme olduğu bir nedensellik analizinde ise herhangi bir nedenselliğin varlığına ulaşılamamıştır.

Tablo 6: VAR Granger Nedensellik Testi sonuçları
Bağımlı Değişken: LGDP

Değişkenler	χ^2	df	Olasılık
LOP	3.413438	1	0.0647
All	3.413438	1	0.0647

Bağımlı Değişken: LOP

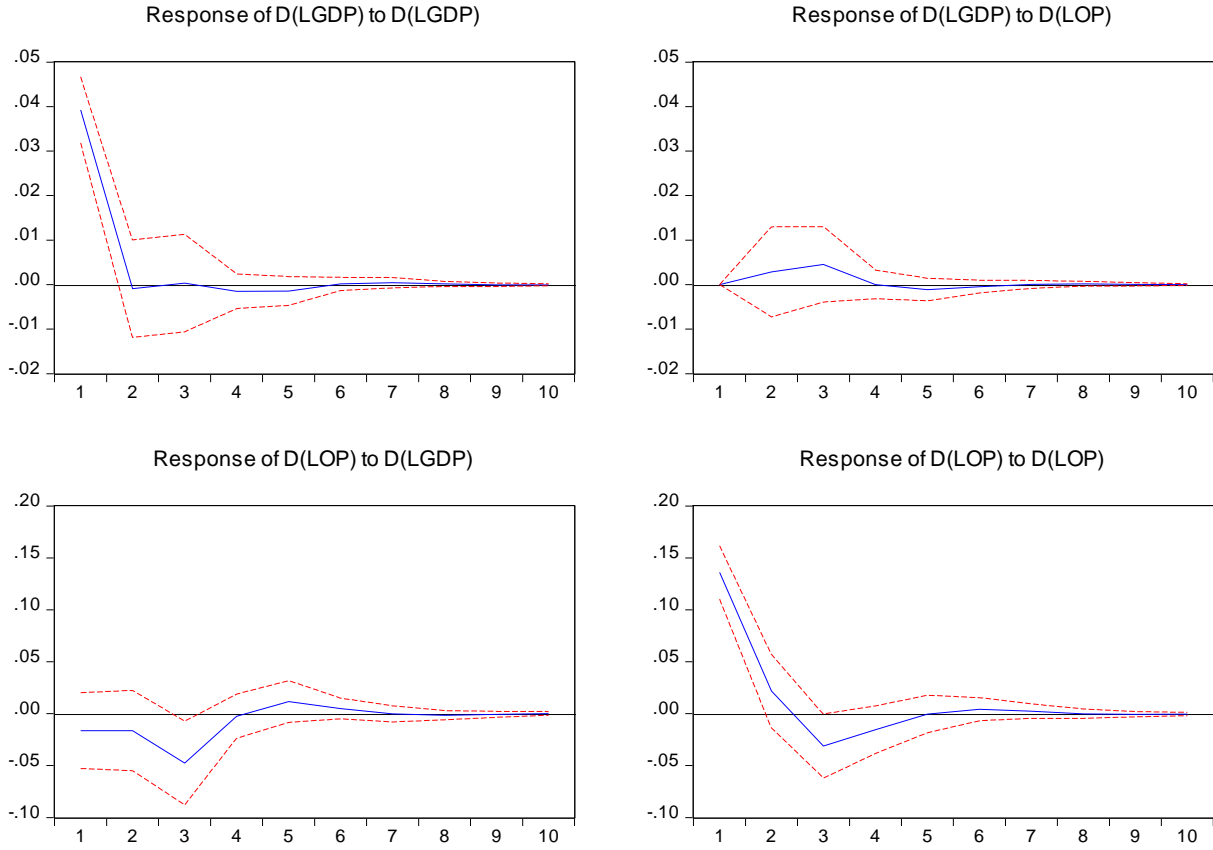
Değişkenler	χ^2	df	Olasılık
LGDP	2.377685	1	0.1231
All	2.377685	1	0.1231

Çalışmanın bu bölümünde VAR modeli ile değişkenlerin etki-tepki analizi ile varyans ayrıştırması analizi gerçekleştirilerek çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Grafik 1'de etki tepki fonksiyonlarının grafiklerine yer verilmiştir. Grafiklere baktığımızda ticari dışa açıklıkta meydana gelen bir şokun ekonomik büyüme üzerinde ki etkisi 3.dönemden sonra azalmaya başlayarak etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Ticari dışa açıklık da meydana gelene bir artış birinci dönemden sonra negatif etki yaratıp daha sonraki dönemde pozitif yönde etkilediği söylenebilir. Buna göre ticari dışa açıklıkta meydana gelen bir artışın ekonomik

büyümeyi başlangıçta az da olsa negatif etkilerken daha sonra olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlayabiliriz.

Grafik 1: Değişkenlerin Etki-Tepki Fonksiyonları

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Grafik 1’de ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme değişkenlerinin hata terimlerine verilen rassal bir şoka verdikleri tepkiler yer almaktadır. Burada kullanılan değişkenlerin durağanlık koşullarının sağlamış olması gerekmektedir.

Grafik:1 de ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme değişkenlerine bir birimlik rassal şok uygulandığında ilgili değişkenlerin hem kendileri hem de diğer değişken üzerindeki tepkileri ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu duruma göre:

Ekonomik büyüme serisinde ortaya çıkan bir birimlik şoka yine kendisinin vereceği tepki birinci dönemde negatif yönde olduğu ikinci dönemden sonra ortadan kalktığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Ticari dışa açıklık serisinin hata terimine bir birimlik şok verildiğinde meydana gelecek rassal şok ekonomik büyüme serisini az miktarda yaklaşık %0,005 seviyelerinde bir tepki verdiği dördüncü dönemden sonra bu etkinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Ekonomik büyüme serisinin hata terimine bir birimlik şok verildiğinde ticari dışa açıklık değişkenin vereceği tepki yer almaktadır. İlk dönem sabit bir tepki ortaya çıkmış 2. dönemden sonra %0,05 seviyelerinde negatif yönde bir tepki vermiş 3. dönemden sonra pozitif yönde %0,05 seviyelerinde tepki vererek 7. Dönemden sonra tepki %0 düzeyinde olmuştur.

Ticari dışa açıklık serisinin hata terimine verilen bir birimlik şok karşısında kendisinin vereceği tepki 3. döneme kadar negatif yönde bir tepki olup daha sonra pozitif yönde bir tepkiye dönüştüğü 7. dönemden sonra etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Etki tepki analizi sonuçları ortaya çıkarıldıktan sonra modelde kullanılan her değişkende ortaya çıkacak değişimlerin yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermek için varyans ayrıştırma modelinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ait varyans ayrıştırma tablosu Tablo 7 ve Tablo 8 de sunulmaktadır.

Tablo 7’ de ekonomik büyüme değişkeninin varyans ayrıştırma tablosu oluşturulmuştur. Bu tablodan elde ettiğimiz sonuçlara göre ekonomik büyüme değişkeninin ilk dönemde değişiminin %100 lük kısmı yani tamamı yine kendisi tarafından açıklanırken 10. dönemde bu oran %98 seviyesine düşmüştür. Ekonomik büyüme değişkeni tüm dönemlere bakıldığında ortalama olarak yaklaşık %98’i kendisi tarafından açıklanırken , ticari dışa açıklık değişkeni ekonomik büyümenin yaklaşık %2 lik kısmını açıklamaktadır.

Tablo 8 de ticari dışa açıklık değişkeni varyans ayrıştırma tablosu oluşturulmuştur. Bu tablodan elde edilen verilere göre ticari dışa açıklık değişkeni ilk dönemde %98,5 kendisi tarafından açıklanırken ekonomik büyümenin payı %1,5 seviyelerindedir. Son döneme gelindiğinde ticari dışa açıklık değişkenin %13 ü ekonomik büyüme tarafından açıklanırken kendisi %87 si ise kendisi tarafından açıklanmaktadır.

Değişkenler için meydana gelecek bir şokun karşılıklı olarak bir önemini bulmak için değişkenlerin varyans ayrıştırma sonuçlarını da değerlendirmek gerekir. Tablo 7’de yer alan sonuçlara baktığımızda; bağımlı değişkenin ekonomik büyüme bağımsız değişkenin ticari dışa açıklık olduğu bir durumda ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde az da olsa bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumu ticari dışa açıklık oranı arttıkça ekonomik büyüme üzerinde az da bir etki ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Ekonomik büyümenin ticari dışa açıklık üzerinde ise daha fazla bir etki yarattığını tabloya göre yorumlayabiliriz. Bu durumda ülkelerin ekonomik büyümeyi gerçekleştirdiğinde dış ticarete daha fazla yoğunlaştığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Tablo 7: Ekonomik Büyüme Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Tablosu

Variance Decomposition of D(LGDP):				
Period		S.E.	D(LGDP)	D(LOP)
1		0.039244	100.0000	0.000000
2		0.039358	99.47523	0.524772
3		0.039619	98.17487	1.825125
4		0.039648	98.17755	1.822451
5		0.039692	98.09888	1.901124
6		0.039695	98.08554	1.914462
7		0.039697	98.08560	1.914397
8		0.039697	98.08400	1.916000
9		0.039697	98.08370	1.916297
10		0.039698	98.08370	1.916305

Tablo 8: Ticari Dışa Açıklık Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Tablosu

Variance Decomposition of D(LOP):				
Period		S.E.	D(LGDP)	D(LOP)
1		0.137018	1.428428	98.57157
2		0.139692	2.740318	97.25968
3		0.150875	12.33779	87.66221
4		0.151697	12.23229	87.76771
5		0.152138	12.73920	87.26080
6		0.152274	12.82037	87.17963
7		0.152293	12.81755	87.18245
8		0.152301	12.82700	87.17300

9	0.152305	12.82881	87.17119
10	0.152305	12.82879	87.17121

Cholesky Ordering: D(LGDP) D(LOP)

4. SONUÇ

Bu yapılan çalışmada Türkiye ekonomisinde ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1960-2018 dönemi yıllık serileri kullanılarak ampirik olarak araştırılmıştır. İlk önce serilerin durağanlık seviyeleri araştırılmış, ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak serilerin birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir. Daha sonra bir VAR modeli kurularak uygun gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir. Bir gecikme uzunluğu dikkate alınarak ARDL sınır testi uygulanmış, çıkan sonuçlar göre değişkenlerin eş bütünleşme ilişkisinin olduğu yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkisinin varlığı belirlenmiştir.

Değişkenlerin nedensellik analizleri VAR Granger nedensellik analizi yapılarak araştırılmış, ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İktisat literatüründe dışa açıklığın ekonomik büyümenin bir nedeni olduğu hipotezi yapılan ampirik analiz neticesinde doğrulanmıştır. Değişkenlerin etki-tepki analizleri ile varyans ayrıştırma yöntemi kullanılarak değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Etki-Tepki analizi sonuçlarına baktığımızda ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde tepkisini ölçmek için ticari dışa açıklığa bir birimlik şok verildiğinde ekonomik büyüme serisini çok az miktarda da olsa yaklaşık %0,005 seviyelerinde bir tepki verdiği görülmüştür. Bu tepkinin beşinci dönemden sonra ortadan kalktığı görülmektedir. Varyans ayrıştırma tablosunda da elde edilen sonuçlara bakıldığında; ekonomik büyümenin yaklaşık olarak %2 lik kısmı ticari dışa açıklık tarafından açıklanmaktadır. ARDL sınır testi ,Granger nedensellik, Etki-Tepki analizi ,Varyans Ayrıştırma tablosu sonuçlarından elde edilen bulgular iktisat literatüründe kabul gören ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi arttıracığı yönündeki hipotezini doğrular niteliktedir.

Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde az da olsa bir etkisinin var olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yapılan çalışma ile politika yapıcıların ekonomik büyümeyi hızlandırabilmek için ticari dışa açıklık oranını arttırıcı politika üretmeleri gerekmektedir. Ekonomik büyümenin artırılabilmesi için dış ticareti özendirici yönde politikaların daha etkin olarak uygulanması gereği önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Acaravcı, A., Erdoğan, S., & Akalin, G. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme ve Dışa Açıklık İlişkisi: Balkan Ülkeleri için Ampirik Bir Analiz. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi , 1-9.
- Alam, S. (2006). Economic Growth with Energy. MPRA Paper 1260 , 1-25.
- Artan, S., Hayaloğlu, P., & Seyhan, B. (2015). Türkiye'de Çevre Kirliliği Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi . Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi , 308-325.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E., & Özbek, Z. (2018). Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi:Türkiye'ye ilişkin Ampirik Kanıtlar . AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-17.
- Çevik, E. İ., Atukeren, E., & Korkmaz, T. (2019). Trade Openness And Economic Growth In Turkey:ARolling Frequency Domain Analysis. Economies.
- Dickey, D., & Fuller , W. (1979). Distribution of theEstimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal Of American Statistical Association.
- Engle, R., & Granger , C. (1987). Co-Integration and Error Corection. Representation Estimation and Testing "Ecocnometrica".
- Eren, M. V., & Ergin Ünal , A. (2019). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. Sosyaekonomi, 81-93.
- Kıran, B., & Gürış, B. (2011). Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye etkisi: 1992–2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme. . Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 69-80.
- Koengkan, M. (2018). The Positive İmpact Of Trade Openness On Consumption Of Energy:Fresh Evidence Fron Andean Community Countries. Energy, 936-943.
- Kurt , S., & Berber, M. (2008). Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 57-80.
- Manga, M., & Ballı, E. (2019). Turizm, Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık ve Finansal GelişmeArasındaki İlişki. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar , 9-22.

- Özcan, C. C., Özmen, İ., & Özcan, G. (2018). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:Yükselen Piyasa Ekonomileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 60-73.
- Pesaran, M. S. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Econometrics, 16, , 289-326.
- Philips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root inTime Series Regression. Biometrika, 335-346.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2017). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Toda, H., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrarted Proceses. Journal Of Econometrics, 225-250.
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:.Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 67-89.

Türkiye’de İthalat Odaklı Büyüme Hipotezinin Ampirik Analizi

Prof. Dr. Murat ÇETİN¹

Servet KAPÇAK²

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
mcetin@nku.edu.tr

²Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, servet.kapcak@hotmail.com

Özet: Bu çalışmada, Türkiye’de 1980-2017 yılları arasında ithalat, sabit sermaye yatırımları, işgücü, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmektedir. Özel olarak, ithalata dayalı büyüme hipotezininTürk ekonomisi için geçerliliği ARDL sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı, FMOLS tahmincisi ve Granger nedensellik testi ile test edilmektedir. Ampirik sonuçlara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Ampirik sonuçlar aynı zamanda ithalatın ekonomik büyümeyi uzun dönemde negatif etkilediğini ortaya koymaktadır. İthalat ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Tüm sonuçlar ithalat odaklı büyüme hipotezinin Türk ekonomisi için geçerli olmadığını göstermektedir. Çalışma sonuçlarından bazı politika önerileri çıkarmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İthalat, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi, Nedensellik

Empirical Analysis of Import-Led Growth Hypothesis in Turkey

Abstract: In this study, the causal linkage between import, fixed capital investments, labor force, financial development and economic growth are analysed in Turkey over the 1980-2017 period. Specifically, the validity of import-led growth hypothesis is tested for Turkish economy through the ARDL bounds testing approach to cointegration, FMOLS estimation technique and Granger causality technique. According to the empirical results, there is a long-term relationship between the variables. Empirical results also reveal that import negatively affects economic growth in the long run. The causality between import and economic growth is not found. All the results suggest that the import-led growth hypothesis is not valid for Turkish economy. It is possible to derive some policy implications from the results of the study.

Keywords: Turkey, Import, Economics Growth, ARDL Bounds Test, Causality.

1. Giriş

Ekonomik büyüme ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi hem ampirik hem de teorik olarak araştırmacılar tarafından araştırılmaktadır. Neoklasik büyüme modeli, ekonomik büyüme ve ticaret genişlemesi arasındaki güçlü ilişkiye odaklanmaktadır (Hye vd.,2013). Helpman ve Krugman (1995) ihracat büyümesi, ölçek ekonomisi boyunca teknik bilginin yayılması ve üretimdeki uzmanlaşma ile olabileceğini iddia etmektedirler. Neoklasik ticaret modelini destekleyen Bhagwati (1988) ekonomik büyümenin arz ve talebi her ikisini de desteklediğini belirtmiş, ihracat artışının ekonomik büyümeyi desteklediğini ve ardından ekonomik büyüme teknolojik ilerlemenin yanı sıra beceri oluşumunu teşvik ettiğini belirtmiştir. Easterly (2007) uluslararası pazara giriş ve üretim sektörün genişlemesi, ihracatın desteklediğini savunmaktadır. Ayrıca ihracat daha iyi bir şekilde ekonomik verimliliğini artırmakta ve kaynakların tahsisi uzun vadede ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Stiglitz’e (2007) göre, Çin ve Hindistan’ın büyümesi, ağırlıklı olarak ticaretin, çoğunlukla ihracatın genişlemesinden kaynaklanmaktadır.

İhracata dayalı büyüme hipotezi ihracatı teşvik etmek için politikalar izlemeyi uygun görmekle birlikte şayet ülkeler yüksek teknoloji malları ithal ederlerse bu durumda ithalat ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilir (Sato ve Fukushige, 2010). İthalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ithalatın niteliğine bağlı olarak açıklanabilmektedir. Bir önceki vurgu da ifade edildiği gibi ithalat sermaye malları ve ileri teknoloji içeren ara ve yatırım mallarını içeriyorsa bu durum ithalatçı ülkenin büyüme oranını artırabilir (Tahir vd., 2015). Ancak bazı durumlarda özellikle de ithalatın lüks tüketim mallarını içermesi durumunda ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir. Diğer taraftan, hangi sektör olursa olsun ithalatın döviz talebini artırarak dış ticareti ve cari açığı artırıcı etkisi nedeniyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceği tartışılmaktadır.

Pek çok gelişmekte olan ülke üretimde yüksek düzeyde ithal girdi kullandıkları başka bir ifadeyle ekonomik büyümeleri ithalat odaklı olmasından dolayı dış ticaret/cari açık ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dış ticaret açığı ile büyüyen ülkelerde milli gelirden de bir azalma dolayısıyla cari açığa bir artış söz konusu olacaktır (Yurdakul ve Ucar, 2015).

İthalat odaklı büyüme yaklaşımı ampirik çalışmalarda araştırma konusu olmuştur. Örneğin; Ramos (2000) Portekiz ekonomisi üzerinde 1865-1998 yıllık verileri ve Granger nedensellik testi kullanarak ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ele almıştır. Çalışmanın sonucuna göre değişkenler arasında tek yönlü bir ilişkinin mevcut olmadığı, ithalat –büyüme ve ihracat- büyüme arasında geri bildirim söz konusudur. Daha önemlisi ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat arasında önemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Grosh (2008) bu çalışma ham petrol ithalatı ve gelir miktarı arasında uzun vadede denge ilişkisini kurmaktadır. Hindistan’da ithal edilen ham petrol fiyatı 1970-1971 ve 2005-2006 dönemlerini baz alınarak otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) ve Granger Nedensellik Testi uygulanarak sonuçlar elde edilmiştir. Ampirik bulgulara göre, Hindistan’ın ithal ettiği ham petrolün gelir esnekliğinin 1.97 ve uzun dönemde tek yönlü olduğunun sonucuna ulaşılmıştır. Yani ham petrolünün ithalatının azaltılması Hindistan’ın uzun dönemde gelecekteki ekonomik büyümeyi etkilemeyecektir.

Chen ve Dong (2012) Çin’de 31 ilin 1997-2008 yıllık panel verilerine dayanarak parametrik olmayan doğrusal tahmin yöntemi kullanılmış ve fiziksel sermaye stoku, emek, ithalat ihracat gibi değişkenlerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini incelenmiştir. Uygulamam neticesinde elde edilen sonuca göre ithalatın ekonomik yukarıda sayılan değişkenlerin ekonomik büyümeye olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Taghavi vd., (2012) 1962-2011 yıllarına ait verileri kullanarak ve ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi İran ekonomisi üzerinde Var yöntemiyle incelemişlerdir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre uzun dönemde ithalatın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kartikasari (2017) bu çalışma ithalat, ihracat ve yatırımın gibi değişkenler kullanılarak Riau Adaları (Endonezya)’nın ekonomik büyümesine etkisini analiz etmeye amaçlanmıştır. Çalışmada 2009-2016 dönemlerine ait üç aylık veriler analize dahil edilerek ve panel veri regresyon analizi kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ithalatın, ekonomik büyümeyi önemli derecede olumsuz etkilediği ortaya koymuştur.

Bakari (2017) bu makalede Japonya ekonomisi üzerin 1970-2015 dönemlerine ait yıllık veriler ve ithalat, ihracat, yerli yatırım ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak regresyon ve korelasyon analizi ile test edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre tüm değişkenler arasında pozitif ilişki mevcuttur. Regresyon analizi sonucuna göre ihracat ve yatırım, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Diğer bir taraftan ithalat ekonomik büyümeyi etkilememektedir.

Makun (2018) bu çalışmada dış ticaret faktörleri olan ithalat, gelirler ve doğrudan yabancı sermaye gibi değişkenleriyle Fiji Adaları Cumhuriyeti ekonomik büyümesi üzerinde 1980-2015 yıllarına ait yıllık veriler ve ARDL yöntemi kullanılarak ampirik olarak incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre gelirlerin ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif ancak ithalatın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Rahman ve Mamun (2016) 1960-2012 dönemlerine ait yıllık verilerini kullanarak gerçekleştikleri çalışmada otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) ve Granger nedensellik analizi ile uzun dönemde değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre değişkenler arasında uzun dönemde herhangi bir eşbütünleşmeye rastlanmamıştır. Uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasında çift taraflı bir nedenselliğin olduğunu ancak Avustralya ekonomisi üzerinde enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir kanıt ulaşılmamıştır.

Bakari ve Sofien (2019) bu çalışmada tarım ticaretinin Çin ekonomisi üzerinde etkili olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma için otoregresif dağıtılmış gecikme ARDL sınır testini ve 1984-2017 dönemine ait yıllık verileri kullanarak test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucuna göre, uzun dönemde ulusal tarım politikası Çin ekonomisi üzerinde olumlu etki yaratırken ithalata dayalı bir tarımın olması ekonomiyi negatif etkilemektedir.

Tunçsiper ve Reçber (2016) bu çalışmada Türkiye ekonomisinde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını incelenmiştir. Bu sebeple 2002:01-2016:02 dönemine ait üçer aylık ihracat, ithalat ve GSYH verileri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucuna göre 2002:01- 2016:02 döneminde Türkiye’de ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca ithalattan da ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisi için “ithalat İtişli Büyüme” ve “İthalata Dayalı İhracat” hipotezlerinin geçerli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Taş (2013) bu çalışma 1962 ile 1981 ve 1982 ile 2010 yılları arasındaki dönemler ayrı ayrı analiz edilip değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın asıl amacı Türkiye için 1980 öncesi ve sonrası politika değişikliği yapılan iki dönemi farklı analiz ederek ihracat, ithalat ve büyüme arasındaki ilişki incelenmesidir. Ekonometrik analizde değişkenlerin durağan olup olmadığı Dickey Fuller (ADF) testi ile analiz edilmiştir. Değişkenler durağan hale getirildikten sonra değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı test etmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda 1962 ile 1981 yılları arasında kalan dönemde Türkiye için ithalata dayalı büyüme stratejisinin geçerli olduğu, 1982 ile 2010 yılları arasında kalan dönemde ise ihracat dayalı büyüme stratejisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sandalcılar ve Cihan (2018) Türkiye için 1997M01-2017M12 dönemine ait aylık ihracat, ithalat, iktisadi büyüme ve elektrik tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlamışlardır. Değişkenler arasındaki ilişkiler zaman serisi analizleri içinde yer alan eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca ithalat ve ihracat arasında çift yönlü, ithalattan iktisadi büyümeye doğru tek yönlü ve iktisadi büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin varlığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki teorik ve ampirik literatür ışığında bu çalışmanın temel amacı “ithalat odaklı büyüme yaklaşımı”nın ampirik olarak geçerli olup olmadığını Türkiye örneğinde 1980-2017 döneminde araştırmaktır. Çalışmada ARDL sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı, FMOLS tahmin tekniği ile Granger nedensellik testi değişkenler arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkilerini araştırmak için kullanılmıştır.

2. Model ve Veri Seti

İthalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için Marwaha ve Tavakoliwe (2004) ile Awokuse (2007) tarafından geliştirilmiş aşağıdaki gibi bir doğrusal regresyon denklemi Türkiye ekonomisi için dikkate alınmıştır:

$$LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 LCAP_t + \beta_2 LLAB_t + \beta_3 LFIN_t + \beta_4 LIMP_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

GDP kişi başına reel geliri (2010 \$ sabit fiyatlarıyla), CAP sabit sermaye yatırımlarını (2010 \$ sabit fiyatlarıyla), LAB toplam işgücünü, FIN finansal gelişmeyi (finansal sektör tarafından sunulan yurt içi kredilerin GSYİH içindeki payı), IMP ise toplam ithalatı (2010 \$ sabit fiyatlarıyla) temsil eder. Yukarıdaki modelde β_0 ve ε_t sabit terimi ve hata terimlerini gösterir. 1980-2017 dönemini kapsayan kişi başına reel gelir, sabit sermaye yatırımları, finansal sektör tarafından sunulan yurt içi kredilerin GSYİH içindeki payı ile toplam ithalat verileri Dünya Bankası (2019) very sitesinden toplam işgücü verileri ise TÜİK (2019) very sitesinde temin edilmiştir. Tüm değişkenler logaritması alınarak analizlere dahil edilmiştir.

3. Metodoloji

Çalışmada kullanılan metodoloji, 4 temel aşamadan oluşur. Birinci aşamada değişkenlerin durağanlık analizi Dickey-Fuller (1981) ADF ve Phillips-Perron (1988) PP testleriyle gerçekleştirilmektedir. İkinci aşamada; değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığı Pesaran vd. (2001) ARDL sınır testi ile araştırılmaktadır. Üçüncü aşamada; değişkenlerin uzun dönem katsayıları Phillips-Hansen (1990) FMOLS tahmincisi ile tahmin edilmektedir. Son aşamada ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger (1969) nedensellik testi ile incelenmektedir.

4. Bulgular

Tablo 1’de değişkenlerin birim kök analizlerinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Bu sonuçlara göre; sabitli modellerde tüm değişkenlerin düzeyde değil birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri söylenebilir. Sabitli-trendli modellerde ise sabit sermaye ve ithalat değişkenleri düzeyde durağan bulunmuşlardır. Bu aşamadan sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin belirlenmesinde ARDL sınır testine geçilmiştir.

Tablo 1: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		PP testi	
	Sabitli	Sabitli-trendli	Sabitli	Sabitli-trendli
LGDP	0.767 (0)	-2.440 (0)	1.203 (4)	-2.571 (2)
LCAP	-0.307 (0)	-3.411 (0) *	-0.080 (4)	-3.443 (1) *
LLAB	0.130 (0)	-1.581 (0)	0.186 (2)	-1.731(3)
LFIN	-0.339 (9)	-2.345 (2)	-0.364 (3)	-1.920 (3)
LIMP	-1.804 (6)	0.155 (6)	-2.335 (2)	-4.423 (3) ***
ΔLGDP	-6.189 (9) ***	-6.350 (0) ***	-6.202 (2) ***	-6.530 (4) ***
ΔLCAP	-7.417 (0) ***	-	-7.688 (4) ***	-
ΔLLAB	-6.254 (0) **	-6.221 (0) ***	-6.256 (2) ***	-6.222 (2) ***
ΔLFIN	-3.658 (2) ***	-3.933 (2) **	-5.816 (3) ***	-5.902 (6) ***
ΔLIMP	-2.891 (6) *	-5.398 (5) ***	-8.272 (2) ***	-

Not: ADF testinde optimal gecikme uzunluğu AIC kriteri kullanılarak otomatik olarak belirlenmiştir. PP testindeNewey-West metodu kullanılarak band genişliği belirlenmiştir.***, ** ve* sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 2’de ARDL sınır testi eşbütünleşme sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre *F*-istatistiği değeri 5.75 olup %1 üst kritik değer (5.06) den büyüktür. Dolayısıyla %1 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme (uzun dönem ilişkisi) tespit edilmiştir.

Tablo 2: Sınır Testi Sonuçları

Hesaplanan <i>F</i> -istatistiği	5.75***
ARDL gecikme sıralaması	[1, 4, 0, 5, 5]
Pesaranvd. (2001) kritik sınır değerleri: Kısıtsız sabitli-trendsiz model	
Anlamlılık düzeyi	Alt sınır, <i>I</i> (0) Üst sınır, <i>I</i> (1)
%1	3.74 5.06
%5	2.86 4.01
%10	2.45 3.52
Tanısal testler	
<i>R</i> ²	0.977
Adj. <i>R</i> ²	0.945
<i>F</i> -istatistiği	30.295 ***
Breusch-Godfrey LM testi	2.191 (0.158)
ARCH LM testi	2.484 (0.101)
J-B testi	0.313 (0.855)
Ramsey RESET testi	0.852 (0.373)

Not: Optimal gecikme uzunluğu, AIC kriteri baz alınarak belirlenmiştir. Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini gösterir.***,%1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Değişkenlerin uzun dönem katsayıları FMOLS tahmin yöntemi ile tahmin edilmiş olup Tablo 3’te sonuçlar sunulmuştur. Bu sonuçlara göre; sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişme değişkenlerinin katsayıları pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde söz konusu dönemde sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişme ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Diğer taraftan; ithalat değişkeninin katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Buna göre ithalat ekonomik büyümeyi zayıflatmaktadır. İthalat odaklı büyüme hipotezi Türkiye ekonomisi bağlamında geçerli değildir.

Tablo 3: FMOLS Tahmin Sonuçları

Panel A: Uzun dönem		
Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği
Bağımlı değişken: LGDP		
Sabit	-2.491	-6.466 ***
LCAP	0.363	16.295 ***
LLAB	0.351	5.483 ***
LFIN	0.107	8.207 ***
LIMP	-0.064	-3.437 ***
Panel B: Tanısal testler		
R^2		0.995
Adj. R^2		0.994

Not: Gecikme uzunluğu için AIC kriteri baz alınmıştır***,%1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Çalışmada son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiş olup elde edilen sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir. Bu sonuçlara göre; ithalat, sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişme ekonomik büyümenin nedenidir şeklindeki sıfır hipotezleri reddedilememiştir. Dolayısıyla ithalat, sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişme ekonomik büyümenin nedeni değildir. Diğer taraftan da ekonomik büyüme, ithalat, sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişmenin nedeni değildir. Bu sonuçlara göre ithalat odaklı büyüme hipotezini destekleyici herhangi bir nedensellik kanıtına ulaşılamamıştır

Tablo 4:Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	F-istatistiği	Olasılık	Nedensellik
LIMP ≠ > LGDP	1.322	0.291	Yok
LGDP ≠ > LIMP	1.097	0.389	Yok
LCAP ≠ > LGDP	0.154	0.976	Yok
LGDP ≠ > LCAP	0.317	0.898	Yok
LLAB ≠ > LGDP	0.833	0.538	Yok
LGDP ≠ > LLAB	1.685	0.173	Yok
LFIN ≠ > LGDP	1.113	0.383	Yok
LGDP ≠ > LFIN	0.672	0.648	Yok

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

5. Sonuç ve Politika Eğilimleri

Bu çalışmada temel amaç; “ithalat odaklı büyüme hipotezi” nin ampirik olarak geçerli olup olmadığını Türkiye örneğinde 1980-2017 döneminde analiz etmektir. Çalışmada birim kök analizleri için ADF ve PP testlerinden faydalanılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin araştırılmasında ARDL sınır testi, değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmininde FMOLS tahmin tekniği, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesinde Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Elde edilen birim kök sonuçlarına göre; sabitli modellerde tüm değişkenlerin düzeyde değil birinci farkları alındığında durağan hale geldiği, sabitli-trendli modellerde ise sabit sermaye ve ithalat değişkenlerinin düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar ARDL sınır testiesbütünleşme yaklaşımının kullanılmasına izin vermiştir. ARDL sınır testi eşbütünleşme sonuçlarına göre; hesaplanan F-istatistiği değeri %1 üst kritik değerden büyük olduğu için %1 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin (uzun dönem ilişkisinin) varlığı tespit edilmiştir.

FMOLS tahmin sonuçlarına göre; sabit sermaye, işgücü ve finansal gelişme değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Diğer taraftan; ithalat değişkeninin katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunması, ithalatın ekonomik büyümeyi zayıflattığı şeklinde yorumlanarak “ithalat odaklı büyüme hipotezi” ninTürkiye ekonomisinde geçerli olmadığı sonucuna ulaştırılmıştır.Ampirik bulgular ithalattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir. Bu sonuç ta “ithalat odaklı büyüme hipotezi” nin Türkiye ekonomisi örneğinde geçerli olmadığını göstermektedir.

İthalat odaklı büyüme hipotezinin Türkiye ekonomisi bağlamında geçerli olmadığı belirlenmiş olması ithalata bağımlı ekonominin dış ticaret, dolayısıyla cari açığı körükleyerek ekonomik büyümeyi zayıflattığı görüşlerini de güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Bakari, S. ve Sofien, T. (2019). Does Agricultural Trade Promote Chinese Economic Growth? ARDL Approach. MPRA Paper No. 94614, *Munich Personal RePEc Archive*, 1-15.
- Bhagwati, J.N. (1988). *Protectionism*. The MIT Press, Cambridge, M.A.
- Chen, J. ve Dong, B. (2012). A Non Parametric Estimation on The Effects of Import and Export Trade to Economic Growth in China. International Work Shop on Information and Electronics Engineering (IWIEE), *Procedia Engineering*, 29, 952 – 956.
- Dickey, D.A. ve W.A. Fuller (1981). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-72.
- Dwi, Kartikasari (2017). The Effect of Export, Import and Investment to Economic Growth of Riau Islands Indonesia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 663-667.
- Easterly, W. R. (2007) Free Market and Economic Development. International Symposium on Poverty Reduction and Beyond Development Strategies For Low Income Countries.
- Grosh, S. (2008). Import Demand of Crude Oil and Economic Growth: Evidence From India. *Energy Policy*, 37, 699-702.
- Helpman, E. ve Krugman, P. (1985). *Market Structure and Trade*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Hye, Q. vd., (2013). Trade-Led Growth Hypothesis: An Empirical Analysis of South Asian Countries. *Economic Modelling*, 35, 654–660.
- Makum, K. K. (2018). Imports, Remittances, Direct Foreign Investment and Economic Growth in Republic of The Fiji Islands: An Empirical Analysis Using ARDL Approach. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39, 439-447.
- Pesaran, M. H, Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P.C. B ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Phillips, P.C.B. and B.E. Hansen (1990). Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with Processes. *Review of Economic Studies*, 57, 99-125.
- Rahman, M.M. ve Mamun, S. A. K. (2016). Energy Use International Trade and Economic Growth Nexus in Australia: New Evidence From an Extended Growth Model. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 64, 806-816.
- Ramos, F.F.R., (2001). Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence From Causality and Cointegration Analysis. *Economic Modelling*, 18, 613-623.
- Sandalcılar, A.R. ve Cihan, K. (2018). Türkiye’de İthalatın, İktisadi Büyümenin Ve Elektrik Tüketiminin İhracat Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7, 14, 25-37.
- Sato ve Fukushima (2010). The North Korean economy: Escape From Import-Led Growth. *Journal Of Asian Economics*, 22, 76–83.
- Stiglitz, J.E. (2007). *Making Globalization Work for Developing Countries*. W.W. Norton & Company, Inc
- Taghavi, vd., (2012). Study on the Impact of Export and Import on Economic Growth in Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(12), 12787-12794.
- Tahir, M. vd., (2015). Foreign Remittances, Foreign Direct Investment, Foreign Imports and Economic Growth in Pakistan: A Time Series Analysis. *Arab Economics and Business Journal*, 10, 82-89.
- Taş, İsmail (2013). Büyümenin Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 69-86.
- Tunçsiper, B. ve Reçber, E. Z. (2016). Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *International Journal of Social sciences and education research*, 3(2), 620-630.
- Yurdakul, F. ve Ucar, B. (2015). The Relationship Between Current Deficit and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey. *Procedia And Economics ve Finance*, 101-108.

Konaklama İşletmelerinin Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Tekirdağ İlinde Bir Araştırma

Doç.Dr. Murat Selim SELVİ¹

Öğr.Gör. Aykut PAJO²

Öğr.Gör.Beste Burcu KASAP³

Tolga EREN⁴

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBf, İşletme Bölümü, E-Posta: mssselvi@nku.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi /Pınarhisar MYO, E-posta:pajoaykut@hotmail.com

³Kırklareli Üniversitesi /Babaeski MYO, E-posta: bestekasap@klu.edu.tr

⁴Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yüksek Lisans Mezunu, tolgaeren59@gmail.com

Özet: Otel, motel, butik otel, pansiyon, tatil köyü gibi konaklama işletmeleri turizm ve seyahat endüstrisinin en önemli bileşenleridir. Bu tür hizmet işletmeleri rekabet ortamı içinde müşteri kazanabilmek için birtakım tanıtım faaliyetleri yapmaktadırlar. Bu faaliyetler tutundurma karması olarak bilinen reklam, halkla ilişkiler, kişisel satış ve satış geliştirme fonksiyonlarından oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı Tekirdağ ili genelindeki işletme belgeli otellerle, denize kıyısı olan Süleymanpaşa, Marmara Ereğlisi ve Şarköy ilçelerinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin tutundurma faaliyetlerini incelemektir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Geçerli anket sayısı 78'dir. Elde edilen veriler yüzde ve frekans tabloları ile özetlenmiştir. Sonuç olarak en çok kullanılan tutundurma yöntemi kişisel satıştır. Tutundurmada en çok karşılaşılan sorunlar nitelikli personel bulunmaması ve tanıtım bütçesinin yetersiz olmasıdır. En çok kullanılan reklam aracı internettir. En çok kullanılan satış geliştirme yöntemi indirimlerdir. En çok facebook ve instagram kullanılmaktadır. Otel ve motellerde en çok tercih edilen tutundurma yöntemi kişisel satıştır.

Anahtar Kelimeler: Konaklama işletmeleri, reklam, halkla ilişkiler, kişisel satış, satış geliştirme, Tekirdağ

Abstract: Hospitality businesses such as hotels, motels, boutique hotels, pensions, holiday villages are the most important components of the travel and tourism industry. This type of service enterprises are engaged in a number of publicity activities to gain customers in a competitive environment. These activities consist of advertising, public relations, personal sales and sales promotion functions known as promotional mix. The aim of this study is to investigate the promotional activities of hotels licenced by the Tourism Ministry in Tekirdağ province and other hospitality establishments operating in Süleymanpaşa, Marmara Ereğlisi and Şarköy districts. Questionnaire form was used as a data collection tool. The number of valid surveys is 78. The data obtained were summarized in percentage and frequency tables. As a results, the most popular promotional method is personal sales. The most common problems in promotion are the lack of qualified personnel and the lack of promotional budget. The most used advertising tool is the internet. The most used sales promotion method is discounts. Mostly used social media are facebook and instagram. The most preferred method of promotional mix in hotels and motels is personal sales.

Keywords: Hospitality establishments, advertising, public relations, personnal sales, sales promotions, Tekirdağ.

1. GİRİŞ

Konaklama işletmeleri (otel, motel, pansiyon, tatil köyü, hostel, oberj vb) turizm ve seyahat endüstrisinin önemli bileşenleridir. Konaklama hizmeti sunan bu tür turizm işletmeleri yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek için çeşitli tanıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Konaklama işletmelerinin çeşitli mecralarda yaptıkları reklamlar, yürüttükleri halkla ilişkiler, yüz yüze ya da uzaktan (bloglardan yazıarak, telefonda konuşarak gibi) yaptıkları kişisel satış çabaları ve satış arttırıcı çabaların tümü tutundurma faaliyetleri olarak bilinmektedir. Tutundurma faaliyetleri ile işletmeler aslında hedef kitleleri ile bir çeşit pazarlama iletişimi kurmakta ve hedef kitlerini istedikleri yönde tutum ve davranış sergilemelerini istemektedirler. Bu çalışmada Tekirdağ ilinde Turizm İşletme Belgeli Otel İşletmeleri ile denize kıyısı olan Süleymanpaşa, Şarköy ve Marmara Ereğlisi'nde faaliyet gösteren diğer otel, motel ve pansiyonların tutundurma faaliyetleri incelenmiştir. Uygulanan anketlerden toplam 78 adedi geçerli kabul edilmiştir. Elde edilen veriler frekans ve yüzde tablolar halinde belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre en çok kullanılan tutundurma yöntemi kişisel satıştır. Tutundurmada en çok karşılaşılan sorunlar nitelikli personel bulunmaması ve tanıtım bütçesinin yetersiz olmasıdır. En çok kullanılan reklam aracı internettir.

En çok kullanılan satış geliştirme yöntemi indirimlerdir. En çok facebook ve instagram kullanılmaktadır. Otel ve motellerde en çok tercih edilen tutundurma yöntemi kişisel satıştır.

2. TUTUNDURMA KARMASI ELAMANLARI

Bir ürünün, bir hizmetin, bir kurumun, bir kişinin bir fikrin kamuya olumlu bir biçimde tanıtılıp benimsenmesine tutundurma denir. Tutundurma araçları reklam, satış geliştirme, halkla ilişkiler, kişisel satış ve doğrudan pazarlama şeklinde sıralanabilir (Karafakioğlu, 2006: 189). Konaklama işletmelerinde ürün ve hizmetin üretildiği anda satılması gerekir. Hizmetler stoklanamaz ve satılamadığında işletme için zarar kabul edilir. Zamanında satış yapabilmek ve riski en aza indirebilmek için konaklama işletmelerinin pazarlama sürecinde tutundurma karmasının doğru kullanılması büyük önem taşır (Yıldız vd, 2013: 2). Uyumlu bir mesaj yaratmak için (reklam, kişisel satış, satış geliştirme, halkla ilişkiler ve doğrudan pazarlamayı koordine eden programlar “bütünleşik pazarlama iletişimini” ifade eder (Süer, 2014: 422). Pazarlama iletişimi ile yapılmak istenen firmanın markasının pazarda kalıcı olmasını ve müşteriler ile uzun dönem iletişim ve ilişki kurmaktır (Altunışık vd, 2014: 426). Tutundurma faaliyetlerinin amacı; yeni bir ürünün pazarda tutundurulmasını sağlama, ürünün ya da işletmenin imajını geliştirmek, güçlendirmek, markanın algılanmasını sağlamaktır. Ayrıca satışları arttırmak, rekabet üstünlüklerini vurgulamak, yeni tüketici gruplarını çekmek, yeni dağıtım kanallarına girmek, ürünün satın alma noktalarını tanıtmak, işletmenin ticari işletmelerle ilişkisini geliştirmek, tüketici davranışlarını etkilemek ve değiştirmek amaçlanmaktadır (İslamoğlu, 2011: 453). Tutundurma karması hakkında kısa bilgiler aşağıda verilmektedir.

2.1. Reklam

Tek ve Özgül'e (2008: 661) göre reklam, pazarlama denilince ilk akla gelen ve pazarlamanın en etkili, en fazla kullanılan iletişim yollarından bir tanesidir. Yazarlara göre reklam ürün, hizmet, fikir, örgüt, mekan ve kişilerin kimliğinin belirli bir kişi ya da kurum tarafından bir bedel karşılığında yüz yüze gelmeden sunumu ve tutundurulması çabalarıdır. Koç'a (2016: 90) göre reklam bir ücret ödemek sureti ile yapılan ve kişisel olmayan bir tutundurma unsurudur. Reklam kitlesel bir iletişim aracı ve buna bağlı olarak da kitlesel satış aracıdır (Süer, 2014: 424). Reklamın üç temel işlevi (tanıtıcı/bilgilendirici, hatırlatıcı ve satışa yönelik ikna etme) vardır (akt. Erdoğan, 2014: 488; Altunışık vd, 2014: 429; akt. İslamoğlu, 2011: 455). Bunların yanında reklamın talebi teşvik etme, marka yaratma, rekabet avantajı sağlama, markayı konumlandırma ya da yeniden konumlandırma işlevleri bulunmaktadır (İslamoğlu, 2011: 455). Reklam diğer iletişim araçları ile uyum içerisinde olmalıdır (Erdoğan, 2014: 488). Reklam pazarlama iletişimi elemanları içerisinde en yaygın kullanılan, tüketicinin de en fazla faydalandığı kaynaktır (Erdoğan, 2014: 494). Reklamın isim olarak ifade ettiği anlam mesajdır. Reklamda kaynak açıkça bellidir (İslamoğlu, 2011: 454). Koç'a (2016: 90) göre reklam TV kanalları, gazeteler, dergiler, radyolar, broşürler, el ilanları billboardlar, web siteleri vb. kullanılarak yapılmaktadır. Reklamlar tüketici reklamları ve işletme reklamları biçiminde de sınıflandırılabilir. Reklam pahalı bir tutundurma yöntemidir (Karafakioğlu, 2006: 164).

2.2. Satış geliştirme

Bir mal ve ya hizmetin satışı için kişisel olmayan ve belirli aralıklarla ve ya bir kez gerçekleştirilen kısa süreli çabalar (Karafakioğlu, 2006: 30). Tek ve Özgül'e (2008: 635) göre satış geliştirme; bir ürün ya da hizmeti alım ya da satımını özendirmek amacı ile faydalanılan kısa süreli araçlardır. Yükselen'e (2014: 340) göre satış özendirme diğer iletişim faaliyetlerini desteklemek için ya da onların yerine kullanılabilen, kısa süreli, çabuk sonuç almayı hedefleyen çabalar. Satış geliştirme hemen satın almak için neden yaratır (Süer, 2014: 454-455). Satış geliştirme üreticiler tarafından bir ürünün daha fazla talep edilmesi ve satış gücünü arttırmak amacı ile markanın sağladığı temel faydalara ilave edilen ve geçici olarak ürün fiyatında ve değerinde değişiklik yaratmadır (akt. Erdoğan, 2014: 502). Satışta özendirme hem bir savunma hem de bir saldırı amacı ile kullanılmaktadır (İslamoğlu, 2011: 471). Tek ve Özgül'e (2008: 732) göre kuponlar genellikle bir ürün kaleminin fiyatını satıcıya azaltılmış şekilde yansıtmaktadır. Aradaki fiyat farkı ya indirilir ya da tüketiciye nakit şeklinde iade edilir. Koç'a (2016: 91-92) göre satış promosyonu kuponlar, hediyeler, biletler, çekilişler, iki al, bir öde bonuslar yarışmalar vb. faaliyetler ile tüketicilerin mal ve ya hizmeti

denemelerini, satın almalarını ya da daha fazla almalarını teşvik edici pazarlama iletişimi uygulamalarıdır. Satış özendirme yöntemleri; “tüketicilere, araçlara ve işletme çalışanlarına yönelik özendirmeler” şeklinde 3 grupta toplanabilir. Tüketicilere yönelik en önemli özendirme araçları; fiyat indirimleri, kuponlar, para iadeleri, yarışmalar, hediyeler ve ücretsiz örneklerdir (Karafakioğlu, 2006: 157).

2.3. Kişisel Satış

Yükselen’e (2014: 329) göre kişisel satış kişiler arası iletişimin özel bir şeklidir. En önemli üstünlüğü alıcı ile doğrudan iletişim kurulmasıdır. Tek ve Özgül’e (2008: 635) göre kişisel satış gerçekleştirilmek amacı ile bir ya da daha fazla sayıda olası alıcılar ile yapılan görüşmede sözlü sunum faaliyetidir. Yüz yüze yapılan satışlar kişisel satışların en etkili yoludur. Diğer tutundurma yöntemlerine nazaran çok daha güçlü ancak pahalıdır. Tüketici ile doğrudan ilişki kurma olanağı sağlar (Karafakioğlu, 2006: 172). Altunışık vd, (2014: 426) göre kişisel satış, müşterileri satın almak istedikleri ürünler hakkında bilgilendiren, onları satın alma yönünde kişisel yollarla ikna etmeye çabalayan satış personelinin uyguladığı iletişim faaliyetidir. Tek ve Özgül’e (2008: 753) göre pahalı bir yöntem olan kişisel satışın pazarlama karması içerisindeki rolü örgütün kaynaklarına, pazarlara, ürünlere, rekabet durumuna ve zaman kesitine göre değişiklik gösterebilmektedir. Tek ve Özgül’e (2008: 753) göre kişisel satış bilgisayar, hayat sigortası, makine gibi göreceli olarak fiyatı yüksek, sık satın alınmayan, demo (gösteri) gerektiren, siparişe bağlı ürünlerde egemen olan tutundurma biçimidir. Koç’a (2016: 92) göre kişisel satış, yüz yüze ya da telefonda görüşmeler yolu ile müşterilerine bilgi veren, onları satın almaya ikna etmeye çalışan, faaliyetleri kapsar. Kişisel satış özellikle tüketicilerin üründen haberdar olmamaları, tüketici sayısının az olması veya tüketiciye ulaşmanın tek yolunun kişisel satış olması halinde kullanılmaktadır (Altunışık vd, 2014: 437). Kişisel satış satıcılar ile müşteriler arasında yüz yüze görüşmeye dayalı bir iletişim yöntemidir. Kişisel satış günümüzde, iletişim teknolojilerinde ki gelişmeler neticesinde telefon ile video konferans ile satıcı ve alıcı arasındaki birbirine bağlı bilgisayar ağlarıyla da gerçekleştirilebilir (Süer, 2014: 468). Kişisel satış, teknolojinin had safhada kullanımına rağmen hala yüksek derecede emek yoğun faaliyet olarak geçerliliğini korumaktadır (Süer, 2014: 469). Kişisel satış süreci; müşteri belirleme, hazırlık, müşteri ile ilişki kurma, mal ve ya hizmetin sunumu, tepkilerin karşılanması, satın alma sinyalleri ve satışın gerçekleştirilmesi, satış sonrası müşteri takibi, şeklindedir (Karafakioğlu, 2006: 181-188).

2.4. Halkla ilişkiler

Halkla ilişkiler faaliyetleri; işletme (kurumsal) halkla ilişkileri ve pazarlama yönlü halkla ilişkiler olarak iki grupta ele alınabilir. Sponsorluk kurumsal halkla ilişkilerin bir türüdür (Süer, 2014: 487). Erdoğan’ a (2014: 525-526) göre sponsorluk faaliyetleri aracılığı ile ulaşılması en mümkün amaçlar farkındalık yaratmak ve marka imajının geliştirilmesidir. Yükselen’e (2014: 345) göre **sponsorluk** toplumsal hayata destek sağlayarak işletmenin imajına katkı yapmaya yardımcı olur. Tek ve Özgül’e (2008: 749) göre **sponsorluk** normal iş ortamı ile alakalı bir ilintisi bulunmayan fakat bağlantı yolu ile ticari fayda yaratan olay ve çabaların desteklenmesidir. Koç’a (2016: 90) göre **halkla ilişkiler**, işletmeler tarafından genel olarak en çok yanlış anlaşılan pazarlama iletişimi unsurudur. İşletmeler halkla ilişkiler ile müşteri ilişkileri kavramlarını birbiri ile karıştırmaktadırlar. Tek ve Özgül’e (2008: 743) göre **tanıtma** faaliyeti halkla ilişkilerin daha dar manadaki bir çeşididir. Altunışık vd, (2014: 445) göre pazarlama **halkla ilişkiler faaliyetlerinde**; gazete duyuruları, basın bültenleri, tartışma programları, panel ve konferanslar, röportajlar, basın bildirileri, basın toplantıları, işletme gazete ve dergileri, özel olay gösteri ve programları, kokteyller vb. çok sayıda halkla ilişkiler aracı kullanılabilir.

2.5. Doğrudan pazarlama: Yükselen’e (2014: 345) göre **doğrudan pazarlama**, aracı kullanmadan mevcut ve potansiyel müşteriler ile iletişim kurulabilen, bu gaye ile doğrudan posta, telefon, interaktif TV, kiosk, web sitesi gibi araçların kullanıldığı iletişim çeşididir. Erdoğan’a (2014: 531) göre doğrudan pazarlama mevcut veya potansiyel müşteriler ile doğrudan iletişim kurmak ve bu iletişim karşılığında müşteriden anında tepki almaktır. Doğrudan pazarlama yöntemleri; yüz yüze (kişisel) satış, doğrudan posta pazarlaması, katalogla pazarlama, telefonla pazarlama, doğrudan tepkili TV pazarlaması, otomatik bilgilendirici makinelerle (kiosk) pazarlama, yeni dijital doğrudan pazarlama teknolojileri ve elektronik pazarlama vb şeklinde sayılabilir (Süer, 2014: 499). Altunışık vd, (2014: 447) göre doğrudan satış araçları olarak kullanılan, doğrudan posta, telefon ile pazarlama ve internet pazarlaması vb uygulamalar, kişiseldir,

kısa zamanda güncellenebilir ve karşılıklı etkileşime açıktır. Yazara göre **sosyal medya** bir doğrudan pazarlama yöntemidir. Yıldız vd., (2013:6) kullanılan doğrudan pazarlama araçları diğer yöntemlere göre daha fazla bireye yönelik olup; hem daha etkili hem de daha düşük maliyetli olduğunu belirtmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma Modeli ve Türü: Bu çalışmada ilgili endüstriyel kuruluşlara gidilerek bir saha araştırması yapılmış; anket formları ile nicel karakterli veriler toplanmıştır. Araştırmada konaklama işletmelerinin tutundurma karması elamanlarıyla ilgili hali hazırda var olan, yaşadığı ve yaptıkları ne varsa betimlenip açıklanarak ortaya konulmaktadır. Yani bu tür işletmelerde varlığını sürdüren tutundurma karması elamanlarıyla ilgili tüm olgular olduğu gibi incelenmektedir. Dolayısıyla bu araştırma betimsel bir araştırmadır (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 48). Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. “Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2014: 77). Tekil tarama modelleri araştırmalarda, daha çok, betimsel İstatistik teknikleri (ortalama, ortanca (medyan), tepe değer (mod), standart sapma, değişkenlik (varyans), dizi genişliği (ranj), frekans dağılımı, normal dağılım, oran, yüzde vb. kavramları bilip uygulayabilmelidir. (Karasar, 2014: 81).

Araştırma Problemi ve Amacı: “Araştırma kapsamındaki konaklama işletmelerinin pazarlama sürecinde tutundurma karması elamanlarını uygulama kültürü var mıdır?” cümlesi araştırmanın temel sorunsalını ifade etmektedir. Diğer taraftan Karasar (2014: 77) tarama modellerinde amaçların “ne idi?”, “nedir?”, “ne ile ilgilidir?”, “nelerden oluşmaktadır?” gibi soru cümlelerinden oluştuğunu belirtmektedir. Dolayısıyla araştırmanın amacı, sahadaki tüm konaklama işletmelerinin tutundurma karması elamanlarını uygulamada neler yaptıklarını betimlemek ve konuyla ilgili mevcut durumlarını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu araştırmada deneklerin demografik özellikleri ile konaklama işletmelerindeki tutundurma faaliyetleri arasında bir ilişkinin olup-olmadığını tespit etmekte amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü istatistiklerinde yer alan 24 adet yıldızlı otel işletmesi ile Süleymanpaşa, Marmara Ereğlisi ve Şarköy’deki diğer otel, motel, butik otel ve pansiyonların yöneticileri oluşturmaktadır. Tüm konaklama işletmeleri ulaşılabilir durumda oldukları için örneklem alınmamıştır. Araştırma kapsamında toplam 78 adet konaklama işletmesine anket yapılmış ve tümü geçerli kabul edilmiştir.

Veri toplama Aracı ve Özellikleri: Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket çalışmaları işletme, iktisat ve diğer toplumsal bilimlerde çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Anket yöntemi ile bir kerede çok sayıda veriyi e-posta ve internet üzerinden daha ekonomik olarak elde etmek mümkün olmaktadır. Elde edilen verilerin standardize olması bunların analizlerinin de kolay olmasını sağlamaktadır ((Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 93-94 ; Coşkun vd, 2015: 68). Eğer ölçüm aracı yeni ya da mevcut çalışmaların farklı yanlarını ölçüyorsa, yeni bir aracın geliştirilmesi tercih edilebilir. Anket formunda yer alan sorular herhangi bir yerden derlenebilir. Araştırılan özelliğin/meselenin tanımının çözümlenmesinden, tartışma ve okumalardan, literatürden veya diğer ölçme araçlarından yararlanılabilir (Punch, 2011: 93-94). Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan anket formunun hazırlanmasında Demirarslan (1996), Yiğit (2007), Yetgin (2009) ve Güler’in (2009) çalışmalarından ayrıca ilgili literatürden yararlanılmıştır.

Veri Analizi: Elde edilen veriler genellikle frekans ve yüzde analizleri şeklinde ve özet tablo olarak verilmiştir. Deneklerin bazı demografik özellikleri ile konaklama işletmelerinin bazı tutundurma faaliyetleri arasında bir ilişkinin olup-olmadığına yönelik Ki-Kare (ilgi) analizleri yapılmıştır.

4. BULGULAR

Deneklerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunlukla %75,6’sı erkek, %59’u evli, %29,5’i 15yıl ve üstü tecrübeye sahiptir. Yine deneklerin %47,4’ü

patron, %52,6'sı ücretli yöneticidir. Deneklerin %33,3'ü 41-50 yaş arasında, %28,2'si 30 yaş ve altındadır. Katılımcıların %46,2'si lise ve daha az, %35,9'u ise lisans mezunudur. Katılımcıların %32,1'i 3 yıldan daha az mevcut işletmelerinde çalışmaktadır. İşletmelerin %39,7'sinin 1 , %25,7'sinin 5 ve üstü turizm eğitimi alan personele sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özelliklerinin Dağılımları

Cinsiyet	F	%	Yaş	F	%
Bay	59	75,6	30 ve altı	22	28,2
Bayan	19	24,4	31-40	15	19,2
Toplam	78	100,0	41-50	26	33,3
Medeni Hal	F	%	51 ve üstü	F	%
Evli	46	59,0	Toplam	78	100,0
Bekar	27	34,6	Eğitim	F	%
Boşanmış/Dul/Ayrı	5	6,4	Lise ve daha az	36	46,2
Toplam	78	100,0	Ön Lisans	7	9,0
Mesleki Tecrübe	F	%	Lisans	28	35,9
3 yıldan az	11	14,1	Yüksek Lisans	7	9,0
3-6 yıl	20	25,6	Toplam	78	100,0
7-10 yıl	18	23,1	İşletme Çalışma Süresi	F	%
11-14 yıl	6	7,7	3 yıldan az	25	32,1
15 yıl ve üstü	23	29,5	3-6 yıl	17	21,8
Toplam	78	100,0	7-10 yıl	17	21,8
Görev Türü	F	%	11-14 yıl	4	5,1
Patron	37	47,4	15 yıl ve üstü	15	19,2
Genel Müdür	8	10,3	Toplam	78	100,0
Müdür	7	9,0	Turizm Eğitimi Alan Personel Sayısı	F	%
Müdür Yardımcısı	4	5,1	1 kişi	31	39,7
Departman Müd.	8	10,3	2 kişi	16	20,5
Diğer	14	17,9	3 kişi	5	6,4
Toplam	78	100,0	4 kişi	6	7,7
			5 kişi ve üstü	20	25,7
			Toplam	78	100,0

Tablo 2' ye göre konaklama işletmelerinin çoğunlukla %73,1'inin tüm yıl açık olduğu; %50'sinin otel ve %21,8'inin motel olduğu; %38,5'inin aile işletmesi ve %48,7'sinin şahıs işletmesi olduğu görülmektedir. Ankete katılan işletmelerin %74,4'ünün yıldızı yoktur. İşletmelerin %34,6'sı 5 yıldan az, %32,1'i ise 15 yıl üstü faaliyet yılına sahiptir. Katılımcı işletmelerin %44,9'u tatil-eğlence amaçlı, %34,6'sı ise tüm müşteri kitlesine hitap etmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları İşletmelere İlişkin Bilgilerin Dağılımları

İşletmenin Faaliyet Süresi	F	%	Yıldızlı Otel	F	%
Tüm Yıl	57	73,1	Yıldızlı	20	25,6
Sezonluk	21	26,9	Yıldızlı Yok	58	74,4
Toplam	78	100,0	Toplam	78	100,0
Tesis Türü	F	%	İşletmenin Faaliyet Yılı	F	%
Otel	39	50,0	5 yıldan az	27	34,6
Butik Otel	12	15,4	6-10 yıl	21	26,9
Motel	17	21,8	11-15 yıl	5	6,4
Pansiyon	7	9,0	16-20 yıl	8	10,3
Diğer	3	3,8	21 yıl ve üstü	17	21,8
Toplam	78	100,0	Toplam	78	100,0
İşletmenin Sahiplik Türü	F	%	Hitap Edilen Müşteri Kitlesi	F	%
Aile İşletmesi	30	38,5	Tatil-Eğlence	35	44,9
Şahıs İşletmesi	38	48,7	İş	13	16,7
Ortaklık	5	6,4	Sağlık	1	1,3
Diğer	5	6,4	Hepsi	27	34,6
Toplam	78	100,0	Diğer	2	2,6

			Toplam	78	100,0

Tablo 3. İşletmelerin Tutundurma Faaliyetleri ve Kültürü

Tutundurma Yöntemi	F	%	Kişisel Satış Faaliyetlerindeki Asıl Hedef	F	%
Kişisel Satış	30	38,5	Potansiyel Müşterilere Ulaşmak	27	34,6
Reklam	27	34,6	Satışları Arttırmak	50	64,1
Satış Geliştirme	9	11,5	Diğer Tutundurma Araçlarını Desteklemek	1	1,3
Halkla İlişkiler	12	15,4	Toplam	78	100,0
Toplam	78	100,0	En Çok Kullanılan Satış Geliştirme aracı	F	%
Tutundurmada Karşılaşılan Güçlükler	F	%	İndirimler	71	91,0
İşletme Bütçesinin Yetersiz Olması	26	33,3	Diğer	7	9,0
Rakip Otel İşletmelerinin Güçlü Olması	6	7,7	Toplam	78	100,0
Nitelikli Personel Bulunmaması	27	34,6	Satış Geliştirmenin Temel Amacı	F	%
İşletmedeki Yaratıcılık Eksiklikleri	1	1,3	Rekabet Avantajı Sağlamak	1	1,3
Reklam Ajanslarının Yüksek Maliyetleri	18	23,1	İşletmenin Pazar Potansiyelini Arttırmak	8	10,3
Toplam	78	100,0	Müşterilerin Kişi Başı Ortalama Harcamalarını Arttırmak	1	1,3
Reklam Araçları	F	%	Sezon Dışı Satışları Arttırmak	6	7,7
Gazete-Radyo, Tv	2	2,6	Mevcut Müşterilerin Kullanım Sıklığını Arttırmak, Sadık Müşteriler Oluşturmak	17	21,8
Bilboard,Afiş, Broşür	17	21,8	Doluluk Oranını Arttırmak	45	57,7
İnternet	57	73,1	Toplam	78	100,0
Diğer	2	2,6	Tutundurmada Sosyal Medyayı Kullanma Sıklığı	F	%
Toplam	78	100,0	Hiç	2	2,6
Reklam Personeli	F	%	Nadiren	2	2,6
Pazarlama Bölümü	7	9,0	Arasıra	26	33,3
Otel Sahibi	43	55,1	Sık Sık	29	37,2
Müdür	15	19,2	Her Zaman	19	24,4
Müdür Yardımcısı	5	6,4	Toplam	78	100,0
Önbüro Personeli	2	2,6	Tutundurmada Sosyal Medya Araçları	F	%
Diğer	6	7,7	Facebook	41	52,6
Toplam	78	100,0	Youtube	2	2,6
Halkla İlişkiler Yöntemleri	F	%	Instagram	35	44,9
Konferans	4	5,1	Toplam	78	100,0
Fuar	5	6,4	Tutundurma Bütçesi		
Sponsorluk	6	7,7	Yok	16	20,5
Hepsi	22	28,2	Az	39	50,0
Diğer	41	52,6	Yeterli	23	29,5
Toplam	78	100,0	Toplam	78	100,0
Halkla İlişkiler Etkinliği	F	%	Tutundurma Bütçesinden En Çok Pay Alan Kalem	F	%
Yüz Yüze Görüşmeler	65	83,3	Kişisel Satış	19	24,4
Özel Olay Organizasyonu	1	1,3	Reklam	34	43,6
Duyurum	2	2,6	Satış Geliştirme	12	15,4
Sponsor Faaliyetler	1	1,3	Halkla İlişkiler	13	16,7
Diğer	9	11,5	Toplam	78	100,0
Toplam	78	100,0			

Tablo 3'e göre işletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi %38,5 ile kişisel satıştır. Tutundurmada karşılaşılan güçlükler; "nitelikli Personel Bulunmaması (34,6)" ve "işletme bütçesinin yetersiz olması (%33,3)" şeklinde sıralanmaktadır. En çok kullanılan reklam aracı internettir (%73,1). Reklamlar otel sahipleri (%55,1) tarafından yapılmaktadır. İşletmeler halkla ilişkiler faaliyetlerini, daha çok bir etkinlik (konferans, fuar, sponsorluk vb) olmadan yürütmektedirler. Başka bir deyişle işletmeler halkla ilişkileri "müşteri ile yüz yüze görüşmeler" (%83,3) ile yapmaktadırlar. İşletmelerin kişisel satış faaliyetlerindeki asıl hedefi "satışları arttırmaktır (%64,1). En çok kullanılan satış geliştirme yöntemi indirimlerdir (%91,0). Satış geliştirmenin temel amacı %57,7 tercih oranı ile "doluluk oranlarını arttırmak" olmuştur. Tutundurma faaliyetlerinde sosyal medyayı kullanma sıklıkları, %37,2 sık sık, %33,3 ara sıra şeklindedir. En çok Facebook (%52,6) ve instagram (%44,9) kullanılmaktadır. Katılımcı işletmelerin %50'si tutundurma bütçelerin az olduğunu ve bu bütçede %43,6 ile reklam faaliyetlerinin en çok pay alan kalem olduğunu belirtmişlerdir.

5. TESTLER VE ANALİZLER

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak kurulan hipotez ve test sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

H₁= Görev türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Görev türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasındaki ilişki-K-kare testi

Görev Türü	Tutundurma Yöntemi				Toplam
	Kişisel Satış(%)	Reklam(%)	Satış Geliştirme(%)	Halkla İlişkiler(%)	
Patron	16,7	19,2	3,8	7,7	47,4
Ücretli Yönetici	21,8	15,4	7,7	7,7	52,6
Toplam	38,5	34,6	11,5	15,4	100,0

$$\chi^2 = 1,666 \quad \text{Anlamlılık Seviyesi (p= 0,645)}$$

Tablo 4'e göre katılımcıların görev türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durumda H₁ hipotezi red edilmiştir.

H₂= Tesis türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Tesis türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasındaki ilişki-K-kare testi

Tesis Türü	Tutundurma Yöntemi				Toplam
	Kişisel Satış(%)	Reklam(%)	Satış Geliştirme(%)	Halkla İlişkiler(%)	
Otel	21,8	12,8	9,0	6,4	50,0
Butik Otel	1,3	10,3	-	3,8	15,4
Motel	14,1	6,4	-	1,3	21,8
Pansiyon	1,3	2,6	2,6	2,6	9,0
Diğer	-	2,6	-	1,3	3,8
Toplam	38,5	34,6	11,5	15,4	100,0

$$\chi^2 = 24,073 \quad \text{Anlamlılık Seviyesi (p= 0,02)}$$

Tablo 5'e göre katılımcıların çalıştıkları tesis türü ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu durumda H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 2'ye otel ve motellerde en çok tercih edilen tutundurma yöntemi kişisel satıştır. Otel ve Butik otellerde ise reklamdır.

H₃= İşletmenin faaliyet yılı ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Faaliyet süresi ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasındaki ilişki-Ki-kare testi

Tutundurma Yöntemi	

İşletmenin Faaliyet Süresi	Kişisel Satış(%)	Reklam(%)	Satış Geliştirme(%)	Halkla İlişkiler(%)	Toplam
Tüm yıl	21,8	24,4	11,5	15,4	73,1
Sezonluk	16,7	10,3	-	-	26,9
Toplam	38,5	34,6	11,5	15,4	100,0

$\chi^2 = 11,944$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,008$)

Tablo 6'ya göre katılımcıların çalıştıkları işletmenin faaliyet süresi ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu durumda H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 3'e göre tüm yıl faaliyet gösteren işletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi reklam (%24,4) iken, en az kullandıkları tutundurma yöntemi satış geliştirmedir (%11,5). Sezonluk faaliyet gösteren işletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi de aynı şekilde reklam (%16,7) iken, satış geliştirme ve halkla ilişkileri kullanmamaktadırlar.

H_4 = Yıldız durumu ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Yıldız durumu ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasındaki ilişki-Ki-kare testi

	Tutundurma Yöntemi				
Yıldız Durumu	Kişisel Satış(%)	Reklam(%)	Satış Geliştirme(%)	Halkla İlişkiler(%)	Toplam
Yıldızlı	10,3	3,8	7,7	3,8	25,6
Yıldız yok	28,2	30,8	3,8	11,5	74,4
Toplam	38,5	34,6	11,5	15,4	100,0

$\chi^2 = 10,954$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,012$)

Tablo 7'ye göre katılımcıların çalıştıkları işletmenin yıldız durumu ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu durumda H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 4'e göre yıldızlı işletmeler tutundurma faaliyetlerinde en çok kişisel satış (%10,3) yöntemini tercih ederken, yıldız olmayan işletmeler ise en çok reklam yöntemini (%30,8) tercih etmektedir. Yıldızlı işletmeler tutundurma faaliyetlerinde en az (%3,8) reklam ve halkla ilişkiler yöntemleri kullanmakta, yıldız olmayan işletmeler ise en az satış geliştirme (%3,8) yöntemini kullanmaktadırlar.

H_5 = Faaliyet yılı ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Faaliyet yılı ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasındaki ilişki-Ki-kare testi

	Tutundurma Yöntemi				
Faaliyet Yılı	Kişisel Satış(%)	Reklam (%)	Satış Geliştirme(%)	Halkla İlişkiler(%)	Toplam
5 yıldan az	12,8	12,8	2,6	6,4	34,6
6-10 yıl	11,5	11,5	3,8	-	26,9
11-15 yıl	3,8	-	1,3	1,3	6,4
16-20 yıl	5,1	2,6	1,3	1,3	10,3
21 yıl ve üstü	5,1	7,7	2,6	6,4	21,8
Toplam	38,5	34,6	11,5	15,4	100,0

$\chi^2 = 10,934$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,535$)

Tablo 8'e göre katılımcıların çalıştıkları işletmenin faaliyet yılı ile işletmenin en çok kullandığı tutundurma yöntemi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durumda H_5 hipotezi red edilmiştir.

H_6 = Görev türü ile Reklam faaliyetlerini yürüten kişiler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Görev türü ile reklam faaliyetlerini yürüten kişi arasındaki ilişki-Ki-kare testi

	Reklam Personeli	

Görev Türü	Pazarlama Bölümü (%)	Otel Sahibi(%)	Müdür (%)	Müd. Yard(%)	Önbüro er(%)	Diğer (%)	Toplam
Patron	1,3	39,7	1,3	1,3	1,3	2,6	47,4
Ücretli Yönetici	7,7	15,4	17,9	5,1	1,3	5,1	52,6
Toplam	9,0	55,1	19,2	6,4	2,6	7,7	100,0

$\chi^2 = 25,562$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,00$)

Tablo 9'a göre katılımcıların görev türü ile reklam faaliyetlerini yürüten kişi arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu durumda H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 9'a göre işyerinde patron olan kişiler reklam faaliyetlerini kendileri, (otel sahipleri-(%39,7) yürütürken; ücretli yöneticilerin olduğu işletmelerde ise reklam faaliyetleri müdürler tarafından yürütülmektedir (%17,9).

H_7 = Yıldız durumu ile sosyal medya araçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Yıldız durumu ile tutundurmada kullanılan sosyal medya araçları arasındaki ilişki-Ki-kare testi

	Tutundurmada Sosyal Medya Araçları			
Yıldız Durumu	Facebook (%)	Youtube (%)	Instagram(%)	Toplam
Yıldızlı	15,4	-	10,3	25,6
Yıldız yok	37,2	2,6	34,6	74,4
Toplam	52,6	2,6	44,9	100,0

$\chi^2 = 1,115$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,573$)

Tablo 10'a göre katılımcıların çalıştıkları işletmenin yıldız durumu ile tutundurmada kullandığı sosyal medya araçları arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durumda H_7 hipotezi red edilmiştir.

H_8 = Yıldız durumu ile tutundurma bütçesinde en çok pay alan kalemler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İlgili test istatistiği Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Yıldız durumu ile tutundurma bütçesinde en çok pay alan kalemler arasındaki ilişki-Ki-Kare testi

	Tutundurmada Bütçesinde En Çok Pay Alan Kalem				
Yıldız Durumu	Kişisel Satış	Reklam	Satış Geliştirme	Halkla İlişkiler	Toplam
Yıldızlı	6,4	7,7	6,4	5,1	25,6
Yıldız yok	17,9	35,9	9,0	11,5	74,4
Toplam	24,4	43,6	15,4	16,7	100,0

$\chi^2 = 2,940$ Anlamlılık Seviyesi ($p = 0,401$)

Tablo 11'e göre deneklerin çalıştıkları işletmenin yıldız durumu ile tutundurma bütçesinde en çok pay alan kalem arasında ilişki test edilmiş, yapılan ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu durumda H_8 hipotezi red edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada Tekirdağ ili genelindeki işletme belgeli otellerle, denize kıyısı olan Süleymanpaşa, Marmara Ereğlisi ve Şarköy ilçelerinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin tutundurma faaliyetleri kültürü incelenmiştir. Elde edilen bulgular ve yapılan analizlere paralel olarak ortaya çıkan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu erkek, evli, 15 yıl ve üstü tecrübeye sahip, patron ya da ücretli yöneticidir. Deneklerin çoğunluğu 41 yaşın üstünde ve yarıdan fazlası lise sonrası üniversite eğitimi almıştır. İşletmelerin çoğunluğunda turizm eğitimi alan personel sayısı 1 ya da 2 kişidir. Katılımcıların çoğunluğu 3

yıldan daha az mevcut işletmelerinde çalışmaktadır. Konaklama işletmelerinin çoğunluğu tüm yıl açık; otel ve motel ağırlıklı; aile işletmesi ve şahıs işletmesidir. İşletmelerin çoğunluğunun yıldızı olmayıp; 6 yıl ve üstü faaliyet yılına sahip; genelde tatil-eğlence amaçlı müşteri kitlesine hitap etmektedir. İşletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi kişisel satıştır. Tutundurmada en çok nitelikli personel bulunmaması ve tanıtım bütçesinin yetersiz olması sorunları ile karşılaşılmaktadır. En çok kullanılan reklam aracı internettir. Reklamlar çoğunlukla otel sahipleri tarafından yapılmaktadır. Halkla ilişkiler faaliyetleri daha çok müşteri ile yüz yüze görüşmeler şeklinde yürütülmektedir. Kişisel satış faaliyetlerindeki asıl hedef satışları arttırmaktır. En çok kullanılan satış geliştirme yöntemi indirimlerdir. Satış geliştirmenin temel amacı doluluk oranlarını arttırmaktır. Tutundurma faaliyetlerinde sosyal medya aracı olarak en çok facebook ve instagram belirli aralıklarla kullanılmaktadır. Tutundurma bütçeleri genelde az olup; ayrılan bütçenin içinden en çok payı reklam faaliyetleri almaktadır.

Yapılan testler sonucunda otel ve motellerde en çok tercih edilen tutundurma yöntemi kişisel satıştır. Otel ve Butik otellerde ise reklamdır. Tüm yıl faaliyet gösteren işletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi reklam iken, en az kullandıkları tutundurma yöntemi ise satış geliştirmedir. Sezonluk faaliyet gösteren işletmelerin en çok kullandıkları tutundurma yöntemi de aynı şekilde reklam iken, satış geliştirme ve halkla ilişkileri kullanmamaktadırlar. Yıldızlı işletmeler tutundurma faaliyetlerinde en çok kişisel satış, yıldızı olmayan işletmeler ise en çok reklamı tercih etmektedirler. Yıldızlı işletmeler tutundurma faaliyetlerinde en az reklam ve halkla ilişkileri kullanmakta, yıldızı olmayan işletmeler ise en az satış geliştirme araçlarını kullanmaktadırlar. İşyerinde patron olan kişiler reklam faaliyetlerini kendileri, (otel sahipleri yürütürken; ücretli yöneticilerin olduğu işletmelerde ise reklam faaliyetleri müdürler tarafından yürütülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altunışık R., Özdemir Ş., torlak Ö. (2014). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Coşkun, R.; Altunışık, R.; Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamaları*, (8. Baskı). Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
- Demirarslan, N. (1996) Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Kişisel Satış, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Ercan, İ ve Kan İ. (2004). *Ölçeklerde Güvenirlilik ve Geçerlilik*. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30, (3), 211–216.
- Erdoğan Z. (2014). Pazarlama İlkeler ve Yönetim. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım
- Güler, G. (2009) Konaklama İşletmelerinde Tutundurma Faaliyetleri ve Trakya'daki Oteller Üstüne Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27 (2), 233-261.
- İslamoğlu A. H. (2011). Pazarlama Yönetimi. İstanbul Beta Basım AŞ.
- Karafakioğlu M. (2006). Pazarlama İlkeleri, Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karasar, N.(2014), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 27. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Koç E. (2016).Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. AŞ.
- Kotler P. ve Armstrong G. (2008). Principles of Marketing, Twelfth Edition, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Punch, K.F. (2011), *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (Çev. Bayrak, D.; Arslan, H.B. ve Akyüz, Z.) İkinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, . Ankara: Anı Yayıncılık.
- Süer İ. (2014). Pazarlama İlkeleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık AŞ.
- Tek Ö. B. ve Özgül E. (2008). Modern Pazarlama İlkeleri, 3. Baskı. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yetgin, D. (2009) Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinin Pazarlamasında Satış Geliştirme Yöntemlerinin Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız E, Sevim B, Akgül B. (2013) “Konaklama İşletmelerinin Tutundurma Karması Profilleri: Kayseri’de Bir Uygulama”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1): 001-022
- Yiğit, Ş. (2007) Otel İşletmelerinde Satış Geliştirme Çabaları ve İstanbul’daki Dört Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yükselen C. (2014). Pazarlama İlkeler-Yönetim-Örnek Olaylar. Ankara: Detay Yayıncılık.

Türkiye’de Sosyal Politika Yaklaşımlarının Devletin Sosyal Denge Sağlamasındaki Rolü

Doç.Dr.Mustafa HATİPLER¹

Funda SELVİ²

¹Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Programı, fundaselvi91@gmail.com

Özet: Toplumların yaşadığı ekonomik sorunlar, beraberinde sosyal sorunları da getirmektedir. Bu nedenle süreç içinde iktisadi ve toplumsal sorunların bir bütün halinde ele alınmasının gerekliliği toplumların sosyal hedefleri arasına dahil olmuştur. Sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik, istihdam, sosyal hizmetler alanlarındaki kamusal hizmeti kapsayan sosyal politika anlayışıyla toplumsal refah ve sosyal koruma sağlanmaktadır.

Türkiye’de özellikle planlama süreci çerçevesinde, sosyal politika yaklaşımlarının ele alınması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Türkiye’de planlama süreci üç aşamada gelişim göstermiştir. Bu aşamalar; 1930’lu yıllarda Sanayi Planlaması, 1960-1980 yıllarında Kalkınma Planlaması, 2000’lerin uluslararası ve ulusal yöntemlerini temel alan Piyasa Planlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma Planlaması döneminde, sosyal hedefler arasında iktisadi ve toplumsal sorunların bir bütün halinde ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu gereklilik kalkınma kavramının, bir toplumun iktisadi ve kültürel gelişmeler gibi pek çok alanını kapsayan çok boyutlu bir olgu olmasından da kaynaklanmaktadır. Sonuç itibarıyla toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi; ekonomik, kültürel ve toplumsal boyuttaki birçok alanı kapsayan sosyal politika uygulamalarının etkin bir şekilde uygulanabilirliği ile mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak sosyal politika kavramı ele alınmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de sosyal devlet anlayışının gelişim sürecine yer verilmiştir. Bu aşamada Kalkınma planlaması döneminde uygulamaya sokulan ilk altı beş yıllık kalkınma planı incelenmiştir. Son bölümde ise Türkiye’de sosyal politika uygulamaları planlama süreci çerçevesinde ve yapılan idari reform çalışmaları kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Türkiye’de Planlama, Kalkınma Planı

1.GİRİŞ

Kalkınma olgusu genel bir değerlendirmeye ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bütünlük gerektirmektedir. Bu bağlamda dengeli kalkınmayı sağlamak amacıyla olan sosyal politikanın hedefleri; sosyal gelişme, sosyal barış, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal bütünleşme, sosyal demokrasi başlıklarıyla sınıflandırabilmektedir. Toplumsal alanda dengeli bir yapının gereği olarak söz konusu olan tüm hedeflerin gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Toplumsal sorunların üstesinden gelmek ve güçlü bir toplumsal düzen için sosyal dengenin sağlanmasının önemi büyüktür. Özellikle kalkınmanın dengeli olmasını sağlayan sosyal politikanın önde gelen araçlarından olan sosyal planlama ile sosyal sorunların çözümünde etkinlik sağlanabilecektir. Türkiye, 1963 yılından itibaren ekonomik ve sosyal kalkınmasını planlamalarla şekillendirmiş bir ülkedir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye’deki altı adet beş yıllık kalkınma planı sosyal yapısı ve sosyal planlama yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmiş, toplumdaki bazı temel sorunların kalkınma planlarında nasıl ele alındığı, sorunların çözümü için önerilen önlem ve politikalar incelenmiştir.

Çalışmada ilk olarak sosyal politika kavramı açıklanmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de sosyal devlet anlayışının gelişim sürecinde dengeli bir kalkınma için sosyal planlama aşamasında, toplumun gelişmesinin ve sosyal sorunlarının da planlama kapsamında bir bütün halinde değerlendirilmesinin önemi belirtilmiştir. Son bölümde ise Türkiye’de sosyal politika uygulamaları; kalkınma planları kapsamında sosyal sorunların çözümüne yönelik şekillenen sosyal planlama, hedef ve politikalarla değerlendirilmiştir. Sosyal planlamanın uygulama alanını oluşturan birçok sosyal sorun olmasına rağmen, bu çalışmada özellikle istihdam, kentleşme, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik sorunlarını çözmeye yönelik politikalar kalkınma planları kapsamında genel olarak ele alınmıştır.

2.SOSYAL POLİTİKA ve SOSYAL DENGE KAVRAMI

Başlangıç aşamasında odak noktası olarak endüstri çalışanları için koruyucu uygulamaları kapsayan sosyal politika, koruyucu müdahalelerin alanının genişlemesiyle toplumun tüm kesimini ilgilendiren bir kapsam alanı oluşturmuştur. Bu kapsam alanı, devletin gerçekleştirdiği vergi ve ücret politikaları, sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık politikaları gibi pek çok koruma ve uygulama alanlarından oluşmaktadır. Kapsam alanındaki bu genişlik nedeniyle sosyal politika uygulamalarının, toplumun tüm kesimine yöneldiği gibi özel gruplara da yönelmiş olan geniş bir anlamı ifade ettiği söylenebilmektedir. Sosyal politika uygulamalarının odak alanını oluşturan bireylerin ve grupların, toplumsal alanda oluşan eşitlik ve adalet anlayışı çerçevesinde korunması amaçlanmaktadır (Koray, 2000: 55).

Sosyal politika çerçevesinde sosyal korumanın hedefinde, toplumsal yaşama dahil olma çabasını risk yönetimiyle pekiştirerek devam ettirmek yer almaktadır. Bu bağlamda bireylerin hanelerinde yaşanabilecek olası risklerin etkin biçimde yönetilmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Emek piyasası reformu, emeklilik reformu ve sosyal yardım stratejileri ile hükümetin riskleri yönetme, ekonomiyle ilgili düzenlemeler yapma sorumluluklarının yanında, küreselleşmenin arttırdığı risk durumlarında bireylerin kendileri için koruma alanı oluşturma konusuna da dikkat çeken bir stratejiyi uygulamaları önerilmektedir (Deacon, 2008: 114).

Sosyal politikanın bağlantılı olduğu diğer bir kavram ise sosyal hizmet yaklaşımıdır. Sosyal politika ve sosyal hizmet genellikle birbiriyle etkileşimde olan alanlardır. Sosyal hizmet kavramı aynı zamanda sosyal politikanın araçları arasında yer almaktadır. Sosyal hizmet yaklaşımı doğrultusunda birey, sosyoekonomik şartların bir oluşumu olarak görülmektedir ve olumsuz sosyoekonomik şartların düzenlenmesi konusunda devletin önemli bir etkisinin olduğuna dikkat çekilmelidir (Yolcuoğlu, 2012: 148).

Sosyal politikanın hedefleri; sosyal gelişme, sosyal barış, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal bütünleşme, sosyal demokrasi başlıklarıyla gruplandırılabilir. Söz konusu hedefler toplumsal alanda dengeli bir yapının hakim olmasının, toplumsal sıkıntıları ve sorunları atlatarak, güçlü bir toplumsal düzenin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır (Danış, 2007: 54).

Bu çalışmada sosyal politikanın hedefleri içinde önemli bir yere sahip olan sosyal denge hedefi üzerinde durulmuştur. Sosyal denge tanım olarak, bir toplumun tüm kesiminin genel olarak birbiriyle bağlantılı ve uyumlu olmasını sağlayan toplumsal bütünleşme olgusu olarak ifade edilebilmektedir. Sosyal denge; toplum gerçeğini ortaya koyan sınıflar, sosyal gruplar, sosyal hizmetlerden yararlanan kesimler ve coğrafik bölgeler arasında oluşturulması beklenen geniş anlamda bir dengeyi tanımlamaktadır. Sosyal denge, toplumsal alanda yaşanabilecek ekonomik ve sosyal dengesizliklerin oluşumunu engelleme amacını taşımaktadır. Bunun yanında toplumdaki tüm kesimler arasındaki güç, toplumsal refah ve hizmet dengesinin gerçekleşmesini de hedef almaktadır. Sosyal ve bölgesel farklılıkların önlenmesi ile sosyal denge oluşabilmektedir. Sosyal dengeyi engelleyen esas unsur ise gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Eğitim, sağlık, konut, altyapı ve çevresel hizmetlerin toplumun her kesimine adil bir şekilde ulaştırılabilmesiyle sosyal denge amacı gerçekleştirilebilmektedir (Danış, 2007: 55).

3.TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

Türkiye’de sosyal politikanın gelişim aşamaları incelendiğinde; endüstrileşmenin özel kesimin kapsam alanında olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarındaki liberal dönem, devletçi politikaların hüküm sürdüğü güdümlü dönem ve 1961 Anayasası ile başlayan sosyal devlet anlayışının benimsendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Koray, 2000: 98).

Türkiye’de 1930’lu yıllardaki devletçilik politikasıyla endüstrileşme süreci ve 1950 sonrasında serbestleşme dönemi yaşanmıştır. 1960 sonrası planlı kalkınma döneminde de devletin endüstrileşme sürecindeki yoğun etkisinin sürdüğü görülmektedir. 1980 sonrasında ise, ithal ikameci politikaların neden olduğu tikanıklıklar nedeniyle dışa açık büyüme ve serbestleşme dönemine girilmiştir (Koray, 2000: 112). Sosyal devlet anlayışının yasal yansımalarına bakıldığında 1961 Anayasası’nda benimsenen sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet anlayışıyla çalışma hakkı, sendika hak ve özgürlüğü ilkeleri anayasal güvenceye tabi tutulmuştur (Koray, 2000: 105). Sosyal hakların iyileştirilmesi devlete belirli görevler yüklemektedir. Bu aşamada devlet bir taraftan söz konusu hakların sürdürülebilirliği için bazı görevler yüklenecek, bir taraftan da hakların korunması için kişilere de bazı ödevler yükleyecektir (Koray, 2000: 106).

Kalkınma; ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bütünlük arz etmektedir. Kalkınmanın sosyal anlayışıyla planlama aşamasında ekonomik planlama oluşturulurken, toplumun sosyal gelişmesinin ve sosyal sorunlarının da planlama kapsamında bir bütün halinde değerlendirilmesinde sosyal planlamanın rolü büyüktür. Ekonomik planlamada olduğu gibi sosyal planlamada da ilk aşamada sosyal gelişmişlik bakımından hangi noktada olduğumuz sorusu önemlidir, sonrasında hangi amaca gideceğimiz belirlenerek kaynak kullanımında öncelikli durumların saptanması sosyal denge için önemlidir (Güven, 1998: 27).

4.TÜRKİYE’DE SOSYAL PLANLAMA KAPSAMINDA SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI

Dengeli bir kalkınma sürecinin gerçekleşebilmesi için planlama gerekmektedir. Bu aşamada iktisadi planlama ve sosyal planlama kalkınma planlılığının iki temel unsurudur. Ekonomik ve sosyal politikalar birlikte incelenmelidir. Kalkınmanın temel amacı bireylerin refah seviyelerini arttırmaktır. Bu nedenle iktisadi büyümeyi arttırmanın yanında söz konusu iktisadi gücün sağlık, eğitim, gelir dağılımında sosyal adalet, sosyal güvenlik, toplumsal kalkınma gibi alanlarda oluşan veya oluşabilecek sosyal sorunları çözmesi yönünde kullanılması gerekmektedir. Kalkınma, sosyal sorunların çözülmesiyle sağlanacaktır. Söz konusu sosyal sorunların öncelik sırasına göre çözülmesi ve kaynakların etkin kullanımı için kalkınma planlaması gerekmektedir. Sosyal planlama ile birlikte temel hedef sosyal sorunların çözümüne odaklanmış dengeli bir kalkınma sağlama yönündedir (Güven, 1995: 9).

Devletten beklenen önemli bir rol, sosyal dengenin ve uzlaşmanın sağlanmasıdır. Toplumun bir parçası olan bireylerin ekonomik şartları iyileştikçe sivil toplum sağlam temellere dayanacak ve toplumun demokratik katılımı artacaktır. Bu nedenle devletin toplumun tüm kesimi için asgari düzeyde ekonomik ve sosyal güvence sağlaması büyük önem arz etmektedir. Eğitim ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, sosyal güvenlik sistemi gibi faaliyetlerin tümü sosyal dengenin oluşmasında kilit noktadır (Koray, 2000: 63). Sosyal dengenin sağlanmasında sosyal politikanın öncelikli araçlarından olan sosyal planlama, kalkınma planlılığının da önemli bir alanını kapsamaktadır. Dengeli bir kalkınmanın gereği olan sosyal planlama, sosyal sorunların çözümüne katkı sağlayarak gelişmeye destek olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Günümüzde azgelişmiş ülkeler kalkınma hedefindedir ancak dengeli bir kalkınmanın gerçekleşmesi beklenmektedir (Güven, 1998: 27).

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda sosyal planlamanın gerçekleşmesinde; yönetimin görev yapısının, kuruluş ve işleyişinin detaylı bir şekilde açıklandığı ve birimlerin iç düzenine, işleyişine yönelik değerlendirmelerin yer aldığı raporların ve kalkınma planlarının incelenmesi gerekmektedir.

4.1. İdari Reform Doğrultusunda Oluşturulan Raporlar

Türkiye’de, İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor’da belirtildiği üzere, 1933 Dorr Raporu ile başlayan, Thornburg, Neumark, Barker, Martin-Cush, Mook ve Fisher Raporları ile süre gelen reform çalışmalarında uzmanlardan oluşan bir komisyon oluşturulması ve idarenin değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu öneri ancak 1963 yılında çıkan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) ile hayata geçirilmiştir. İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor’unun içeriğinde, idari reform ve reorganizasyonun anlamı açıklığa kavuşturulmuş ve olası bir idari reform çalışmasının nasıl yapılması gerektiği konusu netleştirilmiştir. Bu ön rapor oldukça kısa olmasına rağmen en kaliteli ve nitelikli raporlardan biridir (Yayman, 2005: 241-242).

Her bakımdan değerli olan MEHTAP planlı dönem açısından simgesel nitelikte olup, yönetimin örgütlenme tanımını yapmada başarılı olmuştur. İçeriğine bakıldığında merkezi hükümet örgütünün görev yapısını ve kuruluşunu detaylıca açıklaması, birimlerin iç düzenine ve işleyişlerine genel bir açıdan bakması açısından değerlidir. MEHTAP’ta personel idari yönetiminin tek bir yapı olmaksızın, bütün devleti kapsayan toplu bir yapı olduğundan bahsedilmektedir. Personel sisteminin ana yapılarına bakıldığında; işin sınıflandırılması, derecelendirilmesi ve teşkilatlanması; personelin sınıflandırılması ve derecelendirilmesi, ücret organları ve diğer hizmet koşullarının saptanması ve düzenlenmesi; her örgüt için personel ihtiyacının tayini ve saptanması; personelin sağlanması yer almaktadır (Canitez, 2008: 108).

MEHTAP'ta ileri gelen aydın ve uzmanların; geçmiş sorunlara eğilen, bunları sınıflandıran, sektörde gelişmek için tavsiye vererek, mantığı ön planda tutan bir çalışma ortaya çıkardığı görülmektedir (Sevinç, 2014: 737).

4.2.Kalkınma Planları

Türkiye'de planlama süreci değerlendirildiğinde 1930'ların sanayi planlaması, 1960-1980 yılları arasındaki Kalkınma Planlaması ve 2000'lerin uluslararası ve ulusal modelleri temel alan Piyasa Planlaması karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu planlama süreci incelendiğinde 1960'larla birlikte Türkiye'deki Kalkınma Plancılığı tecrübesi, 1930'ların Sanayi Plancılığı anlayışıyla farklılık göstermektedir (Ekiz ve Somel, 2005: 98).

Bu noktada kalkınma planlarının ilkelerini; ulusal tasarrufu arttırmak ve yatırımları toplum faydası için gerekli olan önceliklere yöneltmek şeklinde özetlemek mümkündür (Ekiz ve Somel, 2005: 111). Türkiye'de bu ilkeler ile Keynesçi politikaların büyüme modelleri benimsenerek milli ekonomi geliştirilmeye çalışılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 30 Eylül 1960'da kurulmuştur. DPT'nin kuruluş sebebi kalkınma ve planlamaya duyulan acil ihtiyaçtır (Ekiz ve Somel, 2005: 111).

DPT öncülüğünde, kurulduğu tarihten bugüne kadar dokuz tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planların temelleri 1930'lu yıllardaki sanayi planlarına dayanmaktadır. Literatür incelendiğinde; planlarda birinci dönem; temel ekonomik bakış açısından 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile başlayıp, II. Dünya Savaşının sonlarına kadar uygulanan devletçi politikaları takiben, 1946-1958 yılları arasında özel sektöre öncelik tanıyan 1960 öncesi dönem olduğu görülmektedir. 1960-1980 arası dönem ithal ikameci politikalarla birlikte kalkınmanın planlarla gerçekleşeceği düşünülen dönemdir ve ikinci dönem olarak adlandırılmaktadır. 1980 sonrası dönem ise üçüncü dönem olarak bilinir ve sanayileşme stratejisinde yapısal değişimin görüldüğü ve söz konusu değişimin kalkınma planlarını etkilediği dönemdir (Takım, 2011: 155).

1961 Anayasası ile planlama ön plana çıkarılıp anayasal gereklilik haline gelmiş ve "Sosyal ve Ekonomik Hükümler" başlığı altında, devlet kalkınma planı oluşturmakla görevlendirilmiş, ekonomi alanında kamu kesimine ayrı bir yer tanınmıştır. Devletin üzerine düşen bu ekonomik görevleri yerine getiren Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)'ne belirli görevler yüklenmiş, iktisadi ve sosyal hayatın düzenlenmesi düşüncesi benimsenmiş ve tüm bu görevlerin yerine getirilmesi ile ilgili de DPT kurulmuştur (Takım, 2011: 156).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)'nda (BBYKP, 1963-1967) Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin hayat standardının geliştirilmesinin ancak uzun vadeli ve düzenli kalkınma çabalarıyla sağlanabileceği ifade edilmiştir. Bunu sonuçlandırabilmek için hedeflere ulaşmayı imkanlı hale getirecek kaynak ve araçlarla uzun bir zaman perspektifi içinde değerlendirmek ve kalkınma planlarının oluşturulmasında bu perspektifi göz ardı etmemenin gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1963: 33).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYK)'nda, (İBYK, 1968-1972), Türkiye'de bir taraftan fert başına geliri devamlı arttırmayı amaçlarken, diğer taraftan gelir dağılımı eşitsizliklerini ortadan kaldırmak, yeni istihdam alanları sağlamak, kalkınmanın sağladığı refah ile birlikte fırsat eşitliği oluşturmak, ekonomik ve sosyal sistemde ilerlemeyi gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmıştır (DPT, 1967: 2).

Birinci ve ikinci sanayi planları, genel iktisadi gelişmeyi kapsayan kalkınma planları değil, temel sanayinin oluşturulmasını hedef alan teknik planlardır. Bu planlar, yatırım alanlarının belirlenmesinde sosyal kıstaslara ve ekonominin kendine yeterli olmasına son derece ağırlık veren sanayileşme planlarıdır (DPT, 1963: 10).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) ise, (ÜBYKP, 1973-1977), Gayri Safi Milli Hasıla(GSMH)'daki artışın sağlanması hedefi ile birlikte ekonomide belirli bir yapısal düzenlemenin de gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu yapısal düzenleme ile sanayinin diğer sektörlerle oranla daha seri büyümesi ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki oranının artması hedeflenmiştir (DPT, 1977: 8).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) ise, (DBYKP, 1979-1983), döneminde imalat sanayisi teknoloji geliştirme hedefinde önemli şartları tamamlayıp, rekabetçi bir sanayi düzeninin temelleri atılacaktır. Yeni

sanayileşme düzenlemeleri ile sanayi girdileri ulusal elverişliliğe göre şekillenecek ve genelde, ara ve yatırım malları üretimine odaklanılacaktır (DPT, 1977: 2).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)'nın (BBYKP, 1985-1989) temel amaçları arasında; refah seviyesinin artırılması, verimlilik ve ihracat artışını destekleyerek mevcut sermayeyi değerlendiren, tarımsal gücü ve milli savunma temellerini ön planda tutan bir oluşum içinde sanayi üretimi payının artırılması, istihdamın artırılması, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, kalkınmanın bütün yörelerdeki gelişiminin hızlandırılması, ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi yer almaktadır (www.sbb.gov.tr).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP)'nın (ABYKP, 1990-1994) temel amacı; refah seviyesinin rekabete açık ekonomi esaslarıyla uyumlu bir ortamda artırılmasını sağlamaktır. Planda yer alan diğer hedefler arasında; hızlı ve dengeli bir kalkınma aşamasında gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği engellemek, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak yer almaktadır (www.sbb.gov.tr).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBKYP) ise (YBKYP, 1996-2000) döneminde küreselleşmenin olumlu yönlerinden yararlanarak ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında yer almasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu amaçla, bireyin ön planda tutulmasına, sürdürülebilir bir ivme ile büyümenin gerçekleştirilmesine, refah seviyesinin artırılmasına ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, istihdamın artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojiye gelişmenin sağlanmasına, eğitim düzeyinin iyileştirilmesine, kültürel alanda ilerleme sağlanmasına, toplumun tüm kesiminde sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerinin sağlanmasına, çevrenin korunmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir (www.sbb.gov.tr).

Türkiye’de planlama süreci üç aşamada gelişim göstermiştir. Çalışma kapsamında Kalkınma Planlaması dönemi olarak adlandırılan 1960-1980 yılları arasındaki dönem ile 2000’lerin uluslararası ve ulusal modelleri temel alan Piyasa Planlaması dönemine kadar olan süreçteki kalkınma planları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda altı adet Beş Yıllık Kalkınma Planı değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca 2000’lerin Piyasa Planlaması dönemine geçiş sürecinde 2000 yılını da içermesi nedeniyle YBKYP hedeflerinden genel olarak bahsedilmiştir. Bu bağlamda değerlendirmeye konu olan kalkınma planlarında yer alan hedefler, ilkeler ve politikalar doğrultusunda; sosyal sorunların çözümüne yönelik çalışmaların kalkınma planlarında nasıl ele alındığının incelenmesi gerekmektedir.

4.3.Kalkınma Planları Kapsamında Sosyal Sorunları Çözmeye Yönelik Politikalar

1. Beş Yıllık Kalkınma Planının 1963 yılında uygulamaya başlamasıyla ve 6 adet Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleştirilmesiyle oluşan Planlı Dönemde, Türkiye’de öncelikli olarak çözüme kavuşturulması gereken sosyal sorunların, söz konusu planlarda sorunlara çözüm amacıyla önerilen program ve politikaların etkinliği kapsamında ele alınması gerekmektedir. Bu planlar ışığında, ülkemizin çözüme kavuşturulması gereken toplumsal sorunları, sosyal planlamanın uygulama alanları da dikkate alınarak şöyle sıralanabilmektedir (Güven, 1995: 51):

- Nüfus ve İstihdam Sorunları,
- Köy Kalkınması, Köy ve Köylü Sorunları,
- Kentleşme ve Konut Sorunları,
- Bölgesel Gelişme Sorunları,
- Gelir Dağılımı ve Sosyal Refah Sorunları,
- Çalışma Hayatına İlişkin Sorunlar,
- Sosyal Güvenlik Sorunları,
- Sağlık Sorunları,
- Çevre Sorunları,
- Eğitim Sorunları.

Yukarıda sıralanan tüm sorunların çözümü doğrultusunda şekillenen sosyal planlama, hedef ve politikalar tüm kalkınma planları kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal planlamanın uygulama alanını oluşturan birçok sosyal sorun olmasına rağmen, bu çalışmanın kapsamında özellikle istihdam, kentleşme, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik sorunlarını çözmeye yönelik politikalar tüm kalkınma planları kapsamında genel olarak ele alınmıştır.

İstihdam sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; kalkınma planlarında istihdam konusunun ele alınışı tek başına bağımsız bir amaç olarak görülmeyip, ekonomik gelişmenin bir sonucu olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır. 1. Planda açık olmayan bir şekilde aktarılan bu yaklaşım, 2. Planda net olarak ele alınmıştır. 3. Plan ise işsizlik sorununu hızlı bir büyüme ve sanayileşmeyle ilişkilendirmektedir. 4. Planda ise sorunun çözüme kavuşturulmasında kırsal ve kentsel alanlarda emek yoğun özel kalkınma proje ve programlarının uygulanması gerekli görülmektedir. 6. Plana gelindiğinde ise, istihdam sorununun ortadan kalkmasının bireylerin kendi girişkenliğiyle ilgili olduğu öngörülmektedir (Güven, 1995: 63).

Kentleşme sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; konunun kalkınma planlarında ele alındığı görülmektedir. 1. Planda büyük kentlerin hızlı ve sınırsız büyümesinin doğru bulunmadığı düşünülmektedir. Plan, kentlerdeki büyüme oranının gerçekleşen istihdam hacmi ile orantılı olması gerekliliği üzerinde durmaktadır. 2. Planda ise 1. Plana oranla kentleşme politikasına netlik kazandırılmıştır. Kentleşme iktisadi ve sosyal gelişmenin daha çok da sanayileşmenin bir sonucu olarak katkı sağlanması gereken bir olgu olarak öngörülmüştür. 3. Planda hızlı kentleşme ele alınmıştır. 4. Planda ana kentlerin, ülkenin kalkınmasındaki etkisi gün geçtikçe artacağı belirtilmektedir. Bunun yanında 4. Plan kentleşmenin arttırdığı çevre sorunlarına yer veren ilk kalkınma planıdır. Plan kapsamında doğal ve tarihi dokunun muhafaza edilmesi ve bu hususta gerekli önlemlerin alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (Serter, 1994: 88-89). 6. Planda ise kentlerde yaşayan kesimin, kent yaşamıyla uyumlu bir yapıda olması, yerleşme alanlarında kaliteli ve sağlıklı bir yaşam alanının gerçekleştirilmesi ön plandadır. Kalkınma planlarında yer alan hedeflerin gerçekleşmesinde ve büyük kentlerde olan nüfus yoğunluğunun orta büyüklükteki yerleşme birimleriyle dengelenmesi için Türkiye’de iller arasındaki toplumsal ve ekonomik değişikliklerin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir (Serter, 1994: 90).

Gelir dağılımı sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; planlı dönemde bütün planlarda bulunan gelir dağılımı eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve sosyal refahın sağlanması konusunda hedef ilke ve politikalar yer verilmiştir. 2. Planda karma girişimcilik uygulamaları, KİT-Holding ortaklıkları, KİT Bankalarının kredi sistemleri ve KİT’lerin fiyat politikaları gündeme alınmaktadır. Planlı dönemde; Toprak ve Tarım Reformu, Toplum Kalkınması, Köy Kent Projesi, Kooperatifçilik, Tarımda Kredi Düzenlemesi gibi Türkiye’deki kırsal gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan yapısal tedbirler alınması konusundaki gelişmelere karşın bunlar uygulanma imkanı bulamamıştır (Güven, 1995: 142).

Sosyal güvenlik sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; kalkınma planlarının hemen hemen hepsinde sosyal güvenlik kurumlarından söz edilmesine rağmen söz konusu kurumların kurallarında ve kurumsallaşmalarında standart ilkeler çerçevesinde oluşturulmadığı görülmektedir (Güven, 1995: 162).

Sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal refah hizmetleriyle bir bütünlük arz etmektedir. Türkiye’de bu bütünlüğün korunabilmesi, sosyal yardımların ve sosyal refah hizmetlerinin geliştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda; bir devletin sosyal niteliğinin somut yansımaları, sosyal refahı ve sosyal dengeyi sağlaması olarak görülmektedir (Güven, 1995: 163).

1963 yılı ve akabinde oluşturulan planlar değerlendirildiğinde, ilk plan ve sonraki planlarda sosyal güvenlik hakları konusundaki amaçların, ilke ve politikaların aynı doğrultuda şekillendiği göze çarpmaktadır. Hazırlanan ilk üç plan perspektif plan özelliği gösterdiğinden hazırlık dönemi şeklinde değerlendirilmiş ve bu nedenle aralarında bir benzerlik söz konusudur (Alagöz ve Yapar, 2003: 449).

SONUÇ

Türkiye’deki sosyal sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirilen sosyal politika araçlarının etkinliğinin sağlanmasında sosyal planlama olgusu önemli bir yere sahiptir. 1963 yılında uygulamaya başlanan ve devamında süregelen 6 adet Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleştirilmesiyle, Planlı Dönemde

Türkiye'deki sosyal sorunlara, kalkınma planlarında çözüm amacıyla önerilen program ve politikalar değerlendirilmiştir.

Sosyal denge planlamasının uygulama alanları göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturulması gereken toplumsal sorunlar; nüfus ve istihdam sorunları, köy kalkınması, köy ve köylü sorunları, kentleşme ve konut sorunları, bölgesel gelişme sorunları, gelir dağılımı ve sosyal refah sorunları, çalışma hayatına ilişkin sorunlar, sosyal güvenlik sorunları, sağlık sorunları, çevre sorunları, eğitim sorunları olarak sıralanabilmektedir. Sosyal planlamanın uygulama alanını oluşturan birçok sosyal sorun vardır. Fakat bu çalışma kapsamında özellikle istihdam, kentleşme, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik sorunlarını çözmeye yönelik politikalar kalkınma planları kapsamında değerlendirilmiştir.

Kalkınma planlarında istihdam sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; istihdam hususunda dikkat çekilen nokta, tek başına bağımsız bir amaç olarak ele alınmayıp, ekonomik gelişmenin bir sonucu olduğu görüşüdür. Kentleşme sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; büyük kentlerde olan nüfus yoğunluğunun diğer orta büyüklükteki yerleşme birimleriyle dengelenmesi için, Türkiye'de bulunan iller arasındaki toplumsal ve ekonomik farklılıkların önemli ölçüde azaltılması amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Gelir dağılımı sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; planlı dönemdeki bütün planlarda gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesi ve sosyal refahın sağlanması için belirlenen hedef, ilke ve politikalar bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sorunlarını çözmeye yönelik politikalar değerlendirildiğinde; kalkınma planlarının genelinde sosyal güvenlik kurumlarından bahsedilmesine rağmen söz konusu kurumların kurallarında ve kurumsallaşmalarında standart ilkelerin belirlenemediği dikkat çekmektedir.

Tüm kalkınma planları değerlendirildiğinde hemen hemen hepsinde aynı amaçlar yer almaktadır. Özellikle gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderileceği, işsizlik sorununun çözüleceği, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılacağı, eğitim, sağlık, sosyal refah hizmetlerinin geliştirileceği, konut ve gecekondu sorunlarının çözüleceği konusunda açıklamalar bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin sosyal politikanın sosyal denge hedefi ile ilgili olarak kapsamlı çalışmalar yaptığını söylemek mümkündür. Ancak çoğunlukla Türkiye dışında gelişen olayların neden olduğu gelişmelerin etkisiyle arzu edilen ve olması gereken düzeye ulaşamamıştır. Bunda ilgili dönemde yaşanan petrol krizlerinin büyük payı vardır. Bütün bunların yanında Türkiye'nin daha sonraki yıllarda ve günümüzde sosyal denge konusunda çalışmaları sürdürüyor olması umut vericidir.

KAYNAKÇA

- Alagöz, M., ve Yapar, S. (2003). Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sorunu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 439-451.
- Canitez, H. (2008). Türkiye'de 1960-1980 Arasında Bürokrasi Siyasi İktidar İlişkisinin Gelişimi. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. Toplum ve Sosyal Hizmet , 18 (2), 51-64.
- Deacon, B. (2008). Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit. A. Buğra, ve Ç. Keyder (Der.), Sosyal Politika Yazıları (s. 101-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1977), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, DPT Yayınları, Ankara.
- Ekiz, C., ve Somel, A. (2005). Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. AÜ SBF-GETA Tartışma Metinleri , 97-136.
- Güven, S. (1995). Türkiye'de Sosyal Planlama. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Güven, S. (1998). Türkiye'de Sosyal Sorunlar ve Sosyal Politikalar. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Koray, M. (2000). Sosyal Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Serter, N. (1994). Türkiye'nin Sosyal Yapısı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sevinç, H. (2014). Değişim ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , 730-747.
- Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. Maliye Dergisi , 154-176.

- Yayman, H. (2005). Türkiye'nin İdari Reform Politikası. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Tezi). Ankara.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. Toplum ve Sosyal Hizmet , 23 (2), 145-158.
- <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Beşinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1985-1989.pdf>
- <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Altıncı-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1990-1994.pdf>
- <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-1996-2000.pdf>

Mutluluk Ekonomisi Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımına Bir Bakış

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER¹

Dr. Nilgün KÖKSALAN²

¹Trakya Üniversitesi /Edirne Sosyal Bilimler MYO, mustafahatipler@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler MYO, nilgunkoksalan@gmail.com

Özet: Günümüzde mutluluk ve mutluluk ekonomisi kavramları farklı disiplinlerden birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Hem ulusal hem uluslararası literatürde mutluluk konusunu irdeleyen ve bireylerin mutluluk düzeylerinin ölçümleri ve söz konusu ölçümlerin değerlendirilmesi üzerine yapılan çalışmalar artarak devam etmektedir. Birçok bilim dalı gibi ekonomi alanında da toplumu oluşturan bireylerin mutluluk düzeylerinin araştırılması, bireylerin mutluluğu ve yaşam memnuniyetinin sağlanması yönünde gerçekleştirilecek ekonomik ve politik uygulamalara yön vermesi açısından son derece önemlidir.

Bireylerin mutluluğunu artırmaya yönelik kamu politikalarının araştırılması amacıyla yapılan çalışmaları kapsayan bir kavram olan mutluluk ekonomisi kavramı, bireylerin mutluluk kaynaklarının belirlenmesini ve söz konusu kaynaklar içerisinde ekonomik değerlerin etkisini araştıran bir alanı ifade etmektedir. Ülkemizde nispeten yeni bir çalışma alanı olarak kabul edilebilecek mutluluk ekonomisiyle ilgili olarak toplumda var olan yaşam memnuniyeti ve mutluluğun ekonomik gelişimle ilgili olup olmadığı konusunda günümüze kadar ulaşan tartışmalar bulunmaktadır. Söz konusu tartışmalar bir yana, toplumu meydana getiren bireylerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi amacıyla birçok devlet her geçen gün yeni uygulamalarla yaşam memnuniyeti yüksek bireylerden oluşan bir toplum hedefine ulaşma konusunda çaba göstermeye devam etmektedir. Bu bağlamda istihdam, sosyal güvenlik, gelir dağılımı gibi çeşitli sosyal politika araçlarını topluma hizmet amacıyla devreye sokan birçok devletin söz konusu koşulların iyileştirilmesi adına başvurduğu önemli araçlardan birisi de sosyal hizmetlerdir. Sosyal hizmet yaklaşımı, bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların bir ürün olduğunu ve devletin olumsuz sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi açısından önemli görev ve sorumlulukları olduğunu savunmaktadır. Sonuç olarak sosyo-ekonomik düzeyde bireylerin olumsuz koşullarını iyileştirme çabasında hareket eden sosyal hizmet uygulamalarının yaşam memnuniyetini artırabileceğini ifade etmek mümkündür.

Bu çalışmada, öncelikle mutluluk ve mutluluk ekonomisi kavramları açıklanmış, hem ulusal hem uluslararası alanyazında çeşitli mutluluk ve yaşam memnuniyeti araştırmalarına yer verilmiştir. Ardından, sosyal politika konusuna değinilerek sosyal politika araçlarından sosyal hizmet yaklaşımı irdelenmiştir. Son olarak, mutluluk ekonomisi bağlamında sosyal hizmet yaklaşımı ele alınmış ve sosyal hizmet uygulamalarının toplumu oluşturan bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyetine olası katkıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Mutluluk Ekonomisi, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika.

GİRİŞ

Mutluluk farklı birçok tanımı yapılmakla birlikte en genel ifadesiyle bireylerin yaşamdan aldıkları zevk ve memnuniyet olarak kavramsallaştırılmaktadır. Mutluluk ekonomisi ise, ülkelerin refah seviyelerinin belirlenmesinde sadece gelir, büyüme, servet birikimi gibi nesnel birtakım ekonomik ölçümlerin yanı sıra bazı sosyolojik ve psikolojik parametrelerin de ölçülmesini öngören bir anlayışı temsil etmektedir. Davranışsal iktisadın bir alt dalı olarak ortaya çıkan mutluluk ekonomisi araştırmaları, bireyin yaşam memnuniyeti üzerinde bireyin yaşı, cinsiyeti, etnik kökeni, eğitimi, istihdam durumu ve medeni durumu gibi birçok sosyo-demografik faktörün etkisini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda, ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve diğer birçok alanda mutluluk araştırmalarının önem kazandığı görülmektedir. Mutluluğun araştırılması, bireylerin mutluluk kaynaklarının ve ekonomik göstergelerin mutluluk üzerindeki etkilerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Mutluluk araştırmaları ayrıca bireylerin mutluluğunu artırıcı kamu politikaları konusunda da uygulayıcılara yeni fikirler vermektedir.

Sosyal politikanın önemli araçlarından birisi olan sosyal hizmet anlayışı, toplumda olumsuz sosyo-demografik koşulların iyileştirilmesini hedefleyen bir yaklaşımdır. Günümüzde devlet desteğine ihtiyaç duyan kesimlerin refah seviyesinin artırılarak toplumda bir sosyal adalet ortamının oluşması sürdürülebilir bir toplumsal gelişimin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak mutluluk kavramı ve mutluluk ekonomisinin ortaya çıkışı, mutlulukla ilgili daha önce yapılan çalışmalar ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. İkinci olarak, sosyal politika ve sosyal hizmet konusuna değinilerek mutluluk ekonomisi bağlamında sosyal hizmet anlayışı değerlendirilmiştir.

1.MUTLULUK KAVRAMI VE MUTLULUK EKONOMİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Bugüne değin farklı disiplinlerden birçok araştırmacı tarafından irdelenen mutluluk kavramı günümüzde psikoloji, sosyoloji ve pazarlama alanlarının yanında ekonomi biliminin de ilgisini çekmiştir. Bu bölümde öncelikle mutluluk ve mutluluk ekonomisi kavramları tanımlanmış, ardından mutluluk ekonomisi anlayışının ortaya çıkışı ve literatürde yer alan bazı mutluluk araştırmaları hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Mutluluk Kavramı

En genel ifadesiyle mutluluk, bireylerin yaşamdan aldıkları keyif ve memnuniyettir. Bireyler nihai olarak yaşamlarının birçok safhasında yaptıkları ve/veya yapmadıkları eylemler sonucunda bir memnuniyet ya da memnuniyetsizlik durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Mutluluk araştırmaları incelendiğinde, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş gibi kavramların da mutluluk kavramıyla aynı doğrultuda kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Easterlin (2001) çalışmasında mutluluk, yaşam memnuniyeti, fayda, refah ve iyi oluş kavramlarını birbiri yerine kullandığını ifade etmiştir.

Yaşam memnuniyeti, bireyin içinde bulunduğu hayat şartlarından hoşnut olması ve yaşama sevincine sahip olmasıdır (Akin ve Yalnız, 2015: 96). Memnuniyet, ihtiyaç ve isteklerin karşılanmasından doğan tatmin duygusudur. Yaşam memnuniyeti ise kişinin sürdürdüğü hayatı bir bütün olarak olumlu bir şekilde değerlendirmesi anlamında kullanılmaktadır (Kurt, Beyaztaş ve Erkol, 2010: 36). Öznel iyi oluş kavramı ise, mutluluğun psikolojik anlamı olarak tanımlanmaktadır (Yiğit, 2013: 551). Aynı zamanda bireyin yaşamını öznel olarak zihinsel ve duygusal değerlendirmesi ile olumlu duygulanımların varlığı ve olumsuz duygulanımların yokluğu olarak da ifade edilmektedir (Diener, Lucas ve Oishi, 2002: 63).

Tarihin farklı dönemlerinde farklı tanımlamaları yapılan mutluluk, yaşamdan alınan zevk, yaşam doyumu, pozitif duygular ve hoşnutluk hissi gibi birçok ifadeyi içinde barındırmaktadır (Diener ve Seligman, 2004). Bütün özelemlere, eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, uygunluk, kut saadet, bahtiyarlık ve saadetsizlik olarak da ifade edilen mutluluk kavramı (TDK, 2019) bir başka ifadeyle ise, bireyin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirilmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi şeklinde tanımlanmaktadır (Veenhoven, 1995: 17).

1.2. Mutluluk Ekonomisinin Tarihsel Süreci

İnsanoğlu eski çağlardan günümüze kadar mutlu olmanın yollarını araştırmış ve mutluluğun ne olduğunu ve nasıl elde edildiğini merak etmiştir. Eski Yunan ve İslam felsefesine bakıldığında mutluluğun ahlakın amacı olarak nitelendirildiği ve insanın bu amaca ulaşmak için çaba ve gayret göstermesi gerektiği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir (Platon, 2001: 81; Farabi, 2011: 69). Aristoteles'e göre "eudaimonia" olarak ifade edilen mutluluk insanın en temel gayesidir, erdemden başka bir şey değildir ve o insan için en değerli hedeftir (Aristoteles, 2014: 71-75).

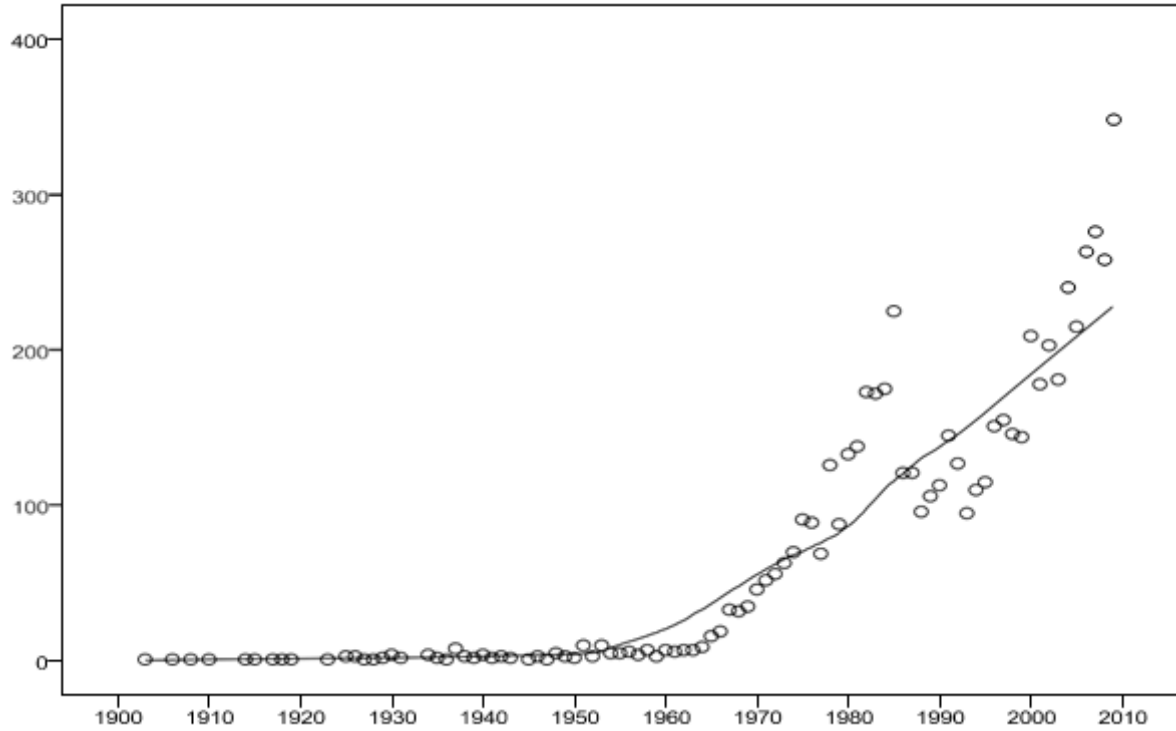
Ortaçağ Avrupası, dünyevi mutlulukların peşinden koşmayı hoş karşılamamış ve mutlulukla ilgili karamsar bir bakış açısı ortaya koymuştur. Söz konusu dönemde, acı çekme anlayışı yüceltilmiş ve asıl mutluluğun ölümden sonra elde edileceği vurgulanmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 205). Günümüzde ise mutluluk birçok insan için yaşamın en önemli amacını oluşturmaktadır (Gilman, Huebner ve Laughlin, 2000: 135).

Mutluluk ekonomisi bireyin yaşam memnuniyeti ve istihdam, refah, gelir ve servet gibi ekonomik değerler arasındaki ilişki üzerine çalışılan bir iktisat alanıdır. Söz konusu araştırmalarda çeşitli anketlerden elde edilen verilerden elde edilen ekonometrik analizler, insan refahı ve yaşam kalitesinde artış ya da azalmaları tespit etmekte ve kamu politikalarına olası çözümler konusunda bir yön vermektedir. Esasında yeni bir araştırma alanı olan mutluluk ekonomisi insan refahının ekonomik belirleyiciler dışında da subjektif bazı

parametrelerden de etkilendiği düşüncesinden hareket etmektedir. Son yıllarda başta “Gayri Safi Yurtiçi Mutluluk” (GSYM) olmak üzere birçok ekonomik ölçeğin kullanıldığı analizler dünyada birçok ülkede insan refahının ne derece sağlandığını ortaya koymaktadır.

Mutluluk ekonomisinin tarihsel sürecine bakılırken dönem dönem hakim olan iktisadi yaklaşımlardan bahsetmek yerinde olacaktır. İktisat bilimi bireylerin ekonomik tercihlerinin nasıl şekillendiğini inceleyen bir disiplindir. Ekonomideki en temel faktörün insan olduğu düşünüldüğünde ise psikolojik faktörlerin de ekonomik tercihlere yansımalarının kaçınılmaz olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak, iktisat bilimi kuramları içerisinde yer alan ve fayda-değer kuramı üzerinden hareket ederek insanı “homoeconomicus” (rasyonel birey) olarak değerlendiren neo-klasik kuram psikolojik faktörleri iktisat modellerine dahil etmeyerek, zaman içerisinde eleştirilere maruz kalmış ve davranışsal iktisadın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Candan ve Hanedan, 2005). Psikoloji biliminin iktisatçılar tarafından iktisada istikrarsız bir temel sağlayacağı sebebiyle reddedildiği bir dönemi kapsayan neo-klasik dönem sonrasında 20. yüzyıl başlarında iktisatta psikolojik tahlillere yer vermeye başlandığı görülmektedir. Davranışsal iktisat, insanların uygulamada verdiği kararları, özellikle de bunlar geleneksel iktisat teorilerinde söylenenlerle çatıştığında, açıklamaya odaklanan bir iktisat dalı olarak tanımlanmaktadır. Davranışsalcılar, “homoeconomicus”un (rasyonel insan) geleneksel iktisadi rasyonellik fikirlerini genişletmeye ve psikolojiden alınan karar verme modelleri ile değiştirmeye çalışmaktadır. (Bishop, 2013: 81). Davranışsal iktisat ile psikolojik etkenler ekonomik davranışların analiz edilmesine dahil edilmiş, dolayısıyla daha gerçekçi yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Soydal, 2010: 95).

Şekil 1: 1900-2010 Yılları Arasında Yapılan Mutluluk Çalışmalarının Seyri (sol taraf yıllık yayın sayısı rakamları)

Kaynak: Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 46.

Davranışsal iktisadın psikoloji ve iktisat disiplinlerini birlikte analiz eden bakış açısı neticesinde ortaya çıkan mutluluk araştırmalarının sayısı gün geçtikçe artış göstermiştir. Şekil 1’de görüldüğü üzere 1960’lı yıllara gelene kadar oldukça az gözükken mutluluk araştırmaları, 1960 sonrası dönemde bir ivme kazanarak 2010 yılı itibarıyla 300’ün üzerinde yayın sayısına ulaşmıştır. Mutluluk araştırmalarında 1960 sonrası dönemde özellikle Brickman ve Campbell (1971), ekonomi alanında yapılan mutluluk çalışmalarına öncülük etmiş, Easterlin (1974), mutluluk paradoksu kavramı tartışmasını başlatarak mutluluk ve ekonomi konusunda araştırmacıların zaman içinde yoğun ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Günümüze gelindiğinde, mutluluk ekonomisi çalışmalarında yaşam memnuniyeti araştırmalarının önemli yer tuttuğunu ifade etmek mümkündür. Çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından yürütülen yaşam memnuniyeti araştırmalarında bireyin mutluluğu üzerinde yalnızca nesnel birtakım parametreler dışında hem bireyin yaşı, eğitimi, etnik kökeni gibi sosyo-demografik faktörler hem dışlanma, göç, ayrımcılık gibi sosyal problemlerden meydana gelen faktörlerin de etkili olduğu tespit edilmiştir (Gül, 2017: 1-2). Ülkemizde mutluluk alanında yapılan araştırmalar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yürütülmektedir. TÜİK, yürüttüğü yaşam memnuniyeti araştırmaları sonucunda elde ettiği verilere dayanarak mutluluk kavramının demografik, ekonomik, fiziksel çevre, sosyal çevre ve içinde yaşanılan ülkenin durumu gibi yaşam koşullarını belirleyen bileşenlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Şeker, 2010: 117).

Mutluluk araştırmalarının başlaması gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği ve “Easterlin Paradoksu” olarak da adlandırılan çalışmayla birlikte olmuştur (Easterlin, 1974). Bu çalışmada Easterlin (1974), artan reel gelirin mutluluğu belirli bir düzeye kadar arttırırken belirli bir seviyeden sonra arttırmadığını ya da çok az arttırdığını ifade etmektedir. Easterlin (1974), çalışmasında hükümetlere temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan sonra gayri safi yurt içi hasıladan çok gayri safi milli mutluluğa yönelmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir başka çalışmada Veenhoven (1995), yüksek gelirli bireylerin doğal ihtiyaçlarını daha rahat karşılayarak, daha yüksek mutluluk düzeyine sahip olacaklarını ifade ederken aynı zamanda belirli bir gelir seviyesinden sonra ise gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin azalacağını ifade etmiştir.

2.SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMET YAKLAŞIMI

Günümüz toplumları her geçen gün yoksulluk, işsizlik ve toplumdan bir sebeple dışlanma gibi birçok nedenden ötürü çeşitli problemler yaşamakta ve bir yandan sivil oluşumlar bir yandan kamu politikaları aracılığıyla söz konusu problemlerine çözüm aramaktadır. Bu noktada, devletin toplum refahını geliştirme amacıyla refah ve sosyal koruma gibi kamu politikaları ve uygulamalarını ifade eden akademik bir çalışma alanı olan sosyal politika ve sosyal hizmet çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Bu bölümde sosyal politika ve sosyal politika araçlarından sosyal hizmet yaklaşımı ele alınmıştır.

2.1. Sosyal Politika

Sosyal politika, sosyal hizmetler ve refah devleti çalışmalarıyla bağlantılı olarak toplumdaki sosyal problemlerin çözümünde uygulanabilecek kamu politikalarının geliştirilmesini hedefleyen akademik bir çalışma alanıdır. Dar anlamda sosyal hizmetler ve sosyal refahla ilişkili olarak ifade edilebilecek sosyal politika kavramı, daha geniş anlamıyla ise, toplumsal refahın tesisinde sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi amacıyla çeşitli kamu politikalarının geliştirilmesini ifade etmektedir.

Bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanması noktasından hareketle sosyal politikalar gelir dağılımında adaletin sağlanması, toplumda dezavantajlı olarak tabir edilen kesimlere sosyal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam gibi alanlarda sosyal hizmetlerin daha iyi sunulması için yöntemler sunan sosyal politika uygulamaları aynı zamanda suç, engellilik, işsizlik, yaşlılık gibi sosyal problemlerle ve etnik köken, cinsiyet, yoksulluk gibi sosyal dezavantaj meydana getiren çeşitli toplumsal olgularla ilgili olarak da çalışmaktadır.

Sanayi Devrimi sonrasında üretim yapma şekillerinde yaşanan gelişmeler sosyal değişimleri de kaçınılmaz kılmıştır. Sosyal politika bu bağlamda sosyal düzenin sürekliliğinin sağlanması amacıyla bir dizi önlemler bütünü olarak kamu politikaları arasına girmiştir. Sosyal politika uygulamalarında farklı birtakım anlayışlar hakimdir. Örneğin, Anglo-Sakson kültürü, sosyal politikayı eğitim, sağlık, kişisel sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve konut hizmetlerinin bütüncül bir şekilde sağlanması olarak görürken, Kıta Avrupası, sosyal politikayı emek piyasasına ilişkin kurumlar ve kapsamında işçi hakları olarak görmektedir. (Özaydın, 2008: 165).

Başlangıçta sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin toplumu oluşturan tüm bireyler açısından oluşturulması amacını güden sosyal politika, sonrasında sosyal eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması doğrultusunda, yoksullukla mücadele, her birey için eğitim ve sağlık hakkının sağlanması, gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi ve işsizliğin önlenmesi gibi amaçlara ulaşmak için uygulamalarını genişletmiştir (Koray, 2000:

11). Ülkemizde 2000’li yıllar itibariyle hız kazanan sosyal politika uygulamaları 1980 yılında İl Özel İdarelerinin kurulması ve 2011 yılında “Aile ve Sosyal Politikalar” bakanlığının oluşturulmasıyla toplumsal sorunların çözümünde kamusal müdahaleleri etkin hale getirmiştir.

2.2. Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Sosyal hizmet, insan refahını artırmak için sosyal değişmeyi sağlamaya ve insan ilişkilerinde problem çözmeye odaklanan uygulamalar geliştiren bir yaklaşımı temsil etmektedir. Sosyal bilimlerde bir çalışma alanı olan sosyal hizmet genel olarak bireyler, gruplar, toplumlar ve kurumlarda var olan ve/veya olabilecek sosyal problemler üzerinde sosyal müdahaleler şeklinde gerçekleştirilmektedir. Sosyal hizmet sosyal bilimlerde yer alan diğer disiplinlerden farklı olarak aynı zamanda uygulamalı bir disiplindir ve sosyal hizmet uygulayıcıları sahada direk olarak yer almak suretiyle sosyal problemlere müdahale edebilmektedir (Ronald, Malar ve Laavanya, 2013: 3).

Sosyal hizmetlerin ortaya çıkışı, 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan teknolojik gelişme ve sanayileşmeyle birlikte sosyal ve ekonomik alanda yaşanan hızlı değişimler sonucunda olmuştur. Sanayi Devrimi sonucunda sanayi ve üretim tekniklerinin gelişimiyle birlikte sosyal alanda da radikal değişimlerin yaşandığını ifade etmek mümkündür. Sanayi devrimi sonucunda yaşanan sosyal değişimler yaşlı, genç, yoksul, işsiz, evsiz, kötü muameleye maruz kalmış birey, grup ya da toplumların karşılaştığı sosyal problemlerle baş edebilmeleri için yeni bir hizmet anlayışının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Sosyal hizmetlerin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, 1920-1960 yılları arasındaki uygulamalarda genel olarak bireyin yaşadığı sorunların temelinde hastalıkların veya bireysel yetersizliklerin arandığı medikal modelin kullanıldığı görülmektedir (Duyan, Sayar ve Özbulut, 2008: 56). Ancak, sanayileşme ve gelişen teknolojiyle birlikte artan sosyal sorunların çözümünde medikal model yetersiz kalmış ve sosyal hizmet yaklaşımında sistem kuramı ve ekolojik kuram kullanılmaya başlanmıştır. Genel sistem kuramının içinde yer alan ekolojik kuram bireyin çevre ile olan etkileşimine ve farklı olaylar karşısında uyum sağlayacak davranışlar geliştirebilmesine vurgu yapmaktadır. Sistem kuramı ve ekolojik kuram, sosyal hizmet uygulayıcılarına sorunları bütüncül ve çoklu bir perspektiften inceleme olanağı sunmuştur (Baykara Acar ve Acar, 2002: 30).

Bir diğer yaklaşım olan “Güçlendirme Yaklaşımı” ise, müracaatçıların sorunlarından çok güçlü yönlerine odaklanan bir anlayışı temsil etmektedir. 1960’lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan güçlendirme yaklaşımı bireylerin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılarak hem bireysel hem toplumsal değişimin sağlanmasını hedeflemektedir. Güçler perspektifi olarak da ifade edilen yaklaşıma göre her bir birey, grup, aile ve toplumun güçleri vardır ve müracaatçılara en iyi hizmet onlarla işbirliği yapılarak verilebilir (Teater, 2015).

Günümüzde sosyal hizmet uygulamalarında genelci bir yaklaşımın benimsendiğini ifade etmek mümkündür. Genelci sosyal hizmet yaklaşımında uygulayıcılar sorunlara bütüncül bir şekilde yaklaşmaktadır ve birçok farklı sistem bir arada değerlendirilmektedir. Ülkemizde de sosyal hizmet uygulamalarında genelci yaklaşıma göre hareket edilmektedir. Söz konusu yaklaşıma uygun olarak müracaatçıların sorunlarına yapılacak müdahalelerde aile, eğitim, din, istihdam, siyaset gibi farklı sistemler bir arada değerlendirilmektedir.

3. MUTLULUK EKONOMİSİ VE SOSYAL HİZMET YAKLAŞIMI

Günümüzde mutluluk ekonomisi yaklaşımı doğrultusunda hem ulusal hem uluslararası düzeyde birçok araştırma yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar bireylerdeki mutluluk düzeyinin gelir, yaş, cinsiyet, medeni hal, sağlık ve istihdam gibi pek çok parametreden etkilendiğini göstermektedir. Söz konusu faktörlere bağlı olarak bireylerin mutluluk düzeyleri değişebilmektedir. Örneğin, gelir düzeyi yüksek ülkelerde yaşayan bireyler, gelir düzeyi düşük olan ülkelerde yaşayanlara oranla daha mutlu olduklarını ifade etmektedir ancak bu durumun belli bir gelir seviyesinden sonra aynı oranda devam etmediği görülmektedir (Easterlin, 1974). Mutluluk ve medeni hal ilişkisinin incelendiği bir çalışmada ise, evli bireylerin bekar olanlara oranla daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Venhooven, 1989). Mutluluk ve sağlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada, sağlıktaki bir puanlık artışın bireyin mutluluğunu 0.61 puan artırdığı ortaya

konmuştur (Helliwell, 2003). Bireylerin mutluluk düzeyleri ve istihdam ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmada ise işsizliğin yaşam memnuniyetini en az %8-10 aralığında azalttığı bulgulanmıştır (Lelkes, 2006).

Mutluluk ekonomisi çalışmaları, toplumu oluşturan bireylerin yaşamından ne derece memnun olduğunu ortaya koyabilmesi, bireylerin mutluluk ve mutsuzluk nedenlerini açığa çıkarabilmesi ve elde edilen bulgular sonucunda mutlu bireylerden oluşan bir toplumun nasıl inşa edileceği sorularına cevap bulunabilmesi açısından son derece önemlidir. Aynı zamanda, refah toplumu hedefinin gerçekleştirilebilmesi ve toplumu oluşturan bireylere daha iyi yaşam olanaklarının sunulması yönünde yol ve yöntemler geliştiren sosyal politika ve sosyal hizmet anlayışına da katkıda bulunmaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi, son dönemlerde sosyal hizmet anlayışında benimsenen genelci yaklaşımın bir sonucu olarak bireylerin sorunlarının çözümünde uygulanacak yöntemler için bireylerin aile yapıları, mensubu oldukları inanç sistemi, istihdam durumları, eğitim seviyeleri gibi birçok faktör bir arada değerlendirilmektedir. Mutluluk ekonomisi araştırmalarında ulaşılan sonuçların da dikkate alınması müracaatçıların sorunlarına yaklaşımlarında sosyal hizmet sağlayıcılarına farklı bir bakış açısı sunabilecektir. Bu bağlamda, sosyal hizmet anlayışının bir yandan mutluluk ekonomisi yaklaşımı doğrultusunda yürütülen mutluluk araştırmaları verilerinden faydalanırken diğer yandan gelir, sağlık, istihdam gibi birçok faktör üzerindeki müdahalesiyle bireylerin refah seviyelerini ve en nihayetinde yaşam memnuniyetini etkileyeceğini ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

Dün olduğu gibi bugün de mutluluk birçok insan için yaşamda ulaşılmak istenen bir hedef olarak düşünülmektedir. Bireylerin zaman içerisinde mutlu olmadıkları eylem ve davranışlardan uzaklaşarak, mutlu olduklarını hissettikleri eylem ve davranışlara yönelindiklerini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda bireylerin mutluluk düzeylerinin araştırılarak toplumun var olan yaşam kalitesinin ortaya konması, refah devleti standartlarına ulaşma yolunda atılabilecek sosyal, hukuki, siyasi ve ekonomik adımlar için sosyal politika uygulayıcılarına yön verecektir.

Sosyal bilimler alanında bir çalışma disiplini olan sosyal hizmet, bireyin ve toplumun sosyal problemlerine sunmaya çalıştığı çözümlerle toplumda olumlu anlamda bir sosyal değişim sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal hizmet, söz konusu amacına yönelik olarak geliştirdiği ve uyguladığı çeşitli sosyal müdahalelerle bir yandan bireylerin yaşam kalitesine diğer yandan yaşam memnuniyeti düzeylerine de etki etmektedir. Bireylerin gelir, istihdam, sağlık ve eğitim gibi alanlarda karşılaştıkları problemler için geliştirdiği uygulamalarla bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerini de etkileyen sosyal hizmet aynı zamanda mutluluk ekonomisi araştırmalarından elde edilen bulguları değerlendirerek uygulamada nasıl hareket edileceği konusunda bir bakış açısı kazanmaktadır.

Sonuç olarak, bireylerin ve çeşitli toplum kesimlerinin sosyal problemlerini çözmeyi hedefleyen sosyal hizmet çalışmaları birey ve toplumun refahı ve gelişimi için her geçen gün farklı uygulamalar geliştirmektedir. Bu bağlamda, bireylerin yalnızca gelir düzeyinin artırılarak mutlu olabilecekleri anlayışının aksine farklı sosyo-demografik faktörlerin de mutluluk üzerinde etkisinin olduğu fikrini benimseyen mutluluk ekonomisi yaklaşımı ve mutluluk araştırmaları, sosyal hizmet uygulamalarının hem bugün hem de gelecekteki başarısına önemli katkılar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, A. ve Yalnız, A. (2015). Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 95-102.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. (Z. Özcan Çev.). Ankara: Sentez Yayınları.
- Brickman, P. ve Campbell, D. T. (1971). Hedonic Relativism and Planning the Good Science. In M. H. Appley (Ed.), *Adaptation Level Theory: A Symposium* (s: 287-302). New York: Academic Press.
- Teater, B. (2015), *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri*, (Çev. Editör: A. Karatay, Çev: B. Y. Çakar). Ankara: Nika Yayınevi
- Baykara Acar, Y. ve Acar, H. (2002). Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), 29-34.
- Bishop, M. (2013). *A'dan Z'ye Ekonomi Sözlüğü*, (Çev. Ş. Akın, B. Akın ve C. Yıldız), 1. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Candan, E. ve Hanedan, A. Ö. (2005). İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı-Sınama İlişkisi. Gazi Üniversitesi İİBF, *Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi Kongre Dizisi IV*. 12-14 Ekim 2005.

- Diener, E., Lucas, R. E. ve Oishi, S. (2002). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life Satisfaction. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *The Handbook of Positive Psychology*, 63-73. New York: Oxford University Press.
- Diener E. ve Seligman E. P. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5 (1), 1-33.
- Duyan, V., Sayar, Ö. ve Özbulut, M. (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak: Sosyal Hizmet Uzmanları ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayın No:11.
- Easterlin, R. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. *Nations and Households in Economic Growth*, 89, 89-125.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and happiness: Towards a unified theory. *The Economic Journal*, 111(473). 465-467.
- Farabi. (2011). İdeal Devlet (El-Medinetü'l-Fâzıla), (A. Arslan Çev.). Ankara: Divan Yayınları.
- Gilman, R., Huebner, E. S. ve Laughlin J. E. (2000). A First Study of the Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale with Adolescents. *Social Indicators Research*, 52, 135-160.
- Gül, S. (2017). Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erişim: www.academia.edu.tr. Erişim Tarihi: 25.09.2019.
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20(2), 337-340.
- Koray, M. (2000). Sosyal Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. M. ve Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 32-39.
- Lelkes, O. (2006). Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the objective good. *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 285-307.
- Özaydın, M. M. (2008). Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 163-180.
- Platon. (2001). Timaios (E. Güney ve L. Ay, Çev.). Ankara: MEB Yayınları.
- Ronald, Y., Malar, S. ve Laavanya, P. V. (2013). *Social Work An Introductory Text Book*. Regal Publications: New Delhi.
- Soydal, H. (2010). Yeni Ekonomi: Kuantum-Nöroekonomi, 1. Baskı, Konya: Palet Yayınları.
- Şeker, M. (2010). Mutluluk Ekonomisi. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları, 39. Seri, İstanbul, 115-134.
- Türk Dil Kurumu (TDK). Güncel Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2019.
- Veenhoven, R. (1989). Does Happiness Bind? Marriage Chances Of The Unhappy, How harmful is happiness? R. Veenhoven ve A. Hagenaars (Ed) in: *Consequences of enjoying life or not*, Universitaire Pers Rotterdam, The Netherlands. ISBN numarası 90 257 22809, 44-60.
- Erişim: <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1980s/89i-full.pdf>. Erişim Tarihi: 25.09.2019.
- Veenhoven, R. (1995). The Cross-National Pattern of Happiness: Test of Predictions Implied in Three Theories of Happiness. *Social Indicators Research*, 34, 33-68.
- Veenhoven, R. ve Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu muyuz?, İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar, Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Ökdemir, Levent Neyse, Ester Ruben. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yiğit, R. (2013). Öğretmen Adaylarının Öznel İyi Oluşu ile Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(2), 550-560.

Refah Devletin (Arizi)Sorunları ve Sürdürülebilirlik

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER¹

Bilim Uzmanı Nur KESKİN²

¹Trakya Üniversitesi / ESBMYO, mustafahatipler@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi / ESBMYO, nurmkskn@gmail.com

Özet: Refah devleti, bireylerine yoksulluğa düşmeden yaşamlarını sürdürebilecekleri bir geliri garanti eden ve bireylerini sosyal risklere karşı koruyan devlettir. Refah devleti bireylerine asgari hayat standartlarının sunulmasında, bireyler arasında gelirin daha adil dağıtılması konusunda ve bireyler arasında sosyal sınıf farklılıklarının kaldırılması hususunda müdahalede bulunarak eşitsizlikleri gidermeye çalışmaktadır. Bir bakıma sosyal ve ekonomik düzene müdahalede bulunan refah devletin müdahaleciliğinin gerekliliği 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımı'nda kendisini hissettirmiştir. 1970'li yıllarda altın çağını yaşayan refah devleti, o dönemde uygulanan politikaların yetersizliği sonucunda etkisini kaybetmiştir.

Refah devleti politikaları, ülkeler arasında farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu uygulama sonucunda uygulanan refah politikalarının etkisi, ülkeler arası değişkenlik göstermektedir. Nitekim uygulanan politikalar sonucunda refah devletinde sorunlar baş göstermektedir. Refah devletin ortaya çıkan sorunları genel anlamda; finansal kaynaklı, ekonomik kaynaklı, nüfus kaynaklı ve tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme kaynaklıdır. Refah devletin bu sorunları, ülkeler arasında uygulanan refah politikalarının farklılaşması ile farklı etki göstermektedir. Ancak refah devletin amaçlarını gerçekleştirebilmesi ve toplum refahının artırılabilmesi adına refah devletin ortaya çıkan sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede refah devletin geleceği sürdürülebilir olacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bireylerin ve toplumun refahının maksimizasyonunu sağlamak amacıyla ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunan refah devleti kavramsal olarak incelenmiştir. İkinci bölümde ise; gelişen ve değişen koşullar çerçevesinde refah devletin yaşamak zorunda kaldığı arızı sorunları incelenmiştir. Çalışmamızın son kısmında ise daha adil ve sosyal barışın sağlandığı bir toplumun devam ettirilebilmesi için refah devletin sürdürülebilirliği konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Refah Devletin Sorunları, Refah Devletin Sürdürülebilirliği.

1. GİRİŞ

Genel olarak refah devleti, bireylerinin yoksulluğa düşmeden, hayatlarını idame edebilecekleri bir geliri garanti eden devlet şeklinde ifade edilmektedir. Yapılan bu kısa tanımlamaya göre refah devletinde esas olarak benimsenen ilke; toplumdaki bireylerin refahlarının sağlanarak, sosyal riskler karşısında korunmalarıdır. Refah devletinde bir diğer önemli husus ise; bireyler arasında zengin fakir ayrımı gözetilmeksizin tüm bireylerin eşitliği savunulmaktadır. Buna göre ülkedeki bireyler zengin fakir ayrımı yapılmaksızın eşittir ve ülkedeki kaynakların da bireyler arasında eşit ve adil bir şekilde paylaşılması esas alınmıştır.

Belirtilen bu temel amaçlar doğrultusunda hareket eden refah devlete karşı duyulan ihtiyaç ilk olarak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında hissedilmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ekonomik ve sosyal alanda büyük bir kaos meydana gelmiştir. Böyle bir durumda devletin ekonomik ve sosyal alana müdahalesi gerekli görülerek refah devlete olan ihtiyaç hissedilmiştir. 1970'li yıllara değin altın çağını yaşayan refah devleti değişen sosyo- ekonomik koşullara bağlı olarak sorunlarla karşılaşmıştır.

Refah devletin arızı olarak yani dış etkenlerle ve dönemin sosyo-ekonomik koşullarına bağlı olarak karşılaştığı sorunlar temelde finansman kaynaklı, ekonomik konjonktür kaynaklı, nüfus yapısından kaynaklı ve tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşmeden kaynaklı sorunlar olarak tasnif edilebilir. Bu arızı sorunlar aynı zamanda refah devletin amaç ve ilkelerine kökünden ters düşmektedir. Örneğin refah devleti esas olarak ülkedeki işsizliğin önlenmesini, sosyal güvenliğin sağlanmasını, gelirin adil bir şekilde dağılımını esas almışken bu sorunlar bu hedeflerin gerçekleşmesini engellemektedir.

Ülkede ve özelinde bir toplumdaki bireylerin refahlarının sağlanabilmesi için ve en önemlisi bunun sürdürülebilir olabilmesi için refah devletin karşılaştığı olduğu bu sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Buna yönelik olarak hükümetler refah devleti uygulamalarını kendi ülkelerinin dinamiklerini göz önünde bulundurarak belirlediği takdirde refah devletin sürdürülebilirliğinin

sağlanması beklenebilmektedir. Refah devleti uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve ülkeler kendi dinamiklerini göz önünde bulundurarak sürdürebilirliği sağlayabilmektedir.

Yapılan bu çalışmada ilk olarak refah devleti kavramsal açıdan ele alınmış olup ikinci bölümde refah devletinin karşılaştığı sorunlar ele alınmıştır. Çalışmamızın son kısmında sosyo-ekonomik alana müdahalede bulunarak toplumdaki refahın sağlanmasını amaçlayan refah devletinin sürdürülebilirliği incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN REFAH DEVLETİ

Refah devleti, aynı zamanda II. Dünya Savaşı döneminde bir savaş devleti olarak kabul edilen Nazi Almanyası ile buna direnen İngiltere arasındaki farkı ortaya çıkarabilmek adına kullanılmış bir kavramdır. Refah devleti kavramı bu dönemde devletin sosyalliğine vurgu yapmaktan ziyade savaş döneminde disiplini sağlamak adına kullanılmıştır (Keskin, 2019: 12).

Refah devleti tabiri bazen sosyal devlet ve sosyal refah devleti olarak da kullanılmaktadır. Refah devletine yönelik yapılan literatür tanımlamalarının bazıları refah devletinin amaçlarına göre yapılırken bazıları da refah devletinin araçlarına göre yapılmaktadır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16).

Refah devletine yönelik olarak yapılan bu tanımlamalara bakıldığında Briggs (1961) refah devletini: “Bireylerin sahip olduğu mülklerin piyasa değerine bakmaksızın hem bireylere hem de ailelere minimum bir geliri garanti ederek; yaşlılık, işsizlik gibi birtakım sosyal risklere karşı onları güvence altına alan ve sınıf ayrımı gözetmeksizin tüm bireylere belirli sosyal hizmetleri en iyi şartlarda sunmayı garanti eden devlet” şeklinde tanımlamaktadır. Briggs (1961)’e göre, Sosyal devletin:

-Pazarın iş veya mülkiyet değerlerinden yararlanamayan bireylere ve ailelere; çalışmalarına veya yoksulluklarına bakmaksızın minimum bir gelirin garanti edilmesi gerekliliği,

-Bireyin ve ailelerin sosyal bağlamda krize girmelerine yol açan, hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi sosyal risklere karşı korunmalarının zorunluluğu,

-Vatandaşların tümünün en iyi yaşam standartlarının ve sosyal hizmetlerin, hiçbir ayırım yapılmaksızın sağlanmasının temel hedef olarak belirlenmesi, şeklinde özetlenebilecek üç temel özelliği vardır.

Duman (1997: 13)’a göre refah devleti, bireylerin insan onuru ve kişiliğine yaraşır yaşam koşullarını sağlamakla görevli, bir hizmet, bölüşüm ve dağıtım devletidir. Yapılan tanımlamalara göre refah devleti; bireylerin yaşamlarını idame edebilecekleri bir gelirin onlara sağlanarak, yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri işsizlik, yoksulluk, kaza, hastalık vb. durumlara karşı devletin bireylerini güvence altına aldığı devlettir.

Refah devletinin diğer devlet sistemlerinden ayrıldığı nokta, bireyler arasında zengin ve fakir ayrımı gözetmeksizin bireylerin insan onuruna yakışır bir hayat sürmelerini sağlamaya yönelik politika benimsemesidir (Şimşek, 2012: 20). Refah devleti bunun yanı sıra, liberal iktisadi yapılarda piyasa mekanizmasının yol açtığı sorunları ve riskleri de gidermeye çalışmaktadır (Güçlü, 2007: 78).

Kuramsal anlamda refah devleti Keynes tarafından ortaya atılmıştır. Keynes (2009), 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’ndan çıkabilmek için ekonomik, sosyal ve politik sürecin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Keynesyen teoriye göre; devletin ekonomik alana müdahalesinin gerekli olduğu savunulmaktadır. Ayrıca bu teoriye göre; refahın artırılması ve artan refahın üretim faktörleri arasında adil bir şekilde dağılımı amaçlanmaktadır (Keynes, 2009). Devlet, piyasa ekonomisinin yetersiz kalması sonucu, düzenleyici rolü nedeni ile sosyal güvenlik, sosyal politika konularına müdahalede bulunmaktadır (Topuz, 2009: 118).

Refah devleti 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri nedeniyle popülerliğini yitirmiştir. Yaşanan petrol krizleri nedeniyle devletin ekonomideki rolü zayıflamış ve refah devleti altın çağ imajını kaybetmiştir (Hatipler ve Keskin, 2018: 498). Refah devletinin popülerliğini kaybetmesi ile ekonomik ve sosyal sıkıntılar baş göstermiş ve devletin sosyo-ekonomik hayata müdahalesinin sınırlandırılması gerekliliği ileri sürülmüştür.

Refah devletinin karşılaştığı sorunlar refah devletinin sürdürülebilirliğini de etkilemektedir. Buna göre ülkelerin kendi ekonomik ve sosyal gelişmişliklerini göz önünde bulundurarak politika benimsemeleri gerekmektedir.

3. REFAH DEVLETİNİN KARŞILAŞTIĞI ARIZİ SORUNLAR

Refah devletinin karşılaştığı arizi sorunları temelde dört ana grupta ele almak mümkündür. Bunlar;

-
- Finansman ile ilgili sorunlar,
- Ekonomik konjoktür kaynaklı sorunlar,
- Nüfusun yapısından kaynaklanan sorunlar,
- Küreselleşme olgusunun meydana getirdiği sorunlar, şeklindedir.

3.1. Finansman Kaynaklı Sorunlar

Sosyal devlet politikalarının finansmanı ülkeden ülkeye ve sunulan hizmete göre farklılıklar göstermektedir. Sosyal harcamalar artarken, buna paralel olarak vergiler ve vergi yükü de artmakta ve mevcut işsizlik oranları sosyal refah devletinin finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir (Şanlıoğlu, 2016: 166-167).

Finansmandan kaynaklanan sorunları; sosyal harcamaların artması, vergi yükünün mükellefler üzerinde artışı ve istihdam piyasası kaynaklı sorunlar olarak ele almak mümkündür.

3.1.1. Sosyal Harcamaların Artması Sorunu

Sosyal harcama kavramı; bireyden çok toplumsal faydanın göz önünde bulundurulduğu, bu bağlamda toplum çıkarlarının ön planda tutularak devletin üstlenmiş olduğu sosyal devlet rolünün bir parçası olarak yaptığı harcamalar şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2010: 4).

Sosyal harcamalar dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ile birlikte artan gelir dağılımında adaletsizliğin giderilmesi için önemli bir mali araç durumuna gelmiştir (Özer ve Balseven, 2015: 258). Sosyal harcamaların; işsizliğin ve yoksulluğun azaltılmasında, dezavantajlı grupların korunmasında ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması hususunda işlevi bulunmaktadır (Yılmaz, 2013: 73). Bu bağlamda en temel ifade ile sosyal harcamalar; bireyin ve toplumun refahının artırılabilmesi amacı ile yoksulluk ve işsizliğin önlenerek, gelir dağılımında eşitliğin sağlanabilmesi hedefleri ile yapılan harcamalar olarak ifade edilebilmektedir.

Devletin yapmış olduğu sosyal harcamaların artışı ile refah devletinin görevleri yerine getirilmektedir. Ancak yapılan sosyal harcamalar ile bütçe açıkları meydana gelmekte ve rekabette üstünlük sağlayacak kaynaklara aktarılması beklenen kaynaklar ise tüketim harcamalarının artmasına sebep olmaktadır.

Sosyal harcamalar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen ve gelişen refah devletine paralel bir şekilde yaygınlaşmıştır. Özellikle küreselleşme kavramının hissedilmeye başlandığı 1970 ve 1980'li yıllarda sosyal harcamaların önemi daha da artmıştır (Özer ve Balseven, 2015: 259). Sosyal harcamaların refah devleti içerisinde bu denli önem arz etmesinin sebebi; sosyal harcamaların milli geliri içerisinde payı ile ilgilidir. Bu pay, o ülkenin gelişmişlik derecesini ve toplum refahına verilen önemi vurgulamaktadır (Özdemir, 2005: 164).

Bu bağlamda sosyal harcamalarda önemli olan milli gelir içerisinde artan sosyal harcamaların toplumdaki vatandaşlar arasında adil bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığıdır (Şanlıoğlu, 2016: 167). Bu durum, sosyal harcamalara ayrılan payın başka alanlara yapılacak yatırımlardan vazgeçişini ifade etmektedir (Özdemir, 2005: 164). Bu çerçeveden bakıldığında sosyal harcamalarda meydana gelen bir artış, bütçe açıklarının artmasına yol açmakta, rekabette üstünlük sağlayacak olan yatırımlara yönelmesi gereken kaynakların da tüketim harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple toplumda refahın sağlanması hedefleniyor

ise yapılan sosyal harcamaların niceliğinden ziyade niteliğine önem verilmelidir. Aksi takdirde sosyal harcamalar finansman yönünden refah devletinde sorun yaratmaktadır (Şanlıoğlu, 2016: 167).

3.1.2. Vergi Yükünün Artması

Refah devleti, sosyal adaletin sağlanabilmesi için maliye politikasını bir araç olarak kullanmaktadır. Devlet, kamu harcamaları ve kamu giderleri yolu ile sosyal ve ekonomik alana müdahalede bulunmaktadır. Maliye politikasının bir sac ayağı da vergi politikasıdır. Devlet vergi yolu ile finansman kaynağı sağlar, gelir ve servet farklılıklarını giderir. Bu çerçevede devlet vergiyi, hem sosyal adaleti sağlayıcı bir araç hem de ekonomik sosyal hayatı yönlendirici bir politika şeklinde kullanmaktadır (Aydın ve Topkaya, 2015: 268).

Devletler; önceleri kamu giderlerinin finansmanı olan vergileri düşük oranda toplarlarken sosyal politikaların artışına paralel olarak vergileri de arttırmışlardır. Zaman içerisinde çeşitli vergi türleri yürürlüğe konulmuş ve artan oranlı vergi uygulamasına geçilerek sosyal adaletin sağlanması da hedeflenmiştir (Şanlıoğlu, 2016: 167-168).

Sosyal politikaların artışına paralel olarak vergilerin de arttırılması vergiyi ödeyecek olan bireyler üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaktadır. Oluşan bu psikolojik baskı ile bireyler vergilerini ödemekten kaçınılabirler. Bu durumda sosyal adaletin sağlanmasına yönelik olarak politikalarını belirleyen devlet, daha az vergi tahsil edecektir. Vergilerin düşük oranda tahsil edilmesi ile devlet, gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesinde etkili bir rol oynayamayacaktır. Bu durumda refah devletinin önemli bir sorununu oluşturmaktadır.

3.1.3. İstihdam Piyasası İle İlgili Sorunlar

Refah devletinin görevleri arasında istihdamın sağlanması önem arz etmektedir. Refah devleti yukarıda yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere işsizlikle mücadele ederek yoksulluğu azaltmayı ve kaynakların bireyler arasında dengeli ve adaletli dağılımını sağlamayı kendisine görev olarak benimsemiştir.

İşsizlik, refah devletinde bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Bu bakımdan işsizlik özellikle de sosyal güvenlik primleri üzerinden finansman sağlayan ülkeler açısından daha da önemli bir hale gelmektedir. Keynesyen politikaların uygulandığı dönemlerde eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin sunulmasında kamu istihdamı büyük bir önem kazanmıştır. Bu dönemde istihdam politikalarında hedeflenen kamu sektöründe istihdamın arttırılmasından çok işsizlik oranlarının azaltılması yönünde olmuştur (Şanlıoğlu, 2016: 169).

Neo-klasik iktisat politikalarının uygulandığı dönemlerde ise yaşanan sorunların da etkisi ile piyasada işgücü talebi azalarak istihdam düzeyinde düşüş gözlemlenmiştir. Üretim bir taraftan sanayi sektörüne kayarken bir taraftan da kadınların işgücüne katılım oranlarında artış göstermiştir. Fakat böyle bir tabloda toplam istihdam düzeyinin yeteri kadar arttırılamaması, işsizlik sigortalarının finansmanını hem gelir hem de harcamalar düzeyinde olumsuz etkilemiştir (Şanlıoğlu, 2016: 169).

Toplumda meydana gelen işsizlik olgusuna yönelik olarak devletin sosyal güvenlik uygulamaları yolu ile müdahalede bulunması beklenmektedir. Dünyada uygulanan işsizlik sigortası ve diğer sosyal yardım uygulamaları bireyleri tembelliğe yönelttiği de iddia edilmektedir. Böyle bir tabloda devletin yapmış olduğu işsizlik sigortası yardımları bütçeye önemli ölçüde yük olmaktadır ve bir diğer ifade ile de “keyfi işsizliği” yaygınlaştırmaktadır. Özet olarak böyle bir çerçevede sosyo-ekonomik risklere karşı devlet güvencesinin tamamen kaldırılması veya sınırlandırılması önerilmektedir (Çelik, 2005: 314-315).

Bireylerinin refahlarının sağlanmasını temel alan refah devletinde sosyal ve ekonomik alana müdahalenin kaldırılması düşüncesi refah devletinin arızı sorununun yaşandığının ve krize girdiğinin bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Buna karşılık refah devleti, bireylerinin işgücü piyasasında kalmalarını sağlayacak politikalara yönelerek hem istihdamı sağlayabilir hem de görevlerinden sapmayarak sürdürülebilirliğini sağlayabilir.

3.2. Ekonomik Konjktür Kaynaklı Sorunlar

Refah devletinin karşılaştığı olduğu arızı sorunlardan biri de ekonomik konjonktür kaynaklı sorunlardır. Ekonomik konjonktürden kaynaklanan sorunlar da özellikle sosyal güvenlik sistemi etkilenmektedir. Uygulamaya konulan konjonktürel iktisat politikaları sosyal politikaların yürütülmesi sırasında sorunlar yaşanmaktadır. Ekonomik konjonktürün genişleme döneminde sosyal güvenlik sisteminde gelir ve gider dengesi olumsuz şekilde etkilenmektedir. Ayrıca bu dönemde siyasi iktidarlar oy maksimizasyonu düşüncesiyle hareket ederek kamu harcamalarının azaltılmasına karşı çıkabilmektedir (Şanlıoğlu, 2016: 170).

Ekonomik konjonktürün daraldığı dönemlerde ise sosyal harcamalarda artış beklenmektedir (Şanlıoğlu, 2016: 170). Nitekim ekonomik konjonktürün daraldığı dönemlerde ekonomik kriz ve durgunluk baş göstermekte ve bireylerin toplumsal yaşamdaki refahları düşmektedir. Bu dönemde istihdamın daralması ile sosyal güvenlik sisteminin gelirleri de düşmektedir. Ekonomik kriz ve durgunluğun baş gösterdiği daralan ekonomik konjonktürde kriz ile baş edebilmek adına yatırım harcamaları arttırılarak devlet istihdam artışını hedeflemektedir. Fakat böyle bir tabloda finansman yönünden çeşitli sıkıntılar yaşanmaktadır. Bütçe açıklarının kapatılabilmesi ve kamu borçlarının azaltılabilmesi için tasarruf tedbirlerinin uygulanması gerekmektedir (Şanlıoğlu, 2016: 170). Ekonomik konjonktür kaynaklı sorunlar, diğer arızı sorunlar gibi birbirine bağlı ve birbirini tetikleyen sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.3. Nüfusun Yapısından Kaynaklanan Sorunlar

1970’li yılların ortalarından itibaren değişen dinamikler refah devletinin krize girmesine yol açmıştır. Bu dinamiklerden bir tanesi de nüfusun yapısıdır (Çımrın ve Durdu, 2014: 32). Özellikle XX. yüzyılın sonlarından itibaren doğum oranlarındaki düşüş beraberinde yaşlı nüfusun artışına yol açmıştır. Ayrıca genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının azalması çalışan nüfus oranının da düşüşüne sebebiyet vermiştir. Böyle bir tabloda çalışan genç nüfusun yaşlı nüfusu finanse etmesi üzerine sistemleşen bir sosyal güvenlik sisteminde finansman dengesi zedelenmektedir (Şanlıoğlu, 2016: 171).

Ülke nüfus yapısının yaşlanması sürecine dünya ekonomik dengeleri açısından bakıldığında refah devletinin içsel krizleri olarak nitelendirilen işsizlik, iş ve çalışma koşullarının değişimi ile devletler, ekonomik büyümeyi, refahı sürdürülebilir kılmayı ve sosyal harcamaların finanse edilmesi hususunda güçlük çekmişlerdir. Bu zorluklarla mücadele edip krizi aşabilmek adına devlet, emeklilik giderlerinin azaltılması yoluna giderek, bireylerin kendilerinin üstlendiği özel sigorta fonlarını teşvik etmeye yönelmişlerdir (Çımrın ve Durdu, 2014: 32).

3.4. Küreselleşmenin Meydana Getirdiği Sorunlar

Refah devletinin arızı sorunlarından biri de küreselleşme kaynaklıdır. Küreselleşme, 1970’li yıllardan günümüze değin refah devleti politikalarında yaşanan değişimin anlaşılmasını sağlayan önemli bir olgudur. Küreselleşme sürecinin refah devleti üzerindeki etkilerine yönelik literatürde “Etkinlik Hipotezi” ve “Tazmin Hipotezi” şeklinde iki temel görüş bulunmaktadır (Erdal, 2012: 134).

Etkinlik hipotezi olarak ifade edilen birinci görüşe göre refah devletinin bir rekabet devletine dönüşümü olduğu ifade edilmektedir. Refah devletinin rekabet devletine dönüştüğünün ileri sürüldüğü bu görüşe göre; bu dönüşümün akabinde izlenmesi gereken sosyal politikalar bu çerçevede şekillendirilmeli, uluslararası rekabet piyasasına uygun hareket edilmeli ve iş piyasalarında esneklik ön planda tutulmalıdır. Bunun sebebi sermaye sahiplerinin ellerinde bulundurdukları para ve üretim olanaklarını kendilerine daha yüksek oranda dönüş sağlayan ülkelere doğru kaydırmalarıdır (Erdal, 2012:134).

Savunulan ikinci görüş ise Tazmin Hipotezidir. Bu görüş ise küreselleşme olgusunun refah devleti üzerinde hiçbir olumsuz etkisinin bulunmadığı yönündedir (Çelik, 2005: 307). Bu görüşe göre küreselleşmenin etkisi ile refah devletinin genişleyeceği iddia edilmektedir (Erdal, 2012:134).

Bu iki görüşle birlikte dünyayı etkisi altına alan küreselleşme, en güçlü refah devleti özelliğini taşıyan devletleri dahi olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. En basit olarak, devletlerin küreselleşmenin yıkıcı etkilerine yönelik tedbir almadıkları durumda işsizlik oranlarında artış gözlemlenmektedir. Buna ek olarak sosyal hizmetler ile ilgili maliyetler ekonominin finanse edemeyeceği düzeylere çıkabilmektedir (Çelik,

2005: 307). Bu bağlamda tüm bu olumsuzluklar nihai olarak toplumdaki bireylerin refahlarının bozulmasına yol açmaktadır.

4. Refah Devletin Sürdürülebilirliği

1980'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmelere bağlı olarak dünyada etkisini gösteren neo-liberal iktisat politikalarının yaygınlaşması, ekonomik büyüme, nüfus yapısında meydana gelen değişimler ve finansman kaynaklı sorunlar refah devletin varlığını tartışmalı hale getirmiştir. Benimsemen liberal iktisat politikaları ışığında refah devletin küçültülmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanması hususunda rolünün azaltılması gerektiği ileri sürülmüştür (Şanlıoğlu, 2016: 175).

Keynesyen politikaların terk edilmesi, uygulanan vergi politikaları ve sosyal güvenlik sistemine karşı uluslararası rekabet baskısı artmıştır. Bu durum da refah devletin ulusal düzeyde politikalarının özerkliğinin sınırlandırılmasına ve sosyal politikaların piyasaya açılmasına neden olmuştur. Sosyal politika uygulamalarının, bir ülkedeki milli gelirin daha adil bir şekilde dağıtılmasına imkân sağlaması, işgücünde verimliliğin artırılması vb. faydaları bulunmaktadır. Buna ek olarak, bir ülkede gelir dağılımı adaletsizliği, iktisadi performansın sosyal alanlardaki etkisini, azaltmaktadır. Refah devletin piyasaya müdahalesi demokrasi kültürünün zedelenmesine de yol açmaktadır (Şanlıoğlu, 2016: 175).

Refah devletin sürdürülebilir olabilmesi için hükümetlerin uyguladığı politikaların kararlılığı önem taşımaktadır (Kalaycı, 2014: 96). Refah devletinde gerek bireyler arasındaki gelir dağılımının sağlanmasında gerekse de işsizlik yardımları gibi konularda gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda ülkeler uyguladıkları sosyal politikaları finanse edebilmek adına zengin ve sürdürülebilir bir bütçe yapmalıdırlar. Bu bütçe yapılmadığı takdirde devlet, vergi gelirlerini arttırıcı, üretici ve dağıtıcı rolünü yerine getirememektedir (Kalaycı, 2014: 97).

İşlevlerini yerine getiremeyen bir refah devletin sürdürülebilirliği düşünülemez. Bu sebeple esas olarak refah devletin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için hükümetlerin bütçelerini düzenlemeleri gerekmektedir. Ülkelerin uygulayacağı refah politikaları ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Buna bağlı olarak ülkeler kendi dinamiklerini göz önünde bulundurarak refah devletin sürdürülebilirliğine yönelik politikaları benimsemeleri gerekmektedir.

5. SONUÇ

Yapılan bu çalışmada bireylerin refahlarının sağlanabilmesi ve toplumda huzur içinde muhtaçlığa düşmeden yaşayabilmeleri için ekonomik ve sosyal hayata düzenleyici, denetleyici, dağıtıcı işlevleri ile müdahalede bulunan refah devletin karşılaşmış olduğu arızı sorunlar incelenmiştir. Refah devleti, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında ekonomik ve sosyal hayatta devletin müdahalesine ihtiyaç duyulmasının akabinde ön plana çıkarak 1970'li yıllarda tabiri caizse altın çağını yaşamıştır. Ancak yaşanan ekonomik sıkıntılar ve krizler neticesinde refah devletin müdahaleciliğinin yerine ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmayan liberal politikalar benimsenmiştir.

Neo-liberal iktisat politikalarının temelinde ekonomik ve sosyal hayatta devlet müdahalesinin olmaması gerekliliği ileri sürülmüştür. Bu durum refah devletin özelliklerine ters düşmektedir. Refah devletin bu duruma gelmesindeki ana faktörler ise devletin karşılaşmış olduğu finansal, ekonomik, nüfus yapısından kaynaklı problemler ve küreselleşme hareketinden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada refah devletin karşılaşmış olduğu arızı sorunlar dört başlık altında incelenmiş ve refah devletin sürdürülebilirliği konusunda devletlerin neler yapabileceği araştırılmıştır. Buna göre refah devletin karşılaşmış olduğu temel problemlerin sonuçları doğrudan toplumdaki bireylerin refahlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin nüfus yapısının yaşlandığı bir ülkede istihdam sorunu meydana gelmekte ve bu durum devletin vatandaşlarına işsizlik maaşı ödemeleri ile yardımcı olmasını gerektirmektedir. İşsizlik maaşı ödemesi ile yapılan bu yardımlar bireylerin keyfi olarak çalışmak istememelerine yol açmaktadır. Bu durum zaman içerisinde kronikleşerek ülkedeki tüm sosyal ve ekonomik dengelerin değişmesine sebep olmaktadır.

Refah devletinin karşılaştığı olduğu bu sorunlar ve neo-liberal iktisat politikaların ağırlık kazanması ile refah devletinin küçülmesi gerekliliği öne sürülmüştür. Ancak ülkeler kendi dinamiklerini göz önünde bulundurarak bireylerinin refahlarının sağlanabilmesi ve onların daha iyi şartlarda hayatlarını devam ettirebilmesi için çeşitli önlemler almalıdırlar. Bu önlemler için gerekli bütçe çalışmaları yapılmalıdır.

Refah devletinin arazi sorunları, bir yönüyle birbirini etkileyen ve doğuran başka ekonomik ve sosyal sorunları ortaya çıkarmakta diğer yönüyle de sürdürülebilirliği ortadan kaldırmaktadır. Birbirini tetikleyen ve doğuran sorunlar, önlem alınmadığı takdirde bir bumeranga dönüşmektedir. Bu anlamda, refah devletinin sürdürülebilirliği arazi sorunları ortadan kaldırmasıyla mümkündür.

6.KAYNAKÇA

- Aktan, C., & Özkıvrak, Ö. (2008). Sosyal Refah Devleti. Ankara: Okutan Yayınları.
- Aydın, M., & Topkaya, Ö. (2015). Türkiye'de Sosyal Devletin Vergileme Alanları. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII.
- Briggs, A., (1961). The Welfare State in Historical Perspective, European Journal of Sociology, Vol. 2, 228
- Çelik, A. (2005). Refah Devletinde Kriz ve Yeniden Yapılanma. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi(50), 301-320.
- Duman, İ. (1997). Sosyal Devlet. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Erdal, S. (2012). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İşveç Modelinin Değerlendirilmesi. (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi).
- Güçlü, F. (2007). Vergi ve Sosyal Devlet. Ankara : Sabev Yayınları.
- Hatıplı, M., & Keskin, N. (2018). Refah Devleti Uygulamaları: Almanya- Japonya ve Türkiye. İnternational Balkan And Near Eastern Congress Series On Economic. Edirne.
- Kalaycı, İ. (2014). İktisadi Kriz Karşısında "Sürdürülebilir" Refah Devleti. Sosyal Güvenlik Dergisi, 4(2), 89-119.
- Keskin, N. (2019). Türkiye'de ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Devletin Yeniden Dağıtıcı Rolü Alanında 2000'li Yıllardaki Gelişmeler. (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi).
- Keynes, J.M., (1926). The End of Laissez-Faire: The Consequences of the Peace (2009 tarihli yeni basım) ,New York.
- Kökalan Çımrın, F., & Durdu, Z. (2014). Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(5), 30-47.
- Kurt Topuz, S. (2009). Türkiye'de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları. Alternatif Politika, 1(1), 115-136.
- Özdemir, S. (2005). Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi(50), 153-204.
- Özer, E., & Balseven, H. (2015). Son Dönem Sosyal Devlet Anlayışı ve Sosyal Harcamaların Eleştirel Bir Analizi. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu VII, 257-279.
- Şanlıoğlu, Ö. (2016). Sosyal Refah Devletinin Krizi ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 159-180.
- Şimşek, H. (2012). Türkiye'de 1980 Sonrası Süreçte Sosyal Devlet Ve Yoksullukla Mücadele. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yılmaz, F. (2013). OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Refah Devleti Bağlamında Kamu Sosyal Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. (Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi).
- Yılmaz, M. (2010). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamaların OECD ve Türkiye'de Karşılaştırmalı Analizi . (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi).

Türkiye'de Konut Piyasasının Makroekonomik Belirleyicileri*

Dr. Öğr. Üyesi Mümin Atalay ÇETİN¹

Prof.Dr. İbrahim BAKIRTAŞ²

¹Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, atalaycetin@aksaray.edu.tr.

²Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ibakirtas@aksaray.edu.tr

Özet: Literatürde yer alan birçok araştırmacı farklı örneklem grupları için konut piyasasının genel işleyişine ilişkin farklı ampirik çalışmalar gerçekleştirmiştir. Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinin ardından, küresel çapta konut ekonomisi politika yapımcıların ve araştırmacıların yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, 2010:M1-2017:M12 döneminde Türkiye'de konut fiyatlarının makro ekonomik belirleyicilerini zaman serisi analiz teknikleri yardımıyla incelemektir. Bu bağlamda gerçekleştirilen ARDL sınır testi, Türkiye'de konut fiyatları, perakende satış hacmi, konut kredileri, konut kredi faizleri, işsizlik ve reel para stoku (M1) arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmıştır. ARDL modelinin uzun dönem katsayı sonuçları ise, konut fiyatları üzerinde en belirgin etkiye sahip değişkenin, piyasa talebi ile doğrudan ilişkili olan perakende satış hacmi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak işsizlik oranı da konut fiyatlarının önemli belirleyicilerinden biri olarak saptanmıştır. Diğer yandan konut kredileri ve konut kredi faiz oranları ile konut fiyatları arasında uzun dönemde doğru yönlü bir ilişki tespit edilirken, para stoku ile konut fiyatları arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'de politika yapımcılar konut piyasasına ilişkin planlamalar yaparken, özellikle reel ve finansal değişkenlerin konut piyasası üzerindeki olası etkilerini göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca politika yapımcılar, olası finansal sistem istikrarsızlıklarının konut talep dinamiklerinde meydana getirebileceği ters yönlü etkileri hafifletebilmek için alternatif tedbir politikaları ve araç setleri geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Konut fiyatı, Makroekonomik Göstergeler, Sınır testi, ARDL analizi, Türkiye.

Abstract: Many studies that investigates the possible dynamics of housing market for different sample groups, have been done by researchers in the empirical literature. Especially after the global financial crisis in 2008, housing economics has been attracted policy makers' and academicians' attention globally. The main aim of this study is to examine the macroeconomic determinants of housing markets in Turkey during 2010:M1-2017:M12 by using time series analysis techniques. In this regard, ARDL bounds test results revealed a long run relationship between house prices, retail trade volume index, housing loans, housing credit interest rate, unemployment and real money stock (M1). In addition, the long run elasticity results of ARDL estimation showed that retail trade volume index which is closely related with demand dynamics, has the most significant impact on house prices compared to others. On the other hand, it has also reached that unemployment rate is also one of the most important determinants of house prices in the long run. Besides, long run findings showed that both housing loans and housing credits interest rate positively correlated with house prices, while any statistically significant relationship could not have found between real money stock and house prices in the long run. According to these results, policy makers in Turkey should consider the possible impacts of real and financial indicators on housing markets when they are designing future house market projections and plans. In addition, they should develop alternative prudential policies and policy tools to smooth possible detrimental impacts caused from house prices dynamics.

Key Words: House price, Macroeconomic Indicators, Bounds test, ARDL analysis, Turkey.

1. GİRİŞ

İktisadi literatürde konut piyasasının işleyişine ilişkin öncü çalışmalar 1950'li yıllar ile birlikte hız kazanmış ve sonra hız kesmişse de, özellikle 2008 yılında ABD'de ipotekli konut kredilerinde yaşanan şişkinlikle birlikte patlak veren küresel finans krizinin yıkıcı etkileri, birçok araştırmacıyı yeniden konut piyasasının talep ve arz dinamiklerini mikro ve makro boyutta araştırmaya yönlendirmiştir. 1960'lı yılların başında konut piyasasının genel işleyişine dair neo-klasik yaklaşım zaman içerisinde eleştirilere maruz kalmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1980'li yıllarla birlikte ekonometrik ve istatistiksel yöntemlerin yaygınlaşması, mevcut teorik yaklaşımların sınanmasına imkan sağlamıştır. Öncü ampirik çalışmalar genel itibarıyla konut piyasasının mikro belirleyicileri üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin birçok araştırmacı çeşitli

* Bu çalışma Aksaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2017-060 kodu ile desteklenen araştırma projesinden türetilmiştir.

bölgesel, yapısal ve çevresel etkenlerin konut talebi, konut arzı ve konut fiyatlarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Artan küreselleşmeyle birlikte makro değişkenlerin, mikro piyasalar üzerindeki etki gücü hızla artmıştır. Dolayısıyla, birçok araştırmacı hem bireysel ülkeler bazında hem de çeşitli ülke grupları için konut piyasasının makro iktisadi belirleyicilerini zaman serisi ve panel veri analiz teknikleri yardımıyla incelemiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, 2010:M1-2017:M12 döneminde Türkiye'de konut fiyatlarının makro ekonomik belirleyicilerini zaman serisi analiz teknikleri yardımıyla incelemektir. Bu bağlamda, çalışmada derlenen serilerin durağanlığı araştırılacak, çeşitli makro iktisadi değişkenler ile konut fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı incelenecek ve bu ilişkinin yönü ve etkisi hesaplanacaktır.

Bu çalışma giriş bölümünü takip eden 6 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde konut piyasasının işleyişi ve kavramsal arka planı açıklanırken, üçüncü bölümde çeşitli örneklem grupları için konut fiyatlarının belirleyicilerini inceleyen çalışmalara ilişkin uygulamalı literatür sunulmaktadır. Dördüncü bölümde ise bu çalışmada kullanılan teorik modelde yer alan değişkenler tanımlanmaktadır. Beşinci bölümde, çalışmada kullanılan ampirik yöntem açıklanarak, analiz sonuçları yorumlanmaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın analiz bulgularından hareketle politika yapıcılara öneriler sunulmaktadır.

2. KONUT PİYASASININ İŞLEYİŞİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ARKA PLAN

Konutlar, ömürleri boyunca ürettikleri hizmet akışı için talep edilen varlıklardır. Diğer tüm piyasalarda olduğu gibi konut piyasasındaki genel işleyiş de arz ve talep koşullarına bağlı olarak şekillenir. Konut piyasasında yer alan emtiaların kendine has özellikleri vardır. Bu özellikler: i. zorunluluk (konut temel bir insani ihtiyaç olan barınma ihtiyacını karşılar), ii. iktisadi önem (konut çoğu hanehalkı için tüketimin en önemli maddesidir), iii. dayanıklılık (konut başlıca tüketim mallarının en dayanıklısıdır), iv. mekansal değişmezlik (küçük istisnalar dışında, bir konut birimi makul bir maliyetle taşınamaz), v. bölünmezlik (her bir konutun büyüklüğü ve alt bölümleri belirlidir), vi. karmaşıklık ve çok boyutlu heterojenlik (her bir konut çok sayıda karakteristik özelliği barındırır), vii. piyasa sığılı (konut birimleri ve hanehalkları mekan özellikleri bakımından), viii. üretimde dış-bükey olmamak (rehabilitasyon, yıkım ve yeniden yapılanma ve üretimde dış-bükeyliğin neden olduğu süresiz değişimleri içeren dönüşümler), ix. aksak asimetritelerin önemini (örneğin, potansiyel tüketiciler her bir konut biriminin nitelikleri konusunda yeterli bilgi sahibi değilken, mülk sahipleri ve kiracılar ise birbirlerinin nitelikleri hakkında tam bilgi sahibi değildir), x. işlem maliyetlerinin önemi (konut arama maliyetleri, taşınma maliyetleri ve işlem ödemeleri), xi. vadeli işlemler piyasası ve konut piyasasına ilişkin sigortaların yokluğu, biçiminde sıralanabilir. Her ne kadar birçok farklı mal ve hizmet bu özellikleri belirli oranda barındırıyorsa da tüm bu özellikler yalnızca konut piyasasında oldukça belirgindir. Bu özelliklerin etkileşimi, konut piyasasının işleyişini diğer piyasalardan önemli ölçüde ayırmaktadır (Arnott, 1987:960).

```

graph TD
    KHT[Konut Hizmet Talebi] --> KSA[Konut Satın Alma Talebi]
    KHT --> KK[Kira Konut Talebi]
    KHT --> YO[Yenileme ve Onarım Talepleri]

    KSA --> MSO[Mülk Sahibi Olmak Amaçlı]
    KSA --> ÖSKA[Özel Sektöre Kiralama Amaçlı]
    KSA --> KSKA[Kamu Sektörüne Kiralama Amaçlı]

    MSO -.-> FT1[Finansman Talebi]
    ÖSKA -.-> FT1
    KSKA -.-> FT1

    FT1 --> FP1[Finans Piyasası]
    FT1 --> FP2[Finans Piyasası]

    FP1 --> A1[Arz]
    A1 --> YK[Yapı Kooperatifi]
    A1 --> YM[Yerel Makamlar]
    YM --> SS[Sigorta Şirketleri]

    FP2 --> KT[Konut Talebi]
    KT --> KP[Konut Piyasası]
    KP --> A2[Arz]
    A2 --> İES[İkinci El Satıcılar]
    A2 --> İS[İnşaat Sektörü]
    İS --> A3[Arz]
    A3 --> SP[Serbest Piyasa]
    A3 --> BİK[Bayındırlık İşleri Kredi Kurulu]
    SP --> YOP[Yenileme ve Onarım Piyasası]
    BİK --> KDI[Konut Dışı İnşaat Piyasası]
    YOP --> KDI
  
```

3. KONUT FİYATLARININ BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN AMPİRİK LİTERATÜR

389

çalışmalar genellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Birleşik Krallık'ta (UK) yer alan çeşitli kentsel bölgeler için gerçekleştirilmiş ve mikro temelli göstergelere odaklanmıştır. Örneğin Brigham (1965:326-331) ABD'nin Los Angeles bölgesi için yerleşim alanlarının değerini belirleyen mikro ekonomik göstergeleri incelemiştir. Analize dahil edilen göstergeler merkezi iş bölgelerine uzaklık veya erişebilirlik potansiyeli, mahalle kalitesi ve konut değeri olarak saptanmıştır. Daha sonra, Ridker ve Henning (1967:256-257) ABD'de yer alan St. Louis metropolitan bölgesi için gerçekleştirdiği en küçük kareler (ordinary least squares, OLS) regresyon analizinde ortalama konut değerinin mikro temelli belirleyicileri olarak; merkezi iş bölgelerine yolculuk süresi, ana otoban-yoluna ulaşabilirlik, konuttaki oda sayısı, konutun bulunduğu bölgedeki hava kirliliği, yeni inşa edilmiş konutların yüzdesi, konutlaşma yoğunluğu, konutun bulunduğu bölgedeki okul kalitesi, konutun bulunduğu bölgedeki nüfus yoğunluğu, ortalama aile geliri gibi göstergeleri tespit etmiştir. Cubbin (1970:17-18) ise UK'da yer alan Coventry şehri için gerçekleştirdiği regresyon analizinde konut fiyatlarının temel belirleyicilerini konut yaşı, garaj varlığı, konut tipi ve yüzölçümü olarak belirlemiştir. Buna ek olarak, Kain ve Quigley (1970:538) bölgedeki boş konutların yüzdesi, bölgenin çevresel düzeni, yürüyüş ve taşıt yollarının mevcut durumu gibi faktörleri "temel konut kalitesi" göstergeleri olarak sınıflandırarak, bu göstergelerin konut fiyatları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Anderson ve Crocker (1971:179-180) da Ridker ve Henning (1967)'in bulgularına paralel biçimde, ABD'de yer alan üç metropolitan bölge için gerçekleştirdikleri OLS analizinde, neredeyse kokusuz, tatsız ve görünmez hava kirleticilerinin (sülfür-oksit veya havada asılı partiküler gibi) özel konut fiyatları üzerinde olumsuz yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Wabe (1971:249-252) ise Londra için gerçekleştirdiği araştırmada konut fiyatları ile tren yolculuğunda harcanan zaman ve merkezi iş bölgelerine uzaklık arasında ilişki tespit ederken, çoklu regresyon analiz sonuçları konum ve (konuta ilişkin) diğer nitelikler arasında da karşılıklı ilişkiler olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Özellikle artan küreselleşmeyle birlikte 1980'li yılların başında araştırmacılar, konut fiyatlarının makro ekonomik belirleyicilerine ilişkin uygulamalı yöntemlere sahip öncü çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Nellis ve Longbottom (1981:20-21) UK için 1959-1977 yılları arasında konut fiyatlarının makro ekonomik belirleyicilerini OLS ve iki aşamalı OLS regresyon analizleri yardımıyla incelemiştir. Bu çalışmanın ampirik bulguları, konut fiyatlarının en önemli makro belirleyicisinin reel gelir olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak, ipotekli konut kredi faiz oranları ve ipotekli konut stoku ise ikinci dereceden önemli konut fiyatları belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Spellman (1981:219), 1963-1978 yılları arasında ABD'de konut fiyatlarıyla enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçları konut fiyatlarındaki artışın büyük kısmının tüketici fiyat endeksindeki (TÜFE) artışlar kaynaklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bulgu Titman (1982)'nin öngörülemez enflasyon oranında yaşanan artışların konut piyasası üzerinde yıkıcı etkileri olacağı görüşü tarafından da desteklenir. Diamond (1984:13) ise konut fiyatlarının yeni bina inşa etme maliyetleri tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Böylece enflasyon, reel konut fiyatlarını, girdi maliyetleri yoluyla etkilemektedir. Diamond (1984)'un ABD'de yer alan 12 alt-bölge için 1965-1982 yıllarını kapsayan ampirik analiz bulguları, reel yeni konut fiyatlarındaki değişimin en önemli kaynağının enflasyon olduğunu ortaya koymuştur. Diğer yandan Harris (1989:59)'in ampirik bulguları ise farklı zaman dilimleri için ABD'de konut fiyatlarının temel belirleyicisinin reel faiz oranları olduğunu göstermektedir. Abraham ve Hendershott (1994:18), ABD'de yer alan 30 şehir için 1977-1992 yılları arasında gerçekleştirdiği regresyon analizinde, konut fiyatlarındaki artışların belirleyicileri olarak reel gelir düzeyi, istihdamdaki büyüme oranı, reel vergi sonrası faiz oranı ve reel inşa maliyeti enflasyonu gibi değişkenleri modele dahil etmiştir. Englund ve Ioannides (1997:133) ise 15 OECD ülkesi için konut fiyatları dinamiklerini genelleştirilmiş OLS (generalized OLS) analizi yardımıyla incelemiştir. Analiz bulguları, konut fiyatlarındaki değişimler üzerinde GSYİH büyümesinin ve reel faiz oranı değişimlerinin güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Baffoe-Bonnie (1998:193), ABD konut piyasasına ilişkin gerçekleştirdiği vektör-otoregresif (vector-autoregressive, VAR) modelinde, ipotekli konut kredi miktarını, tüketici fiyat endeksinin, istihdam oranındaki değişimi ve para arzını, konut fiyatlarının temel makro belirleyicileri olarak tespit etmiş ve konut piyasasının emek piyasasındaki ve ipotekli konut piyasasındaki şoklara karşı oldukça hassas olduğunu ileri sürmüştür. Dilber ve Sertkaya (2016:11,15) da Türk konut piyasasının belirleyicilerini tespit ederken bağımlı değişken olarak fiyatları göz önünde bulundurmıştır. Dilber ve Sertkaya (2006), Türkiye'de 2008-2014 döneminde, konut fiyatlarını belirleyen makro iktisadi değişkenleri Johansen eş bütünleşme testi, Granger nedensellik analizi ve VAR modeli yardımıyla incelemiştir. Ampirik bulgular, konut fiyat endeksi ile döviz kuru arasında çift yönlü; faiz oranı ve enflasyon oranı arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Egert ve Mihaljek (2007:367,380), merkezi ve orta Avrupa'nın 8 geçiş

ekonomisi (CEE) ve 19 OECD ülkesi için farklı zaman dilimlerinde topladıkları veriler ile gerçekleştirdikleri panel dinamik OLS (DOLS) analizi sonucunda, özellikle geçiş ekonomilerinde konut fiyatlarının temel belirleyicilerinin kişi başına düşen gelir, reel faiz oranları, konut kredi miktarı/oranları ve demografik faktörler olduğunu tespit etmiştir. Posedel ve Vizek (2009:327)'in 6 Avrupa ülkesi için ortalama 13 yılı kapsayan zaman serilerinden hareketle gerçekleştirdikleri VAR analiz bulguları ise konut fiyatları enflasyonun temel belirleyicilerinin, konut fiyatlarındaki direnç, gelir ve faiz oranları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Adams ve Füss (2010:38), 30 yıllık bir zaman dilimini ve 15 ülkeyi kapsayan veri setinden hareketle gerçekleştirdiği panel regresyon analizinde, konut fiyatlarının temel makro iktisadi belirleyicilerinin ekonomik büyüme, inşaat maliyetleri ve uzun dönem faiz oranlarındaki değişimler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Panagiotidis ve Printzis (2016:387,400), 1997 ve 2013 yılları arasında, Yunanistan için konut fiyatlarının makro ekonomik belirleyicilerini vektör hata düzeltme modeli (VECM) yardımıyla incelemiştir. Analiz sonuçları, uzun dönem konut fiyatlarının en önemli belirleyicilerinin perakende sektörü ve ipotekli konut kredileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Vogiazas ve Alexiou (2017:119)'nun, 2002-2015 yıllarını ve 7 gelişmiş OECD ekonomisini kapsayan örneklem grubu için gerçekleştirdiği zaman serisi ve panel veri analiz bulguları, konut fiyatlarının temel makro ekonomik belirleyicilerinin, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH), banka kredi büyüme oranı, uzun dönem hisse senedi getirisi ve reel efektif döviz kuru olduğunu göstermiştir.

4. VERİ

Bu çalışmanın veri seti, Türkiye için 2010M1-2017M12 dönemi arasında, aylık frekansta verileri kapsar. Çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan konut fiyat endeksi (reel Türkiye konut birim fiyatları, TL/m², 2010=100), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) derlenmiştir. Her ne kadar literatürde konut fiyatlarının belirleyicisi olarak çok sayıda makro iktisadi değişken kullanılmış olsa da, bu çalışmanın ampirik modeli oluşturulurken Panagiotidis ve Printzis (2016), Vogiazas ve Alexiou (2017) ve Dilber ve Sertkaya (2016) takip edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de konut fiyatlarını belirlediği düşünülen ilk bağımsız değişken, talebi temsil eden, perakende satış hacim endeksi (2010=100)'dir ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından derlenmiştir. Ampirik modelde ikinci bağımsız değişken olarak konut kredi faiz oranlarını temsilen, bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları (akım veriler, %) kullanılmış ve EVDS'den derlenmiştir. Ampirik modele dahil edilen üçüncü bağımsız değişken ise reel bankacılık sektörü konut kredi hacmidir (Bin TL) ve benzer şekilde EVDS'den temin edilmiştir. Modelde yer alan dördüncü bağımsız değişken ise işsizlik oranıdır (%) ve EVDS'den toplanmıştır. Beşinci bağımsız değişken ise para stokunu temsilen kullanılan reel para arzı (M1) verisidir ve EVDS'den temin edilmiştir. Mevsimsellik gözlenen tüm veriler Census X-12 yöntemi vasıtasıyla mevsimsellikten arındırılmıştır. Model çözümlemelerinde seriler doğal logaritmaları alınarak, analize dahil edilmiştir.

5. YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmada Türkiye konut piyasasında, konut fiyatları, perakende satış hacmi endeksi, konut kredi faiz oranları, konut kredi hacmi, işsizlik oranı ve reel para arzı (M1) arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmeye başlanmadan önce, uygun model tahmincisini belirleyebilmek için serilerde birim kökün varlığı araştırılmıştır. Bu çalışmada serilerin durağanlığı Dickey ve Fuller (1981) ve Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve PP birim kök testleri ile incelenmiştir. Temel birim kök testlerinde basit bir otoregresif AR(1) süreç ele alınır,

$$y_t = \rho y_{t-1} + x_t' \delta + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu eşitlikte, x_t sabit terim veya sabit terim ve trend içeren seçmeli dışsal değişkeni, ρ ve δ ise hesaplanacak olan parametreleri ve son olarak ε_{it} beyaz gürültü (white noise) hata terimini ifade etmektedir. Eğer $|\rho| \geq 1$ ise, y durağan olmayan bir seridir ve y 'nin varyansı zaman ve yaklaşımların sınırsızlığı ile artar. Ancak $|\rho| < 1$ ise, y (trend) durağan bir seridir. Dolayısıyla (trend) durağanlık hipotezi ρ 'nun mutlak değerinin kesin bir şekilde 1'den küçük olup olmamasına bağlı olarak test edilip,

değerlendirilebilir. Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen standart Dickey Fuller (DF) testi eşitlik 10'da, eşitliğin her iki tarafından y_{t-1} çıkartılarak hesaplanmaktadır:

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + x_t' \delta + \varepsilon_t \quad (2)$$

Dickey ve Fuller (1981), eşitlik 2'de ifade edilen standart zaman serisi birim kök testinin yalnızca seriler AR(1) sürecinde ise geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla seriler gecikme sayısı yükseldikçe ilişkili hale geliyorsa, beyaz gürültü (white noise) hata terimleri (ε_t) varsayımı ihlal edilmiş olur. ADF testi, y serilerinin AR(p) sürecini takip ettiğini varsaymakta ve regresyon eşitliğinin sağ tarafına bağımlı değişkenin (y), p sayıda gecikmeli fark değişkenini eklemektedir. Böylece yüksek koşullu ilişki için parametrik bir düzeltme oluşturmaktadır. Bu bağlamda ADF testine ilişkin regresyon eşitliği;

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + x_t' \delta + \beta_1 \Delta y_{t-1} + \beta_2 \Delta y_{t-2} + \dots + \beta_p \Delta y_{t-p} + v_t \quad (3)$$

şeklinde ifade edilmiştir (Dickey ve Fuller, 1979:427; Said ve Dickey, 1984:600-604).

Phillips ve Perron (1988) ise birim kök testini gerçekleştirirken serisel korelasyonu kontrol altına alabilmek için parametrik olmayan alternatif bir yöntem olarak PP birim kök testini geliştirmiştir. Bu yöntem genişletilmiş DF test eşitliğini (eşitlik 1) hesaplamakta ve serisel korelasyonun test istatistiklerinin asimptotik dağılımını etkilememesi için α katsayısının t istatistik değerlerini yeniden düzenlemektedir. PP birim kök testine ilişkin bu istatistik değeri;

$$\tilde{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\alpha}))}{2f_0^{1/2}s} \quad (4)$$

biçiminde tanımlanmıştır.

Tablo 1'de ampirik analize dahil edilen tüm serilere ilişkin ADF ve PP birim kök test sonuçları raporlanmıştır. Yalnızca sabit terim üzerinden gerçekleştirilen ADF ve PP test sonuçlarına göre konut fiyatları (lnrhp), konut kredi hacmi (lnrkk), işsizlik oranı (lnişsiz) ve reel para arzı (lnM1) serileri birinci farkları alındığında durağanken, perakende satış endeksi (lnpss) ve konut kredi faizi (lnbkf) uygulanan teste göre ya düzeyde ya da birinci farkı alındığında durağandır. Sabit terim ve deterministik trendin analize birlikte dahil edildiği birim kök test sonuçlarına göre ise lnrhp, lnrkk, lnışsiz ve lnM1 serileri birinci farkları alındığında durağanken, lnpss ve lnbkf serileri uygulanan teste göre ya düzeyde ya da birinci farkı alındığında durağandır.

Tablo 1: Zaman Serisi Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trendli	
	ADF	PP	ADF	PP
lnrhp	-0.96 (0.76)	-0.90 (0.78)	-0.05 (0.99)	-0.58 (0.97)
lnrhp (1.fark)	-7.86*** (0.00)	-7.89*** (0.00)	-7.98*** (0.00)	-7.98*** (0.00)
lnpss	-2.22 (0.19)	-2.54* (0.10)	-3.65** (0.03)	-3.65** (0.03)
lnpss (1.fark)	-13.45*** (0.00)	-15.97*** (0.00)	-13.56*** (0.00)	-19.61*** (0.00)
lnbkf	-2.82** (0.05)	-2.28 (0.17)	-3.17* (0.09)	-2.55 (0.30)
lnbkf (1.fark)	-4.92*** (0.00)	-4.95*** (0.00)	-4.92 (0.0031)	-4.95*** (0.0000)
lnrkk	-0.09 (0.94)	0.41 (0.98)	-1.05 (0.92)	-0.71 (0.96)
lnrkk (1.fark)	-4.25*** (0.00)	-6.95*** (0.00)	-7.04*** (0.00)	-7.25*** (0.00)

İnişsiz	-2.28 (0.17)	-2.03 (0.27)	-3.07 (0.11)	-2.68 (0.24)
İnişsiz (1.fark)	-4.32*** (0.00)	-7.61*** (0.00)	-4.37*** (0.00)	-7.55*** (0.00)
lnM1	0.90 (0.99)	0.85 (0.99)	-2.21 (0.47)	-2.21 (0.47)
lnM1(1.fark)	-8.76*** (0.00)	-8.75*** (0.00)	-8.87*** (0.00)	-8.84*** (0.00)

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Sütunlarda birim kök testlerine ilişkin test istatistik değerleri verilmiştir. Parantez içerisinde yer alan değerler birim kök testlerine ilişkin istatistiksel olasılık değerlerini ifade etmektedir. Birim kök testlerine ilişkin optimal gecikme sayısı Akaike bilgi kriterine (AIC) göre belirlenmiştir. Zaman serisi birim kök testleri EvIEWS 9 paket programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

Seriler için gerçekleştirilen zaman serisi birim kök test sonuçları serilerin bazılarının I(1)'de, bazılarının ise I(0)'da durağan olduğunu göstermiştir. Bu durumda seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı, Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır (bounds) testi yardımıyla araştırılır. Çünkü Engle ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen geleneksel eş bütünleşme testleri tüm serilerin düzeyde durağan olmamaları ve birinci farkları alındığında durağan hale gelmeleri, bir başka deyişle tüm serilerin birinci dereceden bütünleşik olmaları durumunda uygulanabilmektedir (Pesaran ve Pesaran, 1997). Pesaran vd. (2001) yaklaşımı ise ampirik modeldeki serilerin I(0) veya I(1) olmalarından bağımsız olarak seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığını aramaya olanak sağlar. Buna ek olarak, sınır testi, az sayıda gözlem içeren modellerde de isabetli sonuçlar sağlar. Temel olarak sınır testi F ya da Wald istatistiğine dayanır. Sınır testi yaklaşımında ilk olarak kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) oluşturulur. Bu çalışmaya ilişkin UECM modeli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \ln rhp_t = a_0 + a_1 t + \sum_{i=1}^m a_{2i} \Delta \ln rhp_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{3i} \Delta \ln pss_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{4i} \Delta \ln bkf_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{5i} \Delta \ln rkk2010_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{6i} \Delta \ln i\text{nişsiz}_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_{7i} \Delta \ln M1_{t-1} + a_8 \ln rhp_{t-1} + a_9 \ln pss_{t-1} + a_{10} \ln bkf_{t-1} + a_{11} \ln rkk2010_{t-1} + a_{12} \ln i\text{nişsiz}_{t-1} + a_{13} \ln M1_{t-1} + \mu_t \quad (5)$$

Sınır testinde H_0 boş hipotezi seriler arasında eş bütünleşmenin olmadığını ifade eder. Seçili anlamlılık düzeyi için hesaplanmış F istatistik değerleri, Pesaran vd. (2001) tarafından ileri sürülen alt ve üst sınır olarak ifade edilen iki istatistik değeri ile karşılaştırılır. Elde edilen F istatistik değeri üst sınır değerinden büyük ise boş hipotez red edilir ve seriler arasında eş bütünleşmenin varlığı tespit edilmiş olur.

Tablo 2'de ARDL sınır test sonuçları verilmiştir. F istatistik değeri 10.74, %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde alt sınır tablo kritik değeri olan 3.06'dan ve üst sınır tablo kritik değeri olan 4.15'ten büyüktür. Bu bulguya göre uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi yoktur diyen boş hipotez reddedilir. ARDL sınır testine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2: ARDL Sınır Testi Sonuçları

F-İstatistik Değeri= 10.74 (k=5) [n=1000]		
Pesaran, Shin ve Smith (2001)		
Asimptotik: n=1000		
Sınır Değerleri		
	I(0)	I(1)
1%	3.06	4.15
5%	2.39	3.38
10%	2.08	3.00

Çalışmada seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra, bu ilişkilerin yönü oto-regresif dağıtılmış gecikmeler (ARDL) analizi ile incelenmiştir. Tablo 3, ARDL (11,12,11,12,12,11) tahmin modelinin tanısal denetim ve uzun dönem katsayı sonuçlarını göstermektedir. Tahmin modelinde optimal gecikme uzunlukları AIC bilgi kriteri yardımıyla hesaplanmıştır. Tablo 3'de sunulan uzun dönem katsayı sonuçları, Türkiye'de artan talebi simgeleyen perakende satış hacminde yaşanan artışların, konut fiyatlarını belirleme gücünün oldukça yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, ekonomide artan talep konut fiyatlarında artışa neden olur. Diğer yandan, bu çalışmanın ampirik bulguları konut kredi hacmindeki artışların konut talebini artırarak konut fiyatları üzerinde baskı meydana getireceğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumda Türkiye'de uzun dönemde konut fiyatları ile konut kredi miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki mevcuttur. Diğer yandan, ARDL analiz sonuçları bankaların konut kredi faizlerinde yaşanan

artışların, konut satın alma maliyetleri üzerinden konut fiyatlarını arttırdığını göstermiştir. Ayrıca, Türkiye'de reel para stokunun konut fiyatlarını uzun vadede etkilemediği tespit edilmiştir. Son olarak ise, uzun dönemde işsizliğin konut fiyatları üzerinde artış yönlü bir baskı meydana getirdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3: ARDL (11,12,11,12,12,11) Modelinin Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
Inpss	1.45*** (0.01)	3.14
Inrkk	0.02*** (0.00)	4.14
Inbkf	0.08** (0.03)	2.42
Inişsiz	0.42** (0.02)	2.60
InM1	-0.18 (0.46)	-0.75
Tanısal Denetim Sonuçları		
R ²	0.98	
Düzeltilmiş R ²	0.92	
X ² _{BG}	1.15 (0.19)	
X ² _{NORM}	0.06 (0.96)	
X ² _{WHITE}	1.50 (0.36)	
X ² _{RAMSEY}	1.30 (0.28)	

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. X²_{BG}, X²_{NORM}, X²_{WHITE}, X²_{RAMSEY} sırasıyla otokorelasyon, normallik, değişken varyans ve model kurma hatası sınaması istatistikleridir.

6. SONUÇ

2008 yılında ABD'de yaşanan küresel finans krizinin temel kaynaklarından birinin ipotekli konut kredileri olması, özellikle son dönemlerde araştırmacıların dikkatinin tekrar konut piyasası dinamiklerine yönelmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı 2010-2017 yılları arasında, Türkiye'de konut piyasasının makro iktisadi belirleyicilerini zaman serisi analiz teknikleri yardımıyla incelemektir. Bu bağlamda, bu çalışmada, ARDL sınır testi yardımıyla reel konut fiyatları ile perakende satış hacmi, reel konut kredi miktarı, konut kredi faiz oranları, işsizlik ve reel para stoku arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu uzun dönemli ilişkilerin yönü ise ARDL uzun dönem katsayı tahminleri yardımıyla araştırılmıştır. Bu bağlamda uzun dönem katsayı sonuçları, Türkiye'de konut fiyatlarının en önemli belirleyicisinin, talep dinamikleri ile doğrudan ilişkili olan perakende satış hacmi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sırasıyla, işsizlik oranı, konut kredi miktarı ve konut faiz oranlarının da uzun dönemde konut fiyatlarını etkilediği saptanırken, reel para stokunun konut fiyatları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın ampirik bulgularından elde edilen en çarpıcı sonuç, literatürdeki yerleşik bulguların aksine, Türkiye'de konut fiyatlarının parasal büyüklüklerden ziyade reel değişkenlerden etkilendiğidir. Bu bulgular ışığında, Türkiye'de konut piyasasına ilişkin düzenleme yapan politika yapıcılar, konut piyasasındaki fiyat dinamiklerinin en önemli belirleyicilerinin reel makro iktisadi değişkenler olduğu gerçeğinden hareketle politika üretmelidir. Dolayısıyla, parasal büyüklükler olası konut fiyat balonlarını tetikleyerek, makro iktisadi işleyişe zarar verebilir. Bu noktada politika yapıcılar uzun vadeli konut piyasası planlarını, reel makro iktisadi değişkenler bağlamında tasarlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Abraham, J.M. & Hendershotz, P.H. (1994.) Bubbles in metropolitan Housing Markets, NBER Working Papers, No.4774.
- Adams, Z. & Füss, R. (2010). Macroeconomic Determinants of International Housing Markets. Journal of Housing Economics, 19(1), 38–50.
- Anderson, R.J. & Crocker, T.D. (1971) Air Pollution and Residential Property Values, Urban Studies, 8, 171-180.

- Arnott, R. 1987. "Economic Theory and Housing", E.S. Mills (Ed.), Handbook of Regional Urban Economics. Vol.2, Urban Economics. Amsterdam:Elsevier Science Publisher B.V., 958-988.
- Baffoe-Bonnie, J. (1998). The Dynamic Impact of Macroeconomic Aggregates on Housing Prices and Stock of Houses: A National and Regional Analysis. *Journal of Real Estate Finance Economics*, 17(2),179–197.
- Brigham, E.F. (1965). The Determinants of Residential Land Values. *Land Economics*, 41(4), 325-334.
- Charles, S. (1977). *Housing Economics*. London: The Macmillan Press LTD.
- Cubbin, J.S. (1970). A Hedonic Approach to some Aspects of the Coventary Housing Markets. *Economic Research Papers* 268815, University of Warwick - Department of Economics.
- Diamond, D.B. (1984). The Impact of Inflation on New House Prices. *Contemporary Policy Issues*,6, 5-16.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(336), 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dilber, İ. & Sertkaya, Y. (2016). 2008 Finansal Krizi Sonrası Türkiye’de Konut Fiyatlarının Belirleyicilerine Yönelik Analiz. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 11-30.
- Egert, B. & Mihaljek, D. (2007). Determinants of House Prices in Central and Eastern Europe. *BIS Working Papers*, No.236.
- Engel, R.F.& Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and Error Correction Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Englund, P. & Ioannides, Y.M. (1997). House Price Dynamics: An International Empirical Perspective. *Journal of Housing Economics*, 6, 119-136.
- Harris, J.C. (1989). The Effect of Real Rates of Interest on Housing Prices. *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 2, 47-60.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2/3), 231-254.
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration - with applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kain, J.F. & Quigley, J.M. (1970). Measuring the Value of Housing Quality. *Journal of the American Statistical Association*, 65(330), 532-548.
- Nellis, J.G., Longbottom, J.A. (1981). An Empirical Analysis of the Determination of House Prices in the United Kingdom, *Urban Studies*, 18, 9-21.
- Panagiotidis, T. & Printzis, P. (2016). On the Macroeconomic Determinants of the Housing Market in Greece: A VECM Approach, *International Economics and Economic Policy*, 13, 387-409.
- Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4: Microfit 4 User Manual*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Posedal, P. & Vizek, M. (2009). House Price Determinants in Transition and EU-15 Countries. *Post-Communist Economies*, 21(3), 327-343.
- Ridker, R.G. & Henning, J.A. (1967). The Determinants of Residential Property Values with Special Reference to Air Pollution. *The Review of Economics and Statistics*, 49(2), 246-257.
- Said, S. E., & Dickey, D. A. (1984). Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order. *Biometrika*, 71(3), 599-607.
- Smith, B.L., Rosen, K.T., & Fallis, G. (1988). Recent Developments in Economic Models of Housing Markets. *Journal of Economic Literature*, 26(1), 29-64.
- Spellman, L.J. (1981). Inflation and Housing Prices. *AREUEA Journal*, 9, 205-222.
- Titman, S. (1982). The Effects of Anticipated Inflation on Housing Market Equilibrium. *The Journal of Finance*, 37(3), 827-842.
- Vogiazas, S. & Alexiou, C. (2017). Determinants of Housing Prices and Bubble Detection: Evidence from Seven Advanced Economies. *Atlantic Economic Journal*, 45, 119-131.
- Wabe, J.S. (1971). A Study of House Prices as a means of Establishing the Value of Journey Time, the Rate of Time Preference and the Valuation of some Aspects of Environment in the London Metropolitan Region, *Applied Economics*, 3(4), 247-255.

Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Pazarlama Algısı: Denizli İlinde Bir Araştırma

Necla DOĞAN¹

Prof. Dr. Süleyman BARUTÇU²

¹Humanica İnsan Kaynakları ve Yönetim Danışmanlığı, Proje ve İş Geliştirme Uzmanı, Denizli-Türkiye,
necla.dogan@humanica.com.tr

²Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Denizli-Türkiye
sbarutcu@pau.edu.tr

Özet: Sosyal medyanın ortaya çıkışıyla kamu kurumları dâhil birçok kuruluş, iletişim ve pazarlama faaliyetlerini sosyal medya platformları ile uygun hale getirmektedir. Düşük maliyet ve doğrudan hedeflenen kitle ile iletişim kurulmasını sağlayan sosyal medya platformları, eğitim kurumlarının pazarlama hedeflerini gerçekleştirmeleri için de zorunlu hale gelmiştir. Eğitim kurumları, veli ve öğrenciler ile iletişime geçme, onlarla gerekli bilgi paylaşımını sağlamaya yönelik sosyal medyanın gerekliliğini kabul ederek bu konu ile ilgili sürdürülebilir başarılı ve farklı yolların arayışına girmişlerdir. Bu çerçevede Sosyal Medya Ödülleri ve Altın Örümcek Web Ödülleri gibi programlarla başarılı sosyal medya programları artırılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Denizli’de eğitim veren kurumlarda kullanılan sosyal medya uygulamalarının katkıları ve bu uygulamaların eğitim kurumunun pazarlamasına etkisi, eğitim kurumunun ilkelerine ve imajına zarar vermeden sosyal medyanın nasıl kullanılması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklem çerçevesini Denizli merkez ilçelerde faaliyet gösteren 150 eğitim kurumu içerisinde, kolayda örneklem yolu ile belirlenen 100 eğitim kurumunun çalışanı, öğretmeni ve idari personeli oluşturmaktadır. Yapılan tanımlayıcı araştırmada veri toplama yöntemi ankettir. Araştırma sonuçlarına göre, eğitim kurumlarının pazarlama aracı olarak sosyal medyanın artan potansiyeline büyük bir ilgi gösterdikleri, bu ilginin ve pozitif algının özellikle idari kadroda çalışanlarda daha fazla olduğu, sosyal medyanın veli/öğrenci arasındaki işbirliğini artırma, eğitim kurumuna daha çok öğrenci kaydı alma ve eğitim kurumunun pazarlamasında önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Algısı, Eğitim Hizmetleri

1. GİRİŞ

Günümüzde eğitim kurumlarının mevcut eğitim kurumları ile rekabet halinde olmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Eğitim kurumlarının sınavlardaki başarısının yanında öğrenci ve veli memnuniyetini yaratma ve sürdürme kabiliyeti, eğitim kurumunun başarısını güçlü bir şekilde belirleyecek anahtar gösterge olmaktadır. Diğer rakiplerden daha iyi performans gösterebilmek, rekabet edilebilirliği sağlamak ve sürdürmek için veli ve öğrencilere daha iyi hizmet vermeleri ve memnuniyetlerini artırmaları gerekmektedir. Eğitim kurumlarının bahsedilen bu sürdürülebilir görevi yerine getirebilmeleri için ise veli ve öğrencilerin ihtiyaçlarına hızla cevap verebileceği ve istek ve beklentilerini hızla keşfedebilecekleri sosyal medya platformlarına sahip olmaları önemlidir (Charoensukmongko ve Sasatanun, 2017:25). Elektronik devrimin şu anki döneminde sosyal medya kişilerarası iletişimin önemli bir aracı haline gelmiştir (Safiullah vd., 2017:10). Sosyal medya dünyadaki bireylerin etkileşimini ve iletişimini değiştiren bir olgudur. Bununla birlikte sosyal medya yeni bir kavram değildir. İnsan etkileşiminin başlangıcından beri gelişmektedir. İnsanlar, insanlık tarihi boyunca birbiri ile iletişim kurmayı kolaylaştıran birçok teknoloji geliştirmiştir (Edosomwan, 2011:79). Etkileşimli dijital medyadaki yükselme ile birlikte aktif hale gelen tüketiciler, dijital medyayı sadece hizmet ve ürünleri araştırmak için değil şirketlerin ilgisini çekmek için de kullanmaktadır. Çünkü bu tanınmak ve ilgi çekmek için gereklidir (Hanna vd., 2011:1).

Kurumların sektördeki payı arttıkça, benzer nitelikteki ürün ve hizmetlerin üretildiği ve pazarlandığı sektörde kullanılan pazarlama çalışmaları da değişmeye başlamıştır. Aynı ürünü birden fazla kurumun kullanıp tüketicisine pazarlayan bir sektör için üretim süreçlerinin veya pazarlama stratejilerinin tüm kurum için aynı olacağını düşünmek ne kadar imkânsızsa, bu duruma sebep olan faktörleri yok saymak da bir o kadar anlamsız olacaktır. Dolayısıyla özellikle eğitim veren kurumların sosyal medya çağında pazarlamada uyguladığı temel stratejilerini belirlerken hesaba katmaları gereken en temel problemlerin başında sosyal medyada kullanılan yanlış pazarlama stratejileri gelmektedir. İnternet ile birlikte etkileşimi keşfeden pazarlama çalışanlarının tutundurma çalışmaları etrafında önemsedikleri en önemli konulardan ikisi, yer ve zaman gözetmeksizin hedef kitleyle iletişimde bulunmak ve bilinirliğini arttırmaktır. Bu da

sosyal medyanın etkin kullanımı sayesinde olmaktadır (Barutçu ve Tomaş, 2013:7). Çünkü ortaya çıkan değişimleri devamlı takip eden, değişimlere açık, yenilikleri diğer pazarlamacılara göre ilk fark eden, bu yenilikleri karar vericilere en erken ileten ve önemli kararları hemen hayata geçiren pazarlamacılar başarılı olabilmektedir (Ceyhan, 2017:3). Sosyal medya; kullanıcıların demografik özelliklerinden ve konumlarından, gönderinin yayınlanacağı günün saatine kadar birçok kriteri belirleme olanağı sağlamaktadır. Bu özelliği ile sosyal medyanın istenilen hedef kitleye doğrudan ulaşabilme fırsatı sağladığı görülmektedir. Geleneksel medya sosyal medyadan daha uzun bir zaman çizelgesine sahiptir. Geleneksel medyada hazırlama, kaynakları birleştirme, dağıtma ve iletle süreçleri uzun zaman almaktadır. Sosyal medya yayınları genellikle daha kısadır ve bir araya gelmeleri daha az zaman alarak hızlı bir şekilde yayınlanabilmektedir. Geleneksel medyada yayınlar hazırlandıktan sonra değişiklik yapılmamaktadır. Sosyal medyada ise kontrol kullanıcılarda olduğu için değişiklik yapmak daha kolaydır. Geleneksel medya tek yönlü bir iletişim sunarken, sosyal medya iki tarafında fikirlerini dile getirebildiği iki yönlü iletişim ortamı sunmaktadır (Lawlor, 2018). Sosyal medyanın bu avantajları çerçevesinde çalışmanın temel amacı, eğitim kurumları örneğinde sosyal medya pazarlamasının önemini açıklamak ve Denizli’de eğitim veren kurumlarda yapılan bir araştırma ile eğitim kurumlarında hizmet veren personelin sosyal medya pazarlaması algısını ve kullanımını değerlendirmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Medya

Temel düzeyde bahsetmek gerekirse sosyal medya, bilgiyi başkaları ile bağlama, iletle ve paylaşma maliyetini önemli düzeyde azaltan kişilerarası bağlantının sağlandığı uygulamalardır (Allcott vd., 2019:1). Dunklin ve Loftus’un (2017) araştırmasına göre sosyal medya kullanıcıların bilgi, fikir, kişisel mesaj ve diğer içerikleri (videolar gibi) paylaşmak için çevrimiçi topluluklar oluşturup kullanıcıları ve markalarıyla iletişim kurdukları sosyal ağ siteleridir (Dunklin ve Loftus, 2017:1-9). Sosyal medya; içeriği beraber oluşturulan, kullanıcıyı destekleyen web tabanlı uygulamalar bütünüdür (Verdegem, 2011:32). Sosyal medya, çoğunlukla kullanıcıların başkalarıyla veri oluşturmaya, paylaşmasına ve bunlarla alışveriş yapmasına izin vermektedir (Balakrishnan ve Lay, 2015:2).

Sosyal medya iletişim dünyamızı değiştirmiştir. Sosyal medya ile bilgilere erişebilirlik hızlanmıştır. Müşteriler Facebook üzerinden beğen tuşunu kullanarak, Twitter’da şirketleri takip ederek veya LinkedIn aracılığıyla bağlantı kurarak şirketler ile daha iyi bağlantı sağlamaktadırlar. Sonuç olarak tüketiciler ürün seçimi hakkında daha fazla bilgili ve alıcı-satıcı ilişkilerinde daha güçlü hale gelmektedirler.

Geniş anlamda, tüketici etkileşimlerinde sosyal medya kullanımının dâhil edilmesi, tüketici ile işletme etkileşimlerini arttırmaktadır. Örneğin sosyal medya uygulamaları, pazarlama çalışanlarının tüketicileri daha kolay ikna ederek satışı gerçekleştirme ve işletme amaçlarına ulaşmaya katkıda bulunmaktadır. Bu durum “tüketicilerle etkileşime girmeyi ve onlarla ilişkiler kurmayı” teşvik eder (Agnihotri vd., 2013:172).

İletişimin hızlanması ve pazarlama faaliyetleri için sosyal medyanın önemi giderek artmaktadır. Çeşitli sektörlerdeki işletme sayısındaki artışa bağlı olarak, işletmeler sosyal medya uygulamalarını pazarlamaya dâhil etmektedirler. Sosyal medyayı entegre etmek isteyen işletmelerin sosyal medyanın değişmekte olduğunu da anlaması gerekmektedir. Sosyal medyanın pazarın şeffaflığını artırmasıyla geleneksel medya ve iletişim süreci üzerindeki pazar gücü ve kontrolü üzerinde değişimleri hızlandırmıştır (Constantinides ve Stagno, 2011:9).

2.2. Sosyal Medya Pazarlaması

Sosyal medya pazarlaması, tüketici ve izleyiciden çıkan bir diyalog veya belirtilen taraflar arasında dolaşan, bazı tutundurma çalışmalarında açıklayıcı bir iletişim kurulmasını sağlamak için birbirlerinin kullanım ve deneyimlerinden öğrenmeyi mümkün kılan bir iş, ürün ve hizmetler toplamıdır (Alalwan vd., 2017:1179). Günümüz dünyasında sosyal medya pazarlaması ile hem kullanıcılar işlerini daha hızlı yapmakta hem de birçok şirketin bunu kullanmasıyla pazarlama, müşteri yönetimi ve çalışanların iletişiminde dâhili bir kanal olarak yardımcı olmaktadır. Şirketler sosyal medya pazarlaması sayesinde tüketicileri kolay ve hızlı bir şekilde takip edebilmektedir (Seo vd., 2018:38). Sosyal medya pazarlaması; şirketlerin çevrimiçi

pazarlamayı oluşturdıkları, iletişim kurdukları ve sundukları bir süreç olarak paydaşların değerini artıran paydaş ilişkileri kuran ve bunu sosyal medya platformlarında sürdüren en etkili aktivitelerdir. Paydaşlar arasında mevcut ve eğilimli ürün ve hizmetler hakkında ağız birliği oluşturma, kişiselleştirilmiş satın alma önerileri sunma daha kolay olmaktadır (Yadav, 2017:1296).

Aktif kullanım için sosyal medyanın her platformu içinde yer almak ve uzak kalmamak gerekmektedir. İçinde yer almak, sosyal medyayı kurumsal olarak kullanmak büyük kampanyalar ve reklamlar yapmak işletmelerin yakından ilgilendiği müşterileri havuzda tutmak anlamına gelmemektedir. Kurum ile ilgili olarak işletmeyi ilgilendiren etkisi altına alan diyalogları dinleyerek o diyaloglara dâhil olmak ve bu konuyla ilgili araştırmalarda bulunmak sosyal medyanın kurumsal kullanımı olarak nitelendirilebilmektedir. Kurumların sosyal medya hesaplarını kullanırken kişisel hesapları gibi yönetmeyi istemesi doğru değildir. Sosyal medyanın hareketli yapısının göz ardı edilerek resmi ve ağır bir dil kullanımı bu kurumsal hesapların kullanımında ve yönetilmesinde ciddi problemlere neden olmaktadır. Kullanıcı kitlesi ve kullanılan sosyal medya dili birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur. Bu nedenle dil seçimi de hedef kitleye göre belirlenmelidir. Çok ciddi ve ağır bir dilin tercihi hedef kitlenin motivasyonunu olumsuz etkileyecektir. Aynı şekilde fazla kişiselleştirilmiş samimi bir dil de kurumun kurumsallıktan uzaklaşmasına neden olacaktır. Kurumsal paylaşımlar ve ürün tanıtımlarının ağır reklam içermesi, içeriklerin kurumsal kimliği sürekli barındırması da yapılacak hatalardan biridir. Kullanıcı profiline göre yapılan sağlıklı ve kullanışlı içerikler kullanıcıların kurumsal hesabı sürekli takip etmesini sağlayacaktır. Marka algısının yükselmesi için kullanıcılar ile iletişimde olmak, problemleri ile ilgilenmek, sorularına yanıt vermek önemlidir. Kullanıcıları yanıtsız bırakmamak, sosyal medyadaki etkileşimin artmasında faydalı olacaktır. Sosyal medya pazarlamasının kurumsal açıdan faydalı olması için bu platformun sunduğu yararlı özellikleri doğru ve yerinde kullanmak da kurumların sosyal medya dinamiğinin artmasını sağlayacaktır (Netvent, 2017). Sosyal medyada kurumların iletişimi değerlendirilirken güvenin nasıl oluşturulduğu, şeffaflığın gösterildiği ve tüketicinin ilgisinin nasıl çekildiği birebir izlenebilmektedir (Halme, 2016:1).

2.3. Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Pazarlaması

Günümüzde eğitim kurumları sayısının hızlı bir şekilde artmasıyla beraber aralarındaki rekabet de artmaktadır. Bu rekabet, gelişen teknolojiye bağlı olarak eğitim kurumlarının sosyal medyayı daha fazla kullanmalarını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, etkili iletişimi öğrenci ve veliler arasında aktif bir şekilde kullanmak ve eğitim kurumun marka imajını kuvvetlendirmek için sosyal medya pazarlamasına hâkim olmaları önemlidir (Hemade, 2019).

Sosyal medya pazarlaması, eğitim kurumları için güçlü bir araçtır. Bu nedenle çoğu firma ve eğitim kurumu işlevsel bir web sitesine yatırım yapmaları gerektiğini bilmektedir. Ancak güçlü bir sosyal medya varlığı da aynı derecede önemlidir. Sosyal medyanın özellikle eğitim kurumları için güçlü bir pazarlama kanalı olduğu açıktır. Hangi kullanıcı türlerinin belirli ağlarda en çok ilgi gösterdiği ve en çok ilgilendiği içerik türünü belirlemek için mevcut olan sosyal kanalların sık sık denetlenmesi ve izlenmesi gerekmektedir (Shaoolian, 2018). Eğitim kurumların da sosyal medya pazarlamasına başlarken; hedef kitlenin medyayı nasıl kullandığını incelemek, hangi araçları kullandıklarını öğrenmek için müşterileri veya hedef kitleyi araştırmak, diğer şirketlerin/ kuruluşların aynı araçları nasıl kullandıklarını incelemek, içerik varlıklarını gözden geçirerek kurumların paylaştığı bilgi ve kaynakları tanımlamak önemlidir. Ayrıca bunlara ek olarak, birçok sosyal medya araç koleksiyonu oluşturmak ve sosyal medyanın kurumu desteklediği tüm yolları düşünmekde önemli sayılmaktadır (SIIA, 2011:10).

İnternette hedef kitlenizin ihtiyaçlarına uygun ve kurumun tanınabilirliğini artıracak nitelikte içerikleri oluşturmak ve sosyal medya ağlarınızda bunların paylaşımını yapmak hedef kitle için bir hizmet ortaya çıkarıp, kurumun potansiyelini satışa döndürmesi açısından önemli bir sonuç olmaktadır (Yağcı, 2019). Eğitim kurumları, eğitimsel hedeflerin gerçekleştirilmesinde doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahip olabilecek çeşitli kişi ve grupların özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak eğitim faaliyetlerini geliştirmelidir (Filip, 2012:1553). Etkili bir eğitim pazarlaması stratejisi, programların birlikte tasarlanması, geliştirilmesi, test edilmesi, pilot yapılması, sağlanması, kurulması ve rafine edilmesi ile sonuçlanmalıdır (Gibbs vd., 2012:100).

Pazarlamanın net bir sonucu, eğitim kurumlarının pazarlanmasına verilen önemin artması olmuştur. Bir okulun veya eğitim kurumunun etkili olabilmesi için yeni rekabet ortamında hayatta kalması yeterli değildir. Ebeveynler ve paydaşlar etkili bir imaja ihtiyaç duymaktadır. Özellikle eğitim kurumları yeni

pazara girdiğinde, ihtiyaçları daha hassas bir şekilde karşılaması için müşteri ve müşterilerinin ihtiyaçlarını dikkatlice incelemeye teşvik eden yönetsel süreçleri öncelikli hale getirmelidir. Pazarlamanın yönetsel yönü de bu beklentileri karşılamaktadır (Oplatka, 2017:4). Eğitim Kurumlarında sağlam bir sosyal medya yönetimi, düzenli pazarlama faaliyetlerinin ötesinde çok daha büyük fırsatlar üretmektedir. Potansiyel öğrenci ve velilere yönelik etkileşimleri artırmak için daha fazla dönüşüm sağlamaktadır. Coğrafi kısıtlamalar olmaksızın, kurumdaki imaj ve kurum her yere tanıtılmaktadır. Sosyal medya yönetimi güçlü bir marka kimliği sağlamaktadır. Sosyal medya çok yönlü ve ihtiyaç karşılama odaklıdır. Bu sayede sosyal medya yönetimi veli ve öğrencinin entegrasyonunu ve memnuniyetini kolaylaştırmaktadır (Andersen, 2013:25). Sosyal medya platformunda kullanılan kurumsal çevrimiçi kimlik potansiyel öğrenci ve velilerin beklentilerini karşılayarak katılımı artıran değerlerle eşleşmektedir. Eğitim kurumlarınca kullanılan sosyal medya kimliği hedef kitle ile bağlantı kurmayı ve tüketici güvenini sağlamayı hızlandırmaktadır. Hedef pazardaki müşterilerin, diğer tüketicileri ve genel pazar eğilimlerindeki tüm bilgileri toplayarak bu bilgilerin metodik olarak analiz edilmesi sağlanmaktadır (McGorty, 2018).

Eğitim kurumları pazarlamasında sosyal medya kullanımı, veli kurum arasındaki ilişkilerin yaratılmasının sağlıklı bir uzantısıdır. Kurumla karşılıklı etkileşim, iletişim kurma ve aynı zamanda kurumsal bilgi paylaşımı sanal platformlarda çevrimiçi sohbetlerle geliştirilebilmektedir (Papasolomou ve Melanthiou, 2012:321). Eğitim kurumları da iki yönlü, eşzamanlı ortamda sosyal medya sunumu yoluyla potansiyel tüketicilerinden öğrendiklerini temel alarak hızlı bir şekilde uyarlanabilir ve kullanılabilir veriler elde etmektedirler (Reitz, 2012:43). Bugün kurumlar, önceki yıllara kıyasla markalaşma ve pazarlamaya daha fazla dikkat etmektedir. Son yıllarda, eğitimde markalaşma, pazarlama ve istihdam çevrimiçi ve dijital stratejilere yönelmişlerdir. Bu nedenle, bugünün kurumları, öğrencilerin kaydını arttırmak için web sitesi kişiselleştirme ve optimizasyonuna odaklanmalıdır (Štefko vd., 2015:432).

Ülkemizde son yıllarda özellikle eğitim kurumlarının sosyal medya pazarlamasını aktif kullanması ile birçok ödül aldığı ve sosyal medyayı en iyi kullanan eğitim kurumu unvanına sahip olduğu görülmüştür. Social Media Awards Turkey, sosyal medya sektörünün en iyilerinin bir araya geldiği Türkiye'nin en büyük sosyal medya ödülleri verilen bir platformdur. Sosyal medyadaki başarıyı hem rakamsal verilerle hem de sektörün önde gelen isimlerinin fikirleri ile değerlendirmektedir. Bu doğrultuda 2019 yılında Türkiye'de sosyal medyayı en iyi kullanan eğitim kurumları dalında Bahçeşehir Koleji birinci olurken, Doğa Koleji ikinci, Bilfen Eğitim Kurumları ise üçüncü olmuştur (Social Media Awards Turkey, 2019). Altın Örümcek Web Ödülleri ise, web ve internet teknolojileri kullanımı ile gerçekleştirilen başarılı projelerin tanıtılmasına yönelik oluşturulan platformlardan ikincisidir. Bu doğrultuda geçen dönem düzenlenen törende eğitim kurumları arasında en erişilebilir web sitesine sahip eğitim kurumları Kerem Aygün Koleji, Tarabya İngiliz Okulları olmuştur (Altın Örümcek Web Ödülleri, 2018). Boom Social markaların sosyal medya üzerindeki verilerini takip edip, karşılaştırmalı raporlar sunan sosyal medya analiz sistemidir. 2019 Mayıs ayı itibarı ile sosyal medya üzerinde en aktif 100 marka içerisinde 25. Sırada Bahçeşehir Koleji yer alırken, 100. sırada Bilfen Okulları yer almaktadır (Social Brands, 2019).

3. EĞİTİM KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI ALGISININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1 Araştırmının Amacı

Denizli'de eğitim veren kurumlarda yapılan araştırmada; hangi sosyal medya platformlarının kullanıldığı, sosyal medya kullanım sıklıkları, alışkanlıkları, sosyal medya kullanma amaçları, çalışanların sosyal medya algısı, kullanılan sosyal medya uygulamalarının katkıları ve bu uygulamaların eğitim kurumunun pazarlamasına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.2 Araştırmının Yöntemi

Araştırma amaçlarına ulaşılması için Denizli'deki özel ve devlet okullarında çalışan idari personel ve öğretmenler üzerinde tanımlayıcı bir araştırma yapılmış ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda "Denizli'deki eğitim kurumlarında sosyal medya kullanımı ve algısı" anketi geliştirilmiştir. Anket soruları hazırlanırken Tabernero vd., (2013) ve Macnamara vd., (2012)'de yapılan benzer çalışmalarda geliştirilen sorulardan faydalanılmış ve eğitim kurumlarına uyarlanarak anket soruları oluşturulmuştur. Beş katılımcıya uygulanan ön test sonucunda bazı sorular yeniden düzenlenerek anket

son şeklini almıştır. Anketin birinci bölümünde anketi yanıtlayan kişinin demografik bilgileri, eğitim kurumundaki pozisyonu, eğitim kurumundaki hizmet süresi, çalışan sayısı gibi eğitim kurumunu ve yanıtlayıcıyı tanımaya yönelik yedi soru, ikinci bölümünde ise eğitim kurumu tarafından kullanılan sosyal medya uygulamaları, bu uygulamaları kullanma amaçları ve önemini belirlemeye yönelik on altı soru vardır. Son bölümde ise eğitim kurumu çalışanlarının sosyal medya algısını ölçen altı soru bulunmaktadır. Araştırmanın örneklem çerçevesini Denizli’de faaliyet gösteren eğitim kurumları çalışanları oluşturmaktadır. Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü kayıtlarından hareketle Denizli merkez ilçelerdeki 150 eğitim kurumunun sosyal medya faaliyetlerinde karar yetkisi bulunan müdür, yönetici, kurumsal ilişkiler müdürü, memur ve öğretmenlerden oluşan ve kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 100 kişi ile görüşülerek yapılmıştır. Anket verilerinin analizi evresinde SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Hipotezlerin parametrik testlerle mi ya da parametrik olmayan testlerle mi test edileceğine karar vermek için normallik testi, örneklem sayısı göz önünde bulundurarak çarpıklık basıklık katsayıları ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulguların değerlendirme aşamasında verilerin ağırlıklı ortalama, frekans analizleri ve verilerimizin normal dağılımı neticesinde hipotez testlerinde parametrik olan T-testi ve varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Karşılaştırmalı tablolar yardımıyla elde edilen sonuçlar arasında ilişkinin ve bağlantının olup olmadığı incelenmiştir. Boyut için standart sapma ve aritmetik ortalama analizleri, demografik değişkenlerimiz için frekans analizleri uygulanmıştır.

Tablo 1. Anketi Oluşturan Ölçeklerin/Boyutların Madde Sayısı ve Cronbach Alpha Değerleri

Boyut	Boyutun Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Sosyal Medya Kullanımı	16	0,671
Sosyal Medya Algısı	6	0,893

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirliği ölçülmüş, demografik sorular dikkate alınmadığında 16 soruluk sosyal medya kullanımı için güvenirlik katsayısı (Cronbach’s Alpha) için 0,671, 6 maddelik sosyal medya algısı için de 0,893 bulunmuştur.

Tablo 2. Basıklık Çarpıklık Değerleri

Sosyal Medya Algısı Soruları	Çarpıklık	Std. Hata Çarpıklık	Basıklık	Std. Hata Basıklık
Sosyal medya uygulamaları velilere ve diğer eğitim kurumlarına erişimi artırmıştır.	-0,725	0,241	-0,505	0,478
Sosyal medya uygulamaları eğitim kurumunun hizmetlerine erişimi ve adının bilinirliğini artırmıştır.	-0,011	0,241	0,881	0,478
Sosyal medya uygulamaları yeni öğrenci kayıtlarını artırmıştır.	-0,598	0,241	-0,185	0,478
Sosyal medya uygulamaları kurumun takipçisini ve beğenisini artırmıştır.	-0,723	0,241	0,204	0,478
Sosyal medya uygulamaları kurum ya da veli ile iletişimi artırmıştır.	-0,081	0,241	0,599	0,478
Sosyal medya uygulamaları veli ve öğrenci memnuniyetini artırmıştır.	-0,943	0,241	0,088	0,478

Araştırmanın çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Bu değerlerin normal dağılım değerleri olan -1 ve +1 arasında olması ve örtüşmesi dağılımın normal dağıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda verilerin analizinde parametrik testlerden olan t testi ve varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

3.3 Araştırmanın Bulguları

3.3.1 Eğitim Kurumunun Demografik Yapısına İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sorulara verilen cevaplar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Eğitim Kurumu Pozisyon	N	%
Kadın	69	69,0	Memur/İnsan Kaynakları	5	5,0
Erkek	31	31,0	Müdür Yrd./Müdür	17	17,0

Yaş	N	%	Kurumsal İlişkiler Müdürü	4	4,0
18-24	18	18,0	Öğretmen	69	69,0
25-31	40	40,0	Diğer	5	5,0
32-38	27	27,0	Öğrenim Durumu	N	%
39-45	15	15,0	Yüksekokul	6	6,0
Çalışma Süreleri	N	%	Fakülte	69	69,0
1-3	49	49,0	Yüksek Lisans	21	21,0
4-7	20	20,0	Doktora	4	4,0
8-11	17	17,0	Eğitim Kurumunda Çalışan Sayısı	N	%
12-16	9	9,0	5'ten Az	10	10,0
17 ve Üstü	5	5,0	6-15	38	38,0
Kurumun Bağlı Olduğu Birim	N	%	16-25	15	15,0
Kamu	30	30,0	26-35	14	14,0
Özel	70	70,0	36 ve Üstü	23	23,0

Cinsiyet dağılımına bakıldığında katılan 100 kişinin çoğunluğunun kadın katılımcılardan olduğu görülmektedir. Eğitim kurumlarında uygulanan ankete en çok katılım sağlayan kişilerin öğretmenler olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılım gösterenlerin çoğunluğunu 31 yaş ve altı olan daha genç katılımcılar oluştururken, katılımcıların büyük bir kısmının fakülte mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların çalıştıkları kurumlardaki çalışan sayılarına baktığımızda çoğunlukla 6-15 kişi aralığında çalışanın olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun 1-3 yıl arasında çalıştığı ve çalıştıkları eğitim kurumunun bağlı olduğu birimlerin ise en fazla özel okullar oldukları görülmektedir.

3.3.2 Eğitim Kurumlarında Kullanılan Sosyal Medya Uygulamalarına Yönelik Ortaya Çıkan Bulgular

Sosyal medya teriminin bilgisi ve bu terimin eğitim kurumu içinde kullanımını öğrenmek istediğimiz soruda örneklemin büyük bir kısmı sosyal medyayı eğitim kurumunda kullandıkları internet uygulamaları, veli/öğrenci arasında işbirliği, alışveriş ve etkileşim olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar ayrıca veli ve öğrenci iletişimini sağlayan tüm hizmetler, sınıf duyuruları ve etkinliklerin, okulun tanıtımlarının yapıldığı tüm medya, veli ve öğrenci iletişimini sağlayan tüm hizmetler olduğunu da belirtmişlerdir. Diğer seçeneğinde ise duyuru, etkinlik ve tanıtımların yapıldığı, tüm paydaşlara ulaşabilme imkânı tanıyan iletişim aracı ve diğer bir katılımcı ise Facebook/Twitter/Whatsapp şeklinde tanımlamıştır. Eğitim kurumlarının pazarlama faaliyetlerinde sosyal medyayı bir araç olarak kullanmaları, sosyal medyanın onlar için veli/öğrenci arasındaki işbirliği ve alışverişini sağladığı ve aynı zamanda onlara ulaşmak için önemli bir araç olduğunu belirtmeleri açısından da önemlidir.

Tablo 4'de de görüldüğü gibi sosyal medya ağırları ve uygulamaları çoğunlukla eğitim kurumunu tanıtmak amacıyla kullanılmaktadır. İlk amaç eğitim kurumunu tanıtmak olmuştur. Bununla birlikte eğitim kurumuna daha çok öğrenci kaydı almak ve eğitim kurumunun pazarlamasını artırmak, kurumun marka bilinirliğini ve itibarını artırmak, velileri kurumsal süreçlere dâhil etmek, kurumlar arası bilgi paylaşımı, görüş ve bilgi alışverişini sağlamak olarak sıralanabilir.

Tablo 4. Eğitim Kurumunun Sosyal Medyayı Kullanma Amacı

Sosyal Medya Kullanım Amaçları	N	%
a. Eğitim kurumunu tanıtmak	66	66,0
b. Eğitim kurumunun marka bilinirliğini artırmak	50	50,0
c. Eğitim kurumuna daha çok öğrenci kaydı almak ve eğitim kurumunun pazarlamasını artırmak	56	56,0
d. Eğitim kurumunun itibarını artırmak	37	37,0
e. Diğer eğitim kurumlarından bilgi edinmek	17	17,0
f. Velileri kurumsal süreçlere dâhil etmek	35	35,0
g. Eğitim kurumları arası bilgi paylaşımı, görüş ve alışverişini sağlamak	40	40,0

Tablo 5’de de görüldüğü gibi Denizli’de faaliyet gösteren eğitim kurumlarında başlıca sosyal medya kullanım platformu Facebook yer almıştır. Fotoğraf ve video paylaşımının yapıldığı görsel içeriğin yoğun olarak kullanıldığı platformlardan olan Instagram ikinci sırada yer alırken, Google üçüncü ve Pinterest dördüncü olarak yer almıştır. Sosyal paylaşım uygulaması olan LinkedIn, konum bildirimi platformu olan Foursquare, küçük blogların yer aldığı Twitter ve kişisel web sayfasının gelişmiş versiyonu olan Bloglar ise daha az tercih edilmiştir.

Tablo 5. Eğitim Kurumunda Kullanılan Sosyal Medya Uygulamaları

Sosyal Medya Uygulamaları	N	%
a. Facebook	79	79,0
b. Twitter	13	13,0
c. Google +	37	37,0
d. LinkedIn	1	1,0
e. Instagram	74	74,0
f. Foursquare	3	3,0
g. Pinterest	21	21,0
h. Bloglar	13	13,0

Eğitim kurumlarında kullanılan sosyal medya platformlarında hangi uygulamanın ne seviyede kurumlar için ön sırada olduğunu öğrenmek amacı ile sorulan soruya katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Facebook popülerliğini korumaya devam ederken, ikinci sırayı görsel içeriğin hâkim olduğu Instagram takip etmektedir. Eğitim kurumları açısından bakacak olursak veli ve öğrenciye en kısa ve en etkili şekilde ulaşmanın günümüzde de popülerliğini koruyan sosyal medya platformlarında aktif olarak sağlanacağına olan inanç hâkimdir.

Tablo 6’da da görüldüğü gibi eğitim kurumlarında sosyal medya platformları üzerinden en çok paylaşılan içeriğin görsel metin olduğu ortaya çıkmıştır. İmgelerin birleşmesiyle oluşan görselliğin günümüz medyasında önemli yeri olduğu düşünülürse; bunu görsel fotoğraf vb. öğelerin takip etmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu görsellik eğitim kurumlarının sosyal medya pazarlamasında da birtakım olumlu geri dönüşlerle sonuçlanmasını sağlayacaktır.

Tablo 6. Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Üzerinden En Çok Paylaşılan İçerik

Sosyal Medya İçeriği	N	%
a. Görsel Fotoğraf	42	42,0
b. Görsel Metin	54	54,0
c. Yazılı	2	2,0
d. Video	2	2,0

Tablo 7’de de görüldüğü gibi eğitim kurumlarının sosyal medya platformu üzerinden soru ve şikâyetlere çoğunlukla yanıt verdikleri görülmektedir. Eğitim kurumları açısından bakarsak; kurumun veli ve öğrencilere sunduğu hizmetlerde veliyi ve öğrenciyi tatmin etmeyen bir durum olduğunda ve veli açısından baktığımızda; eğitim kurumunun kendisine sunduğu hizmetlerde beklentilerinin altında bir durum olduğunda, eğitim kurumları şikâyetler ve sorulara anında geri dönüşler sağlayarak hizmetlerini veli ve öğrencilerinin beklentilerini karşılayacak düzeyde geliştirebilirler. Bu durum öğrenci ve veliler açısından kurum adına iyi bir referans sağlayacaktır.

Tablo 7. Sosyal Medya Üzerinden Yöneltilen Soru ve Şikâyetlere Zamanında Yanıt Verilip Verilmediği

Yanıt Verme Sıklığı	N	%
1. Her Zaman	35	35,0
2. Çoğunlukla	47	47,0
3. Bazen	9	9,0
4. Nadiren	6	6,0
5. Hiçbir Zaman	3	3,0

Tablo 8’de de görüldüğü gibi katılımcıların bir kısmının sosyal medya da özgürce paylaşım yapabildikleri görülürken, bir kısmının da kurum tarafından yönlendirildiği ve paylaşım yapamadıkları görülmüştür. Eğitim kurumu çalışanlarının eğitim kurumu adına görüşlerini bildirirken özgürlüklerinin sınırlı olduğu ve

sosyal medya platformlarında görüşlerini eğitim kurumu çalışanı olarak azami seviyede belirtebildikleri görülmektedir. Bu durum eğitim kurumlarında sosyal medya yönetimi ve sosyal medya pazarlaması açısından beklenen bir durumdur. Eğitim kurumlarında idari kadronun izni doğrultusunda paylaşımların yapıldığı söylenebilir.

Tablo 8. Çalışanların Sosyal Medya Uygulamalarına Katılım Düzeyleri

Yargı Cümleleri	N	%
a. Çalışanlar kurum ile ilgili yorum/paylaşım yapamaz.	11	11,0
b. Çalışanlara kurum ile ilgili neyi paylaşıp paylaşmayacakları söylenmektedir.	30	30,0
c. Çalışanlar sosyal medyada kurum ile ilgili fikirlerini özgürce paylaşabilmektedir.	59	59,0

Katılımcıların sosyal medya uygulamalarının avantajlarına yönelik yargı cümlelerine verdikleri cevaplar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Eğitim Kurumunda Sosyal Medya Uygulamalarını Kullanmanın Avantajları

Eğitim Kurumunda Sosyal Medya Uygulamalarının Avantajlarına Yönelik Yargı Cümleleri	N	%
a. Bir avantaj sağlamamaktadır.	3	3,0
b. Yeni öğrenci kaydı ve pazarlama faaliyetlerine önemli katkı sağlamaktadır.	55	55,0
c. Daha fazla veli ve öğrenciye ulaşma imkânı sağlamaktadır.	61	61,0
d. Daha fazla etkileşim sağlamaktadır.	49	49,0
e. Eğitim kurumunun karar alma faaliyetlerine katkı sağlamaktadır.	21	21,0
f. Eğitim kurumunun reklam ve tanıtımına katkı sağlamaktadır.	57	57,0
g. Kurumsal iletişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.	33	33,0

Tablo 9’da da görüldüğü gibi katılımcılar sosyal medya platformlarının en büyük avantajının eğitim kurumuna daha fazla veli ve öğrenciye ulaşma imkânı sağladığını ve eğitim kurumunun reklam ve tanıtımına katkı sağlayarak yeni öğrenci kaydı ve pazarlama faaliyetlerine yarar sağladığını belirtmişlerdir. Sosyal medyanın kurumsal iletişimin önemli bir parçasını tamamladığı ve eğitim kurumunun karar alma faaliyetlerine katkı sağladığı görülmektedir. Sonuç olarak katılımcılar, sosyal medyanın bir avantaj sağladığını ve eğitim kurumlarına önemli katkılar verdiği düşünmektedirler.

Eğitim kurumlarında ayrıca sosyal medya uygulamalarının varsa dezavantajları öğrenilmeye çalışılmıştır. Tablo 10’da da görüldüğü gibi katılımcılar sürekli güncel tutma zorunluluğu olduğunu, olumsuz yorum ve paylaşımların olduğunu ve takip etme zorunluluğunun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların az bir kısmı ise bilgilerin kontrolünün zorlaşmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 10. Eğitim Kurumlarında Sosyal Medya Uygulamalarının Dezavantajları

Sosyal Medya Uygulamalarının Dezavantajlarına Yönelik Yargı Cümleleri	N	%
a. Bir dezavantaj sağlamamaktadır.	27	27,0
b. Sürekli takip etme zorunluluğu vardır.	14	14,0
c. Sürekli güncel tutma zorunluluğu vardır.	28	28,0
d. Yapılabilecek olumsuz yorum ve paylaşımlar vardır.	22	22,0
e. Eğitim kurumuna ilişkin bilgilerin kontrolü zorlaşmaktadır.	9	9,0

Sosyal medya da başarı sağlamanın en önemli yolunun sosyal medya da zaman geçirmek olduğu, içeriklerin sürekli güncel ve canlı tutulması gerektiği ve kurulan ilişkilerin devamlılığının sağlanması içinde sürekli takip edilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

Tablo 11’de katılımcıların sosyal medya uygulamalarına yönelik algılarının aritmetik ortalaması ve standart sapması verilmektedir. Sonuçlar doğrultusunda sosyal medya uygulamaları eğitim kurumunun hizmetlerine erişimini ve adının bilinirliğini artırdığı ($\bar{X}=4,45$) sonucuna varıldığı görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların Sosyal Medya Uygulamalarına Yönelik Algıları

Sosyal Medya Uygulamalarına Yönelik Algılar	\bar{X}	SD

a. Sosyal medya uygulamaları velilere ve diğer eğitim kurumlarının etkinliklerine erişimi artırmıştır.	4,43	,655
b. Sosyal medya uygulamaları eğitim kurumunun hizmetlerine erişimi ve adının bilinirliğini artırmıştır.	4,45	,657
c. Sosyal medya uygulamaları yeni öğrenci kayıtlarını artırmıştır.	4,04	,840
d. Sosyal medya uygulamaları kurumun takipçisini ve beğenisini artırmıştır.	4,24	,740
e. Sosyal medya uygulamaları kurum ya da veli ile iletişimi artırmıştır.	4,21	,820
f. Sosyal medya uygulamaları veli ve öğrenci memnuniyetini artırmıştır.	4,16	,838

Tablo 12’de eğitim kurumundaki katılımcıların cinsiyeti, eğitim kurumunun mülkiyeti ve çalışanların pozisyonlarını iki grupta (akademik-idari) toplanarak sosyal medya algısı açısından farklılık olup olmadığını test etmek amacı ile t-testi yapılmıştır. T-testi sonuçlarına göre; cinsiyet ve bağlı olduğu birim ile sosyal medya algısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, ancak çalışanların pozisyonları ile sosyal medyanın algı düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ve idari bölümde çalışanların akademik birimde çalışan öğretmenlere göre daha olumlu bir algı düzeyinin bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Sosyal Medya Algısının Katılımcıların cinsiyeti, eğitim kurumunun mülkiyeti ve çalışanların pozisyonlarına göre karşılaştırılması

		\bar{X}	SD	t	p
Cinsiyet	Kadın	4,193	0,721	-,609	0,546
	Erkek	4,282	0,564		
Bağlı Olduğu Birim	Kamu	4,240	0,559	-,261	0,795
	Özel	4,274	0,618		
Pozisyon	Akademik	4,173	0,576	-2,292	0,024*
	İdari	4,464	0,607		

* 0,05 düzeyinde anlamlı farklılık vardır.

Tablo 13’de eğitim kurumundaki katılımcıların yaş gruplarına göre sosyal medya algısı açısından farklılık olup olmadığını test etmek amacı ile varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 13. Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması

Yargı Cümleleri	Yaş Aralığı	\bar{X}	SD	F	p
a. Sosyal medya uygulamaları velilere ve diğer eğitim kurumlarına erişimi artırmıştır.	18-24	4,50	,707	1,264	,290
	25-31	4,45	,597		
	32-38	4,22	,751		
	39-45	4,64	,505		
b. Sosyal medya uygulamaları eğitim kurumunun hizmetlerine erişimi ve adının bilinirliğini artırmıştır.	18-24	4,44	,705	1,307	,273
	25-31	4,45	,597		
	32-38	4,30	,775		
	39-45	4,64	,505		
c. Sosyal medya uygulamaları yeni öğrenci kayıtlarını artırmıştır.	18-24	4,22	,647	,703	,579
	25-31	4,10	,900		
	32-38	3,85	,818		
	39-45	3,91	1,044		
d. Sosyal medya uygulamaları kurumun takipçisini ve beğenisini artırmıştır.	18-24	4,17	,618	,221	,926
	25-31	4,23	,862		
	32-38	4,30	,669		
	39-45	4,18	,751		
e. Sosyal medya uygulamaları kurum ya da veli ile iletişimi artırmıştır.	18-24	4,22	,548	,529	,715
	25-31	4,23	1,000		
	32-38	4,11	,751		
	39-45	4,18	,751		
f. Sosyal medya uygulamaları veli ve öğrenci memnuniyetini artırmıştır.	18-24	4,06	,639	,430	,787
	25-31	4,25	,927		
	32-38	4,07	,874		
	39-45	4,09	,831		

Tablo 13’de de görüldüğü gibi sosyal medya algısının çalışanların algısına göre değişmediği ve yaşla sosyal medya algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır.

4. SONUÇ

Araştırma sonuçları göstermiştir ki eğitim kurumlarında önemli bir pazarlama aracı haline gelen sosyal medya uygulamalarının, Denizli ilinde hala deneysel aşamada olduğu, kurumların sosyal medyaya dair bilgileri her geçen gün daha da temellendirdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca eğitim kurumları pazarlama aracı olarak sosyal medyanın artan potansiyeline büyük bir ilgi göstermektedir. Nispeten yeni fakat hızlı büyüyen uygulamaları içeren bir kategori olması nedeniyle, eğitim kurumları sosyal medya uygulamalarını, veliler arası iletişim ve pazarlama çalışmaları olarak buna uyumlu hale getirmeye devam etmektedir. Sosyal medyanın eğitim kurumlarında kullanımına yönelik birtakım eksiklikler olsa da eğitim kurumlarının sosyal medya kullanımını kurumsal iletişim açısından nasıl faydalı hale getirileceğinin önemini kavradıkları görülmektedir. Eğitim kurumları açısından bu platformların, onların pazarlama çalışmalarına yönelik memnuniyetlerini artırdığı ve bu konuda neler yapmaları gerektiğine dair onlarda bir heyecan yarattığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmada eğitim kurumlarının aktif sosyal medya kullanımlarının yanında, sosyal medyanın eğitim kurumları açısından avantajları, bu platformlara yönelik yapacakları yatırımları, sosyal medya başarı göstergeleri, fırsat ve avantajlarının yanında eksikleri konusunda fikir ve öngörü sağlamalarına yardımcı olmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda eğitim kurumlarının aktif sosyal medya kullanımları, diğer eğitim kurumlarına kıyasla tercih edilme rekabetini de artırdığı görülmüştür.

Sosyal medyanın eğitim kurumlarının büyümesi yönündeki gelişmeler açısından önemini bilmek ve sosyal medya platformlarındaki çalışmaları bu yönde değerlendirmek eğitim kurumlarına pozitif yönde bir ivme kazandıracaktır. Eğitim kurumları sosyal medya uygulamalarına yönelik çalışmalarını ve bu konudaki algılarını belli bir temele oturtmaya, meydana gelen gelişmelere ayak uydurmaya, sürekli güncel ve canlı uygulamalar kullanmaya yöneldikleri görülmüştür. Elde edilen bilgiler doğrultusunda, eğitim kurumlarında en çok tercih edilen sosyal medya uygulamalarının Facebook ve Instagram olduğu tespit edilmiştir. Facebook’un sahip olduğu birçok kullanıcı kitlesi ile popülerliğini koruyarak ilk sırada yer almaya devam ettiği görülmektedir. Konu ile ilgili Tabernero vd. (2013) ve Macnamara vd. (2012)’deki benzer çalışmalarda veriler ile paralel sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sosyal medya ile ilgili eğitim kurumlarının pazarlama faaliyetlerine yönelik henüz etkili stratejiler planlamaması ve bu konu ile ilgili çalışmaların sürdürülebilirliğindeki belirsizlikler kurumların rakipleri karşısındaki rolünü kuvvetlendirememektedir. Sosyal medya da yeterli düzeyde aktif olmamakta, sosyal medya üzerinden yapılan hareketlerin izlenilmesi ve takip edilmesi noktasında yeterli ölçme ve değerlendirme çalışmalarını yapmamaktadırlar. Eğitim kurumları bu konulardaki istenilen davranışları gösteremese de sosyal medya uygulamalarını pazarlama aracı olarak kullanmanın önemini ve avantajlarını bilmektedirler. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise idari kadroda olanların sosyal medya kullanımına öğretmenlere nazaran daha çok ağırlık verdikleri ve sosyal medya algılarının öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim kurumlarında öğretmenlerin sosyal medyayı idari kadroda çalışanlara göre daha az aktif kullanabildikleri ve asıl görevlerinin dışında kalan sürelerde sosyal medyaya ağırlık verebildikleri görülmektedir.

Sosyal medya kullanımını sürdürülebilir hale getirmek, farklılaştırmak ve güncel tutmak kurumlarca zor olsa da, konu ile ilgilenen çalışanlardaki sosyal medya kullanımına yönelik yetersiz bilgi düzeyi, güncel ve etkili içerik yönetiminin yürütülmesindeki yetersizlikler, yapılan çalışmaların değerlendirilmesi açısından eksik kalınması, çalışma ile ilgili bize Denizli ilinde eğitim kurumlarının sosyal medyayı pazarlama faaliyetlerine entegre etme düzeylerinin düşük ve istenilen düzeyde olmadığını göstermiştir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarına uygulamaya ve takibe yönelik etkili sosyal medya yönetimi eğitimi verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın hayata geçirilmesi eğitim kurumları ile sosyal medya uygulamalarının pazarlama faaliyetlerine yönelik etkisini de artıracaktır. Bundan sonraki çalışmalarda daha büyük örneklem sayısı ve farklı illeri de kapsayacak şekilde; özellikle öğrencilerin ve velilerin eğitim kurumu seçiminde sosyal medyanın etkisini belirlemeye yönelik yeni araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Agnihotri R., Dingus R., Hu M., Krush M. T. (2013). “Social Media: Influencing Customer Satisfaction in B2B Sales”, *Industrial Marketing Management*, 53, 172-180.

- Alalwan A. A., Rana N., Dwivedi Y., Algharabat R., (2017). "Social Media in Marketing: A Review and Analysis of The Existing Literature", *Telematics and Informatics*, 34/7, 1177-1190.
- Allcott H., Braghieri L., Eichmeyer S., Gentzkow M., (2019). "The Welfare Effects of Social Media", *National Bureau of Economic Research*.
- Altın Örümcek Web Ödülleri, (2018). "En Erişilebilir Web Sitesine Sahip Eğitim Kurumları", <https://www.altinorumcek.com/Sonuclar/4445/16-Altin-Orumcek/> (13.06.2019).
- Andersen J. C., (2013). "Learner Satisfaction in Online Learning: An Analysis of The Perceived Impact of Learner-Social Media and Learner-Instructor Interaction", *East Tennessee State University*.
- Balakrishnan V., Lay C. G., (2015). "Students' Learning Styles and Their Effects on The Use of Social Media Technology for Learning", *Telematics and Informatics Journal*, 33/3, 808-821.
- Barutçu S., Tomaş M. (2013). "Sustainable Social Media Marketing and Measuring Effectiveness of Social Media Marketing", *Journal of Internet Applications and Management*, 4/1, 5-24.
- Ceyhan Ç., (2017). "Sosyal Medyanın Tüketim Gücü", *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1/3, 221-226.
- Charoensukmongkol P., Sasatanun P., (2017). "Social Media Use For CRM And Business Performance Satisfaction: The Moderating Roles Of Social Skills And Social Media Sales İntensity", *Asia Pasific Management Review*, 22, 25-34.
- Constantinides E., Stagno M., C. Zinck (2011). "Potential of The Social Media As Instruments of Higher Education Marketing: A Segmentation Study", *Journal of Marketing for Higher Education*, 21/1, 7-21.
- Dunklin I.S, Loftus M., (2017). "Social Media Marketing", *Darden Case*, 1-9.
- Edosomwan O. S., (2011). "The History of Social Media and It's Impact on Business", *The Journal of Applied Management & Entrepreneurship*, 16, 79-91.
- Friedrichsen M., Mühl-Benninghaus W., (2013). "Handbook of Social Media Management Value Chain and Business Models in Changing Media Markets", *Springer*, Germany.
- Gibbs P., Knapp M., (2012) "Marketing Higher and Further Education: An Educator's Guide to Promoting Courses, Departments and Institutions", *Routledge*, London.
- Halme M., (2016). "Corporate Reputation in Social Media Empirical Study of Consumers' Perceptions of Marimekko's Corporate Reputation Based on Company and Consumer Communication on Facebook", *Aalto University Learnin Center*, 14760, 92.
- Hanna R., Andrew R., Crittenden V. L. (2011). "We're All Connected: The Power of The Social Media Ecosystem", *Business Horizons*, 54/3, 265-273.
- Hemade A., (2019). "15 Digital Marketing Action Plans for Educational Institutes in 2019", <https://digitalagencynetwork.com/15-digital-marketing-action-plans-for-educational-institutes-in-2019/> (13.06.2019).
- Lawlor J., (2018). "5 Major Differences Between Traditional Media and Social Media" <https://muckrack.com/blog/2018/08/01/differences-between-traditional-media-and-social-media> (13.06.2019).
- Mcgorty C., (2018). "Creating A Process For Social Media Management", <https://fatguymedia.com/advertising/creating-a-process-for-social-media-management/> (08.01.2018).
- Netvent, (2017). "Kurumsal Sosyal Medya Hesaplarının Yönetilmesinde Dikkat Edilmesi Gerekenler". <https://netvent.com/kurumsal-sosyal-medya-hesaplarinin-yonetilmesinde-dikkat-edilmesi-gerekenler/> (27.10.2017).
- Oplatka I., (2017). "Teacher's Perceptions of Their Role in Educational Marketing: Insights From The Case of Edmonton, Alberta", *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 51, 1-23.
- Papasolomou I., Melanthiou Y., (2012). "Social Media: Marketing Public Relations' New Best Friend", *Journal of Promotion Management*, 18(3), 319-328.
- Reitz A., (2012). "Social Media's Function in Organizations: A Functional Analysis Approach", *Global Media Journal*, 5(2), 41-56.
- Safiullah M., Pathak P., Singh S., Anshul A., (2017). "Social Media As An Upcoming Tool For Political Marketing Effectiveness", *Asia Pasific Management Review*, 22, 10-15.
- Seo J., Park W., (2018, January). "A Study on The Effects of Social Media Marketing Activities on Brand Equity and Customer Reponse in The Airline Industry", *Journal of Air Transport Management*, 66, 36-41.
- Shaoolian G., (2018). "Integrating Social Media Into Your Education Marketing Strategy", https://www.huffpost.com/entry/integrating-social-media-into-your-education-marketing_b_5882210ae4b0d96b98c1db05?guccounter=1 (08.01.2018).
- Social Brands, (2019). "Top 100 Tüm Kanallar", https://www.boomsocial.com/social-brands?gclid=cj0kcqjwpphobrc3ar%4%b1salfx-_k0v070-ju-zuudrajtcoz3lz0qgt8a_m9scwksji88rkn3qvrfaavajealw_wcb (13.06.2019).
- Social Media Awards Turkey, (2019). "Sosyal Medyayı En İyi Kullanan Eğitim Kurumu", <http://www.socialmediaawardsturkey.com/kazananlar-2019/> (13.06.2019).
- Software & Information Industry Association (2011). *Social Media Marketing in Education, USA*.

- Štefko R., Fedorko R., Bačík R., (2015). “The Role of E-Marketing Tools in Constructing The Image of A Higher Education Institution”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 175, 431-438.
- Yadav M., Rahman Z., (2017). “Measuring Consumer Perception of Social Media Marketing Activities in E-Commerce Industry: Scale Development & Validation”, *Telematic and Informatics*, 34/7, 1294-1307.
- Yağcı O., (2019). “Özel Okullar, Yeni Nesil Velilere Ulaşmak İçin Dijital Pazarlamayı Kullanmalı”, <https://medium.com/e%C4%9Fitimde-online-pazarlama/%C3%B6zel-okullar-yeni-nesil-velilere-ula%C5%9Fmak-i%C4%B1-2a69bcdbbacf> (16.05.2019).
- Verdegem P., (2011). “Social Media For Digital and Social Inclusion: Challenges for Information Society 2.0 Research & Policies”, *Triple*, 9/1, 28-38.

Mobile Sağlık Uygulamaları

Doç. Dr. Nevin Aydın¹

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Birçok sağlık hizmeti sağlayıcısı, hastaları memnun edebilmek amacıyla yeni uygulamalar geliştirmeye başlamışlardır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları akıllı telefon teknolojisini hastalık yönetimi, kayıt takibinden ve klinik referanslamaya kadar kullanılabiliyorlar. Sağlık kuruluşları elektronik kayıtlarını, akıllı telefon uygulamalarına kaydetmek için yeni uygulamalar geliştirdi. Bu bağlamda, sağlayıcı ve / veya hasta kayıtlarına labratuvar sonuçlarına ve gelecek randevu zamanlarına her an her yerden erişilebilir. Dolayısıyla bu, zamandan, maliyetten ve hastanın geçmişi hakkında bilgiye ulaşmada kazanç sağlamaktadır. Hastalık yönetimi uygulamaları, sağlık alanında sağlık hizmeti verimliliğini artırmak için kullanılan bir uygulamadır. Bu uygulamalar, hastanın günlük yaşam kalitesini yükseltmek ve hastanın kronik durumunun izlenmesini kolaylaştırmak amacıyla fayda sağlar. Bu çalışmada gelecek dönemde değişecek olan sağlık uygulamaları tartışılacaktır.

Anaktar Kelimeler: Giyilebilir Teknolojiler, Sosyal Medya, e-Sağlık

Mobile Health Applications

Abstract: Many health care providers have begun to develop new applications to satisfy patients. Health care providers can use smartphone technology for many applications including disease management, record tracking, and clinical referencing. Health institutions developed new applications to add electronic records to smartphone applications. In this context, provider and / or patient records, lab results, and future appointment times can be accessed from anywhere at any time. This results in savings in time and cost and allows access to the patient's history. The disease management practices are used to increase the efficiency of the health services in the healthcare field. These applications are beneficial to improve the quality of daily life of the patient and to facilitate the monitoring of the chronic condition of the patient. In this study, future changes in the health applications will be discussed.

Keywords: Wearable Technologies, Social Media, e-Health

1. GİRİŞ

Akıllı telefonlar, hastalar tarafından sosyal medya platformları aracılığıyla diğer hastalarla olan deneyimleri paylaşmak ve karşılaştırmak için de kullanılıyor. Birçok sağlık hizmeti sağlayıcısı, hastaların birbirleriyle bağlantı kurmaları ve tedavileri ve deneyimleri karşılaştırmaları için sosyal medya kullanımını önermektedirler [1].

Sağlık hizmetleri, e-sağlık mobil platformlarının sağlık bilgi sistemlerini ve toplumdaki klinik sonuçları dönüştürmek için potansiyel olarak kullanılmasıdır. Akıllı telefonun, özellikle veri toplama ve analizinde, teletıp, sağlık eğitiminin ve toplumdaki klinik pratiğin desteklenmesinde ve gelişmekte olan ülkelerdeki uzaktan sağlık hizmetlerinde e-sağlık, mobil sağlık ve halk sağlığı müdahale hizmetlerinin desteklenmesi için Akıllı telefonun kullanımı çok yaygındır. Örnekler: Araç içi dijital günlüklerde, saha dışı tıbbi teşhis ve semptom araştırmasında, kısa mesaj servisi (SMS) metninde kullanımlarını içerir. GPS (Küresel Konumlandırma Sistemi) konum özellikli Akıllı telefonun, görme veya işitme engelli, kronik yatalak hastalar, felaketler, acil durumlarda veri toplama ve gözetlemede oynadıkları rol büyüktür [2].

2. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ VE MOBİL PAZAR

Cep telefonları ve tabletler, teknolojiyle etkileşime girme şeklimizi önemli ölçüde değiştirdi. Giyilebilir teknoloji, cihazlarımızla etkileşim biçimimizi değiştirmeye yeni başlıyor ve önümüzdeki birkaç yıl boyunca heyecan verici yeni gelişmeler beklenebilir. Bazı üreticiler giyilebilir cihazlarda çalışacak uygulama aralığını sınırlamayı seçmiş olsa da, cihazların çoğu Apple'ın iOS'unu veya Google'ın Android işletim sistemini kullanıyor. Her iki platform da giyilebilirlerin, uygulama kataloglarını genişletmek isteyen kullanıcılar için uygun olan Apple App Store veya Google Play'deki uyumlu uygulamaları çalıştırmalarına izin veriyor. Mevcut uygulamaların çoğu temelde cep telefonu meslektaşları ile aynı olsa da, uygulamaların çoğu

giyilebilir cihazlar için özel olarak tasarlanmış / optimize edilmiştir. Özellikle giyilebilir teknolojinin benzersiz sınırlamaları dahilinde çalışmak üzere tasarlanmıştır. Bu, kullanıcı için isteklerinin ve ihtiyaçlarının, istenen tüm hizmetlerin kendilerine sağlanarak uygun bir şekilde karşılanmasını sağladığı için faydalıdır. Örneğin, giyilebilir teknoloji için tasarlanan uygulamaların daha küçük bir dokunmatik ekranda iyi çalışması gerekir ve genellikle akıllı telefonlardan daha az güç tüketmelidirler. Birçok uygulama, metinden sese, sesli özellikler, bildirimler ve etkinlik izleme gibi acil kullanıcı gereksinimlerine odaklanacaktır. Ancak, bunun ötesinde, inovasyon için muazzam bir potansiyel vardır. Akıllı saatlerde bulunan ivme ölçerler ve hareket izleyiciler, geliştiricilerin yeni jest kontrol sistemleri oluşturmak için kullanabilecekleri en ince değişiklikleri bile algılayabilir. Kalp atış hızı monitörleri, kullanıcıların duygularındaki değişiklikleri algılayabilir ve bu da geliştiricilerin kullanıcılarla benzersiz ve duygusal bir şekilde etkileşime giren uygulamalar oluşturmasını sağlar. Giyilebilir teknoloji, küçük ama büyüyen bir mobil pazar yüzdesidir. Pazar payını arttırdığı için, geliştiriciler bu cihazlar için daha fazla uygulama tasarlayacaktır. Çoğu geliştirici için benzersiz zorluklar oluştururken, gelecek için bu teknolojiyi kullanma biçimimizi çarpıcı bir şekilde değiştirme potansiyeline sahip olacaktır [3].

3. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ VE SAĞLIK İÇİN MOBİL UYGULAMALAR [4]

- Mobil bilgi sistemlerinde yeşil veya kendinden çalışan giyilebilir algılama cihazlarının entegrasyonu
- Giyilebilir teknolojiden toplanan veri kümelerinden madencilik bilgileri için yöntemler
- Sağlık bilgilerini rapor etmek için kullanıcı arayüzünün geliştirilmesi
- Mobil cihazlarda mobil uygulamalar geliştirmek için yeni prototipler
- Nörolojik hastalıkları olan hastaları uyarmak ve tavsiyede bulunmak için yeni mobil uygulamalar
- Giyilebilir teknoloji uygulamaları geliştirmek için metodolojiler
- Giyilebilir teknoloji ve mobil uygulamalar arasındaki iletişim için güvenlik önlemleri
- Giyilebilir teknoloji ve mobil cihazlar arasında sağlık veri iletişiminin gizliliği
- Giyilebilir teknolojiden elde edilen bilgilere dayanarak hastalar veya bakıcılar için etkileşimli çok bileşenli sistem uygulamaları
- Sağlık verilerini müşteriler, sağlık çalışanları ve bakıcılar arasında paylaşmanın gizliliği
- Büyük kişisel takip verileri kullanırken sağlık uzmanlarının sorumluluğu
- Mobil bilgi sistemlerinde veri toplamak için fiziksel sensörlerin geliştirilmesi
- Mobil bilgi sistemlerinde veri işlemek için derin öğrenme teknikleri

4. SOSYAL MEDYA

Ergenler, arkadaşları listelemek ve onlara bağlanmak, sosyalleşmek, kendilerini ifade etmek ve bilgi ve medyayı paylaşmak için sosyal paylaşım sitelerini kullanırlar. Hem sosyal ağlar hem de onlarla bağlantılı çevrimiçi aktiviteler, gerçek hayattaki sosyal ağları yansıtır ve çevrimiçi sosyal ağ ortamı olmadan var olmayacak olan yeni veya benzersiz sosyal etkileşimler oluştururlar. Ayrıca, son çalışmalar, önemli sağlık davranış ve sonuçlarının sosyal ağlar yoluyla yayılma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ve çevrimiçi sosyal etkileşimler zihinsel sağlığı ve refahı etkilemektedir [5].

Mobil ve giyilebilir teknolojiler ve sosyal medyayı güçlendiren yeni veri toplama yöntemleri, sağlıkla ilgili araştırmalar yapma biçimimizi değiştirmektedir. Akıllı telefonlar ve tabletler, tüketicilerin pazarlama ortamını tartışmasız bir şekilde yeniden şekillendirdi. Markaların mobil uygulamalar aracılığıyla yeni kullanıcı etkileşimi biçimleri yaratması için fırsatlar yarattı. Bantlar, saatler ve gözlükler gibi giyilebilir cihazların artan popülaritesi, kullanıcıları hareket halindeyken ve anında kullanmaları için tamamen yeni yollar yaratmaktadır [6].

5. E-SAĞLIK

E-Sağlık (eHealth) tıbbi bilişim, halk sağlığı ve iş dünyasının kesişiminde, İnternet ve ilgili teknolojiler aracılığıyla sunulan veya geliştirilen sağlık hizmetleri ve bilgilere atıfta bulunan yeni bir alandır. Daha geniş bir ifadeyle, bu terim, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak sadece teknik bir gelişimi değil aynı zamanda zihinsel, düşünce biçimini, tutumunu ve sağlık hizmetini yerel, bölgesel ve dünya çapında iyileştirmek için ağa bağlı, küresel düşünmeye yönelik bir bağlılığı karakterize eder [7].

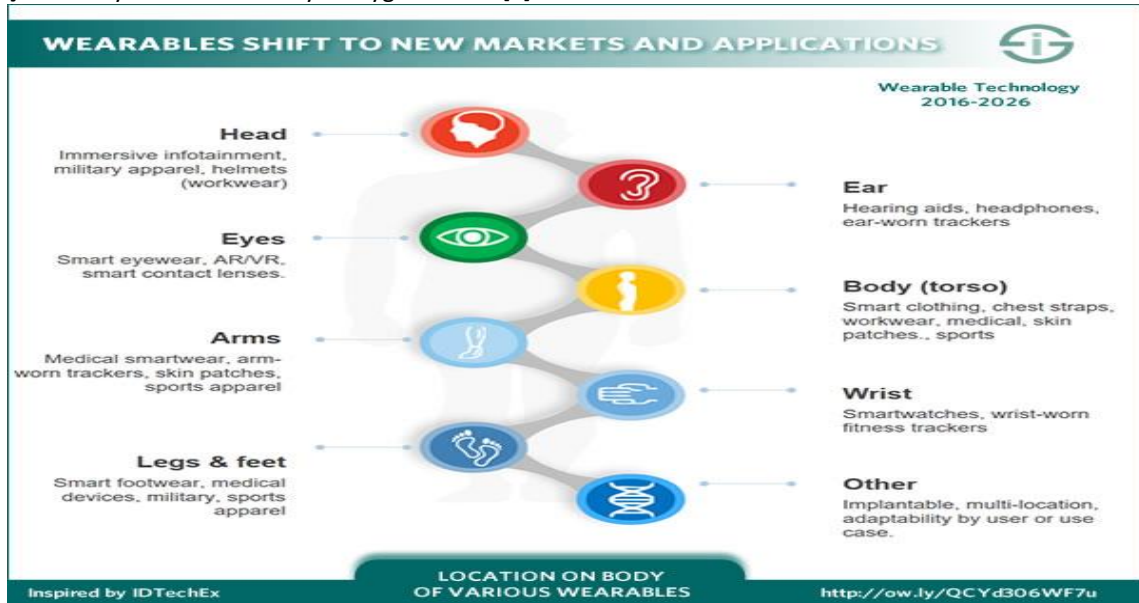
6. M-SAĞLIK

Mobil Sağlık (mHealth) e-Sağlık'ın bir alt segmentidir ve mobil cihazlar tarafından desteklenen tıbbi ve halk sağlığı uygulamalarını kapsar. Özellikle sağlık ve refah hizmetleri ve bilgi amaçlı mobil sağlık uygulamaları için mobil iletişim araçlarının kullanımını içerir. mHealth, hastaların güçlendirilmesine katkıda bulunur: öz değerlendirme veya uzaktan izleme çözümleri sayesinde sağlıklarını daha aktif bir şekilde yönetebilir, daha bağımsız yaşayabilirler. mHealth ayrıca, mobil uygulamalar sağlıklı bir yaşam tarzına uyumu teşvik edebileceğinden, hastaları daha etkili bir şekilde tedavi etmede sağlık uzmanlarını destekleyebilir [8].

7. GİYİLEBİLİR ÜRÜNLER

Giyilebilir cihazlara daha fazla para harcadığından ve tüketiciler uyum sağlamaya başladıkça, tüketicilere sunulan cihaz çeşitlerinde bir artış olacaktır. İ-scoop'a göre giyilebilir teknolojiler 2026 yılına kadar yeni pazarlara ve insan vücudunun alanlarına kayacak (i-scoop, 2016). Fitbit, Alexa, Google home ve Apple Watch 2 çıktıktan sonra, insanlar giderek daha fazla günlük yaşamlarında bu ürünleri kullanacaklar.

Şekil 1. Giyilebilir ürünlerin yeni uygulamaları [9].

2020 itibariyle, akıllı gözlükler giyilebilir pazarın (IDC) toplam gelirinin % 40'ını oluşturacak. Bu büyümenin itici güçleri arasında: daha akıllı saatlerin ortaya çıkışı ve akıllı saatlerin büyümesidir. Saatler ve bileklikler 2016 yılında toplam 100 milyon gönderiye ulaşırken, akıllı giyim, akıllı gözlük ve diğer giyilebilir ürünlerin birlikte 2016 sonunda 9.8 milyon adede ulaşması bekleniyordu. 2020 yılına kadar bu pazar iki katına çıkacaktır. Başlıca giyilebilir ürünler pazarının odak noktası akıllı saatlerde kalacağı benziyor [9].

8. HASTANE, SAĞLIK SİSTEMLERİ ARASINDA EN İYİ 10 SAĞLIK MOBİL UYGULAMALAR

Üst düzey hastane ve sağlık sistemi mobil uygulamaları klinik iletişim ve iş akışlarını geliştirmek için birlikte çalışabilirlik ve güvenli bakım koordinasyonu sunar.

Şekil 2. Sağlık Sistemlerinde Mobil Uygulamalar [10].

Mobil uygulamalar, hizmet sağlayıcıların hastaları, sağlayıcıları ve bakıcıları arasındaki iletişimi etkin bir şekilde düzenlemesine olanak tanır ve hasta başına sağlık hizmetlerini kişiselleştirme becerisiyle birlikte hastanın durumunu 7/24 yönetmeyi sağlar. Uygulamalar, iş akışı yönetiminde maliyetleri düşürerek kurumsal teşvikler sağlar. Sağlayıcılar, mobil cihaz uygulamalarını, verilerin güvenliğini tehlikeye atmadan sağlık verilerini yönetmek ve bunlara erişmek için güvenli bir platform olarak [10].

8.1 AirStrip [10]

Çoklu cihazlar ve çoklu bakım ayarları arasında bakım koordinasyonu sağlayan mobil, birlikte çalışabilir bir platform sunar. Elektronik sağlık kayıtlarından, sağlık bilgi alışverişlerinden, tıbbi cihazlardan ve diğer izleme çözümlerinden elde edilen verilere, akıllı telefonlar, tabletler ve hastaneler, hastaneler arası bakım merkezleri ve toplum temelli bakım kuruluşları arasındaki bilgisayarlar arasında erişilebilir. AirStrip platformu, sağlayıcılara tüm bu verileri teletıp yoluyla erişilebilen tek bir platformda bir araya getirme ve diğer satıcı sistemlerine entegre etme olanağı sağlar.

8.2 Aetna [10]

Hastaya dönük bu mobil uygulama, hastaların kendi sağlık durumları hakkında doğrudan bilgi edinmelerini ve koşulları en etkili şekilde tedavi etmek için onlara adım adım yol göstermelerini sağlar. Bilişim, hastaların acil durum odasını ziyaret etmeyi gerektirip gerektirmediğine dair hasta yönlendirmeleri, turnuvaya navigasyon için uygun hizmet sağlayıcısına ve Yenilik Sağlık sigortası ağındaki tesislerin bir haritasını çıkarır. Uygulama, hastaların önceki iddiaları gözden geçirmesine ve sağlık bilgilerini güvenli bir şekilde saklamasına olanak tanır. Aetna kapsamında Inovasyon Sağlığı tarafından kapsanan hastalar için bilgilendirme ücretsizdir.

8.3 CareAware Connect [10]

Sağlayıcılara iş akışlarını tamamlamak ve klinik iletişimi tek bir cihazda yönetmek için mobil bir çözüm sunar. Bakım ekiplerinden yardımcı personele kadar çoklu ekipler, bakım koordinasyonunun iyileştirilmesi amacıyla işbirliği yapabilir ve iletişim kurabilir. Kullanıcılar ayrıca hasta verilerini ilaç, bakım hizmetleriyle ilgili vital, ölçüm, alerji ve sipariş içeren bir listeden görüntüleyebilir. CareAware, ilaç yönetimini ve hastaları bir mobil dizinde ilişkilendirmek için benzer araçları yönetmek için barkodlarla kullanılabilir.

8.4. DSS Inc. [10]

Sağlayıcılara bakım koordinasyonunu, hasta bakımını ve güvenliğini artıran ve idari maliyetleri azaltmaya yönelik birlikte çalışabilir iş akışları sağlayan bir EHR tabanlı mobil özellik paketi sunar. DSS, acil durum odası ve ev sağlık mobil bakım yönetiminden otomatik faturalandırma sistemlerine ve programlama araçlarına kadar hem klinik hem de idari araçlar sağlar.

8.5 Epic Sistemleri, MyChart Mobile [10]

Hastalar, önceki şirket içi ziyaretlerden sağlık sağlayıcılara sağlık verilerine erişmek için App Store veya Google Play'den MyChart'ı indirebilir. Görüntülenebilir veriler, bir sağlayıcı tarafından belirtilen test sonuçlarını, bağışıklamaları, ilaçları ve sağlık koşullarını içerir. MyChart ayrıca bir hastanın randevuları onaylamasına, sağlık faturalarını ödemesine ve giyilebilir sağlık cihazından fitness ölçütleri gibi hasta kaynaklı verileri yüklemesine izin verir. Uygulama sayesinde, hastalar kendi sağlayıcılarını doğrudan iletebilir ve randevuları onaylayabilir / zamanlayabilirler.

8.6 GetWellNetwork, Marbella [10]

Marbella platform sağlayıcıları, hemşireler ve bir sağlık sistemi içindeki diğer bakıcılar sayesinde akıllı telefonlarını hasta yuvarlamayı yönetmek için kullanabilirler. Marbella, güvenlik ve kalite denetimleri de dahil olmak üzere genel veri toplanmasının dışında hasta veri toplanmasını belirtmek için kullanılabilir. App diğer satıcı sistemleri ile entegre ve manuel takipleri azaltmak için kullanıcılara gerçek zamanlı uyarılar ve izleme sunuyor. Marbella herhangi bir mobil cihazda kliniklerde, hastanelerde ve bekleme odalarında kullanılabilir.

8.7 MEDITECH, Ayaktan EHR [10]

Ambulatory EHR, sağlayıcıların eksiksiz bir web grafiğine erişmesini sağlayarak, tek bir mobil cihazda sağlık kuruluşlarındaki hasta kayıtlarına anında erişmelerini sağlar. Sağlayıcılar test sonuçlarını görüntülemek, reçete sipariş etmek, randevuları ve prosedürleri programlamak ve sağlık koşullarının ilerlemesini not etmek için bir hastanın kaydına dokunabilirler. Ambulatory EHR platformunun bir başka kısmı, risk altındaki hastaların belirlenmesine yardımcı olan nüfus yönetimi araçlarını içermektedir.

8.8 PatientKeeper [10]

PatientKeeper Bilgisayarlı Hasta Sırası Girişi (CPOE) sisteminin mobil uygulama baskısı, hizmet sağlayıcıların tüm hastane bölümlerinde hastalarına laboratuvar, radyoloji, ilaç ve benzeri hizmetleri sipariş etmelerini sağlar. İşlemlerin ve ilaçların katalogları mobil CPOE'da tutulur, bu nedenle sağlayıcıların yeni hastalar için listeleri yeniden oluşturması gerekmez. Sağlayıcılar ayrıca, zamandan tasarruf etmenin bir yolu olarak hastalar için yinelenen "favori" prosedürleri ve ilaçları da kullanabilirler. Hastaneler için PatientKeeper, organizasyonel verimsizliklere neden olabilecek telefon servislerine bir alternatif olarak hareket eder ve sağlayıcıların alerjileri, test sonuçlarını, hasta vitallerini ve ilgili sağlık verilerini takip etmesini sağlar.

8.9 PatientSafe, PatientTouch Sistemi [10]

PatientTouch klinik iletişimi kurumsal yönetim ile birleştiren sağlayıcı ve yürütücüye bakan bir mobil uygulamadır. Sağlayıcılar uygulamayı departmanları ve bakım süresinin diğer bölümlerini bağlamak için kullanır. Bakım ekipleri, bakım verimliliğini artırmak için klinik iş akışlarını, klinik iletişimi ve koordine bakımı bir şemsiye altında bağlamak için uygulamayı kullanır. PatientTouch ayrıca bir sağlık sisteminde tüm kullanıcıların, rollerin ve grupların görevlerini merkezileştiren bir kurumsal yazılımla birlikte gelir. Ayrıca, kullanıcı uyarlamasını, toplu verileri ve yüksek riskli hasta popülasyonlarını izleyen bir analiz panosu da dahil edilmiştir.

8.10 Spok Mobile [10]

Spok mobil uygulaması sağlayıcılara klinik bakımı koordine etmek ve klinik iletişimi geliştirmek için birleşik bir yer sağlar. Birkaç farklı cihazdan "teslim / oku" mesajlaşma ile güncellemeleri sağlayıcılara sağlar. Sağlayıcılar ayrıca mesajlaşmayı öncelik sırasına göre organize edebilir ve bakım ekibinin üyelerini güvenli bir şekilde bilgilendirebilir. Spok uygulamasının diğer özellikleri arasında mevcut EHR sistemleriyle entegrasyon, belirli prosedürler için sağlayıcı tercihleri veya bakım sorumlulukları ve hastane çapında programlama yer alır. Sağlayıcılar, uygulamaya akıllı telefonlar veya saatler gibi tercih ettikleri cihazlardan erişebilir.

8.11. EHR'ler ve Hasta Portalları

Hasta Portalı, hastalara kişisel sağlık bilgilerine erişim sağlayan çevrimiçi bir web sitesi veya mobil uygulamadır. Bir somun kabuğunda, Hasta Portalı, hastaların Elektronik Sağlık Kayıtlarına (EHR) erişmesi, gözden geçirmesi, anlaşılması, kullanımı ve paylaşması için güvenli bir penceredir. Hasta Portalları genellikle sağlayıcıların EHR sistemlerine bağlanır ve sağlayıcıların Anlamlı Kullanımın elektronik hasta katılımı gereksinimlerine uymaları için anahtar bir teknoloji haline gelmiştir [11].

9. SONUÇ

Mobil Uygulamalar, akıllı telefonlarda ve diğer mobil cihazlarda çalışmak üzere tasarlanmış internet uygulamalarıdır. Webopedia.com'a göre, mobil uygulamalar, kullanıcıları masaüstü veya dizüstü bilgisayarlarda daha çok erişilen İnternet servislerine bağlayarak yardımcı olur. mobil uygulamaları kullanmanın üç avantajı: hız, bilgi hacmi ve reklamcılıktır [12].

Mobil cihazlar, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve hastalar arasında yeni bir iletişim kanalı yarattı. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde mobil cihazların yararları iletişim kanallarının ötesine geçmektedir. Daha iyi koordinasyon sağlar, teşhis doğruluğunu iyileştirir ve bir güven köprüsü kurarlar. Geleneksel bir hastanede, ilk tedavi ve stabilizasyondan sonra akut durumu olan bir hasta taburcu edildiğinde, hastaya bir hemşire tarafından reçete ve talimatlar verilir. Hemşire, reçetelerin nasıl uygulanmasının yanı sıra test ve takip sürecini açıklar. Sağlık sistemi karmaşık bir ağıdır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları ve hastalar arasında sürekli bir veri akışı vardır. Mobil teknoloji bu karmaşık ekosistemin bilgiyi daha verimli bir şekilde taşımaya yardımcı olur. Doktorlar ve hemşireler, bir prosedürün nasıl uygulanacağını gösterebilen mobil cihazları kullanarak doğrudan hastayı kontrol edebilirler. Sağlayıcılar, mobil iletişim uygulamalarını kullanarak aile üyelerine hasta bakımının farklı yönlerini bile öğretebilir. Mobil uygulamalar reçeteler ve kararlar üzerinde otomatik kontroller yapabilir. Sonuç olarak, reçete hataları önemli ölçüde azalır. Doktorlar hasta verilerini profiller oluşturmak ve kategorilere ayırmak için kullanabilirler. Mobil cihazların yardımı olmadan, bu işlem karmaşık olabilir. Ancak mobil cihazların rahatlığı, doktorların çok fazla zaman harcamadan bireysel düzeyde kişiselleştirme oluşturmalarını kolaylaştırır. Tabii ki, sağlık hizmetlerinde mobil cihazların belirgin yararı iletişimdeki gelişmedir. Doktorlar ve hemşireler, HD kameralarını kullanarak hastanın durumunu uzaktan inceleyebilir [13].

Sağlık bilincindeki artış, giyilebilir cihazın büyümesini destekleyen ana faktördür. Giyilebilir cihazlar hastalara daha yüksek kalitede bakım ve doğru tanı gibi veriler sağlayabilir. Hastalar için en iyi tedaviyi belirler. Buna ek olarak, mobil cihazda kullanımın artması, veri doğruluğu, görev verimliliğinin artırılması, gelişmiş durum farkındalığı ve hızın artırılması gibi pazarı harekete geçiren birkaç faktör vardır. Bununla birlikte, güvenlik ve yüksek uygulama maliyeti gibi faktörler, giyilebilir teknoloji için pazardaki kısıtlayıcı faktör olarak hareket edebilir. Akıllı telefonların penetrasyonundaki artış ve yenilikçi özelliklerle sofistike talep nedeniyle, giyilebilir teknoloji pazarının artması bekleniyor [14].

KAYNAKLAR

- [1]. Raintree systems. Smartphones and Healthcare – Improving Patient Care, <https://www.raintreeinc.com/smartphones-healthcare-improving-patient-care/> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [2] Bardram, E. (2005). Activity-based computing: support for mobility and collaboration in ubiquitous computing, *Personal and Ubiquitous Computing Journal*, vol. 9, issue 5, pp. 312-322, September.
- [3] Bibbiani, T. (2018). How Wearable Technology has Impacted the Mobile Industry, <https://thisisglance.com/how-wearable-technology-has-impacted-the-mobile-industry/> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [4] Wearable Technology and Mobile Applications for Healthcare, <https://www.hindawi.com/journals/misy/si/287385/cfp/> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [5] Bagot, K.S., Matthews, S.A., Mason, M., Squeglia, L.M., Fowler, J., Gray, K., Herting, M., May, A., Colrain, I., Godino, J., Tapert, S., Brown, S., Patrick, K. (2018). Current, future and potential use of mobile and wearable technologies and social media data in the ABCD study to increase understanding of contributors to child health, *Dev Cogn Neurosci*, pp. 121-129, August.
- [6] Spiegel Research Center, Wearable Devices: New Opportunities—and Limitations—for Consumer Engagement, <https://spiegel.medill.northwestern.edu/branded-app-roi/wearable-devices.html> Erişim tarihi: 16 Eylül, 2019
- [7] Eysenbach, G. (2001). What is e-health? *J Med Internet Res*, vol. 3, issue 2, April-June.
- [8] mHealth (2017). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/mhealth> Erişim tarihi: 16 Eylül, 2019

- [9] i-scoop. Wearables market outlook 2020: drivers and new markets, <https://www.i-scoop.eu/wearables-market-outlook-2020-drivers-new-markets/> Erişim tarihi: 16 Eylül, 2019
- [10] Beaton, T. (2017). Top 10 Healthcare Mobile Apps Among Hospital, Health Systems, <https://mhealthintelligence.com/news/top-10-healthcare-mobile-apps-among-hospital-health-systems> Erişim tarihi: 16 Eylül, 2019
- [11] Patient engagement, <https://mehi.masstech.org/support/ehealth-education/ehealth-impact-drivers/patient-engagement> Erişim tarihi: 17 Eylül, 2019.
- [12] Walters, D. (2011). The Advantages of Mobile Apps, <https://infomedia.com/blog/the-advantages-of-mobile-apps/> Erişim tarihi: 17 Eylül, 2019.
- [13] Kathooria, M. (2017). 8 benefits of mobile devices in healthcare that you need to know, <https://kaysharbor.com/blog/healthcare/8-mobile-device-benefits-in-healthcare> Erişim tarihi: 17 Eylül, 2019.
- [14] Shubham, K. (2017). What are the benefits of wearable technology <https://www.quora.com/What-are-the-benefits-of-wearable-technology> Erişim tarihi: 17 Eylül, 2019.

Giyilebilir Teknolojilerin Sunduğu Kolaylıklar

Doç. Dr. Nevin Aydın¹

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Sağlık sektörü son teknolojileri kullanmak için sürekli değişim halindedir. Hastalara bakım standardını artırırken, kaliteli yaşam şartları sunmak, verimliliği artırmak ve bakım maliyetlerini düşürmek arayışı içindedir. Yeni görüntüleme kabiliyetlerinin artırılması, geliştirilmesi, Big Data kullanımı ile verilerin etkin bir şekilde kullanımı bunun yanında giyilebilir tıbbi cihazların artan popülaritesi de birçok hastalıkların tedavisinde etkin olabilecektir. Giyilebilir teknoloji endüstrisinin sağlıklı yaşam kalitesini artırdığı söylenebilir. Giyilebilir en iyi teknoloji, günlük işleri daha kolay ve rahat hale getirmek için tasarlanmıştır. Giyilebilir teknoloji hızlı bir gelişme göstermektedir. Akıllı saatler ve bantların kullanılmasıyla giyilebilir pazarda büyük gelişmeler beklenmektedir. Teknolojideki gelişimlerle akıllı cihazların günlük yaşamımızın bir parçası olacağı tahmin ediliyor. Bu çalışmada giyilebilir teknolojilerin getirdiği kolaylıklar tartışılacaktır.

Anaktar Kelimeler: Giyilebilir Cihazlar, Avantajları, Dezavantajları

The Amenities Wearable Technologies Bring

Abstract: The health sector is constantly changing to accommodate the latest technologies. While seeking to increase the standard of care for patients, it seeks to provide quality living conditions, increase productivity and reduce maintenance costs. Improving new imaging capabilities, effective use of Big, as well as the increasing popularity of wearable medical devices may be effective in the treatment of many diseases. It can be said that the wearable technology industry improves the quality of healthy living. The best wearable technology is designed to make everyday tasks easier and more convenient. The wearable technology shows a rapid development. Major improvements are expected in the wearable market with the use of smart watches and bands. With advances in technology, smart devices are expected to be a part of our daily lives. In this study, the conveniences of wearable technologies will be discussed.

Keywords: Wearable Devices, Advantages, Disadvantages

1. GİRİŞ

Giyilebilir teknoloji, endüstrinin en hızlı gelişen sektörlerinden biridir ve şimdi akıllı telefonların gelişimini geride bırakmaktadır. Temel fitness takipçilerinden, gelişmiş spor ve akıllı kol saatlerinden sanal ve artırılmış gerçeklik kulaklıklarına kadar her yerde kullanılabilmektedir.

Giyilebilir teknoloji, birçok sektörde büyük dönüşüm potansiyeli sunar. Daha belirgin olanlar, tüketici elektroniği ve iletişimi içerir. Pazarda giyim, sağlık, spor ve fitness bulunmaktadır. Bununla birlikte, bilgisayarların ve kablosuz iletişimin her yönüyle bütünleştirdiği giyilebilir teknolojik ürünleri görüyoruz. Günümüzde giyilebilir teknoloji, saatler, bileklikler ve çeşitli giyim eşyaları dahil bir dizi ürünü temsil etmektedir [1].

Günümüzde giyilebilir cihazların talebi artmıştır. Bu teknolojiler ve cihazlar insanların yaşam kalitesini artırmıştır. Gelecekte, giyilebilir teknolojide yeni değişimler görülecektir. Ayrıca Nesnelerin İnternetinin giyilebilir teknolojilerde kullanımı artacaktır. Giyilebilir teknoloji pazarı hızla büyümektedir ve 2020'de yaklaşık 34 milyar dolar değerinde 400 milyondan fazla giyilebilir akıllı cihaz satılacaktır [2].

Giyilebilir teknolojiler küçük bir alettir. Bu küçük alet genellikle veri alışverişi için internete / ağa bağlı akıllı sensörlere sahiptir. 2000 yılında, ilk Bluetooth giyilebilir cihaz satılmıştır. 2017'de ilk Fitbit saati piyasaya sürülmüştür. 2013'te başlatılan ünlü Google camı, Artırılmış gerçekliğin kullanımını ve görüntü yakalama yeteneğini birleştiren, ses etkileşimli ilk başa takılan ekrandı. Giyilebilir uygulama geliştirme teknolojisini kullanan giyilebilir pazar artmaktadır. Çünkü dünya çapındaki 2015 yılında 325 milyon olan araç sayısı 2020'de 830 milyona çıkması bekleniyor [3].

2. GİYİLEBİLİR CİHAZLAR

Günümüzün yoğun dünyasında, insanlar hayatlarını iyileştirmek için günlük aktivitelerini takip etmek istemektedirler. Giyilebilir cihazlar, giyilebilir uygulamaları çeşitli işlevler için kullanmak üzere implant veya aksesuar olarak vücuda takılabilir. Giyilebilir teknolojiler, IoT ve Machine Learning teknolojilerini kullanarak birçok hizmet sunmaktadır. IoT nedeniyle, bu cihazlar, cihaz ve ağ arasında veri alışverişinde bulunabilir. Fiziksel uygunluktan moda endüstrisine, giyilebilir cihazların ve giyilebilir uygulamaların kullanımı, giyilebilir uygulama geliştirme hizmetlerinden yararlanarak gün geçtikçe artmaktadır. Günümüzde giyilebilir teknoloji, akıllı telefonlar, mobil uygulamalar, geniş bant ve bilgi işlem kadar popüler olmuştur [3].

CCS Insight'ın son tahminleri, akıllı saat pazarının arttığını, 2017'de 43 milyon akıllı saatin gönderileceğini tahmin ederek, önümüzdeki dört yılda satışların iki katına çıkacağını ve 2021'de 86 milyon adede ulaşacağını tahmin ediyor. CCS Insight ayrıca, Garmin, TomTom, Polar ve Suunto gibi şirketlerden gelen performans fitness saatlerinin, son birkaç yıl boyunca tutarlı satış hacimleri sunmaya devam ederken istikrarlı bir büyüme gördüğünü belirtti. CCS Insight'ın akıllı saat tahminleri, şirketin fitness bantları, akıllı kıyafetler (ayakkabılar dahil), giyilebilir kameralar ve giyilebilir kameraları kapsayan daha geniş giyilebilir hava tahminlerinin bir parçasıdır. Bu canlı pazarın, 2017'de 10 milyar dolardan biraz fazla, 2021'e kadar yaklaşık 17 milyar dolara yükselmesi bekleniyor [4].

Şekil 1. 2017-2021 Yılları Arasında Giyilebilirlerin Küresel tahmini değeri [4].

3. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİNİN AVANTAJLARI

Giyilebilir cihazlar çalışanların verimlilik oranlarını yaklaşık %10 artırabilir. Giyilebilir ürünler, çalışanların belirli iş işlevlerini daha hızlı ve daha verimli bir şekilde tamamlamasını sağlar. İnşaat işçileri, duvarları ve boruları görüntülemek için giyilebilir kumaşlar kullanabilirler, böylece duvarları veya diğer yapıları ayırmak zorunda kalmazlar. Giyilebilirler çalışanlara işlerinde daha iyi ve daha verimli olmaları için daha fazla kaynak sağlandığından, memnuniyet oranları artar. Zinde ve formda kalmak ve birbirleriyle işbirliği yapmak için giyilebilir kumaşlar kullandıklarında, memnuniyet oranları da artacaktır. Sağlıklı ve üretken çalışanlar daha mutlu çalışanlardır. Çalışan sağlığı, zindeliği ve güvenliği için daha iyidir. Çalışanların aktif ve formda kalmalarına yardımcı olan giyilebilir giysiler genel sağlık ve zindelik oranlarını artıracak ve şirketinizin sağlık bakım maliyetlerini düşürecektir. Bazı cihazlar atılan adımları ve kalp atış hızlarını izleyecek ve ne zaman hareket etmeleri gerektiğine dair çalışanları bilgilendirecektir. Şirketiniz sağlık şirketlerinden daha iyi fiyatlar almak için ihtiyaç duyduğu verilere sahip olacaktır. Ek olarak, giyilebilir bazı cihazlar, çalışanlarına fiziksel güvenlik riski altındayken, örneğin, uygun olmayan bir şeyi kaldırırken veya korkunç bir duruşla uzun süre otururken uyarır. Bu nedenle, ele almanız gereken daha az güvenlik sorunuz ve bunlarla birlikte gelen daha az uzun vadeli yan etkileriniz olacaktır [5].

Giyilebilir ürünlerden elde edilen veriler müşterinin kullanım ömrünü artıracaktır. Giyilebilir ürünler tüketicilere değer katar. Giyilebilir ürünler tipik olarak izleme, geri bildirim ve anlamlı bilgiler sağlar. Giyilebilirlerin en önemli yönlerinden biri, diğer sistemlere bağlanma yetenekleridir. Aslında, bu türden

birçok cihaz, gerçek fayda sağlamak için daha büyük bir platformla bir tür entegrasyona ihtiyaç duyacaktır [6].

3.1. Bağlı Kalmak

Giyilebilir ürünler, sürekli olarak telefonunuzu kontrol etmek zorunda kalmadan sizi mesajlar, gelen aramalar, e-postalar ve daha fazlası hakkında uyarabilir. Telefonunuz kaybolduğunda bulmanıza ya da IoT'ye bağlanmanıza, evinizdeki cihazları kontrol etmenizi (örneğin ışıkları yakmak veya klima sıcaklığını kontrol etmek gibi) sağlar. Giyilebilirliklere daha fazla kolaylık ve bağlanabilirlik olanakları sonsuzdur.

Şekil 2. Giyilebilir Teknolojiler [7].

Bir araştırma firmasına göre, 2015 yılında, 39,5 milyon ABD'li yetişkin 18 yaş ve üstü, akıllı saatler ve fitness izleyicileri de dahil olmak üzere giyilebilir cihazları kullandı. Bu rakam 2014 yılına göre yüzde 57,7 artış gösterdi. Giyilebilir teknolojiler her gün sıçramalar ve sınırlar içinde büyümüştür. PwC'nin Tüketici İstihbarat Dizisi'nden yeni bir rapora göre, büyümenin büyük ölçüde tüketicilerinden geleceği tahmin ediliyor [8].

3.2. Veri doğruluğu

Giyilebilir ürünler, genel iyiliğiniz için verilerinizin, sağlığınızın ve egzersiz alışkanlıklarınızın rahatça izlenmesini sağlar. Birçok sağlık sigortası şirketi aynı zamanda fitness takipçisi ve sağlık izleyicisi kullananlar için ek faydalar sunmaya başlamıştır. Ayrıca, itfaiyeciler, madencilik, petrol ve gaz çalışanları gibi yüksek riskli rollere sahip çalışanlar ve diğerleri, kalp krizi veya düşmeler gibi yaklaşmakta olan tehlikeleri tespit edebilen cihazlar takabiliyor ve bu verileri derhal bir dış yöneticiye gönderebiliyorlar.

Şekil 3. Fitbit aktivitenizi takip eder ve mükemmel bir hassasiyetle egzersiz yapar [7].

3.3. Verimlilik

Giyilebilirler hayatlarımızı daha güvenli ve daha verimli hale getirecek şekilde ayarlanmıştır. Örneğin, ambalajlama depolarındaki personel artık ambalajlama görevlerini düzene koymaya ve taşınmakta olan malları izlemeye yardımcı olacak giyilebilir kıyafetler veya otomatik olarak en verimli rotayı söyleyebilecek GPS etiketlerini takabilirler. Veya, kalp pillerinin, dedektörlerin ve diğer tıbbi giyilebilir cihazların, bir kaza veya tehlikeli bir şey olduğunda uygun müdahale ekiplerini değiştirmek için internet üzerinden kolayca bağlanabileceğini hayal edilebilirler.

Şekil 4. WASP gömleği [7].

Globe Manufacturing'ın Giyilebilir Gelişmiş Sensör Platformu (WASP) gömleği, itfaiyecilerdeki stresi ölçmek için gerçek zamanlı veri toplama için fizyolojik ve konum izleme özelliğini kullanmaktadır. Giyilebilir teknoloji, bize fitness seviyelerimizi izleme, GPS ile konumumuzu izleme ve metin mesajlarını daha hızlı görüntüleme imkanı sunar. Bunu yapmamıza izin veren cihazların çoğu elle serbest ve taşınabilmelidir. Dolayısıyla bu sayede cihazlarımızı cebimizden çıkarma ihtiyacını ortadan kaldırır.

Giyilebilir ürünler akıllı cihazlarımıza bağlanır, bu bilgiyi onlara iletir ve daha sonra veya şu anda görmemize izin verir. Bu konuda hedefler koymanıza ve onlara yönelik çalışmalarını izlemenize yardımcı olabilir [7].

İnsanlar Apple saatini hayatlarını daha üretken ve yönetilebilir hale getirmenin bir yolu olarak görüyorlar. Apple Watch gibi bir cihaz, insanların sağlıklı kalmak, yaşamlarını düzenlemek veya başkalarıyla daha kolay iletişim kurmak gibi hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olur. Son zamanlarda, Apple Watch oldukça kapsamlı bir fitness takipçisi gibi gözüküyordu. Bileğinizde olduğu için, Apple Watch anında ve rahatça bildirim almanızı sağlar. Gün boyunca, Apple Watch tüm etkinliklerinizi ölçer ve sağlıklı ve motive olmanıza yardımcı olur [8].

4. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ DEZAVANTAJLARI

4.1. Fiyat

Giyilebilir ürünler çoğu için havalı görünebilir. Ancak çalışmaların çoğu, tüketicilerin çoğunlukla giyilebilir teknolojiyi çok pahalı bulduklarını gösteriyor. Apple Watch için 349 \$ 'dan, bir çift kablosuz kulaklık için 249 \$, bilezik için 300 \$ ve bunun gibi, aslında giyilebilir teknoloji satın almanın maliyeti bir zorunluluktan ziyade lüks olmak gibi görünmektedir [7].

4.2. Pil

Giyilebilir pillerin çoğu yeterli bir zaman sürmez ve neredeyse günlük olarak şarj edilmesi gerekir. Aynı zamanda giyilebilir geliştiriciler için bu en sinir bozucu özelliklerden biridir. Çünkü pil ömrü diğer teknolojilerle aynı oranda gelişmez. Humavox'ta, tasarımcıların kablosuz şarjı herhangi bir şekil ve ebatta giyilebilir herhangi bir giyine uyarlamasını, ayarlamasını ve dahil etmesini sağlayan RF kablosuz şarjı için yeni bir yol yaratıldı. Kullanıcıların cihazlarını bir şarj istasyonuna bırakmalarına izin vererek, kablosuz güç her türlü ortam için giyilebilir hale getirildi [7].

Giyilebilir kumaşların pil ömrü oldukça kısadır. Basit Fitbit izci gibi bazı cihazlar birkaç gün sürebilir. Ancak Apple Watch gibi daha gelişmiş doküma ürünlerden bazıları yalnızca bir gün kadar dayanmaktadır. Bazıları için, şarj etmek için giyilebilirinizi düzenli olarak çıkarmayı hatırlamak güçlük olabilir. Bu nedenle, bazı geliştiriciler, cihazı kaldırma gereğini ortadan kaldıracak kablosuz şarj seçeneklerinin bulunma ihtimalini araştırıyorlar. Bazı giyilebilir cihazları verileri zaman zaman yanlış ölçtüğü bildirilmiştir. Bu özellikle kalp atış hızı gibi verileri ölçerken tehlikeli olabilir. Kalp rahatsızlığı olan bireyler için, bu yanlış okuma daha fazla sağlık sorununa yol açabilir. Sonuçta, giyilebilir bir cihazın faydalanabileceğiniz bir şey olup olmadığına karar vermek size bağlıdır. Popülerliklerinin artmasıyla, birine bağlı kalmadan önce artılarını ve eksilerini tartmak önemlidir [9].

4.3. Şarj Mekanizması

Çoğu giyilebilir ürünün fiyatı her geçen yıl düşmektedir. Ancak, şirketin şu anda yönettiği sistemler ve teknoloji şirketinizin ihtiyaç duyduğu giyilebilir cihazlarla uyumlu değilse, giyilebilir cihazlarınızı desteklemek için yeni sistemler ve teknoloji altyapıları uygulamak için daha fazla para harcanması gerekebilir. Her giyilebilir cihaz, ne tür bir cihaz satın aldığınıza ve ne kadar satın aldığınıza bağlı olarak da oldukça pahalı olabilir. Giyilebilir cihazlar aynı zamanda İnternet arama motorlarının ve sosyal medya platformlarının çalışanları rahatsız etme potansiyeline sahip olmaları gibi çalışanları rahatsız etme potansiyeline de sahiptir. Giyilebilir verileri izleyen çalışanların verileri güvenli bir şekilde tutmaları gerekir. Giyilebilir veriler tarafından toplanan verilerin güvenliğini sağlamak için çok çalışmak gerekir. Bu tür veriler, kendi amaçlarına göre satmak ve / veya kullanmak isteyen bilgisayar korsanları için çok değerlidir [5].

5. SONUÇ

Giyilebilir teknolojiler doktorların yaptığı hataları azaltmıştır. İnsanlar iş yükü ve stres faktörleri nedeniyle kolayca hata yapabilirler. Dolayısıyla sağlığını, kilomuzu veya formumuzu izlememizi sağlayan sağlık uygulamaları geliştirilmiştir. Bu uygulamalar cep telefonlarında kullanılır, böylece kullanıcılar istedikleri zaman erişebilirler [10].

İki farklı dünyadan iki farklı kelimenin birleşimi akıllı telefon pazarına yeni bir şekil kazandı. Giyilebilirlik ve teknoloji birlikte bugün gördüğümüzün geleceği ve etrafta meydana gelen yenilikler işlerin iyiye dönüştüğünün kanıtıdır. Giyilebilir teknoloji sadece kol saatlerinde mevcut değil aynı zamanda kulaklıklarda vs kullanılmaktadır. Forbes'e göre, 2019 yılına kadar giyilebilir pazarda %35 büyümeye bekleniyor [11].

Giyilebilir Teknoloji, yaşadığımız şekle dönüşecek olan büyük bir devrimdir. Giyilebilir Teknoloji, tüketici teknolojisi için en çok izlenen sektörlerden biridir. Giyilebilir akıllı cihazın yeni sosyal standart haline gelmesinin bir kanıtıdır. Daha önce giyilebilir teknoloji, henüz hiç kimsenin giyilebilir cihazı bilmediği ve zindelik veya sağlık ya da genellikle mobil bir uygulama ile bağlantı hakkında ele alındığı başlangıç aşamasındaydı. Ancak şimdi giyilebilir cihaz uygulamaya geçmiştir. Giyilebilir teknolojinin temel faydaları, birçok insanın kalp atış hızını izlemek ve kişisel güvenliği artırmak, kendi kendini izlemeyi ve kişisel sorumluluğu teşvik etmek ve çalışma seviyeleriniz hakkında farkındalık yaratmak ve istediklerini takip etmenin bir yoludur. Giyilebilir cihaz, fitness, spor, savunma, yaşam tarzı gibi çeşitli endüstrilerde ve diğerleri arasında kullanılır. Giyilebilir teknoloji pazarı, uyku sensörü, akıllı kıyafetler ve akıllı gözlükler, akıllı saatler, aktivite izleme cihazları, artırılmış gerçeklik kulaklıkları, sürekli glikoz monitörü, kalp atış hızı monitörü, ilaç dağıtım cihazı, başa takılan terminal, giyilebilir yamalar ve takılar. Benzer şekilde, bilgi-eğlence, fitnes, sağlık, tıp, güvenlik, moda ve yaşam tarzı gibi uygulamalara da ayrılmıştır [12].

Sağlık hizmetlerinde giyilebilir teknolojinin geliştirilmesinin büyük fırsatlar yarattığı ve sağlık hizmetleri için yeniden kabul edilebilir bir gelecek teşkil ettiği öngörüldüğü için, gelecekteki profesyonellerin eğitimi için önemlidir [13]. Sağlık hizmetlerinde giyilebilir teknoloji, tüketicilerin Fitbits ve akıllı kol saatleri gibi giyebilecekleri elektronik cihazlar içerir ve kullanıcıların kişisel sağlık ve egzersiz verilerinin toplanması için tasarlanmıştır [14].

Giyilebilir sağlık teknolojisi pazarının gelişmesi ve olgunlaşması, tüketicilerin ve ABD işletmelerinin ellerinde giyilebilir teknolojiyi daha da artıracaktır. Business Insider Intelligence araştırmasına göre, ABD'deki fitness izleyicisinin ve sağlık temelli giyilebilirlerin toplam temelleri 2023 yılına kadar 120 milyonu aşarak yıllık %10 oranında büyüyecektir [14].

Bu sağlık hizmeti giyilebilir cihazlarının en büyük yararı, bireylere sağlık sonuçlarını daha iyi bir şekilde kontrol etmek için ihtiyaç duydukları verileri sağlamalarıdır. Bu cihazlar, bilinçli kararlar vermemize olanak tanıyan sağlığımızın durumuna daha fazla görünürlük sağladıklarından talep edilmektedir. Sağlık hedeflerimizi doğru izlemek için gerekli faktörleri sunarlar. Sağlık durumunun yakından izlenmesi gereken insanlar, bütün sağlık göstergelerini günlük olarak izlemek için giyilebilir bir cihaz kullanabilirler. Giyilebilir cihazlar yardımıyla, hastalar verilerini sağlık hizmeti sağlayıcılarıyla paylaşabilir, böylece doktorlar durumlarını daha ayrıntılı olarak anlayabilirler [15].

KAYNAKLAR

- [1] Wearable Wireless: Technology, solutions, Vendors, Markets and Forecast 2014 – 2019, www.rfidjournal.com/store/mc/wearables_forecast Erişim tarihi: 7 Eylül, 2019.
- [2] Lamkin, P. (2016). Wearable Tech Market To Be Worth \$34 Billion By 2020, <https://www.forbes.com/sites/paullamkin/2016/02/17/wearable-tech-market-to-be-worth-34-billion-by-2020/#6d4796983cb5> Erişim tarihi: 7 Eylül, 2019.
- [3] Raval, K. (2018). Rise of Wearables and future of Wearable technology, <https://www.letsnurture.com/blog/rise-of-wearables-and-future-of-wearable-technology.html> Erişim tarihi: 7 Eylül, 2019.
- [4] Gonzalez, Z. D. (2017). Latest Forecasts on Wearables <https://www.wearable-technologies.com/2017/04/latest-forecasts-on-wearables/> Erişim tarihi: 8 Eylül, 2019.
- [5] Creighton, K. (2018). The Pros and Cons of Wearable Technology in the Workplace, <https://hrdailyadvisor.blr.com/2018/10/04/the-pros-and-cons-of-wearable-technology-in-the-workplace/> Erişim tarihi: 8 Eylül, 2019.
- [6] Heitner, D. 6 Reasons Why Wearables Are the Future of Fitness, <https://www.inc.com/darren-heitner/6-reasons-why-wearables-are-the-future-of-fitness.html> Erişim tarihi: 8 Eylül, 2019.
- [7] Humavox (2016). Exploring the Advantages & Disadvantages of Wearable Tech, <http://www.humavox.com/blog/exploring-advantages-disadvantages-wearable-tech/> Erişim tarihi: 8 Eylül, 2019.
- [8] Blake, G. (2016). Is wearable technology a (future) trend?, <https://www.quora.com/Is-wearable-technology-a-future-trend> Erişim tarihi: 9 Eylül, 2019.
- [9] GCFGlobal, Pros and cons of wearable technology, <https://edu.gcfglobal.org/en/wearables/pros-and-cons-of-wearable-technology/1/> Erişim tarihi: 9 Eylül, 2019.
- [10] Ramey, K/ (2012). Modern Technology Advantages and Disadvantages, <https://www.useoftechnology.com/modern-technology-advantages-disadvantages/> Erişim tarihi: 9 Eylül, 2019.
- [11] Sharma, M. (2017). What are the benefits of wearable technology. <https://www.quora.com/What-are-the-benefits-of-wearable-technology> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [12] Shubham, K. (2017). What are the benefits of wearable technology <https://www.quora.com/What-are-the-benefits-of-wearable-technology> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [13] Wu, J., Li, H., Cheng, S. and Lin, Z., (2016). The promising future of healthcare services: When big data analytics meets wearable technology, Information & Management Journal, vol. 53, issue 8, pp.1020-1033, December.
- [14] Phaneuf, A. (2019). Latest trends in medical monitoring devices and wearable health technology <https://www.businessinsider.com/wearable-technology-healthcare-medical-devices> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [15] iotforall (2019). The Role of Connected Wearable Devices in Healthcare, <https://www.iotforall.com/connected-wearable-devices-healthcare/> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.

Yeni İnovasyon Alanları

Doç. Dr. Nevin Aydın¹

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: İlerleyen dönemlerden günümüze geldiğimizde küreselleşme ile Teknoloji inovasyonu ile süreç/sosyal alandaki inovasyonlar bir zincirin halkaları gibi birbirinin tamamlayıcısı oluverdi. İnovasyon yeni fikirlerin üretilmesi ile ilişkilendirilir. Yeni fikirlerin yeni ürünlere, prosedürlere veya hizmetlere uygulanmasıyla ortaya çıkan sürecin bir unsurudur. Artan uluslararası rekabet nedeniyle, yenilik şirketler için sürekli gereklidir. Bilgi teknolojilerindeki değişimler hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başladı. Dolayısıyla sosyal alanlardaki inovasyonlar da pazar ekonomisinde yerini alarak satışları artırdı. Bu çalışmada Teknoloji inovasyonu ile süreç/sosyal alandaki inovasyonların yakınsaması tartışılacaktır.

Anakhtar Kelimeler: İnovasyon, Yakınsama, Sosyal Medya

New Innovation Areas

Abstract: When we come to the present, globalization and technology innovation and process / social innovations are complementary to each other similar to the links of a chain. Innovation is associated with the generation of the new ideas. It is an element of the process that results from applying new ideas to new products, procedures or services. Due to increasing international competition, innovation is constantly needed for the new companies. The changes in information technologies have begun to spread rapidly. Consequently, the innovations in the social sphere also increased its sales by taking its place in the market economy. In this study, the convergence of technology innovation and process / social innovations will be discussed.

Keywords: Innovation, Convergence, Social Media

1. GİRİŞ

İş inovasyonu, üst düzey yöneticilerin çok fazla konuştuğu bir şeydir, ancak pratikte, belki de bir kaç basit beyin fırtınasının meydana gelebileceği garip toplantılar dışında, pek bir şey yapmazlar. Beyin fırtınası çözülmesi gereken belirli bir problemle ilgilenebilir ve girdiler gerçek anlamda yaratıcı ya da yenilikçi olmayabilir. Daha yenilikçi olmak için daha fazla ilgi ve zaman yaratmanın yollarından biri, bir şirketin daha yenilikçi düşünceye sahip olmasıdır [1].

İnovasyon, yeni bir şeyler tanıtmak veya farklı bir şekilde yapmak için bir eylemdir. İş dünyasında inovasyon, yaratıcılıktan farklıdır; ikincisi, genellikle yeni fikirlerin üretilmesi ile ilişkilendirilir. Buna karşılık yenilik, bu yeni fikirlerin alınmasına ve aslında pazarda uygulanmasına işaret eder. Bu nedenle yaratıcılık, yeni fikirlerin yeni ürünlere, prosedürlere veya hizmetlere yol açtığı yenilik sürecinin bir unsurudur. Üst düzey yöneticiler genellikle şirketin başarısını yeniliğe bağlarlar. Artan uluslararası rekabet nedeniyle, 20. yüzyıl sonlarına doğru şirketler için yenilik daha da önemli hale geldi [2].

2. İŞLETMEDE İNOVASYON TARİHİ

İnovasyon (yenilik), türler olduğu sürece var olmuş olsa da, erken inovasyonlar topluma nüfuz etmiş ve daha yavaş bir şekilde kurulmuştur. Örneğin, Baskı Teknolojisi, çeşitli ulaşım yenilikleri ve barut kullanımı, toplumun en üst seviyelerine ulaşması yüzyıllarca sürdü ve Küresel yenilik Mücadelesi'nin yazarı Basil Blackwell ve Samuel Eilon'a göre: Çeşitli yeniliklerin penetrasyonu ve kabulü, özellikle 19. yüzyılda, bilimin ve çeşitli el sanatlarının ve endüstrilerin kademeli işbirliğiyle hız kazanmaya başladı. Bilim ve sanayi arasındaki ortaklık, bilim adamlarının, işletmelerin makul olarak karşılayabilecekleri pratik, tekrarlanabilir teknolojiler üretmelerine izin verdi. Bu işbirliğinden dolayı yenilik hızla büyüdü. Ancak ortaklığa rağmen, bilim ve iş dünyası hala ayrı varlıklar olarak kaldı. Araştırmacılar, bağımsız olarak veya bu dönemde inovasyon geliştirme, üretme ve pazarlama konusunda uzmanlaşmış şirketlerin üyeleri olarak çalıştı. Sonuç olarak, bu inovasyonların birçoğu piyasaya sürülmedi. Ancak şirketler özellikle de, kimya ve iletişim

şirketleri 20.ci yüzyılın başlarında şirket içi araştırma ve geliştirme bölümleri oluşturmaya başladılar. Ayrıca, yenilikçiler ile şirket arasındaki engelleri kırarak başkalarının yeniliklerini de geliştirdi ve pazarladılar. Sonuç olarak, bireyler değil şirketler, patentleri yeni buluşlar için kontrol etmeye başladılar. Dolayısıyla yalnız mucitler değil, şirket araştırmacı ekipleri birinci derecede yenilikçiler oldular [2].

3. YAKINSAMA

Teknoloji inovasyonu ile süreç / sosyal alandaki inovasyonların birbirine giderek yaklaşması ve sınırların ortadan kaybolmasıdır [3].

Şekil 1.Yakinsama [3].

4. TEKNOLOJİ İNOVASYON ALANLARI

Çoğu teknoloji yeni teknolojinin çoğu zaman yenilikçi olduğu durumlarda yıkıcı etkilere aşına olmasına rağmen, bazı teknolojiler artımlı olsa da (belki sadece manuel bir işlemi otomatik hale getirir), diğer teknolojiler dönüşümlüdür. Bu nedenle, burada sıklıkla kapsanan alt alan türleri şunları içerir [1]:

- Yeni teknolojilerin geliştirilmesi (hem artan hem de adım değişimi)
- Tüm seviyelerde ve alanlarda çevrimiçi bağlantıların artırılması
- Teknolojik yenilikle yeni ticarileştirme yolları
- Stratejik teknoloji kazanımı ve kullanımı

4.1 Bilişsel sistemleri

Bilişsel sistemleri (cognitive systems), insanın beyin gücünün bilgisayarlara devredilmesi sürecindeki en önemli katman olarak niteleyebiliriz. IBM Watson'ın öncüsü olduğu teknolojik yenilikler sayesinde, artık bilgisayarlar yalnızca önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde karar vermiyor, aynı zamanda nöron hücreleri ve insan beyninin sistematik modellenmesi üzerinde geliştirilmiş "derin ağlar" kullanarak insan beynine benzer şekilde öğreniyor ve karar alıyor (deep learning). Üstelik bütün bu süreç içerisinde, sıradan bir insanın hayatı boyunca topladığı ve yorumladığı bilginin binlerce katını saniyeler içerisinde depolayıp, işleyebiliyor. Bilgisayarlar, müzik bestelemekten şirketler için ürün stratejilerinin geliştirilmesine uzanan bir çok kompleks görevde insanlara yardımcı olacak ve kademeli olarak yerine geçmeye başlayacak. Bilişsel sistem çevreden girdiler alır. Girdileri algılar, algıladıklarını belleğinde saklar. Düşündüğünde algıladıklarını belleğinden çağırarak kullanır. Daha da iyi düşünmek için bilgileri kavramlaştırır ve genelleştirir. Yeni

düşüncelerle çıktılar verir. Çıktılardan sonuca ulaşır. Aldığı sonuçlarla bilişsel gücünü geliştirir. Farklı girdiler aldığı anda, dengeleme yapar [4].

4.2 Sensör ve Network Teknolojileri

Kısaca, nesnelerin insan müdahalesi olmadan, kendi aralarında belirli protokoller aracılığı ile iletişim kurmasıyla oluşan veri ağıdır. IoT ile birçok endüstride cihazların birbirlerine bağlanması sağlanıyor. Akıllı sensörler veri dağıtımında çok önemli bir rol oynamakta, birçok yeni uygulama için önemli bir etkinleştirici olarak yer almaktadır. Sensörlerin yanı sıra radyo frekanslı tanımlama (RFID) etiketleri ve okuyucuları da IoT uygulamalarında oldukça sık kullanılıyor.

Şekil 2. IoT Ecosystem [5].

İnsanların yerine çevremizdeki fiziksel ortam (sıcaklık, basınç, uzaklık vb.) değişikliklerini algılayan cihazlara “sensör” denir. Bir diğer adı da algılayıcılar yani duygualardır. Fiziksel ortamla elektrik ve elektronik cihazları birbirine bağlayan bir köprü görevi görürler. İlk olarak 1987 yılında “Steinel” tarafından kullanılan sensörün 1987 yılındaki üretilme amacı aydınlatmaydı. Şu an ise sensörler bize enerji harcatmamak için birçok problemin üstesinden çabucak geliyorlar [6].

4.3 Katmanlı Üretim

Üretim sektörünü derinden etkilemeye başlayan katmanlı üretimin (daha popüler adıyla üç boyutlu yazıcıların) geleneksel üretim metotlarına üç farklı alanda yıkıcı etkisi olacağı düşünülüyor. Günümüzde ev aletlerinden jet motoru parçalarına kadar bir çok alanda kullanılan üç boyutlu yazıcıların, kullanım alanı daha da genişleyerek üretim faaliyetlerinin tamamında rol alması öngörülüyor. Üç boyutlu yazıcılar ile mevcut üretim kabiliyetlerimizin dışında kalan insan organları, nano çipler gibi parçaları da üretebilir hale geleceğiz. Geleneksel tedarik zinciri yapısı üç boyutlu yazıcılar ile değişerek daha lokalize bir yapıya bürünecek. Gelecekte, geleneksel tedarik zincirinin belki de tamamen ortadan kaybolacağı, dijital ortamda satın alınan ürünlerin evlerde bulunan üç boyutlu yazıcılardan çıkarılabildiği bir döneme geçilecek. Üç boyutlu yazıcıların bir diğer önemli etkisi de müşterilere sunulan ürün yelpazesi çok daha genişleyip, tamamen kişiselleştirebilir hale gelmesiyle olacaktır. Geleneksel toplu üretim bantları, yerini çok daha çevik, anlık ve özelleştirilmiş üretim imkanı veren üç boyutlu yazıcılara bırakacak [3].

Katmanlı Üretim sayesinde istenilenlere göre kısa sürede parça üretilebilir ve tasarım değişikliği için hiçbir maliyet ya da süre gerekmez. Katmanlı üretim, tasarım sınırlarını kaldırır, karmaşık geometriler ve yapımı güç parçalar üretilebilir. Katmanlı Üretim kattığı değer ve faydalar doğrultusunda 4. Sanayi Devrimi konsepti içerisinde önemli bir yere sahip olacaktır. Endüstri 4.0'la sanayi, istenen bileşenleri esnek ve daha kesin her zamankinden daha hızlı üretebilir makinelere ihtiyaç duymaktadır. Az prototip yapımı, daha az kalıp, daha az süreç katkı üretim sayesinde hayata geçecektir [7].

4.4 AR\VR

Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR), şirketlerin organizasyonel yapısına ve gündelik hayatına en büyük yansımaları, fiziksel kısıtlamaları ortadan kaldırmak ve gerçeklik olgusunu zenginleştirmek ile

yapıyor. Bu durum şirketlere bir yandan yeni iş alanları yaratırken diğer yandan alışla geldik kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına zemin hazırlıyor. Binlerce kilometre ötede bulunan bir otel odasının rezervasyondan hemen önce uzaktan gezilmesi, stoklarda bulunmayan pahalı bir test aracı ile trafiksiz İstanbul sokaklarında dolaşılması, sanal/artırılmış gerçeklik uygulamalarının kullanıcılara sunduğu yeni deneyimlerden sadece birkaçını oluşturuyor. Bu kapsamda, bir sonraki büyük sosyal medya platformunun yapay veya artırılmış gerçeklik kullanacağı ön görülüyor [3].

Artırılmış gerçeklik (AR), bir akıllı telefondaki kamerayı kullanarak dijital elemanları canlı bir görünüme ekler. Artırılmış gerçeklik deneyimlerinin örnekleri arasında Snapchat lensleri ve Pokemon Go oyunu sayılabilir. Sanal gerçeklik (VR), fiziksel dünyayı kapatan eksiksiz bir daldırma deneyimi anlamına gelir. HTC Vive, Oculus Rift veya Google Cardboard gibi VR aygıtlarını kullanan kullanıcılar, gerçek dünyada yaşananları hayali ortamlara taşıyabilirler. Hem AR hem de VR öğelerini birleştiren karma gerçeklik (MR) deneyiminde, gerçek dünya ve dijital nesneler etkileşime girer. Karma gerçeklik teknolojisi şimdilerde Microsoft'un en dikkat çekici erken karma gerçeklik aygıtlarından biri olan HoloLens ile piyasada yer alıyor [8].

4.5 Robot Teknolojisi

Robot, sahip olduğu sensörler aracılığıyla çevresini algılayan, algıladıklarını yorumlayan, bu sonuçlara göre karar veren, verdiği kararın sonucuna göre davranan, eylem olarak hareket organlarını çalıştıran veya durduran teknolojik bir aygıttır. Bu aygıtlar, mekanik yapıları ve bunlarla ilişkili kontrol ve algılama sistemleri ile belirlendikleri algoritmalarına bağlı olarak davranan makinelerdir. Bu süreç içerisinde en karmaşık evre karar verme sürecidir. Canlıların işlev ve hareketlerinin taklit esasına dayanan bu teknolojik ürünler, yeniden programlanabilen; maddeleri, parçaları, aletleri, programlanmış hareketlerle belirlenen işe göre taşıyan veya işleyen çok işlevli makinelerdir [9].

Robot teknolojisinde yaşanan gelişmeler, nesnelerin interneti ile birlikte endüstri 4.0'ın temelinde yer alıyor. Günümüzde robotlar hem daha akıllı hem daha ucuz olarak üretilebiliyor. Bu durum üretim sektörünü köklü bir değişime zorluyor. İnsansız fabrika hayali git gide gerçeğe dönüşürken, ucuz iş gücünün ağırlık merkezi doğudan yeniden batıya doğru kayıyor. Akıllı robotlar üretim bantlarında, özellikle tehlikeli işlerin yapılmasında, etkin rol oynamaya şimdiden başladı. Robotların insanın yerine geçmesinden ziyade insan-robot karma sistemlerinde insanlara yardımcı olmaları ve hatta kendi kendine öğrenebilen robotların kullanımının artarak devam etmesi kaçınılmaz görülüyor. Gittikçe akıllı hale gelen robotların üretim bazı sektörlerden sonra hizmet sektörüne de kullanılmaya başlaması planlanıyor [3].

4.6 Nanoteknoloji ve geliştirilmiş malzemeler

Nanoteknoloji, moleküler ölçekte fonksiyonel sistemlerin mühendisliğidir. Bu, hem mevcut çalışmaları hem de daha gelişmiş kavramları kapsar [10]. Nanomalzemeler, Nanoteknolojide çok dikkat çekse de, Ar-Ge çok yavaş ilerliyor. Ancak uzmanlar, büyük miktarlarda nanomalzemelerin üretilmesinin ucuz yollarını içeren gelecek 20 yılda büyük atılımlar bekliyor. Ek olarak, nanomalzemelerin işlevi, nano ölçekli vanaların, anahtarların, pompaların, motorların ve diğer bileşenlerin entegrasyonu ile "pasif" den "aktif" e geçecektir [11].

Bu teknoloji ile hem nano seviyede üretim yapmak hem de ürünlerin fiziksel ve kimyasal özelliklerini, hedeflenen kriterler doğrultusunda iyileştirmek mümkün olmaktadır. Nanoteknoloji, endüstriyel bazda giderek daha fazla kullanılabilir hale gelmektedir. Birçok sektörde kullanılan nanoteknoloji, yakın gelecekte yeni ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Birçok malzemede yer alması beklenen bu teknoloji, bükülebilir şeffaf bilgisayarlar, kendi kendini temizleyen gözlük camlarından ve güneş enerjisini elektrik enerjisine yüksek verimlilikle dönüştürebilen güneş panellerinde kullanılabileceği bekleniyor.

4.7 Biyoteknolojik Gelişmeler

Canlı organizmaların üretim ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmasını sağlayan biyoteknolojik gelişmeler, ilaç ve tarım sektöründe yüksek etkiye sahip bir çok yeniliği beraberinde getiriyor. 2016 yılının en büyük

bilimsel buluşlarından biri kabul edilen CRISPR tekniği ile bitki ve (şimdilik) farelerin genleri, bakterilerin yardımıyla çok daha hızlı ve efektif olarak düzenlenebiliyor. CRISPR tekniğini kullanarak mantarlarda kahverengi lekelerle sebep olan genlerin değiştirilmesi ve farelerde HIV-1 virüslü hücrelerin yok edilmesi gibi bir çok bilimsel gelişme sağlandı. Gen mühendisliği konusunda yaşanan bu gelişmelerin, eksponansiyel bir hızla ilerlemesi ve kanserli hücrelerin yok edilmesi, mevcut yöntemlerle tedavisi olmayan hastalıkların ortadan kaldırılması ve çok daha dirençli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi gibi sayısız bilimsel ilerlemelerin önünü açması ön görülüyor [3].

4.8 Enerji

Enerji sektöründe yaşanan köklü değişimlerinin yakın gelecekte de sürmesi planlanıyor. Fosil enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji kaynaklarına giderek artan bir hızla geçiş yapılacağı düşünülüyor. Böyle önemli bir dönüşüm, rüzgar ve güneş enerjisi sistemlerinin dezavantajlarını ortadan kaldıran enerji depolama sistemlerinde yaşanan teknolojik yeniliklerle mümkün hale geliyor. Klasik tekniklere kıyasla çok daha verimli enerji depolaması yapabilen bataryalar sayesinde yenilebilir enerji kaynaklarıyla uygun şartlarda üretilen enerji daha sonra tüketilebilmek için depolanabilir hale geliyor. Tesla'nın başını çektiği enerji depolama bataryalarının diğer bir yaygın kullanım alanının ise elektrikli arabalar ve kendi enerjisini üretip depolayabilen evler olacağı ön görülüyor [3].

Dağıtılmış enerji (DE), Dağıtılmış enerjinin evrimi, hesaplamanın gücünü yansıtacak: tıpkı hesaplama, 20. yüzyılın merkezileştirilmiş modelinden (uzaktaki iş istasyonlarına uygulamalar sunan güçlü ana bilgisayarlar) günümüzün merkezi olmayan modeline (PC'ler ve ağlar) geçtiği gibi. Enerji üretimi ve dağıtımı, daha fazla üretim için gerektiğinde bağlanabilecek yerel jeneratörlere giderek daha fazla sahip olan merkezi kaynaklardan DE'ye geçecektir. Özel yenilikler şunları içerecektir [11]:

- Tüm ölçeklerde gelişmiş elektrikli saklama cihazları ve bataryalar
- kaynak anahtarlama esnekliğine sahip yeni güç sistemleri
- yeni enerji yönetim sistemleri

4.9 Kuantum Hesaplama

Klasik bilgisayarların kullandığı ikili sayma sisteminin aksine kuantum hesaplama tekniğini kullanan kuantum bilgisayarlarının hesaplama gücünde devrimsel bir artışa sebep olacağı düşünülüyor. Mevcuttaki en ileri teknoloji bilgisayarlar ile milyonlarca yıl sürecektir hesaplamaların kuantum bilgisayarlar ile saniyeler mertebesinde bitirilebileceği teorik olarak gösterildi. Bu durum Google, IBM ve Intel başta olmak üzere bir çok teknoloji devinin ilgisini çekti ve bu teoriyi uygulanabilir hale getirecek teknolojik altyapı için büyük bütçeli araştırma geliştirme faaliyetlerine başladı. Kuantum bilgisayarlar ve hesaplama teknikleri ile başta büyük verinin işlenmesi olmak üzere bir çok uygulama mümkün hale gelecektir. Kuantum bilgisayarlar kullanılmaya başladığında bankaların mevcut şifreleme teknolojisi saldırılara karşı tamamen açık hale gelecek. Bu durumun önüne geçmek için karşı-şifreleme teknolojilerine de büyük yatırımlar yapılıyor. Mevcut kuantum şifreleme teknikleri klasik bilgisayarlardan yapılan sızma girişimlerine karşı tam güvence sağlarken, kuantum bilgisayarların sızmasının imkansız olduğu sistemlere ise teorik altyapı oluşturuyor [3].

5. SÜREÇ/SOSYAL İNOVASYON ALANLARI

Şirketlerin kendi öz kaynakları yerine internetteki anonim gücü efektif bir şekilde kullanabileceği fark etmesiyle giderek popüler hale gelen kitle kaynak kullanımı (crowdsourcing) teknikleri doğru planlama altında ürün/proje tamamlama sürelerini önemli ölçüde kısaltırken aynı zamanda operasyonel harcamalarda ciddi düşüşlere olanak sağlıyor ve yeni fikirleri organizasyon dışından en etkin yöntemle topluyor. Kitle kaynaklı çalışmanın popüler olmasının diğer bir önemli sebebi ise şirketlerin eksponansiyel teknolojilere çok hızlı, anlık cevaplar verebilmek için gerekli niteliğe sahip kaynaklara sahip olmaması veya ihtiyaç duyacağı kaynak havuzunun gerektiği kadar hızlı değişmemesidir [3].

Süreç İnovasyonu, bir işletmenin operasyonel tarafına odaklanma eğilimindedir ve süreçlerinin her seviyede, özellikle de rekabet veya en iyi uygulamalara karşı ne kadar verimli veya etkili olabileceği üzerinde durma eğilimindedir. Bu nedenle, burada sıklıkla kapsanan alt alan türleri şunları içerir [1]:

- Yenilikçi Süreç Yönetim Sistemleri
- Yeni süreçler ve operasyonel yöntem ve teknikler
- Potansiyel kalite iyileştirmeleri
- Yeni “yalın” veya “çevik” yürütme yaklaşımları

Yenilik süreci, her ne kadar son derece basitleştirilmiş olsa da, inovasyonun “piyasa modeli” yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinde önemli adımların bazılarını vurgulamaktadır. Bu model, inovasyonun pazar ihtiyacından kaynaklandığını ve adımların kesinlikle doğrusal değil, özinelemeli olduğunu varsayar. Bu temel göz önüne alındığında, bu modele göre, geliştiriciler mevcut pazar ihtiyacını karşılamak için tasarlanmış bir buluş yaratır. Daha sonra, geliştiriciler inovasyonun uygulanabilirliğini hem satış hem de üretim potansiyeli açısından değerlendirir. Uygun görüldüğü takdirde bir prototip geliştirir ve büyük miktarlarda üretmek için gereken teknolojiyi elde ederler. Bu adımdan sonra, geliştiriciler ürünü başarıyla üretmek ve ürünün pazar talebini karşılamasını sağlamak için araştırma yaparlar. Bu noktada, geliştiriciler ürünün tanımını bilerek ürün spesifikasyonunun uygun olduğunu kanıtlamaya çalışırlar. Ayrıca, ürünün ilgili tüm düzenlemelere uygun olduğundan emin olurlar. Ürün tanımlama süreci devam ederken, üretimin fabrikadan mağazaya taşınmasını kolaylaştıran pazarlama kampanyaları ile birlikte üretim başlar. Burada, geliştiriciler satış hedefleri, teslimat tarihleri ve satış hedefleri belirler. Son olarak, yeni ürün piyasaya sürüldükten ve başarısı ölçüldükten sonra gerekirse, ürünün pazarlama planı değiştirilebilir veya ürünün kendisi iyileştirilebilir [2].

5.1 Kitle Kaynaklı Kaynak Kullanımı

Kitle kaynaklı çalışma teknikleri bir probleme çözüm olacak iş kümesinin önceden belirlenmesini ve mikro paketlere bölüştürülmesi üzerine kuruluyken, ödüle dayalı rekabet (prize-based competition) yaklaşımı bu sınırı ortadan kaldırıyor. “Kitle Kaynak” ifadesinin yeni olduğunu, yöntemin ise insanlık tarihine yön veren bir dizi buluşta kullanıldığını iddia eder [12].

5.2 Ödüle Dayalı Rekabet

Ödüle dayalı rekabet platformları (HeroX, XPrize gibi) ile şirketler/organizasyonlar/kişiler çözemedikleri veya zaman, finans ve insan kaynağı gibi çeşitli sebeplerden çözüm geliştirmek istemedikleri problemleri, uygun performans göstergeleriyle birlikte tanımlıyor. Birden fazla kişi/grup problem için çözüm önerilerini sunuyor ve performanslarına göre ödül kazanıyor. Böylece şirketler birden fazla bakış açısı kazanıyor ve daha kaliteli çözümlere kavuşuyor [3].

5.3. Kitlesele Fonlama

Kickstarter’ın başını çektiği kitlesele fonlama (crowdfunding) süreç/sosyal alandaki en büyük inovasyonların başında yer alıyor. Girişimciliğin en büyük problemi olan finansman sorunu kitlesele fonlama ile çözüm buluyor. Kitlesele fonlama platformlarının inovatif düşünceleri hayata geçirilmesine yardım eden bir diğer özelliği ise girişimcilere çok düşük bir maliyetle (hatta sıfır maliyetle) ürünlerini pazarlama olanağı tanımasıdır [3].

Kitle fonlaması, arkadaşların, ailelerin, müşterilerin ve bireysel yatırımcıların kolektif çabasıyla sermayeyi yükseltme yöntemidir. Bu yaklaşım, bireylerin büyük bir havuzunun öncelikle sosyal medya ve kitle fonlaması platformları üzerinden çevrimiçi olarak toplanıp, daha fazla erişim için ağlarını desteklemektedir [13].

Kitle fonlaması, bir projeye az sayıda yatırımcıdan önemli meblağlar aramak yerine, büyük bir grup insandan nispeten mütevazı katkıları olan bir projeyi finanse etmeyi içeren bir finansman yöntemidir. Finansman kampanyası ve işlemleri genellikle çevrimiçi olarak, genellikle sosyal ağ siteleriyle birlikte, özel

kitle fonlaması siteleri aracılığıyla yürütülmektedir. Projeyle ilgili olarak, kampanya katılımcıları esas olarak bağışta bulunabilir, gelecekteki potansiyel bir yatırım getirisine (YG) yatırım yapıyor ya da bir ürün veya hizmet için ön ödeme yapıyor olabilirler [14].

Kitlesele fonlama platformunda yatırım yaptıkları ürünlerle duygusal bir bağ kuran yatırımcılar, yatırım yaptıkları fikrin tanıtımına katkıda bulunmakta istekli oluyorlar. Bu durum fikirlerin ağızdan ağıza yayılmasını (word of mouth) son derece kolaylaştırıyor. Kitlesele fonlamanın yarattığı yıkıcı etkilerden ise en çok küçük ve orta düzeydeki şirketler etkileniyor [3].

5.4. Paylaşım Ekonomisi

Ekonomik sonuçlara ek olarak, paylaşım ekonomisinin olumlu çevresel ve sosyal etkileri olduğu iddia edilmektedir. Çevresel etkiyi azaltır, fiziksel varlıkların etkin şekilde kullanılmasını sağlar ve yeni sosyal temasları kolaylaştırır [15]. Birçok çalışma paylaşım ekonomisinin hızlı ve ucuz bir tedarik tedariki sunduğunu göstermiştir [16]. Ekonomiyi (Paylaşım Ekonomisi) kavramsal bir terim olarak paylaşmak, medyada birkaç yıldır yer almaktadır [17, 18]. Bir çok internet uygulaması ve akıllı telefonların büyümesi, küreselleşme ve kentleşme gibi faktörler, küresel ekonomik kriz, sürdürülebilirlik konusundaki çalışmalar, son yıllarda paylaşım ekonomisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur [19-22].

Büyüme rekorları kıran “unicorn” olarak adlandırılan, Uber ve Airbnb gibi şirketlerin temelini oluşturan paylaşım ekonomisi (sharing economy) kuşkusuz çağımızın en büyük değişim trendlerinden biri haline geldi. Y jenerasyonunun önderliğindeki yeni dalgayla birlikte müşteriler artık ürün değil tecrübe satın almak istiyor. Bu durumun en yıkıcı örneklerinden biri otomobil sektöründe yaşanıyor. Yeni nesil müşteriler otomobil satın alarak mobilité ihtiyaçlarını gidermek yerine daha ucuz ve pratik buldukları araç paylaşımı platformlarına yönelmekte tereddüt etmiyor. Sosyal medyanın internet üzerinde bıraktığı etkiyle benzer derinlikte bir etkinin, iş modelinin getirdiği avantajlar ve yeni jenerasyonunun mülkiyet yerine tecrübe odaklı oluşuyla paylaşım ekonomisinin şirketlerin iş planları ve organizasyonel yapısı üzerinde yapacağı düşünüyor [3].

Paylaşım ekonomisinin önde gelen iki firması olan Uber ve Airbnb'nin hızla artan değeri, bu sektörün potansiyelinin bir göstergesidir. Bu firmalara küresel doğası göz önüne alındığında, gelecekteki büyüme potansiyeli aynı zamanda yerel koşullara uyum sağlama yeteneklerine de bağlı olacaktır [23].

5.5. Kendin Yap kültürü

Kendin Yap kültürü (Do-It-Yourself—DIY) baby boomers jenerasyonundan sonra etkisini giderek kaybetmişti. Ancak Y jenerasyonu ile birlikte bu kültür yeniden popüler olmaya başladı ve bu trend devam edecek gibi görünüyor. Özellikle kendin yap kültürünün teknolojik yansıması olan üreten hareketinin (Maker Movement) gelecekte önemli bir etki bırakacağı düşünüyor [3].

5.6. Üreten Hareketi

Üreten hareketi, müşterinin ihtiyacı doğrultusunda sahip olmak istediği teknolojik ürünleri dışarıdan alması yerine kendisinin üretmesini savunuyor. Pinterest'in başını çektiği platformlarla birlikte ürün geliştirme fikirlerine çok daha kolay erişilmesi, elektronik malzemelerin ucuzlaması ve katmanlı üretimin hayatımıza girmesi ile birçok teknolojinin ürünün basit düzenekler ile kolayca üretilebilmesi üreten hareketini destekleyen temel unsurlar arasında yer alıyor. Bulut sistemlerinin gelişimi ve sensör teknolojisinin ucuzlaması ile üreten hareketiyle oluşturulmuş bir çok ürünün internete bağlanacağı ve nesnelerin interneti konseptine ekstra ivme kazandıracağı da ön görülüyor [3].

5.7. Oyunlaştırma

Anlamlı oyunlaştırma kavramı, oyun katmanlarının birincil kullanımının dış ödülleri sağlamak değil, katılımcıların alt konu başlığına daha derin bir bağlantı bulmalarına yardımcı olmaktır. Bu, oyun kavramlarına odaklanan, bilgi ve seçim sağlayan ve yansıtmayı teşvik eden oyun öğeleriyle yapılır [24].

Günümüzde bir çok başarılı şirket ve organizasyon oyunlaştırma (gamification) tekniklerini faydalanarak insan kaynakları faaliyetlerini (çalışan motivasyonu, eğitim, vb.) yürütüyor, müşteri odaklı pazarlama

stratejilerini ve müşteri sadakat sistemini oyunlaştırma üzerinde kurguluyor. Şirket içi organizasyonel yapı içerisinde çalışanın isteksiz olarak yaptığı işleri birer oyuna dönüştürerek motivasyon yüklemesi yapıyor. Şirket içi eğitimin verimliliğinin de oyunlaştırma teknikleri kullanılarak artırılması sıklıkla karşılaşılan uygulamalar arasında. Yeni gelen jenerasyonlarla birlikte müşterilerin giderek ürün/servisten çok yaşadıkları tecrübeye odaklanması pazarlama yöntemlerine de yansıyor. Tek amacı müşteriye marka ve ürün/servis algısı yerleştirmek olan stratejilerin yerini müşteriye eğlenebileceği ilgi çekici bir içerik sunan oyunlaştırma örnekleri alıyor [3].

5.8. Dijital Para Birimleri

Bitcoin'in başını çektiği dijital para birimleri (digital currencies) şifreleme, blockchain ve kendine has madencilik ve sanal merkez depoları ile bir çok teknolojik trendi birlikte getiriyor. Henüz emekleme aşamasında olan dijital para birimlerinin önümüzdeki dönemde çok daha yaygın hale gelerek, bankalar arası para transferlerini çok daha ucuz ve hızlı hale getirecektir. Ancak, dijital para birimlerinin sunacağı en büyük fayda, internetten üzerinden yapılan alım satımlara duyulan güven duygusunu geliştirilmesiyle yaşanacaktır. Sofistike algoritmalarla oluşturulması ile diğer dijital nesnelerin aksine kopyalanamaz oluşu, fiziksel bir obje gibi davranıp transfer edildiğinde geri alınamaması ve döviz kurlarından etkilenmeyen global bir para birimi özelliği taşıması ile bitcoin, e-ticarete yaşanan güven sorunlarını ortadan kaldırarak özellikle gelişmekte olan ihracatçıların global dünya ile entegrasyonunu kolaylaştıracaktır. Bu durum küçük ölçekli şirketlerin geliştirdiği ürünlerin hayatımıza daha çok girmesini sağlayacaktır [3].

Başlangıçta Bitcoin gibi sanal para birimlerinin transferini kolaylaştırmak için kullanılan blockchain, kişisel verilerin transferini daha güvenli hale getirir. İşlemleri kaydeden, dışarıya karşı korumalı dağıtılmış bir dijital defterdir. Farklı tarafların kendi kaos ve güvenlik sorunlarına neden olabilecek bir işlemle ilgili kayıtlarını tutmaları yerine, blockchain bir ana kayıt yaratır. Bir işlem kaydedildiğinde bu değiştirilemez. Ağa yeni bir işlem eklenmeden önce tüm tarafların onay vermesi gerekir; bu da bir kontrol ve denge sistemi sağlar [25].

5.9. Sosyal ve mobil ekonomi

Sosyal ve mobil ekonomi hiç kuşkusuz dünyamızı şekillendiren güçlerin ilk sıralarında yer alıyor. Sosyal medya artık gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olmuş durumda. Sosyal medya platformları hem çok büyük (Facebook'taki aktif kullanıcı sayısı Çin'in nüfusunu şimdiden geçmiş durumda) hem de çok sık kullanılıyor (ortalama bir kullanıcı günde 2 saatini sosyal medya platformlarında geçiriyor). Bu durum sosyal medyayı şirketlerin izlemesi ve yönetmesi gereken en önemli kanal haline getirdi. Müşteri odaklı bir çok şirket, müşterileriyle iletişim için sosyal medyayı çok başarılı kullanmasıyla göze çarpıyor. Yakın gelecekte, şirketler sosyal medya üzerinden sundukları içeriği ve hizmetleri daha da zenginleştirmeye devam edecek ve sosyal medyayı diğer kanallar ile bağlayarak, müşteri yolculuğunu destekleyen en önemli kriterlerden olan omni-channel yapısının omurgasına sosyal medyayı yerleştirecektir [26].

Günümüzün çevrimiçi dünyasında, sosyal kanalların gücü, izleyicinin odağını bir indirim veya mevsimsel fiyat kuponu sunmak yerine, oyunlaştırmaya yöneltir. Oyunlaştırma oyuncularının her bir faaliyetini sosyal kanallarda paylaşmaları her zaman önerilebilir. Böylece oyun motoru ilerlemeyi izleyecek ve oyuncuları son hedefine doğru yönlendirecektir [27].

6. SONUÇ

Yenilik sürekli oluyor. Bundan daha fazlası, bugünün yenilikleri kaçınılmaz olarak yarının icatlarını etkileyecektir. Bu potansiyel olarak yıkıcı gelişmeler nerede meydana geliyor? inovasyon bir hedeften çok bir yolculuktur [28].

Yenilik önemli faydalar sağlayabilir. Herhangi bir işte başarıya ulaşmak için kritik becerilerden biridir. Sorunları çözmenize, kar elde etmenize, pazar payınızı arttırmanıza ve rakiplerinizi öne çıkarmanıza yardımcı olabilir:

- gelişmiş verimlilik

- azaltılmış maliyetler
- artan rekabet gücü
- Gelişmiş marka bilinirliği ve değeri
- yeni ortaklıklar ve ilişkiler
- cironun artması ve karlılığın artması

İnovasyon, problem çözmeyi mümkün kılar ve yeni bir ürün geliştirip geliştirmemeniz, yenileştirme stratejisi veya rekabetin önünde kalmak için orijinal bir yol bulmanızdan bağımsız olarak olaylara farklı bir bakış açısıyla bakmanıza olanak veren yaratıcı bilgiler sunar [29]. Yenilik, daha etkili süreçler, ürünler ve fikirler yaratmayı ifade eder. Bir işletme için yeni fikirler uygulamak, hizmetleri geliştirmek veya dinamik ürünler oluşturmak anlamına gelebilir. İşletmenizi büyüten ve pazarda uyum sağlamanıza yardımcı olabilecek bir katalizör görevi görebilir. İnovasyonla, daha iyi ürünler veya hizmetler sunmak için iş modelinizi değiştirmek ve mevcut ortamda değişiklik yapmaktır. Başarılı bir inovasyon, inovasyon kültürü yaratabileceğiniz ve yaratıcı düşünmeye yol açabileceğiniz iş stratejinizin bir parçası olmalıdır. Ayrıca, işinizin başarılı olma olasılığını artırabilir ve daha iyi verimlilik ve performansla sonuçlanabilecek daha verimli süreçler oluşturabilir. Bunun için işletme sahiplerinin yeni şeyler bulmak için yeniliklere ve yaratıcılıklara ihtiyaçları vardır. Rekabetinizin ötesinde büyümenize yardımcı olacak yeni fikirler edinmeyi ve yaratmayı hedeflemelisiniz [30].

KAYNAKLAR

- [1] Warner, J. (2015). 8 Key Areas of Business Innovation, <http://blog.readytomanage.com/8-key-areas-of-business-innovation/> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [2] Mote, D. (2006). Looking for agile software engineers?, <https://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Inc-Int/Innovation.html> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [3] Özer, B., Göl, H., and Bozan, E. (2017). Teknolojiler Ekspansiyel Hızla Hayatımıza Giriyor, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology/digital-round-up.pdf> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [4] Erdal, S. D. (2019). Bilişsel Gelişimin Tanımı ve Önemi, <http://www.cocukgelisimi.gen.tr/cocuk-gelisimi/bilisselgelisim/247-bilissel-gelisimin-tanimi-ve-onemi.html> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [5] IQVizyon. (2017). http://iqvizyon.com/?page_id=223 Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [6] Kayhan, B. (2018). Sensör Nedir Çeşitleri Nelerdir, <https://www.muhendisbeyinler.net/sensor-nedir-cesitleri-nelerdir/> Erişim tarihi: 10 Eylül, 2019.
- [7] Kahraman, H. (2017). Endüstri 4.0 ile Katmanlı Üretim, <http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-katmanli-uretim/> Erişim tarihi: 11 Eylül, 2019.
- [8] The Franklin Institute. (2019). The Difference Between AR, VR, AND MR?, <https://www.fi.edu/difference-between-ar-vr-and-mr> Erişim tarihi: 11 Eylül, 2019.
- [9] Otomasyon. (2018). Geleceğin Meslekleri Bize Ne Anlatıyor? Robot Teknolojisi, <http://otomasyondergisi.com.tr/bolumler/gelecegin-meslekleri/gelecegin-meslekleri-bize-ne-anlatiyor-robot-teknolojisi/> Erişim tarihi: 11 Eylül, 2019.
- [10] CRN. (2003). What is Nanotechnology?, <http://www.crnano.org/whatis.htm> Erişim tarihi: 11 Eylül, 2019.
- [11] Nanowerk. (2007). <https://www.nanowerk.com/news/newsid=3290.php> Erişim tarihi: 11 Eylül, 2019.
- [12] Crowdsourcing. Crowdsourcing Isn't New, Only the Word Is, <https://wiki.p2pfoundation.net/Crowdsourcing> Erişim tarihi: 12 Eylül, 2019.
- [13] Fundable. (2019). What is Crowdfunding?, <https://www.fundable.com/learn/resources/guides/crowdfunding/what-is-crowdfunding> Erişim tarihi: 12 Eylül, 2019.
- [14] Rouse, M. (2012). Crowdfunding, <https://whatis.techtarget.com/definition/crowdfunding> Erişim tarihi: 12 Eylül, 2019.
- [15] Botsman, R., and Rogers, R. (2010). What's Mine Is Yours, The Rise of Collaborative Consumption, New York: Harper Business.
- [16] Coyle, D. (2016), The Sharing Economy in the UK, <http://www.sharingeconomyuk.com/perch/resources/210116thesharingeconomyintheuktpdc.docx1111.docx-2.pdf> Erişim tarihi: 12 Eylül, 2019.
- [17] TheEconomist. (2005). The economics of sharing, <https://www.economist.com/finance-and-economics/2005/02/03/the-economics-of-sharing> Erişim tarihi: 13 Eylül, 2019.

- [18] TheEconomist. (2013). The rise of the sharing economy, <https://www.economist.com/news/leaders/21573104-internet-everything-hire-rise-sharing-economy> Erişim tarihi: 13 Eylül, 2019.
- [19] Möhlmann, M. (2015). Collaborative consumption: Determinants of satisfaction and the likelihood of using a sharing economy option again, *J. Consum. Behav.*, vol. 14, pp. 193–207.
- [20] Michelini, L., Principato, L., and Iasevoli, G. (2018). Understanding food sharing models to tackle sustainability challenges. *Ecol. Econ.*, 145, 205–217.
- [21] Bardhi, F., and Eckhardt, G. (2012). Access-based consumption: The case of car sharing, *J. Consum. Res.*, vol. 39, 881–898.
- [22] Pekarskaya, M. *Sharing Economy and Socio-Economic Transitions: An Application of the Multi-Level Perspective on a Case Study of Carpooling in the USA (1970–2010)*; Lund University: Lund, Sweden, 2015.
- [23] Yaraghi, N. and Ravi, S. (2017) The Current and Future State of the Sharing Economy, <https://pdfs.semanticscholar.org/2c81/42fea3ef822bc183fad43dd944c24b43bc84.pdf> Erişim tarihi: 14 Eylül, 2019.
- [24] Nicholson, S. (2012). Strategies for meaningful gamification: Concepts behind transformative play and participatory museums. Presented at Meaningful Play Lansing, Michigan. <http://scottnicholson.com/pubs/meaningfulstrategies.pdf> Erişim tarihi: 14 Eylül, 2019.
- [25] Kelley, K. (2018). The Holy Trinity: Blockchain, Wearables and Biometrics, <https://www.healthsplash.com/blog/the-holy-trinity-blockchain-wearables-and-biometrics/> Erişim tarihi: 14 Eylül, 2019.
- [26] Gol, H. (2018). Ezber Bozan Teknolojiler Ekspansiyel Hızla Hayatımıza Giriyor, <https://medium.com/deloitte-turkey-digital/ezber-bozan-teknolojiler-ekspansiyel-h%C4%B1zla-hayat%C4%B1m%C4%B1za-giriyor-7627e62d131f> Erişim tarihi: 14 Eylül, 2019.
- [27] TheStartupVideos. (2019). 10 gamification techniques that work for startups, <http://thestartupvideos.com/uncategorized/gamification-techniques-for-startups/> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [28] Nolan, J. (2017). Five unexpected areas of innovation, <https://www.itproportal.com/features/five-unexpected-areas-of-innovation/> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [29] NiBusinessInfo. (2019). Use innovation to start or grow your business, <https://www.nibusinessinfo.co.uk/content/advantages-innovation> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019.
- [30] StartuprHongKongLimited. (2018). 4 Important Benefits of Innovation in Business, <https://medium.com/swlh/4-important-benefits-of-innovation-in-business-64ed0d78d150> Erişim tarihi: 15 Eylül, 2019

Giyilebilir Teknolojide Bir Sonraki Büyük Trend Ne Olacak?

Doç. Dr. Nevin Aydın¹

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Günümüzde giyilebilir cihazlar başlangıç aşamasında bir teknolojidir. Dijital cihazların hızlı büyümesi, gelecekte çok daha güçlü ve düşük maliyetli giyilebilir teknolojilerin ortaya çıkacağını bir göstergesidir. Artırılmış gerçeklik gibi yenilikler, giyilebilir cihazlar için önem taşımaktadır. Giyilebilir teknoloji, teknoloji ile kullanıcının yaşam kalitesi için birleşme noktasıdır. Her an yanımızda bulundurabileceğimiz giyilebilir teknolojik cihazlar eğlence, iş, sağlık, spor, sosyalleşme, bilgi alma, eğitim, güvenlik ve daha pek çok konuda önemli hizmetler sunacaktır. Giyilebilir teknolojinin amacı, kullanıcıların zamandan ve maliyetlerden tasarruf sağlayarak istedikleri keyifli yaşama daha hızlı erişimini sağlamaktır. Gelecekte bu teknolojinin günlük yaşamımızda önemli bir rol oynaması bekleniyor. Bu çalışmada bu teknolojinin ne kadar etkin olabileceği ele alınmıştır.

Anaktar Kelimeler: Giyilebilir Teknolojiler, Giyilebilir Pazar, Giyilebilir Teknolojinin Önemi

What Will Be The Next Big Trend In Wearable Technology?

Abstract: The wearable devices are in their initial stages. The rapid growth of digital devices is an indication that more powerful and cost-effective wearable technologies will emerge in the near future. Innovations such as augmented reality is important for the wearable devices. The wearable technology is a link between technology and the user's quality of life. The wearable technological devices used in our daily lives provide valuable services in the fields of entertainment, work, health, sports, socialization, information retrieval, education, security and, so on. The wearable technology allows users to reach the quality life style much faster by saving time and costs. In the future, this technology is expected to play an important role in our daily lives. In this study, the effectiveness of this technology is discussed.

Keywords: Wearable Technologies, Wearable Market, Importance of Wearable Technology

1.GİRİŞ

1980-1990 yılları arasında, Steve Mann giysilere elektronik cihazlar ekledi (1985 fibreoptik tişörtü, 1995, kumaştaki fiber optiği örmek için kullanılan makine ve 1997'de esnek malzeme) [1]. Giyilebilir teknoloji, 2002 yılında Bluetooth kulaklıkla popülerlik kazanmıştır. 2006 ile 2013 yılları arasında, ikonik giyilebilir teknoloji cihazları Nike +, Fitbit ve Google Glass piyasaya sürülmüştür. 2014 yılında, çeşitli medya kuruluşları tarafından "Giyilebilir Teknoloji Yılı" olarak adlandırılan etkinlik izleyicilerin popülaritesini artırdı ve Apple Watch tanıtıldı. Diğer giyilebilir teknoloji cihazları, sanayiye genişletmeye devam etti [2]. 2010'da Apple akıllı saatleri geliştirdi. Kalp atış hızı, adımlar, jiroskop, mesajlaşma gibi alanlarda kullanıldı. 2016'da Disney World'deki MagicBand 2, konukların sanal olarak sıra beklemelerine ve restoran rezervasyonları yapmalarına izin vermektedir [3].

"Giyilebilirler, akıllı telefonlardan sonra dünyanın en çok satan tüketici elektroniği ürünü olacak" denilmektedir. CNBC, pazar araştırması firması Euromonitor'un tahminlerine dayanarak: Özerk veya akıllı giyilebilirler 2020 yılında yıllık %55'lik bir büyüme oranı ile 305 milyon üniteyi geçeceği tahmin edilmektedir [2]. Zamanın değerli olduğu günümüz dünyasında, insanlar, özellikle çalışanlar, günün büyük bir kısmını çeşitli işlerde geçirmekte, sağlık ve zindeliklerine değer vermemektedirler. Klinikte bir doktorla yapılan basit bir randevu bile tanı, reçete ve son olarak tedavi için çok fazla zaman alabilen birkaç test gerektirebilir. Bu nedenle, birçok hasta yalnızca ciddi bir hastalıktan muzdarip olduklarında kliniğe gitmektedir. Bu nedenle, birçok insan, yalnızca kullanıcının sağlığını gerçek zamanlı olarak sürekli izleyen değil, aynı zamanda kullanıcıya çeşitli sağlık parametreleri hakkında zamanında bilgi sağlayan aynı zamanda vücuda takılabilecek bir cihaz gibi bir alternatif aramaktadır [4].

Nesnelerin İnterneti (IoT), giyilebilir cihazlarda kullanılarak sağlık hizmeti izleme imkanı sağlayan yeni bir kavramdır. IoT, veri iletişimi ve sensörlerin hem iç hem de dış nesne durumları ve çevre ile etkileşime girmesi için gömülü teknoloji ile desteklenen fiziksel nesneler ağı olarak tanımlanır [5]. Giyilebilir teknoloji

pazarı 2020'de yaklaşık 34 milyar dolar değerinde olup üzerinden yaklaşık 400 milyondan fazla giyilebilir akıllı cihaz satılacaktır [6]. National Collegiate Athletic Association (NCAA), kısa süre önce futbol oyunlarında giyilebilir teknolojilerin kullanımını onayladı, tek yönlü iletişim ve sadece sağlık ve güvenlik için sınırlıydı [7]. Biyometrik veriler, sporda performans ve iyileşme değerlendirmesi için fiziksel ve fizyolojik bilgilerin izlenmesine izin veren ölçümlerdir [8]. Son yıllarda, giyilebilir teknoloji kullanımında eşî görülmemiş bir artış olmaktadır. Akıllı kol saatleri, işitme cihazları vs gibi giyilebilir cihazlar hayatımızın önemli bir parçası haline gelmektedir.

2. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ NEDİR

"Giyilebilir teknoloji", "giyilebilir cihazlar" ve "giyilebilir" terimlerinin tümü, vücuda rahatça giyilebilecek giysi ve aksesuarların içine yerleştirilen elektronik teknolojileri veya bilgisayarları ifade eder. Bu giyilebilir cihazlar, cep telefonları ve dizüstü bilgisayarlar ile aynı hesaplama işlemlerinin çoğunu gerçekleştirebilir. Bununla birlikte, bazı durumlarda giyilebilir teknoloji bu elde tutulan cihazlardan tamamen daha iyi bir performans gösterebilir. Giyilebilir teknoloji bugün piyasada elde tutulan teknolojiden daha sofistike olma eğilimindedir. Çünkü biofeedback ve fizyolojik fonksiyonların izlenmesi gibi mobil ve dizüstü bilgisayar cihazlarında tipik olarak görülmeyen duyuşsal ve tarama özellikleri sağlayabilirler [9].

Giyilebilir teknolojinin etkileri ve kullanım alanları çok geniş kapsamlıdır ve sağlık ve tıp, zindelik, yaşlanma, engelli olma, eğitim, ulaşım, işletme, finans, oyun ve müzik alanlarını etkileyebilir. Bu alanların her birinde giyilebilir teknolojilerin amacı, fonksiyonel, taşınabilir elektronik ve bilgisayarları bireylerin günlük yaşamlarına sorunsuz bir şekilde dahil etmektir. Tüketici pazarındaki varlıklarından önce, giyilebilir cihazlar öncelikle askeri teknoloji alanında kullanılıyordu ve sağlık ve tıp için en büyük etkilere sahipti. Aslında, sadece 10 yıl önce, tıp alanında çalışan mühendisler, hayati belirtileri izlemeyi ve göndermeyi amaçlayan "Giyilebilir Anakart " veya "Akıllı Gömlek" biçiminde hastaların sağlığını ve refahını göze çarpmadan izleyebilecek giyilebilir cihazlardan bahsediyordu. Dolayısıyla biofeedback, gerçek zamanlı olarak bir hub istasyonuna bilgiyi geri gönderir [10].

Giyilebilir verilerden elde edilen verilerin doğruluğu, geçerliliği, güvenilirliği ve tekrarlanabilirliği teknolojilerin geleneksel yöntemlerle toplanan verilerle karşılaştırılabilir olması gerekir (örneğin, tıbbi klinik ortamdaki cihazlar). Verilerin kalitesi giyilebilir bir konu olarak belirlenmiştir. Cihazlar, özellikle tekstillere entegre edilir [10]. Tüketiciler cihazların doğruluğunu belirleyemez, satın alma kararlarına yardımcı olmak için çalışmalar değerlendirilir [11].

Giyilebilir teknoloji, bir aksesuar olarak veya giyside kullanılan malzemenin bir parçası olarak, vücut üzerine takılabilen elektronik bir alettir. Çok sayıda giyilebilir teknoloji vardır. ancak en popüler cihazlardan bazıları etkinlik izleyicileri ve akıllı saatlerdir. Giyilebilir teknolojinin en önemli özelliklerinden biri, internete bağlanma ve ağ ile cihaz arasında veri alışverişi yapılabilmesidir. Bu veriyi hem gönderme hem de alma yeteneği, giyilebilir teknolojide Nesnelerin İnterneti (IoT) ile sağlanır.

3. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİNİN GELECEĞİ

Akıllı saatler, fitness takipçileri ve VR / AR kulaklıkları toplumumuzda son birkaç yılda giderek daha yaygın hale geldi. Giyilebilirlerin sadece popüleritesinde büyümeye devam edeceği tahmin ediliyor, bu yüzden doğal olarak şirketler bunları günlük yaşamlarımıza uygulamak için yeni ve yenilikçi yollar buluyorlar [12].

3.1. Düşük görünürlük

Olasılıklar, giyilebilirlerin popüleritesinin artmasına rağmen daha az görünür hale gelmesidir. Cihazlar daha çok mücevher veya giysi gibi görünebilir. Ayrıca, halka görünümünden bir yama veya kayış gibi bir şey şeklinde saklanabilirler. Bazı şirketler, ekran yerine geleneksel bir saat yüzüne sahip olan akıllı saatlerde görüldüğü gibi, bunu yapmaya başladılar. Normal bir halka veya kolye gibi görünen ancak tehlikede iseniz arkadaşlarınızı ve ailenizi bulduğunuz yer hakkında uyarı veren bazı güvenlik giyilebilirlikleri de vardır

3.2. Daha uzun pil ömrü

Günümüzün giyilebilir parçalarının çoğu, özellikle de çok fazla işlem gücü ve İnternet bağlantısı gerektiren, oldukça kısa bir pil ömrüne sahiptir. Bu nedenle, bazı geliştiriciler alternatif pil kaynaklarına bakıyorlar. En popüler yöntemlerden biri, vücut ısını, güneş enerjisini ve hatta hareketi enerjiye dönüştürmenin bir yolu olan enerji hasadıdır. Kullanıcıların, pilin uygun olmayan zamanlarda tükenmesi veya düzenli olarak şarj edilmesi zorluğundan endişelenmeleri gerekmez. Bu sorunları ortadan kaldırarak giyilebilirler gelecekte daha popüler hale gelebilir.

3.3. Tıbbi giyilebilir

Fitbit ve Apple Watch gibi günümüzün popüler giyilebilir ürünleri, sağlığını ve zindeliğinizi geliştirmenize yardımcı olmaya yöneliktir. Ancak birçok şirket bir sonraki adımı atıyor ve tıbbi sorunları izleyen ve çözen giyilebilir cihazlar arıyor. Örneğin, şu anda şeker hastaları için geliştirilen ve kan şekeri seviyelerini izleyen ve otomatik olarak insülin sağlayan yapay bir pankreas vardır. Bunu bir adım öteye taşıyarak, tıp endüstrisi cildin altına yerleştirilebilen giyilebilir malzemeler oluşturmaya çalışıyor. Bu, kullanıcıların şu anda çoğu insan tarafından erişilemeyen tüm tıbbi etkinlik türlerini izlemesini sağlar. Bu kan analizi, ilaçların etkileri ve diğer birçok hayati içerebilir. Bu tür bir teknolojinin piyasaya girdiğini görmemiz biraz zaman alabilir, ancak birçokunun hayatı değiştirme potansiyeli vardır.

Şekil 1. Şeker hastaları için geliştirilen ve kan şekeri seviyelerini izleyen ve otomatik olarak insülin sağlayan yapay bir pankreas [12].

3.4. Doğrulama

Ayrıca giyilebilir ürünler, evinizin kilidini açmak, konsere girmek ve hatta kasada alışveriş yapmak zorunda kalmadan bir şey satın almak gibi şeyler yapmak için kimlik doğrulaması yönünde gidiyor gibi görünmektedir. Disney şu anda, müşterilere araba sürmelerine, otel odalarına ve diğer özelliklere erişim sağlayan MagicBand adlı parklarında giyilebilir bir ürün kullanmaktadır. Bu gibi amaçlarla kullanılabilecek geliştirilmekte olan akıllı dövme bulundurmaktadır. Bunlar, akıllı telefonlar ve tarayıcılar gibi cihazlara bilgi taşıyabilen ve bu bilgileri aktarabilen yüksek teknoloji geçici dövme türleridir. Giyilebilir ürünler, deneyimlerin doğrulanması için yaygın bir yol haline gelirse, hastaneye ziyaretler veya güvenlik açıklıkları gibi, hayatımızdaki çeşitli süreçleri hızlandırarak, dünyayla etkileşim biçimimizi gerçekten değiştirebilirler.

Bazı endüstriler, özellikle sağlık izleyicileri oluşturmak için fitness izleyicilerinin ötesine bir adım atmak istedikleri sağlık sektöründe yeni ve yenilikçi giyilebilir teknoloji türleri geliştiriyorlar. Bunlar kan basıncı, hayati belirtiler veya şeker hastaları için kan şekeri seviyeleri gibi şeyleri izlemek için kullanılabilir. Akıllı işitme cihazları ve görme performansını ölçen gözlükler gibi cihazlar bile hem tıp uzmanlarına hem de kamuya açık hale geliyor.

Evci hayvan izleyicileri, akıllı mücevherler ve AR / VR kulaklıkları gibi diğer cihazlar da büyümeye ve ivme kazanmaya devam ediyor. Şu anda giyilebilir teknoloji için çok fazla potansiyel var. İşlerin buradan nereye

gittiğini ve bizi hem bireysel hem de toplum olarak nasıl etkilemeye devam ettiklerini görmek ilginç olacaktır.

Şekil 2. Sağlık sektöründe yeni ve yenilikçi giyilebilir teknoloji [12].

Giyilebilir teknolojiler, hem yeni pazarlar hem de veri toplama açısından işletmeler için önemli bir fırsat sunmaktadır. Perakendeciler, bir tüketicinin ziyaret ettiği bir mağazanın hangi bölümlerini belirlemek için giyilebilir cihazlara ping atabilir, reklam verenler tüketicileri lokasyona ve cihazla ilişkili uygulamanın yapısına göre hedefleyebilir ve cihaza tahsis edilmiş bir web sitesine yüklenen bilgiler pazarlamacılar belirli bilgileri sağlayabilir. Şirketlerin giyilebilir teknolojilerden aldığı verileri nasıl kullandıkları, düzenleyici olarak ve bireyler internet çağında mahremiyetle başa çıkmaya devam edeceklerdir. Bununla birlikte, bu teknolojiyi kullanacak pek çok kişinin istekli olması, bu elektronik türlerinin popüler olduğunu ve böyle olmaya devam edeceğini göstermektedir [13].

Giyilebilir teknoloji ve giyilebilir araştırmalar bulut bağlantılı giyilebilir spor, e-sağlık, sanal gerçeklik (VR), sağlık hizmetleri ve akıllı telefonlar için oyun sensörü aksesuarlarında bir sonraki yenilik dalgasını mümkün kılıyor. Gerçek zamanlı 3D vücut hareketi izleme verileri, anında geri bildirim ve canlı paylaşım için tam hareketlerinizi dijitalleştirerek spor teknikleri gibi karmaşık hareketleri tanıyıp sınıflandırabilen uygulamaların geliştirilmesini sağlar [14].

Giyilebilir teknoloji pazarının hızla büyümesi, yaşam standartlarını yeniden biçimlendirecek önemli ölçüde bir sonraki mega trend olması bekleniyor. Cognizant pazar araştırması, dünya genelinde giyilebilir elektronik pazarının 2018'de 8 milyar ABD Dolarını geçmesi gerektiğini ve bu durumun 2013'ten 2018'e kadar % 17.7'lik bir bileşik büyüme oranı gösterdiğini göstermektedir [15]. Giyilebilir cihazların toplam adreslenebilir pazarın % 46'sını oluşturan hızlı bir penetrasyon oranına sahip olduğu tahmin ediliyor. 2018 yılına kadar, tahminler ayrıca sağlık sektörünün giyilebilir teknoloji pazarında baskın sektör olmaya devam edeceğini göstermektedir [16]. CCS Consulting tarafından yayınlanan bir başka sektör öngörüsü, akıllı saat sevkıyatlarının tek başına 2018'de 68 milyon aygıtı geçeceği tahmin edildi [17].

4. SONUÇ

Giyilebilir Teknoloji, yaşadığımız şekle dönüşecek olan büyük devrimdir. Giyilebilir Teknoloji, tüketici teknolojisi için en çok izlenen sektörlerden biridir, giyilebilir akıllı cihazın yeni sosyal standart haline gelmesinin bir kanıtıdır. Daha önce giyilebilir teknoloji, henüz hiç kimsenin giyilebilir cihazı bilmediği ve zindelik veya sağlık ya da genellikle mobil bir uygulama ile bağlantı hakkında ele alındığı başlangıç aşamasındaydı. Giyilebilir teknolojinin temel faydaları, birçok insanın kalp atış hızını izlemek ve kişisel güvenliği artırmak, kendi kendini izlemeyi ve kişisel sorumluluğu teşvik etmek ve çalışma seviyeleriniz hakkında farkındalık yaratmaktır. Giyilebilir cihaz, fitness, spor, savunma, yaşam tarzı gibi çeşitli endüstrilerde ve diğerleri arasında kullanılır [18].

İnternet üzerinden yapılan araştırmalarda, pazarda birçok giyilebilir cihaz bulunduğunu göstermektedir. Giyilebilir cihaz geliştirme pazarı, birçok endüstriyel ekosistemin yönetim, üretim ve tedarik faaliyetlerini değiştirecek olan, giderek büyüyen bir akımdır. Dolayısıyla teknolojinin hayatlarımızda oynadığı rol hızla artmaktadır. Gün geçtikçe ona daha fazla bağımlı olmaktayız. Giyilebilir teknolojinin, fitness takipçilerinden ve Apple Watch'tan Google Glass'a ve Microsoft'un HoloLens'e yükselmesi, teknolojinin daha hızlı ve daha küçük olma trendini ortaya koymaktadır.

Günümüzde, giyilebilir teknolojilerin yayılması hem toplum hem de şirketler için başlangıç aşamasındadır. Yakın gelecekte giyilebilir teknolojilerin, özellikle de akıllı gözlüklerin ve akıllı saatlerin gelişimini tamamlayacak ve bu teknolojik cihazlar toplumlar ve şirketler tarafından üretilmeye ve kullanılmaya başlanacaktır. Gelecek giyilebilir teknolojilerle daha güvenli, daha kullanılabilir, daha sağlıklı, daha hızlı, daha ucuz olacaktır.

Giyilebilir teknolojilerin hem insanların günlük yaşamı için hem de şirketlerin iş potansiyeli için başlangıç noktası oluşturacağı tahmin ediliyor.

KAYNAKLAR

- [1] Ghahremani, H.M. & Latifi, M. (2017). Overview of wearable electronics and smart textiles, The journal of the Textile Institute, vol. 108, issue 4, pp 631-652.
- [2] Rapid Growth: The Past, Present and Future of Wearable Technology, 2016, <https://online.grace.edu/news/business/the-past-present-future-of-wearable-technology/> Erişim tarihi: 18 Eylül, 2019.
- [3] Langley, H. (2017). Disney World launches MagicBand 2 to enhance the park experience, <https://www.wearable.com/wearable-tech/disney-magicband-2-release-date-pricefeatures-6645> Erişim tarihi: 18 Eylül, 2019
- [4] Xu, S., Zhang, Y., Jia, L., Mathewson, K.E., Jang, K.I., Kim, J., et al. (2014). Soft microfluidic assemblies of sensors, circuits, and radios for the skin, Science, vol. 344, issue 6179, pp. 70–74.
- [5] LeHong, H. and Velosa, A. (2014). Hype cycle for the Internet of Things, 2014, Gartner Inc, <https://www.gartner.com/en/documents/2804217> Erişim tarihi: 18 Eylül, 2019.
- [6] Lamkin, P. (2016). Wearable tech market to be worth \$34 billion by 2020, <http://www.forbes.com/sites/paullamkin/2016/02/17/wearable-tech-market-to-be-worth-34-billion-by-2020/#bcad10a3fe38> Erişim tarihi: 18 Eylül, 2019.
- [7] Dodd, D. (2014). NCAA denies ACC use of helmet cams, sideline communications. <http://www.cbssports.com/college-football/news/jimbo-fishers-secret-weapon-for-champ-fsu-it-comes-from-australia/> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [8] Karkazis, K. and Fishman, J. R. (2016). Tracking U.S. Professional Athletes: The Ethics of Biometric Technologies. American Journal of Bioethics, vol. 17, issue 1, pp. 45–60.
- [9] Tehrani, K. and Andrew, M. (2014). Wearable Technology and Wearable Devices Everything You Need to Know, Wearable Devices Magazine, <http://www.wearabledevices.com/what-is-a-wearable-device/> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [10] Park, S. and Jayaraman, S. (2003). Enhancing the quality of life through wearable technology, IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine, vol. 22, issue 3, pp 41-48.
- [11] Yang, R., Shin, E., Newman, M.W. and Ackerman, M. S. (2015). When fitness trackers don't 'fit': end-user difficulties in the assessment of personal tracking device accuracy, ACM International Joint Conference on Pervasive and Ubiquitous Computing, pp 623-634.
- [12] GCFGlobal, Pros and cons of wearable technology, <https://edu.gcfglobal.org/en/wearables/pros-and-cons-of-wearable-technology/1/> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [13] Kenton, W. (2019). Wearable Technology, <https://www.investopedia.com/terms/w/wearable-technology.asp#ixzz5QQEN4oC0> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [14] Wearable Technology, <https://www.xsens.com> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [15] Bhat, A., Badri, P. and Reddi, U.S. (2014). Wearable devices: the next big thing in CRM, <https://www.cognizant.com/services-resources/wearable-devices-the-next-big-thing-in-crm-codex984.pdf> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.
- [16] Wright, R. and Keith, L. (2014). Wearable technology: if the tech fits, wear it, Journal of Electronic Resources in Medical Libraries, vol. 11, no. 4, pp.204–216.
- [17] Spencer, A. (2014). Wearable shipments to hit 135m by 2018, says CCS, Mobile Marketing Magazine, <http://mobilemarketingmagazine.com/wearable-shipments-to-hit-135m-by-2018-says-ccs> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.

- [18] Broadband Nation (2017). The Future Of Wearable Technology, <https://broadband-nation.blogspot.com/2017/06/the-future-of-wearable-technology.html> Erişim tarihi: 19 Eylül, 2019.

Trakya University, Faculty of Education, of Students of Department of Science Teaching the Views of on Global Warming

Assoc. Prof. Dr. Nurcan Özkan¹

¹University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education,
nurcanozkan@hotmail.com

Abstract: As a result of the greenhouse effect of the gases released by humans to the atmosphere, the increase of the temperature on the earth's surface is called global warming. In other words, global warming is the event that the earth's surface is heated by the sun's rays.

All rays coming to the earth are reflected back to the atmosphere, but some rays are held by a natural cover (greenhouse effect) created by water vapour, carbon dioxide and methane gas on Earth. This causes the earth to remain warm enough. However, the accumulation of carbon dioxide, methane and dinitrogen monoxide gases in the atmosphere has increased recently due to the burning of fossil fuels, deforestation, rapid population growth and increasing consumption tendencies in societies. According to scientists, this increase causes global warming.

Records from 1860 to the present show that the average global temperature has increased by 0.5 to 0.8 degrees. Scientists have agreed that the rise in temperature over the last 50 years has noticeable effects on human life.

In this study, according to the results of the questionnaire applied to 100 students in different classes in the Department of Science Teaching in 2017-2018 academic year, it was observed that the students had sufficient knowledge about global warming. For example: many students know what the Kyoto Protocol means, react when they witness a behaviour against global warming in their environment, take individual measures, and know the true dimensions of global warming. Many students agree that advertising and news on this issue are insufficient. Especially in Edirne, where they live, it is clear that no activity has been carried out in this regard. Therefore, students stated that they could not activities related to global warming.

Key Words: Global Warming, Science Education Students, Trakya University, Edirne

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Küresel Isınmaya İlişkin Görüşleri

Özet: İnsanlar tarafından atmosfere salınan gazların sera etkisi yaratması sonucunda dünya yüzeyinde sıcaklığın artmasına küresel ısınma denir. Başka bir deyişle küresel ısınma dünya yüzeyinin güneş ışınları tarafından ısıtılması olayıdır.

Dünyaya gelen tüm ışınlar tekrar atmosfere yansıtılır fakat bazı ışınlar su buharı, karbondioksit ve metan gazının dünyanın üzerinde oluşturduğu doğal bir örtü (sera etkisi) tarafından tutulmaktadır. Bu da yeryüzünün yeterince sıcak kalmasına neden olur. Ama son dönemlerde fosil yakıtların yakılması, ormansızlaşma, hızlı nüfus artışı ve toplumdaki tüketim eğiliminin artması gibi nedenlerle karbondioksit, metan ve diazot monoksit gazların atmosferdeki yığılması artış göstermektedir. Bilim adamlarına göre işte bu artış küresel ısınmaya neden olmaktadır.

1860'tan günümüze kadar tutulan kayıtlar, ortalama küresel sıcaklığın 0,5 ile 0,8 derece kadar arttığını göstermektedir. Bilim adamları son 50 yıldaki sıcaklık artışının insan hayatı üzerinde fark edilebilir etkileri olduğu görüşünde ortak bir karar almışlardır.

Bu çalışmada 2017-2018 öğretim yılında Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümünde farklı sınıflarda öğrenim gören 70 öğrenciye uygulanan anket sonuçlarına göre öğrencilerin küresel ısınma konusunda yeterli bilgiye sahip oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin; birçok öğrenci Kyoto Sözleşmesinin ne anlama geldiğini bilmekte, çevrelerinde küresel ısınma aleyhinde bir davranışa tanık olduklarında tepki göstermekte, bireysel olarak önlemler almakta ve küresel ısınmanın gerçek boyutlarını bilmektedirler. Birçok öğrencinin ortak görüşü bu konudaki reklam ve haberlerin yetersiz olduğu yönündedir. Özellikle de yaşadıkları bölge olan Edirne' de bu konuda hiçbir faaliyetin yapılmadığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle de öğrenciler küresel ısınma ile ilgili hiçbir faaliyete katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Fen Bilgisi Eğitimi Öğrencileri, Trakya Üniversitesi, Edirne

1. GİRİŞ

İklim sistemi, Yerkürenin yaklaşık 4,5 milyar yıllık tarihi boyunca milyonlarca yıldan on yıllara kadar tüm zaman ölçeklerinde doğal olarak değişme eğilimi göstermiştir. Etkileri jeomorfolojik ve klimatolojik olarak iyi bilinen en son ve en önemli doğal iklim değişiklikleri, 4. Zaman'daki (Kuvaterner'deki) buzul ve buzularası dönemlerde oluşmuştur. Ancak 19. yüzyılın ortalarından beri, doğal değişebilirliğe ek olarak, ilk kez insan etkinliklerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. Günümüzde iklim değişikliği, sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinlikleri de dikkate alınarak tanımlanabilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (İDÇS), “Karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” biçiminde tanımlanmıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından ortaklaşa yürütülen Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) İkinci Değerlendirme Raporu'nda (IPCC, 1996), iklim sistemine ilişkin yeni bulgulardan yola çıkılarak, “Bulgu dengesinin, küresel iklim üzerinde belirgin bir insan etkisinin bulunduğunu gösterdiği” ve “İklimin geçen yüzyıl boyunca değiştiği” vurgulanmıştır. Bu çarpıcı bulgu, İDÇS'nin Temmuz 1996'da yapılan 2. Taraflar Konferansı'nda büyük bir ilgi görmüş ve toplantı sonunda yayınlanan Cenevre Bakanlar Bildirgesi aracılığıyla da dünyaya duyurulmuştur (UN/FCCC, 1996; Türkeş vd., 2000).

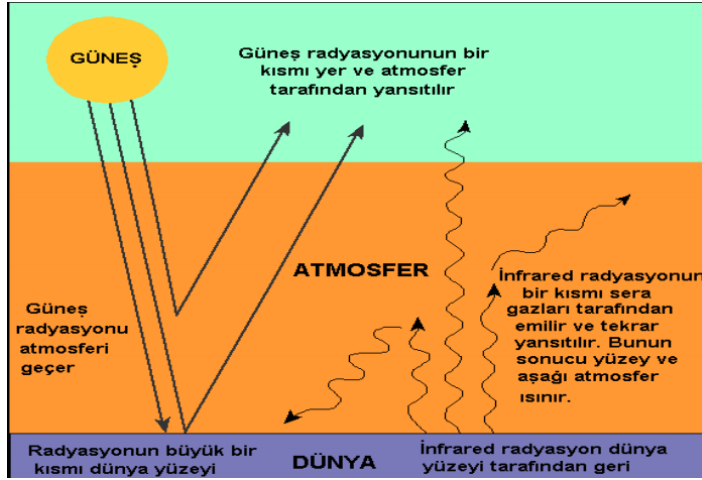
İnsanlar tarafından atmosfere salınan gazların sera etkisi yaratması sonucunda dünya yüzeyinde sıcaklığın artmasına küresel ısınma denir. Bu olay son 50 yıldır iyice saptanabilir duruma gelmiş ve önem kazanmıştır. Dünya'nın atmosfere yakın yüzeyinin ortalama sıcaklığı 20. yüzyılda 0,6 (± 0,2) °C artmıştır. İklim değişimi üzerindeki yaygın bilimsel görüş, “**son 50 yılda sıcaklık artışının insan hayatı üzerinde fark edilebilir etkiler oluşturduğu**” yönündedir. Küresel ısınmaya, atmosferde artan sera gazlarının neden olduğu düşünülmektedir. Karbondioksit, su buharı, metan gibi bazı gazların, güneşten gelen radyasyonun bir yandan dış uzaya yansımaları önleyerek ve diğer yandan da bu radyasyondaki ısıyı soğurarak yerkürenin fazlaca ısınmasına yol açtığı ileri sürülmektedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği yer yüzeyindeki yaşamı tehdit eden en büyük tehlikedir. Bu nedenle de şüphesiz son zamanların en popüler gündem maddelerinden birisidir. Bu tehlikeye karşı insanoğlunun duyarsız kalması beklenemez. Aksine, bu konudaki duyarlılığın küreselleşmesinin sağlanması, bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre önleyici tedbirlerin ivedilikle alınması gerekmektedir (Sağlam vd., 2008).

Yeryüzündeki tüm yaşam biçimleri için vazgeçilmez bir ortam olan atmosfer, birçok gazın karışımından oluşmaktadır. Atmosferi oluşturan ana gazlar, azot (%78,08) ve oksijendir (%20,95). Daha küçük bir tutara sahip olmakla birlikte, üçüncü önemli gaz karbondioksittir (%0,93). Atmosferdeki birikimleri çok az olan çok sayıdaki öteki gazlar ise, atmosferin kalan bölümünü oluşturur.

İklim sistemi için önemli olan doğal etmenlerin başında sera etkisi gelmektedir. Bitki seraları kısa dalgalı güneş ışıınımlarını geçirmekte, buna karşılık uzun dalgalı yer (termik) ışıınının büyük bölümünün kaçmasına engel olmaktadır. Sera içinde tutulan termik ışıınım seranın ısınmasını sağlayarak, hassas ya da ticari değeri bulunan bitkiler için uygun bir yetiştirme ortamı oluşturmaktadır. Atmosfer de benzer bir davranış sergilemektedir. Sera etkisi Şekil 1.1'deki gibi sadeleştirilerek açıklanabilir: Bulutsuz ve açık bir havada, kısa dalgalı güneş ışıınının önemli bir bölümü atmosferi geçerek yeryüzüne ulaşır ve orada emilir. Ancak, Yerkürenin sıcak yüzeyinden salınan uzun dalgalı yer ışıınının bir bölümü, uzaya kaçmadan önce atmosferin yukarı seviyelerinde bulunan çok sayıdaki ışıınımsal olarak etkin eser gazlar (sera gazları) tarafından emilir ve sonra tekrar salınır. Doğal sera gazlarının en önemlileri, başta en büyük katkısı sağlayan su buharı (H₂O) olmak üzere, karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), diazotmonoksit (N₂O) ve troposfer ile stratosferde (troposferin üzerindeki atmosfer bölümü) bulunan ozon (O₃) gazlarıdır. Ortalama koşullarda, uzaya kaçan uzun dalgalı yer ışıınımları gelen Güneş ışıınımları ile dengede olduğu için, Yerküre/atmosfer birleşik sistemi, sera gazlarının bulunmadığı bir ortamda olabileceğinden daha sıcak olacaktır. Atmosferdeki gazların gelen Güneş ışıınımlarına karşı geçirgen, buna karşılık geri salınan uzun dalgalı yer ışıınımlarına karşı çok daha az geçirgen olması nedeniyle Yerkürenin beklenenden daha fazla ısınmasını sağlayan ve ısı dengesini düzenleyen bu doğal süreç sera etkisi olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 1.1: Sera etkisinin oluşumu

<https://biyosferdekicanliligindevami.files>

1.1. Sera Gazı Birikimlerindeki Değişimlerin Boyutları

Atmosferdeki antropojen (insan kaynaklı) sera gazı birikimlerinde sanayi devriminden beri gözlenen artış sürmektedir. CO₂, CH₄ ve N₂O birikimleri, yaklaşık 1750 yılından beri, sırasıyla %30, %145 ve %15 oranlarında artmıştır. CO₂ emisyonlarındaki (salımlarındaki) insan kaynaklı artışların şimdiki hızıyla sürdürülmesi durumunda, sanayi öncesi dönemde yaklaşık 280 ppmv, 1994'de 358 ppmv olan CO₂ birikiminin 21. yüzyılın sonuna kadar 500 ppmv'ye ulaşacağı öngörülmektedir (IPCC, 1996). Sera gazı birikimlerindeki bu artışlar, yerkürenin uzun dalgalı ısınım yoluyla soğuma etkinliğini zayıflatarak, Yerküreyi daha fazla ısıtma eğilimindeki bir pozitif ısınım salımlarının oluşmasını sağlamaktadır. Yer/atmosfer sisteminin enerji dengesine yapılan bu pozitif katkı, artan ya da kuvvetlenen sera etkisi olarak adlandırılır. Bu ise, Yerküre atmosferindeki doğal sera gazları (H₂O, CO₂, CH₄, N₂O ve O₃) yardımıyla yüz milyonlarca yıldan beri çalışmakta olan bir etkinin, bir başka sözle doğal sera etkisinin kuvvetlenmesi anlamını taşımaktadır. Artan sera etkisinden kaynaklanabilecek bir küresel ısınmanın büyüklüğü, her sera gazının birikimindeki artışın boyutuna, bu gazların ısınım özelliklerine, atmosferik yaşam sürelerine ve atmosferdeki varlıkları sürmekte olan öteki sera gazlarının birikimlerine bağlıdır.

1.2. Küresel Sıcaklıklar 1998'de Nasıl Değişmiştir?

Atmosferdeki birikimleri artmaya devam eden sera gazları nedeniyle kuvvetlenen sera etkisinin oluşturduğu küresel ısınma, özellikle 1980'li yıllardan sonra daha da belirginleşmiş ve 1990'lı yıllarda en yüksek değerlerine ulaşmıştır. 1998 yılı, hem kuzey ve güney yarımküreler için hem de küresel olarak hesaplanan yıllık ortalama yüzey sıcaklıkları dikkate alındığında, güvenilir aletli gözlemlerin başladığı 1860 yılından beri yaşanan en sıcak yıl olmuştur. Başka sözlerle, küresel ısınma 1998 yılında hem küresel hem de yarı küresel olarak yeni bir yüksek sıcaklık rekoru daha kırmıştır. 1961-1990 klimatolojik normali (ortalaması) ile karşılaştırıldığında, ki bu dönemin kendisi de sıcak bir devreye karşılık gelmektedir, 1998'de Yerkürenin yüzeye yakın yıllık ortalama sıcaklığının normalden 0,57 C° daha sıcak olduğu hesaplanmıştır (WMO, 1999). Bundan önceki en sıcak yıl ise, 1997 idi (WMO, 1998).

1.3. Türkiye'de Küresel İklim Değişikliği

Türkiye, subtropikal kuşakta kıtaların batı bölümünde oluşan ve Akdeniz iklimi olarak adlandırılan bir büyük iklim bölgesinde yer almaktadır. Üç yanı denizlerle çevrili ve ortalama yüksekliği yaklaşık 1100 m olan Türkiye'de, birçok alt iklim tipi belirginleşmiştir. İklim tiplerindeki bu çeşitlilik, Türkiye'nin yıl boyunca, orta enlem/polar ve tropikal kuşaklardan kaynaklanan çeşitli basınç sistemleri ve hava tiplerinin etki alanına giren bir geçiş bölgesi üzerinde yer almasıyla bağlantılıdır. Buna, topoğrafik özelliklerinin karmaşıklığı ve kısa mesafelerde değişme eğiliminde olması vb. fiziki coğrafya etmenleri de eklenebilir. Türkiye, küresel

ısınmanın özellikle su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınları, kuraklık ve çölleşme ile bunlara bağlı ekolojik bozulmalar gibi öngörülen olumsuz yönlerinden etkilenecektir ve küresel ısınmanın potansiyel etkileri açısından risk grubu ülkeler arasındadır (Türkeş, 1994; 1998). Son yıllarda Türkiye ormanlarında artış kaydeden toplu ağaç kurumaları ve zararlı böcek salgınları vb. afetlerin birincil nedeninin, kuraklık, hava kirliliği ve asit yağmurları olduğuna dair kuvvetli bulgulara rastlanmıştır (OB, 1999).

Türkiye karmaşık iklim yapısı içinde, özellikle küresel ısınmaya bağlı olarak, görülebilecek bir iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir. Doğal olarak üç tarafından denizlerle çevrili olması, arızalı bir topografyaya sahip bulunması ve orografik özellikleri nedeniyle, Türkiye'nin farklı bölgeleri iklim değişikliğinden farklı biçimde ve değişik boyutlarda etkilenecektir. Örneğin, sıcaklık artışından daha çok çölleşme tehdidi altında bulunan Güney Doğu ve İç Anadolu gibi, kurak ve yarı kurak bölgelerle, yeterli suya sahip olmayan yarı nemli Ege ve Akdeniz bölgeleri daha fazla etkilenmiş olacaktır.

Meydana gelecek iklim değişiklikleri, tarımsal faaliyetlerde hayvan ve bitkilerin doğal yaşam alanlarında değişikliklere yol açacak, özellikle yukarıda belirtilen bölgelerimizde, su kaynakları bakımından önemli sorunlar ortaya çıkacaktır

Hemen bütün iklim bilimcilerinin üzerinde birleştiği ortak nokta ise gelecekte olabilecek iklim değişikliğinin, atmosferdeki sera gazı emisyonlarındaki artıştan kaynaklanan küresel ısınmadan olacağı şeklindedir (Öztürk, 2002).

Bu çalışmada günümüzün en önemli sorunu olan küresel ısınma konusunda Trakya Üniversitesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin görüşleri ele alınarak incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

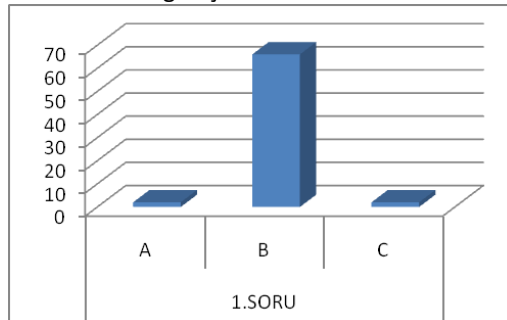
Bu çalışmada dünya üzerinde en çok tartışılan alanlardan biri olan ve tüm insanlığı ilgilendiren küresel ısınma konusunda Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören 70 öğrencinin görüşleri araştırılmıştır. Öğrencilere bu konuda çoktan seçmeli seçenekler sunan 20 sorudan oluşan sorular yöneltilmiş olup elde edilen veriler grafikler şeklinde ele alınarak incelenmiştir.

3. BULGULAR

Küresel ısınma konusunda öğrencilere sorulan sorular ve cevapları aşağıdaki gibidir:

1) Küresel ısınma sizin için ne kadar önemlidir?

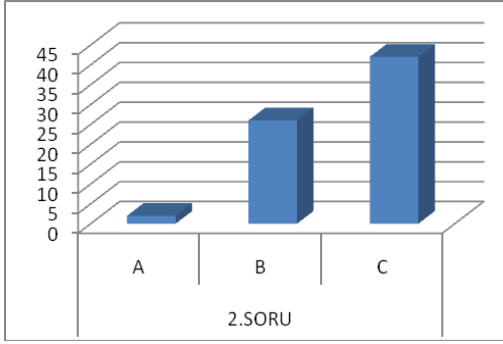
a-Beni etkilediği ölçüde b-Tüm insanlık üzerinde yarattığı etkileri ölçüsünde c-Ülkemi etkilediği ölçüde

Anket sonucuna göre küresel ısınma sizin için ne kadar önemli sorusuna 2 kişi beni etkilediği ölçüde, 66 kişi tüm insanlık üzerinde yarattığı etkileri ölçüsünde, 2 kişi ülkemi etkilediği ölçüde cevabını vermiştir.

2) Küresel ısınmaya karşı duyarlı mısınız?

a- Hayır b- Kısmen c- Evet

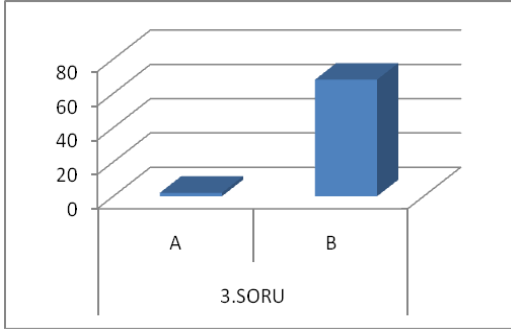

Anket sonucuna göre küresel ısınmaya karşı duyarlı mısınız sorusuna 2 kişi hayır, 26 kişi kısmen, 42 kişi evet cevabını vermiştir.

3) Çevrenizde küresel ısınma aleyhinde bir davranışa tanık olursanız tepkiniz nasıl olurdu?

a- Beni etkilemeyeceğini düşündüğüm için umursamazdım.

b- Uyarır, bu felaketin tüm insanlığı etkileyeceğini söyledim.

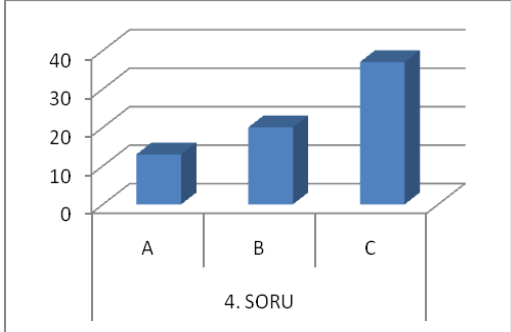

Anket sonucuna göre çevrenizde küresel ısınma aleyhinde bir davranışa tanık olursanız tepkiniz ne olurdu sorusuna 2 kişi beni etkilemeyeceğini düşündüğüm için umursamazdım, 68 kişi uyarır bu felaketin tüm insanlığı etkileyeceğini söyledim cevabını vermiştir.

4) Küresel ısınmaya karşı yeterince önlem aldığınızı inanıyor musunuz?

a- Evet b- Hayır c- Kısmen

(cevabınız evet ise lütfen aşağıdaki soruyu cevaplayınız)

Anket sonucuna göre küresel ısınmaya karşı yeterince önlem aldığınızı inanıyor musunuz sorusuna 13 kişi evet, 20 kişi hayır, 37 kişi kısmen cevabını vermiştir.

5) Aldığınız önlemleri işaretleyiniz.

a- Su tasarrufuna özen gösteriyorum.

b- Elektrik tasarrufuna özen

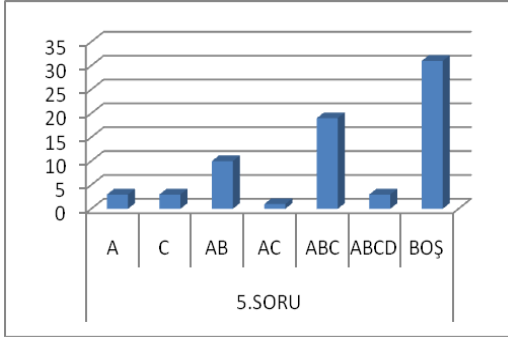
gösteriyorum.

c- Kullandığım kozmetik ürünlere (Deodorant, Saç spreyi....) özen gösteriyorum.

d- Naylon poşet yerine kese kağıdı kullanıyorum.

e-

Diğer.....

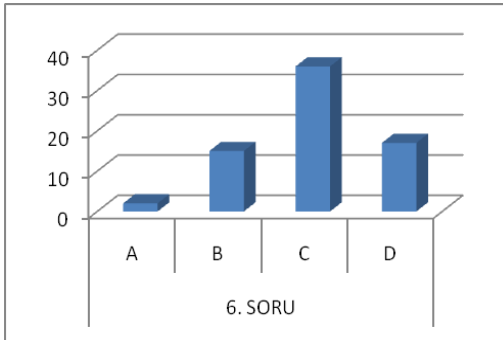

Anket sonucuna göre alınan önlemlerden; 36 kişi su tasarrufuna karşı özen göstermekte, 32 kişi elektrik tasarrufuna özen göstermekte, 26 kişi kullandığı kozmetik ürünlere özen göstermekte, 3 kişi naylon poşet yerine kese kâğıdı kullanmakta, 31 kişi 4. Soruya hayır cevabını verdiği için boş bırakmıştır.

NOT: Çoklu cevaplar dikkate alınmıştır.

6) Küresel ısınmanın sosyal yaşamınızı ne kadar etkilediğini düşünüyorsunuz?

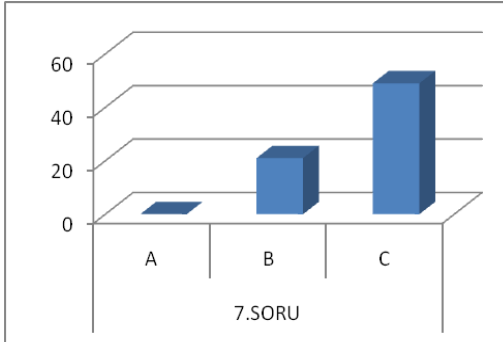
a- Hiç b- Biraz c- Yeterince d- Oldukça fazla

Anket sonucuna göre küresel ısınmanın sosyal yaşamınızı ne kadar etkilediğini düşünüyorsunuz sorusuna 2 kişi hiç, 15 kişi biraz 36 kişi yeterince, 17 kişi oldukça fazla cevabını vermiştir.

7) Küresel ısınmaya yönelik bilinci artırma kampanyalarını yeterli buluyor musunuz?

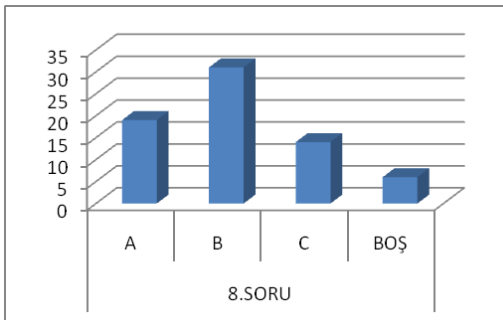
a- Evet b- Hayır c- Kısım

Anket sonucuna göre küresel ısınmaya yönelik bilinci artırma kampanyalarını yeterli buluyor musunuz sorusuna 49 kişi hayır, 21 kişi kısmen cevabını vermiştir. Evet cevabını veren kimse yoktur.

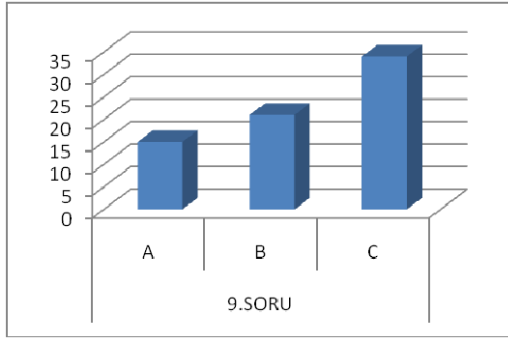
8) Oxford Üniversitesi'nden yürütülen ve tüm dünyadan internet aracılığıyla veri toplanarak yapılan araştırma sonuçları hangi dergide yayınlanmıştır?

a- Nature b- National Geographic c- Bilim ve Teknik

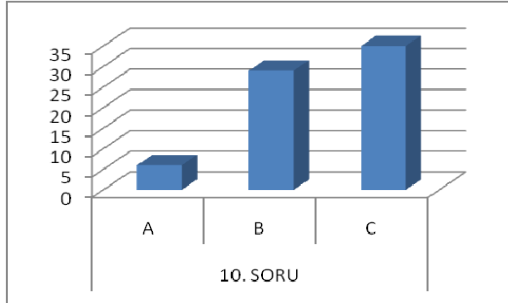
Anket sonucuna göre Oxford üniversitesinden yürütülen ve tüm dünyadan internet aracılığıyla veri toplanarak yapılan araştırma sonuçları hangi dergide yayınlanmıştır sorusuna 19 kişi Nature, 31 kişi National Geographic, 14 kişi, bilim ve teknik cevabını vermiştir. 6 kişi ise cevap vermemiştir.

- 9) Küresel ısınmayla ilgili birçok film yapılmaktadır. İleride bunların gerçekleşeceğine inanıyor musunuz?
a- Yeterince inandırıcı bulmuyorum b- İnanıyorum c- Kısım

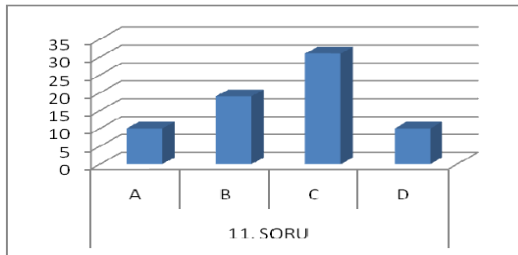
Anket sonucuna göre küresel ısınmayla ilgili yapılan filmlerin gerçekleşeceğine inanıyor musunuz sorusuna 15 kişi yeterince inandırıcı bulmuyorum, 21 kişi inanıyorum, 34 kişi kısmen cevabını vermiştir.

- 10) Küresel ısınma ile ilgili filmler, reklamlar ve haberler bu konuya bakışınızı değiştiriyor mu?
a- Evet b- Hayır c- Kısım

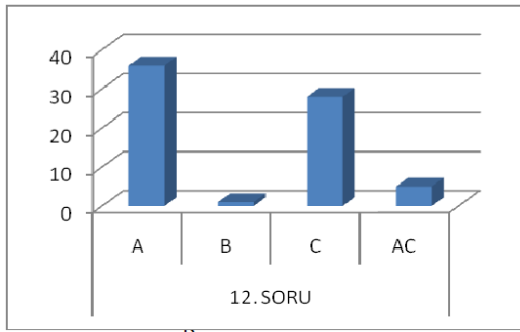
Anket sonucuna göre küresel ısınmayla ilgili filmler, reklamlar ve haberler bu konuya bakışınızı değiştiriyor mu sorusuna 6 kişi evet, 29 kişi hayır 35 kişi kısmen cevabını vermiştir.

- 11) Aşağıda küresel ısınma sonucu oluşacak problemler verilmiştir. Hangisi sizi daha çok endişelendirmektedir?
a- Birçok ülkenin açlık sorunu yaşaması b- Doğal afetler (hava sıcaklığının artması, seller.....)
c- Susuzluk sorunu d- Hastalıkların yaygınlaşması

Anket sonucuna göre küresel ısınma sonucu oluşacak problemlerden hangisi sizi daha çok endişelendirmektedir sorusuna 10 kişi birçok ülkenin açlık sorunu yaşaması, 19 kişi doğal afetler, 31 kişi susuzluk sorunu 10 kişi ise hastalıkların yaygınlaşması cevabını vermiştir.

- 12) Küresel ısınmanın son 10 yıl içinde geri dönülmez bir boyuta girileceği söyleniyor. Bu süreci uzatmak için ne gibi önlemler alınabilir?
a- İnsanlar daha çok bilinçlendirilmeli b- Yapılacak bir şey yok c- Acil durum planları hazırlanmalı ve uygulanmalı

Anket sonucuna göre küresel ısınmanın son 10 yıl içinde geri dönülmez bir boyuta gireceği söyleniyor. Bu süreci uzatmak için ne gibi önlemler alınabilir sorusuna 41 kişi insanlar daha çok bilinçlendirilmeli, 1 kişi yapılacak bir şey yok, 33 kişi acil durum planları hazırlanmalı ve uygulanmalı cevabını vermiştir.

NOT: Çoklu cevaplar dikkate alınmıştır.

13) *Ormanlık alanlar azalacak ve kalan alanlar da ordu tarafından korunacak

*Su yetersizliğine bağlı olarak düş sayısı azalacak ve kadınlar saçlarını kazıtmak zorunda kalacak.

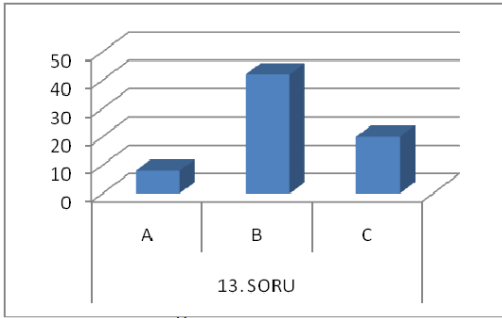
*Vücut yeterli su alamadığı için deri kuruyacak ve 30 yaşındaki insanlar 70 yaşında gibi görünecek.

Tüm bu senaryolar gerçekleşirse ne yaparsınız?

a- Yakın zamanda gerçekleşmeyeceği için beni etkilemeyecektir.

b- Zamanında göstermediğim duyarlılık için pişman olurum.

c- Kabullenirim.

Anket sonucuna göre küresel ısınmayla ilgili senaryolar gerçekleşirse ne yaparsınız sorusuna 8 kişi yakın zamanda gerçekleşmeyeceği için beni etkilemeyecektir, 42 kişi zamanında göstermediğim duyarlılık için pişman olurum, 20 kişi kabullenirim cevabını vermiştir.

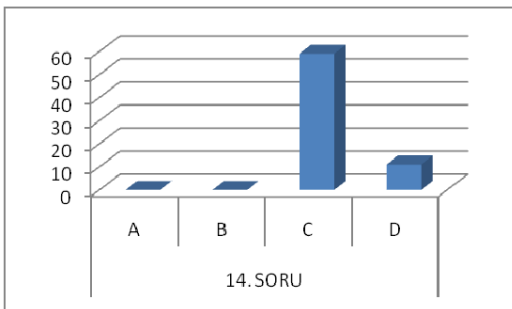
14) Kyoto sözleşmesi ne anlama geliyor?

a- Çevrede yaşayan canlı türlerini araştırmak için ülkelerin bir araya gelip imzaladığı sözleşme

b- Türkiye'nin AB'ye girmesi için sunulan şartlar

c- Küresel ısınmaya neden olan gazların salınımlarını kısmak üzere sanayileşmiş ülkelere çeşitli hedefle belirleyen anlaşma

d- Bilmiyorum

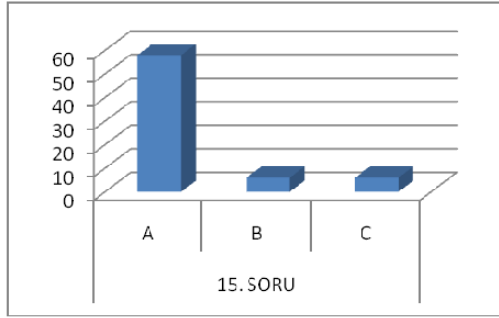
Anket sonucuna göre Kyoto sözleşmesi ne anlama geliyor sorusuna 59 kişi doğru cevabı vermiş, 11 kişi bilmediğini söylemiştir.

15) Kyoto sözleşmesini imzalayan ülkelerin çıkarları neler olabilir?

a- Daha iyi bir dünya için birlik olmak

b- Ekonomik güçlerini arttırmak

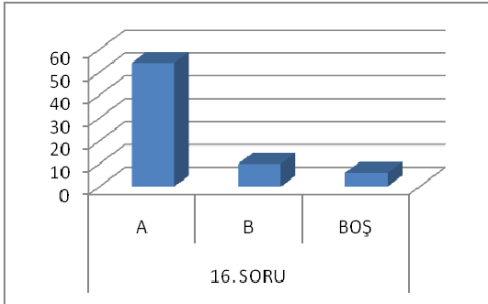
c- Hiçbir fikrim yok

Anket sonucuna göre Kyoto sözleşmesini imzalayan ülkelerin çıkarları neler olabilir sorusuna 58 kişi daha iyi bir dünya için birlik olmak, 6 kişi ekonomik güçlerini arttırmak 6 kişi hiçbir fikrim yok cevabını vermiştir.

16) Dünyada atmosfere en çok zarar veren ülkeler arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye Kyoto sözleşmesini imzalayan ülkeler arasında mıdır?

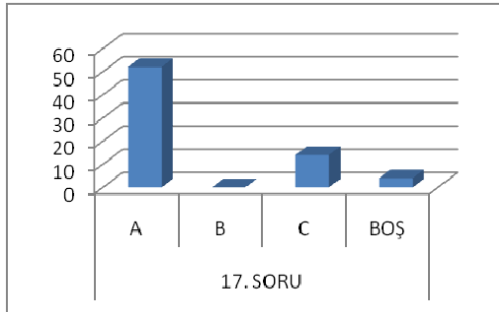
a- Evet b- Hayır c- Diğer.....

Anket sonucuna göre Türkiye Kyoto sözleşmesini imzalayan ülkeler arasında mıdır sorusuna 54 kişi evet, 10 kişi hayır cevabını vermiştir. 6 kişi ise cevap vermemiştir.

17) Küresel ısınma nedeniyle dünya genelinde hava sıcaklığının 50 yıl sonra 11 °C artabileceği belirtildi. Bu durumun gerçekleşmesi ne gibi sonuçlar meydana getirebilir?

a- Kuraklık b- Ekosistem ve floranın değişmesi c- Deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık, seller

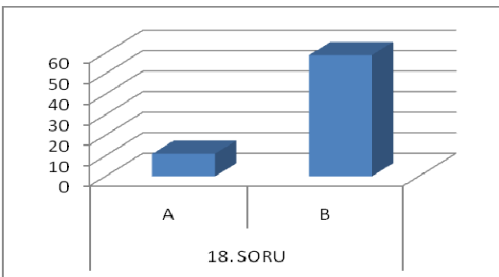

Anket sonucuna göre küresel ısınma nedeniyle dünya genelinde hava sıcaklığının 50 yıl sonra 11 derece artabileceği belirtildi. Bu durumun gerçekleşmesi ne gibi sonuçlar meydana getirilebilir sorusuna 45 kişi kuraklık, 27 kişi ekosistem ve floranın değişmesi, 34 kişi deniz seviyesinin yükselmesi cevabını vermiştir.

NOT: Çoklu cevaplar dikkate alınmıştır.

18) Edirne’deki küresel ısınma ile ilgili kurumlar neler yapmalıdır?

a- Daha fazla reklam yapmalı b- Zaten yeterince etkin c- Diğer.....

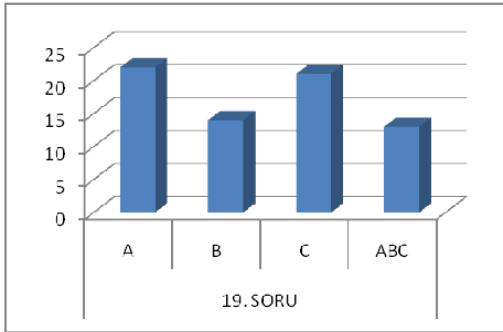

Anket sonucuna göre Edirne ’deki küresel ısınmayla ilgili kurumlar neler yapmalı sorusuna 52 kişi daha fazla reklam yapılması gerektiğini, 14 kişi ise insanların daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. 4 kişi cevap vermemiştir.

19) Küresel ısınma ile ilgili herhangi bir çalışmaya katıldınız mı?

a- Evet b- Hayır Ek

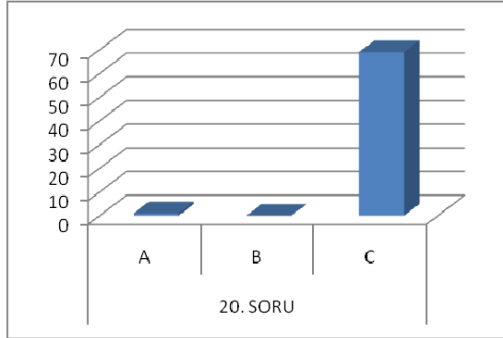
bilgi:.....

Anket sonucuna göre küresel ısınmayla ilgili herhangi bir çalışmaya katıldınız mı sorusuna 11 kişi evet, 59 kişi hayır cevabını vermiştir.

20) TEMA Vakfı'nın açılımı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Türkiye Eğitim, Meslek Araştırma Vakfı
b) Türkiye Madenler ve Enerji Kaynaklarını Araştırma Vakfı
c) Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Kaynakları Koruma Vakfı

Anket sonucuna göre TEMA vakfının açılımını 69 kişi doğru cevap vermiş, 1 kişi ise doğru cevap verememiştir.

4. SONUÇ

Dünyamız, 4,5 milyar yıllık jeolojik tarihi boyunca çok büyük iklim değişmelerine sahne olmuş, bazı dönemlerde coğrafyası tamamen değişmiştir. Şüphesiz bundan sonra da doğanın evrimi gereği yavaş da olsa bir değişme görülecektir. Ancak, insanlık tarihinin başlaması ile birlikte ve özellikle de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanların çeşitli etkinliklerinin de iklimi etkilediği bir döneme girilmiştir.

Nitekim iklim sistemini oluşturan atmosfer, hidrosfer ve litosferde bozulmalar başlamış, doğal denge bozulmuş, bunun sonuçları da iklimi etkilemiştir. Yapılan çalışmalar, küresel boyuta bir ısınma ile ortaya çıkan iklimdeki bozulmaların bazı belirsizlikler göstermesi ve bunlara karşı önlemler alınmasına rağmen, gelecekte de bu belirsizliğin devam edeceğini ve sorunların yaşanmasına neden olabileceğini göstermektedir.

Hemen bütün iklim bilimcilerin üzerinde birleştiği nokta ise, gelecekte olabilecek iklim değişikliğinin, atmosferdeki sera gazı emisyonlarındaki artıştan kaynaklanan küresel ısınmadan olacağı şeklindedir.

Türkiye dünyanın oluşumundan bugüne kadar görülen, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkeler arasındadır. Bundan sonra da tartışmasız iklimde meydana gelebilecek birçok değişiklikten en fazla etkilenen ve büyük sorunlar yaşayabilecek bir ülke konumundadır (Öztürk, 2002).

1980'li yıllarda başlayan ardışık sıcak yıllar ve son yıllardaki rekor yüksek sıcaklıklar, küresel ısınmanın beklendiği ve öngörüldüğü biçimde sürdüğünü; küresel ısınmayı önlemek için alınması gereken ulusal, bölgesel ve küresel önlemlerin ve politikaların hiç gecikmeksizin uygulanması gerektiğini göstermektedir. Hükümetler ve karar organları, insan kaynaklı sera gazı salımlarının oluşturduğu tehlikeler için ivedi ve köklü önlemler almak gibi önemli bir görevle karşı karşıyadır. Bu önlemlerin başında, çeşitli insan

etkinlikleri sonucu atmosfere salınan sera gazı salımlarının kontrol edilmesi ve fazla zaman yitirmeksizin belirli bir düzeyin altında tutulması gerekmektedir. İklim sistemindeki zaman ölçeklerinin çok uzun süreli olması yüzünden, iklimdeki değişikliklerin oluşturduğu çevresel bozulmalar ve değişiklikler kısa zamanda giderilemez. Bugün alınması gerekli olan kararların 10-20 yıl sonraya bırakılması, atmosfere kısa bir sürede verilen sera gazı salımlarını gelecekte belirli bir düzeye indirebilmek için daha fazla azaltmak gerekeceğinden, gelecekteki olası politika seçeneklerini sınırlandırır. Sera gazı salımlarını en aza indirecek önlemlerin geciktirilmesi, ülkeleri ve dünyayı gelecekte iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle savaşında hazırlıksız ve zayıf bırakır. Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin önlenmesi ise ancak, nihai amacı “Atmosferdeki sera gazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek bir düzeyde durdurmak” olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nden ve onun Kyoto Protokolü’nden kaynaklanan yükümlülüklerin etkin, gerçekçi ve adil bir biçimde yürütülmesi ile olası olacaktır (Türkeş, 1995; Türkeş vd., 1999).

Çalışmada Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencileri çoğunlukla dünya çapında küresel ısınmanın etkilerine önem vermekte olduklarını, yaşamı oldukça etkilemekte olduğuna inandıklarını ve duyarlı davrandıklarını belirtmişlerdir. Kendilerinin küresel ısınmayı azaltma yönünde aldıkları önlemler ise su ve elektrik tasarrufunda bulundukları, kozmetik ve poşet kullanımında dikkatli davrandıkları yönünde olmuştur. Küresel ısınmanın en çok susuzluk ve arkasından doğal afetler şeklinde dünyayı etkiliyor olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda yetkililerin yeterince önlem almadıklarını düşünmektedirler. Ayrıca bilim kurgu filmlerinden etkilenenler oldukça fazla olmakla birlikte, ileride bu izlediklerinin gerçek olacağına inanmalarına rağmen fazla duyarlı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler çevreye karşı daha bilinçli olmalıdırlar. Çünkü artık insanların çevrelerine karşı en duyarlı oldukları çevre çağında yaşanmaktadır.

Bu dünya bütün canlıların ortak kullandığı yani barındığı, beslendiği, ürettiği evrendeki tek yerdir. Bu nedenle öğrencilerimiz ve tüm insanlar çevremize, dünyamıza sahip çıkmalı ve küresel ısınma konusunda üstümüze düşen sorumlulukları yerine getirmeliyiz.

KAYNAKÇA

- Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye’ye olası etkileri. Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 22 (1), 47-65
- IPCC. (1996). Climate change 1995, the science of climate change. contribution of working group I to the second assessment Report of the intergovernmental panel on climate change, houghton J, T., et al., eds., WMO/UNEP. Cambridge University Press, New York.
- Sağlam, N.E., Düzgüneş, E. ve Balık, i. (2008). Küresel ısınma ve iklim değişikliği. Ege Üniv. Su Ürünleri Dergisi, 25 (1), 89–94.
- Türkeş, M. (1994). Artan sera etkisinin Türkiye üzerindeki etkileri. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 321, 71, Ankara.
- Türkeş, M. (1995). Toronto 1988’den Berlin 1995’e iklim değişikliği sözleşmesi. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 331, 46-49, Ankara.
- Türkeş, M. (1998). İklimsel değişebilirlik açısından Türkiye’de çölleşmeye eğilimli alanlar. DMI/İTÜ II. Hidrometeoroloji Sempozyumu Bildiri Kitabı, 45-57, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (1999). Kyoto Protokolü’nde ssneklik mekanizmaları: Ortak yürütme ve temiz kalkınma mekanizması. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (7 Nisan 1999, Ankara), 30-51, Çevre Bakanlığı/ÇKÖK Gn. Md., Ankara.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri. Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara.
- OB. (1999). Arazi kullanımı değişikliği ve ormancılık raporu, DPT sekizinci beş yıllık kalkınma planı. İklim Değişikliği ÖİK Çalışmaları için hazırlanmıştır (yayınlanmamış çalışma), Orman Bakanlığı (OB), Ankara.
- UN/FCCC. (1996). Ministerial declaration, United Nations framework convention on climate change, conference of the parties. Second Session, 8-19 July 1996, Geneva.
- WMO. (1998). WMO statement on the status of the global climate in 1997, WMO-No. 877, World Meteorological Organization, Geneva.
- WMO. (1999). WMO statement on the status of the global climate in 1998, WMO-No. 896, World Meteorological Organization, Geneva.

Overview of Bioplastic Production From Plants

Assoc. Prof. Dr. Nurcan Özkan¹

¹University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education,
nurcanozkan@hotmail.com

Abstract: Plastics are lighter, more robust and inexpensive compared to materials such as wood, metal, and therefore have increased use today. Due to its use in many areas, the amount of plastic waste is constantly increasing. The fact that plastics and their derivatives remain intact in nature for centuries causes many damages to the environment, primarily soil pollution. Today, however, plastics have been replaced by bioplastics due to their ability to completely break down in nature. The materials we have heard as bioplastics in recent years are innovative raw materials made from renewable plastics. It is produced from renewable sources such as corn, potatoes and sugar. Recently, bioplastics have been used in packaging industry as well as disposable products such as forks, spoons and plates as well as in medical applications such as dental prostheses. In this research, which raw materials of bioplastics are formed, application areas, processing, advantages and disadvantages of bioplastics are discussed and their production from plants is focused.

Keywords: Bioplastics, Renewable Resources, Advantages of Bioplastic, Disadvantages of Bioplastics

Bitkilerden Biyoplastik Üretimine Genel Bakış

Özet: Plastikler, ahşap, metal gibi malzemelere kıyasla daha hafif, daha sağlam ve ucuzdur ve bu nedenle günümüzde kullanımı artmıştır. Birçok alanda kullanımı nedeniyle plastik atık miktarı sürekli artmaktadır. Plastiklerin ve türevlerinin doğada yüzyıllarca bozulmadan kalmaları, başta toprak kirliliği olmak üzere çevreye birçok zarar vermektedir. Ancak bugün, plastikler doğada tamamen parçalanma yeteneklerinden dolayı biyoplastiklerle değiştirilmiştir. Biyoplastik olarak son yıllarda duyduğumuz malzemeler, yenilenebilir plastiklerden üretilen yenilikçi hammaddelerdir. Mısır, patates ve şeker gibi yenilenebilir kaynaklardan üretilir. Son zamanlarda, biyoplastikler ambalaj endüstrisinin yanı sıra çatal, kaşık ve tabak gibi tek kullanımlık ürünlerin yanı sıra diş protezleri gibi tıbbi uygulamalarda kullanılmaktadır. Bu araştırmada, biyoplastiklerin hangi hammaddelerden oluştuğu, biyoplastiklerin uygulama alanları, işlenmesi, avantajları ve dezavantajları tartışılmış ve bunların bitkilerden üretimleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biyoplastik, Yenilenebilir Kaynaklar, Biyoplastiklerin Avantajları, Biyoplastiklerin Dezavantajları

GİRİŞ

Petrol ya da kimyasal bazlı, yüksek moleküler ağırlığa sahip organik moleküllerden ya da polimerlerden elde edilen sentetik veya yarı sentetik materyaller olan plastikler (Björkner ve ark., 2011; Rajendran ve ark., 2012), gelişen teknolojiye paralel olarak her gün yeni uygulamalara imkân sağlamaktadır. Kolay uygulanabilir özellikte ve diğer sektörlerde çok kolay entegre olabilen bir yapıya sahip olması plastiğin, modern hayatta ev aletlerinden, tıbbi cihazlara, otomotiv sektöründen ambalaj malzemelerine kadar hemen her alanda yaygın bir kullanıma ve artan bir üretim miktarına sahip olmasını sağlamıştır (Sevilmiş, 2012). Bunun sebepleri hafiflik, yüksek kimyasal dayanıklılık, yalıtkanlık (elektrik, ısı ve ses), hijyen, yüksek esneklik ve darbe mukavemeti, yüksek tokluk özelliği, optik özellikler (şeffaflık), kolaylıkla işlenebilirlik (şekillendirilebilme), özelliklerin istekler doğrultusunda değiştirilebilmesi, düşük maliyet (hammadde ve imalat), tasarımının kolaylığı ve atmosferik koşullara dayanım gibi özellikleridir (Güler ve Çobanoğlu, 1997). Bundan dolayı plastik insan yaşamına kolay bir şekilde entegre olmuş ve tüm dünyada cam, metal, kauçuk, ağaç, inorganik maddeler gibi malzemelerin yerine alternatif malzeme olarak veya bu malzemelerle birlikte kullanılarak küresel düzeyde bir hayli değerli bir materyal haline gelmiştir (Pei vd., 2011).

Geçmişten günümüze kadar insan toplumu kullanılan malzemelere göre taş, tunç, bakır ve çelik çağları olarak adlandırılan çağlardan geçmiştir (Stevens, 2002; El-Kadi, 2010). Bugün, dünyada üretilen toplam plastik miktarı üretilen çelik miktarını aşmış durumdadır ve her yıl yaklaşık 200 milyon tonu aşkın plastik üretimi yapılmaktadır (European Commission, 2011). Günümüzde ise plastikler modern yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve yaşadığımız çağın “plastik çağı” adını almasına neden olmuştur.

Bir yıllık sentetik plastik üretimi için en az 150 milyon ton civarında petrol kullanılmakta ve 500 milyon tonun üzerinde toksik kimyasal barındıran ve doğada çözünemeyen atık oluşmakta, bunların yanması, küresel ısınmada payı olan dioksin gibi zararlı kimyasalların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Prieto, 2007; Song vd., 2009; Rajendran vd., 2012).

Diğer taraftan plastiğin geri dönüşümü de oldukça zordur. Çünkü her bir plastik malzeme yapısında farklı kimyasallar içerdiğinden geri dönüşümlerinde de yüksek maliyetli farklı prosesler uygulanmak zorundadır (Hopewell vd., 2009; Özdemir ve Erkmén, 2013).

Plastikler çöpe atıldığı zaman çürümez, paslanmaz, çözünmez, biyolojik olarak bozulmaz ve doğada bozulmadan uzun yıllar kalmaktadır. Bazı plastikler vardır ki doğada 700 yıl bozulmadan kalabilmektedir. Suyun ve toprağın kirlenmesine neden olmaktadır. Sulardaki canlılara zarar verip hatta ölümlerine neden olmaktadır.

Plastikler, ahşap ve metal gibi diğer malzemelere göre daha ucuz, dayanıklı ve hafif olmaları nedeniyle endüstrinin birçok alanında kullanılmaktadır (El-Kadi, 2010). 2015 yılında ise dünya genelinde 300 milyon tonu aşkın plastiğin üretileceği tahmin edilmektedir. Bu kadar çok miktarda plastik üretimi ve tüketimi ise parçalanamaz olması nedeniyle çevresel endişelere, üretiminde doğal kaynakların kullanılması nedeniyle ise ekonomik endişelere yol açmaktadır.

Plastik atıkların çevrede uzun yıllar parçalanmaması, doğada bulunan canlıların yaşamını tehdit etmesi, şehirlerin ve ormanların estetik kaliteleri üzerine olumsuz etkilerinin bulunması, yok etme yöntemlerinin biri olan yakarak uzaklaştırma yönteminin soluduğumuz havaya zararlı gazların salınımı açısından insan sağlığını tehdit edici unsurlar taşıması nedeniyle alternatif bir uygulama olan biyoplastik üretimini bir çözüm önerisi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Kimyasal türevli olmayan ve tamamen biyolojik kaynaklı (hayvan, bitki, bakteriler gibi) plastik üretimi, biyo-çözünürlüğün yüksek olmasından dolayı daha sürdürülebilir bir üretim şekli olarak görülmektedir.

Yenilenebilir karbon kaynaklarından ya da biyolojik kökenli polimerlerden elde edilen plastikler olarak tanımlanan biyoplastikler, bitki, hayvan, mantar, alg veya bakteriler gibi canlı organizmalar tarafından üretilen biyolojik materyallerdir (Luengo vd., 2003; Rajendran vd., 2012; Reddy vd., 2012). Bilindiği üzere biyomateryaller, biyoteknolojik uygulamalarla farklı organizmalar tarafından sentezlenen ve katabolizlenen doğal ürünlerdir.

Biyoplastikler günümüz dünyasında yeni bir gelişme olarak görülse de aslında 19. yüzyılın başlarında sadece şekerlemelerin kaplanmasında kullanılmış fakat biyolojik orijinli olmaları kültür aşamasında ek bir maliyet getirdiğinden o yıllarda çok da önemsenmemiştir.

Yenilenebilir kaynaklardan elde edilen biyoplastikler nişasta (genellikle mısır, patates, arpa, buğday, pirinç, manyok ve sorgumdan elde edilir) (Lörcks, 1998; Momani, 2009; Cheng-Cheng, 2011), selüloz (genellikle odundan elde edilir) (Nawrath vd., 1995), lignin (Kumar vd., 2009), protein (buğday gluteni, albümin) (Jerez vd., 2007) ve yağ (Yenwo vd., 1977) gibi bitkisel hammaddelerden sentezlenmektedir. Bu hammaddeler içerisinde özellikle nişasta %80 pazar payı ile sektörde lider konumundadır (Arıkan, 2009; Gonzalez-Gutierrez vd. 2009)).

Biyoplastik veya biyopolimer üretiminde en çok kullanılan biyolojik kaynaklardan biri de bakterilerdir. Değişik besin ve çevre koşulları altında gelişen mikroorganizmalar, uygun olmayan üreme koşullarında canlılığını devam ettirebilmek için intraselüler depo materyali olarak granüller halinde PHA (polihidroksialkonatlar) sentezlemektedirler. PHA, glikojenin PHA'ya transformasyonu sonucu meydana gelir ve bu hücre içi depo materyali bakterilerde, insanlarda/hayvanlarda yağ ve bitkilerde nişasta gibi karbon ve enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır (Page, 1992).

Petrol türevli biyoplastikler, polikaprolakton (PCL) ve polibütülen adipat tereftalat (PBAT) gibi sentezlerinde petrol türevli monomerlerin kullanıldığı biyo-çözünür polimerlerdir. Bu nedenle bu polimerler ancak kullanım sürelerinin sonunda bozunmaya uğrarlar ki bu da çok uzun bir zaman alabilir.

Biyolojik-petrol karışımı biyoplastikler, politrimetilen tereftalat (PTT), biyotermoset, biyonaylon gibi biyolojik ve fosil kökenli kaynakların kombinasyonu ile elde edilen polimerlerdir. Örneğin PTT, biyolojik tabanlı 1,3-propanediol ve petrol türevli tereftalik asitin birleştirilmesi ile üretilmektedir (Reddy vd., 2012).

Diğer taraftan biyoplastik kaynaklar içerisinde sadece nişasta ve selüloz (doğal polimerler) orijinli biyoplastikler ileri biyoteknolojik teknikler olmaksızın üretilebilirken, diğer biyoplastik tiplerinde veya bu plastiklerin monomer bileşenlerinin üretimlerinde ileri fermentasyon teknikleri veya mikrobiyolojik metotların uygulanması gerekmektedir (Reddy vd., 2012).

Oysa yenilenebilir olmayan geleneksel petrol/kimyasal bazlı materyal üretimini sınırlamak için yenilenebilir, ekolojik, biyo-çözünabilir ve sürdürülebilir kaynaklardan elde edilen biyoplastik materyallerin üretimini ve kullanımını artırmak amacıyla son yıllarda değerli ve doğal bir polisakkarit kaynağı olarak algler (Alves vd., 2010) potansiyel bir alternatiftir.

Algler organik karbon bileşiklerinin major primer üreticisi olup, güneş enerjisinin biyomasa dönüştürülmesinde en etkili ve en ekonomik fotosentetik sucul canlılardır. Latince “deniz otu” anlamına gelen ve “su yosunları” olarak da adlandırılan algler, birçok sucul canlıının besin kaynağını oluşturmalarının yanında tüm dünyanın ihtiyacı olan fotosentetik karbon ihtiyacının üçte ikisini üretmeleri ve tüm ekosistemin bütünlüğünün korunması açısından oldukça önemlidirler.

Yenilenebilir biyomas kaynağı olarak algler yüksek bir potansiyele sahip olmalarına rağmen biyoplastik üretiminde alglerin kullanımına yönelik çok az çalışmaya rastlanılmakta, alglerin kullanımıyla ilgili alınmış sadece birkaç patent (US56564103A ve WO00/1106 ambalajlama sanayinde film ve köpük materyallerin üretiminde; WO 2007079719 dolgu maddesi üretiminde; RM2002A000592 araba lastiği yapımında) bulunmaktadır (Chiellini vd., 2008; Özdemir ve Erkmen, 2013).

Bakteriyel plastik veya biyoplastik de denilen ve petrokimyasal plastiklerin neden olduğu çevresel kirliliğe alternatif olarak ortaya çıkan poli-β-hidroksialkanatlar (PHA), geleneksel plastik potansiyeline sahip, mikrobiyal olarak üretilen polimerlerdir. PHB (Poli-β-Hidroksibütirat)'ın parçalanma süresi birkaç aydan (anaerobik), birkaç yıla (denizsuyu) kadar, katkı maddesi ile ayarlanabilir. Parçalanmada nitrojen oksidi oluşmaması, çevre korunmasında önemlidir. Parçalanan biyoplastik bitkilerin gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir. Polimerin parçalanmasında, bakteri, mantar ve yüksek organizmalar biyolojik faktörler olarak; hidroliz ve oksidasyon kimyasal faktörler olarak, güneş ışığı, ıslanma ve mekanik aşınma ise fiziksel faktörler olarak etki etmektedir (Yılmaz ve Beyatlı, 2003).

Petrol yerine patates içeriğinde bulunan nişasta kullanılarak plastik üretilecektir. Özellikle pet şişelerin yapımında kullanılması düşünülen patates kökenli biyoplastiklere ilk ilgi, İngiltere ve Japonya'dan gelmiştir. Nişastadan üretilen biyoplastikler, sağlığa zararlı toksin maddeler içermiyorlar. Geri dönüşümleri çok kolay ve biyolojik olarak da indirgenebiliyorlar. Yeşil kimya yolundaki bu yeni adımı hem ekonomistler hem de çevreciler büyük heyecanla karşıladılar. Bazı elektronik firmalarının fermente edilmiş mısırdan ürettiği biyoplastik, taşınabilir cihazlardaki ısınmayı azaltacak ve ısı iletimini daha hızlı gerçekleştirecektir. 2010 yılına kadar ürünlerde kullanılan plastiğin yüzde 10'unun yerine, fermente edilmiş mısır ile kenaf bitkisinin liflerinden üretilen biyoplastiğin kullanılması planlanıyor. Geliştirilen biyoplastiğin kullanımı ile cep telefonlarının ve dizüstü bilgisayarlardaki fan ve ısı azaltan tabakaların kullanımının da azalması bekleniyor. Bu avantaj, ürünlerde daha ince formları mümkün kılacak (Arıkan ve Özsoy, 2014).

Wilhelm Kricheldorf ve Adolf Spitteler ise 1897 yılında, Galalith olarak pazarlanan sütte bulunan kazeinden yapılan bir plastik geliştirmişlerdir. Kazeinden yapılan bu plastik düğme, takı gibi malzemelerde ve elektronik ekipmanlarda kullanılmıştır. Ancak sütün az bulunur bir kaynak haline gelip, ham petrolün bollaması nedeniyle 1945'li yıllardan sonra kazeinden üretilen plastik önemini yitirmiştir (http://www.konline.de/cipp/md_k/custom/pub/content,oid,46375/lang,2/ticket,g_u_e_s_t/local_lang,2).

1920'lerde ise Henry Ford otomobil üretiminde soya fasulyesini kullanmayı denemiştir. Ford kısmen tarımsal üretim artışı için gıda dışı uygulamalar bulma arzusu tarafından motive edilmiştir. Soya plastikleri direksiyon, iç donanım ve gösterge paneli gibi otomobil parçalarında kullanılmıştır. Daha sonra Ford büyük bir reklam ile 1941 yılında soya fasulyesinden yapmış olduğu otomobilin prototipini sergilemiştir. Ancak yılsonunda savaş ve diğer nedenlerle soya fasulyesinden yapılmış otomobile olan ilgi azalmıştır (El-Kadi, 2010).

Günümüzde de çevre bilinci ve sürdürülebilirlik üzerine olan vurgular artmış ve dolayısı ile biyoplastik kalkınma ve tüketim için önemli bir etmen haline gelmiştir. Şu anda biyoplastikler çatal, kaşık gibi kullanılıp

atılan malzemelerde, diş protezi gibi medikal alanlarda ve özellikle gıda ambalajı olarak kullanılmaktadır (Kaith vd., 2010).

Biyoplastik, maliyet olarak fiber ile güçlendirilmiş plastiğe göre daha ucuz ancak paslanmaz çelik ile kıyaslandığında daha yüksek maliyete sahip.

Çevre için zararlı olmayan, biyolojik olarak parçalanabilen plastikler mikroorganizmalar tarafından üretilmektedir. Biyoplastikleri üreten mikroorganizmalar için karbon kaynağı olarak sakaroz ve melas tercih edilmektedir.

Biyoplastik ambalajların yaygın olarak kullanımının önünde bulunan birçok engel mevcuttur. Maliyet, performans, nemden koruma özelliği, yeniden dönüşümdeki zararlar ve gıda ambalajı kullanımındaki problemlerin aşılması gerekiyor. Yine de uzun dönem trendler biyoplastiğin gelişimini etkileyecektir. Uçucu yağ fiyatları, enerji güvenliği kaygıları, çevresel faydalar ve biyoplastiğin geleneksel plastiğe olan performans artışı biyoplastik ambalajların kullanımını artıracaktır.

Çoğu ülkede biyoplastik üretimi yapılmakla birlikte birçok araştırmacı biyoplastiğin ileride plastiğin yerini alacağını öngörmektedir. Bu nedenle biyoplastikler artıları ve eksileri ile birlikte ele alınmalıdır. Biyoplastiğin avantajları aşağıda verilmektedir;

Petrole olan bağımlılığın azaltılması; petrol ve türevlerinden üretilen plastiğin aksine, biyoplastiklerin yenilenebilir hammaddelerden üretilmesinin toplumların ve üretimin petrole olan bağımlılığını azaltacağı belirtilmektedir (Yu ve Chen, 2008). Ayrıca, ekonomik olarak rekabetten ileri gelen petrol fiyatındaki dalgalanmaların da dolaylı olarak azalacağı düşünülmektedir.

Enerji verimliliği; biyoplastiklerin üretimi sırasında, geleneksel plastiklere oranla %65 daha az enerji tüketildiği ileri sürülmektedir (<http://www.foodservicewarehouse.com/restaurantequipment-supply-marketing-articles/going-green/the-bioplastic-debate/c28137.aspx>).

Daha az sera gazı emisyonu; Yu ve Chen (2008), yaptıkları bir çalışmada 1 kg biyoplastiğin üretimi sırasında 0,49 kg karbondioksit üretildiğini, 1 kg geleneksel plastiğin üretiminde ise 2-3 kg karbondioksit gazı üretildiğini saptamışlardır. Bunun da küresel ısınmayı %80 azaltacağını ileri sürmektedirler.

Çevre dostu; biyoplastiklerin toksik madde içermemeleri sebebiyle geleneksel plastiklere göre çevre dostu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca biyoplastiklerin biyolojik kökenli olması sebebiyle, geleneksel plastiklere oranla daha az zamanda doğada parçalandığı ileri sürülmektedir.

Biyoplastiklerin dezavantajları ise şunlardır;

Yüksek fiyat; biyoplastik malzemelerin maliyetlerinin geleneksel plastiklerden en az 2 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir (http://archive.hgca.com/publications/documents/Bioplastics_web28409.pdf). Ancak biyoplastik üretiminin geniş ölçekli endüstriyel miktarlarda daha yaygın gerçekleştirilmesi ile ileride maliyetin de azalması beklenmektedir.

Geri dönüşüm; son zamanlarda yapılan araştırmalarda biyoplastiğin farklı yapısının, geri dönüşümünde problemlere neden olduğu belirtilmiştir (Biyoplastik Gerçeği, Erişim: <http://t24.com.tr/haber/uzmanlardan-biyoplastik-gercegi/218146>). Örneğin kızıl ötesi ışın ile çalışan çöp ayrıştırma sistemlerinde biyoplastikler ayrıştırılamamakta diğer plastiklerle karışmakta ve ayrılması istenen plastiği kirlettiği ileri sürülmektedir.

Hammaddelerin azalması; diğer bir dezavantaj ise yenilenebilir kaynaklardan üretilen biyoplastiklerin ham madde rezervlerini azaltacak olmasıdır. Dolaylı olarak da erozyona neden olacağı endişesidir (<http://www.foodservicewarehouse.com/restaurant-equipmentsupply-marketing-articles/going-green/the-bioplastic-debate/c28137.aspx>).

SONUÇLAR

Petrol rezervlerinin azalması, yüksek petrol fiyatları ve artan sera gazlarının etkisiyle biyolojik orijinli olarak geliştirilen teknolojilerden biri olan yenilenebilir biyoplastikler, biyo-çözünür, biyouyumlu ve gübrelenebilir özellikleri nedeniyle çevre dostu olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan petrol kaynaklı veya kimyasal türevli sentetik polimerlerden üretilen plastiklerin çevresel problemlere yol açtığı bilinen

bir gerçektir. Özellikle denizlerde ve okyanuslarda biriken plastikler, hidrofobik kimyasalları akümülediğinden suda çok yavaş bozulmakta, dolayısıyla plastik endüstrisinin atıkları deniz yüzeyinin kirlenmesinde başlıca etkenlerden biri olmaktadır.

Deniz hayvanları plastik atıklarının bir bölümünü yiyeceklerle karıştırmakta, deniz kuşlarının midelerinden sürekli olarak deniz yüzeyinde bulunan plastik atıkların çıktığı görülmektedir. Balık ve kuşların plastik granülleri yiyecek olarak tüketmeleri üzerine yapılan araştırmalarda bu canlılarda yüksek miktarda PCB (poliklorlu bifeniller) bulunduğu ve üremenin olumsuz etkilendiği gösterilmiştir (Peakall, 1970; Kime, 1995; Brown vd., 2009). Deniz kaplumbağaları ise plastik torbaları denizanalari ile karıştırmakta, bunların alınması mide de tıkanıklıklara neden olmakta, hayvana yalancı doygunluk hissi vererek açlıktan ölmesine neden olabilmektedir. Ayrıca yine PCB'nin deniz kaplumbağalarında doza bağlı olarak immun sisteminin olumsuz etkilendiği bildirilmektedir (Yu vd., 2012).

Biyoplastik üretiminde yenilenebilir doğal polisakkarit kaynağı olarak alglerin kullanılması hem hammadde teminine hem de plastik atıklar neticesinde ortaya çıkan çevresel ve sağlık problemlerinin çözümüne yönelik olarak atılmış önemli ve ümit verici bir adım olarak değerlendirilebilir.

Biyoplastikler avantajları ile birlikte ele alındığında plastikleri yerinden edeceği düşünülmektedir. Ancak biyoplastiklerin gıda ürünleri olarak da kullanılan yenilenebilir hammaddelerden üretimi ayrıca ele alınmalıdır.

Ancak Türkiye'de de henüz kullanılmaya başlayan biyoplastikler avantajları ve dezavantajları birlikte ele alınıp, dezavantajları elimine edilmeye çalışarak kullanıma teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alves, A., Caridade S.G., Mano, J.F., Sousa, R.A., Reis, R.L. (2010). Extraction and physico-chemical characterization of a versatile biodegradable polysaccharide obtained from green algae. *Carbohydrate Research* 345: 2194–2200.
- Arıkan, A. (2009). Biyoplastikler. *Ambalaj Bülteni*, Ocak/Şubat, 26-32.
- Arıkan, E.B.; Özsoy, H.D. (2014). Bitkilerden Biyoplastik Üretimi. *Bursa Tarım Kongresi*.
- Björkner, B., Frick-Engfeldt, M., Pontén, A.; Zimerson, E. (2011). Plastic Materials. *Contact Dermatitis*, Part 6: 695-728
- Brown, T., Sheldon, T. A., Burgess, N. M.; Reimer, K. J. (2009). Reduction of PCB contamination in an arctic coastal environment: A first step in assessing ecosystem recovery after the removal of a point source. *Environment Science and Technology* 43(20):7635-7642.
- Cheng-Cheng, F. (2011). Bio plastics development planning in Thailand. *Invest in Taiwan*. http://investtaiwan.nat.gov.tw/news/ind_news_eng_display.jsp?newsid=72 (online erişim Temmuz 2012).
- Chiellini, E., Cinelli, P., Ilieva, V. I.; Martera, M. (2008). Biodegradable hermoplastic composites based on polyvinyl alcohol and algae. *Biomacromolecules* 9: 1007–1013.
- El-Kadi, S. (2010). *Bioplastic Production Form Inexpensive Sources Bacterial Biosynthesis, Cultivation System, Production and Biodegradability*, VDM Publishing House, ABD, 145.
- European Commission. (2011). *Plastic Wastes In The Environment: Revised Final Report*, sf:5170, United Kingdom.
- Gonzalez-Gutierrez, J.; Partal, P.; Garcia-Morales, M.; Gallegos, C. (2009). Development of highly-transparent protein/starch-based bioplastics, *Bioresource Technology*, 101(2010): 20072013.
- Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1997). Plastikler. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi*, No:46, Ankara, ISBN 975-8088- 51-3
- Hopewell, J., Dvorak, R.; Kosior, E. (2009). Plastics recycling: challenges and opportunities. *Philosophical Transactions of The Royal Society B-Biological Sciences* 364:2115-26.
- http://archive.hgca.com/publications/documents/Bioplastics_web28409.pdf
- <http://t24.com.tr/haber/uzmanlardan-biyoplastik-gercegi/218146>
- <http://www.foodservicewarehouse.com/restaurantequipment-supply-marketing-articles/going-green/the-bioplastic-debate/c28137.aspx>
- http://www.konline.de/cipp/md_k/custom/pub/content,oid,46375/lang,2/ticket,g_u_e_s_t/local_lang,2
- Jerez, A., Partal, P., Martínez, I., Gallegos, C. and Guerrero, A. (2007). Protein-based bioplastics: effect of thermo-mechanical processing. *Rheologica Acta* 46(5):711-720.
- Kaith, B. S., Jindal, R., Jana, A. K., Maiti, M., (2010). Development of corn starch based green composites reinforced with Saccharum spontaneum L fiber and graft copolymers – Evaluation of thermal, physico-chemical and mechanical properties, *Bioresource Technology*, 101: 6843– 6851.
- Kime, D. E. (1995). The effects of pollution on reproduction in fish. *Reviews in Fish Biology and Fisheries* 5: 52– 96.
- Kumar, S. M. N., Mohanty, A. K., Erickson, L., Misra, M. (2009). Lignin and its applications with polymers. *Journal of Biobased Materials and Bioenergy* 3(1):1-24.

- Lörcks, J. (1998). Properties and applications of compostable starch-based plastic material. *Polymer Degradation and Stability* 59(1–3):245–249.
- Luengo, J. M., Garciá. B., Sandoval, A., Naharro, G.; Olivera, E. R. (2003). Bioplastics from microorganisms. *Current Opinion in Microbiology*, 6: 251–260.
- Momani, B. (2009). Assessment of the Impacts of Bioplastics: Energy usage, fossil fuel usage, pollution, health effects, effects on the food supply, and economic effects compared to petroleum based plastics. An Interactive Qualifying Project Report, Submitted to the Faculty of the Worcester Polytechnic Institute, <http://www.wpi.edu/Pubs/E-project/Available/E-project-031609-205515/unrestricted/bioplastics.pdf>
- Nawrath, C., Poirier, Y.; Somerville, C. (1995). Plant polymers for biodegradable plastics: Cellulose, starch and polyhydroxyalkanoates. *Molecular Breeding* 1(2):105-122.
- Özdemir, N.; Erkmen, J. (2013). Yenilenebilir Biyoplastik Üretiminde Alglerin Kullanımı. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi / The Black Sea Journal of Sciences* 3(8):89-104.
- Page, W. J. (1992). Suitability of commercial beet molasses fractions as substrates for polyhydroxyalkanoate production by *Azotobacter vinelandii* UWD, *Biotechnology. Letter* 14 (5): 385-390.
- Peakall, D. B. (1970). Pesticides and the reproduction of birds. *Scientific American* 222: 73-78.
- Pei, L., Schmidt, M.; Wei, W. (2011). Conversion of Biomass into Bioplastics and Their Potential Environmental Impacts. *Biotechnology of Biopolymers*, ISBN: 978-953-307-179-4, pp. 58-74. http://www.markusschmidt.eu/pdf/2011_InTech-Chapter3.pdf
- Prieto, M. A. (2007). From oil to bioplastics, a dream come true? *Journal of Bacteriology* 189: 289–290.
- Rajendran, N., Puppala, S., Sneha Raj, M., Ruth Angeeena B.; Rajam, C. (2012). Seaweeds can be a new source for bioplastics. *Journal of Pharmacy Research* 5(3): 1476-1479.
- Reddy, M. M.; Misra, M.; Mohanty, A. K. (2012). Bio-based materials in the new bio-economy. *American Institute of Chemical Engineering (AIChE), Chemical Engineering Proses (CEP)*, www.aiche.org/cep (online erişim Haziran 2012).
- Sevilmiş, G. (2012). Ege Bölgesi Plastik Sektörü Raporu. İzmir Ticaret Odası (İZTO), Ar&Ge Bülten, İzmir.
- Song, J. H., Murphy, R. J., Narayan, R.; Davies, G. B. H. (2009). Biodegradable and compostable alternatives to conventional plastics. *Philosophical Transactions of The Royal Society* 364: 2127–2139.
- Stevens, E.S. (2002). *Green Plastics: An Introduction to the New Science of Biodegradable Plastics*, Princeton University Press, USA, 238.
- Yenwo, G. M.; Manson, J. A.; Pulido, J.; Sperling, L. H.; Conde, A.; Devia, N. (1977). Castor-oil-based interpenetrating polymer networks: Synthesis and characterization. *Journal of Applied Polymer Science* 21(6): 1531–1541.
- Yılmaz, M.; Beyatlı, Y. (2003). Biyoplastik: Poli-β-Hidroksibütirat (PHB). *Orlab On-Line Mikrobiyoloji Dergisi*, Cilt: 01 Sayı: 09 Sayfa:1-33.
- Yu, J.; Chen L. X. L. (2008). The Greenhouse Gas Emissions and Fossil Energy Requirement of Bioplastics from Cradle to Gate of a Biomass Refinery, *Environ. Sci. Technol.*, 42: 6961–6966.
- Yu, S.; Halbrook, R. S.; Sparling, D. W. (2012). Accumulation of polychlorinated biphenyls (PCBs) and evaluation of hematological and immunological effects of PCB exposure on Turtles. *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology* 88(6):823-827."

Sample Studies on Environmental Education Between 2000-2012

Assoc. Prof. Dr. Nurcan Özkan¹

Beytiye Mutlu Karanfil²

¹University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education,
nurcanozkan@hotmail.com

²University of Trakya, Institute of Science, Mathematics and Science Education, beytiye__@hotmail.com

Abstract: One of the most striking issues today is environmental problems. Changing living conditions, technological advances, rapid population growth, industrialization and urbanization increase the environmental problems. In this context, environmental awareness is of great importance in national and international arena. Environmental problems and their consequences have brought the concept of environmental education into the agenda. Diversification of environmental education programs according to each age and every education level necessitates to increase environmental awareness. It has become a necessity that environmental education systematically take place in all levels of education starting from pre-school education. Environmental education is defined as training to raise awareness about the environment in which people live from birth to death and the future of this environment and how to protect it. Environmental education, while conveying ecological information on the one hand, on the other hand, can lead to the development of attitudes towards the environment and the transformation of these attitudes into behaviors. Environmental education addresses students' cognitive, affective and psycho-motor domains. In another aspect, environmental education can also be expressed as educational efforts to increase the level of knowledge and awareness of individuals about their environment. Because of the importance of environmental education, in this study, examples of national and international studies conducted in pre-school, university and adult periods between 2000-2012 were examined.

Keywords: Environmental Education, Articles, National and International

2000-2012 Yıllarında Çevre Eğitimi ile İlgili Yapılmış Örnek Çalışmalar

Özet: Günümüzde en çok dikkat çeken konulardan biri çevre sorunlarıdır. Değişen yaşam koşulları, teknolojik ilerlemeler, hızlı nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme gibi unsurlar çevre sorunlarını arttırmaktadır. Bu bağlamda çevre bilincinin sağlanması, ulusal ve uluslararası alanda büyük önem taşımaktadır. Çevre sorunları ve yol açtıkları sonuçlar, çevre eğitimi kavramını da gündeme getirmiştir. Çevre eğitimi programlarının her yaşa, her eğitim kademesine göre çeşitlendirilmesi, çevre bilincini arttırmak açısından gereklilik göstermektedir. Çevre eğitiminin okul öncesi eğitimden başlayarak tüm eğitim kademelerinde sistematik biçimde yer alması bir zorunluluk haline gelmiştir. Çevre eğitimi, doğumdan ölüme kadar insanı içinde yaşadığı çevre ve bu çevrenin geleceği ve nasıl korunacağı konusunda bilinçlendirmek amacıyla yapılan eğitim olarak tanımlanmaktadır. Çevre eğitimi, bir yandan ekolojik bilgileri aktarırken diğer yandan da bireylerde çevreye yönelik tutumların gelişmesini ve bu tutumların davranışa dönüşmesini sağlayabilmektedir. Çevre eğitimi, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alanlarına hitap etmektedir. Bir başka yönden çevre eğitimi, bireylerin yaşadıkları çevre hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerini arttırmak için girilen eğitim çabaları olarak da ifade edilebilir. Yaşam boyu sürmesi gereken çevre için eğitim sürecinin, bireyin kişiliğinin şekillenmeye başladığı erken dönemlerden itibaren başlaması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çevre eğitiminin öneminden dolayı bu çalışmada 2000-2012 yılları arasında okul öncesinden-üniversiteye ve yetişkin dönemlerde yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalarından örnekler ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Eğitimi, Makaleler, Ulusal ve Uluslararası

1. GİRİŞ

Çevre; kapsamı çok geniş ve çeşitlilik arz eden bir kavram olduğu için farklı birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Çevre, canlıların içinde bulunduğu ve tüm hayatsal faaliyetlerini sürdürdüğü ortam ya da koşullardır. Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz (2005) çevreyi; insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşimde bulundukları sosyal, kültürel, biyolojik, fiziki, kimyevi ve ekonomik boyutlu kompleks bir ortam olarak tanımlamışlardır.

Başal'a (2005) göre ise çevre kısaca, yaşanan ortamdır.

Çevre genel olarak; canlı yaşamını etkileyen faktörler bütünü olarak tanımlanabilmektedir.

1.1. Çevre Sorunları ve İnsan

Kavruk'a (2002) göre; çevreyi, insan faaliyetlerinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü çevre, yalnızca derimizin dışındaki dünyadan oluşmamaktadır. Çevre etkilediğimiz, etkilendiğimiz, biçimlediğimiz, iç dünyamızla yoğurduğumuz ve aynı zamanda kendimizi gerçekleştirdiğimiz yani biz olduğumuz yerdir. Postel'e (1994) göre de yaşanabilir bir dünyaya sahip olmanın ilk koşulu doğal varlıkların korunmasıdır.

İnsan, varoluşundan bu yana doğa ile iç içe yaşamasına rağmen gelişen teknolojiyle birlikte doğayı tamamen kontrol altına almaya çalışmıştır. Biryandan varlığını borçlu olduğu doğayı koruması gerekirken diğer yandan medeniyetin gerektirdiği koşullara ulaşmak için doğal yaşamı tahrip etmiş ve bugünkü hızlı nüfus artışı, bilinçsiz kaynak kullanımı vb. gibi birçok çevre sorunu ortaya çıkmıştır. Son yıllarda hızlı nüfus artışının da etkisiyle doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması ekolojik sorunları da önemli boyutlara ulaştırmıştır (Kesercioğlu, Balım, Yenice ve Oluk, 2004).

Çevre sorunları hem insan varlığını tehdit etmekte hem de dünyayı yaşanmaz hale getirmektedir. Bu sorunların yol açtığı felaketleri durdurmak için insanların var olan ve gelecekteki alışla gelmiş düşünce ve davranışlarından vazgeçmesi gerekmektedir. Bu yüzden, insanlar biran evvel söz konusu çevre sorunlarına çözüm bulmak için üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidirler. Bugün, çevre problemlerinin çözümü sadece teknoloji veya yasalarla değil aynı zamanda bireysel davranışların değişmesi ile mümkündür. Davranışların değişmesi ise tutum, bilgi ve değer yargılarının değişmesini zorunlu kılar. Çevreye karşı pozitif tutum ve değer yargılarının oluşması ise çevre eğitimi ile mümkündür (Erten, 2000; akt: Erten, 2005).

1.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri ve Sonuçları

Çevre sorunlarının nedenleri olarak farklı birçok görüş öne sürülmüştür. Bunlar:

Atasoy'a (2006; akt: Budak, 2008) göre, bu görüşler dikkatle irdelediğinde çevre sorunlarının çok boyutlu olduğu ile bu sorunların karmaşık ve çok sayıda etkenin sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sorunların büyüyerek bugünkü çıkmaz durumla karşı karşıya kalmamızda sosyal, politik, ekonomik, eğitim, felsefi, ahlaksal ve davranışsal bozuklukların ve yanlışlıkların ortak etkisi söz konusudur. Çevre sorunlarının bu boyutlara ulaşmasında yanlış üretim ve tüketim kalıpları, doğaya karşı duyarsız birey bilinci, sınırlı dünyada sınırsız büyüme istekleri, bu davranış bozuklukları ile toplumsal yanlışlıkların önemli rolünün olduğu söylenebilir.

Çevre sorunlarının temel nedeninin, 18. yüzyılda ilk olarak İngiltere'de başlayan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılan, etkileri bakımından tüm dünyayı sarsan sanayi devrimi olduğu söylenebilir. Hızla gelişen sanayileşme, doğanın dengesini bozmuş ve çevre kirliliklerine yol açmıştır. Endüstri, tarım ve tıp alanlarında sürekli yenilikler yapılması sonucunda dünya nüfusu büyük oranda artmış ve bu durumun birçok çevre sorununun ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. 21. yüzyılda önemli boyutlara ulaşan çevre sorunları giderek artmaya devam etmektedir. Günümüzdeki başlıca çevre sorunları arasında hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme, nükleer kirlenmeler, çevreye zararlı atıklardaki artış, doğal kaynakların bilinçsiz ve aşırı tüketimi, bazı canlı türlerinin neslinin tükenmesi, ozon tabakasının delinmesi, sera etkisi ve küresel ısınma sayılabilir. Sanayi toplumları doğal kaynakların kullanılması üzerine kurulmuştur. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle yerküre üzerinde daha büyük bir güç kuran insanlar daha fazla doğal kaynak tüketmişlerdir (Ünal, Mançuhan ve Sayar, 2001).

Erjem (2005), daha çok tüketimin daha çok üretim demek olduğunu belirterek, doğanın daha çok sömürüleceği konusuna dikkat çekmiştir. Erjem'e (2005) göre, bu sömürü çevrenin daha çok kirlenmesi, daha çok katı atığın çevreye atılması, toprağın zehirlenmesi, ormanların azaltılması, tarım topraklarının insan yerleşmelerine açılması demektir.

Gelişen endüstrileşme sonucunda enerji ihtiyacının büyük oranda artması beklenen bir sonuçtur. Ancak artan enerji ihtiyacının giderilmesinde doğrudan doğal kaynaklara yönelmenin olumsuz sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Üstelik bu kaynaklar hiç tükenmeyecekmiş gibi, gelecek nesiller hiç düşünülmeden

bilinçsiz bir şekilde kullanılmıştır. Enerji ihtiyacını gidermek için yenilenemez enerji kaynaklarından olan fosil yakıtlar kullanıldıkça canlıların yaşam alanını oluşturan toprak, su ve hava kirlenmekte, bu kirlilik ise ekolojik dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bu bozulmanın tüm canlıların yaşamını olumsuz etkilediği, ayrıca küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, biyolojik çeşitlilikte azalma gibi birçok çevre sorununa yol açtığı söylenebilir.

Çepel (2003), çevre kirliliğini, bütün canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen, cansız çevrede varlıklar üzerinde maddi zararlar meydana getiren ve onların niteliklerini bozan yabancı maddelerin, hava, su ve toprağa yoğun bir şekilde karışması olayı şeklinde tanımlamaktadır. Çevre kirliliği, ekosistemlerde doğal dengeyi bozan ve insandan kaynaklanan ekolojik zararlardır.

1.3. İlköğretimde Çevre Eğitimi

İlköğretim; örgün eğitimin öncelikle toplumun tüm üyelerinde bulunmasını istediği bilgi, beceri ve tutumlarını kapsayan genel eğitimin bir bölümüdür. İlköğretim sadece ortaöğretime öğrenci hazırlayan bir öğrenim basamağı değildir. Aynı zamanda bireyi yaşama hazırlar.

Günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve MEB işbirliği içerisinde çocuklara çevre bilincini aşılamak ve yaşanılabilir çevre anlayışını kazandırmak için birçok proje yürütülmektedir. Türkiye’de özellikle ilköğretim öğrencilerine yönelik olan bazı çevre eğitimi projeleri yer almaktadır. Bunlar:

1.3.1. Çevre Uyum Projesi (Eko-Okullar)

Öğrencilerin çevre bilincini geliştirmek, çevreye ilişkin konuların önemini kavramalarını, doğal kaynak tüketimini azaltarak (enerji, su tasarrufunun sağlanması, atıkların değerlendirilmesi vb.) çevrenin daha etkin korunacağını öğrenmelerini ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmelerini amaçlayan bir projedir. Proje yaparak ve yaşayarak çevre eğitimi hedeflemektedir (Budak, 2008).

1.3.2. Yeşil Kutu Çevre Eğitim Projesi

21 Aralık 2005 yılında imzalanıp yürürlüğe giren bir projedir. Yeşil Kutu Çevre Eğitim Projesi’nin hedefleri şunlardır:

- Öğrenci, öğretmen ve toplumun diğer üyelerinin çevre bilincini attırmak.
- Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma için çevre eğitimi alanında kapasite oluşturmak, yöntem bilgisi aktarmak, daha ileri gelişmeler için temel atmak.
- Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma için eğitimde var olan durumu değerlendirmek ve ihtiyaçları belirlemek.
- Projede yer alacak öğrenci, öğretmen ve toplumun diğer üyelerinin yerel kültürel ve sürdürülebilir kalkınma konularıyla ilgili olarak çevre bilincini artırmak.
- Öğretmenlerin öğretme ve öğrenmede yeni yaklaşımlar geliştirebilme kapasitelerini artırmak ve sonuçları yerel, ulusal ve uluslararası düzeye yaymak (Yeşil Kutu Çevre Eğitim Projesi, 2009).

1.3.3. Okullarda Orman Projesi

Bu projenin amacı, okul çağındaki çocukların ve öğretmenlerinin ormanlar hakkında bilgilerini ormanın içinde, ormanlara geziler düzenleyerek arttırmak ve deneyimlerini uluslararası düzeyde paylaşımlarını sağlamaktır. Proje ile ilgili olarak, çevrenin korunması, doğal çevre, atıklar, temiz su, doğal kaynaklar, enerji vb. konularında hazırlanan kitaplar proje okullarına dağıtılmıştır. Proje okullarında Avrupa Çevre Eğitim Vakfı’nın belirlediği ve diğer ülkelerde de uygulanan ölçütleri yerine getiren okullar, “Yeşil Bayrak” ödülü ile ödüllendirilmektedir (Budak,2008).

1.3.4. Sınırsız Mavi Eğitimi Projesi

Turmepa (Turkish Marine Environment Protection Association), çevre bilinci eğitiminin uzun vadeli bir iş olduğu inancından yola çıkarak “hiçbir zaman bitmeyen bir iş” olarak tanımlanabilecek eğitim çalışmalarını sürdürebilmek amacıyla “Sınırsız Mavi (Denizler Yaşamalı)” eğitim projesinin başlatılmasına karar vermiştir. 1 Eylül 2005 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı ile imzalanan 5 yıllık eğitim protokolü çerçevesinde, Sınırsız Mavi (Denizler Yaşamalı) programının öncelikle kıyı illerinde olmak üzere Türkiye’deki tüm okullarda uygulanması olanağı elde edilmiştir. Sınırsız Mavi programının temel amaçları şunlardır:

- Her yaşta öğrenciye, bütün canlı varlıklara ve doğal çevreye karşı saygılı olma ve bilimin değerini takdir etme bilinci kazandırmak.
- İnsan ve deniz arasındaki ilişkiyi fark ettirerek değerli doğal kaynaklarımızı korumak.
- Etkinlikler aracılığıyla, öğrencilerin çeşitli derslerdeki temel yeterliliklerini artırmalarına yardımcı olmak.
- Öğretmenlerimize ve öğrencilerimize eğitim amacıyla yararlanabilecekleri kaynaklar sağlamaktır (Sınırsız Mavi, 2013).

7. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersinde Çevreye Yönelik Kazanımlar İlköğretim 7.sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programında “Vücudumuzda Sistemler, Kuvvet ve Hareket, Yaşamımızdaki Elektrik, Maddenin Yapısı ve Özellikleri, Işık, İnsan ve Çevre, Güneş Sistemi ve Ötesi: Uzay Bilmecesi” adlı yedi adet ünite yer almaktadır. Bu ünitelerde toplam 204 adet kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar içinde çevreyle ilgili 17 adet kazanım bulunmaktadır.

2. Çevre Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

2.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Yılmaz, Aydın ve Bahar (2012) çalışmasında 1992-2011 yılları arasında Türkiye’de çevre eğitimi ile ilgili yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezleri, Türkiye’de çevre eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda genel yönelimleri belirlemek amacıyla incelenmiştir. İlgili çalışmalara ulaşabilmek için Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi veri tabanı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda araştırma konusu kapsamında 204 ilgili tam metin ya da özete ulaşılmış fakat 25 çalışma yeterli veri içermediği için örneklem dışında bırakılmıştır. Sonuç olarak 150 yüksek lisans ve 29 doktora tezi örneklem grubuna alınmış ve analiz edilmiştir. Elde edilen tezler çalışma türü, çalışmanın yapıldığı yıl, çalışmanın yapıldığı üniversite, araştırma konusu, araştırma yöntemi, araştırmada kullanılan teknik, örneklem grubu, veri toplama teknikleri ve veri çözümleme teknikleri bakımından incelenmiştir.

Akyol ve Kahyaoglu (2012), “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevre Bilgi Düzeyleri Üzerine Bir Çalışma” adlı çalışmalarında Niğde İlinde öğrenim gören ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin, kır ve kent, sınıf düzeyi, cinsiyet değişkenlerine göre çevre bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını incelemişlerdir. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma, biri Niğde İlinin Çavdarlı Kasabasında biri de merkezinde olmak üzere iki okulda gerçekleşmiştir. Çalışmaya 6, 7 ve 8. sınıflardan toplam 141 öğrenci katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre çevre bilgi düzeyi, okulun bulunduğu bölgeye ve öğrencilerin cinsiyetine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Ancak öğrencilerin çevre bilgi düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Sınıf düzeyi arttıkça çevre bilgi düzeyinin arttığı görülmüştür.

Karatekin ve Aksoy (2012), “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı araştırmalarında Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerini belirlemeyi ve çeşitli değişkenler açısından bir değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır ve bu araştırmanın çalışma grubunu 2010– 2011 eğitim öğretim yılında 6 farklı üniversitenin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümünün 1., 2., 3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 1587 öğretmen adayı oluşturmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, öğretmen adaylarının orta düzeyde bir çevre bilgisine, yüksek sayılabilecek çevreye yönelik duyuşsal eğilime, orta düzeyde çevre davranışına ve düşük düzeyde bir bilişsel beceriye sahip olduğu görülmüştür.

Özsevgeç ve Artun (2012), “Çevre Eğitimi Dersi Modüler Programının Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi: Ekosistem Ünitesi Örneği” adlı çalışmalarında çevre eğitime yönelik geliştirilen ve öğrenciyi merkeze alan rehber materyallerin etkililiği araştırılmıştır. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın

örneklemine, Gümüşhane il merkezindeki bir ilköğretim okulunda öğrenim gören 29 tane 7. Sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak, ekosistem ünitesine yönelik hazırlanmış 20 soruluk başarı testi ve gözlem formu kullanılmıştır. Analizler sonucunda son test lehine anlamlı bir fark olduğu ve yapılan öğretim sonunda öğrencilerin başarılarının arttığı görülmüştür.

Yaşaroğlu (2012), “İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmada ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının ve sorumlu davranışlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, yerleşim yeri, anne ve babanın eğitim durumu gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin sınıf değişkenine göre çevreye yönelik tutumları ve çevreye yönelik sorumlu davranışlarında herhangi bir farklılaşma tespit edilmediği görülmüştür. Öğrencilerin cinsiyetlerine, anne-babanın eğitim durumuna, anne-babanın mesleğine ve yerleşim yerine göre çevreye yönelik tutumları ve sorumlu davranışlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin çevre ile ilgili etkinliklere aktif katılım sağladıklarını, hayvanlara karşı ilgili olup hayvanlarla vakit geçirdiklerini belirttikleri görülmüştür.

Yıldırım, Bacanak ve Özsoy (2012), “Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılıkları” adlı çalışmalarında öğretmen adaylarının çevre sorunlarına karşı duyarlılıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmaya Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerinde öğrenim gören 118’i erkek, 117’si bayan olmak üzere toplam 235 öğretmen adayı katılmıştır. Bu çalışmada öğretmen adaylarının çevre sorunlarına karşı duyarlılıklarını belirlemek amacıyla 16 soruluk “Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılık Ölçeği” uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, bayan ve erkek öğrenciler arasında çevre sorunlarına duyarlılıkları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bölümlere göre öğretmen adayları arasında çevre sorunlarına karşı duyarlılıkları incelendiğinde anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Sınıf düzeylerine göre öğretmen adayları arasında 4. Sınıf lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Afacan (2011), “Uluslararası Çevre Eğitimi Projelerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma: Globe Projesi” adlı çalışmada Globe projesinin Türkiye’deki uygulamalarının araştırılması ve projeye mensup öğrencilerin çalışmalarının incelenmesi, Globe öğretmenlerinin görüşlerine başvurulması gibi çeşitli veri toplama çalışmalarının ardından bunların derlenmesi ile beraber, projenin amaçladığı sonuçlara ulaşma durumunu incelemeyi amaçlamıştır. Globe Projesinin faydalı etkinlikler içermesi nedeniyle öğrencileri her yönden geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Globe Projesinin Türkiye’deki uygulamasında birçok eksiklikler yaşandığı, yeterince anlaşılmadığı, mali kaynak yetersizliğinden dolayı aktif çalışma yapan okul sayısının çok az olduğu görülmüştür.

Erol (2011), “Çevre Eğitimi: İlköğretim Düzeyinde Bilgisayar Destekli Öğretim Materyali Hazırlama” adlı çalışmada ilköğretimde çevre eğitimi için yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına dayalı bilgisayar destekli öğretim materyali hazırlamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda her biri birden fazla etkinlik içeren 13 çalışma yaprağından oluşan öğretim materyali hazırlanmıştır. Araştırmada özel durum yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İzmir ili Bornova ilçesinde özel bir okulda 6., 7. ve 8. sınıflarda öğrenim gören 15 öğrenci ile 5 Fen ve Teknoloji öğretmeni oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak ise “Materyal Değerlendirme Anketi” kullanılmıştır. Anketin sonunda açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrenci ve öğretmenler materyalin bazı çalışma yapraklarını beğenirken bazı çalışma yaprakları için önerilerde bulunmuşlardır. Çevre eğitim materyalinin çevre kirliliği konusunda verilecek bir eğitimde var olan materyal eksikliğini gidereceği, öğrencilerin çevre kirliliği konusunu daha etkili öğrenmesini sağlayacağı ve öğretmenlere kaynak olacağı vurgulanmıştır.

Gülay (2011), “Ağaç Yaş İken Eğilir: Yaşamın İlk Yıllarında Çevre Eğitiminin Önemi” adlı araştırmasında yaşamın ilk yıllarındaki çevre eğitiminin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çevre eğitimi sayesinde topluma ve çevreye yönelik sosyal uyumun geliştiği vurgulanmıştır. Ayrıca çevre eğitiminin bilişsel, duygusal açıdan dil gelişimi açısından çocuklara birçok faydası olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak küçük çocuklara yönelik çevre eğitimi çalışmalarının artırılması, yaygınlaşması gerektiği üzerinde durmuştur.

Gürbüzoğlu Yalancı ve Gözüm (2011), “Kafkas Üniversitesi Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi” adlı araştırmalarında öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin tutumlarını cinsiyet, en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi, daha önceki öğrenim hayatlarında çevre dersi alıp almama durumu ve öğrenim gördükleri bölümler gibi değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma, Kafkas Üniversitesi Eğitim

Fakültesi’nde; 2009–2010 öğretim yılında, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Okul Öncesi, Fen Bilgisi ve Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan toplam 170 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının; en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimine, çevre dersi alıp almama durumuna ve öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı fark göstermediği ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Bayan öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları, erkek öğretmen adaylarından daha olumlu bulunmuştur.

Şenyurt, Bayık Temel ve Özkahraman (2011), “Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Konulara Duyarlılıklarının İncelenmesi” adlı araştırmalarında üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumlarını etkileyen sosyo-demografik etmenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Bu araştırmanın evreni 2007–2008 eğitim öğretim yılında Ege Üniversitesi’nde öğrenim görmekte olan toplam 38.844 lisans ve ön lisans öğrencisinden oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise araştırmaya katılmayı kabul eden 250 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini, çevre konusundaki eğitimlerini, çevre sorunları karşısında toplumun ve kendi duyarlılıklarını nasıl değerlendirdiklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşan “çevresel Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, sağlık bilimleri öğrencilerinin fen ve sosyal bilimler öğrencilerine göre çevresel duyarlılıklarının yüksek olduğu, öğrencilerin yarısına yakınının çevre sorunlarını dikkat çekici boyutta bulduğu ve çevreyi olumlu hale getirmek için bireysel önlem aldıkları ortaya çıkmıştır.

Ünlü, Sever ve Akpınar (2011), “Türkiye’de Çevre Eğitimi Alanında Yapılmış Küresel Isınma ve Sera Etkisi Konulu Akademik Araştırmaların Sonuçlarının İncelenmesi” adlı çalışmalarında, 2000–2010 yılları arasında Türkiye’de çevre eğitimi alanında yayınlanmış küresel ısınma ve sera etkisi konulu makalelerin ve bildirilerin sonuçlarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada öğretim kademelerin tamamında öğrencilerin ve öğretmenlerin küresel ısınma ve sera etkisi konularında oldukça fazla kavram yanılgıları ve eksik bilgi sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir.

Cappellaro, Ünal Çoban, Akpınar, Yıldız ve Ergin (2010), “Yetişkinler için Yapılan Uygulamalı Çevre Eğitimine Bir Örnek: Su Farkındalığı Eğitimi” adlı araştırmalarında yetişkinlerde su farkındalığı oluşturarak çevresel sorumluluklara sahip birer vatandaş olmalarını ve yetişkinlerin çevre problemlerine getirdikleri çözümler yardımıyla bilinçlenmelerini hedeflemiştir. Araştırmada deneysel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın evrenini İzmir ilinde yaşayan yetişkinler oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ilköğretim ve üstü eğitim almış devlet memuru statüsünde görev yapan 22 yetişkin oluşturmuştur. Bu yetişkinlere uygulamalı olarak 25 saatlik bir su eğitimi verilmiştir. Uygulamanın başında ön test, uygulamanın bitiminde son test ve uygulamadan üç ay sonra da kalıcılık testi uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların su ile ilgili kavramların öğrenilmesini sağladığı, su kullanımına yönelik tutum ve davranışları olumlu yönde anlamlı düzeyde etkilediği, çevre bilincini anlamlı düzeyde geliştirdiği ancak bu olumlu etkilerin sınırlı düzeyde kalıcı olduğu görülmüştür.

Özdemir (2010), “Doğa Deneyimine Dayalı Çevre Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Çevrelerine Yönelik Algı ve Davranışlarına Etkisi” adlı araştırmasında doğa deneyimine dayalı olarak yürütülen çevre eğitimi programının ilköğretim öğrencilerinin çevrelerine yönelik algılarına ve davranışlarına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen “çevresel algı ölçeği” ve “çevresel davranış gözlem formu”, bunun yanında uygulamaya katılan öğrencilere “öykü” yazdırılması ve çözümlenmesi yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini Muğla İli Akyaka beldesinde bir ilköğretim okulunda 2006–2007 öğretim yılında öğrenim gören 6. ve 7. Sınıf öğrencilerinden oluşan 20 öğrenci oluşturmuştur. Sonuç olarak uygulamaya katılan öğrencilerin çevresel değerlerine ve bunların bozulmasına yönelik farkındalıklarına, yüz yüze oldukları çevre sorunlarına ilişkin somut kaygılarının ve tepkilerinin eklendiğini ve çevreye sorumlu davranış eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seçgin, Yalvaç ve Çetin (2010), “İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Karikatürler Aracılığıyla Çevre Sorunlarına İlişkin Algıları” adlı çalışmalarında eğitimde karikatür kullanılmasının önemini vurgulayarak çevre konusunda, ilköğretim öğrencilerinin zihinsel yapılarındaki kavramları ve çevre sorunlarını algılayış biçimlerini karikatürler aracılığı ile tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu çalışma Ankara ve Tokat ilinde 2009–2010 eğitim öğretim yılında 8. Sınıfta öğrenim gören toplam 100 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen çevre sorunları ile ilgili karikatürlerin yer

aldığı form kullanılmıştır. Bu çalışmada verilerin analizi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerden elde edilen sonuca göre öğrencilerin zihinlerinde çevre sorunları konusunda birçok doğru kavram olmasına rağmen, göze çarpan en önemli eksikliğin çevre sorunlarını birbirinden bağımsız düşündükleri ve birbiri ile ilişkilendiremedikleri görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada, kavramların kullanılma sıklığına bakıldığında bu karikatürlerde en çok küresel ısınma, kirlilik, kuraklık, doğal denge, duyarsızlık, bilinçsizlik, insan gibi kavramların tekrarlandığı ortaya çıkmıştır.

Tahiroğlu, Yıldırım ve Çetin (2010), “Değerler Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi” adlı çalışmalarında değerler eğitimine uygun olarak geliştirilen çevre eğitimi etkinliğinin ilköğretim 7.sınıf öğrencileri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ön test son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmıştır. Hem deney grubuna hem de kontrol grubuna çalışma sürecinin başında ve sonunda “Çevre Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, uygulanan etkinlik öğrenci tutumları üzerinde olumlu bir etki göstermiştir.

Teksöz, Şahin ve Ertepinar (2010), “Çevre Okuryazarlığı, Öğretmen Adayları ve Sürdürülebilir Bir Gelecek” adlı araştırmalarında Ankara’daki devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinde çevre okuryazarlık düzeyini belirlemeyi, çevre okuryazarlığı alt boyutları arasındaki ilişkiyi ve bu alt boyutlar üzerinde cinsiyetin etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmada 2007–2008 bahar döneminde Ankara’daki 4 devlet üniversitesinin Eğitim Fakültelerinin İlköğretim Fen Bilgisi, İlköğretim Matematik, Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, 1., 2., 3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 2311 öğrenciden veri toplanmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “Çevre Okuryazarlığı Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçeğe “çevre ile ilgili kullanımlar, çevre sorunlarına ilgi, çevre bilgisi, çevreye yönelik tutum” alt boyutları yer almıştır. Bu ölçeğin çevre bilgisi alt boyutu çoktan seçmeli sorulardan oluşmuştur. Bu çalışmada ölçeğin uygulanmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesinde frekans analizi, basit ilişki analizi ve tek yönlü çoklu varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının çevre bilgisi puanlarının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Çevre bilgileri düşük düzeyde olmasına rağmen öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutum, kullanımlar ve çevre problemlerine ilgileri açısından olumlu bir profile sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bayan öğretmen adaylarının çevre problemlerine erkek öğretmen adaylarından daha ilgili olmalarına rağmen çevre konularında onlar kadar bilgili olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın Türkiye’deki diğer üniversitelerde de gerçekleştirilmesi, Türkiye’de üniversite öğrencilerinin çevre okuryazarlığının belirlenmesi, bölgesel farklılıkların ortaya konması ve ders programlarının bu paralelde hazırlanması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır.

Ünlü ve Acar (2010), “Ekolojik Çocuk Akademisi ve Çevre Eğitimi Temelli Ekoloji Eğitimine Yeni Bir Bakış Açısı” adlı çalışmalarında 8–12 yaş grubu çocukları ekosistemle ve ekolojiyle tanıştırma amaçlanmıştır. Ekolojik Çocuk Akademisi’nin en önemli kazanımının; dünya, canlılar, bilim arasındaki ilişkiyi çocuklara yaşayarak ve gözlemleyerek onların eğitimine katkıda bulunmak olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak çocukların akademi sonunda, çevre eğitimine yönelik çok yönlü bilgiler edindiği görülmüştür.

Aktepe ve Girgin (2009), “İlköğretimde E-Okullar ve Klasik Okulların Çevre Eğitimi Açısından Karşılaştırılması” adlı çalışmalarında eko-okulların vermekte oldukları çevre eğitimi, klasik okullardaki çevre eğitimiyle karşılaştırmayı, e-okulların ve klasik okulların çevre eğitimi konusunda ne derece başarılı olduklarını ve öğrencileri bilinçlendirmede amaçlarına ulaşıp ulaşmadıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerine uygulanmıştır ve araştırmada 86 e-okul öğrencisi, 92 klasik okul öğrencisi olmak üzere 178 ilköğretim okulu öğrencisine anket uygulanmıştır. Uygulanan anket üç bölümden oluşmuştur. Birinci ve ikinci bölümde öğrencilerin kendilerinin ve aile üyelerinin herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olma durumu, öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına karşı ilgileri ve okullarının bu konudaki çalışmaları ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise öğrencilerin çevre sorunları hakkındaki bilgilerini ölçmek amacıyla 20 sorudan oluşan çoktan seçmeli bir test hazırlanmıştır. Eko-okullar ve klasik okullardaki öğrencilerin ankete vermiş oldukları cevaplara göre Khi-kare testi uygulanmış ve iki okul grubunun karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre eko-okullardaki öğrencilerin çevre ile ilgili uygulamalı faaliyetlerde başarılı ve daha bilinçli olduğu görülmüş, klasik okullardaki öğrencilerin ise teorik bilgilerde daha başarılı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okullarındaki çevre eğitimi yetersiz bulmuş ve zorunlu çevre

eğitimi dersi almaya istekli olmuşlardır. Ayrıca e-okulların çevre ile ilgili faaliyetleri klasik okullara göre daha fazla yaptığı görülmüştür.

Güler (2009), “Ekoloji Temelli Bir Çevre Eğitiminin Öğretmenlerin Çevre Eğitimine Karşı Görüşlerine Etkileri” adlı çalışmada ekoloji temelli çevre eğitime katılan öğretmenlerin doğaya ve çevre eğitime karşı görüşlerinde ne gibi değişiklikler olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının verileri, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya 24 öğretmen katılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler, çevre eğitimi konusunda mevcut bilgi ve becerilerinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin doğa eğitimi sonucunda yeterlilik düzeylerinin arttığı, çevrenin korunması ile ilgili görüşlerinin olumlu yönde değiştiği görülmüştür. Ayrıca öğretmenler doğayı bir laboratuvar olarak kullanmanın önemini ve gereğini vurgulamışlardır.

Gülşay ve Ekici (2009), ‘MEB Okul Öncesi Eğitim Programının Çevre Eğitimi Açısından Analizi’ adlı araştırmalarında, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan amaçları, kazanımları, kavramları, belirli gün ve haftaları çevre eğitimi açısından analiz etmektedir. Araştırmada, Okul Öncesi Eğitim Programının çevre eğitimi açısından içerik analizinin yapılması amacıyla tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının verileri, araştırmacılar tarafından programda yer alan amaç, kazanımlar, kavramlar belirli gün-haftalar doğrultusunda oluşturulan “Uzman Görüş Formu” ile okul öncesi eğitim ve çevre eğitimi alanlarında çalışan 23 akademisyenin görüşleri alınarak toplanmıştır. Program genel olarak incelendiğinde, uzman görüşlerine göre okul öncesi eğitimi programında gelişim alanlarındaki amaçlarda, psikomotor ve dil alanlarında çevre eğitime yönelik amaç ve kazanımların yer almadığı bununla birlikte sosyal-duygusal, bilişsel ve özbakım becerileri alanlarındaki çevreye yönelik amaçların, tüm programdaki amaçlar içerisinde %25,9’luk bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Çevre eğitime yönelik kazanımların da tüm kazanımların %15,5’ini oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca programda yer alan kavramların %29,0’unun ve programda yer alan belirli gün ve haftaların %26,3’ünün çevre eğitimi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Kaya, Akıllı ve Sezek (2009), “Lise Öğrencilerinin Çevreye Karşı Tutumlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi” adlı araştırmalarında lise öğrencilerinin çevreye karşı tutumlarını cinsiyet açısından incelemişlerdir. Araştırmacının örneklemini Erzurum ilinde farklı liselerde öğrenim gören 450 öğrenci oluşturmuştur. Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerin çevreye karşı tutumlarını belirlemek amacıyla, “çevresel tutum ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada cinsiyetin tutum üzerinde etkisinin olup olmadığının tespit edilmesinde bağımsız grup t-testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin tutumlarının, cinsiyet faktörü dikkate alındığında kız öğrenciler lehine geliştiği tespit edilmiştir. Çevresel davranışlarla ilgili olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha duyarlı olduğu anlaşılmıştır.

Atasoy ve Ertürk (2008), “İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştırması” adlı araştırmalarında ilköğretim 6. 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin çevresel tutum ve bilgilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu araştırma betimsel bir araştırma olup araştırma grubunu Bursa ilinde yer alan altı ilköğretim okulundan seçilmiş 6. 7. ve 8. sınıflardaki 1118 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak Çevre Bilgi Testi ve Çevre Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Uygulanan test ve ölçek yoluyla elde edilen verilerin çözümlenmesinde t- testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre cinsiyet açısından çevre bilgisinin ve tutumunun kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin çevre bilgisi ve çevre tutumu açısından yeterli düzeyde olmadıkları belirlenmiştir.

Aydın (2008), “Sınıf Öğretmeni Adaylarının ve Öğretmenlerinin Çevre Eğitime Yönelik Öz Yeterlilik İnançları Üzerine Sınıf Düzeyi, Kıdem ve Değer Yönelimlerinin Etkisi” adlı çalışmada sınıf öğretmenliği lisans öğrencileri ve sınıf öğretmenlerinin çevre eğitime yönelik öz yeterlilik inançlarının zamana ve değer yönelimlerine göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır ve araştırmacının örneklemini Adnan Menderes Üniversitesi ve Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim dalı 1.,2.,3.,4. sınıfta öğrenim görmekte olan 320 öğrenci ve Aydın ilinde görev yapan 80 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmen ve öğrencilere yönelik kişisel bilgiler formu, Çevre Eğitime Yönelik Öz Yeterlilik İnançları Ölçeği ve Schwartz’ın Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde bağımsız gruplar için t-testi, Mann Whitney U testi, Tek Faktörlü ve İki Faktörlü Anova, Kruskal Wallis kullanılmıştır. Sonuç olarak Çevre Eğitimi dersinin

çevre eğitimine yönelik öz yeterlik inançlarına, zamana ve değer yönelimlerine etkisi olduğu ve bu dersin öğrencilere etkin bir şekilde verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Teyfur (2008), “İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarılarının ve Çevre Kulübü Çalışmalarının Çevreye Yönelik Tutumlarına Olan Etkisi” adlı araştırmasında ilköğretim okullarında formal ve informal ortamdan edinilen çevre bilgisinin, öğrencilerin çevreye yönelik tutum geliştirmesine olan etkisini değerlendirmeye çalışmıştır. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada değerlendirildiği karma model kullanılmıştır. Araştırmada İzmir’in Bornova İlçesinde 4 ilköğretim okulunda 10–15 yaş grubundaki 4.,5.,6.,7.,8. sınıflarda öğrenim gören toplam 300 öğrenciye “İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin çevre kulübünde daha çok okul dışı faaliyetlerin gerçekleşeceğini düşünerek bu kulübü seçtikleri görülmüştür. Öğrencilerin kayıtlı oldukları çevre kulübünün çalışmalarından memnun olmadıkları görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çevre tutum puanlarının üst sınıflara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Uluçınar Sağır, Aslan ve Cansaran (2008), “İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi ve Çevre Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı araştırmalarında 2005–2006 eğitim-öğretim yılında, Amasya’da seçilen ilköğretim okullarındaki yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin çevre bilgi ve tutumlarını okul türü, cinsiyet, sınıf, anne-babanın eğitim durumu gibi değişkenler açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmada tarama metodu kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini yedinci sınıflarda öğrenim gören 280 öğrenci ve sekizinci sınıflarda öğrenim gören 245 öğrenci olmak üzere toplam 525 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Çevre Bilgi Testi” ve “Çevre Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin çok büyük bir bölümünün çevre ile ilgili konuların eğitimini almasına rağmen çevre ile ilgili etkinliklere katılımlarının oldukça düşük seviyede olduğu, yaşadıkları yerdeki çevre sorunlarını tanıma ve bunlara çözüm önerileri getirmede yetersiz oldukları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin çevre tutumlarında sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çevre bilgilerinde ise sınıf düzeyine göre anlamlı fark varken cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Anne baba eğitim düzeyine göre öğrencilerin çevre bilgi ve tutumlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri okullarla çevre bilgisi puanları ve tutumları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Uzun, Sağlam ve Varnacı Uzun (2008), “Yeşil Sınıf Modeline Dayalı Uygulamalı Çevre Eğitimi Projesinin Çevre Bilinci ve Kalıcılığına Etkisi” adlı çalışmalarında yeşil sınıf modelinin öğrencilerin çevre bilincine ve kalıcılığına etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 229 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “Çevre Bilinci Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde “İki Faktörlü ANOVA ve Bonferroni testi” kullanılmıştır. Sonuç olarak, yeşil sınıf modeli uygulamasının öğrencilerin çevre bilinci düzeylerini önemli derecede arttırdığı görülmüştür.

Akdağ ve Erdiller (2006), “Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocuklara Çevre Bilincini Kazandırmak İçin Gönüllü Kuruluşlar ile İşbirliği Yapmak” adlı çalışmalarında okulöncesi çağındaki çocuklara denizler ve sualtı yaşamı hakkında bilgi vermeyi ve çocuklara denizleri ve sualtı yaşamı koruma bilinci kazandırmayı amaçlamıştır. Çalışmada deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2005–2006 yılında Ankara ili Çekirdek 2 Anaokulu ve Çocuk Kulübünde eğitim alan 6 yaşındaki 11 öğrenci oluşturmuştur ve bu öğrencilere su altı yaşam hakkında çevre eğitimi verilmiştir. Su altı yaşam hakkındaki çevre eğitimi ODTÜ Serbest Dalış Grubu tarafından verilmiştir. Eğitimden sonra oyun, drama ve yaratıcı sanat gibi aktiviteler uygulanmıştır. Su altı yaşam hakkındaki çevre eğitimi uygulamadan bir gün önce ön test uygulanmış eğitimin uygulandıktan bir hafta sonra son-test uygulanmıştır. Testler açık uçlu sorulardan ve “evet, hayır” şeklinde cevap verilebilecek sorulardan oluşmuştur. Öğrencilerin verdikleri cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiş, araştırmacı tarafından deşifre edilip üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, uygulanan çalışmanın, çocukların denizler ve sualtı yaşam hakkındaki bilgisini ve denizleri ve sualtı yaşamı koruma bilinçlerini arttırdığı görülmüştür.

Erol ve Gezer (2006), “Teachers’ Attitudes Towards Environment and Environmental Problems” adlı çalışmalarında üniversite öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına karşı tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu araştırmanın örneklemini Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı 2. sınıfta öğrenim gören 143’ü kız, 82’si erkek toplam 225 öğrenciden oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak çevreye yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte cinsiyet, yaş,

daha önce çevreyle ilgili ders alma durumu, en uzun süre yaşanan yerleşim birimi, baba öğrenim durumu ve baba mesleği, anne öğrenim durumu ve anne mesleği, ailedeki birey sayısı, yaşanan ev durumu, ailenin gelir düzeyi gibi bağımsız değişkenler ele alınmıştır. Araştırmada öğrencilerin çevreye yönelik tutumları kız öğrenciler lehine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Yaşı büyük öğrencilerin küçük olan öğrencilere göre çevreye karşı daha duyarlı olabilecekleri görülmüştür. Anneleri çalışan öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu, öğrencilerin çevre ve çevreye yönelik tutumları ile ailelerindeki birey sayısı arasında bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada öğrencilerin çevre ve çevre sorunlarına karşı tutumlarının yaşadıkları yerleşim birimine, babalarının mesleklerine, anne ve babalarının eğitim düzeylerine, oturdukları evin durumuna, ailenin gelir düzeyine ve daha önce çevreyle ilgili ders alıp almamalarına göre önemli farklılık göstermediği görülmüştür.

Öner Armağan (2006), “İlköğretim 7–8. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Eğitimiyle İlgili Bilgi Düzeyleri” adlı çalışmada öğrencilerin çevre duyarlılıkları ve çevre ile ilgili konular hakkındaki bilgilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada Survey yöntemi ve tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmacının örneklemini 2005–2006 öğretim yılı bahar döneminde seçilmiş ilköğretim okullarındaki 212 7. ve 8. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada öğrencilerin cinsiyete ve öğrenim gördükleri sınıfa göre çevreye karşı olan farkındalıklarının farklılaşma durumu incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak hem çoktan seçmeli hem de açık uçlu sorulardan oluşan “Çevre Eğitimi Testi” kullanılmıştır. Sonuç olarak, çoktan seçmeli sorular için 7. sınıf öğrencilerinin daha başarılı olduğu, açık uçlu sorularda ise her soru için farklı başarı dağılımı olduğu, tüm sorularda kız ve erkek öğrencilerin başarı oranlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Özdemir ve Uzun (2006), “Yeşil sınıf modeline göre yürütülen fen ve doğa etkinliklerinin ana sınıfı öğrencilerinin çevre algılarına etkisi” isimli çalışmaları 2000-2014 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen okul öncesi dönemde çevre eğitimi konulu yüksek lisans ve doktora tezleri ile ulusal, uluslararası makalelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada doğrudan okul öncesi dönem çocuğuna yönelik çalışmalar ele alınmıştır. Bu anlamda, okul öncesi eğitim programlarının ele alındığı çalışmalar, çocukları doğrudan ilgilendirdiği için araştırmaya dahil edilmiş, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarıyla ve öğretmenleriyle yapılmış çalışmalar araştırmaya dahil edilmemiştir. Buna göre, araştırmacının kapsamını, okul öncesi dönemde çevre eğitimi konusunda yapılmış 5 yüksek lisans tezi, 1 doktora tezi, 3 ulusal makale ve 7 uluslararası makale oluşturmaktadır. Araştırmada, epistemolojik doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Belirlenen kriterler doğrultusunda tezlerin ve makalelerin tam metinleri kaydedilmiştir. Tezler ve makaleler, araştırma kapsamında belirlenen alt başlıklara göre incelenmiştir. Bu başlıklarla ilgili dağılımda, betimsel analiz yöntemlerinden frekans ve yüzde dağılımından yararlanılmıştır. Araştırmacının sonuçlarında ülkemizde konu ile ilgili tez ve makale çalışmalarının sayısının yeterli olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı, çevre eğitimi konulu yüksek lisans ve doktora tezleri ile makalelerin artırılması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Alkış ve Oğuzoğlu (2005), “Ülkemiz Koşullarında Tarihi Çevre Eğitiminin Önemi ve Gerekliliğini Arttıran Etkenler” adlı çalışmalarında, ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemi ve gerekliliğinin nedenleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Tarihi çevre eğitiminin önemi ve gerekliliği; tarihi çevre ve koruma bilincinin oluşturulması, halkın katılımının sağlanması, küreselleşme olgusu, Anadolu’nun jeopolitik konumu ve ülkemizin kültür turizmi potansiyeli konularını temel alan beş ana başlık altında incelenmiş ve açıklanmıştır. Tarihi çevre bilinci oluşturmada ilköğretime büyük bir rol düştüğü ve ilköğretimdeki öğrenci potansiyelinin de en iyi şekilde değerlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Şahin, Cerrah, Saka ve Şahin (2004), “Yüksek Öğretimde Öğrenci Merkezli Çevre Eğitimi Dersine Yönelik Bir Uygulama” adlı araştırmalarında, öğretmen adaylarına etkin bir çevre eğitimi vermeyi amaçlamıştır. Bu araştırma özel durum yaklaşımıyla yürütülmüş olup bu çalışmanın örneklemini KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi’nde öğrenim gören 23 biyoloji, 29 sınıf öğretmeni adayı oluşturmuştur. Araştırmada hem sınıf öğretmeni hem de biyoloji öğretmen adaylarına 14 hafta çevre eğitimi dersi verilmiştir. Çevre eğitimi dersi, sınıf öğretmenliği bölümünde düz anlatım yöntemiyle yürütülmüş, biyoloji öğretmenliği bölümünde öğrenci merkezli bir uygulama şeklinde yürütülmüştür. Dersin içeriği, hava, su, toprak, radyoaktif ve gürültü-ışık kirliliği konularından oluşmuştur. Öğrencilerin ders ile ilgili görüşleri, nitel ve nicel olarak değerlendirilmiştir. Öğrenci merkezli yürütülen derslerin kavramların anlamlı öğrenilmesinde daha etkili olduğu görülmüştür. Yükseköğretimde öğrenim gören tüm öğrencilere bu dersin, öğrencilerin de aktif katılımı sağlanarak verilmesi önerilmiştir.

Şimşekli (2004), “Çevre Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Çevre Eğitimi Etkinliklerine İlköğretim Okullarının Duyarlılığı” adlı çalışmasında 2002–2003 öğretim yılında Bursa il merkezindeki 25 ilköğretim okulunda, çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik uygulamalı çevre eğitimi yapılmıştır. Bu çalışmada 2002–2003 öğretim yılının başında öğretmenlere çevre, çevre kirliliği, çevre eğitimi konularında seminerler verilmiş ve çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik etkinlik örnekleri gösterilmiştir. Aynı öğretim yılında okullarda çevre eğitimi, seminerlere katılan öğretmenlerin de görüşleri alınarak belirlenen Doğa-Hava-İklim, Enerji, Su, Toprak, Atık- Tüketim olmak üzere 5 tema ile işlenmiştir ve etkinlikler yapılmıştır.

Aksoy (2003), “Problem Çözme Yönteminin Çevre Eğitiminde Uygulanması” adlı çalışmasında bilimsel problem çözme yöntemini diğer yöntemlerden ayıran özellikleri karşılaştırmalı olarak verip bu yöntemin çevre eğitiminde uygulanmasına yönelik bir model geliştirmiştir. Bu çalışmada doğal çevre elemanlarının kavranmasını ve bilinçli kullanımı konularını içeren çevre eğitimi konusunda en etkili kullanılabilecek yöntemlerden bir tanesinin problem çözme yöntemi olduğunu vurgulanmıştır. Ayrıca problem çözme yöntemi sayesinde öğrencilerin, gerçek hayatta sürekli karşılaştığı çevre elemanlarını, çevre sorunlarını kavrayarak bu sorunlarla başa çıkabilmenin yollarını mantıklı basamaklar şeklinde öğrendiği ve problem çözme yönteminin öğrencilerde sağlıklı bir çevre bilinci geliştirdiği belirtilmiştir.

Çabuk ve Karacaoğlu (2003), “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi” adlı araştırmalarında öğrencilerin bazı kişisel özelliklerinin (cinsiyet, yaş, devam ettikleri program ve sınıf) çevre duyarlılıklarına ilişkin görüşlerinde fark yaratıp yaratmadığını incelemiştir. Bu araştırmada, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin çevre duyarlılığına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının çalışma grubunu 2001–2002 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 439 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen, öğrencilerin çevreye karşı duyarlı olma durumu ve örgün eğitim kurumlarında aldıkları çevre eğitiminin yeterli olma durumuna ilişkin sorulardan oluşan anket kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin örgün eğitim kurumlarında hava, su, toprak kirliliği konusunda yeterli eğitim verilmediği görüşünde oldukları ortaya çıkmıştır. Bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevre duyarlılıklarının daha yüksek olduğu, Halk Eğitimi, Okulöncesi Öğretmenliği, Eğitim Programları ve Öğretim, Sınıf Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin çevreye karşı daha duyarlı olduğu, 4. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilere göre çevreye karşı daha duyarlı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yaş gruplarına göre çevre duyarlılıkları arasında anlamlı bir farklılığın olamadığı görülmüştür.

Yılmaz, Morgil, Aktuğ ve Göbekli (2002), “Ortaöğretim ve Üniversite Öğrencilerinin Çevre, Çevre Kavramları ve Sorunları Konusundaki Bilgileri ve Öneriler” adlı çalışmalarında çevrede gerçekleşen olayların, ne derecede çevre sorunu yarattığını ve bunları önlemede korumaya yönelik işlemleri orta ve yükseköğretim öğrencilerinin ne derecede bildiğini araştırmışlardır. Bu çalışmanın örneklemini üç grup oluşturmuştur. Birinci grup 1998–1999 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kimya Eğitimi Anabilim Dalında okuyan 240 öğrenci, ikinci grup 2000–2001 öğretim yılında Ankara ve Beypazarı’nda eğitim-öğretim yapan 6 ortaöğretim kurumunda okuyan toplam 228 lise 3.sınıf öğrencisi, üçüncü grup ise 2000–2001 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kimya Eğitimi Anabilim Dalında okuyan toplam 153 öğrenciden oluşmuştur. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, çevre konusunda verilen eğitimin yetersiz kaldığı, öğrencilerin çevre ile ilgili bilgilerini daha çok yazılı ve görsel kitle iletişim araçlarından sağladıkları, öğrencilerin büyük bir bölümünün yaşadıkları çevredeki en önemli çevre problemi olarak çevre kirliliğini gördükleri ortaya çıkmıştır.

Sungurtekin, (2001), “Uygulamalı Çevre Eğitimi Projesi” Kapsamında Ana ve İlköğretim Okullarında “Müzik Yoluyla Çevre Eğitimi” başlıklı çalışmasında günümüzde küresel ısınma ve insanların doğal kaynakları daha yoğun olarak kullanmaları sonucunda çevre sorunlarının büyük ölçüde artmış olduğu incelenmiştir. İnsan ile doğa arasındaki ilişkiler giderek bozulmaya başlamış ve bunun sonucu olarak da çevre sorunlarının tartışılması gündeme gelmiştir. Sorunların giderilmesi, kalıcı çözümlerin sağlanması ve çevresine daha duyarlı nesillerin yetişmesi için okullardaki çevre eğitiminin gerekliliği önem kazanmıştır. Bu yazıda Müzik yoluyla öğrencilerde çevre bilincini oluşturma konusu irdelenmiş, Müzik derslerinde bu bilincin ne şekilde verilebileceği konusunda öneriler geliştirilmiştir.

2.2. Yurt dışında Yapılan Çalışmalar

Conde ve Sánchez (2010), “The School Curriculum and Environmental Education: A School Environmental Audit Experience” adlı araştırmalarında, İspanya’nın Extremadura bölgesinde yer alan 13 ilkokul ve ana okulda çevre denetimlerine dayalı “Ecocentros projesi” üzerinde çalışmışlardır. Bu proje kapsamında okul, üniversite ve yerel kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalışılmıştır. Bu araştırmada eylem araştırması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada çevre programı kapsamında çevre eğitimiyle ilgili birçok aktivite yapılmıştır. Bu araştırmada, gözlem kaydı, görüşme, anket, doküman incelemesi gibi birçok veri toplama yöntemiyle veriler toplanmıştır. Sonuç olarak, çevreyle ilgili aktivitelerin yer aldığı çevre programının, çevre bilincinin kazanılmasında, çevreyle ilgili problemlerin çözümünde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Campbell, Jerez, Erdogan ve Zhang (2010), “Exploring Science Teachers’ Attitudes and Knowledge About Environmental Education in Three International Teaching Communities” adlı araştırmalarında, üç farklı ülkede görev yapan fen öğretmenlerinin çevresel ve teknolojik problemler, çevresel tehditler, çevresel konuların öğretiminde dinin etkisine ilişkin görüşleri ve çevresel konularla ilgili bilgilerini değerlendirmeye çalışılmıştır. Araştırmaya U.S(United States), Bolivia ve Türkiye’den 171 fen öğretmeni katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin çoğunluğunun teknolojik ve çevresel sorunlara aşina olmadığı görülmüştür. Öğretmenlerin çoğunun çevresel tehditler açısından öğrencilerin vatandaş olarak gelecekteki rolünü desteklediği görülmüştür. Araştırmada Türkiye ve Bolivia’da görev yapan öğretmenlerin fen öğretiminde çevresel konularının öğretiminde dinin etkili olduğunu düşündüğü, U.S’da görev yapan öğretmenlerin fen öğretiminde çevresel konularının öğretiminde dinin etkili olmadığını düşündüğü görülmüştür.

Yueh, Cowie, Barker ve Jones (2010), “What Influences The Emergence of A New Subject in Schools? The Case of Environmental Education” adlı araştırmalarında, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin çevre eğitimiyle ilgili görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırmada durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma Tayvan’da, üç resmi okulda, üç öğretim yılı boyunca gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan okullarda çalışan yöneticilere ve öğretmenlere çevre eğitimi programının tanıtımı yapılmıştır ve daha sonra bu okullarda çevre eğitimi programı uygulaması yapılmıştır. Araştırmada öğretmenlere ve okul yöneticilerine çevre eğitimiyle ilgili kişisel görüşleri, okullarında çevre eğitimi programının uygulanması ve çevre eğitiminin ortaya çıkmasını etkileyen faktörlere ilişkin sorular sorulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre öğretmen ve yöneticiler çevre eğitiminin önemli olduğunu ve okullarda okutulması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca çevre eğitimi programı uygulanmasında medya ve video, DVD gibi materyallere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Jeronen, Jeronen ve Raustia (2009), “Environmental Education in Finland – A Case Study of Environmental Education in Nature Schools” adlı çalışmalarında Finlandiya’da çevre eğitimi tanıtmayı, çevre eğitiminin geliştirilmesi için bilgiler elde etmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya 23 öğretmen katılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere doğa okullarını ziyaret edenler, doğa okullarının eğitim amaçları, doğa okullarında öğretmenlerin kullandıkları yöntem ve yaklaşımlar hakkında açık ve kapalı uçlu sorular sorulmuştur. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada veriler, nitel ve nicel veri analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir. Araştırmada Finlandiya’da kullanılan birbirinden farklı çevre eğitimi modelleri tanıtılıp bu modellerin tümünün sürdürülebilir bir gelecek için aynı amaca sahip olduğu belirtilmiştir. Araştırmada doğa okullarını ziyaret edenlerin çoğunluğunun çocuklar ve gençler olduğu belirtilmiştir. Araştırmada, yaparak yaşayarak öğrenme yaklaşımı, doğa gezileri, sorgulayarak öğrenme yöntemlerinin kullanıldığı belirtilmiştir. Son olarak çevresel duyarlılığın, çevreye karşı sorumlu davranış için başlangıç noktası olduğu vurgulanmıştır.

Ajiboye ve Silo (2008), “Enhancing Botswana Children’s Environmental Knowledge, Attitudes and Practices through the School Civic Clubs” adlı çalışmalarında çevre eğitiminin, çevresel aktivitelerin öğrencilerin çevresel bilgi ve tutumlarına etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmaya Botswana’da yer alan on okulda halk kulüplerine üye olan 200 üye öğrenci ve bu kulüplere üye olmayan 200 öğrenci katılmıştır. Araştırmada “Çevresel Bilgi ve Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin çevreyle ilgili bilgi ve tutumlarında farklılık oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak amacıyla çevre eğitimi programı uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, gerçekleştirilen bu programının öğrencilerin çevreyle ilgili bilgi ve tutumlarında farklılık yarattığı görülmüştür. Sosyal kulüplere üye olan öğrencilerin, üye olmayan öğrencilere göre çevreye yönelik daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

Shvadlenko (2004), “Evaluation of Environment Education Software Protecting Your Environment” adlı tez çalışmasında “Çevrenizi Koruma” adlı yazılımının 5.sınıf öğrencilerinde, çevreye yönelik konularla ilgili bilgi düzeyine etkisini ortaya çıkarmak ve bir eğitim aracı olarak bu yazılımı değerlendirmeyi amaçlamıştır. Ohio’da gerçekleştirilen bu araştırmada, öğrencilere yazılımın uygulanmadan önce ve yazılım uygulandıktan sonra kısa sınav yapılmış. Ayrıca 10 fen öğretmeniyle görüşme yapılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği ve t-testi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler iki gruba ayrılmıştır: Çevre eğitimi yazılımını evde kullanan öğrenciler (25 kişi) ve bu yazılımı sınıfta kullananlar öğrenciler (25 öğrenci). Sonuç olarak, çevreye yönelik konularla ilgili yapılan ön teste göre iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yazılımı evde kullanan öğrenci grubunun, kullanmadan önce ve kullandıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yazılımı sınıfta kullanan öğrenci grubunun, kullanmadan önce ve kullandıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İki grup arasında yazılımı kullandıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Knapp ve Barrie (2001), “Content Evaluation of an Environmental Science Field Trip” adlı çalışmalarında çevre bilimi gezilerinin ekoloji konusunun öğretiminde etkisini araştırmışlardır. Yapılan gezilere Hindistan’ın kuzeyinde yer alan okullardan 500 öğrenci katılmıştır. Sonuç olarak, yapılan gezilerin ekoloji ve çevre sorunları konusunda öğrencilerin bilgi ve deneyimlerini arttırdığı görülmüştür.

Uljas (2001), “Social Identity Influences on Environmental Attitudes and Behaviors” adlı çalışmasında çevreye karşı tutum ve davranış üzerinde sosyal kimliğin ve değerlerin etkisini araştırmıştır. Çalışma Estonya’nın Hiiumaa adasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini 416 kişi oluşturmuştur. Kullanılan ölçekte yerel ve küresel çevre sorunlarına ilişkin ifadeler yer almıştır. Sonuç olarak, sosyal kimliğin ve değerlerin çevresel tutum ve algıya etki ettiği ve doğal çevreyi korumak için bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır.

Legault ve Pelletier (2000), “Impact of an Environmental Education Program on Students' and Parents' Attitudes, Motivation, and Behaviours” adlı çalışmalarında çevre eğitimi programının 6.sınıf öğrencilerinin ve ailelerinin tutumlarına, motivasyonlarına ve davranışlarına etkisini araştırmıştır. Araştırmaya Kanada’da yer alan 4 okuldan 184 öğrenci katılmıştır. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin ekolojik olaylara karşı tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bir ders yılı boyunca verilen çevre eğitimi programının öğrenciler ve aileler üzerinde çok az etkisinin olduğu görülmüştür.

Pooley ve O’Connor (2000), “Environmental Education and Attitudes: Emotions and beliefs are what is needed. **Environment and Behavior**” adlı çalışmalarında ders programlarının daha çok çevre ile ilgi teorik bilgilere yer verdiğini, çevre eğitiminin amacının çevreyle dost insanlar yetiştirmek olduğunu, bunun içinde ders programlarında çevre eğitime yönelik tutum ve davranışlara daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Kaynaklar

- Afacan, A. T. (2011). Uluslararası Çevre Eğitimi Projelerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma: Globe Projesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ajiboye, J. O. and Silo, N. (2008). Enhancing Botswana Children’s Environmental Knowledge, Attitudes and Practices Through The School Civic Clubs. *International Journal of Environmental & Science Education*, 3(3), 105–114.
- Akdağ, Z. ve Erdiller, Z. (2006, 7–9 Eylül). Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocuklara Çevre Bilincini Kazandırmak İçin Gönüllü Kuruluşlar ile İşbirliği Yapmak. 7. Ulusal Gazi Üniversitesi Fen Matematik Kongresi, Ankara.
- Aksoy, B. (2003). Problem Çözme Yönteminin Çevre Eğitiminde Uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 83–98.
- Aktepe, S. ve Girgin, S. (2009). İlköğretimde Eko-Okullar ve Klasik Okulların Çevre Eğitimi Açısından Karşılaştırılması. *İlköğretim Online*, 8(2), 401–414.
- Akyol, B. ve Kahyaoglu, H. (2012, 27–30 Haziran). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevre Bilgi Düzeyleri Üzerine Bir Çalışma, Niğde Örneği. X. Ulusal Fen ve Matematik Kongresi, Niğde.
- Alkış, S. ve Oğuzoğlu, Y. (2005). Ülkemiz Koşullarında Tarihi Çevre Eğitiminin Önemi ve Gerekliliğini Arttıran Etkiler. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 347–361.
- Atasoy, E. ve Ertürk, H. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 105–121.
- Aydın, N. (2008). Sınıf Öğretmeni Adaylarının ve Öğretmenlerinin Çevre Eğitime Yönelik Öz Yeterlilik İnançları Üzerine Sınıf Düzeyi, Kıdem ve Değer Yönelimlerinin Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Başal, H. A. (2005). Çocuklarda Çevre Bilinci ve Duyarlılığının Geliştirilmesi. I. Ulusal Erciyes Sempozyumu, 23-25 Ekim 2003, Kayseri.
- Budak, B. (2008). İlköğretim Kurumlarında Çevre Eğitiminin Yeri ve Uygulama Çalışmaları. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Campbell, T., Jerez, W.M., Erdogan, İ. and Zhang, D. (2010). Exploring Science Teachers' Attitudes and Knowledge About Environmental Education in Three International Teaching Communities. *International Journal of Environmental & Science Education*, 5(1), 3–29.
- Cappellaro, E., Ünal-Çoban, G., Akpınar, E., Yıldız, E. ve Ergin, Ö. (2010). Yetişkinler için Yapılan Uygulamalı Çevre Eğitimine Bir Örnek: Su Farkındalığı Eğitimi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 8(2), 157-173.
- Conde, M. C. and Sánchez, J. S. (2010). The School Curriculum and Environmental Education: A School Environmental Audit Experience. *International Journal of Environmental & Science Education*, 5(4), 477–474.
- Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 189-198.
- Çepel, N. (2003). Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara: Aydoğdu Matbaası.
- Erjem, Y. (2005). Çevre Sorunları Karşısında Çevre Eğitimi ve Sosyolojik Boyutu, 1. Ulusal Erciyes Çevre Sempozyumu, 23-25 Ekim 2003, Kayseri.
- Erol, G. ve H., Gezer, K. (2006). Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarına Çevreye ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *International Journal of Environmental and Science Education*, 1(1), 65–77.
- Erol, D. (2011). Çevre Eğitimi: İlköğretim Düzeyinde Bilgisayar Destekli Öğretim Materyali Hazırlama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erten, S. (2005). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarında Çevre Dostu Davranışların Araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 91-100.
- Gülay, H. (2011). Ağaç Yaş İken Eğilir: Yaşamın İlk Yıllarında Çevre Eğitiminin Önemi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 4(3), 240–245.
- Gülay, H. ve Ekici, G. (2010). Meb Okul Öncesi Eğitim Programının Çevre Eğitimi Açısından Analizi. *Türk Eğitim Dergisi (TÜFED)*, 1, 74-84.
- Güler, T. (2009). Ekoloji Temelli Bir Çevre Eğitiminin Öğretmenlerin Çevre Eğitimine Karşı Görüşlerine Etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 30–43.
- Gülbüzoğlu Yalman, S. ve Gözümlü, A. İ. C. (2011). Kafkas Üniversitesi Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (3), 1109–1132.
- Jeronen, E., Jeronen J. and Raustia, H. (2009). Environmental Education in Finland – A Case Study of Environmental Education in Nature Schools. *International Journal of Environmental & Science Education*, 4(1), 1–23.
- Karatekin, K. ve Aksoy, B. (2012). Sosyal Bilimler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1423–1438.
- Kavruk, S. B. (2002). Türkiye’de Çevre Duyarlılığının Artırılmasında Çevre Eğitiminin Rolü ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, E., Akıllı, M. ve Sezek, F. (2009). Lise Öğrencilerinin Çevreye Karşı Tutumlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 43–54.
- Kesercioğlu, T., Balım, A. G., Yenice, N. ve Oluk, S. (2004). Canlılar Bilimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Knapp, D. H. ve Barrie, E. (2001). Content Evaluation of an Environmental Science Field Trip. *Journal of Science Education and Technology*, 10(4), 351-357.
- Legault, L. and Pelletier, L. G. (2000). Impact of an Environmental Education Program on Students' and Parents' Attitudes, Motivation, and Behaviours. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 32(4), 243–250.
- Öner Armağan, F. (2006). İlköğretim 7–8. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Eğitimi ile İlgili Bilgi Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, O., ve Uzun, N. (2006). Yeşil sınıf modeline göre yürütülen fen ve doğa etkinliklerinin ana sınıfı öğrencilerinin çevre algılarına etkisi. *“Çocuk Gelişimi ve Eğitim Dergisi”*, 1(2), 12-20.
- Özdemir, O. (2010). Doğa Deneyimine Dayalı Çevre Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Çevrelerine Yönelik Algı ve Davranışlarına Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı:27, 125–138.
- Özsevgeç T. ve Artun H. (2012, 27–30 Haziran). Çevre Eğitimi Dersi Modüler Programının Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi: Ekosistem Ünitesi Örneği X. Ulusal Fen ve Matematik Kongresi, Niğde.
- Pooley, J. A. and O'Connor, M. (2000). Environmental education and attitudes: Emotions and beliefs are what is needed. *Environment and Behavior*, 32(5), 711-723.
- Postel, S. (1994). Kaldırma Kapasitesi: Dünyanın Taşıyabileceği Yük. Dünyanın Durumu, 1-24, İstanbul: TEMA Vakfı Yayını No. 10.
- Sungurtekin, Ş. (2001). “Uygulamalı Çevre Eğitimi Projesi” Kapsamında Ana ve İlköğretim Okullarında “Müzik Yoluyla Çevre Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVI(1), 167-178.
- Şahin, N.F., Cerrah, L., Saka, A. ve Şahin, B. (2004). Yüksek Öğretimde Öğrenci Merkezli Çevre Eğitimi Dersine Yönelik Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 113–128.

- Seçgin, F., Yalvaç, G. ve Çetin, T. (2010, 11-13 Kasım). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Karikatürler Aracılığıyla Çevre Sorunlarına İlişkin Algıları. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya.
- Shvadlenko, İ. (2004). Evaluation of Environment Education Software Protecting Your Environment. (Unpublished Master's Thesis), College of Arts and Sciences, Ohio State University.
- Sınırsız mavi. (2013). <http://www.sinirsizmavi.com/>, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
- Şenyurt, A., Bayık Temel, A. ve Özkahraman, Ş. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Konulara Duyarlılıklarının İncelenmesi. S.D.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2(1), 8–15.
- Şimşekli, Y. (2004). Çevre Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Çevre Eğitimi Etkinliklerine İlköğretim Okullarının Duyarlılığı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XVII(1), 83-92.
- Tahiroğlu, M., Yıldırım, T. ve Çetin, T. (2010). Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin, İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 231–248.
- Teksöz, G., Şahin, E. ve Ertenpınar, H. (2010). Çevre Okuryazarlığı, Öğretmen Adayları ve Sürdürülebilir Bir Gelecek. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39, 307–320.
- Teyfur, E. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarılarının ve Çevre Kulübü Çalışmalarının Çevreye Yönelik Tutumlarına Olan Etkisi (İzmir Örneği). Ege Eğitim Dergisi, 12(9), 131–149.
- Uljas, J. (2001). Social Identity Influences on Environmental Attitudes and Behaviors. Trames: A Journal of the Humanities & Social Sciences, 5(3), 255-269.
- Uluçınar Sağır, Ş., Aslan, O. ve Cansaran, A. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi ve Çevre Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. İlköğretim Online, 7(2), 496-511.
- Uzun, N. Sağlam, N. ve Varnacı Uzun, F. (2008). Yeşil Sınıf Modeline Dayalı Uygulamalı Çevre Eğitimi Projesinin Çevre Bilinci ve Kalıcılığına Etkisi. Ege Eğitim Dergisi, 1(9), 59–74.
- Ünal, S., Mançuhan, E. ve Soyar, A. (2001). Çevre: Bilinci, Bilgisi ve Eğitimi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Ünlü, İ., Sever, R. ve Akpınar, E. (2011). Türkiye’de Çevre Eğitimi Alanında Yapılmış Küresel Isınma ve Sera Etkisi Konulu Akademik Araştırmaların Sonuçlarının İncelenmesi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1), 39–54.
- Ünlü, D. ve Acar, B. (2010, 11–13 Kasım). Ekolojik Çocuk Akademisi ve Çevre Eğitimi Temelli Ekoloji Eğitimine Yeni Bir Bakış Açısı. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya.
- Yaşaroğlu, C. (2012). İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Yeşil Kutu Çevre Eğitim Projesi. 2009. <https://www.haberler.com/yesil-kutu-cevre-egitim-projesi-2488162-haberi/>, Erişim Tarihi: 11.07.2019.
- Yılmaz, A., Morgil, İ., Aktuğ, P. ve Göbekli, İ. (2002). Ortaöğretim VE Üniversite Öğrencilerinin Çevre, Çevre Kavramları ve Sorunları Konusundaki Bilgileri ve Öneriler. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22,156–162.
- Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş. ve Yılmaz, M. (2005). Çevre Bilimi. Ankara: Gündüz Yayınevi.
- Yıldırım, C., Bacanak, A. ve Özsoy, S. (2012). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılıkları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 20(1), 121–134.
- Yılmaz, Ş., Aydın, F. ve Bahar, M. (2012). 1992-2011 Yılları Arasında Çevre Eğitimi ile İlgili Yayımlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerindeki Genel Yönelimlerin Belirlenmesi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 393-413.
- Yueh, Cowie, Barker ve Jones (2010). “What Influences the Emergence of A New Subject in Schools? The Case of Environmental Education. International Journal of Environmental & Science Education, 5(3), 265-185.

Middle School 7th Grade Students' Misconceptions about Cell and Chromosome

Assoc. Prof. Dr. Nurcan Özkan¹

Beytiye Mutlu Karanfil²

¹University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education,
nurcanozkan@hotmail.com

²University of Trakya, Institute of Science, Mathematics and Science Education, beytiye__@hotmail.com

Abstract: This study was conducted to determine the misconceptions of secondary school students about the subject of “cell”. The sample group of the study was carried out with 33 seventh grade students in a school affiliated to the Ministry of National Education in Edirne in the first term of 2018-2019 academic year. The study consists of a questionnaire containing opinions on “Cell and Chromosome” and seven open-ended questions. As a result of the investigations, it was seen that the core concepts, nucleus, cell cytoplasm and cell membrane containing the basic structure of the cell of the 7th grade students are the most mentioned concepts in the student drawings. Ribosome, Golgi apparatus, lysosome, vacuoles and centrioles showed a decreasing course. It was found that the answers to the questions about the number, types, sizes and shapes of the cell were different from each other. In addition, in the research the students were directed metaphors shaped “To me, the cell is like, because” and “To me, the chromosome is like, because” . The students were asked to fill the gaps according to their own ideas. As a result of the research, it was concluded that the students formed 24 different metaphors related to cells and 22 different metaphors related to chromosomes. It is thought that these findings will contribute to the secondary school 7th grade science curriculum and the teaching of cell subject.

Key Words: Cell Concept, Student Drawings, Misconceptions

Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Hücre ve Kromozom ile İlgili Kavram Yanılgıları

Özet: Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin ‘hücre’ konusu ile ilgili sahip oldukları kavram yanılgılarının tespiti amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklem grubu 2018-2019 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Edirne ili Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir okulda öğrenim gören 33 yedinci sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. ‘Hücre ve Kromozom’ üzerine görüşler anketi beş tane açık uçlu sorudan oluşmaktadır. İncelemeler sonucunda 7. sınıfların hücrenin temel yapısı olan çekirdek, sitoplazma ve hücre zarının öğrenci çizimlerinde en çok belirtilen kavramlar olduğu görülmüştür. Ribozom, golgi aygıtı, lizozom, koful ve sentriol ise gittikçe azalan oranlarda bir seyir izlemiştir. Hücrelerin sayısı, çeşidi, boyutları ve şekilleri ile ilgili yöneltilen sorularda ise birbirinden farklı cevaplar verildiği saptanmıştır. Ayrıca araştırmada öğrencilere “Bana göre kromozomgibidir, çünkü.....” şeklinde metafor yöneltilmiş ve öğrencilerden boşlukları kendi fikirleri doğrultusunda doldurmaları istenmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda öğrencilerin, kromozom ile ilgili 12 tane farklı metafor oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bulguların bundan sonra yapılacak ortaokul 7.sınıf fen bilimleri dersi programına ve hücre konusunun öğretimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: hücre kavramı, öğrenci çizimleri, kavram yanılgıları

1. INTRODUCTION

The concept is generalization based on similarities and differences indicating the common characteristics of different objects or events (Yörek, 2007). The conceptual structure cannot be transferred from the teacher to the student, students have to establish the concepts themselves. Teachers can assist in the continuation of the cognitive process rather than conveying the meaning of the concept themselves.

Complete and accurate learning of basic science concepts is very important for effective science teaching. Because these concepts form the basis for learning related concepts and more advanced science concepts. In other words, new knowledge is associated with previous concepts and gains meaning. Incorrect learning of basic concepts may lead to misleading of the new information (Ünlü, İngeç and Taşar, 2006). In the process of conceptual change; the misconceptions of the students should be replaced with the correct information for meaningful learning by correcting misconceptions.

One of the most fundamental topics in biology is the concept of cell. In order for the students to comprehend the issues related to biology, it is very important to teach the cell which is assumed to be the core of all subjects (Finley, Stewart and Yarroch, 1982). Likewise, secondary school students should provide a solid foundation for high school biology subjects. Therefore, the concept of cells should be properly taught to the students.

According to Flores, Tovar and Gallegos (2003), it is seen that especially the students' studies on cell drawings are low. The studies mostly focus on different teaching methods.

In the study of Glynn and Takahashi (1998); students told the cell subject by analogy a factory. Finally, they had the students draw an animal cell. The students showed the most cell membranes and the least cytoplasm in their drawings.

As a result, there are no studies in the literature that have been analysed by drawing secondary school students. There are also few studies in which high school students are asked to draw a cell subject. Based on this, it was decided to carry out this study. In the study, the following issues were mainly investigated.

- What are the misconceptions of 7th grade students about the cell?
- How are 7th grade students expressing the concept of chromosome through metaphors?

Metaphors are one of the most powerful mental tools that structure, direct and control our thoughts about the formation and operation of events (Saban, 2004). The effect of metaphors as a powerful tool for mental mapping and modelling for the meaning and structuring of individuals' worlds has a great effect (Akgün, 2017). Metaphors, together with analogies, help students become open to learning by creating contradictions at the cognitive level in their minds, thus making new ideas and information more interesting and understandable to students (Kalaycı and Yoğun, 2017).

Therefore, it may become more meaningful for secondary school students to learn concepts that they cannot see with correct and understandable metaphors. In this study, it was aimed to investigate the knowledge of the students about the cell with the help of metaphors.

2. METHOD OF RESEARCH

Qualitative method was used in the study. A screening model was used to determine the conceptual understanding level of the students. The subjects of the course were studied by the researcher and 5 open-ended questions were determined. A form formed by open ended expressions was developed and used as a data collection tool. The universe of the study consists of secondary school students studying in Edirne. The sample consisted of 33 students selected from different branches in the 7th grade of Mehmet Ruşen Erkurt Secondary School.

The conceptual comprehension test was told to students as part of a scientific study. It was stated that they would not be given any grades to answer the questions freely. They are given 40 minutes to complete the test.

At the end of the study, an analysis template was developed based on the answers of these students and the questions in the test, based on 20 randomly selected among the answers of the 33 participants. With this template, conceptual comprehension test results were analysed, and the results were interpreted. Questions asked in the study:

- Explain the cell with a sentence and draw with the organelles.
- How many cells are there in the human body? Write down your thoughts about the size and shape of these cells.
- How many types cell is there in the human body? Write 5 samples of cell types.
- In your opinion, which organelle is the most important? Why is that?
- Chromosome is like; because a metaphor orientation has been made.

3. RESULTS

3.1. Definition and shape of the cell

The answers of the students to the first question were analysed under three headings. The results obtained are discussed separately below.

3.1.1. Definition of cell

When the students are asked to define the cell with a sentence, their responses are shown in Table 1.

Table 1: Cell definitions of students

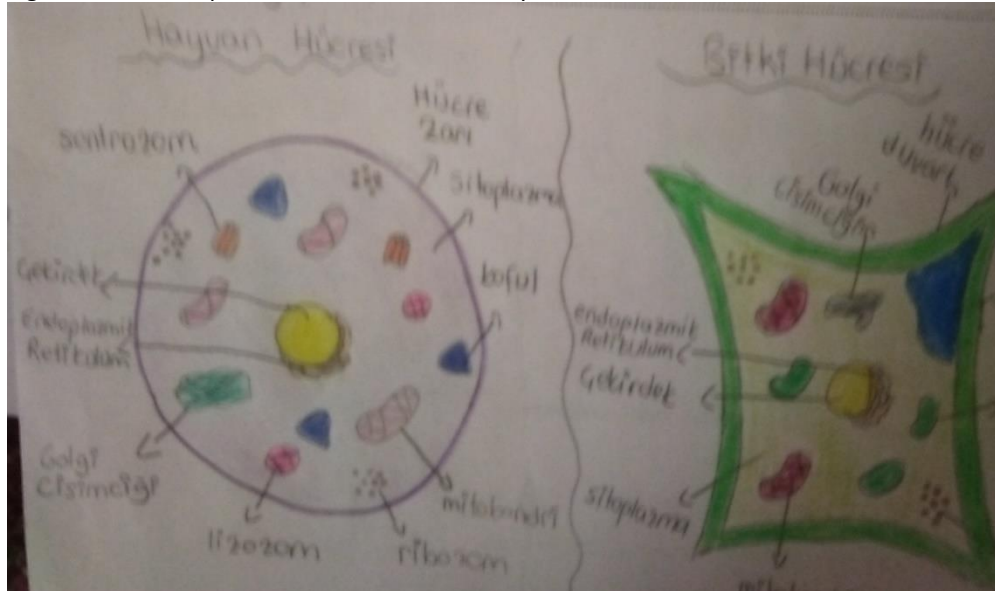
Definition of Cell	Number of Students
It is the smallest building unit of the living thing.	9
It is the structure that enables the organism to survive.	1
It is the smallest building block.	4
It is the structure that provides the formation of living things.	1
It is the structure containing organelles.	1
It is the smallest building unit of man	3
Undefined	1

'It is the smallest building unit of the living thing' is the definition of 45%. Since the mentioned definition is also given by the teacher who handles the curriculum, it is thought that the students who wrote this definition may have used the memorization method. For this reason, it can be emphasized that there should not be a single definition by the teacher.

3.1.2. General shape of drawn cells

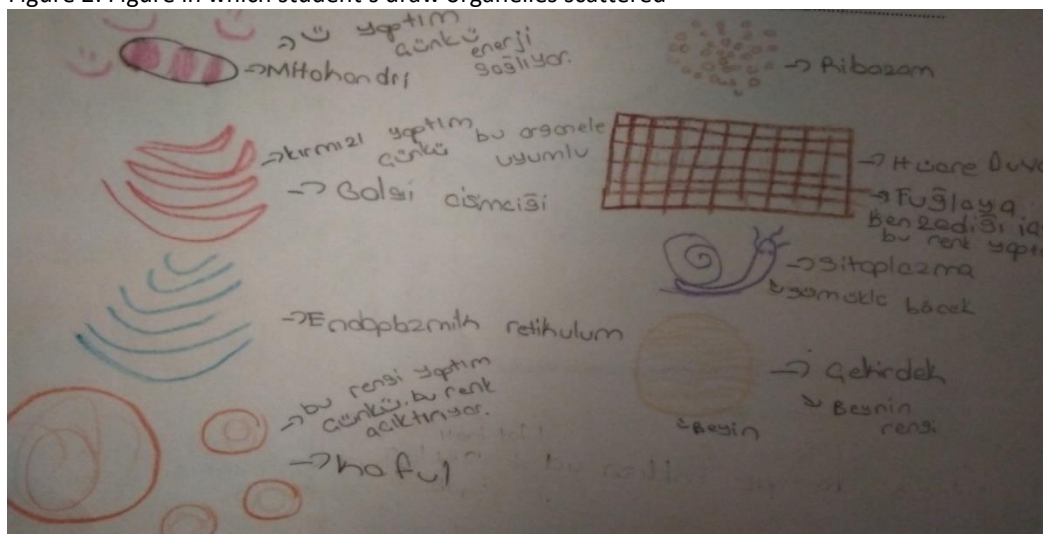
Thirteen of the students participated in the study, drawing animal and plant cells side by side, similar to the drawings in the books (Figure 1). 3 people have drawn only the animal cell and 1 person has drawn only the plant cell.

Figure 1: A cell shape that students draw side by side

3 students did not draw the basic parts of the cell and scattered organelles (Figure 2).

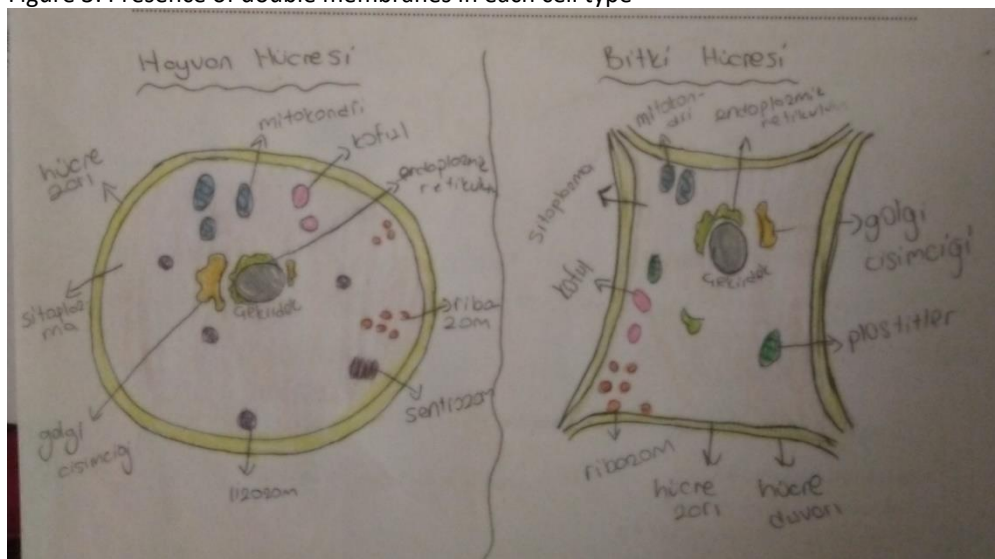
Figure 2: Figure in which student's draw organelles scattered

3.2.3. Organelles and their place in the cell

The arrows on the drawings of the students were taken into consideration. Attention was drawn to the following visual image of the animal cell, such as plant cells surrounded by two-fold membrane has drawn (Figure 3). However, with arrows it only showed the cell wall in the plant cell but not in the animal cell. The reason for this drawing is thought to be because they learned the cell with three-dimensional cell pictures in the textbooks.

Figure 3: Presence of double membranes in each cell type

All of the students who drew cells also drawn the nucleus. 3 people have drawn only organelles without considering the parts of the cell. Apart from one out of 14 people who drew plant cells, students also drew the cell Wall (Table 2).

Table 2: Number of students drawing cells and organelles

Cell Part	Number of Drawers	Organelles	Number of Drawers	Organelles	Number of Drawers
Nucleus	20	Vacuoles	16	Mitochondria	16
Cell Membrane	17	Endoplasmic reticulum	18	Golgi apparatus	18

Cell Wall	13	Ribosome	15	Chloroplasts	13
		Lysosome	6	Centrosome	8

3.2. Number of cells in the body, shapes and sized

3.2.1. Number of cells in our body

In terms of the number of cells in the human body, 11 students have estimated a large number, millions, countless, 500 trillion, more than 1000, 1 trillion, 2500 and 3 million. Others suggested that they had no predictions about the number of cells.

3.2.2. Shapes of Cells in the Body

The students replied: ‘Their shapes are different from each other’. The expression is round like an animal cell ‘is used by only 3 people.

3.2.3. Dimensions of cells in the body

Almost all of the students are very small. 4 people used the expression ‘small enough to be seen with a microscope’.

3.3. Number of Cell Types and Samples

“Give examples of cell types?” the answers given by the students to the question as shown in the table 3. The ‘+’ sign indicates the number of times the cell type is written.

Table 3: Students’ responses to cell types

Cell Types	Number of Students	Cell Types	Number of Students
Nerve Cell	+++++	Reproduction Main Cell	+++++
Blood Cell	+++++	Liver Cell	+++++
Egg Cell	++	Retinal Cell	+++
Lung Cell	+	Erythrocyte	+++++
Brain Cell	++++	Leukocyte	+++++
Sperm Cell	++	Bone Cell	++
Muscle Cell	+++++	Reproductive Cell	+
Skin Cell	+		

According to the table, it can be said that the concepts that students see in the lessons remain in mind as concepts. Since the concepts of ‘blood cells, red blood cells and white blood cells are in the 6th grade curriculum, there is a large number of answers given by the students. In addition to these, it is estimated that “nerve cell” and “liver cell” samples are given in mind because of the informal learning from the environmental.

3.4. The most important organelle in the cell

When the students are asked what the most important organelle in the cell and their reason is, their answers are shown in Table 4.

Table 4. Organelles and tasks that students think are most important

Organelles	Reason	Number of people
Cell Wall or membrane	Protects from external factors	2
Nucleus	Manages the cell	1
Cytoplasm	It contains all organelles	1
Mitochondria	Everything requires energy	10
Golgi apparatus	Packing	1
Endoplasmic reticulum	The road is like; without it, nowhere to go	1
Centrosome	It is necessary for dividing cells	2
Lysosome	in charge of digestion	1
All important		1

The most important organelle is thought to be mitochondria. The reason is the necessity of energy.

3.5. Metaphors related to chromosomes

Table 5: Students' metaphors related to chromosomes

Sequence	Metaphor name	The cause of metaphor
1	Book	All information in contained within.
2	X	That's the way it is.
3	Macaroni	That's the way it is.
4	Colour palette	Blends properties.
5	Wall	It encapsulates DNA
6	X	That's the way it is.
7	Friend	Spiral structure.
8	Candle	Small but necessary
9	Stair	There are steps.
10	Rope	That's the way it is.
11	Heart	Can't live without it.
12	Colours	Generate various genes.
13	Factory	New genes are produced.
14	X	That's the way it is.
15	X	That's the way it is.
16	Fire escape	That's the way it is.
17	Protein	It forms our bodies.
18	Protein	It forms our bodies.
19	Serpent	That's the way it is.
20	X	That's the way it is.

In terms of chromosome concept, it was seen that they developed 12 different metaphors, with a maximum of X (f=5).

According to the findings of the study, it is seen that there is a need to concretize the abstract concepts of the science course. At the same time, it is recommended that students develop knowledge on any subject and develop their conceptualization and expression skills through the use of metaphors. Many of the misconceptions are metaphoric. It is recommended that these and similar studies should be examined by prospective teachers in order to improve students' knowledge on any subject through metaphor and usage.

4. DISCUSSIONS AND CONCLUSION

As a result of the study, it was tried to put forward the conceptual designs of the students. In the cell drawings, it is seen that more animal cells are drawn than plant cells. Mostly plant and animal cell drawing by the students may have arisen due to the fact that these two cell drawings are always in the foreground in the textbooks (Finley, Stewart and Yarroch, 1982).

When the drawings of organelles and their location in the cell are examined, it can be said that the location of the nucleus is well understood by the students. It was seen that the cell membrane and cell wall were mixed together. It is estimated that the students memorize their name rather than have understood the structure and function of the organelles and put them randomly into the circle. It can be concluded that the most memorable ones about the cells are nucleus and cell membrane.

When they are asked the most important organelle, mitochondria stand out. Students consider the mitochondria that provide energy to the cell important.

Special attention should be given to the human phenomenon in the curriculum. Students should also be given examples of other cell types (drawn on the blackboard or visually). The illustrations given in the textbooks should be carefully selected and clear and understandable.

REFERENCES

Akgün, A. (2017, Ekim 15). Hücre Bölünmesi Ve Kalıtım Ünitesinde Yer Alan Soyut Kavramların Metaforlar Yoluyla İncelenmesi. International Journal of Social Science(59), s. 89-102.

- Finley, F. N., Stewart, J., & Yarroch, W. (1982). Teachers perceptions of important and difficult science content. *Science Education*, 531-538.
- Flores, F., Tovar, M. E., & Gallegos, L. (2003). Representation of the Cell and Its Processes in High School Students: An Integrated View. *International Journal of Science Education*(25), 269-286
- Glynn, S. M., & Takahashi, T. (1998). Learning from Analogy-Enhanced Science Text. *Journal of Research in Science Teaching*, 1129-1149.
- Kalaycı, S., & Yoğun, C. (2017, Mayıs 11-14). Ortaokul Öğrencilerinin “Alyuvar”, “Akyuvar” ve “Kan Pulcukları” Kavramları Hakkındaki Algılarının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi. *Uluslar Arası Toplum Araştırmaları*, 8(14).
- Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Ünlü, P., İngeç, Ş. K., & Taşar, M. F. (2006). Öğretmen Adaylarının Momentum ve Impuls Kavramlarına İlişkin Bilgi Yapılarının Kavram Haritaları Yöntemi ile Araştırılması. *Eğitim ve Bilim*, 31(139), 70-79.
- Yörek, N. (2007). Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi(22), 107-114.

Resisting to Death Against Religio-institutions: An Institutional Look at al-Ridda Wars

Assoc. Prof. Dr. Oktay Koç¹

Assist. Prof. Dr. Abdullah Kiray²

¹Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration Department, oktaykoc@yahoo.com

²Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Political Sciences, Business Administration Department, abduallahkiray@gmail.com

Abstract: This study aims to analyze institutional resistance process in the example of religio-institutions by focusing on al-Ridda wars occurred particularly in the scope of not giving alms-tax. Resisting to institutions or more specifically religio-institutions has not deeply been analyzed, and well understood phenomenon up to the present. Depending on this, the main question of the research is devised and formulated to shed light on resistance process for gaining some insights and illuminating the process as a whole. In the end, this study paves way for understanding institutional resistance in the example religio-institutions with its actors, their rationales and strategies (and tools) on one hand, and in turn, might provide opportunities for agencies to select right strategies and tools for a better struggle with resisting agencies on the other. By analyzing the data, tools and strategies of resistance to religio-institutions are determined.

Key Words: Religious Institutional Arrangements, Institutional resistance, Ridda Wars, Agency, Institutional entrepreneur

1. INTRODUCTION

After the death of prophet Mohammad Abu Bakr had been selected as Caliph and ruled the system as a whole in the direction of both the imperatives Qur'an and implications of prophet. Then, in the years of 632-633 an unprecedented wave of rebellion (or apostasy literally) arose in Arabic peninsula. Indeed, this social movement was depending on two different pillars: Former was related to fake or false prophecy, and the latter not giving alms-tax (zakat) as muslims. For securing peace and unity among ummah, Abu Bakr firstly fought some members of those apostates aimed not to give alms-tax by depending on a belief which contains that alms-giving has just been regulated, and hence could be possible under the rule of prophet. These are dubbed as al-Ridda wars, and accepted as first upheaval against Islamic administration after prophet.

Through scrutinizing al-Ridda wars in the context of not giving alms-tax from an institutional theory perspective this study aims at exploring the process of resisting religio-institutions particularly by using an inductive approach. In fact, institutional theorists accept religion as an institutional sector which also produces strong institutional arrangements (e.g. halal, pray, zakat) for first providing and then assuring an earthly order, in turn a happy life after death to its proponents. Like other institutional sectors' productions, religious one possess also shaping effects on its believers, so that these believers are just able to think and/or behave under the control of these institutions. Hence it is not expected any of the believers to resist these type of institutions, but sometimes there might be voids for resistance only to the extent of institutions' taken-for-grantedness. Nevertheless relevant literature also speaks of some cases in which actors are able to resist institutions by undertaking an agentic role, although there are subtle signals for that. Being aware of these signals, current study focuses on to explore actors in, their rationales and strategies for, and results of religio-institutional resistance by depending on a clear case-i.e. al-Ridda wars. For this aim, data will be collected from secondary data resources (i.e. archival documents such as verses, hadits, historical documents and texts), and analyzed by using qualitative data analysis technics.

2. THEORETICAL BACKGROUND

While main concern of existing studies is to explore underlying processes of the agentic role of actors in creating and changing (transforming or disrupting) institutions, less attention has been paid resistance to institutional change, as a particular response strategy (e.g. DeJordey, 2010; Lawrence, 2008; Marquis & Lounsbury, 2007; Oliver, 1991). According to DiMaggio's (1988) claim cited to Gouldner (1954) "institutions have never developed and operated without the intervention of interested groups...., groups which have different degrees of power" and "the persistence of an institution is often 'the outcome of a contest between those who want it and those who do not'". If so, during the institutional change process at least two different interest groups should be emerged in the field, one of which would attempt to change (disrupt or transform) existing institutional order, and the other one might tend to defend existing institutional order.

The agency role of actors aimed to defend existing institutional order against pressures towards institutional change for their own interests is also necessity to understand, while institutional agency with sufficient resources for its own highly valued interests (DiMaggio, 1988) can be seen as a vital component for institutional innovation and change. As Battilana et al. (2009) claimed that institutional entrepreneurs will face specific challenges arising from other actors' institutional embeddedness and possible political opposition while they initiate divergent changes, that is, changes break with existing institutions. In line with this, "an actor's attempt..." wrote Lawrence (2008), "to impose limits on institutional control and institutional agency" while he describes institutional resistance. Hence, it could be interesting to address institutional resistance experimentally as a specific organisational response strategy against pressures aimed institutional change whereby established practices were destabilised (Delbridge&Edwards, 2008), so that either to newly aroused institutional control or to institutional agency (Lawrence, 2008).

The dynamics of resistance to institutional change have been relatively neglected in most institutional studies of organisation (Lawrence, 2008:173), and it is because there is still much room for in-depth analysis of the dynamics, tools and strategies of resistance to institutional change in the literature, although a few experimental studies more or less related to resistance to institutional change focused partly on actors' actions concerning maintaining institutional status-quo (e.g. Creed, 2010; DeJordey, 2010; Fox-Wolfgramm et al. 1998; Vermeulen, 2007).

3. RESEARCH SETTING

This study aims to analyze institutional resistance process in the example of religio-institutions by focusing on al-Ridda wars occurred particularly in the scope of not giving alms-tax. Resisting to institutions or more specifically religio-institutions has not deeply been analyzed, and well understood phenomenon up to the present. Depending on this, the main question of the research is devised and formulated to shed light on resistance process for gaining some insights and illuminating the process as a whole. In the end, this study paves way for understanding institutional resistance in the example religio-institutions with its actors, their rationales and strategies (and tools) on one hand, and in turn, might provide opportunities for agencies to select right strategies and tools for a better struggle with resisting agencies on the other.

The main question of the research in this context is "What are the very rationales and strategies (and tools) for, results of and actors in religio-institutional process?". In concert with the answer(s) of this question, it is expected to emerge (and/or seize) some clues pertinent to strategies and tools for incumbent agencies in the field. To this end, al-Ridda wars in the scope of not giving alms-tax, which have actually been dubbed first upheaval after prophet Muhammad (pbuh), were chosen as a clear case for analysis. The main rationale of choosing this case is its structure and well-documented results. In addition to these, case studies may provide apposite answers for "what" and "why" questions according to some researchers (e.g. Rowley, 2002; Yin, 2003), it is decided to use single historical-case study approach for this study. In collecting data it is preferred to use secondary resources on account of case's historical background (Merriam and Tisdell, 2016). In this context archival documents such as verses, hadits, historical documents and texts have been collected properly for analysis. As silent proof these documents (Gabrielian et al, 2007) have been analyzed through text analysis technic (Hartley, 2004; Moretti et al,

2011). For text analysis some simple themes (such as rationales, strategies, tools and actors) produced in accordance with research question have been used.

4. FINDINGS

4.1. The Case: Death of the Prophet Muhammad and First Upheaval: Al-Ridda Wars under Abu Bakr Rule

In 632 after the death of prophet Muhammad Abu-Bakr was selected as Caliph and head of Muslim State on behalf of prophet. On the other hand some tribes in Arabic peninsula tended not to give alms-tax (zakat) by depending on a verse (Tevbe 103) and a contract which was signed in the direction of this verse between prophet and these tribes. They claimed in this scope that the verse creates a compulsion for giving alms-tax only under the rule of prophet rather his successor. Thus they didn't want to give any alms-tax to collectors and continued to resist not to give in the process. Along with this they sent some representatives for talking to and solving finally the issues in peace. But Abu Bakr and his close friends who were at the same time responsible for state administration, on the other side, decided to force these tribes to comply with the rule devised to give alms-tax and sent army to them for fighting and ensuring their compliance. In addition to this it must be here professed that some leading person around Abu Bakr (such as Umar ibn Hattab) didn't find this action taken by Abu Bakr administration proper in the scope of Islamic rules and prophetic implementations. Abu Bakr replied their demands by refusing any compromise with these tribes and told that: "I will fight with them until they accept my rule, give me *bayat* properly, and alms-tax ordinarily". In the end most of the tribes fought with Abu Bakr's army were beaten. This upheaval is dubbed as first movement of apostasy by religious scholars and as a first war in which Islamic army was used to beat another Muslim community (Ahmedov, 2006; al-Tabari, 1993; Ari, 1996; Madelung, 1997; Patel, 2001).

4.2. Rationales for Institutional Resistance

There are various rationales for institutional resistance in simple meaning. These rationales can be classified under four titles: contentions between and commitment to tribes, political and economical reasons, religious reasons and administrative reasons. And all of these actually are approximately same in different studies (Ari, 1996).

But when considering generally institutional theory and more specifically religio-institutions we have only to speak of institutional entrepreneurship and agency. From an institutional perspective this attempt of resistance may be a clear case for analysis since it depends on a definite reason related to institutions and not accepting institutional order anymore. In accordance with this it can be claimed that all resisting tribes in Arabic peninsula in the scope of not to give alms-tax depended on the verse in Tavba 103. and further a contract with prophet. And they proposed that after the death of prophet this contract must be revoked even if the verse is in effect since it has been ordered by the verse that "Take, [O, Muhammad], from their wealth a charity by which you purify them and cause them increase, and invoke [Allah's blessings] upon them. Indeed, your invocations are reassurance for them. And Allah is Hearing and Knowing." According to them only the prophet can collect alms-tax and depending upon this invoke for them. When the prophet died this invocation cannot be fulfilled by another one or on behalf of him like Abu-Bakr. Hence they didn't want to give alms-tax any more and tried to leave existing institutional order (al-Tabari, 1993; Patel, 2001).

This try is actually about the expected or unexpected, intended or unintended leave of institutional entrepreneur from institutional field on one hand, and on the other when he leaves some of the institutional arrangements are revoked according to these actors who have to comply with these institutional arrangements. In addition to this it seems us that there is also a legitimization problem since prophet is the other party of the contract and the one to whom God gives directive for invocation not another person through verses, according to them. Accordingly Abu Bakr or another person as an official functionary cannot be part of the contract signed between these tribes and prophet, or Abu Bakr or another person cannot undertake to collect alms-taxes on behalf of or by the authority of prophet. Put it

simply if there is no prophet, there is also no obligation to give alms-tax. Hence tries to collect any alms must be illegitimized (Patel, 2001;).

4.3. Strategies and Tools of Institutional Resistance

Resisting tribes firstly tended not to give alms-tax. After that Caliph issued a manifesto for apostates' stipulation and providing their alms-tax payment so that invited them to approve and commit to his administration (beyat). Even if caliph tried to prevent their apostasy they didn't want to pay any tax as alms. After that caliph sent Islamic army for fighting them and providing their commitment to his administration. This army actually used (brutal) force for providing their repent and compliance (Arı, 1996; Patel, 2001).

4.4. Actors in Institutional Resistance

There are a lot of tribes which tended to resist for not giving alms-tax by depending on a verse. At that time in arabic peninsula there were too many tribes. Being powerful and renowned among these tribes was an indicator in undertaking administrative roles and being a part of the administration (Arı, 1996; Patel, 2001).

4.5. Counter-strategies for Institutional Resistance

Caliph Abu Bakr and his proponents firstly made some meetings to determine most proper strategy for overcoming this issue. But after an array of meetings they couldn't find a common way or understanding for providing apostates' commitment. But at first sight Abu Bakr tried to warn apostates and issued a manifesto. After that he decided to use his army. Notwithstanding cautions stemmed from other prominent officials Abu Bakr decided finally to sent his army for fighting apostates and providing their commitment through force (Ahmedov, 2006; Arı, 1996; Patel, 2001).

4.6. CONCLUDING REMARKS

There is an ongoing discussion in institutional tenets whether institutional resistance is possible. Some cases show us that under some conditions resisting to institutions might be possible whether they are religious or mundane. To put it theoretically some institutions connected simply or loosely with, -but not a part directly of-, any different institutional order within which institutional actors try to organize their action and activities under this order's institutions may provide opportunity to think and further behave out of control of these institutions to some extent. Actors depending on these loosely connected institutions might organize their actions and activities by taking on an agency role such as tribes. They during this process may use peaceful methods to maintain institutional resistance on one hand, and on the other agencies of dominant institutions may use force to discipline this apostates.

REFERENCES:

- Ahmedov A. (1996). "Religious Minorities and Apostasy in Early Islamic States: Legal and Historical Analysis of Sources". *Journal of Islamic State Practices in International Law*. Vol: 2(3). pp. 1-17
- al-Tabari (1993). "History of al-Tabari" (Transl.: Donner M.F.) State Univesity New York Press: New York
- Arı M.S. (1996). "Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları". İstanbul: Beyan Yayınları
- Battilana J., Leca B. & Boxenbaum E. (2009): How Actors Change Institutions: Towards a Theory of Institutional Entrepreneurship, *The Academy of Management Annals*, 3:1, 65-107
- Creed, W. D., DeJordy, R., & Lok, J. (2010). Being the change: Resolving institutional contradiction through identity work. *Academy of Management Journal*, 53(6), 1336-1364.
- DeJordy R. (2010). *Institutional Guardianship: The Role of Agency in Preserving Threatened Institutional Arrangements* (Doctoral Dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses. UMI Number: 3413608
- Delbridge, R., & Edwards, T. (2008). Challenging conventions: Roles and processes during non-isomorphic institutional change. *Human Relations*, 61(3), 299-325.
- DiMaggio, P. J. (1988). Interest and agency in institutional theory. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (3-21). Cambridge, MA: Ballinger.

- Fox-Wolfgramm, S. J., Boal, K. B., & James G.(Jerry) Hunt. (1998). Organizational adaptation to institutional change: A comparative study of first-order change in prospector and defender banks. *Administrative Science Quarterly*, 43(1), 87-126.
- Gabrielian V., Yang K. and Spice S. (2007). "Qualitative Research Methods". in *Handbook of Research Methods in Public Administration* (pp. 141-169). Eds: Miller J.G. and Yang K. Boca Raton: CRC Press
- Gouldner A. W. (1954). *Patterns of Industrial Bureaucracy*. Glencoe III: Free Press
- Hartley J. (2004). "Case Study". in *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research* (pp. 323-334). Eds: Cassel, C. ve Symon G. London: Sage
- Lawrence, T. B. (2008). Power, Institutions and Organizations. In Greenwood R. , Oliver C. , Suddaby R., Sahlin-Andersson K. (Eds). *The SAGE handbook of organizational institutionalism* (170-197). London: Sage Publications
- Madelung W. (1997). *The Succession to Muhammad*. Cambridge University Press: Cambridge
- Marquis, C., & Lounsbury, M. (2007). Vive la résistance: Competing logics and the consolidation of US community banking. *Academy of Management Journal*, 50(4), 799-820.
- Merriam, B.S. and Tisdell, J.E. 2016. *Qualitative Research*. San Francisco: Jossey-Bass
- Moretti, F., van Vliet L., Bensing, J., Deledda, G., Mazzi, M., Rimondini, M., Zimmermann, C. and Fletcher, I. (2011). "A standardized approach to qualitative content analysis of focus group discussions from different countries". *Patient Education and Counseling*. Vol: 82. pp. 420-428
- Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *Academy of Management Review*, 16(1), 145-179.
- Patel S.D. (2001). "Political Engineering and the Origins of Culture: The Institutional Foundations of the Rise of Islam". https://web.stanford.edu/class/polisci313/papers/rise_of_islam.pdf
- Rowley, J. 2002. "Using Case Studies in Research", *Management Research News*, 25(1), 16-27
- Vermeulen, P., Büch, R., & Greenwood, R. (2007). The impact of governmental policies in institutional fields: The case of innovation in the Dutch concrete industry. *Organization Studies*, 28(4), 515-540.
- Yin, R. K. 2003. *Case Study Research. Design and Methods*. California: SAGE Publications.

Marka Farkındalığına Etki Eden Değişkenler

Dr. Rana Özyurt Kaptanoğlu¹

¹ranaozyurt77@gmail.com

Özet: Günümüz koşullarında tüketici grubu iletişimin de artması ve kolaylaşması neticesinde ürünler ile ilgili çok fazla mesaja maruz kalmaktadır. Tüketiciler artık salt ürün veya hizmeti değil, ürünün veya hizmetin meydana getirdiği değeri ve ürüne ya da hizmetin markasının imajını da satın almaktadırlar. İşletmelere bu bağlamda düşen görev ise bu durumun bilincinde olarak, gerekli stratejiler kurarak müşteriler ile duygusal bağ kurarak markalarının vaz geçilmez olmasını sağlamalarıdır. Marka farkındalığı oluşturmanın yolu markanın olabildiğince çok müşteriye maruz bırakılmasıdır ve farkındalık markaya dair fikir ve algı oluşabilmesi için ön koşuldur (Gwinner, 1997: 145). Markaya yönelik farkındalık kavramı, markanın tanınması ve hatırlanmasını içerir ve tüketicinin belleğindeki izin gücü olarak ifade edilebilir (Uztuğ, 2003: 29). Bu bağlamda çalışmada Marka Bağlılığına etkisi olan değişkenlerin neler olduğuna dair literatür taramasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Farkındalık, Sponsorluk, Ürün Yerleştirme, Maskot Kullanımı

Abstract: In today's conditions, the consumer group is exposed to a lot of messages about the products as a result of the increase and ease of communication. Consumers are now buying not only the product or service, but also the value of the product or service and the image of the brand of the product or service. The duty of the companies in this context is to be aware of this situation, by establishing the necessary strategies to establish an emotional bond with customers to ensure their brands are indispensable. The way to create brand awareness is to expose the brand to as many customers as possible, and awareness is a prerequisite for creating ideas and perceptions about the brand (Gwinner, 1997: 145). The concept of awareness for the brand includes the recognition and remembering of the brand and can be expressed as the permission power in the consumer's memory (Uztuğ, 2003: 29). In this context, the literature review about the variables that affect Brand Loyalty is included in the study.

Key Words: Brand, Awareness, Sponsorship, Product Placement, Mascot Usage

1. GİRİŞ

Farkındalık o marka ile ilgili algının oluşabilmesini sağlamaktadır. Markaya eklenen diğer kavramlarda bu farkındalığı güçlendirerek onu ilerletir ve artık kavram farkındalık değil, bilinirlik haline gelir hale gelmektedir. Aslında birbirinden farklı olan bu kavramlar marka bilinirliği için birer anahtar niteliğindeki faktörleri oluşturmaktadır. Marka hakkındaki tüm bu farklı bilgiler zamanla tüketici zihninde konumlanır ve markayı seçme sırasında devreye girerek bu süreci etkiler. Tüketici; daha önceden farkında olduğu, faydalarını deneyimlediği, duygusal bir bağa sahip olduğu markayı alışveriş esnasında otomatik olarak seçme eylemi içersine girebilecektir. Bu nedenle üretici firmalar tüketiciler tarafından tanıtılan markalarının dana önceden biliniyor ve tanınıyor olmalarını isterler. Ancak bu şekilde; reklam, halka ilişkiler, sosyal sorumluluk, sponsorluk gibi iletişim etkinlikleri başarılı olup, markanın tanıtılmasına ek katkıda bulunabilir.

Sponsorluk, marka ya da işletme ile ilgili izlenimleri, hedef kitle tarafından değer gören özel bir olay ya da organizasyonla bağ kurarak gerçekleştirmeye çalışır. Bunu gerçekleştiren de denge teorisini kullanır. Bu teoriye göre bir inanç, iki obje arasında denge kuramadığında insanlar farkında olmaksızın düşük değerdeki obje ile (örneğin bir ürün) yüksek değerde ki obje (örneğin özel olay) arasında bağlantı kurarlar. Böylece sponsorlukla tüketicilerin kafalarında işletme ya da marka ile hedef kitlenin önem verdiği özel olay arasında bir bağlantı kurulmuş olur (Erdoğan, 2002, 54).

Farkındalık ölçütleri, yoğun bir biçimde marka performansı pazarlama etkinliği ölçütleri olarak araştırmalarda yer alır. En sık kullanılanlar, marka ve reklam farkındalığı ile ilişkili olanlardır. Marka farkındalığı, bir markanın tüketiciye dayalı marka değerinin temel taşlarından biri olarak düşünülür. Keller ve Davey, marka farkındalığı yaratmayı, hangi kategorilerde hangi markaların rekabet ettiğini bilmelerini sağlayan bir yol olarak tanımlar. Diğer bütün marka hedeflerini de marka farkındalığı üzerine kurdukları için marka farkındalığını, değer modellerinin temeli olarak görürler. Aynı şekilde Rossiter ve Percy de marka farkındalığının bir marka yaratmada en temel aşama olduğunu iddia etmektedir (Romaniuk vd., 2004, 72).

Maskot kullanımında ise genelde hayvan figürleri kullanılmaktadır. Fakat yapay insan veya canavar şeklinde figürler de mevcuttur. Gücü temsil etmesi sebebiyle hayvan figürleri özellikle vahşi köpek cinsleri, ayılar ve panter gibi hayvanlar maskot olarak kullanılmaktadır (Tek, 2004, 29).

Günümüzde piyasada pek çok benzer ürün ve hizmet bulunmakta, bu da tüketicinin tercih aşamasında marka farkındalığı kavramını ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada tüketicilere satın alma aşamasında ürün ve hizmetlerin temel özelliklerinin yanı sıra belirli kişilik özellikleri ve imajlar sunmak gerekmektedir. Bunları ifade edebilmenin en etkili yollarından birisi marka, ürün veya hizmetle eşleşebilecek ünlüler aracılığıyla söz konusu öğeleri tanıtmaktan geçmektedir. Bu yöntemle markaya da bir kişilik kazandırılmaktadır (Taşdemir, 2001, 98.)

Her birey içerisinde var olduğu ülkeye, topluma hatta dünyaya karşı sorumlulukları vardır ve bireyler gibi kurumlar da aynı sorumluluğa sahiptir. Sosyal sorumluluk kavramına işletmeler açısından bakılacak olursa en basit şekilde işletmelerin kaynaklarını toplum yararına kullanmasıdır denilebilir (Grigsby ve Stahl, 1997, 4). İşletmeler için sosyal sorumluluk kavramı beraberinde sosyal pazarlama kavramını da getirmiştir. Sosyal pazarlama ticari pazarlama unsurları ile sosyal değişim oluşturabilecek programların planlanması ve uygulanmasıdır (Kltler ve Zaltman, 1971, Akt: Argan ve Velioğlu, 2007, 165).

2. MARKA FARKINDALIĞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Çalışmanın bu bölümünde marka farkındalığına sponsorluk, reklamı ürün yerleştirme, maskot kullanımı ve olay pazarlaması ilişkisine yer verilmiştir.

2.1. Marka Farkındalığı ve Sponsorluk İlişkisi

Her yıl sponsorların ünlüler için milyonlarca dolar para harcadıkları görülmektedir. Bir film içinde ünlü ile ürün ya da markayı bütünleştirmek ise, film yapımcılarının biraz da olsa maliyetini düşürmüştür. Çünkü filmler ünlüyle ürünü bir araya getirme gücüne sahiptirler. Örneğin “Cocktail” filminde Tom Cruise’un Miller birası içtiği görüldüğü zaman; tüketiciler ürün, aktör ve aktörün yansıttığı karakter arasında bir bütünleştirme imkanına sahip olmuşlardır. Yapılan araştırmalar ise ürüne destek olan karakterlerin filmde kullanılmasını uygun bulmaktadır. Örneğin; Madonna ve Cristie Brinkley tarafından kullanılan havluların farklı şekilde değerlendirildiği bir çalışmada saptanmıştır. Buna göre, Madonna’nın havluları riskli, düşük sınıf, orta kalitede havlu olarak algılanırken; Cristie Brinkley’in havluları güvenli, yüksek sınıf ve yüksek kalitede havlular olarak tüketiciler tarafından algılanmıştır. Madonna’nın kullandığı bu banyo havluları yumuşak, seksi, çekici, kadınsı, modern ve lüks olarak algılansa da Cristie Brinkley’in aynı niteliklerde daha başarılı bir algılamaya sahip olmuştur (Villmers, 1995, 28). Baudrillard’a göre bazı tüketim malları, bir kısım tüketici tarafından sıradan ürünler gibi değil, elde edilmiş olan bir güç kaynağı gibi görülmektedir. Tüketiciler, ideal kişiliklerine sahip olabilmek için kendilerine yakın buldukları ve sevdikleri ünlü kişiler gibi olmak istemektedirler. Onlar gibi davranmak ve onlar gibi yaşamak için onların giydikleri kıyafetlere, kullandıkları parfümlere, bindikleri otomobillere veya kullandıkları eşyalara sahip olmak istemektedirler (Baudrillard, 1997, 24).

Sponsorluk faaliyetlerinin oluşturduğu diğer bir deneyim takım olabilme duygusunu hissettirebilmesidir. Özellikle belli periyotlarda yapılan organizasyonlarda etkinliği deneyimleyen müşteri süreklilik arz eden bu durumda kendini bir süre sonra markanın bir parçası olarak hissedecektir.

Toplumsal önemli bir eksiği olan kültür ve sanat adına yapılan sponsorluk faaliyetleri de kurumların hem topluma karşı olan duyarlılıklarını sunmalarını sağlamakta, hem de markalarının bu tür önemli etkinlikler ile adlarının duyulmasına sebebiyet vermektedir. Kültür-sanat bizim toplumumuzda özellikle hassas olduğu kadar da eksik bir alandır ve bu alanda yapılacak olan her türlü faaliyete de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, kültür-sanat faaliyetleri hem toplumsal sosyal sorumluluğa en yakın olması hem de marka farkındalığına olan katkıları nedeniyle fazlaca tercih edilebilmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında sponsorluk faaliyetlerinin hem marka farkındalığı oluşturduğu hem de sadık müşteri portföyünün oluşmasına yardımcı olduğu söylenebilmektedir.

2.2. Marka Farkındalığı ve Reklam İlişkisi

Tanınabilmek ve insanlar üzerinde aşinalık oluşturabilmek reklamcılığın özünü oluşturmaktadır. Oluşturulan aşinalığın etkin ve uzun ömürlü olması gerekmektedir. Aşinalık, marka üzerinde bir müşteri

düşkünlüğü meydana getirecek nitelikte olmalıdır. Yine aşinalık, marka kimliğinden elde edilmiş bir genel imaj oluşturma gücü olarak görülmelidir. (Elitok, 2003, 106)

Reklamın, marka farkındalığı üzerinde önemli bir kasıtlı etkisi vardır. Bu, hissi reklam etkileri (örneğin; marka beğenisi) ve davranışla ilgili reklam etkileri (örneğin; satın alma talepleri) için gereklidir (Valkenburg ve Buijzen, 2005, 457). Pek çok kişi reklamların kişinin memnuniyetini potansiyel olarak arttırarak ve ürünler hakkında farkındalık yaratarak yararlı olduğunu belirtmektedir (Resnik vd., 1977, 12).

Reklamcıların müşterilerin dikkatini çekerek istek oluşturabilmek için sürekli yeni iletişim biçimleri geliştirerek rekabet ettikleri gözlenmektedir. Bilgi verme veya program boyutundaki yeni mesaj biçimlerinin birlikteliğine “geleneksel olmayan mesajlar” veya “hybrid mesajlar” adı verildiği ve bunların geleneksel reklam mesajlarından ayrıldığı gözlenmektedir. (Rodrigue, 2006, 32).

Tarihsel olarak bir markanın reklamının farkındalığı etkili reklam yapmak için en önemli adımlardan biri olarak düşünülmektedir (Romaniuk vd., 2004, 72). Reklamcıların bakış açısına göre, kitle iletişim araçlarında görünen ürünü satın alma fırsatı genellikle ertelendiği için başarılı bir pazarlama iletişim kampanyasının hatırlanabilir olması gerekmektedir. Yapılan bir araştırmada yapılan reklamdaki belli bir sahneden hoşlanmanın hatırlanma ile arasında bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Burada sevilen ya da hoşlanılan reklamın hatırlanmaya olan etkisinin ölçülmesinde kullanılan bir teknik kullanılmıştır. Buna bağlı olarak da hoşlanma ile hatırlama arasında önemli bir pozitif etki olduğu gösterilmiştir. (Youn vd., 2001, 11) Sonraki çalışmalarda ise, yardımcı ve yardımcı olmayan bir biçimde reklamların hatırlama oranının, reklamda en üst düzeyde hoşlanmanın gerçekleşmesi halinde daha yüksek bir hatırlanmanın sağlandığına işaret edilmektedir. Reklamda minimum düzeyde bir hoşlanmanın olması halinde hatırlanmanın daha düşük seviyede olduğu gözlenmiştir (www.ciadvertising.org, 11.05.2018)

Reklam verenler ve reklam ajansları, özellikle büyük bütçeli reklam projelerinde iletmek istedikleri mesajları, ürün veya hizmeti kullanmış birisinin deneyimlerini kamera önünde anlatması yoluyla hedef kitleye aktarmayı tercih etmektedir. Bu tür bir reklam uygulamasında sıradan insanlar kullanıldığı gibi, zaman zaman ünlüler de tercih edilebilmektedir. Ünlü kişilerin söz konusu marka, ürün veya hizmetle ilişkin gerçekçi ve ilginç bir öyküsünün olması, inandırıcılığı ve farkındalığı arttırabilmektedir. (Elden, 2003, 75).

Reklamın etkisinin çeşitli ölçütler üzerinde (farkındalık, düşünme ve satın alma gibi) nasıl zamana yayıldığı da önemlidir. Genellikle yayınlanan belirli bir reklamın etkisinin sadece yayımlandığı hafta değil aynı zamanda gelecek hafta da süreceği ve etkisinin takip eden haftalarda giderek düşeceği kabul edilmektedir. Bu düşüş, izleyicilerin hafızalarından kaynaklanabildiği gibi, gösterimde olan reklamın çok kısa sürede tüketilmesinden de kaynaklanabilir. Reklamın zaman içerisinde nasıl çalıştığını gösteren bir örnekte, Buzzell ve Baker tarafından verilmiştir. Buzzell ve Baker, bir vakada, reklamın kesilmesiyle birlikte, satışların %40'ının reklam bütçesinin kesilmesinden sonraki ilk ayda etkilenmediğini, ancak bütçe kesintisinden sonraki ikinci ve üçüncü aylarda satışlarda düşmelerin yaşandığını bulmuşlardır (Franses ve Vriens, 2004, 15). İmaj ve marka konumlandırmanın (yeniden konumlandırma) etkilerinin değişmesi, marka farkındalığı veya satışlarda yaşanan değişikliklerden ziyade bir reklam kampanyasının sonucu olarak daha uzun sürebilmektedir. İlginç olan, rekabetçi reklamcılığın aynı zamanda kendi ekstra marka farkındalığını ve satın alımlarını yaratabilmesidir (Odabaşı ve Oyman, 2005, 365).

Marka farkındalığı oluşturmada ünlü kişilerin reklam ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılması da çok sık kullanılan bir yöntem olarak göze çarpmaktadır. Ünlü kişilerin reklam ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılmasıyla markalar, sloganlar ve replikler toplumun günlük konuşma diline de yerleşerek marka farkındalığının oluşturulmasında önemli bir rol oynamakta ve tüketiciler üzerinde uzun süreli etki bırakmaktadır (Tıgılı, 2010, 82). Medya ve ünlüler dünyasıyla ilgili pek çok araştırmaya imza atmış olan Avusturalyalı profesör Graeme Turner; ünlünün aslında bir sunum tarzı olduğunu belirtmektedir. Turner'a göre bu sunumun etkisi promosyon, reklam, tanıtım ve medya endüstrisi ile artmakta ve böylece insanlar tarafından daha iyi anlaşılan, sosyal fonksiyonlar içeren kültürel bir format haline gelmektedir (Turner, 2006,155).

Televizyon reklamında ünlü kullanımına genel olarak bakıldığında, bu tür yapımlarda ünlü kullanımının en önemli nedeninin ünlü simaların halk tarafından benimsenmiş olması, toplumda kendisine ilişkin yerin saygın ve güvenilir olması olduğu görülebilmektedir. Reklam verenler, toplumda önemli bir yere sahip olan ünlü simaların edindikleri olumlu bakış açısını marka, ürün veya hizmetle özdeşleştirmek amacıyla

kullanmaktadır. Çünkü reklam verenler, saygınlığı olan, sevilen ve beğenilen ünlülerin kendi markalarının destekçileri olduklarını yansıtarak, marka, ürün veya hizmetlerinin de saygın olduğunu, sevelebileceğini ve beğenilebileceğini vurgulamak istemektedirler. (televizyon.reklam.com.tr/yazilar/televizyon-reklaminda-unlu-kullanimi/42, 25.05.2018) Bu nedenle televizyon reklamlarının doğuşundan günümüze geçen süre içerisinde televizyon reklamlarında ünlü kullanımı son derece yaygın bir yöntem olarak göze çarpmaktadır.

Televizyon reklamları marka farkındalığı oluşturmada çok etkilidir ancak diğer reklam türlerinin de marka farkındalığı oluşturmada etkisi vardır. Billboard reklamları buna örnek olarak verilebilir. Günlük hayatta açık hava reklamlarının çoğuna billboard denmektedir. Ancak bilinenin aksine reklam panosu olarak algılanan billboard açık hava reklamlarından sadece biridir. Billboardlar demir ayaklar üzerinde alüminyum ya da fiber malzemeden çeşitli ebat ve şekile yapılmış panolardır. Ülkemizdeki kullanımı 1980'lerden sonra olmuştur. Billboardlar, kolay anlaşılabilir olmalı, büyük görsellerle sunulmalı, mesajlar büyük puntla ile kısa ve öz verilmeli, karşılaşma süresinin kısıllığının, kullanılan alan ile uzatılması amaçlanarak tasarlanmalıdır (Balkaş, 2006, 68).

2.3. Marka Farkındalığı ve Maskot Kullanımı İlişkisi

Maskot kavramının pazarlama alanında etkin kullanımı 20. yüzyılın başlarında başlamıştır ve halen gelişerek devam etmektedir. Bu yüzyılda ürünlerin çeşitlenmesi ve rekabetin artması markaların farkındalık oluşturma ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebeple üreticiler farklı ambalaj kullanımı, etiketleme gibi yollar denemişlerdir. Maskot kullanımı da bu farklılaşmayı sağlayabilmek için artmıştır (Dotz ve Husain, 2003, 8). Tüketicilerle duygusal bağı kurabilmek için, birçok şirket maskot kullanmaktadır. Bu maskotlar, hayvanlar, bitkiler, figürler ve insanları içeren şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Genellikle, bu bir şekilde kişiselleştirilip tüketicinin markayı ayırt etmesini kolaylaştırmaktadır (Callcott ve Lee 1995, 144).

THY Vestel Yumoş Turkcell Arçelik Nestle Dalin Milka veya Michelin dendiğinde aklımıza ilk maskotları gelmektedir. Tüm bu markalar farklı farklı sektörlerden olsa da tümünün toplandığı ortak payda sahip oldukları maskotlardır. Marka, bir malı diğerinden ayırmakta, malın yararları ve kalitesi ile ilgili olarak tüketicilere bilgi vermekte ve malın hatırlanmasına katkıda bulunabilmektedir. Markaya sahip olmak, stratejik olarak bir rekabet avantajı sağlar. Başarılı bir marka, firmanın gelecekteki kazançları için temel kaynağı oluşturur. Birçok ticari karakter, reklamda marka adı kullanılmadığında dahi, tüketicieye marka hakkında ipucu verme özelliğine sahiptir. Panda, Algida Max ve Golf dondurma ürünlerinin paketlerindeki ticari karakterler (panda, aslan ve golfettin), ürünlerin hatırlanmasını sağlayan en önemli nedenler olarak gösterilebilir. Günümüzde de maskotlar farklı şekillerde ve çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Üniversite ve kolej maskotları, spor takımları maskotları, bilgisayar maskotları, siyasi parti maskotları, belediye maskotları, uluslararası etkinlikler gibi farklı alanlarda kullanılan maskotlar vardır.

Reklamın marka ruhuna uygun olması gerekmele birlikte, ticari karakterin de markanın ruhuna, kişiliğine uygun olması gerekmektedir. Ticari karakterlerin reklamlarda kullanılmaya başladığı ve geliştirildiği dönemlerde, ticari karakterlerin ürün etiketlerinde yer aldığı ve ürüne kimlik kazandırma rolüne sahip oldukları belirtilmektedir (Phillips, 1996, 147). Örneğin, Pinar ürünlerine ait bir çok reklam filminde aynı ticari karakterler kullanılmıştır. Pinar markasının kendi internet sayfalarındaki bilgiye göre, geniş bir ürün portföyüne sahip olan Pinar kendini, sadece sağlık ve zevk ürünleri olarak tanıtmayıp, hem bedeninin, hem de ruhun gıdası olarak kendini konumlandırmıştır. Bu geniş ürün çizgisinin reklamlarında da kemik, bağırsak, beyin ve burun kuklaları kullanılmıştır. Bu şekilde, ürünler tüketicinin kafasında birbirine bağlanabilmektedir ve her ürünün aynı Pinar kalitesine sahip olduğu garantilenmektedir. Pinar bu ticari karakterlerle, 2007 Altın Effie ödülünün sahibi olmuştur. Phillips (1996) çalışmasında, Strasser (1989)'ın bulgularına yer vermiş ve bir çok marka için, aynı ticari karakterin kullanımının toplu bir reklam sonucunu vermekte olduğunu ve her ürünün bir diğerini birbirine bağlamakta ve bir diğerinin satın alımına yardımcı olduğunu belirtmiştir (Strasser, 1989; Aktaran: Phillips, 1996, 152).

Ticari karakterlerin, reklam kampanyaları ile sürekli olarak tüketicieye ileteceği bir mesajı olmaktadır ve hatırlanmayı sağlamaktadırlar. Phillips (1996)'e göre, ticari karakterlerin uzun süreli olarak kullanılmasının birçok avantajı vardır. Çünkü tüketici, daha öncesinden bu ticari karakterle bir deneyim yaşamıştır ve ticari karakterin ürün kimlik belirleyici olarak rolü artmıştır. Zaman geçtikçe, tüketici ticari karakteri ve sunduğu markayı tanımayı öğrenecektir. Ticari karakteri uzun süre kullanmanın bir diğer avantajı ise, reklamcıların tüketicilerin zaten aklında olan marka imajının üzerine inşa edebilmeleridir. Tüketici bunu bir kez ticari karakterin anlamını anlayıp bunu markayla bağdaştırabilirse, gelecek reklam, yeni bir bağlantı kurmak

yerine, önceki bağlantıyı güçlendirmeye çalışır. Belli bir süre sonra, kullanılan karakterler, nostalji haline gelebilmekte ve tüketicileri bu şekilde kendilerine çekebilmektedirler. Phillips bu çalışmasında özellikle, Pierce ve McBride (1996)'ın çalışmasına dayanarak, ürüne kişilik ve kültürel anlam katarak ürün için arzu edilir bir anlam transfer edilebileceği üzerinde durmuştur (Phillips, 1996; Aktaran: Pierce ve McBride, 1999, 962).

Zajnc, maruz kalma kavramını “bireyin tekrar eden bir şekilde bir uyarının etkisinde kalmasının, ona olan tutumunda bir artış için yeterli ortamı sağlaması” olarak ifade etmiştir. Bir başka deyişle, aşinalık hoşlanmaya yol açmaktadır (örneğin, olumlu veya hoş giden bir etki). Ticari bir karakter olan Ronald McDonald gibi hayali bir uyarıcıya sürekli olarak maruz kalmanın, seyircinin Ronald McDonald’a yönelik olumlu bir tutum geliştirmesine neden olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte pazarlamacılar, genellikle ticari karakter kullanarak ticari karakterin kendisini değil markanın ürününü satmak istemektedirler. Ronald McDonald karakterine yönelik artan ilgi, reklam ve promosyonlarla desteklenen McDonald ürün serisine olan ilgiyi de arttırmaktadır. (Mizerski, 1995, 58).

Maskotların tüketicilerle iletişim kurmasının üç yolu vardır. Bunlar sırasıyla, ürüne bir kimlik kazanımının sağlanması, marka kişiliğinin tutundurulması ve tutundurma sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu konuyla ilgili yapılan birçok araştırma, maskotlar ile ürünler arasında çok güçlü bir bağ olduğunu göstermiştir. Güçlü ürün reklam ilişkisi yüzünden maskotların markayı tanıtmada yeterli olduğu düşünülmektedir (Phillips, 1996, 147). Maskotlar, pazar yerindeki yoğunluğu aşmada yardımcı olurlar. Fakat maskotların da yararları olabileceği gibi dezavantajları da olabilmektedir. Maskotlar bazen öyle dikkat çekici duruma gelir ki, diğer tüm marka elemanlarını elimine ederek, marka farkındalığını yok edebilmektedirler. Çünkü tüketici sadece ilgili maskotu hatırlamakta ve onunla duygusal ilişki kurmaktadır. Bu dezavantajın olmaması için karakterin marka iletişimde nasıl ve ne şekilde kullanılacağı iyi planlanmalıdır (Keller, 2003, 596).

Hem akademik hem de ticari anlamda maskot kullanımı örneklerinin bir kısmı tablo 1’de ki gibidir:

Tablo 1: Firmaların Kullandıkları Maskotlara Örnekler

Stanford Üniversitesi Spor Takımları Maskotu “The Tree”.	Mozilla Maskotu Ejderha	Java Programlama Dili Maskotu : Duke	Nesquik Maskotu Bunny
Beşiktaş Karakartal	Galatasaray Aslan	Chealsea Stanford Aslanı	Walt Disney Mickey Mouse

Maskotlar, sadece görsel anlamda değil, marş veya slogan olarak da ortaya çıkabilmektedir. Beşiktaş'ın Kara Kartal'ı, Galatasaray'ın aslanı, Fenerbahçe'nin kanaryası buna güzel bir örnektir. Yurt dışında da, çoğu spor takımlarının maskotları hayvanlar üzerine geliştirilmiştir. İngiltere’de spor sponsorluğu yönetimine dair yapılan bir araştırmada, futbol maçlarında sponsor olan organizasyonun yetkilisiyle yapılan görüşmede, yaratıcılıklarının en doğru uzanımının maçlardan önce, maçlar sırasında ve maç bitiminde maskot oluşturmak için kıyafet alımı olduğu belirtilmiştir (Chadwick ve Thwaites, 2005, 328).

2.4. Marka Farkındalığı ve Ürün Yerleştirme İlişkisi

Ürün yerleştirme kavramı sponsorlukla ayrı olduğu gibi marka yerleştirme kavramı ile de aynı değildir. Karrh (1994), filmde ya da televizyon prlgramlarında sıklıkla yer alan marka ve ürün yerleştirmenin aralarında bir farklılık olduğunu dile getirmektedir. Karrh aslında burada yapılan yerleştirme türünün çoğunlukla “marka yerleştirme” olduğuna vurgu yapmaktadır. Çünkü, filmlerde genellikle ürünler isimleriyle değil; markalarıyla gösterilmektedirler. Ancak ürünlerin bir filmde marka ismi olmadan da çıktıkları dikkat çekmektedir (Vollmers, 1995, 1). Bununla birlikte literatürde çoğu zaman marka yerleştirme ve ürün yerleştirme kavramı birbirlerinin yerine kullanılmış şekilde karşımıza çıkmaktadır. Marka yerleştirme kavramı, ürün yerleştirme olarak da bilinmektedir fakat sıradan bir ürünün o filme ya da başka bir yere konması bir farklılık meydana getirmeyen iken, içecek olarak markalı bir içeceğin tercih edilmesi hatta telaffuz edilmesi direk olarak planlı bir şekilde ve tutundurma amaçlı yapılmıştır. Marka yerleştirme, film ya da televizyon programlarında planlı ve göze çarpmayacak şekilde markalı bir ürünün yerleştirilmesi ile izleyicileri etkilemeyi amaçlayan bedeli ödenmiş bir mesaj olarak tanımlanabilmektedir (Odabaşı ve Oyman, 2005, 377). Bu tip mesajlar tüketicinin markayı unutmamasını, belli bir tutum oluşturmalarını, onları olumlu bir şekilde etkilemesinin amaçlandığı, bedeli ödenmiş çalışmalardır. 1970’lerden önce yapılan filmlerde markalı ürünlerin kullanıldığı ve bunun karşılığında destek olan marka

sahibi firmanın belli bir bedel ödeyerek film içinde markalı ürünlerini yerleştirdikleri dikkat çekmektedir (Balasubramanian, 1994, 29). Marka yerleştirme, firma sahiplerinin ve özellikle filmlerde kullanınıyor olması neticesinde film sahiplerinin işine yarayan bir uygulama türü olarak düşünülmelidir. Firmaların edindiği yararları düşündüğümüzde, bazı mesajların ulaşması, fırsatların ele geçmesi gibi faydalarının olabileceği görülmektedir. Marka farkındalığının artırması, marka imajını güçlendirmesi, markayı tüketicilerin kullanmasına teşvik etmesi gibi firma yanlısı yararları da söz konusudur. Tabi ki ürünlerin satışının artması sağlamak açısından da oldukça yararlı olabilmektedir. 1980’lerde, ürün yerleştirmenin reklam stratejileri içerisinde yeni bir ikna edici mesaj biçimi olduğunu gören reklam verenler belli bir ödeme yaparak filmin içinde ürünlerini yerleştirerek “ürünlerini ayrıcalıklı” bir şekilde konumlandırmaya çalışmışlardır. Mesela “Sevimli yaratık E.T”de , E.T’nin filmde Reese’s Pieces marka şekerlemeleri yemesi ile bir ürün yerleştirme denemesi yapılır ve üç aylık zaman içerisinde şeker satışlarında %65 oranında inanılmaz bir artış olduğu gözlemlenir. (Rodrigue, 2006, 36). 1986’da 30’dan fazla marka yerleştirme şirketinin yer aldığı ve bu şirketlerin senaryoyu okuyarak uygun gördükleri sahnede markaya yer vermeyi amaç edindikleri görülmüştür. 1991 yılında yapılan filmlere bakıldığında toplamda yirmi beş filmin yer aldığı ve bu filmlerde toplam 291 adet ürün yerleştirme çalışmasına rastlanıldığı ve ortalamaya bakıldığında her film başına 12 ürün yerleştirme çalışmasının yapıldığı dikkat çekmektedir (Kaya, B. (2006). http://www.academia.edu/3857509/Urun_yerlestirme 11.09.2018).

Ürün yerleştirme stratejileri ve hatırlanma üzerindeki etkilerine dönük olarak literatürde yapılmış araştırmalara bakıldığında görsel ürün yerleştirmelerde markanın ekranda kaç kez görüldüğünün ve kameranın markayı hangi açıdan çektiğinin, bu ürün ya da markanın tüketiciler tarafından algılanması ve hatırlanması üzerinde nasıl etkiye sahip olduğu kaydedilmiştir. Sözel ürün yerleştirmelerde ise diyaloglarda ürün veya markadan kaç kez söz edildiği, konuşma sırasında ürün veya markanın nasıl geçtiği, sahne ya da olayla bağlantı derecesi, o anki ses tonu ve vurgu gibi kriterlerin ürün ya da marka hatırlanmasında etkili olabileceği belirtilmiştir. Hem görsel hem de sözel yerleştirmede ise ürün ya da markadan hem söz edilmekte hem de kullanılmakta, bu noktada özellikle ürün ya da markayı kullanan ve söz eden aktörün hatırlanma üzerinde belli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Argan vd., 2007, 161). Televizyon programları ile filmlerde yapılan ürün yerleştirme stratejilerinin etkisel açıdan farklılıkları da deneysel olarak incelenmiştir. Gupta ve Lord (1998) “şöhret/ ünün” yerleştirmedeki etkisini (göze çarpan ya da göze çarpmayan biçimde) ve sunuş biçimlerini (sadece sözlü, sadece görsel veya hem görsel hem de sözel olarak biçimde) incelemiştir. Buna göre ürün yerleştirmede bir ürün, belli bir sahnede görünürlüğü yüksek olabilecek biçimde görünebilir veya bir sahnede belli başlı bir olayın içerisinde o olayın bir parçasıymış gibi gösterilerek göze çarpabilir. Çarpıcı bir ürün yerleştirmeye markanın karakteristik özelliğinin göze çarpmaması da söz klnusu olabilmektedir. Sadece sözlü ürün yerleştirmede marka hakkında bazı şeyler söylenir. Sadece görsel ürün yerleştirme türünde ise ürün ya da marka belli bir sahne içinde gösterilmektedir. Hem görsel hem de sözlü ürün yerleştirmelerde ise, marka ile ilgili hem görsel hem de sözel öğeler birleştirilmektedir. Uzmanlar, ürün yerleştirmelerinin ardından iyi bir hatırlanma oranının sağlandığını ortaya koymuşlardır (Rodrigue, 2006, 37).

Kitle iletişim araçlarında iki farklı biçimde ürün yerleştirme çalışmasının yapıldığı gözlenir: (<http://ciadvertising.org>, 2006, 11.05.2019)

1. **Markaların stratejik biçimde kullanılması:** yapımcı, aktör ve yönetmenlerin izleyici ya da dinleyici kitle üzerinde belirli bir etki oluşturmak amacıyla markayı kullanması. (Mesela aktörün ürünü fiziksel olarak daha fazla kullanıp ürünü cezbetmesi gibi.)
2. **Markaların bir promlsyon aracı olarak kullanılması:** bununla program ya da film sahibine reklam verenlerin belli bir bedel ödemesi veya barter antlaşmaları yapması ya da ücretsiz olarak bunu gerçekleştirmeleri mümkün olabilmektedir.

Ürün yerleştirme endüstrisindeki gelişmelerle bu iki biçimin filmlerde daha gerçeğe dayalı bir görüntü oluşturabilmek için kaynaştığı ve aynı zamanda bu sayede ürünün tercih edilebilme fırsatının sunulduğu gözlenmektedir. Günümüze kadar yapılan ürün yerleştirme çalışmalarında Gupta ve Lord’un (1998) ürün yerleştirme çalışmalarını reklamla kıyaslayarak inceledikleri; Weaver ve Loiver’in (2000) ürün yerleştirmeye dönük araştırmalarına “ün / şöhret” kavramını ekleyerek genişlettikleri ve televizyondaki bir komedi prlgramındaki ürün yerleştirme ve reklam çalışmalarını inceledikleri; Russell’in (2002) ürün

yerleştirme çalışmalarını genişletip, biçim ile senaryo arasındaki ilişkiyi incelediği gözlemlenmiştir (Rodrigue, 2006, 36).

Biçimsel açıdan bakıldığında Gupta ve Lord'un ürün yerleştirme stratejisi olarak üç modeli ileri sürdükleri dikkat çeker. Bunlar (www.ciadvertising.org, 11.05.2018);

- Sadece görsel ürün yerleştirme (bir ürünün sadece sahnede görünmesi),
- Sadece işitsel ürün yerleştirme (burada ürün gösterilmez, sadece onun hakkında bir şey söylenir)
- Hem işitsel hem de görsel ürün yerleştirme (burada ürün hem sahnede görünür hem de hakkında bir şey söylenir)

İzleyenlerin marka ya da ürünü hatırlamalarını etkileyen diğer bir faktör “markanın göze çarpan bir biçimde gösterilmesiyle” ilgilidir. Burada marka film içinde çarpıcı ve etkileyici bir biçimde yer alır. Marka ya da markayı tanıtan unsurların, olayın merkezinde veya büyük bir boyutta yer alarak yüksek bir görünürlüğe sahip olduğu veya markanın çarpıcı bir biçimde gösterilemediği durumlarda güç fark edildiği dikkat çekmektedir (www.ciadvertising.org, 11.05.2018). Buna göre, filmlerde yer alan ürün yerleştirmenin bilinirlik arttırmak için kullanılan yaygın bir yöntem olmamakla birlikte bilinirlik ölçümlemesinde oldukça iyi skorlar elde ettiği gözlemlenmiştir. Bilinirlik skorları televizyonda ürün yerleştirme, açık hava mecrası ve geleneksel televizyon kullanımının hemen altında yer almıştır. Çalışmanın sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Reklam Yapılan Alana Göre Mara Fark Edilebilirliği

Birey / %	Filmlerde ürün yerleştirme	TV de ürün yerleştirme	Tv de reklam	Açık hava Reklamı	Test Mesajları	Radio reklamları
Yetişkinler	47	52	61	53	19	40
Çocuklar	61	62	71	60	23	47

Kaynak: http://www.academia.edu/3857509/Urun_yerlestirme 11.09.2018.

Yine Amerika’da yapılan başka bir araştırma çalışmasının reklam artı ürün yerleştirme çalışmalarının yapılması halinde ürün ya da markanın meydana getirdiği farkındalığın 10 üzerinden 7; hatırlanılmasının ise 10 üzerinden 7.5 ; ürün yerleştirme yapmadan salt reklam uygulaması ile ise sağlanan farkındalığın 10 üzerinden 5 ile 6 arasında değiştiği kaydedilmiştir (Ertas, 2003, 28). Yine araştırmada dikkat çeken başka bir nokta da Amerika, İngiltere gibi reklam kirliliğinin yüksek olduğu ülkelerde standart ürün yerleştirme uygulamalarının tüketicinin ilgisini çekmediğidir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre görüşülen kişilerin %29’unun filmlerde yapılan ürün yerleştirmelerin bir ürünü denemelerine neden olabileceğini belirttikleri, dünya genelinde ise bu oranın 15-24 yaş grubunda %40’ların üzerine çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır (http://www.academia.edu/3857509/Urun_yerlestirme 11.09.2018). Farkındalık oranlarının beklenenin üzerine çıkmasına rağmen hala kolay ikna olmayanların olduğu görülür. Ürün yerleştirme yöntemini kullanan markaları bilinçli olarak göz ardı ettiklerini belirtenlerin oranı %52 olurken; %32’lik bir kesimin bu tür reklamları rahatsız edici buldukları gözlemlenmiştir. Bu analizde reddedenlerin 55 yaş üzeri kitle oldukları dikkat çekmektedir (Mediacat, 2004, s.37).

2.5. Marka Farkındalığı ve Olay Pazarlaması İlişkisi

Etkinlik (Olay) Pazarlaması; diğer adları ile Deneyimsel Pazarlama Event Marketing, olarak da tanımlanabilmektedir. Bu kavramların hepsi aynı konuyu işaret etmektedir. Bu kavramları “Aktivite” olarak ifade etmekte mümkündür. Event’ler; firma, kurum, kuruluş ve otoritelerin ulaşmak istedikleri hedef kitle ve/veya potansiyel hedef kitleler üzerinde önemli rol oynamaktadır. Her bir etkinlik (aktivite) içinde, katılımcılar kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek duygusal fayda, sosyal olma gibi pek yararlar, ilginç deneyimler edinirler. Pek çok event türü vardır, ancak çalışmada beş alt kategoride değerlendirilmiştir (Sneath vd., 2005, 375):

1. Sportif eventler (Profesyonel veya Amatör)
2. Müzik ve Eğlence
3. Festival ve Fuarlar

4. Sosyal Sorumluluk Çalışmaları (Hastane, Sağlık Araştırmaları, Çevreyi Koruma Faaliyetleri)
5. Sanat ve Kültür (Tiyatro, opera, Sanat Galerisi).

Event Marketing'in hedef kitle üzerinde ki etkisi, müşterinin markaya aşına olması, markanın hedef kitle üzerinde bıraktığı imaj, hedef kitlenin marka ile kurduğu davranış ve yine hedef kitlenin marka ile kurduğu duygusal bağ yönünde pozitif anlamda etkisi bulunmaktadır. Bu yönüyle, event marketing klasik pazarlama iletişimine göre, hedef kitlenin event'e katılımını cesaretlendirdiği ve katılımını sağladığı için daha öne çıkmaktadır (Wohlfeil ve Whelan, 2006, 645).

2.6. Marka Farkındalığı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Tüketicilerin gerçekten de Maslow'un gereksinimler hiyerarşisinin tepesine doğru çıkmakta olduğunu gösteren güçlü istatistiksel kanıtlar vardır. Aynı zamanda insanların ait olmaya alıştıkları veya birçoğunun sosyal yönlendirme ve ahlaki otorite kavramlarını edindiği kilise, devlet ve polis gibi toplumun temel direklerine, geleneksel kurumlarına duyulan güven endişe verici biçimde azalmış ve böylece bir dizi etken, markalara bir tehdit oluşturmak ve bir olanak sağlamak için bir araya gelmiştir. sosyal sorumluluk faaliyetleri ise bireylerin de kurumların da yardımseverlik duygusuna olan ihtiyaçlarını karşılama yolu olarak düşünülebilmektedir (Thompson vd., 2006, 52).

Bir olaya bağlı olarak tanıtılan markanın akılda kalması ve tanınma olasılığı çok yüksektir. Ya da tanınan bir markanın da bilinirliğinin artması da daha kolay olabilecektir. Örneğin Avon markasının meme kanserine karşı yapmış olduğu sosyal sorumluluk kampanyası ile adını çok daha kolay ve etkin bir şekilde duyurabilmiştir (Keller, 2003, 255).

3. SONUÇ

Her yıl sponsorların ünlüler için milyınlarca dolar para harcadıkları görülmektedir. Bir film içinde ünlü ile ürün ya da markayı bütünleştirmek ise, film yapımcılarının biraz da olsa maliyetini düşürmüştür. Çünkü filmler ünlüyle ürünü bir araya getirme gücüne sahiptirler. Sponsorluk faaliyetleri ile marka farkındalığı oluşturma sürecinde önem verilen ve değer kriterleri olarak kabul edilen bazı başlıklar olmalıdır. Keza bireylere yönelik yapılan bu işlemde kişinin değer yargıları ile oluşacak/oluşturulmak istenen farkındalık arasında kuvvetli bir bağ vardır. Önemsenmesi şart olan bahsi geçen tüketim değerlerini beş alt başlıkta incelemek mümkündür. Bunlar (Pope, 1998, 124);

- Markanın fonksiyonel değeri
- Markanın sosyal değeri
- Markanın duygusal değeri
- Markanın bilgi değeri
- Markanın kullanılabilirlik değeridir.

Sponsorluklar bazen o kadar güçlü olurlar ki markayı yoktan var ederler. Buradaki amaç, markayı çağrıştırabilmektir. Sponsorluk markayı yeniden inşa eder, organizasyonu dinamik hale getirir, müşterilerin etkinlik ile alakalı deneyim kazanmalarını sağlar ve bu esnada marka ile müşteri arasında kurulacak bağ oluşturur. Bu süreçte özellikle hedef kitlenin hayat standartları ile değerleri arasında bir geçiş olursa bağ otomatik şekilde kurulmuş olur (Aaker, 2007: 204). Bu önemli sürecin oluşmasını ve pozitif bir şekilde ilerlemesini sağlayan farklı etmenler söz konusudur. Özellikle iletişim unsurları göze alındığında sponsorluk faaliyetleri ilk sıralarda yer almaktadır. Her alanda olduğu gibi, ticari kaygının içinde yer aldığı sponsorluk faaliyetleri, yüzyıllar öncesine dayanması ve birçok kurumsal firma tarafından tercih edilmesi nedeniyle sıklıkla marka farkındalığının oluşma sürecinde kullanılmaktadır.

Reklam farkındalık yaratabilir ve marka farkındalığı da tek başına üç önemli yolla sonuç verir. İlk olarak, farkındalık satın alma olasılığı yaratır. İnsanlar bilmedikleri ürünleri alamazlar. İkincisi, farkındalık insanlara bir mağazadaki ürünü görmelerinde yardımcı olur. Farkındalık algıyı etkiler. Bir markanın farkındalığı arttıkça tüketicilerin o markayı bir mağazada görebilme yetenekleri de artar. Farkındalık, bizim ürünü rafta görmemize yardımcı olmaktadır. Son olarak, farkındalık, insanların bu yeni "haberdar" olunan ürün hakkında olumlu düşünceler beslemesine yardımcı olur. Bütün diğer faktörler eşit olduğunda insanların marka farkındalığı ne kadar yüksek olursa, ürün o kadar olumlu algılanır. Yüksek düzeydeki farkındalık markanın bütün yönlerine karşı olumlu bir etki (hale etkisi) yaratma eğilimindedir.

Reklam farkındalığı ölçüleri, marka farkındalığı ölçüleri (kendiliğinden ve destekli unsurlar) ile paralellik göstermektedir (Romaniuk vd., 2004: 72). Reklam etkinliğini değerlendirmede, farkındalık, hatırlama ve imaj gibi aracı değişkenler, satışların yerine kullanılmaktadır. Birçok araştırma, farklı dinamik medya planlama stratejilerinden en uygun olanlarla şartları belirlemek ve böylelikle planlama modelleri yaratmak için geliştirilmiştir (Casaido vd., 2002, 3). Literatürde pek çok araştırmanın sonucuna göre televizyon reklamları, marka farkındalığı oluşturmadaki en önemli etkenlerden biridir. Son zamanlarda yapılan Nielsen Medya Araştırması verilerine göre sıradan bir çocuk veya ergen günde yaklaşık olarak ortalama üç saat televizyon izlemektedir. Türk halkı, günde dört saat televizyon izleme süresiyle dünya sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Televizyon karşısında etkiye en fazla açık durumdakiler ise çocuklardır. (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/reklamvecocuk.htm>. 11.08.2018). Amerikan pediatri akademisine göre ise iki yaş ve üstü çocuklar günde iki saatten fazla televizyon izlemektedirler (Certain ve Khan, 2002, 634.). Çocuklar reklam, gazete, televiyon, dergi ve bir çok medya aracılığı ile reklama maruz kalmaktadır. Ancak bunların içerisinde en etkili hem görsel hem de işitsel olduğu için ayrıca çocuklar televizyon karşısında çok vakit geçirdiği için televizyon reklamlarıdır (Huston, 1994, 15). Reklamlara olan ilgi de yaşla birlikte azalma ve düşme eğilimindedir. Pek çok araştırmada, yaşla birlikte reklamlara olan ilginin azaldığı ve reklamları izlemede seçiciliğin olduğu bulunmuştur (Chan, 2000, 39). Yirmi ülkenin ağırlıklı ortalamasından elde edilen sonuçlara göre markalara ilişkin mesajlara yaşlılara oranla gençlerin daha duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Ülkeler arası farklara bakıldığında Amerika kıtasında ve Asya Pasifik'te yaşayanların bu tür iletişime daha duyarlı oldukları; Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde bu duyarlılığın düşük olduğu ve her ülkenin sahip olduğu kültürel yapının sonuçları etkileyebileceği ortaya konulmuştur (Odabaşı ve Oyman, 2005, 37).

Marka ile birlikte kullanılan görsel kimlikler maskot (ticari karakter) olarak adlandırılmakta ve marka tanınırlığına etki etmektedirler. Maskotlar, markanın önemli özelliklerini yansıtan birer kimliğe sahiptirler. Markanın kendisini ya da belirli bir özelliğini tüketicide çağrışım yoluyla hatırlatması amaçlanan maskot, görsel olarak dikkat çekmeyi hedefler. Maskot, marka kimliği ile uyumlu bir tablo çizerek, tüketiciler tarafından görüldüğü yerde ait olduğu markayı hatırlatır. Ticari karakterler, zaman geçtikçe süreklilik de sağlamaktadır. Yıllar geçse bile, tüketiciler karakteri hep aynı markayla bağdaştırabilmektedirler. Örneğin, Arçelik'in Çelik karakteri, logo değişiminden sonra uzun süreden beri Arçelik'in karakteri olarak reklamlarda yerini almaktadır. Tekrar ve farklılaştırma gibi marka bağlantılarını güçlendirebilecek reklam faktörleri bir reklam kampanyası tasarlanırken dikkatlice düşünülmelidir. (LaTour, 2004, 207).

İyi bir şekilde yapılmış ürün yerleştirme örneklerinin iletişim ve satış etkinliği açısından başarılı sonuçlar verdiği yapılan araştırmalarda vurgulanmaktadır. Aslında ürün yerleştirme bilindik reklam mesaj biçimlerinden farklıdır ve uygulamada ürün yerleştirme çalışmalarının arttığı görülmektedir. Ürün yerleştirme kavramsal olarak sponsorlukla karıştırılmaktadır. Onu sponsrluktan ayıran temel nokta eserin içinde son derece doğal görünmeyi benimseyerek olumlu bir imaja sahip olmayı benimsemesi ve desteklemenin sponsorluktan farklı olarak ikincil amaç olmasıdır. Bununla birlikte ürün yerleştirmede verilen desteği açıklamak gereksiz olarak değerlendirilmektedir (Tıgılı, 2004, 24). Bugün ürün yerleştirme istatistikleri ise şunları göstermektedir. Televizyonda ürün yerleştirme 2004 yılında atağa geçmiş %30.5'lik oranla 3.45 milyon Dolara ulaşmış; 2009 yılında söz konusu bu oranın 6.94 milyon Dolara erişeceği tahmininde bulunulmuştur (Seock ve Norton, 2008, 197-199).

Event kavramı Cambridge Sözlüğü'nde "herhangi bir şey özellikle de önemli, alışılmadık bir şey" olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında (event), gözlemlenebilir veya fark edilebilir bir olay olabilir. Pazarlama açısından baktığımızda ise event; hedef kitleyi, bir marka çatısı altında herhangi bir faaliyet doğrultusunda bir araya getirmek olarak ifade edilebilir. Gelişen ve değişen dünyada önem kazanan bir değer olan sosyal sorumluluk kavramı işletmelerin stratejilerinde odak noktası olmuştur. Geçmişte tek amaçları kar sağlamak olan işletmeler, değişen dünya, gelişen teknoloji ve küresel rekabet ortamında stratejilerini, sadece kar elde etmenin yanında toplumun ihtiyaç ve isteklerine cevap vermek, eksik yanlarını tamamlamak, toplum sorunlarına duyarlı kalmamak yönünde değiştirmişlerdir. İşletmelerin tüketicieye karşı iyi bir izlenim bırakma zorunluluğu, profesyonel yöneticiliğin gelişmesi, çevre kirliliğini önleme, toplumun beklentilerine uygun ürün ve hizmet üretimi, doğal kaynakların doğru kullanılması, işçi sendikalarının gelişmesi ve farkındalığı arttırmak sosyal sorumluluğun önem kazanmasının nedenleri arasındadır.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (1996). Measuring brand equity across products and markets. *California management review*, 38(3), 102-120.
- Aaker, D. (2007). *Marka Değeri Yönetimi*, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Aaker, Jennifer ve Susan Fournier (1995), "A Brand as a Character, a Partner and a Person: Three Perspectives on the Question of Brand Personality," *Advances in Consumer Research*, 22, 1:391-395.
- Abratt, R., & Bick, G. (2003). Valuing brands and brand equity: Methods and processes. *Journal of applied management and entrepreneurship*, 8(1), 21.21-39.
- Argan, M., N. M. Velioğlu, M. T. Argan. (2007) Marka Yerleştirme Stratejilerinin Hatırlama Üzerindeki Etkisi: "Gora Filmi Üzerine Araştırma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 163-164.
- Arslan, K. (2006). *Marka Hukuku*, İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aslanoğlu, S., & Zor, İ. (2006). Bilgi Varlıklarının Değerlemesi: Entelektüel Sermaye Ölçüm ve Değerleme Modelleri; Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (29), 152-165.
- Bakkaloğlu, B. (2000). *Markalar, Yaşam Tarzları Tüketici Bilinci ve Marka Performans Ölçümü*. Her Yönüyle Pazarlama İletişimi, MediaCat Kitapları, Ankara, 91-100.
- Balasubramanian, Siva K., (1994). Beyond Advertising and Publicity: Hybrid Messages and Public Policy Issues. *Journal Of Advertising*, 23.2, 29-46.
- Balkaş, E.E. (2006), "Which One Is More Important In Advertising? Creativity or Ethics in Designs? With Case Study ", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 67-80.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayrakdaroglu, A., & Mirgen, Ç. (2016). Marka Değerinin Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi: BIST'de Bir Araştırma*/The Impact of Brand Value on Stock Returns: A Empirical Research on the BIST. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 111.
- Beder, S. (1998). A community view. In *Caring for Children in the Media age*, Papers from a national conference, edited by John Squires and Tracy Newlands, *New College Institute for Values research, Sydney*, 101-111.
- Borça, G. (2002). *Bu Topraklardan Dünya Markası Çıkar mı? Marka Olmanın ABC'si*, İstanbul: mediakat Kitapları.
- Callcott, M. F., & Lee, W. N. (1995). *Establishing the spokes-character in academic inquiry: historical overview and framework for definition*. ACR North American Advances.
- Casadio, S., Luati, A., & Tassinari, G. (2002). Intervention analysis to assess advertising effectiveness on brand awareness.
- Catty, J. (2011). ISO 10668 and Brand Valuations: A Summary for Appraisers. *Business Valuation Update*, 17(4), 1-7.
- Certain, L. K., & Kahn, R. S. (2002). Prevalence, correlates, and trajectory of television viewing among infants and toddlers. *Pediatrics*, 109(4), 634-642.
- Chadwick, S., & Thwaites, D. (2005). Managing sport sponsorship programs: Lessons from a critical assessment of English soccer. *Journal of Advertising Research*, 45(3), 328-338.
- Chan, K. (2000). Hong Kong children's understanding of television advertising. *Journal of Marketing Communications*, 6(1), 37-52.
- Cohen, J. (2005). *Intangible Assets Valuation and Economic Benefit*, John Wiley & Sons Inc, New Jersey.
- Connor, S. M. (2006). Food-related advertising on preschool television: building brand recognition in young viewers. *Pediatrics*, 118(4), 1478-1485.
- CRAVENS, K. S., & Guilding, C. (1999). Strategic brand valuation: a cross-functional perspective. *Business Horizons*, 42(4), 53-54.
- Crimmins, J. C. (2000). Better measurement and management of brand value. *Journal of Advertising Research*, 40(6), 136-144.
- Dimbiloğlu, A. A. (2014). *Marka Değerinin Belirlenmesi: Örnek Olay Uygulaması BİST*
- Dotz, W., & Husain, M. (2003). *Meet mr. product: The art of the advertising character*. Chronicle Books.
- Dyson, P, Farr, A. ve Hollis, N. S. (1996). Understanding, Measuring, and Using Brand Equity. *Journal of Advertising Research*, 36(6).
- Elden, M. (2003). *Reklam Yazarlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elitok, B. (2003). *Hadi Markalaşalım*. 1. Basım. İstanbul: SistemYayıcılık.
- Erdil, T. S., & Uzun, Y. (2009). *Marka Olmak*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Erdoğan, Z. (2002). Bütünleşik Pazarlama İletişimi Karmasında Spnslrluk, *Pazarlama Dünyası*, Nl: 4, Temmuz- Ağustos.
- Eren, E. (2006). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 9. Basım İstanbul: Beta Kitap.
- Ertas, A. (2003). Ürün Yerleştirme İçin Yeni Bir Rol. *Mediacat Dergisi*. 11.(98) , 26.
- Excellence, B. E. (2001). *Volume 1: Brand Equity Review*. BBDO Group Germany, November.
- Fırat, D., & Badem, A. C. (2008). Marka Değerleme Yöntemleri ve Marka Değerinin Mali Tablolara Yansıtılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38), 210-219.
- Fischer, P. M., Schwartz, M. P., Richards, J. W., Goldstein, A. O., & Rojas, T. H. (1991). Brand logo recognition by children aged 3 to 6 years: Mickey Mouse and Old Joe the Camel. *Jama*, 266(22), 3145-3148.

- Franses, P., & Vriens, M. (2004). Advertising effects on awareness, consideration and brand choice using tracking data.
- Franzen, G., (2002). Reklamın Marka Değerine Etkisi, çev: F. Yalım. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Grigsby, D. W., & Stahl, M. J. (1997). Strategic Management: Total Quality and Global Competition. *Blackwell Pub*, (s 4).
- Hoyer, W. D., & Brown, S. P. (1990). Effects of brand awareness on choice for a common, repeat-purchase product. *Journal of consumer research*, 17(2), 141-148.
- Huston, A. C. (1994). Children in poverty: Designing research to affect policy. *Society for Research in Child Development*.
- İlik, S. (2014). *Finansal Temelli Marka Değeri Tespiti: Boya Sektörü Üzerinde Uygulama*. 47. Ankara: Türk Patent Enstitüsü.
- Johansson, J. K., Dimofte, C. V., & Mazvancheryl, S. K. (2012). The performance of global brands in the 2008 financial crisis: A test of two brand value measures. *International Journal of Research in Marketing*, 29(3), 235-245.
- Kadıbeşgil, S., (2006). *İtibar Yönetimi*, 1. Basım, İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Kapferer, J. N. (2008). *The New Strategic Brand Management*. London: Kogan Page.
- Karpat, I. A. (2004). *Marka Yönetimi*, 1. Basım İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Kim, G., Kim, A., & Sohn, S. Y. (2009). Conjoint analysis for luxury brand outlet malls in Korea with consideration of customer lifetime value. *Expert Systems with Applications*, 36(1), 922-932.
- Klein-Bolting, U., & Busch, O. (2000). Markenführung im Digital Age. *Das Handbuch der Unternehmenskommunikation*, 148-161.
- Keller, K. L. (2003). Brand synthesis: The multidimensionality of brand knowledge. *Journal of consumer research*, 29(4), 595-600.
- Keller, K. L., Parameswaran, M. G., & Jacob, I. (2011). *Strategic brand management: Building, measuring, and managing brand equity*. Pearson Education India.
- Latour, B. (2004). How to talk about the body? The normative dimension of science studies. *Body & society*, 10(2-3), 205-229.
- Macklin, M. C. (1996). Preschoolers' learning of brand names from visual cues. *Journal of consumer Research*, 23(3), 251-261.
- Macdonald, E & Sharp, B., (2003). Management Perceptions of the Importance of Brand Awareness as an Indication of Advertising Effectiveness, *Marketing Bulletin*, 14(2).
- Madden, T. J., Fehle, F., & Fournier, S. (2006). Brands matter: An empirical demonstration of the creation of shareholder value through branding. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(2), 224-235.
- Mediacat Dergisi, (Şubat 2004). Ürün Yerleştirmeye Global Bir Yaklaşım, 12.109:36-37.
- Mizerski, R., (1995). The Relationship between Cartoon Trade Character Recognition and Attitude Toward Product Category in Young Children, *Journal of Marketing*, 59, 58-70.
- Morton, J. (1994). The EquiTrend Survey. *Marketing Management*, 2(4), 37.
- Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2005), *Pazarlama İletişimi Yönetimi*, MediaCat Kitapları.
- Ogilvy, D. (1955). The image of the brand—a new approach to creative operations. *Reprinted by Courtesy of Ogilvy & Mather*, 1-6.
- Okay, A., (1998). *Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Percy, L. & Rossiter, J. R., (1992). A Model of Brand Awareness and Brand Attitude Advertising Strategies, *Psychology & Marketing*, 9(4), 263-264.
- Peirce, K., & McBride, M. (1999). Aunt Jemima isn't keeping up with the Energizer bunny: Stereotyping of animated spokescharacters in advertising. *Sex roles*, 40(11-12), 959-968.
- Phillips, B. J. (1996). Defining trade characters and their role in American popular culture. *The Journal of Popular Culture*, 29(4), 143-158.
- Pope, N. (1998). Consumption values, sponsorship awareness, brand and product use. *Journal of product & brand management*, 7(2), 124-136.
- Raggio, R. D., & Leone, R. P. (2007). The theoretical separation of brand equity and brand value: Managerial implications for strategic planning. *Journal of Brand Management*, 14(5), 380-395.
- Reilly, R. F., & Schweih, R. P. (1998). *Valuing intangible assets*. McGraw Hill Professional.
- Resnik, A., & Stern, B. L. (1977). Children's television advertising and brand choice: A laboratory experiment. *Journal of Advertising*, 6(3), 11-17.
- Robertson, P. (1998). *New Brand Development in Brand: The New Wealth Creators*. Susannah Hart & John Murphy eds. New York: Macmillan Business.
- Rodrigue, C. S. (2006). *The Impact of Masking of Persuasive Intent On Persuasive Message Effectiveness*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Business Administration (Marketing). U.S.A: Louisiana State University
- Romaniuk, J., Sharp, B., Paech, S., & Driesener, C. (2004). Brand and advertising awareness: a replication and extension of a known empirical generalisation. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 12(3), 70-80.
- Salinas, G., & Ambler, T. (2009). A taxonomy of brand valuation practice: *Methodologies and purposes*. *Journal of Brand Management*, 17(1), 39-61.

- Salinas, Gabriela (2011), *The International Brand Valuation Manual (2nd Edition)*, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex.
- Seetharaman, A., Azlan Bin Mohd Nadzir, Z., & Gunalan, S. (2001). A conceptual study on brand valuation. *Journal of product & brand Management*, 10(4), 243-256.
- Smith, Gordon (1997), *Trademark Valuation*. John Wiley & Sons, New Jersey.
- Seock, Y. K., & Norton, M. J. (2008). College students' perceived attributes of internet websites and online shopping.
- Sneath, J. Z., Finney, R. Z., & Close, A. G. (2005). An IMC approach to event marketing: The effects of sponsorship and experience on customer attitudes. *Journal of Advertising Research*, 45(4), 373-381.
- Taşdemir, E. (2001). Hedef kitleye ulaşmada etkili bir araç: Sponsorluk. *Selçuk üniversitesi iletişim fakültesi akademik dergisi*, 2(1), 97-106.
- Tek, Ö. B. (2004). Bütünleşik Pazarlama İletişiminde ve Markaların Yerleşiminde Maskotların Rolü ve Önemi. *Pazarlama Dünyası*, Yıl, 18, 2004-4.
- Thompson, C. J., Rindfleisch, A., & Arsel, Z. (2006). Emotional branding and the strategic value of the doppelgänger brand image. *Journal of marketing*, 70(1), 50-64.
- Tıgılı, M. (2004) *Bir Aktör Olarak Markalar: Ürün Yerleştirme*. 1. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Tıgılı, M. (2010). *Pazarlama İletişiminde Şöhret Figürü*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Tokol, T. (1994). *Pazarlama Yönetimi*. 5. Basım Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Tolungüç, A., (1992), Tanıtım ve İmaj, *Anatolia Turizm-Çevre Dergisi*, 3(27), 11-19.
- Tosun, N.B. (2003) *Pazarlama Halkla İlişkileri ve Reklam*. 1. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Tuğay, O., & Top, T. (2014). TMS 38'e Göre Marka Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40).
- Turner, G. (2006). The mass production of celebrity: 'Celestoids', reality TV and the 'demotic turn'. *International journal of cultural studies*, 9(2), 153-165.
- Uztağ, F. (2005). Markan Kadar Konuş – Marka İletişimi Stratejileri-"3. Basım İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Valkenburg, P. M., & Buijzen, M. (2005). Identifying determinants of young children's brand awareness: Television, parents, and peers. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(4), 456-468.
- Vollmers, S. M.. (1995). *The Impact on Children of Brand And Product Placements In Films*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marketing. U.S.A: The Florida State University
- Wohlfeil, M., & Whelan, S. (2006). Consumer motivations to participate in event-marketing strategies. *Journal of Marketing Management*, 22(5-6), 643-669.
- Youn, S., Sun, T., Wells, W. D., & Zhao, X. (2001). Commercial liking and memory: moderating effects of product categories. *Journal of advertising research*, 41(3), 7-13.
- www.ciadvertising.org, 11.05.2018
- http://www.academia.edu/3857509/Urun_yerlestirme 11.09.2018
- Seock ve Norton, 2008, 197-199 <https://vtechworks.lib.vt.edu/handle/10919/81075>, 10.05.2018
- http://www.sosyalhizmetuzmani.org/reklamvecocuk.htm. 11.08.2018
- YOUNG & Rubicam Brand Asset Valuator,
- http://ruby.fgcu.edu/courses/tdugas/ids3332/acrobat/bav.pdf 16.09.2018.

Son Düzenlemeler Işığında Türkiye'ye Posta-Kargo Taşımacılığı Yoluyla Eşya İthalatı

Öğr.Gör.Dr. Raşit Gültekin¹

¹Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü rasingultekin@trakya.edu.tr

Özet: Günümüzde bilgi-iletişim teknolojisi ile taşımacılık ağlarının yaygın ve gelişmiş olması, uluslararası eşya ticaretini de olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim küçük partiler şeklinde de olsa, eşyanın siparişi ile alıcısına teslimi için arada geçen süre artık günlerle ifade edilir hale gelmiş ve neredeyse ulusal ticarete yakın değerlere ulaşmıştır. Aynı şekilde elektronik ticaret kapsamında bir taraftan tüketicilerin tercihlerine uygun eşya ve satınalma modelleri sunulurken, diğer taraftan da posta-kargo taşımacılığı kapsamında hız ve güven sağlanmış ve bu durum da ticaret hacmini yüksek seviyelere çıkarmıştır. Bununla birlikte, ticari olsun ya da olmasın, ülkeler arasındaki eşya hareketi tabi olduğu gümrük ve dış ticaret mevzuatına bağlı olarak kısıtlanabilmekte ve hatta yasaklanabilmektedir. Çalışmada son düzenlemeler ışığında Türkiye'ye posta-kargo (hızlı kargo) taşımacılığı yoluyla eşya ithalatı kapsamında ve ticari nitelik taşımayan eşya özelinde gümrük işlemleri ve bu işlemleri vergilendirme rejimi bağlamında etkileyen unsurlar ile gümrük vergileri ve muafiyetleri (istisnaları) konusu incelenmiş ve Türkiye'de posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük vergilerine tabi olma durumunun ve bununla bağlantılı muafiyet uygulamalarının, zaman içerisinde kamu gelirleri bakımından devletin lehine; maliyet artııcı olmaları bakımından tüketicilerin aleyhine düzenlemelere konu edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Mikro Ticaret, Gümrük İşlemleri, Gümrük Muafiyetleri, Tek ve Maktu Vergi

1. GİRİŞ

Günümüzde bilgi-iletişim araçlarının teknolojik olarak ulaştığı nokta ve toplumda her kesim tarafından yaygın şekilde kullanımı, etkisini ticaret alanında da göstermiş ve bu araçlar, dahili ticarete ve uluslararası ticarete etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim artık kişiler, kurumsal ya da bireysel olarak, internet-ağ bağlantısı olan cep telefonu, tablet veya dizüstü bilgisayar ya da benzeri mobil ya da sabit iletişim araçlarıyla, zamandan ve mekandan bağımsız bir şekilde, bir eşyanın veya hizmetin satıcısı veya alıcısı olabilmektedirler. Teknolojinin sunduğu bu imkan yoluyla gerçekleştirilen ve lojistik-taşımacılık alanında yaşanan gelişmeler sayesinde kolaylaşan ve hızlanan uluslararası elektronik ticaret (e-ticaret), gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde, işletmeler ile işletmeler, işletmeler ile tüketiciler ve hatta tüketiciler arasında kapsamlı bir şekilde ticari nitelikte ya da küçük partiler halinde mikro nitelikte yapılmaktadır. Uluslararası e-ticaretin yükselen hacmi, aynı zamanda bu yolla yapılan ticaretin dünya gündeminde üzerinde önemle durulan konular arasında yer almasını sağlamıştır.

Ticari nitelikte olsun ya da olmasın ülkeler arasındaki eşya hareketi, kamusal niteliği ağır basan ve temelde özel kesimi ilgilendiren çeşitli düzenlemelere konu olmaktadır. Uluslararası eşya ticareti, genel olarak; bu ticareti mümkün olduğunca serbestleşmesini, basitleşmesini, standartlaşmasını ve kolaylaştırarak maliyetinin düşmesini sağlamak üzere oluşturulan uluslararası ve bu ticareti ülke ekonomisi ve insanların yararına sonuçlanmasını sağlamak üzere ve uluslararası düzenlemelerin de esas alınarak oluşturulduğu ulusal kurallara göre gerçekleşmektedir. Bunlardan ana düzenleme alanını oluşturan gümrük mevzuatı, gümrük idareleri ve bu idarelerle muhatap olan kişileri ilgilendiren kurallar çerçevesinde ve gümrük işlemleri yoluyla gümrük bölgeleri arasındaki eşya hareketini konu almaktadır. Türkiye'de de gümrük mevzuatı, eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesine (TGB) girişine, bu bölgeden çıkışına ya da transit geçişine ilişkin gümrük idaresince ya da bu idarenin denetim ve gözetimi altında ilgili kişilerce yerine getirilen işlemleri düzenleyen kuralları içermektedir. Bu kuralların bir kısmı da posta veya hızlı kargo yoluyla gelen eşyaya ilişkindir.

Bu bağlamda çalışmanın konusunu, son düzenlemeler ışığında uluslararası e-ticaret kapsamında ve küçük partiler halinde Türkiye'ye posta veya hızlı kargo (posta-kargo) taşımacılığı yoluyla gelen eşya ithalatı oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında; uluslararası e-ticaret ve gümrük boyutu, posta-kargo yoluyla gelen eşyaya ilişkin gümrük işlemlerinin kaynağı, mali hukuk çerçevesinde bu yolla gelen eşyanın muafiyet (istisna) kapsamında olmasında veya vergilendirilmesinde etkili olan unsurlar ve gümrük işlemleri ile posta idaresinin ve kargo işletmelerinin sorumlulukları incelenecektir. Bu amaçla ana inceleme konusu olan gümrük mevzuatı ve bu mevzuatın kapsamını belirleyen Gümrük Kanunu ile bu Kanunun verdiği yetkiye

dayanarak yayımlanan ikincil düzenlemeler ile bilimsel görüşler üzerinde durulacaktır. Çalışmanın konusu; posta-kargo yoluyla gelen, ticari nitelik taşımayan ve alıcısı gerçek kişi olan ithalatla (serbest dolaşıma girişle) sınırlandırılacağından, bunun dışındaki konulara, konusuyla ilgili olduğu ölçüde çalışmada yer verilecektir.

2. ULUSLARARASI E-TİCARET VE GÜMRÜK BOYUTU

Bilgi-iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ile bilgiye ulaşma hızındaki artış, e-ticareti hızlandırmıştır. Çevrimiçi kanalların yanında lojistiğin ulaştığı nokta sayesinde küresel girişimcilerin eşyasını yurtdışı pazarda sunabilmesi bu süreci olumlu yönde etkilemektedir (Kantarci vd., 2017: 29). Bununla birlikte ülkeler arasındaki eşya hareketi gümrük mevzuatı ve gümrük işlemleri çerçevesinde gümrük idaresince denetlenmektedir. Aşağıda e-ticaretin tanımı ve kapsamı ile gümrük işlemleriyle ilgili boyutu üzerinde durulacaktır.

2.1. E-Ticaretin Tanımı ve Kapsamı

E-ticaret, kabul görmüş genel bir tanıma sahip değildir; ancak, dar ve geniş anlamda tanımlanmaktadır. Buna göre e-ticaret, dar anlamda, internet vasıtasıyla iş yapmak, eşya ile çevrimdışı (offline) sunulan hizmetleri ve dijitalleştirilebilen ürünleri satmak ve bilgisayar yazılımı gibi olanları da çevrimiçi (online) sağlamaktır (Coppel, 2000: 4). Geniş anlamda e-ticaret ise, genel olarak bilgi-iletişim teknolojileri yoluyla yapılan ticari faaliyettir (UNECE, 2011: 249-250). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) himayesinde 1999'da yapılan bir çalışmada e-ticaret, bu amaçla kullanılan ağ ve ilgili iş süreçleri şeklindeki iki yönüyle tanımlanmıştır. Buna göre OECD, e-ticareti; geniş anlamda, EDI (Electronic Data Interchange) dahil ve intranet hariç olmak üzere, bilgisayar destekli ağlar üzerinden yönetilerek mal ve hizmet alım-satımı; dar anlamda ise, intranet üzerinden yapılanlar hariç olmak üzere, web tabanlı EDI ve diğer yazılımlar da dahil internet üzerinden yönetilerek mal ve hizmetlerin alım-satımı olarak tanımlamıştır. Böylece e-ticaret; geniş anlamda, bilgisayar ağları yoluyla gerçekleştirilen her türlü elektronik işlemi, dar anlamda ise, mal ve hizmet alım-satımına yönelik siparişin internet yoluyla yapılmasını kapsamaktadır. OECD, 2010'da, alım-satım amacıyla yapılan siparişleri içerecek şekilde geliştirilen özel yöntemleri de e-ticaret tanımına dahil etmiş ve bu işlemlerin çevrimiçi yapılması zorunluluğunu aramamıştır (UNECE, 2011: 251). Türk hukukunda ise, 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenesi Hakkındaki Kanunda (RG, 5.11.2014-29166) e-ticaret, fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet olarak tanımlanmıştır (m.2/a).

E-ticaretin, çalışma konusuyla ilgili kapsamının sınırlandırılması ve gümrük boyutuyla ilgisinin ortaya konulması bakımından, taraflarının bulundukları ülkeye göre, dahili e-ticaret ve uluslararası e-ticaret olarak iki kapsamda ele alınması mümkündür. Dahili e-ticaret, ülke sınırları içerisindeki internet veya diğer harici ağlar yoluyla gerçekleştirilen ticari işlemler; uluslararası e-ticaret ise, ülkeler arasında ve genellikle internet üzerinden veya fiziki olarak mal ve hizmet alım-satımı şeklindeki ticari işlemlerdir (UNECE, 2011: 249-250).

E-ticaret satıcısı ve alıcısına göre farklı kategorilerde gruplandırılmaktadır; işletmeler arası e-ticaret (business-to-business: B-to-B/B2B), işletmeler ile tüketiciler arası e-ticaret (business-to-consumer: B-to-C/B2C), tüketiciler arası e-ticaret (consumer-to-consumer: C-to-C/C2C) ve firmalar ile devlet arası e-ticarettir (business-to-government: B-to-G/B2G). İşletmeler arası e-ticarete eşya, ticari mahiyet ve miktarda olabileceği gibi olmayabilir. İşletmeler ile tüketiciler arasındaki e-ticaret ise; sosyal ağlar, özel olarak tasarlanmış e-ticaret web siteleri veya mobil uygulamalar üzerinden eşyanın satışı şeklinde gerçekleşmektedir. Eşyanın genellikle küçük partiler halinde olması bu ticarin mikro ticaret olarak da adlandırılmasını sağlamaktadır. Tüketiciler arasındaki e-ticaret de, benzer şekilde, bu amaçla tasarlanmış web siteleri, sohbet odaları veya tüketici blogları gibi çevrimiçi pazarlama platformları üzerinden gerçekleşmektedir. İşletmeler ile devlet arasındaki e-ticaret ise, işletmeler arasındaki e-ticarete benzetmekle birlikte, bir tarafı kamu kurum ve kuruluşlarının olduğu ve genellikle kamu ihaleleri yoluyla gerçekleşen e-ticarettir (UNECE, 2011: 250.; UNCTAD, 2015: 3.; UNCTAD, 2016: 1).

2.2. E-Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Genel İlkeler

Ekim 1998’de Ottawa’da e-ticarete ilişkin genel vergilendirme ilkeleri kabul edilmiştir. Geleneksel ticarete de aynı şekilde uygulanması öngörülen bu ilkeler; tarafsızlık, etkinlik, kesinlik, basitlik, adalet ve esneklik olarak belirlenmiştir. Buna göre ülkeler e-ticareti vergilendirirken; e-ticaret biçimleri arasında ve geleneksel ticaret ile e-ticaret arasında tarafsız ve eşit olmaya çalışarak, çifte vergilendirmeyi veya vergi dışı kalmayı önleyecek; işletmelerin uyum maliyeti ve ülkelerin de idari maliyeti mümkün olduğu ölçüde azaltılacak; vergi mevzuatı açık ve anlaşılır olacak, kişiler durumları hakkında kolay bilgi sahibi olacak, vergi tutarları zamanında ve doğru olarak hesaplanacak ve vergi kayıp-kaçığı en aza indirilecek, vergilendirme sistemleri teknolojik ve ticari gelişmelere uyum sağlayacak şekilde esnek ve dinamik bir yapıda olacaktır (OECD, 2001: 10).

2.3. E-Ticaretin Gümrük İdaresince Yönetimine İlişkin İlkeler

Gümrük işlemleri kapsamında uluslararası, yani sınır ötesi-gümrük bölgeleri arasındaki e-ticaretin; çevrimiçi sipariş, satış, iletişim ve uygulanabiliyorsa ödeme, sınır ötesi işlem/taşıma, somut-fiziki eşya ile ticari veya ticari olmayan bir alıcı-tüketici varışlı olması şeklinde özellikleri bulunmaktadır (WCO, 2018a: 8). Dolayısıyla gümrük mevzuatının ve gümrük işlemlerinin, ülkelerin gümrük bölgelerine giren veya bu bölgelerden çıkan eşyaya ilişkin olduğu göz önüne alındığında, hizmetlerin ve dahili e-ticaretin gümrük işlemleriyle ilgili bir boyutu bulunmamaktadır. Diğer taraftan, mali ve vergisel boyutu olması nedeniyle vergilendirmeye ilişkin genel ilkelerin gümrük mevzuatının hazırlanması ve gümrük işlemleri sırasında dikkate alınması gerekmektedir.

Uluslararası e-ticarette gümrük mevzuatı bağlamında çeşitli alanlara ilişkin çerçeve ilkeler belirlenmiştir. Bu alanlar; gelişmiş elektronik veri risk yönetimi, işlemlerin kolaylaştırılması ve basitleştirilmesi, emniyet ve güvenlik, gelirlerin tahsilatı, ölçme ve analiz, ortaklık, kamu farkındalığı, sosyal yardım ve kapasite geliştirme ile mevzuattır (WCO, 2018a: 9). Söz konusu ilkelerin odağında ticaretin kolaylaştırılması, risk yönetimi, e-ticaret taraflarıyla veri değişimi ve paylaşımı, gümrük denetimi ve gelir tahsilatı bulunmaktadır. Bu bağlamda gümrük işlemlerinin kağıtsız ortamda yürütülerek risk analizine dayalı olarak gümrük idaresince denetlenmesi bütün dünyada kabul gören uygulama halini almıştır. Böylece; işlemler hızlanarak gümrük kapılarında yığılmalar engellenecek, eşyanın daha gümrük bölgesine gelmeden denetimi sağlanacak ve buna bağlı olarak eşyanın geri gönderilmesi riski kalkacak ve ticaret erbabı da zaman, düşük maliyet ve itibar elde edecektir. Gümrük idarelerinin aynı zamanda gelir tahsilatı yapan kamu birimleri olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan hem gümrük işlemleriyle ilgili kamu geliri tahsilatının güvence altına alınması ve hızlandırılması hem de kişilere bu alanda kolaylıklar sağlanması amaçlanmaktadır. Ne var ki düşük kıymetle beyan, hatalı beyan, eşyanın tarifesinin veya tanımının yanlış yapılması, eşyanın partilere ayrılması ile kısıtlamaya veya yasaklamaya tabi eşyanın sevki ve ithali ile bu işlemlerin tarafları arasında veri değişimi, yeterli zaman ve ekipmanın olmaması ve illegal ticaret gümrük işlemleriyle ilgili problemli alanları oluşturmaktadır (WCO, 2017: 21-24).

3. POSTA-KARGO YOLUYLA GELEN EŞYAYA İLİŞKİN GÜMRÜK İŞLEMLERİNİN KAYNAĞI

Ticari nitelikte olsun veya olmasın, ülkelerin gümrük bölgeleri dışında bulunan eşyanın bu bölgelere kesin, geçici veya yeniden ithali, ancak belirli kuralların tam ve doğru bir şekilde ve zamanında uygulanmasıyla mümkündür. Bu kuralların kaynağını temelde gümrük mevzuatı oluşturmaktadır. Ayrıca kişiler, gümrük mevzuatı yanında, duruma göre; ticaret politikası ve taşımacılık, kambiyo ve mali konuları düzenleyen mevzuattan kaynaklanan maddi ve şekli ödevleri de, gümrük işlemleri sırasında yerine getirmek durumundadır.

Gümrük mevzuatı; gümrük idaresiyle muhatap olan kişilerin, bu idarenin gözetim ve denetimi altında yerine getirdiği ve eşyanın menşesine, tarifesine, kıymetine ve niteliğine göre içeriği değişebilen gümrük işlemlerini düzenleyen kurallar topluluğudur. Gümrük mevzuatı; en az iki ülke arasındaki eşya akımını ilgilendirmesi nedeniyle uluslararası düzenlemelere ve ulusal düzenlemelere göre şekillenmektedir.

3.1. Uluslararası Düzenlemeler

Küreselleşme ve bölgesel bütünleşmeler ile uluslararası örgütler himayesinde yürütülen çok taraflı siyasi ve ticari ilişkiler ile ticaret savaşları, gümrük mevzuatının kapsamını ve uygulamasını etkilemektedir. E-ticaret ve posta-kargo taşımacılığı da bu süreçten etkilenen ve düzenleme yapılan alanlar arasında bulunmaktadır. Posta-kargo taşımacılığı yoluyla gelen eşyaya ilişkin gümrük işlemlerini belirleyen ilke ve uygulamaların önemli bir kısmı da, bunların tavsiye kararına veya anlaşma/sözleşme hükmüne bağlandığı Gümrük İşbirliği Konseyi (Customs Co-Operation Council-CCC) ve halefi Dünya Gümrük Örgütü (World Customs Organization-WCO), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) ve Avrupa Birliği (AB) düzenlemelerinde bulunmaktadır.

Gümrük İşbirliği Konseyinin “Küçük Miktarlarda Gerçek Kişilere Gönderilen veya Yolcu Beraberinde Getirilen Eşyaya Maktu Vergi Uygulanması” konulu 11.6.1968 tarihli Tavsiye Kararında, küçük miktarlarda olmakla birlikte vergiye tabi eşyanın çeşitliliği, gönderi fazlalığı ile işlemlerinin zamanında tamamlanamamasının gümrük idareleri için problem oluşturduğu; maktu verginin işlemleri basitleştirerek hızlandıracağı ve belirli hallerde ülkelerin vergi gelirlerini ve ekonomik çıkarları koruyacağı vurgulanmıştır. Bu amaçla üyelere gerçek kişilere gönderilen veya yolcu beraberinde getirilen küçük miktardaki eşyaya ithalatın/eşyanın ticari nitelikte olmaması, ülkenin ekonomik durumuna göre ve mümkün olması halinde 60 Dolardan az olmayacak şekilde belirlenecek gümrük kıymeti üzerinden maktu vergi alınması tavsiye edilmiştir. Ayrıca bu verginin oranının ithalata ilişkin tüm vergileri ve mali yükümlülükleri kapsayacak şekilde; verginin hesaplanmasına ilişkin işlemlerin de mümkün olduğu ölçüde basitleştirilerek belirlenmesi istenmiştir (WCO; 2019). Konseyin “Hediyelik Gönderilerin Serbest Dolaşıma Girişi” konulu ve 11.6.1968 tarihli Tavsiye Kararında ise; turizm, kültürel ve ailevi ilişkiler ile işçi hareketlerinin ülkeler arasındaki hediyelik eşya gönderimini artırdığı vurgulanarak, ithalata konu gümrük kıymeti 15 Doları (1978’de 25 Doları ve 1983’te de 30 SDR’ı) geçmeyen hediyelik eşyaya; eşyanın aynı sevkiyatta aynı gerçek kişiye yönelik olması, aynı adrese gönderilmesi, sevkiyatın süreklilik göstermemesi, kişisel veya ailevi kullanıma yönelik olması, ticari nitelik taşınamaması, göndericinin eşyanın kıymetini ve hediyelik olduğunu paketi üzerinde belirtmesi ve işlemlerin de mümkün olduğunca basitleştirilmesi şartlarıyla muafiyet tanınması tavsiye edilmiştir (WCO; 2019).

Diğer bir düzenleme olan Dünya Gümrük Örgütü himayesinde hazırlanan Revize Kyoto Sözleşmesinin (RG, 31.03.2006-26125) Genel Ekinde; eşyanın varışı öncesinde gümrük beyannamesinin ve ilgili belgelerin verilmesi, tescil edilmesi ve kontrolü (m.3/25), tamamlayıcı beyan, yerinde gümrükleme ve ticari kayıtlar üzerinden işlemlerin yerine getirme (m.3/32), bozulabilir eşya, canlı hayvan ve aciliyet taşıyan eşya bakımından muayenede öncelik tanıma (m.3/34); muayene sonrası bir ihlalin tespit edilmemesi, gerekli izin ve belgelerin alınması ve vergilerle ilgili işlemlerin tamamlanması şartıyla eşyanın önceden teslimi (m.3/40), vergi tahsilatı yapılmayacak asgari vergi ve gümrük kıymeti tutarlarının belirlenmesi (m.4/13), ödemenin ertelenmesiyle ilgili şartların belirlenmesi (m.4/15), ertelemeye mümkün olduğu ölçüde faiz işletilmemesi (m.4/16), erteleme süresinin en az 14 gün olarak belirlenmesi (m.4/17), gümrük denetiminin mevzuata uygunluğu sağlayacak ölçüyle sınırlandırılması (m.6/2), gümrük denetiminde risk yönetiminin kullanılması (m.6/3-4), işbirliğinin artırılması ve gümrük denetiminde etkinliğin sağlanması için gümrük idaresi ile ticaret erbabı arasında mutabakat metinlerinin hazırlanması (m.6/8) konularında standartlar belirlenmiştir (WCO, 2018b: 16-20).

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) himayesinde hazırlanan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasında (RG, 5.3.2016/29644); eşyanın teslimi ve gümrük işlemlerinin tamamlanmasıyla ilgili varış öncesi denetime imkan verilmesi (m.7/1), eşya teslimi ile gümrük vergilerinin nihai tespitinin ayrılması (m.7/3), en azından hava yoluyla gelen eşyanın hızlı teslimine imkan verilmesi (m.7/8), bozulabilir eşyayla ilgili işlemlerin mümkün olan en kısa zaman içerisinde tamamlanması ve bu eşyanın mesai saatleri dışında da teslim edilmesi (m.7/9) konularında düzenleme yapılmıştır (WCO, 2018b: 16-20).

Son olarak Avrupa Birliği gümrük mevzuatının gümrük muafiyetlerine ilişkin 16.11.2009 tarihli ve 1186/2009 sayılı Konsey Tüzüğünde (EUR-Lex, 2019); üçüncü ülkelerden gönderilen ve kıymeti 150 Euro’nun altında kalması dolayısıyla önemli değeri olmayan ve tütün ve tütün mamulleri, alkol ve alkollü içkiler ile kozmetik ürünleri haricinde olan eşya için gümrük muafiyeti tanınmıştır. Bir gerçek kişiden diğer bir gerçek kişiye gönderilen eşyaya; ticari nitelikte olmaması, gönderimin süreklilik arz etmemesi, ticari amaç taşınamaması, alıcıdan satıcıya bir bedel ödenmemesi ve kişisel-ailevi kullanıma yönelik olması şartıyla muafiyet tanınmıştır. Muafiyet tutarı, sevkiyat başına 45 Euro olarak belirlenmiştir. Bu sınırı aşmakla

birlikte 700 Euro’nun altında gümrük kıymeti olan eşyaya ise, tek ve maktu vergi uygulanacaktır (m.23-27).

Yukarıda sıralanan uluslararası düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde; posta-kargo yoluyla gelen eşyanın ticari nitelik taşıması, kullanım amacının kişisel-ailevi olması, gerçek kişilere gönderilmesi ve gümrük kıymetinin de belirli tutarı aşmaması halinde vergilendirilmemesi ya da tek ve maktu vergiye tabi tutulması ve bu yolla gelen eşyaya ilişkin gümrük işlemlerinin olağan gümrük işlemlerine göre basitleştirilerek hızlandırılması yönünde bir yaklaşım gösterilmektedir.

3.2. Ulusal Düzenlemeler

Türk hukukunda bütün mevzuat bakımından genel bağlayıcı hükümler 1982 tarihli Anayasada (RG, 9.11.1982-17863) yer almaktadır. Anayasaya göre herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlü olup, vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler ancak kanunla konulabilmekte, değiştirilebilmekte veya kaldırılabilen; muafiyet, istisna ve indirim ve oranlara ilişkin hükümlerde ise, Cumhurbaşkanına (değişmeden önce Bakanlar Kuruluna), kanunda belirtilen yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi verilebilmektedir (m.73). Bu çerçevede Posta-kargo taşımacılığı özelinde Türk gümrük mevzuatının temel kaynağı; Gümrük Kanunu (RG, 4.11.1999-23866), Gümrük Yönetmeliği (RG, 7.10.2009-27369) ve Cumhurbaşkanı Kararlarıdır (yürürlükteki Bakanlar Kurulu Kararlarıdır). Ayrıca yetkili olduğu konularda Ticaret Bakanlığının (TB) yayımladığı ikincil düzenlemeler de kural koyma ve uygulama oluşturma bakımından kaynak işlevi görmektedir.

Gümrük Kanununda gümrük vergileri tanımlanmış (m.3/8-10) ve gümrük vergilerinden muafiyet ve istisna tanınacak haller belirtilmiştir (m.167). Ayrıca Kanunda, posta gümrük işlemleri (m.173-175) ile posta-kargo taşımacılığı yoluyla gelen eşyanın gümrük işlemlerinin dolaylı temsil yoluyla yapılabilmesine ilişkin düzenlemeler vardır (m.225). Gümrük Yönetmeliğinde ise, posta gümrük işlemleri (m.455-465), posta haberleşme gönderileri (m.466-467) ile posta gümrük işlemlerine ilişkin ortak konular ve cezalar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (m.468-475). Ayrıca Gümrük Yönetmeliğinde gümrüklerde iş takibi başlığı altında posta-kargo taşımacılığına konu, belirli nitelikteki eşyanın gümrük işlemlerinin, posta idaresi veya hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmelerce vekaletname ibraz edilmeden, dolaylı temsilci olarak yapılabilmesi yönünde düzenleme bulunmaktadır (m.561).

29.9.2009 tarihli ve 2009/15481 sayılı 4458 sayılı Gümrük Kanununun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Kararda (RG, 7.10.2009-27369); kişisel eşya, şahsi eşya, kişisel kullanım, ticari kullanım ve yolcu beraberliği eşya kavramları tanımlanmış (m.3), önemli değeri olmayan eşyaya (m.45), kişisel eşyaya (m.58), yolcular tarafından serbest dolaşıma sokulan hediye eşyaya ve vergileri ödenmek suretiyle yolcu beraberinde veya posta yoluyla ya da hızlı kargo taşımacılığı yoluyla serbest dolaşıma sokulacak eşyaya ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (m.59-64). Ayrıca posta idaresinin ve hızlı kargo taşımacılığı yapan şirketlerin dolaylı temsilci olarak yetkilendirilmesine ilişkin şartlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (m.126-128).

Ticaret Bakanlığı (değişmeden önce Gümrük ve Ticaret Bakanlığı-GTB) tarafından yayımlanan 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliğinde (RG, 10.3.2013-28583); 2009/15481 sayılı Kararda belirtilen eşyanın gümrük beyanı dâhil tüm gümrük işlemlerinin bu kişiler tarafından dolaylı temsil yoluyla yapılmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Yine posta ya da hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gelen eşya konusunda Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan 24/03/2014 tarihli ve 2014/7 sayılı Genelgede; bu yollarla gelen eşyaya ilişkin işlemler ile çeşitli yasaklamalara ve kısıtlamalara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (TB, 2019a).

4. VERGİLENDİRME İŞLEMLERİ BAKIMINDAN POSTA-KARGO YOLUYLA İTHALATIN UNSURLARI

Vergilendirme işlemleri yerine getirilirken; verginin konusu, vergiyi doğuran olay, verginin matrahı, verginin tarifesi, verginin mükellefi ve verginin ödenme zamanı şeklinde ve vergi kanunlarında düzenlenmesi gereken temel unsurlara göre hareket edilmektedir.

4.1. Verginin Konusu: Eşya ve Eşyanın Niteliği

Vergilendirme işlemlerinde, her verginin mutlaka bir konusu vardır. Verginin konusu, en kısa tanımla, verginin üzerinden alındığı şeydir (Öner, 2018: 49). Gelir, eşya, hizmet, evrak, fiziki varlık veya hukuki bir olay bir verginin konusu olabilmektedir. Gümrük işlemlerinin ve dolayısıyla gümrük vergilerinin konusu ise, 4458 sayılı Gümrük Kanununda “her türlü madde, ürün veya değer” olarak tanımlanan (m.3/23) eşyadır.

Türkiye Gümrük Bölgesinde (TGB) serbest dolaşıma girecek eşya ile ilgili gümrük işlemlerinin kapsamı ve vergilendirme rejimi bakımından temel belirleyici unsur, eşyanın niteliğidir. Eşyanın niteliği ise; gümrük işlemlerine konu olan eşyanın cinsi, kıymeti, miktarı ve getiriliş amacına göre belirlenecek bir durumdur. Bu itibarla gümrük mevzuatında posta-kargo yoluyla gelen ve serbest dolaşıma girecek eşyanın niteliği, önemli değeri olmayan, gümrük vergilerinden muaf tutulan ya da vergileri ödenmek suretiyle ithal edilebilen ve ticari olmayan eşya şeklinde belirlenmiştir. Belirtilmelidir ki posta-kargo yoluyla gelen eşyanın ticari niteliğe sahip olmasa da muafiyet hükümlerine veya tek ve maktu vergi uygulamasına tabi olmadan veya ticari niteliğe sahip eşyanın gümrük mevzuatının ilgili hükümleri çerçevesinde serbest dolaşıma girişi elbette mümkündür.

4.1.1. Eşyanın Cinsi

4458 sayılı Gümrük Kanununun yürürlüğe girdiği dönemde yayımlanan mülga 2000/53 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Kararın (RG, 5.2.2000-23955) ilk halinde; “Önemli Değeri Olmayan Eşya” başlığı altında; “Posta Yoluyla Gelen Eşya” (m.4); “Zati Eşya” (m.5) ve “Gerçek Bir Kişiden Diğerine Gönderilen veya Yolcular Tarafından İthal Edilen Eşya” başlığı altında da “Posta Yoluyla Gelen Hediye Eşya” (m.32) ve “Vergileri Ödenmek Suretiyle Posta Yoluyla veya Yolcu Beraberinde İthal Edilen Eşya” (m.32) şeklinde eşya gruplandırılmıştır. Eşyanın bu şekilde ayrıma tabi tutularak gümrük işlemlerinin yerine getirilmesi, birbiri içerisine girmiş ve karmaşık terminoloji ve bir yapıda olmakla birlikte, halen mevcuttur. Bu bağlamda gümrük işlemlerinin konusunu oluşturan eşya; ticari eşya, önemli değeri olmayan eşya, kişisel eşya, vergileri (tek ve maktu) ödenerek ithal edilebilen kişisel eşya, yolcu beraberinde kişisel veya hediye eşya niteliğinde olabilmektedir. Ayrıca kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümler bakımından eşya; ithali serbest, izne tabi, kanunla veya genel düzenleyici işlemlerle yasaklanmış eşya niteliğinde olabilmektedir.

Posta-kargo yoluyla gelen ticari nitelikteki eşyanın serbest dolaşıma girişi, ancak olağan gümrük işlemlerinin yerine getirilmesiyle mümkündür. Gümrük Kanunu uyarınca bu nitelikteki eşyanın serbest dolaşıma girişi için usulüne uygun şekilde beyanı yapılmalı, ticaret politikası önlemleri yerine getirilmeli, ödenmesi gereken bütün vergileri tam-zamanında ödenmeli ve ilgili mevzuatı gerektirdiği bütün işlemler tamamlanmalıdır (m.74/1).

Gümrük Kanunu ilk yürürlüğe girdiğinde 100 Euro olan ve 5911 sayılı Kanunla (RG, 7.7.2009-27281) yapılan değişiklikle 150 Euro’ya yükseltilecek bir eşik değeri belirlenmiş ve gümrük kıymeti bu eşik değeri aşmayan eşya “önemli değeri olmayan eşya” niteliğinde kabul edilerek muafiyet kapsamına alınmıştır. Gümrük Kanununda bu nitelikteki eşyanın cinsi bakımından ise, bir belirleme yapılmamış; ancak Cumhurbaşkanı, eşyayı tanımlamaya, cins, nevi ve miktarını belirlemeye, muafiyet (istisna) tutarlarını sınıra kadar indirmeye, iki katına kadar çıkartmaya ve farklı eşyalar için birlikte veya ayrı ayrı uygulamaya ve ticari mahiyette bulunmayan vergiye tabi eşyadan alınacak gümrük vergilerini göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen hadleri geçmeyen tek ve maktu bir tarife uygulamaya (m.167/son) yetkilidir. 2009/15481 sayılı Karar uyarınca Ticaret Bakanlığı da eşyanın cins, nevi, nitelik, miktar ve kıymetine ilişkin düzenleme yapmaya yetkilidir (m.45/4). Bu çerçevede 1111 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla (RG, 15.5.2019-30775), 2009/15481 sayılı Kararda yapılan değişiklikle, TGB’deki bir kişiye posta-hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gelen, bedeli gönderi başına toplam 150 Euro’yu geçmeyen kişisel kullanıma mahsus kitap veya benzeri basılı yayın (m.45/1) ve kıymeti gümrük kıymeti 1.500 Euro olarak belirlenen eşik değeri aşmayan ve geldiği ülkeye göre tek ve maktu vergi oranı uygulanarak ithal edilebilen eşya (m.62/1); 2014/07 sayılı Genelgede ise, a) doküman, b) önemli değeri olmayan eşya, c) 1.500 Euro’yu ve miktarı brüt 30 kilogramı geçmeyen ve bir gerçek kişi adına gelen ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen eşya ile Gümrük Kanununda belirtilen numunelik eşya ve modeller (m.167/8.d) bu nitelikte değerlendirilmiştir (m.1). Bu nitelikteki eşyanın serbest dolaşıma girişi, dolaylı temsilci sıfatıyla posta idaresi veya Bakanlıkça yetkilendirilmiş hızlı kargo firmaları tarafından yapılabilir.

Gümrük Kanununda yolcuların kendi kullarımlarına mahsus ticari nitelikte olmayan kişisel eşyası da muafiyet kapsamına alınmıştır (m.167/5.h). 2009/15481 sayılı Karara göre yolcu eşyası, yolcunun beraberinde getirdiği, ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen eşya olup (m.3/cc), bu nitelikteki eşya yolcunun beraberinde, gelişinden bir ay önce veya en fazla üç ay sonra posta-kargo yoluyla (m.58/1) ve 30 kilogram sınırına tabi olmadan (m.62/2.c) getirilebilmektedir. 2009/15481 sayılı Kararın Ek-9 listesinde tanımı, cinsi ve miktarı itibariye sıralandığından, kişisel eşyanın gümrük kıymetine ilişkin bir eşik değeri yoktur. Ancak, bu listenin (A) bölümündeki tüketim maddeleri (elektronik sigarada dahil tütün ve tütün mamulleri, alkollü ürünler, kozmetik ürünleri ve gıda maddeleri) sadece yolcu beraberinde getirilebildiğinden (m.58/2), bu nitelikteki eşyanın kişisel eşya kapsamında posta-kargo yoluyla serbest dolaşıma girişi mümkün değildir. Listenin (B) bölümündeki giyim ve yolculuk eşyası, elektronik/dijital eşyanın (cep telefonu hariç), müzik, spor ve oyun aletlerinin, sağlık ve mutfak eşyasının ise ancak karşılarında belirtildiği miktarıyla ve süresi içerisinde kişisel eşyata tanınan muafiyet kapsamında posta-kargo yoluyla getirilebilmektedir. 2014/07 sayılı Genelge uyarınca cep telefonları, IMEI numaraları Türkiye’de kayıtlıysa posta-kargo yoluyla Türkiye’deki bir alıcıya gönderilebilmektedir.

Netice itibarıyla posta-kargo yoluyla gelen ve önemli değeri olmadığı için muafiyet tanınacak eşya; kişisel kullanıma mahsus kitap veya benzeri basılı yayın ile yolcuların beraberinde getiremedikleri için belirli süreler içerisinde posta-kargo yoluyla getirdikleri kişisel eşya olabilmektedir. Bu haliyle muafiyet uygulaması oldukça sınırlı kalmış ve anlamını yitirmiştir.

Posta-kargo yoluyla gelen eşya bakımından genel kategoriye ise, vergileri ödenmek yoluyla serbest dolaşıma sokulabilen eşya oluşturmaktadır. 2009/15481 sayılı Karar uyarınca her bir gönderi için gümrük kıymeti 1.500 Euro olarak belirlenen eşik değeri aşmayan eşya bu nitelikte sayılmakta ve geldiği ülkeye göre vergiye tabi tutulmaktadır (m.62/1).

Belirtilmelidir ki bazı eşyanın posta-kargo yoluyla getirilerek muafiyet kapsamında veya vergileri ödenmek suretiyle serbest dolaşıma sokulması sınırlandırılmıştır. 2014/07 sayılı Genelge uyarınca yolcu eşyası olsun ya da olmasın, tütün veya alkollü ürünler, çeşitli kozmetik ürünler ile cep telefonu bu kategoridedir. Takviye edici/sporcu gıdaları da kişilerin, hastalıklarına dair son 1 yıl içinde düzenlenmiş bir rapor ve reçeteyi sunmaları; sporcuların, “Milli Sporcu Belgesi”ni gümrük idaresine ibraz etmeleri ve ilaçların doktor raporu veya kişilerin hastalığının tedavisiyle ilgili olduğuna gümrük idaresince kanaat getirilmesi halinde mümkündür.

Son olarak; Türkiye’ye girişi veya ithali yasaklanmış eşyanın posta-kargo yoluyla serbest dolaşıma sokulması da yasaktır. Gümrük Yönetmeliği uyarınca posta yoluyla TGB’ye gelen gönderiler içerisinde ithali yasak eşya bulunması halinde ilgili mevzuata göre işlem yapılmaktadır (m.472).

4.1.2. Eşyanın Miktarı ve Gönderilme Sıklığı

Posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük vergilerinden muaf olarak ya da tek ve maktu vergi ödenerek ithal edilebilmesi, ticari nitelik taşımasına ve de miktarının ve gönderilme sıklığının eşyanın ticari nitelik kazanmasına neden olacak boyutta olmamasına bağlanmıştır. Bu bakımdan 2009/15481 sayılı Karar uyarınca posta-kargo yoluyla gelen, diplomatik eşya ve yolcu eşyası hariç, gelen eşyanın; brüt 30 kilogramı geçmemesi ve adedinin de eşyaya ticari nitelik kazandıracak miktarda olmaması gerekmektedir (m.62/2). Örneğin bir gönderide aynı alıcıya aynı cins eşyadan çok sayıda gönderilmesi halinde, gümrük kıymeti eşik değerlerin altında olsa ve ağırlığı 30 kilogramı geçmese de, eşya ticari nitelikte değerlendirilebilmektedir. Aynı şekilde, aynı alıcıya muaf olarak veya tek ve maktu vergi ödenerek ithal edilebilse de, sürekli aynı cins eşyanın gönderilmesi halinde, hak sınırlandırılabilir. Nitekim 2009/15481 sayılı Karar uyarınca muafiyetin aynı kişi tarafından sürekli kullanıldığının anlaşılması halinde kullanımı sınırlandırılabilirken (m.45/2) 4 sayılı Tebliğ uyarınca 1 ay içerisinde en fazla 5 taşıma senedi muhteviyatı eşyanın bu kapsamda serbest dolaşıma girişine izin verilmektedir (m.9/9).

Posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük işlemleri ve muafiyet-vergi uygulamaları, eşyanın alıcısına ve gönderilme sıklığına bağlı olarak da değiştiğinden, alıcıya ait veriler risk analizi yoluyla değerlendirilmektedir. Bu amaçla 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca posta idaresinden ve kargo işletmelerinden, eşyanın teslimini takip eden üç iş günü içinde, alıcının Türkiye Cumhuriyeti Kimlik

Numarasının veya vergi numarasının ve teslim tarihinin elektronik ortamda gümrük idaresine iletilmesi gerekmektedir (m.13).

4.1.3. Eşyanın Geldiği Yer

TGB’de serbest dolaşıma girecek eşya için yerine getirilmesi gereken gümrük işlemlerinin kapsamının ve vergilendirme rejiminin belirlenmesinde eşyanın menşei ya da geldiği yer belirleyicidir. Nitekim 2009/15481 sayılı Kararda kitap ve basılı yayın gibi eşya haricindeki gümrük kıymeti 1.500 Euro’yu geçmeyen eşyanın vergileri ödenerek suretiyle ithal edilmek istenmesi halinde uygulanacak tek ve maktu vergi oranları, eşyanın AB ülkelerinden veya bunların dışındaki ülkelerden gelmesi esas alınarak belirlenmiştir (m.62/1).

4.1.4. Eşyanın Gönderildiği Kişi (Alıcı)

2009/1546 sayılı Kararda yer alan ve posta-kargo yoluyla gelen ve önemli değeri olmayan eşyanın alıcısı durumunda olan “kişi”; 2011/1546 sayılı Kararla (RG, 8.4.2011-27899) “gerçek kişi” olarak (m.45/1), 1111 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla (RG, 15.5.2019-30775) tekrar “bir kişi” olarak değiştirilmiş ve son olarak da 1361 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla (RG, 25.7.2019-30842) yapılan değişiklikle de alıcının tüzel kişi olması halinde tek ve maktu verginin uygulanabileceği ilave bir eşik değer (üst sınır) belirlenmiştir (m.45/3).

4.1.5. Eşyanın Gönderiliş Amacı

Posta-kargo yoluyla ithal edilen eşyanın kişisel ve ailevi kullanıma yönelik olması şarttır. Dolayısıyla bu nitelikteki eşyanın, miktarı ve gümrük kıymeti eşik değerleri aşmamış olsa da ticari amaçla ithali mümkün değildir. Diğer yandan, Gümrük Kanununda hediye eşyaya muafiyet tanınacağı belirtilmiş ancak niteliği bakımından bir belirleme yapılmamıştır. Kanun ilk yürürlüğe girdiğinde 300 Euro olarak belirlenen hediye eşyaya ilişkin eşik değer, 5911 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle 430 Euro’ya yükseltilmiş ve sadece yolcu beraberisi getirilebilen eşyayla sınırlandırılmıştır (m.167/6.a). Bu nedenle AB uygulamasında ve önceki düzenlemelere göre mümkün olsa da halihazırda posta-kargo yoluyla muafiyet kapsamında hediye edilmek amacıyla eşya ithali mümkün değildir.

4.2. Vergiyi Doğuran Olay

Vergilendirme işlemlerinde vergiyi doğuran olay, vergi idaresinin dışında, mükellefe bağlı ve doğrudan onun gerçekleştirdiği ya da lehine ortaya çıkan durumdur (Karakoç, 2017:189). Diğer bir ifadeyle vergiyi doğuran olay, mükellef bakımından vergi borcunu somut hale getiren olaydır (Öner, 2018: 121). Vergi alacağının istenebilir hale gelmesinin ilk şartı da vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesidir. Böylece verginin konusu ile mükellefi arasında bir bağ kurulmakta ve vergi tarhının gerekçesi oluşmaktadır. Gümrük vergilerinde vergiyi doğuran olay, gümrük gözetimi ve kontrolü altında bulunan eşya bakımından beyannamenin veya sözlü beyanın tescili; bunların dışında kalan eşya için ise, gümrük hattından geçmedir (Çelik, 1999: 33). Posta-kargo yoluyla gelen eşya özelinde vergiyi doğuran olay ise, gümrük idaresine beyanname verilmesidir.

4.3. Verginin Matrahı: Gümrük Kıymeti

Verginin matrahı, verginin konusunun verginin hesaplanmasına (tarhına) esas alınan değeri ya da miktarıdır (Karakoç, 2017: 195; Öner, 2018: 125). Genel vergi hukukunda matrahın, ağırlıklı olarak, mükellef veya vergi sorumlularınca belirlenerek vergi idaresine beyanı ve vergi idaresinin de bu beyanın doğruluğunu denetlemesi esası benimsenmiştir. Gümrük mevzuatında ise, matrah yerine, eşyanın gümrük kıymeti ya da eşyanın değeri ifadesi kullanılmaktadır. Posta-kargo yoluyla gelen eşya için nitelendirme yapılırken değer kavramı tercih edilmiştir. Gümrük Kanunu uyarınca gümrük kıymeti ya da değeri, gümrük mevzuatında öngörülen yöntemlere göre belirlenmektedir (m.23-31) ve eşyanın satış bedeli, yani fiilen ödenen veya ödenecek fiyatıdır (m24). Gümrük vergileri de beyan esasına tabi olduğundan (Karakoç,

2017: 197), vergi matrahın ve diğer vergilendirme unsurlarının ilgisince gümrük idaresine beyanı ve doğruluğunun gümrük idaresince denetimi söz konusudur.

Posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük kıymetinin değerlendirilmesi sırasında gönderi için beyan edilen kıymete itibar edilmektedir. 2009/15481 sayılı Karar uyarınca şüphe oluşması halinde eşyanın faturası, satış fişi veya eşya bedelinin ödendiğine ilişkin belge üzerinden; böyle bir belgenin olmaması veya kıymeti düşük göstermesi halinde ise, gümrük idaresince eşyanın kıymeti belirlenmektedir (m.63/3). Ayrıca 2014/07 sayılı Genelge uyarınca eşyanın kıymetinin muafiyet limitleri dahilinde olup olmadığı değerlendirilirken kargo ücreti dikkate alınmamakta, aynı gönderici tarafından Türkiye'deki bir alıcı adına gönderilen aynı konşimento muhteviyatı gönderiler bir bütün teşkil ederek tamamının kıymeti esas alınmaktadır.

Gümrük mevzuatında posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük kıymeti açısından çeşitli eşik değerlere yer verilmiştir. Bunlardan ilki önemli değeri olmayan eşyaya tanınan muafiyete ilişkin 150 Euro'dur. Gümrük Kanununda bu tutarı aşmayan gümrük kıymeti olan eşya açısından muafiyet kabul edilmiş (m.167/4), ancak Cumhurbaşkanına (değişmeden önce Bakanlar Kurulu) bu tutarda değişiklik yapma konusunda yetki verilmiştir (m.167/son). 2009/15481 sayılı Kararın ilk halinde de yer alan gümrük kıymeti bu yetkiye istinaden; 2011/2087 sayılı Kararla (RG, 20.8.2011-28031) 75 Euro (m.2); 2016/9616 sayılı Kararla (RG, 31.12.2016-29935) 30 Euro (m.1); 2018/11510 sayılı Kararla (RG, 11.4.2018-30388) 22 Euro (m.1) ve 1111 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla da (RG, 15.5.2019-30775) yalnızca kişisel kullanıma mahsus kitap ve benzeri basılı yayın için geçerli olmak üzere 150 Euro olarak belirlenmiş ve sayılan eşya dışında kalan eşya için muafiyet eşik değeri kaldırılmıştır (m.45/1).

İkinci eşik değer, vergileri ödenmek suretiyle gerçek kişilerce serbest dolaşıma sokulacak eşya için belirlenen 1.500 Euro'dur. 2009/15481 sayılı Karar uyarınca gümrük kıymeti 1.500 Euro'yu geçmemek şartıyla, posta veya hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gelen belirli nitelikteki eşyanın değeri ile kişisel kullanıma mahsus kitap veya benzeri basılı yayının limitleri aşan eşyanın değeri üzerinden tek ve maktu bir vergi tahsil edilecek (m.62); söz konusu eşik değerin aşılması halinde ise, yürürlükteki ithalat vergilerinin tamamı tahsil edilecektir. Kitap ve benzeri basılı yayının kıymetinin bu eşik değerin altında kalması halinde vergi oranı %0 olarak uygulanmaktadır.

Üçüncü eşik değer, vergileri ödenmek suretiyle tüzel kişilerce serbest dolaşıma sokulacak eşya için belirlenen 22 Euro'dur. 2009/15481 sayılı Karar uyarınca 1361 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla yapılan değişiklikle, TGB'deki bir tüzel kişiye posta-kargo taşımacılığı yoluyla gelen, bedeli gönderi başına 22 Euro'yu geçmeyen ve ticari nitelik taşımayan eşyanın değeri üzerinden tek ve maktu vergi tahsil edilmektedir (m.45/3).

2014/07 sayılı Genelgeye göre yolcu beraberinde getirilen hediye eşya için belirlenen 430 Euro tutarındaki eşik değer, posta-kargo yoluyla getirilen eşya için uygulanmamaktadır.

4.4. Verginin Tarifesi

Vergilendirme işlemlerinin temel unsurlardan biri de vergi tarifesidir. Vergi tarifesi, verginin hesaplanması amacıyla matraha uygulanan ölçülerdir (Öner, 2018: 125). Vergi tarifeleri; mutlak rakam şeklinde maktu (spesifik), matraha uygulanacak oran şeklinde nisbi (ad valorem) ya da bunların karması olabilmektedir. Vergi tarifeleri, vergilemede temsil ve kanunilik ilkeleri gereği, vergi kanunlarında mutlaka yer almalıdır.

Gümrük vergileri, eşyanın ülke sınırlarında geçişi (ithalat, ihracat veya transit) anında, eşyanın miktarı veya değeri üzerinden alınan vergilerin tümünü ifade etmektedir (Tuncer, 2000: 7). Günümüzde gümrük vergileri uluslararası çevrenin öngörü ve gereksinimleri doğrultusunda, ulusal ve uluslararası hukuk kurallarına göre alınmaktadır (Derdiyok, 2013: 65). Gümrük vergileri, ağırlıklı olarak ithalat aşamasında uygulanan, mali amaçlı ve ekonomik dengeyi sağlayıcı ve korumacı rolü bulunan vergilerdir (Saygılıoğlu, 2018: 108; Saygılıoğlu ve Akçin, 2018: 278) ve ödemeler dengesini sağlamak, yurt içinden alınan vergileri ithal ürünlere yansıtmak, ticaret hadlerini iyileştirmek gibi amaçlarla alınmaktadır (Öz, 2008: 39). Dolaylı ve harcamalar üzerinden alınan vergilerden olan gümrük vergileri, küreselleşme-bölgeselleşme sürecinin etkisiyle ülkelerin katıldığı uluslararası düzenlemeler ve yer aldıkları ekonomik bütünleşme hareketleri nedeniyle değişime uğrasa ve etkinliğini yitirse de ülkelerin dış ticaret politikalarını yürütmede temel araçlarından biridir (Tokatlıoğlu, 2005: 68).

Gümrük vergileri kapsamına birçok vergi ve mali yükümlülük girmektedir. Bunlardan biri de tek ve maktu vergidir. Mevzuatın genişliği ve sık değişmesi ve vergilendirme işlemlerinin teknik bilgi gerektirmesi, belirli nitelikteki eşya için tek ve maktu vergi uygulanmasını gerektirmektedir (Gültekin, 2019: 48). Sınır ticareti yoluyla gelen eşya ile standart depo muafiyetini aşan yakıtlar için de uygulanan tek ve maktu vergi, belirli şartlar altında internet yoluyla satın alınan ve posta-kargo taşımacılığı veya yolcu beraberli getirilen eşyanın vergilendirilmesinde de uygulama bulmaktadır (Terzi, 2017: 93).

4458 sayılı Gümrük Kanunuyla birlikte yürürlüğe giren mülga 2000/53 sayılı Kararda, posta-kargo taşımacılığı yoluyla gönderilen, kıymeti gönderi başına toplam 100 Euro'yu geçmeyen ve ticari miktar ve mahiyette olmayan her türlü eşya (m.4) ile gerçek kişiler tarafından bu yolla Ramazan ve Kurban bayramları ile yılbaşı ve Noel münasebetiyle gönderilen, ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen, şahsi, ailevi ve hediyeelik eşya niteliğinde olan, karşılığında alıcı tarafından herhangi bir ödeme yapılmayan ve toplam gerçek kıymeti 300 Euro'yu geçmeyen her türlü eşyanın ithali gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur (m.32-33). Bu nitelikteki her bir gönderi ve 18 yaşından büyük yolcu başına kıymeti 1.500 Euro'yu geçmeyen eşyadan ise, muafiyet aşan kısım üzerinden %10 oranında tek ve maktu vergi tahsil edileceği (m.39) ve eşyanın toplam kıymetinin 1.500 Euro'yu aşması halinde vergilerin yürürlükte bulunan esaslara göre tahakkuk ve tahsil edileceği belirtilmiştir (m.41). Dolayısıyla 4458 sayılı Gümrük Kanununun yürürlüğe girdiği ilk zamanlarda, bu yolla gelen eşya ve vergi ödenmek suretiyle ithal edilebilen eşya için gerçek anlamda tek ve maktu vergi uygulanmıştır.

2009/15481 sayılı Kararın yürürlüğe girdiği ilk halinde ise, önemli değeri olmayan eşya ve yolcu beraberinde getirilen hediyeelik eşya muafiyeti hükümleri saklı kalmak üzere, her bir gönderi ya da 18 yaş ve üzerindeki her bir yolcu için kıymeti 1.500 Euro'yu geçmeyen eşyanın AB ülkelerinden doğrudan gelmesi durumunda %18; diğer ülkelerden gelmesi durumunda ise, %20 oranında ve kıymeti üzerinden tek ve maktu bir vergi tahsil edileceği ifade edilmiştir (m.62/1). Ancak Kararda; 2018/11510 sayılı Kararla (RG, 11.4.2018-30388) yapılan değişiklikle kitap ve benzeri yayın için % 8 ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa Ekli IV sayılı Listede yer alan eşya olması halinde ilave olarak % 20 oranları ve 1111 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yapılan değişiklikle eşyanın AB ülkelerinden doğrudan gelmesi durumunda %18, diğer ülkelerden gelmesi durumunda %20, kitap veya benzeri basılı yayın için %0 ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa Ekli IV sayılı Listede yer alan eşya olması halinde ilave olarak % 20 oranları tek ve maktu bir vergi olarak tahsil edileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla geline son noktada, vergileri ödenmek suretiyle posta-kargo taşımacılığı yoluyla serbest dolaşıma sokulacak eşya için, gönderinin geldiği ülkeye ve eşyanın cinsine göre farklı vergi oranları belirlenmiştir.

2009/15481 sayılı Kararda tek ve maktu verginin uygulanması belirli şartlara bağlanmıştır. Buna göre posta veya hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gerçek kişilere gelen eşyadan tek ve maktu bir vergi tahsil edilmesi için eşyanın; ticari miktar ve mahiyet arz etmemesi, yabancı bir ülkeden posta-kargo taşımacılığı yoluyla gelmesi ve diplomatik eşya ve yolcu eşyası hariç olmak üzere, brüt 30 kilogramı geçmemesi gerekmektedir (m.62/2).

Gümrük İşbirliği Konseyinin tavsiye kararında da belirtildiği üzere, tek ve maktu vergi, bütün vergileri ve mali yükleri kapsayacak bir oran olmalıdır. Ülkemizde de gerek 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununda (m.52) gerekse 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununda (m.16) gümrük vergisinin maktu olarak belirlendiği hallerde bu vergilerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte özellikle kitap ve benzeri yayın dışında muafiyetlerin kaldırılmasıyla, posta-kargo gelen eşyadan ayrıca katma değer vergisinin de alınıp alınmayacağı tartışılmıştır. Ancak tek ve maktu verginin kapsamına bu vergilerin de dahil olması nedeniyle ayrıca bir katma değer vergisi tahsilatı olmayacaktır (Bingöl, 2019a; Aydın, 2019); özel tüketim vergisi de olmamalıdır.

4.5. Verginin Mükellefi ve Ödeme

Vergi mükellefi, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (RG, 10.1.1961-10703) uyarınca vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu düşen gerçek ve tüzel kişidir (m.8/1). Diğer bir ifadeyle, vergi borcu için maddi ve şekli ödevleri yerine getiren kişidir (Karakoç, 2017: 153). Verginin mükellefi asıl borçlu olan kişidir (Öner, 2018: 57). Vergi mükellefi olabilmenin iki şartı vardır: vergiyi doğuran olayın kendi kişiliğinde gerçekleşmesi ve vergi borcunu kendi mal varlığından ödemesidir (Karakoç, 2017: 154). Vergi sorumlusu ise, 213 sayılı Vergi Usul Kanununda, verginin ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişilerdir

(m.8/2). Diğer bir ifadeyle, vergiyi vergi dairesine ödeme sorumluluğu olan kişidir (Öner, 2018: 60). Vergi sorumluları; kaynakta vergi kesintisi yapanlar, kanuni temsilciler veya mirasçılar gibi kişiler olabilmektedir.

Gümrük mevzuatında mükellef ve mükellefiyet yerine yükümlü ve yükümlülük kavramları tercih edilmiştir. Gümrük Kanununda yükümlü, gümrük yükümlülüğünü yerine getirmekle sorumlu olan bütün kişiler (m.3/11); yükümlülük ise, yükümlünün gümrük vergilerini ödemesi zorunluluğu olarak tanımlanmıştır (m.3/8.b). Gümrük vergileri genel olarak peşin tahsil edilen, tahakkuku tahsile bağlı vergilerin özelliği taşımakta; gümrük beyannamesi verildiğinde vergiler de ödenmiş olmaktadır.

Posta-kargo yoluyla gelen eşyanın gümrük işlemleri dolaylı temsil yoluyla posta idaresi ve yetkili hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmeler tarafından yerine getirildiğinden, bu yolla gelen eşyanın beyanı ve dolayısıyla vergilerin ödenmesi de posta idaresi ve yetkili hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmelerce yapılmaktadır. Nitekim Gümrük Yönetmeliği uyarınca posta yoluyla gelen eşya için posta idaresi (m.461-462) ve 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca hızlı kargo yoluyla gelen eşya için yetkili kargo işletmeleri-operatörler (m.11) bu yollarla gelen eşyaya ilişkin gümrük beyannamesi üzerinden tahakkuk eden vergileri, alıcıya bildirilerek ödeneceğinin kabul edilmesi halinde eşyanın teslimi sırasında gümrük idaresi adına tahsil etmekte ve bu tarih itibarıyla 7 gün içerisinde gümrük idaresine ödemektedirler. Bu bakımdan vergi idaresi ve kargo işletmeleri, bir anlamda vergi sorumlusu olarak verginin ödenmesine aracılık etmektedir.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre tek ve maktu vergi tahsilatı 2014'te 75.016 TL, 2015'te 60.122 TL, 2016'da 75.359 TL, 2017'de 59.160 TL, 2018'de 69.935 TL ve 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde 67.134 TL olarak gerçekleşmiştir (TB, 2019b). Bu tahsilatın ne kadarının yolcu beraberide getirilen eşyadan ve ne kadarının da posta-kargo yoluyla gelen eşyadan kaynaklandığı açık değildir. Bununla birlikte gümrük idaresince tahsil edilen gümrük vergileri ve diğer mali yükümlülüklerin toplam tahsilatının söz konusu yıllar için 75-150 Milyar TL arasında olduğu düşünüldüğünde, tek ve maktu vergi tahsilatı düşük bir paya sahip olup, son düzenlemelerle birlikte gerek vergi tahsilatının gerekse toplam tahsilat içindeki payın artacağı düşünülmektedir.

5. GÜMRÜK İŞLEMLERİ

Gümrük işlemleri; gümrük idaresi ile bu idareyle muhatap olan kişilerin gümrük mevzuatı uyarınca yerine getirmek oldukları işlemlerdir (WCO, 2013: 10; Gültekin, 2019: 4). Buna göre gümrük idaresinin gerçekleştirdiği işlemler ile gümrük idaresinin gözetim ve denetimi altında bu idarelerle muhatap olanların gümrük mevzuatı uyarınca gerçekleştirdiği işlemler, mevzuatta yaygın şekilde belirtildiği üzere takip ve sonuçlandırmaya yönelik faaliyetler, gümrük işlemidir. Ancak geniş anlamda kavramın, eşya veya ülke gözetilerek, gümrük ve ilgili mevzuat hükümleri gereği gümrüklerde yerine getirilen bütün işlemleri ifade ettiği kabul edilmelidir.

Tabiatı gereği, posta-kargo yoluyla TGB gelen gönderiler için de gümrük idaresi, posta idaresi veya hızlı kargo taşımacılığı yapan ve operatör olarak adlandırılan işletmeler tarafından gümrük işlemleri yerine getirilmektedir. Nitekim Gümrük Kanunu uyarınca alıcısına teslim edilene kadar posta-kargo yoluyla TGB gelen gönderiler gümrük idaresinin gözetim ve denetimine tabidir (m.173) ve Gümrük Yönetmeliği uyarınca bu nitelikteki eşyanın konulduğu yerler genel antrepo sayılmaktadır (m.329/3; m.469). Posta idaresi ve kargo işletmeleri; gümrük idaresinin bilgisi ve izni olmadan bir işlem yapamaz; eşyayı gümrük gözetiminden çıkaramaz ve gümrük idaresince yerine getirilmesi gereken işlemler tamamlanmadan alıcısına teslim edemez.

5.1. Posta İdaresi veya Kargo İşletmesi Tarafından Yerine Getirilen İşlemler

Gümrük Kanunu uyarınca posta-kargo yoluyla TGB'ye gelen, miktarı-değeri Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen eşyanın gümrük işlemleri için posta idaresi ve hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmeler, dolaylı temsilci olarak yetkilendirilebilmektedir (m.225). Gümrük Yönetmeliği uyarınca bu nitelikteki eşyanın gümrük işlemleri, dolaylı temsilci yetkisine sahip posta idaresi ve 4 sayılı Gümrük Genel Tebliğinde "operatör" olarak ifade edilen (m.3/1.h) hızlı kargo taşımacılığı yapan şirketlerce ve vekaletname ibraz edilmeden yapılabilmektedir (m.561/2). Böylece posta idaresi ve kargo işletmeleri, yetkiler kapsamındaki işlemlerin yapılmasında alıcıyı ayrıca başka bir işleme gerek kalmadan temsil etmekte ve gümrük

işlemlerini yerine getirmektedirler. Bu amaçla 2009/15481 sayılı Karar uyarınca kargo işletmeleri gümrük müşaviri çalıştırmak (m.126/ç) ve gümrük müşaviri istihdam etmiyorlarsa da 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca gümrük müşaviri veya gümrük müşavirliği şirketiyle sözleşme yapmak (m.7) zorundadırlar. Tebliğe göre gümrük müşavirlerinden işletme bünyesinde çalışanlar, Tebliğ hükümleri dışında gümrük müşavirliği faaliyetinde bulunamazken; gönderilerin teslimine ilişkin belgelerin alıcı tarafından imzalanması bu yetkinin kendileri hesabına kullanıldığının kabulü anlamına gelmektedir (m.7).

Kişiler, konuyla ilgili mevzuatın karmaşık bir yapıda bulunması nedeniyle, eşyanın vergiye tabi olduğunu, posta idaresi ya da kargo işletmesi tarafından yapılan bildirim üzerine öğrenmektedirler (Terzi, 2017: 99). Bu nedenle posta-kargo yoluyla gelen yığınla ve çok çeşitli cinsteki eşya sirkülasyonunun yönetiminde dolaylı temsil yoluyla posta idaresi tarafından ve hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmelerce meslek mensuplarından yararlanılarak yapılması yerinde bir uygulama oluşturmaktadır.

Posta idaresinin ve kargo işletmelerinin kendilerine gelen eşyanın işlemlerini yapabilmeleri için ilave şartları da taşımaları gerekmektedir. Nitekim 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca kargo işletmelerinin hava yoluyla hızlı kargo taşımacılığı yapacakların “hava kargo acentesi” olarak; karayoluyla yapacakların da kara yolu taşımacılık belgesi ile yetkilendirilmeleri, Gümrük Yönetmeliğinde belirtilen (m.23) şartları taşımaları ve kesinleşmiş gümrük vergisi ve ceza borcu bulunmaması gerekmektedir. Bu çerçevede eşyanın konulacağı geçici depolama yerlerinde belirli teknik özelliklere sahip X-Ray cihazı, otomatik barkod okuyucu, eşya tasnif işlemini otomatik olarak yapmaya uygun yürüyen bant sistemi ve kamera sistemi bulundurulması ve gerekli görülen diğer altyapının kurulmuş olması gerekmektedir. Ayrıca sonradan yapılacak kontroller sonucunda doğabilecek kamu alacağını garanti altına almak amacıyla, yalnızca hava yoluyla veya yalnızca kara yoluyla yapılan hızlı kargo taşımacılığında yetki kullanmak için 250.000 TL; iki yetkiyi birlikte kullanmak için 500.000 TL tutarında teminat gösterilmelidir. Posta idareleri ise, sadece teknik altyapıya ilişkin yükümlülükleri yerine getirmelidirler (m.4).

Daha önceleri sadece hava yoluyla gelen küçük sevkiyatlar için geçerli olan operatör yetkisi, karayoluyla gelen eşyanın da Türkiye’deki alıcılara düşük maliyetle ve daha hızlı ulaştırılması ve ithalatın yanında ihracatın da düşük maliyetle yaparak maliyet avantajı yaratmak ve böylece rekabet gücü kazanarak ihracatı ve özellikle de elektronik ihracat potansiyelini artırma amacını taşımaktadır (GTB, 2018, 61). Uluslararası e-ticaret kapsamında yapılacak ithalat ve ihracat işlemlerinin daha hızlı ve düşük taşımacılık maliyetleriyle yapılabilmesi ve eşyanın teslim aşamasına kadar olan sürecin ilgililerince izlenebilmesi amacıyla PTT A.Ş. ile Ticaret Bakanlığı arasında Posta Gümrük İşlemlerinin Elektronik Ortama Alınması-Gümrük Beyan Sistemi (CDS) projesi de yürütülmüştür (TB, 2019d, 60-61).

5.1.1. X-Ray ve Barkod Okuyucu Cihazlarla Yapılan İşlemler

Posta-kargo yoluyla gelen eşyanın konulduğu geçici depolama yerlerinde X-Ray cihazlarıyla kontrol yapılması ve eşyanın cins, kıymet, miktar ve gerekli görülecek diğer bilgilerin barkod okuyucusu tarafından okunacak şekilde gönderi üzerinde yer alması gerekmektedir. Bu aşamada gönderilerin risk analizine dayalı olarak açılarak gümrük idaresince muayenesi yapılabilmektedir (TB, 2019c).

5.1.2. Eşyanın Tasnifi

Posta idaresi, Gümrük Yönetmeliği uyarınca posta kolileriyle ilgili olarak; sıra numarası, çıkış ülkesi/şehri ve geldiği yol, kolinin yollama kağıdına göre sayısı, marka ve numarası ile gümrük beyannamesi veya Déclaration en Douane, fatura ve menşe şahadetnamesi gibi belgelerin sayısını ve türlerini içeren bir listeyi gümrük idaresine vermektedir (m.455-456). Daha sonra listeler ve koliler muayeneyle görevli memurlarca incelenmekte ve eşya, ticari ve ticari olmayan eşya olarak ayırmaktadır (m.457). Ayrıca değer konulanlar da dahil olmak üzere yeşil etiketli mektuplar, yeşil etiketli haberleşme gönderileri, küçük paket veya küçük koliler ile basılmış kağıtları kapsayan çantalar gümrük gözetiminde posta idaresince açılmakta ve vergiye tabi olanlar ile olmayanlar ayrılarak, vergiye tabi olanlar, posta idaresince düzenlenen listeyle gümrük idaresine bildirilmektedir (m.466).

Kargo işletmeleri de, 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca, otomatik barkod okuyucu veya X-Ray kontrolü sonrasında gönderilerin a) belge kontrolüne tabi dokümanlar ve 2009/15481 sayılı Karara göre

önemli değeri olmayan gönderiler (m.45), b) belge kontrolüne tabi yetki kapsamında beyan edilebilecek diğer gönderiler, c) yetki kapsamındaki gönderilerden gümrük idaresince muayeneye tabi tutulacak gönderiler d) dolaylı temsil yetkisi kapsamı dışında kalan gönderiler şeklinde gruplara ayırması gerekmektedir (m.8).

5.1.3. Eşyanın Beyanı

Gümrük Kanunu uyarınca posta yoluyla gelen veya giden eşya, genel antrepo sayılan yerlere, posta idaresinin sorumluluğu ve gümrük idaresinin gözetimi altında konulmaktadır. Eşyanın buralarda bekleme süresi, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası posta anlaşmaları hükümlerine tabidir (m.174). Posta yoluyla gelen ve ticari mahiyet taşımayan eşya için uluslararası kabul görmüş belgeler beyanname hükmünde sayılırken; ticari nitelikteki eşyanın usulüne uygun şekilde (m.58-71) gümrük idaresine beyanı gerekmektedir (m.174). Gümrük Yönetmeliği uyarınca posta yoluyla gelen ve ticari nitelikte olmayan hediyelik, numunelik, kişisel ve aile ihtiyaçlarını karşılayan ve benzeri nitelikteki eşya için, Déclaration en Douane'lar gümrük idaresince beyanname olarak kabul edilmektedir (m.459). Önceleri her bir gönderi için ayrı bir beyanda bulunulmaması, toplu yapılan beyanın da elektronik ortamda yapılmaması, gümrük idaresine ön bildirimde bulunulmaması; gümrük idaresine risk analizi yapma imkanı vermediği gibi, eşyanın niteliğinin belirlenmesinde etkili olan gönderilme sıklığı, gönderen, alıcı ve eşya bazında istatistik oluşturulması ve eşyanın vergilendirilmesi gibi konularda problemlere neden olduğundan, kargo firmalarının, bu yolla gelen eşyayı e-ticarete ilişkin beyan programı kullanılarak oluşturacakları beyannameyle gümrük idaresine beyan etmesi yoluna gidilmiştir. Beyan, her bir eşyanın cins, nevi, niteliği, miktar ve kıymeti, brüt ağırlığı, alıcı/gönderici adı ve adresi ile sekizli tarife alt pozisyonu ve çıkış ülkesi yer aldığı bir liste ve varsa faturaları eklenmek suretiyle yapılmaktadır (TB, 2019c). Bu amaçla “Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesi” (ETGB) verilmekte ve gümrük idaresince tescil edilmektedir. Beyanın kapsamına gümrük vergisinden muaf eşya, sadece körler ile diğer malul ve sakatların eğitimi, çalışması veya fiziksel ve ruhsal olarak sosyal gelişimlerine yönelik olarak özel olarak imal edilmiş olup kendi kullanımları için ithal edilecek eşya ile numunelik eşya ve modeller girmektedir (m.167; TB, 2019c). 4 sayılı Tebliğ uyarınca doküman kapsamına giren eşyanın toplu olarak; önemli değeri olmayan eşya için ayrıca eşyanın sekizli tarife pozisyonu ile ilk ve son olarak yüklendiği ülke bilgilerinin de beyan edilmesi gerekmektedir (m.2-3).

5.1.4. Ücretlendirme

2009/15481 sayılı Karar uyarınca yetkilendirilen posta idaresi veya hızlı kargo taşımacılığı yapan şirketlerin, yerine getirdikleri gümrük işlemleri için verilen hizmet karşılığında gümrük müşavirliği, ordino, terminal gibi isimler altında ilave ücret almaması gerekirken; önemli değeri olmayan eşya ile numuneler ve modellere ilişkin gümrük işlemleri için hiçbir surette ve brüt miktarı 30 kilogramı ve kıymeti 1.500 Euro'yu geçmeyen ticari nitelikte olmayan eşyanın gümrük işlemleri için gönderinin geldiğine dair bildirimin alıcıya yapıldığı tarih itibarıyla ilk 3 gün için ardiye ücreti alınmaması gerekmektedir (m.127). Bununla birlikte 2019'da, posta-kargo yoluyla gelen eşyanın paketi üzerinde yazan değer ile paket içeriği konusunda gümrük idaresince şüphe duyulması üzerine, ilgili paketin kontrol edilmesi halinde alınan ve damga vergisiyle birlikte 5.9 TL'yi bulan gümrük sunum ücreti tahsiline başlanmıştır (Bingöl, 2019b).

5.2. Gümrük İdareleri Tarafından Yapılan İşlemler

Gümrük idareleri, kısaca gümrük işlemlerinin yapıldığı yerlerdir. Gümrük idareleri her türlü eşyanın gümrük işlemini yapabileceği gibi sadece belirli eşyanın gümrük işlemlerini yapmaya yetkili olabilmektedir. 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği kapsamında kara yolu ile hızlı kargo taşımacılığına konu eşyanın gümrük işlemleri; İstanbul Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü bağlantısı İstanbul Havalimanı Gümrük Müdürlüğü, Atatürk Havalimanı Kargo Gümrük Müdürlüğü, Sabiha Gökçen Havalimanı Gümrük Müdürlüğü ve Halkalı Gümrük Müdürlüğü ile Orta Akdeniz Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü bağlantısı Mersin Gümrük Müdürlüğünde gerçekleştirilmektedir. Kara yolu ile hızlı kargo taşımacılığı kapsamında taşınan eşya için bu idarelere sevki ise, transit rejimi çerçevesinde yapılmaktadır (m.9/7). Ticaret Bakanlığı verilerine göre Atatürk Havalimanı Kargo Gümrük Müdürlüğü; 2014'te 21.330, 2015'te

18.420, 2016’da 20.181, 2017’de 27.353 ve 2018’de 21.290 Milyon Dolar olmak üzere en fazla ithalatın yapıldığı gümrük idaresidir (TB, 2019b).

Gümrük idaresi, görevli personeliyle, tasnifi yapılan gönderileri, hatlara göre muayene etmektedir. Beyanın denetiminde risk analizinden yararlanılmaktadır. Bu sayede gerçek ve tüzel kişilere gelen gönderiler, gerek eşya, gerekse alıcı ve gönderici bakımından istatistiki değerlendirmeye tabi tutularak risk analizi yapılmakta ve bu şekilde eşyanın hangi sıklıkta kargo taşımacılığına konu olduğu belirlenerek, aynı eşyanın belirli sıklıkta ve sayıda gelmesi, aynı alıcıya belli sıklıkta teslimat yapılması ve eşyanın ticarete konu edilip edilmediği anlaşılmakta ve gerekli önlemler alınmaktadır (TB, 2019c). Ayrıca Posta-kargo yoluyla gelen eşya, suç unsuru taşımaları bakımından da denetlenmektedir. Bu amaçla terör ve uyuşturucu madde kaçakçılığı açısından riskli konumda bulunan tüm kara, hava, deniz hudut kapıları ile posta-kargo işleme merkezleri gelişmiş teknolojik cihazlar ve narkotik dedektör köpekler başta olmak üzere yardımcı ekipmanlarla donatılmıştır (TB, 2019d: 78-79).

6. PTT İDARESİNİN VE KARGO İŞLETMELERİNİN VERGİ VE CEZALARDAN SORUMLULUKLARI

Posta-kargo yoluyla gelen eşyaya ilişkin gümrük işlemlerinin mevzuata uygun şekilde ve zamanında yerine getirilmesi için posta idaresine ve yetkili kargo işletmelerine doğrudan ve dolaylı temsil yetkileri çerçevesinde yerine getirdikleri işlemlere ilişkin vergiler ve cezalar bakımından sorumluluk yüklenmiştir.

Vergilerden sorumluluk bakımından; 2009/15481 sayılı Karar uyarınca dolaylı temsilcilik yetkisi verilen posta idaresi ve hızlı kargo taşımacılığı yapan şirketler, ilgili personelinin düzenleyip imzaladığı gümrük beyannamesi veya beyanname olarak kabul edilen diğer belgelerden dolayı gümrük mevzuatı uyarınca vergi kaybına neden olan bir fiilin işlendiğini, eşyanın beyanına ilişkin belgelerden bilindiği veya bilinmesi gerektiği hallerde, kamu alacağından dolayı tüzel kişilik olarak alıcı ile birlikte müteselsilen sorumlu tutulmuşlardır (m.128/1). Ayrıca 4 Seri Nolu Gümrük Genel Tebliği uyarınca eşyanın cins ve tanımı ile değerinin doğru ve eksiksiz olarak beyan edilmesinden hızlı kargo taşımacılığı yapan firmalar sorumlu tutulmuş ve aykırılıklar halinde 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu da dahil yaptırım içeren ilgili mevzuatın uygulanacağı belirtilmiştir (m.10/3).

Cezai sorumluluk bakımından; Gümrük Yönetmeliği uyarınca posta yoluyla gelen ve ticari nitelikte olmayan eşyaya ilişkin Déclaration en Douane’lardaki bilgilere göre tespit edilen farklılıklar için idari yaptırım uygulanmaz (m.474). 2009/15481 sayılı Karar uyarınca posta idaresi ve hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmelere, Kararın 5. kısım hükümlerine aykırı davrandıklarının tespiti halinde, fiil daha ağır bir cezai yaptırımı gerektirmiyorsa, usulsüzlüğe konu her bir gönderi için Gümrük Kanunu uyarınca (m.241/1) idari yaptırım uygulanmaktadır (m.128/4). 4 sayılı Tebliğde de, Tebliğde düzenlenen hususlara aykırı hareket ettiği tespit edilen operatörler hakkında, fiil daha ağır bir cezai yaptırımı gerektirmiyorsa, Gümrük Kanunu uyarınca (m.241/1) işlem yapılacağı ifade edilmiştir (m.16/4). Ayrıca 2009/15481 sayılı Karar uyarınca posta idaresi ve kargo taşımacılığı yapan şirketlerin yönetim kurulu üyeleri, sermayesinin %10’undan fazlasına sahip gerçek kişiler ile şirket temsil ve ilzama yetkili çalışanlarının 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda yer alan suçlardan dolayı haklarında kesinleşmiş mahkumiyet kararı olması halinde, idari tedbir olarak, dolaylı temsil yoluyla beyanda bulunma yetkisi iptal edilmekte ve iptal tarihinden itibaren 3 yıl geçmedikçe bu yetki verilmemektedir (m.128).

7. SONUÇ

Türkiye’de posta-kargo yoluyla gelen eşya ithalatı gümrük mevzuatı çerçevesinde gümrük idaresinin gözetim ve denetimi altında ve dolaylı temsil yetkisi olan posta idaresi ve operatör olarak adlandırılan hızlı kargo taşımacılığı yapan işletmeler tarafından yerine getirilen gümrük işlemleri yoluyla gerçekleşmektedir. Ancak bu işlemleri düzenleyen mevzuatta çok sık değişiklik yapılması, konuyu karmaşık ve dağınık bir uygulama alanı haline getirmiştir. Nitekim posta-kargo yoluyla gelen eşyanın ithalatına ilişkin ulaşılabilir mevzuat birlikte değerlendirildiğinde; bu yolla gelen eşyanın miktarı ve kıymeti üzerinden belirlenen eşik değerlere göre gümrük muafiyetine konu olması ve belirli bir gümrük kıymetinin altına kalan eşyanın da basit bir vergilendirme rejimine tabi olması yönündeki uluslararası düzenlemelere uygun yaklaşım, son düzenlemelerle birlikte yerini karmaşık bir vergilendirme rejimine bırakmıştır. Nitekim ilk düzenlemelerde bu yolla gelen “her türlü eşya” için gümrük muafiyeti söz konusuysa halihazırda sadece kitaplar ve

benzeri basılı yayın için geçerli hale getirilmiş ve muafiyetin kapsamı oldukça sınırlandırılmıştır. Özellikle yolcu beraberli vergi ödemeksizin veya hediye edilmek amacıyla muafiyet kapsamında getirilebilen bir eşyanın, posta-kargo yoluyla getirilememesi veya vergisi ödenerek ithal edilebilmesi, en başta vergilemede adalet ilkesine ters düşmektedir. Ayrıca Gümrük Kanununda ve ikincil düzenlemelerde, muafiyet kavramı, vergi hukuku terminolojisine pek de uygun olmayan şekilde kullanılmakta; kavramın muafiyeti mi yoksa istisnayı mı ifade ettiği belirsiz bırakılmaktadır.

Posta-kargo yoluyla gelen ve vergileri ödenerek serbest dolaşıma sokulabilen eşyaya uygulanan tek ve maktu vergi adının özelliğini de kaybetmiştir. Gümrük Kanununun yürürlüğe girdiği ilk zamanlarda % 10 olarak belirlenen tek ve maktu verginin, halihazırda eşya ve ülke bazında; %0, % 18 ve %20 olmak üzere üç farklı oranda; eşyanın Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 4 sayılı listede olması halinde ilave olarak %20 vergi olarak uygulanmasının, tek ve maktu verginin bütün mali unsurları kapsayacak şekilde tek olması yönündeki uluslararası yaklaşıma uygun düştüğü söylenemez. Diğer taraftan Anayasaya göre vergilerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma konusunda (m.73/4) ve Gümrük Kanununa göre ticari nitelikte olmayan eşyaya tek ve maktu bir tarife uygulama konusunda Cumhurbaşkanı yetkilendirilmiştir (m.167/son). Bununla birlikte Gümrük Kanununda bir oran veya tutar belirlenmediğinden, Gümrük Kanununun çeşitli hükümlerine dayanılarak yayımlanan 2009/15481 sayılı Kararda belirtilen oranların kanuni dayanaktan yoksun olduğu ve Anayasaya aykırılık taşıdığı düşünülmektedir. Her ne kadar Türkiye’de gümrük vergisi özelinde kanuni oranlar, 14.5.1964 tarihli ve 474 sayılı Türk Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkındaki Kanun (RG, 25.5.1964-11711) eki listelerde yer almakta; yürürlükteki oranlar 1995/7606 sayılı İthalat Rejimi Kararı eki (RG, 31.12.1995-22510) listelerin yılsonunda ve gerekli hallerde yıl içinde güncellenmesiyle ilan edilmekte ise de, tek ve maktu vergi oranlarının bunlardan biri esas alınarak mı hazırlandığı; alınmış ise ne şekilde esas alındığı konuları açık değildir.

Posta-kargo yoluyla eşya ithalatına ilişkin dolaylı temsil yoluyla işlemlerin gerçekleştirilmesi ise, gümrük işlemlerinin basitleştirilerek kolaylaştırılması ve hızlandırılarak maliyetinin düşürülmesi yönündeki uluslararası yaklaşıma uygun düşmektedir. Ayrıca işlemlerin bütünüyle dijitalleştirilerek elektronik ortamda yürütülmesi, gümrük idaresine eşya, ülke, gönderici, gönderilme sıklığı ve alıcı bakımından veri temin etme ve istatistik sağlama ile bunlara dayanarak risk analizi yapma imkanı vermektedir. Bu durum, vergi uyumunun ve adaletinin sağlanması bakımından oldukça olumludur.

KAYNAKÇA

- Aydın, F. (2019). Yurtdışından Posta veya Kargo İle Gelen ve Değeri 1500 Euro’yu Aşmayan Eşya İçin Ayrıca KDV ödenecek mi?, <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/fedaiaaydin/006/> (Erişim Tarihi: 25.9.2019).
- Bingöl, O. (2019a). Yurtdışından Posta ve Kargo ile Alışverişte Gümrük Muafiyeti Kaldırıldı <https://vergiedair.com/2019/05/15/yurtdisindan-posta-ve-kargo-ile-alisveriste-gumruk-muafiyeti-kaldirildi/> (Erişim Tarihi: 25.9.2019).
- Bingöl, O. (2019b). Gümrük Sunum Ücretine Hazır Olun! <https://vergiedair.com/2019/03/05/gumruk-sunum-ucretine-hazir-olun/> (Erişim Tarihi: 25.9.2019).
- Coppel, J. (2000). E-Commerce: Impacts and Policy Challenges. OECD Economics Department Working Papers No. 252. Paris: OECD Publications. https://www.oecd-ilibrary.org/economics/e-commerce_801315684632 (Erişim Tarihi: 21.09.2019).
- Çelik, B. (1999). Dış Ticaretten Alınan Vergilerden Gümrük Vergisi Hukuku. Ankara: İmaj.
- Derdiyok, T. (2013). Dış Ticarete Vergi ve Mali Yükümlülükler. Ankara: Seçkin.
- EUR-Lex. (2019). Council Regulation (EC) No 1186/2009 of 16 November 2009 setting up a Community system of reliefs from customs duty. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009R1186> (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- GTB. (2018). T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2017 yılı İdari Faaliyet Raporu. Ankara.
- Gültekin, R. (2019). Gümrük Kabahatleri: Hukuki Analizi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kantarıcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkınlı, O. ve Cavlak, C. (2017). Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret. İstanbul: TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587, https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Karakoç, Y. (2017). Genel Vergi Hukuku. Ankara: Yetkin.

- OECD. (2001). Taxation and Electronic Commerce, Implementing The Ottawa Taxation Framework Conditions. Paris: OECD Publications, <https://www.oecd.org/tax/consumption/Taxation%20and%20eCommerce%202001.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).
- Öner, E. (2018). Vergi Hukuku. 9. Baskı, Ankara: Seçkin.
- Öz, E. (2008). Dış Ticarete Ulusal ve Uluslararası Vergilendirme. Adana: Nobel.
- Saygılıoğlu, N. (2018). Ekonomi ve Hukuk Bağlamında Vergilerin Konumu ve Gümrük Vergilerinin Durumu. Maliye Araştırmaları -2 (Editör: Selçuk İpek). Bursa: Ekin, 95-117.
- Saygılıoğlu, N. ve Akçin, R. (2018). Dış Ticaret ve Gümrük (Teori-Mevzuat-Uygulama). 2. Baskı. Ankara: Cem Web Ofset.
- TB. (2019a). Mevzuat Listesi. <https://kms.kayis.gov.tr/Home/Kurum/24308261> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).
- TB. (2019b). Dış Ticaret Verileri. <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/gumruk-istatistikleri/dis-ticaret-verileri> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).
- TB. (2019c). Hızlı Kargo Taşımacılığında Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılmasına İlişkin Uygulamalar <https://ticaret.gov.tr/data/5b87dcea13b8761160fa1832/41b682624d63bbb1138f87c814b3c013.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).
- TB. (2019d). Ticaret Bakanlığı 2018 yılı İdari Faaliyet Raporu. Ankara.
- Terzi, G. (2017). Dış Ticarete Tek ve Maktu Vergi Uygulaması. Mali Çözüm, 143, 93-102.
- Ticaret Bakanlığı (2019). Posta ve Hızlı Kargo Muafiyeti. <https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/bireysel/posta-ve-hizli-kargo-muafiyeti> (Erişim Tarihi: 19.09.2019).
- Tokatlıoğlu, M.Y. (2005). Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği. Akdeniz İİBF Dergisi. (10), 46-72.
- Tuncer, S. (2001). Gümrükler ve Gümrük Vergileri (Teori-Uygulama). Ankara: Yaklaşım.
- UNCTAD. (2016). In Search of Cross-border E-commerce Trade Data. Technical Note on ICT for Development No: 6, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d06_en.pdf (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- UNECE. (2011). The Impact of Globalization On National Accounts. New York: UNECE Publications, http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/groups/wgna/Guide_on_Impact_of_globalization_on_national_accounts_FINAL21122011.pdf (Erişim Tarihi: 19.09.2019).
- WCO. (2013). Glossary of International Customs Terms. Brussels.
- WCO. (2017). WCO Study Report on Cross-Border E-Commerce. Brussels: WCO Publications. <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/frameworks-of-standards/ecommerce.aspx> (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- WCO. (2018a). Cross-Border E-Commerce Framework of Standards. Brussels: WCO Publications. <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/frameworks-of-standards/ecommerce.aspx> (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- WCO. (2018b). Guidelines For The Immediate Release Of Consignments By Customs. Brussels: WCO Publications. <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/frameworks-of-standards/ecommerce.aspx> (Erişim Tarihi: 8.9.2019).
- WCO. (2019). http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/recommendations/pf_recommendations.aspx (Erişim Tarihi: 17.9.2019)

2015 ve 2018 Genel Seçimlerinde Kadın Temsili: AK Parti ve CHP Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Rengül Ekizceleroğlu¹

Elif Göksu²

¹Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
rengulekizceleroğlu@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
elif.goksu9557@gmail.com

Özet: Tarih boyunca dünyanın büyük bir kısmında ve pek çok alanda süregelen erkek egemenliği kadınların karar alma süreçlerine katılabilmesi ve eşit oranda temsil edilebilmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların dünya genelinde siyasette yer alma oranları erkeklerin oldukça gerisindedir. Türkiye’de de kadınların siyasal karar alma mekanizmalarında yer alma oranları 1935’ten günümüze dek görece olarak iyileşme göstermişse de yeterli olmamıştır. Kadınların parlamentodaki temsil oranlarının “eşit temsil” hedefinden uzak olması, demokrasiyi zayıflatan önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmada, Adalet Kalkınma Partisi (Ak Parti) ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) Yüksek Seçim Kurulu’na (YSK) bildirdikleri kesin aday listelerinde kadın temsiline ilişkin öne çıkan hususlar araştırılmaktadır. İlk olarak AK Parti ve CHP listelerinde kaç kadın adayın yer aldığı ve bu adayların listelerde bulundukları sıraların seçilebilir yerlerden olup olmadığı incelenmekte, ardından iki seçim dönemi arasında kadın adaylar bakımından iyileşme olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmada 2015 ve 2018 Genel Seçimlerinde kadın temsiline ilişkin ortaya çıkan veriler ayrıntılı olarak incelenmekte ve geçmişten günümüze Türkiye’de kadınların siyasete katılımı ve “eşit temsil” kriteri üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, 2015 ve 2018 Genel Seçimleri, AK Parti, CHP

1. GİRİŞ

Çağdaş demokrasi ülküsü her türlü farklılığa eşit mesafede durmayı veya tüm çeşitlilikleri içine almayı hedeflemektedir. Temsili demokrasiler farklılıkları ve farklı kimlikleri temsil edebildikleri sürece işler olabilmektedir. Temsili demokrasi olgusunun mantığı, farklı düşünen ve farklı istekleri olan bireylerin seslerini topluma duyurmaları üzerine kuruludur (Sumbas, 2015: 110-111). Demokrasi ülküsü herkesi içinde barındırmayı hedeflerken, dünyada çoğu ülkede demokrasiye yön verenler erkekler olmuş, kadınlar ise siyasal alandan dışlanmışlardır.

Günümüzde çoğu toplumda kadının siyasal katılımı erkeklerle eşit düzeye gelememiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle seçme hakkından yararlanan kadınlar, siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusunda cinsler arası eşitsizlik engeline takılarak ikincil konuma itilmişlerdir (Çağlar, 2011: 59). Türkiye’de nüfusun yarısını oluşturan kadınların, yani toplumun yarısının siyasal alandan dışlanmasıyla demokrasiden bahsetmek imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle kadınların eşit siyasal katılımı bütün vatandaşların eşit siyasal temsilini sağlama ile ilgili temel bir demokrasi meselesi olarak görülmelidir (Sancar, 2008: 178).

2. SİYASETTE KADINLAR

Kadınlar kitlesel olarak tarih sahnesine ilk Fransız Devrimi’yle çıkmıştır. Farklı kesimlerden kadınlar bir araya gelerek devrime destek vermişler; eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemleriyle hak talep etmişlerdir. Ancak Fransız Devrimi neticesinde cinsler arası eşitsizlik sona ermemiş, Devrim’e kitlesel olarak katılan kadınlar bekledikleri hakları elde edememişlerdir. Üstelik Devrim’den önce “eski düzende” sahip oldukları toplantı yapma ve dernek kurma hakları da ellerinden alınmıştır (Gökçimen, 2008: 6). Böylelikle Devrim’in kazanılmasında etkin rol oynayan kadınlar dışlanmış bir konuma getirilerek, yurttaş muamelesi görenler yine erkekler olmuştur (Yapar Gönenç, 2006: 67). Bu durum yaklaşık bir asır daha sürerek, kadınların siyasal karar mekanizmalarında yer alabilmeye başlaması Fransız Devrimi’nden 104 yıl sonra Yeni Zelanda’da gerçekleşmiştir.

Bir İngiliz kolonisi olan Yeni Zelanda 19 Eylül 1893'te kadınlara seçme hakkını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu hak, Kate Sheppard'ın 1890-1893 yılları arasında kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak yürüttüğü mücadelenin sonucunda kazanılan bir hak olmuştur. Kate Sheppard öncülüğünde yapılan gizli toplantılar neticesinde dokuz bin kişinin imzaladığı ilk dilekçeler 1891 yılında Temsilciler Meclisine sunulmuş, ancak mecliste yeterli desteği bulamamış, dilekçeler değerlendirilmemiştir. Bunun ardından Kate Sheppard'ın yaptığı gizli toplantılar halka açık bir hale getirilerek kadın hareketi alevlendirilmiştir. 1893'te otuz binden fazla imzanın toplandığı dilekçeler birbirlerine eklenerek 250 metre uzunluğunda bir rulo haline getirilerek meclise sunulmuş ve bu kez mecliste yapılan oylamayla dilekçeler kabul edilmiştir. Böylece 19 Eylül 1893'te dünyada kadınlara seçme hakkı veren ilk ülke Yeni Zelanda olmuştur. Seçme hakkının elde edilmesinden 26 yıl sonra kadınlar seçilme hakkını da elde etmişlerdir (Borshevsky, 1994: 34).

Yeni Zelanda'nın ardından 1902'de Avustralya'da seçme hakkı, 1906'da Finlandiya'da seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk Avrupa ülkesi olan Finlandiya'da 19 kadın 1907'de meclise girmeyi başarmıştır (Öztürk, 2012: 23).

3. TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASAL TEMSİL SERÜVENİ

Osmanlı'da kadınların siyasete ilgisinin daha sistematik anlamda II. Meşrutiyet dönemi ile başladığı söylenebilir. II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte kadın hakları, evlilik ve eğitim meseleleri ivme kazanmış ve kadınlar gazete ve dergiler aracılığıyla kendi haklarını dile getirmeye ve çözüm arayışına başlamıştır. Bu dönemde kurulan kadın dernekleri Osmanlı devletinin içinde bulunduğu savaş atmosferi nedeniyle yardım dernekleri çatısı altında faaliyet göstermiştir. Kurulan feminist kadın dernekleri kadının üstünlüğünü vurgulamaya çalışmıştır. Bu dönemde yönetimde etkili olan İttihat ve Terakki cemiyetinin desteğini alan kadınlar siyasal dernekler kurmuşlardır (Aydın, 2015: 87-94). Bu çabaların meyveleri ancak Cumhuriyet döneminde toplanmaya başlanabilmiştir. Kadınların siyasal hak talebinde bulunma talepleri Cumhuriyet döneminde artmış ve siyasal katılım haklarına en azından kağıt üzerinde kavuşmuşlardır.

Cumhuriyetin ilanıyla Türkiye'de kadının toplumsal durumu iyileştirilmeye çalışılmıştır. İlk önemli gelişme 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Türk Medeni Kanunu çok eşliliği yasaklayan, evlenme yaşı olarak 18 yaşını şart koşan ve boşanma, miras ve velayet konularında kadın ve erkeğe eşit haklar tanıyan bir kanundur. Yeni düzenlemelerle kadın ve erkek toplumsal zeminde eşit konuma getirilmeye çalışılmıştır (Terkan, 2010: 119). Siyasal zeminde eşitliğe ilk adım ise 1930 yılında Belediye Yasası'nda kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınması ile gündeme gelmiştir. Belediye Yasası'nın ardından 1933'de Köy Kanunu'nun 20 ve 25. maddeleri değiştirilerek kadınların muhtar seçme ve köy heyetine seçilme hakkı düzenlenmiştir. 1933 yılında Aydın-Çine ilçesine bağlı Demircidere köyünde yapılan seçimlerde Gül Esin muhtar seçilerek Türkiye'nin ilk kadın muhtarı olmuştur. 1930'da belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı kazanılmasına rağmen kadınların yerel yönetimdeki sesi ancak 1950 yılında duyulmuştur. 1950 seçimlerinde Mersin belediye başkanı seçilen Müfide İlhan Türkiye'deki ilk kadın belediye başkanı olmuştur (Erdem, 2015: 1272).

Yerel yönetimlerde kadınlara tanınan seçme ve seçilme haklarının ardından 5 Aralık 1934 yılında kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı da tanınmıştır. Yeni Zelandalı kadınlardan 41 yıl sonra Türkiye'deki kadınlar da seçme ve seçilme haklarına kavuşmuşlardır. Kadınların ilk kez katıldığı 1935 yılı tek partili seçiminde meclise 18 kadın milletvekili girmiştir. Bu dönemde yeni kurulan Cumhuriyet olarak Türkiye'nin laik, modern ve eşitlikçi bir düzene kavuşabilmesi gayesiyle İsviçre'den Medeni Kanun, İtalya'dan Ceza Kanunu, Fransa'dan İdare Kanunu alınarak hukuk alanında çalışmalar yapılmıştır. Hukuk alanında yapılan düzenlemeler aynı zamanda kadınların toplumsal hayattaki rollerini ve statülerini iyileştirmek, kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacına da yönelmiştir. Toplumsal yaşamda kadınların durumu bakımından o dönemde örnek alındı diyebileceğimiz Fransa'da ise kadınlar 1944'te, İtalya 1945'te, İsviçre'de ise 1971 yılında seçme ve seçilme haklarına kavuşmuştur. Türk kadınları Batılı medeniyetlerden önce seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşsa da Türk siyasal tarihinde mecliste kadın temsili, bu ülkelerin çokça gerisinde kalmıştır. Aşağıdaki tabloda seçim yıllarına göre kadın milletvekili sayıları ve meclisteki kadın oranı gösterilmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Kadınların ilk kez katıldığı 1935 seçimlerinde ulaşılan 18 milletvekili sayısı ancak 64 yıl sonra gerçekleşen 1999 seçimlerinde aşılabilmektedir. 1935 seçimlerindeki oran ise 72 yıl sonra aşılabilmektedir. Bu da Türk siyasetinde kadınların seçebildiği ancak seçilemediğini göstermektedir. Yukarıda örnek verdiğimiz Fransa, İtalya ve İsviçre günümüzde parlamentolarında kadın oranı %30'un üzerinde olan

Avrupa ülkelerindendir. Fransa’da yapılan 2017 seçimlerinde 557 sandalyeli mecliste 223 sandalyede kadınların yer almasıyla rekor sayıda kadın vekil seçilmiştir. Ülkemizde ise 7 Haziran 2015 seçimleri ile birlikte 98 kadın milletvekili meclise girerek %17,82’lik kadın rekoruna ulaşılmıştır (Trowsdale, 2018, 14 Temmuz).

Tablo 1. Yıllara Göre TBMM’de Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranı

SEÇİM YILI	PARLAMENTODAKİ MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN ORANI(%)
1935	399	18	4,5
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,7
1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9
1983	399	12	3
1987	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1995	550	13	2,4
1999	550	23	4,2
2002	550	24	4,4
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
2015(25. Dönem)	550	98	17,8
2015(26. Dönem)	550	81	14,7
2018	600	104	17,3

Kaynak: Sargın ve Yıldız (2018: 4063-4064)

4. 7 HAZİRAN VE 1 KASIM 2015 GENEL SEÇİMLERİNDE KADINLAR

7 Haziran 2015 genel seçimleri sonucunda AK Parti 2011 seçimlerine kıyasla %8,96 oy kaybı yaşamış ve AK Parti’nin yaşadığı bu oy kaybıyla 13 yılın ardından koalisyon dönemine geri dönmüştür. AK Parti oy kaybederken ilk defa seçimlere parti olarak giren HDP ise seçim barajını geçerek önemli bir yükseliş göstermiştir. CHP 2011 seçimlerine kıyasla %1,03 oy kaybı yaşamıştır. MHP ise 2011 seçimlerine kıyasla %3,28’lik bir artış göstererek mecliste HDP ile aynı çoğunluğu yakalamıştır. 7 Haziran genel seçimleri, TBMM’de grubu bulunan partiler için sayısal artış ve azalışı yansıtırken, mecliste %17,82’lik kadın rekorunun kırılması ile kadınların TBMM’ye güçlü bir şekilde girmesini de sağlamıştır.

Kadınların ilk kez katıldığı 1935 seçimleri ardından 7 Haziran seçimlerine kadar olan süreçte mecliste en fazla 79 kadın yer almıştı. 7 Haziran seçimlerinde 98 kadın aday milletvekili seçilmiş. Meclis’te %14,3 olan kadın temsili, %17,6’ya çıkarak, %23’lük bir artış göstermiştir. HDP milletvekillerinin yaklaşık %40’ı, AK Parti milletvekillerinin %16’sı, CHP milletvekillerinin %14’ü kadınlardan oluşurken, kadın milletvekilleri sayı ve oranı bakımından karnesi en kötü denilebilecek parti MHP olmuştur. 25. Dönem milletvekilleri seçimine

20 parti ve 165 bağımsız milletvekilinin aday olduğu seçimde adayların 2719'unu kadın adaylar 7142'sini de erkek adaylar oluşturmuştur.

7 Haziran seçiminin sonucuna göre AK Parti'den 41, CHP'den 21, MHP'den 4 ve HDP'den 32 kadın TBMM'ye girmek üzere seçilmiştir. Meclis'teki kadın temsili yüzde 17,8'e ulaşmıştır. 7 Haziran seçimleri kadın rekoru kırılmasıyla sonuçlansa da hükümetin güvenoyu alamaması neticesinde Türkiye 5 ay sonra tekrar seçime gitmiş, yapılan seçimlerde AK Parti kaybettiği %8,9' luk oyu MHP ve HDP seçmeninden geri alarak tek başına iktidara gelmiştir. Muhalefette tek oy artışı CHP'de görülse de %0,36'lık artış sadece mecliste artı 2 koltuk elde etmesiyle sonuçlanmıştır.

Tablo 2. 7 Haziran 2015 Milletvekili Seçimleri Kesin Aday Listelerine Göre TBMM'de Grubu Olan Partilerin Cinsiyet Dağılımı

SİYASİ PARTİLER	KADIN		ERKEK	
	SAYI	ORAN	SAYI	ORAN
ADALET ve KALKINMA PARTİSİ	101	18,36	449	81,64
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	109	19,82	441	80,18
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	67	12,18	483	87,82
HAKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	249	45,27	301	54,73
TOPLAM	526		1674	

Kaynak: YSK, 2019, www.ysk.gov.tr'deki verilerden derlenmiştir.

7 Haziran seçimlerinde elde edilen kadın milletvekili sayısındaki artış ne yazık ki 1 Kasım'da yitirilmiştir. 80 yıl sonra elde edilen kadın rekoru 5 ay sonra kaybedilmiştir. YSK'daki verilere göre bu gerilemenin sayısal karşılığı iki seçimde aday gösterilen kadın aday sayısı üzerinden okunabilir. 7 Haziran kesin aday listelerinde 2719 kadının aday gösterilmişken, 1 Kasım seçimlerinde 2026 kadın aday gösterilmiştir. TBMM'de grubu bulunan AK Parti, CHP, MHP, HDP listelerinde 7 Haziran'da 526 kadın aday gösterilirken, 1 Kasım seçimlerinde 505 kadın listeye girebilmiştir. 7 Haziran seçimlerinde mecliste kadın zaferi yaşanmış ve 98 kadın milletvekili meclise girmişti. 5 ay sonraki seçimde ise 81 kadın vekil meclise girmiştir.

Tablo 3. 1 Kasım 2015 Milletvekili Seçimleri Kesin Aday Listelerine Göre TBMM'de Grubu Olan Partilerin Cinsiyet Dağılımı

SİYASİ PARTİLER	KADIN		ERKEK	
	SAYI	ORAN	SAYI	ORAN
ADALET ve KALKINMA PARTİSİ	71	12,91	479	87,09
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	127	23,09	423	76,91
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	77	14	473	86,00
HAKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	230	41,82	320	58,18
TOPLAM	505		1695	

Kaynak: YSK, 2019, www.ysk.gov.tr'deki verilerden derlenmiştir.

7 Haziran seçimlerinde meclise en çok kadın vekil sokan AK Parti ve HDP, 1 Kasım seçimlerinde listelerinde kadın adaylara daha az yer verme yoluna gitmişlerdir.

4.1. 7 Haziran ve 1 Kasım Genel Seçimlerinde AK Parti Milletvekili Aday Listelerinde Kadınlar

AK Parti'nin 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde milletvekilliği kesin aday listesinde 449 erkek milletvekili adayı yer alırken kadın milletvekili aday sayısı 101 olmuştur. Kesin aday listesinde erkek adaylar hâkim olmasına rağmen 7 Haziran seçim sonuçlarına göre meclise en fazla kadın milletvekili gönderen parti olmuştur. Bu da AK Parti'nin yüksek oranda oy almasının meclise yansımasıdır. 2011 seçimlerinde %49,95 bandında oy alan ve meclise 327 milletvekili gönderen bir partiden ilk sıralarda aday gösterilmek avantaj sağlamaktadır. Ancak 7 Haziran seçimlerinde AK Parti ilk sıradan sadece 4 kadın aday göstermiştir. İlk sıradan gösterilen kadın adaylar Aksaray'dan İlknur İnceöz, Bingöl'den Şebnem Kocakelçi, Malatya'dan Öznur Çalık ve Sakarya'dan Ayşenur İslam'dır.

İlk sıradan aday gösterilen İlknur İnceöz ve Ayşenur İslam 24. Dönem milletvekillerindendir. Ayrıca Ayşenur İslam 62. Hükümette Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak da görev yapmıştır. 1 Kasım seçimlerinde ise sadece 2 kadın aday ilk sırada yer almıştır. İlk sıradan gösterilen kadın adaylar 25. Dönem milletvekillerinden İlknur İnceöz ve Öznur Çalık 7 Haziran'daki yerlerini koruyarak 26. Dönem milletvekillerinden olmuşlardır. 7 Haziran seçimlerinde TBMM'de grubu bulunan CHP ilk sıradan 14, HDP 25, MHP 2 kadın aday göstermiş ve mecliste çoğunluğu elinde bulunduran AK Parti ilk sıradan kadın aday bulundurmamak bakımından HDP ve CHP'nin gerisinde kalmıştır. 4 ilde ilk sıradan aday gösteren AK Parti 10 ilde kadınlara son sıradan aday vermiştir.

45 ilde kadın aday bulunduran AK Parti 36 ilde kadın adaylara yer vermemiştir. 1 Kasım seçimlerinde bu sayıyı artırarak 47 ilde kadın adaya yer vermemiştir. 7 Haziran seçimlerinde 36 ilde kadın aday göstermeyen AK Parti, 7 seçim bölgesinden en az İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dan kadın aday gösterirken en fazla Ege ve Akdeniz'den kadın aday göstermiştir. En fazla kadın aday gösterdiği seçim bölgelerinde 1 Kasım'da değişiklik yaşanmazken en az kadın aday gösterdiği seçim bölgelerinden İç Anadolu'yu çıkararak Güney Anadolu ve Karadeniz'i eklemiştir. 7 Haziran 2015 Genel Seçim sonuçlarında en fazla oy aldığı il olan Rize'den ise kadın aday göstermemiştir. 1 Kasım seçim sonucunda da AK Parti yine en fazla oyu Rize'den almıştır. Ancak 1 Kasım seçimlerinde de Rize'de aday listelerinde kadınlar yer almamıştır. 7 Haziran seçim sonuçlarında AK Parti Ağrı, Hakkâri, Iğdır, Şırnak ve Tunceli'den milletvekili çıkaramamıştır. Milletvekili çıkaramadığı 5 il de aday listelerinde kadın aday bulunmayan illerdendir. 7 Haziran'da kadın aday gösterilmeyen illere ek olarak 1 Kasım'da Adıyaman, Aydın, Bingöl, Edirne, Elazığ, Giresun, Ordu, Şanlıurfa, Tokat, Van, Zonguldak illerinde kadın aday gösterilmemiştir.

5 ay sonra yeniden yapılan 1 Kasım seçimlerinde AK Partiden "Üç dönem" engeline takılan milletvekilleri 1 Kasım seçimlerinde aday olma imkânına kavuşmuştur. Üç dönem engeline takılan vekillerden 24'ü AK Parti listelerinde tekrar yerlerini almıştır. Bu vekillerin bazılarının bulunduğu illerde 7 Haziran seçimlerine göre ya kadın vekiller listeden çıkartılmış ya da listedeki yerlerinde kaymalar yaşanmıştır. 7 Haziran'da ilk sıradan kadın aday gösterilen Sakarya'da listelerde 2 kadın adaya yer verilirken, 1 Kasım genel seçimlerinde Üç dönem engeline takılan Ayhan Sefer Üstün 1. sıradan ve Şaban Dişli'nin 2. sıradan aday gösterilmesinin ardından sadece 1 kadın aday listede 6. sıradan yer bulabilmiştir. 1 Kasım seçimleri sonucunda 7 milletvekili çıkaran Sakarya'da AK Parti kadın vekil çıkaramamıştır. 7 Haziran seçimlerinde AK Parti Van'da 2 kadın adaya yer verirken, 1 Kasım seçimlerinde 3 dönem engeline takılan Beşir Atalay Van'da 1. sıradan aday gösterilmiş ve 8 vekil çıkaran Van ilinde 1 Kasım'da kadın vekil aday göstermemiştir. 1 Kasım genel seçimlerinde AK Partinin 7 Haziran seçimlerine kıyasla kadın aday sayısındaki sert düşüşün nedenlerinden biri de 3. dönem engeline takılan milletvekillerinin listelerde yeniden yer almalarıyla ortaya çıkmıştır.

7 Haziran'da ilk kez milletvekili olarak TBMM'ye giren AK Parti'den 30 milletvekili parlamentoda yer alamamış ve parlamento macerası toplam 34,5 saatlik Genel Kurul mesaisiyle sona ermiştir. Vekillik macerası kısa süren 30 vekilden 7'sini de kadın vekiller oluşturmaktadır (Hoşgör, 2015, 2 Kasım).

1 Kasım seçimlerinde 71 kadına listelerde yer veren AK Parti seçim sonuçlarına göre meclise 34 kadın vekil göndermişti. TBMM'de grubu bulunan CHP, MHP ve HDP' ye göre aday listelerinde en az kadın aday gösteren parti olmasına rağmen, meclise en fazla kadın milletvekili gönderen parti olmuştur. 26. dönem milletvekillerinde en fazla kadın aday AK Parti sıralarında yer almıştır. Ancak 7 Haziran seçimlerinde AK Parti'de kadın aday oranı % 15,5 iken 1 Kasım'da %11'e düşmüştür.

4.2. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde CHP Milletvekili Aday Listelerinde Kadınlar

CHP 2012 yılında Parti Tüzüğü'nde (Md. 56) değişikliğe giderek %33 kadın kotası getirmiş, kadınlara yönelik bu pozitif ayrımcılık içeren düzenlemeyle takdir toplamıştır. Yeni düzenlemeye göre:

“Merkez yoklaması yoluyla saptanacak milletvekili, il genel meclisi ve belediye meclisi adaylıklarında, parti meclisi seçiminde, il ve ilçe yönetim kurullarının seçiminde, il kongre delegeleri ve kurultay delegeleri seçimlerinde yüzde otuz üç (%33) cinsiyet ve yüzde yirmi (%20) gençlik kotası uygulanır”.

Ancak 2012 yılında getirilen bu kadın kotası ne yazık ki 2019'a kadar geçen dönemde gerçekleşen üç genel seçimde de uygulanmamıştır. CHP, 7 Haziran seçimlerinde aday belirlemek için iki yöntem kullanmıştır. Bu yöntemlerden biri adayların önseçimle belirlenmesi, diğeri ise kontenjan aday uygulamasıdır. Bu yöntemi 1 Kasım seçimlerinde de uygulayan CHP, seçilen adayların %85'ni ön seçimle belirlemiştir. CHP, 28 kontenjan adayını Ankara, İstanbul ve İzmir seçim bölgelerinden birinci sıralara kadın adaylar yerleştirerek belirlemiştir. Bu yerleşim sonucunda 7 Haziran genel seçimlerinde 132 kadın milletvekili adayına yer verilmiş ve 7 seçim bölgesinde de CHP 14 kadın adaya ilk sıradan yer vermiştir (Tali, 2015: 8).

Tablo 4. 2015 Milletvekili Seçimlerinde CHP İlk Sıra Kadın Adayları

Adana	Elif Doğan Türkmen
Afyonkarahisar	Burcu Kayıkçı
Ankara 1.Bölge	Ayşe Gülsün Bilgehan
Ankara 2.Bölge	Şenal Sarıhan
Bursa	Lale Karabıyık
Denizli	Melike Basmacı
Erzurum	Gonca Aytaş
Eskişehir	Gaye Usluer
İstanbul 1.Bölge	Şafak Payev
İstanbul 2.Bölge	Selina Doğan
İstanbul 3.Bölge	Bihlun Tamaylıgil
İzmir 1. Bölge	Selin Sayek Böke
İzmir 2. Bölge	Zeynep Altıok
Kocaeli	Fatma Kaplan Hürriyet

Kaynak: YSK, 2015 milletvekili kesin aday listesinden derlenmiştir.

CHP 7 Haziranda ilk sıradan gösterdiği 13 kadın adayı 1 Kasım seçimlerinde de ilk sıradan aday göstermiştir. Bir istisna olarak 7 Haziranda ilk sıradan Erzurum'dan aday gösterilen Gonca Aytaş, 1 Kasım'da aday gösterilmemiştir. Bunun nedeni ise 7 Haziran seçim sonucunda CHP'nin ilk sıradan gösterdiği illerden sadece Erzurum'dan milletvekili çıkaramamış olmasıdır. Erzurum'daki 32 yıllık makus talihini yenemeyen CHP bunun sonucunda 1 Kasım seçimlerinde Erzurum'da kadın adaya yer vermemiştir. CHP'nin ilk sıradan aday gösterdiği milletvekili adaylarından Ayşe Gülsüm Bilgehan, Şafak Payev, Bihlun Tamaylıgil 24. dönem milletvekillerindendir.

CHP 7 Haziran seçimlerinde 14 kadına ilk sıradan yer verirken, 41 ilde kadın aday göstermemiş ve 13 kadın adaya da listenin son sırasında yer vermiştir. 7 Haziran'da 13 olan bu sayı, 1 Kasım'da 22'ye yükselmiştir. 7 Haziran seçimlerinde 41 ilde kadın aday göstermeyen CHP, 1 Kasım seçimlerinde 35 ilde kadın aday göstermemiştir. 1 Kasım seçimlerinde 7 seçim bölgesinden en fazla kadın aday Ege ve Akdeniz bölgesinden gösterilirken, en az Doğu Anadolu bölgesinden kadın aday gösterilmiştir. CHP 7 Haziran ve 1 Kasım genel seçimlerinde da en fazla oy aldığı Edirne'den kadın aday göstermemiştir.

7 Haziran seçimleri sonucunda CHP, kesin aday listesinde yer verdiği 109 kadın adaydan 21'ini meclise gönderebilmiştir. 5 ay sonra yenilenen 1 Kasım seçimlerinde CHP, listelerindeki kadın sayısını artırmasına rağmen yine 21 kadın vekili meclise gönderebilmiştir. 5 ay arayla yapılan iki seçimde de kadın milletvekili sayısını 21 olmasına rağmen CHP'nin 25. Dönem 'de kadın milletvekili oranı yüzde %15,9 iken, 26. Dönem 'de kadın milletvekili oranında yüzde %0,4'lük bir düşüş yaşanmıştır.

TBMM'nin 26. döneminde CHP'de 2 istifa ve 1 ihraçla 134 koltuktan 3'ünü kaybetmiştir. Bu isimlerden ilki 2016 yılında partiden ihraç edilen Aylin Nazlıakadır. 2016 yılında Aylin Nazlıaka'nın "bir milletvekilinin odasındaki Atatürk resmini indirdiği" iddiası üzerine tanıklık ettiği olaydaki milletvekilinin ismini açıklamaması ve tüm vekilleri töhmet altında bırakması nedeniyle partiden kesin ihracına oy çokluğuyla karar verilmiştir (TRT Haber, 4 Mart 2016). Aylin Nazlıaka böylece 26. dönemin ilk bağımsız milletvekili olmuştur. 1 Kasım 2015 genel seçimleri sonucunda Adana'da 1. sıradan parlamentoya giren Elif Doğan Türkmen'in 2017 yılında yaşanan 1,2 milyon liralık haberleşme faturası mecliste tartışmalara yol açmış ve yaşanan fatura skandalının ardından Türkmen meclisteki görevinden istifa etmiştir (TRT Haber, 3 Şubat 2017). CHP'de bir diğer istifa ise İstanbul milletvekili Şafak Pavay' den sağlık sorunları gerekçesiyle 2017 yılında gelmiştir (TRT Haber, 25 E 2017).

5. 24 HAZİRAN 2018 GENEL SEÇİMLERİNDE KADINLAR

16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen referandumla Türk tipi başkanlık sistemine geçilmiş ve 3 Kasım 2019 günü eş zamanlı gerçekleşecek olan cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimi ile yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Ancak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 18 Nisan 2018 tarihinde yaptığı basın toplantısıyla erken genel seçim ve cumhurbaşkanlığı seçiminin 24 Haziran'da yapılmasına karar verilmiş, Türkiye erken seçime gitmiştir. 16 Nisan'da yapılan anayasa değişikliğiyle milletvekili sayısı 600'e yükselmiş ve seçilme yaşı 18'e düşürülmüştür. Genel seçim süresi ise 4 yıldan 5 yıla çıkartılmış ve milletvekili ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılması öngörülmüştür.

Yaşanan bu köklü değişimler sırasında 25 Ekim 2017 de Meral Akşener öncülüğünde İYİ Parti kurulmuştur. Kuruluşundan 5 ay sonra seçim kararı verilmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nda (Md. 36), bir partinin seçime katılabilmesi için, "İllerin en az yarısında, oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmaları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gruplarının bulunması" şartı bulunmaktadır. İYİ Parti'nin, altı ay şartına takılması durumunda, TBMM'de grup kurmak için en az 15 milletvekiline daha ihtiyacı bulunuyordu. İyi Parti'nin seçimlere katılma koşullarını karşılayıp karşılamadığına dair belirsizliğin sürdüğü bir dönemde, seçime katılabilmesini garantilemek için "15'ler hamlesi" yaşanarak CHP'den 15' milletvekili İYİ Parti'ye geçmiştir. İYİ Partinin seçimlere katılabilmesiyle birlikte kadın milletvekili sayısında bir artış yaşanmıştır (TRT Haber, 22 Nisan 2018).

Tablo 5. 24 Haziran 2018 Milletvekili Seçimleri Kesin Aday Listelerine Göre TBMM'de Grubu Olan Partilerde Adayların Cinsiyet Dağılımı

PARTİ ADI	KADIN		ERKEK	
	SAYI	YÜZDE	SAYI	YÜZDE
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	126	21	474	79
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	76	12,67	524	87,33
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	136	22,67	464	77,33
HAKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	229	38,17	371	61,83
İNSANLIK, YENİLİK, İYİLİK PARTİSİ	159	26,5	441	73,5
TOPLAM	726		2274	

Kaynak: YSK, 2019, www.ysk.gov.tr'deki verilerden derlenmiştir.

İYİ Parti Tüzüğünde (Md. 13) Kadın kollarının kurulmayacağını, partinin her kademesinde yüzde 25 kadın kotası uygulayacağını belirtmiştir. Kuruluşunun ardından 8 ay sonra gerçekleşen seçimlerde 159 kadın aday göstererek %26,5 orana sahip olan kadın vekillerle girdiği ilk seçimde %25 kadın kotasını uygulamıştır. İttifakların olduğu 24 Haziran seçimlerinde 8 parti ve 68 bağımsız aday yarışmıştır. YSK'daki kesin aday listesindeki verilere göre yukarıda belirtilen 5 partinin haricinde seçimlere giren 3 parti ve bağımsız adaylarla birlikte 24 Haziran seçimlerinde toplam 996 kadın aday ve 3885 erkek aday yer almıştır.

2015 seçimlerine göre AK Parti ve CHP kadın vekil sayısını arttırmış, HDP ve MHP kadın vekil sayısını azaltmaya gitmiştir. En çok kadın aday gösteren partiler HDP ve Vatan Partisi, en az kadın adayla seçime katılan parti ise MHP olmuştur. TBMM’de grubu bulunan partilerin sayısında ve milletvekili sayısında artış olmasına rağmen, 33 ilde kadın vekil çıkmamıştır. 24 Haziran seçimleri sonucunda meclise 104 kadın vekil girmiştir. 7 Haziran 2015 seçimlerinin ardından 24 Haziran 2018 seçiminde kadın temsil oranında artış olmasına rağmen milletvekili sayısının 600 olmasıyla, kadın sayısı meclis aritmetiğinin gerisinde kalmıştır.

5.1. 24 Haziran 2018 AK Parti Milletvekili Aday Listelerinde Kadınlar

24 Haziran seçimlerinde AK Parti adaylarının yüzde 21’ini kadınlar oluşturmuş ve 600 kişilik aday listesinde 126 kadın listede yer almıştır. 24 Haziran seçimleri sonucunda AK Parti’den 53 kadın milletvekili meclise girmiştir. AK Parti 24 Haziran seçimi sonucunda 53 kadın vekil çıkararak kadın sayısındaki rekorunu kırmıştır. Öte yandan AKP, sadece dört ilde birinci sıradan kadın aday göstermiştir.

İlk sıradan aday gösterilen vekillerden İlkur İnceöz son üç seçimde AK Partinin ilk sıradan aday gösterdiği vekilidir. Aynı zamanda son üç seçimde kadın aday göstermediği Bolu’dan ilk sıradan kadın aday gösterilmiştir.

MHP’den sonra en az ilk sıradan kadın aday gösteren AK Parti en fazla oy oranına sahip olduğundan dolayı Mecliste en fazla kadın vekile sahiptir. AK Parti 7 kadın adayı son sıradan aday göstermiştir. Son sıradan aday gösterilen illerden Muş, Burdur, Kilis ve Kırklareli’den 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerinde de kadın aday gösterilmemiştir. Son sıradan aday gösterilen Batman ilinden 7 Haziran, 1 Kasım ve 24 Haziran seçimlerinde son sıradan kadın aday gösterilmiştir.

AK Parti 24 Haziran seçimlerinde 28 ilde kadın aday göstermemiştir. 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerine göre kadın aday göstermediği illerde düşüş yaşanarak daha fazla ilde kadın aday göstermiştir. En fazla oy aldığı Rize’den kadın aday göstermemiştir. İncelediğimiz üç seçimde ’de en yüksek oy aldığı Rize’ den gösterilen adayın milletvekilliğinin garanti görülmesine rağmen kadın aday gösterilmemiştir. Milletvekilli seçilme yaşının 18’e düşürülmesiyle AKP İstanbul 3. bölge 10. sıradan aday gösterilen 22 yaşındaki Rümeysa Kadak milletvekili seçilerek meclisin en genç üyesi olmuştur.

5.2. 24 Haziran 2018 CHP Milletvekili Aday Listelerinde Kadınlar

24 Haziran seçimlerinde CHP adaylarının %21’ini kadınlar oluşturmuştur. CHP 600 kişilik aday listesinde 126 kadına yer vermiştir. CHP 7 Haziran ve 1 Kasım’daki seçimlerde 45 seçim bölgesinde ön seçime gitmiş ve adaylarını ön seçimle belirlemiştir. Ön seçim sonucunda İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyükşehirlerde birinci sıra milletvekili adaylarını kadınlar oluşturmuştur. Seçim sonucunda ön seçimle gelen adaylar parlamentoya girmiştir. Ancak 24 Haziran seçimlerinde parti içi çekişme ve tartışmalar sonucu CHP’nin 131 milletvekilinden 61’i ve seçimlere aday olan 40 milletvekili liste dışı kalmıştır (Sayın, 2018, 22 Mayıs). Ön seçim ve kontenjan sistemini uygulanmadığı seçimlerin sonucunda 1 Kasım genel seçimlerinin kadın aday sayısı meclis aritmetiğinin gerisinde kalmıştır.

İlk sıradan aday gösterilen illerden Bursa 1. bölgeden Lale Karabıyık ve Kocaeli’den Fatma Kaplan Hürriyet, son üç seçimde CHP’den ilk sıradan aday gösterilen vekillerdir. 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerinde Bartın’dan kadın aday göstermeyen CHP, 24 Haziran seçimlerinde Aysu Bankoğlu’nu Bartın’dan ilk sıradan aday göstermiştir. 6 ilde ilk sıradan aday gösteren CHP, 25 kadın adayı son sıradan aday göstermiştir. 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerine kıyasla daha az ilde kadın aday gösterilmiştir. 25 ilde kadın aday göstermemiş olmasına rağmen meclise 18 kadın milletvekili gönderebilmesi kadınların listelerde geri planda kalmasının sonucudur. 7 seçim bölgesinde en az Karadeniz ve Doğu Anadolu’dan kadın aday gösteren CHP en fazla Ege bölgesinden kadın aday göstermiştir.

6. SONUÇ

2002’den günümüze dek tek başına iktidar olan AK Parti ile ana muhalefet partisi olan CHP’deki kadın temsili 7 Haziran, 1 Kasım ve 24 Haziran seçimlerinin incelenmesiyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda ideolojileri farklı olan iki partinin meclisteki kadın temsiliinde uyguladıkları cinsiyetçi

politikaların benzerlik gösterdiği görülmektedir. Cinsiyetler arası eşitsizliğin hâkim olduğu mecliste 1935'te %4,6 olan kadın oranı, 83 yıl sonra %17 seviyesine ulaşabilmiştir. Dünyada kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren 40. ülke olan Türkiye, günümüzde kadın milletvekili sıralamasında 186 ülkeden 132. sırada yer almaktadır. Türkiye’de kadınların erken kavuştuğu bu hak “siyaset erkek işidir” algısı nedeniyle seçebildikleri ama seçilemedikleri bir arenaya dönüşmüştür.

Kadını kamusal alandan soyutlayan erkek egemenliği, kadını özel alanla sınırlamaktadır. Kadın siyaset sahnesinde cinsiyet temelli ayrımcılıklar yaşamakta ve kendini siyasi arenadan çekerek, aktif olarak siyaset yapmaya karşı ilgisizleşmektedir. Bu cinsiyet temelli ayrımcılıklar bazen üstü örtülü şekilde gerçekleşirken, bazen ise açık açık gerçekleşmektedir. Dönem dönem ünlü siyasetçilerin verdiği demeçlerde ya da yaptıkları röportajlarda kadının “elinin hamuruyla” yerinin “mutfak” olduğu, kadının her şeyden önce “anne” olduğu ve benzeri daha pek çok söylemle kadının kamusal alandan, siyasetten açıkça dışlandığına şahit olunmaktadır. Siyasette kadın söz konusu olduğunda ideolojilerin pek de önemli olmadığı, incelediğimiz AK Parti ve CHP örneklerinden görülebilir. Partilerin aday listelerinde kaç kadın gösterdikleri ve ya kadınları hangi sıralardan aday gösterdikleri hususu elbette Meclisteki kadın sayısı doğrudan ilişkilidir ve bu bağlamda kadına yönelik pozitif ayrımcılık düzenleyen cinsiyet kotalarının partiler tarafından benimsenmesi, siyasette kadın temsili bakımından önemli bir iyileşme sağlayacaktır. Ancak sorunun kaynağı ne yazık ki 21. yüzyılda bile değişmemiş olan “toplumsal cinsiyet” algısında yatmaktadır. Toplumun aynası olan mecliste yeterli kadın olmaması demokrasi ve temsil açığı oluşturmakta, demokrasiyi zayıflatmaktadır. Oysa ki Mustafa Kemal Atatürk’ün belirttiği gibi “Kadınları geri bırakan milletler, geri kalmaya mahkûmdurlar”.

KAYNAKÇA

- Aydın, H. (2015). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın”, Current Research in Social Sciences, Cilt 1, Sayı 3, ss.87-94
- Borshevsk, M. (1994). “Women’s Suffrage petition of 1893 Documentation and treatment”, Aıccm Bulletin, Cilt 20, Sayı 1, ss. 33
- Çağlar, N. (2011). “Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, ss.59
- Erdem, A.R.(2015). “Atatürk’ün Kadına ve Eğitime Verdiği Önem”, Belgi Dergisi, Cilt 1, Sayı 9, ss.1272
- Gökçimen, S.(2008). “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, Yasama Dergisi, Sayı 10, ss.6
- Öztürk, Z.A. (2012). “Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, ss.23
- Sargın, S. ve Yıldız, S. (2018). “Türkiye Siyasetinde Kadın Milletvekillerin Mekansal Dağılımı ve Dağılıma Etki Eden Faktörler”, Journal of Social and Humanities Sciences Research, pp.4061-4075
- Sancar, S. (2008). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı”, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, ss.178
- Sumbas, A.(2015). “Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 53, ss 110-111
- Tali, R.(2015). “2015 Genel Seçimleri Milletvekili Aday Listelerinde Kadınlar”, Anka Kadın Araştırma Merkezi, ss.8
- Terkan, B.(2010). “Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği)”, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ss.119
- Yapar Gönenç, A.(2006). “Fransa’da ve Türkiye’de Kadın Hareketleri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 27, ss.67
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, <http://partiokulu.chp.org.tr/tuzuk.aspx>, (Erişim Tarihi 16.03.2019).
- İYİ Parti Tüzüğü, https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_tuzugu.pdf, (Erişim Tarihi 16.03.2019).
- www.ysk.gov.tr (Erişim Tarihi 17.12.2018)
- Hoşgör, Ş.(2015, 2 Kasım). “7 Haziran’ın galibi 36 vekil seçilemedi.” Milliyet. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/> (Erişim Tarihi 19.12.2018)
- Trowsdale, A. (2018, 14 Temmuz). Hangi ülkelerde kadınlar siyasette daha güçlü?. Britanya Yayın Kuruluşu Türkiye. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44821229> (Erişim Tarihi 19.12.2018)
- Sayın, A. (2018, 22 Mayıs). “CHP milletvekili adayları: Liste nasıl hazırlandı?”, Britanya Yayın Kuruluşu Türkiye. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44205902> Erişim Adresi: (Erişim Tarihi 20.12.2018)
- TRT Haber (2016, 4 Mart). “Aylin Nazlıaka CHP’den ihraç edildi”. Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/aylin-nazliaka-chpden-ihrac-edildi-238040.html>, (Erişim Tarihi:16.03.2019).

- TRT Haber (2017,3 Şubat). "Kılıçdaroğlu, Elif Doğan Türkmen'in istifasını istedi". Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kilicdaroglu-elif-dogan-turkmenin-istifasini-istedi-297213.html>, (Erişim Tarihi: 16.03.2019).
- TRT Haber (2017, 25 Ekim). "Şafak Pavey' in milletvekilliği düştü", Erişim Tarihi: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/safak-paveyin-milletvekilligi-dustu-339186.html>, (Erişim Tarihi:16.03.2019).
- TRT Haber (2018, 22 Nisan). "15 vekil CHP'den istifa ederek İyi Parti'ye geçti", Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/15-vekil-chpden-istifa-ederek-iyi-partiye-gecti-361946.html>, (Erişim Tarihi:16.03.2019).

Marka Kavramının Helal Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi

Dr.Öğr.Üyesi. Salih Memiş¹

Öğr.Gör. Zafer Cesur²

¹Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş UBYO, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık,
salih.memis@giresun.edu.tr

²Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim Organizasyon,
zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

Özet: Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, her alanda olduğu gibi iş dünyasında da etkisini göstermektedir. Günümüzde hızla gelişen ve değişen dünya ekonomik yapısı içerisinde işletmeler ile müşteriler arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha da önemli hale gelmiş ve işletmeler, müşteri odaklı hareket etmeye başlamışlardır. Teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak, ürünler arasındaki benzerliklerin artması üreticiler ve pazarlamacılar açısından rekabeti güçleştirici bir etki yaratırken, tüketicilere ise çok sayıda ürün arasından seçim yapma imkânı getirmektedir. Bu nedenle günümüzde, var olan karşı konulamaz rekabet şartlarında ayakta kalmak isteyen işletmeler, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını çok iyi bilmeli ve onları çok iyi anlamalıdır. Mutlak suretle işletmelerin, pazarlama stratejilerini belirlerken müşteri istek ve ihtiyaçları ışığında hareket etmeleri gerekmektedir. Tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Markalar, tüketicilerin satın alma davranışını etkilemektedir. Satın alma davranışını etkileyen bir diğer unsurda tüketicilerin dini inançları ve bu inançların gereklilikleridir. Bu çalışmada, dini inançların gereği olarak helal ve marka kavramlarının ilişkisi ele alınarak marka kavramları içerisinde helalin kavramının uygulanmasına yönelik incelemelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Helal, Helal Marka, Helal Pazarlama.

Evaluation Of Brand Concept In Terms Of Halal Marketing

Abstract: Globalization and technological developments have an impact on business as well as in every field. Today, in the rapidly evolving and changing world economic structure, the relationships between businesses and customers have become more and more important, and businesses have started to act customer-oriented. As a result of technological development, the increase in similarities between products makes competition difficult for manufacturers and marketers, while giving consumers the opportunity to choose from a large number of products. For this reason, businesses that want to survive in today's conditions of irresistible competition should know and understand the needs and demands of their customers very well. It is absolutely necessary for businesses to act in the light of customer demands and needs when determining their marketing strategies. There are several factors that influence consumers ' buying behavior. Brands influence consumers ' buying behavior. Another factor affecting purchasing behavior is the religious beliefs of consumers and the requirements of these beliefs. In this study , the relationship between halal and brand concepts as a requirement of religious beliefs was examined and the application of Halal within brand concepts was made.

Key Words: Halal, Halal Brand, Halal Marketing.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, her alanda olduğu gibi iş dünyasında da etkisini göstermektedir. Yaşadığımız bilgi çağında, teknolojik gelişmelerle hızla gelişen ve değişen çevre, tüketici pazarlarını da etkisi altına almaktadır (Özdemir ve Koçak, 2012: 128). Teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak, ürünler arasındaki benzerliklerin artması üreticiler ve pazarlamacılar açısından rekabeti güçleştirici bir etki yaratırken, tüketicilere ise çok sayıda ürün arasından seçim yapma imkânı getirmektedir. Bundan hareketle üreticilerin ve pazarlamacıların hizmetleri diğerlerinden ayırt etmek için sahip olduğu unsurların en önemlilerinden biri olarak, marka kavramı ortaya çıkmaktadır. Markalar, mevcut ve potansiyel müşterilere üretici ve/veya satıcının kimliği hakkında bilgi vermektedir (Can, 2007: 225).

Bir gıda işletmesinde yapılması gerekenler, yiyeceklerin depolanmasından, kullanılan suya ve hatta kullanılan kapa kadar temiz olmasıdır. Bazen, çeşitli kaynakların izlenmesinin karmaşıklığı nedeniyle bir yiyecek/içecek veya tüketim amaçlı diğer ürünlerin içeriğinde kullanılan bileşenler birçok Müslüman tüketicinin kafasını karıştırmakta, genellikle bu tüketiciler helal unsurları seçimi kolaylaştırmak için ürünün dış ambalajın içeriklerine bakarak buna güvenmektedirler. Günümüzde piyasada mevcut olduğundan çok

fazla ürün bulunduğu göz önüne alındığında sorun, ürünlerin ambalaj kısmında bilimsel terminolojide birçok madde yazılması ve tüketicilerin çoğunluğunun bilimsel bu terimleri anlamaması durumlarında daha da karmaşık hale gelir. Bu durumda helal marka uygulamasının yapılması ile Müslüman tüketicilerin dini vazifelerini yerine getirme noktasındaki şüphelerinin ortadan kaldırılması açısından önemi büyüktür. Bu çalışmada helal ve marka kavramlarının ilişkisi ele alınarak marka kavramları içerisinde helalin uygulanmasına yönelik incelemelerde bulunulmuştur.

2. HELAL VE MARKA KAVRAMI

Helal kelimesi pek çok çağrışım barındırmakla beraber bir ürünün gerçek kalitesini onaylayan makamlar tarafından dini bağlamda uygun olduğunu gösteren bir kavramdır. Helal kelimesi, hukuki, yasal, meşru ve Müslümanlara izin verilen anlamına gelmektedir. Gerçekte, helal, izin verilen ürünleri satın almak ve tüketmek için bir sinyal göndererek Müslüman tüketicilerin yaşamlarında hayati bir rol oynayan manevi bir ihtiyacı içerir (Borzooei ve Asgari: 2013: 481).

Helal kavramına yönelen önemli talep, işletmelerin (Müslüman ve Gayrimüslim) maksimum pazar payı için mücadele ve motive etmelerini sağlamaktadır (Lada ve diğerleri, 2009: 66). Örneğin, McDonald's ve Nestle, bu pazarın geniş bir kısmını ele geçirmek için önemli ölçüde yatırım yapmaktadırlar. Rekabetçi pazarda her ürün çeşidi çok sayıda farklı marka sunmakta, her marka raf alanı kazanmaya ve daha fazla tüketici çekmeye çalışmaktadır. İslami pazarlama varlığı olan helal, meşru bir marka varlığının koşullarına ve niteliklerine sahiptir. Aslında, helal markası, bir ürün satın alma ile alakalı belirsizliği azaltmak için güvenli bir etmendir. Ayrıca tüketiciler ile güçlü bir ilişki kurma kaynağıdır (Memiş, 2017: 128).

Aaker (1997) tarafından tanımlanan marka kişiliklerinin beş boyutu marka güvenini markalarla tüketiciler arasındaki temel güçlü bir ilişki olarak kullanılmaktadır. Alserhan (2010) helal markalaşmayı, üç şekilde incelemektedir. Bunlar; inanç, köken ve tüketici odaklılıktır. İnanç odaklı markalaşmada helal markalar, İslami kurallar çerçevesinde oluşturulur. Hazırlanan ürünler, hizmetler İslam dininin usullerine göre yapılır. İnanç odaklı helal markalar, daha çok gıda ve finans sektöründe görülmektedir. Köken odaklı helal markalaşma ise, üretilen ürünün, şirketin, kurumun bağlı olduğu Müslüman ülke kökeni ile belirlenir. Kısacası, buradaki helal markalaşma, ülke kökenin Müslüman kimliği ile alakalıdır. Tüketici odaklı helal markalaşma ise, İslami bağlılığa sahip tüketiciyi hedefleyen ve dolayısıyla helal sertifikasyonu almış işletmelerin helal pazar içindeki imajını oluşturur. Örneğin, Nestle, Unilever, L'Oreal, McDonalds, KFC ve benzeri küresel markalar, bu şekil helal markalaşma içindedirler (Alserhan, 2010: 38).

Markanın, bir yönü olarak helal kavramına odaklanmanın çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, helal sadece dinin koymuş olduğu kuralları yerine getiren bir kavram olmanın yanı sıra aynı zamanda saf ve sağlıklı bir ürünün göstergesini ifade etmektedir. İkincisi, şirketlere rekabet ortamında ürünlerine değer katarak yeni pazarlara girmelerini sağlamaktadır. Son olarak, Müslüman tüketicilerin helal ürünlere pazardaki herhangi bir yerden erişememesi ancak yalnızca bazı satış yerlerinde bu ürünlere ulaşılıyor olmasıdır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, neredeyse 100 milyar dolar değerinde yaklaşık 90.000 koşer (yahudi kökenli) ürün bulunmakta buna karşılık, aynı pazarda yaklaşık 1.000 helal ürün bulunabilmektedir. Değerler, ilkeler ve İslami uygulamalar temelinde 1,8 milyardan fazla kişinin bulunduğu bir pazara hitap edebilmek ve Gayrimüslim üreticiler arasında helal markanın boyutlarını ortaya koyarak, bilinç düzeyini arttırarak bu durum daha da gelişebilir ve bu alanda faaliyet gösteren işletmelere fırsatlar sunabilir (Borzooei ve Asgari, 2013: 482).

3.HELAL MARKANIN ÖNEMİ

Markaların neden önemli olduğunu gösteren birkaç nedeni vardır. Birincisi, küresel pazarda ürün ve hizmetlerin çoğalmasa göz önüne alındığında uluslararası ticaret ortamında devam eden liberalizasyon, bilgi teknolojisindeki gelişmeler ve hızlı değişimler küreselleşme nedeniyle, tüketicilerin bugün seçim yapabilecekleri çok çeşitli ürün ve hizmetler bulunmaktadır. Bu nedenle işletmelerin ürünlerini farklılaştırmak için kendi markalarını geliştirip tanıtımları önemlidir. İkincisi, her şeyin eşit olma eğilimi gösterdiği dünya pazarında, ürün ve hizmetlerin birbirinden ayırt edilebilmesi için marka oluşturmak önemlidir. Öte yandan, helal markalaşma, helal kavramını, Müslümanları ve Gayri Müslimleri çekme kabiliyetini gösteren bir çapraz marka olarak tanımlar (Nooh ve diğerleri, 2007).

4.HELAL PAZARLAMA VE MARKA

Müslüman tüketiciler için helal kavramı, tüketim için mutlak bir anahtardır. Günümüzde Müslüman tüketiciler geniş ürün yelpazesi ve hizmetler ile karşı karşıyadır. Bunun da ötesinde, her bir ürün kategorisinde ya yerel olarak ya da uluslararası düzeyde tanınan birçok farklı marka bulunmaktadır. Yerel markalardan bazıları farklı ambalajlama ve etiketleme çalışmaları yoluyla kendilerini "İslamcı" marka olarak projelendirerek kendi nişlerini yakalarlar. Bu aynı zamanda birincil hedefleri olan, Müslüman tüketicilere ürünlerinin helal statüsünü de dolaylı olarak bildirmeyi sağlar. Hizmet tarafında bankacılık ve sigorta sektörlerinde de benzer çalışmalar yapılmaktadır. Birçok marka seçkisi bulunmakta ve her marka hedef tüketicilerin dikkatini çekmek için raf alanı için birbirleriyle rekabet etmektedir (Shafie ve Othman, 2006: 566).

Üreticiler ve pazarlamacılar, hedef tüketicilere ürünlerinin helal ve dini kurallara uyumlu olduğunu bildirmek ve onlara güven vermek için bir yol olarak, helal sertifikası ve logosu kullanmaktadır. Genel olarak, Müslüman tüketiciler kritik alımlardaki ürün seçimlerinde helal sertifikaları ararlar. Bu sertifika, şirketlere ürünlerinin ambalajında veya şirketin öncülüğünde sergilenmek üzere helal logo kullanımını sağlar (Memiş, 2017: 130).

Ticaret, küreselleşmesinin hızı, bilim ve teknolojiadaki ilerleme, ürünlerin formülündeki sürekli değişim ve üretim süreçlerini basitleştirmeye yönelik devam eden girişimler, göz önüne alındığında, gerek gıda olsun gerekse gıda dışı ürün kategorilerinde, helal konseptinin özellikle tüketim ürünleri pazarlamacıları tarafından tam olarak anlaşılması zorunludur. Tüketiciler daha dindar veya helal bilincine sahip oldukça sadece ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp aynı zamanda onlara "huzur" verici olarak İslami kurallara uygun ürünler ararlar (Shafie ve Othman, 2006: 567).

5. HELAL MARKA VE KİŞİLİĞİ

Marka kişiliği, insan psikolojisi ve tüketici davranış kuramlarındandır. Aaker (1997), beş çekirdekten oluşan bir marka kişilik modeli geliştirmiştir. Bu boyutlar samimiyet, ustalık, coşku, sertlik ve seçkinlikten oluşmakta ve bunlar bir markanın kişilik özelliklerini ölçülmesinde kullanılmaktadır. Bazı farklı araştırmacılar tarafından diğer marka kişilik modelleri geliştirilmiş ama Aaker'ın modeli, bir markanın kişilik özelliklerini ölçmek için daha popüler ve geçerlidir (Freling ve diğerleri, 2011: 393). Aslında marka kişiliği, hem bir ayırt edici özellikli hem de bir markayı tanımlayan insan kişiliğine benzer ve insan özelliklerine dayanır. Dahası, kişilik bir markanın, tüketicinin aklında belirli bir yeri şekillendirme durumudur. Helal bağlamda, tüketiciler için helalin farklı tanımları ve algıları vardır (Golnaz ve diğerleri, 2010). Bu durumda, işletmeler helal marka kişiliğini vurgulayarak tüketici zihnindeki farklı anlamları birleştirmeye yardımcı olur.

Helal pazarlarda hedef gruplar hem Müslümanlar hem de Gayrimüslimler olabilir. Bu hedef gruplara ulaşmada onları birleştirmede helal marka kişiliği oluşturmak iyi bir yöntemdir. Örneğin, Marlboro, erkeklik çağrışımlarına sahiptir ve Apple yaratıcılığı temsil eder. Bu nedenle, helal marka kişiliği, tüketicilerin kendine aşinalık hissettirmesine ve bir insanın kişiliği gibi bir markanın kişiliğini kullanarak tüketici ile güçlü bir bağlantı oluşturmasını sağlayabilir. Böylece, marka kişiliği tüketicilerin kendi kişilikleri ile eşleşen markaları seçme olasılığını yükseltir. Bu bağlamda, helal marka kişiliği oluşturularak tüketicilere (Müslüman ve Gayrimüslim) yardımcı olarak helal marka ile tüketici arasında sağlam bir bağlantı kurmayı ve onların satın aldıkları veya kullandıkları şeyleri, marka aracılığıyla kendi veya idealize olmuş oldukları kişilikler ile uyumlu olmasını sağlar (Borzooei, Asgari, 2013: 484).

Marka kişiliği, tüketici marka ilişkisini etkiler. Tüketiciler her gün farklı markalarla ilişkiler kurarlar ve bu nedenle marka kişiliği, bir markayla güçlü bir ilişki sürdürmek için tüketicinin karar verme ve satın alma isteğinde önemli bir unsurdur. Aynı şekilde, marka kişiliği çekici bir kavram olarak marka güvenini tüketici-marka ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Örneğin, Maehle ve diğerleri (2011) yaptıkları bir araştırmaya göre; samimi markalar yüksek ahlaka sahipken, heyecan verici markalar heyecan duygularını yaşamak için bir şans sunar. Bu bağlamda samimi kişilik özelliklerine sahip bir marka çok daha güçlü hale gelebilir.

Doğru oluşturulmuş bir helal marka kişiliği, tüketici algılamalarını anlamaya yardımcı olur. Bir örnek olarak, eğer helal marka samimi bir kişiliği yansıtırsa, işletmenin hedeflediği kitledeki insanlarda aynı kişiliği

yansıtmaktadır. Bu nedenle, helalin bu özelliği hedef gruplarla kalıcı bir ilişki kurmakta ve tüketicilere huzur getirmektir (Borzooei ve Asgari, 2013: 485).

6. MARKA SADAKATİ VE HELAL ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tüketiciler tercih ettikleri markalara güvenmek isterken ayrıca markalar da sadık müşterilere sahip olmak ister. Markalar, sadık müşterilere odaklanmakla birlikte, bazı müşterilerin helal gıda konseptinin önemli olabileceğini göz önüne almalıdırlar. Özellikle Müslümanlar helal gıdaları inançlarına göre tercih etmektedirler. Zira Müslümanların çoğu inançlarına sıkı sıkıya bağlıdırlar ve helal gıda konsepti onlar için çok önemlidir. Normal hayatlarında helal olmayan gıdaları tüketmekten kaçınırlar ve ters bir şey yaparlarsa günah işlediklerine inanırlar. Din, çağdaş dünyada, tüketimde önemli faktörlerden biridir. Her dine gıda tüketimi konusunda kısıtlamalar vardır ve bu markaların ilkelerini değiştirmelerine yol açar. Bununla birlikte, her din farklı kısıtlamalara sahiptir (İslam'da domuz eti, alkol tüketiminin yasak olması gibi). İslam dinine inanan Müslümanlar günah işlemek istemez. Bu yüzden tüketiciler gıdaları tüketirken dikkat ederler. Bu nedenle, bu tüketiciler tercih ettiği markaları değiştirme eğilimi göstermezler. Bu noktada marka sadakati kavramı bir etkinliğin parçası haline gelir. Markalar, dini kısıtlamalara odaklanmalıdır. Aksi takdirde, markaları, müşterilerini kaybetmeye yönlendirebilir, güvenilirliğini de zayıflatabilir. Tüketiciler için marka sadakati önemli bir faktördür ve tüketiciler her zaman sadık bir marka ararlar. Yiyecek tüketimi her bireyin yaşamı için önemlidir ve markalar müşterileri için helalin her yönünü göz önüne almalıdır. Bu tür bir düşünce olmadan markalar başarısız olur. Din, yaşamın her alanında olduğu gibi ürün tüketiminde de önemlidir (Memiş, 2017: 132).

7. HELAL ÜRÜNLERİN ÖZGÜN İSİMLERİ, KALİTESİ VE MARKA PAZARLAMASI

Tüketici davranışları çalışması, helal marka pazarlaması konusunda ürünler için hayati önem taşımaktadır. Özünde, Müslüman tüketiciler diğer tüketicilere çok benzerler. Bunun yanında Müslüman tüketiciler inançlarına uygun kaliteli ürünler (helal) istemektedirler. Bu açıdan, duygusal marka bilinci kavramı uygulanabilir. Çünkü bu duygusal marka stratejisi oldukça basit ama devrimci bir süreç olarak bir markanın stratejisinin ön planında, ürünü değil tüketiciyi yerleştirerek düşünmektedir. Dini açıdan doğru olmak duygusal kaygılardır ve marka helal ürünlerini almak veya tüketmek Müslümanlar için çok önemlidir. Helal ürün satıcıları, sadece ürünleri satmakla kalmamakla birlikte, temel faydayı tüketicilere sunarak onları memnun etmektedirler (Low 2002: 152). Ayrıca, alıcılar ve tüketicileri ile ürünler arasında bağlantı ve iletişim kurulması ve ilişkilendirmesi sağlanmalıdır. Tüketiciler, dikkatlerini iyi pazarlanmış bir ürüne yöneltirler. Üzerinde bir helal işareti bulunan ve içerdiği malzemeler bakımından helal şartları sağlayan ürünlere, daha çok güvenirlir. McDonald's Singapur bu konuda birincil bir örnek olarak görülebilir. Bu ülkede faaliyet gösteren şirket bir helal sertifikası elde ettikten sonra yılda sekiz milyonluk bir tüketici artışı görmüştür. KFC, Burger King ve Taco Bell şirketleri helal sertifikalı olduktan sonra müşterilerde % 20'lik bir artış görülmüştür (Low, 2008: 42). Güvenilir kaynaklardan gelen kalite helal sertifikaları, tüketicilere güvence vermek için önemlidir.

8. SONUÇ

Doğru adların, helal ürünlerin marka pazarlamasında etken olduğu söylenebilir. Helal iş ve pazarlamasındaki başarı, ad ve daha da önemlisi, müşterilerin ne istediğini bilmek güçlü markaya atfedilebilir. Marka oluştururken helal kavramına anlamlı ve doğru belirten isim olmalıdır. Nitekim bunların yanında, İslam da tutarlı, sürekli gelişme ve güveni çağrıştırması ve gerçek markaların anlam ve gerçeği taşımaları gerekir (Low, 2008: 42).

Küresel bir standardın oluşturulması bu tür ürünlerin pazarlanmasını basitleştirir ve İslam markasında yaratıcı ve yenilikçi stratejiler için yeni olanaklar açar. Helal ürünlerinin marka pazarlamacılığının halka bakış açısı altında, doğrudan veya dolaylı olarak helal işine bir kimsenin dahil olması, genel olarak 'güvenli ve rahat' ve 'kalite' algılama izlenimi ve alıcılar üzerinde derin sadakat etkileri oluşturabilir. Bu izlenimi arttırmak için çalışanlar bu nedenle doğru bir şekilde eğitilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aaker, L. J. ve Schmitt, H. B. (1997), The Influence of Culture on the Self-Expressive Use of Brands, in Alba, J.W. and Hutchinson, J.W. (Eds), *Advances in Consumer Research*, Association for Consumer Research, Provo, UT, 25, 12-18.
- Alserhan, B. A. (2010), Islamic Branding: A Conceptualization of Related Terms, *Brand Management*, 18(1), 34-49.
- Borzooei, M. ve Asgari, M. (2013), The Halal Brand Personality and Its Effect on Purchase Intention, *Institute of Interdisciplinary Business Research*, 5(3), 481-491.
- Can, E. (2007). Marka ve Marka Yapılandırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 22 (1), 225-237.
- Freling, T., H., Crosno, J. L., ve Henard, D. H. (2011), Brand Personality Appeal: Conceptualization and Empirical Validation, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 39(3), 392-406.
- Golnaz, R., Zainalabidin M., Mad N., S., ve Eddie C., F. C. (2010), Non-Muslims' Awareness of Halal Principles and Related Food Products in Malaysia, *International Food Research*, 17, 667-674.
- Lada, S., Tanakinjal H. G. ve Amin, H. (2009), Predicting Intention to Choose Halal Products Using Theory of Reasoned Action, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2(1), 66-76.
- Low, K. C. P. (2002), *Strategic Customer Management*, 2nd.ed., Singapore: BusinesscrAFT Consultancy.
- Low, K. C. P. (2008), The Brand Marketing of Halal Products: The Way Forward, *The Icfai University Journal of Brand Management*, 5(4), 37-50.
- Maehle, N., O. C. ve Supphellen, M. (2011), Consumers' Perceptions of the Dimensions of Brand Personality, *Journal of Consumer Behaviour*, 10(5), 290-303.
- Memiş, S. (2017), *Halal Pazarlama*, Sakarya Yayıncılık.
- Nooh, M.N., Nawai N., Dali N. M., Mohammad H.B., Nilai B. B. ve Sembilan N. (2007), "Halal Branding: An Exploratory Research among Consumers in Malaysia", Erişim adresi: https://www.academia.edu/2070611/Halal_Branding_An_Exploratory_Research_among_Consumers_in_Malaysia, (10.08.2019).
- Özdemir , M., Koçak, A. (2012). İlişkisel Pazarlama Çerçevesinde Marka Sadakatinin Oluşumu ve Bir Model Önerisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 67 (2). s. 127-156.
- Shafie, S. ve Othman N. M. (2006), Halal Certification: An International Marketing Issues and Challenges, *Journal of Marketing Research*, 15, 565-575
- Shatenstein, B. ve Ghadirian, P. (1997), Influences on Diet, Health Behaviours and Their Outcome in Select Ethnocultural and Religious Groups, *Nutrition*, 14(2), 223-30.

Tüketici Boykotunun Cinsiyete Göre Farklılaşmasına Yönelik Bir Araştırma

Dr.Öğr.Üyesi. Salih Memiş¹

Öğr.Gör. Zafer Cesur²

¹Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş UBYO, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık,
salih.memis@giresun.edu.tr

²Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim Organizasyon,
zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

Özet: Dünya etrafında pek çok ülkede yurtiçi ve yurtdışı ticaret engellerinin büyük ölçüde düşmesine karşın, tüketicilerin hisleri çoğunlukla bir şirketin satış başarısını ya da başarısızlığını etkilemekte, bu durum uluslararası ticaret de etkilenmektedir. Aslında tüketiciler belli bir ülkenin faaliyetlerinden hoşnut olmadıklarında, o ülkede üretilen ürünleri boykot edebilmektedirler. Günümüzde tüketici boykotları işletme ve ülkelere karşı bireylerin görüşlerini ifade etme metoduna dönüşmüştür. Tüketicilerin bireysel tüketimleri ülkeyi, çevreyi, pazarı, üretilen ürün ve hizmetleri etkilemektedir. Medya ve iletişim teknolojilerinin de hızla yaygınlaşmasıyla işletmeler gittikçe artan şekilde tüketici boykotuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu eylemler doğası gereği kısa sürse de işletme ve ülke üzerine etkisi daha uzun sürebilmektedir. Tüketici boykotları, kolektif ve örgütlü faaliyetler olmasına karşın tüketiciler bu faaliyetlere katılıp katılmama konusunda bireysel olarak karar vermektedirler. Bu çalışmanın amacı, tüketici boykotu kavramı açısından kadın ile erkek tüketiciler arasında fark bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmada öncelikli olarak boykot kavramı ele alınarak, literatür taraması yapılmış ve tüketici boykotu kavramı açısından kadın ile erkek tüketiciler arasında fark bulunup bulunmadığını yönelik araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre boykot uygulamalarına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Boykotu, Boykot Katılım, Çevreci Boykot, T Testi.

A Study Into Gender Differentiation Of Consumer Boycott

Abstract: While barriers to domestic and international trade have largely fallen in many countries around the world, consumers' feelings often affect a company's sales success or failure, which affects international trade as well. In fact, when consumers are dissatisfied with the activities of a particular country, they may boycott the products produced in that country. Today, consumer boycotts have become a method of expressing the views of individuals against businesses and countries. Consumers' individual consumption affects the country, the environment, the market, the products and services produced. With the rapid expansion of media and Communication Technologies, businesses are increasingly facing a consumer boycott. Although these actions are short-lived by nature, their impact on Business and the country can last longer. Although consumer boycotts are collective and organized activities, consumers decide individually whether or not to participate in these activities. The aim of this study is to determine whether there is a difference between male and female consumers in terms of the concept of consumer boycott. In this context, the concept of boycotts was first discussed and the literature was reviewed and research was conducted to determine whether there was a difference between male and female consumers in terms of the concept of consumer boycotts. As a result of the research, it was found that female consumers placed more emphasis on boycott practices than male consumers.

Key Words: Consumer Boycott, Boycott Participation, Environmental Boycott, T Test.

1. GİRİŞ

Tüketim karşıtı hareket olarak belirtilen “boykot” İrlandalı köylülerin yaptıkları eylemler neticesinde ortaya çıkmıştır. 1880’li yıllarda Country Mayo kentinde yetkili İngiliz toprak yöneticisi Yüzbaşı Charles Cunningham Boycott köylülere uyguladığı haksız cezalar ve ücretlerde yaptığı kesintilerle köylülerin tepkisini almıştır. Bu sebeplerden ötürü köylüler birleşerek Boycott ve toprak sahiplerine ürün vermeyerek, onlar ile konuşmayarak, evlerine gitmeyerek tepkilerini bu biçimde sergilemişlerdir. Bu zamana kadar böylesine bir direnişle karşı karşıya kalınmadığından dolayı İngiliz gazeteleri durumu telaffuz ederken yeni bir terime gereksinim olmuş ve boykot kavramı meydana gelmiştir (Memiş, 2018: 210).

Boykot (Türk Dil Kurumu); “Bir işi, bir davranışı yapmama kararı alma.” veya. “Bir kimse, bir topluluk veya bir ülkeyle amaca ulaşmak için her türlü ilişkiyi kesme.” olarak tanımlanmaktadır. Boykotlar, birbirinden

değişik sebeplerle ve değişik olaylara bağlı olarak ortaya meydana gelebilmektedir. Tüketiciler türlü güdülerle boykotlara katılabildikleri gibi, pek çok sebep öne sürerek boykotlara karşı zıt tavırlar da gösterebilmektedirler. Tüketici davranışlarını birçok değişken etkilemektedir. Bu etkilerin sonucu olarak bazı tüketicilerin davranışlarında, ortalama bir tüketiciye göre farklılıklar olabilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Friedman (1999) tüketici boykotunu “bir veya daha fazla tarafın bireysel tüketicileri pazarda seçilmiş alımları almaktan vazgeçiren belli bir takım hedeflere ulaşma gayesi” olarak ifade etmektedir. Tüketici boykotu terimi, günümüzün gelişen ve değişen tüketici istekleri karşısında gün geçtikçe literatürde yer alan önemli bir terim haline dönüşmüştür. Toplu olarak hareket etme ve merkezileşmiş bir kültürün yanında olmak yerine tüketiciler, daha küçük grup aidiyetlerini benimseyen, kişisel görüş ve düşünceleriyle hareket eden bir duruma dönüşmüşlerdir. Değişen tüketici profilinin bir sonucu olan tüketici boykotu belli bir markadan veya üründen, istenilmeyen bir davranışın meydana gelmesi sebebiyle kaçınan bireyler adına tepkilerini göstermede etkili bir araç durumuna dönüşmüştür.

Dünya etrafında pek çok ülkede yurtiçi ve yurtdışı ticaret engellerinin büyük ölçüde düşmesine karşın, tüketicilerin hisleri çoğunlukla bir şirketin satış başarısını ya da başarısızlığını etkilemekte, bu durum uluslararası ticaret de etkilenmektedir. Esasında tüketiciler belli bir ülkenin faaliyetlerinden hoşnut olmadıklarında, o ülkede üretilen ürünleri boykot edebilmektedirler. Dolayısıyla ulusların faaliyetleri, başka bir ülke açısından olumsuz algılandığında, o ülkeden gelen ürünlerin pazarlama faaliyetleri etkilenmektedir. Böyle bir durumda tüketiciler, “saldırgan ülke” nin ürettiği ürünleri boykot etmeleri olasıdır. Zira böyle bir faaliyetin, saldırgan ülkeyi cezalandıracağını ve saldırgan ülkenin politikasını değiştireceği düşünülmektedir (Memiş, 2018: 210). Boykot kavramı ve tüketici boykotu ilgili yapılan bazı çalışmalar aşağıda belirtilmiştir:

Holzer (2006) çalışmasında tüketicilerin silahını, her şeyden önce para ve parayla ölçülebilen aynı değerler olarak ifade etmiştir. Para, belirli bir hareketi teşvik etmede yönlendirici bir elemandır. Fakat para yalnızca ödüllendirmede değil, aynı zamanda cezalandırma için de kullanılabilir. Yani para olumlu olduğu gibi, olumsuz bir yaptırım aracına da dönüşebilir. Tüketiciler bir işletmeyi ödüllendirebilir ve ürünlerini satın alabilirler. Ama aynı zamanda bir ürünü satın almama tehdidinde de olabilirler.

Braunsberger ve Buckler (2011) Kanada deniz ürünleri pazarının kabul edilemez avlanma uygulamaları sebebiyle boykot edilmesine yönelik yaptıkları bir çalışmada, boykota sebep olan motivasyonları sıralamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, boykotlara katılımın türlü sebepleri ve istekleri bulunmaktadır; hedefe yönelik yanlış davranış sona erdirmek, hedefe yönelik öfkesini göstermek bunlar arasında sayılabilir.

Ettenson ve Klein (2005) çalışmalarında öfkenin, Avustralyalı insanlar üzerindeki boykot ve tüketim karşıtı etkilerine dikkat çekmişlerdir. Fransa'nın Güney Pasifik'te yürüttüğü nükleer denemeler, Avustralya'daki Fransız ürünleri için bir boykot oluşmasına neden olmuştur. Yapılan bu boykot eylemi başarılı olmuş ve Fransız hükümeti Güney Pasifik'teki nükleer testlerini sonlandırmak durumunda kalmıştır. Nükleer testlerin sebep olduğu öfke, Avustralyalıların Fransız ürünleri için öfkesini yükseltmiştir.

Siyasi ilişkiler, boykotun meydana gelmesinde başka bir etmendir. Irak savaşı 2003 yılında bir boykot oluşumuna sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler 'de Fransa'da ABD'ye karşı olan muhalefet, ABD'deki Fransız ürünlerinin boykot edilmesine sebebiyet vermiştir. Almanya da muhalif ülkelerden biri olmasına karşın, Fransa'nın muhalifleri ABD medyasının dikkatini çekmiştir. Fransız şarapları ABD'de altı ay boyunca boykot edilmiş ve bu durum dönem içerisinde satışların % 13 azalmasına neden olmuştur (Chavis ve Leslie, 2007).

Boykotlar hedefleri açısından pazarlama ve politik boykotlar olarak iki çeşide ayrılabilir. Pazarlama boykotlarının öncelikli hedefi, boykot yapanların pazarlama uygulamalarının değiştirilmesini sağlamaktır. Politik boykotlar ise hedeflerini belirli etik veya sosyal sorumluluk faaliyetlerine zorlamak için yapılan bir çeşidir (Sen vd., 2001: 399).

Araştırmalar, bir boykotta iki çeşit tüketici isteğinin olduğunu belirtmektedir. Bunlar araçsal ve etkisel boykotlardır. Araçsal boykotlar çoğunlukla şirketin veya ülkenin faaliyetlerinde değişiklik yapmak için bir

şirkete veya bir ülkeye yönelik uygulanmaktadır. Araçsal bir boykotta hedef, belirli bir uygulamayı veya politikayı değiştirmeye zorlamaktır. Hedefleri belirli bir ürünün fiyatını düşürmeye zorlamak gibi kesin ve ölçülebilir olmaktadır. Etkisel boykotlar ise tüketicilerin saldırgan tarafın faaliyetleri hakkında memnuniyetsizliğini ifade etmeleri için yaptıkları protesto yöntemidir. Tipik olarak, bir boykot halinde, tüketiciler ya hedeflenen ülkeye ya da hedeflenen şirkete karşı protesto düşünürler (Ettenson ve Klein, 2005: 201).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Boykot eyleminin işletme ve ülke üzerine uzun süreli etkileri bulunabilmektedir. Bu etkilerin işletmeler ve ülkeler tarafından öngörülebilmesi ve gerekli önlem ve uygulamaların geliştirilmesi açısından tüketicinin bu konudaki düşünce ve eylemlerinin algılanması önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, tüketici boykotu kavramı açısından kadın ile erkek tüketiciler arasında fark bulunup bulunmadığını tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Kısıtları, Örneklem Süreci ve Anket Tasarımı

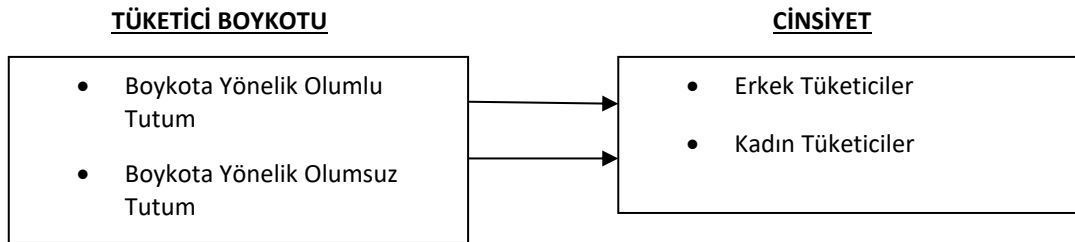
Tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yoluyla araştırmaya başlanmıştır. Elbette, örnek seçimi subjektif olduğu için genelleştirme problemleriyle karşılaşmaktadır (Gegez, 2005, 194). Araştırma örnekleme boykot kavramını daha önceden duymuş katılımcılardan seçilmiştir. Bu aynı zamanda araştırmanın bir kısıtını oluşturmaktadır. Maliyet ve zaman çalışmanın bir diğer kısıtıdır.

Anket formunun tam olarak hazırlanmasından önce sorulardaki eksiklik veya hataların saptanabilmesi için anket formu taslağı ana kütleyi temsil eden tüketicilerin belirli bir bölümünde (Pre-test: 30 anket) yapılarak teste tabi tutulmuştur. Yapılan ön anket çalışması neticesinde yeteri kadar anlaşılmayan ve benzer özellikte olan sorularda gerekli düzenlemeler yapılarak ankete son şekli verilmiştir.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Anketin boykot kavramı ile ilgili Likert ölçeğine dayalı olarak oluşturulan sorular (Klein, John ve Smith (2002;2004), Hofmann (2010) ve Altıntaş vd. (2013) yapmış oldukları çalışmalardan tasarlanmıştır.

Şekil 1: Araştırmanın Hipotezleri

H1₁: Kadın ve erkek tüketicilerin Boykota yönelik olumlu tutumları arasında bir fark vardır.

H2₁: Kadın ve erkek tüketicilerin Boykota yönelik olumsuz tutumları arasında bir fark vardır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Örnek Kütleye Ait Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular ve Güvenilirlik

Araştırma kapsamında ölçülen değişkenlere ait C-Alpha güvenilirlik değeri 0,771 olarak tespit edilmiş olup kullanılan ölçüm ifadelerine verilen cevapların güvenilir olduğu söylenebilir. Ayrıca gerçekleştirilen frekans analizi sonucunda anket sorularının örneklem üzerindeki dağılımları ortaya koyulmuştur. Tablo 1’de araştırmaya katılan cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim	Frekans	Yüzde

Kadın	186	58,5	İlköğretim	50	15,7
Erkek	132	41,5	Lise	20	6,3
Medeni Durum	Frekans	Yüzde	Önlisans	224	70,4
Evli	101	67,3	Lisans	18	5,7
Bekar	49	32,7	Lisans Üstü	6	1,9
Yaş	Frekans	Yüzde	Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
0-17	2	0,6	0-2000 TL	80	25,2
18-29	248	78,0	2001TL – 4000TL	153	48,1
30 – 39	24	7,6	4001TL – 6000TL	58	18,2
40 – 49	36	11,3	6001TL – 8000TL	21	6,6
50 yaş ve üstü	8	2,5	8001TL ve üstü	6	1,9
Meslek	Frekans	Yüzde	Bugüne kadar bir ürünü markayı veya ülkenin meşei ürünlerini boykot ettiniz mi?	Frekans	Yüzde
Kamuda ücretli	6	1,9	Evet	124	39,0
Özel sektörde ücretli	38	11,9	Hayır	194	61,0
Kendi işi	16	5,0			
İşsiz	3	0,9			
Öğrenci	222	69,8			
Ev hanımı	31	9,7			
Emekli	2	0,6			
Toplam	318	100	Toplam	318	100

Tablo 2’de araştırmaya katılan cevaplayıcıların “Çevre Dostu Olmayan Ürünler Hakkındaki Boykot İfadelerine” verdikleri cevaplara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Cevaplayıcıların “Çevre Dostu Olmayan Ürünler Hakkındaki Boykot İfadelerine” Verdikleri Cevaplara İlişkin Katılma Düzeyleri

İFADE/İFADE KISALTMASI		FREKANS	YÜZDE %
Boykotlar, bir şirketin faaliyetlerini değiştirmesini sağlamak için etkili bir araçtır.	Kesinlikle Katılmıyorum	9	2,8
	Katılmıyorum	14	4,4
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	56	17,6
	Katılıyorum	105	33,0
	Kesinlikle Katılıyorum	134	42,1
Herkes boykotta yer almalı, çünkü ne kadar küçük olursa olsun, her katkı önemlidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	9	2,8
	Katılmıyorum	15	4,7
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	45	14,2
	Katılıyorum	85	26,7

	Kesinlikle Katılıyorum	164	51,6
Boycot ederek çevre dostu olmayan ürünler üreten işletmelerin kararını değiştirmeye yardım edebilirim	Kesinlikle Katılmıyorum	8	2,5
	Katılmıyorum	15	4,7
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	56	17,6
	Katılıyorum	101	31,8
	Kesinlikle Katılıyorum	138	43,4
Çevre dostu olmayan ürünleri boykot etmeme gerek yok, çünkü yeterince insan boykot yapıyor.	Kesinlikle Katılmıyorum	130	40,9
	Katılmıyorum	62	19,5
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	49	15,4
	Katılıyorum	31	9,7
	Kesinlikle Katılıyorum	46	14,5
Boycot etmeye değecek kadar çevre dostu olmayan ürünler satın almıyorum, bu durum fark edilmez bile.	Kesinlikle Katılmıyorum	102	32,1
	Katılmıyorum	48	15,1
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	84	26,4
	Katılıyorum	39	12,3
	Kesinlikle Katılıyorum	45	14,2
Boycot yapılmamalı çünkü diğer çevre dostu olmayan ürünlerin faaliyetlerini (satış vb.) de tehlikeye düşürür	Kesinlikle Katılmıyorum	136	42,8
	Katılmıyorum	57	17,9
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	51	16,0
	Katılıyorum	29	9,1
	Kesinlikle Katılıyorum	45	14,2
Çevre dostu olmayan ürünler boykot etmiyorum, çünkü bu bir şirketi veya marka/ürünü boykot etme beni yabancı ürünler almaya yönlendirmektedir.	Kesinlikle Katılmıyorum	121	38,1
	Katılmıyorum	58	18,2
	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	62	19,5
	Katılıyorum	32	10,1
	Kesinlikle Katılıyorum	45	14,2

4.2. Araştırma Ait Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Tüketici boykotunu etkileyen faktörleri ölçmek amacıyla ankete dahil edilen yedi ifade, Faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (iki faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: “Boykota Yönelik Olumlu Tutum”, Faktör 2: “Boykota Yönelik Olumsuz Tutum” olarak adlandırılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce, yapılan örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Maier-Olkin testinin sonucu 0,808 olarak bulunmuş ve bu değer örneklemin yeterliliğinin oldukça iyi olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin sonucunda ise değişkenler arası genel bir ilişki yapısının var olduğu tespit edilmiştir (Ki-Kare Degeri= 1.339,997 ve Sig.= 0,000). Bu sonuçlara göre Faktör analizi uygulanabilmektedir. Tablo 3’de Asal Bileşenler Yöntemi ile Faktör analizine tabi tutulan değişkenlerin faktör ağırlıkları gösterilmiştir; oluşturulan dört faktörün kümülatif varyans açıklama düzeyi ise %79,594’dir. Yapılan araştırmanın sonuçlarının doğruluğunun ve tutarlılığının tespiti amacıyla “Tüketici Boykotunu Etkileyen Faktörlerin” iç tutarlılıkları Cronbach Alpha güvenilirlik testine tabi tutulmuş olup; Faktör 1: “Boykota Yönelik Olumlu Tutum” nin güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,880; Faktör 2: “Boykota Yönelik Olumsuz Tutum” nin güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,909; olarak saptanmış olup yüksek güvenilirlik ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3: Tüketici Boykotu Faktör Analizi

Faktör 1: Boykota Yönelik Olumlu Tutum	Faktör Ağırlığı	Faktör Değeri	Varyans Açıklama (%)

Boykotlar, bir şirketin faaliyetlerini değiştirmesini sağlamak için etkili bir araçtır.	0,810	3,144	44,908
Herkes boykotta yer almalı, çünkü ne kadar küçük olursa olsun, her katkı önemlidir.	0,804		
Boykot ederek çevre dostu olmayan ürünler üreten işletmelerin kararını değiştirmeye yardım edebilirim	0,807		
Faktör 2: Boykota Yönelik Olumsuz Tutum	Faktör Ağırlığı	Faktör Değeri	Varyans Açıklama (%)
Çevre dostu olmayan ürünleri boykot etmeme gerek yok, çünkü yeterince insan boykot yapıyor.	0,786	2,428	34,686
Boykot etmeye değecek kadar çevre dostu olmayan ürünler satın almıyorum, bu durum fark edilmez bile.	0,760		
Boykot yapılmamalı çünkü diğer çevre dostu olmayan ürünlerin faaliyetlerini (satış vb.) de tehlikeye düşürür	0,796		
Çevre dostu olmayan ürünler boykot etmiyorum, çünkü bu bir şirketi veya marka/ürünü boykot etme beni yabancı ürünler almaya yönlendirmektedir.	0,810		

Tablo 4’de araştırmaya katılan cevaplayıcıların cinsiyete göre ifadelere verdikleri yanıtların t testi sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4: Tüketici Boykotunun Cinsiyete göre “Bağımsız Örneklem T Testi Sonucu ve Betimleyici İstatistikleri”

İFADE	CİNSİYET	FREKANS	ORTALAMA	ST.SAPMA	ST.HATA	T	SIG	
Boykota Yönelik Olumlu Tutum	ERKEK	132	3,99	0,90	0,078	2,010	0,047	H1 ₁
	KADIN	186	4,22	0,92	0,067			Kabul ⁽¹⁾
Boykota Yönelik Olumsuz Tutum	ERKEK	132	2,64	1,27	0,110	2,354	0,019	H2 ₁
	KADIN	186	2,30	1,27	0,093			Kabul ⁽²⁾

Tablo 4’te görüldüğü gibi, iki hipotezde de cinsiyete göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

H2₁: Kadın ve erkek tüketicilerin

- (1) Kadın (Ort:4,22) ve erkek (Ort:3,99) tüketicilerin, Boykota yönelik olumlu tutumları arasında bir fark vardır(Sig:0,047). Dolayısıyla H1₁ hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre; kadın tüketiciler, erkek tüketicilerden, “Tüketici Boykotuna yönelik daha olumlu tutumda” oldukları söylenebilir.
- (2) Kadın (Ort:2,30) ve erkek(Ort:2,64) tüketicilerin, Boykota yönelik olumsuz tutumları arasında bir fark vardır (Sig:0,019). Dolayısıyla H2₁ hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre; kadın tüketiciler, erkek tüketicilerden, “Tüketici Boykotuna yönelik olumsuz tutumlara daha karşı tutumda ” oldukları söylenebilir.

5.SONUÇ

İktisadi ürün ve hizmetleri belirli bir bedel karşılığında satın alarak kullanan kişiler tüketicilerdir. Ülkemizde çeşitli sebeplerle, bazı ülkelere ait ürün ve markaların alınmaması gerektiğine dair tepkiler oluşmuş ve bu ürünlerin boykot edildiği görülmüştür. Araştırmanın amacı; tüketicilerin çevresel nedenlerle işletme ve ülkelere karşı uyguladıkları boykotları değerlendirmek ve kadın ile erkek tüketiciler arasında çevreci boykot uygulamaları arasında fark bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Araştırma kapsamında 318 bireye anket soruları yüz yüze görüşme yoluyla doldurulmuştur.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler SPSS 21 programı kullanılarak T Testi ve frekans analizleri yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucuna göre kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre daha fazla çevresel olaylar nedeniyle boykot uygulamaları içinde yer aldığı söylenebilir. Bu durum kadınların çevreye, çevreci olmayan ürün üreten işletme veya ülkelere karşı daha duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Kadınların dünyanın geleceğiyle ilgili kaygılarından dolayı ürün seçimlerinde çevre dostu ürünleri erkeklere göre daha fazla tercih etmesi ve çevre dostu olmayan ürünleri boykot ederek bu ürünleri üreten işletme ve ülkeleri cezalandırma ve çevre dostu olmaya zorlama gibi bir takım hedeflere ulaşılması yönünde daha çok istekli oldukları ve boykottan kaçınmadıkları görülmektedir.

Farklı demografik özelliklerdeki tüketiciler ile ve boykot kavramının farklı boyutları ilave edilerek araştırmanın kapsamı genişletilerek bir araştırma yapılması, çevreci ürünlere, işletmelerin çevreci uygulamalarına tüketici hassasiyetlerinin ön görülmesi açısından anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, M. H., Kurtulmuşoğlu, B. F., Ruedigger, H. ve Kılıç, S. (2013). Consumer Boycotts Of Foreign Products: A Metric Model. The Amfiteatru Economic Journal, 15(34), 485-504.
- Braunsberger, K.ve Buckler, B. (2011). What Motivates Consumers to Participate in Boycotts: Lessons from the Ongoing Canadian Seafood Boycott, Journal of Business Research, 64(1), 96-102.
- Chavis, L. ve Leslie, P. (2007). "Consumer Boycotts: The Impact of the Iraq War on French Wine Sales in the U.S.", <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.496.1891&rep=rep1&type=pdf>, (20.08.2019).
- Ettenson, R. ve Gabrielle Klein, J. (2005). The Fallout from French Nuclear Testing in the South Pacific, International Marketing Review, 22(2), 199-224.
- Friedman, M. (1999). Consumer Boycotts, Routledge, New York.
- Gegez, A. Ercan (2005). Pazarlama Araştırmaları, Beta Yay. İstanbul.
- Hoffmann, S. (2010). Anti-Consumption As A Means To Save Jobs. European Journal of Marketing, 45(11/12), 1702-1714.
- Holzer, B. (2006). "Political Consumerism Between Individual Choice and Collective Action: Social Movements, Role Mobilization and Signaling, International Journal of Consumer Studies, 30(5), 405- 415.
- Klein, J. G., Smith, N. C. ve John, A. (2002). Exploring Motivations for Participation in a Consumer Boycott. Advances in Consumer Research, 29(1), 363- 369.
- Memiş, S. (2018). Pazarlamada Boykot Uygulamaları: Örnek Olay İncelemeleri, TURANSAM, 10(40), 209-214.
- Sen, S., Gurhan-Canli Z. ve Morwitz, V. (2001). Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective on Consumer Boycotts, Journal of Consumer Research, 28, 399-417.
- Türk Dil Kurumu. <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim: 19.09.2019

Tekirdağ İlindeki Endüstriyel Gelişmelerin Savunma Sanayinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma

Mak. Müh. Sarp DEMİRBİLEK¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D. Doktora Öğrencisi

¹Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi Başkanlığı, sarp.demirbilek@tekirdag.bel.tr

Özet: Savunma sanayi, hem ulusal gelir olması hem stratejik savunma ihtiyaçları karşılayabilmesi nedenleri ile ulusal ekonomi ve sanayi yapıları içinde önemli bir yer almaktadır. Ulusal kaynakların verimli kullanılabilirliği açısından incelendiğinde, hükümetlerin savunma sanayini yönlendirmek amacıyla hazırladıkları uyum planları ile mevcut savunma sanayinin hangi yönde gelişmeye ihtiyacı olduğunu belirlemesi ve ülke içinde üretimine başlanacak yeni teknolojilerin ilan edilmesi günümüzde önem kazanmıştır. Ulusal bakıştan daha küçük il boyutuna gelindiğinde, ilin mevcut ar-ge ve üretim yapısının savunma sistemleri için uygunluğunun, ihtiyaçlarının ve potansiyelinin belirlenmesi, hem ilin gelişimine katkı sağlayacağı gibi ulusal boyutta da özellikle dışa bağımlılığın azaltılmasında etkili olacaktır. Ancak savunma sanayinde ana yükleniciler için potansiyel olabilecek, il içi alt yüklenicilerin öngörülmesine yardımcı örnek çalışma modeline ulaşılamamıştır.

Model oluşturulabilmesi amacıyla bu çalışmada, savunma sanayi ana yüklenici ürünleri belirlenmiş, ürün gelecek vizyonu araştırılmış ve ulusal planlar dahilinde, yerel hükümet yapılarının çalışmaları da göz önünde bulundurularak, Tekirdağ ili bünyesindeki endüstriyel ve yazılım işletmelerden hangilerinin savunma sanayi içinde yer alabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu çalışmaya ek olarak, savunma sanayinin il ölçeğinde gelişiminin sağlanmasında gerekli koşullar için çözüm önerileri oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Savunma, Savunma Sanayi, Endüstriyel Gelişme, Tekirdağ

A Survey On How To Utilize The Industrial Grow Of Tekirdag City In Defence Industry

Abstract: Defence industry is located in important place in national economy and industry structure since for producing national income and compensating strategic defence exigences by domestically. Considering how efficiently national resources is utilised, the alignment plans issued by governments to steer defence industry, designating the defence industry must development in which direction and proclaiming the production of which new technologies in domestically, nowadays all are gained importance. By changing the view from national to smaller one city perspective, to designate the compatibility of city's R&D and production powers, the needs and potential for defence systems, will have influence on not only contributing city development but also reduce foreign dependency at national level. Any sample research model application on designating the city subcontractors whose have potential for defence industry's prime contractors is not attained.

In this survey, to produce a model application, defence industry prime contractors' products were examined, the future visions on the products were analysed, considering local government institution's workouts and including national plans, which industrial and software companies in Tekirdag City can take place in defence industry is tried to identified. Furthermore, to be a addition in this survey, remedy advices were figured out for the requirements to develop defence industry by the city level.

Key Words: Defence, Defence Industry, Industrial Grow, Tekirdag.

1. GİRİŞ

Savunma sanayine küresel açıdan bakıldığında 2 başlık altında önem kazandığı görülmektedir; başlıklardan ilki ulusal stratejik savunma ve diğeri de ulusal ekonomi sistemidir. Ulusal stratejik savunma açısından değerlendirildiğinde ülkenin sınırlarını, kaynaklarını, ticaret yollarını ve stratejik üstünlüklerini korumada yerli savunma sanayi yetenekleri, lojistikten kuvvet etkinliğine kadar birçok avantajlar sağlamaktadır.

Küresel ekonomi içinde savunma sanayi ürün ticareti hacminin 2018 yılı için 1,81 trilyon \$'a ulaşması (SIPRI Military Expenditure Data Base, <https://www.sipri.org/databases/milex/>, 30.04.2019), savunma sanayi ürünlerini tasarlayan, üreten ve ticaretini yapan ülkelerin ekonomik yapılarına olumlu katkı yaratılmasında fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Benzer şekilde Türkiye’de, kalkınma planları ile üst-orta gelirli ülkeler seviyesinden yüksek gelirli ülkeler seviyesine çıkış yolunda savunma sanayinin de geliştirilmesini hedeflemiştir. Savunma ürünlerinde dışa bağımlılığı azaltmak ve tasarlanan yeni ürünler ile savunma ticaretini arttırmak amacı ile savunma sanayi içinde yeni girişimlerin oluşması ve diğer sektörlerden dönüşümün gerçekleşmesi için entegrasyon planları ile ilişkili destek ve teşvikler ilan edilmiştir.

2018 yılı içinde yaklaşık 19 Milyar \$ savuma harcaması gerçekleştiren Türkiye’de (SIPRI Military Expenditure Data Base, <https://www.sipri.org/databases/milex/> , 30.04.2019), savunma ihtiyaçlarına yönelik entegrasyon yolunda potansiyelin ve eksiklerin belirlenebilmesi önem kazanmıştır.

Benzer yaklaşımla, 2018-2019 eğitim yılında, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D. yüksek lisans tez araştırmasında “Tekirdağ İlindeki Endüstriyel Gelişmelerin Savunma Sanayinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma” konusu değerlendirilmiştir.

Entegrasyonun süreç olduğu kabul edilerek, seçilen konuda cevapları dönüm noktası olacak 2 soru tespit edilmiştir;

- Gelecekte, işletmeler hangi ürünü tasarlayacak/üretecek?
- İşletmelerin, yetenekleri dahilinde savunma sanayi entegrasyon potansiyelleri nasıl hesaplanacak?

Yapılan kaynak taramasında her iki soru için de uygun cevaplara ulaşılamamış, çalışma kapsamında bu cevapların belirlenmesi yolu seçilmiştir.

2. GELECEĞİN SAVUNMA SANAYİ ÜRÜNLERİNİN ÖZELLİKLERİNİ BELİRLEMEK

Geleceğin savunma sanayi ürün özellikleri belirlemek için tek bir yönden inceleme yaparak doğru bir ürün vizyonu oluşturulması gerçekçi olmayabilir. Bu nedenle ürün gelişiminin değerlendirilmesinde, özelliklerin tarihsel değişimini, sektörün karakteristik yapısı ile kırılma noktalarını, yürütülen Ar-Ge çalışmasının içerikleri ile küresel savunma harcaması yüksek olan ülkelerin savunma sistemleri için stratejik planlarının incelenmesi gerekli görülmüştür.

Savunma sanayi ürünlerinin niteliği nedeni ile serbest bir gelişim süreci olamayacağı kabul edilmiş, hükümetlerin mevzuat ile yaptığı sınırlamalar yanında ülkelerin sanayi entegrasyon planlarında hangi konuların özel sektöre devredileceği hangilerinin devlet birimleri tarafından yapılacağı ayrımları değerlendirilmiştir. Bu ayırım içinde ana ve alt yüklenici yeterlilikleri ön görülerek, savunma sanayi ürünlerinde ana yüklenici konumu için mevcut savunma ürünleri tablosu oluşturulmuştur.

Savunma sistemlerinin çeşitliliği ve ileri teknoloji barındıran nükleer, kimyasal ve biyolojik sistemlere ait doğruluğu kabul edilmiş analiz verilerine ulaşılamayacağı öngörülerek, bu 3 konu başlığı altındaki sistemler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma kapsamında veri oluşturması amacı ile 19 ulusal mevzuat, 7 master plan (2’si yerli), 22 stratejik plan (6’sı yerli) ve 32 araştırma raporu olmak üzere savunma sanayini ile ilgili toplam 80 yayın değerlendirilmiştir.

2.1. Savunma Sistemleri Teknolojik Gelişimine Basitleştirilmiş Yaklaşım

Genel bir açıdan değerlendirildiğinde, bir varlığın diğer varlık üzerinde herhangi bir üstünlük için kullandığı her sistem silah olarak tanımlanabilir. Savunma sanayi içinde geliştirilen ürünlerin veya sistemlerin tamamı bu silah tanımı üzerine tasarlanmış ve üretilmiştir. Tarihin ilk dönemlerinde kullanılan savunma sistemleri, üretilen kinetik ve potansiyel enerjinin, kısaca mekanik enerjinin, insan kontrolü altında hedefe aktarılması üzerine tasarlanmıştır. İnsan faktörüyle hedefe aktarılan bu kontrollü enerji yaklaşımı ile oluşturulan ilkel savunma sistemleri modeli Şekil 1’de belirtilmiştir.

Şekil 1: İlkel Savunma Sistemleri Modeli

$$\text{Kontrollü Enerji} = \text{İnsan Faktörü} \times \left\{ \text{Kinetik Enerji} + \text{Potansiyel Enerji} \right\}$$

Barutun savaş alanlarında kullanılmasına kadar kullanılan bu ilkel model, temel bilimlerdeki ilerlemeler ile daha etkin sistemlerin tasarlanmasına yardımcı olmuştur. Günümüzde yaygın kullanılan savunma sistemleri modeli Şekil 2’de belirtilmiştir.

Şekil 2: Modern Savunma Sistemleri Modeli

$$\text{Kontrollü Enerji} = \frac{\text{İnsan Faktörü}}{\text{Faktörü}} \times \left\{ \begin{array}{l} + \text{ Bilgisayar} \\ + \text{ Yazılım} \end{array} \right\} \times \left[\begin{array}{l} + \text{ Kinetik Enerji} \\ + \text{ Potansiyel Enerji} \\ + \text{ Kimyasal Enerji} \\ + \text{ Nükleer Enerji} \\ + \text{ Elektrik Enerjisi} \\ + \text{ Diğer Enerji Türleri} \end{array} \right]$$

Ulaşılan bu basit yaklaşım ile aşağıda belirtilen değerlendirme sonuçları açığa çıkarılmıştır;

- Her yeni bir enerji tipi kullanımı, savunma sistemlerinde dönüm noktası olmuştur.
- Sınırlı kalan ve insan faktörü bileşenleri olan insan hatası ile sistem kullanılabilirliği için etkinlik arttırıcı bilgisayar ve yazılım faktörü devreye girmiştir.
- İletişim, devre sistemleri ve malzeme teknolojisindeki gelişmeler, yazılım ile desteklenerek insan faktörü olmadan otonom savunma sistemleri tasarlanabilir noktaya gelinmiştir.
- Enerjinin amacına uygun kullanımı için geliştirilen her yeni teknoloji faktörü dönüm noktası olacaktır.

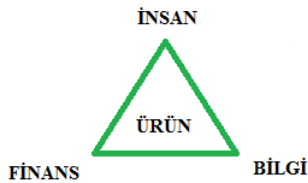
2.2. Savunma Sanayinin Karakteristik Yapısı

Genel açıdan bakıldığında, herhangi bir sektörde kaynakların uygun dağılımını, yeterli teknolojiyi ve üretim hatlarını işletme içinde sağlamak, ürünü oluşturmak için yeterlidir. Üretimden çıkan kusurlu ürünler belirli bir kalite oranının altında kaldığı, müşteriye ürün memnuniyeti açısından garanti ve servis uygulamaları sunulduğu sürece işletme iyi bir marka değerine sahip olabilir.

Savunma sanayi açısından bakıldığında, sektör işletmelerinin kusurlu ürün üretme veya ürüne süreli garanti verme veya operasyon anında arızalanan ürüne yerinde servis hizmeti sunma gibi bir fırsatları müşterilerine sunabilmeleri beklenmez. Bununla beraber ürünün geliştirilmesi esnasında yapılan çalışmalar ile test sonuçlarının açığa çıkarılması, sektör müşterilerinin aradığı güven ve gizlilik değerlerinin bozulması istenmeyen koşullardır.

Savunma sanayine bu açılardan yaklaşıldığında bir ürünün tasarlanmasında veya üretiminde yeterli kaynak sağlansa bile gerekli teknoloji ve üretim sistemine ulaşılması kolay olmayacaktır. Ürünlerin teknolojik gizliliği, uluslararası kabul edilmiş fikir haklarının korunumu anlaşmaları, bazı teknolojilerin hükümetlerce ulusal sır olarak değerlendirilmesi ve fikir ile üretim lisanslarının yüksek bedelleri nedenleri ile savunma sanayi kendi teknolojisini kendi geliştiren ve üretebilen özellikte olmak zorunda kalabilir. Bu koşullar altında herhangi bir savunma ürününün elde edilebilmesi için savunma sanayi yapısının insan, bilgi ve finans sistemi üzerine kurulması gerekmektedir.

Şekil 3: Savunma Sanayinde Üretim Karakteri

Savunma sanayi için belirlenen üretim karakteri bileşenlerinin her bir hedef ürün için tasarım, geliştirme ve üretim çalışmalarında kırılma noktası oluşturabilecek değerdedir. Karakter üçgeninde bahsi geçen insan, savunma sistemlerindeki bilgisi, tecrübesi ve çözüm yaklaşımı yeteneği ile nitelikli insandır. Ürün üçgeni içinde yer alan bilgi ise ürünün tasarımından gelişimine, üretilebilme bilgisi ile ürünün güçlü ve zayıf yönlerini içeren nitelikli bilgidir. Müşterileri tarafından bilgi güvenliğinin yüksek olması beklenen savunma sanayi işletmesi için bu nitelikli bilgi işletme sırrı olduğu gibi barındırdığı teknolojik özellikler nedeni ile

ulusal sır niteliğinde de olabilir. Ürüne ulaşılmada gerekli olan bir diğer önemli üretim bileşeni ise finans gücüdür. Finansal açıdan güçlü olan her bir savunma sanayi işletmesi, ihtiyacı ürün için nitelikli bilgiye ulaşmada yapacağı Ar-Ge çalışmalarına, testlere ile bu faaliyetlerde görev alacak nitelikli insanlara, ihtiyacı yatırımı yapabileme yetkinliğinde olacaktır.

2.3. Savunma Teknolojileri Araştırma Ajansları

Dünyada ulaşılan savunma teknolojileri ile modern yaşam içinde bir yandan küresel/ulusal güvenliğin sağlanması, bir yandan pazar içinden savunma ürünlerinden ekonomik kazanım sağlanması ve ulaşılan teknolojinin sivil uygulamalara dönüştürülerek kazancın artırılması hedeflenmektedir. Savunma araştırmalarında her ne kadar özel sektör ürünlerini geliştirmek ve müşteri taleplerini sağlamak için araştırma ve geliştirme faaliyetleri yer alsa da hükümetlerin ekonomik olanakları ve stratejik ihtiyaçları nedeni ile kendi ulusal savunma araştırma ajansları da rol almaktadır.

Devletlerin savunma teknoloji araştırma birimleri incelendiğinde tarih içinde kurulan ilk ajans Amerika Birleşik Devleti'nin "İleri Savunma Araştırma Projeleri Ajansı" 'dır (Defence Advanced Research Projects Agency - DARPA). Soğuk savaş döneminde SSCB'nin 1957'de Sputnik'i uzaya göndermesinden sonra ABD, stratejik sürpriz teknolojilerin mağduru olmamaya karar vermiş, ulusal güvenlik için önemli olan teknolojilere yatırımları yönlendirecek ve yönetecek DARPA kurulmuştur. (About DARPA, <https://www.darpa.mil/about-us/about-darpa> , 22.04.2019)

Hem hükümet içi hem dışındaki yenilikçiler ile birlikte çalışan DARPA'da hedefine dönüşümsel değişim teknolojilerini koymuştur. Kuruluşundan itibaren sadece oyunu değiştirecek askeri yetenekler, hassas silahlar ve gizli teknolojiler üzerine çalışmamış, bunların yanında modern sivil toplum tarafından kullanılan internet, otomatik ses tanıma ve dil çevirisi, GPS, ilk meteoroloji uydusu ve tıpta kullanılan ekscimer lazer gibi teknolojilere ulaşılmada da rol almıştır. (About DARPA, <https://www.darpa.mil/about-us/about-darpa> , 22.04.2019)

Benzer şekilde Japonya, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve İngiltere'de DARPA yapılanmasını model alan enerji ve savunma teknolojileri araştırma ajanslarına sahiptir.

Türkiye'de ise savunma sanayi ürünlerinin geliştirilmesinde araştırma ve geliştirme faaliyetleri yürüten kamu kurumlarının başında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (kısaca adı TÜBİTAK) gelmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı altında faaliyet gösteren Tübitak, savunma sanayi teknolojilerinin geliştirilmesinde 4 farklı alt enstitü kurumundan (SAGE, BİLGEM, UZAY, MAM) faydalanabilmektedir. Bunun yanında kamu ortaklığı ile kurulan aralarında Aselsan, Roketsan, Tusaş, Tei ve MKE'nin de bulunduğu 8 savunma sanayi kurumunda Ar-Ge çalışmaları yürütülmektedir.

Kamu kurumu niteliği olan bu ajanların çalışmaları incelendiğinde, uyguladıkları proje çalışmaları için 3 genel strateji belirlenmiştir;

- Dünyada benzeri olup da bilgisine sahip olunmayan teknolojiyi araştırmak (mevcut teknolojiye ulaşım),
- Teknolojik ilerleme sağlamak (kısaca daha iyisini, üst modelini tasarlamak)
- Dönüşümsel değişim yakalamak (sınırlı model yükseltmeleri yerine o iş için yeni ürünler tasarlamak).

2.4. Ulusal Savunma Sanayi Entegrasyon Planlarının İncelenmesi

Ulusal savunma sanayinin entegrasyonu ile tanımlanmak istenen bu sektörün başka bir nitelikli sektöre dönüştürülmesi değildir. Uyum (ing. Adaptation) ve yeterlilik (ing. Capability) anlamı içeren entegrasyon kelimesi ile tanımlanma istenen, hükümetlerin ihtiyaç duydukları veya ihracatı ile gelir sağlamayı hedefledikleri modern teknik nitelikleri olan ürünleri üretebilen sanayiye dönüşümdür.

Devletlerin çeşitli stratejik nedenlerden dolayı ihtiyaç duyduğu askeri güç stoku ile bu gücün işletme maliyetleri ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için uygulanan teknoloji yükseltimlerinin bedelleri, hükümet bütçelerinden yaygın olarak büyük paylar almaktadır. Temel olarak bilim ve teknolojik gelişmelerin dönem dönem askeri güç içine yansıtılması amacı ile kullanım ömrünü tamamlamış, yaşı 20-30'u bulan birlik ve

filoların gençleştirilmesi gerekliliği nedeni ile yapılması zorunlu gözükken bu yatırımların bedelini, tek seferde ödemek hem kaynak kullanım verimliliği açısından hem de ekonomik yetersizlikler nedeni ile hükümetler için mümkün olmamaktadır.

Çözüm olarak devlet ekonomisinin gelirleri/giderleri, askeri ihtiyaçları ve ülke içi savunma sanayinin yeterliliği konularını kapsayan koordinasyona ihtiyaç görülmüş, bu 3 yapının işlerliğinde en yüksek uyumun sağlanması için planlar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu entegrasyon planlarında hükümetler ihtiyacı askeri nitelikleri ve bütçelerini açıkça belirtmek yanında savunma sanayi işletmelerindeki ar-ge, tasarım ve üretim çalışmaları için finansal destek programlarını da hayata geçirmiştir.

Basit anlamda hükümetlerin amacı; gelecek vizyonu yüksek, güncel bilim ve teknolojiyi ürünlerine yansıtabilen, yeterli kalitede seri üretim yapabilecek yerli savunma sanayisine sahip olabilmektir. Böyle bir sanayiye sıfırdan inşa etmek yerine mevcut tüm sanayi içinden savunma sanayine eğilimleri ve dönüşümleri yaratabilmek, bu eğilimler ve dönüşümleri ülkenin ihtiyacı kalitede ve önceden kabul ettiği anlaşmalar sınırında üretim yapacak yapılara evrimi sağlamak, ülke içi kaynakların optimum ve en yüksek verimde kullanılmasına yardımcı olacaktır.

Sanayinin ülke ihtiyacı askeri donanımları üretebilecek biçimde sisteme entegre olabilmesi, hükümetin yatırım yapacağı askeri donanım ihtiyacını optimum seviyede yurtiçi kapasiteden karşılayabilmesine ve ayrıca bu ürünlerin yurt dışına satış ile gelir artışına neden olacağı öngörülmektedir.

Savunma sanayinin ihtiyaçlara yönelik entegrasyonu sürecinin ön değerlendirmesinde;

- Mevcut askeri ihtiyaçların gelecek vizyonu altında analizi, planlanan süreç içindeki askeri yatırım bütçesinin hesaplanması,
- Yatırım süreci için hükümet bütçe planının öngörülmesi,
- Ülke sanayisinin analizi ve savunma sanayine entegrasyon potansiyelinin belirlenmesi,
- Sanayinin entegrasyonu ile ar-ge faaliyetleri için verilecek destek olanaklarının analizi,
- Koordinasyon görevinin verileceği kamu kurumunun yeterliliğinin incelenmesi, eğer yok ise kurulacak yeni kurum için gerekli yasal koşul, kapasite ve ilgili diğer niteliklerin belirlenmesi,
- Ürün, personel, bilgi vb. konulara ait güvenlik / gizlilik yeterliliği ve süreçlerinin analizi,
- Nitelikli personel kaynağı, bu kaynağın iç olanaklarla ve dışarıdan nitelikli personel göçüyle desteklenebilmesi için gerekenlerin öngörülmesi ve analizi

çalışmalarına yer verilir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda ülke içi kaynakların kullanımı ile optimum değerler yakalanabileceği ve ekonomik yapının askeri harcamalarında faydalar sağlanabileceği kabul edilirse, süreç aşağıda şekilde devam etmektedir;

- Hükümetin sanayi ve savunma sanayi politikalarının ilanı,
- Kısa, orta ve uzun vadede gerçekleştirilmesi planlanan savunma harcamalarına ait planın ilanı,
- Savunma sanayinin yeterliliği veya savunma sanayine entegrasyon planının ilanı, *(bu planda hükümetin kabul ettiği stratejiler ve hedefler başlıkları altında, ülke içi mevcut yetenekler ile yatırım gerektiren ürünler, devam edilen ve ihtiyaç duyulan ar-ge çalışmaları, mevcut ve yapımı devam eden test olanakları, sektörün nitelikli personel ihtiyacı ve uygulanacak geliştirme programları, koordinasyon kurumunun niteliği ve çalışma biçimi, uygulanacak yasal düzenlemeler vb. konular yer alır)*
- Savunma sanayine destek programının ilanı,
- Savunma ürünlerinin ihracatına yönelik politika ve stratejilerin ilanı,
- Ülke içinde üretilen savunma ürünlerine ait kataloğun yayınlanması,
- Koordinasyon kurumu yoksa kurulması ve sorumlulukları dahilinde koordinasyon, organizasyon, destek ve tanıtım çalışmalarına başlaması,
- Gerekli kurumsal destek ofislerinin kurulması ve yardımcı planların ilan edilmesi.

Öte yandan entegrasyon niteliğinde olan planların ise sadece kısa ve orta vade için düzenlendiği belirlenmiştir. Hükümetlerin hazırladığı bu planların genel amaçları arasında;

- Mevcut ordu yeteneklerinin geliştirilmesi,

- Yeni savunma sanayi teknolojilerinin araştırılması,
- Ordu yeteneklerini arttıracak teknolojilerde yerlilik oranının yükseltilmesi,
- Mevcut askeri teknolojinin ülke içinde optimum seviyede üretilebilmesi,
- Yeni üretim ve araştırma yatırımları için gerekli sivil yatırım olanaklarının desteklenmesi,
- Geliştirilen savunma sanayi ile istihdamın artırılması,
- Savunma sanayinin ihracat kapasitesinin geliştirilmesi,
- Savunma sanayi gelişiminde sürekliliğin sağlanması ve
- Savunma sanayi ihracatında sürekliliğinin sağlanması yer alır.

Bahsi geçen entegrasyon planları savunma sektörü için kabiliyet/yetenek geliştirme, uyum ve yenilikler içerse de hükümetler tarafında genel olarak koordinasyon yapabilme özellikleri üzerine hazırlanmıştır. Bu koordinasyonu yapan hükümetlerin amaçları ise;

- İhracat ve yatırım olanaklarını geliştirmek, destekler oluşturmak,
- Ekonomi için savunma teknolojisi bilgisi ve ürünleri ile ihracat gelirlerini arttırmak,
- Savunma pazarında yerli ürünlerin tanıtımını yapmak,
- Yeni ve ileri teknoloji iş olanakları yaratılmasını ve istihdamın artmasını sağlamak ve
- Ülke kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlayarak, yapılacak organizasyon ile atıl kaynak tüketimini en aza indirmek olarak belirlenmiştir.

2.5. Savunma Sanayi Ürünleri İçin Yeni Bir Sınıflandırma

Hali hazırda özel sektör tarafından yüklenilerek üretimi gerçekleştirilen savunma sanayi ürünlerinin sınıflandırması kuvvet ayırımına ve kullanım teknolojisine göre yapılmaktadır. Kara, deniz, hava, uzay ve bilişim kuvvetleri tarafından kullanılan savunma sanayi ürünlerinin kullanım teknikleri insan kontrollü, insanlı uzaktan kontrollü, otonom kendinden kontrollü ve basit mekanizmalı biçiminde tasarlanmıştır. Ancak bu sınıflandırmanın analize yardımcı olmaması nedeni ile savunma sanayi ana yüklenici ürün tipleri listelenmiş ve yeni bir yaklaşım ile sınıflandırmaları basitleştirilmiştir.

Bu çalışmada seçilen ürün ayırımında, ürünün kullanım etkisi açısından aktif veya pasif olması ile üretim kapasite sayıları bakımından genel (çok sayıda üretilebilen) ve stratejik (az sayıda üretilen) olması durumları kabul edilmiştir.

Savunma sanayinde üretilebilen genel ve stratejik amaçlı olmak üzere iki tip ürün bulunmaktadır. Stratejik amaçlı ürünler, özel bir üstünlük için düşük sayıda üretilen ürünlerdir. Genel amaçlı ürünler ise tasarımı basit, imalatı ucuz, seri üretime uygun ve yeterli etkinlik özelliklerine sahip yüksek sayıda üretilen ürünlerdir. Üretilen bu ürünler için kullanılan başka bir ayırım ile aktif, pasif veya her ikisini de içeren özellikte olabilmeleridir.

Örneğin gözlem uydusu, pasif stratejik bir ürün iken, kıtalar arası mesafeli balistik bir roket aktif bir stratejik üründür. Bunun dışında askeri kask ve çelik yelek pasif genel amaçlı ürünlerken, piyade silahından zırhlı ve silahlı personel taşıyıcılarına ve tanklara kadar seri üretimi yapılabilenler aktif genel amaçlı ürünlerdir.

Tablo 1: Ülkemizde Üretilen Savunma Ürünleri Sayısı ve Genele Oranı

Ürün Tipi	Ürün Sayısı	Ülkemizde Üretilen	% Oran
Genel Aktif	20	7	% 35,0
Genel Pasif	13	10	% 76,9
Stratejik Aktif	104	40	% 38,5
Stratejik Pasif	51	17	% 33,3

Uygulanan yeni sınıflandırma ile Türkiye’de toplam 188 üründen 74 adedinin (%39,4) üretildiği ve nitelik dağılımının genel ürünlerde 17 (%51,5), stratejik ürünlerde 57 (%36,7), pasif ürünlerde 27 (%42,2) ve aktif ürünlerde 47 adet (%37,9) olduğu belirlenmiştir. Hali hazırda Türkiye’de üretimi yapılmayan ürün oranı %60,6 (114 adet) tir.

2.6. Ulaşılan Savunma Sanayi Ürünleri Vizyonu

Araştırma sonucunda ulaşılan fırsat olabilecek ürün niteliğinin, dönüşümsel değişim yaratabilme yeteneği ile üstünlük sağlayabilmesi temel ürün vizyonu olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada hedef ürün nitelikleri için aşağıda belirtilen özellikler aranmıştır;

- Dönüşümsel değişim niteliği,
- Ürün hızı,
- Otonom akıllı sistem yapısı (Çözüm Oluşturma, Organizasyon, Savunma ve Çatışma Yetenekli),
- Küresel etki alanı,
- Ürün etkinliğinde düşük risk,
- Ürün kullanımını gerektirdiği personel niteliği ve diğer sistemler ile uyum,
- İstenen etki için uygun üretim maliyeti ve
- Uluslararası anlaşmalar ve bağlayıcı kabullere uygunluk.

Savunma sanayi ürünlerinin geleceğinin belirlenmesinde kriter kabul edilen bu 8 değer içinde ilk 6 kriter ürünün oyunu değiştirme niteliğinde olup günümüze kadar geline ürün çeşitliliğinde temel özellik olarak belirlenmiştir. Bu niteliklerden ilk 4'ü temel kriter niteliğinde olup diğer son 4'ü ise yardımcı kriter olarak öngörülmüştür.

Dönüşümsel değişim niteliğindeki ürün basit yaklaşımla mevcut teknolojiyi yüksek faydalı ve etkinlikteki benzeri yapılmamış bir ürüne dönüştürmektir. Bu ürün genel olarak oyunu başlatma, oyunu değiştirme veya oyunu sonlandırma özelliklerinden en az birini içermektedir.

Ürün hızının yüksek olmasının belirli stratejik avantajları bulunmaktadır;

- Daha uzak noktadan, daha kısa sürede hedefe ulaşmak,
- Savunma sistemlerine yakalanmamak, tespit edilememek,
- Kinetik enerji etkisini, hızın karesi oranında arttırması,
- Yüksek ürün üretim maliyetini, daha düşük riskli enerji maliyetine dönüştürmesidir.

Çarpışma balistiği (terminal ballistic) açısından değerlendirildiğinde, 1 kilo TNT patlayıcının ürettiği yaklaşık 4,200,000 Joule'lük enerjiyi, 8 mach hızında giden ve patlayıcı niteliği olmayan 1,114 gr (yaklaşık 1.11 kg) herhangi bir malzemenin kinetik enerjisinde sağlanabilmesi belki de patlayıcı kimyasal üreten işletmelerin geleceği açısından olumsuz bir nitelik olabilir. Ağırlığı 1450 kg olan Cruise roketinin içinde 500 kg TNT taşıdığı düşünüldüğünde, bu roketin işini yapabilecek 8 mach hızında 557 kg'lık bir ürünün üretilmiş olması, ürün kullanıcılarına stratejik avantaj sağladığı gibi, ağırlığı 1/3'e indirilmiş tasarım ile fırlatma üssünde daha fazla roket bulundurulmasını ve taşıma boyutu, gerekli taşıyıcı gibi diğer lojistik avantajları beraberinde getirecektir.

Yüksek hızların kullanıldığı bir başka sistemde elektromanyetik topçu sistemi olan "Ray Silahı" veya "Elektromanyetik Top" (railgun)'dır. Standart bir 155 mm top mermisinin namlu çıkış hızı yaklaşık 900m/sn iken ray silahı sisteminde mühimmatın namlu çıkış hızı tasarıma göre 2000-3500 m/sn (7200-12,600 km/sa) olarak değişebilmektedir. Bunun gibi yüksek namlu çıkış hız sağlanabilen diğer sistemler ise "Elektro Termal Kimyasal Teknoloji" (ETC Gun) ve "Gaz Silahları" (Gas Guns), "Namlu Hızlandırıcı" (Ram Accelerator)'dır.

Güncel sensör ve algılayıcı sistem bileşenleri teknolojisi ile uzaktan kontrollü veya kendi başına hareket yetenekli robotik sistemler üzerine araştırmalar çeşitli savunma sanayi ve üniversite laboratuvarlarında devam etmektedir. Burada beklenen temel değer eğitim süreci ve bedeli yüksek nitelikli uçak pilotları veya özel operasyon timi gibi personelin sahaya inerek risk alması yerine robotik sistemler ile uzaktan kontrol sağlanması veya bağımsız otonom robotlar ile görevin tamamlanmasıdır.

Otonom akıllı sistemlerin özelliklerine bakılırsa, bulundukları ortamı diğer komuta modüllerinden aldığı bilgi ile işleyerek tanımlayabilmesi, mevcut durumlarını üretebilmeleri, görevleri ile ilgili problemleri ve çözümlerini kendi başlarına belirleyebilmeleri, çözüm sürecinde aktif diğer otonom ve yardımcı sistemler ile organizasyon oluşturabilmeleri, görev niteliğindeki savunma ve çatışma konum/hareketleri gerçekleştirmeleri, anlık bir ihtiyaç halinde diğer otonom sistemler veya koruma görevi için kendini feda

edebilmeye karar verebilmeli, bu kararların her birinde uygulama sonrası olası olumlu ve olumsuz tüm sonuçları ön hesaplayabilmelidir.

Bu noktada örnek verilebilecekler ABD Savunma Bakanlığı tarafından yürütülen “İha katili İha” (Drone Killer Drone) ve “Perdiks Mikro Siha” (Perdix Micro Drone) projeleridir. (Perdix Fact Sheet, Strategic Capabilities Office, Usa Department Of Defence <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/Perdix%20Fact%20Sheet.pdf?ver=2017-01-09-101520-643> , 22.04.2019)

Geliştirilecek savunma sanayi ürününün etki alanının küresel boyutta veya yakın değerde olabilmesi teknoloji üreticisi ile kullanıcıya önemli bir avantaj sağlamaktadır. Örnek olarak yörüngede sadece 31 adet uydu ile küresel boyutta coğrafi konumlandırma işini çözebilmek, internet (veya www) ile tüm dünyadaki bireylere ulaşabilmek, tercihlerini bilebilmek ve onların algılarını değiştirebilmek, yere inmeden veya su üstüne çıkmadan km’lerce seyir yapabilmek, rakiplerine oranla daha uzağa daha doğru bir oranda ulaşabilen sistemlere sahip olmak ve bunların işleyişine etki ederek değiştirebilmek, tasarlanacak savunma ürünü için önemli bir kriter niteliklidir.

3. İŞLETMELERİN SAVUNMA SANAYİNE ENTEGRASYON POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tekirdağ ilindeki işletmelerin savunma sanayine entegrasyonu için aranan ürün yeteneklerinden ilki dönüşümsel değişim yaratacak ürünlerin tasarlanabilmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde firmaların olmayan ürünleri tasarlama becerisi ile bu becerinin gerektirdiği işletme teknik olanakları, mühendislik yetenekleri ve firmanın sahip olduğu mühendislik analiz uygulama/çözümleme becerisi önemli bir yer alır. Dinamik akışkanlar ve malzeme analizi geçmiş uygulama çalışmaları ve bu çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi yaklaşımları ürün geliştirilmesinde önemli nitelikte olup bunun yanında ürünün ihtiyacı elektronik sistem ve bu sistemlere ait yazılımların/ilgili algoritmaların hazırlanabilmesi de yetenekler arasında değerlendirilmiştir.

İşletmenin kendi tasarımını üretebileceği veya lisanlı üretim hakkına sahip olabileceği olası koşullar içinde aranan hedef ürünler için 3 tip sınıflandırma belirlenmiştir;

- Dönüşümsel değişim olabilecek yeni ürünler, DDÜ
- Mevcut ürünün gelişmiş modeli ürünler, MGÜ
- Mevcut ürünün benzeri/muadili ürünler. MBÜ

Ürün tasarımı dışında uygun nitelikte ham madde üretimi, yarı ve son ürün üretebilme yetenekleri ile üretilen ürünlerin standartlığını izleyen kalite kontrol uygulamaları ve işletmelerin sahip olabileceği ürün test olanakları da savunma sanayine dönüşüm potansiyeli içinde değerlendirilmiştir.

Öncelikli aranan ve yukarıda belirtilen 6 işletme yeteneği yanında aşağıda belirtilen yetenekler de değerlendirmeye katılmıştır;

- Varsa, işletmenin savunma sistemleri vizyonu,
- Sistem mühendisliği yeteneği,
- Kaynak yönetimi (uzman, patent ve finans) ve kaynak gelişimi,
- Üretim ve süreç optimizasyonunu yeteneği,
- Stanag (NATO), Mil-Std/Mil-Prf/Mil-Dtl/Mil-Spec/Mil-Hdbk (ABD), Edsis (AB), DIN (Alman) vb. standartları değerlendirebilme ve uyum sağlayabilme,
- Proje yönetme yeteneği,
- Tanıtım ve pazarlama yeteneği,
- Bilginin güvenliği ve
- Tesis güvenliği.

İşletmelerin savunma sanayi entegrasyonu için değerlendirilme sonuçları 4 gruba ayrılmıştır. Bu grupta işletme kaynakların yeterlilikleri ile vizyonu ve savunma sanayine eğilimi görünür kılınmıştır. Oluşturulan 4 grup;

- Öncelikliler
İşletmenin kaynak niteliği ve vizyonu uygun olup, bilgi ve tesis güvenliği, sistem mühendisliği ve savunma teknolojileri hakkındaki eksikliklerini tamamlanabilir nitelikte olanlardır.
- Stratejik Ayrıcalıklılar
Sadece ar-ge ve tasarım yetkinliğine sahip olarak değerlendirilmiş işletmelerdir. Bilgi ve tesis güvenliği, sistem mühendisliği, proje ve kalite yönetimi ile savunma teknolojileri bilgileri, kaynak niteliği ve işletme vizyonu geliştirilmesi gerekli görülmüştür.
- Ticari Ayrıcalıklılar
Sadece üretim yetkinliğine sahip olarak değerlendirilmiş işletmelerdir. Bilgi ve tesis güvenliği, sistem mühendisliği, proje ve kalite yönetimi ile savunma teknolojileri bilgileri, kaynak niteliği ve işletme vizyonu geliştirilmesi gerekli görülmüştür.
- Potansiyel Ayrıcalıklılar
Diğer konuların yanında özellikle Ar-ge, tasarım ve üretim konularında entegrasyon için eksiklikleri olan ve tamamlanabileceği ön görülen işletmelerdir.

4. SONUÇ

Yapılan araştırmada savunma sanayi entegrasyonu çalışmalarının yürütülebileceği toplam ana yüklenici, alt yüklenici ve yan sanayi pozisyonları için 146 işletme belirlenmiştir. Savunma sanayi entegrasyon çalışmasında incelen işletmeler, araştırılan 4 modele göre gruplanmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda öncelikli model için 1, stratejik ayrıcalıklı olan 5, ticari ayrıcalıklı 2 ve potansiyel ayrıcalıklı 12 işletme belirlenmiştir.

Tablo 3: Savunma Sanayi Entegrasyonu Uygulanabilecek Ürün Tipi

ENTEGRASYON POTANSİYELİ	SAVUNMA SANAYİ İÇİN POTANSİYEL ÜRÜN
ÖNCELİKLİ	Aşağıda belirtilen araçların parça üretimi; Elektrikli veya içten yanmalı motorlu, tekerlekli, zırhsız personel taşıyıcılar (Kara) Dizel motorlu, tekerlekli, zırhlı personel taşıyıcılar (Kara) Elektrikli veya içten yanmalı motorlu zırhsız insansız araçlar (İKA ve SİKA) Dizel motorlu, tekerlekli, amfibik zırhlı personel taşıyıcılar (Kara - Deniz) Alçak, orta ve yüksek irtifa hava savunma sistemi bileşeni Dizel motorlu, tekerlekli, platformlar (Kara) Paletli ve tekerlekli araçların güç aktarma sistemleri (Kara)
TİCARİ AYRICALIKLI	İnsansız araçların montajı (TÜM) Tüm araç içi elektronik sistemlerin montajı Optik sistemlerin Ar-Ge çalışmaları ve üretimi Elektronik Harp Sistemleri Ar-Ge çalışmaları ve üretimi Elektrik motorları Radar sistemleri Ar-Ge çalışmaları ve üretimi (Tüm)
STRATEJİK AYRICALIKLI	Savunma kara araçları montaj işi Elektronik harp ve komuta yazılımları Askeri, biyolojik, kimya, radyoaktif harp ilaç araştırmaları ve üretimi
POTANSİYEL	İnsansız araç gövde parçaları Askeri, biyolojik, kimya, radyoaktif harp ilaç araştırmaları ve üretimi

	Harp ve uzay sistemleri ihtiyacı kablo modüllerinin üretimi
	Yazılım Destek görevi
	Askeri sağlık ekipmanlarının Ar-Ge çalışmaları, modernizasyonu ve üretimi
	Kara ve hava araçları parçalarının üretimi
	Elektronik sistemlerin montajı
	Savunma sanayi kalıp ihtiyacı

Bu üretim fırsatı içinde Tekirdağ ilinin etkin rol alabilmesi için yapılan araştırmada üniversite mezunu oranını %15'ten %20'ye çıkartması gerektiği ön görülmüştür. Savunma sanayi hacminin büyümesinin, üretim, ar-ge ve inovasyon çalışmalarında yer alabilecek nitelikli personele sayısına bağlı olduğu belirlenmiş ve savunma sanayinin geliştiği iller ile karşılaştırıldığında, Tekirdağ ilinin ilk aşamada çeşitli branşlarda 3.500 doktora ve üstü, 20.000 yüksek lisans, 150.000 lisans ve MYO mezununa sahip olması gerektiği tespit edilmiştir. Nitelikli personel eğitimi ve Tekirdağ iline nitelikli göç olarak değerlendirilebilecek bu gereklilik ancak ilde uygulanacak "Nitelikli Göç Master Planı" ile kısa süre içinde sağlanabilir.

Orta ve uzun vade çözüm olabilecek bir diğer yaklaşım ise Savunma Bilimi ve Teknolojileri Üniversitesi'nin Tekirdağ ilinde kurulmasıdır. Savunma sanayinin ihtiyacı olacak, dünyadaki gelişmeleri bünyelerinde modelleyebilecek bu akademik kurumda, tüm seviyede (tekniker, mühendis, uzman ve yönetici) teknik ve sosyal bilimlerde (araştırmacı tıp dahil) eğitim hizmeti verilebilir. Kurulacak akademik kurum ile sektörün ihtiyacı sosyal branşların %100'ünü ve teknik branşların %70'ini (insanlı kara muharebe araçları hariç) karşılayabilecek nitelikte yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Demirbilek, S. (2019), Tekirdağ İlindeki Endüstriyel Gelişmelerin Savunma Sanayinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Araştırma. NKÜ, Tekirdağ.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgijvtVrvpsApWbJZPE2V7wA1SGovGRhpr8lFBryA6mWd6mRH2>

BRICST Ülkelerinde Enerji Tüketimi Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Yeni Bulgular

Prof. Dr. Selahattin Güriş¹ Prof. Dr. Burak Güriş²

¹ Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sguris@marmara.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, bguris@istanbul.edu.tr

Özet: Bu çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti ve Türkiye’ de birincil enerji tüketimi yakınsamasının varlığı doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılarak araştırılmaktadır. Bu amaç için doğrusal olmamanın geleneksel birim kök test sürecine yapmış olduğu olumsuz etkiler göz önünde bulundurularak, uygulamalı çalışmalarda sıklıkla kullanılan doğrusal olmayan birim kök testleri tercih edilmiştir. Doğru model spesifikasyonunu kullanabilmek adına yumuşak geçişli otoregresif model kullanılarak gerçekleştirilen birim kök testlerinden üstel yumuşak geçişli otoregresif model ve lojistik yumuşak geçişli otoregresif model temeline dayanan testler birlikte kullanılmıştır. Çalışmada gözlem aralığı olarak 1965-2018 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Yıllık kişi başı enerji tüketimi verilerine dayanarak yapılan analizlerde kullanılan veriler “British Petrol” İstatistik yıllıklarından elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre BRICST ülkelerinde enerji tüketimi yakınsaması söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri, Enerji Tüketimi Yakınsaması, BRICST Ülkeleri

1. GİRİŞ

Endüstriyelleyen Dünya ekonomisinde, son yıllarda küresel ısınma olgusunun hızla artmasının da etkisi ile bunun olası sorumluları arasında gösterilen enerji tüketimi oldukça önemli hale gelmiştir.

Yakınsama hipotezi genel anlamda ülkeler arasındaki yaşam standartlarının birbirine yaklaşması olarak nitelendirilebilir. Yani ekonomik anlamda daha kötü durumda olan ülkenin daha iyi konumdaki ülkeden hızlı büyümesi ile aralarındaki farkın azalması olarak ifade edilebilir. Buna karşılık iraksama ise ekonomik olarak daha kötü durumda olan ülkenin, ekonomik olarak daha iyi konumdaki ülkeden daha yavaş büyümesi sonucunda aralarındaki farkın artması şeklinde ifade edilebilir.

Literatürde kullanılan farklı yakınsama kavramları mevcuttur. Bunlardan en temel olanları

- i) Beta yakınsaması – Sigma yakınsaması
- ii) Mutlak yakınsama – Koşullu yakınsama
- iii) Stokastik yakınsama- Deterministik yakınsama olarak sıralanabilir.

Literatürde yakınsama hipotezinin varlığını araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur. Jaunky(2008) çalışmasında 1971-2002 verilerini kullanarak 22 Afrika ülkesi için kişi başı elektrik tüketimi yakınsamasının varlığını araştırmış ve kişi başı elektrik tüketiminin yakınsaması yönünde herhangi bir bulguya ulaşamamıştır. Meng ve diğ.(2013) 25 OECD ülkesi için kişi başına enerji tüketimi yakınsamasını 1960-2010 dönemi için araştırmıştır. Araştırmada RALS-LM birim kök testi kullanılmıştır. Bazı ülkelerde yakınsama bulgusuna ulaşılmıştır. Liu (2013) çalışmasında 1963-2009 döneminde 50 Amerikan eyaletinde enerji tüketimine şokların etkisini araştırmıştır. Şokların etkisinin geçici olduğunu bulmuştur.

Kişi başı enerji tüketimi de ülke refahının önemli göstergelerindendir. (Anoruo ve Di Pietra(2014)). Bu noktadan hareketle de enerji yakınsamasının araştırılması politika yapıcılar ve araştırmacılar açısından önemlidir.

Stokastik yakınsama olgusu temel olarak iki yöntemle sıranabilmektedir. Bunlar birim kök analizi ve eşbütünleşme analizidir. Birim kök testleri sonucunda elde edilecek olan durağanlık bulgusu yakınsamanın varlığına bir delil teşkil etmektedir. Benzer şekilde eşbütünleşme testleri kullanıldığında ise eşbütünleşmenin varlığı yakınsamanın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak literatürdeki çalışmaları takiben geliştirilen doğrusal olmayan birim kök testleri kullanılmış ayrıca model türleri arasındaki tercih prosedürü de dikkate alınmıştır.

Çalışmanın takip eden bölümünde stokastik yakınsamanın tespiti için kullandığımız doğrusal olmayan birim kök testlerinden bahsedilmiştir. Sonraki bölüm çalışmada kullanılan veri seti ve elde edilen ampirik bulguların sunulduğu kısımdır. Çalışmanın son bölümünde elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

2. EKONOMETRİK METOT

Yakınsama hipotezinin test edilmesinde birim kök testlerinin kullanımı sıklıkla tercih edilmektedir. Elde edilen durağanlık bulgusu yakınsama hipotezinin geçerliliğini ifade ederken, durağan olmama durumunda ise yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı söylenebilir.

Birim kök test süreci Dickey ve Fuller(1979) çalışması ile ortaya atılmıştır. Takip eden süreçte Perron(1989) çalışmasında yapısal kırılmaların geleneksel birim kök testleri üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Bu çerçevede yapısal kırılmanın varlığı durumunda geleneksel birim kök testlerinin birim kök temel hipotezinin kabulü yönünde sonuçlar verdiği gösterilmiştir. Benzer durum doğrusal olmama için de geçerlidir. Bu çalışmada üstel yumuşak geçişli otoregresif (ESTAR) ve lojistik yumuşak geçişli otoregresif (LSTAR) model yapılarını kullanan testler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir.

Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmasında üstel yumuşak geçişli otoregresif (ESTAR) model yapısına dayanan birim kök testi geliştirmişlerdir. ESTAR süreci

$$y_t = \beta y_{t-1} + \phi y_{t-1}(1 - \exp\{-\theta(y_{t-1} - c)^2\}) + \varepsilon_t$$

Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmalarında $c = 0$ varsayımını yapmışlardır. Bu noktadan hareketle birim kök test süreci için denklem aşağıdaki şekilde olacaktır.

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + \phi y_{t-1}(1 - \exp\{-\theta(y_{t-1})^2\}) + \varepsilon_t$$

$\alpha = 0$ kısıtı altında birim kök temel hipotezini testi için denklem Taylor açılımı ile aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + \sum p_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t$$

Temel hipotezin testi için kullanılacak istatistik δ parametresinin t istatistiği olacaktır. Bu test istatistiği için kritik değerler Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmasında tablanmıştır.

Kruse (2011) çalışmasında, Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmasındaki $c = 0$ varsayımını ortadan kaldırarak $c \neq 0$ varsayımı altında aşağıdaki modelin tahminini önermiştir.

$$\Delta y_t = \phi y_{t-1}(1 - \exp\{-\gamma(y_{t-1} - c)^2\}) + \varepsilon_t$$

Bu denklem, Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmasında kullanıldığı gibi, Taylor açılımını kullanarak

$$\Delta y_t = \delta_1 y_{t-1}^3 + \delta_2 y_{t-1}^2 + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t$$

şekline dönüşecektir. Buradan hareketle birim kök temel hipotezini ($H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$) durağan ESTAR sürecine ($H_1: \delta_1 < 0, \delta_2 \neq 0$) karşı test etmek için Kruse (2011) τ testi önermişlerdir. Bu test istatistiği için kritik değerler Kruse (2011) çalışmasında tablanmıştır.

Leybourne ve diğ.(1998) çalışmalarında lojistik yumuşak geçişli otoregresif (LSTAR) modelini kullanan birim kök testi önermiştir. Önerilen birim kök test süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada;

$$\text{Model A} \quad \hat{v}_t = y_t - \hat{\alpha}_1 - \hat{\alpha}_2 S_t(\hat{\gamma}, \hat{\tau})$$

$$\text{Model B} \quad \hat{v}_t = y_t - \hat{\alpha}_1 t - \hat{\beta}_1 - \hat{\alpha}_2 S_t(\hat{\gamma}, \hat{\tau})$$

$$\text{Model C} \quad \hat{v}_t = y_t - \hat{\alpha}_1 t - \hat{\beta}_1 - \hat{\alpha}_2 S_t(\hat{\gamma}, \hat{\tau}) - \hat{\beta}_2 t S_t(\hat{\gamma}, \hat{\tau})$$

model doğrusal olmayan en küçük kareler ile tahmin edilerek hata terimleri elde edilir. Burada $S_t(\gamma, \tau) = [1 + \exp\{-\gamma(t - \tau T)\}]^{-1}$ olacaktır.

İkinci aşamada birinci aşamadan elde edilen hata terimleri kullanılarak ADF denklemi ile analiz gerçekleştirilir.

$$\Delta \hat{v}_t = \hat{\rho} \hat{v}_{t-1} + \sum_{i=1}^k \hat{\delta}_i \Delta \hat{v}_{t-i} + \hat{\eta}_t$$

Buradan elde edilen test istatistik değeri Leybourne ve diğ.(1998) çalışmalarındaki kritik değerler ile karşılaştırılacaktır.

Harvey ve Mills(2002) çalışmasında lojistik yumuşak geçişli otoregresif (LSTAR) model temeline dayanan bir test prosedürü ileri sürmüşlerdir. Testin ilk aşamasında

$$\text{Model A: } y_t = \alpha_1 + \alpha_2 S_{1t}(\gamma_1, \tau_1) + \alpha_3 S_{2t}(\gamma_2, \tau_2) + v_t$$

$$\text{Model B: } y_t = \alpha_1 + \beta_1 t + \alpha_2 S_{1t}(\gamma_1, \tau_1) + \alpha_3 S_{2t}(\gamma_2, \tau_2) + v_t$$

$$\text{Model C: } y_t = \alpha_1 + \beta_1 t + \alpha_2 S_{1t}(\gamma_1, \tau_1) + \beta_2 t S_{1t}(\gamma_1, \tau_1) + \alpha_3 S_{2t}(\gamma_2, \tau_2) + \beta_3 t S_{2t}(\gamma_2, \tau_2) + v_t$$

Modelleri doğrusal olmayan en küçük kareler ile tahmin edilerek hata terimleri elde edilecektir. Burada

$$S_{it}(\gamma_i, \tau_i) = [1 + \exp\{-\gamma_i(t - \tau_i T)\}]^{-1} \quad i = 1, 2$$

olacaktır. İkinci aşamada, birinci aşamadan elde edilen hata terimleri kullanılarak

$$\Delta \hat{v}_t = \rho \hat{v}_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta \hat{v}_{t-i} + \eta_t$$

Denklemleri yardımı ile birim kök test istatistiği elde edilir. Elde edilen test istatistiği Harvey ve Mills(2002) çalışmasındaki kritik değerler ile karşılaştırılacaktır.

3. VERİ ve AMPİRİK BULGULAR

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti ve Türkiye’ de birincil enerji tüketimi yakınsamasının araştırıldığı bu çalışmada 1965-2018 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Kullanılan yıllık kişi başı enerji tüketimi verileri “British Petrol” İstatistik yıllıklarından elde edilmiştir. Elde edilen veri seti kullanılarak her bir ülkenin kişi başı birincil enerji tüketimi miktarı, BRICST ortalaması kişi başı birincil enerji tüketimi miktarına bölündükten sonra logaritmik dönüşüm uygulanmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında ESTAR model yapısına dayandırılarak Kapetanios ve diğ. (2003) çalışmasında geliştirilen birim kök testi ve Kruse (2011) çalışmasında geliştirilen birim kök testleri kullanılmış ve tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1: ESTAR Modelini Kullanan Birim Kök Test Sonuçları

	KSS Birim Kök Testi		Kruse Birim Kök Testi	
	Gecikme Uzunluğu	KSS Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	KRUSE Test İstatistiği
Brezilya	1	-2.10179	1	4.495
Çin	1	-0.8278398	1	6.4388
Güney Afrika	1	0.5303718	1	5.506
Hindistan	1	0.9766815	1	4.2873
Rusya	1	-0.5409551	1	2.7907
Türkiye	1	-1.173554	1	5.0583

Tablo 1 de sunulan test sonuçlarının ikinci sütunu KSS(2003) birim kök testinin gecikme uzunluğunu üçüncü sütunu ise KSS(2003) birim kök test istatistiğini içermektedir. Bu test istatistiklerine göre hiçbir ülkede durağanlık sağlanmamıştır. Dördüncü sütunda Kruse(2011) birim kök testinin gecikme uzunluğunu,

beşinci sütunu ise Kruse(2011) birim kök test istatistiğini içermektedir. Buradaki sonuçlara göre hiçbir ülke için birim kök temel hipotezi reddedilememektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında LSTAR model yapısına dayanan Leybourne ve diğ.(1998) çalışmasında ortaya atılan birim kök testi ile Harvey ve Mills(2002) çalışmasında ortaya atılan ve yine LSTAR tipi model yapısına dayanan birim kök testleri kullanılmış ve sonuçlar tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 2: LSTAR Modelini Kullanan Birim Kök Test Sonuçları

	LNV Birim Kök Testi		Harvey Mills Birim Kök Testi	
	Gecikme Uzunluğu	LNV Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Harvey Mills Test İstatistiği
Brezilya	2	-3.287401	2	-2.810343
Çin	2	-4.149067	3	-7.128058
Güney Afrika	1	-3.808988	2	-6.13822
Hindistan	1	-1.959304	1	-3.658469
Rusya	2	-4.068638	1	-3.648326
Türkiye	1	-3.097282	1	-4.254462

Tablo 2'nin ikinci sütunu Leybourne ve diğ.(1998) (LNV) birim kök testi gecikme uzunluğu, üçüncü sütunda ise Leybourne ve diğ.(1998) (LNV) birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Test sonuçlarına göre hiçbir ülkede durağanlık sağlanmamıştır. Dördüncü sütunda Harvey ve Mills(2002) testi gecikme uzunluğu, beşinci sütunda ise Harvey ve Mills(2002) test istatistikleri gösterilmiştir. Elde edilen değerlere göre %5 seviyesinde Çin için birim kök temel hipotezi reddedilirken diğer ülkeler için bu hipotez reddedilememiştir.

Son aşamada ise hangi ülke verisine hangi model yapısının uyum gösterdiğini bulmak için Terasvirta(1994) testi kullanılmış ve sonuçlar tablo 3 te sunulmuştur.

Tablo 3: Terasvirta(1994) Test Sonucu

	Terasvirta(1994)
Brezilya	LSTAR
Çin	ESTAR
Güney Afrika	LSTAR
Hindistan	LSTAR
Rusya	LSTAR
Türkiye	ESTAR

Terasvirta(1994) test sonuçlarına göre Çin ve Türkiye için ESTAR, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Rusya için LSTAR model yapısı uygundur. Bu bulgu çerçevesinde yukarıdaki test sonuçları yorumlandığında, elde edilen sonuçlara göre BRİCT ülkelerinde enerji tüketimi yakınsaması söz konusu değildir.

4. SONUÇ

Çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti ve Türkiye'de birincil enerji tüketimi yakınsaması araştırılmıştır. Bu çerçevede doğrusal olmayan birim kök testlerinden uygulamalı çalışmalarda sıklıkla kullanılan ESTAR ve LSTAR tipi modellere dayanan testler tercih edilmiştir. Bu model yapıları arasındaki tercih ise Terasvirta (1994) testi ile yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre BRİCT ülkelerinde birincil enerji tüketimi yakınsaması söz konusu değildir.

5. KAYNAKÇA

- Anoruo, E., & DiPietro, W. R. (2014). Convergence in per capita energy consumption among African countries: evidence from sequential panel selection method. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(4), 568-577.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.

- Harvey, D. I., & Mills, T. C. (2002). Unit roots and double smooth transitions. *Journal of Applied Statistics*, 29(5), 675-683.
- Jaunky, V.C. (2008), Divergence in Per Capita Electric Power Consumption: An African Experience. *Applied Econometrics and International Development*, 8, 137-150.
- Kapetanios, G., Y. Shin, and A. Snell. 2003. Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics* 112 (2):359–79. doi:10.1016/S0304-4076(02)00202-6.
- Kruse, R. 2011. A new unit root test against ESTAR based on a class of modified statistics. *Statistical Papers* 52 (1):71–85. doi:10.1007/s00362-009-0204-1.
- Leybourne, S., Newbold, P., & Vougas, D. (1998). Unit roots and smooth transitions. *Journal of time series analysis*, 19(1), 83-97.
- Liu, W. (2013), The Study on the Stationarity of Energy Consumption in US States: Considering Structural Breaks, Nonlinearity, and Cross-Sectional Dependency. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 80, 626-646.
- Meng, M, Payne, J.E., Lee, J. (2013), Convergence in Per Capita Energy Use among OECD Countries. *Energy Economics*. 36, 536–545.
- Teräsvirta, T. (1994). Specification, estimation, and evaluation of smooth transition autoregressive models. *Journal of the american Statistical association*, 89(425), 208-218.

Panel Verilerin Homojen Gruplara Ayrılması ve Tesadüfi Katsayılı Model Yaklaşımı

Prof. Dr. Selahattin Güriş¹

Arş. Gör. Fulden Kömürüyan²

¹Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, sguris@marmara.edu.tr

²Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye, fkomuryakan@bandirma.edu.tr

Özet: Panel veri ile yapılan araştırmalarda veri seti ne kadar homojen ise o kadar iyi sonuç alınır. Panel veri setini homojen alt gruplara ayırma işleminin istatistiksel ölçülerle veya yöntemlerle yapılması mümkün ise de ekonometrik uygulamalarda homojen alt gruplara ayırma işlemi genellikle iktisadi kriterlere göre yapılmaktadır. Bu uygulamanın en önemli sebebi iktisadi sonuçların, modellerin tahmini sonrası yapılacak değerlendirmelerin genel iktisadi bir gruba ait olabilmesidir. Gruplama istatistiksel olarak yapılırsa, alt gruplar belirli iktisadi kritere oluşturulmadığından gruplardan elde edilecek sonuçlar, grupların özelliklerini ortaya koyamayacak, tesadüfi olarak oluşan grupların sonucu olacak, ayrıca grupların sonuçlarının karşılaştırılmasının anlamı olmayacaktır. Ekonometrik araştırmalarda bu gibi durumlarda başvurulacak bir yol gruplara ayırmadan önce tüm veriye veya gruplara ayırdıktan sonra her gruba homojenlik testi yaparak, homojen olmayan gruplar için tesadüfi katsayılı model tahmin etmektir. Bu çalışmada, heterojen panel veri setlerinin homojen alt gruplara ayrılması konusu teorik ve uygulamalı olarak ele alınarak heterojen panel veriler için kullanılan tesadüfi katsayılı model sonuçları ile verileri homojen alt gruplara ayırmanın sonuçları nasıl etkilediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panel Veride Homojen Alt Gruplar, Homojen Panel Veri Analizi, Heterojen Panel Veri Analizi, Swamy Homojenlik Testi

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi panel veri ile yapılan araştırmalarda veri ne kadar homojen ise o kadar iyi sonuç alınır. Bu nedenle alt gruplara ait analiz ve karşılaştırma amacı dışında, tahmin edilen modeller iyi sonuç vermediğinde de veri mümkün olduğunca homojen alt gruplara bölünerek analiz yapılır. Yapılacak bu homojen alt gruplara ayırma işleminin istatistiksel olarak yapılması mümkün ise de ekonometrik uygulamalarda homojen alt gruplara ayırma işlemi genellikle iktisadi kriterlere göre yapılmaktadır. Bu uygulamanın en önemli sebebi iktisadi sonuçların, modellerin tahmini sonrası yapılacak değerlendirmelerin genel bir gruba ait olabilmesidir. Örneğin ülke ekonomileri ile ilgili bir araştırma yapılıyorsa, ülkeler gelişmiş, gelişmekte olan gibi gruplara ayrılır. Modeller kurulup sonuçlar elde edildiğinde sonuçlardan biri gelişmiş ülkelere, diğeri gelişmekte olan ülkelere ait olacaktır. Her iki sonuçta ayrı ayrı bir grubun özelliklerini ortaya koyarken iki grubun sonuçlarının karşılaştırılması da mümkün olacaktır. Bu sonuçlar istatistiksel gruplama yöntemlerinden biri ile gruplanan veriler ile yapılırsa, alt gruplar belirli iktisadi kritere oluşturulmadığından gruplardan elde edilecek sonuçlar ayrı ayrı grupların özelliklerini ortaya koyamayacak, tesadüfi olarak oluşan grupların sonucu olacak, ayrıca grupların sonuçlarının karşılaştırılmasının anlamı olmayacaktır.

Ekonometrik araştırmalarda bu gibi durumlarda başvurulacak bir yol gruplara ayırmadan önce tüm veriye veya gruplara ayırdıktan sonra her gruba homojenlik testi yaparak, homojen olmayan gruplar için tesadüfi katsayılı model tahmin etmektir.

Panel veri modelleri, modelin tahmin edildiği grupta yer alan tüm birimler için ortalama bir sonuç vermektedir. Bu nedenle modelin tahmininde yer alan birimlerin bazıları için tahmin edilen sonuçlar pek de anlamlı olmayabilir. Tesadüfi katsayılı panel veri modelleri tahmin edildiğinde ortalama tahmin sonucu hesaplandığı gibi birim bazında tahmin sonuçları da elde edilmektedir. Bu sonuçlara bakılarak hangi birimlerin sonuçlarının tahmin edilen model ile uyumlu olduğu, hangi birimlerin sonuçlarının tahmin edilen model ile uyumlu olmadığı belirlenecektir. Böylece daha ayrıntılı sonuç elde edilirken, birimlerden tahmin edilen model ile uyumlu ve uyumsuz olanları ayrı ayrı gruplanarak daha geçerli sonuçlar elde edilebilecek, bu gruplarda yer alan birimlerin özellikleri de incelenmiş olacaktır.

2. HOMOJEN VE HETEROJEN PANEL VERİLER

Panel veriyi oluşturan birimlerin benzer özelliklere sahip olması durumu homojenliği ifade ederken, birimlerin benzer özelliklere sahip olmaması heterojenliği ifade etmektedir. Örneğin, panel veride birimler olarak ülkeler yer alıyorsa bu ülkelerin benzer özelliklere sahip olması durumunda panel veri birimlerinin homojen olduğu gözlenir. Bu durumun tersi olarak ülkelerin benzer özelliklere sahip olmaması ve farklı yapılarda olması durumunda birimlerin heterojen olduğu gözlenmektedir. Birimlerin heterojen olması durumunda heterojen panel veri modelleri oluşturularak tahmin edilmesi gerekmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 52). Panel veride var olan heterojenlik modele dahil edilmezse veya olmadığı varsayılırsa ve homojen panel veri için geliştirilen yöntemler ile analize devam edilirse yanlış oluşturulan modele bağlı olarak elde edilen sonuçlar problemli olacak, iyi sonuç vermeyecektir (Greene, 2002, s. 797).

Panel veri modelleri açıklanırken incelenen modeller; klasik model, sabit katsayılı modeller ve tesadüfi katsayılı modeller olmak üzere gruplara ayrılmaktadır. Panel veri modellerinin isimleri ve yapıları değişirken dikkate alınan durum heterojenliktir.

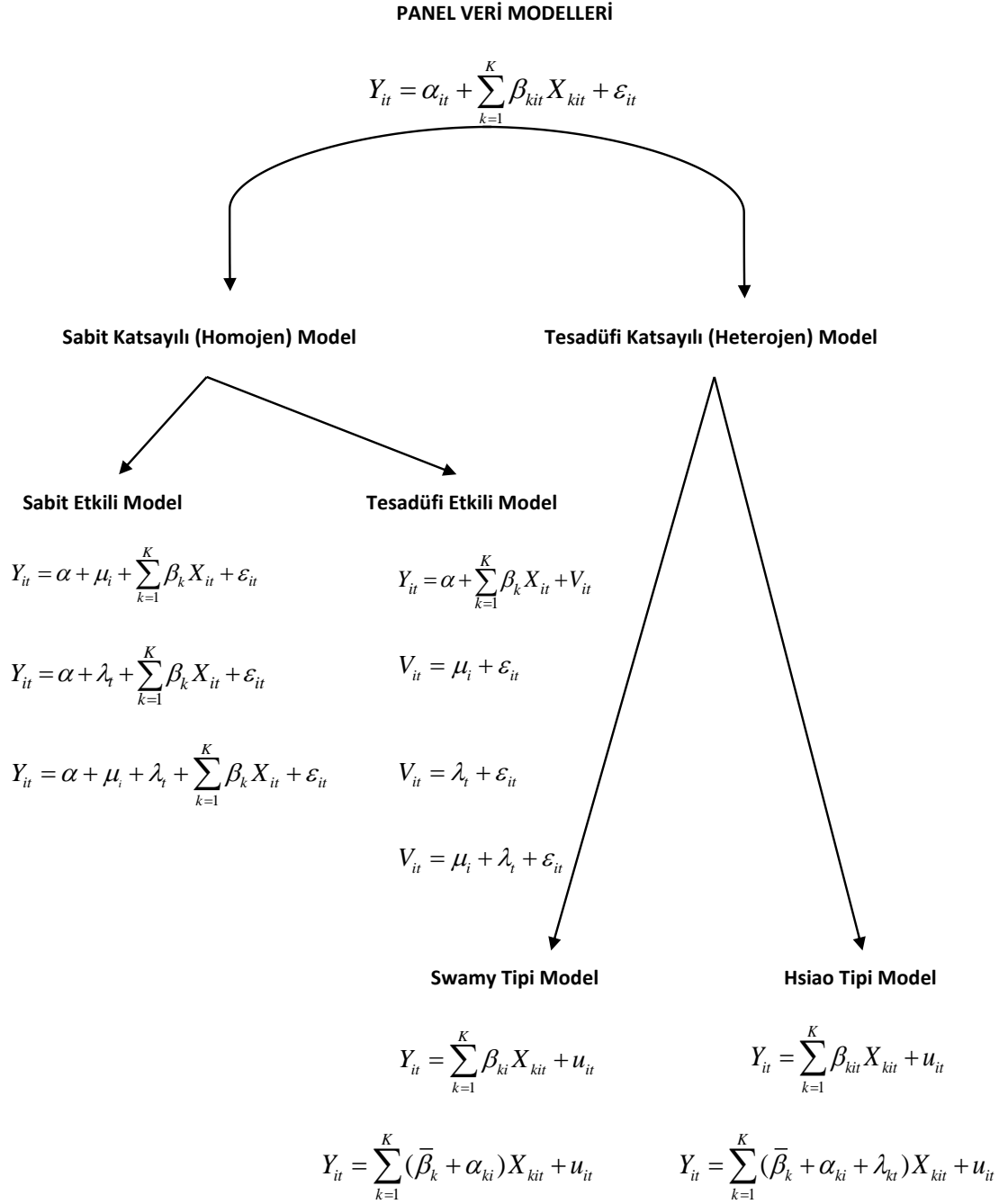
Modelde birimlere göre değişim ve zamana göre değişim yok varsayılıyorsa bu durumda klasik model kullanılmaktadır. Ancak uygulamalarda genelde birim ve zaman etkisinin olduğu gözlenmektedir ve bu etkilerin modele dahil edilmesi gerekmektedir.

Bu durumda, birim ve zaman etkisini modele dahil eden sabit katsayılı ve tesadüfi katsayılı modeller devreye girmektedir. Sabit katsayılı modeller, sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır ve bu modellere birim etki, zaman etki veya birim ve zaman etki dahil edilebilmektedir.

Sabit etkili modelde, birim ve/veya zaman etkileri sadece sabit terim üzerinde modele dahil edilmektedir ve eğim katsayısının sabit olduğu, birim ve/veya zamana göre değişmediği varsayılmaktadır.

Tesadüfi etkili modellerde, modele dahil edilen birim ve/veya zaman etki tesadüfi özellik göstermektedir ve modele hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak dahil edilmektedir. Tesadüfi etkili modellerde, sabit terim ve eğim katsayısının sabit olduğu varsayılmaktadır.

Sabit katsayılı modeller olan sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerde, eğim parametresinin sabit olduğu varsayılmaktadır. Başka bir deyişle, eğim parametresinde, birim ve zaman etkisi olmadığı veya eğim parametresinin birime ve zamana göre değişmediği varsayılmaktadır. Ancak bu güçlü bir varsayımdır ve uygulamalarda gerçekleşmeyebilir. Bu durumda tercih edilmesi gereken modeller, tesadüfi katsayılı panel veri modelleridir. Tesadüfi katsayılı panel veri modelleri, Swamy tipi ve Hsiao tipi tesadüfi katsayılı panel veri modelleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu iki tesadüfi katsayılı panel veri modelinin de ortak noktası birim ve/veya zaman etkilerini modele eğim parametresinde dahil ederek eğim katsayısının birimlere göre değişimine izin vermesidir. Birim ve/veya zamana göre değişkenliğin modele dahil edilme biçimiyle yapıları ve isimleri değişen bu modeller özet olarak aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Kaynak: (Kömüryakan, 2019, s.27)

3. UYGULAMA

Bu bölümde, yapılan teorik açıklamaların geçerliliğini incelemek amacı ile uygulama yapılacaktır. Uygulamada, ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerliliği analiz edilecektir. Bu hipotezin geçerliliğini inceleyen modelin bağımlı değişkeni kişi başına metrik ton cinsinden karbondioksit emisyonu iken bağımsız değişkenler ekonomik büyümeyi temsil eden kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve onun karesi şeklindedir. Uygulamada seçilen bu model çok fazla bağımsız değişkeni olmayan bir modeldir. Panel veri bu şekilde gruplandırıldığında, bağımlı değişken çok sayıda bağımsız değişken tarafından etkileniyor ise alt gruplara ait modellerin bağımsız değişkenleri ve modellerin fonksiyonel şekilleri de değişebilecektir. Ayrıca bu şekilde gruplama, grupların yapıları

incelenerek farklı iktisadi özellikleri veya yapıları da belirlenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada Çevresel Kuznets Hipotezinin geçerliliği analiz edilecektir.

Çevresel Kuznets Hipotezine göre ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin ilk başladığı aşamalarda öncelikli hedef milli geliri arttırmak olmaktadır dolayısıyla çevre kirliliği dikkate alınmamaktadır. Gelirin artmasına bağlı olarak bireylerin bilinçlenmesi, teknolojinin ilerlemesi, çevreyi koruma politikaları, çevresel kuruluşların faaliyetleri ve çevresel kirliliklerin ekonomiyi olumsuz etkilemesine bağlı olarak temiz bir çevreye olan talep giderek artmaktadır ve çevresel kirliliği azaltmaya yönelik çalışmalar başlatılmaktadır. Buna bağlı olarak çevresel iyileşme sürecine girilmektedir. Başka bir deyişle, büyüme ile çevre kirliliği artarken belli bir gelir düzeyinden sonra büyüme arttıkça çevre kirliliği azalacaktır. Çevresel Kuznets Hipotezi, ekonomik büyüme ile ölçülen çevresel kirlilik göstergeleri arasındaki ilişkinin ters U şeklinde olduğunu ileri sürmektedir (Dinda, 2004, s. 433).

Bu çalışmada analiz edilen birimler, Avrupa kıtasında bulunan ülkelerdir. Veriler Dünya Bankası-Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından temin edilirken Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin bazılarında çalışmada araştırılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin verileri bulunamamıştır. Bu nedenle çalışmada, 44 ülke yer almaktadır. Panel verinin zaman boyutunu ise 1995-2014 dönemleri oluşturmaktadır. Birim sayısı 44, zaman aralığı 20 olmak üzere toplam 880 gözlem ile analiz yapılacaktır.

Uygulamada, ilk olarak 44 ülke beraber analiz edildikten sonra bu ülkeler Uluslararası Para Fonu göstergelerinden yararlanılarak ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre iki gruba ayrılacaktır. 26 gelişmiş ve 18 gelişmekte olan ülke olmak üzere analizler tekrar uygulanacaktır. Böylece, ülkelerin iktisadi kriterlere göre homojen alt gruplara ayrılmasının model tahmin sonuçları üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

Bu çalışmada homojen ve heterojen panel veri modellerini incelemek ve heterojen panel veri modellerini homojen alt gruplara ayırmanın sonuçlara ne tür etki edeceğini gözlemlemek amacı ile aşağıda belirlenen işlem sırasına göre analizler uygulanacaktır.

1. Tüm ülkeler için homojen panel veri modellerinin tahmini,
2. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için homojen panel veri modellerinin tahmini,
3. Tüm ülkeler için heterojen panel veri modellerinin tahmini,
4. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için heterojen panel veri modellerinin tahmini,
5. Tüm ülkelerin incelendiği grup için tesadüfi katsayılı modellerin sonuçlarına göre oluşturulan anlamlı ve anlamlı olmayan grupların model tahminleri,
6. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için tesadüfi katsayılı modellerin tahmin sonuçlarına göre anlamlı ve anlamlı olmayan grupların model tahminlerinin uygulanması şeklindedir.

Böylelikle veri seti hem iktisadi kriterlere göre hem de ekonometrik kriterlere göre homojen alt gruplara ayrılarak model tahmin sonuçları karşılaştırılmış olacaktır.

$$\log(CO2)_{it} = \alpha_i + \beta_1 \log(GDP)_{it} + \beta_2 \log(GDP^2)_{it} + \varepsilon_{it} \quad (FE)$$

$$\alpha_i = \alpha + \mu_i$$

$$\log(CO2)_{it} = \alpha + \beta_1 \log(GDP)_{it} + \beta_2 \log(GDP^2)_{it} + V_{it} \quad (RE)$$

$$V_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Yukarıda teorik olarak oluşturulan modeller, sabit katsayılı homojen modellerden olan sabit etkili (FE) ve tesadüfi etkili (RE) modellerdir.

Bu modeller tahmin edildiğinde, sabit terim ve bağımsız değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmasına bağlı olarak Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Daha önce açıklandığı gibi ülkeler iktisadi kriterlere göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki ayrı grup halinde tekrar analiz edilecektir. İlk olarak, Avrupa kıtasında yer alan gelişmiş ülkeler için sabit katsayılı modellerden sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarında, sabit

etkili ve tesadüfi etkili modellerin sabit terimlerinin istatistiksel olarak olmaması nedeniyle incelenen 26 gelişmiş ülke için Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olmadığı belirlenmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler için sabit katsayılı modeller tahmin edildiğinde tüm katsayıların %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmasına bağlı olarak 18 gelişmekte olan ülke için Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olduğu gözlenmiştir. Tahmin sonuçlarında da anlaşılabileceği gibi ülkeler iktisadi kriterlere göre homojen alt gruplara ayrıldığında incelenen hipotezin geçerliliği değişiklik göstermiştir.

Sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerin tahmin edilmesiyle analiz edilen tüm yatay kesit birimleri için ortalama bir tahmin sonucu elde edilmektedir. Ancak, incelenen ülkelerin ekonomik faktörlerinin çeşitliliği göz önüne alındığında tüm ülkeler için ortalama bir tahmin sonucunun elde edilmesi yanıltıcı olabilir. Bu durumda analiz edilen yatay kesit birimlerinin homojen veya heterojen özellik gösterdiği test edilmelidir. Bu uygulamada incelenen veri setinin heterojen olabileceği analiz edilen ülkelerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda yüksek bir ihtimaldir. Bu nedenle tüm ülkelere, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Swamy Homojenlik Testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre, incelenen ülke gruplarının her ne kadar iktisadi olarak homojen alt gruplara ayrılırsalar da heterojen özellik gösterdikleri belirlenmiştir. Bu durumda, analiz edilen ülke grupları için ortalama bir sonuç hesaplamasının yanı sıra birim bazında sonuçlarında incelenmesine olanak sağlayan tesadüfi katsayılı modeller tercih edilebilir. Bu nedenle, ilk olarak tüm ülkelerin incelendiği veri seti için ardından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin incelendiği veri setleri için tesadüfi katsayılı modeller oluşturularak tahmin edilecektir.

$$\log(CO2)_{it} = \beta_0 + (\bar{\beta}_1 + \mu_{1i})\log(GDP)_{it} + (\bar{\beta}_2 + \mu_{2i})\log(GDP^2)_{it} + \varepsilon_{it} \quad (RCPD)$$

Yukarıda teorik olarak oluşturulan tesadüfi katsayılı panel veri modelinin (RCPD) tahmin edilmesiyle her bir ülke için ayrı hesaplanan birim bazında sonuçlar incelenebilmektedir. Tüm ülkelerin incelendiği grup için tesadüfi katsayılı modeller tahmin edildiğinde, analiz edilen 44 ülkeden 21 ülke için Çevresel Kuznets Eğrisi geçerli iken, 23 ülke için eğrinin geçerli olmadığı belirlenmiştir.

Gelişmiş ülkeler için tesadüfi katsayılı model tahmin sonuçları incelendiğinde, 26 ülkeden 14'ü için eğrinin geçerli olduğu belirlenirken, 12 ülke için eğrinin geçerli olmadığı belirlenmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler için tesadüfi katsayılı panel veri modelleri tahmin edildiğinde analiz edilen 18 ülkeden 7'si için eğri geçerli iken aslında 11 ülke için eğrinin geçerli olmadığı gözlenmiştir. Yapılan analizlerin ve sonuçlarının özet tablosu aşağıdaki şekildedir.

Tablo 1: Model Tahmin Sonuçları

Ülke Grubu	Sabit Katsayılı Model		Tesadüfi Katsayılı Model
	Sabit Etkili Model	Tesadüfi Etkili Model	Swamy Tipi Model
Tüm Ülkeler (44)	Hipotez geçerlidir.	Hipotez geçerlidir.	Hipotez 23 ülke için geçerli, 21 ülke için geçerli değildir.
Gelişmiş Ülkeler (26)	Hipotez geçerli değildir.	Hipotez geçerli değildir.	Hipotez 14 ülke için geçerli, 12 ülke için geçerli değildir.
Gelişmekte Olan Ülkeler (18)	Hipotez geçerlidir.	Hipotez geçerlidir.	Hipotez 7 ülke için geçerli, 11 ülke için geçerli değildir.

Tüm ülkeler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tesadüfi katsayılı modellerin tahmin edilmesi ile birim bazında sonuçlar elde edilmiştir. Birim bazında elde edilen sonuçlarda hangi ülkeler için eğrinin geçerli olduğu, hangi ülkeler için ise geçerli olmadığı gözlenebilmektedir. Veri setleri ekonometrik kriterlere göre tekrar homojen alt gruplara indirildiğinde tahmin sonuçlarının değişimi gözlenmek istenmiştir. Bu

amaçla, tüm ülkelerin incelendiği veri setinde eğrinin geçerli olduğu ülkeler bir arada ve geçerli olmadığı ülkeler bir arada olmak üzere analizler tekrarlanmıştır. Bu işlemler gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için tekrar edilmiştir. Analizlerden elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.

Tablo 2: Homojen Alt Gruplar için Tahmin Sonuçları

Ülke Grubu		Tesadüfi Katsayılı Model
		Swamy Tipi Model
Tüm Ülkeler (44)	Anlamlı (21)	Hipotez 21 ülke için geçerlidir.
	Anlamlı Değil (23)	Hipotez 23 ülke için geçerli değildir.
Gelişmiş Ülkeler (26)	Anlamlı (14)	Hipotez 14 ülke için geçerlidir.
	Anlamlı Değil (12)	Hipotez 12 ülke için geçerli değildir.
Gelişmekte Olan Ülkeler (18)	Anlamlı (7)	Hipotez 7 ülke için geçerlidir.
	Anlamlı Değil (11)	Hipotez 11 ülke için geçerli değildir.

Tablo 1’de açıklandığı gibi, ülke gruplarının tesadüfi katsayılı modeller ile tahmininden elde edilen sonuçlara göre bazı ülkeler istatistiksel olarak anlamlı iken bazı ülkeler anlamlı değildir. Verileri ekonometrik kriterlere göre tekrar homojen alt gruplara indirgeme işlemi yapılarak, tahminler tekrar uygulanmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, anlamlı ülkeler bir arada analiz edildiğinde tüm modellere göre Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için de sonuçlar birbirleri ile tutarlı elde edilmiştir.

Bu durumda, seriler iktisadi kriterlere göre homojen alt gruplara indirgendiğinde dahi heterojen olabilmekte ve sonuçlar birim bazında değişkenlik gösterebilmektedir. Veriler ekonometrik kriterlere göre homojen alt gruplara indirgenip detaylı tahmin yöntemleri ile analiz edildiğinde elde edilen sonuçlar tutarlı olmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, panel veri setlerini homojen alt gruplara ayırmanın farklı yöntemleri teorik ve uygulamalı olarak ele alınmıştır. Panel veri setleri istatistiksel kriterlere göre homojen alt gruplara ayrılabilirse de ekonometrik analizlerde veri setleri genellikle iktisadi kriterlere göre alt gruplara ayrılmaktadır. Ancak, veri setleri, iktisadi olarak gruplara ayrıldığında da heterojen özellik gösterebilmektedir. Bu durumda, analiz edilen veri setinin tamamına veya iktisadi olarak alt gruplara ayrıldıktan sonra gruplara homojenlik testleri uygulanabilir. Veri setleri heterojen özellik gösteriyor ise tesadüfi katsayılı panel veri modelleri oluşturularak tahmin edilebilir. Bu durumda, elde edilen sonuçlar panel verinin heterojenliğini de dikkate alan sonuçlar olacaktır.

Teorik açıklamaları desteklemek amacı ile uygulama yapıldığında teorik açıklamalar ile sonuçlar arasında tutarlılık olduğu gözlenmiştir.

Panel veri modelleri sonuçları genel olarak ortaya koyduğundan, gruplama iktisadi kritere göre yapıldığında modeller genel olarak anlamlı sonuç vermiştir. Ancak tüm birimler tek tek ele alındığında gerçek sonuç görülmektedir.

Ekonometrik analizlerde incelenen heterojen panel verilerin homojen alt gruplara ayrılması ekonometrik kriterlere göre uygulandığında elde edilen sonuçların daha detaylı ve doğru olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abonazel, M. R. (2016). Generalized Random Coefficient Estimators of Panel Data Models: Asymptotic and Small Sample Properties. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 46-58.
- Balestra, P. (1996). Fixed Effect Models and Fixed Coefficient Models. L. Matyas, & P. Sevestre içinde, *The Econometrics of Panel Data A Handbook of The Theory with Applications* (s. 34-49). Kluwer Academic Publishers.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley and Sons, Ltd.
- Beck, N., & Katz, J. N. (2006). Random Coefficient Models for Time-Series–Cross-Section Data: Monte Carlo Experiments. *Political Analysis*, 182-195.
- Biørn, E. (2017). *Econometrics of Panel Data Methods and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- Cheng, J., Yue, R.-X., & Liu, X. (2013). Optimal Designs for Random Coefficient Regression Models with Heteroscedastic Errors. *Communications in Statistics—Theory and Methods*, 2798–2809.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. *Ecological Economics*, 431– 455.
- Dziechciarz, J. Z. (1989). Changing and Random Coefficient Models: A Survey. P. Hackl içinde, *Statistical Analysis and Forecasting of Economic Structural Change* (s. 217-251). Berlin: Springer.
- Kömüryakan, F. (2019, Temmuz). Tesadüfi Katsayılı Panel Veri Modelleri: Çevresel Kuznets Eğrisinin Geçerliliğinin Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Greene, W. H. (2002). *Econometric Analysis*. New Jersey: Pearson Education.
- Gujarati, D. N. (2015). *Econometrics by Example*. New York: Palgrave Macmillan.
- Güriş, S., & Çağlayan, E. (2013). *Ekonometri Temel Kavramlar*. İstanbul: DER Yayınları.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Örgütsel Kimlik Algısının Örgütsel Muhalefet İle İlişkisi; Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü

Dr. Semih KOÇMAR¹

Prof. Dr. Agah Sinan ÜNSAR²

Prof. Dr. Adil OĞUZHAN³

¹Trakya Üniversitesi S.B. Enstitüsü Doktora Mezunu

²Trakya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, sinanunsar@yahoo.com

³Trakya Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, adiloguzhan@trakya.edu.tr

Özet: Modern dünyamızın çalışma yaşamında kurumlar için en değerli sermaye çalışanlarıdır. Kurumlar çalışanlarının kişiliklerine, kurumlarını nasıl bir kimlikle algıladıklarına ve muhalif düşüncelerini sergileyebiliyorlar mı ya da sergileyorlarsa nasıl bir yol izliyorlar gibi konular üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda çalışmada beş faktörlü kişilik özellikleri, örgütsel kimlik algısı ve örgütsel muhalefet konuları üzerinde durulmuştur. Bu üç olgunun arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde örgütsel muhalefet konusu anlatılmış, ikinci bölümünde örgütsel kimlik algısı ve üçüncü bölümde kişilik özellikleri konuları işlenmiştir. Dördüncü bölümde bu üç konunun ilişkisine değinilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde araştırmaya konu olan Trakya, Kırklareli ve Namık Kemal Üniversitesinde görev yapan akademisyenlere uygulanan 867 anketten elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Toplanan verilere SPSS 24 ve AMOS 24 programı ile çeşitli analizler uygulanmış ve sonuçları sergilenmiştir. Elde edilen veriler açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda, güçlü ve faydacı kimliğin dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Dışa dönüklüğün güçlü ve faydacı kimlik ve dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Duygusal dengenin güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Açıklığın normatif kimlik, dikey ve yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Geçimliliğin güçlü ve faydacı kimlik ve normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Beş faktörlü kişilik örgütsel kimlik algısının örgütsel muhalefete olan etkisinin üzerinde düzenleyici anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Muhalefet, Örgütsel Kimlik, Beş Faktörlü Kişilik, Yapısal Eşitlik Modeli

The Relationship of Organizational Identity Perception with Organizational Dissent; Moderatory Role of Personality Characteristics

Abstract: The most valuable capital for the institutions in the working life of our modern world is their employees. Institutions should focus on issues such as the personalities of their employees, how they perceive their institutions as an identity, and how they can exhibit their dissenting opinions or if they are exhibiting. In this context, five factor personality traits, organizational identity perception and organizational dissent issues were studied. The relationship between these three cases was tried to be revealed. In the first part of the study, the issue of organizational dissent is explained. In the second part, the subjects of organizational identity perception and the third part personality traits are discussed. In the fourth chapter, the relation of these three subjects is tried to be mentioned. In the fifth part of the study, the results obtained from the 867 questionnaires applied to academicians working in Trakya, Kırklareli and Namık Kemal University are included. SPSS 24 and AMOS 24 programs were used to analyze the data and the results were presented. The data obtained were evaluated using the structural equation model. As a result of the analyzes, it was concluded that the strong and utilitarian identity had a significant effect on the vertical opposition. It has been concluded that extroversion has a significant effect on strong ve utilitarian identity and vertical opposition. It was concluded that emotional balance had a significant effect on strong ve utilitarian identity. It was concluded that openness had a significant effect on normative identity, vertical and horizontal opposition. It has been concluded that subsistence has a significant effect on strong ve utilitarian identity and normative identity. It was concluded that the effect of the five-factor personality identity perception on the organizational dissent did not have a significant effect on the organization.

Key Words: Organizational Dissent, Organizational Identity, Five Factor Personality, Structural Equation Model.

1.GİRİŞ

Rekabet kurumlar için hangi kıta, ülke ya da bölgede faaliyetini gösterdiğine bakmaksızın yüzleşecekleri en zorlayıcı durumdur. Karşılaştıkları rekabet koşulları ne olursa olsun kurumlar sürdürülebilirliklerini sağlamak durumundadır ve bunun en temel üyesi beşeri sermayeleridir. Beşeri sermayenin de nitelikleri

kurumu etkilemekte ve bu nitelikler üzerinde durulması elzemdir. Çalışanların kişilik özellikleri, kimlik algıları ve muhalefet yapama tercihleri kurumun başarısına etki etmektedir. Örgütsel muhalefet, çeşitli politikalara, uygulamalara veya olaylara ilişkin olarak aynı fikirde olmayan veya çelişkili görüşleri ifade etmede kullanılan bir örgütsel iletişim şeklidir. Çalışanlar doğumundan itibaren şekillenmeye başlayan kişilik yapılarına sahiptir. Bu kişilik yapılarının etkisiyle de bulundukları örgütlerini ait örgütsel kimliği algılama eğiliminde oldukları düşünülmektedir. Yine çalışanların kişilikleri bulundukları örgütte karşılaşılabilecekleri hoşlarına gitmeyen, uyuşmadıkları durumlara karşı muhalif düşünceler geliştirecekler ve bu düşünceleri bir şekilde ifade edeceklerdir. Çalışmanın amacı çerçevesinde örgütsel muhalefet, örgütsel kimlik algısı ve beş faktörlü kişilik özellikleri arasındaki ilişki geliştirilen model doğrultusunda tespit edilemeye çalışılmıştır.

2. ÖRGÜTSEL MUHALEFET

Örgütsel muhalefet, örgüt üyelerince, örgütün içerisindeki bazı anlaşmazlıkların ve farklı görüşlerin ifade edilmesi şeklinde tanımlanır (Kassing, 1997:326). Tanımdan anlaşılabilirliği gibi, örgütsel muhalefetin sadece örgütteki görüşlerden kaynaklı ayrılığa düşmek şeklinde belirtilmesi yeterli olmayacaktır. Örgütsel muhalefet süreci örgütün üyelerinin, bir taraftan örgütün yönetimiyle fikrî ayrılığa düşer iken, diğer taraftan da ayrılığını ifade etmesidir. Aslında, muhalefet çalışanlarca sadece karakterlerini fark etmeleri değil, çalıştıkları ortamdaki sosyal ve örgütsel konularını anlayarak kişiselleştirip davranmasıdır (Kassing, 2008:343). Geneline bakarsak örgütsel muhalefet temelde her konuya karşıt görüş üretme bakış açısı değildir, aksine örgütteki iradeyi kullanan kişilere yenilikçi bakışı sağlamak, olayları başka gözlerle de görmelerini sağlamaktır. Örgütsel muhalefet ile çalışanlar işyerinde gördükleri olayları, durumları ve uygulamaları “bu sorundur” şeklinde algıladıklarında rahatlıkla ifade etmesi örgütsel muhalefetin temelindeki amacı oluşturmaktadır (Sadykova ve Tutar, 2014:4). İşgörenlerin bu davranışlarının ifade edilebilmesi için üç strateji ileri sürülmüştür. Bunlar; “dikey (articulated dissent) (açıkça belirtilmiş), yatay (gizli) muhalefet (lateral dissent) ve yer değiştirmiş muhalefet (displaced dissent)” olarak üç ana boyutta incelenmektedir. Dikey muhalefet, işgörenlerin muhalif düşüncelerini ve muhalif davranışlar, üst kademesinde olan güce sahip ve istenilen değişimi gerçekleştirecek kitleye açık bir şekilde yapılır (Wright, 2013:13). Yatay muhalefet, çalışanlar sahip oldukları düşünceleri ifade etmek isteyip fakat ifade etmek için yeterince yol olmadığını algıladıkları zaman meydana gelmektedir. Bu sonuç ile çalışanların engellenmişlik hissetmesi ve muhalif düşünceleri örgütte etkisi olmayan insanlara veya engellenmişlik hissini yaşayan kendi seviyesindeki öbür insanlara iletmektedirler (Yıldız, 2013:854). Dışsal Muhalefet, çalışanlar tarafından sergilenen örgüt içerisinde gerçekleştirilen bir muhalefet değildir. İş görenler memnuniyetsizliklerini, örgüt dışındaki bir topluluğa ifade ederler (Wright, 2013:12).

3. ÖRGÜTSEL KİMLİK ALGISI

Örgütsel kimliğe farklı bir bakış açısı da algılanan örgütsel kimlik olmuştur. Örgütsel kimliğin öznel niteliğinin, örgütsel kimliği anlaşılması güç, fazlasıyla karmaşık ve değişken hale getirmesine karşın, örgütsel kimliğin doğası gereği öznel, duygusal olduğu gerçektir ve örgüt üyelerinin farklı kimlik görüşleri mevcuttur. “Örgütsel kimlik” kuramcıları çoğunlukla Albert ve Whetten’in (1985) yaptığı örgütsel kimlikle alakalı tanımları kaynak almaktadır. Örgütsel kimlik; “örgüt üyelerinin, örgütün kimliğinin farklılığına, merkeziliğine olan inançlarıyla oluştuğunu” belirtmektedirler. Örgütün üyeleri örgüt özellikleri ile alakalı öznel algılamalar taşırlar. Yine Dutton, Dukerich ve Harquail (1994) “algılanan örgütsel kimlik” kavramından bahsetmiş ve “örgüt üyelerinin örgüt kimliğinin ne olduğu hakkındaki öznel inançları” veya “üyenin örgütünden farklı ya da tanımlanan nitelikleri hakkındaki inancı” şeklinde tanımlamışlardır (Tüzün ve Çağlar, 2007: 525). Algılanan örgütsel kimlik Whetten ve Godfrey (1998; 110)’a göre “Örgütsel kimlik denildiğinde örgütün kim olduğu hakkında örgüt üyelerinin oluşturduğu kuramdır. Algılanan örgütsel kimlik kavramı, örgüt üyelerinin örgütlerinin kimliği olarak neye inandıkları hakkındaki öznel inançları ya da örgütlerinin ayırt edici veya tanımlayan özelliklerine yönelik inançlarını tanımlar.

4. KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Kişilik sözcük olarak, Eski Yunan da aktörlerin giydikleri maskelerden gelmektedir. Bu maskeler, “persona” olarak adlandırılmaktadır ve aktörlerin, mutlu, üzgün yada kızgınlık gibi ruh hallerini temsil etmektedir (Wildermuth ve Wildermuth, 2008: 52). Kişilik kavramsal olarak, sosyal yaşantısına ait parça olarak yüzyıllarca ilgilenilmesine karşın bilimsel alandaki varlığı 1930’lu yıllardan itibaren kişilikte psikoloji biliminin diğerlerinden ayrılarak bilim disiplini şeklinde meydana gelmesiyle başlamaktadır (Mc Adams, 1997: 3-4).

4.1. Beş Faktörlü Kişilik Kuramı

Son yirmi yıl içinde kişiliğin en belirgin yönlerini tanımlamak için kullanılabilen sıklıkla beş büyükler olarak adlandırılan beş faktör kişilik modeli üzerinde uzlaşma sağlanmıştır (Judge vd, 2002: 530). Beş faktör modeline evrenselliğini kazandıran sebepler, 50 ülkeyi kapsayan çeşitli çalışmalar ile kanıtlanması ve tüm insan gruplarına uygulandığında aynı özelliklerin bulunmasıdır (McCrae ve Terracciano, 2005:551). Bu ölçeğin çeşitli ülkelerde ve kültürlerde güvenilirce uygulanmış olması (Kanada, Çin, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, Finlandiya, Hindistan, Japonya, Kore, Filipinler, Polonya ve Türkiye) değişkenlerinin insanın kişiliğine ait en önemli bileşenler olduğuna dair görüşleri destekler niteliktedir (Bernstein, 2008: 561). Kişiliğin beş büyük özelliklerini sıralayacak olursak. 1- Dışa dönüklük: Dışa dönüklüğü “sosyal, girişken, konuşkan, faal” gibi terimler ile açıklamak mümkündür. Dışa dönük kişiler kalabalık gruplarda bulunmayı seçerler. 2- Duygusal denge (Nevrotiklik): Duygusal dengesi iyi bireyler güven verici, sakin, eleştiriye açıklık, dengeli vb. kişilik özellikleri gösterirler. Bu faktörde nezaket, incelik, saygılı olma, güvenilirlik, esneklik, açık kalplilik ve merhametlilik gibi özellikler bulunmaktadır. 3- Geçimlilik (Uyumluluk) Geçimliliği yüksek bireylerin insanlara fazlaca güvendikleri söylenebilir. Geçimlilik puanları yüksek kişiler diğer insanlar tarafından söylenenlere ve isteklerine çok kolay boyun eğebilmektedirler (Howard ve Howard, 1998: 6). 4- Sorumluluk (öz disiplin): Bu kişiler; sorumluluk sahibidir, dikkatlidir, her hangi bir işi başarmaya olan duyguları yüksektir ayrıca düzenlidirler ve kararlılık gösterirler. Aynı zamanda sorumluluk sahibi bireyler azimli, çalışkan, temkinli, titiz, tertipli, sistemli, sorumluluğunun bilincinde olan bireylerdir (Barrick ve Mount, 1991: 18). 5- Deneyime Açıklık: Bu özelliği taşıyan kişi genellikle “sanatsal, hayal gücü kuvvetli, algılaması güçlü ve yaratıcı eğilimleri yüksek” insanlar olarak bilinirler. Aynı zamanda deneyime açıklık “orijinal deneyimler, fikirler, insanlar ve aktivitelere ilgi duyan” bir boyuttur (Chapman vd, 2009: 579).

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde Trakya’da faaliyet gösteren anket yapma isteğine olumlu yanıt veren üç üniversitede görev yapan (Trakya, Kırklareli ve Namık Kemal Üniversitesi) akademik personel üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın amacına yer verilmiştir. Bu araştırmanın ilgili yazın açısından taşıdığı önem, araştırmanın evreni ve örnekleme, modeli, araştırmada verilerin toplanma süreci, veri toplama araçları, akademisyenlere yöneltilen ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin sınındığı uygulama, bu doğrultuda geliştirilen araştırma hipotezleri ve hipotezlerin test edilmesi amacıyla yapılan analizlerden elde bulgular ile yorumlar yer almaktadır.

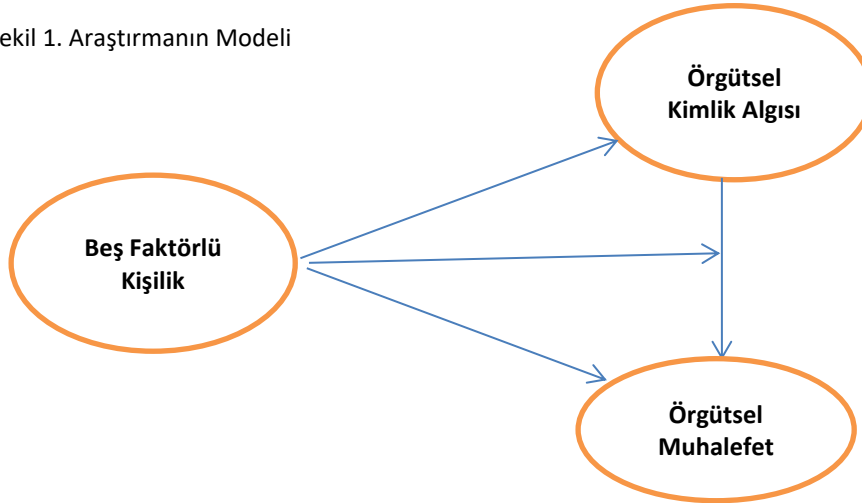
5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ele aldığımız bu araştırmada temel amaç, çalışanlarının kişiliklerinin, örgütsel muhalefet ve örgütsel kimlik algısı üzerinde etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Üç değişken arasındaki ilişkinin düzeyini ortaya koymak için daha önce bir çalışma yapılmamış olması araştırmanın önemini göstermektedir.

5.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın kapsamı ve amacı doğrultusunda teorik açıdan bir model oluşturulmuş ve hipotezler kurulmuştur. Araştırmanın amacına yönelik oluşturulmuş olan model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Kurulan araştırma modelinden yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H7: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H8: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H9: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H10: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H11: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan sorumluluğun örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H12: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan sorumluluğun örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H13: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H14: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H15: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H16: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H17: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H18: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H19: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H20: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H21: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan sorumluluğun örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H22: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan sorumluluğun örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H23: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H24: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H25: Beş faktörlü kişilik örgütsel kimlik algısının örgütsel muhalefete olan etkisinin üzerinde düzenleyici anlamlı bir etkisi vardır.

5.3. Evren ve Örneklem

Trakya’da faaliyette bulunan Kırklareli, Trakya ve Namık Kemal Üniversiteleri’nde görev yapan akademik personel araştırmanın evrenini, anketi yanıtlayan akademisyenler ise araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Araştırmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden olan tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak rakamlar hesaplanmıştır. Bu rakamlar tablo 1.’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Hedeflenen rakamların hesaplaması için Evren/Örneklem=3,662 , Akademisyen Sayısı/3,662=? yöntem ve rakamı kullanılmıştır. Regresyon dahil birçok çoklu multivariate analiz için örnek büyüklüğünün çalışmada kullanılan değişken sayısının birkaç katı (en az 10 katı yada daha fazla) olması tercih edilmektedir (Altunışık, ve Diğ., 2012, s. 128). Çalışmada kullanılması planlanan analiz teknikleri de göz önünde bulundurularak çalışmanın 90 gözlenen değişkenden oluşmasından dolayı 10 katı olan 900 (90*10=900) gözleme ihtiyaç duyulmuştur.

Tablo 1. Evren ve Örneklem Sayıları

	Akademisyen Sayıları	Hedeflenen Anket Sayıları	Elde Edilen Anket Sayıları
Trakya Üniversitesi			
Meslek Yüksekokulu	187	51	52
Yüksekokul	92	25	29
Fakülte	1358	371	358
Toplam	1637	447	439
Namık Kemal Üniversitesi			
Meslek Yüksekokulu	270	74	76
Yüksekokul	70	19	22
Fakülte	725	198	158
Toplam	1065	291	256
Kırklareli Üniversitesi			

Meslek Yüksekokulu	208	57	63
Yüksekokul	70	19	20
Fakülte	315	86	87
Toplam	593	162	170
<u>Toplam</u>	<u>3296</u>	<u>900</u>	<u>867</u>

5.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması amacıyla çalışmada ele alınan üniversitelerin web sitelerinden elde edilen akademisyenlerin mail adreslerine mail yolu ile anketin Word belgesi hali ve etik izin belgeleri gönderilmiştir. Ayrıca yine aynı mail ile birlikte daha hızlı ve kolay katılımı sağlamak amacıyla <https://drive.google.com> üzerinden hazırlanan anketin linki gönderilmiştir. Anketler yaklaşık ikişer ay ara ile üç defa gönderilmiştir. Hem Word belgesi üzerinde işaretleme yapılarak dönüşler alınmış hem de link üzerinden dönüşler aracılığıyla 867 katılım sayısına ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan anket toplam üç sayfadan oluşmakta olup, sosyo - demografik değişkenler, Örgütsel Muhalefet, Örgütsel Kimlik Algısı ve Beş Faktörlü Kişilik Özellikleri başlıklarını içeren dört bölümden oluşmaktadır. Anket formunda çalışmanın amacına yönelik kısa bir tanıtım yazısı eklenerek katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş olup, ardından katılımcıların sosyo – demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 16 soru sorulmuştur. Örgütsel muhalefetlerini belirlemeye yönelik 15, örgütsel kimlik algılarına yönelik 15 ve beş faktörlü kişilik özelliklerini belirlemeye yönelik 44 soru sorulmuştur. Araştırmada daha önceden bilimsel çalışmalarda kullanılmış ve güvenilirlikleri ve geçerlilikleri test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılmış olan anket formunda örgütsel muhalefet, örgütsel kimlik algısı ve beş faktörlü kişilik özellikleri konularına ait ölçekler 5’li likert yöntemi kullanılarak derecelendirilmiştir. Örgütsel kimlik algısını ölçmek için Gioia ve Thomas (1996) tarafından geliştirilen veri toplama aracı dilsel eşdeğerlik çalışmaları kullanılarak yapılmıştır. Veri toplama ölçeği uyarlanarak Şahin’in çalışmasında Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe literatüre kazandıran Şahin (2014)’ün çalışmasında 3 boyut olarak sonuç vermiş olsa da bizim çalışmamızda güçlü ve faydacı kimlik bir boyutu, normatif kimlik bir boyutu olmak üzere 2 boyuttan oluşmuştur. Ölçek Şahin’in (2014) “Ortaöğretim Kurumlarında Örgütsel Kimlik, Örgütsel İmaj, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Adalet (Bursa Örneği)” isimli tezden alınmıştır. Araştırmacıların çalışmasında ölçeğin güvenilirliği 0,880 olarak bulunmuş olup, araştırma için uygun görülmüştür (Şahin, 2014, s. 97). Örgütsel muhalefet ölçeği amacı, Kassing (2000) tarafından geliştirilen Dağlı (2015)’nin Örgütsel Muhalefet Ölçeği’nin Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan “Örgütsel Muhalefet Ölçeğini Türkçe’ye Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması” çalışmadan alınmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeğin Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görevli öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin algılarının belirlenmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu tespit edilmiştir (Dağlı, 2015: 1). Dağlı (2015)’in çalışmasında ölçeğe açıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda orijinalinde 18 madde olan ölçekten faktör yükleri sıkıntılı olan 3 madde çıkarılmış ve 15 maddeye düşmüştür ölçek ve bu şekilde ölçeğin sonuçları sunulmuştur. Ölçek orijinaliyle uyum içinde maddelerden oluşan iki boyuttan (dikey ve yatay muhalefet) oluşmuştur. Beş faktörlü kişilik özellikleri ölçeği ilk yapısı John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından geliştirilmiş, Alkan tarafından 2007 yılında Türkçeleştirilip güvenilirlik çalışması yapılan 44 maddelik Beş Faktör Kişilik Ölçeği’dir (Alkan, 2007). Ölçeğe Şahin (2015)’in “Kişilik Özellikleri, Yaratıcı Düşünce Süreçleri ve Reklam Yaratıcılığı İlişkisi” çalışmasından ulaşılmıştır. Çalışmada ölçek güvenilirliği 0,857’dir ve dışadönüklük, sorumluluk, duygusal denge, geçimlilik ve açıklık alt boyutlarından oluşmaktadır (Şahin, 2015: 79).

5.5. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan akademisyenlere ait demografik özelliklerin veriler tablo 2 ve 3 te gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Betimsel İstatistikler

		f	%
Çalışılan kurum	Trakya Üniversitesi	441	50,9
	Kırklareli Üniversitesi	170	19,6
	Namık Kemal Üniversitesi	256	29,5
Okul	Meslek YO	191	22,0
	Yüksekokul	72	8,3
	Fakülte	604	69,7
Yaş grubu	20-25	12	1,4
	26-35	333	38,4
	36-45	345	39,8
	46-55	127	14,6
	56-üst	50	5,8
Cinsiyet	Kadın	419	48,3
	Erkek	448	51,7
Öğrenim durumu	Lisans	46	5,3
	Yüksek Lisans	294	33,9
	Doktora	527	60,8
Göreviniz	Arş. Gör.	132	15,2
	Dr. Arş. Gör.	48	5,5
	Öğr. Gör.	256	29,5
	Dr. Öğr. Gör.	125	14,4
	Dr. Öğr. Üys.	98	11,3
	Doc. Dr.	122	14,1
	Prof. Dr.	86	9,9
Çalışma süresi (yıl)	0-5	172	19,8
	6-10	290	33,4
	11-15	138	15,9
	16-20	88	10,1
	21-üst	179	20,6
Medeni durum	Evli	637	73,5
	Bekar	230	26,5
Çocuk sayısı	Yok	153	17,6
	1 çocuk	239	27,6
	2 çocuk	218	25,1
	3 çocuk	33	3,8
	Boş	224	25,8
Toplam		867	100,0

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %50,9'unun Trakya Üniversitesinde, %19,6'sının Kırklareli Üniversitesinde ve %29,5'inin Namık Kemal Üniversitesinde çalıştığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük bir oranı (%69,7) üniversitelerin farklı fakültelerinde görev yapmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, 20-25 yaş grubunda olanların oranı %1,4; 26-35 yaş grubunda olanların oranı %38,4; 36-45 yaş grubunda olanların oranı %39,8; 46-55 yaş grubunda olanların oranı %14,6 ve 56 yaş ve üzeri grubunda olanların oranı ise %5,8'dir. Katılımcıların %15,2'si Arş. Gör., %5,5'inin Dr. Arş. Gör., %29,5'inin Öğr. Gör., %14,4'ünün Dr. Öğr. Gör., %11,3'ünün Dr. Öğr. Üys., %14,1'inin Doc. Dr. ve %9,9'unun ise Prof. Dr. olarak çalıştığı anlaşılmıştır. Katılımcıların görev sürelerine göre dağılımı incelendiğinde, %19,8'inin 0-5 yıl, %33,4'ünün 6-10 yıl, %15,9'unun 11-15 yıl, %10,1'inin 16-20 yıl ve %20,6'sının 21 yıl ve daha fazla süre ile görev yaptığı belirlenmiştir. Katılımcıların büyük bir oranı (%73,5) evli olduğunu ifade etmiştir. Çocuğu bulunmayan katılımcıların oranı %17,6; bir çocuğa sahip olanların oranı %27,6; iki çocuğa sahip olanların oranı %25,1 ve üç çocuğa sahip olanların oranı ise %3,8'dir.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Betimsel İstatistikler

		f	%
Evlilik süresi (yıl)	0-5	162	18,7
	6-10	173	20,0
	11-15	113	13,0
	16-20	72	8,3
	21-üst	115	13,3

	Boş	232	26,8
Eşin durumu	Çalışıyor	474	54,7
	Çalışmıyor	162	18,7
	Boş	231	26,6
Aylık gelir	0-5000	156	18,0
	5001-10000	530	61,1
	10001-15000	132	15,2
	15001-20000	41	4,7
	20000-üstü	8	0,9
Yetişme çağında en uzun süre bulunulan yerleşim birimi	Köy	81	9,3
	Belde/Bucak	34	3,9
	İlçe	178	20,5
	İl	327	37,7
	Büyük Şehir	247	28,5
Kardeş sayısı	1	64	7,4
	2-3	592	68,3
	4-6	179	20,6
	7 ve +	32	3,7
Baba eğitim durumu	Okuryazar Değil	15	1,7
	İlk-Orta	362	41,8
	Lise	203	23,4
	Üniversite	287	33,1
Anne eğitim durumu	Okuryazar Değil	84	9,7
	İlk-Orta	432	49,8
	Lise	188	21,7
	Üniversite	163	18,8
	Toplam	867	100,0

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %18,7'sinin 0-5 yıl, %20'sinin 6-10 yıl, %13'ünün 11-15 yıl, %8,3'ünün 16-20 yıl, %13,3'ünün 21 yıl ve daha fazla süre ile evli olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük bir oranı (%54,7) eşlerinin çalışmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir oranının (%61,1) aylık geliri 5001-10000 TL arasında bulunmaktadır. Katılımcıların %9,3'ü köy, %3,9'u belde/bucak, %20,5'i ilçe, %37,7'si il ve %28,5'i büyük şehir merkezinde yetişme çağına büyük bir kısmını geçirdiğini ifade etmiştir. Kardeş sayısı 2-3 olan katılımcıların oranı %68,3'tür. Katılımcıların ebeveynlerinin büyük bir oranı ilk okul ve ortaokul mezunudur.

5.5. Kullanılan Ölçeklerin Geçerlik, Güvenirliklerinin Test Edilmesi ve Açıklayıcı Faktör Analizleri

Faktör analizi öncesi elde edilen KMO değerleri örgütsel kimlik algısı 0,93, örgütsel muhalefet 0,89, beş faktörlü kişilik 0,90'dır. KMO değerlerinin $\geq 0,70$ olması durumunda faktör analizi için örneklem sayısının yeterli olduğu belirtilmektedir. Faktör analizleri sonucunda örgütsel kimlik algısı ölçeği maddelerinin güçlü ve faydacı kimlik ve normatif kimlik faktörleri altında toplandığı, Cronbach alfa katsayıları sırasıyla 0,94 ve 0,57'dir ve toplam varyansın %64'ünü açıkladığı anlaşılmıştır. Örgütsel muhalefet ölçeği maddelerinin dikey ve yatay muhalefet olmak üzere iki faktör altında toplanmış, Cronbach alfa katsayısı sırasıyla 0,87 ve 0,83'tür ve toplam varyansın %61'ini açıkladığı anlaşılmıştır. Beş faktörlü kişilik ölçeği maddeleri dışa dönüklük, duygusal denge, açıklık, sorumluluk ve geçimlilik olmak üzere beş faktör altında toplanmış, Cronbach alfa katsayısı sırasıyla 0,88; 0,82; 0,81; 0,84 ve 0,72'dir ve toplam varyansın %66'ini açıkladığı anlaşılmıştır.

5.6. Çalışmada Kullanılan Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçlarının İncelenmesi

Çalışmamızdaki ölçeklere yönelik SPSS programı ile gerçekleştirdiğimiz açıklayıcı faktör analizleri doğrultusunda AMOS programında yaptığımız doğrulayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 5. Örgütsel Kimlik Algısı Ölçeğinin İki Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 5	2,94	Meydan ve Şeşen, 2015; Carmines ve Mclver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,05	Meydan ve Şeşen, 2015;
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,02	Browne ve Cudeck, 1993
CFI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,99	Meydan ve Şeşen, 2015; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990
TLI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,98	Meydan ve Şeşen, 2015; Bentler ve Bonett, 1980
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,98	Meydan ve Şeşen, 2015; Tanaka and Huba, 1985;
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,80	0,96	Jöreskog ve Sörbom, 1984

Ölçeğin yapısının genel olarak iyi düzeyde uyum gösterdiği ve iki faktörlü yapının doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin İki Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 5	4,18	Meydan ve Şeşen, 2015; Carmines ve Mclver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,06	Meydan ve Şeşen, 2015;
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,04	Browne ve Cudeck, 1993
CFI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,98	Meydan ve Şeşen, 2015; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990
TLI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,96	Meydan ve Şeşen, 2015; Bentler ve Bonett, 1980
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,97	Meydan ve Şeşen, 2015; Tanaka and Huba, 1985;
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,80	0,95	Jöreskog ve Sörbom, 1984

Ölçeğin yapısının genel olarak iyi düzeyde uyum gösterdiği ve iki faktörlü yapının doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Beş Faktörlü Kişilik Ölçeğinin Beş Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 5	4,79	Meydan ve Şeşen, 2015; Carmines ve Mclver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,07	Meydan ve Şeşen, 2015;
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,06	Browne ve Cudeck, 1993
CFI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,92	Meydan ve Şeşen, 2015; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990
TLI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,90	Meydan ve Şeşen, 2015; Bentler ve Bonett, 1980
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,92	Meydan ve Şeşen, 2015; Tanaka and Huba, 1985;
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,80	0,88	Jöreskog ve Sörbom, 1984

Ölçeğin yapısının genel olarak iyi düzeyde uyum gösterdiği ve beş faktörlü yapının doğrulandığı anlaşılmaktadır.

5.7. Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Varsayımlar ve Modelin Oluşturulması

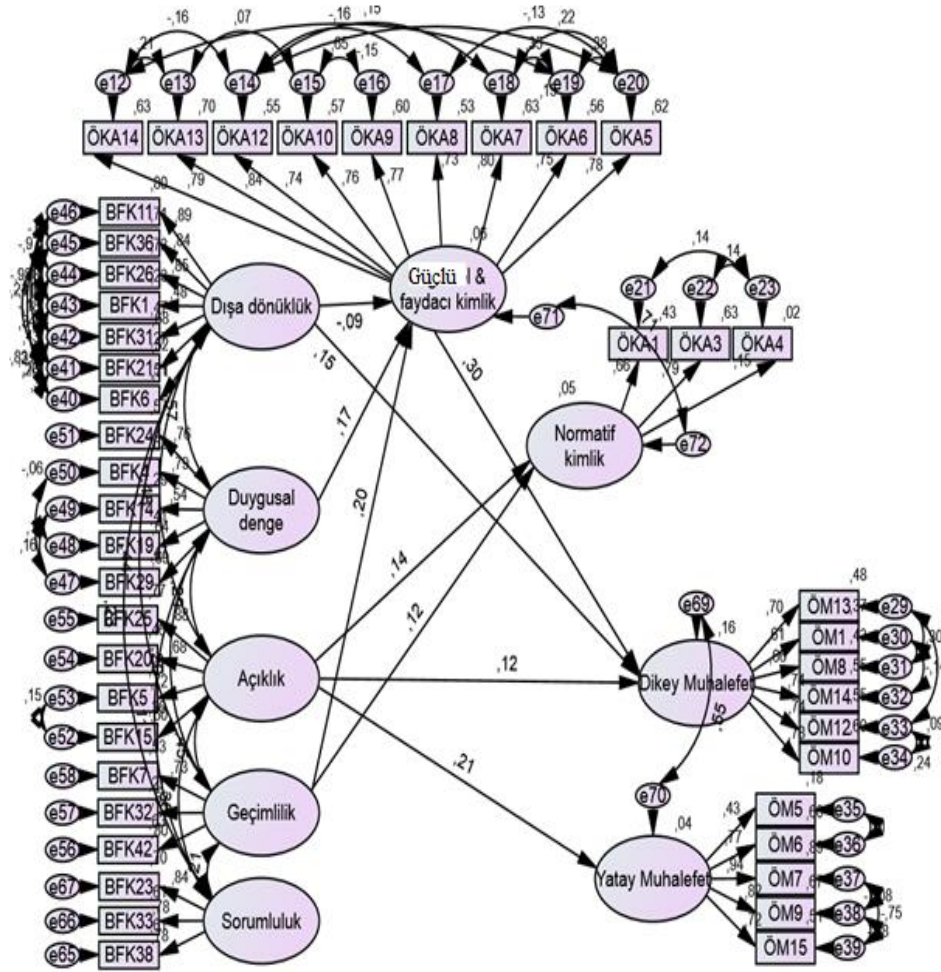
AMOS programı yardımıyla çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Çarpıklık değerlerinin -0,926 ile +0,004 arasında olduğu, basıklık değerleri incelendiğinde ise -0,860 ile +1,195 değerleri arasında bir değişim gösterdiği görülmektedir. Normal dağılımlarda çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,96 ile +1,96 değerleri arasında olması beklenmektedir (Kalaycı Ş. , 2010, s. 6-7). Bu değerlerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmış ve çok değişkenli normallik değerlerine bakılmıştır. Mardia basıklık değeri multivariate 243,882 ve (c.r.) 55,206 olarak bulunmuştur. Çalışmada çok değişkenli normal dağılım sağlanmaması nedeniyle normal dağılım sağlanmadığında kullanılan yöntemlerden Bootstrap yöntemi, kullanılmıştır (Bayram, 2010: 106). Analiz sonucunda verilerin genel olarak kritik değer olan 10'un üzerinde olması verileri çoğaltma işlemi (bootstrap) yöntemini uygulamaya yöneltmiştir. Bu analizde veri seti içerisinde rastgele seçilen 2000 yeni veri rastgele üretilmiştir.

Tablo 8. Araştırma Modeline Ait Uyum Değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 5	3,23	Meydan ve Şeşen, 2015; Carmines ve Mclver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,05	Meydan ve Şeşen, 2015; Browne ve Cudeck, 1993
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,06	
CFI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,91	Meydan ve Şeşen, 2015; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990
NNFI/TLI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,90	Meydan ve Şeşen, 2015; Bentler ve Bonett, 1980
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,87	Meydan ve Şeşen, 2015; Tanaka and Huba, 1985;
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,80	0,85	Jöreskog ve Sörbom, 1984

Araştırma modeline ait uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir uyum değerleri içinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Araştırma Modelinin Boyutlar Arası İlişkinin Test Edilmesi

Bootstrap yönteminden yararlanılarak yapılan analizin sonucuna göre ulaşılan güven aralığı değerleri Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Yapısal Modele İlişkin Test Sonuçları ve Bootstrap Güven Aralığı Değerleri

Yapısal ilişkiler			Standart Beta Katsayıları	Beta katsayıları	Standart hata	t değeri (c.r.)	P	Bootstrap %95 Güven Aralığı	
								Alt	Üst
Güçlü ve faydacı kimlik	<-	Dışa dönüklük	-0,086	-0,103	0,045	-2,275	0,023	-0,208	-
Güçlü ve faydacı kimlik	<-	Geçimlilik	0,203	0,300	0,065	4,583	***	0,178	0,438
Güçlü ve faydacı kimlik	<-	Duygusal denge	0,173	0,200	0,046	4,314	***	0,106	0,313
Dikey muhalefet	<-	Açıklık	0,120	0,200	0,071	2,835	0,005	0,047	0,341
Yatay muhalefet	<-	Açıklık	0,206	0,181	0,035	5,114	***	0,121	0,255
Normatif kimlik	<-	Geçimlilik	0,116	0,139	0,062	2,262	0,024	0,013	0,28

Normatif kimlik	<- -	Açıklık	0,137	0,202	0,064	3,157	0,002	0,072	0,356
Dikey muhalefet	<- -	Dışa dönüklük	0,150	0,166	0,037	4,527	***	0,084	0,259
Dikey muhalefet	<- -	Güçlü ve faydacı kimlik	0,303	0,280	0,031	8,948	***	0,213	0,351

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001; Bootstrap 2000 örnek

Hipotezlerin p<0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olması ve ayrıca %95 Bootstrap güven aralığı sonuçlarına bakıldığında alt ve üst değer aralıklarının 0'ı içermemesi hipotezin kabul edilmesini desteklemektedir.

H₁: Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimliğin örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalıştıkları örgütlerinin güçlü ve faydacı bir örgütsel kimliğe sahip olduğunu düşünen akademisyenler diğer çalışanlara göre daha fazla dikey muhalefet davranışı gösterdiği söylenebilir. Örgütlerin sahip olduğu kimlik özelliklerini belirleyen ve bu özelliklere etki edenler örgüt içindeki üst düzey yöneticiler olduğundan çalışanlar muhalif davranışlarını sergilerken dikey muhalefeti tercih edecekleri söylenebilir.

H₅: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Akademisyenlerden dışa dönük kişilik özelliğine sahip olanlar diğer akademisyenlere oranla daha çok dikey muhalefet yapmayı tercih ettikleri söylenebilir. Dışa dönük kişilikte olanlar çekingenlikleri az, sosyal ve aktif kişiler olduklarından üstleriyle daha kolay iletişimde olabileceklerinden muhalefet davranışına yönelirken dikey yönlü bir muhalefet davranışı sergileyecekleri söylenebilir.

H₉: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan akademisyenlerden açık bir kişilik yapısına sahip olan katılımcılar muhalif davranışlarını sergilerken diğer kişilik özelliğine sahip olanlara göre dikey yönlü bir tercihte bulunduğu belirlenmiştir. Açık bir kişilik yapısına sahip akademisyenler analitik düşünen, bağımsız ve açık fikirli kişiler olacağından üstlerine muhalif düşüncelerini iletmede bir tereddüt yaşamayacağı ve dikey muhalefet davranışı göstereceği söylenebilir.

H₁₀: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Akademisyenlerden yine açık bir kişilik yapısına sahip olan katılımcılar muhalif davranışlarını sergilerken diğer kişilik özelliğine sahip olanlara göre yatay yönlü bir tercihte bulunmaktadır. Bir önceki hipotezde de bahsettiğimiz gibi yine açık bir kişilik yapısına sahip akademisyenler analitik düşünen, bağımsız ve açık fikirli kişilerdir ve muhalif düşüncelerini sergilemekte ast üst ilişkisi gibi bir tereddüt yaşamaz ve kurumundaki tüm çalışanlarla muhalefetlerini paylaşılabilecekleri söylenebilir.

H₁₅: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Dışa dönük kişilik özelliği sergileyenlerin bulundukları kurumların düşük seviyede güçlü ve faydacı örgütsel kimliğe sahip olduklarını düşündükleri söylenebilir. Dışa dönük kişiler sosyaldır ve diğer kurumlarla daha çok etkileşim halinde olabilirler. Bu özelliklerinden dolayı kurumlarının güçlü ve faydacı özelliklerini yetersiz buldukları söylenebilir.

H₁₇: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal

denge'nin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Yine çalışmaya katılan akademisyenlerden duygusal denge kişilik özelliği yüksek olanlar bulundukları kurumların daha güçlü ve faydacı ögelere önem veren bir örgütsel kimliğe sahip olduklarını düşündükleri söylenebilir. Duygusal dengeli kişiler eleştiriye açıktırlar ve fevri davranışlardan kaçınırlar. Güçlü ve faydacı örgütsel kimlik özelliği de eleştirel ve derinlemesine düşünülerek belirleneceğinden duygusal dengeli kişiler örgütlerinin bu özelliğini çok önemseyen ve kendisiyle özdeşleştirdiği söylenebilir.

H20: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Akademisyenlerden açıklık kişilik özelliği puanı yüksek olanlar kurumlarının normları önemseyen bir kimliğe sahip olduğunu düşünmektedirler. Açık bir kimliğe sahip olanın yeniliklere ve değişime yöneleceği düşünülürse normatif kimliğinde daha gelenekçi bir yapıda olmayı ifade ettiğini söylersek açıklık kişilik özelliğine sahip akademisyenler örgütlerine bu konuda katkı sağlamayı düşünüyor olabilecekleri söylenebilir.

H23: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan akademisyenlerden geçimli kimliğe sahip olanların bulundukları kurumun daha güçlü ve faydacı ögeleri önemseyen bir örgütsel kimliğe sahip olduğunu düşündükleri söylenebilir. Geçimli bireyler uyumlu ve yumuşak başlı olduklarından başkalarının söylediklerine ve isteklerine kolay boyun eğenler. Bu özellikleri sebebiyle örgütlerinin güçlü ve faydacı kimliğini benimsemiş ve destekliyor olabilecekleri söylenebilir.

H24: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalışmada geçimli kimliğe sahip akademisyenler içerisinde oldukları kurumlarının daha normalara önem veren bir kimliğe sahip olduklarını düşünmektedir. Geçimli bireyler uyumlu ve yumuşak başlı olduklarından başkalarının söylediklerine ve isteklerine kolay boyun eğenler. Bu özellikleri sebebiyle örgütlerinin güçlü ve faydacı kimliğini benimsemiş ve destekliyor olabilecekleri söylenebilir.

5.8. Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Düzenleyici Değişken Analizi ile İlgili Bulgular

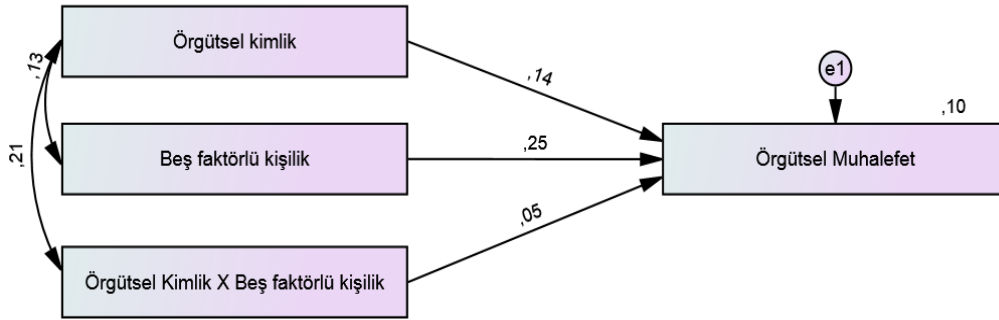
Tek değişkenli normal dağılım varsayımı daha önce kontrol edilmiş ve normallik varsayımının karşılandığı anlaşılmıştır. Çok değişkenli normal dağılımı kontrol etmek için, Mardia'nın çok değişkenli standardize basıklık katsayısı hesaplanmıştır. Mardia çok değişkenli standardize basıklık değerinin 8'den küçük olması verilerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Mardia, 1970:1). Bu araştırmada standardize basıklık değeri 0,34 olarak hesaplanmış ve çok değişkenli normal dağılım varsayımını karşılandığı anlaşılmıştır.

Tablo 10. Araştırma Modeline İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Elde Edilen Değerler	Referans
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 5	4,69	Meydan ve Şeşen, 2015; Carmines ve McIver, 1981; Marsh ve Hocevar, 1985
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,07	Meydan ve Şeşen, 2015;
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,02	Browne ve Cudeck, 1993
CFI	$\geq 0,95$	0,90-0,94	0,98	Meydan ve Şeşen, 2015; McDonald ve Marsh, 1990; Bentler, 1990
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	1,00	Meydan ve Şeşen, 2015;
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,80	0,97	Tanaka and Huba, 1985; Jöreskog ve Sörbom, 1984

Tablo da yer alan uyum değerlerine göre modelin uyum kriterlerini karşılaştığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3. Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Test edilen yapısal eşitlik modelinde, örgütsel kimlik, beş faktör kişilik bağımsız değişken, örgütsel muhalefet bağımlı değişken örgütsel kimlik x beş faktör kişilik ise etkileşim değişkeni olarak yer almaktadır.

Tablo 11. Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Test Sonuçları ve Bootstrap Güven Aralığı Değerleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız değişken	B	β	Std. Hata	t	p	Bootstrap %95 güven aralığı	
							Alt	Üst
ÖM	← ÖK	0,14	0,14	0,03	4,25	***	0,07	0,21
ÖM	← BFK	0,25	0,25	0,03	7,59	***	0,18	0,31
ÖM	← ÖK x BFK	0,05	0,05	0,03	1,54	0,12	-0,02	0,12

***p<0,001; ÖM= Örgütsel muhalefet; ÖK= Örgütsel kimlik; BFK= Beş faktör kişilik

H₂₅: Beş faktörlü kişilik örgütsel kimlik algısının örgütsel muhalefete olan etkisinin üzerinde düzenleyici anlamlı bir etkisi vardır. Hipotezi (H₂₅) p<0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan dolayı red edilmiştir. Ayrıca %95 Bootstrap güven aralığı sonuçlarına bakıldığında alt ve üst değer aralıklarının 0'ı içermesi hipotezin red edilmesini destekler. Elde edilen sonuçlar, örgütsel kimlik ile örgütsel muhalefet arasındaki ilişkide beş faktör kişiliğin düzenleyici etkisinin bulunmadığını göstermiştir.

SONUÇ

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, çalışanlarının kişiliklerinin, örgütsel muhalefet ve örgütsel kimlik algısı üzerinde etkisinin olup olmadığının incelenmiş ve bu üç değişkene ait alt boyutlar arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucu: Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan dikey muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel muhalefetin alt boyutu olan yatay muhalefet boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan dışa dönüklüğün örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan duygusal dengenin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan açıklığın örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan güçlü ve faydacı kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Beş faktörlü kişiliğin alt boyutu olan geçimliliğin örgütsel kimlik algısının alt boyutu olan normatif kimlik boyutunun üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Örgütsel kimliğin ve beş faktör kişiliğin örgütsel muhalefet üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Örgütsel kimlik x beş faktör kişilik etkileşiminin ise örgütsel muhalefet üzerinde pozitif yönü ve anlamsız bir etkisi bulunmakta, düzenleyici etkisi bulunmamaktadır. Bu sonuçları literatüre katkı sağlar niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Barrick, M. R.- Mount, M. K. (1991) "The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis". *Personnel Psychology*, 44, 1–26.
- Bernstein, D. A., Penner, L. A., Clarke-Stewart, A., Roy E. J. (2008) *Psychology*. 8.Baskı, Boston: Houghton Mifflin.
- Chapman, B. P., Talbot, N., Tatman, A. W,- Britton, P. C. (2009) "Personality Traits and the Working Alliance in Psychotherapy Trainees: An Organizing Role for the Five Fac tor Model?" , *Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol;28, No.:5,
- Dağlı, A., (2015). Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, *Electronic Journal of Social Sciences*, Bahar-2015 Cilt:14 Sayı:53 (198-218)
- Howard, P.J., Howard, J.M. (1998). *The Big Five Quickstart an Introduction To The Five Factor Model of Personality For Human Resource Professionals*. Charlotte, NC: Centre for Applied Cognitive Studies.
- Judge, T. A., Heler, D., Mount, M. K., (2002) "Five-Factor Model of Personality and Job Satisfaction: A Meta-Analysis" , *Journal of Applied Psychology* Copyright by the American Psychological Association, Inc. Vol. 87, No: 3.
- Kassing, J. W. (1997). Articulating, Antagonizing, and Displacing: A Model of Employee Dissent. *Communication Studies*, 48, 311-332.
- Kassing, J. W. (2008). Consider This: A Comparison of Factors Contributing to Employees' Expressions of Dissent. *Communication Quarterly*, 56, 342-355.
- McAdams, D.P. (1997). 'A conceptual History of Personality Psychology', In: R. Hogan. J. Johnson ve S. Briggs (Derlyn.), *Handbook of Personality Psychology*. Academic Pres, 3-39.
- McCrae, R.R., Terracciano, A. (2005). Universal Features of Personality Traits From the Observer' s Perspective: Data From 50 Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 547-561.
- Sadykova, G. ve Tutar, H. (2014). Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Şahin E. (2014) Ortaöğretim Kurumlarında Örgütsel Kimlik, Örgütsel İmaj, Örgütsel Özdeşleşme Ve Örgütsel Adalet (Bursa Örneği), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- Şahin Ş. (2015). Kişilik Özellikleri, Yaratıcı Düşünce Süreçleri ve Reklam Yaratıcılığı İlişkisi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık ve Halkla İlişkiler, Doktora Tezi
- Tüzün, İ. K. ve Çağlar, İ. (25-27 Mayıs 2007). Güven, Örgütsel Kimlik Özellikleri ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi; Görgül Bir Çalışma. XV. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Whetten, D.A. ve Godfrey, P.C. (1998). *Identity in organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Wildermuth, C., Wildermuth, M., (2008) "Workplace learning and performance professionals need to be engagement champions" , 10 Ms of employee engagement, January
- Wright, M. D. (2013). The role of teamwork schema similarity and group atmosphere in perceptions of conversational appropriateness and organizational dissent. *Master of Science College of Communication Texas Christian University*, 6-12-13-14-15.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*, 8(6), 853-879.

Examination of Biology Teachers' Perspectives on Science Fair Studies and Follow-up of Recent Developments in Science in Secondary Schools in Edirne

Serap Öztürk¹

Assoc. Prof. Dr. Nurcan Özkan²

¹University of Trakya, Institute of Science, Mathematics and Science Education,
serapozturk012@gmail.com

²University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education,
nurcanozkan@hotmail.com

Abstract: The research was conducted with 60 biology teachers working in Edirne province by questionnaire type research method. In this study, in the first semester of the 2010-2011 academic year, biology teachers' status of doing science fairs work, willingness to employ students if science fairs were held, the status of employing students in national and international competitions, and ways of following the developments in science were investigated with closed-ended questions. Percentage distributions of teachers' answers to closed-ended questions were shown in the tables. The rate of science fairs is very low in the schools where teachers work. However, if the science fair was held, teachers expressed their willingness to employ students. Biology teachers' willingness to prepare students for national and international competitions was found to be very low and the reasons were shows as impossibility in schools. Most of the teachers were found to follow the latest developments in science.

Acknowledgment: This study was supported by Trakya University Scientific Research Project Unit (TÜBAP-2010/78) and includes part of the Project.

Key Words: Science Fair, Biology Teacher, Secondary Education, Edirne

Edirne İli Ortaöğretimde Biyoloji Öğretmenlerinin Bilim Şenliği Çalışmalarına Bakış Açılarının ve Bilimdeki Son Gelişmeleri Takip Durumlarının İncelenmesi

Özet: Araştırma betimleme yöntemlerinden anket tipi araştırma yöntemi ile gerçekleştirildi ve Edirne il sınırları içinde görev yapan 60 biyoloji öğretmenine uygulandı. Bu çalışmada, 2010-2011 eğitim öğretim yılının birinci yarısında ortaöğretim okullarında biyoloji öğretmenlerinin bilim şenliği çalışması yapma durumu, bilim şenliği yapılırsa öğrenci çalıştırma istekliliği, yurt dışı ve yurt içi yarışmalara öğrenci çalıştırma durumu, bilimdeki gelişmeleri takip etme şekilleri anketteki açık ve kapalı uçlu sorularla araştırıldı. Öğretmenlerin açık ve kapalı uçlu sorulara verdikleri cevaplara göre yüzde dağılımları hesaplanarak çizelgelerde gösterildi. Öğretmenlerin okullarında bilim şenliği yapma oranı oldukça düşük bulunmakla birlikte bilim şenliği yapılırsa öğrenci çalıştırma konusunda oldukça istekli oldukları belirlendi. Biyoloji öğretmenlerinin yurt dışı ve yurt içi yarışmalara öğrenci hazırlama durumu da oldukça düşük bulundu ve sebep olarak okullardaki imkânsızlıklar gösterildi. Öğretmenlerin büyük bir kısmının ise bilimdeki son gelişmeleri takip ettikleri tespit edildi.

Teşekkür: Bu çalışma, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi tarafından desteklenmiştir (TÜBAP-2010-78) ve projenin bir bölümünü içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim Şenliği, Biyoloji Öğretmeni, Ortaöğretim, Edirne

1. INTRODUCTION

All the skills that can sustain a person's life, especially the role of human being in society, are acquired through education. Living in harmony with each other in society is realized through the education process. Education paves the way for people to be aware of their own abilities and to develop as a stronger individual.

In parallel with the developments in science in the 21st century, technology is changing rapidly. Biology courses should be handled using materials in the laboratory and more observations and experiments should be included. As a result, students will interact with the tools one by one in the laboratory, recognize them, acquire manual skills, and plan and implement experimental studies (Selvi, 2008).

In transferring a topic or concept to the students, not using them directly and presenting the information by using different tools and interpreting them with their own expressions provide permanent learning.

Since the use of tools during instruction stimulates many sensory organs, the student's interest in the course can be increased with the help of visual tools and active participation in the classroom will be provided. At the end of the classroom, hand skills development will be gained and the characteristics of cooperation and sharing will be increased in the society (Ensari and Kete, 2010). Science fairs are also very useful in terms of supporting visuality, cooperation and sharing.

The use of materials is to energize the classroom, reduce the learning process, make repetition of information, and help the continuity of knowledge. It increases the motivation of the students. Increases students' feelings of working, reading, and access to information. It is provided to bring events, phenomena and objects that cannot be brought into the classroom or cannot be seen (Doğdu and Arslan, 1993). The events, phenomena and objects that are not brought to the classroom by the scientific fair are realized with the help of projects. Thus, it is very useful in ensuring the continuity of information.

Science fair (or festival); it is often an event where people, students present the results of scientific research that themselves have done. Science fairs are generally a collection of presentations for information purposes as well as a competition. Although it is applied to most age and education levels, it is mostly carried out at primary and secondary levels (<https://kimyaca.com/bilim-senligi-nedir/>).

Science fairs are now held in many countries, including our country. Science fairs began in the USA in 1921 with the establishment of the EW Scripps' Science Service. The Science Service has been a non-profit organization that works to raise awareness and curiosity of science by explaining scientific concepts in a non-technical way. The Science Service was publishing a weekly newsletter, which eventually became a weekly news magazine. In 1941, the Science Service (supported by the Westinghouse Electric and Manufacturing Company) helped organize American Science Clubs. In 1950, a National Science Club held the first National Science Fair in Philadelphia (<https://kimyaca.com/bilim-senligi-nedir/>).

Many of the educators believe that when students participate in science fair projects, their attitudes towards science, scientific process skills, and science-related content knowledge improve and the science fair helps improve student achievement (Czerniak, 1996). Again, based on Betts (2014) literature, it was found that scientific studies, science fair projects and laboratory studies in the classroom created opportunities for students to develop conceptual learning, research-questioning skills, and emotional gains such as attitude towards science and critical skills and teachers' science fairs were positive in achieving science education goals stated that they believe it has an effect. It can turn into long-term gains in developing positive attitudes towards science with fun, successful and questioning science fair practices (Martin, 2009).

There are also negative sides of science fairs. There are some criticisms that some students find scientific fairs competitive and increase their anxiety levels (Czerniak, 1996; Schmidt, 2014; Yaşar and Baker, 2003). In some of the sources, it is pointed out that high socio-economic students can benefit from science fair applications (Bencze and Bowen, 2009). According to another study, science fairs for competition can have a negative effect on students' attitudes towards science (Jaworski, 2013).

Despite all these criticisms, science fairs are accepted as useful practices for students of all ages (Korkmaz, 2012). It is possible to develop positive attitudes towards science and biology with science fairs which are based on certain standards and which predominate in communication rather than competition (Rillero, 2011).

It is possible for science fairs to be set to certain standards and to be more communication-oriented than competition, and to increase the attitude towards science positively (Rillero, 2011). According to Martin (2009), long-term gains can be made in developing positive attitudes towards science through fun, successful and questioning science fair practices.

In this study, the opinions of biology teachers working in Edirne city center and districts, which are affiliated to the Ministry of National Education, about scientific fairs and follow-up of technological developments were discussed and examined.

2. METHOD OF RESEARCH

The research was carried out with questionnaire type research method. Indirect interview was preferred in the application of the questionnaire to teachers. According to Armağan (1983), in the interview application through indirect interview, the interviewer does not take the questionnaires to individuals. Questionnaires are asked to answer within a certain period of time. In general, when the number of individuals is high and when the individuals are in groups, it is accepted that the most appropriate method is to apply the questionnaires to teachers through indirect interviews. Therefore, the questionnaires were taken personally by the person conducting the research in order to apply to the biology teachers working in the center.

It was taken on the same day from the teachers who were present at the school and evaluated the questionnaire, and in some of the schools it was left to be taken after a few days when teachers could not be reached. If the school was in the districts, the survey data were collected on the same day. All of the questionnaires applied to a total of 60 teachers are valid. The aim of this study was to reach the whole universe and therefore to take samples. The universe of the research was composed of 60 biology teachers working in Edirne city center and districts of the Ministry of National Education in the first semester of 2010-2011 academic year. Teachers' state of science fair work, the willingness to employ students if science fairs, the status of employing students in national and international competitions, the way they follow the latest developments in science, teachers' recent developments in science were followed by open and closed-ended questions in the survey. Percentage distributions were calculated according to the answers given by the teachers to open and closed-ended questions and the tables and figures were also shown.

3. RESULTS

In this section, findings and interpretations of the findings obtained as a result of the analysis of the data obtained by means of data collection tools were included.

When the teachers were asked whether the scientific fairs were held in order to encourage students to research and to invent something, the answers given in Table 1 were presented.

Table 1: Have you ever had a Science Fair in your school?

	F	%
Done	18	30,0
Not done	42	70,0
Total	60	100,0

According to Table 1, 30% of teachers stated that science fairs were held in their schools and 70% stated that they were not. Science festivities were found to be quite low.

In Table 2, the answers given when teachers were asked whether they would like to prepare students by running students if a science fair was held in their schools are presented below.

Table 2: Would You Prepare Students If the Science Fair was Held in Our School?

	F	%
Yes	42	80,0
No	18	20,0
Total	60	100,0

According to Table 2, 80% of the teachers answered yes and 20% answered no to the question whether they would like to prepare students if they had a science fair in their schools. Yes, although the proportion of teachers who answer is high, all teachers are expected to be willing to work actively. The teacher profile, which encourages students to make discoveries and researches, is especially desirable for parents in today's conditions.

When asked whether they employ students in the competitions held in Turkey or abroad in Table 3;

Table 3: Did You Prepare Students for International and Domestic Competitions?

	F	%
Yes	7	11,7
No	53	88,3
Total	60	100,0

In Table 3, 11,7% of teachers who employ students to scientific fairs in Turkey and abroad. 88.3% stated that they did not work and this constitutes a large proportion. The reasons for not preparing students are given the reasons for the inadequacies in schools.

When asked whether they follow the changes in science in Table 4;

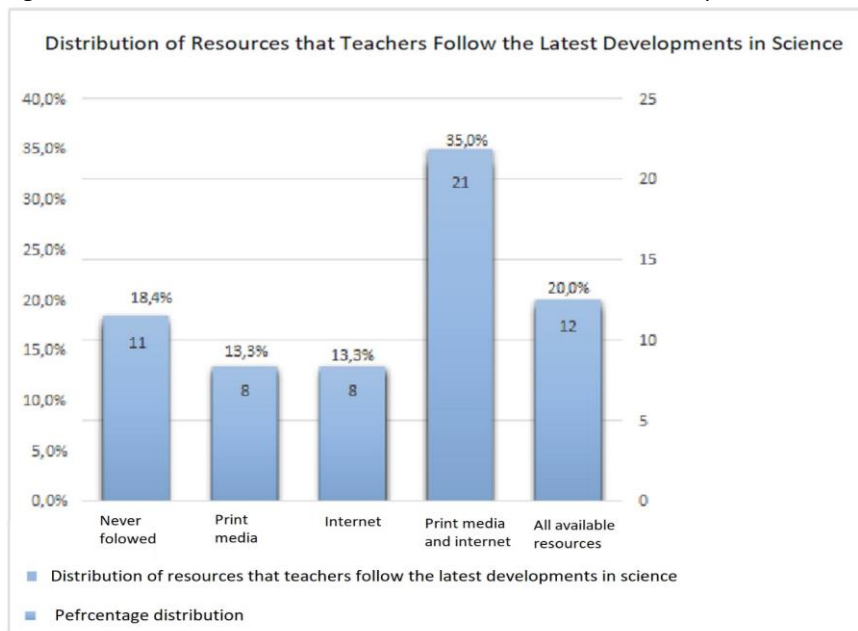
Table 4: Do You Follow the Latest Developments in Science?

	F	%
Yes	45	75,0
Partially	13	21,7
No	2	3,3
Total	60	100,0

Table 4 shows that 75% of biology teachers answered yes, 21,7% partially, and 3,3% no. It appears that most teachers follow the latest developments in science.

The distribution of resources that teachers follow the latest developments in science is given in Figure 1.

Figure 1: Distribution Status of Resources in Which Latest Developments in Science are Following

When we look at Figure 1, 18,4% of biology teachers did not follow the developments in science in any way, 13,3% followed by printed media such as books, magazines, newspapers, 13,3% via internet, 35% both print media and the internet, and 20% tried to follow them with all the resources they could find. These data are not sufficient according to the possibilities of the present century.

4. DISCUSSIONS AND CONCLUSION

In this study, it was found that teachers' science fairs were quite low in schools. For this reason, science fairs that encourage students to research and invent things must be widespread in schools. Because there are studies that increase students' attitudes and interests towards science, biology education through these activities (Bencze and Bowen, 2009; Hughes, 2004; Hume and Coll, 2008 tra.; Chen et al., 2011; Potvin and Hasni, 2014).

Sorge et al. (2000) stated that the activities of science fairs contributed to the increase of students' positive attitudes towards science, understanding of scientific concepts and development of all their performances in general.

Finnerty (2013) found no significant difference between pre-and post- test scores of students' attitudes and attitudes towards science. However, she concluded that students benefit from science fair activities and that fairs play an important role in their attitudes and interests towards science.

If the teachers' science fair is held, the rate of student recruitment and preparation is quite high, but it is not enough. All teachers are expected to be willing to work actively on this issue. Because in today's conditions, both students and parents prefer the profile of teachers that encourages them to make discoveries and research.

Human beings are constantly trying to improve their social life by keeping up with the developments in technology. Thanks to technology, the information gained by people is protected and transmitted to future generations, and information sharing and reproduction takes place among people all over the World (Erden, 1996; Öztürk, 2004). It was concluded that the teachers were inadequate in preparing students for the national and international competitions by showing the impossibilities in their schools. In the light of the findings, teachers should solve the problems in this matter urgently. Field teachers are expected to support the sharing and reproduction of knowledge within the country and internationally and to prepare and send more students to the competitions.

According to the findings, it was found that most of the biology teachers follow the latest developments in science. In order to improve the quality of education, it should be ensured that our teachers follow the latest developments in technology and science more closely. Curious generations who grow up with technology and follow scientific developments tend to use it after their education. It is important that we have generations that follow scientific developments closely and use technology well and apply them to catch up with developed countries (Köseoğlu and Soran,2005). Therefore, the impossibility of teachers should be eliminated.

In this study, the situation of biology teachers to follow the latest developments in science and distribution of follow-up forms in terms of resource diversity is quite insufficient compared to the possibilities of the present century. A limited proportion of 20% of biology teachers follow scientific developments with all available resources. This ratio should increase and teachers should follow the scientific developments closely by using the opportunities of technology and diversify the resources they use while following the scientific developments. Thus, educators can transfer their knowledge to new generations so that they can advance on scientific subjects.

Consequently, more attention should be paid to science festivals that contribute positively to biology education and attitudes towards biology. Teachers should be more directive and students more willing. It is thought that repeating the research with participants from different fields other than biology and supporting it in the light of qualitative data will be beneficial.

When the impossibility of biology teachers are eliminated, it is thought that teachers and students will be more active in the science festivals in the future. It is thought that it would be beneficial to give such opportunities more with related courses and seminars in the process of teacher training. Furthermore, it is possible that information transfer in cooperation with schools and universities will be beneficial in terms of biology education both in Turkey and abroad.

REFERENCES

- Armağan, İ. (1983). Yöntembilim. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Bencze, J. L. & Bowen, G. M. (2009). A National Science Fair: Exhibiting support for the knowledge economy. *International Journal of Science Education*, 31(18), 2459-2483. doi: 10.1080/09500690802398127
- Betts, J. N. (2014). Evaluation of a High School Fair Program for Promoting Successful Inquiry-based Learning. Unpublished doctoral dissertation, Portland State University.
- Chen, J. J., Lin, H. S., Hsu, Y. S., & Lee, H. (2011). Data and claim: The refinement of science fair work through argumentation. *International Journal of Science Education, Part B: Communication and Public Engagement*, 1(2), 147-164. doi: 10.1080/21548455.2011.582707
- Czerniak, C. M. (1996). Predictors of success in a district science fair competition: An exploratory study. *School Science and Mathematics*, 96(1), 21-27. doi: 10.1111/j.1949-8594.1996.tb10208.x
- Doğdu, S., & Arslan, Z. (1993). Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araç-Gereçleri. Ankara: Zeugma.

- Ensari, S., & Kete, R. (2010). Lise 1. sınıf biyoloji derslerinde ders materyali kullanımına ait öğrenci tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 131-146.
- Erden, M. (1996). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım.
- Finnerty, V. (2013). Can participation in a school science fair improve middle school students' attitudes toward science and interest in science careers? Unpublished doctoral dissertation, University of Massachusetts Lowell. UMI Number: 3570455
- Hughes, P. (2004). Mainstream chemical research in school science. *School Science Review*, 85(312), 71–76.
- Hume, A., & Coll, R. (2008). Student experiences of carrying out a practical science investigation under direction. *International Journal of Science Education*, 30(9), 1201-1228. doi: 10.1080/09500690701445052
<https://kimyaca.com/bilim-senligi-nedir/>
- Jaworsky, B. A. (2013). The effects of science fairs on students' knowledge of scientific inquiry and interest in science. Unpublished masters thesis, Montana State University, Bozeman, Montana.
- Korkmaz, H. (2012). Making science fair: How can we achieve equal opportunity for all students in science? *Procedia– Social and Behavioral Sciences*, 46, 3078–3082. doi:10.1016/j.sbspro.2012.06.014
- Köseoğlu, P., Soran, H. (2005) Biyoloji dersinde araç-gereç kullanımı açısından öğretmen yeterlilikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 150-158.
- Martin, D. J. (2009). *Elementary Science Methods: A Constructivist Approach*. Fifth Edition, Wadsworth, Cengage Learning, USA.
- Öztürk, Ç. (2004). Ortaöğretim coğrafya öğretmenlerinin öğretim yöntem ve teknikleri kullanabilme yeterlilikleri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 75-83.
- Potvin, P., & Hasni, A. (2014). Interest, motivation and attitude towards science and technology at K-12 levels: A systematic review of 12 years of educational research. *Studies in Science Education*, 50(1), 85-129. doi: 10.1080/03057267.2014.881626
- Rillero, P. (2011). A Standards-based science fair: A revamped fair places less emphasis on competition and more on communication. *Science & Children*, 48(8), 32-36.
- Schmidt, K. M. (2014). Science fairs and science olympiad: Influence on student science inquiry learning and attitudes toward stem careers and coursework. Unpublished doctoral dissertation, Northern Illinois University Dekalb, Illinois.
- Selvi, K. (Ed.) (2008). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Anı.
- Sorge, C., Newsom, H. E., & Hagerty, J. J. (2000). Fun is not enough: Attitudes of Hispanic middle school students toward science and scientists. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 22(3), 332-345.
- Yaşar, S., & Baker, D. (2003). The Impact of involvement in a science fair on seventh grade students. Paper presented at the Annual Meeting of the National Association of Research in Science Teaching, Philadelphia, PA. ED 478 905. Available at: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/detail?accno=ED478905>

Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Lojistik Maliyetlerin Hesaplanmasında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ve Uygulaması

Öğr. Gör. Sercan GÜLAY¹

Öğr. Gör. Hakan URUÇ²

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Marmaraereğlisi Meslek Yüksekokulu, sgulay@nku.edu.tr

²Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Marmaraereğlisi Meslek Yüksekokulu, huruc@nku.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı, lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde gerçekleştirilen faaliyetler sonucu oluşan lojistik maliyetlerin, faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ile hesaplanarak; lojistik faaliyetler bazında maliyetleri ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktır. İşletme yöneticileri, doğru karar alabilmek için güncel ve doğru maliyet bilgilerine ihtiyaç duymaktadır. Üretilen ürün veya hizmetlerin müşterilere ulaştırılmasında işletmeler ile tüketiciler arasında köprü görevi gören lojistik; işletmelere depolama, taşıma, dağıtım, personel vb. ek maliyetleri de getirmektedir. Geleneksel maliyetleme yönteminin sadece, üretim maliyetlerinin üzerinde durması ve faaliyet maliyetlerinin hesaplanmasında yetersiz kalması sonucu faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ortaya çıkmıştır. Faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi, gerçekleştirilen faaliyetlerde oluşan maliyetlerin, uygun maliyet sürücülerini ile ürünlere veya hizmetlere dağıtımını sağlamaktadır. Çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmış olup, Tekirdağ ilinde faaliyet gösteren lojistik firması üzerinde uygulama gerçekleştirilmiştir. Gerekli olan faaliyet bilgileri ve mali veriler, işletmede gerçekleştirilen gözlem ve görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. İşletmenin gerçekleştirmiş olduğu lojistik faaliyetler belirlendikten sonra, elde edilen mali veriler göz önünde bulundurularak lojistik maliyetlerin faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ile dağıtımı yapılmıştır. Hesaplamalar sonucu elde edilen sayısal veriler tablolara aktararak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Lojistik, Lojistik Maliyet,

1. GİRİŞ

Son dönemlerde üretim süreçlerinde meydana gelen değişimler ve teknolojik gelişmeler ile birlikte mal veya hizmet üreten işletmeler, sermaye yoğun üretim tekniğini kullanmaya başlamıştır. Üretim sürecinde meydana gelen değişim maliyetlerinde farklı gider yerlerinde oluşumuna neden olmuştur. Geleneksel maliyetlendirme yöntemi, üretim maliyetleri üzerinde durmakta ve faaliyet giderlerinden pazarlama, satış ve dağıtım giderleri göz önünde bulundurmamaktadır (Öncü, 1999: 99). Burada karşılaşılan en önemli sorun, işletmelerin katlandığı maliyetlerin, üretilen ürün veya yapılan hizmete dağıtımında doğru birim maliyetlerin hesaplanmasıdır (Garrison ve Noreen, 1997: 180). Bu noktada ortaya konulan yeni yaklaşımlardan biri de faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemidir. FTM sistemi, faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle oluşan maliyetleri, doğru maliyet dağıtım anahtarlarıyla ürünlere/birimlere yüklemektedir.

2. FAALİYET TABANLI MALİYETLEME (FTM) YÖNTEMİ

Faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminde, maliyetlendirme gerçekleştirilen faaliyetler üzerinden yapılmaktadır. Bir ürünün veya hizmetin maliyetleri, gerçekleştirilen tüm faaliyetlerde katılan maliyetlerin toplamından oluşmaktadır (Büyüksalvarcı, 2006: 161). Diğer bir tanıma göre faaliyet tabanlı maliyet yöntemi; ürün veya hizmetlerin gerçekleştirilen faaliyetlerde işletmenin sahip olduğu kaynakları tüketmesiyle ortaya çıkan endirekt maliyetleri, faaliyetler temelinde sınıflandırılarak; üretim hacmine bağlı kalmaksızın farklı taşıyıcılarla ilişki kuran bir maliyet ve yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Öker, 2003: 32). Cooper'a göre (1989: 38) FTM sistemin amacı, toplam maliyetler içindeki endirekt maliyetlerin yapısını belirlemek ve gerçekleştirilen faaliyetlerin neden olduğu endirekt maliyetleri izlemektir.

2.1. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ile İlgili Temel Kavramlar

Hem üretim sürecini hem de üretim sürecini destekleyen eylemler olarak tanımlanan faaliyetler, FTM yönteminin temelini oluşturmaktadır (Erdoğan, 1995: 33). Bir işletmenin gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerin bir araya gelerek oluşturduğu yere, faaliyet merkezi denmektedir. Faaliyet merkezlerinde birbirleriyle ilişkili faaliyetler gruplandırılmaktadır (Alkan, 2005: 44).

Kaynak ise, faaliyetler tarafından tüketilen ekonomik unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Erdoğan (1995: 40), işletmelerde tüketilen kaynakları; direkt işçilik giderleri, direkt ilk madde ve malzeme giderleri, üretimdeki endirekt giderler ve üretim dışındaki giderler olduğunu ifade etmiştir. FTM yönteminde ilişkili olan faaliyet maliyetleri, maliyet havuzlarında toplanmaktadır. Maliyet havuzu, bir faaliyetin gerçekleşmesi sonucu oluşan toplam maliyetler olarak ifade edilmektedir. Süreç içerisinde herhangi bir birimin ana faaliyeti kontrol faaliyeti ise, gerçekleştirilen tüm kontrol ve muayene işlemleri kontrol faaliyet merkezinde toplanmaktadır. Ancak her kontrol faaliyetinde tüketilen kaynak miktarı farklı ise, ayrı bir maliyet havuzu oluşturulmaktadır (Ülker ve İskender, 2005: 199). FTM sisteminde maliyet dağıtımında başarılı sonuç elde edebilmek için uygun bir maliyet sürücüsü kullanılmalıdır (Yükçü, 1999: 907). Faaliyet maliyetinin belirlenmesinde kullanılan faaliyetlere özgü bir ölçü birimi olarak tanımlanan maliyet sürücüsünün, özenle seçilmesi gerekmektedir (Öker, 2003: 97). Maliyet nesneleri (objesi) ise, katlanılan maliyetlerin dağıtımındaki son nokta olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile faaliyetlerin gerçekleştirilme nedenidir (Erdoğan, 1995, 40-41).

2.2 FTM Yönteminin Kurulma Aşamaları

FTM yönteminin işletmelerde uygulanma süreci farklılık göstermektedir. Öker (2003: 37), FTM yönteminin kurulma aşamalarını şöyle sıralamıştır:

- Faaliyetlerin tanımlanması,
- Faaliyetlerin gruplandırılması,
- Genel üretim giderlerinin faaliyetlere dağıtılması,
- Maliyetlerin dağıtımı için maliyet sürücülerinin belirlenmesi,
- Faaliyet giderlerinin ürünlere dağıtılmasıdır.

3. LOJİSTİK ve LOJİSTİK MALİYETLER

3.1. Lojistik Kavramı

“Ordulara ait malzeme ve personelin taşınma, tedarik ve bakım ve yenilenmesi” şeklinde tanımlanan lojistik, ilk kez 1905 yılında askeri bir terim olarak karşımıza çıkmıştır (Kobu, 2006: 207).

Küreselleşme ile birlikte artan rekabet koşulları, işletmelerin üretim ve ürünün tüketiciye ulaştırılması sürecinde bazı maliyetleri de beraberinde getirmektedir. İşletmeler, ürettikleri ürünlerini sadece iki nokta arasında taşınmasını değil; ürünlerin depolanmasını, elleçlenmesini, ambalajlamasını ve dağıtımını talep etmektedirler (Korucuk vd., 2015: 6). Bu noktada lojistik faaliyeti karşımıza çıkmaktadır. Lojistik, tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için, her türlü ürün, hizmet ve bilgi akışının, üretim aşamasından, tüketim noktasına kadar olan tedarik zinciri içinde depolanmasının sağlanması, kontrol altına alınması ve bu sürecin planlanmasını ifade etmektedir (Alkan ve Erdal, 2004: 248). Kotler (2004: 419) lojistiği; doğru ürünün, doğru yer ve doğru zamanda, doğru müşteriye ulaştırılmasına olanak veren faaliyetler bütünü olarak tanımlamıştır.

Sahip olduğu coğrafik konumu itibarıyla iki farklı kıta arasında köprü olan Türkiye; lojistik hizmetlerde dünyada önemli bir merkez durumuna gelebilecek bir potansiyele sahiptir. Lojistik ihtiyaçların tanımlanması ve işletmelerin faaliyetlerini yeniden yapılandırılmaları ile Türkiye’de lojistik sektörü hızlı bir şekilde büyümektedir (Sürmen ve Aygün, 2006: 56).

3.2. Lojistik Maliyetler

Lojistik maliyet; lojistik sürecinde gerçekleştirilen faaliyetler sonucu ortaya çıkan maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Lojistik maliyetler hesaplanırken, gerçekleştirilen tüm faaliyetler nedeniyle katlanılan maliyetlerin birbiriyle ilişkilendirilerek analiz edilmesi gerekmektedir (Hacırüstemoğlu ve Şakrak, 2002: 111).

Lojistik maliyetlerinin kayıt edilerek başarılı bir şekilde takip edilmesi kolay olmamaktadır. Lojistik faaliyetler sonucu elde edilen lojistik maliyet bilgileri önem arz etmektedir. Lojistik maliyet bilgileri; üretilen mamuller, müşteri talepleri ve kullanılan talep kanallarına bağlıdır (Demir, 2006: 119).

Taşımada kullanılan araçların yakıt giderleri, işçilik giderleri, ekipman giderleri, genel gider ve yönetim giderlerinden oluşan taşıma maliyetleri; taşınan ürünlerin miktarı (hacmi), fiziksel özellikleri ve dağıtım gerçekleştirilecek bölgeler arasındaki mesafelere göre farklılık göstermektedir. Buna ek olarak, ürünün teslim edilmesinden sonra taşıma araçlarının yüksüz dönüş yapması da taşıma maliyetlerinde artışa neden olmaktadır (Gürsoy, 2005: 19).

Ürünlerin, üretim ve tüketim süreçleri arasında stoklayan ve bu ürünlerin arz talep ilişkisindeki dengeyi sağlayan köprü; depolama faaliyetidir. Depolama faaliyeti sürecince işletmenin katlandığı maliyetlerde depolama maliyetlerini oluşturmaktadır (Tek, 1999: 663).

Malzemelerin ekipmanlar ve insan gücü ile taşınması, yüklenmesi ve boşaltılması sürecinde ortaya çıkan elleçleme maliyeti, görünmeyen maliyetler olarak da tanımlanmaktadır (Coyle vd., 1996: 284). Örneğin, bir üretim bölümünde, hammadde ve parçaların bir araya getirilmesinde birden fazla taşıma işlemi gerçekleştirilmektedir (Kobu, 2006: 216).

İşletmeler, müşteri taleplerine hızlı bir şekilde cevap verebilmek için geliştirilmiş bir bilgi sistemine ihtiyaç duymaktadır. Teknolojik gelişmelerin takip edilerek, işletmenin kendi örgütsel yapılarına göre uyarlanan bilgi sistemleri, sipariş işleme ve bilgi yönetimi maliyet kalemlerini arttırmaktadır (Ceran ve Alagöz, 2007: 160).

İşletmelerin faaliyet döngülerinde yüksek değere sahip birden fazla stok kalemi bulunmaktadır. İşletmeler oluşturacakları bilgi sistemi ile stok giriş-çıkışlarını doğru bir şekilde takip edilebilecektir. Bu noktada işletmelerin katlanacağı maliyetlere stok yönetimi maliyeti denmektedir. Stok yönetimi maliyeti de istenilen karlılığa ulaşabilmek için kontrol edilmesi gereken bir maliyet kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, ürünlerin taşınırken ve depolanırken hasar veya bozulma ihtimaline karşı yapılan ambalajlama maliyeti de lojistik maliyetlerden biridir (Yamak, 2001: 256).

3.2.1. Lojistik Maliyetlerin Hesaplanmasında FTM Yöntemi

Lojistik maliyetlerin doğru bir şekilde elde edilmesi için lojistik faaliyetlerin tanımlanması ve değer analizlerinin yapılması; faaliyetlerin maliyetlerini belirlemedeki anahtar etkenin belirlenmesi ve ilgili maliyet yönetiminin belirlenmesi gerekmektedir (Demir, 2008: 51).

Lojistik faaliyetlerin maliyetlendirilmesinde FTM sisteminin uygulama aşamaları aşağıdaki gibidir (Deran vd., 2014).

- Temel lojistik faaliyetlerin tanımlanması ve sınıflandırılması,
- Lojistik sürecin faaliyetlere ayrılması,
- Faaliyetleri tüketen kaynakların tanımlanması,
- Kaynak sürücüleri aracılığıyla faaliyet maliyetlerinin belirlenmesi,
- Faaliyet sürücüleri aracılığıyla maliyetlerin birimlere/bölgelere dağıtılmasıdır.

Lojistik hizmetler oluşturulurken, işletmeler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler depolama ve taşıma faaliyetleri temelinde Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Lojistik Temel Faaliyetler ve Alt Faaliyetler

FAALİYETLER	ALT FAALİYETLER
Depolama Hizmetleri	Stok Girişi (Kabul, Kontrol, Raflara Yerleştirme)
	Depolama
	Sipariş Hazırlama ve Sevkiyat Hazırlama
	Seçme
	Paketleme
	Etiketleme

Nakliye Hizmetleri	Bölgesi Dağıtımlarına Taşıma
	Bölgesi Dağıtımlarına Taşıma
	Bölgesi Dağıtımlarına Taşıma

Kaynak: Demir (2008: 66).

Maliyet taşıyıcılarını belirlemek amacıyla işletme çalışanlarıyla görüşmek ve işletmede gözlem yapmak önemlidir. Bu noktada lojistik hizmet sağlayan işletmelerde maliyet taşıyıcıları, depoda işlem gören ürün grupları ve dağıtım hizmetleri olarak belirlenmektedir. Tablo 2’ de lojistik hizmetlerde kullanılan maliyet taşıyıcıları ve özellikleri gösterilmiştir:

Tablo 2: Lojistik Hizmetlerde Kullanılan Maliyet Taşıyıcıları ve Nitelikleri

MALİYET TAŞIYICISI	ÖZELLİKLERİ
Depoda İşlem Gören Ürün Grupları	Siparişlerin sıklığı, ürün ağırlığı ve stok dönüş hızı
	Paketleme nitelikleri (tek veya grup olarak)
Fiziksel Dağıtım Hizmetleri	bölgesine dağıtımları kapsar.
	bölgesine dağıtımları kapsar.
	bölgesine dağıtımları kapsar.

Kaynak: Demir (2008: 67).

Lojistik faaliyetlerin yerine getirilmesinde kullanılan kaynaklar; depolardaki kullanım alanları, ortak teçhizat, enerji, sigorta, direkt işçilik, taşıma ve diğer işletme giderlerini içermektedir. Lojistik hizmetlerde tüketilen kaynak ve kaynak maliyet sürücüleri Tablo 3’ teki gibidir:

Tablo 3: Lojistik Hizmetlerde Kullanılan Kaynak ve Kaynak Maliyet Sürücüleri

KAYNAKLAR	KAYNAK MALİYET SÜRÜCÜLERİ
Direkt İşçilik	Sipariş hazırlamada işlem sayısı
Depodaki Alanlar	Metrekare
Teçhizat	Sipariş hazırlamada işlem sayısı
Madde ve Malzemeler	Sipariş hazırlamada işlem sayısı
İletişim	Sipariş hazırlamada işlem sayısı
Taşıma	Sevkedilen paket sayısı
Genel Yönetim Giderleri ve Faaliyet Giderleri	Her faaliyete harcanan yönetim zamanının tahmini % si

Kaynak: Demir (2008: 67).

Lojistik hizmetlerde oluşan işletme giderlerini; genel yönetim giderleri, muhasebe ve bilgi teknoloji giderleri ve endirekt yönetim giderleri oluşturmaktadır. İşletme giderleri içinde en fazla payı yönetim giderleri almaktadır (Demir, 2008: 68).

4. UYGULAMA

Uygulamanın amacı, lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede gerçekleştirilen lojistik faaliyetler ve bu faaliyetler ile oluşan maliyetlerin faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ile belirlenmesi ve Tekirdağ ilinde lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir lojistik firması örneği ile konuyu ele almaktır.

4.1.Uygulamada Kullanılan Yöntem

Bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi olarak; örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışma için gerekli olan maliyet bilgilerinin temini ve gerçekleştirilen faaliyetlerin belirlenmesi, işletmede yapılan gözlem ve görüşme sonucunda elde edilmiştir.

4.2. İşletme Hakkındaki Bilgiler

İşletme bilgilerinin gizli tutulması nedeniyle çalışmada işletmenin gerçek ismi kullanılmamış ve işletme X Lojistik Tarım Ürünleri Tahliye ve Ticaret Limited Şirketi olarak tanımlanmıştır. 2015 yılında kurulan işletmenin sermayesi 1.400.000 TL’dir. İşletmenin merkezi Tekirdağ ili olup; kendine ait depolarında depolama, sevkiyat ve taşıma faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

X Lojistik Tarım Ürünleri Tahliye ve Ticaret Limited Şirketi, Türkiye’de gübre satışı yapan kurumsal bir firmanın Trakya Bölgesi’ne ulaştırmak istediği dökme haldeki gübreleri Tekirdağ limanından depolarına taşıyarak, paketleme, yükleme ve sevkiyat işlemlerinde taşıron olarak faaliyet göstermektedir. Depoya taşınan dökme gübre; 50 kg’lık çuvallar halinde Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne’deki bayilere sevk edilmektedir.

4.3. X Lojistik Şirketinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Uygulanması

X Lojistik Tarım Ürünleri Tahliye ve Ticaret Limited Şirketi, önceki bölümlerde belirtilen lojistik faaliyetlerden depolama hizmeti, sevkiyat ve taşıma faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

- **Stok Girişi;** dökme getirilen gübrelerin kabul edilmesi, kontrol edilerek işletmenin depolarına aktarılması faaliyetlerini kapsamaktadır.
- **Depolama;** girişi yapılan gübrelerin işletme depoları içinde gerçekleştirilen faaliyetlerini kapsamaktadır.
- **Sevkiyat;** siparişlerin alınması ile dökme gübrelerin hazırlanması, çuvallanması, etiketlenmesi, tartılması ve yüklenmesi faaliyetlerini kapsamaktadır.
- **Taşıma;** sipariş için hazırlanan gübre çuvallarının Trakya Bölgesi’ndeki bayilere taşınması faaliyetini kapsamaktadır. Şirket yetkilisi ile yapılan görüşmede, yetkili şirkete ait kendi araç filoları ile taşımalarını yaptıklarını ifade etmiştir.

İşletme yetkilisi yapılan görüşmelerde ilgili bayilere ulaştırılan ürün gruplarını 3’e ayırdıklarını belirtmiştir.

- **A Grubu Gübre:** Bu ürün grubu; şekerpancarı üretiminde kullanılan gübrelerden oluşmaktadır. Şekerpancarı ekiminin başlangıcı Şubat ayı olup; Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarında gübre alımları artmaktadır.
- **B Grubu Gübre:** Bu ürün grubu çeltik üretiminde kullanılan gübrelerden oluşmaktadır. Çeltik üretiminin Nisan ayında başlaması nedeniyle; gübre alımları Mart, Nisan ve Mayıs aylarında artmaktadır.
- **C Grubu Gübre:** Bu ürün grubu buğday ve ayçiçeği ekiminde kullanılan gübrelerden oluşmaktadır. Buğday ekiminin Ekim ayında başlaması ve Ayçiçeği ekiminin Nisan ayında başlamasıyla; gübre alımları Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında artmaktadır. İşletmenin 2018 yılı 6 aylık taşıdığı gübre çuval sayısı Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: 2018 Yılı Aylara Göre Taşınan Gübre Çuval Sayısı (Adet)

Ürün Grupları	Taşınan Çuval Sayısı (Adet)						TOPLAM
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	
A Grubu	2.100	3.400	2.300	1.800	900	700	11.200
B Grubu	600	1.300	3.500	5.900	5.100	1.000	17.400
C Grubu	4.100	3.700	3.500	5.100	2.600	1.400	20.400
TOPLAM	6.800	8.400	9.300	12.800	8.600	3.100	49.000

Trakya Bölgesi’ndeki bayilere ulaştırılmak istenen gübreler aşağıda belirtilen bölgelere göre fiziksel dağıtımı yapılmaktadır.

- **1.Bölgeye Dağıtım:** Edirne bölgesindeki fiziksel dağıtımları kapsamaktadır.
- **2.Bölgeye Dağıtım:** Kırklareli bölgesindeki fiziksel dağıtımları kapsamaktadır.
- **3.Bölgeye Dağıtım:** Tekirdağ bölgesindeki fiziksel dağıtımları kapsamaktadır.

X Lojistik Tarım Ürünleri Tahliye ve Ticaret Limited Şirketi'nin 2018 yılı Ocak-Haziran ayları arasında kaynak kullanımları ile oluşan 6 aylık maliyetler ve bu maliyetlerin tutarları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Kaynak Maliyetlerinin Belirlenmesi

KAYNAKLAR	MALİYETLER (TL)
Direkt İşçilik Gideri	160.600 TL
Depolama Gideri	370.600 TL
Ekipman Gideri	185.000 TL
Madde ve Malzeme Gideri	174.300 TL
İletişim Gideri	17.240 TL
1. Bölgeye Taşıma Gideri	260.250 TL
2. Bölgeye Taşıma Gideri	210.360 TL
3. Bölgeye Taşıma Gideri	217.600 TL
İşletme Gideri	220.800 TL
TOPLAM	1.816.750 TL

Gerçek faaliyet maliyetlerine ulaşabilmek için kaynak sürücülerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Benzer çalışmalar incelenmiş, işletme ziyaretindeki görüşmelere ve gözlemlere göre doğru kaynak sürücülerini belirlenmeye çalışılmıştır. Faaliyetlerin kaynakları tüketme miktarları, kaynak sürücülerini aracılığıyla Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Faaliyetlerin Kaynakları Tüketme Miktarı

KAYNAK	KAYNAK SÜRÜCÜLERİ	STOK GİRİŞİ	DEPO	SEVKİYAT	TAŞIMA 1	TAŞIMA 2	TAŞIMA 3	TOPLAM
Direkt İşçilik	İşletme içinde ve sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı	2.450 Ton		2.450 Ton				4.900 Ton
Depo	Depo Alanı (m2)	250 m2	300 m2	450 m2				1.000 m2
Ekipman	İşletme içinde ve sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı	2.450 Ton		2.450 Ton				4.900 Ton
Malzeme	Sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı			2.450 Ton				2.450 Ton

İletişim	İşletme içinde ve sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı	2.450 Ton		2.450 Ton				4.900 Ton
Taşıma 1.Bölge	Teslim edilen çuval sayısı				12.200 Adet			12.200 Adet
Taşıma 2.Bölge	Teslim edilen çuval sayısı					17.800 Adet		17.800 Adet
Taşıma 3.Bölge	Teslim edilen çuval sayısı						19.000 Adet	19.000 Adet
İşletme Gideri,Pazarlama, Yönetim Gideri	Faaliyet tarafından tüketilen zaman (%)	240 Saat	180 Saat	700 Saat	240 Saat	280 Saat	120 Saat	1.760 Saat

Tablo 6'daki bilgiler doğrultusunda kaynak maliyetlerinin faaliyetlere yüklenmesi, aşağıdaki hesaplamalar ile gerçekleştirilmiştir.

Direkt İşçilik Giderleri: 160.600 TL

Stok Girişi: $(2.450 / 4.900) * 160.600 \text{ TL} = 80.300 \text{ TL}$

Sevkiyat: $(2.450 / 4.900) * 160.600 \text{ TL} = 80.300 \text{ TL}$

Depo Giderleri: 370.600 TL

Stok Girişi: $(250 / 1.000) * 370.600 \text{ TL} = 92.650 \text{ TL}$

Depo: $(300 / 1.000) * 370.600 \text{ TL} = 111.180 \text{ TL}$

Sevkiyat: $(450 / 1.000) * 370.600 \text{ TL} = 166.770 \text{ TL}$

Ekipman Gideri: 185.000 TL

Stok Girişi: $(2.450 / 4.900) * 185.000 \text{ TL} = 92.500 \text{ TL}$

Sevkiyat: $(2.450 / 4.900) * 185.000 \text{ TL} = 92.500 \text{ TL}$

Malzeme Gideri: 174.300 TL

Sevkiyat: $(2.450 / 2.450) * 174.300 \text{ TL} = 174.300 \text{ TL}$

İletişim Gideri: 17.240 TL

Stok Girişi: $(2.450 / 4.900) * 17.240 \text{ TL} = 8.620 \text{ TL}$

Sevkiyat: $(2.450 / 4.900) * 17.240 \text{ TL} = 8.620 \text{ TL}$

1. Bölgeye Taşıma Gideri: 260.250 TL

$(12.200 / 12.200) * 260.250 \text{ TL} = 260.250 \text{ TL}$

2. Bölgeye Taşıma Gideri: 210.360 TL

$(17.800 / 17.800) * 210.360 \text{ TL} = 210.360 \text{ TL}$

3. Bölgeye Taşıma Gideri: 217.600 TL

$(19.000 / 19.000) * 217.600 \text{ TL} = 217.600 \text{ TL}$

İşletme Gideri: 220.800 TL

Stok Girişi: $(240 / 1.760) * 220.800 \text{ TL} = 30.109 \text{ TL}$

Depo: $(180 / 1.760) * 220.800 \text{ TL} = 22.582 \text{ TL}$

Sevkiyat: $(700 / 1.760) * 220.800 \text{ TL} = 87.818 \text{ TL}$

Taşıma 1: (240/1.760) * 220.800 TL = 30.109 TL

Taşıma 2: (280/1.760) * 220.800 TL = 35.127 TL

Taşıma 3: (120/ 1.760) * 220.800 TL = 15.055 TL

Tablo 7: Kaynak Maliyetlerinin Lojistik Faaliyetlere Yüklenilmesi (TL)

FAALİYETLER	STOK GİRİŞİ	DEPO	SEVKİYAT	1.BÖLGE TAŞIMA	2.BÖLGE TAŞIMA	3.BÖLGE TAŞIMA	TOPLAM (TL)
KAYNAKLAR (TL)							
DİREKT İŞÇİLİK	80.300	-	80.300	-	-	-	160.600
DEPO	92.650	111.180	166.770	-	-	-	370.600
EKİPMAN	92.500	-	92.500	-	-	-	185.000
MALZEME	-	-	174.300	-	-	-	174.300
İLETİŞİM	8.620	-	8.620	-	-	-	17.240
TAŞIMA 1	-	-	-	260.250	-	-	260.250
TAŞIMA 2	-	-	-	-	210.360	-	210.360
TAŞIMA 3	-	-	-	-	-	217.600	217.600
İŞLETME GİDERİ	30.109	22.582	87.818	30.109	35.127	15.055	220.800
TOPLAM	304.179	133.762	610.308	290.359	245.487	232.655	1.816.750

Tablo 7 incelendiğinde işletmenin gerçekleştirdiği lojistik faaliyetlerde işletme kaynaklarını en çok kullanan faaliyet; sevkiyat faaliyetidir.

Tablo 8: Faaliyet Maliyetlerinin Belirlenmesi ve Kullanılan Faaliyet Sürücülerini

FAALİYETLER	MALİYETLER (TL)	FAALİYET SÜRÜCÜLERİ
STOK GİRİŞİ	304.179 TL	İşletme içinde ve sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı
DEPO	133.762 TL	Depo Alanı (m2)
SEVKİYAT	610.308 TL	Sevkiyat içinde elleçlenen sipariş sayısı
1. BÖLGE TAŞIMA	290.359 TL	Teslim edilen sipariş miktarı
2. BÖLGE TAŞIMA	245.487 TL	Teslim edilen sipariş miktarı
3. BÖLGE TAŞIMA	232.655 TL	Teslim edilen sipariş miktarı
TOPLAM	1.816.750 TL	

Faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminde maliyet taşıyıcılarının maliyetlendirilmesi için maliyet taşıyıcıların faaliyetleri tüketme miktarlarının belirlenmesi gerekmektedir. Maliyet taşıyıcılarının faaliyetleri tüketme miktarları Tablo 9’ da verilmiştir.

Tablo 9: Maliyet Taşıyıcılarının Faaliyetleri Tüketme Payları

Faaliyet	Faaliyet Sürücüsü	A Ürün	B Ürün	C Ürün	1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	TOPLAM
Stok Girişi	Giriş Sayısı (hat)	6 Kere	8 Kere	16 Kere				30 Kere
Depo	m2	50 m2	100 m2	150 m2				300 m2
Sevkiyat	Sipariş Ağırlığı	560 Ton	870 Ton	1020 Ton				2.450 Ton
1.Bölgeye Taşıma	Sipariş Miktarı-Çuval sayısı				12.200 Adet	-	-	12.200 Adet
2.Bölgeye Taşıma	Sipariş Miktarı-	-	-	-	-	17.800 Adet	-	17.800 Adet

	Çuval Sayısı							
3.Bölgeye Taşıma	Sipariş Miktarı-Çuval Sayısı	-	-	-	-	-	19.000 Adet	19.000 Adet

Tablo 9'daki bilgiler doğrultusunda faaliyet maliyetlerinin A Ürün, B Ürün, C Ürün ve dağıtım maliyet taşıyıcılarına yüklenmesi hesaplanmıştır.

Stok Girişi: 304.179 TL

A Ürün: $(6 / 30) * 304.179 \text{ TL} = 60.836 \text{ TL}$

B Ürün: $(8 / 30) * 304.179 \text{ TL} = 81.114 \text{ TL}$

C Ürün: $(16 / 30) * 304.179 \text{ TL} = 162.229 \text{ TL}$

Depo: 133.762 TL

A Ürün: $(50 / 300) * 133.762 \text{ TL} = 22.294 \text{ TL}$

B Ürün: $(100 / 300) * 133.762 \text{ TL} = 44.587 \text{ TL}$

C Ürün: $(150 / 300) * 133.762 \text{ TL} = 66.881 \text{ TL}$

Sevkiyat: 610.308 TL

A Ürün: $(560 / 2.450) * 610.308 \text{ TL} = 139.499 \text{ TL}$

B Ürün: $(870 / 2.450) * 610.308 \text{ TL} = 216.722 \text{ TL}$

C Ürün: $(1.020 / 2.450) * 610.308 \text{ TL} = 254.087 \text{ TL}$

Taşıma 1: 290.359 TL

$(12.200 / 12.200) * 290.359 \text{ TL} = 290.359 \text{ TL}$

Taşıma 2: 245.487 TL

$(17.800 / 17.800) * 245.487 \text{ TL} = 245.487 \text{ TL}$

Taşıma 3: 232.655 TL

$(19.000 / 19.000) * 232.655 \text{ TL} = 232.655 \text{ TL}$

Yapılan hesaplamalar sonucunda maliyet taşıyıcılarına yüklenen faaliyet maliyetleri Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 3: Faaliyet Maliyetlerinin Maliyet Taşıyıcılarına Yüklenmesi

MALİYET TAŞIYICISI	MALİYETLER (TL)
A ÜRÜN	222.629 TL
B ÜRÜN	342.423 TL
C ÜRÜN	483.197 TL
1. BÖLGE DAĞITIMI	290.359 TL
2. BÖLGE DAĞITIMI	245.487 TL
3. BÖLGE DAĞITIMI	232.655 TL
TOPLAM	1.816.750 TL

Tablo 10 incelendiğinde, lojistik faaliyetleri en çok tüketen maliyet taşıyıcısının C ürün (Buğday-Ayçiçeği gübresi) giderleri olduğu belirlenmiştir. Sırasıyla B ürün (Çeltik gübresi), 1. Bölgeye Dağıtım (Edirne Bölgesi) giderleri, 2. Bölge Dağıtımı (Kırklareli Bölgesi) giderleri, 3. Bölgeye Dağıtımı (Tekirdağ Bölgesi) giderleri ve A ürün (Şeker Pancarı gübresi) giderleri olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Dağıtım Bölgelerine Sevk Edilen Ürünlerin Tonaj ve Birim (Çuval) Sayısı

ÜRÜNLER	EDİRNE BÖLGESİ		KIRKLARELİ BÖLGESİ		TEKİRDAĞ BÖLGESİ		TOPLAM	
	Tonaj	Birim Sayısı (Adet)	Tonaj	Birim Sayısı (Adet)	Tonaj	Birim Sayısı (Adet)	Tonaj	Birim Sayısı (Adet)
A ÜRÜN	60	1.200	260	5.200	240	4.800	560	11.200
B ÜRÜN	265	5.300	335	6.700	270	5.400	870	17.400
C ÜRÜN	285	5.700	295	5.900	440	8.800	1.020	20.400

Dağıtım Bölgelerine Sevk Edilen Ürünlerin Bölgelere Göre Tonaj Maliyetleri

Edirne Bölgesi

A Ürün: $(60 / 560) * 222.629 \text{ TL} = 23.853 \text{ TL}$

B Ürün: $(265 / 870) * 342.423 \text{ TL} = 104.301 \text{ TL}$

C Ürün: $(285 / 1.020) * 483.197 \text{ TL} = 135.011 \text{ TL}$

Kırklareli Bölgesi

A Ürün: $(260 / 560) * 222.629 \text{ TL} = 103.364 \text{ TL}$

B Ürün: $(335 / 870) * 342.423 \text{ TL} = 131.853 \text{ TL}$

C Ürün: $(295 / 1.020) * 483.197 \text{ TL} = 139.748 \text{ TL}$

Tekirdağ Bölgesi

A Ürün: $(240 / 560) * 222.629 \text{ TL} = 95.412 \text{ TL}$

B Ürün: $(270 / 870) * 342.423 \text{ TL} = 106.269 \text{ TL}$

C Ürün: $(440 / 1.020) * 483.197 \text{ TL} = 208.438 \text{ TL}$

Yapılan hesaplamalar sonucunda 3 bölgeye sevk edilen toplam 560 ton A ürünün 60 tonu, Edirne Bölgesine sevk edilmiş ve sevk edilen 60 tonun maliyeti 23.853 TL'dir. Aynı hesaplama yöntemiyle, B ürünün maliyeti, 104.301 TL, C ürünün maliyeti 135.011 TL olarak hesaplanmıştır. Kırklareli Bölgesi'ne sevk edilen A ürünün maliyeti 103.364 TL, B ürünün maliyeti 131.853 TL ve C ürünün maliyeti de 139.748 TL olarak bulunmuştur. Tekirdağ Bölgesi'nde A ürünün maliyeti 95.412 TL, B ürünün maliyeti 106.269 TL ve C ürünün maliyeti ise 208.438 TL'dir. Ayrıca bölgelerin dağıtım maliyetleri hesaplanmış ve hesaplama sonuçları Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Bölgelere Sevk Edilen Ürünlerin Toplam Maliyetleri

	1.BÖLGE	2. BÖLGE	3. BÖLGE	TOPLAM
	TL	TL	TL	TL
A ÜRÜN	23.853	103.364	95.412	222.629
B ÜRÜN	104.301	131.853	106.269	342.423
C ÜRÜN	135.011	139.748	208.438	483.197
DAĞITIM	290.359	245.487	232.655	768.501
TOPLAM	553.524	620.452	642.774	1.816.750

Tablo 12’de elde edilen veriler ile dağıtım bölgelerine sevk edilen ürünlerin işletme içinde gerçekleştirilen lojistik faaliyetlerin maliyetleri hesaplanmıştır.

Edirne Bölge Birim(Tonaj) İşletme İçi Lojistik Faaliyetlerin Maliyeti

A Ürün Maliyeti: 23.853 TL / 60 Ton = 398 TL/Ton
B Ürün Maliyeti: 104.301 TL / 265 Ton = 394 TL/Ton
C Ürün Maliyeti: 135.011 TL / 285 Ton = 474 TL/Ton

Kırklareli Bölge Birim(Tonaj) İşletme İçi Lojistik Faaliyetlerin Maliyeti

A Ürün Maliyeti: 103.364 TL / 260 Ton = 398 TL/Ton
B Ürün Maliyeti: 131.853 TL / 335 Ton = 394 TL/Ton
C Ürün Maliyeti: 139.748 TL / 295 Ton = 474 TL/Ton

Tekirdağ Bölge Birim(Tonaj) İşletme İçi Lojistik Faaliyetlerin Maliyeti

A Ürün Maliyeti: 95.412 TL / 240 Ton = 398 TL/Ton
B Ürün Maliyeti: 106.269 TL / 270 Ton = 394 TL/Ton
C Ürün Maliyeti: 208.438 TL / 440 Ton = 474 TL/Ton

Yapılan hesaplamalar sonucunda 3 bölgeye sevk edilen ürünlerin işletme içi lojistik faaliyetlerin maliyetlerinin aynı olduğu görülmektedir.

Uygulamanın son aşamasında yapılan tüm hesaplamalar ve işletme yetkililerinden alınan bilgiler doğrultusunda 3 bölgeye yapılan dağıtım maliyetleri, dağıtılan toplam çuval sayısına bölünerek çuval başına dağıtım maliyet bilgileri hesaplanmıştır.

Tablo 13: Bölgelere Teslim Edilen Ürünlerin Birim (Çuval) Dağıtım Maliyetleri

Maliyet Taşıyıcıları	Maliyetler	Teslim Edilen Çuval Sayısı	Birim Çuval Maliyeti
1.Bölgeye Dağıtım	290.359 TL	12.200	23,80 TL
2.Bölgeye Dağıtım	245.487 TL	17.800	13.79 TL
3.Bölgeye Dağıtım	232.655 TL	19.000	12,25 TL

Tablo 13’te görüleceği üzere, 1. Bölge (Edirne) dağıtım maliyetinin 290.359 TL, 2. Bölge (Kırklareli) dağıtım maliyetinin 245.487 TL ve 3. Bölge (Tekirdağ) dağıtım maliyetinin 232.655 TL olduğu görülmektedir.

Birim (çuval) maliyetleri hesaplandığında 1. Bölge (Edirne) birim (çuval) maliyetinin 23,80 TL, 2. Bölge (Kırklareli) birim (çuval) maliyetinin 13,79 TL, 3. Bölge (Tekirdağ) birim (çuval) maliyetinin 12,25 TL olduğu belirlenmiştir. Toplam maliyet ve birim (çuval) maliyetlerin farklılık nedenlerinin; teslim edilen çuval sayılarının farklılığı ve depolardan gidilen mesafelerin farklılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Artan rekabet koşullarında karar alabilmeleri için gerçekçi ve doğru bilgiye ihtiyaç duymakta olan yöneticilerin, işletmelerde uygulanan maliyetlendirme yöntemlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Maliyetlerin artması ve kar marjının azalması göz önünde bulundurulmalıdır.

Maliyetlendirme yöntemlerinden biri olan FTM yöntemi ile faaliyetler bazında maliyetlendirme yapılmaktadır. Lojistik hizmet sağlayan işletmelerde FTM sisteminin doğru bir biçimde uygulanması ile faaliyet maliyetlerinin doğru bir biçimde hesaplanabileceği görülmektedir.

Teorik bilgilerle desteklenmiş bu çalışmada, Tekirdağ ilindeki lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin Haziran 2018 dönemine ait mali verileri kullanılmıştır. FTM sisteminin uygulanması ile elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur.

Uygulamanın gerçekleştirildiği işletmede bazı zorluklarla karşılaşmıştır. İşletmede maliyetlerin belirlenmesinde herhangi bir maliyet sisteminin uygulanmaması, karşılaşılan önemli bir sorun olmuştur. Ayrıca, tek ortaklı bir yönetim yapısı ve muhasebe departmanındaki kalifiye personel eksikliği; verilerin elde edilmesinde ek zaman ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum da, yapılan görüşme sayısını arttırmış ve işletmede ayrıntılı bir inceleme yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Sonuç olarak, bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerde FTM sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesinde işletmelerin organizasyonel yapılarının doğru biçimde tanımlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, teknoloji ile uyumlu bir biçimde güncellenen bir bilgi sistemi, gerçekleştirilen lojistik faaliyetlerin tanımlanması ve faaliyet maliyetlerinin belirlenmesinde maliyet sürücülerin doğru bir biçimde tanımlanması gerekmektedir. Bu süreçte bir diğer unsur ise, sistemin uygulanmasını sağlayan kalifiye personeldir.

KAYNAKÇA

- Alkan, A.T. (2005). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 39-56.
- Alkan, M. ve Erdal, M. (2004). Lojistik ve Dış Ticaret Sözlüğü. İstanbul: UTİKAD Yayınları.
- Büyükalvarcı, A. (2006). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bankalarda Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 10, 160-180.
- Ceran, Y. ve Alagöz, A. (2007). Lojistik Maliyet Yönetimi: Lojistik Maliyetler ve Lojistik Maliyet Muhasebesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(2), 153-175.
- Cooper, R. (1989). The Rise of Activity Based Costing, Part Four: What Do Activity Based Cost Systems Look Like?. Journal of Cost Management, Spring, 38-49.
- Coyle, J.J., Bardi, E.J. ve Langley, C.J. (1996). The Management of Business Logistics. (6th Edition). USA: West Publishing Company.
- Demir, V. (2006). Lojistik Faaliyetler ve Maliyetleri. Mali Çözüm Dergisi, 74, 116-130.
- Demir, V. (2008). Lojistik Yönetim Sisteminde Maliyet Hesaplaması. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Deran, A., Arslan, S. ve Köksal, A. (2014). İşletmelerde Lojistik Maliyetlerinin Hesaplanması. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Erdoğan, N. (1995). Faaliyete Dayalı Maliyet Muhasebesinde Yeni Bir Yaklaşım. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, N. (2007). Lojistik Maliyetlemesi ve Lojistikte Faaliyete Dayalı Maliyetleme. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Garrison, R.H. ve Noreen, E.W. (1997). Managerial Accounting. (8th Edition). Chicago: Irwin Publisher.
- Gürsoy, M. (2005). Taşıma Türü Seçimi İçin Karar Destekleyici Bir Yöntem. Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 23(2), 13-150.
- Hacıüstemoğlu, R. ve Şakrak, M. (2002). Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kobu, B. (2006). Üretim Yönetimi. (13. Basım). İstanbul: Beta Basımevi
- Korucuk, S., Tatlı, Y., Erdal, E., Mert, F. ve Dişli, E. (2015). Temel Lojistik Bilgisi. Gümüşhane: Gündüz Ofset Yayıncılık.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2004). Principles of Marketing. (Tenth Edition). USA: Pearson Prentice Hall.
- Öker, F. (2003). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Üretim ve Hizmet İşletmelerinde Uygulamalar. (1. Basım). İstanbul: Literatür Yayınevi.
- Öncü, S. (1999). Faaliyete Dayalı Maliyetleme ve Pazarlama Maliyetleri. Yaklaşım Dergisi, 77, 98-104.
- Sürmen, Y. ve Aygün, D. (2006). Türkiye’de Lojistik Faaliyetler ve Muhasebe İşlemleri-1. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 30, 54-65.
- Tek, B.Ö. (1999). Pazarlama İlkeleri. (8. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ülker, Y. ve İskender, H. (2005). Doğru Maliyet Hesaplamada Güvenilir Bir Sistem Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve John Dere Örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(13), 189-217.
- Yamak, O. (2001). Üretim Yönetimi. (3. Baskı). İstanbul: Sinerji Yayınları.
- Yükçü, S. (1999). Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi. İzmir: Cem Ofset.

The Predictability of The Financial Crisis with The Probit Model, Logit Model and Signal Approach: The Case of Turkey*

Utku Altunöz¹

¹ Sinop University, utkual@hotmail.com

Abstract: In this paper, the predictability of 2008 Crisis is tested by the KLR Signal Approach, and, Probit-Logit Models. Credits in banking system, CPI (Consumer Price Index), export to import ratio, gross reserves, foreign exchange deposit demand, domestic debt stock and automotive production were considered as variables of Probit-Logit models. Following the unit root test, literature was reviewed, and econometric analysis was carried out. According to results of Logit model, increase in gross reserves, increase in export to import ratio and increase in foreign exchange deposit demand but only foreign exchange deposit demand for probit model rise the likelihood of the probability of a given crises signal. For signal approach Model gross credit, the growth rate, sufficiency of reserves, exports, the foreign trade balance, real exchange rate, and, the balance of payments on current accounts were preferred as avriables and attained the result that the composite leading indicator index is successful in predicting the 2008 Crisis. Also, it can be claimed as the instrument that outperforms the selected leading indicators that show the crisis prediction.

Keywords: Crisis, Early Warning System, Expanded Dickey Fuller test, Probit Mode, Logit model

Introduction

The financial crisis has been widely described in various situations where loss of assets or loss the large portion of their value for some financial institutions. In the early 19th and early 20th centuries, many recessions were observed during the same period when many financial crises were associated with banking panic. Also, stock market crashes and other financial bubbles bursting, currency crises, and sovereign defaults are considered as a financial crisis. Financial crises directly cause loss of paper wealth; they do not cause a direct change in the real economy unless there is a recession or depression. Each crisis causes enormous costs in the respective countries. Thus, global economic institutes invest in early warning systems (EWS).

Early Warning Systems for Financial Crises can be useful in helping to sustain global growth and financial stability, especially given the lessons learned from current and past crises. In recent years, the phenomenon of globalization, provides a positive contribution, as well as with various risks for developed and developing countries. As globalization not only strengthens the market mechanism, but also drags countries into the ruthless competition. Because of globalization, country economies are transforming into fragile structures. The number of studies related to early warning systems is increasing to prevent this vulnerable situation.

The aim of this study is to suggest that the early warning system set up for this study might be a guide us to predict possible crisis in the future. For this purpose, strength of predict for probit model, logit model and Signal approach will be tested as an early warning system for Turkey. Furthermore, unorthodox variables such as gross credit, growth rate, adequacy of reserves, exports, foreign trade balance, real exchange rate and balance of payments on current accounts will be included in the analysis.

Since advanced countries have a strong currency, foreign currency borrowing is relatively small. Low inflation and volatility in developed countries lead banks to hold long-term, fixed-rate notes in their portfolios. For these reasons, there is no close relationship between the exchange rate and the banking crisis in the developed countries. However, since the structural problems of the developing country and its internal and external dynamics will be affected by different conditions, it is necessary to take this into account when selecting indicators.

* This paper was produced from author's PhD Thesis.

The variables of research are affected differently by the economic structure and conditions of the countries. Therefore, the indicators used in studies for developed and developing countries are different.

- The real wage index of the manufacturing industry,
- Capacity utilization, industrial production index,
- GDP, capacity utilization/GDP,
- Partial productivity in the production of manufacturing industry,
- The manufacturing industry in the production of the balance of the current account/GDP index,
- The employees amount of export and export-import ratio as reel variables.

Literature Review

One of the most important studies in the related literature is the statistical work by Kaminsky, Lizondo and Reinhart (1998) known as the signal approach. This study investigates the empirical sign on currency crisis and proposes exact early warning system. This system includes monitoring the development of numerous indicators that have a tendency to exhibit an unusual behavior in periods preceding a crisis. Other pioneering studies belongs to Sachs, Tornell and Velasco (1996) in which they investigated the financial actions following the Mexican peso devaluation to discover lessons about the reality of economic and financial crises. In this study, it was found that crises regularly do not appear to be supported by the data, such as loose fiscal policies, high current account deficits and excessive capital inflows. Frankel and Rose (1996) examined the currency crash over the periods 1971-1992 by panel of annual data for over one hundred developing countries and they defined that a currency crisis as a large change of the nominal exchange rate that is also a considerable rise in the rate of change of the nominal reduction. Also, they analyzed the structure of debt as well as level of debt and various macroeconomic, external and foreign factors. Their factors are expressively associated with crash incidence, especially output growth, the rate of change of domestic credit, and foreign interest rates. Berg and Pattillo (1998) examined signal approach regarding foreseeing the Asian crisis out of sample, and found mixed results. Most (68%) crises were not signaled in advance, and most (60%) of the signals were false. According to the result of the study, being high of the ratio of short-term external debt to foreign exchange reserves is the most important indicator of speculative attacks and the cause of the crisis. Woo (2000) analyzed the power the effect of deterioration in macroeconomics indicators or contagion effects on the financial crisis over the period 1997-1998 by logit model. In this study, Woo revealed that the indicators were insufficient to predict the currency crisis experienced in Malaysia, the Philippines, South Korea, Thailand and Indonesia. Demirgüç-Kunt and Detragiache (1998) examined the determinants of the banking crises in developed and developing countries, by logit model for the period 1980-1994. According the result of study, the reasons for the crisis were found as sudden capital outflows, low liquidity in the banking sector, rapid increase in private sector loans, broad deposit insurance and the likelihood of banking crises of insufficient and loose legal regulations, together with the low growth rate. Altıntaş and Öz (2007) tested the power of the signal approach for 1994 and 2001 financial crises of Turkey. In the study where the variables of industrial production index, capital outflow, M2 / re-serves, GNP (1987 fixed prices), production increase (fixed prices), M1, ISE100 index, 3-month deposit interest rate and real effective exchange rate were used, it was understood that each of the variables directly discloses at least 50 percent of the crises. Uçer et al. (1998) examined the 1994 currency crisis of Turkey by signal method for the period 1989-1997. In this study, real production, changes in stock prices, export rates, import and export rates were used as an indicator and it was emphasized that all variables included the analysis were meaningful for foreseeing the 1994 currency crisis. Bozkurt and Dursun (2006) tried to determine the leading indicators of the money crises in Turkey using the signaling method. The inflation and imports coverage rates of exports were used as indicators covering the period 1990-2005. According to them, the most prominent variable in predicting the currency crises was the export coverage ratio. Yaman (2010) tested the power of indicator as an early warning system by using banking sector loans, gross reserves, foreign currency deposit accounts, portfolio investment, net errors and omissions, domestic debt stocks consumer prices, export rate of importation, monthly deposit interest. At the end of the study, it was emphasized that all

variables included the analysis were meaningful for foreseeing the financial crisis. Kaya and Yılmaz (2007) preferred the share of the budget balance in GNP, the share of M2Y money supply share in GNP, the share of foreign trade balance in GNP, the share of short term external debt stock in GNP and the real exchange rate appreciation rate as variables. As a result, both methods are appropriate for explaining the real currency crises. However, pioneering indications of these two methods findings do not present overall facts for each economy and each period.

Domaç and Peria (2000) investigated the link between exchange rate regime and financial stability in their study. They have emphasized that a possible deterioration in terms of trade could cause credit defaulters to suffer from debt repayments. Edison (2000) examined the crises of Latin American, Asian and European countries during the periods 1970-1995. He attained the result that increase in the real exchange rate, the increase in the ratio of M2 / reserves, the unexpected decreases in losses in international reserves and stock prices could be signal indicators for money crises. Goldstein et al. (2000) estimated the banking and currency crises for the 1970-1995 period by applying the signal approach to the monthly indicators of the 25 countries. For banking crises, real exchange rate, stock prices, money multiplier, production increase and export indicators signaled a crisis, while in currency crises, real exchange rate, stock prices, exports, M2 / reserves and production growth were other signs of crisis indicators.

2. Econometric Analysis

Following the KLR (1998) proposal, the variables representing different segments of the economy were selected for analysis. The data set includes the January 1996 - November 2010 period to make a relationship with the 1999 crisis, the 2001 crisis and the 2008 crisis. The data set includes the January 1996 - November 2010 period in order to make a relationship with the 1999 crisis, the 2001 crisis and the 2008 crisis. all variables are used as monthly. All data was obtained from the Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) electronic data distribution system (EVDS).

The variables and abbreviations used in the analysis are as below in Table 1.

Table 1: Abbreviation of Variables

Abbreviation of Variables	Variables
BSL BKVK	The Banking Sector Given Loans
CPI	Consumer Price Index
EIR İİKO	Export/import ratio
FEDA VDTİ	Foreign Exchange Deposit Account
DDS İBS	the domestic debt Stock
AUTO	Production of the automotive

Before analysis with the Logit model, we will examine whether the data lead to spurious regression using ADF and KPSS unit root tests. The stability of the time series means that the variance and the averages over time are fixed. In other words, a static time series, mean, variability, autocorrelation, etc. Such statistical properties are fixed over time (Gujarati, 1999:712-713). In non-stationary situations, the time series contain a deterministic or a stochastic tendency. In this case, we can meet the spurious regression problem

Our ADF equation is like below:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma Y_{t-1} + c \sum \Delta Y_{t-1} + u_t$$

$$H_0: \gamma = 0$$

$$H_1: \gamma \neq 0$$

If H_0 hypothesis is rejected, Y variable is stationary at original level. If H_0 hypothesis is not rejected, Y variable is non-stationary. In this case, we get difference of variables to provide stationary. Table 2 shows the result of ADF unit root test.

Table 2: ADF Test Result

VARIABLES	LEVEL VALUE		
	NON- CONSTANT	CONSTANT	CONSTANT AND TREND
BSL	-3.1467*	-3.5464*	-3.6594**
DDS	-3.7588*	-3.4143**	-5.0687*
EIR	-27.0073*	-27.1018*	-27.0613*
AUTO	-2.5186**	-3.6423*	-4.3693*
CPI	-1.6021	-6.8670*	-11.1208*
FEDA	-17.3714*	-17.4443*	-17.5046*
Critical Values			
1%	-2,57	-3,45	-3,98
5%	-1,94	-2,87	-3,42
10%	-1,61	-2,57	-3,13

* 1% Level

** 5% Level

*** 1%0 Level

According to result of the ADF Unit root test, all variables are stationary at level which means $I(0)$. Another test, which is being used to determine presence of a unit root, is KPSS.

KPSS derived test for $H_0: I(0)$; $H_1: I(1)$.

The result of KPSS Unit root test is as below:

Table 3: KPSS Test Result

VARIABLES	LEVEL VALUE	
	CONSTANT	CONSTANT AND TREND
BSL	0.1292	0.0742
DDS	0.4314***	0.1167
EIR	0.0528	0.0373
AUTO	0.6079**	0.0572
CPI	0.4302***	0.0705
FEDA	0.2068	0.0378
Critical Values		
1%	0.73	0.21
5%	0.46	0.14

10%	0.34	0.11

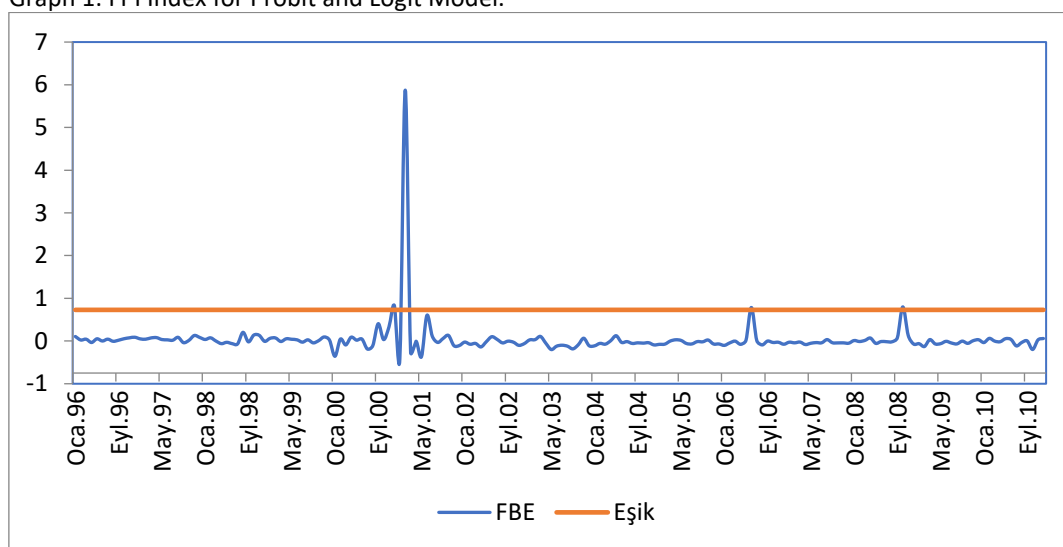
* 1% Level

** 5% Level

*** 10% Level

According to KPSS result, all variables are stationary at level. A currency crisis, which is also known a balance-of-payments crisis, occurs the result of a sudden devaluation of a currency which often ends in a speculative attack in the foreign exchange market. Nevertheless, intervention to foreign exchange market and increase in value of exchange rate by authorities isn't included to describe of currency crisis. An alternative approach creates a financial pressure index (FPI) which considers not only change in value of exchange rate but also the movements of the international reserve and interest rates. In our study, financial pressure index (FPI) was created for Turkey Economy by using selected variables showed table 1.

Graph 1: FPI Index for Probit and Logit Model.

The purpose of forming the FPI Index is to determine which value can be early indicator of financial crisis. Red line shows the threshold value. Financial crisis occurs when FPI exceeds 1.5 times to threshold value. According to our calculations, average of index was calculated about 0.036351. Also, standard deviation and threshold values were calculated respectively about 0,461906 and 0.72921. So that if FPI is exceed the threshold value (0.72921), crises occur (1), otherwise crises don't occur (0).

$FPI \geq \mu + 1.5\sigma \rightarrow$ We can mention the existence of crisis, D=1

$FPI < \mu + 1.5\sigma \rightarrow$ we cannot mention the existence of crisis, D=0

Table 4 shows the months and years that FPI is over the threshold value.

Table 4: FPI Values that Exceed the Threshold Value

RELETED CRISIS	TERM	FPI VALUE
2000	December 00	0.82
2001	February 01	5.87
2006	June 06	0.78
2008	October 08	0.79

THRESHOLD VALUE=0,72921

According to results in table 4, FPI gave a signal in December 2000 to incoming Crisis in 2001. Turkey has crisis experience in 2001 which means FPI determined the financial crisis correctly. Similarly, 2008 global

Crisis, which arose in the USA and spread out all around the world, gave a signal according to table 4 for Turkish economy. Regression analysis is a numerical procedure for predicting the relationships among variables. It involves several techniques for modeling and analyzing various variables when there is a relationship between a dependent variable and one or more independent variables. In case of dependent variables subject to qualitative regression analysis, logit and probit models were commonly preferred in econometric studies.

2.1. Predicting Financial Crises by Logit and Probit Model

Probit model is the kind of regression where the dependent variable can only take two values, for example countable or uncountable. Dummy variables can be included to regression models as dependent variable (Aldrich et al., 1984:9). If dependent variable is expressed double value, it is called a dual regression model. In this paper, dual logistic regression will be used due to dependent variable take two different values.

Logistic regression (logit Model) is a model that the dependent variable (DV) is categorical. These articles cover the case of binary dependent variables—that is, where it can take only two values, such as pass/fail, win/lose. While standard normal variable variance, basis of probit model, is 1, logistics distribution variance is $\pi^2/3$ (Bloom et al., 2002).

Estimations of probit and logit models presents as table 5.

Table 5: Estimation Results of Probit and Logit Models

Dependent variable, Financial Pressure Index		
	Logit Model	Probit Model
BSL	5.6988	-2.4223
	(27.9847)	(10.5939)
DDS	1.1990***	0.5728
	(0.7200)	(0.3679)
EIR	0.0895***	0.0309
	(0.0502)	(0.0190)
AUTO	-0.0110	-0.0052
	(0.0175)	(0.0075)
CPI	-0.3911	-0.1660
	(0.4569)	(0.1848)
FEDA	0.0527**	0.0201***
	(0.0219)	(0.0107)
constant	-4.5518*	-2.1066*
	(1.1936)	(0.4077)
McFadden R-squared	0.3343	0.2903
Log Likelihood	-12.7535	-13.5981

Figures in parentheses indicate standard errors.

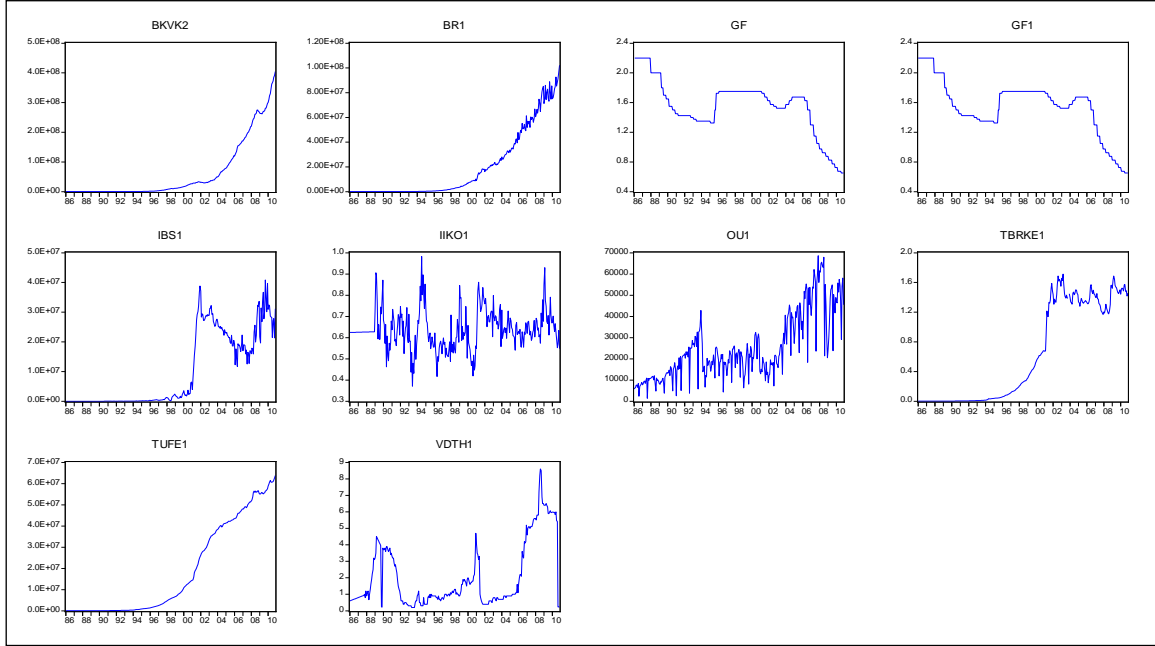
* stationary at 1% level

** stationary at 5% level

*** stationary at 10% level

It can be seen from table 5 that DDS and EIR variables are statistically significant in logit model but not in probit model. Besides, FEDA is significant for both models despite at the different significant levels. In logit model, under the ceteris paribus assumption, increasing in DDS raises the signal possibilities. Similarly, increasing of EIR and FEDA raises the signal possibilities related to financial crises. In probit model, only increase in FEDA rises the crises signal under the ceteris paribus assumption. In addition, McFadden R² value is significant for both models which means model is sufficient.

Graph 2: Graphics of the variables at level

2.2. Predicting Financial Crises by Signal Approach

This part of the work, validity of true signal of 2008 Global crisis for Turkish economy will be tested. For this purpose, 10 variables will be used over the periods 2002:01 -2009:12. For the early warning index data set, a common indicator list establishes from the indicators examined in the KLR (1998) study.

All data was obtained from the Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) electronic data distribution system (EVDS). Variables are 1987 = 100 CPI based real effective exchange rate, export, import trade balance, current account balance, 1997 = 100 industrial production indexes, domestic credit volume, M2 / International Reserves rally indicating current reserve capacity, current and fixed 1998 prices and real GDP growth rates for three months, the deposit rates (gross) real (TUFE basis) return rates. Monthly indicators other than the M2 / International Reserves rally is defined as percent change from the same period of the previous year. International reserve variables and current account balances have been converted into Turkish Lira because they are given in dollars.

Calculation of Financial Pressure Index (FPI) for Signal Approach

$$FPI = [\text{Change in TL} / \$ \text{ Nominal Exchange Rate (\%)}] + [\text{Change in TL Interest Rate (\%)}] - [\text{Change in Gross Reserves (\%)}]$$

$FPI \geq \mu + 1,5$ There is a currency crisis, $D = 1$

$FPI \leq \mu + 1,5$ No currency crisis, $D = 0$

The standard deviation of the Financial Impression Index calculated for the period 2002: 01 - 2009: 12 according to FPI equality is 0.13. A value of 0.18, which is about 1.5 times of 0.13 is set as the threshold value.

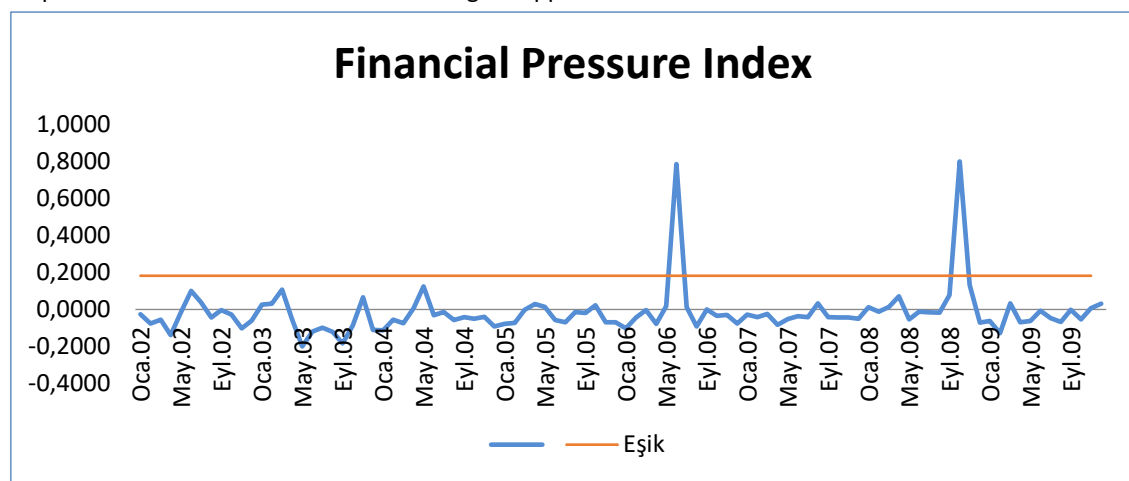
Table 6: Periods and Values of the FPI Pointing to a Financial Crime

FPI Value	Period
0,7848	2006:06:00
0,7993	2008:10:00

Threshold:0,1822

The FPI is above the threshold in the periods shown in table 6. These results show that the Turkish economy is consistent with the 2002-2009 period experience. Graph 3 shows the financial pressure index.

Graph 3: Financial Pressure Index for the Signal Approach

As can be seen in the graph 3, the contraction in the financial markets in 2002 and the slow-down in the growth rate in 2005, felt its impact more and more since the second half of 2006 in Turkish economy.

The reflections of these developments in the Turkish market and the dynamics of crisis in the third quarter of 2008 are further confirmed by the financial pressure index. Whether each identified indicator in the analysis gives a signal or not is examined in terms of the ratio of the correct signals, the ratio of the faulty signals in the possible signals, the ratio of the faulty signals to the correct signals (HDSO), the probability of forecasting the crisis, and the continuity of the indicator signals. In the analysis, threshold values belonging to different levels were determined with 1% increments between 10% and 20% slices and the noise signal ratios of each variable (the ratio of correct signals of correct signals to the right signals - HDSO) are found. The threshold value for each variable in study is accepted as the percentage of the slice that minimizes the noise signal ratio. Information on the percentile levels and performance of the threshold values of the variables subject to our analysis are shown in the following table.

Table 7: Determination of Significance Ranks of Variables by Error-Signal Ratios

Variables	Threshold value Optimum Level %	Number of Correct Signals A/(A+C)	Incorrect Signal B/(B+D)	Incorrect/Correct Signal Rate (HDSO)	Probability of Conditional Crisis A/(A+B)
Real effective	0,15	0,4166	0,3750	0,9001	0,5263

exchange rate					
Export	0,10	0,6200	0,5208	0,8400	0,5455
Import	0,10	0,5419	0,5417	0,9996	0,5000
Balance of Foreign Trade	0,10	0,3750	0,4790	1,2773	0,4000
Current Account Balance	0,10	0,2290	0,6450	2,8166	0,2500
Industrial Production	0,20	0,8750	0,7500	0,8571	0,7172
Domestic Loans	0,10	0,6877	0,2708	0,3938	0,6100
Reserve Adequacy	0,10	0,4583	0,2910	0,6350	0,6312
Growth Rate	0,10	0,6667	0,5833	0,8749	0,6314
Reel Interest Rate	0,10	0,2292	0,4375	1,9088	0,3438

Number of Right Signals $A/(A+C)$ in table 7 represents the percentage of correct signals in the possible correct signals. The higher that ratio, the better the result. In this column, industrial production has the best performance with 0,8750%. Domestic loans are second best performance with 0,6877%. The third best performance is 66,667% with the growth rate. Variables are listed in terms of performance by import, reserve adequacy, real effective exchange rate and balance of foreign trade. The worst performances belong to the real interest rates and the current account balances with 22%. The incorrect signal number column shows the percentage of incorrect signals in possible incorrect signals. This ratio being low is an indication of its goodness.

In Table 7, the best performance belongs to domestic credits, reserve adequacy, real effective exchange rate, real interest rate, trade balance, exports, imports, growth rate, current account balance and industrial production index. The fourth column shows the ratio of incorrect signals to correct signals and the lower this rate, the better the performance of the variable. The variables that are performing well according to the results we obtained are the balance of domestic credits, reserve adequacy, foreign trade balance, export, s parent production index, growth rate, real effective exchange rate, import, real interest rate and current account. In the last column, each variable indicates the probability of forecasting the crisis, and the higher the rates, the higher the performance of the variables. According to the obtained results, the variables that we use in our study are the variables that are most likely to lead the crises; domestic loans, growth rate, reserve adequacy, exports, industrial production index, real effective exchange rate, imports, foreign trade balance, real interest rate and current account balance. so that when the two-year period preceding the crisis is taken into consideration, an indicator that signals 12 months before the crisis and an indicator that signals 3 months before the crisis will not be able to bear each other.

Permanent Signal Timing of Variables and Continuity of Signals

In the previous section, the indicators were tested according to their ability to forecast crises with less false signals. Whereas, such an approach, does not take the lead time of the signal into account. In this case, when the two-year period preceding the crisis is taken into consideration, an indicator that signals 12 months before the crisis and an indicator that signals 3 months before the crisis cannot be separated from each other.

Leading signaling times at 24 months prior to the crisis periods determined by the FPI for the variables in the study and continuity of the crisis signals at normal times are shown in table 7.

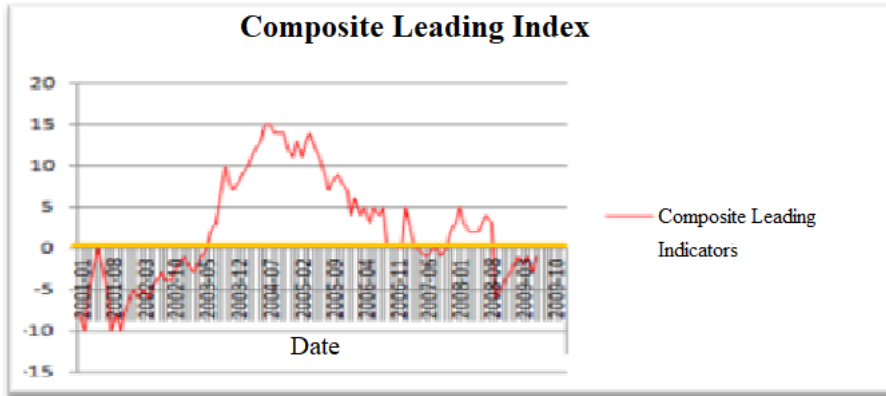
Table 8: Permanent Signaling Time of Variables and Continuity of Signals

Variables	Leading Signaling Time	Continuity in Crisis According to Normal Times
	2008:10	
Real Effective Exchange Rate	12	1,1112
Export	19	1,2000
Import	15	1,0000
Foreign trade balance	6	1,2779
Current Account Balance	1	0,3549
Industrial production	17	1,1667
Domestic Loans	9	2,5387
Reserve adequacy	22	1,5713
Growth Rate	3	1,1429
Real Interest Rate	5	0,5239

When we look at Table 8, we can see that reserve adequacy and exports are the indicators that have the best performance. The variables with the worst performance are the current account balance, growth rate and real interest rate. The last column in Table 8 shows the continuity of the signals given by each variable at the pre-crisis 24-month and other periods.

According to the obtained results, the signals of domestic credits are 2.5 times before the crisis; and the reserve adequacy signals are about 1.5 times more. When the indicators are analyzed since January 2002, noise-to-signal ratios (predicted performance of crises) appear to be different. When the composite index is being constructed, if indicator with the smaller HDSO than 1 are considered successful. In this paper, since HDSO of the real interest rate and current account balance variables are larger than 1 and the real GDP variable is used in three-month periods, they are not included the analysis. Compound leading indicator indexes is formed by remaining variables. While determining the threshold value of the index, the method used to calculate the threshold value of each indicator has been adopted. The initial value is calculated as 0,4790 which makes the HDSO minimum.

Graph 4: Composite Leading Indicators (Financial Fragility) Index

Graph 4 shows the performance of a weighted composite index. Orange thick line means threshold value. The upward trend of the index indicates that the balances in the Turkish Economy are deteriorating and that the economy is fragile. The index was below the threshold value until the 6th month of 2003 and then above the threshold value until the 11th day of 2006. From 2007 onwards, it is noteworthy that the index has fallen below the threshold and an increasing tendency to follow the trend despite the fluctuating trend. Since January 2008, it has been sending signals continuously until October. This indicates that the composite lead indicator index has been successful in anticipating the 2008 crisis and that the selected leading indicators have performed well in anticipation of the crisis as a whole.

Conclusion

In this study, a theoretical framework of Probit, Logit called Shadow Dependent Variable and signal Approach all of which used to predict crisis in the literature is presented. In the logit model, when other variables are fixed, the increase in domestic debt stock, the increase in the export coverage ratio of imports, and the increase in demand for foreign currency deposits have increased the probability of the signal related to the crisis. In the Probit model, it has been reached that, while the other variables are fixed, only the increase in the demand foreign exchange deposit increases the probability of signal given for the crisis. It may also be said that the models are sufficient for the logit-probit models compared to the McFadden R² values used instead of the standard determination coefficient.

All the variables used in the signal approach such as domestic credits, growth rate, reserve adequacy, exports, industrial production index, real effective exchange rate, import, foreign trade balance, real interest rate and current account balance have performed well in predicting the 2008 Crisis. Logit and Probit models give qualitatively similar results, but predicted parameter values of two models cannot be directly compared. because the variance of the standard normal variable based on the probit model is $\pi^2/3$.

The difference between the two models is that the logit curve is thicker than the probit curve. Thus, the probit and logit models created for forecasting financial crises may therefore lead to confusion about the correctness of the early warning by giving different results with the same variables and may prevent a healthy analysis of crises. In our study, the only common variable of the logit and probit results in the model with the same variables is the demand foreign exchange deposit account. it can be considered as an inconsistency that the increase in the demand for foreign exchange deposits increases the signal probability. this study demonstrates to us that the three methods used and benchmarked in other crises will prevent crises with early warning.

REFERENCES

- Aldrich, H.J at al.(1984). Linear Probability, Logit, and Probit Models, Volume 45; Volume 1984
- Yaman, 2010. "Finansal Krizler Ve Erken Uyarı Sistemleri", T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Bloom,N at al.(2002). Do R&D tax credits work? Evidence from a panel of countries 1979–1997, Journal of Public Economics,Vol:85, Issue 1,1-31.

- Kaya ve Yılmaz, 2007. "Para Krizleri Öngörüsünde Logit Model Ve Sinyal Yaklaşımının Değeri:Türkiye Tecrübesi", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni No: 2007/1, 2-16.
- Kaminsky, G., S. Lizondo, and C. M. Reinhart. March 1998. "Leading Indicators of Currency Crises." IMF Staff Papers, Vol. 45, No. 1. 1-48.
- Sachs, J., D., Tornell, A., & Velasco, A. (1996). Financial crises in emerging markets: The lessons from 1995. Brookings Papers on Economic Activity: 1, Brookings Institution, pp. 147-215.
- Woo,Wing: "The Unorthodox Origins Of The Asian Currency Crisis" ,ASEAN Economic Bulletin, 02174472, 17 (2),2000,ss.44,64.
- Domaç,İlker and Martinez Peria ,Soledad, "Banking Crises and ExchangeRate Regimes: Is There a Link?", World Bank,2000,ss.122.
- Demirgüç, Kunt, Aslı and Detragiache, Enrica: "The Determinants of Banking Crisis in Developing and Developed Countries", IMF Staff Paper, 45 (1),1998, s. 85-91
- Altıntaş, Halil ve Öz, Bülent: "Para Krizlerinin Sinyal Yaklaşımı ile Öngörülebilirliği: Türkiye Uygulaması", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, Cilt:7-Sayı 2, s.19-44.
- Uçer, Murat, Rijckeghem,Van Caroline ve Yolalan, Reha (1998). "Leading Indicators of Currency Crises: A Brief Literature Survey and an Application to Turkey", Yapı Kredi Economic Review, 9(2),December 1998, s. 3-23.
- Bozkurt, Halil ve Dursun, Gülten (2006). "Türkiye’de Para Krizinin Öncü Göstergeleri: Erken Uyarı Sistemi", Avrupa Araştırmaları Dergisi, 14(1), 259-284.
- Edison,Hali H: " Do Indicators of Financial Crises Work? An Evaluation Of An Early Warning System", Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers, No 675, July 2000,s.2-74.
- Goldstein, Morris, Kaminsky, Graciela and Reinhart, Carmen (2000). "Assessing Financial Vulnerability: An Early Warning System for Emerging Markets", Institute for International Economics.

Dijital Bankacılık

Öğr.Gör.Volkan DEMİRASLAN¹

Öğr.Gör.Dindar ŞİNO²

¹Trakya Üniversitesi, Uzunköprü MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü

²Trakya Üniversitesi, Uzunköprü MYO, Maliye Bölümü

Özet: Analog materyalin bilgisayarda depolanması amacıyla sayısal formata dönüştürülmesi işlemi olarak tanımlanan dijitalleşme, insanoğlunun yaşam tarzından akıl yürütme biçimlerine kadar birçok unsura etki eden dijital kültürü yaratmış ve akıllı bilgisayarlar ile bilgi iletişiminin bir sonucu olarak gelişen, değişen ve yenilenen yaşam ve yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bankaların pazarlama stratejilerinde ciddi bir değişim yaşatmış olan dijital bankacılık sistemleri, günümüzde bankalar arası rekabeti de şekillendiren en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Her geçen gün daha da gelişen ve genişleyen teknolojik gelişmeler, kurum ve kuruluşları da pazardaki verimliliklerini ve rekabet güçlerini artırmak için dijital dönüşüm hareketine dahil olmaya itmektedir.

Teknolojide yaşanan ivedi gelişmeler bankacılık sektöründe de inovasyonları tetiklerken dinamik rekabet dolayısı ile varlıklarının ve karlılıklarının devamlılığını hedefleyen bankalar inovasyonlara açık hale gelmeye başlamıştır. Hem müşterileri hem de banka personeli açısından bu yenilikler, işlemleri hızlı ve de kesintisiz hale getirerek zaman tasarrufu sağlarken mekân bağımsızlığı da yaratmaktadır.

Ekonomik büyüme dünya ülkeleri açısından çok önemli bir kavramdır. Ülke ekonomilerinin ana hedefleri arasında yer alan ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve büyümenin de sürdürülebilir kılınması gereklidir. Büyümeyi etkileyebilecek birçok ekonomik faktör vardır ve bu faktörlerden en önemlilerinden biri de bankacılık sektörüdür. İşletmelerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, rekabette avantaj elde etmeleri, uzun vadeli mevcudiyetlerinin garanti altına alınması gibi hususlar açısından finans ve finans sektörü önemli bir rol üstlenmektedir.

Çağımız teknolojilerin karlılık, verimlilik ve rekabete pozitif, istihdama ise negatif etkileri olduğu sonuçları tartışılırken Türk bankacılık sektöründe yeni ve yenilenen teknolojilerin yaygınlaşması, personel fazlasına sebep olurken, eğitim-öğretim seviyesi yüksek personelin ise istihdamını arttırmıştır. 20. Yüzyıl başlarından günümüze finans kuruluşları, tüm faaliyetlerinde teknolojiyi yoğun bir biçimde kullanmaya başlamışlardır. Böylece bankacılıkta, para ile ilgili her türlü işlem akıllı bilgisayarların da aracılığıyla günün her saatinde ve arzu edilen her yerde hatasız ve hızlı olarak müşteriye hizmet olarak sunulmaktadır. Bu süreçlerin getiriş olarak da bankaları hızlı bir biçimde değişime ve yatırıma zorlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sayısal Ekonomi-Maliye-Pazarlama-Bankacılık-Dijitalleşme

GİRİŞ

Ekonomideki arz ve talep miktarını belirleyen finansal sistem, fon arz ve talebinin kullanımı ile ilgili bir kavramdır. 1929 Büyük Buhranı sonrasında J. M. Keynes'in görüşleri doğrultusunda devletin ekonomi içerisindeki rolüne yeni bir boyut getirilmiş ve ekonomik büyümenin sağlanmasında maliye politikasına aktif bir rol yüklenmiştir (Akıncı, Yıldız, 2018:125). Bankacılık sektöründe 19.yüzyıl sonlarına kadar teknoloji ürünleri olarak sadece kâğıt, kalem, şeritli hesap makinası ve daktilo kullanılmaktaydı. Gelişen dünya ile birlikte bankacılık sektöründe diğer tüm sektörlerde olduğu gibi büyük bir hızla gelişen teknolojilerden etkilenmiştir (Yıldız, 2017).Müşterilerin yatırımlarını yönlendirebileceği çok sayıda alternatif bankanın bulunması, bankaların müşteri ilişkilerini yönetme yeteneklerinin önemini oluşturan bir başka konudur. Piyasada rekabet oranı yüksek olduğu için firmaların ayakta kalması için müşteri memnuniyetine odaklı hizmet vermesi gerekmektedir (Bülbül, 2017:2).

1. BANKACILIK VE ELEKTRONİK BANKACILIĞIN TANIMI

1.1. Bankacılık

“Banka “kelimesinin İtalyanca “Banco” kelimesinden geçtiği düşünülmektedir.”Banco” kelimesinin anlamı masa, sıra ve tezgah şeklindedir. Bankalar fon fazlası olan müşterilerinden mevduat alıp bunu fon ihtiyacı olan müşterilere kredi olarak veren, sermaye sağlayan, özel veya tüzel kişilere hizmet eden, finans sektörünün gelişimine en çok etki eden ekonomik kuruluştur. Tarihte bankacılık faaliyetlerinin başlangıcı

M.Ö.3500 yıllarına kadar uzanmaktadır. Mezopotamya’da Uruk kenti yakınlarındaki “Kızıl Tapınak (M.Ö.3400-3200) bilinen en eski banka yapısıdır. M.Ö. 1800 yılında Babil Hükümdarı Hammurabi’nin çıkarmış olduğu ünlü Hammurabi Kanunları alacak borç ilişkisini düzenleyen maddeleriyle kredi ve faiz konularında ilk örneği oluşturmaktadır (Yıldız, 2017:2).

1.2. Elektronik Bankacılık

Teknolojinin ilerlemesiyle bankalar da yoğun rekabet ortamında varlığını sürdürebilmek adına inovasyonlar üretirken, elektronik bankacılık hizmetlerini arttırarak daha doğru, daha hızlı ve daha kaliteli hizmetler sunmaktadırlar. Bankalar elektronik bankacılık, internet bankacılığı, mobil bankacılık gibi kanallar kullanarak kaynak kullanımını azaltırken, vizyonlarına inovasyon stratejilerini de bütünleştirerek pazar payını öncelikle korumak ve de zamanla arttırmak amaçlı daha dinamik bir gelişime girmek zorunda kalmışlardır. Bilgisayar donanımı ve yazılımındaki gelişmeler otomasyona geçişi hızlandırmıştır.

1.2.1. Elektronik Bankacılık Hizmet Çeşitleri

Telefon Bankacılığı (Telephone Banking): Bankaların Çağrı Merkezi/Call Center olarak adlandırılan bir merkezinde çalışan banka personeli ile etkileşimli konuşma yapılarak gerçekleştirilebilen bankacılık işlemleri için kurulmuş bir sistemdir.

ATM (Automated Teller Machine): Türkiye’de 1982 yılından itibaren ilk olarak İş Bankası’nın bankamatik adı ile kullanıma sunduğu bir hizmettir.

Kiosk Bankacılık (Kiosk Banking): Kabinlere yerleştirilen bilgisayar ile tanıtım amacıyla kullanılmakta olan kiosklerle bankacılık işlemleri yapılmaktadır.

Görüntülü Ödeme Makinaları (VTM): Görüntülü işlem merkezi ticari adıyla kurulmaya başlanan elektronik bankacılık uygulamasında banka personeliyle görüşmeyi sağlayan bir ekranla desteklenerek geliştirilmiş bir otomatik ödeme makinesi söz konusudur.

İnternet Bankacılığı (İnternet Banking): Hemen hemen tüm bankacılık hizmetlerine ağ aracılığı ile kolayca ulaşmayı sağlar. Elektronik bankacılığın en yoğun şekilde kullanılan türüdür.

Mobil Bankacılık (Mobile Banking): Mobil bankacılık, telefon bankacılığı ile internet bankacılığının ortaklaşa değerlendirildiği bir dağıtım kanalı uygulamasıdır.

Satış ve Hizmet Noktası (POS) Bankacılığı: Alınan mal ya da hizmetin bedelinin para yerine banka kartıyla ödenmesi üye işyerinde bulunan bir cihaz tarafından sağlanmakta; kart bilgileri değerlendirilerek, satış noktasına elektronik olarak para aktarılmaktadır.

Mail-Order (Elektronik Sipariş) Sistemi: Telefonla ya da bir elektronik ortamda sipariş formuyla uzaktan ticaret işlemi yapıldığında ödeme için, kartı fiziksel olarak kullanması söz konusu olmayıp sadece kart bilgilerini karşı tarafa tahsilatı yapacak satıcıya bildirmek suretiyle ödeme yapılmaktadır.

EFT (Electronic Funds Transfer): Kredi kartı veya banka kartı ile ödeme yapılabilmesini sağlar.

Banka Kartı (Debit Card): Banka kartı plastik bir karttır ve kullanıcının banka hesabından para ödemesi yapmasını sağlar. Dünya çapında her yerde kullanımda olan sadece Visa ve Master Card vardır.

Kredi Kartı (Credit Card): Bankalarca ve kimi kuruluşlarca kişilere verilen, günlük satın almalarda para ve çek kullanımını önlemeyi amaçlayan bir ödeme biçimi olarak yararlanılan, alınan malın ya da yaptırılan hizmetin bedelinin söz konusu kartı veren yerce ödenmesi güvencesini taşıyan kart.

Elektronik Çek ve Elektronik Bono (Electronic Check and Electronic Bond): Elektronik Çek İşleme ve Takas Sistemi, kısa adıyla GEÇİT bankalar arası elektronik ortamda çeklerin görüntülenip hızlı ve güvenli bir sistem sayesinde bilgi alış verişini sağlayacak bir sistemdir (murat yayinlari.com, 2019).

1.3. Elektronik Bankacılığının Bileşenleri

1.3.1 Teknoloji

Elektronik bankacılık teknolojisi üç ana başlık altında incelendiğinde; donanım, yazılım ve elektronik haberleşme kavramları ortaya çıkmaktadır.

1.3.2. İşgücü

Nitelikli işgücü yaratabilmek için genç nüfusa teknoloji okur-yazarlığı gibi eğitimler verilebilirse, nitelikli iş gücüne sahip bankalar rekabet ortamında daha avantajlı konuma geleceklerdir.

1.3.3. Çevre

Bankalar iç ve dış çevrelerine göre özellikler toplumun demografik özelliklerini göz önüne alarak hizmet sunmalıdır.

1.4. Yasal Çerçeve, Denetim ve Gözetim

Günümüzde internet her bireyin ulaşabileceği kadar kolay konumda olduğundan dolayı bankacılık sektöründe de internet kullanımında artış yaşanmıştır. Güvenli işlem yapabilmek için banka tarafından bu işlemlerin denetlenmesi ve gözetilmesi gerekmekte olup bunun hakkında yasal çerçeve belirlenmesi gerekli olmuştur. Denetimin eksiksiz olması hizmet kalite düzeyinde artış yaşanmasına da etken olabilmektedir. Hizmet kalitesi arttığı takdirde ise daha fazla müşteri elde edilebilmektedir.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) bankaların işlemlerini, verdiği hizmeti, sürekliliğini ve yeterliliğini, kaynak kullanımında etkin olup olmadığını risk odaklı ve dinamik bir şekilde denetlemektedir. Risk odaklı denetim, her bir bankanın profili ile iç kontrol ve risk yönetim sisteminin yeterliliğini esas alarak şekillendirilmesini sağlayan bir denetim biçimidir. *Risk alanlarına örnek olarak şunları verebiliriz:*

- Yönetme riski
- Bilgi güvenliği riski
- Teknolojik gelişme ve beceri riski
- Proje geliştirme riski, vb.

Bankacılık Kanunu'na göre üçer ayda bir olmak üzere dört defa mali analizlerini kamuya duyurmak zorundadırlar. Mali tabloların denetimi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından yapılmaktadır. Esas alınacak düzenlemeler Control Objectives for Information and Related Technologies (COBIT)¹ çerçevesinde yapılmaktadır. Bu birim yerinde denetim ve gözetim adı altında iki temel faaliyet vermektedir. *Denetim süreçleri aşağıda yer almaktadır:*

- Gözetme süreci,
- Denetim planının hazırlanması,
- Yerinde denetim,
- Sonuç toplantısı,
- Denetim sonuçları,
- Sonuçların uygulanması (tbb.org.tr, 2019).

¹ Bilgi ve İlgili Teknolojiler İçin Kontrol Hedefleri (COBIT) ISACA (Information Systems Audit and Control Association) ve ITGI (IT Governance Institute) tarafından 1996 yılında geliştirilmiş, Bilgi Teknolojileri Yönetimi için en iyi uygulamalar kümesidir.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DİJİTAL BANKACILIĞIN TARİHİ VE GELİŞİMİ

2.1. Dünya Elektronik Bankacılık Tarihi

Günümüzde bankacılık sektöründe en önemli olgu küreselleşmedir. International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu (IMF) ve World Bank Group/Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşların kurulması finansal alanda küreselleşmek adına oldukça önemli bir gelişme sağlamıştır. Dünyada internet bankacılığının en yaygın olarak kullanıldığı bölgeler Kuzey Amerika ve sonrasında Avrupa’dır.

1970’lerde petrol üreten ülkelerin kazandıklarını bankalara yatırmalarıyla Bretton Woods² para sistemi çöküş yaşamış ve önemli değişiklikler yapılmasına sebep olmuştur. Telefon bankacılığı ile bu ilerlemelere adım atılmış ve ardından bilgisayar teknolojisi yayılmaya başladıktan sonra internet bankacılığı kullanılmaya başlanmıştır. 20. YY’da bireysel bankacılık uygulamalarının da başladığını görmekteyiz Türkiye’de hizmet sektöründe yer alan ve çağın yeniliklerine en kısa sürede adapte olan sektör denilince bireysel bankacılık akla gelmektedir. Bireysel bankacılık, anti - enflasyonist düzende bir güvence niteliği de taşıyır (Tutcuoğlu, 2010:25).

2.2. Türkiye Elektronik Bankacılık Tarihi

Dünyada olduğu kadar Türkiye’de de en çok yatırım alan sektörlerin başında bankacılık gelmektedir. Türkiye bankacılık sektöründe bankaların alt yapısı, sermaye yapısı, denetim mekanizması, teknoloji kullanımı, hizmet kalitesi ve çağdaş bankacılık anlayışı ile Avrupa’nın finansal kalitesine erişmiş ve halen gelişmeye de devam etmektedir. Basel Komitesi’nin risk yönetimi alanındaki düzenlemeleri, bankaların maruz kaldığı olumsuz riskleri sınırlandırmak, oluşturulan senaryolarla belirsizliği azaltarak, finansal piyasaları istikrarlı bir ortama kavuşturmak (Bolgün ve Akçay, 2005:10). Komite, 1988 yılında Basel I Kriterlerini, 2004 yılında Basel II Kriterlerini ve 2010 yılında da Basel III Kriterlerini yayımlamıştır. Türkiye’de ise 1989 da kabul edilen Basel I Kriterleri risk ölçümünde yetersiz kaldığından, Haziran 2004 tarihinde Basel II Kriterleri geliştirilmiştir. Ancak 2008 Küresel Kriziyle birlikte ortaya çıkan ciddi finansal riskler sonrasında, yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulması nedeniyle de Basel III Kriterlerinin gerekliliği gündeme gelmiş ve bu kriterlere ilişkin çalışmalar başlatılmıştır. 2008 yılında baş gösteren küresel krizin piyasaya etkisini ve maliyetini en aza indirmek için yayımlanan Basel III Kriterlerinin genel olarak bankacılık davranışlarında önemli etkisi olmuştur (Yıldırım, 2015: 10,18).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte finans sektöründe de görülen gelişmeler ülkenin ekonomik alanda daha iyi bir konuma gelmesine olanak sağlamıştır. Alternatif dağıtım kanalları artmış ve bu sayede daha fazla işlem yapılması finansal karlılığı da arttırmıştır. Jeopolitik konumu sayesinde ve batı ülkelerini örnek almasından dolayı Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkileri gelişmiştir. İşlemlerin kaliteli bir güven ortamı içerisinde yapılmasında, sanayinin kurulmasında, kredi verme ve mevduat toplamada gelişmiş bankacılık sektörünün rolü önemlidir.

Ayrıca yeni ürünleri ve hizmetleri sunmalarını sağlayarak mevcut ödeme hizmetlerini rekabetçi bir yapıda geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Günümüzde ise hemen hemen şubede yapılabilecek bütün işlemler ATM yoluyla yapılabilmektedir. Ardından telefon üzerinden işlemler gerçekleştirilmeye başlanmış internet kullanımının yaygınlaşmasından sonra ise internet bankacılığı geliş ve genişlemiştir. İlk internet bankacılığı İş Bankası tarafından hizmete sunulmuştur (Duramaz vd, 2015: 2,3).

Türkiye’de yoğun olarak internet bankacılığının en önemli kullanılma sebebi ise işlem maliyetlerini azaltmış olması ve müşteriye zaman tasarrufu sağlamasıdır. İnternet bankacılığının ilk kullanım zamanlarında dahi 1 milyar dolara yakın işlem hacmi olmuştur.

2018 yılına ait aktif dijital bankacılık hizmetlerinden faydalanan müşteri sayıları aşağıda tabloda verilmiştir.

² İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1944 yılı Temmuz ayında Amerika Birleşik Devletleri’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen konferans ile dünya ticaretini geliştirici finansal sistem üzerinde görüşmeler sağlanarak anlaşma imzalanmıştır. "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir.

Tablo 1: Aktif Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları.

Aktif Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları

	Temmuz-Eylül 2018	Ekim-Aralık 2018
Toplam Aktif Bireysel Dijital müşteri sayısı (bin kişi)	39.758	42.288
Toplam Aktif Kurumsal Dijital müşteri sayısı (bin kişi)	1.822	1.894
Toplam Aktif Dijital müşteri sayısı (bin kişi)	41.580	44.182

(Kaynak: tbb.org.tr, 2019)

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kullanımı artan internet bankacılığı ve internet bankacılığında yapılan işlemler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 2: İnternet Bankacılığını Kullanan Müşteri Sayısı.

İnternet Bankacılığını Kullanan Müşteri Sayısı

	Temmuz-Eylül 2018	Ekim-Aralık 2018
Bireysel müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	11.334	11.258
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	59.403	61.119
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	21.953	22.203
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	19	18
Kurumsal müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	1.270	1.286
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	3.532	3.629
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	1.721	1.744
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	36	35
Toplam müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	12.604	12.544
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	62.935	64.748
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	23.673	23.947
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	20	19

Kaynak: (tbb.org.tr, 2019)

Tablo 3: İnternet Bankacılığında Finansal İşlemler.

	Temmuz-Eylül 2018		Ekim-Aralık 2018	
	İşlem Adedi (Milyon)	İşlem Hacmi (Milyar TL)	İşlem Adedi (Milyon)	İşlem Hacmi (Milyar TL)
Para transferleri	64	1.037	71	1.053
Ödemeler	37	58	37	60
Yatırım işlemleri	14	310	13	254
Kredi kartı işlemleri	9	24	9	23
Diğer finansal işlemleri	3	31	3	32
Toplam	127	1.461	133	1.422

Kaynak (tbb.org.tr, 2019)

Tablo 4: İnternet Bankacılığında Yatırım İşlemleri.

	Eylül 2018		Aralık 2018		Net Değişim		Aralık 2018
	İşlem Adedi (Bin)	İşlem Hacmi (Milyar TL)	İşlem Adedi (Bin)	İşlem Hacmi (Milyar TL)	İşlem Adedi (Bin)	İşlem Hacmi (Milyar TL)	Ort. İşlem Hacmi (Bin TL)
Yatırım Fonları	1.456	42	1.366	36	-90	-6	26
Döviz İşlemleri	3.611	92	2.996	72	-615	-20	24
Vadeli hesaplar	989	59	905	50	-84	-10	55
Hisse Senedi *	6.593	69	6.787	59	194	-9	9
Repo İşlemleri	95	6	97	4	2	-1	44
Tahvil ve bono	224	11	186	6	-38	-5	33
Altın	560	6	414	2	-146	-4	6
VİOP **	276	24	367	24	90	0	66
Toplam	13.803	310	13.117	254	-687	-56	19

* Gerçekleşen hisse senedi işlemleri

** Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası

Kaynak:(tbb.org.tr, 2019)

Tablo 5: Mobil Bankacılık Kullanan Müşteri Sayısı.

Mobil Bankacılık Kullanan Müşteri Sayısı		
	Temmuz-Eylül 2018	Ekim-Aralık 2018
Bireysel müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	35.705	38.385
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	54.898	59.282
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	43.555	46.796
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	65	65
Kurumsal müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	1.080	1.167
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	1.855	2.039
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	1.374	1.498
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	58	57
Toplam müşteri sayısı (bin kişi)		
Aktif (A) (son 3 ayda 1 kez login olmuş)	36.785	39.552
Kayıtlı (B) (en az 1 kez login olmuş)	56.753	61.320
Kayıtlı (C) (son 1 yılda en az 1 kez login olmuş)	44.929	48.294
Aktif (A) / kayıtlı (B) müşteri oranı (yüzde)	65	65

Kaynak: (tbb.org.tr, 2019)

2.3 Elektronik Bankacılığın Avantaj ve Dezavantajları

Her sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe de yapılan yeniliklerin avantajlarının yanında dezavantajları da vardır. Bu sektörde dijitalleşmenin avantajlarını şöyle sayabiliriz:

- Zaman tasarrufu
- Para tasarrufu
- Mekan tasarrufu
- Genel giderlerde tasarruf
- Hizmet çeşitliliği

Aşağıda ise bankacılık sektöründe dijitalleşmenin dezavantajlarıyla birlikte tercih edilmeme sebepleri sıralanmıştır:

- Bankada kullanılan bilgisayar yazılımı yeterince güvenli olmadığı takdirde yolsuzluk yapılabilir.
- İnternet hızının yeterli olmaması.
- Sitelerde açık ve anlaşılır olmayan teklifler ve sitenin görünüşünde karmaşıklık olması müşterileri internet bankacılığından uzaklaştırır.
- Bazı müşterilerin teknolojik ürünlere güvenmemesi.
- Kişisel bilgilerin başka çıkarlar doğrultusunda kullanılabilmesi.
- Denetim yetersizliği olduğunda müşteri huzursuzluğu oluşmaktadır.
- Bankalar için işlemlerden alınan komisyon eksikliği.
- Teknolojinin sürekli gelişmesiyle oluşan hukuki yaptırımların yetersiz kalması.

3. DİJİTALLEŞMENİN RİSKLERİ VE ALINABİLECEK TEDBİRLER

3.1. İnternet Bankacılığı Kullanırken Oluşabilecek Riskler

İnternet ortamındaki tüm risklere rağmen telefon bankacılığının internet bankacılığından daha riskli olduğu bir gerçektir. Fakat kullanıcılar, internet bankacılığı için duyduğu kaygıları, kişisel bilgilerin daha kolay bir şekilde çalınabileceği telefon bankacılığı için duymamaktadırlar. Federal Financial Institutions Examination Council-Federal Finansal Kuruluşları Araştırma Konseyi'nin (2001) hazırladığı kılavuzda internet bankacılığındaki risklere ve bu risklerin yönetimine yer verilmektedir (Uzundağ, 2013: 39,66). Türkiye'de 1993 yılında hayatımıza giren, hayatımızı kolaylaştıran internet zamanla bankacılık alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Faydaları olmasının yanında denetimi yapılmadığı takdirde büyük riskleri de bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe internet bankacılığı kullanılırken dikkat edilmesi gereken riskler şunlardır:

- Yazılım konusunda yeterli güvenlik sağlanmayabilir.
- Gerekli denetleyici kurumlar denetimini eksiksiz yapmalıdır.
- Banka şifreleri, parolalar başka kişilere verilmemelidir.
- Bankalarda güncel virüs programının olmaması.
- Güvenli olduğunu emin olunmayan, herkesin kullanımına açık bilgisayarlarda önemli işlemler yapılmak.
- Müşterinin banka dışından gelen mesajlara itibar etmesi ve bu yüzden dolandırılması.
- Banka çalışanlarının kredi kartlarını çoğaltma gibi yolsuzluklar yapması ve bu yüzden bankanın müşteri kaybetmesi.
- Hackerların sistemde bulduğu açığı kullanması ve data kaybı.
- Elektronik paranın amaçlı insanların eline geçmesi.
- Müşterinin yaptığı işlemi kendisi yapmadığına dair inkar etmesi.

3.1 İnternet Bankacılığı Kullanımında Alınabilecek Tedbirler

- Bankaların bilgisayarlarına uyarıcı web tarayıcısı ve güncel virüs programı yüklenmelidir.
- Müşteriye banka dışında gelen e-mailler, mesajlara müşteri itibar etmemelidir. Kişisel bilgiler bankanın kendi sitesi haricinde yerlere yazılmamalıdır.
- Yazılımlar sık sık güncellenmeli.
- Müşterilere gelen aldatıcı mesajlar konusunda müşteriler uyarılmalı.
- Denetime özen gösterilmeli.
- Müşteri hesabında bir anda beklenmedik değişiklik yapıldığında müşteri ile irtibata geçilmeli ve hesap takip edilmeli.
- Bankaların, müşterilerin istekleri doğrultusunda hizmet sunumu yapması gerekmektedir. Aksi takdirde müşteri ihtiyacı olmayan hizmet ürünlerini gördüğünde kafası karışıp internet bankacılığını kullanmayı bırakabilir.
- Banka çalışanlarının bu konuda özel eğitim almaları sağlanmalıdır.
- Daha güvenilir bir hizmet için teknolojiye yatırım yapılmalı.

Sonuç olarak güvenlik sadece banka tarafından yapılan müdahaleler ile sağlanamaz. Bu yüzden hem bankalar hem de banka müşterileri risklere karşı kendini korumalı, bilinçlenmeli ve gerekli tedbirleri almalıdır.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bankacılık sektörü küresel ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Sektör, birçok ülkede içsel ve dışsal değişimlere açıktır. Sektöre ilişkin dışsal değişimlerin en önemlileri ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlerdir. Bankalar, dışsal faktörlere doğrudan müdahale edemediklerinden dolayı başarıları bu değişimlere olan uyumlarına bağlıdır (Okumuş, vd, 2010). Bankalar bu gibi sebeplerle dijitalleşmeye başlamış ve müşterilerin bu dijital hizmetlerden yararlanabilmesi için fırsatlar sunmuştur. Örneğin müşteri şubeye giderek yüksek komisyon ödeyeceği yerde internet bankacılığı kullanarak komisyondan kurtulabilmektedir. Banka için ise maliyetler düştüğü için bu karşılıklı olarak kazanımlara yol açmaktadır. Bu tür hizmetler müşteri memnuniyetini arttırdığı gibi işlem hacmini de arttırmaktadır ve bankalar git gide internet hizmetini de daha kaliteli hale getirebilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Akinci, A., Yıldız F.(2015) *Küresel Krizde Maliye Politikasının Etkinliği*, Sayıştay Dergisi, Sayı:110, S:125.
- Bolgün, K., Akçay, B.(2005) *Risk Yönetimi: Gelişmekte Olan Türk Finans Piyasasında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları*, 2. Baskı, Scala Yayıncılık, S:10
- Bülbul, S.(2017). *Türk Bankacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyetinin Katılım ve Mevduat Bankalarında Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Projesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, S:2.
- Duramaz, S., Çınar S., Erol, İ.(2015) Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sayı:2, S:2,3
- Tutcuoğlu R.(2010) *Dünyada ve Türkiye’de Bireysel Bankacılığın Gelişim Nedenleri Ve Bankacılık Sektörü Açısından Oluşturduğu Riskler*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, S:25.
- Uzundağ, Ş.(2013) Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Türkiye’de *İnternet Bankacılığın Gelişimi ve İnternet bankacılığına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi*, Enstitüsü, S:39,66
- Yıldırım, O.(2015) *Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri, Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı:609, S:10,18
- Yıldız, Ç.(2017). *Yeni Teknolojilerin Bankacılık Sektörüne Olan Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye Örneği*, Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Sayı:110, S:125.

İnternet Kaynakları:

- Aktif Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları, <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 29.03.2019)
- İnternet Bankacılığı Kullanan Müşteri Sayıları, <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 29.03.1019)
- İnternet Bankacılığında Finansal İşlemler, <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 29.03.1019)
- İnternet Bankacılığında Yatırım İşlemleri, <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 29.03.1019)
- Mobil Bankacılık Kullanan Müşteri Sayısı, <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 29.03.1019)

Pazarlama 4.0 ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Öğr.Gör. Zafer Cesur¹

Dr.Öğr.Üyesi. Salih Memiş²

¹Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim Organizasyon,
zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

²Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş UBYO, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık,
salih.memis@giresun.edu.tr

Özet: Bilişim teknolojileri alanında son yıllarda yaşanan gelişim, tüm dünyayı değiştirmiştir. Pazarlama sektörü de bu gelişmeler karşısında benzer değişikliklere uğramıştır. Şu anda, bilişim teknolojilerinin evriminden ortaya çıkan internet, pazarlama faaliyetleriyle bütünleşmektedir. Bu sayede, Pazarlama 4.0 olarak adlandırılan etkinliklerin ortaya çıkması sağlanmaktadır. İşletmeler için oluşturulan stratejilerin temel amacı, dolaylı veya dolaysız yoldan kar elde etmek ve işletmenin varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Son yıllarda birçok iş alanında müşterilerin işletmeler için en değerli unsurlar olduklarının farkına varılmış ve işletmeler bu durumla paralel olarak hareket etmeye çalışmışlardır. Günümüzde müşteriler, temel ihtiyaçlarını karşılayan, isteklerini yerine getiren ve ihtiyaçlarını gideren ürünlerden daha fazlasını talep ettikleri için, pazarlama faaliyetlerinde 4.0 uygulamaları rekabette üstünlük sağlayacağı bir unsur olmaktadır. Çalışmada Pazarlama 4.0'ın pazarlama sektörüne olan etkileri incelenmiş ve ürünler ile internet arasındaki etkileşimi kolaylaştıran nesnelerin internetinde bazı teknolojilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda, Pazarlama 4.0'ın pazarlama sektörüne olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmış ve bu amaçla öncelikli olarak pazarlamanın 1.0'dan 4.0'a doğru gelişimi hakkında bilgiler verilerek ürünler ile internet arasındaki etkileşimi kolaylaştıran nesnelerin internetinde bazı teknolojiler de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama Evreleri, Pazarlama 4.0, Nesnelerin İnterneti, Teknoloji.

A Review Of Marketing 4.0 And Its Implications

Abstract: Recent developments in the field of information technologies have changed the whole world. The marketing sector has undergone similar changes in the face of these developments. Currently, the internet, which emerged from the evolution of Information Technologies, is integrating with marketing activities. In this way, Activities called marketing 4.0 are introduced. The main purpose of the strategies created for the enterprises is to make a profit directly or indirectly and to ensure that the business continues to exist. In recent years, it has been recognized that customers are the most valuable elements for businesses in many business areas and businesses have tried to act in parallel with this situation. Today, because customers demand more than products that meet their basic needs, fulfill their needs and meet their needs, 4.0 applications are an element of competitive advantage in marketing activities. This study examined the effects of Marketing 4.0 on the marketing industry and included some technologies in the Internet of things that facilitate the interaction between products and the internet. In this context, it is aimed to examine the effects of Marketing 4.0 on the marketing sector and to this end, some technologies in the Internet of things that facilitate the interaction between products and the internet have been studied, primarily by providing information about the development of marketing from 1.0 to 4.0.

Key Words: Stages, Marketing 4.0, Internet of Things, Technology.

1. GİRİŞ

II. Dünya savaşından beri artan rekabetle beraber işletmeler pazarlama faaliyetleri üzerine yoğunlaşmışlardır. Zorunluluk olarak işletmeler ürün ve hizmetlerini, pazarın ihtiyacı ve arzularına göre şekillendirmişlerdir. İşletmelerin pazarın farklı taleplerini başarılı bir şekilde belirlemesi ile beraber üretim, fiyatlandırma, tanıtım ve dağıtım çalışmaları pazarda ön plana çıkmıştır.

İşletmeler için oluşturulan stratejilerin temel amacı, dolaylı veya dolaysız yoldan kar elde etmek ve işletmenin varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Son yıllarda birçok iş alanında müşterilerin işletmeler için en değerli unsurlar olduklarının farkına varılmış ve işletmeler bu durumla paralel olarak hareket etmeye çalışmışlardır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan teknolojik, ekonomik ve çevresel gelişmeler kamu, özel ve kooperatif sektörlerin bu gelişmelere ayak uydurmasına neden olmuştur (Aydemir, 2018). İşletmelerin küresel rekabette ayakta kalabilmeleri ve devamlılıklarını sağlayabilmeleri için, yeni gelişmelere ayak

uydurmaları gerekmektedir. Bu yeni gelişmelerden en önemlisi Dördüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılan “Endüstri 4.0”dır (Serinikli, 2018).

Bu yeni süreç sanayileşmenin dördüncü aşaması olarak ifade edilmektedir. Bu dönem Almanca literatürde “Endüstri 4.0”, İngilizce literatürde ise “Endüstriyel İnternet” olarak adlandırılmaktadır (Evans ve Annunziata, 2012). Endüstri 4.0’ın amacı, üretim aşamasındaki tüm unsurların birbirleriyle iletişim kurabilmesini, büyük verilere gerçek zamanlı olarak ulaşılabilmesini ve beklentileri en iyi karşılayacak çıktılarını elde edilmesini sağlamaktır (Soylu, 2018). Bu çalışmada, Pazarlama 4.0’ın pazarlama sektörüne olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır ve bu amaçla öncelikli olarak pazarlamanın 1.0’dan 4.0’a doğru gelişimi hakkında bilgiler verilerek ürünler ile internet arasındaki etkileşimi kolaylaştıran nesnelerin internetinde bazı teknolojiler de incelenmiştir.

2. PAZARLAMANNIN 1.0’DAN 4.0’A GELİŞİMİ

Hem kamu hem de özel sektördeki şirketler, yalnızca bireysel tüketicilerin kararlarını etkilemenin yeni yollarını değil, aynı zamanda tüketicilerin kalbini ve zihnini kazanmaya çalışmak için keşfetmeye devam ediyor. On yıl önce, giderek daha yeni ortaya çıkan sosyal ve ekonomik eğilimlerin alternatif, daha sürdürülebilir yaşam biçimleri, yaratma ve tüketme ihtiyacını vurguladığı yeni bir bağlam ortaya çıktı. Bu son on yılda, bu ihtiyaç daha yaygın olarak kabul görmüştür ve tüketici hizmetindeki teknolojiler giderek daha fazla mümkün kılmaktadır. Pazarlamanın 1.0’dan 4.0’a doğru süreç içerisinde gelişimi hakkında bilgiler aşağıda verilmiştir (Lukowski, 2017; Yüksekbilgili, 2019):

2.1. Pazarlama 1.0

Pazarlamanın ilk aşaması, endüstriyel çağda gerçekleşmiştir. O zamanlar pazarlama, esas olarak hedef pazarda hüküm süren ihtiyaç ve istekleri hesaba katmadan ürün satışına odaklanmıştır.

2.2. Pazarlama 2.0

Ürünün değerinin tüketici tarafından tanımlandığı, Pazarlama 2.0 müşteri odaklı bir dönemdir. Bu pazarlama dönemi, olumlu şartlara dönüşen yeni hedef pazarlarını ortaya çıkarmak için müşterilerin ihtiyaç ve istekleri ile ilgili detaylı arama ve araştırma ile öne çıkmaktadır.

2.3. Pazarlama 3.0

Pazarlama 3.0 ya da değerlerin pazarlamadan kaynaklandığı insan merkezli dönemi ifade etmektedir. Çünkü tüketiciler; aktif, endişeli ve yaratıcı olan insanlardan oluşmaktadır. Buna ilaveten, markanın sosyal ve hümanist yanı, yani kurumsal sorumluluk, sosyal ve çevresel boyut ile ilgili daha fazla bilinçli ve duyarlıdır. Bu yeni gereklilikler, internetin ve çoğunlukla kullanıcıların fikirlerini yayınladıkları, diğer kayıtlı kullanıcılarla çok sayıda iletişim kurdukları ve ayrıca kamuya açık web sitelerinden ve ürünlere yönelik görüşlere erişebildikleri yeni nesil sosyal medyanın doğrudan bir sonucu olmaktadır.

2.4. Pazarlama 4.0

Pazarlama 4.0’da ise pazarlamada sosyal ve kapsayıcı bir eğilim hakim durumdadır. İnternet ile birlikte dünyada sınırlar neredeyse tamamen ortadan kalkmış durumdadır ve böylece güç yapısı değişmektedir. Büyük şirketlerin küçük ama yenilikçi şirketleri satın alması bu alanda bir örnek olarak sunulabilir.

Yeni tüketici, sosyal olarak sorumlu bir satın alma ve tüketim davranışı sergilemektedir. Bu zorlu ve bilgili bir tüketici olduğundan, şirket konusunda daha fazla güce sahip, bazen belirli iş süreçlerinin gelişimine aktif olarak katılabilmektedir. Bu bağlamda, şirketler müşterilerine nasıl hitap ettiklerini yeniden düşünmelidir. Bir şirketin hayatta kalabilmesi için gerekli olan toplam ve aktif katılımın yanı sıra duygusal bağlılıklarına ulaşmak için yeni formüller geliştirmesi önemlidir. Bu da yeni pazarlama yaklaşımı ile söz konusu olabilir: Pazarlama 4.0. Bu değişim özellikle bir kez çevrimiçi olduklarında perakende şirketlerinin tüketicilerin anlayışını arttırdığı için çok önemlidir (Corstjens ve Lal, 2012). Çevrimiçi perakendeciler

yalnızca müşterilerin ne satın aldıklarını değil, başka neye baktıklarını da izleyebilir; site içerisinde nasıl gezindiklerini; promosyonlardan, incelemelerden ve sayfa düzenlerinden ne kadar etkilendiklerini ve bireyler ve gruplar arasındaki benzerlikleri takip edebilir (McAfee vd., 2012). Tüm bu bilgi akışı, eğer doğru araçlara sahipse ve bunların nasıl kullanılacağını biliyorsa, şirketin gücünü artırır.

3. PAZARLAMA 4.0 VE NESNELERİN İNTERNETİ

Şekil 1’de bir müşterinin alışveriş merkezinde bir okuyucu ile bir akıllı telefon gibi kişisel bir cihazın veya internette gösterilen cihazın nasıl bir ürünle etkileşimde bulunabileceğine dair bir uygulamasını göstermektedir.

Şekil 1: Pazarlama 4.0 Uygulaması

Bir ürünle etkileşime girebilmek için, ilk adımda ürünün tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle barkod sistemi, matris kodları veya RFID / NFC etiketleri gibi teknolojilerin kullanılması söz konusudur. Ürün yukarıda belirtilen teknolojilerden biri kullanılarak tanımlaması yapıldıktan sonra müşteri, ürün özelliklerinin ayrıntılı açıklamalarının, değer bazlı faaliyetler ile ilgili ek bilgilerin yanında üreticinin belirlediği alana bir sosyal ağ platformuna ulaşabilmekte ve diğer kullanıcıların yorumlarına erişim sağlayabilmektedir (Lukowski, 2017).

Evde bulunan akıllı buzdolabındaki süt bittiği zaman bu durumu ilgili sunucuya iletmekte ve bu bilgiye dayalı olarak sunucu kişinin akıllı telefondaki alışveriş listesine sütü eklemesini sağlayabilmektedir. Beyaz eşya üreticileri ile süt perakendecilerin işbirliği ile buzdolabının üreticisi olan işletme buzdolabına, süt perakendecilerinin mobil uygulamalarına erişimini sağlayan bir uygulamayı eklemiş olduğu için dolapta sütün bittiğinden süt perakendecileri bu durumdan anında bilgi sahibi olmaktadır. Böylece sütün kendilerinden satın alınmasını sağlayabilmek için perakendeciler teşvik sağlayıcı kuponları kişinin alışveriş listesine ekleyerek yada televizyonda bir şey izlerken süt reklamı ya da kahvaltılık kuponları kişinin televizyonuna iletebilmektedir (Büyükkalaycı ve Karaca, 2019).

Nesnelerin internetinin işletmeler bakımından temel faydası “veri elde etme” olduğu ifade edilmektedir. Toplanan veriler sürekli ve eş zamanlı erişime açık olup veri elde etme ve paylaşma işlemleri güçlü ve verimli bir biçimde sağlanmaktadır (Yang, Yang ve Plotnick, 2013). Bu veriler iş zekâsı ve analizi uygulamalarına gönderilebilmektedir. Yöneticiler elde edilen verilerden yola çıkarak işletme problemlerini saptayabilir, problemlerin giderilmesi için verileri kullanabilir ve karar verme aşamasında bu verilerden yararlanabilirler (Lee ve Lee, 2015).

Gözlemlene ve kontrol, büyük veri ve iş analitiği, bilgi paylaşımı ve işbirliği alanları kapsamında uygulanan Nesnelerin İnterneti, müşteri değerinin iyileştirilmesine önemli katkı sağlamaktadır. Nesnelerin İnterneti uygulamasıyla yürütülen gözlemlene ve kontrol, gözlemlenen nesnelerin performansı, enerji tüketimi gibi konularda gerçek zamanda arzu edilen herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda bilgi edinmeye imkân sağlamaktadır. Elde edilen bilgiler, potansiyel iyileştirme alanlarının açığa çıkmasına, ürün ve hizmetlerin maliyetlerini düşürmesine ve verimliliklerini artırmak yoluyla optimize edilmesine imkân sunmaktadır. Nesnelerin İnterneti teknolojisi sayesinde gerçekleştirilen gözlem ve kontrol fonksiyonu, müşterilere farklı değer önermeleri sunmayı sağlamaktadır. Örneğin, akıllı ev uygulamaları konseptinde

enerji tasarrufu ve güvenlik, müşteri değer önermeleri olarak sunulabilir (Lee ve Lee, 2015). İşletmelerin belirli kararlar alıp pazarlama stratejileri belirlemelerinde pazarlama yöneticilerine yardımcı olmaktadır (Jara vd., 2013).

Nesnelerin interneti, potansiyel müşterilerin gerçek müşteri haline gelmesinde de büyük bir öneme sahiptir. Bir mağazada belirli bir ürünün karşısında uzun süre harcayan potansiyel müşterinin akıllı cep telefonuna tercihlerini dikkate alarak gönderilmiş ürün ile ilgili bir bilgi potansiyel müşterinin ürünü alması adına karar vermesinde ve gerçek müşteriye dönüşmesinde önemli bir destek sağlamaktadır (Büyükkalaycı ve Karaca, 2019).

4. SONUÇ

Pazarlama 4.0 işletmelerin bütünsel olmasına ve farklı şekillerde müşterilerle güçlü ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Pazarlama 4.0 bir işletmenin marka pazarlama modelini ve müşteri katılımını zenginleştirmeye yardımcı olabilir. Müşterilerin alışveriş ve satın alma davranışlarından elde edilen veriler kullanarak markalaşma iyileştirilebilir. Bu, pazarlamacıların, bir müşterinin alışveriş deneyimini nasıl kişiselleştireceğini anlamalarına ve daha iyi müşteri katılımı için şirketin pazarlama modeline daha kişisel bir yaklaşım benimsemelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, Pazarlama 4.0 uygulamaları bir geri besleme döngüsünde kullanılabilir. Dijital pazarlamacılar, Pazarlama 4.0 uygulamalarıyla belirli bir marka pazarlaması yaklaşımının işe yarayıp yaramadığını ve müşterilerin ilgisini çekebileceklerini bilir. Bu geribildirim, bir pazarlama yaklaşımından diğerine geçmek için daha iyi müşteri tepkisi ve ürün etkileşimi sağlayan bir çözüm bulana kadar kullanılır. Ayrıca, Pazarlama 4.0 ile markanın piyasa taleplerine daha hızlı yanıt vermesini sağlayacak olan yeni bir bakış açısı getirilebilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin pazarlamadaki değişen rolü, pazarlama akademisyenleri ve uygulayıcıları için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Yeni dijital çağda hayatta kalmak ve gelişmek için, işletmelerin cesur olmaları gerekmektedir. İşletmeler, tam dijital dönüşüme giden yolda aşağıdaki kilit hususları göz önünde bulundurmalıdırlar:

- 1) Olası tüm alternatiflerin araştırılması ve hedeflerin belirlenmesi ve dijital dönüşüm önceliklerini belirlemek için uygun pazarlama ölçümlerinin tanımlanması,
- 2) Üst yönetimin katılımı ile işletmenin dijital olgunluk seviyesine göre mevcut iş modelinin dijital strateji geliştirme ve pazarlamanın yeniden tasarlanması ve
- 3) Bu stratejinin uygulanmasına rehberlik etmek için mevcut uzmanlık ve bilginin uygulanması.

Başarı, müdahalelerin, inovasyonun ve yeteneklerin doğru karışımına bağlı olmaktadır. Pazarlama 4.0'ı başarılı bir şekilde örgütsel uygulamaya entegre etmek için merak, yaratıcılık ve yenilikçi düşüncüyü destekleyen dönüşümsel bir zihniyet gereklidir. Pazarlamacılar ve yöneticiler açık fikirli olmalı, hem pazar fırsatlarına hem de tehditlere tepki verebilmeli ve risk alabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, H. (2018), "Sanayi 4.0 ve Türkiye Ekonomisi Açısından Etkileri", *Sosyoekonomi Dergisi*, 26(36): 253-261.
- Corstjens, M. ve Lal, R. (2012). Retail Doesn't Cross Borders: Here's Why and What to Do About It, *Harvard Business Review*, 90. 4 (April), 104-111.
- Evans, P. C. ve M. Annunziata (2012). Industrial Internet: Pushing the Boundaries of Minds and Machines. Retrieved from http://www.ge.com/docs/chapters/Industrial_Internet.pdf, (09.08.2019).
- Jara, A., Parra M. C. ve Skarmeta, A. F. (2013). "Enabling Participative Marketing Through The Internet of Things", *Proceedings of the 27th International Conference on Advanced Information Networking and Applications Workshops (WAINA)*, Barcelona, Spain.
- Lee, I. ve Lee, K. (2015). "The Internet of Things (IoT): Applications, Investments, and Challenges for Enterprise", *Business Horizons*, 53, 431-440
- Lukowski, W. (2017). THE IMPACT OF THE INTERNET OF THINGS ON VALUE ADDED TO MARKETING 4.0, *MINIB*, 26(4), 187-204.
- McAfee, A., Brynjolfsson, E., Davenport, T. H., Patil, D. J. ve Barton, D. (2012). Big data. The management revolution. *Harvard Bus Rev*, 90(10), 61-67.
- Serinkli, N. (2018). ENDÜSTRİ 4.0'IN ÖZEL, KAMU VE KOOPERATİF SEKTÖRLERİNE ETKİSİ, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 1607-1621.

- SOYLU, A. (2018). “Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32: 43-57.
- Yang, L., Yang, S. H., ve Plotnick, L. (2013). “How the Internet of Things Technology Enhances Emergency Response Operations”. Technological Forecasting and Social Change, 80(9), 1854-1867.
- Yüksekbilgili, Z. (2019). Biz Nelerdeyiz?, Pazarlama Makaleleri, <http://www.pazarlamamakaleleri.com/tag/pazarlama-4-0/> (12.08.2019).

Kaş ve Demre İlçesi Kıyılarında Dalış Yapan Balıkadamların Görüşlerine Göre Sualtı Dalış Turizminin Değerlendirilmesi*

Bilim Uzmanı Zekeriya KONURHAN¹

Prof. Dr. Okan YAŞAR²

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
yzgtzekeriya@hotmail.com

²ÇOMU Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, okany@comu.edu.tr

Özet: Bu çalışmada; Kaş ve Demre ilçesi kıyılarında dalış yapan balıkadamların görüşlerine göre su altı dalış turizminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Akdeniz Bölgesi’nde Teke Platosu kıyılarında yer alan araştırma alanı, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Likya Uygarlığına bağlı kıyı kentleri, hem kültür turizmi hem de su altı dalış turizmi açısından oldukça önemli çekicilik unsurlarıdır. Araştırma alanı kıyıları bazı kesimlerinin tektonik hareketler sonucunda sular altında kalması günümüzde “Batık Kent” olarak adlandırılan yerleşme kalıntılarının bulunmasına yol açmıştır. Sualtıdaki bu yerleşme kalıntıları dalış turizmi açısından oldukça önemli bir cazibeye sahiptir. Ayrıca Tunç Çağı’ndan bu yana Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olan araştırma alanı kıyıları zengin bir batık varlığına sahiptir ve bu batıklar dalış turizminin gelişimine önemli bir katkı sunabilir. Araştırma alanı kıyılarının Dalmaçya tipi kıyı özelliği göstermesi yanında bu kıyılarda oluşturulan yapay resif alanları dalış turizmi potansiyelini daha da arttırmaktadır. Çalışma alanı kıyılarında sıralanan bu faktörler nedeniyle dalış turizmi önemli bir hareketlilik göstermektedir. Bu hareketlilik, Kaş ve Demre ilçesi kıyılarında dalış turizmine yeni bir istikamet verilmesi adına bu kıyılarda dalış yapan balıkadamların görüşlerinin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede; araştırma alanı kıyılarında dalış yapan yerli ve yabancı olmak üzere toplam 294 (251 Yerli, 43 Yabancı) balıkadama anket uygulanmıştır. Anketin ilk kısmında balıkadamların demografik özelliklerine ait sorulara yer verilmiştir. Anketin 2. kısmında ise balıkadamların bu kıyılardaki dalış turizmine ilişkin tutum ve görüşlerini belirlemek üzere 5’li likert tipinde 22 maddelik soru maddesine yer verilmiştir. Anketlerin analizleri neticesinde; Kaş ve Demre ilçesi kıyıların dalış turizminde çekicilik yaratan unsurlar bakımından yüksek bir potansiyel gösterdiği, turizm sezonunun uzaması ve harcama gücü fazla turist çekilmesi bakımından önemli bir alternatif turistik ürün olduğu, ancak tanıtım yetersizliği nedeniyle yeterince yabancı balıkadam hareketliliği yaratamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yöre kıyılarındaki şamandıra eksikliği, denizlerde yaşanan kirlilik ve izinsiz avlanmaların da dalış turizmini olumsuz etkilediği diğer bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Turizmi, Su Altı Dalış Turizmi, Kaş ve Demre İlçesi Kıyıları, Alternatif Turistik Ürün

Evaluation Of Diving Tourism According To The Views Of Divers Who Dive Into The Coasts Of Kaş and Demre Districts

Abstract: In this study, it is aimed to evaluate diving tourism according to the opinions of the divers who dive into the coasts of Kaş and Demre districts. The research area, located on the shores of the Teke Plateau in the Mediterranean Region, has been home to many civilizations throughout history. Especially the coastal cities of the Lycian Civilization are very important attraction elements both for cultural tourism and diving tourism. As a result of the tectonic movements of some parts of the shores of the research area; that was lead to found the settlement ruins which is called “Batık Kent” nowadays. The remains of this settlement, which are underwater, have a very important attraction in terms of diving tourism. Moreover, the coasts of the research area, which has an important place in the Mediterranean trade since the Bronze Age, have a rich wreck presence and these wrecks can make an important contribution to the development of diving tourism. Besides the fact that, the shores of the study area can represent the feature of Dalmatian coast, the artificial reef areas created on these coasts increase the potential of diving tourism. Due to these factors listed on the shores of the study area, diving tourism shows significant mobility. This activity necessitates taking the opinions of the divers who dive into the shores of Kaş and Demre districts in order to give a new direction to diving tourism. In this context, a total of 294 (251 native, 43 foreign) divers who dive into the shores of the research area were surveyed. In the first part of the survey, questions related to the demographic characteristics of the diver were given. In the second part of the survey, a 22-item 5-point Likert-type question item was used to determine the attitudes and opinions of the diver in relation to diving tourism on these shores. As a result of the analysis of the surveys; it is concluded that the coasts of Kaş and Demre districts have a high potential in terms of attraction factors in diving tourism, it is an important alternative touristic product in terms of prolonging the tourist

* Bu bildiri; “Kaş ve Demre İlçesi Kıyılarında Sualtı Dalış Turizmi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

season and attracting more tourists than spending power, but due to lack of promotion, it cannot create enough for foreign divers' activity. In addition, the lack of buoys on the coasts of the region, pollution in the seas and unauthorized hunting are among the other findings that adversely affect diving tourism.

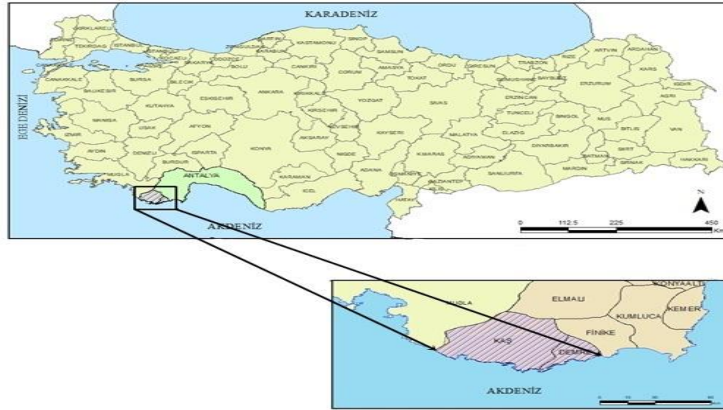
Key Words: Marine Tourism, Diving Tourism, Shores of Kaş and Demre Districts, Alternative Touristic Service

1. GİRİŞ

8.333 km'lik kıyı uzunluğuna sahip ve kıyılarının büyük bir bölümü Akdeniz iklimi etkisi altında bulunan Türkiye'nin deniz turizminden büyük ölçüde faydalanması gerekir. Fakat Türkiye kıyılarının bazı kesimlerinde turizmde yoğunlaşmalar görülürken, bazı kesimleri ise turizme yeni açılmakta veya açılmamıştır (Doğaner, 2001: 2). Ülkemizde su altı sporlarıyla ilgilenenler için dünyada eşine az rastlanan dalış bölgeleri bulunmaktadır. Bu dalış bölgeleri, su altı zenginliklerinin yanı sıra, gizliliğini ve çekiciliğini halen sürdürmekte ve keşfedilmeyi beklemektedir. Üç tarafı denizlerle çevirili olan Türkiye kıyıları Bronz Çağı'ndan bu yana deniz ticaret yollarının üzerinde yer almıştır. Anadolu kıyılarında yer alan yerleşim alanlarının pek çoğu ticari gemilerin ikmal ve uğrak yerleri olmuştur. Orta Doğu ile Batı arasındaki kültür alışverişi de kıyısı bulunduğumuz denizler üzerinden gerçekleşmiştir (Yaşar, 2011:34). Bu kültür alışverişi her dönem etkisini sürdürmüş ve kıyılarımızın sualtı dalış turizmi potansiyelini arttırmıştır.

Ülkemizde dalış turizmi denilince önde gelen kıyılarımızdan biri de Akdeniz kıyılarıdır. Akdeniz kıyısında yer alan çalışma alanı da Antalya iline bağlı Kaş ve Demre ilçeleri kıyılarıdır (Şekil 1). Çalışma alanını meydana getiren kıyılarda görülen Dalmaçya tipi kıyılar, sualtı kıyı jeomorfolojisi, denizel flora ve fauna çeşitliliği yanında batıklar ve yapay resif alanları ile önemli dalış mevkilerine sahiptir. Çalışma alanı kıyılarında balıkadamların ilgisini çekeceği birçok balık türü ve diğer deniz canlılarının bulunduğu doğal resif alanları ile yapay resif alanları bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma alanı kıyıları su altı dalış turizminde potansiyeli yüksek ve çekicilikleri fazla bir dalış yöresidir.

Şekil 1: Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

Kaş ilçesi kıyıları batıkların haricinde su altı topografyası, denizel flora ve fauna açısından zengin olması ideal bir dalış yöresi olmasını sağlamıştır. Falezli yüksek kıyılar sualtında da aynı şekilde devam etmekte ve derin suyu tercih eden avcı balıklara avlanma alanları sağlamaktadır (Draman, 2012: 12-13). Kaş ilçesi kıyılarında batıkların yanı sıra, sualtı flora ve fauna zenginliği balıkadamlar için büyük çekicilik yaratmaktadır.

Demre ilçesi kıyılarındaki dalış mevkilerinin tamamı yöredeki Kekova Adası etrafında toplanmıştır. Kekova Yöresi'nde Tunç çağından itibaren başlayan deniz ticareti, sonraki dönemlerde güçlenerek devam etmiş ve bu süreç Roma ve Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerin de devam etmiştir (Aslan, 2011: 29). Deniz ticaretinin yoğunluğu Kekova Adası'nın stratejik önemde bir ada olduğunu gözler önüne sermektedir. Ada çevresindeki batıklar günümüzde adayı dalış turizmi açısından çekici kılmaktadır. Kekova'da zaman zaman yaşanan depremlerden dolayı adadaki yerleşiminin bir kısmı sular altından kalmıştır. Bu yerleşme kalıntılarının sular altında kalan kısma "Batık Şehir" denilmektedir. Su altı dalış turizmi açısından önemli bir avantaj sağlasa da batık kentin korunması ve zarar görmemesi için 1986'da dalış yasağı getirilmiştir. Antalya Valiliği'nin girişimleri ile batık şehrin dalış turizmine kazandırılması için

çalışmalar yürütülmekte, su altındaki yerleşme kalıntılarının bir kısmının kontrollü bir biçimde dalış mevki haline getirilmesi amaçlanmaktadır.

Kekova Adası yerleşmesi olmayan kayalık bir adadır. Ada kıyıları su altının berrak görüntüsü ve deniz canlılarıyla büyük ilgi çekmektedir. Ada, Kaleköy ve Üçağız açıklarında bulunmaktadır. Ada kıyılarının birçok yerinde yüzme ve dalış yasağı bulunmaktadır. Kaleköy'ün hemen önünde sadece iki alanda yüzme izni bulunmaktadır. Dalış içinse özel izin gereklidir. Kekova Adası'nın güneyinde dalışa izinli mevkiiler bulunmakla birlikte, kuzeyinde ise dalış ve yüzme yasağı bulunmaktadır. Kekova Yöresi'nin birinci derecede tarihi ve doğal sit alanı olması nedeniyle dalışa yasak olmayan kesimlerde dalış yapılabilir.

Çalışma alanı kıyılarında sadece ülkemiz açısından değil, aynı zamanda dünya çapında da önemli olan Uluburun Batığı gibi birçok batık bulunmuştur. Yörede bulunan batıkların gerek arkeopark alanı için replikası yapılarak batırılmış, gerekse batık alanında gerekli araştırmalar yapılarak dalış turizmine hazır hale getirilmiştir. Araştırma alanı kıyılarında yapay resif alanları oluşturmak amaçlı tank, uçak ve benzeri unsurlar batırılmıştır. Yöre kıyılarındaki arkeopark alanları, batık ve yapay resif alanları dalış turizmi açısından yörenin çekicilik ve dalış turizmi hareketliliğini arttırmıştır. Kaş sualtı arkeopark alanında, bilinen en eski batık olan Uluburun Batığı'nın bir replikası ve içinden çıkarılan amforalar da arkeopark alanına batırılmıştır. Bugün Kaş kıyılarında Hidayet Koyu'ndaki Arkeopark alanına su altı dalışlarının yanı sıra deneysel su altı arkeolojisi çalışmaları ve su altı arkeoloji öğrencilerinin eğitim alanı olarak dalışlar yapılmaktadır (Balkozak, 2007:40; Erkurt ve Paker, 2014:135). Araştırma alanı kıyıları rekreasyonel amaçlı dalış yapan balıkadamlar yanında üniversite su altı dalış kulüpleri ve su altı dalış okullarının eğitim ve uygulama alanı olarak da önemli bir konuma sahiptir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE PROBLEM

Bu çalışmada; Kaş ve Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi paydaşlarının ve özellikle de rekreasyonel amaçlı dalış yapan yerli ve yabancı balıkadamların görüşlerine başvurularak sualtı dalış turizminin bugün, sorunları ve mekânsal etkilerinin analiz edilmesi yanında dalış turizminin geleceğine yön verilmesinde gerekli olan verilerin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırmanın hem ülkemizde ve hem de araştırma alanı özelinde su altı dalış turizmi literatürüne katkı sunması amaçlanmaktadır.

Su altı dalış turizminin yöredeki mevcut durumunu, mekânsal etkilerini, yaratmış olduğu ulusal ve uluslararası hareketliliği gözler önüne sermek ve dalış turizmi paydaşlarının görüşlerini de alarak dalış turizmine istikamet verilmesini sağlamak araştırmanın problem cümlesini teşkil etmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Araştırma modeli olarak tarama (Survey) modeli seçilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu anketler ile yörede başta rekreasyonel amaçlı dalış yapan balıkadamlar ile dalış okulu yöneticileri ve dalış eğitmenlerinin dalış turizmine yönelik görüşlerini almak hedeflenmiştir. Araştırmada kullanılan anket; Tarık Akkoç (2013) tarafından geliştirilen ve kendi araştırmasında kullandığı ankettir.

Kaş ve Demre ilçesi kıyılarındaki dalış mevkiilerine dalış için gelen balıkadam sayısı yıllık ortalama 60 bin kişi civarındadır (Yarmacı, Keleş ve Ergil, 2017: 83). Bu veriden hareketle evreni temsil edecek 294 kişi örneklem olarak belirlenmiş ve anket uygulanmıştır. Ankete katılanların 251'i yerli, 43'ü yabancı balıkadamdan oluşmaktadır ve araştırma evrenini temsil edecek güçtedir. Anketler 2018 Temmuz ve 2019 Mayıs ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Anket sorularının ilk bölümünde kişisel sorulara (cinsiyet, yaş, gelir, öğrenim durumu gibi) yer verilerek demografik veriler elde edilmiştir. Kişisel verilerin analizinde, verilen cevapların frekans dağılımı ve yüzdelik dağılımları analiz edilerek yorumlanmıştır. Anketin ikinci kısmında ise 5'li Likert tipi ölçek ile balıkadamların dalış turizmine ilişkin tutum ve görüşleri ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgilerin analizinde SPSS 17.0 paket programı kullanılmıştır. Çapraz tablolarla veriler test edilmiş, istatistiksel çözümlemeleri yapılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde veri toplama araçları ile toplanan verilerin, istatistiksel çözümlmeleri ele alınacaktır. Veriler tablolar halinde düzenlenmiş olup, su altı dalış turizmi ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

4.1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Bu araştırma örnekleminin ilk olarak demografik özellikleri incelenecektir. Demografik özellikleri kısmında; cinsiyet, eğitim durumu, meslek, yaş, ikamet yeri, yıllık ortalama kazanç, kaç yıldızlık balıkadam olduğu, ne kadar süredir dalış yaptığı ve dalış yapmaya ne şekilde katıldığı sorularına verilen cevaplar incelenecektir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumu

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
Kadın	91	36,3	Kadın	19	44,2
Erkek	160	63,7	Erkek	24	55,8
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan balıkadamların cinsiyet durumu Tablo 1’de görülmektedir. Yerli katılımcıların 160’ı erkek ve 91’i kadın iken, yabancı katılımcıların 24’ü erkek, 19’u kadındır. Başka bir ifade ile yerli katılımcıların % 63,7’si erkek dalgıç iken, %36,3’ünü kadın dalgıçlar oluşturmaktadır. Bu verilere göre araştırma alanındaki dalış mevkilerinde dalışlar daha çok erkek balıkadamlar tarafından yapılmaktadır. Ankete katılan yabancı turist olan balıkadamların; %55,8’i erkek dalgıç iken, %44,2’sini kadın dalgıçlar oluşturmaktadır. Buna göre araştırma alanı kıyılarında her ne kadar erkek balıkadam oranı kadınlara göre fazla olsa da, yabancı katılımcılarda fark, yerli balıkadamlarınki kadar fazla değildir.

Tablo 2: Katılımcıların Öğrenim Durumları

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
Lisansüstü	60	23,9	Lisansüstü	11	25,6
Lisans	130	51,8	Lisans	25	58,2
Ön Lisans	33	13,1	Ön Lisans	1	2,3
Ortaöğretim	22	8,8	Ortaöğretim	4	9,3
Ortaokul	3	1,2	İlköğretim	2	4,6
İlkokul	3	1,2	...		
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların öğrenim durumları incelendiğinde, lisansüstü mezunlarının oranı % 23,9, lisans mezunlarının oranı % 51,8, ön lisans mezunlarının oranı % 13,1, ortaöğretim mezunlarının oranı % 8,8, ortaokul mezunlarının oranı % 1,2 ve ilkokul mezunlarının oranı % 1,2 olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Araştırmaya katılan yabancı turist olan balıkadamların öğrenim durumu incelendiğinde, lisansüstü mezunlarının oranı % 25,6, lisans mezunlarının oranı % 58,1, ön lisans mezunlarının oranı % 2,3, ortaöğretim mezunlarının oranı % 9,3, ilköğretim mezunlarının oranı % 4,6 olduğu görülmektedir. Balıkadamların öğrenim durumları incelendiğinde, ortaöğretim, ortaokul ve ilkokul mezunu olanların oranı % 11,2 ile oldukça az iken, lisansüstü ve lisans mezunlarının oranı % 75,7 gibi oldukça yüksek bir orana sahiptir. Böylece araştırma alanı kıyılarında dalış yapan yerli balıkadamların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı balıkadamların öğrenim durumlarını incelediğimizde, ilköğretim ve ortaöğretim mezunu olanların oranı % 13,9’ken, lisansüstü ve lisans mezunlarının oranı % 83,8’tir. Buna göre yöre kıyılarına dalış için gelen yabancı turistlerinde eğitim seviyeleri oldukça yüksektir.

Tablo 3: Katılımcıların Meslek Durumları

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
Akademisyen	33	13,1	Akademisyen	9	20,9
Hâkim/Savcı/Avukat	15	6,0	Hâkim/Savcı/Avukat	3	7,0
Mühendis/Mimar	25	10,0	Mühendis/Mimar	7	16,3
Öğretmen	27	10,8	Öğretmen	4	9,3
Memur	20	8,0	Memur	1	2,3
Sağlık Çalışanı	24	9,6	Sağlık Çalışanı	2	4,7
İşçi	10	4,0	İşçi	1	2,3
Serbest Meslek	23	9,2	Serbest Meslek	4	9,3
Güvenlik Görevlisi	2	,8	Emekli	6	14,0
Dalış Eğitmeni	15	6,0	Öğrenci	3	7,0
Emekli	16	6,4	Diğer	3	6,9
Öğrenci	17	6,8	...		
Diğer	24	9,3	...		
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların meslek durumları incelendiğinde; % 13,1'i akademisyen, % 6'sı hâkim/savcı/avukat, % 10'u mühendis/mimar, % 10,8'i öğretmen, % 8'i memur, % 9,6'sı sağlık çalışanı, % 4'ü işçi, % 9,2'si serbest meslek, % 0,8'i güvenlik görevlisi, % 6'sı dalış eğitmeni, % 6,4'ü emekli, % 6,8'i öğrenci ve % 9,3'ü diğer meslek gruplarına aittir. Araştırmaya katılan yabancı balıkadamların meslek durumları incelendiğinde; % 20,9'u akademisyen, % 14'ü emekli, % 7'si hâkim/savcı/avukat, % 16,3'ü mühendis/mimar, % 9,3'ü öğretmen, % 2,3'ü memur, % 4,7'si sağlık çalışanı, % 2,3'ü işçi, % 9,3'ü serbest meslek, % 7'si öğrenci ve % 6,9'u diğer meslek gruplarına aittir (Tablo 3). Katılımcıların meslek durumları incelendiğinde, hem yerli, hem de yabancı balıkadamların eğitim düzeyi yüksek ve gelir düzeyi iyi olan meslek adamları oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Katılımcıların Yaş Durumu

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
18-29	44	17,5	18-29	7	16,3
30-39	108	43,0	30-39	17	39,5
40-49	73	29,1	40-49	14	32,6
50-59	20	8,0	50-59	4	9,3
60-69	6	2,4	60-69	1	2,3
70 ve üstü	0	0,0	70 ve üstü	0	0,0
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli dalgıçların yaş durumlarını incelediğimizde, 18-29 yaş grubunun % 17,5, 30-39 yaş grubunun % 43, 40-49 yaş grubunun % 29,1, 50-59 yaş grubunun % 8'i ve 60-69 yaş grubunun % 2,4 oranında olduğu ortaya çıkmıştır. 70+üstü yaş grubunda dalgıç bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan yabancı turist olan dalgıçların yaş durumlarını incelediğimizde 18-29 yaş grubunun % 16,3, 30-39 yaş grubunun %39,5, 40-49 yaş grubunun % 32,6, 50-59 yaş grubunun % 9,3 ve 60-69 yaş grubunun % 2,3 oran teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 70+üstü yaş grubunda balıkadam bulunmamaktadır (Tablo 4). Yerli ve yabancı balıkadamların yaş durumları incelendiğinde, yapılan dalışlara 30-39 ile 40-49 arası yaş grupların daha yüksek oranda katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre yöre kıyılarında orta yaşa sahip balıkadamların dalışa rağbet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların İkamet Ettikleri İl/Ülke

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
İstanbul	89	35,5	Almanya	15	34,9
İzmir	41	16,3	İngiltere	2	4,7
Ankara	21	8,4	Yunanistan	5	11,6
Bursa	7	2,8	Mısır	1	2,3
Antalya	56	22,3	Rusya	10	23,3
Muğla	6	2,4	Ukrayna	3	7,0
Aydın	4	1,6	KKTC	2	4,7
Balıkesir	4	1,6	Diğer	5	11,5
Çanakkale	2	,8	...		
Mersin	3	1,2	...		
Diğer	18	7,1	...		
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların ikamet ettikleri illere göre dağılımı incelendiğinde; %35,5'i İstanbul, %16,3'ü İzmir, % 8,4'ü Ankara, %2,8'i Bursa, %22,3'ü Antalya, %2,4'ü Muğla illeri ve % 12,3'ü de diğer illerden gelmektedirler. Araştırmaya katılan yabancı turist olan balıkadamların geldikleri ülkelere göre dağılımını incelediğimizde; % 34,9'u Almanya, % 4,7'si İngiltere, %11'6'sı Yunanistan, % 2'3'ü Mısır, % 23'3'ü Rusya, % 7'si Ukrayna, % 4,7'si KKTC ve % 11,5'i diğer ülkelerden katılım göstermişlerdir (Tablo 5).

Araştırma alanı kıyılarına uzak olmasına rağmen, en çok İstanbul ilinden balıkadamların geldiği görülmektedir. Bu da yöre kıyılarının dalış turizminde cazibesini ortaya koymaktadır. Yanı sıra yöreye çeşitli illerden gelenlerin oranının yüksek olması, dalış turizmi dışında birçok turizm faaliyetinin bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Yöre kıyılarında yabancı balıkadamların ise, daha çok Almanya, Rusya ve Ukrayna uyruklu olduğu görülmektedir. Yöre kıyılarının kıyı tipi bakımından çekiciliği yanında batık alanlarının bulunması, balıkadamların yöreye gelmelerindeki en büyük etkidir. Yöre kıyılarına gelen yerli ve yabancı balıkadamların ikamet ettikleri il ve ülkelere göre çeşitlilik göstermesi, yöre kıyılarının ulusal/uluslararası ölçekte bir çekim etkisi yarattığının göstergesidir.

Tablo 6: Katılımcıların Yıllık Ortalama Gelirleri

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
2-4 Bin TL	3	1,2	2-4 Bin Dolar	2	4,7
5-9 Bin TL	2	,8	5-9 Bin Dolar	...	...
10-20 Bin TL	14	5,6	10-20 Bin Dolar	1	2,3
21-30 Bin TL	2	,8	21-30 Bin Dolar	...	...
31-40 Bin TL	18	7,2	31-40 Bin Dolar	1	2,3
41-50 Bin TL	80	31,9	41-50 Bin Dolar	16	37,1
51 Bin TL ve üstü	132	52,5	51 Bin Dolar ve üstü	23	53,5
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların yıllık ortalama gelirlerini incelediğimizde, % 1,2'si 2-4 bin TL, % 0,8'i 5-9 Bin TL, % 5,6'sı 10-20 bin TL, % 0,8'i 21-30 bin TL, % 7,2'si 31-40 bin TL, % 31,9'u 41-50 bin TL, % 52,5'i 51 bin TL ve üstü gelire sahiptir. Yabancı balıkadamların yıllık ortalama gelirlerini incelediğimizde; % 4,7'si 2-4 bin \$, % 2,3'ü 10-20 bin \$, % 2,3'ü 31-40 bin \$, % 37,1'i 41-50 bin \$, % 53,5'i 51 bin \$ ve üstü gelire sahiptir (Tablo 6). Yerli balıkadamların yıllık ortalama gelirleri değerlendirildiğinde 51 Bin TL ve üstü olanların % 52.5 oran teşkil etmesi, yöre kıyılarının yüksek gelir gruplarını çektiğinin bir işaretidir. Yabancı turist olan katılımcıların ortalama gelirleri incelendiğinde, 51 Bin \$ ve üstü yıllık ortalama gelire sahip olanların % 53.5 olması, yöre kıyılarının geliri iyi durumda olan yabancı turist gruplarını çektiğinin göstergesidir.

Tablo 7: Katılımcıların Kaç Yıldızlı Balıkadam Olduklarının İncelenmesi

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
1 Yıldız	84	33,5	1 Yıldız	16	37,2
2 Yıldız	48	19,1	2 Yıldız	12	27,9
3 Yıldız	119	47,4	3 Yıldız	15	34,9
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan ve rekreasyonel amaçlı dalış yapan yerli balıkadamların kaç yıldızlı balıkadam olduğunu incelediğimizde; % 33,5'i 1 yıldızlı, %19,1'i 2 yıldızlı ve %47,4'ü 3 yıldızlı balıkadamlardır (Tablo 7). Veriler incelendiğinde dengeli bir dağılımın oluşmadığı görülmektedir. Araştırmaya katılan ve rekreasyonel amaçlı dalış yapan yabancı balıkadamların kaç yıldızlı balıkadam olduğunu incelediğimizde; %37,2'si 1 yıldızlı, %27,9'u 2 yıldızlı ve %34,9'u 3 yıldızlı balıkadamlardır. Yöre kıyılarında yerli katılımcılarda 3 yıldızlı balıkadamların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bunda bu işi meslek olarak seçenlerin katkısı büyüktür. Yabancı katılımcıların yıldızlarına göre dağılımın daha dengeli olması bu alanda eğitimlerini bırakmadan devam ettiklerinin göstergesidir. Bu bilgilerden yola çıkarak araştırma alanı kıyıları, tecrübeli ve en az asgari düzeyde tecrübeye sahip dalıcıların dalış yaptıkları kıyılarıdır.

Tablo 8: Katılımcıların Dalış Süreleri

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
1-3 Yıl	88	35,1	1-3 Yıl	13	30,2
4-7 Yıl	56	22,3	4-7 Yıl	11	25,6
8-10 Yıl	37	14,7	8-10 Yıl	9	20,9
11-15 Yıl	36	14,3	11-15 Yıl	5	11,6
16-20 Yıl	18	7,2	16-20 Yıl	3	7,0
21-25 Yıl	11	4,4	21-25 Yıl	2	4,7
26 Yıl ve üstü	5	2,0	26 Yıl ve üstü	...	...
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların ne kadar süredir dalış yaptıklarını incelediğimizde; % 35,1'i 1-3 yıl, % 22,3'ü 4-7 yıl, % 14,7'si 8-10 yıl, % 14,3'ü 11-15 yıl, % 7,2'si 16-20 yıl, % 4,4'ü 21-25 yıl ve % 2'si 26 yıl ve üstü süredir dalış yapmaktadır (Tablo 8). Araştırmaya katılan yabancı balıkadamların ne kadar süredir dalış yaptıklarını incelediğimizde; % 30,2'si 1-3 yıl, % 25,6'sı 4-7 yıl, % 20,9'u 8-10 yıl, % 11,6'sı 11-15 yıl, % 7'si 16-20 yıl ve % 4,7'si 21-25 yıldır dalış yapmaktadır. Yerli ve yabancı balıkadamların dalış sürelerini incelediğimizde, hem yerli, hem de yabancı balıkadamların daldıkları süreler ile dalış tecrübeleri birbirine paralellik göstermektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Dalış Turizmne Katılmalarında Etkili Olan Kurum

a	Kişi Sayısı	Yüzde	b	Kişi Sayısı	Yüzde
Dalış Okulları Aracılığıyla	154	61,4	Dalış Okulları Aracılığıyla	18	41,9
Seyahat Acenteleri Aracılığıyla	19	7,6	Seyahat Acenteleri Aracılığıyla	14	32,6
Üniversite Dalış Okulları Aracılığı	8	3,2	Üniversite Dalış Okulları Aracılığı	...	...
Kendi İmkânlarımla	70	27,8	Kendi İmkânlarımla	11	25,5
Toplam	251	100,0	Toplam	43	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların sualtı dalışlarına hangi kurumlar aracılığıyla katıldıklarını incelediğimizde; % 61,4'ü dalış okulları, % 7,6'sı seyahat acenteleri, % 3,2'si üniversite dalış okulları ve % 27,8'i de kendi imkânlarıyla katılmıştır (Tablo 9). Araştırmaya katılan yabancı balıkadamların dalışlara hangi kurumlar aracılığıyla katıldıklarını incelediğimizde; % 41,9'u dalış okulları, % 32,6'sı seyahat acenteleri ve % 25,5'i de kendi imkânlarıyla katılmıştır. Yerli ve yabancı balıkadamların dâhil oldukları organizasyonlara baktığımızda, yerli balıkadamların daha çok yörede bulunan dalış okulları aracılığıyla dalış yaptıkları görülmektedir. Yabancı balıkadamların ise dalış okulları aracılığıyla katılım sağlamanın yanı sıra, seyahat acenteleri tarafından ayarlanan grup dalışlarına katılım göstermişlerdir.

4.2. Katılımcıların Dalış Turizmine İlişkin Önermelere Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların 5’li Likert tipi şeklinde hazırlanmış anket sorularına vermiş oldukları cevaplar değerlendirilecektir. Yerli ve yabancı katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar, kendi aralarında uygun testler uygulanarak değerlendirilecektir.

4.2.1. “Demre İlçesinde Bulunan (Kekova) Batık Şehir ve Arkeolojik Kalıntılar Yeterli Çekicilik Yaratmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcılara göre; Demre ilçesi kıyılarında (Kekova) bulunan “batık şehir” ve arkeolojik kalıntılar yeterli çekicilik yaratmaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 48,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 33,1, fikrim yok diyenlerin oranı % 12,7, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 5,6’dır (Tablo 10). Bu bilgilere göre araştırma alanı kıyılarında bulunan Kekova Batık Şehri dalış turizmine önemli çekicilik alanı yaratmaktadır. Yabancı turist olan balıkadamların önermeye ilişkin verdiği cevaplar ise; kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 48,8, katılıyorum diyenlerin oranı % 32,6, fikrim yok diyenlerin oranı % 16,3 ve katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,3’tür. Bu bilgilerden yola çıkarak yabancı turist olan balıkadamlar için de Kekova Batık Şehrinin önemli bir çekicilik alanı oluşturduğunu düşünmektedir.

Tablo 10: Demre İlçesinde Bulunan (Kekova) Batık Şehir ve Arkeolojik Kalıntılar Yeterli Çekicilik Yaratmaktadır

Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı							
a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	122	48,6	48,6	Kesinlikle Katılıyorum	21	48,8	48,8
Katılıyorum	83	33,1	81,7	Katılıyorum	14	32,6	81,4
Fikrim Yok	32	12,7	94,4	Fikrim Yok	7	16,3	97,7
Katılmıyorum	11	4,4	98,8	Katılmıyorum	1	2,3	100,0
Kesinlikle Katılmıyorum	3	1,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	...	...	...
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.2. “Kaş İlçesi Kıyıları Su Altı Flora ve Faunası Dalış Turizmi İçin Yeterli Çekicilik Yaratmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcılara göre; Kaş ilçesi kıyıları su altı flora ve faunası dalış turizmi için yeterli çekicilik yaratmaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 46,2, katılıyorum diyenlerin oranı % 48,6, fikrim yok diyenlerin oranı % 2 ve katılmıyorum diyenlerin oranı % 3,2’dir (Tablo 11). Bu verilere göre Kaş ilçesi kıyılarının flora ve faunası su altı dalış turizmi için yeterli çekicilik yaratmaktadır.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları su altı flora ve faunası dalış turizmi için yeterli çekicilik yaratmaktadır önermesinde, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranları %44,2, katılıyorum diyenlerin oranı %48,8 ve katılmıyorum diyenlerin oranları %4,7’dir. Yerli katılımcıların görüşlerinde olduğu gibi, yabancı katılımcıların görüşlerinden de Kaş ilçesi kıyılarının su altı flora ve faunası, önemli bir çekicilik oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11: Kaş İlçesi Kıyıları Su Altı Flora ve Faunası Dalış Turizmi İçin Yeterli Çekicilik Yaratmaktadır Önermesine İlişkin Veriler

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	116	46,2	46,2	Kesinlikle Katılıyorum	19	44,2	44,2
Katılıyorum	122	48,6	94,8	Katılıyorum	21	48,8	93,0
Fikrim Yok	5	2,0	96,8	Fikrim Yok	1	2,3	95,3
Katılmıyorum	8	3,2	100,0	Katılmıyorum	2	4,7	100,0
Kesinlikle Katılmıyorum	...	...	...	Kesinlikle Katılmıyorum	...	...	...
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.3. “Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından zengindir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlere göre; Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından zengindir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 38,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 57,4, fikrim yok diyenlerin oranı % 2, katılmıyorum diyenlerin oranı % 1,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 0,4’tür (Tablo 12). Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından zengindir önermesine % 96 oranında kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından önemli bir çekicilik oluşturmaktadır sonucuna varılabilmektedir.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından zengindir önermesinde, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 23,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 39,5, fikrim yok diyenlerin oranı % 30,2 ve katılmıyorum diyenlerin oranı % 7’dir. Buna göre yabancı turist olan balıkadamların çoğunluğundan da Kaş ilçesi kıyılarının batıklar açısından zengindir sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca fikrim yok diyenlerin oranının yüksek olması yöre kıyılarında ilk defa dalış yaptıklarının göstergesidir (Tablo 12).

Tablo 12: Kaş İlçesi Kıyıları Batıklar Açısından Zengindir Önermesine İlişkin Katılımcıların Görüşlerinin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	97	38,6	38,6	Kesinlikle Katılıyorum	10	23,3	23,3
Katılıyorum	144	57,4	96,0	Katılıyorum	17	39,5	62,8
Fikrim Yok	5	2,0	98,0	Fikrim Yok	13	30,2	93,0
Katılmıyorum	4	1,6	99,6	Katılmıyorum	1	7,0	100,0
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,4	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	...	...	...
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.4. “Kaş ve Demre ilçesi kıyıları su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktayım” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçesi kıyıları su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktayım önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 12,4, katılıyorum diyenlerin oranı % 47,8, fikrim yok diyenlerin oranı % 5,6, katılmıyorum diyenlerin oranı % 23,5 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 10,7’dir (Tablo 13). Araştırma alanındaki yerli katılımcıların yarısından fazlası (% 60,2) yöre kıyılarının su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktadır. Ancak % 35’a yakın bir kısmı da tanıtımı

yeterli bulmamaktadır. Buna göre yöre kıyılarında su altı dalış turizminin tanıtımı yeterli gibi görünse de, önem verilmesi gereken bir konu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13: Kaş ve Demre İlçesi Kıyıları Su Altı Dalış Turizmi Tanıtımını Yeterli Bulmaktayım Önermesine İlişkin

Görüşlerin Dağılımı							
a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	31	12,4	12,4	Kesinlikle Katılıyorum	7	16,3	16,3
Katılıyorum	120	47,8	60,2	Katılıyorum	23	53,5	69,8
Fikrim Yok	14	5,6	65,7	Fikrim Yok	3	7,0	76,7
Katılmıyorum	59	23,5	89,2	Katılmıyorum	7	16,2	93,0
Kesinlikle Katılmıyorum	27	10,7	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	3	7,0	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı turist olan katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçesi kıyıları su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktayım önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 16,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 53,5, katılmıyorum diyenlerin oranı % 16,2 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 7'dir (Tablo 13). Araştırma alanı kıyıları yabancı katılımcıların büyük çoğunluğu (% 69,8) su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktadır. Bu da araştırma alanı kıyıları su altı dalış turizminde uluslararası tanıtımının iyi yapıldığının bir göstergesidir.

4.2.5. “Kaş ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için geleneler konaklama sorunu yaşamamaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için geleneler konaklama sorunu yaşamamaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 10,8, katılıyorum diyenlerin oranı % 52,2, fikrim yok diyenlerin oranı % 4,4, katılmıyorum diyenlerin % 22,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 10'dur (Tablo 14). Buna göre Kaş ilçesinde çoğunlukla konaklama sorunu yaşanmamasına rağmen, yaklaşık % 33'lük bir katılımcı da konaklama hizmetlerinin yetersizliğine vurgu yapmaktadır.

Tablo 14: Kaş İlçesi Kıyılarına Su Altı Dalış Turizmi İçin Geleneler Konaklama Sorunu Yaşamamaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	27	10,8	10,8	Kesinlikle Katılıyorum	8	18,6	18,6
Katılıyorum	131	52,2	62,9	Katılıyorum	18	41,9	60,5
Fikrim Yok	11	4,4	67,3	Fikrim Yok	1	2,3	62,8
Katılmıyorum	57	22,6	90,0	Katılmıyorum	11	25,6	88,4
Kesinlikle Katılmıyorum	25	10,0	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	5	11,6	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için geleneler konaklama sorunu yaşamamaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 18,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 41,9, fikrim yok diyenlerin oranı % 2,3, katılmıyorum diyenlerin oranı % 25,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 11,6'dır (Tablo 14). Yerli ve yabancı katılımcıların görüşleri benzer sonuçlar içermektedir. Bu da Kaş ilçesinde konaklama yeterli olsa da, geliştirilmesi gereken hizmetlerden biri olduğu açıktır.

4.2.6. “Demre ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için gelenler konaklama sorunu yaşamamaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için gelenler konaklama sorunu yaşamamaktadır önermesinde, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 5,2, katılıyorum diyenlerin oranı % 43,4, fikrim yok diyenlerin oranı 22,7, katılmıyorum diyenlerin oranı % 19,9 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 8,8’dir (Tablo 15). Yerli katılımcıların % 48,6’sına göre Demre ilçesinde konaklama sorunun yaşanmamaktadır. Fikrim yok oranının (%22,7) yüksek olması çoğunlukla Kaş ilçesinde kaldıklarının göstergesidir. Ayrıca katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum oranları da (%28,7) yüksek çıkmıştır. Bu da Demre ilçesinde konaklama imkânlarının yeterli olmadığını göstergesidir.

Tablo 15: Demre İlçesi Kıyılarına Su Altı Dalış Turizmi İçin Gelenler Konaklama Sorunu Yaşamamaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	13	5,2	5,2	Kesinlikle Katılıyorum	5	11,6	11,6
Katılıyorum	109	43,4	48,6	Katılıyorum	15	34,9	46,5
Fikrim Yok	57	22,7	71,3	Fikrim Yok	15	34,9	81,4
Katılmıyorum	50	19,9	91,2	Katılmıyorum	6	14,0	95,3
Kesinlikle Katılmıyorum	22	8,8	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	2	4,6	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı turist olan katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için gelenler konaklama sorunu yaşamamaktadır önermesinde, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 11,6, katılıyorum diyenlerinin oranı 34,9, fikrim yok diyenlerin oranı % 34,9, katılmıyorum diyenlerin oranı % 14 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 4,6’dir (Tablo 15). Yabancı katılımcıların % 46,5’i Demre ilçesinde konaklama sorunu yaşamamıştır. Yerli katılımcılarda olduğu gibi yabancı katılımcılarda da fikrim yok diyenlerin oranı (% 34,9) yüksektir. Katılımcıların yaklaşık olarak 1/5’i de konaklama sorunu bulunduğu işaret etmektedir.

4.2.7. “Kaş ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirilmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 6, katılıyorum diyenlerin oranı % 21,9, fikrim yok diyenlerin oranı % 3,6, katılmıyorum diyenlerin oranı % 59,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 9,2’dir (Tablo 16). Yerli katılımcıların görüşlerine göre Kaş ilçesinde yer alan dalış mevkilerine ulaşmada genellikle sorun yaşanmamaktadır.

Tablo 16: Kaş İlçesinde Yer Alan Dalış Mevkilerine Ulaşmada Sorun Yaşanmaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	15	6,0	6,0	Kesinlikle Katılıyorum	4	9,3	9,3
Katılıyorum	55	21,9	27,9	Katılıyorum	8	18,6	27,9
Fikrim Yok	9	3,6	31,5	Fikrim Yok	...	...	27,9
Katılmıyorum	149	59,3	90,8	Katılmıyorum	24	55,8	83,7
Kesinlikle Katılmıyorum	23	9,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	7	16,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı balıkadamların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 9,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 18,6, katılmıyorum diyenlerin oranı % 55,8 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 16,3'tür (Tablo 16). Yabancı katılımcıların görüşleri ile yerli katılımcıların görüşleri örtüşmektedir. Kaş ilçesinde yer alan dalış mevkilerine ulaşmada çoğunlukla sorun yaşanmadığı sonucuna varılabilmektedir. Yerli ve yabancı katılımcıların Kaş ilçesinde yer alan dalış mevkilerine ulaşmada sorun yaşanmaktadır önermesine yaklaşık % 25 oranında kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum demektedir. Bu görüşün ortaya çıkmasında dalış mevkilerine deniz yolu ile ulaşılmasının rolü bulunmaktadır.

4.2.8. “Demre ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır önermesinde, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 7,2, katılıyorum diyenlerin oranı % 28,7, fikrim yok diyenlerin oranı % 21,9, katılmıyorum diyenlerin oranı % 39 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 3,2'dir (Tablo 17). Bu verilere göre; Demre ilçesinde yer alan dalış mevkilerine ulaşmada sorun yaşanmamaktadır (% 35,9) diyenler ile yaşanmaktadır görüşüne sahip olanlar (% 42,2) birbirine yakın oranlar göstermektedir.

Tablo 17: Demre İlçesinde Yer Alan Dalış Mevkilerine Ulaşmada Sorun Yaşanmaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	18	7,2	7,2	Kesinlikle Katılıyorum	6	14,0	14,0
Katılıyorum	72	28,7	35,9	Katılıyorum	9	20,9	34,9
Fikrim Yok	55	21,9	57,8	Fikrim Yok	10	23,2	58,1
Katılmıyorum	98	39,0	96,8	Katılmıyorum	15	34,9	93,0
Kesinlikle Katılmıyorum	8	3,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	3	7,0	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların sağladığı verilere göre; Demre ilçesi kıyılarında yer alan dalış mevkilerine ulaşmada ulaşım sorunu yaşanmaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 14, katılıyorum diyenlerin oranı %20,9, fikrim yok diyenlerin oranı % 23,2, katılmıyorum diyenlerin oranı % 34,9 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 7'dir (Tablo 17). Yabancı katılımcılar arasında da sorun yaşayanlar ile yaşamadım diyenler hemen hemen birbirine yakındır. Demre ilçesinde de ulaşmada sorun yaşayanların oranının yaklaşık % 42'yi bulması araştırma alanının havaalanına uzak olması yanında birçok dalış mevkisine sadece deniz yoluyla ulaşma imkânı bulunmasından kaynaklanmaktadır.

4.2.9. “Türkiye’de su altı dalış turizmi devlet tarafından yeterince desteklenmektedir” Önermesine İlişkin Görüşlerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Türkiye’de su altı dalış turizmi devlet tarafından yeterince desteklenmektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 6,4, katılıyorum diyenlerin oranı % 28,7, fikrim yok diyenlerin oranı % 9,2, katılmıyorum diyenlerin oranı % 33,5 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 22,2'dir (Tablo 18). Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin oranı % 55,7'dir. Yerli katılımcıların yarısından fazlası su altı dalış turizminin devlet tarafından yeterince desteklenmediği görüşündedir.

Tablo 18: Türkiye’de Su Altı Dalış Turizmi Devlet Tarafından Yeterince Desteklenmektedir Önermesine İlişkin

Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	16	6,4	6,4	Kesinlikle Katılıyorum	3	4,7	4,7
Katılıyorum	72	28,7	35,1	Katılıyorum	4	7,0	11,7
Fikrim Yok	23	9,2	44,2	Fikrim Yok	17	51,2	62,9
Katılmıyorum	84	33,5	77,7	Katılmıyorum	11	23,1	86,0
Kesinlikle Katılmıyorum	56	22,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	8	14,0	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Türkiye’de su altı dalış turizmi devlet tarafından yeterince desteklenmektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 4,7, katılıyorum diyenlerin oranı % 7, fikrim yok diyenlerin oranı % 51,2, katılmıyorum diyenlerin oranı % 23,1 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 14’tür (Tablo 18). Fikrim yok diyenlerin oranı % 51,2 çıkmıştır. Buna göre yabancı katılımcılar su altı dalış turizminin devlet tarafından desteklenip desteklemediğine dair bilgilerinin olmadığı görülmektedir. Bu da normal karşılanabilecek bir durumdur.

4.2.10. “Kaş ve Demre ilçeleri kıyılarında yeterli liman ve liman olanakları bulunmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçeleri kıyılarında yeterli liman ve liman olanakları bulunmaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 16,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 53,4, fikrim yok diyenlerin oranı % 12,4, katılmıyorum diyenlerin oranı % 13,1 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 4,8’dir (Tablo 19). Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı %69,7 çıkmıştır. Kaş ve Demre ilçesi kıyılarında yeterli liman ve liman olanakları bulunduğu düşünülmektedir.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçeleri kıyılarında yeterli liman ve liman olanakları bulunmaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 23,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 44,2, fikrim yok diyenlerin oranı % 20,9, katılmıyorum diyenlerin oranı % 9,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,3’tür (Tablo 19). Yabancı katılımcıların görüşlerini yerli katılımcıların görüşleri destekler niteliktedir.

Tablo 19: Kaş ve Demre İlçeleri Kıyılarında Yeterli Liman ve Liman Olanakları Bulunmaktadır Önermesine İlişkin

Görüşlerin Dağılımı							
a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	41	16,3	16,3	Kesinlikle Katılıyorum	10	23,3	23,3
Katılıyorum	134	53,4	69,7	Katılıyorum	19	44,2	67,4
Fikrim Yok	31	12,4	82,1	Fikrim Yok	9	20,9	88,4
Katılmıyorum	33	13,1	95,2	Katılmıyorum	4	9,3	97,7
Kesinlikle Katılmıyorum	12	4,8	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.11. “Kaş ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi denizaltı flora ve faunasına zarar vermektedir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %13,1, katılıyorum diyenlerin oranı %26,3, fikrim yok diyenlerin oranı %6,1, katılmıyorum diyenlerin oranı %40,2 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %14,3’tür (Tablo 20). Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin oranı %54’3 ulaşırken,

kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı %39,4'ü bulmaktadır. Yöre kıyıları su altı flora ve faunasının dalış turizminden olumsuz yönde etkilendiğini benimseyenlerin % 40'ları bulması dikkate alınması gereken bir görüştür.

Tablo 20: Kaş İlçesi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi Deniz Flora ve Faunasına Zarar Vermektedir Önermesine

İlişkin Görüşlerin Dağılımı							
a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	33	13,1	13,1	Kesinlikle Katılıyorum	3	7,0	7,0
Katılıyorum	66	26,3	39,4	Katılıyorum	15	34,9	41,9
Fikrim Yok	15	6,1	45,4	Fikrim Yok	3	7,0	48,8
Katılmıyorum	101	40,2	85,7	Katılmıyorum	14	32,6	81,4
Kesinlikle Katılmıyorum	36	14,3	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	8	18,5	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %7, katılıyorum diyenlerin oranı %34,9, fikrim yok diyenlerin oranı %7, katılmıyorum diyenlerin oranı %32,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %18,5'dir. Yabancı katılımcıların benzer bir durum fark etmesi, deniz flora ve faunasının risk altında bulunduğunun göstergesidir. Su altı dalış turizminin gelişimine yönelik konularda, bu görüşlerin dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.

4.2.12. “Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermektedir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 12, katılıyorum diyenlerin oranı % 25,5, fikrim yok diyenlerin oranı % 19,1, katılmıyorum diyenlerin oranı % 33,8 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 9,6'dır (Tablo 21). Bu sonuçlara göre Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermemektedir kanaatine ulaşılmakla birlikte, 1/3'ünden fazlası bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 21: Demre İlçesi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi Denizaltı Flora ve Faunasına Zarar Vermektedir Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	30	12,0	12,0	Kesinlikle Katılıyorum	...	...	...
Katılıyorum	64	25,5	37,5	Katılıyorum	14	32,6	32,6
Fikrim Yok	48	19,1	56,6	Fikrim Yok	17	39,5	72,1
Katılmıyorum	85	33,8	90,4	Katılmıyorum	8	18,6	90,7
Kesinlikle Katılmıyorum	24	9,6	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi deniz flora ve faunasına zarar vermektedir önermesine katılıyorum diyenlerin oranı % 32,6, fikrim yok diyenlerin oranı % 39,5, katılmıyorum diyenlerin oranı % 18,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 9,3'tür (Tablo 21). Yabancı katılımcıların Demre ilçesi kıyılarında su altı dalış turizminin deniz flora ve faunasına zarar verip vermediği konusunda herhangi bir fikirlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

4.2.13. “Kaş ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %37,1, katılıyorum diyenlerin oranı %51,3, fikrim yok diyenlerin oranı %6,4, katılmıyorum diyenlerin oranı %3,2 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %2’dir (Tablo 22).

Tablo 22: Kaş İlçesi Kıyıları ve Sualtı Kıyı Jeomorfolojisi Dalış Turizmine Uygundur Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	93	37,1	37,1	Kesinlikle Katılıyorum	20	46,4	46,4
Katılıyorum	129	51,3	88,4	Katılıyorum	14	32,6	79,1
Fikrim Yok	16	6,4	94,8	Fikrim Yok	7	16,3	95,3
Katılmıyorum	8	3,2	98,0	Katılmıyorum	...	...	95,3
Kesinlikle Katılmıyorum	5	2,0	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	2	4,7	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %46,4, katılıyorum diyenlerin oranı %32,6, fikrim yok diyenlerin oranı %16,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %4,7’dir (Tablo 22). Yerli ve yabancı katılımcıların görüşlerine göre Kaş ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygun bulunmaktadır sonucuna ulaşılmaktadır.

4.2.14. “Demre ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 28,3, katılıyorum diyenlerin oranı % 46,6, fikrim yok diyenlerin oranı % 21,1, katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,4 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 1,6’dır. Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları ve sualtı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 34,9, katılıyorum diyenlerin oranı % 34,9, fikrim yok diyenlerin oranı %25,6, katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,3’tür (Tablo 23).

Tablo 23: Demre İlçesi Kıyıları Sualtı Kıyı Jeomorfolojisi Dalış Turizmine Uygundur Önermesine İlişkin Veriler

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	71	28,3	28,3	Kesinlikle Katılıyorum	15	34,9	34,9
Katılıyorum	117	46,6	74,9	Katılıyorum	15	34,9	69,8
Fikrim Yok	53	21,1	96,0	Fikrim Yok	11	25,6	95,3
Katılmıyorum	6	2,4	98,4	Katılmıyorum	1	2,3	97,7
Kesinlikle Katılmıyorum	4	1,6	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a: Yerli; b: Yabancı turist

Yerli ve yabancı katılımcıların görüşlerine göre Demre ilçesi kıyıları ve su altı kıyı jeomorfolojisi dalış turizmine uygundur. Ancak hem yerli, hem de yabancı katılımcılar arasında fikrim yok diyenlerin oranları yüksektir. Bu bulgu; yerli ve yabancı katılımcıların yörenin sınırlı bir kıyı kesiminde dalış yaptıklarının göstergesidir.

4.2.15. “Kaş ilçesi kıyılarındaki dalış okulları dalış yapan balıkadamlara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulanmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarındaki dalış okulları dalış yapan sporculara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulamaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %8,4, katılıyorum diyenlerin oranı %51,8, fikrim yok diyenlerin oranı %13,9, katılmıyorum diyenlerin oranı %19,1 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %6,8’dir (Tablo 24). Bu sonuçlara göre Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış okulları, bu kıyılarda dalış yapan balıkadamlara yönelik periyodik sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulamaktadır.

Tablo24: Kaş İlçesi Kıyılarındaki Dalış Okulları Dalış Yapan Balıkadamlara Yönelik Periyodik Olarak Sağlık Taraması Yapıp Yaptırmadıklarını Sorgulanmaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	21	8,4	8,4	Kesinlikle Katılıyorum	3	7,0	7,0
Katılıyorum	130	51,8	60,2	Katılıyorum	17	39,5	46,5
Fikrim Yok	35	13,9	74,1	Fikrim Yok	8	18,6	65,1
Katılmıyorum	48	19,1	93,2	Katılmıyorum	8	18,6	83,7
Kesinlikle Katılmıyorum	17	6,8	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	7	16,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a: Yerli; b: Yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış okulları bu kıyılarda dalış yapan balıkadamlara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulamaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %7, katılıyorum diyenlerin oranı %39,5, fikrim yok diyenlerin oranı %18,6, katılmıyorum diyenlerin oranı %18,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %16,3’tür (Tablo 24). Yabancı katılımcıların görüşleri ile yerli katılımcıların görüşleri birbirine yakındır. Bu sonuçlar, Kaş ilçesi kıyılarında dalış yapan dalıcılara yönelik periyodik sağlık taraması yaptırıp yaptırmadıkları düzenli olarak sorgulanmaktadır.

4.2.16. “Demre ilçesi kıyılarındaki dalış okulları dalış yapan balıkadamlara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulanmaktadır” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış okulları bu kıyılarda dalış yapan sporculara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulamaktadır önermesine, kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %5,2, katılıyorum diyenlerin oranı %43,4, fikrim yok diyenlerin oranı %28,7, katılmıyorum diyenlerin oranı %17,5 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %5,2’dir (Tablo 25). Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı %48,6’dır. Buna göre yöre kıyılarında faaliyet gösteren dalış okullarının bu kıyılarda dalış yapan balıkadamların periyodik olarak sağlık taraması yapıp yapmadıklarını sorgulamamaktadır sonucuna ulaşılmaktadır.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış okulları bu kıyılarda dalış yapan balıkadamlara yönelik periyodik olarak sağlık taraması yapıp yaptırmadıklarını sorgulamaktadır önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %2,3, katılıyorum diyenlerin oranı %30,2, fikrim yok diyenlerin oranı %41,9, katılmıyorum diyenlerin oranı %14 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %11,6’dır (Tablo 25). Fikrim yok diyenlerin oranı %41,9’dur. Bu sonuca ulaşılmasında yabancı balıkadamların yöre kıyılarında sınırlı sayıda dalış yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 25: Demre İlçesi Kıyılarındaki Dalış Okulları Dalış Yapan Balıkadamlara Yönelik Periyodik Olarak Sağlık Taraması Yapıp Yaptırmadıklarını Sorgulanmaktadır Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	13	5,2	5,2	Kesinlikle Katılıyorum	1	2,3	2,3
Katılıyorum	109	43,4	48,6	Katılıyorum	13	30,2	32,6
Fikrim Yok	72	28,7	77,3	Fikrim Yok	18	41,9	74,4
Katılmıyorum	44	17,5	94,8	Katılmıyorum	6	14,0	88,4
Kesinlikle Katılmıyorum	13	5,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	5	11,6	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.17. “Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri, dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 21,9, katılıyorum diyenlerin oranı % 63,7, fikrim yok diyenlerin oranı % 4,4, katılmıyorum diyenlerin oranı % 8,4 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 1,6’dır (Tablo 26). Bu sonuçlara göre Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri, dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 32,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 55,7, fikrim yok diyenlerin oranı % 2,3, katılmıyorum diyenlerin oranı % 4,7 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 4,7’dir (Tablo 26). Bu sonuçlar, yerli katılımcıların görüşlerini destekler niteliktedir.

Tablo 26: Kaş İlçesi Kıyılarında Faaliyet Gösteren Dalış Tekneleri Dalış İçin Gerekli ve Yeterli Ekipman ve Donanımına Sahiptir Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	55	21,9	21,9	Kesinlikle Katılıyorum	14	32,6	32,6
Katılıyorum	160	63,7	85,7	Katılıyorum	24	55,7	88,3
Fikrim Yok	11	4,4	90,0	Fikrim Yok	1	2,3	90,7
Katılmıyorum	21	8,4	98,4	Katılmıyorum	2	4,7	95,3
Kesinlikle Katılmıyorum	4	1,6	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	2	4,7	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a: Yerli; b: Yabancı turist

4.2.18. “Demre ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %11,2, katılıyorum diyenlerin oranı %52,5, fikrim yok diyenlerin oranı %27,5, katılmıyorum diyenlerin oranı %8 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %8’dir (Tablo 27). Yerli katılımcıların görüşlerine göre Demre ilçesi kıyılarındaki dalış okulları gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir.

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesi kıyılarında faaliyet gösteren dalış tekneleri dalış için gerekli ve yeterli ekipman ve donanımına sahiptir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 18,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 41,9, fikrim yok diyenlerin oranı % 32,5, katılmıyorum diyenlerin oranı % 4,7 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 2,3’tür. Çıkan sonuçlar yerli katılımcıların görüşlerini destekler niteliktedir. Fikrim yok oranını yüksek olması ise yabancı turist olan balıkadamların bu kıyılarda az sayıda dalış yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 27: Demre İlçesi Kıyılarında Faaliyet Gösteren Dalış Tekneleri Dalış İçin Gerekli ve Yeterli Ekipman ve Donanıma Sahiptir Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	28	11,2	11,2	Kesinlikle Katılıyorum	8	18,6	18,6
Katılıyorum	132	52,5	63,6	Katılıyorum	18	41,9	60,5
Fikrim Yok	69	27,5	91,2	Fikrim Yok	14	32,5	89,9
Katılmıyorum	20	8,0	99,2	Katılmıyorum	2	4,7	97,7
Kesinlikle Katılmıyorum	2	,8	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a; yerli, b; yabancı turist

4.2.19. “Dalış mevkilerine trol ve zıpkınla avcılık zarar vermektedir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; dalış mevkilerine trol ve zıpkınla avcılık zarar vermektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %41, katılıyorum diyenlerin oranı %45,8, fikrim yok diyenlerin oranı %4, katılmıyorum diyenlerin oranı %6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %3,2’dir (Tablo 28). Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; dalış mevkilerine trol ve zıpkınla avcılık zarar vermektedir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı %44,2, katılıyorum diyenlerin oranı %23,3, fikrim yok diyenlerin oranı %20,9, katılmıyorum diyenlerin oranı %2,3 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %9,3’tür. Hem yerli, hem de yabancı katılımcılar dalış mevkilerine trol ve zıpkınla avcılık zarar vermektedir önermesine katıldıklarını belirtmiştir. Buna göre yöre kıyılarında trol ve zıpkınla avcılık, dalış mevkilerine zarar vermektedir ve bu durumun önlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 28: Dalış Mevkilerine Trol ve Zıpkınla Avcılık Zarar Vermektedir Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	103	41,0	41,0	Kesinlikle Katılıyorum	19	44,2	44,2
Katılıyorum	115	45,8	86,9	Katılıyorum	10	23,3	67,4
Fikrim Yok	10	4,0	90,8	Fikrim Yok	9	20,9	88,4
Katılmıyorum	15	6,0	96,8	Katılmıyorum	1	2,3	90,7
Kesinlikle Katılmıyorum	8	3,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,3	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

A: Yerli, b: Yabancı turist

4.2.20. “Dalış okullarında dalgıçlara verilen dalış eğitimi süresi yeterlidir” Önermesine İlişkin Verilerin Değerlendirmesi

Yerli katılımcıların görüşlerine göre; dalış okullarında dalgıçlara verilen dalış eğitim süresi yeterlidir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 17,9, katılıyorum diyenlerin oranı % 58,6, fikrim yok diyenlerin oranı % 1,6, katılmıyorum diyenlerin oranı % 14,7 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %7,2’dir (Tablo 29). Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı % 76,5’dir. Bu sonuçlara göre dalış okullarında dalgıçlara verilen dalış eğitimi süresi yeterli bulunmaktadır.

Tablo 29: Dalış İçin Dalgıçlara Verilen Dalış Eğitim Süresi Yeterlidir Önermesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

a	N	Yüzde	Toplam Yüzde	b	N	Yüzde	Toplam Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	45	17,9	17,9	Kesinlikle Katılıyorum	11	25,6	25,6
Katılıyorum	147	58,6	76,5	Katılıyorum	13	30,2	55,8
Fikrim Yok	4	1,6	78,1	Fikrim Yok	...	...	55,8
Katılmıyorum	37	14,7	92,8	Katılmıyorum	14	32,6	88,4
Kesinlikle Katılmıyorum	18	7,2	100,0	Kesinlikle Katılmıyorum	5	11,6	100,0
Toplam	251	100,0	100,0	Toplam	43	100,0	100,0

a; yerli, b; yabancı turist

Yabancı katılımcıların görüşlerine göre; dalış okullarında dalgıçlara verilen dalış eğitim süresi yeterlidir önermesine kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı % 25,6, katılıyorum diyenlerin oranı % 30,2, katılmıyorum diyenlerin oranı %32,6 ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı % 11,6'dır. Yabancı katılımcılarda yerli katılımcılardan farklı olarak kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin oranı % 44,2 çıkmıştır. Bu sonuç; ülkemizde sualtı dalışları için verilen eğitim süresinin yeterli bulunmadığını göstermektedir.

5. TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde yerli ve yabancı balıkadamlara uygulanan anketlerden elde edilen sonuçlar ile Akkoç'un (2013), Gökdeniz ve Diğerlerinin (2010), Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in ve Yaşar'ın (2011) yaptığı araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılacaktır.

5.1. Balıkadamların Öğrenim Durumlarının Karşılaştırılması

Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan yerli balıkadamların öğrenim durumlarını incelediğimizde; lisansüstü öğrenimi görenlerin oranı %23,9, lisans öğrenimi görenlerin oranı %51,8, ön lisans öğrenimi görenlerin oranı %13,1, ortaöğretim öğrenimi görenlerin oranı %8,8, ortaokul öğrenimi görenlerin oranı %1,2 ve ilkokul öğrenimi görenlerin oranı %1,2'dir (Tablo 2). Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan balıkadamların en fazla lisans öğrenimine sahipken, en az ortaokul ve ilkokul mezunu oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu sonuçlara göre yerli balıkadamlar, öğrenim düzeyi oldukça iyi düzeyde olan bireylerdir.

Gökdeniz ve Diğerlerinin (2010) araştırmasında katılımcıların öğrenim durumları incelendiğinde; lisansüstü öğrenimi görenlerin oranı %25, lisans öğrenimi görenlerin oranı %65, ortaöğretim öğrenimi görenlerin oranı %8 ve ilköğretim öğrenimi görenlerin oranı %2'dir (Gökdeniz, Vd., 2010). Ayvalık ilçesi kıyılarında dalış yapan balıkadamların eğitim seviyeleri araştırma alanı kıyılarına kıyasla yüksektir. Bu sonucun çıkmasında; Ayvalık ilçesi kıyıların su altı dalış turizmindeki ulusal tanınırlığı fazla, konum itibarıyla İstanbul'a yakın ve gözde bir destinasyon olmasının yarattığı çekim etkisinin rolü büyüktür.

Akkoç'un (2013) araştırmasında katılımcıların öğrenim durumları incelendiğinde; lisansüstü öğrenimi görenlerin oranı %16, lisans öğrenimi görenlerin oranı %56,8, ön lisans öğrenimi görenlerin oranı %14, ortaöğretim öğrenimi görenlerin oranı %12,1 ve ilköğretim öğrenimi görenlerin oranı %1,2'dir.

Araştırma alanı kıyıları ile Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamların öğrenim durumlarını karşılaştırdığımızda, ilköğretim öğrenimi görmüş olanların oranları eşitken, ortaokul öğrenimi görenlerin oranları da birbirine yakındır. Fakat lisansüstü öğrenim görenlerin oranlarında, araştırma alanı kıyıları Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamlara göre yaklaşık %8 daha fazlayken, lisans öğrenimi görenlerin oranları %5 daha azdır. Ön lisans öğrenimi görenlerin oranlarında araştırma alanı kıyıların Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarına kıyasla daha az olduğu görülür. Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan balıkadamlar ile Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada ilçeleri kıyılarında dalış yapan balıkadamların öğrenim durumları birbirine yakın seviyededir ve birbiriyle örtüşmektedir.

5.2. Balıkadamların Mesleklerinin Karşılaştırılması

Araştırma alanı kıyılarındaki yerli katılımcıların meslek durumlarını incelediğimizde; %13,1'i akademisyen, %6'sı hâkim/savcı/avukat, %10'u mühendis/mimar, %10,8'i öğretmen, %8'i memur, %9,6'sı sağlık çalışanı, %4'ü işçi, %6,2'si serbest meslek, %0,8'i güvenlik görevlisi, %6'sı dalış eğitmeni, %6,4'ü emekli, %6,8'i öğrenci ve %9,3'ü diğer meslek gruplarına aittir (Tablo 3).

Akkoç (2013)'un araştırmasında ise katılımcıların meslekleri incelendiğinde; %4,7'si işçi, %5,4'ü memur, %8,6'sı öğretmen, %7,4'ü akademisyen, %6,6'sı sağlık çalışanı, %3,8'i hâkim/savcı/avukat, %0,8'i güvenlik görevlisi, %1,2'si emekli, %12,1'i mühendis/mimar, %11,3'ü serbest meslek ve diğer meslek gurupları ise %38,9'tur.

Ayvalık ilçesi kıyıları araştırmasında ise katılımcıların meslek durumları incelendiğinde; %4'ü işçi-memur, %8,6'sı öğretmen-akademisyen, %15'i sağlık çalışanı, %7'si hakim/savcı/avukat, %4'ü güvenlik görevlisi, %1'i emekli, %15'i mühendis/mimar, %23'ü serbest meslek ve %15'i diğer meslek gruplarına aittir (Gökdeniz, Vd., 2010).

Araştırma alanı kıyıları ile Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamların meslekleri değerlendirildiğinde; araştırma alanı kıyılarında dalış yapan balıkadamların akademisyen, hâkim/savcı/avukat ve mühendis/mimar gibi gelir durumu iyi mesleklerden bireyler olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Ayvalık ilçesi kıyılarına kıyasla da araştırma alanı kıyıları eğitim seviyesi yüksek balıkadamları kıyılarına çekmektedir. Bu sonucun çıkmasından yöre kıyılarındaki su altı flora, fauna, batık ve yapay resif alanlarının olduğu birçok dalış mevkisinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yöre kıyılarında düzenlenen su altı şampiyonaları yörenin tanınırlığını arttırarak, eğitim seviyesi yüksek kişileri kıyılarına çekmektedir. Yanı sıra araştırma alanı kıyılarında bulunan Uluburun batığının akademik çevrelerce tanıtımı yöre kıyılarının popülerliğini arttırmıştır.

5.3. Balıkadamların Yaş Durumlarının Karşılaştırılması

Araştırma alanı kıyılarındaki katılımcıların yaş durumları incelendiğinde; 18-29 yaş arası olanlar %17,5, 30-39 yaş arasında olanlar %43, 40-49 yaş arasında olanlar %29,1, 50-59 yaş arasında olanlar %8, 60-69 arasında olanlar %2,4'tür. 70 ve üstü yaş grubunda bulunan balıkadam katılımcı bulunmamaktadır (Tablo 4).

Akkoç (2013)'un araştırmasında; Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamların yaş durumları incelendiğinde; 18-29 yaş arasında olanlar %45,5, 30-39 yaş arasında bulunanlar %31,5, 40-49 yaş arasında olanlar %17,5, 50-59 yaş arasında bulunanlar %5,4'tür. 60-69 ve 70 ve üstü yaş grubunda bulunan balıkadam bulunmamaktadır.

Ayvalık ilçesi kıyılarında dalış yapan balıkadamların yaşları incelendiğinde; 18-29 yaş arasında bulunanlar %29, 30-39 yaş arasında olanlar %33, 40-49 yaş arasında olanlar %30, 50-59 yaş arasında olanlar %7 ve 60-69 yaş arasında bulunanlar %1'dir (Gökdeniz, Vd., 2010).

Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan balıkadamlar 30-50 yaş arası yoğunluk gösterirken, Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamlar aynı yaş aralığında dalış yapmaktadır. Ayrıca araştırma alanı kıyılarında 60-69 yaş arasında dalış yapan balıkadamlar da bulunmaktadır. Bu da yöre kıyılarının her yaş grubundan balıkadamları kıyılarına çektiğinin bir göstergesidir. Yöre kıyılarında yaş ve tecrübe durumlarına göre dalış mevkilerinin bulunması bu dağılımda en büyük etkindir. Öte yandan araştırma alanı kıyılarında olduğu gibi Ayvalık ilçesi kıyılarında da yaş aralığı yoğunluğu 30-50 yaş aralığındadır.

Yöre kıyılarında dalış yapan yabancı balıkadamların yaş aralığı incelendiğinde; %11,6'sı 18-29 yaş, %39,5'i 30-39 yaş, %27,9'u 40-49 yaş, %11,6'sı 50-59 yaş ve %9,3'ü 60-69 yaş aralığındadır (Tablo 4). Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017) Kaş ilçesi kıyılarında yaptığı araştırmada yabancı balıkadamların 10-73 yaş aralığında olduğu belirtmiştir. Ayrıca bu araştırmada yörede dalış yapan yabancı balıkadamların çoğunlukla 25-40 yaş aralığında olduğu vurgulanmıştır. Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan balıkadamların 2/3'ü yaş aralığı 30 ile 50 yaş (%67,4) aralığındadır. Bu veriler, Yarmacı ve arkadaşlarının (2017) belirtmiş olduğu yaş aralığını kısmen destekler niteliktedir.

5.4. Balıkadamların Kaç Yıldızlı Balıkadam Olduklarının Karşılaştırılması

Araştırma alanı kıyılarında dalış yapan yerli katılımcıların kaç yıldızlı balıkadam olduklarını incelediğimizde; %33,5'i 1 yıldızlı, %19,1'i 2 yıldızlı ve %47,4'ü 3 yıldızlıdır (Tablo 7).

Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarındaki katılımcıların kaç yıldızlı balıkadam olduklarına bakıldığında; %54,7'si 1 yıldızlı, %38,8'i 2 yıldızlı ve %16,7'si 3 yıldızlı balıkadamlardan oluşmaktadır (Akkoç, 2013).

Araştırma alanı kıyılarında yerli katılımcıların çoğunlukla ya 1 yıldızlı (belli bir tecrübeye sahip) ya da 3 yıldızlı (tecrübeli) balıkadamlardan oluşmaktadır. Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında ise yoğunlukla 1 yıldızlı (belli bir tecrübeye sahip) balıkadamlardan oluşmaktadır. Araştırma alanı kıyılarında tecrübeli veya tecrübesiz dalıcılar için birçok uygun dalış mevkisi bulunmaktadır. Bu durum araştırma alanının daha popüler dalış mevkilerine sahip olması ve daha fazla sayıda balıkadam çekmesiyle açıklanabilir.

Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in çalışmasında ise balıkadamların genellikle en az bir kez dalış yapmış olduğu ve tecrübelerinin bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kaş ilçesi kıyılarına daha önce dalış yapmamış balıkadamların deneme ve eğitim dalışları için geldiklerini de vurgulamıştır. Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017) Kaş ilçesi kıyılarında hem tecrübeli, hem de tecrübesiz birçok balıkadamların dalış yaptığını belirtmiştir. Araştırma alanı kıyılarında da hem oldukça tecrübeli hem deneyimsiz balıkadamlar dalış yapmaktadır. Bu bulgu; Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in araştırmasını destekler nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

5.5. Balıkadamların Hangi Kurum Aracılığıyla Katıldıklarının Karşılaştırılması

Araştırma alanı kıyılarında yerli katılımcıların dalış programlarına hangi kurum aracılığıyla katıldıklarını incelediğimizde; %61,4'ü dalış okulları aracılığıyla, %7,6'sı seyahat acenteleri aracılığıyla, %3,2'si üniversite dalış okulları aracılığıyla ve %27,9'u kendi imkânlarıyla dalış yapmaktadır (Tablo 9).

Ayvalık ilçesi kıyıları araştırmasında katılımcıların hangi kurum aracılığıyla dalış faaliyetlerine katıldıkları incelendiğinde; %41'i dalış okulları aracılığıyla, %13'ü seyahat acenteleri aracılığıyla, %15'i üniversite dalış kulüpleri, %20'si kendi imkanları ve %15'i de eş-dost tavsiyesiyle katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Gökdeniz, Vd., 2010).

Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyıları araştırmasında ise dalış yapan balıkadamların hangi kurum aracılığıyla bu faaliyete katıldıkları incelendiğinde; %59,9'u dalış okulları aracılığıyla, %1,9'u seyahat acenteleri aracılığıyla, %4,7'si üniversite dalış okulları aracılığıyla ve %33,5'i de kendi imkânlarıyla dalış yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Akkoç, 2013).

Araştırma alanı kıyılarında, Ayvalık ilçesi kıyılarına nazaran dalış okulları aracılığıyla su altı dalış aktivitelerine katılım daha fazladır. Öte yandan Ayvalık ilçesi kıyılarında su altı dalış aktiviteleri üzerinde seyahat acenteleri ve üniversite dalış kulüplerinin etkinliği daha fazladır. Ayvalık ilçesi kıyıları ulusal ve uluslararası tanınırlığı olan kıyılardır. Araştırma alanı kıyılarına oranla Ayvalık ilçesi kıyıları dalış mevkilerine kendi imkânlarıyla ulaşım sağlayanların oranı daha azdır. Bunun sebebi Ayvalık ilçesi kıyılarındaki dalış turizminin daha fazla kurumsal organizasyon başarısı göstermesiyle ilişkilidir.

Araştırma alanı kıyılarında dalış okulları aracılığıyla dalış yapan balıkadamların oranı Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış okulları aracılığıyla dalış yapanların oranları ile hemen hemen aynı seviyededir (Akkoç, 2013). Araştırma alanında seyahat acenteleri aracılığıyla dalış yapan balıkadamların oranı (7,6), Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada araştırmasındaki orana (1,9) göre daha yüksektir. Araştırma alanı kıyılarındaki ulusal ve uluslararası çekim etkisine sahip bir turizm yörenin olması, birçok yerli ve yabancı seyahat acentesini kıyılarına çekmektedir. Öte yandan Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında dalış yapan balıkadamların seyahat acenteleri ile dalış aktivitelerine katılma oranlarının düşük olması, daha çok yörenin ulusal çekim etkisi yarattığının bir göstergesidir. Ayrıca araştırma alanında yerli katılımcıların %27,9'u kendi imkânlarıyla dalış yaparken, Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada kıyılarında %33,5'i kendi imkânlarıyla dalış yapmaktadır. Bireysel imkanlara dayalı dalış aktivitelerin yüksek oran teşkil etmesi, dalış turizminin pahalı bir alternatif turistik ürün olmasıyla açıklanabilir.

5.6. Yurt Dışından Gelen Balıkadamların Ülkelerine Göre Karşılaştırılması

Araştırmamızda yabancı katılımcıların %37,2'si Almanya, %9,3'ü İngiltere, %4,7'si Yunanistan, %2,3'ü Mısır, %23,3'ü Rusya, %7'si Ukrayna, %4,7'si KKTC ve %11,6'sı diğer ülkelerden katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 5). Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in araştırmasında Kaş ilçesi kıyılarına su altı dalış turizmi için İngiltere, Almanya, Hollanda ve Belçika ülkelerinden balıkadamlar gelmektedir. Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in araştırmasında; Kaş ilçesi kıyılarına çoğunlukla Almanya, İngiltere, Hollanda ve Belçika ülkelerinden katılım olurken, araştırmamız verilerine göre Almanya ve İngiltere'nin yanı sıra Rusya, Ukrayna ve Yunanistan'dan da katılımların fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.7. En Çok Tercih Edilen/En Gözde Dalış Mevki Karşılaştırılması

Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in yöre kıyılarında en çok tercih edilen dalış mevkisinin Flying Fish (Uçan Balık) mevkisi olduğu belirtilmiştir. Diğer popüler mevki ise Kanyon dalış mevkisi olduğunu belirtmiştir. Yanı sıra yöre kıyılarında Oasis Banko, Deve Taşı ve Likya Batığı dalış mevkilerinin de önemli dalış mevkileri olduğunu belirtmiştir.

Araştırmamızdaki yerli ve yabancı balıkadamların görüşlerine göre ise en fazla tercih edilen dalış mevkilerinin Kanyon, Hidayet Koyu, Flying Fish (Uçan Balık), Neptün Reef, Tünel ve Limanağzı mevkisi olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma; Yarmacı, Keleş ve Ergil (2017)'in belirtmiş olduğu gözde dalış mevkilerini desteklemektedir.

5.8. Su Altı Dalış Turizmini Olumsuz Etkileyen Faktörlere Dair Bulguların Karşılaştırılması

Yaşar (2011), Saros Körfezi kıyılarında su altı dalış turizmini baltalayan önemli bir sorun olarak dalış mevkilerinde trol ve zıpkınla avcılık belirtmiştir. Saros Körfezi kıyılarında su altı flora ve faunası üzerinde tahribatin %80 oranında trolle avcılık, %20 oranında da zıpkınla avcılığın etkili olduğunu belirtmiştir.

Araştırma alanı kıyılarında ise yerli ve yabancı katılımcıların “trol ve zıpkınla avcılık yöre kıyılarına zarar vermektedir” önermesine %90 oranında katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre hem Saros Körfezi kıyılarında, hem de araştırma alanı kıyılarında trol ve zıpkınla avcılık, denizel flora ve faunaya zarar vermektedir. Yöre kıyılarında trol ve zıpkınla avcılık tamamen yasaklanmalıdır ya da sınırlamalar getirilmelidir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Akdeniz Havzası kıyıları su altı dalış turizmi için önemli bir çekiciliğe sahiptir. Gerek birçok Akdeniz ülkesi kıyılarında ve gerekse ülkemiz kıyılarında su altı dalış turizmi büyük ilgi görmektedir. Ege ve Akdeniz kıyılarımızda su altı dalış turizmi hızla gelişen bir sektör haline gelmiştir.

Araştırma kapsamında Kaş ve Demre ilçesi kıyılarında dalış yapan balıkadamlar araştırma alanının evreni olarak kabul edilmiştir. Yöre kıyılarındaki yıllık dalışlar göz önünde bulundurarak, evreni temsil güçteki 294 yerli ve yabancı balıkadam ile anket uygulanmıştır.

Ankete katılan yerli balıkadamların %63,7'si erkek ve %36,3'ü kadındır. Yabancı katılımcıların ise %55,8'i erkek ve %44,2'si kadın balıkadamlardan oluşmaktadır. Hem yerli, hem de yabancı katılımcılarda erkek balıkadam oranı fazladır.

Ankete katılan yerli balıkadamların öğrenim durumlarına bakıldığında; lisansüstü ve lisans öğrenimi görenlerin oranı %75,7'yken, ön lisans, ortaöğretim, ortaokul ve ilkökul öğrenimi görenlerin oranı %24,2 olduğu görülmektedir. Yabancı turist olan balıkadamların ise, lisansüstü ve lisans öğrenim görenlerin oranı %83,7'yken, ön lisans, ortaöğretim, ortaokul ve ilkökul öğrenimi görenlerin oranı %16,2 olduğu görülmektedir. Yöre kıyılarında su altı dalış turizmine katılan yerli ve yabancı balıkadamların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların meslekleri incelendiğinde %13,1'i akademisyen, %6'sı hâkim/savcı/avukat, %10'u mühendis/mimar, %10,8'i öğretmen, %8'i memur, %9,6'sı sağlık çalışanı, %4'ü işçi, %9,2'si serbest meslek, %0,8'i güvenlik görevlisi, %6'sı dalış eğitmeni, %6,4'ü emekli, %6,8'i öğrenci ve %9,3'ü diğer meslek gruplarına aittir. Yabancı turist olan balıkadamların ise %20,9'u akademisyen, %7'si hâkim/savcı/avukat, %16,3'ü mühendis/mimar, %9,3'ü öğretmen, %2,3'ü memur, %4,7'si sağlık

çalışanı, %2,3'ü işçi, %9,3'ü serbest meslek, %14'ü emekli, %7'si öğrenci ve %6,9'u diğer meslek gruplarına aittir. Balıkadamların ekonomik getirisi iyi meslek gruplarına sahip kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Yörenin ekonomik seviyesi iyi durumda olan balıkadamları çekmesi su altı dalış turizminin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

Ankete katılan yerli katılımcıların yaş durumları incelendiğinde 18-40 yaş arası balıkadamlar %60,5'ini oluştururken, 40-70 yaş aralığındaki balıkadamlar %39,5'i oluşturmaktadır. Yabancı turist olan balıkadamların yaş durumlarını incelediğimizde, 18-40 yaş arasındakilerin %55,8'ini, 40-70 yaş arası olanlar %44,2'sini oluşturmaktadır. Buna göre yerli ve yabancı balıkadamların çoğunlukla 18-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Yöre kıyılarında çeşitli deneyim ve tecrübeye sahip balıkadamlara yönelik dalış mevkilerinin bulunması bir avantajdır.

Araştırmaya katılan yerli balıkadamların ikamet yerleri incelendiğinde %35,5'i İstanbul ili, %16,3'ü İzmir ili, %8,4'ü Ankara ili, %22,3'ü Antalya ili ve %12,4'ü diğer illerden dalış yapmak üzere yöreyi ziyaret etmişlerdir. Yabancı turist olan balıkadamların ikamet ettikleri ülkeler incelendiğinde ise %34,9'u Almanya, %4,7'si İngiltere, %11,6'sı Yunanistan, %23,3'ü Rusya, %7'si Ukrayna ve %11,6'sı diğer ülkelerden katılım göstermişlerdir. Yerli balıkadamların yöre kıyılarına çoğunlukla İstanbul, İzmir ve Antalya illerinden katılım sağladığı görülmektedir. Yabancı balıkadamların da çoğunlukla Almanya, Yunanistan ve Rusya'dan katılım sağladıkları görülmektedir. Yöre kıyıları bu açıdan ulusal ve uluslararası bir çekim etkisi yarattığı anlaşılmaktadır.

Ankete katılan yerli balıkadamların yıllık gelirlerine baktığımızda, %15,5'i 2-40 bin TL arası bir gelire sahipken, %84,5'i 40 bin TL ve üstü bir gelire sahiptir. Yabancı turist olan balıkadamların ise, %9,3'ü 2-40 bin \$ arası bir gelire sahipken, %91'i 40 bin \$ ve üstü gelire sahiptir. Yöre kıyılarında dalış yapan yerli ve yabancı balıkadamların ekonomik seviyeleri iyi bireylerdir. Bu da dalış turizminin yöre ekonomisine katkısının yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Yöre kıyılarında dalış yapan yerli balıkadamların %33,5'i 1 yıldızlı, %19,1'i 2 yıldızlı ve %47,4'ü 3 yıldızlı balıkadamlardan oluşmaktadır. Yabancı turist olan balıkadamların ise %37,2'si 1 yıldızlı, %27,9'u 2 yıldızlı ve %34,9'u 3 yıldızlıdır. Buna göre yerli ve yabancı balıkadamların çoğunlukla 1 ve 3 yıldızlı balıkadam olmakla birlikte, 2 yıldızlı balıkadamların oranı da yüksektir. Bu nedenle yöre kıyıları hem tecrübeli, hem de belli bir tecrübeye sahip balıkadamlara hitap etmektedir. Yöre kıyıları yeni tecrübe kazanmak isteyenler için de uygun dalış mevkilerine sahiptir. Ayrıca yabancı balıkadam oranlarının da dengeli bir şekilde dağılması dalış eğitimlerinin sürekliliğinin bir göstergesidir.

Ankete katılan yerli balıkadamların ne kadar süredir dalış yaptıklarına baktığımızda, %35,1'i 1-3 yıl, %22,3'ü 4-7 yıl, %14,7'si 8-10 yıl, %14,3'ü 11-15 yıl, %7,2'si 16-20 yıl, %4,4'ü 21-25 yıl ve %2'si 26 yıl ve üstü süredir dalış yapmaktadır. Yabancı turist olan balıkadamların ise, %30,2'si 1-3 yıl, %25,6'sı 4-7 yıl, %20,9'u 8-10 yıl, %11,6'sı 11-15 yıl, %7'si 16-20 yıl ve %4,7'si 21-25 yıldır dalış yapmaktadır.

Ankete katılan yerli balıkadamların dalış aktivitelerine hangi kurum aracılığıyla katılım gösterdiklerini incelediğimizde %61,4'ü dalış okullarıyla katılım sağlarken, %27,9'u da kendi imkânlarıyla katılmıştır. Yabancı balıkadamların ise %41,9'u dalış okulları, %32,6'sı seyahat acenteleri ve %25,6'sı da kendi imkânlarıyla katılım sağlamıştır. Buna göre yerli balıkadamların katılım sağlamasında dalış okullarının etkinliği göze çarparken, yabancı balıkadamlar da dalış okulları ve seyahat acenteleri aracılığıyla dalış yapmaktadırlar.

Ankete katılan yerli katılımcıların görüşlerine göre; Demre ilçesinde bulunan (Kekova) batık şehir denilen yerleşme kalıntılarının ve arkeolojik kalıntıları yeterli çekicilik yaratmaktadır önermesine yerli katılımcıların %81,7'si katıldıklarını belirtmişken, %12,7'si fikrim yok ve %5,6'sı katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı turist olan balıkadamların %81,4'ü katıldıklarını belirtmişken, %16,3'ü fikrim yok demiş ve %2,3'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Bu sonuçlara göre Kekova'daki batık kent denilen su altı yerleşme kalıntılarının potansiyel anlamda dalış turizminde oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Yöre kıyılarındaki batık alanlarının koruma-kullanma dengesi içerisinde dalış turizmine kazandırıldığında önemi daha da artacaktır.

Ankete katılan yerli balıkadamların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçesi kıyıları su altı flora ve faunası açısından zengindir önermesine %92,4'ü katıldıklarını belirtmişken, %5,6'sı katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı balıkadamların ise %93'ü katıldıklarını belirtmişken, %4,7'si katılmadıklarını belirtmiştir. Bu

görüşlere göre araştırma alanı kıyılarının su altı flora ve faunası bakımından oldukça zengindir. Ancak son zamanlarda ekolojik kapasite aşımıyla türler üzerindeki baskı artmaktadır.

Ankete katılan yerli balıkadamların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyıları batıklar açısından zengindir önermesine %96'sı katıldıklarını belirtmişken, %4'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı turist olan balıkadamların ise %62,8'i katıldıklarını belirtmişken, %30,2'si fikrim yok demiş ve %7'si katılmadıklarını belirtmiştir. Araştırma alanı kıyılarının batıklar açısından zengin olduğu ortak bir görüştür. Ayrıca yöre kıyılarındaki yapay resif alanları ile arkeopark alanlarının bulunması bu sonucun çıkmasında etkili olmuştur.

Ankete katılan yerli balıkadamların görüşlerine göre; Kaş ve Demre ilçesi kıyıları su altı dalış turizmi tanıtımını yeterli bulmaktayım önermesine %60,2'si katıldıklarını belirtmişken, %34,3'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı turist olan balıkadamların ise %69,8'i katıldıklarını belirtmişken, %23,3'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Buna göre yerli balıkadamları araştırma alanında tanıtımı yeterli bulsalar da yaklaşık %35'i yetersiz bulmaktadır. Dolayısıyla araştırma alanı tanıtımı için ulusal düzeyde gerekli çalışmaların artırılması gerekmektedir. Ancak yabancı katılımcıların yoğunluğu tanıtımı yeterli bulmaktadır. Yöre kıyılarının uluslararası arenadaki tanıtımının iyi yapıldığının bir göstergesidir.

Ankete katılan yerli balıkadamların sağladığı verilere göre; Türkiye'de su altı dalış turizmi devlet tarafından yeterince desteklenmektedir önermesine %33,8'i katıldıklarını belirtmişken, %55,8'i katılmadıklarını belirtmiştir. Buna göre araştırma alanı kıyılarındaki su altı dalış turizmi devlet tarafından yeterince desteklenmemektedir.

Ankete katılan yerli balıkadamların görüşlerine göre; Kaş ilçesi kıyılarında su altı dalış turizmi denizaltı flora ve faunasına zarar vermektedir önermesine %39,4'ü katıldıklarını belirtmişken, %54,3'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı balıkadamların ise %41,9'u katıldıklarını belirtmişken, %51,2'si katılmadıklarını belirtmiştir. Hem yerli, hem de yabancı balıkadamlar dalış turizminin su altı flora ve faunasına zarar vermediği görüşünde olsa da aslında zarar verdiği görüşünü benimseyenlerin oranı hayli yüksektir. Bu nedenle su altı dalışları yapan balıkadamların dalış eğitmenleri tarafından uyarılması gerekmektedir.

Ankete katılan yerli balıkadamların görüşlerine göre; dalış için dalgıçlara verilen dalış eğitimi süresi yeterlidir önermesine %76,5'i katıldıklarını belirtmişken, %21,9'u katılmadıklarını belirtmiştir. Yabancı balıkadamların ise %55,8'i katıldıklarını belirtmişken, %44,2'si katılmadıklarını belirtmiştir. Ancak yöre kıyılarındaki dalış okullarında dalış öncesi gerekli olan eğitim yoğunlukla verilmektedir.

Sonuç olarak; araştırma alanı kıyıları su altı dalış turizminde yerli ve yabancı balıkadamların çekim merkezi haline gelmeye başlamıştır. Ancak son zamanlarda dalış baskının artması, yöre kıyılarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle yöre kıyılarındaki dalış turizminin kullanma-koruma dengesi içerisinde kendisine bir istikamet çizmesi gerekir. Bu da hem flora ve fauna çeşitliliğinin korunması, hem de sürdürülebilir bir su altı dalış turizmi açısından gerekli görünmektedir.

Yörede dalış turizminde yaşanan sorunlar şunlardır:

1. Yöre kıyılarında son dönemlerde gelişen su altı dalış turizmi yöredeki su altı flora ve faunasını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca yöredeki diğer deniz turizmi faaliyetlerinin artması da su altı flora ve faunasını olumsuz yönde etkilemektedir.
2. Kekova yöresinin bir kısmı (adanın kuzeyi) su altı dalışlarına kapalıdır. Su altı dalış turizminin önemli çekiciliklerinden olan Kekova Batık kentinin dalışa yasak olması, su altı dalış turizminin yöredeki gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.
3. Mülakatlarda dalış turizmi paydaşları yöre kıyılarında şamandıra eksikliğine vurgu yapılmıştır. Şamandıra eksikliği hem su altı jeomorfolojisine, hem de su altı flora ve faunasına zarar vermektedir. Özellikle yatların kıyı açıklarındaki birçok mevkiye demir atması, kıyı açıklarının flora ve fauna çeşitliliğini olumsuz yönde etkilemektedir.
4. Yöre kıyılarının bazı alanlarında trol ve zıpkınla avcılık yapılmaktadır. Bu avcılık yöre kıyılarındaki balık popülasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir.
5. Özellikle basınç odasının eksikliğine vurgu yapılmıştır. Yöre kıyılarında basınç odasının bulunmaması su altı dalış turizmi açısından büyük bir sorun oluşturmaktadır.

6. Yöre kıyılarında dalış yapmaya gelen yabancı balıkadamların dalış eğitimleri sırasında iletişim sorunundan kaynaklı bazı sorunlar yaşanmaktadır.
7. Arazi çalışmaları sırasında yöre kıyılarında dalış teknelerinin bir kısmının dalış ekipman ve donanımının yetersiz olduğu görülmüştür.
8. Yöre kıyılarında dalış fiyatlarının farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Dalış fiyatlarının dalış okulları inisiyatifinde kaldığı vurgulanmıştır.
9. Yöre kıyılarının Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak korunmasına rağmen, su altı flora ve fauna popülasyonu yeterli şekilde korunamamaktadır. Yöre kıyılarında lahos ve orfoz türlerinde ciddi azalmalar görülmektedir. Yöre kıyılarında izinsiz gece dalışların yapıldığı vurgulanmıştır. Bu dalışlar balıkadamların can güvenliğini tehdit etmektedir.
10. Yöre kıyılarında su altı dalış turizminin devlet tarafından yeterince desteklenmediği belirtilmiştir. Aynı şekilde yerel yönetimlerinde dalış turizmine desteklerinin yetersiz kaldığı söylenmiştir.

Yörede dalış turizminde yaşanan sorunların çözümüne ilişkin getirdiğimiz öneriler şunlardır:

1. Kekova Batık Şehrinin bazı kesimleri su altı dalış turizmine kazandırılmalıdır. Bu batık alanlarının koruma-kullanma dengesi içerisinde dalış turizmine kazandırılmasına dikkat edilmelidir. Buralarda rehber balıkadamlar eşliğinde dalışa izin verilmelidir.
2. Şamandıra kullanımıyla birlikte su altı jeomorfolojisi, florası ve faunası korunmuş olacaktır. Canlı çeşitliliğinin korunmasıyla su altı dalış turizmi olumlu yönde etkilenecektir.
3. Dalış okulları, yöre kıyılarının su altı jeomorfolojisi ve canlı çeşitliliğiyle ilgili bilgi kitapçıkları hazırlayıp balıkadamlara dağıtılmalıdır. Böylece daha bilinçli dalışlar yapılarak, su altı canlılığı korunmuş olacaktır.
4. Dalış, balıkçı, yat ve tur teknelerinin atık sularına yönelik mavi kart sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının da su altını temizleme faaliyetlerini arttırmaları gerekmektedir. Ayrıca yöre halkı, turistler ve tekne sahipleri bu konuda bilgilendirilmeli ve konu ile ilgili eğitimler düzenlenerek, farkındalık düzeyi artırılmalıdır.
5. Yöre kıyıları Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak korunmaktadır. Ancak araştırma alanında avlanması yasak olan bazı türlerin avlandığı bilgilerine ulaşılmıştır. Ayrıca trol ve zıpkınla avcılıkta bazı alanlarda yapılmaktadır. Bu konuda ilgili kamu kuruluşlarının tedbir alması gerekmektedir. Buna yönelik caydırıcı cezalar uygulanması gerekmektedir.
6. Su altı dalış turizminin sürdürülebilir bir şekilde yapılması için, dalış turizminin tüm paydaşlarıyla birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Buna yönelik olarak dalış okulları, su altı dernekleri, yerel yönetimler ve yöre halkı ile işbirliği yapılarak, dalış turizminin sürdürülebilirliği konusunda çalışmalar yapmak gerekmektedir.
7. Yöre kıyılarındaki su altı dalış turizmi sadece dalış okullarının tanıtım ve reklam faaliyetleri ile değil, devlet tarafından da bu faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir.
8. Yöre kıyılarına yeni dalış mevkileri kazandırmak için yapay resifler oluşturulmaktadır. Yapay resif alanı oluşturmak için de gerekli izin işleri çok uzun sürmektedir. Bu nedenle yasal prosedür hafifletilmeli, işlemler hızlandırılmalıdır.
9. Yöre kıyılarında faaliyet gösteren dalış teknelerinin bazılarının yeterli ekipman ve donanıma sahip olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle teknelerin yeterli dalış ekipmanı ve donanımları için kamu tarafından desteklenmeli ve denetlenmelidir.
10. Dalgıç ehliyet alma süreçlerindeki eğitimlerin kalitesi artırılmalı ve bröve alım süreleri uzatılmalıdır. Uygulamalı eğitimlere daha uzun süre ayrılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkoç, T. (2013). Bozcaada, Eceabat ve Gökçeada İlçeleri (Çanakkale ili) Kıyılarında Sualtı Dalış Turizmi.

- (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Aslan, E. (2011). Kekova Bölgesi Limanları (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balkozak, Ö. (2007). Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Gemi Teknolojisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Draman, M. (2012). The Diving Guide Kaş. İstanbul: Denizler Kitapevi Dağıtımı.
- Erkut, O. ve Parker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi. Denizcilik Fakültesi Dergisi. 6(2), 131-144.
- Gökdeniz, A. ve Diğerleri. (2010). Ayvalık'ta Su Altı Turizm Araştırması. Detay Yayınları No:365, Haziran, 2010. Ankara.
- Konurhan, Z.(2019). Kaş ve Demre İlçesi Kıyılarında Sualtı Dalış Turizmi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Yarmacı, N., Keleş, Ç.M., ve Ergil, B. (2017). Sualtı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler: Kaş Örneği. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi. 1(1), 66-87.
- Yaşar, O. (2011). Saros Körfezi Kıyılarında Sualtı Dalış Turizmi. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks (ZfWT).3(1), 33-55.

Siyasi Yapılanma Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin En Liberal Anayasası Olan 1961 Anayasası Ve Özellikleri

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin BALKACI¹

¹Trakya Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, z_balkaci@trakya.edu.tr

Özet: 1960 darbesi ve sonunda gelişen 1961 Anayasası, temel hak ve özgürlükler açısından diğerlerinden farklı uygulamalar getirmiştir. Bu Anayasa demokrasinin temellerini geliştirip pekiştiren, klasik demokrasi anlayışının temel ilkelerini yansıtan ve gerçek bir parlamenter düzene geçişi sağlayan bir Anayasadır. Bununla birlikte 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde halk oylamasına sunulan ilk Anayasadır. 1924 Anayasasına bir tepki olarak da gelişen bu Anayasa mümkün olabilecek bütün durumların düşünüldüğü ve bunlarla ilgili kuralların önceden konulmaya çalışıldığı uzunca bir metin olarak hazırlanmıştır. 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulup kabul edilen bu Anayasa Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları içerisinde en liberal olanıdır.

1960 sonrasında ülkemizin Sosyo-Politik yapısındaki değişimler, Anayasal ve Siyasal yaşam dahil toplumun her alanında yeni bir örgütlenmeye neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Türk Kamu Bürokrasisinde bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. 1961 Anayasasının dördüncü maddesi, 'Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindir. Millet egemenliği Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanılır.' Hükmünü getirerek daha önceki Anayasaların tersine Egemenliğin kullanımında meclise ortak bir takım kamu örgütlerini gündeme getirmiştir. Bu kamu örgütleri, Kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi için kurulan Anayasa Mahkemesi, Yürütme organının bütün işlemleri üzerinde demetim yetkisine sahip olan İdari Mahkemelerin güçlendirilmesi ve memurlara Danıştay'a başvurma hakkının tanınması, yargı bağımsızlığının temini ve Hakimlerin iş güvencelerinin sağlanması için Yüksek Hakimler Kurulu; ülkenin ekonomi ve yatırımlar konusunda politikaların belirlenmesi için Anayasal yetki ile DPT gibi kuruluşlarla seçilmişlerin iktidarını sınırlandıracak düzenlemelere yer vererek bu düzenlemelerle Milli Egemenliğin kullanımında Meclis ile birlikte atanmışlarında ortak olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada 1961 Anayasasının siyasi yapılanma sürecini ele alıp değerlendirmek ve bu süreç içerisinde yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeleri tespit etmek, kişi hak ve özgürlüklerini demokratik ilkeler çerçevesinde belirtmek ve bunları demokratik kurumlarla da destekleyen konular üzerinde çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yüksek Hakimler Kurulu.

1.GİRİŞ

27 Mayıs 1960 tarihinde kendilerine 'Milli Birlik Komitesi' ismini veren 38 subay meşru hükümete darbe yapmış ve yönetime el koymuştur. 1950'den itibaren seçimleri kazanıp iktidara gelen Demokrat Parti ve Adnan Menderes hükümetinin 10 yıllık hükümetine son verilmiştir. İktidar Partisi'nin mensupları ve hükümet içerisinde görev alan başta başbakan ve bakanlar dahi yargılanmışlardır. (Yeşilkaya,2016:2)

1960-1961 yılları arasında gerçekleşen Anayasa oluşum sürecinde, TBMM dağıtılmış ve 1924 Anayasası çok partili hayatın ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılamadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır. Yönetimsel anlamda oluşacak boşluğu gidermek adına Milli Birlik Komitesi adında bir komite oluşturulmuş ve Anayasa kabul edilmeye kadar geçici yasalar çıkarılmıştır. Yeni Anayasa için Milli Birlik Komitesi'nin yanına TBMM yetkilerine sahip sivil bir temsilciler meclisi oluşturulmuş ve Anayasa çalışmalarına başlanmıştır.

Milli Birlik Komitesi, yaptığı darbeden sonra 12 Haziran 1960'da çıkardığı kanun ile geçici bir Anayasa oluşturmuştur. Bu düzende;

- TBMM'nin yetkileri MBK'ya devredilmiştir.
- MBK başkanı, Devlet Başkanındır ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık edecektir. Ayrıca başkomutandır.
- MBK yürütme yetkisini, atadığı bakanlar aracılığıyla kullanır.
- Bakanlar partisizlerden seçilir.
- Yüksek Adalet Divanı, eski Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, İktidar partinin (DP) milletvekilleri ile bu şahısların suçlarına ortak olanları yargılamak için kurulmuştur.

MBK 13 Aralık 1960 tarihinde bir kanun çıkararak, yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlamak için bir Kurucu Meclis'in kurulmasını kararlaştırmıştır. Kurucu Meclis ikili bir meclis olarak tasarlanmıştır. Bu meclisin bir kanadını MBK oluştururken diğer kanadını da Temsilciler Meclisi oluşturmuştur. MBK, başta 38 subaydan oluşup daha sonra 14 subayın tasfiyesi ile üye sayısı 28 subaya düşmüştür. Temsilciler Meclisi ise illerde yapılan üç dereceli seçimlerden, MBK tarafından seçilen üyelere, toplumun çeşitli kademelerinden seçilen, CHP ve CKMP'den seçilen temsilcilerden oluşturulmuştur. (Aslan,2018:1)

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkilî Hakkındaki Kanun'un 34.maddesi Kurucu Meclise Anayasa ile Seçim Kanununu en geç 27 Mayıs 1961 tarihine kadar tamamlayıp kabul etmek yükümlülüğünü vermiş ve 15 günden fazla bir gecikmeyi, Temsilciler Meclisinin yerini yeni bir meclise bırakması gibi bir yaptırıma bağlamıştır.

Bu kanuna dayanılarak çıkarılan Temsilciler ve Kurucu Meclislerin iç tüzükleri, Anayasa ve Seçim Kanunları Komisyonlarına, tasarılarını en geç 10 Mart gününe kadar hazırlamak ve gerekçeleri ile birlikte Temsilciler Meclisine vermek ödevini yüklenmiştir.

Bu açıklık ve yükümlülük karşısında, 157 sayılı Kanuna dayanarak seçilen '20şer kişilik Anayasa ve Seçim Komisyonları' çeşitli Alt Komisyonlar halinde geceli gündüzlü çalışarak tasarılarını 10 Mart'tan da evvel Temsilciler Meclisi Genel Kuruluna getirmeyi başarmışlardır.

Temsilciler Meclisi de bu tasarıların Milli Birlik Komitesi tarafından 27 Mayıs 1961'den evvel tartışma ve kabul edilmesini mümkün kılacak bir tempo ile çalışmaya devam etmiş ve bu suretle Anayasa'nın hazırlanması işi, taahhüt edilen zamanda tamamlanmıştır.(Giritli,1983:121)

Yeni kurulan MBK, sivil yönetime geçiş için güç ve yetkilerini 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclisle paylaşmıştır. Kurucu Meclisin öncelikli görevi yeni bir Anayasa ve ardından temsilde adaleti sağlayacak yeni bir seçim yasasını hazırlamaktır. Kurucu Meclisin kabul ettiği Anayasa ve metni 9 Temmuz 1961'de Türkiye tarihindeki ilk referanduma sunulup halktan %61,7 destek bulunca yürürlüğe girmiştir. (Demir,2019:184)

2.1961 ANAYASASI'NIN HAZIRLANMASI

İktidara el koyan ordu mensuplarının oluşturduğu Milli Birlik Komitesinin amacı yeni bir Anayasa ve seçim kanunu hazırlayarak ' 3 ay içinde seçimlere gidip iktidarı Sivil İdareye bırakmak' idi. (İpekçi,-Coşar,1965:255)

Bu amaçla 'Milli Birlik Komitesini, 30 Mayıs 1960'da resmi gazetede yayınlanan tebliğinde, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir bilim kuruluna yeni bir Anayasa hazırlama görevi vermiştir'. (Gözübüyük,1986:129) Yeni Anayasa hazırlanana kadar, 1924 Anayasasında bazı değişiklikler yapılarak '1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun' (Tanilli,1980:51) adıyla 27 maddelik geçici bir Anayasa ilan edilmiştir.

İstanbul Bilim Kurulu dışında ayrıca 'S.B.F. İdari İlimler Enstitüsünde gerekçeli Anayasa tasarısı hazırlamaya başlamıştır. (Aldıkaçtı,1987:37) Bilim Kurulunca hazırlanacak Anayasa tasarısı, Kurucu Meclisçe oluşturulacak Anayasa Komisyonuna havale edilecek, bu komisyon diğer tasarı ve teklifleri de dikkate alarak gerekli düzenlemeyi yapacak Kurucu Meclis genel kurulunda görüşülüp oylandıktan sonra M.B.K. tarafından halkoyuna sunulmuştur. (Gözübüyük,1986:128)

Milli Birlik Komitesi, Anayasa ve seçim kanununu hazırlayarak 3 ay içinde seçimlere gitmeyi amaçlamıştır. Ancak sadece Anayasanın hazırlanması ve halkoyuna sunulması bile bir yıldan fazla süre almıştır. İstanbul Bilim Kurulu yaptığı uzun çalışmalar sonucu Anayasa Taslağını, Kurucu Meclisçe oluşturulan Anayasa Komisyonuna iletmış, komisyon taslak üzerindeki çalışmalarını tamamladıktan sonra Kurucu Meclise havale etmiştir. 'Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 27.5.1961 tarihinde Kurucu Meclisçe kabul edilmiş, halkoyuna sunmak üzere 31.5.1961 tarihinde resmi gazetede yayınlanmış, 9.7.1961 tarihinde halkoyunca kabul edilmiş ve 20.7.1961 tarihli resmi gazetede 334 sayılı kanun olarak yayınlanmıştır.' (Kuzu,1988:309)

1961 Anayasası bir tepki Anayasasıdır.(Soysal,1977:63) 1924 Anayasası üzerinde oynanan oyunlara ve iktidarın keyfi hareketlerine mücadele etmeyecek şekilde hazırlanmıştır. 1961 Anayasası hazırlanırken aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır:

1. İstanbul Üniversitesi İlim Heyeti tarafından hazırlanan ön tasarı.
2. S.B.F İdari İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanan gerekçeli tasarı
3. Diğer Devletlerin Anayasaları(Fransız IV Cumhuriyet Anayasası, 1948 İtalya Cumhuriyet Anayasası, 1949 Batı Almanya Anayasası)
4. Siyasi Partilerin hazırladıkları Anayasa Projeleri.
5. 1789 Fransız insan ve yurttaş hakları bildirisi.
6. Birleşmiş Milletler insan hakları evrensel bildirisi.
7. Avrupa insan hakları sözleşmesi.
8. 1924 Anayasası ve dolayısıyla I I I. Fransız Cumhuriyet ve Polonya Anayasaları.
(Aldıkaçtı,1987:38)

3. 1961 ANAYASASI’NIN ÖZELLİKLERİ VE 1924 ANAYASASI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1961 Anayasası, bireysel özgürlükleri genişleten son derece özgürlükçü bir Anayasa Yargı tam bir bağımsızlık içinde özgürce çalışma hakkına sahip olmuştur. Bu Anayasa ile iktidarın yetkileri yasama yargı arasında bölünmüştür. Böylece iktidarın ülke yönetimine tam muktedir olması zorlaştırılmıştır. Ayrıca yeni Anayasada Milli Güvenlik Kurulu gibi askeri vesayetin taşıyıcısı yeni kurumlar oluşturulmuştur. TBMM, Millet Meclisi ile senatodan oluşan iki meclise bölünmüştür.(Demir,2019:185) Bu Anayasa da, bir önceki Anayasa olan 1924 Anayasasına kıyasla bir takım farklı özellikleri içermektedir. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin tanımına ‘Sosyal Devlet’ ibaresi eklenmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere TBMM ise iki meclisli bir yönetime geçmiştir. (Hamsici,2017:5) 27 Mayıs’ı gerçekleştiren askerler ömür boyu ‘tabii senatör’ yapılarak bu senatoda yer almaları sağlanmıştır. (Demir,2019:185)

Ayrıca, bu Anayasaya

- Sosyal Devlet kavramı eklenmiştir.
- Güçler ayrılığı sağlanmıştır.
- Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.
- ‘Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmezidirler’ hükmü eklenmiştir.
- İşçi ve memurlara sendika kurma hakkı ile grev hakkı verilmiştir.
- Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.(DPT)
- Üniversiteler ve TRT’ye özerklik verilmiştir.
- Önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı ve gösteri, protesto yapma hakkı güvence altına alınmıştır. (Hamsici,2017:6)

Seçimlerde nisbi temsil sistemi getirilmiştir. Nisbi temsil sistemi arka arkaya denenilen değil biçimleriyle rejimin adeta parçası olmuştur. Gerçi nisbi seçim sistemi, çeşitli görüşlerin parlamentoda temsilini sağlama bakımından siyasi çoğulculuğun ön şartı sayılıyor idiyse de, bu sistemin uzun süre uygulanan barajsız d’Hont yöntemi, özellikle 1973’ten sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesine fırsat vermemiş, oyların önemli kısmı iki büyük parti arasında paylaşılırken, küçük partiler siyasette gerçek güçlerinin çok üzerinde rol üstlenme imkanına kavuşmuşlardır. Bu durum ise, rejimi zaafa uğratan ve büyük partiler arasında görülen kutuplaşmayı körükleyen unsur olarak ortaya çıkmıştır. (Özdemir,1992:205) Daha açık ifade edilecek olursa, çok partili hayatta adaletsizliklere yol açan, çoğunluk seçim sisteminden vazgeçilmesiyle nisbi temsil sistemi ve çok partili bir siyasal hayatın doğal sonucu olarak, Türkiye güçsüz koalisyon hükümetleriyle tanışmıştır. 1960’ların sonunda dünyada yaygınlaşan sol hareketler ve öğrenci eylemleri Türkiye’de de etkili olmuş, mevcut hükümetler boy gösteren kaotik ortamda, düzen sağlamakta güçlük çekmişlerdir. (Dinler,2011:118) Bu Anayasa 1924 Anayasası ile karşılaştırıldığında ise; 1961 Anayasası,1924 Anayasasından farklı olarak iki meclisli parlamento sistemini kabul etmiştir. 1961 Anayasasının 63. Maddesinde;‘TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kurulur’ denilerek oluşturulacak olan meclislerin çalışma şeklini yine Anayasa düzenlemiştir. Oysa 1924 Anayasasında tek parlamento bulunmaktaydı. (Kili,1982:93) 1924 Anayasasına göre ulus adına egemenlik hakkını yalnız TBMM kullanabildiği halde, 1961 Anayasasına göre ulus, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre,

yetkili organlar eliyle kullanır. Böylece meclis, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarılmıştır. Anayasada belirtilen organlardan biri durumuna getirilmiştir. (Gözübüyük,1986:132) ‘1924 Anayasasının uygulamada yarattığı tepkiler, genel oydan çıkan TBMM’ye karşı bir güvensizlik belirtisi olarak böyle aşırı bir formülle ifade edilmiş olmaktadır.’ (Soysal,1977:44) Bu güvensizlik yürütme gücünün kullanılmasında da göze çarpmaktadır. ‘1924 Anayasasının benimsediği Güçler Birliği İlkesi, 1961 Anayasasının Güçler Ayrılığı olarak yansımıştır.’ (Gözübüyük,1986:133) Yürütmeyi kontrol altına alabilmek amacıyla ‘Danıştay’a yürütmeyi denetleme görevi verilmiştir.’ (Soysal,1977:73) 1924 Anayasasının temel hak ve özgürlükleri kısa ve dar bir biçimde ifade edilmiş olmasına karşılık, 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler alanında geniş bir düzenlemeye gitmiş, kişi hakları, sosyal ve iktisadi haklar, siyasal haklar olmak üzere üç bölümde, ortak kuralları da genel hükümler adı altında toplamıştır. (Gözübüyük,1986:134) 1924 Anayasasında açıkça yer almayan ‘Hukuk Devleti İlkesi, 1961 Anayasasının temel ilkelerinden biridir. 1924 Anayasası ile açıklığa kavuşturulmamış olan mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi sağlanmıştır. 1961 Anayasasının 56.maddesinde ‘Siyasi Partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır’ denmektedir. (Kili,1982:89) Oysa 1924 Anayasasında Siyasi Partilerle ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır. Gene 1961 Anayasasının 57. Maddesinde ‘Siyasi Partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel ilkesine uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler kapatılır’ denmektedir. (Kili,1982:90) Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ‘Siyasi Partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir.’ (Gözübüyük,1986:134) şeklindeki hükümle Siyasi Partilerin kapatılması esasına bağlanmıştır.

4.1961 ANAYASASINDA 1971-1973 YILLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE BU ANAYSA İLE PLANLI EKONOMİYE GEÇİŞ

12 Mart Muhtıra’sından sonra Başbakan olan Nihat Erim, istenen Anayasa değişikliklerini gerçekleştirmek üzere faaliyete başladığı günlere, yabancı ülke temsilcileri ile yaptığı bir toplantıda 1961 Anayasası için ‘lüks’ terimini kullanmıştır. (Kuzu,1990:10) Nihat Erim ve Ferit Melen ile sağ görüşlü bakanların çabaları ile 1961 Anayasası üç kez değişikliğe uğramıştır. Değişikliklerden ilki siyasi partilere hazine yardımı yapılması ile ilgili, ikincisi parlamento üyelerinin aylık ve ödenekleri ile ilgili iken Anayasa’nın temel niteliğini zedeleyen asıl değişiklikler ‘temel hak ve özgürlükler’ ile ilgili olanlar ve ayrıca özel kuruluşlar ile ilgili olan değişikliklerdir. Anayasa’nın ikinci kısmında yer alan Temel Haklar ve Ödevler kısmında, ‘Temel Hakların Özü’ şeklinde yer alan 11.madde, ‘Temel Hak ve Hürriyetlerin Özü, Sınırlanması ve Kötüye Kullanılmaması’ şeklinde değiştirilmiştir. Özgürlükler düzeninin temel ilkesi olan ‘serbestlik’ yerine ‘sınırlılık’ getirilmiştir. Yeni 11. Maddenin 3. Fıkrasında bu durum açıkça ifade ediliyordu: ‘Bu Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devleti’nin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet’i ortadan kaldırma kastı ile kullanılamaz.’ (Soysal,1987:117-118) Böylece mahkeme kararı olmaksızın yargıca gazete ve dergi kapatma yetkisi veriliyor, gözaltına alma süresi de önce 7 güne, 1973’de yapılan değişiklikle de 15 güne çıkarılıyordu. Yargı ile ilgili yapılan değişiklikler de siyasi iktidar ile yargı organlarının ilişkilerinde yürütme lehine bazı değişiklikler yapmış, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların sadece şekil bakımından denetlenebileceği (md147/1) belirtilmiş, ayrıca küçük siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açma imkanı ortadan kaldırılmıştır. (Ayan,2007:6) Ayrıca Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Üniversite özerkliği, TRT’nin özerkliği ve devlet memurlarının sendika kurma hakları kaldırılmıştır. MGK kararlarının etkisi arttırılmıştır. Meclisin gensoru yetkisi kısıtlanmıştır. Sıkıyönetim ilan etme sebepleri arttırılmış ve sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır.

Yine bu değişiklikler ile AYM’nin (Anayasa Mahkemesi) denetim ‘şekli’ olacak şekilde kısıtlanmıştır. Askeri otorite güçlendirilerek Askeri Yargının yetkileri genişletilmiş, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur.(Yeşilkaya,2016:2)

1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi (AP) koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1.beş yıllık kalkınma planı, on beş yıllık perspektif planının birinci dilimi olarak hazırlanmıştır. Plan için seçilen model, sektörel boyutları olan basit Harrot-Domar tipi büyüme modeliydi. (Danık,2016:6) 1963-1967 yıllarını kapsayan1.Beş yıllık kalkınma planı ile birlikte tarım dışında sanayiye

ağırlık vererek sanayi yatırımlarına başlanmış ve çok kısa sürede Kütahya Azot Fabrikası, 1964'te Chrysler Sanayi Anonim Şirketi, 1965 Ereğli Demir-Çelik işletmeleri 1965'de Arçelik Çayırova Tesisleri, 1967'de Northern Elektrik Telekomünikasyon Şirketi (Netaş), kurulmuştur. Küçük sektörlerin büyümesi yönünde ele alınan rakamlar gerçekleşmese de büyüme hissedilmeye başlanmıştır. 1968-1972 yılında uygulanan 2. Beş yıllık Kalkınma Planıyla da büyükşehirler dışında diğer illere de sanayi alanında Petro-kimya, çimento, makine, cam sanayilerine yatırım yapılması ve kırsal alanların desteklenmesi şeklinde politikalar izlenmiş ve genel anlamda başarı da sağlanmıştır. Ayrıca sanayi bitkileri ve yağlı tohumların toplam üretim miktarı içindeki payı artmıştır. Bu dönemde 1969'da İzmir Pirelli Fabrikası, 1970'de Çaycuma ve Aksu Kağıt Fabrikaları, 1971'de Dalaman Kağıt Fabrikası açılmıştır. 1973-1978 yılında uygulanan 3. Beş yıllık kalkınma planıyla da ülkede 1968-1972 yılında uygulanan 2.Beş yıllık kalkınma planının da gösterdiği başarının devam ederek artırılması düşüncesi ele alınmıştır. Sanayi-tarım ilişkisinde sanayi bitkileri ve yağlı tohumlar üretimine devam edilmesi gerektiği yinelenmiştir. Ancak 1970'li yılların hemen başında ülkede küçük bir kaosu yaşamış olması biraz şüpheli ve tedbirli kararlar alınması yönünde 1973-1977 kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planda komşularımızla olan ilişkilerin artırılması ve bunun getireceği sonuçların ülke ekonomisi içinde yarar getirmesi hedeflenmiştir. (Doğan,2013:211) Ekonomik olarak 1965-1970 yıllarında kalkınma hamleleri devam etmekle birlikte önce hafif sanayide ilerleyip daha sonra ağır sanayiye geçiş hedeflenmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan 12 Mart Askeri Muhtırası yönetimin değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde hem siyasal alanda meydana gelen bu gelişmeler hem de toplumsal olarak gerçekleşen öğrenci olayları ve şiddet gösterileri ekonomik olarak gelişimin önüne set olmuştur ve sanayileşme ve kalkınma planlarının tam anlamı ile gerçekleşmemesine neden olmuştur. (Danık,2016:4) 1970-1975 döneminin en önemli gelişmeleri ise Ortadoğu savaşlarından sonra meydana gelen petrol krizleri ve 1974 Kıbrıs çıkarmasıdır. Türkiye ekonomisini şüphesiz çok ciddi anlamda etkileyen petrol krizleri bu süreçte yaşamıştır. Ortadoğu savaşından sonraki petrol ambargosu ve OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması Türkiye gibi petrol ithal eden ülkeleri etkilemiştir maliyet artışı ile birlikte pek çok ithal edilen malların fiyatlarının artarak gittiği bir enflasyon problemine dönüşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Kıbrıs Barış Harekati sonrasında meydana gelen maliyet artışı ve uygulanan ambargolar adeta petrol krizinden dolayı sıkıntıda olan ekonomiyi daha da ciddi problemlerin içerisine atmıştır. (Özsoylu,2013:114) 1980'lere doğru dövizin yerli para cinsinden değerini düşük tutan bir döviz kuru politikası uygulanmıştır. Bu kur politikası ile sanayi sektörüne kaynak aktarılır. Böylece sanayi yatırımlar için gerekli yatırım malları ve üretim için gerekli ara malları ucuz olarak ithal etmesi sağlanmıştır. Ancak, bu uygulama sermaye yoğun teknolojilere ağırlık verilmesi ve sanayi mallarının ihracatına önem verilmemesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle dış ticaret açığı büyür. Ekonomi zaman zaman döviz darboğazına düşmüştür. (Doğan,2013:213) döviz gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle reel ithalat 1978 ve 1979'da sırasıyla %35,2 ve %13,2 azalmıştır. Türkiye ekonomisinin ara ve yatırım malları açısından büyük ölçüde dışa bağımlı olmasıyla Gayri Safi Milli Hasıla, 1979'da reel olarak azalma göstermiştir. Üretim azalırken ve maliyetler yükselirken toplam harcamalar azalmamış, böylece enflasyon hızı devam etmiş ve 1979'da %63,9'a ulaşmıştır. (Danık,2016:6)

Sonuç Olarak;

1961 Anayasası içerdiği sosyal haklar açısından, toplumsal güvence ve ulusal egemenliğin sarsılmasını önleyen demokratik, liberal kurumlarla Türkiye'yi tam anlamıyla çağdaş hukuk devleti yapan bu Anayasanın kabulünü izleyen genel seçimden sonra iktidarı sivil yönetime bırakmıştır. Hiç de demokratik olamayan bir şekilde hükümet olan askeri yönetimin önyak olduğu demokratik, hoşgörülü 1961 Anayasası, dünyadaki en ileri Anayasalardan biri olurken kamusal ve bilimsel gelişmelere tanıdığı geniş olanaklarla topluma yepyeni ufuklar açmıştır. (Akgün,2010:145)

KAYNAKÇA

- Akgün,Seçil.Karal (2010).‘Ellinci Yılında 27 Mayıs Hareketi ve 1961 Anayasasının Türkiye’de Anayasal Kültürün Oluşumundaki Rolü’ İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Aldıkaçtı,Orhan (1987). İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası XXIV, Sayı:1-4, İstanbul
- Aslan,Samet.Can (2018), 1961 Anayasası, Kamu Hukuku, Hukuk, BLOG <https://hukukiblog.com>
- Ayan,Sezer (2007).‘Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası’ Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, Sivas

- Danık,Gürkan (2016)'1960-1980 Türkiye Ekonomisi, Sanayi Politikası ve Siyasal Durum- Milli Ekonomi, <https://www.paranomist.com> 22 Mayıs 2016
- Demir,Şerif (2019).Modern Türkiye Tarihi 'Modern Türkiye'de Siyasal Yaşam ve Demokrasi(1938-2019), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara
- Dinler,Veyssel (2011).Siyaset Bilimi'nde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar, 'Anayasal Haklar ve Özgürlükler' Kriter Yayınevi, İstanbul
- Doğan,Mesut (2013). 'Türkiye Sanayileşme Sürecinde Genel Bir Bakış' Marmara Coğrafya Dergisi, (Dergi Park) Sanayi 28, İstanbul
- Giritli,İsmet (1983).Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli, Filiz Kitabevi İstanbul
- Gözübüyük,Şeref, (1986).Anayasa Hukuku, Nadir Kitabevi, İstanbul
- Hamsici,Mahmut (2017)'İkinci Cumhuriyet Anayasası'nın Oylandığı 1961 Referandumu' BBC News/Türkçe
- İpekçi,Abdi-Coşar, Ömer.Sami (1965).İhtilalin İçyüzü,Boyut Sahaf Kitabevi, İstanbul
- Kili,Suna (1982).Türk Anayasaları, Tekin Yayınevi, İstanbul
- Kuzu,Burhan (1990). 1961 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul,
- Kuzu,Burhan (1988).Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, Filiz Yayınevi, İstanbul
- Özdemir,Hikmet (1992).Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, 'Siyasal Tarih 1960-1980', Cem Yayınevi, İstanbul
- Özsoylu,Ahmet.Fazıl (2013).Türkiye Ekonomisi-Tarih Gelişim, Karahan Yayınları, Adana
- Soysal,Mümtaz (1987).100 Soruda Anayasa'nın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Tanilli,Server (1980).Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,İstanbul
- Yeşilkaya,Ertuğrul (2016). 'Anayasa Tarihimiz 5 : 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası' İlim ve Medeniyet Dergisi, İstanbul

A Decision Support System for Employee Scheduling Problem in Hospitality Sector: A Case Study in a Turkish Firm

Emre Berk Ünsal¹

Gülşah Karakaya²

¹Middle East Technical University, emre.unsal@metu.edu.tr

²Middle East Technical University, kgulsah@metu.edu.tr

Abstract: Employee scheduling problems arise in many environments where a group of employees works together. This study deals with the employee scheduling problem in hospitality sector where the employees are supposed to greet and communicate with the guests in the events. The problem is to assign different skilled employees to the events which have different complexity and difficulty levels. We propose a solution method which aims to create better employee schedules in terms of cost and quality of the service. The critical quality dimensions in hospitality environment are summarized from previous studies to create a better schedule in terms of quality. Moreover, the proposed solution method takes workload balance among employees into consideration. The solution method is implemented using the data of a Turkish firm and it is observed that the proposed method performs better than the firm's existing employee scheduling procedure. To further analyze the results, sensitivity analysis is conducted and it is observed that the results of the proposed method are robust against small changes in the input parameters. This study focuses on the establishment of a decision support system for employee scheduling problems in hospitality sector. Specifically, a user-friendly Microsoft Excel-based decision support system is designed to help the decision maker in composing the employee schedules. The details of the decision support system into which the mixed integer programming models are integrated are provided.

Keywords: Employee scheduling, Decision support system, Mixed integer programming, Hospitality sector

1. INTRODUCTION

Employee scheduling is a common problem in several practical applications in which employees work together. Although there are many studies and research about employee scheduling, most of organizations do not use a systematic scheduling model. Instead, they tend to use tentative methods. Usually, the decision maker (DM) in companies only aim to create a schedule considering the constraints of the employees. They settle for a feasible schedule. Despite the difficulty and complexity of the employee scheduling problems, the DMs can get an optimal schedule by using an optimization model instead of a feasible schedule which they create by themselves. The main reasons of difficulty and complexity of the employee scheduling problems can be listed as the constraints of employees and the probability of disparity in employee skills and job requirements. A better employee schedule reduces staff costs which can help a company to obtain a competitive advantage in marketplace. In addition to costs, a better employee schedule increases employee satisfaction and even the quality of service if the company is a service sector company.

Hospitality industry is a service industry which contains a lot of social interaction between the employees and customers. There are so many sectors which fall into hospitality industry such as accommodation, restaurants and tourism. The main purpose of hospitality industry is meeting the needs of the customers by greeting, welcoming, taking care, serving and communicating. Customer satisfaction is the basis of hospitality industry. In our study, we deal with the congress organization sector which is included in hospitality industry. Congress organization companies, organizes the congresses or events of some associations, colleges, societies and governments. Typically, an organization company determines the place which the events or congresses will take place. During the events or congresses, the employees of the organization company try to indulge the customers who are the participants of the events or congresses by greeting, welcoming, taking care and communicating. Although we focus on the congress and event organization companies in the sector, our study guides all the companies in hospitality industry because the main facets of all hospitality industry companies are almost the same.

Although the solution approaches to employee schedule problems in literature generally focus on reducing the scheduling cost, in our study, there are conflicting objectives which are minimization of employee cost and maximization of quality. The quality of employee schedule can be described as the match between employee skills and the complexity of jobs in different dimensions. There is a tradeoff between these objectives which the DM should overcome. Two mathematical models which contain two objective functions separately are constructed by mixed integer programming method in this study. One of the objective functions is cost; the other is the match between employee skills and complexity of jobs, which can be states as quality. Two optimal solutions are obtained as a result of these mathematical models. Moreover, except from optimal solutions, alternative solutions which take both objectives into consideration are presented. The solution method is implemented in a real life organization which is a hospitality sector company. The employee schedule of the company is obtained with the mathematical model which is constructed in this study. The obtained schedule is compared with the current employee schedule of the company.

(Ernst et al., 2004) stated that, a decision support system (DSS) in employee scheduling can provide enormous profits to companies. To help DM, a user friendly DSS is designed for scheduling employees. The DSS finds the optimal schedules in these two dimensions separately and then shows the tradeoff between these dimensions. Over and above DM can determine the level of workload balance which can be stated as the third conflicting objective in our study. The DSS which is created in this study can be used for any organization dealing with scheduling.

The organization of the rest of this study is as follows: Chapter 2 reviews the previous studies about employee scheduling methods and service sector quality dimensions. In Chapter 3, the mathematical models which are created by mixed integer programming are presented. In Chapter 4, the experiments with the data of a real-life company are provided. Chapter 5 presents the results of the solution methods and compares these results with the current state of the company. In this chapter, the contributions of the mathematical models are demonstrated. In Chapter 6, the DSS is explained in detail. Lastly, Chapter 7 discusses the concluding remarks and future study.

2. LITERATURE REVIEW

In this chapter the review of previous studies is presented. The review consists of three main parts which are employee scheduling methods, quality dimensions of hospitality sector and weighting methods.

2.1 Employee Scheduling Methods

(Ernst et al., 2004) present a wide range of review of employee scheduling studies in literature. They base their review upon three dimensions. Firstly, they classify the employee scheduling problems according to problem types. They characterize the employee scheduling problems in six modules, which are demand modelling, days off scheduling, shift scheduling, line of work construction, task assignment and staff assignment. After proposing the modules, they provide characteristics of each module to guide other studies to locate the problem in literature. Secondly, they introduce the most common application areas of employee scheduling problems. They provide important studies in each application area they mention. Lastly, they review the employee scheduling techniques and methods in literature. The most common solution techniques are mathematical programming, metaheuristics and constraint programming according to their review. Moreover, they come up with some comments about suitability of each technique for specific problem types.

(Knighton, 2005) present a personnel tour scheduling problem solution with a mathematical programming approach to minimize the costs. The author develops a linear program which finds the optimal schedule for employees considering some specialized side constraints. The author aims to assign the different skilled and waged employees to tours by procuring the required number of employees for each tour.

After analyzing their problem with the help of (Ernst et al., 2004), (Stollerz and Zamorano, 2014) propose a mixed integer programming (MIP) to optimize their tour scheduling problem for employees with multiple skills. They aim to minimize the assignment cost considering the demand and labor regulations. (Stollerz and Zamorano, 2014) state that the complexity of the problem due to skill diversity makes it impossible for MIP to give a solution in short times. Therefore the authors develop a heuristic method to solve their problem.

Although (Firat and Hurkens, 2011) deal with a production sector problem in their MIP, their study inspires the solution approaches to employee scheduling problems. (Firat and Hurkens, 2011) develop a MIP to find the optimal assignment of technicians to the tasks. The authors are given a set of tasks and a group of technicians which they try to match on the purpose of reducing the employee costs. The skill requirements of each task are different from each other. Moreover, all technicians have different skills. The researchers state that the MIP they developed for their scheduling model cannot give a solution in a reasonable time because it is a NP hard problem. Afterwards, they construct a meta-heuristic method.

(Sadykov and Wolsey, 2003) approach a scheduling problem, which is a multi-machine assignment problem, with integer programming method. Their objective is finding the optimal assignment of jobs to the machines, which provides the minimum assignment costs, considering the release date constraints. (Sadykov and Wolsey, 2003) have a set of jobs and they try to assign these jobs to the machines. The logic of machine assignment problems and employee scheduling problems are parallel.

There are some similarities between the model that we develop in our study and (Knighton, 2005). The most important similarity is that in both problems there are different skill-sets and wage rates within employees. Secondly, the required number of employees in each shift or event is certain in both problems. The MIP that is created by (Stollerz and Zamorano, 2014) and the integer programming model which is developed by (Sadykov and Wolsey, 2003) inspire the model which is proposed in this study since the constraints, objectives and logic are similar. Lastly, the differences between skill requirements of tasks and between technicians' skills in (Firat and Hurkens, 2011) remind the difference in skill requirements in events and difference in employees' skills in our study, as a result we originate from (Firat and Hurkens, 2011) in our research. The similarities are discussed detailed in Chapter 3.

2.2 Quality Dimensions in Hospitality Sector

(Hughes and Rog, 2008) aim to clarify talent management's importance in hospitality organizations. Although talent management has many definitions, it can be perceived as a synonymous with workforce or employee planning. Workforce planning is a general issue which contains many factors to think about. One of them is the match of employee skills and job's skill requirements. This match is an indicator of an effective workforce planning in organizations. According to (Hughes and Rog, 2008) an effective workforce planning increases employee engagement which means employees feel themselves important for the organizations and give their best in each task. Employee engagement boosts firms' performance in the long term.

Tourism and hospitality sectors contain so many social interactions between customers and employees. Since the product is not tangible, the quality of the service can be defined as the image in customer's mind. (Spielmann et al., 2012) highlight the importance of the social interactions in hospitality organizations in order to create a good image in customers' mind. They propose a scale to measure the factors which affects the company image in customer's mind. With the help of the scale, it can be seen that the social interactions play a critical role. In addition to (Spielmann et al., 2012), (Baum et al., 1997) highlight that human factor must be the main focus in hospitality organizations to satisfy customers' expectations due to the social interactions in workplace.

(Bhattacharya et al., 2005) discuss the relationship between firms' performance and flexibility in human resources (HR). The researchers assert that employee skill, employee behavior and HR practice flexibility are positively related to the firm's financial performance. Employee behavior flexibility means the ability

of adopting the behavior of the employees to different types of demands. With the aid of the findings of (Bhattacharya et al., 2005) which state that firms' financial performance increase by the employee behavior flexibility, the employee behavior adaptation to different types of jobs is tried to get obtained by matching the employees' personality attributes with the jobs' challenging features.

Emotional intelligence, one of the popular issues of psychology, has a huge impact on personal relationships and mental health. There has been a lot of study regarding the relationship between emotional intelligence and professional relationships. In one of these researches, (Nikolaou and Tsaousis, 2002) have found out that there is a strong bond between EI and occupational stress. The author claim that, employees with higher EI can manage their feelings and stress better. As a result of managing their feelings and stress better, their interactions in organization are more reliable. Moreover, according to (Nikolaou and Tsaousis, 2002) the performance of employees with high EI can increase when they are assigned to a stressful position in the organization. Besides (Nikolaou and Tsaousis, 2002), (Kim et al., 2012), (Zeidner et al., 2004), (Tischler et al., 2002), (Rosete and Ciarrochi, 2005) and (Bracket et al., 2011) also show that EI helps the employees to be successful in hospitality workplace.

Hospitality sector is a service-intensive sector which leads people factor to come forward. The skills, qualifications and quality of employees play a critical role in firm's performance in this sector. (Hai-yan and Baum, 2006) determine the critical personal skills in hospitality sector with a research in hotels in China. They conducted a survey and applied it in the hotels of the most touristic cities like Beijing, Tianjin, Shanghai, Jinan, Qingdao and Weihai. After collecting and analyzing the result of the survey, they have found out that communication skill, professional and ethical standards and team work skills are the most important employee skills in hospitality sector.

According to (Kusluvan et al., 2010) human resources are one of the key assets of hospitality organizations. They execute a review of human resource management issues in hospitality sector to increase employee performance which plays a significant role in service quality and customer satisfaction. In their review, the authors emphasize the personality and EI of employees. Employee personality and emotional intelligence affect the social interactions and behaviors in hospitality sector. (Kusluvan et al., 2010) compile the previous studies about employee personality and claim that conscientiousness and agreeableness are the most common personality traits that increase employee performance. Both conscientiousness and agreeableness are skills that are positive contributors of a good communication in tourism and hospitality organizations. The authors deal with another critical issue in employee performance which is emotional intelligence. As a result of their wide range review, they find out that customer satisfaction increases as the emotional intelligence of employees rises.

Employee skills issues in hospitality workplaces are main the topic of (Baum, 2002). (Baum, 2002) work on the key employee skills after highlighting the importance of hospitality sector in market although there is a prejudice that hospitality workplaces are low skill economies compared to the other fields. The author summarizes the key employee skills in hospitality sector as communication; experience, information technology and teamwork. After discussing the key skills, the researcher presents some ways to develop these skills in organizations.

As (Saleh and Ryan, 1991) state that, the service is perceived as qualified if the service meets the customers' expectations. To understand the customers' expectations in hospitality workplace, a wide range literature research is done. After the research, some critical dimensions are found to close the gap between customers' expectations and actual service. The dimensions and their references are shown in Table 1.

Table 1: Quality dimensions and references

Quality Dimension	References
Communication (conscientiousness, agreeableness, etc)	(Saleh and Ryan, 1991),(Hai-yan and Baum, 2006), (Baum, 2002), (Kusluvan et al., 2010), (Leonard et al., 2004)
Teamwork	(Hai-yan and Baum, 2006), (Baum, 2002), (Leonard et al., 2004), (Manzoor et al., 2011), (Abdullah et al., 2012)
Emotional Intelligence	(Kusluvan et al., 2010), (Nikolaou and Tsousis, 2002), (Kim et al., 2012), (Zeidner et al., 2004), (Tischler et al., 2002), (Rosete and Ciarrochi, 2005), (Bracket et al., 2011)

2.3 Weighting Methods

The employees are assigned to different events with different importance in our study. To get a better schedule in terms of quality, it is necessary to determine the weights of events with regards to the importance. With the help of weighting the events, mathematical model allows qualified employees to get assigned to more important events. This is critical in customer satisfaction.

(Wang and Luo, 2010) propose some approaches in determining the weights in multiple attribute decision making fields. Basically, the researchers separate the weighting approaches into three main categories, which are subjective weighting, objective weighting and integrated approach. Direct rating method and point allocation methods are some of the most common subjective weighting methods. (Bottomley et al., 2000) make a clear definition for direct rating and point allocation method. Direct rating method is rating each alternative on a scale of 0 to 100. On the other hand, point allocation method is spreading a total of 100 points to the alternatives. Although (Keeney, Kelly and von Winterfeldt, 2006) use point allocation method in their research which is about evaluating the academic programs in United States, (Bottomley et al., 2000) present that direct rating method is more accurate than point allocation method. The reason is that, people cannot give points objectively to the alternatives when they think how many points they have left to spread.

(Roszkowska, 2013) reviews several weighting methods which convert the rankings between alternatives into numerical weights. The types of weighting methods that the author presents can be listed as equal weight method, rank sum weighting method, rank exponent weighting method, inverse or reciprocal weights and rank-order centroid weighting method. The equal weight method is used when the DM has too little information about the priorities about the alternatives. The weights of the alternatives are determined by the number of alternatives. For example, if there are three alternatives available, the weights of alternatives are calculated as 1/3. The rank sum weights are calculated by normalizing the ranks of alternatives by dividing each of them by sum of the ranks. The rank exponent weight method is similar with the rank sum weights method. The difference is that the DM can determine the weight of the most important alternative. The weights of other alternatives are calculated according to the most important alternative. The inverse weights method calculates the weights of the alternatives by dividing each alternative by the sum of reciprocals. The rank order centroid method minimizes the maximum error of the weights by indicating the centroids of all alternative points while conserving the rank order of importance. The formula of rank order weight calculation is presented below. N represents the total number of alternatives, w_j represents the weight of alternative j , r_k represents the rank position of alternative k . As (Roszkowska, 2013), (Ahn, 2011) also presents the concept of ROC weights.

$$w_j = \frac{1}{n} \sum_{k=j}^n \frac{1}{r_k}$$

Considering all of the weighting methods, we decided to use direct rating method in our study because of the effectiveness of this method as stated by (Bottemley et al., 2000) present and the preference of the DM.

3. APPROACH

In Chapter 3, the problem and the solution approach are presented. The details of the problem and the solution method are explained.

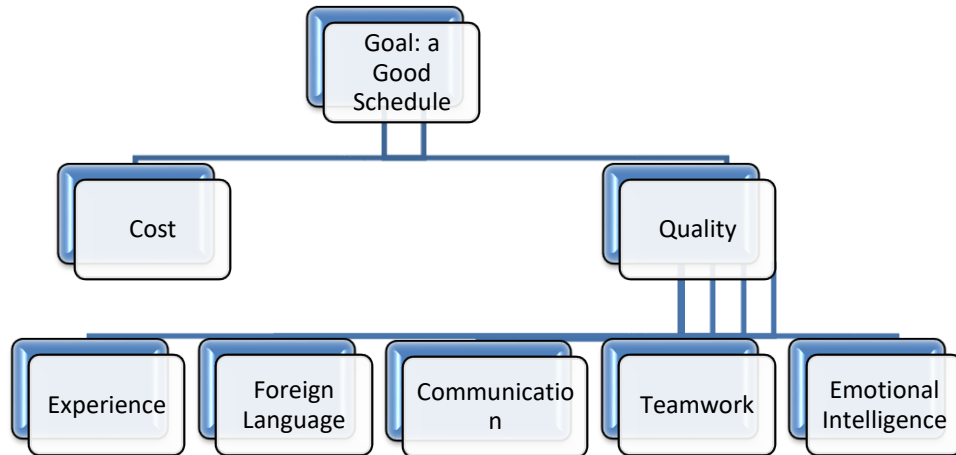
The problem we deal with in our study is included in the scope of employee scheduling problems. We want to schedule the employees of hospitality organizations by taking cost, quality and balanced workload among employees into consideration. The logic of the proposed solution method is assigning the employees to the events or organizations.

There are two main parameters in our problem. One of them is the data of events and the other is data of employees. All the events can have different concepts and requirements. Moreover, the events have different importances from the firms' eye. On the other hand, we classify the employees into four groups according to their titles. The four groups can be listed as; managers, organizers, accountants and interns which can be stated as the main employee titles in hospitality or tourism organizations. Each employee in each group has different skills and wage rates.

One of the aims in the scheduling system is to minimize the employee costs. As mentioned before, each employee has a different wage rate. This means that the amount of money which the firms pay for each employee can be different. Each employee gets a bonus of a predetermined percentage of his/her wage per event if he/she is assigned to an event. Scheduling cost is defined as the total bonuses of all employees. Quality is the second objective in our employee scheduling problem. Quality is defined as the match between employee skills and event requirements and complexity in determined dimensions.

The dimensions in Table 1 are the critical factors that affect the customer satisfaction and work success in hospitality workplaces according to the previous studies. In addition to these quality dimensions, we add two more dimensions, which are experience and foreign language skills as a result of our observation and feedback from the DM. Some of the events can be international, so the foreign language skills of the employees can affect the quality of that events. On the other hand, experienced employees can understand the needs of the guests better than inexperienced ones. As a result, experience of employees is added to the quality dimensions. At the end, the quality perception consists of five dimensions, which are communication, teamwork, emotional intelligence, experience and foreign language skills. The quality dimensions are presented in Figure 1.

Figure 1: Quality Dimensions

After determining the dimensions, the DMs should rate all employees and events in the company for all the dimensions with the direct rating method stated in Chapter 2. The ratings should be given from 0 point to 10 points. The ratings of employees should be given according to their skills and abilities; on the other hand the events should be rated according to the complexity and difficulty. For example, an employee who has good communications skills will get a higher communication rating point. In a similar manner, an event that hosts international participants will get a higher foreign language rating point compared to an event in which all of the participants are local. Each event or employee is evaluated independently. Moreover, the DM must determine importance rating (IR) for all events according to the events' importance from the point of company with direct rating method as in the way that most important job will have the highest weight.

After all the ratings are determined by the DM, the quality point is constituted. The quality contribution of an employee to an event is calculated as the summation of the multiplication of rating of employee, rating of event and IR of event for all dimensions. For example, if employee 1 is assigned to event 1, the quality contribution of employee 1 to event 1 is calculated as, (experience rating (ER) of employee 1)*(ER of event 1)*(IR of event 1) + (foreign language rating (FLR) of employee 1)*(FLR of event 1)*(IR of event 1) + (communication rating (CR) of employee 1)*(CR of event 1)*(IR of event 1) + (teamwork rating (TWR) of employee 1)*(TWR of event 1)*(IR of event 1) + (emotional intelligence (EIR) rating of employee 1)*(EIR of event 1)*(IR of event 1). The total quality point of the general schedule is calculated as the summation of the quality contribution of the attendant employees in all events. Quality point does not have a meaning by its own, but higher quality point means that the characteristics of employees match better with the requirements and complexity of events in the dimensions which are determined above.

After identifying the problem, the mathematical model is constructed by using MIP method.

3.1 Mathematical Model

Sets

T : Set of employee types in company, 1:Managers, 2:Organizers, 3:Accountants, 4:Interns

E_t: Set of available type $t \in T$ employee in company

I : Set of events that the company organizes

Parameters

P_{et} : Cost of assigning employee e of type t to an event

MIN_{ti} : Minimum number of type t employee required for event i

ERE_{e_t} : ER of employee e of type t

FRE_{e_t} : FLR of employee e of type t

CRE_{e_t} : CR of employee e of type t

TRE_{e_t} : TWR of employee e of type t

IRE_{e_t} : EIR of employee e of type t

ER_i : ER of event i

FR_i : FLR of event i

CR_i : CR of event i

TR_i : TWR of event i

IR_i : EIR of event i

IM_i : IR of event i

$d_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{if events } i \text{ and } j \text{ take place at the same time} \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases}$

$e \in E_t \quad i, j \in I \quad t \in T$

Threshold: Workload balance parameter, the maximum difference between the most assigned employee and least assigned employee. This parameter is determined by the DM.

Decision Variable

$x_{e_t i} = \begin{cases} 1, & \text{if employee } e \text{ of type } t \text{ is assigned to event } i \\ 0, & \text{otherwise,} \end{cases}$

$t \in T \quad e \in E_t \quad i \in I$

Cost Minimization Model

Minimize $Z_1 = \sum_{t \in T} \sum_{e \in E_t} \sum_{i \in I} x_{e_t i} * P_{e_t}$

Subject to:

$$\sum_{e \in E_t} x_{e_t i} \geq \text{MIN}_{ti} \quad \forall i \in I, \forall t \in T \quad (1)$$

$$\sum_{i \in I} x_{k_{ti}} - \sum_{i \in I} x_{l_{ti}} \leq \text{Threshold} \quad \forall k, l \in E_t, k \neq l, \forall t \in T \quad (2)$$

$$\sum_{i \in I} x_{k_{ti}} - \sum_{i \in I} x_{l_{ti}} \geq -1 * \text{Threshold} \quad \forall k, l \in E_t, k \neq l, \forall t \in T \quad (3)$$

$$(x_{e_{ti}} + x_{e_{tj}}) * d_{ij} \leq 1 \quad \forall e \in E_t, \forall t \in T, \forall i, j \in I, i \neq j \quad (4)$$

$$x_{e_{ti}} \in \{0,1\} \quad \forall e \in E_t, \forall t \in T, \forall i \in I \quad (5)$$

- (1) is the set of requirement constraints so that minimum number of organizers, managers, accountants and interns are guaranteed to assigned to the events. The constraints are similar to those of Firat and Hurkens (2011) and Sadykov and Wolsey (2003).
- (2) ensures the balanced workload among employees.
- (4) avoids the employees to get assigned to events which take place at the same time. The logic of these constraints is same with Stolletz and Zamorano (2014).
- (5) explains that the decision variables are binary.

Quality Maximization Model

Maximize

$$\begin{aligned} Z_2 = & \sum_{t \in T} \sum_{i \in I} \sum_{e \in E_t} x_{e_{ti}} * ERE_{e_t} * ER_i * IM_i + \sum_{t \in T} \sum_{i \in I} \sum_{e \in E_t} x_{e_{ti}} * FRE_{e_t} * FR_i * IM_i + \\ & \sum_{t \in T} \sum_{i \in I} \sum_{e \in E_t} x_{e_{ti}} * CRE_{e_t} * CR_i * IM_i + \sum_{t \in T} \sum_{i \in I} \sum_{e \in E_t} x_{e_{ti}} * TRE_{e_t} * TR_i * IM_i + \\ & \sum_{t \in T} \sum_{i \in I} \sum_{e \in E_t} x_{e_{ti}} * IRE_{e_t} * IR_i * IM_i \end{aligned}$$

Subject to:

$$(1) - (5)$$

All of the constraints in the quality maximization model are same with the constraints of cost minimization model.

Lastly, a DSS is designed for this scheduling problem to help the DM in handling these conflicting purposes which are cost and quality in this scheduling process. The solution method is integrated into the DSS. The details of DSS are presented in Chapter 6.

4. EXPERIMENTS

In Chapter 4, we present experiments for a Turkish firm which is operating their activities in hospitality sector.

The firm, founded in 2008, is organizing congresses, meetings, events and tours all over the world. The main focus of the firm is medicine and health sector. The firm organizes approximately 30 events per year in which the company touches 60,000 customers. The management office of the firm is located in Istanbul, Turkey. There are 29 employees in the firm.

Firstly, the necessary data is obtained from the company. The DM is the founder and the general manager of the firm and he is not taking charge in events. The DM of the company is asked to evaluate the current employees of the company. The rates are given from 0 to 10. After the evaluation each employee gets a

skill set. Table 2 shows the skill ratings and wage rates of each employee in each title. According to the company policy, each employee gets 10% bonus of his/her monthly wage per event when he/she is assigned to an event. The personal information of employees such as names, surnames are not provided because of the company policy. Instead of names and surnames nicknames which consist of the title name and the sequence are used.

Table 2: Skill ratings and wage rates of employees

Employee	ER	FLR	CR	TWR	EIR	Wage Rate
Manager 1	10	10	10	10	10	15,000
Manager 2	10	10	10	10	10	13,000
Manager 3	10	10	10	10	10	13,000
Manager 4	8	10	10	10	10	9,000
Organizer 1	10	7	10	7	7	6,000
Organizer 2	6	8	8	9	7	4,000
Organizer 3	6	8	9	10	8	4,000
Organizer 4	6	6	8	8	7	3,800
Organizer 5	3	9	6	8	8	2,700
Organizer 6	8	8	8	9	8	4,500
Organizer 7	6	7	8	7	7	4,000
Organizer 8	6	8	7	8	9	3,800
Organizer 9	3	5	10	9	8	2,700
Organizer 10	9	9	8	10	10	5,500
Organizer 11	6	8	7	8	8	4,000
Organizer 12	6	3	8	8	8	4,000
Organizer 13	6	10	8	7	6	4,000
Organizer 14	3	7	9	8	9	3,000
Organizer 15	6	7	7	8	8	3,800
Organizer 16	3	10	8	9	8	2,700
Organizer 17	8	6	9	7	7	4,500
Organizer 18	3	8	7	8	8	3,000
Accountant 1	10	2	2	2	3	6,500
Accountant 2	3	8	7	7	8	3,000
Intern 1	0	8	5	8	6	500
Intern 2	0	9	7	8	7	500

After evaluating the employees and deciding the ratings of them, the DM evaluated the events that the company organizes in 2019. The DM rated the events in six quality dimensions which are five quality dimensions mentioned above and events' importance. The ratings are given from 0 to 10. Table 3 shows the ratings of the events which the company organizes in 2019. Event names are not provided because of company policy.

Table 3: Ratings of Events

Event	ER	FLR	CR	TWR	EIR	IR
Event 1	10	8	10	10	9	10
Event 2	9	8	9	9	7	8
Event 3	10	2	8	9	7	8.5
Event 4	9	6	9	9	8	6.5
Event 5	9	9	8	9	7	7
Event 6	9	8	9	8	9	7.5
Event 7	9	8	9	8	9	7.5
Event 8	8	8	8	7	7	5.5
Event 9	8	8	8	7	7	5.5
Event 10	8	4	7	8	7	3

Event 11	8	8	8	8	7	3
Event 12	5	8	6	5	5	0.5
Event 13	5	8	6	5	5	0.5
Event 14	5	8	6	5	5	0.5
Event 15	6	10	8	7	7	1.5
Event 16	6	10	8	7	7	1.5
Event 17	7	3	6	6	6	2
Event 18	6	8	7	8	7	1
Event 19	6	8	7	8	7	1
Event 20	4	9	6	6	6	0.5
Event 21	4	9	6	6	6	0.5
Event 22	4	9	6	6	6	0.5
Event 23	6	8	7	7	7	1.5

The events that the company organizes in a year are determined at the end of the previous year with a bidding system. The capacity, place and date are determined in bids. It is assumed that place is not important in our problem because the place of the events does not change the schedule. On the other hand capacity and dates are critical. Capacity of the event affects the number of employees required in that event. Dates are also important because scheduling an employee in the events that are planned in the same date intervals is not possible. In current event calendar of 2019, event 2 and event 5 take place in same time, so same employees cannot be assigned to both events. The DM determines the minimum number of employees needed in an event according to the capacity of that event. The required number of employees for the events and the dates of events are obtained. They are shown in Table 4.

Table 4: Required employee numbers and date intervals of events

Event	Minimum Number of Managers	Minimum Number of Organizers	Minimum Number of Accountants	Date Intervals
Event 1	3	12	1	03-06 October
Event 2	2	10	1	01-05 May
Event 3	2	10	1	07-09 February
Event 4	2	12	1	22-25 April
Event 5	2	8	1	03-04 May
Event 6	2	5	1	10 March
Event 7	2	5	1	09 April
Event 8	2	4	1	13-14 June
Event 9	2	4	1	18 April
Event 10	2	6	1	27 March
Event 11	2	5	1	29 November
Event 12	1	3	0	25 May
Event 13	1	3	0	29 June
Event 14	1	3	0	12 October
Event 15	0	3	0	13 April
Event 16	0	3	0	07 September
Event 17	0	3	0	22 June
Event 18	0	3	0	16 October
Event 19	0	3	0	25 November
Event 20	1	3	0	15 April
Event 21	1	3	0	08 June
Event 22	1	3	0	25 October
Event 23	0	3	0	20 October

The last step before the solving the mathematical model is obtaining specific constraints about the events that is going to involve in the model. The minimum numbers of employees for each event are one of the constraints. In addition to this, there is an experience constraint for each event according to the company policy. The company aims to set minimum experience year limits to some events. These limitations are given in Table 5. Experience is defined as the total experience of years of employees in the hospitality sector.

Table 5: Experience constraints of events (maximum number of organizers who have less than 2 years of experience)

Event	Constraint
Event 1	2
Event 2	3
Event 3	4
Event 4	4
Event 5	1
Event 6	1
Event 7	-
Event 8	-
Event 9	2
Event 10	2
Event 11	2
Event 12	2
Event 13	2
Event 14	2
Event 15	2
Event 16	2
Event 17	2
Event 18	2
Event 19	2
Event 20	2
Event 21	2
Event 22	2
Event 23	2

To ensure the specific experience constraints of the company, an experience constraint is added into the mathematical models. Two extra parameters are needed to construct the experience constraint. The parameters and constraint are shown below.

Parameters:

MT_i : Maximum number of organizers who have less than 2 year experience for event $i \in I$

$$TE_{e_2} = \begin{cases} 1, & \text{if organizer } e \text{ is less then 2 years experienced} \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases}$$

Experience constraint:

$$\sum_{e \in e_2} x_{ei} * TE_{e_2} \leq MT_i$$

5. RESULTS AND DISCUSSIONS

In Chapter 5, the results of the mathematical models will be shown. After constructing the mathematical models and obtaining the necessary data from the company, the models are solved with optimization software CPLEX OPL v12.8. The optimal employee schedules will be presented for both cost minimization

and quality maximization models. Afterwards, four other solutions will be provided except the optimal solutions. In addition, the difference in schedule costs will be shown in different workload balance threshold parameters. Lastly, the solutions will be compared with the current schedule of the company.

5.1 Cost Minimization Model Solution

The cost minimization model which is constructed in Chapter 2 is solved with the data which is provided by the company by using optimization software. The objective function value which is the schedule cost of year 2019 is founded as 84,850 TL. The quality value which is the second objective of our scheduling problem is calculated as 278,000 where the cost is minimized. The solution time is 05.92 seconds. The detailed schedule for managers, organizers, accountants and interns are shown in Table 6. If there is a “1” in a cell, it means that the corresponding employee is assigned to the corresponding event. If there is a “0” in a cell, it means that the corresponding employee will not take a role in corresponding event. Table 6 is presented below. In the detailed schedule, it can be observed that Accountant 1 and Intern 2 are assigned to only one event. These two employees can be utilized better as their current workload is below the average. This will be in line with the workload balance equity concerns of the DM.

Table 6: 2019 schedule of managers, organizers, accountants and interns in the optimal solution of cost minimization model

	Events																						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Man1	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Man2	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Man3	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Man4	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Org1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1
Org2	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Org3	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
Org4	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org5	1	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org6	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org7	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Org8	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Org9	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0
Org10	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Org11	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1	0
Org12	1	0	0	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Org13	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Org14	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Org15	1	0	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org16	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org17	1	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org18	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Acc1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Acc2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Int1	0	0	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Int2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

5.2 Quality Maximization Model Solution

As the cost minimization model, quality maximization model is solved with the data obtained from the company by using optimization software. The objective function value which is the quality value of the schedule of 2019 is founded as 524,423.5. The cost of this schedule is calculated as 221,280 TL. The solution time is 02.31 seconds. The detailed schedule is shown in Table 10 which shows the schedules of managers, organizers, accountants and interns.

Table 7: 2019 schedule of managers, organizers, accountants and interns in the optimal solution of quality maximization model

	Events																						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Man1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Man2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Man3	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Man4	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Org1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org3	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org4	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Org5	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1	0
Org6	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org7	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
Org8	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org9	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1
Org10	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org11	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0
Org12	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Org13	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
Org14	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1
Org15	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0
Org16	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Org17	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Org18	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0
Acc1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Acc2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Int1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Int2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

5.3 Workload Balance – Cost Analysis

In our employee scheduling problem there are two objectives which are minimizing the cost and maximizing the quality. In addition to these two objectives, the balanced workload among the managers and organizers is another point which is taken into consideration in the mathematical models. The workload balance is not defined as an objective, but there is a constraint which limits the difference between the maximum and minimum number of events that an employee is assigned. This constraint provides equity in workload. We use a predetermined threshold level which is defined by the DM

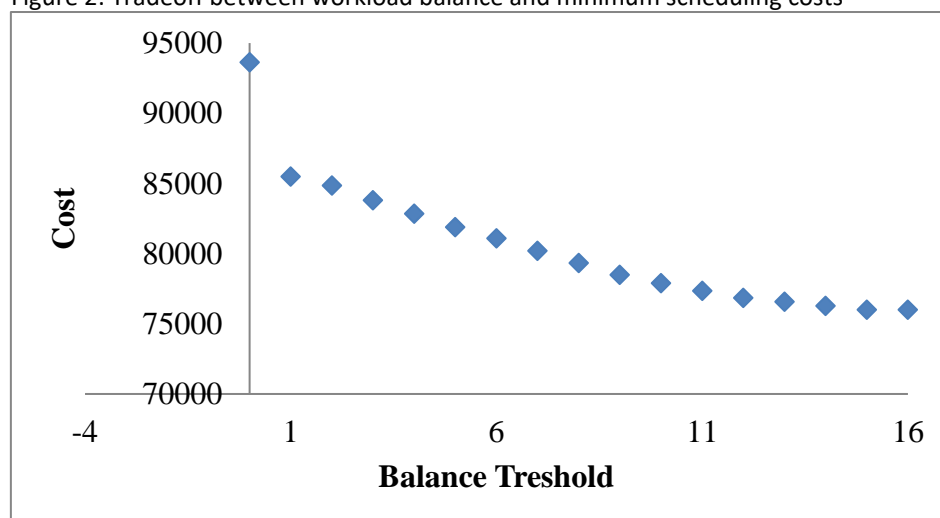
beforehand. That is, the difference in event numbers to which managers or organizers assigned cannot exceed this workload balance threshold. For example, if an organizer is assigned to six events and the workload balance threshold is two, then other organizers can be assigned to four, five, six, seven or eight events. If the workload balance threshold is set as zero by the DM, all the managers and organizers should be assigned to the same number of events. The current workload balance threshold is decided as two by the DM. The cost minimization and quality maximization models are solved with the current workload balance threshold. To see how workload balance threshold parameter affects the scheduling costs, different solutions are obtained by using different workload balance threshold parameters and report the corresponding cost values in Table 8.

Table 8: Minimum scheduling costs for different workload balance parameters

Workload Balance Threshold	Scheduling Cost(TL)
0	93,650
1	85,500
2	84,850
3	83,800
4	82,850
5	81,900
6	81,100
7	80,200
8	79,350
9	78,500
10	77,900
11	77,350
12	76,860
13	76,570
14	76,280
15	76,020
16	76,020

The tradeoff between workload balance and scheduling costs is shown visually in Figure 2. As it can be observed from the Figure 2, the scheduling costs decreases when the workload balance threshold increases. The scheduling cost is highest when the firm decides to assign the each employee exactly the same number.

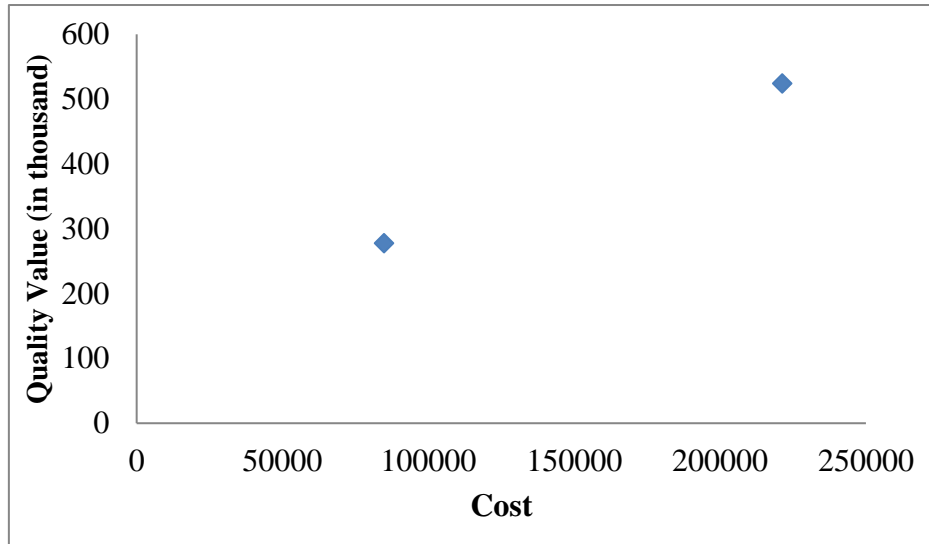
Figure 2: Tradeoff between workload balance and minimum scheduling costs

5.4 Alternative Solutions

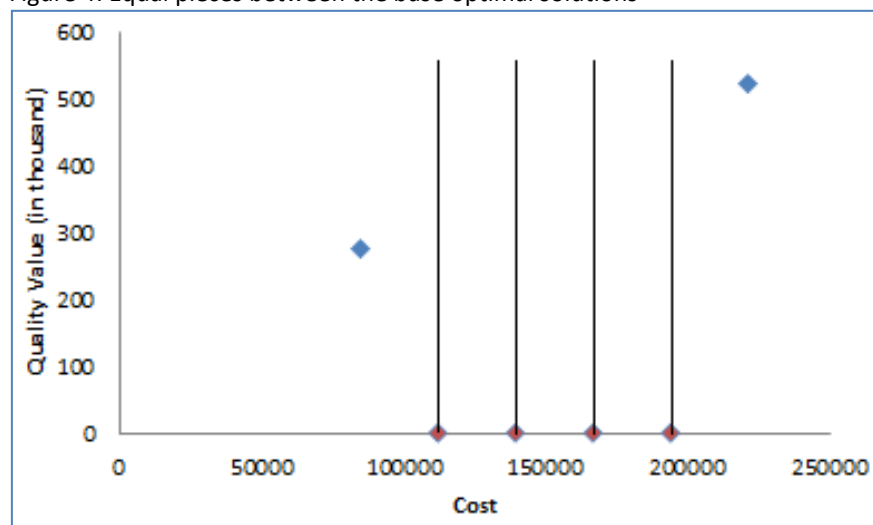
Two base optimal solutions are founded by solving the cost minimization and quality maximization models. The minimum scheduling costs is founded as 84,850 TL and the quality value is 278,000 when the cost is minimum. The maximum quality value is founded as 524,423.5. The cost is 221,280 TL when quality value is maximum. The detailed schedules are provided in Table 6 and 7. It can be seen that there is a tradeoff between cost and quality. The base optimal solutions are shown together in Figure 3.

Figure 3: Optimal solutions of cost minimization and quality maximization models

In our study, we seek to present alternative solutions besides to the two base optimal solutions. We intended to find four alternative solutions. To obtain these alternative solutions we divided the range between the maximum and minimum cost into five equal pieces. The maximum cost is 221,280 TL and the minimum cost is 84,850 TL. The difference between them is 136,430. If this difference is divided into five equal, one piece corresponds to 27,286. The equal pieces are shown in Figure 4.

Figure 4: Equal pieces between the base optimal solutions

After dividing the range into five pieces, we wanted to find the maximum quality value in each line in Figure 4. To find the maximum quality value, we added a constraint in quality maximization model which

limits the scheduling cost. The cost is defined as $\sum_{t \in T} \sum_{e=1}^{E_t} \sum_{i=1}^I x_{eti} * P_{et}$. We defined this cost function as “SchedulingCost” and the constraint which is shown below is added into the quality maximization model.

$$\text{SchedulingCost} \leq \dots;$$

Afterwards, the right-hand side of the constraint is set as the cost value of the lines one by one which are described in Figure 4 and the quality maximization model is solved four times. The corresponding values that are used in the constraints are 112,136, 139,422, 166,708 and 193,994. The constraints which are added to the quality maximization model are shown below with the right-hand side values.

$$\begin{aligned} \text{SchedulingCost} &\leq 112,136; \\ \text{SchedulingCost} &\leq 139,422; \\ \text{SchedulingCost} &\leq 166,708; \\ \text{SchedulingCost} &\leq 193,994; \end{aligned}$$

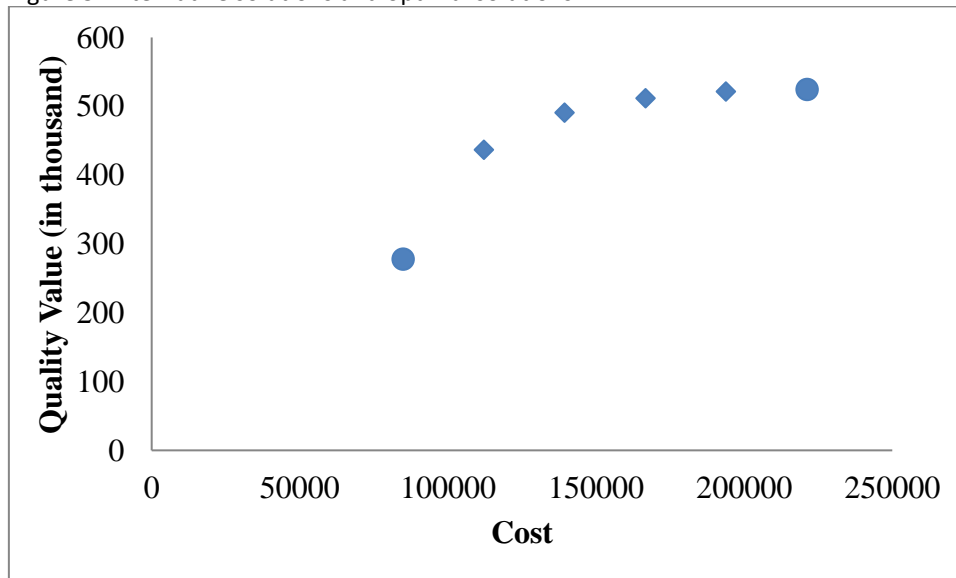
These constraints are added one by one and the model is solved four times. The solutions are shown in Table 9.

Table 9: Alternative solutions

Cost	Quality
112,120	436,536.5
139,410	490,492.5
166,680	511,702.5
193,880	521,336

These solutions show the maximum quality values in limited costs to the DM. These solutions are presented with the original optimal solutions in Figure 5 where the circles show the optimal solutions and the squares show the alternative solutions.

Figure 5: Alternative solutions and optimal solutions

5.5 Comparison of Existing Schedule in the Firm and Proposed Solutions

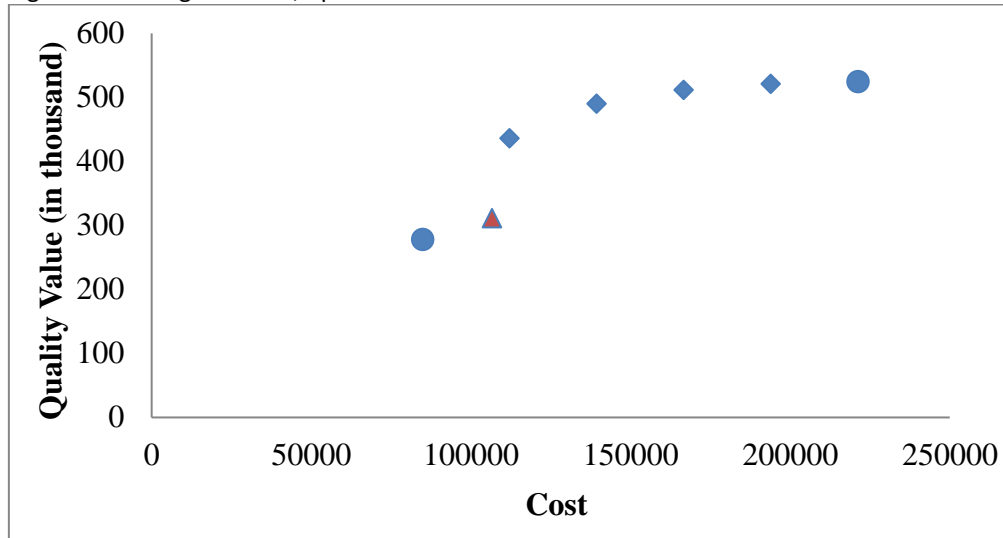
In this section, the firm’s current employee schedule and the results of mathematical models is compared. To make the comparison, firstly the company’s current schedule is obtained. Table 10 shows the existing schedule of managers, organizers, accountants and interns.

Table 10: Existing schedule of managers, organizers, accountants and interns

	Events																						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Man1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0
Man2	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Man3	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Man4	0	1	1	0	1	0	0	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Org1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Org2	1	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Org3	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
Org4	1	0	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Org5	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Org6	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Org7	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Org8	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Org9	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Org10	0	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Org11	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
Org12	1	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Org13	1	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Org14	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
Org15	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Org16	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Org17	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Org18	0	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Acc1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Acc2	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Int1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Int2	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

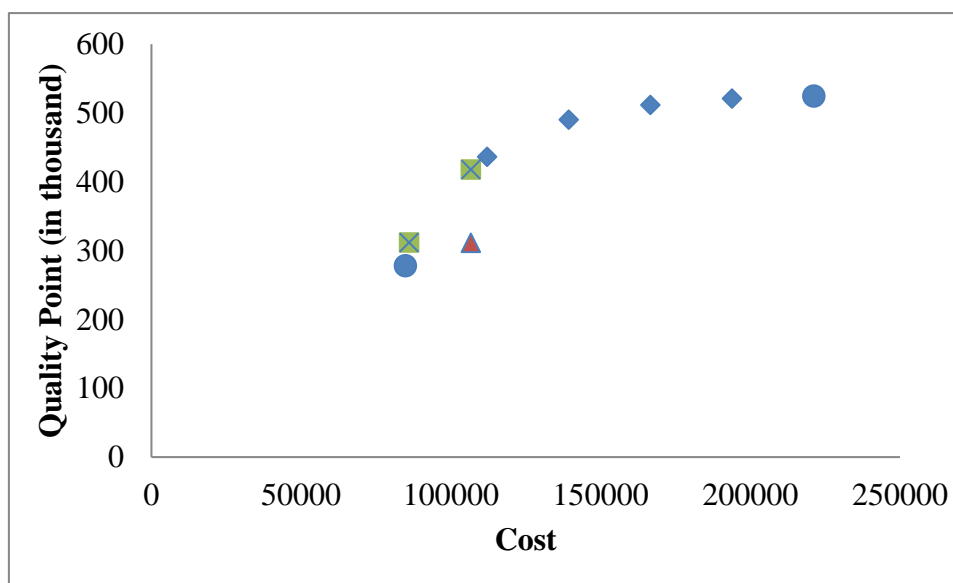
After obtaining the existing employee schedule of 2019 from the company, the scheduling cost and quality point are calculated. Scheduling cost is 106,690 TL and quality value is 311,118.5. The existing schedule's cost and quality value are added to the Figure 3 and Figure 4 is obtained. Figure 6 shows the company's current schedule and the six schedules which is created by the mathematical models in previous chapters. The circles show the optimal solutions, the squares show the alternative solutions and the triangles shows the current schedule.

Figure 6: Existing schedule, optimal solutions and alternative solutions

It is not possible to make a comparison between the current schedule and six solutions which are obtained from the mathematical models because the alternative solutions and extreme optimal solutions do not dominate the existing schedule of the company. To make a comparison, we intended to find two solutions which are at the same cost with the current schedule and at the same quality value with the current schedule separately. Firstly, we updated the cost constraint in quality maximization model and we changed the right-hand side of the constraint as the current scheduling cost which is 106,690 TL. The cost of this new schedule is 106,690 TL and quality value is 417,875. After solving the quality maximization model, the objective function in quality maximization model is defined as quality function and this function is added as a constraint in cost minimization model. The current schedule's quality value is set as the right-hand side of the quality constraint in cost minimization model and the new cost minimization model is solved. The cost of the solution is 86,050 TL and the quality value of the solution is 311,410. These solutions are shown with the previous solutions and current schedule in Figure 7. The points which are marked with a cross and a square are the new two solutions which are obtained in this section.

Figure 7: Current schedule, optimal solutions, alternative solutions and dominating solutions

It is shown that, the new two solutions dominate the current schedule. This means, a solution at almost same quality point with a lower cost or a solution at same cost with a higher quality point is possible with the mathematical models which are constructed in our study.

5.6 Sensitivity Analysis

In this section, we further investigate the sensitivity of the proposed mixed integer programming model through detailed analysis. We intended to capture if the proposed model is robust to small changes of parameters which are determined by the DM. For this analysis, we evaluate the effect of quality ratings of the employees and events to the scheduling decision by changing their values within the range of $\pm 5\%$ of current values. We generated 10 random ratings within the range of $\pm 5\%$ of each employee and event rating for each employee and event in each dimension which are explained in Chapter 3. After the generation of random ratings, we design 50 test problems with the random ratings and solve them. We found out that the schedule do not change in these 50 test problems. As a result, it can be stated that the proposed mixed integer programming model is not sensitive to small changes in the parameters.

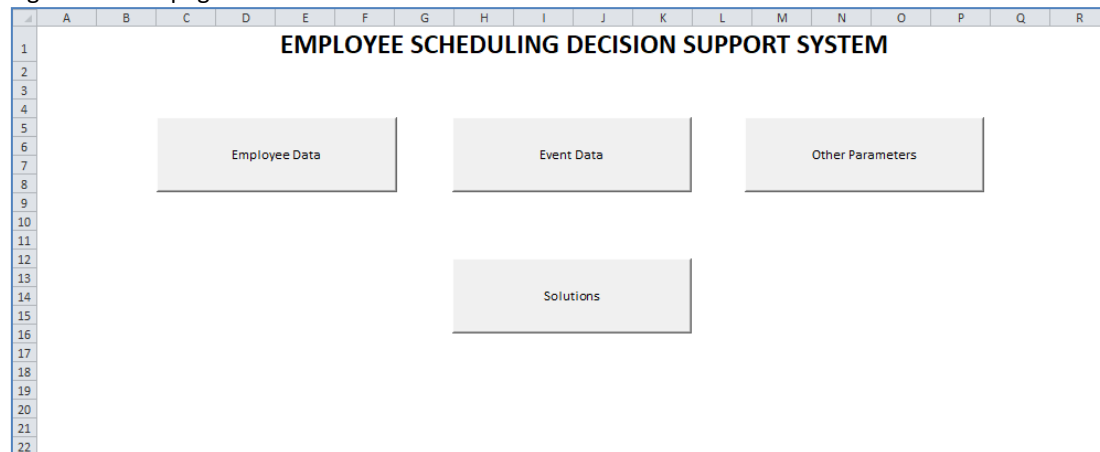
6. DECISION SUPPORT SYSTEM

In this chapter, the DSS for the employee scheduling problem is presented.

A user-friendly DSS is designed for the hospitality organizations to schedule their employees by using our proposed solution approach. The parameters used in the employee scheduling problem which are event number, employee number, event's characteristics, employee's characteristics, event dates and employee's wage rates can vary in time. The DSS can handle this change. The DSS is based on Microsoft Excel and Microsoft Visual Basic. We incorporated our models into the designed DSS. The mathematical models are solved in Excel Solver Add-In. DSS is designed to create the employee schedules at the beginning of the year because event calendar is set yearly. DM can change every parameter in the problem and get the new solutions. The details of designed DSS are shown below.

There is a main page of the DSS which contains 4 buttons. The main page is shown in Figure 8.

Figure 8: Main page of DSS

DM can click on these 4 buttons. If DM clicks on "Employee Data" button, a new page appears. DM can change all parameters about employees on this page. Employee title parameter is limited. DM can set the title as "Manager", "Organizer", "Accountant" or "Intern". The points should be given from 0 to 10. After changing the data, DM should click on "UPDATE" button. DM can add more employees to the system or delete some of the employees. If DM renounces changing, "Main Page" button should be clicked. Figure 9 shows the employee data page.

Figure 9: Employee data page

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	Main Page	Employee Title	Employee No	Years of Experience	Experience Point	Foreign Language Point	Communication Point	Team Work Point	Emotional Intelligence Point	Wage Rate	
2	UPDATE	Manager	1	10	10	10	10	10	10	15000	
3		Manager	2	8	10	10	10	10	10	13000	
4		Manager	3	6	10	10	10	10	10	13000	
5		Manager	4	3	8	10	10	10	10	9000	
6		Organizer	1	5	10	7	10	7	7	6000	
7		Organizer	2	2	6	8	8	9	7	4000	
8		Organizer	3	2	6	8	9	10	8	4000	
9		Organizer	4	2	6	6	8	8	7	3800	
10		Organizer	5	1	3	9	6	8	8	2700	
11		Organizer	6	3	8	8	8	9	8	4500	
12		Organizer	7	2	6	7	8	7	7	4000	
13		Organizer	8	2	6	8	7	8	9	3800	
14		Organizer	9	1	3	5	10	9	8	2700	
15		Organizer	10	4	9	9	8	10	10	5500	
16		Accountant	1	6	10	2	2	2	3	6500	
17		Accountant	2	1	3	8	7	7	8	3000	
18		Intern	1	0	0	8	5	8	6	500	
19		Intern	2	0	0	9	7	8	7	500	
20		Manager									
21		Organizer									
22		Accountant									
		Intern									

After clicking the “UPDATE” button, the main page appears again. If the DM clicks on “Event Data” button, a page about event data opens. Similar with employee data page, the DM change each parameter about the events in this page. Also, the DM can add more events to schedule or delete some events from the schedule. There is an “Experience Constraint” column in this page. This column indicates the maximum number of employees which have less than 2 years of experience allowed for that event. Same with employee data page, “UPDATE” button should be clicked after a change. The page which contains the event data is presented in Figure 10.

Figure 10: Event data page

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
1	Main Page	Event No	Event Importance	Experience Point	Foreign Language Point	Communication Point	Team Work Point	Emotional Intelligence Point	Event Start Date	Event length (in days)	Minimum Number of Managers	Minimum Number of Organizers	Minimum Number of Accountants	Experience Constraint	
2	UPDATE	1	10	10	8	10	10	9	3.10.2019	4	3	12	1	2	
3		2	8	9	8	9	9	7	1.05.2019	5	3	10	1	3	
4		3	8,5	10	2	8	9	7	7.02.2019	3	2	10	1	4	
5		4	6,5	9	6	9	9	8	22.04.2019	4	2	12	1	4	
6		5	7	9	9	8	9	7	3.05.2019	2	2	8	1	4	
7		6	7,5	9	8	9	8	9	10.03.2019	1	2	5	1	1	
8		7	7,5	9	8	9	8	9	9.04.2019	1	2	5	1	1	
9		8	5,5	8	8	8	7	7	13.06.2019	2	2	4	1	-	
10		9	5,5	8	8	8	7	7	18.04.2019	1	2	4	1	-	
11		10	3	8	4	7	8	7	27.03.2019	1	2	6	1	2	
12															
13															
14															
15															
16															
17															
18															

The last button about the parameters is the “Other Parameters” button. A user form appears when this button is clicked. The DM can change 3 parameters in this user form which are workload balance threshold, percentage of wage rate gain for each event and number of solutions except extreme optimal solutions. Workload balance threshold is set as “2” in existing situation. DM can change this parameter in this form and obtain a new solution. The second parameter is percentage of wage rate gain for each event. In current system, an employee gets 10% of his/her annual wage rate if he/she is assigned to any event. This percentage can be changed by DM in this form. Last parameter is the number of solutions except extreme optimal solutions. In Section 5.4 we presented 4 alternative solutions except the optimal solutions. DM can select the number of alternative solutions. The alternative solutions are composed in

same way as described in Section 5.4. The user form which appears after clicking “Other Parameters” button is shown in Figure 11.

Figure 11: Other parameters user form

The screenshot shows a spreadsheet interface for the 'EMPLOYEE SCHEDULING DECISION SUPPORT SYSTEM'. Three main data entry boxes are visible: 'Employee Data', 'Event Data', and 'Other Parameters'. A 'Parameters' dialog box is open over the 'Other Parameters' box. The dialog box has a title bar with a close button (X). It contains three labeled input fields: 'Workload Balance Treshold' with a default value of 2, 'Percentage of Wage Rate Gain for Each Event' with a default value of %10, and 'Number of Solutions Except Optimals' with a default value of 4. An 'OK' button is located at the bottom of the dialog box.

The last button in the main page of DSS is “Solutions” button. After providing the necessary data to the system, the results can be seen in the solution page which appears as the button is clicked. The solutions page is shown in Figure 12.

Figure 12: Solutions page

The screenshot displays the 'Solutions page' of the decision support system. On the left side, there is a vertical sidebar with a 'Main Page' button at the top and a 'SOLVE' button below it. The main area of the page is divided into two columns: 'COST OPTIMAL SOLUTION' and 'QUALITY OPTIMAL SOLUTION'. Under each column header, there is a 'Cost Quality Point' label. Below these labels, there are two buttons labeled 'Click to see detailed schedule'. At the bottom center of the page, there is a button labeled 'AlternativeSolutions'.

The page is empty when it is opened. There is a “SOLVE” button on the left side of the page. If this button is clicked, the mathematical models are solved by Excel Solver Add-In and the objective function results are displayed in this page. In the column “E” objective function values of cost minimization model, in the column “I” objective function values of quality maximization values are shown. There are two buttons under these values. To see detailed schedules, which means to see which employee is assigned to which event, these buttons should be clicked. The last button on this page is “Alternative Solutions” button. The number of alternative solutions is determined by the DM in the main page of DSS. If this button is clicked, the alternative solutions are shown.

To clarify these buttons and pages, a small scale problem is solved by the DSS. The reason why a small scale problem is used is Standard Excel Solver Add-In's number of decision variable and constraint limits. Standard Excel Solver Add-In allows a maximum number of 200 decision variables and 100 constraints. Premium Solver Products can be used if the problem size is bigger.

As mentioned above, a small scale problem is constituted and solved in DSS. The problem contains 3 managers, 5 organizers, 2 accountants, 2 interns and 10 events. The employee and event data is shown in Tables 11 and 12 respectively.

Table 11: Employee data of small scale problem

Employee Title	Employee No	Years of Experience	ER	FLR	CR	TWR	EIR	Wage Rate
Manager	1	10	10	10	10	10	10	15,000
Manager	2	6	10	10	10	10	10	13,000
Manager	3	3	8	10	10	10	10	9,000
Organizer	1	5	10	7	10	7	7	6,000
Organizer	2	2	6	8	8	9	7	4,000
Organizer	3	1	3	9	6	8	8	2,700
Organizer	4	1	3	5	10	9	8	2,700
Organizer	5	4	9	9	8	10	10	5,500
Accountant	1	6	10	2	2	2	3	6,500
Accountant	2	1	3	8	7	7	8	3,000
Intern	1	0	0	8	5	8	6	500
Intern	2	0	0	9	7	8	7	500

Table 12: Event data of small scale problem(ratings,dates)

Event No	IR	ER	FLR	CR	TWR	EIR	Event Start Date	Event lenght (in days)
1	10	10	8	10	10	9	3.10.2019	4
2	8	9	8	9	9	7	1.05.2019	5
3	8.5	10	2	8	9	7	7.02.2019	3
4	6.5	9	6	9	9	8	22.04.2019	4
5	7	9	9	8	9	7	3.05.2019	2
6	7.5	9	8	9	8	9	10.03.2019	1
7	7.5	9	8	9	8	9	9.04.2019	1
8	5.5	8	8	8	7	7	13.06.2019	2
9	5.5	8	8	8	7	7	18.04.2019	1
10	3	8	4	7	8	7	27.03.2019	1

Required employee numbers and experience constraints of events are shown in Table 13. Experience constraint represents the maximum number of employees who have less than 2 years of experience.

Table 13: Event data of small scale problem(minimum number of employees and experience constraints)

Event No	Minimum Number of Managers	Minimum Number of Organizers	Minimum Number of Accountants	Experience Constraint
1	2	4	1	2
2	2	3	1	3
3	1	3	1	4
4	1	4	1	4
5	1	2	1	4
6	1	1	1	1

7	2	2	1	1
8	1	1	1	-
9	2	1	1	-
10	1	1	1	2

The solutions are obtained with the small scale problem's data. The objective function values are presented in the solution page when the "SOLVE" button is clicked on this page. The objective function values of the sample problem are shown in Figure 13.

Figure 13: Objective function values of sample problem

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	Main Page	COST OPTIMAL SOLUTION					QUALITY OPTIMAL SOLUTION				
2											
3											
4	SOLVE		Cost		28650			Cost		61020	
5			Quality Point		111905			Quality Point		223223,5	
6											
7											
8											
9											
10											
11											
12											
13											
14											
15											
16											
17											
18											

If the DM clicks on the buttons under the objective function values, the detailed schedules are presented. Figures 14 and 15 show the detailed schedules of cost optimal and quality optimal solutions respectively.

Figure 14: Detailed schedule of cost optimal solution

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA			
1	BACK	Cost Minimization Model Detailed Schedule																												
2																														
3																														
4	Managers		Events										Events																	
5			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10								
6			1	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0						
7			2	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1																
8			3	1	1	0	1	0	1	1	1	0	0																	
9																														
10																														
11																														
12																														
13																														
14																														
15																														
16	Accountants		Events										Events																	
17			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10								
18			1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0							
19			2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1																
20																														
21																														
22																														

Figure 15: Detailed schedule of quality optimal solution

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA									
1	BACK	Quality Maximization Model Detailed Schedule																																		
2																																				
3																																				
4			Events												Events												Events									
5			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6	Managers	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	1	1	1	
7		2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1			2	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1			2	1	0	1	1	1	1	1	
8		3	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1			3	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1			4	1	1	1	1	1	1	1
9																																				
10																																				
11																																				
12																																				
13																																				
14																																				
15																																				
16			Events												Events												Events									
17			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	Accountants	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	1	1	1	
19		2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1			2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1			2	1	1	1	1	1	1	
20																																				
21																																				
22																																				

Except from the optimal solutions, DM can see the alternative solutions by clicking the “Alternative Solutions” button in the solutions page. The page which appears when the “Alternative Solutions” button is clicked is shown in Figure 16.

Figure 16: Alternative solutions page

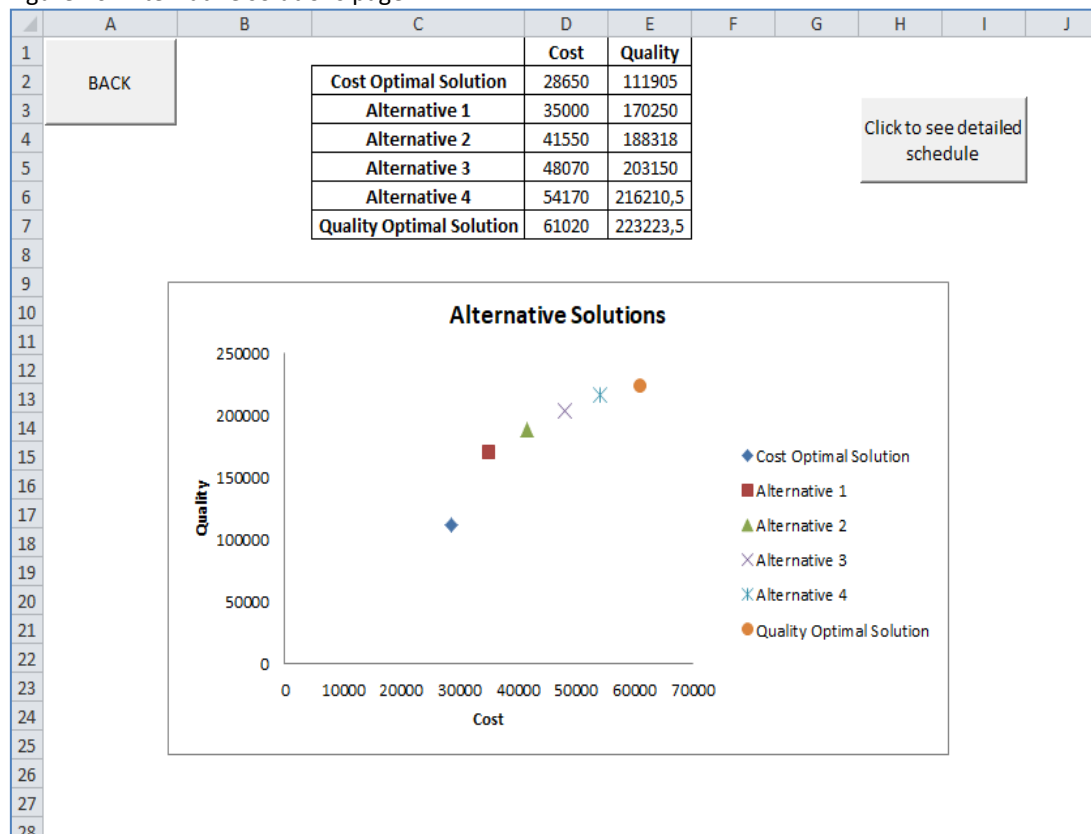
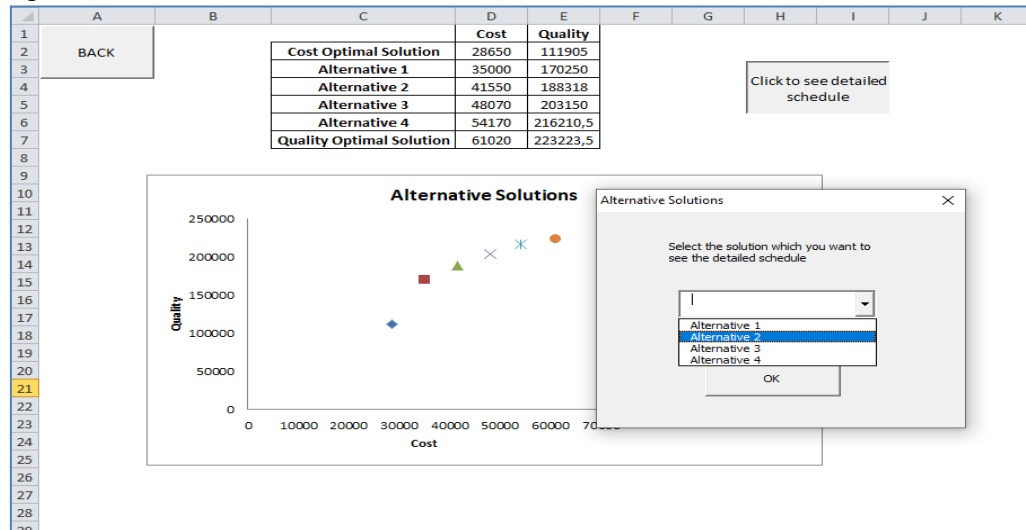

Figure 16 shows the alternative solutions page. A graph of all solutions is provided so DM can interpret all the solutions and trade-offs between them.

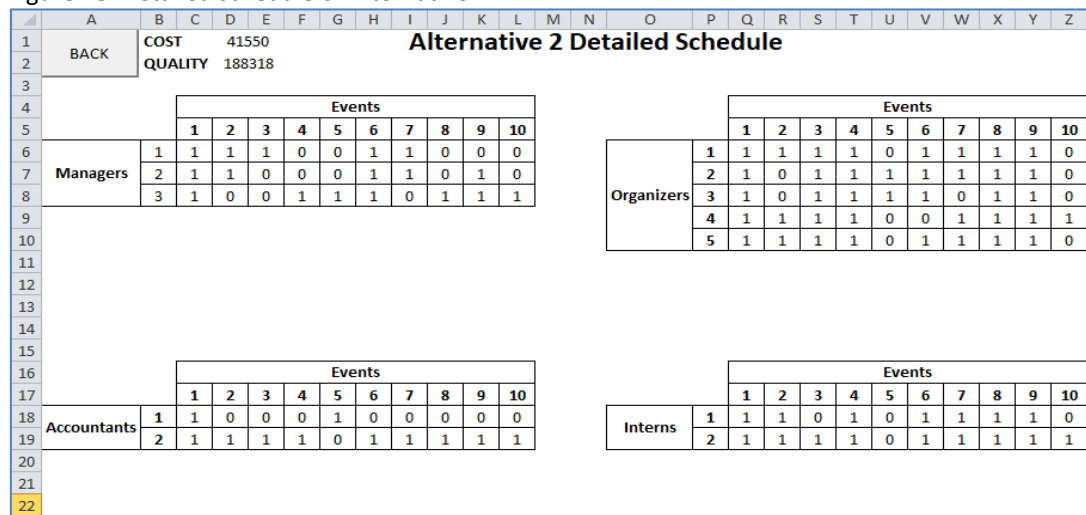
There is a button next to the objective function values or alternative solution in this page. This button is used for getting the detailed schedule of the alternative solutions. When this button is clicked, a user form appears. DM can select the alternative solution of which he/she wants to see the detailed schedule. This user form is presented in Figure 17.

Figure 17: Alternative solutions selection user form

After the selection of alternative solution, the detailed schedule of the selected solution is presented in a new page. In the example above, Alternative 2 is selected. Figure 18 shows the detailed employee schedule of the Alternative 2 solution.

Figure 18: Detailed schedule of Alternative 2

7. CONCLUSIONS

Employee scheduling is a common problem in all sectors where several employees work together. It has so many popular application areas such as flight crew scheduling, nurse scheduling, shift scheduling and public transport driver scheduling. Generally, employee scheduling problems are difficult and complex problems, as a result it takes long time to create even a basic and feasible schedule for DMs. Staff costs are one of the basic costs of the organizations so it is important to reduce these costs in order to increase the profitability and gain competitive advantage in the market. In our study, we deal with the optimization

of an employee scheduling problem. Moreover, not only we concern with the cost of the schedule but also the quality measures and balanced workload among the employees.

Firstly, we identified the key skills and attributes of employees in hospitality sector which ensure the quality in this sector from the previous studies. We came up with five critical attributes which are experience, foreign language, communication skills, team work ability and emotional intelligence. After introducing these five dimensions, we presented optimization models by using mixed integer programming. As we treat the employee scheduling considering two objectives, we suggested two separate models which are cost minimization and quality maximization models. We defined quality as the match of employee skills and event difficulty and complexity in the five dimensions which stated above. Two optimal solutions are obtained from the two mathematical models. The solution of cost minimization model provides the lowest cost; whereas, the solution of quality maximization model provides the best quality.

The workload balance, another concern of employee scheduling problem, is defined as a constraint in our mathematical models. The maximum event difference between the most assigned employee and least assigned employee is set as a parameter and this parameter prevents the inequitable workload among employees. Unfair workload can pull the motivation down in organizations. By securing the balanced workload among employees, the motivation and performance of the employees are aimed to rise.

The method in our study is implemented on an organization company which organizes congress events. The employee and event data are obtained from the DM in the company. The mathematical models are solved with the obtained data. Two optimal solutions are provided to the company. After obtaining the optimal solutions of two mathematical models, we suggest four additional alternative solutions which take both objectives into consideration at the same time. As a result, six schedules are provided to the company. Afterwards, the company's current employee schedule is analyzed. The cost of the current schedule and the quality point of current schedule are calculated. The cost of the current schedule is set as a constraint in our quality maximization model and the quality point of the current schedule is set as a constraint in our cost minimization model. The models are solved with these constraints and two new solutions are obtained. These solutions dominate the company's current schedule. It means that, our method offers a schedule which has same quality with the current schedule with a lower cost or a schedule which has same cost with the current schedule with a better quality.

We review three quality dimensions from the previous studies which are communication, teamwork and emotional intelligence skills. During the application of our proposed approach, we find out two more quality dimensions which are experience and foreign language ability. These two dimensions are included in quality of the service to cover more dimensions and reflect the real-life situations in hospitality sector better.

We also establish a DSS into which the developed models are incorporated. The DM can change every parameter in the problem and get the new solution. DMs can get the employee schedule in a short time. The DSS is designed user friendly; each organization in hospitality sector can use this DSS to generate their employee schedule easily. The DSS which is designed in our study is the most critical managerial impact to hospitality companies.

Our study has some limitations which should be considered in the future studies. One of them is Excel Solver's decision variable and constraint capacity. Premium Excel Solver Add-In must be bought in order to solve large problems. Secondly, we assume that the DMs in organizations are rational and consistent while rating the employees and events. The rating is the main point in quality maximization model. If the DMs rate the employees and events biasedly, the maximization model will not give a meaningful solution. In our approach, there is not any difference between employees' genders. Gender factor in hospitality industry cannot be underestimated, so it should be included in future studies. Lastly, employee fatigue is not considered in our study. Apart from the balanced workload among employees, employee fatigue factor plays a critical role in employee satisfaction and motivation. If an employee works in several events in a short time, he/she can lose his/her motivation and energy.

There is a constraint which ensures that the employees cannot work in different events in the same time in our method but employee fatigue is not discussed in our study. The mathematical models can be rearranged by taking the fatigue factor into the consideration.

REFERENCES

- Abdullah, R., Samsudin, M.M., Armia, R.N., Derani, N., Nair, G.K.S. & Ayob, R. (2012). The study of teamwork and its effects towards loyalty in hotel industry in Klang Valley, Malaysia. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 1(1), 242-255.
- Ahn, B.S. (2011). Compatible weighting method with rank order centroid: Maximum entropy ordered weighted averaging approach. *European Journal of Operational Research*, 212, 552-559.
- Baum, T. (2002). Skills training in the hospitality sector: a review of issues. *Journal of Vocational Education and Training*, 54(3), 343-363.
- Baum, T., Amoha, V., & Spivack, S. (1997). Policy dimensions of human resource management in the tourism and hospitality industries. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 9(5/6), 221-229.
- Bhattacharya, M., Gibson, D.E., Doty, D.H. (2005). The effects of flexibility in employee skills, employee behaviours and human resource practices on firm performance. *Journal of Management*, 31, 622-640.
- Bottomley, P.A., Doyle, J.R. & Green, R.H. (2000). Testing the Reliability of Weight Elicitation Methods: Direct Rating versus Point Allocation. *Journal of Marketing Research*, 37(November), 508-513.
- Brackett, M. A., Rivers, S. E., & Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5, 88-103.
- Christensen Hughes, J. & Rog, E. (2008), Talent management: a strategy for improving employee recruitment, retention and engagement within hospitality organizations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(7), 743-757.
- Ernst, A.T., Jiang, H., Krishnamoorthy, H. & Sier, D. (2004). Staff scheduling and rostering: A review of applications, methods and models. *European Journal of Operational Research*, 153, 3-27.
- Firat, M. & Hurkens, C.A.J. (2012). An improved MIP-based approach for a multi-skill workforce scheduling problem. *Journal of Scheduling*, 15, 363-380.
- Hai-yan K., & Baum, T. (2006). Skills and work in the hospitality sector. The case of hotel front office employees in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(6), 509-518.
- Keeney, R.L., K.E. See, & von Winterfeldt, D. (2006). Evaluating academic programs: With applications to US graduate decision science programs. *Operations Research*, 54(5), 813-828.
- Knighton, S. (2005). An Optimal Network-Based Approach to Scheduling and Re-Rostering Continuous Heterogeneous Workforces. *PhD Dissertation. Arizona State University, Tempe AZ*.
- Kusluvan, S., Kusluvan, Z., Ilhan, I. & Buyruk, L. (2010). The Human Dimension A Review of Human Resources Management Issues in the Tourism and Hospitality Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 51(2), 171-214.
- Leonard, M., Graham, S. & Bonacum, D. (2004). The human factor: the critical importance of effective teamwork and communication in providing safe care. *Qual Saf Health Care*. 13(1), 85-90.
- Manzoor, S.R., Ullah, H., Hussain, M. & Ahmad, Z.M. (2011). Effect of Teamwork on Employee Performance. *International Journal of Learning and Development*, 1(1), 110-126.
- Nikolaou, I., & Tsaousis, I. (2002). Emotional intelligence in the workplace. Exploring its effects on occupational stress and organizational commitment. *International Journal of Organizational Analysis*, 10(4), 327-342.
- Rosete, D. & Ciarrochi J. (2005). Emotional Intelligence and its relationship to workplace performance outcomes of leadership effectiveness. *Leadership & Organization Development Journal*, 26(5), 388-399.
- Roszkowska, E. (2013). Rank Ordering Criteria Weighting Methods – A Comparative Overview. *Optimum Studia Ekonomiczne*, 5, 65
- Sadykov, R. & Wolsey, L.A. (2006). Integer programming and constraint programming in solving a multimachine assignment scheduling problem with deadlines and release dates. *INFORMS Journal on Computing*, 18(2), 209-217.
- Saleh, F. A& Ryan, C. (1992), Analysing service quality in the hospitality industry using the SERVQUAL model. *Services Industries Journal*, 11(3), 324-343.
- Spielmann, N., Laroche, M. & Borges, A. (2012). How Service Seasons the Experience: Measuring Hospitality Servicescapes. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 360-368.
- Stollerz, R. & Zamorano, E. (2014). A rolling planning horizon heuristic for scheduling agents with different qualifications. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 68, 39-52.
- Tischler, L., Biberman, J. & McKeage, R. (2002). Linking emotional intelligence, spirituality and workplace performance: definitions, models and ideas for research. *Journal of Managerial Psychology*, 17 (3), 203-218.
- Wang, Y.M. & Luo, Y. (2010). Integration of correlations with standard deviations for determining attribute weights in multiple attribute decision making. *Mathematical and Computer Modelling*, 51, 1-12.
- Zeidner, M., Matthews, G. & Roberts, R.D. (2004). Emotional intelligence in the workplace. *Applied Psychology: An International Review*, 53, 371-399.

Çeviri Eğitiminde Çizgi Roman Çevirileri: Bir Uygulama Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Aykut Haldan¹

¹Trakya Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, aykuthaldan@trakya.edu.tr

Özet: İçinde bulunduğumuz zaman diliminin en önemli göstergelerinden biri de, iletişim araçlarının hızla değişmesi ile insanlararası ve kültürlerarası bilgi alışverişinin yaşamın tüm alanlarını etkileyen bir yoğunluk kazanmış olmasıdır. Temelde bir bilgi aktarımı olan çeviri uğraşını değişik bilgi alanlarından uzmanlık dallarını da ilgilendiren bir etkinliğe dönüştüren bu durum, çeviri çalışmalarının bilimsel bir kimlik kazanmasını ve özerk bir bilim dalı olarak hızla gelişmesini de kaçınılmaz kılmıştır. Değişik kültürler arasında kurulan bir köprü olarak çeviri eylemi, metin içi ve metin dışı düzlemlerde farklı boyutları olan karmaşık bir eylemdir. Çeviri eyleminin değişik boyutlarını ve sorunlarını veriler ve bulgulara dayanarak irdeleyen çeviribilimin inceleme alanlarından biri de özel alan çeviri ürünleridir. Bu çalışmada özel alan ürünü olarak çizgi roman çevirileri ele alınmış, çizgi roman çeviri sürecini etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmanın uygulama alanında çeviri öğrencilerinin ilgili derste yaptıkları çeviri uygulaması ve değerlendirmesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Edebiyat, Çizgi Roman Çevirileri

1. GİRİŞ

Metin ve resimden oluşan çizgi romanlar bir kurgu ekseninde geliştirilen kurmaca bir metin türüdür ve ana bileşenleri metin ve resimdir. Çalışmanın birinci bölümünde metin türü olarak çizgi roman ele alınacak ve bu konuya ilişkin bilgiler ana çizgileri ile aktarılacaktır. Bu bağlamda bir yazın metin türü olarak çizgi romanların genelde kültür, özelde popüler kültür kapsamındaki işlevleri de ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde ise çeviribilimin çizgi roman çevirilerindeki rolü ele alınacaktır.

2. ÇİZGİ ROMANIN TANIMI

Eisner'e (2005: 8) göre çizgi roman resim ve metnin bir tür montajından oluşur ve okurun da bu nedenle hem sözel hem de görsel alımlama yetisine sahip olması gerekir. Görüldüğü gibi, metin ve resim çizgi romanın birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmaz iki temel ögesidir. Bu iki ögenin oluşturduğu bütünde kimi durumlarda metin daha ağırlıklı konumda, kimi durumda da resim daha ağırlıklı konumda olabilir. Çizgi roman, metin ve resim gibi birbirinden tümüyle farklı iki ögenin bir kurgu eksenindeki bileşiminden oluşan bir anlatım sanatıdır. Çizgi romanların belli bir eksende kurgulanması, çizgi romanların kurmaca niteliklerine, dolayısıyla yazın dizgesi içinde yer alan bir yazın türü olarak görülmesine de işaret eder. Çizgi romanın yazınsal ve görsel iki metinden oluştuğunu düşünürsek, metin türü açısından bütün alıcı odaklı metinler gibi okur üzerinde bir etki bırakması gerekmekte ve alıcı odaklılık ile tanımlanmaktadır. Bu melez metin türü, görselliğin ön plana çıktığı çizgi roman formatında yazıyı görüntüyü açıklayan ikincil bir işleve indirgemektedir. Sürekli bir film formatında olmayan görüntü kareler halinde kendini açıklayabilmek için yazıdan destek almaktadır. Görsellikten etkilenen bu yazılı metin türüne bütün yazınsal metinler gibi anlatımsal ve yaratıcı nitelemeleri ile yaklaşılabılır (Bulut, 2002: 18-19).

Çizgi romanlardaki karakterler her yeni macerayla gelişerek okuyucu için bildik ve tanıdık bir karakter haline gelirler. Böylece karakterin her yeni macerası okuyucunun daha önceden oluşturduğu evrene ve zaman dilimine yerleştirilerek algılanır. Bu evren her çizgi roman ve her okuyucu için tekil ve özeldir. Aynı çizgi roman farklı okuyucuların algılamalarında farklı evrenler yaratabilir. Kuşkusuz bu yazın türlerinin temel bir özelliğidir ve bir yazın türü olarak çizgi romanlar için de geçerlidir. Çizgi roman iletimi ve işlevi, yaratıcının ve okuyucunun hayal güçleri arasında kurulan tekil, özgün ve karmaşık bir bileşimde oluşur. Çizgi romanlar doğaları gereği kolay tüketilebilir, göndermeleri basit olan ve popüler kültürün hedef kitlesi için rahatlıkla erişilebilir oldukları için tarihsel dönem içerisinde güçlü propaganda araçları olarak kullanılmışlardır. Ancak bu durum, çizgi romanın tamamen iktidarın bir aracı olarak görülmesine de yol açmamalıdır. Çizgi romanlar muhalif bir sesin de aracı olabilirler. Her ne kadar bir propaganda aracı olsalar da, çizgi romanı etkileri tüketicinin/okuyucunun alımlamasıyla/katılımıyla sınırlıdır. Çizgi romanın iletimi,

okuyucunun beyninde tamamlanır, dolayısıyla okuyucunun da bu karşılıklı iletişime etkin olarak katılması gereklidir. Çizgi roman aracılığı ile sunulanlar, okuyucunun sınırlı hayal gücü ile yeniden kurgulanır.

3. ÇEVİRİBİLİM VE ÇİZGİ ROMAN ÇEVİRİSİ

Binlerce yıllık bir geçmişe dayanan çeviri eyleminin bilimsel dayanaklarla kurumsallaştırılması çok yönlü ve değişik dönemeçleri olan bir süreçtir. Bu, bir anlamda da çeviri etkinliğinin diğer bilim dalları içinde kendi kimliğini oluşturarak özerklik kazanmasıdır. Çeviri uğraşının çeviribilimsel bağlamda değer kazanması, kuramsal yaklaşımları ve kuram için veriler oluşturan betimleyici çalışmaları gerektirir. Kuşkusuz bu iki alanın yanı sıra çeviri sürecini bütünleyen bir diğer önemli alan da kuramsal ve betimleyici çalışmaların somutlaştığı uygulama alanıdır (Eruz, 2003: 18). Burada üzerinde durulması gereken çeviri uğraşının bilimselleştiği süreçte önemli olan uygulamaların belirli kuramlara dayandırılması ya da uygulamada gözlemlenen olgulara ve gereksinimlere göre kuramların üretilmesidir. Bir başka deyişle çeviri kuramları uygulamaları yönlendirir, uygulamalar da kuramların gelişmesinin temel kaynağını oluşturur. Çeviri bağlamında üretilen kuramlar çeviri uygulamalarına ve dolayısıyla çeviri eğitime yeni bakış açıları kazandırır. Çeviribilim kavramının 20.yüzyılda kendine özgü yapısını oluşturduğu görüşünden yola çıkarak, bu süreçte değişik evrelerden söz etmek olanaklıdır. Bu noktada çeviribilimsel gelişim çizgisinde bir paradigma değişimine yol açan ve bu nedenle de bir dönüm noktası olarak değerlendirilen kuramları ana çizgileriyle açıklamak yerinde olacaktır. Çeviriye ilişkin yaklaşımlarda paradigma değişimine yol açan kuramlar kapsamında öncelikle erek odaklı çeviri kuramların anmak gerekir. Schmitt'e (2000: 57) göre paradigma değişiminde disiplinlerarasılık önemli bir etkidir. Burada önemli olan disiplinlerarasılık kavramını, değişik bilimlerin yan yana bulunmaları olarak değil de birbirlerini etkileyerek ve zenginleşerek gelişme olarak ele almaktır. Nitekim "erek odaklı kuramları geliştiren çeviribilimciler kaynak metnin çözümlenmesi ve erek metnin oluşturulması süreçlerinde gerçi dilbilim, metindilbilim ve iletişimbilimin getirdiği gelişmelerden yararlanmışlar, ancak son aşamada kuramlarını eylem kuramı zeminine yerleştirmişlerdir" (Eruz, 2000: 23). Özellikle çevirinin iletişim bağlamında ele alınması verici olarak üreten ile alıcı olarak okuyucu ya da alımlayanların önemini öne çıkartır. Bu da toplumsal ve kültürel koşulların göz önünde tutulması demektir. Bu yaklaşım temelinde çevirmen de artık iki farklı kültür arasında bir aracı niteliğindedir (2000: 18). Erek odaklı çeviri kuramlarının 60'lı yılların sonlarında gelişmeye başlaması kuşkusuz bir rastlantı değildir. 60'lı yılların sonları tüm dünyada değişim rüzgârlarının estiği bir zaman dilimidir, genel eğitim anlayışını da biçimlendiren bu dönemde öğrenci odaklılık ve yazın eğitimi gibi alanlarda da okur odaklılık gibi ilkeler ağırlık kazanmaya başlamıştır. İşte erek odaklı çeviri kuramları da bu ilkelerin egemen olduğu çeviri kuramlarıdır. Erek odaklı çeviri kuramları bağlamında özellikle anılması gereken kuramlar, Vermeer'in Skopos Kuramı, Holz/Maentaeri'nin eylem kuramı ve Toury'nin betimleyici çalışmalarıdır. Çeviri süreci çevirinin amacı, çevirinin içinde olduğu koşullar ve çevirinin yapılmasını öneren, yani süreci başlatan etkenden bağımsız düşünülemez. Bu nedenle Skopos Kuramına göre erek metnin işlevi çevirmen kararlarında önemli bir etkidir (Akbulut, 1995: 14-15). Bengi'ye (1995: 17) göre de erek metin, çeviriye ilişkin eylem sonucunda oluşan metindir. Skopos Kuramı'na göre çeviri, erek kitleye göre oluşturulur ve bu nedenle erek kitlenin kültürü ve dili çeviri eylemini oluşturan başlıca öğelerdir. Holz/Maentaeri'nin eylem kuramına göre ise, çeviride kaynak metni kimin oluşturduğu, metnin alıcısının kim olacağı ve erek metnin nerede, ne zaman, hangi amaçla kullanılacağı gibi sorular önemlidir ve çevirmenin başlıca işi olan metni çözümleme, değerlendirme ve yaratma eylemini öznel deneyimlerinin ışığında gerçekleştirmesidir.

3.1. Uygulama Metni ve Çeviri Denemeleri

Vakvak Amca adıyla bilinen asabi ördek karakteri Donald Duck, ilk kez 1934'te bir çizgi filmde ortaya çıktı. Çizgi roman sanatçısı Carl Barks, Donald Duck'ı 1943'ten itibaren "Walt Disney Comics" için çizmeye başladı. İzleyen 20 yıl içinde Barks her ay yeni bir serüven çıkardı. Donald'ın ailesi ve yakın çevresinden figürler eklendi. Çalışmada Donald Duck'ın En İyi Hikayeleri albümünden "Duckenburgh'ın Hayaleti" adlı hikaye incelenmiştir.

WALT DISNEY

Die besten Geschichten mit **DONALD DUCK**

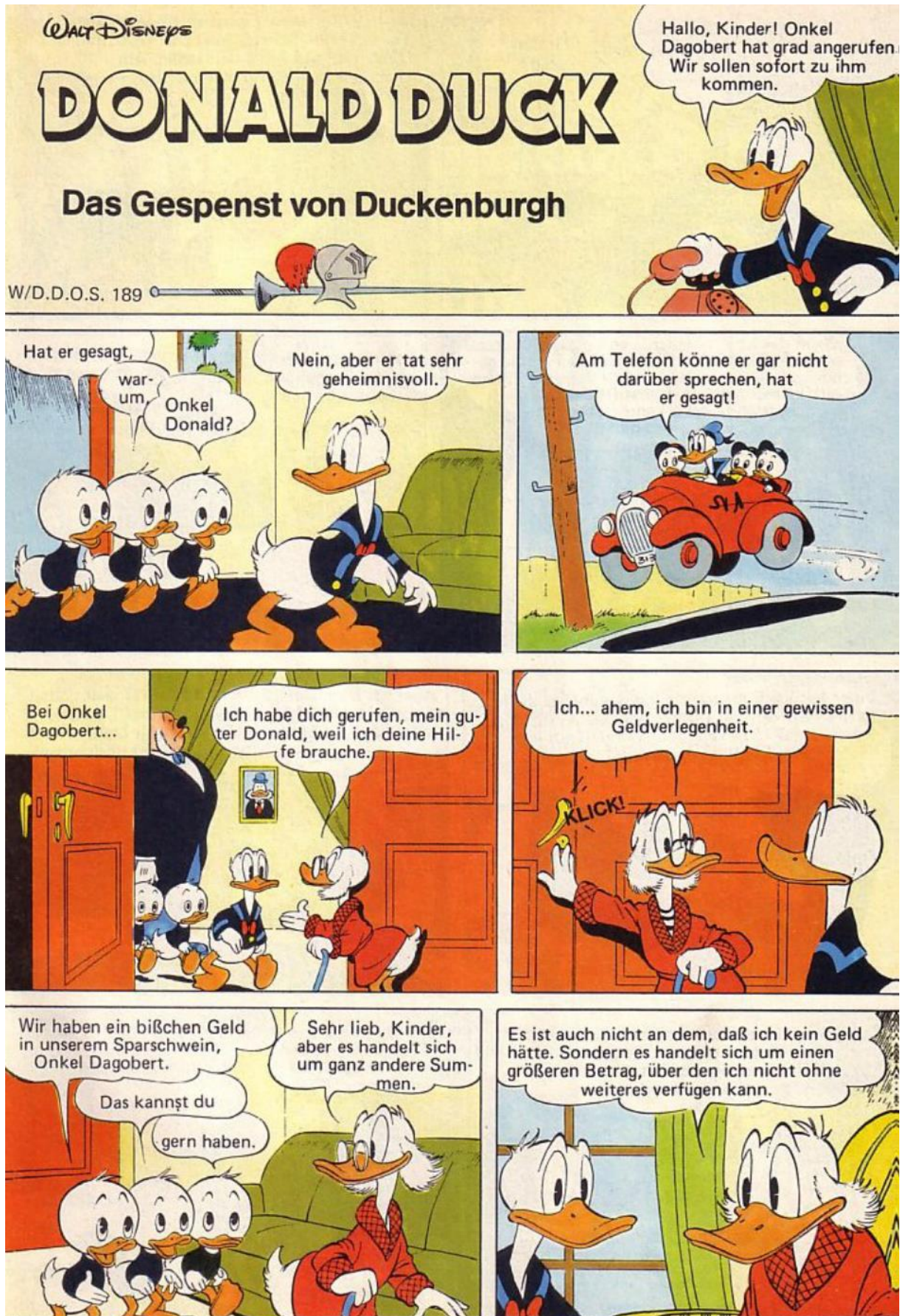
Klassik Album 2

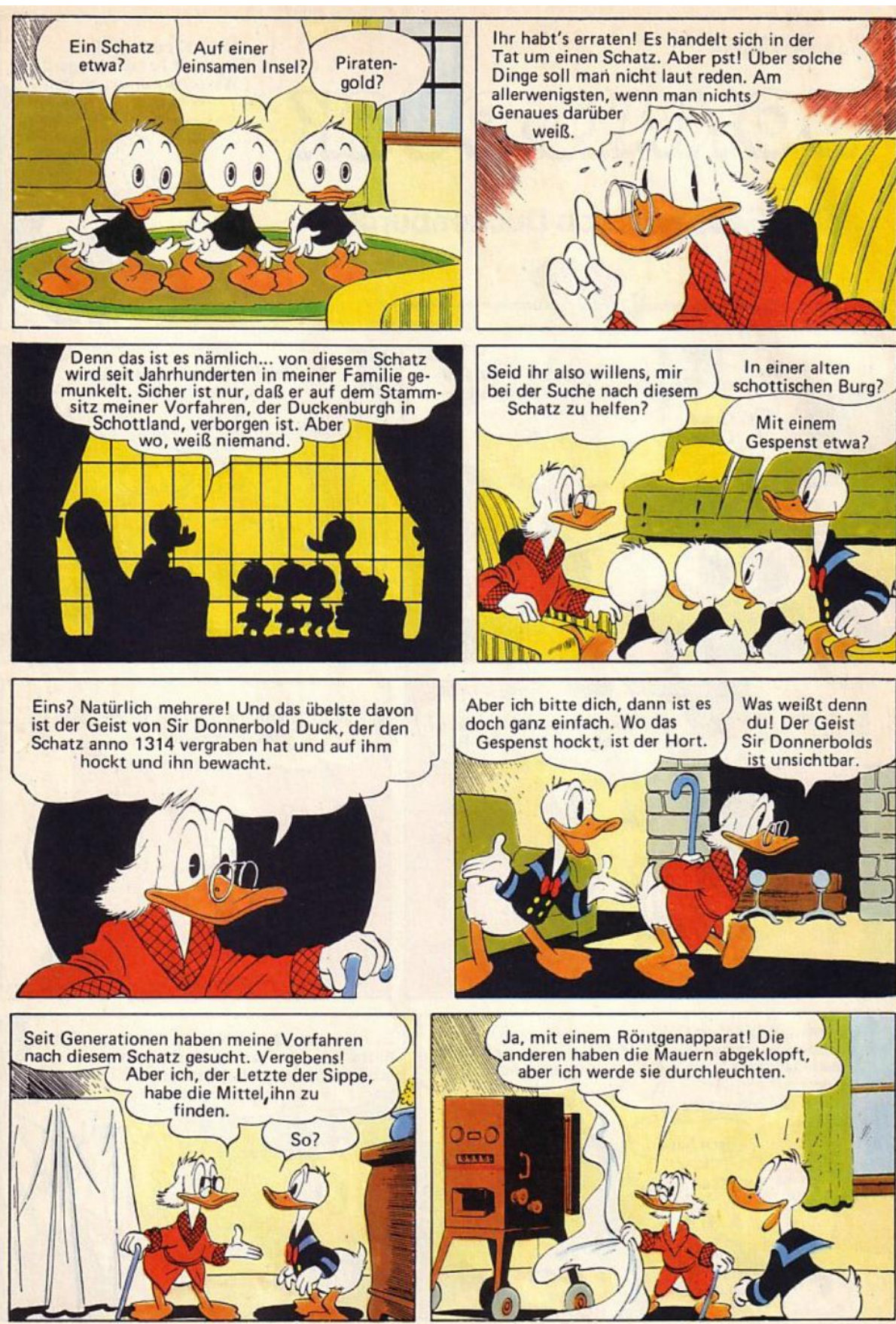
gescanned von Fred

Das Gespenst von Duckenburgh

EHAPA VERLAG GMBH

	Kaynak Metin	Öğrenci 1 - Çevirisi	Öğrenci 2- Çevirisi	Öğrenci 3- Çevirisi
1	Hallo Kinder! Onkel Dagobert hat grad angerufen. Wir sollen sofort zu ihm kommen.	Hey Çocuklar, Dagobert amca aradı, hemen yanına gitmeliyiz.	Hey çocuklar! Az önce Dagobert amca aradı. Hemen onun yanına gitmemiz gerekiyor.	Merhaba Çocuklar! Dagobert amca aradı. Çok hızlı onun yanına varmalıyız.
2	Hat er gesagt? Warum? Onkel Donald? Nein, aber er tat sehr geheimnisvoll.	Nedenini, Söyledi mi Donald amca? Hayır ama biraz gizemliydi.	Neden, gitmemiz gerektiğini söyledi mi, Donald amca? Hayır ama çok gizemli gibiydi.	Ne söyledi? Neden? Donald amca. Hayır ama çok esrarengizdi.
3	Am Telefon könne er gar nicht darüber sprechen, hat er gesagt.	Telefonda söylenilemeyecek bir şeymiş.	Telefonda bunun hakkında konuşamayacağını söyledi.	Telefonda çok fazla konuşamayacağını söyledi.
4	Ich habe dich gerufen, mein guter Donald, weil ich deine Hilfe brauche.	Yardıma ihtiyacım olduğu için aradım benim iyi Donald'ım.	Donald'ım seni yardıma ihtiyacım olduğu için aradım.	Sevgili Donaldım seni aradım, çünkü yardıma ihtiyacım var.
5	Ich....ahem.. Ich bin in einer gewissen Geldverlegenheit.	Ben ıhmm, ben biraz paraya sıkışığım da.	Be.... Eeee, ben belirli bir para sıkışıklığındayım.	Ben.. ıhım.. Biraz para sıkıntım var.
6	Wir haben ein bisschen Geld in unserem Sparschwein, Onkel Donald. Das kannst du gern haben. Sehr lieb, Kinder, aber es handelt sich um eine ganz andere Summen.	Bizim kumbaramızda biraz para var Dagobert amca, sen istersen , onu alabilirsin. Canlarım benim, sağolun ama benim sorunum daha farklı .	Dagobert amca, bizim kumbaramızda birikmiş paramız var. Onu rahatlıkla alabilirsin. Çok iyi niyetlisiniz çocuklar fakat konu çok farklı miktarlar.	Dagobert amca bizim domuz kumbaramızda birazcık paramız var. İşini görür mü? Severek yaparız. Sevgili çocuklar, ama bu miktar diğer tüm parayı karşılamaz.
7	Es ist auch nicht an dem, dass ich kein Geld haette. Sondern es handelt sich um einen grösseren Betrag, über den ich nicht weiteres verfügen kann.	Sorun paranın olmaması değil, sorun artık üstesinden gelemeyeceğim kadar büyük bir meblağ.	Aslında konu paranın olmamasında değil. Konu ulaşamayacağım kadar büyük bir meblağ.	Bu da olmaz, çünkü ben para tutamam. Bu çok büyük bir meblağ, gerisi olmadan bu mevcut meblağla yapamam.
8	Ein Schatz etwa? Auf einer einsamen Insel? Piratengold?	Sevgilin mi? Yoksa kendine ait bir ada mı? Kaçak bir altın mı yoksa?	Yoksa bir hazine mi? Issız bir adada? Korsan hazinesi?	Değerli birkaç şey? Issız bir adada? Korsan altınları?
9	Ihr habt's erraten! Es handelt sich in der Tat um einen Schatz. Aber psst..Über Solche Dinge soll man nicht laut reden. Am allerwenigstens, wenn man nichts Genaeus darüber weiss.	Yakaladınız beni! Evet konu sevgilim . Ama susun! Böyle bir şey sesli konuşulmaz. En azından hiç birşey tam anlamıyla bilinmiyorsa.	Tahmin ettiniz! Evet konu bir hazine. Ama sss! Böyle şeyleri sesli konuşmamak lazım. Hele ki hakkında kesin bir şey bilmiyorsak.	Tahmin ettiniz! Bir hazine bulunuyor. Ama şşt! Bu durum hakkında yüksek sesle konuşmamalıyız. En azından bunun doğru olduğunu bilmeyenlerin yanında.

10	Denn das ist es naemlich... von diesem Schatz wird seit Jahrhunderten in meiner Familie gemunkelt.	Çünkü bu kız hakkında ailemde yüzyıllardır dedikodular dönüyor.	Olay şu ki bu hazine hakkında yüzyıllardır ailemde bir söylenti dönüyor.	Bunun aynısını... Bu hazinelerden yüzyıllardan beri ailemde söz ediliyor.
	Kaynak Metin	Öğrenci 4 - Çevirisi	Öğrenci 5- Çevirisi	Öğrenci 6- Çevirisi
1	Hallo Kinder! Onkel Dagobert hat grad angerufen. Wir sollen sofort zu ihm kommen.	Merhaba çocuklar. Biraz önce Dagobert amca aradı ve hemen yanına gitmemizi söyledi.	Hey çocuklar! Dagobert amcanız aradı hemen onun yanına gidecekmiz.	Hey çocuklar! Dagobert amca telefondaydı. Hemen ona gitmeliyiz.
2	Hat er gesagt? Warum? Onkel Donald? Nein, aber er tat sehr geheimnisvoll.	Peki nedenini söyledi mi Donald amca? Hayır ama çok gizemli davrandı.	Nedenini Söyledi mi Donald amca? Hayır ama sanki sır saklıyor gibiydi.	Nedenini, Söyledi mi, Onkel amca? Hayır ama baya bi gizemliydi.
3	Am Telefon könne er gar nicht darüber sprechen, hat er gesagt.	Bunun hakkında telefonda konuşamayacağını söyledi.	Telefonda konuşulacak bir şey değilmiş öyle söyledi.	Daha önce telefonda böyle konuşmazdı.
4	Ich habe dich gerufen, mein guter Donald, weil ich deine Hilfe brauche.	Seni aradım çünkü yardımına ihtiyacım var sevgili Donald.	Sevgili Donald seni buraya çağırmamın sebebi senin yardımına ihtiyacım olması.	Seni aradım sevgili Donald'im çünkü yardımına ihtiyacım var.
5	Ich....ahem.. Ich bin in einer gewissen Geldverlegenheit.	Benim... ehmm, benim belirli bir meblağda paraya ihtiyacım var.	Şey... em... maddi sıkıntılarım var.	Ben... şey, ben bir sıkıntı içindeyim.
6	Wir haben ein bisschen Geld in unserem Sparschwein, Onkel Donald. Das kannst du gern haben. Sehr lieb, Kinder, aber es handelt sich um eine ganz andere Summen.	Kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca, onu alabilirsin. Çok tatlısınız çocuklar fakat çok farklı meblağlar söz konusu.	Dagobert amca kumbaramızda bir miktar para var, Eğer istersen,o parayı sana verebiliriz. Düşünmeniz yeter çocuklar ama burada bahsettiğimiz çok büyük bir miktar	Kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca, İstersen senin olabilir. Sevgili yavrucaklar ama söz konusu diğerlerinin toplamından çok fazla.
7	Es ist auch nicht an dem, dass ich kein Geld haette. Sondern es handelt sich um einen grösseren Betrag, über den ich nicht weiteres verfügen kann.	Param olmadığından değil, çok büyük bir tutar ve teminatım olmadan halledemem.	Aslında sıkıntı paramın olmaması değil. Sorun daha büyük bir miktarın olması ama benim bunu elde edemem.	
8	Ein Schatz etwa? Auf einer einsamen Insel? Piratengold?	Bir hazine mi? Issız bir adada? Korsanların altını mı?	Yoksa bir hazine mi? Terkedilmiş bir adada? Korsanların altını mı acaba?	Bir hazine? Issız bir ada? Korsanlar?

9	Ihr habt's erraten! Es handelt sich in der Tat um einen Schatz. Aber psst...Über Solche Dinge soll man nicht laut reden. Am allerwenigstens, wenn man nichts Genaeus darüber weiss.	Evet doğru bildiniz. Bir hazine söz konusu. Ama şşt sessiz olun! Böyle konular hakkında sesli konuşmamalısınız, hele de işin aslını bilmiyorsanız.	Bildiniz! Evet söz konusu olan bir hazine ama şşşt! Emin olmadığımız sürece sessiz kalmalıyız. Şeytan kulağına kurşun.	Tahminleriniz doğru. Söz konusu bir hazine. Ama hişşşş! Bu şey hakkında yüksek sesle konuşmayın. Hiç kimse bunu duymamalı.
10	Denn das ist es naemlich... von diesem Schatz wird seit Jahrhunderten in meiner Familie gemunkelt.	Çünkü bu hazine ailemin içinde yüzyıllardır kulaktan kulağa geçmiştir.	Yıllardır aile içinde bu hazine hakkında kafa yorulur.	Bu hazine yüzyıllar önce aileme verilmiş.
	Kaynak Metin	Öğrenci 7 - Çevirisi	Öğrenci 8- Çevirisi	Öğrenci 9- Çevirisi
1	Hallo Kinder! Onkel Dagobert hat grad angerufen. Wir sollen sofort zu ihm kommen.	Merhaba Çocuklar! Dagobert amca aradı. Hemen ona gitmeliyiz.	Selam çocuklar! Dagobert amca aramıştı. Derhal ona ulaşmalıyız.	Merhaba çocuklar! Dagobert amca aradı. Hemen ona gitmeliyiz.
2	Hat er gesagt? Warum? Onkel Donald? Nein, aber er tat sehr geheimnisvoll.	Neden aradığını söyle mi, Onkel amca? Hayır, ama çok gizem yaptı.	Neden olduğunu söyledi mi Donald amca? Hayır ama çok esrarengiz bir iş.	Peki nedenini, Söyledi mi, Donald amca? Hayır ama çok gizemli bir hali vardı.
3	Am Telefon könne er gar nicht darüber sprechen, hat er gesagt.	Telefonda bunun hakkında kesinlikle konuşamayacağını söyledi.	Telefonda ne hakkında konuşacağını söyleyemedi.	Üstelik bunu telefonda konuşamayacağını söyledi.
4	Ich habe dich gerufen, mein guter Donald, weil ich deine Hilfe brauche.	Seni yardımına ihtiyacım olduğu için aradım, benim sevgili Donald'ım.	Benim iyi Donald'ım seni aradım, çünkü yardımına ihtiyacım var.	Benim güzel Donald'ım, seni yardımına ihtiyacım olduğu için aradım.
5	Ich....ahem.. Ich bin in einer gewissen Geldverlegenheit.	Ben biraz paraya sıkıştım.	Ben... Ciddi bir para sıkıntısı içindeyim.	Ben... öhöm, ben biraz paraya sıkıştım da.
6	Wir haben ein bisschen Geld in unserem Sparschwein, Onkel Donald. Das kannst du gern haben. Sehr lieb, Kinder, aber es handelt sich um eine ganz andere Summen.	Bizim kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca. Severek kullanabilirsin. Çok tatlı, çocuklar. Ama tamamen farklı bir meblağda.	Kumbaramızda çok az paramız var Donald amca. Sen bunu yapabilirsin. Sevgili çocuklar... oldukça farklı meblağ söz konusu.	Kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca. İstersen oradan alabilirsin. Canım çocuklarım benim, ama farklı bir meblağ gerekiyor.
7	Es ist auch nicht an dem, dass ich kein Geld haette. Sondern es handelt sich um einen grösseren Betrag, über den ich nicht weiteres verfügen kann.		Param olmadığında da değil. Ama bu kadar büyük meblağı karşılayamayabilirim.	Sadece paramın olmaması da değil. Ayrıca burada kimsenin karşılayamayacağı büyük bir meblağ söz konusu.

8	Ein Schatz etwa? Auf einer einsamen Insel? Piratengold?	Yaklaşık nasıl bir hazine? İssız bir ada ? Korsan altınları?	Aşağı yukarı bir hazine? İssız bir adada? Korsan altınları?	Bir hazine mi? İssız adada mı? Korsan altını mı yoksa?
9	Ihr habt's erraten! Es handelt sich in der Tat um einen Schatz. Aber psst...Über Solche Dinge soll man nicht laut reden. Am allerwenigstens, wenn man nichts Genaeus darüber weiss.	Siz tahmin ettiniz! Ticaret bir hazine için yapıldı. Ama durun! Böyle bir şey hakkında kısık sesle konuşmamalı.	Tahmin ettiniz! Bu gerçekten bir hazine olabilir. Ama şşşt. Böyle şeyler hakkında sesli konuşulmaz. En azından bunun hakkında bir şey bilmiyorsan.	Tahmin edin! Bir hazinenin içinde duruyor. Ama şşşt! Böyle bir şey hakkında sesli konuşulmaz. En azından bu fazla bilinmemeli.
10	Denn das ist es naemlich... von diesem Schatz wird seit Jahrhunderten in meiner Familie gemunkelt.	Çünkü bu bununla aynıdır... bu hazineden yüzyıldan beri benim ailem bahseder.	Çünkü, biliyorsunuz ki... Asırlardır ailemde bunun söylentisi dolaşıyor.	Yani şöyle ki, bu hazinenin yüzyıllardır benim ailemde olduğu söyleniyor.
	Kaynak Metin	Öğrenci 10 - Çevirisi	Öğrenci 11- Çevirisi	Öğrenci 12- Çevirisi
1	Hallo Kinder! Onkel Dagobert hat grad angerufen. Wir sollen sofort zu ihm kommen.	Merhaba çocuklar, Dagobert amca aradı. Acilen ona gitmeliyiz.	Merhaba çocuklar! Dagobert amca aradı. Derhal ona gitmeliyiz.	Merhaba çocuklar! Dagobert amca aradı. Hemen onun yanına gitmeliyiz.
2	Hat er gesagt? Warum? Onkel Donald? Nein, aber er tat sehr geheimnisvoll.	Ne için, Ne dedi, söyledi mi, Donald amca? Hayır ama çok gizemli bir sesi vardı.	Neden çağırdığını Söyledi mi? Donald amca? Hayır ama çok gizemliydi.	Nedenini söyledi mi, Donald amca? Hayır ama çok gizemli konuştu.
3	Am Telefon könne er gar nicht darüber sprechen, hat er gesagt.	Söyleyeceğini telefonda konusmazmış.	Telefonda konu hakkına pek fazla konuşmadığını söyledi.	Telefonda bu konu hakkında kesinlikle konusamayacağımızı söyledi.
4	Ich habe dich gerufen, mein guter Donald, weil ich deine Hilfe brauche.	Seni aradım güzel Donald'ım, çünkü yardımına ihtiyacım var.	Buraya gelmeni istedim sevgili Donald, çünkü yardımına ihtiyacım var.	Seni aradım sevgili Donald, Çünkü yarımına ihtiyacım var.
5	Ich....ahem.. Ich bin in einer gewissen Geldverlegenheit.	Hımmm şey, benim belirli bir miktar paraya ihtiyacım var.	Ben... öhö... para sıkıntısı çekiyorum.	Ben para sıkıntısı içindeyim.
6	Wir haben ein bisschen Geld in unserem Sparschwein, Onkel Donald. Das kannst du gern haben. Sehr lieb, Kinder, aber es handelt sich um eine ganz andere Summen.	Bizim kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca. Bunu alabilirsin, Seve seve alabilirsin. Sevgili çocuklar, bu miktar sizde olandan biraz farklı.	Kumbaramızda biraz paramız var Dagobert amca. İstersen onu, Sana verebiliriz. Var olun çocuklar, ancak farklı bir miktar işimi görür.	Kumaramızda biraz para var Dagobert amca. Bunu seve seve alabilirsin. Sevgili çocuklar, burada çok farklı bir para söz konusu.

7	Es ist auch nicht an dem, dass ich kein Geld haette. Sondern es handelt sich um einen grösseren Betrag, über den ich nicht weiteres verfügen kann.	Sonuç o ki hiç param yok aksine bu yüksek tutarı da biriktiremem.	Mesele paramın olmaması değil. Sahip olabileceğimden daha büyük bir meblağ işimi görür.	Bu hiç paramın olmadığı anlamına gelmiyor, sadece benim hiç sahip olmadığım kadar büyük bir para.
8	Ein Schatz etwa? Auf einer einsamen Insel? Piratengold?	Bir hazine gibi mi? Bir adada mı? Korsanların parası mı?	Aşağı yukarı bir hazine kadar mı? Issız bir ada kadar mı? Korsan altını?	Bir hazine kadar mı? Terk edilmiş bir adanın üzerinde mi? Korsan altını?
9	Ihr habt's erraten! Es handelt sich in der Tat um einen Schatz. Aber psst..Über Solche Dinge soll man nicht laut reden. Am allerwenigstens, wenn man nichts Genaeus darüber weiss.	Evet doğru tahmin ettiniz. Bu bir hazine. Ama sessiz olun. Böyle şeyleri insanlar ulu orta yerde bağırarak konuşmaz. En azından çoğu bunun hakkında doğruyu bilmiyor.	Bildiniz! Bu işi ancak bir hazine çözer. Ama sessiz olun, şşt! Böyle bir şey hakkında bu kadar sesli konuşulmaz. En azından, tamamı hakkında.	Tahmin ettiniz! Bu bir hazineyle ilgili. Ama sessiz olun. Bunun hakkında çok sesli konuşmamalı. En azından kimse tam olarak bir şey bilmesin.
10	Denn das ist es naemlich... von diesem Schatz wird seit Jahrhunderten in meiner Familie gemunkelt.	Çünkü bu hazine ailemde bir sır olarak tutuluyor.	Burası önemli. Bu hazinenin dedikodusu ailemde yüzyıldır yapılır.	Aslına bakarsan bu hazine yüzyıllardan beri ailemde kulaktan kulağa söyleniyor.

3.2. Değerlendirme

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Almanca Anabilim dalında Karikatür ve Çizgi Roman Çevirisi dersi 5. dönemde seçmeli olarak sunulmaktadır. Dersi ilk haftalarında çizgi romanın tanımı, kültürlerarasılık kavramıyla birlikte kuramsal alt yapı oluşturulmaktadır. Daha sonraki haftalarda önce karikatür çevirisi örnekleri, daha sonra da çizgi roman çeviri uygulamalarına yer verilmektedir. Yukarıda görülen uygulama metni Almanca Anabilim dalında 2018-2019 Eğitim Öğretim yılı 3. Sınıf Güz döneminde seçmeli olarak sunulan Karikatür ve Çizgi Roman dersinde 12 öğrenci tarafından çeviri çalışması olarak yapılmıştır. Öğrencilerin genel olarak çizgi roman çevirilerindeki yaklaşımları oldukça olumludur. Öğrencilerin resimlerle birlikte verilen metinleri anlamada çok zorluk çekmedikleri görülmektedir. Öğrenciler tarafından sevilerek okunan çizgi romanların çevirileri büyük oranda başarılı olarak değerlendirebilmektedir. Ancak sözlük kullanma haklarının olmasına rağmen, sözlük kullanmayan öğrencilerin kendilerine fazla güvenerek kelimelerin bildikleri anlamlarını kullanmaları onları yanlışla sürüklemiştir. Tabloda öğrenciler tarafından kabul edilemeyecek şekilde yanlış yapılan çeviriler koyu olarak belirtilmiştir. Yapılan yanlışlıklar genel olarak kelimeleri yanlış algılama ve cümle yapısını doğru anlamlandıramama şeklinde tanımlanabilir. Öğrenciler genel olarak çizgi roman okurunun anlayacağı bir üslup kullanmışlardır. Bazı öğrencilerin anlamlandıramadıkları cümleleri boş bıraktıkları da göze çarpmaktadır.

4. SONUÇ

Yazın çevirisinin bir alt türü olan çizgi roman çevirileri hem metin hem de görsellerden oluşması sebebiyle özel bir çeviri alanıdır. Çizgi romanlarda genellikle gündelik konuşma dili ve kısa ifadeler söz konusudur. Bazı ifadeler ise kültürden kültüre farklılık göstermektedirler. Çizgi romanların hitap ettiği hedef kitle göz

önüne alınarak bu farklılıkların çok özenle çevrilmesi gerekmektedir. Çocukların ve gençlerin büyük çoğunlukla hedef okur oldukları düşünülürse erek metin üretilirken kullanılan dilin ne kadar dikkatle seçilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Yanlış kararlar çocukları ve gençleri olumsuz yetişmelerine sebebiyet verebilir. Burada çevirmenin sorumluluğu yadsımaz. Uygulamaya katılan öğrencilerin çizgi roman okumaktan keyif alan bilinçli okurlar oldukları gözlemlenmiştir. Yapılan uygulama çalışmalarından yola çıkarak, öğrencilerin ilgi duydukları alanlarda yaptıkları çevirilerinin çok daha başarılı oldukları sonucunu çıkarabiliriz.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ayşe Nihal: “Çeviri Eğitiminde Öğrenciye Çeviri Edinci Kazandırma: Çevirmen Kararları ve Dayanakları”, Çeviribilim 1, Tömer Çeviri Dergisi, Özel Kuram Sayısı, Bursa, 1995, s. 13-24.
- Bengi, Işın: “Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru”, Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler, Yay. Haz. Mehmet Rifat, İstanbul, Düzlem Yayınları, 1995, s. 9-31.
- Bulut, Alev: Çeviride Dil ve Metin, İ.Ü. Rektörlük Yayın No:4332, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Yayın No: 2, İstanbul, 2002.
- Eisner, Will: Comics and Sequential Art, U.S.A, Poorhouse Press, 2005.
- Eruz, F. Sakine: Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Koşut Metinler, İ.Ü. Rektörlük Yayın No: 4248, İstanbul, 2000.
- Eruz, F. Sakine: Çeviriden Çeviribilime, İstanbul, Multilingual, 2003.
- Fleischmann, Schmitt: “Fachsprachliches Übersetzen-Anstoss zu einem Paradigmenwechsel”, Paradigmenwechsel in der Translation, Hrsg. P. A. Scmitt, Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag, Tübingen, 2000, s. 57-98.

Türkiye’de Yeşil Ekonomi Kavramı

Doç. Dr. Şule Turhan¹

Prof. Dr. Hasan Vural²

¹Uludag University, Faculty of Agriculture Department of Agricultural Economics, Gorukle, 16059, Bursa
TURKEY e-mail: sbudak@uludag.edu.tr

²Uludag University, Faculty of Agriculture Department of Agricultural Economics, Gorukle, 16059, Bursa
TURKEY e-mail: hvural@uludag.edu.tr

Abstract: Green economy means increasing social wealth and decreasing the level of environmental risks and ecological famine. Main target of Green Economy Initiative, started at the end of the 2008 under the leadership of United Nations Environmental Program (UNEP), is environmental greening and supplying the support for the investments and analyses that are planned for green sectors. According to UNEP either “green economy” will consist of standout environmental values and based on sustainable energy or traditional “brown economy”, which has low productivity and uses energy resources that are not sustainable , will continue and the same problems will reoccur.

Main idea by the green economy is that efficient usage of existing resources as well as waste materials that is created during the usage processes, in short, positive externalities are meant to be to be underlined.

Key Words: Green Economy, environment, sustainable energy, Turkey

1.Giriş

Günümüzde dünya ekonomisi, çevresel tahribatın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan küresel ısınma ve iklim değişikliği riskine karşı sürdürülebilir bir ekonomiyi ve yaşamı yeniden oluşturma arayışı içindedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların daha etkin kullanımı ve gelecekte daha güvenli bir yaşamı kurmak için çok önemli bir adımı ifade etmektedir. Yeşil ekonomi ise, sürdürülebilir kalkınmanın yol haritası niteliğini taşımaktadır. Yeşil ekonomi, enerji kullanımı açısından, hem büyük ölçüde enerji tasarrufu sağlayacak, hem de istihdam yaratacaktır. Negatif dışsallık oluşturan fosil yakıt kullanımının azaltılması için hükümetler, düşük karbon enerji kullanan ev ve işyerlerinin inşa edilmesini teşvik etmelidirler. Düşük karbon ekonomisi; karbonun kısıtlandığı, fosil yakıt tüketimimizin oldukça azaltıldığı bir ekonomidir. “İklim Değişikliği Yasası”, 2050 yılına kadar karbon emisyonunun %80 azaltılmasını gerektirmektedir. Düşük karbon ekonomisine geçiş hamlesi, enerji kullanımında ve tedarik edilmesinde teknolojik bir devrim gerektirmektedir. Petrol fiyatları arttıkça, düşük karbon mal üretimini geliştirmek isteği yoğunlaşmaktadır.

Bugün başta Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmak üzere hemen hemen tüm uluslararası kuruluşların doğayı koruma ve çevre sorunlarıyla ilgili etkin girişimlerde bulunması, konunun aslında tek bir ülke ya da ülkeler grubundan çok tüm insanlığı ilgilendiren bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın ana konusunu yeşil ekonomi hakkında bilgiler vermek ve Türkiye ekonomisine olan katkılarını değerlendirmek oluşturacaktır.

2.Yeşil Ekonomi Kavramı

Yeşil ekonomi, ekonominin yenilenebilir enerji, araştırma-geliştirme, yapım-inşaat, ulaştırma, sanayi, tarım ve ormancılık gibi kilit sektörlerinde hayata geçirilebilmektedir.

Düşük karbonlu ve sürdürülebilir ekonomilerde çevre kalitesini iyileştirmeyi ve eko-sisteme gelebilecek zararlardan korunmayı sağlayan güneş panellerinin kurulumu, bio-yakıt ve hibrid araç üretimi, organik tarım, yalıtım, dev rüzgâr tribünleri inşası gibi işler de yeşil işler olarak adlandırılmaktadır.

Aşağıda çeşitli kurumların Yeşil ekonomi tanımları verilmektedir.

BM; “*Yeşil ekonomi. Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlarken yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan, ekosistemin sağlıklı bir şekilde devamlılığını sağlayan, sürdürülebilir üretim ve tüketim*

modellerini teşvik eden, yeniliği destekleyen, yeni iş imkanları oluşturan, sosyal refahı artıran ve tüm paydaşların katılımına imkan veren bir büyüme şeklidir” (BM, 2012).

UNEP; *“Yeşil ekonomi, çevresel riskleri ve ekolojik kıtlığı azaltırken insan refahının ve sosyal eşitliğin iyileştirilmesidir. Yeşil ekonomi, düşük karbonlu, kaynak verimli ve sosyal açıdan kapsayıcıdır”(UNEP, 2009).*

OECD; *“Çevre dostu (yeşil) büyüme, refahımıza dayanak oluşturan doğal varlıkların sürekliliğini garanti ederek ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır. Çevre dostu büyüme, bunu yapabilmek için, sürdürülebilir büyümeyi desteklemeli ve yeni ekonomik fırsatları artıracak yeniliklere ve yatırımcılara aracı olmalıdır” (OECD, 2010).*

Dünya Bankası; *“Yeşil büyüme, olumsuz çevresel etkileri en aza indiren, kaynakları verimli kullanan, afetlere dayanıklılığı artırılmış ve büyüme süreçlerini yavaşlatmadan gerçekleştiren kapsayıcı bir büyümdedir”(World Bank, 2012).*

Yeşil Ekonomi ve Yeşil Yeni Düzen Yeşil ekonomi, hakim iktisat ideolojisine getirilen eleştirel yaklaşımlardan biridir. Bu kavram, çoğunlukla 1970’li yıllarda ortaya çıkan yeşil siyasal düşüncenin ekonomi ayağını oluşturmakla birlikte, esasen 2009 ve 2011 yıllarında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yayınlanan raporlarda yeni bir içerik kazanmıştır. Örneğin 2011 yılındaki UNEP raporuna göre yeşil ekonomi; “insanın refahını ve toplumsal eşitliği sağlarken, çevresel riskleri ve ekolojik kıtlıkları ciddi biçimde düşüren ekonomik model” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma ek olarak, “düşük karbonlu kaynakları etkin olarak kullanan, toplumsal olarak kapsayıcı böylesi bir sistemde gelir ve istihdam artışı, karbon emisyonu ve kirliliği azaltan, enerji ve kaynak etkinliğini arttıran, biyo-çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri kayıplarını önleyecek kamu ve özel sektör yatırımlarıyla sağlanacaktır” ifadesini kullanarak yeşil ekonomik modelde devlete ve maliye politikalarına özel bir önem atfetmiştir (UNEP, 2009).

3.Yeşil Ekonominin Amacı, Avantajları ve Dezavantajları

Ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında çok önemli bir bağ kuran yeşil ekonomi fikrinin temel amacı; yatırım artışları ve ekonomik büyüme süreci ile birlikte çevre kalitesi konusunda artışların sağlanabilmesidir. Yeşil ekonomi düşüncesi ile kontrolsüz ekonomik büyümenin neden olduğu çevresel sorunlar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi, hatta ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Buna ek olarak, ekonomik büyümenin temel göstergelerinde bazı düzenlemelere gidilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Doğal kaynakların tükenmeye başlaması, ekosistemde ortaya çıkan bozulmalar gibi negatif etkilerin, diğer bir ifadeyle, yıpranmaların büyüme hesaplamalarına dâhil edilmesi gerekmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015).

Yeşil ekonomi anlayışının ilgilendiği en temel sorun alanlarından biri de, ekonomik faaliyetlerin doğa üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu sorusunun cevabının bulunmasıdır. Yani, bir birim milli gelir üretebilmek için kullandığımız doğal kaynak miktarı zaman içinde nasıl bir seyir izlemektedir? Doğaya ve doğal kaynaklara ilişkin olarak ortaya çıkan bu temel sorun alanlarına etkili çözümler üretmek de yeşil ekonominin ilgi alanlarından bir diğerini oluşturmaktadır (Aşıcı, 2012).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın 2011 tarihli raporunda Yeşil Yeni Düzen’in küresel ölçekte üç temel amacı olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar;

- i. dünya ekonomisinin yeniden canlanmasına, iş kayıplarının önlenip yeni işlerin yaratılmasına ve toplumun kırılgan kesimlerinin korunmasına katkı sağlamak,
- ii. ekonomiyi sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme modeline göre şekillendirip, mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak,
- iii. ekonomilerin karbon bağımlılığını düşürüp ekosistemlerdeki bozulmayı yavaşlatmaktır (UNEP, 2009).

Yeşil ekonomiyle çevreyle uyumlu ekonomik mallar ortaya çıkması ve tüm faaliyet alanlarında yeni teknolojilerin gelişmesi ile küresel ve yerel ihtiyaçların daha uygun bir şekilde karşılanması mümkün olmasına karşın tüm alanlarda yeni teknolojilerin geliştirilmesi için yüksek yatırım maliyetlerine ihtiyaç duyulması en büyük dezavantajlarından biridir (Kuşat, 2013)

Genel kaynak verimliliği artması, enerji ve diğer doğal kaynaklara olan talep azalması, sürdürülebilir şehirlerde yaşam kalitesinin büyük oranda artması, kaynak verimliliği artması, yeni malzemelere bağlı olarak kirlilik ve enerji yoğunluğu azalması yeşil ekonominin en büyük avantajlarından (Kuşat, 2013).

4.Dünya’da ve Türkiye’ de Ekolojik Ayakizi

Ekolojik ayak izi, gezegen düzeyinde tüketilen biyolojik üretken alan miktarını, atıklarının yok edilmesi için gereken, kara ve su alanlarının büyüklüğünü, ülkelerin, kentlerin, ailelerin ya da bireylerin ne kadar biyolojik üretken alan kullandıklarını ve gelecekte ihtiyaçları olan gezegen sayısını gösteren niceliksel bir hesaplama tekniğidir. Ekolojik ayak izi, gezegenin taşıma kapasitesinin sınırlarının ne kadar aşıldığı konusunda öngörü sağlamaktadır. Ekonomilerin ekolojik ayak izleri gelir, fiyatlar ve egemen olan sosyal değerler ve teknolojik gelişmişliğe bağlı olarak değişir. Açık ve kapalı ekonomi sonuçları arasında ihracat ve ithalat deseni sebebi ile farklar gözlemlenir. Açık ekonomi durumunda, Ulusal Ayak İzi hesaplamasında, her ülkenin net tüketimi; toplam üretim miktarına ihracat eklenip, ithalat çıkarılarak bulunur (Altıparmak, 2011)

Küresel Ölçekte Kişi başına düşen biyolojik kapasite, nüfus artışına paralel olarak sürekli azalmaktadır. Kişi başına düşen Ekolojik Ayak İzi sabit kalsa bile, dünyanın biyolojik kapasitesi, toplamda hızla artan Ekolojik Ayak İzi’ni karşılamak için yetersiz kalmaktadır. Bu küresel ekolojik açık, başka bir deyişle ekolojik limit aşımı giderek büyümektedir (WWF-Türkiye, 2012).

Türkiye’de tüketimin Ekolojik Ayak İzi, kişi başına küresel biyolojik kapasitenin %50 üzerindedir. Bu durum, dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye’de de sürdürülebilir olmayan bir yaşam biçiminin işaretidir. Türkiye’de kişi başına ulusal biyolojik kapasite dünya ortalamasının altında olduğu için, ulusal ekolojik açığımız küresel açıktan çok daha yüksektir. Ekolojik limit aşımı olarak adlandırılan bu açık, biyolojik kapasite ihtiyacının kısmen ülke dışından tedarik edildiğini gösterir. Türkiye’de kişi başına düşen Ekolojik Ayak İzi’nde yıllar içinde büyük bir değişiklik görülmemiştir (WWF-Türkiye, 2012).

5.Yeşil Ekonominin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Etkileri

Çevre ile ilgili olarak küresel boyutta atılan en büyük adım Stockholm Bildirgesi (1972) ile gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler’ in çevreye duyarlılığını yansıtan bu gelişmeyi, 1987 yılında yayınlanan Brundlant Raporu –ortak geleceğimiz- takip etmiştir. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesine özünde yer veren bu rapor, yeşil ekonomi için adeta bir anayasa niteliği de oluşturmuştur (Kuşat, 2016).

1992 yılında Rio Konferansı ve bu konferansta “Gündem 21” başlığıyla oluşturulan eylem planı da, Birleşmiş Milletler’ in yeşil ekonomi ve yeşil sürdürülebilirlik için attığı önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Rio Konferansı’nda hazırlanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 1997 yılında imzalanan “Kyoto Protokolü” ve 2000 yılının Eylül ayında Birleşmiş Milletler’ ce gerçekleştirilen Binyıl Zirvesi çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için hedefleri belirleyen yapı taşları olmuştur (Kuşat, 2016).

Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması (1960) ve planlı döneme geçişin ilk üç beşer yıllık dönemlerinde çevreyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1998 yılında hazırlamış olduğu Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma belirleyicilerini ortaya koyan ve eylem planları öneren bir politik taslak olmuştur (DPT, 1998). Türkiye 2002 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’ne Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu hazırlayarak katılmış, 2006 yılında da Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Yıkılmaz, 2011).

2006 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda kapsamlı bir düzenlemeye gidilerek, özellikle sulak alanların korunması, nesli tehlike altında olan bitki ve hayvanların korunması, çevre tazminatı, yerel yönetimlerin çevre yönetimindeki önemi gibi konularda ayrıntılı yapılanmalar gerçekleştirilmiştir (Yıkılmaz, 2011).

Türkiye çevre koruma ağırlıklı olarak gerçekleştirdiği eylemlerde Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefi çerçevesinde bu birliğin yaptırım gücünden de etkilenmiştir. Özellikle Avrupa Birliği’nin çevre politikası, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyumu sürecinde çeşitli reformlar gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ertürk, 2011).

Çevre Bakanlığı, Orman Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın çevre politikasının kurumsal çerçevesinin oluşturulmasından birinci derecede sorumlu olduğunu görürüz. Ayrıca Tarım ve Köyşileri, Sağlık, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabi Kaynaklar, Kültür ve Turizm Bakanlıklarının, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, İller Bankası gibi kurumların da çevreyle ilgili olarak sorumlulukları yüksektir (Aksu, 2011).

Bu kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra, çevreyle dost üretime getirilen teşvikler ile özel sektörün küresel arenada rekabet gücünü artırmaya yönelik çevre yatırımlarını da hızla artışı gerçekleşmiştir (Aksu, 2011).

6.Yeşil Ekonomi İçin Ulusal ve Uluslararası Temelli Mali Politikalar

Yeşil ekonomi için mali politikaların uluslararası ve ulusal olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşların küresel ölçekte uygulayacağı bazı mali düzenlemeler, sınır aşan faydalar yoluyla küresel faydaya dönüşmektedir. Küresel düzeyde uygulanması istenen en önemli mali düzenleme karbon vergisidir. Karbon vergisinin dışında, Kyoto Protokolünün getirdiği bir düzenleme olan emisyon ticaret sistemi, karbon emisyonlarını temsil eden kirlilik haklarının uluslararası ölçekte alım satımına olanak sağlayan bir mali araçtır. Uluslararası emisyon ticaret sistemi, karbon başta olmak üzere tüm sera gazlarının serbest piyasa kuralları doğrultusunda kullanılmasını sağlayarak karbon ve diğer sera gazlarının emisyon miktarını azaltmaya çalışan bir uluslararası mali piyasa aracıdır (Yalçın, 2016).

Yeşil ekonomiye geçiş sürecinde uygulanacak ulusal bazlı mali politikalar içinde çevre temelli vergiler, teşvikler ve çevre koruma amaçlı kamu harcamaları büyük önem taşımaktadır. Çevresel etkinliğin sağlanması ve yeşil ekonomi konseptine geçiş sürecinde kullanılan vergiler, genellikle “kirlileme vergileri” adıyla bilinmekte olup, genellikle çevreye daha çok zarar verenin daha yüksek düzeyde, daha az zarar verenin ise daha düşük düzeyde vergilendirilmesiyle gerçekleşmektedir (Kuşat, 2013).

Kirlilik vergileri dışında, vergi sistemlerinde yeşil ekonomiye geçişte etkili olacak klasik vergi türleri de bulunmaktadır. Bu tip potansiyel yeşil ekonomi konseptine uygun vergiler arasında motorlu taşıtlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi sayılabilir.

Hem katma değer vergisi, hem de özel tüketim vergisi bireylerin tüketim kalıplarının değiştirilmesi açısından oldukça önemli bir mali araçtır. Motorlu taşıtlar vergisi, potansiyel olarak yeşil ekonomi konseptine en uygun vergi türlerinden biridir. Çünkü küresel düzeyde karbon emisyonunda emisyonuna en fazla katkısı olan sektörler itibarıyla ulaştırma sektörü %24'lük bir paya sahiptir. AB'ye üye ülkeler, 2000'li yılların başlarından itibaren motorlu araçların vergilendirilmesinde aracın karbondioksit emisyonunu dikkate alarak vergilendirmeye başlamıştır (Yalçın, 2013).

Yeşil ekonomiye geçiş sürecinde dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin aktif olarak kullanılmasının yanında, vergi benzeri harçların da (kullanıcı ödemeleri-user charges) önemli bir etkisi vardır. Otoyol kullanım ücretleri, şehir içi trafiğe giriş için ekstra ücret ödenmesi, trafiğin sıkışık olduğu saatlerde bireysel kullanıcılardan ekstra ücret alınması (tikanıklık fiyatlandırması), vergi benzeri harçlara örnek olarak verilebilir (UNEP, 2009).

7.Sonuç ve Öneriler

Dünya nüfusunun yaklaşık %19'unu teşkil eden 1.3 milyar insan halen elektriğe kavuşmuş değildir ve 2030 yılında dünya nüfusunun %12'sini oluşturan ve %85'i kırsal bölgede yaşayan 1 milyar insanın elektriksiz yaşamaya devam edeceğini göstermektedir. 1.1 milyar insan temiz su kullanamamaktadır ve 2.6 milyar insan kanalizasyon hizmetinden mahrum durumdadır. Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network, GFN), her yıl dünya çapında 150'den fazla ülkenin biyolojik kapasite talebini ölçmekte ve Ulusal Ayak İzi Hesapları'nı (National Footprint Accounts, NFA) yayımlamaktadır. 1970'lerin ortalarından bu yana, dünyanın kaynaklarına yönelik talep sürdürülebilir olmayan bir düzeye ulaşmış durumdadır. Bu eğilimin aynı şekilde sürdürülmesi olanaklı değildir. Mevcut tüketim düzeyi, ya insanların bilinçli bir tercihi olarak, ya da doğal kısıtlar nedeniyle er ya da geç sona erecektir. Bu gerçekler bizleri, doğayı yok etmeden ve doğal kaynaklarımızın kendini yenileme kapasitesini aşmadan yaşayabilmenin yollarını aramaya itmektedir.

Sonuç olarak, yeşil ekonomi, ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılacak bir bakış açısı sunmaktadır. Yeşil ekonomi, ekonomik ve çevresel kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemli bir araç haline dönüşmektedir. Artan insan ihtiyaçları, endüstriyel ürünler, enerji, gıda, ulaşım ve etkin atık yönetimi sürdürülebilir kalkınma için büyüyen bir sorundur. Bu nedenledir ki küreselleşmenin etkisi altındaki dünya ticaret ve ekonomisinin yeşil üretim ve çevre korumasına olan eğilimi göz ardı edilmemelidir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları sektörel altyapı, ekonomik kalkınmalarının daha az etkin olmasına sebep olurken, hızlı ekonomik kalkınma isteği daha fazla kirleten teknolojilerin kullanımını teşvik edebilmektedir. Devlet politikasının çevreyle dost üretim teknolojilerinin kullanımını teşvik etmesi ile gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın çevresel açıdan daha sürdürülebilir bir yapı kazanması sağlanabilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yeşil ekonomi sürecini başlatmak ve bu süreci devamlı kılmak oldukça büyük önem taşımaktadır.

Yeşil ekonomi politikaları gelişmekte olan ülkelerde yatırımlarla geliştirilmiş temiz üretim, kaynak verimliliği, temiz enerji teknolojileri ve enerji hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi ülkeler için ekonomik ve sosyal gelişim sağlarken, sürdürülebilir tarım yöntemleri ve artan gıda güvenliği gibi etmenler yeşil mal ve hizmetlere erişimi kolaylaştırdığı gibi ülkeler için yeni pazarlara erişimi de kolaylaştıracaktır.

Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler ve eğilimler, yeşil ekonominin öneminin giderek artacağını göstermektedir. Yeşil ekonomiye verilen önemin artmasıyla ülkemizin ekonomik kalkınmasında önemli bir yer tutan istihdama etkisi olumlu yönde giderek artacaktır. Yeşil ekonomi sektörleri olarak da değerlendirilen organik tarım, yenilenebilir enerji sektörü, enerji verimliliği için bina güçlendirmeleri, toplu taşıma ve geri dönüşüm gibi yeni pazarların ortaya çıkışı geniş bir yelpazede istihdam sağlamaktadır. Bazı enerji verimliliği yatırımlarının bir sonucu olarak işgücünün artan verimliliği, yüksek verimlilik ve düşük emisyon değerleri çevrenin korunmasına yardımcı olacağı gibi, gelir seviyesini ve büyümeyi de hızlandıracaktır.

Kaynakça

- Aksu, C. 2011. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre, Güney Ege Kalkınma Ajansı.
- Altıparmak, A. 2011. Uluslararası Ticaret, Ekolojik Ayakizi ve Türkiye, Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No 2, 2011 ISSN: 1309-8020
- Aşıcı, A. A. 2012. İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi, Karşılaştırmalı Bir Analiz. Aşıcı, A.A. ve Şahin, Ü. (ed.)Yeşil Ekonomi içinde (35-56). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- BM 2012. The Future We Want, United Nations Conference on Sustainable Development, A/CONF.216/L.1, Rio de Janeiro, Brazil.
- Ertürk, H. 2011 Çevre Politikası, Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa
- Kuşat, N. 2013. Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları- Türkiye incelemesi. E-Journal of Yasar University, 29(8), 4896- 4916.
- OECD 2010. "Green jobs and skills: the local labour market implications of addressing climate change", Working Document, OECD Publishing.
- Özçağ, M. ve Hotunluoğlu H. 2015. Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. CBÜ sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 303-324.
- UNEP, 2009. Global Green New Deal Policy Brief. http://www.unep.org/pdf/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf.
- World Bank 2012. Inclusive Green Growth, The Pathway to Sustainable Development, Washington.
- Yalçın, A.Z. 2013. Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: AB ve Türkiye Arasında karşılaştırmalı Bir Analiz. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 27(2), 141-158.
- Yalçın, A.Z., 2016. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi Y.2016, Cilt 6, Sayı 1, ss.749-775.
- Yıkmaç, R. F. (2011) Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi (Uzmanlık Tezi), TC Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Sosyal Sektörler ve Ek Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

A ve B Tipi Kişilik Özelliklerine Göre Çalışanların İntikam Niyeti veya Affetme Eğilimi: Konuyla İlgili Bir Araştırma

Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR¹

Funda SELVİ²

¹Trakya Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sinanunsar@yahoo.com

²Trakya Üniversitesi / Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Programı, fundaselvi91@gmail.com

Özet: Örgütlerde çalışanların devamlı artan üretim, iş yükü ve performans baskısı ile karşı karşıya kalmaları ve artan baskıyı psikolojik olarak kontrol edememesi stres düzeyini artıracaktır. Böylece çalışanların algıladıkları mağduriyetlerin onların algıları, tutum ve davranışları üzerinde etkili olmasıyla mağduriyet hisseden bireylerde intikam niyeti veya affetme eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Çalışanların A ve B tipi kişilik özelliklerine göre affetme eğilimi veya intikam niyetlerinde farklı kişilik özelliklerinin etkisinin olup olmadığının belirlenmesi bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma Edirne ili merkezindeki tekstil ve giyim üretim sektörü özel kuruluşlarında çalışan 70 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada iş hayatında hem çalışanlar hem de yöneticiler tarafından intikam olgusunun nasıl kavramsallaştırıldığı, hangi durumlarda ortaya çıktığı, bireysel ve örgütsel sonuçları araştırılmıştır. İş hayatında çoğu olumsuz davranışın temeli olarak görülen intikam kavramının daha net kavranması açısından yönetici ve çalışanların yaşadıkları olumsuz durumları çözmelerine ve tetikleyici unsurları ortadan kaldırmalarına yönelik çalışmalar yapmalarını sağlayacak veriler araştırmada yer almaktadır. Araştırma sonucunda A ve B tipi kişilik özellikleri ile intikam niyeti veya affetme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: A ve B Tipi Kişilik Modeli, Örgütsel İntikam, Affetme Niyeti

Intention of Revenge or Forgiveness of Employees According to A and B Type Personality Characteristics: A Research Related to the Subject

Abstract: The fact that employees are constantly faced with increasing production, workload and performance pressure and not being able to control increasing pressure psychologically will increase the level of stress. Thus, employees' perceived grievances have an effect on their perceptions, attitudes and behaviors, so that the tendency for revenge or forgiveness may occur in individuals who experience grievances. The main purpose of this study is to determine whether there is an effect of different personality traits among employees' tendency of forgiveness or revenge intention of employees according to A and B type personality traits. The research is aimed to be carried out with 70 participants working for the private institutions of textile and clothing production sector in Edirne city center.

In this research, how the phenomenon of revenge is conceptualized by both employees and managers in business life, in which cases it occurs, and its individual and organizational results are investigated. In order to gain a clearer understanding of the concept of revenge, which is seen as the basis of most negative behaviors in business life, the data that will enable managers and employees to solve negative situations and to eliminate the triggering elements are included in the research. As a result of the study, it was concluded that there was no significant relationship between the A and B type personality traits and the intention of revenge or tendency to forgiveness.

Keywords: Type A and B Personality Model, Organizational Revenge, Intention to Forgive

1. GİRİŞ

Bireyler; aldıkları eğitim, duygusal yaşam, organik bileşim ve çevre şartları unsurlarıyla şekillenen kendilerine has özellikler kazanmaktadır. Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda farklı etkenlerin sonucunda oluşan kişilik kavramı için literatürde birçok kişilik modeli bulunmaktadır. Bu modellerden biri olan A tipi ve B tipi kişilik modeli birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. A tipi kişilik özelliklerine sahip bireyler; daima hızlı hareket etmeleri, aynı anda birçok işi bir arada yapmaya çalışan sabırsız yapıları ve başarılarını ölçme aracı olarak sayısal verilere önem verme özellikleriyle B tipi kişilik özelliklerine sahip bireylere göre farklılık göstermektedir. B tipi kişilik özelliklerine sahip bireyler ise hiçbir zaman kendilerini zaman baskısı altında hissetmezler, sabırsız değillerdir ve sayısal değerlerle ölçülebilen işlerde yer alma istekleri yoğun değildir. Bu noktada farklı kişilik tipi özelliklerine sahip çalışanların, örgütsel hayatta yaşanan olumsuz durumlara karşı affetme eğilimleri veya intikam niyetlerinin oluşması

olağan bir durumdur. Yoğun ve stresli bir sektör olan giyim üretim sektöründe çalışanların karşılaştıkları kişiler ve olaylar ile ilgili yaşadıkları olumsuz durumlarla ilgili affetme eğiliminde mi yoksa intikam niyetinde mi oldukları bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışanların affetme eğilimi veya intikam niyetinin kişilik tipi değişkeni ile ilişkili olup olmadığı ölçülmek istenmektedir. Bu amaçla oluşturulan anket formundan elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

İntikam niyetinin yaşanan mağduriyet karşısında zararı telafi edebilme durumu olduğu gerçeğinin yanı sıra intikam, genellikle eleştirilen ve suçluya da mağdura da zarar verebilen bir durumdur. Aynı şekilde affetme eğiliminin de birçok olumlu etkisinin yanında, affetme eğiliminin özellikle mağdurun gördüğü zararın, zarar veren ve zarar gören tarafından kabul edilmemesi durumunda gerçekleşmesi, mağdurun kendisini üzmesine neden olabilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kişiliğin tanımı, özellikleri, A ve B Tipi kişilik modeline göre kişilik özelliklerindeki farklılıklar ele alınmıştır. İkinci bölümde örgütlerde intikam niyeti veya affetme eğilimi nedenleri ve sonuçları ile birlikte değerlendirilmiştir. Son bölümde ise A ve B tipi kişilik özelliklerine göre affetme eğilimi veya intikam niyetlerinde farklı kişilik özelliklerinin etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacını taşıyan araştırma bölümüne yer verilmiştir.

2. KİŞİLİK KAVRAMI

Kişiler fiziksel özellikleri gibi tutum ve davranışlarıyla da birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıkların nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Her bireye kendine özel birtakım özellikler kazandıran unsurlar; alınan eğitim, duygusal yaşam, organik bileşim ve çevre şartları olarak sıralanabilmektedir. Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda kişiliğin tanımı; bireyin kendi yönünden, fizyolojik, zihinsel ve ruhsal durumuyla ilgili bilgiye sahip olmasıdır. Kişilik, bireyin kendisiyle ilgili değişkenleri fark etmesi ve kendisine yarar sağlayacak konuma geçme yönünde çalışmasıdır. İnsanın toplumun diğer bireyleri açısından kişiliğinin değerlendirilmesinde, onun toplum nezdinde sahip olduğu nitelikler ve görevler belirleyici olmaktadır (Eren, 2001: 83).

Kişiliği değerlendirirken bir zaman dilimi içinde ele almak kavramın anlaşılması için yeterli olmayacaktır. Kişilik; geçmiş, mevcut ve gelecek zamanın oluşturduğu bir bütündür. Kişiler alışkanlıklarının devamını sağlayabilecekleri bir ortam arayışı içindedir ve bunu gelecekte de koruma güdüsü eğilimindedir. Bu bağlamda kişilik, geçmişin yansımaları, mevcut zamanın gerekleri ve geleceğin esas eğilimi ile oluşacaktır. Böylece kişilik; kişilerin yaşam süreci içinde kazandıkları alışkanlıklarını ve niteliklerini hareketlerine aktaran gözlenebilir değerler olarak görülebilmektedir (Erdoğan, 1991: 237). Kişiliğin farklı zaman diliminde farklı kişiler üzerinde değişik etkilerle yansıdığı görülmektedir. Fakat kavrama bir bütünlük kazandırmak amacıyla genel geçer bazı özelliklerinin bulunduğu ve bu özelliklerin açıklanmasının gerekliliği önem arz etmektedir.

2.1. Kişiliğin Temel Özellikleri

Kişilik kavramına bir bütünlük getirmek amacıyla temel özelliklerini ortaya koymak gerekmektedir. Kişiliğin temel özellikleri arasında aşağıda yer alan maddeler sıralanabilmektedir:

- **Kişilik, bazı davranışların bütünüdür:** Öğrenme ve kavrama biçiminde birtakım davranışsal süreçlerle kazanılan davranışların bütünü kişiliği meydana getirmektedir.
- **Kişilik, özel çevrenin meydana getirdiği bir olgudur:** Bireyin davranışları, günlük hayatını oluşturan sosyal çevresinden ayrı düşünülemez. Bireyin kişiliğinin oluşmasında aile yaşamı, iş ortamı gibi faktörlerin etkisi büyüktür.
- **Kişilik, bireysel dengenin ürünüdür:** Bireyler sahip oldukları zihinsel denge doğrultusunda kişiliklerini geliştirebilmektedirler. İyi veya kötünün, olumlu veya olumsuzun farkında olarak bu

durumları kendilerine göre yorumlayan bireyler düşüncelerini ve hareketlerini yorumlarına göre şekillendireceklerdir.

- **Kişilik, davranışlara rehberlik eder:** Hedefler ve motivasyon faktörleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Kimileri için olumlu olan hedefler kimileri için olumsuz ve yetersizdir.
- **Kişilik, belirli zaman dilimleri içindeki davranışların toplamından oluşur:** Bireyler geçmiş tecrübeleriyle kişilik özelliklerini oluştururlar, mevcut zaman içinde bu özelliklerinde düzenlemeler yaparlar ve gelecek için kendilerini planlama amacındadırlar. Böylece kişilik yalnızca bir zaman diliminde geçerli olan bir olgu değildir, bireyin bütün hayatını kapsayan bir olgudur (Erdoğan, 1991: 246-247).

2.2. A ve B Tipi Kişilik Modeli

Bireylerin düşünce tarzı, davranış şekilleri, duyguları, kabiliyetleri, fiziksel özellikleri, durumlar karşısındaki algı ve tutumları farklılık göstermektedir. Bu durumda bireylerin sahip olduğu kişilik özelliklerinin de söz konusu farklılıklarda belirleyici olduğu söylenebilmektedir. Bireyler arasındaki kişilik farklılıklarını birtakım ortak nitelikler çerçevesinde sınıflandırarak kişilik modelleri oluşturmak, ölçülebilir verilere ulaşılması açısından gereklilik arz etmektedir (Özsoy, 2013: 22).

Freidman ve Rosenman tarafından 1960'lı yılların sonunda stres kavramıyla ilişkilendirilerek meydana getirdikleri "A tipi" ve "B tipi" kişilik modelleri günümüzde uygulama alanı olan ve kabul görmüş bir teoridir. Freidman ve Rosenman A tipi kişilik ve B tipi kişilik özelliklerini "duygu ve hareket kompleksi" olarak tanımlamaktadır (akt. Zel, 2001: 430). Bu iki tür kişilik modellerinin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

A Tipi kişilik özelliklerine sahip bireyler; daima hızlı hareket etmektedirler. İşlerin önemli bir bölümünün tamamlanması açısından sabırsız davranmaktadırlar. Aynı anda iki veya daha çok işi bir arada yapmaya çalışmaktadırlar. İş dışındaki boş zamanlarında ilgilendikleri çok fazla şey yoktur. Başarılılarını ölçme aracı olarak sayılara önem vermektedirler (Robbins ve Judge, 2012: 143).

B Tipi kişilik özellikleri; A Tipi kişilik özelliklerinin tamamen tersidir. B Tipi kişilik özelliklerine sahip kişiler ender olarak sayısal değerlerle ölçülebilen veya bir zaman baskısı altında devamlı artan işlerde yer alma istegindedirler. Hiçbir zaman kendilerini zaman baskısı altında hissetmezler ve sabırsızlık duygusuna kapılmazlar (Robbins ve Judge, 2012: 143). Aynı zamanda B Tipi kişilik özelliklerine sahip bireyler; kazanmak için değil eğlenmek amacıyla oynarlar, kendilerini baskı altında hissetmezler, aceleci davranmayı sevmezler ve yumuşak huyludurlar (Zel, 2001: 430).

A Tipi kişilik özelliğine sahip kişiler orta dereceden yüksek dereceye kadar artan seviyelerde stresli alanlarda çalışabilmektedirler. Devamlı olarak zamana karşı yarışmış hissedirler ve kendilerine zaman sınırlarıyla gelişen bir yaşam oluştururlar. A Tipi kişilik modeline sahip kişiler niceliğe nitelikten daha fazla önem verdikleri için rekabet edebilirliklerini uzun saatler çalışarak sergilemektedirler. Bulundukları iş sahasında güçlüklerle mücadelelerinde nadiren değişim göstermektedirler. Bu nedenle verecekleri tepkileri tahmin etmek B Tipi kişilerin tepkilerini tahmin etmekten daha basittir (Robbins ve Judge, 2012: 144).

3. ÖRGÜTLERDE İNTİKAM DAVRANIŞI VE AFFETME EĞİLİMİ

Bireyler, sosyal olarak diğer bireylerle çeşitli ilişkiler sürdürmektedirler. Bu nedenle, bireyler arası çatışma potansiyeli artmaktadır. Bireyler arası çatışma ve şiddet çeşitli boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (Eaton ve Struthers, 2006: 195). Çatışma ve şiddetin bu çok boyutluluğu nedeniyle genel bir tanımının yapılması da oldukça zordur. Bir ayırım yapmak gerekirse, fiziksel ve psikolojik şiddet olarak sınıflandırmak mümkündür. Fiziksel şiddet, mağdura bedensel zarar vermeye sebep olan veya bu amaçla sergilenen davranışları içermekte iken psikolojik şiddet ise dolaylı veya dolaysız olarak mağduru etkileyen fiziksel veya fiziksel olmayan davranışları da içermektedir. Çoğu durumda, psikolojik şiddet fiziksel zarara da yol

açabilmektedir. Bunun yanında, psikolojik şiddetin kendi başına ciddi derecede olumsuz bir etkisi de olabilmektedir. Fiziksel şiddet davranışlarının çok farklı ilişkiler bağlamında ortaya çıkabildiği görülmektedir. Özellikle saldırganın mağdurdan daha fazla güce veya fiziksel güce sahip olduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel şiddetin suç kabul edilmesi nedeniyle şiddet davranışını gösteren kişi çoğu durumda psikolojik şiddet davranışına yatkın olmaktadır (Eaton ve Struthers, 2006: 196).

Birçok araştırmacıya göre işyerindeki şiddetin nedeni olarak işyerindeki adaletsizlik öne sürülmektedir. Örgütsel adaletsizlik algısı ve adaletsizlik üzerine oluşan davranışsal tepkilerde önemli ölçüde bireysel farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmacılara göre, davranışsal anlamdaki bu büyük bireysel farklılıkları açıklamak için kişilik özelliklerinin önemi büyüktür ve bu bireysel farklılıkları değerlendirmek için genel kişilik araçlarının kullanılması önerilmektedir (Sommers, Shell ve Vodanovich, 2002: 210). Çalışanlar adaletsizliğin türüne ve derecesine bağlı olarak farklı intikam alma biçimleri seçebilmektedir. Örneğin, algılanan bir örgütsel adaletsizlik meydana geldiğinde, çalışanlar algılanan eşitsizliği yeniden sağlamak için bir intikam alma (örneğin, hırsızlık veya vandalizm) sürecine girebilmektedir (Sommers, Shell ve Vodanovich, 2002: 209).

İntikam, temel bir insan dürtüsü ve güçlü bir sosyal itici güçtür. İntikam davranışına neredeyse her zaman yoğun bir öfke eşlik eder ve genellikle mağdura verilen zarar üzerine bir geri bildirim süresi izlemektedir. İnsanların intikam almasının birçok nedeni olmasına rağmen, adaleti sağlamamak intikam eylemlerinin çoğunun altında yatan temel sebep olabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, mağdurun adaletsizlik algısı kişisel zararın değerlendirilmesiyle oluşmaktadır (Bradfield ve Aquino, 1999: 608). İntikam genellikle kişilerarası düzeyde ortaya çıkmaktadır, çünkü insanlar arasında yaygın görülen bir durum olan haksızlığa uğrama algısıyla şekillenmektedir. Kişilerarası adaletin sağlanamaması, öfkeye kadar uzanan en güçlü duygusal tepkilerin oluşmasında etkili olmaktadır (Bradfield ve Aquino, 1999: 609).

İntikam, haksız muameleye karşı kişisel bir cevaptır. Amacı, suçlunun hak ettiğini bulmasını isteme yönünde bir tür geri ödeme sağlama biçimidir. İntikamın miktarı ve etkisinin asıl hatada belirtilen zarar miktarı ile yaklaşık olarak orantılı olması gerekmektedir. Orantınlık önemli bir özellik ve hatta bir intikam normudur. İntikam, orijinal suçu hem nicelik hem de nitelik olarak dengede kılmalıdır. İntikam, yaşanan haksızlıkla orantılı olduğu sürece eşitliği geri kazandırmaktadır ve dünyayı yeniden dengede tutmaya yardımcı olabilmektedir (Goldwitzer ve Denzler, 2009: 840).

İntikam, bir kişinin haksızlık karşısında yaşadığı zararı telafi edebilir ve çalışanların bulunduğu iş ortamındaki performansında artış sağlayabilmektedir. Görülebilen bu faydalarına rağmen intikam, genellikle eleştirilen bir konudur ve suçluya da mağdura da zarar vermektedir (Bradfield ve Aquino, 1999: 609).

Örgütlerde haksızlığa uğradığını düşünen kişilerin yalnızca intikam duygusuna yönelmedikleri bunun yanında affetme algısının da geliştiği görülmektedir. Olumsuz durumlar nedeniyle yaşanan mağduriyetin giderilmesinde en kısa, en etkili ve uzun süreçte olumlu görülen yolun affetme davranışı olduğu düşüncesi göz önünde bulundurularak, uzlaşma sağlayan durumlar değerlendirilmiştir. Uzlaşmanın sağlanmasını ve affetme davranışını olumlu yönde etkileyen durumlar arasında; suçlunun verdiği zarardan pişman olması, suçluya örgütte değişik yaptırımların uygulanması yer almaktadır (Tartarlar ve Çangarlı, 2018: 593).

Önem arz eden ve farklılık noktalarına değinilmesi gereken bir konu da uzlaşmanın ve affetmenin eş anlamlı kavramlar olmadığıdır. Affetme ve uzlaşma kavramları çok yakın olarak nitelendirilse de farklı anlamlar içermektedir. Affetme bireyin kendisiyle ilgili bir kavramken, uzlaşma bireylerarası ilişkileri kapsayan bir kavramdır. Bu bağlamda bir kişi zarar gördüğü diğer kişiyi affetmeksizin onunla uzlaşmaya gidebilmektedir (Yılmaz, 2014: 94).

Affetmenin görülen birçok yararı vardır. Bu yararlar olumsuz duyguların azalmasını, fiziksel ve psikolojik sağlığın iyileştirilmesini ve mağdur için negatif duyguların pozitif duygulara dönüşmesini içermektedir. Affetmenin kişilerarası ve hatta uluslararası düzeydeki ilişkileri de güçlendirdiği ve iyileştirdiği görülmektedir. Affetme ile yalnızca suçluya yönelik olumsuz bakış açısının ve yargılamının azaldığı söylenemez, bunun yanında suçluya şefkat, merhamet ve sevgi ile yaklaşmak suretiyle duygusal, bilişsel ve davranışsal bir durumun ortaya çıkması söz konusudur. İntikam almak gibi affetme de kişisel mağduriyetten sonra adaleti sağlayabilmektedir (Bradfield ve Aquino, 1999: 610).

Affetme eğilimi genel olarak 3 alt boyutta değerlendirilmektedir. Bu boyutlar bireyin kendisini affetmesi, başkalarını affetmesi ve hiç kimsenin sorumluluğunda olmayan bazı durumları affetmesi olarak sıralanmaktadır (Thompson vd., 2005: 350).

Affetme davranışı hem teorik anlamda hem de pratik anlamda önem arz etmektedir. Örgütsel alanda çalışanlar arasındaki bozulmaya yönelik ilişkilerin dengede tutulmasını sağlayacağından, affetme davranışı büyük önem taşımaktadır. Ancak çalışanların affetmeme durumunu devamlı hale getirmeleri neticesinde performanslarında önemli ölçüde düşüş gerçekleşecektir (Akın, Özdevecioğlu ve Ünlü; 2012: 82).

Affetmek olumlu etkilerinin yanında her zaman aynı etkide olmayabilir. Affetme eğilimi, mağdurun yaşadığı adaletsizliğin ve gördüğü zararın, zarar veren ve zarar gören tarafından kabul edilmesiyle oluşmalıdır. Aksi halde mağdurun kendini üzmesine yol açabilecek bir davranış olmaktadır (Bradfield ve Aquino, 1999: 611).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Edirne il merkezinde yer alan özel kesim giyim üretim işletmeleri çalışanlarıdır. Araştırma kapsamında Edirne il merkezinde yer alan giyim üretim işletmelerindeki çalışanların A ve B tipi kişilik özelliklerine göre çalışanların intikam niyeti veya affetme eğilimi ilişkisinin belirlenmesine yönelik ölçeklerin yer aldığı toplam 100 adet anket formu dağıtılmış fakat 70 adedi geri dönmüştür. Anketlerin geri dönüş oranı %70'dir. Araştırmaya katılan 70 kişilik örneklem grubunun demografik özellikleri incelendiğinde; örneklemin yaklaşık %76'sı kadın (53kişi) %24'ü erkektir (17 kişi), %70'i evli (49 kişi) %30'u bekar (21 kişi), bulundukları işyerlerinde çalışma yılı dağılımı incelendiğinde yaklaşık %51 oranında (36 kişi) 1-3 yıl arası çalıştıkları görülmektedir.

4.2. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması bir anket formu aracılığıyla gerçekleşmiştir. Anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde çalışanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

İkinci bölümde A Tipi ve B Tipi kişiliğin yazında bulunan ifadeleri kapsamı nedeniyle daha önce (Özsoy, 2013) tarafından kullanılan Bortner derecelendirme ölçeğinin kısa formu (1966) kullanılmıştır. Bu ölçeğin kısa formu likert tipi (8 dereceli) bir ölçektir. İki zıt kutuplu 7 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek sonucunda oluşan toplam puan 3 ile çarpılarak değerlendirme yapılmaktadır (En yüksek puan 168, en düşük puan 21'dir). Katılımcının puanı 100'den fazla ise A Tipi kişilik, 100'den az ise B Tipi kişilik özelliklerine sahip olduğu sonucuna ulaşılır (Özsoy, 2013: 69). Araştırmada ölçek verileri doğrultusunda katılımcıların yaklaşık %67'si A Tipi kişilik modeli (47 kişi), %33'ü de B Tipi kişilik modeli (23 kişi) özellikleri taşımaktadır.

Üçüncü bölümde Heartland'ın Affetme Ölçeği kullanılmıştır (akt. Akın, Özdevecioğlu ve Ünlü; 2012: 85). Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır: Kendini affetme, başkalarını affetme ve hiç kimsenin sorumluluğunda olmayan bazı durumları affetme. Ölçek "Geçmişte beni üzmüş olsalar bile, o kişilerin hala iyi insanlar olduklarını düşünürüm" şeklindeki 18 ifadeden oluşmaktadır ve her bir alt boyut 6'şar ifade ile temsil edilmektedir. Ölçek 5 basamaklıdır ve 1-Hiçbir zaman'ı, 5-Her zaman'ı temsil etmektedir. Araştırma kapsamında kendini affetme alt ölçeğinin güvenilirliği yeterli anlamlılığa sahip olmadığı için ölçek verileri analizlere dahil edilmemiştir. Diğer alt ölçekler arasında yer alan başkalarını affetme alt ölçeğinin güvenilirliği ölçeğin 7. ve 9. ifadesinde ters kodlama yapılması ile 0.70 olarak hesaplanmış ve durumları affetme alt ölçeğinin güvenilirliği ise ölçeğin 13., 15. ve 17. ifadelerinde ters kodlama yapılmasından sonra 13. ve 17. ifadelerin analize dahil edilmemesiyle 0.70 olarak hesaplanmıştır.

Anket formunun dördüncü bölümünde ise intikam ölçeği yer almaktadır. Ölçek Wade (1989) tarafından geliştirilmiştir (akt. Akın, Özdevecioğlu ve Ünlü; 2012: 85). "Bana kötülük yapanın başına kötü bir olay gelmesini isterim" şeklinde 5 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek 5 basamaklıdır ve 1-Hiçbir zaman'ı, 5- Her zaman'ı temsil etmektedir. Ölçeğin güvenilirliği 0.84 olarak hesaplanmıştır.

4.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Emek yoğun ve stresli bir sektör olan giyim üretim sektöründe çalışanların karşılaştıkları kişiler ve olaylar ile ilgili yaşadıkları olumsuz durumlardan etkilenecek bu durumları affetme eğilimleri veya yaşadıkları durumlara sebep olan kişilerden intikam alma niyetleri açısından kişilik tipi değişkeniyle ilişkili olup olmadığını ölçmek amacıyla oluşturulan anketten elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacına yönelik olarak hazırlanan anketteki sorular ile ölçülmek istenen ifadeler çerçevesinde oluşturulan H_0 (null) hipotezleri yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmanın Hipotezleri

H ₁	Katılımcıların kişilik tipleri açısından başkalarını affetmelerine ilişkin eğilimleri arasında fark yoktur.
H ₂	Katılımcıların kişilik tipleri açısından kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetmelerine ilişkin eğilimleri arasında fark yoktur.
H ₃	Katılımcıların kişilik tipleri açısından intikam niyetleri arasında fark yoktur.
H ₄	Başkalarını affetme durumu ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
H ₅	Kontrolsüz durumları affetme ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
H ₆	İntikam niyeti ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
H ₇	Başkalarını affetme durumu ile intikam niyeti arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

4.5. Bulgular

4.5.1. Giyim Üretim Sektöründe Çalışanların Başkalarını Affetme Durumunda Kişilik Tipi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Kişilik Tipi Değişkenine Göre Çalışanların Başkalarını Affetme Durumunda Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirleme İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Boyut	Kişilik	N	X	SS	F	P
Başkalarını Affetme	A Tipi	47	3.432	0.741	0.027	0.121
	B Tipi	23	3.144	0.702		

*P>0,05

Tabloda giyim üretim sektörü çalışanlarının gruplandıkları kişilik tipine göre başkalarını affetme durumları karşılaştırıldığında, A Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=3.432) olduğu görülmektedir. Buna karşılık B Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=3.144) şeklindedir.

Katılımcıların kişilik tipine göre başkalarını affetme durumlarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında kişilik tipi özelliklerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç araştırma kapsamında oluşturulan H₁ (Katılımcıların kişilik tipleri açısından başkalarını affetmelerine ilişkin eğilimleri arasında fark yoktur) hipotezini destekler niteliktedir.

4.5.2. Giyim Üretim Sektörü Çalışanların Kimsenin Kontrolünde Olmayan Durumları Affetmesinde Kişilik Tipi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Kişilik Tipi Değişkenine Göre Çalışanların Kimsenin Kontrolünde Olmayan Durumları Affetmesinde Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Boyut	Kişilik	N	X	SS	F	P
Kontrolsüz Durumları Affetme	A Tipi	47	3.516	0.895	0.851	0.131
	B Tipi	23	3.184	0.823		

*P>0,05

Tabloda giyim üretim sektörü çalışanlarının gruplandıkları kişilik tipine göre kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetmesi karşılaştırıldığında, A Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=3.516) olduğu görülmektedir. Buna karşılık B Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=3.184) şeklindedir.

Katılımcıların kişilik tipine göre kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetmesinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında kişilik tipi özelliklerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç araştırma kapsamında oluşturulan H₂ (Katılımcıların kişilik tipleri açısından kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetmelerine ilişkin eğilimleri arasında fark yoktur) hipotezini destekler niteliktedir.

4.5.3. Giyim Üretim Sektörü Çalışanların İntikam Niyetlerinde Kişilik Tipi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Kişilik Tipi Değişkenine Göre Çalışanların İntikam Niyetinde Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Boyut	Kişilik	N	X	SS	F	P
İntikam Niyeti	A Tipi	47	2.136	0.833	4.377	0.126
	B Tipi	23	2.556	1.145		

*P>0,05

Tabloda giyim üretim sektörü çalışanlarının gruplandıkları kişilik tipine göre intikam alma niyetleri karşılaştırıldığında, A Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=2.136) olduğu görülmektedir. Buna karşılık B Tipi kişilik özelliklerine sahip çalışanlarda (X=2.556) şeklindedir.

Katılımcıların kişilik tipine göre intikam niyetlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında kişilik tipi özelliklerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç araştırma kapsamında oluşturulan H₃ (Katılımcıların kişilik tipleri açısından intikam niyetleri arasında fark yoktur) hipotezini destekler niteliktedir.

4.5.4. Korelasyon Analizi

Hipotezleri test etmek amacıyla (H₄ - H₅ - H₆ - H₇) korelasyon analizi yapılmıştır.

H₄ : Başkalarını affetme durumu ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

- Pearson korelasyon matrisine göre kişilik tipi ile başkalarını affetme durumu (r=0.185; p<0.01) arasında negatif ve anlamsız bir ilişki vardır.

H₅ : Kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetme ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

- Pearson korelasyon matrisine göre kişilik modeli ile kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetme (r=0.178; p<0.01) arasında negatif ve anlamsız bir ilişki vardır.

H₆ : İntikam niyeti ile kişilik tipi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

- Pearson korelasyon matrisine göre kişilik modeli ile intikam niyeti (r=0.207; p<0.01) arasında pozitif ve anlamsız bir ilişki vardır.

H₇ : Başkalarını affetme durumu ile intikam niyeti arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

- Pearson korelasyon matrisine göre başkalarını affetme durumu ile intikam niyeti (r=0.230; p<0.01) arasında negatif ve anlamsız bir ilişki vardır.

5. SONUÇ

Bireylerin, farklı kişilik özelliklerine sahip olması nedeniyle örgütsel alanda çalışanlar üzerinde kişilik farklılığının değerlendirilmesinde, zamansal ve sektörel farklılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırma, emek yoğun bir sektör olan giyim üretim sektörü çalışanlarının affetme eğilimleri, intikam niyetleri ve kişilik tipleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 70 kişiden 47 kişi A Tipi kişilik modeli özelliklerine, 23 kişi ise B Tipi kişilik modeli özelliklerine sahiptir. Katılımcıların kişilik tipi özelliklerine göre başkalarını affetme durumunun, kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetme durumunun ve intikam niyetlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi kullanılmıştır. Bağımsız örneklem t testi sonuçları doğrultusunda; katılımcıların kişilik tipi özelliklerine göre başkalarını affetme, kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetme ve intikam niyetlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Hipotezleri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları ve Pearson korelasyon matrisine göre farklı kişilik tipleri ile başkalarını affetme durumu arasında negatif ve anlamsız, kimsenin kontrolünde olmayan durumları affetme arasında negatif ve anlamsız, intikam niyeti ile arasında ise pozitif ve anlamsız bir ilişki vardır. Bunun yanında başkalarını affetme durumu ile intikam niyeti arasında negatif ve anlamsız bir ilişki vardır. İntikam niyeti ile başkalarını affetme eğilimi farklı davranış şekilleri gerektirdiğinden aralarında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir.

Sonuç olarak intikam niyeti veya affetme eğilimi kişisel mağduriyetten sonra kişiyi duygusal olarak rahatlatılabilir. Ancak özellikle intikam olgusu çoğunlukla eleştirilen ve hem suçluya hem de mağdura zarar verebilen bir husustur. Bunun yanında affetme eğiliminin yararları arasında negatif duyguların azalması, fiziksel ve psikolojik sağlığın iyileştirilmesi ve mağdur açısından olumsuz duyguların olumlu hale gelmesi yer almaktadır. Affetme davranışının gerçekleştirilmesi aşamasında mağdurun yaşadığı adaletsizliğin zarar veren ve zarar gören tarafından idrak edilmiş olması gerekmektedir. Böylece mağdurun üzülmemesinin önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, M., Özdevcioğlu, M., & Ünlü, O. (2012). Amme İdaresi Dergisi , 77-97.
- Bradfield, M., & Aquino, K. (1999). The Effects of Blame Attributions and Offender Likableness on Forgiveness and Revenge in the Workplace. *Journal of Management* , 607-631.
- Eaton, J., & Struthers, C. W. (2006). The Reduction of Psychological Aggression Across Varied Interpersonal Contexts Through Repentance and Forgiveness. *Aggressive Behavior* , 195-206.
- Erdoğan, İ. (1991). İşletmelerde Davranış. İstanbul: Küre Ajans Matbaası.
- Eren, E. (2001). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. Bata Basım-Yayın.
- Gollwitzer, M., & Denzler, M. (2009). What Makes Revenge Sweet: Seeing The Offender Suffer or Delivering a Message? *Journal of Experimental Social Psychology* , 840-844.
- Özsoy, E. (2013). A Tipi ve B Tipi Kişilik ile İş Tatmini Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). Sakarya.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2012). Örgütsel Davranış-Organizational Behavior. (İ. Erdem, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sommers, J. A., Schell, T. L., & Vodanovich, S. J. (2002). Developing A Measure of Individual Differences in Organizational Revenge. *Journal of Business and Psychology* , 207-222.
- Tartarlar, C. D., & Çangarlı Güneri, B. (2018). İntikam mı Affetme mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem. *Ege Akademik Bakış Dergisi* , 591-603.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billing, L. S., et al. (2005). Dispositional Forgiveness of Self, Others and Situations. *Journal of Personality* , 313-359.
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *AKÜ İİBF Dergisi* , 87-105.
- Zel, U. (2001). Yönetimde Kişilik ve Kişilik Teorileri. S. Güney (Ed.), *Yönetim ve Organizasyon içinde* (s. 411-449). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

1950 Sonrası Türkiye’de Mısır Ekimi ve Rockefeller Vakfı

Doç Dr Ali Erken¹

¹Marmara Üniversitesi/Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, erkenali1@gmail.com

Özet: Akademik çalışmalar özelinde ve popüler söylemde Marshall Yardımı sonrası Türkiye’deki tarımsal üretimde yaşanan değişikliklerde Amerikan’ın oldukça etkili olduğu iddia edilmiştir. Zeytinyağı, mısır ve buğday gibi temel gıda ürünlerinin içeriklerinin ve ekim bölgelerinin değişime uğradığı öne sürülmüştür. Ancak Amerikan kurumlarının bu faaliyetleri üzerine henüz yeterince detaylı çalışmalar yapılmamıştır. Bu çalışma Demokrat Parti döneminde Türkiye’ye gelen Amerikalı uzmanların özellikle mısır ekimi faaliyetlerine dair raporlarını inceler. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında tarımsal politikaları gözden geçirmek üzere Amerika’dan çok sayıda uzman davet edilmiştir. Bu dönemde Amerika’da da yeni ekim teknikleri ve tohum çeşitleri denenmektedir. Zamanla çiftçilerin ekim tekniklerinin değiştirilmesi önerilmiş, hibrid tohum ekimi teşvik edilmiştir. Buna ek olarak Demokrat Parti hükümetine ekim bölgelerinin yeniden tanımlanması önerilmiştir. Uygulanan yöntemler kısa sürede mısır üretimi özelinde ciddi bir artış sağlamıştır. Ancak Amerika’dan getirilen hibrid mısır tohumlarının verim ve sağlık açısından değerlendirilmesi tartışmaya açıktır. Bu konuda yapılacak arşiv bazlı tarihsel çalışmalar iktisadi kalkınma araştırmalarına ilaveten günümüzde sıkça gündeme gelen sağlıklı beslenme tartışmalarına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Türk-Amerikan İlişkileri, Rockefeller Vakfı

Abstract: There is a scholarly and popular debate on the American influence on the transformation of agricultural production in Turkey after the Marshall Aid. It has been claimed that the content and seeding sites of daily basics such as olive, corn and wheat have changed after 1947. Yet we do not see an archival investigation about the topic. This paper looks at various reports written by the American experts on the condition of Turkish agriculture during the Democrat Party period. In these years a large number of American experts were invited to Turkey to review agricultural policies in Turkey. In the 1950s new seeding techniques were also introduced in the United States. Turkish peasants were encouraged to change their methods and use hybrid seeds. As a result of these efforts, the amount of corn production in Turkey has significantly increased. Yet the quality of American hybrid seeds in terms of efficiency and health concerns is still questionable. Researches on the topic based on archival study will shed light on researches on economic development as well as debates on healthy nutrition.

Keywords: Agriculture, Turkish-American Relations, Rockefeller Foundation

1.GİRİŞ

2.Dünya Savaşı sonrası Marshall Programı bünyesine alınan Türkiye’nin birçok alanda Amerika ile yakınlaştığı bilinmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkilere odaklanmıştır. Ekonomik ilişkilerin seyrinde tarım politikalarının yönetilmesi de önemli bir gündem maddesi olmuştur. Ancak Demokrat Parti döneminde Türkiye’nin tarım politikalarına dair yapılan çalışmalarda Amerikan kurum ve kuruluşlarının nasıl bir rolü olduğu henüz yeterince aydınlatılamamıştır. Rockefeller ve Ford Vakıflarına ait resmi arşivlerde bulunan belgeler bu açıdan çok detaylı bilgiler içermektedir.

Rockefeller ve Ford Vakıflarının Türk-Amerikan ilişkilerine olan katkısı tarım ve ekonomi merkezli olmamıştır. Ancak her iki vakıf da tarım özelinde yürütülen bazı çalışmalarda aracı rolleri üstlenmişlerdir. İlk aşamada özellikle Türkiye’deki tarımsal üretim kalıpları ve alışkanlıklarına dair incelemeler yürütülmüştür. İlgili uzmanların hazırladığı raporlar çerçevesinde zeytinyağı, mısır ve buğday gibi temel gıda ürünlerinin içerikleri ve ekim bölgelerinin değiştirilmesi ve daha verimli üretim metotlarının yaygınlaştırılması hususunda somut adımlar atılmıştır.

Demokrat Parti iktidarının tarımsal üretimde verimliliği arttırmak için Amerikalılarla işbirliğine açık olduğunu söylemek mümkündür. 1950’li yılların başında Türkiye-Amerika ilişkilerinin bulunduğu nokta itibarıyla Amerika tarafından sunulan destek paketlerini kabul etme eğilimi ağır basmıştır. Artan nüfus ile birlikte temel gıda maddelerine olan ihtiyacın da yükselmiş olması gerek tohum çeşitleri gerek de üretim metotları özelinde Amerikalıların önerileri daha yaygın kabul görmeye başları

2. MISIR EKİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

1950 senesinden itibaren Türkiye’de tohum ve ekim teknikleri üzerine tetkik yapan Amerikalı uzmanlar mısır ekimi üzerine detaylı raporlar hazırlarlar. Harris Smith, Ralph Ward, Martin Hanmeir, R.C.Eckhardt, R.W Jurgenheimer ve Dr. Jenkins mısır üretimi üzerine inceleme yapan uzmanlar arasındadır. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletlerinde de mısır ekimi tekniklerinin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Bu şekilde yeni uygulamaya konan bazı tohumların Türkiye’de de denenmesi önerilmiştir. 1950 senesinde FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) adına Türkiye’ye dair bir rapor hazırlayan Eckhardt’ın yönlendirmeleri doğrultusunda 10 farklı bölgede 30’a yakın farklı mısır tohumu denir. (Hanmeiser, 1953) Jurgensheimer’in programa nezaret etmek üzere Türkiye’ye gelmesinden sonra bir toplantı düzenlenir ve 1950 senesi itibarıyla Amerika’dan spesifik çeşitlerde 10 ton mısır tohumu ithalatına karar verilir (Hanmeiser, 1953)

Türkiye’de tarım bakanlığının denetiminde devam eden programlar 1953 senesinde hız kazanır. Bazı Türk çiftçilerin hibrid tohum kullanımını öğrenmek için Portekiz’de düzenlenen faaliyete katılımı istenir. (Hanmeiser, 1953) Bu aşamadan sonra özellikle özellikle hibrid mısır tohumunun yaygınlaştırılmasına dair ciddi bir planlama yapılır. Buna göre Türkiye’de mısır ekiminin yaygın olduğu özellikle Karadeniz bölgesinde yeni ekim teknikleri denenmesi öngörülmüştür. İlaveten Samsun, Ordu, Adapazarı, Ankara ve diğer bazı şehirlerde ekim deneme istasyonları kurulur. 1950 senesinden beri Türkiye’deki programları takip eden Jurgenheimer de Amerika’da denenmeye başlanan hibrid tohumların Türkiye’de nasıl kullanılacağı üzerine Demokrat Parti hükümeti ile temasını devam ettir.

Bu çalışmaların neticesinde Türkiye’deki iyi mısır topraklarında %75’inin 1957 senesi itibarıyla hibrid tohum ile ekilmesi hedeflenmiştir. 1954 senesinde 300 hektar, 1955’de 500, 1956’da 600 hektar bu şekilde ekilmiştir. 1951 ve 1952 senesinde bu tohumlardan 1000’in üzerinde çiftçiye dağıtılmıştır. Amerikalı uzmanlar bu tohumlardan elde edilen neticeleri Türk komite üyeleri ile birlikte takip ederler. Bunun bir kısmının Tarım Bakanlığı bir kısmı da Türkiye’deki yetkili kurumlar tarafından karşılanması ön görülür. Hükümet de 1953 senesinde Ulusal Mısır Komitesi adını verdiği bir yapılanma oluşturur. Komite şu isimlerden oluşmuştur: Remzi Aygözer, Vamik Tayşi, Nejat Berkman, Akif Çakman, Fuat Kurşuncu, Enver Diker, Rifat Gerek, Muzaffer Alpoğlu, Hadi Mutgan, Ekrem Günay, Faik Demirdağ, Latif Saner, Rüstem Aksel, Acar Üsgide.

Amerikalı uzmanlar Türk çiftçisinin eğitimi üzerinde de durmuşlardır. Raporlara göre Türk çiftçisi gelişmiş tarım tekniklerini henüz yeterince kullanamamakta, bu da üretimde verimliliği azaltmaktadır. Zamanla çiftçilerin bu teknikleri kullanmaları da talep edilmiştir. Mısır üretimin gelişimi hususunda teknolojik araçların kullanımı ön plana çıkmıştır. Özellikle kırsal kesimde yaygınlık kazanan traktörlerin ekim esnasında nasıl verimli kullanılabileceğine dair eğitim kitapları hazırlanır. Bu noktada Amerikalı uzmanlar özel ekim alanları ihdas edip test amaçlı ekimler yapmayı tercih etmişlerdir. (Hanmeiser, 1953; Brandow, 1954) Deneme istasyonlarında elde edilecek verime göre izleyecekleri yolu şekillendirmeyi amaçlamışlardır. Yazılan raporlarda üzerinde durulan bir başka husus da tarım sulama teknikleri olmuştur. Arazilerin sulanmasında teknik bilginin yetersiz olduğunu ve Devlet Su İşleri ile ortak çalışma yapıp sulama yollarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Forsberg, 1957)

3. SONUÇ

Amerikalı uzmanların hazırladıkları raporlarda bahsi geçen tohum çeşitlerinin detaylı bir değerlendirilmesini yapabilmek için dönemin Amerikan kaynaklarını daha detaylı inceleyip kullanım özelliklerini ve verimliliklerini tespit etmek gereklidir. 1950’lerde Amerika’da mısır ekimi üzerine ciddi yenilikler ortaya konmuştur. Türkiye’de de yaygınlık kazanan belirli tür mısır tohumlarının değişen üretim teknikleri ve gelişen teknoloji ile birlikte mısır üretimini ciddi oranda arttırdığı bilinmektedir. Demokrat Parti hükümetinin artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılama kaygısıyla bu çalışmalara destek olduğu anlaşılmaktadır. Amerika’dan gerekli tohum ve teknolojik desteğin sağlanması da oldukça kolay ve hızlı olmuştur. Ancak bu tohumların uzun vadede gerek devamlılık gerek de sağlık açısından nasıl bir seyir izlediğini tespit edebilmek önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Martin Hanmeiser, “Hybrid Corn Report”, RFA, S.G 1.9-1.13, A 83-87, 1953

G.E Brandow, “Agricultural Development in Turkey”, RFA, S.G 1.9-1.13, A 83-87, 1957

Carl Forsberg, “Terminal Report”, 1957, RFA, S.G 1.9-1.13, A 83-87

The Assessment of the Edirne' Place Image as a Destination from the Viewpoint of the Local People

Öğr. Gör. Dr. Çiğdem UNURLU¹

¹Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler M.Y.O., cigdemunurlu@trakya.edu.tr

Özet: Turistlerin bakış açısından literatürde sıklıkla araştırılan destinasyon imajı, yaşanan yer imajı olarak yerli halkın bakış açısından pek değerlendirilmemiştir. Bir destinasyonun turist ve yatırımcılar gibi grupları çekebilmesi için öncelikle yerli halkın yaşadıkları yerden memnun olmaları ve yerli halkın yer ile ilgili pozitif bir imaja sahip olmaları gerekmektedir. Bu bakımdan bu çalışmanın amacı Edirne'de yerli halkın Edirne'nin imajı ile ilgili tutumlarını değerlendirmektir. Bu amaçla dört alt boyuttan oluşan yer imajı (kamu hizmetleri, fiziki görünüş, sosyal çevre, eğlence) ölçeğine göre toplanan verilere bir dizi faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda yerli halkın Edirne'ye ilişkin kamu hizmetleri (%37) ve fiziki görünüş (%34) ile ilgili tutumlarının oluştuğu ancak sosyal çevre ve eğlence ile ilgili tutumlarının oluşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yer İmajı, Yerel Halk, Destinasyon

Abstract: From the point of view of the tourists, destination' image is frequently researched in the literature, but, it is much uninvestigated the place image in terms of the local people. In order to be able to attract groups such as tourists and investors for destinations, first of all, the local people must be satisfied with the place they lived and must have a positive image about the place they lived. In this respect, the aim of this study is to evaluate the attitudes of local people in Edirne related to the place image. For this purpose, a series of exploratory factor analyzes were applied to the data collected accordingly the scale of place image with four sub-dimensions (community service, physical appearance, social environment, entertainment). As a result of the analysis, it was concluded that the local peoples' attitudes related to the community services (%37) and physical appearance (%34) formed, but the local peoples' attitudes related to the social environment and entertainment did not formed.

Key word: Place Image, Local People, Destination

1. Giriş

Hizmetler gibi soyut nitelikler barındıran ürünlerin imajlarının tüketicilerin satın alma davranışlarını önemli ölçüde etkilediği uzun dönemdir pazarlama araştırmacılarının ilgi odağı olmuştur. İmaj öncelikle tüketicinin zihninde oluşan psikolojik bir sürece işaret etmektedir. Farklı disiplinlerde ilgi odağı olan bu konsept, psikoloji biliminde bireyin söz konusu unsur ile ilgili zihninde oluşturduğu görsel algı olarak nitelendirilirken, davranış bilimlerinde ise bireyin söz konusu olgu ile ilgili fikir, duygu, düşünce ve inançtan oluşan bütünsel bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Yeşilyurt, 2019). Diğer taraftan imaj, duygusal ve bilişsel bileşenlerden oluşan bir zihinsel bir şema olarak da nitelendirilebilmektedir. Yer ise coğrafi bir alana işaret etmektedir. Pazarlama ve markalama uygulamaları için son derece geniş bir mecra olarak değerlendirilmektedir. Bir yerin imajı ise o yerin mal ve hizmetlerinin hatta bir destinasyon olarak dışarıdan nasıl algılandığını yansıtmaktadır. Nitekim yer bazlı davranışlar duygusal ve zihinsel faktörlerce şekillenmektedir. Daha önce gerçekleştirilmiş olan çalışmalar yer ile ilgili imajların insanların bilişsel tutumlarında halo etkisi (söz konusu olgunun bir özelliğinin diğer özelliklerinin önüne geçmesi sonucu oluşan önyargı) yarattığını ortaya çıkarmıştır (Elliot&Papadopoulos, 2016). Bu çalışmada yerli halkın bakış açısından yer imajı değerlendirilmiştir. Nitekim turizm için yerli halkın desteğini almak turizmin olumlu etkilerini maksimize etmek, negatif etkilerini ise en alt seviyeye indirmek o toplumun sürdürülebilir gelişimi için son derece önemlidir. Yer imajının destinasyon imajı olarak turistin bakış açısı ile değerlendirildiği pek çok çalışma mevcutken, yerli halkın yaşadığı yere ilişkin bakış açısını değerlendiren çok fazla çalışma bulunmamaktadır (Stylidis, Biran & Szivas, 2014). Bu bakımdan bu çalışma Edirne halkının yaşadıkları mekânın imajına ilişkin algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan bu çalışmada öncelikle yerli halkın yaşadıkları yerin imajı ile ilgili algıları ölçülmeye çalışılmış sonrasında ise halkın turizm sektörünün gelişimini destekleyip desteklemediği öngörülme çalışılmıştır.

2. Literatür Taraması

Crompton (1979) bir mekâna yönelik imajın o mekâna yönelik olarak insanların sahip olduğu duygu, düşünce, inanç ve duyguların bütününden oluştuğunu öne sürmektedir. Yapılan çoğu araştırma güçlü bir imaja sahip olan mal ve hizmetlerin ve hatta destinasyonların insanların daha çok ilgisini çektiğini ortaya koymaktadır (Hallman vd., 2015, Kim vd., 2013, Martenson, 2007). Gerek turistlerin gerekse yerli halkın zihninde güçlü bir yer imajına sahip olan bölgeler markalaşmak için güçlü fırsatlar yakalamakta ve rekabet yeteneği elde etmektedirler. Ayrıca güçlü bir yer imajı, söz konusu bölgenin daha çok yatırımcı çekmesini ve bölgeyi daha çok insanın ziyaret etmesini sağlayacaktır. Bu durum ise bölgenin yaşamak, yerleşmek ve seyahat etmek için tercih edilirliliğini arttıracaktır (Cassia, Vigolo, Ugolini, & Baratta, 2018). Destinasyon yönetim örgütleri destinasyona rekabet avantajı kazandırmak için uygulayacakları plan ve stratejilerde yer imajını göz önünde bulundurmalı ve yerli halkın bu bakımdan tutumunu değerlendirmelidir. Nitekim bir yerin ekonomik bakımdan sürdürülebilir gelişimi ve kalkınması için yerli halkın desteğinin alınması gerekmektedir (Yeşilyurt, 2019). Çalışmanın yer imajı boyutu Stylidis vd.'nin (2014) çalışmasından alınmış olup, 4 boyuttan (kamu hizmetleri, fiziki çekicilikler, sosyal çevre ve eğlence olanakları) ve 14 ifadeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin geliştirilmesinde destinasyon imajı (Witter, 1985; Schroeder, 1996; Baloglu & McCleary, 1999; Gallarza, Saura & García, 2002; Echtner & Ritchie, 2003; Beerli & Martin, 2004; Henkel, Henkel, Agrusa, Agrusa, & Tanner, 2006; Chen & Tsai, 2007) ve ayrıca şehir-yer imajı (Carrillo, 2004; Hankinson, 2004; Santos, Martins & Brito, 2007; Merrilees, Miller & Herington, 2009) ile ilgili çalışmalar dikkate alınmıştır. Bu ölçeğin kullanılmasının en önemli nedeni Edirne'nin bir destinasyon olarak sahip olduğu sosyo kültürel değerlere uygunluğudur. Dört alt boyuttan yer imajı bileşenleri şöyledir (Stylidis vd., 2014):

Kamu Hizmetleri: Yer imajının bu boyutunda söz konusu bölgede bulunan iş olanakları, kamu hizmetlerinin etkili bir biçimde verilip verilmediği, etkili bir yerel yönetim ve ulaşım imkanları gibi birtakım hizmetler göz önünde bulundurulmaktadır.

Fiziki Çekicilikler: Doğal alanlar, tarihi-kültürel çekicilikler, iyi hava koşulları ve bölgenin kendine özgü mimari bir yapıya sahip olması gibi kriterler söz konusudur.

Sosyal Çevre: Söz konusu bölgenin yaşamak için güvenli bir yer olması, insanların misafirperverliği ve temiz bir çevre gibi kriterler bulunmaktadır.

Eğlence Olanakları: Yer imajının bu boyutunda ise iyi restoranlar, alış-veriş olanakları, gece hayatı ve eğlence olanakları gibi kriterler bulunmaktadır.

3. Metodoloji ve Analiz

Bu çalışmada uygulama alanının Edirne olarak seçilmesinin en önemli nedeni, Edirne'nin bir sınır kenti olması ve yabancı turistlerin ve ziyaretçilerin Edirne'yi bir transit noktası olarak kullanmalarıdır. Bulgar ve Yunan günübirlikçilerin özellikle hafta sonları sıklıkla Edirne'yi ziyaret etmeleri ve Edirne'nin bir geçiş noktası olarak algılanması Edirne'de insan hareketliliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca UNESCO'nun dünya kültür mirası listesinde yer alan Selimiye Camii, İstanbul'dan sonra Türk-İslam eserlerinin en çok olduğu ikinci şehir olması, Beyazıt Külliyesi, Kırkpınar yağlı güreşleri, balkan ülkelerine olan yakın mesafesi çalışmanın Edirne'de yapılmasının en önemli motivasyonları arasında yer almaktadır.

2018 Aralık ayı itibarıyla Edirne nüfusu 411.528 olarak tespit edilmiştir. Ancak zaman ve kaynak kısıtı nedeniyle evrenden yalnızca 803 kişiye ulaşılmıştır. Çalışmada özellikle yaşı 18'in üstünde olan ve Edirne'de sürekli olarak ikamet insanlar baz alınmıştır. 803 katılımcıdan elde edilen verilere bir dizi keşfedici faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin geçerliliği -güvenirliliği test edilmiştir. Yüz yüze anket yöntemi ile hazırlanan soru formunda yanıtlar 5'li likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Soru formunda kullanılan yer imajı ölçeği (Stylidis vd., 2014) kamu hizmetleri (4), fiziki çekicilikler (4), sosyal çevre (3) ve eğlence olanakları (3) olmak üzere 4 boyuttan ve 14 ifadeden oluşmaktadır. Tesadüfe dayalı örnekleme yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmış, ankete yanıt veren 18 yaşından büyük ve Edirne'de sürekli yaşayan herkes katılımcı olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

Veriler Mayıs- Haziran 2019’da toplanmış oluş, 900 hane halkına dağıtılmış ve toplam 803 analiz edilebilir veri toplanmıştır. Anketörler anket hakkında kısa bir açıklama yapıp, katılımcıların ankete dahil olup olmayacaklarını sormuşlardır. Anketi yanıtlamak isteyen katılımcılara anket formu verilmiş ve belirli bir süre sonra anketörler anketleri toplamıştır. Anketör ile katılımcının yüz yüze etkileşimi az olmuş ve böylece katılımcılar herhangi bir yönlendirmeye maruz kalmadan ya da herhangi bir önyargıdan etkilenmeden anketleri yanıtlama imkânı bulmuşlardır. Anketin yanıtlanma oranı %89 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Yer İmajı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirliliği

	Faktör Yükü	Öz Değer	% of Açıklanan Varyans	Crobach’s Alpha	Ortalamaları
Yer İmajı <i>Kamu hizmetleri</i>	.869	4.265	36.724	.866	4.0680
İyi iş olanakları	.798				
Etkili bir yerel yönetim	.779				
Fiziki Çekicilikler Sıra dışı tarihi kültürel çekicilikler	.876	1.719	34.486	.801	4.0711
Mimari yapısı	.733				
İyi hava koşulları	.688				
Doğal çekicilikler	.514				

Tablo 1’de yer imajı ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları bulunmaktadır. Yer imajı için yapılan faktör analizinin değerlendirilmesinde çizgi grafiği, faktörlerin varyansa yaptıkları katkı ve faktör öz değerleri dikkate alınmıştır. Yer imajı ölçeği, kamu hizmetleri (4), fiziki çekicilikler (4), sosyal çevre (3) ve eğlence olanakları (3) olmak üzere dört boyuttan ve toplam 14 ifadeden oluşmaktadır. Yapılan bir dizi keşfedici faktör analizi neticesinde ortak varyansı .50’den düşük olan ve binişiklik gösteren ifadeler analizden çıkarılmıştır. Yer imajı için yapılan analizler neticesinde elde edilen KMO değeri .889’dur. Bartlet test sonuçları ($\chi^2=3029.267$; $df=21$; $p=0,000$; $p<0,05$) ise değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermektedir. Faktörleştirme sonucunda öz değeri 1’in üzerinde olan 2 faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler ve bu faktörlerin faktör yükleri, özdeğerleri, Cronbach’s Alpha ve ortalama değerleri Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo ‘ya göre yer imajının sosyal çevre ve eğlence olanakları ile ilgili tutumlarının oluşmadığı ancak kamu hizmetleri (%36) ve fiziki çekicilikler (%34) ile ilgili tutumlarının oluştuğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte fiziki çekiciliklerin ortalamaları kamu hizmetlerinin ortalamalarından daha yüksek olduğu elde edilen tespitler arasındadır.

4. Sonuç

Bu çalışmada Edirne’nin yer imajına ilişkin yerli halkın tutumları değerlendirilmek istenmiştir. Araştırma sonucunda Edirne’nin yerli halkının Edirne’de sosyal çevre ve eğlence olanaklarına ilişkin tutumlarının oluşmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan yerel yönetimler sosyal birtakım politikalar uygulayarak huzuru ve güveni arttırabilir ve sosyal kalkınmayı destekleyebilir. Özellikle şehrin güvenliği, yaşayan halkın huzur ve refah içinde yaşaması, çevre koşullarının iyileştirilmesi, çevre değerlerinin korunması, çevre düzenlemesi ve çevre temizliği halkın sosyal çevre ile ilgili tutumunun oluşmasında etkili olacaktır. Bu bakımdan yerel yönetimler yaşanabilir temiz bir çevre ve çevre düzenlemesi için ve daha da önemlisi halkın refah seviyesinin yükseltilmesi için bazı politikalar kullanmalıdırlar. Bununla birlikte sosyal yaşam alanları, insanların birlikte zaman geçirebileceği parklar, bahçeler de sosyal çevre ile ilgili yerli halkın tutumunu pekiştirecektir. Yerli halkın tutumunun oluşmadığı bir diğer yer imajı alt boyutu ise eğlence olanaklarıdır.

Bu bakımdan restoranlar, gece eğlence olanakları ve yerli halkın huzurlu bir biçimde alışveriş yapabileceği işletmelerin varlığı halkın bu konudaki tutumunu iyileştirecektir. Dolayısıyla bu tür işletmelerin kurulması için yerli ve yabancı yatırımcıların desteklenmesi ve halka bu alanlarda hizmet veren işletmelerin sayısının artırılması gerekmektedir. Bu bakımdan yerel yönetimler yatırımcıları teşvik etmek amacıyla birtakım imkân ve olanaklar yaratabilirler. Edirne’de yerli halkın yaşam kalitesinin maddi manevi her yönüyle iyileştirilmesi ve toplumun her kesimini kucaklayan politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Edirne’de yaşayan halkın kültürel değerleri sahiplenmelerini ve bu değerleri zenginleştirerek korumalarını amaçlayan ve halkın çevre bilincinin gelişmesini hedefleyen uygulamalar gerçekleştirilmelidir. Tüm bu ayrıntılar ise Edirne’yi daha yaşanabilir bir kent yapacak ve bu kentte yaşayan her bir bireyin sosyal açıdan yaşam kalitesi yükselecektir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç ise yerli halkın Edirne’nin kamu hizmetlerine (%36) ve fiziki çekiciliklerine (%34) ilişkin tutumlarının oluştuğudur. Ayrıca tarihi ve kültürel varlıklardan oluşan fiziki çekiciliklerin ortalamaları kamu hizmetlerine kıyasla daha yüksektir. İstanbul’dan sonra Türk-İslam eserlerinin en çok olduğu ikinci şehrin Edirne olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun olası olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Özetle Edirne’de bulunan başta yerel yönetimler ve özel sektör temsilcileri Edirne’de maddi manevi yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve daha yaşanabilir sosyal bir kent algısı yaratmak için el ele vermelidirler.

Kaynakça

- Baloglu, S., & McCleary, K.W. (1999). U.S. international pleasure traveller's images of four Mediterranean destinations: a comparison of visitors and non-visitors. *Journal of Travel Research*, 38(2), 144-152.
- Beerli, A., & Martin, J. (2004). Tourists' characteristics and the perceived image of tourist destinations: a quantitative analysis-a case study of Lanzarote, Spain. *Tourism Management*, 25(5), 623-636.
- Carrillo, F. (2004). Capital cities: a taxonomy of capital accounts for knowledge cities. *Journal of Knowledge Management*, 8(5), 28-46.
- Cassia, F., Vigolo, V., Ugolini, M. M. ve Baratta, R. (2018). Exploring City Image: Residents' Versus Tourists' perceptions. *The TQM Journal*. 30(5): 476-489.
- Chen, C., & Tsai, D. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? *Tourism Management*, 28(4), 1115-1122.
- Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (2003). The meaning and measurement of destination image. *Journal of Tourism Studies*, 14(1), 37-48.
- Elliot, S. & Papadopoulos, N. (2016). "Of products and tourism destinations: An integrative, cross-national study of place image". *Journal of Business Research*, 69(3), 1157-1165.
- Gallarza, M. G., Saura, L. G., & García, H. C. (2002). Destination image: towards a conceptual framework. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 56-78.
- Hallmann, K., Zehrer, A. ve Müller, S. (2015). Perceived Destination Image: An Image Model for a Winter Sports Destination and Its Effect on Intention to Revisit. *Journal of Travel Research*. 54(1): 94-106.
- Hankinson, G. (2004). The brand images of tourism destinations: a study of the saliency of organic images. *Journal of Product Branding Management*, 13(1), 6-14.
- Henkel, R., Henkel, P., Agrusa, W., Agrusa, J., & Tanner, J. (2006). Thailand as a tourist destination: perceptions of international visitors and Thai residents. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(3), 269-287.
- Kim, K., Hallab, Z., ve Kim, J. N. (2012). The Moderating Effect of Travel Experience in a Destination on the Relationship Between the Destination Image and the Intention to Revisit. *Journal of Hospitality Marketing & Management*. 21(5): 486-505.
- Martenson, R. (2007). Corporate Brand Image, Satisfaction and Store Loyalty: A Study of the Store as a Brand, Store Brands and Manufacturer Brands. *International Journal of Retail & Distribution Management*. 35(7): 544-555.
- Merrilees, B., Miller, D., & Herington, C. (2009). Antecedents of residents' city brand attitudes. *Journal of Business Research*, 62(3), 362-367.
- Santos, L., Martins, I., & Brito, P. (2007). Measuring subjective quality of life: a survey to Porto's residents. *Applied Research in Quality of Life*, 2(1), 51-64.
- Schroeder, T. (1996). The relationship of residents' image of their state as a tourist destination and their support for tourism. *Journal of Travel Research*, 34(4): 71-73.
- Sternquist-Witter, B. S. (1985). Attitudes about a resort area: a comparison of tourists and local retailers. *Journal of Travel Research*, 24(1), 14-19.
- Stylidis, D., Biran, A., Sit, J. & Szivas, E. M. (2014). Residents' support for tourism development: The role of residents' place image and perceived tourism impacts, *Tourism Management*, 45: 260-274
- Yeşilyurt, H. Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Desteğinde Yer Kimliği ve Yer imajının Rolü: Adıyaman Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019.

The Evaluation of the Edirne' Place Identity as a Destination from the Viewpoint of the Local People

Öğr.Gör. Dr. Çiğdem UNURLU¹

¹Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler M.Y.O., cigdemunurlu@trakya.edu.tr

Özet: İnsanlar yaşadıkları yer ile zaman içerisinde etkileşime girmekte ve yer ile aralarında bir bağ oluşmaktadır. İnsanların yaşadıkları yerlere karşı tutumları zaman içerisinde duygulara, tutumlara ve beklentilere göre şekillenmektedir. Yer kimliği olarak nitelendirilen bu özellik bireyin yaşadığı yere ilişkin memnuniyetini, yere ilişkin bağlılık tutumunu ifade etmekte ve yaşanan yerin bireyin ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığını değerlendirmektedir. Bu bakımdan Edirne halkının yaşadığı yere ilişkin tutumunu belirlemek için yer kimliği ölçeği kullanılmıştır. Dört boyuttan oluşan yer kimliği (süreklilik boyutu, özsaygı boyutu; öz yeterlilik, ayırt edicilik) ölçeği için yapılan faktör analizi neticesinde yerli halkın ayırt edicilik (%32) ve öz-saygı (%28) boyutlarında tutumlarının oluştuğu ancak öz yeterlilik ve süreklilik boyutuna ilişkin tutumlarının oluşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yer Kimliği, Yerli Halk, Tutumlar

Abstract: People interact with the place they lived and over time, a bond occurs between place and local people. Local people' attitudes towards place they lived are shaped in accordance with emotions and expectations. This term, called as "place identity", represents individuals' satisfactions and commitment attitude related to place they lived, and also, this term evaluates the place people lived meets the what extent the needs and expectations of the individual. In this respect, the place identity scale was used to determine the local people' attitude in Edirne. As a result of the factor analysis for place identity with four dimension (continuity, self-esteem, self-efficacy, distinctiveness) it was found that the local people 'distinctiveness attitudes was %32, local people' self-esteem attitudes was %28. However, it was found that local people' continuity and self- efficacy attitudes did not form.

Key Word: Place Identity, Local People, Attitude

1. Giriş

Küreselleşme ve sanayileşme insan ve çevre arasındaki bağların zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim sanayi devrimi doğaya ve çevreye ciddi zararlar vermektedir. Bireyin yaşadığı çevre ile bağlarının zayıflaması toplum bilincinin ve aidiyet duygusunun oluşmasının önündeki en büyük engellerdir. Zira, kendini bir çevreye ait hisseden, kendini o toplumun bir üyesi gibi görebilen bireyle o mekânın değerlerini içselleştirmekte ve o mekânın değerlerinin sürdürülebilirliği için mücadele etmektedirler. Ayrıca kentleşme ve mekânların hızlı tüketimi küresel insan modelinin mekân ile bağ kurmasını olumsuz olarak etkilemektedir. Bireyin mekân ile bağ kuramaması toplum bilincinin oluşumunu engellemekte ve bireyin mekâna yönelik aidiyet duygusu geliştirememesine neden olmaktadır. Bu amaçla bu çalışma Edirne'de yaşayan yerli halkın yaşanan yer ile olan bağını gözlemlemek ve böylece yerli halkın turizm için son derece önemli olan çevresel değerlerin sürdürülebilirliğini ne kadar desteklediklerini öngörmektir. Bu amaçla Edirne halkının Edirne'ye yönelik yer kimliği tutumları test edilmiştir. Nitekim güçlü bir yer kimliğine sahip bireyler sosyal bütünlüğün korunmasında son derece hassas olmakta, tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğinin korunarak ekonomiye kazandırılmasına destek olmaktadır.

2. Literatür Taraması

Yer kimliği kavramı her ne kadar mekân ile ilgili olsa da mekân ile birey arasında kurulan bu bağ soyuttur. Yer kimliği kavramı mekânın bir kereliğine deneyimlenmesi ile değil de mekânın uzun bir süre deneyimlenmesi, bireyin kendini o çevrenin bir parçası olarak görmesi ve o mekâna ilişkin aidiyet duygusu geliştirmesi sonucu oluşmaktadır. Yer kimliği bireyin zihninde şekillenen sübjektif bir kavramdır. Stylos vd. (2017) bireyin mekâna yönelik tutum, inanç, ilgi ve bağlılığını yer kimliği olarak nitelendirmekte ve bu bağın zaman içerisinde oluştuğunu öne sürmektedir. İnsanların yaşadıkları yeri benimsemeleri, içselleştirmeleri ve kendilerini o çevrenin önemli bir parçası olarak görmeleri yaşanan yerin sürdürülebilir kalkınmasında yerel halkın desteğini almak için son derece önemlidir. Özellikle turizm sektöründe yerli halkın desteğini

almak bölgeye daha çok yatırımcı çekilmesini ve turist gelmesini sağlayacaktır. Ayrıca sosyo- kültürel ve çevresel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında toplum bilinci oluşmuş, kendini o mekân ait hisseden ve o mekâna bağlılığı olana bireyler katkı sağlamaktadır.

Lewicka (2010), yer kimliğini bireylerin belirli bir mekâna ilişkilendirdiği anlam, önem, bağlılık ve memnuniyet duygularının bileşkesi olarak nitelendirmektedir. Bunun yanı sıra bazı akademisyenler bir mekâna duyulan bağlılık ile yer kimliğinin birbirinden ayrı iki kavram olarak nitelendirirken, bazı araştırmacılar ise yer kimliğini mekâna duyulan bağlılık olarak nitelendirmektedir (Devine-Wright & Clayton, 2010).

Proshansky, Fabian &Kaminof (1983) yer kimliğini bireyin kendini fiziki bir mekân üzerinden kimliklendirmesi olarak tanımlamakta ve bu kavramın bireyin idealleri, inançları, değerleri, duygu, düşünce ve davranış eğilimlerinden etkilendiğini varsaymaktadır (Karaçor, 2016). Yer kimliği kavramı bir mekânın doğudan deneyimlenmesi sonucunda değil de zaman içinde oluşan psikolojik bir süreçtir. Mekâna olan bağlılık ve o mekânın sürekli olarak kullanımı da yer kimliğini şekillendirmektedir. Bağlılık yer kimliğinin öncülleri arasında yer almaktadır. Mekâna duyulan bağlılık ise bireyin o mekandaki davranış ve tutumunu şekillendirmekte, bireyin sosyal bağlarını güçlendirmekte ve toplum bilincinin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Karaçor, 2016). Breakwell (1986), Wang & Xu (2015) yer kimliğinin ayırt edicilik, süreklilik, öz saygı ve öz yeterlilik olmak üzere 4 alt boyuttan oluştuğunu öne sürmüştür.

1. Ayırtedicilik: Bu nitelik bir mekânın diğer yerlere kıyasla sıra dışı, benzersiz ya da eşsiz özelliklerine işaret etmektedir. Bireyin mekâna yönelik ayırtedicilik tutumu öznel olmakla birlikte, bireyin kendine özgü duygu ve düşünceleri ile şekillenmektedir. Bir yerin ayırtedici niteliği sosyal-ekonomik ve kültürel nitelikli olabileceği gibi coğrafi nitelikli de olabilir. Bireyin mekâna yönelik benzersizlik algısı bireyin mekanla daha güçlü bağlar oluşturmaya neden olmakta ve bu bağların zaman içinde yer kimliğine dönüşmektedir (Yeşilyurt, 2019).
2. Süreklilik: Bireyler bir mekânı tanımlarken mekânın fiziksel özelliklerinin dışında kendi hayatları için ifade ettiği anlamı da göz önünde bulundurmaktadırlar. Yer kimliğinin bu boyutu bireyin mekânı içselleştirmesi için gereken süreye işaret etmektedir. Nitekim birey geçmiş ile şu an arasında bir değerlendirme yapabilmek için belirli bir süreye ihtiyaç duymaktadır. Nostalji, hatıralar ve anılar bireyin süreklilik tutumunun öncülleri arasında yer almaktadır (Yeşilyurt, 2019).
3. Özsaygı: Bir mekânın sahip olduğu sosyo- kültürel varlıklar ve sembolik değerler bireyin yaşadığı yerle gurur duymasını sağlamaktadır. Nitekim Çanakkale Savaşı'nın geçtiği mekanlar Çanakkale'de yerli halk için son derece büyük bir gurur kaynağıdır. Başka bir ifade ile bireyin yaşadığı mekanla gurur duyması kendisine duyduğu öz saygıyı da arttırmaktadır (Yeşilyurt, 2019).
4. Öz yeterlilik: Bandura (1995) öz yeterliliği belirli bir çalışma ile bireyin beklenti ve amaçlarına ulaşmadaki kendine olan inancı olarak nitelendirmektedir. Belirli bir mekâna yöneltilmiş öz yeterlilik ise bireyin yaşadığı mekânın kendi beklenti ve hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracağına olan inancı olarak değerlendirmektedir. Bireyin belirli bir mekâna yönelik güven ve bağlılık tutumu da bireyin o mekânda amaçlarına ulaşmada uygun bir ortam elde ettiğine işaret etmektedir (Yeşilyurt, 2019).

3. Metodoloji ve Analiz

Araştırma evrenini 2019 Haziran ayında Edirne’de ikamet eden insanlar oluşturmaktadır. 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla Edirne nüfusu 411.528 olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte nüfus ile yayımlanmış herhangi bir veri olmadığından, bir yıl önceki veriler dikkate alınmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde ikincil veriler ve anket kullanılmıştır. Tanımlayıcı bir çalışma olarak planlanan bu araştırmada Edirne halkının yer kimliği ile ilgili tutumunun tespit edilebilmesi için Breakwell (1986) tarafından geliştirilen ve Wang & Xu (2015) tarafından da kullanılan yer kimliği (place identity) ölçeği kullanılmıştır. 12 ifadeden oluşan bu ölçek ayırdedicilik, süreklilik, öz saygı ve öz yeterlilik olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. 5’li Likert ölçeğine uygun olarak hazırlanmış soru formuna katılımcıların yanıt vermeleri istenmiştir. Örneklem yöntemi olarak tesadüfe dayalı olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Toplam 803 analiz edilebilir veri toplanmıştır. Veriler analizi için bir dizi keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Ölçme Aracının Geçerlilik ve Güvenirliliği

	Faktör Yüğü	Öz Değer	% of Açıklanan Varyans	Crobach’s Alpha	Ortalama
Yer Kimliği					
Ayrırdedicilik					
Edirne diğer şehirlere kıyasla sıra dışı özelliklere sahiptir.	.832	2.413	31.717	.695	4.0158
Edirne’de yaşamak benim için eşsizdir.	.825				
Edirne’nin eşsiz niteliklere sahip olduğunu düşünüyorum	.669				
Öz Saygı					
Medyada Edirne eleştirildiğinde utanıyorum.	.878	1.186	28.270	.664	3.5665
Edirne’de yaşamaktan gurur duyuyorum	.745				
Biri Edirne’yi övdüğünde kendime kompliman yapılmış gibi hissediyorum	.529				

Yer kimliği ölçeği yapı geçerliliği faktör analizi ile test edilmiştir. Faktör sayısının belirlenmesinde çizgi grafiği, faktörlerin varyansa yaptıkları katkı ve faktör öz değerleri dikkate alınmıştır. Ayırdedicilik (3 ifade), devamlılık (3 ifade), öz saygı (3 ifade) ve öz yeterlilik ise (3 ifade) olmak üzere dört alt boyuttan oluşan yer kimliği ölçeği toplam 12 ifade ile ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan bir dizi keşfedici faktör analizi neticesinde varyansı düşük olan ve binişiklik gösteren ifadeler analizden çıkarılmıştır. 803 kişiden oluşan örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ile değerlendirilmiştir. KMO değerinin .50’nin üzerinde olması istenmektedir. Ölçeğe ilişkin KMO değeri .622 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ise veri setinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir (Kalaycı, 2010: 327-328). Değişkenler arasındaki korelasyon ise Bartlett test ile değerlendirilmiştir. Test sonuçları ($\chi^2=1102,989$; $df=15$; $p=0,000$; $p<0,05$) değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermektedir. Faktörleştirme sonucunda öz değeri 1’in üzerinde olan 2 faktör tespit edilmiştir. Belirlenen faktörlerin varyansa yaptıkları katkı 59.987 olarak tespit edilmiştir. Birinci faktör (ayırdedicilik) varyansın %31’ini, ikinci faktör (öz saygı) ise varyansın %28’ini açıklamaktadır.

4. Sonuç

Yer kimliği mekân temelli soyut bir olgudur. Turizm sektöründe mekân olarak da değerlendirilebilen destinasyonun turistik üründen soyutlanması mümkün değildir. Belirli bir bölgede yaşayan yerli halkın yaşadığı mekândan memnun olmaları, mekâna olan bağlılıkları, mekâna karşı aidiyet duygusu hissetmeleri o mekânı içselleştirmeleri için ön koşuldur. Yer kimliği güçlü bireyler turizm sektörü de dahil olmak üzere bölgenin gelişimi ile ilgili planları destekleyecek ve çevre değerlerini koruyacaklardır. Bu sebeple sürdürülebilir bir gelişme için yerli halkın desteğini almak son derece önemlidir. Bu bakımdan Edirne’de yerli halkın yer kimliğine ilişkin tutumlarını belirlemek için yapılan araştırma sonucunda; yerli halkın ayırdedicilik ve öz saygı boyutlarında tutumlarının olduğu ancak süreklilik ve öz yeterlilik boyutlarında tutumlarının henüz oluşmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Wang & Xu (2015), Wang & Chen (2015) ve Wang (2016) yapmış oldukları çalışma ile ortaya çıkan dört boyutlu yer kimliği ölçeğinin yapı geçerliliği korunamamış, yerli halkın yalnızca ayırdedicilik ve öz saygı boyutu ile ilgili tutumlarını oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise ölçeğin başka bir kültürde test edilmesi, geçerlilik ve güvenilirliğinin sınanması bakımından dikkate değerdir. Ayrıca yer kimliğinin öz saygı boyutunda ortalamanın ayırdedicilik boyutunun ortalamasına kıyasla daha düşük olduğu elde edilen tespitler arasındadır. Bu durum ise Edirne’nin benzersizlik algısına işaret etmektedir. Bir diğer ifade ile yerli halk Edirne’nin diğer şehirlere kıyasla eşsiz niteliklere sahip olduğunu düşünmektedir.

Kaynakça

- Bandura, A. (1995). *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Breakwell, G. (1986). *Coping with Threatened Identities*. London: Methuen.
- Devine-Wright, P., & Clayton, S. (2010). Introduction to the special issue: Place, identity and environmental behaviour. [doi: 10.1016/S0272-4944(10)00078-2]. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 267-270. in press
- Kalaycı, Ş., Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Öz Baran Ofset, Ankara, 2010.
- Karaçor, E. A. & Akçam, E. (2016). Yer kimliği, toplum duygusu ve çevresel tutum değişkenleri arasındaki kavramsal ilişkinin yapısal eşitlik modellemesi ile açıklanması, *Turkish Journal of Forestry*, 17(2): 194-2000.
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K., Kaminof, R., (1983). Place identity: physical world and socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3: 57-83.
- Stylos, N., Bellou, V., Andronikidis, A. ve Vassiliadis, C. A. (2017). Linking the Dots Among Destination Images, Place Attachment, and Revisit Intentions: A Study Among British and Russian Tourists, *Tourism Management*, 60, 15-29.
- Wang, S., & Xu, H. (2015). Influence of place-based senses of distinctiveness, continuity, self-esteem and self-efficacy on residents' attitudes toward tourism. *Tourism Management*, 47, 241-250.
- Yeşilyurt, H. Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Desteğinde Yer Kimliği ve Yer İmajının Rolü: Adıyaman Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019.

Kargo Firmalarının Algılanan Hizmet Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi. Ebru Onurlubaş¹

Dr. Öğr. Üyesi, Niyazi Gümüş²

¹Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü.
Keşan/Edirne/Türkiye E-posta: ebruonurlubas@trakya.edu.tr

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, Bolu/Türkiye E-posta:
niyazigumus@ibu.edu.tr

Özet: Bu çalışmada, kargo firmalarının hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul ilinde ikamet eden 384 kişiden anket aracılığı ile veriler toplanmıştır. Hizmet kalitesini ölçmek amacı ile Servqual ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde, Faktör, Cronbach Alpha yöntemi, Korelasyon analizi kullanılmıştır. Hizmet kalitesi Boyutları ile Müşteri memnuniyeti arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde bulunmuştur. Hizmet kalitesi ile Müşteri memnuniyeti arasındaki en yüksek ilişki güvenilirlik alt boyutu arasında bulunmuştur.

Anahtar Kelime: Servqual Hizmet Kalitesi ölçeği, tüketici, müşteri memnuniyeti

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz küresel dünyada rekabetin etkilemediği sektör neredeyse bulunmamaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile rekabet yerelden küresele yayılmış durumdadır. Uluslararası firmalar cazip gördükleri yerel sektörlere giriş yapabilmektedirler. Dolayısı ile marka ve firmaların pazarlama çalışmalarına her zamankinden daha fazla önem vermeleri ve özen göstermeleri gerekmektedir. Şüphesiz müşterilerini memnun eden marka ve firmalar geleceklerine daha güvenle bakabilirken müşterilerini memnun edemeyen firmaların ise gelecek endişeleri devam edecektir.

Firmaların yoğun rekabet koşullarında faaliyet gösterdiği günümüzde rekabette ayakta kalmalarını sağlayacak yegane unsur şüphesiz sadık müşterilere sahip olmalarıdır. Bu bağlamda müşteri bağlılığını sürekli hale getirmenin önemli faktörlerinden biri de müşteriyi memnun etmek olduğu düşünülebilir (Aydınlı ve Arslan, 2016). Bu nedenle, firmaların sahip oldukları fiziksel özellikler, çalışanları ile ilgili konular ve sunmuş oldukları hizmetin kendisi ile ilgili her türlü konuda son derece hassas davranmaları ve tüm hizmet sürecini müşteri memnuniyeti üzerine kurgulamaları gerekmektedir.

Kargo sektörü de hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Dolayısı ile kargo sektöründe faaliyet gösteren firmalar içinde hizmet kalitesinin sağlanması müşteri memnuniyeti açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırma ile hizmet kalitesi boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerinde etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Kargo firmalarının hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi ile ilgili literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışma literatürde yer alan diğer çalışmaları tamamlayıcı niteliktedir. Bu çalışmanın amacı, kargo firmalarının (A,B,C,D) hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki ilişkisini ölçmektir.

2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları, Örneklem

Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde bulunan kişiler oluşturmaktadır Veriler 384 müşteriden tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. TÜİK verilerine göre İstanbul ilinin nüfusunun 2018 yılında 15 067 724'dir (TÜİK, 2019). Araştırmanın en önemli kısıtını, zaman ve maddi kaynak yetersizliğinden ötürü uygulamanın sadece İstanbul ilinde yapılması oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada anket uygulamalarıyla birincil veriler elde edilmiştir. Anket formu İstanbul ilinde yaşayan müşterilere yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin 6 soru, ikinci kısmında Parasuraman vd., (1988) tarafından hizmet kalitesi SERVQUAL ölçeğinde 22 ifade, müşteri memnuniyeti ölçeğinde ise Donavan ve Hocutt (2001) tarafından geliştirilen dört ifade kullanılmıştır. Anket formundaki ölçeklerle ilgili sorular için 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. 5’li Likert ölçeğinde değerlendirme; (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde kodlanmıştır. Çalışmadaki ölçeklerin güvenirlikleri Cronbach Alpha katsayı ile ölçülmüştür. Cronbach Alpha değeri 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçek güvenilir kabul edilmektedir (Sipahi vd., 2008). Bu bağlamda, çalışmadaki tüm ölçekler güvenilir kabul edilmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada SPSS 22 programı kullanılarak veri analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçüm aracının güvenirliği Cronbach alpha ile belirlenmiştir. Güvenirlik analizi yapıldıktan sonra, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için normallik testi yapılmıştır. Yapılan normallik testinde veri gruplarının basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık ölçüsü +2 ile -2 aralığında değerler almış olan grupların normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (George & Mallery, 2003). Bu bağlamda, araştırmadaki boyutların tamamının normal dağılım gösterdiği kabul edilebilir.

3.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında katılımcılardan elde veriler ile ilgili yapılan analizlerin bulguları yer almaktadır.

Araştırmaya katılan kişilerin %53,6’sının kadın, %46,4’ünün erkek, %50,8’nin evli ve %42,7’sinin bekar olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların %24,5’nin 30-35 yaşlarındadır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise, %37,0’sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Son olarak araştırmaya katılan kişilerin aylık ortalama gelirlerine bakıldığında ise %22,4’ünün 5001TL ve üzeri gelire sahip olduğu ve %29,4’ünün memur olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: HZMKAL Ölçeğinin Faktör Analizi ve Güvenirliği

Faktör	İfadeler	Faktör Yükleri (varimax rotasyonu)	Faktörün Açımlayıcılığı (%)	Cronbach’s Alpha
Faktör 1 Yanıt verilebilirlik	YNVB1	0,770	30,442	0,852
	YNVB2	0,910		
	YNVB3	0,854		
	YNVB4	0,801		
Faktör 2 Güvenirlik	GVNRLK1	0,706	15,832	0,732
	GVNRLK2	0,682		
	GVNRLK3	0,593		
	GVNRLK4	0,750		
	GVNRLK5	0,743		
Faktör 3 Empati	EMPT1	0,837	12,682	0,895
	EMPT2	0,792		
	EMPT3	0,811		
	EMPT4	0,883		
	EMPT5	0,902		

Faktör 4 Güvence	GVNC1	0,776	8,222	0,885
	GVNC2	0,893		
	GVNC3	0,871		
	GVNC4	0,933		
Faktör 5 Fiziksel görünüm	FZKSLG1	0,923	4,262	0,918
	FZKSLG2	0,940		
	FZKSLG3	0,900		
	FZKSLG4	0,820		
Toplam açıklanan varyans		67,178		
KMO örneklem yeterliliği		0,801		
Bartlett's Küresellik Testi Chi-Square değeri		6549,927		
Sd (Serbestlik Derecesi)		231		
p değeri		0,000		

KMO değeri 1,00 e yakın olduğunda faktör analizi mükemmel; 0,50'den küçük olduğunda faktör analizi kötü olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2013). Tabloda 1'de görüldüğü gibi KMO değeri 0,801 olarak tespit edilmiştir. Yani, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun ve mükemmele yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, Bartlett küresellik testi sonuçlarına bakıldığında ki-kare ($\chi^2 = 6549,927$); $p < 0,05$ olması değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde ilişki olduğunu ifade etmektedir (Tablo 1).

Araştırma modelinde, Parasuraman vd., (1988) tarafından hizmet kalitesi SERVQUAL ölçeğindeki 5 değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlerden Faktör 1 Yanıt verilebilirlik, Faktör 2 Güvenirlik, Faktör 3 Empati, Faktör 4 Güvence, Faktör 5 Fiziksel görünüm olarak adlandırılmıştır. Bu beş faktör toplam varyansın %67,178'ini açıklamaktadır. İlk faktör toplam varyansın %30,442'sini, ikinci faktör % 15,832'sini, üçüncü faktör %12,682'sini, dördüncü faktör %8,222'sini, beşinci faktör %4,262'sini açıklamaktadır. HZMKAL Ölçeğinin tümü için Cronbach's Alpha değeri 0,838 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Müşteri Memnuniyeti Ölçeği Faktör Analizi ve Güvenirlik

Faktör	İfadeler	Faktör Yükleri	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Cronbach's Alpha
Faktör 1	MMEM1	,751	51,000	0,700
	MMEM2	,698		
	MMEM3	,618		
	MMEM4	,760		

Müşteri memnuniyeti ölçeği Faktör 1'in 4 maddeden oluştuğu ve faktör yük değerlerinin 0,618 ile 0,760 arasında değiştiği belirlenmiştir. Müşteri memnuniyeti ölçeği için Cronbach's Alpha değeri 0,700 olarak bulunmuştur.

Korelasyon Analizi

Tablo 3: Ölçekler Arası İlişkiler

HZMKAL Boyutları		MMEM (Satın alma niyeti)
HZMKAL (Hizmet Kalitesi)	r= 1	r= 0,739**
	p< ,01	p< ,01
MMEM (Müşteri Memnuniyeti)	r= 0,739**	r= 1
	p< ,01	p< ,01

**p< ,01; (çift yönlü)

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce, HZMKAL Boyutları ile MMEM arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir. Tüm alt boyutların birlikte değerlendirildiği HZMKAL boyutları ile MMEM arasında $r=0,739$, $p<0,01$ anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Değerleri

Değişken	Çar.	Bas.	1	2	3	4	5	6
1. Yanıt verilebilirlik	- 1,152	0,490	1	0,718**	- 0,136**	0,465**	0,247**	0,700**
2. Güvenirlik	- 1,308	1,364		1	- 0,147**	0,614**	0,248**	0,906**
3. Empati	0,269	- 1,168			1	-0,103*	-0,026	- 0,150**
4. Güvence	- 0,754	0,222				1	0,213**	0,634**
5. Fiziksel görünüm	- 0,391	- 1,009					1	0,282**
6. Müşteri Memnuniyeti								1

** $p<,01$; (çift yönlü) (N=384)

1= Yanıtverilebilirlik, 2= Güvenirlik, 3= Empati, 4= Güvence, 5=Fiziksel görünüm, 6= Müşteri Memnuniyeti

Tablo 4’de, HZMKAL alt boyutları ile MMEM arasında farklı düzeylerde ilişkiler söz konusu olduğu görülmektedir. Burada MMEM ile en yüksek ilişki Güvenirlik alt boyutu arasında (0,906; $p< 0,05$) bulunmuştur. Korelasyon analizi aracılığı ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

SONUÇ

Hizmet sektörü genel ekonomi içindeki etkisini giderek arttırmaktadır. İçinde bulunduğumuz ekonomik koşullarda hizmet faktörünün yer almadığı neredeyse hiçbir ekonomik faaliyet söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle marka ve firmaların yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerde hizmet kalitesine daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi artan rekabet ve ekonomik hayatta meydana gelen zorluklar firmaların müşteri bulma ve mevcut müşterilerini de sadık müşterilere dönüştürmesini zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati konularında hizmet kalitesinin önemi giderek artmaktadır. Bu kapsamda kargo sektöründe sunulan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ile ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar aşağıda sıralanmıştır;

Araştırmada katılımcıların hizmet kalitesi algıları literatüre paralel biçimde Yanıt verilebilirlik, Güvenirlik, Empati, Güvence ve Fiziksel görünüm olmak üzere 5 boyut olarak ortaya çıkmıştır. Tespit edilen bu boyutlar katılımcıların hizmet kalitesine yönelik algılarının yaklaşık %67’ni açıklamaktadır.

Korelasyon analizine göre, tüm alt boyutların birlikte değerlendirildiği HZMKAL boyutları ile MMEM arasında $r=0,739$, $p<0,01$ anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki en yüksek ilişki Güvenirlik alt boyutu arasında (0,906; $p< 0,05$) bulunmuştur. İkinci sırada yüksek ilişki ise yanıt verilebilirlik olarak bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Donavan, D. T. ve Hocutt, M. A. (2001), ‘Customer Evaluation of Service Employee’ s Customer Orientation: Extension and Application’ Journal of Quality Management, 6, 293-306.

- George, D. ve Mallery, P.(2003). SPSS for Windows step by step: A Simple guide and reference 11.0 Update.Pearson Education, Inc, United States of America.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Berry, L.L. 1988. SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Sipahi B., Yurtkoru, E.S., Çinko M. (2008). Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi, İstanbul: Beta Yayınları.
- TÜİK, (2019). <https://www.turkiye.gov.tr/turkiye-istatistik-kurumu-baskanligi-tuik>

Sürdürülebilir Pazarlamanın Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü ve Önemi

Öğr. Gör. Emre CEYLAN GÜNEL¹

Derya DİNÇER GÜLTEKİN²

¹Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret, emre.ceylan@klu.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora, dry.dincer@gmail.com

Özet: Pazarlama faaliyetlerinde sosyal ve ekolojik çevre sorunlarının dikkate alınarak müşteri istek ve ihtiyaçlarının tatmin edilmesi günümüzün benimsenmesi gereken pazarlama anlayışını ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı, günümüzün ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillere iyi bir çevre bırakmak ve çevreyi korumak için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın yol haritasıdır ve kuruluşun uzun vadeli geleceğine dayanan vizyoner bir yaklaşımla elde edilebilir. Sürdürülebilirlik kavramı ve tüketici davranışları kapsamında sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin tanımlanarak sürdürülebilir pazarlama karmaşasının oluşturulması ve işletmelerin sürdürülebilir pazarlamaya geçişlerinde söz konusu olan adımların atılması, sürecin hayata geçirilmesinde önem taşımaktadır.

Dünyanın önde gelen pazarlamacılarına göre, iktisat bilimcilerin ekonominin büyümesini teşvik etmek amacıyla enflasyon, durgunluk, işsizlik, yoksulluk gibi sorunları kontrol etme gayreti içinde olmaları gibi, pazarlama alanında çalışan akademisyenler ve uygulamacıların da tüketimin fonksiyonları ve sorunları konusunda sorumluluk duymaları gerekir. Sürdürülebilir uygulamalar konusunda baskı hisseden işletmeler ise dünyanın kaynaklarının sınırlı olduğu ve atıklar ile kirlilik için dünyanın taşıma kapasitesinin oldukça sınırlı olduğu gibi varsayımları dayanak noktası olarak ele almaktadır.

Bu çalışmada sürdürülebilir pazarlamaya geçişte büyük sorumluluk taşıyan işletmelerin toplumun bilinç düzeyini yükseltmek, sosyal ve çevresel sorunları fark ederek çözüm önerileri geliştirmek, kurumsal politikalar ile öncelikle iç çevrelerinde bu soruna ilişkin çözüm bulabilmek adına uyguladıkları stratejiler ile uygulayabilecekleri stratejilerin neler olabileceğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu amaçla Trakya Bölgesinde faaliyet gösteren bir gıda firmasının faaliyetleri sürdürülebilir pazarlama kapsamında incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Pazarlama.

1. GİRİŞ

Tüketici, üretilen herhangi bir mal ya da hizmeti fayda elde etmek amacıyla kullanıp yok eden kimsedir. Toplumdaki her bireyin tüketme zorunluluğu dikkate alındığında, tüketici bireyin davranışlarıyla çevre kirliliğinin artmasına ya da azalmasına katkıda bulunduğu bir gerçektir. Örneğin, bugün gelişmiş ülkelerde tüketimin neden olduğu atıklar, önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle tüketici, çevre kirliliği sorununun çözümlenmesinde birincil role sahiptir. Kalkınmanın dayandığı kaynakları tüketen üretim ve tüketim anlayışı ve bunun yol açtığı kirlenme sonuçta bütün canlılar için yaşam koşullarını yetersiz kılarken, başta kalkınmış ülke toplumlarının giderek artan bir hızla tüketim toplumu haline gelmesi, yoksul ülkelerin aşırı doğal kaynak tüketimi dünyanın geleceği için çözümü aranan sorunlar haline gelmiştir (Güven, 2010: 118).

2002 yılında Johannesburg'ta gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde sürdürülebilir tüketim ve üretim, sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede sürdürülebilir tüketim ve üretim, çevre alanındaki küresel politikaların iş dünyasına ve tüketiciye yansıyan uygulamalarının önemli bir parçası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Tüketim ve üretimin salt azaltılması anlamına gelmeyen "sürdürülebilir tüketim ve üretim" kavramı yüksek verime sahip üretim teknoloji ve yöntemlerinin kullanımıyla, aynı miktarda üretim için daha az doğal kaynak ve enerji kullanımı ve daha az atık üretimi prensibine dayanmaktadır (Hekimci 2012: 12). Tüketim fonksiyonları ve sorunları konusunda sorumluluk üstlenmesi gerektiği görüşü giderek yaygınlaşan pazarlama bilimi, sosyal ve çevresel değer yaratmanın yanında ekonomik değer de yaratabilmelidir. Dünya üzerindeki her türlü ihtiyaç; gezegenin sunduğu doğal kaynaklar ve onların oluşturduğu zincir sayesinde karşılanmaktadır. Bu zincirdeki herhangi bir halkanın eksikliği tüm yaşamsal dengeleri alt üst edebilir. Kuşkusuz yaşamın yok olması riski ile karşı karşıya kalındığında ekonomiden ve pazarlamadan bahsetmek mümkün olmayacaktır (Ergen, 2016: 5).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve PAZARLAMA İLİŞKİSİ

Sürdürülebilirlik ile pazarlama kavramları arasındaki ilişkiyi anlamak için bir çerçeve çizmek gerekirse, bunun başlangıcını Brundtland raporuna dayandırmak mümkündür. 1983 yılında dönemin Norveç Başbakanı GroHarlemBrundtland başkanlığında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) kurulmuştur. Komisyonun kurulmasında salt kalkınma uğruna çevreden özveride bulunulması yönündeki kaygı temel alınmış, çevre ve kalkınma arasındaki bağın anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1987 yılında pek çok ülke temsilcilerinden oluşan bir grubun hazırladığı “Ortak Geleceğimiz (OurCommonFuture)” isimli rapor hazırlanmıştır (Onaran, 2014: 61). Sürdürülebilirlik, Ortak Geleceğimiz Raporu’nda, “Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılayan gelişme” olarak tanımlanmıştır. Bu rapor, işletmenin toplumdaki rolünü değiştirmiş ve sürdürülebilirliğin 'Üçlü Kazanç' yaklaşımına, yani insanlara, gezegene ve kâra dayalı olduğunu ortaya koymuştur. Veiderman'a göre, sürdürülebilirlik bize bir yol haritası sağlayan geleceğin bir vizyonudur ve dikkatimizi eylemlerimizi yönlendirecek bir dizi değere, etik ve ahlaki ilkelere odaklanmamıza yardımcı olur. Başka bir deyişle sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın yol haritasıdır ve kuruluşun uzun vadeli geleceğine dayanan vizyoner bir yaklaşımla elde edilebilir. Dahası, kuruluşların eylemlerinin, farklı stratejilerin formülasyonu açısından, etik ve ahlaki ilkeler de dâhil olmak üzere bazı değerler tarafından yönetilmesi gerektiğini söyler (Kumar, 2013: 601).

Pazarlama araştırmalarının çoğunda, sürdürülebilirliğin kapsamının sadece çevresel konularla sınırlı olduğu, sürdürülebilirliğin ise sosyal ve ekonomik konuları da içerdiği görülmüştür. Bu nedenle sürdürülebilirlik daha geniş bir terimdir.

Pazarlama ve sürdürülebilirlik “tebeşir ve peynir” kadar farklı gibi görünse de, iki kavramın birbirlerine sunabileceği bir şeylerin var olduğuna dair görüşler ve kanıtlar giderek artmaktadır. Bir yandan, artan sayıda halka açık şirket, sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin pazarlama karmasının sürdürülebilir gelişimi her açıdan kapsayan bir tanımlamaya tabi olduğunu iddia etmektedirler (Jones, 2007: 128).

Akyıldız (2007)’a göre gerçek hayatta pazarlamadaki öncelikli amaç, toplumsal refahın artırılması veya sürdürülebilirliğin sağlanması değil, toplumsal endişelerden kaynaklanan hassasiyetin kendi çıkarlarına dönüştürmek olmuştur. Sürdürülebilirlik yolunda ilerlerlerken, kendilerinden çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen hatta iyileştiren mal ve hizmet üretmeleri ve tüketicilerin talebini bu yönde biçimlendirmesi, eğitmesi ve bilgilendirmesi beklenen pazarlamacılar, tüketici talebini bu ölçütler çerçevesinde şekillendirmek yerine, sadece bu konudaki hassasiyeti farklılaştırma aracı olarak kullanırlar (Akyıldız, 2007: 34).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA

Pazarlamanın evrimi beş kavramla tartışılmıştır: bunlar üretim kavramı, ürün kavramı, satış kavramı, pazarlama kavramı ve toplumsal pazarlama kavramıdır. Üretim konsepti, daha az maliyetle daha fazlasını üreterek karşılanmayan talepleri karşılamaya dayanıyordu. Oysa ürün konsepti, tüketicilerin yenilikçi özelliklerle kaliteli ürünleri tercih etmelerini sağlar. Satış konsepti agresif satış ve promosyona dayanır. Ancak yirminci yüzyılın ortalarında, pazarlama konsepti tüketici odaklı yaklaşıma odaklanılmıştır. Pazarlama faaliyetlerinin iletişim kurmaya ve hedeflenen müşterilere üstün değer katmaya dayalı olması gerektiğini savunmaktadır. Son olarak, sosyal ve etik düşünceyi pazarlama faaliyetlerine dâhil etmeye dayanan toplumsal pazarlama konsepti ortaya çıkmıştır (Kotler, 2012).

Pazarlama birçok yönden sürdürülebilirlik kavramının antitezi olarak görülmektedir. Birincisi, tüketimin başlıca itici güçlerinden biri olarak kabul edilirken, diğeri ise “dünyadaki tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını ve gelecek nesillerin yaşam kalitesinden ödün vermeden daha iyi bir yaşam kalitesinin keyfini çıkarmayı” hedeflemektedir (Jones, 2007, 123). Fakat günümüzde artık, sürdürülebilirlik kriterlerini pazarlamaya dâhil etmenin zamanının geldiği, şirketlerin sürdürülebilirliğin bir gereklilik haline geldiğini; bir seçenek olmadığını kabul etmeleri gerekmektedir. Sürdürülebilirlik şirketler için rekabet avantajı elde etmek için zorunluluktur, pazarlama kavramı kişisel ihtiyaçlarla sınırlı kalmayıp; gelecek nesillerin ihtiyaçlarına doğru genişlemektedir (Kumar vd., 2012: 483).

Kotler (2012), “Üçüncü Binyılda Pazarlama Paradigmasının Sınırları” başlıklı çalışmada ortaya çıkmakta olan pazarlama alanına ilişkin üç aşamalı bir açıklama geliştirmiş ve bunları pazarlamanın alt fenomenleri

(tüketici deneyimleri ve duyuşal sistemler), fenomenleri (pazarlama ağıları) ve süper fenomenleri (sürdürülebilirlik ve gelişme) olarak ifade etmiştir. Sürdürülebilir pazarlama, toplum ve pazarlamanın antroposentrik (insan merkezli) bir paradigmadan biyo-merkezli (doğa merkezli) olana temel bir geçiş sürecinde bulunduğunu belirleyen temel dayanak üzerine kuruludur.

Sürdürülebilir pazarlama zorunluluğu iki tür taşıma kapasitesi pazar kapasitesi ve kaynak kapasitesi ile tanımlanabilir. Pazar (tüketim) kapasitesi, bir toplumdaki mevcut tüketim seviyesinin, gelecek neslin aynı tüketim seviyesine ulaşmasına izin verecek kadar yüksek olup olmadığıyla ilgilidir. Tüketim kapasite sorununun diğer tarafında ise kaynak kapasite sorunu vardır. Doğada popülasyonlar, destekleyici kaynaklar fazlalığı olduğunda dengeleyici güçlerinden (predasyon gibi) daha hızlı büyür. Gıdaların sınırlayıcı faktör olduğu günlerde, Thomas Malthus, insan nüfusunun gıda arzından daha hızlı bir şekilde büyüdüğünü ve bunun kitlesel açlığa yol açacağını öne sürmüştür. Şimdi başka bir tehlikede daha var. Kütle tüketen bir toplumun ekolojik sonuçları hızla tükenmekte olan kaynakları, üretim süreçlerinden kaynaklanan çevresel bozulmayı, çevrede kalan tehlikeli kirleticileri, lojistik ve dağıtımdan kaynaklanan emisyon ve atıkları, atık ve atık ürünleri tüketim ve tüketim sonrası süreçler birlikte dünya gezegenini, insan dahil birçok tür için yaşanmaz hale getirmekle tehdit etmektedirler.

Pazarlama alanındaki sürdürülebilirlik farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Bazı yazarlar çevresel ya da yeşil konularla, bazıları ise sosyal konularla ilgilenmiştir. Ancak sürdürülebilirliğin daha önce tartışıldığı gibi çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç boyutu vardır. Sürdürülebilirlik ve pazarlama stratejisi arasındaki bağı geliştiren çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, çevresel, sosyal ve ekonomik amaç ve hedefleri bütünsel bir şekilde gerçekleştirme ile ilgili sorunların üstesinden gelebilecek pazarlama stratejisi tasarlamaya ihtiyaç vardır. Ancak, etkili pazarlama stratejisi tasarlamak çok karmaşık çünkü her iş hedefi, benzersiz kararlar içeren farklı pazarlama stratejileri gerektirmektedir. Bu nedenle, pazarlama stratejisinin sürdürülebilirlik açısından analizi ve değerlendirilmesi özel dikkat gerektirir (Kumar vd., 2012: 483).

Günümüzde pazarlamacıların bir bölümü, tükenen kaynakları, artan sosyal ve çevresel maliyetleri göz önünde bulundurarak strateji oluşturmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama anlayışını benimseyen pazarlamacılar ve bu alanda çalışan akademisyenler, sürdürülebilir tüketim davranışı gösteren tüketicileri anlamaya çalışmaktadırlar. Kotler, “Reinventing Marketing to Manage the Environmental Imperative” adlı yayınında sürdürülebilirlikle konusundaki araştırmalarda özellikle aşağıdaki soruların yanıtlanmasının önemini vurgulamıştır (Ergen, 2016, 89):

- Tüketicilerin sürdürülebilirliğe önem vermesine neden olan unsurlar nelerdir?
- Hangi tüketici segmentleri sürdürülebilirliğe meyillidir?

Literatürde coğrafi, kültürel, kişilikle ilgili, psikografik, demografik ve davranışsal değişkenler kullanılarak sürdürülebilir tüketimin araştırıldığı çalışmalar mevcuttur.

Sürdürülebilirlik pazarlaması daha açık bir şekilde sürdürülebilir kalkınma gündemiyle ilgilidir” ve “müşteriler, sosyal çevre ve doğal çevre ile sürdürülebilir ilişkiler kurma ve sürdürme” olarak tanımlanmaktadır (Kumar et al. 2012, s.486).

Kumar (2012)’a göre sürdürülebilirlik kavramının 1987 yılında ortaya çıkmasına karşın, şirketler pazarlama stratejilerinde bunu en iyi şekilde kullanmayı henüz planlamaktadırlar. Sürdürülebilir uygulamalar hem şirket hem de müşteri açısından bir kazan-kazan sonucunu ortaya koyar. Bu nedenle, şirketler pazarlamadaki sürdürülebilirlik kriterlerini benimsemek için ilgili sorunları ve zorlukları çözmelidirler. Şirketler, pazarlama stratejisinde sürdürülebilirliği benimsemek için çeşitli paydaşlardan etkilenmektedir. Dahası, sürdürülebilirliği desteklemek gelecekte ahlaki bir zorunluluk haline gelecektir. Bunun öncesinde şirketler pazarlama stratejisinde sürdürülebilirliği proaktif olarak benimsemelidirler. Artık pazarlamacılar, sürdürülebilirliği pazarlama stratejisine entegre etmek için geleneksel referans çerçevelerini kırmak zorundadır. Sadece ürün ve hizmetlerde sürdürülebilirliği sağlamak için değil, aynı zamanda pazarlama karmasında da öne çıkmak zorundadır. Pazarlama stratejilerini, daha geniş bir çevreyi kapsayacak ve sosyal ve çevresel etkileri azaltabilecekleri şekilde yeniden gözden geçirmeleri gerekir. Bu sadece şirketler ve ilgili paydaşlar, sürdürülebilirliği iş uygulamalarına entegre etmenin önemini fark edince gerçekleşebilir. Bu nedenle, yeni pazarlama stratejisi

dönemi, entegrasyon sürdürülebilirliği konularında başlamıştır. Şirketlerin pazardaki yoğun rekabeti yenmek için sürdürülebilirliklerini pazarlama stratejilerine entegre etmenin zamanı gelmiştir (Kumar vd., 2012: 487).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

Ergen (2016) tarafından yapılan, maddi değerler, gönüllü sade yaşam biçimi ve çevre bilgisinin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde etkili olup olmadığının araştırıldığı, örnekleme İstanbul ilinde yaşayan 18 yaş üzeri tüketiciler olan çalışmada; sürdürülebilir tüketim davranışı; faktör analizi sonucunda “geri dönüşüm”, “enerji tasarrufu”, “su tasarrufu”, “geri dönüştürülmüş ürün satın alma”, “kompost yapma” ve “kullanılmayan eşyaları bağışlama” olmak üzere 6 boyuta indirgenmiştir. Kümeleme analizi sonucunda ise cevaplayıcılar “orta halli tasarrufçu gençler” “düşük gelirli, orta yaşlı gerçek yeşil tüketiciler” ve “eğitimli ve varlıklı çevre dostları” olarak 3 kümeye ayrılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre;

***Orta halli tasarrufçu gençler** sürdürülebilir tüketim skorları en düşük kümedir. Bu tüketicileri hedefleyen pazarlamacıların dayanıklı ve uzun ömürlü ürünler sunmaları ve bunun iletişimini yapmaları önerilmektedir. Bu grupta çevre bilgisi ve maddi değerlerin sürdürülebilir tüketimde etkili olmadığı görülmektedir.

***Düşük gelirli, orta yaşlı gerçek yeşil tüketiciler** sürdürülebilir tüketim davranışı en yüksek, eğitim ve gelir seviyesi ise en düşük gruptur. Bu tüketici bölümüne başta TV olmak üzere diğer uygun mecralarla çevreye yönelik bilgilendirici pazarlama iletişimi yapılması onların sürdürülebilir tüketimlerini arttırabilecektir.

***Eğitimli ve varlıklı çevre dostları** Bu grup için maddi değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu tüketicilerin maddi varlıkları mutluluk aracı olarak görme düzeyleri arttıkça, sürdürülebilir tüketim düzeyleri düşmektedir. Bu grubu hedefleyen pazarlamacıların yeşil ürünlerini geliştirirken ve iletişimini yaparken eğlence, zevk verme, mutluluk gibi hedonik unsurları pazarlama programlarına entegre etmeleri önerilmektedir. Sürdürülebilir ürünler pazarlayan işletmeler açısından kar fırsatı yaratırlar.

Naidoo ve Gasparatos (2018)’ a göre perakendeciler, çevresel performanslarını iyileştirmek için Kurumsal Çevresel Sürdürülebilirlik (CES) stratejilerini giderek daha fazla uygulamaktadırlar. Örneğin, 2016 yılında, çok uluslu mobilyaların ve ev eşyalarının perakendecisi IKEA’nın ev eşyaları malzemelerinin (ambalaj dâhil) yaklaşık% 98’i yenilenebilir, geri dönüştürülebilir veya geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmıştır. İngiltere’nin en büyük süpermarket perakendecilerinden biri olan Sainsbury’s, 2013’ten beri düzenli olarak atık depolama alanlarına sıfır atık sağlamıştır. Çokuluslu giyim perakendecisi H&M, pamuklarının% 43’ünü sürdürülebilir kaynaklardan tedarik etti (2020 yılına kadar% 100’e çıkarmayı hedefledi). Araştırmacılar yaptıkları literatür taraması ile, perakende sektörünün alışıldık yaklaşımlardan uzaklaşarak çevreye daha duyarlı perakende satış biçimlerine geçişini etkileyen üç ana etmeni:

- Karlılık,
- Çevre politikası ve
- Paydaş baskısı olarak tanımlamıştır.

Bunlardan, kurumsal çevresel sürdürülebilirlik stratejilerin geliştirilmesinde paydaşların baskı etkisi açıklanırken, müşteri-şirket ilişkisinin önemine değinilmiş; müşterilerin tüketim kalıplarının çevresel etkilerinin daha fazla farkına varmasıyla beraber, ekolojik ürünlere yönelik talebin giderek arttığı, bunun da işletmeleri ürünlerini ve hizmetlerini sunma şeklini yeşilleştirmeye zorladığı belirtilmiştir (Naidoo, 2018: 129). Literatür incelemesi sonucunda araştırmacılar, perakende sektöründe CES’in benimsenmesinin temel nedenlerinin karlılık, çevre politikası ve paydaş baskısı olduğunu göstermektedir. Günümüzde maliyet tasarrufları perakende sektöründe CES’in benimsenmesinin en önemli nedeni olarak görülmekte, ancak paydaş baskısı da eşit derecede önemli bir itici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Maliyetin CES’in geliştirilmesinin ana nedeni olduğu düşünüldüğünde, çoğu perakendeci, iç faaliyetlerinin kaynak kullanımını ve çevresel performansını iyileştiren CES stratejilerine öncelik vermektedir.

Kumar ve arkadaşları (2013) ‘nın sürdürülebilirlik pazarlama stratejisi hakkındaki literatürü gözden geçirdikleri ve ilgili 41 dergide yayınlanan 80 araştırma makalesinin bulgularının bir özetini sundukları çalışmanın sonuçlarına göre; literatürden ortaya çıkan eğilimler, sürdürülebilir pazarlama alanının gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ekolojik pazarlama alanının sürdürülebilirlik pazarlaması haline geldiği gerçeği, alana olan ilginin arttığını göstermektedir. Daha önce, araştırmaların çoğunda, araştırmacıların odağının sadece çevre konularıyla sınırlı olduğunu gösteren çevresel pazarlamanın boyutuyla ilgili çalışmalar yapılmış, ancak mevcut araştırma, sürdürülebilirliğin artık daha geniş boyutuna dokunulmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Alandaki araştırmalar her geçen yıl artmakta ve sürdürülebilir pazarlama alanına özel önem verilmektedir. Dahası, daha önceki araştırmaların çoğu esas olarak gelişmiş ülkelerde yapılmışken, artık gelişmekte olan ülkelere de gittikçe daha fazla sayıda araştırmacı sürdürülebilir pazarlama ile ilgilenmektedir.

Nkamnebe 2010 yılında yaptığı çalışmada, gelişmekte olan pazarlardaki şirketlerin sürdürülebilirlik pazarlamasını benimseme konusundaki zorunluluklarını ve zorluklarını vurgulamayı, onları sürdürülebilirlik pazarlaması uygulamalarını benimsemeye zorlayan koşulları tespit etmeyi amaçlamış ve sonuç olarak araştırmasının bulgularına göre küresel piyasa sisteminin baskısının, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk oranı ve destekleyici olmayan yerel koşulların, bu ülkelerdeki işletmeleri sürdürülebilir pazarlama eğilimini benimsemeye mahkûm ettiğini ortaya koymuştur (Nkamnebe, 2010: 217).

Mataracı (2017) “Sürdürülebilir Pazarlama Ve Tüketici Davranışı: Çevreyle Dost Ürün Satın Alma Davranışında Çevre Bilinci, Yaşam Tarzı Ve İlgilenim Düzeyinin Etkilerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Pilot Araştırma” başlıklı doktora tezinde sürdürülebilir pazarlama çerçevesinde, çevreyle dost davranışlar ve bu davranışların şekillenme sürecini incelemiştir. Çalışmanın temel amacı, satın almaya yönelik tutum, niyet ve satın alma davranışı üzerinde çevre bilinci, yaşam tarzı ve ilgilenim değişkenlerinin rolünü belirlemektir. Çalışmada İstanbul’un üç semtinde bulunan, semt pazarı ve organik semt pazarlarından alışveriş yapan tüketiciler ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde 900 adet kullanılabilir ankete ulaşılmış, araştırma sonuçlarına göre; çevreyle dost ürünler satın almaya yönelik tutum ve niyet üzerinde çevre bilinci, ilgilenim ve yaşam tarzı değişkenlerinin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca çevreyle dost ürünler satın alma davranışını etkileyen faktörlerin, davranışsal çevre bilinci ve satın alma niyeti olduğu saptanmıştır (Mataracı, 2017: 124).

5. TRAKYA BÖLGESİNDEKİ BİR GIDA İŞLETMESİNİN FAALİYETLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının, işletmelerin sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmalarındaki yeri konusunda bir değerlendirme yapmak üzere Trakya bölgesinde faaliyet sürdüren bir gıda işletmesinin web sitesinde “Sürdürülebilirlik” başlığı altında yer alan çalışmaları içerisinde yayınladığı “Çevre ve Kalite Politikaları” incelenmiştir. Buna göre işletmenin aşağıda detayları yer alan, sürdürülebilirlik kapsamında yaptığı çalışmaların pazarlama yazını ve uygulamaları ile ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İşletmenin “Çevre Taahhüdümüz” ana başlığı altında yer alan faaliyetleri arasındaki “Ambalaj Tasarımı” alt başlığında içinde “Geri kazanımı mümkün ambalaj malzemelerinin kullanımı” ile “Birim ürün başına kullanılan ambalaj miktarının azaltılması” ifadeleri yer almaktadır. Pazarlama karmasının 4 temel unsurundan birisi olan Mamül ile ilgili önemli konulardan biri “ambalaj ve ambalajlama” dır. Ambalajın sağladığı faydaların başlıcaları mamülün korunması, taşımada kolaylık, mali farklılaştırması ve tutundurmaya yardımcı olmasıdır. Pazarlama açısından ambalaj bir anlamda işletmenin tüketicileriyle iletişim kurmasını sağlayan bir araçtır. İncelenen işletmenin ambalaj konusunda yukarıda yer alan çalışmaları pazarlamada *mamül* unsurunun alt bileşeni olan ambalaj ile ilgili sürdürülebilir pazarlama çalışması olarak değerlendirilebilir.

Bir sonraki alt başlıkta “Ürünlerimizin Dağıtımı” ifadesinin altında yer alan , “Ürünlerimizin sevkiyat sıklıklarının ve mesafelerinin optimizasyonu” ve “Sevkiyatlarımızda boş araç geri dönüşlerinin engellenmesi” maddelerinin ikinci bir pazarlama karması unsuru olan *dağıtım* ile ilgili olduğu görülmektedir. Üretim ile tüketim arasındaki bağlantıyı gerçekleştiren dağıtım unsuru, mamüllerin tüketicilere doğru hareketiyle ilgili çabaları kapsar. Dağıtımla ilgili temel kararlardan birisi malların nihai

varış yerine zamanında ve minimum masrafla ulaşmasının sağlanmasıdır. İşletme, bir pazarlama karması bileşeni olan *dağıtım* unsuru ile ilgili faaliyetlerinde de sürdürülebilir hedefleri olduğunu belirtmektedir.

“Satış Sonrası Sorumluluğumuz” başlığı altında “Ürünlerimize ait ambalaj atıklarının geri kazanımı yükümlülüğünün, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş kuruluş ve Pro-Europe yeşil nokta organizasyonunun Türkiye temsilcisi olan Çevko Vakfı ile yerine getirilmesi” ifadesine yer verilmiştir. Bahsedilen bu girişim, farkındalık ve çevre bilinci düzeyleri yüksek tüketicilerle iletişim kurmaya yönelik bir pazarlama çalışması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda tüketicilerde davranış ya da düşünce değişikliği yaratmayı ya da var olan davranış veya düşünceyi pekiştirmeyi amaçlayan, pazarlama karmasının dördüncü temel bileşeni olan “tutundurma” bileşeni ile ilişkilendirilebilir.

Son olarak “Sosyal Sorumluluk ve Toplumsal Çevre Bilinci” alt başlığıyla “TEMA Vakfı ile “Hatıra Ormanı” ağaç dikimi aktivitesi” ve “5 Haziran “Dünya Çevre Günü” toplumu bilinçlendirme aktiviteleri” şeklinde paylaşılan projelerin, tüketicilerin daha fazla sosyal sorumluluk, duyarlı ve etik davranış beklentisi içinde olduğunu günümüzde bu eğilimlerin sonucu olarak ortaya çıkan “Sosyal Pazarlama” yaklaşımı kapsamında uygulamalara örnek teşkil ettiği ifade edilebilir.

SONUÇ

Pazarlamanın tüketici ihtiyaçlarını belirleme ve tatmin etmede oynadığı önemli rol göz ardı edilemez bir gerçektir. Ama bunun yanında pazarlamanın tüketicilerin ihtiyaç duymadığı şeyleri bile satın aldirtmak için tüketicileri motive ettiği dolayısıyla onları gereksiz ve aşırı tüketime yönlendirdiği, materyalizmi körüklediği, doğal kaynakları tükettiği ve toplumsal yarardan çok kişisel yararı ön plana çıkardığı tarzındaki görüşler de pazarlamaya eleştirel gözle yaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Pazarlamanın diğer bir yüzü işletme ve tüketiciler arasında dengeli bir değişimi yaratma sorumluluğunu üstlenmesi ve tatminle sonuçlanacak şekilde tüketicilerin parasal maliyetlerini azaltmasıdır. Dolayısıyla tüketiciye ve işletmeye sunulan değerler yanında, toplumun bugününü ve geleceğini de dikkate alan ve toplumun tümüne ait ortak kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak bir pazarlama anlayışı, sürdürülebilirlik açısından anlamlı olacaktır (Onaran, 2014: 41).

Sürdürülebilir pazarlama sosyal ve çevresel konulara önem vermenin yanı sıra sorumlu biçimde kar elde etmeyi hedefleyen ve müşteri istek ve ihtiyaçlarını tatmin etme amacıyla birleştiren bütünsel bir yaklaşımdır. Pazarlamanın tüketicinin davranışını değiştirmek inançlarını ve yaklaşımlarını etkilemede önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, pazarlamanın esaslı olarak gelecekteki sürdürülebilir talepleri ortaya koyacak radikal yaşam tarzı değişimlerine sebep olabilecek gücünün var olup olmadığı tartışma konusudur (Jones, 2007: 128).

Bu çalışmada 15 yıldır Trakya bölgesinde faaliyet gösteren bir gıda işletmesinin sürdürülebilirlik konusunda gerçekleştirdiği ve açıkladığı faaliyetlerinin, sürdürülebilir pazarlamanın tanım ve kapsamı ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Pazarlama uygulaması adı altında yer almayan ancak genel sürdürülebilirlik faaliyeti şeklinde belirtilmiş bazı başlıkların sürdürülebilir pazarlama karması çalışması konusu olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Pazarlama alanındaki çalışmalarda önemi giderek daha fazla vurgulanan sürdürülebilirlik ile pazarlama ilişkisinin işletme uygulamalarında nasıl karşılık bulduğu, sürdürülebilirlik açısından geleneksel pazarlama faaliyetlerinde yapılması gereken değişikliklerin işletme uygulamalarına nasıl yansıdığı gibi konular sonraki çalışmalarda daha kapsamlı şekilde ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, M. 2007. Sosyal Sorumluluk ve Ahlaki Yaklaşımlar Çerçevesinde Pazarlamanın Sürdürülebilir Gelişmedeki Rolü, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 18-43
- Ergen, A. 2016. Sürdürülebilir Tüketim, Gönüllü Sadelik ve Maddi Değerler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul
- Güven, S.2010. Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Aile, Tüketim ve Çevre, Tüketici Yazıları II, Hacettepe Üniversitesi Tüketici - Pazar - Araştırma - Danışma Test ve Eğitim Merkezi, 117-135
- Hekimci, F. 2012. Sürdürülebilir Yarınlar İçin; “Sürdürülebilir Tüketim ve Enerji Verimliliği”, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara
- Jones, P., Clarke, C., Daphne, C., Hillier, D. 2007. Marketing AndSustainability, Marketing Intelligence& Planning, 26 (2), 123-130

- Kotler, P. AndAchrol, R., 2012. Frontiers Of The Marketing Paradigm İn The Third Millennium, J. of theAcad. Mark. Sci., 40, 35–52
- Kumar, V., Rahman, Z., Goyal, P. 2012. Evolution Of Sustainability As Marketing Strategy: Beginning Of New Era, Procedia - SocialandBehavioralSciences , 37, 482 – 489
- Kumar, V., Rahman, Z., Kazmi, A. 2013. Sustainability Marketing Strategy: An Analysis of RecentLiterature, Global Business Review , 14(4), 601–625
- Mataracı, P. 2017. Sürdürülebilir Pazarlama Ve Tüketici Davranışı: Çevreyle Dost Ürün Satın Alma Davranışında Çevre Bilinci, Yaşam Tarzı Ve İlgilenim Düzeyinin Etkilerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Pilot Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul
- Naidoo, M. AndGasparatos, A. 2018. CorporateEnvironmentalSustainability İn TheRetailSector: Drivers, StrategiesAndPerformanceMeasurement, Journal of CleanerProduction 203, 125-142
- Nkamnebe, A. 2010. Sustainability Marketing İn TheEmergingMarkets: Imperatives, Challenges, AndAgendaSetting, International Journal of EmergingMarkets, 6 (3), 217-232
- Odabaşı, Y. 2010. Küresel Kriz Ortamında Tüketici Davranışları, Tüketici Yazıları II, Hacettepe Üniversitesi Tüketici - Pazar - Araştırma - Danışma Test ve Eğitim Merkezi, 67-84
- Onaran, B. 2014. Sürdürülebilir Pazarlama, Detay Yayıncılık, Ankara
- https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-3.pdf

Neden Sağlıklı Besleniyorum? Sağlıklı Beslenme Motivasyonu Açısından Farklılaşan Tüketicileri Belirleme ve Segmentasyonuna Yönelik Bir Araştırma

Prof. Dr. Gülnur Eti İçli¹

Doç. Dr. Nihat Kamil Anıl²

Dr. Öğr. Üyesi Özge Sığircı³

Dr. Öğr. Üyesi Günay Kurtuldu⁴

¹Kırklareli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü gulnur.icli@klu.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi / Vize Meslek Yüksek Okulu, nka@klu.edu.tr

³Kırklareli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ozge.sigirci@klu.edu.tr

⁴Kırklareli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gunay.kurtuldu@klu.edu.tr

Özet: Obezite pek çok ülkenin önemli sorunları arasına girmiştir ve ülkeler obeziteyle ilgili sosyal ve ekonomik maliyetlerle baş etmeye çalışmaktadır, önlem olarak ise sağlıklı beslenme fikri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Pazarlamanın ise sadece ürün ve hizmetlerin pazarlaması ile sınırlı olmayıp fikirlerin pazarlanmasına kadar genişletilebileceği göz önüne alındığında, sağlıklı beslenme konusunun yaygınlık kazanabilmesi ve doğru stratejilerin kullanılabilmesi adına pazarlamacılara da iş düştüğü görülmektedir.

Sağlıklı beslenmenin günümüzde önemli bir konu haline gelmesiyle birlikte farklı motivasyonlardan ötürü sağlıklı beslenmeye çalışan tüketicilerin olduğu da gözlenmektedir. Bu çalışma, sağlıklı beslendiğini düşünen tüketicileri sağlıklı beslenme motivasyonları, sağlıklı beslenmeyi hayatlarında uygulayabilme düzeyleri ve kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlama düzeylerine göre segmentlere ayırabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Bunun sonucunda her segmenti tanımanın ve her segmente uygun pazarlama stratejileri geliştirmenin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı Beslenme, Tüketici Motivasyonları, Kümeleme Analizi

1. GİRİŞ

Obezite pek çok ülkenin önemli sorunları arasına girmiştir ve kardiyovasküler hastalıklar, inme, tip 2 diyabet, bazı kanser türleri gibi pek çok hastalığın da tetikleyicisi olduğu öngörülmektedir (U.S Department of Health and Human Services, 2013). 2015-2016 verisine göre, Birleşik Devletler’de obezitenin yaygınlığı yetişkinlerde %39.8 gençlerde ise %18.5’tir (Hales vd., 2017). Türkiye’de ise 2016 verilerine göre, 15 yaş üstü obez bireylerin oranı %19.6 olmuştur (TUİK, 2017).

Enerji yoğun, düşük besleyici değeri olan yiyeceklerden oluşan ve “sağlıksız beslenme” olarak tanımlanan diyetler ise obezitenin başlıca nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir (World Health Organization, 2018). Bu nedenle, sağlıklı beslenmenin tanıtılması ve yaygınlaştırılması global bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır (World Health Organization, 2003). Bu noktada ise pazarlamanın sadece ürün ve hizmetlerin pazarlaması ile sınırlı olmayıp fikirlerin pazarlanmasına kadar genişletilebileceği göz önüne alındığında, sağlıklı beslenme konusunun yaygınlık kazanabilmesi ve doğru stratejilerin kullanılabilmesi adına pazarlamaya iş düşmektedir. Sağlıklı beslenmenin tanıtılması ve yaygınlaştırılması için doğru stratejilerin kullanılması oldukça önemlidir. Pazara baktığımızda çok heterojen bir tüketici yapısı görülmesine rağmen, sağlıklı beslenmeyle ilgili mesajların kitle medya araçları aracılığıyla, zaman zaman mesajların davranış değişikliği konusunda ne kadar etkili olduğu göz ardı edilerek toplumun tamamına gönderildiği görülmektedir (Dutta ve Youn, 1999). Amerikan Diyabet Derneği’nin (ADA) raporuna göre ise toplumun %79’u beslenmenin sağlıklarını etkilediğine inanmasına rağmen, sağlıklı bir beslenme planıyla beslenmeye çalışanlar sadece toplumun %39’unu oluşturmaktadır (American Dietetic Association, 1997). Diğer taraftan, yapılan bir çalışmaya göre ise pek çok kişi beslenme şekillerinin sağlıklı olduğunu belirtirken kendileri tarafından raporlanan günlük yeme-içme verileri bu durumun tamamen aksini göstermektedir (Bech-Larsen ve Kazbare, 2014).

Tüm bunlar bize pazarda sadece sağlıklı beslendiğini bile iddia eden geniş çeşitlilikte bir tüketici grubu olduğunu ve bu tüketicileri segmentlere ayırmanın ve farklı segmentlerin özelliklerini anlamanın doğru

stratejiler ve iletişim çabaları için oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada, sağlıklı beslendiğini beyan eden tüketicilere odaklanılmış ve bu tüketiciler sağlıklı beslenme motivasyonları, sağlıklı beslenen kimliği ve hayatlarında sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri baz alınarak segmentlere ayrılmaya çalışılmıştır.

Pazarda sağlıklı beslendiğini söyleyen ancak birbirlerinden farklı özellikler ve davranışlar gösteren tüketiciler bulunabilmektedir. Bu çalışma sonucunda ise, farklı özellik, motivasyon ve davranışları olan heterojen bir tüketici grubunu daha küçük ve homojen gruplara ayırmak, bu segmentlerin özelliklerini belirlemek, bu segmentleri anlamak ve sonrasında ise her gruba daha uygun pazarlama stratejisi uygulayarak hitap edebilmek mümkün olacaktır. Çalışma bulguları özellikle pazarlama uygulayıcıları ve politika koyucular açısından önemli olabilmekle birlikte gelecek araştırmacılara da ışık tutabilecektir.

Çalışmada kısa bir literatür taraması ardından, çalışmanın yürütülmesiyle ilgili detaylar, faktör ve kümeleme analizi bulgularına yer verilmiş, sonrasında sonuç ve tartışma kısmıyla sonlandırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Sağlıklı Beslenme ve Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Tüketici Motivasyonları

Sağlıklı beslenmeyi genel olarak tüketicilerin sağlığına ve iyiliğine daha faydalı etkileri olan yiyecek alternatiflerinin tüketilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Dutta ve Youn (1999) çalışmalarında sağlıklı beslenmeyi düşük yağ, düşük kolesterol, düşük tuz, düşük şeker, düşük kalori içeren, katkı içermeyen, fiber içeren ve vitamin, mineral ve kalsiyumca zengin besin maddeleri olarak kavramsallaştırmıştır. Bir tüketicinin sağlıklı beslenme hedefinin olması ise sağlıklı yiyeceklerden daha fazla tüketmek ya da sağlıksız yiyeceklerden kaçınmak olarak tanımlanmaktadır (Bech-Larsen ve Kazbare, 2014).

Tüketiciler zaman zaman aynı davranışı gösterebilir de bu davranışı göstermedeki motivasyonları birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, sağlıklı besinler satın alan bir tüketicinin motivasyonu hastalığına yönelik özel bir diyet uygulamak olabileceği gibi bir diğerinin motivasyonu spor yaptığı için belli besinleri tüketmek olabilir.

Ashton vd. (2017) tarafından yapılan bir çalışma sağlıklı beslenmek için Avusturyalı genç erkeklerin pek çok farklı motivasyonu olabildiğini göstermektedir. Sağlıklarını artırmak, vücut imajı, enerjilerini artırmak sağlıklı beslenmek için ilk sırada yer alan motivasyonlarken, uyku düzenini iyileştirmek, aile, arkadaşın sağlıklı beslenmesi gibi sosyal etkiler ve sağlıklı beslenme konusunda beklentiler ise son sıralarda yer alan motivasyonlar olarak ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, spor performansını yükseltme, zihinsel olarak iyi hissetme, partnerinin ilgisini çekme, uzun yaşama, sağlıklı bir kiloda olma ise katılımcılar tarafından sağlıklı beslenmek için orta düzey önemli motivasyonlar olarak sıralanmıştır (Ashton vd., 2017).

Bir diğer çalışmada ise katılımcılar odak gruplarda uzun ve sağlıklı yaşama, enerjik olma, hastalıklardan korunma, fazla kilodan ve obeziteden korunma, özgüveni artırma, mutlu olma, daha az stres, daha genç kalma, özsaygıyı artırma, okula/işe konsantre olma, diğer aile üyelerine rol model olabilme (ebeveynleri ya da çocukları gibi) gibi noktaları sağlıklı beslenme motivasyonları olarak belirtmişlerdir (Tiedje vd., 2014).

2.2. Sağlıklı Beslenen Tüketici Kimliği

Sosyal psikoloji, bireylerin kendi benlikleriyle ilgili görüşlerini karşı tarafa yansıtacak, bu görüşlerini doğrulayacak ve bu görüşlerini devam ettirebilecek davranışlara yöneldiğini göstermektedir (Leary & Kowalski, 1990; Swann, Rentfrow, & Guinn, 2003). Sosyal psikolojiye göre, bireyler arzu ettikleri öz-kimliklerini ya da benlik şemalarını oluşturmaya çalışmaktadırlar. Benlik şemaları kişilerin öz tanımlarıdır (Markus, 1977; Kendzierski, 2007). Tüketicilerin beslenme alışkanlıkları bazında da kendilerini nasıl tanımladıklarının davranışları üzerinde etkisi olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Kendzierski ve Costello (2004) sağlıklı beslenen benlik şemasını “kişinin kendi hakkında sağlıklı şekilde beslendiğine dair inancı” olarak tanımlamıştır. Daha net bir ifadeyle ise, bir kişinin sağlıklı beslenen benlik şemasına (sağlıklı beslenen kimliğine) sahip olarak sınıflandırılabilmesi için sağlıklı beslenmeyi kendini tanımlayıcı olarak bulması ve kendi imajı için oldukça önemli bulması gerekmektedir (Kendzierski, 2007).

Kendzierski ve Costello (2004; Kendzierski, 2007)'nın araştırması kendilerini sağlıklı beslenen olarak tanımlayan kadınların böyle bir benlik şeması olmayan kişilere göre daha sağlıklı beslendiklerine (daha fazla lif, daha az yağ tüketimi) yönelik bulgular ortaya koymaktadır. Orta yaşlı yetişkinlerin sağlıklı beslenen benlik şeması ve beslenme şekillerini inceleyen bir çalışma ise, sağlıklı beslenme benlik şeması yüksek kişilerin düşük kişilere kıyasla daha sağlıklı besinler tükettikleri (düşük kolesterol, iyi karbonhidrat) bulgusunu ortaya koymuştur (Noureddine ve Stein, 2009).

Bu çalışmada da tüketiciler sağlıklı beslenme motivasyonları, sağlıklı beslenen kimlikleri ve sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri baz alınarak kümelerle ayrılmaya ve kümelerdeki tüketicilerin özellikleri incelenerek farklı kümelerdeki tüketicilerin birbirlerinden farklılıkları anlaşılmasına çalışılmıştır.

3. METODOLOJİ

Sağlıklı beslenme günümüzde önemli bir konu haline gelmiştir. Farklı motivasyonlardan ötürü sağlıklı beslenmeye çalışan tüketiciler olabilmektedir. Bu çalışma, sağlıklı beslendiğini iddia eden tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonları, sağlıklı beslenmeyi hayatlarında uygulayabilme düzeyleri ve kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlama düzeylerine göre segmentlere ayırabilmek için yapılmıştır. Bunun sonucunda her segmenti tanımak ve her segmente uygun pazarlama stratejileri geliştirmenin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Bu amaçla kolayda örneklem yöntemiyle 619 kişiden veri toplanmıştır. Çalışmada veriler farklı noktalarındaki tüketicilerden yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmanın amacı sağlıklı beslendiğini düşünen tüketiciler içindeki farklı grupları ortaya çıkarabilmek olduğundan çalışmada sadece sağlıklı beslendiğini düşünen kişiler kullanılmıştır ve buna yönelik olarak anketin ilk sorusunu “Sağlıklı beslendiğinizi düşünüyor musunuz? (Evet/hayır)” şeklinde bir filtre sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya “Hayır” yanıtı verenlere teşekkür edilip anket sonlandırılmış ve bu şekilde anket çalışmasına sadece sağlıklı beslenme iddiası taşıyan tüketicilerin katılmış olması sağlanmıştır. Bu filtre sorusunun ardından ise cevaplayıcılara sağlıklı beslenme önem düzeylerine, beslenmeyi kendi hayatlarında ne kadar uyguladıklarına, sağlıklı beslenen kişi kimliklerine, sağlıklı beslenme motivasyonlarına ve demografik özelliklerine yönelik sorular yöneltilmiştir.

Soru formunda filtre sorusundan sonra küme profillerini incelemek için kullanılacak sağlıklı beslenme önem düzeylerine yönelik “Sağlıklı beslenmeye ne kadar önem veriyorsunuz?” (1= Çok az...7= Çok fazla) sorusu bulunmaktadır. Ardından ise kümeleri oluşturmak için kümeleme analizinde kullanılacak cevaplayıcıların sağlıklı beslenmeyi hayatlarında uygulama düzeyi ve sağlıklı beslenen kimliği sorularına yer verilmiştir. Cevaplayıcıların sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri için “Sağlıklı beslenmeyi kendi hayatınızda ne kadar uygulayabildiğinizi düşünüyorsunuz?” (1= Çok az...7= Çok fazla) sorusu kullanılmıştır. Cevaplayıcıların kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlamaları yani sağlıklı beslenen kimliğini ölçmeye yönelik ise Anderson ve Cychosz (1994)'ten adapte edilmiş 3 maddeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Kullanılan ölçek cevaplayıcıların sağlıklı beslenen kimliği ölçmek için “Kendimi sağlıklı beslenen biri olarak görüyorum”, “Kendimi başkalarına tarif ederken genellikle sağlıklı beslenmeye olan eğilimime değinirim”, ve “Diğer insanlar beni düzenli olarak sağlıklı beslenen biri olarak görür” maddelerinden oluşmaktadır (1= Kesinlikle Katılmıyorum ...7= Kesinlikle Katılıyorum) (Anderson ve Cychosz, 1994).

Tüketicilerin sağlıklı beslenmek için çok çeşitli motivasyonları olabilmektedir. Ancak bu konuyla ilgili Türkiye örnekleminde yapılmış bir çalışmaya rastlayamamış olmamız ve olabildiği kadar çeşitli motivasyona da yer verebilmek için bir literatür taraması yapılmış ve literatür taraması sonrası farklı kaynaklarda belirtilen motivasyonlar çalışmaya dahil edilmiştir. Yaptığımız literatür taraması sonucu tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonlarını tanımlamak için 24 madde çalışmamıza dahil edilmiş ve anket formunda 7'li Likert tipi ölçekle ölçülmüştür (1= Hiç yansıtmaz ... 7=Tamamen Yansıtır).

Son olaraksa yaş, cinsiyet, medeni durum, aylık gelir ve vücut kitle indeksini hesaplayabilmek için boy ve kilo soruları yer almaktadır.

4. ANALİZLER VE BULGULAR

4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Öncelikle tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonlarının boyutlarını anlayabilmek için Varimax rotasyonu ile Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, faktör yükleri 0.50 altında kalan ve faktör yükleri itibarıyla birden fazla faktöre yakın olan 7 madde ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak, tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonlarının 5 boyut altında toplandığı görülmektedir (KMO: 0.814, Approx. χ^2 : 3482.119, df: 136, sig: 0.000).

Buna göre, tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonlarını oluşturan beş faktör toplam varyansın %64.594'ünü açıklamakta ve Cronbach's alpha güvenilirlik değerlerinin de her faktör için oldukça yüksek olduğu (%50'den yüksek olup 0.645 ile 0.823 arasında değiştiği) görülmektedir. Faktörleri oluşturan maddelerin incelenmesi sonucu, Faktör 1: Bedensel Sağlık Motivasyonu, Faktör 2: Zihinsel Sağlık Motivasyonu, Faktör 3: Çevresel Faktörler (Kilo, Tedavi, Çevre Baskısı), Faktör 4: Dış Görüntü Motivasyonu ve Faktör 5: Spor Motivasyonu olarak adlandırılmıştır. Faktörleri oluşturan maddeler, faktör yükleri, faktörlerin toplam varyansı açıklama oranları ve Cronbach's Alpha ile gösterilen güvenilirlik düzeyleri Tablo 1'de detaylıca verilmiştir.

Tablo 1: Tüketici Sağlıklı Beslenme Motivasyonlarına Yönelik Faktör Analizi

Faktörler ve Maddeler	Faktör Yükleri	% Varyans	Cronbach's Alpha
Faktör 1: Bedensel Sağlık Motivasyonu		20.095	.823
Daha sağlıklı olmak için	.788		
Sağlıklı yaşamak için	.782		
Sağlığını korumak için	.746		
Hastalıklardan korunmak için	.708		
İyi/daha iyi hissetmek için	.678		
Uzun yaşamak için	.622		
Faktör 2: Zihinsel Sağlık Motivasyonu		13.448	.802
Zihin sağlığını (psikolojik sağlığını) korumak için	.846		
Zihin sağlığını (psikolojik sağlığını) artırmak için	.831		
Yaptığım işlere konsantre olabilmek için	.680		
Faktör 3: Çevresel Faktörler Motivasyonu (Kilo, Tedavi, Çevre Baskısı)		10.997	.645
Kilo vermek için	.755		
Çevremdeki insanların sağlıklı beslenmemi istemelerinden dolayı	.652		
Hastalığının tedavisi için	.621		
Çevremdeki insanlar sağlıklı beslendikleri için	.570		
Faktör 4: Dış Görüntü Motivasyonu		10.078	.701
Çekici görünmek için	.837		

Vücut görüntüm için (Fiziksel olarak iyi görünmek/Formda kalmak)	.762		
Faktör 5: Spor Motivasyonu		9.975	.779
Spor yaptığım için	.901		
Spor performansımı artırmak için	.866		
TOPLAM		64.594	
KMO: 0.814 Approx. χ^2 : 3482.119 df: 136 sig: 0.000			

4.2. Kümeleme Analizi

Çalışmanın amacı sağlıklı beslendiğini iddia eden tüketicilerin farklı sağlıklı beslenme motivasyonlarına, sağlıklı beslenme uygulama düzeylerine ve kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlama düzeylerine (sağlıklı beslenen kimliği) göre nasıl birbirinden farklı kümelerde toplandıklarını görmektir. Bu amaca uygun olarak tüketicilerin beş faktör altında toplanmış sağlıklı beslenme motivasyonları (bedensel sağlık motivasyonu, zihinsel sağlık motivasyonu, çevresel faktörler motivasyonu, dış görüntü motivasyonu ve spor motivasyonu), sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri ve sağlıklı beslenen kimliği olmak üzere yedi değişkenle kümeleme analizi yapılmıştır. Kümeleme analizinde hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemler bulunmakla birlikte hiyerarşik yöntemler tam olarak homojen ve dengeli kümeler oluşturmamakla birlikte sadece bir başlangıç noktası olarak görülmektedirler. Bu nedenle de iki aşamalı kümeleme yöntemleri önerilmektedir (Arimond ve Elfessi, 2001, p. 391). Ancak diğer taraftan kaç küme olması gerektiğiyle ilgili önceden bilinen bir bilgi olmaması durumunda veri setinin kaç kümeye işaret ettiğini anlayabilmek için hiyerarşik kümeleme yöntemlerinin kullanılması ardından ise hiyerarşik olmayan yöntemlerle desteklenmesi önerilmektedir (Punj ve Steward, 1983). Bu nedenle bu çalışmada da ideal küme sayısını belirleyebilmek için öncelikle Ward methoduyla hiyerarşik kümeleme analizi yapılmış ardından ise İki Aşamalı Kümeleme yöntemi kullanılmıştır (Two-Step Cluster). Analizler IBM SPSS Statistics 22 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıç için yapılan hiyerarşik kümeleme analizi dendrogram incelemesi sonucunda üç küme, dört küme ya da beş küme çözümlerinin uygun olabileceği anlaşılmıştır. Ardından ise bu küme çözümlerinin uygunluğunu doğrulayabilmek için AIC grafiği çizdirilip grafikten yararlanılmıştır. AIC grafik sonuçları da veri setinde yedi kümeye kadar küme oluşturma mümkün olabileceğini ancak en ideal sonuçların üç küme, dört küme ya da 5 küme çözümleri şeklinde olabileceğini göstermektedir. İdeal küme sayısı belirlemek için literatürde net bir çözüm yöntemi olmadığı ve kümeleme analizinin amacı birbirinden farklı ancak anlamlı ve pratik değeri olan kümeler yaratmak olduğundan dolayı, bu doğrulamaların ardından SPSS programı içinde bulunan Two-Step Cluster yöntemiyle üç küme, dört küme ve beş küme çözümleri denenmiş ve incelenmiştir. Sonuçların incelenmesine göre ise hem birbirinden bağımsız, maksimum sayıda kümeyi sağlayan hem de kümelerin anlamlı, yorumlanabilir ve pratik amaçlarla kullanabilir olmasını sağlayan çözümün dört kümeli çözüm olduğu görülmüştür.

Ardından ise ANOVA analizi uygulanarak kümeler arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığı ve farklılığın ne yönde olduğu, Tek Örneklem T-Testi yapılarak ise kümeyi oluşturan değişkenlerin ortalama değerlerinin, kümeler toplam ortalama değerden farklı olup olmadığı ve farklılık varsa ne yönde olduğu ortaya konulmuştur. Bu analizler yardımıyla da kümelerin yorumlanması daha anlamlı ve kolay hale gelmektedir. Tüm bu analizlerin detaylarını gösterir tablo Tablo 2’de verilmekle birlikte ardından kümelere isimler verilmiş ve tek tek kümeler yorumlanmıştır.

Tablo 2: Küme İçeriklerini Gösterir Tablo

Değişkenler	Küme 1 (n=234)	Küme 2 (n=156)	Küme 3 (n=118)	Küme 4 (n=111)	Total Mean (n=619)	F ve p değeri
F1: Bedensel Sağlık Motivasyonu	5.596 ^{a,b,c,d} (0.665)	6.658^a (0.426)	6.738^{a,d} (0.363)	4.991 ^{a, b, c} (0.772)	5.973	0.00
F2: Zihinsel Sağlık Motivasyonu	5.698^{a, b, c, d} (0.762)	4.880 ^{a, c, d} (1.074)	6.596^{a, b, d} (0.498)	3.843 ^{a, b, c} (1.019)	5.330	0.00
F3: Çevresel Faktörler Motivasyonu	4.142^{a, b, c, d} (0.930)	2.288 ^{a, c, d} (0.843)	3.716 ^{a, b} (1.533)	3.360^{a, b} (0.993)	3.453	0.00
F4: Dış Görüntü Motivasyonu	5.015^{a, b, c, d} (1.230)	3.602 ^{a, c, d} (1.588)	5.775^{a, b, d} (1.106)	4.207 ^{a, b, c} (1.313)	4.659	0.00
F5: Spor Motivasyonu	4.959^{a, b, c, d} (1.054)	3.692 ^{a, c} (2.077)	6.029^{a, b, d} (1.052)	3.936 ^{a, c} (1.266)	4.660	0.00
Sağlıklı Beslenen Kimliği	5.182^{a, b, c, d} (0.602)	4.628 ^{a, c, d} (0.878)	6.214^{a, b, d} (0.627)	4.183 ^{a, b, c} (0.660)	5.060	0.00
Sağlıklı beslenme Uygulama düzeyi	5.52 ^{c, d} (0.913)	5.43 ^{c, d} (0.780)	6.34^{a, b, d} (0.731)	4.50 ^{a, b, c} (0.923)	5.47	0.00
KÜME PROFİLLERİ						F/X² (Sig.)_{SEP}
Yaş	39.24^{b, c} (12.253)	35.69 ^a (12.258)	34.14 ^a (14.309)	36.83 (12.828)	36.94(12.893)	0.002
Cinsiyet	116, 118 (Kadın, Erkek)	61, 95 (Kadın, Erkek)	69 , 49 (Kadın, Erkek)	66 , 45 (Kadın, Erkek)	312, 307 (Kadın, Erkek)	14.751 (0.002)
Medeni Durum	111, 123 (Evli, Bekar)	68, 88 (Evli, Bekar)	36, 82 (Evli, Bekar)	53, 58 (Evli, Bekar)	268, 351 (Evli, Bekar)	10.395 (0.015)
Aylık Gelir	2001-4000 TL (%29) 4001-6000 TL (%40) 6001-8000 TL (%21)	2001-4000 TL (%29) 40001-6000 TL (%44)	2001-4000 TL (%23) 4001-6000 TL (%43)	2001-4000 TL (%25) 4001-6000 TL (%45)	2000 TL ‘den az (%1.9) 2000-4000 TL (%27) 4001-6000 TL (%42.5) 6001-8000 TL (%15.8) 8001-10000 TL (%7.4)	25.531 (0.225)
Sağlıklı Beslenmeye Önem Verme Düzeyleri	5.70 ^{c, d} (0.887)	5.81 ^{c, d} (0.851)	6.57^{a, b, d} (0.647)	4.90 ^{a, b, c} (0.990)	5.75 (0.996)	72.536 (0.000)
Vücut Kitle İndeksi** (BMI)	23.652^{c, d} (4.332)	23.570 ^c (3.708)	22.280 ^{a, b} (3.749)	22.421 ^a (3.223)	23.149 (3.926)	5.177 (0.002)

Not: Standart Sapmalar parantez içinde belirtilmiştir.

* Tek örneklem t-test'i sonuçlarına göre toplam ortalamadan istatistiksel olarak anlamlı fark, p<0.05

^a Küme 1’den istatistiksel olarak anlamlı fark, p<0.00

^b Küme 2’den istatistiksel olarak anlamlı fark, p<0.00

^c Küme 3'ten istatistiksel olarak anlamlı fark, $p<0.00$

^d Küme 4'ten istatistiksel olarak anlamlı fark, $p<0.00$

** 18.5 ile 24.9 arasındaki Vücut Kitle İndeksi kişilerin boylarına göre normal kiloda olduklarını göstermektedir.

Kümeleme analizi sonuçlarına göre dört küme oluşmuştur.

Küme 1: Çevreye Odaklı Bütüncüller

Tablo 2'den görülebileceği üzere Küme 1'de 234 kişi mevcuttur. Bu kümedekilerin bedensel sağlık motivasyonu Küme 2 ve Küme 3'tekilerden ve toplam ortalama Bedensel Sağlık Motivasyonundan düşüktür ($p<0.00$). Zihinsel Sağlık Motivasyonları ise Küme 3'ten daha düşük olmakla birlikte ($p<0.00$), hem toplam ortalama zihinsel sağlık motivasyonundan hem de Küme 2 ve Küme 4'tekilerin zihinsel sağlık motivasyonundan anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Çevresel Faktörler motivasyonu açısından ise hem diğer kümelerden hem de toplam ortalama Çevresel Faktörler Motivasyonuna göre anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Dış Görüntü Motivasyonu ise Küme 3'ten düşük olmakla birlikte ($p<0.00$) diğer kümelerden ve toplam Dış Görüntü Motivasyonu ortalamasından anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Spor Motivasyonu açısından Küme 3'ten düşük olmakla birlikte ($p<0.00$), diğer kümelerden ve toplam Spor Motivasyonu ortalamasından anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$).

Sağlıklı Beslenme Kimliği ise, Küme 3'ten düşük olmakla birlikte diğer kümeler ve toplam Sağlıklı Beslenme Kimliği ortalamasından yüksektir. Sağlıklı beslenme uygulaması açısından ise Küme 3'ten anlamlı şekilde düşük olmakla birlikte ($p<0.00$) toplam Sağlıklı beslenme uygulama ortalamasından anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p>0.05$).

Sonuç olarak, tüm gruplar arasında Çevresel Faktörler Motivasyonunun Küme 1 için en önemli motivasyon olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, Zihinsel Sağlık Motivasyonu, Dış Görüntü Motivasyonu ve Spor Motivasyonunun da diğer kümelerle de kıyaslandığında oldukça önemli olduğu ve kümeler arasında da bu motivasyonlara en çok önem verilen ikinci küme olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, bu küme üyelerinin kendilerini Sağlıklı Beslenme Kimliği üzerinden tanımlamalarına rağmen sağlıklı beslenmeyi uygulama açısından ortalama düzeyde oldukları görülmektedir (ortalamadan farklılaşmamaktadır, $p>0.05$).

Bu küme için sağlıklı beslenme açısından, bedensel sağlık motivasyonunun daha az önem teşkil etmesi, çevresel motivasyonların en fazla önemi teşkil etmesi ve bunun yanı sıra zihinsel sağlık, dış görüntü ve spor motivasyonlarının da yüksek düzeyde önem teşkil etmesi göz önüne alınarak ve ayrıca kendilerini sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlamalarına rağmen sağlıklı beslenme uygulama düzeylerinin sadece orta düzeyde olması nedeniyle bu küme “Çevreye Odaklı Bütüncüller” olarak adlandırılmıştır.

Bu kümenin profiline baktığımızda ise, 39.24 yaş ortalamasıyla diğer kümeler arasında en yüksek yaş ortalamasına sahip kümedir. Bu kümedekiler 40 yaş civarındayken Küme 2 ve Küme 3'tekiler 35 yaş civarındadırlar. Bu küme içinde 116 Kadın ve 118 Erkek bulunmakta ve kadın-erkek sayılarının birbirlerine çok yakın olduğunu görülmektedir. Medeni durum açısından ise bu kümedeki evli ve bekarların sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Aylık toplam hane geliri açısından Küme 1'in 2.001-8.000 TL gibi geniş bir yelpazede dağıldığı görülürken büyük çoğunluğun ise 4001-6000 TL (%40) gelir aralığında bulunduğu görülmektedir. Bu küme, Küme 2 ile birlikte sağlıklı beslenmeye orta düzeyde önem vermektedirler; önem düzeyleri sağlıklı beslenmeyi en fazla önemseyen Küme 3'ten düşük olmakla birlikte sağlıklı beslenmeye en az önem veren Küme 4'ten ise fazladır.

18.5 ile 24.9 arasındaki Vücut Kitle İndeksi kişilerin boylarına göre normal kiloda olduklarını göstermektedir. Tüm kümelerimizin vücut kitle indeksi açısından normal sınırlarda olduğu görülmektedir. Küme 1'in ise 23.65 ortalamasındaki vücut kitle indeksiyle kümeler arasındaki en yüksek vücut kitle indeksine sahip olduğu görülmektedir. Vücut kitle indeksi bakımından Küme 2 hariç tüm diğer kümelerden istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek düzeyde fazla bir vücut kitle indeksine sahip olduğu görülmektedir.

25.0 ile 29.9 arasındaki vücut kitle indeksinin fazla kiloluğa işaret ettiğini göz önüne alırsak bu kümenin fazla kilolu kategorisine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Küme 2: Bedensel Sağlık Odaklılar

Bu küme Küme 3'le birlikte (aralarında anlamlı bir fark olmaksızın $p>0.00$), bedensel sağlık motivasyonu açısından en yüksek değeri göstermektedir. Zihinsel sağlık motivasyonu açısından Küme 1 ve Küme 3'ten anlamlı şekilde düşüktür ($p<0.00$). Zihinsel sağlık motivasyonu açısından en düşük değere sahip küme olan Küme 4'ten anlamlı şekilde yüksek ($p<0.00$) olmasına rağmen toplam zihinsel sağlık motivasyonu ortalamasından da anlamlı şekilde düşük olduğu görülmektedir. Çevresel faktörler motivasyonu açısından ise hem diğer kümelerden hem de toplam çevresel faktörler motivasyonu ortalamasından anlamlı şekilde düşüktür. Dış görüntü motivasyonu açısından ise yine tüm kümeler arasında en düşük ($p<0.00$) hem de toplam dış görüntü motivasyonu ortalamasından anlamlı şekilde düşüktür ($p<0.00$). Küme 2, spor motivasyonu açısından ise Küme 4 ile birlikte (aralarında anlamlı fark olmaksızın $p>0.00$) diğer kümelerden ve toplam spor motivasyonu ortalamasından düşük bir değere sahiptir.

Küme 2 üyelerinin kendilerini sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlamaları ve sağlıklı beslenme uygulama düzeylerine bakıldığında ise şunlar görülmektedir: Küme 2, sağlıklı beslenme kimliği açısından Küme 4'ten sonra en düşük değere sahip kümedir. Ayrıca, toplam sağlıklı beslenme kimliği ortalamasından da anlamlı şekilde düşüktür ($p<0.00$). Sağlıklı beslenme uygulama düzeyi açısından da Küme 1'den ve sağlıklı beslenme uygulama ortalamasından anlamlı olarak farklılık göstermemektedir ($p>0.00$). Diğer bir ifadeyle, Küme 2'nin sağlıklı beslenme uygulamaları ortalama düzeydedir.

Sonuç olarak, bu kümenin sağlıklı beslenmesinin ardında yatan en büyük motivasyonun bedensel sağlık olduğunu, çevresel faktörlerin, dış görüntünün ve sporun diğer kümelerle de kıyaslandığında en düşük motivasyonlar olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, bu kümedekiler kendilerini sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlamamakla birlikte sağlıklı beslenmeyi uygulama düzeyleri de ortalama civarındadır. Tüm bunlardan hareketle, bu küme "Bedensel Sağlık Odaklılar" şeklinde adlandırılmıştır.

Kümenin profili ise, Yaş ortalaması 35.69'dur. Bu küme içinde 65 Kadın, 95 Erkek bulunmakta ve erkek sayısının kadın sayısından oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu kümenin erkek ağırlıklı bir küme olduğunu söylemek mümkündür. Medeni durum bakımından ise daha çok bekâr kişilerden oluşan bir küme olduğunu söylemek mümkündür. Küme 2'nin tıpkı Küme 3 ve Küme 4 gibi hane gelirlerinin çoğunluğunun 40001-6000 TL arasında toplandığı görülmektedir. Bu küme, Küme 1 ile birlikte sağlıklı beslenmeye orta düzeyde önem vermektedirler; önem düzeyleri sağlıklı beslenmeyi en fazla önemseyen Küme 3'ten düşük olmakla birlikte sağlıklı beslenmeye en az önem veren Küme 4'ten ise fazladır.

Küme 2'nin Küme 1 ile oldukça yakın düzeyde bir vücut kitle indeksine sahip olduğu görülmektedir ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu kümenin vücut kitle indeksinin 23.570 olduğu bu şekilde normal sınırlarında olduğu ancak fazla kategorisi alt sınırı olan 25.0'a da oldukça yakın olduğu göz önüne alınmalıdır.

Küme 3: Kendine Odaklı Bütüncüller

Bu küme, Küme 2 ile birlikte (aralarında anlamlı bir fark olmaksızın) bedensel sağlık motivasyonu açısından diğer kümelere kıyasla en yüksek değeri göstermektedir ($p<0.00$). Ayrıca, toplam bedensel sağlık motivasyonu ortalamasından da anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Zihinsel sağlık motivasyonu açısından ise diğer tüm kümeler arasındaki en yüksek değeri göstermektedir ($p<0.00$). Toplam zihinsel sağlık motivasyonu ortalamasından da anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Bu küme için, çevresel faktörler motivasyonu ise orta düzeyde önem taşımaktadır; Küme 1 için önemli olduğu kadar önemli olmamakla birlikte Küme 2 için olduğu kadar da önemsiz değildir. Yine çevresel faktörler motivasyonu açısından Küme 4'ten ve toplam çevresel faktörler motivasyonu ortalamasından anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p>0.00$). Yani diğer bir ifadeyle çevresel faktörler motivasyonu bu küme için orta düzeyde bir önem taşımaktadır. Dış görüntü motivasyonu ise bu küme için diğer kümelerle kıyaslandığında anlamlı şekilde en yüksek düzeydedir ($p<0.00$). Ayrıca, toplam dış görüntü motivasyonu ortalamasının da anlamlı şekilde üstündedir ($p<0.00$). Diğer yandan, spor motivasyonu da Küme 3 için diğer kümelerle kıyaslandığında en

önemli motivasyon olarak öne çıkmaktadır ($p<0.00$). Toplam spor motivasyonu ortalamasından da anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Ayrıca, bu kümedekiler diğer kümelere kıyasla daha yüksek düzeyde kendilerini sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlamakta ve sağlıklı beslenmeyi de en fazla uygulayan küme olmaktadır ($p<0.00$).

Sonuç olarak bu kümenin sağlıklı beslenme davranışları için bedensel sağlık motivasyonu, zihinsel sağlık motivasyonu, dış görüntü motivasyonu ve spor motivasyonlarından her birinin önemli olduğunu ve tüm bunlara diğer kümelerden daha fazla önem verdiklerini görmekteyiz. Kendilerini en fazla sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlayan ve sağlıklı beslenmeyi uygulayan küme de bu kümedir. Diğer taraftan ise, bu küme için çevresel faktörler sadece orta düzeyde önem taşımaktadır. Tüm bunlardan hareketle bu küme “Kendine Odaklı Bütüncüller” olarak adlandırılmıştır.

Diğer taraftan Yaş ortalaması 34.14’tür ve diğer kümeler arasında yaş ortalaması en düşük kümedir. Özellikle Küme 1’den istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşüktür ($p<0.00$). Bu kümede 69 Kadın, 49 erkek bulunduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu kümenin ise kadın ağırlıklı bir küme olduğunu söylemek mümkündür. Medeni durum açısından bekârların çoğunlukta olduğu bir küme olduğu görülmektedir. Sağlıklı beslenmeye en fazla önem veren küme Küme 3’tür. Küme 3, Küme 4 ile birlikte aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaksızın en düşük vücut kitle indeksine sahip kümedir.

Küme 4: Çevre Odaklılar

Bu küme için bedensel sağlık motivasyonu diğer tüm kümelerden anlamlı olarak daha az önemlidir ($p<0.00$). Ayrıca bu kümenin bedensel sağlık motivasyonu toplam bedensel sağlık motivasyonu ortalamasının da altındadır ($p<0.00$). Bu kümenin zihinsel sağlık motivasyonu da anlamlı olarak hem diğer kümelerden hem de toplam zihinsel sağlık motivasyonu ortalamasından düşüktür ($p<0.00$). Bu kümenin çevresel faktörler motivasyonu Küme 1’den anlamlı şekilde düşük olmakla birlikte ($p<0.00$), Küme 2’den ise anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.00$). Toplam çevresel faktörler motivasyonu ortalamasından ise farklılaşmamaktadır ($p>0.00$). Diğer bir ifadeyle bu kümedekiler çevresel faktörler motivasyonuna orta düzeyde önem vermektedir. Dış görüntü motivasyonu açısından da Küme 2’den anlamlı şekilde yüksek olmakla birlikte ($p<0.00$), toplam dış görüntü motivasyonu ortalamasının altında kalmaktadır ($p<0.00$). Bu kümenin spor motivasyonu Küme 1 ve Küme 3’ten anlamlı şekilde düşük olmasının yanısıra ($p<0.00$) toplam spor motivasyonu ortalamasının da altındadır ($p<0.00$).

Ayrıca, bu kümedekiler diğer kümelere kıyasla kendilerini sağlıklı beslenme kimliğiyle en az tanımlayan kişilerden oluşmaktadır ($p<0.00$). Bu küme toplam sağlıklı beslenme kimliği ortalamasının da altında kalmaktadır ($p<0.00$). Bu küme sağlıklı beslenme uygulaması açısından da diğer kümelerle kıyaslandığında sağlıklı beslenmeyi en az uygulayan kümedir ($p<0.00$). Ayrıca toplam sağlıklı beslenme uygulaması ortalamasının da altında kalmaktadırlar.

Sonuç olarak bu küme sağlıklı beslenme için bedensel sağlık, zihinsel sağlık ve spor motivasyonuna en az önem veren kümedir. Sağlıklı beslenmek için tek motivasyonları orta düzeyde olan çevresel faktörler motivasyonudur. Diğer taraftan kendilerini diğer kümelere kıyasla sağlıklı beslenme kimliği üzerinden tanımlamamakta ve sağlıklı beslenmeyi diğer kümelerden çok daha düşük düzeyde uygulamaktadırlar. Tüm bunlar göz önüne alınarak bu küme “Çevre Odaklılar” olarak adlandırılmıştır.

Küme profili açısından ise Yaş ortalaması 36.83’tür ve Küme 1’den yaş bakımından istatistiksel olarak farklı olmayan tek kümedir. Bu kümede 66 Kadın, 45 erkek bulunmakla birlikte bu kümenin de kadın ağırlıklı bir küme olduğunu söylemek mümkündür. Bu kümede evli ve bekârların sayısı birbirine oldukça yakındır. Diğer kümeler arasında sağlıklı beslenmeye en az önem veren küme bu kümedir. Küme 4, Küme 3 ile birlikte aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaksızın en düşük vücut kitle indeksine sahip kümedir.

5. SONUÇ

Tüketiciler farklı sebeplerden dolayı sağlıklı beslenmeye çalışabilmektedir ancak iletişim mesajlarında sıkça benzer mesajlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada tüketiciler sağlıklı beslenme motivasyonları ve kendilerini sağlıklı beslenen olarak tanımlama düzeyleri (Sağlıklı beslenen kimlikleri) ve sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri baz alınarak gruplara ayrılmaya çalışılmıştır. Bu sayede, farklı grupların özelliklerini anlamanın ve uygun pazarlama strateji ve mesajları geliştirmenin mümkün olacağı düşünülmüştür.

Çalışmada öncelikle tüketicilerin sağlıklı beslenmek için motivasyonlarının neler olabileceği farklı kaynaklar aracılığıyla derlenmiş ardından tüketicilerden anket yöntemiyle bu motivasyonları değerlendirmeleri istenmiştir. Ardından uygulanan faktör analizi sonucunda tüketicilerin sağlıklı beslenme motivasyonlarının bedensel sağlık motivasyonu, zihinsel sağlık motivasyonu, çevresel faktörler motivasyonu, dış görüntü motivasyonu ve spor motivasyonu olmak üzere 5 boyut altında toplandığı görülmüştür. Sonrasında ise motivasyon boyutları, tüketicilerin sağlıklı beslenen kimlikleri ve sağlıklı beslenme uygulama düzeyleri baz alınarak bir kümeleme analizi yapılarak tüketiciler gruplandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre ise tüketicilerin 4 küme altında toplandığı görülmüş ve çalışmada detaylıca bu kümelerin özellikleri incelenmiştir.

Çalışma bulgularına göre Küme 1 (Çevreye Odaklı Bütüncüller) için başta çevresel faktörler (çevrelerindeki kişilerin beklentisi, çevrelerindeki kişilerin beslenme şekli, kilo ve hastalıkları) motivasyonu olmak üzere tüm motivasyonlar önemlidir. Bu kümedeki kişilerin kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlamalarına rağmen günlük hayatta sağlıklı beslenmeyi çok uygulamadıkları görülmektedir. Tüm bu bulgulardan hareketle bu kümenin temel olarak çevreleri için sağlıklı beslenmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu nedenle bu küme için iletişim mesajlarında diğer tüm motivasyonları da kullanmak ancak çevrenin bu grup üzerindeki etkisinin farkında olup mesajları bu şekilde tasarlamak önemlidir.

Küme 2 içinse en temel motivasyonun bedensel sağlık olduğu, diğer motivasyonlarınsa diğer kümlere kıyasla önemsiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu kümeye Bedensel Sağlık Odaklılar adı verilmiştir. Bu kümedekiler temel olarak bedensel sağlıkları için sağlıklı beslenmekte, kendilerini sağlıklı beslenen kimliğiyle tanımlamakta ve orta düzeyde de sağlıklı beslenmeyi uygulamaktadır. Bu küme bekar ve erkek ağırlıklı bir kümedir. Bu kümeye ulaşmak içinse iletişim mesajlarında bedensel sağlığa değinmek önemlidir.

Küme 3 (Kendine Odaklı Bütüncüller) için çevresel faktörler daha az önemli olmakla birlikte diğer tüm motivasyonlar diğer kümelerden daha çok önemlidir. Bu küme kendisini en fazla sağlıklı beslenen kimliği üzerinden tanımlayan ve sağlıklı beslenmeyi uygulayan kümedir. Ayrıca bu küme kadın ağırlıklı olmakla birlikte diğer kümelerden daha genç bir kümedir. Bu küme içinse sağlıklı beslenme kimliklerini vurgulayabilecekleri ve çevresel faktörler hariç tüm diğer motivasyonlara yönelik mesajlar uygun olacaktır.

Küme 4 ise Çevresel Faktörler motivasyonu dışında diğer motivasyonlara en düşük önemi vermelerinden dolayı Çevresel Odaklılar olarak adlandırılmıştır. Bu küme kendilerini sağlıklı beslenme üzerinden tanımlamamakta ve sağlıklı beslenme uygulamalarında da düşük düzeyde kalmaktadır. Bu nedenle bu küme için iletişim mesajlarında çevredeki kişilerin beklentileri, çevrelerindeki kişilerin beslenme şekli, kilo ve hastalık gibi çevresel faktörlere vurgu yapmak uygun olabilecektir.

KAYNAKÇA

- American Dietetic Association (1997). Fewer American reading labels, more aware of the food guide pyramid. Chicago.
- Anderson, D. F., & Cychosz, C. M. (1994). Development of an exercise identity scale. *Perceptual & Motor Skills*, 78, 747-751.
- Arimond, G., & Elfessi, A. (2001). A clustering method for categorical data in tourism market segmentation research. *Journal of Travel Research*, 39, 391-397.
- Ashton, L. M., Hutchesson, M. J., Rollo, M. E., Morgan, P. J., & Collins, C. E. (2017). Motivators and barriers to engaging in healthy eating and physical activity: A cross-sectional survey in young adult men. *American journal of men's health*, 11(2), 330-343.
- Bech-Larsen, T., & Kazbare, L. (2014). Perceptions of healthy eating in transitional phases of life: Results of four focus groups with adolescents and older adults. *British Food Journal*, 116(4), 570-584.
- Dutta, M. J., & Youn, S. (1999). Profiling healthy eating consumers: A psychographic approach to social marketing. *Social Marketing Quarterly*, 5(4), 4-21.

- Hales, C. M., Carroll, M. D., Fryar, C. D., & Ogden, C. L. (2017). Prevalence of obesity among adults and youth: United States, 2015–2016, NCHS Data Brief, No. 288, Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics. 2017. <https://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db288.pdf>
- Kendzierski, D. (2007). A self-schema approach to healthy eating. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 12(6), 350-357.
- Kendzierski, D., & Costello, M. C. (2004). Healthy eating self-schema and nutrition behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 34, 2437-2451.
- Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1990). Impression management: A literature review and two-component model. *Psychological Bulletin*, 107, 34-47.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- Nouredine, S., & Stein, K. (2009). Healthy-eater self-schema and dietary intake. *Western journal of nursing research*, 31(2), 201-218.
- Punj, G., & Steward, D. W. (1983). Cluster analysis in marketing research: Review and suggestions for applications. *Journal of Marketing Research*, 20, 134–148.
- Swann, W. B. Jr., Rentfrow, P. J., & Guinn, J. S. (2003). Selfverification: The search for coherence. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. 367-383). New York: Guilford.
- Tiedje, K., Wieland, M. L., Meiers, S. J., Mohamed, A. A., Formea, C. M., Ridgeway, J. L., ... & Patten, C. A. (2014). A focus group study of healthy eating knowledge, practices, and barriers among adult and adolescent immigrants and refugees in the United States. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11(1), 63.
- TÜİK (2017), Türkiye Sağlık Araştırması, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24573>
- U.S Department of Health and Human Services (2013), Managing Overweight and Obesity in Adults, Systematic Evidence Review From the Obesity Expert Panel, 2013, <https://www.nhlbi.nih.gov/health-topics/managing-overweight-obesity-in-adults>
- World Health Organization (2003), Process for a Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67433/WHO_NMH_EXR.02.2_Rev.1.pdf;jsessionid=A58EFBB9D522CC732B88458B3ABBB542?sequence=1
- World Health Organization (2018), Obesity and Overweight: Key Facts, <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>

Yaşlı Tüketiciler Üzerine Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi Yöntemi İle İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi, Niyazi Gümüş¹

Dr. Öğr. Üyesi. Ebru Onurlubaş²

¹Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, Bolu/Türkiye E-posta: niyazigumus@ibu.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü. Keşan/Edirne/Türkiye E-posta: ebruonurlubas@trakya.edu.tr

Özet: Sağlık alanında yaşanan gelişmeler ve insanların yaşam kalitelerinde meydana gelen iyileşmeler yaşam ömrünün uzamasını beraberinde getirmektedir. Yaşam ömrünün uzaması ise dünya genelinde yaşlı nüfusun oranının artmasına neden olmaktadır. Bu gelişmeler, gerek Türkiye’de gerekse Dünyada belli bir büyüklüğe ulaşan yaşlı tüketici pazarı marka ve firmalar tarafından hedef pazar olarak belirlenmeye başlamıştır. Dünya’da önemi giderek artan yaşlı tüketiciler pazarlama alanında ki çalışmalara daha fazla konu olmaktadır. Bu çalışma ile ülkemizde yaşlı tüketiciler ile ilgili yazılmış tez ve makalelerin içerik analizi yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yaşlı tüketiciler ile ilgili 35 yüksek lisans ve doktora tezi ile 30 makale araştırma kapsamında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı tüketiciler, yaşlı tüketici pazarı, tüketici davranışları, içerik analizi

1. GİRİŞ

Tüketici davranışlarında son derece etkili olan faktörlerden biri olan demografik faktörler içinde tüketicilerin yaşı önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü yaş ilerledikçe tüketicilerin karar verme tarzlarında, hayata bakışlarında tüketim tercihlerinde önemli değişiklikler olmaktadır. Bundan dolayı her yaşın kendine has tüketici özellikleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yaş grupları bağlamında değerlendirildiğinde ise yaşlılık dönemi kendine has özelliklerle birlikte tüketicilerin satın alım kararlarında farklı faktörlerin devreye girdiği bir dönemi ifade etmektedir.

Yaşlı tüketiciler, ürün tercihi yaparken markadan ziyade ürünün güvenilir, kaliteli, dayanıklı, ergonomik olmasına dikkat etmektedir. Yaşlı tüketicilerin daha rahat, kaliteli, bağımsız bir yaşam sürdürebilmelerinde pazara ilişkin görüşlerinin, ihtiyaçlarının, satın alma davranışlarının tespit edilmesi ve bu yönde yaşam kalitelerini arttıracak ürün ve hizmetlerin üretilmesi ile beraber bunların en iyi şekilde pazarlanabilmesi gerekmektedir (Topçu, 2018).

Sağlık alanında yaşanan olumlu gelişmeler insan ömrünün uzamasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra yaşlı bireylerin gelirlerinde meydana gelen iyileşmelerle birlikte yaşlı tüketiciler çok önemli bir pazar dilimi olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik anlamda oluşturdukları potansiyel nedeniyle marka ve firmaların son yıllarda dikkatini çeken yaşlı tüketiciler üzerine çok sayıda akademik çalışma yapılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı yaşlı tüketiciler ile ilgili yapılan makale ve tezlerin içerik analizi yöntemi ile incelenmesidir. Araştırma sonucunda ülkemizde yaşlı tüketiciler ile ilgili yapılan akademik çalışma sayıları, akademik çalışmalarda yaşlı tüketicilerin ele alınış biçimleri ve hangi konular bağlamında yaşlı tüketicilerin çalışmalara konu edildiği gibi sorulara cevap bulunması amaçlanmaktadır.

Yapılan çalışmada, ülkemizde yaşlı tüketiciler ile ilgili yazılmış tez ve makalelerin içerik analizi yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yaşlı tüketiciler ile ilgili 35 yüksek lisans ve doktora tezi ile 30 makale araştırma kapsamında incelenmiştir.

2. YAŞLI TÜKETİCİ PAZARLARI

Zaman ilerledikçe kişinin farklılaşan çevreye uyum sağlaması ve organizmanın iç ve dış etmenler arasında denge sağlama hareketinin gitgide azalması yaşlılık olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu, 1995) Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise yaşlılığı, kişinin çevreye uyum sağlamanın yavaş bir şekilde azalması” olarak ifade etmektedir (Kutsal, 2003). Dünya Sağlık Örgütü (2017) yaşlılığı; 45-65 yaş arası “orta yaş”, 65-74 yaş arası “yaşlılık”, 75-89 yaş arası “ihtiyarlık” dönemleri, 90 ve üstü yaş arası dönemi ise “ileri ihtiyarlık” diye sınıflandırmaktadır. 65 yaş ve üstü kronolojik olarak yaşlı, 65-74 yaş arası “erken yaşlı” ve 75 yaş üstü “geç

yaşlı” olarak isimlendirilmektedir (Orimo vd., 2006). Yaşlılık; psikolojik, fiziksel, ekonomik, sosyolojik yönlerin tamamı ile yaşam kalitesi ve refahı bakımından farklı zorluk ve sıkıntıların gözlemlendiği dönem olması ile birlikte tüketici davranışları üzerinde de belli etkisi olan, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına yön veren yaşam dönemidir (Topçu, 2018).

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, yaşlı nüfusun artmayı sürdüreceğinin ifade edildiği görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün tahminine göre 2050 yılında, beş kişiden bir tanesi 60 yaş ve üstü olacak ve dünya genelinde toplam 2 milyar yaşlı insan olacaktır. Bu demografik durumun daha önce görülmemiş seviyede ve toplumun neredeyse tüm yönlerini etkileyeceği sanılmaktadır (WHO, 2017). 2030 tahminlerine göre Türkiye’de toplam nüfusun %12,9’una yaşlı nüfusun ulaşacağı öngörülmektedir. Ülkemizde 2030 yılında 12 066 092 yaşlı insan olacağı öngörülmektedir (ailevecalisma.gov.tr, 2019).

Dünyada ve ülkemizde toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranının git gide artması ve yaşlıların psikolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ihtiyaçlarının zamanla değişmesi davranışlarının farklılaşmasına sebep olmaktadır. (Kaçar, 2019). Davranışları ve alışkanlıkları farklılaşan yaşlı tüketiciler, hayatlarını zenginleştirecek, başka kişilerle iletişim kurmalarına olanak verecek, dünyanın güzelliklerinden faydalanmasını sağlayacak ürünleri almak istemektedirler (Bone; 1991). Yaşlı tüketiciler gençler gibi marka isimlerine önem vermemekte yenilikçi markalar yerine ürünün kullanım kolaylığı, garantisi, sağlamlığı, geçmişi, güvenilirliği sağlayacağı fayda üzerinde daha fazla durmaktadırlar (Laudan, Bitta; 1988). Ayrıca, genelde istek ve ihtiyaçlarına göre almak istedikleri ürünleri, miktar ve fiyatlarını ve bu ürünleri ne zaman nereden satın alacaklarını önceden belirlemektedirler (Teller ve Gittenberger, 2011). Yaşlı tüketiciler büyüyen yaşlı tüketiciler pazarı ile ilgili, ürün, dağıtım kanalları, fiyat, müşteri ilişkileri vb pazarlama ile ilgili birçok konuda diğer tüketici gruplarından daha farklı düşünce ve görüşlere sahip olmaktadır (Moschis, 2003).

Yaşlı tüketiciler pazarı gelecek yıllarda daha da iyi bir duruma gelecektir. Böylelikle işletmeler için kar sağlayabilecekleri pazar fırsatları meydana gelmiş olacaktır. Günümüzde yaşlı tüketiciler kendilerine öneride ve tavsiyede bulunan diğer tüketicilerin görüşlerine önem vermekte ve yeni ürünleri deneme ve satın alma eğilimleri artmaktadır. Bu durumun farkında olan işletmeler tanıtım için önem arz eden yaşlı tüketicilerin bu özelliğini dikkate almaktadırlar. Yani işletmeler, yaşlı tüketicilerin eğilimlerini toplumla ilişkilerini dikkate alarak belirlemektedirler (Laudan, Bitta; 1988). Yaşlı tüketicilerin pazara ilişkin görüşleri, pazara ilişkin algıları, tutumları, sorunları, beklentileri gibi konularla ilişkilidir. Yaşlıların yaşam ve tüketim deneyimleri sonucunda tüm bu konuların birlikte değerlendirilmesi ile görüşler ortaya çıkmaktadır (Lautiainen, 2015). Yaşlı tüketicilerin pazara ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, yaşlı tüketicilerin farkındalıklarının, ihtiyaç ve isteklerinin daha net olarak tespit edilmesi yaşlı tüketiciler pazarındaki işletmelere hedef kitleleri olan yaşlı tüketicilerle ilgili daha ayrıntılı bilgi verilmesi ve piyasada yer almasını sağlaması açısından büyük bir önem arz etmektedir (Myers ve Lumbers, 2008). Yaşlı tüketiciler pazarında yer almak isteyen işletmeler, yaşlı tüketicilerin tutucu ve sakin yaşama önem verdikleri görüşüne önem vererek ve pazarlama stratejisini oluştururken bunu dikkate alarak özellikle reklam, ambalajlama ve hatta fiyatı belirlerken bu noktayı göz önünde bulundurmaktadırlar (Kotler, 1981).

1990’ların başından bu güne kadar yaşlı tüketiciler pazarında iki önemli eğilim gözlenmektedir. Bunlardan birincisi, git gide artan işletmelerin yaşlı pazarın önemini anlaması ve yaşlı pazarının istek ve ihtiyaçlarını karşılamanın sağlanması için birçok sayıda farklı ürünlerin geliştirilmesi eğilimidir. İkincisi ise, pazarlamacılar arasında yaşlı pazarlarına ulaşmak için ürün ve mesaj tasarımlarına verilen önemin arttırılması eğilimidir (www.academia.edu/4046981/Evlilikte_Etkili_İletişim_ve_Problem_Çözme).

Piyasalarda, üç önemli faktör dikkate alınarak tekrar tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki yaşlılara büyük ölçüde rağbet olmasıdır. Bunun nedeni yaşlıların ömürlerinin giderek uzaması ve bununla doğru orantılı olarak yaşlı sayısının artmasıdır. İkincisi, doğum oranlarının az olmasıdır ve buda genç nüfus sayısını düşürerek azalmasını sağlamaktadır. Sonuncusu ise, Baby-Boomers (1945-1965 yılları arasında doğanlar)’ların gittikçe yaşlanmasıdır (Schewe, Balazs, 1992)

Hızla büyüyen yaşlılar pazarı, işletmeler için yeni pazar fırsatları doğurmuştur. Birçok yaşlı tüketicinin çocukları okullarını bitirmiş veya evden ayrılmış olmaktadır. Eğitimlerini tamamlayan evden ayrılan çocuklar yaşlı tüketiciler üzerinde herhangi bir maddi yük getirmemektedir. Ayrıca yaşlı tüketicilerin ev eşyaları almak gibi sorunları da kalmamıştır. Bu nedenle, yaşlı pazarlarındaki tüketicileri genç tüketicilerle

karşılaştırdığımızda kişi başına düşen harcanacak para miktarının daha fazla olacağı tahmin edilmektedir (Marangoz, 200). Hızla gelişen yaşlı tüketiciler pazarında tutunmak isteyen işletmeler dört ana pazarlama sürecini tamamlamak durumundadır (Hohenschon, 2013). Bunlar;

- 1) Yaşlı tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını belirlemek,
- 2) Belirlenen istek ve ihtiyaçlar yönünde yeni ürünler ve hizmetleri geliştirerek sunmak,
- 3) Piyasaya çıkarılan yeni ürün ve hizmetlerin faydalarını, kullanımını, kalitesini yaşlı tüketicilere iletmek,
- 4) Yaşlı tüketicilerle uzun süreli ilişkiler kurmak ve bu kurulan ilişkinin devamlılığını sağlamaya çalışmaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve BULGULAR

3.1. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesini yaşlı tüketiciler üzerine çeşitli dergilerde Türkçe yayınlanmış makale ve yine yaşlı tüketiciler ile ilgili YÖK Tez Merkezinde bulunan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri oluşturmaktadır. Öncelikle konu ile 01-10.09.2019 tarihleri arasında yaşlı tüketiciler, yaşlılık ve tüketim, yaşlı tüketici pazarı, olgun pazar, gümüş pazar, X kuşağı anahtar kelimeleri ile arama yapılmış ve makale ve tezler tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda yaşlı tüketiciler üzerine yazılmış 30 makale ve 35 yüksek lisans ve doktora tezi olduğu anlaşılmıştır.

3.2. Araştırma Bulguları

Bu bölümde araştırma kapsamında tespit edilen makale ve tezlerin içerik analizi bulguları yer almaktadır.

Tablo 1: İncelenen Çalışmaların Türleri

Araştırma konusu	Makale Sayısı	%
Makale	30	46,1
Yükse Lisans Tezi	31	47,6
Doktora Tezi	4	6,1
Toplam	65	100

Tablo 1’de araştırma kapsamında incelenen akademik çalışmalar yer almaktadır. Tablo incelendiğinde yaşlı tüketiciler ile ilgili 30 makale ve 5 yüksek lisans tezinin hazırlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2: İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıllar	Makale Sayısı	%
1999-2003	2	6,6
2004-2008	3	10
2009-2013	6	20
2014-2019	19	63,3
Toplam	30	100

Tablo 2’de ise araştırma kapsamında incelenen makalelerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır. Tablo incelendiğinde son yıllarda önemli bir artış olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu artışın yeterli olmadığı bilinmektedir. Yaşlı tüketicilerin ekonomi için önemi dikkate alındığında yaşlı tüketicilerin tüketim alışkanlıkları ve satın alma karar tarzlarının incelenmesi gerek yaşlı tüketicilere mal ve hizmet satmak isteyen marka ve firmalar gerekse bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için büyük önem taşımaktadır.

Tablo 3: İncelenen Makalelerin Çalışma Alanları

Çalışma Alanı	Makale Sayısı	%
Tüketici Davranışları	29	96,6
Marka Algısı	1	3,3
Toplam	30	100

Tablo 3'te ise incelenen makalelerin çalışma alanlarına dair bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 29 makalenin yaşlı tüketicilerin davranışları ile ilgili olduğu bir makalenin ise yaşlı tüketicilerin marka algıları ile ilgili olduğu görülmektedir. Şüphesiz yaşlı tüketicilerin satın alma davranışları büyük önem taşımaktadır ancak yaşlı tüketicilerin markalara yönelik tutum ve davranışlarının da araştırılması markaların strateji çalışmalarına ışık tutacağı unutulmamalıdır.

Tablo 4: İncelenen Makalelerin Çalışma Türüne ve Araştırma Tasarımına Göre Dağılımları

		Makale Sayısı	%
Çalışmanın Türü	Kavramsal	5	16,6
	Uygulamalı		
	• Cep telefonu 2		
	• Giysi 4		
Araştırma Tasarımı	• Kredi kartı 1		
	• Turizm 1		
	• Sosyal medya 1		
	• Genel 6		
	• Karşılaştırma 10	25	83,4
	Toplam	30	100
Araştırma Tasarımı	Nitel	1	4
	Nicel	23	92
	Karma	1	4
	Toplam	25	100

Tablo 4'te ise araştırma kapsamında incelenen makalelerin çalışma türleri ve araştırma tasarımlarına dair bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 25 çalışmanın uygulamalı 5 çalışmanın ise kavramsal olduğu görülmektedir. Uygulamalı çalışmalar incelendiğinde ise özellikle son yıllarda sayısı hızla artan X,Y ve Z kuşaklarına yönelik karşılaştırmalı çalışmaların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Yine tablo incelendiğinde yaşlı tüketicilerin giysi alışverişlerine yönelik çalışmalar ile genel tüketici araştırmaları konularının öne çıktığı anlaşılmaktadır. Uygulamalı çalışmaların araştırma tasarımları incelendiğinde ise çalışmalarda nicel yöntemin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yaşlı tüketicilerin davranışlarının incelenmesi sürecinde uygulamalı çalışmalar kadar kavramsal çalışmalar da büyük önem taşımaktadır. Ancak saha araştırmaları neticesinde yaşlı tüketicilerin çeşitli ürünlere yönelik tüketim alışkanlıklarının öğrenilmesi marka ve firmalar açısından daha değerli olmaktadır.

Tablo 5: Araştırma Kapsamında İncelenen Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri

Tezler	Tez Sayısı	%
Yüksek Lisans	31	88,6
Doktora	4	11,4
Toplam	35	

Tablo 5’te yaşlı tüketiciler ile ilgili olarak araştırma kapsamında incelenen doktora ve yüksek lisans tezlerine ait bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde bu tezlerin % 88,6’sının yüksek lisans ve % 11,4’nün ise doktora tezi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar Yüksek lisans düzeyinde gerek araştırmacılar gerekse danışman hocalar bağlamında konuya önem verildiğini göstermektedir.

Tablo 6: İncelenen Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Tezler	Yıllar	F	%
Yüksek Lisans	2000-2004	2	6,45
	2005-2009	2	6,45
	2010-2014	1	3,22
	2015-2019	26	83,87
	Toplam	31	100
Doktora	2016	1	25,0
	2017	2	50,0
	2018	1	25,0
	Toplam	4	100

Tablo 6’da ise incelenen tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 2000 yılından 2015 yılına kadar toplam 5 yüksek lisans tez çalışması yürütülürken 2015 yılından 2019 yılı 25 Eylül tarihine kadar ise toplam tezlerin 83,87’ni oluşturan 26 yüksek lisans tez çalışmasının yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Tablo incelendiğinde doktora düzeyinde ise yaşlı tüketiciler ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Tablo 7: İncelenen Tezlerin Çalışma Alanları

Tezler	Çalışma Alanı		F	%
Yüksek Lisans	Tüketici Davranışları	X ve Y kuşakları karşılaştırma 7	25	80,64
		X ve Z kuşakları karşılaştırma 1		
		X,Y ve Z kuşakları karşılaştırma 9		
		Tüketici davranışları genel 8		
	Sosyal Medya	X,Y ve Z kuşakları karşılaştırma 2	2	6,45
	Marka	X,Y ve Z kuşakları karşılaştırma 1	2	6,45
		X ve Y kuşakları karşılaştırma 1		
	Reklamcılık	Yaşlı tüketiciler ve reklam 1	2	6,45
		X,Y ve Z kuşakları karşılaştırma 1		
	Toplam		31	100
Doktora	Tüketici Davranışları	X ve Y kuşakları karşılaştırma 2	3	75,0
		X,Y ve Z kuşakları karşılaştırma 1		
	Mobil Pazarlama	X ve Y kuşakları karşılaştırma 1	1	25,0
	Toplam		4	100

Tablo 7’de araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans ve doktora tezlerinin alt çalışma alanlarına dair bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde kuşaklar arası tüketici davranışlarının karşılaştırıldığı çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. Özellikle X,Y ve Z kuşaklarının tüketici davranışlarında farklılıklar olup olmadığını incelemeye yönelik çalışmaların marka ve firmalar açısından son derece önemli bulguları olduğu değerlendirilmektedir. Yüksek lisans tezlerinde ise kuşakları arasında sosyal medya kullanımı ve reklamcılık ile ilgili de karşılaştırmalı araştırmaların yapıldığı tablodan anlaşılmaktadır. Gerek sosyal medya gerekse marka ile ilgili yapılan kuşaklar arası araştırmaların da yaşlı

tüketicilerin yeni teknolojilere ve marka konusuna nasıl yaklaştığı ile ilgili son derece önemli bulgulara sahip olduğu düşünülmektedir.

İkinci olarak incelenen doktora tezlerinin ise tüketici davranışları ve mobil pazarlama alanında yazıldığı görülmektedir. Hazırlanan tezlerde ise yüksek lisans tezlerinde olduğu gibi kuşaklar arası karşılaştırmalar üzerine yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sağlık alanından yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte insanların yaşam sürelerinin uzaması ile ekonomik gelirlerde ortaya çıkan iyileşmeler bir araya geldiğinde yaşlı tüketiciler yoğun rekabet koşullarında marka ve firmaların hedef Pazar olarak dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Sahip oldukları ekonomik gelirleri ile önemli bir ekonomik büyüklüğü oluşturan yaşlı tüketiciler turizm, gıda, hazır giyim, yaşlı bakımı, eğlence, otomobil, teknoloji vb. daha birçok sektör tarafından hedef kitle olarak belirlenmiş durumdadır. Yaşlı tüketici pazarının önem kazanması ile birlikte bu alanda yapılan akademik çalışmaların sayısında da önemli bir artış ortaya çıkmıştır. Ülkemizde yaşlı tüketicilerle ilgili yapılan makale ve tezlerin içerik analizi ile incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada da aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada 30 makale, 4 doktora tezi ve 31 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 65 akademik çalışma incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin % 63 nün 2014-2019 yılları arasında yapıldığı tespit edilmiştir. İncelenen makalelerin büyük çoğunluğunun tüketici davranışları alanında yazıldığı farklı kuşaklarla yapılan karşılaştırmaların yer aldığı çalışma sayısının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans tezlerinin %83,87'nin son 5 yılda hazırlandığı ortaya çıkmıştır. İncelenen tezlerin alt çalışma alanlarına bakıldığında ise kuşaklar arası tüketici davranışlarının karşılaştırıldığı çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. İncelenen tezler arasında tüketici davranışları dışındaki alanların çok fazla rağbet görmediği söylenebilecektir. Bundan sonraki süreçte araştırmacıların pazarlamanın diğer alt disiplinleri ile ilgili de çalışmalar yapmaları önerilmektedir. İncelenen yüksek lisans tezlerinde özellikle kuşaklar arası karşılaştırmalar bağlamında marka ve firmaların yararlanabileceği son derece önemli bulgulara ulaşıldığı değerlendirilmektedir. Söz konusu bu tezlerin yaşlı tüketicileri hedef Pazar olarak belirleyen marka ve firma yöneticileri tarafından dikkatle incelenmesi tavsiye edilmektedir.

Yine benzer şekilde araştırma kapsamında incelenen doktora tezlerinin de tüketici davranışları ve mobil pazarlama alanında yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine doktora tezlerinde de yüksek lisans tezlerinde olduğu gibi kuşaklar arası karşılaştırmalar üzerine yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak yaşlı tüketicilere yönelik hazırlanan akademik çalışmalarda yaşlı tüketicilerin sahip oldukları ekonomik büyüklüğün fark edilmesi ile birlikte önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Önümüzde ki yıllarda da yaşlı tüketici pazarının öneminin artarak devam edeceği bu doğrultuda da akademik çalışmaların çeşitlenerek artış göstereceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bone, Paula F.(1991), "Identifying Mature Segments"; The Journal of Consumer Marketing, Vol:8, No:4
- Emiroğlu V. Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu. Ankara: Şafak Matbaacılık, 1995:15-28.
- Hohenschon, J. K. (2013). Old Times Ahead: The Dawn of the Ageing Consumer. Maastricht: Universitaire Pers Maastricht.
- Kaçar, N. (2019). Yaşlı tüketiciler ve giyim estetiği: Sosyal ve psikolojik etkenlerin davranışa etkileri, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 12(1), 52-59.
- Kutsal, Y. (2003). Yaşlanan insan ve yaşlanan toplum. Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni, 3-4, 1-6.
- Kotler, P. (1981). Pazarlama Yönetimi; (Çeviren: Yaman ERDAL) Bilimsel Yayınlar Derneği, 2.Baskı, Cilt-1, Ankara.
- Laudan, David L., Della Bitta, Albert J.(1988),Consumer Behavior: Concepts and Applications, Third Edition, Mc Grow, Hill, Book Company Inc.
- Lautiainen, T. (2015) "Factors Affecting Consumers' Buying Decision in The Selection of A Coffee Brand", Unpublished Bachelor's Dissertation, International Business, Saimaa University of Applied Sciences, Lappeenranta.
- Marangoz, M. (2000). Geleceğin Pazar yapılarındaki değişim ve yaşlı tüketiciler pazarı, DEÜİİBF Dergisi, 15(1), 35-47.

- Moschis, G. P. (2003). Marketing To Older Adults: An Updated Overview of Present Knowledge and Practice. *Journal of Consumer Marketing*, 20(6), 516-525.
- Myers, H. ve Lumbers, M. (2008) "Understanding Older Shoppers: A Phenomenological Investigation", *Journal of Consumer Marketing*, 25(5): 294-301.
- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T. Ve Sawabe, M. (2006). Reviewing The Definition Of "Elderly". *Geriatrics And Gerontology International*, 6.
- Schewe, Charles D., Balazs, Anne L. (1992). "Role Transitions in Older Adults: A Marketing Opportunity"; *Psychology& Marketing*, 9 (2).
- Teller, C. ve Gittenberger, E. (2011). Patronage behaviour of elderly supermarket shoppers–antecedents andunobserved heterogeneity. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 21(5), 483-499.
- Topçu, Z. (2018). Büyüyen Yaşlı Tüketiciler Pazarı: Yaşlı Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Ve Görüşleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- World Health Organization (2017) Global strategy and action plan on ageing and health ISBN 978-92-4-151350-0. <https://www.who.int/ageing/WHO-GSAP-2017.pdf?ua=1>
- İnternet adresleri
<https://ailevecalisma.gov.tr/>
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2010). Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi, 6(23), https://www.academia.edu/4046981/Evlilikte_Etkili_Iletisim_ve_Problem_Cözme
Erişim Tarihi: 10. 09.2019

Hasta Hareketlerini Anlamak: Türkiye’de Hasta Hareketlerini Açıklayan Değişkenler*

Dr. Öğr. Üye Sayın San¹

Dr. Selman Delil²

¹Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonometri Bölümü , sayinsan@sakarya.edu.tr

²Istanbul Teknik Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, Coğrafi Bilgi Teknolojileri, selmandelil@gmail.com

Özet: Türkiye’de 2007 yılında sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması adına istedikleri sağlık kuruluşundan sağlık hizmeti alma hakkı tanınmıştır. Genel Sağlık Sigortası düzenlemesinin bir sonucu olarak yaklaşık yedi milyon hasta her yıl ikametgâhının dışında bulunan bir sağlık kuruluşundan sağlık hizmeti almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de hasta hareketliliğine neden olan etkenlerin incelenmesidir. Bu çalışmada hasta hareketleri analiz edilirken sadece sağlık ile ilgili değişkenler değil, aynı zamanda sosyoekonomik, demografik ve coğrafi değişkenler de dikkate alınmıştır.

Analizde kullanılan veri seti, dört farklı klinik için Türkiye genelindeki 81 il için düzenlenmiştir. Hasta hareketleri Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan; uzman doktor sayıları Sağlık Bakanlığı’ndan; nüfus, göç, mesafe ve gelir bilgileri de Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınmıştır. Zaman içerisinde değişmeyen değişkenlerin (örneğin mesafe ve illerin komşuluğu) varlığından dolayı Sabit Etkiler Modeli ile değil Rastal Etkiler modeli ile panel veri tahmini yapılmıştır.

Çalışan her klinik türü için hasta hareketleri ile hasta başına düşen uzman sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olarak farklı iki il arasındaki mesafenin hasta hareketleri üzerinde olumsuz etkisi vardır. Şayet iki il komşuysa, hasta hareketlerinde % 2.13 - % 2.32 aralığında bir artış gözlemlenmiştir.

Çalışılan kliniklerde, özellikle kardiyoloji kliniği özelinde, hastaların düşük sosyoekonomik durumdaki ilden yüksek sosyoekonomik ile doğru hareket ettiği gözlemlenmiştir. Politika yapıcılarının sağlık hizmetlerinde kullanılan kaynakları yurttaşlar arasında etkin dağıtabilmek için her şehrin kendine özgü özelliklerinin yanında orada ikamet edenlerin sosyoekonomik durumlarını da dikkate alması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Hasta hareketleri, sağlık politikaları, sağlık hizmetlerinin etkinliği, sosyoekonomik özellikler

1. GİRİŞ

İnsanlar sağlık hizmetleri alırken hastalıklarının ciddiyetine, maddi durumlarına ve bu konuda sahip oldukları bilinç düzeylerine göre karar vermektedirler. Öte yandan tedavi kuruluşunun kalitesi, hastanın ikamet ettiği yere uzaklığı, uygun branşta ve tecrübede uzman doktorun olup olmaması, sağlık sigortasının tedavi masraflarını karşılayıp karşılamadığı tercihlerini etkileyen dış etmenler olarak sayılabilir. Hasta hareketlerini tetikleyen olguların arasında hastaların kendi tercihlerinin yanında sağlık sisteminin hizmet organizasyonu, kurallar ve politikalar da etkili olabilmektedir (yapısal reformlar, yeni yasal düzenlemeler, hastanelerin konumları, servislerin dağılımı vb.).

Özelleşmiş (ihtisas) sağlık hizmetlerinin sunumunda yetişmiş insan kaynağı, araştırma merkezleri, fiziki ve teknolojik altyapı gereksinimleri ve mali kaynak ihtiyacının olması dezavantajlı bölgelerde bu hizmetlerin sunumunu olanaksız kılmaktadır. Bu durum hastaların uzun mesafe kat edip bulundukları bölgeler dışında tedavi olmalarına, yani hasta hareketlerine yol açmaktadır.

Hasta hareketleri sağlık ekonomisi alanındaki analizlerde açıklayıcı bir değişken olarak kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalar genelde sektördeki değişikliklerin nasıl sonuçlar getirdiğine odaklanmakta ve hasta hareketine yol açan sebepleri incelemektedir. Hasta hareketleri, sağlık hizmetlerinin kalitesinin değerlendirilmesi açısından bağımlı bir değişken olarak birçok çalışmada kullanılmıştır (Canterero, 2006; Messina et al., 2013; Fattore et al., 2014;). Hasta hareketlerini açıklayan bağımsız değişkenlere bakıldığında genellikle hizmet kalitesi ve sağlık altyapısı zayıf yerlerden güçlü yerlere hasta akışının olduğu tespit edilmektedir. Bu durum, yapısal eşitsizliklerin bölgesel farklılıkları beslediği ve geri kalmış bölgeler

* Bu makale, Selman Delil tarafından yazılan “Mekânsal-Zamansal Hasta Hareketlilik Verileriyle Mekânsal Etkileşim Örüntülerinin Analizi ve Akış Haritaları Aracı Tasarımı ve Geliştirilmesi” adlı doktora tezinin bir kısmını oluşturmaktadır.

açısından bir kısır döngü oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Ülke genelinde hastalara her yerde tedavi hakkı veren yeni serbestlik politikalarının, özellikle kendi bütçesine sahip otonom bölgelere bölünmüş ülkelerde, sosyal güvenlik sistemi ve sağlık giderleri açısından bölgelerin aleyhine bir sonuç doğurduğu vurgulanmıştır (Messina, 2008).

Bu araştırmanın amacı Türkiye illeri arasında gerçekleşen hasta hareketlerinin arkasında yatan faktörleri belirlemektir. Bu çalışmada bağımsız değişken olarak sadece sağlık altyapısıyla ilgili değişkenler değil, sosyoekonomik, demografik ve coğrafi (komşuluk, göç) değişkenler de hasta hareketliliğini analiz etmek için dikkate alınmaktadır. Böylece sağlık altyapısı ve sosyoekonomik farklılıklarla birlikte göç ilişkilerinin de hareketlilik üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi olanaklı hale gelmektedir.

Bu çalışmada varlıklar arasındaki ilişkilerin tahmininde kullanılan uyarlanmış çekim modeli (modified gravity model) temel alınmıştır. Çekim modelleri, hizmet sunum merkezleri ile potansiyel tüketicilerin yerleşim yerleri gibi iki bölge arasındaki akışları veya hareketleri inceler. Bu modelin denklemi, Newton'un yerçekimi kanununa dayanmaktadır. Çekim modeli, hizmet bölgelerine erişilebilirliği ölçerken mesafeyle ters orantılı olarak erişim olasılığının düşmesini esas alması nedeniyle mekânsal erişimi ölçmenin en güvenilir yöntemi olduğu değerlendirilmektedir (Guagliardo, 2004).

Buna ek olarak, bölgeler arasında gerçekleşen hasta hareketlerini inceleyen literatürdeki çalışmalarla benzer değişkenlerle birlikte yeni parametreler kullanılmıştır. Böylece bir yandan regresyondan elde edilen sonuçların literatürle karşılaştırılabilir olması sağlanmakta diğer yandan yeni açıklayıcı değişkenlerin hasta hareketliliği üzerindeki etkisi incelenerek literatüre katkıda bulunmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE SAĞLIK SİSTEMİ

Sağlık hizmetlerinde mekânsal farklılıklar için en önemli göstergelerden biri kaynakların (hastaneler, ekipmanlar, uzman sağlık personeli vb.) bir ülkedeki yerleşim yerleri arasındaki dağılımıdır. Kamu desteğini arttırmak için, hükümetlerin birincil amacı, bölgeler arasında mümkün oldukça yakın standartlarda sağlık hizmetlerine erişimi sağlamaktır. Fakat bu noktada, politika yapıcılar zor bir karar bekler; kaynakların dağılımı nasıl yapılacaktır? Sağlık hizmetlerinin etkinliği ile hizmetlere erişim arasında bir denge sağlanması gerekmektedir. Bütün hastaların aynı kalitede sağlık hizmetini alması idealdir, öte yandan sağlık kaynakları sınırlı durumdadır (Bruni et al., 2008).

Yeni hastaneler kurmak ve yeni uzmanlar yetiştirmek zaman alacağından, kısa vadede arz tarafındaki sağlık hizmet kaynaklarını büyütme zordur. Bununla birlikte, sağlık çalışanları için performans dayalı ödeme sisteminin geliştirilmesi (Casalino et al., 2007), özel sağlık merkezlerinin yaygınlaştırılması (Swan ve Zwi, 1997) gibi düzenlemeler sağlık hizmetlerinde verimliliği ve hizmetlere erişimi artırmayı sağlayabilmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişimi geliştirmek amacıyla talep tarafında da bazı düzenlemeler yapılabilmektedir. Örneğin, hastalara sağlık sigortası kapsamı veya ikamet yerlerinden bağımsız olarak tedavi merkezini veya doktorunu seçme hakkı verilmesi, sağlık hizmetlerine erişilebilirliğin artırılmasını sağlamaktadır (Vrangbaek et al., 2007) Öte yandan dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişimindeki eşitsizlikleri gidermek için sigorta kapsamı, hizmet sunum sistemi ve diğer dış etkenleri de dikkate alan politikalar geliştirilmesi gerekmektedir (Zuvekas ve Taliaferro, 2003).

1990'lı yıllarda Türk sağlık sisteminde göze çarpan önemli sorunlar; sigorta kapsamındaki farklılıklar, hastanelerin ve sağlık çalışanlarının yetersizliği, randevu almakta karşılaşılan zorluklar, tıbbi muayeneler için uzun süre bekleme süreleri ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliklerdir (Tatar et al., 2011). Bu dönemde özel sektör çalışanları, bağımsız çalışanlar ve memurlar için Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) ve Emekli Sandığı olarak üç farklı sigorta kapsamı bulunmaktaydı. Sağlık hizmet sunucuları açısından ise bazı hastaneler Sağlık Bakanlığı tarafından yönetilirken, diğerleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlıydı. Sigorta kuruluşları ve hastaneler arasında koordinasyonsuzluk gibi nedenlerle bu yıllarda vatandaşların sağlık hizmetleri ile ilgili memnuniyetsizliği yüksekti (İmamecioğlu et al., 2004).

Sağlık hizmetleri ile ilgili memnuniyetsizliği artıran bir diğer faktör, 2000'li yılların başlarına kadar uygulanan sevk zinciri sistemidir. Bu dönemde, çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler acil durum haricinde üst kademe bir hastaneye gitmek için yerel hastaneden aldıkları hasta sevk belgesini ibraz etmek

zorundaydılar. Ayrıca bu şekilde sadece hasta sevk belgesinde yazılı olan bir hastaneye gidebilirlerdi. Sevk belgesi olmayan veya herhangi bir sigorta kuruluşunca kapsanmayan biri tüm masraflarını kendisi ödemek zorundaydı.

Türk sağlık sisteminde 2000'li yılların başında acil eylem planları kapsamında birçok reform gerçekleştirilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi ve sağlık hizmet sunumunda eşgüdümün sağlanması için 2005 yılında tüm kamu hastaneleri Sağlık Bakanlığına devredilmiş ve üç farklı sağlık sigortası kuruluşu (SSK, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR) Sosyal Güvenlik Kurumu altında birleştirilmiştir. Sağlık hizmetlerine erişilebilirliğin artırılması için 2007'de zorunlu hasta sevk belgesi uygulaması kaldırılmıştır. Bu düzenlemeyle vatandaşların hastaneler arasında herhangi bir hiyerarşik sevk zincirini izlemeden istedikleri hastaneye doğrudan başvurabilmeleri sağlanmıştır. Böylece genel sağlık sigortası kapsamında olan bir vatandaş hasta sevk belgesi olmaksızın doğrudan ikinci veya üçüncü basamak kamu sağlık merkezine başvurabilmektedir. Yeni düzenlemelerle hastalar, herhangi bir kısıtlama olmaksızın ikamet ettikleri illerinin dışındaki bir hastaneye de başvurma hakkına sahip olmuşlardır (Akdağ, 2011).

Türk sağlık sistemindeki bir başka politika değişikliği de özel sağlık kuruluşlarıyla ilgilidir. Genel sağlık sigortasına sahip vatandaşların belirli bir oranda ek ödeme yaparak özel hastanelerden de hizmet alabilmelerinin yolu açılmıştır. Bu düzenlemenin hasta hareketliliği üzerinde iki farklı etkisinin olması beklenebilir. Hastalar daha iyi sağlık hizmeti için fark ücreti ödemeden diğer illerdeki gelişmiş kamu hastanelerine gitmeyi tercih edebilirler veya bir miktar fark ücretiyle kendi illerindeki özel hastanelere gidebilirler.

Tüm bu uygulamalarla birlikte Türkiye'de hastaların tedavi başvuru sayısında büyük bir artış gözlemlenmektedir (Delil et al., 2017). Zorunlu hasta sevk belgesinin ortadan kaldırılması ve diğer reformlar, sağlık hizmetleri ile ilgili memnuniyet seviyesini arttırmıştır. 2003 yılında genel sağlık hizmetlerinden memnuniyet % 39.5 iken 2011'de bu oran yaklaşık % 76'dır.

3. LİTERATÜR

Geleneksel sağlık ekonomisi varsayımlarının geçerli olduğu düşünülürse, hastaların ikamet yerlerinde tedavi olmayı tercih etmeleri beklenir. Bununla birlikte, teknoloji ve sosyal çevrelerinden sağlık hizmetleri olanaklarına ilişkin daha fazla bilgi edinen vatandaşlar bölgesel, hatta ulusal veya uluslararası düzeyde en iyi sağlık hizmetlerini almak için hastaneler veya uzman doktorlar konusunda seçim yapar duruma gelmişlerdir (Levaggi ve Zanolà, 2004). Türkiye örneğinde, 2013 yılı itibarıyla yaklaşık 43 milyon tedavi başvurusu (tüm başvurularının % 11'i) her yıl yerleşim bölgelerinin dışında ikinci veya üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına yapılmaktadır (Delil et al., 2017).

Sağlık hareketliliği, arkasında bulunan motivasyona göre dört ana başlıkta toplanabilir (Paolella, 2012). (1) Programlı hasta kabulü; bölge dışındaki yüksek ihtisas hastanelerine önceden planlanmış olağan başvurular. (2) Rastgele hareketlilik; hastaların başka nedenlerle (örneğin, iş, tatil, seyahat vb.) şehir dışındayken yaptığı başvurular. (3) Sınır hareketliliği; büyük veya daha gelişmiş illerle olan etkileşimden kaynaklanan tedavi başvuruları. (4) İhtiyaca dayalı, uzmanlaşmış sağlık hizmetleri eksikliği nedeniyle (örneğin; daha gelişmiş sağlık ekipmanlar veya daha tecrübeli uzman doktorlar) bir arayıştan dolayı yapılan başvurular.

Bölgesel veya ulusal hasta hareketleri üzerine yapılan araştırmalarda, hastaların ikamet yerleri dışında kalan herhangi bir sağlık kuruluşuna başvuru sebebi olarak birçok sebep gösterilmektedir. Bunlardan bazıları; uzun bekleme süreleri (Ringard ve Hagen, 2011), doktorların tecrübesiz olması, bulunduğu yerdeki hastanelerden daha önce olumsuz deneyim sahibi olması, sağlık hizmet kalitesi (Cantarero, 2006), hastane / uzman doktor sayısı, yatak sayısı, gelişmiş sağlık teknolojileri, uzmanlaşmış merkezlerin bulunmaması, güvensizlik, sağlık merkezlerinin konfor ve temizliği (Paolella, 2012) şeklinde sıralanmaktadır.

4. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

4.1. Veri Seti

Türk sağlık sisteminde hastane veya uzman doktor seçme 2007'den bu yana hasta tercihlerine bırakıldığından, uygulamanın etkisini daha iyi tespit edebilmek için 2010 sonrası dönem analiz edilmiştir. Bu çalışmada Aralık 2009-Aralık 2013 dönemi arasında Türkiye genelinde kendi ikamet ili dışında bir ildeki sağlık hizmet sunucularına başvuran hasta sayıları, diğer bir ifadeyle hasta hareketleri verileri kullanılmıştır.

Araştırmada kardiyoloji, çocuk (pediatric), kadın hastalıkları ve doğum (gynecology and obstetrics) ve iç hastalıkları branşlarına odaklanılmaktadır. Veri setinde Sağlık Bakanlığı tarafından tanımlanan 120'den fazla klinik ve alt branşlar olmasına karşın, bu çalışmada en yaygın olan ve hastalık yükünü en geniş anlamda temsil edebilecek dört klinik seçilmiştir. Çalışma kapsamında SGK'dan alınan hasta hareketleri verileri yanında, 2010-2013 yılları için Sağlık Bakanlığı veri kaynaklarından alınan il düzeyinde uzman doktor ve hastane sayısı istatistikleri ile TÜİK'ten alınan nüfus, göç, iller arası mesafe ve kişi başına düşen gelir verileri kullanılmaktadır. Değişkenlere ilişkin tanımlamalar Çizelge 1.1'de sunulmuştur.

Çizelge 1.1 : Panel veri analizinde kullanılan değişkenler

Değişken	Tanımlama	Değişken türü	Kaynak
m_{ij}	i ve j illeri arasındaki net hasta hareketi farkı ($i \neq j$).	Sürekli	SGK
$uzman_{ij}$	i ve j illeri arasındaki net hasta başına uzman doktor sayısı farkı ($i \neq j$).	Sürekli	Sağlık Bakanlığı
$hastane_{ij}$	i ve j illeri arasındaki net hastane sayısı farkı ($i \neq j$).	Sürekli	Sağlık Bakanlığı
$göç_{ij}$	i ve j illeri arasındaki net nüfus farkı (i ilinde doğup j ilinde yaşayanlar ile j ilinde doğup i ilinde yaşayanlar arasındaki fark) ($i \neq j$).	Sürekli	TÜİK
$gelir_{ij}$	i ve j illeri arasındaki net kişi başına milli gelir farkı ($i \neq j$).	Sürekli	TÜİK
$mesafe_{ij}$	i ve j illeri arasındaki kilometre cinsinden uzaklık ($i \neq j$).	Sürekli	TÜİK
$komşuluk_{ij}$	i ve j illerinin komşuluk durumu (komşu ise 1, değilse 0).	Kategorik (ikili)	TÜİK

Kişi başına düşen milli gelir il bazında hesaplanmadığından gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) esas alınarak 2010-2013 yılları için il bazında türetilmiştir. GSYH içindeki il payı hesaplanırken en son 2001 yılında TÜİK tarafından açıklanan il payları kullanılmıştır. Çalışmada her yıl için uygulanan denklem 1.1'de gösterilmektedir.

$$gelir_i = \frac{\left(\frac{GSYH}{100}\right) \times \text{ilin payı}}{\text{ilin nüfusu}} \quad (1.1)$$

Çizelge 1.2 : Seçilen branşlara göre hasta hareketleri ve uzman doktor sayısı

Değişkenler	Seçilen Tıbbi Branşlar (2010-2013 ortalaması)

	Kardiyoloji	Çocuk	Kadı n	İç Hastalıkları
Hasta Hareketi	1 786 305	3 005 125	3 744 644	4 864 890
Uzman Doktor	893	1 463	1 630	1 529

Bağımlı değişken olarak kullanılan hasta hareketleri ve bağımsız değişkenlerden ortalama uzman doktor sayısı, seçilen branşlara göre araştırma periyodu için Çizelge 1.2’de sunulmaktadır. Buna göre 2010-2013 yılları arası iller arası toplam hasta hareketi sayısı en çok iç hastalıkları branşında gerçekleşmiştir. Çizelge 1.3’te ise bağımsız değişkenlerden, göç, nüfus ve gelir için ortalamalar verilmiştir.

Çizelge 1.3 : Yıllara göre ortalama göç, nüfus ve gelir

Değişkenler	Yıllar			
	2010	2011	2012	2013
Göç	2 360 079	2 420 181	2 317 814	2 534 279
Nüfus	73 722 988	74 724 269	75 627 384	76 667 864
Gelir	1 160 013 978	1 394 477 166	1 569 672 115	1 809 713 087

4.2. Yöntem

İller arasındaki hasta hareketliliği, kaynak il ve hedef il arasındaki uzman sayısı farkı, sağlık hizmeti altyapısı gibi çeken kuvvetler ile mesafeden kaynaklanan yolculuk maliyeti gibi itici etkenler tarafından yönlendirilir (Lever ve Van Den Berg, 2008). Sağlık hizmet sunum modelinde genel kabul hasta göçünün uzman hekim, hemşire-ebe gibi sağlık personeli sayısı, sağlık merkezi ve hasta yatak sayısı gibi değişkenlerin hasta hareketliliğini artırdığı yönündedir. Bu modelde uzman sayısı ile çoklu doğrusal bağlantı problemi (multicollinearity) olduğu için, uzman hekim dışındaki diğer sağlık personeli ve hasta yatak sayısı analizde kullanılamamıştır. Hasta hareketlerini pozitif yönde etkileyen bir diğer faktör ise nüfustur. Hedef ilin daha büyük nüfusa sahip olması muhtemelen hasta hareketine neden olmaktadır. Benzer nedenlerle uzman doktor sayısı ve nüfus bu çalışmada *uzman_{ij}* altında tek değişken olarak temsil edilmiştir. İki il arasındaki mesafe arttıkça, bu iller arasında hasta hareketlerinin gerilemesi beklenir. Öte yandan iller arasındaki gelir düzeyindeki farkın artması hasta hareketlerini arttırması beklenmektedir.

Bu çalışmada iller arasındaki geçmişe dayalı nüfus göçü ilişkisinin de tedavi amaçlı ziyaretlerde etkili olabileceği varsayımı üzerine durulacaktır. Geçmişteki göçten kaynaklanan akraba/aile varlığı nüfus hareketlerini etkileyen bir etmen olabildiği gibi (Akarca ve Tansel, 2015) hasta hareketlerini de etkilemiş olabilir. İnsanlar daha gelişmiş sağlık hizmetlerine erişmek isterken akrabalarının bulunduğu illeri tercih edebilirler. Tedavi süreçlerinde kendilerine rehberlik edecek, yanlarında kalabilecekleri veya ziyaret etmek isteyecekleri akrabalarının varlığı hastalara avantaj sağlayacaktır.

Belirtilen varsayımlar doğrultusunda kurulan çekim modeli denklem 1.2’de formüle edilmiştir.

$$m_{ij} = f(O_i T_j D_{ij}) \quad (1.2)$$

Denklem 2.2 'de, m_{ij} , i ve j illeri arasındaki hasta hareketliliğinin net farkıdır. O_i kaynak ilin sağlıkla ilgili öznelilikleri, T_j hedef ilin sağlıkla ilgili öznelilikleri ve D_{ij} kaynak ile hedef noktası arasındaki mesafe olarak tanımlanmıştır. Sağlıkla ilgili değişkenleri (örneğin hastane ve uzman sayısı) ve mesafeyi kullanarak bir tahmin yapmak, sağlık hizmetleri çekim modeli açısından nispeten iyi sonuçlar vermesi beklenir. Bununla birlikte, hasta hareketlerini etkileyen diğer değişkenleri de dikkate alan bir model geliştirilmelidir.

Sağlıkla ilgili coğrafi, demografik ve sosyoekonomik değişkenleri içeren panel veri seti formunda modelin doğrusal biçimi denklem 1.3'teki gibi tasarlanmıştır.

$$\ln m_{ij,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln uzman_{ij,t} + \beta_2 \ln hastane_{ij,t} + \beta_3 \ln göç_{ij,t} + \beta_4 \ln gelir_{ij,t} + \beta_5 \ln mesafe_{ij,t} + \beta_6 \ln komşuluk_{ij} + \alpha_i + u_{ij,t} \quad (1.3)$$

Burada $\ln m_{ij,t}$, t zamanında, i ve j illeri arasındaki hasta hareketliliğinin net farkının logaritması bağımlı değişkeni temsil ederken, β_0 sabit terimi temsil etmektedir. Modeldeki α_i terimi, bağımlı değişkeni etkileyebilecek illerin kendilerine özgü olan ve gözlemlenemeyen faktörleri, $u_{ij,t}$ ise her bir kesit ve zaman için ortaya çıkan hata terimini ifade etmektedir.

Denklem 1.3, klasik sağlık hizmetleri çekim modellerine göre akrabalık/aile etkisi ($\ln göç_{ij,t}$) gibi daha spesifik değişkenleri içeren gelişmiş bir modeldir. Bu modelin önemli bir avantajı denklemdeki tüm değişkenlerin il düzeyinde çift yönlü olması ve komşuluk ile mesafe dışındaki tüm değişkenlerin net farkının analize dâhil edilmesidir. Her bir gözlemlerde analiz için iki ilden yalnızca birine (kaynak il veya hedef il) ait veriler kullanılması durumunda tahmin edicilerin yanlı olması durumu (bias) ortaya çıkabilmektedir (Redding ve Venables, 2004). Bundan dolayı, hasta hareketleri ile ilgili hem kaynak il hem hedef illerin özellikleri denklemde dikkate alınmaktadır.

Literatürdeki benzer bazı çalışmalarda (Canterero, 2006; Fattore et al., 2014) bağımsız değişkenler belirlenirken illerin gelir durumu gibi birtakım değişkenlerin oransal değerleri kullanılmış olsa da bu çalışmada karşılıklı değişkenlerin net farkının kullanılması tercih edilmiştir. Özellikle, denklemde uzman doktor sayısı değişkeninde oran kullanılması bazı illerde araştırma konusu branşlarda hiç uzman doktor bulunmamasından dolayı, denklemin önemli bir bölümünde belirsiz veya sıfır değerlerin çıkmasıyla sonuçlanabilmektedir. Belirsiz gözlemlerin atlanmış olması, regresyon katsayılarının tahminin yanlı olmasına neden olabilmektedir (Lever ve Van Den Berg, 2008).

Bu çalışmada kullanılan veriler, 2010-2013 dönemi boyunca il düzeyinde zamanla değişen (doktor sayısı, hasta hareketi sayısı) ve zamanla değişmeyen değişkenlerin (örneğin; mesafe ve komşuluk) yer aldığı boyamsal (panel) bir veri kümesinden oluşmaktadır. Denklem (1.3)'te zamanla değişmeyen değişkenlerin varlığı nedeniyle sabit etkiler modelini (fixed effects model) kullanılamamaktadır. Bunun yerine rassal etkiler (random effects model) regresyon modeli veya birleşmiş en küçük kareler yöntemiyle (Pooled OLS) tahmin yapılabilir.

Model koşturulmadan önce rassal etkiler ile mi yoksa birleşmiş en küçük kareler yöntemiyle mi tahmin yapılacağına karar verilmelidir. İllerin gözlemlenemeyen özelliklerinin aynı olduğu varsayımının geçerli olduğu durumda birleşmiş en küçük kareler yöntemiyle tahmin yapılmalıdır. Bütün iller için sabit terimin (intercept) aynı olduğu kabul edilirse hata terimlerinin varyansı sıfır olacaktır. Buna göre H_0 hipotezi aşağıdaki gibi kurulur:

$$H_0: Var[u_i] = 0 \quad (1.4)$$

Breusch-Pagan Lagrange multiplier (LM) testi hata teriminin varyansının sıfır olması durumunun test edilmesinde kullanılır. Test sonuçlarına göre dört klinik için de temel hipotez reddedilmiştir (Çizelge 1.4). Diğer bir ifadeyle, şehirlerin her birinin kendine özgü özelliklerinin etkisi tespit edilmiş (panel etkisi) ve rassal etkiler modeli ile tahmin yapılmıştır.

Rassal etkiler modelinin temel varsayımı, illerin kendilerine özgü olan ve gözlemlenemeyen özellikleri (α_i) ile modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler ($x_{ij,t}$) arasında bir ilişki olmadığıdır (Denklem 1.5).

$$cov(\alpha_i, x_{ij,t}) = 0 \quad (1.5)$$

Bu varsayımın bir sonucu, birleşik hata olarak adlandırılan hata teriminin ($v_{ij,t}$) yeni biçimi denklem (1.6)'daki gibidir.

$$v_{ij,t} = \alpha_i + u_{ij,t} \quad (1.6)$$

Denklemdaki α_i her bir il için hasta hareketlerine neden olan ancak modele dâhil edilemeyen değişkenleri temsil ederken, $u_{ij,t}$ her bir kesit ve zaman için ortaya çıkan hata terimini temsil etmektedir.

Regresyon modelinde kullanılan bütün açıklayıcı değişkenlerin bir arada katsayılarının sıfır olup olmadığını Wald testi ile test etmektedir. Modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını test edilmesidir. Bunun için temel varsayım, modelde kullanılan bütün açıklayıcı değişkenlerin katsayıları sıfıra eşit olmasıdır:

$$H_0: \hat{\beta}_1 = \hat{\beta}_2 = \dots = \hat{\beta}_i = 0 \quad (1.7)$$

Wald test istatistiğinin olasılık değerinin 0,05'ten küçük olması, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (Çizelge 1.4).

5. BULGULAR

Çalışmanın sonuçları dört klinik için regresyon analizinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Çizelge 1.4). Sonuçların hasta hareketliliği açısından ekonometrik yorumları bu bölümde tartışılmaktadır.

Hasta hareketleri, tüm kliniklerde pozitif katsayılara sahip uzman sayısındaki farktan olumlu etkilenmektedir. Katsayıların büyüklükleri dört klinik için çok farklı olmasına karşın, pozitif katsayılar iller arasındaki hasta başına düşen uzman sayısı farkı arttıkça iller arası hasta hareketliliğinin arttığını göstermektedir. Uzman başına hasta sayısındaki fark %10 arttığında hasta hareketleri kardiyolojide %0.42, kadın hastalıkları branşında %0.33 oranında artmaktadır. Bununla birlikte, katsayıları pozitif olan çocuk ve iç hastalıkları istatistiksel olarak anlamsızdır.

İller arasındaki hastane sayılarındaki fark sağlık kalitesi için iyi bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Daha fazla hastane, hastaların hem hastane tipleri hem de uzmanlar açısından sağlık muayenesinde daha fazla seçeneğe sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Bunun yanında, hastane sayısının artmasıyla bekleme sürelerinin düşmesi öngörülmektedir. Böylece, daha az hastaneye sahip olan bir ilde yaşayan hastaların daha fazla hastaneye sahip diğer illere gitmesi daha olasıdır. Çizelge 1.4'te görüldüğü gibi, hastanelerin sayılarındaki fark %10 arttığında, hasta hareketleri, iç hastalıkları hariç (iç hastalıkları için klinik katsayısı istatistiksel olarak anlamsızdır) diğer üç klinikte %0.62 - %0.75 oranlarında artmaktadır.

Çizelge 1.4 : Seçilen klinikler için rassal etkiler panel modeli sonuçları

Değişkenler	Seçilen Tıbbi Klinikler			
	Kardiyoloji	Çocuk H.	Kadın H.	İç Hastalıkları
In uzman _{ij}	.042 (.012)	.007 (.007)	.033 (.010)	.015 (.011)
In hastane _{ij}	.062 (.019)	.062 (.014)	.075 (.015)	.017 (.016)
In göç _{ij}	.255 (.015)	.234 (.010)	.243 (.010)	.270 (.010)

ln gelir_{ij}	.040 (.027)	.010 (.001)	.028 (.018)	.053 (.019)
Mesafe_{ij}	-.0004 (.0001)	-.0001 (.00001)	-.0001 (.00001)	-.0001 (.00001)
Komşuluk_{ij}	1.685 (.1830)	1.475 (.1180)	1.701 (.1288)	1.760 (.1240)
Wald Testi (χ^2)	487.53 (p-value<.000)	863.24 (p-value<.000)	876.55 (p-value<.000)	1082.99 (p-value<.000)
LM Testi (χ^2)	2312.0 (p-value<.000)	2831.6 (p-value<.000)	2749.3 (p-value<.000)	2883.1 (p-value<.000)
Gözlem sayısı	12 625	12 776	12 776	12 497
Grup sayısı	3 239	3 240	3 240	3 240

Gelişmiş ülkelerde önemli görünmese de akrabalık, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar için kuvvetli bir bağdır. İnsanlar daha iyi sağlık hizmetlerine ulaşmak için merkez illerde yaşayan akrabalarının olduğu illere gitmektedirler. Regresyon sonuçlarına göre *i* ilinde doğan *j* ilinde yaşayan insan sayısının net farkı 1000 birim değiştiğinde, hasta hareketleri tüm klinikler için %2.3 ila %2.7 aralığında değişir. *ln g*_{oçij,t} değişkeni için katsayılar tüm kliniklerde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Beklendiği gibi, *i* ve *j* illeri arasındaki mesafe hastanın hareketleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Mesafe 100 kilometre arttığında hasta hareketleri kardiolojide %4, diğer kliniklerde %1 azalır (tüm kliniklerdeki mesafe katsayıları istatistiksel olarak anlamlıdır).

Türkiye’de sosyoekonomik, coğrafi konum, nüfus ve benzeri özelliklerine göre ön plana çıkmış hizmet merkezi rolünü üstlenen iller bulunmaktadır. Bu nedenle, merkez şehirlere bitişik olmak hem bölgesel hem de bölge dışı hasta hareketleri için önemli bir unsurdur. Çizelge 1.4’te gösterildiği gibi, iki il bitişik olduğunda dört klinik için de hasta hareketleri %1.47 ile %1.76 aralığında artmaktadır.

İller arasındaki gelir düzeyi farkı açısından bakıldığında, düşük gelirli illerden yüksek gelirli illere hasta hareketi olması beklenmektedir. Bir ilin gelir düzeyi, o ildeki sağlık donatımı açısından temsili değişken olarak düşünülebilir. Beklendiği gibi, tüm kliniklerde iller arasındaki gelir farkı arttığında hasta hareketi artmaktadır. İller arasındaki gelir farkı %10 arttığında çocuk ve iç hastalıklarındaki hasta hareketleri sırasıyla %0.1 ve %0.5 oranında artmıştır.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma Türkiye’de hasta hareketlerini nedensellik ilişkileri açısından ele alan ilk çalışmadır. Çalışma sonuçları sosyoekonomik değişkenlerin, hastaların tedavi merkezlerine ilişkin kararlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerin katsayıları regresyon modellerinde dört farklı klinik üzerinde değişmesine karşın iller arasındaki göç değişkeni tüm branşlar için sabit düzeydedir. Bu sonuçlar, hasta hareketlerinin yönüne ve arkasında yatan sebeplere ilişkin yapılan değerlendirmelerde, tedavi masrafları, uzman veya hastane sayısı gibi değişkenlerin yanında iller arası göçten kaynaklanan akrabalık gibi sosyal faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Hasta hareketliliği üzerine akrabalık/aile etkisi olarak isimlendirdiğimiz bu bulgu, araştırmanın hasta hareketliliği üzerine literatüre sunduğu önemli katkılarından birisidir.

Modelden elde edilen çoğu göstergelerin yönü ve işaretleri, model beklentileri ve literatürdeki çalışmalarla tutarlıdır. Sağlıkla ilgili verilerin mikro düzeyde analizine olanak vermemesine karşın, bulgular il düzeyinde kalite odaklı hareket hakkında önemli göstergeler bulunduğu dair yeterli kanıt sunmaktadır. Hasta başına düşen uzman doktor/hastane sayısı ile iller arasındaki gelir farkı değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklar, araştırma önermesinin en önemli destekçisidir.

Öte yandan, çalışmanın sonuçlarına dayanarak, düşük sosyoekonomik durumdaki illerde uzman veya hastane sayısının artırılmasıyla hasta hareketliliğinin azaltılabileceğini söylemek yanıltıcı olacaktır. Birincisi, il düzeyindeki veride, hasta hareketlerinin nedenlerini belirlemek olanaksızdır. Akraba ilişkilerinin ve iller arasındaki bitişiklik durumunun hasta hareketi üzerinde istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olduğu araştırmanın önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sosyoekonomik ve sağlıkla ilgili değişkenlerin hasta hareketliliği üzerindeki etkilerini bu gibi diğer etkilerden ayırmak mümkün değildir. İkincisi, modelde belirli bir tecrübeye sahip hastalar tarafından tercih edilen uzman doktorların etkisi düşünülmemiştir. İkinci ve üçüncü basamak hasta hareketleri, belirli bir kliniğin tanınmış bir uzmanı tarafından etkilenebilir. Yerleşim bölgelerinin dışından sağlık hizmeti almanın servis açısından ek maliyetinin olmaması nedeniyle hastalar daha iyi sağlık hizmeti alabilmek için seyahati tercih edebilir. Bu önermeyi destekleyen önemli kanıtlardan biri, dört klinik için uzman katsayılarının çok farklı olmasıdır. Başka bir deyişle, belirli katsayılar mesafe veya göç gibi bazı değişkenler için çok benzer iken, dört klinik için farklı uzman katsayıları, hasta hareketleri üzerinde bir uzman/klinik etkisinin olabileceğini göstermektedir.

Çalışmada dört farklı klinik seçilmesinin nedenlerinden biri, branşlara göre uzmanların veya hastanelerin sayısının etkilerinin değişmesidir. Sonuçlar analiz edildiğinde, özellikle hasta başına düşen uzman doktor sayısındaki değişimin etkisi, her bir branş için geniş bir aralıkta farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar sağlıkla ilgili planlamalarda her bir branşa özgü özelliklerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Veri kümesi hem zaman değişkeni hem de zamanla değişmeyen değişkenler içerdiğinden analiz rasgele etki modeliyle yürütülmüştür. Bununla birlikte, araştırmalarda panel veri kullanmanın nedeni bireysel özgün etkileri bulmaktır. Sabit etkiler modeli, bu tür etkileri tahmin etmek için idealdir. Sonuçlara göre illerin ve uzman doktorların hasta hareketliliği üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. İlerleyen çalışmalarda hastalar, tıbbi branşlar, uzman doktorlar ve illerin özellikleri hakkında bilgi içeren mikro düzeydeki veri setleri hazırlanarak bu tür özgün değişkenlerin hasta hareketliliği üzerindeki etkisi araştırılabilir. Bu tür bir analiz, yerele özgü sağlık politikaları geliştirmeye ve iller veya bölgeler arasındaki sağlık eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. T. & Tansel, A. (2015). Impact of internal migration on political participation in Turkey. *IZA Journal of Migration*, 4(1), 1.
- Akdağ, R. (2011). Turkey health transformation program evaluation report, 2003-2010 (MoH Publ, 839). Ankara: Republic of Turkey Ministry of Health.
- Bruni, Lippi, M., Nobilio, L. & Ugolini, C. (2008). The analysis of a cardiological network in a regulated setting: a spatial interaction approach. *Health Economics*, 17(2), 221-233.
- Cantarero, D. (2006). Health care and patients' migration across Spanish regions. *The European Journal of Health Economics*, 7(2), 114-116.
- Casalino, L. P., Elster, A., Eisenberg, A., Lewis, E., Montgomery, J. & Ramos, D. (2007). Will pay-for-performance and quality reporting affect health care disparities? *Health Affairs*, 26(3), 405-414.
- Delil, S., Çelik, R. N., San, S. & Dundar, M. (2017). Clustering patient mobility patterns to assess effectiveness of health-service delivery. *BMC Health Services Research*, 17(1), 458.
- Fattore, G., Petrarca, G. & Torbica, A. (2014). Traveling for care: inter-regional mobility for aortic valve substitution in Italy. *Health Policy*, 117(1), 90-97.
- Guagliardo, M. F. (2004). Spatial accessibility of primary care: concepts, methods and challenges. *International Journal of Health Geographics*, 3(1).
- Levaggi, R. & Zanola, R. (2004). Patients' migration across regions: the case of Italy. *Applied Economics*, 36(16), 1751-1757.
- Lewer, J. J. & Van den Berg, H. (2008). A gravity model of immigration. *Economics Letters*, 99(1), 164-167.
- Messina, G., Vigiani, N., Lispi, L. & Nante, N. (2008). Patient migration among the Italian regions in 2003. *Italian Journal of Public Health*, 5(1), 45-52.

- Messina, G., Forni, S., Collini, F., Quercioli, C. & Nante, N. (2013). Patient mobility for cardiac problems: a risk-adjusted analysis in Italy. *BMC Health Services Research*, 13(1), 56.
- Paolella, G. (2012). Pediatric health mobility: Is it only an Italian problem? *Translational Medicine @ UniSa*, 4, 57-61.
- Ringard, A. & Hagen, T. P. (2011). Are waiting times for hospital admissions affected by patients' choices and mobility? *BMC Health Services Research*, 11(1), 170.
- Redding, S. & Venables, A. J. (2004). Economic geography and international inequality. *Journal of International Economics*, 62(1), 53-82.
- Swan, M. & Zwi, A. (1997). Private practitioners and public health: close the gap or increase the distance? London: London school of hygiene & tropical medicine.
- Vrangbæk, K., Østergren, K., Birk, H. O. & Winblad, U. (2007). Patient reactions to hospital choice in Norway, Denmark, and Sweden. *Health Economics, Policy and Law*, 2(2), 125-152.
- Zuvekas, S. H. & Taliaferro, G. S. (2003). Pathways to access: health insurance, the health care delivery system, and racial/ethnic disparities, 1996–1999. *Health Affairs*, 22(2), 139-153.

İngilizceden Sonra Almancanın İkinci Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sözcük Bilgisi Bağlamında Yaklaşımlar

Prof. Dr. Sevinç MADEN¹

Öğr. Gör. Servet ÇINAR²

¹Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, sevincmaden@trakya.edu.tr

²Galatasaray Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, scinar@gsu.edu.tr

Özet: İngilizce günümüzün 'lingua franca'sı konumundadır ve Almanca ile akrabadır. Bu durumun Almancanın ikinci yabancı dil olarak öğretimi açısından gayet faydalı olabileceği birçok çalışma ile ortaya konulmuştur. Doksanlı yıllara kadar bu durumun faydadan çok zarar getireceği görüşü baskındı. Ancak doksanlı yıllardan itibaren ortaya konulan çalışmalar ve devamında Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde çokdilliliğin ön plana çıkarılması, ikinci yabancı dil öğretiminde ilk öğrenilen yabancı dilin ve anadilin hem dil öğretiminin kalıcılığı hem de zamandan tasarruf etmek gibi birçok fayda sağlayabileceğini ortaya koyan yayınların önünü açmıştır. Türkiye'de de İngilizceden sonra en çok öğrenilen yabancı dil Almancadır. Bu çalışmada Almancanın İngilizceden sonra ikinci yabancı dil olarak öğretiminde çokdillilik eğitim anlayışı ile temellendirilen ilke ve yöntemlerin Türkiye'de Almanca öğretimine ne gibi katkılar sağlayabileceği ve uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'de Almanca öğretiminin durumu ele alınmış, daha sonra çokdillilik eğitim anlayışından yola çıkarak ikinci yabancı dil eğitiminin temel ilkelerine yer verilmiş ve üçüncü adım olarak ikinci yabancı dil öğretim yöntemleri ilkelerince işlenen Almanca derslerinde sözcük öğretimi ve öğreniminin nasıl olabileceği irdelenmiştir. Çalışmanın uzak hedefi; bir taraftan Türkiye'deki Almanca öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının konuya ilgilerini çekmek ve öte yandan çokdillilik eğitim anlayışına uygun yöntemsel temellerin oluşumunda anahtar rol oynayabilecek İngilizce öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bu sürecin bir ortağı olmalarını sağlamaktır. Türkiye'deki durum değerlendirildiğinde, Almanca öğretiminde İngilizceden faydalanılması için gereken ortamın genel olarak var olduğu ve bu yaklaşım ile Almancanın daha hızlı ve etkin öğrenilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Yabancı Dil Öğretimi, İngilizceden Sonra Almanca Öğretimi, Çokdillilik Eğitim Anlayışı, Sözcük Öğretimi ve Öğrenimi, İltitli Dil Öğretimi

1. GİRİŞ

Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye'de uzun süreden bu yana İngilizcenin hâkim olduğu bir yabancı dil politikasının mevcut olduğu, bunun yanı sıra İngilizceden sonra en çok öğrenilen yabancı dilin Almanca olduğu görülmektedir (bkz. Polat ve Tapan, 2005). Ancak İngilizceye kıyasla Almanca ders saatlerinin sayısının az olması Almanca öğretiminin önündeki engellerden biridir. Neuner ve Hufeisen (2009: 44) bu engelin ikinci yabancı dil öğretimi yöntemlerinin benimsenmesi ve etkin uygulanmasıyla önemli oranda aşılabileceğini ifade etmişlerdir. Gerçekten de özellikle sözcük öğretimi ve öğrenimi açısından bakıldığında, Almanca ve İngilizce dilleri oldukça geniş ortak bir sözcük hazinesine sahiptir. Bu konuda Denninghaus (1976) ve Lübke (1984) oldukça eski çalışmalar yapmışlardır (bkz. Meißner, 1999). Meißner (1999, s. 63) Lübke'nin çalışmasından yaptığı çıkarımlarda; anlamak için her bir sözcüğün yeni baştan öğrenilmesi gerekmediğini, Almancanın diğer yabancı sözcükleri anlamada avantajları olduğunu ve yabancı dilde edinilen sözcük bilgisinin yeni öğrenilecek sözcükleri öğrenmede yardımcı olabileceğini vurgulamıştır. Ancak yetmişli yıllardan itibaren doksanlı yıllara kadar yapılan çalışmalar diller arası olumsuz aktarım kısmına odaklanmışlardır. İlk defa doksanlı yıllarda birinci yabancı dil öğrenme ile ikinci ve diğer yabancı dillerin öğrenimi arasında farklar olduğu ortaya konmuş (Hufeisen, 2003: 8; Hufeisen, 2010: 75) ve birden fazla yabancı dil bilen veya öğrenen öğrencilerin bu durumdan oldukça olumlu bir şekilde faydalanabileceği fark edilmiştir (Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 28-29). Bu tespitlere ve Türkiye'deki Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarında kayıtlı olan öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu iyi seviyede İngilizce¹ bilmesine rağmen Türkiye'de Almanca öğretiminde İngilizceden faydalanarak ikinci yabancı dili öğretirken çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler ne yazık ki bir türlü

¹ Türkiye'de İstanbul-Üniversitesi Cerrahpaşa (eski İstanbul Üniversitesi), Marmara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi dışındaki üniversitelerdeki Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarına öğrenciler Almanca dilinden çok İngilizce, Fransızca ve Rusça gibi dillerden sınava girmekte en az bir yıl süreyle Almanca hazırlık sınıfında dil eğitimi alan ve İngilizce bilgileri olan öğrencilerdir.

uygulanamamıştır. Bazı araştırmalar (bkz. Kaptı, 2006; Köksal, 2008; Serindağ, 2005) İngilizceden sonra Almanca öğretimi ve öğrenimi sürecinde diller arasında pozitif transfer yanı sıra negatif transfer olabileceğini ve bunun da hatalara sebebiyet vereceğini ortaya koymuş iken, Maden 2005 yılında Almancanın ikinci yabancı dil öğretimi için özel hazırlanmış olduğu iddia edilen “Hallo, Freunde!” Almanca ders kitabında çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemlerin ne yazık ki yeterince yer almadığını tespit etmiştir. Oysa çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemlerin özellikle başlangıç aşamasında güdülenmeyi artırdığı ve dile karşı sempati kazanımında oldukça etkili olduğu birçok araştırmacı tarafından tespit edilmiş, özellikle günlük yaşam durumlarında kullanılabilecek birçok ortak sözcüğün yer aldığı bir sözcük hazinesinin mevcut olduğuna dikkat çekmişlerdir (bkz. Neuner ve Hufeisen, 2009).

Bu çalışmada Almancanın İngilizceden sonra ikinci yabancı dil olarak öğretiminde çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler ortaya konulmuş ve ikinci yabancı dil öğretimi yaklaşımının Türkiye’de Almanca öğretimine ne gibi katkılar sağlayabileceği ve özellikle de sözcük öğretimi aşamasında ikinci yabancı dil ilkelerinin uygulanabilirliği tartışılmıştır. Çalışmanın uzak hedefi; bir taraftan Türkiye’deki Almanca öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemlerine ilgilerini çekmek ve öte yandan birbirini destekleyen farklı dil derslerine yönelik temellerin oluşumunda anahtar rol oynayabilecek İngilizce öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bu sürecin bir ortağı olmalarını sağlamaktır.

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak konuya ilişkin bulunan kaynaklar nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi² yolu ile incelenmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek bir derleme yapılmıştır. Neuner ve Hufeisen tarafından 2009 yılında basılan çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemlerin anlatıldığı çalışmanın temel kaynak olarak kullanılabilmesi ve Türkçeye çeviri yapılabilmesi için Hufeisen’den yazılı olarak izin alınmıştır. Dilbilgisi öğretimi ve öğrenimi zaman ve mekân sorunu nedeniyle bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

3. İkinci Yabancı Dil Öğretiminin Temel İlkeleri

Türkiye’de öğrenilen ilk yabancı dil İngilizce genellikle devlet okullarının ilköğretim kademesinde 9-10 yaş civarında öğretilmeye başlanmakta ve ortalama 2-3 sene sonra ikinci bir yabancı dil öğretilmektedir. Bu noktada Türkiye’de öncelikli olarak ikinci yabancı dil olarak Almanca yerini almıştır. İkinci yabancı dil (L3) öğretiminin geliştirilmesinde Neuner ve Hufeisen’e (2009) göre şu sorudan hareket edilebilir:

Öğrencilerin ana dil (L1) ve ilk öğrendikleri yabancı dilde (L2) oluşturdıkları dilsel bilgi ve dil öğrenme deneyimleri, takip eden diğer yabancı dil derslerinde (L3 veya Lx) nasıl kullanışlı hale getirilmelidir ki bu diller daha etkili öğrenilebilsin? (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 24 Çev. Servet Çınar)

İkinci yabancı dil öğretimi ve öğretim yöntemlerinin geliştirilmesinde temel yaklaşım şöyle ifade edilebilir:

Birbirinden farklı zamanlarda öğrenilmeye başlanan ve devamında uzunca bir süre birbirine koşut olarak öğrencilere sunulan yabancı diller birbirinden soyutlanmış olarak değil, aksine birbiriyle ilişkili, birbirinin üzerine inşa edilerek öğretilmeli ve öğrenilmelidir. Böylece öğrenenlerin dilsel iletişim yetileri sürekli olarak gelişmelidir. İkinci yabancı dil öğretiminin uzak hedefi ise öğrencileri okul sonrasında da kendi yabancı dil bilgilerini geliştirmeye ve iyileştirmeye ilgili kılmaktır. Bu sayede öğrenciler nasıl kendi başlarına yabancı dil öğrenmeye devam edeceklerini bilmelidir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 24, Çev. Servet Çınar).

² Doküman incelemesi, araştırılacak konular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Doküman incelemesi, mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Başarılı bir doküman incelemesinin temel şartı, konuya ilişkin belgelerin bulunması, incelenmesi ve belli durum ya da görüşleri ortaya çıkartacak bir senteze varılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesidir (Karasar, 2007). Doküman incelemesinde makalelerin tam metinlerine veri tabanlarından ulaşılmış, ayrıca basılı kitaplar incelenmiştir.

Bu nedenle aşağıdaki üç boyut ikinci yabancı dil öğretiminin geliştirilmesinde önemlidir:

- I. Dil bilgisinin ve dil bilincinin artırılması (İletişim kurmaya yönelik dil bilgisi; dil farkındalığı)
- II. Dil öğrenme bilincinin artırılması (Yöntem bilgisi: “öğrenmeyi öğrenme”; dil öğrenme farkındalığı)
- III. Yeni bir dille etkileşim içinde yeni bir sosyokültür ile karşılaşma

Neuner ve Hufeisen (2009) çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ikinci yabancı dil öğretimi ve öğreniminin 5 adet temel ilkesinin olduğunu belirtmişlerdir. Şöyle ki;

İlke 1: Bilişsel Öğretim ve Öğrenme – Karşılaştırma ve Konu üzerine Konuşma, Tartışma

- a) L1-L2-L3'deki dil olgularının bilinçli karşılaştırılması, ortak dilsel temelin bilinçli bir şekilde etkinleştirilmesi ve olumlu aktarımın teşvikiyle ilişkilidir. Diğer bir deyişle, diller arasındaki benzerlikleri bilinçli bir şekilde fark etmek ve kullanmak, farklılıklar ve olumsuz aktarımlarla bilinçli şekilde yüzleşmekle ilişkilidir.
- b) Olumsuz aktarımlardan kaçınmak için, farklılıkların algılanması ve bunlar hakkında konuşulmasıyla ilişkilidir.
- c) Öğretim ve öğrenme deneyimleri ve etkili dil öğrenmenin geliştirilmiş imkânları hakkında bilinçli bir şekilde konuşmakla ilişkilidir (Öğrenme stratejileri ve yöntemleri, “zekice öğrenme”ye teşvik etme, “zihnimize var olan her şey”in kullanımı gibi). Sürekli olarak öğrenme sonucu ve süreci hakkında konuşmak ikinci yabancı dil öğretimi için oldukça önemlidir çünkü öğrenme sürecini kalıcı olarak desteklemekte ve yabancı dillerin okuldan sonra da kendi başına öğrenilmesi için hazırlamaktadır.

İlke 2: Konuşmayı Öğrenmenin Temelinde “Anlama”: Anlama - İfade Etme - Bir Konu Üzerine Konuşma/Tartışma

Anlama genel olarak öğrenmede ve yabancı dil özelinde temel bir özelliğe sahiptir ve çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemlerin çıkış noktasıdır. Bu noktada söz konusu olan bilgi edinimi ve işleyişine ilişkin sorular, algılama, yeni olanın hafızada var olan bilgi ve deneyimlerle uyumu ve bunların birbiriyle ilişkilendirilerek öğrenmenin kalıcı hale getirilmesidir. Yani anlamak, öncelikle bilinmeyen ve yeni olanı kavramak ve bu kavranılanın eski ve bilinenlerle ortaya “mantıklı” bir sonuç çıkacak şekilde ilişkilendirilmesidir. Anlama dilsel yetiler aşamasında özellikle okuma metinleri olmak üzere yoğun ve sık bir şekilde metinlerle çalışmak anlamına da gelir. Neuner ve Hufeisen (2009: 42-43) eğer anlamak öğrenmenin ve konuşmanın temeliyse, böyle bir durumda anlama sürecinin öncelikli olarak geniş bir şekilde geliştirilmesi gerekir, demişlerdir.

İlke 3: İçerik Odaklılık

İkinci yabancı dil öğretiminde dil öğrenenlerin yaşı birinci yabancı dil öğrenenlere göre daha büyüktür. Örnek modelimiz olan İngilizceden sonra Almanca öğretiminde genellikle gençler gelişmiş bir öğrenme deneyimine, farklı bir öğrenme davranışına (taklitçiden ziyade bilişsel) ve farklı ilgi alanlarına sahiptirler. Bu nedenle onların daha önceden anadilde ve birinci yabancı dilde çalıştıkları aynı konularla çalışmaları onları pek motive etmez. Öğrencilerin onları ilgilendiren ve kendi dünyalarından deneyimlerini paylaşabilecekleri konularla çalışması yabancı dil öğrenmedeki güdülenmeyi artıracak varsayımından yola çıkılabilir. Neuner ve Hufeisen (2009: 43) böylece dil öğrenenlere yabancı bir dünyayı keşfederek kendi dünyalarına bu açıdan bakmalarının öğretilebileceğini belirtmişlerdir. İngilizceden sonra Almanca öğrenenler yaşlarını ve ilgi alanlarını ilgilendiren yabancı dünyadan metinlerin doğru seçimi ve kurgusuyla görece geniş ortak sözcük bilgisiyle kabaca anlama yapabilecekleri için, onlarla anaokulu seviyesindeki konulardan ziyade daha fazla ilgilerini çekecek konularla çalışılabilir. Ayrıca onları muhtemelen motive edecek uygun alıştırmalarla (örneğin dilsel ve ülke bilgisel konularının veya öğrenme süreçlerinin karşılaştırılması/konuşulması/tartışılması gibi) çalışılabilir. Çünkü bu alıştırmalar onları otonom ve keşfedici öğrenmeye teşvik eder ve yabancı dilin çoğunlukla tekdüze olan alıştırmalarını (boşluk doldurma, sözcükleri farklı kurgulama gibi) kalıcı olarak geliştirir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 43).

İlke 4: Metin Odaklılık

Metin odaklılık, anlama ve içerik odaklılık ilkesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü “yabancı bir dünya” özellikle yazılı ve görsel materyaller (dinleme ve okuma metinleri, resimler, videolar vb.) yoluyla etkili olmaktadır. Bu nedenle metin çalışması, özellikle okuma metinleriyle olan çalışmalar, ikinci yabancı dil öğretiminde başlangıçtan itibaren önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Neuner ve Hufeisen (2009: 43-44) L3 Almanca'nın İngilizceden sonra ikinci yabancı dil olarak öğretildiği dersler için özel bir metin okuma yaklaşımının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır:

- a) Sözcük ya da gramer çalışmaları ile dil sistemlerinin geliştirilmesi: L3 dersi için belirli dilsel olaylara anadilde (L1), ilk yabancı dilde (L2) ve ikinci yabancı dildeki (L3) yer veren “oluşturulmuş koşut metinler” yazılarak ve metinlerin karşılaştırmalı analizinden gelen okuma stratejilerinin geliştirilmesi ile mümkündür.
- b) Bir metni kabaca okuma stratejilerinin geliştirilmesi: İçinde Almanca-İngilizce ortak sözcük bilgisini ya da uluslararası sözcükleri barındıran ilgili konu alanlarından seçilen özgün metinler ile geliştirilebilir.
- c) Seçici okuma stratejilerinin geliştirilmesi: Seçici okuma gerektiren ve aynı zamanda birçok uluslararası ya da İngilizce kökenli sözcük barındıran özgün metinler ile geliştirilebilir.

İlke 5: Etkin Öğrenme Sürecinin Oluşturulması – Öğrenme Sürecinin Zaman Açısından Tasarruflu Hale Getirilmesi, Öğrenenlerin Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Rol Alması

Öğrenme Sürecinin Zaman Açısından Tasarruflu Hale Getirilmesi

L3 öğreniminde, L2 öğrenimine göre öngörülen ders saati süresi daha az olmasına rağmen seviye olarak L2 seviyesinde bir öğrenme gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu nedenle L3 öğretimi daha yoğun bir süreci beraberinde getirmektedir. Geleneksel yabancı dil öğretiminin bu sorunsala çözümleri; ders içeriğinin sadece “önemli” kısımlarına odaklanmak (örneğin Dilbilgisi), ders içeriğinin hızlı ve yoğun bir şekilde ele alınması, alıştırma az zaman ayrılması, tekrara neredeyse hiçbir zaman ayrılmaması şeklindedir. Ancak bu yöntemler sorunu sadece yüzeysel olarak çözmekte, asıl hedeflenen dil düzeyine ulaşılamamakta, dil öğretme ve öğrenme başarısızlıkla sonuçlanmaktadır (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 44).

Çokdillilik eğitim anlayışına göre dil öğretiminde, öğrenenlerin var olan dil bilgilerinden ve dil öğrenme deneyimlerinden faydalanmayı hedeflemektedir (bkz. Barkowski ve Krumm, 2010: 208). Bu hem akraba diller arasındaki benzerliklerden faydalanmayı hem de dilbilimsel bilgiden faydalanmayı ve öğrenme stratejilerinin etkili aktarımını içermektedir. İkinci yabancı dil öğretiminde bu nedenle yukarıda sayılan çözümlerden ziyade, hem zaman tasarrufu sağlayan hem de etkili öğretim ve öğrenmeyi sağlayan yöntemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Neuner ve Hufeisen vd.'nin (2009: 44) öğretim sürecini daha hızlı ve tasarruflu kılabilmek için verdikleri örneklerden bazıları şöyle derlenebilir:

- L2 ve L3'teki ortak sözcüklerden oluşan bir resimli sözcük defteri oluşturulması,
- İngilizce ve Almanca dillerinin dil bilgisi yapıları arasında benzerliklerin paralel olarak ele alınması
- Olumsuz aktarımların ve farklılıkların üzerine yapılan bilinçli konuşmalar
- Yeni öğrenme teknikleri ve stratejileri üzerine yapılan bilinçli konuşmalar ve deneyler
- Yardımcı kaynaklarla (sözlükler, kaynak kitaplar, internet vb.) bireysel çalışmaların nasıl yapılacağını ve bu kaynakların nasıl en etkili şekilde kullanılacağını gösteren etkinlikler

Öğrencilerin Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Rol Alması

İkinci yabancı dil öğretiminde başarıya ulaşmak için önemli bir amaç da öğrenenlerin aktif bir şekilde derslere katılımının sağlanmasıdır. Öğrenenlerin bireysel ve ortak öğrenme sürecine katılımı bağlamında; konuların üzerine düşünmeye, karşılaştırmaya, tartışmaya, üzerine konuşmaya, sorular sormaya, deneyimlemeye ve denemeye teşvik edilmesi gereklidir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 44-45). Elbette birçok açıdan öğrenenlerin motivasyonu da belirleyici bir etken olarak yerini korumaktadır. Motivasyon genel olarak üç nedenden oluşmaktadır: doğal ilgi, dış kaynaklar veya başarı (bkz. Fisher, 1990 akt. Ergür, 2002: 39). Neuner ve Hufeisen'e vd., (2009: 45) göre özellikle yetişkin öğrencilerle; zihinlerde gerçekleşen “suskun” öğrenme sürecinin derste konuşulması (bilinçli öğrenme) ve sadece öğrenme

çıkışının değil, öğrenme sürecinin konuşulmasının da ciddiye alınması gerekmektedir. Bunlar Neuner ve Hufeisen'e göre öğrencileri kendi kendine öğrenmeye teşvik etme bağlamında gerçekleştirilebilir uygulamalardır.

4. Çokdillilik Öğretisi ile Temellendirilen İlke ve Yöntemler ile Sözcük Öğretimi ve Öğrenimi

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür taraması birçok araştırma neticesinde İngilizceden sonra Almanca'nın öğretiminde ve öğreniminde özellikle başlangıç seviyelerinde sözcük bilgisi çalışmalarında ve dilbilgisi öğretiminde olumlu aktarımların öğrenmeyi destekleyici bir özelliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bölümde İngilizce sözcüklerin Almanca sözcüklerin öğretimi ve öğrenimine nasıl etki edebileceğini ve var olan İngilizce bilgisinin Almanca'yı anlamayı veya yeni sözcükleri öğrenmeyi nasıl kolaylaştırabileceği gösterilecektir.

4.1. İngilizcenin Almanca Sözcüklerin Öğretimine ve Öğrenimine Etkisi

Neuner ve Hufeisen (2009: 48) İngilizce ve Almanca dillerinin akraba diller olmaları nedeniyle öğrenenlere özellikle sözcük bilgisi anlamında büyük kolaylıklar sağladığını vurgulamışlar, çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler ile işlenen derslerde sözcük bilgisi çalışmasının birinci derecede sözcük öğretme amacını gütmeye aksine hedef dilde dilsel iletişim yetisinin geliştirmeyi desteklediğini ve hedef dil Almanca'nın dünyasıyla karşılaşmada temel bir yapıtaşı olduğunu vurgulamışlardır.

Çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler ile sözcük öğrenme sürecinde sözcüklerin belirli bağlamlar içinde öğrenilmesi esastır. Bu şekilde sözcük öğretme veya öğrenmenin daha etkili bir yöntem olduğu iddia edilmektedir. Sözcük öğreniminde insanlar;

- hedef dilin sözcükleri arasında veya başka bir dil ile ya da anadilden sözcüklerle bir ilişki kurmaktadır, (Örneğin: otoban → Autobahn).
- bir ortama ya da duruma ilişkin tipik sözcükler arasında bağ kurmaktadır,
- belirli sözcük gruplarına ya da sözcük ailesi içine dahil ederler,
- sözcükleri belirli kalıp kullanımlarla öğrenirler (Chunks),
- soyut olan şeyleri somut olanlarla ilişkilendirirler,
- yeni sözcükleri var olan hatıralarla ilişkilendirirler ya da onlara zihinlerinde örneğin duygusal bir renk verirler (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 49).

Neuner ve Hufeisen (2009: 49 ve 50) insanların yabancı dilde yeni bir sözcüğü öğrenirken, onu kendi kültürel, bireysel dünyalarıyla, deneyimleri ve bilgi hazineleriyle ilişkilendirdiklerini belirtmişlerdir. Sözcüğün kalıcı bir şekilde zihinde yer etmesi için ise, onu hali hazırda var olan yapılarla ilişkilendirmek gerektiğini aksi takdirde kısa süreli hafızadan bir süre sonra kaybolacağını ve birden fazla dil öğreniminde zihinlerde oluşan sözcük bilgisinin özel bir yapıya sahip olduğunu ve dillerin bu 'zihinsel sözlük' içerisinde birbiriyle bütünleşik şekilde yer aldıklarını vurgulamışlardır. Sözcük öğrenimi gerçekleşirken yeni sözcükler zihinlerdeki öğrenme ağında kendilerine farklı biçimlerde yer bulurlar. Şöyle ki;

- a) Yeni öğrenilen sözcüğün duyu organlarına hitap etmesi ve kişilerin zihinlerinde sözcüklerle bazı görselleri eşleştirmesi mümkündür.
- b) Yeni sözcükler var olan sözcük veya kelime hazinesi ile ilişkilendirilebilir. Sözcükler çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir, alt-üst kavramlar (yiyecekler – tatlı/ekşi) ile ilişkilendirilebilir, derecelendirme (harika, çok iyi, iyi, idare eder, kötü, çok kötü) yapılabilir, zıt veya eş anlamlılar ile verilebilir.
- c) Yeni sözcükler davranış, olay ve durumlar ile ilişkilendirilebilir. Bunlar tipik günlük yaşam durumları, eylemleri ya da olaylarla alakalıdır. Neuner ve Hufeisen (2009: 50-51) yeni sözcükleri durumlara göre kendi deneyimleriyle ilişkilendiren öğrenenlerin sözcükleri öğrenmeleri ve gerektiğinde hatırlamaları oldukça kolay olur, demişlerdir. Sözcüklerin birbirinden bağımsız öğrenilmesi yerine, onlara günlük yaşamdaki bir olay örgüsü içerisinde yer vermek öğrenmeyi daha etkin ve kalıcı kılar.
- d) Neuner ve Hufeisen (2009) kişiler bazı çağrışımlar yapmak suretiyle öğrendikleri sözcükleri kolay kolay unutmadıklarını belirtmişlerdir.

4.2. Çokdillilik Öğretisi ile Temellendirilen İlke ve Yöntemler Doğrultusunda Almanca Anlamaya Yönelik Sözcük Hazinesi Oluşturma Teknikleri

İngilizce sözcüklerin yardımıyla Almancanın anlaşılmasının farklı dayanakları bulunmaktadır. Öncelikle her iki dilin akraba diller olması nedeniyle sahip oldukları ‘ortak’ bir sözcük hazineleri bulunmaktadır. Ayrıca Latince-Yunanca kökenli ‘uluslararası’ sözcükler de (Internationalismen) özellikle günlük yaşamla ilgili konularda sıkça karşılaşılan sözcüklerdir. Bunun dışında İngilizcenin son yıllarda dünya üzerinde artan etkisiyle İngilizceden Almancaya geçmiş birçok sözcük (Anglizismen) bulunmaktadır.

Sözcük bilgisi aktif ve pasif olarak kullanılabilen bir bilgi türüdür. Pasif olan anlamaya yardımcı olurken, aktif sözcük bilgisi sözlü ya da yazılı üretim aşamasında öğrenenlerin ihtiyaç duyduğu bilgi türüdür.

Her ne kadar başlangıç seviyesinde öncelikle günlük hayata ilişkin bazı sözcük öğrenimleri aktif konuşma için kullanılsa da, günümüzdeki yabancı dil ders kitaplarında yine bu seviyelerde anlama da ön plana çıkarılmaktadır. Sözcükleri deşifre edebilme teknikleri ve anlama stratejilerini sözcük, cümle, metin ve bağlam düzleminde ele almakta fayda vardır (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 56). İkinci yabancı dil öğretiminin temellerinden biri olan öğrenenleri kendi başlarına öğrenmeye teşvik etmek ve onlara sözcükleri deşifre etmeyi öğretmek öğrenenlerde önemli bir temel beceri oluşturmaktadır. Bu türden anlama stratejilerinin varlığı üzerinde sınıfta açıkça konuşulması, sürekli olarak öğrencileri bu konuda aktif bir bilinçli öğrenmeye teşvik etmesi açısından oldukça faydalı olabilir. Bu yönetsel bilginin geliştirilmesi, tıpkı tekrar etme gibi diğer sözcük öğrenme yöntemleri kadar sözcük öğrenmede önem arz etmektedir (Bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 56-57).

Yeni sözcüklerin anlaşılabilmesi ve deşifre edilebilmesi için dil öğrenenlerin bir dilde hangi sözcük türetme yollarının olduğunu bilmeleri gerekmektedir. Şöyle ki;

Sözcük Düzleminde

a) Birleşik Sözcükler (Komposita): Almancada sözcük birleşimleri sağdan sola doğru gerçekleşmektedir. Ancak bunun yanı sıra öğrenenlerin sözcüklerin nerede başlayıp yeni bir sözcükle birleştiğini fark edebilmeleri önemlidir. Birleşik sözcüklerin cinsi (maskulinum – femininum – neutrum) sağda ya da sonda yer alan temel sözcük üzerinden belirlenir.

b) Önekler ve Sonekler (Präfix-Suffix): Önekler ve sonekler sözcüklerin anlamını çok çeşitli şekillerde değiştirebileceğinden hedef dildeki sözcüklerin deşifre edilmesinde büyük öneme sahiptirler. Benzer konseptler İngilizcede de var olduğundan iki dil arasında karşılaştırmalar yapılabilir.

c) Var olan bilginin etkinleştirilmesiyle sözcüklerin anlaşılması: Daha öncede belirtildiği gibi anadil, önceden öğrenilen yabancı dil ve öğrenilmiş uluslararası sözcükler hedef dilde birçok sözcüğün anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Var olan sözcük hazinesi ikinci yabancı dil öğretimi açısından çokdillilik bağlamında oldukça önem arz etmektedir. Dil öğrenenler var olan bilgilerini ve anlama stratejilerini kullanarak birçok sözcüğü kendi başlarına anladıkça, kendi kendine ve yaşam boyu öğrenme süreçleri de desteklenmiş olacaktır. Bu noktada sadece yazılı dildeki çözümlemeler yeterli değil, aynı zamanda bazı sözcüklerin sesli okunması da çağrışımlar yaratabilir. Elbette “olumsuz aktarımlar”’a dikkat edilmelidir. Olumsuz aktarımların yeri geldiğinde sınıfta konuşulması ve öğrenenlerin uyarılması, ileride oluşabilecek benzer hataların da en baştan azaltılmasının sağlanması gerekmektedir.

Cümle Düzleminde

Sözcükler cümledeki bağlamdan da anlaşılabilir. Ayrıca birden çok anlamın bağlam yoluyla çözülmesi söz konusudur. Sözcüklerin birçoğu birden fazla anlam taşımaktadır ve bu noktada cümle veya metin bağlamından hangi anlamın kastedildiği anlaşılabilir. Bu nedenle Neuner ve Hufeisen (2009: 59-60) öğrenenlerin sürekli olarak cümle ya da metin içerisindeki bağlama yönlendirilmek zorunda olduklarını vurgulamışlardır.

Metin Düzleminde

Farklı metin türlerine göre farklı okuma stratejileri olduğu gibi, her bir metnin kendi içerisinde barındırdığı sözcüklerin anlaşılması da farklı strateji türleri gerektirebilir. Metin düzleminde bakıldığında metin içerisinde zamirlerin hangi sözcükler yerine kullanıldığının bulunması ya da bağlaçların metin içerisindeki işlevlerinin ortaya çıkarabilmesi sözcüklerin anlamını çıkarmada destekleyici bir işleve sahip olabilir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 60). Metnin kurgusu, bilinmeyen sözcüklerin anlaşılması anlamında hayati bir öneme sahiptir. Neuner ve Hufeisen (2009: 61) örneğin metne eklenen resim veya çizimlerin öğrenenleri bağlamla alakalı olarak etkileyeceğini ve okuma stratejilerini kullanmaya teşvik edeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Neuner ve Hufeisen, günlük hayatta kullanılan birçok metnin de görsellerle beraber kullanılması, öğrenenleri en baştan itibaren özgün metinlerle çalışmaya alıştırmak açısından oldukça faydalı olabilir, bu da onların anlama süreçlerini ve hipotez oluşturma yetilerini kalıcı olarak geliştirmeye yarayabilir, görüşünü savunmaktadırlar.

4.3. Çokdillilik Öğretisi ile Temellendirilen İlke ve Yöntemler Doğrultusunda Almanca Konuşmaya Yönelik Sözcük Hazinesi Oluşturma Teknikleri

Kendini ifade etmeye yönelik kullanılabilecek sözcük hazinesinin, anlama açısından bakıldığında oldukça sınırlı olduğu görülür. Bu özellikle spontane konuşma anlamında karşılaşılan bir durumdur. Yazmada ise bu daha az etki etmektedir çünkü yazarken düşünmeye daha fazla zaman vardır. Basit günlük konuşma durumlarında ortak sözcük hazinesine ait birçok sözcük bulunmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus öncelikle bu sözcüklerin telaffuzudur. Örneğin öğrenenlerin Almancada “ve” anlamına gelen “und” yerine “and” dedikleri ya da “Universität” sözcüğünü İngilizcedeki şeklinde söylediği görülebilir. Dolayısıyla bu ortak birbirine çok yakın biçimde söylenen veya yazılan sözcüklerin etkin kullanımından önce telaffuz alıştırmaları yapılması gereklidir. Aksi takdirde Neuner ve Hufeisen’e (2009: 61) göre Anglo-Amerikan telaffuzların duyulması kaçınılmazdır.

Çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler doğrultusunda Almanca öğretilen ve öğrenilen derslerde konuşmaya yönelik sözcük hazinesinin geliştirilmesinde çok sayıda teknikten faydalanılabilir. Şöyle ki;

Sözcüklerin Görseller İle İlişkilendirilmesi

Almanca ve İngilizcenin ortak sözcük hazinesi birçok açıdan resimlerle ilişkilendirip oluşturulabilir. Örneğin sözcüğün İngilizcesi verilir Almancasının yazılması veya verilen sözcükler içinden eşleştirilmesi istenebilir. Bu çerçevede yine farklılıkların da altı çizilebilir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 62).

Bağlam İçinde Öğrenme

Öğrenenlerin verilen sözcük veya sözcük gruplarını belirli bir şekilde ilişkilendirmesi, benzerlik ya da farklılıkları keşfetmesi sözcük öğreniminde karşılaştırma sürecini tanımlayabilir. Karşılaştırma bilinçli bir süreç olarak ikinci yabancı dil öğretiminde daima başvurulan bir tekniktir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 63). Birçok etkinliğin temelinde karşılaştırma yatabilir. Şöyle ki;

a) Sınıflandırma

Sınıflandırma sözcüklerin gruplandırılması ile alakalı bir tekniktir. Daha öncede belirtildiği gibi belirli bir alana ilişkin sözcükler üst-alt kavram başlıkları altında ya da yine sözcük aileleri/grupları şeklinde ele alınabilir. Bu çerçevede öne çıkabilecek alıştırmalar;

- Bir sözcük alanına ilişkin İngilizce ve Almanca sözcükler karışık şekilde verilebilir.
- Sözcükler eşleştirilebilir.
- Yazım ve telaffuz farklılıkları üzerine konuşulabilir.
- Sözcükler üst-alt kavramlar şeklinde gruplandırılabilir.

Neuner ve Hufeisen (2009: 63-64) Almanca ve İngilizce akraba diller oldukları için sözcüklerin eş zamanlı olarak verilmesi gerektiğini ve böylelikle farklılıkların daha çarpıcı şekilde anlaşılabilmesini ifade etmişlerdir. İki dil ile ilgili farklılıklar üzerine öğrenmelerin başka dillerdeki sözcüklerin öğrenilmesinde de uygulanabileceği düşünülmektedir.

b) Sıralama

Bu teknik Neuner ve Hufeisen'e (2009: 64) göre sayılar, ölçekler, zaman bildirimleri, hava durumları gibi belirli bir sıralama oluşturulabilecek her alanda uygulanabilir. Karıştırılmış bir listede Almanca ve İngilizce sözcükler eşleştirilebilir, listenin başı ve sonu verilip aradaki sözcüklerin doldurulması istenebilir.

c) Zıt ve Eş Anlamlılar

Bu yöntem Neuner ve Hufeisen'e (2009: 64) göre pozitif ve negatif sözcüklerin öğreniminde başarılı bir yöntemdir. Bu noktada iki dil arasındaki benzerlikleri ön plana çıkarmak faydalı olabilir.

d) Durumlar ile İlişkilendirme

Birçok sözcük bir durum ya da olay örgüsü içinde rahatlıkla kalıcı şekilde öğrenilebilir. Bu noktada da yine görsellerin sıkça kullanımı mümkündür. Örneğin "trafik" ile alakalı bir durum düşünüldüğünde öğrenenlerin zihinlerinde bir sıralama ve bir durum fotoğrafı belirmektedir: gökyüzünde bir uçak, karada giden araba, otobüs, taksi ve trenler ve denizde giden gemiler gibi. Bu duruma ilişkin sözcük grupları oluşturulabilir, benzerlikler ve farklılıkların karşılaştırılması yapılabilir (bkz. Neuner ve Hufeisen vd., 2009: 65).

5. Sonuç

İkinci yabancı dil öğretiminde rol oynayan etmenler göz önüne alındığında; Türkiye'deki yabancı dil öğretim amaçları AB ülkeleri ile eşgüdümlü şekilde güncellenmekte ve geliştirilmektedir. Türkiye'de İngilizceden sonra en çok öğrenilen yabancı dil Almancadır. Türkiye'de öğretim durumu değerlendirildiğinde; Türkiye coğrafi olarak ne İngilizcenin ne de Almancanın anadil olarak konuşulduğu ülkelere çok yakın değildir. Ancak dünyanın başka bölgelerindeki ülkelere göre de nispeten daha yakındır. Mevcut Almanca öğretmenlerinin bir kısmının ve öğretmen adaylarının neredeyse tamamının İngilizce dil bilgi düzeylerinin Almancanın İngilizceden sonra ikinci yabancı dil öğretimine elverişli ölçüde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Almanca öğretmen adaylarının birçoğu Almanca öğrenirken var olan İngilizce bilgilerinden faydalandıklarını ifade etmektedirler.

Ülkemizde ikinci yabancı dil öğretimi henüz bilinçli olarak benimsenmiş bir olgu olmamakla birlikte, var olan öğretim durumu uygulama anlamında birçok kolaylığı beraberinde getirmektedir. Almancanın İngilizceden sonra öğrenilen ikinci yabancı dil olması ve Almanca öğretmen adaylarının birçoğunun ikinci yabancı dil öğretimine elverişli düzeyde İngilizce bilgilerinin olması ikinci yabancı dil öğretiminin ilke ve yöntemlerinin benimsenerek uygulamaya geçirilmesi için gereken uygun öğretim ortamının kısmen de olsa varlığına işaret etmektedir. Almanca dilinin öğretimine ayrılan ders saatinin İngilizceye göre daha az olması ise mutlaka ikinci yabancı dil öğretiminin ilke ve yöntemlerinin benimsenip uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Elbette Türkiye'deki öğretim durumunun bazı eksik yönleri de mevcuttur. Bunlar; mevcut Almanca öğretmenlerinin bazılarının İngilizce bilgilerinin var olduğuna ilişkin herhangi bir kesin bulgunun var olmayışı veya İngilizce bilgileri var ise Almanca öğretmenlerinin İngilizce bilgilerinin seviyesinin bilinmemesi, yine mevcut Almanca öğretmenlerinin bu konuda dillerin izole şekilde öğrenilmesi gerektiğine ilişkin olası tutumları, Almanca öğretmenliği lisans programında ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemlerine ilişkin bir dersin bulunmayışı, kullanılmakta olan ders kitaplarının ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemlerinden faydalanmadan düzenlenmiş olması, İngilizce öğretmenlerinin bu konudaki farkındalık düzeylerinin düşük olması sıralanabilir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde; lisans öğretiminde Almanca öğretmen adaylarının ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemlerine yönelik bir eğitim alması ve ileride öğretmenlik mesleğini icra edecekleri dönemlerde çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler doğrultusunda derslerini yapacak bir yetkinliğine düzeyine ulaşmış olmaları, mevcut Almanca öğretmenlerinin İngilizce bilgilerinin tespiti ve geliştirilmesi, yine mevcut Almanca öğretmenlerinin ikinci yabancı dil ilke ve yöntemleri ile nasıl ders vereceklerine ilişkin hizmet içi eğitime tabi tutulması, Almanca ders kitaplarının ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemlerine uyumlu hale getirilmesi veya çokdillilik öğretisi ile temellendirilen ilke ve yöntemler doğrultusunda ek materyallerin hazırlanması Türkiye'de ikinci yabancı dil öğretiminin uygulanabilirliğinin ön şartlarıdır. Bu şartların kısmen de olsa gerçekleştirilmesi veya iyileştirilmesi halinde, öğretim durumuna

ilişkin var olan olumlu yönler de düşünüldüğünde, Türkiye’de ikinci yabancı dil öğretimi ilke ve yöntemleri benimsenerek Almanca öğretimine büyük katkılar sağlanabilir. Bu katkılar ayrıca öğrenenlerin ileriye yönelik bireysel öğrenme yetkinliklerini de artırmalarında katkılar sağlayabilir ve yabancı dil öğrenme süreci birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de hayat boyu süren bir süreç haline gelebilir.

KAYNAKÇA

- Barkowski, H. & Krumm, H.-J. (2010). Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache, Tübingen: Francke.
- Ergür, D. O. (2002). Yabancı Dil Öğreniminde Motivasyon Kaynakları, Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt 27, Sayı 126, s. 38-42.
- Hufeisen, B. (2010). Mehrsprachigkeitsdidaktik, Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 36, S. 75-82. München: Iudicium Verlag.
- Hufeisen, B. (2003). Kurze Einführung in die linguistische Basis, In: Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen – Deutsch nach Englisch, Hufeisen B. & Neuner, G., (Hrsg.), s. 7-12. München: Goethe Institut & Council of Europe
- Köksal, H. (2008). Deutsch als zweite Fremdsprache nach Englisch, Zum Einfluss der ersten Fremdsprache zur zweiten Fremdsprache, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1 (2008 – 1), s. 69-88. (Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/93100>) (Erişim Tarihi: 22.09.2019)
- MEB (2006). Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Yönetmeliği. (Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-3.htm>) (Erişim Tarihi: 11. 09. 2019)
- MEB (2012). İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120721-9.htm>) (Erişim Tarihi: 11. 09. 2019)
- Meißner, F.-J. (1999). Das mentale Lexikon aus der Sicht der Mehrsprachigkeit, Grenzgänge 6, H. 12, s. 62-80.
- Neuner, G. & Hufeisen, B. vd. (2009). Deutsch als zweite Fremdsprache, Fernstudieneinheit 26, München: Goethe Institut.
- Polat, T. & Tapan, N. (2005). Deutsch als Fremdsprache in der Türkei: Aktuelle Entwicklungen. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht 10 (2). (Erişim Adresi: <https://tujournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/425/401>) (Erişim Tarihi: 30.05.2019)
- Sakarya Maden, S. (2005). Anforderungen an ein Lehrwerk für Deutsch als Tertiärsprache in der Türkei, Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht, 10. Jahrgang, Nr. 2, (Erişim Adresi: <https://tujournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/433/409>) (Erişim Tarihi: 22.09.2019)
- Serindağ, E. (2005). Zur Relevanz des bewussten Einsatzes des Englischen im Unterricht "Deutsch als zweite Fremdsprache" bei Muttersprachlern des Türkischen, Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht, 10. Jahrgang Nr. 2 (Erişim Adresi: <https://tujournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/431/407>) (Erişim Tarihi: 22.09.2019)

Web Kaynakları:

- <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/424.pdf> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)
- <https://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10004> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

Küresel Kriz Sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Uygulamaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri¹

Tuna KARTALOĞLU¹

Doç. Dr. Faruk AKIN²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, tunaakartaloglu@gmail.com

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, drfarukakin@gmail.com

Özet: ABD’de 2007 yılı ortalarından itibaren yaşanan Mortgage Krizi 2008 yılı ortalarında Lehman Brothers Yatırım Bankası’nın iflas etmesiyle küresel bir boyut kazanarak ABD ile birlikte küreselleşmenin de etkisiyle tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Son yıllarda teknolojiye yaşanan hızlı değişim ve gelişim ülkelerin küresel ekonomi içerisindeki ticaret hacimlerinin artmasına ve bir ülkede yaşanan krizin çok daha hızlı bir şekilde diğer ülke ve bölgeleri etkilemesine yol açmıştır.

Gelişmiş ülke hükümetleri ve merkez bankaları küresel kriz ile mücadele kapsamında kurtarma paketleri hazırlayarak ve faiz indirimi yaparak küresel krizin yıkıcı etkilerini gidermeye yönelik bir politika uygulamışlardır. Merkez bankaları geleneksel para politikalarıyla küresel kriz ile mücadelede beklenen sonuçları alamayınca fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrar hedefini de ortaya koyarak yeni para politikası araçlarını devreye sokmak zorunda kalmışlardır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), küresel kriz sonrasında küresel ekonomide yaşanan gelişmeler çerçevesinde fiyat istikrarı hedefinin yanı sıra finansal istikrar hedefini de devreye sokmuştur. TCMB faiz koridoru, rezerv opsiyon mekanizması ve zorunlu karşılıklar gibi araçlar ile finansal istikrar hedefine ulaşmayı amaçlamıştır.

Bu çalışma, merkez bankalarının küresel kriz sonrasında para politikalarında ne gibi bir değişikliğe gittiğini, küresel kriz sonrasında TCMB para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmada TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri dokuz seçilmiş gösterge ile ele alınmıştır. Küresel kriz sonrası 2009-2018 döneminde TCMB'nin uyguladığı politika faizi, faiz koridoru, rezerv opsiyon mekanizması (ROM) ve zorunlu karşılıklar gibi politika araçları ile seçilmiş göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. TCMB'nin uyguladığı politika araçları ile bankacılık sektörü seçilmiş göstergeleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kriz, Merkez Bankası, Para Politikası, Bankacılık Sektörü, Kredi Genişlemesi

The Monetary Policy Practices of the Central Bank of the Republic of Turkey in the Post-Global Financial Crisis and Their Effects on the Banking Sector²

Tuna KARTALOĞLU¹

Doç. Dr. Faruk AKIN²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Graduate School of Social Sciences, tunaakartaloglu@gmail.com

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Faculty of Applied Sciences, drfarukakin@gmail.com

Abstract: The mortgage crisis experienced in the USA since mid-2007 gained a global dimension with the bankruptcy of the famous Lehman Brothers Investment Bank in 2008, and it affected the entire world along with the USA with the impact of globalization. Due to the development of technology, countries’ trade volumes have increased in the world, and the crisis in the TCMB has become much more rapid than in the past and has become an issue that can affect the whole world.

In the aftermath of the global crisis, many banks in developed countries were forced either to go bankrupt or governments had to confiscate them. This situation profoundly influenced the confidence in the banking sector in developed countries and driven the sector into crisis, and we still feel that the effects of the crisis continue to this day. In order to help the banking sector recover from the crisis in many developed countries, especially in the USA, the governments of developed countries around the world adopted a global zero interest rate policy and they developed and implemented trillion-dollar rescue packages. The Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) was the first central bank in the world to cut interest rates during the global crisis. After the global crisis, no recovery package

¹ Bu bildiri, Tuna Kartaloğlu tarafından Doç. Dr. Faruk AKIN danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² This paper has been prepared as a part of the master's thesis written by Tuna KARTALOĞLU in supervision with Assoc. Prof. Faruk AKIN.

was implemented in the Turkish banking sector. On the contrary, profitability and shareholders' equity showed a positive development.

The aim of this study was to explore the changes in the monetary policies of the central banks following the global crisis and the effects of the CBRT monetary policy applications on the Turkish banking sector after the global crisis. In this study, the effects of the CBRT's monetary policy practices on the Turkish banking sector were discussed based on nine selected indicators. The relationship between the selected indicators and policy instruments such as policy rate, interest rate corridor, reserve option mechanism (ROM) and required reserves implemented by the CBRT in the 2009-2018 period following the global crisis was examined. It was concluded that the CBRT had an impact on the selected indicators of the banking sector via its policy instruments.

Keywords: Global Crisis, Central Bank, Money Politics, Banking Sector, Credit Expansion

1.GİRİŞ

2008 küresel krizi, günümüze kadar yaşanan krizler arasında özellikle son asırda “1929 Büyük Buhranından” sonra dünyayı uzun bir süre bunalıma sürükleyen sarsıcı bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan küresel kriz merkez bankalarına yeni tecrübeler kazandırmıştır. Küresel kriz öncesinde merkez bankaları yalnızca fiyat istikrarını sağlamayı hedefleyerek bu çerçevede politikalar uygulamışlardır. Ancak yaşanan küresel finansal krizle birlikte merkez bankaları bu hedefin (fiyat istikrarı) krizleri engellemede tek başına yeterli olmadığını net bir biçimde görmüşlerdir. Merkez bankaları finansal istikrar hedefinin, fiyat istikrarı hedefiyle birbirini tamamlayıcı özelliği üzerinde durarak, yeni para politikası uygulamalarında finansal istikrar ve fiyat istikrarı hedeflerini bir arada uygulayabilecekleri yeni politikalar uygulamaya başlamışlardır.

Merkez bankalarının küresel krizle birlikte uygulamaya başladıkları finansal istikrar kavramı ise yalnızca finansal piyasalardaki kaynakların etkin dağıtılması, riskin yayılması, tasarrufların artması ve büyümenin hızlanmasının yeterli görülmeyip bunun yanı sıra ödeme sistemlerinin düzgün çalışabilmesi için bu sistemlerin ekonomik yapı içerisindeki rolünün göz ardı edilmemesini ifade etmektedir. Finansal istikrarın en önemli unsurlarından birisi de olası risklere karşı ekonomik sistemin direncinin korunmasını sağlayarak finansal istikrarın hem önlem alıcı, hem de iyileştirici bir öneme sahip olmasıdır. Ayrıca finansal istikrar, finansal sistemin dengelerini alt üst edebilecek beklenmedik şoklara karşı ekonominin dayanıklılığı olarak da belirtilmektedir.

Çalışmada küresel kriz sonrasında TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak çalışmanın amaç ve yöntemi açıklanarak konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalara değinilmiştir. Sonrasında ise TCMB'nin politika faizi, Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) ve zorunlu karşılık gibi politika araçlarından bahsedilmiştir. “Türkiye Bankalar Birliği” ile “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın” verilerinden yararlanılarak, küresel kriz sonrasında TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri; Yıllık kredi büyüme oranı, kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı, yıllık mevduat büyüme oranı, mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, net bilanço pozisyonunun özkaynak içerisindeki payı, likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, aktife göre getiri karlılığı (ROA) ve ortalama öz kaynak karlılığı (ROE) gibi seçilmiş bankacılık göstergeleri üzerinden açıklanmıştır.

2.KÜRESEL KRİZ SONRASINDA TCMB PARA POLİTİKASI UYGULAMALARININ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

2.1.Amaç

Bankacılık sektörü temel işlevi olan aracılık faaliyetlerini artırması ile birlikte çeşitli riskler ile karşı karşıya kalmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, bankaların gerek maruz kaldığı risklerin gerekse performanslarının yakından takip edilmemesi ülke ekonomilerinin çok büyük maliyetler ile karşı karşıya gelmesine yol açabilmektedir. TCMB'nin uyguladığı para politikaları bankacılık sektörünü direkt olarak etkileyebilmekte ve faiz oranlarının oluşmasında belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bankalara yönelik uygulanan politikaların, bankaların risk ve performans göstergeleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi bankacılık sektörünün sağlıklı bir gelişim içinde olup olmadığının ortaya konulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı, küresel kriz sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

(TCMB)'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmanın amacı kapsamında, küresel kriz sonrasında TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri analiz edilerek, uygulanan para politikasının bankacılık sektöründe ne gibi etkiler doğurduğu ortaya konulacaktır.

2.2.Yöntem

Küresel kriz sonrasında TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileriyle ilgili daha önce yapılan çalışmalar literatür taraması yapılarak araştırılmıştır. TCMB'nin küresel kriz sonrasında uyguladığı para politikalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri; yıllık kredi büyüme oranları, kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı, yıllık mevduat büyüme oranı, mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, net bilanço pozisyonunun özkaynak içerisindeki payı, likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, aktife göre getiri karlılığı (ROA) ve ortalama öz kaynak karlılığı (ROE) gibi seçilmiş bankacılık göstergeleri üzerinden 2009-2018 dönemi baz alınarak incelenmiştir. TCMB tarafından uygulanan para politikalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri tablo ve grafik yöntemiyle analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TBB ve TCMB'den temin edilmiştir.

2.3.Literatür Taraması

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin küresel kriz sonrası uyguladığı para politikası uygulamaları ile bu uygulamaların finansal sektöre etkilerini ele alan literatürdeki bazı çalışmalar şunlardır;

Alper ve Tiryaki (2011), “Zorunlu karşılıkların para politikasındaki yeri” adlı çalışmalarında, zorunlu karşılıkların para politikasındaki yerini küresel finans krizi sonrasında oluşan yeni iktisadi konjonktürün ortaya koyduğu gereksinimler bağlamında incelemişlerdir. Çalışmada, zorunlu karşılıkların kredi ve mevduat faizleri üzerindeki etkisi maliyet ve likidite kanalları üzerinden açıklanmıştır.

Başçı ve Kara (2011), “Finansal istikrar ve para politikası” adlı çalışmalarında, küresel finansal kriz sonrası dönemde TCMB tarafından uygulanan yeni para politikası bileşimini değerlendirmektedir. Çalışmanın sonuçları düşük politika faiz oranı, yüksek zorunlu karşılıklar ve geniş bir faiz koridorundan oluşan politika bileşiminin, özellikle yüksek cari açık veren ülkelerde kısa vadeli sermaye hareketlerinin makroekonomik dengesizlikler üzerindeki etkisini hafifletmek için etkili bir strateji olabileceğine işaret etmektedir.

Özatay (2011), Merkez Bankası'nın yeni para politikası çerçevesinde yapmış olduğu çalışmasında; küresel finansal kriz sonrası dönemde TCMB tarafından uygulanan yeni para politikasında, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla TCMB'nin kullandığı faiz haddi aracı ve bu aracın etkili olabilmesi için gereken likidite yönetimi ile kredi genişlemesini sınırlamak amacına yönelik olarak kullanılan zorunlu karşılık oranının birbirleriyle ne derece uyumlu olduklarını incelemiştir. Çalışmada, TCMB'nin faiz koridorunu genişletmesi, özellikle de borç alma faizini son derece düşük seviyelere indirmesinin yerinde bir politika uygulaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Demirhan (2013), “Türkiye’de yeni yaklaşım çerçevesinde para politikalarının finansal istikrarı sağlama yönünde uygulanması” adlı çalışmasında, para politikalarının finansal istikrar üzerindeki etkisini TCMB aracılığıyla incelemiştir. Finansal istikrarın sağlanmasında asimetrik faiz koridoru ve ROM uygulamalarının etkili olduğunu belirtmiştir.

Serel ve Bayır (2013), “2008 finansal krizinde para politikası uygulamaları: Türkiye örneği” adlı çalışmalarında 2008 finansal krizinde uygulanan para politikalarını analiz etmişlerdir. TCMB'nin ekonomik daralma döneminde uyguladığı genişletici para politikasının başarılı sonuçlar vermiş olmasına rağmen, ekonominin ısındığı dönemde merkez bankasınca uygulanan daraltıcı politikaların yeterli olmadığını ve BDDK'nın destekleyici politikalarının katkısıyla başarıya ulaşıldığını tespit etmişlerdir.

Vural (2013), “Geleneksel olmayan para politikalarının yükselişi” adlı çalışmasında, küresel finansal kriz sürecinde yaşananları ve bu süreçte yaşananların geleneksel olmayan para politikası uygulanmasına nasıl yol açtığı ve TCMB'nin küresel krizin ardından uyguladığı geleneksel olmayan para politikaları ve bu politikaların performansını değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, gelişmiş ülkeler küresel kriz

sonrasında uyguladıkları geleneksel olmayan para politikalarını genellikle ekonomiyi canlandırmak için kullanırken, gelişmekte olan ülkeler ise ülkelere akın eden sermayenin ülkeye olumsuz etkilerini kırarak azaltmak amacıyla kullanmışlardır.

Aklan, Akay ve Çınar (2014), “Türkiye’de para politikalarının bankaların risk yüklenimleri üzerindeki etkileri” adlı çalışmalarında, Türkiye’de uygulanan para politikalarının bankaların risk yüklenimlerini etkileyip etkilemediğini dinamik panel yaklaşımıyla araştırmışlardır. Çalışmada, bankaların risk yüklenimleri ile kısa vadeli faiz oranlarındaki değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özkurt ve Serel (2014), “Geleneksel olmayan para politikası araçları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası” adlı çalışmalarında TCMB’nin 2010 yılı sonlarından itibaren uygulamaya başladığı para politikası karmasının ortaya çıkış süreci, uygulama aşamasında yaşanan gelişmeler ve sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Sonuç olarak, politika karmasının geçmişinin kısa olmasına rağmen günümüzdeki sonuçlarına göre başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Arıcan ve Yücememiş (2015), “Para politikaları ışığında Türk bankacılık sektörü genel değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında küresel krizden sonra TCMB para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada, zorunlu karşılıklar, politika faiz oranı ve rezerv opsiyon mekanizması uygulamalarıyla, Türk bankacılık sektörünün (incelenen göstergelerden hareketle) başarılı bir performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Duramaz ve Dilber (2015), “Küresel kriz sürecinde para politikasında yeni bir araç olarak faiz koridoruna genel bir bakış” adlı çalışmalarında TCMB’nin gelişen küresel ekonomik gelişmeler ve kriz neticesinde fiyat istikrarı hedefine finansal istikrarı da eklemesinden sonra uyguladığı para politikaları ve özelinde faiz koridorunun ve etki kanallarının daha iyi anlaşılmasını amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, TCMB’nin hem sektörel bazda bankacılığın ve hem de genel anlamda ülke ekonomisinin kriz süreçlerinden etkilenmesinin önüne geçtiği sonucuna ulaşılmıştır.

Erer vd (2015), “TCMB, FED ve ECB para politikalarının Türk bankacılık sektörü performansı üzerindeki etkileri: Markov switching yaklaşımı (2002-2013)” adlı çalışmalarında TCMB, FED ve ECB tarafından uygulanan para politikalarının Türk bankacılık sektörü performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. TCMB’nin uyguladığı para politikalarının Türk bankacılık sektörünü hem daralma döneminde hem de genişleme döneminde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Işık (2015), “2008 küresel ekonomik krizi sonrası Türkiye’de uygulanan yeni para politikası stratejisi ve sonuçları” adlı çalışması ile yeni para politikası stratejisinin değerlendirilerek sonuçlarını analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda finansal istikrara ilişkin olumlu sonuçlar elde edilemediği görülmüştür. Ancak yeni para politikası stratejisini başarılı ya da başarısız olarak değerlendirebilmek için henüz erken olduğu düşünülmekte ve finansal istikrarın sağlanmasıyla ilgili diğer kurumlarla birlikte, TCMB’nin finansal istikrarın sağlanmasına yönelik yaptığı uygulamaların gerekli ve önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Yurdabak (2015), “2008 küresel kriz sonrası merkez bankacılığında politika değişimi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası örneği” adlı çalışmada, küresel finansal kriz sonrasındaki dönemde TCMB’nin uygulamış olduğu para politikası uygulamalarını kapsamlı bir biçimde ele alarak incelemiştir. Yurdabak, TCMB’nin uygulamış olduğu yeni para politikası uygulamalarının başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çetin (2016), çalışmada TCMB’nin fiyat istikrarının yanında finansal istikrarı da dikkate almaya yönelik geliştirmiş olduğu faiz koridoru ve rezerv opsiyon mekanizması (ROM) politikalarını incelenmiştir. Sonuç olarak ekonominin küresel finansal şoklara karşı kırılganlığının azaltıldığı ifade edilmiştir. Çetin ayrıca 2011 yılının sonlarından itibaren TCMB’nin uygulamaya koymuş olduğu yeni politikanın yabancı rezervleri üzerinde olumlu etkisinin bulunduğunu da ifade etmiştir.

Ersoy ve Işıl (2016), “Küresel kriz sonrası merkez bankası para politikaları ve finansal sistem üzerine etkileri” adlı çalışmalarında 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz sonrası dönemde gelişmiş ülkelerde uygulanan merkez bankalarının para politikası uygulamalarının gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de para politikaları ve finansal sistem üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, TCMB’nin küresel finansal kriz sonrasında yeni para politikası araçlarını uygulamaya koyarak gelişmiş ülke merkez bankası kararlarına karşı politika geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Şentürk, Kayhan ve Bayat (2016), “Küresel finans krizi sonrasında merkez bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası” adlı çalışmalarında 2008 küresel finansal krizin nedenleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkileri ve merkez bankalarının uygulamış oldukları para politikalarına getirmiş olduğu yenilikleri ele almaktadır. Çalışmada, küresel finans sektörünün disipline edilmesi için yapılan girişimler finansal sistemin kırılganlıklarını azaltsa da reel ekonominin toparlanmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ergin ve Aydın (2017), “Finansal istikrarı sağlamaya yönelik bir araç: Rezerv opsiyon mekanizması” adlı çalışmalarında Rezerv Opsiyon Mekanizması’nın finansal istikrarı sağlamaya yönelik avantajlarını ortaya koymuşlardır. Çalışmada, yeni para politikası aracının sağlamış olduğu avantajlar sayesinde finansal istikrar üzerinde olumlu bir etki yarattığı ifade edilmektedir. Özellikle, Rezerv Opsiyon Mekanizması’nın rezervlere sağlamış olduğu katkı sayesinde ülke ekonomisinin kırılganlığı, hassasiyeti giderilip, finansal istikrara olumlu artı değerler sunulduğu belirtilmiştir.

İçelloğlu (2017), “Finansal istikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın para politikası stratejisi” adlı çalışmasında fiyat istikrarı ve finansal istikrar hedefleri doğrultusunda TCMB’nin para politikası stratejisi ve araçlarını değerlendirmiştir. TCMB’nin faiz koridorunu geniş tutması, piyasadaki gelişmelere karşı vereceği tepkilerde kendisine esneklik sağladığı görülmektedir. Ayrıca ROM kullanarak, finansal kurumların likidite yönetiminde esnek olabilmelerine imkân tanıdığı ifade edilmiştir.

Kara ve Afsal (2018)’in, “Türkiye’de finansal istikrara yönelik uygulanan para politikası araçlarının etkinliği” adlı ortak çalışmalarının amacı, Türkiye’de finansal istikrara yönelik uygulanan para politikası araçlarının finansal istikrar kapsamında etkinlik boyutunun analiz edilmesidir. Analiz bulguları, TCMB’nin yeni para politikası kapsamında kullanmış olduğu para politikası araçlarının bir arada kullanıldığında finansal istikrara katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

2.4. Küresel Kriz Sonrasında TCMB’nin Para Politikası Uygulamaları

Tüm dünyayı hızlı bir şekilde etkisi altına alan küresel krizle birlikte merkez bankalarının ekonomiyi yönetirken kullandıkları fiyat istikrarı hedeflemesinin yetersiz kalmasının anlaşılmasıyla birlikte TCMB bu dönemde yeni para politikasına yönelik adımlar atmıştır. Diğer bir ifadeyle, geleneksel para politikası ekonomide yaşanan olumsuz durumlara karşı pozitif çözümler üretme noktasında yetersiz kaldığı merkez bankalarının net olarak gözlemlenmiştir (Tunalı ve Yalçınkaya, 2016: 62). Küresel krizin ardından gelişmiş ülkelerde merkez bankalarının yeni para politikalarını uygulamaya başlamalarıyla birlikte diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’ye de yabancı sermaye yönelimlerinin hızlı bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisine de yüksek oranda sermaye girişlerinin bir sonucu olarak ülkemizde bankalarca kredi kullandırımı artmıştır. Bu dönemde kredi kullandırılmasının bir sonucu olarak bankaların bilançolarında ve kredi hacimlerinde artışlar olmuştur. Böylece bankaların taşıdıkları kur riskinde de artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde ülkemize yönelen yüksek fon girişlerinin diğer bir sonucu olarak da dış dengesizliğin yaşanması ve sermaye akımlarına karşı kırılganlık oranının artması şeklinde gerçekleşmiştir (Ersoy ve Işıl, 2016: 360).

Bu söz konusu olan gelişmelerin sonrasında, 2010 yılından itibaren TCMB, küresel alanda meydana gelen dengesizliklerin bir yansıması olarak baş gösteren makro finansal riskleri gözeterek ve bu riskleri kontrol altına alarak durdurabilmek vesöz konusu riskleri ortadan kaldırabilmek amacıyla enflasyon hedeflemesi rejimini geliştiren yeni bir para politikası stratejisi oluşturarak uygulamaya koymuştur.

TCMB yeni politikada özellikle dış denge, kredi genişlemesi ve sermaye akımlarından kaynaklanan kırılganlıklara karşı ekonominin dayanıklılığını artıracak bir çerçeve oluşturmayı hedeflemiştir (Kara, 2012: 5). Bu kapsamda TCMB, fiyat istikrarı amacını gerçekleştirme hedeflemesiyle beraber makro finansal istikrarı da sağlamayı dikkate almaya başlamıştır. Yeni politikada temel farklılık, önceden politika aracı olarak bir haftalık politika faiz oranı kullanılırken, yeni uygulamayla birlikte politika aracı olarak politika faizi, zorunlu karşılıklar ve likidite yönetiminden oluşan bir “politika bileşimi” kullanılmaya başlanmıştır (Ersoy ve Işıl, 2016: 360).

TCMB fiyat istikrarı ve finansal istikrar amacına aynı anda ulaşabilmenin mevcut operasyonel yapı ile mümkün olmadığının anlaşılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni riskler karşısında politika faizine ek olarak Tablo 1’de belirtilen yeni politika araçlarını da aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır (Eroğlu, 2018: 315).

Tablo 1: Para Politikası Çerçevesi

Para Politikası Çerçevesi		
	Küresel Kriz Öncesi	Küresel Kriz Sonrası
AMAÇ	Fiyat İstikrarı	Fiyat İstikrarı Finansal İstikrar
POLİTİKA ARACI	Politika Faizi	*Faiz Koridoru *Rezerv Opsiyon Mekanizması *Politika Faizi *Zorunlu Karşılıklar *Likidite Yönetimi

Kaynak: Özçam, 2018: 5.

2.4.1.Zorunlu Karşılıklar

Zorunlu karşılıklar, bankaların topladıkları mevduatların TCMB’de rezerv olarak saklamak zorunda oldukları mevduat toplamının belirli oranları kadar olan kısımdır. Bankalar genellikle mevduatlardaki miktarlara dayalı olarak kredi vermektedirler. Zorunlu karşılık oranlarının artırılması durumunda bankaların kredi kaynakları azalmaktadır. Bankalar bu defa kredi kullandırımı için kaynak arayışına girerek merkez bankasından borçlanmak durumunda kalabilirler (İçellioğlu, 2017: 29). Bankalardaki mevduatların vadesi ortalama 50 gün iken, merkez bankasının sağladığı fonun vadesi sadece 1 haftalıktır (Başçı ve Kara, 2011: 13). Zorunlu karşılık oranlarının artırılması bankalar için uzun vadeli olan mevduat kaynaklarının bir kısmını kaybetmesi demektir. Bu durumun sonucunda ise bankalar, merkez bankasından borçlanarak ya da çeşitli fon desteği sağlayabileceği alanlarda faiz riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Merkez bankası küresel finansal krizden önceki dönemde fiyat istikrarı hedeflerine ulaşmak için zorunlu karşılıklar ve parasal hedeflemelere görece daha fazla önem verdiği politika faiz oranı aracını kullanmaktaydı. Politika faiz oranı aracını kullanmasının temel nedenlerinden birisi de zorunlu karşılıkların finansal piyasalarda oluşturduğu potansiyel maliyetlerdir (Tunalı ve Yalçınkaya, 2016: 81). Zorunlu karşılıklar, genellikle kredi arzındaki beklenmedik istem dışı değişimleri kontrol etmek amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye’ye yönelen sermaye akımlarının artmasıyla sermaye girişine bağlı olarak büyüyen kredi arzı, zorunlu karşılık oranlarının artırılması ile sınırlanabilmektedir. Bu durumun tam tersi olduğunda sermaye girişlerinin hızlı bir biçimde düşüşe geçerek azalmasına bağlı olarak kredi arzındaki hızlı kısılmaları önlemek üzere zorunlu karşılık oranları düşürülebilmektedir (Ersoy ve Işıl, 2016: 361). Tablo 2’de küresel kriz sonrasında TCMB’nin uyguladığı TL ve YP zorunlu karşılık oranları gösterilmektedir.

Tablo 2: Küresel Kriz Sonrasında TL ve YP Zorunlu Karşılık Oranları

Türk Lirası	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Mevduat ve Katılım Fonu (Yurt dışı bankalar mevduatı/Katılım fonu hariç)										
-Vadesiz, ihbarlı, 1 aya kadar (1 ay) vadeli	5	8	16	16	11,25	11,5	11,5	11	10,5	8
-Vadesiz, ihbarlı, 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli	5	7	13	13	11,25	11,5	11,5	11	10,5	8
-6 aya kadar (6 ay dahil)	5	7	9	8	8,25	8,5	8,5	8	7,5	5
-1 yıla kadar vadeli	5	6	6	6	6,25	6,5	6,5	6	5,5	3

-1 yıl ve daha uzun vadeli	5	5	5	5	5	4,5	4	4	4	1,5

Diğer Yükümlülükler (Yurt dışı bankalar mevduatı/katılım fonu dahil)

-1 yıla kadar (1 yıl dahil) vadeli	5	8	13	11	11,25	11,5	11,5	11	10,5	8
-3 yıla kadar (3 yıl dahil) vadeli	5	8	13	8	8	8	8	7,5	7	4,5
-3 yıldan uzun vadeli	5	8	13	5	5	5	4,5	4	4	1,5
Yabancı Para										

Mevduat ve Katılım Fonu (Yurt dışı bankalar mevduatı/Katılım fonu hariç)

-Vadesiz, ihbarlı, 1 aya kadar, 6 aya kadar ve 1 yıla kadar vadeli	9	11	11	11,5	13	13	13	12,5	12	12
-1 yıl ve 1 yıldan uzun vadeli	9	11	11	9	9	9	9	8,5	8	8

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (09.07.2019)

2.4.2.Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM)

Kriz sonrası dönemde yabancı sermaye hareketlerinde yaşanan aşırı dalgalanmaların yarattığı finansal risklere karşı korunabilmek için TCMB'nin geliştirip, kullandığı araçlardan bir diğeri de Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM)'dır. Söz konusu mekanizma (ROM), Türk Lirası zorunlu karşılıkların bir bölümünü döviz ve altın cinsinden tutulabilmesini sağlamaktadır. Bu durum bankaların likidite yönetimlerinde esneklik sağlamıştır. Yabancı sermaye hareketlerindeki dalgalanmaları azaltan ve ülkenin döviz rezervlerini arttıran ROM'un "otomatik dengeleyici" özelliği bulunmaktadır (İçellioğlu, 2017: 30). ROM, finansal sistem içerisinde gönüllülük esasına dayalı olarak işlemektedir (Ersoy ve Işıl, 2016:362).

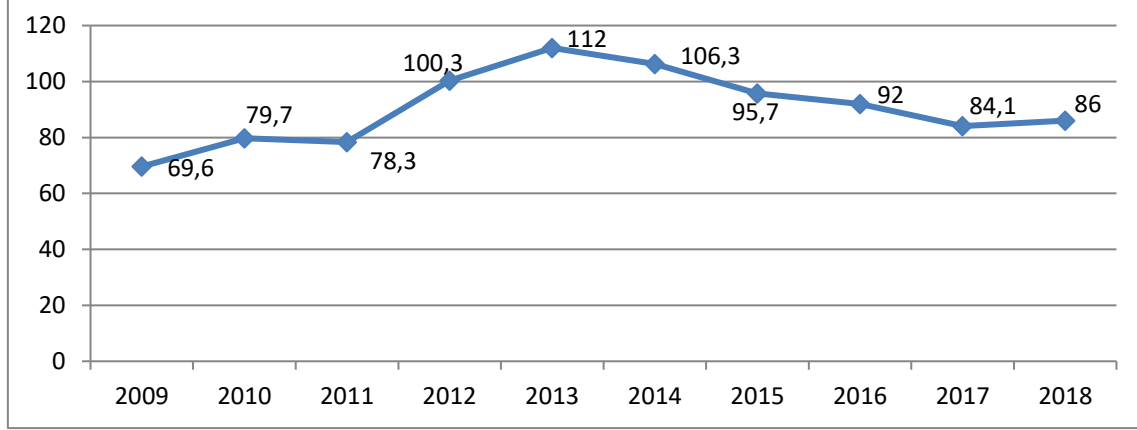
ROM uygulamasının sağladığı avantajlar ise şunlardır (TCMB, 2012: 2);

- Bankaların her birine kendi likidite optimizasyonunu gerçekleştirebilme imkanı tanınmıştır.
- Politika araçlarından diğerlerine olan ihtiyacı en aza indirmektedir.
- TCMB rezervlerinden döviz rezervlerine güç katmaktadır.
- Kısa dönemli sermaye akımlarından kaynaklı oluşabilecek oynaklığı ve konjonktürel dalgalanmayı minimize etmektedir.
- Kredilerin sermayelerde görülen hareketliliklere karşı olan hassasiyetini minimize etmektedir.
- Bankalar için de likidite sistemlerinde esneklik imkanı sunmaktadır.

TCMB, sermaye girişlerinin hızlı olduğu dönemlerde artan döviz likiditesi nedeniyle, bankaların zorunlu karşılıklarının büyük bir kısmını döviz cinsinden tutmayı tercih edebilmesine ve döviz kuru üzerindeki değerlendirme baskısının azalmasına imkan tanımaktadır. ROM uygulaması ayrıca uluslararası yabancı para rezervleri açısından finansal istikrara da katkı sağlanmaktadır (Ersoy ve Işıl, 2016: 362). TCMB, ROM politika aracını sermaye hareketlerindeki oynaklığın finansal istikrar üzerinde oluşturabileceği olası riskleri minimuma düşürebilmek amacıyla geliştirmiştir (Yıldırım, 2017: 146). ROM uygulaması sonucunda bankalar Türk lirası zorunlu karşılık oranlarının belirlenen oranlardaki kısmını yabancı para ve altın olarak

tutabildikleri için TCMB brüt rezerv gelişimini pozitif yönde etkilerken, diğer taraftan ROM uygulaması uluslararası döviz kurunda yaşanabilecek olası bir dalgalanma durumunda Türk bankacılık sektörünün daha sağlam bir yapıya dönüşmesine katkı sağlamaktadır. TCMB brüt döviz rezervlerinin 2009-2018 dönemindeki gelişimi Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1: TCMB Brüt Döviz Rezervlerinin Gelişimi (Milyar dolar)

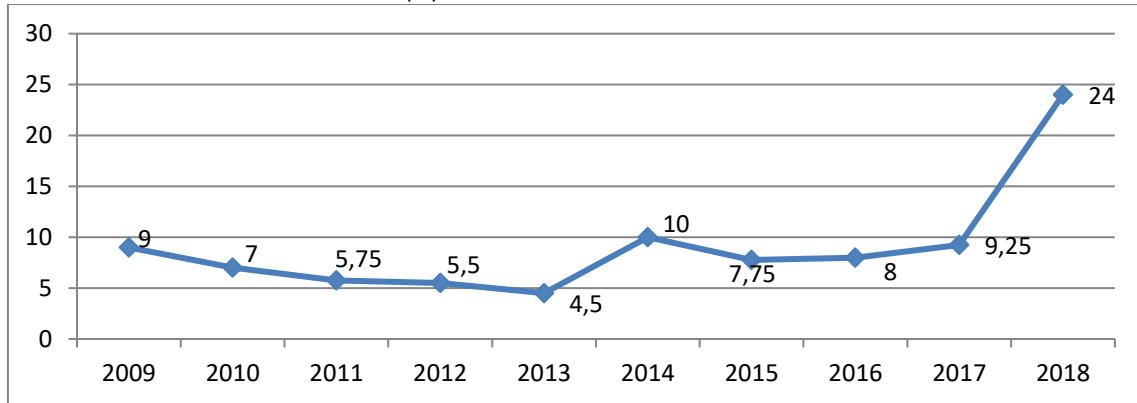
Kaynak: TCMB

Grafik 1’de görüleceği üzere TCMB brüt döviz rezerv miktarı 2009 yılında 69,6 milyar dolar iken 2010 yılında ROM uygulamasının da katkısıyla 79,7 milyara yükselmiş ve ardından 2013 yılında ise 112 milyar dolara kadar yükselmiştir. TCMB brüt döviz rezervlerindeki bu sıçrayışta ROM uygulamasının etkisi olduğu söylenebilir. ROM uygulaması ile bankaların likidite ihtiyaçları artırılarak finansal piyasalarda borç verme görevini üstlenen TCMB’nin pozisyonu güçlenirken diğer taraftan da faiz düşüşünün kredilerde meydana getirebileceği artışın önüne geçilmeye çalışılmıştır (Ersoy ve Işıl, 2016: 363).

2.4.3.Politika Faizi ve Faiz Koridoru

Küresel kriz öncesi TCMB politika aracı olarak politika faizini uygulamıştır. Politika faizi, 1 hafta vadeli repo işlemlerine uygulanan faiz oranını ifade etmektedir. TCMB bu araçla banka ve finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranlarını, bankalardan alınan kredilerin miktarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkileyebilmektedir (Eğilmez, 2017). Küresel kriz sonrasında TCMB’nin uyguladığı politika faizi (1 hafta vadeli repo faizi) 2009-2018 dönemi için Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2: TCMB Politika Faiz Oranları (%)

Kaynak: TCMB

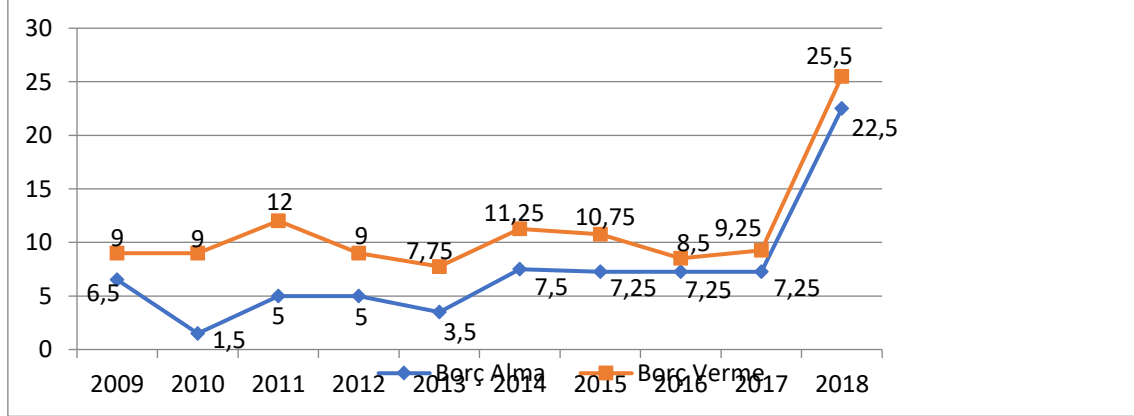
Küresel kriz sonrası TCMB, finansal piyasanın likidite seviyesini ve faiz oranlarını düzenleyebilmek için faiz koridoru aracını kullanmaya başlamıştır. Geleneksel enflasyon hedeflemesinde politika faizi olarak kısa vadeli faizler kullanılmaktadır. Kısa vadeli faizlerin bugünkü seviyesi ve gelecek dönemde izleyeceği seyir, piyasada oluşan getiri eğrisini şekillendirerek parasal durumu belirlemektedir. Bankalar da söz konusu

parasal duruşu göz önüne alarak kredi faizlerini ve koşullarını ayarlamaktadır (Kara, 2012: 9). TCMB'nin, kısa vadeli gecelik veya haftalık repo işlemleriyle piyasaya likidite sağlayabildiği gibi, elinde fon fazlası olanlardan gecelik vadeli olarak borçlanabilmektedir. TCMB'nin bankalara borç verebileceği marjinal faiz oranı ile bankalardan gecelik vadede borçlanabileceği faiz oranı arasındaki alan "faiz koridoru" olarak ifade edilmektedir (Ersoy ve Işıl, 2016: 363). Faiz koridoru, özellikle enflasyon hedeflemesi uygulamasını kullanan ülkelerde piyasa faizlerinin politika faizinden sapmasının önlenmesi için uygulanmaktadır. Faiz koridoru, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki dalgalanmalara ve kredi büyümesi üzerinde etkili olabilen bir para politikası aracı olarak da kullanılabilir. Politika faizi, bir hafta vadeli repo faizi olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2017: 146).

TCMB faiz koridoru uygulamasını kullanarak hem iktisadi gelişmeler kapsamında hem de finansal gelişmeler kapsamında o günün şartlarına göre gecelik borç verme ya da gecelik borç alma ve politika faiz oranının fonlama ağırlığında ayarlama yapabilmektedir. Böylece TCMB'nin hem likiditeyi hem de piyasa faiz oranlarını daha hızlı ve daha hassas bir biçimde müdahale edebilmesine olanak sağlamaktadır (Eroğlu, 2018: 315). Bununla birlikte banka politika faizi olarak ifade edilen bir hafta vadeli repo faizi yoluyla da piyasayı yönlendirebilmektedir. TCMB her ay yapmış olduğu Para Politikası Kurulu toplantılarıyla söz konusu oranları güncel ekonomik gelişmeler kapsamında değerlendirerek kamuoyuna sunmaktadır (Ersoy ve Işıl, 2016: 363).

2010 yılından sonra faiz koridoru uygulamasının para politikası aracı olarak önemli rol üstlendiği görülmektedir. Küresel alanda ekonominin getirdiği risk ve risk taşıyan belirsizlikler, oluşabilecek hızlı değişimler karşısında olabildiğince hızlı cevap verebilme ihtiyacını doğurmuştur. Faiz koridoru ile de bu tarz durumlara karşı tepki verebilmek mümkün hale gelmiştir. Faiz koridorunun bankacılık sektöründeki mevduatlara da etkisi olup, faiz koridorunun taban ile tavan oranlarının arasındaki kısım o ülkedeki kredi ve mevduat faiz oranlarının farkının bir göstergesi olarak kabul edilmesi ve faiz oranlarını bankalar belirlerken bu oranları dikkate alması açısından etkilidir (Dağdır, Alkan ve Yücememiş, 2015: 453). Grafik 3'te TCMB gecelik borç alma ve borç verme faiz oranları gösterilmektedir.

Grafik 3: TCMB Faiz Koridoru (%)

Kaynak: TCMB

*TCMB gecelik borç alma ve borç verme faizinde her yılın son verisi esas alınmıştır.

3.Küresel Kriz Sonrasında TCMB'nin Para Politikası Uygulamalarının Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri

Bu bölümde, küresel kriz sonrasında TCMB'nin para politikası uygulamalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri; yıllık kredi büyüme oranı, kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı, yıllık mevduat büyüme oranı, mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, net bilanço pozisyonunun özkaynak içerisindeki payı, likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, aktive göre getiri karlılığı (ROA) ve ortalama öz kaynak karlılığı (ROE) gibi seçilmiş bankacılık göstergeleri üzerinden açıklanmıştır. Bu göstergeler, hem literatürde yapılan çalışmalarda yer alan göstergeler olması hem de bankacılık sektörünün gelişimini risk ve performans açısından ortaya koyan göstergeler olması nedeniyle

tercih edilmiştir. Tablo 3'te TCMB'nin para politikası uygulamalarında kullandığı politika araçları ile seçilmiş bankacılık göstergeleri arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Tablo 3: Bankacılık Sektörü Seçilmiş Göstergeleri

Gösterge	Kategori	Açıklama
Yıllık Kredi Büyüme Oranı	Temel Büyüklük	Yıllık kredi büyüme oranı, kredilerin bir yıldan ötekine yüzde değişimini göstermektedir.
Yıllık Mevduat Büyüme Oranı	Temel Büyüklük	Yıllık mevduat büyüme oranı, mevduatın bir yıldan ötekine yüzde değişimini göstermektedir.
Krediler/ Toplam Aktifler	Performans	Kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, toplam aktifler içerisinde kredilerin ağırlığını göstermektedir.
Mevduat/ Toplam Pasifler	Performans	Mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, toplam pasifler içerisinde mevduatın ağırlığını göstermektedir.
Ortalama Aktif Karlılığı (ROA)	Performans	Ortalama aktif karlılığı, banka varlıklarının ne derecede etkin kullanıldığını diğer bir ifadeyle kâr elde etme düzeylerini göstermektedir.
Ortalama Özkaynak Karlılığı (ROE)	Performans	Ortalama özkaynak karlılığı, bankaya koyulan sermayenin ne derece kârlı olarak kullanıldığını göstermektedir.
Takipteki Krediler/ Toplam Krediler	Risk	Toplam krediler içerisinde takipteki kredilerin payı, toplam krediler içerisinde takipteki kredilerin ağırlığını göstermektedir.
Net Bilanço Pozisyonu/Özkaynaklar	Risk	Net bilanço pozisyonunun özkaynaklar içerisindeki payı, banka özkaynaklarının döviz kuru riskine karşı yeterli olup olmadığını göstermektedir.
Likit Aktifler/ToplamAktifler	Risk	Likit aktiflerin toplam aktiflere oranı, bankanın likidite durumunu göstermektedir.

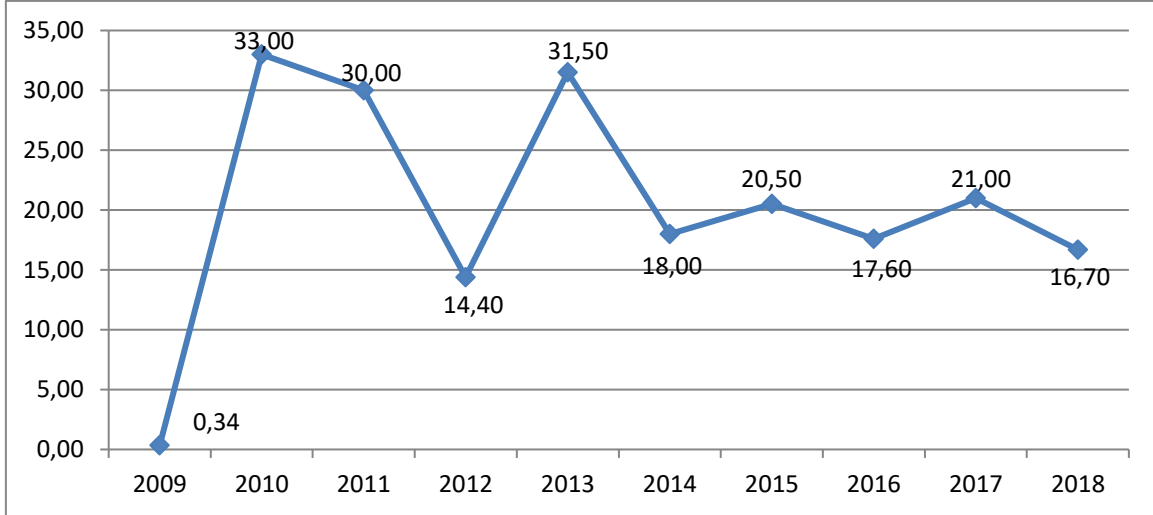
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1. Yıllık Kredi Büyüme Oranı

TCMB politika faizini düşürdüğünde bankaların fon maliyeti azalmakta ve bankaların kredi faiz oranları düşme eğilimine girmektedir. Kredi faiz oranlarındaki düşüşün bireylerin ertelenen tüketimlerini öne çekerek kredilere olan talebi artırması beklenmektedir. Diğer taraftan TCMB tarafından faiz koridoru ile bankalara borç alma ve borç verme koridorunu azaltmak suretiyle ya da zorunlu karşılık oranlarını düşürerek ellerindeki mevduatlardan daha fazla kredi kullandırabilmesi gibi politika araçları ile de kredilerin büyüme hızını etkileyebilmektedir.

TCMB'nin 2013 yılında politika faizini %4,5'e kadar düşürmesi neticesinde yıllık kredi büyüme oranında aynı yıl %31,5'lik bir artış yaşanmıştır. 2014 yılına geldiğimizde TCMB'nin politika faizini %10'a çıkartmasıyla kredilerdeki büyüme oranı %18 gibi daha sınırlı büyüdüğü görülmektedir. TCMB Para Politikası Kurulu 2015 yılında %7,5 olarak belirlediği politika faiz oranını 2016 yılında %8'e, 2018 yılında %24'e kadar çıkartarak 26 Temmuz 2019 tarihli para politikası kurulu toplantısına kadar 4 yıl üst üste politika faizini artırmıştır. Grafik 4'te görüleceği üzere 2015-2018 döneminde yıllık kredi büyüme oranlarındaki artış daha önceki dönemlerde görülen %30-33'lük büyümenin daha altında %16-21 aralığında gerçekleşmiştir. Böylece TCMB politika faizi aracı ile Türk bankacılık sektöründe yıllık kredi büyüme hızını daha kontrollü bir biçimde gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.

Grafik 4: Yıllık Kredi Büyüme Oranı (%)

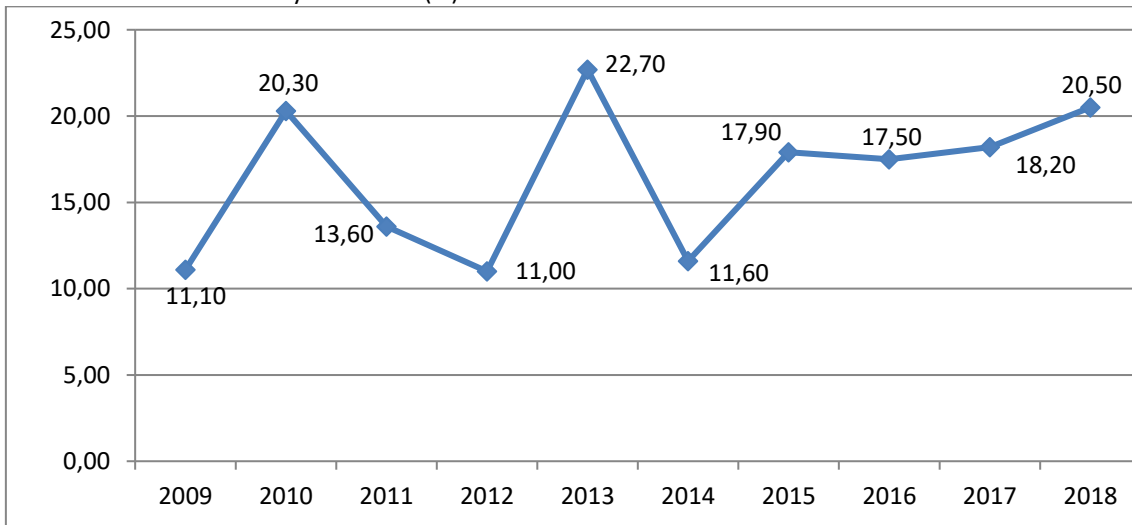
Kaynak: TBB

3.2. Yıllık Mevduat Büyüme Oranı

TCMB politika faizini yükselttiğinde bankaların fon maliyeti artmakta ve bankalar kredi faiz oranlarını yükseltme eğilimine girmektedir. Diğer taraftan politika faizinin yükselmesi ile mevduat faiz oranları da yükselecektir. TCMB'nin faizleri yükseltme kararı sonrası mevduat faizlerinin diğer yatırım araçlarına göre daha cazip olması durumunda ise bireylerin diğer yatırım araçlarını terk ederek mevduata yönelmesi ile mevduatın yıllık büyüme hızı artabilecektir.

Küresel kriz sonrasında yıllık mevduat büyüme oranı 2010 yılında %20,30'dan 2011 yılında %13,60'a gerilemesinde TCMB'nin politika faizini %7'den %5,75'e (Grafik 2) düşürmesinin etkili olduğunu görülmektedir. Diğer taraftan TCMB'nin politika faiz oranlarını 2015 yılından itibaren artırması ile mevduat büyüme oranı 2015 yılında %17,90, 2016 yılında %17,50, 2017 yılında %18,20 ve 2018 yılında %20,50 gibi genel olarak artan bir seyir izlemiştir. 2018 yılında döviz kurlarında yaşanan artışlar yıllık mevduat büyüme oranının aynı yıl artıran nedenlerden birisi olmuştur. Böylece TCMB politika faizi aracı ile özellikle kurlardaki artış nedeniyle yıllık mevduat büyüme hızını kontrollü ancak artan bir seyir içinde olmasında etkili olmuştur.

Grafik 5: Yıllık Mevduat Büyüme Oranı (%)

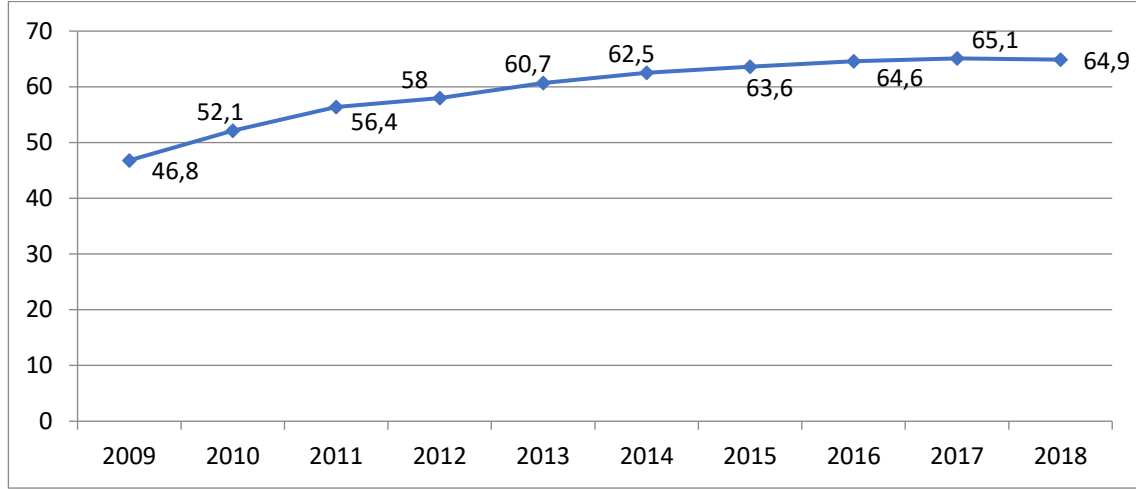
Kaynak: TBB

3.3. Kredilerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı

Kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı, toplam aktifler içerisinde kredilerin ağırlığını göstermektedir. Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü ülke ekonomisinin gelişiminin yanı sıra TCMB'nin uyguladığı para politikalarından etkilenebilmektedir. Türk bankacılık sektöründe aktif büyüklüğünde değişimin en temel nedenlerinden birisi de kredilerdeki değişimdir.

Grafik 2'den de görüleceği üzere 2009 yılından 2013 yılına kadar TCMB'nin politika faiz oranlarını düşürmesinin ardından bankaların kredi kullandırma maliyetleri azalmış, böylelikle bireyler kredilere daha ılımlı yaklaşmıştır. Diğer taraftan TCMB 2009 yılından 2013 yılına kadar TL ve YP zorunlu karşılık oranlarını artırarak bir dengeleme içine girmiştir. Kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı ise 2009 yılında yüzde 50'nin altında iken (%46,8) 2017 yılına kadar sürekli artarak %65,1'e ulaşmıştır. 2018 yılında ise kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı %64,9 olarak gerçekleşmiştir. TCMB hem politika faizi hem de zorunlu karşılıklar politikasıyla kredilerin toplam aktifler içerisindeki payında kontrollü bir artışın gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

Grafik 6: Kredilerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı (%)

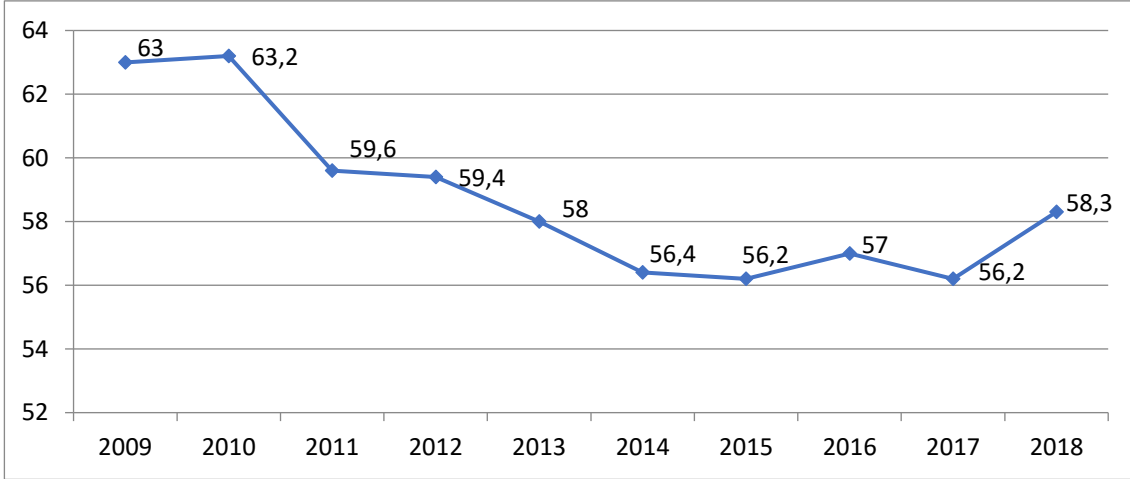
Kaynak: TBB

3.4. Mevduatın Toplam Pasifler İçerisindeki Payı

Mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, toplam pasifler içerisinde mevduatın ağırlığını göstermektedir. Diğer taraftan mevduat büyüklüğü bankacılık sektörünün yatırımlar için yaratabileceği kaynak miktarını göstermesi bakımından da önemlidir. Türk bankacılık sektörünün pasif büyüklüğü ülke ekonomisinin gelişiminin yanı sıra TCMB'nin uyguladığı para politikalarından da etkilenebilmektedir. Türk bankacılık sektöründe toplam yükümlülükler içerisinde en büyük kalemi mevduatlar oluşturmaktadır. TCMB'nin politika faizi bankaların mevduata verdikleri faiz oranının oluşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. TCMB politika faizini yükselttiğinde bankalar tarafından mevduata uygulanan faiz oranı yükselmekte, politika faizi düşürüldüğünde ise mevduat faizi de düşmektedir.

Küresel kriz sonrası TCMB'nin para politikası uygulamalarının da etkisiyle 2009 yılında %63 olan mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı politika faizinin 2013 yılına kadar sürekli düşmesinin de etkisiyle %58'e kadar gerilemiştir. Mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı 2014-2018 döneminde %56,4 ve %58,3 aralığında gerçekleşmiştir. Ekonomide özellikle son yıllarda yaşanan yavaşlamaya rağmen, TCMB politika faizinin 2014-2018 döneminde artan bir seyir izlemesi ile mevduatların toplam pasifler içerisindeki payının bu seviyelerde gerçekleşmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Grafik 7: Mevduatın Toplam Pasifler İçerisindeki Payı (%)

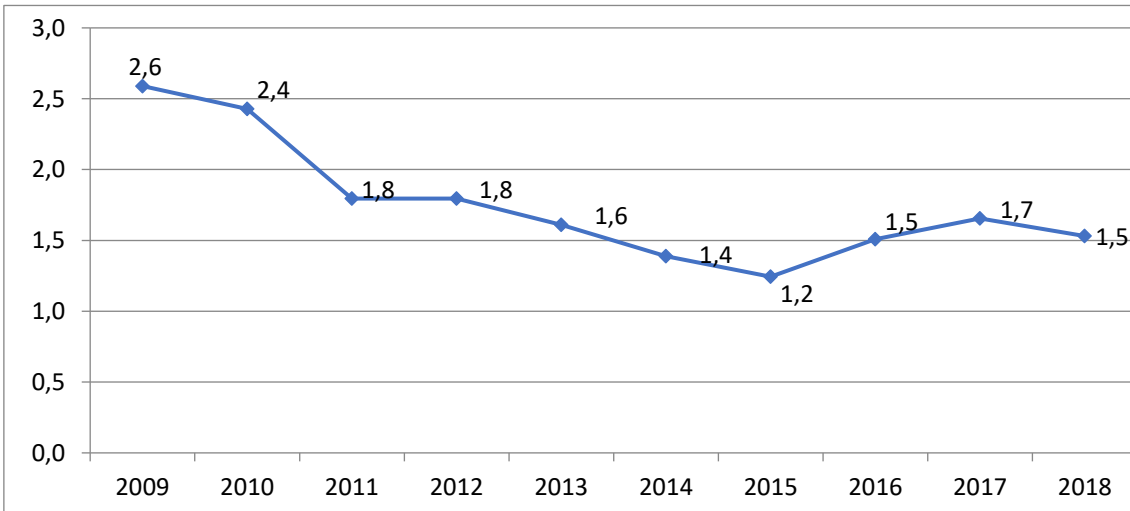
Kaynak: TBB

3.5. Ortalama Aktif Karlılığı (ROA)

Ortalama aktif karlılığı (ROA) bankacılık sektörünün net karının aktif toplamına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Hesaplama sonucunda çıkan değer arttıkça bankaların kar yaratma konusunda sağladığı başarı oranının yüksekliği söz konusudur. Bankacılık sektörünün ortalama aktif karlılığı, TCMB politika faizi, faiz koridoru ve zorunlu karşılık araçlarından etkilenebilmektedir. TCMB'nin kullandığı bu araçlar bankaların fona ulaşma maliyetini ve doğal olarak karlılığını etkileyebilecektir. Diğer taraftan Türk bankacılık sektöründe aktiflerin en büyük kalemini krediler oluşturmakta ve aktif kalemindeki değişimde belirleyici bir rol oynamaktadır. Kredilerin dönüşüm oranı azaldıkça aktif karlılığı da düşüş göstermektedir.

Küresel kriz sonrasında Türk bankacılık sektörü 2009 yılında toplam aktiflerinin %2,6'sı kadar kar üretebildiği görülmektedir. Diğer taraftan bu oranın 2015 yılına kadar sürekli olarak düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2015 yılından itibaren Türk bankacılık sektöründe fona ulaşma maliyetlerinin TCMB'nin para politikası uygulamalarına bağlı olarak artmasıyla (Grafik 2) bankaların karları azalmış ve ortalama aktif karlılığı 2015 yılında %1,2'ye düşmüş 2018 yılında ise %1,5 olarak gerçekleşmiştir. TCMB'nin politika araçları ile son yıllarda bankacılık sektörü aktif karlılığı performansının azalmasında etkili olduğu görülmektedir.

Grafik 8: Ortalama Aktif Karlılığı (ROA) (%)

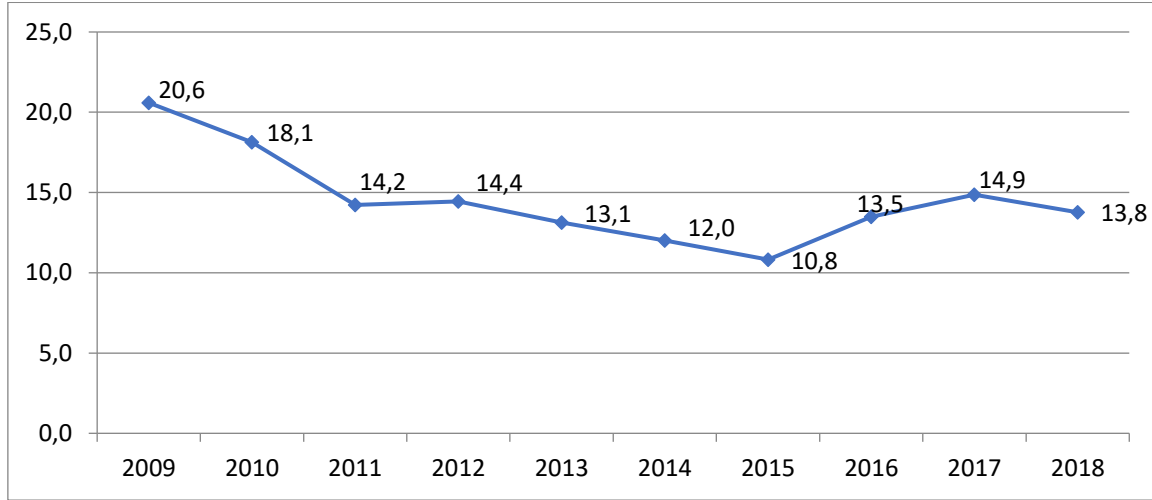
Kaynak: TBB

3.6. Ortalama Öz Kaynak Karlılığı (ROE)

Ortalama özkaynak karlılığı (ROE), bankacılık sektöründe banka ortaklarının toplam sermayeleri karşılığında ne kadar kar elde ettiklerini göstermektedir. ROE, net karın öz sermayeye oranıdır ve bankacılık sektöründeki yönetim performansını ortaya koyan gösterge olarak da ifade edilebilir. Bankacılık sektöründe bankaların yatırımları sonucunda ne kadar kazanç sağladıklarını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Ortalama özkaynak karlılığı oranının düşmesi bankacılık sektöründeki karın düştüğünün bir göstergesidir.

Küresel kriz sonrasında ortalama özkaynak karlılığı 2009 yılında %20,6 olarak gerçekleşmişken bu oran politika faizinin düşmesi, zorunlu karşılık oranlarının artmasının da etkisiyle 2013 yılında %13,1'e kadar gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle Türk bankacılık sektörü 2013 yılında özkaynaklarının %13,1'i kadar kar yaratabilmiştir. Genel olarak bakıldığında 2009-2018 döneminde Türk bankacılık sektörünün ortalama özkaynak karlılığının azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. TCMB, inceleme döneminde politika araçları ile (politika faizi, faiz koridoru, zorunlu karşılıklar) bankacılık sektörünün fona ulaşma maliyetini ve karlılık düzeyini etkilemiş ve bankacılık sektörü özkaynak karlılığı düşme eğilimine girmiştir.

Grafik 9: Ortalama Öz Kaynak Karlılığı (ROE) (%)

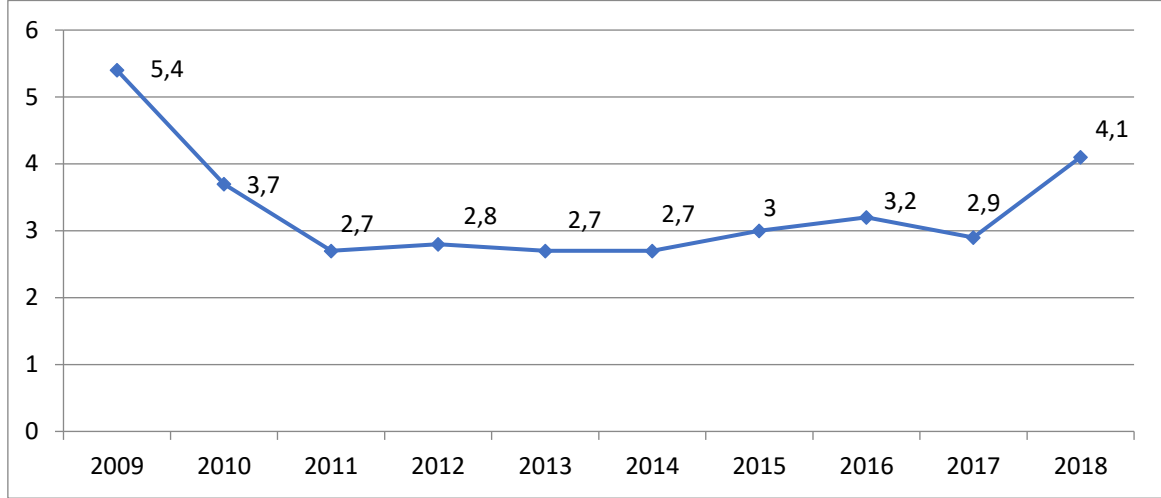
Kaynak: TBB

3.7. Takipteki Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı

Takipteki kredilerin toplam kredilere oranının yüksek olması bankacılık sektörü açısından bir probleme işaret ederken aynı zamanda bankacılık sektörünün sermayesini sınırlandırmaktadır. TCMB'nin diğer taraftan politika faizini yükseltmesi durumunda bankacılık sektörünün uygulayacağı kredi faiz oranları için belirleyici olmakta, bankaların fon maliyetini artırmakta ve faiz oranları yükselterek bireylerin borçlanma maliyetlerinin daha da artmasına yol açmaktadır. Bireylerin borçlanma maliyetlerinin artması bu kredilerin takibe dönüşmesi sonucunu kuvvetlendirebilecektir. Böylece bankacılık sektöründe takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı artabilecektir.

Küresel kriz sonrası 2009 yılında %5,4 olan takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı TCMB politika faizinin 2010 yılından 2013 yılına kadar sürekli düşmesiyle %2,7'ye kadar gerilemiştir. Ekonomide yaşanan yavaşlamanın yanı sıra, 2015 yılından itibaren TCMB'nin politika faiz oranlarını artırmasının da etkisiyle takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı 2016 yılında %3,2 iken 2018 yılında ise %4,1'e kadar yükselmiştir. TCMB politika araçları ile bankaların fona ulaşım maliyetlerini düşürdüğü ve bunun neticesinde kredilerin büyüme hızının arttığı dönemlerde, takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payının azalmasında etkili olmuştur.

Grafik 10: Takipteki Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (%)

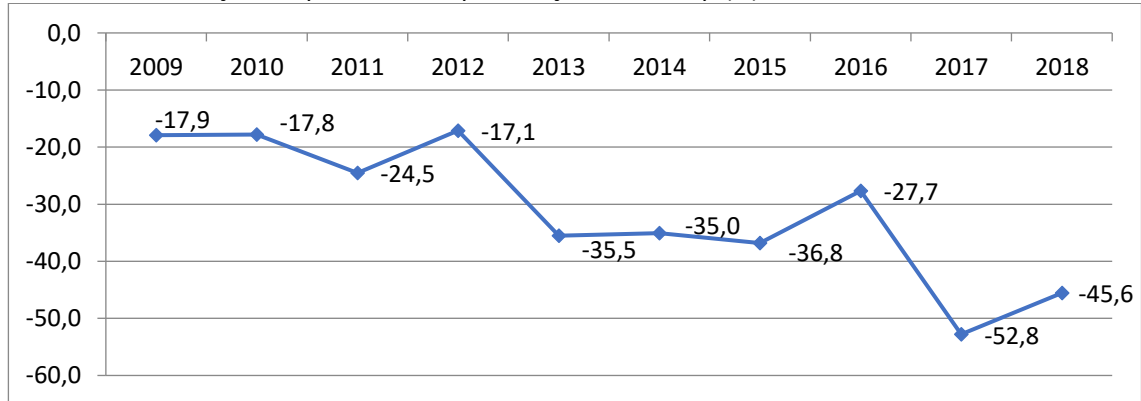
Kaynak: TBB

3.8. Net Bilanço Pozisyonunun Özkaynaklar İçerisindeki Payı

Net bilanço pozisyonunun özkaynaklar içerisindeki payı, banka özkaynaklarının döviz kuru riskine karşı yeterli olup olmadığını ortaya koyan göstergelerden biridir. Bu oranın yüksek olması bankacılık sektörü açısından açık pozisyon riskini göstermesi bakımından önemlidir. Bankaların net bilanço pozisyonu döviz kurlarının artmasından olumsuz etkilenmektedir. TCMB politika faizini düşürmesi durumunda döviz kurunun artma eğilimine girmesi suretiyle bu oran üzerinde etkili olabilmektedir.

Grafik 11'de görüleceği üzere küresel kriz sonrasında 2009 yılında net bilanço pozisyonunun özkaynaklara oranı -%17,9 iken 2011 yılında bu oran -%24,5'e yükselmiştir. 2013 yılından itibaren net bilanço pozisyonunun özkaynaklar içerisindeki payı -%35,5'e 2017 yılında ise -%52,8'e kadar yükselmiştir. Net bilanço pozisyonunun özkaynaklar içerisindeki payının artan bir eksi değer alması bankacılık sektörünün özkaynaklarının kur riskini karşılama noktasında yetersiz olduğunu diğer bir ifadeyle taşıdığı açık pozisyonu göstermektedir. Diğer taraftan TCMB'nin 2012 yılından itibaren uygulamaya başladığı Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) ile Grafik 1'de görüleceği üzere brüt döviz rezervlerinde önemli ölçüde bir artış sağlayarak olası kur dalgalanmalarına karşı bankacılık sektörünü korumayı amaçlamaktadır.

Grafik 11: Net Bilanço Pozisyonunun Özkaynaklar İçerisindeki Payı (%)

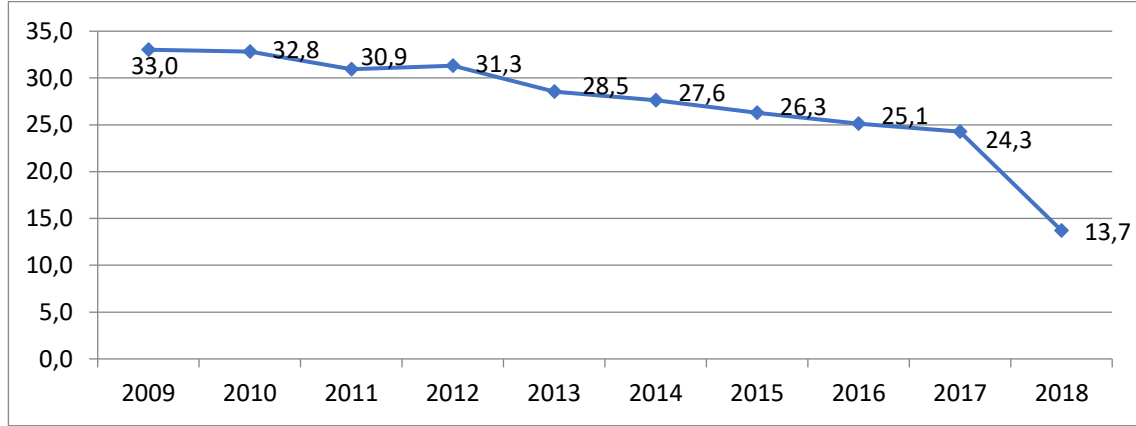

Kaynak: TBB

3.9. Likit Aktiflerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı

Küresel kriz sonrasında bankaların likit varlıklarının toplam aktifler içerisindeki payının bir likidite düzenleme aracı olarak takip edilmesi daha önemli bir hale gelmiştir. TCMB politika faizi ve zorunlu karşılıklar gibi politika araçlarında düşüş kararı vermesi bankaların likit kalma pozisyonundan uzaklaştırmakta ve kredi genişlemesinde etkili olabilmektedir. Kredilerde yaşanan büyüme sonucunda ise likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı düşme eğilimine girmektedir. Küresel krizden sonra 2009 yılında %33 olan likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, 2013 yılına kadar kredi büyüme hızındaki gelişmenin de etkisiyle %28,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2015 yılından itibaren ise politika faizinin TCMB tarafından artırılmasının da etkisiyle bankacılık sektöründe kredi kullandırım oranlarında azalmalar yaşanmış ve likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı 2014 yılında %27,6'ya, 2015 yılında %26,3'e, 2016 yılında %25,1'e, 2017 yılında %24,3'e ve 2018 yılında %13,7'ye kadar gerilemiştir. TCMB'nin faiz koridoru ve zorunlu karşılık gibi politika araçları ile küresel kriz sonrası bankacılık sektörünün fonlanmasına yönelik tedbirlerini 2010 yılından sonra kademeli olarak azaltması ve bankacılık sektörünün likit kalmak yerine daha fazla kredi vermek suretiyle karlılığı tercih etmesi neticesinde Türk bankacılık sektöründe likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı düşme eğilimine girmiştir.

Grafik 12: Likit Aktiflerin Toplam Aktifler İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TBB

4.SONUÇ

2008 küresel krizi, büyüklüğü ve karmaşıklığı artan finansal piyasalarda ortaya çıkan risklerin göz ardı edilmesi ve finansal düzenlemelerin yetersizliği gibi nedenlerle ortaya çıkmıştır. Küresel kriz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde farklı etkiler ve farklı maliyetler ortaya çıkarmıştır. 2008 küresel krizinin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırabilmek için gelişmiş ülke merkez bankaları trilyon dolarları bulan kurtarma paketleri hazırlamak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu kapsamda faiz indirimi yaparak küresel krizin yıkıcı etkilerini gidermeye yönelik genişlemeci bir para politikası uygulamışlardır. Gelişmiş ülke merkez bankaları geleneksel para politikaları ile fiyat istikrarını koruma hedefinin hem krizleri ortadan kaldırma hem de krizlerin oluşumunu ve yayılımını engelleme açısından yetersiz kalması sonucunda fiyat istikrarının yanında finansal piyasalarda yaşanan krizleri hızlı bir şekilde önleyebilmek için geleneksel olmayan para politikası araçlarını uygulamaya başlamışlardır. Gelişmiş ülke merkez bankalarının genişlemeci para politikası uygulamalarının neticesinde yaşanan likidite bolluğu, sermaye akımlarının gelişmiş ülkelere yönelmekte olan ülkelere yönelmesine yol açmıştır. Gelişmiş ülke merkez bankalarının para politikası kararları, sermaye akımlarının gelişmekte olan ülkelere yönelmesinde belirleyici olduğundan gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığının da artmasına yol açmıştır.

Küresel kriz öncesinde politika faizi aracılığıyla fiyat istikrarı hedefine yönelik para politikası uygulayan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası küresel krizden elde edilen deneyim ile finansal piyasalardaki aksaklıkların ülke ekonomilerine yüklediği maliyetlerden dolayı finansal istikrar hedefini de para politikası çerçevesine dahil etmiştir. TCMB, küresel kriz sonrasında daha önce uyguladığı politika faizine, zorunlu karşılıklar, faiz koridoru ve Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) gibi politika araçlarını da dahil etmiştir. Böylece TCMB faiz koridoru, rezerv opsiyon mekanizması (ROM) ve zorunlu karşılıklar gibi politika araçları ile finansal istikrar hedefine ulaşmayı amaçlamıştır. Çalışmada TCMB'nin para politikası uygulamalarının

Türk bankacılık sektörüne etkileri dokuz seçilmiş gösterge ile ele alınmıştır. Küresel kriz sonrası 2009-2018 döneminde TCMB'nin uyguladığı politika faizi, faiz koridoru, rezerv opsiyon mekanizması (ROM) ve zorunlu karşılıklar gibi politika araçları ile seçilmiş göstergeler arasındaki ilişki neticesinde elde edilen sonuçlar şunlardır;

- 2015 yılına kadar genel olarak artan bir seyir izleyen yıllık kredi büyüme hızı TCMB'nin politika faiz oranlarını bu yıldan itibaren artırmalarıyla azalan bir artış hızı göstermiştir. Yıllık kredi büyüme oranının azalmasında TCMB'nin zorunlu karşılık oranlarını artırmalarının da önemli bir rolü bulunmaktadır.
- 2014 yılına kadar genel olarak artan bir seyir gösteren yıllık mevduat büyüme hızı TCMB'nin politika faiz oranlarını bu tarihten itibaren artırmalarının da etkisiyle pozitif yönde bir artış hızı göstermiştir. Yıllık mevduat büyüme hızının olumlu yönde gelişim göstermesinde TCMB'nin zorunlu karşılık oranlarını indirmesinin de önemli bir rolü bulunmaktadır.
- 2018 yılına kadar kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı sürekli artan bir artış hızıyla gelişim göstermiştir. Kredilerin toplam aktiflerin artmasında belirleyici olduğu görülmüştür. 2009 yılında %50'nin altında gerçekleşen artış hızının 2018 yılına gelindiğinde %60'ın üzerine çıkmasında TCMB'nin politika faiz oranları ve zorunlu karşılık oranlarının da etkili olduğu görülmektedir.
- Küresel kriz sonrası TCMB'nin para politikası uygulamalarının da etkisiyle 2009 yılında %63 olan mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı, politika faizinin 2013 yılına kadar sürekli düşmesinin de etkisiyle %58'e kadar gerilemiştir. Mevduatın toplam pasifler içerisindeki payı 2018 yılında %58,3 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomide son yıllarda yaşanan yavaşlamaya rağmen, TCMB politika faizinin 2014-2018 döneminde artan bir seyir izlemesinin de etkisiyle mevduatların toplam pasifler içerisindeki payı %55-60 aralığında gerçekleşmiştir.
- 2009 yılında toplam aktiflerinin %2,6'sı kadar kar üretebildiği görülen Türk bankacılık sektöründe bu oranın 2015 yılına kadar sürekli olarak düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2015 yılı sonrasında ise Türk bankacılık sektöründe fona ulaşma maliyetlerinin TCMB'nin para politikası uygulamalarının da etkisi sonucunda artmasıyla bankaların karları azalmış ve ortalama aktif karlılığı 2018 yılında %1,5 olarak gerçekleşmiştir. TCMB politika araçlarının (politika faizi, faiz koridoru, zorunlu karşılıklar) son yıllarda bankacılık sektörü aktif karlılığı performansının azalmasında etkili olduğu görülmektedir.
- 2009-2018 döneminde Türk bankacılık sektörünün ortalama özkaynak karlılığının genel olarak azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. TCMB, küresel kriz sonrasında uygulamaya başladığı politika araçları ile (politika faizi, faiz koridoru, zorunlu karşılıklar) bankacılık sektörünün fona ulaşma maliyetini ve karlılık düzeyini etkilemiş ve Türk bankacılık sektöründe özkaynak karlılığı düşme eğilimine girmiştir.
- 2011 yılına kadar takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payı sürekli azalmıştır. 2015 yılından itibaren ise TCMB politika faiz oranlarının sürekli artmasının da etkisiyle takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payının artan bir ivme içinde olduğu görülmektedir.
- Net bilanço pozisyonunun özkaynaklar içerisindeki payı 2009 yılında -%17,9 iken 2013 yılında -%35,5'e ve 2018 yılında -%45,6'ya kadar yükselmiştir. Bu oranın artan bir eksi değer alması bankacılık sektörünün özkaynaklarının kur riskini karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. TCMB rezerv opsiyon mekanizması (ROM) ile brüt döviz rezervlerinde önemli ölçüde bir artış sağlayarak olası kur dalgalanmalarına karşı bankacılık sektörünü korumayı amaçlamaktadır.
- Küresel krizden sonra 2009 yılında %33 olan likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, 2015 yılından itibaren politika faizinin TCMB tarafından artırılmasının da etkisiyle bankacılık sektöründe kredi kullandırım oranlarının artış hızında yavaşlama yaşanmış ayrıca bankacılık sektöründe 2015 yılından sonra takipteki kredi oranlarında artışların yaşanmasının da etkisiyle likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı, 2015 yılında %26,3'e ve 2018 yılında %13,7'ye kadar gerilemiştir. TCMB politika araçları (faiz koridoru ve zorunlu karşılıklar) ile küresel kriz sonrası bankacılık sektörünün fonlanmasına yönelik tedbirlerini 2010 yılından sonra aşamalı olarak azaltmıştır. Bankacılık sektörü likit kalmak yerine daha fazla kredi vermek durumunda kalması ve takipteki kredilerin 2015 yılından sonra artış göstermesinin de etkisiyle Türk bankacılık sektöründe likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı düşme eğilimine girmiştir.

KAYNAKÇA

Alper, K., ve Tiryaki, S. T. (2011). Zorunlu karşılıkların para politikasındaki yeri (No. 1108). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.

- Akkan, A., Akay, H.K, ve Çınar, M., (2014), "Türkiye'de Para Politikalarının Risk Yüklenimleri Üzerindeki Etkileri" Uluslararası Yönetim ve İktisat ve İşletme Dergisi, C:10, ss,1-17.
- Arıcan, E. ve Yücememiş B.T., (2015), "Para politikaları ışığında Türk bankacılık sektörü genel değerlendirilmesi" [Erişim: 27 Temmuz 2019, <https://www.iav.org.tr/yonetim/dosya/makale/erisah-arican.pdf>]. İktisadi Araştırmalar Vakfı. S: 27, ss.60-65
- Başçı, E., ve Kara, H. (2011). "Finansal istikrar ve para politikası". İktisat İşletme ve Finans, 26(302), 9-25.
- Çetin, Müzeyyen. Özlem. (2016),"Türkiye cumhuriyet merkez bankası (TCMB) para politikası uygulamalarının gelişimi", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi C:8, ss.67-101.
- Demirhan, Banu (2013),"Türkiye'de Yeni Yaklaşım Çerçevesinde Para Politikalarının Finansal İstikrarı Sağlama Yönünde Uygulanması", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:15(2), ss.567-589.
- Duramaz, Selim ve Dilber, İlkay (2015),"Küresel Kriz Sürecinde Para Politikasında Yeni Bir Araç Olarak Faiz Koridoruna Genel Bir Bakış". Maliye Araştırmaları Dergisi, S:1(1), ss.1.
- Erer, E., Erer, D., Çayır, M., ve Altay, N. O. (2015),"TCMB, FED ve ECB Para Politikalarının Türk Bankacılık Sektörü Performansı Üzerindeki Etkileri: Markov Switching Yaklaşımı (2002-2013)", Maliye Finans Yazıları, S:24(3) ss.285-305.
- Ergin, A., ve Aydın, H. İ. (2017),"Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Bir Araç: Rezerv Opsiyon Mekanizması", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, S:7(1/1), ss.63-75.
- Eroğlu, İlhan (2018), "2008 Finansal Kriz Sonrası Yeni Riskler ve TCMB Yeni Para Politikaları", İlhan Eroğlu (Ed), Baki Demirel (Ed) ve Tolga Dağlaroğlu (Ed); Para - Kredi ve Kur Politikaları, Ekin Yayın evi, Bursa, ss.287-345.
- Ersoy, H. ve Işıl, G. (2016),"Küresel Kriz Sonrası Merkez Bankası Para Politikaları ve Finansal Sistem Üzerine Etkileri", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:15, ss.349-374.
- Işık, Sefa. (2015), 2008 Küresel Ekonomik Krizi Sonrası Türkiye'de Uygulanan Yeni Para Politikası Stratejisi ve Sonuçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İçellioglu, Cansu. Şarkaya. (2017),"Finansal İstikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Para Politikası Stratejisi- Financial Stability and Monetary Policy Strategy of The Central Bank of The Republic of Turkey", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:9 ss.20-38.
- Kara, A. H. (2012). Küresel kriz sonrası para politikası. TCMB Çalışma Tebliği, 1217.
- Mehmet, K. A. R. A., ve AFSAL, M. Ş. (2018) Türkiye'de Finansal İstikrara Yönelik Uygulanan Para Politikası Araçlarının Etkinliği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, S: 7(3), ss.1822-1847.
- Özatay, F. (2011). Merkez Bankası'nın yeni para politikası: İki hedef üç ara hedef - üç araç. İktisat, İşletme ve Finans , S:26(302), ss:27-43.
- Özçam, A, (2018). TCMB'nın Para Politikası ve Politika Faizinin Kredi Faizleri Üzerindeki Etkisi, İİBF, (Erişim: 04 Ocak 2019, http://iibf.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/ikt_ekonomnotlari1.pdf).
- Serel, A., ve Bayır, M. (2013), "2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, S:11(19), ss:59-80.
- Serel, A., ve Özkurt, İ. C. (2014), " Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, S:12(22), ss:56-71.
- Şentürk, M., Kayhan, S., ve Bayat, T. (2016),"Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", Ömer Halis demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S:9(3), ss:147-160.
- TCMB, (2009-2017), Yıllık Raporu 2009, Ankara, TCMB Yayınları.
- TCMB (2018), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri, TCMB Yayını, Ankara.
- Tunalı, H., ve Yalçınkaya, Y. (2016). Geleneksel Olmayan Para Politikası Uygulamasında Enflasyon İle Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, S: 66(2), ss.61-112.
- Vural, Umut. (2013),Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB İletişim Ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Yıldırım, Durmuş Çağrı (2017), "Para Politikası Uygulamaları", Erdoğan, Seyfettin (Ed.) ve Gedikli, Ayfer (Ed.); Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü, 1. basım, Umut Tepe Yayınları: İstanbul
- Yurdabak, Kamil (2015), 2008 Küresel Kriz Sonrası Merkez Bankacılığında Politika Değişimi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Analizi

Öğr. Gör. Uğur EYİDİKER¹

Öğr. Gör. Yeşim CAN²

¹Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ugur.eyidiker@klu.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
yesimcan@klu.edu.tr

Özet: Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi, sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olmak üzere gönüllü katılım esasına dayalı olarak 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 2017 yılında 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nda yapılan değişiklikle Otomatik Katılım Sistemi’ne geçiş yapılmış ve sistem hem zorunlu hem de gönüllülük esasına dayalı bir durum almıştır. Otomatik katılımı gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi’nden farklı olarak katılımcı üst yaş sınırı 45 olarak belirlenmiştir. Sistemin mikro amacına uygun biçimde; hem yıllarca gönüllü katılım hem de zorunlu katılım ile bireyler tasarruf yapmaya yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Ülkenin ekonomik durumu, nüfus yapısı, finansal hizmetlere erişimde bilgi eksikliğinin olması gibi nedenlerle sistemdeki katılımcıların profilleri farklılık göstermektedir. Çalışmada, Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) verilerinden yararlanılarak katılımcıların demografik özellikleri incelemeye alınmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine, yaşlarına, yaşadıkları il ve ilçelere göre, incelenen yıllar arasındaki değişimler gözlenmeye çalışılmış ve otomatik katılımdan sonraki dönemde de katılımcı hareketleri çalışma kapsamına alınarak analiz edilmiştir. Sonuçta, katılımcıların demografik özelliklerine göre gönüllü bireysel emeklilik ve otomatik katılım sistemlerine girişte ve devam durumlarında farklılıklara rastlanmıştır. Bu demografik farklılıklar nedeniyle bireylerin sistemdeki tasarruf eğilimleri de değişiklik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Otomatik Katılım, Demografik Özellikler

Analysis of Demographic Characteristics of Participants of the Private Pension System in Turkey

Abstract: Private Pension System was set to take effect as of 2003 to operate on a voluntary basis in order to supplement the existing public social security system. Along with the amendment made in 2017 on the Private Pension Savings and Investments System Law no. 4632 of Turkey, Automatic Participation System was launched, and hence, the system acquired both a compulsory and a voluntary nature on the basis of participation. In Automatic Participation System, maximum age limit was designated as 45 years to be deemed eligible for participation unlike the Private Pension System. The system, in compliance with its micro goal, seeks to urge individuals to increase their savings for years ahead both through voluntary participation and compulsory participation. Profiles of participants of the system vary on grounds of the country’s economic situation, population structure and lack of sufficient knowledge on access to financial services. This study attempted to analyze demographic characteristics of participants through the use of data retrieved from Pension Monitoring Center of Turkey. The study tried to address the changes between years selected for the research on the basis of gender, age, province of residence of participants, and also the actions of participants in the period after the launch of automatic participation were included and reviewed within the scope of this study. In conclusion, it was observed that there were differences in participant choices as to whether to enter into and/or to continue to remain in the private pension system and automatic participation system on the basis of demographic characteristics of participants. Besides, by virtue of demographic differences of participants, the propensity of individuals to save varies under the system.

Key Words: Private Pension System, Automatic Participation, Demographic Characteristics

1. GİRİŞ

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin aktif çalışma yaşamlarında tasarruf etmelerini, bu tasarrufların uzman portföy yöneticileri tarafından profesyonel olarak yönetilmesini ve emeklilik dönemlerinde ek gelir elde etmelerini sağlayan bir sistemdir. Dünyada bazı ülkelerde kamu sosyal güvenlik sisteminin yerine gelen bireysel emeklilik sistemi, Türkiye gibi bazı ülkelerde ise tamamlayıcı olarak yer almaktadır. Bireysel

Emeklilik Sistemi katılımcıların küçük ve dağınık tasarruflarını finansal piyasaya aktarmalarında önemli bir araç olup katılımcı sayısının, yatırım ve fon tutarının yükselmesi ile finans piyasalarının gelişmesini ve derinleşmesini sağlamaktadır.

Emeklilik sistemlerinin piyasa ve bireyler açısından birçok amacı vardır. Bireylerin ana hedefleri; tüketimin yumuşatılması ve sigortalanmasıdır. Hükümetlerin ana hedefleri ise, yoksulluğun azaltılması ve gelirin yeniden dağıtılmasıdır. Emeklilik tasarımı; nesil ve cinsiyet dâhil olmak üzere emek piyasasını, ekonomik büyümeyi, gelir ve riskin dağılımını etkiler (Barr ve Diamond, 2008: 3). Bu hedefler doğrultusunda; sistemde yer alan katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitimi, yaşadığı il, mesleği, medeni durumu, sosyal güvenlik ve gelir durumu gibi sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik özellikleri, sadece sisteme katılımlarını değil düzenli katkı oranlarını da etkileyebilir (Savaş vd., 2010: 125).

Literatürde bireysel emeklilik ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır ancak katılımcı profilini analiz eden çalışmaya çok fazla rastlanamamıştır. Örneğin; Şahin ve arkadaşları 2010 yılındaki çalışmalarında, Türkiye Bireysel Emeklilik Sistemi'ni cinsiyet perspektifinden incelemişlerdir. Sistemin katılımcı profilinin gelişimi için 2004 yılından 2008 yılına kadar Bireysel Emeklilik Sistemi İlerleme Raporlarından elde edilen verileri kullanarak analiz etmişlerdir. Yazarlar Emeklilik Gözetim Merkezi'nden elde ettikleri katılımcılara ait cinsiyet, yaş, meslek, il, sosyal güvenlik, medeni durum, eğitim, gelir ve katkı payı verilerini değerlendirdiklerinde; katkı paylarında cinsiyet farkının olmadığı, cinsiyete bakılmadan katılımcıların orta ve üst düzey gelire sahip olduğu, eğitim düzeyi, gelir veya yaş arttıkça katkı payının arttığı, medeni durum ve il dışındaki tüm faktörlerin kadınlar için önemli olduğu sonuçlarını çıkarmışlardır.

Yemez ve Akdoğan (2019) ise çalışmalarında, tüketicilerin bireysel emeklilik sistemi satın alma niyeti ve satın alma davranışlarının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemişlerdir. Bu amaçla Sivas ili şehir merkezinde yaşayan, kolayda örnekleme yoluyla belirlenmiş 18 yaşından büyük, 430 banka müşterisiyle, yüz yüze anket yöntemiyle verileri toplamışlardır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, Bireysel Emeklilik Sistemi Satın Alma Niyeti değişkeninin müşterisi olunan banka türü ve aracı türü gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini diğer tüm değişkenlere göre bir farklılık göstermediğini bulmuşlardır. Bireysel Emeklilik Sistemi Satın Alma Davranışı değişkeninin de aylık gelir, meslek türü, müşterisi olunan banka türü, aracı türü ve sahip olunan bireysel emeklilik sayısı gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Ancak cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık gelir, eğitim düzeyi ve diğer aile bireylerinin bireysel emeklilik sahipliği gibi değişkenlere göre ise anlamlı bir farklılık göstermediğini ayrıca yüksek gelir grubundaki bireylerin bireysel emeklilik satın alma konusunda daha düşük gelir grubundakilere göre istekli oldukları sonuçlarına ulaştıklarını ifade etmişlerdir.

Bu çalışma; yıllar içerisinde bireysel emeklilik sistemine giriş yapan, devam eden veya çıkan katılımcıların demografik özelliklerini Emeklilik Gözetim Merkezi verilerine dayanarak incelemektedir. Çalışmanın alan yazınına bu konuda katkı sağlayacağı, bireysel emeklilik şirketlerinin satış ve pazarlama stratejilerine fikir vereceği düşünülmektedir.

2. TÜRKİYE'DEKİ BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir (4632 sayılı Kanun, Mad.1).

2.1. Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Gelişimi ve Özellikleri

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu; 7 Ekim 2001'de yürürlüğe girmiştir ve 27 Ekim 2003'te ilk emeklilik planlarının onaylanması ile birlikte sistem faaliyete geçmiştir. 2001 yılından 2019 yılına kadar katılımcıları en çok etkileyen gelişmeler; devlet katkısı uygulaması ve otomatik katılım sistemidir. 29 Haziran 2012 tarihinde 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1 Ocak 2013 tarihi itibarı ile vergi matrahından indirim yolu ile kullanılan vergi avantajı uygulaması kaldırılarak devlet katkısı sistemi yürürlüğe girmiştir. 10 Ağustos 2016 tarihinde ise, 6740 sayılı

Resmi Gazete’de yayımlanan ve 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile işverenlerin çalışanlarını otomatik olarak bir emeklilik planına dahil etmesine ilişkin esaslar düzenlenmiştir (Emeklilik Gözetim Merkezi [EGM], 2019, www.egm.org.tr). 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS) ile birlikte işverenler; Türk vatandaşı veya 29/5/2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamında olup kırk beş yaşını doldurmamış olanlardan; 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (c) bentlerine göre çalışmaya başlayanlar ile 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20’nci maddesi kapsamında kurulmuş olan sandıkların iştirakçisi olarak çalışmaya başlayanları Kanun hükümlerine göre düzenlediği bir emeklilik sözleşmesiyle emeklilik planına dâhil etmek zorundadır (4632 sayılı Kanun, Ek Madde 2).

Sistemdeki katılımcılar lehine belirlenen ve uygulamaya konulan kanunlar veya değişiklikler; katılımcıların sisteme giriş yapmasını veya sistemde tasarruf etmeye devam etmesini etkilemektedir. Sistemdeki katılımcıların sayılarında, katkı paylarında veya gönüllü katılım ile otomatik katılım tercihlerinde yaklaşık 16 yıl boyunca değişiklikler yaşanmıştır. Ancak sonuca bakıldığında yani katılımcı sayısına ve sistemin fon büyüklüğü incelendiğinde; Bireysel emeklilik sisteminin hala istenen sayılara ulaşamadığı ve fon getirilerinde beklenen getirilerin elde edilemediği açıktır.

Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Türkiye’de sürdürülebilir olması, güvenilirliğinin artması ve doğal olarak atılımcı sayısının ve yatırım tutarlarının yükselmesi için daha çekici özelliklerinin de olması gerekmektedir.

Bireysel Emeklilik Sistemi’nin genel kuralları ve kanun maddeleri ile gönüllü ve otomatik katılım özellikleri dikkate alınarak, bireylerin sisteme giriş yapmalarını ve sistemde devam etmelerini sağlayan cazip özellikler ile bireylerin sistemden caymasına ve çıkmasına neden olan cazip olmayan özellikler maddeler halinde aşağıda verilmektedir.

Bireyler Açısından Sistemin Cazip Özellikleri:

- 1- Sistem bireyleri birikim yapmaya teşvik eder.
- 2- Bireylerin küçük tasarruflarının uzman portföy yöneticileri tarafından değerlendirilmesini sağlar.
- 3- Bireylerin tasarruflarıyla hisse senedi fonu, altın fonu, likit fon gibi farklı yatırım araçlarını kullanmasını sağlar.
- 4- Bireyler, fon dağılımlarını kısıtlı da olsa (yılda 6 kez) değiştirebilirler.
- 5- Bireysel emeklilik firmalarının emeklilik planlarında farklı olarak sunulmuş olan 24 saat ambulans hizmeti, psikolog hizmeti, hobi eğitimlerinde indirim vb. ek avantajlardan bireylerin yararlanmalarına olanak verir.
- 6- Her yatırılan katkı payı için yatırılan %25 devlet katkı payı bireylerin toplam birikimini artırır.
- 7- Birden fazla gönüllü bireysel emeklilik sözleşmesine sahip olan birey, birinden emekli olma şartını taşıması durumunda diğerinden de aynı şartlarla emekli olma hakkını kullanabilir.
- 8- Emekli olma hakkı kazanıldığında, birey birikimlerini isterse tek seferde veya emekli maaşı gibi aylık olarak alabilir.
- 9- Gönüllü bireysel emeklilikte aylık tasarruf tutarı belli sayıda istenildiği zaman emeklilik planı dâhilinde değiştirilebilir.
- 10- Gönüllü bireysel emeklilikte katkı payı ödemeye yani tasarruf yapmaya ara verilebilir.
- 11- Gönüllü bireysel emeklilikte sisteme girişte başlangıç fonu adı altında başlangıçta belli bir tutar sisteme aktarılabilir veya süreçte ek ödemeler yapılabilir.
- 12- Gönüllü bireysel emeklilikte sözleşmenin bulunduğu emeklilik şirketi bireyin talebiyle değiştirilebilir.
- 13- Gönüllü bireysel emeklilikte ayrı şirketlerdeki bireysel emeklilik hesapları birleştirilebilir.

- 14- Gönüllü bireysel emeklilik sistemi sosyal güvencesi olmayan bireylere ve özellikle ev kadınlarına emeklilik fırsatı verir.
- 15- Gönüllü bireysel emeklilik sisteminde yabancı uyruklu bireyler de sistemde tasarruf yapabilir.
- 16- Otomatik Katılım Sistemi'nde (OKS) giriş aidatı ve yönetim gideri kesintisi bulunmamaktadır.

Bireyler Açısından Sistemin Cazip Olmayan Özellikleri:

- 1- 10 yılı doldurmadan sistemden çıkılması durumunda yatırılan tutarın getirisi üzerinden yapılan vergi kesintisi yüksektir.
- 2- Gönüllü bireysel emeklilik sisteminde emeklilik şirketi, katılımcının sisteme ilk kez katılması sırasında ve yeni bir bireysel emeklilik hesabı açtırması halinde giriş aidatı talep edebilir.
- 3- Gönüllü bireysel emeklilik sisteminde emeklilik şirketi, yönetim gideri kesintisi yapabilir.
- 4- Sistemde fon varlıkları veya fon gelirleri üzerinden belli oranlarda fon işletim masrafı kesintisi yapılmaktadır.
- 5- Portföy yönetim şirketlerinin fonları iyi yönetememesi durumunda istenen getiri sağlanamayabilir.
- 6- Sistemde ödemeye ara verilebilir ancak ara verme süresi boyunca katılımcının birikiminden ek yönetim gideri kesintisi alınabilir.
- 7- Sistemde devlet katkısı hesabındaki tutarın tamamına hak kazanılabilmesi için emeklilik, vefat ve maluliyet hallerinden birinin yaşanması gerekir.
- 8- BES hakkında tam bilgi vermeyen, örneğin kesintiler ile ilgili bilgileri paylaşmayan bireysel emeklilik araçları ve banka çalışanları sistemde görev yapmaktadır.
- 9- Türkiye'de BES fon büyüklüğünün yüksek olmaması nedeniyle hem kesintiler yüksektir, hem de fon getirileri istenildiği gibi değildir.
- 10- Bireylerin diğer yatırım araçları konusunda BES'ten daha fazla bilgisi vardır. BES'in tam bilinmemesi güveni azaltmaktadır.
- 11- Otomatik katılımda birey istediği tutarı değil, prime esas kazancın %3'ünü sisteme aktarabilir.
- 12- Otomatik katılım sisteminde emeklilik planı değişikliğine birey kendisi karar verememektedir.
- 13- Otomatik katılım sisteminde birey emeklilik şirketi değişikliğine kendisi karar verememektedir.
- 14- Otomatik katılım sisteminde başlangıç fonu veya ek ödeme gibi ekstra tasarruf edebilme seçeneği bulunmamaktadır.

Bireyler için Bireysel Emeklilik Sistemi'nin cazip özellikleri daha da artırılmalı, cazip olmayan özellikleri ise pozitif sonuç yaratacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

3. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde; katılımcı sayıları, otomatik ve gönüllü katılımda bireysel emeklilik sözleşme sayıları ile katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek dağılımları gibi unsurlar incelenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre sistemde devam etme veya ayrılma sayıları ayrıca ikamet yerlerine göre en fazla katılımcının bulunduğu iller hakkında da bilgiler verilmektedir.

3.1. Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Analizi

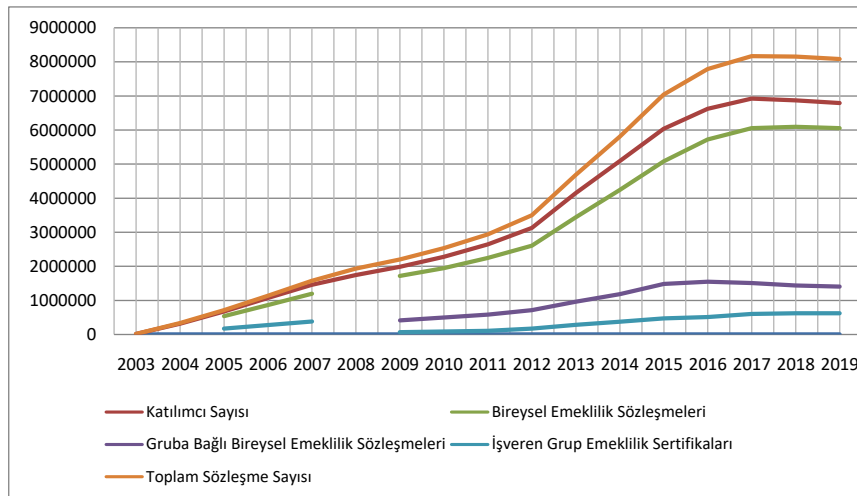
Türkiye'de gönüllü bireysel emeklilik sistemi 2003 yılında yürürlüğe girmiştir ve hala devam etmektedir. Bireyler gelirlerinin tüketmedikleri kısmının tamamını veya belli bir oranını sistemde farklı finansal araçlarda değerlendirebilmektedirler. Gönüllü katılım olması nedeniyle katılımcı aynı şirketten veya başka emeklilik şirketinden istediği kadar bireysel emeklilik sözleşmesine sahip olabilir. Buradaki tek kısıt katılımcının tasarruf etmek istediği tutardır. Bu nedenle sistemde katılımcı sayısından çok sözleşme sayısı bulunmaktadır.

Emeklilik Gözetim Merkezi'nden edinilen bilgilere göre 20 Eylül 2019 tarihi itibarıyla 6.800.067 kişi gönüllü bireysel emeklilik sisteminde katılımcı olarak yer almaktadır ve sistemde toplam fon büyüklüğü 106,6 milyar TL'dir. Gönüllü sistemde 6.063.107 adet bireysel sözleşme, 1.406.284 adet gruba bağlı bireysel sözleşme ve 620.799 adet işveren grup emeklilik sertifikaları olmak üzere toplam 8.090.190 adet sözleşme bulunmaktadır.

Grafik 1, gönüllü bireysel emeklilik sistemindeki katılımcı ve sözleşme sayılarının 2003-2019 yılları arasındaki trendi hakkında bilgi vermektedir.

Grafik 1'den de açıkça görülebildiği üzere, gönüllü bireysel emeklilik sistemindeki toplam sözleşme sayısı katılımcı sayısının üzerinde bulunmaktadır. Bu durum sistemdeki katılımcıların bazılarının birden fazla sözleşmesi olduğunu doğrulamaktadır. 2003 yılından 2017 yılına kadar bir önceki yıla göre her zaman artış gösteren katılımcı ve sözleşme sayıları, 2017 yılından 2018 yılına geçişte düşüş göstermiştir. Bunun nedeni Türkiye'de 1 Ocak 2017 tarihinde Otomatik Katılım Sistemi'ne geçiş yapılmasıdır.

Grafik 1: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcı ve Sözleşme Sayıları (2003-2019)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 25/09/2019. (2019 yılı için 13/09/2019 tarihli veri kullanılmıştır.)

2017 yılında gönüllü katılımcı sayısı 6.924.945 kişi iken 2018 yılında bu sayı 49.059 kişi azalarak 6.875.886 kişi olmuştur. Sistemde genel olarak her yıl bir önceki yıla göre gönüllü katılımcı sayısı minimum %10 artarken 2017 yılında bir önceki yıla göre gönüllü katılımcı sayısı sadece %4 artış göstermiş, hatta 2018 yılında bu oran %1 azalışla gerçekleşmiştir. 2003 ve 2019 yılları arasında bir önceki yıla göre gönüllü katılımcı sayısının en fazla arttığı yıllar; sistemin ilk yılları olan sırasıyla 2004, 2005 ve 2006 yılları olurken en düşük olduğu yıllar ise; otomatik katılım sisteminin kabul edildiği ve faaliyete geçtiği 2016, 2017 ve 2018 yılları olmuştur.

Bunun yanı sıra 2017 yılında gönüllü sistemde toplam sözleşme sayısı 8.169.198 adet iken azalarak 2018 yılında 8.155.521 adet olmuştur. 2018 yılında bir önceki yıla göre sözleşme sayısının azalışı gruba bağlı bireysel emeklilik sözleşmelerinden kaynaklanmış, bireysel emeklilik sözleşmeleri ve işveren grup emeklilik sertifikalarının sayısı ise artmıştır. Sistemde genel olarak her yıl bir önceki yıla göre gönüllü katılımda bireysel emeklilik toplam sözleşme sayısı minimum %11 artarken 2017 yılında bir önceki yıla göre toplam sözleşme sayısı sadece %5 artış göstermiştir. 2003-2019 yılları arasında bir önceki yıla göre toplam sözleşme sayısının en fazla arttığı yıllar; sistemin ilk yılları olan sırasıyla 2004, 2005 ve 2006 yılları iken en düşük olduğu yıllar ise; yine katılımcı sayısında olduğu gibi otomatik katılım sisteminin kabul edildiği ve faaliyete geçtiği 2016, 2017 ve 2018 yıllarıdır.

Gönüllü Bireysel Emeklilik Sisteminde katılımcılarının yaş dağılımını gösteren Tablo 1'de en dikkat çeken verilerden biri, 2003 yılından 2014 yılına kadar her yıl 25-34 yaş arası katılımcı sayısının diğer katılımcı yaş dağılımlarına göre yüksek, ancak 2014 yılından sonra 35-44 yaş arası katılımcı sayısının diğer katılımcılara

göre yüksek olmasıdır. 2014 yılındaki bu kırılmanın, 2013 yılında yürürlüğe giren devlet katkısı sistemi nedeniyle gerçekleştiği öngörülebilir.

Ayrıca tablo Türkiye’de gönüllü bireysel emeklilik sistemine en fazla 25-44 yaş arasındaki bireylerin giriş yaptığını da göstermektedir. Hatta incelenen yıllar arasında, genç nüfusun yüksek olduğu ama zamanla orta yaş grubunun giderek yükseldiği ülkemizde; 45-55 yaş arası gönüllü katılımcı sayısının her yıl 25 yaş altı katılımcı sayısından fazla olduğu da görülmektedir. Yıllar itibarıyla bu oran giderek artmış, 2018 yılında aradaki kat sayı 4,83’ e çıkmıştır. Bu durum Türkiye nüfusunun giderek yaşlandığının açık bir göstergesiyken, genç bireylerin de geleceğe yönelik tasarruf yapmadığını veya tasarruf aracı olarak bireysel emeklilik sistemini tercih etmediğini ortaya çıkaran bir veridir. Gençlerin 56 yaşına kadar tasarruf yapabileceği, yatırıma yönlendirilen katkı paylarının daha uzun süre sistemde kalabileceği ve emeklilik yatırım fonlarının uzun vadede daha iyi gelişebileceği ile getirilerinin yükselebileceği düşünülerek gönüllü bireysel emeklilik sistemine gençlerin katılımın daha cazip hale getirilmesi için çalışmalarının yapılması önemlidir.

Tablo 1: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Yaş Dağılımı

Yıllar	25 yaş altı	25-34 yaş	35-44 yaş	45-55 yaş	56 yaş ve üzeri	Toplam
2003	827	5.342	4.998	3.723	355	15.245
2004	27.323	132.011	106.193	44.593	4.137	314.257
2005	54.480	273.557	222.494	103.172	12.439	666.142
2006	80.185	428.632	360.283	177.769	26.781	1.073.650
2007	106.925	579.060	485.578	246.928	39.213	1.457.704
2008	122.129	687.539	581.450	302.390	51.846	1.745.354
2009	130.082	768.511	662.383	361.400	65.946	1.988.322
2010	136.970	869.568	755.898	433.448	85.594	2.281.478
2011	155.800	986.991	880.952	503.097	112.737	2.639.577
2012	185.576	1.137.892	1.058.646	594.389	142.530	3.119.033
2013	261.036	1.436.453	1.399.488	816.906	213.073	4.126.956
2014	318.912	1.678.583	1.718.002	1.048.712	298.450	5.062.659
2015	370.127	1.897.073	2.036.921	1.287.595	412.436	6.004.152
2016	401.934	1.971.717	2.250.824	1.473.121	528.163	6.625.759
2017	393.491	1.927.972	2.349.778	1.626.328	625.046	6.922.615
2018	351.532	1.792.975	2.319.899	1.701.181	710.299	6.875.886

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/Erişim> Tarihi: 25/09/2019

Tablo 2, gönüllü bireysel emeklilik sistemine en fazla katılım sağlayan 20 ili göstermektedir. Gönüllü katılımda en yüksek katılımcı sayısı; metropol kentler İstanbul, Ankara ve İzmir’den sonra sırayla Antalya, Bursa ve Kocaeli illerinde bulunmaktadır. Tablodan görüleceği üzere, katılımcı sayısının yüksek olduğu iller genelde Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer almaktadır.

Tablo 2: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının İllere Göre Dağılımı

İller	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.08.2019
İstanbul	1.869.767	1.966.262	1.921.622	1.895.039
Ankara	611.931	633.408	629.234	618.369
İzmir	471.503	481.309	478.612	471.182
Antalya	280.419	286.604	286.744	286.004
Bursa	260.406	278.868	275.998	270.673
Kocaeli	173.240	184.586	180.811	177.045
Adana	175.756	179.171	174.893	171.436
İçel	139.667	146.050	145.612	144.284
Muğla	134.037	137.687	137.214	135.601

Konya	126.518	132.424	135.862	135.402
Denizli	102.929	108.638	108.389	107.045
Manisa	102.062	107.271	108.838	107.272
Balıkesir	101.109	104.952	105.006	104.139
Aydın	101.182	105.687	106.586	106.609
Tekirdağ	91.602	93.824	91.610	89.711
Hatay	90.589	95.583	95.751	95.375
Gaziantep	91.050	95.637	96.581	95.827
Kayseri	85.728	90.305	91.314	90.864
Samsun	89.992	92.866	91.706	90.095
Eskişehir	85.101	91.754	90.583	88.819

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/Erişim> Tarihi: 25/09/2019. (Katılımcı sayısı bakımından en yüksek ilk 20 il incelemeye alınmıştır.)

Gönüllü bireysel emeklilikte, son dört yıl boyunca ilk yirmi ilde katılımcı sayısında en yüksek artış olan il %7,02 ile Konya ilidir. Ağustos 2019 ile Aralık 2018 arasındaki değişim incelendiğinde ise, katılımcı sayısındaki en yüksek ve incelenen iller arasında tek artış %0,02 ile Aydın ilinde gerçekleşirken en yüksek düşüş %2,08 ile Kocaeli ilinde gerçekleşmiştir.

Gönüllü bireysel emeklilik sisteminde yaşlara ve illere göre katılımcı profili analiz edildikten sonra cinsiyete hatta medeni duruma göre katılımcı özelliklerinin incelenmesi uygun olacaktır ancak kanunla görevlendirilmiş resmi olarak veri sunmaya yetkili Emeklilik Gözetim Merkezi tarafından istenen veriler ayrıntılı bir şekilde yayınlanmamaktadır. 2017 yılı Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu'ndan elde edilen bilgiye göre, 2017 yılı sonu itibarıyla yürürlükteki sözleşmelerde BES'e dahil olan nüfusun yaş ortalaması 40,1 iken toplam fon büyüklüğü ağırlıklı BES yaş ortalaması 46,1 olarak gerçekleşmiştir. Katılımcılara ait toplam fon büyüklüğünün %56'sına erkek, %44'üne kadın katılımcılar sahiptir (EGM, 2017: 28).

Tablo 3; sisteme gönüllü katılan katılımcıların mesleklerinin dağılımı göstermektedir. 2015, 2016 ve 2017 yılı verileri incelendiğinde serbest meslek sahibi bireylerin gönüllü katılımının diğer meslek gruplarına kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenirken, oranda her yeni yılda düşüş olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Aynı yıllar içerisinde ev hanımlarının, öğrencilerin, SGK emeklisinin, teknisyenlerin, doktor ve eczacılar ile çiftçilerin ayrıca diğer grubunun oranları artarken, memurların, işçilerin, mühendislerin oranı azalmıştır.

Tablo 3: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Mesleklerinin Dağılımı (%)

Yıllar	Ev Hanımı	Memur	Öğretmen	Öğrenci	Serbest Meslek	İşçi	Emekli (SGK)	Mühendis	Teknisyen	Doktor/ Eczacı	Bankacı	Çiftçi	Diğer
2015	16,6	9,6	6,4	1,7	27,6	15,8	4,1	2,4	1,7	2,4	3,5	2,4	5,8
2016	16,6	9,5	7,0	2,2	26,0	15,6	4,1	2,4	2,0	2,5	2,7	3,1	6,2
2017	17,1	8,4	6,1	2,6	25,3	15,6	4,9	2,3	2,4	2,7	2,8	3,2	6,5

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019. (Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Mesleklerinin Dağılımı EGM'nin raporlarında 2015 yılından itibaren yer almaktadır. Veriler "Meslek" bilgisi belirli olan katılımcıların dağılımını göstermektedir.)

Fon büyüklüğü dağılımına göre katılımcıların meslek gruplarını incelememize olanak veren Tablo 4'te ise 2011-2017 yılları arası veriler bulunmaktadır. Yedi yıl içerisinde fon büyüklüğünün mesleklere göre dağılımında en yüksek orana sahip olan meslek grubu genelde %25 ve üstü ile serbest meslek erbaplarıdır. İncelenen yıllar arasında, genel olarak SGK emeklilerinin, işçilerin, öğretmenlerin, memurların fon büyüklüğü içerisindeki oranı artış gösterirken, serbest meslek grubunun, ev hanımlarının, mühendislerin, bankacıların, doktor ve eczacıların ayrıca diğer meslek grubu sahiplerinin oranı düşüş göstermiştir.

Tablo 4: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Fon Büyüklüğünün Katılımcılarının Mesleklerine Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Ev Hanımı	Memur	Öğretmen	Öğrenci	Serbest Meslek	İşçi	Emekli (SGK)	Mühendis	Teknisyen	Doktor/ Eczacı	Bankacı	Çiftçi	Diğer
2011	14,4	6,0	3,8	-	27,5	8,7	2,2	7,3	-	8,1	6,1	-	15,9
2012	15,0	5,4	2,9	-	29,1	7,2	4,0	6,4	-	9,2	6,2	-	14,6
2013	16,1	6,1	3,5	-	28,9	8,0	3,8	6,2	-	8,2	6,2	-	13,1
2014	16,0	7,1	4,1	1,3	28,3	8,5	3,6	5,9	-	7,3	6,9	-	10,9
2015	16,3	7,9	4,8	1,3	27,5	9,5	4,8	5,8	-	6,7	6,0	-	9,4
2016	16,1	8,2	5,3	1,4	26,1	9,3	5,6	6,0	1,1	6,6	5,2	-	9,0
2017	15,5	7,6	4,9	1,4	25,1	9,2	6,9	5,8	1,3	6,7	5,4	1,0	9,2

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019. (Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Mesleklerinin Dağılımı EGM'nin raporlarında 2015 yılından itibaren yer almaktadır. Veriler "Meslek" bilgisi belirli olan katılımcıların dağılımını göstermektedir.)

Tablo 5'te sisteme gönüllü katılım gösteren bireylerin gelir durumlarıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, 2005-2017 yılları arasında asgari ücretli veya altında gelire sahip olan katılımcıların katılım oranı yıllar geçtikçe azalmıştır. 2005 yılında %14 olan bu oran 2017 yılında %1,4'e kadar gerilemiştir. Bu durumun iki sebebi olabilir: Birincisi, yıllar içerisindeki ekonomik gelişmeler nedeniyle asgari ücretin satın alma gücü düşmüştür ve birey gelirinden tüketime daha fazla pay ayırdığı için tasarruf yapamıyor olabilir. Özellikle 2008 yılında %16,4'lük düşüşün olması tüm dünyayı etkileyen global finansal krizden Türkiye'nin de etkilendiği gerçeğini yansıtmaktadır. İkincisi, birey tasarruf yapıyordur ama bireysel emeklilik sistemini tercih etmiyor ve başka tasarruf araçlarını kullanıyor olabilir. Bu durumda, hem Türkiye'nin tasarruf oranlarının incelenmesi hem de sistemin güvenilirlik algısının sorgulanması gerekmektedir.

Tablo 5: Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Gelir Aralıklarına Göre Dağılımı Oranı (%)

Yıllar	$x \leq AÜ$	$AÜ < x \leq 2 * AÜ$	$2 * AÜ < x \leq 3 * AÜ$	$3 * AÜ < x \leq 6 * AÜ$	$6 * AÜ < x \leq 10 * AÜ$	$10 * AÜ < x$
2005	14,0	19,0	45,0	7,0	11,0	4,0
2006	18,0	26,0	39,0	7,0	8,0	2,0
2007	17,0	22,0	42,0	8,0	9,0	2,0
2008	0,6	15,9	68,6	1,8	8,3	4,8
2009	0,9	19,9	60,1	3,9	9,8	5,4
2010	1,0	23,7	51,0	5,8	11,7	6,8
2011	0,8	25,7	46,4	7,5	11,9	7,7
2012	0,6	30,5	42,1	8,4	10,8	7,5
2013	0,5	30,4	41,1	8,2	12,0	7,8
2014	0,5	30,2	40,1	7,4	13,1	8,7
2015	0,5	31,5	38,2	6,7	13,7	9,4
2016	0,5	33,7	35,2	6,7	13,6	10,3
2017	1,4	32,4	36,5	7,8	11,2	10,7

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019. (Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi'nde katılımcıların gelir aralıklarına göre dağılımı 2005 yılından itibaren verilmiştir. Tablodaki veriler yürürlükteki sözleşmelere göre katılımcıların gelir aralıklarına göre oransal dağılımıdır. Gelir aralığı bilgisi iletilmiş olan katılımcıların verileri kullanılmıştır.) (AÜ: Asgari Ücret)

Tablo 5'ten de görüleceği üzere, asgari ücretin 10 katından daha fazla gelire sahip olan katılımcılar gönüllü bireysel emeklilik sistemine taleplerini ve paylarını son yıllarda artırmışlardır. Asgari ücretin iki katı ile üç katı arasında gelire sahip olan bireylerin katılımcılar içerisindeki oranı 2008 yılında çok ciddi bir şekilde artış göstermiş ve %68,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yıllar içerisinde bu gelir grubunda yer alan katılımcıların oranı da düşmüştür. En son yayınlanan 2017 yılı verilerine göre, gönüllü sistemde asgari

ücretin iki katı ile üç katı arasında geliri olan katılımcıların oranı %36,5 ile en yüksek iken asgari ücretten daha az gelire sahip katılımcıların oranı %1,4 ile en düşük oran olarak gerçekleşmiştir.

Gönüllü bireysel emeklilik sisteminde üç farklı sözleşme yani katılım seçeneği bireylere sunulmaktadır. Katılımcılar bireysel sözleşme veya bir gruba bağlı bireysel sözleşme ya da işveren grup emeklilik sözleşmesi ile sisteme giriş yapabilirler.

Tablo 6: Katılımcı Sayılarının Sözleşme-Sertifika Türlerine ve Cinsiyete Göre Oransal Dağılımı (%)

Yıllar	Bireysel Sözleşme		Gruba Bağlı		İşveren Grup		Toplam	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2012	61,3	38,7	55,3	44,7	62,6	37,4	59,7	40,3
2013	60,5	39,5	54,5	45,5	63,9	36,1	59,6	40,4
2014	60,4	39,6	53,1	46,9	65,5	34,5	59,6	40,4
2015	60,6	39,4	52,3	47,7	65,9	34,1	59,6	40,4
2016	60,5	39,5	51,8	48,2	66,6	33,4	59,2	40,8
2017	60,2	39,8	51,6	48,4	68,3	31,7	59,2	40,8

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/Erişim> Tarihi: 25/09/2019. (Katılımcıların Sayılarının ve Fon Büyüklüğünün Sözleşme-Sertifika Türlerine ve Cinsiyete Göre Oransal Dağılımı EGM'nin verilerinde 2012 yılından itibaren yer almıştır. 2015-2012 yılları arasındaki toplam değerler EGM'nin verilerinde yer almamaktadır.)

Cinsiyete göre inceleme yapıldığında, 2012 ile 2017 yılları arasında her zaman erkek katılımcı sayısının her bir sözleşme çeşidinde kadın katılımcı sayısına göre yüksek olduğu görülmektedir. Toplam sözleşme grubunda erkek katılımcıların oranı yıllar itibarıyla az da olsa düşüş gösterirken kadınların oranı yükselmiştir. Ancak sözleşme gruplarına teker teker bakıldığında bireysel sözleşmede çok fazla değişim olmazken, gruba bağlı bireysel sözleşmede erkek katılımcıların oranı düşmüş, kadın katılımcıların oranı artmıştır. İşveren grup emeklilik sertifikasında ise tam tersi durum söz konusudur yani erkek katılımcıların oranı artarken kadın katılımcıların oranı bu sözleşme grubunda azalmıştır.

3.2. Otomatik Katılım Sistemi Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Analizi

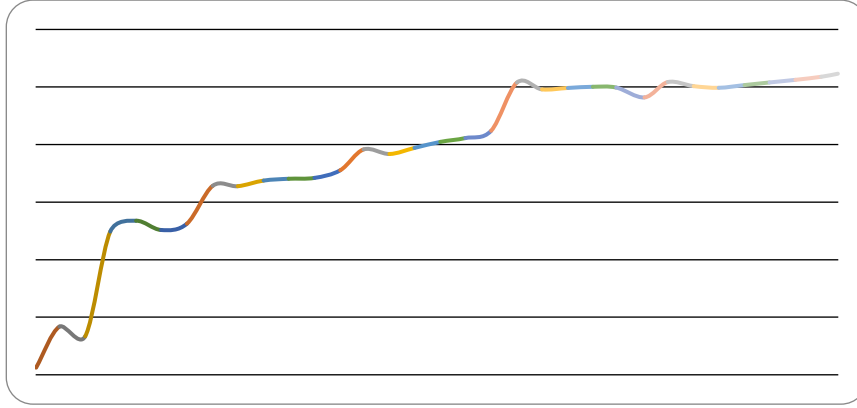
Otomatik Katılım Sistemi (OKS), aslında Türkiye ekonomisinde reel sektörde aktif çalışan kişileri kapsamaktadır. Kademeli şekilde belli tarihlerde özel ve kamu sektörü çalışanları zorunlu olarak işverenler tarafından sisteme dâhil edilmişlerdir. Katılımcının prime esas kazancının %3'ü her ay düzenli olarak sisteme aktarılır. OKS'de katılım çeşidi zorunlu olsa dahi çalışan 2 ay içerisinde cayma hakkını kullanarak veya cayma süresinin bitiminden sonra istediği zaman vergi kesintisine katlanarak sistemden çıkış yapabilir. OKS'nin gönüllü BES'ten en önemli farklarından biri; OKS'de katılımcı sayısının çalışan sayısına ve doğal olarak bu sayının sertifika (sözleşme) sayısına eşit olmasıdır. Gönüllü BES'te ise katılımcı isterse birden fazla emeklilik sözleşmesine sahip olabilir. Bu nedenle sistemdeki katılımcı sayısı ile sözleşme sayısı birbirinden farklıdır.

Bu bölümde; otomatik katılıma dâhil olan, devam eden ve cayma hakkını kullanan ya da sistemden çıkış yapan katılımcıların yaş ve cinsiyetlerine göre sertifika adetleri ve sertifika katkı tutarları incelenmiştir.

Grafik 2, Otomatik Katılım Sisteminin 2017-2019 yılı katılımcı sayılarının artış eğilimini göstermektedir. Grafik 2'den gözlenebileceği üzere, OKS'de bir önceki aya göre en yüksek artış, Şubat 2017'de daha sonrada kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların sisteme dâhil olduğu Nisan 2017'de gerçekleşmiştir. Bir önceki aya göre en yüksek azalış ise Mart 2017'de -%20 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonucun nedeni; otomatik katılımın zorunlu olmasına rağmen katılımcıların 2 ay içerisinde cayma hakkına sahip olması ve çoğu katılımcının bu hakkını kullanarak sistemden çıkış yapmasıdır.

Emeklilik Gözetim Merkezi tarafından en son yayınlanan 20 Eylül 2019 verilerine göre ise; otomatik katılım sisteminde katılımcı ve çalışan sayısı 2019 yılının ilk dokuz ayında 240.316 kişi artarak 5.231.102 kişi olmuştur. 2019 yılında Mart ve Nisan aylarında katılımcı sayısında azalış yaşanırken diğer aylarda artış gözlenmiştir.

Grafik 2: Otomatik Katılım Sistemi'nde Katılımcı Sayıları (31.01.2017-20.09.2019)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (**Not:** 2019 yılı için 31/08/2019 tarihli veri kullanılmıştır.)

Tablo 7, OKS’de devam eden sertifikaların dağılımını kadın çalışanların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre göstermektedir. 2018 yılı son verilerine göre, kadınların kamu sektöründeki sertifika adedi yani katılımcı sayısı 789 kişi azalarak 2019 yılı Eylül ayı verilerine göre 587.154 adet olmuştur. Yaş grubuna göre incelediğinde, 25 yaş altı ve 45 yaş üstü kadın katılımcı sayısının arttığı ancak genelde 25-44 yaş arasındaki katılımcıların sistemden çıktığı gözlenmiştir. Özel sektörde ise 2018 yılsonu verilerine göre, 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam sözleşme adedi yani katılımcı sayısı 281.958 kişi artarak 1.364.116’ya ulaşmıştır. Bu grupta dokuz ay içerisinde sözleşme adedinde en yüksek artış 25 yaş altı grupta olmuştur.

Tablo 7: Kadın Çalışanların Yaşlarına ve Cinsiyetlerine Göre OKS Devam Eden Sertifikalarının Dağılımı

KADIN						
Sektör	20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	Sertifika Adedi	73.465	283.501	220.461	9.727	587.154
	Sertifika Oranı	%12,5	%48,3	%37,5	%1,7	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tutarı (Bin TL)	111.935	508.588	473.545	10.646	1.104.715
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%10,1	%46,0	%42,9	%1,0	%100,0
Özel	Sertifika Adedi	577.739	416.789	359.261	10.327	1.364.116
	Sertifika Oranı	%42,4	%30,6	%26,3	%0,8	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tutarı (Bin TL)	199.996	332.202	323.033	5.945	861.178
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%23,2	%38,6	%37,5	%0,7	%100,0
Toplam	Sertifika Adedi	670.612	713.803	590.903	20.357	1.995.675
	Sertifika Oranı	%33,6	%35,8	%29,6	%1,0	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tutarı (Bin TL)	319.487	854.038	809.548	16.786	1.999.861
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%16,0	%42,7	%40,5	%0,8	%100,0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

En son açıklanan verilere göre; kadınların OKS’deki sertifikalarının toplam katkı tutarı 1.999 milyon TL’dir. Tablo 7’den de görüleceği üzere, toplamda en fazla katkı tutarı oranı %42,7 ile 25-34 yaş arasındaki kadın grubuna aittir. Sektör bazındaki verilere dikkatlice bakıldığında 35-44 yaş grubundaki kadın çalışanların gelirlerinin 25-34 yaş grubundaki kadın çalışanlara oranla yüksek olduğu ifade edilebilir. Çünkü her katılımcının prime esas kazancın %3’ü sisteme aktarılmaktadır.

Tablo 8, OKS’de devam eden sertifikaların dağılımını erkek çalışanların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre göstermektedir. 2018 yılı son verilerine göre, erkeklerin kamu sektöründeki sertifika adedi 2.703 katılımcı azalarak 2019 yılı Eylül ayı verilerine göre 861.375 kişi olmuştur. Yaş grubuna göre incelendiğinde, 25 yaş

altı ve 45 yaş üstü erkek katılımcı sayısının arttığı ancak 25-44 yaş arasındaki katılımcıların sistemden çıktığı gözlenmiştir. Özel sektörde ise, 2018 yılı verilerine göre 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam sözleşme adedi yani katılımcı sayısı 626.055 kişi artarak 3.145.282 adete ulaşmıştır. Bu grupta dokuz ay içerisinde sözleşme adedinde en yüksek artış 25 yaş altı erkek katılımcı grubunda yaşanmıştır.

Tablo 8: Erkek Çalışanların Yaşlarına ve Cinsiyetlerine Göre OKS Devam Eden Sertifikalarının Dağılımı

		ERKEK				
Sektör	20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	Sertifika Adedi	150.461	365.000	325.366	20.548	861.375
	Sertifika Oranı	%17,5	%42,4	%37,8	%2,4	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	191.676	648.307	760.922	23.565	1.624.472
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%11,8	%39,9	%46,8	%1,5	%100,0
Özel	Sertifika Adedi	1.142.315	1.087.393	888.336	27.237	3.145.282
	Sertifika Oranı	%36,3	%34,6	%28,2	%0,9	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	309.833	787.319	956.718	20.296	2.074.168
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%14,9	%38,0	%46,1	%1,0	%100,0
Toplam	Sertifika Adedi	1.329.173	1.481.317	1.235.619	48.428	4.094.538
	Sertifika Oranı	%32,5	%36,2	%30,2	%1,2	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	509.458	1.454.102	1.741.977	44.313	3.749.851
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%13,6	%38,8	%46,5	%1,2	%100,0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

En son açıklanan verilere göre; erkeklerin OKS'deki sertifikalarının toplam katkı tutarı 3.749 milyon TL'dir. Tablo 8'den de izlenebileceği üzere, en fazla katkı tutarı oranı %46,5 ile 35-44 yaş arasındaki erkek grubuna aittir. Aslında sertifika oranı incelendiğinde %36,2 ile en yüksek oran 25-34 yaş arası erkek grubuna aittir. Bu durum yüksek yaş grubunda bulunan erkek katılımcıların yüksek katkı tutarını sisteme aktardıklarını aslında ücret aralıklarının da yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 9, kadın çalışanların cinsiyet ve yaşlarına göre OKS'de cayma dâhil sonlanan sertifikalar hakkında bilgi vermektedir. Toplamda 4.240.078 kadın katılımcı cayma dâhil olmak üzere sistemden çıkış yapmıştır. Sistemden çıkış yapan kadınların toplamda %42,3'ü 25-34 yaş arasındadır ve en az çıkış yapan kadınlar ise %0,6 ile 45 yaş ve üstü grupta yer almaktadır. Kadın katılımcıların sistemden çıkması nedeniyle bireysel emeklilik fon havuzu dışına aktarılan toplam tutar ise 1.034.558 bin TL'dir.

Tablo 9: Kadın Çalışanların Cinsiyet ve Yaşlarına Göre OKS Sonlanan (Cayma Dahil) Sertifikalarının Dağılımı

		KADIN				
Sektör	20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	Sertifika Adedi	83.138	406.280	303.870	7.763	801.051
	Sertifika Oranı	%10,4	%50,7	%37,9	%1,0	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	39.680	153.887	105.838	2.095	301.503
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%13,2	%51,0	%35,1	%0,7	%100,0
Özel	Sertifika Adedi	977.345	1.332.676	971.422	17.788	3.299.232

	Sertifika Oranı	%29,6	%40,4	%29,4	%0,5	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	175.427	295.731	222.272	3.494	696.926
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%25,2	%42,4	%31,9	%0,5	%100,0
Toplam	Sertifika Adedi	1.104.990	1.795.338	1.313.591	26.158	4.240.078
	Sertifika Oranı	%26,1	%42,3	%31,0	%0,6	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	223.938	464.914	339.922	5.783	1.034.558
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%21,6	%44,9	%32,9	%0,6	%100,0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

Tablo 9 sektör bazında incelendiğinde ise, sistemden en fazla çıkışın kadın katılımcılar bazında özel sektörde olduğu göze çarpmaktadır. Özel sektörde kadınlara ait sonlanan sertifika sayısı 3.299.232 adet iken kamu sektöründe bu sayı 801.051’dir. Kamu sektöründe cayma dâhil sistemden çıkış yapan kadınların %50,7’si 25-34 yaş aralığında iken en az çıkış 45 yaş ve üstü kadın grubunda gerçekleşmiştir. Özel sektörde, sertifikalarını sonlandıran kadınların %40,4’ü 25-34 yaş aralığındadır ve 25 yaş altı ile 35-44 yaş arası sistemden çıkan kadınların oranı %29 civarlarında birbirine yakındır. Bu verilerden özel sektörde çalışan 25 yaş altı genç kadınların kamu sektöründe çalışanlara oranla tasarruf etmeye daha istekli olduğu belirtilebilir.

Tablo 10: Erkek Çalışanların Cinsiyet ve Yaşlarına Göre OKS Sonlanan (Cayma Dahil) Sertifikalarının Dağılımı

		ERKEK				
Sektör	20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	Sertifika Adedi	239.099	705.216	534.037	18.794	1.497.146
	Sertifika Oranı	%16,0	%47,1	%35,7	%1,3	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	125.266	318.506	227.455	6.119	677.347
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%18,5	%47,0	%33,6	%0,9	%100,0
Özel	Sertifika Adedi	1.993.631	3.458.381	2.572.014	48.980	8.073.006
	Sertifika Oranı	%24,7	%42,8	%31,9	%0,6	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	349.081	834.388	706.501	12.101	1.902.072
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%18,4	%43,9	%37,1	%0,6	%100,0
Toplam	Sertifika Adedi	2.306.529	4.283.370	3.188.400	68.864	9.847.163
	Sertifika Oranı	%23,4	%43,5	%32,4	%0,7	%100,0
	Sertifikaların Toplam Katkı Tut. (Bin TL)	487.017	1.182.008	957.877	18.522	2.645.426
	Sertifikaların Toplam Katkı Oranı	%18,4	%44,7	%36,2	%0,7	%100,0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

Tablo 10, sektör bazında incelendiğinde ise, sistemden en fazla çıkışın erkek katılımcılar bazında aynı kadınlarda olduğu gibi özel sektörde olduğu göze çarpmaktadır. Özel sektörde erkeklere ait sonlanan sertifika sayısı 8.073.006 adet iken kamu sektöründe bu sayı 1.497.146’dir. Kamu sektöründe cayma dâhil sistemden çıkış yapan erkeklerin %47,1’si 25-34 yaş aralığında iken en az çıkış 45 yaş ve üstü erkek

grubunda gerçekleşmiştir. Özel sektörde, sertifikalarını sonlandıran erkeklerin %42,8'i 25-34 yaş aralığındadır ve daha sonra %31,9 ile 35-44 yaş arası erkekler sistemden çıkmıştır. Bu verilerden özel sektörde çalışan 25 yaş altı genç erkeklerin aynı kadın grubundaki gibi kamu sektöründe çalışanlara oranla tasarruf etmeye daha istekli olduğu belirtilebilir.

Tablo 7'de özel sektörde çalışan ve OKS'de katılımcı kadınların devam eden sertifika yani katılımcı sayısı kamu sektörünün 2,32 katı iken sertifikaların toplam katkı tutarı 0,77 katıdır. Tablo 9'da ise OKS'de katılımcı ve özel sektörde çalışan kadınların sonlanan sertifika yani katılımcı sayısı kamu sektörünün 4,11 katı iken sertifikaların toplam katkı tutarı 2,31 katıdır. Aynı şekilde Tablo 8'de özel sektörde çalışan ve OKS'deki katılımcı erkeklerin devam eden sertifika yani katılımcı sayısı kamu sektörünün 3,65 katı iken sertifikaların toplam katkı tutarı 1,27 katıdır. Tablo 10'da ise özel sektörde çalışan ve OKS'deki katılımcı erkeklerin sonlanan sertifika yani katılımcı sayısı kamu sektörünün 5,39 katı iken sertifikaların toplam katkı tutarı 2,80 katıdır. OKS'de prime esas kazancın %3'ünün zorunlu olarak sisteme aktarıldığı varsayıldığında, özel sektör katılımcı sayılarının kamu sektörüne oranla yüksek olduğunu ama katkı tutarlarının aynı oranlarda yüksek olmadığını ortaya koyan bu bilgi; özel sektörde istihdam edilen katılımcıların ücret gelirlerinin kamu sektöründe istihdam edilenlere göre daha düşük olduğu sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır.

Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10 birlikte değerlendirildiğinde; TÜİK tarafından açıklanan ve kadın istihdamının erkek istihdamına oranla düşük olduğu verileri doğrulayıcı istatistikler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kat sayılardaki dengesizlik Türkiye emek piyasasındaki kadın erkek ücret eşitsizliğini de gözler önüne sermektedir.

Tablo 11, kadın çalışanların OKS'de devam eden aylık ortalama katkı tutarları hakkında bilgi vermektedir. OKS'de 25 yaş ve altı grupta ve kamu sektöründe istihdam edilen kadınların aylık katkı tutarı özel sektördekinden oldukça yüksektir. Kadınların aylık ortalama katkı tutarları 25-44 yaş grubunda ise özel sektördekinden düşük, yine 45 yaş üstü grupta ise yüksektir.

Tablo 11: Kadın Çalışanların Yaşlarına ve Cinsiyetlerine Göre OKS Sertifikalarının Sertifika Başına Aylık Ortalama Devam Eden Sertifikaların Katkı Tutarı (TL)

KADIN					
20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	102,88	99,33	98,69	113,15	99,76
Özel	80,54	101,37	101,71	102,12	94,50
Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler	83,55	107,66	113,96	107,44	100,53
Toplam	85,27	100,44	100,47	108,36	96,80

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

Otomatik katılım sisteminde devam eden sertifikaların aylık ortalama katkı tutarları erkek bazında Tablo 12'de incelendiğinde; sadece 35-44 yaş grubunda ve kamu sektöründe istihdam edilen erkeklerin aylık ortalama katkı tutarı özel sektördeki aynı yaş grubundan düşüktür. Diğer yaş gruplarında ise kamu sektöründe çalışan erkek katılımcı özel sektörde çalışandan daha yüksek katkı tutarını otomatik katılım sistemine aktarmaktadır.

Tablo 12: Erkek Çalışanların Yaşlarına ve Cinsiyetlerine Göre OKS Sertifikalarının Sertifika Başına Aylık Ortalama Devam Eden Sertifikaların Katkı Tutarı (TL)

ERKEK					
20.09.2019	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45 Yaş Üstü	Toplam
Kamu	101,71	104,68	108,29	123,81	106,01
Özel	79,98	101,49	114,41	122,50	100,28
Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler	78,62	102,60	119,81	121,75	101,35
Toplam	84,78	102,59	112,43	123,14	102,09

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerden verisi temin edilemeyen tutar ve oranlar da toplam değerlere dâhil edilmiştir. Ancak cinsiyet ve doğum tarihi bilinemediği için EGM tarafından bu bilgiler tasnif edilememiştir.)

Her iki cinsiyet grubunda da; 25 yaş ve altındaki katılımcılar kamu sektöründe istihdam edildiklerinde özel sektöre oranla daha yüksek katkı tutarını her ay sisteme aktarabilmektedir. Kısacası bu oranlarla, kamu sektörü çalışanı katılımcının özel sektöre kıyasla daha yüksek ücrete tabi olduğu ve daha yüksek tasarruf yapabildiği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 13, cinsiyet bazında Tablo 14’de ise sektör bazında katılımcıların ücret aralıklarına göre otomatik katılım sistemine devam etme oranları ile ilgilidir.

En son açıklanan 20 Eylül 2019 verilerine göre Tablo 13 genel olarak incelendiğinde, en yüksek devam oranı %37,63 ile gelir aralığı asgari ücretten az olan erkek çalışanlara aittir. Cinsiyet ayrımına göre, kadınlarda da erkeklerde de OKS’de en yüksek devam oranı gelir aralığı asgari ücretten düşük olanlar iken yine her iki grupta da gelir aralığı asgari ücretin altı katı ve daha fazlası ile yedi buçuk katı olan katılımcılar en düşük devam oranına sahiptir. Ayrıca kadınlarda en yüksek devam oranına sahip ikinci gelir grubunun ($AÜ \leq x < 2 * AÜ$) oranı %30,79 iken üçüncü gelir grubu ($2 * AÜ \leq x < 3 * AÜ$) oranı %20,72 arasında oldukça yüksek fark bulunmaktadır. Erkeklerde ise gelir aralığına göre devam oranlarının dağılımında ikinci gelir grubunun ($AÜ \leq x < 2 * AÜ$) oranı %25,35 ile birinci gelir grubunun ($x < AÜ$) yaklaşık %12 aşağı değerindedir.

Tablo 13: Çalışanların Cinsiyetlerine ve Ücret Aralıklarına Göre OKS’de Devam Oranları (%)

20.09.2019	$x < AÜ$	$AÜ \leq x < 2 * AÜ$	$2 * AÜ \leq x < 3 * AÜ$	$3 * AÜ \leq x < 4 * AÜ$	$4 * AÜ \leq x < 5 * AÜ$	$5 * AÜ \leq x < 6 * AÜ$	$6 * AÜ \leq x < 7,5 * AÜ$	$7,5 * AÜ$ ve üzeri	Katkı Tutarından Ücret Aralığı Tespit Edilemeyenler
Erkek	37,63	25,35	20,08	18,44	16,97	15,71	13,80	28,97	54,89
Kadın	36,78	30,79	20,72	16,58	15,62	14,36	13,45	24,01	47,41
Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler									
Toplam	37,37	27,06	20,24	17,92	16,59	15,32	13,70	27,58	53,10

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019.

(*) Emeklilik şirketi çalışana ait cinsiyet, ödenen katkı payı tutarı bilgisini bildirmediğinden tasnif edilememiştir.
AÜ: Asgari Ücret

Tablo 14’de görüleceği üzere, en yüksek devam oranı %41,69 ile gelir aralığı asgari ücretin 7,5 katı ve üzeri aralığında olan kamu çalışanlarının sertifikalarında. Özel sektörde ise %37,94 oranla asgari ücretten daha düşük gelire sahip olan katılımcılar en yüksek devam oranına sahiptir.

Tablo 14: Kamu-Özel Sektör Detayında ve Ücret Aralıklarına Göre OKS’de Devam Oranları (%)

20.09.2019	$x < AÜ$	$AÜ \leq x < 2 * AÜ$	$2 * AÜ \leq x < 3 * AÜ$	$3 * AÜ \leq x < 4 * AÜ$	$4 * AÜ \leq x < 5 * AÜ$	$5 * AÜ \leq x < 6 * AÜ$	$6 * AÜ \leq x < 7,5 * AÜ$	$7,5 * AÜ$ ve üzeri	Katkı Tutarından Ücret Aralığı Tespit Edilemeyenler
Kamu	21,66	40,25	35,31	29,35	29,44	26,67	24,17	41,69	56,63
Özel	37,94	20,93	17,17	16,41	15,40	14,75	13,52	30,92	52,31
Şirketten Verisi Temin Edilemeyenler									
Toplam	37,37	27,06	20,24	17,92	16,59	15,32	13,70	27,58	53,10

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019.

(*) Emeklilik şirketi çalışana ait cinsiyet, ödenen katkı payı tutarı bilgisini bildirmediğinden tasnif edilememiştir.
AÜ: Asgari Ücret

Otomatik katılım sisteminde devam eden sertifikaların il ve cinsiyet bazında ayrıca faizli veya faizsiz olarak bilgisinin verildiği Tablo 15'te ilk on il içerisinde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol kentler dışında Gaziantep, Adana, Manisa gibi iller de bulunmaktadır.

Erkek çalışanların devam eden sertifikaları ilk 10 il verilerine göre incelendiğinde; İzmir, Antalya ve Manisa illerinde faizli sertifika sayılarının faizsiz sertifika sayılarından fazla olduğu gözlenmiştir. Kadın çalışanlarda ise; İzmir ve Antalya illeri yani ilk 10 il içinde sadece 2 ilde aynı durum söz konusudur. Faizsiz sertifika sayısı ile faizli sertifika sayısı arasındaki en yüksek fark tabii ki İstanbul ilinde ve erkek çalışan grubunda gözlenmektedir. Aynı cinsiyet grubunda; daha sonra sırasıyla Ankara ve Konya illeri gelmektedir. Kadın çalışan grubunda da aynı illerin sıralaması geçerlidir.

Tablo 15: İllere ve Cinsiyete Göre OKS Sertifikaları (Devam Eden) (İlk 10 İl)

20.09.2019	Erkek			Kadın			Cinsiyet Bilgisi Yok		
İller	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok
İstanbul	534.112	712.545	48	297.578	432.283	30	37	41	0
Ankara	209.734	277.299	37	60.088	113.414	25	27	11	0
İzmir	125.171	81.359	4	64.052	38.921	0	11	10	0
Bursa	66.802	93.007	1	35.635	53.741	2	17	23	0
Antalya	103.325	84.431	14	47.928	40.958	2	9	5	0
Kocaeli	43.338	73.637	4	16.672	34.033	1	5	3	0
Konya	14.509	67.363	2	5.477	29.784	0	1	0	0
Gaziantep	21.240	58.192	2	6.188	16.540	0	7	6	0
Adana	33.518	36.512	6	10.640	17.540	7	10	6	0
Manisa	35.358	28.100	1	19.441	24.131	0	2	1	0
Genel Top.	1.693.435	2.400.145	958	786.200	1.208.962	513	701	1.014	0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019. (Şirketlerin Emeklilik Gözetim Merkezi'ni tam bilgilendirmemesi nedeniyle cinsiyet veya faiz bilgisinin bilinmediği veriler de tabloda yer almaktadır.)

Tablo 15'te erkek ve kadın verilerinin toplam değerleri incelendiğinde; ilk 10 ilde kadın ve erkek katılımcıların faizsiz sertifikaları tercih ettiği görülmektedir. OKS'de hem emeklilik şirketine hem de ilk fon dağılımına işverenlerin karar verdiği ayrıca Türkiye'de finansal okur-yazarlığın yüksek olmadığı göz önüne alındığında faizsiz sertifika tercihlerinin bireysel kararların tamamını kapsamadığı söylenebilir.

Tablo 16'da otomatik katılım sisteminde sertifikaları sonlanan katılımcıların verilerinin toplam değerleri incelendiğinde; her iki cinsiyette de yine faizsiz sertifikaları tercih edenlerin sistemden çıkış yaptığı gözlenmektedir.

Tablo 16: İllere Göre OKS Sertifikaları (Sonlanan) (İlk 10 İl)

20.09.2019	Erkek			Kadın			Cinsiyet Bilgisi Yok		
İller	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok	Faizli	Faizsiz	Faiz Bilgisi Yok
İstanbul	1.460.830	1.728.651	34	762.385	870.312	21	368	296	0
Ankara	462.433	609.835	68	158.908	251.624	60	179	82	0
İzmir	352.010	198.551	5	169.236	97.315	3	114	52	0
Bursa	180.731	246.757	2	79.501	125.000	0	87	124	0
Antalya	209.130	191.189	1	96.792	87.867	1	63	36	0

Kocaeli	136.260	189.667	2	46.127	70.446	1	37	29	0
Konya	30.867	171.502	4	9.811	52.043	1	4	10	0
Gaziantep	57.657	159.138	3	13.152	34.367	1	31	9	0
Adana	96.321	95.777	1	32.029	36.382	1	25	27	0
Manisa	87.579	57.108	1	37.347	25.830	1	8	7	0
Genel	4.231.85	5.613.05	2.255	1.852.96	2.386.09	1.013	1.30	1.160	0
Top.	7	1	6	9	0	0	0	0	0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 27/09/2019.

Erkek çalışanların sonlanan sertifikaları ilk 10 il verilerine göre incelendiğinde; İzmir, Antalya ve Adana illerinde, kadın çalışanlarda ise İzmir, Antalya ve Manisa'da faizli sertifika sayılarının faizsiz sertifika sayılarından fazla olduğu gözlenmektedir.

Sonlanan sertifikalarda faizsiz sertifika sayısı ile faizli sertifika sayısı arasındaki en yüksek fark tabii ki İstanbul ilinde ve erkek çalışan grubunda gerçekleşmiştir. Aynı cinsiyet grubunda; daha sonra sırasıyla Ankara ve Konya illeri gelmektedir. Kadın çalışan grubunda da sonlanan sertifika sayısı en yüksek olan il İstanbul olurken sıralama Ankara ve Bursa illeri şeklinde devam etmektedir.

4. SONUÇ

Gönüllü Bireysel Emeklilik Sistemi ve Otomatik Katılım sisteminde katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, gelir durumu, meslekleri, eğitim durumu ve medeni durumları, sisteme devam durumunu, katkı payı tutarını ve oranını, sertifika sayısını, sözleşme türünü etkileyebilmektedir. Sistemdeki katılımcılar lehine belirlenen ve uygulamaya konulan kanunlar veya değişiklikler; katılımcıların sisteme giriş yapmasını veya sistemde tasarruf etmeye devam etmesini etkilemektedir. Sistemdeki katılımcıların sayılarında, katkı paylarında veya gönüllü katılım ile otomatik katılım tercihlerinde yaklaşık 16 yıl boyunca değişiklikler yaşanmıştır. Ancak sonuca bakıldığında yani katılımcı sayısına ve sistemin fon büyüklüğü incelendiğinde; Bireysel Emeklilik Sistemi'nin hala istenen sayılara ulaşmadığı ve fon getirilerinde beklenen getirilerin elde edilemediği açıktır.

Sistemin verilerini açıklamaya yetkili kurum olan Emeklilik Gözetim Merkezi'nden (EGM) elde edilen verilere dayanarak katılımcıların demografik özelliklerine göre analiz yapılmıştır. Ancak EGM'de bazı verilerin ayrıntılı bir şekilde verilmemiş olması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Örneğin; katılımcıların medeni durumları, çocuk sayıları hakkında bilgilere rastlanmamıştır. Ayrıca bazı veriler sistemin yürürlüğe girdiği 2003 yılından beri düzenli olarak istatistikî verilerde veya tablolarda yer almamaktadır.

Gönüllü Bireysel Emeklilik Sisteminin katılımcılarında 2017 yılına kadar sürekli bir artış olduğu görülmüştür. 2017 yılında Otomatik Katılım Sisteminin zorunlu olarak uygulanması ve 45 yaşın sınır olarak belirlenmesi nedeniyle, 45 yaş altında olan katılımcı sayısı BES'in ilk defa oransal olarak azalmasına neden olmuştur. Bu durum OKS'nin etkisinin yanında dövizin volatilitesinin yüksek olmasından dolayı yatırımların başka finansal araçlara kaymış olduğunu gösterebilir.

Gönüllü BES katılımcılarının çoğunun Marmara Bölgesi'nde ve/veya büyük şehirlerde yaşadığı belirlenmiştir. En son verilere göre, katılımcı sayısının en yüksek olduğu ilk 10 il arasında coğrafi olarak Türkiye'nin en doğusundaki il Gaziantep ilidir. Nüfus yoğunluğunun fazla olması ve büyük şehirlerde daha fazla gelir elde edebilme şansının bulunması katılımcı sayılarının diğer bölge ve şehirlere göre daha fazla olmasına etken oluşturabilmektedir.

BES'te katılımcıların mesleklerine göre sözleşme sahibi olma oranları EGM'nin verilerinde 2015 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda ev hanımı olan ve serbest mesleğe sahip katılımcıların oransal olarak ilk iki sırada olduğu görülmektedir. Kendi sosyal güvencesini kendisi ödeyen veya sosyal güvenliği olmayan kişiler açısından BES daha cazip hale gelebilmektedir. Fon büyüklüğü açısından da ev hanımları ve serbest meslek mensubu kişiler en büyük iki grubu oluşturmaktadır.

Gelir durumlarına göre yapılan analizlerde asgari ücretin iki ve üç katı arasında gelir durumuna sahip kişilerin oransal olarak en yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Orta gelir grubuna mensup kişilerde bireysel emeklilik özelinde tasarruf yapma eğiliminin yüksek olduğu görülmüştür. 2005 ve 2007 yıllarında asgari ücretin altında gelire sahip olanların BES katılımının yüksek olduğu görülmüştür. 2008 yılında bu

gelir grubuna sahip katılımcıların oranı hızlı bir şekilde düşerken görece yüksek gelire sahip katılımcıların oranı ise sürekli artmaktadır. Gönüllü katılımdaki sözleşme türlerinin tümünde ise erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısından fazla olduğu belirlenmiştir.

OKS'nin 2017'de başlaması nedeniyle veriler son yıllara ilişkindir. OKS'de kamuda 25-34 yaş grubu arası kadın ve erkeklerin diğer yaş gruplarına oranla OKS'de devam oranı daha yüksektir. Özel sektörde ise 25 yaş altı grubun devam oranının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca özel sektörde devam eden katılımcı sayısı kamunun iki katından daha fazladır. Bunun nedenleri arasında özel sektörde genç istihdamının daha yüksek olması, özel sektörde çalışmanın kamuya göre daha kolay olması söylenebilir.

Devam eden sertifikaların sertifika başına aylık ortalama katkı tutarlarına bakıldığında iki cinsiyet grubunda da 45 yaş ve üstü katılımcıların katkı tutarları daha yüksektir. Ayrıca erkeklerde ve kadınlarda gelirin artışına paralel olarak OKS'ye devam oranlarının düştüğü belirlenmiştir. Bu durumun istisnası ise en yüksek gelir grubunda bulunan katılımcılara aittir.

OKS'de kamu sektöründe asgari ücret ve asgari ücretin iki katı arasında gelire sahip katılımcıların sisteme devam oranı en yüksek düzeydedir. Özel sektörde ise, asgari ücretin altında çalışanlar ve analize konu en yüksek gelire sahip grup devam oranları yüksektir. İller bazında da bakıldığında, ilk on ilde yüksek oranda faizsiz sertifika seçildiği gözlenmiştir. OKS'de hem emeklilik şirketine hem de ilk fon dağılımına işverenlerin karar verdiği ayrıca Türkiye'de finansal okur-yazarlığın yüksek olmadığı göz önüne alındığında faizsiz sertifika tercihlerinin bireysel kararların tamamını kapsadığı söylenebilir.

Gönüllü BES ve OKS, tasarrufların iyi bir şekilde değerlendirilebilmesi ve ikinci bir emeklilik seçeneği yaratması bakımından önemlidir. Bu sistemlere dâhil olan katılımcıların demografik özelliklerinin analizi ise Bireysel Emeklilik Sistemi'nin devamlılığının sağlanabilmesi açısından önemlidir. Katılımcıların hangi özelliklerinin, sisteme girişte ve devam etmede ne kadar etkili olduğunun ölçülmesi uzun vadede sistemin eksikliklerin belirlenmesini sağlayabilecektir. Böylece cinsiyete, mesleki duruma, gelir grubuna, yaşa göre sistem revize edilerek katılımcı sayısı artırılabilir.

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Türkiye'de sürdürülebilir olması, güvenilirliğinin artması ve doğal olarak katılımcı sayısının ve yatırım tutarlarının yükselmesi için daha etkileyici özelliklerinin olması gerekmektedir. Tasarruf etmenin ülke ekonomisi için önemi ve Bireysel Emeklilik Sistemi'nin tasarruf etme yöntemlerinden birisi olabileceği bilgisi kamu spotları, reklamlar gibi çeşitli iletişim araçları ile daha yoğun bir şekilde topluma aktarılmalıdır. Özellikle genç bireylerin 56 yaşına kadar tasarruf yapabileceği, yatırıma yönlendirilen katkı paylarının daha uzun süre sistemde kalabileceği ve emeklilik yatırım fonlarının uzun vadede daha iyi gelişebileceği ile getirilerinin yükselebileceği düşünülerek, gençlerin sisteme girişleri, çıkışları veya caymaları ile ilgili özel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, <https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sis/BES%20Kanunu-17012019.pdf>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Barr, N. and Diamond, P. (2008). Reforming Pensions: Principles and Policy Choices, International Social Security Review (ISSR), November, pp. 1-24, https://www.researchgate.net/publication/227466905_Reforming_Pensions_Principles_and_Policy_Choices, Erişim Tarihi: 27/09/2019
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2012). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2013). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2014). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2015). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2016). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu (2017). Emeklilik Gözetim Merkezi, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/yillik-gelisim-raporlari/>, Erişim Tarihi: 25/09/2019.
- Emeklilik Gözetim Merkezi [EGM], www.egm.org.tr, <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> Erişim Tarihi: 25/09/2019.

- Şahin, Ş., Rittersberger Tılıç, H. and Elvere, A. Y. (2010). "The Individual Pension System In Turkey: A Gendered Perspective". Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 21, Sayı: 77, ss. 115-142.
- Yemez, İ. ve Akdoğan, M. Ş. (2019), "Bireysel Emeklilik Sistemi Satın Alma Tercihlerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi". Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt: 20, Sayı: 1, ss. 104-118.

Değişen Dünya Düzeninin Dinamiklerini Anlamakta Uluslararası Ekonomi Politik ve Artan Önemi

Doç. Dr. Ümit İzmen¹

¹Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, uizmen@nku.edu.tr

Özet: Bu yazıda, 2008 krizinden sonra liberal modelin sorgulanmaya başladığı bir dönemde, akademik disiplinlerin küreselleşmenin karşı karşıya olduğu gerilimleri anlamadaki kısıtları tartışılacaktır. Sosyal bilimler, yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran çoklu (siyasi, toplumsal, teknolojik, ekonomik ve çevresel) kriz karşısında iyi bir sınav verememiştir. 2008 krizi sonrasında ekonomik alanda neo-liberal çerçeve sorgulanmaya başlarken, siyasi alanda ise demokratik özgürlükler, kapsayıcılık ve çoğulculuk yaklaşımı yerini artan milliyetçilik ve popülist hareketlere bırakmıştır. Bu gelişmeler, korumacı eğilimlerin güçlenmesine yol açmıştır. Sosyal bilimlerde, sanayi devrimi sonrası oluşan dünya düzeninde ortaya çıkan ayrışma, 2008 krizinden sonra dünya düzeninde ortaya çıkan değişimleri anlamayı zorlaştıran bir faktör haline dönüşmüştür. Ekonomi ve politika disiplinlerinin ayrışması sonucu ortaya çıkan dar uzmanlık alanları, yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinde dünyada görülen siyasi, ekonomik, toplumsal ve teknolojik çok boyutlu dönüşümün karmaşık yapısının anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Yirmibirinci yüzyılın başında uluslararası ilişkiler analizini ve iktisadi analizi bir araya getirmeye çalışan bir sentez olan Uluslararası Ekonomi Politik, mevcut dünya düzeninin karşı karşıya olduğu ekonomik ve siyasi tehditleri anlamak ve anti-küreselleşme ve otoriterleşme eğilimlerinin seyrini öngörmek açısından zengin bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle, bu disiplin çerçevesinde ulusal ve uluslararası ekonomi politik arasındaki çift yönlü etkileşim, anlamlı bir alternatif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası ekonomi politik, küreselleşme, korumacılık, uluslararası ilişkiler

GİRİŞ

1980 sonrasında küreselleşme giderek derinleşmiş ve yaygınlaşmış, küresel ticaret ve sermaye hareketlerinde hızlı bir artış görülmüştür. 1990'lı yıllarda sonra Sovyet Bloku'nun çözülmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Fukuyama'nın Tarih'in Sonu başlıklı makalesindeki öngörüsünü haklı çıkartmış ve batı sisteminin iki temel sütünü olan liberal demokrasi ve piyasa ekonomisi evrensel sistem haline gelmiştir. Ancak geçen süre içinde küresel ekonomi politikte yaşanan gelişmeler, liberal demokrasi ve piyasa ekonomisi ikilisinin beklentileri karşılamadığını ortaya koyarken, akademik disiplinler de dünyanın geçmekte olduğu dönüşüm sürecinin daha kolay atlatılabilmesi için işe yarar reçeteler sunamamaktadır. Bu çerçevede, yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran çoklu (hegemonik, siyasi, toplumsal, teknolojik, ideolojik, ekonomik ve çevresel) krizin açıklanmasında ve geleceği ilişkin tahmin üretilmesinde, sosyal bilimlerin kapasitesinin tartışılması önemlidir.

Küresel ekonomi politikte yaşanan gelişmelere iki alt başlıkta bakmak mümkündür: küresel düzlemde meydana gelen ekonomik ilişkilerin ülke ve dünya düzeyinde yol açtığı gelir dağılımı etkileri ve bu etkilerin ülkelerin küresel ekonomi politikası tercihleri üzerinde yaptığı etki. Bu etkilerden ilki küreselleşmeden ulus devlete, ikincisi ise ulus devletten küreselleşmeye doğrudur. 2008 küresel krizinden beri, bu etkilerden ilki yaşanmış, küresel ekonomik ilişkilerin ulus içindeki gelir dağılımı üzerinde yaptığı negatif etkiler ve bunun sonucu olarak bir dizi ülkede seçmenin popülist partilere yöneldiği görülmüştür. İkinci etkinin nasıl şekilleneceği, küreselleşme sürecinde yirminci yüzyılın başındaki gibi bir geri çekilmenin olup olmayacağı konusunda sosyal bilimcilerin üzerinde genel uzlaşının olduğu bir öngörülerini bulunmamaktadır. Bu yazı, alt disiplinlere ayrılmış olan sosyal bilimlerin, günümüzde olduğu gibi küresel sistemde yapısal sorunların olduğu dönemlerde, eğilimlerin öngörülmesi konusunda iyi bir performans gösteremediğini ileri sürmektedir. Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) disiplini, sosyal bilimlerdeki ayrışmanın yol açtığı zafiyetler için bir alternatif oluşturmaktadır. Ortaya çıktığı 1970'lerden bu yana oldukça önemli bir mesafe kat etmiş olan UEP'in küreselleşmeden ulus devlete ve ulus devletten küreselleşmeye doğru olan çift yönlü etkileşimin farklı ülkelerde aldığı biçimlerin detaylı bir biçimde çalışılması ve genellemelerin ortaya konulması konusunda kat edeceği mesafe, küresel ekonomi politiğin dinamiklerini anlamaya ve eğilimleri belirlemeye yardımcı olacaktır.

Hiç şüphesiz bu yazıda ileri sürülen iddialar, dar bir makale çerçevesinde layıkıyla ele alınamayacak kadar geniştir. Ancak bu yazı, sosyal bilimlerin zamanla alt disiplinlere ayrılmasıyla içine girdiği dar çerçevenin

yarattığı kısıtlara ve bütünlükçü bir yaklaşıma duyulan ihtiyaca dikkat çekebilirse, amacına ulaşmış sayılacaktır.

Yazının bundan sonraki bölümünde küresel düzlemde ekonomi politikte meydana gelen yapısal dönüşümün ulus devletler düzeyinde sosyal ve siyasi dinamikleri üzerinde yarattığı etki tartışılacaktır. İkinci bölümde sosyal bilimlerin alt disiplinlere bölünme süreci ele alınacak ve bu bölünmede ekonomi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin ortaya çıkışları ve performansları tartışılacaktır. Üçüncü bölümde sosyal bilimlerdeki sentez arayışının ortaya çıkarttığı UEP'in gelişimi değerlendirilerek dünyadaki yapısal sorunu çözümlemek konusundaki avantajları ve kısıtları ele alınacaktır. Yazının sonuç bölümünde, dünyadaki yapısal sorunun çözülmesi için küreselden ulusala ve ulusaldan küresel çift yönlü etkileşimin dinamiklerinin daha yakından çalışılması ihtiyacına dikkat çekilmektedir.

1. Küresel ekonomi politikteki yapısal dönüşüm

1.1 Küresel düzlemde ekonomi politikte meydana gelen yapısal dönüşümün ulus devletler düzeyindeki gelir dağılımı etkileri

Küreselleşme teorilerinde, ekonomi disiplininin ve dış ticaret teorilerinin önemli bir yeri vardır. Dış ticaret teorileri, tam rekabet, ölçeğe göre sabit getiri gibi, günümüz ekonomisinin gerçekleri veri alındığında, bazı kısıtlı varsayımlar altında küreselleşmenin her ülkenin yararına olabileceğini gösterir. Bu varsayımların tutmadığı durumların yanı sıra, küreselleşme sürecinin ülke içinde iyi yönetilemediği ve kazançların yeniden dağıtımının adaletli bir şekilde yapılamadığı durumlarda, sürecin kazananları olduğu kadar kaybedenlerinin de olacağı açıktır.

Nitekim, ekonomik teori, ülkeler arasındaki ticaretin üretim faktörlerinin ülke içindeki refah paylarını etkilediğini ortaya koyar. Hecksher-Ohlin modeline göre ülkeler üretimde kendilerinde bol olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç ederler ve bu durum küreselleşme sürecinde mal ve faktör fiyatlarının ülkeler arasında yakınsamasına yol açar. Bu durum doğrudan faktörlerin göreceli konumlarını etkiler. Küreselleşme sürecinde göreceli durumu bozulan üretim faktörünün ekonomik çıkarı, dışa açık bir ekonomik yapıda değil korumacılıktadır. Heckscher-Ohlin teorisi, gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun ürünler ihraç edip ve emek yoğun ürünler ithal edeceklerini öngörür. Bu ticaretin sonucu olarak, gelişmiş ülkelerde emek gelirleri sermaye gelirleri karşısında göreceli olarak gerileyecektir. Küreselleşmenin birinci ve ikinci dalgası için yapılan ekonometrik çalışmalar (O'Rourke ve Williamson, 1996) faktör fiyatlarının Heckscher-Ohlin teorisi uyarınca hareket ettiğini gösterir. Örneğin, Williamson (1998) Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında faktör fiyatlarının yol açtığı etkinin küreselleşme karşıtı ortamın oluşmasında etkili olduğunu ileri sürer.

Yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinde de benzeri bir süreç yaşanmaktadır. Bretton Woods modelinin çökmesinin ardından modern kapitalist ekonomilerin dayandığı piyasa ve devlet müdahalesi arasındaki uzlaşının yerini, neoliberal küreselleşme olarak adlandırılan sürecin almıştır. Böylece, sosyal devlet modeli çerçevesinde küreselleşmeden kaynaklanan kazançların ülke içinde yeniden dağıtımı söz konusu olmayınca, küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri daha da hızlanmıştır. Küreselleşme, ülkeler arasında olduğu kadar ülke içi gelir dağılımı üzerinde de etkili olmaktadır.

Dünya ekonomisine bir bütün olarak bakıldığında, emek gelirlerinin sermaye gelirleri karşısında eridiği görülür. Bu erime batı ülkelerinde daha da belirgindir. Yirmibirinci Yüzyılın başında ABD'de en zengin yüzde birlik ve binde birlik dilimlerin gelirden aldığı pay geçen yüzyılın başından sonraki en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Piketty ve Saez, 2001). Bu durum sadece ABD ile de sınırlı değildir. Yirminci yüzyıl boyunca gelişmiş batı ülkelerinde gelir dağılımı sürekli olarak bozulmuş; bu bozulma 1980 sonrasında daha da hızlanmıştır (Piketty, 2014).

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte dünyada gelir dağılımında görülen bozulma, ücret gelirlerinin payındaki düşüşle ilişkilidir. Gelişmiş ülkelerde 1970'lerin ortalarında %75 olan ücretlerin GSYH içindeki payı küresel krizin hemen öncesinde %65'e düşmüş; gelişmekte olan ülkelerde de daha az şiddetli olmak üzere benzer bir tablo görülmüştür (ILO, 2012). Ücret gelirlerinin göreceli pozisyonundaki bozulma 2009 sonrasında da devam etmiştir. Kapitalist dünya ekonomisinin merkezi olan ABD'de 1950-1980 arasında ortalama saatlik ücretler verimlilik ile paralel seyrederken, 1980 sonrasında bu durum

bozulmuştur. Gelişmiş ülkelerde reel ücretler ile verimlilik arasındaki fark 1999 yılından itibaren sürekli olarak bozulmaktadır (ILO, 2018). Gelişmekte olan ülkelerdeki işçilerin neredeyse üçte biri günde 2 doların altı ile tanımlanan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (ILO, 2013: 38)

Ücret gelirlerindeki bozulma, bir yandan dünya üretiminin satın alınmasında talep sorunu yaratır ve sistemi krizlere açık bir yapıya sokarken, diğer yandan siyasi krizlere de zemin yaratmaktadır. Düşük gelirli ve sabit gelirli konumlarındaki gerileme 2008 krizi ile hızlanırken, finansal sektörün devlet eliyle kurtarılması operasyonları ve en zengin %1'in ve şirket tepe yöneticilerinin muazzam gelirleri, ciddi bir tepkiye yol açmakta ve siyasi ve sosyal dengeler üzerinde etki yaratmaktadır. Bu etkiler ülke içinde olduğu kadar, küresel ölçekte de ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu, kaybedenleri ve kazananları yaratırken, sosyal ve siyasi boyutu ise, kaybedenlerin ve kazananların küresel ölçekte ortaklaşmasını ve bir arada hareket etmesini getirmiştir.

Küreselleşme ile birlikte bir yandan malların sermayenin ve insanların ülkeler arasındaki hareketliliğinde büyük bir artış olurken, diğer yandan bu artan hareketliliğin düzenlenmesi ihtiyacı daha fazla uluslararası anlaşma ve düzenleme yapılmasına yol açmış ve devletlerarası hukukun önemini artırmıştır. Ortaya çıkan küresel ekonomik yapıda ulus devletler dışındaki aktörler güç kazanmış; ulus devletler egemenlik haklarının bir bölümünü bu yapılara devretmek durumunda kalmışlardır. Ulusaşırı yapıların güçlenmesi, 2. Dünya Savaşı ertesinde ulus devletin egemenliğinde olan birçok ekonomik ve sosyal alandaki düzenleme yetkisinin ulusaşırı örgütlere devredilmesini gerektirmiştir. Bu örgütlerin başında dünya ekonomisinin düzenlenmesinde söz sahibi olan IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi ulusaşırı örgütler gelmektedir. Thomas Friedman, Lexus ve Zeytin Ağacı adlı eserinde, bu durumu, ülkelerin altından deli gömleğini giydikleri zaman ekonomilerinin büyüdüğünü ancak devletlerinin küçüldüğünü benzetmesi ile anlatır. 1980 sonrasında hızlanan küreselleşme ile birlikte devletlerin hareket alanı daralmış, gelişmiş ülkelerdeki sosyal devlet modeli aşınmış, bunun sonucu olarak, küreselleşmenin olumsuz etkileri, ulus içindeki yeniden dağıtım mekanizmaları ile telafi edilemez hale gelmiştir.

Ulusaşırı örgütlerin ülkelerin ekonomik yapıları üzerindeki etkileri güçlendikçe, farklı çıkar grupları STK'lar halinde örgütlenmiş ve ulusaşırı örgütler nezdinde politika üretme sürecine müdahil olma yoluna gitmiştir. Bir yandan küresel düzlemde politika üretim sürecine etki etme ihtiyacı, diğer yandan bilgi ve iletişim teknolojilerinden kaynaklanan yeni imkanlar, küreselleşmeyi sadece ekonomik ilişkilerle sınırlı olmaktan çıkartmış, sosyal ve kültürel ilişkilerde de küresel düzlemde etkileşimin artmasına ve yoğunlaşmasına yol açmıştır. Öyle ki, Castells'in (2013) küreselleşmenin kazandığı momentum ve bilgi teknolojilerine gönderme yaparak "ağ toplumu" olarak nitelendirdiği bu yeni küresel iklim, yeni toplumsal hareketlerin de küresel düzeyde harekete geçmesinin zeminini yaratmıştır.

1.2 Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerinin ulus devlet düzleminde siyasi ve sosyal yansımaları

Küreselleşmenin özellikle zengin ülkelerin çalışan kesimlerinde yol açtığı refah kaybı, siyaset aracılığıyla ülkelerin ekonomi politikaları üzerinde iki çeşit etki yaratabilir: hükümetler küreselleşmenin kitleler üzerinde yol açtığı olumsuz etkileri telafi edici ve gelir dağılımını düzeltici sosyal politikalar benimseyebilir ya da olumsuz etkileri nedeniyle küreselleşmeye karşı çıkarak dış ticarete korumacı ve göçmen hareketliliğini kısıtlayıcı önlemlere başvurabilir. 2008 krizi sonrasında farklı ülkelerdeki gelişmeler, şimdiye kadar ikinci yolun tercih edildiğini göstermektedir.

Neo-liberal küreselleşme olarak adlandırılan 1980 sonrası dünya ekonomisinde demokratik yönetimler ile çalışan kesimlerin ekonomik çıkarları arasındaki makas iyice açılmıştır. 2008 krizi, piyasaların kendiliğinden dağılım sorununu en iyi cevabı verdiği görüşünün aksi düşünülemeyecek bir şekilde yara almasına yol açmıştır. Dünya ekonomisine hakim olan malların ve sermayenin serbest hareketine dayalı liberal düzeninin, nüfusun en zenginler dışında kalan ezici çoğunluğu için refah üretmediğinin ortaya çıkmasının ilk sonucu, bu liberal düzene kitlesel itirazlar olmuştur. Bu itirazların siyasetteki yansıması ise demokratik özgürlükler, kapsayıcılık ve çoğulculuk yaklaşımın son 50 yıldır devam eden hegemonyasının sarsılması olmuştur. Milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, popülizm ve otoriterleşme eğilimleri güç kazanmıştır. 2008 krizi ertesinde kapitalizme olumlu bakışta gençler arasında hızlı bir gerileme görülmüştür (Newport, 2018). Küresel kriz sonrasında Batı ülkelerinde yaşam standartları ciddi ölçüde gerileyen, işlerini, evlerini

kaybeden yerleşiklerin tepkisi sonucunda ya merkez partiler güç kaybetmiş ve radikal partiler güçlenmiş ya da merkez partilerin politikaları sağa kaymıştır. Burgoon (2009) 1960-2003 arası dönemde 23 OECD ülkesindeki siyasi partileri inceleyerek olumsuz etkileri telafi edici politikaların zayıf olması durumunda küreselleşme karşıtlığının yükseldiğini, hatta milliyetçilik ve otokrasinin güçlendiğini ortaya koymuştur.

O'Rourke, Brexit kararının kemer sıkma programlarıyla arasında net bir ilişki olduğunu, Brexit oylarının Çin'den ithal edilen ürünlerin rekabetinin yoğun olduğu bölgelerde daha güçlü olduğunu bu alandaki araştırmaların bulgularıyla ortaya koyar (2019: 368). Skidelsky, Avrupa'da, 2007-16 arasında Fransa'da Rassemblement National (eski Front National), Almanya'da Alternative für Deutschland (AfD), İtalya'da Lega Nord, Avusturya'da Freiheitliche Partei Österreichs, (FPÖ), İsveç'te Sverigedemokraterna, gibi aşırı sağ partilerin siyasi desteklerinin ikiye katlanmış olduğunu belirtir (2018). ABD'nin küreselleşme sürecinde konumları zarar gören, nispeten eski ve ağır sanayilerini barındıran kuzey bölgeleri Trump'ın oy tabanını oluştururken, küreselleşme sürecinde konumları güçlenen kıyı bölgeleri ise Demokratları desteklemiştir (Flew, 2019:21).

Gelişmiş ülkelerin siyasi merkezlerindeki bu kayış, küresel ekonomik düzenin yol açtığı toplumsal eşitsizliklerin bir dizi sosyal ve siyasi çatışmayı tetikleyeceğine uzun zaman önce dikkat çekmiş olan yazarların (Bordo ve diğerleri, 2002, Rodrik, 1997, Stiglitz, 2002) öngörülerini doğrulamıştır. Streeck (2014) de, dünyada kapitalist ekonomi ile demokrasinin sadece Soğuk Savaş döneminde beraber görüldüğüne dikkat çekerek piyasanın yol açtığı sorunları devletlerin vatandaşlar lehine düzeltme kapasitelerinin olmadığı bugünkü küresel ekonomik yapıda demokratik bir yönetimin mümkün olmasının giderek daha şüpheli hale geldiğini vurgulamıştır.

Liberal batı demokrasilerinde en bariz örnekleri Trump'un başkanlığı ve Brexit süreci ile görülen siyasi sıkıntı hafiflemek bir yana Trump'un azli ve İngiltere parlamentosunun askıya alınması süreçlerinde görüldüğü gibi giderek daha da ağırlaşmaktadır. Küresel ekonomi politiğin gelişmiş batı ülkelerindeki siyasi yansımalarının içe kapanmacı eğilimleri güçlendirmesi ile dünyanın ekonomik ve siyasi güç merkezinin batıdan doğuya doğru kayması eş anlı olarak meydana gelmektedir. Benimsediği illeberal çerçevede Çin hem ekonomik olarak büyür hem de siyasi olarak güçlenirken giderek ABD'nin hegemonik gücünü de, yerleşik dünya düzeni de tehdit etmeye başlamıştır.

Küresel hegemonya, ekonomik refah, liberal siyasi değerler gibi alanlarda yaşanan krizlerin üzerine, iklim krizi ve teknolojiye yaşanmakta olan çok hızlı dönüşümlerin ekonomik, siyasi ve sosyal yapı üzerinde yol açması muhtemel dramatik etkileri eklendiğinde, tarihsel bir momentum ortaya çıkmaktadır. Selwyn (2015) 21 yüzyıldaki bir numaralı büyük sorunun küresel çapta ortaya çıkmış olan işçi sınıfı olduğunu ileri sürmüştür. Gerçekten de, üretim sürecinin örgütlenmesi dünya çapında meydana gelirken, dünya ekonomisinde üretilen ürünleri satın alacak olan küresel işçi sınıfının gelirlerindeki artış, verimlilik artışının gerisinde kalırken, küreselleşmenin geleceği konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin merkezinde yer aldığı son teknolojik gelişmeler, üretim sürecinin dünya çapında örgütlenmesi gerekliliklerini azaltıcı etkiler de göstermektedir. Üretimde işçilerin yerini giderek artan ölçüde robotların almasıyla (Acemoglu ve Restrepo, 2017; Frey ve Osborne, 2013) üretimin düşük işçi ücretine dayalı ülkelere zengin ülkelere geri dönmesi bu sürecin dikkatle izlenmesi gereken boyutlarından birisini oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılın başını hatırlatan bu tarihsel momentumun seyri hakkında sosyal bilimciler tatmin edici bir açıklama getirememiştir. Yukarıda bahsedilen araştırmalar, küresel ekonomik sistemin ulusal ekonomilerde yarattığı tahribatın siyasi etkileri üzerine yapılan akademik çalışmalara örnektir. Ulusal düzeyde, içe kapanmacı eğilimlerde görülen güçlenmenin küreselleşme paradigması üzerindeki etkileri konusunda ise net bir yönelimden söz edilemez. Küresel ekonomi politik ile ulusal ekonomi politiğin etkileşimi olarak özetlenebilecek bu sürecin çeşitli ülkelerde aldığı biçim hakkında yapılmış araştırmalara rağmen, sürecin bütünü hakkında genel bir değerlendirme ve özellikle de sürecin nasıl devam edeceği konusunda ikna edici bir açıklamanın eksikliği hissedilmektedir. Bu açıklama problemi ekonomi disiplini için olduğu kadar (İzmen, 2019) uluslararası ilişkiler disiplini için de geçerlidir. Batının ekonomik, teknolojik, siyasi, askeri, ideolojik gücü zayıflarken, Çin'in merkezinde yer aldığı ülke grubu tüm bu alanlarda güç kazanmaktadır. Batı ekonomilerinin içinden çıkamadığı zayıf büyüme sorunları karşısında mevcut liberal ekonomi disiplini çaresiz kalırken, uluslararası ilişkiler disiplini de, dünyanın yeni bir Thucidides tuzağından nasıl kurtulabileceği konusunda doyurucu bir yanıt getirememektedir.

2. Sosyal bilimlerdeki bölünme ve sosyal bilimlerin çaresizliği ¹

Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması için Wallerstein'in başkanlığında toplanan Gülbenkian Komisyonu'nun hazırladığı rapor (2003) sosyal bilimlerin, insanların birbirleriyle ve manevi güçlerle ilişkileri ve yaşadıkları toplum yapıları üzerine çok eski zamanlardan beri düşünme edimlerinin mirasçısı olduğu vurgusuyla başlar.

Dünyanın farklı bölgelerinden, uzun bir tarihi süreçte süzülerek gelen bu bilgiğe rağmen, modern dünyanın bir kurumu olan sosyal bilimler, bir anlamda bu mirası reddetmiştir. Gülbenkian Komisyonu, sosyal bilimleri, insan toplumlarının doğası hakkında ampirik olarak doğrulanabilen sistematik bilgi üretme çabası olarak tanımlar (2003: 12). Sosyal bilimler, bilinçli olarak vahiy yoluyla inmiş ya da akılla çıkarsanmış doğrulardan öte doğruları arama çabasıdır (Gülbenkian Komisyonu, 2003: 11-12).

İnsan toplumlarının daha iyiye doğru evrimi fikri, Aydınlanma düşüncesinin doğal bir sonucu olmuştur. Bu çerçevede insan toplumları, nasıl işlediği bilinebilir yapılar olarak kabul edilmiştir. Bu yapıların bilinmesi, insanların akli ve bilgiyi kullanarak, toplumsal yapıyı rasyonel olarak daha iyi hale getirmelerini mümkün kılar. Bu durumda sosyal bilimlerin işi, insan toplumlarının değişim dinamiklerinin anlaşılmasıdır. Aydınlanma felsefesinin bir gereği olarak, insan toplumlarının daha iyi bir geleceğe nasıl ulaşacağını incelemesi, din adamlarının değil, bir bilim dalının görevi olmalıdır. Bu bilim dalı da sosyal bilimlerdir.

Avrupa toplumlarının sekülerleşmesi ile felsefe hakim bilme tarzı olarak ilahiyatın yerini alırken, bilgi otoritesi din adamlarından filozoflara kaymıştır. Onsekizinci yüzyıl ortalarından itibaren bu kez de metafiziği kullanan felsefe, hakikat arayışında ampirik bilginin önemli olduğunu ileri süren doğa bilimcilerinin eleştirisine uğramıştır. Ondokuzuncu yüzyılın başında ise bilim artık sadece doğa bilimleri için kullanılan bir isimlendirme haline gelmiştir.

Doğa bilimcileri onyedinci ve onsekizinci yüzyıllardan itibaren kraliyet akademileri ve büyük okullar (grandes ecoles) içerisinde faaliyet göstermeye başlamışken, üniversite onsekizinci yüzyılın sonu ve ondokuzuncu yüzyılda yeniden canlanmış ve bilimin yaratıldığı başlıca kurumsal yer haline dönüşmüştür (Gülbenkian Komisyonu, 2003: 16). İlahiyat fakültesinin önemsizleştiği, yer yer felsefe fakültesinin içinde bir bölüm haline geldiği bu yeni üniversite yapısında, sistemli araştırmanın gerçekliğin farklı alanlarında uzmanlaşma gerektirdiği kabulü farklı disiplinlerin kurulması sürecini başlatmıştır. Bu ayrışmada, ampirik yöntem kullanmayan sanat ve edebiyat fakülteleri gibi disiplinlerden ayrılan sosyal bilimler, yöntem olarak doğa bilimlerine yakın olmuştur.

Dünya ekonomisinde başlayan dönüşüm ile sosyal bilimlerde görülen ayrışma süreci eş anlı meydana gelmiştir (Pijl, 2014; Wallerstein, 2012, 2013; Wood, 1981). Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimler içindeki bölünmeler netlik kazanmaya başlamış ve bu süreç 1850-1914 döneminde üniversitelerde farklı disiplinleri ortaya çıkartmıştır. Bu süreç içinde beliren başlıca sosyal bilim dalları tarih, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji olmuştur.

Nasıl ki dönemin teknolojik icatları açısından doğa bilimleri tarafından üretilen ampirik bilgi önemliyse, ondokuzuncu yüzyılda, Avrupa'nın içinden geçmekte olduğu köklü dönüşüm süreci açısından da sosyal bilimler önemli olmuştur. Bir başka ifadeyle sosyal bilimler, liberalizmin uzantısı olarak doğmuştur (Wallerstein, 2012 s.171).

1500-1800 yılları arasında giderek karmaşıklaşmakta olan devlet yönetiminde, birçok devlet uzmanlık bilgisine ihtiyaç duymuştur. Toplumsal hayatın karmaşıklığıyla uğraşmak için, tarımsal üretim, toprak sahipliği, nüfus, ticaret gibi alanlarda veri derlenmesi ve bu verilerin sistematik olarak incelenmesi ve devlet kararlarının bu ampirik analize dayandırılması yoluna gidilmiştir. Toplumun yönetilmesinde karar alma sürecinin her alanın uzmanları tarafından detaylı sayısal analizlere dayandırılması yönelimi, bugünkü sosyal bilimlerin temelini oluşturmuştur.

Doğa yasalarında olduğu gibi, insan toplumlarının yasaları da zamandan ve mekandan bağımsız evrensel yasalarsa, sosyal bilimcinin uğraşı da, bir yandan bu evrensel yasaları ortaya koymak, bir yandan da yasadan ya da normalden sapmaları incelemek olarak şekillenir.

¹ Bu bölüm ve izleyen iki alt bölümde İzmen'den (2019, s. 186-191) yararlanılmıştır.

Newtoncu bilim, gerçek bir maddi evrenin olduğunu, bu evrendeki her şeyin evrensel doğa yasalarına tabi olduğunu ileri sürer. Bilimin işlevi de bu evrensel yasaların ortaya konmasıdır. Bu yasaların ortaya çıkartılması için tek geçerli yöntem ampirik yöntemdir. Doğa olgularının çoğu çizgisel bir eğilim izler ve her zaman denge durumuna dönme eğiliminde olur. Doğa yasaları zamandan bağımsızdır. Başlangıç şartları bilindiğinde, evrensel yasa, söz konusu değişkenin seyrinin belirlenmesini mümkün kılar. Sosyal bilimler de bu çerçeveye sadık kalarak gelişmiştir. Fizyokratların en önde gelen isminin, dönemin Fransız sarayında doktor olan Quesnay olması, dönemin doğa bilimleri anlayışının ekonomi biliminin şekillenmesinde derin izler bırakmasının ipuçlarından birisidir.

Bu çerçevede, sosyal bilimlerin yöntemi, bağımsız değişkenlerin saptanmasını ve bağımlı değişkenle aralarındaki ilişkinin sayısal olarak belirlenmesini gerektirir. Bu bir kez yapıldıktan sonra, normalden sapıldığında yeniden normale dönmek için ne yapmak gerektiği, uzmanların rahatlıkla söyleyebileceği basit bir konuya dönüşür.

Ampirik yöntemin, sosyal bilimlerin de yöntemi haline gelmesi, dönemin koşulları itibariyle değerlendirildiğinde, bilginin, krallar, soylular, rahipler gibi yönetici otoritelerin belirlenimi ve denetiminden çıkarak bağımsızlaşması ve demokratikleşmesi anlamına gelir. Fakat, krallar, soylular, rahipler gibi eski yönetici sınıfların zayıflayıp, yerine burjuvazinin güçlenmekte olduğu bir dönemde, ampirik yöntem, iddia edildiği gibi ne demokratik, ne de tarafsız olmuştur. Tam tersine bu yöntem ve bu yöntemi kullanan dönemin klasik ekonomi politikası, toplumlarda giderek güçlenen burjuvazinin fikri egemenliğinin zeminini oluşturmuştur. Güçlenmekte ve yayılmakta olan kapitalizmin başat eğilimleri, ekonominin doğal yasaları olarak sunulmuştur. Klasik ekonomistlerin ekonomi-politik yerine soyut ekonomiyi keşfetmeleri ve böylece kapitalizmi toplumsal ve siyasi bağlamdan kopartmalarının ardından ekonomi ile politikanın birbirinden ayrılması, burjuva ideolojisinin çıkarlarına çok iyi hizmet etmiştir (Wood, 1981).

Görünüşte, sosyal bilimler, sadece insan toplumlarının evrensel yasalarının araştırılması ile sınırlıdır. Felsefe de ilahiyat da hem neyin doğru olduğunu hem de neyin iyi olduğunu araştırırken, doğa bilimcileri sadece doğrunun peşinde konumlanmış ve iyinin araştırılmasını filozoflara ve ilahiyatçılara bırakmıştı. Felsefeyle bilim arasında yaşanan bu kopuşla birlikte, sosyal bilimler, üniversitelerde tümdengelimci filozofların değil, doğa bilimcilerinin yanına konumlandırılmıştır. Sosyal bilimler, insan toplumlarının örgütlenmesinde neyin daha iyi ve ahlaklı olduğuyla değil, bu örgütlenmelerin evrensel yasalarının ampirik yöntemlerle araştırmasıyla görevlendirilmiş olsa da, Aydınlanma çağının ürünü olan sosyal bilimler, doğuş koşulları gereği, ilerleme ve insan toplumlarının daha iyiye doğru evrildiği ön kabulü üzerine kuruludur. Bu adı konmamış ön kabuldeki iyi ve doğru kavramı ise o sıralar yükselmekte olan kapitalist düzen tarafından belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle, sosyal bilimler ve liberalizm aynı öncül (bilimsel bilgi kullanılarak insan toplumlarının daha iyiye gitmesi sağlanabilir) üzerine kuruludur (Wallerstein, 2012:164).

Bilim ve felsefenin ayrıştığı, kapitalizmin geliştiği bu ikili süreç içinde, sevgi, iyilik, yardımseverlik, dayanışma gibi değerler kamusal alanın dışına sürülüp ancak toplumsal hayatın kısıynda varolabilen bir özel alana sıkıştırılırken, insanın aç gözlülüğünü, tüketme ve haz isteğinin sonsuzluğunu, ekonomi biliminin tam kalbine yerleşmiştir. İnsan doğasına ilişkin aç gözlülük, herşeyden daha fazla istemek, kendi çıkarının peşinde koşmak varsayımları ekonomi disiplininin temel varsayımlarını oluşturmuştur. Anaakım iktisat teorisi, disiplinin kurucu ilkesi niteliği taşıyan, bu yüzden tartışma dışı tutmak zorunda olduğu bu insan doğası varsayımıyla kendini baştan sınırlamış, iktisadi hayatın diğer toplumsal süreçlerle çok yönlü ve çok zengin ilişkilerini ele alma yeteneğini baştan kaybetmiştir.

Klasik ekonomi politikanın burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiğini kuvvetli biçimde ortaya koyan Marx'ın bu düşünceleri ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında işçi sınıfı üzerinde etkili olmuştur. Bu etkiyi bertaraf etmek isteği sosyoloji disiplininin önünü açmış, işçi sınıfının durumu ampirik yöntemle yapılan araştırmaların konusu olmuştur. Sosyal bilimlerdeki ayrışma antropoloji, psikoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinleri ile devam etmiştir.

2.1 Ekonomi politikten ekonomiye

Ondokuzuncu yüzyıl ortasında bilgi birikiminin ulaştığı seviye, herhangi bir uzmanın kendi başına bütün bilgiye hakim olmasını mümkün olmaktan çıkarmıştır. Devlet, yani siyasal sistem düzeyindeki ekonomik

ilişkiler, uzmanlık bilgisi gerektiren ve sayısal analizin önemli olduğu başlıca alandır. Bu uzmanlık bilgisine ihtiyaç, ekonomi-politiğin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Devlet bütçesinin iyi yönetilmesi, ordunun savaş ihtiyaçları için gereken harcamaların vergi yoluyla sağlanması, vergileri ödeyen büyük toprak sahiplerinin vergilerin nasıl harcanacağı üzerinde de söz sahibi olmak istemesi çevresinde şekillenen çatışmalar günümüzün modern sisteminin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Devlet bütçesinin iyi yönetilmesi ve vergi gelirlerinin artırılması arayışı, onsekizinci yüzyılda Fransa’da fizyokratlar olarak adlandırılan bir disiplinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Daha sonra klasik ekonomi, ya da ekonomi-politik olarak adlandırılacak disiplinin öncüleri kabul edilen fizyokratlar, ülkelerin servetlerinin birikim kaynağının tarımsal emek olduğunu, tarımın başlıca ekonomik faaliyeti olması nedeniyle tarım fiyatlarının yüksek olması gerektiğini savunmuşlardır.

Fizyokratların tarım ve toprağa verdiği önem, o zamana kadar geçerli olan merkantilist görüşün ticarete verdiği önemden ciddi bir kopuşu simgelemiştir. Dönemin kraliyet hazinesinin büyütülmesini, ya da günümüz kurumlarıyla ifade edilecek olursa, devlet bütçesinin gelirlerinin artırılmasını temel amaç kabul eden merkantilist görüş, bu nedenle ülkenin ödemeler dengesinin fazla vermesini, böylece ülke dışına altın para çıkışı olmamasını savunur. Bu görüş, bugün de neo-merkantilizm olarak adlandırılan korumacı politikaları savunun ekonomi-politik akımının temelini oluşturmuştur (Balaam ve Dilman, 2011; Oatley, 2019; Cohn, 2016).

Fizyokratların toplumların bir doğal düzen içinde yaşadığını, ekonomik kararların arkasındaki temel motifin bireysel çıkar olduğunu, her insanın çıkarını en iyi kendisinin bildiğini, herkesin kendi çıkarının peşinde hareket ettiğini, toplumsal düzen açısından, bir bireyin ihtiyaçları ile diğerinin istekleri arasındaki uyumun önemli olduğunu, ihtiyaçların sağlanabilmesi için ticaretteki kısıtlamaların kaldırılması gerektiği gibi görüşleri, Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill gibi düşünürleri etkilemiş ve sonradan ortaya çıkacak olan liberal ekonomi-politik akımının fikri altyapısını oluşturmuştur.

Adam Smith’in 1776’da İngiltere’de yayımlanan *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma* adlı eseri, merkantilizmden sonra ekonomi-politiğin ikinci akımı olan liberalizmin doğuşunun simgesi olmuştur. Smith’in ülkelerin refahını artırmak için devletlerin piyasanın işleyişine müdahale etmemesini savunduğu Ulusların Zenginliği’nin yayımlanması ile İngiltere’de sanayi devrimi aynı döneme denk gelir. Kar amacıyla yapılan üretimin, alıcı ve satıcıların karşı karşıya geldiği piyasada adeta bir nevi görünmez el vasıtasıyla, sadece bireylerin çıkarlarını değil, eş anlı olarak ulusun refahını da maksimize edeceği iddiası, dönemin girişimcilik, kar hırsı, servet biriktirme gibi yükselen değerleri ile büyük bir uyum içinde olmuştur. Ayrıca bu görüşler, feodal ilişkiler karşısında yeni filizlenmekte olan kapitalist üretim ilişkilerinin ihtiyaç duyduğu teorik zemini sağlamıştır. Servetin temelini toprak mülkiyeti ile değil üretimde harcanan zaman ile ilişkilendiren emek değer teorisi, yeni yükselmekte olan burjuva sınıfının çıkarlarının teorik temelini oluşturmuştur. Ortaya çıktığı tarihten sonra, liberalizm ekonomi politiğin en güçlü yaklaşımı haline gelmiştir.

Liberallere göre, dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar, sarayın verdiği tekel hakları, işçi örgütlenmeleri gibi bir dizi alanda görülen devletin ekonomiye müdahalesi yeni filizlenmekte olan burjuvazinin gelişimine ciddi bir engel oluşturmaktaydı. Devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmek yerine, adalet, güvenlik, kamu hizmetleri gibi kamu yönetimi ile sınırlı alanlarla yetinmesi gerektiğine ilişkin Smith’in görüşleri, daha sonradan 1980 sonrası dönemin küreselleşme paradigmasının da temelini oluşturmuştur.

Wallerstein’a (2012) göre aydınlanmanın en sadık evlatları olan liberallerin muzaffer olması ve ekonomik faaliyette devletin öneminin ikinci plana düşmesiyle beraber, disiplinin adının da değiştiği bir süreç girilmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, ekonomik analiz devletin, yani siyasi yönetimin değil, hızla genişlemekte olan kapitalist ilişkilerin doğası üzerine bir incelemeye dönüştükçe, *politik* terimi unutulmuş ve onsekizinci yüzyılın ekonomi-politik terimi yerini sadece ekonomi terimine bırakmıştır (Woods, 1981). Bu geçiş aynı zamanda işçi hareketinin yükselişiyle de eş zamanlıdır. Jevons 1870’lerde alt sınıflar arasında yaygınlaşan düşüncelerin taşıdığı sakıncalara işaret ederek, ekonomi-politik teriminin yerine sadece ekonomi teriminin tercih edilmesini önermiştir (aktaran Pijl, 2010:6). Böylece disiplinin toplumsal yapı ve devlet müdahalesinden uzaklaşması mümkün hale gelmiştir.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ekonomi disiplinin temelleri insan psikolojisinin evrensel doğası üzerine oturtulmaya başlanmış ve yüzyılın sonunda insan doğasının temel özellikleri üzerinde bir uzlaş

ortaya çıkmıştır. Marshall'ın *Ekonominin İlkeleri* isimli çalışması klasik ekonomi politiktan, tarihdışı, evrensel ve asosyal neoklasik ekonomiye geçişin dönüm noktasını oluşturur (Fine ve Milonakis, 2009). Neoklasik ekonomi olarak adlandırılan ekonomi yaklaşımında insan, kendi çıkarını gözetken, sahip olduğu bilgi temelinde kararlarını rasyonel olarak alan ve faydasını maksimize etmek isteyen bir varlıktır. Bu kavramsallaştırmada, işçi ve işveren tamamen simetrik; her iki kesim de kendi çıkarları doğrultusunda, kendileri için neyin en iyi olduğuna kendileri karar vererek hareket ederler. Klasik ekonomi-politiğin emek değer teorisinden tamamen uzaklaşmış ve fiyat oluşumunun fayda kavramı üzerine kurulmuş olması, ekonomi disiplininin bundan böyle siyasi ve toplumsal bağlardan tamamen bağımsız kabul edilmesini mümkün kılmıştır. Marjinal okula göre, herkes ortaya koyduğu çabanın ekonomik sonucunu alır; dolayısıyla dağılım sorunu, sınıfsal temellerden tamamen bağımsız hale gelerek kişilerin bireysel tercihlerine indirgenir. Clark'a göre, doğal hukuka göre, bir sosyal sınıfın ne alacağını o sınıfın toplam sanayi üretimi için yaptığı katkı belirler (aktaran Pijl, 2010:7).

Keşifler çağıyla birlikte sonlu olduğu anlaşılmış olan dünyanın kıt kaynaklarının, sonsuz olduğu kabul edilen insanın ihtiyaçlarının ve isteklerinin, toplum içinde nasıl paylaşılacağı, ekonomi disiplininin temel çalışma konusu olmuştur. Bu konunun araştırma yöntemi ise giderek sofistike hale gelen matematik yöntemler olmuştur. Öyle ki bugün ekonomi biliminde geçerli yöntem, soyut matematiksel modelleme ve sayısallaştırılabilen veri üzerinden istatistiki yöntemlerle sonuca ulaşma olarak özetlenebilir. Bu yöntemin dışına çıkan her şey bilimsellikten kabul edilmektedir. Ekonomik kaynakların ve zenginliğin nasıl paylaşılacağına sofistike matematik modeller sayesinde, siyasetten ve sınıf ilişkilerinden tamamen bağımsız olarak ele alınması ile bölüşüm sorunu, sosyal ve siyasi bağlamdan tamamen kopmuş, teknik bir probleme indirgenmiştir. Bu durum, ekonomiye hakim olan bilim felsefesiyle gayet uyumludur.

2.3 Sosyal bilimlerdeki yeni ayrışma: Uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkışı

Her ne kadar kökenlerinin Thucydides'e dayandırılması adet olsa da, uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkışı geç bir döneme rastlar. Ulus devlet modelinin ortaya çıktıktan sonra uzun bir dönem, Machiavelli; Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hume; Hegel ve Marx'ın yazıları haricinde uluslararası durum analizine rastlanmaz (Hoffmann, 1977).

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimler içinde bölünmeler meydana gelir ve sosyoloji ve siyaset bilimi kendisini felsefe tarih ve kamu hukukundan ayırtırken, uluslararası ilişkiler disiplinin kendini siyaset biliminden ayırtması çok daha sonra ortaya çıkmıştır. Columbia ve birkaç üniversitede daha Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bile Uluslararası ilişkiler başlıklı dersler konmaya başlanmış (Pijl, 2010:9) olmasına karşın, disiplinin gelişmesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraya rastlar.

Ekonomi biliminin ortaya çıkmasında devlet yönetiminin uzmanlık bilgisine olan ihtiyacına paralel olarak ABD'nin diğer devletlerle ilişkisinde ihtiyaç duyduğu uzmanlık bilgisi, uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkmasında önemli olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplinin ABD'de gelişmesinde, Woodrow Wilson'ın Paris Görüşmelerinde ABD adına kendi kaderini tanıma hakkı olmak üzere ileri sürdüğü maddeler etkili olmuştur.

Bu ihtiyaç çerçevesinde Amerikan başkanının savaş sonrası barış anlaşması önerileri için çalışmak üzere gizli anlaşmalardan etno-siyasi konulara kadar farklı konuları araştırmak üzere çeşitli üniversitelerdeki akademisyenlerden ve think tanklerdeki uzmanlardan Inquiry olarak bilinen bir komite oluşturulmuştur. 126 uzmandan oluşan bu komite, ABD istihbaratından sermaye çevrelerine kadar uzanan geniş bir ağ ile beraber çalışmıştır. Bu süreç sermaye çevreleri tarafından desteklenen ve bugün de hala çok etkili olan bir dizi uluslararası ilişkiler üzerinde çalışan think tankin doğmasına yol açmıştır. Council on Foreign Relations, Chatham House, Carnegie, Rockefeller, Ford vakıfları gibi kurumların sağladığı parasal destek uluslararası ilişkiler disiplininin gelişmesinde etkili olmuştur. (Pijl, 2010:10-13).

Wilson'ın barış planının ve ABD'nin Milletler Ligi üyeliğinin Senato tarafından onaylanmaması 1933'e kadar devam edecek olan Amerikan izolasyonizminin başlangıcını oluşturmuş ve uluslararası ekonomik diplomasiye tüm alanlarına damgasını vurmuştur (Frieden, 2006:144). Devlet yönetimindeki izolasyonist tavra karşılık, dış ekonomik çıkarları güçlü olan finans ve şirketler kesimi enternasyonalist politikaları savunmuştur.

Disiplinin kurucusu kabul edilen Morgenthau'nun 1948'de yayımlanan *Devler Arasında Siyaset* isimli çalışması, uluslararası hukukçuların ve siyasi ideologların ütopyaları karşısında ampirik bir bilim kurma arayışını simgeler (Hoffmann, 1977: 44).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın dünya siyaset sahnesinde kesinleşen liderliği altında, Ralf Dahrendorf'un *Uygulamalı Aydınlanma* tanımlaması çerçevesinde her türlü problemin bilimsel yöntemle, yani değer yargılarından arınmış olarak, ampirik araştırma, hipotez kurma ve test etmeye dayalı olarak çözülebileceği inancı, uluslararası ilişkiler disiplininin geliştiği ortamı oluşturmuştur (Hoffmann, 1977: 45). 1970'lerde disiplinde giderek tarihsel ve felsefi çalışmalar yerine teorik ve ampirik çalışmalar ön plana çıkmaya başlamıştır (Frieden ve Lake, 2005).

Amerika dünya liderliğine otururken ve bu nedenle tüm dünyanın dikkati Amerika üzerinde yoğunlaşırken, Amerikan politikasının araştırılması ile uluslararası sistemin araştırılması bir ve aynı şey anlamına gelmiştir. Vietnam Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininin vurgusu 'liberal enternasyonalizm' ve 'karşılıklı bağımlılık' kavramlarına kaymış ve Amerika'nın merkezde olduğu bir sistemde politikanın uluslararası koordinasyonu ön plana çıkmıştır (Pijl, 2010:14).

Pijl'in vurguladığı gibi, uluslararası ilişkiler disiplininin güvenlik sorunsalı çerçevesinde ulus devletler arasındaki ilişkilere odaklanması (2010: 4), uluslararası aktörlerin günümüzdeki önemi ve rolü ile bir çelişki oluşturmaktadır. Modern devlet düzeninde toprak üzerindeki egemenlik hakkına dayanarak yabancılarla ilişkileri yürütmek konusunda yetkiyi elinde bulunduran ulus devletlerin birbiri ile ilişkisinin tamamen eşitler arası bir ilişki olarak kabul edilmesi günümüz dünyasında tatminkar bir varsayım olamaz.

Uluslararası ilişkiler disiplininin tarihsel gelişimine iki açıdan bakmak mümkündür: Bunlardan ilki olan kronolojik bakış açısı, savaş arası dönemde geçerli olan idealizm ile başlayıp, İkinci Dünya Savaşı sonrasında realizm, ardından farklı yaklaşımların mücadelesine tanık olunan bir dönem, 1980'lerde neo-realizm ve neo-liberalizm arasında yaşanan tartışma ve 1990'larda varılan uzlaşma ile devam eder. Uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimini rakip yaklaşımlar arasındaki tartışmayı esas alarak anlatan ikinci bakış açısına göre, 1930'larda idealizm ve realizm, 1960'larda realizm ve davranışsalcılık, 1970'lerde devlet merkezci ve uluslararası perspektifler, 1980'lerde realist, Marksist ve liberal yaklaşımlar ve 1990'larda rasyonelcilik ve inşacılık, feminizm gibi alternatif yaklaşımlar arasındaki rekabet, disiplinin gelişiminde etkili olmuştur (Smith, 2000: 376).

Lake (2013) uluslararası ilişkiler alanındaki paradigmlar arasındaki tartışmayı ele aldığı makalesinde, paradigmlar arası devam eden bu tartışmadan sonra disiplinin tümüne egemen olan tek bir paradigmanın olmadığına dikkat çeker. Siyasi sürecin tamamı yerine parçaları üzerinde odaklanan orta düzey teorilerin paradigmlar arası tartışmadan daha önemli olduğunu ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki çalışmaların çoğunun spesifik olaylar ve hatta belli tarihsel süreçler için farklı varsayımlar kullanarak dış politikayı ve uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan orta düzey teorilere dayandığını ileri sürer.

İster paradigmlar arası tartışma, isterse orta düzey teoriler üzerinden olsun, disiplinin gelişim çizgisinin, zaman içinde uluslararası ilişkilerin doğasının daha iyi anlaşılmasını sağladığı izlenimi doğru değildir. Uluslararası ilişkiler disiplininin temel paradigmları, Kuhn'un teorilerin temel dayanağını oluşturan bir dizi varsayım ile belirlenen paradigma kavramı ile uyumsuz ve bu nedenle uluslararası ilişkiler teorileri ilave varsayımlarla desteklenir (Lake, 2013 s. 573). Temel paradigmlar arasında devam eden rekabet ve 1990'lardan itibaren genel kabul gören temel bir paradigma yerine bir dizi yeni alternatif yaklaşımların ortaya çıkması, bu hoşnutsuzluğun yansımalarıdır. Uluslararası ilişkiler disiplinin uğraştığı soru "ne bilmeliyiz?" yerine Çin, Rusya, petrol üreticileri vs konusunda "ne yapmalıyız?" olmuştur. Böylece ne yapılması gerektiğini bilmeye imkan verecek kadar bilgi edinmek esas olmuştur (Hoffmann, 1977: 58).

Hoffmann, 1977 yılında yazdığı *Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler* makalesinin sonunda yaptığı değerlendirmede, gerek dünyanın haline gerekse de bu bilim dalının haline bakıldığında, uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim insanlarının durumdan pek de hoşnut olmaması gerektiği sonucuna varmıştır (s. 59).

3. Sosyal bilimlerde yeni bir sentez arayışı: Uluslararası Ekonomi Politik disiplininin ortaya çıkışı

Sosyal bilimlerin tüm alanlarında uygulanan yöntemin aynı olması, departmanlar arasındaki farkı, yöntemin uygulandığı özneye indirgemıştır. Pijl'in (2014) belirttiği gibi farklı disiplinlerde aynı yöntemin uygulanması, disiplinlerarası çalışmaların da altyapısını hazırlamıştır.

Ne ekonomi disiplininin ne de uluslararası ilişkiler disiplinin kapitalist dünya ekonomisinin güncel gelişmelerini açıklamakta yetersiz kalması bir dizi arayışa yol açmıştır. Mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinden duyulan memnuniyetsizlik ve dünyadaki değişim alternatif kavramsallaştırma arayışlarının önünü açmıştır (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998). Bu arayışlar arasında en yaygın kabul görmüş olanı, siyaset biliminin uluslararası ekonomik ilişkilerin analiziyle uğraşan dalı olarak tanımlanabilen UEP'tir.

UEP, 1950'lerden önce görülmeeyen oldukça yeni bir disiplindir (Keohane, 2009; Cohen, 2007). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin yüksek büyüme, tam istihdam ve küresel piyasalardaki istikrar gibi özellikleri, ekonomi, siyaset ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin birbirlerinden tamamen bağımsızmış gibi ele alınmasına zemin yaratmıştı. Ancak Bretton Woods sisteminin çökmesi, OPEC krizleri, Almanya ve Japonya ekonomilerinin güçlenmesi, Vietnam Savaşı, 68 hareketi, SSCB'nin 1957'de Sputnik'i uzaya göndermesi gibi olayların üst üste gelmesi, uluslararası ekonomik sistemde sorunların ortaya çıktığı bir dönemde ABD'nin sadece ekonomide değil, askeri, teknolojik ve ideolojik üstünlüğünün sarsılmakta olduğunu ortaya koymuştur. Uluslararası ekonominin siyasetten ayrı olamayacağı yadsınamaz biçimde ortaya çıkınca, birbirinden tamamen ayrı iki disiplinin varlığı, küresel ekonomik düzenin anlaşılmasında engel konumuna gelmiştir. Ayrıca çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler, uluslararası STK'lar, uluslararası toplumsal hareketler gibi ulusal sınırların bağlayıcı olmadığı birçok aktörün ortaya çıkması da küresel düzlemde ekonomi ile siyaset arasındaki etkileşime yeni araçlarla bakmayı gerektirmiştir. Bu engeli aşmak üzere sürdürülen entelektüel çabaların sonucu olarak UEP ortaya çıkmış ve böylece ondokuzuncu yüzyılda sosyal bilimlerin parçalanması sürecinde ayrı ayrı disiplinler olarak şekillenmiş olan uluslararası ilişkiler ve ekonomi, yeniden tek bir çatı altında toplanmıştır (Cafruny, 2016:3). Ekonomi politik her zaman için uluslararası ilişkilerin bir parçası olsa da, küresel ekonomik sistemin giderek karmaşılaşan ve uluslararası siyasetle giderek etkileşimi artan yapısı, 1970 öncesinde birbirlerinden tamamen bağımsız disiplinler olan ekonomi ve siyaset bilimin arasındaki köpülerin kurulmasına ve UEP'in ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1970'ler ve 1980'lerde UEP'in yarı bir disiplin olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynayan isimlerden birisi Robert Gilpin'dir. Gilpin'in devlet ve piyasanın rolü konusundaki fikir çatışmasını kristalize eden 1975 tarihli ABD'nin Gücü ve Çokuluslu Şirketler başlıklı kitabı, realist perspektifte ekonomi ve siyaset arasındaki etkileşimde önemli bir açılıma yol açar (Keohane:36; Cohn:94; Cohen: 16, Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998:656).

Genel teorik oryantasyonunu ekonomi ve sosyolojiden alan (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998) UEP, günümüzde siyasi ve iktisadi analizi bir araya getirmeye çalışan bir sentez çabası olarak kabul edilir (Weingast & Wittman, 2006; Frieden ve Lake, 2003). Bugün artık bu disiplinin teorileri, yöntemi, analitik çerçevesi ve önemli soruları konusunda bir uzlaşısı oluşmuştur (Frieden ve Martin, 2003). UEP'in kabul gören akademik bir disiplin haline gelme sürecini inceleyen Cohen'e göre, Gilpin'den (1975) hareketle UEP, ekonomik ve siyasi aktivite arasındaki karmaşık ilişkileri, tek bir ulus devletin ötesinde, uluslararası ilişkiler düzeyinde ele alır (Cohen, 2008: 1).

Kurucuları arasında iktisatçılar ve siyaset bilimi dışında tarihçilerin de olduğu UEP anaakım olarak, uluslararası ilişkiler disiplini gibi ABD'de doğmuştur. UEP'in kuruluşunda en etkili olan düşünürler² olan Keohane, Gilpin, Strange, Kindleberger, Cox, Krasner ve Katzenstein (Cohen, 2008:8) arasında ikisi dışında (Cox ve Strange) hepsi Amerikalıdır. Sosyal bilimler hakkında genel kabul gören pozitivizm ve ampirizm anlayışları UEP'in Amerikan okulu için de geçerlidir. Amerikan okulunun anaakım olduğu kabulü yaygındır (Cohen, 2018:4).

UEP'in ortaya çıkışından bu yana ekonomi ve siyaset bilim arasındaki bağların nasıl kurulması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları olmuş; bu da farklı UEP teorilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Uluslararası

² Keohane'e göre UEP'in kuruluşuna katkıda bulunan isimler Susan Strange, Joseph Nye, Peter Katzenstein, Stephen Krasner, John Ruggie'dir (2009, s. 35)

ilişkiler disiplinindeki genel teorilerin yanı sıra, uluslararası iktisat ve karşılaştırmalı siyasetten beslenen teoriler bu alt disiplini zenginleştirmiştir. Uygulamada ulusaşırı ilişkiler teorisi kolay olmasa da, ulusal siyaset ve uluslararası ekonomi politik arasındaki ilişkilerin araştırılmasında ampirik yöntemlerden yararlanılmıştır. Devletlerin uluslararası ekonomik politikalarının belirleyicileri ampirik çalışmalara konu olmuştur. Küreselleşmenin ölçülenmesi ve etkileriyle ilgili ekonomistler tarafından yapılan sayısal analizler çok boyutlu olan küreselleşme olgusunun sadece belli bir boyutunu ele almıştır. Karşılaştırmalı siyaset alanında da Anglo Amerikan kapitalizminden, Avrupa'nın sosyal devlet modeline, Latin Amerika'dan uzak Asya'ya, farklı coğrafyalarda ulusal siyaset ve toplumsal yapıdaki farklılıklara odaklanılmıştır. Bu çalışmaların üst üste konması, ulusal ve uluslararası ekonomi politığe bütüncül bir perspektif kazandıramamıştır.

1990'lardan itibaren ekonomi politiğin ulusal ve uluslararası kolları arasındaki fark kapanmaya yüz tutmuştur (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998: 648). 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni oluşan uluslararası örgütlerin yapısı ve bu örgütler çerçevesinde süper güçler arası mücadele ile başlayan uluslararası ekonomik ilişkilerin arka planındaki siyasi mekanizmaların araştırılması alanı, 1960'lardan itibaren politika belirlenim sürecine odaklanan karşılaştırmalı siyaset çalışmalarından beslenmiştir. 1970'lere kadar iç bütünselliği olan bir disiplin görüntüsü olmayan UEP, 1970'lerden itibaren Avrupa merkezli bölgesel entegrasyon çalışmalarından ve çok uluslu şirketler başta olmak üzere ulusaşırı ilişkiler üzerine yapılan çalışmalardan beslenmiştir. Bu çalışmalarla birlikte liberallerin piyasa, realistlerin ise devlet üzerine yaptığı vurgu farkına rağmen piyasa ve devlet, ikisi arasındaki etkileşim dikkate alınarak araştırılır olmuştur. (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998: 654-7) Zaman içinde zenginleşen UEP literatürü sayesinde, siyaset ve ekonominin ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olduğu ve uluslararası ve ulusaşırı ekonomik ilişkilerin siyasetinin önemsiz ve ikinci derece kabul edilemeyeceği bir noktaya gelinmiştir (Keohane, 2009).

ABD'deki anaakım UEP'in sosyal bilimlerin standart metodolojisi üzerine kurulu olmasına rağmen, yapısalcılar anaakım UEP yaklaşımının yeterince tarihsel olmadığını ve sınıfsal ilişkileri ihmal ettiğini ileri sürer. Liberal ve ekonomik milliyetçilik UEP yaklaşımlarının ilkinin piyasa, ikincisinin devlet vurgusunun haricinde, yapısal UEP yaklaşımı, ekonomik, siyasi ve toplumsal yapının küresel ölçekte bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını savunur ve bu yaklaşımda sınıfsal ilişkilere merkezi bir önem atfeder. UEP'in liberal ve ekonomik milliyetçilik yaklaşımlarının şekillenmesinde yapısalcı yaklaşım ve özellikle de Marksist yaklaşım ile girilen tartışmalar etkili olmuştur (Cafruny, 2016:4). ABD dışındaki literatürde bu etkiler daha net görülür. UEP literatüründe Fransa'da düzenleyici konulara, Almanya'da kurumlara ve diğer yerlerde Marksist teorinin çeşitli boyutlarına vurgu yapılmıştır (Cohen, 2008: 4).

Sınıf analizini merkeze alarak ulusal ve uluslararası ekonomi politiği birleştiren Marksist gelenek içindeki bağımlılık teorisi ve dünya sistemi teorisi yaklaşımlarının, UEP disiplini üzerindeki etkisi önemlidir. Sovyet blokunun çözülmesinden sonra Marksist kuram içindeki gelişme zayıflamış olsa da, UEP disiplininin klasik ekonomi politik temellerine uygun olarak yapısal yaklaşım içinde ilerlemesi gerektiği görüşü bugün hala varlığını korumaktadır (Selwyn, 2015).

UEP küresel ekonomik sistemi açıklamakta ekonomi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin her birine karşı bariz bir üstünlüğü sahipse de, Liberalizm, Merkantilizm ve Marksizm gibi belli başlı UEP teorilerinin hiç birisi, dünyanın tüm dönemlerini ve tüm konularını tek başına açıklamakta yeterince güçlü değildir. Bu nedenle birçok yazar (Baylis ve Smith, 2005; Balaam ve Dillman, Oatley, 2019), farklı UEP teorilerinden yararlanılması gerektiği görüşünde birleşmiştir. Nitekim, Liberalizmin sorunlar yaşadığı, sınıfsal çatışmanın yeniden önem kazandığı, birçok ülkede neo-merkantilist eğilimlerin filiz verdiği bir ortamda, farklı UEP yaklaşımlarının bilgi birikiminden yararlanmak gerekmektedir.

3.1 Küresel ekonomi politikten yerel ekonomi politığe çift yönlü bakış ihtiyacı

Küresel ekonomi politiğin seyri, farklı dönemlerde UEP'in farklı yaklaşımlarının egemen olduğunu gösterir. Liberal yaklaşım, Birinci Dünya Savaşından önce dünyada egemen yaklaşım iken, savaş sonrasında yerini milliyetçi, korumacı, neo merkantilist politikalara bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra kapitalist

model, vatandaşların ekonomik çıkarı doğrultusunda devlet müdahalesine olanak veren bir tarzda işlemiştir. 1980 sonrasında bu model, devlet müdahalesinin tamamen yararsız hatta zararlı görüldüğü bir anlayışa yerini bırakmıştır. 2008 krizi ise bu modelin de başarısızlığını gösterdikten sonra, güncel kapitalist modelin nasıl işleyeceği konusunda ciddi bir tartışma başlamıştır (Öniş, 2017; Haass, 2019). Kapitalizmin en yetkin teknisyenleri bile sistemin nasıl tekrar ayakları üzerine dikileceğini söylemekten uzaktır (Streeck, 2014). Dünyanın en tanınmış işadamlarını bir araya getiren Dünya Ekonomik Forumu'nun analizlerinde bile, gelişmenin avantajlarından sadece küçük bir kesimin yararlanması nedeniyle kapitalizmin toplum içindeki desteğini yitirmekte olduğu ve serbest piyasanın makul sınırların dışına taşmadan değerin üretimi ve dağıtımı konusunda yeni bir anlayışın ortaya çıkması gerektiği yorumları yapılmaktadır (Tate, 2017).

Kapitalizme kapitalizm içinden eleştiriler de artmış durumdadır. Nobel ödüllü iktisatçı Deaton *Günümüzün Kapitalizminde Ters Giden Ne?* başlıklı yazısında (2019), kapitalizmin ciddi biçimde hasta olduğunu, sosyalizm virüsünün yayıldığını ve durumu kurtarmak için önerilenlerin işe yaramadığından yakınmıştır.

2008 krizi, kapitalizmin iç çelişkilerini ve kriz yaratma kapasitesini bir kez daha gözler önüne sererken, ne liberalizm ne de milliyetçilik, krizden bu yana yaşanan gelişmeler karşısında tatminkar cevaplar oluşturamamıştır. (Cafruny, 2016:6). Ekonomi ve diğer sosyal bilim çalışanları arasında anaakim yaklaşımdan memnuniyetsizlik ve alternatif arayışları hız kazanmıştır (Fine ve Filho, 2003: xiii).

Entelektüel ortamdaki zorluğun en açık ortaya çıktığı nokta, gelecek öngörülerinin zayıflığıdır. Flew (2019) küreselleşmenin geleceğini kurguladığı dört senaryo çerçevesinde tartışmış ancak gelecekte hangi senaryonun ağır basmasının daha güçlü bir ihtimal taşıdığı sorusuna girmemiştir. ABD'nin National Intelligence Council (2017) tarafından yayımlanan Küresel Eğilimler raporunda da geleceğe ilişkin öngörülerin belirsizliği dikkati çekmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde gösterildiği gibi, uluslararası ilişkiler disiplindeki gelişim, küresel sistemdeki değişimlere karşılık gelir. Küresel sistemde meydana gelen her büyük kırılma, uluslararası ilişkiler alanında genel kabul gören paradigma hakkındaki eleştirilerin yoğunlaşması ve giderek paradigmanın değişmesi ile sonuçlanmıştır. Bugün de küresel sistemin büyük bir değişimin eşiğinde olduğu düşünülürse, eski paradigmaların bu değişimi açıklamakta zorlanacağı anlaşılar. Yirmibirinci Yüzyılın ilk çeyreğinde ulusal siyaset, ulusal ekonomik yapı, dünya siyaseti ve küresel ekonomik yapıda eş anlı ortaya çıkan gelişmelerin anlaşılmasında UEP, diğer disiplinlere oranla daha avantajlı bir entelektüel zenginliğe sahiptir. Fine (2001)'a göre ekonomi politik ekonomik gerçekleri incelerken indirgemecilik ve ekonomizmden kaçınmanın tek yoludur (s. 50).

Habermas (1971) bütünüyle çıkarlardan arınmış saf teorinin imkansızlığı ile bilimler, yani nesnel yasalar bulma, nesnel bilgi üretme yönünde sistematik girişimler arasında köprü kurmayı amaçlarken, eleştirel sosyal bilimin ancak nesnesini ele alırken, aynı zamanda tarihi, temelleri ve kavramsal çerçevesi ile kendisini de ele alarak var olabileceğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda yapılacak UEP çalışmaları, , analiz yapma ve çıkarsama sunma açılarından diğer sosyal bilim disiplinlerine oranla avantajlı olacaktır.

Ekonomistler, olaylar arasında benzerliklerin örüntüsünü tespit etmeye ve genellemeler yapmaya, tarihçiler ise her olayı biricikliği için var eden koşullara odaklanırken, bu iki perspektifin bir araya gelmesi önemli bir sinerji yaratır.

Dünya sistemi yaklaşımının kuramcısı olan Wallerstein (2012) da yirminci yüzyılın son çeyreğinde sosyal bilimlerde tam bir kargaşanın hüküm sürdüğüne ve egemen bakış açılarının son derece kuşkulu ve dar görüşlü olduğuna dikkat çekmiştir. Pijl (2014) eskiden olduğu gibi belli disiplinlerin yeniden bir araya getirilmesi girişimlerine kurumsalcılık ve tarihsel materyalizm geleneklerinden örnek verirken *Sosyal Bilimleri Düşünmemek* başlıklı komisyon raporunda Wallerstein (2013) yeni bir paradigma arayışı çağrısı yapmış ve sosyal bilimlerdeki kısıtlamadan kurtulmak için Braudel ve Marx'a yeniden dönüşmesini önermiştir. Bu dönüş, ulusal ve uluslararası ekonomi politik etkileşimlerini açıklamanın bir yolu olarak görülmektedir.

Nitekim 2008 sonrasında liberal küresel sistemden hoşnutsuzluğun çok arttığı ve ekonomik milliyetçiliğin yükselişte olduğu bir dönemde, Marksist ekonomi politığın de yeniden bir cazibe yaratmaya başladığı dikkat çekmektedir (The Economist 2018; Tate, Z. 2017; Tooze, 2018).

1970'lerden bu yana uluslararası ilişkiler ve UEP disiplinleri çok daha sofistike hale gelmiş, yeni birçok kavramsal araç ve zengin analizler ortaya çıkmıştır. 30 yıl öncesine oranla dünya ekonomisinin nasıl çalıştığı konusunda çok daha zengin bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Son 15 yıl içinde Putnam'ın iki seviyeli oyunu ve dış ticaret politikalarının belirlenme süreci gibi çalışmalarda olduğu gibi, küresel ekonomik yapının ulusal siyasete etkileri ve ulusal ve uluslararası ekonomi politik etkileşimini analiz etmeye çalışan araştırmalarda önemli bir ilerleme sağlanmıştır (Fireden ve Martin, 2003). Buna rağmen disiplin, kapsamlı sonuçlara ulaşmak ve siyasa üretmek açısından daha hala gelişime ihtiyaç duymaktadır (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998: 683).

2008 sonrasında dünyada artan korumacılık eğilimlerini anlamak ve bu eğilimlerin yirminci yüzyılın başında olduğu gibi küreselleşme sürecinin geri çevrilmesine yol açıp açmayacağını öngörmek açısından, ekonomik politika tercihlerinin çıkar boyutunu, çıkarların politikaya dönüştürülmesindeki kurumsal boyutu, ülkeler arası farklılıklara ve benzerliklere daha nüanslı yaklaşan bir araştırma programı çerçevesinde ele almak yararlı olacaktır. Sosyal bilimlerin ayrışma sürecinin yol açtığı en olumsuz sonuçlardan birisi de teknolojinin toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkisinin araştırılmasında görülür. Dünyanın karşı karşıya olduğu yapısal dönüşümün belirleyicileri arasında önemli bir yer tutan teknolojik değişimin de UEP'in araştırma programına dahil edilmesi yararlı olacaktır. Daha önce olduğu gibi günümüzde de, küresel ekonomi politiğin gelişimi, yeni teorilerin ortaya çıkmasını gerektirmektedir.

4. Sonuç

1929 Büyük Burhan'ının ardından gelişmiş ülkeleri en fazla etkilemiş kriz olan 2008 küresel krizi, dünya ekonomi tarihinde belli başlı dönemeç noktalarından birisini oluşturur. Uluslararası ilişkiler disiplini ve uluslararası ekonomi politik disiplini belli başlı teorilerin ve yaklaşımların egemen hale gelmesinde bu dönüşümler büyük rol oynamıştır. Nasıl ki Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından rasyonel kurum teorisi, karşılaştırmalı siyaset ve açık-ekonomi teorileri, uluslararası ekonomi politikte yeni açılımlar sağlamışsa, 2008 küresel krizinin de benzer bir etki yaratması muhtemeldir.

UEP literatürü içindeki çalışmalar, küresel ekonomik ortamdaki değişimlerin ulus devletlerin içindeki farklı çıkar grupları üzerinde yarattığı etkinin bu grupların siyasa tercihlerini ve dolayısıyla ulus devletlerin dış ekonomi politikalarını etkilediğini göstermiştir. Bu zengin birikim, içinden geçmekte olduğumuz yapısal değişimin analizi ve öngörüsü açısından sağlam bir zemin sunmaktadır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde ekonomik istikrarın sağlanamamış olmasının 2. Dünya Savaşı'na gidilmesi sürecindeki rolü dikkate alındığında, bu tehlikeli zamanlarda, O'Rourke'un (2019: 376) belirttiği gibi, hiçbir şeyin imkansız olmadığını aklıda tutmakta yarar vardır.

Yapısal değişim, bu noktaya kadar veri kabul edilen birçok varsayımın sorgulanmasını gerektirmektedir. Tarihsel perspektif ve anaakım harici UEP yaklaşımları bu sorgulama için doğal bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Yirmibirinci yüzyılın başında, siyaset, ekonomi, toplum, teknoloji ve çevre alanlarında ortaya çıkan değişimler ve sorunlar karşısında henüz sorunları aşacak çözüm yolları ortaya konulamamışken, çoklu sorunlara bir arada bakacak bir ekonomi politik perspektifin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu eksiklik, bugün küreselleşme sürecinin nasıl bir seyir alacağının öngörülmesini zorlaştıran temel etmenlerden birisidir. Bu zorluğun aşılmasında UEP alt disiplini alanında küreselden ulusala ve ulusaldan küresele çift yönlü etkileşimin farklı ülke örnekleri üzerinde yapılacak araştırmalar yararlı olacaktır. Bu örnekler arasında BRIC ülkeleri ve özellikle Çin büyük önem taşımaktadır. Küresel ekonomi politik açısından önemleri yadsınamayacak bu ülkeler homojen bir grup oluşturmazlar ve aralarında daha demokratik ve otoriter örnekleri barındırırlar. Kısa bir süre içinde dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenen Çin'de küresel ve ulusal etkileşiminin alacağı şekil, diğer orta büyüklükte ülkeler üzerinde yaratabileceği etki ile küresel ekonomi politiğin şekillendirebilecektir. Uluslararası ilişkiler teorisi çerçevesinde 2008 krizinin ulusal siyasete yansımaları ve ulusal ekonomi politik çerçevesinde ulusal siyasetin uluslararası ekonomi politikası tercihlerini nasıl şekillendirdiği hakkında genelleştirmelere ulaşılabildiği ölçüde, dünyanın geleceği konusunda daha tutarlı öngörüler elde edilebilecektir.

Kaynakça

- Balaam, D. D. ve Dilman, B. (2011). Introduction to Political Economy. Pearson Education
- Benjamin J. Cohen (2007) The transatlantic divide: Why are American and British IPE so different?, Review of International Political Economy, 14:2, 197-219, DOI: 10.1080/09692290701288277
- Berman, S. (2019, 1 Mart) Five myths about socialism. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com>
- Bordo, M., Eichengreen, B. and Irwin, D. (2002) 'Is Globalization Today Really Different? NBER Working Paper. No. 7195. Retrieved from: <https://www.nber.org/papers/w7195>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde Richardson, J. (Der.), Theory and Research in the Sociology of Education, Greenwood Press, New York, NY, s. 241-58.
- Brooks, S. G., Wohlforth, W. C. (2008). World Out of Balance : International Relations and the Challenge of American Primacy. Princeton University Press
- Burgoon, B. (2009). Globalization and Backlash: Polayni's Revenge? Review of International Political Economy, Vol. 16, No. 2 pp. 145-177 Retrived from: <https://www.jstor.org/stable/27756153>
- Cafruny A., Talani, L. S., Martin, G. P. (Ed.). (2016). Handbook of Critical International Political Economy. The Palgrave. doi: 10.1057/978-1-137-50018-2
- Castells, M. (2013) Ağ Toplumunun Yükselişi - Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Cohen B (2007) The transatlantic divide: Why are American and British IPE so different? Review of International Political Economy 14(2): 197–219.
- Cohen B (2008) International Political Economy: An Intellectual History. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cohn, T. H. (2016) Global Political Economy: Theory and Practice. London, New York: Routledge
- Daron Acemoglu Pascual Restrepo (2017). Robots And Jobs: Evidence From Us Labor Markets. NBER Working Paper. No: 23285, retrived from: <http://www.nber.org/papers/w23285>
- Fine (2001). Sosyal sermaye sosyal bilime karşı: Bin yılın eşiğinde ekonomi politik ve sosyal bilimler. (Çev. Ayşegül Kars). İstanbul: Yordam Kitap
- Fine, B. & Filho, A. S. (2018). Marx 200: The Abiding Relevance of the labor Theory of Value. Review of Political Economy. 30(3), 339-354. doi:10.1080/09538259.2018.1424068
- Fine, B., Milonakis, D. (2009). From Political Economy to Economics: Method, the social and the historical in the evolution of economic theory. London, New York: Routledge
- Frey, C. B., Osborne, M. A. (2013). The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs To Computerisation? Technological Forecasting and Social Change, Elsevier, vol. 114(C), pages 254-280.
- Frieden, J., & Lake, D. (2005). International Relations as a Social Science: Rigor and Relevance. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 600, 136-156. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25046115>
- Frieden, Jeffry, and Lisa Martin. "International Political Economy: Global and Domestic Interactions". Political Science: The State of the Discipline. Ed. Ira Katznelson & Helen V Milner. New York: W.W. Norton, 2003.
- Friedman, T. (2000) Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı. Boyner Yayınları: İstanbul
- Gülbenkian Komisyonu (2003) Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor. (çev. Ş. Tekeli) İstanbul: Metis
- Haass, R. (2019). How a world order ends and what comes in its wake. Foreign Affairs. (January/February Issue)
- Habermans J (1971) Knowledge and Human Interests. Boston, MA: Beacon Press.
- ILO (2013) Global Wage Report 2012/13: Wages and equitable growth. Geneva: International Labour Organization
- ILO (2018) Global Wage Report 2018/19: What lies behind gender pay gaps. Geneva: International Labour Organization
- Katzenstein, P. J., Keohane, R. O., & Krasner, S. D. (1998). International organization and the study of world politics. International Organization, 52(4), 645-685. doi:10.1017/S002081830003558X
- Keohane, R. O. (2009) The old IPE and the new, Review of International Political Economy, 16:1, 34-46, DOI: 10.1080/09692290802524059
- Kochan, T. A., (2013). 'The American Jobs Crisis and the Implications for the Future of Employment Policy', International Labor Relations Review, vol. 66, no. 2,
- National Intelligence Council (2017). Global Trends: Paradox of Progress. www.dni.gov/nic/globaltrends
- Newport, F. (2018, 13 Ağustos) Democrats More Positive About Socialism Than Capitalism. GALLUP. <https://news.gallup.com/poll/240725/democrats-positive-socialism-capitalism.aspx>
- Oatley, T. (2019). International Political Economy 6th Ed.-Routledge
- Öniş, Z. (2017) The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Democracy in a Post-Hegemonic Global Order, The International Spectator, 52(3), 18-35. Doi: 10.1080/03932729.2017.1325133
- Pijl, K. (2014) Global political economy and the separation of academic disciplines. İçinde Fouskas, V. (Der.) The politics of international political economy (s. 3-19) London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203145975>

- Piketty, T, Saez, E. (2003). Income Inequality in the United States, 1913–1998, NBER Working Papers, No. 8467. Retrieved from: <https://www.nber.org/papers/w8467.pdf>
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge: Harvard University Press.
- Rodrik, D. (1997) Has Globalization Gone Too Far? Washington, DC: Institute for International Economics.
- Selwyn, B. (2015). Twenty-first-century International Political Economy: A class-relational perspective. European Journal of International Relations , Vol. 21(3) 513– 537
- Skidelsky, R. (2018, 20 Eylül). Good Politics, Bad Economics. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org>
- Stiglitz, J. (2002). Globalization and Its Discontents. London: Penguin Books.
- Tate, Z. (2017, 16 Kasım). Capitalism is losing support. It is time for a new deal. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2017/11/capitalism-losing-support-we-need-a-new-deal/>
- The Economist (2018). Rulers of the world: read Karl Marx! - Second time, farce. The Economist. <https://www.economist.com>
- Theodore H. Cohn (2016). Global Political Economy: Theory and Practice-Routledge
- Tooze, A. (2018, 4 Mayıs). Why Karl Marx is more relevant than ever. Financial Times. <https://www.ft.com/content/cf6532dc-4c67-11e8-97e4-13afc22d86d4>
- Wallerstein, I. (2012). Bildiğimiz dünyanın sonu: Yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim. İstanbul: Metis Yayınları
- Wallerstein, I. (2013). Sosyal bilimleri düşünmemek. İstanbul: bgst yayınları
- Williamson, J. G. (1998): "Globalization, Labor Markets and Policy Backlash in the Past." Journal of Economic Perspectives 12, no. 4 51–72.
- Wood, E. M. (1981). The Separation of the economic and the political in capitalism. New Left Review. 127 (1). <https://newleftreview.org/l/127/ellen-meiksins-wood-the-separation-of-the-economic-and-the-political-in-capitalism>

II. Abdülhamid Döneminde Tekirdağ ve Çevresinde Petrol ve Kömür Arama Çalışmaları

Doç Dr. Veli SIRIM

Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
vsirim@nku.edu.tr

Özet: II. Abdülhamid dönemi, petrolün stratejik bir maden olarak değerlendirilmeye başlandığı bir dönem olma özelliğini taşır. Zira bu dönem Batı'da sanayi devriminin en önemli enerji kaynağı olan kömürün yerini yavaş yavaş petrolün aldığı dönemdir. Bu yüzden, Osmanlı Devleti sınırları dahilinde özellikle petrol ve kömür üretimi için üst düzey devlet adamlarına imtiyazlar verilmeye başlanmıştır.

Bu önemli iki stratejik kaynağın araştırılması, tespit edilen kaynakların işletilmesine yönelik olarak pek çok alanda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda öne çıkan yerler arasında, Osmanlı payitahtına yakınlığının yanı sıra bir liman ve ziraî ürün merkezi konumunda olan Tekirdağ ve çevresi de bulunmaktadır.

Bu tebliğde sınıî kalkınma çabalarının baş gösterdiği II. Abdülhamid döneminde, Tekirdağ ve çevresinde kömür ve petrol kaynaklarına yönelik arama çalışmalarına yer verilecektir. Bu çalışmaların olumlu ve olumsuz sonuçlarına dair bilgiler aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: II. Abdülhamid, Tekirdağ, Kömür, Petrol

Petrol and Coal Search Studies in Tekirdag and Its Surroundings During II. Abdulhamid Period

Abstract: II. Abdulhamid period was a period in which oil began to be considered as a strategic mine. Because this period is the period in which the coal, which is the most important energy source of the industrial revolution in the West, is gradually replaced by oil. Therefore, privileges were given to the senior statesmen within the borders of the Ottoman Empire, especially for oil and coal production.

Studies have been carried out in many areas in order to investigate these two important strategic resources and to operate the resources found. In addition to its proximity to the Ottoman capital, Tekirdag and its environs as a port and agricultural product center are also prominent in these studies.

This presentation will focus on the exploration of coal and oil resources in Tekirdag and its environs during the period of II. Abdulhamid, in which industrial development efforts have increased. Information about the positive and negative results of these studies will be given.

Key Words: II. Abdülhamid, Tekirdağ, Coal, Oil.

1. GİRİŞ

Osmanlı döneminde madencilik alanında Batı tarzı düzenlemelere Tanzimat sonrasında şahit olmaktayız. Hemen her alanda olduğu gibi madencilik ve sanayi alanlarında da mevzuatın yeni esaslara bağlanması yolunda atılan adımlar kapsamında Madenlerin mülkiyeti ile ilgili ilk kanuni düzenleme “1858 Arazi Nizamnamesi” ile gerçekleştirildi. Kısa bir süre sonra 17 Temmuz 1861 tarihinde yeni bir “Maâdin Nizamnamesi” hazırlandı. Buna göre; toprak sahipleri kendi arazilerinde her hangi bir izin almaksızın maden arayabilecekti. Mirî (devlete ait) topraklarda bulunan madenler ise hazineye ait olacaktı. Maden bulan bir kimsede aranan en önemli şart ise bunu işleyebilecek mali kudrete sahip olmasıydı. Aksi takdirde imtiyaz bu teminatı gösterecek birine verilebilecek, bulana ise tazminat ödenecekti. Maden işletme imtiyazı fertlere verilebildiği gibi şirketlere de verilebilecekti. Bir fert veya şirket; istenilen teminatı gösterdiği takdirde, birden fazla maden işletme imtiyazı alabilecekti. Yabancı fert ve şirketlere imtiyaz verilmeyecek, fakat yabancı ülke vatandaşı olanlar, Osmanlı tebaası tarafından kurulan şirketlere ortak olarak girebileceklerdi. İmtiyaz sahiplerinin, işletecekleri madenden sağlayacakları cevher üzerinden devlete verecekleri vergi, madenin zenginlik derecesine göre taraflar arasında tespit edilecekti. İmtiyaz

belli bir süre için verilecek ve bunun sonunda da bütün tesisleriyle birlikte işletme devletin mülkiyetine intikal edecekti (Karal, 1976: 246-247) .

Sultan II. Abdülhamid döneminde de, başta petrol olmak üzere madenlerin çıkarılması ve işletilmesine yönelik yeni bazı düzenlemeler yapıldı. Bu doğrultuda “Orman, Maâdin ve Ziraat Nezâreti” kuruldu. Yabancılar bağımsız olarak yeni madenler arayıp bulmak ve işletmek için imtiyazlar verildi. Hatta 1887 yılında imtiyaz sahiplerine 99 yıla kadar varan uzun süreli kontratlar sağlandı. Çıkarılan ve işletilen maden karşılığı hazineye vergi vermek yerine çıkarılan madenin %25’inin devlete bırakılması imkanı getirildi. Konulan ek bir arazi vergisi ile de devletin gelirinin artırılması hedeflendi (Shaw&Shaw, 1975: 288).

II. Abdülhamid’in bu girişimleri kısa zamanda etkisini gösterdi ve Avrupalı girişimcilerin Osmanlı madenlerine olan ilgisi giderek arttı. Artan bu ilginin en büyük göstergesi arama izni için başvuranların sayısındaki büyük artış oldu. Nitekim 1870-1898 yılları arasında yılda ortalama 10 başvuru gerçekleşti. Özellikle Avrupa’da yatırım sermayesinde gözlemlenen artışla birlikte madencilik alanındaki taleplerde yoğunluk yaşandı. Öyle ki 1898-1900 arasında arama izni talepleri yılda ortalama 139’a yükselmişti. Avrupalı yatırımcılar 1870-1908 arasında Osmanlı Devleti’nin verdiği maden imtiyazlarının büyük bölümünü elde edip kullandılar. Bazı yabancı yatırımcılar bu imtiyazlar için doğrudan başvuruda bulunurlarken bazıları da Osmanlı uyruğundaki kişilerle çeşitli yollardan örtülü ortaklıklar kurma yoluna gittiler (Quataert, 1985: 914-915).

2. SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ’NDE TEKİRDAĞ VE ÇEVRESİNDE KÖMÜR VE PETROL ARAŞTIRMALARI

1895 tarihinde Dersaadet’te (İstanbul) basılan Memalik-i Osmaniye’nin *Tarih ve Coğrafya Lügatı* isimli eserin birinci cildinde Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde “Tekfurdağı” ismiyle anılan Tekirdağ ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

“Tekfurdağı, Edirne vilayetinde liva merkezi bir kasaba olup Marmara Denizi sahilinde Dersaadet’ten 70 deniz mili ve Gelibolu kasabasından 97 km. mesafede yer alan vilayetin en güzel iskelelerinden birisidir” (Ali Cevad, 1895/1313: 254).

Tekfurdağı’nda bulunan madenlerle ilgili de Edirne Vilayeti Salnamesi’nde (EVS) ise özetle şu bilgilere yer verilmektedir:

Tekfurdağı Sancağı, madenler açısından zengin bir bölge değildir. Malkara ve Hayrabolu kazalarının bazı köylerinde başta kömür yatakları olmak üzere bakır, demir, kurşun rezervleri bulunmaktadır. Malkara kazası Ortadere mevkiinde ve Hayrabolu’nun Yazıcı mezraası ile Turabcı köyünün bazı yerlerinde, İnecek ve Ferhedanlı köylerinde kömür madeni var ise de yalnız Ortadere’den kömür çıkarılmaktadır (EVS. 1310/670). Yine Hayrabolu’nun Kabahöyük, Kesrice, Umurcu, Turabcı köyleri civarında bakır, demir, kurşun, zımpara ve kömür madenleri olmakla birlikte buralardaki maden rezervleri yeterince işletilmemektedir. Bunlardan başka Malkara kasabası Ballı köyü civarında (EVS. 1310/670) ve Hayrabolu kasabasına bir saat mesafede Çamurluk mevkiinde maden suyu kaynağı bulunmaktadır (EVS. 1319/1120).

Bu kısa özet bilginin ardından Tekirdağ ve çevresindeki maden araştırma çalışmalarından kömür ve petrol araştırmaları üzerinde daha detaylı olarak duralım.

2.1. Kömür Kaynakları ve Kömür Arama Çalışmaları

Sultan II. Abdülhamid döneminden önce de Tekirdağ ve çevresinde kömür madeninin varlığı söz konusuydu. Hattâ bu kömürlerin diğer bölgelerde çıkarılan kömürlere nispeten daha kaliteli olduğuna, buna rağmen kömür madeninin işletilemediğine dair bilgiler kayıtlara geçirilmişti.

1792 senesinde bir Fransız uzman heyetinin başında Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli yerlerini ziyaret eden Doktor Guillaume-Antoine Olivier, 1796 Temmuz’unda yaptığı bir ziyarette ilgili gözlemlerini şöyle kaydetmiştir:

“Eskiden beri, bir Karadeniz sahillerinde, bir de Marmara’da Tekfurdağı civarında maden kömürü ocakları bulunduğunu bilirdik. Ama şimdiye kadar bunları görmek fırsatı olmadığı gibi, biz de henüz bu yönde

herhangi bir teşebbüste bulunmamıştık... Marmara’da, Tekfurdağı civarındaki kömür madeni, satıhtan aldığımız bazı numunelere bakılırsa, Karadeniz’dekine nispetle çok daha iyi evsaptadır. Lakin bu maden üstelik denize çok yakın olmasına rağmen henüz hiç işletilmemiştir. Bize anlattıklarına göre, bu maden izleri çok uzaklara kadar devam ediyor, sonra kaybolup ileride Marmara Ereğli’si civarında yine meydana çıkıyormuş” (Olivier, 1977: 63-64).

Tekirdağ’daki kömürün Karadeniz’deki kömüre göre çok daha iyi vasıflarda olduğunu ancak işletilemediğini söyleyen Doktor Guillaume-Antoine Olivier, belki o yıllarda Tekirdağ ve çevresindeki güvenlik zaafından habersizdi. Zira sadece 18. yüzyıl sonları değil, 19. yüzyılın ortalarına kadar bu kömürlerin işletilemeyeşinin ardındaki en önemli faktör olarak, bölge asayişinin Dağlı Eşkiyasına bağlı olarak 1790’lardan itibaren zayıflaması olmuştu. (Yeşil, 2016: 37-54).

Ancak bu durumun 1850’li yıllara doğru değiştiğini Tekirdağ ve çevresinde kömür arama ve işletme çalışmalarına dair girişimlerden anlıyoruz.

Örneğin miladi 6 Aralık 1846 yılında Mösyö Haris tarafından Sadarete sunulan dilekçede, adı geçen şahıs Tekirdağ ve Silivri’de kömür madeni bulduğunu ve bulduğu madenleri işletmek istediğini bildirmiştir. Dilekçesinde ayrıca madenlere dair Babîâli tarafından ilan edilen şartlara tamamen uyacağını ve verimli bir şekilde işleteceğini de ifade etmiştir (BOA. HR. TO. 441/69).

Osmanlı tarihçisi Ali Cevad, 1895 yılında basılan *Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügatı* isimli eserinin birinci cildinde Edirne vilayetine bağlı Tekfurdağı Livâsı (Sancağı) hakkında detaylı bilgi verirken “sayısız yerlerde kömür madeni” bulunduğunu (Ali Cevad, 1895/1313: 254-257) ifade etmiştir.

“Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti” tarafından 27 Temmuz 1316/9 Ağustos 1900 yılında 10 sayfa halinde düzenlenen ve başlığı “Cülûs-u Ma’deret Me’nûs Hazret-i Hilâfet-Penâhîden Şimdiye Kadar Bâ-Fermân-ı Âli İhâlâ Kılınmış Olan Maâdînin Defteridir” olan defter kayıtlarında ise Şarköy’de kömür ve linyit üretimine izin verildiği (BOA. Y. PRK. OMZ. 2/56) bilgisine yer verilmiştir.

Orman ve Maâdîn ve Ziraat Nezâreti’nden Tekirdağ’daki petrol ve kömür madeni keşfi için ruhsat verilmesine dair Şura-yı Devlet’e gönderilen miladi 23 Nisan 1900 tarihli yazıda, Tekirdağ’ın Banados (Barbaros) köyünde kömür ve petrol araştırması için Vamık Paşazade Tahir Bey tarafından yapılan müracaata; bahsedilen yerdeki kömür madeninin keşfi yapılmış bir maden olduğu ve sadece petrol araştırması için ruhsat verilebileceği cevabı verilmiştir (BOA. ŞD. 2735/39).

Arşiv belgelerine göre merkez Değirmen Burnu’nda (BOA. BEO. 1456/109179), Banados köyü Maymun Dere mevkiinde (BOA. BEO. 4017/301214) ve Malkara kazâsı Masatlı köyü (BOA. İ. İMT. 4/7) sınırlarındaki kömür yatakları Tekfurdağı sancağındaki önemli linyit rezervlerine sahip yerlerdi. Bunlardan başka Ortadere mevki, Hayrabolu’nun Yazıcı mezarası ile Torapçı köyünün bazı yerlerinde, İncelik ve Ferhadanlı köylerinde kömür madeni tespit edilmiş ise de yalnız Ortadere’den kömür çıkarılıyordu (EVS,1310/670). Ayrıca Hayrabolu’nun Kaba Höyük Kesrice, Umurcu, Turancı köyleri civarında bakır, demir, kurşun, zımpara madenlerinin yanı sıra kömür madeni de bulunuyordu (EVS, 1319/1120).

Tekfurdağı Sancağı’ndaki madenlerin araştırılmasında ruhsat talebinde bulunan kişilerin yer yer usulsüzlük yaptıkları da arşiv belgelerinde yer almaktadır. 1900 yılında Tekirdağ merkezde Değirmen Burnu ve civarında bulunan linyit kömür madeni ocağını yabancı tüccarlardan Petraki ve halktan bazı kişiler Edirne Vilayeti’ne yanlış beyanlarda bulunarak usulsüz bir şekilde ruhsat almaları bunun tipik bir örneğidir. Rûsûmât Emaneti memurlarından Yusuf Davit imzalı arzuhalde, çıkarılan kömürlerin bir kısmı, yasak olmasına rağmen 1000 kilosu 80 kuruştan halka satıldığı, bir kısmı ise ihraç edildiği ifade edilmektedir. Durumun anlaşılması üzerine Orman ve Maâdîn Nezâreti başmühendislerinden Mösyö Kolon Tekirdağ’a gönderilmiştir. Kolon, maden ocağında inceleme yapmış, bir maden haritası hazırlayarak Değirmen Burnu mevkiindeki kömür madeninden usulsüz olarak kömür çıkarıldığı ve ihraç edildiğiyle ilgili nezarete bir rapor sunmuştur. Rapor doğrultusunda durum Edirne Vilayeti’ne bildirilmiş ve usulsüz uygulamanın önüne geçilmiştir (BOA. BEO. 1456/109179).

Malkara kazâsı Masatlı köyü sınırları içerisinde bulunan linyit madeninin ihalesi 1902 yılında 60 sene süre ile Hassa Ordusu Müşiri Rauf Paşa’ya verilmiştir. Buradan çıkarılan kömürlerin Uzunköprü kazâsı, Salatlı ve Çatalkadı çiftliklerinde yetiştirilecek olan pancardan şeker imali için kurulacak fabrikada kullanılması şartı da ayrıca belirtilmiştir (BOA. İ. İMT. 4/7).

Son olarak aktarabileceğimiz örneğe göre, Tekirdağ merkeze bağlı Banados Köyü Maymundere mevkiindeki kömür ve petrol madenlerini araştırmak üzere Mabeyn Baş Kâtibi Tahsin Efendi'nin bacanağı ve Şûrâ-yı Devlet azası Tahir Bey'e 16 Ağustos 1907 tarihli ruhsatname verilmiştir. Ancak ruhsat verilen arazinin vefat etmiş olan Karabet Mardiros Bağdikyan'a ait olduğuna dair Bağdikyan'ın varisleri tarafından verilen hukuk mücadelesi sonucu 18 Mart 1911 tarihinde Daire-i Sadaret, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıyla Tahir Bey'e verilen ruhsatın iptal edilmesini istemiştir (BOA. BEO. 4017/301214; 4068/305044; 4050/303734; BOA. ŞD. 552/29).

2.2. Tekirdağ ve Çevresinde Petrol Arama Çalışmaları

Dönemin şartları içinde elinden geldiği kadar petrolü kullanmaya çalışan Osmanlı Devleti, sanayileşme yarışında Avrupalı ülkelerin çok gerisinde kaldığı için kendi petrol kaynaklarını çıkaracak teknik donanım ve sermayeye sahip olmamıştır. Bu yüzden kendi petrolünü kendisi çıkarmak yerine çeşitli devletlere/şirketlere imtiyazlar vererek petrolün çıkarılması ve kullanılmasını tercih etmiştir. Aynı durum genelde Trakya bölgesi, özelde Tekirdağ ve çevresinde de geçerli olmuştur (Başa, 2016: 131).

Tekirdağ ve çevresindeki petrol kaynaklarına bazı köylerde rastlandığı arşiv belgelerinde geçmektedir. Bu köylerden ilki Banados köyüdür. Bu köydeki kömür ve petrol madeni arama hakkı, yukarıda da adından bahsettiğimiz Vamık Paşazade Tahir Bey'e verilmiştir. Buradaki madenlerden kömür madeni için Tahir Bey'in bir ruhsatı olmakla birlikte, petrol için ayrı bir ruhsatın alınıp alınmaması gerektiğine dair bir fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde böyle bir yerde bulunan petrol madeni keşfedilmiş olarak mı yoksa önceden varlığı bilinen bir maden olarak mı değerlendirilmesi gerektiği tartışma konusu olmuştur. Kurul Banados'ta kömür madeninin daha önce keşfedilmekle birlikte haritasının yapıp, hafriyatının gerçekleştirilmediğini ve şu an ki durumunun bilinemediğine vurgu yapmıştır. Madenin sadece yerinin bilinmesinin keşfedilmiş demek olmayacağına karar verilmiş bu nedenle aynı maden içinde bulunan petrol madeninin de keşfedilmemiş addedilmesi gerektiği oy çokluğu ile kabul edilmiştir. 1905'te Meclis-i Vükelâ'da yapılan görüşme sonunda iki maden için de bir ruhsatname verilmesi gerektiğine karar verilmiştir (BOA. MV. 111/76). Ancak bu karar aradan 7 yıl geçtikten sonra bozulmuş, Vamık Paşazade Tahir Bey'e Banados köyü sınırlarında verilen petrol imtiyazı yine Meclis-i Vükela tarafından iptal edilmiştir (BOA. MV. 162/80).

Tekirdağ çevresindeki petrol araştırmalarına dair bir diğer örnek 1895 yılında Sadrazamlığa atanan Halil Rifat Paşa'nın o dönemde Gelibolu Sancağı sınırları dahilinde bulunan Şarköy kazâsı civarında yaklaşık 10 bin dönümlük bir arazide petrol arama imtiyazı almış olmasıdır. Üstelik bu gelişmenin Sadrazamlık görevine gelir gelmez yaptığı ilk icraatlardan birisi olması dikkat çekicidir. 29 Eylül 1896 tarihli imtiyaz iradesine göre; bu bölgedeki kömür ve petrol madenleri arama ruhsatı sadrazama verilmiştir (BOA. İ.İMT. 2/13). Bu durum bir yandan devletin en üst yönetiminin petrolü değerlendirme konusundaki hassasiyetini gösterirken, diğer yandan Tekirdağ ve çevresinin özellikle petrol konusunda mercek altına alındığını sergilemektedir.

Bu gelişmeden bir yıl sonra Halil Rifat Paşa, maden imtiyazını alan kişilerin yıllık tahsisat bedeli olarak ödemesi gereken vergiyi, henüz üretime geçememesi sebebiyle ödememek için bir istisna talebinde bulunmuş, bu konu 9 Mayıs 1897 tarihinde Orman ve Maâdin Nezareti'nde görüşülmüştür. Nezaretteki toplantıdan Halil Rifat Paşa'nın vergilerin tamamını ödemesi gerektiği yönünde bir karar çıkmıştır (BOA. İ.OM. 4/24). Bu kararı kabul etmek istemeyen Halil Rifat Paşa durumu padişaha arz ederek sonuç almak istemiş ve padişaha bir mektup yazmıştır. Böyle bir durumda ödenecek vergilerin sadece padişah tarafından af edileceğinden bahsederek padişahın vergiyi ödememek için yardım talep etmiştir (BOA. Y.PRK.A. 11/52).

Bu konuda padişahın vergi affı verdiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer yandan aynı yılın başlarında, Halil Rifat Paşa mevcut imtiyazın alanlarını genişletmek için Orman ve Maâdin Nezareti'ne 2 Şubat 1897 tarihinde yazılı talepte bulunmuştur (BOA. BEO. 911/ 68280). Talep üzerine yeniden düzenlenen imtiyaz iradesi ile Halil Rifat Paşa'nın almış olduğu imtiyazın sınırı 13.605 dönüme çıkarılmıştır (BOA. Y.A.HUS. 517/114). Halil Rifat Paşa'nın imtiyaz alanı; Şarköy kazasındaki Paladonuz Deresi, Koca Ali, Gölcük ve İksamil köylerinden sahile kadar olan arazi ile sınırlandırılmıştı. Bu geniş arazideki imtiyazı alan Halil Rifat Paşa hemen petrol arama çalışmaları için faaliyete geçmiştir (Ediger, 2007: 155). Bu faaliyeti için

petrol arama amacıyla yurtdışından getirteceği alet ve malzemeler için vergi muafiyeti de almıştır (BOA, BEO, 1067/120515).

Halil Rifat Paşa petrol arama için ilk önce 1898'in Ağustos ayında bir İngiliz şirketine görev verdi. Ortadoğu'da da petrol araması yapan bir şirket aracılığıyla Romanya'dan işçi getirtti. İşçiler, Ganos (Gaziköy) civarında dört köşeli bir kuyu açtılar ve 5 aylık bir çalışmanın ardından 108 metre derinliğine ulaştılar. Kuyuda bir miktar gaz belirtileri tespit edildi. Ancak kuyunun verimli bulunmaması, çalışmaların tamamen bırakılmasına ve bölgedeki petrol araştırmalarının sonlandırılmasına sebep oldu (Ediger, 2007: 156).

1899'da European Petroleum Company Şirketi tarafından yeni uzmanlar getirtilerek bölge tekrar tekrar incelendi. Londra'dan gelen Adiyaseviç adlı bir uzmanın 1900 yılında yazdığı olumlu raporla da yetinilmeyip 1901 yılında Thomas English isimli bir başka jeologa inceleme yaptırıldı. English'in raporu bir öncekine göre daha olumluydu. Bu olumlu raporlar üzerine Horadere'de (günümüzde Şarköy'e bağlı Hoşköy beldesi) bir kuyu açıldı. Yaklaşık 89,5 metre derinlikte petrole rastlanıldı. Bu kuyu o zamana kadar o yörede yapılan en başarılı sondaj oldu. Kaynaklara göre Türkiye'de modern tekniklerle petrol üretiminin ilk defa Horadere'de yapıldığı ifade edilmektedir. Kuyudan günde ortalama 2 ton civarında üretim yapılmaktaydı. Ancak bu kuyudan da istenen verim alınmadığına dair karara çok geçmeden varıldı. Aynı kuyudan 1901 yılı sonuna kadar tulumbayla yaklaşık 47 ton petrol çıkarılmasının ardından kuyudan çıkarılan petrol miktarının hızla düşmesi üzerine üretim durduruldu. Bu gelişmede sadrazamın vefat etmiş olması da ana etkenler arasında görülmüştür (Ediger, 2007: 163-164).

1 Ağustos 1901 tarihinde Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın mirasçıları bölgedeki petrol imtiyazının %63'lük hissesini İngiliz vatandaşı Mösyö Gaviş Kilkiyovist'e devrettiler (BOA, BEO, 1697/127250). Bu gelişmeyle bölgede yabancılar petrol arama imtiyazında büyük pay sahibi oldular. Bununla birlikte mezkur mahalde gerçekleşen petrol faaliyetlerinde ciddi bir duraganlık yaşandı. Bunun sebebi petrol çıkarma girişimlerinde yaşanan büyük hayal kırıklığıydı.

European Petroleum Company tarafından 1903-1906 arasında Horadere, Mürefte ve Şarköy'de muhtelif kuyular açtırıldı. 1903'te başlayan Horadere-9 kuyusu 35 metreye, 1904'te açılan Horadere-11 kuyusu 443 metreye ulaşmış, özellikle 11 no'lu kuyuda petrolün emaresine bile rastlanmamıştı. Daha sonra açılan Mürefte-10 kuyusunda ise 31 metrede petrol, 67 metrede gaz bulunduysa da çok yetersiz bulunması üzerine kuyu terk edildi. (Ediger, 2007: 228-229).

3. SONUÇ

Kömür madeni, 18. Yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin en önemli enerji kaynağıydı. Hemen bir yüz yıl sonra ise kömürün yerini petrol almaya başlamıştı. 1880'li yıllardan itibaren benzinli ve dizel motorlar geliştirildi ve petrol temel yakıt olarak kullanılmaya başlandı. Bir yandan motorlu taşıtlar piyasada boy gösterirken, tren ve fabrikaların da yakıtları temelde petrole indirgenmişti. Bu tarihten sonra petrol yataklarına adeta bir hücum başladı. En zengin petrol kaynakları ise Osmanlı Devleti sınırları dahilinde bulunmaktaydı.

Sanayileşme yarışında birbirleriyle kıyasıya mücadele veren İngiliz, Alman ve Fransızların petrol bölgelerinde nüfuz sahibi olmak için her yolu denedikleri bir dönemde Osmanlı Devleti'nin başında Sultan II. Abdülhamid vardı ve onun saltanatı 33 yıl (1876-1909) devam etti.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, başta petrol olmak üzere madenlerin çıkarılması ve işletilmesine yönelik yeni bazı düzenlemeler yapıldı. Bu doğrultuda "Orman, Maâdin ve Ziraat Nezâreti" kuruldu. Yabancılar bağımsız olarak yeni madenler arayıp bulmak ve işletmek için imtiyazlar verildi.

II. Abdülhamid'in bu uygulamaları kısa zamanda etkisini gösterdi ve Avrupalı girişimcilerin Osmanlı madenlerine olan ilgisi giderek arttı. Artan bu ilginin en büyük göstergesi arama izni için başvuranların sayısındaki büyük artış oldu.

II. Abdülhamid döneminde petrol ve kömür madeni araştırma ve işletme çabalarına sahne olan yerlerin arasında, o zamanki ismiyle Tekfurdağı ve çevresi de vardı.

Daha önceki dönemlerde çeşitli köy ve kasabalarında kömür madeni çıkarılan ve işletilen Tekfurdağı'nda, II. Abdülhamid döneminde de Osmanlı tebaası girişimcilere kömür arama ruhsatı veya işletme imtiyazları verildi.

Sanayileşme yarışında Avrupalı ülkelerin çok gerisinde kalan Osmanlı Devleti, kendi petrol kaynaklarını çıkaracak teknik bir donanım ve sermaye birikimine sahip değildi. Bu yüzden kendi petrolünü kendisi çıkarmak yerine çeşitli devletlere/şirketlere imtiyazlar vererek petrolün çıkarılması ve kullanılması yolunu terci etti. Aynı durum genelde Trakya bölgesi, özelde Tekirdağ ve çevresi için de söz konusuydu.

Arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara göre Tekirdağ ve çevresinde bazı köylerde petrol kaynaklarına rastlanmıştır. Bu köylerin başında Banados (Barbaros) köyü gelir. Bu köydeki kömür ve petrol madeni arama hakkı, Vamık Paşazade Tahir Bey'e verilmiştir.

Tekirdağ çevresindeki petrol araştırmaları konusunda mercek altına alındığına dair bir diğer örnek Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın o dönemde Gelibolu Sancağı sınırları dahilinde bulunan Şarköy kazâsı civarında 15 bin dönümlük bir arazide petrol arama imtiyazı almış olmasıdır. Bu iki yere ilave olarak Ganos (Gaziköy) civarında, Horadere'de (günümüzde Şarköy'e bağlı Hoşköy kazâsı) ve Mürefte'de petrol çıkarma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlardan sadece Horadere'de açılan kuyuda kısa süreliğine verim alınmış; ancak beklenen düzeyde petrolün çıkmaması üzerine bu kuyu kapatılmıştır. Bu olumsuz gelişmeler ve hayal kırıklığına sebep olan acı tecrübeler yüzünden bölgede sonraki dönemlerde petrol arama adına herhangi bir çalışma gerçekleşmemiştir.

KAYNAKLAR

- Ali Cevad (1895/1313). Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı, C. 1, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.
- Başa, Derviş (2016). "Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Petrol Kaynaklarını İşletme Faaliyetleri", Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (6-8 Ekim 2016) Bildiriler Kitabı, C. II, ss. 123-134.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA. BEO). 911/ 68280; 1067/120515; 1456/109179; 1697/127250; 4017/301214
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (BOA. HR. TO). 441/69.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri İrade Dahiliyye (BOA, İ.DH). 1093/ 85687.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri İrade İmtiyazat ve Mukavelat (BOA. İ.İMT). 2/13; 4/7.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri İrade Orman Maâdin (BOA. İ.OM). 4/24.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Meclis-i Vükela Mazbataları (BOA. MV). 111/76; 162/80.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Şurâ-yı Devlet Evrakı (BOA. ŞD). 550/29; 2735/39.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yıldız Perakende Arzuhal (BOA. Y. PRK.A). 11/52.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (BOA. Y. PRK. OMZ.) 2/56.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yıldız Sadâret Hususi Evrakı (BOA. Y.A.HUS). 517/114.
- EDİGER, Volkan Ş. (2007). Enerji Ekonomi-Politiği Perspektifinden Osmanlıda Neft ve Petrol, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Edirne Vilayet Salnamesi (EVS), (1310). Edirne: Vilayet Matbaası.
- Edirne Vilayet Salnamesi (EVS), (1319). Edirne: Vilayet Matbaası.
- Karal, E. Ziya (1976). Osmanlı Tarihi, C. VI., Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Olivier, Guillaume-Antoine (1977). Türkiye Seyahatnamesi / 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul (Trc. Oğuz Gökmen), Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Quataert, Donald (1985). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", (Trc. Ahmet Günlük), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 913-916.
- Shaw, Stanford Jay; Shaw, Ezel Kural (1975). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Trc. Mehmet Harmancı), C. II. İstanbul: E Yayınları.
- Yeşil, Fatih (2016). İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Poverty Reduction Policies and Basic Income

Saadet Yağmur Kumcu¹

Özden Sevgi Akıncı²

¹Uşak Üniversitesi / Ulubey MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, yagmur.kumcu@usak.edu.tr

²Dumlupınar Üniversitesi / PhD, İşletme, osevgiakinci@hotmail.com

Abstract: While the globalization of technology facilitates human life, on the one hand, it is considered as the criterion of development, and on the other hand, it is shown as one of the causes of the poverty experienced by the world population, which has increased by six billion in the last thousand years. The idea of a universal basic income application has been of interest to economists and policy-makers, politicians and non-governmental organizations since the years of population growth. In this study, the policies implemented by the World Bank (WB) and International Monetary Fund (IMF), known as the Bretton Woods (BW) Gemini at the global level, in the process of poverty reduction and their effects on the changes and developments in the countries where these policies are implemented are examined. Reflection of international organizations on local policies; Changes in the GDP level were observed. The data of the World Bank were used in the study and the reports were examined. Whether the resulting poverty is the result of global policies and whether local policies such as minimum wage, unemployment / old age salary as the basic income applications can be a solution in preventing poverty has been discussed through comparative analysis between countries. The study is expected to contribute to regional development and welfare economics.

Keywords: globalization, labor, basic income, poverty

Yoksulluğu Azaltma Politikaları ve Temel Gelir

Özet: Küreselleşme ile birlikte teknolojinin insan hayatına kazandırdığı kolaylıklar bir yandan gelişmişlik ölçütü olarak kabul edilirken, diğer yandan da son bin yılda yaklaşık altı milyar artan dünya nüfusunun yaşadığı yoksulluğun nedenleri arasında gösterilmektedir. Evrensel bir temel gelir uygulaması fikri de nüfus artışının hız kazandığı yıllardan beri ekonomistleri ve politika üreten, siyasiler ve sivil toplum örgütleri olarak sendikaları yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada, küresel düzeyde Bretton Woods (BW) ikizleri olarak bilinen Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yoksulluğun azaltılması sürecinde uyguladığı politikalar ve bu politikaların uygulandığı ülkelerdeki değişme ve gelişmelere etkileri incelenmiştir. Uluslararası kuruluşların yerel politikalara yansımaları; GSYH seviyesindeki değişimler gözlenmiştir. Çalışmada Dünya Bankasının verileri kullanılmış ve raporları incelenmiştir. Ortaya çıkan yoksulluğun, küresel politikaların sonucu olup olmadığı ve temel gelir uygulamaları olarak asgari ücret, işsizlik/yaşlılık maaşı gibi yerel politikaların yoksulluğu önlemede çözüm olup olamayacağı ülkeler arası karşılaştırmalı analiz yapılarak tartışılmıştır. Çalışmanın bölgesel kalkınmaya ve refah ekonomisine katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: küreselleşme, emek, temel gelir, yoksulluk

1. INTRODUCTION

The methods used by the World Bank, also known as the Bretton Woods Twins and the International Monetary Fund, to work towards the macroeconomic stability of the underdeveloped and developing countries, are constantly being debated. It is argued that the stability and structural adjustment programs they initiated and continued and implemented in the late 1970s, especially in the context of increasing inequalities. In this context, it can be said that the mentioned institutions play an important role in terms of their contribution to the efforts to reduce poverty and eliminate inequality.

In their reports, the IMF and the World Bank draw attention to worldwide economic growth and the improvement in per capita income growth, and that economic measures since the 1990s have yielded more positive results since 2000 in terms of reducing extreme poverty despite a series of crises. The rate of those who fall below the limit of 11% since 2013 (IMF 2016). Such statements by the World Bank to reduce extreme poverty are included in the 2015 and 2030 targets in line with the objectives of the Millennium Development Plan and their reports on these targets. Just glancing at economic statistics can be enough to address the challenges of today's world conditions. The gap between one-fifth of the world's highest-income countries and one-fifth of the world's low-income countries continues to expand. The

1999 Human Development Report published by the UN Development Program showed that in 1990 it represented 1/60 of this gap.

In with 1990, while a portion of humanity had the opportunity to benefit from sixty percent of the world's wealth, the other part of the population was trying to live on only one percent of this wealth. By 1997, after the rapid progress of globalization, this gap had expanded to 1/74 in just seven years, reaching a level of 1/80 in the future, and the gap is still deepening (IMF 2016). Even this picture does not take into account the incessant impoverishment of the millions of people in the strip between these two extremities. It seems that this problem has accelerated, let alone control. Hopes are focused on the rapid reform of these institutions in terms of what the IMF and the World Bank can do to prevent extreme poverty and natural inequality. The representation power of the less developed and developing countries in these institutions does not allow such reforms to be carried out more effectively and without delay. In addition, the United States (US), which opposes all kinds of reform and uses them as domestic policy material, uses its own voting power of 16.52% against the requirement of 85% of the votes required for voting and making important decisions. According to the IMF's 2016 report, the Fourteenth quota reform, which had to wait for the approval of the American Congress, could be implemented in January 2016 with a delay of six years and was already delayed due to the delay of the fourth quota reform. The fifteenth quota reform could also be planned for the spring of 2019 if there was no setback. In fact, this difficulty has been frequently emphasized in IMF reports in recent years (IMF 2017a, IMF 2017b).

2. POLICIES FOR POVERTY REDUCTION

The BW Gemini has kept poverty and inequality on their agenda since their inception, and their perspectives and ways of combating them have evolved constantly. While the IMF conducts its primary efforts to eliminate the short-term financial problems of the countries, In order to increase the poverty and long-term solution of poverty, since the early 1980s, it has increasingly focused on structural reforms and has taken measures to minimize the problems of the poor in the short term.

Despite the latent benefits of globalization and technological changes, it is stated that poverty has increased in the world during the 1980s and 1990s, and expectations for growth in the EMU have decreased. It was stated that the Comprehensive Development Framework (CDF) was launched by the World Bank in 1999 under such harsh conditions. In 1999, World Bank President Wolfensohn mentioned that the Bank “is an institution that has its own functions in terms of finding solutions to poverty eradication and sustainable development ve. However, he tried to explain his approach to development with examples such as two-way balance sheet and medallion with two sides, but it was stated that the other side that was generally ignored should be addressed.

In the January 2017 Report of the World Bank; The global poverty level is defined as those living below \$ 1.90 per day. The simulations are based on a sample group consisting of 113 developing countries and developing countries. “The poverty rate in 030 (fixed inequality) is based on the scenario where the per capita income increase of 40% at the lowest income level of each country is equal to the average per capita income increase of the general population. In 2030, the poverty rate (increasing inequality) is based on the scenario where the per capita income increase of 40% at the lowest income level of each country is 2% lower than the average per capita income increase of the general population. B. It is assumed that the increase in per capita income during the 2014-30 phase is equivalent to the long-term average of each country between 1990 and 2008. The oran poverty rate (increasing inequality) dayalı is based on the scenario where the per capita income increase of 40% at the lowest income level of each country is 2% lower than the average per capita income increase of the general population. “Poverty rate (fixed inequality) dayalı is based on the scenario where the per capita income increase of 40% at the lowest income level of each country is equal to the average per capita income increase of the general population. “Poverty rate (declining inequality) is based on the scenario where the per capita income increase of 40% at the lowest income level of each country is 2% higher than the average per capita income increase of the general population (World Bank, 2017b: 46).

2.1. Governance And Reducing Poverty

The World Bank states that in some less developed countries where poverty reduction programs are directed, effective strategies against corruption are not implemented and that adequate measures are not taken, and that sufficient data cannot be obtained to show the extent to which financial aid reduces poverty or to what extent inequality can be overcome. He emphasized that the Bank's 2017 development report was prepared for this and similar reasons and the governance and laws in theme of the difficult times that EMU has been going through. It has been stated that improving governance will be an important support for the challenges of today's development, and that it can contribute to overcome the challenges such as violence, slow growth, corruption and the mix of natural resources faced by today's EMU. For this reason, the importance of the policy design and execution of the state and non-state actors in interaction, ie governance, is underlined (World Bank, 2017a: 2-3).

2.2. Micro Credit Policies

It should be emphasized and emphasized that the micro-credit method, which is seen as a very effective method in poverty alleviation and applied in the world for a long time, especially in the east of Asia, can be very useful in the development strategies. The micro-credit method was devoted to combating poverty and hunger, and began in Bangladesh in the 1970s when Mohammed Yunus, a Bangladeshi bank, established the Grameen (village) bank, which operated with micro-credit. This bank provided small loans to support the group members to start a business with joint guarantee without mortgage. It has been noted that this established bank achieved remarkable success in reducing poverty in a short time (Ertuna, 2010: 16).

3. COUNTRY SAMPLES

Although 53 Central African countries, account for about 25% of IMF member states, where poverty and inequality are most likely to cause desperation, concerns remain that 24 members are represented in the Executive Committee of the IMF with only two members. It should be underlined that the need for policy-making from an integrated perspective, which is open to cooperation of developed countries, which makes use of natural resources in the poorest regions of the world many times more than the people of those regions, goes beyond an emergency. In this respect, it is argued that the inequality in income distribution in the world is an important indicator of the low level of welfare of a significant majority of the population in the world. From this perspective, the importance of a much more holistic approach to reducing poverty and inequality and the necessity and awareness of a global cooperation should be emphasized. The extreme inequality between the rich and the poor keeps our planet in an unstable state as an acute source of distress. Correction of this situation has not yet been focused sufficiently effectively. All-inclusive approaches should be followed for a solution. The solution of such a problem requires a new perspective.

RESULT

Although the efforts made by the World Bank and the IMF have implications for reducing poverty and inequality, it appears to be insufficient. The Bretton Woods Gemini are often criticized by these countries because they are not sufficiently inclusive, and are not sufficiently involved in decision-making in countries where poverty and inequality are felt more.

Participation of the most affected individuals and societies to the decisions to be taken for the solution of the world problems by taking advantage of the new opportunities brought by the concept and view of good governance may be able to reveal the vast capacity of finding solutions to even the most complex challenges. The creation of such an approach can be achieved by adopting new examples of ideas and perspectives that foresee social justice and are free of any prejudice. Because the thought and view of changing and transforming the world is an important feature of human and its evolution. Although the benefits of globalization to the economic life of the human world are noteworthy, on the other hand it is known that it has brought inequality and poverty of unprecedented magnitude. It is seen that globalization should be brought under international control with a holistic perspective and global cooperation in order not to cause poverty and desperation of countless millions.

REFERENCES

1. ERTUNA, Ö.(2010) ‘Yeni Bir Kapitalizme Doğru’, MUFAD Muhasebe Finansman Dergisi, (Ocak 2010), sf. 6-18
2. HELLEINER, E. (2011)‘Understanding the 2007–2008, Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy’, The Annual Review of Political Science, Volume: 14, (University of California: Berkeley, 2011), sf. 67-87
3. LASTRA, R. M. (2001) ‘The Bretton Woods Institutions in the XXI. Century’, Chapter 3, The Reform of the International Financial Architecture, Edited by Rosa Maria Lastra, (Kluwer Law International: London, 2001)
4. RODRIK, D. (2017) Is Global Equality The Enemy Of National Equality?, John F. Kennedy School Of Government, January 2017, Harvard University: Cambridge
5. TÜYLÜOĞLU, Ş. (2016) Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, Mülkiye İktisadi Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Raporu-13: (2016)
6. IMF (2016), Annual Report, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)
7. IMF (2017a), Annual Report, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)
8. IMF (2017b), Fiscal Monitor: Tackling Inequality October, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., [Available online at: www.imf.org]. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018)
9. World Bank Group, (2015) Global Economic Prospects, January 2015: Having Fiscal Space and Using It, World Bank Group: Washington D.C
10. World Bank Group, (2017a), World Development Report 2017: Governance and the Law, World Bank Group: Washington D.C
11. World Bank Group, (2017b), Global Economic Prospects, January 2017 Weak Investment in Uncertain Times, World Bank Group: Washington D.C

Blockchain Technology and Labor

Saadet Yağmur Kumcu¹

Özden Sevgi Akıncı²

¹Uşak Üniversitesi / Ulubey MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, yagmur.kumcu@usak.edu.tr

²Dumlupınar Üniversitesi / PhD, İşletme Anabilim Dalı, osevgiakinci@hotmail.com

Abstract: As technology continues to replace human labor, the turmoil and questioning in paradigmatic science that determines the concept of value will continue. Blockchain applications, which are becoming increasingly necessary in the production of goods and services, both make the labour in this chain become uncertain and at the same time clear. Such that; The World Economic Forum discusses what a world would be like without people having to work. Here, the concept of labor, which is one of the basic paradigms of labor theory and economics, is defined. In this study, how the technological developments in the last decade affects labor markets is shown by World Labor Organization data. Next, Blockchain technology, one of the technologies brought by the 4th Industrial Revolution, and how it provides digital security were investigated. While proving how labor concept takes place in Blockchain technology; differ points from labor theory are also explained. This study is aimed to contribute to labor-value theory and technology economy.

Key Words: Technology, Labor, Paradigm, Blockchain.

1. INTRODUCTION

Due to the digital transformation in which the national and global effects of the Industrial 4.0 revolution will be evident; The major decrease in labor costs is expected to affect growth, employment and business life in developing countries as well as in developed countries. The industrial revolution is also slowly revealing the systems of blockchain technology that affect social-based development, which micro- and macroeconomics care. With blockchain technology; It is assumed that management information systems and production standards will vary and new employee requirements, data security and production - consumption models will change. In this study, what the Blockchain technology is, technology security policies in the world and how it will be affected the labor, examined.

According to the World Economic Forum (WEF) 2019 Reports, digitalization accelerates transformation. Because Today; technology costs have become cheaper, easily accessible and applicable, more internet and sensor technologies have begun to produce more data than ever before, the processing power used for data analysis has increased with the widespread use of data processing companies and finally the future business. digital transformation technologies as listed; portable technologies, wearable internet, internet for everything, smart home cities, big data, driverless cars, AI artificial intelligence, robotics and services, Blockchain and sharing economy, 3D printing and manufacturing, biotechnology and neurotechnologies. The security problem as an indication of how fast technological developments are; it increases the current speed by bringing new technologies together with the necessity of fast and satisfactory solutions. Labor is protected its being in this transformation.

2. FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

As the digital Technologies of the Fourth Industrial Revolution; Simulation, Artificial Intelligence and Intelligent Systems, Sensors, Augmented Reality, Industrial Internet, Robot and Automation, Additive Manufacturing, Horizontal / Vertical Integration, Big Data and Analysis, Cyber Security and Cloud Computing; continue to lead to change in all sectors of the global economy, they offer unique opportunities to create a more inclusive, innovative and flexible society. Information and data security is at the heart of this change. All countries are trying to adapt to these changes, which have reached a global dimension and are described as "transformation", by creating new policies.

2.1. Blockchain Technology

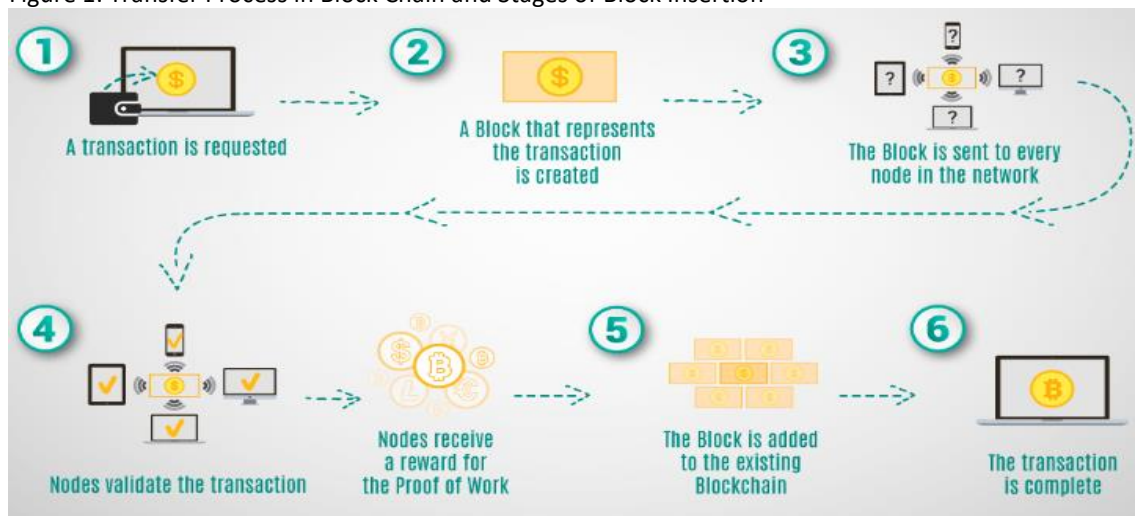
Blockchain technology was first introduced by the cryptography expert Satoshi Nakamoto in 2008 with the article “Bitcoin: Peer-to-Peer Electronic Money System”. Blockchain technology; It can increase the security to a high level by making it possible to record data by all users connected to the network instead of a central authority and the possibility of changing these records. Blockchain technology, which was first used in the infrastructure of crypto (encrypted) currencies such as Bitcoin and Ethereum, is not limited to financial services; and digital security of data and transaction records.

Blockchain technology, which started for monetary transactions, has been redefined in a digital environment; address, bit, bitcoin, block, block chain, wallet, double spending, peer-to-peer, mining. “Bitcoin Vocabulary” can be summarized as follows:

In blockchain technology, the “address”, which is similar to real or e-mail addresses, can only be used once per transaction. The Block, a record that confirms and approves many pending transactions in the chain, is added to the chain through mining and saves money to the miner user. “Mining” is the process where users add new blocks to Blokzinc. Miners are responsible for keeping the blockchain record and transfer operations and do the job for the designated prize. The transfer depends on the identity of the parties. The user must have a wallet için in order to be able to enter the block chain and send the desired amount to any person by seeing the total balance he controls (<https://bitcoin.org>).

Figure 1 shows the Transfer Process and Block Insertion Steps in the Block Chain. If the parties do not wish to provide personal information in order to ensure their confidentiality, the necessary addressing may also be made using the passbook. A private “key” is a piece of confidential information that allows the user to spend from the wallet through cryptographic signature and should never be disclosed.

Figure 1: Transfer Process in Block Chain and Stages of Block Insertion

Source: Lastovetska; 2019

The unit of measurement of the processing power of the Bitcoin network; It is defined as “hash rate”. For example; when the network reaches a hash rate of 10 TH / s, it means that it can calculate 10 trillion per second. “Cryptographic signature” is a mathematical mechanism that proves its ownership. Cryptography is a branch of mathematics that provides the creation of mathematical proofs that provide a high level of security. Online banks and e-shopping security is provided by cryptography. Completion of the transaction by the network means “validation ve and is highly to be irreversible in general.

The application of the philosophy of blockchain technology is “Peer-to-Peer”. This refers to systems that operate as an organized community, allowing each user to communicate directly with others. In Bitcoin, the network is built so that each user publishes the transactions of other users, and most importantly, there is no need for any bank or othority, as a third party.

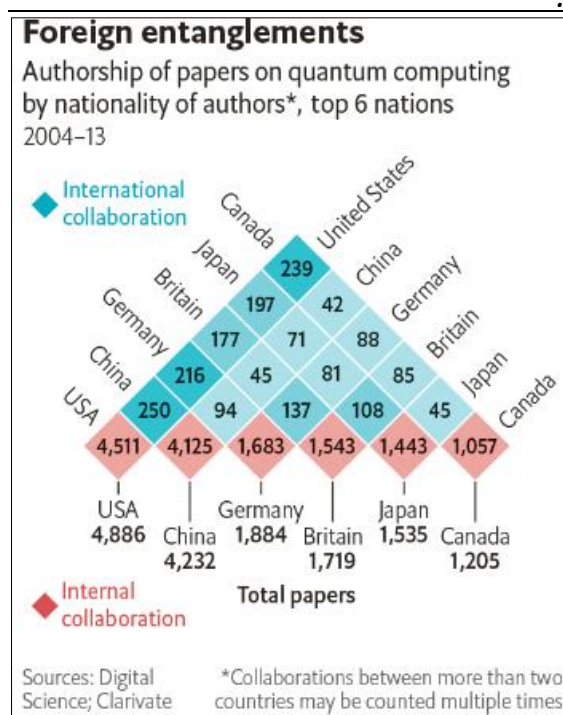
2.2. The Trusted Society and Cooperation

According to Daniel Bell (1973:357), who predicts the effects of technology on social structure and fundamental changes; the pre-industrial agricultural societies in which the economy depends on the natural conditions and the social life continues in the large family structure; instead of muscle strength, we started to produce hierarchical and orderly industrial society. The post-industrial society, on the other hand, is a service society and has replaced the muscle and machine power.

Since the 1960s, when cross-country comparisons began; in particular, globalization, similar to the development created by Europe's unity to close the gap with the United States; it is the result of systematic comparisons that allow the laggards to learn from the developed.

According to Abramovitz, the difference between Western Europe and the United States compared to II. Successful closure after World War II was made possible by increasing technological adaptation and improving social abilities. With the development of social skills, a significant increase can be achieved in education levels, resources allocated to public and private sector R & D collaborations and directing resources to change (Abramovitz, 1986: 392-397).

Figure 2: Trends and Results of International Cooperation

Source: Palmer, 2019

In this success of the companies, the collaborations forming the trust community required by the sharing of information, which started with the effect of technological developments, are gradually increasing. Figure 2 shows the Trends and Results of Transnational Scientific Cooperation between 2004-2013. It is seen that the USA cooperates mostly with the USA. The US seems to have made the most technological knowledge cooperation with China and Germany. Between 2004 and 2013, there is a balance between China and the USA.

Table 1: Stratification and Power Sources in Pre-Industrial and Post-Industrial Societies

	Pre-Industry	Industrial Society	Post-Industrial Society
RESOURCES	SOIL	MACHINE	INFORMATION
Social Position	Farming	Business	University
Dominant Types	Soil Weight	Businessmen	Research Institute

Ways to Use Power	Land owners	Indirect impact on politics	scientists
Based Class	Army	Property, organization, politics, technical skills	Researchers
Acquisition	Based on muscle strength	Heritage, patronage, education	Balance of technical-political power, privileges and rights

Source: Bell (1973: 359)

In the post-industrial society, the basic unit is not the individual but the society, and it is important to make a joint decision. Bell's findings for social changes; Table 1.

3. LABOR AND PRODUCTION

Orthodox economic policies consist of tax, expenditure, borrowing, foreign trade, credit and interest policies; Heterodox policies include wage and price-appropriate tools for income that affect the labor-capital relationship. These policies can be applied to an entire economy in an economy. However, the patent laws and the asymmetric distribution of information in the private sector and the impact of culture on firms' 'innovation' capacities lead to deviations from heterodox applications. Although the governance approach is relatively small on a global scale in the last decade after promising public-private cooperation, it is thought that there is a momentum increase in the number of those achieving progress.

In the growth efforts of the trust society created by the knowledge economy, not only new policies, but also new examples of organizations that require new governance models that make these policies understandable have emerged. Leading industrial growth companies in knowledge-intensive economies are generally less hierarchical, increasingly networked, knowledge-based specialized knowledge support (Wolf, 2011: 117-118).

The external benefits created by labor lead to the migration of labor from poor to rich countries. While the use of information as input in more than one production area at the same time prevents decreasing yields, the increase in the speed of producing new information and technology may lead to a larger one. In this case, similar developed countries can naturally approach cooperation to increase the efficiency of labor by sharing their knowledge and experience. In the internal growth models, the state excluded from the neoclassical growth model has regained importance by conducting R & D activities itself, providing education and training services, encouraging private initiative for innovation, foreign investment and university-industry cooperation, and protecting patents and property rights. From now on, there is no possibility of creating a useful growth model without considering education, human capital, knowledge, technological development and R & D, and if it was possible to grow with unqualified labor supply, China's should be growth specified (Demir, 2002: 24). Today, people consume much more energy than in the past, the world population increases day by day and the rise of the middle class triggers the increase in demand. This makes it imperative that we use our limited resources to produce more efficient and less waste.

Digital transformation in industry, like the industrial revolutions of the past, has caused people working in repetitive jobs to be replaced by machines; It increases machine-machine and machine-human interaction on the one hand and the need for qualified workforce on the one hand, by spreading intelligent systems that are integrated with each other and fully automated, making use of big data analyzes. Research conducted by BCG with companies in the UK, Germany and France indicates that companies will need more qualifications such as data science (49%), software development (48%) and programming (46%) in the future; machine operations and the need for the work done with muscle strength. At this point, qualified human resources should be prepared in a way to adapt to changing needs with digital transformation. All efforts to increase the quality of human resources during the process are expected to trigger an absolute and qualified workforce increase. In addition, it is crucial to implement a long-term and strategic employment policy in order to develop the competencies of the existing workforce (World Bank, 2011: 30-35).

4. CONCLUSION

The security problem as an indication of how fast technological developments are; it increases the current speed by bringing new technologies together with the necessity of fast and satisfactory solutions. The world is being renewed “faster than ever before”. Such that; change in the paradigm (sequence of values); adapting to technologies; individuality in the supply-demand relationship, production costs calculated based on the age of knowledge and effective labor use, shown of itself.

Although the shift / change in the paradigms to which science is based on a paradigm is the subject of a separate study; It should be noted that different disciplines such as social, technical and health are intertwined with this change and an interdisciplinary “transitions increase. Because the developments in technology subject to this study; It is seen that the economy inevitably affects the variables of the issues that it tries to produce solutions for. Labor theory in basic economic theory can be given as an example. Because the models that question what is involved in production in the economy is labor or technology are still not fully explanatory.

A paradigm shift is taking place, which causes countries to enter a digital transformation race. Although micro and macroeconomics actors are the same as usual, it is seen that they have become more intricate due to their relationship style and behavioral preferences. The new smart economy is shaped by four prominent factors: Individual demand and social use, age of information and safe flow models, source control and continuity and investment in qualified workforce.

In the last few years, digitalization has become the driving force and 11 different technologies compatible with human beings that enable digital transformation in the economy have become cheaper. It is at the center of the transformation as it has become more accessible than ever before. It is not only basic research and R & D to develop a technology; human values that will ensure their continuity should not be lost and civil virtue skills should be developed.

References

- Abramovitz, M. (1986). “Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind” *Journal of Economic History* 46 (2): 385—406. <https://www.jstor.org/stable/2122171>
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society* New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Demir, O. (2002). “Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1,
- Dünya Ekonomik Forumu (WEF) (2019). *Data Collaboration for the Common Good: Enabling Trust and Innovation Through Public-Private Partnerships* <https://www.weforum.org/reports/data-collaboration-for-the-common-good-enabling-trust-and-innovation-through-public-private-partnerships>
- World Bank (WB), (2011). <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6631/How%20University%20Promote%20Economic%20Growth%20%28Turkish%29.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Lastovetska A. (2019). “Blockchain Architecture Basics: Components, Structure, Benefits & Creation”, *Content Manager*, <https://mlsdev.com/blog/156-how-to-build-your-own-blockchain-architecture>
- Nakamoto, Satoshi (2008). “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Palmer, J. (2019). “Technology Quarterly, Here, there and everywhere”, *The Economist* <https://www.economist.com/news/essays/21717782-quantum-technology-beginning-come-its-own>
- UK National. (2019). <http://uknqt.epsrc.ac.uk/>
- Wolf, D. A. (2011) *Yükseköğretimin Rolü ve Ekonomik Kalkınmada Yeni Yönetişim Biçimleri* Ontario Örneği <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6631/How%20University%20Promote%20Economic%20Growth%20%28Turkish%29.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Politikalarının Hanehalkı Tasarruf Eğilimine Ve Yatırımlara Etkisi

Öğr. Gör. Saadet Yağmur Kumcu¹

Prof. Dr. Cüneyt Yenal Kesbiç²

¹Uşak Üniversitesi / Ulubey MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, yagmur.kumcu@usak.edu.tr

²Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, cuneyt.kesbic@cbu.edu.tr

Özet: Tasarruf, kendi içinde çeşitli kaynaklardan oluşan birikimleri temsil ederken, mikro düzeyde bireysel tasarruflar, ülke ekonomisinde yatırımlar için önemlidir. Hanehalkı tasarruflarının artırılması için Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)’e otomatik katılım yoluyla dâhil olanların sayısının artırılması; Türkiye’deki mevcut tasarruf açığının giderilmesine yönelik uygulanan politikalarından biridir. Bu çalışmada; 2006-2018 yılları arasında, Türkiye’deki finans dışı kaynaklar arasında yer alan hanehalkı tasarruf eğilimleri içinde BES ve bu Sisteme Otomatik Katılım (OKBES) ile sağlanan tasarruflar ile yatırımlar karşılaştırılmıştır. Tasarrufların artırılması için uygulanan politikaların değişkenlerdeki parametre istikrarı/ istikrarsızlığı değerlendirilmiş ve dönemsel kırılmalar analiz edilmiştir. BES ve OKBES tasarruflarındaki değişimler değerlendirilmiş ve yatırımlara olan etkisi VAR Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Türkiye’de BES’ten sağlanan tasarruflar ve gerçekleşen yatırımların birbirini nasıl etkilediği; GSYH’ye oranlanarak incelenmiş ve davranışsal ekonomi açısından değerlendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, bireylerde tasarruf ve yatırım bilincini arttırarak Türkiye ekonomisine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik, Davranışsal Yaklaşım, Tasarruf, Yatırım

Effects of The Private Pension System Policies to Household Savings And Investments, in Turkey

Abstract: While savings represent their own accumulation of resources, individual savings at the micro level are important for investments in the national economy. Increasing the number of people involved in the private pension system through automatic participation to increase household savings; savings available in Turkey is one of the policies implemented to eliminate the deficit. In this study; Between the years 2006-2018, non-financial resources include Individual Retirement System propensity to save of households located in Turkey (BES) systems and automatic participation (OKBES) were compared with investments and savings are provided. Parameter stability / instability of the policies applied to increase savings were evaluated and periodic breaks were analyzed. Changes in BES and OKBES savings were evaluated and their impact on investments was analyzed by VAR Granger Causality Test. And the actual investment from savings achieved in Turkey, where five how they affect each other; It was analyzed by the ratio of GDP and evaluated in terms of behavioral economy and tried to be explained. This study aims at increasing savings and investment awareness in individuals to contribute to Turkey's economy.

Keywords: Private Pension, Behavioral Approach, Saving, Investment,

1. GİRİŞ

İnsanların sosyal, kültürel ve psikolojik etkenlere bağlı olarak ortaya koydukları davranışların her zaman “akılcı” sonuçlar doğurmadığı bilinmektedir. Günümüz ekonomi politikalarının belirlenmesinde bu etkenlerin giderek daha çok dikkate alındığı ve bu politikaların bireyin, kurumun, devletin ve küresel kararların odağını oluşturduğu gözlenmektedir.

Ekonomide, hanehalkının ve onu oluşturan bireyin tasarruf davranışı önemlidir, belirleyicidir. Tasarruf, bireylerin ihtiyatlı olmak amacıyla yaşamları süresince ve gelecekteki gelirleri ile ilgili risk ve belirsizliklere bağlı olarak yaptıkları birikim olarak tanımlanabilir. Klasik ekonomide, sermaye birikiminin kaynağı olarak belirtilen tasarruf, Neo Klasik ve Keynesyen modellerde yatırım ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Böylece tasarrufların, yatırımın belirleyicisi olarak önem kazandığı bir anlayışta; tasarruf yatırım; yatırım ise büyüme sağlar. Romer’e göre tüketim ve yatırım büyüme için önemlidir ve toplumun tüketim ve çeşitli yatırım türleri arasındaki -fiziksel sermaye, insan sermayesi ve araştırma ve geliştirme, kaynak dağılımı - uzun vadede yaşam standartlarının merkezidir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, tüketimin artışı yani talebin karşılanması; üretimin ve yatırımların artmasına bağlıdır.

Bu çalışmada, Türkiye’de hanehalkının tüketim ve tasarruf eğilimlerinin ekonomik yatırımlara etkileri incelenmektedir. Türkiye’de 2001’de çıkarılan 4632 Sayılı, Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi

Kanunu (BES), yaklaşık yirmi yıllık süreçte, değişiklikler ve yenilenmeler yapılarak 2017’de 45 yaş altında olan tüm kamu çalışanlarının Bireysel Emeklilik Sistemi Otomatik Katılımı (OKBES) ile geniş katılımlı bir uygulamaya dönüşmüştür.

Sigortacılık Sisteminde mesleki bir nitelik kazandırılan BES, tüketicisine; on yıl süreyle düzenli prim ödeme (borçlanma) yükümlülüğüne karşılık; vergi indirimi ve %25 Devlet katkısı sağlamaktadır. Yaygınlaştırılmasında, ekonomide oluşan cari açıkla birlikte, bireysel tasarruflardaki yetersizliğin etkili olduğu görülmektedir. Uygulanan bu teşvik politikalarına ve otomatik katılıma gösterilen bireysel refleks, davranışsal ekonomi ile açıklanabilmektedir.

2. TASARRUF, YATIRIM VE TASARRUF TEŞVİK POLİTİKALARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Çalışmanın temel değişkenleri olan hanehalkı tasarrufları ve yatırımlar; aralarındaki ilişkiden faydalanılarak uygulanan politikalardan nasıl etkilendiği ile açıklanmıştır. Ayrıca tasarrufların cari açık açısından neden önemli olduğuna yer verilmiştir. Bu amaçla uygulanan likidite kısıtlamaları ve tasarruf teşvik politikalarının ilişkisi incelenmiştir.

2.1. Hanehalkı Tasarrufları ile Yatırımlar Arasındaki İlişki

Romer’e göre tasarruf, gelecekteki tüketimdir. Birey sadece tasarruf uğruna tasarruf etmediği sürece, gelecekte tüketmek için tasarruf yapar. Tasarruf, yaşamın sonraki dönemlerinde geleneksel tüketim için kullanılabilir, ya da birey çocukları tarafından tüketilmemesi için imha edebilir. Bu gözlem, tasarrufla ilgili birçok ortak ifadenin yanlış olabileceğini göstermektedir. Örneğin, çoğu zaman fakir bireylerin gelirlerinin varlıklarının daha küçük bir kısmını tasarruf ettiği, çünkü gelirlerinin minimal bir yaşam standardı sağlamak için ihtiyaç duyulan seviyenin çok az üzerinde olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu iddia, bugün bile düşük bir yaşam standardı elde etmekte güçlük çeken bireylerin gelecekte de bu standardı elde etmekte zorlanabileceğini göz ardı etmektedir.

Bu analiz, ihtiyati tasarrufun beklenen tüketim artışını artırdığını; yani, akım tüketimini azaltır ve böylece tasarrufu artırır. Ancak anlamaya çalıştığımız hane halkı davranışının temel özelliklerinden biri, çoğu hanehalkının gelirlerinde tasarrufa çok az pay ayırdığıdır (Romer 2012: 392).

Türkiye’deki hanehalkı ve yatırım ilişkisi incelendiğinde, yatırımı belirleyen tasarruf davranışının temeli olan gelir artışında; cinsiyet, eğitim ve ev sahibi olmanın belirleyici olduğu görülmektedir. Hane halkındaki kadınların işgücüne katılımı ile işgücüne katılım oranının artmasına bağlı olarak hanehalkı tasarruf eğilimlerinin de arttığını görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 16-22).

2. 2. Tasarruflar ve Cari Açık

Tasarruflar sadece tüketicinin gelecek kaygısıyla değil, devlet yatırımları açısından önemi nedeniyle de arttırılması gereken bir olgu olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler için yatırım kaynakları arasında önemli bir yer tutmasının nedeni olarak, cari açık gösterilmektedir. Cari açık - tasarruf ilişkisi, Çolak ve Öztürkler (2011) tarafından, Keynesyen gelir-harcama denklemi kullanılarak şu şekilde gösterilmektedir:

$$Y=C+I+G+NX \quad (1)$$

Eşitlik harcama yöntemine göre GSYH’yı (Y)’yi verir. Eşitlikte C, özel kesim tüketim harcamalarını, I, özel kesim yatırım harcamalarını, G, kamu harcamalarını, NX ise ihracat (X) ile ithalat (M) arasındaki farkı yani net ihracatı göstermektedir. Burada;

$$\begin{array}{ll} C+I+G=TDd & \text{yurtiçi toplam talebi} \\ (TDd), (X-M=TDf) & \text{ise dış talebi ifade etmektedir.} \end{array}$$

Yurtiçi talep denklemini şu şekilde de yazılabilir:

$$Y=C+S+T \quad (2)$$

Bu eşitlikte S , toplam tasarrufu, T ise vergi gelirlerini göstermekte ve varsayım olarak $I=S$, $G=T$ alınmıştır. Şimdi (1) ve (2) no'lu eşitlikleri birlikte ele alındığında:

$$(I-S)+(G-T)+(X-M)=0 \quad (3)$$

$$NX=(S-I)+(T-G) \quad (4)$$

Denklemden ilk ifade tasarruf yatırım denkleğini ifade eder. Eğer $S=I$ ise tasarruf yatırım eşitliğini ya da özel kesim net tasarrufunu vermektedir. $S>I$ ise yani tasarruflar yatırımlardan yüksek ise ele alınan ekonomide tasarruf fazlası var demektir. Aslında bu ifade özel sektörün I , S dengesini/dengesizliğini anlatmaktadır.

Benzer şekilde ikinci ifade kamu harcamaları (G), kamu gelirleri, vergiler (T) ilişkisini, son ifade (4) ise dış ticaret dengesini vermektedir.

Cari işlemler dengesinin (4) numaralı denklemden tanımlanarak şöyle yazılabilir:

$$CA=(S-I)+(T-G) \quad (5)$$

Bu eşitlikten yola çıkarak bir ülkedeki toplam tasarruf fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$Sp=Sc+Sh \quad (6)$$

$$S=Sp+Sg \quad (7)$$

Yani toplam tasarruf; özel kesim şirketlerin (Sc) ile hanehalkı tasarrufunun (Sh) toplamından oluşan özel kesim tasarrufu (Sp) ve kamu tasarrufunun (Sg) toplamına eşittir. Dolayısıyla, bir ülkede özel kesim tasarruf fazlası varken, kamu tasarrufu açık verebilir (visa versa)" (Çolak ve Öztürkler, 2011: 8-9).

Görüldüğü gibi, her iki tasarrufun da kendine göre kısıtlarının olduğu ve birbirinden etkilendiği söylenebilir. Çolak ve Öztürkler tarafından da belirtildiği gibi; ülkedeki özel kesimin tasarruf fazlasının olması durumunda, kamu tasarrufunun açık verme ihtimali vardır (visa versa). Tasarruf sahipliğinde tarafların kendilerine özgü kısıtları olabilir; özel kesimin temel kısıtları gelir ve servet iken, kamu tasarruflarında bütçe en belirgin kısıttır.

2.3. Likidite Kısıtlamaları ve Tasarruf Teşvik Politikaları

Yaşamı boyunca bir gelire sahip olan bireylerin, borçlarını ödedikleri sürece tasarruf edebilecekleri faiz oranından borçlandıkları varsayıldığında; bu borçlanma bireyin tüketim harcamalarında kısıtlama yaratır. Oluşan bu likidite kısıtı Romer'e göre iki şekilde tasarruf sağlayabilir. Birincisi, bireyin daha az tüketmesine neden olur. İkincisi, kısıtlamalar şu anda bağlayıcı olmasa bile, gelecekte bağlayabilecekleri gerçeği mevcut tüketimi azaltır. Örneğin bireyin, gelecek dönemde düşük gelirli olduğu varsayıldığında; likidite kısıtlamaları yoksa ve gelir gerçekte düşükse, birey tüketimde keskin bir düşüşü önlemek için borç alabilir. Ancak likidite kısıtlamaları varsa, gelirdeki düşüş, bireyin tasarrufuna sahip olmadığı sürece tüketimde büyük bir düşüşe neden olur. Böylece likidite kısıtlarının varlığı, bireylerin geleceğin gelir etkilerine karşı sigorta olarak tasarruf etmelerini sağlar (Romer, 2012: 394).

Tasarrufun belirleyicisi olan gelirin üzerinde borçlanma yoluyla oluşturulan likidite kısıtı; bu çalışmada BES ile tasarrufa karar veren tüketicinin, prim borcu ödemesi gerekliliği ile açıklanabilir. Dolayısıyla, likidite kısıtına bağlı olarak birey mevcut tüketimini (harcamalarını) azaltmış ve tasarrufunu arttırmış olur. Romer'in, hanehalkı refahının genellikle düşük olmasının nedenini likidite kısıtlamalarına dayandırmasının nedeni yüksek indirimdir. Bu çalışmadaki tasarruf aracı olan BES'e katılımdaki devlet teşvikleri olarak; vergi muafiyeti ve prim tutarına %25 oranındaki devlet katkısı; Romer'in bahsettiği indirim etkisi olarak kabul edilebilir.

2. 4. Türkiye'de Tasarruf Eğilimi ve Bireysel Emeklilik Sistemi

Türkiye'de, 2010 yılında toplam tasarruf/GSYH yüzdesi %12,7 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim tasarruflarının 2007'den sonra daha da düştüğü, izlenen sıkı maliye politikası ile toplam tasarrufun daha da düşük düzeye gerilemesinin engellendiği belirtilmektedir. Çolak ve Öztürkler'e göre, Tasarruf - yatırım dengesinin kurulamaması, cari açığı arttırmış ve büyüme açmazı oluşturmuştur. Bu nedenle likidite kısıtı;

Türkiye’nin 2007 dünya krizi öncesinde ve sonrasında ekonomi politikalarında belirleyici olmuştur (Çolak ve Öztürkler: 2012: 16).

Kalkınma Bakanlığı 10. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu 2014 Raporu’na göre, Türkiye’nin büyüme potansiyeli, yurtiçi tasarrufların düşüklüğüne bağlı olarak gerçekleşmektedir. Rapor’da, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yurtiçi tasarrufların, yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi finanse ettiği belirtilmektedir. Yatırımların giderek artan oranda dış sermayeyle finanse edilmeye başlanmasıyla cari işlemler açığının artması yine yurtiçi tasarrufların düşük seyretmesinin bir sonucu sayılmaktadır. Yurtiçi tasarrufların artması ise Türkiye’de büyümenin sürdürülebilmesi için kritik önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 25).

Kalkınma Bakanlığı belgelerine göre, Bireysel Emeklilik Sistemi, Türkiye’de mevcut sosyal güvenlik sisteminin tasarruf işlevini eklemek ve artırmak amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. Sistem, isteğe bağlı olup belirlenmiş katkı payı modeline dayanmaktadır. Her katılımcının hesabında biriken ve yatırım yapılan emeklilik yatırım fonları katılımcının ödediği katkı paylarına dayanmaktadır. Bu nedenle emeklilik kazanımları sadece katkı paylarına, idari masraflara ve yatırım getirilerine dayanmaktadır:

“Bireysel emeklilik sisteminin amacı emeklilik risklerini çeşitlendirmek; bireysel emeklilik tasarruflarını sisteme yönlendirerek emeklilik dönemindeki kazanımları artırmaktır. İkinci amaç ise yeni iş imkânları yaratacak ve mali sistem için uzun vadeli kaynaklar yaratmak suretiyle sermaye piyasalarının oluşmasına yardım edecek biçimde büyük bir fon havuzu yaratmaktır. Sistem hem Hazine Müsteşarlığı hem de Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından düzenlenmektedir. Ayrıca; Temmuz 2003 tarihinde kurulan Emeklilik Gözetim Merkezi vasıtasıyla bireysel emeklilik fonlarının günlük faaliyetlerine dair bilgi toplanmaktadır” (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 28-39).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Raporu’na göre, *“Hanehalkı finansal varlıklarının yaklaşık dörtte üçü tasarruf mevduatından, yükümlülüklerinin ise tamamına yakını bireysel kredilerden oluşmaktadır. Hanehalkının finansal varlık ve yükümlülük büyümelerinde 2018 yılı üçüncü çeyreğinde başlayan yavaşlama ve zayıf görünüm mevcut Rapor döneminde devam etmiştir. 2019 yılı Mart ayı itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları reel olarak yıllık yüzde 1 büyürken yükümlülükler yüzde 15 küçülmüştür”* (TCMB, 2019: 86).

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’de Hanehalkı varlıklarının içinde %9.3 ile üçüncü sırada yer alan Yatırım Fonları içinde %5.7 ile Bireysel Emeklilik Fonları yer almaktadır. Bireysel varlıklar içindeki bu tercihlerde, BES’e katılıma yönelik teşviklerin arttırıcı etkisi olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de Hanehalkı Finansal Varlıkları

	Mart 2018		Mart 2019		Yüzde Değişim	Değişim Katkı (Puan)
	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay		
Tasarruf Mevduatları (TL)	591	48	608	40	3	1.3
Tasarruf Mevduatı (YP)	351	28	547	36	56	16
Menkul Kıymetler	23	2	48	3	106	2
Tahvil ve Bonolar	28	2	44	3	57	1.3
Kamu	7	0.6	14	1	95	0.6
Özel Sektör	21	1.6	29	2	44	0.7
Yatırım Fonları	122	10	140	9	15	1.4
Emeklilik Y.F.	76	6	86	6	13	0.8
Diğer Y.F.	46	4	54	4	17	0.6
Hisse Senedi	70	6	63	4	-10	-0.6
Repo	0.9	0.1	1.8	0.1	106	0.1
Dolaşımdaki Para	54	4	55	4	2	0.1
TOPLAM VARLIKLAR	1239	100	1506	100	22	22

Kaynak: TCMB (2019)

Tablo 1'e göre; Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), hanehalkı tasarrufların artırılmasında uygulanan politikaların etkili olduğu, özellikle 2013 yılında başlayan % 25 devlet katkısı ile son Rapor döneminde artmaya devam ettiği görülmektedir.

Aynı yönde artış Sistemdeki kişi sayısında da kendini azalarak göstermekte ve yaklaşık 7 milyon kişi ile dengelenmiştir. Son bir yılda BES'teki Devlet katkısı dâhil fon tutarında yükselme görülmektedir. 2017'de başlanan Otomatik Katımlı Bireysel Emeklilik Sistemi (OKBES) ile Sistem'den çıkma fırsatını kullanmayarak sisteme dâhil olan kişi sayısı 5 milyon olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Mayıs 2019: 89)

Tablo 2'de Türkiye'de BES ile ilgili gelişmeler Türkiye Sigortalar Birliği Raporlarına göre özetlenmiştir. Vergi indirimine tabi olan oran, asgari ücrete bağlı yıllık gelirin yüzde 10'uyla sınırlıdır. Bu durumda mevcut katılımcıların yaklaşık yüzde 41'inin 2010 senesinde 25-34 yaş arasında olduğu dikkate alınarak; 2013'te uygulamaya başlanan Devlet katkısından sonra, 2017'de, 45 yaşın altındaki kamu çalışanlarının otomatik katılması (OKBES) uygulamasına geçilmiştir.

Tablo 5: Türkiye Sigortalar Birliği (TSB) Sektör Raporlarında İzlenen BES Değişiklikleri

YIL	BES ile İlgili Yapılan Değişiklikler
2017	Kanunda Otomatik Katılım düzenlemesi yapılarak kamu çalışanları için OKBES uygulamaları başladı.
2015	BES ile sağlanan kaynak artışının değerlendirilmesi
2014	Devlet Katkısının etkisi görülmeye başlanıyor
2013	6456 sayılı Sigorta Kanun ve 4632 sayılı BES Kanunu düzenlendi
2012	BES mesleki etkinlik kazanıyor
2011	BES Kanununda değişiklikler yapıldı
2010	Gelişmeler, ilerleyiş analizi yapıldı
2007	2008'de vergi avantajı uygulamasına geçilmesi planlandı
2005	Bireysel emeklilikte yenilikler
2002	İlk Bireysel Emeklilik Kanunu

Kaynak: Çalışmanın Yazarları tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'deki BES, başlanmasından bu yana uygulanmada bazı zorluklarla karşılaşmış olması Haziran 2012'de yürürlüğe giren yeni kanunla olduğu gibi bu zorlukların aşılması için yasal düzenlemeler gerektirmiştir. Bu zorluklar;

- Sistemden erken çıkanların sayısı çokluğu (yaklaşık %50),
- Varlık dağılımında devlet tahvillerinin öncelikle tercih edilmesi, (2012 3. çeyreğinde yaklaşık % 60),
- Çoğunlukla para piyasası fonları tercih edilmesi,
- Sistemin işletme harcamaları dünyadaki en yüksek oranlardan birine sahip olması (birçok gelişmiş ülkede % 0,5'in altındaki oran Türkiye'de 2010'da yaklaşık % 2,3 olarak kaydedilmiştir) ve
- Tüm emeklilik fonu şirketlerinin aynı holding çatısı altındaki portföy şirketleriyle çalışıyor olmasının çıkar çatışması ve rekabet eksikliği yaratması, olarak rapor edilmiştir (TSB, 2015)

2014-2018 yıllarında uygulanan 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, 1. Öncelikli Dönüşüm Programları içinde yer alan Yurtiçi Tasarrufların Artırılması ve İsrafin Önlenmesi Programı'nın üç temel bileşeninin birincisinin; BES'in daha da genişletilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. BES yönetimi ve işletim giderlerinin uluslararası düzeylere yaklaştırılması amacıyla uygulanan kesintilerin, 1 Ocak 2016 itibarıyla yeniden düzenlendiği görülmektedir.

Tablo 3'te 2009-2015 yılları arasındaki değişimler görülmektedir. Emeklilik Gözetim Merkezi'nin 31 Aralık 2015 tarihli verilerinde, sistemdeki toplam fon tutarının %23,5 artarak 43 milyar TL'ye, devlet katkısı fon tutarının ise 5 milyar TL'ye ulaştığı; sistemdeki katılımcı sayısı da %18,6'lık artarak 6 milyon kişiye ulaştığı görülmektedir.

Tablo 6: 2009-2015 Yılları Arasında BES Katılım İstatistikleri

YIL	Katılımcı Sayısı	Fon Tutarı (Milyon TL)	Devlet Katkısı Fon Tutarı (Milyon TL)	Emekli olan Katılımcı Sayısı	Yatırıma Yönelen Tutar
2009	1.987.940	9.097	-	1.898	6.870
2010	2.281.478	12.012	-	2.848	9.221
2011	2.641.843	14.330	-	3.838	12.028
2012	3.128.130	20.346	-	5.404	15.741
2013	4.153.055	25.146	1.152	7.577	21.456
2014	5.092.871	34.793	3.019	15.350	27.843
2015	6.038.432	42.979	5.020	27.745	36.549

Kaynak: (TCMB, 2019)

Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile kesinti yapısı değiştirilmiş ve oranlar düşürülmüştür. 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren son düzenlemeye göre bireysel emeklilik sistemi 45 yaş altı çalışanlar için zorunlu kılınmıştır. Ancak, düzenlemeye göre çalışanların, “emeklilik planına dâhil olduğunun kendisine bildirildiği tarihi takip eden iki ay içinde sözleşmeden cayma haklarının olduğu” belirtilmektedir.

Hükümet, BES'te uyguladığı politikalarla 10 yıl içinde 100 milyar lira kaynak elde etmeyi planlamaktadır (TSB, 2015: 5).

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada, Emeklilik Gözetim Merkezi'nin 2006-2018 yılları, çeyrek fazlı BES ve OKBES verileri ile TÜİK'in Yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Yatırım, 2012-2017 yıllarına ait verileri kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi ile toplanan hanehalkı tasarruflarının yatırımlara etkisi, Granger Nedensellik Testi (Granger 1969) kullanılarak; tasarruflar ve yatırım değişkenleri arasındaki zamansal ilişki üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Granger Nedensellik Testi, ampirik çalışmalarda, iki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli bir ilişkinin olması durumunda; nedenselliğin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden biridir. Granger'a göre, gelecek geçmişin nedeni olamadığı gibi; sadece geçmiş şimdiki zamanın veya geleceğin nedeni olabilir (Işığık, 1994: 28-36).

Seriler GSYH'ya oranlanmış şekle (BES/GSYH ve Yatırım/GSYH) dönüştürülerek analize uygun hale getirilmiştir. Granger Nedensellik Testinin çalışması için değişkenlere ait serilerin durağan olması gerekli olduğundan; serilerin durağanlığı kontrol edildi. Uzun dönem serilerinden oluşan veri setlerinin durağanlıklarını (zamanın etkisinden arınmışlıklarını) anlamak için en geçerli yöntem olarak Birim Kök Testi önerilmektedir (Gujarati, 2004: 802-825).

Çalışmada, Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (GDF) kullanılmıştır. Ayrıca BES için 2017'de başlayan OKBES nedeniyle Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi de yapılmıştır. Gecikme sayılarının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri dikkate alınmıştır.

Analizde, tek başlarına durağan olmayan serilerin “eşbütünleşim” adı verilen belirli bir seviyesinde durağan olduklarını göstermeye yarayan Eşbütünleşme Testi, incelenen değişkenlerden arasında uzun

dönemli bir ilişki olduğu ve biri, diğerine bağımlı olan politikalardan doğrudan etkilendiği bilindiğinden, uygulanmamıştır.

Değişkenlerin zamansal ilişkisi varsayımına dayanan Granger Nedenselliğinin sınanması için değişkenlerin X ve Y olduğu kabul edildiğinde; Y'nin X in nedeni olup olmadığının sınanması için X'in bağımlı Y'nin bağımsız değişken olduğu bir model kullanılmaktadır.

Y değişkeni için $Y_t = (Y_{t-1}, X_{t-1})$ ile yapılan tahminleme $Y = f(Y_{t-1})$ ile yapılan tahminlemeden daha başarılı ise X_t 'deki değişimler Y_t 'nin Granger nedenidir denilmektedir (Uğurlu, 2008: 1).

Yönteme ait Sınama Hipotezleri;

$H_0: \sum_{i=1}^m \delta_i = 0 \rightarrow X, Y$ 'nin Granger nedeni değildir

$H_1: \sum_{i=1}^m \delta_i \neq 0 \rightarrow X, Y$ 'nin Granger nedenidir.

Test istatistiğindeki $\delta_i = 0$ olduğunda X, Y'nin Granger nedeni iken; tersi durumda ($\delta_i \neq 0$) X, Y'nin nedeni değildir denilmektedir. Bu sınama;

X, Y' in Granger nedenidir (Tek Yönlü),

Y, X' in Granger nedenidir (Tek Yönlü),

Y ve X birbirinin Granger nedenidir (Çift Yönlü veya Karşılıklı),

Y, X' in veya X, Y' in Granger nedeni değildir (Nedensellik yok), olmak üzere dört şekilde sonuçlanabilmektedir (Uğurlu, 2008: 1-2).

Çalışmada BES tasarrufları (X) ve Yatırımlara (Y) bağlı olan iki değişken olarak atanmıştır.

H_0 : BES Tasarrufları Yatırımlar'ın Granger nedeni değildir.

H_1 : BES Tasarrufları Yatırımlar'ın Granger nedenidir.

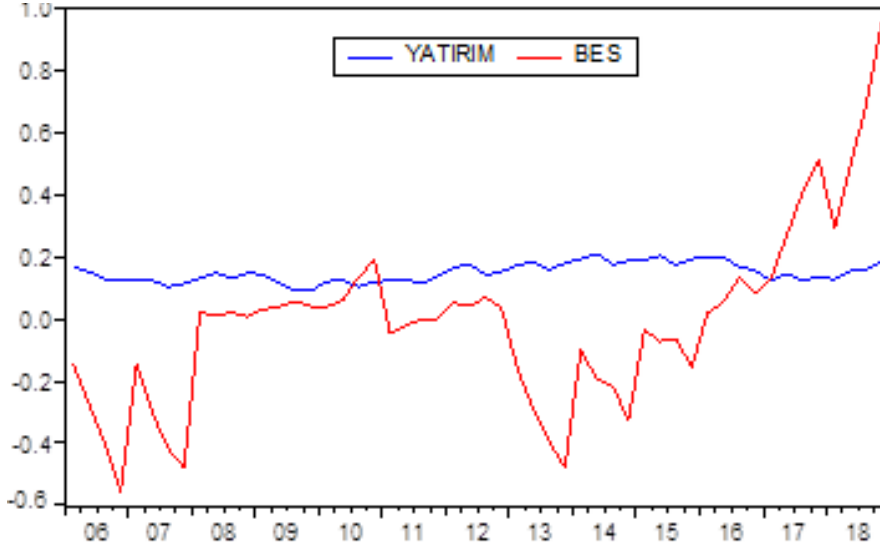
Değişkenler arasında nedensellik testi yapılması için önce serilerin gecikme uzunluğuna bakılmış ve daha sonra VAR sistemi üzerinden Granger Nedensellik Testi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Seriler GSYH'ye oranlanmış şekilde; BES/GSYH ve Yatırım/GSYH dönüştürülmüştür.

2006-2018 Yıllarına ait BES ve Yatırımlara ait serilerin ilişkisi Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1: 2006-2018 Yıllarında BES Tasarrufları ve Yatırımlar

Elde edilen Grafikte BES tasarruflarında meydana gelen artışların, yatırımlara yansımadağı görülmüştür. Bu ilgisizliğin anlamlılığı araştırılmak üzere Serilerin durağanlığı kontrol edildi.

Birim Kök Testleri

Her birinin; sabitli, sabitli ve trendli ve hiçbir birim kök taşıdığı tespit edildi. Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 7: Genişletilmiş Dickey- Fuller (GDF) Birim Kök Test Sonuçları

Genişletilmiş Dickey- Fuller (GDF) Testi

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trendli		Hiçbiri	
	t- istatistiği	Prob.*	t- istatistiği	Prob.*	t- istatistiği	Prob.*
YATIRIM	-2.260400	0.1887	-2.662143	0.2566	0.217572	0.7450
BES	-0.470383	0.8883	-1.444595	0.8354	-0.571414	0.4649
Kritik Değerler						
1%	3.577723		-4.186481		-2.616203	
5%	-2.925169		-3.518090		-1.948140	
10%	-2.600658		-3.189732		-1.612320	

*MacKinnon (1996) kritik değerine göre %1 anlamlılık seviyesinde durağanlığı ifade etmektedir. P değerleri tek yönlüdür.

Ayrıca BES için yapısal kırılmalı birim kök testi yapıldı. 2017 birinci çeyrekte tespit edilen kırılma, Tablo 5’te gösterilmektedir. Bu Kırılma, 2017’de başlayan Otomatik Katılımın (OKBES) etkisini ve uygulanan politikanın tutarlı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Tablo 8: BES Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey-Fuller (GDF) Testi

	Kırılma: 2017Q1		Sabit ve Trendli		Hiçbiri	
	t- istatistiği	Prob.*	t- istatistiği	Prob.*	t- istatistiği	Prob.*
BES	-2.491185	0.9051				
Kritik Değerler						
1%	-4.949133					
5%	-4.443649					
10%	-4.193627					

Tüm serilerin birinci farklarının (D simgesi) ise durağan olduğu tespit edildi. Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 9: Durağanlık Testi

Genişletilmiş Dickey-Fuller (GDF) Testi

	t-istatistiği	Prob.*
D(BES)	-7.689406	0.0000
D(YATIRIM)	-3.093592	0.0340
Kritik Değerler	D(BES)	D(YATIRIM)

1%	-3.568308	-3.581152
5%	-2.921175	-2.926622
10%	-2.598551	-2.601424

* p-değerleri tek yönlüdür (MacKinnon 1996).

Değişkenler arasında nedensellik testi yapıldı. Bunun için önce gecikme uzunluğuna bakıldı. Tablo 7’de görüldüğü gibi, VAR sistemi üzerinden, gecikme uzunluğunun 1 olduğuna karar verildi.

Tablo 10: BES ve YATIRIM Değişkenlerinin Gecikme Uzunluğu

VAR Lag Seçim Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	92.25216	NA	7.98e-05	-3.760507	-3.682540	-3.731043
1	148.3570	105.1965*	9.10e-06*	-5.931541*	-5.697641*	-5.843150*
2	150.2817	3.448473	9.94e-06	-5.845071	-5.455238	-5.697753
3	153.7319	5.893990	1.02e-05	-5.822161	-5.276394	-5.615914
4	157.6935	6.437618	1.03e-05	-5.820561	-5.118861	-5.555387

* ölçüt tarafından seçilen gecikme sırasının 1 olduğunu göstermektedir. LR: sıralı modifiye LR test istatistiğinde her test % 5 seviyesindedir. FPE: Son tahmin hatası. AIC: Akaike bilgi kriteri. SC: Schwarz bilgi kriteri. HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

BES ve Yatırım Serilerinin arasındaki ilişkinin yönünü görebilmek için, VAR sistemi üzerinden Granger Nedensellik Testi yapıldı. Teste ait sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 11: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H ₀)	df	Chi-sq	Prob.
BES Tasarrufları, Yatırımlar’ın Granger nedeni değildir.	2	5.592792	0.0610
Yatırımlar, BES Tasarruflarının Granger nedeni değildir.	2	3.253906	0.1965

Tablodaki Prob. Değeri olan kuyruk olasılıklarının belirlenen α anlamlılık düzeyinden (0,05) büyük olması H₀ reddedilerek, H₁ hipotezinin kabul edilebileceğini göstermektedir. Yani; BES tasarrufları, Yatırımlar için Granger nedenidir. BES Tasarrufları ile Yatırımlar arasında, tek yönlü bir nedensellik vardır.

SONUÇ

Hanehalkı tasarruflarının BES veya OKBES teşvikleri ile arttırılmasının ve yatırım ilişkisinin incelendiği çalışmada; değişkenler arası nedensellik sorgulanmıştır. Uygulanan Granger Nedensellik Testi; BES ve OKBES tasarruflarının, yatırımların arttırılmasında bir kaynak olduğunu ancak, Yatırımların, hanehalkının BES veya OKBES tasarruf eğiliminin artması için bir neden olmadığını göstermiştir. BES ve OKBES’ten elde edilen tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişki karşılıklılık göstermemektedir. Yani, yatırımların artması BES veya OKBES tasarruflarının artması için bir neden değildir.

Devlet Politikası olarak uygulanan teşvik politikaları; BES’e ve OKBES’e olan talebin (tüketimin) artmasını yani tasarruf artışı (likidite kısıtlaması) sağlamıştır. Bu durum; Romer’in, hanehalkı refahının genellikle düşük olmasını neden likidite kısıtlamalarına dayandığını doğrulamaktadır. Tasarruf yönteminde indirim etkisi yaratan teşvikler yaratmak, bireylerin tasarruflarını arttırmak için tüketimlerini kısarak harcamalarını azaltmalarının sağlayabilir olduğunu göstermiştir.

Çalışmada Granger Nedensellik Testinin, BES yoluyla elde edilen tasarruflardaki artışın, yatırımlar için tek yönlü bir Granger nedeni olduğu gösterilmiştir. BES tasarrufları ile yatırımlar arasındaki ilişkinin, yatırımlar lehine tek yönlü olması; Türkiye’deki yatırımların, henüz, bireylerin tasarruflarını etkileyecek düzeyde olmadığını da göstermektedir.

Çalışma, davranışsal ekonomi açısından değerlendirildiğinde, OKBES’ten ayrılma fırsatı olmasına rağmen bireylerin Sistem’den çıkmamaları; harcamalarının üzerinde yaratılan baskıya duyarsız kaldıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir. Yani davranışsal ekonominin savunucuları olan Thaler ve Sunstein’e (2017) göre; eğer seçim algısı, insanların sosyal dürtülerini ve davranış modellerini öngörerek hazırlırsa, kamu politikalarının (bireysel tercihlere göre) daha başarılı olabildiğini göstermektedir (Thaler ve Sunstein, 2017: 120-125).

Ekonomi kuramının en temelinde yatan “insanlar rasyonel karar alıcılardır” varsayımını olumsuzlayan Thaler ve Sunstein, tüm kararlarını her koşul altında rasyonel bir şekilde alabilenlere Homo economicus (kısaca Econ) derken; aslında bunların iktisat biliminin idealleştirilmiş insanları olduğunu savunarak gerçek hayattaki Homo sapiens’in (kısaca İnsan) böyle bir varlık olmadığını göstermektedir. Ancak, ekonomik politikaların oluşturulmasında insan davranışlarının giderek daha belirleyici olduğunu ve bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Politika koyucuların insan davranışlarına dair hâkimiyetinin derecesi, politika sonuçlarının, toplumun çıkarları yönünde olmasını da etkileyeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Çolak, Faruk Ö. ve Öztürkler H. (2012). “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”. Bankacılar, Sayı:82, sf.3-44. Erişim Adresi: https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/2025/TBB_Arastirma_Colak_Ozturkler.pdf
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods, *Econometrica*, Vol. 37, No. 3. (Aug., 1969), pp. 424-438. <http://tyigit.bilkent.edu.tr/metrics2/read/Investigating%20%20Causal%20Relations%20by%20Econometric%20Models%20and%20Cross-Spectral%20Methods.pdf>
- Gujarati, D. N. (2004). Basic Econometrics, Fourth Edition, The McGraw-Hill Companies [http://www.afriheritage.org/TTT/2%20Basic%20Econometrics%20-%20Gujarati\[1\].pdf](http://www.afriheritage.org/TTT/2%20Basic%20Econometrics%20-%20Gujarati[1].pdf)
- İşgüççök, E. (1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Türkiye’de Para Arzı ve Enflasyon Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Bursa
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Erişim Adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_YurticiTasarruflar.pdf
- Romer, D. (2012). Advanced Macroeconomics. 4th ed. ISBN 978-0-07-351137-5
- TCMB. (2019). Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2019, Sayı: 28 <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/877b1ba1-1aab-43ca-88b8-05e50caeb07d/Tam+Metin.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-877b1ba1-1aab-43ca-88b8-05e50caeb07d-mlc-UB9>
- Thaler, R. H. ve Sunstein, C. R. (2017). Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutluluk ile İlgili Kararları Uygulamak, Pegasus
- TSB. (2002-2017). Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği Sektör Faaliyet Raporları. <https://tsb.org.tr/yayinlar.aspx?pageID=534>
- TÜİK. (2017). Yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ve Hanehalkı Tüketim Harcamasının Dağılımı (Türkiye) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- Uğurlu, E. (2008). Granger Nedensellik Testi https://www.academia.edu/34839188/Granger_Nedensellik_Testi

Türkiye’de Kadın İstihdam Profiline İstatistiksel Bölgeler Arasındaki Farklılıklarının İncelenmesi

Öğr. Gör. Yeşim CAN¹

Öğr. Gör. Uğur Eyidiker²

¹Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
yesimcan@klu.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ugur.eyidiker@klu.edu.tr

Özet: Kadınların işgücü piyasasına girmeleri ve piyasada istikrarlı olarak üretim yapmaları sürdürülebilir ekonomik kalkınma açısından önemli bir etkidir. Kadın istihdamının Türkiye’deki mevcut durumunu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistikî bölgeleri bazında incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, kadının işgücü piyasası içerisindeki yeri TÜİK’den elde edilen veriler yardımıyla incelenmiştir. Türkiye’de kadınların işgücü, istihdam ve işsizlik durumları, yaşları ve eğitimleri dikkate alınarak bölgelere göre analiz edilmiştir. Ayrıca istihdam edilen kadınların iktisadi kollara göre durumları ile ücretli, yevmiyeli veya işveren olmaları gibi işteki pozisyonları da analize dâhil edilmiştir. Sonuç olarak, incelenen yıllar itibarıyla kadın istihdamının artış gösterdiği ancak yeterli ve istenen düzeye ulaşmadığı gözlenmiştir. İstatistikî bölgelere göre verilere bakıldığında ise; kadın istihdam değerlerinin Türkiye genelinde artış göstermesine rağmen, Doğu Karadeniz (TR9) ve Kuzeydoğu Anadolu (TRA) istatistikî bölgelerinde tersi durumun ortaya çıktığı belirlenmiştir. Kadın istihdamının tarım sektöründe hem Türkiye genelinde hem de tüm istatistikî bölgelerde azaldığı ancak hizmetler sektöründe arttığı anlaşılmıştır. Ek olarak, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısının erkek çalışan sayısına kıyasla hala çok yüksek olduğu görülmüştür. Bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre kadınların işgücü piyasasındaki yerinin farklılık gösterdiği de açıkça bellidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücü, Kadın İstihdamı, İstatistikî Bölge

Analysis of Differences in the Profile of Female Employment Between Statistical Regions in Turkey

Abstract: Entry of females into labor market and their steady contribution to production in the economy are crucial factors for the promotion of sustainable economic development. In this study performed to analyze the current state of female employment in Turkey on the basis of statistical regions designated by the Turkish Statistical Institute, the position of females in the labor market was addressed through the use of data retrieved from Turkish Statistical Institute. The conditions of females in Turkey regarding labor force, employment and unemployment were explored by region in terms of their age groups and education levels. Moreover, the study assessed the circumstances of females employed by each sector of the economy and evaluated their job positions as wage-earner, per diem employee or employer. In conclusion, it was deduced that employment of females increased throughout years selected for the research but failed to reach the sufficient and desired level. As for the analysis of labor data by statistical region, it was observed that employment figures for females rose in general in Turkey, on the other hand, the reverse was the case for the East Black Sea statistical region (TR9) and the North Anatolia statistical region (TRA) of Turkey. It was ascertained that female employment declined in agriculture sector both in entire Turkey and its every statistical region, however, went up in services sector. Furthermore, it was revealed that the number of female unpaid family workers was still much higher than the number of their male counterparts. It is also crystal clear that the place of females in the labor market differs in view of development level of statistical regions.

Key Words: Female Labor Force, Female Employment, Statistical Region

1. GİRİŞ

Kadınların ekonomik sistem içerisindeki yeri özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde henüz istenildiği duruma gelememiştir. Kadının işgücünü arz etme oranı ve istihdamı bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir. Kadın istihdamının artırılması, ülkelerin kalkınma çalışmalarının en mühim ayağını oluşturmakta hatta sürdürülebilir kalkınma açısından zaman geçtikçe daha çok önem kazanmaktadır.

Kadınların istihdam edilmeleri, onların ekonomik bağımsızlığa kavuşmalarını sağlar ve hane içi karar alma süreçlerindeki güçlerini artırır. Kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasının da en önemli koşullarından biri, kadınların istihdam edilebilirliğidir. Çalışma yaşındaki toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınların etkin olarak katılamadığı bir ekonomiden sağlıklı ve verimli bir büyüme beklenemez. Kadınların işgücüne katılımlarının artmasının, yoksulluğun azalması açısından da hayati önemi vardır. Kadınların istihdamı, eve giren daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak demektir (Yılmaz ve Zoğal, 2015: 7). Kadınlar aktif iş hayatının içerisinde yer aldıkça; toplumda ekonomik ve sosyolojik olumlu etkileri de artmaktadır. Kadın istihdamının yükselmesi pozitif dışsallık sağlayarak; çocuklarının, çevresindeki kişilerin de gelişimine etki ederken Türkiye’de neden hala kadın istihdam oranlarının çok düşük olduğunun sorgulanması gerekmektedir.

Aslında kadın istihdamı ile ilgili sorunlar sadece Türkiye’de değil Dünyada genel bir sorundur. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 8 Mart 2019 Dünya Emekçi Kadınlar Günü için hazırlamış olduğu “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Büyük Sıçrama: Herkes için Daha İyi Çalışma Yaşamı Geleceği” adlı raporda; son 27 yılda kadınlar ve erkekler arasında istihdam oranı farkının %2’lik farktan daha az azaldığı belirtilmektedir (ILO, 2019: 12).

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) elde edilen verilerle kadın istihdam oranları detaylı bir şekilde bölgesel olarak analiz edilmektedir. Bölgesel analiz coğrafi olarak değil Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak amacıyla uygulamaya konulan NUTS (İBBS) sistemi kapsamında Düzey 1’e göre yapılmıştır. Türkiye, Bakanlar Kurulu’nun 2002/4720 sayılı Kararının 22 Eylül 2002 tarihindeki Resmi Gazete ile AB bölgesel politikasının önemli unsurlarından biri olan İstatistikî Bölge Birimler Sınıflandırması (İBBS: NUTS-The Nomenclature of Territorial Units for Statistics) sistemine geçmiştir. NUTS (İBBS) sistemi kapsamında Düzey 1’e (NUTS 1) göre 12, Düzey 2’ye (NUTS 2) göre 26 bölge oluşturulmuştur. İlk önce Düzey 1 bölgeleri belirlenmiş, Düzey 1’e bağlı olarak Düzey 2 alt bölgeleri oluşturulmuş ve son olarak Düzey 2’nin alt bölgeleri olan Düzey 3 bölgeleri sıralanmıştır. Düzey 3 bölgeleri Türkiye’nin 81 ilinden meydana gelmektedir. Düzey 2’ye göre belirlenmiş 26 bölge merkezinde ise bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur (Çatalbaş, 2012, s. 21-22). Aşağıda İstatistikî bölgelerin Düzey 1’e göre haritasını gösteren Şekil 1 ve bölgelerin hangi illeri kapsadığı hakkında bilgi veren Tablo 1 bulunmaktadır.

Şekil 1: Türkiye İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 1

Kaynak: <https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/-statistiksel-b-lge-birimleri-nomenklat-r-nuts>, Erişim Tarihi: 19.09.2019.

Tablo 1’de görüleceği üzere, Düzey 1’de İstanbul ili tek başına yer almaktadır. Batı Marmara Bölgesi’nde 5 il, Ege, Doğu Marmara, Akdeniz, Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde 8’er il, Batı Anadolu Bölgesi’nde 3 il, Batı Karadeniz Bölgesi’nde 10 il, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde 6 il, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde 7 il ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 9 il bulunmaktadır. Bölge sınıflandırmasında dikkat çeken nokta İstanbul’un tek ille bir bölge olması, Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Düzey 2’ye ayrılmaması, en fazla il içeren bölgenin Batı Karadeniz Bölgesi olmasıdır. Düzey 1 ayrımında alt bölgeye ayrılmayan, Doğu

Karadeniz ile İstanbul Bölgesi bulunurken, Ege, Akdeniz, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise üçer ayrı bölgeye ayrılmıştır.

Literatürde kadın istihdamı ile ilgili birçok çalışmaya rastlanmıştır. Bölgesel olarak kadın istihdamını inceleyen çalışmalar arasında, Berber ve Eser'in 2008 yılında yayınlamış olduklarında çalışma da bulunmaktadır. Berber ve Eser, kadının işgücü piyasası içindeki durumunu TÜİK'ten elde ettikleri veriler doğrultusunda hem genel hem de bölgeselde sektörel inceleme yapmışlardır ve bölgesel olarak incelediklerinde bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre istihdamın farklılık gösterdiğini belirlemişlerdir. Ayrıca kadın istihdamının artırılması için, eğitimin bölgeler arasındaki dengesizliklerinin giderilmesi gerektiğini, düzenlenecek seminerlerle işverenlerin kadın işgücü çalıştırma konusunda eğitilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kadınlar için yeni iş sahaları yaratılması gerektiğini, bu konuyla ilgili olarak hükümetin yatırımlar için teşvikler vermesi gerektiği yazarlar tarafından belirtilmiştir. Kadın istihdamını olumsuz yönde etkileyen kadınlara yönelik geleneksel bakış açısını kırmaya yönelik çalışmalara da yer vermek gerektiğini ve konuyla ilgili çeşitli toplantılar, seminerler yapmanın yanında uzun dönemi kapsayan planlı reklam kampanyaları yürütülmesinin olumlu sonuçlar doğurabileceğini ifade etmişlerdir.

Tablo 1: Türkiye’de İstatistikî Bölgeler ve İller

Düzy 1	Düzy 2	İller
İstanbul (TR1)	TR10	İstanbul
Batı Marmara (TR2)	TR22	Balıkesir, Çanakkale
	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
Ege (TR3)	TR31	İzmir
	TR32	Aydın, Denizli, Muğla
	TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
Doğu Marmara (TR4)	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
	TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Batı Anadolu (TR5)	TR51	Ankara
	TR52	Konya, Karaman
Akdeniz (TR6)	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
	TR62	Adana, Mersin
	TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Orta Anadolu (TR7)	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
Batı Karadeniz (TR8)	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Doğu Karadeniz (TR9)	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
Ortadoğu Anadolu (TRB)	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
Güneydoğu Anadolu (TRC)	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Burtan Doğan ve Kaya 2014 yılındaki çalışmalarında Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan TRC2 bölgesindeki kadın istihdamı sorunlarını ve çözüm önerilerini ele almışlardır. Çalışmalarında, bölgede yaşayan kadınların toplumsal durumlarının Türkiye’nin geri kalan bölgelerindeki hemcinslerine kıyasla geri düzeyde olmasının, bölgenin kronikleşmiş sosyo-ekonomik sorunlarının arka planında azımsanmayacak bir rolü olduğunu, bölge kadınının sosyal statüsünün geriliğinin yol açtığı sorunların çözülmemesinin kısır döngüyü beraberinde getirdiğini ve çözüm için alınmaya çalışılan tedbirleri etkisizleştirdiği sonucunu ortaya koymuşlardır. Yazarlar, TRC2 Bölgesi’nde kadın istihdamını artırmak için istihdam garantili meslek edindirme kurslarının düzenlenmesini, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve diğer kurumların desteklediği

projelerde kadın istihdamı için kota konulmasını, söz konusu kurumlara kadınlar tarafından hazırlanan projelere pozitif ayrımcılığın uygulanmasını ve yerel yönetimlerin, kamu idarelerinin ayrıca sivil toplum kuruluşlarının bu konuda ortak çalışmalar yapmasını önermişlerdir.

Erdoğan ve Yaşar (2018) çalışmalarında, kadın istihdamının gelişimini Konya-Karaman aksında incelemişlerdir. Yazarlar çalışmalarında, hem Türkiye hem de TR52 bölgesi olarak sınıflandırılan Konya ve Karaman bölgesine ait kadın istihdamını yaş, eğitim ve istihdam edilen iktisadi faaliyet kollarına göre 2010-2017 yılları arasında verilere dayanarak incelemişlerdir. Sonuç olarak, Türkiye geneli veriler ile Konya-Karaman verilerinin birbiri ile tutarlılık sergilediğini, kadınlar açısından istihdam oranlarının ele alındığı tablolar incelendiğinde eğitim düzeyi, yaş grubu ve iktisadi faaliyet kolları açısından Türkiye ve Konya-Karaman istatistiklerinin benzer özellikler taşıdığını gözlemlemişlerdir.

TÜİK'in Haziran 2019 hanehalkı işgücü istatistikleri verilerine göre; Türkiye genelinde 15 yaş ve üzeri kurumsal olmayan toplam nüfus 61.426 bin kişidir. Nüfusun 32.766 bin kişisi yani %53,3'ü işgücünü arz etmekte 28.512 bin kişisi yani %46,4'ü istihdam edilmektedir. Cinsiyete göre incelendiğinde Türkiye'nin önemli bir sorunu olan kadın istihdamının düşük olma durumunun vuku bulduğu açıkça görülmektedir. Haziran 2019 verilerine göre 15 yaş ve üzeri kurumsal olmayan kadın nüfusu 31.075 bin kişidir ve 2018 yılsonu verilerine göre bu sayı 445 bin kişi artmıştır. Bunun yanı sıra Haziran 2019'da 2018 yılına göre kadın istihdamı 101 bin kişi azalarak 9.107 bin kişi olmuştur. Aynı dönem için Türkiye'de kadın işgücü verileri özetlenecek olursa; 15 yaş ve üstü kadın nüfusunun %34,7'si işgücüne katılırken, istihdam oranı %29,3 ve işsizlik oranı %15,9'dur. Kadınların %26,8'i tarımda ve %73,2'si tarım dışı sektörlerde istihdam edilmektedir. Ayrıca kadınlarda tarım dışı işsizlik oranı %20,1'dir ve 15-24 yaş arası genç kadında işsizlik oranı %29,8 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de kadın istihdamının mevcut durumunun istatistikî bölgeler bazında karşılaştırma yapılarak incelenmesi; bölgesel kalkınma açısından izlenebilecek politikalara fikir verecektir.

2. TÜRKİYE'DE CİNSİYETE GÖRE İSTİHDAM YAPISI

Türkiye'de ve birçok ülkede cinsiyete göre işgücü piyasası incelendiğinde, erkek istihdam sayısının kadın istihdam sayısının üzerinde olduğu çok açıktır. Emek piyasasında karşılaşılan birçok eşitsizlik ne yazık ki kadınların piyasadaki çekilmesine yani işgücünü arz etmemelerine ve doğal sonucu olarak da istihdamın düşük olmasına neden olmaktadır.

ILO'ya göre kadınların işgücü piyasasındaki konumu ve işlerinin değeri ile ilgili toplumda kadınlara ilişkin kalıplaşmış yerleşik klişeler aşılsa, dezavantaj ve ayrımcılık giderilirse; kadınlar için daha iyi bir iş geleceği ancak gerçekleşebilir. Bu hedefe ulaşmak için eş zamanlı olarak birçok eylem gerekir. Cinsiyet eşitliği ile ilgili geleceğe ilişkin yolda aşağıdakilerin gerçekleşmesi önemlidir (ILO, 2019: 16):

İş dünyasında cinsiyet eşitliğine giden yollar;

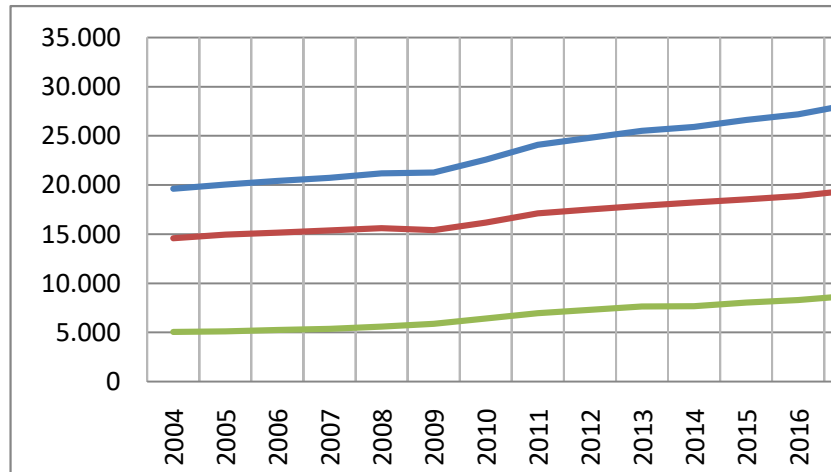
- 1- Kadınların ve erkeklerin eşit fırsatlara sahip olduğu bir iş geleceği
- 2- Ayrımcılık, şiddet ve tacizden arınmış bir iş geleceği (İstismar, taciz ve ayrımcılık 15-29 yaş arasındaki genç kadınların karşılaştığı ilk üç zorluktur)
- 3- Kadınlar tarafından yapılan işlerin tanındığı ve değer verildiği bir iş geleceği (Eşit işe eşit ücret ödenmesini gerektiren yasal uygulamalara rağmen cinsiyette ücret farklılıkları devam etmektedir)
- 4- Öncülük (liderlik) eden daha fazla kadınla birlikte iş geleceği (Kadınların yönetim ve liderlik pozisyonlarına katılımının daha da artması gerekir)
- 5- Annelik, babalık haklarını ve ebeveyn iznini kapsayıcı iş geleceği (Kapsamlı bir çalışma mevzuatı yapılmalı)
- 6- Zamanın önemsendiği iş geleceği (Çalışanların çalışma saatleri üzerinde daha fazla seçim yapmalarını sağlamak için daha fazla zaman egemenliğine ihtiyaç duyulmaktadır) ile mümkündür.

Aşağıdaki Grafik 1, Türkiye'deki toplam istihdamı 2004-2019 yılları arasında cinsiyet ayrımına göre göstermektedir. Grafik 1'den de görüleceği üzere; incelenen yıllar içerisinde her zaman kadın istihdam

sayısı erkek istihdam sayısından düşüktür. 2004-2019 yılları arasında bir önceki yıla göre toplam istihdamda en düşük artış %0,39 ile küresel finans krizinin tüm Dünyada ve Türkiye’de etkisinin ortaya çıktığı 2009 yılında gerçekleşirken en yüksek artış 2011 yılında %6,7 ile gerçekleşmiştir ki bu durum krizden çıkışın yaratmış olduğu ivme ile ortaya çıkmıştır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde; bir önceki yıla göre kadın istihdamında 2010 yılında %9,43 ile en yüksek artış, 2014 yılında %0,62 ile en düşük artış gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre erkek istihdamında küresel krizin etkisinin görüldüğü 2009 yılında %1,23 düşüş, 2011 yılında %5,98 yükseliş gözlenmiştir. Toplam istihdam 2014 yılından 2019 yılı Haziran ayına kadar %45,23 yükselmiş, kadın istihdamı %80,44 ve erkek istihdamı %33,04 artış göstermiştir. Türkiye’de işgücü piyasasında 21. yy.’da kadın istihdam oranının hala %30 civarında olduğu düşünüldüğünde yıllar itibariyle gelişme olduğunu ancak istenilen düzeyde gerçekleşmediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

2019 yılı Haziran ayı verilerine göre, Türkiye’de toplam istihdam sayısı 28.512 bin kişidir. İstihdam edilenlerin 19.405 bin kişisi erkek iken, 9.107 bin kişisi kadındır. 2019 yılı Haziran ayında 2018 yılı yılsonu verilerine göre yani altı aylık dönemde işgücü piyasasında toplam istihdamda %0,78 düşüş yaşanmıştır. Aynı dönemde erkek istihdamında %1,59 düşüş, kadın istihdamında ise %0,98 oranında artış gözlenmiştir.

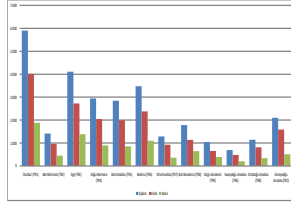
Grafik 1: Türkiye’de Toplam İstihdam ve Cinsiyete Göre Dağılımı (Bin kişi, 2004-2019)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Bölgelere ve cinsiyete göre 2018 yılı yıllık toplam istihdam dağılımını gösteren Grafik 2’de ise bölgesel olarak en fazla istihdamın doğal olarak İstanbul’da gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Toplam işgücü bakımından 2018 yılı itibariyle Türkiye’nin %20,56’sını İstanbul Bölgesi barındırmaktadır. Daha sonra sırasıyla %14,29 oranla Ege Bölgesi ve %12,09 ile Akdeniz Bölgesi gelmektedir. Toplam istihdam oranının en düşük olduğu bölge ise %2,4 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’dir.

Grafik 2: Türkiye’de Toplam İstihdamın İstatistikî Bölgelere ve Cinsiyete Göre Dağılımı (Bin kişi, 2018)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Cinsiyete göre istihdam oranları incelendiğinde, %20,35 ile en fazla erkek çalışan istihdam eden ve %20,9 ile en fazla kadın istihdam eden bölge İstanbul Bölgesi'dir. Hem erkek hem de kadın istihdamında sıralama yine Ege ve Akdeniz bölgeleri olarak devam etmektedir. Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan illerini kapsayan Düzey 1 sınıflandırmasındaki Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, toplam istihdamda %2,4 ve kadın istihdamında %2,28 ayrıca erkek istihdamında %2,45 ile en düşük istihdam yaratan bölgedir. Bölgenin istihdam oranlarının düşük olması gelişmişlik düzeyinin de düşük olduğunu gösterir ki bu durum bölgenin kalkınma çalışmalarının yoğunlaşması gerektiğine dair bir göstergedir.

2.1. Türkiye’de Kadın İşgücü ve İstihdam Durumu

Çalışmanın odak noktası olarak bu bölümde kadın istihdamı daha ayrıntılı incelenmiştir. Özellikle, kadınların işgücüne katılma oranları, istihdam oranları, işteki durumlarına göre ve istihdam edildikleri sektörlerle göre veriler bu bölümde bölgesel olarak aktarılmaktadır.

Tablo 2, kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın nüfusu hakkında bilgi vermektedir. Türkiye’de 2018 yılı itibarıyla 15 yaş ve üstü kurumsal olmayan 30.647 bin kadın vardır ve 2010-2018 yılları arasında kadın nüfusu %14,61 artmıştır. 2018 yılında en yüksek kadın nüfusu 5.892 bin kişi ile İstanbul Bölgesi’nde bulunmaktadır ve incelenen yıllar arasında en fazla kadın nüfus artışı %21,58 ile İstanbul’da (TR1) olurken ikinci sırada %20,5 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde (TRC) gerçekleşmiştir.

Kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın nüfusunun artması;

- geçmiş yıllarda bebek doğum oranlarının yüksek olması,
- ölüm oranlarının düşük olması,
- göç alan yerleşim yeri veya bölge olması ve göç alma oranlarının yüksek olması,
- göç verme oranlarının düşük olması,
- üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla vb. yerlerde ikamet edenlerin oranlarının düşük olması ile mümkündür.

Bu durumların hepsi veya bir kaçı birlikte değişim gösterebilir ve kurumsal olmayan nüfusun artması ya da azalması sonucu ile karşılaşılabılır. İncelenen yıllar içerisinde hem İstanbul'un hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfusundaki artışın nedeninin göç alma oranlarının yükselmiş olma ihtimali yüksektir.

2010-2018 yılları arasında kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın nüfusun ez az artış gösterdiği bölgeler ise; %3,38 ile Batı Karadeniz, %5,34 ile Kuzeydoğu Anadolu ve %7,36 ile Orta Anadolu bölgeleridir.

Tablo 2: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Kadın Nüfusu (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye (Toplam)	26.740	27.273	27.773	28.197	28.841	29.281	29.689	30.244	30.647
İstanbul (TR1)	4.846	4.911	4.952	5.033	5.495	5.617	5.740	5.776	5.892
Batı Marmara (TR2)	1.239	1.282	1.313	1.338	1.289	1.317	1.333	1.363	1.391
Ege (TR3)	3.752	3.780	3.843	3.841	3.944	4.000	3.998	4.105	4.117
Doğu Marmara (TR4)	2.565	2.649	2.738	2.835	2.776	2.830	2.913	2.960	2.992
Batı Anadolu (TR5)	2.598	2.653	2.683	2.742	2.818	2.861	2.901	2.980	3.055
Akdeniz (TR6)	3.343	3.429	3.532	3.602	3.631	3.678	3.721	3.835	3.864
Orta Anadolu (TR7)	1.413	1.415	1.405	1.421	1.440	1.459	1.440	1.482	1.517
Batı Karadeniz (TR8)	1.746	1.739	1.754	1.738	1.775	1.752	1.753	1.787	1.805
Doğu Karadeniz (TR9)	958	988	1.030	1.053	1.002	996	1.005	1.049	1.040
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	711	697	693	686	743	758	771	750	749
Ortadoğu Anadolu (TRB)	1.184	1.227	1.257	1.277	1.303	1.298	1.324	1.333	1.350
Güneydoğu Anad. (TRC)	2.385	2.503	2.572	2.631	2.625	2.716	2.789	2.824	2.874

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Tablo 3, bölgelere göre kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadınlarda işgücü arzı ile ilgili bilgi vermektedir. İncelenen dokuz yıl içerisinde Türkiye'de kadın işgücü arzı %41,85 oranında artış göstermiştir. Bu oran bölgelere göre incelendiğinde; kadın nüfusun en yüksek artış gösterdiği bölgelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kadın işgücü arzı 2018 yılında 2010 yılına göre %114,14 oranında artmıştır. Aynı yıllar içerisinde bölgede kadın işgücü arzının kadın nüfus artış hızından yüksek olmasının nedeni; kadınların ekonomik hayatın içerisinde yer alma isteklerinin artması ve işgücü piyasası konusunda bilgilennemeleri olabilir.

İstanbul Bölgesi 2010-2018 yılları arasında kadın işgücü arzında %92,08 artış ile ikinci sırada, %50,77 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi ise üçüncü sırada yer almaktadır. Kadın işgücü arzının 2010-2018 yılları arasında düşüş gösterdiği bölgeler ise, %3,22 ile Doğu Karadeniz ve %1,35 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesidir.

Türkiye genelinde ve bölgeler incelendiğinde, kadınların işgücüne katılmamalarının temel nedeni yüksek oranda "ev işleriyle meşgul olma" durumudur.

Tablo 3: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Kadın İşgücü Arzı (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye (Toplam)	7.383	7.859	8.192	8.674	8.729	9.225	9.637	10.159	10.473
İstanbul (TR1)	1.161	1.238	1.415	1.536	1.723	1.878	2.035	2.182	2.230
Batı Marmara (TR2)	401	403	424	444	423	448	470	492	505
Ege (TR3)	1.188	1.320	1.421	1.469	1.403	1.443	1.483	1.538	1.602
Doğu Marmara (TR4)	685	811	831	928	878	926	923	988	1.035
Batı Anadolu (TR5)	691	688	720	768	840	889	905	947	976
Akdeniz (TR6)	1.098	1.137	1.103	1.114	1.052	1.083	1.181	1.242	1.312
Orta Anadolu (TR7)	325	383	393	410	379	426	427	428	438
Batı Karadeniz (TR8)	621	687	645	615	620	633	653	665	708
Doğu Karadeniz (TR9)	435	434	444	385	382	396	415	432	421

Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	222	211	211	238	256	263	250	234	219
Ortadoğu Anadolu (TRB)	260	295	335	375	344	357	351	392	392
Güneydoğu Anadolu (TRC)	297	251	251	391	426	483	544	619	636

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Tablo 4'te kadınların bölgelere göre herhangi bir işe dahil olma yani ekonomik hayatın içinde olmaları ile ilgili bilgi verilmektedir. Türkiye genelinde kadın istihdam oranı 2018 yılında %29,4 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak 2014 yılı hariç incelenen diğer yıllarda kadın istihdamı Türkiye genelinde artış göstermiştir. 2018 yılı itibarıyla kadın istihdamının en yüksek olduğu bölge %37,7 ile Doğu Karadeniz Bölgesi'dir ancak oransal değil de sayısal olarak incelendiğinde toplam istihdam içindeki oranı çok düşüktür ama bu oran bölgede yaşayan kadınların iş bulma olasılıklarının diğer bölgelere göre yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Kadın İstihdam Oranı (yüzde- %)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye (Toplam)	24,0	25,6	26,3	27,1	26,7	27,5	28,0	28,9	29,4
İstanbul (TR1)	19,8	21,4	24,5	26,0	26,5	27,7	29,3	30,8	32,0
Batı Marmara (TR2)	28,9	28,3	29,2	29,9	29,9	31,0	31,4	32,0	32,4
Ege (TR3)	27,0	30,3	32,3	32,9	31,2	31,7	32,3	32,5	33,7
Doğu Marmara (TR4)	23,0	26,7	26,6	28,8	28,0	28,8	27,4	28,8	29,9
Batı Anadolu (TR5)	22,9	23,1	23,6	24,3	25,5	26,3	26,7	27,6	27,9
Akdeniz (TR6)	27,8	29,2	27,7	26,8	25,0	25,0	26,7	27,4	28,5
Orta Anadolu (TR7)	19,7	24,2	26,0	26,1	23,6	25,4	25,2	23,5	23,7
Batı Karadeniz (TR8)	32,7	36,9	34,1	32,3	32,5	33,2	33,8	34,2	35,9
Doğu Karadeniz (TR9)	43,4	41,9	41,4	34,7	35,8	38,0	39,5	39,5	37,7
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	30,1	29,2	29,4	33,0	33,5	33,7	31,0	29,6	27,5
Ortadoğu Anadolu (TRB)	19,2	21,8	24,9	27,4	24,2	25,8	24,2	26,2	24,9
Güneydoğu Anadolu (TRC)	11,5	9,1	8,9	13,1	14,2	15,3	15,8	18,0	17,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

2010-2018 yılları arasında kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın nüfusunun %20,5 arttığı ve %114,14 ile işgücü arzının diğer bölgelere göre en yüksek artış gösterdiği ayrıca 2018 yılında kadınlarda işgücüne katılma oranının %22,12 olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise kadın istihdam oranı %17,8 ile en düşük seviyededir. Bu bölgede en yüksek kadın istihdam oranı incelenen yıllar arasında %18'in üzerine çıkmamıştır ve en düşük 2012 yılında %8,9 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında kadın istihdamı konusunda düşük orana sahip diğer bölge ise %23,7 ile Orta Anadolu Bölgesi'dir. Tablo 4 genel olarak incelenirse, 2010-2018 yıllarında en yüksek kadın istihdamını barındıran bölge 2010 yılında %43,4 oranı ile Doğu Karadeniz Bölgesi'dir.

Tablo 5, 2010-2018 yılları arasındaki işsizlik oranlarını göstermektedir. 2018 yılında Türkiye genelinde kadınlarda işsizlik oranı %13,9'dur. Yıllar itibarıyla işsizlik oranları konjonktür bir durum sergilemiştir ve kadınlarda en düşük işsizlik oranının gerçekleştiği yıl %10,8 ile 2012 yılıdır. 2018 yılında kadınlarda işsizlik oranının en yüksek olduğu bölge doğal olarak kadın istihdamının en düşük olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir ve işsizlik oranı %19,6'dır. Ayrıca dikkat edilecek olursa son dokuz yıl içerisinde de en yüksek işsizlik oranı hem aynı bölgede yani Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hem de aynı yılda yani 2018 yılında gerçekleşmiştir.

2018 yılında kadın işsizlik oranının en düşük olduğu bölge %6 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Tablo 5 yıllar itibarıyla genel olarak incelendiğinde kadın işsizlik oranının en düşük olduğu yılın %2,9 ile 2014 yılı ve bölgenin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi olduğu görülebilmektedir.

Tablo 5: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Kadın İşsizlik Oranı (yüzde- %)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018

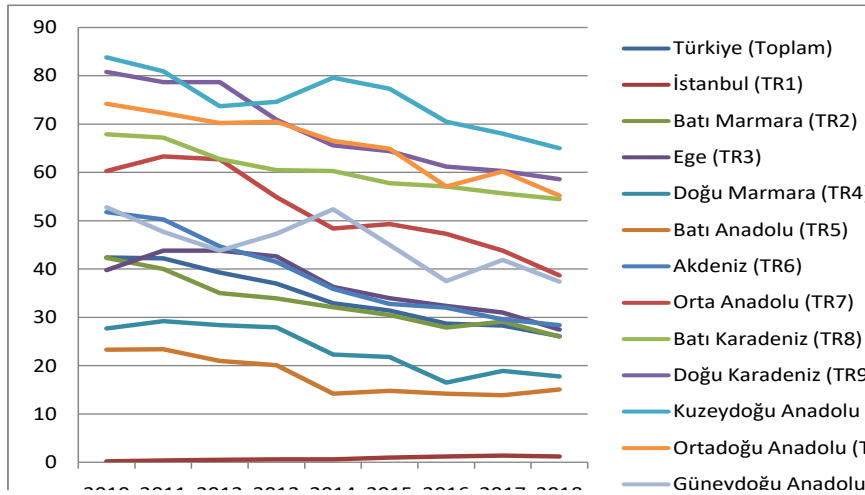
Türkiye (Toplam)	13,0	11,3	10,8	11,9	11,9	12,6	13,7	14,1	13,9
İstanbul (TR1)	17,4	15,2	14,4	14,8	15,6	17,0	17,3	18,6	15,5
Batı Marmara (TR2)	10,8	10,2	9,5	9,7	9,0	9,0	11,0	11,4	10,7
Ege (TR3)	14,8	13,3	12,6	13,9	12,2	12,2	12,9	13,1	13,5
Doğu Marmara (TR4)	13,9	13,0	12,4	12,1	11,5	12,1	13,6	13,7	13,7
Batı Anadolu (TR5)	13,9	11,2	12,2	13,1	14,4	15,2	14,5	13,2	12,6
Akdeniz (TR6)	15,3	12,0	11,2	13,3	13,8	15,1	15,8	15,3	16,2
Orta Anadolu (TR7)	14,3	10,5	7,1	9,7	10,2	12,9	15,0	18,5	17,9
Batı Karadeniz (TR8)	8,2	6,5	7,2	8,8	6,9	8,0	9,3	8,0	8,5
Doğu Karadeniz (TR9)	4,4	4,7	4,0	5,2	6,1	4,4	4,4	4,1	6,8
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	3,3	3,3	3,6	4,9	2,9	3,0	4,4	5,2	6,0
Ortadoğu Anadolu (TRB)	12,3	9,4	6,6	6,8	8,2	6,2	8,7	10,7	14,4
Güneydoğu Anadolu (TRC)	7,6	9,1	9,1	11,5	12,4	14,0	18,9	18,1	19,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Kadınların istihdam oranları ne kadar önemliyse hangi sektörde istihdam edildikleri de o kadar önemli bir konudur. Grafik 3, yıllar içerisinde tarım sektöründeki kadın istihdamının durumunu gözler önüne sermektedir.

Grafik 3'e genel olarak bakıldığında, Türkiye'de tarım sektöründe yer alan kadın sayısının yıllar itibariyle düştüğü açık olarak görülmektedir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde 2010 yılında tarım sektöründeki kadın istihdamının %83,8'lerden 2018 yılında aynı bölgede %65'lere ve yine aynı yıllar için Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tarım sektöründeki kadın istihdamının %80,8'lerden %58,6'lara düştüğü görülmektedir.

Grafik 3: İstihdam Edilen Kadınların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Tarım Sektöründeki Durumları (yüzde- %)

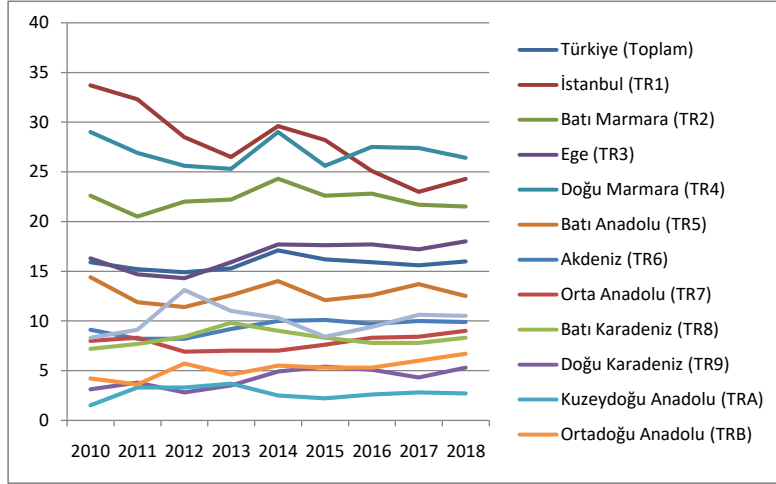

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

2010 yılından 2018 yılına kadar tarım sektöründeki kadın istihdamı konusundaki en büyük değişim yani en yüksek düşüş, %23,4 ile Akdeniz Bölgesi'nde olmuştur. Sonra sırasıyla %22,2 ile Doğu Karadeniz, %21,6 ile Orta Anadolu bölgelerinde tarım sektöründe kadın istihdamında azalma yaşanmıştır. 2018 yılında tarım sektöründe kadın istihdamının en yüksek olduğu bölge %65 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, en düşük olduğu bölge %1,2 ile İstanbul Bölgesi'dir. Ancak 2018 yılında 2010 yılına göre İstanbul Bölgesi'nin oranında %1'lik artış söz konusudur.

Grafik 4, Türkiye'deki kadın istihdamının 2010-2018 yılları arasında sanayi sektöründeki durumunu gösterirken Grafik 5 ise, kadınların hizmetler sektöründeki istihdam durumunu gözler önüne sermektedir.

Grafik 4: İstihdam Edilen Kadınların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sanayi Sektöründeki Durumları (yüzde- %)

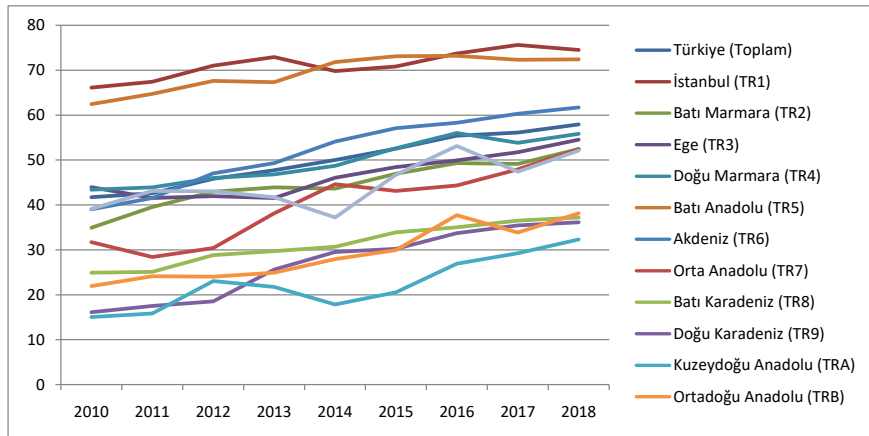

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Grafik 4'te görüldüğü üzere, 2018 yılında sanayi sektöründe kadın istihdamının en yüksek olduğu bölge İstanbul Bölgesi'dir ve burada sanayi sektöründe kadın istihdam oranı %24,3'tür. İstanbul'da 2010 yılında sanayi sektöründeki kadın istihdamı %33,7 iken giderek düşmüştür. 2018 yılında, sanayideki en düşük kadın istihdam oranı %2,7 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir ki bu bölgede tarım sektöründe kadın istihdamı en yüksektir. Yıllar itibariyle İstanbul, Doğu Marmara, Batı Anadolu bölgelerinde sanayi sektöründe kadın istihdamı hissedilir şekilde düşerken, diğer bölgelerde durağan veya az da olsa yükseliş gözlenmiştir.

Türkiye genelinde ise 2018 yılında sanayi sektöründeki kadın istihdamı %16'dır ve dokuz yıl boyunca bu oran çok fazla değişmemiştir. 2012 yılında %14,9 ile en düşük orana ulaşırken, 2014 yılında %17,1 ile en yüksek orana ulaşmıştır.

Grafik 5: İstihdam Edilen Kadınların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Hizmet Sektöründeki Durumları (yüzde- %)

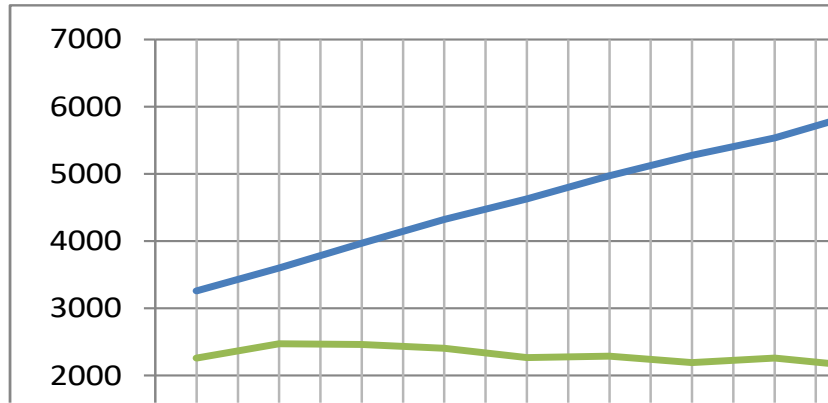
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Grafik 5'te Türkiye hizmetler sektöründeki kadın istihdamının 2010-2018 yılları arasındaki durumu görülmektedir. Türkiye genelinde 2010 yılında %41,7 olan hizmetler sektöründeki kadın istihdamı, 2018

yılında %57,9'a yükselmiştir. Hizmetler sektöründe 2018 yılında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu bölgeler %74,5 ile İstanbul iken %72,4 ile Batı Anadolu Bölgesi'dir. Hizmetler sektöründe kadın istihdamının 2018 yılında en düşük olduğu bölge ise %32,3 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir ki bu bölge tarım sektöründe kadın istihdamının en yüksek olduğu bölgedir. Genel olarak sanayi sektörünün geliştiği bölgelerde sanayide kadın istihdamı, hizmetler sektörünün geliştiği bölgelerde hizmet sektöründe kadın istihdamı ve tarım geliri yaratan bölgelerde tarımda kadın istihdamı yüksektir.

Grafik 6, Türkiye'de kadın istihdamının işteki durumlarını 2010 ile 2018 yılları arasında göstermektedir. Grafikten de görüldüğü üzere, ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışan kadın sayısı yıllar itibariyle artmıştır. 2018 yılında istihdam edilen kadınlardan 5.893 bin kişisi ücretli, yevmiyeli ve maaşlı şekilde istihdam edilmektedir. İşveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısı 2018 yılında 987 bin kişi iken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı ise 2.138 bin kişidir.

Grafik 6: Türkiye Geneline İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları (Bin kişi, 2010-2018)

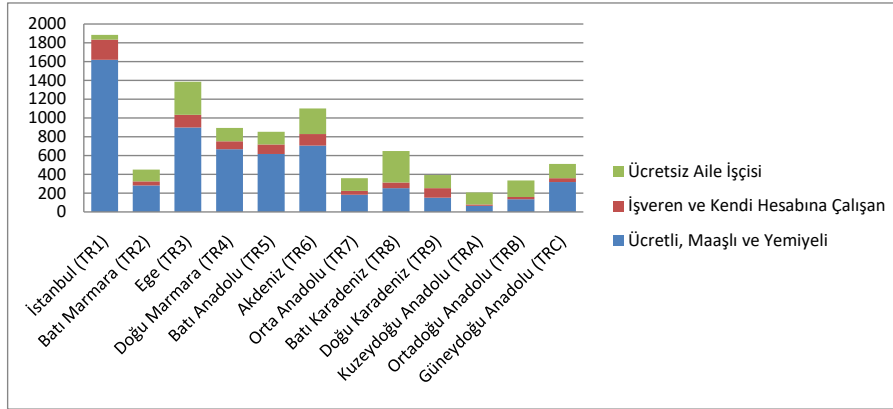

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

İncelenen yıllarda dikkat çeken ve ülke ekonomisi için olumsuz olan şey, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısının her yıl işveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısından yüksek olmasıdır. Çünkü kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, onların sosyal güvencelerinin olmadığı anlamına gelmektedir. Bu çalışma şekli genelde tarım ve nispeten de hizmetler sektöründe görüldüğü için ailesine yardımcı olan kadınlar, ailede tek kişinin ve genelde aile reisi olarak değerlendirilen erkeğin sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmasını yeterli bulmaktadır veya başka seçeneği olmadığı için kabullenmek zorunda kalmaktadır. Ne yazık ki çalışan kişilerin geleceği için bir güvence olan sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumu ülkemizde önemli bir sorundur. Türkiye'de zamanla kayıtdışı istihdamda azalmalar yaşanmaktadır ancak hâlâ yüksek oranlarda özellikle de kadın istihdamında karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 7'de, 2018 yılında istihdam edilen kadınların istatistiki bölge ayrımında Düzey 1'e göre işteki durumları gösterilmektedir.

Grafik 7: İstihdam Edilen Kadınların Bölgelere Göre İşteki Durumları (Bin kişi, 2018)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

2018 yılı verilerine göre, ücretli, yevmiyeli ve maaşlı olarak çalışan kadın sayısının en yüksek olduğu bölge İstanbul Bölgesi'dir ve daha sonra sırasıyla Ege ve Akdeniz bölgeleri gelmektedir. Aynı yıl bu alanda en düşük istihdam yaratılan bölge ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. İşveren ve kendi hesabına çalışan kadınlar 2018 yılında en çok İstanbul Bölgesi'nde, daha sonra sırasıyla Ege Bölgesi'nde ve Akdeniz Bölgesi'nde istihdam edilmektedir. İşveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısının 2018 yılında en düşük olduğu bölgeler ise; Anadolu Bölgesi, Ortadoğu Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgesi'dir. Aynı zamanda incelenen yılda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı en fazla Ege Bölgesi'nde bulunmaktadır. Sırasıyla Batı Karadeniz Bölgesi'nde ve Akdeniz Bölgesi'nde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı yüksektir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısının en düşük olduğu bölgeler ise; İstanbul, Batı Marmara ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleridir.

Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8 sırasıyla 2010-2018 yılları arasında istihdam edilen kadınların işteki durumları ile ilgili bilgiler vermektedir.

2010-2018 yılları arasında ücretli, yevmiyeli ve maaşlı olarak çalışan kadınların çoğu İstanbul Bölgesi'nde istihdam edilmekte ve zamanla istihdam sayısı bu pozisyonda aynı bölgede artmaktadır. İncelenen yıllarda, ücretli, yevmiyeli ve maaşlı olarak çalışan sayısının en az olduğu bölge her zaman Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, bu bölge tarım odaklı üretim yapan bir bölge olduğu için ileride Tablo 8'de de görüleceği üzere bu bölgede ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı diğer çalışma şekillerine göre daha yüksektir.

Tablo 6: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları-Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul (TR1)	849	930	1.061	1.169	1.282	1.349	1.454	1.518	1.619
Batı Marmara (TR2)	169	179	207	225	225	252	261	271	281
Ege (TR3)	552	585	622	641	706	750	772	822	898
Doğu Marmara (TR4)	371	439	477	522	541	578	603	623	667
Batı Anadolu (TR5)	390	415	449	478	547	566	589	612	616
Akdeniz (TR6)	400	452	487	518	532	563	597	659	705
Orta Anadolu (TR7)	96	106	115	144	151	168	165	164	184
Batı Karadeniz (TR8)	146	178	190	186	197	210	213	231	254
Doğu Karadeniz (TR9)	68	78	82	96	110	124	140	152	151
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	30	33	47	51	45	50	61	63	65
Ortadoğu Anadolu (TRB)	50	65	85	94	91	107	125	124	135
Güneydoğu Anadolu (TRC)	138	138	144	196	202	253	295	297	318

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Tablo 7'de verilen işveren ve kendi hesabına yani girişimci kadın sayıları 2010-2018 yılları arasında incelendiğinde, en fazla girişimci kadın barındıran bölge yine İstanbul Bölgesi'dir. 2018 yılında en az

girişimci kadın istihdam eden bölge 14 bin kadın ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu çalışma şeklinde dokuz yıllık veriler incelendiğinde en dikkat çekici durum ise, Akdeniz Bölgesi'nde 2010 yılından itibaren girişimci kadın sayısının yaklaşık 40 bin kişi düşmesidir. Ayrıca aynı dönemde Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzey Doğu Anadolu bölgelerinde de önemli oranlarda kadın girişimci sayısında azalma yaşanmıştır. İncelenen yıllarda Ege, Batı Anadolu bölgelerinde de genel olarak kendi hesabına veya işveren olarak çalışan kadın sayısı önemli sayıda artmıştır. Batı Marmara, Doğu Marmara, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise işveren veya kendi hesabına çalışan kadın sayısında yıllar itibariyle çok büyük değişimler yaşanmamıştır.

Tablo 7: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları-İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul (TR1)	94	99	117	109	145	163	180	203	215
Batı Marmara (TR2)	44	39	38	44	37	33	35	36	45
Ege (TR3)	96	101	111	134	100	109	118	124	136
Doğu Marmara (TR4)	79	99	71	93	78	73	63	82	85
Batı Anadolu (TR5)	82	65	59	62	68	72	73	88	101
Akdeniz (TR6)	161	166	146	131	102	98	122	124	125
Orta Anadolu (TR7)	46	45	50	42	30	29	33	36	40
Batı Karadeniz (TR8)	85	77	70	66	52	49	49	58	59
Doğu Karadeniz (TR9)	130	136	143	130	106	104	102	96	101
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	23	29	21	28	22	17	19	17	14
Ortadoğu Anadolu (TRB)	26	23	34	43	26	26	23	30	25
Güneydoğu Anadolu (TRC)	39	24	21	33	28	29	28	41	42

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Tablo 8 ise, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların 2010-2018 yılları arasındaki gelişimini vermektedir. İncelenen yıllar arasında ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı en fazla 352 bin kişi ile Ege Bölgesi'nde bulunmaktadır. 2018 yılında Batı Karadeniz Bölgesi'nde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısı 335 bin kişi iken, Akdeniz Bölgesi'nde ise 270 bin kişidir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısının en düşük olduğu bölgeler; 51 bin kişi ile İstanbul, 125 bin kişi ile Batı Marmara ve 128 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. İncelenen yıllarda Doğu Marmara, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde ise ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadın sayısında çok değişiklik yaşanmamıştır.

Tablo 8: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları-Ücretsiz Aile İşçisi (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul (TR1)	16	21	33	30	27	46	49	55	51
Batı Marmara (TR2)	145	144	138	132	123	123	122	128	125
Ege (TR3)	363	458	508	489	426	408	402	390	352
Doğu Marmara (TR4)	140	168	179	201	158	163	131	148	142
Batı Anadolu (TR5)	123	132	125	127	104	115	112	123	135
Akdeniz (TR6)	370	384	346	317	273	258	276	269	270
Orta Anadolu (TR7)	136	192	201	184	160	174	165	149	135
Batı Karadeniz (TR8)	339	387	339	310	329	323	330	323	335
Doğu Karadeniz (TR9)	219	200	200	138	143	150	155	166	140
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	162	142	135	147	182	189	159	142	128
Ortadoğu Anadolu (TRB)	151	179	193	212	199	202	172	196	175
Güneydoğu Anadolu (TRC)	97	65	63	117	143	133	118	169	152

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Talo 9 ve Tablo 10, istihdam edilen kadınların yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma durumları ile ilgili olarak bilgi vermektedir.

Tablo 9: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Yarı Zamanlı Kadın İstihdam Durumu (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul (TR1)	56	71	108	112	133	151	182	222	247
Batı Marmara (TR2)	89	92	88	108	90	94	103	98	97
Ege (TR3)	182	288	278	275	171	176	160	161	212
Doğu Marmara (TR4)	111	121	98	148	118	113	110	145	155
Batı Anadolu (TR5)	168	158	155	169	163	171	169	192	210
Akdeniz (TR6)	308	311	297	289	230	192	208	198	210
Orta Anadolu (TR7)	88	104	158	118	79	74	73	86	79
Batı Karadeniz (TR8)	215	218	233	212	164	144	115	91	174
Doğu Karadeniz (TR9)	29	36	20	15	24	20	5	4	27
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	98	119	114	137	142	151	132	121	112
Ortadoğu Anadolu (TRB)	107	162	199	228	191	185	158	166	111
Güneydoğu Anadolu (TRC)	53	18	17	66	79	59	62	74	90

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

2010-2018 yılları arasında yarı zamanlı istihdam şekliyle çalışan kadın sayısının genelde İstanbul'da en yüksek, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ise en düşük olduğu Tablo 9'dan görülmektedir. Yıllar içerisinde özellikle İstanbul Bölgesi'nde önemli sayıda artış, Akdeniz Bölgesi'nde ise önemli sayıda azalış gerçekleşmiştir.

2018 yılında istihdam edilen kadınların yarı zamanlı olarak çalışma sayıları incelendiğinde, en fazla sayısının 247 bin kişi ile İstanbul'da olduğu görülmektedir. 212 bin kadın ile Ege Bölgesi'nde ve 210 bin kadın ile Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde kadınlar yarı zamanlı olarak istihdam edilmektedirler. Yarı zamanlı istihdam şeklinin en az olduğu bölgeler ise, 27 bin kişi ile Doğu Karadeniz, 79 bin kişi ile Orta Anadolu ve 90 bin kişi ile Güneydoğu Anadolu bölgeleridir.

Tablo 10, tam zamanlı şekilde istihdam edilen kadın sayılarını göstermektedir. Tablo 10'dan da görüleceği üzere, incelenen yıllar arasında İstanbul Bölgesi'nin kadın nüfusunda ve kadın istihdam sayısında en yüksek değere sahip olan bölge olması sebebiyle tam zamanlı istihdam şeklinde de en yüksek sayıya sahiptir. Aynı yıllar arasında tam zamanlı şekilde çalışan kadın sayısının en düşük olduğu bölge ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir.

Tablo 10: Kurumsal Olmayan 15 Yaş ve Üstü Tam Zamanlı Kadın İstihdam Durumu (Bin kişi)

Bölgeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul (TR1)	903	979	1.104	1.196	1.321	1.407	1.501	1.554	1.637
Batı Marmara (TR2)	269	270	295	293	295	314	315	338	353
Ege (TR3)	829	857	963	990	1.061	1.091	1.132	1.175	1.174
Doğu Marmara (TR4)	479	585	629	668	659	701	688	707	739
Batı Anadolu (TR5)	427	453	477	498	556	583	605	630	643
Akdeniz (TR6)	622	690	682	677	677	728	787	854	890
Orta Anadolu (TR7)	191	239	207	252	261	297	291	263	281
Batı Karadeniz (TR8)	355	424	365	349	413	438	478	520	473
Doğu Karadeniz (TR9)	387	378	406	350	335	358	392	411	365
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	117	84	89	90	107	104	107	101	95
Ortadoğu Anadolu (TRB)	121	105	113	122	125	150	162	183	224
Güneydoğu Anadolu (TRC)	221	210	212	280	295	356	380	433	421

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Yıllar içerisinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kadınların tam zamanlı istihdam sayısının 2018 yılında 2010 yılı verilerine göre %90,49 ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde %85,12 ve İstanbul Bölgesi'nde %81,12 oranında arttığı gözlenmiştir. Ancak Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde %18,8 ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde %5,68 oranında tam zamanlı çalışan kadın sayısında azalma olmuştur.

4. SONUÇ

Bir ülkenin ekonomik refahı ve kalkınmışlığı yönünden kadının işgücü piyasası içinde yer alması son derece önemlidir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) kamuoyu ile paylaşmış olduğu istatistiklerden yararlanılarak yapılan bu çalışmada, istatistiksel bölgeler bazında kadın istihdamı incelenmiştir.

Kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın nüfusunun 2010-2018 yılları arasında artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bölgeler bazında bakıldığında nüfusun en çok yoğunlaştığı bölge İstanbul Bölgesi'dir. Batı Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri ise verdiği göçler nedeniyle kadın nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu bölgelerdir.

Kurumsal olmayan 15 yaş ve üstü kadın işgücü arzı ise nüfusun ortalama üçte biri oranına tekabül etmektedir. Yani her üç kadından birinin işgücünü arz ettiği görülmektedir. Kadın istihdam oranlarının en yüksek olduğu bölgeler sırasıyla İstanbul, Ege ve Akdeniz bölgeleridir.

Kadın istihdamı bölgeler açısından değerlendirildiğinde; sanayinin daha yoğun olduğu ve daha fazla göç alan bölgelerde tarım dışı sektörlerde çalışan kadınların oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların sektörel istihdamı, bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin, doğu bölgelerine göre daha fazla gelişmiş olan batı bölgelerinin bazılarında kadın istihdamının hizmetler sektöründe yoğunlaştığı, bazılarında ise tarım sektöründe yoğunluk kazansa bile diğer sektörlerle arasında çok büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Oysa nispeten gelişmemiş doğu bölgelerinde tarım sektörüyle diğer sektörler arasında kadın istihdamı açısından büyük farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Türkiye'de genel olarak sanayi sektöründe kadın istihdam oranı %16'dır. Doğu Marmara, İstanbul ve Batı Marmara bölgelerinde sanayileşmenin yoğunlaştığı varsayılarak kadının sanayi sektöründe istihdam edildiği en yüksek bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmet sektörünün dolaylı olarak etkilendiği sanayi sektörünün geliştiği yerlerde kadın istihdam oranları artmaktadır. İstanbul, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde kadınlar hizmetler sektöründe yoğun olarak istihdam edilmektedir. Türkiye genelinde incelendiğinde ise; kadınlar açık ara farkla hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. İkinci sırada sanayi ve üçüncü sırada tarım sektörü gelmektedir.

İstihdam edilen kadınların bölgeler ele alınarak işteki durumları analiz edildiğinde, işveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısının ücretli, yevmiyeli ve maaşlı ile ücretsiz aile işçisi çalışma durumlarına göre az olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Bölgesinde hizmet ve sanayi sektöründe çalışan kadınların fazlalığı ve tarım sektöründe çalışanların azlığı nedeniyle ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların sayısı diğer bölgelere göre çok azdır.

Kadınların tam zamanlı iş bulabildiği en yüksek orana sahip bölgeler; İstanbul, Doğu Marmara, Akdeniz ve Ege bölgeleridir. En düşük oranın olduğu Kuzey Anadolu Bölgesinde ise mevsimlik işler nedeniyle yarı zamanlı istihdam oranı daha yüksek olabilmektedir.

Kadınların istihdamı ülkede var olan tüm bireylerden yararlanmak ve fırsat eşitliği yaratmak bakımından önemlidir. Bu yüzden kadın istihdamının çok iç açıcı olmayan tablosunun olumlu yönde değişimi kadınların güçlerinin farkına varmasının bir sembolü haline gelebilir. Kadın istihdamının artırılması için, şirketlerde çalışan kadın sayısı artırılmalı gerekirse kota konulmalı, kadın girişimciliğinin artırılması için kadınlar bilinçlendirilmeli ve mikro kredi ya da hibe programları hakkında bilgi ve kaynaklar yaygınlaştırılmalıdır. Kadını iş hayatında geri planda bırakan gebelik, annelik gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılabilir. Aslında temel olarak kadının toplumsal rolü konusunda yerleşmiş bilincin değiştirilmesi de gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Berber, M., Yılmaz Eser, B. (2008). "Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz". "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt: 10, Sayı: 2, ss. 2-16.
- Burtan Doğan, B., Kaya, M. (2014). "TRC2 Bölgesinde Kadın İstihdamı Sorunları ve Çözüm Önerileri". Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 4(2): 91-106.
- Çatalbaş, N. (2012). "TR21 Trakya Bölgesinin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri ve Gelişme Potansiyeli". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, 21-42.
- Erdoğan, S., Yaşar, S. (2018). "Türkiye'de Kadın İstihdamının Gelişimi: Konya-Karaman Örneği". Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20 (34): 18-28.

- ILO, (2019). A Quantum Leap For Gender Equality: For A Better Future of Work For All. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_674831.pdf, Erişim Tarihi: 24/09/2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 30686 Sayılı Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30686>, Erişim Tarihi: 20/09/2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, Erişim Tarihi: 21/09/2019.
- Yılmaz, M., ve Zoğal, Y. (2015). Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği, EconWorld International Conference on Economics, Torino, Italy, p. 1-25.

Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Muhasebe Sistemine Potansiyel Katkıları

Doç. Dr. Teoman AKPINAR ¹

¹takpinar@nku.edu.tr

Özet: Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sistemi Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerde 1965 Yılından beri uygulanmakta olan bir veri toplama sistemidir. Üye ülkelerden toplanan muhasebe verileri çok çeşitli tarımsal analizler yapılmasına ve tarımsal ortak politikaların birlik içerisinde üretilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. İngilizce’de Farm Accountancy Data Network (FADN) olarak anılan ve Türkçe’ye Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) olarak tercüme edilen bu sistem, önemli bir veri havuzunu bünyesinde oluşturabilmekte ve bu sayede tarım muhasebesinin gelişime katkı sağlamaktadır. Türkiye’de, 1964 yılında yapılan hukuki düzenlemeler ile çiftçilerin neredeyse tamamı vergi kapsamı dışında bırakılmış ve bu durum Türkiye’de tarımsal muhasebenin gelişimine engel olmuştur. Tarım işletmelerinde kolayca kullanılabilecek bir veri toplama sistemine Türkiye’de ihtiyaç bulunmaktadır. Elde edilen tarımsal veriler muhasebe kayıtlarına geçirilerek çiftçilerin gelir tablosu ve bilançoları kolaylıkla oluşturulabilecek ve bu sonuçlar bilgi kullanıcısı durumundaki kamu ve özel sektör kuruluşları için önemli bir değerlendirme aracı haline gelebilecektir. Tarım işletmelerinin faaliyet sonuçlarını yansıtan gelir tablosu ve bilançolarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile uyumlu hale getirilmesi de gerekmekte bu sayede net sonuçların elde edilmesi ve sağlıklı yorumların yapılabilmesi mümkün olabilecektir. Muhasebe sisteminde yapılan değişiklikler yardımı ile gerek mali müşavirlerin gerekse çiftçilerin rahatlıkla kullanabileceği basit ve etkin bir sistem ihtiyacı doğmuştur. Tarımsal verilerin işlenerek muhasebe kayıtlarının tutulması ayrıca, envanter, vergi ve stopaj işlemlerini hep bir arada yürütebilmesini sağlayarak Türkiye’de muhasebe sistemine olduğu kadar vergi sistemine de katkılar sağlayabilecektir.

Anahtar kelimeler: FADN, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, muhasebe, tarım muhasebesi

Potential Contribution of the European Union Farm Accountancy Data Network (FADN) System to the Current Accounting System in Turkey

Abstract: The European Union Farm Accountancy Data Network (FADN) System is a data gathering system applied in EU member countries since 1965. Data collected from member countries make significant contributions to performance of a wide range of agricultural analysis and generation of agricultural common policies within the Union. This system called Farm Accountancy Data Network (FADN) in English and translated as Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) into Turkish language, has the capacity to form an important data repository within itself, thus contributing to the improvement of agricultural accountancy. In Turkey, based on legal arrangements made in 1964, almost all farmers were excluded from tax and as a consequence of this arrangement the progress of agricultural accountancy in Turkey was hindered. Turkey needs a data gathering system that would be easily used by agricultural enterprises. The income statement and balance sheets of the farmers can be easily created by entering the agricultural data acquired into the accounting records and such results would become an important assessment tool for the public and private sector organizations, as data users. Besides, the income statements and balance sheets of the agricultural enterprises, reflecting their operation results, must be brought in conformity with the International Financial Reporting Standards (IFRS) and the Turkish Financial Reporting Standards (TFRS), in this way it will be possible to obtain precise results and make sound comments. By means of changes made in the accounting system, the necessity for a simple and efficient system which can be easily used by both financial advisors and the farmers has arisen. Keeping accounting records by processing agricultural data would also make contributions to the Turkish tax system as well as the accounting system enabling to carry out inventory, tax and withholding treatments all together.

Key Words: FADN, Farm Accountancy Data Network, accounting, agricultural accounting

1.GİRİŞ

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA /Farm Accountancy Data Network FADN) sistemi Avrupa Birliği’nde uzun yıllardır uygulanmakta olan bir veri ağıdır. Bu veri ağının amacı tarımsal işletmelerden faaliyetlerine ilişkin bilgi toplamaktır. Türkiye’de 2001 yılında başlatılan bu yöndeki çalışmalardan ise yeterince netice alınamamış ve sistem tam anlamıyla işlerlik kazanamamıştır.

Avrupa Birliği'nde 1965 yılından bu yana uygulanmakta olan bir sistem olan Çiftlik muhasebe Veri ağı sistemi genel olarak belirli bir eşik değerin üzerindeki (ticari nitelik taşıyan) çiftliklerden bilgi toplamaya ve bu bilgileri yerel, ulusal ve AB Konseyi düzeyinde değerlendirerek analizler yapmayı, tarım politikalarını yönlendirebilecek veriler elde etmeyi kolaylaştırmakta ve çiftliklerin muhasebe kayıtlarına temel oluşturacak bilgilerin elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) sistemi sayesinde 28 Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki 80.000 tarımsal işletmeden muhasebe verileri toplanabilmektedir.

FADN Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sisteminin Türkiye'de kurulması ve muhasebe sistemine uyumlaştırılması, Türkiye'nin tarımsal geleceği açısından önem taşıyan bir husustur. Günümüzde tarımsal işletmelerin muhasebe kayıtlarından elde edilecek net veriler Türkiye'de tarımda sürdürülebilirlik açısından ayrıca önem arz etmektedir.

2.AVRUPA BİRLİĞİ ÇİFTLİK MUHASEBE VERİ AĞI (FADN)

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) kavramı, İngilizce'de Farm Accountancy Data Network (FADN) olarak ifade edilmektedir. FADN'nin Fransızca kısaltması **RIC**, Almanca kısaltması ise **INLB**'dir. Bu kavram Türkçeye "Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA)" olarak çevrilmiştir (Çelik, 2017: 27).

Avrupa Birliği'nde yörelere ve bölgelere göre tabakalandırma yapılarak ekonomik büyüklük ölçeklerine göre tarım işletmeleri sınıflandırılmaktadır. Bu sayede herhangi bir ülkedeki tarımsal işletmeler ülke bazında veya ülkeler arası karşılaştırmalar yapma şeklinde birçok analizler ve değerlendirmeler yapılmasına olanak tanımaktadır.

Tarımsal işletmelerden bilgi toplanması; muhasebe büroları, irtibat büroları ile yerel ve ulusal düzeyde teşkilatlanmış bilgi toplama ofisleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de tarımsal bilgilerin toplanması amacıyla günümüzde var olan sistem ise Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'dir. Ancak, bu sistem çeşitli açılardan bakıldığında örneğin, işlenen tüm arazileri net olarak gösterememesi, tüm çiftçilerin sisteme dahil olmamaları, verilerin eksik veya yetersiz olarak kaydedilmeleri açısından eleştirilere konu olabilmektedir. Oysa, Türkiye'de kurularak etkin işleyen bir ÇMVA/FADN sistemi Türk tarımına çok yönlü faydalar sağlayabilecektir.

3.TARIM MUHASEBESİNİN ÖNEMİ

Muhasebe her şeyden önce karar verme sürecinde yararlı bilgiler üretir ve yönetim bilgi sistemleri için iyi bir tamamlayıcıdır. Muhasebe, tarımsal işletme yönetiminde mantıksal ve organize kararların kabulünde ve planlamada önemli bir rol oynamaktadır. Tarım muhasebesi, çiftliğin finansal durumu ve performansı hakkında bilgi verebilmekte ve dolayısıyla güçlü yönleri belirlemek ve zayıf yönleri teşhis için önemli bir araç rolü üstlenmektedir. Muhasebe, sezgilere göre değil, sağlam muhasebe bilgilerine dayalı olduğu için iyi bir tarımsal işletme yönetiminin kurulmasına yardımcı olur. Ayrıca, muhasebe, maliyetlerin belirlenmesini sağlayarak geleceğe ilişkin kârlılık, verimlilik analizlerinin yapılabilmesi için ekonomik bilgileri toplayan ve kayıt altına alan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Partakelidou, 2006: 8-10).

4.LAUR MUHASEBE SİSTEMİ VE TÜRKİYE'DE TARIM MUHASEBESİNİN TARİHÇESİ

Tarım muhasebesi alanında en fazla dikkat çeken sistem Laur Muhasebe Sistemi'dir. Ernst Ferdinand Laur, İsviçre'de köylü işletmelerinde uygulanabilir basit muhasebe sistemini geliştirmiştir. Laur'un 1910-1920 yılları arasında geliştirmiş olduğu tarım muhasebesi sistemi birçok ülkede kullanılmıştır. Türkiye'de tarım ekonomisi alanında kullanılan Laur muhasebe sisteminin esası, aktif sermayenin getirisini belirlemektir. Ürünlerin alternatif avantajları, özsermaye, çiftçi ailesinin emeği ve girişimcilik geliri de bu sistemde dikkate alınan konular arasında yer almaktadır. Laur sisteminde yapılan analizler sayesinde tarımsal işletmelerin yıllar itibarıyla faaliyet sonuçlarını ve özellikle "net hasıla" çıktısı inceleme konusu yapılarak diğer işletmelerle karşılaştırma imkanı elde edilmektedir. Laur'a göre tarım muhasebesi öncelikle tarım politikası ve işletme yönetimine yardımcı olacak verileri sağlamalıdır. Aynı zamanda gelir vergisi

bakımından çiftçinin gelirini ortaya koyabilmeli ve öğretim, araştırma konusunda da faydalı hizmetler sunabilmelidir (Çelik, 2014: 43; Fidan, 2018: 12).

Türkiye'de tarımsal işletmelerin genellikle küçük aile işletmeleri yapısında olması tarımsal muhasebenin gelişimine engel oluşturmıştır.

“ Tarım Muhasebesi, alanında derli toplu bir kitap, Ali Aras tarafından 1988’de yayınlanmıştır. Daha sonra 2007 yılında Bahattin Çetin ve Tolga Tipi Tarım Muhasebesi isimli kitabı yayınlamıştır. Çift taraflı ve maliyet muhasebesi esas alınarak yapılan uygulamalar, Türkiye’de Atatürk tarafından kurulan ve Türk tarımına öncülük etmesi hedeflenen Devlet Üretme Çiftliklerinde ele alınmıştır. Bu çiftliklerde 1976 yılına kadar Amerikan sistemi kullanılmıştır. Daha sonra KİT’lerce uygulanması zorunlu olan Tekdüzen Hesap Planı bu çiftliklerde uygulanmıştır. 1994 yılından bu yana ise MSUGT çerçevesinde Tekdüzen Hesap Planı uygulamasına geçilmiştir. Tarım muhasebesi konusunda Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından 2001 yılında UMS 41 standardı yayınlanmış, 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren de yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de ise tarım muhasebesi standart çalışmaları ile ilgili ilk çalışma SPK tarafından 15.11.2003 tarihinde yayınlanan “ Seri: XI, No:25 Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ’dir. Bu tebliğin içerisinde 31. Kısımda “Tarımsal Faaliyetler” başlığı altında konuya yer verilmiştir. Daha sonra, TMSK tarafından TMS 41 Tarımsal Faaliyetler standardı 24 Şubat 2006’da yayınlanmış, 31.12.2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanacağı açıklanmıştır. Böylece tarımda muhasebeleştirme ve raporlama esasları belirlenmiştir. 41 nolu tarım muhasebesi standardında, canlı varlıklarla ilgili muhasebeleştirme ve raporlama esasları ile devlet teşvikleri konuları yer almaktadır (Fidan, 2018: 14)”.

Yapılan girişimler ve çabalara rağmen Türkiye’de tarım muhasebesi tam anlamıyla işlerlik kazanamamıştır. Bu nedenle, Türkiye’de hayata geçirilecek FADN sistemi muhasebe bilimine önemli bir vizyon kazandırabilecektir.

5. FADN SİSTEMİ MALİ TABLOLARI VE HESAP PLANI

FADN sisteminde çeşitli bilanço tipleri kullanılabilir. Aşağıda verilen bilançoda Net İşletme Değerinin hesaplanması öngörülmüştür.

Tablo:1 FADN Sisteminden Elde Edilen Standart Sonuçlara Göre; Polonya ve Finlandiya'nın Ortalama Tarımsal İşletmelere İlişkin 2011 Yılı Bilançoları (EURO).

BİLANÇO			
SE436	Toplam Aktifler	149.761	412.064
SE441	Toplam Sabit Varlıklar	131.366	339.045
SE446	Arazi, sabit ürünler ve kotalar	73.841	171.660
SE450	Binalar	32.979	87.502
SE455	Makineler	21.392	70.770
SE460	Damızlık hayvanlar	3.154	9.114
SE465	Toplam Dönen Varlıklar	18.394	73.018
SE470	Damızlık olmayan hayvanlar	3.685	9.100
SE475	Tarımsal Ürün Stokları	6.954	13.540
SE480	Diğer döner sermaye	7.755	50.378
SE485	Toplam Borçlar	9.033	114.246
SE490	Uzun ve orta Vadeli Borçlar	6.297	106.840
SE495	Kısa Vadeli Borçlar	2.736	7.407
SE501	Net İşletme Değeri	140.728	297.817

Kaynak: <http://fadn.pl/wp-content/uploads/2014/11/FADN-and-Polish-FADN.pdf>, (10.08.2019).

Tablo 1'de görüleceği üzere uzun süreli elde tutulan hayvanlar sabit varlık olarak kabul edilmiş, kısa süreli beslenen ve satılmak amacıyla elde bulundurulanan hayvanlar ise dönen değer olarak bilançoda yerini almıştır.

FADN sisteminde düzenlenecek olan mali tablolar şunlardır:

- . Gelir tablosu
- . Bilânço
- . Yapı boyutu ile ilgili tablolar
- . Üretim boyutu ile ilgili tablolar

.Maliyet Boyutu ile ilgili Tablolar'dır (Altınkol, 2006:97; EC, https://ec.europa.eu/agriculture/rica/annex003_en.cfm#bs, 02.08.2019).

FADN sisteminin kendine özgü bir hesap planı mevcuttur. Tablo 1'de ilk sütunda verilen kodlamalar hesap planına ilişkindir. FADN sistemi hesap planı, sadece para ile ifade edilen hesap kalemlerinden oluşmamaktadır. İlk 40 kalem fiziksel yapı ve verimlilik ile ilgilidir. Bunun nedeni ise, FADN sisteminin çiftliklerin finansal yapılarının yanı sıra fiziksel yapıları ilgili, para ile ifade edilemeyen konular ile ilgili de bilgi toplamasıdır. FADN hesap kalemi, bilgilerin elde edildiği kaynağa göre sınıflandırılıp incelenmiştir. Bu kaynaklar, SE ve SYS olarak ifade edilmiştir. **SE**, sistem içerisinde elde edilen bilgileri (sisteme katılan çiftliklerden toplanan bilgileri), **SYS** ise sistem dışından elde edilen bilgileri ifade etmektedir.

Örneğin, FADN sisteminde gelir boyutunu (gelir tablosu) oluşturan kalemler şunlardır:

- SE131 Toplam Çıktı
- SE275 Toplam Ara Tüketim
- SE360 Amortismanlar
- SE365 Toplam Dış Faktörler
- SE405 Yatırımların Vergi ve Sübvansiyon Dengesi
- SE410 Brüt Çiftlik Geliri
- SE415 Çiftlik Net Katma Değeri
- SE420 Aile Çiftlik Geliri
- SE425 Çiftlik Net Katma Değeri / Yıllık Çalışma Ünitesi
- SE430 Aile Çiftlik Geliri / Aile Çalışma Ünite
- SE600 Cari Sübvansiyon ve Vergi Dengesi (Altınkol, 2006, s.76).

Türkiye'de kurulacak olan FADN sisteminde halen mevcut olan tek düzen hesap planı bazı değişiklikler yapılarak kullanılabileceği gibi tarıma özgü bir hesap planının da oluşturulması diğer bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

6. AVRUPA BİRLİĞİ ÇİFTLİK MUHASEBE VERİ AĞI (FADN) SİSTEMİNİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE SİSTEMİNE FAYDALARI

1960 yılına kadar Osmanlı Devleti geleneklerine göre sürdürülen vergi politikaları muhasebenin gelişimine katkı yapmamış ve tahsil edilen vergiler için muhasebe kaydı tutulması da gerekli olmamıştır. Türkiye'de, 1964 yılında yapılan hukuki düzenlemeler ile çiftçilerin neredeyse tamamı (% 90) vergi kapsamı dışında bırakılmış ve bu nedenle Türkiye'de standart bir tarımsal muhasebe sistemi oluşturulamamıştır. Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı Çiftlik Muhasebe Veri ağı sistemini kullanırken, akademik camiada Laur muhasebe sistemi kullanılmış; Maliye Bakanlığı ise tek düzen muhasebe sistemi ve hesap planını uygulamıştır (Çelik, 2014: 43).

FADN sisteminin tarımsal muhasebenin gelişimine önemli katkılar yapabilecektir. Zira, Avrupa Birliği'nde uygulanan çiftlik muhasebesi için ayrıntılı bir kılavuz sağlamaktadır; çünkü veri toplama için bir çok kural oluşturmayı ve böylece tarım sektöründe ortaya çıkabilecek çeşitli sorunlara çözüm üretmeyi başarmıştır (Partakelidou, 2006: 24).

FADN sistemi sayesinde Türkiye'nin tarımsal gidişatına ilişkin politikalar daha sağlıklı üretilabilecektir. Bu konuda muhasebenin önemini ve gerekliliğini göz ardı etmek doğru olmayacaktır. Türkiye'de, Muhasebe sisteminde yapılan değişiklikler ile gerek mali müşavirlerin gerekse çiftçilerin rahatlıkla anlayabileceği basit ve etkin bir sistem ihtiyacı doğmuştur. Türkiye'deki muhasebe yapısına uygun olarak şekillendirilmesi

gereken bu sistemin bilgi kullanıcılarına da hitap eder şekilde oluşturulması ayrıca ek faydalar sağlayabilecektir. Tarımsal verilerin gerek elde edilmesi ve gerekse işlenmesi; kayıt, envanter, vergi ve stopaj işlemlerini hep bir arada yürütebilecekleri için Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler’ den yardım alınmasını gerektirebilecek ve bu durum devleti ek eleman istihdamı ve ek kaynak yaratma külfetinden de kurtarmış olacaktır.

Muhasebeciler ile çiftçilerin birlikte çalışması ile tarım sektörüne ilişkin bir çok mali analiz yapılabilir hale gelecektir. Ayrıca muhasebeciler için de ek bir gelir kaynağı yaratılmış olacak; muhasebecilik mesleğinin kaybolmaması ve gelecekte de iyi işler başarılabilmesi için maddi anlamda bir katkı sağlanmış olacaktır.

Türkiye'nin AB’ ye entegrasyonu çerçevesinde tarımsal muhasebe kayıt sistemini kurması ve etkin çalışır hale getirmesi gerekmektedir. Çiftlik Muhasebe Veri ağı sisteminde hazırlanan raporların eksiklerinin giderilmesi; verilerin sadece anketler yoluyla toplanmaması, muhasebe defterlerinin de kullanılması gerekmektedir. Ayrıca yapılan bazı hesaplamalar Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile uyumlu hale getirilmelidir. FADN konusunda Türkiye’de kuruluşlar ve kurumlar nezdinde bir işbirliği gereklidir. Gerekli adımlar atılırken veri toplamanın zorlukları da dikkate alınarak gerçekçi kararlar alınmalıdır. Üreticiler de seminerler ve eğitim toplantıları ile bilgilendirilmeli, sistemin çiftçilere ve tarıma büyük faydalar sağlayacağı kendilerine anlatılmalıdır. Çiftçiler özellikle ürünlerin fiili maliyeti (gerçekleşen maliyet) ve kârlılığını kolaylıkla belirleyebilecekleri konusunda da örnek muhasebe uygulamaları sunumlarıyla bilgi sahibi yapılmalıdır (Saner vd., 2017: 472).

7. SONUÇ

Tarım sektörünün daha etkin ve daha hızlı devlet destektelerinden faydalanabilmesi için tarım sektörüne ilişkin net verilerin elde edilmesi gerekmektedir. Bu gerçek verilerin alınabilmesi ancak doğru çalışan bir kayıt sistemi sayesinde başarılabilecektir. Çiftçilerin yaptıkları üretim, tüketim, alım, satım gibi bilgilerini muhasebe sistemine entegre etmek gerekmektedir. Muhasebeleştirme kısmında ise serbest muhasebeci mali müşavirler yardımıyla da tarımsal faaliyetler kayıt altına alınabilir, bu kayıtlardan oluşan gelir tablosu ve bilançolar ise Türkiye’de tarım politikalarının yönlendirilmesine önemli katkılar yapabilecektir.

Türk tarımının yapısına uygun basit anlaşılır ve ihtiyaçlara cevap verebilen ve alınan sonuçların çeşitli analizlerde kullanılabileceği yeni bir tarım muhasebesi sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye’de, çeşitli sebeplerle bir türlü gelişim kaydedemeyen tarım muhasebesinin gelişmesi ve aşama kaydetmesine, FADN sisteminin önemli katkıları olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Altınkol, T. (2006). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Yönelik Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (FADN) İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, Y. (2014). Türkiye’de Tarım İşletmelerinde Farklı Muhasebe Sistemlerine Göre Masraf ve Gelir Hesaplama Yöntemleri, Tarım Ekonomisi Dergisi, 20 (1), 41-52.
- Çelik, Y. (2017). AB Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi, İstanbul: İdeal Yayıncılık.
- EC, European Comission, https://ec.europa.eu/agriculture/rica/annex003_en.cfm#bs, (02.08.2019).
- FADN and Polish FADN, <http://fadn.pl/wp-content/uploads/2014/11/FADN-and-Polish-FADN.pdf>, (10.08.2019).
- Fidan, H.(2018). Tarım Muhasebesi Sistemindeki Çalışmaların Tarihsel Gelişimi, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04 (01).
- Partakelidou, A. (2006). Accounting Data and Information needs in Agriculture. Adjustments and differences between International Accounting Standard (IAS) 41 and Farm Accountancy Data Network (FADN), Technological Educational Institute of Kavala, <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/3529/1/03DSSZ01Z0080.pdf>, Erişim Tarihi:05.08.2019.
- Saner, G., Işın, Ş., Engindeniz, S. ve Kenan Çiftçi, K. (2017). Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Menemen Araştırma Uygulama ve Üretim Çiftliği’ne Yönelik Kayıt Sistemi Programının Geliştirilmesi Üzerine Bir Pilot Uygulama, Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Dergisi, 54 (4), 465-473.

Avrupa Birliği Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Vergi ve Sosyal Güvenlik Sistemine Sağlayacağı Faydalar

Doç. Dr. Teoman AKPINAR ¹

¹ takpinar@nku.edu.tr

Özet: Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelerde uzun yıllardır kullanılmakta olan bir sistem olan FADN sistemi tarımsal işletmelerden ekonomik bilgiler toplamayı, bu bilgileri değerlendirerek analizler yapılmasını ve bu sayede tarım politikalarının yönlendirilmesini ve ülkelerin tarımsal geleceğine yön vermeyi amaç edinmiştir. Türkiye’de FADN sistemin kurulması ve tam manası ile işler hale getirilmesi muhasebe sisteminin gelişimine büyük katkılar sağlayacağı gibi aynı zamanda Türk Vergi Sistemi’ne ve Türk sosyal Güvenlik Sistemi’ne de önemli katkılar yapabilecektir. Ülkemizde 1961 yılından beri tarım vergi dışı bırakılmış vergisel konularda tarım sektörü kapsam dışında tutulmuştur. Dolayısıyla, bir çok tarım işletmecisinin defter kayıt ve belgeleri olmadığı için vergi mükellefiyetleri de yoktur. Ayrıca, Sosyal Güvenlik açısından da tarımda kayıt dışılık nedeniyle birçok tarım çalışanı günümüzde kayıt dışı olarak görünmektedir. Ülkemizde yapılması gereken zirai kazançların kayıt ve belgelere dayalı olarak vergilendirilmesi ancak, bu yapılırken küçük çiftçinin mutlaka korunması; vergi tekniği prensipleri gereğince; çok kazananın çok, az kazananın az veya hiç vergi alınmaması yönünde bir vergileme sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde tarım sektöründe çalışanlarının sayısı diğer sektörlerle nazaran gün geçtikçe azalmaktadır. Tarım çalışanlarının Sosyal Güvenlik sistemine olan katkıları da bu nedenle çok düşük seviyelerde kalmaktadır. FADN, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sisteminin Türkiye’de geniş tabanlı olarak işler hale getirilmesinin; tarım çalışanlarının vergi sistemine ve Sosyal Güvenlik sistemine dahil edilmesine önemli katkıları olacağı kanaatini taşımaktayız.

Anahtar kelimeler: FADN, vergi, sosyal güvenlik, muhasebe

Prospective Benefits of the European Union Farm Accountancy Data Network (FADN) to the Current Tax and Social Security System in Turkey

Abstract: As a system being used in EU member countries for many years, FADN system aims to gather economic data from agricultural enterprises, evaluate and analyse such data and thus to steer the agricultural policies and shape the agricultural future of the countries. Setting up FADN system in Turkey and making it functional in its fullest sense would make a major contribution to the improvement of the accounting system as well as yield significant contributions to both the Turkish Tax System and the Turkish Social Security System. In our country, since 1961 agriculture has been tax-exempted and agricultural sector has been left out of the scope of tax-related matters. Accordingly, many agricultural operators are free from tax liability merely because they don’t keep books, records and documents. Furthermore, regarding Social Security, too many agricultural workers are unregistered due to informality prevailing in the sector. The first thing to be done in our country is to tax the farmers’ earnings based on records and documents, but when doing so care must be taken to protect absolutely small-scale farmers and to develop a taxation system where high amount of tax be imposed on those who enjoy high earnings while imposing less or no tax on those who earn small amount of money, pursuant to the principles of tax technique. Number of persons employed in the agricultural sector is gradually decreasing compared to those of other sectors. Consequently, contributions paid by the agricultural workers to the Social Security System remain at very low levels. We are of the opinion that wide-base functionalising the FADN, Farm Accountancy Data Network system in Turkey will yield huge contributions for inclusion of agricultural workers into the tax system and the Social Security system.

Key words: FADN, tax, social security, accounting

1.GİRİŞ

Avrupa Birliği’nde uzun yıllardır uygulanmakta olan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (Farm Accountancy Data Network /FADN /ÇMVA) sistemi bulunmaktadır. FADN Çiftlik Muhasebe Veri ağı sistemi, tarımsal işletmelerden bilgi toplayarak bu bilgilerin değerlendirilmesi, analiz edilmesi ve tarım politikalarının üretilmesinde kullanılan bir sistemdir. Türkiye’de Bu sistemin çeşitli çabalar sergilenmiş, pilot uygulamalar başlatılmıştır. Ancak, arzu edilen seviyede sistemin işler hale getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye’de FADN sistemin kurulması vergi ve sosyal güvenlik sistemi açısından önemli faydalar sağlayabilecek özellikle, tarımdaki kayıt dışılık kaldırılabilir, tarımsal analizler yapılabilir,

vergilendirme açısından uygun olan veya başka bir deyişle geliri yüksek çiftçilerden devlet vergi alabilecek; küçük çiftçilerin tarımdan vazgeçmemeleri ve gelirsiz kalmamaları için kendilerine acil devlet desteği verilebilecek, muhasebe kayıtlarının tutulması sayesinde çalışanlar sosyal güvenlik kapsamına dahil edilebilecek ve Türkiye'de tarım sektörüne yeni bir yön tayin edilmesine yardımcı olunabilecektir.

2.FADN SİSTEMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ'NE SAĞLAYACAĞI FAYDALAR

FADN sistemi sayesinde çiftçiler için vergi mükellefiyeti doğabilecektir. Mükellefiyetin başlaması için gerekli olan defter, kayıt ve belgeler muhasebeciler eliyle işlenerek meydana getirilebilecek ve vergi borcu düşen çiftçi de vergi mükellefi olabilecektir. Başka bir deyişle, çiftçilere vergi hesaplanabilmesi için vergi matrahının ortaya çıkarılmış olmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda kâr elde eden çiftçi açısından bakıldığında Türkiye'de vergi adaletinin sağlanmasına da katkı yapabilecektir.

Tarımsal faaliyetlerin vergi konusu yapılmaması veya vergi dışı bırakılmış olmaları sebebiyle çiftçiler aldıkları veya verdikleri belgeleri kaybedebilirler, kayıt altına almadıkları için belge düzenini sekteye uğratabilirler. Muhasebe ve vergi işlemleri; alım, satım, maliyet ve kârın saptanabilmesi bir belge düzeninin kurulmasına bağlıdır. Çiftçilerin aylar sonra yaptıkları işlemleri veya rakamları hatırlamaları zor olabilecektir. Dolayısıyla verginin matrahının doğru tespit edilebilmesi, tarımda belge düzeni kurmaktan geçmektedir. Ayrıca, belge olmadığı için veya unutulduğu ya da kaybolduğu için çiftçiler gelirinden giderini düşemeyecek veya eksik düşeceği için kâr fazla hesaplanacak ve çiftçiler olması gerekenden fazla vergi ödemek zorunda kalabileceklerdir. Ancak, muhasebe kayıtlarını tutan veya bir muhasebeciye tutturan bir çiftçi vergi mevzuatına göre gerçek (doğru) gelir vergisini ödeyebilecektir (Fidan, 2018: 95).

2.1. Zirai kazançların vergilendirilmesi

4369 Sayılı Kanun öncesinde, gerçek usul, götürü usul ve küçük çiftçi muaflığı olmak üzere 3 şekilde vergilendirilen çiftçiler, anılan Kanun ile küçük çiftçi muaflığı ve götürü usulün kaldırılmasıyla gerçek usul ve stopaj (tevkifat) yoluyla iki farklı şekilde vergilendirilmektedir. Ancak, gerçek usulde vergilendirilen çiftçi sayısı oldukça sınırlı kalmıştır, bunun sebebi ise arazi büyüklüğü, motorlu araç-gereç ölçütlerinin yüksek tutulmasıdır. Sonuç olarak Türkiye'de günümüz itibarıyla zirai kazançlar stopaj (tevkifat/kesinti) yapılması suretiyle vergilendirilmektedir (Demir ve Kaya, 2017: 130).

2.2. Türkiye'de zirai faaliyetlerdeki kayıt dışılık

Gelir Vergisi Kanunu (GVK)'na göre zirai işletmeler eğer gerçek kişi işletmesi ya da adi ortaklık dışında bir şekilde kurulmuş iseler, çiftçi sayılmamaktadır. Ayrıca Bu kuruluşların elde ettiği kazançlar da ticari kazanç kapsamına dahil değildir. Bu nedenlerle, sanayi ve ticaret işletmeleri gibi defter tutmak zorunda değildirler. Ayrıca, kazançları gerçek usulde vergilendirilmeyen çiftçiler bu kazançları için beyanname vermezler (GVK. Md.53). Ancak bu işletmeler ticari bir işletme şekline dönüşürlerse o zaman defter tutmaları gerekmektedir (Cihangir, 2010: 43).

Vergi mevzuatımıza göre; Gelir Vergisi Kanunu'nun 54 üncü maddesinde belirtildiği üzere, işletme büyüklüğü ölçülerine sahip olmayan çiftçiler herhangi bir defter tutmak zorunda değildir ve defter tutmayan bu çiftçiler hasılatları üzerinden kesinti (stopaj) yapılmak suretiyle vergilendirilirler. GVK MD.94 'deki büyüklük ölçülerine sahip olan tarım işletmeleri ise 2 defterden birini serbestçe seçebilirler ki bu defterler işletme hesabı defteri veya bilanço esasına göre defter tutma zorunluluğudur. İşletme hesabı esasını seçen işletmelerin **çiftçi işletme defteri** tutmaları yeterli görülmüştür (Cihangir, 2010: 43-44).

Türkiye'de tarım sektörü de işlemler kayıt altına alınamadığı için vergilendirme dışında kalmaktadır. Tarımsal faaliyetlerde bulunan çiftçilerin genelde eğitim düzeyinin düşüklüğü de bu duruma ister istemez olumsuz bir katkı yapabilmektedir. Türkiye'de tarım muhasebesinin gelişmemiş olması vergilendirme açısından önemli bir engel teşkil etmektedir. Çiftçiler kayıt tutmanın gerekli olduğuna inanmakta ancak, faaliyetleriyle ilgili kayıtları tutacak yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları için bunu gerçekleştirememektedirler.

Tarım sektöründeki kayıt dışılık diğer sektörlerde de etki ederek özellikle tarıma dayalı hammadde kullanan işletmelerin de kayıt dışılığını doğurmakta ve devletin vergi kayıplarına yol açabilmektedir (Demir ve Kaya, 2017: 131).

Tarımın kayıt altına alınması gerekliliğine uyulması sayesinde, aynı zamanda Türkiye’de FADN sisteminin de kurulumuyla, çiftçilere yapılacak desteklerin daha etkin çalışmasına yardımcı olabilecek ve sonuçta bu değişimden çiftçiler de kazançlı çıkacaktır.

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sisteminin gerçek anlamda işler hale getirilmesi ile tarımın gerçek yapısı ortaya çıkarılabilir ki bu konuda birçok kurum ve kuruluşun birlikte çalışmasına ihtiyaç vardır. Konu sadece Tarım ve Orman Bakanlığı’nı değil, Maliye ve Çalışma Bakanlıklarını da ilgilendirmektedir. Bu açıdan, bakanlıklar arası işbirliği ve ortak çalışma gruplarının oluşturulması gerekmektedir. İlave olarak, FADN sisteminin etkin ve fonksiyonel bir şekilde kullanılması halinde çiftçilerin verecekleri muhtasar beyannameler, KDV beyannameleri ve gelir vergisi beyannameleri merkezden denetlenebilir, çiftçilerin ihtiyacı olan devlet destekleri kendilerine daha hızlı ulaştırılabilir, mali konularda ve sosyal güvenliğe ilişkin denetimler daha etkin yapılabilir.

3.FADN SİSTEMİNİN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNE FAYDALARI

Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir sektör olan tarım sektöründe tarım arazileri yıllar içinde azalış göstermeye başlamış; toplam tarım alanı 2001-2015 döneminde % 10,8 azalmıştır. Bu düşüşün nedeni, tarım alanlarının sanayi tesislerine dönüştürülmeleri veya konut yapımı amacıyla kullanılmakta olmalarıdır. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki tarımın payı 1998-2015 dönemine bakıldığında, % 9,9’dan % 6,7’ye gerilediği görülmektedir (Demir ve Kaya, 2017: 130).

Tablo:1 Sektörlere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2002	90,14	31,74	36,4	29,19	-	52,14
2003	91,15	31,55	36,43	29	-	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,8	33,97
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	34,39	33,42

Kaynak: Kayıtdışı İstihdam Oranı, <http://www.sgk.gov.tr> , 07.08.2019.

Sosyal güvenlik sistemi açısından tarım çalışanlarına bakıldığında, 2018 Yılı itibariyle tarımda çalışanların % 82,73’ünün kayıt dışı olduğu görülmektedir (Tablo:1). 2018 yılında, sanayi sektöründe % 20,29, hizmetler sektöründe % 21,46 olan kayıt dışılık oranının tarım sektöründe oldukça fazla olması (% 82,73) aynı zamanda tarım sektöründe çalışanların sosyal güvenceden de mahrum oldukları anlamına gelmektedir.

2017 TÜİK verilerine göre toplam istihdamın % 18,9'u tarım ve % 81,1'i tarım dışı sektörde çalışanlardan oluşmaktadır. Tarım sektöründeki çalışanların çoğu ücretsiz aile işçileridir. Eğitim ve gelir seviyesinin düşüklüğü ve sosyal güvenlik haklarından yeterince faydalanılamaması gibi sebepler, ücretsiz aile işçilerini kayıt dışı istihdam arayışlarına sevk etmektedir (Kalaycı ve Kalan, 2017: 28).

Türkiye'de yıllar itibarıyla, hizmetler sektörü ve sanayi sektörünün önemli bir gelişim göstermiş olması anılan sektörlerde istihdamı artırırken, tarımda ise sürekli olarak istihdam azalışına yol açmıştır. Tarımda makineleşmeden dolayı emek gücüne olan ihtiyacın azalması ve parçalanmış topraklara sahip olan işletmelerde üretim yapmaya çalışan çiftçinin gelir seviyesinin daima düşük seyretmesi ve kırsaldan kentlere olan göçün devam etmesi gibi türlü sebepler, tarımda istihdam azalışının nedeni olarak gösterilmektedir.

Tarımda çalışanların gelirlerinin düşük olması onları sosyal güvenlik sisteminin dışına iten en önemli sebeplerinden birisidir. Günümüz modern sosyal güvenlik sistemlerinin primli sistem olarak kurulmuş olduğu düşünüldüğünde, tarım çalışanlarının prim ödeme gücüne sahip olması gerektiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

FADN sistemi bitkisel ve hayvansal üretimin izlenebildiği bir sistem olduğu kadar işgücü kayıtlarını da tutan bir sistemdir. Dolayısıyla çalışan sayıları, çalıştıkları gün sayıları gibi temel veriler, sosyal güvenlik prim kaçaklarının izlenmesi ve önlenmesi açısından da Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) önemli bilgiler sunabilecektir.

4.SONUÇ

Gelecekte gıdasız/aç kalma riskine maruz kalmamamız için tarım sektöründe sürdürülebilirlik ivmesinin yakalanması gerekmektedir. Sürdürülebilirliği sağlamak için tarımın kayıt altına alınması, sürekli izlenmesi ve değişimlere göre anlık politikaların üretilmesi gerekmektedir.

Özellikle yüksek kazançlar elde eden tarımsal işletme sahiplerinin vergilendirilmeleri gerekmekte; bunun yanında geliri düşük seviyelerde olan ve her an tarımı bırakma durumunda olan küçük çiftçilerin ise acilen desteklenmesi, ayakta durmalarına yardımcı olunması gerekmektedir.

Sosyal Güvenlik sisteminin hedeflerinden birisi prim ödeyenlerin fazla olması yani aktif pasif dengesinin kurulabilmesidir. Bu dengenin sağlanmasında çalışanların prim ödeme gücüne kavuşturulmasını ihtiyaç bulunmaktadır. Tarım çalışanlarının da sosyal güvenlik sistemine diğer sektörlerde çalışanlar gibi katkıda bulunabilmelerine olanak vermek gerekmektedir.

Tarımda çalışanlar azaltıldığında tarımsal ürünleri yetiştirecek insanların da olmayacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. Tarımsal sorunları yerinde çözmek gerekmektedir, tarım çalışanlarını başka sektörlerle naklederek çözüm aramak yanlış olabilir.

Gerek yüksek seviyedeki tarımsal kazançların vergilendirilmesi gerekse tarım çalışanlarından sosyal güvenlik sistemine katkı sağlayacak primlerin tahsil edilebilmesi için tarım işletmelerinin gelir ve gider durumlarının net olarak ortaya konulması gerekmektedir. Buna yardımcı olabilecek sistem ise FADN sistemidir. Sistemin kurulması ve işletilmesinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere de görevler verilebilir ve bu sayede kamu personel giderlerinden de tasarruf edilebilir. Böylelikle, vergi ve muhasebe açısından tarım sektörüne belge düzeni getirilmiş olur. Çiftçiler sosyal güvenlik sisteminden faydalandırılarak hastalık, malûllük (sakatlık), analık, yaşlılık, ölüm, iş kazası ve meslek hastalıkları ve işsizlik sigortaları kapsamına alınarak gelecekte karşılaşılabilecekleri risklere karşı sosyal güvenlik şemsiyesi altına girmelerine olanak tanınabilir. Bilişim teknolojilerinden de yararlanarak çiftçilerin faaliyetleri kayıt altına alınması sayesinde tarım sektörü anlık olarak izlenebilir.

KAYNAKÇA

- Cihangir, A.E.(2010).Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Zirai işletmelerde Muhasebe Uygulaması: Meyvecilik İşletmelerinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Hitit Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Demir, İ.C.ve Kaya, P.B. (2017). Çiftçilerin Vergi Algısı ve Vergi Uyumu: Ampirik Bir Çalışma, Akü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19/2, 127-141.
- Fidan, H.(2018). Tarım Muhasebesi Sistemindeki Çalışmaların Tarihsel Gelişimi, Balkan ve Yakın Doğu

Sosyal Bilimler Dergisi, 04 (01).

Kalaycı, C. ve Kalan, E. (2017). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi, Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, 1(1), 17-34.

Kayıtdışı İstihdam Oranı, <http://www.sgk.gov.tr> , 07.08.2019.

Tarım İşletmelerinde Optimum Ürün Desenin Belirlenmesi

Duygu AKTÜRK¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale

Özet: Günümüzde bilimsel ve teknolojik çalışmaların temelinde yatan esas amaç, ülkelerin sahip olduğu kıt kaynakların etkin kullanımı ve asgari alandan azami ürün elde edilmesini sağlamaktır. Sürdürülebilir ve çevreye duyarlı tarımsal üretim yapmak öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Özellikle kaynakları sınırlı olan, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde bu durum daha büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin de bu gruptaki ülkeler arasında yer aldığı göz önünde bulundurulursa konunun önemi yadsınamaz. Ülkemizde tarım sektörü ulusal ekonomi içerisinde büyük önem taşımaktadır ve bugüne kadar işletme düzeyindeki planlama çalışmalarına gereken önem verilmemiştir. Oysa çiftçiler artık sadece kendi gereksinimleri için değil, yurt içi hatta yurt dışı pazarlara yönelik üretim çalışmaları yapmaktadırlar. Böyle bir ortamda üreticilerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve geliştirebilmeleri, onların gelirlerinin artması ile olası görülmektedir. Buda, işletmede yer alabilecek üretim kollarının optimal bileşimi ve üretim faktörlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi ile sağlanacaktır.

Bu araştırmanın amacı, Çanakkale ili Kumkale ovasındaki bitkisel ürün yetiştiriciliği yapan işletmelerin optimum ürün planını ortaya koymaktır. Bu çerçevede veriler, anket yöntemi ile ilgili bölgedeki 60 işletmelerden elde edilmiştir. İşletmelerin maliyet analizinde tek ürün bütçe analizi kullanılmış, işletmelerin sosyo-ekonomik yapıları, sermaye yapıları, yıllık faaliyet sonuçları incelenmiş ve optimal üretim desenleri Doğrusal Programlama Metodu ile tespit edilmiştir.

İşletmeler ortalaması olarak planlama sonucu elde edilen üretim desenine göre çalışıldığında, mevcut brüt kar düzeyinin küçük işletme gruplarında (1-100 dekar) brüt kar %11,6, orta büyüklükteki işletme gruplarında (101-200 dekar) %17,3, büyük işletmelerde (201 dekar ve üzeri) %14,4 ve genel işletmeler ortalaması ise %20,1'lik bir artış sağlanabileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Brüt kar, optimum ürün deseni, doğrusal programlama

Abstract: Nowadays, the main purpose of scientific and technological studies is to ensure the efficient use of scarce resources of countries and to obtain maximum products from minimum area. Sustainable and environmentally responsible agricultural production should be one of the priorities. This is particularly important in developing or underdeveloped countries with limited resources. Turkey is also undeniable importance of the issue, given that among the countries in this group. In our country, the agricultural sector is of great importance in the national economy, and so far, the importance of planning studies at the enterprise level has not been given due attention. However, farmers are now engaged in production activities not only for their own needs but also for domestic and foreign markets. In such an environment, it is possible for the producers to survive and develop, as their income increases. This will be achieved by the optimal combination of production lines and the best evaluation of the production factors.

The aim of this research is to determine the optimum crop plan of the enterprises engaged in plant growing in Kumkale plain of Çanakkale province. These framework data were obtained from 60 enterprises in the region related to the survey method. Single product budget analysis was used in cost analysis of enterprises, socio-economic structures, capital structures, annual activity results of enterprises were examined and optimal production patterns were determined by Linear Programming Method.

According to the production pattern obtained as a result of planning as the average of enterprises, the gross profit level in the small business groups (1-100 decares) gross profit 11.6%, medium-sized enterprise groups (101-200 decares), 17.3%, large enterprises (201 decares and above) 14.4%, and the average increase of 20.1% in general enterprises.

Keywords: Gross profit, optimum product pattern, linear programming

1.GİRİŞ

Günümüzde bilimsel ve teknolojik çalışmaların temelinde yatan esas amaç, ülkelerin sahip olduğu kıt kaynakların etkin kullanımı ve asgari alandan azami ürün elde edilmesini sağlamaktır. Sürdürülebilir ve çevreye duyarlı tarımsal üretim yapmak öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Özellikle kaynakları sınırlı olan,

gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde bu durum daha büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin de bu gruptaki ülkeler arasında yer aldığı göz önünde bulundurulursa konunun önemi yadsınamaz. Ülkemizdeki tarım sektörü ulusal ekonomi içerisinde büyük önem taşımaktadır ve bugüne kadar işletme düzeyindeki planlama çalışmalarına gereken önem verilmemiştir. Oysa çiftçiler artık sadece kendi gereksinimleri için değil, yurt içi hatta yurt dışı pazarlara yönelik üretim çalışmaları yapmaktadırlar. Böyle bir ortamda üreticilerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve geliştirebilmeleri, onların gelirlerinin artması ile olası görülmektedir. Bu da, işletmede yer alabilecek üretim kollarının optimal bileşimi ve üretim faktörlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi ile sağlanacaktır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Tarımsal işletmecilik ile ilgili kararların alınmasında faydalanılacak verilerin güvenilir ve yeterli olması doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için en önemli koşuldur. Muhasebe kayıtları bu verilerin elde edilmesinde en güvenilir kaynaklardır. Fakat ülkemizdeki tarım işletmelerinde muhasebe kayıtlarının tutulmaması veya yetersiz olması nedeniyle işletmelerden bilgi toplamada anket yönteminden yararlanılmaktadır (Kıral 1994).

Araştırma alanı olan Çanakkale ili Kumkale ovasını; doğal, ekonomik, sosyal ve uygulanan tarım tekniği bakımından temsil edebilecek tarım işletmeleri tespit edilerek tüm tarım işletmeleri popülasyonunu oluşturmuştur. Söz konusu popülasyondan işletme arazi genişliği kriteri esas alınarak, anket yapılacak örnek işletmeler belirlenmiştir.

İşletme arazi genişlikleri bulunduktan sonra, işletmelerin genişliklerine göre dağılımını gösteren frekans dağılım tablosu düzenlenmiş ve işletmeler frekans eğrisi yardımı ile 1-100 dekar arası küçük işletmeler, 101-200 dekar arası orta işletmeler ve 201 dekar büyük işletmeler olmak üzere tabakalara ayrılarak, üç ayrı grup altında toplanmıştır. Örneğe çıkacak işletme sayısı, tabakalı tesadüfi örnekleme metoduna göre formülle hesaplanmıştır. Araştırmada anket uygulanacak işletme sayısının belirlenmesinde %10 hata payı ve %90 güvenilirlikle çalışılmıştır. Örneğe çıkan 60 işletme tabakalara nispi dağılım metoduna göre; $n_h = (N_h/N)n$ formülü esas alınarak dağıtılmıştır (Yamane 1967).

Örneğe çıkan her tarım işletmesi için bir anket formu doldurulmuştur. Anket formu doldurulmasında işletmelerin nüfus ve eğitim durumları, aile işgücü, daimî ve geçici işçilerin çalışma durumları dönemler itibarıyla tespit edilmiş daha sonra işletmelerin aktif sermayeleri ve yıllık faaliyet sonuçlarına ilişkin bilgiler kayıt edilmiştir.

Araştırma bölgesinde, örnek olarak seçilen işletmelerle ilgili olarak yapılan anketler ayrı ayrı kontrol edilerek değerlendirilmiş ve gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra elde edilen veriler işletme büyüklük grupları ve işletmeler ortalaması şeklinde ekonomik analizleri yapılarak çizelgeler halinde verilmiştir.

İşletmelerin ekonomik analizinde öncelikle üretim faaliyetine ilişkin analizler yapılmıştır. Üretim dalları bazında yapılan analizlerde brüt kâr analiz yöntemi kullanılmıştır. Brüt kar analizini yapabilmek için, tüm üretim faaliyetlerinin gayri safi üretim değerleri ve değişken masrafları hesaplanarak bu iki değer birbirinden çıkartılmıştır (Kızıloğlu ve Karakaya 2016). Daha sonra işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları ortaya konulmuştur. Üretim dönemine ait faaliyet sonuçları olarak; gayri safi üretim değeri, işletme masrafları, brüt kâr, saf hasıla, saf kâr, tarımsal gelir hesaplanmış ve yorumlanmıştır (Erkuş ve ark. 1995).

Sınırlı kaynaklara sahip tarımsal işletmelerin en yüksek geliri elde etmeleri için, üretim kaynaklarının etkin kullanımları zorunludur. Bu açıdan yapılan araştırmada mevcut şartlarda en yüksek geliri verecek organizasyonlar '**Doğrusal Programlama**' metodu ile tespit edilmeye çalışılmıştır (Heady ve Candler, 1973; Erkuş ve Demirci, 1985, Uysal ve Cinemre, 2013, Timbıl 2003).

Doğrusal programlama yönteminin uygulanmasıyla incelenen işletmelerde işletme büyüklük gruplarına göre işletme modelleri oluşturulmuş ve bu modellere göre işletme üretim planları ortaya konulmuştur. Bununla birlikte planlamanın uygulanabilirliği üzerinde durularak, özellikle sınırlama denklemlerinin oluşturulmasında yöre koşulları ve özellikleri de dikkate alınmıştır (Rehber ve Tipi 2005).

İncelenen işletmeler için 1-100 dekar küçük işletmeler, 101-200 dekar orta işletmeler ve 201 dekardan büyük işletmeler ve işletmeler ortalamasına ait olmak üzere 4 işletme modeli hazırlanmıştır. İncelenen

işletmelerde üretimi kısıtlayıcı faktörlerden arazi genişliği, üretim dönemleri itibarıyla işgücü varlığı, ahır ve ağıl genişliği için her işletme gurubu için ortalama değerleri esas alınmıştır.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1.İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Durumları

İncelenen işletmelerde, tarım arazisi genişliği küçük işletmelerde 60,85 dekar; orta büyüklükteki işletmelerde 156,61 dekar; büyük işletmelerde 481,72 dekar olup işletmeler ortalaması ise 171,6 dekar olarak bulunmuştur. İşletme arazisinin %88'i tarla tarımına ayrılmışken sebze tarımına işletme arazinin %11'i oluşturmaktadır. İşletme arazinin %1'inde ise meyvelik bulunmaktadır. İncelenen işletmelerde ortalama aile nüfusu 3,28 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun %45,68'ini kadın, %54,32'sini erkek nüfusu oluşturmaktadır. Faal nüfus oranı %56,85'tir. İşletme yöneticisinin yaşı 52,1 ve öğrenim süresi 7,6 yıldır.

İncelenen işletmeler genelinde potansiyel aile işgücü, işletmede kullanılan aile işgücü, geçici ücretli işgücü ve işletmede kullanılan toplam işgücü işletme büyüklüğü ile artmaktadır. Potansiyel işgücünün tüm işletmeler ortalamasında %39,40'ını erkek, %60,53'ünü kadın, %0,07'sini çocuk nüfus oluşturmaktadır. Aile işgücünün %68,53'ü kullanılmakta, %29,44'ü atıl kalmakta, %2,03'ü ise işletme dışında kullanılmaktadır. Araştırmaya tabi tutulan işletmelerin 7 yaş ve üzeri okur-yazarlık oranının %100 olduğu bulgusuna varılmıştır.

İncelenen işletmelerin arazi varlığı tarla arazisi sulu ve kuru olarak ayrılmış ancak kuru alanlara rastlanmamıştır. Meyve (zeytin) ve sebze (domates, taze fasulye, kuru fasulye, kavun) alanları da belirlenmiştir. Münavebe durumlarının tespitinde tarla arazinin ürün gruplarına tahsis edilen miktar ve oranları esas alınmıştır. Buna göre sulu arazilerde %77 oranında tarla ürünleri ile bu gruptaki bitkilerden buğday %48, mısır %23, ayçiçeği %14, arpa %12 ve % 2,5 oranında çeltik ve % 0,5 fiğ tercih edilmiştir. Sebzelik ürünler ise %23 ile sınırlandırılmış olup bu grupta sadece domates ele alınmıştır. İncelenen işletmelerde sadece 3 işletmede domates dışında yukarıda belirtilen sebzeler yetiştirilmektedir. İncelenen işletmelerde sadece 3 işletmenin hayvancılık yaptığı belirlenmiştir. Bu nedenle hayvancılık ile ilgili hesaplamalar ve fiğ yetiştiriciliği dikkate alınmamıştır.

Tarımsal üretimin başarılı olmasında toprağın mülkiyet yapısı ve tasarruf şekli büyük önem taşımaktadır. İncelenen işletmelerde ise mülk ve kiracılıkla arazi işleme yaygın olup, ortakçılıkla veya yarırcılıkla arazi işlemesine ise rastlanmamıştır. İncelenen işletmelerin %84'ü mülk, %16'sı kiracılıkla tutulan arazilerdir.

Araştırma bölgesinde işletmelerde çalışan toplam erkek işgücü saati hesaplanırken bir yılda çalışılabilir gün sayısı 265 (yağışlı gün ve resmî tatiller düşülerek hesaplanmıştır.) ve günlük çalışma süresi 8 saat olarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalarda erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden aile işgücü saati küçük işletmelerde 1373,5 saat, orta büyüklükteki işletmelerde 1595,1 saat, büyük işletmelerde ise 2180,2 saattir. Bütün işletmelerin erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden ortalaması ise 1608,7 saattir.

Aile işgücünün %68,53'ü kullanılmakta, %29,44'ü atıl kalmakta, %2,03'ü ise işletme dışında kullanılmaktadır. Küçük işletmelerde çalıştırılan yabancı işçilerin tamamı geçici işçilerden oluşurken, orta büyüklükteki işletmelerde ise daimî işçi %10 (geçici işçi oranı %90), büyük işletmelerde ise %9(geçici işçi oranı %91) oranında daimî işçiye rastlanmaktadır.

Yapılan hesaplamalarda erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden yabancı işgücü saati küçük işletmelerde 914,5 saat, orta büyüklükteki işletmelerde 3130 saat, büyük işletmelerde ise 7186,7 saattir. Bütün işletmelerin erkek işgücü birimi (EİB) ortalaması ise 2907,5 saattir.

3.2.İşletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçları

İncelenen işletmeler sahip olduğu üretim desenine göre çeltik, buğday, arpa, silajlık mısır, tohumluk mısır, domates, ayçiçeği, taze fasulye, kuru fasulye, kavun ve zeytin yetiştiriciliği yapmaktadırlar. İşletmelerde bitkisel ve hayvansal üretim değeri ile yıl içinde meydana gelen bitkisel ve hayvansal envanter değer artışı toplamı, gayri safi üretim değerini oluşturmaktadır (Erkuş ve Demirci 1985; Güneş, 2004).

İncelenen işletmelerde toplam gayri safi üretim değerinin %99'i bitkisel üretim ve %1'i ise hayvansal üretimden oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde her bir üretim faaliyetinden elde edilen gayri safi üretim değerleri işletme büyüklük grupları itibariyle; küçük işletmeler grubunda 78.618 TL, orta büyüklükteki işletmeler grubunda 257.276 TL ve büyük işletmeler grubunda ise 483.374 TL olarak bulunmuştur.

Bir üretim dönemi içerisinde gayrisafi hasılayı elde etmek için işletmecinin yatırdığı aktif sermayenin faizi hariç, yapmış olduğu bütün masrafların toplamı, işletme masraflarını oluşturmaktadır. (Erkuş,1979; Güneş,2004). Yapılan anket çalışmasında brüt kar üzerinden sonuç çalışmasına ulaşılacağı için işletmelerin değişken masrafları ele alınmıştır. Değişken masrafları ise; işçilik masrafları, tohum masrafları, gübre masrafları, zirai mücadele masrafları, sulama suyu ücreti, sulama işçiliği, ürün sigortası, pazarlama, akaryakıt masrafları, yem masrafları, veteriner-ilaç masrafları ve diğer masraflar oluşturmaktadır. İşletmelerdeki değişken masraflar küçük işletmelerde 34.408 TL, orta büyüklükteki işletmelerde 168.908 TL ve büyük işletmelerde ise 223.408 TL olarak bulunmuştur.

Planlama yapılacak olan işletmelerin bitkisel üretimde sadece %1'lik paya sahip olan taze fasulye, kuru fasulye, kavun, fiğ ve zeytin dahil edilmemiştir.

İncelenen işletmelerin ortalama ekim alanları ve brüt karları Çizelge 1'de verilmiştir. Araştırma alanında sulamadan dolayı kısıtlar olması nedeniyle çeltik ekimine çok fazla yer verilemediği belirlenmiştir. Yörede sözleşmeli olarak yaygın bir şekilde tohumluk mısır üretimi söz konusudur. Ayrıca bölgede hemen hemen tüm işletmelerde buğday ve domates yetiştiriciliğinin yapıldığı belirlenmiştir. Çizelge den de izlenebileceği gibi ekim alanları işletmeler büyüdükçe artmaktadır. Ürün bazında brüt karlara bakıldığında küçük işletmelerde domatesin dekar brüt karlılığı küçük işletmelerde diğer gruplara göre oldukça daha yüksektir. Silajlık mısırdan ise orta büyüklükteki işletmelerde brüt kar daha yüksek bulunmuştur. Diğer ürünlerin tamamında dekar brüt karlar hemen hemen birbirine yakın bulunmuştur (Çizelge 1).

Çizelge 1. İşletme Gruplarına Göre Ürünlerin Ortalama Ekim Alanları ve Dekara Brüt Karları

ÜRÜNLER	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-100		101-200		201- +		İşletmeler Ortalaması	
	Ekilen Alan(da)	Brüt Kar (TL/da)	Ekilen Alan(da)	Brüt Kar (TL/da)	Ekilen Alan(da)	Brüt Kar (TL/da)	Ekilen Alan(da)	Brüt Kar (TL/da)
Çeltik	1,8	868,8	15,9	834,0	68,5	811,5	18,9	846,9
Arpa	2,9	277,0	11,2	263,0	13,2	257,0	7,7	263,5
Buğday	31,1	424,0	67,0	470,0	190,0	460,0	72,8	455,1
S. Mısır	0,7	446,0	6,8	610,0	49,5	460,0	13,1	473,8
T. Mısır	5,4	1158,0	20,9	1047,0	89,5	1160,0	25,7	1131,6
Domates	5,8	3590,0	22,2	2300,0	33,2	2600,0	16,5	2800,0
Ayçiçeği	4,8	409,0	15,1	480,0	35,8	490,0	6,0	492,2

3.3. Optimum İşletme Planları

Optimum işletme planlarının belirlenmesi için, işletmelere ait girdi-çıktı katsayıları, amaç fonksiyonu ve şart denklemleri işletme grupları itibariyle, doğrusal programlama tekniği ile çözülmüştür. Çalışmada arazi, işgücü ve sermaye ihtiyaçları modellere sınırlayıcı olarak dahil edilmiş ancak iş azamileri ortaya çıktığı dönemler dikkate alınarak gerektiği durumda işgücü kiralama planlamaya dahil edilmiştir.

Çalışma yapılan işletmelerde çiftçi ailesi başına düşen arazi miktarları 1-100 dekar işletme grubunda 52,5 dekar, 101-200 dekar işletme grubunda 159,1 dekar, 201 dekar ve daha geniş işletmeler grubunda 479,7 dekar olarak tespit edilmiştir. İşletmeler ortalamasında ise çiftçi ailesi başına düşen arazi miktarı 160,8 dekarıdır.

İncelenen işletmelerde ise mülk ve kiracılıkla arazi işleme yaygın olup, ortakçılıkla veya yarıcılıkla arazi işlenmesine ise rastlanmamıştır. İncelenen işletmelerin %84'ü mülk, %16'sı kiracılıkla tutulan arazilerdir.

Araştırma yöresinde incelenen işletme arazisinin tamamı sulu araziden oluşmakta ve yetiştirilen ürünlerin tamamı sulu arazide yetiştirilmektedir.

İncelenen işletmelerde ortalama aile nüfusu 3,28 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun %45,68'ini kadın, %54,32'sini erkek nüfusu oluşturmaktadır. Faal nüfus oranı %56,85'tir. İşletme yöneticisinin yaşı 52,1 ve ortalama öğrenim süresi 7,6 yıldır.

İncelenen işletmeler genelinde potansiyel aile işgücü, geçici ücretli işgücü ve işletmede kullanılan toplam işgücü işletme büyüklüğü ile artmaktadır. Potansiyel işgücünün tüm işletmeler ortalamasında %39,40'ını erkek, %60,53'ünü kadın, %0,07'sini çocuk nüfus oluşturmaktadır.

Yapılan hesaplamalarda erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden aile işgücü saati küçük işletmelerde 1374 saat, orta büyüklükteki işletmelerde 1595 saat, büyük işletmelerde ise 2180 saattir. Bütün işletmelerin erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden ortalaması ise 1609 saattir.

Yapılan hesaplamalarda erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden yabancı işgücü saati küçük işletmelerde 914,5 saat, orta büyüklükteki işletmelerde 3130 saat, büyük işletmelerde ise 7186,7 saattir. Bütün işletmelerin erkek işgücü birimi (EİB) ortalaması ise 2907,5 saattir.

Küçük işletmelerde çalıştırılan yabancı işçilerin tamamı geçici işçilerden oluşurken, orta büyüklükteki işletmelerde ise daimî işçi %10(geçici işçi oranı %90), büyük işletmelerde ise %9(geçici işçi oranı %91) oranında daimî işçiye rastlanmaktadır.

İncelenen işletmelerde, işletmeler ortalamasında, toplam gayrisafi üretim değerinin %99,5'ini bitkisel üretim değeri, %0,5'sini hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır.

Planlama yapılacak olan tarım işletmelerinde bitkisel üretimin sadece %1'lik kısmını temsil eden kuru fasulye, taze fasulye, kavun, fiğ ve zeytin planlama kapsamına alınmamıştır. Yine aynı şekilde toplam gayri safi üretim değeri %1'lik pay sahibi olan hayvansal üretimde dışarıda tutulmuştur.

Araştırmada 1-100 dekar arasında olan işletmelerin ortalama ekim alanı 52,5 dekar'dır. Mevcut durumda ekim alanının yaklaşık %60'ı buğday iken bunu % 11 ile domates, % 10 ile tohumluk mısır ve % 9 ile ayçiçeği izlemektedir. Planlamada buğday ekim alanı % 43'e, ayçiçeği % 8'e düşerken tohumluk mısır yaklaşık % 15'e, domates % 13'e ve çeltik ekim alanı da % 8'e artmıştır. Optimum planda, planlamaya dahil olmayan arazi kalmamıştır. Ancak planlamaya dahil edilmeyen ürünlerin ekim alanları dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca bu grupta yabancı iş gücü kullanmadan aile işgücü ile işletmenin brüt karı 44.210 TL den 49.372 TL'ye yükselmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Küçük İşletmelerde Mevcut Durum ve Planlama Sonucunda İşletme Organizasyonu

Üretim Faaliyeti	1-100 (Dekar)			
	Mevcut Durum		Optimum Plan	
	Dekar	%	Dekar	%
Buğday	31,1	59,3	22,7	43,4
Arpa	2,9	5,6	2,6	5,0
Çeltik	1,8	3,4	4,4	8,3
Tohumluk Mısır	5,4	10,2	7,8	14,9
Silajlık Mısır	0,7	1,4	4,0	7,6
Ayçiçeği	4,8	9,2	4,3	8,2
Domates	5,8	11,0	6,3	12,6
Planlamaya Dahil Olan arazi	52,5	100,0	52,5	100,0
Brüt Kar (TL)	44.210		49.372	

Orta büyüklükte 101-200 dekar arasında olan işletmelerin model işletme için ortalama ekim alanı 159,1 dekadır. Mevcut durumda yetiştirilen ürünler ile planlamadan sonrada aynı ürünler belirlenmiş ancak

yetiştirilmesi gereken oranlar farklılık göstermektedir. Arpanın, ayçiçeğinin ve domatesin oranı düşmüş, diğer ürünlerin oranları ise artmıştır. Bu gruptaki işletmelerde ekim alanlarında mevcut durumda domates 22,2 dekar, arpa 11,2, ayçiçeği 15,1 dekar yetiştirilirken planlanan durumda bu üç ürünün yetiştirilme alanları sırasıyla; 15,9 dekar, 8 dekar ve 13,1 dekara düşmüştür. Yerine, buğday, çeltik ve tohumluk mısır yaklaşık 2’şer dekar, silajlık mısır ise yaklaşık 5 dekar artmıştır. Bu grup işletmelerde aile işgücü yeterli değildir. İş gücü kiralamaya gidilmiştir. Brüt kar ise 88.368 TL’den 103.625 TL ye yükselmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Orta Büyüklükteki İşletmelerde Mevcut Durum ve Planlama Sonucunda İşletme Organizasyonu

Üretim Faaliyeti	101 - 200 (Dekar)			
	Mevcut Durum		Optimum Plan	
	Dekar	%	Dekar	%
Buğday	67,0	42,1	68,9	43,3
Arpa	11,2	7,0	8,0	5,0
Çeltik	15,9	10,0	17,5	11,0
Tohumluk Mısır	20,9	13,1	23,7	14,9
Silajlık Mısır	6,8	4,3	12,1	7,6
Ayçiçeği	15,1	9,5	13,1	8,2
Domates	22,2	14,0	15,9	10,0
Planlamaya Dahil Olan arazi	159,1	100,0	159,1	100,0
Brüt Kar (TL)	88.368		103.625	

Büyük grupta yer alan işletmeler 201 dekar ve üzerinde yer alanlardır. İşletmelerin ortalama ekim alanları 479,7 dekadır (Çizelge 4.) Bu gruptaki işletmelerde de mevcut durumda yetiştirilen ürünler ile planlamadan sonrada aynı ürünler belirlenmiş ancak yetiştirilmesi gereken oranlar farklılık göstermektedir. Çeltik, tohumluk ve silajlık mısırın yetiştirilme oranları düşmüş, diğer ürünlerin oranları ise artmıştır. Bu gruptaki işletmelerde ekim alanlarında mevcut durumda çeltik 68,5 dekardan 52,7 dekara, tohumluk ve silajlık mısırın alanları ise sırasıyla 89,5 ve 49,5 dekardan 71,5 ve 36,5 dekara azalmıştır. Planlamadan sonra buğday 190 dekardan 207,7 dekara, arpa 13,2 dekardan 24 dekara, domates 33,2 dekardan 48 dekara, ayçiçeği ise 35,8 dekardan 39,3 dekara yükselmiştir. Planlamadan sonra dışarıdan yabancı işgücü kiralananmıştır. Brüt kar ise 259.940 TL’den 305.252 TL ye yükselmiştir.

Çizelge 4. Büyük İşletmelerde Mevcut Durum ve Planlama Sonucunda İşletme Organizasyonu

Üretim Faaliyeti	201 - + (Dekar)			
	Mevcut Durum		Optimum Plan	
	Dekar	%	Dekar	%
Buğday	190,0	39,6	207,7	43,3
Arpa	13,2	2,8	24,0	5,0
Çeltik	68,5	14,3	52,7	11,0
Tohumluk Mısır	89,5	18,7	71,5	14,9
Silajlık Mısır	49,5	10,3	36,5	7,6
Ayçiçeği	35,8	7,5	39,3	8,2
Domates	33,2	6,9	48,0	10,0
Planlamaya Dahil Olan arazi	479,7	100,0	479,7	100,0
Brüt Kar (TL)	259.940		305.252	

İşletmeler ortalamasında ortalama işletme arazisi 160,8 dekadır. Bu gruptaki işletmelerde de mevcut durumda yetiştirilen ürünler ile planlamadan sonrada aynı ürünler yer almış ancak alanlar farklılık göstermiştir. Planlama sonrası buğday, çeltik, tohumluk ve silajlık mısırın ekim alanları azda olsa düşmüş, Arpa ve domatesin hemen hemen aynı kalmış, ayçiçeği ekim alanı ise artmıştır. Ayçiçeğinin ekim alanı

mevcut durumda 6 dekar iken planlama sonrası 13,2 dekara yükselmiştir. Bu gruptaki işletmelerde planlamadan önce mevcut durumda brüt kar 93.678 TL'den 112.495 TL ye yükselmiştir. Planlanan durumda dışarıdan iş gücü kiralanmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. İşletmeler Ortalamasında Mevcut Durum ve Planlama Sonucunda İşletme Organizasyonu

Üretim Faaliyeti	İşletmeler Ortalaması			
	Mevcut Durum		Optimum Plan	
	Dekar	%	Dekar	%
Buğday	72,8	43,1	69,6	43,3
Arpa	7,7	4,6	8,0	5,0
Çeltik	18,9	11,2	17,7	11,0
Tohumluk Mısır	25,7	15,2	24,0	14,9
Silajlık Mısır	13,1	7,8	12,2	7,6
Ayçiçeği	6,0	8,3	13,2	8,2
Domates	16,6	9,8	16,1	10,0
Planlamaya Dahil Olan arazi	160,8	100,0	160,8	100,0
Brüt Kar (TL)	93.678		112.495	

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

İncelenen işletmelerde mevcut durum ile planlama sonucunda yetiştirilen ürünlerde bir değişiklik olmamış yetiştirilen alanlarda değişiklik olmuştur. Yapılan planlamada ürünlerin brüt karları, yabancı işgücü kiralama, aile işgücü kapasitesi, tarla kapasitesi ve üretim için gerekli işgücü ihtiyacı gibi sınırlılıklar ile planlama yapılmış ve işletme gruplarına göre brüt kar değişiklikleri küçük işletme gruplarında (1-100 dekar) brüt kar %11,6'lık bir artış olmuştur. Uysal ve Cinemre'nin 2013 yılında yaptıkları çalışmada bu grup işletmelerde yaklaşık 5 kat artış, yine Kızıloğlu ve Karakaya'nın yaptıkları çalışmada ise yaklaşık bir kat brüt karı artış gösterdiğini belirlemişlerdir. Orta büyüklükteki işletme gruplarında (101-200 dekar) %17,3'lük bir brüt kar artışı belirlenmiştir. Uysal ve Cinemre'nin ve Kızıloğlu ve Karakaya'nın yaptıkları çalışmada bu grup işletmelerde brüt karın yaklaşık iki katına çıktığını belirlemişlerdir. Büyük işletmelerde (201 dekar ve üzeri) %14,4'lük bir artış olmuştur. Uysal ve Cinemre'nin yaptıkları çalışmada brüt karda % 9 , Kızıloğlu ve Karakaya'nın yaptıkları çalışmada ise % 25'lik bir artış olmuştur. İşletmeler ortalamasında planlamadan sonra brüt karda %20,1'lik bir artış gözlemlenmiştir. Ayrıca Tımbıl'ın 2013'de Kıbrıs'da yaptığı çalışmada işletmeleri iki gruba ayırmış birinci gruptaki işletmelerde %17,38, ikinci gruptaki işletmelerde % 8,66 ve işletmeler ortalamasında % 15,41'lik bir brüt kar artışı olmuştur.

Tablo 6: İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Planlama Öncesi ve Sonrası Durum

İŞLETME BÜYÜKLÜK GRUPLARI	Mevcut Durum (TL)	Planlama Sonucu Durum (TL)	Değişim (%)
Küçük İşletmeler	44.210	49.372	+ 11,6
Orta Büyüklükteki İşletmeler	88.368	103.625	+ 17,3
Büyük İşletmeler	259.940	305.252	+ 14,4
Genel İşletmeler Ortalaması	93.678	112.495	+20,1

İncelenen işletmelerin gelişimi ve daha başarılı çalışmaları açısından aşağıda belirtilen hususların göz önünde bulundurulması yararlı olabilecektir.

İncelenen işletmelerin, planlama sonucu mevcut duruma göre gelirlerinde artışlar olmuştur. Bu işletmelerin üretim kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanmadıklarını göstermektedir. İşletmelerin mevcut üretim faktörlerini etkin bir şekilde kullanarak bir üretim planı dahilinde çalışmalarının sonucunda daha fazla gelir elde edecekleri ortadadır. İncelenen işletmeler için hazırlanan planların uygulama

sonuçlarının karar vericilere ulaştırılması ve yöreye uygun planlamaların tarım teşkilatları tarafından yapılması sağlanmalıdır.

İncelenen işletmelerde hayvancılık üretim faaliyetlerinde mevcut durumdaki ahır ve ağıl kapasiteleri kullanılmayarak âtıl kalmaktadır. İşletmelerde hayvancılık faaliyetlerine daha fazla yer verilerek hem gelirin artması sağlanabilir hem işletmelerin belirli bir geliri daha küçük araziden sağlamaları mümkün olabilir hem de sermaye devir hızı daha fazla olduğu için işletmelerin nakit ihtiyaçları karşılanabilir.

İşletmelerin üretim faktörlerini ucuz ve zamanında temin etmeleri ayrıca ürünlerini zamanında ve uygun fiyatla satmaları bakımından, üreticilerin teşkilatlanarak, pazarlama ve girdi temininde kooperatifleşmeleri ve mevcut kooperatiflerin daha etkin çalışmaları yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Erkuş, A., Demirci, R. 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Ankara Üniversitesi Yayınları No: 944, Ders Kitabı: 269, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, A.F., Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi, A.Ü. Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, Yayın No: 5, Ankara.
- Güneş, E. 2004. Tarım İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, 2004. (<http://www.tepge.gov.tr/>).
- Heady E. O., Candler, W. 1973, Linear Programming Methods. The Iowa State University Press, Ames, Iowa, USA.
- Kızıloğlu, S., Karakaya, E., 2016. Bingöl İli Adaklı İlçesindeki Tarım İşletmelerinin Optimum Üretim Planlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, XII Tarım Ekonomisi Kongresi, syf: 289-298, Isparta.
- Kırıl, T., 1994 Tarım Muhasebesi Ders Notları. Ankara
- Rehber, E., Tipi, T., 2005, Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, Uludağ Üniversitesi Yayınları Yayın No: 2.05-049-0425, Bursa.
- Tımbıl, A., 2003, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Mesarya Ovası Tarım İşletmelerinde Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü Ve Optimal Üretim Deseninin Doğrusal Programlama Yöntemi İle Tespiti, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: 32, Ankara.
- Uysal, O., Cinemre, H.A., 2013. Samsun İli Dikbıyık Beldesi Tarım İşletmelerinin Optimum Üretim Planlarının Belirlenmesi Üzerine Bir araştırma, Tarım Bilimleri Dergisi, 28(1) syf: 1-9.
- Yamane, T., 1967. Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall. Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Tüketicilerin Çevresel Duyarlılığının Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği ile Ölçülmesi

Doç. Dr. Fatih KOÇ¹

¹Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, fatihkoc2004@gmail.com

Özet: Dünya genelinde çevresel duyarlılığın artması nedeniyle, işletmeler de yaptıkları faaliyetlerde giderek çevre odaklı olmaya başlamıştır. Çevresel duyarlılık ile ilgili yapılan çalışmalarda, genellikle, öğrenciler ve belli meslek gruplarına yönelik araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada belli bir bölgede yaşayan halk (Balıkesir ili Edremit, Burhaniye ve Havran ilçeleri) üzerine odaklanılmıştır. Bu sayede çeşitli sosyal sınıf, gelir grupları ve meslek grupları gibi farklı tüketici kitlelerinin çevresel duyarlılığa yönelik tutumları bir arada incelenmiştir. Araştırmada veri toplamak için yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Örneklem yöntemi olarak, kolayda örneklem seçilmiştir. Toplam 199 kişi ile görüşülmüştür. Araştırmanın amaçlarına ulaşmak için faktör, frekans ve farklılık analizleri kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile çevresel duyarlılık ölçeğinin, literatürle uyumlu olarak, çevre odaklı ve insan odaklı şeklinde iki boyuta ayrıldığı görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda, katılımcıların daha fazla oranda çevre odaklı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra cinsiyet, meslek ve yaşa göre, insan ve çevre odaklı çevresel duyarlılığın farklılaşmadığı görülmüştür. Bunların dışında, katılımcıların eğitim durumlarına göre, çevre odaklılık farklılaşmaktadır

Anahtar Kelimeler: Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği, Demografik Faktörler, Tüketicilerin Çevresel Duyarlılığı

Abstract: Due to the increasing environmental awareness around the world, businesses have become increasingly environmentally oriented in their activities. In studies related to environmental sensitivity, generally, students and certain occupational groups are examined. This study focuses on people living in a certain region (Edremit, Burhaniye and Havran districts of Balıkesir province). Thus, the attitudes of different consumer groups such as various social classes, income groups and occupational groups towards environmental sensitivity were examined together. In the study, face to face survey method was used as data collection method. Convenience sampling was chosen as sampling method. The questionnaire was applied to 199 people. Factor analysis, frequency analysis and difference analysis were used to achieve the objectives of the study. According to the explanatory factor analysis, in accordance with the literature, the New Environmental Paradigm environmental sensitivity scale was divided into two dimensions as environment-oriented and human-oriented. As a result of the analyzes, it was determined that the participants were more environment oriented. In addition, it was observed that human and environment oriented environmental sensitivity did not differ according to gender, occupation and age. Besides, environmental focus differs according to the educational status of the participants.

Keywords: New Environmental Paradigm Scale, Demographic Factors, Environmental Sensitivity of Consumers

1. GİRİŞ

Dünyada yaşanan çevre sorunları her geçen gün daha da artmaktadır. Bununla birlikte bireylerin, sivil toplum örgütlerinin, devletlerin ve firmaların çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı ve çözüm üretme çabası da artış göstermektedir.

Tüketici açısından bakıldığında, tüketiciler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmekte; yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını çevreye daha az zarar verecek şekilde yeniden düzenlemektedirler (Alınacak ve Yılmaz, 2008). Tüketicilerin çevre konusunda hassas olmaya başlaması ile birlikte, işletmeler de çevreci diye nitelendirilebilecek pazar bölümleri oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte işletmeler, bu pazar bölümlerinde kalan tüketicilere dönük ürünler geliştirme yoluna gitmiştir. Bu nedenle, tüketicilerin çevresel duyarlılığının ölçülmesi hem uygulayıcılar hem de akademisyenler için önem arz etmektedir.

Literatür incelendiğinde, genel olarak, öğrencilerin ve belli meslek gruplarının çevresel duyarlılıklarının ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmada ise, bir coğrafi alanda yaşayan bireylerin (tüketicilerin) çevresel duyarlılıkları incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

2.1. Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği ve Çevresel Duyarlılık

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan sanayileşme hareketleri, bireylerin bilinçsiz davranışları ve eğitimsizliğiyle birlikte hızla gelişen teknoloji, çevre sorunlarına neden olmakta ve bu sorunlar günümüzde tüm dünya ülkelerini tehdit etmektedir (Güven, 2013).

Buna paralel olarak, çevrenin korunması konusunda sivil toplum örgütleri kurulmakta, toplantılar düzenlenmekte, ulusal ve uluslararası düzeyde kararlar alınmakta, yasalar çıkarılmakta, eğitici çalışmalar yapılmaktadır. Günümüzde ise, insanlar daha bilinçli hale geliyor ve çevreci davranışlar sergiliyorlar. Özellikle tüketim alanında, insanların çevreye duyarlı ürünler tercih etme eğilimlerinin artması, işletmelerinde dönüşmelerine de neden olmuştur. Bireylerin çevre duyarlılığının artması ile birlikte, çevresel duyarlılığı ölçme gerekliliği doğmuştur.

Çevresel duyarlılığı ölçmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da, önde gelen ve bir çok araştırmacı tarafından tercih edilen ölçek Çevresel Paradigma Ölçeğidir. Bu ölçek 1978 yılında Dunlap ve Van Liere tarafından geliştirilmiştir. 2000 yılında ise yenilenmiştir (Alınacak ve Koç, 2009). Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği'nin içerdiği maddeler yeni ekolojik dünyaya olan etkinin, hakim sosyal paradigmanın, teknoloji ve çevrenin büyüme amaçlı kullanımının ilerlemesini vurgulamaktadır (Hoşgör, Hoşgör ve Tosun, 2015).

Ölçek, insan odaklı ve çevre (doğa) odaklı olarak iki boyuttan oluşmaktadır (Dunlap, Van Liere, Merting ve Jones, 2000). İnsan odaklı yaklaşım, insanı doğadan ayrı tutarak insanı daha üstün olarak ele almaktadır (Salalı, Atış ve Akyüz, 2014). Doğa odaklı yaklaşım ise, toplumların ekolojik temele bağımlı olduklarını ve doğal kaynakların aşırı bir şekilde kullanılmasından ve kirlilik yaratmasından ekolojiye ciddi zararlar verme gerçeğini ortaya koymaktadır (Konak, 2010).

Bireylerin demografik özelliklerine göre, satın alma davranışlarının değişeceği, daha önce yapılan çalışmalarla (Brody ve Cunningham, 1968; Ketkar ve Cho, 1982; Kumar, 2014) ortaya konmuştu. Benzer şekilde, tüketicilerin demografik özelliklerine göre çevreci yaklaşımlarının değişeceği ve yeşil satın alma davranışının farklılaşacağı çeşitli çalışmalarda (Kaufmann, Panni ve Orphanidou, 2012) ifade edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1a: Katılımcıların cinsiyetine göre, insan odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H1b: Katılımcıların cinsiyetine göre, çevre (doğa) odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H2a: Katılımcıların eğitim durumuna göre, insan odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H2b: Katılımcıların eğitim durumuna göre, çevre (doğa) odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H3a: Katılımcıların mesleğine göre, insan odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H3b: Katılımcıların mesleğine göre, çevre (doğa) odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H4a: Katılımcıların yaşına göre, insan odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

H4b: Katılımcıların yaşına göre, çevre (doğa) odaklı yaklaşım farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma Balıkesir ili Burhaniye, Edremit ve Havran ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Toplam 199 kişi ile yüz yüze anket yöntemi kullanılarak görüşülmüştür. Örneklem seçme yöntemi olarak kolayda örnekleme kullanılmıştır.

Anket formu, demografik değişkenler ve Yeni Çevresel Paradigma Ölçeklerinden oluşmaktadır. Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanmış hali Aytaç ve Öngen'in 2012 yılındaki çalışmasından alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada, ölçek için geçerlilik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır.

Araştırmanın hipotezlerini test etmek için farklılık analizleri kullanılmıştır. Analizler SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Demografik Faktörler

Araştırmaya katılanların yaş ortalaması, 28,73'tür. Aylık ortalama gelir 6528 TL'dir. Katılımcıların yaklaşık % 87'si erkek ve % 13'ü kadındır. Eğitim seviyeleri incelendiğinde, yaklaşık % 46'lık kesim üniversite mezunudur. % 41'lik kesim ise lise mezunudur ve % 13'lük bölüm ise ilköğretim mezunudur.

4.2. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliği için, açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Güvenirlilik için ise, Cronbach's Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Analizler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Geçerlilik ve Güvenirlilik

YENİ ÇEVRESEL PARADİGMA ÖLÇEĞİ	FAKTÖRLER		ÖZDEĞER	AÇIKLANAN VARYANS	ALFA
	ÇEVRE ODAKLI	İNSAN ODAKLI			
CEVRESEL DUYARLILIK 15	,749		3,669	30,576	0,748
CEVRESEL DUYARLILIK 7	,731				
CEVRESEL DUYARLILIK 3	,614				
CEVRESEL DUYARLILIK 13	,610				
CEVRESEL DUYARLILIK 5	,591				
CEVRESEL DUYARLILIK 9	,590				
CEVRESEL DUYARLILIK 8		,700	1,168	13,482	0,712
CEVRESEL DUYARLILIK 10		,685			
CEVRESEL DUYARLILIK 2		,651			
CEVRESEL DUYARLILIK 4		,564			
CEVRESEL DUYARLILIK 12		,561			
CEVRESEL DUYARLILIK 14		,555			
Çıkarım Metodu: Principal Component Analysis.					
Döndürme Metodu: Varimax with Kaiser Normalization.					
Açıklanan Toplam Varyans: 44,058					

Yapılan faktör analizi sonucunda çevresel duyarlılık 1, 6, 11 ve 16 nolu sorular düşük faktör yüküne veya faktör yapısını bozduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Özdeğer 1'in üstünde olan faktörler dikkate alınmıştır. Ayrıca, faktör yükü 0,50'nin üstünde olan ifadeler ölçekte kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra, faktörlerin açıkladığı varyans miktarı incelenmiştir. İlk faktörün açıkladığı alan %30,576 iken, ikinci faktörün açıkladığı alan %13,482'dir. Toplam açıklanan varyans ise, %44,058 olarak hesaplanmıştır. Sosyal bilim çalışmalarında %60 veya %50'nin üstünde açıklanan varyans çıkması istense de, bazı araştırmacılar (Kline, 1994) %40'ın üstünü kabul etmektedir. Buradan hareketle, faktör analizi sonucunda iki faktörlü yapının açıkladığı alanın yeterli olduğu söylenebilir. Tüm bilgiler ölçeğin asgari geçerlilik koşullarını sağladığına işaret etmektedir (Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2010).

Ölçeğin güvenirliliği için alfa katsayıları hesaplanmıştır. İki alt boyutun güvenirlilik katsayıları 0,70'in üstündedir. Bu sonuca göre, ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir (Hair vd., 2010).

4.3. Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğine İlişkin Ortalamalar

Bu bölümde, tüketicilerin çevresel duyarlılığını ölçmek için kullanılan Yeni çevresel Paradigma Ölçeği'nin ifadelerine verilen cevapların ortalamaları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğine İlişkin Ortalamalar

Yeni çevresel paradigma ölçeğine ilişkin ifadeler	N	Ortala.
Bu dünyanın barındırabileceği ve besleyebileceği insan nüfusu en üst seviyededir.	199	3,17
İnsanoğlunun çevreyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenleme hakkı vardır.	199	3,42
İnsanoğlu doğa ile ters düştüğünde genellikle feci sonuçlar ortaya çıkar.	199	3,91

İnsan aklı eninde sonunda çevre sorunlarının üstesinden gelecektir.	199	3,32
İnsanlar doğanın sunduğu imkanları kötüye kullanmaktadır.	199	3,75
Eğer doğal kaynakları nasıl geliştirebileceğimizi öğrenebilirsek, dünyanın kaynaklarının bol miktarda olduğunu görebiliriz.	199	3,93
İnsanlar kadar, bitkiler ve hayvanların da bu dünyada yaşama hakkı vardır.	199	4,31
Doğanın dengesi modern sanayileşmiş ulusların çevreye yönelik olumsuz etkileriyle başa çıkabilecek kadar güçlüdür.	199	3,27
Özel yeteneklerimize rağmen biz insanlar halen doğanın kanunlarına tabiyizdir.	199	3,79
İnsanların karşı karşıya olduğu şu meşhur ekolojik kriz çok fazla abartılmaktadır.	199	3,08
Dünya, çok sınırlı sayıda odası ve kaynakları olan bir uzay gemisine benzemektedir.	199	3,31
İnsanlar, doğanın kendileri dışında kalan kısmına hükmetmek üzere yaratılmışlardır	199	3,16
Doğanın dengesi çok kırılgandır ve kolayca bozulabilir	199	3,84
İnsanlar doğayı kontrol edebilmek için onun nasıl işlediğine ilişkin yeterli bilgiyi er geç öğreneceklerdir	199	3,58
Eğer işler şu an oldukları gibi devam ederse yakında büyük bir ekolojik felaketle karşılaşacağız	199	3,69

Tablo 2 incelendiğinde, tüm ifadelerin ortalamalarının 3'ün üzerinde ve genel ortalamanın 3,569 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, araştırmaya katılan bireylerin çevresel duyarlılığının ortalamanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca faktör analizine göre iki boyut ortaya çıkmıştı. Boyutların ortalamaları ayrı ayrı incelendiğinde, insan odaklı yaklaşımın 3,305 ortalamaya ve çevre odaklı yaklaşımın 3,882 ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre, araştırmaya katılan bireylerin daha fazla çevre odaklı olduğu söylenebilir.

4.4. Hipotezlerin Testi

Araştırmada kurulan hipotezler farklılık test etmeye dönük olduğu için, hipotezlerin testinde bağımsız örneklem t testi ve varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Öncelikli olarak, katılımcıların cinsiyetine göre insan odaklı yaklaşım ve çevre odaklı yaklaşımın farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Farklılığı test etmek için t testi kullanılmıştır.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Farklılık Analizi

	Levene Testi		T Testi			Ortalamalar	
	F	Anlam.	t	SD	Anlam.	Kadın (31)	Erkek (168)
Çevre Odaklı	,353	,553	-,434	191	,665	3,813	3,887
İnsan Odaklı	5,113	,025	-,267	191	,790	3,288	3,333

Tablo 3 incelendiğinde, kadın ve erkeğe göre hem çevre odaklı hem de insan odaklı yaklaşımın farklılaşmadığı (Anlam. $_{\text{çevre}} = 0,665$; Anlam. $_{\text{insan}} = 0,790$) görülmektedir. Bu sonuca göre H1a ve H1b hipotezleri reddedilmiştir.

İkinci olarak, katılımcıların eğitim durumuna göre çevre ve insan odaklı yaklaşımın değişip değişmediği varyans analizi (ANOVA) kullanılarak test edilmiştir.

Tablo 4: Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Kareler Toplamı	SD	F	Anlam.
İnsan Odaklı	2,901	2	2,206	,113
Çevre Odaklı	9,774	2	8,463	,000

Yapılan varyans analizi sonucunda, çevre odaklı yaklaşımın eğitim durumuna göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, H2a hipotezi reddedilmiş ve H2b hipotezi kabul edilmiştir. Bu aşamadan

sonra, hangi eğitim düzeyleri arasında farklılık olduğunu görmek için Post-Hoc testi yapılmıştır. Test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5: Tukey Post-Hoc Testi

Boyutlar	Eğitim Durumu (Ortalama)	Eğitim Durumu (Ortalama)	Std. Hata	Anlam.
Çevre Odaklı	İlköğretim (3,536)	Lise (3,722)	,17954	,555
		Üniversite (4,115)	,17735	,004
	Lise (3,722)	İlköğretim (3,536)	,17954	,555
		Üniversite (4,115)	,11608	,002
	Üniversite (4,115)	İlköğretim (3,536)	,17735	,004
		Lise (3,722)	,11608	,002

Yapılan Post-Hoc testi sonucunda, üniversite mezunlarının çevre odaklı yaklaşım açısından diğer gruplardan farklı olduğu tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, üniversite mezunlarının 4,115 ortalamaya sahip olduğu görülürken, ilköğretim (3,536) ve lise (3,722) mezunlarının daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, bireylerin eğitim seviyesi arttıkça daha fazla çevre odaklı olduğu söylenebilir.

Üçüncü olarak bireylerin mesleklerine göre, çevre odaklı ve insan odaklı yaklaşımın değişip değişmediği incelenmiştir. Farklılığı tespit etmek için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6: Mesleğe Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Kareler Toplamı	SD	F	Anlam.
İnsan Odaklı	3,920	5	1,127	,347
Çevre Odaklı	2,656	5	,839	,523

Yapılan ANOVA analizi sonucunda, insan ve çevre odaklı yaklaşımların araştırmaya katılanların mesleklerine göre farklılaşmadığı bulgusu elde edilmiştir. Bu sonuca göre, H3a ve H3b hipotezleri reddedilmiştir.

Son aşamada araştırmaya katılanların yaşlarına göre, çevre ve insan odaklı yaklaşımın farklılaşmadığı test edilmiştir. ANOVA analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo7: Yaşa Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Kareler Toplamı	SD	F	Anlam.
İnsan Odaklı	6,198	4	2,366	,054
Çevre Odaklı	3,261	4	1,366	,247

Tablo 7 incelendiğinde, ANOVA analizi sonucunda, bireylerin yaşlarına göre çevresel duyarlılığın her iki boyutu da değişmediği görülmüştür. Bu sonuca göre, H4a ve H4b hipotezleri reddedilmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan analizler sonucunda, Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin insan odaklı ve çevre odaklı olarak iki alt boyuta ayrıldığı görülmüştür.

Yapılan ortalama incelemesinde katılımcıların daha çok çevre odaklı (3,884) bir yapıya sahip oldukları görülmüştür. İfadeler teker teker incelendiğinde, “İnsanlar kadar, bitkiler ve hayvanların da bu dünyada yaşama hakkı vardır.” ifadesi 4,31 ile en yüksek puanı almıştır. En düşük ortalama (3,08) ise, “İnsanların karşı karşıya olduğu şu meşhur ekolojik kriz çok fazla abartılmaktadır.” ifadesine aittir. Ortalamalar incelendiğinde, tüm grupların ortalamasının 3’ün üzerinde olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, katılımcıların orta ve yüksek düzeyde çevresel duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Yaş, cinsiyet ve mesleğe göre insan odaklı yaklaşım ve doğa (çevre) odaklı yaklaşım farklılık göstermemektedir. Eğitim durumuna göre çevresel duyarlılık incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Yapılan post-hoc testi sonucunda, üniversite eğitime sahip bireylerin diğerlerinden daha fazla çevre odaklı oldukları söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, bireylerin eğitim durumlarının artırılması ve çevresel bilinç eğitiminin verilmesi ile çevresel duyarlılığın yükseltilebileceğini söyleyebiliriz.

Bu araştırma sonucunda, araştırmaya katılan bireylerin çevresel hassasiyetinin yüksek düzeyde olduğu ve bunun sonucunda işletmelerin yapmış oldukları faaliyetlerde, bu hassasiyeti dikkate alması gerektiği söylenebilir.

Araştırma sadece belli bir coğrafi bölge dikkate alınarak yapılmıştır. Daha geniş alanlarda bu araştırma yapıldığında, farklı sonuçlar elde edilebilir. Bunun yanı sıra, bu araştırmada bir çıktı değişken kullanılmamıştır. Bu noktada, çevresel duyarlılığın satın alma davranışına dönüşüp dönüşmediği incelenmemiştir. Sonraki çalışmalarda bu hususun dikkate alınması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Alınacak, Ü. ve Koç, F. (2009). Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği ile Üniversite Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Burhaniye bölgesel kalkınma kongresi, 14-16 Kasım, 178-185
- Alınacak, Ü. ve Yılmaz, C. (2008). Değer Yargıları ve Tüketimde Çevreci Eğilimler. 13. Ulusal Pazarlama Kongresi, Çukurova Üniversitesi, 359-372
- Aytaç, M. ve Öngen, B. (2012). Doğrulamalı faktör analizi ile Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. İstatistikçiler Dergisi, 5, 14-22.
- Brody, R. P., ve Cunningham, S. M. (1968). Personality Variables and the Consumer Decision Process. Journal of Marketing Research, 5(1), 50- 57. <https://doi.org/10.1177/002224376800500106>
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Merting, A. G. ve Jones, R. E. (2000). Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale, Journal of Social Issues, 56(3), 425-442.
- Güven, E. (2013). Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Belirlenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 411-430.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*, Pearson
- Hoşgör, H., Hoşgör, D. ve Tosun, N., (2015). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Kıyaslamalı Bir Analiz, Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 2(2), 198-208
- Kaufmann, H. R., Panni, M. F. A. K., Orphanidou, Y. (2012). Factors Affecting Consumers' Green Purchasing Behavior: An Integrated Conceptual Framework, Amfiteatru Economic Journal, 14(31), 50-69
- Ketkar, S.L. ve Cho, W. (1982). Demographic factors and the pattern of household expenditures in the United States, Atlantic Economic Journal, 10: 16. <https://doi.org/10.1007/BF02300157>
- Konak, N., (2010). Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 271-283
- Kumar, R. (2014). Impact of Demographic Factors on Consumer Behaviour - A Consumer Behaviour Survey in Himachal Pradesh, Global Journal of Enterprise Information System, 6(2), 35-47
- Salalı, H.E., Atış, E. ve Akyüz, Y. (2014). Farklı Sosyo-Ekonomik Koşullardaki Üreticilerin Çevresel Tutumunun Belirlenmesi: Ege Bölgesi Örneği, XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül Samsun, 32-39

Şehire Ve Şehirde Yaşayanlara Yönelik Algının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Kandıra İlçesi Örneği

Doç. Dr. Fatih KOÇ¹

Öğr. Gör. Oktay ÇETİN²

Prof. Dr. Ümit ALNİAÇIK³

¹ Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, fatihkoc2004@gmail.com

² Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, oktaycetin@hotmail.com

³ Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ualniacik@hotmail.com

Özet: Günümüzde şehirler turist, yatırımcı, nitelikli iş gücü gibi şehre katkı sağlayacak bireyleri/varlıkları çekmeye çalışmakta ve bunun için başka şehirler ile rekabet etmektedirler. Rekabette üstünlük sağlamak için, şehirle ilişkisi olan kişilerin şehre yönelik algılarının bilinmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, temel olarak, Kandıra'da üniversite eğitimi alan öğrencilerin Kandıra'ya ve Kandıra'da yaşayan halka yönelik algıları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, öğrencilerin algılarının Kandıra'ya yönelik davranışsal niyetler üzerindeki etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. Yüz yüze anket yöntemi kullanarak toplam 271 öğrenci ile görüşülmüştür. Araştırmanın amaçlarına ulaşmak için frekans analizi, farklılık testleri ve regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin Kandıra'ya yönelik algılarının düşük düzeyde (ortalamanın altında) olduğu tespit edilmiştir. Farklılık analizleri neticesinde, sadece, Kandıra'da konaklayan öğrencilerle günübirlik gidip gelen öğrenciler arasında Kandıra'da yaşayan halka bakış açısından farklılık tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, hem Kandıra'ya yönelik algı hem de Kandıra'da yaşayan halka yönelik algının davranışsal niyetleri pozitif şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehre Yönelik Algılar, Davranışsal Niyetler, Kandıra

Abstract: Today, cities are trying to attract individuals who will contribute to the city such as tourists, investors, skilled labor, so they compete with other cities. In order to gain superiority in competition, it is important to know the perceptions of people who have a relationship with the city. In this study, the perceptions of the university students in Kandıra toward Kandıra city and the people living in Kandıra are discussed. In addition, the effects of the students' perceptions on behavioral intentions towards Kandıra have been examined. A total of 271 students were interviewed using a face-to-face questionnaire. Frequency analysis, difference tests and regression analysis were used to reach the objectives of the study. As a result of the analyzes, it was found that the students' perceptions about Kandıra were low (below average). As a result of the differences analysis, only different between the students staying in Kandıra and the commuter students were found for the point of view of the people living in Kandıra. In addition, both perception of Kandıra and perception of people living in Kandıra positively affected behavioral intentions.

Keywords: Perceptions toward the City, Behavioral Intentions, Kandıra City

1. GİRİŞ

Günümüzde şehirler turist, yatırımcı, nitelikli iş gücü gibi şehre katkı sağlayacak bireyleri/varlıkları çekmeye çalışmakta ve bunun için başka şehirler ile rekabet etmektedirler. Rekabette avantaj sağlamak için, şehrin paydaşlarının algılarının incelenmesi önem arz etmektedir. Bu paydaşlar arasında; şehirde yaşayanlar, şehre turist olarak gelenler, şehre yatırım yapanlar, çalışmak için veya eğitim için şehre gelenler oluşturmaktadır. Bu paydaş gruplarının algılarının ölçülmesi ile şehrin avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin belirlenmesi sağlanmaktadır.

Literatürde büyük şehirlere (İstanbul, Londra, Pekin vb) yönelik olarak bir çok çalışma yapılmıştır. Ancak, ilçe ve küçük şehir olarak nitelendirilebilecek yerleşim yerleri için yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışmada, Kocaeli ilinin Kandıra ilçesi ele alınmıştır. Ayrıca, bu çalışmada, şehrin paydaşları olarak öğrenciler seçilmiştir.

Literatürde yapılan bir çok çalışmanın, şehrin yerleşimcileri ve turistler üzerinde odaklandığı görülmektedir. Öğrenciler ise şehre dışarıdan gelen ve şehri detaylı değerlendirebilecek kadar şehirde yaşayan kişilerdir. Ayrıca öğrenciler, eğitim süreci sonunda şehirde yaşamak isteyebilirler veya şehri çevresindeki kişilere anlatabilirler. Böylece şehrin gönüllü elçileri olabilirler. Bu nedenlerden ötürü, öğrencilerin şehre yönelik algıları, şehir yöneticileri için son derece önemlidir.

2. LİTERATÜR

2.1. Kandıra İlçesi

Kandıra'nın tarihinin milattan önce 3000'li yıllara kadar gittiği söylenmektedir. Kandıra nüfusu 2018 yıl sonu verilerine göre 51.438'dir (kocaeli.bel.tr).

Kandıra'da ekonomi turizm ile tarım ve hayvancılık üzerine yoğunlaşmaktadır. Kocaeli'nin Karadeniz kıyısındaki tek ilçesidir. Kandıra'nın Kefken, Kerpe, Bağıranlı, Kumcağız, Cebeci, Seyrek, Sarısu, Pınarlı gibi sahil kasabaları özellikle yaz aylarında yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır(kocaeli.ktb.gov.tr).

Turizm, tarım ve hayvancılık dışında Kandıra'da; Kandıra bezi, Kandıra yoğurdu, Kandıra taşı ve Akçakoca Anıt Mezarı şehrin simgeleri arasındadır (kandira.gov.tr). Bunların yanı sıra, balıkçılıkta Kandıra'da önemli bir gelir kaynağıdır.

2.2. Şehre Ve Şehirde Yaşayanlara Yönelik Algılar

Kotler'e göre bir yer veya bölgeyi geliştirmek için dört faktör bulunmaktadır. Bunlar; şehrin alt yapısı, şehrin çekicilik unsurları, şehrin imajı ve şehirdeki insan ve yaşam kalitesidir (Gümüş, 2012). Şehirlerin rekabet ortamında diğer şehirlerden ayrılması için çeşitli özelliklere (çekiciliklere) sahip olması gerekmektedir. Ancak bu özelliklerin var olması yeterli değildir. Şehrin özelliklerinin paydaşlar tarafından olumlu veya cezbedici olarak algılanması gerekmektedir. Şehrin paydaşları olarak; şehirde yaşayanlar, turistler, yatırımcılar, işgücü ve öğrenciler sıralanabilir (Zhou ve Wang, 2014).

Şehrin özelliklerinin yanı sıra, şehirde yaşayanlar da (şehirdeki sosyal hayat) paydaşların algılarını etkileyebilir. Şehirde yaşayanlar ve şehrin özelliklerinin pozitif algılanması ile paydaşların olumlu davranışları ortaya çıkabilir.

Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Kandıra'da yaşayanlara yönelik algının davranışsal niyetler üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H2: Kandıra'ya yönelik algının davranışsal niyetler üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H3a: Şehre yönelik algı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H3b: Şehirde yaşayanlara yönelik algı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H4a: Şehre yönelik algı Kandıra'da ikamete göre farklılık göstermektedir

H4b: Şehirde yaşayanlara yönelik algı Kandıra'da ikamete göre farklılık göstermektedir.

2.3. Davranışsal Niyetler

Han ve Ryu (2006) davranışsal niyetleri, satın alma davranışının ortaya çıkma olasılığının kabullenilmesi olarak tanımlamıştır (Akkılıç, Koç, İlban, Dinç ve Çetintaş, 2014). Lin ve Hiesh'e (2005) göre davranışsal niyet, müşterilerin organizasyondan hizmet almaya devam edeceklerinin veya organizasyonu terk edeceklerinin bir göstergesidir (Akkılıç ve Varol, 2015).

Bunların yanı sıra, bireyin çevresindekilere yaptığı önerilerde davranışsal niyetlerin bir parçası olarak görülmektedir. Bireylerin çeşitli demografik özelliklerine göre davranışsal niyetlerin farklılaşabileceği düşüncesinden hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H3c: Davranışsal niyetler cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H4c: Davranışsal niyetler Kandıra'da ikamete göre farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve MODELİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulu Öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Toplam 270 öğrenci ile görüşülmüştür. Veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır.

Anket formu, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, demografik faktörleri belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde ise, şehre ve şehirde yaşayanlara yönelik algılar ve davranışsal niyetler ölçekleri bulunmaktadır.

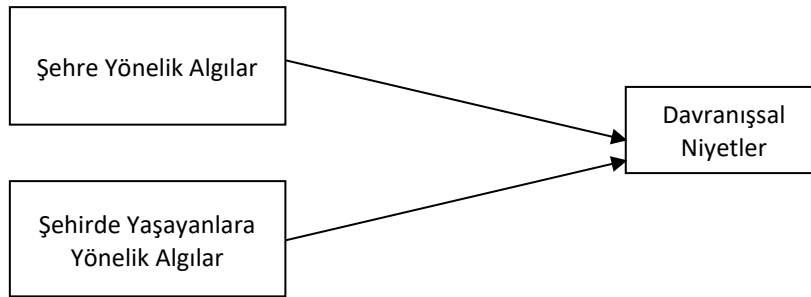
Şehre ve şehirde yaşayanlara yönelik algıları ölçmeye yönelik ölçek, Gümüş'ün (2012) çalışmasından alınmıştır. Davranışsal niyetler ölçeği ise, Akkılıç ve Varol'un (2015) çalışmasından uyarlanmıştır. Algılara yönelik ölçekler 7'li semantik ölçek formatında hazırlanmıştır. Davranışsal niyetler ölçeği ise 5'li Likert tipi şeklinde düzenlenmiştir.

Verilerin analizinde frekans tablosu, t testi, varyans analizi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analizler SPSS paket program aracılığı ile yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ele alınan değişkenler kullanılarak aşağıdaki model geliştirilmiştir. Kandıra ilçesine ve Kandıra'da yaşayanlara yönelik algıların bireylerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkileri, aşağıdaki model yardımı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların % 64'ü erkek, % 36'sı kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 20,79'dur. Katılımcıların aylık ortalama gelir ortalaması 2311,91 TL olarak belirlenmiştir.

4.2. Bağımsız Ve Bağımlı Değişkenlere İlişkin Ortalamalar

Çalışma kapsamında, kullanılan değişkenlerin ölçeklerini oluşturan ifadelerin ortalamaları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Ölçekleri Oluşturan İfadelerin Ortalamaları

Ölçekleri Oluşturan Yargılar	N	Ortalama
Kandıra'ya Yönelik Değerlendirme		
Pahalıdır.....Ucuzdur	270	3,7719
Fakirdir.....Zengindir	270	3,6092
Gelişmemiştir.....Gelişmiştir	270	2,9654
Kirlidir.....Temizdir	270	3,7300
Küçüktür.....Büyüktür	270	2,9385
Güvensizdir.....Güvenlidir	270	3,3473
Tenhadır.....Kalabalıktır	270	3,1264
Çirkindir.....Güzeldir	270	3,4867
Plansızdır.....Planlıdır	270	3,3296
Kandıra'da Yaşayanlara Yönelik Değerlendirme		
Yardımsever Değildir.....Yardımseverdir	270	3,8226

Samimiyetsizdir.....Samimidir	270	3,5589
Hoşgörüsüzdür.....Hoşgörülüdür	270	3,5741
Kabadır.....Kibardır	270	3,2786
Yaşlıdır.....Gençtir	270	3,2538
Cimridir.....Cömerttir	270	3,3534
Tutucudur.....Açık Fikirlidir	270	3,3992
Dindar Değildir.....Dindardır	270	4,1894
Kandıra'ya Yönelik Davranışsal Niyetler		
Çevremdeki diğer insanlara Kandıra hakkında pozitif şeyler söylerim.	270	2,4138
Eğer bir arkadaşım Kandıra hakkında tavsiye isterse, ona Kandıra'yı tavsiye ederim.	270	2,1932
Arkadaşıma ve akrabalarıma burayı ziyaret etmelerini konusunda öneride bulunurum.	270	2,4084
Kandıra'da yaşamak isterim.	270	1,9734
Eğer imkanım olursa, Kandıra'ya yerleşmek isterim	270	2,0114

Kandıra'ya yönelik algı için, en yüksek ortalamaya “Pahalıdır.....Ucuzdur” ve “Kirlidir.....Temizdir” ifadeleri sahipken, en düşük ortalamaya “Küçüktür.....Büyüktür” ve “Gelişmemiştir.....Gelişmiştir” ifadeleri sahiptir.

Kandıra'da yaşayan halka yönelik değerlendirmelerde, “Dindar Değildir.....Dindardır” ifadesi en yüksek ortalamaya sahiptir. En düşük ortalamaya ise, “Yaşlıdır.....Gençtir” ifadesi sahiptir. Bu iki değerlendirmeden sonra, araştırmaya katılanların Kandıra halkına yönelik algılarının Kandıra'ya yönelik algıdan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Davranışsal niyetler incelendiğinde, en düşük ortalamaya “Kandıra'da yaşamak isterim.” ifadesinin sahip olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, öğrencilerin Kandıra'da yaşamak isteğinin çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Davranışsal niyetler genel olarak incelendiğinde, tüm ifadelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

4.3. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Araştırmada ölçeklerin geçerliliği için faktör analizi yapılmış ve güvenilirliği için Cronbach's Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizleri

İfadeler	Faktör Yükleri			Özdeğer	Açıklanan Varyans	Alfa
	Şehirde Yaşayanlara Yönelik Algı	Şehre Yönelik Algı	Davranışsal Niyetler			
Kandıralı3	,842			6,879	34,395	0,875
Kandıralı1	,754					
Kandıralı2	,751					
Kandıralı4	,739					
Kandıralı6	,712					
Kandıralı7	,690					
Kandıralı8	,613					
Kandıralı5	,561					
Algı5		,861		2,627	13,135	0,908
Algı4		,854				
Algı2		,840				
Algı3		,807				
Algı1		,781				
Dav 7			,841	2,342	11,711	0,839

Dav 6			,748			
Dav 5			,740			
Dav 9			,722			
Dav 3			,631			
Dav 8			,594			
Dav 4			,498			

Çıkarım Yöntemi: Principal Component Analysis.

Döndürme Yöntemi: Varimax with Kaiser Normalization.

Açıklanan Toplam Varyans: 59,241

Yapılan faktör analizi sonucunda, öngörüldüğü gibi, 3 faktör ortaya çıkmıştır. Kandıra'ya yönelik şehir algısındaki 1. ve 2. ifadeler düşük faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Özdeğeri 1'in üstünde olanlar faktör olarak ele alınmıştır ve faktör yükleri 0,50'nin üstünde olan ifadeler ölçeklerde kullanılmıştır. 3 faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans %59,21'dir.

Tüm ölçeklerin Cronbach alfa katsayısı 0,80'nin üzerindedir. Bu sonuç ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Yapılan tüm bu analizler sonucunda, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlandığını söyleyebiliriz (Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2010).

4.4. Farklılık Hipotezlerinin Testi

Farklılık hipotezleri bağımsız örneklem t testi yapılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Farklılıklar

	Levene Testi		T Testi			Ortalamalar	
	F	Anlamlılık	t	SD	Anlamlılık	KADIN (98 kişi)	ERKEK (171 kişi)
KANDIRA	,570	,451	-1,055	267	,292	3,378	3,208
KANDIRALI	,145	,704	,453	267	,651	3,500	3,574
DAVRANIŞSAL NİYETLER	,002	,962	,881	267	,379	2,118	2,239

Yapılan **t testi** sonucunda kandıra şehrine ve Kandıra'da yaşayan halka yönelik algının cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, cevaplayıcıların Kandıra'ya yönelik davranışsal niyetlerinin de cinsiyete göre değişmediği, t testi sonucunda tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ışığında H3a, H3b ve H3c hipotezlerinin desteklenmediği görülmüştür.

Tablo 4: Kandıra'da İkamete Göre Farklılıklar

	Levene Testi		T Testi			Ortalamalar	
	F	Anlam.	t	df	Anlam.	Kandıra (192 kişi)	Günübirlik (71 kişi)
KANDIRA	1,729	,190	-,638	261	,524	3,206	3,316
KANDIRALI	,949	,331	-2,160	261	,032	3,406	3,778
DAVRANIŞSAL NİYETLER	,083	,774	-,455	261	,649	2,149	2,216

Cevaplayıcıların Kandıra'da ikamet etme durumlarına göre, Kandıra şehrine yönelik algı ve davranışsal niyetler farklılık göstermezken, Kandıra'da yaşayan halka yönelik algı farklılık göstermektedir. Kandıra'da ikamet etmeyenlerin ortalaması (günü birlik gidip gelen) 3,778 ile Kandıra'da ikamet edenlerden (3,406) daha yüksektir. Bu sonuçlara göre, H4a ve H4c hipotezleri desteklenmezken, H4b hipotezi desteklenmiştir.

4.4. Etki Hipotezlerinin Testi

Tablo 5: Etki Analizleri

Model	Standardize Edilmemiş Değerler		Standardize Değerler	t	Anlamlılık	Model Değerleri
	B	Std. Hata	Beta			
KANDIRA	,235	,051	,273	4,566	,000	R ² =0,193
KANDIRALI	,215	,051	,254	4,250	,000	F=
Bağımlı Değişken: Davranışsal Niyetler						31,868
						P= 0,001

Standardize beta değerleri incelendiğinde, birbirine yakın olmakla birlikte, şehre yönelik alginın davranışsal niyetleri daha fazla oranda etkilediği görülmektedir.

Kandıra’da ikamet eden öğrencilerin Kandıra hakkında yönelik değerlendirmelerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Kandıra’da ikamet eden öğrencilerin daha fazla halk ile iletişim içinde olmasından dolayı böyle bir farkın çıkmasının doğal olduğu söylenebilir. Yapılan benzer çalışmalarda da üniversite öğrencilerinin, üniversitenin olduğu şehirdeki halka yönelik değerlendirmelerinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Zhou, L. ve Wang, T., (2014). Social media: A new vehicle for city marketing in China, *Cities*, 37, 27-32

Geni@I klick A 1.1. Almanca Ders Kitabındaki Görsel Öğelerin İncelenmesi

Prof. Dr. Sevinç Maden¹

Tuğba Çarıkçı Kula²

¹Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Dille Eğitimi Bölümü, sevincmaden@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Programı, tugbacrk@hotmail.com

Özet: Bu çalışmada, yabancı dil olarak Almanca derslerinde kullanılan; yabancı basım ders kitabı Geni@I klick A 1.1. 'deki görsel öğelerin saptanıp, incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma bağlamında Geni@I klick A 1.1.'in seçilme nedeni ise yapılan kaynak taramasından hareketle kitabın görsel içerik bakımından zengin olarak kabul edilmesidir. Ayrıca bu çalışma daha sonra yapılması planlanan çalışmanın ilk basamağı niteliğindedir. Bir sonraki bir adımda yerli ve yabancı basım Almanca ders kitaplarında görsel öğelerin karşılaştırılması düşünülmektedir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Kitaptaki görsel öğeler; Polat (1990: 75-79), Neuner ve Hunfeld, 1996 (aktaran, Tapan 1990: 63), Byram ve Risager (1999: 93), Haley ve Austin (2004: 93), Tapan (1989: 187), Guariento ve Morley (2001: 347), Gilmore (2004: 370), Aşıcı, Demirel ve diğerlerinin (2005: 167) görüşleri doğrultusunda belirlenen ölçütler göz önünde bulundurularak elde edilmiştir. Ölçütler şu şekildedir: 1- Kitapta özgün görsellere yer verilmiş mi? 2- Kitaptaki görseller temel-yaşam-deneyim alanlarından seçilmiş mi? 3-Kitapta yer verilen resim, çizim, fotoğraf ve karikatürler metin ile hedef kültürün de verilmesini destekler nitelikte mi? 4- Kitapta yer verilen görsel öğeler öğrencilerin ülkeler arasındaki fark ve benzerlikleri görme becerilerini geliştiriyor mu? Tüm bu verilerden hareketle Geni@I klick A 1.1 Almanca ders kitabının görsel açıdan oldukça zengin, öğrencilerin ilgisini çeken ve Almanca öğrenmeye motive eden nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Almanca, Ders Kitabı, Ders Kitabında Görsel Öğeler, Motivasyon

1. GİRİŞ

Eğitim teknolojilerinin her geçen gün gelişmesine ve eğitimde kullanılmaya başlanan birçok teknolojik alet ve/veya materyale rağmen günümüzde popülerliğini yitirmeyen ana eğitim materyali ders kitaplarıdır. Ancak ders kitaplarının da teknoloji ile koşut olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, yabancı dil olarak Almanca derslerinde kullanılan; yabancı basım ders kitabı Geni@I klick A 1.1. 'deki görsel öğelerin saptanıp, incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma daha sonra yapılması planlanan çalışmanın ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu araştırmanın devamında yerli ve yabancı basım Almanca ders kitaplarında görsel öğelerin karşılaştırılması düşünülmekte, önemli bir farkın olup olmadığının ortaya konması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Kitaptaki görsel öğeler; Polat (1990: 75-79), Neuner ve Hunfeld, 1996 (aktaran, Tapan 1990: 63), Byram ve Risager (1999: 93), Haley ve Austin (2004: 93), Tapan (1989: 187), Guariento ve Morley (2001: 347), Gilmore (2004: 370), Aşıcı, Demirel ve diğerlerinin (2005: 167) görüşleri doğrultusunda, aşağıdaki ölçütler göz önünde bulundurularak elde edilmiştir:

- Kitapta özgün görsellere yer verilmiş mi?
- Kitaptaki görseller temel-yaşam-deneyim alanlarından seçilmiş mi?
- Kitapta yer verilen resim, çizim, fotoğraf ve karikatürler metin ile hedef kültürün de verilmesini destekler nitelikte mi?
- Kitapta yer verilen görsel öğeler öğrencilerin ülkeler arasındaki fark ve benzerlikleri görme becerilerini geliştiriyor mu?

3. BULGULAR

Dil düzeyi A.1 olan Geni@I klick A 1.1. ve A 1.2. olmak üzere iki ciltten ve toplamda 12 üniteden oluşmaktadır. Her ciltin 6'şar ünitesi bulunmaktadır. Kitabın (A1) Arbeitsbuch, (A1) Alıştırma Kitabı),

Lehrerhandbuch (Öğretmen El Kitabı), Dijital Ders Paketi, Test Defteri, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca Sözcük Listesi, Video Dvd, Dinleme Cd’leri ve akıllı tahtalarda kullanılabilecek versiyonu mevcuttur. Bu der materyalinin ayrıca dil düzeyi A 1.2., A 2.1., A 2.2. ve B 1. Olan ciltleri de bulunmaktadır. Kitabın ses dosyalarının ve videolarının ücretsiz olarak bulunabildiği Klett Augmented¹ adlı bir uygulaması mevcuttur. Böylelikle öğrenciler istedikleri an kitabın ses dosyaları ve videolarına ulaşp, çalışma imkânı bulabilirler.

Kitap Michael Koenig, Ute Koithan, Theo Scherling ve Hermann Funk’ın bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca Birgitta Fröhlich, Maruska Mariotta ve Petra Pfeifhofer ile de birlikte çalışılmıştır. Kitap Almanca ön bilgisi olmadan Almancayı ikinci yabancı dil olarak öğrenenler için hazırlanmıştır. Kitapta otantik ülke bilgisi aktarılmaktadır. Dil yapıları açıkça sunulmuş, dil karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Kitapta ayrıca dil öğrenmenin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair ipuçlarına yer verilmiştir. Bu kitap ile “Fit in Deutsch 1” sınavına hazırlanmak mümkündür.

Şekil 1: Geni@I klick A 1.1. Ders Kitabının Kapak Fotoğrafi

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017

3.1. Geni@I klick A 1.1. Adlı Kitapta Özgün Görsellerin Sıklık Derecesi

Bu çalışmada ilk önce Geni@I klick A 1.1. adlı kitapta özgün görsellere yer verilmiş mi, sorusuna cevap aranmış, tüm görseller sayıldığında kitapta 231 görsele yer verildiği ve bu görsellerden yarısının (117) gerçek fotoğraflar olduğu görülmüştür. Bu verilerden hareketle kitapta yarı yarıya özgün görsellere yer verildiği sonucuna varılmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Geni@I klick A 1.1.’de Özgün veya Özgün Olmayan Fotoğraflar, Çizimler, Resimlere İlişkin Veriler

	Modül 1’de Özgün Görseller	Modül 1’de Özgün Olmayan Görseller
Görsellerin Cinsi	Gerçek Fotoğraflar	Çizimler/Resimler
Görsellerin Adedi	117	114

Şekil 2: Almanya, Avusturya ve İsviçre İle İlgili Görseller

¹ Kitabın ön dış kapağında sağ alt tarafta “Klett Augmented” yazılı kısım ve telefon, taşınabilir cihaz (telefon, tablet gibi) barkodu bulunmaktadır. Bu barkod yardımı ile uygulama indirerek kitabın ses dosyalarına ve videolara kolay erişim sağlanmaktadır. İsteyen kişi telefonuna ya da tabletine “Klett” yayınlarının tüm kitaplarını indirip, istediği kitabın ses dosyaları ve videolarına kolaylıkla erişip, istediği yerde ve zamanda kendi kendine Almanca öğrenebilmektedir. Bu uygulama ücretsiz olarak sunulmaktadır.

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 8 ve 9

Kitap; öncelikle Almandaca “Die Dach Länder” kavramı ile karşılık bulan “Almaca Konuşulan Ülkeler!” (Almanya, İsviçre ve Avusturya) vurgusu yapılmakta, hedef dilin konuşulduğu tüm ülkeler hakkında kültür bilgileri sunulmaktadır.

Şekil 3: Geni@I klick A 1.1. Modul: 3’de Rastgele Ayrılmış Parçalardan Oluşturulması İstenen Afiş Örneği

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S.21

Şekil 4: Vurgu ve Tonlamanın Nasıl Yapılması Gerektiğine Dair Görsel Örneği

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S.17.

3.2. Geni@Iclick A 1.1. Adlı Kitapta Temel-Yaşam-Deneyim Alanları

Tablo 3: Temel Yaşam Deneyim Alanlarının Geni@l klick A 1.1 Adlı Kitapta Ortaya Çıkış Sıklığı

Temel Yaşam Deneyim Alanları	Modül 1	Modül 2	Modül 3	Modül 4	Modül 5	Modül 6
Kişiy e has bilgiler	6, 7, 8, 9	14, 15, 16	26, 27	30, 31, 32	44, 45, 46, 47	53, 54, 55, 56
İkamet	6, 11	15, 16	-	30	-	52
Çevre	-	16	-	-	43, 49	-
Seyahat ve Trafik	-	18	-	-	-	-
Bakım	-	-	-	-	49	-
Alışveriş ve Tüketim	-	-	-	-	-	52
Devlet ve Özel Kurumlar	-	13	-	29, 30, 31	-	52
Sağlık ve Temizlik	-	-	-	-	-	-
Algı ve Motorik	-	-	-	-	-	-
İş ve Çalışma Hayatı	-	-	-	30	-	-
Eğitim ve Okul	-	14	-	29, 30, 31, 32	-	-
Yabancı Dil	6, 7, 10	17	-	-	-	-
Boş zaman ve Eğlence	-	13, 14, 15	18, 26, 27	-	-	51, 52, 53, 54
Kişisel ilişkiler	6, 7, 8, 9	14, 15, 16	18	29, 30	44, 45	54, 56
Güncel Konular	6, 7			32	49	52

Kitabın hedef kitlesini Almanca ön bilgisi olmayan öğrenciler oluşturduğundan daha çok kişiye has bilgiler, yabancı dil, eğitim ve okul, boş zaman ve eğlence, güncel konular ve kişisel ilişkiler gibi genel konulara yer verildiği görülmüştür.

Kitaptaki temel yaşam deneyim alanları gerçek fotoğraflar ve görsel destekli dinleme metinleri ile örneklendirilmiştir. Örneğin; kitapta doğum günü kutlamasında gerçekleştirilen etkinliklerden gerçek fotoğraflar sunulmuştur. Ya da bir konserden kesit gösterilmiştir.

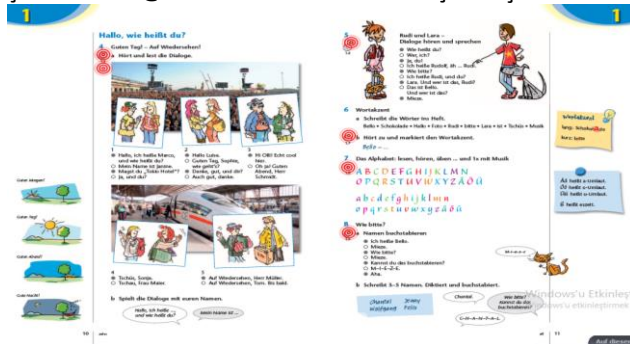
Şekil 6: Geni@I klick A 1.1. Modul: 5'de Özgün Fotoğraf Örnekleri

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 49.

Şekil 6'da Almanya'daki hayvanlarla ilgili bilgiler içeren bir metin sunulmuştur. Metinde Almanya'nın bazı köpek türleri ile ünlü olduğundan ve Avrupa'da ve Almanya'da köpekler için fonların ayrılmış olduğundan söz edilmektedir. Köpeklerin sahip oldukları olanaklardan bahsedilmektedir.

Şekil 7: Geni@I klick A 1.1. Modul: 1'de Çizilmiş Görsel Örnekleri

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 8.

Şekil 7'deki görselde olduğu gibi birçok metin ses dosyaları ile desteklenmektedir.

Şekil 8: Geni@I klick A 1.1. Adlı Kitapta Metinlerin Görseller ile Desteklenmelerine İlişkin Örnek

4 Wichtige Informationen über Jugendherbergen a Lest den Text und macht eine Mindmap.

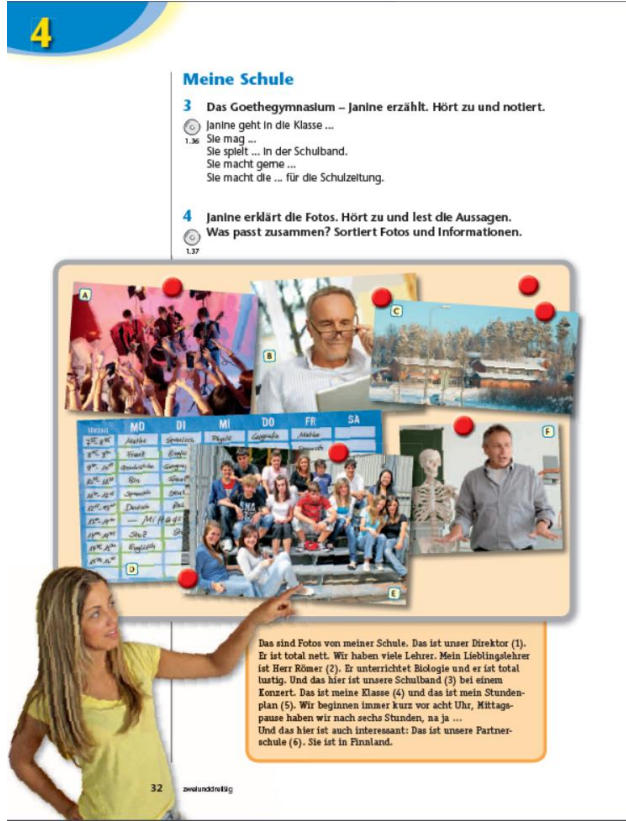

Bei Reisen in Deutschland, Österreich oder der Schweiz können Jugendliche zum Beispiel in Jugendherbergen oder Jugendhotels übernachten. Das ist nicht so teuer und man findet sie überall. In Deutschland gibt es ca. 550 Jugendherbergen. Es gibt auch Jugendher-

bergen in einem Schloss oder einer Burg. In den Jugendherbergen kann man schlafen und essen. Aber es gibt auch oft etwas für die Freizeit: Man kann Sport machen und Musik, manchmal gibt es eine Disco und fast immer eine Cafeteria. Viele Schulklassen und Jugendgruppen übernachten in der Jugendherberge, aber auch Familien können hier übernachten. Informationen findet man im Internet: <http://www.jugendherberge.de/> Man kann aber auch direkt anrufen.

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 52

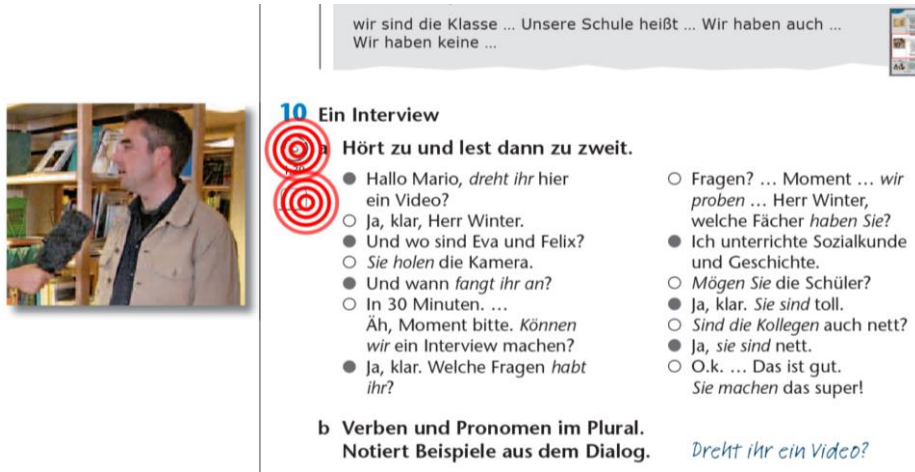
Şekil 9: Geni@I klick A 1.1. Adlı Kitapta Metinlerin Fotoğraf ile Desteklenmesine İlişkin Örnek

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 32.

Şekil 9’da okul konusunu örnekleyen birden fazla fotoğraf görülmektedir. Öğrenci okuldaki öğretmenini tanıtip, onunla ilgili bazı bilgiler vermektedir.

Şekil 10: Geni@I klick A 1.1. Adlı Kitapta Diyalogların Fotoğraf ile Desteklenmesine İlişkin Örnek

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017. S. 34

Şekil 10’da Yapılan bir röportaj metni ve metninle ilintili fotoğraf örneği sunulmuştur.

3.3. Geni@Iclick A 1.1. Adlı Kitapta Hedef Kültür İçerikli Görseller

Çalışmanın bu bölümünde kitapta yer verilen resim, çizim, fotoğraf ve karikatürlerin metni hedef kültüre ilişkin bilgiler ile destekler nitelikte olup olmadığı sorusuna cevap aranmış ve şu sonuçlara varılmıştır: kitaptaki görsellerde ve metinlerde gerçek fotoğraflar ve onları doğrulayan metinler kurgulanmıştır. Otantik metin örneklerine sıklıkla rastlanılmaktadır (Bkz. Şekil 11).

Şekil 11: Geni@Iclick A 1.1. Adlı Kitapta Röportaj: Otantik Metin Örneği

10 Ein Interview

a Hörst zu und lest dann zu zweit.

- Hallo Mario, *dreht ihr hier ein Video?*
- Ja, klar, Herr Winter.
- Und wo sind Eva und Felix?
- Sie *holen* die Kamera.
- Und wann *fangt ihr an?*
- In 30 Minuten. ...
- Ah, Moment bitte. *Können wir ein Interview machen?*
- Ja, klar. Welche Fragen *habt ihr?*
- Fragen? ... Moment ... *wir proben ... Herr Winter, welche Fächer haben Sie?*
- Ich unterrichte Sozialkunde und Geschichte.
- *Mögen Sie die Schüler?*
- Ja, klar. *Sie sind toll.*
- *Sind die Kollegen auch nett?*
- Ja, sie sind nett.
- O.k. ... Das ist gut. *Sie machen das super!*

b Verben und Pronomen im Plural.
Notiert Beispiele aus dem Dialog. *Dreht ihr ein Video?*

Auf dieser Seite: 10

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 34.

Şekil 12: Geni@Iclick A 1.1. Adlı Kitapta Almanya’da Okul ve Öğrenci Etkinliklerinden Fotoğraf Örnekleri

Schule ... Schule ... Schule

1 Bilder und Texte zum Thema „Schule“. Lest und hört zu. Was passt zusammen?

2 Thema „Schule“

a Findet elf (11) Wörter zum Thema „Schule“ in den Texten.
Schule, Schulpap, Zeugnis, ...

b Schultüte, Schuluniform, Noten ... Wie ist das bei euch?

erschaffen 31

Auf dieser Seite: 31

Kaynak: Koenig, Koithan, Scherling ve Funk, 2017, S. 31.

Kitapta sıkça Almanya’yı tanıttıcı fotoğraf örneklerine rastlanmaktadır.

3.4. Geni@Iclick A 1.1. Adlı Kitapta Ülkeler Arasındaki Farkları ve Benzerlikleri Yansıtan Görseller

Çalışmanın bu bölümünde kitapta yer alan görsel öğeler öğrencilerin ülkeler arasındaki farkları ve benzerlikleri görmelerini sağlayacak türde bir beceri geliştiriyor mu, sorusuna cevap aranmıştır. Yapılan taramada şu sonuçlara varılmıştır:

Şekil 13: Geni@I klick A 1.1. Adlı Kitapta Doğum Günü Kutlamalarında Kültürlerarasılık

zwanzig • dreißig • vierzig • ...zig • sechzig • siebzig • ...zig • ...zig •
(ein)hundert

12 Zahlen sprechen

a Vergleich: „23“: Deutsch, Englisch, ..., deine Sprache.

	englisch:	20 twenty	3 three
	italienisch:	venti	tre
	türkisch:	yirmi	üç
	deutsch:		

(Note: The original image also includes a small inset of a website and a speech bubble with the Russian number 'двадцать три' (twenty-three) next to the Russian flag.)

Şekil 15: Geni@I klick A 1.1.

885

4.SONUÇ

Geni@Iclick 1.1 Almanca ders kitabı; özgün içerikler barındıran, dinleme, okuma, konuşma ve yazma yetilerini geliştirmeye yarayan etkinlikler içeren ve farklı dil ve kültür örneklerine yer veren bir kitap örneğidir.

Tüm bu verilerden hareketle: Geni@Iclick A 1.1 Almanca ders kitabının görsel açıdan oldukça zengin; yarı yarıya özgün görseller barındıran; temel-yaşam-deneyim alanlarına hedef kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda görseller yardımı ile yer veren bir kitap olduğu söylenebilir. Bu çalışma neticesinde, Resimler, çizimler, fotoğraflar ve karikatürler hedef kültürü aktaracak ve öğrencinin kendi kültürü ile diğer ülkelerin kültürlerini karşılaştıracak ve benzer ve farklı yönleri görebilecek nitelikte görsellerdir, sonucuna varılmıştır.

Yabancı basım ders kitabı bağlamında incelenen bu kitaptan sonraki basamağı yerli basım ders kitabının incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın yapılmasındaki ana gaye; güncel Almanca kitaplarının incelenmesi, değerlendirilmesi ve Türkiye dışında hazırlanıp basılan Almanca kitaplar ile Türkiye’de hazırlanıp basılan ders kitaplarının karşılaştırılması ve revize edilmeye ihtiyacı olan ve Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı devlet okullarında sıkça kullanılan ders kitaplarına örnek teşkil edebilecek tespitler yapmaktır. Bu bağlamda benzer bilimsel çalışmaların sürdürülmesi ve yurt içinde ve yurt dışında basılmış ders kitaplarının incelenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşıcı, M., Demirel Ö., & Korağlu, K. (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Yayınları
- Byram, M. & Risager, K. (1999). *Language teachers, politics and cultures*. England: Multilingual Matters.
- Gilmore, A. (2004). A Comparison of Textbook and Authentic Interactions. *ELT Journal*, 58/4, 363-371.
- Guariento, W. & MORLEY, J. (2001). Text and Task Authenticity in the EFL Classroom. *ELT Journal*, 55/4, 347-353.
- Haley, M.H. & Austin, T.Y. (2004). *Content-based second language teaching and learning: an interactive approach*. Boston: Pearson education.
- Maden, S. & Dinçel, Ö. (2015). İnfomal Öğrenme Yaklaşımının Yabancı Dil Olarak Türkçe Sözcük Öğretimine Etkisi, *Milli Eğitim*, Sayı 206.
- Polat, T. (1990). Kültürlerarası Bildirişimde Etkin Bir Süreç: Yabancı Dilde Okuma-Anlama. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* VII, 69-90.
- Polat, T. (1990). Kültürlerarası Bildirişimde Etkin Bir Süreç: Yabancı Dilde Okuma-Anlama. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* VII, 69-90.
- Tapan, N. (1989). Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Özgün Metinlerin İşlevi. *Dilbilim* VIII, 183-192

İNCELENEN DERS KİTABI

Koenig M., Koithan U., Scherling T. & Funk H., (2017). Geni@Iclick A1.1, Stuttgart: Klett Yayınları.

Dilbilgisi Görsellerini Okuma ve Anlama Yetkinlik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma

Prof. Dr. Sevinç SAKARYA MADEN¹

İzel İSKENDER²

¹Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi, sevincmaden@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi, izel.iskender@gmail.com

Özet: Günümüzde yabancı dil öğretimine verilen önem her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda Almanca öğretimi ve öğrenimini kolaylaştırmak adına yeni yöntemler ortaya çıkmaktadır. Nitekim Almanca dilbilgisi öğretimi kolaylaştırmak, dil öğrenenlerin Almancadaki dilbilgisi yapılarını kolay kavrayıp, anlamaları ve akılda kalıcılığı sağlamak adına Almanca karşılığı “*Signalgrammatik*” olan *dilbilgisi görselleri* yabancı dilin öğretilmesi ve öğrenilmesinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye’deki Almanca öğretmenlerinin *dilbilgisi görsellerini* ne oranda okuyup anlayabildikleri araştırılmış ve bu konuya ilişkin yetkinlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. *Dilbilgisi görselleri* hedef dili ve özellikle de hedef dilin dilbilgisi yapılarını ve kurallarını daha kolay ve kalıcı öğretmeye ve öğrenmeye yardımcı olan görsellerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ilk önce Almanca derslerinde kullanılan yerel ders kitaplarında *dilbilgisi görsellerine* ne ölçüde yer verildiği araştırılmış ardından Almanca öğretmenlerinin *dilbilgisi görsellerini* ne derece okuma ve anlama becerisine sahip olduklarını görmek için Edirne ilinde görev yapmakta olan Almanca öğretmenlerine bir anket uygulanmış ve bazı uygulamalar yaptırılarak bu konudaki yetkinlik düzeyleri ölçülmüştür.

Yapılan anket çalışmasının sonucunda elde edilen veriler, Almanca öğretmenlerinin *dilbilgisi görselleri* hakkında teorik bazı bilgilere sahip olduklarını, ancak *dilbilgisi görsellerini* okuma ve anlama beceri düzeylerinin çok yüksek olmadığını ortaya koymuştur. Çalışmanın son bölümünde ise *dilbilgisi görsellerini* okuma ve anlama becerisini geliştirmeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Almanca, *Dilbilgisi Görselleri*, Almanca Öğretmenleri, Dilbilgisi Görseli Okuma Anlama Becerisi

1. GİRİŞ

İnsanların düşündüklerini ifade edebilmeleri için en doğal iletişim yöntemlerinden biri olan dil, hayatımızın her alanında yer almaktadır. Dilin pek çok yerde tanımı bulunmaktadır. TDK (2019)’ya göre dil; “*İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi dil iletişimin en kolay ve doğal halidir. İnsanlar ilk önce anadillerini öğrenir ve bunun ardından yabancı dil öğrenme gereksinimi duymaya başlar.

İnsanoğlu anadilini farkına varmadan, doğduğu ailede ve çevrede öğrenmeye başlar. Bu öğrenilen anadil iletişim için ilk adımdır. Daha sonra içinde bulunulan döneme ayak uydurabilmek adına başka ülkelerin de dillerini öğrenme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arası iletişim, ticaret, eğitim, teknoloji, ekonomi gibi pek çok konuların takip edilmesi ve ilişkiler kurulabilmesi için yabancı dil öğretimi ve öğrenimi gerekmektedir.

Günümüzde devletlerin hızla gelişen teknolojik, ekonomik, ticari, siyasi, eğitim ve kültürel durumlarına ayak uydurabilmek için bireyler ve toplumlar diğer uluslarla iletişim kurmak zorundadır. Bu iletişim zorunluluğu yazılı, sözlü ya da görsel yollarla sağlanabilir. Bu yüzden bireyler küreselleşmenin gerektirdiği üzere en az bir yabancı dile ihtiyaç duyarlar. İçinde bulunduğumuz çağa ayak uydurmak için yabancı dil bilmenin önemi tartışılmaz boyuttadır. Gerek iş hayatı gerekse eğitim hayatı için yabancı dil bilmek çok önemlidir. Öyle ki günümüzde artık bir yabancı dil bilmek dahi yeterli gelmemektedir. İkinci yabancı dil öğretimi ve öğreniminin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda yabancı dile olan ihtiyaçlardan dolayı yabancı dil öğrenimini kolaylaştırmak için birçok yenilik ve yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Günümüzde yabancı dil öğretiminde gelenekselleşen yöntemden kurtulup yepyeni yöntemlerle öğretim daha kalıcı ve etkili bir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Dilbilgisi öğretilirken de artık gelenekselleşmiş bir yöntem olan kuraldan – örneğe (tümdengelim) yönteminin tam tersine örnekten – kurala (tümevarım) yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tümdengelim olarak bilinen yöntemde ilk önce kural verilmekte ardından bu kural örnekler ile açıklanmak suretiyle ders işlenmekteydi. Oysa tümevarım yönteminde

dilbilgisi konularına uygun örnekler verilir ve bu örneklerden yola çıkılarak kuralları öğrencilerin ya da öğretmenlerin saptamaları istenir. Arama, bulma ve sıralama veya sınıflandırma suretiyle bir dilin dilbilgisi kurallarının dil öğrenenler tarafından bulunabilmesi için ders kitaplarında günümüzde çok sayıda Almanca *Signalgrammatik* kavramı ile karşılık bulan *dilbilgisi görsellerine* yer verilmektedir.

Ders kitaplarında bu şekilde yer alan *dilbilgisi görselleri* bir taraftan öğrencilerin yeni konuları daha kolay ve kalıcı öğrenmelerine olanak sağlarken, öte yandan öğretmenlerin de dilbilgisi konularını daha kolay öğretmelerine ve öğrencilerini motive etmelerini sağlayabilir. Bu yüzden ders kitaplarında yer alan bu görsellerin öğretmenler tarafından doğru okunması, anlaşılması, yorumlanması gerekmektedir. Öğrencilere bunlardan nasıl faydalanabilecekleri gösterilmelidir.

Bu çalışmada öğretmenlerin bu görselleri okuma, anlama ve yorumlama yetkinliklerinin yeterli düzeyde olup olmadığı, ders anlatırken *dilbilgisi görsellerinden* faydalanıp faydalanmadıkları ve öğretmenlerin öğrencilerine *dilbilgisi görsellerinden* yararlanarak kendi kendilerine dile ilişkin dilbilgisi kurallarını nasıl keşfedip daha kalıcı ve etkin bir öğrenmenin gerçekleştirebileceğini gösterip gösteremedikleri irdelenmiş ve bu yönü ile bu araştırma daha önceki çalışmalardan (Koenig, 1991; Hajnoa, 2013; Kiszova, 2009; Klein ve Reinfried, 2013) farklı bir çalışma olmuştur.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma Almanca öğretmenlerinin *dilbilgisi görsellerini* okuma ve anlama yetkinlikleri üzerine yapılmıştır. Çalışmada Almanca öğretmenlerinin Almanca ders kitaplarında yer alan *dilbilgisi görsellerini* okuma ve yorumlama konusundaki yetkinlik düzeyleri düşüktür varsayımından yola çıkılmıştır. Yapılan bu çalışmanın amacı; Almanca öğretmenlerinin Almanca derslerinde dilbilgisi yapı ve kurallarını öğretirken karşılarına çıkabilecek olan *dilbilgisi görsellerini* okuma ve yorumlama yetkinliklerini ölçmektir. Bu temel amaca yönelik bir de şu soruya yanıt aranmıştır: Ankete katılan öğretmenlerin anket sorularına verdikleri yanıtlar ile uygulama kısmındaki görsellerle ilgili sorulara verdikleri yanıtlar tutarlı mı?

Bu çalışma için nicel veri toplama araçlarından biri olan bir anket hazırlanmış ve örneklem grubuna yüz yüze görüşme yöntemiyle *dilbilgisi görsellerini* anlama ve yorumlama yetkinlik düzeylerini ortaya koyacak uygulamalar yaptırılmıştır. Anket çalışması, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Edirne ilinde bulunan Devlet Okulları ve Özel Okullarda görev yapmakta olan 10 Almanca Öğretmenine uygulanmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiş ve tablo ve grafikler ile görselleştirilmiştir.

Bu çalışmada anket çalışması ve uygulama yapılmadan önce bir literatür taraması yapılarak konuya ilişkin kitaplar, tezler, makaleler, bildiriler, projeler gibi bilimsel çalışmalar derlenmiş, günümüzde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında kullanımına karar verilen Almanca ders kitaplarında *dilbilgisi görsellerine* ne kadar yer verildiği araştırılmıştır.

Çalışma nitel ve betimsel bir çalışmadır. Aynı zamanda nicel veri toplama araçlarından biri olan anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması için Edirne ilinde bulunan okullarda görev yapmakta olan 10 Almanca öğretmeninden yararlanılmıştır. Araştırmanın gerekliliği üzere ankete katılan öğretmenlerle yüz yüze görüşme yöntemi ile anketi doldurmaları sırasında gözlem yapılmıştır. Anketin ilk bölümünde demografik özelliklere ilişkin sorulara yer verilmiş, bunun yanı sıra 22 adet, ‘Kesinlikle katılıyorum’, ‘Katılıyorum’, ‘Kararsızım’, ‘Katılmıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılmıyorum’ şeklinde seçenekleri olan, 5li likert tipi sorulara ayrıca yer verilmiştir. Birinci bölümde öğretmenlerden ders esnasında faydalandıkları yöntemleri yazmaları ve kullandıkları materyaller ve görseller hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Anketin ikinci kısmında ise *dilbilgisi görselleri* ile ilgili sorular sorulmuş ve bir uygulama yapılmıştır. Anket uygulanmadan önce oluşturulan anket ile ilgili T.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalında görev yapan iki uzman kişiden görüş alınmıştır. Uzman kişilerin görüşleri şu şekildedir; ankette bulunan her bir soru tek bir amaca yönelik olmalıdır, anketteki soruların bireylerin belli bir alana, konuya ilişkin tutumlarını veya algılarını vb. özelliklerini ölçmeye yönelik olmalıdır. Her bir soru tek bir değişkeni ölçmelidir, ankette bulunan sorular soru sorulan kişiye yönelik uygun bir şekilde ifade edilmiş olmalıdır. Uzman kişinin görüşleri doğrultusunda ankete yeniden şekil verilip uygun hale getirilmiştir. Ayrıca anketin katılımcılar üzerinde uygulanabilmesi için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan izin alınmıştır.

3. GÖRSELLER ÜZERİNE

Görsel kavramı birçok yerde pek çok biçimde tanımlanmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Görme duyusu göz ile ilgili olan
- Görmeye dayanan
- Soyut bir nesnenin fiziksel sunumu
- Resim, fotoğraf, grafik, şema, şekil vb. varlıkların görünümü

Güneş (2013) görseli şöyle tanımlamıştır; *“Görsel, bir gerçeğin taklidi, gerçek olmayan bir şeyi tanımamızı sağlayan görüntü, bir işaret ya da objenin görsel sunumudur.”* Sarıkaya, (2017: 785) ise görseli şu şekilde tanımlamıştır; *“Görseller düşünceyi ya da nesneler arasındaki ilişkiyi görme duyusuna bağlı olarak ifade eden dil dışı göstergeler olarak değerlendirilebilir”*. Dilin dışındaki göstergelerin derslerde kullanımı oldukça yaygın ve etkili olduğu düşünülmektedir. Görsel olarak sayılabilecek birçok materyal bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; resim, tablo, grafik, şekil, şema, fotoğraf, harita, afişler, semboller, soyut ve somut kavramlar vb.dir. Bu materyaller hayatımızın her alanında karşımıza çıkabilir. Örneğin bazı sembollerle gün içinde sık sık karşılaşabiliriz; trafik levhaları, billboardlar ya da afişler. Hatta bunlardan bazıları ise evrenseldir; trafik levhaları, tuvaletlerde bulunan kadın erkek sembolleri, yön işaretleri, kalp, yıldız, barış işareti gibi pek çok şekil ve sembol evrenseldir. Bu görselleri algılayabilmek nörolojik olarak istem dışı yapılan bir eylemdir. Yabancı dil eğitimi boyunca hedef dile ulaşabilmek amacıyla bazı araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlardan en önemlisi olan görsel imgeler, çoğunlukla öğretmenlerin ve öğrencilerin de tercih ettiği materyallerdendir. Görseller hayatımızın pek çok alanında yer almaya başladığından beri iletişim hızının arttığı düşünülmektedir. Görseller sözlü iletişimi azaltsa da karşıdaki alıcının daha hızlı mesajı almasına yardımcı olmaktadır. Görsel imgelerin derslerde kullanılması ile ilgili pek çok araştırmacı araştırmalarda bulunmuştur. Müller’e göre (2010) ve Ünver ve Genç’in (Müller, 2010 akt.: Ünver ve Genç, 2013: 394) aktardığına göre; *“Görsel göstergelerin yazılı ve sözlü dile olan nicel üstünlüğü, dil kullanımının ve etki gücünün azalmasına ve dilin konuşma baloncuklarının içine itilmesine yol açmaktadır.”* Görsellerin derslerde kullanımı öğrenci ve öğretmenler açısından oldukça fayda sağlamakta olduğu görülmüştür.

3.1. Görsel Okuma

Görsel okumanın pek çok tanımı yapılmıştır. Görsel okuma kavramından ilk kez bahseden kişinin John Debes (1968) olduğu bilinmektedir. Debes ve birçok bilim adamı görsellerin yüz yıldaki konumu ile alakalı 1969 yılında bir konferans düzenlemişlerdir. Bu konferans günümüz kadar devam ettirilmiştir. Daha sonrasında Debes ve arkadaşları Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneğini (International Visual Literacy Association) kurmuşlardır. Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneği dünyanın her yerinden görsel okuryazarlıkla ilgilenen akademisyenler ve bilim adamlarının bir araya geldiği ve yayınlarının toplandığı bir dernek haline gelmiştir.

Güneş (2013) görsel okuma süreci ile ilgili *“Görsel okuma süreci zihni yapılandırıcı ve düzenleyici bir süreçtir. Bu süreçte öğrenciler bir kavramla ya da konuyla ilgili zihinsel şemalarını daha iyi yapılandırır ve düzenlerler.”* demiştir. Görsel okuma günümüzde giderek önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Hızla gelişen teknoloji ile birlikte insanlar, yazılı metinler ile iletişim kurmak yerine görsellerle iletişim kurmayı tercih etmektedir. Aslında gün içerisinde farkında olmadan yolda yürürken, evde gazete ya da dergi okurken, ya da televizyon seyredirken birçok kez görsel okuma yapılır. İlk önce görülenler algılanıp beyinde anlamlandırılır. Bu farkında olmadan gerçekleştirilen bir süreçtir. Öğrencilerin de öğrenimleri boyunca farkında olmadan bu işlemi defalarca uygularlar. Görsel okuma ile öğrencilerin zihinsel işlevlerinin arttığı, kavramları daha iyi algıladıkları ve sorunları daha iyi çözdükleri bilinmektedir.

3.2. Almanca Ders Kitaplarında Dilbilgisi Görselleri

İkinci yabancı dil Almanca ders kitaplarında dilbilgisi öğretimine yardımcı olmak için verilen bir takım resim ve semboller vardır. Bu semboller öğrenci ve öğretmenlerin dilbilgisi kurallarını görsel olarak akılda daha

kalıcı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olur. *Signalgrammatik* olarak bilinen bu konu öğretmenlerin sık zorlandığı dilbilgisi kurallarını motive ederek anlatmak ve açıklama yapmaları için geliştirilmiştir (Funk ve Koenig, 1991 s. 73). Özellikle öğretmenlerin dilbilgisi kurallarını öğretirken öğrencileri motive etmek ve anlamalarını kolaylaştırmak için hazırlanmış bir takım semboller, resimler ve grafiklerden oluşmaktadır. Şöyle ki;

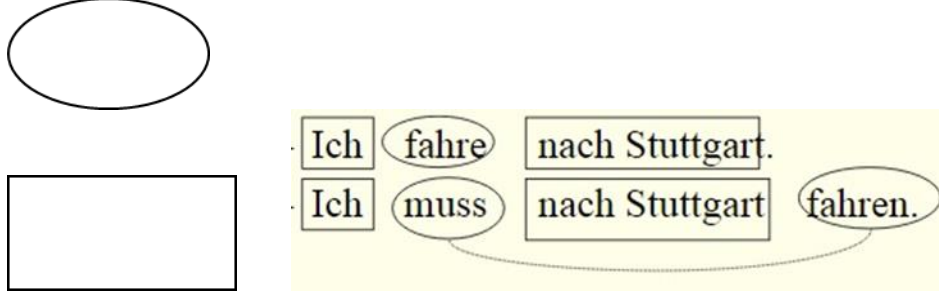
Baskı Tekniği / Grafiklerden Yararlanma:

Bir kural baskı tekniği ile verilmek istendiğinde öğrenen kişilerin dikkati çekilmek istenen yerler koyu renkte, vurgulu, altı çizili, renkli ya da noktalama işaretleri (!) ile vurgulanarak yazılır.

Soyut Semboller:

Bu teknikte benzer yapılar birbiri ile aynı geometrik şekiller (kare, dikdörtgen, oval ya da yuvarlak) içinde Örnek 1’de görüldüğü gibi yazılarak verilir.

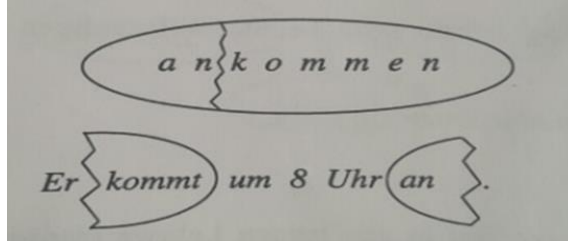
Örnek 1.

Örnek 1’de olduğu gibi fiil ve tarz fiiller aynı işlevi gördükleri için oval şekil içinde gösterilmiştir. Cümle içinde yer alan diğer öğeler ve ekler dikdörtgen şekiller ile gösterilmiştir.

Ayrılabilen fiiller için Örnek 2’de görüldüğü gibi çatlak yumurta tekniği kullanılır.

Örnek 2

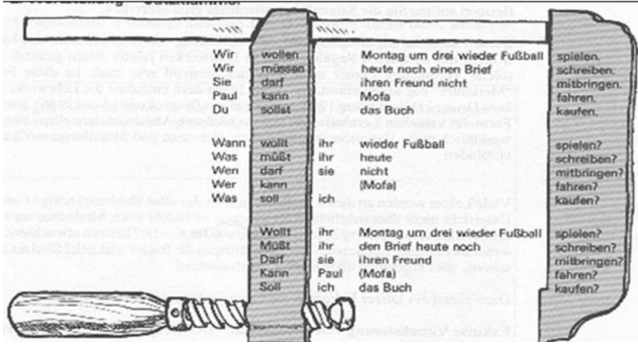

Kaynak: Funk, 1991 s. 79

Somut Semboller / Mecazi Anlama Olan Görseller:

Bu teknikte ise Örnek 3’de de görüldüğü gibi soyut sembollerin tam tersi olarak somut yani gerçekçi görsel semboller kullanılarak cümle yapıları ve cümle kurulumu öğretilmeye çalışılmaktadır. Yer yer Örnek 3de olduğu gibi görsel sembolere mecazi anlamlar da yüklendiği olmaktadır.

Örnek 3

Kaynak: Funk, 1991 s. 85

Bu görsel cümle içindeki özne, yüklem, nesne, zarf vb gibi yapıların cümle içindeki sıralarını göstermektedir. Gerçekte de kullanılan aletin sol tarafında özneler ve soru zamirleri yer almaktadır. İkinci sırada tarz fiiller yer almaktadır. Aradaki kısımda nesneler ve diğer tamamlayıcı öğeler yer almıştır. Sağ tarafta, cümlelerin son kısmında ise asıl fiiller yer almaktadır. Bu sembol, öğrencilerin cümle içindeki öğelerin sıralamalarını daha görsel ve daha akılda kalıcı bir şekilde öğrenmelerine ve Almandaki cümlelerin yapılarını kavramalarına yardımcı olur.

Dinamik Semboller / Dilbilgisi Kurallarının Kişiselleştirilmesi ya da Durumlarla İlişkilendirilmesi:

Bu teknikte ise Örnek 4'de de görüleceği gibi verilen bir resim üzerinden yapılan betimleme ile dilbilgisi kuralları verilmeye çalışılır.

Örnek 4

Kaynak: Funk ve Koenig, 1991 s. 88

Örnek 4'deki resimde park edilmemesi gereken bir yerde arabasını park eden kadın ve ona ceza yazan bir adamın resmi görülmektedir. Bu resim tasvir edilirken tarz fiillerin (modalverben) kullanılması kaçınılmazdır. Bu resim ile tarz fiillerin (modalverben) cümlede yerlerinin görsel olarak verilmesi hedeflenirken, öte yandan tarz fiiller ile ilgili konunun akılda kalıcı bir şekilde öğrenilmesine yardımcı olmaktadır.

4. BULGULAR

Öğretmen adaylarına uygulanan anket 3 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde ankete katılan öğretmen adaylarının demografik özelliklerini ortaya çıkarmak için sorular sorulmuş, ikinci bölümde ise 22 adet 5'li likert tipi soruya yer verilmiş ve son bölümde ise *dilbilgisi görselleri* örnekleri verilerek gerçekte öğretmenlerin ilgili *dilbilgisi görsellerini* ne derece okuyup anladıkları ve doğru yorumlayıp yorumlamadıkları ve derslerde bunlardan dilbilgisi konularını anlatırken yararlanıp yararlanmadıkları irdelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen Türkiye'de hazırlanmış ve basılmış Almanca ders kitaplarında (Almanca ders kitabı, çalışma kitabı ve öğretmen el kitabı) Almanca dilbilgisi konularının anlatımında *dilbilgisi görsellerine* yer verildiği ve en çok baskı tekniğine uygun olan resimlerin kullanılmış olduğu sonucuna varılmıştır. Kitaplarda verilmek istenen yeni dilbilgisi kuralı ile ilgili dikkat çekilmek istenen yerlerin koyu,

renkli ya da vurgulu yazım teknikleri ile yazılmış olduğu ve bu yolla öğrencilerin yeni konuları daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenebilmelerine olanak sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

4.1. Ankete Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Ankete katılan öğretmenlerin demografik özellikleri aşağıdaki gibidir;

Anketin ilk sorusuna verilen cevaplardan ankete katılan öğretmenlerin %70'inin 30 yaş ve üzeri % 30'unun ise 24-30 yaş aralığında olduğu görülmüştür. 2. soruya verilen cevaplar öğretmenlerin 7sinin kadın, 3ünün erkek öğretmen olduğunu ortaya koymuştur. Anketin 3. sorusunda katılımcılara hangi bölümden/programdan mezun oldukları sorulmuştur. Bu sorunun sorulma sebebi; Eğitim Fakültelerinden mezun olan öğretmenlerin almış oldukları derslerin diğer fakültelere göre *dilbilgisi görseillerini* anlama ve yorumlama bakımından anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığını ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Bu soruya verilen cevaplar ankete katılan öğretmenlerin çoğunun Eğitim Fakültesi mezunu olduğunu göstermiştir. Anketin 4. Sorusuna verilen cevaplar ise katılımcıların 7sinin devlet okullarında, 3ünün özel okullarda çalıştıklarını ortaya koymuştur. Beşinci soruda ankete katılan öğretmenlere hangi Almanca ders kitaplarını kullandıkları sorulmuştur. Son olarak ise; Almanca öğretmenlerine hangi yöntem ve yaklaşımlar doğrultusunda ders yaptıkları sorulmuştur. Elde edilen sonuçlara bakıldığında; en çok kullanılan yöntemin İletişimsel Yöntem olduğu görülmüştür. Bu yöntemde öğretim, öğrenci merkezlidir. Sınıf ortamları, aktiviteler, etkinlikler öğrencilerin durumlarına göre hazırlanmalıdır. İletişimsel Yöntemde dilbilgisi kural ve yapıları etkinlik ve diyalogların içerisinde öğretilir. Ankete katılan 10 öğretmenden dokuzu iletişimsel yöntemi uyguladıklarını belirtmiştir. Ancak 6 öğretmen ayrıca kültürlerarası yaklaşım, çokdillilik eğitim anlayışı ve işitsel – dilsel / işitsel – görsel gibi yöntemleri de kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu yöntemlerin yanı sıra Dilbilgisi-Çeviri Yönteminin kullanıldığı da belirtilmiştir. Her ne kadar uzmanların geleneksel bir yöntem olarak gördükleri ve bu yüzden kullanılmasını çok da tavsiye etmedikleri Dilbilgisi-Çeviri yöntemini ankete katılan 10 öğretmenden 5 i kullandığını belirtmiştir. Alternatif yöntemleri ve L3 dil öğrenme yöntemini 2şer kişi işaretlemiştir. Doğal yöntemi ise sadece 1 öğretmen işaretlemiştir.

4.2. 5li Likert Tipi 22 Adet Soruya İlişkin Cevaplar

Demografik özelliklere yukarıdaki gibi cevap veren öğretmenlere daha sonra, 5li likert tipi 22 adet soru sorulmuştur. Bu sorulara veya maddelere ankete katılan öğretmenlerin vermiş olduğu cevaplar aşağıdaki gibidir:

1. **likert tipi soru;** Lisans eğitimim boyunca almış olduğum Almanca Dilbilgisi vb. derslerin yeterli olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruya; 6 kişi kesinlikle katılıyorum diyerek Almanca öğretmenliği lisan eğitimi süresince Almanca Dilbilgisi derslerinin yeterli olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. 1 kişi katılıyorum şıkkını işaretlemiştir. 3 kişi ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

2. **likert tipi soru;** Lisans eğitimim boyunca almış olduğum 'Almanca Öğretiminde Yaklaşımlar' vb. derslerin yeterli olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

'Almanca Öğretiminde Yaklaşımlar' dersinin yeterli olduğunu düşünenlerin sayısı çoğunluktadır. Bu konu ile ilgili seçeneklerden 'Kesinlikle katılıyorum' seçeneğini 5 kişi, 'Katılıyorum' seçeneğini 4 kişi ve 'Kararsızım' seçeneğini 1 kişi işaretlemiştir. 'Katılmıyorum' ve 'Kesinlikle katılmıyorum' seçenekleri seçilmemiştir.

3. **likert tipi soru;** Yabancı dil öğretiminde ders işlerken uyguladığım yöntem ve metotların öğrencilerin dersi anlamaları konusunda etkili olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; 'Kesinlikle katılıyorum' seçeneğini işaretleyen 5 kişi ve 'Katılıyorum' seçeneğini işaretleyen 5 kişidir. Bu verilerden hareketle denilebilir ki, katılımcılar derslerde kullanılan yöntem ve metotların öğrencilerin dersleri anlamaları hususunda etkili olduğunu düşünmektedir.

4. **likert tipi soru;** Yabancı dil öğretiminde kullanılan eski yöntemlerden ziyade yeni öğretim yöntemleri ve metotları kullanmayı tercih ediyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini seçen katılımcıların sayısı 4, ‘Katılıyorum’ diyenlerin sayısı 6’dır. Buradan öğretmenlerin çoğunun yeni yöntemleri kullanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

- 5. likert tipi soru;** Almanca dilbilgisi öğretiminde tümevarım (örnekten kurala) yönteminin uygulanmasının öğrenciler üzerinde daha etkili olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; örnekten kurala yönteminin kullanılması ile ilgili seçeneklerden ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 5, ‘Katılıyorum’ seçeneğini seçenlerin sayısı ise 5tir.

- 6. likert tipi soru;** Kullandığım yerel Almanca ders kitaplarının öğrencilerin Almanca öğrenmelerinde yeterli olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

6. soruda; Öğretmenler yerel ders kitaplarının Almanca öğretiminde yeterli olup olmadığı konusunda farklı tutumlar sergilemişlerdir. 3 kişi ‘Kesinlikle katılmıyorum’, 1 kişi ‘Katılmıyorum’, 4 kişi ‘Kararsızım’ 2 kişi ise ‘Katılıyorum’ seçeneğini seçmiştir.

- 7. likert tipi soru;** Kullandığım yerel Almanca ders kitaplarında verilen Almanca dilbilgisi konularının öğrenciler üzerinde etkili olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

7. soruda; katılımcılar yerel ders kitaplarında bulunan dilbilgisi konularının öğrenciler üzerinde etkili olup olmadığı konusunda kararsız gözükmemektedir. 7. likert tipi soru ile ilgili 4 kişi ‘Kararsızım’ seçeneğini seçmiş, 3 kişi ‘Kesinlikle katılmıyorum’ seçeneğini işaretlemiştir. Bu sonuçlar katılımcıların yerel ders kitaplarında bulunan dilbilgisi konularının öğrenciler üzerinde pek de etkili olmadığını düşündüklerini veya bu konuda daha çok kararsız olduklarını ortaya koymuştur.

- 8. likert tipi soru;** Kullandığım Almanca ders kitaplarında yer alan *dilbilgisi görsellerini* dikkate alarak ders işliyorum, şeklindedir.

8. soruda; ankete katılan 10 kişiden 7si ‘Katılıyorum’ seçeneğini işaretlemiş ve böylelikle dilbilgisi öğretiminde görselleri önemseydiğini belirtmiştir.

- 9. likert tipi soru;** Kullandığım Almanca ders kitaplarında yer alan *dilbilgisi görsellerinin*, dilbilgisi öğreniminde yeterli olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; öğretmenlerin 5i Almanca ders kitaplarında bulunan *dilbilgisi görsellerinin* yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu soruya kesinlikle katılmıyorum cevabını veren 1 kişi bulunmaktadır. 2 katılımcı ise ‘Kararsızım’ seçeneğini işaretlemiştir.

- 10. likert tipi soru;** Kullandığım Almanca ders kitaplarında yer alan dilbilgisi görsellerinin, dilbilgisi öğreniminde öğrencileri motive etme konusunda etkili olduğunu düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; ankete katılan öğretmenler kullandıkları kitaplarda bulunan *dilbilgisi görsellerinin* öğrencileri motive edip etmedikleri konusunda farklı tutumlar sergilemişlerdir. ‘Kararsızım’ seçeneğini 4 kişi, ‘Katılmıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılmıyorum’ seçeneklerini birer kişi işaretlemiş, olumlu tutum sergileyen 1 öğretmen ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini işaretlemişken, 4 katılımcı ‘Katılıyorum’ seçeneğini seçmiştir.

- 11. likert tipi soru;** Kullandığım Almanca ders kitaplarında yer alan dilbilgisi görsellerinin, dilbilgisi öğreniminde öğrencilere katkı sağladığını düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; ders kitaplarında dilbilgisi görsellerinin öğrencilere katkı sağladığını düşünenlerin sayısı çoğunluktadır, 6’dır. Buna rağmen 1 kişinin bu fikre katılmadığı, 1 kişinin ise ‘Kesinlikle katılmıyorum’ seçeneğini işaretlediği görülmektedir. 2 katılımcı ise ‘Kararsızım’ seçeneğini işaretlemiştir. Veriler katılımcıların ders kitaplarında görsellerin öğrencilere katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda farklı tutumlar sergilediklerini göstermiştir.

- 12. likert tipi soru;** Kullandığım Almanca ders kitaplarındaki dilbilgisi anlatımında, koyu renk ile yazılmış kelimelerin ya da ifadelerin ders sırasında dikkatle üzerinde duruyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; araştırmaya konu olan *dilbilgisi görselleri* alt başlıklarından birisi olan koyu yazılmış anlatımlar ile ilgili öğretmenlerin bu konudaki tutumlarından şu sonuç elde edilmiştir: 3 katılımcı ‘Kesinlikle

katılıyorum’ seçeneğini işaretleyerek koyu renk ile yazılmış yazıları kesinlikle dikkate aldığını belirtmiştir. 7 kişi ise ‘Katılıyorum’ diye yanıt vermiştir.

13. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarındaki dilbilgisi anlatımında, koyu renk ile yazılmış kelimelerin ya da ifadelerin ders sırasında öğrencilerimin de bu yazılara dikkat etmeleri gerektiğini vurguluyorum, şeklindedir.

12 ve 13. maddeler birbirine bağlantılıdır. 12. maddede öğretmenlerin koyu renk yazılmış olan yazıları kendileri ders anlatırken dikkate alıp almadıkları ile ilgili tutumlarını ölçen likert tipi bir sorudur. 13. likert tipi soruda ise koyu renk ile yazılmış yazıların ve ifadelerin öğrencilerin de dikkate almaları gerektiğini öğretmenlerin öğrencilerine söyleyip söylemedikleri ile alakalıdır. 12. soruda görüldüğü gibi ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 3 iken 13. soruda ‘Kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin sayısı 6 olmuştur. 12. Likert tipi soru ile ilgili ‘Katılıyorum’ seçeneğini seçenlerin sayısı 7 iken 13. likert tipi soru ile ilgili seçenekler arasında katılıyorum seçeneğini işaretleyenlerin sayısı 4’e düşmüştür. Bu sonuçlar öğretmenlerin ders anlatımlarında baskı tekniğine önem verdiklerini ancak aynı zamanda öğrencilerine de koyu basılan yerlere dikkat etmeleri ve çıkarımlarda bulunmaları ve baskı tekniği ile verilen yerlere dikkat ederek dilbilgisi kurallarını sezinleyerek bulabilecekleri konusunda yol gösterdiklerini ortaya koymuştur.

14. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan şemaları, grafikleri (soyut sembolleri) kolaylıkla anlıyorum, şeklindedir.

14. soruda; ankete katılan öğretmenlerin hepsinin şema ve grafikleri yani soyut sembolleri kolaylıkla anlayabildikleri görülmektedir. ‘Kesinlikle katılıyorum’ şikkını işaretleyen öğretmenlerin sayısı 5 ve ‘Katılıyorum’ şikkını işaretleyen öğretmenlerin sayısı da 5’tir.

15. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan şemaların (soyut semboller) üzerinde durarak öğrencilerime anlatıyorum, şeklindedir.

14. likert tipi soruya ilişkin katılımcıların yaptıkları işaretlemeler ile öğretmenlerin şema ve grafikleri kolayca anlayabildikleri anlaşılmaktadır. 15. maddede ile ilgili seçilen seçenekler ise katılımcıların grafikler ve şemalar ile ilgili öğrencilerine de bilgi verdiklerini göstermektedir. 14. likert tipi soru ile ilgili ‘Katılıyorum’ seçeneğini seçen öğretmenlerin sayısı 5 iken 15. madde ile ilgili yapmış oldukları işaretlemeler ile şema ve grafikleri öğrencilerine de anlattıklarını belirtmişlerdir. 15. likert tipi soru ile ilgili ‘Kararsızım’ seçeneğini seçen öğretmenlerin sayısı ise 2’dir.

16. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan somut sembolleri (araç vb. şekilleri) kolaylıkla anlıyorum, şeklindedir.

16. soruda; ankete katılan öğretmenlerin çoğunluğu somut sembolleri kolaylıkla anlayabildiklerini ifade etmişlerdir. ‘Kesinlikle katılıyorum’ şikkını 4, ‘Katılıyorum’ şikkını ise 6 kişi işaretlemiştir.

17. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan somut sembolleri (araç vb. şekilleri) üzerinde durarak öğrencilerime anlatıyorum, şeklindedir.

17. likert tipi soru ile ilintili bir öğretmen bu ifade karşılığında neyi işaretleyeceğine ilişkin kararsız olduğunu belirtirken, diğer 5i ‘Katılıyorum’, 4ü ‘Kesinlikle katılıyorum’ seçeneğini seçmişlerdir.

18. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan somut resimleri öğrencilerimin tasvir etmelerini istiyorum, şeklindedir.

Öğrencilerinden somut resimleri tasvir etmelerini isteyen öğretmen sayısı 7’dir. Bu madde ile ilgili ne işaretleyeceğini bilemeyen ve ‘Kararsızım’ yanıtını veren katılımcı sayısı 2’dir. ‘Katılmıyorum’ seçeneğini işaretleyen öğretmen sayısı ise 1’dir.

19. likert tipi soru; Kullandığım Almanca ders kitaplarında dilbilgisi anlatımında yer alan somut resimleri tasvir etmenin Almanca öğretimine katkı sağlayacağını düşünüyorum, şeklindedir.

19. likert tipi soru ile ilintili olarak bir katılımcı ‘Kesinlikle katılıyorum’, 7 katılımcı ‘Katılıyorum’ ve 2 katılımcı ‘Kararsızım’ seçeneğini işaretlemiştir.

20. likert tipi soru; Yabancı dil öğretiminde her geçen gün yeni çıkan yaklaşım ve metotları takip edip kullanılmasının yabancı dil öğretimine katkı sağlayacağını düşünüyorum, şeklindedir.

20. soruda; öğretmenlerin çoğunluğu yeni çıkan yöntem ve metotların takip edilmesi gerektiği ve bu yöntemlerin kullanılmasının yabancı dil öğrenilmesine katkı sağlayacağı düşüncesindedir.

21. likert tipi soru; Almanca dilbilgisi öğretiminde ders kitaplarının yeterli olmadığı yerlerde öğretmenlerin gerekli materyaller yardımıyla dersi desteklemeleri gerektiğini düşünüyorum, şeklindedir.

21. soruda; katılımcıların 5i ‘Kesinlikle katılıyorum’ ve 5i ‘Katılıyorum’ seçeneklerini işaretlemek suretiyle ders kitaplarının yeterli olmadığı yerlerde öğretmenlerin gerekli görselleri ve materyalleri derslerinde kullanmaları gerektiği düşüncesinde olduklarını göstermişlerdir.

22. likert tipi soru; Yabancı dil öğretiminde dilbilgisi ile ilgili görsel materyal kullanımının öğrenciler üzerinde daha etkili bir öğrenme sağlayacağını düşünüyorum, şeklindedir.

Yukarıdaki soruda; katılımcıların hepsi ders kitaplarının yetersiz olduğu durumlarda gerekli görsel ve materyalleri kullanmanın öğrenciler üzerinde daha etkili ve kalıcı bir öğrenme sağlayacağı düşüncesindedir.

Genel itibarıyla anket sonuçları değerlendirilecek olursa; ankete katılan öğretmenlerin çoğunluğu dilbilgisi öğretiminde *dilbilgisi görsellerinden* derslerinde yararlandıklarını belirtmiş, hatta öğrencilerine dilbilgisi ile ilgili konuları verirken öğrencilerinin de kitabın ilgili sayfalarında yer alan *dilbilgisi görsellerini* dikkate alarak dile ilişkin dilbilgisi kurallarını nasıl kendi kendine sezinleyebileceklerini izah ettiklerini anlatmışlardır.

Yukarıdaki sonuçlara anketin 22 adet 5li likert tipi soruya verilen cevaplardan elde edilmiştir. İkinci bölümde yer alan uygulama ile anketin birinci bölümünü cevaplandıran öğretmenlerin *dilbilgisi görsellerini* gerçekte ne düzeyde okuyup anladıkları ölçülmeye çalışılmış, öğretmenlerin birinci kısımda sergiledikleri tutumlar ile ikinci kısımda ortaya çıkan sonuçların birbiriyle ne ölçüde örtüştüğü araştırılmıştır.

4.3. Uygulamalara İlişkin Veriler

Anketin ikinci bölümünde araştırmaya konu olan dilbilgisi görsellerini öğretmenlerin ne ölçüde bildiklerini ölçebilecek 7 adet soru ve uygulamaya yer verilmiştir. Bunlardan 1 tanesi çoktan seçmeli cevabı bulunan bir sorudur. 6 tane soru içi ucu açık soru tipi olup yorum yazılmak suretiyle cevaplandırılacak sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde analiz edilecek olan sorulara verilen yanıtlarda iki soruya cevap aranmaktadır:

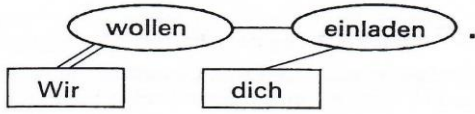
1. Öğretmenler verilen görsellerde anlatılmak istenen dilbilgisi konusunu anlamış mı?
2. Öğretmenler bu görsellerin hangi görsel tekniğe ait olduklarını biliyorlar mı?

Ayrıca anketin birinci bölümü ile ikinci bölümü arasında tutarlılık sağlamasını gerektirecek sorular mevcuttur. Analiz edilirken bu sorulara verilen yanıtlar da göz önünde bulundurulmuştur. Anketin güvenilirliği gereği, ankete katılan öğretmenlerin verdiği cevaplar hiç değiştirilmeden, kısaltmadan veya ilaveler yapılmadan aynen katılımcıların yazdığı biçim ile ele alınmış, betimleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bölümde anketin birinci bölümünde yer alan bazı sorularla ilintili olan görseller ve bu görsellere ait sorular yer almaktadır. Almanca karşılığı *Signalgrammatik* olan ve Türkçeye *dilbilgisi görselleri* olarak çevrilen konunun alt başlıkları olan “Baskı Tekniği”, “Soyut Semboller”, “Somut Semboller” ve “Dilbilgisi Kurallarının Kişiselleştirildiği ya da Durumlar ile İlişkilendirildiği Görseller” başlıklarına uygun olan görsellerden oluşan 7 adet soru sorulmuş ve bazı durumlarda uygulama yapılmıştır. Her görsele uygun, görselle ilgili 2 ila 3 arasında sorular yer almaktadır. Sorulardan elde edilmek istenen ise; anketin ilk bölümündeki sorularla tutarlılık sağlayıp sağlamadığına dairdir.

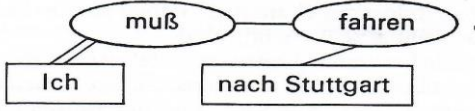
Uygulama bölümünde yer alan sorulara örnek verecek olursak; aşağıdaki görsel anketin ikinci bölümündeki 4. soru ile ilgilidir.

Örnek 5

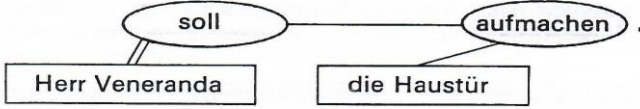
Wir wollen dich einladen.

Ich muß nach Stuttgart fahren.

Herr Veneranda soll die Haustür aufmachen.

Kaynak: Funk ve Koenig, 1991, s.77

Örnek 5’de yer alan görsel uygun olarak 3 adet soru sorulmuştur. Bunlar;

1. Yukarıdaki görselde bulunan şekiller neden farklıdır?
2. Resimdeki görselde neye dikkat çekilmek istenmiştir? / Resimdeki görselde hangi dilbilgisi kuralına dikkat çekilmek istenmiştir?
3. Yukarıdaki resimde hangi görsel teknik kullanılmıştır?

Görsele ait olan ilk sorunun sorulma sebebine bakılacak olursa; görselde bazı kelimeler şekiller içinde gösterilmiştir. Bunun sebebi; cümle içinde yer alan isim ve fiillerin daha kolay ayırt edilmesini sağlamaktır. Bu sayede yabancı dil öğrenen öğrenciler fiil ve isimleri daha kolay ve akılda kalıcı bir şekilde öğrenmiş olacaklardır. Bu yüzden bu görsellerin derste kullanılabilmesi için öncelikle öğretmenlerin bu görselde anlatılmak isteneni anlaması gerekmektedir.

Görsele ait ikinci soruda ise; bu görseldeki şekiller dilbilgisi kurallarını da gizliden öğretmektedir. Almanca dilbilgisi konuları içinde yer alan tarz fiiller (modalverben) olarak bilinen fiillerin cümle içinde nerelerde kullanıldığını göstermektedir. Bu yüzden fiiller oval şekil ile verilirken isimler dikdörtgen ile gösterilmiştir ve bunların farklı öğeler olduğu ortaya konmuştur.

Görsele ait üçüncü soruda ise; bu görseldeki şekillerin hangi görsel tekniğe ait olduğu sorulmuştur. Bu tekniklerin Almanca öğretmenlerinin lisans programlarında gördükleri konular içinde yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca ankete katılan öğretmenlere; anketin birinci bölümündeki sorularda, bu görsel teknikleri bilip bilmedikleri sorulmuştur. Daha sonrasında da bu görsel teknikleri uygulama bölümünde anlayıp anlamadıkları sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde yer alan soruların ve sonuçların her biri tek tek incelenmiştir. Anketin ikinci bölümünde yer alan sorular ve verilen cevapların genel değerlendirilmesi şöyledir:

1. soruda; *Signalgrammatik* yani *dilbilgisi görsellerine* ait görsel tekniklerin isimleri verilip öğretmenlerden bu terimlerden bildiklerini işaretlemeleri istenmiştir. Birinci soruya bakıldığında 10 öğretmenden 6sının terimlerden bir kaçını bildiği görülmektedir.
2. soruda; birinci soruda yer alan terimlerin anlamlarını bilip bilmedikleri sorulmuştur. 2. soruya ilişkin verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların terimlerin çoğuna doğru bir açıklama yazdıkları görülmüş, bu da katılımcıların bu terimlerin karşılıklarını bildiklerini göstermiştir.
3. soruda bir görsel yer almaktadır ve bu görsele ait alt sorular içermektedir. Şöyle ki;
a) Resimdeki görselde hangi dilbilgisi konusu anlatılmak istenmiştir? Resimdeki görselde ne anlatılmak istenmiştir?
b) Yukarıdaki resimde hangi görsel teknik kullanılmıştır?

3. soruda bulunan görsel soyut sembol olarak nitelendirilebilecek bir *dilbilgisi görselidir*. Dilbilgisi kurallarından ön edat (präpositionen) konusunu daha kalıcı ve kolay öğrenebilecekleri bir görseldir. Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında görülmüştür ki bu görseldeki örneğin hangi dilbilgisi konusu ile ilintili olduğunu sadece 3 öğretmen bilmiştir.

4. soruya ait görsel ve sorular yukarıdaki örneklerde verilmiştir. Ayrıca 4. soruya genel olarak bakıldığında öğretmenlerin çoğunluğu görseli doğru algılamış fakat tekniği bilemedikleri tespit edilmiştir. Teorik kısımda yani anketin birinci bölümünde katılımcıların geneli soyut semboller, grafikleri kolaylıkla anladığını ve sembollerini öğrencilerine de öğrettiklerini söylemişlerdir. Fakat uygulama kısmında bazı öğretmenler görseli yanlış algılamışlardır. Uygulamalı sorulara verilen cevaplar öğretmenlerin çoğunun görseller ile ilgili teknikler hakkında yeterince bilgi ve deyimle sahip olmadıklarını ortaya koymuştur.

5. soruda verilen görsel ile ilgili 3 adet soru sorulmuştur. Bunlar;

- a) Görseldeki aracı kullanarak herhangi bir dilbilgisi kuralı anlatabilir misiniz?
- b) Yukarıdaki görselin kullanıldığı derslerin öğrenciler üzerindeki etkisi ne olabilir?
- c) Yukarıdaki resimde hangi görsel teknik kullanılmıştır? şeklindedir.

Bu sorulara verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

5. soruya verilen cevaplara genel olarak bakıldığında 10 öğretmenden sadece 4'ünün bu soruları doğru yanıtladığı görülmüştür.

6.sorudaki görsele uygun olarak 3 adet soru sorulmuştur. Bunlar;

- a) Yukarıdaki görselde yazılar neden farklı tonlardadır?
- b) Yukarıdaki görselde neye dikkat çekmek istenmiştir?
- c) Yukarıdaki resimde hangi görsel teknik kullanılmıştır? şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

6. soruda bulunan görselde bir dilbilgisi kuralı anlatılmaktadır. Bu kuralda yer alan bazı kelimeler koyu renk ile yazılmıştır. Bunun sebebi öğrencinin cümle içindeki farklı yapılarda bulunan kelimelere dikkat çekmektir. 6. soruya verilen cevaplardan görsel tekniğin öğretmenler tarafından en çok bilinen teknik olduğu anlaşılmıştır. Bu görselle ilgili çoğu öğretmenin doğru yanıtlar verdiği tespit edilmiştir.

7. sorudaki görsele uygun olarak 3 adet soru sorulmuştur. Bu sorular aşağıda yer almaktadır;

- a)Yukarıdaki görsel hangi dilbilgisi konusunda ne amaçla kullanılabilir?
- b) Yukarıdaki resimde hangi görsel teknik kullanılmıştır?
- c) Resimdeki görseli tasvir ediniz (Kısa cümlelerle), şeklindedir. Bu sorulara verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

7. soruda bulunan görselde bir hikâye anlatılmaktadır. Görselde yanlış park yapan bir araç, bir polis memuru ve bir kadın yer almaktadır. Bu görselden hareketle öğrencilere tarz fiillerden (modalverben) *dürfen* fiilini öğretmek için kullanılabilecek bir görsel olduğu söylenebilir. 7. soruya genel olarak bakıldığında 5 öğretmenin doğru yanıt verdiği tespit edilmiştir.

Anketin ikinci bölümünde sorulan sorulara öğretmenlerin vermiş olduğu cevaplar yukarıdaki gibidir. Genel olarak bakıldığında öğretmenlerin çoğunluğu *dilbilgisi görselleri* adlı konuyu bildiklerini belirtmiştir. Fakat yapılan uygulamalar sonucunda katılımcıların bu terimlere aşina olduklarını ancak bu terimlerin kullanım şekillerini tam da bilemediklerini göstermiştir. Hatta bazı durumlarda görsellerde anlatılan dilbilgisi kurallarını yanlış anladıkları da tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ankete katılan Almanca öğretmenlerinin 7si kadın 3ü erkektir. Yaş aralıklarının ortalaması 30un üzerindedir. Veriler, ankete katılan 9 öğretmenin Eğitim Fakültesinden mezun olduğunu, ancak bu

araştırmanın konusu olan *dilbilgisi görselleri* adlı konuyu lisans eğitimi süresince bazı derslerde çok sınırlı gördüklerini ortaya koymuştur.

Genel itibarıyla öğretmenlerin çoğunluğu anketin uygulama kısmındaki görsellerin hangi dilbilgisi konularını anlattıklarını anladıklarını fakat görsel teknikleri etkin bir biçimde derslerde kullanmayı pek de bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi lisans eğitimi süresince *dilbilgisi görselleri* konusu üzerinde yeterince ve gerektiği gibi uygulamalı olarak durulmamasıdır. Araştırma, öğretmenlerin öğretmenlik mesleğini icra ettikleri dönemde de *dilbilgisi görselleri* konusunda ek bir eğitim almadıklarını veya bu konuda kendi kendilerini eğitmeye çalıştıklarını ortaya koymuş, dilbilgisi öğretiminde genellikle kitaplarda öyle olmasa da geleneksel yöntemler doğrultusunda kuraldan örneğe ve genelden özele stratejisinin sürdürmekte olduklarını ortaya koymuştur. Oysa öğretmen ve öğrencileri dilbilgisi konularının geleneksel yöntemler ile öğretildiği ve öğrenildiği süreçlerden uzak tutmak ve Almanca dilbilgisi konularını örnekten kurala ve özelden genele şeklinde bir yol izleyerek ve dilbilgisi öğretilen kitap sayfalarında ve öğrenme ortamlarında *dilbilgisi görsellerinden* yararlanmak suretiyle öğretmek mümkündür. Almanca dilbilgisi konularının *dilbilgisi görselleri* ile desteklenerek daha kolay öğretilmesi ve öğrenilmesi ve öğrenilenlerin unutulmaması için bu araştırma sonucunda alınması gereken bazı önlemler tespit edilmiş ve bazı öneriler geliştirilmiştir. Şöyle ki;

Bilimsel Araştırmalar ile İlgili Öneriler

Bu araştırmada elde edilen veriler, Talim ve Terbiye Kurulunun Devlet Okullarında 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Almanca ders kitabı olarak okutulmasını uygun gördüğü bazı yerel ders kitaplarının incelenmesi ve değerlendirilmesi ve ayrıca 2019 yılı Edirne il merkezinde görev yapmakta olan 10 Almanca öğretmenine anket uygulanması sonucu elde edilmiştir. Yapılan bu araştırma küçük çaplı bir araştırmadır fakat bu türdeki araştırmalar daha da genişletilebilir. Daha başka görseller kullanılarak, daha geniş sayıda öğretmenin dilbilgisi görsellerini okuma, anlama ve yorumlama yeterlik düzeyleri ölçülebilir ve hatta belirli aralıklarla bu tür uygulamalar tekrarlanabilir.

Almanca Ders Kitapları ile İlgili Öneriler

Diğer bir husus derslerde kullanılan kitapların yeniden gözden geçirilip daha yenilikçi ve yeni yöntemler ışığında tasarlanmasıdır. Yeniden tasarlanacak olan kitaplarda dilbilgisi öğretiminde *dilbilgisi görselleri* olarak bilinen görsel öğelerden daha fazla yararlanılmalıdır. Dilbilgisi konuları öğrencilerin daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenebileceği *dilbilgisi görselleri* ile verilmelidir.

Almanca Derslerinin Düzenlenmesine İlişkin Öneriler

Öğrenciler tarafından sıkıcı olarak görülen ve öğrenilmesi zor olan ve kolay kolay akılda kalmayan dilbilgisi kurallarının öğretildiği ders ortamları *dilbilgisi görselleri* ile desteklenmeli ve öğrencilerin kuralları kendi kendine keşfedecekleri ortamlar yaratılmalıdır.

Almanca Öğretmeni Yetiştirim Süreci ile İlgili Öneriler

Bu çalışma kapsamında elde edilen verilerin ortaya koymuş olduğu diğer bir sonuç üniversitelerde Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarındaki derslerde *dilbilgisi görselleri* konusuna mutlaka yer verilmesi gerekliliğidir. Bu sayede hem Almanca öğretmenlerinin daha verimli ve etkili bir ders işleyecekleri ortamlar oluşacak hem de hedef dili öğrenen öğrenciler daha büyük bir zevk ile Almanca öğreneceklerdir. *Dilbilgisi görselleri* konusunun öğretmen adaylarına lisans eğitimi süresince sunulan Almanca Öğretiminde Yaklaşımlar veya Dilbilgisi derslerinde eksiksiz olarak verilebilmesi için mutlaka ders içerikleri ile ilgili çalışmalar yapılmalı ve *dilbilgisi görselleri* konusu müfredata mutlaka dahil edilmelidir. Bu konuya uygun seçmeli derslerin açılması da düşünülebilir.

Hizmetiçi Eğitim Kursları ile İlgili Öneriler

Çalışmakta olan Almanca öğretmenlerine hizmet içi kurslar verildiğinde *dilbilgisi görselleri* konusunun da ele alınması ve öğretmenlere *dilbilgisi görselleri* ile dilbilgisi konularını nasıl daha kolay öğretebilecekleri uygulamalı olarak gösterilmeli, *dilbilgisi görsellerinden* yararlanarak öğrencilerin Alman dili ile ilgili dilbilgisi kurallarını nasıl kendi kendine sezinleyip keşfedebilecekleri anlatılmalı ve öğretmenlerin derslerinde mutlaka bu konuya yer vermeleri sağlanmalıdır.

Öğretim Elemanlarının Uzmanlaşmalarına İlişkin Öneriler

Almanca öğretiminde ve Alman dili dilbilgisi konularının verilisinde gerekli yerde ve uygun zamanda *dilbilgisi görsellerinden* yararlanılabilmesi için Alman Dili ve Eğitimi Bölümlerindeki öğretim elemanlarının da bu konuya eğilip araştırmalar yapıp, uzmanlaşmaları ve bu konudaki bilgi ve deneyimlerini yetiştirmekte oldukları öğretmen adayları ile paylaşımları gerekmektedir.

Dilbilgisi Görselleri Konulu Başvuru Kaynaklarının Hazırlanmasına İlişkin Öneriler

Almancada *Signalgrammatik* terimi ile ifade edilen *dilbilgisi görselleri* konusunu ele alan Almanca öğretmenlerinin dilbilgisi kurallarını *dilbilgisi görselleri* ile nasıl öğretebileceklerini veya öğrencilerin *dilbilgisi görselleri* ile Almancayı ve Alman dilinin dilbilgisi konularını nasıl daha hızlı ve etkin öğrenebileceğini gösteren başvuru kaynakları hazırlanmalıdır.

Sonuç olarak bu yapılan araştırma sadece 10 öğretmen ile yapılmıştır ve varılan sonuç bu 10 öğretmenden elde edilen verilerden oluşmuştur. Ancak sonucun daha genel geçer olması için anketin daha fazla öğretmen üzerinde uygulanmasında yarar vardır. Daha geniş kapsamlı bir çalışma, konuya ilişkin daha fazla öğretmenin tutumunu ortaya çıkaracak, daha geçerli sonuçların elde edilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Funk H. & Koenig M. (1991). Grammatik lehren und lernen, Berlin: Langenscheidt
- Güneş F. (2013). Görsel Okuma Eğitimi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- Hajnoa L. (2013). Signalgrammatik im Unterricht der deutschen Morphologie. Plzen, 2013. Diplomova prace (Mgr.). Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická.
- Kiszová, E. (2009). Grammatik Kreativ, (Çek Cumhuriyeti, Masaryk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi). Brunn .
- Klein E. & Reinfried, M. (2013). Bilder im kompetenzorientierten Fremdsprachenunterricht, Akten des GMF-Sprachentages, Aachen,
- Sarıkaya B. (2017). Türkçe Öğretiminde Görsel Okuma, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 3.
- Ünver Ş. & Genç A. (2013). Görselliğin Gücü: Almanca Ders Kitaplarındaki Görselliğe İlişkin Öğretmen Görüşleri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(1), 393-404.

ONLİNE KAYNAKLAR

- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-3.htm>; (Erişim Tarihi: 20.03.2019)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5afd2941484121.67324651 (Erişim Tarihi: 28.09.2019)

How GDPPC and Consumption Expenditure are Related in the Long-run in Turkey: ARDL Analysis

Cüneyt Koyuncu¹

Hüseyin Safa Ünal²

¹ Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

² Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

Abstract: In this study, the impact of GDP on household consumption expenditure is examined. For this aim, ARDL analysis is conducted. There exists a positive relationship between the series in the long run for Turkey. Heteroskedasticity and autocorrelation checks for residuals show that there is no heteroskedasticity or autocorrelation problem. Long-run coefficients of the model are found to be stable according to CUSUM coefficient stability test. Granger causality does not exist in any direction between the log GDP per capita and household expenditure series.

Key Words: GDP per capita, Household consumption expenditure, ARDL

1. INTRODUCTION

Spending by consumers constitute an important part of the GDP composition. About two thirds of the gross domestic product is household consumption expenditures (Tapsin & Hepsag, 2014). Especially in the countries that has been in a neoliberal transformation process after 1980s, role of the consumption on income has gained importance. The effect of household consumption expenditures is expected to have a direct impact on the GDP of an economy in this respect. In addition to direct consumption expenditures of the households, expenditures made by nonprofit institutions serving household can be counted as an effective consumption element on the GDP. For convenience in the analysis, direct or these kind of indirect consumption factors are named as household consumption expenditures in this study. And, household consumption expenditures have tendency to increase GDP.

The composition of the household consumption expenditure is another issue of concern. According to Dai et al. (2012), household expenditures can be spent on the material products and transportation or service-oriented goods. When the spending on the service-oriented goods increase rather than the material products or transport, CO₂ emissions decrease substantially. So, if the household consumption is canalized to carbon intensive production processes, there is an economic cost of production to the environment. Service-oriented goods production, on the other hand, costs less to the economy. Hence, expenditures on these kind of goods boost GDP more because they have less side effects to economy. Therefore, to decide on how to increase GDP, pros and cons of the effects of the household consumption has to be assessed deeply.

Although the literature on the effect of household consumption expenditures on the GDP is broader, there are researches conducting analysis based on the reverse order. Tapsin and Hepsag (2014) shows that 1 dollar increase in the GDP raises household consumption by 0.566 dollars in Euro Zone. Moreover, Baker and Orsmond (2010) claim that the share of the household consumption in the national income of China falls in recent years. So, it is not unusual to expect that the effect of consumption on the GDP decreases in economies having similar characteristics.

The rest of the paper is organized as follows. The next section is a summary of the data and the method. The third section reveals the empirical findings, while section 4 concludes the study.

2. DATA AND THE METHOD

GDP per capita and households and NPISHs final consumption expenditure are accessed from World development indicators database of the World Bank (2019a). The first one is gross domestic product divided by the midyear population. The second is the market value of “all goods and services, including

durable products, purchased by households” (World Bank, 2019b). The expenditures of nonprofit institutions serving household are also included in the series as well. Both series are in current US dollars.

Stationarity of the series is checked for ARDL analysis. Series must be integrated of order 0 or 1. Proper model specification is chosen based on the Schwarz information criterion. Then, ARDL bound test is used to examine long-run relationship between the series. Cointegrating form and long-run coefficients are estimated, then. Heteroskedasticity and serial correlation problems of residual term is checked, while CUSUM stability test, and Granger causality tests are conducted as well.

3. EMPIRICAL RESULTS

In table 1, unit root test results are summarized. Both log GDP per capita and log consumption are not stationary at levels because null hypothesis stating that series has a unit root cannot be rejected in both cases. However, first difference of the series is stationary. Thus, both log GDP per capita and log Consumption are integrated of order 1, i.e. (1).

Table 1: Unit Root Tests

Null: Variable has a unit root		
Variable	Constant	Constant, linear trend
Level_log GDP	-0.5591	-3.0899
Level_log Consumption	-0.6792	-2.3649
Null: Variable has a unit root		
Variable	Constant	Constant, linear trend
First Difference_(log GDP)	-8.4512***	-8.4133***
First Difference_(log Consumption)	-8.2765***	-8.3470***

*** indicates significance at 1% level.

Figure 1 demonstrates model selection criteria results in a figure. And, Table 2 lists 20 potential ARDL models with information criteria of each model. The lowest Schwarz information criteria, which is -3.061016, belongs to ARDL(1,1) model. So, it is chosen as the optimal one.

Figure 1: Model Selection Criteria Graph (Schwarz)

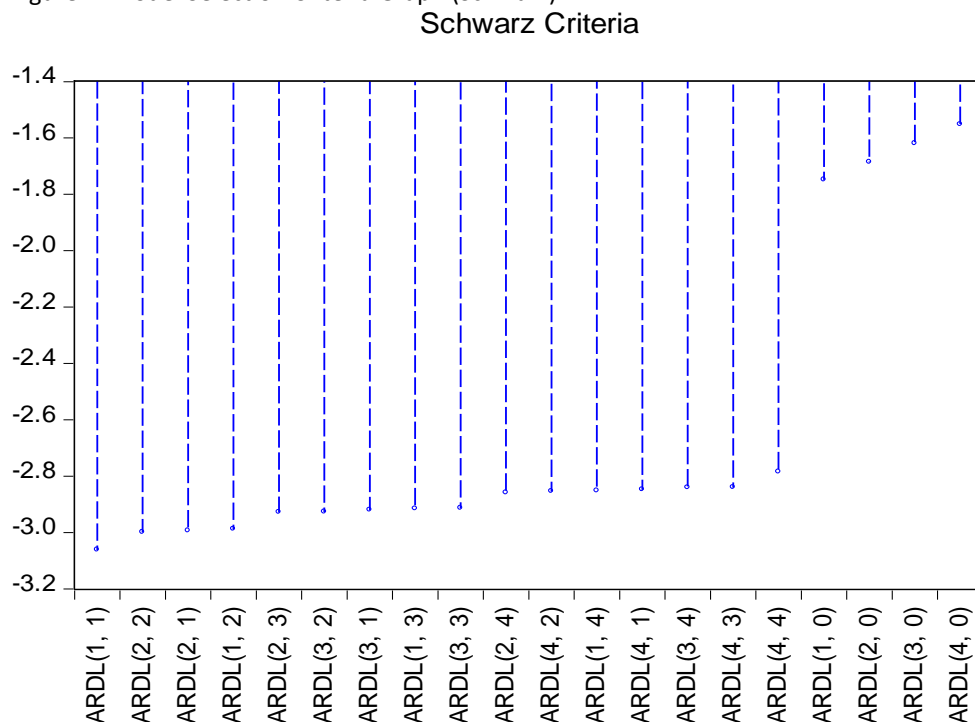

Table 2: Model Selection Criteria-log Consumption

Dependent Variable: log Consumption

Model	LogL	AIC	BIC*	HQ	Adj. R-sq	Specification
19	92.192602	-3.207	-3.06102	-3.15055	0.998902	ARDL(1, 1)
13	94.482358	-3.21754	-2.99856	-3.13286	0.998948	ARDL(2, 2)
14	92.324994	-3.17545	-2.99297	-3.10489	0.998885	ARDL(2, 1)
18	92.198789	-3.17087	-2.98838	-3.1003	0.998880	ARDL(1, 2)
12	94.536193	-3.18313	-2.92766	-3.08434	0.998928	ARDL(2, 3)
8	94.500815	-3.18185	-2.92637	-3.08305	0.998927	ARDL(3, 2)
9	92.336123	-3.1395	-2.92051	-3.05481	0.998863	ARDL(3, 1)
17	92.207540	-3.13482	-2.91584	-3.05014	0.998858	ARDL(1, 3)
7	96.133768	-3.20486	-2.91289	-3.09196	0.998967	ARDL(3, 3)
11	94.644658	-3.15072	-2.85874	-3.03781	0.998910	ARDL(2, 4)
3	94.504227	-3.14561	-2.85363	-3.0327	0.998904	ARDL(4, 2)
16	92.430412	-3.10656	-2.85108	-3.00777	0.998843	ARDL(1, 4)
4	92.351970	-3.10371	-2.84823	-3.00491	0.998840	ARDL(4, 1)
6	96.162385	-3.16954	-2.84107	-3.04252	0.998946	ARDL(3, 4)
2	96.133791	-3.1685	-2.84003	-3.04148	0.998945	ARDL(4, 3)
1	96.608436	-3.1494	-2.78443	-3.00826	0.998940	ARDL(4, 4)
20	54.077650	-1.85737	-1.74788	-1.81503	0.995693	ARDL(1, 0)
15	54.362064	-1.83135	-1.68536	-1.77489	0.995654	ARDL(2, 0)
10	54.552294	-1.8019	-1.61942	-1.73133	0.995597	ARDL(3, 0)
5	54.714918	-1.77145	-1.55247	-1.68677	0.995534	ARDL(4, 0)

According to the ARDL bounds test results based on ARDL(1,1) model at table 3, there is a cointegrating relationship between log GDP per capita and log consumption at 5% level of significance. That is, F-statistic=4.336956>4.16=I(1) critical value at 5% significance level.

Table 3: ARDL Bounds Test-ARDL (1, 1)

Null Hypothesis: No long-run relationships exist

Test Statistic	Value	k
F-statistic	4.3370	1

Critical Value Bounds

Significance	I(0) Bound	I(1) Bound
10%	3.02	3.51
5%	3.62	4.16
2.50%	4.18	4.79
1%	4.94	5.58

In table 4, cointegrating form and long-run coefficients are presented. %1 increase in GDP per capita rises household consumption expenditure by %1.208442 in the long-run.

Table 4: ARDL Cointegrating and Long Run Form
 Dependent Variable: log Consumption

Cointegrating Form		
Variable	Coefficient	Prob.
D(logGDP)	0.9884***	0
CointEq(-1)	-0.0562***	0.0006
Long Run Coefficients		
Variable	Coefficient	Prob.
logGDP	1.2084***	0
Constant	15.9866***	0

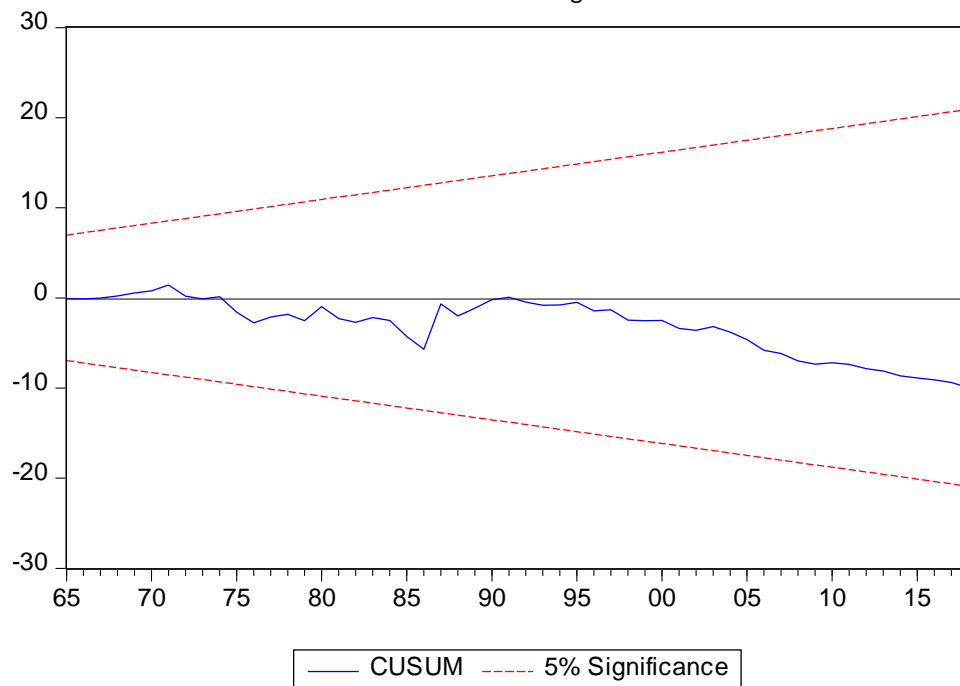
*** indicates significance at 1% level

ARCH heteroskedasticity test and Breusch-Godfrey serial correlation LM test results are summarized in table 5. In both, at 1% significance level no heteroscedasticity and no autocorrelation null hypothesis cannot be rejected. Hence, there is no heteroskedasticity problem in the residuals of the model. And, there is no autocorrelation problem in the residuals of the model at %1 significance level as well.

Table 5: Heteroskedasticity and Serial Correlation Tests

ARCH Heteroskedasticity Test	
F-statistic	Prob. F(1,55)
0.8347	0.3649
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	
F-statistic	Prob. F(1,53)
4.3203	0.0425

As to CUSUM coefficient stability test, the coefficients of the model are stable since cumulative sum of residuals lies inside the bounds determined at 5% significance level.

Because the lowest Schwarz information criteria is -3.8258 in lag 2. Optimal lag length is 2 (i.e., $k=2$). As to unit root test results, $dmax=1$. That is, the maximum integration order is one among variables. Since $p=k+dmax=3$ we estimated a VAR (3) model to check causalities

Table 6: Vector Autoregression Estimations

VAR(k) Model	SIC
VAR (1)	-3.7999
VAR (2)	-3.8258
VAR (3)	-3.5968

Granger causality from log GDP per capita to log Consumption and Granger causality in the reverse direction do not exist. So, there is not any Granger causality relationship between the series.

Table 7: VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: log Consumption			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log GDP	5.9364	3	0.1147
Dependent variable: log GDP			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log Consumption	4.8518	3	0.1830

4. CONCLUSION

Although there is no causality between the GDP and household consumption expenditure. There exists a stable relationship between them in the long run. %1 increase in GDP per capita rises household consumption expenditure by %1.208442 in the long run. Although the composition of the household consumption expenditures is important, it does not constitute the interest of this study. In this respect, results show the effect on the overall household consumption expenditure.

REFERENCES

- Baker, M., & Orsmond, D. (2010). Household consumption trends in China. *Reserve Bank of Australia Bulletin*, 13-18.
- Dai, H., Masui, T., Matsuoka, Y., & Fujimori, S. (2012). The impacts of China's household consumption expenditure patterns on energy demand and carbon emissions towards 2050. *Energy Policy*, 50, 736-750.
- Tapsin, G., & Hepsag, A. (2014). An analysis of household consumption expenditures in EA-18. *European Scientific Journal*, 10(16).
- World Bank (2019a). (2019, September 10) World Development Indicators. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- World Bank (2019b). (2019, September 15) World Development Indicators. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.CD>

Any Long-run Association Between Inflation and Economic Growth?: The Case of Turkey

Jülide Yalçinkaya Koyuncu¹

Hüseyin Safa Ünal²

¹ Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

² Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

Abstract: This study aims to find the relationship between inflation and economic growth in Turkey. To this end, ARDL analysis is conducted. And, long-run effect of inflation on economic growth is found to be negative. Heteroskedasticity, auto correlation, and stability checks represent no statistical problem in this relationship. However, Granger causality tests show that the direction of the causality is only from GDP growth to inflation.

Keywords: Inflation, Consumer prices, Economic growth, ARDL

1. INTRODUCTION

Economic growth is one of the main goals of the economic policy especially in developing countries. Because economic growth is an integral part of the development objective, its importance in the policy making rises. But inflation is believed to decrease economic growth. So, the main objective of the policies of the central banks has become price stability in recent years. Hence, the secret principal target is not the price stability, but the economic growth actually. Price stability is seen as a tool to maintain economic growth and restrain inflation.

Fischer (1983; 1993) is one of the first researchers who stated that there is a negative relationship between inflation and growth rate. That is so, because lower real balances decrease the efficiency of factors of production. Moreover, budget deficit due to inflation results in decrease in capital accumulation and productivity. In line with the Fischer's findings, Singh and Kalirajan (2003) claim that increase in inflation rate results in decrease in economic growth in the long run. Rise in the inflation rate causes decline in the investment and productivity. So, a monetary policy ensuring price stability provides an improvement in economic growth.

Both researches focus on the negative effects of inflation on the economic growth in the long run. But, short run effects of the relationship are ignored. Although the immediate unfavorable effect of inflation is considered as tolerable, the damage becomes irreversible as time passes. For Barro (1996), small negative impact of inflation on growth is overlooked, because the magnitude of the effect is very small in the short run. However, in the long run cumulative effect of inflation on the economic growth reduces living standards dramatically. According to Bruno and Easterly (1995), growth rate dramatically decreases with the jumps in the inflation rate. But the average of the growth rate during the crises and the recovery rate of growth after the crises has tendency to be zero or marginally above the zero. However, it does not mean that the negative effect in the short run is not significant. The average of the short and the long run effects is zero, but the side effects in the short run are not wiped out in the long run without any effort.

In addition to disagreement on short and long run comparison, there is no consensus on the inflation threshold. Bruno and Easterly (1996), find that there is no relationship between inflation and growth if the inflation is not high, i.e. over 40% annually. In contrast, the relationship is negative in the short and medium run in case of high inflation rates. On the other hand, Ghosh and Phillips (1998) state that the negative relationship is preserved at high rates of inflation. And, it can be expanded to single-digit range of inflation rates. However, at lower rates of inflation, the relationship is indefinite. But, findings of Gillman et al. (2004) show that the negative relationship is strong at low levels of inflation in OECD countries. Kremer et al. (2013) assert that inflation rates above 17% are in a negative association with economic growth. Yet, the relationship is not significant at any inflation rate below this threshold.

This study explores the effect of inflation on the economic growth in Turkey using ARDL analysis. The rest of the paper is organized as follows: In the following section, data and the methodology are summarized. Empirical findings are presented in Section 3. Section 4 concludes this study.

2. DATA AND THE METHODOLOGY

Annual GDP growth data for Turkey are retrieved from World Bank (2019) national accounts data from World Development indicators database. In addition, annual consumer prices are used as an indicator of inflation and also retrieved from World Development Indicators database of the World Bank (2019).

In an ARDL analysis, stationarity of the series is checked. Level or first difference of the series has to be stationary. Based on the information criterion, model specification is chosen. Then, the long-run relationship between variables is examined using ARDL bound test. After, cointegrating form and long-run coefficients are estimated. Heteroskedasticity, serial correlation, CUSUM stability test, and Granger causality tests are conducted.

3. EMPIRICAL FINDINGS

Table 1 summarizes the unit root tests for both GDP growth and inflation. Results show that inflation is nonstationary at level, but its first difference is stationary. GDP growth, on the other hand, is stationary at levels. So, inflation is I(1), and GDP growth is I(1).

Table 1: Unit Root Tests

Null: Inflation has a unit root		
ADF test statistic		
Variable	Constant	Constant, linear trend
Level_Inflation	-1.8886	-1.8104
Null: GDP growth has a unit root		
ADF test statistic		
Variable	Constant	Constant, linear trend
Level_GDP growth	-7.5192***	-7.4586***
Null: First differenced inflation has a unit root		
ADF test statistic		
Variable	Constant	Constant, linear trend
First Difference_Inflation	-8.1251***	-8.1486***
*** indicates significance at 1%		

Figure 1 and table 2 show selection criteria results. Because Schwarz information criteria is 5.742532 and lowest of 20 models, ARDL (1,0) is chosen as optimal.

Figure 1: Schwarz Criteria

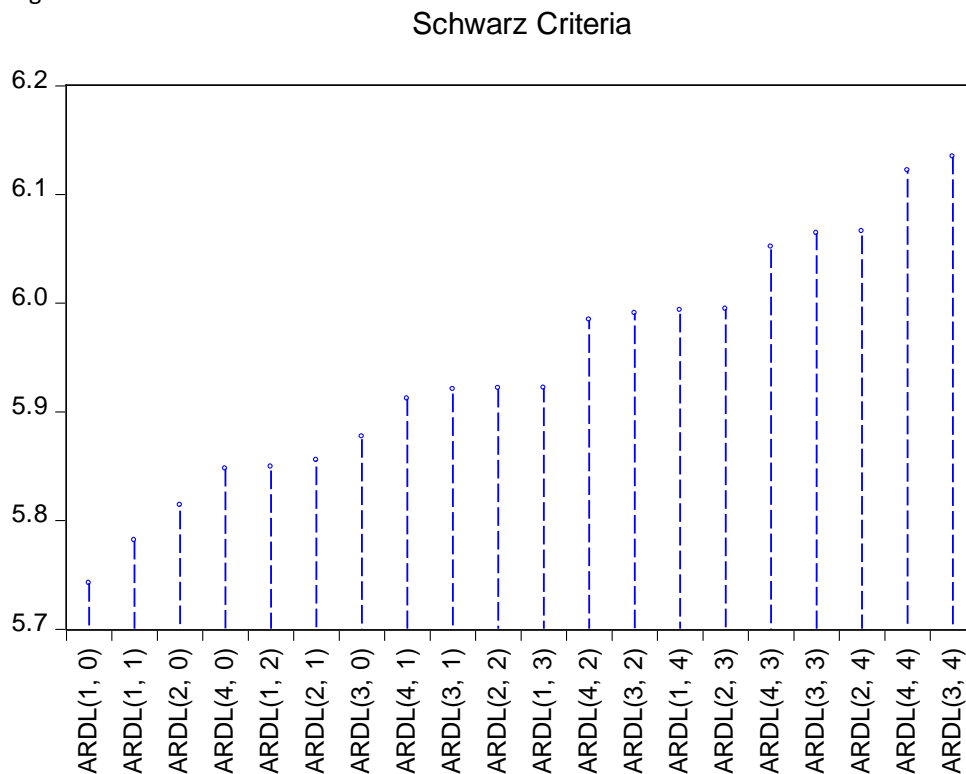

Table 2: Model Selection Criteria

Dependent Variable: GDP Growth

Model	LogL	AIC	BIC	HQ	Adj. R-sq	Specification
20	-147.070388	5.595200	5.742532	5.652020	0.077748	ARDL(1, 0)
19	-146.137519	5.597686	5.781851	5.668711	0.090886	ARDL(1, 1)
15	-147.014067	5.630151	5.814316	5.701176	0.060888	ARDL(2, 0)
5	-143.929529	5.589983	5.847814	5.689418	0.126624	ARDL(4, 0)
18	-145.9695	5.628500	5.849498	5.713730	0.077703	ARDL(1, 2)
14	-146.133811	5.634586	5.855584	5.719816	0.072074	ARDL(2, 1)
10	-146.714495	5.656092	5.877091	5.741323	0.051901	ARDL(3, 0)
4	-143.675481	5.617610	5.912275	5.731251	0.115995	ARDL(4, 1)
9	-145.898653	5.662913	5.920744	5.762348	0.060548	ARDL(3, 1)
13	-145.92448	5.663870	5.921701	5.763305	0.059649	ARDL(2, 2)
17	-145.931208	5.664119	5.921950	5.763554	0.059415	ARDL(1, 3)
3	-143.637995	5.653259	5.984756	5.781105	0.097604	ARDL(4, 2)
8	-145.793499	5.696056	5.990720	5.809696	0.043857	ARDL(3, 2)
16	-145.867972	5.698814	5.993478	5.812454	0.041216	ARDL(1, 4)
12	-145.899816	5.699993	5.994658	5.813634	0.040084	ARDL(2, 3)
2	-143.449095	5.683300	6.051630	5.825350	0.083530	ARDL(4, 3)
7	-145.792433	5.733053	6.064550	5.860899	0.022648	ARDL(3, 3)
11	-145.83948	5.734796	6.066293	5.862641	0.020943	ARDL(2, 4)
1	-143.351963	5.716739	6.121903	5.872995	0.065584	ARDL(4, 4)
6	-145.694605	5.766467	6.134797	5.908517	0.004050	ARDL(3, 4)

ARDL bounds test results are listed in table 3. $F\text{-statistic}=20.6511 > 6.73 = I(1)$ bound value at 1% significance level. Therefore, there exists a long-run association between inflation and the GDP growth.

Table 3: ARDL Bounds Test-ARDL(1, 0)

Null Hypothesis: No long-run relationships exist		
Test Statistic	Value	k
F-statistic	20.6511	1
Critical Value Bounds		
Significance	I(0) Bound	I(1) Bound
10%	4.05	4.49
5%	4.68	5.15
2.50%	5.3	5.83
1%	6.1	6.73

The significant negative sign of the cointegration term was expected. 1% increase in the inflation results in a %0.046797 decrease in the GDP growth.

Table 4: ARDL Cointegrating and Long Run Form

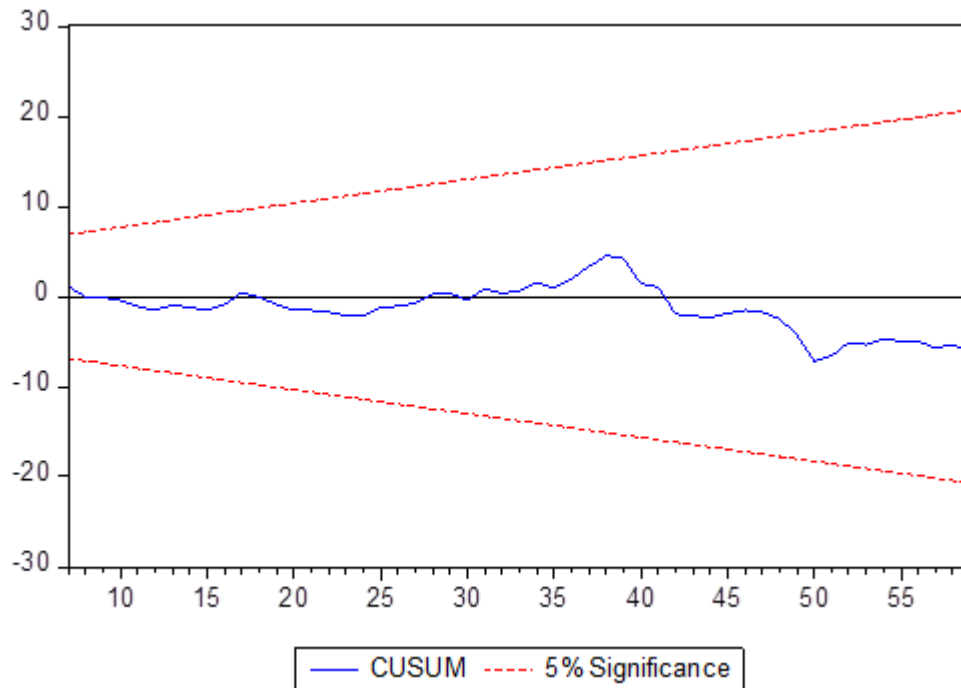
Dependent Variable: GDP growth			
Cointegrating Form			
Variable	Coefficient	Prob.	
D(Inflation)	-0.0973		0.0091
Constant	6.7999		0
CointEq(-1)	-1.0305		0
Long Run Coefficients			
Variable	Coefficient	t-Statistic	
Inflation	-0.0468		0.0048
Trend	-0.0075		0.7867

Null hypothesis of ARCH heteroskedasticity test states that residual terms are homoscedastic. The null hypothesis cannot be rejected at 1% level of significance. So, there is no heteroskedasticity problem. Null hypothesis of the Breusch-Godfrey serial correlation LM test is that there is no autocorrelation in residual terms. Null hypothesis cannot be rejected at 1% significance level. Thus, there is no autocorrelation problem.

Table 5: Heteroskedasticity and Serial Correlation Tests

ARCH Heteroskedasticity Test	
F-statistic	Prob. F(1,54)
0.0156	0.9011
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	
F-statistic	Prob. F(2,225)
0.1416	0.8683

As to CUSUM coefficient stability test, the coefficients of the model are stable since cumulative sum of residuals lies inside the bounds determined at 5% significance level.

According to Akaike information criterion optimal lag length is 1 (i.e., $k=1$). As to unit root test results, $dmax=1$, which is the maximum integration order among series. Since $p=k+dmax=2$ we estimated a VAR(2) model to check causalities.

Table 6: Vector Autoregression Estimations

VAR(k) Model	SIC
VAR(1)	13.7711
VAR(2)	14.0389

There is just a uni-directional causality relation running from growth to inflation. GDP growth Granger causes inflation, but not the reverse.

Table 7: VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: GDP growth			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Inflation	3.939690	2	0.1395
Dependent variable: Inflation			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GDP growth	5.027946	2	0.0809

4. CONCLUSION

The relationship between inflation and GDP growth is crucial on determining the economic policy. How an incremental increase in inflation causes GDP change is critical for central banks' price stability policy. Study shows that there is a cointegrating relationship between inflation and the GDP growth in Turkey. In the long-run, rise in the inflation results in a decrease in the GDP growth. This contradicts with some of

the findings in the literature stating that there is a recovery in the long run. However, expectations of most of the studies are parallel to our empirical results.

REFERENCES

- Barro, R. J. (1996). Inflation and growth. Review-Federal Reserve Bank of Saint Louis, 78, 153-169.
- Bruno, M., & Easterly, W. (1995). Inflation crises and long-run growth. NBER Working Paper No. 5209.
- Bruno, M., & Easterly, W. (1996). Inflation and growth: in search of a stable relationship. Federal reserve Bank of st. Louis Review, 78(May/June 1996).
- Fischer, S. (1983). Inflation and growth. NBER Working Paper No. 1235.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. Journal of monetary economics, 32(3), 485-512.
- Ghosh, A., & Phillips, S. (1998). Warning: Inflation may be harmful to your growth. Staff Papers, 45(4), 672-710.
- Gillman, M., Harris, M. N., & Mátyás, L. (2004). Inflation and growth: Explaining a negative effect. Empirical economics, 29(1), 149-167.
- Kremer, S., Bick, A., & Nautz, D. (2013). Inflation and growth: new evidence from a dynamic panel threshold analysis. Empirical Economics, 44(2), 861-878.
- Singh, K., & Kalirajan, K. (2003). The inflation-growth nexus in India: an empirical analysis. Journal of Policy Modeling, 25(4), 377-396.
- World Bank (2019). (2019, September 10) World Development Indicators. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Elektrik Enerjisi Piyasasının Sistem Dinamiği İle İncelenmesi

Doç. Dr. Arzu Eren Şenaras¹

Öğr. Gör. Dr. Şahin İnanç²

¹ Uludağ Üniversitesi / İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, arzueren@uludag.edu.tr

² Uludağ Üniversitesi / Keles MYO, Bilgisayar Teknolojileri, Bilgisayar Programcılığı
sahininanc@uludag.edu.tr

Özet: Günümüzde gelişen sanayi ve artan nüfus nedeniyle gün geçtikçe ülkeler daha çok enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Bir ülkenin ekonomik olarak kalkınıp sağlıklı gelişebilmesi ve geniş anlamda günümüz uygarlığının devamlılığı için ucuz, güvenilir ve yeterli düzeyde enerjiye ihtiyacı vardır. Enerji türleri içerisinde en temiz ve güvenilir olanı elektrik enerjisidir. Elektrik enerjisi günümüz uygarlığının en elzem enerji türü haline gelmiştir. Birçok ülke elektrik enerjisinin daha temiz ve daha ucuz üretimi konusunda birçok çalışma yapmaktadır. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirleme konusunda en önemli kriterlerden birisi elektrik enerjisi tüketimidir. Elektrik enerjisinin günümüz uygarlıklarının vazgeçilmezleri arasında olup çok yaygın kullanılması ile birlikte elektrik enerjisinin dağıtımı ve planlanması gibi sorunlar da gün geçtikçe karmaşıklaşmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar için farklı modelleme teknikleri kullanılarak geleceğe yönelik birtakım kestirimler yapılmaktadır. Modelleme teknikleri arasında sistem dinamiği yaklaşımı bu konuda çokça kullanılan bir tekniktir. Bu çalışmada elektrik enerjisi piyasası sistem dinamiği ile simüle edilmiş ve yapılan incelemelerde elektrik enerjisinin yönetimi gibi konularda yol gösterecek bir takım sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elektrik Enerjisi Piyasası, Sistem Dinamiği, Modelleme.

Analysis of Electric Energy Market Via System Dynamics

Abstract: Today, due to developing industry and increasing population, countries need more energy. A country needs cheap, reliable and sufficient energy for economic development and healthy development and for the continuity of today's civilization in a broad sense. The cleanest and most reliable of all types of energy is electrical energy. Electrical energy has become the most important type of energy in today's civilization. Many countries do a lot of work on cleaner and cheaper generation of electrical energy. Today, one of the most important criteria in determining the development level of countries is the consumption of electrical energy. With the widespread use of electrical energy as an indispensable part of today's civilizations, problems such as distribution and planning of electrical energy are becoming more and more complex. For the studies on this subject, some predictions are made for the future by using different modeling techniques. Among the modeling techniques, the system dynamics approach is a widely used technique. In this study, the electricity market has been simulated with the dynamics of the system and in the examinations made, a number of conclusions have been reached to guide the issues such as the management of electrical energy.

Keywords: Electricity Market, System Dynamics, Modelling.

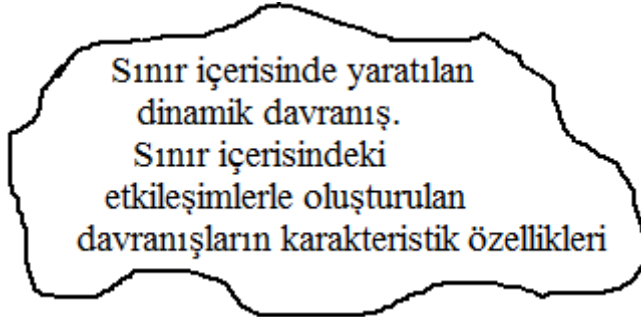
1. Giriş

Sistem dinamiği modelleri istatistiksel olarak zaman serisi verilerinden türetilmemiştir. Kararlara rehberlik eden politikalar ve sistem yapısıyla ilgili ifadelerdir. Modeller sistem hakkında yapılmış kabuller içerir. Bir model ancak formülasyonun gerisinde yatan uzmanlığı kadar iyidir. İyi bir bilgisayar modeli, kötü olandan temsil ettiği sistemin özünü yansıtmaya derecesiyle ayrılır. Diğer birçok matematiksel model gerçek sistemin doğrusal olmayan yapısı ve birçok geribildirim döngüsünü içermemesi nedeniyle kısıtlıdır. Diğer taraftan sistem dinamiği bilgisayar modelleri gerçek sistem davranışını yansıtabilir (Forrester, 1995:6).

Sistem dinamiği, nitel ve nicel modellerle sistem davranışını tanımlamak ve anlamak amacıyla zamana bağımlı yönetilen sistemlerin davranışlarıyla ilgilenir. Bilgi geribildirimlerinin sistem davranışlarını nasıl yönettiği ve sağlıklı bilgi geribildirim yapılarının ve kontrol politikalarının benzetim ve optimizasyon ile nasıl tasarlanacağını araştırır (Coyle, 1996: 10).

Bir sistemin bütün kavramını geliştirmek için sistemin karakteristik davranışlarını oluşturan etkileşimlerin yer aldığı sınırlar oluşturulmalıdır (Forrester, 1969: 12). Şekil 1 dinamik bir sistemi tanımlayan kapalı sınırı göstermektedir.

Şekil 1: Dinamik Bir Sistemi Tanımlayan Kapalı Sınır

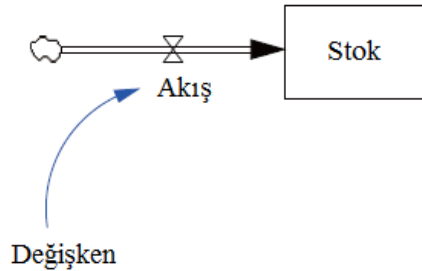

Kaynak: Forrester, 1969: 13

Forrester, sistem davranışını tanımlayabilmek için Sistem Dinamiği olarak adlandırılan dili yaratmıştır. Bu dil; stoklar, akışlar, karar fonksiyonları ve bilgi akışı olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır. Bu sayede, sistem ne kadar karmaşık olursa olsun sistemi tanımlamak için tek ihtiyacımız olan dört bloğu oluşturmaktır.

Şekil 2’te sistem dinamiği dili gösterilmektedir.

Şekil 2: Sistem Dinamiği Dili

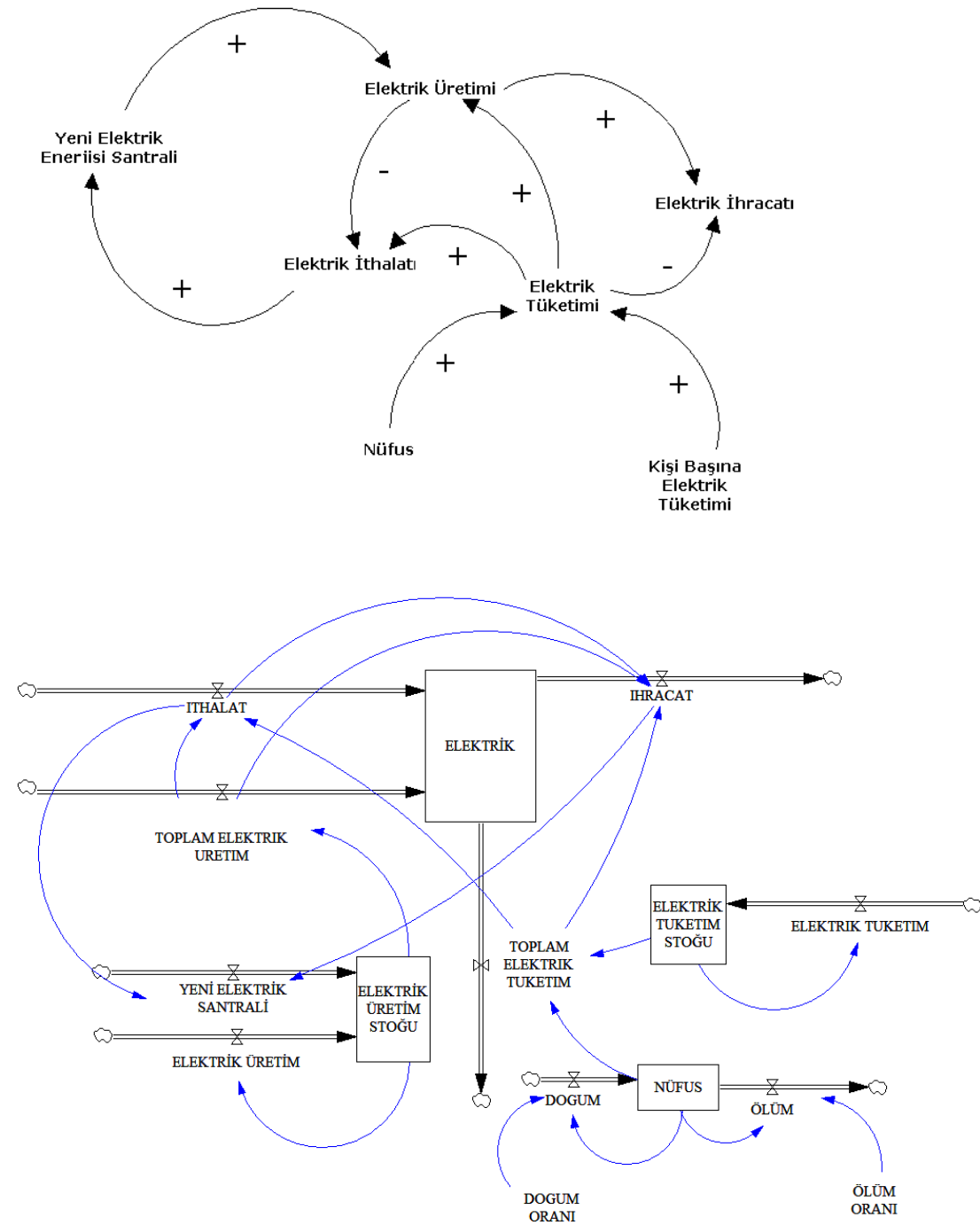
Dinamik analiz zaman akışıyla ilgilenir. Öyleyse önce zamanı tanımlamalıyız. Zaman, basitçe boyutsuz bir gerçek sayı olarak tanımlanabilir. Başlangıç noktası vardır ve koordinat sisteminde pozitif yönde ilerler. Bu durumda iki farklı kavram göze çarpmaktadır. İlk kavram, zamanın bir anı olarak tanımlanır ve $\tau = 1, 2, 3, \dots$ olarak gösterilir. İkinci kavram ise, zaman periyodudur ve $t = 1, 2, 3, \dots$ olarak gösterilir. Zaman birimi incelenen sistemin yapısına bağlı olarak saniye, dakika, saat, hafta, ay, yıl, on yıl, yüz yıl, olabilir. Sistem dinamiğinde iki zaman kavramının ayrımı doğru yapılmalıdır, çünkü stoklar ve akışlar τ ve t olarak belirgin biçimde tanımlanmaları gerekir (Yamaguchi, 2013: 23).

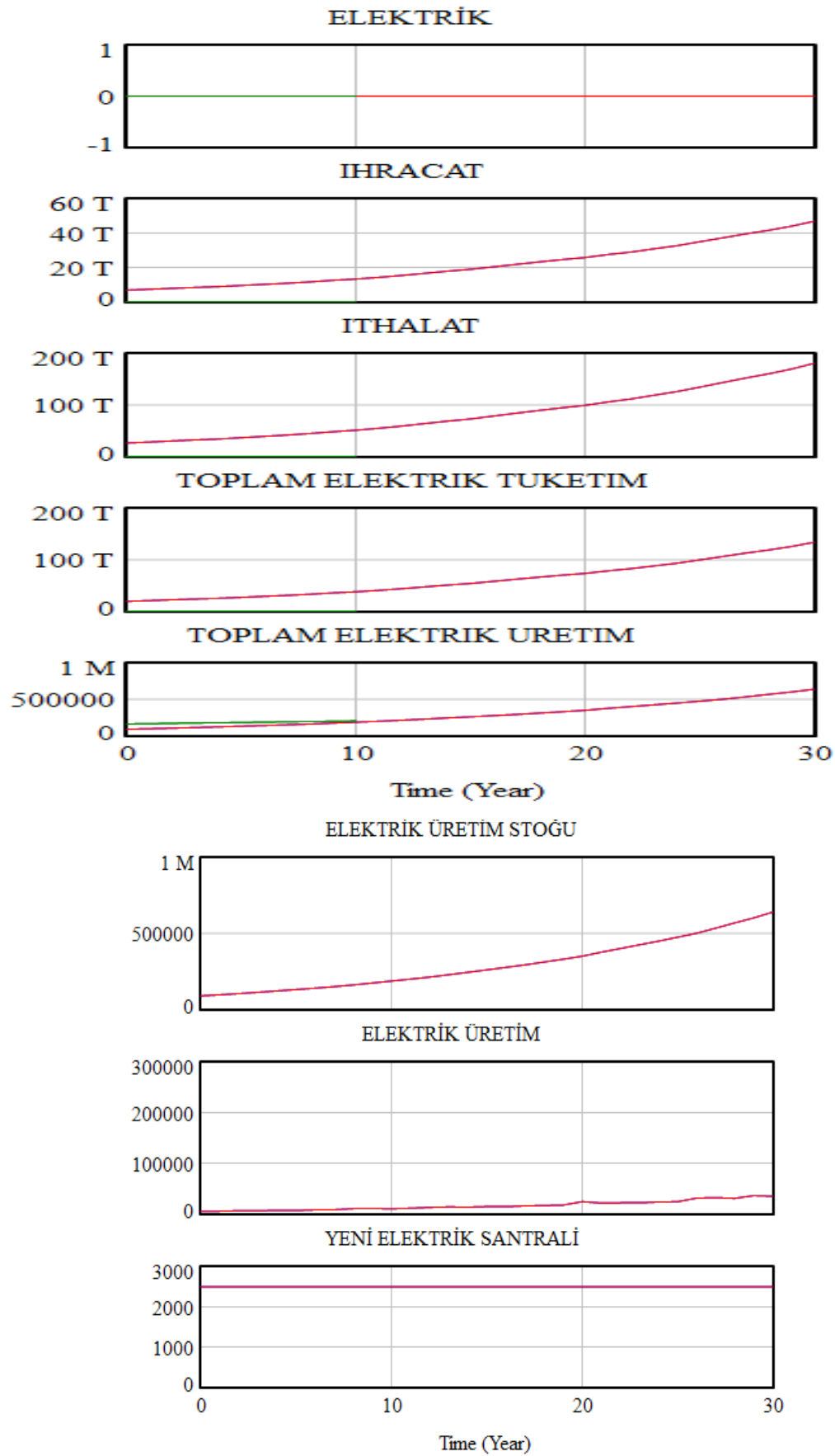
Sistem dinamiğinde hiçbir zaman tek bir doğru yanıt yoktur. Çünkü Sistem Dinamiği mevcut sistem içindeki ilişkileri gösterdiğinden tek bir doğru yanıt vermek yerine uygulanabilecek birden çok olası yaklaşımı ortaya koyar. Her bir yaklaşım istenen sonucun bir kısmını vermenin yanı sıra bazı beklenmedik sonuçlar da verebilir. Zaten sistem düşüncesinin bir diğer esası da hangi çözümü neye karşılık diğerine tercih ettiğimizin bilincine varmaktır (Sterman, 2000: 127-133).

2. Uygulama

Sistem dinamiği modeli geliştirilmesiyle, modellenen sistemin farklı senaryolar için nasıl davranış sergileyeceği önceden görülebilmektedir. Sistem dinamiği yaklaşımı sayesinde gerçek sistemler modellenerek büyük maliyetlere katlanmadan var olan sistemler incelenebilmektedir. Bu çalışmanın

amacı enerji piyasasını inceleyerek geleceğe yönelik kestirimler yapabilecek bir model oluşturmaktır. Bu çalışma kapsamında elektrik enerjisi piyasasını modellemek için sistem dinamiği modeli geliştirilmiştir.

3. Sonuç

Model sayesinde yeni enerji santralinin kurulması gibi senaryoların incelenmesiyle, elektrik piyasasına ilişkin karar vermeye yardımcı olabilecektir. Sistem dinamiği modeli geliştirilmesiyle Türkiye için oldukça önemli bir konu olan Elektrik Enerjisi Piyasasına yönelik farklı durumlar karşısında sistemin davranışının incelenbilme olanağı elde edilebilir. Literatür incelendiğinde, elektrik enerjisi piyasası için Türkiye’de sistem dinamiği modeli geliştirilmediği tespit edilmiştir. Senaryoların tasarlanması ile farklı durumların modelde yer alan değişkenler üzerinde yaratacağı etkileri inceleme olanağı elde edilebilir. Bu sayede farklı politikaların sistem üzerinde yaratacağı etkiler gözlemlenerek gerekli yeni politikalar tasarlanabilir.

Kaynakça

- COYLE Roger G. (1996), Systems Dynamics Modeling, Chapman & Hall, London.
- FORRESTER Jay Wright (1969), Urban Dynamics, Cambridge, The MIT Press, MA, USA.
- STERMAN, John.D. (2000), Business Dynamics Systems Thinking And Modelling In A Complex World, Mcgraw-Hill, New York.
- YAMAGUCHI Kaoru (2013), Money and Macroeconomic Dynamics- Accounting System Dynamics Approach, Awaji Island, Japan: Japan Future Research Center.

Kargo Firmasının Dağıtım Güzergâhının Dinamik Programlama ile Belirlenmesi

Doç. Dr. Arzu Eren Şenaras¹

Öğr. Gör. Dr. Şahin İnanc²

¹ Uludağ Üniversitesi / İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, arzueren@uludag.edu.tr

² Uludağ Üniversitesi / Keles MYO, Bilgisayar Teknolojileri, Bilgisayar Programcılığı
sahininanc@uludag.edu.tr

Özet: Günümüzde birçok firma ve rakipleri arasındaki rekabet gittikçe artmaktadır. Bu nedenle rakip firmalara nazaran en küçük bir avantaj bile oldukça önemli olabilmektedir. Lojistik konusu birçok firma için önemli olabilmekte iken lojistik konusunda iş yapan firmalar için ise doğal olarak çok çok daha önceliklidir. Lojistik alanında güzergâh belirlenmesi konusunda yapılacak en ufak bir iyileştirme bile firmalar için çok önemli olabilmektedir. Bu çalışmada örnek bir kargo firması için dağıtım güzergâhının belirlenmesinde firmalara yardımcı olabilecek bir uygulama yöntemi üzerinde çalışılmıştır. Yapılan uygulama dinamik programlama yöntemi kullanılarak geliştirilmiştir. Uygulama Microsoft Excel VBA ile kodlanarak geliştirilmiştir. Uygulama ile kargo firmasının dağıtım yapacağı en uygun güzergâh dinamik programlama yöntemi kullanılarak hızlı bir şekilde belirlenebilmektedir. Geliştirilen uygulama sayesinde lojistik firmaları açısından güzergâh konusunda çok daha hızlı ve doğru kararlar alınabilir. Uygulamanın Microsoft Excel VBA ile geliştirilmesi ve dolayısıyla kaynak kodlarının açık olması ve üzerinde geliştirmeler yapılabilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca yapılan uygulama dinamik programlama dışında başka yöntemlerle karşılaştırılabilir ve farklı yöntemler ile daha verimli yazılımların geliştirilmesine ışık tutabilir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, araç rotalama, VBA

Determining the Distribution Route of the Cargo Company with Dynamic Programming

Abstract: Today, the competition between many companies and competitors is increasing. Therefore, even the smallest advantage can be quite important compared to competing companies. While logistics can be important for many companies, it is naturally much more priority for companies doing business in logistics. Even the slightest improvement in the field of logistics can be very important for companies. In this study, an application method that can help the companies to determine the distribution route for a sample cargo company has been studied. The application was developed by using dynamic programming method. The application was developed by coding with Microsoft Excel VBA. With the application, the most suitable route to be distributed by the cargo company can be determined quickly by using dynamic programming method. Thanks to the developed application, it is possible to make faster and more accurate decisions about the route for logistics companies. This means that the application is developed with Microsoft Excel VBA and therefore the source code is open and improvements can be made. Furthermore, the application can be compared with other methods other than dynamic programming and can shed light on the development of more efficient software with different methods.

Keywords: Logistics, vehicle routing, VBA

1. Giriş

Dinamik programlama yöneylem araştırmasında kullanılan optimizasyon yöntemlerinden birisidir. Bir diğeri izleyen ve karşılıklı etkileri olan bir dizi kararın bütünüyle ele alındığı problemler için geliştirilen karar modelleri ve bunların çözümleri dinamik programlama başlığı altında incelenebilir. Öte yandan incelenen problemin biri diğeriyle ilişkili alt problemlere ayrılabilme özelliğini taşıması ya da bir problem için geliştirilen karar modelinin, birbirine bağlı karar modelleri haline dönüştürülmesi, dinamik programlama uygulaması için yeterli olmaktadır. Dinamik Programlama 1920’den bu yana önemini arttırarak gelişmiştir. Dinamik programlama, yöneylem araştırmasında kullanılan optimizasyon yöntemlerinden birisidir. Dinamik programlama bir takım kararların alınması konusunda türlü aşamalar (devreler, safhalar) için yapılması gerekli modeller olarak tanımlayabiliriz. Bu aşamalar; zamanla ilgili olabileceği gibi, bazı hallerde başka değişkenler cinsinden de olabilir (Sezen, 2007 ve Wisnton, 1994).

Dinamik Programlamada Kullanılan Kavramlar;

Aşama: Çok aşamalı bir karar sürecinin her bir alt problemi aşama olarak adlandırılır.

Durum: Her bir aşamada sistemin veya değişkenlerin alabileceği değerdir.

Herhangi bir aşamadaki durum, daha önceki aşamalarda verilen kararların sonucu olarak tanımlanabilir. Bir aşamada verilen karar, bu aşamadaki değişkenler kümesini yeni bir değişkenler kümesine çevirmektedir. Yeni değişkenler kümesine uygun olarak durumda değişecektir. Durum, optimal bir karar vermek için herhangi bir aşamada ihtiyaç duyulan bilgi olarak da düşünülebilir.

Karar: Her bir süreçte aşamaları tamamlama ile ilgili seçenekler arasından bir seçim yapılması işlemi karar olarak isimlendirilir.

Optimal Politika: Çok aşamalı bir karar sürecinin her karara bağlı, maliyet veya kar cinsinden bir getirisi vardır. Optimal politika sürecin her bir aşaması için verilen kararların bir sırasıdır.

Geçiş Fonksiyonları: Her aşamanın bulunabilecek durumlarında verilebilecek karara göre bu aşamayı izleyen veya daha önceki aşamanın hangi durumuna gelineceğini belirleyen ilişkilere geçiş fonksiyonu denir.

Dinamik programlama, n değişkenli bir problemin optimum çözümünü problemi n aşamaya ayrıştırarak ve her aşamada tek değişkenli bir alt problemi çözerek belirler. Bunun hesaplama avantajı, n değişkenli alt problemler yerine tek değişkenli alt problemleri optimum kılacak olmamızdır. Dinamik programlamada hesaplamalar yinelenerek yapılmaktadır. Bu yönüyle bir alt problemin optimum çözümü bir sonraki alt problemin girdisidir. Son alt problemi çözdüğümüzde, problemin tamamının optimum çözümüne ulaşmış oluruz (Taha, 2007: 403).

2. Uygulama

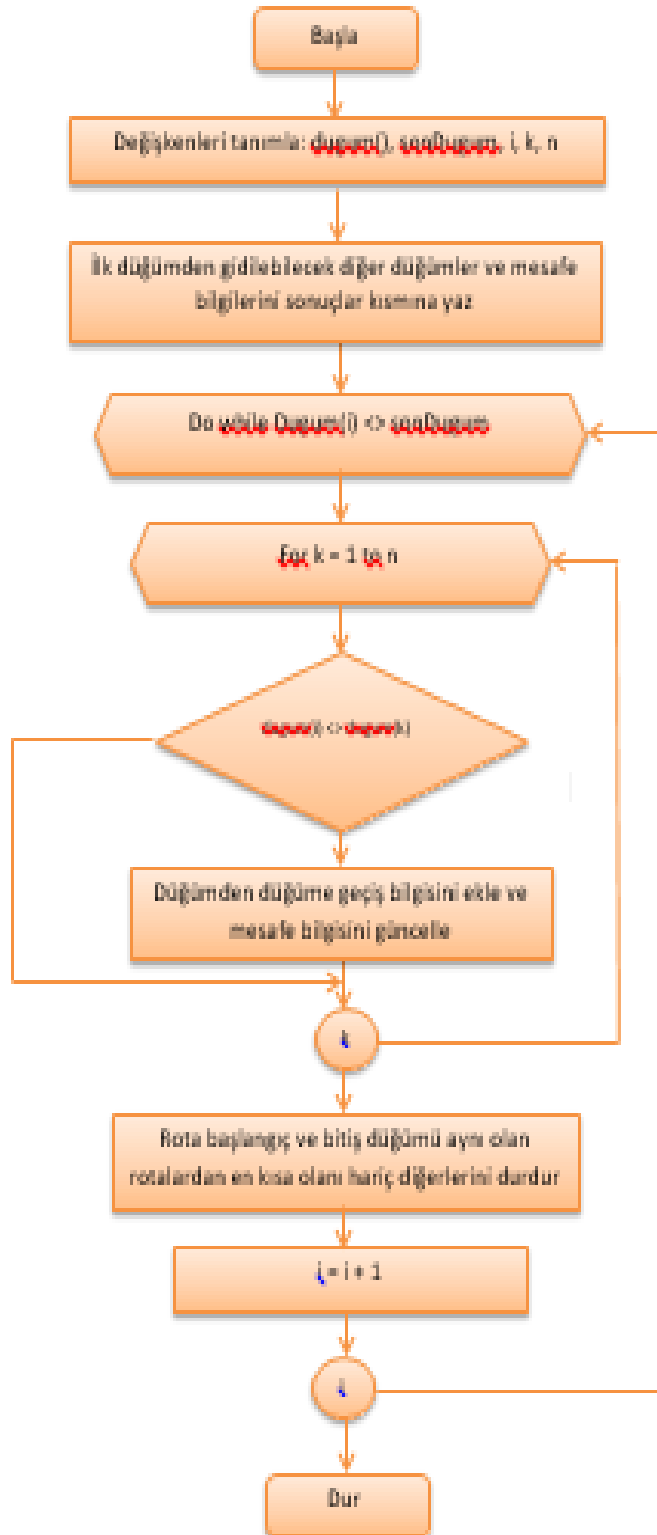
Günümüzde şirketler açısından lojistik çok önemlidir. Lojistik şirketleri için ise lojistik konusunda yapılacak en ufak bir iyileştirme bile son derece önemlidir. Bu çalışmada örnek bir kargo şirketi için dinamik programlama ile en uygun güzergâhı bulabilecek bir uygulama yazılımı geliştirilmiştir. Yazılım kodları Microsoft Excel 2010 VBA ile yazılmıştır.

Dinamik programlama için karmaşık problemlerin daha basit bir yapıya indirgenerek problemin optimal çözümünün bulunmasını içerir. Dinamik programlama birçok problem türüne uygulanabilmektedir. Problem türü NP-zor türünde olmadığı sürece optimal çözümü daha az sayıda işlemle garantilemektedir. Uygulama için Microsoft Office Excel altında Visual Basic Application kullanılmıştır. Programın MS Excel ortamında olmasının birçok avantajı mevcuttur. Program üzerine eklemeler yapılabilir.

Programın algoritması aşağıdaki gibidir:

1. Başla
2. Değişkenleri tanımla: dugum(i), sonDugum, mesafe, i, k, n (sonDugum rotanın bittiği düğümü gösteriyor. mesafe bilgisi rotadaki toplam mesafeyi gösteriyor.
3. dugum(i) <> sonDugum olduğu sürece alttaki işlemleri yap (diğer durumda adım 11'e git)
4. k = 1 den başlayarak n olana kadar aşağıdaki işlemleri yap (k = n olduğunda adım 8'e git)
5. Eğer dugum(i) <> dugum(k) ise adım 8'e git
6. Düğümden düğüme geçiş bilgisini MS Excel'de sonuç kısmına ekleyip mesafe bilgisini güncelle
7. Adım 4'e git
8. Belirli bir düğüme kadar olan rotalar içerisinde başlangıç ve bitişi aynı olan rotalardan en kısa olanını seç ve diğer rotaları işlemiden çıkar.
9. $i = i + 1$ (i değerini bir artır)
10. Adım 3'e git
11. Dur

Şekil 1: Akış Çizgesi

Şekil 2: Kargo Güzergahı Belirleme Problemi için MS Excel VBA Uygulaması

Kargo Güzergahı Belirleme Problemi					
Mesafe	Başlangıç	Bitiş	Hesapla		
50	A	B			
53	A	C			
94	A	D			
21	B	E			
54	B	F			
14	C	E			
58	C	G			
63	D	F			
47	D	G			
98	E	H			
25	E	I			
11	F	I			
28	F	J			
75	G	I			
14	G	J			
79	H	Z			
59	I	Z			
64	J	Z			

Kargo güzergâhı belirleme problemi için MS Excel VBA uygulaması Şekil 2’de görüldüğü gibidir.

Şekil 3: Kargo Güzergahı Belirleme Problemi için MS Excel VBA Uygulaması

Sonuçlar					
248	A	B	E	H	Z
155	A	B	E	I	Z
174	A	B	F	I	Z
196	A	B	F	J	Z
244	A	C	E	H	Z
151	A	C	E	I	Z
245	A	C	G	I	Z
189	A	C	G	J	Z
227	A	D	F	I	Z
249	A	D	F	J	Z
275	A	D	G	I	Z
219	A	D	G	J	Z

En kısa yol: A- C- E- I- Z ve 151 km olarak hesaplanmıştır.

3. Sonuç

Dinamik Programlama 1920’ den bu yana önemini arttırarak gelişmiştir. Dinamik programlama, yöneylem araştırmasında kullanılan optimizasyon yöntemlerinden birisidir. Bu çalışmada optimizasyon tekniklerinden olan dinamik programlamanın MS Excel VBA ile kargo güzergahının belirlenmesi problemlerinin nasıl çözüleceği açıklanmıştır. Geliştirilen uygulama sayesinde en kısa yol problemleri içeren gerçek hayat problemleri MS Excel’de dinamik programlama ile çözme olanağı sağlanmıştır.

Microsoft Office Excel VBA ile geliştirilen uygulama sayesinde örnek kargo şirketi için en uygun güzergâh kesin olarak bulunabilmektedir

Kaynakça

Sezen H.K.(2007), Yöneylem Araştırmasına Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa.

Taha Hamdy A., (2007). Yöneylem Araştırması, (Çev. Baray Ş.Alp ve Esnaf Şakir),

Winston Wayne L., (1994). Operation Research Applications And Algorithms, 3. Baskı, Thomson Publishing, USA, , s. 1010

Daha İyi Yaşam Endeksi Verilerinin Kümeleme Analizi İle İncelemesi

Prof. Dr. Dilek Altaş¹

Büşra Çil²

¹ Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, dilekaltas@marmara.edu.tr

²İstanbul Aydın Üniversitesi, busra.cil@aydin.edu.tr

Özet: Toplumsal refah düzeyi son zamanlarda dünyanın gündemini sıklıkla meşgul eden bir konudur. Bu amaçla, OECD tarafından refahı tanımlayan yeni bir endeks geliştirmiştir. Daha İyi Yaşam Endeksi denilen ve OECD tarafından uygulanan bu endeks; konut, gelir, iş, iletişim ve toplum, eğitim, çevre, sivil katılım ve yönetim, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik ve iş yaşam dengesi kriterlerine göre oluşturulmakta ve refahı daha geniş bir biçimde ölçmektedir. Çalışmamızda ele alınmak istenen konu, bu indekste yer alan ülkelerin hangilerinin benzer gruplarda yer aldıklarını tespit etmektir. Hangi ülkelerin benzer olduklarını belirleyebilmek için çok değişkenli analiz teknikleri arasında yer alan kümeleme analizi kullanılmıştır. Ayrıca hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizinin kümeler üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Çalışma sonucunda her iki yönetime göre oluşan kümeler genel itibariyle benzer şekillenmemiştir. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi, iktisat teorisini destekleyen sonuçlar vermese de hiyerarşik kümeleme analizine göre oluşan kümeler hem iktisadi hem istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. OECD verilerine göre yapılan hiyerarşik kümeleme analizinde, Türkiye'nin refah düzeyi olarak Meksika ve Kore ile bir grup oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Daha İyi Yaşam Endeksi, Refah Düzeyi, Kümeleme Analizi

Abstract: The issue of social well being has been occupying an important place in World's agenda recently. With this aim, a new index ,which defines well being, has been created by OECD and named like 'Better Life Index.' This index calculated by considering housing, income, jobs, community, education, environment, civic engagement, health, life satisfaction, safety, work-life balance and it measures well being with a broader view. The aim of the present work is to determine which countries are similiar according to index which has created by OECD. Clustering analysis which is among multivariate analysis techniques was used to analyze the countries similiarities. In addition, this the effect of hierarchical and non-hierarchical cluster analysis on the country clusters was also investigated. As a result of the study, clusters formed according to hierarchical and non-hierarchical clustering analysis are not generally similar. Eventhough the clustering results of non-hierarchical cluster analysis does not support the economic theory, clusters formed according to hierarchical clustering analysis were found to be significant both economically and statistically. In the hierarchical clustering analysis conducted according to OECD data, it was observed that Turkey grouped with Mexico and Korea according to well-being level.

Key Words: Better Life Index, Well-Being, Clustering Analysis

1. GİRİŞ

Refah, insanın hem bedensel hem de ruhsal olarak kendini iyi hissetmesi halidir. Refahın tanımları iyi bir yaşama sahip olmak için bulundurulması gereken şeyler ve yaşamdan alınan tatmin duygusunu da kapsar. Yaşamdan tatmin olmak; sağlık, barınma ve eğitim gibi somut meselelerle ilgili olan refah olgusuyla doğrudan ilişkilidir.

Refah olgusu yüzyıllardır gerek sosyolojik gerekse felsefi açıdan devletlerin ve toplumların da gündemini sürekli meşgul etmiş; hem politik alanda hem de bilimsel literatürde çok tartışılmıştır. Tartışmaların odağında, refahın tanımı, refaha nasıl ulaşılacağı, refah olgusunun nasıl ölçüleceği gibi hususlar yer almaktadır. Bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Refah ile ülkenin kalkınması ve ilerlemesi arasında da doğrudan bir ilişki vardır.

Günümüzün temel ekonomik politikalarından biri olan ve istikrarlı büyümenin önemli bir göstergesi olarak görülen refah düzeyinin ölçülmesinde yirminci yüzyılın sonlarına kadar iktisadi göstergeler kullanılmışsa da; yirmi birinci yüzyılda teknolojiye yaşanan olağanüstü gelişmelerle birlikte gittikçe hızlanan küreselleşmenin etkisi ile iktisadi göstergeler refah düzeyini ölçmede yetersiz kalmaya başlamışlardır. Bu süreçte refahın tanımlanmasında yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmuştur. Refahın ölçülmesinde iktisadi göstergelerin yanı sıra, daha farklı faktörlerin de incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle,

küreselleşme ile birlikte ülkelerin kalkınma düzeylerini etkileyen refah faktörünün değerlendirilmesine çevre, yaşam memnuniyeti gibi konular da dâhil edilmelidir.

Bu bağlamda OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), refahı daha geniş bir biçimde tanımlayan ve ölçen bir endeks geliştirmiştir. Bu index “Daha İyi Yaşam Endeksi, Better Life Index” olarak adlandırmıştır. Bu endeks, konut, gelir, istihdam, toplum, eğitim, çevre, sivil katılım, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik, iş ve hayat dengesi olmak üzere 11 kalemden oluşmaktadır.

Bu çalışmada OECD’nin yayınlamış olduğu “Daha İyi Yaşam Endeksi” ile ülkelerin refah göstergeleri incelenmiş; refah göstergelerine göre benzerlik gösteren ülkeler Hiyerarşik ve Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizleri ile kümelere ayrılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Refah Tanımı

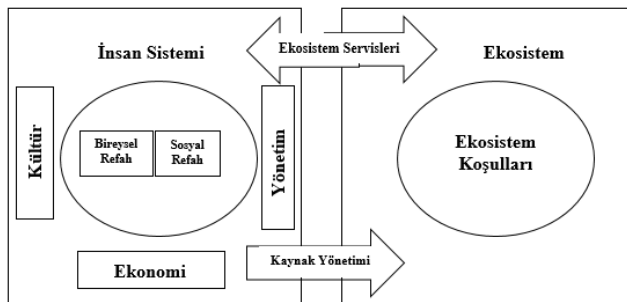
Günümüzde sosyal refahın sağlanmasında en önemli kurumlardan biri devlettir. Sanayi devriminden sonra sosyal refahın sağlanmasında önemli bir görev üstlenen devlet, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bu alanda nerdeyse tek kalmış durumdadır (Dereli, 2002). Devlet İkinci Dünya Savaşı’nın ardından refah devleti formuna bürünerek sanayileşmenin neden olduğu gelir dağılımı ve yoksulluk sorunlarına çare bulmak amacıyla çalışma saatlerini düzenleme, konut kalitesini geliştirme, toplum sağlığını koruma gibi alanlarda yasal düzenlemeler yapmıştır (Pinch, 1997).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından devletler refah düzeyini ölçerken 1950’lerde GSYİH’nın büyüme oranını kullanmışlardır. 1960’lara gelindiğinde ise kişi başına düşen milli gelir, refah göstergesi olarak kabul edilmiştir. 1970’lerde temel ihtiyaçların karşılanması insan refahının en önemli ögesi olarak kabul edilmiştir. 1980’lerde kişi başına düşen gelirle birlikte parasal olmayan faktörler de insan refahının ölçümünde kullanılmıştır (Şenaras ve Çetin, 2016:33).

Refah, hem sosyal hem de bireysel refahtan oluşmaktadır. Bireylerin refahını üç temel etken etkilemektedir. Bunlar ekonomi, kültür ve yönetimidir (Hall vd., 2010: 14). Kroll (2011)’e göre toplumların ve bireylerin refahının belirlenmesinde mevcut kaynakların adil dağılımı ve sürdürülebilir olması da ayrıca, büyük önem arz etmektedir.

Şekil 1, refahı oluşturan faktörleri göstermektedir.

Şekil 1: Refah

Kaynak: Hall vd., (2010: 15).

Şekil 1’e göre ekosistem koşulları atmosferi, biyolojik çeşitliliği, su kalitesini ve doğal kaynakları yansıtmaktadır. İnsan refahı çalışma hayatını, fiziksel ve ruhsal sağlığı, bilgiyi düzeyini, özgürlüğü ve kişisel ilişkileri kapsamaktadır. Ekonomi, hem ulusal geliri hem de ulusal zenginliği ifade etmektedir. Yönetim insan haklarından, sivil ve politik sorumluluktan, güvenlikten ve hizmetlere erişimden meydana

gelmektedir. Kültür, kültürel mirası ve sanatı temsil etmektedir. Kaynak yönetimi, ekonomik ve çevresel varlıkların korunmasını, kaynakların kullanımını ve tüketimini içermektedir. Ekosistem servisleri ise, doğal olayların etkisini, doğal kaynakları ve bu kaynakların sağlanmasını kapsamaktadır. Bu duruma göre (Hall, vd., 2010: 14);

- Toplumsal refah; insan refahından ve ekosistem koşullarından oluşmakta,
- Toplumsal ilerleme ise; insan refahı ve ekosistem koşullarının gelişiminin sürdürülmesinden meydana gelmektedir.

21. yüzyılda değişen koşullar nedeniyle refahı ölçebilecek, GSYH'ye benzer ancak iklim değişikliği gibi küresel tehditleri, geliri, sağlığı ve toplumların yaşam kalitesini içeren daha geniş kapsamlı endekslere ihtiyaç duyulmuştur (Kulesza ve Ucieklak-Jez, 2012: 184).

Bu sebeple 2008 yılında, Joseph Stiglitz, Amartya Sen ve Jean Paul Fitoussi bir araya gelerek Ekonomik Performans ve Sosyal İlerleme Ölçüm Komisyonu'nu (The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) oluşturmuşlardır. Bu komisyon refahı ölçmek için kullanılan GSYH yönteminin temel sorunlarını ortaya koymuştur (Kroll, 2011: 3). Stiglitz, vd. (2009)'a göre refahı tanımlamak ve ölçmek için sadece GSYH gibi tek bir kritere değil, birden çok kritere ihtiyaç vardır. Komisyon bu doğrultuda yaşam kalitesinin ve refahın sekiz alandan ölçülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kriterler (Stiglitz, vd, 2009: 14); Yaşam standardı için gerekli olan materyaller (gelir, tüketim ve zenginlik), sağlık, eğitim, iş yaşamını kapsayan kişisel faaliyetler, politika ve yönetim, sosyal ilişkiler ve iletişim, çevre (şimdiki ve gelecekteki durum), güven (ekonomik ve doğal afet).

OECD de Ekonomik Performans ve Sosyal İlerleme Ölçüm Komisyonu'nun ele aldığı bu gelişmeler ışığında refahı tanımlayan ve ölçen yeni bir endeks geliştirmiştir. Bu doğrultuda OECD, 24 Mayıs 2011 tarihinde Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index)'ni uygulamaya koymuştur. Endeks ülkelerde, refah düzeyini ve refah düzeyinde meydana gelen değişimleri ölçmeyi amaçlamaktadır. Endeks, ekonomik ve sosyal alanlarda belirlenmiş çoklu kriterler ile ülkeler arasında değerlendirme yapma imkanı da sağlamaktadır.

Mizobuchi (2013)'e göre bu endeks 11 kriterden oluşmaktadır. Bununla birlikte başlangıçta 34 ülkeyi kapsayan endeks, 2012 yılında revize edilmiş ve OECD üyesi olmayan Rusya ve Brezilya'nın da endekse dahil edilmesi ile ülke kümesi 36'ya çıkarılmıştır. Endekste yer alan ülkelere 2016 yılında yeni bir değişikliğe daha gidilmiş, OECD üyesi ülkelere Letonya; OECD üyesi olmayan ülkelere de Güney Afrika dahil edilmiştir. Böylece ülke kümesi 38'e çıkarılmıştır. (Bkz: Tablo 1 ve Tablo 2).

Endekste yer alan 11 ana kriter; konut, gelir, iş, toplum, eğitim, çevre, yönetim, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik ve iş-yasam dengesidir.

Kerenyi (2011)'e göre bu endekste, refahı etkileyen tüm faktörler hiyerarşik düzen yerine yan yana sıralanmaktadır. Kulesza ve Ucieklak Jez, (2012)'ye göre, birçok kriteri barındıran bu endeks bir bakışta refahın daha kolay anlaşılmasını ve ülkeler arasında daha iyi bir karşılaştırma yapılmasını sağlamaktadır. Ülkelerin refahını ve daha iyi yaşam kalitesini çeşitli alanlarda ölçen ve ülkeler arasında karşılaştırmalı performans sunan endeks, ülkelerin eksik olduğu alanlarda daha iyi stratejiler geliştirmesini sağlamaktadır.

Endekste yer alan 11 kriter çeşitli alt kriterlerden oluşmaktadır. Bu alt kriterler ve hesaplama yöntemleri aşağıdaki gibidir:

Konut

Kişi Başına Düşen Oda Sayısı: Bu alt kriter, mutfak, bulaşıkhanesi, banyo, tuvalet, garaj, ofis, dükkan hariç bir evde bulunan oda sayısının o evde yaşayan kişi sayısına bölünmesi ile bulunur.

Ölçü birimi oran olarak ifade edilmiştir.

Temel Donanımdan Yoksun Konut Sayısı: Bu alt kriter, sifonlu tuvaleti bulunmayan evlerde yaşayan popülasyonu ifade eder. Sifonlu tuvaleti hanenin dışında bulunan konutlar bu maddeye dahil edilmemiştir.

Ölçü birimi olarak popülasyon yüzdesi kullanılmıştır.

Konut Harcaması: Bu alt kriter, hane halkı brüt düzeltilmiş kullanılabilir gelirin ne kadarının mutfak harcamaları, ev eşyası (mobilya, mefruşat), konut sigortası, elektrik, su, doğalgaz, konut kirası, konut bakım onarımı gibi harcamalara ayrıldığını gösterir. Ölçüm ulusal para biriminde yapılmış ve sabit kur üzerinden dolara dönüştürülmüştür.

Konut harcamasında kullanılan data hane halkının ve hane halkına hizmet eden kar amacı gütmeyen kuruluşların toplamını oluşturur.

Ölçü birimi olarak hane halkı brüt düzeltilmiş kullanılabilir gelirin oranı kullanılmıştır.

Gelir

Hane Halkı Kullanılabilir Gelir: Bu alt kriter, hane halkının mal varlığını azaltmak ya da yükümlülüklerini arttırmak zorunda kalmaksızın tüketebileceği azami miktardır.

Kişilerin brüt gelirleri (gelir, serbest meslek ve sermaye gelirleri ile diğer sektörlerden gelen cari para transferleri) ve hanelerin hükümetlerden aldıkları sosyal transferlerin (eğitim, sağlık hizmeti) toplamından, gelir ve servet vergisi, hane halkı tarafından ödenen sosyal güvenlik primleri ve hane halkı yatırım mallarının toplamının çıkarılması ile bulunur.

Mevcut veri hane halkının ve hane halkına hizmet eden kar amacı gütmeyen kuruluşların toplamına aittir.

Ölçü birimi PPP'de¹ kişi başına düşen Amerikan dolarıdır (cari fiyatlarla).

Hane Halkı Mali Zenginlik: Bu alt kriter finansal ve finansal olmayan varlıklar, kısa vadeli borçlar, ülke yerleşiklerinin özel mülkler olmak üzere toplam serveti ifade eder. Finansal olmayan varlıklar, konut, diğer emlak mülkleri, araçlar, değerli eşyalar dayanıklı tüketim malları gibi kalemlerden oluşur. Hane halkı zenginliği mikro istatistikleri kılavuzundan yararlanılarak oluşturulmuştur. (Guidelines for Micro Statistics on Household Wealth OECD, 2013)

Ölçü birimi PPP'de hane başına düşen Amerikan dolarıdır (2016 fiyatlarıyla).

İş

İşgücü Piyasası Güvensizliği: Bu alt kriter işsizlikle alakalı olarak beklenen kazançtan kaybı ifade etmektedir. Bu kayıp işsiz kalma riskine, beklenen işsizlik süresine ve bu kaybı azaltmak için devlet tarafından işsizlere yapılan transferlere (işsizlik sigortası) bağlıdır.

Ölçü birimi önceki kazançların yüzdesidir.

İstihdam Oranı: Bu alt kriter 15 – 64 yaş arası istihdam edilen kişi sayısıdır. İstihdam edilen insanlar, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından tanımlanan şekliyle, bir hafta önce, kazanç elde etmek üzere en az bir saat çalıştığını bildiren 15 yaş ve üstü bireylerden oluşur.

Ölçü birimi 15 – 64 yaş arası çalışan sayısının aynı yaş aralığındaki popülasyona oranının yüzdesel ifadesidir.

Uzun Dönem İşsizlik: Bu alt kriter, bir yıl ya da daha uzun süredir işsiz olan kişi sayısının işgücü piyasasına yüzdesel oranıdır.

Ölçü birimi işgücü piyasası yüzdesidir.

Kişisel Kazanç: Bu alt kriter, ulusal hesaplara dayalı toplam ücret tutarının (ücretler ve maaşlar) ortalama çalışan sayısına bölünmesiyle elde edilir. Tam zamanlı çalışan başı ortalama yıllık ücret anlamına gelir. Kriter çalışanların brüt ücretlerini, yani işveren tarafından vergi, hayat sigortası, emeklilik, sendika ve sosyal sigortaya ayrılan tutarların kesintileri yapılmadan önceki halini ifade eder.

Ölçü birimi güncel fiyatlarla Amerikan dolarıdır.

Toplum

¹ Public-Private Partnerships (Kamu Özel Ortaklığı)

Toplumsal Bağ Kalitesi: Bu alt kriter, algılanan toplumsal bağ desteğinin ölçüsüdür. Ölçüm “Başınız beladaysa, ihtiyacınız olduğunda ya da olmadığında size yardımcı olması konusunda güvenebileceğiniz arkadaşlarınız ya da akrabalarınız var mı?” sorusuna verilen olumlu cevapları baz alır.

Ölçü birimi 15 yaş üzeri popülasyon yüzdesidir.

Eğitim

Eğitime Katılım: Bu alt kriter, Uluslararası Eğitim Sınıflandırma Standardı’na (ISCED) göre 25- 64 yaş arasında aynı yaş aralığına göre en az lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan kişileri baz alır.

Ölçü birimi 25 – 64 yaş arası çalışan sayısının aynı yaş aralığındaki popülasyona oranının yüzdesel ifadesidir.

Öğrencilerin Bilişsel Becerileri: Bu alt kriter, OECD’nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı’nda (PISA) okuma, matematik ve fen bilimleri alanında öğrencilerin aldıkları ortalama puanını ifade eder.

Ölçü birimi ortalama PISA skorudur.

Eğitimde Geçen Süre: Bu alt kriter, 5 yaşındaki bir çocuğun 39 yaşına kadar eğitime katılabileceği ortalama süreyi baz alır. Mevcut kayıt şartlarına 5 yaştan itibaren her yaş için net kayıt oranları eklenerek hesaplanır.

Ölçü birimi yıldır.

Çevre

Hava Kirliliği: Bu alt kriter, 2,5 mikrondan daha küçük çaptaki hava molekülü konsantrasyonunun ağırlıklı ortalamasıdır. Veri, 3 yıllık periyotların ortalamasıdır. Ölçü birimi mikrogram/metreküptür.

Su Kalitesi: Bu alt kriter, kişilerin yaşadıkları çevre ile ilgili kişisel görüşünü yansıtır ve “Yaşadığınız şehir ya da alandaki suyun kalitesinden memnun musunuz?” sorusuna olumlu cevap veren kişilerin cevaplarına dayanır.

Ölçü birimi 15 yaş üzeri popülasyon yüzdesidir.

Yönetim

Geliştirilen Düzen İçin Paydaş Katılımı: Bu alt kriter, birincil yasaların ve alt düzenlemelerin oluşturulmasında geliştirilmesinde resmi paydaş katılımının ne derece olacağını ifade eder.

Kriter paydaş katılımının dört yönünü ölçen (sırasıyla yasalar ve alt düzenlemeleri kapsayan) iki birleşik göstergenin ortalaması alınarak hesaplanır:

-Resmi paydaş katılımının sistematik olarak benimsenmesi,

-Paydaş sözleşmeleri,

-Halk katılım sürecinin ve açık hükümet uygulamalarının şeffaflığı,

- Gözetim organlarının varlığını ve paydaş katılımı sonuçlarıyla ilgili kamuya açık bilgileri ifade eden gözetim ve kalite kontrolü

Bu dört boyutun her birinin alabileceği maksimum puan 1’dir. Toplamda alınacak olan maksimum puan ise 4’tür.

Paydaş katılımı kriteri, OECD tarafından OECD ülkeleri ile Kolombiya ve Kosta Rika’yı kapsayan düzenleyici göstergeleri anketine 2017 yılında verilen yanıtlara ve Brezilya’nın 2015’te yapılan OECD-IDB Düzenleme Politikaları ve Yönetişimi Anketi’ne verdiği yanıtlara dayanarak hesaplanmıştır. Bu anketlere katılanlar devlet yetkilileridir.

Ölçü birimi popülasyon yüzdesidir.

Seçmen Katılımı: Bu alt kriter, oyu geçerli olsun ya da olmasın, seçimlerde oy kullanan nüfusun seçmen sayısına oranını ifade eder.

Ölçü birimi popülasyon yüzdesidir.

Sağlık

Yaşam Beklentisi: Bu alt kriter, ölçüm yapılan zamandaki yaşa özgü ölüm oranlarına dayanarak bir bireyin ortalama ne kadar yaşayacağını ifade eder.

Ölçü birimi yıldır.

Sağlık Beyanı: Bu kriter, 15 yaş ve üstü nüfusta sağlık durumunu ‘iyi’ ya da ‘çok iyi’ olarak ifade eden bireyleri gösterir. Ölçüm Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) önerdiği şekliyle “Genel olarak sağlığınız nasıl?” sorusuna verilen ve beşli likert ölçeğinden oluşan ‘çok kötü’, ‘kötü’, ‘orta’, ‘iyi’, ‘çok iyi’ cevapları üzerinden yapılmıştır.

Ölçü birimi popülasyon yüzdesidir.

Yaşam Memnuniyeti

Bu kriter, insan yaşamını bir bütün olarak göz önünde bulundurur.0’dan 10’a kadar olan bir ölçeğe (0 çok kötü – 10 çok iyi olmak üzere) verilen cevapların ağırlıklı toplamıdır.

Ölçü birimi ortalama değerdir.

Güvenlik

Cinayet Oranı: Bu alt kriter, saldırıya bağlı ölümleri ifade eder.

Ölçü birimi yüz bin kişide yaşa göre standartlaştırılmış orandır.

Gece Yalnız Yürürken Güvende Hissetme: Bu alt kriter, “Şehirde ya da yaşadığınız yerde gece yalnız yürürken güvende hissediyor musunuz?” sorusuna verilen olumlu cevaplara dayanır.

Ölçü birimi 15 yaş üzeri kişilerin yüzdesidir.

İş-Yaşam Dengesi

Çok Uzun Çalışılan Saatler: Bu alt kriter, haftalık çalışma süresi 50 saat ve üzeri olan çalışanların oranını ölçer.

Ölçü birimi bağımlı çalışan yüzdesidir.

Boş Vakit ve Kişisel Bakıma Ayrılan Zaman: Bu alt kriter, tam zamanlı çalışan kişilerin günde ortalama olarak kişisel bakım ve boş vakit için kendilerine ayırdıklarını zamanı ölçer.

Boş vakit, yürüyüş, doğa yürüyüşü, spor, kültürel etkinlik, arkadaşlar ve aile ile sosyalleşme, gönüllülük, kestirmek, oyun oynamak, televizyon izlemek, bilgisayar kullanmak, bahçe bakımı gibi iç ve dış mekan aktivitelerini kapsar. Kişisel bakım aktiviteleri uyumak (kestirme harici), yemek, içmek, tıbbi ya da kişisel bakım (hijyen, doktora gitmek, saç kestirmek) gibi aktiviteleri kapsar.

Ölçü birimi bir gün içinde kişisel bakım veya boş vakte ayrılan saattir.²

11 kriter, birleşik endekste benzer ağırlıklara sahiptir.

Tablo 1: Daha İyi Yaşam Endeksi Uygulanan Ülkeler (2016-2017)

OECD ÜYESİ OLAN ÜLKELER				
Almanya	Danimarka	İsrail	Kore	Portekiz
Amerika Birleşik Devletleri	Estonya	İsveç	Letonya	Slovak Cumhuriyeti
Avustralya	Finlandiya	İsviçre	Lüksemburg	Slovenya
Avusturya	Fransa	İtalya	Macaristan	Şili
Belçika	Hollanda	İzlanda	Meksika	Türkiye
Birleşik Krallık	İrlanda	Japonya	Norveç	Yeni Zelanda
Çek Cumhuriyeti	İspanya	Kanada	Polonya	Yunanistan
OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER				
Brezilya	Güney Afrika	Rusya		

² <http://www.oecd.org/statistics/OECD-Better-Life-Index-definitions-2019.pdf>

Tablo 2: Daha İyi Yaşam Endeksi Uygulanan Ülkeler (2012-2015)

OECD ÜYESİ OLAN ÜLKELER				
Almanya	Danimarka	İsrail	Kore	Slovak Cumhuriyeti
Amerika Birleşik Devletleri	Estonya	İsveç	Lüksemburg	Slovenya
Avustralya	Finlandiya	İsviçre	Macaristan	Şili
Avusturya	Fransa	İtalya	Meksika	Türkiye
Belçika	Hollanda	İzlanda	Norveç	Yeni Zelanda
Birleşik Krallık	İrlanda	Japonya	Polonya	Yunanistan
Çek Cumhuriyeti	İspanya	Kanada	Portekiz	
OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER				
Brezilya			Rusya	

OECD bu endeks ile hem cari maddi yaşam koşulları (ekonomik refah) ile yaşam standardı (bireylerin yaşam sansını ve fırsatlarını etkileyen tüm maddi olmayan faktörler) arasındaki farklılıkları ortaya koymakta hem de bunların zamanla sürdürülebilirliğini ele almaktadır. (Kerenyi, 2011: 519).

Dünyanın küreselleşmesi ile birlikte sınırların ortadan kalkması, gelirlerin uluslararası pazarda paylaşılması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin milli gelirlerinin dışında bir yöntem ile ölçülmesi fikrini beraberinde getirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçen bir indeks geliştirmiştir. Bu indeks beklenen yaşam süresini kapsayan sağlık indeksi, beklenen okullaşma oranı ve ortalama okullaşma oranını kapsayan eğitim indeksi ve kişi başına geliri kapsayan gelir indeksinin geometrik ortalamasını ifade eder. Bu indeks değeri;

- 0-0.549 arasında ise düşük insani gelişme,
- 0.550-0.699 arasında ise orta insani gelişme
- 0.700-0.799 arasında ise yüksek insani gelişme
- 0.800-1 arasında ise çok yüksek insani gelişme (UNDP, 2016:172)

olarak adlandırılır. İnsani Gelişmişlik İndeksi olarak adlandırılan bu indekste yüksek değere sahip ülkeler gelişmişlik düzeyi yüksek ülkeler olarak adlandırılır.

Buna göre bu çalışmada analize dahil edilen ülkelerin gelişmişlik düzeyleri Tablo3'te gösterilmiştir³:

Tablo 3: OECD Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Sıralaması

Çok Yüksek İnsani Gelişme (İndeks> 0,901)			
1	Norveç (0,953)	11	Amerika Birleşik Devletleri (0,924)
2	İsviçre (0,944)	12	Birleşik Krallık (0,922)
3	Avustralya (0,939)	13	Finlandiya (0,920)
4	İrlanda (0,938)	14	Yeni Zelanda (0,917)
5	Almanya (0,936)	15	Belçika (0,916)
6	İzlanda (0,935)	16	Japonya (0,909)
7	İsveç (0,933)	17	Avusturya (0,908)
8	Hollanda (0,931)	18	Lüksemburg (0,904)
9	Danimarka (0,929)	19	İsrail (0,903)
10	Kanada (0,926)	20	Kore (0,903)
Çok Yüksek İnsani Gelişme (İndeks 0,901 - 0,80)			
21	Fransa (0,901)	28	Polonya (0,865)
22	Slovenya (0,896)	29	Slovakya (0,855)
23	İspanya (0,891)	30	Portekiz (0,847) , Letonya (0,847)
24	Çek (0,888)	31	Şili (0,843)
25	İtalya (0,880)	32	Macaristan (0,848)

³ <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>

26	Estonya (0,871)	33	Rusya (0,816)
27	Yunanistan (0,870)		
Yüksek İnsani Gelişme (İndeks <0,79)			
34	Türkiye (0,791)	35	Meksika (0,774)
Orta İnsani Gelişme (İndeks<0,70)			
36	Brezilya (0,611)	37	Güney Afrika (0,699)

2.2. Faktör Analizi

Birbirleri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek, bir oluşumu ya da olayı açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak, bir oluşumu etkileyen değişkenleri gruplamak amacıyla başvurulan yöntem denir (Özdamar 2002:235). Başka bir deyişle, çok sayıdaki değişken arasında ilişkilere dayanarak verilerin daha anlamlı ve özet bir biçimde sunulmasını sağlayan çok değişkenli bir analiz türüdür (Kurtuluş 1985: 482).

Faktör Analizi gözlenen ve aralarında korelasyon bulunan x veri matrisindeki p değişkenden gözlenemeyen fakat değişkenlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan, sınıflamayı yansıtan rasgele faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Türetilen bu yeni değişkenlere faktör adı verilir (Özdamar,2002:236). Mevcut olduğu bilinmekle beraber direkt olarak gözlemlerle belirlenemeyen gizli boyutları ortaya çıkarmada yararlanır. En çok kullanım amacı, çok daha fazla sayıdaki verilerin setinin azaltılması ve basitleştirilmesidir. Burada çok sayıdaki değişkenler arası ilişkiler mümkün olan en az bilgi kaybı ile matematiksel olarak türetilmiş olan az sayıdaki faktörle ifade edildiğinden geniş ölçüde basitleştirme işlemi yapılmaktadır. Böylece çok sayıdaki veri setinde, değişkenler arasındaki bağıntılar ve önemli hususlar açığa kavuşturulmaktadır. Böylece bir takım değişkenler arasında gruplandırma yapılabilir (Karagöz,1991:20-21). Çok sayıdaki değişkeni (birbirleri arasındaki ilişkinin az olduğu) makul sayıya düşürerek bu yeni yapıdaki değişkenleri regresyon korelasyon ve ayırma gibi bir sonraki analizlerde kullanmayı sağlar. Faktör Analizi, önemi az olan değişkenle, çok olan değişkenin ağırlığına göre bir sonraki analizde yer almalarını temin eder. Yoksa ağırlığı az olan değişkeni saf dışı bırakması söz konusu değildir.

Faktör Analizi, özellikle psikoloji, sosyal bilimler, eğitim bilimleri, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, iktisat, iktisadi kalkınma ve şehircilik, sosyoloji, biyoloji, jeoloji, tıp, işletmecilik (piyasa araştırması, özellikle tüketici ve reklam araştırmaları) gibi alanlarda, birimlerin çok sayıdaki birbirleriyle ilişkili özellikleri arasında, birlikte ele alınabilen, birbirleriyle ilişkisiz fakat bir oluşumu (olayı, fenomeni) açıklamakta yararlanılabilecek olanlarını bir araya toplayarak (gruplayarak) yeni bir isimle faktör olarak tanımlamayı sağlayan, yaygın kullanımı olan bir yöntemdir (Kline,1993:1,Tavşancıl,2002:47, Karagöz,1991:20-21, Özdamar,2002:235).

Veriler, en azından aralıklı (interval) ölçekle ölçülmelidir. Genel bir kural olarak, alınacak örneklem büyüklüğünün değişken sayısının en az 5 katı, hatta 10 katı civarında olmasıdır. Ayrıca örneklem büyüklüğü olarak 50 çok zayıf, 100 zayıf, 200 orta, 300 iyi, 500 çok iyi, 1000 mükemmeldir. Örneklem büyüklüğü faktör sayısı ve evren korelasyon katsayısının büyüklüğüne de bağlıdır (Tavşancıl,2002:51). Eğer veri matrisinde yer alan değişkenlerin varyansları birbirinden çok büyük farklılıklar gösteriyorsa ve değişkenlerin ölçü birimleri farklı ise standardize veri matrislerinden elde edilen kovaryans ya da korelasyon matrislerine göre Faktör Analizi yapılır (Özdamar, 1998: 191).

Faktör Analizi, yapı olarak regresyon analizine çok benzemektedir. Çünkü Faktör Analizinde de, değişkenler arasındaki ilişkiler doğrusaldır. Faktör Analizinde yer alan değişkenler, aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Altunışık-Coşkun-Bayraktaroğlu-Yıldırım,2005:214-215, Nakip,2003:404-405).

Standardize edilmiş değişkenlerin faktör modeli aşağıdaki gibidir:

$$x_i = A_{i1}F_1 + A_{i2}F_2 + A_{i3}F_3 + \dots + A_{im}F_m + v_i u_i$$

Burada;

x_i = i'inci standardize edilmiş değişken

A_{ij} = ortak faktör j üzerinde i'inci değişkenin standardize edilmiş çoklu regresyon katsayısı,

F_j = ortak faktör,

v_i = tek faktör i üzerinde i'inci değişkenin standardize edilmiş çoklu regresyon katsayısı,

u_i =i'inci değişken için tek faktör,

m=ortak faktörlerin sayısı (Malhotra, 1998: 646).

Faktörlerin maksimum sayısının değişkenlerin sayısına eşit olması mümkündür. (Aaker ve diğerleri, 1997: 587). Tek faktörler her bir değişken ve ortak faktörlerle ilişkilendirilmişlerdir. Ortak faktörler bunların gözlenmiş değişkenlerin doğrusal kombinasyonları şeklinde gösterilmiştir.

$$F_i = W_{i1}X_1 + W_{i2}X_2 + W_{i3}X_3 + \dots + W_{ik}X_{mk}$$

Burada;

F_i = i'inci faktörün tahmini,

W_{ij} = ağırlık ya da faktör skor katsayısı,

k= değişken sayısıdır.

2.2.1. Verilerin Faktör Analizi İçin Uygunluğunun Araştırılması

Verilerin Faktör Analizi için uygun olup olmadığına bakılırken öncelikle korelasyon matrisinden yararlanılır. Faktör Analizinde, regresyon analizinin tersine, değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi aranır. Değişkenler arasında korelasyon azaldıkça, Faktör Analizinin sonuçlarına olan güven o denli azalır. Aralarında korelasyon ilişkisinin çok güçlü olduğu değişkenler genel de aynı faktör içinde olacaklardır. Bunun bir sonucu olarak da, bu değişkenlerin, içinde bulundukları faktörle de ilişkileri güçlü olacaktır (Nakip,2003:407). Diğer değişkenler ile düşük korelasyona sahip olan değişken ya da değişkenler kavramsa anlamlılığın sağlanmasını zorlaştıracaktır.

Dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri Bartlett Testi (Bartlett Test of Sphericity) ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeridir. Bartlett Testi, korelasyon matrisinin, bütün köşegen (diyagonal) terimleri 1, köşegen dışındaki terimleri 0 olan birim matris olup olmadığını test etmek maksadıyla kullanılır. Söz konusu test, verilerin çoklu normal dağılımdan gelmiş olmasını gerektirir. H_0 hipotezi ilişkinin olmadığını (korelasyon matrisi birim matrisi olduğunu), H_1 de ilişkinin var olduğunu gösterir. Bu test sonucunda katsayı düşük çıkarsa sıfır hipotezi kabul edilirken yüksek çıkması durumunda sıfır hipotezi reddedilir. Sıfır hipotezi red edilemezse, Faktör Analizine devam edilmez. Bu durumda, faktör modelinin kullanılması yeniden gözden geçirilmelidir (Akgül-Çevik,2003:428, Hair-AndersonTatham-Black,1998:374).

KMO değeri, örneklem yeterliliğini ölçer ve örneklem büyüklüğüyle ilgilenir. Bunun için, gözlenen korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştırır. Bu testin değeri küçük çıkarsa, çift olarak değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin diğer değişkenlerce açıklanmayacağını gösterir. Bu durumda da Faktör Analizine devam etmek doğru olmaz (Nakip2003:408-409).

KMO testinde bulunan değer 0,50'nin altında ise kabul edilemez. 0,50 zayıf, 0,60 orta, 0,70 iyi 0,80 çok iyi, 0,90 mükemmeldir.(Sharma,1996:116;Tavşancıl,2002:50;Altunışık CoşkunBayraktaroğluYıldırım,2005:217).

2.2.2. Faktör Sayısının Belirlenmesi

Burada amaç değişkenler arasındaki ilişkileri en yüksek derecede temsil edecek az sayıda faktör elde etmektir. Kaç faktör elde edileceği ile birkaç kriter söz konusudur (Kalaycı v.d.,2006:322;Özdamar,2002:248; Nakip,2003:411;Tavşancıl,2002:47):

Özdeğere (Eigenvalues) Göre Belirleme: Özdeğeri bir ve birden büyük ($\lambda \geq 1$) olan faktörlerin hesaba katılması yaygın olarak kullanılan bir kriterdir. Joliffe kriteri, 0,7 ve daha büyük değerli, özdeğer ($\lambda \geq 0,7$) sayısı kadar faktör alınmasının uygun olacağını ileri süren bir yaklaşımdır. (Özdamar, 2002:248). Özdeğer; bir faktör tarafından açıklanan toplam varyansı gösterir. Analiz sonucu kaç faktör elde edilirse, o kadar denklem var demektir. Ancak, her zaman birinci faktörün ağırlığı (katsayısı) en yüksek olanıdır. Yani, birinci faktör, toplam varyans içinde en büyük paya sahiptir. Sonra ikinci, üçüncü faktörler gelir.

Serpilme Diyagramı (Scree test) ile Belirleme: Bu yöntemde; özdeğerlerin grafiği incelenir ve düşey çizginin yataylaştığı yere kadar olan faktörler çözüme dahil edilir. Başka bir deyişle; varyansı, açıklama oranlarındaki hızlı düşüş belirlenerek faktör sayısına karar verilmektedir. Diyagramda, x eksenine faktörler, y eksenine özdeğerler yazılır (Lewis-Beck vd.,1994:112-113).

Varyansın Oranına Göre Belirleme: Analiz sonunda elde edilen varyans oranları ne kadar büyükse faktör yapısı da o kadar güçlü olur. Bu düzeyin sosyal alanlarda %40 ile %60 arasında olmasını yeterli kabul edilmektedir. (Tavşancıl,2002:48). Tıp ve ilaç sektörü gibi hassas sektörlerde bu oranın 95'lere kadar çıkabilmektedir (Nakip,2003:412).

2.2.3. Rotasyonlu Faktör Matrisi

Faktör rotasyonundan amaç; isimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörler elde etmektir (Kalaycı v.d.,2006:322). Modelin kaç faktörden oluştuğu belirlendikten sonra, her faktörde yer alacak değişken sayısı ve değişkenlerin bu faktörlere dağılımı belirlenir. SPSS paket programı, faktör yüklerini gösteren matrisi verir. Bu matrise faktör modeli matrisi (factor pattern matrix) adı verilir. Sözü ettiğimiz matriste faktör yükleri olarak tanımladığımız katsayılar, faktörlerle ilgili olarak standardize edilmiş bir değişkeni ifade etmede kullanılan değerlerdir. Faktör yükleri, değişkenlerin her faktördeki ağırlığını göstermektedir. Birer korelasyon katsayısı olan bu değerler, değişkenlerle, seçilen faktörler arasındaki ilişki derecesini gösterir. Bir değişkenin hangi faktörle en güçlü korelasyon ilişkisi varsa, o faktörün elemanı (üyesi) demektir (Nakip,2003:413). Rotasyon işlemlerinde iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi orthogonal (90 derecelik açı ile dik) döndürme olup elde edilen faktörlerin birbirleri ile korelasyona (ilişkiye) girmemesini sağlar. İkinci yöntem ise, oblique (eğik) döndürmedir. Bu durumda, faktörler tamamen birbirinden bağımsız değildir. Bu çalışmada yorumlanmasının kolaylığı ve kullanım sıklığından dolayı, orthogonal rotasyon tercih edilmiştir. Orthogonal rotasyon yöntemleri içinde varimax, quartimax equamax, en yaygın kullanılanlardır. Bu çalışmada varimax yöntem tercih edilecektir. Varimax yöntemi ile basit yapıya ve anlamlı faktörlere ulaşmada faktör yükleri matrisinin sütunlarına öncelik verilir. Bu yöntemle daha az değişkenle faktör varyanslarının maksimum olması sağlanacak şekilde döndürme yapılır (Tavşancıl,2002:50; Kline,1994:62). Ayrıca, varimax olmadan faktör skor katsayılarına ulaşmak mümkün olmamaktadır (Nakip,2003:413).

2.2.4. Faktörlerin Adlandırılması

Faktörde yer alacak değişkenlerin sayısı ve değişkenlerin bu faktörlere dağılımı belirlendikten sonra, sıra faktörlere ad verme işlemine gelir. Faktörlere ad verme her zaman kolay bir iş değildir. Örneğin, ilgisiz değişkenler bir faktörde toplanabilir. Bu durumda, faktör yükü en fazla olan değişkeni esas alarak adlandırma yapılabilir (Karagöz-Kösterelioğlu, 2008:88).

2.3. Kümeleme Analizi

İncelenen birimler arasındaki benzerlik veya farklılıkları bulmaya imkan sağlayan pek çok istatistiki yöntem vardır. Bilindiği üzere, çok değişkenli analiz (multivariate), veri yapıları ve grup gözlemleri olarak iki farklı şekilde incelenir. Veri yapıları göz önünde bulundurularak yürütülen analizler genel itibarıyla Temel Bileşenler Analizi (Principles Component Analysis) ve Faktör Analizi (Factor Analysis) şeklindeyken, grup

gözlemlerine (group observation) dayalı analizler Diskriminant Analiz (Discriminant Analysis) ve Kümeleme Analizi (Cluster Analysis) şeklindedir (Dillon & Goldstaein, 1984).

Kümeleme Analizinde amaç incelenen birimlerin birbirine benzeyen, aralarında yüksek derecede ortaklık bulunan temel özelliklerini dikkate alarak birimleri gruplamak ve araştırmacıya özetleyici bilgiler sunmaktır.

Kümeleme Analizi, araştırmada gözlenen bireylerin ya da nesnelerin ölçülen tüm değişkenler üzerindeki değerlerini hesaplayarak ortaya çıkacak kümeler veya gruplara odaklanmaktadır.

Kümeleme Analizi, önceden belirlenen seçme kriterine göre birbirine çok benzeyen birey ya da nesneleri aynı küme içinde sınıflandırır. Analizin sonucunda oluşa kümelerin kendi içindeki homojenite ve kümeler arasındaki heterojenlik çok yüksektir. Yani, bir kümeyi oluşturan bireyler/nesneler birbiriyle benzeşirken, diğer kümelerin bireyleriyle/nesneleriyle benzeşmeyecektir. Sonuçta sınıflandırma başarılıysa küme içindeki nesneler geometrik olarak işaretlendiğinde birbirlerine oldukça yakın, farklı kümeler ise birbirlerine oldukça uzak olacaklardır. (Kalaycı,2010)

Uzaklık ölçüleri ya da benzerlik ölçüleri, veri matrisinde yer alan değişkenlerin ölçü birimlerine göre de farklılık göstermektedir. Değişkenler oransal ya da aralıklı ölçekle elde edilmiş değerlerden oluşuyorsa, uzaklık ya da ilişki türü ölçüler kullanılmaktadır. Eğer ölçümler sayımla elde edilmiş değişkenlerden oluşuyorsa o zaman ki-kare veya phi-kare uzaklık ölçüsünden faydalanılmaktadır. İkili gözlemlere göre elde edilmiş veriler kullanılıyorsa o zaman öklid, kare öklid, size difference, pattern difference gibi benzerlik ya da farklılık ölçülerinden yararlanılır (Özdamar, 2004, s.283).

Kümeleme Analizinde, öteki yöntemlerde önem taşıyan normallik, doğrusallık ve eş varyansa sahip olma gibi varsayımlar fazla dikkate alınmamaktadır. Ancak kümeleme -Analizinde örneklemin anakütleyi temsil gücü ve çoklu doğrusal bağlantı dikkate alınması gereken iki önemli konu olmaktadır. Araştırmacı öncelikle elindeki örneklemin anakütleyi yeterli düzeyde temsil ettiği konusunda emin olmalıdır. Çünkü Kümeleme Analizinde kümeler anakütlenin yapısını göstermek için türetilir. Araştırmacılar Kümeleme Analizinin, örneklemin temsil yeteneğinin ne ölçüde iyi olduğuna bağlı olarak başarı sağlayan bir yöntem olduğunu bilmelidirler (Grimm ve Yarnold, 2000, s.173). Öteki çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin bazılarında çoklu bağıntı probleminin var olması durumunda, aralarında çoklu doğrusal bağlantı bulunan değişkenlerin gerçek etkilerini ayırt etmek genellikle önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Kümeleme Analizinde bu sorun önem taşımamaktadır. Çünkü Kümeleme Analizinde, çoklu doğrusal bağlantı gösteren değişkenler üstü kapalı olarak daha fazla ağırlıklandırılarak bu sorun ortadan kaldırılmaktadır (Hair vd, 1998, s.490–491).

Öte yandan Kümeleme Analizinde küme sayısı önceden bilinmemektedir. Sadece verilerin mevcut durumlarından yola çıkılarak kümeler elde edilmektedir. Bu nedenle, elde edilen sonuçlar gelecek tahmininde kullanılamaz. Ayrıca Kümeleme Analizinde verilere ilişkin olarak normallik varsayımı olmasına rağmen sadece uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir. Kovaryans matrisine ilişkin herhangi bir varsayım da bulunmamaktadır (Tatlıdil, 2002, s.329).

Kümelerdeki noktaların geometrik olarak gösteriminde ikiden fazla boyut olduğunda, noktalar arasındaki uzaklıkları çok boyutlu olarak hesaplamak gerekir. X veri matrisinde yer alan n birimin p değişkene göre uzaklıkları, uzaklık matrisi adı verilen D matrisi ile gösterilir. D matrisinin elemanları ise dij biçiminde gösterilir (Turanlı vd, 2006, s:95–108). SPSS paket programı Öklid Uzaklıklarını doğrudan hesaplamaktadır. Öklid Uzaklığı şu formülle bulunur:

$$d_2(x_i, x_j) = \sum_{k=1}^p [x_{ik} - x_{jk}]^2]^{\frac{1}{2}}$$

Kümeleme Analizi diğer çok değişkenli istatistiksel yöntemlerle de birleştirilebilmektedir. Analiz sonucunda oluşan kümelerin istatistiksel güvenilirliğinin değerlendirilmesi için, Kümeleme Analizi, Diskriminant (Ayırma) Analizi ile birleştirilebilir. Böylece Kümeleme Analizi sonuçları, Diskriminant Analizinin istatistik bir test olarak kullanılmasıyla test edilebilir (Yıldız, 1989, s.39).

2.3.1. Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi

Bu yöntemde birimlerin kendi içinde homojen ve kendi aralarında heterojen olan kümeler ayrılmasını amaçlar. Yani, birimlerin uygun oldukları kümelerde toplanmalarını ve n birimin k kümeye parçalanmasını sağlar. k-ortalamlar tekniği çok sayına birimden elde edilmiş sürekli p değişkenli verileri küme içi kareler toplamalarını minimize edecek biçimde k kümeye ayırır. Birimlerin az sayıda kümeye yerleştirilmesi iteratif bir işlemle yapılır. Her iterasyonda birimler farklı kümeler atanarak en uygun çözüm permütasyonel bir biçimde gerçekleştirilir (Özdamar, 2004, s.324–325). Yani x_1, x_2, \dots, x_n her biri p değişkenli gözlem vektörleri, çok boyutlu X uzayında bir nokta olarak düşünüldüğünde ve aynı anda a_1, \dots, a_k her grup gözlem için küme merkezi olarak seçildiğinde;

$$W_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \min_{1 \leq j \leq k} |x_i - a_{jn}|$$

formülünden yararlanarak gözlemler en yakın kümeye atanmaktadır.

Küme sayısının belirlenmesi konusunda son yıllarda yoğun çalışmalar vardır. Ancak halen çok da güvenilir olmayan ve 1970'lerde bulunmuş olan teknikler kullanılmaktadır. En pratik yöntem olarak küme sayısı (k);

$$k \cong \sqrt[2]{\binom{n}{2}}$$

biçiminde belirlenmektedir. Ancak örneklem sayısı büyüyünce bu yöntem iyi sonuçlar vermemektedir (Turanlı vd, 2006, s.100).

2.3.2. Hiyerarşik Kümeleme Analizi

Hiyerarşik kümeleme metotları uygulanırken kaç tane küme oluşacağı önceden bilinmez. Önceden tespit edilen kriterlere göre (bu çalışma için kareli euclid uzaklıklar) birbiriyle en fazla benzeşen objeler aynı kümenin içinde yer alır. Veri kümesindeki en son obje kendisine en çok benzeyen kümenin içinde yer alıncaya kadar kümeleme işlemine devam edilir. Hiyerarşik ya da aşamalı kümeleme yöntemlerinde işleyişin kolay anlaşılabilmesi için dendogram örneğinden yararlanılmaktadır. Öyle ki, kümeleme sürecinin başlangıcında her birey bir kümedir (ağacın dalları), süreç sonunda ise tüm bireyler bir kümede toplanır (ağacın gövdesi). Hiyerarşik kümeleme metodunun işleyişi şu dört adım ile özetlenebilir:

- n tane küme olmak üzere işleme başlanır.
- En yakın iki küme birleştirilir.
- Küme sayısı bir indirgenerek yinelenmiş uzaklıklar matrisi bulunur.
- 2 ve 3 nolu adımlar n–1 kez tekrarlanır.

Başlıca yedi tür hiyerarşik kümeleme metodu vardır. Bunlar tek bağlantı (en yakın komşu) metodu, tam bağlantı (en uzak komşu) metodu, tartışız eşlenik grup ortalaması metodu, tartılı eşlenik grup ortalaması metodu, tartışız eşlenik grup merkezi metodu, tartılı eşlenik grup merkezi (medyan) metodu ve Ward metodudur (Temurlenk-Yılmaz, 2005: 7) .

Hiyerarşik bir yöntem olan Ward yönteminde, grup bağlantılarından çok grup içi kareler toplamı işlenmektedir (Chatfield ve Collins, 1980). Yönteme her birinin içinde tek bir birim bulunan n tane küme ile başlanır. Yöntemin ilk basamağında her gözlem bir küme olduğundan hata kareler toplamı sıfır olmaktadır (Everitt, 1974). Her aşamada iki alt küme bir sonraki seviyeyi oluşturmak için birleştirilir. Diğer bir deyişle bir kümenin ortasına düşen birimin, aynı kümenin içinde bulunan birimlerden ortalama uzaklığının esas alır ve toplam sapma karelerinden yararlanır.

Birimler değişik seviyelerde başarılı bir şekilde bir araya geldikleri "dendogram" adlı şemada gösterilir (Dibb, 1998, Şekil 1). Ward yöntemi aykırı noktalara duyarlı bir yöntem olduğundan uygulamada kullanılmasına karar verilmiştir (Everitt vd., 2011).

3. BULGULAR

Bu çalışmanın amacı, daha iyi yaşam endekslerine göre OECD ülkelerini Kümeleme Analizi ile gruplara ayırmaktır. Veri seti 38 ülke ve 24 değişkenden oluşmaktadır. Kümeleme analizinin sağlıklı sonuçlar vermesi için değişken sayısının on katı kadar veriye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, çalışılan ülke sayısı 38 olduğu için değişkenlere Faktör Analizi uygulanarak faktör sayısında küçültmeye gidilmiştir.

Faktör Analizine başvurulmadan önce değişkenlerin ölçü birimleri birbirinden farklılık gösterdiği için değişkenler standardize edilmiş, daha sonrasında değişkenlerin korelasyonları incelenmiş ve düşük korelasyona sahip olan değişkenler analizin başında çıkartılarak Faktör Analizine dahil edilmemiştir.

Faktör Analizi ile birlikte değişkenler kavramsal anlamlılığı sağlayacak şekilde 4 faktöre (gelir, istihdam, sağlık, memnuniyet) indirgenmiştir. (Bkz: Tablo 10 ve Tablo 11)

Daha sonra bu faktörler Hiyerarşik ve Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizine tabi tutulmuştur. Bu analizler için IBM SPSS Statistics programı kullanılmıştır.

Verinin Faktör Analizine uygunluğuna dair bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: KMO ve Bartlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin Measure Örneklem Yeterliliği		.758
Bartlett Küreselleşme Testi	Approx. Chi-Square	268.652
	df	55
	Sig.	.000

Faktör Analizinde, değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi aranır. Değişkenler arasında korelasyon azaldıkça, Faktör Analizinin sonuçlarına olan güven de o denli azalır. $p(\text{sig})=0,000$; $p(\text{sig})<0,05$ olduğundan Bartlett testinin sonucu anlamlıdır.

Dolayısıyla H_0 korelasyon matrisi birim matristir hipotezi reddedilir. Yani, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcuttur ve veriler çoklu normal dağılımdan gelmiş demektir.

KMO katsayısı 0,758 olduğundan sonuç iyidir. Bu sebeple, araştırmada örnek büyüklüğü yeterlidir.

Tablo 12: Ortak Varyans (Komünalite)

Madde Adı	Faktör Yüğü	Madde Adı	Faktör Yüğü
Zscore(HaneHalkiKullanilabilirGelir)	.925	Zscore(KisiselKazanc)	.912
Zscore(HaneHalkiMaliZenginlik)	.788	Zscore(HavaKirliligi)	.887
Zscore(Temeldonanimdanyoksunkonut)	.676	Zscore(ToplumsalBagKalitesi)	.815
Zscore(IsgucuPiyasasi)	.862	Zscore(YasamBeklentisi)	.562
Zscore(IstihdamOrani)	.814	Zscore(YasamMemnuniyeti)	.649
Zscore(UzunDonemIssizlikOrani)	.925		

Ortak varyans (Communality); bir değişkenin analizde yer alan diğer değişkenlerle paylaştığı varyans miktarıdır. Analizde, düşük ortak varyansa sahip değişkenler (örneğin 0.50'nin altında) analizden çıkartılarak Faktör Analizi yeniden yapılabilir. Bu durumda hem KMO hem de açıklanan varyans değeri istatistiği daha yüksek bir değere sahip olacaktır.

Tablo 13: Açıklanan Varyans Yüzdesi

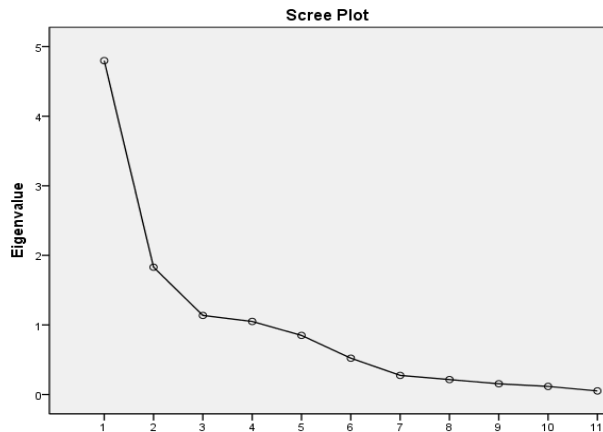
Bileşen (Component)	Başlangıç Özdeğerleri (Initial Eigenvalues)	Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı (Extraction Sums of Squared Loadings)	Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Rotasyonu (Rotation Sums of Squared Loadings)

	Topl am (Tot al)	Varyan sın Yüzdesi (% of Varian ce)	Birikimli Yüzde (Cumulativ e %)	Topl am (Tot al)	Varyan sın Yüzdesi (% of Varian ce)	Birikimli Yüzde (Cumulativ e %)	Topl am (Tot al)	Varyan sın Yüzdesi (% of Varian ce)	Birikimli Yüzde (Cumulativ e %)
1	4.79 8	43.620	43.620	4.79 8	43.620	43.620	3.08 3	28.031	28.031
2	1.83 0	16.634	60.254	1.83 0	16.634	60.254	2.62 7	23.884	51.915
3	1.13 6	10.330	70.585	1.13 6	10.330	70.585	1.96 3	17.843	69.758
4	1.05 0	9.549	80.134	1.05 0	9.549	80.134	1.14 1	10.376	80.134
5	.850	7.725	87.859						
6	.523	4.750	92.609						
7	.275	2.498	95.107						
8	.215	1.955	97.063						
9	.155	1.407	98.470						
10	.116	1.059	99.529						
11	.052	.471	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 6 incelendiğinde; açıklanan toplam varyans, dönüşümden önceki ve sonraki özdeğerleri vermekte ve 4 faktörün oluştuğunu göstermektedir. İlk faktör toplam varyansın %28,031'ini, ikinci faktör %23,884'ünü, üçüncü faktör %17,843'ünü, dördüncü faktör %10,376'sını, açıklamaktadır. Özdeğerlerin açıkladıkları birikimli varyans miktarı, toplam varyansın %80,134'üdür.

Tablo 14: Serpilme Diyagramı

Serpilme diyagramında, özdeğeri ($\lambda \geq 1$) bir ve birden fazla olan dört faktör olduğundan bu dört faktör seçilecektir.

Tablo 8: Bileşen Matrisi

	Bileşen Matrisi			
	1	2	3	4
Zscore(KisiselKazanc)	.911			
Zscore(HaneHalkiKullanilabilirGelir)	.898			
Zscore(IstihdamOrani)	.792			
Zscore(HaneHalkiMaliZenginlik)	.737			
Zscore(ToplumsalBagKalitesi)	.684			

Zscore(HavaKirliligi)	-.642			.623
Zscore(UzunDonemIssizlikOrani)	-.594	.724		
Zscore(IsgucuPiyasasi)	-.583	.709		
Zscore(Temeldonanimdanyoksunkonut)	-.539	-.581		
Zscore(YasamBeklentisi)			.642	
Zscore(YasamMemnuniyeti)			-.608	

Temel Bileşenler Analizi ile Faktör Analizi yapıldığında kavramsal anlamlılığın sağlanmadığı görülmektedir. Bu sebeple faktör döndürmesine ihtiyaç vardır.

Tablo 9: Döndürülmüş Bileşen Matrisi

	Bileşen Matrisi			
	1	2	3	4
Zscore(HaneHalkiKullanilabilirGelir)	.871			
Zscore(HaneHalkiMaliZenginlik)	.841			
Zscore(KisiselKazanc)	.838			
Zscore(Temeldonanimdanyoksunkonut)	-.770			
Zscore(UzunDonemIssizlikOrani)		-.953		
Zscore(IsgucuPiyasasi)		-.910		
Zscore(IstihdamOrani)		.733		
Zscore(HavaKirliligi)			-.906	
Zscore(ToplumsalBagKalitesi)			.813	
Zscore(YasamMemnuniyeti)				-.751
Zscore(YasamBeklentisi)				.716

Faktörler döndürülürken VARIMAX yöntemi kullanılmıştır. Tablo 9’da rotasyonlu (döndürülmüş) faktör yükleri hesaplanan maddelerin yapılan analizler neticesinde faktörlerin 11 maddeden ve 4 faktörden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 10: OECD ‘ye Göre Daha İyi Yaşam Endeksinin Değişkenleri

Ana Kriter	Alt Kriterler			
Konut	Temel Donanımdan Yoksun Konut (%)	Konut Harcaması (%)	Kişi Başına Düşen Oda Sayısı (oran)	
Gelir	Hane Halkı Kullanılabilir Gelir (\$)	Hane Halkı Mali Zenginlik (\$)		
İstihdam	İşgücü Piyasası Güvensizliği (%)	İstihdam Oranı (%)	Uzun Dönem İşsizlik (%)	Kişisel Kazanç (\$)
Toplum	Toplumsal Bağ Kalitesi (%)			
Eğitim	Eğitime Katılım (%)	Öğrenci Becerileri (ortalama)	Eğitimde Geçen Süre (yıl)	
Çevre	Hava Kirliliği (metreküp başına mikro kilogram)	Su Kalitesi (%)		
Sivil Katılım	Geliştirilen Düzenlemeler İçin Paydaş Katılımı (ortalama)	Seçmen Katılımı (%)		
Sağlık	Yaşam Beklentisi (yıl)	Sağlık Beyanı (%)		
Yaşam Memnuniyeti	Yaşam Memnuniyeti (ortalama)			
Güvenlik	Gece Yalnız Yürürken Güvende Hissetme (%)	Cinayet Oranı (%)		
İş-Hayat Dengesi	Çok Uzun Saat Çalışanlar (%)	Kendine Ayırdığı Zaman (saat)		

Tablo 11: Faktör Analizi İle Elde Edilen Değişkenler

Ana Değişken	Alt Değişkenler			
Gelir	Temel Donanımdan Yoksun Konut (%)	Hane Halkı Kullanılabilir Gelir (\$)	Hane Halkı Mali Zenginlik (\$)	
İstihdam	İşgücü Piyasası Güvensizliği (%)	İstihdam Oranı (%)	Uzun Dönem İşsizlik (%)	Kişisel Kazanç (\$)
Sağlık	Hava Kirliliği (metreküp başına mikro kilogram)	Toplumsal Bağ Kalitesi (%)		
Yaşam	Yaşam Memnuniyeti (ortalama)	Yaşam Beklentisi (yıl)		

Elde edilen bu 4 faktör Hiyerarşik Kümeleme Analizine tabii tutulduğunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo12: Küme Birleşimi

Aşama	Yığılma Süreci					
	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	4	31	.008	0	0	2
2	4	7	.032	1	0	23
3	1	25	.085	0	0	13
4	9	24	.138	0	0	13
5	2	11	.215	0	0	24
6	21	23	.382	0	0	14
7	27	28	.556	0	0	12
8	3	10	.745	0	0	14
9	6	13	.956	0	0	16
10	20	36	1.167	0	0	17
11	22	33	1.450	0	0	31
12	27	29	1.735	7	0	21
13	1	9	2.043	3	4	18
14	3	21	2.444	8	6	25
15	16	18	2.895	0	0	22
16	5	6	3.347	0	9	22
17	8	20	3.808	0	10	27
18	1	14	4.403	13	0	23
19	12	38	5.185	0	0	29
20	32	34	6.094	0	0	30
21	17	27	7.353	0	12	28
22	5	16	8.626	16	15	28
23	1	4	9.901	18	2	34
24	2	26	11.350	5	0	26
25	3	35	13.108	14	0	30
26	2	15	15.378	24	0	35
27	8	37	17.797	17	0	33
28	5	17	21.933	22	21	32
29	12	30	27.108	19	0	37
30	3	32	32.633	25	20	34
31	19	22	38.719	0	11	32
32	5	19	48.293	28	31	33
33	5	8	61.313	32	27	35
34	1	3	74.502	23	30	36

35	2	5	92.219	26	33	36
36	1	2	118.562	34	35	37
37	1	12	148.000	36	29	0

Yığılma Tablosunda n-1 adet aşama vardır. Buna göre, Tablo 13'te 38 ülke ve 37 (n-1) adet aşama vardır. Yığılma Tablo su ile her bir ülkenin hangi aşamada hangi ülkeyle kümelenme meydana getirdiği görülür. Böylece ağaç diyagramın yorumlanması çok daha kolay ve anlaşılır olmaktadır.

İlk satır Kümeleme Analizinin ilk aşamasını gösterir. "Birleştirilmiş Küme" başlığı altında küme 1'de 4. ülke, 31. ülke birbirine en yakın iki gözlem olarak görülmektedir. Nitekim bir sonraki katsayılar sütunu kareli öklit uzaklığıdır ve gözlemler arasındaki mesafeyi ölçtüğü için bu iki gözlemin birbirine gözlemler olduğu görülmektedir (0,008 birim).

"Kümenin İlk Görüldüğü Aşama" sütunu ise bir kümenin hangi aşamada şekillendiğini gösterir.

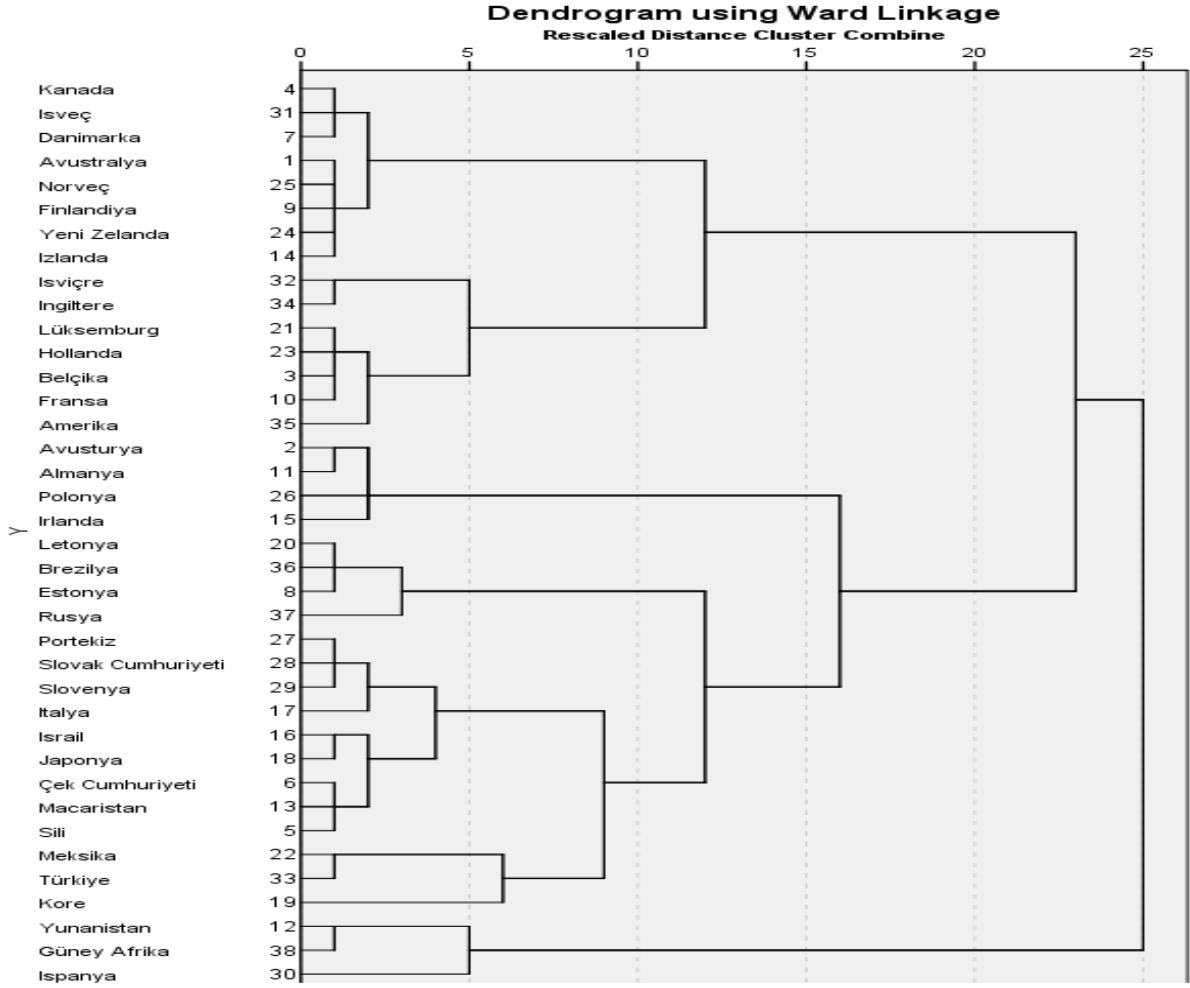
"Sonraki Aşama" sütunu ise, o satırdaki iki gözlemin hangi aşamada bir diğer gözlemlerle birleşerek küme oluşturduğunu gösterir.

Tablo da, 1. Satırda sonraki aşamanın 2. aşama olduğu gösterilmektedir. Yani bu alanda yer alan 4. ve 31. ülkeler 2. aşamada bir başka ülkeyi de aralarına alarak ilk kümeyi oluşturacaklardır. 2. aşamaya gelindiğinde, 7. ülkenin 4. Ve 31. ülkelere katılarak bir küme oluşturduğu görülmektedir.

2. aşamada "Sonraki Adım" sütununa bakıldığında, birbirine en yakın olan 4. ve 7. ülkelerin (aralarındaki uzaklık 0,32 birim) 23. aşamada aralarına bir ülke daha alarak küme oluşturmaya devam edeceklerdir. 23. Aşama takip edildiğinde, "Kümenin İlk Görüldüğü Aşama" "Küme 2" sütununda 1. ülke ile birlikte 2. kümenin olduğu görülecektir. Ancak burada ekstra bir durum daha vardır. Küme 2'nin altında 2. Kümenin görülmesinin yanı sıra Küme 1'in altında da 18 sayısı görülmektedir. Yani 1. ülke, 2. kümenin elemanı olmasının yanı sıra 18. kümenin de elemanı olacaktır.

37. aşamaya kadar tüm aşamalar bu şekilde ilerler. 37. Aşamada artık kümeler arası mesafeler iyice açılmıştır. Nihayetinde tüm gözlemler tek bir kümenin çatısı altında birleşmiştir.

Şekil2:Ağaç Grafiği

Tablo 13: Ward Tekniğine Göre Hiyerarşik Kümeleme Analizi ve Ülkelerin Kümeleri

Küme numarası	Küme Elemanları
1	Kanada, İsveç, Danimarka, Avusturalya, Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda, İzlanda
2	İsviçre, İngiltere, Lüksemburg, Hollanda, Belçika, Fransa, Amerika
3	Avusturya, Almanya, Polonya, İrlanda
4	Letonya, Brezilya, Estonya, Rusya
5	Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İtalya
6	İsrail, Japonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Şili
7	Meksika, Türkiye, Kore
8	Yunanistan, Güney Afrika, İspanya

Oluşan kümelerden birincisi 8 elemanlıdır (Kanada, İsveç, Danimarka, Avusturalya, Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda, İzlanda). İkincisi 7 elemanlıdır (İsviçre, İngiltere, Lüksemburg, Hollanda, Belçika, Fransa, Amerika). Üçüncüsü 4 elemanlı (Avusturya, Almanya, Polonya, İrlanda). Dördüncüsü 4 elemanlı (Letonya, Brezilya, Estonya, Rusya)dır. Beşincisi 5 elemanlıdır (Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İtalya). Altıncısı 5 elemanlıdır (İsrail, Japonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Şili). Yedincisi 3 elemanlıdır (Meksika, Türkiye, Kore). Sekizincisi 3 elemanlıdır (Yunanistan, Güney Afrika, İspanya).

Elde edilen bu 4 faktör Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizine tabii tutulduğunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: Küme Üyeliği

Ülke Numarası	Ülke	Küme	Uzaklık
1	Avustralya	4	.188
2	Avusturya	2	1.956
3	Belçika	3	.674
4	Kanada	4	.590
5	Sili	1	1.215
6	Çek Cumhuriyeti	2	1.024
7	Danimarka	4	.462
8	Estonya	2	1.528
9	Finlandiya	4	.497
10	Fransa	3	.796
11	Almanya	2	1.859
12	Yunanistan	6	1.055
13	Macaristan	2	1.183
14	İzlanda	4	.898
15	İrlanda	2	1.940
16	İsrail	5	.946
17	İtalya	6	1.669
18	Japonya	3	1.267
19	Kore	5	.946
20	Letonya	2	1.755
21	Lüksemburg	3	.532
22	Meksika	1	1.030
23	Hollanda	3	.286
24	Yeni Zelanda	4	.599
25	Norveç	4	.200
26	Polonya	2	1.450
27	Portekiz	2	.987
28	Slovak Cumhuriyeti	2	.996
29	Slovenya	2	.562
30	İspanya	6	1.925
31	İsveç	4	.517
32	İsviçre	3	1.771
33	Türkiye	1	.674
34	İngiltere	1	1.618
35	Amerika	3	1.258
36	Brezilya	2	1.836
37	Rusya	2	1.800
38	Güney Afrika	6	1.437

Hangi ülkelerin kendi içinde grup oluşturduğu yukarıdaki tabloda gösterilmiştir

Tablo 15: ANOVA

	Küme		Hata		F	Sig.
	Kareler Ortalaması	df	Kareler Ortalaması	df		
Gelir	3.775	5	.566	32	6.664	.000
İstihdam	5.817	5	.247	32	23.525	.000
Sağlık	5.005	5	.374	32	13.374	.000
Yaşam	3.589	5	.595	32	6.028	.000

H_0 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_1 : Değişkenlere göre kümeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tabloda p değerlerinin tümü anlam düzeyi 0,05’den küçük olduğu için H_0 reddedilir. Tüm kümeler istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 16: Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizine Göre Ülkelerin Kümeleri

Küme numarası	Küme Elemanları
1	Şili, Meksika, Türkiye, İngiltere
2	Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Brezilya, Rusya
3	Belçika, Fransa, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsviçre, Amerika
4	Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç
5	İsrail, Kore
6	Yunanistan, İtalya, İspanya, Güney Afrika

Oluşan kümelerden birincisi 4 elemanlıdır (Şili, Meksika, Türkiye, İngiltere). İkincisi 13 elemanlıdır (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Brezilya, Rusya). Üçüncüsü 7 elemanlıdır (Belçika, Fransa, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsviçre, Amerika). Dördüncüsü 8 elemanlıdır (Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç). Beşincisi 2 elemanlıdır (İsrail, Kore). Altıncısı 4 elemanlıdır (Yunanistan, İtalya, İspanya, Güney Afrika).

4. SONUÇ

Bu çalışma ile OECD verilerine göre OECD’ye üye olan ülkeler ve OECD’ye üye olmayan iki ülkenin refah düzeyinin hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme metotlarına göre nasıl bir kümelenme gösterdikleri araştırılmıştır.

Çalışmada hiyerarşik olmayan kümeleme metotlarından k-ortalama kümeleme metodu, hiyerarşik kümeleme metotlarından ise Ward metodu kullanılmıştır.

Hiyerarşik Kümeleme Analizine göre oluşan kümelerden birincisi 8 elemanlıdır (Kanada, İsveç, Danimarka, Avusturalya, Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda, İzlanda). İkincisi 7 elemanlıdır (İsviçre, İngiltere, Lüksemburg, Hollanda, Belçika, Fransa, Amerika). Üçüncüsü 4 elemanlıdır (Avusturya, Almanya, Polonya, İrlanda). Dördüncüsü 4 elemanlıdır (Letonya, Brezilya, Estonya, Rusya). Beşincisi 5 elemanlıdır (Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İtalya). Altıncısı 5 elemanlı (İsrail, Japonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Şili). Yedincisi 3 elemanlıdır (Meksika, Türkiye, Kore). Sekizincisi 3 elemanlıdır (Yunanistan, Güney Afrika, İspanya).

Kanada, İsveç, Danimarka, Avusturalya, Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda ve İzlanda’nın bir grupta kümelenmesi gelişmişlik düzeyleri açısından beklenen bir durumdur. Bu çalışmada Kanada, İsveç ve Danimarka uzaklık olarak birbirine yakındır. Benzer durum İnsani Gelişim Endeksi’nde de gözlenmektedir. Bu üçlü daha sonra diğer beş ülkeye bağlanmıştır.

İsviçre, İngiltere, Lüksemburg, Hollanda, Belçika, Fransa, Amerika’nın bir grupta kümelenmesi gelişmişlik düzeyleri açısından beklenen bir durumdur. Bu çalışmada İsviçre, İngiltere ile; Lüksemburg da Hollanda, Belçika, Fransa uzaklık olarak birbirine daha yakın çıkmıştır. Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Fransa dördüncüsü Amerika’ya bağlanmış, oluşan bu beşli grup da İngiltere ve İsviçre’ye bağlanmıştır. Gelişmişlik düzeyi yüksek ülkeler olduğu halde Hollanda’nın İnsani Gelişim Endeksi puanı diğer üç ülkeden daha yüksek olmasına rağmen Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Fransa’nın birbirine yakın uzaklıklarda olmalarının sebebi istihdam ve yaşam verilerinin benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Üçüncü kümede Avusturya ve Almanya uzaklık olarak birbirine yakın çıkarak ilk kümelenmeyi oluşturmuşlardır. İnsani Gelişim Endeksinde sıralama olarak birbirinden farklı noktalarda bulunan bu iki ülkenin yakın uzaklıkta olmaları sağlık ve yaşam ile ilgili verilerin birbirine benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu iki ülke tarihsel anlamda birbiriyle yakından ilişkilidir.

Dördüncü küme olan Letonya, Brezilya, Estonya, Rusya’da ise Letonya, Brezilya ve Estonya birbirlerine yakın mesafede iken bu kümeye daha sonradan Rusya dahil olmuştur. Letonya ve Estonya İnsani Gelişim

Endeksi'nde birbirlerine oldukça yakın değerler almışlardır ve gelişmişlik düzeyi olarak birbirlerine yakınlardır. Bu iki ülkeye kıyasla çok daha düşük puana sahip olan Brezilya'nın bu ülkelere yakın mesafede olma sebebi sağlık ve yaşam verilerinin benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Beşinci kümede bulunan ülkeler (Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İtalya) gelişmişlik düzeyi olarak birbirlerine oldukça yakındır.

Altıncı kümede İsrail ve Japonya kendi içlerinde kümelenmiş ve sonrasında Çek, Slovakya ve Şili'ye bağlanmışlardır. Gelişmişlik düzeyi sıralamasında da İsrail ve Japonya'nın birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Yedinci küme olan Meksika, Türkiye ve Kore üçlüsünde, Kore'nin gelişmişlik düzeyi diğer iki ülkeden çok daha fazla olmasına rağmen bu iki ülke ile aynı grupta yer alma sebebi yaşam ve sağlık verilerinin benzerliğidir.

Sekizinci küme olan Yunanistan, Güney Afrika, İspanya üçlüsünde, Güney Afrika gelişmişlik düzeyi olarak diğer iki ülkenin çok altında kalmasına rağmen aynı kümede yer alması, bu üç ülkenin istihdam ve sağlık verilerinden bazılarının benzerlik göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi sonuçlarına bakıldığında birinci kümenin elemanlarının Şili, Meksika, İngiltere ve Türkiye olduğu görülmüştür. Gelişmişlik düzeyi yüksek bir ülke olan İngiltere'nin diğer ülkeler ile grup oluşturması bu çalışma için istatistiki olarak anlamlı olsa da iktisat teorisi ile örtüşmemektedir.

İkinci küme 13 elemanlı olup elemanları Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Brezilya, Rusya'dan oluşmaktadır. Gelişmişlik düzeyi benzer düşük bir ülke olan Brezilya'nın gelişmiş ülkeler ile bir grup oluşturması, bu çalışma için istatistiki olarak anlamlı olsa da iktisat teorisi ile örtüşmemektedir.

Üçüncü küme 7 elemanlı olup Belçika, Fransa, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsviçre, Amerika'dan oluşmaktadır. Ülkeler gelişmişlik düzeyi olarak yüksek ülkelere göre olduğundan grup iktisadi olarak anlamlıdır.

Dördüncü küme 8 elemanlı (Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç) ve beşinci küme 2 elemanlıdır (İsrail, Kore). Bu gruplar da iktisadi olarak anlamlı bulunmuştur.

Altıncı küme 4 elemanlı olup grup elemanları Yunanistan, İtalya, İspanya, Güney Afrika'dır. Bu grup da gelişmişlik düzeyi açısından iktisat teorisini desteklememektedir.

Bu değerlendirmelerden yola çıkarak, çalışmada Hiyerarşik Kümeleme Analizinin daha başarılı sonuçlar verdiği sonucuna varabiliriz.

Kavramsal anlamlılık gereği eğitim ve güvenlik gibi veriler Kümeleme Analizinin başında veri setinden çıkartılmıştı. Ülkeler, analizden çıkartılan bu veriler ile birlikte farklı bir analize tabii tutulursa daha farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- KALAYCI, Şeref (2010) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- KASPARIAN, Jérôme and ROLLAND, Antoine (2012) "OECD's Better Life Index: Can Any Country Be Well Ranked?", Research Article, Journal of Applied Statistics, 39(10), pp. 2223–2230.
- KERNYI, Adam (2011) "The Better Life Index of the Organisation for Economic Cooperation and Development", Public Finance Quarterly, 56(4), pp. 518–538.
- KULESZA, Marek and UCIEKLAKKJEZ, Paulina (2012) "Poland and Selected Countries in the Light of OECD's Better Life Index, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Cz. Stochowie, Pragmatika Oikonomia", z. VI, p. 183–191
- MIZOBUCHI, Hideyuki (2013) Measuring World Better Life Frontier, Discussion Paper Series, No. 13k 01, pp. 1k23.
- ORHUNBİLGE, Neyran (2010) Çok Değişkenli İstatistik Yöntemleri, (İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4942.
- ÖZDAMAR, Kazım (1999) Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2 (Çok Değişkenli Analizler), Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- ÖZDAMAR, Kazım (2004) Paket Programları ile İstatistiksel Veri Analizi 2 (Çok Değişkenli Analizler), İstanbul: Kaan Kitabevi.

- STIGLITZ, Joseph E., SEN, Amartya and FITOUSSI, Jean Paul (2009) “Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress”, http://www.stiglitzksenkitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.
- TATLIDİL, Hüseyin (1996) Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Ankara: Akademi Matbaası.
- TURANLI, M., ÖZDEN, Ü.H., TÜREDİ, S., (2006). Avrupa Birliği’ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5, Sayı:9, Bahar 2006/1, s.95–108.

Tarım İşletmelerinin Ekonomik Sürdürülebilirliği için Keçi Yetiştiriciliği

Duygu AKTÜRK¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale

Özet: Türkiye doğal ve ekolojik koşullar bakımından hayvancılığa oldukça elverişlidir. Ülkemizde hayvancılığı geliştirmeye yönelik politikaların yetersiz oluşu, ülkeyi hayvan sayısı çok ancak hayvansal ürünler üretimi yetersiz bir duruma getirmiştir. Hayvansal üretimin geliştirilmesi için; hayvancılık işletmelerinin incelenmesi, analizi, sorunları ile hayvansal üretimi etkileyen faktörlerin ve etki derecelerinin belirlenmesi önemlidir.

Hayvancılık; insanların yeterli ve dengeli beslenmesine önemli katkıda bulunmak, et, süt, deri, vb. sanayi dallarına hammadde sağlamak, tarımsal atıkları biyolojik yolla kullanıp değerlendirmek, doğal mera, otlaklar ve tarıma elverişsiz alanların değerlendirilmesini sağlamak gibi birçok genel ekonomik katkı ve fayda oluşturan bir sektördür. Kırsaldaki gizli işsizliğin önlenmesi, küçük üreticiye nakit para sağlaması, kırsal toplum barışının sağlanması, ürünlerinin satılması ile gelir elde etmek, vb. hususlar ile hayvancılık, kırsal yoksulluğun giderilmesinde etkili bir araçtır.

Keçi yetiştiriciliği genellikle gelir düzeyleri düşük, sermayeleri az, bitkisel üretim ve diğer hayvansal üretimleri gerçekleştiremeyen işletmeler için başlıca gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile, yeter geliri sağlayabilmek için ekstansif ve entansif koşullarda keçi yetiştiriciliğinin bir araç olarak etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Çanakkale ilinde keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerden oransal örnekleme yöntemi ile seçilen 30 işletme ile anket yapılarak işletmelerde keçi üretim faaliyetinin üretim değerleri, masrafları, birim süt maliyeti ortaya konulmuştur. Ayrıca brüt ve net karları belirlenerek ekonomik performansları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: keçi yetiştiriciliği, ekonomik sürdürülebilirlik, yeter gelir

Goat Breeding for Economic Sustainability of Agricultural Enterprises

Abstract: In terms of natural and ecological conditions Turkey is quite favorable in animal husbandry. Inadequate policies to develop animal husbandry in our country, the country has a large number of animals, but the production of animal products has become inadequate. For the development of animal production; It is important to examine, analyze and determine the factors as well as degree of influence affecting the animal production .

Farming; make a significant contribution to adequate and balanced nutrition of people, meat, milk, skin, etc. Providing raw materials to industrial branches, using and evaluating agricultural wastes in biological way, providing natural pastures, pastures and non-arable areas, such as providing general economic contributions and benefits is a sector that creates. Preventing hidden unemployment in the countryside, providing cash to the small producer, providing rural community peace, selling products and earning income, etc. issues and animal husbandry is an effective tool for eliminating rural poverty.

Goat breeding is generally the main source of income for enterprises that have low income levels, low capital and cannot perform crop production and other animal production. In this study, it is aimed to reveal the effect of goat breeding as a tool in extensible and intensive conditions in order to provide sufficient income. For this purpose, the production values, costs and unit milk cost of goat production activities were determined by 30 questionnaires selected by proportional sampling method from goat breeding enterprises in. In addition, gross and net profits were determined and their economic performances were determined.

Key Words: goat breeding, economic sustainability, sufficient income

1. Giriş

Hayvancılık yapılan işletmelerde genel olarak bakım, barındırma, besleme gibi nedenlerle daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliği tercih edilmektedir. Elverişsiz iklim ve diğer coğrafi şartların olduğu bölgelerde ise keçi yetiştiriciliğine daha fazla oranda yer verilmektedir. (Dellal ve Erkuş 2000) Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, genel olarak zayıf çayır meralar ile nadas alanlarını, anız ve bitkisel üretime uygun olmayan alanları değerlendirerek et, süt yapağı, kıl, tiftik, deri gibi ürünlere dönüştüren bir faaliyettir (Aktürk ve ark 2005).

Keçi yetiştiriciliği genelde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan geleneksel bir hayvansal üretim koludur. Ancak özellikle süt keçisi yetiştiriciliği yarı entansif ve entansif yetiştiricilik şeklinde gelişmektedir.

Bu faaliyet küçük ve orta ölçekli işletmeler için önemli bir geçim kaynağını oluşturmakla birlikte aynı zamanda birim maliyeti ve hayvan refahı sorunlarını da aynı süt ineği yetiştiriciliğinde olduğu gibi artırmaktadır (Arsoy ve Kaymakçı 2019; Arsoy 2019).

Türkiye’de keçi yetiştiriciliği genellikle orman içi ve kenarı bölgeler ile bitkisel üretime ve diğer hayvansal üretime uygun olmayan ve arazinin sarp olduğu alanlarda yapılır. Bu yapı içinde keçi yetiştiriciliği; aile işletmeleri, tarım işletmesi içinde keçicilik, köy sürüleri, yaylacılık ve göçer sürüler şeklinde yapılır. Ancak son yıllarda Batı Anadolu bölgesinde peynir üretimi yapan ya da peynir üretimi birimleri (mandıra gibi) için hammadde sağlayan yarı entansif süt keçisi işletmeleri de kurulmaktadır (Kaymakçı ve Dellal 2006).

Hayvancılık; insanların yeterli ve dengeli beslenmesine önemli katkıda bulunmak, et, süt, deri, vb. sanayi dallarına hammadde sağlamak, tarımsal atıkları biyolojik yolla kullanıp değerlendirmek, doğal mera, otlaklar ve tarıma elverişsiz alanların değerlendirilmesini sağlamak gibi birçok genel ekonomik katkı ve fayda oluşturan bir sektördür. Kırsaldaki gizli işsizliğin önlenmesi, küçük ve yoksul üreticiye nakit para sağlaması, hayvana sahip olan kadınların sosyal statüsünün artması, yoksulların borçlarını ödemesi, kırsal toplum barışının sağlanması, ürünlerinin satılması ile gelir elde etmek, vb. hususlar ile hayvancılık, kırsal yoksulluğun giderilmesinde etkili bir araçtır (Er ve Özçelik, 2012).

Bu çalışma ile, yeter geliri sağlayabilmek için ekstansif ve entansif koşullarda ekonomik olarak sürdürülebilir süt keçisi yetiştiriciliğinin etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Çanakkale ilinde keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerde ekonomik sürdürülebilirlik için sürü büyüklüğü belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini, Çanakkale ilinde Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiriciler Birliğine üye olan, süt üretimi için keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerden oransal örnekleme yöntemine göre %90 güven aralığı ve %15 hata payı ile seçilmiş 30 adet işletme ile yapılan anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur.

İşletmelerin sahipleri ile yüz yüze yapılan anketle işletmenin nüfus, işgücü varlığı ve kullanım durumu, keçi yetiştiriciliği ile ilgili sermaye yapısı, hayvan varlığı, fiziki kullanım durumu, ürün ve girdi fiyatları, üretim masrafları, mer’a süresi, laktasyon süresi, hayvanların ekonomik ömrü, keçi üretim faaliyetine verilen teşvikler (süt primi, ve yem bitkileri üretimini teşvik primi), süt üretimi ve değerlendirme durumu ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

İşletmelerde aile nüfus ve işgücü varlığı ile keçi üretim faaliyetinde fiilen çalışanlar belirlenerek, erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden hesaplanmıştır (Erkuş ve ark. 1995).

İncelenen işletmelerin sahip oldukları hayvan varlığı Büyükbaş Hayvan Birimi (BBHB) cinsinden verilmiş olup, BBHB’ne çevirmede kullanılan katsayılar (Teke: 0,12-Keçi: 0,10 Çebiç: 0,08- Oğlak: 0,05) kullanılmıştır (Erkuş ve ark. 1995).

Keçi üretim faaliyetinden elde edilen üretim değeri, işletmelerde elde edilen ürünlerin satış değeri, produktif demirbaş kıymet artışı ve gübre değeri ve teşviklerden oluşmaktadır.

Prodüktif demirbaş kıymet artışının hesaplanmasında işletmelerdeki sene başı ve sene sonu hayvan varlığı yıl sonu fiyatları ile çarpılmış, fiyat artışları nedeniyle ortaya çıkan değerler elimine edilmiştir. Çağ değiştirme nedeniyle meydana gelen prodüktif demirbaş kıymet artışı veya azalışı hesaplanarak, artış olması durumunda gayri safi üretim değerine ilave edilmiştir (Kıral ve ark. 1999).

Keçi üretim faaliyeti ile ilgili sermayeler yıl sonu değerleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bina sermayesinin değeri, yeni yapılanlar için maliyet bedeli, eskiler için mevcut durumları dikkate alınarak yeniden inşa bedellerinden birikmiş amortismanları çıkarılarak bulunmuştur. Hayvan sermayesinin değeri, hayvanların yoredaki alım-satım fiyatları dikkate alınarak belirlenmiştir. Alet-makine sermayesinin değerinin belirlenmesinde yeniler için satın alma bedelleri, eskiler için ise mevcut durumdaki alım-satım fiyatları dikkate alınmıştır.

Keçi yetiştiriciliğine ilişkin değişken masraflar (yem masrafları, geçici işçi ücretleri, veteriner ilaç masrafları, elektrik, altlık, su, temizlik masrafı, alet-makine tamir bakım masrafı ve diğer masraflar) ve sabit masraflar

(genel idare giderleri, daimi işçi ücretleri ,binaların sermaye amortismanı, faizi ve tamir bakımı, alet ekipmanların sermaye amortismanı ve faizi, keçi sermaye amortismanı ve faizi) oluşmaktadır.

Binalar için amortisman hesabında; tuğla ve briket binaların yeni değeri üzerinden % 2,5, taş ve beton binalar için % 2, kerpiç ve ahşap binalar için % 4, eternit ve tel duvar için % 1 amortisman oranı uygulanmıştır(Tatlidil 1992). Bina tamir-bakım masraflarının belirlenmesinde yetiştiricinin beyanı esas alınmıştır. Bina sermayesinin faizi üretim dönemi sonunda binaların yeniden inşa maliyetlerinin yarısı üzerinden % 5'lik faiz oranı uygulanarak belirlenmiştir.

Amortisman hesabı doğru hat yöntemine göre yapılıyorsa, bina ve makinelerin ekonomik ömrü boyunca faizlendirilebilir değeri, bunların değerlerinin yarısına eşit olacağından, faiz hesabında bunların yarı değeri dikkate alınmıştır. Alet-makinelerin amortisman hesabında yıllık amortisman payı aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır(Kıral ve ark. 1999):

Amortisman Payı= (Makinenin Yeni Değeri - Hurda Değeri)/Ekonomik Ömür

Alet-makine sermayesinin faizi; bunların üretim dönemi sonundaki değerlerinin yarısı üzerinden % 5'lik faiz oranı uygulanarak hesaplanmıştır.

Keçi sermayesinin amortismanı;

Amortisman Payı=Damızlık Değer – Kasaplık Değer/ Ekonomik Ömür(yıl)

Faizi ise;

Hayvan Sermayesi Faizi = (Damızlık Değer- Kasaplık Değer/2+Kasaplık Değeri) x faiz oranı

formülüne göre hesaplanmıştır(Kıral ve Rehber 1986; Kıral ve ark.1999).

Süt keçilerinin değerleri yıl sonu fiyatları ile belirlendiğinden, faiz oranı olarak reel faiz oranı olan % 5 alınmıştır. Genel idare giderleri, değişken masraflar toplamının %3'ü alınarak hesaplanmıştır.

Yem, veteriner, ilaç, suni tohumlama, su, aydınlatma ve diğer masrafların hesaplanmasında fiilen yapılan harcamalar dikkate alınmıştır.

Koyunculuk faaliyetinde sağım, yemleme, sulama, kuzuların emzirilmesi, bakım, ağıl temizliği, otlatma gibi işler aile işgücü ile yapılmakta olup, aile işgücü ücret karşılığının hesaplanmasında yörede yabancı işçilere ödenen ücretler esas alınmıştır.

Keçi süt maliyeti; birleşik maliyet hesaplama yöntemine göre hesaplanmış, gübre değeri ve süt teşvik primi yan ürün geliri olarak dikkate alınmıştır. Üretim masrafları toplamından yan ürün geliri çıkarılmış, kalan değer toplam süt üretim miktarına bölünmek suretiyle bir kilogram süt maliyeti hesaplanmıştır.

Hesaplanan sonuçlar kullanılarak işletmelerin gayri safi üretim değeri, brüt kar ve net karları hesaplanmıştır (Erkuş ve ark. 1995). Keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerin TÜİK 2018 yoksulluk verilerine göre dört kişilik bir ailenin bu sınırı geçmesi için bir sağmal keçiden elde edilen kar bulunarak gerekli olan sağmal keçi sürü büyüklükleri hesaplanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

İncelenen işletmelerin işledikleri ortalama yem bitkileri ekim alanı 97,2 da'dır. Keçi yetiştiriciliği yapan üreticilerin yaş ortalaması 48,71'dir. Üreticilerin eğitim seviyeleri 7.21 yıl olarak belirlenmiştir. İşletmelerdeki ortalama nüfus 3,41 kişidir. Aile işgücü potansiyeli ortalama olarak 2,10 erkek işgücü birimi (EİB) bulunmuştur. Keçi üretim faaliyeti aile işgücü ile gerçekleştirilmekte olur sadece 4 işletme yabancı işgücü çalıştırmaktadır. Potansiyel işgücünün işletmeler ortalamasının %95,88'ini aile işgücü, %4,12'ini yabancı işgücü oluşturmaktadır.

Keçi üretim faaliyetini gerçekleştiren işletmelerin özellikleri ve teknik verileri Çizelge 1'de verilmiştir. İşletmelerde ortalama sağılan keçi sayısı 82,54 baştır. Hayvanların günlük laktasyon süreleri 225 gün olup, günlük süt verimleri 2,10 kg'dır. İşletmelerin ortalama sürü büyüklüğü 168,21 baş'dır. Sürüden ayıklanma yaşı 5,75 yıldır. İşletmelerdeki oğlaklama oranı %141 olarak belirlenmiştir. İşletmelerde sürülerin merada

kalma süreleri 7,75 aydır. Üretilen keçi sütünün % 96,75'i çiğ süt olarak pazarlanmakta geri kalan % 0,50'si ailede içme sütü olarak tüketilmekte, %2,75'i ise peynir, tereyağ ve yoğurt yapımında kullanılmaktadır.

Çizelge 1. İncelenen İşletmelerin Teknik Özellikleri

Teknik Veriler	İşletmeler Ortalaması
Süt Verimi (kg / baş / gün)	2,10
Sürü Büyüklüğü (baş)	168,21
Sürü Büyüklüğü (BBHB)	12,81
Sağılan Hayvan Sayısı	82,54
Ortalama Sağım Süresi (gün)	225
Ayıklama Yaşı (yıl)	5,75
Oğlaklama Oranı (%)	141
Mera Süresi (ay)	7,75
Süt Pazarlama Oranı (%)	96,75

İncelenen işletmeler için süt üretim faaliyetine ait üretim masraf unsurları Çizelge 2'de verilmiştir. İşletmelerdeki ortalama toplam üretim masrafları 117.535,8 TL olup, bunun % 52,30'u değişken masraflar, % 47,70'ini ise sabit masraflar oluşturmaktadır. Toplam üretim masrafları içinde en yüksek payı % 43,88 ile yem masrafları almakta, bunu % 25,39 ile işçilik masrafları izlemektedir. Masraflar içerisinde en yüksek oranı oluşturan yem masraflarının dağılımı incelenecek olursa, işletme başına ortalama % 63,40 kesif yem (süt yemi, besi yemi, arpa buğday vb) masrafı, % 36,60 ise kaba yem (saman, yonca- fiğ kuru otları, silaj vb) masrafından oluşturmaktadır. Değişken masraflar içerisinde de en yüksek payı yem masrafları (% 83,91) almakta bunu % 6,18 ile veteriner ilaç masrafları ve % 5,87 ile alet-makine tamir bakım masrafları izlemektedir. Sabit masraflar içerisinde ise en yüksek pay % 53,23 ile aile iş gücü ücret karşılığıdır. Keçi sermayesi amortismanı da sabit masraflar içerisinde % 17,40 ile önemli bir paya sahiptir bunu % 7,83 ile keçi sermayesi faizi izlemektedir.

Çizelge 2. İşletmelerin Keçi Yetiştiriciliği Üretim Masrafları

Masraflar	TL	%	%
A-Değişken Masraflar			
a. Kesif yem	32.701,9	53,20	27,82
b. Kaba yem	18.878,6	30,71	16,06
c. Geçici işçilik	250,0	0,41	0,21
d. Veteriner-ilâç	3.800,0	6,18	3,23
f. Elektrik	434,2	0,71	0,37
g. Altlık	364,2	0,59	0,31
h. Tuz / Yalama Taşı	402,9	0,66	0,34
ı. Su	342,9	0,56	0,29
g. Alet-Makine Tamir Bakım	3.608,5	5,87	3,07
h. Temizlik	378,8	0,62	0,32
ı. Diğer	310,1	0,50	0,26
Değişken Masraflar Toplamı	61.472,0	100,00	52,30
B-Sabit Masraflar			
a. Genel yönetim giderleri(A X 0,03)	1.844,2	3,29	1,57
b. Aile işgücü ücret karşılığı	29.844,6	53,23	25,39
c. Bina sermayesi amortismanı	2.389,9	4,26	2,03
d. Bina sermayesi faizi	2.223,0	3,97	1,89
e. Bina tamir-bakım masrafı	910,4	1,62	0,77

f. Keçi sermayesi amortismanı	9.753,6	17,40	8,30
g. Keçi sermayesi faizi	4.389,4	7,83	3,73
h. Alet makine sermayesi amortismanı	2.796,1	4,99	2,38
İ. Alet makine sermayesi faizi	1.912,6	3,41	1,63
Sabit masraflar toplamı	56.063,8	100,00	47,70
C-Üretim Masrafları	117.535,8		100,00

Araştırma kapsamında ele alınan işletmelerde gayri safi üretim değerleri, süt, gübre ve PDKA dikkate alınarak hesaplanmıştır. İşletme başına düşen gayrisafi üretim değeri 151.564,87 TL olarak hesaplanmıştır. Çalışmada toplam üretim masrafları içinde süte düşen pay hesaplanırken, toplam gayri safi üretim değeri içinde sütün payı dikkate alınmıştır (Erkuş ve ark. 1995; Kırıl ve ark. 1999). İşletme başına elde edilen ortalama süt miktarı 39.050,00 kg'dır. İşletmelerde keçi yetiştiriciliğinden sağlanan toplam gayri safi üretim değerinin % 68,34'ünü süt, % 27,06'sını PDKA, % 4,60'ını gübre geliri oluşturmaktadır (Çizelge 3).

İncelenen işletmeler 2019 yılında Tarım sektörü içinde hayvancılığa uygulanan anaç hayvan desteği, yem bitkileri desteği ve keçi sütü teşvik priminden yararlanmışlardır. teşvik ve sübvansiyonlardan süt, ve yem bitkileri üretimini teşvik primlerinden incelenen işletmelerde yararlanmıştır.

Toplam üretim masrafları içinde süte düşen pay hesaplanırken, toplam gelirler içindeki sütün payı dikkate alınmıştır (Erkuş ve ark. 1995; Kırıl ve ark. 1996)

Çizelge 3. İşletmelerde Keçi Süt Maliyeti

	Keçi Üretim Faaliyeti					
	GSÜD (TL)	%	Üretim Masrafı (TL)	Yan Ürün (TL)	Üretim Miktarı (kg)	Birim Maliyet (TL/kg)
Gübre	6.977,79	4,60	5.411,15			
Süt	103.576,25	68,34	80321,49	12.946,41	39.050,00	1,73
PDKA	41.010,83	27,06	31.803,15			
Toplam	151.564,87	100,00	117.535,79			

1 kg süt maliyeti hesaplanırken süte düşen toplam üretim masraflarından yan ürün geliri olan gübre değeri ve süt teşvik primi ve anaç hayvan desteği çıkarılarak kalan değer elde edilen süt üretim miktarına bölünmüştür. İşletmelerde 1 kg süt maliyeti 1,73 TL olarak hesaplanmıştır. 1 kg keçi sütü fiyatı olan 3 TL dikkate alındığında; işletmelerin ortalama olarak 1,27 TL/kg, kar ettikleri belirlenmiştir. Birim üründe oluşan karın satış fiyatına oranı % 42'dir.

4. Sonuç

Geçmişte aile geçimini sağlamak için ve genellikle dağlık ve ormanlık alanlarda ekstansif olarak yapılan keçi yetiştiriciliği son yıllarda, keçi süt ve süt ürünlerine olan talebin de artması ile süt keçiciliği entansif üretim sistemine geçmeye başlamıştır. Elde edilen araştırma sonuçlarına göre, son yıllarda Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliğinin de etkin faaliyetleri sonucunda Çanakkale'de keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerde gün geçtikçe entansif yapıya kavuşmaya başlamışlardır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı yoksulluk çalışma sonuçlarına göre dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı aylık 6.609 TL olarak bildirilmektedir. Buna göre dört kişilik bir ailenin yıllık yoksulluk sınırı 79.308 TL olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu rakam kentte yaşayan dört kişilik bir aile için belirlenmiştir. Kırsal kesimde yaşayanlar için böyle bir sınır belirlenmemiştir. Bir sağmal keçiden bir üretim döneminde 602,27 TL kar elde edilmektedir. Buna göre dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırını karşılayacak sağmal keçi sayısı 131 adettir.

Süt keçisi yetiştiren işletmelerde karlılığın artırılabilmesi için söz konusu işletmelerin yapısal, teknik ve ekonomik özelliklerin incelenmesi gerekmektedir (Engindeniz ve Uçar 2014, Engindeniz ve ark. 2017). Ekonomik anlamda keçi üretim faaliyetinin sürdürülebilirliğin sağlanması için süt'ün karlılığının sağlanması ve yem masraflarının düşürülmesi gereklidir. Çanakkale'de keçi yetiştiriciliğinde süt üretiminin ekonomik

olarak sürdürülebilirliğini sağlamak için süt üretimi gelirini artıracak ve yem masraflarını azaltacak önlemlerin alınması ayrıca keçi eti talebinin artırılması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak; keçi sütü üretiminin geliştirilebilmesi için öncelikle keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerde verimi artırmak için ıslah çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ayrıca bölge için ekonomik sürü büyüklüğü 131 sağmal keçi olarak belirlenmiştir. Bu sayıyı aşağıya çekebilmek için işletmelerin daha çok meraya dayalı yetiştiriciliğe yönelmesi ve ihtiyaçları olan kaba ve kesif yemleri kendi üretebilir hale gelmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Arsoy D., 2019. Herd management and welfare assessment of dairy goat farms in Northern Cyprus by using breeding, health, reproduction, and biosecurity indicators. Tropical Animal Health and Production July 2019. DOI: 10.1007/s11250-019-01990-3
- Arsoy D, Kaymakçı M., 2019. Endüstriyel Tarıma Karşı Bütünsel Mera Yönetimi ve Ekolojik Keçi Yetiştiriciliği (Bölüm 8). Kaymakçı M., Arsoy D., Akçiçek E. (Ed), Yetiştiricilikten Kültüre Türklerde Keçi.Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları (1. Baskı) içinde (133-153).
- Aktürk, D., F.F. Tatlıdil ve F. Savran. 2005. Çanakkale damızlık koyun ve keçi yetiştiricileri birliğine üye olan işletmelerde süt maliyetinin belirlenmesi. Süt Keçiciliği Ulusal Kongresi, 26-27 Mayıs, 2005, İzmir, s.214-218.
- Engindeniz, S., Savran, A.F., Aktürk,D., Koşum,N., Taşkın,T., Kesenkaş, H., Gökmen,M., Uzmay,A., 2017. Süt Keçisi Yetiştiriciliğinin Teknik ve Ekonomik Analizi: İzmir, Çanakkale ve Balıkesir İlleri Örneği Ege Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi 54 (2): 131-140.
- Engindeniz, S.,Uçar K., 2014. Süt Keçisi Yetiştiriciliğinin Ekonomik Yönleri ve Yatırım Özellikleri, GTHB Türk Tarım Dergisi 219:78-83.
- Er, S., Özçelik, A., 2012. Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Temel Dinamik: Hayvancılık Sektörü, Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, Konya.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi, A.Ü.Z.F. Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Yayın No:5, Ankara.
- Dellal, İ., Erkuş, A. 2000. "Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlanması", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları No:43, Ankara.
- Kaymakçı, M. ve G. Dellal. 2006. Türkiye ve Dünya'da Keçi Yetiştiriciliği s: 3-15. Editör: M. Kaymakçı. Keçi Yetiştiriciliği. Meta Basım, İzmir.
- Kaymakçı, M., Dellal, G. 2006. Türkiye ve Dünya Keçi Yetiştiriciliği, Keçi Yetiştiriciliği. Editör: Kaymakçı, M. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir İli Damızlık Koyun-Keçi Birliği Yayınları No:2.
- Kırıl,T., Kasnakoğlu, H., Tatlıdil, F.F., Fidan, H., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No:37, Ankara.
- Kırıl,T., ve Rehber, E., 1986. Hayvansal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması, Batı Akdeniz Bölgesi I. Hayvancılık Semineri, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Antalya.
- Tatlıdil , F.F. 1992. Konya İli Sulu ve Kuru Koşullardaki Tarım İşletmelerinde İşgücü, Döner Sermaye ve Traktör Güçlerine Göre Optimal İşletme Büyüklüğünün Tespiti, Ank. Üniv. Fen Bil. Ens. Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Ankara.

Otel İşletmelerinde Kara Geçiş Analizi

Havva ARABACI¹

¹ Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi uygulamaları
Bölümü, Edirne, arabacih@hotmail.com

Özet: Günümüzde konaklama işletmeleri teknolojik gelişmeler, ekonomik değişimler, küresel rekabet gibi dışsal faktörlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Otel işletmeciliği, konaklama endüstrisinin bir alt dalını oluşturmaktadır. Otel işletmeleri, insanların konaklama, yiyecek- içecek gereksinimlerini ve diğer ihtiyaçlarını karşılamayı meslek olarak kabul eden ekonomik ve sosyal işletmelerdir. Otel işletmelerine olan talep mevsimlik, aylık, haftalık ve günlük olarak değişim gösterdiği gibi ayrıca konaklama talebi ekonomik, sosyal ve siyasi değişkenlere bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir.

Otel işletmelerinde maliyetlerin denetimi genel olarak, yatırım maliyeti ve üretim birim maliyetleri olmak üzere iki açıdan incelenebilir. Maliyetlerin denetimi açısından bir araç da kara geçiş analizidir. Kara geçiş analizi, işletmenin gelirleri, giderleri ve kapasitesi arasındaki ilişkileri inceler. Giderler, üretim hacminin değişmesine göre sabit ve değişken giderler olarak ikiye ayrılır. Otel işletmelerinde kapasite, otellerin birincil ürünü olan oda ve yatak sayısıdır. Doluluk oranı, bir otel işletmesinin temel ürünü olup gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan odalarını satmadaki başarısını ölçer.

Kara geçiş noktası, işletme giderlerinin, gelirlerine eşit olduğu faaliyet düzeyini gösterir. İşletme kara geçiş noktasının üzerinde bir iş hacmine ulaştığında kar; altında bir iş hacmine ulaştığında ise zarar elde eder.

Otel işletmelerinde kara geçiş analizi; işletmenin zarar etmemesi için gerekli olan doluluk oranının ve satış fiyatlarındaki değişikliğin doluluk oranına olan etkisinin belirlenmesi, yeni yatırımlarda en az doluluk oranını tahmin edilmesi, doluluk oranının artırılması ile meydana gelecek değişikliklerin izlenmesi gibi yararlar sağlar.

Bu çalışma ile otel işletmelerinde kara geçiş analizi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otel İşletmeleri, Kara Geçiş Noktası, Doluluk Oranı, Kara Geçiş Analizi.

Breakeven Analysis in Hotel Businesses

Abstract: Nowadays, accommodation companies are affected by external factors such as technological developments, economic changes and global competition. Hotel management is a sub-branch of accommodation industry. Hotel businesses are economic and social enterprises that accept people's accommodation, food and beverage needs and other needs as a profession. Demand for hotel businesses varies on a seasonal, monthly, weekly and daily basis, as well as demand for accommodation varies depending on economic, social and political variables.

Cost control in hotel establishments can be examined in two aspects: investment cost and production unit costs. Another tool for cost control is the breakeven analysis. Breakeven analysis examines relationships between income, expenses and capacity of enterprise.

Expenses are divided into fixed and variable expenses according to the change of production volume. Capacity in hotel establishments is the number of rooms and beds, which is the primary product of hotels. Occupancy rate is the basic product of a hotel business and measures its success in selling rooms that make up a significant portion of their income.

Breakeven point indicates the level of activity where operating expenses are equal to income. Business gains profit when it reaches a business volume above breakeven point, and a loss when it reaches a business volume below it.

Breakeven analysis in hotel establishments; provides benefits such as determining the occupancy rate and the effect of the change in sales prices on occupancy rate, estimating the minimum occupancy rate in new investments, and monitoring changes that will occur with increasing occupancy rate.

Within this study, breakeven analysis in hotel enterprises is tried to be explained.

Keywords: Hotel Enterprises, Breakeven Point, Occupancy Rate, Breakeven Analysis

1. GİRİŞ

Günümüzde konaklama işletmeleri de teknolojik gelişmeler, ekonomik değişimler, küresel rekabet gibi dışsal faktörlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. “Konaklama endüstrisi, insanların kendi konutlarının bulunduğu yer dışında değişik nedenlerle yaptıkları seyahatlerde konaklama, yeme içme gibi zorunlu gereksinimlerinin karşılanması için hammadde veya yarı mamul maddelerden yararlanarak mal ve hizmet üreten ticari nitelikteki işletme faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır (Olalı ve Korzay, 1993: 7).

Konaklama işletmeleri içerisinde, çok çeşitli hizmet yelpazesi yer almaktadır. Sadece konaklama hizmeti sağlayan küçük otellerden, konaklama hizmetinin yanında yiyecek ve içecek gereksinimlerini sürekli olarak sağlayan ve bunların yanında toplantı, seminer, kongre, havuz, hamam, sauna, berber, park yeri ve spor alanları gibi gereksinimleri de çok kaliteli bir şekilde sunan işletmelere kadar çeşitlilik göstermektedir (Kaval, 1994: 4).

Benligiray konaklama işletmelerini, “insanların konaklama, beslenme ve diğer ihtiyaçlarını karşılamayı meslek olarak kabul eden ekonomik ve sosyal işletmeler” olarak tanımlamaktadır (1994: 32). Otel işletmeciliği, konaklama endüstrisinin bir alt dalını oluşturmaktadır (Çetiner, 2002:9).

Oteller, “asıl fonksiyonları müşterilerin geceleme ihtiyaçlarını sağlamak olan, bu hizmetin yanında, yeme-içme, eğlence ihtiyaçları için yardımcı ve tamamlayıcı birimleri de bünyelerinde bulundurabilen tesisler” olarak tanımlanmaktadır (İçöz, 2007: 42).

Turizm işletmelerinde maliyetlerin denetimi açısından genel olarak, yatırım maliyeti ve üretim birim maliyetleri olmak üzere iki açıdan incelenebilir. Maliyetlerin denetimi açısından bir araç da kara geçiş analizidir. Kara geçiş noktası, işletmenin gelirleri ile giderlerinin birbirine eşit olduğu noktadır. Bu noktaya başabaş noktası veya kar sıfır noktası da denilmektedir.

Maliyet-hacim-kâr analizi; faaliyet hacminde, satış fiyatında, değişken maliyetlerde ya da sabit maliyetlerde meydana gelebilecek değişmelerin, işletmenin toplam gelirini, toplam maliyetlerini ve faaliyet kârını ne düzeyde etkileyeceğini araştırmaktadır. Ayrıca üretim hacmi değiştiğinde maliyetlerin değiştiğine ilişkin bilgiyi ve yöneticilerin maliyetleri kontrol edebilmelerini sağlamaktadır Akmeşe ve Kaya, 2017, 1847).

Kara geçiş analizi, işletmenin gelirleri, giderleri ve kapasitesi arasındaki ilişkileri inceler. Bunun sayesinde etkili bir kar planlaması ve kontrolü gerçekleştirilir (Alpugan, Demir ve Diğerleri, 1987: 319).

Başabaş analizinin yararları aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- *Kâr hedeflerine ulaşmada gerekli iş hacminin belirlenmesi,*
- *Çeşitli üretim düzeylerinde birim maliyetlerin ve en az satış fiyatının belirlenmesi,*
- *Değişken giderler, sabit giderler ve/veya birim satış fiyatındaki değişikliklerin, işletmenin kâra geçiş noktası ve toplam kârına olabilecek etkilerinin incelenmesi,*
- *En kârlı mamül türlerinin seçilmesi ve üretim bileşiminin buna göre düzenlenmesi,*
- *Asgari satış fiyatının belirlenmesinde,*
- *Çeşitli üretim düzeylerinde birim maliyetlerin hesaplanmasında vb. gibi*
- *Yeni yapılacak yatırımlarda, risk derecesini veya emniyet marjını dikkate alarak, asgari üretim kapasitesinin ne olması gerektiğinin belirlenmesi,*
- *İşletmenin üretim kapasitesini artırması halinde, bu tür bir büyümeyi haklı gösterecek satış hacminin belirlenmesi,*
- *İşletmenin kâr hedeflerine ulaşması için gerekli iş hacminin saptanması,*
- *İşletmenin izleyeceği üretim, fiyat, yatırım politikaları konusunda yönetimin alacağı kararlara yardımcı olması (Levni, 2016).*

Gider, işletmenin faaliyetini ve varlığını sürdürebilmesi ve bir gelir elde edebilmesi için belli bir dönemde kullandığı ve tükettiği mal ve hizmetlerin parasal tutarıdır (Uslu, 1980: 17). Giderler, üretim hacminin değişmesine göre sabit ve değişken giderler olarak ikiye ayrılır.

Giderler, üretim hacmi ile olan ilişkisi açısından; sabit giderler, değişken giderler ve yarı sabit – yarı değişken giderler olarak üçe ayrılarak incelenebilir. Giderlerin, bu tür sınıflandırılması özellikle maliyet hacim analizleri, bütçelerin düzenlenmesi ve gider kontrolü bakımından önem taşımaktadır (Uslu, 1980: 34). Bir işletmenin giderlerinin sabit ve değişken olarak ayrılması ancak kısa vadeli bir analiz için söz konusudur. Uzun vadede işletmenin tüm giderleri değişken niteliktedir.

Sabit giderler; Belirli bir zaman dilimi ve üretim hacmi içinde, üretim miktarının azalması veya artmasından etkilenmeyen giderlere sabit giderler denir. Bir dönem içinde iş hacmine (doluluk oranına) bağlı olarak değişiklik göstermeyen giderlerdir.

Genel olarak bir işletmenin sabit giderleri üç kaynaktan doğar. Bunlar (Levni, 2016);

- a) İşletmeye sahip oluştan doğan giderler (uzun vadeli borç faizleri, bina ve arazi vergileri, Belediye vergi ve resimler, sabit değerler için ödenen kiralara),
- b) Sabit değerlere yapılan yatırımlardan doğan sabit giderler (Amortismanlar, itfa payları, tükenme payları),
- c) İşletmenin faaliyetinden doğan sabit giderler (yöneticilerin ücretleri, aydınlatma ve ısıtma giderleri, sigortalar, bina ve makinaların tamir ve bakım giderleri gibi).

Sabit giderler, üretim olsa da olmasa da katlanılmak zorundadır. Bu giderler toplam olarak belirli bir zaman diliminde artmazlar, azalmazlar. Fakat birim başına sabit giderler değişir. Üretim arttıkça birim başına düşen sabit gider payı düşer (Savcı, 2009: 256).

Değişken giderler; Bir dönem içinde iş hacmine (Doluluk oranına) bağlı olarak değişiklik gösteren giderlerdir. Örneğin direkt ilk madde ve malzeme giderleri, direkt işçilik giderleri değişken giderlerdir. Bu giderler otel doluluk oranı arttığında artan, azaldığında ise azalan giderlerdir.

Değişken Giderler, toplam olarak değişir, birim başına ise sabittir. Değişken giderler üretimle doğrusal olarak artıp veya azaldığından kontrol edilebilir. Bu giderler özellikle karar verirken dikkate alınırlar (Savcı, 2009: 256).

Yarı sabit – yarı değişken giderler; İşletmelerde sabit ve değişken gider özelliklerini taşıyan karma giderler de vardır. Bu giderlerin bir kısmı sabit, bir kısmı değişkendir. Bu giderler, tam olarak değişken değildir, üretim sıfır olsa bile devam ederler; Tam olarak sabit değildirler, üretimdeki artışla birlikte artmaktadır (Çetiner, 1989: 253). Enerji giderleri, bordro ve mülk işletme ve bakım giderleri, hem sabit kısım hem de değişken kısım dahil yarı sabit giderler olarak kabul edilir.

Kara geçiş noktası, işletme giderlerinin, gelirlerine eşit olduğu faaliyet düzeyini gösterir. İşletme bu seviyenin üzerinde bir iş hacmine ulaştığında kar elde edebilir, bu seviyenin altında bir iş hacmine düştüğünde zarar söz konusudur.

Kara geçiş analizi, aşağıda belirtilen varsayımlar altında yapılıyor ise doğrusal kara geçiş analizi olacaktır (Aydın, Başar, Coşkun, 2006: 128).

- İşletmenin giderleri sabit ve değişken giderler olarak ikiye ayrılmaktadır.
- Sabit giderler çeşitli üretim düzeylerinde değişmemektedir.
- Birim başına değişken giderler, tüm üretim düzeylerinde sabit kalmaktadır.
- Genel fiyat düzeyi değişmemektedir.
- Ürünlerin satış fiyatı miktara bağlı olarak değişmemektedir.
- Üretilen ürünlerin tamamı satılmaktadır.
- Üretim hacmine bağlı olarak üretim faktörlerinin verimliliği değişmemektedir.

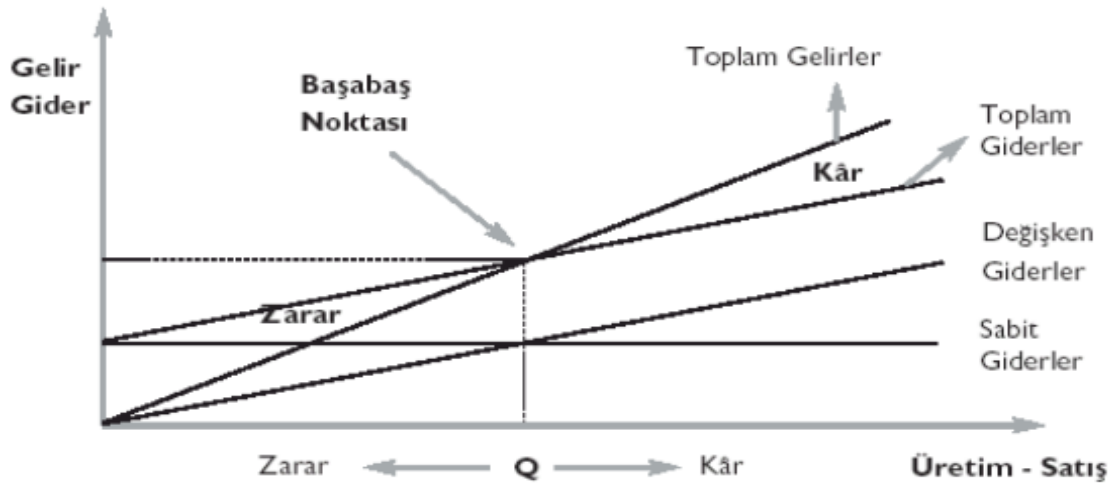
Başabaş noktasının giderler açısından eksik taraflarından birisi de üretim düzeyi ne olursa olsun birim başına değişken giderlerin sabit kalacağı varsayımdır. Başabaş analizinde kullanılan veriler, işletmenin geçmiş dönemlerine ait tarihi veriler olup analiz bu veriler üzerinden gelecekteki üretim hacmi, maliyetler ve kâr arasındaki ilişkinin nasıl olacağının ortaya konulmasına dayanır. Başabaş analizi kısa dönemli analizlerde kullanılabilecek bir teknik olup, bu kısa dönemli analiz tekniğinden yararlanarak işletme için uzun dönemli planlar yapmak çok doğru sonuçlar vermez. Birden fazla mal veya hizmet üreten işletmelerde, üretim bileşiminde değişiklik olmayacağı varsayımı gerçekçi değildir (Levni, 2016).

Kara geçiş satış düzeyinin belirlenmesinde; deneme-yanılma, grafik ya da matematiksel yöntem kullanılabilir.

1.1. Grafik Yöntem İle Kara Geçiş Analizi

Grafik yöntemi ile kara geçiş analizi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Grafik Yöntem İle Kara Geçiş Analizi

Kaynak: Çetiner, 1989: 256.

Kâra geçiş noktası, sıfır kâr noktası ya da ölü nokta olarak adlandırılan başa-baş noktası, işletmenin ne kâr ne de zarar ettiği satış hacmi olarak adlandırılmaktadır (Büyükmirza, 2006: 417).

Kara geçiş noktası, işletme giderlerinin, gelirlerine eşit olduğu faaliyet düzeyini gösterir. Bu noktanın üzerine çıkıldığında kar, altında olduğunda ise zarar elde edecektir.

1.2. Matematiksel Yöntem İle Kara Geçiş Analizi

Kara Geçiş Noktası, miktar ve tutar olarak şöyle hesaplanabilir.

Başabaş (kâra geçiş) noktasında işletmenin giderleri gelirlerine eşit olacağı düşünüldüğünde, başabaş noktası miktar olarak aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\text{Kara Geçiş Noktası (Kapasite)} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{\text{Birim Satış Fiyatı} - \text{Birim Değişken Gider}} \quad \text{Veya,}$$

$$\text{Kara Geçiş Noktası (Kapasite)} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{\text{Katkı Payı}}$$

$$\text{Katkı Payı} = \text{Birim Satış Fiyatı} - \text{Birim Değişken Gider}$$

Başabaş noktası birim olarak hesaplanabileceği gibi satış değeri cinsinden de hesaplanabilir. Başabaş noktası satış tutarı olarak hesaplanmak istenildiğinde aşağıdaki eşitlikten yararlanılabilir:

$$\text{Kara Geçiş Noktası} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{\text{Toplam Gelirler} - \text{Toplam Değişken Giderler}} \times 100$$

$$\text{Kara Geçiş Noktası (Tutar)} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{\text{Birim Değişken Giderler}} \times \frac{1}{1 - \frac{\text{Birim Satış Fiyatı}}{\text{Birim Satış Fiyatı}}}$$

Veya,

$$\text{Kara Geçiş Noktası} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{\text{Katkı Oranı}}$$

$$\text{Katkı Oranı} = \frac{\text{Birim Katkı Payı}}{\text{Birim Satış Fiyatı}}$$

Veya,

$$\text{Kara Geçiş Noktası (Tutar)} = \frac{\text{Toplam Sabit Giderler}}{1 - \frac{\text{Toplam Değişken Giderler}}{\text{Toplam Gelirler}}}$$

Birim değişken giderlerin ve fiyatın her üretim düzeyinde değişmeyeceği varsayımı yerine, daha gerçekçi olarak değişebileceği düşünülürse, toplam gider ve toplam gelirler doğrusal değil eğrisel özellik gösterecektir. Tam rekabet piyasası dışındaki piyasalarda genel olarak bir malın arzı arttıkça fiyatı düşmektedir. Diğer taraftan birim başına değişken giderler de üretim düzeyine bağlı olarak değişecektir. Üretim düzeyi arttıkça belirli bir noktaya kadar değişken giderler düşerken, daha sonraki üretim düzeylerinde değişken giderlerin arttığı görülecektir. En fazla kâr toplam gelir ile toplam gider arasındaki farkın en yüksek olduğu zaman elde edilecektir. Doğrusal olmayan başabaş analizinin varsayımları daha gerçekçidir. Doğrusal başabaştaki gibi üretimi arttırarak kârı sürekli olarak arttırmak doğru bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte doğrusal olmayan başabaş analizinin getirdiği hesaplama zorlukları nedeniyle genellikle doğrusal başabaş analizi tercih edilmektedir. Daha basit olan doğrusal başabaş analizi, kısa dönemli analizlerde (varsayımları önemli sapmalar yaratmayacağı için) faydalı bir araç olarak gittikçe artan bir şekilde fonksiyon görmektedir (Levni, 2016).

2. OTEL İŞLETMELERİNDE KARA GEÇİŞ ANALİZİ

Otel işletmeleri zaman içinde değişen bir taleple karşı karşıyadır. Talep mevsimlik, aylık, haftalık ve günlük olarak değişim göstermektedir. Ayrıca konaklama talebi ekonomik, sosyal ve siyasi değişkenlere bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir” (Emeksiz 2002: 20).

Otellerdeki en önemli sorunlardan biri turizm sezonunun kısa sürmesi bu nedenle de kârlılığın düşük olması durumudur. Bu sorunun ortadan kaldırılması için otel yönetimlerinde de kullanılmak üzere analiz yöntemleri geliştirilmiştir. Böylece otel yöneticileri karar alırken bazı analizlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu analizlerden biri de maliyet hacim-kâr analizleridir. Bir işletmenin kâr etmesi için mal ya da hizmet miktarının, üretim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Kârlılığı etkileyen bu faktörler maliyet-hacim-kâr analizlerinin alt yapısını oluşturmaktadır (Akmeşe ve Kaya, 2017, 1840). Otel

işletmesinin gelirleri, giderleri ve kapasitesi arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kara geçiş analizi yapılmaktadır.

Otel işletmelerinde kara geçiş analizinin yararlarını şöyle sıralayabiliriz (Çetiner, 1989: 260).

- *İşletmenin zarar etmemesi için gerekli olan doluluk oranını tahminine,*
- *Satış fiyatlarındaki değişikliğin doluluk oranına olan etkinin tahminine,*
- *Yeni yatırımlarda en az doluluk oranının tahminine,*
- *Tahmin edilen kara geçiş noktası ile gerçekleşen kara geçiş noktası arasında karşılaştırma yaparak işletmenin*
- *izlediği politikaların değerlendirilmesine,*
- *Modernize hale getirilmesi istenen işletmelerde değişen giderlerin yerine alacak sabit giderlerin incelenmesine,*
- *Doluluk oranının artırılması ile meydana gelecek değişikliklerin izlenmesine yarar sağlar.*

“Doluluk oranı, bir otel işletmesinin temel ürünü olup gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan odalarını satmadaki başarısını ölçer. Doluluk, aynı zamanda otel yönetiminin planlama ve denetim işlevlerini yerine getirmesinde en önemli anahtardır” (Çuhadar ve Kayacan, 2005: 25).

Otel işletmelerinde doluluk oranları oda doluluk oranı ve yatak doluluk oranı olmak üzere iki şekilde hesaplanır. Oda doluluk oranı; satılan oda sayısının satışa hazır oda sayısına bölünmesiyle, yatak doluluk oranı ise; satılan yatak sayısının satışa hazır yatak sayısına bölünmesiyle elde edilir ve yüzde olarak ifade edilir. Bu oranlar günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak hesaplanırlar (Kozak 1998: 118).

Kapasite kavramı işletmeler açısından, üretim oranı ya da belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilebilecek üretim miktarı anlamını taşımaktadır. Otel işletmelerinde ise kapasite, otellerin birincil ürünü oda ve yatak sayısıdır. kapasite kullanımı, otel işletmelerinde doluluk oranları ile ifade edilir (Kılınç, 1).

Bir otel işletmesinde,

Toplam Sabit Giderler: 480.000 TL.

Birim Değişken Giderler: 120 TL.

Birim Satış Fiyatı: 150 TL. (Bir Yatak Fiyatı)

Yatak Kapasitesi: 100 Yatak ise,

Bir Yılda Satılabilecek Yatak Sayısı = Yatak Kapasitesi x Yıllık Gün Sayısı

$$= 100 \text{ Yatak} \times 365$$

$$= 36\,500 \text{ Yatak}$$

$$480.000 \text{ TL.}$$

$$480.000 \text{ TL.}$$

$$= \frac{480.000 \text{ TL.}}{150 \text{ TL/Yatak} - 120 \text{ TL/Yatak}} = \frac{480.000 \text{ TL.}}{30 \text{ TL/Yatak}}$$

$$= 16\,000 \text{ Yatak}$$

= 16 000 Yatak satıldıktan sonra kara geçer.

Toplam Gelirler = Bir yılda Satılabilecek Yatak Sayısı x Birim Satış Fiyatı

$$= 36\,500 \text{ Yatak} \times 150 \text{ TL/Yatak}$$

$$= 5.475.000 \text{ TL.}$$

Toplam Değişken Giderler = Bir Yılda Satılabilecek Yatak Sayısı x Birim Değişken Gider

$$= 36\,500 \text{ Yatak} \times 120 \text{ TL/Yatak}$$

$$= 4.380.000 \text{ TL.}$$

$$480.000 \text{ TL}$$

$$= \frac{480.000 \text{ TL}}{5.475.000 \text{ TL} - 4.380.000 \text{ TL}} \times 100$$

$$= \frac{480.000 \text{ TL}}{1.095.000 \text{ TL}} \times 100$$

= %43,8 doluluk oranından sonra kara geçer.

$$\begin{array}{r} 480.000 \text{ TL.} \\ \text{Kara Geçiş Noktası} = \text{-----} \\ 4.380.000 \text{ TL.} \\ 1 - \text{-----} \\ 5.475.000 \text{ TL} \\ \\ = 2.400.000 \text{ TL. Satış gelirlerinden sonra kara geçer.} \end{array}$$

SONUÇ

Konaklama endüstrisinin bir alt dalını oluşturan otel işletmelerine olan talep mevsimlik, aylık, haftalık ve günlük olarak değişim gösterdiği gibi ayrıca ekonomik, sosyal ve siyasi değişkenlere bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir. Otel işletmesinin gelirleri, giderleri ve kapasitesi arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla kara geçiş analizi yapılmaktadır. Başabaş noktası maliyet-hacim-kâr analizinin özel bir örneğidir. Bu analiz satış geliri, maliyetler ve kısa vadedeki kâr arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır.

Kara geçiş noktası, işletme giderlerinin, gelirlerine eşit olduğu faaliyet düzeyini gösterir. Bu noktanın üzerine çıkıldığında kar, altında olduğunda ise zarar elde edecektir. Doğrusal kara geçiş analizinde; İşletmenin giderleri sabit ve değişken giderler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sabit giderler çeşitli üretim düzeylerinde değişmemektedir. Birim başına değişken giderler, tüm üretim düzeylerinde sabit kalmaktadır. Genel fiyat düzeyi değişmemektedir. Bir işletmenin giderlerinin sabit ve değişken olarak ayrılması ancak kısa vadeli bir analiz için söz konusudur. Uzun vadede işletmenin tüm giderleri değişken niteliktedir. Birim değişken giderlerin ve fiyatın her üretim düzeyinde değişmeyeceği varsayımı yerine, daha gerçekçi olarak değişebileceği düşünülürse, toplam gider ve toplam gelirler doğrusal değil eğrisel özellik gösterecektir. Doğrusal olmayan başabaş analizinin getirdiği hesaplama zorlukları nedeniyle genellikle doğrusal başabaş analizi tercih edilmektedir.

Otel işletmelerinde ise kapasite, otellerin birincil ürünü oda ve yatak sayısıdır. Kapasite kullanımı, otel işletmelerinde doluluk oranları ile ifade etmektedir. Bir otel işletmesinin gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan odalarını satmadaki başarısını ölçmek amacıyla doluluk oranı belirlenir. Otel işletmelerinde kara geçiş analizi; işletmenin zarar etmemesi için gerekli olan doluluk oranının ve satış fiyatlarındaki değişikliğin doluluk oranına olan etkisinin belirlenmesi, yeni yatırımlarda en az doluluk oranını tahmin edilmesi, doluluk oranının artırılması ile meydana gelecek değişikliklerin izlenmesi gibi yararlar da sağlar.

KAYNAKÇA

- Alpugan, O., Demir, M. H. ve Diğerleri, (1987). İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Aydın, N., Başar, M. ve Coşkun, M., (2006). Finansal Yönetim, Aktüel Tanıtım Ofset Hizmetleri, Eskişehir.
- Benligiray, Y., (1994). Konaklama İşletmeleri Muhasebesi, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Eskişehir.
- Büyükmirza, K. (2006). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Tek Düzene Uygun Bir Sistem Yaklaşımı (10. b.). Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çetiner, E., (1989). Konaklama Yönetim Muhasebesi. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi. Ankara.
- Çetiner, E., (2002) Konaklama İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Emeksiz, M. (2002). Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri için Getiri Yönetimi Uygulama Modeli. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1337.
- İçöz, O., (2007). Genel Turizm, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Kaval, H., (1994). Konaklama İşletmeleri Muhasebesi, Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- Kozak, S., (1998). Otel İşletmelerinde Önbüro Yönetimi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 868.
- Olalı, H. ve Korzay, M., (1993). Otel İşletmeciliği, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Savcı, M., (2009). Mali Tablolar Analizi, Murathan Yayınevi Matbaa, Trabzon.
- Uslu, S., (1980). Maliyet Muhasebesi, Kalite Matbaası, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Akmeşe, H. ve Kaya, S., (2017). Otellerde Yönetim Muhasebesi Uygulamaları: Maliyet-Hacim-Kâr Analizleri Üzerine Bir Uygulama. Social Sciences Studies Journal, Vol:3, Issue:11. pp.1840-1849. https://www.researchgate.net/profile/Halil_Akmese/publication/322002994_OTELLERDE_YONETIM_MUHASEBE_SI_UYGULAMALARI_MALIYET-HACIM_KAR_ANALIZLERI_UZERINE_BIR_UYGULAMA/links/5c5b386f45851582c3d3ccd7/OTELLERDE-YOeNETIM-MUHASEBESI-UYGULAMALARI-MALIYET-HACIM-KAR-ANALIZLERI-UeZERINE-BIR-UYGULAMA.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Çuhadar, M. ve Kayacan, C., (2005). Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Konaklama İşletmelerinde Doluluk Oranı Tahmini: Türkiye’deki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Deneme, Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, Bahar: 24-30, 2005. https://anatoliajournal.com/atad/depo/dergiler/Cilt16_Sayi1_Yil2005_1303155604.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.2019).
- Kılınc, O. Konaklama İşletmelerinde Kapasite Kullanımı: Kuşadası Ve Kemer’deki Dört Ve Beşyıldızlı Otel İşletmelerinde Uygulama. http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/328/2/olcay_kilinc_ozet_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.2019).
- Levni, I., (2016). Başabaş Noktası Ve Kaldıraç Analizleri. <https://docplayer.biz.tr/user/9937869/> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü

Havva ARABACI¹

Fatih ÇAVDAR²

¹Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe Vergi Bölümü,
arabacih@hotmail.com

²Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fatihcavdar@trakya.edu.tr

Özet: Devletlerin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Günümüz çağdaş vergi sistemleri genel olarak beyan usulüne dayanmaktadır. Türk vergi sistemimizde de beyan esas geçerlidir. Vergiler beyan esasına dayalı olarak tespit edilmektedir. Mükelleflerin beyanları üzerinden toplanan vergilerin zamanında ve eksiksiz olarak tahsil edilebilmesi için vergi mükelleflerinin çeşitli yollarla denetlenmesi gerekmektedir. Beyan edilen kazançların gerçeğe uygun olup olmadığı vergi denetimleri ile ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de vergi kayıp ve kaçakları (kayıt dışı ekonomi) ülke ekonomisinde büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke ekonomisi için olumsuzluk yaratan bu durum karşısında ülkemizde de vergi kayıp ve kaçakları ile mücadele etmek ve tedbirler almak zorunda kalınmıştır. Bu tedbirlerin başında ise, vergi denetimi gelmektedir. Vergi denetimi, mükelleflerin vergilendirme işlemlerinde yasalara uyup uymadığının denetlenmesi olarak tanımlanabilir. Vergi denetimi, ödenmesi gereken vergilerinin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve vergi idaresi ile mükellefler tarafından gerçekleştirilen işlemlerin kanunlarla belirlenen ilkelere uygunluğunun araştırılmasıdır. Vergi denetimi, mükelleflerin yasalara uygun şekilde davranmasını sağlayarak mükellefler üzerinde önleyici, düzeltici ve eğitici etkisiyle vergi kayıp ve kaçaklarını azaltan önemli bir faktördür.

Bu çalışma ile Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetiminin rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: vergi, vergi kayıp ve kaçakları, vergi denetimi.

Role of Tax Audit in Preventing Tax Losses and Evasions in Turkey

Abstract: Taxes are most important source of income for states. Today's modern tax systems are generally based on the declaration procedure. Also in Turkish tax system, basis of declaration is in use. Taxes are determined on a declaration basis. In order to collect taxes in a timely and complete manner by the basis of declarations of taxpayers, taxpayers need to be audited in various ways. Proofing of declared earnings is determined by tax audits. As in developed and developing countries also in Turkey, tax losses and leaks (informal economy) has emerged as a major problem in the country's economy. Against this situation, which has created negative effects for national economy, measures have been taken to fight against tax losses and evasions in our country. One of the primer measures is tax auditing. Tax auditing can be defined as auditing whether taxpayers comply with the laws in taxation procedures. Tax audit is to investigate the accuracy of the taxes to be paid and to determine the compliance of the transactions carried out by the tax administration and taxpayers with the principles determined by law. Tax auditing is an important factor that reduces tax losses and evictions with its preventive, corrective and educative effect on taxpayers by ensuring that taxpayers act in accordance with the laws.

This study attempts to explain the role of tax audits in the prevention of tax losses and evasions in Turkey.

Keywords: Tax, Tax Losses and Evasion, Tax Audit.

1. GİRİŞ

Vergi denetimi, en basit anlamıyla “kurallara uygunluğun araştırılmasıdır” şeklinde ifade edilebilir (Meriç, 2002: 20). Diğer bir ifadeyle, vergi denetimi; ödenmesi gereken vergi borcunun zamanında ve eksiksiz olarak ödettirilmesini sağlamak amacıyla gelir idaresinin ve mükelleflerin vergi kanunlarından doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin araştırılmasıdır (Sarılı, 2003: 62).

“Geniş anlamda vergi denetimi ise, beyannamenin dayandığı muhasebe kayıtlarının ve belgelerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve bu inceleme sonunda yürürlükte olan tüm mali mevzuata göre bulunan matrahın, beyannamedeki matrah ile karşılaştırılmasıdır.” Şeklinde tanımlanmıştır. Başka bir deyişle vergi denetimi revizyon, kontrol ve teftişi içeren çok yönlü bir kavramdır (Uman, 193).

Vergi denetimi, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve vergi idaresi ile mükellefler tarafından gerçekleştirilen işlemlerin kanunlarla belirlenen ilkelere uygunluğunun araştırılması olarak tanımlanabilir.

Çağdaş vergi sistemlerinde kamu harcamalarının finansmanı açısından temel kaynak olan vergiler beyan esasına göre tahsil edilmektedir. Ülkemizdeki vergilerin de büyük bir kısmına uygulanmakta olan beyan esasında mükellefler aktif bir rol oynamaktadır. Mükelleflerin kendilerine ait bilgileri en iyi kendileri bileceği düşüncesine dayanan bu esasın başarısı, mükellefler tarafından verilen beyannamelerdeki bilgilerin gerçeğe uygun olmasına bağlıdır. Bu noktada, mükellefler tarafından verilen beyanların gerçeğe uygun olup olmadığı etkin bir vergi denetim sistemi ile ortaya çıkarılmaktadır. Beyan esasının yaygın olduğu vergi sistemlerinde vergi denetimi, sistemin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

Vergi denetiminin en önemli amacı, bir yandan idarenin düzenlemelere uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamak, diğer yandan da vergi kayıp ve kaçığının önlenmesine yönelik tedbirler alarak olması gerekenin tespit edilmesi ve vergi gelirlerinin artırılmasını sağlamaktır. Ayrıca, vergi denetimi yoluyla mükelleflerin eğitilerek, vergi bilincinin oluşturulması sağlanmaktadır. Bu ise mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu arttırmaktadır. Bununla birlikte, vergi denetiminin bu amaçlarının yanında mali, ekonomik, sosyal ve hukuki amaçları da bulunmaktadır.

Denetim, modern vergi sisteminin temel unsurlarından biri olan beyan esasının olumlu sonuçlar verebilmesi için şarttır. Vergi kaçırma eğiliminin azaltılması ve vergi alacağının güvence altına alınabilmesi için vergi denetimleri yapılması gerekmektedir. Ülkemizde, vergi denetimine ilişkin düzenlemeler yapılmış ve 1980’li yılların başından itibaren yapılan reformlar ile bu durum çağın şartlarına uygun hale getirilmiştir.

Vergi denetimi devlet adına yapılırsa bile, denetim elemanları tarafsız olmak ve tam bir adalet içerisinde hareket etmek zorundadır. Denetim elemanlarının temel amaçları, vergiyi doğuran olayın gerçek durumunu ortaya çıkarmaktır. Vergi denetiminin en önemli özelliklerinden biri, yaptırım gücüne sahip olmasıdır. Bu özellik aynı zamanda vergi denetiminin hukuki yönünü de ortaya koymaktadır. Vergi denetiminde işlemlerin gerçeğe uygun olup olmadığı bütün yönleriyle geniş kapsamlı olarak incelenir.

Vergi denetimine alınacak mükellefler; vergi dairesi dosyalarının tekrardan incelenmesi, mükellef hakkında ihbar olması ve diğer denetleyici ve düzenleyici kurumlar tarafından talep edilmesi gibi hallerde GİB ve VDKB tarafından belirlenir. Vergi incelemesi yapmaya yetkili birimler; vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, ilin en büyük mal memuru, vergi dairesi müdürleri ile GİB’in merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlardır.

2. TÜRKİYE’DE VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ

Türkiye’de kamu harcamalarının, bütçe ve kamu iktisadi teşebbüsleri açıklarının, yeni kamu hizmetlerinin kurulmasının ve kamusal yatırımların yapılmasının, sosyal ve askeri harcamaların finansını sağlayan en büyük gelir kaynağı vergi gelirleridir.

Vergi gelirleri; gelir, kar ve servet kazancı üzerinden alınan vergiler, mülkiyet üzerinden alınan vergiler, dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaretten ve muamelelerden alınan vergiler, idari harçlar ve ücretler ile sanayi dışı ve arazi satışlarından alınan vergiler ve diğer vergiler gibi çeşitli vergilerin toplamıdır (www.gelirler.gov.tr).

Mükelleflerin vergi kaçırması sonucu devletin en önemli gelir kaynağında azalma gerçekleştirerek ekonomide olumsuz bir etki yaratmaktadır (Sivrekli Demircan, 2003).

Vergi kaçırma, ekonomik faaliyetlerde bulunan mükelleflerin vergi dairelerine kayıtlı olmamaları veya kayıtlı olup da yasalara göre bireylerin veya tüzel kişilerin ödemekle yükümlü oldukları vergi gelirlerini, sahte faturalarla veya çeşitli muhasebe oyunları ile vergiye esas belgelerin kasıtlı şekilde ortadan kaldırılması sonucu kayıtlarına yansıtılmamaları veya eksik oluşturmaları anlamına gelmektedir (İlhan, 2007, 3).

Kayıt dışı ekonomi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kayıtdışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın, devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan

işçilerden vb) tamamen veya kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır (Altuğ, 1999:257).

Kayıtdışı ekonominin vergi sistemi açısından tanımı ise; vergi kaçırmak amacıyla vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkartılan; vergi kaçırmak, kayıtlara geçirmeden çalışma, faturalarda tahrifat yaparak harcamaları yüksek ve gelirleri düşük gösterme, eşya ve hizmet akımlarının belgelendirilmemesi, işportacılık gibi tüm faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Akcan, 2002).

Türkiye’de vergi kayıp ve kaçığının nedenlerini; hukuki nedenler, mali ve ekonomik nedenler, idari nedenler ile siyasi ve sosyal nedenler şeklinde sıralayabiliriz.

Vergi kayıp ve kaçığının ***hukuki nedenlerine*** baktığımızda;

Vergi kanunlarının tam olarak anlaşılammaması, kanunlarda yer alan hukuki boşluklardan kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

İstisna ve muafiyetlerin varlığından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Kanunlarda çok sık aralıklarla yapılan değişikliklerden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Kanunlarda yer alan gider olarak kabul edilen harcama kalemlerinin fazlalığından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Vergi ceza hukuku düzenlemeleri sebebiyle yaşanan vergi kayıp ve kaçakları,

Vergi affına yönelik çıkarılan kanunlardan kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Mali ve ekonomik nedenler olarak ise;

Kayıtdışı ekonominin varlığından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Vergi oranlarından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Dolaylı-dolaysız vergi ayırımından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Uluslararası haksız vergi rekabetinden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

İdari nedenler;

Vergi yönetiminin yapısından kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Vergi denetiminden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Siyasi ve sosyal nedenler;

Siyasi sistem değişikliklerinden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Vergi bilincinin yeterince gelişmemesinden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları,

Şekinde sıralayabiliriz.

Kayıtdışı ekonominin mali, ekonomik, sosyal, politik ve mevzuatla ilgili birçok nedenleri vardır. Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli nedenlerin başında vergilendirme ile ilgili sorunlar gelmektedir. Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Özellikle vergi yükü payının yüksekliği kayıtdışılığın varoluşunun ve artışının temel nedenlerinden biridir. Kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden biri de katma değer vergisi oranlarının yüksekliğidir. İşsizlik oranının yüksek olması, kayıtdışı ekonomiye giriş ve çıkışların daha zahmetsiz olacağı varsayımı altında, kayıtdışında çalışmayı teşvik ederek, kayıtdışı ekonomiyi büyöltebilir. Kayıt dışılığın ekonomik nedenlerinden birisi de milli gelirin ülke içerisinde bireyler ve firmalar arasında adil dağılmasıdır. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. (Yurdakul, 2019, 213-219).

Ülkemizde, vergi kayıp ve kaçığının yüksek boyutlarda gerçekleşmesinin önlenmesinde en önemli görev, vergi yönetimi ile mevzuatı uygulayan kişilere düşmektedir. Günümüzde, Türkiye’de vergi yönetiminin etkin şekilde işlemediği, mevzuatın zor ve oldukça karmaşık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, vergi mevzuatı ile vergi yönetimi tarafından yapılması gerekenleri;

Vergi mevzuatı açısından;

- Vergi mevzuatının açık ve anlaşılır olması,
- Vergi oranlarının düşürülmesi,
- Vergi af ve cezalarına ilişkin düzenlemelerin yapılması,

Vergi yönetimi açısından;

- Denetimlerin yetersizliğini önleyecek hazırlık ve çalışmaların yapılması,
- Vergi denetimi ile yetkili olan denetim elemanları vergi denetimi haricinde başka işlerle uğraşmaması,
- Vergi denetimine ilişkin standartlar oluşturulmalı,
- Denetim birimleri içinde uzmanlaşmaya gidilmeli,
- Mükelleflerin bilgi düzeyini artırıcı çalışmaların yapılması,

şeklinde sıralayabiliriz.

Ülkemizde vergi denetimi Maliye Bakanlığı (MB)'nin merkez ve taşra denetim birimleri aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Merkez teşkilatı denetim birimleri; maliye müfettişleri, hesap uzmanları ile gelirler kontrolörlerinden oluşmaktaydı. Taşra teşkilatı denetim birimleri ise; ilin en büyük mal memuru, vergi dairesi müdürleri ve vergi denetmenleriydi. Ancak 2011 yılında yapılan düzenlemeler ile vergi denetim birimlerindeki bu çok başlılık ortadan kaldırılarak “vergi müfettişi” unvanı getirilmiş ve vergi denetimi tek çatı altında toplanmıştır.

Türkiye’de, VUK ve diğer gelir kanunları kapsamında gerçekleştirilen vergi denetim faaliyetleri MB bünyesinde yer alan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) aracılığıyla yerine getirilmektedir. Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)’nın 20. maddesine göre 12.07.2011 tarihinden geçerli olmak üzere 646 Sayılı KHK ile değişiklik yaparak VDKB’yi oluşturmuş ve bütün denetim birimlerini aynı çatı altında toplamıştır.

Denetim kapsamında yapılan faaliyetler genelde iki başlıkta ele alınmaktadır: Yoklama ve inceleme. Mükellefle ilgili bilgi ve kayıtlara ulaşmak, araştırmak ve tespitlerde bulunmak VUK madde 127’de yoklama olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda mükellef, mükellefle ilgili olgular, kayıtlar ve konular araştırılır. Bu işlemler vergi dairelerinin sorumluluğunda yürütülür. Yoklama ile günlük hasılat tespiti, ödeme kaydedici cihazın kontrolü, kayıt-belge düzeni, sevk irsaliyesi ile nakil ve beyanların incelenmesi olduğundan yoklama denetimi denetimin kabaca yapıldığı bir yöntem olarak görülebilir. Denetimin derinlemesine yapıldığı, mükellefin beyanları ve ödemesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırıldığı, mükellefin beyan, defter kaydı ve envanteri üzerinde esaslı bir şekilde yapılan inceleme ise vergi incelemesi olarak adlandırılmaktadır (VUK madde 134). Son dönemde bilgi toplama (VUK madde 148-150) ve istihbarat arşivi oluşturulması (VUK madde 152) denetimlerin daha etkin yapılmasına katkı sağlayacaktır. Son iki destek birimi sayesinde denetim yapan personele sağlıklı bilgi akışı sağlanacak, idarenin mükellefler üzerindeki kontrol gücü de artmış olacaktır (Acar ve Merter, 15).

SONUÇ

Vergi denetimi, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve vergi idaresi ile mükellefler tarafından gerçekleştirilen işlemlerin kanunlarla belirlenen ilkelere uygunluğunun araştırılmasıdır. Çağdaş vergi sistemlerinde kamu harcamalarının finansmanı açısından temel kaynak olan vergiler beyan esasına göre tahsil edilmektedir. Ülkemizdeki vergilerin de büyük bir kısmına uygulanmakta olan beyan esasında mükellefler aktif bir rol oynamaktadır. Denetim, modern vergi sisteminin temel unsurlarından biri olan beyan esasının olumlu sonuçlar verebilmesi için şattır. Vergi kaçırma eğiliminin azaltılması ve vergi alacağının güvence altına alınabilmesi için vergi denetimleri yapılması gerekmektedir. Ülkemizde, vergi denetimine ilişkin düzenlemeler yapılmış ve 1980’li yılların başından itibaren yapılan reformlar ile bu durum çağın şartlarına uygun hale getirilmiştir.

Ülkemizde, 646 sayılı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) ile Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının kurulmasıyla Maliye Bakanlığının üç merkezi inceleme birimi (Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları

Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Daire Başkanlığı) ile taşrada Vergi Dairesi Başkanlıkları bünyesinde inceleme yapan Vergi Denetmenleri, Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı altında “Vergi Müfettişi” unvanı ile tek çatıda toplanmıştır.

Kayıt dışı ekonomi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kayıtdışı ekonominin vergi sistemi açısından tanımı ise; vergi kaçırmak amacıyla vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkartılan; vergi kaçırmak, kayıtlara geçirilmeden çalışma, faturalarda tahrifat yaparak harcamaları yüksek ve gelirleri düşük gösterme, eşya ve hizmet akımlarının belgelendirilmemesi, işportacılık gibi tüm faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin mali, ekonomik, sosyal, politik ve mevzuatla ilgili birçok nedenleri vardır. Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli nedenlerin başında vergilendirme ile ilgili sorunlar gelmektedir. Özellikle vergi yükü payının yüksekliği kayıt dışılığın varoluşunun ve artışının temel nedenlerinden birisidir. İşsizlik oranının yüksek olması, kayıt dışı ekonomiyi büyütülebilir. Kayıt dışılığın ekonomik nedenlerinden birisi de milli gelirin ülke içerisinde bireyler ve firmalar arasında adil dağılmamasıdır. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Vergi denetiminin en önemli amacı, bir yandan idarenin düzenlemelere uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamak, diğer yandan da vergi kayıp ve kaçığının önlenmesine yönelik tedbirler alarak olması gerekenin tespit edilmesi ve vergi gelirlerinin arttırılmasını sağlamaktır. Ayrıca, vergi denetimi yoluyla mükelleflerin eğitilerek, vergi bilincinin oluşturulması sağlanmaktadır. Vergi denetiminin bu amaçlarının yanında mali, ekonomik, sosyal ve hukuki amaçları da bulunmaktadır.

Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetiminin rolü oldukça önemlidir. Bu bağlamda;

Denetim alanında çalışma yöntemlerinin geliştirilmesi,

Vergi denetimlerinde planlama ve koordinasyonun sağlanması,

Denetimlerin sektörel bazda yapılmasının sağlanması,

Yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak otomasyon sistemlerinin adaptasyonunun sağlanması,

Personel sorunlarının minimuma indirilmesi,

Denetim elemanlarının özlük haklarının iyileştirilmesi,

Denetim elemanı sayısının artırılması,

Yoklama faaliyetlerine verilen önemin arttırılması,

Vergi mükelleflerinin vergi bilinci ve ahlakının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması

gibi önlemler alınarak vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetimlerinin etkin şekilde kullanılması sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Altuğ, O., (1999), “Kayıtdışı Ekonominin Boyutları,” Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 15.
Meriç, M., (2002). *Vergi Denetimi*, İlkem Ofset, İzmir.
Sarıllı, M., (2003). *Türkiye’de Gelir İdaresi İle Vergi Denetiminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
Yurdakul, F., (2019). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi: Bir Model Denemesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi z 63-4. 205-221.

İnternet Kaynakları

- Akcan, A., (2002). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler “Büyüyen Kayıt Dışı Sektör Semineri, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868327.pdf> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

- Acar, İ. A. Ve Merter, M.E., Türkiye’ de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu. Maliye Dergisi, <https://maliedergisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/md147/vergi%20denetimi.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2019).
- İlhan, G., (2007). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 12, Mayıs, İktisat Ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat, Kırgızistan. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868327.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Sivrekli Demircan, E., (2003), “Vergilendirmenin, Ekonomik Büyümeye ve Kalkınmaya Etkisi”, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi21/edemircan.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2006).
- Uman, O., Vergi Denetiminin Türk Muhasebe Uygulamalarına Etkisi. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/426713> (Erişim Tarihi: 17.07.2019).
- Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının Kurulması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname Karar Sayısı : KHK/646 Yayımlandığı R.G.Tarihi : 10/07/2011 No :27990. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/646-Sayılı-Vergi-Denetim-Kurulu-Başkanlığının-Kurulması-Amacıyla-Bazı-Kanun-Ve-Kanun-Hükmünde-Kararnamelerde-Değişiklik-Yapılmasına-Dair-Kanun-Hükmünde-Kararname.pdf> (Erişim Tarihi: 26.07.2019)
- www.gelirler.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.08.2019)

Acil Servise Gelen Hasta Sayılarının Monte Carlo Benzetimi ile İncelenmesi

Öğr. Gör. Dr. Şahin İnanç¹

Doç. Dr. Arzu Eren Şenaras²

¹ Uludağ Üniversitesi / Keles MYO, Bilgisayar Teknolojileri, Bilgisayar Programcılığı
sahininanc@uludag.edu.tr

² Uludağ Üniversitesi / İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, arzueren@uludag.edu.tr

Özet: Günümüzde ülkemizde var olan hastanelerde acil servis en yoğun birimlerden birisidir. Bu birimin daha verimli kullanılabilmesi buradaki yoğunluğun azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bunun için öncelikle yoğunluğun gerçek anlamda ne derece yoğun olduğu ve bu konuda bir değişiklik yapıp yapılmaması kararını verebilmemiz gerekmektedir. Bu nedenle hastanelerdeki acil servislerin yoğunluğunun bir diğer deyişle acil servise başvuran hasta sayısının incelenmesi önem arz etmektedir. Monte Carlo benzetimi birçok alanda ve birçok çalışmada kullanılan bir benzetim türüdür. Bekleme hattı, kuyruk modelleri gibi birçok alanda kullanılmakta olup bu çalışma için de oldukça elverişli bir yöntemdir. Yapılan bu çalışmada örnek bir hastane için acil servis birimine gelen hasta sayısı bilgilerinden yararlanılarak Monte Carlo benzetimi ile incelenmiştir. Bunun için geçmiş günlerde acil servise her gün başvuran hasta sayılarından yararlanılmıştır. Bu bilgilerden yararlanılarak yapılan benzetim çalışması ile gelecekte hastanedeki acil servisin yoğunluğu simüle edilebilmiştir. Yapılan incelemeler ve sonuçlar çalışmanın uygulama kısmında belirtilmiştir. Bu çalışma sayesinde acil servislerdeki yoğunluğun ne derece olduğu ve bu konuda neler yapılabileceği gibi konulara yol gösterici olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Simülasyon, Acil Servis, Monte Carlo Simülasyonu, VBA.

Abstract: Today, the emergency department is one of the most intensive units in hospitals in our country. The more efficient use of this unit can contribute to reducing the density therein. To do this, we must first decide how intensely the density is and whether or not a change should be made. Therefore, it is important to examine the intensity of emergency services in hospitals, in other words, the number of patients admitted to emergency services. Monte Carlo simulation is a type of simulation used in many fields and in many studies. The waiting line is used in many areas such as queuing models and is a very convenient method for this study. In this study, the number of patients coming to the emergency department for a sample hospital was examined by using Monte Carlo simulation. For this purpose, the number of patients who applied to the emergency department every day was used. With the help of this simulation, the intensity of the emergency department in the hospital could be simulated in the future. The examinations and results are stated in the application part of the study. Thanks to this study, the intensity of emergency services and what can be done about this issue can be guided.

Keywords: Simulation, Emergency Service, Monte Carlo Simulation, VBA.

1. Giriş

Bir model, bir sistemin veya sürecin temsildir (Carson, 2004: 9). Simülasyon, yeni sistem tasarımlarının analizi, mevcut sistemlere uyarlamalar ve işletim kurallarında önerilen değişiklikler için güçlü bir araçtır (Carson, 2004: 9). Karmaşık bir sistemin simülasyon modeli gerçek sisteme sadece yaklaştırılabilir (Law, 2005: 24).

Simülasyon modelleri, problem çözmede giderek daha fazla kullanılmakta ve karar vermeye yardımcı olmaktadır (Sargent, 2004: 17). Simülasyon modelleri aşağıdaki şekilde daha fazla sınıflandırılabilir:

- Statik veya Dinamik
- Deterministik veya Stokastik
- Kesikli veya Sürekli

Bir statik simülasyon modeli, belirli bir zamanda bir sistemi temsil eder (Banks vd., 2005: 13). Bir sistem, eğer davranışı tamamen tahmin edilebilirse, deterministiktir (Sezen ve Günel, 2009: 21).

2. Monte Carlo Simülasyonu

Monte Carlo simülasyonu, gelir ve hizmet talebini tahmin etmede yardımcı olabilir (Kalar, 2013: 43). Monte Carlo simülasyonu, her bir giriş değişkeni için tüm olası değerlerin belirli bir dağılımından rastgele değerler yerleştirilerek olası sonuçların bir modelini oluşturur. Model, araştırmacı tarafından belirlenen her bir değişkenin olasılık dağılımından farklı bir rastgele değer seti kullanarak sonuçları yeniden hesaplamaya devam etmektedir (Valle ve Norvell, 2013: 35).

Monte Carlo yönetimi direkt analitik yaklaşımların mümkün olmadığı fonksiyonların integralinin sayısal elde edilmesinin bir yoludur. Manhattan Projesinde (II.Dünya Savaşında USA'de atom silahlarının yapımı çabalarının bir parçası) kullanıldığı zaman Monte Carlo Simülasyonu adını aldığı görülür. Yöntem böyle silahlar için gereksinim duyulan karmaşık durumların anlaşılması için kullanılmıştır (Sezen ve Günel, 2009: 56).

Monte Carlo tekniğinde, bir rastgele sayı üretici ve kümülatif bir dağılım dağılımı kullanılarak yapay veriler üretilir. Geçmişte rasgele sayılar üretmek için bir takım yöntemler kullanılmış olmasına rağmen, bugün bilgisayarlarda yürütülen algoritmaları kullanıyoruz. Bir algoritma kullanmak rasgele sayıları oluşturduğundan, aslında gerçekte rastgele değildirlir ve böylece sözde-rastgele-sayılar olarak adlandırılırlar, yani üretilenin aslında tekrarlanabilir olduğu ve dolayısıyla rasgele olmadığı anlamına gelir (Pegden ve Shannon, 1990: 12).

Monte Carlo Benzetimi adımları aşağıdaki gibidir:

- Olasılık dağılımını belirle
- Olasılık dağılımı ile ilişkilendirmek için rassal sayı aralıklarını belirle
- Rassal sayı üret
- Sonuçları yorumla

Gerçek hayatta bir sistem üzerinde istediğimiz değişikliklerin sonuçlarını deneme yanılma yoluyla uygulamak maliyetli, riskli sonuçlar doğurabilir. Simülasyon ile gerçek hayatta var olan bir sistemin bilgisayar modelini geliştirerek sistemin davranışı hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Monte Carlo Simülasyonunda bir deneyin sonucunu tahmin etmek için rasgele örneklemeden yararlanılır. Olasılıklı benzetim tekniğidir. Süreç rassal bileşenler içerdiğinde kullanılabilir. Belirsizliği MCB ile bilgisayarda modelleyebiliriz. Sonra defalarca sistemi çalıştırıp tüm duruma ilişkin güvenilir bilgi elde edebiliriz.

3. Acil Servis İçin Monte Carlo Uygulaması

Günümüzde hastanelerin acil servisleri oldukça yoğun olabilmektedir. Yoğunluğun ne derece olduğunu belirlemek önemlidir. Yoğunluğun belirlenmesini benzetim ile yapmak hem çok düşük maliyetli hem de farklı değişkenlerin ilave edilmesi durumunda sonuçların incelenmesi yararlı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Monte Carlo Simülasyonu yöntemi ile acil servislerdeki yoğunluğun incelenmesidir. Uygulama MS Excel Visual Basic Application ile geliştirilmiştir.

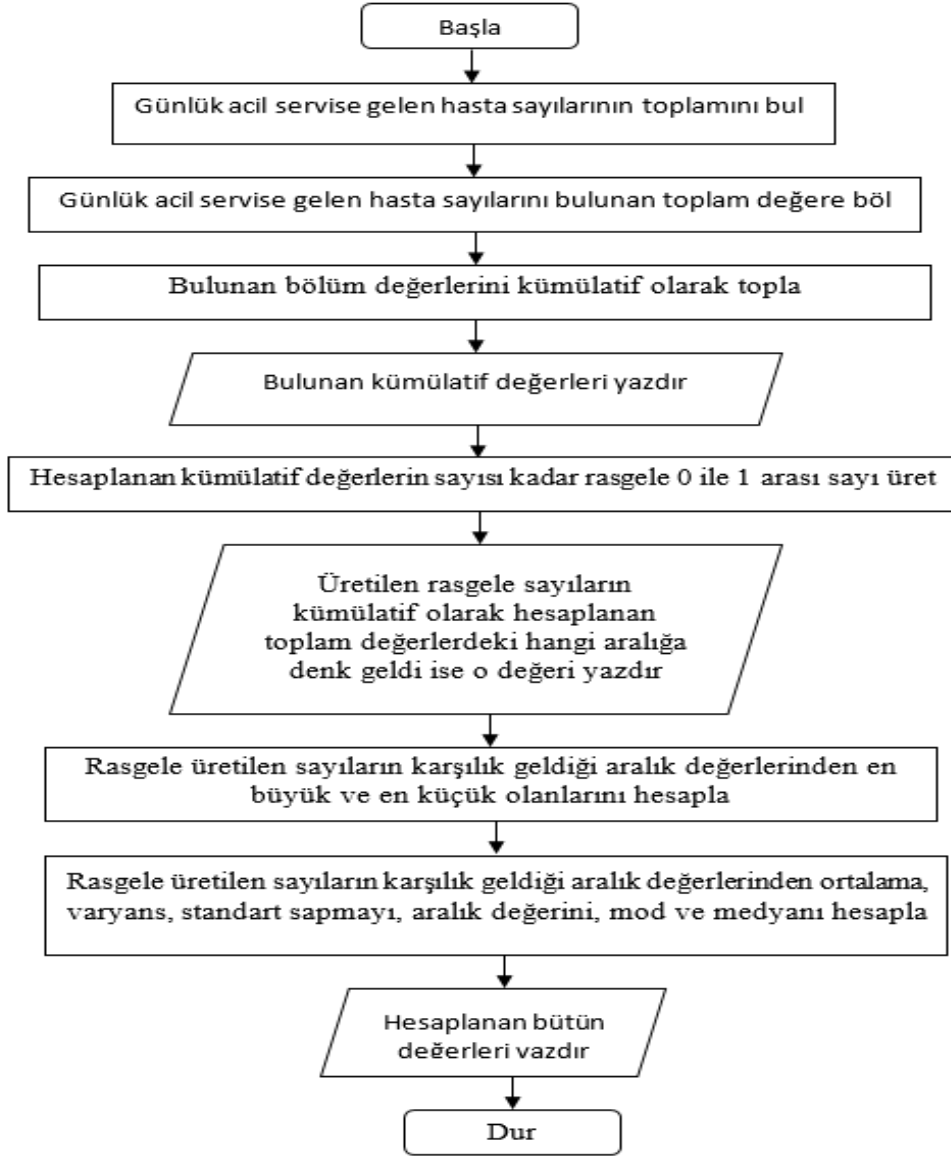
Monte Carlo Simülasyonu için algoritma aşağıdaki gibidir:

1. Başla
2. Günlük acil servise gelen hasta sayılarının toplamını bul (Örnek : 1.gün 50, 2.gün 70 vs olsun. Bu değerlerin toplamı bulunacak)
3. Günlük acil servise gelen hasta sayılarını bulunan toplam değere böl (Toplam = 120 olsun. 50/120, 70/120 vs. şeklinde hesaplanacak)
4. Bulunan bölüm değerlerini kümülatif olarak topla (50/120 = 0.416, 70/120 =0.583 ise kümülatif olarak 0.416, 0.999 şeklinde olacak)
5. Kümülatif değerleri yazdır (0.416, 0.999'u yaz)
6. 0-1 arası kümülatif değer sayısı kadar rasgele sayılar üret (Örnek: Üretilen rasgele sayılar 0.253, 0.776 olsun)
7. Üretilen rasgele sayıların kümülatif olarak hesaplanan toplam değerlerdeki hangi aralığa denk geldi ise o değeri yazdır (İlk üretilen sayı 0-0.416 aralığına denk geldiğinden 50 hasta geldiği varsayılacak, 0.776 ise 0.416 ile 0.999 arasına denk geldiğinden 70 hasta geldiği varsayılacak vs.)

8. Rasgele üretilen sayıların karşılık geldiği aralık değerlerinden en büyük ve en küçük olanlarını hesapla (Örnekteki iki değer için en küçük ve en büyük değerler 50 ve 70 dir.)
9. Rasgele üretilen sayıların karşılık geldiği aralık değerlerinden ortalama, varyans, standart sapmayı, aralık değerini, mod ve medyanı hesapla
10. Hesaplanan değerleri yazdır
11. Dur

MS Excel’de geliştirilen Monte Carlo Benzetimine ilişkin akış çizgesi Şekil 1’deki gibidir.

Şekil 1: Akış Çizgesi

Şekil 2: MS Excel’de Acil Servis için Hasta Sayısı Örneği

	A	B	C	D	E	F	G	H
1		MONTE CARLO ÖRNEĞİ ACİL SERVİS ÖRNEĞİ)						
2		Hesapla						
3								
4		Firma Verileri						
5		İstem	Gün	Olasılık	Kümülatif Olasılık	Aralık	Rasgele Sayılar	Karşılık Gelen Değer
6	1	100 ve alt	60					
7	2	101-110	69					
8	3	111-120	86					
9	4	121-130	77					
10	5	131-140	59					
11	6	141-150	99					
12	7	151-160	85					
13	8	161-170	105					
14	9	171-180	155					
15	10	181-190	120					
16	11	191-200	144					
17	12	201-210	107					
18	13	211-220	65					
19	14	221-230	84					
20	15	231-240	44					
21	16	241-250	89					
22	17	251-260	66					

Şekil 3: MS Excel’de Acil Servis için Hasta Sayısı Örneği Sonuçları

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1		MONTE CARLO ÖRNEĞİ ACİL SERVİS ÖRNEĞİ							
2		Hesapla							
3									
4		Firma Verileri							
5		İstem	Gün	Olasılık	Kümülatif Olasılık	Aralık	Rasgele Sayılar	Karşılık Gelen Değer	
6	1	100 ve alt	60	0,0396	0,0396	0-0,0396'den az	0,7055	201-210	
7	2	101-110	69	0,0456	0,0852	0,0396-0,0852'den az	0,5334	181-190	
8	3	111-120	86	0,0568	0,1420	0,0852-0,142'den az	0,5795	181-190	
9	4	121-130	77	0,0509	0,1929	0,142-0,1929'den az	0,2896	141-150	
10	5	131-140	59	0,0390	0,2318	0,1929-0,2318'den az	0,3019	151-160	
11	6	141-150	99	0,0654	0,2972	0,2318-0,2972'den az	0,7747	211-220	
12	7	151-160	85	0,0561	0,3534	0,2972-0,3534'den az	0,0140	100 ve altı	
13	8	161-170	105	0,0694	0,4227	0,3534-0,4227'den az	0,7607	201-210	
14	9	171-180	155	0,1024	0,5251	0,4227-0,5251'den az	0,8145	221-230	
15	10	181-190	120	0,0793	0,6044	0,5251-0,6044'den az	0,7090	201-210	
16	11	191-200	144	0,0951	0,6995	0,6044-0,6995'den az	0,0454	101-110	
17	12	201-210	107	0,0707	0,7701	0,6995-0,7701'den az	0,4140	161-170	
18	13	211-220	65	0,0429	0,8131	0,7701-0,8131'den az	0,8626	221-230	
19	14	221-230	84	0,0555	0,8686	0,8131-0,8686'den az	0,7905	211-220	
20	15	231-240	44	0,0291	0,8976	0,8686-0,8976'den az	0,3735	161-170	
21	16	241-250	89	0,0588	0,9564	0,8976-0,9564'den az	0,9620	251-260	
22	17	251-260	66	0,0436	1,0000	0,9564-1'den az	0,8714	231-240	
23							0,0562	101-110	
24							0,9496	241-250	
25							0,3640	161-170	
26							0,5249	171-180	
27							0,7671	201-210	
28							0,0535	101-110	

Tablo 1: Monte Carlo Sonuçları

Sonuçlar	
Ortalama	175,08
Standart Sapma	42,12
Ortanca (Medyan)	175,00
Tepe Değer (Mod)	175,00
Aralık	155,00
En büyük	260,00
En küçük	86,00
Toplam	175080
Say	1.000,00

Tablo 1 incelendiğinde MS Excel’de geliştirilen acil servise gelen hasta sayısına ilişkin Monte Carlo Benzetimi sonuçları görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, acil servis hasta girişleri için ortalama 175, standart sapma 42, medyan 175, mod 175, aralık 155, en büyük 260, en küçük 86 değerler VBA kodları aracılığıyla hesaplanmaktadır. Değerler MS Excel’de üretilen 1000 adet rassal sayıdan hareketle elde edilmiştir.

4. Sonuç

Acil servis yoğunluğu verilere göre incelenerek yoğunluk konusunda simülasyonlar yapılmıştır. Geliştirilen yazılım ve yapılan simülasyonlar sayesinde program acil servis yoğunluğu konusunda yol gösterici olabilecektir.

MS Excel VBA’de geliştirilen uygulama sayesinde Monte Carlo Simülasyonu uygulaması sonuçları pratik bir şekilde elde edilmiştir. Acil servise gelen hasta sayılarına ilişkin çalıştırılan Monte Carlo Benzetimi sonuçlarına göre rassal sayılara karşılık gelen değerler üretilmiştir. Sağlık sistemleri için önemli bir problem olan acil servis birimi için gelen hasta sayısının Monte Carlo benzetimi ile tahmin edilmesi yöneticiler açısından gerekli personel planlamasının sağlıklı bir şekilde yönetilmesine de ışık tutacaktır.

Kaynakça

- Korn, G. A., (2007), Advanced Dynamic-System Simulation, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA.
- Law, A. M., (2005), “How To Build Valid And Credible Simulation Models”, Proceedings of the 2005 Winter Simulation Conference, pp. 24-32.
- Sargent, R. G., (2004), “Validation and Verification of Simulation Models”, Proceedings of the 2004 Winter Simulation Conference, pp. 17-28.
- Sezen H. K., and Günal M. (2009), Yöneylem Araştırmasında Benzetim, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Kalar, M., (2013), “ Monte Carlo or bust?”, Public Finance, Vol. 43, pp.43-44.
- Pegden C. D., and Shannon R.E. (1990), Sadowski R.P., Introduction to Simulation Using Siman, Mcgraw-Hill, New York.
- Valle, M. and Norvell, T., (2013), “Using Monte Carlo Simulation to Teach Students about Forecast Uncertainty”, Business Education Innovation Journal, Vol. 5, No. 2, pp. 35- 41.

Personel Çizelgeleme Problemleri için Genetik Algoritma Uygulaması

Öğr. Gör. Dr. Şahin İnanç¹

Doç. Dr. Arzu Eren Şenaras²

¹ Uludağ Üniversitesi / Keles MYO, Bilgisayar Teknolojileri, Bilgisayar Programcılığı
sahininanc@uludag.edu.tr

² Uludağ Üniversitesi / İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, arzueren@uludag.edu.tr

Özet: Günümüz dünyasında kamu kurumlarında ve şirketlerde nüfus artışına ve ekonomik büyümeye bağlı olarak birimlerin sayısı artmıştır. Bu da birçok firma için beraberinde çalışanların vardiyalarının belirlenmesi, nöbetlerin belirlenmesi gibi problemler getirmiştir. Çizelgeleme konusu her ne kadar basit görünse de çalışan personelin tümünü tatmin edecek verimli ve adil bir çizelgeleme yapılması oldukça zor olabilmektedir. Çizelgeleme probleminin çözümü NP-Zor problemi türlerinden biridir ve en uygun çözümü bulabilmek hemen hemen imkânsız olabilmektedir. Bu nedenle çizelgeleme problemlerinde sezgisel algoritmaların kullanılması daha uygundur. Sezgisel algoritmalar NP-Zor türündeki problemleri çözebilmek için geliştirilmiştir ve en uygun çözümü vermeyi garantilemese de en iyiye yakın bir çözüm verebilmektedir. Yapılan çalışmada sezgisel algoritmalarından genetik algoritma kullanılmıştır. Genetik algoritmalar problemin çözümüne yönelik bir gen dizilimi oluşturularak ve bu gen dizilimini uygun yöntemlerle her adımda daha iyi çözümleri ayıklayıp çözüme adım adım yaklaşılarak yapılmaktadır. Problemin çözümüne yönelik genetik algoritma ile ilgili yazılım Microsoft Visual Studio C# programlama dili ile geliştirilmiştir. Yapılan çalışma sayesinde örnek firma için personel çizelgemesi hızlı bir şekilde yapılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çizelgeleme, genetik algoritma, C#

Genetic Algorithm Application for Personnel Scheduling Problems

Abstract: In today's world, the number of units has increased due to population growth and economic growth in public institutions and companies. This has brought problems for many companies such as determining the shifts of employees and determining seizures. Although the issue of scheduling seems simple, it can be quite difficult to have an efficient and fair schedule that will satisfy all of the staff working. The solution to the scheduling problem is one of the NP-Hard problem types and it is almost impossible to find the most suitable solution. Therefore, it is more appropriate to use heuristic algorithms in scheduling problems. Heuristic algorithms have been developed to solve NP-Hard problems and do not guarantee the most appropriate solution, but they can provide the best solution. Genetic algorithm which is one of the heuristic algorithms was used in the study. Genetic algorithms are made by creating a gene sequence for the solution of the problem and approaching the solution step by step by extracting better solutions in each step with appropriate methods. Genetic algorithm for solving the problem was developed with Microsoft Visual Studio C # programming language. Thanks to the work performed, personnel scheduling for the sample company can be done quickly.

Keywords: Scheduling, genetic algorithm, C #

1. Giriş

Personel çizelgeleme günümüzde havayolu, hastane, telekomünikasyon, otel ve güvenlik sektörü gibi birçok sektörde sıkça kullanılmaktadır. Bu işletmeler genellikle 7 gün ve 24 saat esasına göre hizmet vermektedirler. Bunun nedenle bu kurumlar personelini 24 saat esasına göre iş atamalarının yapılmasını istemektedir. Bu çizelgeler günlük, haftalık, aylık gibi birçok şekilde düzenlenebilmektedir (Ünal ve Eren, 2016).

Personel çizelgeleme için birçok farklı yöntem kullanılabilmektedir. Birbirinden farklı birçok yöntemin olmasının sebebi problem karmaşıklıklaştıkça problemin çözümü için gerekli işlem zamanının üssel olarak artmasıdır. Karmaşık problemler makul bir sürede çözülemediğinden farklı stratejilerle farklı yöntemlerin kullanılmasını gerektirmektedir.

2. Genetik Algoritmalar

Genetik Algoritmalar, birtakım problemleri bilgisayarda çözmek veya yaklaşık çözümler bulmak için geliştirilmiş bir problem çözme yaklaşımıdır. Genetik Algoritmalar, doğada çaprazlama (crossing over) ve mutasyon gibi doğal olarak oluşan genetik kombinasyonların en uygun olanlarının çoğaltılması ve hayatta kalması prensibine dayanır (Koza, 1997).

Genetik algoritmalar doğadaki canlıların evrilmesinden ilham almış çok geniş çapta birçok farklı problem türünün çözümünde kullanılan sezgisel algoritmalar (Whitley, 1994).

Genetik algoritmalar birçok olası çözüm içerisinde her birini bir kromozom ile temsil edecek şekilde bir kromozomlar topluluğundan oluşur. Bu kromozomlar topluluğuna popülasyon denir. Buradaki her bir kromozom problemin bir çözümünü temsil eder. Genetik algoritmalar her kuşakta çaprazlama (crossing over) ve mutasyon fonksiyonlarını kullanarak yeni bir popülasyon oluşturur (Emel ve Taşkın, 2002: 132). Hangi kromozomların daha iyi sonuç verdiği uygunluk (fitness) fonksiyonu aracılığı ile belirlenir. Algoritma binlerce kuşak tekrar edip her seferinde çözüme en yakın sonucu veren genleri uygunluk fonksiyonu aracılığı ile seçerek optimal çözüme gittikçe daha çok yaklaşılır.

3. Uygulama

Uygulama Microsoft Visual Studio 2012 C# programlama dili ile geliştirilmiştir.

Probleme ait kısıtlar şu şekildedir;

- Günde üç vardiya vardır.
- Gündüz vardiyasında en az iki personel görev başında bulunmak zorundadır.
- Gece vardiyasında sadece bir personel yeterlidir.
- Her personel haftada en az bir kere gece vardiyasına kalmak zorundadır
- Her personelin haftada iki gün tatili vardır
- Tatil günlerinden en az biri gece vardiyasından sonra olmak zorundadır

Vardiya zamanları şu şekildedir;

- Gündüz 09:00 – 17:00
- Akşam 17:00 – 01:00
- Gece 01:00 – 09:00

Değişkenler şu şekildedir;

- n: personel numarası
- d: tatil günü
- e: hafta sonu tatil günü
- a: gece nöbetinden sonra tatil günü

Uygulamaya ait algoritma şu şekildedir;

1. Başla
2. Değişkenleri tanımla
3. İlk popülasyonu oluştur
4. Uygunluk değerini hesapla
5. Belirlenen maksimum iterasyona ulaşıldı ise adım 9'a git

6. Uygunluk kriterine göre seçimi yap
7. Populasyon bireyleri üzerine crossing-over yöntemini uygula (gen değiş tokuşu)
8. Rasgele bir bireyin bir genine mutasyon uygula (bir geni başka genle değiştir)
9. En iyi sonucu göster
10. Dur

Program sayesinde 24 personel için en uygun çizelgeleme aşağıda yer alan Tablo 1'deki gibi bulunmuştur.

Tablo 1: Personel Çizelgeleme Sonuç Tablosu

PERSONEL	1.GÜN	2.GÜN	3.GÜN	4.GÜN	5.GÜN	6.GÜN	7.GÜN
N1	x	x	x	-	x	n	-
N2	x	x	-	x	n	-	x
N3	n	-	x	x	-	x	x
N4	-	-	x	x	x	x	n
N5	-	n	-	x	x	x	x
N6	x	x	n	-	x	-	x
N7	x	x	x	n	-	x	-

4. Sonuç

Uygulama sayesinde adil ve verimli bir personel çizelgelemesi yapılabilmektedir. Tam çözüm (olası bütün çözümler incelenerek bulunan en iyi çözüm) büyük personel çizelgelemelerde makul bir sürede bulunulamamaktadır. Uygulama sayesinde problemin çözümü tam çözüme göre çok kısa bir sürede optimale yakın olacak şekilde bulunabilmektedir.

Kaynakça

- Emel G., G., Taşkın Ç., (2002), Genetik Algoritmalar ve Uygulama Alanları, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Say. 129-152.
- Koza, J.R., (1997), Genetic Programming, Encyclopedia of Computer Science and Technology, Stanford University, USA.
- Ünal F., M., Eren T., (2016), Hedef Programlama ile Nöbet Çizelgeleme Probleminin Çözümü, Akademik Platform, pp. 28-37.
- Whitley D, (1994), A Genetic Algorithm Tutorial, Statistics and Computing, Vol 4, pp. 65-85.

İşletmelerde Karşılık Kullanımının İncelenmesi: BİST 100 Uygulaması

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Güleç¹

Işıl Arda²

¹Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, omerfarukgulec@klu.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, isil.arda0@gmail.com

Özet: Finansal tablolar, ilgili kullanıcıların ekonomik kararlar alma noktasında ihtiyaç duyduğu en temel enstrümanlar olup gerçekleşmiş ve tahmine dayalı birçok bilgi içermektedir. Bu çalışma, tahmine dayalı bilgilerin düzenlenmesi ile ilgili muhasebe standartlarından TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardını ele alarak karşılıkların finansal tablolarda hangi başlık ve tutarlarda yer aldığını ve sektörel anlamda kullanım düzeylerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın örneklemini BİST 100 Endeksi'nde 2015 – 2018 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren ve finansal olmayan 9 farklı sektörden 63 şirket oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, ilgili dönemde 68 farklı karşılık türü raporlanmış ve bu karşılıklardan 52'si kısa vadeli karşılıklar ve 16'sı uzun vadeli karşılıklar olarak tespit edilmiştir. Raporlanan karşılıklar tutarları vade ayrımı yapmaksızın incelendiğinde, en yüksek oranlar %38 ile kıdem tazminatı karşılığı, %11 oranıyla garanti karşılığı ve diğer yüksek orana sahip karşılık ise %10 ile dava karşılığıdır. Kısa vadeli karşılıkların yaklaşık %21'ini Dava Karşılığı, %20'sini Garanti Gider Karşılıkları ve %13'ünü Prim Karşılığı oluşturmaktadır. Raporlamada tekrarlanma sıklığı açısından kısa vadeli karşılıklara yönelik bir sıralama gerçekleştirildiğinde ise karşılık tutarlarının yaklaşık %27'si Dava Karşılığı, %20'si Kullanılmayan İzin Karşılığı ve %13'ü Diğer Karşılıklar şeklindedir. Uzun vadeli karşılıklarda ise Kıdem Tazminatı Karşılığı için ayrılan tutar toplam karşılıkların yaklaşık %69'unu oluşturmaktadır. Sektörler açısından durum değerlendirildiğinde sektörlere özgü karşılıkların belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim, Madencilik sektöründe Çevre Rehabilitasyonu Karşılığı, İnşaat ve Bayındırlık sektöründe Maliyet Giderleri Karşılığı ve Teknoloji Sektöründe ise Garanti Gider Karşılıkları dikkat çeken sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: TMS 37, Karşılıklar, Borsa İstanbul

Investigation of the Use of Provisions in Firms: BIST 100 Application

Abstract: Financial statements are the basic instruments that include actual and predictive information which helps the users to make economic decisions. This study aims to determine the titles and the amounts of provisions in the financial statements and their level of use in the financial statements by considering TAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets which is one of the accounting standards related to the regulation of forecasted information. The sample of the study consists of 63 companies from 9 different non-financial sectors operating in the BIST 100 Index between 2015 and 2018. According to the results of the study, 68 different types of provisions were reported in the sample period and 52 of these provisions were identified as short term provisions and 16 as long term provisions. The highest rates are 38% for severance pay provision, 11% for guarantee expense provision and 10% for litigation provision, when the reported provisions are analyzed without any maturity. Approximately 21% of the short-term provisions consist of the litigation provision, 20% for the Guarantee expense provisions and 13% for the premium provisions. When the short-term provisions are ranked in terms of frequency, approximately 27% is litigation provision, 20% for unused vacation provision and 13% for other provisions. The amount allocated for severance pay provision in the long term constitutes approximately 69% of the total provisions. According to the sector results, it is concluded that sector-specific provisions are decisive. For example, environmental rehabilitation provisions in mining sector, cost expenses provisions in construction and public works sector and guarantee expenses provisions in technology sector are among the noteworthy results.

Anahtar Kelimeler: IAS 37, Provisions, Borsa İstanbul

1. GİRİŞ

Finansal faaliyetlerin dili olan muhasebe, ekonomik kararlara hizmet ettiği için bilgi ihtiyacı arttıkça muhasebe bilimi gelişmeye devam etmektedir. Bu kapsamda hazırlanan finansal tablolar, muhasebe ilkeleri ve temel kavramları, muhasebe politikaları ve muhasebe standartları çerçevesinde düzenlenmektedir (Özkan ve Kocamış, 2011: 191). Kaynağını ihtiyatlılık, tam açıklama, dönemsellik ve sosyal sorumluluk ilkelerinden alan karşılık kavramı işletmeleri olası belirsizliklere karşı korumayı esas alır (Özkan, 2000: 180). Karşılıklar literatürde aktif değer azalış karşılıkları ile borç ve gider karşılıkları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu karşılık türlerinden aktif değer azalış karşılıkları çalışmanın konusu olan TMS

37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardı kapsamında değildir. Karşılıklar, Türkiye Muhasebe Standartları'nda "gerçekleşme zamanı veya tutarı belli olmayan yükümlülük" olarak tanımlanmaktadır (Örten vd., 2019: 444).

Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının kullanım alanı yaygınlaştıkça "karşılıklar" konusu daha çok gündeme gelmiştir. Muhtemel borçlar olan karşılıkların güvenilir bir biçimde tahmin edilmesi, finansal bilgi kullanıcıları açısından doğru bilgiye erişme ve finansal bilgi manipülasyonunu önleme noktasında önem arz etmektedir (Adiloğlu ve Yücel, 2017: 13). Çünkü karşılıkların geçmişte yapılan bir işlemin sonucunda meydana gelmesi, borçların gizlenmesine yol açabilmektedir. Aynı zamanda geçmişte yapılan bir işlemde kaynaklanması sonucu vergi odaklı muhasebe tutma alışkanlığı olan işletmelerde söz konusu "karşılıklar" ihmal edilmektedir. Bu durum, işletmenin yükümlülüklerinin fazla, öz kaynaklarının ise düşük düzeyde raporlanmasına neden olmaktadır (Örten vd., 2019: 443). İşletmelerin karşılıklar, koşullu borç ve koşullu varlıkları olduğu gibi raporlamaması finansal duruma yönelik eksik bilgi sunumuna yol açmaktadır (Yıldırım, 2016: 1307).

Bu çalışmanın temel amacı Vergi Usul Kanunu ve muhasebe standartlarında yer alan "Karşılık" kavramını inceleyerek farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerdeki karşılık kullanım yapısını analiz etmek ve başlıca karşılık türlerini belirlemektir. Bu doğrultuda, çalışmanın ikinci bölümünde "TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar" standardı temel hatlarıyla ele alınmış ve üçüncü bölümde literatür incelemesine yer verilmiştir. Araştırma tasarımı bölümünde BİST 100 Endeksi'nde, 2015-2018 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren 9 farklı sektörden 63 işletme örneklem kapsamında ele alınarak elde edilen bulgulara değerlendirilmiş ve sonuç bölümünde ise genel saptamalar ve değerlendirmeler sunulmuştur.

2. TMS 37 KARŞILIKLAR, KOŞULLU BORÇLAR VE KOŞULLU VARLIKLAR STANDARDININ İNCELENMESİ

2.1. Standardın Amacı ve Kapsamı

TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardı 31.12.2005 tarihinden itibaren uygulanmak üzere 15.02.2006 tarih ve 26081 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olup karşılıkların finansal tablolara alınma kısıtları ve ölçüm esaslarını açıklamaktadır. Standarda göre karşılıkların nitelikleri, zamanları ve tutarları hakkında gerekli bilgiler dipnotlarda açıklanmalıdır. Ayrıca standart belirsizliklere fırsat vermemek için, karşılığa benzeyen koşullu borç, borç ve gider tahakkuku kavramları ile karşılık kavramı arasındaki farkları ortaya koymaktadır. Buna ek olarak standart, karşılık ayırmak için koşulların neler olduğu, nasıl değerlendirileceği ve finansal tablolarda nasıl gösterileceği konularına açıklık getirmektedir (Örten vd., 2019: 444).

Standartta karşılık kavramı için yer alan "zaman ve tutarlarına ilişkin kesinlik olmayan borç" tanımına dayanarak, karşılıkların objektif olmaması nedeniyle manipülasyona açık olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Çünkü karşılıklar, ayrıldığı dönemde işletmenin kârının düşük, hesabın kapatıldığı dönemde ise kârın yüksek gözükmesine neden olduğu için işletmeler kârlı bir imaj oluşturabilir (Tosunoğlu ve Cengiz, 2019: 62). Standart, işletmelerin gereğinden çok karşılık ayırıp kârlılık durumunu belirlemesini engellemek için "ancak geçmiş bir olaydan kaynaklanan mevcut yükümlülük halinde karşılık ayrılabilir" şartını ifade etmiştir (Cebeci ve Cavlak, 2018: 112). Böylece kâr yönetiminin engellenip yalnızca gerçek karşılıkların ayrılması sağlanmıştır (Yükücü ve Yaşar, 2013: 7).

Standartta belirtildiği üzere "karşılık" terimi bazı ülkelerde "amortisman", "varlıklarda değer düşüklüğü" ve "şüpheli alacaklar" kavramları ile ifade etmektedir. Bu kavramlar varlıkların defter değerindeki değişiklikler olarak adlandırıldığı için bu standardın kapsamına girmezler (Özkan ve Kocamış, 2011: 196). İşletmeler, bazı durumlardan kaynaklanan karşılıklar hariç, muhasebe kayıtlarını bu standart hükümlerine göre uygular. Bu durumlar, ekonomik açıdan dezavantajlı sözleşmeler hariç, belirli koşullar altında yürürlüğe girecek sözleşmelerden kaynaklanan ve TFRS 9 Finansal Araçlar kapsamındaki finansal araçlardır (teminatlar dâhil). Bunun yanı sıra diğer bir standart kapsamında açıklanan inşaat sözleşmeleri, gelir vergileri, kiralamalar, çalışanlara sağlanan faydalar, sigorta sözleşmelerinde bu standart hükümleri uygulanmaz (Gökçen vd., 2016: 555). Karşılıklar, geçmiş bir olaydan kaynaklanan mevcut bir yükümlülüğün

(hukuki veya zımni) bulunması, yükümlülüğün yerine getirilmesi için ekonomik fayda içeren kaynakların işletmeden çıkma riskinin muhtemel olması, yükümlülük tutarının güvenli bir biçimde tahmin edilebiliyor olması durumunda finansal tablolara yansıtılır (Esendemirli ve Yeğinboy, 2014: 115).

Karşılıkların muhasebeleştirilmesine ilişkin örnek¹ bir muhasebeleştirme kaydına aşağıda yer verilmiştir;

“X Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin IFRS’ye göre hazırlanan 31.12.2018 tarihli finansal durum tablosunun 23 numaralı dipnotunda kanuni davalarla ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Rekabet Kurumu X şirketinin de içinde bulunduğu bazı çimento şirketlerinin Marmara Bölgesindeki faaliyetleri üzerinde yaptığı inceleme sonucunda, söz konusu şirketlerin rekabetin korunması hakkındaki kanunu ihlal ettiklerine karar vermiş ve Danıştay yolu açık olmak üzere X şirketine 04.03.2018 tarihinde 974.324 TL (yasal kayıtlarda) para cezası verildiğini sözlü olarak açıklamıştır. Bu ceza ile ilgili olarak X, gerekçeli kararın kendisine tebliğ edilmesini takiben kararın haksız olduğu gerekçesiyle Danıştay’a başvurmayı planlamaktadır. X, bu ceza ile ilgili yapılacak ödemeleri paranın zaman içindeki değerini de dikkate alarak hesaplamış ve 716.834 TL’ye indirgenmiş karşılık tutarını 31.12.2018 tarihi itibarıyla konsolide finansal tablolarına yansıtmıştır. Bu durumda, standarda göre karşılık ortaya çıkmıştır ve karşılık tahakkuk ettirilecektir. Şirket, dipnotlarda açıkladığı ve karşılık ayırdığı tutarı aşağıdaki gibi muhasebeleştirecektir.”

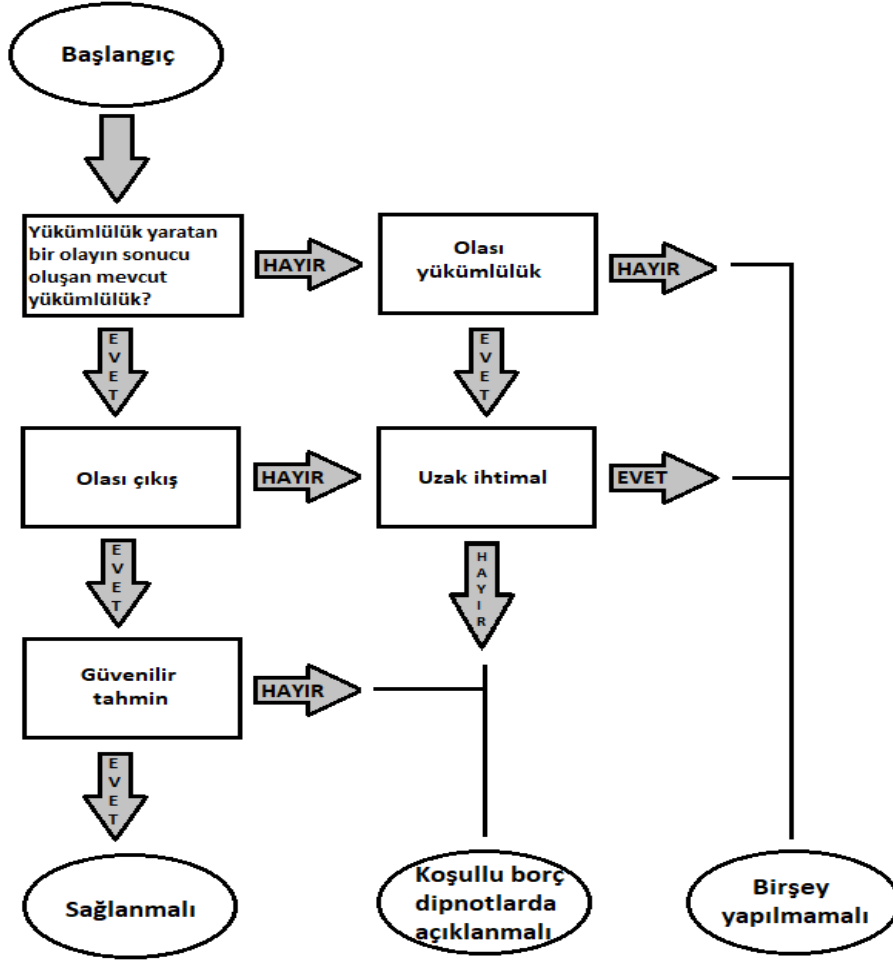
		/		
659 DİĞER OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR			716.834	
659.21 Diğer Ceza ve Tazminat Karşılığı				
379 DİĞER BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI				716.834
		/		

2.2. Karşılıklar ve Koşullu Borçlar

Karşılık ayırabilmek için geçmişte doğan yükümlülüğün, yerine getirilmesinin kanunen zorunlu olması veya olayın, söz konusu işletmenin ilgili yükümlülüğü yerine getireceğine dair diğer taraflar nezdinde geçerli beklentiler yarattığı, zımni kabulden doğan bir yükümlülük olması gerekmektedir (Özkan ve Kocamış, 2011: 201). Dolayısıyla karşılıklar “muhtemel” yükümlülük olarak adlandırılırken, koşullu borçta yükümlülük henüz meydana gelmediği için “mümkün” yükümlülük olarak adlandırılmaktadır (Cebeci ve Cavlak, 2018: 111). Şekil 1’de karşılıklar ve koşullu borçlar arasındaki fark ortaya konulmuştur. Standart, karşılıkların bilançoda, koşullu borçların ise dipnotlarda açıklanmasını önererek, muhasebeleştirme açısından karşılıklar ve koşullu borçları birbirinden ayırmaktadır (Akça ve Gönen, 2015: 92).

¹ Örnek muhasebe kaydı Gökçen vd. (2016: 565) eserinden uyarlanmıştır.

Şekil 1: Karşılık- Koşullu Borç Karar Ağacı

Kaynak: Akbulut (2012: 862).

Standartta koşullu yükümlülük (koşullu borç), “Geçmiş olaylardan kaynaklanan ve işletmenin tam anlamıyla kontrolünde bulunmayan, bir veya daha fazla kesin mahiyette olmayan olayın ileride gerçekleşip gerçekleşmemesi ile mevcudiyeti teyit edilebilecek olan yükümlülük” şeklinde tanımlanmaktadır. Şarta bağlı varlıklar (koşullu varlıklar) ise, planlanmayan ve beklenmeyen olaylar sonucu ortaya çıkar ve aktiflerde artışa neden olur (Örten vd., 2019: 446). Örneğin, lehte açılan davalar, alınan teminatlar ve iş garantileri şarta bağlı varlıklar arasında yer almaktadır. Koşullu varlıkların diğer görüntüsü olan “gizli yedekler”, düşük değerlendirme yapılan aktiflerin sonucunda oluşur. Borç karşılıkları ise garantili satış karşılıkları, satış primi karşılıkları, vergi davaları karşılıkları, çevre zararları tazmin karşılıkları, dezavantajlı sözleşme karşılıkları, hizmet süresi sonunda kuruluş yerinin veya tesislerin ilk halleri ile teslimi, yeniden örgütlenme giderleri gibi şekillerde ortaya çıkarlar. Koşullu borçlara örnek olarak ise verilen teminat mektupları, alınan teminat senetleri, kefaletten yükümlülükler, verilen ipotekler gösterilebilir (Örten vd., 2019: 445).

Karşılıkların hepsi zaman ve tutar bakımından belli olmaması nedeniyle koşulludur. Ayrıca bu özelliğiyle “karşılıklar” ticari borçlar ve tahakkuklardan ayrılır. Ticari borçlar, alınan mal veya hizmetler adına ödenen resmi borçlarken, tahakkuklarda ödeme henüz gerçekleşmemiştir. Karşılıklar finansal tablolarda ayrı yer alır, tahakkuklar ise çoğunlukla borçlara bağlı olarak gösterilir (Yıldırım, 2016: 1308). İşletmeler genellikle finansal raporlarının “Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar” bölümünde karşılık, koşullu borç ve koşullu alacakları hakkında açıklamalara, karşılık türlerine ve karşılık ayırırken yapılan varsayımlara yer vermektedir. Dönem başı tutarından dönem sonu tutarına ulaşıncaya kadar karşılıklarda oluşan değişimler ise bilançoda “Borç Karşılıkları” hesap kaleminin dipnotunda açıklanır. Dipnotlarda karşılık hesaplarının bir önceki yılla karşılaştırılmalı verilmesi zorunlu değildir (Örten vd., 2019: 454).

2.3. Karşılıkların Tahmini

Finansal tablolarda yer alan bazı bilgiler dönem içinde yapılan muhasebe kayıtlarından oluşurken bazıları tahminler çerçevesinde ve dönem sonunda yapılan kayıtlardan meydana gelmektedir. Karşılıklar, tahminlere dayalı olması nedeniyle objektif bir kavram olmadığı için, burada önemli olan husus doğru tahmin edilmesi ve dönem sonu borçlarına doğru yansıtılmasıdır (Tosunoğlu ve Cengiz, 2019: 62). Karşılıkların tahminlere dayanması güvenilirliğini azaltmamakla birlikte gerçekçi tahminler, finansal tablolarda yansıtılan bilgilerin doğruluğunu arttırmaktadır (Akbulut, 2012: 870). Karşılık tutarının tahmin edilmesi ve ölçülmesiyle ilgili TMS 37 Standardında beklenen değer yöntemi ve gerçekleşme olasılığı en muhtemel sonuç yöntemlerine değinilmiştir.

Karşılık tutarı birçok belirsiz koşula bağlı olduğu için farklı araçlarla tahmin edilir ve birden fazla kalemden oluşması durumunda değerlendirme yapmak için her birinin getirisi olasılıklara göre ağırlıklandırılır. Bu durumda muhtemel aralığın orta noktası olan “beklenen değer” yöntemi kullanılır (Akça ve Gönen, 2015: 94). Örneğin garantiler, para iadeleri gibi durumlarda karşılık tutarı beklenen değer yöntemi ile ölçülür (Özkan ve Kocamış, 2011: 207). Gerçekleşme olasılığı en muhtemel sonuç yöntemi, tek bir sorumluluğun ölçüldüğü durumda kullanılır. Bu durumda en muhtemel sonuç, borcun en gerçekçi tahminidir. Ayrıca diğer olası sonuçlar değerlendirildikten sonra sonuçların en iyi tahminden düşük veya yüksek olduğu durumlarda en iyi tahmin tutarı değişir. Bir kere oluşabilecek durumlar olan, yeniden yapılandırma, çevre temizliği, dava dosyasının kapanması gibi olaylar, bu yöntem ile ölçülür. Ödemenin ileri bir zaman diliminde ön görüldüğü dolayısıyla paranın zaman değerinin etkili olduğu durumlarda ise “bugünkü değer” yaklaşımı önem kazanır (Yükçü ve Yaşar, 2013: 4).

Garanti karşılıkları, bir satıştan doğan ve müşteri tarafından oluşmayan hasarların işletme tarafından tazmin edilmesi için ayrılan karşılıklar olup işletmelerin geçmiş deneyimlere göre oluşmasından dolayı temel bir karşılık olarak adlandırılır (Özkan ve Kocamış, 2011: 197). Literatüre göre kısa vadeli karşılık kalemleri arasında en fazla orana sahip olan karşılıklardan biri de davalardır (Cebeci ve Cavlak, 2018: 112). Davalarda mevcut bir yükümlülük oluşup oluşmaması öngörülemez olduğundan, uzman görüşleri ve elde edilen tüm kanıtlarla yükümlülüğün doğup doğmayacağına karar verilir. Bu karar verildikten sonra özellikle büyük ölçekli olaylarda, hem firmalar hem de denetçiler için önemli olan “en gerçekçi tahmini” tespit etmektir. Karşılık ayrılması gereken durumlara örnek olarak “Endüstri Tarihinde Yaşanan En Büyük Çevre Felaketi” olarak değerlendirilen ve 2010 yılında BP şirketinin neden olduğu Meksika Körfezi felaketi ile “Hilenin Neden Olduğu Dünyanın En Büyük Karşılık Vakası” olarak değerlendirilen ve 2015 yılında Volkswagen’in neden olduğu Emisyon Skandalı gösterilebilir (Adiloğlu ve Yücel, 2017: 20).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının kullanım alanı yaygınlaştıkça karşılıklar konusunda standartlara bağlı yapılan çalışmalar da artış göstermiştir. Türkiye’deki çalışmalar incelendiğinde, vergi hukuku, muhasebe teorisi, banka hukuku ve Türk Ticaret Kanunu’na göre karşılıkları inceleyen Özkan (2000), ilk çalışmalar arasında yer almakta ve çalışmada karşılık, yedek akçe, borç kavramlarına değinilerek ilgili kavramlar arasındaki farklara yer verilmiştir. Buna ek olarak, çalışma aktifle bağlantılı karşılıklar ve aktiflerle ilgisi olmayan karşılıklar olarak iki bölümde tamamlanmıştır. Gerşil ve Sönmez (2007) öncelikle teorik açıdan TMS 37 standardını incelemiş ve SPK Tebliği kapsamında yer alan hükümlere göre muhasebe kayıt örneklerine yer vermiştir. Muhasebe kayıt örnekleriyle karşılık konusunu açıklamayı amaçlayan bir diğer çalışma olan Yıldırım ve Karanlık (2008), karşılık türlerinin başında gelen garanti karşılıkları özelinde konuyu incelemiştir. Çetin ve Ögüz (2010) ve Özkan ve Kocamış (2011) TMS 37 Standardını Türkiye açısından değerlendirmiş ve standardın uygulanmasına yönelik eleştiri ve önerilerde bulunmuştur. Çalış (2012) ve Yükçü ve Yaşar (2013), karşılıklar, koşullu borç ve varlıkların muhasebe kayıt yöntemlerini ve finansal tablolarda yer alması durumunu örnek olaylarla açıklayarak standardın uygulanma sıklığına katkıda bulunmuştur. Feleaga vd. (2010), hem yönetim hem de muhasebe bilimini ilgilendiren çalışmada, 17 Avrupa ülkesinden 388 işletmenin muhasebe verilerini toplayarak, ulusal muhasebe kültürleri ile ayrılan karşılık oranları arasında bir ilişkinin olup olmadığını analiz etmiştir. Karşılık kalemlerini kullanarak sektör hakkında genel bir değerlendirme yapmayı amaçlayan Siddiqua (2013) ise Dakka Borsası’nda yer alan 23 bankanın 2011 yılına ait finansal tabloları incelemiş ve karşılıkların tutarları, oranları ve alt kalemlerini analiz etmiştir.

Borsa İstanbul A.Ş. de işlem gören işletmeleri esas alan çalışmasında Süer (2014), karşılıkların kaynaklandıkları durumlar hakkında bilgi vermek amacıyla BİST 100 endeksindeki finans dışı sektörlerdeki 54 şirkete ait 2011 ve 2012 finansal tablolarında yer alan karşılık tutarlarını incelemiştir. TMS 37 Standardının incelenmesine ek olarak bazı karşılık kalemlerinin şirket kârlılıkları ile arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan Esendemirli ve Yeğinboy (2014), karşılıklarla ilgili yapılan analiz türlerine istatistiksel yöntemler eklemiştir. TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardının güncellenmesi sonucu Akça ve Gönen (2015), standardı vergi mevzuatı ile karşılaştırmış, muhasebe uygulamaları örneklerle açıklanmıştır. Standartta geçen kavramları teorik olarak incelemek ve dipnotlarda yer alması gereken durumları açıklamak için Usul ve Keçe (2016) ve Tosunoğlu ve Cengiz (2019), TMS 37’de yer alan karşılık, koşullu borç ve koşullu varlıkları incelemiş, TMS 37 kapsamında karşılık ayırdıktan sonra uygulaması gereken muhasebe kayıtlarına ilişkin örnek olaylarla ortaya koymuştur.

Karşılık türlerinden birisi olan çevresel rehabilitasyon karşılığı ayırması gereken işletmeleri tespit etmek için Yıldırım (2016) tarafından yapılan çalışmada Borsa İstanbul’da işlem gören 53 işletmenin 2012 ve 2013 yıllarına ait finansal tabloları incelenmiştir. Çevresel rehabilitasyon karşılığı konusunda Adiloğlu ve Yücel (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, Meksika Körfezi felaketi ve Emisyon Skandalı gibi çevreye büyük zarar veren iki olay vaka incelemesi olarak ele alınmıştır. Cebeci ve Cavlak (2018) çalışmasında, BİST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2012, 2013 ve 2014 yılındaki karşılıklara ait veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve sektörel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

4. ARAŞTIRMA TASARIMI

4.1. Örneklem Süreci ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı TMS 37 kapsamında “Karşılık” kavramını inceleyerek farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerdeki karşılık kullanım yapısını analiz etmektir. Bu kapsamda, çalışmanın örneklemini BİST 100 Endeksi’nde 2015-2018 yılları arasında kesintisiz faaliyet sürdüren finansal olmayan şirketler oluşturmaktadır. İşletmeler arasında ilgili yıllarda finansal tabloları Kamuyu Aydınlatma Platformu’nda yer almayan üç şirket örnekleme dâhil edilmemiştir. Mali Kuruluşlar sektöründe yer alan 34 işletme, finansal tablolarını hazırlama farklılıkları nedeniyle çıkarılmış geri kalan 63 şirket analiz kapsamında incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan 63 şirket, Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler, Elektrik Gaz ve Su, Gayrimenkul Faaliyetleri, İmalat Sanayii, İnşaat ve Bayındırlık, Madencilik, Teknoloji, Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar, Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama olmak üzere 9 farklı sektörde faaliyet göstermektedir.

İşletmelerin Kamu’yu Aydınlatma Platformunda (KAP) yayınlanan finansal tablolarında geçen karşılık tutarları elde edilmiş daha sonra dipnotlarda açıklanan karşılık türleri hakkında yapılan açıklamalar incelenmiştir. Bu kapsamda, ilgili işletmelerin finansal tablolarında yer alan karşılık kalemlerine ait dipnotlara içerik analizi uygulanmıştır. Örneklemde yer alan her işletmenin 4 yıla ait karşılık türü ve bedeli hem tutarlar açısından hem de kullanım sıklığı açısından oransal olarak sıralanmıştır. Öncelikle tüm karşılıklar içinde en fazla kullanılan kalemler belirlenmiş, vadelere göre değerlendirilmiş ve son olarak sektörel değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.2. Çalışmanın Bulguları

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, dört yıllık süreçte vade ayrımı yapılmadığı durumda toplamda 54 farklı karşılık türünün raporlandığı tespit edilmiştir. En yüksek orana sahip olan 7 karşılık kalemi Tablo 1’de toplam değerler ve ilgili kalemlerin toplam karşılık tutarı içindeki paylarına göre sıralanmış olup düşük oranlara sahip kalemler diğer karşılıklar başlığı altında sıralamadan bağımsız bir şekilde yer almıştır. Buna ek olarak, ilgili karşılık kalemlerinin tekrar etme sıklığına da yer verilmiştir.

Tablo 1’de toplam karşılık tutarına göre yapılan sıralamada en fazla karşılık tutarı ayrılan kalem %38 ile Kıdem Tazminatı Karşılığı şeklindedir. Kıdem Tazminatı Karşılığının kullanım sıklığı diğer karşılık kalemleri arasında %20 ile en üst sırada yer almaktadır. Kıdem Tazminatı karşılığının her sektörde çalışanlara sağlanan faydalar kapsamında yer alması ve temel bir karşılık kalemi olması beklenen bir durumdur. Diğer

yüksek oranlara sahip olan karşılık kalemleri ise %11 oranla Garanti Karşılığı ve yaklaşık %10 oranla Dava Karşılığıdır. Dava Karşılığının tekrar etme sıklığı yaklaşık %18'dir. Garanti Gider Karşılığı yalnızca İmalat Sanayii ve Teknoloji sektöründe kullanıldığı için kullanım sıklığı oranı %5'tir. Fakat yüksek tutarlara sahip olması nedeniyle tutar toplamına göre yapılan ortalama 3. sırada yer almaktadır. Genel toplama göre oranlar belirlendikten sonra veriler vade türlerine göre ayrılmıştır.

Tablo 1: Başlıca Karşılık Türleri

KARŞILIK TÜRLERİ	Sıklık	Oran	TOPLAM
Kıdem Tazminatı Karşılığı	20,42%	38,46%	17.402.543.012
Garanti Gider Karşılıkları	5,09%	11,40%	5.156.220.054
Dava Karşılığı	17,76%	9,51%	4.304.402.063
Kullanılmayan İzin Karşılığı	18,08%	7,99%	3.616.593.228
Prim Karşılığı	8,61%	6,66%	3.013.804.397
Teslim Bakım Karşılıkları	0,55%	5,05%	2.285.314.774
Maliyet Gider Karşılığı	1,80%	3,73%	1.685.870.528
Diğer Karşılıklar	27,70%	17,19%	7.779.175.837

5.1. Vadelere Göre Karşılıklar

İncelenen işletmelerde vadelere göre sınıflandırma yapıldığında 68 karşılık türüne rastlanmış olup bunların 52'sinin kısa vadeli karşılık, 16'sinin ise uzun vadeli karşılık olduğu tespit edilmiştir. Kısa vadeli karşılık oranı toplam karşılıkların %44'ünü, uzun vadeli karşılıklar ise %56'sını oluşturmaktadır. Kısa vadeli karşılıklar değerlendirildiğinde (Tablo 2), 52 tür karşılıktan en yüksek orana sahip olan %21 ile Dava Karşılığıdır. Aynı zamanda kısa vadeli karşılıklar içinde Dava Karşılığı kullanım sıklığı oranı %27 ile en üst sıradadır. Dava Karşılıkları, işletmelerin ödeyeceği bir cezanın muhtemel olduğu, ancak ödeme kararı için mahkemenin sonucunun beklendiği durumlarda ayrılan karşılıklardır. Örnekte yer alan işletmelerin, finansal tablolarında, ilgili yıllar içerisinde, 216 tane Dava Karşılığı kalemine rastlanmıştır. Dava Karşılığı kalemini takip eden Garanti Gider Karşılığı oranı %19, kullanım sıklığı oranı ise yalnızca iki sektörde kullanıldığı için %5'tir. Garanti Gider Karşılıkları, işletmelerin sattıkları mallar için garanti verdikten sonra ileride uğrayabileceği zararın muhtemel olması durumunda, geçmiş tecrübelerden ve incelemelerden yararlanarak hesaplaması gereken bir karşılık türüdür. Diğer yüksek orana sahip olan Prim Karşılığı kalemi oranı %13 ve kullanım sıklığı oranı ise %9'dur. Prim karşılığı, işletmelerin satış bölümündeki çalışanlarına, yapmış oldukları alış veya satış tutarının belirli bir sınırın üzerinde olması durumunda ödeme yapacağı ve henüz kesinlik kazanmamış karşılık türüdür. Kısa vadeli karşılık türlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Kısa Vadeli Karşılık Türleri

KISA VADELİ KARŞILIK TÜRLERİ	Sıklık	Oran	TOPLAM
Dava Karşılığı	26,77%	20,53%	4.097.231.596
Garanti Gider Karşılıkları	5,08%	19,26%	3.844.431.243
Prim Karşılığı	8,67%	13,32%	2.657.864.194
Kullanılmayan İzin Karşılığı	19,83%	10,59%	2.114.109.858
Maliyet Gider Karşılığı	2,85%	8,45%	1.685.870.528
Diğer Karşılıklar	13,26%	7,75%	1.546.869.936
Çevre Rehabilitasyonu Karşılığı	1,49%	2,24%	447.331.000

Teslim Bakım Karşılıkları	0,37%	2,15%	428.757.114
Maden Sahası Devlet Hakkı Karşılığı	2,73%	2,11%	420.135.613
Montaj Gider Karşılıkları	0,50%	1,72%	344.269.000
Beklenen Zarar Karşılığı	0,50%	1,64%	327.449.000
Vergi Cezası Karşılığı	0,99%	1,61%	321.580.689
Kontrat Fesih Bedeli Karşılığı	0,12%	1,09%	218.070.000
Ecrimisil Karşılığı	0,87%	0,81%	161.272.000
Fiyat Farkı Karşılıkları	0,62%	0,76%	151.393.941
Nakliye Gider Karşılıkları	0,50%	0,71%	141.213.000
Pazarlama Gider Karşılığı	0,50%	0,59%	118.366.658
Gider Tahakkukları	0,99%	0,55%	109.737.646
Kredi Zararı Karşılığı	0,12%	0,51%	100.809.000
EPDK Katkı Payı	0,50%	0,48%	95.338.000
Gecikme Cezası Gider Karşılığı	0,50%	0,44%	87.674.000
Erken Emeklilik Maaş Karşılığı	0,50%	0,35%	69.819.384
Satış Sonrası Hizmetler Karşılığı	0,37%	0,32%	64.023.417
Sürastarya Karşılığı	0,50%	0,27%	54.411.000
Kıdem Tazminatı Karşılığı	1,36%	0,25%	50.143.509
Engelli İstihdamı Eksikliği Cezası Karşılığı	0,99%	0,25%	50.114.000
İade Karşılıkları	0,74%	0,24%	47.138.629
Ciro Prim Karşılığı	0,74%	0,14%	28.079.943
Finansal Türev Araçlar Karşılığı	0,37%	0,11%	22.378.000
SGK Ceza Karşılıkları	0,50%	0,11%	21.071.695
Satış İskontoları Karşılığı	0,50%	0,07%	14.681.190
İdari Gider Karşılıkları	0,37%	0,07%	13.733.000
Sigorta Gider Karşılığı	0,25%	0,07%	13.423.000
Ceza Karşılığı	0,12%	0,07%	13.125.000
Personel Gider Karşılığı	0,62%	0,06%	12.510.041
Dışardan Sağlanan Fayda ve Hizmet Karşılığı	0,50%	0,06%	11.940.635
Rekabet Kurumu İdari Para Cezası Karşılığı	0,12%	0,05%	10.899.525
Navlun ve Fiyat Farkı Karşılığı	0,50%	0,05%	9.151.433
Bağış Karşılığı	0,12%	0,04%	8.288.000
Toplu İş Sözleşmesi Karşılığı	0,12%	0,02%	3.731.198
Ek Hizmetler Karşılığı	0,12%	0,02%	3.674.454
Müşteri Sadakat Programı Kapsamındaki Karşılıklar	0,50%	0,02%	3.125.000
Vakıf SGK İşveren Payı Karşılığı	0,12%	0,01%	2.925.000
Kalite Gider Karşılığı	0,25%	0,01%	2.725.181
Lisans Giderleri Karşılığı	0,25%	0,01%	2.407.320
UEFA Ceza Karşılığı	0,25%	0,01%	1.910.854
Proje Gider Karşılığı	0,37%	0,01%	1.177.154
Ücret Gider Karşılığı	0,12%	0,00%	671.811
Promosyon Karşılıkları	0,37%	0,00%	514.631
Özel Emeklilik Planı Karşılığı	0,12%	0,00%	485.027
Film, Program ve Yayın Giderleri Karşılığı	0,25%	0,00%	468.000

Uzun vadeli karşılıklar arasında Kıdem Tazminatı Karşılığı %69 oranla en yüksek karşılık kalemi olup kullanım sıklığı açısından da %53 ile en sık kullanılan karşılık türüdür. Kıdem Tazminatı Karşılığı bütün sektörler için ortak ve ana karşılık kalemlerinden birisi olup her iş alanında işletmelerin çalışanlara sağlanan faydalar kapsamında ayırdığı bir karşılık türüdür. Diğer en yüksek oranlar sırasıyla yaklaşık %7 ve %6 olmak üzere Teslim Bakım Karşılığı ve Kullanılmayan İzin Karşılığı'dır. İkinci sırada yer alan Teslim Bakım Karşılıklarının kısa ve uzun vadede kullanımı yalnızca Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama sektöründe olduğu için kullanım sıklığı %0,85'tir. Sıklığı az olmasına rağmen tutarların yüksekliği üst

sıralarda yer almasına neden olmuştur. Burada olduğu gibi bazı karşılık türleri sektörlere özgü olabilir. Kullanılmayan İzin Karşılığı da Kıdem Tazminatı Karşılığı gibi her sektörde kullanılan bir karşılık türü olduğu için kullanım sıklığı %15'tir.

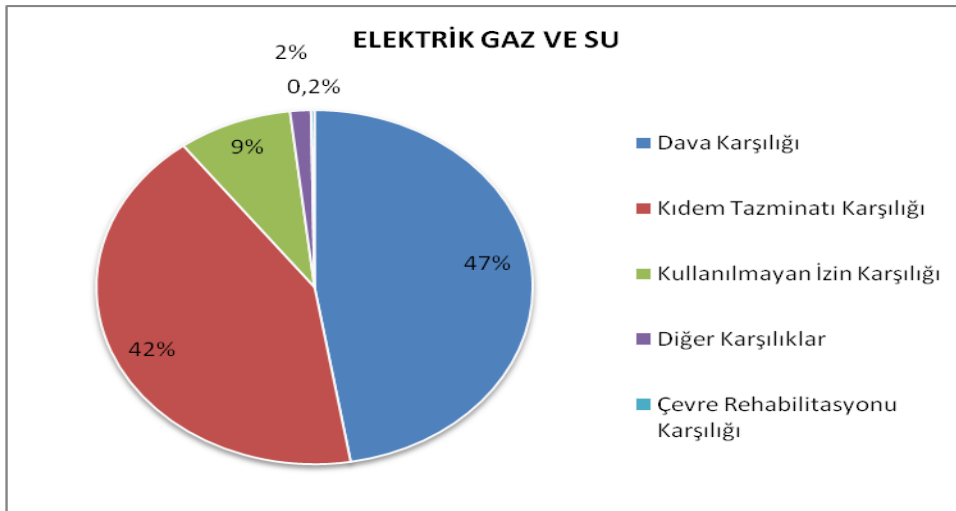
Tablo 3: Uzun Vadeli Karşılık Oranları

UZUN VADELİ KARŞILIK TÜRLERİ	Sıklık	Oran	TOPLAM
Kıdem Tazminatı Karşılığı	53,08%	68,63%	17.352.399.503
Teslim Bakım Karşılıkları	0,85%	7,34%	1.856.557.660
Kullanılmayan İzin Karşılığı	15,07%	5,94%	1.502.483.370
Garanti Gider Karşılıkları	5,10%	5,19%	1.311.788.811
Duran Varlık Söküm, Taşıma, Restorasyon yükümlülüğü	0,85%	2,99%	755.057.000
Çevre Rehabilitasyonu Karşılığı	3,82%	2,26%	570.911.478
Beklenen Zarar Karşılığı	0,85%	1,70%	430.850.000
Prim Karşılığı	8,49%	1,41%	355.940.203
Vergi Cezası Karşılığı	0,85%	1,25%	315.415.774
Erken Emeklilik Maaş Karşılığı	0,85%	1,11%	280.296.230
Dava Karşılığı	2,34%	0,82%	207.170.467
Emeklilik İkramesi Karşılığı	1,70%	0,51%	128.705.493
Diğer Karşılıklar	4,46%	0,51%	128.595.444
Satış Sonrası Hizmetler Karşılığı	0,64%	0,26%	65.627.134
Gecikme Cezası Gider Karşılığı	0,21%	0,06%	16.114.000
Özel Emeklilik Planı Karşılığı	0,85%	0,03%	7.159.835

5.2. Sektörlere Göre Karşılıklar

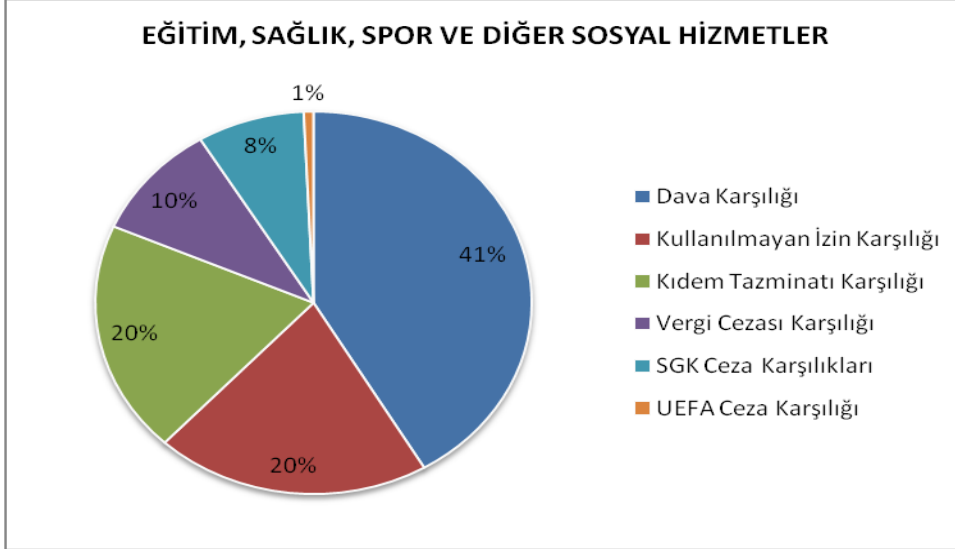
Sektörlere özgü karşılık kullanımları incelendiğinde her sektörün içinde kendi yapısal özelliklerine göre diğer sektörlerde olmayan bazı karşılık kalemlerinin yer aldığı ve bazı karşılık kalemlerinin ise diğer sektörlerde olduğundan daha yüksek tutarlarda olduğu görülmüştür. Sektörlere yönelik grafiklerde vade ayrımı yapılmadığından hiç şüphesiz toplam karşılıklarda Kıdem Tazminatı Karşılığının payı yüksektir. Buna ek olarak, Elektrik, Gaz ve Su sektöründe de olduğu gibi genellikle en yüksek orana sahip karşılık kalemi Dava Karşılığıdır. Elektrik, Gaz ve Su sektöründe kullanılan karşılık kalemleri Grafik 1'de sıralandığı gibi 5 kalemden oluşmaktadır. Çevre rehabilitasyonu karşılığı ise sektörün yapısına özgü bir karşılık türüdür.

Grafik 1: Elektrik, Gaz ve Su Sektörü Karşılık Oranları

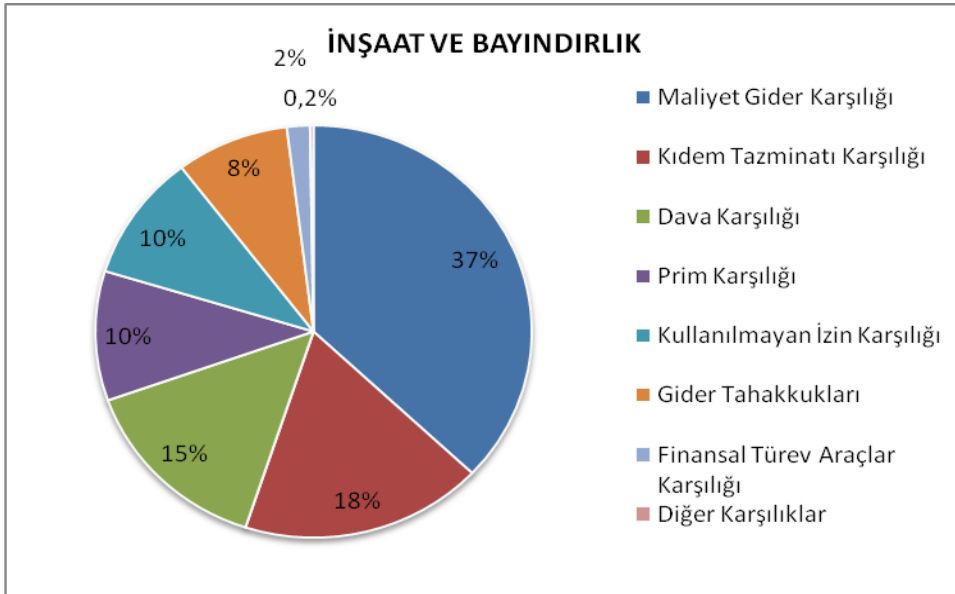
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler sektöründe de tıpkı Elektrik, Gaz ve Su Sektöründe olduğu gibi en yüksek karşılık kalemi, %41 ile Dava Karşılığına ait olup ikinci sırada %20 oranla Kullanılmayan İzin Karşılığı ve yine %20 oranla Kıdem Tazminatı Karşılığı yer almaktadır. Grafik 2’de yer alan 6 karşılık kalemi içerisinde UEFA Ceza Karşılığı kalemi, ilgili sektörün kendi dinamiklerine özgü bir karşılık türüdür.

Grafik 2: Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler Sektörü Karşılık Oranları

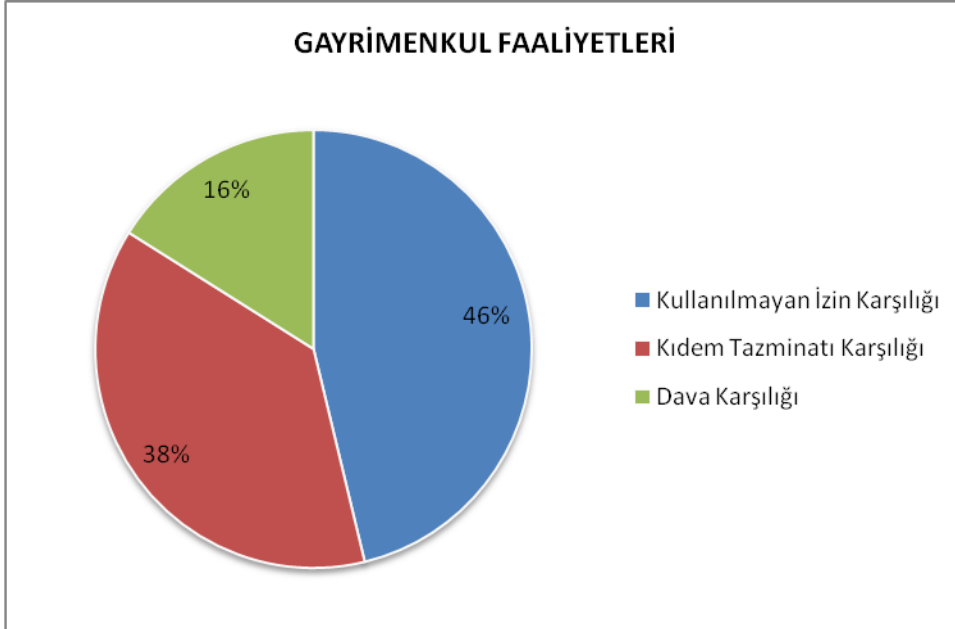
İnşaat ve Bayındırlık sektöründe toplam 8 farklı karşılık kalemi görülmüş olup en yüksek karşılık kalemi %37 oranla Maliyet Gider Karşılığıdır. Bu oranı Kıdem Tazminatı karşılığı %18 oranı ile takip etmektedir. İmalat Sanayii’nden sonra Maliyet Gider Karşılığı en yüksek olan sektör İnşaat sektörüdür. Sektörlerin özelliklerine göre karşılık türleri ve oranları değiştiği için diğer sektörlerde yüksek oranlara sahip olan Dava Karşılığı burada 3. sıraya gerilemiştir. İnşaat ve Bayındırlık sektöründe işgücünün yoğun olması Kıdem Tazminatı Karşılığının Dava Karşılığından yüksek olmasının nedenleri arasında gösterilebilir. İnşaat ve Bayındırlık sektöründe Maliyet Gider Karşılığının en yüksek orana sahip olması, sektörün çeşitli madde ve malzemeye dayanan maliyet yüklerinin kayıtlarda tahmin edilerek yer almasıdır.

Grafik 3: İnşaat ve Bayındırlık Sektörü Karşılık Oranları

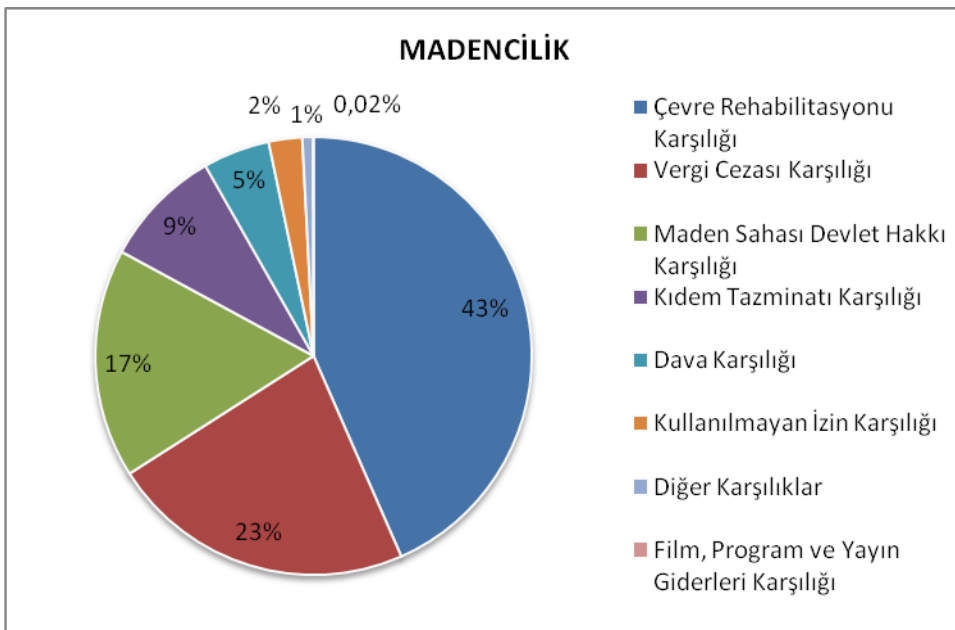
Birçok sektörden farklı olarak Gayrimenkul Faaliyetleri sektöründe Dava Karşılığı (%16) son sırada yer almaktadır. Gayrimenkul Faaliyetleri sektöründe Grafik 4'te görüldüğü gibi yalnızca 3 karşılık kalemi kullanılmaktadır. İlgili sektörde %46 oranı ile en yüksek oran Kullanılmayan İzin Karşılığıdır. Diğer yüksek oran ise %38 ile Kıdem Tazminatı Karşılığıdır. Bu sektörden BİST 100 Endeksinde fazla sayıda işletme bulunmaması karşılık türündeki çeşitliliği etkilemiştir.

Grafik 4: Gayrimenkul Faaliyetleri Sektörü Karşılık Oranları

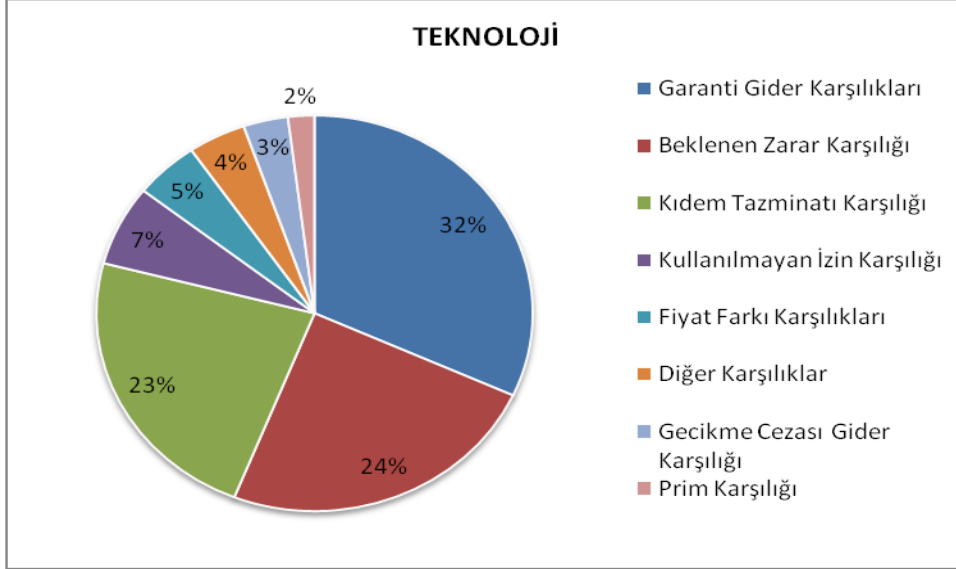
Madencilik sektöründe yer alan toplam 8 karşılık türü arasında en yüksek karşılık kalemi %43 oranı ile Çevre Rehabilitasyonu Karşılığı olup onu takip eden kalem ise %23 oranı ile Vergi Cezası Karşılığıdır. Madencilik sektöründe yer alan işletmelerin çevresel tahribat amacıyla ayırdığı Rehabilitasyon Karşılığı önemli bir kalemdir. Bu kalemi Madencilik sektörüne özgü olan Maden Sahası Devlet Hakkı Karşılığı (%17) takip etmektedir. Maden Sahası Devlet Hakkı Karşılığı ile birlikte çevre rehabilitasyonu karşılığı Madencilik sektörüne yönelik karşılık türleri arasındadır.

Grafik 5: Madencilik Sektörü Karşılık Oranları

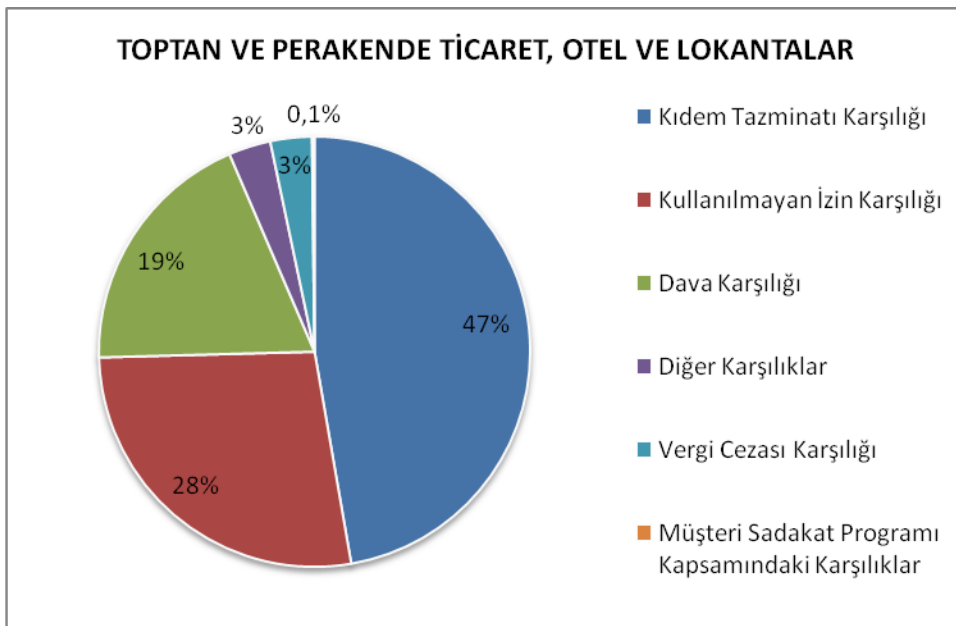
Teknoloji sektöründe yer alan ana karşılık kalemleri sıralanmış olup en yüksek orana sahip olan karşılık kalemi %32 ile Garanti Gider Karşılığı olarak belirlenmiştir. Onu takip eden oran ise %24 ile Beklenen Zarar Karşılığıdır. Kıdem Tazminatı Karşılığı ise %23 oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Garanti Gider Karşılığı yalnızca İmalat Sanayii ve Teknoloji sektöründe kullanılmaktadır. Satış sonrasında başlayan garanti hizmetinin ödenmesi durumunda, işletmenin zarara uğrayacağı muhtemel ve zararın hesaplanması mümkün olduğu için Teknoloji sektöründe yüksek oranda Garanti Gider Karşılığı ayrılır.

Grafik 6: Teknoloji Sektörü Karşılık Oranları

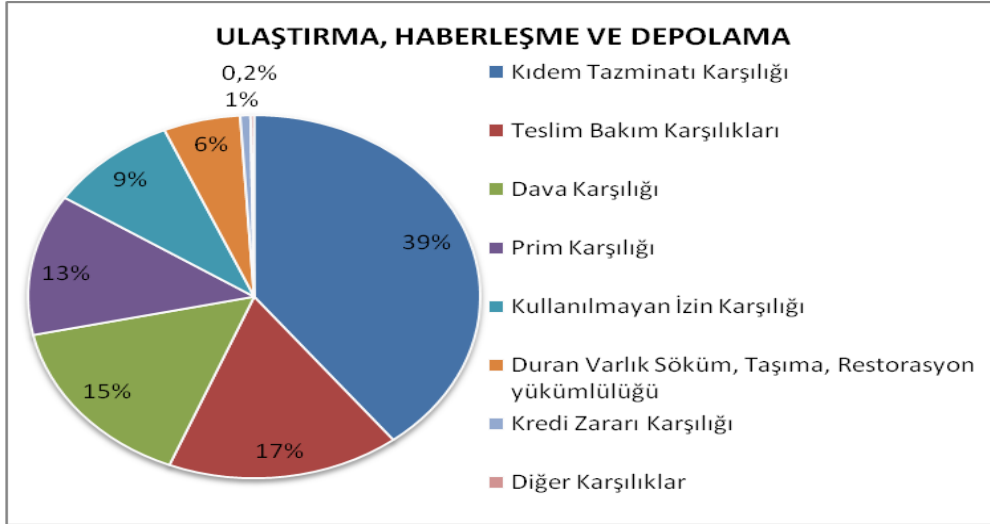
Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar sektöründe en yüksek karşılık kalemleri %47 oranla Kıdem Tazminatı Karşılığı ve %28 oranla Kullanılmayan İzin Karşılığıdır. Dava Karşılığı ise %19 oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Müşteri Sadakat Programı Kapsamındaki Karşılıklar yalnızca Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar sektöründe kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ilgili sektörde kullanılan tüm karşılık kalemleri Grafik 7’de sıralanmıştır. Hizmet içerikli bir sektör olması sebebiyle çalışanlara sağlanan faydalar kapsamında ayrılan karşılıklar en yüksek oranlara sahiptir.

Grafik 7: Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar Sektörü Karşılık Oranları

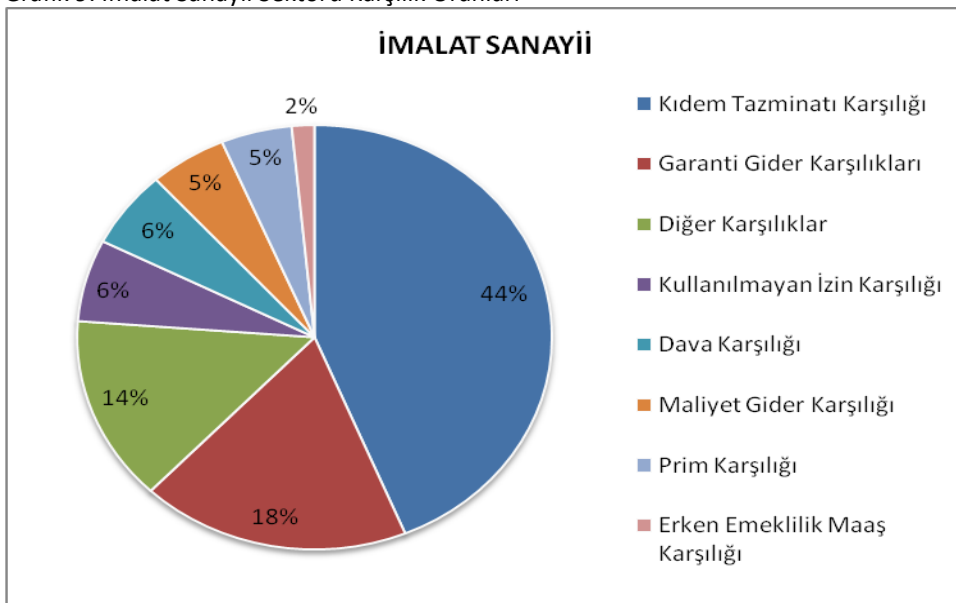
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama sektöründe kullanılan tüm karşılık kalemleri Grafik 8’de sıralanmış olup en yüksek oranlar %39 ile Kıdem Tazminatı Karşılığı ve %17 oranla Teslim Bakım Karşılığıdır. Duran Varlık Söküm, Taşıma, Restorasyon yükümlülüğü, Kredi Zararı Karşılığı ve Teslim Bakım Karşılığı kalemleri sadece bu sektörde yer alan karşılık türleridir. Dava Karşılığı kalemi ise %15 oranla üçüncü sırada yer almaktadır. İncelenen sektörler arasında Dava Karşılığı tutarı 2.126.875.244 TL olan, en yüksek tutara sahip sektör Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama sektörüdür.

Grafik 8: Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Sektörü Karşılık Oranları

İmalat Sanayii sektöründe kullanılan ana karşılık kalemlerine Grafik 9’da yer verilmiş, en yüksek orana sahip olan kalemin %44 ile Kıdem Tazminatı Karşılığı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Kıdem Tazminatı Karşılığı tüm sektörler arasında toplam tutar olarak 9.916.154.752 TL ile en yüksek tutara sahiptir. Garanti Gider Karşılığı, İmalat Sanayii sektöründe %18 oranı ile ikinci sırada yer alırken diğer sektörlerle göre, tutar olarak, 4.158.826.054 TL ile en yüksek tutara sahip olan sektördür. Aynı şekilde Maliyet Gider Karşılığı da tüm sektörler içinde 1.193.202.528 TL ile en yüksek tutarı İmalat Sanayii sektöründe görmüştür. İmalat Sanayii sektöründe yaklaşık 42 farklı karşılık kalemi kullanıldığı için, Grafik 9’da en yüksek orana sahip olan karşılık kalemleri sıralanmıştır. Örnekleme yer alan sektörler arasında İmalat Sanayii sektörü bünyesinde çok fazla işletme barındırdığı için karşılık kalemleri oldukça çeşitlidir.

Grafik 9: İmalat Sanayii Sektörü Karşılık Oranları

6. SONUÇ

TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardını temel alan bu çalışmada karşılıkların amacı ve kapsamı incelenmiş ve karşılıklar ile koşullu borç arasındaki farklar ele alınarak karşılıkların tahmin yöntemlerine yer verilmiştir. İşletmelerde karşılık kullanım durumunun ortaya konması amacıyla Borsa İstanbul 100 Endeksinde 2015-2018 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren ve finansal olmayan 9 farklı sektörden 63 işletme örneklem kapsamında değerlendirilmiştir.

İşletmelerin karşılık kalemlerine ve ilgili dipnotlarına yapılan içerik analizi sonucunda temel olarak şu bilgilere ulaşılmıştır. Vade ayrımı yapılmadan gerçekleştirilen analiz sonucunda toplamda 54 farklı karşılık türü tespit edilmiştir. Bu karşılıkların %38'i Kıdem Tazminatı Karşılığı, %11'i Garanti Karşılığı, %10'u ise Dava Karşılığı şeklindedir. Karşılıkların vadelere göre ayrıştırıldığı durumda ise karşılık kalemlerinin 52'si kısa vadeli, 16'sı uzun vadeli iken toplam karşılık tutarına göre kısa vadeli karşılıkların oranı %44, uzun vadeli karşılıkların oranı ise %56 şeklindedir.

Sektörel değerlendirmelerin sonucunda ise sektörler öze karşılıkların belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, Madencilik sektöründe Çevre Rehabilitasyonu Karşılığı, İnşaat ve Bayındırlık sektöründe Maliyet Karşılığı ve Teknoloji Sektöründe ise Garanti Karşılığı kalemi yüksek oranlar arasındadır. Buna ek olarak, Duran Varlık Söküm, Taşıma, Restorasyon yükümlülüğü, Kredi Zararı Karşılığı ve Teslim Bakım Karşılığı kalemi yalnızca Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama sektöründe ve Müşteri Sadakat Programı Kapsamındaki Karşılıklar yalnızca Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokantalar sektöründe yer alan karşılık türleridir. İmalat Sanayii sektörü, işletme sayısının fazla olmasından dolayı, 42 farklı karşılık kalemi ile diğer sektörler arasında en fazla karşılık kalemi bulunan sektör olarak saptanmıştır. İşletmelerin birçok karşılık türünü dipnotlarında açıklamasına rağmen, 52 tür kısa vadeli karşılık kalemi içerisinde Diğer Karşılıkların en yüksek orana sahip 6. kalemi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizlerin daha anlamlı sonuçlar verebilmesi için işletmelerin Diğer Karşılıklar adı altında yer alan tutarların hangi başlıklarda ayrıldığına dipnotlarda detaylı bir şekilde açıklamasında fayda bulunmaktadır. Bu çalışma gerek örneklem gerekse incelenen dönem açısından çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Gelecek çalışmalarda farklı ülke, dönem ve şirketler kullanılarak yapılacak analizlerle literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adiloğlu, B. ve Yücel, G. 2017. "Dünya'nın En Büyük Karşılıkları: BP PLC ve VW AG", Mali Çözüm Dergisi, 141.
- Akbulut, A. 2012. Karşılaştırmalı TMS/TFRS-Vergi Uygulamaları ve Sonuçları, Yapım Yayınevi, Ankara.
- Akça, G. ve Gönen S. 2015. "Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıkların Türkiye Muhasebe Standartları ve Vergi Mevzuatı Kapsamında Değerlendirilmesi", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3 (3).
- Cebeci, Y. ve Cavlak, H. 2018. "Karşılıkların Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Şirketlerde Kullanımı", Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 13 (49).
- Çalış, Y.E. 2012. "TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar, Koşullu Varlıklar ve Uygulama Örnekleri", Vergi Dünyası Dergisi, 375.
- Çetin, A. ve Ögüz, A. A. 2010. "Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıkların İncelenmesi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 29 (2).
- Esendemirli, E. ve Yeğinboy, Y. 2014. "TMS 37 Kapmasındaki Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar ile Şirket Karlılıkları İlişkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Şirketlere Yönelik Bir Uygulama", IV. Uluslararası Türk Coğrafyasında UFRS Sempozyumu.
- Feleaga, L., V. D. Dragomir and Feleaga, N. 2010. "National Accounting Culture and the Recognition of Provisions: An Application of the Prudence Principle", Crises et nouvellesproblématiques de la Valeur. May, Nice, France.
- Gerşil, A. ve Sönmez, F. 2007. "Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar", Mali Çözüm, 79.
- Gökçen, G., Ataman, B. ve Çakıcı, C. 2016. Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Kamu Gözetimi Kurumu (KGK). www.kgk.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.05.2019)
- Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. 2019. Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özkan, A. 2000. "Karşılıklar ve Muhasebe Uygulamaları", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16.
- Özkan, Ö. ve Kocamış, T. U. 2011. "Karşılıklar Standardı ile Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'na Göre Karşılık Kavramının İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi", Mali Çözüm Dergisi, 103.

- Siddiqua, C. 2013. “Application of International Accounting Standards 37 (IAS 37): A Study of Banking Sector in Bangladesh”, International Journal of Applied Research in Business Administration & Economics, 2, (1).
- Süer, A. Z. 2014. “The Recognition of Provisions: Evidence from BIST100 Non-financial Companies”, Procedia Economics and Finance, 9.
- Tosunoğlu, B. ve Cengiz, S. 2019. “TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar, Koşullu Varlıklar Standardına İlişkin Muhasebe Uygulamaları”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1).
- Yıldırım, R. K. 2016. “TMS 37-Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar Standardında Çevresel Düzenleme Karşılığının İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (44).
- Yükçü, S. ve Yaşar, Ş. 2013. “Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıkların TMS 37 Standardı Kapsamında İncelenmesi”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 40.

Karbon Muhasebesi ve Karbon Maliyetlerinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Güleç¹

Tucan Bektaş²

¹ Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, omerfarukgulec@klu.edu.tr

² Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
tugcan.bektas@gmail.com

Özet: Karbon salınımlarının neden olduğu küresel ısınma ile ekosistemde telafisi mümkün olmayan büyük değişiklikler meydana gelmekte ve bu değişiklikleri önleme ve olumsuz etkilerden korunma maliyetlerinin ise oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. İşletmelerin ilgili maliyetlerini sağlıklı bir şekilde kaydederek raporlayabilmesi sürecinde muhasebe sistemi içerisinde yeni bir alan olan karbon muhasebesi hayata geçmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, karbon muhasebesi, karbon piyasaları ve karbon salınımlarının çeşitli maliyetlerini çeşitli teoriler ışığında ele almaktır. Karbon muhasebesi; genel itibarıyla bir kurumun faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı verilerin toplanması, karbon salınımlarının hesaplanması ve salınım faktörlerini dikkate alarak ilgili değerin karbondioksit eşdeğerine dönüştürülmesi sürecidir. Karbon salınımlarını önlemek ve kontrol altına almak amacıyla 2005 yılında Kyoto Protokolü hayata geçirilmiş ve karbon piyasaları oluşturulmuştur. Karbon piyasalarında her ülkenin belirli bir kotada karbon salım hakkı bulunmakta ve ilgili sınır aşıldığında olumsuz dışsalıkları bertaraf edebilmek için karşılaşılabilecek ekstra vergi ve ceza uygulamaları bulunmaktadır. Karbon piyasaları ile ülkeler arasında çevresel anlamda iş birliği artmakta, emisyon alım satım işlemleri yapılmakta, karşılıklı ticari ilişkiler gelişmekte ve dolaylı olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkı sağlanmaktadır. Karbon piyasalarının hacmi her geçen gün artmakla birlikte 2020 yılında 3,1 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Karbon salınımlarının yol açtığı ekonomik maliyetlere ek olarak sosyal maliyetlerden de bahsetmek mümkündür. Karbon salınımlarının sosyal maliyeti bireylerin zorunlu olarak katlandığı, bedelini ödediği işletme ve işlem büyüklüğüne bakılmaksızın karbon salınımı yapan işletmelerin üretim, ulaştırma vb. işlemleri sonucunda ortaya çıkan parasal değer olarak ifade edilmektedir. Sağlık sorunları, çevre kirliliği, kuraklık veya aşırı yağışların neden olduğu maddi kayıplar gibi bireyleri olumsuz etkileyen sosyal maliyetler ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda atmosfere bırakılan bir ton karbonun neden olduğu küresel ısınmayı önlemek ve iklim değişikliğinin önüne geçmek için yapılması gereken harcamanın yaklaşık 43 dolar olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Muhasebesi, Karbon Piyasaları, Sosyal Maliyetler

Abstract: Global warming caused by carbon emissions causes significant changes in the ecosystem that cannot be compensated, and it is remarkable that the costs of preventing these changes and avoiding adverse effects are quite high. Carbon accounting, which is a new field in accounting system, has been applied in the process of recording and reporting the related costs in an appropriate way. The purpose of this study is to address the various costs of carbon accounting, carbon markets and carbon emissions in the light of various theories. Carbon accounting is the process of collecting detailed data on an organization's activities, calculating carbon emissions, and converting the value into a carbon dioxide equivalent, taking into account the emission factors. To prevent and control carbon emissions, the Kyoto Protocol was implemented in 2005 and carbon markets were established. In the carbon markets, each country has the right to release carbon to a certain quota and has extra taxes and penalties to avoid negative externalities when the limit is exceeded. Environmental cooperation between carbon markets and countries is increasing, emissions trading transactions are taking place, mutual trade relations are developing and indirectly contributing to the development of underdeveloped and developing countries. Although the volume of carbon markets is increasing day by day, it is estimated that it will reach 3.1 billion dollars by 2020. In addition to the economic costs caused by carbon emissions, social costs are also important part of the total costs. The social cost of carbon emissions is the production, transport, etc. of enterprises that is expressed as monetary value that make carbon emissions irrespective of the size of the enterprises and the extent to which individuals have to pay and pay the price. As a result of the studies on the social costs that affect individuals negatively, such as health problems, environmental pollution, drought or material losses caused by excessive rainfall, it is stated that the expenditure required to prevent global warming caused by a ton of carbon released to the atmosphere and to prevent climate change is approximately \$ 43.

Keywords: Carbon Accounting, Carbon Markets, Social Costs

1. GİRİŞ

Teknoloji ve küresel ekonomik faaliyetlerin gelişme göstermesiyle doğru orantılı olarak üretim yükselmiş ve insanların refah düzeyinde artış meydana gelmiştir. Refah düzeyindeki bu artış, üretim faktörlerinin etkin kullanılmasını sağlasa da kaynakların sınırlı olması tüketime yönelik çeşitli sorunları da beraberinde

getirmektedir. Çevresel kaynakların bilinçsiz tüketimi, karbon salınımı, küresel ısınma, çevrenin korunması ve kirlilik alanındaki problemler, ilgili sorunlar arasında yer almakta ve çevresel felaketlerin sıklığına zemin hazırlamaktadır (Uyar&Cengiz:2011, 45). Belirtilen bu sorunlar hiç şüphesiz işletmeler için de yeni maliyetler doğurmakta ve ekonomik olarak yeni yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çevre temelli küresel sorunların neden olduğu maliyetler ve bu problemlerin etkisini önleme ve/veya minimize etme ile ilgili çalışmaların parasal değeri önemli miktarlara ulaşmıştır. Başta karbon salınımı ve iklim değişikliğinin etkileri olmak üzere koruyucu ve önleyici uygulamalar için ortaya çıkan çeşitli vergi, ceza ve diğer harcamaların muhasebeleştirilme süreci, son yıllarda çevre muhasebesi ve karbon muhasebesi gibi yeni yaklaşımları daha önemli hale getirmiştir.

Karbon muhasebesi; genel olarak bir kurumun çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgilerin toplanması, karbon salınımının hesaplanması ve salınım etkenlerini dikkate alarak bu tutarın karbondioksit eşdeğerine dönüştürülmesidir. “*Karbon salınımının ölçüsü olan karbon ayak izi; enerji tüketen bir faaliyetin ortaya çıkardığı karbondioksit (CO2) miktarıdır*”(Uyar&Cengiz:2011,47). Karbon muhasebesinin temelini havaya salınan karbon miktarını izlemek, kayıt altına almak ve raporlamak oluşturmaktadır. Çevresel tahribatı ölçmek her zaman mümkün olmadığı için işletmeler finansal bilgi yanında finansal olmayan bilgileri de müşterilerine sunmaktadır. Ülkelerin ve kuruluşların küresel iklim değişikliğini engellemeye yardımcı olmak amacıyla karbon piyasası işlemleri, bir aracı olarak ortaya çıkmış ve her geçen gün büyümeye devam etmektedir. Karbon piyasaları özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlarında önemli bir finansman yöntemi olarak kullanılmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin dramatik dönüşümü göz önünde bulundurulduğunda kısa zaman diliminde karbon piyasalarının en büyük emtia piyasası olması kaçınılmaz bir durum olarak öngörülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, karbon muhasebesi, karbon piyasaları ve karbon salınımı maliyetlerini çeşitli teoriler ışığında ele almaktır. Çalışmada öncelikle karbon ve karbon muhasebesi, Kyoto Protokolü ve karbon piyasalarına dair temel bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde karbon salınımının sosyal maliyetlerine ek olarak karbon azaltım, karbon zarar ve karbon kullanım maliyetlerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Dördüncü bölümde karbon muhasebesine yönelik literatür incelemesi yapılarak ilgili çalışmaların sonuçları sunulmuş olup beşinci bölümde ise muhasebeleştirme alanındaki düzenlemeler ele alınmıştır. Sonuç bölümünde genel değerlendirmeler sunulmuştur.

2. KARBON MUHASEBESİ VE KYOTO PROTOKOLÜ

Bir işletme faaliyetleri hakkında detaylı bilgilerin toplanması, karbon ayak izinin, başka bir ifade ile karbon salınımının hesaplanması ve salınım faktörlerini de dikkate alarak elde edilen tutarın karbondioksit eşdeğerine dönüştürülmesi süreci karbon muhasebesinin konusunu oluşturmaktadır. Karbon muhasebesi; atmosfere salınan karbon gazlarının ayak izlerinin hesaplanması, raporlanması, kayıt altına alınması ve işletmeye olan maliyetlerin hesaplanmasıdır. “*Karbon muhasebesinde yapılan kayıtlarda sadece ürün veya hizmetleri pazarlama aşamasına getiren maliyetler değil, bu mamullerin üretilmesinden önce ve sonraki tüm maliyetler hesaplanmalıdır*” (<http://www.muhasabetr.com>).

Karbon salınımının ölçüsü olan karbon ayak izi; enerji tüketen bir faaliyetin ortaya çıkardığı karbondioksit (CO2) miktarı olup kişinin küresel ısınmada ki çevreye verdiği zararın ölçüsü olarak adlandırılır.

Karbon ayak izi iki ana parçadan oluşur.

- **Doğrudan / birincil ayak izi:** Enerji üretimi ve ulaşım dâhil olmak üzere fosil yakıtların kullanımından ortaya çıkan doğrudan karbon emisyonlarının ölçümüdür.
- **Dolaylı / ikincil ayak izi:** Kullanılan tüm ürünlerin imalatından geri dönüşüm sürecine kadar geçen sürede oluşan sera gazlarının ölçüsüdür.

Türkiye’de kişi baş salınım düşük olsa da sanayi enerjisinde fosil yakıtlara bağımlı olduğu için salınım değerleri birim enerji miktarı açısından Avrupa’daki en üst seviyededir.

2.1. Kyoto Protokolü

Endüstriyel faaliyetlerin gelişimine bağlı olarak üretimin artması enerji talebini de artırmakta ve işletmelerin yoğun enerji talebi, başta kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan sağlandığı için

atmosferde önemli miktarda karbondioksit gazının birikmesine neden olmaktadır. Bu durum, 1979 yılında düzenlenen “Birinci Dünya İklim Konferansı”nda ülkelerin dikkatine sunulmuş ve şöyle özetlenmiştir (DPT İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2000, 12): “*Toplumsal, ana enerji kaynağı olarak fosil yakıtlara olan uzun süreli bağımlılığının ve ormansızlaşmanın gelecekte de sürmesi durumunda, atmosferdeki karbondioksit birikimi büyük ölçüde artabilecek gibi görünmektedir. Bu bilgiler ışığında; CO₂ birikimindeki bu artışın küresel iklimde önemli ve büyük olasılıkla da uzun süreli değişikliklere yol açabileceği beklenmektedir. İnsan etkisiyle atmosfere eklenen CO₂’nin, atmosferden insan etkinlikleriyle uzaklaştırılması yavaş gelişen bir süreçtir ve bu nedenle artan CO₂ birikiminin iklimsel sonuçları da uzun bir süre etkili olmaktadır*” (Öztürk, 2002 : 54).

İlgili rapor sonucunda, sera gazı salınımlarının artan oranda devam etmesinin, küresel ısınmaya ve devam eden süreçte ekosistem üzerinde tamiri mümkün olmayan değişikliklere neden olacağı endişesiyle, iklim değişikliği ile ilgili proaktif bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği üzerinde mutabakata varılmıştır. Böylece; 1992 yılında imzalanan anlaşma ile genel çerçevesi çizilen ve ilkeleri belirlenen Kyoto protokolü hayata geçirilmiştir. Protokolün hedefi yüksek oranda sanayileşmiş ülkelerde karbon salım miktarını %5 oranında azaltmayı hedeflemekte ve protokolü kabul eden her ülke, kendi özgün hedefine ulaşmayı taahhüt etmektedir. Buna ek olarak, düşük salım oranına sahip ülkelere oranın yükselmesi konusunda izin verilmektedir. Anlaşmanın 16 Şubat 2005’den itibaren yasal olarak bağlayıcı nitelik kazanması ve ilgili sürenin uzun tutulmasının en önemli nedeni olarak en az 55 ülke tarafından imzalaması koşulu gösterilebilir. Buradaki 55 ülke koşulu, ilgili ülkelerin dünya üzerindeki karbon salınımlarının yüzde 55’inden sorumlu olan en zengin ve sanayileşmiş ülkeler olmalarıdır.

Dünyada yaşanan iklim değişikliğinde fosil yakıtların kullanımındaki artışın hiç şüphesiz hayati etkisi bulunmaktadır. Örneğin 1990-2000 yılları arasında iklim değişikliği kaynaklı afetlere bağlı olarak yaklaşık 600.000 kişi hayatını kaybetmiş ve beş yüz milyar dolara yakın maddi kaybın meydana geldiği tespit edilmiştir (Kayhan, 2011, 2-4). Sera gazı salınımindan dolayı ortaya çıkan iklim değişikliğinin; aşırı sıcaklık artışı, fazla ve ani yağışlar, kuraklık artışı, tropikal kasırgalar ve buzullarda hızlı erimeye bağlı olarak deniz suyu seviyesinin yükselmesi gibi olumsuz etkileri mevcuttur. Bu değişiklikleri önlemek adına 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmeleri adıyla yapılan toplantıların üçüncüsü olan Kyoto protokolü uygulamaya geçmiştir. Kyoto Protokolü’nün uluslararası geçerlilik kazanabilmesi için, 1990 yılındaki toplam karbondioksit emisyonunun en az %55’inden sorumlu ve en az 55 ülkenin imzalaması şartı koyulmuş ve 2005 yılında Rusya’nın da katılımıyla koşullar sağlanmıştır. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri, tüm dünyadaki emisyonun %24’ünden sorumlu olmasına rağmen Kyoto Protokolünü imzalamamıştır (Altınbay & Golagan; 2016-2108).

Protokole taraf olmayan ülkeler Kyoto Protokolü kapsamındaki emisyonlarını düşürmekle yükümlü değildir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin “piyasaya dayalı mekanizmalar” yoluyla yurtdışındaki emisyon azaltma taahhütlerini yerine getirmelerine izin verilmektedir. Özel Birimi kapsayan ve emisyon azaltma konusunda parti taahhütlerine kurumsal esneklik getirmenin bir yolu olarak Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (UNFCCC) 1997 Kyoto Protokolüne Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM) önerisi dâhil edilmiştir. Şubat 2005’te yürürlüğe giren Kyoto Protokolünün 12. Maddesinde tanımlandığı üzere sanayileşmiş ülkelerdeki özel aktörlerin, ticari sertifikalı emisyon azaltma (CERS) karşılığında gelişmekte olan ülkelerdeki emisyonları azaltan projeler geliştirmelerine izin verilmektedir (Withman & Karon 2009:712-713).

Dengeleme (Offset) Kavramı bir firmanın salınımını yaptığı karbon miktarına karşılık, aynı miktarda ancak başka bir yerde karbon tasarrufu sağlayan projelerde belgelendirilmiş karbon azaltım sertifikalarının satın alınması olarak açıklanabilir. Karbon salınımı ile karşılaşılan krizin çözümünde önemli bir halkada karbon denkleştirme pazarlarıdır. Bu pazarlarda emisyonlar ölçülür ve eş değer miktarda CO₂ emisyon azaltımı satın alınır ve bu kaynak ile emisyon azaltım projelerine kaynak yaratılır. Karbon denkleştirme pazarları ekonomik ve çevresel açıdan oldukça verimli olup sürdürülebilir kalkınma açısından da birçok fayda sunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve kapasite artırımı sağlamaktadır.

Protokol kapsamında sera gazı ile ilgili Sertifikalı Emisyon Azaltımları (CER) olarak adlandırılan Temiz Kalkınma Mekanizması kapsamında yaratılan krediler, fazla emisyon kotasına sahip olan ülkeler tarafından emisyon hedeflerini yerine getiremeyen ülkelere transfer edilebilmektedir. Ortak uygulama kapsamında, nispeten yüksek yerli sera gazı azaltma maliyetine sahip ülke daha düşük maliyetli bir başka sanayileşmiş

partide bir proje yapabilir ve emisyon azaltma taahhütlerine uygulanabilecek emisyon kredilerini de kazanabilir. Uluslararası Emisyon Ticareti (IET) Kyoto Protokolü'nün 17. maddesinde açıklanmıştır. Bu, Protokol kapsamında taahhüt edilen hedeflerini azaltmak amacıyla, ülkelerinin herhangi birinin kendi hedeflerine ulaşmak için emisyonlarını satabileceği ve satın alabileceği bir açık piyasa sistemi gibi faaliyet göstermektedir. Protokol, gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını sınırlayan bir kota ve ticaret sistemi kurmaktadır. Ülkeler tahsis edilmiş miktardan daha az CO₂ salınımı yapıyorsa emisyon hedeflerine ulaşamayan ülkelere ellerindeki fazla sertifikaları satabilir. Açık piyasadaki alım satım işlemlerinden dolayı, bu unsurların finansal tablolarda tanınması, ölçülmesi ve açıklanması için uygun muhasebe normlarının bulunması önemlidir (Firoz&Kumar, 2017; 5-6).

İklim değişikliğini önlemek için, karbon salınımında bulunanlara yüksek oranda ceza verilmesi, ek vergi uygulanması veya yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlar için teşvik gibi birtakım uygulamalar hayata geçirilmiştir. Kyoto Protokolü ile gündeme gelen karbon salınımı ticareti ve karbon borsaları; ülkeler ve işletmelerin, karbon azaltım taahhütlerine yönelik çalışmaları sonucunda, sınırladıkları miktara eş değer karbon için ticaret yapılabilen, "Karbon Tahsisatı" veya "Karbon Kredisi" olarak tanımlanan karbon haklarının işlem gördüğü piyasalardır. Bu haklara göre salınım hedefi belirlenmiş bir ülke, salınım hedefi belirlenmemiş az gelişmiş olan bir ülke ile iş birliğine giderek, o ülkede karbon salınımı azaltmaya yönelik programlara dâhil edilebilir ve karşılığında da elde edilen karbon azatımı, söz konusu gelişmiş ülkenin Kyoto taahhüdünden düşülebilir. Böylece ilgili ülke, hem başka ülkede karbon salınımını azaltarak kendi karbon miktarını telafi etmekte hem de gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir teknoloji aktarımı ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvikini sağlamaktadır. Öte yandan, karbon piyasalarında ortak bir standardın eksikliği, şeffaflık ve kayıt sistemlerinin eksikliği noktasındaki temel sorunları bazı çevreci gruplar tarafından eleştiri konusu haline getirmektedir. Son yıllarda sertifika sahipliklerinin izlenmesi ve geliştirilen sertifikaların bağımsız denetime tabi tutulması gibi uygulamalar, karbon varlıklarının likiditesi ve şeffaflığı açısından önem arz etmektedir. Bu süreçte geliştirilen karbon kayıt sistemi ile sertifikaların satışının ve sahipliklerinin izlenmesi, bilgi paylaşımı ile piyasaların etkinliğinin artırılması ve mükerrer sayımın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2011).

Kayıt sistemlerinin başlıca rolleri şu şekilde özetlenebilir:

- Sertifikaların satışının ve sahipliklerinin izlenmesi
- Bilgi paylaşımı ile piyasaların etkinliğinin artırılması
- Mükerrer sayımın (double counting) engellenmesi

Karbon kayıt sistemleri zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmakta ve şu şekilde ifade edilmektedir:

a) Emisyon izleme kayıt sistemleri

- Satın alan şahıs veya işletmelerin emisyonlarını ve azaltımlarını izler.
- Referans değerler belirler ve emisyon azaltımlarının hesabını tutar
- Üst Sınır Ticaret (Cap and Trade) sistemleri için önemli bir araçtır.

b) Karbon sertifika muhasebesi kayıt sistemleri

- Sertifikalar, tahsisler ve denkleştirmelere (offset) dair işlemleri raporlar.
- Değerli yeni emtialar, değiştirilebilir varlık sınıfları yaratır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2011)."

2.2. Karbon Piyasası ve Türleri

Karbon piyasası ülkelerin ve işletmelerin karbon salınımı hedeflerine ulaşabilmeleri için emisyon harçları almaları ve satmaları sonucunda oluşan bir piyasadır. Kyoto Protokolü'ne göre her üye ülkeye belli bir karbon emisyon kotası tahsis edilmekte ve anlaşmayı imzalayan üye ülkelerin elde ettikleri bu kotaları kendi üretici işletmeleri arasından paylaşması gerekmektedir. Anlaşmaya göre eğer herhangi bir üretici ya da ülke kendi kotasını aşarsa daha az üreten ülke ya da üreticilerden karbon kotası satın almak durumundadır. Karbon piyasası işlem büyüklüğü özellikle Kyoto Protokolü'nün 2005 yılında

imzalamasından bu yana katlanarak artmıştır. Bu piyasaların en büyüğü; uyum, risk yönetimi, arbitraj, nakit oluşturma ve kâr amacıyla AB Karbon Salım Ticaret Programı kapsamında yapılan tahsis ve türev işlemleridir. Karbon piyasalarında ki türev ürünler forward ve futures sözleşmeler, opsiyonlar ve swap anlaşmaları olarak sınıflandırılabilir. Karbon piyasasının ikinci en büyük alanı ise spot, vadeli işlem ve opsiyon işlemlerinin yapılabildiği Sertifikalandırılmış Karbon Salınımı azaltımları olan ikincil piyasadır.

- **Forward sözleşmeler:** Bir varlığı, gelecekte belirli zamanda ve belirli bir fiyattan alma veya satma hakkı sağlayan ve tezgahüstü piyasalarda işlem gören sözleşmelerdir. İşletmeler sabit bir fiyattan satın aldığı emisyon iznini gelecekte belirli bir tarihte elde edecektir.
- **Swap:** İki taraf arasında, gelecekteki nakit akışlarının değişimini sağlayan bir takas sözleşmesidir. Sözleşmede, nakit akışlarının gerçekleşeceği tarihler ve bunların hesaplanma şekilleri belirtilir. Nakit akışlarının hesaplanması, genellikle faiz oranı, döviz kuru veya diğer piyasa değişkenlerinin gelecekteki değerlerini içerir. Forward sözleşmeler, swapların basit bir örneğidir. Ancak, forward sözleşmeler gelecekte sadece bir tarihteki nakit akışlarının takasına olanak verirken, swaplar birkaç tarihte meydana gelecek nakit akışlarının değişimini sağlar. Swaplar genellikle tezgahüstü piyasalarda işlem görmektedir. Ödeme yükümlülüklerinin değiştirilmesiyle, farklı döviz türünden emisyon izinleri takas edilebilmektedir.
- **Futures sözleşmeler:** Forward sözleşmeleri gibi, bir malı veya bir finansal aracı gelecekte belirli bir tarihte, kararlaştırılan bir fiyattan alma veya satma hakkı verir. Ancak, daha çok organize borsalarda işlem görür ve sözleşme şartları standarttır. Bu nedenle, futures sözleşmelerinde; sözleşme konusu varlık, sözleşme büyüklüğü, varlığın teslim adresi ve teslim tarihi belirtilmelidir. Sözleşme sonrası oluşan açık pozisyon, sözleşme konusu varlığın teslimi yoluyla veya borsada ters pozisyon alınarak kapatılır.
- **Opsiyonlar:** Alıcısına belirli miktarda varlığı, belirli bir fiyattan ve belirli bir dönem içerisinde, varlığın piyasa fiyatından bağımsız olarak belli bir tarihte, sabit bir fiyattan alma veya satma hakkı garantisi elde edilmiş olmaktadır. Opsiyonun en temel özelliği sözleşme sahibinin ilgili opsiyonu kullanma zorunluluğunun olmamasıdır. Opsiyonlar, organize ve tezgahüstü piyasalarda işlem görebilmektedir (Çelikkol&Özkan, 2011:210).

Anlaşmalara ek olarak karbon piyasaları mallara göre, zorunluluğa göre, sözleşme şekline göre ve hacme göre karbon piyasaları olmak üzere dört farklı başlıkta gruplandırılabilir:

- **Mallara göre karbon piyasası,** proje esaslı ve tahsisat esaslı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Proje esaslı karbon piyasasında alıcı, karbon azaltım projelerinden oluşan salım kredilerini satın almaktadır. Tahsisat esaslı karbon piyasasında ise, bir düzenleyici otorite tarafından oluşturulan ve tahsis edilen salım tahsisatları satın alınmaktadır. Bu sistemde, karbondioksit salınımına sebep olan her kaynak; belirli bir dönemde salacağı karbon miktarını “tahsisat” veya “kredi” şeklinde sınırlamaktadır. Bu taahhüde giren kaynaklar, karbon salım teknolojilerini geliştirerek, başka ülkelerdeki karbon salınımı azaltan projelere finansal destek vererek ya da kendilerine tahsis edilen daha az miktarda salım yapan başka kaynaklardan karbon satın alarak azaltabilirler. (Tunahan, 2010, 206).
- **Zorunluluğa göre karbon piyasaları,** zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Zorunlu piyasalar; Kyoto protokolüne dayanan ve bu sözleşme ile yükümlülük altına giren piyasa katılımcılarının yer aldığı piyasalardır. Bu piyasada Avrupa ülkelerinin payı % 70’i aşmaktadır. Gönüllü Karbon Ticareti ancak Kyoto Protokolü kapsamına girmeyen sektörler ve ülkelerde geçerlidir ve hukuki olarak sorumluluğu bulunmamaktadır. Gönüllü karbon piyasaları sözleşmeye dayanmayan ve genellikle küçük çaplı projeler için oluşturulmuş, sadece bağımsız bir denetçi tarafından değerlendirilen, doğrulanan karbon azaltımı projelerinden ortaya çıkan ve standart olmayan karbon azaltım birimlerinin işlem gördüğü piyasalardır. (Duman vd.: 2012, 111).
- **Sözleşme şekline göre karbon piyasası,** spot, future ve opsiyon işlemlerini içermektedir. Karbon spot ticareti ağırlıklı olarak AB ülkeleri içerisinde yapılmaktadır.

- **Hacme göre karbon piyasaları** toptan ve perakende olarak adlandırılmakta olup toptan karbon piyasaları genellikle milyon ton karbon kredisinden daha büyük işlemleri içermekte; perakende karbon piyasalarında ise nispeten küçük çaplı karbon ticareti yapılmaktadır (Tunahan, 2010, 208).

3. KARBON SALINIMI MALİYETLERİ

Karbon salınıminin işletmeler, ülkeler ve bireyler için maliyetleri bulunmaktadır. Karbon salınımı maliyetleri karbon azaltım maliyetleri, karbon zarar maliyetleri, karbon kullanma maliyetleri ve sosyal maliyetler olarak sınıflandırılmaktadır.

Karbon azaltım maliyetleri, karbonun çevreye verdiği zararının azaltılması için alınan önlemlerin parasal değerini ifade etmektedir. Karbon salınıminin azaltmak için fabrikaların, santrallerin kullandıkları tesislere filtre sistemi takılması, ölçüm cihazları koyulması bu maliyetlere örnek olarak verilebilir.

Karbon zarar maliyetleri, işletmelerin yasal olarak yerine getirmek zorunda oldukları sorumluluklarını ihmal etmeleri durumlarda uygulanan cezalardır. Örneğin, fabrikalarda kullanılmak zorunda olan filtrelerin kullanılmaması durumunda karşılaşılan ceza ve yaptırımlar bu maliyetlerin örnekleri arasında yer almaktadır.

Karbon kullanma maliyetleri, işletmelerin kömür, doğalgaz, petrol vb. fosil yakıtların kullanması sonucu oluşan maliyetlerdir. Fosil yakıtların kullanımıyla oluşan kirlilikten dolayı ülke otoritesince işletmelerden alınan karbon vergisi bu duruma örnek olarak verilebilir. Karbon maliyetleri, karbon emisyonları sebebiyle işletmelerin gönüllü veya zorunlu olarak katlandıkları maliyetleri içermektedir. Ülkemizde karbon vergisi uygulamaları yasal bir çerçeveye sahip olmadığı için muhasebe sisteminde karbon işlemlerine yönelik belge ve bilgilerin kaydedilme ve sınıflandırılmaları, işletmelerin belirlediği muhasebe stratejilerine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, karbon piyasalarında yaşanan bu muhasebe temelli belirsizlikler uygulanması gereken usul ve esasların bir an önce yasal ve standart bir zemine dayandırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Döner:2018).

Son olarak, **karbon salınıminin sosyal maliyeti (Dışsallık) ise**, “bütün ekonomik faaliyetlerin neticesinde toplumun doğrudan veya dolaylı olarak katlanmak zorunda olduğu tüm olumlu veya olumsuz durumların maliyetidir” şeklinde tanımlamıştır (Şişman: 2018, 179). Dışsallığın olumsuz yönü, toplum sağlığını etkileyen, ekosistemin bozulması ve doğal çevrenin tahrip edilmesi şeklinde ifade edilmişken, olumlu yönleri ise, ekonomik mütalâa neticesinde elde edilen kazanım ve haklar olarak nitelendirilebilir. Karbon salınıminin sosyal maliyeti bir diğer tanıma göre, *Etchart- Sertyesilisik vd. (2012: 55) tarafından “salınan her fazladan bir ton karbonun çevreye verdiği zararın parasal değeri” olarak belirtilmiştir (Akt. Şişman: 2018, 180)*. Sosyal maliyet alanında fayda-maliyet analizi yaklaşımı ve marjinal maliyet yaklaşımı olarak iki yaklaşım kullanılmaktadır. Fayda maliyet analizi yaklaşımında karbon salınıminin dışsallığı, Kyoto Protokolü’ne göre en az salınım seviyesinde kalmak için alınan karbon vergisi tutarı olarak ifade edilmektedir. Marjinal maliyet yaklaşımı ise bir birim karbon salınıminin çevreye verdiği zararı tahmin etmeye yönelik olup bir ton karbonun çevreye salınması veya karbon salınıminin azaltmak için uygulanan önlemlerden meydana gelmektedir (Anthoff & Hepburn vd. 2009: 845). Sosyal maliyetleri önlemek için alınan vergiler ve verilen cezalar toplumun ve doğanın zararını karşılayacak ve yaşanan olumsuz dışsallığı giderici değere eşit düzeyde olmalıdır. Vergi ve cezaların caydırıcı düzeyde olmasının nedeni işletmelerin fayda – maliyet analizi sonucu karbon salınımlarını arttırmalarının önüne geçilmesi ile ilgilidir.

4. KARBON MUHASEBESİ VE KARBON MALİYETLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Karbon muhasebesi ve karbon maliyetlerine yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan, Tunahan (2010), iklim değişikliğini azaltmanın bir yolunun da karbon finansmanı olduğunu vurgulamıştır. Karbon piyasalarının 2020 yılında 3,1 trilyon dolarlık piyasa hacmine ulaşması beklenmekte olduğunu ve küresel iklim değişikliğini engellemede önemli bir finansman olarak ortaya çıkan karbon piyasaları, ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerinin temiz enerjiye yönelik yatırımlarını hızla bir şekilde hayata geçirildiğini belirtmiştir. Türkiye’nin de Karbon salım kurallarına üye olan ülkeler arasında olmasının büyüyen karbon piyasası hacminden fayda sağlayacağını, enerji yatırımlarında finansman desteği bulacağını belirtmiştir. Çekilkol ve Özkan (2015) karbon piyasalarını Türkiye açısından değerlendirdikleri

çalışmalarında, işletmelerin kendi gayretleri ve Karbon saydamlık projelerinde Türkiye'nin başlattığı çalışmaların konunun taşıdığı önemin toplum tarafından anlaşılması açısından hayati olduğunu ancak bu çalışmaların henüz yetersiz düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Karbon piyasasının oluşturulmasında ve işlem görecektür ürünlerin geliştirilmesinde, mevzuat, işleyiş, izleme, raporlama ve denetleme açısından, başta reel sektörün ve finansal piyasaların ihtiyaç duyduğu mal ve finansal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin işlem gördüğü borsalara büyük görevler düştüğünü belirtmiştir. Akcanlı (2018) ise Kyoto protokolü ile CO₂ emisyonunu azaltmak ve çevrede sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla ormanların arttırılması ve korunması ile alınan gazların oksijen olarak geri dönmesinin, mümkün olabileceğini savunmuştur. İşletmelerin karbon salım maliyetlerini ve çevresel koruma maliyetlerini önlemek için yapmış olduğu maliyetleri, fayda-maliyet analizi ile daha sağlıklı bir biçimde finansal bilgi kullanıcılarına sunacağını belirtmiştir. Lohmann (2009) karbon alım satımının, karbon fiyatlandırmasını mümkün kılan, eylemleri ve potansiyelleri kesin hale getirme gerekliliğini ve CBA'nın iyi davranışlı refah hesaplama hizmetinin de tercih edilebileceğini belirtmiş ve her iki zorunlulukta da uzun vadeli hedefleri göz önünde bulundurmanın önemli olduğunu belirtmiştir.

Pearce (2003) sosyal maliyetleri incelemesi sonucunda karbon salınımı maliyetlerini tahmin etmenin mümkün olduğunu ve marjinal maliyet politikasının iklim değişikliğini önlemede önemli rol oynadığını belirtmiştir. Caron ve Wittman (2009) ise karbon ticareti konularında Boehmer-Christiansen'in iddiasını desteklemiş ve Temiz Gelişim Mekanizması benzeri teşebbüslerin "ekonomik statükoyu korumak" ve gelişmiş ülkeler ile maliyet eşitliği sağlamak için geliştirmekte olan ülkelerin daha fazla teşvik edilmesi gerektiğini savunmuştur. Proje tabanlı teşvikler ve iklim değişikliği politikasının baskın olarak ele alınması temel emisyonları azaltmak yerine dengelemeye dikkat edilmesi ve şeffaflık, verimlilik ve sosyal eşitlik konularının önemli olduğunu belirtmiştir. Frank ve Stanton (2012), karbon salınımının sosyal maliyetlerini ele aldıkları çalışmalarında, fayda maliyet analizinin karbon emisyonlarına karşı ihtiyatlı yaklaşımlara eşdeğer kabul edildiğini ve marjinal maliyet kavramının bazı varsayımları altında, emisyon azaltmanın marjinal faydasının sınırsız olduğunu belirtmiştir. Uyar ve Cengiz (2011), karbon salınımı sonucunda ortaya çıkan küresel ısınma ve çevresel felaketlerinin verdiği hasarı en az düzeye indirmek için oluşturulan karbon sistemleri ve piyasa işlemlerinin toplum üzerindeki sosyal ve maddi etkilerinin muhasebecileri ve muhasebe sistemini yakından ilgilendirdiğini belirtmiştir. Buna ek olarak, karbon salımı ve ticareti sisteminin gelişmesi karbon salınımı ve bu salınımın maliyetlerinin muhasebesinin tutulması gerekliliğinin önemli olduğu ifade edilmiştir.

Duman vd. (2012), karbon muhasebesini ele aldıkları çalışmalarında yaşanan en temel sorunun çevre bilinci ve bilgi eksikliği olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle Türkiye'de karbon gazlarının salınımı ve bu salınımın doğaya etkisi üzerinde bilinçsiz bir yaklaşımın olduğunu ve bunun engellenmesi açısından karbon salınımı ve karbon muhasebesinin önemi konusunda eğitimlerin düzenlenmesi, hükümet politikalarında keskin ve net kurallar bulunması, yaşanacak dışsallıklar konusunda caydırıcı yaptırımların olması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Aliusta (2014) işletmelerin sera gazı emisyonlarına dayalı finansal işlemlerini muhasebe sistemine tanıtmak ve muhasebe uygulamalarında meydana gelecek değişiklikleri incelemek amacıyla yaptığı çalışmada, karbon salınımlarının azaltılması ve çevrenin korunması için karbon maliyetlerinin kontrol altına alınmasını belirtmiştir. Bu uygulamaların ancak karbon harcamalarını da içine alacak şekilde oluşturulan muhasebe sistemi ile mümkün olduğunu vurgulamıştır. Altınbay ve Golagan (2016) küresel ısınmaya karşı muhasebe dünyasının üzerine düşen görevleri irdelediği çalışmada özellikle şirketlerin enerji konusunda yapacakları seçimlerin, kuracakları sistemlerin dünyanın ve insanlığın geleceğini de etkileyeceğini belirtmiştir. Şirketlerin en fazla karbon salınımının enerji üretiminde ortaya çıktığını belirtmiş ve işletmelerin yenilenebilir çevre dostu enerji kaynakları kullanmalarının önemli olduğunu vurgulamıştır. Yapılan bu harcamaların muhasebe sistemine aktarılması konusunda daha ileri düzeyde standart ve uygulama birliği olması gerektiğini savunmuştur.

5. KARBON SALINIMLARINI MUHASEBELEŞTİRME YÖNTEMLERİ

1980 sonrası sosyal muhasebe kavramının önem kazanmasıyla birlikte bireylere, topluma ve çevreye etkisi olan dışsal maliyetlerin ne şekilde finansal tablolara yansıtılacağı sorunsalı daha yüksek bir sesle tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle son yıllarda tüm toplumu etkileyen ve doğal çevreye yansıyan bir olayın

da kayıt altına alınması ve raporlanması gerektiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Henüz gönüllü uygulamalar düzeyinde faaliyetler olsa da birçok kurumsal işletme çeşitli çalışmalar yapmakta ve ilgili durumları finansal tablolarına yansıtmaktadır. Kurumsal işletmeler açısından toplum için yapılacak bu tür sosyal sorumluluk faaliyetleri ek maliyetler yaratmakla birlikte, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkesi açısından bir kalite göstergesi olarak nitelendirilebilir.

İşletme düzeyinde karbon muhasebesinin işlevleri incelendiğinde, karbon muhasebesinin iki kısımdan oluştuğu görülmektedir. Birinci kısımda karbon akışları, karbon maliyetleri ve karbon salınımı ile ilgili stratejik kararlar yönetim tarafından alınmakta ve bu kararlar alınırken işletmenin fiziksel ve finansal durumu da göz önünde bulundurulmaktadır. İkinci kısımda ise üretilen ürün ve hizmet bazında karbon ayak izleri hesaplanmakta ve hesaplanan bu değerler iklim değişiklikleri ve devlet politikalarındaki olası değişimlere karşı analiz edilmektedir (Duman ve diğerleri; s.114). Çevresel sorunların muhasebe sistemine alınması konusunda çevre muhasebesi uygulamalarının her geçen gün yaygınlaştığı görülmektedir.

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (International Accounting Standards Board- IASB), Uluslararası Finansal Raporlama Yorum Komitesi (International Financial Reporting Interpretations Committee- IFRIC), karbon emisyon haklarının hazır muhasebe standartları kapsamında nasıl uygulanacağını açıklamak için IFRIC 3 Emisyon Hakları Karbon Ticaretinin Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebe ile ilgili yorumu geliştirmiştir. 2005 Ocak ayındaki Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Planı'na hazır olması için Aralık 2004'de tamamlanan IFRIC 3 (IASB, 2005: 1), emisyon haklarının finansal tablolara aktarılmasında IAS 38: Maddi Olmayan Duran Varlıklar, IAS: 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar ile IAS 20: Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması standartlarının dikkate alınmasını öngörmüştür (Durgut, 2015:27-30).

Yayınlanmış olan yorum farklı tartışmalar sonucunda 6 ay kadar uygulamada kalmış ve geri çekilmiştir. Karbon Ticaretinin muhasebeleştirme açısından IFRIC-3'ün yerine yeni bir düzenleme yapılmadığı için, Uluslararası Finansal Raporlama Yorum Komitesi tarafından yayınlanan IFRIC-3'te "Sınırla ve Al-Sat" yöntemi benimsenmiştir. "Sınırla ve Al-Sat" düzeninde kullanılacak hesaplar ve muhasebeleştirme ölçütleri var olan standartlara dayandırılarak aşağıdaki gibi yorumlanmıştır. İşletmelere ülke kotalarınca belirlenen miktar çerçevesinde oranlar pay edilerek emisyon tahsisatı yapılır. Tahsis edilen salımlar maddi olmayan duran varlık bedellerinin ise devlet teşviki olarak muhasebeleştirilmesi gerektiği yorumlanmıştır. Devlet teşviki olarak kazanılan karbon salınımı harçları ile ilgili teşvik ilk muhasebeleştirilmesinde gerçeğe uygun değeri ile gerçeğe uygun değeri belirlenemediği durumlarda ise kullanımına hazır hale getirilmesi ile doğrudan ilişkili giderler ilave edilerek muhasebeleştirilir. İşletme dönem içinde salınımlar ürettikçe harçları geri ödeme zorunluluğu doğmasından dolayı TMS 37 Karşılıklar ve Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Varlıklar Standardına göre karşılık ayrılmaktadır. İşletme ilk muhasebeleştirme sonrasında ise "maliyet modeli" veya "yeniden değerlendirme modeli" kullanabilir. Yeniden değerlendirme modeli kullanan bir işletme açısından TMS 38'e göre muhasebeleştirilmesi açıklanmıştır (Öker ve Adıgüzel, 2013: 24-27). Ancak yorumun geri çekilmesi ile belirlenen unsurlar ortadan kalmış ve her ülke kendi muhasebe sistemi uygulama genel tebliğine göre muhasebeleştirme yapmaktadır. Muhasebeleştirilme sürecine yönelik örneklerle aşağıda yer verilmiş olup örneklerin tasarımı literatürde yer alan diğer çalışmalardan faydalanılmıştır.

Örnek: 1.

1.1. Çimento sektöründe faaliyet gösteren TMT AŞ'ye devlet teşviki yoluyla 2015 yılı için 25.000 ton karbon sertifikası tahsis edilmiştir. Tahsis zamanında 1 ton Karbon gazı salım fiyatı 8 TL olarak belirlenmiştir. TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardına göre muhasebeleştirilmesi.

1	1.1.2015		
HAKLAR		200.000,00	
	ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		200.000,00

1.2. Firmanın 2015 yılı sonunda devlet tarafından verilen 25.000 tonluk salınımın tamamını kullandığı varsayılırsa

2	31.12.2015			
	GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	200.000,00		
	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		200.000,00	
3	31.12.2015			
	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	200.000,00		
	HAKLAR		200.000,00	

1.3. Firmanın 2015 yılı sonunda 15.000 ton salınım yaptığını ve kalan 10.000 tonluk salınım hakkını satmayı düşündüğü varsayılırsa;

4	31.12.2015			
	GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	120.000,00		
	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		120.000,00	

A) Hemen satıldığında (100.000 TL ye satıldığı varsayılırsa).

5	31.12.2015			
	KASA	100.000,00		
	BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	120.000,00		
	HAKLAR		200.000,00	
	GELİR HESABI		20.000,00	
	/			

B) Daha sonra satmayı düşündüğü varsayılırsa

Firma hakları hemen satmayacak ise artık bu hakların **Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar hesabında takip etmektedir.**

6	31.12.2015			
	SATIŞ AMAÇLI ELDE TUTULAN VARLIKLAR	80.000,00		
	HAKLAR		80.000,00	
	/			

-Sera Gazı Sertifikalarının Vadeli İşlem Piyasasında İşlem Gören Varlık Olarak Muhasebeleştirilmesi

Örnek: 2 TMT AŞ kendisine tahsis edilen karbon salınım hakkının yetersiz olduğunu ve 8 ay sonra verilen tahsisatı bitireceğini tahmin etmektedir. TMT firması 8 ay sonra ihtiyaç duyacağı 4.000 ton karbon için fiyat artışlarından korunmak amacıyla 03.02.2015 tarihinde 4.000 ton karbon eşdeğer karbon sertifikasını tonu 12 TL’den Eylül 2015 vadeli 6 adet forward sözleşmesi satın almıştır. Bu tarihte karbon sertifikalarının piyasa değeri 10 TL’dir. 8 ay sonra 01.09.2015 tarihinde söz konusu sertifikanın değerinin 14 TL olduğunu varsayarak alıcı işletmenin kayıtları aşağıda gösterilmiştir (KDV ihmal edilmiştir);

A) Ertelene yöntemine göre;

7	3.2.2015	BORÇLU NAZIM HESAP 01.Karbon Forward Söz. Alacak Hesabı	48.000,00		
		ALACAKLI NAZIM HESAP 02.Karbon Forward Söz. Borç Hesabı (Karbon Forward Sözleşmesi 4000*12tl= 48.000,00 tl)		48.000,00	
8	3.2.2019	GELECEK AYLARA AİT GİDERLER DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI (12TL -10 TL= 2 TL*4000 = 8.000TL)	8.000,00	8.000,00	
9	1.9.2019	DİĞER TİCARİ ALACAKLAR HESABI GELECEK AYLARA AİT GELİRLER 14TL-10TL = 4TL*4000 = 16.000,00 TL	16.000,00	16.000,00	
10	1.9.2019	DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI KARBON SERTİFİKALARI HESABI DİĞER TİCARİ ALACAKLAR HESABI /	8.000,00 16.000,00	24.000,00	

Firmanın işlemi organize bir borsada yapıldığını ve sertifika başına; 400 TL başlangıç teminatı ve 20 TL sözleşme bedeli ödendiğinin kabul edilmesi durumunda 03.02.2015 tarihinde aşağıdaki kaydın da yapılması gerekirdi.

11	3.2.2015	VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR KOMİSYON GİDERLERİ	2.400,00 120,00		
		BANKALAR BAŞLANGIÇ TEMİNATLARININ ÖDENMESİ (6*400=2.400TL) SÖZLEŞME BEDELİNİN ÖDENMESİ (6*20 TL= 120,00 TL)		2.520,00	
		/			

B) Cari Değer Yöntemine göre;

12	3.2.2015	BORÇLU NAZIM HESAP 01.Karbon Forward Söz. Alacak Hesabı	48.000,00		
		ALACAKLI NAZIM HESAP		48.000,00	

	02.Karbon Forward Söz. Borç Hesabı (Karbon Forward Sözleşmesi 4000*12tl= 48.000,00 tl)			
13	3.2.2019 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI (12TL -10 TL= 2 TL*4000 = 8.000TL)	8.000,00	8.000,00	
14	1.9.2019 DİĞER TİCARİ ALACAKLAR HESABI GELECEK AYLARA AİT GELİRLER 14TL-10TL = 4TL*4000 = 16.000,00 TL	16.000,00	16.000,00	
15	1.9.2019 DİĞER TİCARİ BORÇLAR HESABI KARBON SERTİFİKALARI HESABI DİĞER TİCARİ ALACAKLAR HESABI /	8.000,00 16.000,00	24.000,00	

Örnek 2: TMT ÇİMENTO AŞ'nin 26.07.2016 tarihinde 2015 yılında 20.000 ton karbon emisyon azaltımı sağlandığı belirlenmiştir. İşletme herhangi bir kayıt yapmadan azaltım sonucu kazandığı 20.000 ton karbon eşdeğerini piyasada tonu 7 TL'den satarak doğrudan gelir olarak kaydetmiştir.

16	26.7.2016 BANKALAR DİĞER ÇEŞİTLİ GELİR VE KARLAR 01.KARBON SATIŞ GELİRLERİ /	140.000,00	140.000,00	

İşletmeler karbon salınımlarında belirli yükümlülükler altına girmektedir. İşletmeler yükümlü oldukları sertifikaların eksik olması durumunda borçlanma ya da karşılık ayırma yükümlülüğü doğmuştur. Bu yükümlülükler **TMS 37: Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar Standardı** kapsamında değerlendirilebilir. “Koşullu varlık veya yükümlülüklerin muhasebeleştirilebilmesi için gelecekte ödenmesi muhtemel tutarın veya elde edilmesi muhtemel gelirin en gerçekçi bir şekilde tahmin edilmesi gerekir.” Öngörülebilir bulunamaması durumunda kayıt yapılmaz (Çankaya ve Şeker, 2013: 119-129)

Örnek 3: 2017 yılında devlet tarafından kendisine verilmiş emisyon sertifikası bulunmayan TMT işletmesi piyasa değeri 160.000,00TL olan 12 ton emisyon yapması durumunda yapılacak kayıt aşağıda verilmektedir;

17	1.1.2017 EMİSYON KARŞILIK GİDERLERİ HESABI EMİSYON KULLANIM KARŞILIĞI HESABI /	160.000,00	160.000,00	

TMT işletmesinin devlet tarafından piyasa değeri 170.000,00TL olan karbon salınımı tahsis edildiği varsayımıyla kayıtlara aşağıdaki gibi alınabilir;

18	1.1.2017			

	HAKLAR HESABI (EMİSYON İZİNLERİ HES.)	170.000,00		
	ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ HESABI		170.000,00	
19	1.1.2017			
	EMİSYON KULLANIM KARŞILIĞI HES.	170.000,00		
	HAKLAR HESABI		170.000,00	
	/			

Maliyet muhasebesinin temel fonksiyonu maliyet bilgilerini üretmek, toplamak ve raporlamaktır. Maliyet muhasebesi tarafından üretilen bilgiler; Birim maliyetlerin belirlenmesi, gider kontrolünün sağlanması, planlamanın yapılması, özel amaçlı kararlara yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda, maliyet muhasebesi gerçek maliyeti saptamak için uygulandığından, işletme giderleri içinde önemli bir yere sahip olan enerji kullanımı ve karbon salınımı dikkate alınmalıdır. Maliyet muhasebesi aracılığıyla önleme maliyetleri, yararlanma maliyetleri ve etkileme maliyetleri muhasebeleştirilmektedir (Duman vd. 2015:116).

6. SONUÇ

Karbon salınımları sonucunda ortaya çıkan küresel iklim değişikliği ve ekosistemin zarar görmesi doğayı geri dönülemez şekilde kirletmekte ve bu durum birçok sivil toplum örgütünün ve ülke yöneticilerinin harekete geçmesinde etkin rol oynamaktadır. Yapılan yasal anlaşmaların çok fazla bağlayıcı olmaması kişi ve kurumların kaynaklara sınırsız gözüyle bakması da proaktif bazı yaklaşımların gelişmesinde önemli diğer faktörler arasındadır. Doğaya verilen zararı telafi etmenin elde edilen faydadan çok daha yüksek olduğu görülmüş ve bunun sonucunda verilen bu zararı önlemek için yasal düzenlemeler ve alternatif kaynak kullanımı için çeşitli teşvikler uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca doğayı kirletenlere ve bilinçsiz karbon salınımı yapanlara caydırıcı nitelikte ekstra ceza ve vergi uygulamaları getirilmiştir. İşletmeler kendilerine verilen kotayı aştığı takdirde yeniden sertifika satın almak ya da karbon salınımını azaltıcı önlemler almak zorunda kalmaktadır. Bir başka çözüm ise, karbon sözleşmesine taraf olmayan gelişmekte olan ülkelere karbon sertifikası satın almak ve sanayi alanının bu ülkelere kaymasına zemin hazırlamaktır. Böylece az gelişmiş ülkeler sürdürülebilir gelişme ve kalkınma şansı elde etmektedir.

Türkiye’de bir emtia haline gelen karbon salınımı sertifikalarının işlem gördüğü bir borsanın bulunmaması büyük eksiklik olarak nitelendirilmekte ve ticari hayat içinde ise var olmasına rağmen karbon işlemlerinin muhasebeleştirilmesi bağlamında ortak bir görüş veya kayıt şeklinin bulunmaması diğer temel sorunlar arasındadır. Bu kapsamda ilgili çalışmanın temel amaçları arasında, karbon muhasebesi, karbon piyasaları ve karbon salınımının çeşitli maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda eksikleri belirlemek ve çözüm önerileri geliştirilmesine yardımcı olmak yer almaktadır. Literatürde, işletmelerin bu emtiaları, maddi olmayan duran varlık olarak kayıt edilebileceği gibi varlıklar bölümünde geçici bir hesap aracılığıyla kaydedebileceği veya direk gelir ya da gider olarak muhasebeleştirileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak, bu unsurların koşullu varlık ya da yükümlülük olarak kayıt altına alınabileceği konusunda da görüşler bulunmaktadır. Karbon sertifikaları borsada işlem gördüğü sürede sadece alım satım işlemleri değil değer değişimleri de muhasebeleştirmeye konu olmaktadır. İşletmelerin alım veya satıma ek olarak borsada yapmış olduğu anlaşmalarından oluşan kâr-zarar ve borç ve yükümlülüklerinde meydana gelen değişimlerinin de muhasebeleştirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, karbon muhasebesi işlemlerini ele almak, karbon muhasebeleştirme sürecini literatürdeki farklı görüşler doğrultusunda örnek uygulamalarla incelemek ve Kyoto Protokolü doğrultusunda karbon salınım maliyetleri ve türlerini ortaya koymaktır. Çalışma çeşitli sınırlılıklara sahip olup gelecek çalışmalarda işletme ve sektör verileri kullanılarak Türkiye ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akcanlı, F. (2010). "Çevre Muhasebesi Açısından Kâğıt Ambalajı Geri Dönüştüren İşletmelerin Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Fayda-Maliyet Analizi", Ankaş Atık Kâğıt İmalat San. ve Tic. A.Ş.'de Uygulama 'Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Aliusta, H. (2014). "Sürdürülebilir İşletme Açısından Karbon Muhasebesi ve Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Altınbay, A. & Golagan, M. (2016), "Küresel Isınma Sorununa Muhasebecilerin Bakışı: Karbon Muhasebesi", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, Sayfa: 2106-2119
- Anthoff, D., Hepburn, C., & Tol, R. S. J. (2009). "Equity Weighting and The Marginal Damage Costs Of Climate Change", Ecological Economies, 68 (3), 836-849.
- Ackerman, F. & Stanton, E. A. (2012). "Climate risks and carbon prices: Revising the social cost of carbon", Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal, ISSN 1864-6042, Kiel Institute for the World Economy (IfW), Kiel, Vol. 6, Iss. 2012-10, pp. 1-25,
- Çankaya, F. & Şeker, Y. (2013). "Karbon Sertifikalarının Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi cilt 15 sayı 4
- Çelikkol, H. & Özkan, N. (2011). "Karbon Piyasaları ve Türkiye Perspektifi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:31 -203-221
- Duman, H., Özpeynirci, R., Yücenurşen, M. & Bağcı, H. (2012). "Karbon Muhasebesi", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi
- Durgut, M. (2015). "Karbon Ticaretinin Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Yıl:3, Cilt:3, Sayı:2
- Elitaş, C. Çetin C. A. (2011). "Karbon Ticareti ve Karbon Bankacılığı", Muhasebe Ve Denetime Bakış, 51-78.
- Eren A. (2009), "Şirketler İçin Karbon Ayak İzi Küçültme Reçetesi –2009", Yeşil Ekonomik Konferansı, 20-21 Haziran 2009, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde sunulan bildiri
- Etchart, A., Sertyesilisik, B., & Mill, G. (2012). "Environmental Effects Of Shipping Imports From China And Their Economic Valuation: The Case Of Metallic Valve Components", Journal Of Cleaner Production, 21 (1), 51-61.
- Kumar, P. & Firoz, M (2017). "Carbon Emission Reductions (CERs) Accounting with Special Reference to IFRS", IJBİT / Volume 10 / Issue 2 /– September
- Lohmann, L. (2009). "Toward A Different Debate In Environmental Accounting: The Cases Of Carbon And Cost–Benefit", Accounting, Organizations and Society 34 499–534 529
- Öker, F. & Adıgüzel, H. (2013). "Karbon Kredilerinin Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında Muhasebeleştirilmesi", Mali Çözüm Dergisi, 17-38
- Öztürk, K. (2002). "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 22, Sayı 1, 47-65
- Şişman, B. (2015). "Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetiminde Karbon Salınımının Sosyal Maliyetini Dikkate Alan Bir Model Önerisi: Bir Mermer İşletmesi Örneği", Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 8(4) S: 177-193
- Uyar, S. ve Cengiz, E. (2011). "Karbon (Sera Gazı) Muhasebesi", Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 105, s.47-68.
- Wittman, H.K. & Caron, C. (2009). "Carbon Offsets and Inequality: Social Costs and Co-Benefits in Guatemala and Sri Lanka", Society and Natural Resources, S:710-726

İNTERNET KAYNAKLARI

Bianet bağımsız iletişim: <https://m.bianet.org/bianet/cevre/54452-kyoto-protokolu-nedir-ne-degidir>

(Erişim tarihi: 10.09.2019)

Kayhan M. (2011). "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye" <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/kureseliklimdegisimiveturkiye.pdf> (Erişim tarihi: 26.07.2019)

Tunahan H. (2010) "Küresel İklim Değişikliğini Azaltmanın Bir Yolu Olarak Karbon Finansmanı" <https://docplayerbiz.tr/4865100-Kuresel-iklim-degisikligini-azaltmanin-bir-yolu-olarak-karbon-finansmani.html> (Erişim tarihi: 24.07.2019)

http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/ibrahimd_oner/010/ Karbon Muhasebesi ve Karbon Muhasebesi İşlemlerinde Yapılacak Muhasebe Kayıtları (Erişim tarihi: 20.09.2019)

<http://www.karbonkayit.cob.gov.tr/Karbon/AnaSayfa/CITLITL.aspx?sflang=tr> Gönüllü Karbon Piyasalarında Kayıt Sistemleri (Erişim tarihi:18.09.2019).

Tüketicilerin Bireysel Emeklilik Sistemine Ait Tutumlarına İlişkin Yapılan Çalışmalar Üzerinde Bir Değerlendirme

Öğr. Gör. Dr. Neslihan CAVLAK¹

¹Namık Kemal Üniversitesi, Malkara Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği,
ncavlak@nku.edu.tr

Özet: İnsanların büyük çoğunluğu rahat bir yaşam sürmek için çalışmakta ve elde ettiği hayat standartlarını emekli olduktan sonra da sürdürmeyi istemektedir. Bireysel Emeklilik Sistemi ile insanların çalışma hayatlarında yaptıkları tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Böylece insanlar emeklilik dönemlerinde ilave bir gelir elde edebilme ve yaşam standartlarını devam ettirebilme imkânına sahip olabilecektir. Devlet tarafından desteklenen, gönüllülük esasına dayalı olan ve bireylerin emeklilik dönemindeki yaşam kalitesini çalışma hayatındaki seviyede devam ettirme güvencesi sağlayan bu sistem, son dönemde çalışanlar açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, tüketicilerin bireysel emeklilik sistemine yönelik tutumlarını araştıran çalışmalar üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu amaçla son altı yıla ait yapılan akademik çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışma tarama modeli türünde olup; doküman incelesi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Pazarlaması, Bireysel Emeklilik Sistemi, Sigorta Pazarlaması, Özel Emeklilik

An Evaluation Of The Consumers 'Attitudes Related To The Individual Pension System

Abstract: The majority of people are trying to lead a comfortable life and want to maintain the standard of living they have achieved during the retirement. The Private Pension System aims to convert the savings that people make in their working lives into investments. Thus, people will have the opportunity to earn additional income and maintain their living standards during their retirement. This system, which is supported by the government, is based on voluntarism and provides the assurance of maintaining the quality of life of individuals at retirement level at the level of working life, has recently taken an important place for the employees. In this study, attitudes of consumers towards private pension system are investigated. For this purpose, the studies of the last six years on the subject have been examined. In this study, document review model was used.

Keywords: Service Marketing, Private Pension System, Insurance Marketing, Individual Annuity Insurance

1. GİRİŞ

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile yürürlüğe girmiştir. Bireysel Emeklilik Sistemi, sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcı bir ögesi olarak uygulanmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi ile kişilerin çalışma hayatlarında yaptıkları tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece kişiler emeklilik dönemlerinde ek bir gelir elde edebilme ve hayat standartlarını korunabilme olanağına sahip olacaktır. Ayrıca devlet tarafından desteklenen bu sistem sayesinde uzun vadeli kaynak yaratılarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Bireyler bu sisteme gönüllü olarak katılmakta ve önceden belirlenmiş bir katkı ödeyerek bu sisteme girebilmektedir. Yasal alt yapısı 4632 sayılı Kanun ile düzenlenen bireysel emeklilik sistemi, mevzuat hükümlerinin düzenlenmesi ve emeklilik şirketlerinin izin süreçlerinin tamamlanmasıyla 2003 yılı itibarıyla fiilen uygulanmaya başlanmıştır (İnneci, 2013).

Türkiye’de çalışanları birikime yönlendirebileceği öngörülen en önemli mekanizmalardan biri 2003 yılında fiili olarak uygulamaya geçen BES’dir. Ancak özel sigorta şirketleri tarafından yönetilen ve prim esasına dayalı bu sisteme tüketicilerin çok fazla katılmadıkları gözlenmektedir. Bireylere ve ülkesel kalkınmaya katkı sağlaması amacıyla uygulanan bu sistem hakkında tüketicilerin tutum ve davranışlarının araştırılması önemli hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı; tüketicilerin Bireysel Emeklilik Sistemine (BES) yönelik davranış ve tutumlarını incelemektir. Çalışmada, 2013-2019 yılları arasında yapılan 2 adet doktora tezi, 13 adet yüksek lisans tezi ve 3 adet makale incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada belge tarama modeli söz konusu olup, aynı zamanda doküman incelemesi de yapılmıştır. Bu çalışmada sadece yerli alan yazında

yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Yabancı alan yazında BES karşılığı herhangi bir çalışmaya yer verilmemiştir.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bireysel emeklilik sistemine katılmayı kabul eden kişiye, emeklilik şirketi çalışanları konu hakkında detaylı bir bilgilendirilme yapmaktadır. Bu aşamada kişinin emeklilik dönemine ait beklentileri, gelir düzeyi ve yaşı önemlidir. Bu unsurların değerlendirilmesi sonucu kişiye uygun bir teklif sunulur ve eğer anlaşma sağlanırsa bir sözleşme imzalanır. Seçilen emeklilik planı sonucunda ödenen katkı payları, emeklilik yatırım fonu kapsamında değerlendirilir. Kişini birikimlerinin hangi fon ya da fonlarda değerlendirileceği kişinin risk ve beklentilerine göre belirlenmektedir. Emeklilik yatırım fonları portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilmekte ve fon portföyündeki varlıklar Sermaye Piyasası Kurulu'nun yetkilendirdiği Takasbank tarafından saklanmaktadır. Emeklilik Gözetim Merkezi'nin (EGM) temel görevi; emeklilik şirketlerinin faaliyetlerini gözetim altında tutmak ve raporlamaktır. Ayrıca EGM, katılımcıların ve kamuoyunun konu hakkında bilgilendirilmesi ve ihtiyaç duyulan verinin temin edilmesi hususlarında da önemli bir role sahiptir. BES konusunda her türlü düzenleme, denetleme ve sistemin güven içerisinde işlemesi için gerekli mevzuat düzenlemeleri ve sistem geliştirme çalışmaları Hazine ve Maliye Bakanlığı ile SPK tarafından yürütülmektedir (Emeklilik Gözetim Merkezi, 30 Ağustos 2018).

BES'e otomatik olarak da katılım sağlanabilmektedir. İşverenler açısından sisteme katılım zorunludur. 45 yaşının altında olan çalışanlar işverenlerin vasıtasıyla istekleri doğrultusunda bir emeklilik planına dahil edilebilmektedir. Çalışanların maaş bordrosuna göre; prime esas kazançlarının %3'ü kadar kesinti yapılmaktadır. Çalışanlar istekleri doğrultusunda iki ay sonra sistemden ayrılabilirler. Ayrılan katılımcıya ödediği katkı payları, varsa hesabında bulunan yatırım gelirleri ile birlikte on iş günü içinde iade edilmektedir. (Gülay, Işık ve Öztürk, 2017).

Emeklilik hakkına sahip olarak sistemden ayrılmak isteyen bireyin, sisteme ilk giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl süre sistemde kalması gerekmektedir. Ayrıca kişinin 56 yaşını doldurmuş olması sistemin zorunlulukları arasındadır. Birey emeklilik sözleşmesine göre, katkı payı tutarı, emeklilik şirketi, emeklilik planı ve fonları mevzuatta belirlenen sınırlamalar çerçevesinde değiştirebilir. Kişi istediği zaman katkı payı ödemeye ara vereme, sistemden ayrılma ya da yeni bir sözleşme yapma hakkına sahiptir. (Emeklilik Gözetim Merkezi, 30 Ağustos 2018).

Günümüzde, bir sosyal güvenlik sisteminden emekli olan çalışanların maaşlarında önemli ölçüde düşüşler yaşanmaktadır. Bu nedenle, ileride emekli olacak bireylerin emeklilikte rahat bir yaşam sürmeleri, en azından alıştıkları hayat standartlarını emekli olduklarında da devam ettirmeleri açısından bu tür sistemler oldukça önemlidir. Bu amaçla kişilerin mümkün olduğunca emeklilik dönemlerine yönelik birikimler yapmaları gerekmektedir.

Türkiye'de tasarruf oranının düşük olması oldukça önemli bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke tasarruf oranının 2013 yılı itibarıyla GSYH'nin yaklaşık yüzde 13'ü civarlarında seyretmesi bu durumun en açık göstergelerinden biridir. Tasarruf oranlarının düşük olmasının Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyerek ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin tehdit edeceğinden, Türkiye'de bireylerin tasarrufa özendirilmesi oldukça önemlidir. Bireylerin tasarrufa yönlendirilmesinin en iyi yollarından biri ise, 27 Ekim 2003'te fiili olarak faaliyete geçen BES'dir (Aydın ve Selçuk, 2017).

Dikmeli (2019) tarafından yapılan çalışmada, Elazığ ilinde ikamet etmekte olan tüketicilerin BES'e yönelik tutumlarının ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçları; gelir düzeyi yüksek olan tüketicilerin BES'i tercih ettikleri ve gelir düzeyinin düşük olmasının tüketicilerin sistemin dışında kalmasına neden olan en önemli unsur olduğunu göstermektedir. Araştırmanın diğer bir sonucu ise; tüketicilerin döviz ve altın gibi klasik tasarruf yöntemlerin tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Araştırmanın diğer bir sonucu ise; tüketicilerin büyük bir çoğunluğunun düşük gelirli olmalarından dolayı tasarruf yapamaması ve bu durumun ülkede tasarruf açığına neden olmasıdır. Bu çalışmada da BES sisteminin gelişiminin önündeki en büyük engellerden birinin yatırım ve tasarruf arasındaki ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcıların büyük çoğunluğu, Türkiye'de BES sistemi konusunda yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığını ifade etmektedir.

Aktaş (2019) tarafından yapılan çalışmada, İzmit ilinde yaşayan katılımcıların hayat sigortası ve bireysel emekliliğe bakış açıları incelenmektedir. Araştırma sonucu, katılımcıların maaşları ile BES'te kalış süreleri ve aylık sabit gelirleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre; katılımcıların maaşları arttıkça, BES'te kalış süreleri ve ödenebilecek prim miktarı artmaktadır. Araştırmanın diğer bir sonucu ise; kadınların erkeklere göre BES'te daha uzun süre kalmayı planladıkları; kadınların BES'te “gelirde süreklilik ve güven”, erkeklerin ise “maksimum gelir” beklentisi içinde olduklarıdır. Evli kişilerin sistemde bekarlara göre, daha uzun bir süre kalmayı planladıkları ve daha yüksek bir prim ödeyebilecekleri araştırmanın diğer bir sonucudur. Ayrıca yaşı daha büyük olan katılımcıların gençlere nazaran daha fazla pirim ödeyebilecekleri ve sistemde daha uzun kalabilecekleri ifade edilmektedir. Araştırmada, katılımcıların aylık sabit gelirleri arttıkça sistemde kalış süresi planlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Uluçay (2018) yaptığı çalışmada, BES'ne giren kişilerin giriş kararlarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada; katılımcıların gelecek için uzun süreli birikim yapma isteklerinin, BES'e girişlerindeki en öncelikli sebep olduğu görülmektedir. Katılımcıların BES'e girmelerinde etkili olan ikinci sebep ise; sisteme girişte devlet katkı payının olmasıdır. Araştırmada, katılımcıların gelirleri arttıkça, BES'e daha çok katıldıkları ve evli olan katılımcıların ise sistemde daha uzun süre kalmak istedikleri ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçları, BES'e katılanların eğitim ve gelir düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Yemez (2018) tarafından yapılan doktora çalışmasında, dini değerlerin tüketicilerin BES'e dahil olmada etkisinin olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçları, kişilerin içsel dini değerlerin tüketicilerin BES satın alma niyeti ve satın alma davranışı üzerinde doğrudan etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, katılımcıların davranışsal dini değerlerinin, BES satın alma davranışını doğrudan etkilemediği ancak BES satın alma niyetini doğrudan etkilediği ve son olarak BES satın alma niyetinin de BES satın alma davranışını etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, katılımcıların BES konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, ürünün tanıtımında eksikliklerin olduğunu, katılımcıların dini hassasiyetlerine uygun olan ürünlerin yeteri kadar tanıtılmadığı, faiz hassasiyeti olan çoğu tüketicinin hala faizli ve faizsiz bireysel emeklilik sistemleri arasındaki farkı bilmediği, faizsiz bireysel emeklilik satan özel emeklilik şirketi sayısının çok yetersiz olduğunu göstermektedir.

Altay (2013) tarafından yapılan çalışmada, Aydın ilinde yaşayan kişilerin BES hakkındaki düşüncelerini ve BES'in Aydın ilindeki etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Araştırmadan çıkan en önemli sonuç; katılımcıların hem kamu zorunlu emeklilik sisteminin getirilerini yetersiz görüp, ileride daha yüksek standartlarda yaşayabilmek, hem de kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilmek için gelirlerini maksimize etmek zorunda olduklarının bilincinde olmalarıdır. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre, özellikle genç ve orta yaşlı katılımcıların aktif çalışma hayatı sonrasında hayat standartlarının düşmesini istememelerinden dolayı BES'e katıldıkları görülmektedir. Aydın ili BES'e katılımın en yüksek olduğu ilk 10 il arasında bulunmaktadır. Çalışmanın sonuçları da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Katılımcıların % 45'i BES'e üye ve % 44'lük bir kısmı ise BES'e katılmayı düşünmektedir. Yapılan çalışmada, Aydın ilinde yaşayan bireylerin gelir düzeylerinin yüksek olduğu, bireylerin ücretleri dışında da gelire sahip oldukları, eğitim seviyesinin yüksek olduğu, az sayıda çocuğa sahip oldukları ve eşlerinin genellikle sürekli bir işte çalışıyor oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu unsurlar, kişilerin birikim yapma eğilimlerini yükseltmekte ve birikimlerini emeklilik döneminde hayat standartlarını yüksek tutmalarını sağlayacak olan BES gibi yatırım araçlarına yönlendirmelerini sağlamaktadır.

Yıldırım (2019)'un yaptığı çalışmada BES'in bilinirliği ve kişilerin sisteme yönelik düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ordu ilinde yapılan araştırma sonuçları, katılımcıların sistemde emeklilik yaş şartının düşürülmesi gerektiğini savunduklarını ve sisteme tam olarak güvenin sağlanmamış olduğunu göstermektedir. Araştırmada, kadın katılımcıların tasarruf aracı olarak BES'i erkeklerden daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, geleceğinin güvencesi olarak gördüğü sosyal güvenlik sisteminin en önemli sorununun, kapsamının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Ayrıca kaynakların verimsiz kullanılması ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması da algılanan en önemli sorunlardandır. Araştırma sonucunda, BES'i hiç duymayan ya da sistem hakkında az bilgisi olan kişilerin oranının oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu sistemin yeterince tanıtılmadığını düşünmektedir.

Araştırma sonucunda, gelir seviyesi yüksek olmasına rağmen sisteme kayıt yaptırmayan katılımcıların, sisteme karşı bir güven problemi yaşadıkları görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir de geçmişte, hayat sigortalarında yaşanan bazı olumsuz durumların bu sistemde de oluşabileceği düşüncesi ve hem devlet katkısını hem de birikimlerin gelecekte alınamaması ihtimalidir.

Araştırmada, katılımcıların BES'e katılmama nedeni olarak gelir seviyesinin yetersizliğini gösterdikleri görülmektedir. Araştırmada evli olan katılımcıların boşanmış ve bekar olan katılımcılara nazaran daha çok BES'e girdikleri görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre eğitim düzeyi ile BES'e kayıtlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Eğitim düzeyinin artması durumunda kayıt olma oranında artış gözlemlenmiştir. Ayrıca kamu çalışanlarının ve kendi işini yapanların yarısından fazlasının sisteme kayıtlı olduğu, ancak özel sektörde çalışanların çoğunun sisteme kayıtlı olmadığı görülmektedir. Çalışmada katılımcıların aylık gelir seviyesi yükseldikçe birikim değerlendirme aracı olarak gayrimenkul yatırımı ve BES'i tercih ettiği ve BES hakkında sahip olunan bilgi düzeyinin arttığı görülmektedir.

Can (2019) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'de BES'e dahil olanların sosyo-ekonomik durumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonunda, BES'te sisteme dahil olma durumunu, bireylerin gelir düzeyindeki artış, hane halkı toplam gelirindeki yükseliş, eşlerin çalışması gibi faktörlerin artırmadığı ancak sosyo-ekonomik seviyedeki artışların sisteme katılımı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan sisteme dahil olanların, sosyo-ekonomik durumları, gelir seviyeleri, eşlerinin çalışması durumu, sistem içerisinde kaldıkları süre gibi faktörler artıktıkça, katılımcıların sistem içerisinde ödedikleri prim miktarının arttığı sonucuna varılmıştır.

Alpağut (2019) Erzurum'da yaşayan ve 25-54 yaş aralığında bulunan kişileri kapsayan çalışma, BES'e katılım durumunu etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun sistemden haberdar oldukları görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu SGK'nın ihtiyaçları karşılamadığını düşünmektedir. Katılımcılar, ülkemizde uygulanan sosyal güvenlik sisteminin en önemli eksikliklerinin sırasıyla; emekli maaşlarının düşük olması, sağlık hizmetlerindeki eksiklikler, SGK bünyesindeki bürokrasi ve prosedürlerin uzun ve uğraştırıcı olması, sigortalı kişilerin primlerini zamanında yatırmaması olarak görmektedir. Katılımcılara göre, BES uygulamasına katılım kararını etkileyen en önemli unsurlar sırasıyla; 10 yıllık prim ödeme süresi, yetersiz bilgilendirme ve tanıtım, tasarruf edebilme sorunu, emekli olmak için gereken 56 yaş sınırı, tasarrufların başka alanlarda değerlendirme fikri, devlet desteğinin yetersiz olması ve faiz getirisine sıcak bakılmamasıdır.

Araştırmada, BES uygulamasına duyulan ön yargıların sırasıyla; 10 yıllık prim ödeme süresi, 56 yaş sınırı ve sisteme ilişkin yetersiz bilgilendirme ve tanıtım, tasarrufları başka bir alanda değerlendirme fikri, faiz getirisine karşı olunması, devlet desteğinin yetersiz olması düşüncesi tasarrufun olmayışı olduğu görülmektedir. BES'e girmeme sebepleri ise; yaşları, mevcut gelirleri, tasarruf yapma arzu ve yetenekleri, harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişki, BES uygulaması hakkındaki bilgi seviyeleri ve BES uygulamasından ve gelecekte beklenenleri, faiz algıları ve faize karşı tutumları gösterilmektedir.

Mede (2017) tarafından yapılan araştırmanın temel amacı, müşteri ilişkileri yönetimindeki temel ilkeleri ele almak ve bu ilkeleri hizmet işletmelerinin en önemlilerinden biri haline gelen sigorta şirketleri için biçimlendirmektedir. Araştırmada bir emeklilik sigortası şirketinin müşteri profili analiz edilmektedir. Araştırmadan elde edilen demografik bilgilere göre; bireysel emeklilik şirketinin müşterilerinin çoğunluğunu 25-34 yaş arası bireyler oluşturmaktadır ve gelir düzeyi 1.001-1.500 TL aralığındadır. Araştırma da müşteri ilişkileri yönetimi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişki incelendiğinde; müşteri ilişkileri yönetimi ile müşteri memnuniyeti arasında doğru orantılı ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Salantur (2015) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin en önemli bireysel emeklilik şirketlerinden birinin verileri incelenmiş ve sistemden erken ayrılmaya neden olan unsurların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, Türkiye'de BES'e katılanların yaklaşık üçte birinin emeklilik hakkı kazanmadan sistemden caydığı görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, erkeklerin kadınlara nazaran ve gençlerin yaşı daha fazla olanlardan daha çok sistemden cayma kararı aldıkları ortaya koyulmaktadır. Ayrıca, düşük katkı payı ödemesi yapanların ise yüksek katkı payı ödeyen katılımcılara göre sistemden cayma olasılıklarının daha yüksek olduğu

görülmektedir. Diğer taraftan, riskten kaçınan kişilerin BES'ten cayma istekliliklerinin daha çok olduğu araştırmada ortaya koyulmaktadır.

Çakır (2017) tarafından yapılan çalışmada, BES pazarlayan şirketlerin karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi ve tüketicilerin BES'e ait tutumlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçlarında, BES'e katılan ve BES'ten cayan tüketicilerin cinsiyet, yaş, medeni hal ve eğitim seviyesi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Tüketicilerin BES'e yönelik tutumlarında genellikle kararsız oldukları görülmektedir. Ancak, aylık ortalama gelir düzeyi arttıkça kararsızlıktan kurtulup, daha olumlu bir görüşe sahip oldukları görülmektedir. Aylık ortalama gelirleri düşük olan tüketicilerin BES'e katılım konusunda daha kararsız oldukları görülmektedirler.

Yapılan çalışmada, tüketicilerin daha çok altın ve dövizli bir yatırım aracı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Çalışmada, Türkiye'de BES'in henüz olgunlaşmadığı ve tüketiciler tarafından yeterince anlaşılmadığı görülmektedir. Ayrıca gelir düzeyinin ve devlet desteğinin BES'e katılım kararında önemli bir rol oynadığı açıktır. BES'in tüketicilere duyurulmasında ve tanıtılmasında bankaların büyük rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca, tüketicilerin BES'e katılımında en etkili unsurun BES'in düzenli para biriktirebilme olanağı sağlaması olduğu görülmektedir. Para biriktirme ile emeklilik döneminde ikinci bir emekli maaşı alma konusu da BES'in tüketiciler tarafından kullanma amaçları arasında ilk iki sırayı almaktadır.

Eryılmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada, BES ve çalışan kişilerin bireysel emeklilik ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma sonucuna göre, erkeklerin kadınlardan daha çok risk almayı sevdikleri görülmektedir. Kadınlar erkeklere göre, BES'e daha fazla inanmakta ve mevcut sistemi yeterli bulmaktadır. Bekarların evlilere göre, risk algısı ve tutumları daha yüksektir. Araştırmada bekar katılımcıların bireysel emeklilik algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmaya göre, BES'e genel olarak orta gelir seviyesinde bulunan çalışanların olumlu baktığı ve sistemden memnun olduklarını görülmektedir. Araştırmada, katılımcıların BES'te tasarruflarını değerlendirmiş olsalar bile sistemi hiç bilmediği ya da yeterli seviyede bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların sistemden ayrılma verilerine bakıldığında otomatik katımlı bireysel emeklilikten ayrılma oranının yüksekliği dikkat çekmektedir.

Aydın ve Selçuk (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de BES'e giriş ve otomatik katılımdan cayma kararını etkileyen faktörlerin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Araştırmada, yaş ve gelir seviyesi arttıkça bir bireysel emeklilik planına girme ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir. Şimdiki zaman odaklı olan kişilerin bir bireysel emeklilik planına katılma ihtimali daha düşük bulunmuştur. Ayrıca, iç kontrol odağına sahip kişilerin bireysel emeklilik planına katılma ihtimalleri daha yüksek bulunmuştur. Son olarak, kaçınmacı odak ve BES'e dahil olma ihtimali arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Gülay vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada akademisyenlerin; BES'te otomatik katılım dönemi başladığında otomatik katılımın sosyal güvenlik sisteminin sorunlarını hafifleteceği konusunda kararsızlık yaşadığı, sistemden ayrılma ve kararsız olma durumlarında ise başka bir sözleşmelerinin olmasının çok fazla etkili olmadığı görülmektedir.

Çömlekçi ve Gökmen (2017) tarafından yapılan çalışmada, BES'e katılmada etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonucu; katılımcıların BES'e katılımlarda, gelecek kaygısı, bilgi düzeyi, uzmanlık düzeyi ve yatırım ile güvence olmak üzere toplam dört unsurun önemli olduğu görülmektedir.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Günümüzde, bir sosyal güvenlik sisteminden emekli olan çalışanların maaşlarında önemli ölçüde düşüşler yaşanmaktadır. Bu nedenle, bireylerin emeklilikte rahat bir yaşam sürmeleri, en azından alıştıkları hayat standartlarını ileriki yaşlarında da sürdürme imkanı bulmaları oldukça önemlidir. Sosyal güvenlik sistemleri geleceğe dair çözüm sunmak amacıyla oluşturulan bir sistemdir. Türkiye'de 2003 yılı ile uygulanmaya başlanan BES'de, bu amaçla oluşturulan bir sistemdir. Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde bu sistemin bazı problemleri beraberinde getirdiği ortaya çıkmaktadır.

BES sisteminin gelişiminin önündeki en büyük engellerden birinin yatırım ve tasarruf arasındaki ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Tüketicilerin büyük bir çoğunluğunun düşük gelirli olmalarından dolayı tasarruf yapamadıkları görülmektedir.

BES daha çok gelir düzeyi yüksek olan tüketicilerin tercih ettikleri bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir düzeyinin düşük olmasının tüketicilerin sistemin dışında kalmasına neden olan en önemli unsur olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, gelir düzeyi yüksek tüketicilerin de daha çok döviz ve altın gibi klasik tasarruf yöntemlerini tercih etmeye devam ettikleri görülmektedir. Yaşı daha büyük olan tüketicilerin gençlere nazaran daha fazla pirim ödeyebilecekleri ve sistemde daha uzun kalabilecekleri araştırmada ortaya çıkmaktadır. Kısaca, araştırmada, tüketicilerin gelirleri arttıkça, BES'e daha çok katıldıkları ve evli olan katılımcıların ise sistemde daha uzun süre kalmak istedikleri ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, katılımcıların büyük çoğunluğu, Türkiye'de BES sistemi konusunda yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığını ifade etmekte ve sistem hakkında da yeterli bilgiye sahip değildir. Araştırma sonucunda, gelir seviyesi yüksek olmasına rağmen sisteme kayıt yaptırmayan tüketicilerin, sisteme karşı bir güven problemi yaşadıkları görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir de geçmişte, hayat sigortalarında yaşanan bazı olumsuz durumların bu sistemde de oluşabileceği düşüncesi ve hem devlet katkısını hem de birikimlerin gelecekte alınamaması ihtimalidir.

Diğer taraftan araştırmada, sisteme dahil olanların, sosyo-ekonomik durumları, gelir seviyeleri, eşlerinin çalışması durumu, sistem içerisinde kaldıkları süre gibi faktörler arttıkça, katılımcıların sistem içerisinde ödedikleri prim miktarının arttığı sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada yabancı alan yazında BES karşılığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamasından dolayı sadece yerli alan yazında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. E., ve Selçuk, E. A. (2017). Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Katılım Kararını Etkileyen Faktörler. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(632), 27-37.
- Aktaş, N.M. (2019) Türkiye'de Bireysel Emeklilik ve Hayat Sigortası: İzmit'te Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Alpağut, H. (2019) Bireysel Emeklilik Sistemine Katılım Kararını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Erzurum İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Altay, M. (2013) Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi: Aydın İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Âşık, U. F. (2019) Türkiye'de Otomatik Katılımın Bireysel Emeklilik Sistemine Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Ordu İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Avrasya Üniversitesi, Trabzon.
- Atamer, M. A. (2018) Türkiye'de Bireysel Emeklilik Reformu ve Tüketici Tercihlerine Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi, Nevşehir.
- Bayrak Salantur, Ş. (2015) Bireysel Emeklilik Katılımcılarının Sistemden Erken Çıkma Riskinin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Can, A. (2019) Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Dâhil Olanların Sosyo-Ekonomik Durumları: Bir Alan Araştırması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çakır, D. (2017) Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Pazarlama Sorunları ve Tüketicilerin Tutumları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Çömlekçi, İ., Ve Gökmen, O. (2017). Bireysel Emeklilik Sistemine Katılmada Etkili Olan Faktörler: Tr42 Bölgesinde Bir Araştırma. Journal Of International Social Research, 10(49).
- Dikmeli, S. (2019) Elazığ İlinde Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Tutumların Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Emeklilik Gözetim Merkezi. (30 Ağustos 2018). Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu. Ankara.
- Eryılmaz, A. (2019) Tasarruf Aracı Olarak Bireysel Emeklilik Sistemi ve Çalışan Kişilerin Bireysel Emeklilik ile İlgili Görüşleri (Samsun İli Örneği) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gülay, T., Işık, M., ve Öztürk, M. (2017). Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi Ve Akademisyenlerin Otomatik Katılıma Bakış Açılarına İlişkin Bir Analiz: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği. İş ve Hayat, 3(6), 179-205.
- İnneci, A. G. A. (2013). Bireysel Emeklilik Sisteminde Yapılan Yeni Düzenlemeler Ve Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(1), 105-120.
- Uluçay, H. (2018) Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Giriş Kararlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Yemez, İ. (2018) Dini Değerlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışına Etkisi: Bireysel Emeklilik Sistemi Üzerine Sivas İlinde Bir Uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Yıldırım, O. (2019) Bireysel Emeklilik Sisteminin Türkiye’de Uygulanışı ve Uygulamaya Yönelik Bireylerin Yaklaşımı: Ordu İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Some Questions To The Businesses In The Tourism

Assist. Prof. Stefka Timareva¹

¹University of Agribusiness and Rural Development , Plovdiv, Bulgaria, stefka_timareva@abv.bg

Abstract: Business in the tourism of the Republic of Bulgaria has many aspects, which give rise to many problems and issues. They are generally applicable and specific. The success of the business in the tourism is the coordination, a balance between tourist needs and resources of the tourist businesses, complete and accurate study of tourist demand. And for the tourism, and for the business in the tourism, object appear to be many questions on the tourism market, for its role and functions, which have a direct relation to the formulation of the tourism policy of the state.

The presented work is analytical, scientific and popular. On this basis, the purpose of this report is to address and clarify some issues for the tourism business and to gain a clearer picture of the main directions in the development and management of tourism companies and the formation about, the specific issues for the tourism business.

Keywords: business in the tourism business, purpose of the business in the tourism industry, and the preconditions for the specific business in tourism; subject of the business in the tourism business.

Intoduction

The rapid development of tourism after the 1950s established it as a defining industry in many countries' economies. In the late twentieth and early twenty-first century tourism is developing in a complex political, socio-economic and competitive environment. However, in recent decades, there has been a steady development in Europe and the world and has absorbed about 10% of global investment. Europe is a preferred tourist destination and accounts for 56% of the world's travel destinations. Experts from the World Tourism Organization estimate the average annual rate of increase in tourist travel by 4.1% for the world and 3% for Europe by 2020. The development of tourism predetermines the availability of new bussiness conditions and environment for the development of the tourism industry, which set -higher requirements regarding the organization and management of tourism activities, the quality of the tourism product, the state of the material and technical base, the preparation and qualification of employees in tourism activities

Material and Methods

The presented work is analytical, scientific and popular. On this basis, the purpose of this report is to address and clarify some issues for the tourism business and to gain a clearer picture of the main directions in the development and management of tourism companies and the formation about, the specific issues for the tourism business.

Results and Disscution

The term "Business" is used too often, including. in economics, in technology. The place, role and nature of the business are very clearly characterized by business principles and business rules. Business-wide also applies to the tourism business. The business-specific is a consequence of the specific Manufacturing Trade and Financial Activity (PTFD) of tourism businesses. The object of the business is specific; business problems are specific; specific are the tourist sites where the vitality of the tourist business is manifested. Business-specific issues are complemented by specific tourism business issues. These specific questions concern the purpose of the tourism business; the prerequisites for the specific business in tourism; object of business in tourism; organization of business in tourism; problems of business in tourism, etc.

Business Tourism of the Republic of Bulgaria received strong financial support from the EU. He gets the experience of EU countries, management experience, ensuring its profitability and efficiency. From here arise to solve many issues for short and long periods in the market economy in tourism, which is a subsystem of the system Market Economy of the Republic of Bulgaria.

Tourism development, which means tourism business, is supported by the European Union. For the previous programming period 2007-2013 Tourism is an established priority axis 3: Sustainable Tourism Development. EUR 176 940 861 is available. To them are added 31 224 858 euros from the budget of the Republic of Bulgaria, or a total of 208 165 719 euros. These two amounts are allocated to three specific operations to Priority Axis 3: Sustainable Tourism Development. The European Union grants another EUR 38 397 917 for tourism under the 'Rural Development Program'; measure 313 "Promotion of tourist activities". In 2020 strategy also paid attention to issues concerning the development of tourism, business tourism, with the help of funding from the European Union through:

Funding the development of maritime and coastal tourism;

- Development of rural tourism;
- Tourism for the third age;
- Extending the tourist season exchange, off-peak periods;
- Diversification of tourism through "themed products" including various alternative forms and routes related to tourism.

There is no universal definition for the term Business. When defined, it should be noted that business in common sense is an activity in the fields of economy, culture and art, for the production and sale of material and spiritual goods, goods and services. Business is the freedom of action, the autonomy of an individual to participate in an economic activity; it is a manifestation of human enterprise. On incurred research and publications on the subject can be summed up that business has voluntarily accepted and assumed risk in the organization of an activity, risks associated with management in order to produce, sell and profit.

There are four meanings to business:

- a) occupation, profession;
- b) a transaction, a business transaction;
- c) enterprise, company;
- d) business sector.

National business includes: state business; cooperative business and private business. The three types of business should be in a single, equal market rhythm. The scientific basis of business is the principles and rules of business, as well as the knowledge of businessmen. Business principles are the starting point. Based on the principles of business, theory and practice, a set of Rules for Every Business is known. These include: having a clear purpose and determination to achieve the goal, courage to take risks, be prepared to respond to changes in the business environment; presence of "hum" and others.

Compliance with the rules of business is an alternative for equal participation in the production and sale of goods and services covered by the activities of tourism enterprises; timely receipt of money for conducting business; stability and efficiency of tourism businesses, thanks to trust companies and individuals trust of suppliers and buyers. Success in the tourism business requires good knowledge of the legal framework; the basics of economic governance; accounting; financing and lending to businesses; taxation and property insurance; prices and pricing; stock exchange operations; foreign trade activity; marketing system, etc.

The starting point for the business is consumer demand. Implementation, sales at the core of the business. Various sentiments have been formulated for the business to show its vitality, called Business Orders, Elements of Business, Principles of Business, etc. There are many aspects and issues to all three types of business - small, medium and large. Everything applies to tourism, but in some cases with a specific sound and expression.

General business is complemented with specific questions about business tourism. They relate to the purpose of the tourism business; the prerequisites for the specific business in tourism; subject of business tourism; organization of business in tourism; problems of business in tourism, etc. Business tourism is

responsible for different management structure of operators in tourism, including Business Companies (TD); Ltd.; AD; the types of economic and social effects; the magnitudes of the indicators Profitability and Efficiency.

The purpose of the tourism business is to provide tourists with tangible and intangible services with minimal cost of living and material labor in order to obtain the planned profit and efficiency of the overall tourist activity of the Companies and Sole Traders. The specificity of the tourism business is expressed in the intangible services, which are the reason for the tourist trips and the reason for the variety of other services; entities, market agents, organizers and participants in the tourism market; entities, market agents, organizers and participants in the tourism market; daily contacts between tourists and those working in tourism; psychological moments in the sale of tourist services; autonomy in the organization and management of tourist sites. The specific in the business in tourism provokes the specific in the activity of businessmen and managers of tourism. In general, the subject of business tourism are the economic and social functions, are subject to various activities of tourist companies. The tourism business has many sites, but two criteria should be used for grouping.

First criterion. The groups of services in tourism. This criterion gives grounds for:

1. Business with the Intangible Services group

- the intangible services are sold at the sending tourist destination, at the receiving tourist destination, during travel, during residence and overnight stay;
- Intangible services characterize the state and development of tourism.

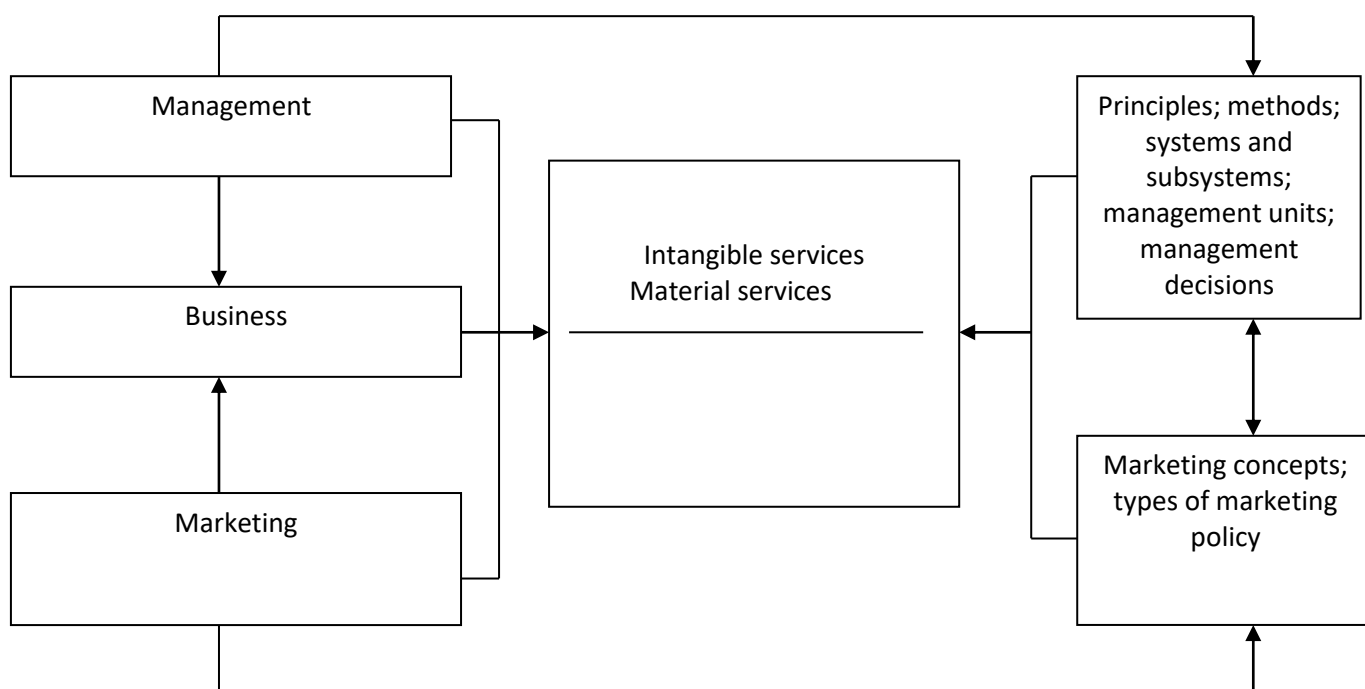
2. Business with the Material Services group.

- with tangible services ensure tourist trips and tourism activities linked to the production and organization of nutrition, the organization of sales of food, non-food goods and souvenirs;
- with tangible service combines spiritual and material in tourism

The second criterion. Tourism activities.

The subject of business in tourism are the activities of hotel, restaurant, trade in goods, organization of excursions, impression business and others. Organization of business tourism is a consistent set of rules arising from the market economy and the market mechanism. The organization of business in tourism is realized through the parameters in which and through which the business in tourism is carried out, as well as with the help of Business plan and Business projects for the parameters of tourism business. The organization of business in tourism is a dynamic system - it is complemented, enriched, refined. The dynamic is a consequence of two prerequisites: the dynamic of the market economy and the dynamic in the needs of tourists for different services, the needs addressed to the tourist market. The organization of business in tourism is through the three types of business. The most important thing for the tourism business is presented in figure 1.

Figure 1: BUSINESS IN TOURISM

Small businesses are run by Sole Traders. The object of this business is mainly excursions with own transport and temporary foreign transport. This business also includes private hotels with or without dining and entertainment. The medium-sized business is formed through the Companies. They managed hotels, restaurants, coffee shops, shops, etc. The big business in tourism is manifested through the tourist chains located in several cities, the region and in several countries.

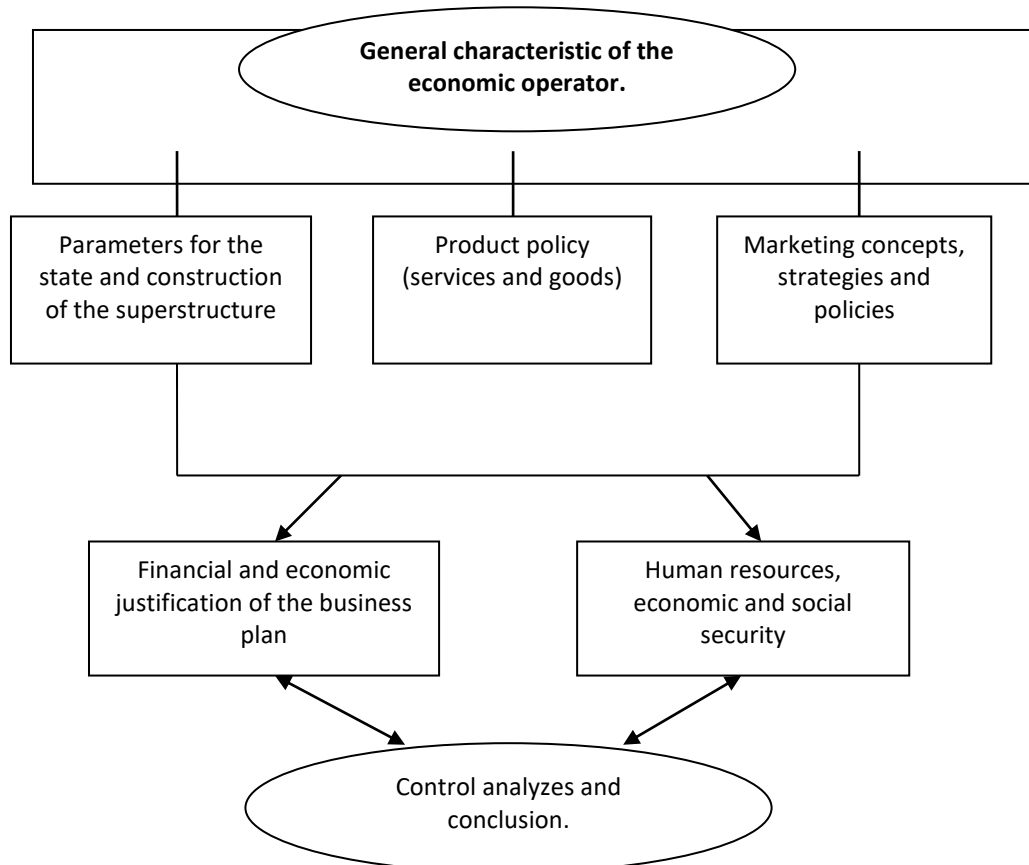
Business tourism has many aspects that give rise to many problems and questions. They can be divided into two main groups - common issues and specific problems.

In the first group - common problems that are valid for all sectors concerning the legal framework for the market economy and the market mechanism; stock exchanges; as well as the professionalism among businessmen in order to be effective businesses.

In the second group - Specific problems, valid only for tourism, arising from the national tourism policy include: the unity between the economic and social in tourism, the standard of living of tourists and the quality of their services; seasonality in tourist trips and hence seasonality in the purchase of tourist services from tourist sites; a specific system for demonstrating the stability of the democratic and rule of law for the protection of tourists throughout their stay in the country and at the tourist site; many counterparties that regulate various financial relationships and more. The success of the tourism business is the result of coordination, a balance between tourism needs and the resources of tourism formations, the result of a more complete and accurate study of solvent tourism demand. For the successful development of each business, it is desirable to develop a Business Plan and a Business Project. This applies in full force for the tourism sector. Businesses in tourism must develop a Business Plan.

The business plan is a prerequisite for management efficiency. The business plan in tourism, in Companies and Sole Traders in Tourism, is developed in terms of market structures and market mechanism. When talking about planning in tourism it should be understood to refer to the planning of businesses from tourism. Planning in tourism as a sector has a duty to provide values of quantitative and qualitative indicators for the national macro or the participation of tourism exchange and balance of payments, revenues, expenses, gains and increase the number of tourists. The business plan of tourism operators can be developed using the following structure:

Sections:

Due to its specifics, the tourism business creates problems of general and specific nature. Its success is a function of coordination, a balance between tourism needs and resources of tourist formations, based on a more complete and accurate study of tourist demand.

To meet the tourist demand, the business creates a tourism product. The tourism product has a complex nature and is formed under the influence of several factors - the tourism policy of the state tourism resources, human resources, economic and non-economic factors, and others. Consumer demand is a complex and extremely important socio-economic category. It is the starting point of the business and the object of marketing, it is also an important factor for the development of the national economy. The viability of the business is a primary condition in the shortest possible time to meet consumer demand. The adoption of the solvent consumer demand for a starting business and subject to marketing requires adequate and meets modern requirements a system by which to study. Without information on solvent consumer demand and its volume, there is no thriving real-world tourism business. It is a general and specific manifestation of the aspects, problems and questions about solvent consumer demand in tourism. The demand is for tourists - buyers. Their payment ability is the object of studying the needs in tourism object of study for the business needs of businesses from tourism.

We can assume that the ability to pay by tourism demand is that part of the income of people purchase travel product for purchase of intangible and tangible services by entities whose business is tourism, and entities whose business is tourism. The amount of money for tourist services is a specific share of the income of each tourist buyer. The elements, components of solvent tourist demand are the same as those of solvent consumer demand, of course, with some differences in their nature. Applies to creditworthy tourism demand by volume in structure, in time, space and territory. In addition, based on various indications is done the classification of creditworthy tourism demand - satisfied, unsatisfied, impulsive, macro search, micro search, etc. The various types of solvent tourism demand can also be classified as solvent tourist demand for Third Age people; for businessmen (hotels, restaurants and special ancillary

services); Services of different types of tourism; for hotel services; for the restaurant product; for food; for non-food items; for souvenirs.

For management, marketers, in the tourism business is the leading demand for intangible tourism services. Tourist demand is actually the demand of tourists-buyers. Their payment ability is the subject of marketing in tourism, the object of studying the business needs of businesses from tourism. Tourism also has a satisfied, dissatisfied and emerging demand for the needs of tourists. Another important aspect of the tourism business, regarding tourism demand, is which goods and services are sought throughout the year. According to their weight, their importance in the economy of the economic entities, we can point to the services of hotels, restaurants, excursions, souvenir sales.

The study of tourism demand is in line with the generally accepted one when studying the demand for goods and services in the economy, seeking to more fully reflect the specificities of tourism and the tourism business. The purpose of tourism demand is not only to satisfy tourist demand and to obtain the planned economic and social effects, and therefore the economic and social efficiency. In general, the aim is to get information from tourism and to formulate solutions to fulfill its economic and social role. And one more thing - the purpose of studying tourist demand should be to provide estimates of the necessary production factors, profit and gross domestic product, for the successful functioning of the tourist formation. The summary information is necessary for the selection of the types of business, tourism product for the necessary capital and human resources. It should be taken into account and where is tourism demand - in the country (in the hotel and restaurant establishments of tourist exchanges, etc.); or in other countries (meetings with Bulgarian tourists and foreign tour operators, advertising agencies and campaigns, etc.). Tourism demand determines the superstructure of tourism, therefore, predetermines the types of tourism business, and hence the tourism economy. The business, manufacturing and commercial financial activities of Companies and Sole Traders in Tourism require good organization and management for the study of solvent tourism demand (PSTT), whose role and place are clearly confirmed in the activity of business entities.

Tourism is a full participant to satisfy different extent the demands including state needs; corporate needs; and personal needs. Satisfying the types of needs is by obtaining the effects of the types of tourism business in the tourism business entities. Economic science justifies several types of effects:

- Economic impact;
- Social effect;
- Socio-economic effect, named and integrated effect.

Both the tourism theory and the tourism business are subject to many questions about the tourism market, its role and functions that are directly relevant to the formulation of the state's tourism policy. For better cooperation between business and the state in the field of tourism in the country operates a National Council of Tourism. It should ensure the transparency of the overall advertising of the sector that the funds received through the state subsidy for investment in advertising will be spent in the interest of the business. The business is one that will realize proceeds of this investment and the state will receive them directly back The National Tourism Council, involving experts from both the state administration and the industry is looking for the most effective methods of advertising to promote and develop the system for tourist information to help tourism businesses and Bulgaria to become more more popular in the European market.

ABSTRACTS

Vergi Tahsilatı İle Vergi Kültürü İlişkisi;Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Bize Ne Söyler

Prof.Dr.Abdulkadir IŞIK¹

Dr.Öğr.Üyesi Ali GÜREL²

¹Trakya Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Edirne, abdulcadirisik@trakya.edu.tr

²Namık Kemal Üniversitesi SBYO Tekirdağ, agurel@nku.edu.tr

Özet: Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile tahsil edilen vergi miktarı arasındaki ilişki literatürde bir çok çalışmaya konu olmuştur. Gelişmişlik düzeyini ölçen ekonomik, mali, sosyal ve demografik özellikler bakımından ülke grupları kendi içlerinde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda ülkeler çoğunlukla az gelişmiş, gelişmekte ve gelişmiş olan ülkeler olarak kategorize edilmektedir. Günümüzde devletlerin ekonomik büyüme, ekonomiye müdahale, toplam talep ve arzı etkileme bakımından etkin olarak kullandıkları vergiler artık ekonomik sorunlarda vazgeçilmez bir ekonomik ve mali müdahale aracı olarak yerini almıştır.

Farklı ülke gruplarının bu mali ve ekonomik araçtan etkin olarak yararlanmak için eğitim, re organizasyon, denetim, vergi bilinci, kayıt dışı ekonomiyi azaltma, yasal düzenlemeler bağlamında bir çok önlem aldıkları görülmektedir. Yasalarda belirlenmiş olan vergi yükümlülükleri çeşitli nedenlerden(kaçakçılık, vergiden kaçınma, kayıt dışı gibi) dolayı tam ve gerekli olan haliyle yerine getirilmemektedir. Bu durum ülke gruplarının tamamında vergi tahsilat oranlarının düşmesine ve devletin elindeki vergi enstrümanını etkili olarak kullanamamalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda, yetersiz vergi gelirleri ekonomik büyümenin azalması veya düşmesi ile birlikte ekonomik kalkınma sürecini yavaşlatmaktadır. Bu durumda vergi teorisyenleri vergi tahsilatını artırmak için mükelleflerin idareyle olan ilişkilerini sağlıklı ve olması gereken zeminde yürütmesi için gereken önlemleri ve alternatif çözüm önerilerini sıklıkla dillendirmektedirler. Bu noktada vergi ahlakını belirleyen, yani; idarenin hak ettiği vergisel alacakların mükellef tarafından doğru ve zamanında yerine getirme sürecini destekleyen bütün unsurlar oldukça önem kazanmaktadır. Buradan hareketle, mükelleflerin vergi ahlakını ve vergisel görevlerini etkileyen vergi kültürünün ne düzeyde olduğu da ele alınması gereken konulardan biridir. Kültür kavramı farklıdır vergi kültürü ise daha spesifik bir konudur. Bu çalışma öncelikli olarak, kültür kavramına genel bir değinerek, vergi kültürünün unsurlarını ortaya koyma çabası içindedir. Sonuç olarak bu incelemede vergi kültürünü oluşturan unsurların farklı ülke grupları için analizi ve bunların vergi tahsilatına etkisi bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyum Çabalarında Meslek Mensuplarının Rolü ve Önemi

Prof.Dr.Abdulkadir IŞIK¹

Dr.Öğr.Üyesi Ali GÜREL²

¹Trakya Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Edirne, abdulcadirisik@trakya.edu.tr

²Namık Kemal Üniversitesi SBMYO Tekirdağ, agurel@nku.edu.tr

Özet: Mükelleflerin, beyana dayalı vergilerde mükellefiyetlerini kanunlarda belirlenen şekilde doğru tam ve ekonomik faaliyetlerin tamamını kapsayacak şekilde beyan etmeleri noktasında meslek mensuplarının liyakati ile birlikte idare ve mükellef arasındaki rollerini iyi oynamalarına bağlıdır. Meslek mensuplarının köprü olarak oynadıkları bu rol sadece vergi yükümlülüğü ile ilgili beyan noktasında değil aynı zamanda işletmenin bütün finansal faaliyetlerine de hakim olmalarını gerektirmektedir. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu arttıkça idarenin vergi gelirleri en üst düzeye ulaşarak kamusal hizmetler için kaynak elde edilmekte ve toplumsal refah artışına önemli katkılar yapmaktadır

Bilindiği gibi mükelleflerin vergiyi gönüllü uyumunu etkileyen faktörler; kişisel gelir düzeyi ve vergi oranlarının yüksekliği, sosyal ve demografik etkenler, vergi cezaları, vergi denetim sistemi, meslek mensupları(SMMM ve YMM'ler), vergi kültürü ve ahlakı, vergi sisteminin basitliği ve vergi af uygulamalarıdır. Bu etkenler mükelleflerin davranışlarını olumsuz etkiledikçe mükelleflerin vergiye olan gönüllü uyumları azalarak vergi gelirleri azalış göstermektedir. Ters durumda olumlu etkilerde vergi gelirlerinin artışı da ekonomik büyüme ve refaha olumlu etkiler yapar.

Bu çalışma muhasebe meslek mensuplarının idare ile mükellef arasındaki köprü işlevinin yasal boyutunu ortaya koymakla beraber, liyakatli iyi eğitim almış, mevzuata hakim meslek mensuplarının mükelleflerin vergiye gönüllü uyum çabalarındaki yapacakları muhtemel etkileri sorgulamakta ve bu alanda yurt içinde ve dışında yapılan çalışmaları değerlendirmek suretiyle çeşitli öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yeni Sağ Kavramının Göstergebilim Açısından Kısa Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İlkey Ceyhan¹

Dr. Öğr. Üyesi Elif Çağlı Kaynak²

¹İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü,
ilkay.cejhan@kent.edu.tr

² İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
elif.cagli@kent.edu.tr

Özet: Neoliberalizm ve neomuhafazakarlık sentezi olan Yeni Sağ ideolojisi günümüz dünyasını şekillendiren temel olgu olarak karşımıza çıkar. İdeolojilerin bireylerin gündelik hayatlarını, yaşam tarzlarını etkileme biçimleri düşünüldüğünde serbest piyasanın geleneksel değerlerle örülü motiflerinin pek çok kanaldan kitlelere aktarılması net bir biçimde görülmektedir. Reklam, kuşkusuz, bunlar arasında kitlelere ve bireylerin özel alanı olan hanelere ulaşır, tüketim kültürünü özgün/yerel öğelerle süsleyerek pekiştiren unsurların başında gelir. Bu nedenle reklam analizi siyasal düşüncenin ekonomik sistem üzerinden üretilişini ve bunun toplumsal yapıda dönüştürmek istediği çerçeveyi anlamak açısından önemlidir. Reklamlarda kullanılan unsurlar ilgili ülkenin kültürel, toplumsal yapısı, arzu edilen ekonomik biçim ve küresel sermayenin gereklilikleri göz önüne alınarak belirlenmektedir.

Bu çerçevede, bu makalenin hipotezi; “geleneksel/yerel kültürün bir parçası olan Ramazan ayında, “küresel düşün yerel üret” söylemi, reklamlar aracılığı ile Neoliberalizm ve Neomuhafazakarlık kavramları çerçevesinde şekillenir ve topluma yansır” olarak belirlenmiştir. Bu noktadan hareketle, Ramazan dönemi reklamları içerik ve göstergebilim açısından incelenerek, Yeni Sağ kavramının toplumsal yansımasının kısa bir analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Göstergebilim, İdeoloji, Yeni Sağ

Türkiye’deki Serbest Bölgeler Analizi Ülkemiz İhracatına Katkıları

Ahmet YÜKSEL

Özet: Bu makalede; Türkiye’de, T.C. Ticaret Bakanlığı’nın öncülüğünde yatırımcı ve girişimciler için seferber edilmiş ülkemiz teşvik sistemi içerisinde yer alan ve en kapsamlı yatırım teşvik modeli olarak kabul edilebilecek “Serbest Bölge” kavramı, serbest bölgelerin ülkemiz için neden önemli olduğu, Türkiye’de serbest bölgelerin kurulma amaçları, işletme modelleri, ülkemiz ihracatına katkıları, yatırımcılara sağlamış olduğu teşvik ve avantajlar incelenmiş olup, dünyadaki ve ülkemizdeki serbest bölge örneklerine yer verilmiştir. Teşvik sisteminin daha iyi anlaşılabilmesi için istatistiki verilerle desteklenmiştir. Nihayetinde, ülkemizdeki teşvik ve destek sisteminin problemlerine ve bunlara karşı çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölge, Teşvik ve Yatırım Avantajları, İhracat, İthalat

Analyze Of Free Zones In Turkey, Contributions To Our Country's Exports

Abstract: In this study; incentives and support systems provided by Turkish Republic Ministry of Trade to investors and entrepreneurs were examined. The study is focus on free trade zones which are accepted as the most comprehensive investment incentive system, as such the establishment purpose, business models, contributions to our country's exports, incentives and benefits of free trade zones in Turkey are examined and examples of free trade zones in Turkey and world are incorporated in our study. In order to better understand the incentive system is supported with statistical datas. Finally, problems and solutions to these problems in the incentive and support system in Turkey are mentioned in this study.

Key Words: Free Trade Zones, Advantages of Incentives and Investments, Export, Import

Attributes of Innovative School Administrators in a State University

Arlene R. Pagaura Ph.D.¹

¹Bukidnon State University, Bukidnon, Philippines, arlenepagaura3@gmail.com

Abstract: Innovative leadership is crucial in the 21st century. The success of any organization depends on the kind of leaders in managing at the helm of the institution. This study determined the attributes of school administrators in the four dimensions namely: visionary, team builder, relationship builder, and risk taker. The descriptive method was employed using quantitative data. This study was conducted at Bukidnon State University, Northern Mindanao, Philippines. A total of 102 respondents participated in this study. They represented the five colleges of the university such as the College of Arts and Sciences, College of Nursing, College of Education, College of Social Development, College of Business, and College of Social Development and Technology. The data were gathered using a researcher-structured questionnaire. The instrument was validated and the coefficient reliability of Cronbach Alpha is 0.951. Mean and Standard deviation was utilized to analyze the data. The findings revealed that teachers agree that their administrators exhibited innovative attributes. They possess these attributes. It is recommended that school administrators will undergo leadership training focusing on innovative management.

Keywords: attributes, innovative leadership, leadership styles

Macroeconomic Effects of Global Energy Price Shocks in Developing Countries

Aytaç Ozlem¹

¹ Başkent University, oaytac@baskent.edu.tr

Abstract: As a result of the steady rise in oil and other energy commodity prices starting from 2001, global economy has faced the last but the worst energy price shock in the period 2007-2008. Unlike previous energy shocks in 1973/74, 1979/83 and in 1991/92 which were mainly the result of physical disruptions in oil supply by OPEC; the recent energy price shock has been linked mostly to the rising shares of fast growing emerging economies in global income and the subsequent increase in global demand for oil together with expansionary monetary policies pursued by industrialised countries, particularly the US economy, for many years. Economic growth declined rapidly following the historic peak of oil and other energy prices in 2008. Manufacturing industry took the biggest hit from increasing energy costs. Therefore, many net-energy importing economies lost competitiveness in exports. Strong inflationary pressures, specifically in food industry, have been observed in many developing countries dependent on oil imports; indicating a fast transmission from energy to food prices in small open economies. Aimed at controlling inflation, monetary authorities tightened their monetary policy. Meanwhile, public spending has been increased to pick up the slack in aggregate demand; and different forms of energy price controls have been introduced by governments. The last energy price shock had catastrophic effects not only for net oil-importing countries but for the entire world. From 2003 to 2008, the number of less developed countries more susceptible to energy price fluctuations tripled. Evidence from the World Bank and other institutions prove that poverty and food insecurity levels increased in several countries jeopardizing sustainable development. Macroeconomic issues that global energy price shocks create in net-energy importers, have generated an extensive literature. This paper provides an in depth analysis of energy price shocks with a specific focus on net-energy importing developing countries as they are more energy intensive, and hence more vulnerable to fluctuations in global energy prices. By evaluating both the empirical and the theoretical aspects of energy price shocks, the paper aims to shed light on the proper policy making in developing countries dependent on imported energy. Results indicate that the diagnosis of how structural and cyclical components of output fluctuations is influenced by global energy price shocks stands out as an issue to be solved and is crucial for the setting of appropriate macro policies in net-energy importers.

Keywords: Energy prices, developing countries, macroeconomic effects, economic policy, .

Borsa İstanbul’da İşlem Gören Otomotiv Ana Ve Yan Sanayi İşletmelerinin Finansal Performansı

Dr. Öğr. Üyesi Berna ÖZÇELİK¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, dombekci@klu.edu.tr

Özet: Küresel krizin etkisiyle 2008-2009 yıllarında dünya otomotiv ana sanayi üretiminde daralma gözlenmiş ancak 2010 yılı itibarıyla dünya otomotiv üretimi artışa geçmiştir. 2017 yılında %1,5 büyümeye kaydeden dünya otomotiv ana sanayi üretimi 2018 yılında %1,1 daralarak 95,7 milyon adede inmiştir. Türkiye’de de toplam üretilen taşıt araçları sayısı 2018 yılında %8,6 daralarak 1.550 bin adede gerilemiştir. Otomotiv sektörü gerek üretim ve istihdam gerekse pek çok sektörün gelişimine yaptığı doğrudan katkı sebebiyle bir ülke ekonomisi için en önemli iktisadi faaliyet kollarından biridir. Bu nedenle bu çalışmada Borsa İstanbul’a kote olan Türk otomotiv ana sanayi ve yan sanayi şirketlerinin mali yapısı; likidite, finansal yapı, faaliyet ve karlılık oranları kullanılarak 2006-2018 yılları arasında analiz edilmiştir. Analiz sonuçları otomotiv sektörü şirketlerinde genel olarak bir finansal zayıflamanın altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otomotiv sektörü, Otomotiv şirketleri, Finansal analiz.

Financial Performance Of Automotive Main And Spare Parts Companies Listed At Bourse Istanbul

Abstract: World automotive main production units contracted due to global economic crisis in years 2008 and 2009 but it began to increase as of year 2010. It increased by 1,5% in year 2017 contrary to 2018 when world automotive main production units decreased by 1,1% to 95,7 million units. In Turkey, number of motor vehicles also diminished by 8,6% to 1.550 thousand units in year 2018. As automotive sector is making significant contributions to national production, employment and development of many other sectors in a country, it is one of the most important sectors for economic activity of a country. For this reason, this study analyses financial performance of Turkish automotive main and spare parts companies listed at BIST by using liquidity, financial structure, efficiency and profitability ratios between 2006 and 2018. The results underline a general financial weakening for automotive sector companies.

Keywords: Automotive sector, Automotive companies, Financial analysis.

Türkiye Ekonomisi’nde Tarım Sektörünün Yapısı, Gelişimi Ve Gelecek Perspektifleri

Dr. Bige Küçükefe¹

¹Öğr. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, bkucukefe@nku.edu.tr

Özet: Gelişmiş ülkelerin sanayileşme süreçlerine baktığımızda ilk önce tarım sektöründen sanayi sektörüne, daha sonra da hizmetler sektörüne olan geçişler ve kaymalar görmekteyiz. Ana sektörlerin arasında bu geçişler olduğu gibi sektörlerin kendi içinde de devamlı bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmekte ve bu değişim giderek hızlanmaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de ana sektörlerin ve sektördeki işletmelerin yaşadığı değişim, ülke ekonomisine katkıları açısından önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışmada Türkiye’deki Tarım sektörünün 1980’lerden günümüze yaşadığı değişim, bu sektörün ülkenin büyümesine, kalkınmasına, istihdamına olan etkileri, ülkemizdeki Gayri Safi Yurt içi Hasıla’daki, ihracat ve ithalattaki payları, araştırılacaktır. Bu araştırmayı yaparken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırmalara da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi sektörü, hizmetler sektörü, Türkiye ekonomisi

JEL Kodları: E22, E23, E24

Örgütsel Çekicilik Alanındaki Çalışmaların İçerik Analizi İle İncelenmesi

Dr. Burcu Yiğit¹

¹ brcygt@hotmail.com

Özet: Yoğun rekabete dayalı, hızla değişen günümüz iş dünyasında, organizasyonların çalışanlar için çekici ve cazip olması giderek önem kazanmaktadır. Organizasyonun çalışmayı istenecek bir yer olarak görülmesi, diğer organizasyonlara göre daha fazla tercih edilmesi son derece önemlidir. Bu noktada, örgütsel davranış alanındaki konulardan biri olan örgütsel çekicilik kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Google akademik veri tabanındaki yerli ve yabancı yayınlar ve Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu Tez Veri tabanında (Turkish Higher Education National Thesis Center) yer alan “örgütsel çekicilik” konusundaki erişime açık olan çalışmaların incelenmesidir. Böylelikle, örgütsel çekicilik alanındaki çalışmaların hangi yöne evrildiği tespit edilebilecektir. Bu amaçla, 33 makale ve 7 tez olmak üzere toplamda 40 çalışmaya erişilmiştir. Aynı tez çalışmasının makaleye dönüştürüldüğü çalışmalar aynı olması sebebi ile araştırmaya dahil edilmemiştir. Çalışmaların yapıldığı yıl, dergi isimleri, çalışmaların yapıldığı ülkeler, yazıldığı dil, araştırma yöntemi, örneklem büyüklüğü, sektör ve çalışmadaki değişken sayıları tarama modeline dayalı içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Frekans ve yüzdelikler hesaplanmıştır. Çıkan sonuçlara göre, yıl bazında en çok çalışmaya 2018 yılında rastlanmıştır. Dergi ismi olarak en çok çalışma International Journal of Selection and Assessment dergisinde, erişilen çalışmaların %52,5’inin ülkemizde yapıldığı, en çok İngilizce dilinde yazıldığı ve nicel araştırma olduğu tespit edilmiştir. Uygulama alanı olarak en çok öğrenciler üzerinde çalışmalar olduğu görülmüştür. Örneklem büyüklüklerinin 1-250 arasında olduğu, değişken sayısı olarak ise en çok iki değişkenli çalışmaların olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Çekicilik, İçerik Analizi, Çekicilik

A Content Analysis of Organizational Attractiveness Studies

PhD. Burcu Yiğit¹

¹ brcygt@hotmail.com

Abstract: In today's rapidly changing business world based on intense competition, it becomes increasingly important that organizations are attractive for employees. It is extremely important that employees desire and prefer to work in one institution compared to other organizations. At this point, one of the important issues in the field of organizational behavior is the concept of organizational attractiveness.

The purpose of this research is to examine open access domestic and foreign publications in Google academic and Turkish Higher Education National Thesis Center about organizational attractiveness. Thus, the direction in which the studies have evolved in the field of organizational attractiveness will be determined. Totally, it has been reached to 33 articles, 7 thesis totally 40 studies. Because it was accepted the same study, the thesis that were converted to the article were not included in this research.

These studies were examined according to years, name of journals, the countries in which the studies were conducted, the language in which they were written, research methods, sample sizes, sectors and number of variables by content analysis method. Frequency and percentages were calculated. According to the results, the studies are seen mostly in 2018. As the name of the journal, it was determined that 52.5% of the studies published in the International Journal of Selection and Assessment. The studies were conducted mostly in our country, most of them were written in English and quantitative research as a research method. As a field of practice, the most of the studies were applied on students. It was determined that the sample sizes were between 1-250 and the number of variables was mostly two-variable studies.

Key Words: Organizational Attractiveness, Content Analysis, Attractiveness

Tasarruf ile Enflasyon Eş-bütünleşik mi Türkiye Örneği

Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU¹

Dr.Öğr.Ü. Eda ÖZEN²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

Özet: Enflasyon ekonominin üzerinde önemli etkiye sahip bir makroekonomik değişkenlerin başında gelmektedir. Tasarruf ise ekonominin temelini oluşturan değişkenler arasında yer almaktadır. Ekonomiyi önemli ölçüde etkileyen bu iki kavramın ilişkisi inkar edilemez. Bu çalışmada da tasarruf ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır. Çalışmada Türkiye üzerinde tasarruf ve enflasyon arasında eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Kısa dönemde enflasyondaki artış tasarrufu arttırıyor iken uzun dönemde enflasyonda meydana gelecek bir artış tasarrufu azaltmaktadır. Seriler arasındaki nedensellik testi sonucunda iki seri arasında %10 anlamlılık düzeyinde tasarruftan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Enflasyon , Eş-Bütünleşme.

Yoksulluk ve İslam ilişkisi üzerine üzerine Panel Analiz

Dr.Öğr.Üyesi Eda Özen¹

Dr.Öğr.Üyesi Yüksel Okşak²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

²Uludağ Üniversitesi,İnegöl İşletme Fakültesi, yukseloksak@uludag.edu.tr

Özet: Yoksulluk ekonomide oldukça önem verilen sorunlar arasında yer almaktadır bu yüzden birçok çalışmanın odak noktasında bulunmaktadır. Genellikle ekonomik faktörler ile yoksulluk ilişkisi ile ilgili çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluğun sadece ekonomik değil sosyal bir boyutu olduğu aşikardır. Yoksulluk faktörüne birde din açısından ele alarak ne yönde etkilendiğini görmek üzere çalışmamızda İslam dinini benimseyen toplumlarda yoksulluğun nasıl etkilendiği dengesiz panel veriler yardımıyla analiz edilmektedir. Altı farklı yoksulluk göstergesi kullanarak yapılan panel analizlerde Rassal zamanetki ve Sabit Zaman etki modelleri kullanılmaktadır. Çalışmada dört farklı çoklu regresyon modeli kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda islam dinini benimseyen toplumlarda yoksulluğun arttığını ifade eden sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, İslam, Panel Veri Analizi.

Abstract: Poverty is among the most important problems in the economy, so it is the focus of many studies. Generally, studies on the relationship between economic factors and poverty appear. It is clear that poverty has a social dimension, not just economic. In this study, we examine how poverty is affected by the unbalanced panel data in our study to see how it is affected by the poverty factor in terms of religion. In the panel analysis using six different poverty indicators, Random Time Effect and Fixed Time Effect models are used. Four different multiple regression models are used in the study. In the studies carried out, the results indicating that poverty increased in the societies adopting Islam.

Keywords: Poverty, Islam, Panel Data Analysis.

The Impact of Access to Abortion On The Fertility Preferences of Second Generation Women: Evidence From Turkey

Deniz Güvercin¹

¹ Istanbul Arel University, Department of International Trade and Finance

Abstract: The current study explores the impact of legalization of abortion services on the second generation women's fertility preferences. The control and treatment groups are constituted as if they are born before and after the abortion legalization adapted in Turkey in 1983 May. The data used in the study come from 2003, 2008 and 2013 Turkish Demography and Health Survey (TDHS) of Hacettepe University of Turkey. Conditional on the covariates included to the model, results indicate that women born after the lift of abortion ban have lower number of children than women born before the lift of abortion ban. Additionally, results indicate that women born after the lift of abortion ban marry and give first birth earlier than women born before the lift of abortion ban. Results are robust to sliding time windows and inclusion of additional covariates.

Key Words: Abortion Access, Second Generation Women, Wanted Children, Fertility Preferences, TDHS

Alternative Supplies Of Natural Gas. European Strategy For Liquid Natural Gas

Prof. d-r. Dimitar Stoyanov Vergiev¹

D-r eng. Mariana Krumova Vergieva²

¹University of Aggribusiness and Rural Deveopment, Plovdiv, E-mail: dvergiev@mail.bg

²Overgas networks, Sofia, E-mail: mariane@gbg.bg

Abstract: The report examines the main points of the evolution of the energy market in Europe over the past few years. Increased energy consumption requires secure supplies, reasonable contracts, alternative sources. Difficulties in decision-making are analyzed in the presence of multiple alternatives and diminishing satisfaction with the choice when the decision-maker is faced with a difficult choice. The reason is that there is a lot of information, lack of time or experience in assessing the costs and benefits of different alternatives.

The EU's LNG strategy is an element of the Energy Union, which aims to give concrete expression to the EU's ambition to make a rapid transition to a sustainable, secure and competitive energy system and to end dependency from external gas suppliers. It must be coordinated with the Sustainable Energy Union Framework Strategy to contribute to increased security of energy supply, to decarbonisation, to the long-term sustainability of the economy and to ensuring affordable and competitive energy prices.

Keywords: energy market, sustainable development, energy union, liquefied natural gas, alternative

TFRS ve BOBİ FRS Setleri İle Sunulan Finansal Bilginin Oran Analizi İle Karşılaştırılması

Doç.Dr. Erkan Öztürk¹

Melih Akıncı²

¹Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, erkan.ozturk@klu.edu.tr

²Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Öğrencisi,
melihakinci95@gmail.com

Özet: Türkiye’de 2005 yılından bu yana Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına tabi işletmeler tarafından uygulanmakta olan Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS), günümüzde Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) tarafından zorunlu olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte; KAYİK kapsamında olmayıp bağımsız denetime tabi olan şirketlerin TFRS seti uygulamayı tercih etmemeleri halinde 01/01/2018 tarihinden itibaren uygulamak zorunda oldukları yeni bir standart olan Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) 29/07/2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. BOBİ FRS seti 2013/34 sayılı AB Muhasebe Yönergesi ile uyumlu olsa da TFRS setine kıyasla kolaylaştırıcı yönde bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren ve bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlü olan bir işletmenin Muhasebe Sistemi Uygulama Sistemi Genel Tebliği’ne (MSUGT) göre hazırlanmış temel finansal tablolarının örnek olaylar ile TFRS ve BOBİ FRS setlerine dönüşümü sağlanacaktır. Ardından, elde edilen her iki finansal tablonun likidite, finansal (mali) yapı, faaliyet ve kârlılık oranları boyutlarında ne ölçüde farklılaştıkları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı, Oran Analizi.

Mali İdarelerde Yeni Vergi Modeli: Turist Vergisi Uygulamaları ve Türkiye Değerlendirmesi

Maliye Bilim Uzmanı Ersan ÖZKAN¹

Dr. Öğretim Üyesi Sevgi SÜRMEİ SARIGÜL²

¹ Namık Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye A.B.D, ersan_ozk@hotmail.com

² Kayseri Üniversitesi/ Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, ssumerli@erciyes.edu.tr

Özet: Turistlik alanlar ilgi çekici, merak uyandırıcı ve doğal güzelliklere sahip olan mekanlar içerisinde yer alabildiği gibi, gündelik hayatın sürdürülebildiğine imkân veren yerleşim alanlarının içerisinde de yer alabilmektedir. Statüsü ne olursa olsun turistlik alanlar kamu hizmetlerinin götürüldüğü yerlerdir. Turizmin temel bileşenleri çevre ve kamu hizmetleridir. Turizm endüstrisinin başarılı bir şekilde gelişmesi, çevrenin korunması ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine bağlıdır. Mali idareler yasaların verdiği yetkiler doğrultusunda hem yerleşim yeri sakinlerine, hem de turistlere sunulan kamu hizmetlerini finanse etmek için özel vergiler uygulayabilmektedir. Bu vergilerden biri de turist vergileridir. Turist vergileri, mali idarelerin yatırımlar, altyapı ve sosyal hizmetler için ek gelir elde etmelerinde kolay bir yol haline gelmiştir. Turizm sektörüne özel bir vergi koyulmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, turizm faaliyetlerinin neden olduğu negatif dışsallıkların ortadan kaldırılmasında ihtiyaç duyulan finansman ihtiyacını karşılamak, ikincisi ise sosyal fayda amaçlı düzenleyici etkiler yaratmaktır. Gerçekleştirilen bu çalışma, turist vergisinin Türkiye’de sağlayacağı avantajlara ve uygulanabilirliğine dikkat çekmek üzere hazırlanmıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde mali idareler, turizmin neden olduğu olumsuz etkilerin azaltılması ve giderilmesi görevini üstlenmektedirler. Son yıllarda mali idarelere ülke yasaları kapsamında turistlerden vergi alma yetkisi tanınmıştır. Mali idarelerce tahsil edilen bu vergiler, bölgedeki turizm faaliyetinin geliştirilmesi, bölgenin tanıtımı ile çevre ve altyapı sorunlarının giderilmesinde kullanılmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde uygulanan turist vergisinin ülkemizde de uygulanmasına yönelik 2007 yılı içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna yasa teklifi sunulmuş; fakat turizm sektöründen gelen tepkiler nedeni tasarı komisyondan geçmeyerek kabul edilmemiştir (Tbmm, 2007). Oysaki Türkiye Cumhuriyeti turistlik bir ülkedir ve turist vergisinin sezonluk dahi uygulanması mali idarelerin bütçesine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turist Vergisi, Turizm, Türkiye

Marka Logolarının Değişim Nedenleri Üzerine Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ¹

Arş. Gör. Sevi BALOĞLU²

Öğr. Gör. Dr. Yıldırım Onur ERDİREN³

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, heti@nku.edu.tr

²Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, sbaloglu@nku.edu.tr

³Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, yoerdiren@nku.edu.tr

Özet: Logo, bir şirketin, ürünün, hizmetin ya da tüzel yapının karakterini temsil eden grafik sembollere verilen isimdir. Logo tasarımları geçmişten günümüze önemli bir yere sahiptir. Marka ise, bir ürüne, kuruluşa ya da hizmet türüne kimliğini veren ve onu rakiplerinden ayıran simge, işaret, kelime ya da cümledir. Markalar, birbirine benzeyen ürünler arasında kalite ve değer algısıyla ayırım yapabilmemiz için yaratılırlar. Bir marka, bir noktadan sonra belli bir kalite düzeyini simgelemeye, tüketiciye tanıdık gelmeye başlar ve satın alma kararlarını vermemizi kolaylaştırır. Dolayısıyla logoların algılanan marka imajı üzerindeki etkisi önemlidir. Günümüzde çeşitli markalar logolarında değişiklik yapmıştır ancak; logolar hafızada yer edindikten sonra değiştirildiğinde tanınmaması durumuna sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmada, üniversite öğrencileri üzerinde anket yöntemi kullanılacak olup, logoların kişiler üzerinde nasıl bir algı yarattığı, nasıl bir imaj olduğu ve tüketicilerin değişen marka logolarından haberdar olup olmadıkları irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Marka, Logo, Algılanan imaj, Logo değişikliği

An Investigation on the Reasons for Change of Brand Logos

Abstract: Logo is the name given to graphic symbols representing the character of a company, product, service or legal structure. Logo designs have an importance from past to present. A brand is an icon, sign, word or phrase that identifies a product, organization, or type of service and distinguishes it from its competitors. Brands are created to distinguish between similar products with a perception of quality and value. After a certain point, a brand begins to symbolize a certain level of quality, become familiar to the consumer and make it easier to make purchasing decisions. Therefore, the effect of logos on perceived brand image is important. Today, various brands have changed their logos; however, if the logos are changed after being stored in memory, it is often not recognized.

In this study, the survey method will be used on university students, how the logos create a perception on people, how they have an image and whether consumers are aware of the changing brand logos will be examined.

Keywords: Brand, Logo, Perceived image, Logo change

Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsman) Rolü

Doç. Dr. Hayriye IŞIK¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / İİBF, Maliye Bölümü, hayriyeden@gmail.com

Özet: Vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasında oluşan vergi ilişkisi her zaman kurallarına göre oynanan bir oyun olma niteliğinden çıkarak karşılıklı bir mücadeleye dönüşebilir. Teorik olarak idare vatandaşları için kamusal mal ve hizmet üretmek ve bunları sunmak ve dağıtmak zorunda iken, toplumu oluşturan bireylerde idarenin söz konusu bu kamusal mal ve hizmetleri üretmesi için farklı adlar halinde kamu idaresine bedeller öder (vergi, resim, harç vb. gibi). Vergi oyunun normal kuralları bu iken, bazen bireyler bu tür bedelleri ya ödemek istemezler, ya eksik öderler ya da gerçekten bir takım nedenlerden dolayı (mücbir sebep ya da kanunların eksik ya da hatalı yorumlanması gibi) ödeme güçleri oluşmadığı için ödeyemeyebilirler. Bu durumda vergi oyunun bir diğer aktörü olan idare kamu adına hareket ederek bu alacağını almaya çalışır. Bu tür bir durum idare ve mükellef uyuşmazlığıdır ve bu sürecin nasıl işleyeceği de kanunlarda açık seçik belirtilmiştir. Kamu gelirleri içinde en önemli paya sahip olan vergilerde bu tür bir durumla karşılaşıldığında aleyhine durum ortaya çıkan vergi oyunun tarafları çoğunlukla yargısal yollara başvurmakta (çok uzun sürmektedir) ve süreç her iki taraf için de önemli kayıplara neden olmaktadır. Gelir kaybı, zaman ve işlem maliyetleri gibi sorunlar idare için ciddi kayıplar doğurduğu gibi, mükelleflerin idareye karşı duydukları güvenin azalması, zaman ve işlem maliyetleri, yeni yatırım kararları üzerine meydana gelecek olumsuz etkiler gibi bir çok yönden sakıncalar taşımaktadır.

Yukarıda sayılan ve benzeri bir çok nedenden dolayı işlem ve zaman maliyeti düşük aynı zamanda idare ve mükellef uzlaşısını sağlayacak her çözüm önerisi cazip olabilmektedir. İdarenin haksız eylem ve işlemlerine karşı başka yollara başvurmadan getirilen önemli denetim mekanizmalarından biride ombudsmanlık kurumudur. Hatta bazı ülkelerde vergi ombudsmanlığı kurumu dahi tesis edilmiştir. Bazen idare ve mükellef arasına uzlaşma dahi olsa, ülkenin farklı bölgelerinde aynı sorun ile ilgili varılan uzlaşma sonuçları bile kendi içinde homojen bir yapıya sahip olmadığı için adaleti bozarak mükelleflerin idare aleyhinde kanaatlerinin oluşmasına neden olarak mükelleflerin hak kaybına uğradıklarını düşünmelerine neden olabilir. Bu yüzden Türkiye de bu tür uyuşmazlıklar ya da üzerinde uzlaşılan konularla ilgili idarenin vergi uygulamaları ile ilgili olan haksız olduğu düşünülen eylem ve faaliyetlerine karşı vergi ombudsmanlığı tesis edilebilir. Böylece vergi oyunun aktörleri birbirini daha iyi anlayabilecek, sorunlar işlem ve zaman maliyetlerine takılmadan kısa sürede çözülebilecektir. Bu çalışmanın asıl amacı, vergi uyuşmazlıklarında ombudsmanlık kavramını ele alarak vergi ombudsmanlığı müessesinin Türkiye için uygulanabilme olanağını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi uyuşmazlıkları, Ombudsman.

GiG Ekonomisi ve Vergisel Boyutu

Doç. Dr. Hayriye IŞIK¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / İİBF, Maliye Bölümü, hayriyeden@gmail.com

Özet: İngilizcede "gig" kelimesi kısa süreli iş, sahne alma ve gösteri kavramlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. GiG ekonomisi ise bağımsız (freelance) kendi başına çalışanların, yani bir patrona bir işyerine bağlı olmadan çevrim içi (internet -online) faaliyet gösteren kişi yada kişilerin oluşturduğu ekonomik alan ve bunların faaliyetlerine GiG ekonomisi denmektedir. Sosyal medya ya da platform olarak nitelendirilen bu platformlarda vergi kanunlarında gelir unsuru olarak belirtilen faaliyetler ticari,zirai,serbest meslek kazancı, gayri menkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı , ücret, diğer kazanç ve iratlar şeklinde meydana gelebilir. Bu tür faaliyetler meydana geldiğinde mükellefiyetin tesisi, faaliyetlerin çerçevesi vergisel boyut ve sigorta açısından bir çok sorun ortaya çıkmaktadır.

Yapılan faaliyetin hangi kapsamda değerlendirileceği, hangi belge düzenine sahip olacağı özellikle farklı ülkelerde meydana gelen ve vergisel sonuç doğuran bu faaliyetlerde bir karmaşıklık söz konusu olabilmektedir. Örneğin, instagramda binlerce takipçisi olan ünlü birinin reklam gelirleri ya da sayfasında yapacağı bir ürün reklamından elde ettiği gelirin vergilendirilmesi gibi sorunlar bir çok sosyal internet platformlarında söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla bu alanda yapılan çalışmalarda bu karmaşıklığa ışık tutma ve yol gösterme anlamında önemlidir. Bazen federal yapılarda örneğin farklı KDV oranlarının olduğu eyaletlerde bile vergileme düzeninin nasıl oluşacağı konusunda uygulamada çeşitli sorunlar çıkabilmektedir.

Türkiye’de Gelir İdaresi Gig ekonomisi kapsamında yapılan işlemleri takip için 464 Sıra No.lu VUK Tebliği ile düzenleme yapmıştır ve bu düzenlemeye göre, gig ekonomisi kapsamında yapılan işlemlerin aylık dönemler itibarıyla Gelir İdaresi Başkanlığı'na bildirilmesi söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ana olarak gig ekonomisinin meydana geldiği alanları tanımlamak ve bu alanda meydana gelen faaliyetlerin vergi kanunları karşısında hangi düzene tabi olduğu konusunda yasal düzenlemelerle beraber alternatif önerileri sunmak yoluyla bu alanda yaşanan karmaşıklığa ışık tutabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Gig Ekonomisi, Internet, Vergilendirme.

Finansal İstikrara Yönelik Merkez Bankalarının Kullandığı Araçlar: Rezerv Opsiyon Mekanizmasının Etkinliği Üzerine Bir Analiz*

Arş. Gör. İbrahim Onur Koçaslı¹

¹ Kırklareli Üniversitesi / İİBF Fakültesi, İktisat Bölümü, onur_kocasli@hotmail.com

Özet: Finansal istikrar, para ihracında tekel olmaları sebebiyle para politikası uygulayıcıları olan merkez bankaları için önem arz etmektedir. Bankalar, para yaratma sürecinde rol alsalar da merkez bankaları finansal sistemin baş aktörüdür. Finansal istikrar durumunda para politikasının etkinliği artmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası' nın 2011 yılı sonunda uygulamaya başladığı Rezerv Opsiyon Mekanizması' (ROM) nın etkinliğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla, Rezerv Opsiyon Mekanizması 2011/4 – 2018/4 döneminde kullanımının hem Finansal Kırılganlık, Finansal Gelişmişlik ve Finansal Sağlamlık göstergelerinden seçilmiş 16 değişkenin üzerindeki; hem de bu 16 değişkenden oluşturulan Finansal İstikrar Endeksi üzerindeki etkileri regresyon analizi yöntemiyle araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, Rezerv Opsiyon Mekanizması kullanımının oluşturulan Finansal İstikrar Endeksine olumlu etki ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca ROM kullanımının Finansal Kırılganlık değişkenlerinden Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat ve Enflasyon Oranı ile Finansal Sağlamlık değişkenlerinden Bilanço İçi Yabancı Para / Yasal Özkaynak ve Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak ile Finansal Gelişmişlik değişkenlerinden Toplam Krediler / GSYH ve M2 / GSYH ile aralarında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal İstikrar, Rezerv Opsiyon Mekanizması, Finansal İstikrar Endeksi

Tools Applied Directed Towards Financial Stability By Central Banks : An Analysis on the Effectiveness of the Reserve Option Mechanism

R. A. İbrahim Onur Koçaslı¹

¹ Kırklareli University / Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, onur_kocasli@hotmail.com

Abstract: Financial stability is important for central banks, which are monetary policy enforcers, as they are monopolized in money exports. Although banks take part in the process of creating money, central banks are the main actors of the financial system. Effectiveness of monetary policy increases in case of financial stability. In this study, the efficacy of the Reserve Option Mechanism (ROM) that begin at the end of the year 2011 as the Central Bank of the Republic of Turkey 's application is intended to demonstrate. For this purpose, the Reserve Option Mechanism usage at 2011/4 – 2018/4 term's effects on both 16 variables selected from Financial Fragility, Financial Development and Financial Strength indicators; and the Financial Stability Index that was generated from these 16 variables were investigated by regression analysis. As a result of the study, it was determined that the use of Reserve Option Mechanism had a positive effect on the Financial Stability Index. In addition, a significant relationship was detected between ROM use and total cash loans / total deposits and inflation rate from the financial fragility variables, on-balance sheet foreign currency / legal equity and foreign currency net general position / legal equity from financial Strength variables, and total loans / GDP and M2 / GDP from financial development variables.

Keywords: Financial Stability, Reserve Option Mechanism, Financial Stability Index

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulacak olan "Finansal İstikrara Yönelik Merkez Bankalarının Kullandığı Araçlar: Rezerv Opsiyon Mekanizmasının Etkinliği Üzerine Bir Analiz" isimli doktora tezinden derlenmiştir.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kiraya Veren Sıfatıyla Taraf Olduğu Kira Sözleşmelerinde Uygulanacak Hukuk

Öğretim Görevlisi. Işıl Tüzün Arpacıoğlu¹

¹Kırklareli Üniversitesi / Babaeski Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
isil.tuzun@klu.edu.tr

Özet: Kira sözleşmesi, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda düzenlenmiş olan kullanma ve yararlanma hakkı veren sözleşmelerden biridir. Türk Borçlar Kanununun ikinci kısım dördüncü bölümünde 299 ilâ 378 inci maddeler arasında düzenlenen kira sözleşmesi; genel hükümler, konut ve çatılı işyeri kiralari ile ürün kirası başlığını taşıyan üç ayrımdan oluşmaktadır.

Konut ve çatılı işyeri kiralari ile ilgili hükümler, Türk Borçlar Kanununun 339/2 maddesi ile getirilen düzenleme çerçevesinde; hangi usul ve esaslar içinde yapıldığına bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarının tarafı olduğu bütün kira sözleşmeleri hakkında uygulanacaktır. Öte yandan kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı tüm işlemlerde olduğu gibi yaptıkları kira sözleşmelerinde de kamu menfaatlerini gözetme yükümlülüğü bulunduğu; bu kurumların tabî olduğu mevzuat hükümlerinin dikkate alınması da gerekmektedir. Bu açıdan çalışmamızda 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerinin değerlendirilmesi de önem taşımaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının kiraya veren sıfatıyla taraf olduğu kira sözleşmelerinde hangi mevzuat hükümlerinin uygulanacağını değerlendirileceği bu çalışmada; önce kamu kurum ve kuruluşlarının kira sözleşmesine konu olabilecek malları üzerinde durulacaktır. Sonrasında kamu kurum ve kuruluşlarının tabi olduğu mevzuata değinilerek kamu kurum ve kuruluşlarının kiraya veren sıfatıyla taraf olduğu kira sözleşmelerinin durumu genel hükümler, konut ve çatılı işyeri kirası ve ürün kirasına ilişkin hükümler çerçevesinde ayrı ayrı ele alınarak çalışmamız sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kira sözleşmesi, Kamu kurum ve kuruluşları, Adi kira, Ürün kirası, Konut ve çatılı işyeri kirası.

Algortimalar ve Otomatik Gazetecilik: Sosyal Medya Haber Botları Üzerine İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Kenan DUMAN¹

¹İstanbul Arel Üniversitesi, kenanduman@arel.edu.tr

Özet: Bilgisayar ve internet teknolojilerindeki gelişmeleri sonrası büyük veri çağında yapay zekâ algoritmaları sınırsız veri alanlarından bilgi oluşturma önemli bir temel oluşturmaktadır. Makineden yazılan haberlerle gazeteciliğin otomasyonu yeni bir döneme girmiştir. Algoritmalar, gazetecilerin herhangi bir müdahalesi olmaksızın istatistiksel bilgiler ve bir dizi kelime öbeği temelinde otomatik olarak haber hikâyeleri üretebilir hale gelmiştir. Bugüne kadar çok sayıda medya kuruluşu otomatik habercilik üzerine çalışma yapmaktadır. Küresel anlamda büyük medya organlarında haber mesajı botları oluşturdular. Yayıncılar özellikle daha çok kişinin kullandığı Twitter ve Facebook gibi haber bot uygulamaları ile WhatsApp ve Facebook Messenger gibi önemli sohbet uygulamalarını teknolojik anlamda denemeye başladılar. Bu çalışma, İnternet üzerinde sosyal bir ağ içerisinde oluşturulan haber botlarının etkileşim yapılarını ve işlevlerini incelemektedir. Çalışmada robot gazeteciliğin pratikte neye benzediğini görmek için ilk dönem için üreticiler tarafından oluşturulan örnekler araştırılmıştır. Bu aşamada sosyal medya uygulamaları facebook ve twitter için oluşturulan haber botları değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen örneklem, 2017 yılında yer alan 30 hesabın haberlerini ve içeriklerini kapsamaktadır. Araştırmada, özellikle haber değeri ve bilgi paylaşımlarını belirleyebilen ve bunları paylaşabilen botlarla ilgili çalışmalar yapan ve haber ve bilgi botları alanına odaklanmıştır. Bot hesaplarını incelerken ve seçerken amaçlı örneklem yöntemi seçilmiştir. Çalışmanın yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Facebook ve twitter sosyal ağları üzerinde belirlenen 20 haber botu haberleri kategorilendirilmiş ve kodlanmıştır. Kullanıcıların etkileşim düzeyini belirlemek için kaydedilen mesajların bot olmayan hesaplarla karşılaştırmalı analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizde haber tweetlerinin inceleme periyodu içerisinde etkileşim düzeyleri de belirlenmiştir. Çalışma da özellikle bot hesapların kullanıcı etkileşimine etkisinin sınırlı olduğu ve işlevlerinin bilgi verici ve servis sağlayıcı olarak baskın olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de Katılım Bankacılığının Reel Ekonomiye Fon Sağlaması Bağlamında Ülkenin Ekonomik Büyümesine Olan Katkısı

Prof.Dr. Levent Çinko¹

Doç.Dr. Server Demirci²

¹ Marmara/Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu / Bankacılık, leventcinko@marmara.edu.tr

² Marmara/Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu / Bankacılık, sdemirci@marmara.edu.tr

Özet: Katılım bankaları konusu günümüz ekonomi literatürüne yavaş yavaş girmiş olup bu konuda kapsamlı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bildiride Katılım Bankalarının yapıları, işleyişleri ve bu çerçevede ekonomik kalkınma olarak kabul edilen ülkenin ekonomik gelişimine olan katkılarının nasıl olacağı konusunda bazı saptamalara yer verilecektir.

Ülkemizde katılım bankacılığı olarak bilinen ama asıl olarak akademik çalışmalarda faizsiz bankacılık olarak kabul edilen bu finansal sistem diğer faizle çalışan bankalardan farklı bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. İlk başta bu tür bankaların sermaye yapılarının farklı olduğunu görebiliriz. Esasında özel ve tüzel kuruluşlardan elde edilen ve borç karşılığında alınan altınlardan oluşan bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem borç aldığı mudilerin talebi üzerine gerektiğinde bunları geri verebilmektedir. Kar amacı taşımamaktadırlar, anonim şirket olarak faaliyet gösterirken kredi ve borç verme işlemlerinde aracılık görevini yapmaktadırlar. Zaten bu özelliklerin neler olduğu bildiri içerisinde detaylarıyla ele alınacaktır.

Faizsiz bankacılık ve klasik bankacılık arasında benzerlikler son derece fazlayken esasında farklar o kadar azdır. Bu farklılığın ana nedeni olarak da esasında kuruluş yapılarının farklı olmasını görebiliriz. Burada temel farklılık olarak, klasik bankaların hem topladıkları fonlar hem de bunların kullanımı açısından faiz sistemine bağlı olarak çalışmalar yaptıklarını görürüz. Diğer yandan faizsiz bankacılık denilen katılım bankaları ise cari hesaplara ve kâr - zarara katılma hesaplarına bir nevi fon toplamakta ve bunları da yine kâr - zarara katılma esasına uygun bir modelde kullandırmaktadırlar.

Bu çalışmada Katılım Bankalarının, Türk finans sistemini nasıl çeşitlendirdikleri, dolayısıyla ülke ekonomisinde bulunan mevcut yatırımcıların hacimlerini nasıl etkiledikleri ve üretilen mal ve hizmet değerlerini nasıl değiştirdikleri belirtilecektir. Diğer bir ifadeyle milli geliri nasıl artıracabilecekleri konusunda bazı tespit ve çözüm önerilerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Ekonomik Büyüme, Reel Ekonomi,

Avrupa Merkez Bankası'nın Finansal İstikrar Faaliyet Çerçevesi

Dr. Öğretim Üyesi Lütfü Şimşek¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat/ Isimsek@nku.edu.tr

Özet: ECB finansal krizi, finansal sistemin tasarrufları yatırım fırsatına dönüştürmesini engelleyecek kadar güçlü finansal dengesizlik olarak tanımlamaktadır. ECB açısından finansal sistemin korunması faaliyetinin özü, ortaya çıkabilecek riskleri zamanında tespit ederek, finansal sistemi zamanında bu konuda savunma pozisyonuna çekebilmektir. İkinci olarak finansal krizler önlenemediğinde, ortaya çıkan etkilerini asgari düzeye indirmek gelmektedir. Öngürülü düzenleme ve öngürülü gözetim de finansal krizlere karşı korunmak için ECB açısından öne çıkan bir konudur. Finansal istikrarın korunması konusundaki görevler ECB tarafından danışmanlık, işbirliğinin teşvik edilmesi, piyasa altyapısı yönetim ve gözetimi olarak sıralanmaktadır. İşbirliği konusunun önemi ve bilgi paylaşımının gerek finansal istikrarın korunması ve gerekse kriz dönemlerinde taşıdığı hayati rol düşünülerek finans bakanlarının dahil edilmesiyle bir anlaşma memorandumı imzalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Merkez Bankası, Finansal İstikrar, Finansal Krizler

Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Önündeki Engeller ve Bunun Finansal İstikrar Açısından Anlamı

Dr. Öğretim Üyesi Lütfü Şimşek¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat/ Isimsek@nku.edu.tr

Özet: Gelişmekte olan ülkeler açısından enflasyon hedeflemesinin önündeki engeller gelişmiş ülkelere göre çok daha farklı özellikler taşımaktadır. Bunların en başında para ikamesi ve para otoritelerinin düşük kredibilitesi ve nispeten zayıf bir finansal sistem sayılabilir. Bunlara bağlı olarak, gelişmekte olan ülkeler küresel dalgalanmalara, sermaye hareketlerindeki değişikliklere ve duraklamalara karşı daha kırılgan bir görünüm sergilerler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin paralarının değeri istikrar özelliğine genellikle sahip değildir. Finansal istikrar açısından bakıldığında enflasyon hedeflemesinin katı yapısı nedeniyle politika yapıcıların çok geniş bir hareket alanının olmamasından dolayı ani şoklara karşı gerekli tepkiyi zamanında göstermekte zorlandıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bahsedilen nedenlerden ötürü bu şoklara açık yapısı. Enflasyon hedeflemesini, finansal istikrar açısından daha sorunlu bir hale getirmektedir. Dolarizasyon nedeniyle varlık fiyatlarında enflasyon hedeflemesi altında oluşma riski bulunan balon da finansal istikrar için önemli bir risk kaynağıdır.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelime, Anahtar Kelime, Anahtar Kelime

Yabancı Yatırımların Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ekonomisinde Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisinin Değerlendirilmesi

Mehpara MALIKOVA¹

Doç. Dr. Xankişi XANKİŞİYEV²

¹Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma İktisadi Bölümü,
mehpara.malikova@gmail.com

²Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomik teori Bölümü,
khanbiznes@rambler.ru

Özet: Piyasa ekonomisine geçiş koşullarında Azerbaycan ekonomisine yatırımların çekiciliği devlet politikasının öncelikli yönlerinden biridir. Ülkenin ekonomik güvenliği, gelişme perspektifleri en çok petrol sektörü ile ilgili olmuştur. “Asrın Anlaşması” imzalanan günden başlayan yatırımların yapılması bugün de devam etmektedir. Ekonomiye yabancı sermaye yatırılmaya başlanmasından, “Asrın Anlaşması”nın imzalanmasına kadar 200 milyon manat hacminde mevcut bulunan yabancı yatırım sonraki yıllarda defalarca artmıştır.

Resmi verilere göre, 1994 yılından başlayan yabancı sermaye süreci artan sayılarla 2009 yılında da devam etmiştir. 2009 yılında ise ilk defa olarak yatırımların hacmi düşmeye başlamış ve 2010 yılında, ekonomideki yatırım hacmi, kriz öncesi dönemde doğrudan olmayan yatırımların hacmini aşmıştır. 2010'dan itibaren yatırım hacmi yeniden artmaya başladı. Böylece, 2010 yılında toplam yatırımlar 3,5 milyar manat veya % 33 oranda artmıştır. Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, girişimciliğin gelişmesi, petrol anlaşmalarının imzalanması, müşterek işletmelerin kurulması yabancı yatırımcıların Azerbaycan ekonomisine yatırım ilgisini hayli güçlendirmiştir. Yabancı yatırımların büyük çoğunluğu, esas olarak fonların yarısından fazlasının petrol endüstrisine yatırılmış olmasından dolayı sanayi sektörüne yatırılmaktadır.

Son yıllarda ise Azerbaycan Hükümeti tarafından yatırım faaliyetlerinin düzenlenmesi alanında bir dizi önlem alınmıştır. Bunlar arasında yatırım faaliyeti için yasal bir temel oluşturulması, vergi ve gümrük sistemlerinin geliştirilmesi ve yabancı yatırımları çekmek için uygun bir ortam oluşturulması yer almaktadır. Hazırda Azerbaycan hükümeti ülkede ekonomik reformların sürdürülmesi, iş ortamının daha da iyileştirilmesi, petrol sektörü ile beraber, petrol dışı sektörün de geliştirilmesi ile ilgili önlemleri almaktadır. Uluslararası finans kurumlarının Azerbaycan'la son dönemlerde işbirliği yönlerine dikkat edersek, fonların çoğunun petrol dışı sektöre, daha doğrusu sosyal ve girişimcilik sektörlerinin gelişimine yöneltildiğini görebiliriz. Çünkü, ekonominin önemli bölümünün petrol sektöründen bağımlı olması ekonominin gelecek durumu için tehlikelere yol açabilir. Uluslararası kuruluşların araştırmalarına göre Azerbaycan'da şimdiye kadar çeşitli projeler üzerinde en çok projeler gerçekleştiren Dünya Bankası olmuştur. Ayrıca yatırımcılar için ulaştırma sisteminin modernizasyonu ve Avrupa-Kafkasya-Asya uluslararası ulaştırma koridorunun jeopolitik ve iktisadi imkanlarından yararlanılması en önemli faktörlerden biri sayılmaktadır.

Dolayısıyla, Azerbaycan'ın dış ticaret ve ticaret ilişkilerinin genişletilmesi ve bu ilişkilerin optimal nicel özelliklerinin belirlenmesi devletin ekonomik politikasının öncelikli yönlerinden biridir ve ülkenin küresel ekonomik süreçlere entegrasyonunda önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan ekonomisi, “Asrın Anlaşması”, yabancı sermaye, petrol sektörü, petrol dışı sektör.

The Place Of Foreign Investments In The Economy Of The Republic Of Azerbaijan And Evaluation Of The Impact On The Country Economy

Abstract: Under the conditions of transition to market economy, the attractiveness of investments in the Azerbaijani economy is one of the priorities of state policy. The economic security and development perspectives of the country were mostly related to the oil sector. The investments started on the day of the “Agreement of the Century” are still continuing today. The amount of foreign investment that has been present in the volume of 200 million manats from the beginning of the investment of foreign capital to the signing of the An Agreement of the Century has increased many times in the following years.

According to official data, the foreign capital process, which started in 1994, continued in 2009 with increasing numbers. In 2009, for the first time, the volume of investments started to decrease and in 2010, the investment volume in the economy exceeded the volume of non-direct investments in the pre-crisis period. Starting from 2010, the investment volume started to increase again. Thus, total investments increased by 3.5 billion manats or 33% in 2010. The privatization of state ownership, the development of entrepreneurship, the signing of oil agreements, the

establishment of joint ventures have greatly strengthened the interest of foreign investors in the investment of the Azerbaijani economy. because it is invested in the oil industry.

In recent years, a number of measures have been taken by the Government of Azerbaijan in the field of investment activities. These include establishing a legal basis for investment activity, developing tax and customs systems, and creating a favorable environment for attracting foreign investments. At present, the Azerbaijani government is taking measures to continue the economic reforms in the country, to further improve the business environment, and to develop the oil sector as well as the non-oil sector. If we pay attention to the recent cooperation aspects of international financial institutions with Azerbaijan, we can see that most of the funds are directed towards the non-oil sector, or rather the development of social and entrepreneurial sectors. The fact that a significant part of the economy is dependent on the oil sector may pose dangers for the future situation of the economy. According to the researches of international organizations, the World Bank has realized the most projects on various projects so far in Azerbaijan. In addition, modernization of the transportation system and utilization of the geopolitical and economic opportunities of the Europe-Caucasus-Asia international transportation corridor are considered as one of the most important factors for investors.

Therefore, expanding the foreign trade and trade relations of Azerbaijan and determining the optimal quantitative characteristics of these relations are one of the priority aspects of the state's economic policy and play an important role in the integration of the country into the global economic processes.

Key words: Economy of Azerbaijan, “Agreement of the Century”, foreign capital, oil sector, non-oil sector.

Belediyelerin Tarımsal Hizmet Birimlerinin Kırsal Kalkınma Uygulamalarına Katkısı: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Örneği

Öğr. Gör. Miray ÖZDEN¹

Doç. Dr. E. Recep ERBAY²

¹Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mirayozden@nku.edu.tr

²Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, erbay@nku.edu.tr

Özet: Kırsal kalkınma, 1960'lı yıllarda politika ve araştırmaların ayrı bir odağı olarak ortaya çıkmış ve 1970'lerde hızlı bir çıkış yapmıştır. Ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin önemli gelişmeler olarak gündemde yer alması ile birlikte özellikle tarımsal arazilerin ve bölgelerin gelişimlerinin sağlanması, kırsalın kent ekonomisine entegrasyonun sağlanması önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkmış; kırsal alanların bu gelişimde farklı roller üstelenebileceği aşamalar dikkatle araştırma konularına eklenmiştir. Kırsal Kalkınma, son on yılda, özellikle de Dünya Bankası ve BM ajansları tarafından kalkınma planlaması için "yeni stratejinin" başlatılmasından bu yana geçen sekiz ya da dokuz yıl boyunca farklı bir politika ve uygulama/araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu strateji, ulusal ve sektörel düzeylerde daha önce öncelik verilmeyen hususların özellikle yerel düzeyde çözüme kavuşturulması için de bazı kurumsal düzenlemelerin yapılabileceğini öngörmüştür. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, yerel yönetimlerin sürece ilişkin olarak hazırlayacağı eylem planları ve uygulama örnekleri ile ekonominin geliştirilmesi ve iş imkânlarının artırılması amacıyla tarım sektörünün rekabetçi bir yapıya kavuşturulması ve kırsal ekonominin çeşitlendirilip iyileştirilmesi için programların hazırlanması kolaylaştırılmıştır. Belediye bünyesinde yer alan tarımsal hizmet birimleri de, konuya ilişkin aktörlerin bir araya getirilerek kırsal planlamanın yapılması, projelerin oluşturulması, bölgesel kalkınmanın sağlanması aşamasında etkin rol üstlenmektedirler.

Bu çalışmada, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde tarımsal hizmet birimlerinin katkısı incelenecek, Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı içerisinde oluşturulan, Kırsal Kalkınma Şube Müdürlüğü'nün oluşturduğu proje süreçleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: kırsal kalkınma, yerel yönetimler, turizm, sürdürülebilirlik

Contribution Of Agricultural Services Units Of Municipalities To Rural Development Practices: Example Of Tekirdağ Metropolitan Municipality Department Of Agricultural Services

Abstract: Rural development emerged as a separate focus of policy and research in the 1960s and made a rapid breakthrough in the 1970s. With economic growth and industrialization on the agenda as important developments, ensuring the development of agricultural lands and regions, and ensuring the integration of rural to urban economy emerged as an important problematic. The stages in which rural areas can assume different roles in this development have been carefully added to the research topics. Rural Development has emerged as a different area of policy and practice / research over the last decade, particularly during the eight or nine years since the introduction of the "new strategy" for development planning by the World Bank and UN agencies. This strategy envisages that some institutional arrangements can be made to resolve issues that were not prioritized at national and sectoral levels, especially at the local level. In the realization of rural development, action plans and implementation examples to be prepared by local administrations regarding the process have been facilitated to prepare the programs for diversifying and improving the rural economy in order to improve the economy and increase the employment opportunities. The agricultural service units within the municipality also play an active role in bringing together the relevant actors in the field of rural planning, creating projects and ensuring regional development. In this study, the contribution of agricultural service units in the realization of rural development will be examined and the project processes created by the Directorate of Rural Development, which is established within the Department of Agricultural Services of Tekirdağ Metropolitan Municipality, will be evaluated.

Key words: rural development, local government, tourism, sustainability.

Türkiye’nin İleri Teknoloji Ürünlerindeki Dış Ticaretinin ve Rekabet Gücünün İncelenmesi

Dr. Muhittin Adıgüzel¹

¹İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, madiguzel@ticaret.edu.tr

Özet: Son birkaç yüzyıldaki değişimin devamı olarak 1980’lerin ortasından itibaren ortaya çıkan ve bir anlamda bilgi toplumunun ekonomisi olarak değerlendirebileceğimiz ‘Yeni Ekonomi’ dünya ekonomisinde yeni bir dönüşüme yol açmıştır. Küresel ekonominin ve rekabetin dinamiklerini irdelediğimizde rekabetin yeni paradigmasının “teknoloji” ve “yenilik/inovasyon” temelli olduğu açıkça görülmektedir. Bu çerçevede Dünyada ileri/yüksek teknoloji ve beceri isteyen ürünlerin üretimi, pazarı ve ticareti hızla yükselmektedir. Türkiye’nin kalkınması ve yüksek gelir grubu ülkeler arasına girebilmesi için “orta gelir tuzağı”ndan çıkabilmesinin gereklerinden biriside yüksek katma değerli ileri/yüksek teknoloji ürünlerinin üretim ve ihracatını arttırabilmesinden geçmektedir. Konunun Türkiye için önemine binaen bu çalışmada, Türkiye’nin ileri teknoloji ürünleri dış ticareti ve rekabetçiliği Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonu (GTİP) bağlamında irdelenmektedir. İleri teknoloji içerikli sektörleri büyük oranda; havacılık ve uzay, bilgisayar, elektronik, optik ve ilaç sektörlerinden oluşmakta olup, bu kategorideki ürünler GTİP 29, 30, 84, 85, 88, 90, 91, 94 ve 96 fasıllarında yer almaktadır. 2001-2018 yılları arasında Türkiye’nin, bu fasıllarda yer alan ileri teknoloji ürünlerinin ithalatının ve ihracatının incelenmesi ve rekabet gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yöntemi ile ölçülmesi sonucunda 2001-2018 döneminde Türkiye’nin ileri teknoloji ürünleri dış ticaretinde her yıl dış ticaret açığı verdiği ve GTİP 94’te yer alan bir fasıl dışında hiçbir üründe rekabet gücünün olmadığı değerlendirilmiştir. 2018 yılında Türkiye’nin ileri/yüksek teknoloji ürünleri dış ticaretinde toplam ithalatı 23,958 milyar dolar, toplam ihracatı 5,653 milyar dolar, dış ticaret açığı 18,305 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buda Türkiye’nin kronik dış ticaret ve cari açığında ileri teknoloji ürünlerinin büyük payını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İleri teknoloji ürünleri, Türkiye’nin dış ticareti, Rekabet gücü

Examining the Causal Relationship between Macroeconomic Indicators and Housing Demand in Turkey*

Mümin Atalay ÇETİN¹

¹ Asst.Prof.Dr., Aksaray University, atalaycetin@aksaray.edu.tr.

Abstract: The long-run interactions between macroeconomic indicators and housing market dynamics has been investigated by many researchers since 1960s. However, especially after the global financial crisis in 2008, academicians and policy makers are re-focused on housing markets worldwide, initially for mortgage market and thereafter for whole structure. This study aims to investigate the causality relationship between the macroeconomic indicators (such as housing loan interest rate, industrial production index, retail trade volume index) and housing demand in Turkey. The time span of this study covers the period from 2010:M1 to 2017:M12. As a first step of the empirical estimation, unit root test applied to examine the stationary on each series. Unit root findings revealed that each series are stationary on level. Following this finding, vector auto-regressive model (VAR) is used as a proper technique to determine the possible causal relationship among the series. VAR estimation results demonstrated that only one Granger causality relationship exists for current sample. According to the findings, Granger causality is being detected from housing loan interest rate to housing demand. On the other hand, variance decomposition results showed that the changes in housing loan interest rate could explains approximately 23% of the changes in housing demand of Turkey. According to this fact, it could be asserted that financial indicators, rather than real sector, has a more powerful impact on housing market dynamics. Therefore, Turkish policy makers should consider the possible impacts of financial indicators when they are designing their future plans of housing market. In addition, they should develop or adopt alternative policy tools to mitigate the possible detrimental impacts of financial fluctuations on housing market in Turkey.

Keywords: Housing demand, Macroeconomic Indicators, Granger causality, Variance decomposition, Turkey.

* This study inspired from the research project coded as 2017-060, which is supported by the Scientific Research Project Office of Aksaray University.

Gençlerde Fiziksel Aktivite Düzeyinin Belirlenmesi

Nigar Küçükkuşbaşı¹

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü

Özet: Son yıllarda yapılan çalışmalarda fiziksel aktivite, sağlık risk faktörleri ve maliyetlerinin artmasıyla önemi artmıştır. Genç yaşlarda yarışma antrenmanları ve günlük aktivite alışkanlığıyla fiziksel aktiviteye katılım ilerleyen yaşlarda spor ve sağlık yönetimi açısından da önem kazanmaktadır. Çünkü spor ve günlük aktiviteye erken yaşlarda katılım vücut kompozisyonu ve beslenme kontrolünü de sağlamaya yardım etmektedir. Sağlık ve fiziksel aktiviteyle ilgili ilgili hastalıkların önlenmesi, kalp damar hastalıkları, obeziteye bağlı hastalıklar, kemik sağlığı ve denge, esneklik ve kas kuvveti ilerleyen yaşta daha çok önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu çalışma genç sporcularda fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. **Metod:** Sporcuların 78 kadın (Ort =18.65 ± 3.4 yaş, R = 14-32 yaş; ve 72 erkek Ort = 18,65 ± 3,40 R = 16-31 yaş) katılmıştır. Sporcuların vücut ağırlıkları (Tanita-BC 418 MA) ve boyları (SECA, Almanya) ölçülmüştür. Fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek için Fiziksel Aktivite Değerlendirme Anketi (FADA) (Karaca et al, 2000) kullanılmıştır. **Bulgular:** Bu çalışmadaki kadın sporcuların vücut ağırlığı = 45-85kg, 59.28 ± 7.38, boyları 169,92 ± 9,27 cm (R =150 – 192 cm); erkek sporcuların vücut ağırlığı = 59.28 ± 7.38, R= 45-85 kg, boyları 175,93 ± 8.96 (R = 160-193 cm) olan sporcu katılmıştır. Gençlerin spora yeni başlayanlar ve 180 aydır antrenmanlara devam ettikleri (4-10 MET), günlük aktivitelerinde en belirgin aktivitelerden merdiven çıkma için; kadınlarda 0-15 kat (3,62 ± 3,83 kat) arasında; erkeklerde 0-15 kat (3,18± 3,36 kat) olarak bildirmişlerdir. Antrenman harici koşu aktivitelerinde zorlanma düzeylerini erkeklerde 0-4 arasında (ort = 1,13 ± 1,33); kadınlarda bu düzey 0-5 arasında (Ort = 0,85 ± 1,40) arasında bildirmişlerdir. Antrenman harici koşu erkeklerde (8 MET) 0-7 gün/hafta (Ort = 1.42 ± 1.87), bisiklete binme (8 MET) 0-5 gün/hafta (0.13 ± 0.64), ev aktivitelerine 0-4 gün/hafta aktif kalmışlardır (0.1 ± 0.61 gün). Kadınlarda antrenman harici koşu (8 MET) 0-7 gün/hafta (Ort = 1.29 ± 1.98), bisiklete binme (8 MET) 0-5 gün/hafta (Ort = 1.16 ± 0.66), ev aktivitelerine 0-5 gün/hafta (Ort = 0.1 ± 0.69) aktif kalmışlardır. Antrenman harici yaptıkları aktiviteler karşılaştırıldığında kadın sporcuların erkeklerden daha az aktif oldukları bulunmuştur.

Tartışma: Gençlerde sporun sağlık politikaları ve yönetimi açısından önemi özellikle sağlık harcamaları açısından da göz önünde tutulması gerektiği. Sporcularda aktif bir yaşam aktivitelerinden kadın sporcuların ev aktivitelerinin aksine, koşu, ve bisiklete binme aktivitelerine katılım erkeklerden düşüktür.

Anahtar sözcükler: Gençler, fiziksel aktivite, spor katılım, antrenman dışı aktivite

Determining the physical activity level for young athletes.

Abstract: Recent scientific research studies demonstrated that the importance of physical activity has been increasing in health risk factors and costs. Physical activity participation in sports as competitive training and daily activity is important in sports and health management for advancing ages. Because sports and daily activity in the early years' life style helps body composition management and nutritional control. Health and physical activity considerations such as cardiovascular diseases, diabetes mellitus, bone health, and deterioration of balance, flexibility, and muscle strength would be becoming important in advancing ageing. Therefore, the aim of the study is to determine the physical activity level of young population. **Method:** 78 female (Mean =18.65 ± 3.4 years, R = 14-32 years; and 72 male Mean = 18,65 ± 3,40 R = 16-31 years) athletes participated in this study. Body weight of the athletes (Tanita-BC 418 MA) and height (SECA, Germany) were measured. To determine physical activity level of the athlete's Physical Activity Evaluation Questionnaire (FADA) was used (Karaca et al, 2000). Findings: Descriptive statistics were; female athletes' body weight = 59.28 ± 7.38 kg (R = 45 - 85kg), height 169,92 ± 9,27 cm (R =150 – 192 cm); male athletes body weight = 59.28 ± 7.38, (R= 45-85 kg) and height = 175,93 ± 8.96 cm (R = 160-193 cm) in this study. The duration of the young athletes were beginners to 180 months (4-10 MET), frequently attended to daily activities of stair climbing; females 0-15 stairs (3,62 ± 3,83 stairs) and; males 0-15 stairs (3,18± 3,36 stairs) determined. Non-training running activities strain level of males were 0-4 (Mean = 1,13 ± 1,33); female athletes strain level was between 0-5 (Mean = 0,85 ± 1,40) were determined. Non-training activities of running for male athletes (8 MET) were 0-7 days/week (Mean = 1.42 ± 1.87), cycling (8 MET) 0-5 days/week (0.13 ± 0.64), home activities 0-4 days/week active in their daily life (0.1 ± 0.61 day/week). Non-training activities in females (8 MET) 0-7 days/week (Mean = 1.29 ± 1.98), cycling (8 MET) 0-5 days/week (Mean = 1.16 ± 0.66), home activities 0-5 days/week (Mean = 0.1 ± 0.69) were higher than males. Non-training activities were higher in female than males.

Discussion: Physical activity and sports in young ages should be considered in determining health political approach and health management for health cost for the advancing ages. Active life style in home activities in females were higher in contrast to males, running and walking activities were lower in females.

Anahtar sözcükler: Young, physical activity, sports participation, non-training activities

Kaynakça

Karaca, A., Ergen, E., and Koruç, Z. (2000). Fiziksel Aktivite Değerlendirme Anketi (FADA) Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 17-28.

Price Level Targeting: Reconsidered

Prof.Dr. Rasim YILMAZ¹

¹Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: The Fed adopted flexible inflation targeting as its monetary policy strategy to achieve the goals of maximum employment, stable prices, and moderate long-term interest rates. Nominal interest rates were close to the zero bound between 2008 and 2015 in the USA. Even if the Fed raised the fed funds rate to a 2.25 percent to 2.5 percent range, they will have less space to reduce borrowing costs to stimulate growth and stabilize inflation during the next recession. Under flexible inflation targeting, dealing with the next recession in which interest rates are stuck at the zero-lower bound has become a topical issue. The numbers of strategies are voiced to avoid recession with the zero bound on nominal interest rates. Such strategies include a higher inflation target, average inflation targeting, negative rates, yield curve control, quantitative easing, and price level targeting. This study overviews the monetary policy strategies where nominal interest rates are close to the zero bound.

Key Words: Inflation Targeting, Price Level Targeting, Monetary Policy

Interest-Free Bond Issuance in Turkey and the World

Prof.Dr. Rasim YILMAZ¹

¹Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: Interest-free Bond /Islamic bond (Sukuk) constitutes about 15% of Islamic finance assets in 2015. Sukuk is the most rapidly expanding Islamic finance sector in the last few years based on growth rates, whereby sukuk sector is expected to give momentum to the Islamic finance in the near future. The share of Turkey in the sukuk market is about 3%. In Turkey, sukuk is mainly issued by the government and participation banks. It is argued that liquidity shortage in the international financial markets led Turkish government to sukuk market as an alternative funding source. The main of this article is to determine the factors that affect sukuk issuance in both in Turkey and the world. For this end, factors that impact sukuk issuance are analyzed in the article.

Key Words: Islamic Finance, Sukuk, Interest-Free Bond, Participation Banks

Hasılat Esaslı Vergilendirme

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk TEKİN¹

¹Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, selcuktekin@trakya.edu.tr

Özet: Türk vergi sistemi temelini beyana dayandırarak oluşturulmuştur. Ancak beyan sisteminin başarılı olabilmesi için özellikle ülkenin kayıtlı alt yapısının sağlıklı bir yapıya kavuşturulmuş olması gerekmektedir. Ülkemizde ise bu alt yapının bir türlü inşa edilemediği görülmektedir. Kayıtdışı ekonominin her geçen gün büyümesi, vergilendirmede de kendine yeni seçenekler aramak durumunda bırakmaktadır.

Hasılat esaslı vergilendirme sistemi, temelde gider belgeleri ile belgelendirmeye gerek bulunmayan durumlar için getirilmiş bir düzenlemedir. Vergi yasalarımızda 2019 yılı itibarıyla yerini alan bu uygulama öncelikle Katma Değer Vergisi mükellefleri ile şehir içi yolcu taşımacılığı faaliyetinde bulunan ve bu faaliyetlerinden kaynaklanan hasılatlarının tamamını elektronik ücret toplama sistemleri aracılığıyla elde eden gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için getirilmiştir.

Katma Değer Vergisi mükellefleri için bu uygulama hasılatlarının %1,5’u olarak hesaplanmakta ve indirilecek Katma Değer Vergisi dikkate alınmamaktadır. Şehir içi yolcu taşımacılığı faaliyetinde bulunan gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri için ise herhangi bir gider ya da indirim ve istisna dikkate alınmaksızın elde ettikleri gayrisafi hasılatın %10’u bu faaliyetlerine ilişkin vergiye tabi kazanç olarak esas alınmaktadır.

Bu sistemde mükellefler için önemli olan “hasılat”tır. Gider belgelerinin temin edilip edilmemesinin, ilgili yasalarda yer alan indirim ve istisna hükümlerinin bulunup bulunmamasının bir önemi yoktur. Vergilendirme sisteminin genel karakterine aykırı olan ve bir tür “götürü vergileme” niteliği taşıyan hasılat esaslı vergilendirme, özellikle defter belge düzeninin sağlanmasına yönelik iyi niyetli uygulamalara karşı görünmektedir. Vergiye gönüllü uyumun desteklendiği ve böylece sisteme entegre olanların ödüllendirilmesi gerektiği bir vergi ortamında sistemi zedeleyici bu tür düzenlemelerin ihdas edilmesi ve genişletilmesi, temel vergicilik anlayışına uygun bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hasılat Esaslı Vergilendirme, Gelir Vergisi, Katma Değer Vergisi

Jel Sınıflandırması: H20, H29, K34

Revenue Based Taxation

Assist. Prof. Dr. Selçuk TEKİN¹

¹Trakya University, Faculty of Economics And Administrative Sciences, Department of Public Finance, selcuktekin@trakya.edu.tr

Abstract: The Turkish tax system is based on declaration. However, in order for the declaration system to be successful, the registered infrastructure of the country should be restored to a healthy structure. In our country, it is seen that this infrastructure cannot be constructed in any way. The growth of the informal economy is making it look for new options in taxation.

The revenue-based taxation system is basically an arrangement for cases where there is no need for documentation with expense documents. This practice, which has been included in our tax laws as of 2019, has been introduced primarily for Value Added Taxpayers and income and corporate taxpayers, who are engaged in domestic passenger transportation activities and obtain all of the proceeds arising from these activities through electronic fee collection systems. For Value Added Taxpayers, this practise is calculated as 1.5% of the proceeds and the Value Added Tax to be deducted is not taken into consideration. For income or corporate taxpayers engaged in urban passenger transport activities, 10% of the gross revenue obtained without considering any expenses or deductions and exceptions is taken as the taxable income related to these activities. In this system, “revenue” is important for taxpayers. It does not matter whether the expense documents are provided or not, whether there are provisions for discounts and exemptions in the relevant laws. Revenue-based taxation is contrary to the general character of the taxation system. It is a kind of lump-sum taxation. In particular, it appears to be against good intentional practices aimed at maintaining accounting order. It is aimed to create a tax environment in which voluntary compliance is supported and thus those who are integrated into the system should be rewarded. However, the introduction of such regulations and further expansion of this aim is not appropriate to the basic understanding of taxation.

Key Words: Revenue Based Tazation, Income Tax, Value Added Tax

Jel Classification: H20, H29, K34

Önder Çiftçi Proje Derneklerinin Geçirdiği Evreler

Serdar YURGA¹

¹Çiftçi ve İş İnsanı

Özet: Önder çiftçi dernekleri, 27 aralık 1986 yılında Alman Tarım Birliği(DLG) ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği(TZOB) arasında yapılan protokol neticesinde ilk faaliyetlerine 1987 yılında pilot bölge olarak seçilen Trakya'nın Tekirdağ ilinde başlamış, 1988 yılında guruplar halinde aktif olarak faaliyete girmiştir. Proje geliştikçe Tekirdağ'ın ilçelerinde de 1989-1992 yılları arasın da çeşitli çalışma gurupları kurulmuş, kurulan bu proje gurupları 1992 yılında dernek statüsüne geçerek, Önder Çiftçi Danışmanlık Derneği adı altında, faaliyetlerine halen devam etmektedir.

Önder Çiftçi Projesinin amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yapmış olduğu üyelik sözleşmesi gereğince, Türk tarımını Avrupa Tarımı ile rekabet edebilecek seviyeye getirmektir. Bu amaç doğrultusunda, tarım yayım ilkesini benimseyen proje, ziraat mühendisi danışmanların yardımı vasıtasıyla, örgütlü, öğrenen ve öğreten, bilgiyi paylaşan, çiftçilerin kendi kendine sorun çözme yeteneğini geliştirmeyi hedefler.

Tekirdağ ilinden başlanarak uygulanan proje, zamanla büyüyerek gelişim göstermiştir, dernek üyesi çiftçiler bir araya gelerek Önder Çiftçi Üretim ve Pazarlama Kooperatifini ve kooperatifin bünyesi içinde çeşitli şirketler kurup, gelişim sürecine devam etmişlerdir. Bağımsız çiftçi örgütü olan Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri Türkiye'nin diğer bölgelerine örnek model olabilecek bir başarı sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Önder çiftçi, tarımsal yayım, danışman, tarım.

Kentleşme'nin Yoksulluk Üzerinde Etkisi Var mı? :Panel Analiz

Dr.Öğr.Üyesi Yüksel Okşak¹

Dr.Öğr.Üyesi Eda Özen²

¹ Uludağ Üniversitesi,İnegöl İşletme Fakültesi, yukseloksak@uludag.edu.tr

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

Özet: Yoksulluk konusu ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Sebepleri ve çözümleri üzerinde literatürde birçok çalışma mevcuttur. Genellikle makro ekonomik faktörler ve yoksulluk üzerine etkileri sıklıkla çalışılan konuların başında gelmektedir. Bu Çalışma da ise yoksulluk faktörüne birde kentleşme açısından ele alarak ne yönde etkilendiğini görmek üzere kentleşmenin yoksulluğu nasıl etkilendiği dengesiz panel veriler yardımıyla analiz edilmektedir. Altı farklı yoksulluk göstergesi kullanarak yapılan panel analizlerde Rassal Zaman etki ve Sabit Zaman etki modelleri kullanılmaktadır. Çalışmada dört farklı çoklu regresyon modeli kullanılmaktadır. Yapılan Analizlerde kentleşme ve yoksulluk endeksleri arasında negatif yönde ilişki var olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kentleşme, Panel Veri Analizi.

Abstract: Poverty has an important place in the economy. There are many studies on the causes and solutions in the literature. Generally, macroeconomic factors and their effects on poverty are frequently studied. In this study, how poverty is affected by urbanization is analyzed with the help of unbalanced panel data to see how it is affected by poverty factor in terms of urbanization. In the panel analysis using six different poverty indicators, Random Time Effect and Fixed Time Effect models are used. Four different multiple regression models are used in the study. According to the analyzes, there is a negative relationship between urbanization and poverty indices.

Keywords: Poverty, Urbanization, Panel Data Analysis.

Possibilities for Improvement of Accounting Information Related to The Reporting of Commodity Transactions

Zdravka Kiricheva¹

¹Doctoral Student in University of National and World Economy, assistant in University of Agribusiness and Rural Development, z.lkiri4eva@abv.bg

Abstract: Managers in commercial enterprises need comprehensible, accurate, timely and structured accounting information. In order for the information to meet these requirements, it is necessary to monitor, record, report and control all processes that influence and contribute to the change of property and financial status of the commercial enterprises.

Therefore, the question of adequacy of accounting for commodity transactions in commercial enterprises is still relevant today.

Key word: Commercial enterprises, goods, commodity transactions, synthetic level, accounting information.